STEPHANI BALUZII
TUTELENSIS
MISCELLANEA
NOVO ORDINE DIGESTA
ET NON PAUCIS INEDITIS MONUMENTIS
OPPORTUNISQUE ANIMADVERSIONIBUS AUCTA
OPERA AC STUDIO
JOANNIS DOMINICI MANSI LUCENSIS.

Tomus Primus

Continens Monumenta Historica tum sacra tum profana.

1761

LUCÆ MDCCLXI.

Apud VINCENTIUM JUNCTINIUM.
SUPERIORUM PERMISSU.
SUMPTIBUS JOANNIS RICCOMINI.

IN NOVAM EDITIONEM MISCELLANEORUM BALUZII CUM ADDITAMENTIS JOANNIS DOMINICI MANSI

PRÆFATIO.

VIri Cl. Stephani Baluzii Tutelensis in re Literaria egregia sunt merita. Viro huic in laudis portionem maximam cessit, quod undique conquisitis veteris aevi monumentis segetem ingentem comparavit, qua, & sibi profuit, & alios mirifice juvit. Nihil enim ab eo prodiit sive liber sit, sive ad aliorum opera adnotationes, quod floribus hisce plenis manibus non resperserit; unde factum est, ut studiosi omnes in varios usus sibi inde traxerint ad rem suam adjumenta. Quanquam tamen multa in suum usum Baluzius transtulit, multa tamen adhuc seposuerat, quae sive ut in succum suum traheret res ipsa non permittebat; sive sero adeo venerunt in manus, ut procusis jam Operibus, eis uti cum maxime opus esset prohibebatur. Igitur opportune illi succurrit, ut quae sibi supererant, in plures collecta fasces daret in Miscellaneis. Ex his producta sunt septem illa Miscellaneorum Volumina, quorum novam editionem hic Eruditis proferimus: nec importunum id nobis visum est consilium, nec ingratum accidet eruditis, ut recusum habeant Opus, cujus unica adhuc usque confecta editio est, eademque non continuata Typorum serie, nec annorum successione prodierit. Ex quo factum est, ut Bibliothecae recens erectae utilissimo hoc Opere sive ex toto careant, sive voluminibus tantum aliquot potiantur, & reliqua desiderent.

Cum vero in hoc refertissimo monumentorum penu incommodum fore expertus ego animadverterim, quod ordine destituatur; unde fit ut quae maxime optantur monumenta, laboriosa per omnia volumina excursione quaerere non raro cogerer; incommodo huic plane molesto providendum nova hac editione opportunum existimavi, totum Opus in quinque portiones partiendo. Harum prior documenta exhibet historica, sive profana sint, sive sacra aut ecclesiastica (neque enim tanta copia erat saecularium, ut ea distinguere ab ecclesiasticis necesse fue-

fuerit); pars altera continet Sacra sive canonica sint, ut Capitularia, Conciliaria, Exegetica in Sacram Scripturam, Dogmatica & alia id generis. Tertia est diplomatica, in quam congessi Imperatorum diplomata, Epistolas varias, & alias his affinia. Erit pars quarta de Miscellaneis, quae nec apte conferri possunt inter historica, nec inter sacra, & diplomatica; continebit & in suas recte distributa Classes ea omnia & singula opuscula, quae vel nostros fugerint oculos, vel non satis opportune ad nostras manus devenerint, amicorum opera, ut in sua propria & prima sede collocarentur. Quae non capiet quarta Pars seu IV. volumen ad aequam molem deductum, ea omnia demum excipiet Pars quinta, in quo quinto & postremo volumine profecto erunt Baluzii omnia, nempe & sui operis ad Colbertum dedicatio, & praefationes suis septem praefixae Libris &c. Ibi erit & noster omnium chronologicus Index; ac demum Universalis absolutissimus index rerum omnium & singularum, quae in toto opere in quinque Tomos in folio distributo continebuntur.

Ne vero contingat, ut de me eruditi querantur, quod ex mea hac totius operis divisione ignorare cogantur, quo in Libro ex septem singula monumenta Baluzius collocaverit (quod scire interdum juvabit) hanc ego querelam tollendam censui, curando ut in volumine V. opportuno loco adsit omnium opusculorum Elenchus & secundum ordinem editionis primae Baluzianae, & elenchus quoque secundum ordinem editionis nostrae. Eruditorum enim commodo inservire omnino nobis decretum est.

Est & aliud, de quo monendos lectores meos judicavi. Post vulgatos a Baluzio Monumentorum libros nonnulla successu temporis reperta sunt Monumenta, sive ampliora, sive correctiora, quam quae ex eo prodierunt; hic & illa pariter dantur, non manca, qualia reperit Baluzius, sed integra & correcta. Ita Altinensis Concilii Synodicam ex Codice manco legitur apud Baluzium; Ego ex Vaticano saniorem sufficio; testimonia de Indulgentia S. Francisci multo ampliora hic sunt ex meo Codice, quam in Baluzio appareant. Si quae pariter erunt alia (& sane alia sunt) eadem ratione corrigentur, indicatis diligenter iis ex quibus profeci.

Neque his tantum res litteraria nova hac editione juvabitur. Post singularum classium Baluziana documenta subdentur anecdota ex meo penu deprompta nec sane rara, nec plane inutilia. Ex his vetustissima sunt quaedam, alia sequiorum saeculorum, sed non omnino proletaria; quanquam hac in re palmam cedere Baluzio necesse sit, neque enim quidquam daturus sum, quod cum Lucii Cœlii historia, cum passionibus Martyrum sinceris, cum Collatione Catholicorum & Donatistarum, vel aliis Baluzianis comparari possit. Attamen vetusta sunt & mea; forte & utilia. Praefigam singulis Praefationem, ex qua intelligant eruditi unde eruta sint, quibus usibus valeant, & quid afferant lucis rei litterariae.

Cur vero ista omnia mea cum Baluzianis minime, ut chronologicam seriem efficerent, intermiscuerim, necessitas potius coëgit, quam ratio suasit; cum enim typi essent in promptu, nec ea adhuc parassem quae primo promenda erant, Baluziana statim dare oportuit; ea vero semel cepta ut interrumperentur, mei praefixi ordinis ratio denegabat. Insuper primus editionis scopus fuit ut Baluzii Miscellanea recuderentur, mea non nisi accessiones habenda sunt; ineptum vero haberetur, ut quod est accessorium, id anteverteret quod est primum & potissimum. Ceterum si quid est hac in re incommodi, chronologico, ut dixi, quem in fine operis daturi sumus, indice tolletur.

STE-

STEPHANI BALUZII

ELOGIUM HISTORICUM.

VIR cl. Stephanus Baluzius in lucem egressus est anno 1631. Tutelæ, quæ urbs est in Provincia Lemovicensi, ibidemque primùm studiorum curriculum feliciter confecit; nam & ingenium a natura tulit vividum, amænum, & studii patiens. Transiit dein Tolosam, ubi & in collegio S. Martialis locum obtinuit, tantumque brevi profecit, ut annis natus parum supra viginti Antifrizonium ediderit opusculum eruditione refertum, quo errata Petri Frizonii in sua *Gallia Purpurata* detegit, & emendat. Nec haud ita multo post dissertationem emisit investigaturus, qua demum ætate S. Sacerdos (gallice S. Sadroc) floruerit, cui sequenti anno alteram adjunxit dissertationem de SS. Claro, Laudo &c. Ex his tantam nomini suo famam peperit, ut ea excitatus cl. Petrus de Marca tunc Tolosanus Archiepiscopus ad se Parisium adsciverit studiorum suorum adjutorem & socium, quod honori Baluzio fuit summo, & profectui. Ea occasione plurimum invaluit in amicitia D. Colberti summi Galliæ Cancellarii, quo instante, atque urgente privatam bibliothecam viri illius curandam accepit, idque muneris tandiu gessit, quandiu Colbertus advixit. Interim adhærebat Domino de Marca ad infulas Parisienses demum translato. Eo Archiepiscopo defuncto, Professor juris canonici renunciatur anno 1670. ibique cathedram juris canonici in Universitate Urbis illius in ejus gratiam institutam primus rexit, quam cum teneret varios in lucem publicam libros emisit doctos oppido, & selecta eruditione refertos, quod magis magisque valuit ad augendam viri opinionem & proventus. Nam & a Rege multa, & Rege digna obtinuit. Sed Aulæ favor non diu illi velificatus est; cum enim Cardinali Buillonio adhæsisset intime, a quo & historiam familiæ suæ scribere jussus est, eodem cum illo fato est obvolutus. Quare Lugdunum primum relegatur; nec amicorum favor, quorum multos & potentes sibi comparaverat, quicquam pro eo valuit, nisi ut nimia ab urbe regia remotio ad breviorem redigeretur: Ita e remota exilii urbe transiit Rothomagum, dein Turonem, ac tandem Aurelianum. Pace demum reddita Buillоniis, rediit Lutetiam, sed nunquam deinceps pristinum Directoris & Professoris regii munus una cum aulæ proventibus impetrare potuit.

Octogenarius licet, numquam tamen studia intermisit; mortemque oppetiit, quo tempore impressio operum S. Cypriani, quæ dum in exilio esset curaverat, urgebatur. Obiit die 28. Julii anno 1718. ætate 88. annorum grandævus.

Vir fuit eruendis, evolvendisque MSS. Codicibus natus, qua in re maxime utilis extitit Ecclesiæ, itidem & reipublicæ literariæ; multa enim ejus beneficio habemus historiæ civili & Ecclesiasticæ reformandæ opportuna; permulta veteris disciplinæ capita eo opitulante illustrantur. Illi demum plurimum debet Chronologia, Philologia, totaque denique eruditio, ut qui operibus Baluzii nunc caret, necessario ad studia auxilio destitui credatur. Scribebat eleganter, candide, & indefesse, uti plurima ejus opera vulgata volumina testantur. Ex his ejus scriptis hæc typis mandata sunt.

OPERUM BALUZII

CATALOGUS.

1. ANtifrizonius Tolosæ 1652. in 12.
2. *Dissertation sur le tems où a vécu S. Sadroc* (latine *Sacerdos*) *Evêque de Limoges. Tulles* 1655. *in*-12.
3. Dissertatio de Sanctis Claro, Laudo, Ulfardo, Baumado, quorum sacræ Reliquiæ servantur in Cathedrali Ecclesia Tutelensi apud Lemovices. Tutelæ 1656. in 8.

4. Petri de Marca de concordia Sacerdotii & Imperii, seu de libertatibus Ecclesiæ Gallicanæ lib. VIII. a Stephano Baluzio emendati. Parisiis 1663. fol. Item Parisiis 1704. fol. Hujus operis quidem libros quatuor priores ab authore suo jam inde ab anno 1641. lucem aspexerant; sed quam, post ejus obitum editionem curavit Baluzius, multo auctiorem & correctiorem fuisse constat. Multo etiam absolutior est editio anni 1669. in qua Baluzius absolutam a se dedit tractationem de legatis vix a Marca inceptam Demum absolutissima est anni 1704. superiora omnia continens, atque insuper auctior est adnotationibus a Baluzio adjectis in defensionem opinionum quarundam auctoris clarissimi.
5. Salviani Massiliensis & Vincentii Lirinensis opera cum notis Baluzii. Parisiis 1663. in 8. Item Parisiis 1669. in 8. Item Parisiis 1684. in 8. & hæc est optima editio.
6. Servati Lupi Presbyteri, & Abbatis Ferrariensis opera. Parisiis 1664. in 8. cum notis Baluzii.
7. S. Agobardi Archiepiscopi Lugdunensis opera. Item epistolæ & opuscula Leidradi & Amolonis Archiepiscopi Lugdunensis notis illustratæ. Parisiis 1666. in 8. vol. 2.
8. Concilia Galliæ Narbonensis cum notis Baluzii. Parisiis 1668. in 8.
9. S. Cæsarii Arelatensis Episcopi Homiliæ 14. notis illustratæ Parisiis 1669. in 8.
10. Reginonis Abbatis Prumiensis libri duo de ecclesiasticis disciplinis, & Religione Christiana. Accessit Rabani Archiepiscopi Moguntini epistola ad Heribaldum Episcopum Antissiodorensem cum notis. Parisiis 1671. in 8.
11. Antonii Augustini Archiepiscopi Tarraconensis dialogorum libri duo de emendatione Gratiani cum notis. Parisiis 1672. in 8.
12. Marii Mercatoris opera cum notis. Parisiis 1684. in 8.
13. Miscellanea, hoc est collectio veterum monumentorum, quæ hactenus latuerant in variis codicibus, ac bibliothecis. Parisiis in 8. vol. 7. Miscellanea ista plurimi æstimantur; quod plurima contineant opuscula summi pretii, quorum desiderio eruditi tenebantur, quin & sunt nonnulla antehac ne nomine quidem nota. Prodierunt Parisiis variis annis; nam prius volumen lucem aspexit an. 1678., secundum anno 1679. tertium 1680. quartum 1683. quintum 1700. sextum 1713. septimum demum anno 1715.
14. Petri Gallandi vita Petri Castellani magni Franciæ Eleemosynarii, edente cum notis Stephano Baluzio, qui etiam duas ejusdem Castellani orationes habitas in funere Regis Francisci I. adjecit. Parisiis 1674. in 8.
15. Capitularia Regum Francorum. Additæ sunt Marculphi Monachi & aliorum formulæ veteres, & notæ doctissimorum virorum. Parisiis 1677. fol. Tom. 2.
16. Lucii Cæcilii Firmiani Lactantii liber ad Donatum Confessorem de Mortibus Persecutorum, nunc primum opera & studio Stephani Baluzii cum notis. Parisiis 1680. in 8. Editio hujus secunda prodiit cum notis variorum, & recensuit Paulus Bauldri. Ultrajecti 1692. in 8.
17. Epistolarum Innocentii III. Pontificis Romani libri XI. Accedunt gesta ejusdem Innocentii. Parisiis 1682. in fol. Tom. 2.
18. Nova collectio Conciliorum cum notis. Parisiis 1683. in fol.
19. Marca Hispanica, sive limes Hispanicus, hoc est geographica, & historica descriptio Catalauniæ, Barcinonis, & circumjacentium populorum, auctore Petro de Marca. Parisiis 1688. in fol. Cum opus illud ex obitu Domini de Marca impressionem retardatam habuisset, Baluzius peragendum illud in se assumpsit, addito de suo quarto libro, multa scitu digna continente; id vero in causa fuit, cur & liber proxime sequens ederetur.
20. Petri de Marca Archiepiscopi Parisiensis opuscula, nunc primum in lucem edita. Parisiis 1681. in 8.
21. Vitæ Paparum Avenionensium. Parisiis 1693. in 4. tom. 2. opus est maximi momenti, & inter ea quæ Baluzius dedit, optime elaboratum.
22. *Histoire Génealogique de la Maison d'Auvergne, justifiée par des Cartes, Titres, Histoires anciennes & autres preuves autentiques*. Parisiis 1708. in fol. vol. 2. Opus istud causa fuit Baluzii perdendi.
23. *Lettres pour servir de reponse à divers ecrits qu'on a semez dans Paris & à la Cour contre quelques anciens Titres, qui prouvent que Messieurs de Boüillon descendent en ligne directe & masculine des anciens Ducs de Guyenne & Comtes d'Auvergne. Paris* 1698. *fol.*
24. Historiæ Tutelensis libri tres. Parisiis 1717. in 4.
25. *Lettres au P. Tournemine sur l'edition de S. Cyprien qu'il prepare*. Insertæ sunt in actis Trevoltianis Martii 1713. Septembris 1714.
26. Epistola ad V. C. Eusebium Renaudotum de vita & morte Caroli *du Fresne du Cange*.
27. S. Cæcilii Cypriani Episcopi Carthaginensis & Martyris Opera ad MSS codices recognita & illustrata studio & labore Stephani Baluzii. Absolvit post Baluzium ac Præfationem, & Vitam S. Cypriani adornavit unus ex Monachis Congregationis S. Mauri. Parisiis 1726. in fol.

Demum ejus carmen in laudem Joannis B. Brossard Canonici & Officialis Leodiensis extat in sexto volumine part. I. operis inscripti *Memoires du P. des Molets*.

ELEN-

ELENCHUS

Eorum quæ in hoc primo Tomo continentur.

Ade-

Acta

MONU-

MONUMENTORUM HISTORICORUM

APPENDIX

STE-

STEPHANI BALVZII MISCELLANEA.

JOANNIS DOMINICI MANSI *IN OPVSCVLVM LACTANTII* PRAEMONITIO.

QUod monumentorum omnium a Baluzio editorum historiam Lucii Caecilii caput esse voluerim, fecit eximia ejus praestantia, cum sine controversia, antiquitate, utilitate, ac singularitate, reliqua omnia deinceps ex eodem Baluzio vulganda longe superet. Antiquitate quidem, si ex vetustate Colbertini codicis repetatur, de quo codice Baluzius in notis mox subjiciendis. Ejus etiam author eo fere tempore scribebat, quo gesta illa martyrum, quae dein sequuntur in Baluzio, chartis mandabantur. Neque enim Passio SS. Seraphiae, & Sabinae, S. Mariae martyris, ac tandem S. Pontii (quamvis martyres illi L. Caecilii aetatem superant), ante redditam ecclesiae pacem vulgatas esse censeo; ac de sinceritate actorum S. Pontii merito ambigi possit. Utilitas vero hujus opusculi longe est maxima cum ad reformandam priorum trium saeculorum chronologiam, tum ad historiam Diocletianeam illustrandam. Singularitas in eo sita est, quod huc usque nonnisi in unico Colbertino codice repertum sit. Cur vero in hac praefatiuncula authoris nomen integrum nequaquam expresserim, suppressis duobus illis Firmiani Lactantii, *fecit agitata inter criticos quaestio, num reipsa L. Caelio Lactantio Institutionum scriptori celebri liber sit tribuendus, cum in nomine ambo isti varient; hic enim Caecilius, ille Caelius appelletur, nec in Colbertino codice, nisi duo priora legantur, ut ex notis Baluzii hic recudendis docemur. Ea de causa P. Nourry Benedictinus Dieppensis duplici dissertatione authori plane a Lactantio diverso, licet ejusdem aetatis, tribuendum opusculum censuit, cui assensum alii nonnulli dederunt, de quibus consulendus Fabricius Bibliotb. med. & infim. Latinitatis lib. xi. v.* Lactantius. *Attamen ut Lactantio potius illud [illegible] plus me movet authoritas S. Hieronymi* Librum de persecutione *inter Lactantii scripta recensentis, quam adductae a scriptoribus istis recentioribus conjecturae, cum praesertim, quae e diversitate nominum* Caelii, & Caecilii *affertur in exscriptorem rudem admodum, & mendosum referri possit, qui cum in codice suo nomen Caelii prioribus tantum literis indicatum offendisset, integrum describere curans pro Caelio Caecilium reddendum facile censuit. Reliqua eorum argumenta Baluzius anticipatione quadam praesensit, & in notis refutavit.*

LVCII CAECILII FIRMIANI LACTANTII

Liber ad Donatum Confessorem de mortibus persecutorum.

Miscell. lib. II. pag. 1.

AUDIVIT Dominus orationes tuas, Donate cariſſime, quas in conſpectu ejus per omnes horas tota die fundis, ceterorumque fratrum noſtrorum qui glorioſa confeſſione ſempiternam ſibi coronam pro fidei ſuæ meritis quæſierunt. Ecce adletur his omnibus adverſarius; & reſtituta per orbem tranquillitate, profligata nuper Eccleſia rurſum exſurgit, & majore gloria templum Dei, quod ab impijs fuerat everſum, miſericordia Domini fabricatur. Excitavit enim Deus principes qui tyrannorum neſaria & cruenta imperia reſciderunt, humano generi providerunt, ut jam quaſi diſcuſſo tranſacti temporis nubilo mentes omnium pax jocunda & ſerena lætificet. Nunc poſt tanta tempeſtatis violentos turbines placidus aër & optata lux refulſit. Nunc placatus ſervorum ſuorum Deus jacentes & afflictos cæleſti auxilio ſublevavit. Nunc mœrentium lacrymas, extincta impiorum conſpiratione, deterſit. Qui adverſati erant Deo jacent; qui templum ſanctum everterant, ruina majori ceciderunt; qui juſtos excarnificaverant, cæleſtibus plagis & cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. Diſtulerat enim pœnas eorum Deus ut ederet in eos magna & mirabilia exempla, quibus & poſteri diſcerent & Deum eſſe unum & eundem mortem digna ultione ſuperbis & impiis ac perſecutoribus inrogare. De quo exitu...... teſtificari placuit, ut omnes qui pro-

cul moti fuerunt, vel qui p......... turi sunt, scirent quatenus virtutem ac majestatem suam in .... dis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderet .... est, si à principio ex quo est Ecclesia constituta qui fuerint auctores....... & quibus pœnis in eos cælestis judicis severitas vindicaverit exponam.

II. Extremis temporibus Tiberii Cæsaris, ut scriptum legimus, Dominus noster Jesus Christus à Judæis cruciatus est post diem decimum Kalendarum Aprilis, duobus Geminis Consulibus, cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat, & diebus quadraginta cum his commoratus, aperuit corda eorum, & scripturas interpretatus est, quæ usque ad id tempus obscuræ atque involutæ fuerunt. Ordinavitque eos & instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ, disponens testamenti novi solemnem disciplinam. Quo officio repleto, circumvolvit cum procella nubis, & subtractum oculis hominum rapuit in cælum. Et inde discipuli, qui tunc erant undecim, assumptis in locum Judæ proditoris Matthia & Paulo, dispersi sunt per omnem terram ad evangelium prædicandum, sicut illis magister Dominus imperaverat, & per annos XXV. usque ad principium Neroniani imperii per omnes provincias & civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt. Cùmque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, & editis quibusdam miraculis quæ virtute ipsius Dei data sibi ab eo potestate faciebat, convertit multos ad justitiam, Deoque templum fidele ac stabile collocavit. Qua re ad Neronem delata, cùm animadverteret non modò Romæ sed ubique cotidie magnam multitudinem deficere à cultu idolorum & ad religionem novam damnata vetustate transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, prosilivit ad excidendum cæleste templum delendamque justitiam, & primus omnium persecutus Dei servos, Petrum cruci adfixit, & Paulum interfecit. Nec tamen abiit impune. Respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigio imperij, ac devolutus à summo tyrannus impotens, nusquam repentè comparuit, ut ne sepulturæ quidem locus in terra tam malæ bestiæ appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse translatum ac vivum reservatum, Sibilla dicente matricidam profugum à finibus esse venturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur & antichristi præcedat adventum. . nefas est credere, sicut duos Prophetas vivos esse translatos in ultima.... initium Christi sanctum ac sempiternum, cùm descendere cœperit.......... pronuntiant, eodem modo etiam Neronem venturum putant..... cursor diaboli ac prævius sit venientis ad vastationem terræ & humani generis eversionem.

III. Post hunc, interjectis aliquot annis, alter non minor tyrannus ortus est; qui cùm exerceret invisam dominationem, subjectorum tamen cervicibus incubavit quàm diutissimè, tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam verò ad persequendum justum populum instinctu dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. Nec satis ad ultionem fuit quòd est interfectus domi. Etiam memoria nominis ejus erasa est. Nam cùm multa mirabilia opera fabricasset, cùm capitolium aliaque nobilia monumenta fecisset, senatus ita nomen ejus persecutus est ut neque imaginum neque titulorum ejus relinqueret ulla vestigia, gravissimis decretis etiam mortuo notam inureret ad ignominiam sempiternam. Rescissis igitur actis tyranni, non modò in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multò clariùs ac floridiùs enituit; secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in orientem occidentemque porrexit, ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus quo non religio Dei penetrasset, nulla denique natio tam feris moribus vivens ut non suscepto Dei cultu ad justitiæ opera mitesceret. Sed enim postea longa pax rupta est.

IV. Extitit enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam. Quis enim justitiam nisi malus persequatur? Et quasi hujus rei gratia provectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit ut protinus caderet. Nam profectus adversùm Carpos, qui tum Daciam Mœsiamque occupaverant, statimque circumventus à barbaris, & cum magna exercitus parte deletus, nec sepultura quidem potuit honorari; sed exutus ac nudus, ut hostem Dei oportebat, pabulum feris ac volucribus jacuit.

V. Non multò pòst Valerianus quoque non dissimili furore correptus, impias manus in Deum intentavit, & multum, quamvis brevi tempore, justi sanguinis fudit. At illum Deus novo ac singulari pœnæ genere adfecit, ut esset posteris documentum adversarios Dei sæpe dignam scelere suo recipere mercedem. Hic captus à Persis, non modò imperium, quo fuerat insolenter usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit, vixitque in servitute turpissimè. Nam Rex Persarum Sapores, qui eum ceperat, si quando libuerit aut vehiculum ascendere aut equum, inclinare sibi Romanum jubebat ac terga præbere, & imposito pede super dorsum ejus, illud esse verum dicebat, exprobrans ei cum risu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille dignissimè triumphatus, aliquandiu vixit ut diu barbaris Romanum nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad pœnam, quod cùm filium haberet Imperatorem, captivitatis suæ tamen ac servitutis extremæ non invenit ultorem, nec omnino repetitus est. Postea verò quàm pudendam vitam in illo dedecore finivit, direpta est ei cutis, & exuta visceribus pellis, infecta rubro colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumphi poneretur, legatisque nostris semper esset ostentui, ne nimiùm Romani viribus suis fiderent, cum exuvias capti Principis apud deos suos cernerent. Cùm igitur tales pœnas de sacrilegis Deus exegerit, nonne mirabile est ausum esse quemquam postea non modò facere sed etiam cogitare adversus majestatem singularis Dei regentis & continentis universa?

VI. Aurelianus, qui esset natura væsanus & præceps, quamvis captivitatem Valeriani meminisset, tamen oblitus sceleris ejus & pœnæ, iram Dei crudelibus factis lacessivit. Verum illi ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit, sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ulteriores cruenta ejus scripta pervenerant, & jam Cœnofrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat, falsâ quadam suspicione ab amicis suis interemptus. Talibus & tot exemplis coërceri posteriores tyrannos oportebat. At hi non modò territi non sunt, sed audacius etiam contra Deum confidentiùsque fecerunt,

VII. Diocletianus, qui scelerum inventor & malorum machinator fuit, cùm disperderet omnia, nec à Deo quidem manus potuit abstinere. Hic orbem terræ simul & avaritia & timiditate subvertit. Tres enim participes regni sui fecit, in quatuor partes orbe diviso, & multiplicatis exercitibus, cum singuli eorum longè majorem numerum militum habere contenderent quàm priores Principes habuerant cùm soli rem publicam gererent. Adeo major esse cœperat numerus accipientium quàm dantium, ut enormitate indictionum consumptis viribus colonorum, desererentur agri & culturæ verterentur in silvam. Et ut omnia terrore complerentur, provinciæ quoque in frusta concisæ, multi præsides & plura officia singulis regionibus ac penè jam civitatibus incubare, item rationales multi & magistri & vicarij Præfectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes tantùm & proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebræ, sed perpetuæ, & in exactionibus injuriæ

riæ non ferendæ. Hæc quoque tolerari possunt quæ ad exhibendos milites spectant. Idem insatiabili avaritia thesauros nunquam minui volebat, sed semper extraordinarias opes ac largitiones congerebat, ut ea quæ recondebat integra atque inviolata servaret. Idem cùm variis iniquitatibus immensam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium statuere conatus est. Tunc ob exigua & vilia multus sanguis effusus, nec venale quicquam metu apparebat, & caritas multò deteriùs exarsit, donec lex necessitate ipsa post multorum exitium solveretur. Huc accedebat infinita quædam cupiditas ædificandi, non minor provinciarum exactio in exhibendis operariis & artificibus & plaustris omnibus quæcunque sint fabricandis operibus necessaria. Hic basilicæ, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica; hic uxori domus, hic filiæ. Repentè magna pars civitatis exceditur. Migrabant omnes cum conjugibus ac liberis, quasi urbe ab hostibus capta. Et cùm perfecta haec fuerant cum interitu provinciarum, Non rectè facta sunt, ajebat, alio modo fiant. Rursus dirui ac mutari necesse erat, iterum fortasse casura. Ita semper dementabat, Nicomediam studens urbi Romae coaequare. Iam illud praetereo, quàm multi perierint possessionum aut opum gratia. Hoc enim usitatum & ferè licitum consuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit praecipuum, quòd ubicunque cultiorem agrum viderat aut ornatius aedificium, jam parata domino calumnia & pœna capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine.

VIII. Quid frater ejus Maximianus, qui est dictus Herculius, non dissimilis ab eo? Nec enim possent in amicitia tam fideli cohaerere nisi esset in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, aequa sententia. Hoc solum differebant, quòd avaritia minori altero fuit plus, majori verò minùs, sed plus timiditatis, plus verò animi, non ad bene faciendum, sed ad malè. Nam cùm ipsam imperij sedem teneret Italiam, subjacerentque opulentissimae provinciae vel Africa vel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat. Et cum opus esset, non deerant locupletissimi senatores qui subornatis indiciis affectasse imperium dicerentur, ita ut effoderentur assiduè lumina senatus. Cruentissimus fiscus malè partis opibus affluebat. Iam libido in homine pestifero, non modò ad corrumpendos mores, quod est odiosum ac detestabile, verùm etiam ad violandas primorum filias. Nam quacunque iter fecerat, avulsae à conspectu parentum virgines, statim praesto. His rebus beatum se judicabat; his constare felicitatem imperij sui putabat, si libidini & cupiditati malae nihil denegaret.

Constantium praetereo, quoniam dissimilis ceterorum fuit, dignusque qui solus orbem teneret.

IX. Alter verò Maximianus, quem sibi generum Diocletianus asciverat, non his duobus tantùm quos tempora nostra senserunt, sed omnibus qui fuerunt malis pejor. Inerat huic bestiae naturalis barbaries, efferitas à Romano sanguine aliena. Non mirum, cùm mater ejus Transdanuviana infestantibus Carpis in Daciam novam transjecto amne confugerat. Erat etiam corpus moribus congruens, statu celsus, caro ingens & in horrendam magnitudinem diffusa & inflata. Denique & verbis & actibus & aspectu terrori omnibus ac formidini fuit. Socer quoque eum metuebat acerrimè. Cujus timoris haec fuit causa. Narseus Rex Persarum concitatus domesticis exemplis avi sui Saporis, ad occupandum orientem cum magnis copiis inhiabat. Tunc Diocletianus, ut erat in omni tumultu meticulosus animique disjectus, simul & exemplum Valeriani timens, non ausus est obviam tendere, sed hunc per Armeniam misit, ipse in oriente subsistens & aucupans exitus rerum. Ille insidiis suis barbaros, quibus mos est cum omnibus suis ad bellum pergere, multitudine impeditos & sarcinis occupatos non difficiliter oppressit; fugatoque Narseo Rege, reversus cum praeda & manubiis ingentibus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque flatus post hanc victoriam elevatus est ut jam detractaret Caesaris nomen. Quod cùm in litteris ad se datis audisset, truci vultu ac voce terribili exclamabat: Quousque Caesar? Exinde insolentissimè agere cœpit, ut ex Marte se procreatum & videri & dici vellet, tamquam alterum Romulum; maluitque Romulam matrem stupro infamare, ut ipse diis oriundus videretur. Sed differo de factis ejus dicere, ne confundam tempora. Postea enim quàm nomen Imperatoris accepit, exuto socero, tum demum furere cœpit & contemnere omnia. Diocles enim ante imperium vocabatur. Cùm rem publicam talibus consiliis & talibus sociis everteret, cùm pro sceleribus suis nihil non mereretur, tamdiu tamen summa felicitate regnavit quandiu manus suas justorum sanguine non inquinaret. Quam verò causam persequendi habuerit, exponam.

X. Cùm ageret in partibus orientis, ut erat pro timore scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, & in jecoribus eorum ventura quaerebat. Tum quidam ministrorum scientes Dominum, cùm adsisterent immolanti, imposuerunt frontibus suis immortale signum. Quo facto, fugatis daemonibus, sacra turbata sunt. Trepidabant aruspices, nec solitas in extis notas videbant; & quasi non litassent, saepius immolabant. Verùm identidem mactatae hostiae nihil ostendebant, donec magister ille aruspicum Tagis, seu suspicione, seu visu, ait idcirco non responderе sacra quòd rebus divinis profani homines interessent. Tunc ira furens, sacrificare non eos tantùm qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio jussit, & in eos, si detractassent, verberibus animadverti; datisque ad Praepositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia praecepit, ut qui non paruissent, militia solverentur. Hactenus furor ejus & ira processit, nec ampliùs quicquam contra legem aut religionem Dei fecit. Deinde interjecto aliquanto tempore in Bithyniam venit hyematum; eodemque tum Maximianus quoque Caesar inflammatus scelere advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem vanum, qui jam principium fecerat. Cujus furoris hanc causam fuisse cognovi.

XI. Erat mater ejus deorum montium cultrix, mulier admodum superstitiosa. Quae cùm esset dapibus sacrificabat penè cotidie, ac vicariis suis epulis exhibebat. Christiani abstinebant; & illa cum gentibus epulante, jejuniis hi & orationibus insistebant. Hinc concepit odium adversùs eos, ac filium suum non minus superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos homines incitavit. Ergo habito inter se per totam hyemem consilio, cùm nemo admitteretur, & omnes de summo statu rei publicae tractari arbitrarentur, diù senex furori ejus repugnavit, ostendens quàm perniciosum esset inquietari orbem terrae, fundi sanguinem multorum, illos libenter mori solere. satis esse si palatinos tantùm ac milites ab ea religione prohiberet. Nec tamen deflectere potuit praecipitis hominis insaniam. Placuit ergo amicorum sententiam experiri. Nam erat hujus malitiae. Cùm bonum quid facere decrevisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur. Cùm autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, in consilium multos advocabat, ut aliorum culpae adscriberetur quicquid ipse deliquerat. Admissi ergo judices pauci & pauci militares, ut dignitate antecedebant, interrogabantur. Quidam proprio adversùs Christianos odio inimicos deorum & hostes religionum publicarum tollendos esse censuerunt, & qualiter sentiebant, intellecta hominis voluntate, vel timentes vel gratificari volentes in eandem sententiam congruerunt. Nec sic quidem flexus est Imperator ut accommodaret assensum, sed deos potissimum consulere statuit, misitque aruspicem ad Apollinem Milesium. Respondit ille ut divinae religionis inimicus. Traductus est itaque à proposito. Et quoniam nec amicis nec Caesari nec Apollini poterat reluctari, hanc moderationem tenere conatus est ut eam rem sine sanguine transigi jube-

tatem non habentibus pœna ignis fuit, & exilij primo adversùs Christianos permiserat, datis legibus ut post tormenta damnati lentis ignibus urerentur. Qui cùm deligati fuissent, subdebatur primò pedibus lenis flamma tamdiu donec callum solorum contractum igni ab ossibus revelleretur. Deinde incensæ faces & extinctæ admovebantur singulis membris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus. Et inter hæc suffundebatur facies aqua frigida, & os humore abluebatur, ne arescentibus siccitate faucibus citò spiritus redderetur, quod postremò accidebat. tunc per multum diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset. Hinc rogo facto cremabantur. Corpora jam cremata, lecta ossa & in pulverem comminuta jactabantur in flumine ac mare.

XXII. Quæ igitur in Christianis excruciandis didicerat, consuetudine ipsa in omnes exercebat. Nulla pœna penes eum levis, non insulæ, non carceres, non metalla, sed ignis, crux, feræ, in illo erant cotidiana & facilia. Domestici & administratores lancea emendabantur. In causa capitis animadversio gladii admodum paucis quasi beneficij (loco) deferebatur, qui ob merita vetera impetraverant bonam mortem. Iam illa his levia fuerant. Eloquentia extincta, causidici sublati, jureconsulti aut relegati aut necati. Litteræ autem inter malas artes habitæ; & qui eas noverant, pro inimicis hostibusque protriti & execrati. Licentia rerum omnium, solutis legibus, adsumpta & judicibus data. Judices militares humanitatis litterarum rudes, sine adsessoribus in provincias immissi.

XXIII. At verò illud publicæ calamitatis & communis luctus omnium fuit, census in provincias & civitates semel missus, censitoribus ubique diffusis & omnia exagitantibus, hostilis tumultus & captivitatis horrendæ species erant. Agri glebatim metiebantur, vites & arbores numerabantur, animalia omnis generis scribebantur, hominum capita notabantur, in civitatibus urbanæ ac rusticæ plebes adunatæ, foras omnia gregibus familiarum referta, unusquisque cum liberis cum servis aderant, tormenta ac verbera personabant, filij adversùs parentes suspendebantur, fidelissimi quique servi contra dominos vexabantur, uxores adversùs maritos. Si omnia defecerant, ipsi contra se torquebantur: & cùm dolor vicerat, adscribebantur quæ non habebantur. Nulla ætatis, valitudinis excusatio. Ægri & debiles deferebantur, æstimabantur ætates singulorum; parvulis adiciebantur anni, senibus detrahebantur. Luctu & mœstitia plena omnia. Quæ veteres adversùs victos jure belli fecerant, & ille adversùs Romanos Romanisque subjectos facere ausus est, quia parentes ejus censui subjugati fuerant quem Trajanus Dacis assiduè rebellantibus pœnæ gratia victor imposuit. Post hoc pecuniæ pro capitibus pendebantur, & merces pro vita dabatur. Non tamen hisdem censitoribus fides habebatur; sed alij super alios mittebantur, tamquam plura inventuri. Et duplicabatur semper illis non invenientibus, sed ut libuit addentibus, ne frustra missi viderentur. Interea minuebantur animalia, & mortales obibant, & nihil minùs solvebantur tributa pro mortuis, ut nec vivere jam nec mori saltim gratis liceret. Mendici supererant soli, à quibus nihil exigi posset, quos ab omni genere injurietatis miseria & infelicitas fecerat. Atquin homo impius misertus est illis ut non egerent. Congregari omnes jussit, & exportatos naviculis in mare mergi. Adeo hominem misericordem, qui providerit ne quis illo imperante miser esset. Ita dum cavit ne quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitudinem virorum miserorum contra omne jus humanitatis occidit.

XXIV. Iam propinquavit illi judicium Dei, secutumque tempus est quo res ejus dilabi ac fluere cœperunt. Nondum animum intenderat ad evertendum pellendumve Constantium, dum est occupatus his rebus quas superiùs exposui, & expectabat obitum ejus, sed tam celeriter non putabat obitu-rum. Qui cùm graviter laboraret, miserat litteras ut filium suum Constantinum remitteret sibi videndum, quem jamdudum (frustra repetierat.) Ille verò nihil minùs volebat. Nam & in insidijs sæpe juvenem adpetiverat, quia palam nihil audebat, ne contra se arma civilia &, quod maximè verebatur, odia militum concitaret. Sub obtentu exercitij ac lusus feris illum objecerat. Sed frustra, quoniam Dei manus hominem protegebat, qui illum de manibus ejus liberavit in ipso cardine. Namque sæpius, cùm jam diù necare non posset, dedit illi sigillum inclinante jam die, præcepitque ut postridie manè acceptis mandatis proficisceretur, vel ipse illum occasione aliqua retentaturus, vel præmissurus litteras ut à Severo teneretur. Quæ cum ille prospiceret, quiescente jam Imperatore post cœnam properavit exire: sublatisque per mansiones multas omnibus equis publicis, evolavit. Postridie Imperator, cùm consultò ad medium diem usque dormisset, vocari eum jubet. Dicitur ei post cœnam statim profectus. Indignari ac fremere cœpit. Poscebat equos publiquos, ut eum retrahi faceret. Nudatus ei cursus publicus nuntiatur. Vix lacrymas tenebat. At ille incredibili celeritate usus, pervenit ad patrem jam deficientem, qui ei militibus commendato imperium per manus tradidit, atque ita in lecto suo requiem vitæ, sicut optabat, accepit. Suscepto imperio Constantinus Augustus nihil egit priùs quàm Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio sanctæ religionis restituta.

XXV. Paucis post diebus laureata imago ejus adlata est ad malam bestiam. Deliberavit diù an susciperet. In eo penè res fuit ut illam & ipsum qui attulerat exureret, nisi eum amici ab illo furore flexissent, admonentes eum periculi, quòd universi milites, quibus invitis ignoti Cæsares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque imaginem admodum invitus, atque ipsi purpuram misit, ut ultrò asciviste illum in societatem videretur. Iam turbatæ rationes ejus fuerant, nec poterat alterum extra numerum nuncupare, ut voluerat. Sed illud excogitavit, ut Severum, qui erat ætate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum verò non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino appellari juberet, ut eum de secundo loco reiceret in quartum.

XXVI. Compositæ ei res quodam modo jam videbantur, cùm subitò illi alius terror adlatus est, generum ipsius Maxentium Romæ factum Imperatorem. Cujus motus hæc fuit causa. Cùm statuisset censibus institutis orbem terræ devorare, ad hanc usque prosiluit insaniam ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immunem. Ordinabantur jam censitores qui Romam missi describerent plebem. Eodem ferè tempore castra quoque prætoria sustulerat. Itaque milites pauci qui Romæ in castris relicti erant, opportunitatem nancti, occisis quibusdam judicibus, non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpuram induerant. Quo nuntio allato, aliquantum rei novitate turbatus est, nec tamen nimiùm territus. Et oderat hominem, & tres Cæsares facere non poterat. Satis visum est semel fecisse quod noluit. Severum arcessit, hortator ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum Maxentium, & mittit Romam, in qua milites illi summis delitiis sæpissime excepti non modò salvam esse illam urbem sed ibi vivere optarent. Maxentius tanti facinoris sibi conscius, licèt jure hereditatis paternos milites traducere ad se posset, cogitans tamen fieri posse ut Maximianus socer idipsum metuens Severum in Illyrico relinqueret, atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret, quærebat quatenus se à periculo impendente muniret. Patri suo post depositum imperium in Campania moranti purpuram mittit, & bis Augustum nominat. Ille verò & rerum novarum cupidus, & qui deposuerat invi-

vi-

vitus, libenter arripuit. Severus interim vadit, & ad muros urbis armatus accedit. Statim milites sublatis signis abeunt, & se contra quem venerant tradunt. Quid restabat deserto nisi fuga? Sed occurrebat jam resumpto imperio Maximianus, cujus adventu Ravennam confugit, ibique se cum paucis militibus inclusit. Qui cùm videret futurum ut Maximiano traderetur, dedit sese ipse, vestemque & purpuram eidem à quo acceperat reddidit. Quo facto, nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. Nam venis ei incisis, leniter mori coactus est, ab hoc capite suos persequi.

XXVII. Herculius verò cùm Maximiani nosset insaniam, cogitare cœpit illum audita nece Severi, inflammatum ira, cum exercitu esse venturum, & fortasse adjuncto Maximiano ac duplicatis copijs, quibus resisti nullo modo posset, urbe munita & rebus ceptis inimicis diligenter instruens, proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciliaret suæ minoris filiæ nuptiis. Ille interea coacto exercitu invadit Italiam, ad urbem accedit, senatum extincturus, populum trucidaturus. Verùm clausa & munita omnia offendit. Nulla erat spes inrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circumsedenda mœnia non satis copiarum; quippe qui nunquam viderat Romam, æstimaretque illam non multò esse majorem quàm quas noverat civitates. Tunc quædam legiones detestantes scelus quòd socer generum oppugnaret, & quòd Romani milites Romam, translatis signis imperium reliquerunt. Et jam ceteri milites nutabant, cùm ille fracta superbia dimissisque animis, Severi exitum metuens, ad pedes militum provolutus orabat ne hosti traderetur, donec promissis ingentibus felix animus quorum & retro signa convertit ac fugam trepidus capessivit; in qua opprimi facillimè potuit, si cum paucis quispiam sequeretur. Quod cùm timeret, dedit militibus potestatem ut dispersi quàm latissimè diriperent omnia vel corrumperent; ut si quis insequi voluisset, utensilia non haberet. Vastata est igitur ea pars Italiæ quò pestiferum illud agmen incessit, expilata omnia, mulieres corruptæ, virgines violatæ, extorti parentes & mariti ut filias, ut conjuges, ut opes suas proderent. Abactae tamquam de barbaris prædae pecorum ac jumentorum. Hoc modo se ad sedes suas recepit, cùm Romanus quondam Imperator, nunc populator Italiae, hostiliter universa vexasset. Olim quidem ille, ut nomen Imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis erat professus; cujus titulum immutari volebat, ut non Romanum imperium, sed Daciscum cognominaretur.

XXVIII. Post hujus fugam, cùm se Maximianus alter è Gallia recepisset, habebat imperium commune cum filio. Sed juveni magis parebatur quàm seni, quippe cùm prior & major filij potestas, qui etiam patri reddiderat imperium. Ferebat iniquo animo senex quòd non posset liberè facere quod vellet, & filio suo puerili aemulatione invidebat. Cogitabat ergo expellere adolescentem, ut sibi sua vindicaret. Quod facile videbatur, quia milites erant qui Severum reliquerant. Advocavit populum ac milites, quasi concionem de praesentibus reipublicae malis habiturus. De quibus cùm multa dixisset, convertit ad filium manus, & illum esse dicens auctorem malorum, illum principem calamitatum quas res publica sustineret, diripuit ab humeris ejus purpuram. Exsutus ille, praecipitem se de tribunali dedit, & à militibus exceptus est. Quorum ira & clamore perturbatus est senex impius, & ab urbe Roma tamquam superbus alter exactus est.

XXIX. Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem filij sui Maximianum, quasi ut de componendo reipublicae statu cum eo disputaret, re autem vera ut illum per occasionem reconciliationis occideret ac regnum ejus teneret, exclusus à suo, quocunque venisset. Aderat ibi Diocles à genero nuper accitus, ut quod antè non fecerat, praesente illo imperium Licinio daret, substituto in Severi loco. Itaque fit utroque praesente. Sic uno tempore sex fuerunt. Quare impeditis consiliis senex Maximianus tertiam quoque fugam moliebatur, redit in Galliam plenus malae contagionis ac sceleris, ut Constantinum Imperatorem generum suum, genert filium, dolo malo circumveniret; & ut posset fallere, deponit regiam vestem. Francorum gens in armis erat. Persuadet nihil suspicanti ne omnem secum exercitum duceret, paucis militibus posse barbaros debellari, ut & ipse haberet exercitum quem occuparet, & ille opprimi posset ob militum paucitatem. Credit adolescens, ut perito ac seni, paret ut socero, proficiscitur relicta militum parte majore. Ille paucis diebus expectatis, cùm jam Constantinum aestimaret intrasse fines barbarorum, repentè purpuram sumit, thesauros invadit, donat ut solet largè, fingit de Constantino quae in ipsum protinus reciderunt. Imperatori properè quae gesta sunt nuntiantur. Admirabili celeritate cum exercitu revolat. Opprimitur homo ex improviso, nondum satis instructus; milites ad Imperatorem suum redeunt. Occupaverat Massiliam, & portas obseraverat. Accedit propiùs Imperator, & in muro adstantem alloquitur, non asperè, nec hostiliter, sed rogat quid sibi voluisset, quid ei defuisset, cur faceret quod ipsum praecipuè non deceret. Ille verò ingerebat maledicta de muris. Tum subitò à tergo ejus portae reserantur, milites recipiuntur. Trahitur ad Imperatorem rebellis Imperator, pater impius, socer perfidus. Audit scelera quae fecit, detrahitur ei vestis, & increpito vita donatur.

XXX. Sic amisso Imperatoris ac soceri honore, humilitatis impatiens, alias rursus insidias machinatus est. Quia semel abiit impune, vocat filiam Faustam, eamque nunc precibus nunc blandimentis sollicitat ad proditionem mariti, alium digniorem virum pollicetur, petit cubiculum patens relinqui & negligentiùs custodiri sinat. Pollicetur illa facturam, & refert protinus ad maritum. Componitur scena qua manifestò facinus teneretur. Supponitur quidam vilis eunuchus, qui pro Imperatore moriatur. Surgit ille nocte intempesta, videt omnia insidiis opportuna. Rari excubitores erant, & ij quidem longiùs; quibus tamen dicit vidisse somnium quod filio suo narrare vellet. Ingreditur armatus, & spadone obtruncato, prosilit gloriabundus, ac profitetur quod admiserit. Repentè se ex altera parte Constantinus ostendit cum globo armatorum. Profertur è cubiculo cadaver occisi, hæret manifestarius homicida, & mutus stupet quasi dura silex aut stet Marpesia cautis, impietatis ac sceleris increpatur. Postremò datur ei potestas liberæ mortis, ac nodum informis leti trabe nectit ab alta. Ita ille Romani nominis maximus Imperator, qui per longum temporis intervallum cum ingenti gloria viginti annorum vota celebravit, eliso & fracto superbissimo gutture, vitam detestabilem turpi & ignominiosa morte finivit.

Virgil. 6. Æneid.

Idem lib. 12.

XXXI. Ab hoc Deus, religionis ac populi sui vindex, oculos ad Maximianum alterum transtulit, nefandæ persecutionis auctorem, ut in eo etiam vim majestatis ostenderet. Iam de agendis & ipse vicennalibus cogitabat, . . . qui jamdudum provincias afflixerat auri argentique indictionibus factis, quæ promiserat redderet, etiam in nomine vicennalium securem alteram afflixit. Qua vexatione generis humani exactio celebrata sit, maximè rei annonariæ, quis enarrare dignè potest? Officiorum omnium milites, vel potius carnifices, singulis adhærebant, cui prius satisfieret incertum, veniam non habentibus nullas abstinendi multiplicis cruciatus, nisi exhiberetur statim quod non erat, multis custodiis circumsepto nulla respirandi facultas, nullo tempore anni vel exigua requies, frequens super hisdem hominibus vel ipsis judicibus vel militibus judicum pugna, nulla area sine exactore, nulla vindemia sine custode, nihil ad victum laborantibus relictum. Quæ quàm tolerabilia sint, eripi à labore hominum cibos labore quæsitos, tamen tolerabile aliquo modo vel

spe

ſpe futurorum. Quid veſtis omnis generis quid aurum, quid argentum? Nonne hæc neceſſe eſt ex venditis fructibus comparari? Vnde igitur hoc, ô dementiſſime tyranne, praeſtabo, cùm omnes fructus auferas, univerſa naſcentia violenter eripias? Quis ergo non bonis ſuis everſus eſt ut opes quæ ſub imperio ejus fuerunt conraderentur ad votum quod non erat celebraturus?

XXXII. Nuncupato igitur Licinio Imperatore, Maximinus iratus, nec Cæſarem ſe nec tertio loco nominari volebat. Mittit ergo ad eum ſæpe legatos, orat ſibi pareat, diſpoſitionem ſuam ſervet, cedat ætati, & honorem deferat canis. At ille tollit audaciùs cornua, & præſcriptione temporis pugnat ſe priorem eſſe debere qui prior ſumpſerit purpuram, preces ejus & mandata contempſit. Dolet beſtia & mugit quod eum ideo ignobilem feciſſet Cæſarem ut ſibi obſequens eſſet, is tamen tanti beneficij ſui oblitus, voluntati ac precibus ſuis impiè repugnaret. Victus contumacia, tollit Cæſarum nomen, & ſe Liciniumque Auguſtos appellat, Maxentium & Conſtantinum filios Auguſtorum. Maximinus poſtmodum ſcribit quaſi nuntians in campo Martio proximè celebrato Auguſtum ſe ab exercitu nuncupatum. Recepit ille mœſtus ac dolens, & univerſos quatuor Imperatores jubet numerari.

XXXIII. Iam decimus & octavus annus agebatur cùm percuſſit eum Deus inſanabili plaga. Naſcitur ei ulcus malum in inferiori parte genitalium, ſerpitque latiùs. Medici ſecant, curant. Sed inductam jam cicatricem ſcindit vulnus, & rupta vena, fluit ſanguis uſque ad periculum mortis. Vix tamen cruor ſiſtitur. Nova ex integro cura. Tamen perducitur ad cicatricem. Rurſus levi corporis m..... vulneratus, plus ſanguinis quàm antè decurrit. Albeſcit ipſe, atque abſumptis viribus tenuatur; & tunc quidem rivus cruoris inhibetur. Incipit vulnus non ſentire medicinam, proxima quæque cancer invadit, & quanto magis circum ſecatur, latiùs ſævit; quanto curatur, increſcit. Ceſſere magiſtri Phyllides, Cirona, Metonius, Melamphius. Vndique Medici nobiles trahuntur. Nihil humanæ manus promovent. Confugitur ad idola. Apollo & Aſclepius orantur, remedium flagitatur. Dat Apollo curam. Malum multò pejus augetur. Jam non longè pernicies aberat, & inferiora omnia corripuerat. Computreſcunt forinſecus viſcera, & in tabem ſedes tota dilabitur. Non deſinunt tamen infelices Medici, vel ſine ſpe vincendi mali, fovere, curare. Repercuſſis medullis, malum recidit introrſus, & interna comprehendit, vermes intus creantur. Odoritatem non modò pe. palatium, ſed totam civitatem pervadit. Nec mirùm, cum jam confuſi eſſent exitus ſtercoris & urinæ. Comeſtus à vermibus, & in putredinem corpus cum intolerandis doloribus ſolvitur. Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit, quales mugitus fingit ſaucius taurus. Apponebantur ad fi..em fluentem cocta & calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Queis reſolutis, inæſtimabile ſcatebat examen: & tamen multò majorem copiam tabeſcendorum viſcerum pernicies ſecunda generaverat. Iam diverſo malo partes corporis amiſerant ſpeciem. Superior uſque ad vulnus aruerat, & miſerabili macie cutis lurida longè inter oſſa conſederat. Inferior, ſine ulla pedum forma, in utrium modum inflata diſcreverat. Et hæc facta ſunt per annum perpetem, cùm tandem malis domitus Deum coactus eſt confiteri, novi doloris urgentis per intervalla exclamat ſe reſtituturum Dei templum, ſatiſque pro ſcelere facturum. Et jam deficiens edictum miſit hujuſmodi.

Virgil. 2. Æneid.

XXXIV. *Inter cetera quæ pro reipublicæ ſemper commodis atque utilitate diſponimus, nos quidem volueramus antehac juxta leges veteres & publicam diſciplinam Romanorum cuncta corrigere atque id providere ut etiam Chriſtiani, qui parentum ſuorum reliquerant ſectam, ad bonas mentes redirent. Siquidem quadam ratione tanta eoſdem Chriſtianos voluntas invaſiſſet & tanta ſtultitia occupaſſet ut non illa veterum inſtituta ſequerentur quæ forſitan primi parentes eorundem conſtituerant, ſed pro arbitrio ſuo atque ut hiſdem erat libitum, ita ſibimet leges facerent quas obſervarent, & per diverſa varios populos congregarent. Denique cùm ejuſmodi noſtra juſſio extitiſſet ut ad veterum ſe inſtituta conferrent, multi periculo ſubjugati, multi etiam deturbati ſunt; atque cùm plurimi in propoſito perſeverarent, ac videremus nec diis eoſdem cultum ac religionem debitam exhibere, nec Chriſtianorum Deum obſervare, contemplationem mitiſſimæ noſtræ clementiæ intuentes & conſuetudinem ſempiternam qua ſolemus cunctis hominibus veniam indulgere, promptiſſimam in his quoque indulgentiam noſtram credidimus porrigendam, ut denuo ſint Chriſtiani & conventicula ſua componant, ita ut ne quid contra diſciplinam agant. Alia autem epiſtola judicibus ſignificaturi ſumus quid debeant obſervare. Vnde juxta hanc indulgentiam noſtram debebunt Deum ſuum orare pro ſalute noſtra & rei publicæ ac ſua, ut undiqueverſum res publica perſtet incolumis, & ſecuri vivere in ſedibus ſuis poſſint.*

XXXV. Hoc edictum proponitur Nicomediæ pridie Kalendas Maias, ipſo octies & Maximino iterum Conſulibus. Tunc apertis carceribus, Donate cariſſime, cum ceteris confeſſoribus è cuſtodia liberatus es, cùm tibi carcer ſex annis pro domicilio fuerit. Nec tamen ille hoc facto veniam ſceleris accepit à Deo; ſed poſt dies paucos, commendatis Licinio conjuge ſua & filio atque in manu traditis, cùm jam totius corporis membra defluerent, horrenda tabe conſumptus eſt. Idque cognitum Nicomediæ menſis ejuſdem, cùm futura eſſent vicennalia Kalendis Martiis impendentibus.

XXXVI. Quo nuntio Maximinus audito, diſpoſitis ab oriente curſibus pervolavit ut provincias occuparet, ac Licinio morante, omnia ſibi uſque ad fretum Chalcedonium vindicaret. Ingreſſuſque Bithyniam, quò ſibi ad præſens favorem conciliaret, cum magna omnium lætitia ſuſtollit cenſum. Diſcordia inter ambos Imperatores, ac penè bellum. Diverſas ripas armati tenebant. Sed conditionibus certis pax & amicitia componitur, & in ipſo freto fœdus fit, ac dexterae copulantur. Redit ille ſecurus, & fit qualis in Syria & in Ægypto fuit. In primis indulgentiam Chriſtianis communi titulo datam tollit, ſubornatis legationibus civitatum quae peterent ne intra civitates ſuas Chriſtianis conventicula extruere liceret, ut quaſi coactus & impulſus facere videretur quod erat ſponte facturus. Quibus annuens, novo more ſacerdotes maximos per ſingulas civitates ſingulos ex primoribus fecit, qui & ſacrificia per omnes deos ſuos cotidie facerent, & veterum ſacerdotum miniſterio ſubnixi darent operam (ut) Chriſtiani neque fabricarent neque publicè aut privatim colerent, ſed comprehenſos ſuo jure ad ſacrificia cogerent vel judicibus offerrent. Parumque hoc fuit, niſi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu ſingulos quaſi Pontifices ſuperponeret, & eos utroſque candidis chlamydibus ornatos juſſit incedere. Facere autem parabat quae in orientis partibus fecerat. Nam cùm clementiam ſpecie tenus profiteretur, occidi ſervos Dei vetuit, debilitari juſſit. Itaque confeſſoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel auriculae deſecabantur.

XXXVII. Haec ille moliens, Conſtantini litteris deterretur. Diſſimulavit ergo. Et tamen ſi quis inciderat, mari occultè mergebatur. Conſuetudinem quoque ſuam non intermiſit ut in palatio per ſingulos dies ſacrificaretur. Et hoc primus invenerat ut animalia omnia quibus veſcebatur, non à coquis, ſed à ſacerdotibus ad aras immolarentur, nihilque prorſùs menſae apponeretur niſi aut delibatum aut ſacrificatum aut perfuſum mero; ut quiſquis ad cœnam vocatus eſſet, inquinatus inde atque impurus exiret. In ceteris quoque magiſtri ſui ſimilis. Nam ſi quid reliqui vel Diocles vel Maximianus reliquerunt, hic

abra-

abrasit, sine ullo pudore auferens omnia. Itaque horrea privatorum claudebantur, apothecae obsignabantur, debita in futuros annos exigebantur. Hinc fames agris (non) ferentibus, hinc caritas inaudita. Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiebantur ad sacrificia cotidiana, quibus eos adeo corruperat ut aspernarentur annonam, & effundebant passim sine delectu, sine modo, cùm lites universos, quorum numerus ingens erat, pretiosis vestibus & aureis nummis expungerent, gregariis & tyronibus argentum daret, barbaros omni genere largitionis honoraret. Nam quòd viventium bona vel auferebat, vel dono suis dabat, (prout) quisque petierat aliena, nescio an agendas illi fuisse gratias putem quod more clementium latronum incruenta spolia detrahebat.

XXXVIII. Illud verò capitale & supra omnes qui fuerunt corrumpendi cupiditas, quid dicam nescio, nisi caeca & effrenata, & tamen his verbis exprimere pro indignatione sua non potest. Vincit officium linguae sceleris magnitudo. Eunuchi, lenones, scrutabantur omnia. Vbicunque liberalior facies erat, secedendum patribus ac maritis fuit. Detrahebantur nobilibus feminis vestes, itemque virginibus, & per singulos artus inspiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili esset indigna. Si qua detractaverat, in aqua necabatur, tamquam majestatis crimen esset. Sub illo adultero aliqui constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas habebant, cùm dolorem ferre non possent, se ipsos etiam necaverunt. Sub hoc ministro pudicitiae integritas nulla, nisi ubi barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. Postremò hunc jam induxerat morem ut nemo uxorem sine permissu ejus duceret, ut ipse in omnibus nuptiis praegustator esset. Ingenuas virgines * imminutas servis suis donabat uxores. Sed & Comites ejus sub tali Principe imitabatur .... suorum cubilia impune violabant. Quis enim vindicaret? Mediocrium verò filias ut cuique libuerat rapiebat. Primariae, quae rapi non poterant, in beneficiis petebantur; nec recusari licebat, subscribente Imperatore, quin aut pereundum esset, aut habendus gener aliquis barbarus. Nam ferè nullus stipator in latere ei nisi ex gente eorum qui à Gothis tempore vicennalium terris suis pulsi, Maximiano se tradiderunt, malo generis humani, ut illi barbaram servitutem fugientes, in Romanos dominarentur. His satellitibus & protectoribus cinctus orientem ludibrio habuit.

* *f. invitas*

XXXIX. Denique cùm libidinibus suis hanc legem dedisset ut fas putaret quicquid concupisset, ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, potuit temperare. Venerat post obitum Maximiani ad eum Valeria, cùm se putaret in partibus ejus tutiùs moraturam, eo maximè quod habebat uxorem. Sed animal nefarium protinus inardescit. Adhuc in atris vestibus erat mulier, nondum luctus tempore impleto. Legatis praemissis in matrimonio postulat, ejecturus uxorem si impetrasset. Respondit illa liberè quae sola poterat; primò non posse de nuptiis in illo ferali habitu agere, tepidis adhuc cineribus mariti sui patris ejus; deinde illum impiè facere quòd sibi fidam conjugem repudiet, idem utique facturus & sibi; postremò, nefas esse illius nominis ac loci feminam sine more, sine exemplo, maritum alterum experiri. Nuntiatur homini quid esset ausa. Libido in iram furoremque convertitur. Statim mulierem proscribit, bona ejus rapit, aufert comites, spadones in tormentis necat, ipsam cum matre in exilium relegat, nec in locum certum, sed huc atque illuc praecipitem cum ludibrio exturbat, & amicas ejus afficto adulterio damnat.

XL. Erat clarissima femina cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria tamquam matrem alteram diligebat, cujus consilio negatam sibi suspicabatur. Dat negotium Praesidi Eratineo ut eam cum dedecore interficiat. Huic aliae duae adjunguntur aequè nobiles, quarum altera vestalem famulam virginem Romae reliquerat, furtivè tunc Valeriae familiaris. Altera virum habuit senatorem, non nimis Augustae proxima. Sed utraque ob eximiam pulchritudinem corporis ac pudicitiam necabatur. Rapiuntur subitò mulieres, non ad judicium, sed ad latrocinium. Nec enim quisquam accusator extabat. Invenitur quidam Judaeus ob alia facinora reus, qui spe impunitatis inductus adversùs insontes mentiatur. Judex aequus & diligens extra civitatem cum praesidio, ne lapidibus obruatur, protulit. Agebatur haec tragœdia Nicaeae. Inrogantur tormenta Judaeo, dum quae jussus .... loqueretur, pugnis à tortoribus coërcentur. Innocentes duci jubentur. Fletus & comploratio, non illius tantùm mariti, qui aderat bene meritæ uxori, sed omnium quos res indigna & inaudita contraxerat. Ac ne impetu populi de carnificum manibus raperentur, promoti militari modo instructi veluti & sagittarii prosequuntur. Ita mediae inter cuneos armatorum ad supplicium deductae. Jacuissent insepultae, domesticis in fugam versis, nisi eas furtiva amicorum misericordia sepelisset. Nec adultero impunitas promissa persolvitur; sed patibulo adfixus, aperuit omne mysterium, & sub extremo spiritu inquit omnibus qui videbant, innocentes occisas esse testatur.

XLI. Augusta verò in desertas quasdam Syriae solitudines relegata, patrem, suum Diocletianum per occultos gnarum calamitatis suae fecit. Mittit ille legatos, & rogat ut ad se filiam remittat. Nihil proficit. Iterum ac saepius obsecrat. Non remittitur. Postremò cognatum suum quendam militarem ac potentem virum legat, qui eum beneficiorum suorum admonitum deprecetur. Is quoque imperfecta legatione irritas preces renuntiat.

XLII. Eodemque tempore senis Maximiani statuae Constantini jussu revellebantur, & imagines eum quo pictus esset detrahebantur. Et quia senes ambo simul plerunque picti erant, & imagines simul deponebantur amborum. Itaque cùm videret vivus quod nulli unquam Imperatorum acciderat, duplici aegritudine adfectus, moriendum sibi esse decrevit. Jactabat se huc atque illuc, aestuante anima per dolorem, nec somnum nec cibum capiens. Suspiria & gemitus, crebrae lacrymae, jugis volutatio corporis, nunc in lecto, nunc humi. Ita viginti annorum felicissimus Imperator, ad humilem vitam dejectus adeo & proculcatus injuriis, atque in odium vitae dejectus, postremò fame atque angore confectus est.

XLIII. Vnus jam supererat de adversariis Dei, cujus nunc exitum ruinamque subnectam. Cùm haberet aemulationem adversùs Licinium quia praelatus ei à Maximiano fuerat, licèt nuper cum eo amicitiam confirmasset, tamen ut audivit Constantini sororem Licinio esse desponsam, existimavit affinitatem illam duorum Imperatorum contra se copulari. Et pie legatos ad urbem misit occultè, societatem Maxentij atque amicitiam postulans. Scribit etiam familiariter. Recipiuntur legati benignè, fit amicitia, utriusque imagines simul locantur. Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur. Iam enim bellum Constatino indixerat quasi necem patris sui vindicaturus. Vnde suspicio inciderat senem illum intestabilem finxisse discordiam cum filio ut ad alios succidendos viam sibi faceret, quibus omnibus sublatis, sibi ac filio totius orbis imperium vindicaret. Sed id falsum fuit. Nam id propositi habebat, ut & filio & ceteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum.

XLIV. Iam mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius Romae contineret quòd responsum acceperat periturum esse si extra portas urbis exisset, tamen bellum per idoneos duces gerebatur. Plus virium Maxentio erat, quod & patris sui exercitum receperat à Severo, & suum proprium de Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum, & Maxentiani milites praevalebant, donec postea confirmato animo Constantinus, & ad utrumque paratus, copias omnes ad urbem propiùs admovit, & è re-

è regione pontis Mulvij consedit. Imminebat dies quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextum Kalendas Novembris, & quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete Constantinus ut caeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret. Fecit ut jussus est, & transversa X littera summo capite circumflexo Christo (a) in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum. Procedit hostis obviam sine Imperatore, pontemque transgreditur. Acies pari fronte concurrit. Summa vi utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque illis. Fit in urbe seditio, & dux increpitatur velut desertor salutis publicae. Cùmque repentè populus, Circenses enim natali suo & debita * voce subclamat Constantinum vinci non posse. Qua voce consternatus proripit se, ac vocatis quibusdam senatoribus, libros Sibyllinos inspici jubet, in quibus repertum est illo die hostem Romanorum esse periturum. Quo responso in spem victoriae inductus procedit, in aciem venit. Pons à tergo ejus scinditur. Eo viso pugna crudescit, & manus Dei supererat aciei. Maxentianus proterretur; ipse in fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus in Tyberim deturbatur. Confecto tandem acerbissimo bello, cum magna senatus populique Romani laetitia susceptus Imperator Constantinus Maximini perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, statuas & imagines invenit. Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat: ad quem victoria liberatae urbis cùm fuisset adlata, non aliter accepit quàm si ipse victus esset. Cognito deinde Senatus decreto sic exarsit dolore ut inimicitias apertè profiteretur, convicia jocis mixta adversùs Imperatorem maximum diceret.

* supp. edebat.

XLV. Constantinus rebus in urbe compositis, hyeme proxima Mediolanum contendit. Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum solemnibus occupatos, exercitum movit è Syria hyeme quàm cum maximè saeviente & mansionibus geminatis in Bithyniam concurrit debilitato agmine. Nam maximis imbribus & nivibus & luto & frigore & labore jumenta omnis generis amissa sunt, quorum miserabilis per viam strages speciem jam futuri belli & similem cladem militibus nuntiabat. Nec ipse intra fines suos moratus est; sed transjecto protinus freto, ad Byzantij portas accessit armatus. Erant ibi milites praesidiarij, ad hujusmodi casus à Licinio conlocati. Hos primùm muneribus & promissis illicere tentavit, postea vi & oppugnatione terrere. nec tamen quicquam vis aut promissa valuerunt. Iam consumpti erant dies undecim, per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi ad Imperatorem, cùm milites non fide sed paucitate diffisi seipsos dediderunt. Hinc promovit Heracleam: & illic eadem ratione detentus, aliquot dierum tempus amisit. Et jam Licinius festinato itinere cum paucis Adrianopolim venerat, cùm ille accepta in deditione Perintho, aliquanto moratus, processit ad mansionem milia decem & octo. Nec enim poterat ulteriùs, Licinio jam secunda mansionem tenentem. destante millibus totidemque collectis ex proximo quantis potuit militibus pergente obviam Maximino, magis ut eum moraretur quàm proposito dimicandi aut spe victoriae. Quippe cùm ille septuaginta milium armatorum exercitum duceret, ipse vix triginta milium numerum collegisset. Sparsi enim milites per diversas regiones fuerant, & adunari omnes angustiae temporis non sinebant.

XLVI. Propinquantibus ergo exercitibus, jam futurum propediem praelium videbatur. Tum Maximinus ejusmodi votum Jovi vovit, ut si victoriam cepisset, Christianorum nomen extingueret funditusque deleret. Tunc proxima nocte Licinio quiescenti adstitit angelus Dei monens ut ocyus surgeret atque oraret Deum summum cum omni exercitu suo, illius fore victoriam si fecisset. Post has voces cùm surgere sibi visus esset, & cum ipso qui monebat adstaret, tunc docebat eum quomodo & quibus verbis esset orandum. Discusso deinde somno, notarium jussit asciri, & sicut audierat, haec verba dictavit. *Summe Deus, te rogamus. Sancte Deus, te rogamus. Omnem justitiam tibi commendamus, salutem nostram tibi commendamus, imperium nostrum tibi commendamus. Per te vivimus, per te victores & felices existimus. Summe sancte Deus, preces nostras exaudi. Brachia nostra ad te tendimus. Exaudi sancte summe Deus.* Scribuntur haec in libellis pluribus, & per Praepositos Tribunosque mittuntur, ut suos quisque milites doceat. Crevit animus universis victoriam sibi credentibus de caelo nuntiatam. Statuit Imperator praelium diei Kalendarum Maiarum, quae octavum annum nuncupationis ejus implebant; ut suo potissimum natali vinceretur, sicut ille victus est Romae. Maximinus voluit praeire maturiùs; pridie manè aciem composuit, ut natalem suum postridie victor celebraret. Nuntiatur in castra movisse Maximinum. Capiunt milites arma, obviamque procedunt. Campus intererat sterilis ac nudus, quem vocant serenum. Erat jam utraque acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, galeas resolvunt, ad caelum manus tendunt, praeeuntibus Praepositis, & post Imperatorem precem dicunt. Audit acies peritura precantium murmur. Illi oratione ter dicta, virtute jam pleni, reponunt capitibus galeas, scuta tollunt. Procedunt Imperatores ad colloquium. Ferri non potuit Maximinus ad pacem. Contemnebat enim Licinium, ac desertum iri à militibus existimabat, quòd ille esset in largiendo tenax, ipse autem profusus; eoque proposito moverat bellum, ut exercitu Licinij sine certamine accepto, ad Constantinum duplicatis viribus statim pergeret.

XLVII. Ergo propiùs acceditur, tubae canunt, signa procedunt. Liciniani impetu facto adversarios invadunt. Illi verò perterriti, nec gladios expedire nec tela jacere quiverunt. Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis. Nullo loco auditur. Fit impetus in eum, & ad suos refugit. Caedebatur acies ejus impunè, & tantus numerus legionum, tanta vis militum à paucis metebatur. Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum praemiorum memor; quasi ad devotam mortem non ad praelium venissent, sic eos Deus summus jugulandos subjecit inimicis. Iam strata erat ingens multitudo. Videt Maximinus aliter rem geri quàm putabat. Projecit purpuram, & sumpta veste servili fugit, ac fretum trajecit. ac in exercitu pars dimidia prostrata est, pars autem vel dedita vel in fugam versa est. Ademerat enim pudorem deserendi desertor Imperator. At ille Kalendis Maijs, id est, una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit, cùm locus praelij abesset milia centum sexaginta; raptisque filiis & uxore & paucis ex palatio comitibus, petivit orientem. Sed in Cappadocia collectis ex fuga & ab oriente militibus substitit. Ita vestem resumpsit.

XLVIII. Licinius verò, accepta exercitus parte ac distributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus; & Nicomediam ingressus, gratiam Deo, cujus auxilio vicerat, retulit, ac die Iduum Iuniarum Constantino atque ipso ter Consulibus de restituenda Ecclesia hujusmodi litteras ad praesidem datas proponi jussit.

Cùm feliciter tam ego Constantinus Augustus quàm etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus, atque universa quae ad commoda & securitatem publicam pertinerent in tractatu haberemus, haec inter cetera quae videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Christianis & omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset, quod quidem divinitas in sede caelesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti placata ac propitia possit existere. Itaque hoc consilio salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidi-

(a) *Haec ita intelligenda sunt ut Christi monogramma circumflexum fuerit in capite labari, ut videmus in nummis veteribus.* Baluzii.

didimus ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus qui vel observationi Christianorum vel ei religioni mentem suam dederet quam ipse sibi aptissimam esse sentiret, ut possit nobis summa divinitas, cujus religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benevolentiamque praestare. Quare scire dicationem tuam convenit placuisse nobis ut amotis omnibus omnino conditionibus quæ priùs scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine videbantur, nunc cavere ac simpliciter unusquisque eorum qui eandem observandæ religioni Christianorum gerunt voluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam sui idipsum observare contendant. Quæ sollicitudini tuæ plenissimè significanda esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam colendæ religionis suæ facultatem hisdem Christianis dedisse. Quod cùm hisdem à nobis indultum esse pervideas, intelligit dicatio tua etiam alijs religionis suæ vel observantiæ potestatem similiter apertam & liberam pro quiete temporis nostri esse concessam, ut in colenda quod quisque diligeret habeat liberam facultatem, quas . . . . . . honori neque cuiquam religioni aut aliquid à nobis. Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse censuimus, quod si eadem loca ad quæ antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehensa, priore tempore aliquid vel à fisco nostro vel ab alio quocunque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia & sine ulla pretij petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituant. Qui etiam dono fuerunt consecuti, eadem similiter hisdem Christianis quantocyus reddant, etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulent, quò & ipsis per nostram clementiam consulatur. Quæ omnia corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam ac sine mora tradi oportebit. Et quoniam ijdem Christiani non in ea loca tantùm ad quæ convenire consueverunt, sed alia etiam habuisse noscuntur ad jus corporis eorum, id est Ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege quâ superiùs comprehendimus citra ullam prorsùs ambiguitatem vel controversiam hisdem Christianis id est corpori & conventiculis eorum reddi jubebis, supradicta scilicet ratione servata, ut ij qui eadem sine pretio, sicut diximus, restituerint, indemnitatem de nostra benevolentia sperent. In quibus omnibus supradicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum nostrum quantocyus compleatur, quò etiam in hoc per clementiam nostram quieti publicæ consulatur. Hactenus fiet ut sicut superiùs comprehensum est, divinus juxta nos favor, quem in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prosperè successibus nostris cum beatitudine publica perseveret. Vt autem hujus sanctionis benivolentiæ nostræ forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programmate tuo hæc scripta & ubique proponere & ad omnium scientiam te perferre conveniet, ut hujus benivolentiæ nostræ sanctio latere non possit.

His litteris propositis, etiam verbo hortatus est ut conventicula in statum pristinum redderentur. Sic ab eversa Ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minùs quatuor.

XLIX. Sequenti autem Licinio cum exercitu tyrannum, profugus concessit, & rursus Tauri montis angustias petit, munimentis ibidem ac turribus fabricatis iter obstruere conatus est, & inde dextrorsum perrumpentibus omnia victoribus, Tarsum postremò confugit. Ibi cùm jam terra marique perterreretur, nec ullum speraret refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem quasi ad remedium malorum quae Deus in caput ejus ingessit. Sed priùs cibo se infersit ac vino ingurgitavit, ut solent hi qui hoc ultimo se facere arbitrantur. Et sic hausit venenum. Cujus vis, referto stomacho repercussa, valere non potuit in praesens, sed in languorem malum versa pestilentiae similem, ut diutiùs protracto spiritu cruciamenta sentiret. Iam saevire in eum cœperat virus; cujus vis cùm praecordia ejus ureret, insustentabili dolore usque ad rabiem mentis elatus est, adeo ut per dies quatuor insania percitus haustam manibus terram velut esuriens devoraret. Deinde post multos gravesque cruciatus, cùm caput suum parietibus infligeret, exilierunt oculi ejus de caveis. Tunc demum, amisso visu, Deum videre cœpit candidatis ministris de se judicantem. Exclamabat ergo sicut ij qui torqueri solent, & non se sed alios fecisse dicebat. Deinde quasi tormentis adactus fatebatur, Christum subinde deprecans & plorans ut suimet misereretur. Sic inter gemitus, quos tamquàm cremaretur edebat, nocentem spiritum detestabili genere mortis efflavit.

L. Hoc modo Deus universos persecutores nominis sui debellavit, ut eorum nec stirps nec radix ulla remaneret. Nam Licinius summa rerum potitus, in primis Valerium, quem Maximinus iratus nec post fugam quidem, cùm sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere, idem Candidianum, quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari jussit. Mulier tamen ut eum vixisse cognovit, mutato habitu comitatui ejus se miscuit, ut fortunam Candidiani specularetur. Quia Nicomediae se obtulerat, & in honore haberi videbatur, nihil tale metuens occisus est. Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam aetate robustum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie secutus, tamquam post obitum ejus de sumenda purpura cogitasset, capitali sententiae subjectum interemit. Qui omnes Licinium jampridem quasi malum metuentes, cum Maximino esse maluerant, prae Valeria, quae volens Licinio in omnes Maximiani hereditates jure suo cedere, idem Maximino negaverat. Ipsius quoque Maximini filium suum maximum agentem in annis octo, & filiam septennem, quae desponsa fuerat Candidiano, extinxit. Sed priùs mater eorum in orientem praecipitata est. Ibi saepe illa castas feminas mergi jusserat. Sic omnes impij vero & justo judicio Dei eadem quae fecerant receperunt.

LI. Valeria quoque per varias provincias quindecim mensibus plebejo cultu pervagata postremò apud Thessalonicam cognita, comprehensa cum matre pœnas dedit. Ductae igitur mulieres cum ingenti spectaculo & miseratione tanti casus ad supplicium; & amputatis capitibus, corpora earum in mare abjecta sunt. Ita illis pudicitia & conditio exitio fuit.

LII. Quae omnia secundùm fidem scientium loquor, ita ut gesta sunt mandanda litteris credidi, ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut si quis historiam scribere voluisset, non corrumperet veritatem, vel peccata illorum adversùm Deum vel judicium Dei adversùs illos reticendo. Cujus aeternae pietati gratias agere debemus, qui tandem respexit in terram quòd gregem suum partim vastatum à lupis rapacibus, partim verò dispersum, reficere ac recolligere dignatus est & bestias malas extirpare, quae divinis gregis pascua protriverant, cubilia dissipaverant. Vbi sunt modò magnifica illa & clara per gentes Ioviorum & Herculiorum cognomina, quae primùm à Dioclete ac Maximiano insolenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum translata, viguerunt? Nempe delevit ea Dominus & erasit de terra. Celebremus igitur triumphum Dei cum exultatione, victoriam Domini cum laudibus frequentemus, diurnis nocturnisque precibus celebremus, ut pacem post annos decem plebi suae datam confirmet in seculum. Tu praecipuè, Donate carissime, qui à Deo mereris audiri, Dominum deprecare ut misericordiam suam servet etiam famulis suis propitius ac mitis, ut omnes insidias atque impetus diaboli à populo suo arceat, ut florescentes Ecclesias perpetuae quiete custodiat.

Tusciae cum uxore & filiis capite truncavit in civitate Asisinati. quorum corpora absconsa sunt à Christianis. quorum quidem corpora nusquam potuerunt inveniri.

XIV. Eodem vero tempore tenuit sanctum Savinum Episcopum, & adduxit eum in civitatem Spoletanam, & sine auditione tamdiu praecepit caedi quousque deficeret. Qui cùm diù caederetur, emisit spiritum. Cujus corpus collegit quaedam matrona nomine Serena, quae manus ejus antea collegerat, & junxit eas cum corpore, & sepelivit eum miliario a civitate Spoletana plus minus secundo, sub die septimo Idus Decembris. In quo loco exuberant beneficia Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi. Caeci illuminantur, infirmi sanantur, daemones effugantur, ad laudem & honorem Domini nostri Jesu Christi, qui semper fidelibus suis dat palmam victoriae, cui est imperium, honor, & regnum in secula seculorum. Amen.

INCIPIUNT CONFESSIONES ET ACTUS martyrum Saturnini Presbyteri, Felicis, Dativi, Ampelij, ceterorumque infra scriptorum, qui propter collectas & scripturas dominicas sub Anulino tunc Proconsule Africæ die pridie Idus Februarij Carthagine Dominum confessi, diversis locis temporibusque discretis beatissimum sanguinem profuderunt.

QUi religionis sanctissimae fide exultat & gloriatur in Christo, quique dominica veritate gaudet, errore damnato, ut Ecclesiam catholicam teneat, sanctamque communionem à prophana discernat, acta martyrum legat, quae necessario in archivo memoriae conscripta sunt, ne seculis transeuntibus obsolesceret gloria martyrum & damnatio traditorum. Aggredior itaque caelestes pugnas novaque certamina gesta per fortissimos milites Christi, bellatores invictos, martyres gloriosos, aggredior inquam ex actis publicis scribere, non tam ingenio praeditus quàm civili quo illis sum amore conjunctus, consultu quidem hoc faciens, duplici scilicet modo, ut & imitatoribus eorum ad martyrium animos praeparemus, & quos vivere in perpetuum atque cum Domino Christo regnare confidimus, etiam confessionis ipsorum pugnas atque victorias, cùm in litteris digerimus, aeternae memoriae conferamus. Sed non invenio, fratres dilectissimi, quibus utar exordiis, quove principio laudis aggrediar sanctissimorum martyrum felicissimam confessionem. Magnis enim rebus magnisque virtutibus rapior; & quicquid est quod in ipsis aspicio, hoc totum divinum atque caeleste admiror, in devotione fidem, in vita sanctitatem, in confessione constantiam, in passione victoriam. Quae res quanto solae in suis virtutibus fulgent, tanto sunt omnes in singulis martyribus clariores. Placet igitur in principio causam ipsius belli tractare totiusque mundi discrimen necessario breviter omni celeritate discurrere; ut agnita veritate, & prœmia martyrum & pœnas quis noverit traditorum.

II. Temporibus namque Diocletiani & Maximiani bellum diabolus Christianis indixit isto modo ut sacrosancta Domini testamenta scripturasque divinas ad exurendum peteret, basilicas dominicas subverteret, & ritus sacros cœtusque sanctissimos celebrari Domino prohiberet. Sed non tulit exercitus Domini Dei immane praeceptum, sacrilegamque jussionem perhorruit; & mox fidei arma corripuit, descendit in praelium, non tam contra homines quàm contra diabolum pugnaturus. Et quamvis tradendo gentilibus scripturas dominicas atque testamenta divina prophanis ignibus comburenda, à fidei cardine cecidere nonnulli, conservando tamen eas, & pro ipsis libenter suum sanguinem effundendo, fortiter fecere quamplurimi, quique pleni Deo, devicto atque prostrato diabolo, victricem palmam in passione gestantes, sententiam in traditores atque in eorum consortes, qua illos ab Ecclesiae communione rejecerant, cuncti martyres proprio sanguine consignabant. Fas enim non fuerat ut in Ecclesia Dei simul essent martyres & traditores. Advolabant igitur undiqueversum ad certaminis campum immensa agmina confessorum; & ubi quisque hostem repererat, castra illic dominica collocabat. Namque in civitate Alutinensi in domo Octavi Felicis cùm bellica canerent tuba, dominica signa gloriosi martyres erexerunt; ibique celebrantes ex more dominica sacramenta, à coloniae magistratibus atque ab ipso stationario milite apprehenduntur, Saturninus Presbyter cum filiis quatuor, id est, Saturnino juniore & Felice lectoribus, Maria sanctimoniali, Hilarione infante, itemque Dativus, qui & senator, Felix, alius Felix, Emeritus, Ampelius, Rogatianus, Quintus, Maximianus, Thelica, Rogatianus, Rogatus, Januarius, Cassianus, Victorianus, Vincentius, Caecilianus, Restituta, Prima, Eva, Rogatianus, Guinalius, Rogatus, Pomponia, Secunda, Januaria, Saturnina, Martinus, Elautus, Felix, Margareta major, Honorata, Regiola, Victorianus, Pelusius, Faustus, Daciatus, Matrona, Caecilia, Victoria, Herectina, secunda Matrona, Januaria.

III. Qui apprehensi producebantur alacres ad forum. Adhuc in primum certaminis campum prior Dativus ibat, quem sancti parentes candidum senatorem caelesti curiae genuerunt. Ibat etiam Presbyter Saturninus numerosa vallatus propagine liberorum; cujus partus partem sibi sociam martyrio destinavit, partem sui nominis pignus Ecclesiae relinquebat. Hos agmen dominicum sequebatur, in quo fulgebat, caelestium splendor armorum, scutum fidei, lorica justitiae, salvationis galea, & gladius bifrons sermo Dei: quorum praesidio fulti, spem victoriae fratribus promittebant. Sed jam ad supradictae civitatis pervenerunt forum. Ibi primùm congressi, confessionis palmam magistratus elogio sustulerunt. In isto namque foro jam pro scripturis dominicis dimicaverat caelum, cùm Fundanus civitatis quondam Episcopus scripturas dominicas traderet exurendas: quas cùm magistratus sacrilegus igni apponeret, subitò imber sereno caelo diffunditur, ignis scripturis sanctis admotus extinguitur, grandines adhibentur, omnisque ipsa regio pro scripturis dominicis, elementis furentibus, devastabatur. De hac igitur civitate martyres Christi exoptata prima vincula susceperunt; directique ad Carthaginem, alacres ac laeti per totum iter hymnos Domino canticaque psallebant. Qui cùm ad officium Anulini tunc Proconsulis pervenirent, starentque in acie constanter ac fortiter, saevientis impetus diaboli dominica constantia retundebant. Sed cùm non contra omnes simul milites Christi diabolica rabies praevaleret, singulos in certamina postulavit. Quorum certaminum pugnas non tam meis exequar quàm martyrum dictis; ut & saevientis hostis audacia in tormentis atque in ipsa sacrilega invectione noscatur, & Christi Domini praepotentis virtus in tolerantia martyrum atque in ipsa confessione laudetur.

IV. Cùm igitur ab officio Proconsuli offerrentur, suggereretur que quòd à magistratibus Alutinensium transmissi essent Christiani qui contra interdictum Imperatorum & Caesarum collectam dominicam celebrassent, primùm Proconsul Dativum interrogat cujus esset conditionis & utrum collectam fecisset: qui cùm se Christianum & in collecta fuisse profiteretur, auctor ab ipso collectionis sanctissimae postulatur; statimque jubetur officium eundem in equuleum sublevare extensumque ungulis praeparare. Sed cùm carnifices jussa crudelia atroci velocitate complerent, starentque saevientes in dictis, & denudatis ad vulnera martyris lateribus, erectis ungulis imminerent, subito sese per medium Thelica fortissimus martyr tormentis subjecit & clamavit, Quia Christiani sumus nos, Nos, inquit, collegimus. Sta-

Statimque Proconsulis furor exarsit, & ingemiscens, spiritali gladio graviter vulneratus, martyrem Christi gravissimis ictibus tutulit, in equuleum suspensum extendit, ungulis perstridentibus laniavit. At contrà gloriosissimus Thelica martyr media de ipsa carnificum rabie hujusmodi preces Domino cum gratiarum actione effundebat: Deo gratias. In nomine tuo, Christe Dei filius, libera servos tuos. Talia precanti Proconsul, Quis est, inquit, auctor tecum congregationis vestrae? Qui crudeliùs saevienti carnifici clara voce respondit: Saturninus Presbyter & omnes. O martyrem primatum omnibus dantem. Non enim Presbyterum fratribus praetulit, sed Presbytero fratres confessionis consortio copulavit. Quaerente igitur Proconsule Saturninum, ostendit, non quod illum prodiderit, quem secum adversùs diabolum pariter dimicare cernebat, sed ut illi panderet integrè se celebrasse collectam, quando cum ipsis etiam Presbyter fuerat. Manabat igitur cum voce sanguis Dominum deprecantis, & praeceptorum evangelij memor, inimicis suis veniam martyr in ipsa corporis sui laniamenta poscebat. Inter ipsos namque vulnerum gravissimos cruciatus, tortores pariter & Proconsulem his vocibus exprobrabat. Injustè facitis, infelices, contra Deum facitis. Deus altissime, noli illis consentire ad haec peccata. Peccatis, infelices, adversùs Deum facitis. Custodimus praecepta Dei altissimi. Injustè agitis, infelices; innocentes laniatis. Non sumus homicidae, non fraudem fecimus. Deus, miserere. Gratias tibi ago. Pro nomine tuo, Domine, da sufferentiam. Libera servos tuos de captivitate hujus seculi. Gratias tibi ago, nec sufficio tibi gratias agere. Et cùm ictibus ungularum concussa fortiùs latera sulcarentur, profluensque sanguinis unda violentis tractibus emanaret, Proconsulem sibi dicentem audivit: Incipies sentire quae vos pati oporteat. Et adjecit: Ad gloriam. Gratias ago Deo regnorum. Apparet regnum aeternum, regnum incorruptum. Domine Jesu Christe, Christiani sumus, tibi servimus; tu es spes nostra, tu es spes Christianorum. Deus sanctissime, Deus altissime, Deus omnipotens, tibi laudes pro nomine tuo agimus. Cui talia oranti cùm à diabolo per judicem diceretur, Custodire te oportuit jussionem Imperatorum & Caesarum: defatigato jam corpore, forti atque constanti sermone victor animo proclamavit: Non curo nisi legem Dei, quam didici. Ipsam custodio, pro ipsa moriar, in ipsa consumor, praeter quam non est aliud. Talibus itaque dictis gloriosissimi martyris in suis tormentis magis ipse Anulinus torquebatur: cujus tandem rabies ferocitate saginata, postea reclusum in carcere, passione condignum martyrem destinavit.

V. post hunc Dativus à Domino in certamine erigitur, qui Thelice ad fortissimum praelium de proximo conjunctus est: qui cùm pendendo in equuleo extensus, se voce saepius repetita Christianum esse & collectam fecisse fortiter proclamaret, emersit sanctissimae victoriae martyris frater, vir sanè togatus, sed à religionis Christianiae sanctissimo cultu ipsis temporibus alienus; qui suspensum in equuleo martyrem prophanis vocibus hactenus arguebat: Hic est, ait, Domine, qui per absentiam patris nostri, nobis hic studentibus, sororem nostram Victoriam seducens, hinc de splendidissima Carthaginis civitate unà cum Secunda & Restituta ad Alutinensem coloniam secum usque perduxit, quique nunquam domum nostram ingressus est nisi tunc quando quibusdam persuasionibus puellares animos illiciebat. Sed non tulit Victoria clarissima martyr Domini collegam & commartyrem suum falso appeti senatorem; statimque Christiana libertate prorumpens. Nullius, inquit, persuasione profecta sum, nec cum ipso ad Alutinensem coloniam veni. Hoc possum per cives probare. Omnia mea sponte atque voluntate perfeci. Nam & in collecta fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Christiana sum. Tunc impudens advocatus maledicta exaggerabat in martyrem. Et contrà martyr gloriosus de equuleo cuncta vera responsione solvebat.

VI. Inter haec Anulinus ardescens, premi ungulas in martyrem jubet. Statim carnifices nuda praeparataque ictibus latera cruentis vulneribus invenerunt. Advolabant truces in manus jussis velocibus, secretaque pectoris, diruptis cutibus visceribusque divulsis, nefandis aspectibus prophanorum adnixa crudelitate pandebant. Inter haec martyris mens immobilis; & licèt membra rumpantur, divellantur viscera, latera dissipentur, animus tamen martyris integer inconcussusque perdurat. Denique dignitatis suae memor Dativus, qui & senator, tali voce preces Domino sub carnifice rabiente fundebat: O Christe Domine, non confundar. His dictis beatissimus martyr quod à Domino poposcerat, tam facilè meruit quàm breviter postulavit. Denique mox Proconsul mente concussa, lingua volente parcere prosilivit. Cessavere carnifices. Fas enim non erat martyrem Christi in commartyris suae Victoriae causa torqueri. Namque cùm contra eum etiam Pompeianus suspicionis indignae saevus accusator accederet, calumniosamque conjungeret actionem, despectus à martyre est & percussus. Quid agis hoc in loco, diabole? Quid contra martyres Christi adhuc usque conaris? A senatore Domini ac martyre & potestas simul & forensis rabies superata est. Sed clarissimus martyr etiam pro Christo tortus, cùm interrogatus utrum in collecta fuisset, profiteretur constanter & diceret cùm collecta fuisset se supervenisse & dominicum cum fratribus congrua religionis devotione celebrasse, auctoremque ejusdem collectionis sanctissimae unum fuisse, in sese rursus proconsulem acriùs excitavit; cujus recrudescente saevitia, geminata martyris dignitas iterato ungulis sulcantibus exaratur. At martyr ad vulnerum cruciatus saevissimos pristinam suam repetens orationem, Rogo, ait, Christe, non confundar. Quid feci? Saturninus est Presbyter noster.

VII. Hujus cùm latera, duri trucisque carnificis magistra crudelitate monstrante, aduncis ungulis raderentur, Saturninus Presbyter ad praelium postulatur: qui caelestis regni contemplatione considerans parva admodum ac levia suos commartyres sustinere, congredi etiam ipse taliter cœpit. Nam dicente Proconsule, Tu contra jussionem Imperatorum & Caesarum fecisti, ut hos omnes colligeres, respondit Presbyter Saturninus, Domini spiritu suggerente securus: Dominicum celebravimus. Proconsul ait: Quare? Respondit: Quia non potest intermitti dominicum. Qui mox ut haec dixit, contra Dativum statim jubet aptari. Spectabat interea Dativus laniamenta corporis sui potiùs quàm dolebat; & cujus ad Dominum mens animusque pendebat, nihil dolorem corporis aestimabat; sed tantùm Dominum precabatur dicens: Subveni rogo Christe, habe pietatem, serva animam meam, custodi spiritum meum, non confundar. Rogo Christe, da sufferentiam. Cui cùm à Proconsule diceretur, Ex hac splendidissima civitate magis debueras alios ad bonam mentem vocare, & non contra praecepta Imperatorum & Caesarum facere, fortiùs atque constantiùs acclamabat: Christianus sum. Qua voce diabolus superatus, Parce, inquit. Simulque illum in carcerem tradens, passioni condignae martyrem reservavit.

VIII. At vero Presbyter Saturninus recenti martyrum sanguine delibutus, cùm penderet in equuleo, admonebatur in eorum fide persistere in quorum cruore perstabat. Hic cùm interrogaretur utrum auctor ipse esset & omnes ipse adunasset, & diceret, Etiam, ego praesens in collecta fui, Emeritus lector ad certamen exiliens, congrediente Presbytero, Ego sum auctor, inquit, in cujus domo collecta facta fuit. At Praeconsul, qui jam totiens victus fuerat, impetus Emeriti perhorrebat; & tamen in Presbyterum versus, Quare contra praeceptum, inquit, faciebas, Saturnine? Cui Saturninus, Intermitti dominicum non potest, ait. Lex sic jubet. Tunc Proconsul: Non tamen debuisti prohibita contemnere,

sed

sed observare potiùs, & non rem facere contra praeceptum Imperatorum. Et meditata jamdiu in martyribus voce, terrorem suae irae commovit; cui non pigro paretur obsequio. Nam carnifices in senile corpus Presbyteri ruunt, & grassante rabie, rupta nervorum connexione, discerpunt. Ingemiscenda supplicia & novi generis in sacerdotem Dei exquisita tormenta videres, quasi in pabulo vulnerum famis rabie saevire carnifices, apertisque visceribus, ad horrorem videntium inter ruborem sanguinis, ossa nudata pallere, & nec inter moras torquentium, exclusam animam corpus supplicio pendente deserere. At tali voce Dominum Presbyter precabatur: Rogo te Christe, exaudi. Gratias tibi ago Deus. jube me decollari. Rogo Christe, miserere. Fili Dei subveni. Cui Proconsul: Quare contra praeceptum facis? Et Presbyter, Lex sic jubet, lex sic docet, inquit. O admiranda satis ac praedicanda Presbyteri doctoris divina responsio. Legem sanctissimam etiam in tormentis Presbyter praedicat, pro qua libenter supplicia sustinebat. Legis denique voce deterritus Anulinus, Parcam, inquit; eumque in custodiam carceris redigens, exoptato supplicio destinavit.

IX. At vero Emerito applicito, in tua, inquit Proconsul, domo collectae factae sunt contra praecepta Imperatorum? Cui Emeritus sancto spiritu inundatus, In domo mea, inquit, egimus dominicum. At ille, Quare permittebas, ait, illos ingredi? Respondit: Quoniam fratres mei sunt, & non poteram illos prohibere. Sed prohibere, inquit, illos debuisti. At ille, Non potui, ait, quoniam sine dominico non possumus. Statim etiam ipse in equuleo jubetur extendi, extensusque vexari. Qui cùm validos ictus innovato carnifice pateretur, Rogo, ait, Christe subveni. Contra praeceptum Dei facitis, ô infelices. Et interloquenti Proconsuli, Non oportuerat te eos suscipere, respondit: Non potueram quin susciperem fratres meos. At Proconsul sacrilegus, Sed prior, inquit, erat jussio Imperatorum & Caesarum. Contrà religiosissimus martyr, Deus, inquit, major est quàm Imperatores. Rogo Christe, tibi laudes. Christe Domine, da sufferentiam. Cui talia precanti haec Proconsul injecit: Habes ergo scripturam aliquam in domo tua? Et respondit: Habeo, sed in corde meo. Et Proconsul, in domo inquit, tua habes, an non? Emeritus martyr ait: In corde meo illas habeo. Rogo Christe, tibi laudes. Libera me, Christe, in nomine tuo. Breviter patior, libenter patior. Christe, non confundar. O martyrem Apostoli memorem, qui legem Domini conscriptam habuit, non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. O martyrem legis sacrae idoneum diligentemque custodem, qui traditorum facinus perhorrescens, scripturas dominicas, ne perderet, inter secreta sui pectoris collocavit. Quo cognito, Proconsul, Parce, inquit. Ejusque confessionem in memoriam unà cum ceterorum confessionibus redigens, Pro vestris meritis omnes, inquit, secundùm confessionem vestram poenas meritas persolvetis.

X. Sed jam feritas rabies ore cruento tormentis martyrum saginata languebat. Sed cùm Felix nomine & passione processisset in praelium, aciesque Domini omnis incorrupta invictaque perstaret, tyrannus mente prostratus, voce demissus, anima & corpore dissolutus, Spero vos, inquit, hanc partem potiùs eligere, qua possitis vivere, ut jussiones conservetis. Contra quae confessores Domini, invicti martyres Christi, tamquam ex uno ore dixerunt: Christiani sumus, non possumus nisi Domini legem sanctam usque ad effusionem sanguinis custodire. Qua voce percussus inimicus Felici dicebat: Non quaero utrum Christianus sis, sed an collectam feceris, vel scripturas aliquas habeas. O stulta judicis & ridenda interrogatio. Christianus, inquit, utrum sis tace. Et addidit: Si in collecta fuisti? Respondit: Quasi Christianus sine dominico possit, aut dominicum sine Christiano celebrari. An nescis, Satanas, in dominico Christianum & in Christiano dominicum constitutum, ut nec alterum sine altero valeat esse? Cùm nomen audieris, frequentiam Domini disce; & cùm collectam audieris, nomen agnosce. Denique cognosceris à martyre & rideris, tali responsione confunderis. Collectam, inquit, gloriosissimè celebravimus, ad scripturas dominicas legendas in dominicum convenimus semper. Qua confessione confusus graviter Anulinus, fustibus caesum exanimem, caelesti concilio martyrem properantem ad siderea tribunalia, expleta passione, consociat.

XI. Sed Felicem sequitur alius Felix nomine pariter & confessione atque ipsa passione consimilis. Pari etenim virtute congressus, etiam ipse fustium laesione quassatus, animam in tormenta carceris ponens, superioris Felicis est martyrio copulatus. Post hos suscepit certamen Ampelius custos legis, scripturarum divinarum fidelissimus conservator. Hic quaerente Proconsule an in collecta fuisset, hilaris atque securus alacri voce respondit: Cum fratribus, inquit, feci collectam, dominicum celebravi; & scripturas dominicas habeo mecum, sed in corde meo conscriptas. Christe, tibi laudes refero. Exaudi Christe. Qui cùm haec dixisset, cervicibus contusis, quasi jam in tabernaculum dominicum laetus cum fratribus relegatur. Hunc sequitur Rogatianus: qui confessus Domini nomen, supradictis fratribus jungebatur illaesus. Quintus verò applicitus, egregiè nomen Domini magnificèque confessus, caesus fustibus in carcerem truditur, condigno martyrio reservatus. Hunc sequebatur & Maximianus, in confessione par, in congressione consimilis, in victoriae triumphis aequalis. Post quem junior Felix spem salutemque Christianorum dominicum esse proclamans, cùm similiter etiam ipse fustibus caederetur, Ego, inquit, devota mente celebravi dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Christianus sum. Qua confessione supradictis fratribus meruit etiam ipse sociari.

XII. At junior Saturninus, martyris Saturnini Presbyteri progenies, in certamen optatum festinus accessit, approperans patris virtutibus gloriosissimis adaequari. Cui cùm Proconsul furibundus diabolo suggerente dixisset, Et tu, Saturnine, interfuisti, respondit Saturninus: Christianus sum. Non à te quaero hoc, ait, sed utrum egeris dominicum. Cui Saturninus respondit: Egi dominicum, quia salvator est Christus. Quo nomine salvatoris audito, Anulinus exarsit, & in filium patrium instaurat equuleum. Extensoque Saturnino, Quid, inquit, Saturnine profiteris? Vides ubi positus sis. Habes aliquas scripturas? Respondit: Christianus sum. Proconsul verò ait: Ego quaero an conveneris, & an scripturas habeas. Respondit: Christianus sum. Aliud non est nomen quod post Christum, oporteat nos sanctum observare. Qua confessione diabolus inflammatus, Quoniam permanes, inquit, in obstinatione tua, etiam te oportet tormentis affici. Dic an aliquas scripturas habeas. Et ad officium dixit: Vexa illum. Ibant in adolescentis latera paternis vulneribus lassati tortores, & adhuc humectantem in ungulis patrium sanguinem cognato filij cruori miscebant. Videres per hiantium vulnerum fucos de lateribus antea genitoris sanguinem fluere, & cruorem filij paterno permixtum unguis rorantibus emanare. At juvenis gemini sanguinis admixtione recreatus, medelam potiùs quam tormenta sentiebat, & recepta in tormentis fortitudine, fortissimis vocibus exclamabat: Scripturas dominicas habeo, sed in corde meo. Rogo Christe, da sufferentiam. Spes est vitae. Anulinus inquit: Quare contra praeceptum faciebas? Respondit: Quia Christianus sum. Quo audito, Parce, inquit. Et statim cessante tormento, in patrium consortium relegatur.

XIII. Interea mergebat in noctem horis labentibus dies, & consumptis cum sole tormentis, defecit atra tortorum rabies, & cum sui judicis crudelitate languebat. Sed legiones dominicae, in quibus Christus, perpetuum lumen, armorum caelestium corusco splendore fulgebat, fortiùs atque constantiùs in

in certamina prosilibant. Cùm vero adversarius Domini tot martyrum praeliis gloriosissimis victus, tantisque ac talibus congressionibus superatus, desertus à die, comprehensus à nocte, deficiente jam carnificum rabie, profligaturus cum singulis congredi ulteriùs non valeret, totius exercitus Domini animos percontatur, devotasque sanctorum mentes tali interrogatione propulsat. Vidistis, inquit, eos qui perseveraverunt, quid sustinuerunt, vel quid in sua confessione perstantes adhuc habeant sustinere. Et ideo qui vult ex vobis ad indulgentiam pervenire, ut salvus esse possit, profiteatur. Ad haec confessores Domini, gloriosi martyres Christi, laeti ac triumphantes simul, non ex Proconsulis dictis, sed ex victoria passionis Spiritu sancto ferventes, fortiùs clariùsque tamquam ex uno ore dixerunt; Christiani sumus. Qua voce prostratus est diabolus; & concussus Anulinus confususque, omnes sanctos in carcerem trudens, illos martyrio destinavit.

XIV. Et ne devotissimus feminarum sexus florentissimusque sacrarum virginum chorus certaminis tanti gloria privaretur, omnes feminae, Christo Domino auxiliante, in Victoria congressae sunt & coronatae. Etenim Victoria sanctissima feminarum, flos virginum, decus & dignitas confessorum, honesta natalibus, religione sanctissima, moribus temperata, in qua naturae bonum candida pudicitia relucebat, respondebatque pulchritudini corporis fides pulchrior mentis & integritas sanctitatis, ad secundam palmam restitutam se in Domini martyrio laetabatur. Huic namque ab infantia jam clara pudicitiae signa fulgebant, & rudibus adhuc annis, apparebat rigor castissimus mentis & quaedam dignitas futurae passionis. Denique postquam plena virginitas ultimum aetatis tempus explevit, cùm puella nolens & reluctans in nuptias à parentibus cogeretur, invitamque tradere sponso praedo suggereret, clam se per praeceps puella dimittit, aurisque famulantibus supportata, incolumis gremio terrae suscipitur. Neque fuerat postmodum pro Christo Domino passura, si pro sola tunc pudicitia moreretur. Liberata igitur nuptialibus taedis, illusoque simul cum parentibus sponso, media penè de ipsa nuptiarum frequentia prosiliens, ad aedem pudicitiae portumque pudoris Ecclesiam intacta virgo confugit, ibique consecrati Deo dicatique capitis in perpetuam virginitatem sacratissimum crinem inconcusso pudore servavit. Haec ergo ad martyrium properans, florentem pudicitiae palmam triumphali dextera praeferebat. Namque interroganti Proconsuli quid profiteretur, clara voce respondit: Christiana sum. Et cùm à Fortunatiano fratre togato ejusque defensore vanis argumentationibus mente capta esse diceretur, Victoria respondit: Mens mea est, inquit, nunquam mutata sum. Ad haec Proconsul, Vis, inquit, ire cum Fortunatiano fratre tuo? Respondit: Nolo, quia Christiana sum, & illi sunt fratres mei qui Dei praecepta custodiunt. O puellam divinae legis auctoritate fundatam. O virginem gloriosam aeterno Regi meritò consecratam. O beatissimam martyrem evangelica professione clarissimam, quae dominica voce respondit: Hi sunt fratres mei qui Dei praecepta custodiunt. Quibus auditis, Anulinus deposita judicis auctoritate, ad persuasionem puellae descendit. Consule tibi, inquit. Vides enim fratrem tuum providere cupientem saluti tuae. Cui martyr Christi: Mens mea est, inquit; nunquam mutata sum. Nam & in collecta fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Christiana sum. Mox cùm haec Anulinus audisset, furiis agitatus exarsit, & puellam sacratissimam martyrem Christi in carcerem unà cum ceteris relegans, passioni omnes reservavit.

XV. Sed Hilarianus adhuc supererat, unus de natis Presbyteri martyris Saturnini, qui aetatem suam parvulam ingenti devotione vincebat. Hic patris fratrumque triumphis approperans jungi, diras tyranni minas non tam exhorruit quàm in nihilum duxit. Huic cùm diceretur, Patrem tuum aut fratres tuos secutus es? subito brevi de corpore vox juvenilis auditur, & angustum pueri pectus ad confessionem Domini totum aperitur in voce respondentis: Christianus sum, & mea sponte atque voluntate cum patre meo & cum fratribus meis feci collectam. Audiebas patris Saturnini martyris vocem per dulcis filij meatus exire & confitentem Christum Dominum linguam de fratris exemplo secuturam. Sed Proconsul stultus, non intelligens contra se non homines sed Deum in martyribus dimicare, nec quia in puerilibus annis ingentes animos sentiebat, putabat puerum tormentis infantiae posse terreri. Denique amputabo, inquit, & comam tibi & nasum & auriculas, & sic te dimitto. Ad haec Hilarianus puer, patris fratrumque virtutibus gloriosus, qui jam didicerat à majoribus suis tormenta contemnere, clara voce respondit: Quicquid facere volueris, fac, quia Christianus sum. Mox in carcerem recipi etiam ipse jubetur; ingentique cum gaudio vox Hilariani auditur dicentis: Deo gratias. Hic certaminis magni pugna perficitur, hic diabolus superatur & vincitur, hic martyres Christi de passionis futurae gloria aeterna congratulatione laetantur.

XVI. Verùm quoniam nos, ut suprà diximus, schismatis tempus admonuit confessionibus tantis ac talibus martyrum decreta conjungere constitutionesque sanctissimas amicorum Dei gestis superioribus catenare, necessario breviter cuncta quae martyres in carcere ex auctoritate legis divinae sanxerunt, servandaque posteris reliquerunt, discurram, nec lapsorum superbiam atque audaciam traditorum in hac ipsa mea festinatione praeteream. Coëgit enim me transcendere nihil gestorum fides, amor legis, Ecclesiae status, salus publica, vita communis. His enim de rebus Ecclesia catholica quae sit poterit recognosci, si labes pestifera traditorum nefandis actibus suis sententiaque martyrum, omnibus seculis declaretur. Postquam igitur supradictos martyres Christi exoptatus carcer recepit, confessores qui priores illic detrusi fuerant, victricibus palmis triumphales dexteras venientibus adjungebant. Veniebant praeterea ad eundem locum & ex diversis provinciae partibus alii quoque quamplurimi confessores; inter quos erant Episcopi, Presbyteri, Diaconi, ceterique Clerici, qui legem Domini asserentes, collectam dominicumque constanter & fortiter celebrabant, quique scripturas dominicas divinaque testamenta de flamma atque de incendio conservantes, seipsos diris ignibus cruciatibusque diversis, Machabaeico more, pro divinis legibus obtulerunt.

XVII. Ea igitur tempestate, cùm horridus carcer crassaeque tenebrae intra se clausos retinerent testes fidelissimos Dei, & ingentia catenarum pondera devota membra vincirent, cùm debilitaret fames, fatigaret sitis, frigus quateret, turba comprimeret, latera ipsa recenti ungularum laceratione disrupta fervérent, inter catenas & ferrum instrumentaque tormentorum ex auctoritate legis divinae, quod sibimet posterisque martyribus conservarent, celebrantes Concilium, caelestia decreta condebant. Verè enim vivus ille spiritus sanctus confessorum mentes aeternis aspirando & divinis colloquiis exercebat. Sed post crudelem tempestatem ac persecutionis horribiles minas, quibus Christianam religionem tyrannica rabies infestaverat, quo iterum purior ac serenior Christiani nominis pax aeterna lucesceret, nec defuit traditorum omnium callidissima fraus conspiratioque pestiferorum naufragorum diabolica arte composita, quae sub pretextu religionis religionem impugnaret, fidem everteret, legem divinaque jura turbaret, maximè cùm etiam Mensurius Carthaginensis quondam Episcopus recenti scripturarum traditione pollutus, sceleris sui amentiam pejore coepisset ferocia publicare: quippe qui combustorum veniam librorum à martyribus poscere atque implorare debuerat, ut delicta sua majoribus flagitiis cumularet, eo animo saeviebat in martyres quo divinas tradiderat leges. Etenim hic tyranno saevior, carnifice crudelior, idoneum sceleris sui ministrum Diaconum suum elegit Caecilianum; idemque lora & flagra cum armatis ante fo-

fores carceris ponit, ut ab ingressu atque aditu cunctos qui victum potumque in carcerem martyribus afferebant, gravi affectos injuria propulsaret. Et caedebantur à Caeciliano passim qui ad alendos martyres veniebant, sitientibus intus in vinculis confessoribus pocula frangebantur ante carceris limina, cibi passim lacerandi canibus spargebantur, jacebant ante carceris fores martyrum patres matresque sanctissimae, & ab extremo conspectu liberorum excussi, graves nocte dieque vigilias ad ostium carceris exercebant. Erat fletus horribilis & acerba omnium qui aderant lamentatio, prohibere pios martyrum complexus, & divelli à pietatis officio Christianos, Caeciliano saeviente tyranno & crudeli carnifice.

XVIII. Interea martyres Christi non carceris squalor, non viscerum dolor, non denique ulla rerum penuria commovebat, sed meritis jam Domino & confessione vicini direxerunt in posteros salutem, quae communem Christiani nominis progeniem ab omni recidiva communione traditorum secerneret, tali sub comminatione: *Si quis traditoribus communicaverit, nobiscum partem in regnis cælestibus non habebit*. Et hanc sententiam suam sancti spiritus auctoritate conscriptam tali comparatione firmabant. *Scriptum est*, inquiunt, *in Apocalypsi*, *Quicunque adjecerit ad librum istum apicem unum aut litteram unam, adiciat illi Deus innumerabiles plagas*; *& quicunque deleverit, deleat partem ejus Dominus de libro vitæ. Si ergo additus apex unus, aut littera una dempta de libro sancto radicitus amputat, & sacrilegum facit, & subvertit auctorem, necesse est omnes eos qui testamenta divina legesque venerandas omnipotentis Dei & Domini nostri Jesu Christi prophanis ignibus tradiderunt exurendas, æternis gehennæ ardoribus atque inextinguibili igne torqueri. Et ideo, ut suprà diximus, si quis traditoribus communicaverit, nobiscum partem in regnis cælestibus non habebit*. Haec communicantes singuli ad passionis gloriam festinabant, supremaque testatione unusquisque martyrum cruore proprio consignabat. Exinde Ecclesia sancta sequitur martyres, & detestatur execratae perfidiae traditores.

XIX. Igitur cum haec ita sint, quisnam est divini juris peritia pollens, fide praeditus, devotione praeclarus, religione sanctus, qui judicis Dei memor veritatem ab errore discernat, à fide perfidiam disjungat, simulationemque fictam à certa & integra sanctitate recludat, separet à stante lapsum, ab integro vulneratum, à justo reum, ab innocente damnatum, à custode legis proditorem, à confessore Christi nominis negatorem, à martyre Domini persecutorem, & unum atque idem esse existimet & Ecclesiam martyrum & conventicula traditorum? Nemo scilicet, quoniam haec inter se ita repugnant contrariaque sibi sunt ut lux tenebris, vita morti, sanctus angelus diabolo, Christus Antichristo, Paulo Apostolo dicente: *Quasi filiis dico, dilatamini & vos, & nolite conjungi cum infidelibus. Quæ est enim participatio justitiæ ad iniquitatem, aut quæ communicatio luminis ad tenebras, quæ particula est fideli cum infideli, quæ est autem conventio templi Dei cum simulacris? Vos autem templum Dei vivi estis. Dicit enim: Quia inhabitabo in eis & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum & separamini, dicit Deus omnipotens & immundum ne tetigeritis & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens*. Quamobrem fugienda bonis & vitanda est semper religiosis conspiratio traditorum, hypocritarum domus, Pharisaeorumque sententia. Vtinam adoptiones filiorum filiarumque Dei in sancta Ecclesia spiritaliter nati dignè succedant, & non alienis facinoribus immersi, pro luce tenebras & pro vita mortem, interitum sibi pro salute acquirant. Talis est enim Ecclesia Domini, quae una semper singularisque contra sese & in partes duas dividi non potest, sed post teterrimam persecutionis noctem turbinesque pestiferos tyrannorum, ad deceptionem innocentium praedamque populorum diabolus versutia callidissimae fraudis adinvenit; ut quos aperta persecutionis clade transvorare non valuit, nec in sacrilego seculo idolorum servitio mancipandos delictorum nexibus in perpetuam perniciem potuit retinere, eos pollutis traditionibus jungens sibi, sub praetextu sanctissimae religionis extinguat. Denique illi falsi sacrorum ritus fictaque mysteria non tam in salutem quàm in perniciem miserorum celebrantur, cùm erigit altare sacrilegus, celebrat sacramenta prophanus, baptizat reus, curat vulneratus, veneratur martyres persecutor, legit evangelia traditor, hereditatem caeli promittit divinorum testamentorum exustor. quos Dominus increpat & objurgat in evangelio dicens: *Vae vobis Scribae & Pharisaei hypocritae, qui circuitis mare & aridam facere unum proselytum, & cùm factus fuerit, facitis eum filium gehennæ dupliciter plus quàm estis vos*. Et propheta polluta eorum sacrificia respuens ait: *Sacrificia eorum tamquam pannus illotus. Omnis qui tetigerit illum, inquinabitur*. Sed & per Aggaeum clarissimum Prophetarum, *Interroga*, inquit Dominus, *sacerdotes legem. Si acceperit homo carnem sanctam in summo vestimenti sui, & tetigerit summitas vestimenti ejus aliquam partem panis, vini, aut olei, si sanctificabitur? & dixerunt sacerdotes: Non. Et dixit Aggaeus: Si tetigerit inquinatus in anima horum aliquid, si inquinabitur? Et dixerunt sacerdotes: Inquinabitur. Et dixit Aggaeus: Sic & populus hic, & gens hæc coram me, dicit Dominus, & omnis quicunque accesserit illic, inquinabitur*.

(Margin: 2. Cor. 6. — Matth. 23. — Ose. 9. — Agg. 2.)

XX. Fugienda est ergo & execranda pollutorum omnium congregatio vitiosa, & appetenda omnibus beatissimorum martyrum successio gloriosa, quae est Ecclesia sancta, una & vera catholica, ex qua martyres profecti sunt, & à quibus divina testamenta servata sunt. Haec etenim sola persecutionis infestae impetum fregit, haec legem Domini usque ad effusionem sanguinis conservavit: in hac virtutes populi sancti spiritus praesentia frequentantur, baptisma à Salvatore perficitur, vita perpetua reparatur. Semper enim illis propitius Deus adest, Dominus Christus collaetatur, & gaudet spiritus sanctus, in confessoribus victor, in martyribus triumphator. Postremo cum nec Mensurius nec minister ejus Caecilianus ab hac immani crudelitate cessare vellent, Anulino Proconsule aliisque persecutoribus interim circa alia negotia occupatis, beati martyres isti, corporeis alimentis destituti, paulatim & per intervalla dierum naturali conditioni, famis atrocitate cogente, cesserunt, & ad siderea regna cum palma martyrij migraverunt, praestante Domino nostro Jesu, qui cum patre regnat in secula seculorum. Amen.

INCIPIT PASSIO SANCTI FELICIS

Episcopi Tubyzacensis, qui propter legem Domini decollatus est XVIII. *Kalendas Februarij*.

IN diebus illis, Diocletiano octies & Maximiano septies Consulibus Augustis, exivit edictum eorundem Caesarum vel Imperatorum super omnem faciem terrae, & propositum est per colonias & civitates principibus & magistratibus, suo cuique loco, ut libros deificos extorquerent de manibus Episcoporum & Presbyterorum. Tunc programma positum est in civitate Tubyzacense die Nonarum Januariarum. Tunc Magnilianus Curator ipsius civitatis jussit ad se perduci Presbyteros, quia Felix Episcopus Carthaginem erat profectus, Januarium Presbyterum, Fortunatium & Septiminum lectores jussit ad se perduci. Quibus Magnilianus Curator dixit: Episcoporum habetis? Januarius Presbyter respondit: Habemus. Magnilianus Curator dixit: Ubi est? Januarius Presbyter respondit: Nescio. Magnilianus dixit: Libros deificos habetis? Januarius respondit: Habemus. Magni-

(Margin: Anno Christi 304.)

gnilianus dixit: Date illos igni aduri. Januarius Presbyter, Fortunatius & Septiminus lectores dixerunt: Episcopus noster apud se illos habet. Magnilianus Curator dixit: Eritis ergo sub officio donec Anulino Proconsuli rationem reddatis. Postera autem die Felix Episcopus à Carthagine venit Tubyza. Cùmque ejus adventum Magnilianus comperisset, statim eum sibi per officium praesentari constituit. Qui cùm dicto citiùs advenisset, Magnilianus Curator dixit ad eum: Tu es Felix Episcopus hujus civitatis? Felix Episcopus dixit: Ego. Magnilianus Curator dixit: Da libros vel membranas qualescunque penes te habes. Felix Episcopus dixit: Habeo; sed non trado legem Domini Dei mei, quem ego colo. Magnilianus dixit: Ergo major est Deus tuus à diis nostris? Felix Episcopus dixit: Grandis & metuendus est Deus noster, qui fecit caelum & terram, mare, & omnia quae in eis sunt. Nam dij vestri lapides sunt, manu hominum facti, de quibus scriptum est: *Oculos habent & non videbunt, aures habent & non audient, os habent & non loquentur. Similes illis fiant qui faciunt ea & omnes qui confidunt in eis.* Psal. 113. Magnilianus Curator dixit: Primum est quod Imperatores jusserunt, quia nihil est quod loqueris. Quapropter trade libros omnes quos habes, ut possint, sicut constitutum est, igni aduri. Felix Episcopus dixit: Melius est ut corpus meum tradam igni quàm scripturae dominicae per me videantur aduri: quia bonum est Deo obedire perpetuo Regi & immortali quàm Imperatori hujus seculi iniqua jubenti. Magnilianus dixit: Iam dixi tibi quia primum est quod Imperatores jusserunt quàm ea quae loqueris. Felix Episcopus dixit; Primum est praeceptum Dei custodire quàm hominibus obedire. Magnilianus Curator dixit: Interim inter hoc triduum recogita tecum; quia si in hac propria civitate ea quae praecepta sunt implere neglexeris, ad Proconsulem ibis, & ea quae nunc loqueris, apud ejus acta prosequeris. Post diem autem tertium Magnilianus Curator jussit sibi sanctum Felicem Episcopum praesentari. Ad quem cùm Felix Episcopus fuisset adductus, idem Magnilianus dixit: Deliberasti tecum quidnam melioris consilij videaris assequi? Felix dixit: Sermo meus unus est. In quo cœpit, in hoc etiam Deo praesule finiet. Quae enim primo loquutus sum, haec & nunc eadem loquor, & ante Proconsulem aliud penitùs non sum dicturus. Magnilianus Curator dixit: Ibis ergo jam nunc ad Proconsulem, & ibi redditurus es in examine rationem. Tunc viros suos his allocutus est verbis: Quoniam Felix Episcopus juxta Imperatorum decreta ea quae nobis mandare dignati sunt facere nullo modo maturavit, vobis comitantibus Carthaginem perducatur. Felix Episcopus dixit: Deo gratias. Tunc designatus est illi ductor Vincentius nomine Decurio civitatis Tubyzacensis. Profectus est autem Felix Episcopus Carthaginem. Ubi cùm venissent, oblatus est Legato Proconsulis. Cui idem Legatus dixit: Quare scripturas non tradis supervacuas? Felix Episcopus dixit: Habeo quidem, sed non do. Scripturae quae à nobis habentur, supervacuae non sunt, nec tradi à nobis ullo modo possunt. Tunc jussit eum Legatus in ima carceris mitti. Ubi cùm Felix Episcopus fuisset ingressus, Dominum Deum suum deprecatus est dicens: Domine Deus, omnium creator & conditor, Domine Iesu Christe, ne me derelinquas, quia propter te & propter testamentum tuum haec patior. Miserere mei, & recipe spiritum meum, & derelinque in hoc seculo corpus mortale, ut à te, Domine, sicut promittere dignatus es, tecum merear suscipere immortale. In te enim semper Domine vivens, nunquam adversùs me habebit mors potestatem. Post dies autem sedecim, hora noctis quarta, de carcere productus Felix Episcopus Anulini Proconsulis ilico est praesentatus aspectibus. Cui Anulinus Proconsul dixit: Quod tibi nomen est? Felix Episcopus dixit: Christianus sum. Anulinus Proconsul dixit: Non te de vocabulo quaesivi professionis, sed percunctatus sum quo nomine nuncuperis. Felix Episcopus dixit: Sicut tibi jam dixi, hoc nunc & iterum dico, quia Christianus sum & Episcopus. Tunc iratus Anulinus Proconsul quod ei nomen suum dicere noluisset, ait illi: Habes scripturas supervacuas? Felix Episcopus dixit: Habeo scripturas; sed non sunt, ut asseris, supervacuae: quas cognosce à me nequaquam esse tradendas. Tunc Anulinus Proconsul transmisit eum Romae ad Praefectum praetorij. Cùmque Felix Episcopus ibidem advenisset, & eidem Praefecto oblatus fuisset, jussit eum in carcere recipi & majoribus vinculis alligari. Post dies autem duodecim jussit eum Praefectus praetorij post Imperatores navigare. Tunc Felix Episcopus navem conscendit catenarum duris nexibus colligatus, & fuit in subsanio navis quatuor diebus & quatuor noctibus jacens sub pedibus equorum, panem non comedens, nec aquae quippiam bibens. Iejunus autem venit Nolam. Tunc Cognitor ejusdem civitatis venientem Felicem Episcopum sibi praesentari constituit vinculis gravioribus innodatum. Cui idem Cognitor sic ait: Felix, quomodo huc venisti? Felix Episcopus dixit: Quomodo Deus voluit. Cognitor dixit: Si in tua propria civitate vel apud Carthaginem scripturas deificas tradidisses, ad me huc usque minime advenisses. Felix Episcopus dixit: Habeo quidem scripturas divinas; sed, sicut diversis inquirentibus me respondisse non nescis, hoc etiam tibi praesens modo certissimè manifesto, quia eas nullo modo trado. Cognitor dixit: Si scripturas deificas tradere nolueris, capite plecteris. Felix Episcopus dixit: Plus paratus sum plecti capite quàm libros dominicos sacrilegio tradere. Tunc memoratus Cognitor jussit ut sacra Imperatorum recitarentur. Cùmque à Vincentio scriba quae constituta fuerant legerentur, Cognitor dixit: Quoniam iste homo tantum in eadem confessione duravit, secundum praeceptum hunc eundem Felicem Episcopum gladio animadverti constituo. Felix Episcopus elevans oculos ad caelum dixit: Deus: gratias tibi ago, qui per quinquaginta & sex annos in isto seculo virginitatem meam in me custodire dignatus es. Domine Deus Caeli & terrae, Domini nostri Iesu Christi pater, propter te & propter legem tuam & pro timore tuo hoc patior, & cervicem meam flecto ad victimam. Accipe spiritum meum de hoc mortali seculo. Solus enim es Deus vivens atque invictus & permanens gloriosus in sempiterna secula seculorum. Amen. Completa hac oratione, ductus à militibus, ibidem, id est, in Nola, decollatus est die octavo decimo Kalendas Februarij; ibique in Nola corpus ejus positum est, & reliquiae ejus ad almam Carthaginem per religiosos Dei servos & matris Ecclesiae filios perlatae sunt & positae in via quae dicitur Scillitanorum. In eodem autem venerabili loco multa mirabilia fiunt, & languores universi curantur in nomine Domini nostri Iesu Christi, cui est cum Deo patre honor & laus & gloria in Spiritu sancto per omnia secula seculorum. Amen.

GESTA PVRGATIONIS FELICIS EPISCOPI Aptungitani, qui ordinavit Cæcilianum Episcopum Carthaginensem, habita Carthagini apud Ælianum Proconsulem Africæ Volusiano & Anniano Conss.

Desunt plurima

in municipio Autumnitanorum Gallienus Duumvir dixit: Quoniam praesens es, Caeciliane, audi litteras Domini mei Ælij Paulini viri spectabilis agentis vicariam praefecturam, quid jubere sit dignatus secundùm epistolam ad nos datam, quae declarare te compellit & scribam quem habuisti tunc temporis administrationis tuae & tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vita functus est, & omnes actus administrationis tuae secundùm fidem litterarum ejusdem mei Domini tecum perferre debebis, & ad coloniam Carthaginiensem cum scriba tuo profici-

ficisci necesse est. Praesens est Curator, sub cujus praesentiam vos compellimus. Quid ad hoc respondes? Caecilianus dixit: Mox ad me epistolam Ælij Paulini viri spectabilis agentis vicariam praefecturam pertulistis, statim ad scribam Miccium misi ut veniret & acta ipsius temporis confecta mihi obtulisset, & usque adhuc inquirit, quoniam non modicum tempus est ex quo duumviratum administravi. anni sunt undecim. Itaque cùm invenerit, parebo tanto praecepto. Gallienus Duumvir dixit: Tua interest jussioni parere. Vides enim jussionem esse sacram. Caecilianus dixit: Devotus sum tanto praecepto. Item cùm paulò pòst scriba Miccius supervenisset, Fuscius Duumvir dixit: Audisti & tu Micci, quod & tu unà cùm Caeciliano necessarius es ire ad officium viri spectabilis Vicarij, instructionem ejus temporis ut vobiscum perferatis. Ad haec quid dicis? Miccius respondit: Magistratus suppleto anno omnes actus suos domum suam tulit. si mei in cera possint inveniri inquiro. Et cùm quaereret, Quintus Sisenna Duumvir dixit: Quod cognovit officium respondit. Apronianus dixit: Si omnes actus suos tulerat magistratus, unde acta quae tunc emissa erant, vel confecta tanto tempore? Et cùm diceret, Ælianus Proconsul dixit: Et mea interrogatio & singularum personarum responsio actis continetur. Agesilaus dixit: Sunt praeterea & aliae epistolae huic rei necessariae. Interest ut legantur. Ælianus Proconsul dixit: Lege Caeciliano audiente, ut agnoscat an ipse dictaverit. Agesilaus recitavit. Volusiano & Anniano Consulibus, XIIII. Kalendas Septembris, in jure apud Aurelium Didymum Sperecium sacerdotem Jovis optimi maximi Duumvirum splendidae coloniae Carthaginiensium Maximus dixit: Loquor nomine seniorum Christiani populi catholicae legis. Apud maximos Imperatores causa agenda erit contra Caecilianum & Felicem, qui principatum ejusdem legis omnia conatur invadere. Contra ipsos documenta criminum ejus conquiruntur. Nam cùm persecutio esset indicta Christianis, id est, ut sacrificarent, aut quascunque scripturas haberent, incendio traderent, Felix, qui tunc Episcopus fuit autumnos, consensum adtulerat ut de manu Galatij scripturae traderentur, ut igni concremari possent; & erat tunc temporis magistratus Alfius Caecilianus, quem praesentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbebat ut ex jussione proconsulari omnes sacrificarent, & si quas scripturas haberent, offerrent secundùm sacram legem, quaeso secundum sens est, & senem vides, & non potest ad comitatum sacrum pergere, apud acta deponat utrumne jam de pactione secundùm ab eodem habita litteras dederit, & utrum ea quae in litteris contulerit, vera sint; ut horum actus & fides in judicio sacro detegi possit. Adstanti Caeciliano Speretius Duumvir dixit: Audis quae apud acta sint deposita? Alfius Caecilianus dixit: Zamae eram propter lineas comparandas cum Saturnino. Et cùm veniremus illò, mittunt ad me in praetorio ipsi Christiani ut dicerent: Sacrum praeceptum ad te pervenit? Ego dixi: Non, sed vidi jam exempla. Et Zama & Furnis dirui basilicas & uri scripturas vidi. Itaque proferte si quas scripturas habetis, ut jussioni sacrae pareatur. Tunc mittunt in domum Episcopi Felicis, ut tollerent inde scripturas, ut exuri possent secundùm sacrum praeceptum. Sic Galatius nobiscum perrexit ad locum ubi orationes celebrare consueti fuerant. Inde cathedram tulimus & epistolas salutatorias, & ostia omnia combusta sunt secundùm sacrum praeceptum. Et cùm ad domum ejusdem Felicis Episcopi mitteremus, renuntiaverunt officiales publici illum absentem esse. Nam cùm posteriori tempore advenirct Ingentius scriba Augentij, cùm quo aedilitatem administravi, dictavi epistolam eidem collegae quam feci ad eundem Episcopum Felicem. Maximus dixit: Praesens est. Eadem epistola ei offeratur, ut eandem recognoscat. Respondit: Ipsa est. Maximus dixit: Quoniam recognovit epistolam suam, hanc lego, & oro plena actis inseratur. Et recitavit. *Caecilianus parenti Felici salutem. Cùm Ingentius collegam meum Augentium amicum suum conveniret, & inquisisset anno duoviratus mei an aliquae scripturae legis vestrae secundùm sacram legem adustae sint.* * *quam Galatius unus ex lege vestra publicè epistolas salutatorias de basilica protulerit. Opto te bene valere.* Hoc signum, quod deprecatorium ad me miserant Christiani, & ipse cujus est praetorium. & dixisti: Tolle clavem, & quos inveneris in cathedra libros & super lapide codices, tolle illos. Sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi: Tu nescis quia ubi scripturae inveniuntur, ipsa domus diruitur? Et dixisti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de vestris in area ubi orationes facitis, & illic ponantur. Et ego venio cum officiales, & tollo. Et nos illo venimus, & omnia tulimus secundùm sacrum praeceptum. Maximus dixit: Quoniam ejus epistolae lectio apud acta recitata est, quam ipse agnovit se misisse, quae dixit quaesumus actis haereant. Speretius Duumvir dixit: Quae dixit scripta sunt. Agesilaus dixit: Ad praesente epistolam recognovit; residuam partem, quam nunc legit, falsam esse dicit. Caecilianus dixit: Domine, usque ad hoc dictavi usquequo habet: *Opto te, parens carissime, bene valere.* Apronianus dixit: Semper sic falsum per terrorem, per scenam, per inreligiosam mentem actum est ab his qui catholicae Ecclesiae consentire noluerunt. Nam Paulino hic administrante vices Praefectorum, subornatus est quidam privatus homo, qui modum cursoris haberet, qui ad catholicae unitatem veniret, atque eos induceret & terreret. Detecta igitur factio est. Nam componebatur Felici religiosissimo Episcopo per mendacium ut videretur scripturas prodidisse & exussisse. Ingentius quidem, cùm hoc totum, quicquid agebat, obesset sanctitati & religioni Caeciliani, subornatus est ut veniret cum litteris veluti Felicis Episcopi ad Caecilianum Duumvirum, & ei confingeret à Felice se esse mandatum. Dicat ipsa verba quibus hoc est confictum. Ælianus Proconsul dixit: Dic. Apronianus dixit: Dic, inquit, Caeciliano amico meo quod codices accepi pretiosos deificos XI. quiaque me nunc convenit ut illos restituam, dic quod anno magistratus tui eos exusseris, ne reddam illos. Qua de re igitur de Ingentio quaerendum est, quatenus haec machinata sint ac fabricata, & quatenus voluerit circumscribere magistrum ad mendacium, ut Felicem aspergeret infamia, dicat à quo missus sit verumtamen machinationem istam in conscientiam Felicis, quo Caeciliani pudori & initio derogaret. Est enim quidam qui per Mauritaniam & Numidiam legatus missus sit ex diversa parte. Et adstante Ingentio, Ælianus Proconsul dixit: Cujus praecepto ea suscepisti agenda quae tibi obiciuntur? Ingentius dixit: Vbi? Ælianus Proconsul dixit: Quoniam fingis te non intelligere quod interrogaris, dicam apertiùs. Quis te ad magistratum Caecilianum misit? Ingentius dixit: Nemo me misit. Ælianus Proconsul dixit: Quomodo ergo venisti ad magistratum Caecilianum? Ingentius dixit: Cùm venissemus, & ageretur causa Mauri ab Vtica Episcopi, qui episcopatum sibi redemit, ad urbem ascendit Autumnitanus Episcopus Felix ut tractaret, & dixit: Nemo communicet, quia falsum admisit. Et dixi illi ego è contrà: Nec tibi, nec illi, qui traditor es. Dolui enim causam Mauri hospitis mei, quia communicaveram cum illo in peregrè, quia evasi persecutionem. Exinde ibi in patria ipsius Felicis, duxi mecum tres seniores, ut viderent an verum tradidisset, an non. Apronianus dixit: Non ita venit ad Caecilianum quaerere de Caeciliano. Ælianus Proconsul Caeciliano dixit: Quomodo ad te venit Ingentius? Caecilianus respondit: Domi ad me venit. prandebam cum operarijs. venit illuc. stetit in janua. Caecilianus ubi est, dixit. Respondi: Hic. Ego dico ei: Quid est? Omnia rectè? Omnia, dicit. Respondi illi: Si non fastidis prandere, veni, prande. Dicit mi-

mihi: Revertor huc. Venit illuc solus, Dicere mihi cœpit ecce sic mihi curare & inquirere an adusta fuerit scriptura anno duoviratus mei. Dico illi ego: Molestus es mihi, tu homo immissus es: laxa hinc te à me. Et sprevi illum à me. Et venit illo iterato cum collega meo, cum quo fui Ædilis. Ait mihi collega meus: Felix noster Episcopus misit hunc hominem ut facias illi litteras quia accepit codices pretiosos, & noluit revocare illos. scribas illo quod anno duoviratus tui combusti sunt. Et dixi ego: Haec est fides Christianorum; Ingentius dixit: Domine, veniat & Augentius. Et ego honorificus sum, & honor meus pereat, & hujus latera habemus. Ælianus Proconsul Ingentio dixit: Revinceris alio titulo. Ælianus Proconsul dixi ad officium: Apta illum. Cùmque aptaretur, Ælianus Proconsul dixit: Suspendatur. Cùmque suspenderetur, Ælianus Proconsul Caeciliano dixit: Quomodo ad te Ingentius venit? Respondit: Misit huc me Felix, dixit, noster, ut scribas illo quia est unus perditus, nescio qui, habens penes me codices pretiosissimos, & nolo illos restituere. Itaque fac litteras quia adusti sunt, ne revocem illos. Et ego dixi: Christiani fides haec est? Et cœpi illum corripere. Et ait collega meus: Scribe illo Felici nostro. Et sic ego epistolam dictavi, quae paret usqueque dictavi. Ælianus Proconsul dixit: Audi sine metu recitationem epistolae tuae. Recognosce quousque dictaveris. Agesilaus recitavit. *Opto te, parens carissime, multos annos bene valere.* Ælianus Proconsul Caeciliano dixit: Hucusque dictasti? Respondit: Hucusque. reliquum falsum est. Agesilaus recitavit. Hoc signo quod de praetorium ad me misisti nisi ego & tu & cujus est praetorium. & dixit: Tolle clavem, & quos invenies in cathedra libros & super lapide codices, tolle illos. Sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi: Tu nescis quia ubi scripturae inveniuntur, & ipsa domus diruitur? Et dixisti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de vobis in areis ubi orationes facitis, & illic ponantur. Et ego venio cum officiales, & tollo. Et nos illò venimus, & omnia tulimus secundùm placitum, & adussimus secundùm sacrum praeceptum. Maximus dixit: Quoniam ejus epistolae tenor etiam apud acta recitatus est, quam ipse agnovisse ac misisse dixit, quaesumus hoc actis tuis haereat. Speretius dixit: Quae dixistis scripta sunt. Caecilianus respondit: Cillo est falsum, quousque est epistola mea, quousque dixi: *Bene vale parens carissime.* Ælianus Proconsul dixit: Quem dicis addidisse ad epistolam? Caecilianus dixit: Ingentium. Ælianus Proconsul dixit: Professio tua actis haeret. Ælianus Proconsul Ingentio dixit: Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit: Erravi, huic epistolae ego addidi, dolens causa Mauri hospitis mei. Ælianus Proconsul dixit: Constantinus Maximus semper Augustus & Licinius Caesares ita pietatem Christianis exhibere dignantur ut disciplinam corrumpi nolint, sed potius observari religionem istam & coli velint. Noli itaque tibi blandiri quod mihi dicas Decurionem te esse, ac propterea non possis torqueri. Torqueris, ne mentiaris, quod alienum Christianis esse videtur. Et ideo dic simpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit: Jam confessus sum sine tormento. Apronianus dixit: Dignare de eo quaerere qua auctoritate, quo dolo, qua insania circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, qua ratione seditionem commoverit catholicae Ecclesiae. Ælianus Proconsul dixit: Ad Numidias fuisti? Respondit: Non, Domine. sit qui probet. Ælianus Proconsul dixit: Nec in Mauritania? Respondit: Negotiari illo fui. Apronianus dixit: Et in hoc mentitur, Domine, (nam ad Mauritaniae situm nonnisi per Numidias pergitur) quatenus dicit se in Mauritania fuisse, non fuisse in Numidia. Ælianus Proconsul Ingentio dixit: Cujus conditionis es? Ingentius respondit: Decurio sum Ziquensium. Ælianus Proconsul ad officium dixit: Submitte illum. Quo submisso, Ælianus Proconsul Caeciliano dixit: Falsa dicis quae dixisti. Caecilianus respondit: Non, Domine. Is qui scripsit epistolam, jube veniat. Amicus ipsius est. Ipse dicet quousque dictavi epistolam. Ælianus Proconsul dixit: Quis est ille quem venire desideras? Caecilianus dixit: Augentium, cum quo fui Ædilis. Non possum probare nisi per ipsum Augentium, qui scripsit epistolam, quousque dictavi illi. Ipse dicere potest. Ælianus Proconsul dixit: Constat ergo falsam esse epistolam? Caecilianus respondit: Constat, Domine, non mentior in sanguine meo. Ælianus Proconsul dixit: Cùm duumviratum egeris in patria tua, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit: Nec novum est illis hoc facere. Ceterùm & actis addiderunt quod voluerunt. Iam artificium est illis. Ælianus Proconsul dixit: Ex professione Caeciliani, qui acta falsata esse dicit atque epistolae plurima addita, manifestum est qua voluntate haec gesserit Ingentius. Et ideo recipiatur in carcerem. Est enim arctiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum Episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum deificorum manifestum est, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit quod religiosissimas scripturas tradiderit vel exusserit. Omnium enim interrogatio suprascripta manifestata est, nullas scripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quod Felix Episcopus religiosus illis temporibus neque praesens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri jusserit. Agesilaus dixit: De his qui ad potestatem vestram instruendam venerunt quid jubet potestas tua? Ælianus Proconsul dixit: Revertantur ad sedes suas.

Explicit gesta purgationis Felicis Episcopi Autumnitani ordinatoris Caeciliani Carthaginis.

CONSTANTINI IMPERATORIS

Epistola ad Probianum Proconsulem Africae.

IMperatores Caesares Flavius Constantinus Maximus & Valerius Licinianus Licinius Probiano Proconsuli Africae. Ælianus praedecessor tuus, merito, dum vir perfectissimus * Verus Vicarius Praefectorum tunc per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quae de Caeciliano Episcopo Ecclesiae catholicae videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cùm jam Superium * Centurionem, & Caecilianum magistratum Aptungitanorum, & Saturninum Excuratorem, & Calibium juniorem ejusdem civitatis Curatorem, atque Solonem servum publicum suprascriptae civitatis praesentes esse fecisset, audientiam praebuit competentem, adeo ut cùm Caeciliano fuisset objectum quod à Felice eidem episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cùm Maximus Ingentium Decurionem Ziquentium civitatis epistolam Caeciliani Exduumviri falsasse contenderet, eundem ipsum Ingentium suspensum actis, quae suberant, pervidimus, & ideo minimè tortum quod se Decurionem Ziquensium civitatis asseveraverit. Unde volumus ut eundem ipsum Ingentium sub idonea prosecutione ac comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in praesentiarum agunt, atque diuturnis diebus interpellare non desinunt, audientibus & coram assistentibus apparere & intimari possit frustra eos Caeciliano Episcopo invidiam comparare atque adversus eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet ut omissis, sicut oportet, ejusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua religioni propriae cum debita veneratione deserviat.

* Verinus

* Saturianum

IN-

INCIPIUNT GESTA UBI constat traditorem Silvanum, qui cum ceteris ordinavit Majorinum, cui Donatus successit.

Anno Christi 310.

CONstantino Maximo Augusto & Constantino juniore nobilissimo Caesare Coss. Idibus Decembribus, Sexto Thamugadiensi inducto, & applicito Victore Grammatico, adsistente etiam Nundinario Diacono, Zenophilus vir clarissimus Consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Victor. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Professor sum Romanarum litterarum, Grammaticus Latinus. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Cujus dignitatis es? Victor dixit: Patre Decurione Constantiniensium, avo milite. in comitatu militaverat. Nam origo nostra de sanguine Mauro descendit. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Memor fidei & honestatis tuae simpliciter designa quae causa fuerit dissensionis inter Christianos. Victor dixit: Ego dissensionis originem nescio: unus sum de populo Christianorum. Siquidem cum essem apud Carthaginem, Secundus Episcopus cum Carthaginem tandem aliquando venisset, dicuntur invenisse Caecilianum Episcopum nescio quibus non rectè constitutum. illi contrà alium instituerunt. Inde illic apud Carthaginem cœpta dissensio est; & inde originem scire dissensionis plenè non possum, quoniam semper civitas nostra unam Ecclesiam habet, & si habuit dissensionem, nescimus omnino. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Silvano communicas. Victor respondit: Ipsi. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Cur ergo intermisso eo cujus innocentia purgata est? Et adjecit: Adseveratur praeterea te aliud certissimè scire, quod Silvanus traditor sit. de eo confitere. Victor respondit: Hoc nescio. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario Diacono dixit: Negat se Victor scire quod Silvanus traditor sit. Nundinarius Diaconus dixit: Scit ipse num tradidit codices. Victor respondit: Fugeram hanc tempestatem; &, si mentior, peream. Cum incursum pateremur repentinae persecutionis, fugivimus in montem Bellonae. Ego sedebam cum Marte Diacono; & Victor Presbyter, cum ab eodem Marte quaererentur omnes codices, negavit se habere. Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum. Ventum est ad domum meam. Cum absens essem, ascensum est à magistratibus, & sublati sunt codices mei. Cum ego venissem, inveni codices sublatos. Nundinarius Diaconus dixit: Tu ergo respondisti apud acta, quoniam dedisti codices. Quare negantur haec quae prodi possunt? Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit: Simpliciter confitere, ne strictius interrogeris. Nundinarius Diaconus dixit: Legantur acta. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Legantur. Et dedit Nundinarius, & exceptor recitavit. Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Consulib. XIV. Kalendas Iunias, ex actis Munatij Felicis flaminis perpetui Curatoris coloniae Cirtensium. Cum ventum esset ad domum in qua Christiani conveniebant, Felix flamen perpetuus Curator Paulo Episcopo dixit: Proferte scripturas legis, & si quid aliud hic habetis, ut praecepto & jussioni parere possitis. Paulus Episcopus dixit: Scripturas lectores habent, sed nos quod hîc habemus, damus. Felix flamen perpetuus Curator Paulo Episcopo dixit: Ostende lectores, aut mitte ad illos. Paulus Episcopus dixit: Omnes cognoscitis. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae dixit: Non eos novimus. Paulus Episcopus dixit: Novit eos officium publicum, id est, Edusius & Iunius exceptores. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae dixit: Manente ratione de lectoribus, quos demonstrabit officium, vos quod habetis date. Sedente Paulo Episcopo, Montano, & Victore, Deusatelio, & Memorio Presbyteris, adstant Marte cum Helio & Marte Diacones, Marcuclio, Catullino, Silvano, & Caroso Subdiacones, Ianuario, Meraclo, Fructuoso, Miggine, Saturnino, Victore Samsurici, & ceteris fossoribus, contrascribente Victore Aufidij, in brevi sic: Calices duo aurei, item calices sex argentei, urceola sex argentea, cucumellum argenteum, lucernas argenteas septem, cereofala duo, candelas breves aeneas cum lucernis suis septem, item lucernas aeneas undecim cum catenis suis, tunicas muliebres LXXXII. mafortea XXXVIII. tunicas viriles XVI. caligas viriles paria XIII. caligas muliebres paria XLVII. coplas rusticanas XIX. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Marcuclio, Silvano, & Caroso fossoribus dixit: Proferte hoc quod habetis. Silvanus & Carosus dixerunt: Quod hic fuit, totum hoc ejecimus. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Marcuclio, Silvano, & Caroso dixit: Responsio vestra actis haeret. Postea quam in bibliothecis inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quod diceret se post orcam eas invenisse. Victor Aufidij Silvano dixit: Mortuus fueras, si non illas invenisses. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Silvano dixit: Quaere diligentius, ne quid hic remanserit. Silvanus dixit: Nihil remansit, totum hoc ejecimus. Et cum apertum esset triclinium, inventa sunt ibi dolia IV. & orcas sex. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae dixit: Proferte scripturas quas habetis, ut praeceptis Imperatorum & jussioni parere possitis. Catulinus protulit codicem unum pernimium majorem. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Marcuclio & Silvano dixit: Quare unum tantummodo codicem dedistis? Proferte scripturas quas habetis. Catulinus & Marcuclius dixerunt: Plus non habemus, quia Subdiacones sumus: sed lectores habent codices. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Marcuclio & Catulino dixit: Demonstrate nobis lectores. Marcuclius & Catulinus dixerunt: Non scimus ubi maneant. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Catulino & Marcuclio dixit: Si ubi maneant non nostis, nomina eorum dicite. Catulinus & Marcuclius dixerunt: Nos non sumus proditores. Ecce sumus, jube nos occidi. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae dixit: Recipiantur. Et cum ventum esset ad domum Eugenij, Felix flamen perpetuus Curator reipublicae dixit Eugenio: Profer scripturas quas habes, ut praecepto parere possis. & protulit codices quatuor. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Silvano & Caroso dixit: Demonstrate ceteros lectores. Silvanus & Carosus dixerunt: Iam dixit Episcopus quia Edusius & Iunius exceptores omnes noverunt. Ipsi tibi demonstrent ad domus eorum. Edusius & Iunius exceptores dixerunt: Nos eos demonstramus, Domine. Et dum ventum fuisset ad domum Felicis sarsoris, protulit codices quinque. Et cum ventum esset ad domum Victorini, protulit codices octo. Et cum ventum fuisset ad domum Projecti, protulit codices V. majores & minores duos. Et cum ad Grammatici domum ventum fuisset, Felix flamen perpetuus Curator Victori Grammatico dixit: Profer scripturas quas habes, ut praecepto parere possis. Victor Grammaticus obtulit codices II. & quiniones quatuor. Felix flamen perpetuus Curator Victori dixit: Profer scripturas, plus habes. Victor Grammaticus dixit: Si plus habuissem, dedissem. Et cum ventum fuisset ad domum Euticij Caesarianensis, Felix flamen perpetuus Curator Euticio dixit: Profer scripturas quas habes, ut praecepto parere possis. Euticius dixit: Non habeo. Felix flamen perpetuus Curator Euticio dixit: Professio tua actis haeret. Et cum ventum fuisset ad domum Coddeonis, protulit uxor ejus codices sex. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae dixit: Quaere, ne plus habeatis. profer. Mulier respondit: Non habeo. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Bovi servo publico dixit: Intra, & quaere, ne plus habeat. Servus publicus dixit: Quaesivi, & non inveni. Felix flamen perpetuus Curator reipublicae Victorino, Silvano, & Caroso dixit: Si quid minus factum fuerit, vos contingit periculum. Quibus lectis, Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit:

Con-

Confitere simpliciter. Victor respondit: Non fui praesens. Nundinarius Diaconus dixit: Legimus epistolas Episcoporum factas a Forte. & legit exemplar libelli traditi Episcopis a Nundinario Diacono. Testis est Christus & angeli ejus quoniam tradiderunt quibus communicastis, id est, Silvanus a Cirta traditor est & fur rerum pauperum. Quod omnes vos Episcopi, Presbyteri, Diacones, Seniores scitis de quadringenti follibus Lucillae, clarissimae feminae, pro quo vobis conjurastis ut fieret Majorinus Episcopus: & inde factum est schisma. Nam & Victor fullo vestri praesentia & populi dedit folles viginti ut factus esset Presbyter. quod scit Christus & angeli ejus. Et recitatum est exemplum epistolae. Purpurius Episcopus Silvano coepiscopo in Domino salutem. Venit ad me Nundinarius Diaconus filius noster, & petiit has litteras deprecatorias a me ad te, sanctissime, dirigerem, ut si fieri possit, pax inter te & ipsum sit. Hoc enim volo fieri, ut nemo sciat quid inter nos agatur. Si volueris, scripto tuo (agatur) ut & ego solus ibi in te praesenti veniam, & dissensionem ipsam de inter vos amputem. Manu sua enim mihi tradidit libellum rei gestae, pro qua causa tuo praecepto fuerit lapidatus. Non est verum ut pater castiget filium contra veritatem, & scio quia vera sunt quae in libello mihi tradito sunt conscripta. Quaere remedium quomodo poterit ibi malignitas ista extingui antequam flamma exsurgat, quae post demum extingui non poterit sine sanguine spiritali. Adhibete conclericos & seniores plebis ecclesiasticos viros, & inquirant diligenter quae sunt istae dissensiones, ut ea quae fiunt secundum fidei praecepta fiant. Non declinabis ad dextram vel ad sinistram. Libenter autem aurem commodare nolis malis instructoribus, qui nolunt pacem. Omnes nos occiditis. *& alia manu.* Vale. Item & exemplum epistolae. Purpurius Episcopus Clericis & Senioribus Cirtensium in Domino aeternam salutem. Clamat Moyses ad omnem senatum filiorum Israel, dixitque illis, quae Dominus jubeat fieri sine consilio seniorum nihil agebatur. Itaque & vos, carissimi, quos scio omnem sapientiam caelestem & spiritalem habere, omni vestra virtute cognoscite quae sit dissensio haec, & perducite ad pacem. Dicit enim Nundinarius Diaconus quod nihil vos lateat unde haec dissensio est inter carissimum nostrum Silvanum & ipsum. Tradidit enim mihi libellum in quo omnia sunt conscripta. Dixit enim & vos non latere. Ego scio quia aut is non est. Bonum quaerite remedium quomodo extinguatur haec res sine periculo animae vestrae; ne subito cum personam accipitis, in judicio veniatis. Iustum judicium inter partes judicate secundum gravitatem vestram & justitiam. Cavete vobis ne declinetis in dexteram neque in sinistram. Dei res agitur, qui scrutatur cogitationes singulorum. Elaborate nemo sciat quae sit conjuratio haec. Vera sunt quae libello continentur. non est bonum. Dicit enim Dominus: [1. 12.] *Ex ore tuo condemnaberis, & ex ore tuo justificaberis.* Item alia recitata. Silvano fratri carissimo Fortis in Domino aeternam salutem. Venit ad me filius noster Nundinarius Diaconus, & retulit ea quae inter te & illum contigerunt per malivoli intercessum, qui vult animas justorum a via veritatis avertere. Cum haec audirem, mente defectus sum, quod talis dissensio inter vos venit. Dei enim sacerdos ut ad hoc venias quod non nobis expediat fiat. Nunc ergo petite eum ut, quod potest, cum ipso pax Domini salvatoris Christi sit. Non ad publicum veniamus & a gentibus damnemur. Scriptum est enim: [5.] *Videte ne dum mordetis, & causamini in invicem, ab invicem consumamini.* Ergo peto Dominum ut tollatur de medio nostrum hoc scandalum, ut possit res Dei cum gratiarum actione celebrari, Domino dicente: [14.] *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Quae pax poterit esse ubi dissensio est, aemulationes sunt? Nam cum ego a militibus essem ass. * separatus & in illo venissem, cum injuria tali, Deo commendavi animam meam, & remisi tibi, quia Deus videt mentes hominum & eorum, sive à te ad illos perductus sum, sed Deus nos liberavit, & tecum servimus. Ergo, sicuti dimissum est nobis, & vos reconciliamini paci, ut in nomine Christi possimus cum gaudio pascha celebrare. Nemo sciat. Fratribus & filiis, clero & senioribus, Fortis in Domino aeternam salutem. Venit ad me filius meus Nundinarius Diaconus vester, & retulit de ea quae contra vos sunt gesta, necnon utique à vobis debuit componi, ne ventum esset ut talem insaniam passi, à quibus lapidarentur pro veritate, quod & vos & nos scimus, sicuti nobis retulistis & scriptum est; [1. Cor. 6.] *Non est sapiens quisquam inter vos qui possit judicare inter fratres? sed frater cum fratre judicatur, sed apud infideles.* sicuti vos cùm in judicio non intenditis. Sic ad hoc exitum est ut gentibus demus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipsi nobis maledicant, cùm ad publicum pervenimus? Ergo, ne ad hoc veniatur, vos, qui spiritales estis, facite ut nemo sciat, ut cum pace Pascha celebremus, & hortemini eos paci reconciliari, & dissensio non sit, ne cùm ad publicum ventum fuerit, incipiatis & vos periclitari, si hoc factum fuerit, & postea vobis imputetis. Dabitis quam plurime, tu possessor Donati Presbyter, singuli Valeri & Victor, qui omnia scitis actum date operam ut pax sit vobiscum. Item alia recitata. Fratri Silvano Sabinus in Domino aeternam salutem. Pervenit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantùm ad me, sed & ad fratrem nostrum Fortem, fortem & gravem querelam referens. Miror gravitati tuae, sic te egisse cum filium tuum, quem tu nutristi & ordinasti. Si enim aedificium terrae structum sit, non additur quid caeleste, quod per manum sacerdotis aedificatur. Sed non est tibi mirandum, scriptura dicente: [1. Cor. 1.] *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.* Et iterum dicit: [Ioa. 3.] *Potius dilexerunt homines tenebras magis quàm lucem*, sicuti & tu facis. Sufficiat vobis omnia scire. super quod & frater noster Fortis tibi scripsit. Nunc petierim de caritate tua, frater benignissime, ut suppleas dictum Esaiae Prophetae: [Isa. 1.] *Expellite malignitatem de animis vestris, & venite, disputemus, dicit Dominus.* Et iterum: *Projicite malum de medio vestrum.* Sic & tu fac. Subjuga & averte seditionem, quae noluerunt esse pacem inter te & filium tuum. Sed filius tuus Nundinarius in pace tecum Pascha celebret, ne res ad publicum veniat praeterea jam omnibus nobis nota. Rogaverim te, frater benignissime, mediocritatis meae compleas petitionem. Nemo sciat. Item alia recitata. Fratri Forti Sabinus in Domino aeternam salutem. Quae sit caritas juxta omnes collegas, certus sum peculiariter, tamen secundum Dei voluntatem qui dixit, *Quosdam diligo super animam meam.* Silvanum te coluisse certus sum. Quare non dubitavi haec scripta ad te dare, quia scripta tua ad eum facta dari feci propter nomen Nundinarii: & qui impigrè agit, semper res Dei impetu procedit. Ne praetendas excusationem. Occupatio namque nos diebus istis stringit, & incunctanter commovet circa haec usque ante diem solemnissimum Paschae, ut per te fiat pinguissima pax, ut digni coheredes Christi inveniamur, qui dixit: [Ioa. 14.] *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Et iterum. Peto ut facias. *Et alia manu.* Opto te in Domino bene valere & nostri memorem esse. Vale. Sed rogo te, nemo sciat. Quibus lectis Zenophilus V. C. Consularis dixit: Et actis & literis quae recitatae sunt traditorem constat esse Silvanum; & Victori dixit: Simpliciter confitere utrum scias eum aliquid tradidisse. Victor dixit: Tradidit, sed non me praesente. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Quid administrabat tunc Silvanus in clero? Victor respondit: Sub Paulo Episcopo orta est persecutio, & Silvanus Subdiaconus fuit. Nundinarius Diaconus respondit: Quando ventum est illic, ait, ut factus esset Episcopus, respondit populus: Alius fiat, exaudi Deus. Zenophilus V. C. Consularis Victori di-

dixit: Dictum est à populo, Silvanus traditor? Victor dixit: Ego ipse luctatus sum Episcopus. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit: Ergo sciebas traditorem? De hoc confitere. Victor respondit: Traditor fuit. Nundinarius Diaconus dixit: Vos seniores clamabatis: Exaudi Deus, civem nostrum volumus, ille traditor est. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit: Clamasti ergo cum populo quod traditor esset Silvanus, & non deberet fieri Episcopus? Victor dixit: Clamavi & ego & populus. Nos enim civem nostrum petebamus integrum virum. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Qua causa putabatis eum non mereri? Victor dixit: Integrum petebamus, & civem nostrum. Sciebam enim * causam Imperatorum ad hoc nos esse venturos, dum enim talibus committitur. Item inductis & adplicitis Victore Samsurici & Saturnino fossoribus, Zenophilus V. C. Consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Saturninus. Zenophilus V. C. dixit: Cujus conditionis es? Saturninus respondit: Fossor. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Silvanum scis esse traditorem? Saturninus dixit: Scio lucernam tradidisse argenteam. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Quid aliud? Saturninus respondit: Aliud nescio, nisi quia de post orcam eam ejecit. Et remoto Saturnino, Zenophilus V. C. Consularis dixit adstanti: Et tu, quis vocaris? Respondit: Victor Samsurici. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Artifex sum. Zenophilus V. C. dixit: Tabulam argenteam quis tradidit? Victor respondit: Non vidi. quod scio, hoc dico. Zenophilus V. C. Consularis dixit Victori: Licèt jam constiterit ex responsione eorum qui suprà sunt interrogati, tamen tu confitere utrum Silvanus traditor sit. Victor dixit: Secundo petato quomodo hoc dimisit ut duceremur ad Carthaginem, ore ipsius Episcopi audivi. Data est mihi lucerna argentea, & capitulata argentea, & has tradidi. Zenophilus V. C. Victori Samsurici dixit: A quo audisti? Victor dixit: A Silvano Episcopo. Zenophilus V. C. Consularis Victori dixit: Ab ipso audisti quod tradidisset? Victor dixit: Ab ipso audivi quod suis manibus tradidisset illas. Zenophilus V. C. dixit: Ubi audisti? Victor dixit: In basilica. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Apud Constantinam? Victor dixit: Ibi cœpit alloqui populum dicens: De quo dicunt me traditorem esse, de lucerna & capitulata? Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Quid aliud putas ex his esse quaerendum? Nundinarius dixit: De cupis fisci, quis illas tulit. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Quas cupas? Nundinarius dixit: In templo Sarapis fuerunt, & tulit illas Purpurius Episcopus: acetum quod habuerunt, tulit illum Silvanus Episcopus, Dontius Presbyter, & Lucianus. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Sciunt id factum qui adsistunt? Nundinarius respondit: Sciunt. Diaconus Saturninus dixit: Dicebant majores nostri quia sublatae sunt. Zenophilus V. C. Consularis dixit: A quo sublatae dicuntur? Saturninus dixit: A Purpurio Episcopo, & acetum à Silvano & Dontio & Superio Presbyteris & Luciano Diacono. Nundinarius dixit: Viginti folles dedit, & factus est Presbyter Victor? Saturninus dixit. * Et cùm diceret, Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Cui dedit? Saturninus dixit: Silvano Episcopo. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Ergo, ut fieret Presbyter, Silvano Episcopo viginti folles prœmium dedit? Saturninus dixit: Dedit. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Ante Silvanum positum est? Saturninus dixit: Ante cathedram Episcoporum. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: A quo pecunia sublata est? Nundinarius dixit: Ipsi Episcopi diviserunt eam inter se. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Donatum desideras exhiberi? Nundinarius dixit: Utique veniat, de quo clamavit popnlus biduo post * pare: Exaudi Deus, civem nostrum volumus. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Certè clamavit hoc populus? Respondit: Clamavit. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Traditorem clamavit Silvanum? Saturninus dixit: Utique. Nundinarius dixit: Quando factus est Episcopus, non illi communicavimus, quia dicebatur traditor esse. Saturninus dixit: Quod dicit, verum est. Nundinarius dixit: Vidi quia Mutus harenarius tulit eum in collo. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Sic factum est? Saturninus dixit: Sic. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Vera sunt omnia quae dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus est Episcopus Silvanus? Saturninus dixit: Vera Nundinarius dixit. prostibulae illic fuerunt. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino dixit: Harenarij illum gestaverunt? Saturninus dixit: Ipsi eum tulerunt, & populus. Nam cives in area martyrum fuerunt inclusi. Nundinarius Diaconus dixit: Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit: In casâ majore fuit inclusus. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Certa omnia quae dicit Nundinarius, vera sunt? Saturninus dixit: Vera. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Tu quid dicis? Victor dixit: Vera sunt omnia, Domine. Nundinarius dixit: Purpurius Episcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: De quadringentis follibus quos putas interrogandos? Nundinarius dixit: Lucianus Diaconus exhibeatur, quia ipse totum scit. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Isti sciunt? Nundinarius dixit: Non sciunt. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit: Sciunt isti acceptos esse quadringentos folles; sed quia Episcopi eos diviserunt, nesciunt. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario & Victori dixit: Scitis acceptos esse folles à Lucilla? Saturninus & Victor dixerunt: Scimus. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Pauperes non acceperunt? Dixerunt: Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. Consularis Saturnino & Victori dixit: Nihil de fano Sarapis sublatum est? Saturninus & Victor dixerunt: Purpurius tulit cupas, & Silvanus Episcopus & Dontius & Superius Presbyteri & Lucianus Diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Responsione Victoris Grammatici & Victoris Samsurici & Saturnini claruit vera esse omnia quae suggessit Nundinarius. Submoveantur & exeant. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit: Castum Diaconum, ut dicat si non est traditor. Ipse illum ordinavit. Et inducto & applicito Casto Diacone, Zenophilus V. C. Consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Castus. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: Cujus conditionis es? Castus dixit: Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: Licet nunc per Victorem Grammaticum quam etiam per Victorem Samsurici & Saturninum venerunt in confessionem quae Nundinarius obicit, tamen etiam tu confitere utrum traditor sit Silvanus. Castus respondit: Dicebat quod invenerit lucernam post orcam. Zenophilus V. C. Consularis dixit Casto: Etiam de cupas de fano Sarapis sublatas & aceto confitere. Castus respondit: Purpurius Episcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Acetum quis? Respondit Castus quod tulerunt inde acetum Silvanus Episcopus, Dontius & Superius Presbyteri. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: Confitere quot folles dedit Victor ut Presbyter fieret? Castus dixit: Obtulit, Domine, saccellum, & quid habuerit, nescio. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: Cui datum est saccellum? Castus dixit: Illò tulit eum in casâ majore. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: Populo non est divisa pecunia? Castus respondit: Non est data, nec vidi. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: De folles quos Lucilla dedit, populus minutus nihil accepit? Castus dixit: Non vidi accipere neminem. Zenophilus V. C. Consularis Casto dixit: Quò ergo pervenerunt? Castus dixit: Nescio. Nundinarius dixit: Utique vel audi-

[margin note:] * f. ante Imperatores

audisti vel vidisti si dictum est pauperibus: Dat & vobis de re sua Lucilla. Castus dixit: Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Manifesta est Casti confessio quod folles quos Lucilla donavit, populo divisos esse nesciret, & ideo amoveatur. Et applicito Crescentiano Subdiacono, Zenophilus V. C. Consularis dixit: Quis vocaris? Respondit: Crescentianus. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Simpliciter sicut & ceteri confitere utrum scias traditorem Silvanum. Crescentianus dixit: Priores qui fuerunt Clerici, ipsi retulerunt singula. Zenophilus vir clarissimus Consularis Crescentiano dixit: Quid retulerunt? Crescentianus dixit: Referebant quod traditor esset. Zenophilus vir clar. Consularis Crescentiano dixit: Dixerunt illum traditorem? Et adjecit: Qui dicebant? Crescentianus dixit: Qui cum illo conversabantur in plebe, dixerunt quod aliquando tradidisset. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: De Silvano dicebant? Crescentianus dixit: Vtique. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Cum factus fuisset Episcopus, praesto fuisti? Crescentianus dixit: Praesens cum populo fui, inclusus in casa majore. Nundinarius Diaconus dixit: Campenses & harenarij fecerunt illum Episcopum. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Mutus harenarius certe eum sustulit? Dixit: Manifeste. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Cupas de fano Sarapis scis esse sublatas? Crescentianus dixit: Plures dicebant quod Purpurius Episcopus ipse sustulerit cupas & acetum, quod ad senem nostrum Silvanum pervenisset, & filij Æthonis dicebant. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Quid audisti? Crescentianus dixit: Acetum sublatum à sene Silvano & Dontio & Superio Presbyteris & Luciano Diacono. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Ex quadringentis follibus quos Lucilla donavit, populus aliquid accepit? Crescentianus dixit: Nihil inde nemo accepit, nescio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit: Aniculae nunquam inde aliquid acceperunt? Crescentianus dixit: Nihil. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Certe quotiens aliquid tale donatur, omnes inde populares publice accipiunt. Crescentianus dixit: Non audivi vel vidi dedisse illum aliquos. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Nihil ergo datum est de quadringentis follibus populo? Crescentianus dixit: Nihil. Vtique pervenisset aliqua partiuncula ad nos. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Quò ergo sublati sunt? Crescentianus dixit: Nescio. Nemo nihil accepit. Nundinarius dixit: Victor quot folles dedit ut fieret Presbyter? Crescentianus dixit: Vidi allatos cophinos cum pecunia. Zenophilus V. C. Consularis Crescentiano dixit: Cui dati sunt cophini? Crescentianus dixit: Episcopo Silvano. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Silvano dati sunt? Crescentianus dixit: Silvano. Zenophilus V. C. Consularis dixit: Populo nihil datum est? Respondit: Nihil. Necesse est ut & nos aliquid acciperemus, si distribuerentur sicut solet. Zenophilus V. C. Consularis Nundinario dixit: Quid aliud de Crescentiano putas esse requirendum? Nundinarius dixit: Ipsud est. Zenophilus V. clar. Consularis dixit: Quoniam de omnibus Crescentianus Subdiaconus simpliciter confessus est, submoveatur. Item inducto & applicito Ianuario Subdiacono, Zenophilus V. clar. Consularis dixit: Quis vocaris? Respondit.. .

Cætera desunt.

PASSIO SANCTARVM
SERAPHIAE ET SABINAE.

CVm dies itaque metuendus persecutionis innotuisset Christianis, multi etiam per orbem terrarum subirent in nomine Christi martyria, erat virgo sancta Seraphia apud oppidum Vendinensium, civis Antiochena, in domo Sabinae, quae fuit uxor Valentini & filia Herodis metallarij cujusdam, qui sub Vespasiano Augusto ter in urbe Roma candidam confessionem dedit Romanis. Cùm igitur eam memorata sancta Seraphia hortaretur, suadens etiam illi ut Iesu Christi notitiam gereret, credens sancta Sabina in Domino Iesu crescebat in fidem & bonam conversationem. Ad quam tunc misit Virillus Praeses ut sanctae Dei virgines apparerent ad tribunal. Primùm quidem illustrissima femina sancta Sabina adhibitis pueris seu puellis restitit illis. Et post paululum dixit ad eam sancta Seraphia. Domina mater, permitte mihi ut eam. Tu tantummodo ora, & fidens esto in Dominum Iesum Christum. Credo enim ego, etsi indigna & peccatrix sum, quod dignam me faciet Dominus meus Iesus Christus ancillam suam. Dicit ad eam Sabina. Filia & domina mea virgo Seraphia, aut vivere aut mori tecum habeo, non te dimittam. Et cùm ei fatis immineret, jussit sibi parari basternam, & perrexit ad praetorium.

II. Cùmque nuntiatum fuisset Praesidi Sabinam illustrissimam feminam ante fores praetorij stare habentem etiam secum Christianissimam illam Seraphiam, surrexit Praeses, & ingressus est in porticum praetorij, honorans & dicens. Quid tibi ipsa derogas, aut quare temetipsam vilem reddis, aut quare non consideras quae es aut cujus filia? Conjunxisti enim te Christianis, & oblita es natales tuos & memoriam tanti viri cui fuisti juncta & deorum, quorum iram vereor ne incurras. Revertere magis in domum tuam, & dimitte illam nefandam, quae maleficiis te expulsâ demultavit à deorum cultura. Sabina respondit. Illius sanctae puellae maleficiis utinam & tu suadearis sicut & ego ab ea justè suasa sum ut ab immundis recederem idolis & verum & certissimum agnoscerem Deum, qui bonos ad aeternam vocat vitam; & malos in pœnam relinquit perpetuam. Praeses tunc quidem reveritus illam, recepit se in praetorium. Illa autem cum sancta virgine reversa est in domum suam.

III. Praeses vero post tertium diem paravit lusorium trans pontem super arcum Albini, ubi solebat fieri themela; & jussit officio ut adduceretur Seraphia, quia rapuisset ad officium. Sancta autem Sabina secuta est eam pedibus, & venit ad lusorium; & cùm vidisset se non posse juvare illam, exclamavit dicens Praesidi. Canis rabide Asiatice, noli contra salutem tuam sanctam Dei Virginem & dominam tuam contristari injurijs. Propè est enim immo adest Dominus noster, qui te & Imperatores tuos torquebit sempiternis tormentis, qui tanta mala excogitaverunt servientibus Deo vivo. & recepit se in domum suam cum magno fletu.

IV. Praeses vero jussit sisti sanctam Seraphiam, dicens illi. Sacrifica diis immortalibus, quibus sacrificant Domini Imperatores. Seraphia respondit. Timeo & colo omnipotentem Deum, qui fecit caelum & terram & quae sunt in eis. Nam deos quos jubes me adorare, non sunt dij, sed sunt daemones. Et non licet mihi adorare eos, quia Christiana sum. Praeses dixit. Accede igitur, & sacrifica Christo tuo. Seraphia respondit. Ego cotidie illi offero sacrificia, adorans illum & deprecans die ac nocte. Praeses dixit. Et ubi est templum Christi tui, vel quod sacrificium illi offers? Seraphia respondit. Vt me ipsam mundam exhibeam per castam conversationem, & ut alios adducam ad illam professionem per ipsius misericordiam. Praeses dixit. Hoc est templum Dei & sacrificium Christi tui? Seraphia respondit. Majus nihil est quàm verum Deum cognoscere & piè vivere & illi servire. Praeses dixit. Ergo tu es ipsa templum Dei tui, ut dicis? Seraphia respondit. Si ipso juvante munda permansero, illius sum templum. Sic enim dicit divina scriptura: *Vos estis templum Dei vivi, & spiritus sanctus habitat in vobis.* [1. Cor. 6.] Praeses dixit. Si ergo violata fueris, desines esse templum Dei tui? Seraphia respondit. Dicit scriptu-

1. Cor. 6. ta divina: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illam Deus.*

V. Praeses autem peccatum ignorans jussit duobus juvenibus lascivis Ægyptiis eam tradi, ut ea per integram noctem abuterentur. Quam suscipientes horridi juvenes, perduxerunt eam in locum secretum, ubi erat cubiculum valde obscurissimum. Tunc stans sancta Seraphia in memorato cubiculo orabat dicens: Sancte sancte sancte, te invoco Domine Iesu Christe, qui es verus custos & conservator. Te invoco Domine Iesu Christe, qui es lumen & gaudium sempiternum. Te invoco Domine Iesu Christe, qui sanctos Apostolos tuos in carceris custodia detentos clausis januis visitasti & confortasti. Adesto nunc precor mihi miserae & peregrinae ancillae tuae Seraphiae, & libera me à sordida contagione juvenum istorum. Obscurentur oculi eorum ne videant & non valeant contingere me ancillam tuam confidentem in te, & non contaminent sigillum tuum tua consecratione signatum. Confunde impudentiam eorum, & munda me à coinquinatione carnis, & ad te jube me transire, & adesto Domine Iesu Christe cum ancilla tua Sabina. Corrobora eam in tua magnitudine, ut non inimicus diabolus exultet super eam, quae multa sustinuit propter nomen sanctum tuum circa me ancillam tuam. Domine Iesu Christe, exaudi me, qui es benedictus & gloriosus & superlaudabilis filius cum patre & spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

VI. Et cùm memorati juvenes circa horam primam noctis coepissent contra propositum virginis Christi accedere, subito sonus magnus factus est & terrae motus horribilis, ita ut per totum oppidum sentiretur. Iuvenes autem illi tremefacti, ceciderunt exanimes in terram, membris omnibus dissolutis. Sancta vero Dei ancilla immaculata videns adesse caeleste auxilium, extensis ad caelum puris manibus pernoctavit deprecans Dominum. Diluculo autem properaverunt missi a profanissimo Praeside ut vocarent juvenes, & si praecepta implessent maligni, interrogarentur. Ingressi autem invenerunt sanctam Dei virginem orantem, juvenes vero dejectos in terram velut mortuos, penitus non habentes potestatem erigendi se. Sed neque loqui poterant, sed tantummodo oculi eorum erant aperti. Concursus autem factus est non modicus.

VII. Praeses autem cum audisset, jussit praeparari tribunal & produci sanctam Dei ancillam. Et cum ducta fuisset, Praeses dixit. Quid est, puella? Fecerunt juvenes illi satis desiderio tuo, an delectaris adhuc? Sancta Seraphia respondit. Tu quidem secundum perversam mentem tuam, quam pervertit & possedit inimicus diabolus, irridens loqueris. Ego autem juvenes quos dicis, nec sensi, nec fuerunt mecum. Praeses dixit. Quid ergo, hac nocte tecum non fuerunt? Seraphia respondit. Mecum fuit cujus sum & ad quem pertineo. Praeses dixit. Quis est ille? Seraphia respondit. Custos & conservator meus Dominus Iesus Christus. Praeses dixit. Quid tantam multitudinem tricas? Dic mihi quomodo vel quibus maleficiis juvenes enervasti. Seraphia respondit. Nobis Christianis non licet esse maleficos. Nam quos per maleficia vestra interfecistis, noster & omnium Dominus Iesus Christus invocatus vivificat eos. Praeses dixit: Si ergo superat Christus tuus omnes maleficas artes, invoca eum propter juvenes illos ut reddatur illis sanitas pristina, & dicant si luserunt tecum per noctem an non. Ego certissime scio quia ideo quibusdam illos maleficiis dementes fecisti ne te de turpitudine tua detegerent. Seraphia respondit. Deus, cujus ego ancilla sum, omnipotens est, & apud eum nihil impossibile est. Praeses dixit. Igitur si apud illum Deum tuum nihil impossibile est, fac ut juvenes illi ad se redeant & loquantur. Seraphia respondit. Vt tu suspicaris, maleficia ego ignoro; sed oratio est mihi ad Deum meum, per quam praestat non mihi tantummodo sed omnibus invocantibus eum ex toto corde. Praeses dixit. Quomodo vis fac, tantum ut loquantur juvenes, & tunc videbimus integritatem tuam. Seraphia respondit. Iam tibi dixi quia maleficia facere nescio, sed adorare & exorare Deum ut annuat. Praeses dixit. Perge igitur ad locum ubi sunt juvenes, & precare super eos Deum tuum. Seraphia respondit. Vt non alij fraudentur miraculo, aut male sentiant sicut & tu, quid opus est ut ego illuc vadam? Iube eos huc perduci in conspectu omnium. Et jussit Praeses perduci juvenes, quos portantes manibus perduxerunt ad tribunal. Et erant quasi nunquam habuissent linguam nec pedes ad ambulandum neque manus ad palpandum. Omnibus enim membris erant omnino resoluti.

VII. Igitur omnibus mirantibus, Praeses dixit. Seraphia, precare nunc Christum tuum super istorum sanitatem. Sancta autem Seraphia extendens ad caelum manus dixit. Domine Deus omnipotens, qui fecisti caelum & terram, mare & omnia quae in eis sunt, qui per sanctos Apostolos tuos mortuos resuscitasti, leprosos mundasti, daemones fugasti, mutis linguam donasti, surdis auditum praestitisti, nunc precor exaudi me ancillam tuam confidentem in te, & ne dissimules propter hunc infelicem & incredulum, sed releva juvenes istos in conspectu omnium expectantium te per meam orationem ad confusionem illius stulti, qui insanit adversum credentes. Accelera Domine, ut cognoscant quia tu es Deus solus, qui facis mirabilia, & non est alius praeter te. Et accedens tetigit juvenes illos dicens. In nomine Domini nostri Iesu Christi erigite vos in statu vestro. Qui mox audierunt, & steterunt in pedibus suis, & coeperunt loqui.

VIII. Et cum haec vidisset populus & miraretur, Praeses dixit. Videtis quia non adimplebat artem maleficij sui nisi eos manibus perpalpasset. Et ait Praeses juvenibus. Quid faciendo haec mulier dementes vos fecit? Et resoluti juvenes dixerunt. Domine Praeses, nos secundum praeceptum sublimitatis tuae mox ut ad illam accessissemus, ingressus est quidam juvenis decorae miraeque magnitudinis, & totus splendebat sicut sol, & stetit inter nos & puellam hanc, & prae claritate illius tremor & caligo & defectio nos comprehendit, & exinde non habuimus sensum usque modo. Cognosce hoc Domine Praeses, quia haec puella malefica est, aut vere Deus ejus magnus est. Praeses ad puellam dixit. Dic mihi, Seraphia, genus maleficiorum, quibus artibus haec facis, & mox te dimittam. Seraphia respondit. Ego maleficia odi. Sed omnes qui Christiani sunt, Christum nominantes maleficia ad nihilum redigunt, & non valebunt nocere eis. Praeses dixit. Ecce jam nunc videamus si valebit ars tua. Et si non sacrificaveris, caput tuum faciam incidi. Seraphia respondit. Fac quod vis, non sacrifico daemoniis; nec facio voluntatem patris tui Satanae, quia Christiana sum.

IX. Et jussit ei Praeses apponi duas lampades ardentes. Et cum applicatae fuissent lampadae, mox extinctae sunt. Et qui lampades tenebant, ceciderunt retrorsum. Sancta autem Seraphia elevans oculos suos ad caelum dicebat. Domine Iesu Christe, erubescant & conturbentur nimis omnes inimici mei, avertantur retrorsum & confundantur valde velociter. Psal. 6. Praeses dixit. Sacrifica diis, ut non moriaris. Seraphia respondit. Ideo non sacrifico daemonijs vestris ne moriar morte vera. Praeses dixit. Biothanata & malefica, audi imperiale praeceptum, & sacrifica diis immortalibus, & libera te de cruciatibus & morte. Seraphia respondit. Biothanati & malefici vos estis, qui negatis Deum vivum & verum, & daemonia adoratis, cum ipsis pariter morituri. Deo autem immortali ego me ipsam offero sacrificium, si me dignatur suscipere, licet peccatricem, tamen Christiana sum. Praeses autem jussit eam fustibus caedi. Et cum caederetur, subito terrae motus factus est magnus, & quasi astula de fustibus unde caedebatur Dei virgo attigit dextrum oculum Praesidis, & post triduum amisit.

X. Tunc repletus furore Praeses dedit sanctae Dei puel-

puellae capitalem sententiam dicens. Quoniam Seraphiam non solum imperialia praecepta contemnentem, verum etiam tantis deprehensam maleficiis, gladio jussi percuti. Et incisum est caput sanctae virginis Christi Seraphiae trans arcum Faustini juxta aream Vindiciani ducis ducum. Passa est autem sancta Seraphia III. Nonas Septembris. Illustrissima autem femina Sabina colligens reliquias sanctae & intactae virginis Christi Seraphiae, ex more celebratis venerabilibus exequiis, ut thesaurum sempiternum vel margaritam pretiosam reposuit in monumento suo quod ipsa sibi cum summo studio & ornatu fecerat. Et non cessabat ex eo die facere eleemosynas multas, confidens in nomine Christi Iesu, & permanens in fide quam ei tradiderat sancta virgo Seraphia. Studebat autem cotidie visitare infirmos & in carceribus inclusos, praestans eis omnia quae necessaria erant abunde.

XI. Veniente igitur Praefecto Helpidio rabidissimo cane, Praeses indicavit ei religiosissimam feminam Sabinam & omnia quae gesta fuerant. Quam cum exhibuissent, introduxerunt in praetorium. Et videns eam Praefectus interrogavit dicens. Tu es Sabina uxor Valentini illustrissimae memoriae & filia Herodis? Sabina respondit. Ego sum. Praefectus dixit. Quare oblita es tui, & sociasti te Christianis, quorum mors est, & non adoras Deos, & non honoras quos adorant Domini & Augusti nostri? Sabina respondit. Ego gratias ago Iesu Christo Domino, qui me peccatricem per sanctam famulam suam Seraphiam de multis sordibus & potestate daemonum liberare dignatus est ut non amplius errarem, sicut vos video errare, adorando daemones. Praefectus dixit. Vt tu dicis, non solum nos, sed & Domini & Augusti nostri daemones adorant, & non Deum? Sabina respondit. Vtinam Deum adoraretis, qui fecit omnia, cujus nutu cuncta reguntur atque gubernantur visibilia & invisibilia, & non stulta aut insensata simulacra daemonum adoraretis, quia cum ipsis pariter in gehenna ignis arsuri estis vos & Imperatores vestri. Praefectus dixit. Per deos omnes juro quod si non sacrificaveris, non elongabo à te capitalem subire sententiam, sed mox te faciam gladio vita privari. Sabina respondit. Non sacrifico, diabole insane, daemoniis tuis, quia Christiana sum, & Christum habeo Deum, & ipsius sum ancilla & cultrix, & illi soli me oportet sacrificare. Tunc diaboli minister Praefectus protulit in eam sententiam dicens. Sabinam diis inobedientem, Dominos quoque & Augustos nostros blasphemantem, gladio percuti decrevimus, atque omnes facultates ejus publicis titulis praesignari.

XII. Amputato igitur capite sanctae & venerabilis Christi martyris Sabinae, Christiani cum gaudio magno corpus ejus sustulerunt & posuerunt in monumento ipsius in oppido Vindenensi ad arcum Faustini, ubi ipsa venerabiliter reposuerat magistram fidei suae virginem Christi Seraphiam. Passa est autem Sabina IV. Kalendas Septembris, & coronata est una cum fortissima virgine Christi Seraphia, qui omnibus in se credentibus virtutem dat & praemia sempiterna.

PASSIO SANCTAE MARIAE

Martyris.

ADrianus & Antoninus Imperatores per omnes populos quos regebant legem miserunt cunctos Christianae religionis viros ad sacrificium debere compelli, rebellibus vero poenam mortis intendi. Illo itaque tempore Maria probata ovis Domini martyrium singulare perpessa est. Namque cum Tertulli principalis esset ancilla, nobilitatem domini mentis benignitate vincens, Christo se probat ingenuam, sicut scriptum est: *Qui in Deo vocatus est servus, libertus est Domino.* Natale itaque filij celebrante Tertullo, cum impuris idolis vanisque simulacris hostias immolaret, Maria incumbebat jejuniis, & sociam suam, ne proderetur dominae, occulta simulatione fallebat. Diù tamen, insidiante conserva, latere non potuit. Prodita, vocatur mox à domina, diciturque ei: Quae est causa jejunij? An occasio ista tristitiae est quod natum tibi super Deum perhorrescit? Maria respondit: Numquid novum aliquid nunc usurpo? Semper mihi sunt haec observata jejunia. Quomodo tristitiae illud adscribitur quod consuetudinis causa servatur? Christiana sum, Christiano nascor ex genere, hereditarius mihi iste cultus est Christi. Tunc imperante domina ut cibi aliquid hauriret, Maria sancto spiritu caelestis escae memor invocato Deo sic clamavit ad dominam: Corpori potes imperare, non animae. Plus Deus meretur quàm filius tuus. Delectet illum turpis cantus & saltatus obscoenus & quicquid ad delitias parvorum diligens fingit cura nutricum. Dei vero non vanus & inanis est cultus, sed plenus felicitatis & gratiae. Tuenda castitas, amanda sobrietas, esca fugienda est. Ad haec domina indignatione flammata verbera ei gravia, nisi dicto obtemperaret, pollicetur, & ipsam etiam, si repugnet, poenam mortis indixit. Illa respondet: Fac quod vis, opto omnia perferre pro Christo.

II. Sed dum altercatio ista verborum est cogentis dominae & repugnantis ancillae, pedem à foro referens Tertullus ingreditur; qui ab uxore rebus omnibus exquisitis, inauditam statim flagellari praecepit ancillam, & afflictam diutino verbere in abdita membri parte detrudi, administrato modico & vili cibo, quo non satietur fames, sed deficientis quotidie animae pars extrema servetur. Sed devota mens Christo frangi hoc dolore non potuit. Quin etiam cotidianis orationibus incumbebat, ut facultas esset majora tolerandi.

III. Emensis vero triginta diebus, Praesidi adnuntiatur Tertullum principalem ipsius civitatis occultare in domo sua Christianae religionis ancillam. quod Imperatorum praecepta prohibebant. Statim ad tribunal Tertullus adducitur, & primoribus convocatis, adsistente etiam vulgi corona, recitari legem Praeses jussit ex codice, cujus hac forma est. *Maximianus, Adrianus, Antoninus, pij, felices, augusti, omnibus nostris jure viventibus salutem. Pervenit ad nos varietas religionis a quibusdam nuper inventum. Nonnulli enim esse perhibentur quibus nec sacrificia cordi sunt nec cultus ille quem colimus, per quos sine dubio, nisi cito poenae formido succurrat, obliteranda est omnis antiqua credulitas & veneratio extinguenda majorum. Damus itaque omnibus populis hanc legem, & singulis judicibus observanda haec edicta proponimus, ut compellantur ad sacrificium singuli, & rebelles gladio ultore feriantur. Malumus enim paucos interfici quàm omnes errare, nec vagari ut pecora, sed potiùs unius esse sententiae. Si quis igitur hujus legis aut cultus occultandum aliquem putaverit cujuslibet aetatis aut sexus, ferro ipse exhalet spiritum legibus repugnantem, facultates verò ejus fisci commodis inferantur. Delator autem tanti criminis ex aerario publico quadringentorum denariorum conlatione gratuletur, ut omnes agnoscant nec peccatum perire nec praemium.*

IV. Lecta itaque hac constitutione, ad circumstantes Praeses ait: Quid sum ad ista facturus; Numquid repugnare possumus his praeceptis? Responderunt principes curiae dicentes: Humanius nos audire dignare. Tunc praeses scribi quae dicerentur jubet. Surrexit scholasticus Nigagores, ut erat fandi peritus & artifex ad loquendum, omnium persona suscepta publico ore sic loquitur. Lucifer summe, lumen totius civitatis & populi, ut benignius nos audias deprecamur. Hic vir multis publicis functionibus & natalium splendore decoratus, magnum curiae nostrae praestat auxilium. Fuit Augustorum Pontifex, praeterea Munerarius civitatis, tum deinde legationibus plurimis pro publica utilitate susceptis tantum sibi gloriae quantum amoris adscivit. Magis prae-

terea largitionibus ejus aucta respublica est, infinitarum pecuniae suae in diversis fabricis & balnearum calefactione dispersit. Sunt & alia majora quae enumerare perlongum est. Nam primum aetatis tempus, in quo lubrica vita & teneri anni juvenili calore flammantur, religioni divinae obtemperans vicit aetatem, & moderationis fraeno naturae ipsius jura superavit. At cum aevo gravior, maturioris cœpit esse consilij, satisfecisse se credens divinis praeceptis, aliquid etiam quod populo placeret invenit. Munera itaque anni auspicantis exsolvit, & magnis spectaculis propriis viribus comparatis, communem totius populi satiavit aspectum. Plurima agonum insignia in Caesarea civitate complevit. Æmulas etiam praelij voluptates gladiatorum inter se dimicantium civibus non negavit. Necessitates proprias in re familiari, lucra venientia, patriae semper credidit postponenda. Placuit itaque sacerdotio muneribus civitatis. Tunc quod est maximum, aetatem suam vicit juvenis, sacerdos edocuit, ostendit non repudiandam in annis gravioribus voluptatem.

V. Praefectus scholastico inquit: Praeteritae actionis ornamenta commemoras, crimen quod intenditur non repellis. Respondit advocatus. Puella haec, cujus scelere dominus perurguetur, ut dotalia instrumenta demonstrant, ab uxore donata est. Praefectus dixit. Tertulli uxor ingenua est? Respondit advocatus. Ingenua, quin etiam nobilitatis eximiae. Oritur namque patre Cleonide. Praefectus ait. Comparata est haec ancilla, an vernaculi educatione suscepta? Tertullus dixit. Nata quidem domi videtur, sed parentes ejus ad nos ex comparatione venerunt. Praefectus Tertullo ait. Socer tuus incolumis est, an jam ab hac luce migravit? Respondit Tertullus. Iam fati munus implevit. Praefectus ait. Istius contumacis ancillae parentes supersunt? Respondit Tertullus. Defuncti sunt. Praefectus ait. Hujus perditae religionis erant, an diis vota solvebant? Tertullus respondit. Ejusdem vesaniae. Nam crucifixum colebant.

VI. Advocatus ait. Quae non huic puellae inlata tormenta sunt ut ab hac superstitione discederet? Nec mulceri umquam potuit nec flecti. Nam quanto majora fuere supplicia, tanto pertinacior mens duravit.

VII. Ad haec Praeses diutina deliberatione habita, tandem protulit tractatam diu cogitatamque sententiam, dicens. Tertullus publico ore laudatur, cui honor vel pro meritis vel pro natalibus rependendus est. Editor optimus, senator insignis, imperij pariter devotus & nomini, qui & legibus simul satisfecit & cultibus, cujus imagines per omnem urbem saepius etiam ipse conspexi, liber abscedat, nullum calumniatorem metuat, nullum judicem pertimescat, dum haec omnia sacris auribus intimentur. Scelestissimam vero hanc puellam offerri mihi in publico jubeo, simul ut habeat & culpa supplicium & populus exemplum.

VIII. Traditur itaque mox carnificibus devota mens Christo: & quanto sexu femineo & puellari fragilitate despicitur, tanto plus virtute Christianitatis attollitur. Stetit itaque adducta tandem. Et quamvis contra judicem oculos tenderet, animum tamen habebat ad Christum. Clamor undique populi frementis attollitur dicentis. Viva duro cremetur incendio. Illa vero intrepida, quippe quae Dei sui nosset auxilium, cælum intuens sic clamavit. Domine Iesu Christe, fili Dei vivi, certa salus hominum, solus de solo genite, cujus digne nemo potest naturam comprehendere aut referre virtutem, non angeli, non archangeli, non sedes, non potestates, non virtutes, non potentiae, non Cherubin, non Seraphin, omnia enim per te facta sunt Christe, & sine te factum est nihil, qui solus patrem nosti, & quem solus pater agnoscit, Domine salvator animarum, adesto mihi, semper omnibus adfuisti. Nec enim alius est defensor. Agnoscant omnes virtutem tuam, Domine, & advertatur noceri non posse quem diligis.

IX. Ad haec Praeses per integram horam stupens, tandem quae vocaretur inquirit. Maria respondit. Cur nomen interrogas, & de lege nihil dicis? Illa debet percontandi esse ratio quae vocatur ad crimen. Nec enim me ream nomen facit esse, sed cultus. Saeviturae itaque interrogationi tuae ante respondeo, Christiana sum. Praeses ait. Dominus tuus te hic operitur, ut praemium confitenti aut supplicium inferat repugnanti. Elige itaque quid sequaris. Maria respondit. Corporis dominus est ille, non animae. Praeses ait. Cur religionem domini, cum sis ancilla, non sequeris? Maria respondit. Christiana sum, intellectum sapientiae habeo, & quid sit rationis agnosco. Contemno simulacra sine sensu; honoro illum qui me fecit, non quem ipsa construxi. Praeses ait. Ex qua successione haec ad te vanitas religionis advenit? Maria respondit. A majoribus informata sic credo. Praeses ait. Parentes quoque tui hujus fuere sententiae? Maria respondit. Semper in hac religione manserunt. Praeses ait. Ante Deucalionem, ut dicis, hanc credendi insaniam suscepistis. Quinimmo sacrifica, ut & te & dominum tuum exuas a culpa.

X. Maria respondit. Quid enim aequalitatis est inter caelestem dominum & famulam peccatricem? aut quem timere potest cujus nutu omnes & ipsa reguntur elementa? Quoslibet ergo cruciatus perferam, dulcissimi videntur pro amore Domini Iesu Christi, qui hic auxilium, ibi vero reddet & praemium. Ille nos per Apostolum suum Paulum contra omnium insidiantium tela firmavit dicens: *Quis nos separabit a caritate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an spoliatio, an periculum, an gladius?* Hinc est robur illud invictum, hinc inextribilis animus, & mens in ipsa dolorum acerbitate sublimior, quod & praedicta nobis sunt ista qualia patimur, & majora sunt munera quam dolores. Cum ergo nihil sit quod a Christo separare nos debeat, testor enim illum quem diligo me in ejus timore mansuram, & in ea confessione cruciatam terrena relinquere & ad caelestia festinare. Praeses ait. Sacrifica, si effugere tormenta festinas. Maria respondit. Supplicia quae minaris, nec longi temporis nec gravis doloris sunt. Quaeso ergo ne differas quae moliris. Christum habeo, & ideo nihil timeo.

Rom. 8.

XI. Tunc jussu Praesidis applicata tormentis, miserationem populi tantam adepta est ut lacrymae quoque a circumstantibus funderentur. Nec mora, clamore summo venia virgini postulatur. Sed crudelitas judicis adcelerari tormenta mandavit. Et ecce secunda vox populi judicium Praesidis castigantis emergit. Vociferatio namque una pene erat totius coronae, injuste lacerari virginem crudelitate judicis, non culpa peccantis, agi contra leges omnia, nec aequitatis jura servari. Stupens vero Praeses & sono tanti clamoris addictus, quippe praeter humanam vocem ipsa etiam putasset tecta corruere, mox Mariam relaxari praecepit. Tunc servari eam sub custodia libera jubet. Maria vero signo Domini se munivit, & levatis ad caelum oculis post relictum tribunal oravit ad dominum; viditque aciem angelorum, multitudinem sanctorum, atque filium Dei sedentem ad dexteram patris: Hinc tanta subito gratulatione perfusa est ut jam se paradisum ingressam putaret. Hi vero qui eam fugientem persequebantur, subito stupuere virtute. Sed ubi illa se circumdatam à persequentibus vidit, lacrymans clamavit ad Dominum. Deus omnipotens, qui sermonem muto, auditum surdo dedisti, qui es venturus in gloria judicare vivos & mortuos, accipe animam meam. Amen. Quoniam persequuntur me canes multi. Ne permittas tradi ancillam tuam & lacerari manibus impiorum; sed ostendens misericordiam tuam cito, exaudi ancillam tuam, exaudi Domine Rex caelestis.

XII. Quae dum tali oratione fungitur, & renuntians seculo, quietem mortis exoptat, petram quae ante

ante oculos ejus jacebat respiciens, dignum memoria spectaculum fecit. Nam saxum illud, quod aut casus adtulerit, aut divinitas destinarit, Deo jubente patefactum, rimam perfugij qua virgo susciperetur ostendit, & ad instar dulcissimae nutricis vel carae matris motu quodam anxiam amplexans se praebuit, quasi dulci carum partum utero receptura, & mox suscepta virgine, latera antea aperta conclusit. Haec cum carnifices pervidèrent, omnia loca petrae illius perscrutati sunt, sicubi erepta subito ex oculis praeda latitaret. Ibi adhaerentes exuviarum reliquias & adfixa saxo vestium frusta deprehendunt; atque incredibili stupore confusi, confestim Praesidi gesta commemorant. Ille vero partim ira, partim admiratione commotus, jussit Philocomo principali Neocorentium civitatis ut ad praedictum locum festinus accedat, & ad eruendum lapidem numerosam secum multitudinem ducat. Statim praeconis voce populus congregatur. Qui ubi primum ad praedictum locum cum eo cui summa majoris operis fuerit adsignata pervenit, mox inicere manum lapidi tentaverunt. Statim ab oriente fulgor nimij splendoris exortus est. Nec mora, tonitruum & fragor quidam, ut sperarentur cuncta corruere. Statim terra concussa est, & nutantia omnium corruere vestigia.

XIII. Ecce autem duo equites magno fulgore radiantes a caelesti sede venientes transvolatu nimio petunt, quorum sella & fraena & omnis ornatus ad instar lampadarum caelesti igne rutilabant. Hos cum omnis illa quae venerat multitudo conspiceret, ita timore causa praesentis virtutis expavit ut fugiente sensu pariter atque anima in aeternam mortem oculi clauderentur. Ceteri vero qui evaserant, ad prophana templi simulacra fugientes, cum ad scelesta ingrederentur altaria, in ipsa perfugij sui sede ceciderunt. Neocorus ad ipsam templi januam spiritum fudit. Vbi vero templum omne completum est, missus e caelo ignis simul & populum exussit & templum. Periit itaque cum diis suis vanae credulitatis exercitus; & quanto ibi plurima habuerunt numina, tanto ad ignis augmentum majora incendio fomenta suggesta sunt. Imputent itaque peccatis suis quod incensi sunt, deorum vero numero quod diutius concremati. Multifariae itaque mortis tam a percussis quam ab incensis numerus fuit duo milia septingenti. Pauci vero qui evaserant, civitatem petentes, magnis per omne iter vocibus conclamabant: Magnus Deus Mariae, magnus Deus Christianorum, vere hic Deus solus & justus est. Tunc strati Ecclesiae solo, Clericorum genua continentes, & praeteritorum rogabant veniam, & praesens auxilium postulabant. Et crediderunt in eum timore perterriti milia ferme animae, atque in nostra religione manserunt. Omnis itaque persecutio post passionem sanctae Mariae ad haec miracula conquievit. Amen.

VITA ET PASSIO
SANCTI PONTII MARTYRIS,

Auctore Valerio ejus contubernali.

Incipit prologus vitae ac passionis sancti & beatissimi Pontij martyris.

Anno Christi 310.

QVis potest credere nisi Deo tribuente? Quis potest certamina subire nisi Domino adjuvante? Quis potest coronam accipere nisi Christo praestante? Ideoque ego indignus tanta gratia, qui cum Dei martyre & nutritus sum & studui, societatem vero ejus martyrij non merui percipere, tamen confessione ejus & labore credo mercedem me a Domino accepturum, quia omnia quae de eo dicturus sum testificor coram Christo & angelis ejus & propriis oculis vidi & meis auribus audivi, & magnam partem cum eo, ut dixi, sustinui. Ideoque & vos quod fideliter auditis, fideliter credite, ut fides vestra remunerationem percipiat cum sancto viro in resurrectione justorum. *Explicit prologus.*

Incipit passio beati Pontij martyris, secundo Idus Maij.

I. Fuit quidam senator urbis Romae nomine Marcus, & uxor ejus nomine Iulia. Cumque in uno conjugio perdurarent annis plurimis, & sobolem non haberent, nimio affligebantur taedio, ita ut sine filiis deficere se crederent. Sed post annos viginti duos ex quo conjuncti sunt cum filium excepissent, coeperunt pariter exultare & laetari. Post menses autem quinque cum praegnans mater templa idolorum suorum cum viro suo portans dona & munera circumiret, venit ad templum Iovis quod magnum vocabant. Quod cum ingrederentur, forte sacerdos velato capite infulatus ad aras stabat. Qui arreptus a daemone, apprehensenfque velamen simul & infulam, coepit eam minutatim scindere, voceque miserabili ejulans omne clamoribus templum complere, Haec mulier, inquiens, eum in utero gestat qui templum hoc magnum funditus evertet, & deos ejus comminuet. Cumque iterum atque iterum has repeteret voces, Marcus & Iulia haec audientes, exsangues fugiunt in propriam domum; arripiensque Iulia saxum, aluum suum lateraque tundens aiebat: Vtinam non eum conciperem per quem magnum templum & numina ejus erunt evertenda. Melius est ut ego ipsa cum hoc deficiam. Cumque dies pariendi advenisset, edidit puerum honestum sine ulla macula; quem credebant tantis suppliciis maceratum, exanimem generari. Mater autem pueri Iulia interficere parvulum nitebatur. Cui Marcus pater ejus dixit: Sine, ne interficias eum. Si Iovis voluerit, vindicet se de inimico suo. Nos autem non iniciamus in eum manus nostras. Sicque conservatus est parvulus, quem ex genere suo Pontium vocaverunt: Vnde accidit ut in templa idolorum nunquam induceretur.

II. Sed cum ad puerilem venisset aetatem, magnis doctoribus imbutus, omnium fere philosophorum vel diversarum artium litteris ita pollebat ut copiam voluminum librorumque, quos bibliothecae portare non poterat, in suo parvo corpusculo transfundens, omnia memoriter retineret. Factum est autem cum quodam die diluculo surgens ad suum pergeret praeceptorem, audivit in vigilia matutina Christianos, quibus praeerat sanctus Papa Pontianus Ecclesiae Dei sacerdos, psallentes & dicentes: *Dominus Deus noster in caelo sursum est, in caelo & in terra omnia quaecunque voluit fecit. Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt, aures habent & non audient, nares habent & non odorabunt, manus habent & non tractabunt, pedes habent & non ambulabunt, non clamabunt in gutture suo. Neque enim est spiritus in ore ipsorum. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* (Psal. 113.) Quod cum audisset venerabilis puer, restitit, imoque trahens a pectore suspirium, & apud semetipsum diutissime inquirens quae esset ista modulatio, compunctus Spiritu sancto, erumpensque in lacrymas coepit flere. Statimque elevans palmas in caelum dixit: Deus, cujus laudem isti decantant, ostende mihi notitiam tuam. Et accedens ad ostium, crebris quatiebat illud pulsibus. Cumque de superioribus eum per fenestram respicerent, dicunt sancto Pontiano Episcopo: Ecce parvulus quidam pulsat januam. Papa autem Pontianus revelante sibi Spiritu sancto ait: Aperite ei, & sinite eum venire ad nos. Talium est enim regnum caelorum.

III. Venerabilis autem Pontius relinquens paedagogos suos in vico, & assumens secum unum adolescentulum qui cum eo studebat nomine Valerium, ingressus est. Cumque ascendissent in coenaculum, & vi-

& vidissent eos sancta celebrare mysteria, declinaverunt in locum quoadusque dominicum consummassent officium. Tunc venerabilis Pontius accedens ad pedes sancti Pontiani Episcopi, osculabatur eos cum lacrymis dicens: Rogo te, sanctissime pater, ut ostendas mihi carmen quod paulo ante psallentes dicebatis. *Dominus Deus noster in cælo est. Simulachra autem gentium muta & cæca & surda sunt. Non odorant, neque palpant manibus suis.* Et quod nobis pejus est, audivi vos dicentes: *Similes illis fiant omnes qui confidunt in eis.* Tunc dicit ei sanctus Pontianus Episcopus. Scio fili quia Deus cor tuum illuminavit, ut eum inquiras. Ergo non tibi videntur omnia figmenta ex metallis facta, sive aurea sint vel argentea aut aerea, ex terra sumpta? Quis non intelligat lapideas statuas ex rupibus excisas, & in carrucis impositas, & a bobus tractas, & sic demum in foro esse positas? Ista non sunt dij, sed e terra orta sunt, & paulo post in terram revertentur. Deus autem noster, in quo speramus, in caelo est, qui non carneis oculis, sed cordis videtur obtutibus. Nam quod videt quis quid sperat? Tunc beatus Pontius respondens dixit. Domine mi pater, quis nesciat omnia ista esse sine anima & sine nutu? Nam per omnes vicos vel plateas, non dicam in foro, in templis, in capitolio, tanta multitudo inesse noscitur ut penitus numerari non possit, & sic diversis modis instituta ut artificum reperit sapientia. Quis autem non videat in viis ea posita ferro & plumbo firmata ne vento subversa conterantur? Nam saepe cognovimus ab hominibus ea furata & à praedonibus invasa. Et quomodo homines a malis custodire poterunt qui ab hominibus & custodiuntur & furantur?

IV. Audiens haec sanctus Pontianus Episcopus miratus est quod talis ratio ex puero procederet, & tenens ejus manum, voluit eum secum sedere. Tunc beatissimus Pontius dixit. Si cum vaniloquis & inania docentibus sedere non audemus, quomodo cum homine Dei viam veritatis pro itinere erroris, lucem pro caligine demonstrante sedebo? Sanctus Pontianus Episcopus dixit. Magister noster & doctor Dominus Iesus Christus talem doctrinam nobis donavit ut omnes in ipso unum simus & alter alteri quod sibi desiderat tribuat. Rursumque dixit ei. Estne tibi pater aut mater? Venerabilis Pontius dixit. Mater mea fere biennium est ex quo mortua est; pater vero meus superest senior & grandaevus, & me unico gaudet filio. Sanctus Pontianus Episcopus dixit. Christianus est, an gentilis? Beatus Pontius dixit eum pessimum & perversum in cultura daemonum suorum esse ultra omnes homines. Sanctus Pontianus Episcopus dixit. Deus, qui cordis tui oculos nullo homine cogente illuminavit, potens est & patris tui perversitatem corrigere, ut per te immortalem vitam discat per quem tu in hanc vitam mortalem venisti. Rursumque addidit. Tu autem, fili mi, adquiesce mihi, & crede Christo, & accipe baptismum regenerationis, per quem possis ardorem ignis aeterni extinguere.

V. His & aliis quamplurimis verbis exhortans eum per trium horarum spatium, demonstravit ei regnum Domini nostri Iesu Christi. Tunc catechizavit eum & puerum illius, & permisit abire. Illi autem egressi ibant sicut agni pleni pascuis, exultantes & laetantes quod invenerint salutem animabus suis. Sicque quotidie veniebant ad hominem Dei, audientes ab eo doctrinam salutis. Beatus vero Pontius adhuc catechumenus tanto alacriter divina aggressus est praecepta ut juste in eo impleretur quod ab Apostolo dictum est: *Vbi abundavit iniquitas, superabundavit gratia.* Cumque hora regrediendi adveniret, valefaciens honorifice sancto Pontiano Episcopo & omnibus sanctis qui ibi aderant, pergebat ad patrem suum.

VI. Cumque venisset ad patrem suum, dicebat ei pater ejus. Percepisti aliquid a praeceptoribus tuis, fili mi? Beatus Pontius ait. Numquam melius audivi a magistris meis quam hesterna die vel hodie, omnibus diebus quibus in studio fui. Pater autem ejus audiens haec gaudebat, sperans eum vanam philosophorum audire sectam.

VII. Beatus vero Pontius quaerens opportunitatem ut & patrem suum Christo Domino secum credere faceret, die aliqua dixit patri suo. Domine pater, audio a multis hominibus quia dij quos colimus inanes sunt, ita ut nullam in se, ut perhibent, majestatem possideant, sicut & nos ipsi ex parte perspicimus. Et quidem liniamenta membrorum cuncta habent, sed ad nullos usus apta. Nam quandocunque quis voluerit, inducto apud se artifice, prout substantiam habuerit, sibi & deos facit, unus ex auro, alius ex argento vel aere, aut ex quibuslibet metallis. Rogo te, dic mihi si aliquando audisti quod ij qui in domo nostra sunt virtutem aliquam ex quo facti sunt ostenderint. Marcus pater ejus respondit: Nunquam. Beatus Pontius dixit. Ergo ut quid eos sacrificiis & thure honoratis? Pater autem ejus indignatus contra eum, cum ingenti iracundia, ita ut gladio eum vellet percutere, dixit. Injuriam diis meis facis? Post paululum sedato furore, dixit ad filium suum. Ergo, fili, sine diis & sine sacrificio in omni urbe nos soli erimus? Beatus Pontius dixit patri suo. Multi sunt in hac civitate qui verum sacrificium Deo vero offerunt. Marcus pater ejus dixit. Et ubi eos reperiemus? Beatus Pontius dixit. Praecipe ut eam & adducam tibi virum qui omnia tibi lucidius demonstret. Dicit ei pater ejus. Vade fili mi. Tunc beatus Pontius conversus ad Valerium adolescentem, dixit ei. Haec est mutatio dexterae excelsi. Statimque perrexit ad sanctum Pontianum Episcopum, & introduxit eum ad patrem suum, qui omnia sacramenta veritatis ei demonstravit. Dei autem misericordia credidit Marcus beati Pontij pater, & simul cum sancto Pontiano Episcopo & filio suo omnia idola manibus suis confringens, baptismi gratiam cum eodem filio vel omni domo sua suscepit.

VIII. Non post multum vero temporis pater beati Pontij defunctus est. Et tunc venerabilis puer accepta libertate, erat enim annorum viginti, venit ad virum Dei, & narravit ei omnia quae acta fuerant, & de patre suo. Post menses sex apprehensus a militibus beatus Pontius & in curiam perductus est, cui etiam locum patris sui nolenti & repugnanti designant. Hoc autem non sine divina providentia fiebat, quia per beatum Pontium non solum Romana plebs, sed & ipsi Principes Christo credituri erant. Talem vero gratiam Dominus sancto Pontio contulit ut in omni curia vel palatio ab omnibus specialiter diligeretur.

IX. In ipsis diebus sanctus Papa Pontianus gloriosa morte migravit ad Dominum. Post quem Antheros praefuit Ecclesiae mense non amplius uno. Deinde Fabianus in pontificatum succedens, ita beatum Pontium ut verus pater verum filium diligebat. Sanctus autem Pontius jam perfectus in Domino, omnes facultates suas accipiens, beato Fabiano Episcopo tradidit, & eas pauperibus distribuit, maxime ad domesticos fidei.

X. Nunc autem qualiter primus omnium Imperatores Christianos fecerit, aut quomodo cum diabolo certaverit victor existens, vel palmam martyrij sumpserit, non tacebo. Temporibus Philippi Imperatoris, qui cum filio Philippo Romanum regebat imperium, fuit his Philippis amicus beatus Pontius Christianissimus & omnium divinarum litterarum doctissimus. Cumque gratia individua in eis esset, tertio imperij eorum anno, expleto millesimo anno a conditione Romae, cum diis suis sacrificandum pergere vellent, dicunt beato Pontio. Eamus, & repropitiemus nobis deos magnos, qui nos in istius millesimi anni circulum natalis Romae perduxerunt. Quos beatus Pontius diversis excusationibus declinare nitebatur. Imperatores vero velut amicum ad sacrificandum cogebant. Beatus autem Pontius cognoscens a Domino datam sibi occasionem, aiebat. O piissimi Imperatores, cum sitis a Deo Principes ordi-

dinati hominum, cur non ei qui vobis hunc honorem praestitit cervices flectitis & ipsi soli sacrificium laudis offertis? Philippus Imperator dixit. Propterea & ego magno deo Iovi sacrificium offerre desidero, qui mihi hanc tribuit potestatem. Beatus autem Pontius subridens dixit. Ne erres, Imperator. Est Deus in caelis, qui cuncta unico verbo suo constituit, & Spiritus sancti gratia animavit. Philippus Philippi Imperatoris filius una cum patre dixit. Qua animi intentione ista referas ignoramus. Beatus Pontius dixit. Numquid ab initio Iovis fuit? Imperator dixit. Non, quia Saturnus pater ejus antiquior illo est, qui populos Italiae tranquilla moderatione gubernavit. Beatus Pontius dixit. Et quando Saturnus Cretae regnabat, antequam a Iove filio de regno pelleretur, numquid Italia populos non habebat? Nonne statim ut expulsus est, sicut litterae vestrae declarant, hospitio est receptus? Rursumque addidit. Piissimi Imperatores, ne seducamini in vanis poetarum figmentis. Vnus est Deus in caelis pater omnium, qui cum filio suo & Spiritu sancto omnia quae fecit sua potestate continet.

XI. Imperator dixit. Si unus est Deus quem in caelis esse asseris, cur & filium eum habuisse commemoras? Beatissimus Pontius dixit. Vnus est Deus, quem saepe testatus sum, qui fecit caelum & terram & mare & omnia quae in eis sunt. Postremo fecit hominem immortalem ad imaginem & similitudinem suam, & cuncta quae in terra & quae super terram vel deorsum morantur in aquis potestati subjecit hominis. Diabolus autem de caelo projectus, videns in tanto honore hominem positum, invidia ductus, homini persuasit ut ingratus vel inobediens ei qui omnia illi subdidit existeret. Quo facto, immortalitate qua indutus fuerat expoliatus, mortem per inobedientiam cum sua omni prole sibimet ipsi inflixit. Nam & diabolo ut semel hominem eliderct parum visum est, sed idola, quae nunc deos dicitis, ipse adinvenit, ut genus humanum in toto a creatore suo separaret. Sed pius Dominus nolens fabricam imaginis suae perire, unicum verbum suum, per quem omnia quae in caelis & quae in terra creata sunt, ad terram de caelestibus thronis mittere dignatus est: qui carnem immaculatam pro nostra salute ex virgine sumens, venit homo ut lapsum hominem reformaret & diabolum cum suis ministris igni perpetuo deputaret. Nam cum multa mirabilia in terris ostenderet, quae nunquam talia visa sunt, scilicet ut caecos a nativitate sua illuminaret, paralyticos, qui per multorum temporum spatia arentibus membris corporali virtute destituti erant, pristinae restitueret sanitati, leprosis putridissimis comestisque atque foetentibus carnibus nitorem cutis mirabiliter restauraret, mortuos & quatriduanum praesente omni populo suscitaret, & alia multa mirabilia quorum non est numerus faceret, (Quippe quid non reformaret qui omnia formaverat?) Iudaei vero non credentes, sed potius invidentes, tradiderunt eum Pontio Pilato Praesidi, & eum qui pro salute eorum venerat cruci affixerunt, quem Deus suscitavit tertia die a mortuis, & per dies multos post resurrectionem suam cum hominibus conversatus est, mortem vero, quam diabolus hominibus intulit, moriendo occidit, & vita sua resurrectionem nobis donavit; ut quemadmodum ipse post istam mortem resurgens jam non moritur, ita & nos post hanc vitam parvam & miserabilem resurgentes, in aeternum cum illo vivamus. Nam ascendens in caelum, iter vitae caelestis monstravit. Vnde si quis hanc salutem neglexerit, cum diabolo in aeternum damnabitur. Si quis autem crediderit, cum Christo in caelestibus regnis permanebit.

XII. Cumque his & aliis multis pro salute eorum disputaret verbis, Dei voluntate Imperatores crediderunt, & eum deprecabantur ut mysterium hujus salutis superveniente die eis plenius aperiret, & qualiter ignem perpetuum evadere & immortalitate cum sanctis sine fine perfrui possent. Et quidem ex illa die & deinceps sacrificia idolorum declinantes, spectacula tantum pro conclusione millesimi anni, quo natalem urbis celebrabant, fieri imperaverunt.

XIII. Tunc beatissimus Pontius ad Episcopum urbis Romae nomine Fabianum, qui Ecclesiae Dei praeerat, convolavit, & omnia ei ex ordine pandit. Tunc sanctus Papa Fabianus cadens cum eo in orationem dixit. Domine Iesu Christe, gratias ago nomini tuo, qui per famulum tuum Pontium Imperatores populi Romani ad tuam notitiam perducere dignatus es. Alio vero die cum simul ad Principes venissent, & sacramenta eis divina demonstrassent, baptismi gratiam consequuti sunt. Quae tunc illi civitati laetitia fuerit, quaeve exultatio repentina supervenerit, quis poterit enarrare? In initio autem templum quod magnum vocabant ex jussione Imperatorum arripientes sanctus Fabianus & beatissimus Pontius, ac confringentes omnia ejus sculptilia, simul cum templo funditus subverterunt.

XIV. Ita factum est ut omnis populus ad notitiam Domini nostri Iesu Christi cum alacritate & gaudio concurreret, & baptismatis unda perfusi Domino benedicerent. Nam ubi daemonum templa destruebantur, ibi ilico Ecclesiae consurgebant. Ecce quanta contulit Dominus Pontio famulo suo, ut ante omnes homines Principes totius orbis Christo adquireret, & ipse, qui secundum seculi dignitatem Consul ad suffragia populi expetebatur, humanis spiritaliter consulens, lucem eis veritatis demonstraret. Hoc autem factum est per annos quatuor quibus Philippi Christiani Imperatores Romanum populum continebant.

XV. Dominus autem volens Ecclesiam suam ut aurum purissimum probare, paleas autem & stipulas igne cremare, post Philipporum mortem permisit ut imperium susciperent Gallus & Volusianus filius ejus: qui cum in cultura daemonum imperarent annos duos & menses quatuor, succedunt eis truces & Ecclesiae Dei persecutores Valerianus & Gallienus, qui mox arrepto imperio pestiferis edictis per universum orbem propositis statuerunt ut si quis Christianos apud se retineret, & non eos statim proderet, easdem quae illi parabantur lueret poenas. Omnes namque Ecclesiae filij post quietem tranquillam saevissimis procellis quatiebantur. Cumque beatus Pontius hoc comperisset, paulisper in urbe sese occuluit. Sed cum tutissimum locum ad latebras sui perfugij fovendas minime reperisset, maxime quia eum idolorum sacerdotes, qui sua templa funditus cernebant eversa, insequebantur, tandem urbe egressus non sine dominico praecepto qui dixit, *Et si vos persequuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*, & iterum, *Spiritus quidem promptus, caro autem infirma*, fines Italiae transiens, urbem sub jugo Alpium procul sitam petiit nomine Cymelam.

Matth. 10.

Matth. 26.

XVI. Sed cum perseveranter impiissimorum tyrannorum praecepta insisterent crudelia, & Christianorum nomen radicitus vellent exterminare, & Satanae ministros per omnes provincias cum militibus praefecissent, Claudius Praeses cum Anabio assessore Galliarum partium principes deputantur. In principio autem itineris sui supradictam civitatem Cymelam ingressi, sacrificium daemoniis reddiderunt. Et mox in foro tribunal sibi praeparantes, jusserunt ut Christicolas, quoscunque reperissent, suis repraesentarent obtutibus. Cumque beatus Pontius ante tribunal perductus fuisset, sedens Claudius pro tribunali cum Anabio sub voce horrisona dixit. Adducatur Pontius. Ex officio dictum est. Praesto est. Tunc Claudius Praeses dixit. Tu es Pontius, qui urbem Romam per nescio quam seductionem conturbasti, insuper & piorum Principum mentes abalienasti? Beatus Pontius respondit. Ego neminem turbavi neque subverti, sed ab errore daemonum ad Deum verum converti. Praeses dixit. Audientes de te Domini mei Principes Valerianus & Gallienus, eo quod nobili familia sis ortus, praeceperunt ut diis immoles. Sin autem, cum personis dedecoris & vilibus diversis adficia-

ficiaris pœnis. Beatus Pontius respondens dixit. Non immolo, quia Christianus sum. Praeses dixit. Consule animae tuae, ne & tu pereas, & patrimonium tuum dissipetur. Pontius beatissimus martyr dixit. Consolator meus Christus est. Patrimonium terrenum si perdidero pro Christo, aeternum adquiram, ubi non censum terrenum sed claritatem cum sanctis angelis merebor. Claudius praeses dixit. Quid mihi per ambages verborum curstas? Aut sacrifica diis, aut carnes tuas diversis pœnis faciam dissipari. Pontius beatissimus martyr dixit. Iam tibi dixi quia Christianus sum, nunquam sacrificabo daemoniis.

XVII. Tunc Praeses jussit eum vinctum catenis in carcerem trudi quousque ad Imperatores de eo relationem misisset, dicens. *Dominis piissimis atque invictissimis triumphatoribus semper Augustis Valeriano & Gallieno Principibus. Nos servi vestri ingredientes initium Galliarum, invenimus Pontium, qui dudum urbem Romam conturbavit, & multa templa deorum subvertit, fugientem vel inobedientem praeceptis vestris. Et quia est de primis in palatio senatoribus, fecimus eum in carcere recludi quoadusque vestra deliberatione censeatis quid de illo nos oporteat facere.* Tunc Valerianus & Gallienus praeceperunt dicentes. *Hoc jubet pietas nostra, ut si sacrificare noluerit, habeatis licentiam qualicunque vultis eum tormento interficere.*

XVIII. Tunc Claudius Praeses produci eum jussit e carcere, cui & dixit. Audi Dominorum tuorum salutaria praecepta, in quibus te jusserunt aut diis cerimoniari, aut aiter damnatitios diversa pati tormenta. Beatissimus Pontius respondit. Ego dominum non habeo nisi unum Dominum meum Iesum Christum, qui potens est me de his quae mihi minaris liberare tormentis. Claudius Praeses dixit. Miror te virum potentem ad tantam humilitatem temetipsum inclinare ut tuum dominum voces hominem pauperem & sine honore, quem Pilatus Praeses nostri ordinis atque officij pro nescio qua accusatione dicitur interemisse, & non potius hos dominos vocas qui summum rei publicae apicem moderabiliter continent? Pontius sanctus dixit. Et ego miror te hominem rationabilem factum ad tantam dementiam devenisse ut non cognoscas eum qui caeli & terrae possessor est pro tua salute pauperem non dedignatum esse, & illum qui in caelis ab angelis honoratur sine honore audere dicere? Nam quod a Iudaeis accusatus & a Pilato Praeside est crucifixus, hoc voluntarie pro nostra salvatione, non ex necessitate fecit, ut tu ipse perhibes. O si velles huic tali Deo temetipsum humiliare, statim mentem tuam ad caelos erigeres, & cognosceres te cum diis tuis, quos daemones esse manifestum est, in profundo tenebrarum jacere. Nam Principes tui, quos rem publicam dicis moderari, non solum ipsi in perditionem vadent adorantes ligna & lapides, insuper & populum qui eis subjectus est tecum attrahent. Unde cognoscatis quia si in hac perfidia permanseritis, de isto seculo opprobriosissime exibitis, & in die judicij cum diis quos dicitis in aeterna damnatione eritis.

XIX. Tunc furore repletus Praeses, exclamans lictoribus ait. Praeparate omnia tormenta, equuleum, ungulam, faculas, cardum, nervum, & si qua sunt alia, ut insipientia ejus manifestetur omnibus. Ministri dixerunt. Parata sunt omnia. Claudius Praeses dixit. In equuleo aptatus distendatur, ut omnia tormenta per membra ejus discurrant, & tunc videamus si Deus ejus eruet eum de manu mea. Cumque equuleo aptaretur, beatus Pontius dixit. Licet incredulitas tua impossibilem Dominum nostrum dixerit, ego tamen in nomine Domini mei Iesu Christi credo quod pœnae tuae ad nihilum redactae nullum corpori meo dolorem incutient. Cumque equuleo tenderetur, & ministri vectibus impositis trochleam retornarent, cum magno sonitu equuleus confractus est, ita ut in pulverem redactus non compareret, & exanimes repentino fragore, qui ibi aderant, redderentur. Sanctus vero Pontius laetus & sine ullo terrore dixit. Vel nunc incredule disce quia Deus noster potens est pios de tentatione eripere, vos autem iniquos in die judicii igni perpetuo deputare.

XX. Claudius autem Praeses ultra solitum terrorem indignans conturbabatur. Tunc Anabius assessor dixit Praesidi. Sapientissime virorum adventantibus nobis adducti sunt duo ursi ex Dalmatiae montibus mirae magnitudinis. Praecipe ergo parari amphitheatrum, ut ab eis devoratus, non habeat sepulturam. Iussu Praesidis praeparatur amphitheatrum, & beatus Pontius in arena deponitur. Statim egressi duo venatores cum taureis & nerviciis secundum consuetudinem, cum stetissent in media arena & sancto Dei provocassent ursos, illi exeuntes de caveis singuli utrosque venatores arripuerunt, & ita eos discerpserunt ut penitus qui fuissent non compareret. Tunc venientes ad sanctum Pontium, non ausi fuerunt propius accedere aut pedes martyris osculari propter paganorum cruorem, sed paulo longius procumbentes, nihil sancto martyri permissi sunt laesionis inferre. Tunc clamor populi in caelum tollitur. Gentiles omnes clamabant. Unus est Deus Christianorum, quem Pontius colit.

XXI. Tunc demum efferatus Praeses superbia, & rabidis vocibus concrepans, clamare cœpit & dicere. Nunc nunc afferte copiam lignorum & omne quod fomiti ignis augmenta praestare potest. Et si nescio quibus incantationibus, ut solet Marsorum ars serpentium mitigare iras, iste usus est, nunc videbo si igni imperare potest. Beatissimus Pontius respondens dixit. Numquid objectum criminis apud me reperisti, ut his me trucides flammis? Sed te trucidet ignis aeternus, ignis inextinguibilis. Potens est Deus meus, qui tres pueros de camino ignis eruit illaesos, & me liberare. Aggregata autem multitudine lignorum, jussit sanctum Dei tyrannus vinciri manibus pedibusque catenis, & in media arena statui, multitudinem vero lignorum in circuitu ejus extrui, ignemque supponi. Cumque factum fuisset, ignis gyrans flammis in sublime arenam atque contorquens, plusquam fastigium elulit amphitheatri; consumptisque omnibus quae pabulo ignis fuerant praeparata, ita sanctus Dei ab omni ardore apparuit illaesus ut nec saltem fimbriam vestimenti ejus laederet.

XXII. Tandemque Praeses victus atque confusus dixit. Numquid omnia genera tormentorum superasti, & ideo gloriaris nunc quod reliqua evadas tormenta? Ecce proximum venerabile Apollinis templum. Accede, & sacrifica. Beatus Pontius dixit. Sacrifico ego corpus meum Domino Iesu Christo, quod hactenus a pollutione idolorum immaculatum custodivi. Nam vobis & Principibus vestris cito superveniet ultio divina, quia injuste persequimini servos Christi. Licet non tibi Dominus permisisset ut maculam corpori meo inferres, tamen applica quaecunque volueris tormenta. Tunc Praeses videns constantiam ejus, callide dixit ad eum. Et quidem nos a te oportuit judicari, sed secundum clementiam tuam tu a nobis judicaris. Et cum sis primus senatorum, in spe nescio qua vana confisus, & potestatem & divitias amittis. Pontius sanctus dixit. Potestas hujus seculi vel divitiae similis est nebulae matutinae, quae in oculis hominum videtur terras montesque vel maria cooperire, quam si ventus perflaverit, statim in momento temporis, quasi quae non fuerit, penitus evanescit. Nam gloria & honor quae concupisco in aeternum permanent.

XXIII. Tunc Iudaei qui ad spectaculum amphitheatri convenerant clamare cœperunt & dicere. Occide, occide maleficum. Beatus autem Pontius elevans manus in cælum dixit. Gratias ago tibi Domine, quia sicut patres eorum de Christo tuo clamabant, Crucifige, crucifige, ita & isti in me eisdem insistunt vocibus. Tunc inflammatus Praeses a diabolo exclamavit & dixit. Non mihi soli, sed & Principibus meis multas fecit injurias. Tunc decretum dedit dicens. Ducite eum, & in saxo qui rivulo imminet decollate, corpusque ejus deorsum mittite. Cumque fa-

factum fuisset, sanctus ac venerabilis Pontius martyrium suum Domino consummavit, & cum palma victoriae anima ejus caelos petiit.

XXIV. Non multo post tempores completus est sermo quem sanctus Pontius praedixerat. Valerianus scilicet Imperator in captivitatem ductus à Sapore Rege Persarum, non gladio, sed ludibrio omnibus diebus vitae suae merita pro factis percepit, ita ut quotienscunque Rex Sapor equum conscendere vellet, non manibus ejus, sed incurvato dorso & in cervice ejus pede posito, equo membra locaret. Galienus vero cum Mediolanum intrare vellet, a militibus suis comprehensus, gladiis est consossus. Claudius autem Praeses & Anabius assessor eadem hora qua sanctus Pontius decollatus est, arrepti a daemonibus suffocabantur. Nam Claudius linguam sibi morsibus minutatim incidit. Anabij vero oculi e suis concavis vi doloris evulsi, pellibus tenuissimis per ora pendebant. Sicque factum est ut in momento temporis uterque expiraret. Ob hoc factus est timor magnus Iudaeis ac gentibus & omni illi civitati, ac sepulchrum sancti Pontij martyris admirabili venerabatur honore.

Vide Lact. c. 5. de persec.

XXV. Iuvenis quidam Valerius, qui cum eo fuerat nutritus, timens corpus ejus metu gentilium auferre, per noctem in eo quo jacebat sepelivit loco. Gesta vero martyris ab exceptoribus pecunia redimens & secum tollens, reperta navicula in Libyae partes causa persecutionis declinavit. Dominus autem suscepit martyrem suum in pace, cui est honor, gloria, potestas, & imperium in secula seculorum. Amen.

Explicit passio beati Pontij martyris.

VITA SANCTI EVSEBII

Presbyteri Romani.

Anno Christi 357.

EOdem tempore quo Liberius de exilio revocatus fuerat a Constantio Augusto haeretico, in eodem tantum dogmate ut non rebaptizarent populum, sed una communione contaminarent plebem, Eusebius Presbyter urbis Romae coepit declarare Liberium haereticum & amicum Constantij. Cumque multi sancta confessione & catholica fide vitarent communionem Liberij per Eusebij Presbyteri doctrinam, occupantur Ecclesiae a Liberio, eicitur Felix de episcopatu, subrogatur Liberius, tenetur Eusebius Presbyter, & quod in domo sua, quam ipse construxerat, populum congregaret, & quia confortaret plebem sanctam. Tunc Constantius Imperator aggreditur cum Liberio Eusebium Presbyterum dicens. Tu solus Christianus es in urbe Roma? Eusebius Presbyter respondit: Sic confidimus in Domino, quia fideles nos invenies Christus, sicut & baptizati sumus & benedictionem quam a beato Iulio suscepimus tenemus. Liberius dixit: Nos cujus fungimur vice? Nonne Iulij anterioris nostri? Eusebius Presbyter dixit: Si perseverasses in fide quam in persecutione primo tenere visus fueras. Liberius dixit: Praesente Augusto tam contumacem me existimas? Eusebius dixit: Res ipsa te docet & declarat. Imperator Constantius dixit: Et quid est inter fidem & fidem? Eusebius Presbyter respondit: Quantum ad nos peccatores, integrè tenentes sumus. Quantum ad vos, insania diaboli & invidia superstitionis vestrae, ut Felicem Episcopum, quem vos non tacuistis catholicum & Dominum Iesum Christum invocantem purum sacerdotem ab omnibus declaratum, in damnationis causam exilio direxistis; qui tamen in praediolo suo orationibus vacat. Et quidem jussu tuo Christianis occisionem & necem praecepisti inferri, maxime Clericis & Presbyteris & Diaconibus. Tunc iratus Constantius subrogatu Liberij includit Eusebium Presbyterum in quodam cubiculo domus suae quod humile erat in latitudine pedibus quatuor, & ibi multis mensibus in oratione constanter perseverans, inclusus tamen, post menses septem dormitionem accepit nonodecimo Kalendas Septembris. Cujus corpus collegerunt Gregorius & Orosius Presbyteri parentes ejus, & sepelierunt in crypta juxta corpus beati Sixti martyris & Episcopi via Appia in cimiterio Calisti; ubi & titulum ejus scribentes posuerunt pro commemoratione ejus: *Eusebio homini Dei*. Eodem tempore auditum est a Constantio Imperatore eo quod Gregorius & Orosius Presbyteri collegerunt corpus Eusebij Presbyteri, & in eadem crypta vivum praecepit includi Gregorium. Tunc Orosius Presbyter collegit semivivum beatum Gregorium noctu, occulte propter Constantium Augustum, & emisso spiritu, sepelivit eum juxta corpus sancti Eusebij Presbyteri. Qui etiam Orosius haec gesta conscripsit. Ab eodem die intra Ecclesias jussu Constantij Imperatoris quisquis inventus fuisset non sic confiteri vel participari sicut Liberius, indiscussus gladio puniretur. Quapropter in plateis & in vicis & in Ecclesiis sive in balneis gladio trucidabantur, persequente Constantio Christianos una cum Liberio. Mortuo autem Liberio, levatur Damasus, qui voce publica damnavit Liberium facta synodo cum Episcopis viginti & octo & Presbyteris viginti & quinque; & cessavit persecutio, non tamen multum tempus, donante Domino nostro Iesu Christo, qui vivit & regnat in secula seculorum. Amen.

STEPHANI BALVZII TVTELENSIS NOTAE AD LACTANTIVM ET ALIA.

INter multos ac varios codices manuscriptos quos vir literarum ac literatorum amantissimus & in omni genere laudis excellentissimus JOANNES BAPTISTA COLBERTVS in publicam studiorum utilitatem ex omni Europa, Asia, Africa comparavit, repertus est unus auro contra aestimandus, in quo continetur Lucij Caecilij Firmiani Lactantij liber de persecutione sive de mortibus persecutorum, quo hactenus caruerat Ecclesia. Non facit ille quod plerique solent; qui si veteris cujuspiam scriptoris opus ineditum, quantumvis leve sit ac tenue, nacti fuerint, diligenter occultant, tamquam in tenebris magis eluceat, ut gloriari possint se solos possidere quod omnes habere vellent, caventque summopere ne in manus aliorum venire possit. Liberalior excelsiorque est animus illustrissimi viri quàm ut falsa illa gloria teneri possit. Itaque quum intellexisset hunc

hunc Lactantii librum extare inter antiquos codices manuscriptos bibliothecae suae, satisque compertum haberet quantum hinc utilitatis accederet Ecclesiae si vulgaretur, quamquam antea frequenter mandaverat ut si quid ineditum reperiretur in eisdem antiquis codicibus, id totum praelo committeretur, tamen ea occasione mandatum dedit speciale, & solita magnitudine animi statim jussit ut hic Lactantij liber in clarissimam lucem ederetur.

Damus igitur illum ex codice 1297. bibliothecae Colbertinae, qui octingentorum aut circiter annorum esse videtur, integrum quidem, sed ab imperita manu scriptum, adeoque pluribus mendis infectum. Atque ea quidem quorum emendatio facilis & obvia erat, libere nos emendavimus; sed ea intacta reliquimus in quibus audacia corrigendi non vacabat periculo. Fortassis alij feliciores erunt. Compositus & absolutus est liber eo anno quo post extinctos persecutores dulcissimum & pulcherrimum pacis nomen auditum est in Ecclesia Christi, nostrisque hominibus tranquillitas ac loquendi scribendique libertas restituta. Quis enim historiam istiusmodi scriberet in medio atrocissimae persecutionis? Sanè Lactantius libros divinarum institutionum scripsit furente persecutione, in ipsis ejus initiis, ut ex capite secundo & quarto libri quinti colligitur; sed non emisit, impeditus videlicet rei & temporis necessitate, ut ipse loquitur in principio libri de opificio Dei. At quum data esset pax, omnisque metus e pectoribus Christianorum depulsus beneficio Constantini M. Imperatoris, tum vero ecclesiastici scriptores indulgentia benignissimi Principis usi, animum converterunt ad scribendum, quod antea non erant ausi. Itaque tum Lactantius divinarum institutionum libros, in quibus loca quaedam sparsim reperiuntur quae manifesto constat scripta esse post bellum sedatum atque extinctum, recensuit, pleraque addidit, in primis vero ea quae in initiis librorum & in epilogo dicuntur ad Constantinum, quae perperam nonnulli judicant notha esse ac sopposititia, adeo ut eorum praejudicio fretus Josephus Isaeus, qui postremam Lactantij editionem Romanam emisit, universa deleverit quae in aliis editionibus ad Constantinum scripta leguntur. Et tamen puto non posse vere dubitari quin ea sint Lactantij, cum & ejusdem sint stili cum ceteris ejusdem operibus, & phrases quaedam quae illic habentur, eædem sint in variis locis istius historiae & reliquarum Lactantij lucubrationum. Sed haud dubie duae antiquitus fuere divinarum institutionum editiones, una ferme statim post datam Ecclesiae pacem emissa, quum adhuc Lactantius esset in Bithynia, altera post bellum Cibalense & Mardiense, quum venisset in Gallias propter Crispum Constantini filium. Qui ergo priore editione usi sunt, ea profecto non habuerunt quæ postea de Constantino addita sunt, atque adeo mirum non est ea desiderari in quibusdam exemplaribus. Sed ut redeamus ad librum de mortibus persecutorum, à quo nos abduxit occasio differendi de tempore quo scripti sunt libri divinarum institutionum, certum est eum ab auctore scriptum Nicomediae in Bithynia, ubi is habitavit per totum illud tempus quo persecutio in oriente grassata est, & absolutum fuisse post confectum bellum apud Campum serenum in Thracia, post quod integra fuit Ecclesiae pax, profligato ac paulo post extincto Maximino, homine nostrae religionis inimicissimo. Colligitur illud ex pluribus ejusdem historiae locis, sed praecipue ex epilogo, in quo auctor verbis apertissimis innuit haec scripta à se esse post datam pacem plebi Dei, quae per annos decem partim vastata, partim dispersa fuerat. Adde quod librum suum nuncupavit illustri regionum illarum confessori Donato, quem etiam compellat in medio operis & in fine. Haec enim indicant eos tum simul fuisse aut certe non magno locorum intervallo disjunctos. Illud etiam diligenter observandum est, eum illa tantum edicta, quae pro Christianis data sunt, in hoc opere descripsisse quae proposita Nicomediae sunt, aliorum mentionem non facere: quia nimirum ea tantum refert quae ipse proponi vidit, & quorum propterea copiam facile habere potuit.

De patria Lactantij video varias esse sententias; quarum ea infirmior videtur quae Firmo Piceni oppido eum ortum contendit, quia Firmianus vocatur. Eam ego præfero quae Afrum fuisse censet. Nam & in Africa praeceptore usus est Arnobio; & Nicomediam accitus à Diocletiano, ut illic literas oratorias doceret, ut ipse scribit, non aliunde venisse videtur quam ex Africa, cum apud Hieronymum in libro de viris illustribus legatur *ὁδοιπορικὸν* suum ab Africa Nicomediam usque versibus hexametris descripsisse. Erat autem Nicomediae tempore persecutionis quae sub Diocletiano universam commovit Ecclesiam, etiam quum data pax est. Nam quae in libro de mortibus persecutorum dicuntur de proposita Nicomediae constitutione Constantini & Licinij, deque adventu Licinij in eam urbem, ea profecto ab alio scribi non potuerunt quam ab eo qui quae scriberet, oculis usurparet. Quum vero postea Constantinus post bellum Cibalense, quod confecit anno Christi CCCXIV. VIII. Idus Octobris, in Thraciam ac Macedoniam profectus esset, tum haud dubie Lactantius, ei fortean olim cognitus, e Nicomedia ad eum venit, & postea jussu ejus Gallias petiit, ubi Crispum Constantini filium Latinis literis erudivit. Putavit vir doctissimus Petrus Franciscus Chiffletius Crispum à Lactantio institutum fuisse anno Christi CCCXII. eodem nimirum tempore quo primum Constantinus, ut ille ait, mox mater ejus Helena Christum agnovere, fidei nostrae sacramenta edocti ab Eusebio Episcopo Vesontionensi, & Crispum cum Helena & Lactantio relictum Vesontione à Constantino quum is in Italiam profectus est adversus Maxentium. Verum narratio ex qua Chiffletius hanc historiam contexuit, posterioris ac sequioris seculi scriptum est, & nullam fidem meretur. Praeterea certum est Lactantium adhuc in Bithynia fuisse quum bellum parabatur adversus Maxentium & aliquanto post. Venit ergo Lactantius in Galliam (quod etiam placuisse video clarissimo viro Iacobo Gothofredo) anno tantum CCCXV. quum pace post pugnam Cibalensem atque Mardiensem constituta inter Constantinum & Licinium Magnus Gallias repetiit. Rediisse enim illum ad uxorem suam facile colligitur ex Zosimo & Epitome Victoris, ubi scriptum est Constantinum Magni filium, *in Arelatensi oppido ante non multos dies editum*, factum fuisse Caesarem cum Crispo & Liciniano Licinij filio. quod contigisse anno Christi CCCXVII. Kalendis Martiis docent Fasti Idatiani. Nam cùm pugnatum in Pannonia sit anno CCCXIV. exeunte, & ineunte anno CCCXVII. natus in Gallia sit Constantinus Constantini filius, necesse est patrem medio temporis in Gallia fuisse, adeoque illuc rediisse post pacem factam cum Licinio. Qua occasione verisimile est Lactantium, virum omnium suo tempore eruditissimum, ut Eusebius ait, à Constantino adductum fuisse in Gallias, ut Crispum imbueret cognitione historiæ & ceterarum bonarum literarum. Et quidem facile assentior doctissimis viris Christoforo Brovvero & Ægidio Bucherio, qui tamquam rem certam tradunt Lactantium Treviris senectutem extremam egisse quum erudiendo Crispo daret operam, & hic verisimiliter libros divinarum institutionum ad Constantinum Imperatorem contexuisse. At Chiffletius, honesto & decoro patriae amore ductus, hunc honorem aequa lance partitur inter Treviros & Vesontionenses, sic Bucherio concedens Crispum Treviris eruditum a Lactantio fuisse ut id tamen factum velit etiam Vesontione. Sed conjectura illa nullum omnino fundamentum habet praeter bonam clarissimi & optimi viri voluntatem & inclinationem in suos Vesontionenses. Ceterum Lactantium alibi quam in imperio Licinij fuisse quum is religioni Christi manifesto contrarius apparuit, adeoque tum in Gallia fuisse, docet ipse ad Constantinum scribens in initio libri primi divinarum institutionum. *Nam malis*, inquit, *qui adhuc adversus justos in aliis terrarum partibus sæviunt, quanto serius, tanto vehementius idem omnipotens mercedem sceleris exsolvet*. Cœpit autem Licinius aperte sævire in Christianos anno CCCXX. ut certis argumentis ostenderunt viri doctissimi. Vnde colligi potest Lactantium adhuc eo tempore in humanis fuisse. Immo ultra hunc annum eum produxisse aetatem docere ipse videtur in fine libri quarti divinarum institutionum, ubi inter varias haereticorum sectas numerat etiam Arrianos. Nam cum illi plene orbi universo innotuerint post habitam synodum Nicaenam, apparet Lactantium superstitem huic synodo fuisse, si vera est lectio. Scio virum clarissimum & eruditissimum Michaelem Thomasium sustulisse ab eo loco nomen Arrianorum in ea quam curavit Lactantianorum operum editione, & habuisse sententiae suae suffragatorem Iosephum Isaeum. Sed

cùm illi destituantur auctoritate veterum exemplarium, & de novem Vaticanis duobusque Vallicellanae bibliothecae codicibus, quod hanc clausulam habeant, fidem faciat illustrissimus Cardinalis Baronius, cum sciam unum ex Bononiensibus, quem & Thomasius & Latinus Latinius viderunt, tum etiam tres Colbertinos, & veteres editiones, eas nimirum quae Thomasianam antecesserunt, cum sciam inquam tot veteres codices & editiones mentionem heic facere Arrianorum, & vix unum aut alterum vetus exemplar proferri in quo eorum nomen non extet, non invitus assentior eidem Baronio Thomasium reprehendenti quod contra omnium veterum exemplarium & editionum fidem textum Lactantij corruperit, nulla vel levi ratione allata cur id fecisset. Vtcunque se res habeat, cum constet eum in extrema senectute praeceptorem Crispi fuisse, necesse est illum circa ea tempora mortuum quibus Constantinus vicennalia sui imperij celebravit. Acciderítne illius mors Augustae Trevirorum, an alibi, exploratum non est. Ego huc valde inclino ut cum Bucherio sentiam eum in civitate illa & extinctum & sepultum esse, cum id extrema illius senectus, quam illum egisse in Gallia docet Hieronymus, facile persuadeat.

LVCII CAECILII) In veteri codice ita simpliciter conceptus est titulus istius operis. *Lucii Cecilii. Incipit liber ad Donatum confessorem de mortibus persecutorum.* Quod autem is sit Lactantius, cujus extant libri septem divinarum institutionum & alia quaedam opuscula, tanta ac tam manifesta sunt argumenta ut res extra omnem controversiam posita esse videatur. Nam & stylus omnino Lactantianus est, ut facile periti rerum istarum aestimatores agnoscent; & versus interdum Virgilianos huic operi interserit auctor, ut solet Lactantius; denique pleraque quae isthic leguntur, eadem fere ad verbum in aliis ejusdem libris leguntur, ut suis infra locis adnotabimus. Adde auctoritatem sancti Hieronymi, qui in catalogo virorum illustrium recensens opera Lactantij, inter ea commemorat librum de persecutione, nimirum hunc nostrum. Neque movere quemquam debet quod in Lactantij editionibus quae manibus eruditorum teruntur, non Caecilius, sed Cœlius appellatur, tamquam hinc colligi posse videatur Lucium Caecilium libri istius auctorem diversum esse à Lactantio. Nam licet verum sit eum semper vocari Cœlium in editionibus quae praenomen ejus habent, ut sunt omnes posteriores, in Romana tamen anni MCCCCLXX. quam curavit Joannes Andreas Episcopus Aleriensis, vocatur simpliciter Lactantius Firmianus absque ullo praenomine, & in codice 507. bibliothecae Colbertinae, in quo continentur vulgatae Lactantij lucubrationes, diserte in titulo vocatur Lucius Caecilius Firmianus Lactantius. Immo cum videam eum appellari tantum Firmianum Lactantium in codicibus 1095. & 1495. ejusdem bibliothecae Colbertinae & in optimo & vetustissimo exemplari MS. academiae Oxoniensis, facile adducor ut credam pleraque vetera lucubrationum ejus exemplaria neque Cœlij praenomen habere neque Caecilij, ac nihilo minus verum ejus praenomen esse Caecilium, cum ita constanter vocetur in titulo istius historiae & in codice 507. bibliothecae Colbertinae, ut monuimus. Cur autem in titulo hujus libri praetermissum sit in veteri codice verum nomen Lactantij, quod est ultimum ex quatuor quae illi tribuuntur, id (ut in simili causa Sirmondus adnotavit ad Sidonium) librarij oscitantia evenisse credendum est: qui cum omnia scriptoris istius nomina brevitatis studio adscribere nollet, pro ultimo, quod proprium erat, id potius imperite delegit quod primo loco occurrebat.

AD DONATVM) illustrem horum temporum confessorem, qui novies tormenta pertulit pro nomine Christi, sex annorum spatio tentus in carcere, unde emissus est extremis Galerij Maximiani temporibus, ut legitur infra cap. XVI. & XXXV. istius operis. Eidem librum de ira Dei nuncupavit Lactantius, scriptum post datam divinitus pacem.

DE MORTIB. PERSEC.) Apud Hieronymum legitur simpliciter Lactantium scripsisse *de persecutione librum unum*. Sed nos retinuimus lectionem veteris exemplaris, quoniam manifestum est consilium institutumque auctoris fuisse ut miserabiles exitus eorum describeret qui persecutionem adversùs Christianos excitaverant. Mortes autem dixit quomodo Cicero libro secundo de finibus: *Praeclara mortes sunt imperatoria*. Item in fine libri primi Tusculanarum quaestionum: *Clara vero mortes pro patria oppetita, non solum gloriosa rhetoribus, sed etiam beata videri solent.* Tacitus lib. XI. annalium: *multasque mortes jussu Messallina patratas*. Et lib. XIV. *Sequuntur virorum illustrium mortes*. Idem lib. III. histor. *varia pereuntium forma & omni imagine mortium.* Item lib. I. *laudatis antiquorum mortibus pares exitus*. Et Statius in libro nono Thebaidos: *Desertasque tulit sine funere mortes*. Et paulo post: *Nil opus arma ultra tentare & perdere mortes*. Sanctus Augustinus epist. LXVIII. *Insuper etiam si quas mortes sibi ultro ingerunt, nobis volunt esse invidiosas*. Idem lib. I. contra Gaudentium cap. VI. *Hae est innocentia partis Donati, ut hoc faciatis adjunctis mortibus vestris, quod etiam apud Carthaginem in invidiam nostram de basilicis qua vestra fuerunt, sicut potuistis, & cum quibus potuistis fecisse asseveramini sine mortibus vestris.*

EXCITAVIT DEVS PRINCIPES) Constantinum & Licinium, qui tum quum haec scribebat Lactantius pacem Ecclesiae dederant, nondum commota à Licinio persecutione adversùm nostros. CAP. I.

QVI ADVERSATI) In veteri libro legitur *illustrati*. quod nos mutavimus, quia emendatio certa erat.

TEMPLVM SA. EVERTERANT) Ex his quae infrà cap. XIII. dicet Lactantius & ex libro quinto divinarum institutionum cap. XI. patet heic agi de templo Nicomediae, quod à Diocletiano & Maximiano eversum fuit.

NOCENTES ANIMAS PROFVDERVNT) Diocletianus nimirum, Maximianus Herculius, Galerius Maximianus, & Maximinus Daza, quorum horrendae mortes describuntur in hoc libro.

VIRTVTEM AC MAIEST.) Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVI. *virtutem majestatemque Dei singularis interpretari*. Et lib. VI. cap. IX. *virtutem ac majestatem Dei singularis enarrat*.

POST DIEM DECIMVM) Hic in primis locus confirmat librum istum vere esse Lactantij. Nam idem ipse libro quarto divinarum institut. cap. X. loquens de Iudaeis ait: *Exinde Tetrarchas habuerunt ad Herodem, qui fuit sub imperio Tiberij Caesaris, cujus anno quinto decimo, id est, duobus Geminis Consulibus, ante diem decimum Kalendarum Aprilium Iudaei Christum cruci affixerunt*. Sic enim legitur in antiquis Lactantij exemplaribus manuscriptis, in editione Romana anni MCCCCLXX. in Veneta anni MDXXI. & apud Paulum de Middelburgo in Paulina. Xystus tamen Betuleius contendit in melioribus Lactantij editionibus legi *ante diem septimum Kalendarum*, Romanamque illam sugillat quae *ante decimum* habet. Sed tandem anno MDCL. Iosephus Isaeus veterem lectionem huic loco restituit auctoritate plurimorum veterum exemplarium, quae nunc confirmatur ex ista quoque Lactantij lucubratione. Vide porro doctissimi viri Michaelis Thomasij Notas ad locum illum ex divinarum institutionum libro quarto. CAP. II.

POST DIEM DECIMVM) In libro quarto institutionum legitur *ante diem decimum*. Verum haec discrepantia nullam importat repugnantiam. Idem enim valet *post diem* ac *ante diem*, ut monet Paulus in l. *Anniculus*. 132. Dig. de verbor. significat. *Anniculus amittitur qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat, Ante diem decimum Kalendarum, Post diem decimum Kalendarum*. Sed hic locus Pauli non caret difficultate. Nam Marcellus Francolinus in tractatu de tempore horarum canonicarum cap. LXXIII. contendit heic per verba *post diem* non posse intelligi aliquem dierum qui sunt ante Kalendas, sed decimum post Kalendas, id est, nonum mensis diem; idque confirmare nititur pluribus exemplis. Frustra. Nam cum Lactantius eandem rem duobus in locis referens, in uno quidem dixerit *ante diem decimum*, in alio vero *post diem decimum*, manifestum est horum verborum eundem debere sensum esse. Praeterea Romani nunquam à Kalendis denominaverunt dies qui sequuntur post Kalendas, sed eos tantum qui antecedunt, ut nemini paulo erudito est obscurum.

CONGREGAVIT DISCIPVLOS) Lactantius lib. IV. institut. cap. XX. *Discipulis iterum congregatis, scripturae sanctae litteras id est Prophetarum arcana patefecit, quae ante quam pateretur perspici nullo modo poterant*. Et cap. XV. *Sicut etiam voces Prophetarum, quae* cùm

eum per annos mille quingentos & eo amplius lectae fuissent à populo Iudaeorum, nec tamen intellectae sunt nisi postquam illas Christus & verbo & operibus interpretatus est.

ORDINAVIT) Lactantius ibid. cap. XXI. *Ordinata vero discipulis suis evangelica ac nominis sui praedicatione, circumfudit se repente nubes, eumque in caelum sustulit*.

PER ANNOS XXV.) Ait Lactantius Apostolos, & in his Matthiam & Paulum, qui post mortem Christi Domini reliquis adjuncti fuerant, evangelium per omnem terram praedicavisse per annos XXV. usque ad principium Neroniani imperij, & Petrum Romam profectum quum Nero illic imperaret. Et hanc quidem fuisse tum communem de Petri ad urbem Romam profectione opinionem, tametsi aliter post nonnullos veteres senserit Eusebius, valde probabile est, cum Lactantius nullam de ea re controversiam moveat. Fortassis ergo ex his viginti quinque annis, qui ad praedicationem omnium Apostolorum ex aequo pertinent, orta est opinio de viginti quinque annis quos quidam veteres & innumerabile recentiorum agmen sancto Petro Apostolo tribuunt in sede Romana. Sane licet frustra ac supervacanee a nonnullis negari putem adventum ejus ad urbem Romam, qui clarissimis veterum testimoniis comprobatus est, de tempore tamen multùm ambigo, cum videam tot tantasque difficultates habere eorum sententiam qui illum Romam venisse volunt Claudio imperante ut coacti sint duplicare profectionem ejus in urbem & duplex item ejus cum Simone mago certamen comminisci, primo quidem temporibus Claudij, dein principatu Neronis. Quae res quam absurda sit, cum id à nullo veterum proditum sit memoriae literarum, pervident istarum rerum periti. Nam quod à recentiore auctore sine alicujus vetustioris auctoritate profertur, contemnitur, ut monuit illustrissimus Cardinalis Baronius. Itaque si fas esset recedere à vulgari & in animis hominum insita opinione, ei Lactantianam lubenter praeferrem; id est, Petrum quidem Romae praedicasse evangelium facile concederem, non sub Tiberio Claudio, ut vulgo putant, sed sub Nerone Claudio. Quippe stabilita semel hac verissima, ut puto, sententia, conquiescit statim omnis disputatio absque ullo incommodo auctoritatis Romani Pontificis. Neque enim longa annorum series, quibus Petrus fuerit Episcopus Romae, primatum illius Ecclesiae stabilivit, sed persona Petri, qui cathedram suam ibi collocavit, & eam suo sanguine solidavit ac confirmavit.

FVNDAMENTA MISERVNT) id est, posuerunt, ut ipse Lactantius scripsit in loco paulo ante laudato: *Discipuli verò per provincias dispersi fundamenta Ecclesiae ubique posuerunt facientes & ipsi in nomine magistri Dei magna & pene incredibilia miracula*. Agrariae rei scriptores mittere dicunt pro ponere, ut pluribus ostendit vir clarissimus Nicolaus Rigaltius in glossis.

CONVERTIT MVL. AD IVSTITIAM) id est, ad cultum veri Dei, ut loquitur Lactantius lib. VII. institut. cap. XVII. idem lib. V. cap. VII. *Reddita quidem terrae, sed paucis assignata justitia est, quae nihil aliud est quam Dei unici pia & religiosa cultura*. Qua voce passim ad significandam religionem Christi utitur Lactantius in hoc libro & in reliquis lucubrationibus suis. Sulpitius Severus lib. II. sacrae hist. loquens de Romanis ad audiendum Paulum convenientibus: *qui veritate intellecta, virtutibusque Apostolorum, quas tum crebro ediderant, permoti, ad cultum Dei sese conferebant*.

TEMPLVM FIDELE AC STABILE) Ecclesiam nimirum, *quae est verum templum Dei, quod non in parietibus est, sed in corde ac fide hominum qui credunt in eum ac vocantur fideles*, ut ait Lactantius in libro quarto institutionum cap. XIV. Et in capite sequenti Ecclesiam vocat aeternum & immortale Dei templum. quod etiam repetit in capite secundo libri de ira Dei. Hinc infra de Nerone in hoc ipso libro: *Prosilivit ad excidendum caeleste templum*. Et cap. XV. *Nam Constantius, ne dissentire à majorum praeceptis videretur, conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit*. Hinc libro quarto institut. cap. X. ait necesse fuisse *Dei filium descendere in terram ut constitueret Deo templum doceretque justitiam*.

PRIMVS OMNIVM PERSECVTVS) Tertullianus in apologetico cap. V. *Consulite commentarios vestros. Illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romae orientem Caesariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostrae etiam gloriamur*. Petilianus Episcopus Constantiniensis, sive Cirtensis, partis Donatistarum apud Augustinum lib. II. contra litteras Petiliani cap. XCII. *Relinquam Neronem, qui primus persecutus est Christianos*. Sulpitius Severus lib. II. de Nerone loquens: *qui, non dicam Regum, sed omnium hominum, & vel immanium bestiarum sordidissimus, dignus extitit qui persecutionem in Christianos primus inciperet*.

NE SEPVLT. Q. LOCVS) Contra Suetonius docet eum funeratum esse impensa ducentorum millium, & reliquias ejus Domitiorum monumento conditas, quod prospiciebatur e campo Martio impositum colle hortorum, & fuisse qui per longum tempus vernis aestivisque floribus tumulum ejus ornarent.

VIVVM RESERVATVM) Ea fuit quorundam veterum persuasio, Neronem non esse mortuum, se adhuc vivere, & venturum ante seculi finem, & vel ipsum fore Antichristum, vel temporibus iisdem per occidentem saeviturum quibus ille per orientem, ut observavit Casaubonus ad Suetonium. Qua de re vide etiam annales ecclesiasticos illustrissimi Cardinalis Baronij. Sed alia mens Lactantio fuit, qui eos qui ita sentiunt, delirare pronuntiat. Quare falsa prorsus est conjectura Iosephi Isaei, qui in Notis ad librum septimum divinarum institutionum cap. XVI. suspicatur Lactantio eam sedisse sententiam ut crediderit Regem illum potentissimum, qui in fine mundi princeps omnium constituetur, futurum Neronem, eoque nomine Lactantium arguit erroris.

SIBYLLA DICENTE) Sic libros Sibyllinos laudare solet Lactantius, tametsi illos sciret non unius esse Sibyllae, sed plurium. Ita ipse libro primo divinar. institut. cap. VI. *Et sunt singularum singuli libri: qui quia Sibyllae nomine inscribuntur, unius esse creduntur. Sed & nos confuse Sibyllam dicemus, sicubi testimoniis earum fuerit abutendum*. Duo autem sunt loca in vulgatis Sibyllarum oraculis ad quae respexisse hoc loco reor Lactantium. Primus habetur in libro quinto.

> Ἥξει δ' ἐκ περάτων γαίης μητροκτόνος ἀνὴρ
> Φεύγων ἠδὲ νόον, ὀξὺ στόμα μερμηρίζων,
> Ὃς πᾶσαν γαῖαν καθελεῖ, καὶ πάντα κρατήσει.

Quae sic Latine versa sunt à Sebastiano Castalione.

> *Matris & occisor quidam de finibus orbis*
> *Vir fugiens veniet, spirans immane, fremensque,*
> *Omnes qui terras vastabit, & omnia vincet.*

Secundus locus ita habet in libro octavo Sibyllinorum oraculorum.

> . . . . ἂν ὁπὰν γ' ἐπανέλθῃ
> Ἐκ περάτων γαίης ὁ φυγὰς μητροκτόνος ἐλθὼν,
> Ταῦτ' ἅπασι δίδους πλοῦτον μέγαν Ἀσίδι θήσει.

> *—— ut quando redibit*
> *Extremo caesor matris fugitivus ab orbe*
> *Omnibus has donans, Asiam locupletet abunde.*

ALTER NON MINOR) id est, Domitianus, calvus Nero dictus a Iuvenale, quem Tertullianus in apologetico cap. V. vocat portionem Neronis de crudelitate, & Eusebius lib. III. hist. eccles. cap. XVII. Neronianae impietatis & odij adversus Deum successorem. Tertullianus: *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate: sed quia & homo, facile cœptum repressit, restitutis etiam quos relegaverat*. Ita veteres editiones & vetus codex Colbertinus. Posteriores editores maluerunt *qua*; quam bene, viderint alij. Ceterum quod heic a Tertulliano dicitur de restitutis Christianis quos Domitianus relegaverat, non ita intelligendum est ut putavit Franciscus Zephyrus, nimirum Domitianum, quia non omnem exuerat humanitatem, neque dignos exilio aut alia mulcta Christianos videret, repressisse impetum, & quos jam in insulas aliaque passim loca relegarat, eundem ipsum restituisse. Falsum enim istud; neque Christiani revocati sunt ex insulis ante imperium Nervae, ut constat ex his

CAP. 3.

his quae paulo post referemus ex Dione & Clemente Alexandrino, tum etiam ex Lactantio.

ERASA EST) Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XII. *Octobrem vero suo nomine Domitianus invaserat, sed uti infaustum vocabulum ex omni aere vel saxo placuit eradi.*

MVL. MIR. OP. FABRICASSE) Suetonius in Domitiano: *Plurima & amplissima opera incendio absumta restituit, in queis & Capitolium, quod rursus arserat, sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria.*

NEQ. IMAG. N. TITVLOR.) Idipsum scribit Eusebius lib. III. cap. XX. historiae ecclesiasticae. Suetonius: *Contra Senatus adeo laetatus est ut repleta certatim curia non temperaret quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret, scalas etiam inferri, clypeosque & imagines ejus coram detrahi & ibidem solo affigi juberet, novissime eradendos ubique titulos abolendamque omnem memoriam decerneret.* Vide etiam Xiphilinum in Nerva, & Procopij Caesariensis historiam arcanam pag. 37. editionis Lugdunensis.

ECCLESIA RESTITVTA) Narrat Dio apud Xiphilinum, Nervam omnes qui impietatis in deos rei fuerant absolvisse, exules in patriam reduxisse, edicto insuper vetuisse ne cui liceret aut impietatis sive Iudaicae sectae (sic tum vocabant religionem Christi) quempiam dehinc insimulari. Ea porro occasione Ioannes Apostolus, qui in Patmon insulam à Domitiano fuerat relegatus, exilio solutus, Ephesum reversus est, ut ex Clemente Alexandrino recitat Eusebius lib. III. cap. XXIII.

BONI PRINCIPES) quamvis pagani. Lactantius in fine libri septimi divinarum institutionum ad Constantinum: *Quoniam unus ex omnibus extitisti qui praecipua virtutis & sanctitatis exempla praeberes, quibus antiquorum principum gloriam, quos tamen fama inter bonos numerat, non modo aequares, sed etiam, quod est maximum, praeterires. Illi quidem natura fortasse tantum similes justis fuerunt. Qui enim moderatorem universitatis Deum ignorat, similitudinem justitiae assequi potest, ipsam vero non potest.* De bonis principibus, qui & libertatem credendi nostris hominibus permiserunt, & eorum ministerio in palatio & in provinciis usi sunt, eosque ad maximas dignitates evexerunt, videndus Eusebius in initio libri octavi hist. eccles.

NVLLVS TERR. ANGVLVS) Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVI. *Nam quoniam is qui patibulo suspenditur, & conspicuus est omnibus & ceteris altior, crux potius electa est, quae significaret illum tam conspicuum tamque sublimem futurum ut ad eum cognoscendum pariter & colendum cunctae nationes ex omni orbe concurrerent. Denique nulla gens tam inhumana est, nulla regio tam remota, cui aut passio ejus aut sublimitas majestatis ignota sit.*

NVLLA DENIQVE NATIO) In veteri codice legitur, *nulla denique Dei natio.* Sed nos vocem *Dei*, quae heic omnino superflua erat, abjecimus. Et nostram emendationem confirmat Lactantij locus mox relatus.

CAP. 4. PRINCIPALE FASTIGIVM) Lactantius in epilogo libri septimi ad Constantinum: *Te providentia summae divinitatis ad fastigium principale provexit.*

ADVERSVM CARPOS) Constantinus in oratione ad sanctorum coetum cap. XXIV. Getas sive Gothos vocat, auctor Chronici Alexandrini Francos, Zosimus libro primo historiarum Scythas de quibus etiam interpretatur Cuspinianus. Ac sane Constantinus id eadem oratione scribit Decium perijsse in campis Scythicis. Res ista sic conciliari potest ut quia Carporum Gothorumque eadem origo erat, & quia utrique propter Istrum fluvium sedes habebant, ut Zosimus docet, facilè eorum nomina permutarentur, & alius ad Gothos referret quae alibi de Carpis & Scythis leguntur. Quod de Francis quoque hominibus, qui ejusdem cum Carpis Gothisque originis erant, intelligi velim.

NEC SEPVLTVRA) Epitome Victoris: *In solo barbarico inter confusas turbas gurgite paludis submersus est, ita ut nec cadaver ejus potuerit inveniri.* Rem multo aliter narrat auctor Chronici Alexandrini, qui scribit Decium ab uno aliquo principum mactatum una cum filio fuisse in Abyrto. Eusebius in Chronico: *Decius cum filio in Abritto occiditur.* ubi vide Notas Iosephi Scaligeri.

CAP. 5. VALERIANVS) Mira sunt quae de modestia ac mansuetudine reliquisque summis Valeriani virtutibus tradit Trebellius Pollio: quae confirmantur etiam ab Eusebio, qui lib. VII. hist. eccles. cap. X. illum vel ex eo maxime commendat quod mansuetissimus ac benignissimus fuerit erga Christianos; additque nullum superiorum principum, ne illos quidem ipsos qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexum esse quantam Valerianus prae se ferebat initio principatus sui, totamque ejus familiam Christianis hominibus abundasse, ita ut Dei Ecclesia esse videretur. Sed postea immensum mutatus ab illo, crudelissime saeviit in Christianos; ac mox secuta Dei manus, quae illum graviter afflixit.

INCLINARE SIBI ROMANVM) Acta sancti Pontij martyris cap. XXIV. *Valerianus scilicet Imperator in captivitatem ductus à Sapore Rege Persarum, non gladio sed ludibrio omnibus diebus vitae suae merita pro factis percepit, ita ut quotienscunque Rex Sapor equum conscendere vellet, non manibus ejus, sed incurvato dorso, & in cervice ejus pede posito, equo membra locaret.* Non stratoris igitur officium exhibebat Sapori Valerianus, sed plane vicem stapedis aut scalae illi in equum ascensuro praestabat, ut rectè ex hoc actorum sancti Pontij loco, quorum auctorem facit Eutropium, observavit Salmasius ad Trebellium Pollionem pag. 276.

FILIVM IMPERATOREM) nimirum Gallienum; de quo narrat idem Pollio quod *comperta patris captivitate gauderet*, tantum abfuit ab ea vindicanda. Addit paulo post Trebellius: *Et cum plerique patris ejus captivitatem moererent, ille specie decoris, quod pater ejus virtutis studio deceptus videretur, supra modum laetatus est.*

DIREPTA EST EI CVTIS) id est, Valeriano. Confirmat hanc historiam Constantinus Imperator in oratione ad sanctorum coetum cap. XXIV. *Tu quoque Valeriane cum eandem crudelitatem in famulos Dei declarasses, justum Dei judicium omnium oculis subjecisti, captus ab hostibus, & in vinculis circumductus cum chlamyde purpurea & reliquo imperiali cultu, tandem vero à Sapore Persarum Rege, detracta tibi cute, condiri jussus, sempiternum calamitatis tuae trophaeum spectandum praebuisti.* Qui locus lucem accipit ex Lactantio. Vide porro que illic adnotat vir clarissimus Henricus Valesius.

VESANVS ET PRAECEPS) Flavius Vopiscus: *Aurelianus, quod negari non potest, severus, truculentus, sanguinarius fuit princeps.* Eutropius lib. IX. de eodem: *Vir in bello potens, animi tamen immodici & ad crudelitatem propensioris.* CAP. 6.

EXTINCTVS EST) Eleganter idem Constantinus in eodem capite XXIV. *Tu item Aureliane, fax omnium vitiorum, quam praesenti & perspicua divini numinis vindicta, dum furore percitus Thraciam percurreres, in medio viae publicae caesus, sulcos aggeris publici impio sanguine complevisti.*

COENOFRVRIO) inter Heracleam & Byzantium. Flavius Vopiscus in D. Aureliano: *Sed quum iter faceret, apud Coenophrurium mansionem, quae est inter Heracliam & Byzantium, malitia Notarij sui & manu Mucaporis interemptus est.* Vide Eutropium lib. IX.

FALSA SVSPICIONE) Eam historiam multis enarrat idem Vopiscus, quem consule.

AVARITIA) Idem Vopiscus in Numeriano: *Quum Diocletianus apud Tungros in Gallia quadam in caupona moraretur, in minoribus adhuc locis militans, & cum Druyde quadam muliere rationem convictus sui quotidiani faceret, ac illa diceret, Diocletiane, nimium avarus, nimium parcus es, joco non seriò Diocletianus respondisse fertur: Tunc ero largus quum Imperator fuero.* CAP. 7.

TRES PARTICIPES REGNI) Maximianum cognomento Herculium anno Christi CCLXXXV. Constantium cognomento Chlorum & Galerium Maximianum cognomento Armentarium anno CCXCIII. *Quatuor sanè principes mundi*, inquit Vopiscus in Carino, *fortes, sapientes, benigni, & admodum liberales, unum in republica sentientes.* Sed haec scribebantur de vivis principibus; & adulatio suberat, ut patet ex libro Iuliani Imperatoris de Caesaribus. In Chronico Alexandrino scriptum est Diocletianum communicasse imperium cum Maximiano Herculio anno tertio imperij sui, & Maximianum Iovium & Constantium in consortium imperij adscitos Nicomediae XII. Kal. Iun. anno nono imperij Diocletiani, id est, anno Christi CCXCII. ut interpretatur Baronius, seu veriùs anno CCXCIII. Sed po-

postea dicturi sumus de initiis Maximiani Herculij & aliorum. Nunc satis erit admonere graviter errare auctorem Chronici Alexandrini quum tradit Maximianum Iovium & Constantium factos fuisse Caesares XII. Kalendas Iunias, quos ad principale fastigium evectos esse Kalendis Martiis extra omnem est controversiam.

ENORMITATE INDICTIONVM) id est, tributorum. Salvianus libro quinto pag. 105. secundae editionis nostrae: *Quibus enim aliis rebus Bacaudae facti sunt nisi iniquitatibus nostris, nisi improbitatibus judicum, nisi eorum proscriptionibus & rapinis qui exactionis publicae nomen in quaestus proprij emolumenta verterunt, & indictiones tributarias praedas suas esse fecerunt?* Et pag. 107. *Decernuntur hic nova munera, decernuntur novae indictiones.* Item pag. 108. extrema: *Nam sicut in onere novarum indictionum pauperes gravant, ita in novorum remediorum opitulatione sustentant: sicut tributis novis minores maxime deprimuntur, sic remediis novis maximè sublevantur.*

DESERERENTVR AGRI) Idem Salvianus pag. 103. *Iam vero illud quale quam familiare Romanis, quod se invicem exactione proscribunt.* Item pag. 104. *Inter haec vastantur pauperes, viduae gemunt, orphani proculcantur, in tantum ut multi eorum & non obscuris natalibus editi, & liberaliter instituti, ad hostes fugiant, ne persecutionis publicae adflictione moriantur.* & reliqua.

RATIONALES) id est, procuratores Principum, quorum cura erat ut in provinciis bona caduca & vacantia fisco vindicarent, quemadmodum ad Ammianum Marcellinum & ad Eusebium observavit vir doctissimus Henricus Valesius. Recte autem hoc tempore mittebantur rationales, quia multa bona vacabant ob desertionem agrorum.

AD EXHIBENDOS MILITES) id est, ad praestanda stipendia militibus. Nam in jure civili exhibere significat suppeditare alimenta & cetera ad vitam necessari, ut in l. 1. Dig. *De off. Praef. urbi*, & l. 34. Dig. *De negotiis gestis*. Sic etiam in jure canonico. Extat enim in libro tertio Extravagantium communium, in titulo *De censibus* constitutio Benedicti XII. in qua verbum *exhibere* sumitur pro *procurare*, ut heic notat glossa, id est, alimenta ministrare. Immo in capite octavo Actorum legitur eodem sensu: *In locis autem illis erant praedia principis insulae, nomine Publij; qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit.*

LEGEM PRET. RER. VENAL.) Appositè prorsus ad hunc locum Ammianus Marcellinus lib. XXII. pag. 226. editionis Henrici Valesij, de Iuliano Imperatore agens: *Inter praecipua tamen & seria illud agere superfluum videbatur, quod nulla probabili ratione susceptae popularitatis amore vilitati studebat venalium rerum, quae nonnunquam secus quam convenit ordinata inopiam gignere solet & famem.* Vilitatem vocabant antiqui quum res parvo pretio constabant, ut pluribus ostendit idem Valesius ad hunc Ammiani locum. Arnobius in libro primo adversus gentes: *Saepenumero maximos annonae fuisse proventus, vilitates, atque abundantias rerum tantas ut commercia stuperent universa, pretiorum auctoritate prostrata.*

LEX NECESSITATE IPSA) *Quoniam leges ea intentione latae sunt ut proficiant, non ut noceant*, ut ad Avitum Viennensem Episcopum scribit Papa Symmachus. L. Valerius apud T. Livium lib. XXXIV. loquens de abrogatione legis Oppiae: *Cui non apparet ob inopiam & miseriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniae in usum publicum vertendae erant, istam legem scriptam, tamdiu mansuram quandiu causa scribendae legis mansisset?*

MAGNA PARS CIVITATIS) Nicomediae, ubi habitabat Diocletianus, quam vero studebat urbi Romae coaequare, ut statim dicet Lactantius. Sic Constantinus M. Constantinopolim Romae desideravit aequare. Fragmentum de Constantio Chloro & Constantino M. editum ab Henrico Valesio post Ammianum Marcellinum pag. 475. *Constantinus autem ex Byzantio Constantinopolim nuncupavit ob insigne victoriae; quam velut patriam cultu decoravit ingenti, & Romae desideravit aequari.* Eutropius lib. x. loquens de Constantino: *Primus urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est ut Romae aemulam faceret.*

LICITVM CONSVETVDINE) Comoedia Queroli: *Non facilè intelligo perjurium jocularem quid putas. Tamen transeamus quod, ut video, consuetudo jam fecit leve.* S. Ambrosius epist. LXVI. *Numquid ideo licet quia non est prohibitum.*

FRATER EIVS) Ista non sic accipienda sunt quasi Maximianus Herculius fuerit natura frater Diocletiani, sed *frater imperij*, ut eleganter loquitur Severus Imperator ad Albinum scribens apud Iulium Capitolinum, ex more videlicet Regum, qui se fratres solent vocare, uti pluribus ad Annam Comnenam pag. 274. ostendit vir eruditissimus Carolus Dufresnius. Nam planum est ex panegyrico quem Mamertinus Herculio dixit, non natura illum Diocletiani fratrem fuisse, sed electione, ut verbis utamur sancti Ambrosij ex epistola XLIII. *Diversum sanguinem*, inquit Mamertinus, *affectibus miscuistis. Non fortuita in vobis est germanitas, sed electa.* Illud ipsum confirmat etiam Eumenius in panegyrico primo ad Constantinum M. ubi post laudatam Diocletiani constantiam in retinendo vitae privatae usu, addit: *Hunc ergo solum qui ab illo fuerat frater adscitus puduit imitari.* Denique Diocletianus erat Dalmata, iste Pannonius. Adde quod nullus historicus tradit eos natura fratres fuisse. Eodem porro more Galerius Maximianus, quia Caesar cum Constantio factus fuerat, ejus frater vocatur à Trebellio Pollione in D. Claudio: *Quae idcirco posui ut sit omnibus clarum Constantium, divini generis virum, sanctissimum Caesarem, & Augustae ipsum familiae esse, & Augustos multos de se daturum, salvis Diocletiano & Maximiano Augustis & ejus fratre Galerio.* Immo qui eodem aut pari magistratu fungebantur in republica, fratres vocabantur, ut patet ex epistola CLX. sancti Augustini. Ceterum in constituendis Maximiani Herculij initiis variae ac multum inter se discrepantes sunt eruditorum virorum sententiae, quas in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXI. enumerat Dionysius Petavius. Ipse ea ponit in anno Christi CCLXXXV. quo tribunitiae potestatis perinde ut imperij secundum annum Diocletianus iniit. Id autem colligit vir doctissimus ex eo quod incertus auctor panegyrici Maximiano & Constantino dicti affirmet Maximianum vigilias & curas imperatorias viginti annis expertum esse, & vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulem fuisse, tum etiam quia Aurelius Victor tradit ei anno minus potentiam fuisse quam Diocletiano. Sane anni imperij Maximiani hanc certam, ut mihi videtur, regulam habent quod vigesimus annus imperij debet concurrere cum octavo ejusdem consulatu. Cum ergo certum sit octavum consulatum ejus incidisse in annum Christi CCCIV. & ex Fastis Idatianis sciamus initium imperij ejus fuisse Kalendas Apriles, consequens est illum à Diocletiano factum fuisse Caesarem Kalendis Aprilibus anni CCLXXXV. cum Diocletianus jam imperaret à mense Novembri proxime praeterito. Nam & Eusebius in Chronico Maximianum dicit in consortium imperij adscitum anno secundo Diocletiani, non quidem in editione Scaligeri, sed in tribus antiquis exemplaribus manuscriptis bibliothecae Colbertinae, quorum unum est antiquissimum & optimum, tum etiam in veteri illa editione Veneta, & in ea quam Arnaldus Pontacus Episcopus Vasatensis emisit ad veterum exemplarium fidem castigatam. Quod tamen non ita intelligendum est ut Maximianus dicatur adscitus in consortium imperij quum jam Diocletianus imperasset per annum integrum, sed anno secundo ex quo Diocletianus levatus fuerat, incipiendo a Kalendis Ianuariis, ut tum auspicari solebant annum. Ad quam etiam regulam revocanda sunt verba Aurelij Victoris dicentis Maximiano anno minus potentiam fuisse quam Diocletiano, inchoato videlicet, non completo. Nam, ut dixi, certa illa est regula vigesimum annum imperij Maximiani non posse disjungi ab octavo ejus consulatu. Referenda sunt autem verba panegyrici. *Te rursus vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulem, ita amplexu quodam suo Roma voluit detinere ut videretur augurari jam & timere quod factum est.* Quae verba sic interpretari oportet ut dicamus Maximianum Romae remansisse post discessum Diocletiani, & illic Consulem processisse Kalendis Ianuariis anni CCCIV. imperij sui XIX. exeunte, vigesimum inchoasse Kalendis Aprilibus quae in consulatum ejus octavum inciderunt, deinde Roma digressum eo anno quo Consul octavum erit, excitasse querelas & suspiciones civium Romanorum, quasi jam augurarentur & timerent quod factum est, id

Cap. I

id est, depositionem imperij, quae anno sequenti post consulatum ejus octavum evenit, quum ipse inisset vigesimum primum imperij sui annum. Itaque Diocletianus imperium habuit mensibus tantum quatuor & duodecim diebus plus quam Maximianus. Imperavit autem per annos viginti, menses quinque, dies duodecim; Maximianus vero per annos viginti & mensem unum integrum.

IN VTROQVE MENS VNA) id est, Diocletiano & Maximiano, quos notant antiqui pari in societate potentiae fuisse concordes, & Maximianum Diocletiano in omnibus semper obsecundasse. Mamertinus in panegyrico quem dixit Maximiano: *Vestra haec concordia facit, invictissimi principes, ut vobis in tanta aequalitate successuum etiam fortuna respondeat. Rempublicam enim una mente regitis, neque vobis tanta locorum diversitas est quo minus etiam veluti junctis dexteris gubernetis.* Idem in genethliaco: *Intelligimus enim, sacratissimi principes, geminum vobis, quamvis dispares sitis aetatibus, inesse consensum; neque tibi ille cunctatior, sed invicem vosmet imitamini, invicem vestros affectatis annos. Sic vos estis juniores, ambo seniores. Neuter plus suis moribus favet. Vterque se vult esse quod frater est.* Flavius Vopiscus in Carino, loquens de Diocletiano & Maximiano, Galerio Maximiano & Constantio: *Quatuor sane principes mundi, fortes, sapientes, benigni, & admodum liberales, unum in republica sentientes.* Aliter tamen sensisse video Iulianum Imperatorem, qui in libro de Caesaribus ait Deos quidem admiratos esse illorum concordiam, sed unum eorum acerbe & intemperanter se gerentem, rerum novarum cupidum, & perfidiae plenum, neque in omnibus tetrachordo concordem, à Sileno admissum non fuisse in convivium Imperatorum. Quo loco designari Maximianum Herculium satis apparet.

AVARITIA MINORI ALTERO) Haec sane corrupta ac depravata sunt. Quippe heic dicere videtur Lactantius Herculium avariorem Diocletiano fuisse, quem tamen paulo post scribit non admodum diligentem fuisse in conservandis opibus quas ei Africa & Hispania opulentissimae provinciae subministrabant. Et infra cap. XXIX. de eodem loquens ait: *Thesauros invadit, donat ut solet large.* Vnde colligi potest quanta fides habenda sit actis sancti Mauritij & sociorum ejus ab Eucherio conscriptis, ubi Herculius describitur *ferus animo, avaritia crudelis.*

LOCVPLETES SENATORES) exemplo videlicet D. Aureliani, de quo haec scribit Vopiscus in vita ejus. *Dicitur praeterea hujus fuisse crudelitatis ut plerisque senatoribus simulatam ingereret factionem conjurationis ac tyrannidis, quo facilius eos posset occidere.*

EFFODERENTVR LVMINA) Lactantius lib. VII. institut. cap. XXVI. de Roma: *Precandusque nobis & adorandus est Deus caeli, si tamen statuta ejus & placita differri possunt, ne citius quam putemus tyrannus ille abominandus veniat qui tantum facinus moliatur ac lumen illud effodiat, cujus interitu mundus ipse lapsurus est.* De eodem senatu Romano agens Mamertinus in genethliaco Maximiani sic scribit: *Ipsa etiam gentium domina Roma, immodice propinquitatis vestrae elata gaudio, lumina senatus sui misit.*

CONSTANTIVM) cognomento Chlorum, Constantini M. patrem, principem optimum & benignissimum, qui jure meritoque vocatur in veteri inscriptione Nicomediensi nondum edita, quam in ea urbe ante hos annos ex veteri lapide in area Moscheae novae reperto descripsit vir clarissimus Ioannes Vaillant Antiquarius regius, & mecum humanissimè communicavit. Sic autem habet:

OPTIMO. BENIGNISSIMOQ.
PRINCIPI. FLAVIO. VALERIO
CONSTANTIO. NOB. CAESARI
GERMANICO. MAX. CONS. COLONIA
NICOMEDIENSIVM. D. N. M. Q. EIVS.

Posita est haec inscriptio post victoriam quam Constantius reportavit de Germanis sive Alamannis, post quam vocatus est Germanicus, anno Christi CCXCIV. quum ipse & Galerius Maximianus essent Consules. De hac victoria sic loquitur Eutropius lib. IX. *Per idem tempus à Constantio Caesare in Gallia pugnatum est circa Lingones. Die una adversam & secundam fortunam expertus est. Nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate ut clausis portis in murum funibus tolleretur, vix quinque horis medijs adventante exercitu, sexaginta fere milia Alamannorum caecidit.* Quod si quis titulum Germanici additum Constantio velit post devictos Francos, potest & ea quoque sententia bona esse.

MAXIMIANVS) cui praenomen Galerio fuit, cognomen Armentario. Gener fuit Diocletiani, quia Valeriam filiam ejus habuit uxorem, mulierem castissimam & infelicissimam. Sed de ea postea pluribus agemus. Cap. 9.

HVIC BESTIAE) Sic persecutores Christianorum nominare solet Lactantius. Cujus appellationis hanc reddit rationem in libro quinto divinarum institutionum cap. XI. *Nam quis Caucasus, quae India, quae Hyrcania tam immanes, tam sanguinarias unquam bestias aluit? Quoniam ferarum omnium rabies usque ad ventris satietatem furit, fameque sedata, protinus conquiescit. Illa est vera bestia cujus una jussione funditur ater ubique cruor, crudelis ubique luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago. Nemo hujus tantae belluae immanitatem potest pro merito describere, quae uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis saevit, & non tantum artus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit, & in cineres furit, ne quis extet sepulturae locus.* Non absurda autem conjectura fuerit si quis haec quoque dicta suspicetur adversus Galerium Maximianum, hominem crudelissimum, quem & Lactantius & ceteri vocant auctorem persecutionis adversum Christianos excitatae, ut observabimus infra. Eadem ratione Sulpitius Severus in libro secundo sacrae historiae Neronem vocat immanium bestiarum sordidissimum, & Victor lib. V. de persecutione Vandalica Hunericum Regem bestiam quoque vocat.

MATER EIVS) Romula. de qua paulo post.

DACIAM NOVAM) id est, Daciam Aureliani, nimirum eam Moesiae partem in quam Aurelianus populos transtulerat quos ex Dacia Trajani abduxerat. Ea amissa fuerat sub Gallieno, sed ab Aureliano revocata ad Romanam ditionem, ac postea rursum ab eo intermissa, quia desperabat posse retineri; abductique ex ea Romani in media Moesia collocati sunt, in libro nono tradit Eutropius. Flavius Vopiscus in D. Aureliano: *Quum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam à Trajano constitutam sublato exercitu & provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.* Tum ergo hauddubiè Romula mater Galerij, quae erat Transdanubiana, confugerat in Daciam novam.

TRAIECTO AMNE) id est, Danubio, ubi constitutus erat limes duarum Daciarum illius temporis.

CARO INGENS) Consentanea Lactantio narrat Eusebius lib. VIII. hist. eccles. cap. XVI. & libro primo dè vita Constantini cap. LVII. nimirum Galerio Maximiano totam corporis molem ob nimiam alimenti copiam in immensam quandam pinguedinem excrevisse, etiam ante morbum quo periit.

PER ARMENIAM) majorem, ut docet Sextus Rufus. Duae itaque fuere Armeniae, Euphrate fluvio invicem disterminatae. Minor Cappadociae juncta erat, major Persarum regno contigua. Itaque quum bellum in Armenia majore parabatur, procul erant exercitus à Nicomedia, adeoque Diocletianus tutus erat adversus timorem de Persis. Narrat ergo Sextus Rufus Maximianum Caesarem, quum prima congressione pulsus fuisset à Persis, à Diocletiano vix *impetrasse ut reparato de limitaneis Daciae exercitu eventum Martis repeteret. In Armenia majore ipse Imperator cum duobus equitibus exploravit hostes, & cum viginti quinque militibus superveniens castris hostilibus, subito innumera Persarum agmina adgressus ad internicionem caecidit. Rex Persarum Narseus effugit. Vxor ejus & filiae captae sunt, & cum maxima pudicitiae custodia reservatae. Pro qua admiratione Persae non modo armis sed etiam moribus Romanos superiores esse confessi sunt. Mesopotamiam cum Transtigritanis quinque regionibus reddiderunt.* Insignis est hic locus, & qui merebatur à nobis describi.

FVGATO NARSEO) Ista contigisse anno Christi CCXCVII. pluribus probat Henricus Valesius in Notis ad Eusebium pag. 170. quem consule. Quamquam, fatendum enim est, victoriam Galerij de Persis contigisse

anno

anno XVII. imperij Diocletiani disertè scriptum est in optimo illo & antiquissimo Chronico Eusebiano bibliothecae Colbertinae: in veteri vero editione Veneta revocatur ad annum XIV. Triumphus autem de Narseo victo actus est Romae tempore vicennalium anno CCCIII. ut ostendemus infrà ad caput XVII.

DETRECTARET CAESARIS NOMEN) Non fuit ille solus qui imperium habere quàm expectare mallet. Iulianus Caesar eum secutus est; qui Caesaris nomine non contentus, Augustum se appellari & voluit & passus est. Quod ubi ad Constantium Imperatorem perlatum est, ille Leonam Quaestorem suum, ut in libro XX. tradit Ammianus Marcellinus, in Gallias cum litteris datis ad Iulianum pergere celeri statuit gradu, eum, si saluti suae proximorumque consuleret, tumenti flatu deposito, intra Caesaris se potestatem continere praecipiens. Sed Iulianus restitit, sub nomine celsi se imperij multo officiosiùs pariturum asseverans, ut legitur in Epitome Victoris.

DIOCLES ANTE IMPERIVM) Infrà cap. XIX. *Huic purpuram Diocletianus injecit suam, qua se exuit, & Diocles iterum factus est.* Epitome Victoris: *Diocletianus Dalmata, Anulini senatoris libertinus, matre pariter atque oppido nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles appellatus, ubi orbis Romani potentiam cepit, Grajum nomen in Romanum morem convertit.* Vide Valesium in Notis ad Eusebium pag. 165. Emendandus ergo Flavius Vopiscus in loco a nobis suprà relato ex vita Numeriani: ubi legendum, *Diocles, nimium avarus*, pro eo quod ibi legitur, *Diocletiane*.

SVMMA FELICITATE REGNAVIT) Vide quae adnotamus infra ad caput XVII.

Cap. 10. SCRVTATOR RER. FVTVR.) Aurelius Victor: *Namque imminentium scrutator, ubi fato intestinas clades &c.*

QUIDAM MINISTRORVM) Et hic quoque locus apertè ostendit librum istum esse Lactantij. Similia enim omnino ipse habet in libro quarto institutionum cap. XXVII. *Nam cùm diis suis immolant, si assistat aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo litant, nec responsa potest consultus reddere vates. Et haec saepe causa praecipua justitiam persequendi malis Regibus fuit. Cum enim quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus Dominis assisterent, imposito frontibus signo deos illorum fugaverunt, ne possent in visceribus hostiarum futura depingere. Quod cùm intelligerent aruspices, instigantibus iisdem daemonibus quibus prosecrant, conquerentes prophanos homines sacris interesse, egerunt principes suos in furorem ut expugnarent Dei templum.* Quo loco, ut illud obiter admoneam, lapsus graviter est Iosephus Isaeus putans heic agi de templo Iovis, Apollinis, vel cujusvis alterius daemonis expurgato, cùm tamen hic locus intelligendus sit de templo Christianorum apud Nicomediam, quod idem Lactantius lib. V. cap. XI. ait eodem tempore eversum esse quo ipse in Bithynia oratorias litteras accitus docebat, id est, in initio persecutionis quam Diocletianus & Maximianus commoverunt adversùs Ecclesiam. Neque certè furore, sed pietate potiùs opus est ad expurgandum templum; ad expugnandum vero templum, quod Deus, qui in templo Christianorum colebatur, sacra turbasset quibus Imperatores operam dabant, furor animum addidit. Melius Thomasius, qui vocem *expugnarent* heic retinuit, aliam rejecit: quoniam *si legeremus* expurgarent, *per Dei templum esset intelligendum Apollinis vel alterius hujusmodi, quod Lactantius non templum Dei sed daemonis profanum domicilium nominasset.* Sed idem tamen hujus loci sensum assecutus non est. Existimat enim heic per templum intelligi viros illos Christianos qui sacrificiis intererant, qui martyrio affecti sint ob querelas daemonum & eorum sacerdotum, cùm certum sit heic agi de templo Christi Nicomediensi expugnato & everso. Errandi itaque occasio fuit vox *expurgarent*, quam quaedam editiones habent pro *expugnarent*. Porro legendum esse *expugnarent*, docent tres vetusti codices bibliothecae Colbertinae, item alii duo vetusti codices Bononienses quos & Thomasius & Isaeus viderunt, ut testatum fecit Latinus Latinius in ora sui Lactantii, quem mecum pro amicitia nostra communicavit vir clarissimus & eruditissimus conterraneus meus Antonius Faure Doctor Theologus Parisiensis & Praepositus Ecclesiae Remensis. Quo etiam modo Petrus Ciaconius legendum esse monuit in margine Lactantii sui, quem mihi utendum dedit idem vir clarissimus. Atque ita sanè habent vetus illa editio Romana, Veneta anni MDXXI. & Basileensis Xysti Betuleii.

IMMORTALE SIGNVM) Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVII. *quos signum immortale munierit tamquam inexpugnabilis murus.* Alibi dixit *caeleste signum*.

TAGIS) Puto haec oratorio more dicta esse, quia Tages Thuscus fuit olim magnus aruspex & magister aruspicum. Arnobius libro secundo adversùs gentes: *Antequam Thages Thuscus oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat aut esse noscendum condiscendumque curabat an fulminum casus aut extorum aliquid significaretur in venis?* ubi vide observationes Gebharti Elmenhorstii. Hinc illud Ammiani Marcellini ex libro XVII. pag. 101. *In Tageticis libris legitur Vejovis fulmine mox tangendos adeo hebetari ut nec tonitrum nec majores aliquos possint audire fragores.* Sic hunc locum emendavit Henricus Valesius, cum antea legeretur *Tagetis Thusci*. In veteri codice MS. bibliothecae Colbertinae scriptum est *Tagetinicis*.

PRAPOSITI) Nomen id dignitatis militaris, & quidem post Tribunos, qui tamen praeerant cohorti perinde ac Tribuni, ut observat Henricus Valesius ad Ammianum Marcellinum. Lactantius cap. XLVI. istius historiae: *Scribuntur haec in libellis pluribus & per Praepositos Tribunosque mittuntur.* Ex eorum numero fuit Dorotheus ille cujus encomium enarrat Eusebius lib. VIII. hist. eccles. cap. I. ut ex actis martyrum Indis & Domnae collegit idem Valesius.

MILITES COGI) Rectè itaque adnotat Eusebius in eodem capite primo libri octavi orsam primùm persecutionem fuisse ab iis qui militabant. Neque tum illa processit ulteriùs.

BITHYNIAM) In veteri codice legitur *Bethaniam*, manifesto errore. Certum quippe est ea quae deinceps narrantur, peracta esse apud Nicomediam Bithyniæ metropolim.

MATER EIVS) Galerii Maximiani, quam Romulam supra vocavit.

DEOR. MONTIVM CVLTRIX) Commodianus lib. I. cap. XXI. *Montenses deos dicitis*. Sic enim legitur in vetustissimo codice MS. sancti Albini Andegavensis ex quo instructiones Commodiani descripsit Iacobus Sirmondus, cùm in utraque editione Rigaltij scriptum sit: *Mentes & deos dicitis*. Malè. Nam vel ipse titulus, qui *Montesianis* inscriptus est, admonebat retinendam esse lectionem veteris exemplaris. Difficile est autem interpretari qui fuerint dij montenses. Nam vetus inscriptio Romana, in qua istorum deorum mentio extat, eorum explicationem reddit difficiliorem. Habetur apud Gruterum pag. XXI.

ARAM. IOVI. FVLGERATORIS. EX. PRECEPTO. DEORVM. MONTENSIVM VAL. CRESCENTIO. PATER. DEORVM. OMNIVM. ET. AVR. EXVPERATIVS. SACERDOS. SILVANI. CVN. FRATRIBVS. ET SORORIBV. DEDICAVERVNT.

Porrò alij fuere Montenses qui commemorantur à Praedestinato lib. I. cap. LXIX. & in constitutione Honorij Aug. edita in Appendice Codicis Theodosiani titulo XII. quos sanctus Augustinus in epistola ad Quodvultdeum vocat Montenses, ut & multi alij quos recenset vir clarissimus Carolus Dufresnius in verbo *Montenses*. Hi fuere Donatistae, ut satis notum est vel ex libro secundo Optati Milevitani.

IEIVNIIS INSISTEBANT) Sic Maria ancilla Tertulli principalis, ut in actis ejus legitur. *Natale itaque filii celebrante Tertullo, cùm impuris idolis vanisque simulacris hostias immolaret, Maria incumbebat jejuniis.*

INTER SE) id est, inter Diocletianum Aug. & Maximianum Caesarem. quod sequentia docent.

ILLOS LIBENTER MORI) Sulpitius Severus in libro secundo hist. eccles. de hac ipsa persecutione loquens: *Quippe certatim tum gloriosa in certamina ruebatur.* Nihil vulgatius in actis martyrum quàm voces illae ultroneae: *Christianus sum, Mori volo*, & cetera hujusmodi. Hinc sancta illa Christianorum invidia erga defunctos, quòd digni non fuissent eorum mortis esse participes, ut Valerij in actis sancti Pontij martyris. Hinc etiam quorundam calidus zelus ac pius, ut ita dixerim, furor sese ultro morti ac tormentis offeren-

rentium; adversùs quos exarsit Mensurius Episcopus Carthaginensis, ut testatur sanctus Augustinus in Breviculo Collationum cum Donatistis lib. III. cap. XIII. ubi docet scriptam à Mensurio fuisse epistolam ad Secundum Episcopum Tigisitanum, in qua legebatur *eos qui se offerrent persecutionibus non comprehensi, & ultro dicerent se habere scripturas quas non traderent, à quibus hoc nemo quaesierat, displicuisse Mensurio, & ab eis honorandis eum prohibuisse Christianos*. Quò etiam spectat canon LX. Eliberitanus. Elegans autem est & cumprimis memorabilis locus Pontij Diaconi in vita sancti Cypriani, ubi loquens de fuga ejus quum ad martyrium quaereretur, ait: *Fuit verò formido illa, sed justa, formido quae Dominum timeret offendere, formido quae praeceptis Dei mallet obsequi quàm sic coronari. Dicata enim in omnibus Deo mens, & fides divinis admonitionibus mancipata, credidit se, nisi Domino latebram tunc jubenti paruisset, etiam ipsa passione peccare*. Hinc denique quorundam preces ad martyres orantium ut martyrij consortes esse mererentur; ut Eulampiae in Menologio Graecorum ad diem decimam Octobris in tomo secundo antiquae lectionis Henrici Canisij. Sufficiunt enim haec exempla ex multis ac propè innumeris quae recitari facilè possent.

ALIOR. CVLPÆ ASCRIBERET) Eutropius lib. IX. *Diocletianus moratus callidè fuit, sagax praeterea, & admodum subtilis ingenio, & qui severitatem suam aliena invidia vellet explere*. Eadem de illo narrat Suidas, ingenio fuisse dicens vario & callido, sed singulari prudentia & acumine vitia naturae saepe celavisse, res omnes asperiores in alios conferendo.

PROPRIO ADV. CHRISTIANOS ODIO) Lactantius lib. V. institut. cap. XI. de hac ipsa persecutione loquens: *Alij suo proprio adversùs justos odio*.

TOLLENDOS ESSE) Acta passionis sancti Savini Episcopi & martyris: *Pars major populi clamabant dicentes: Christiani tollantur, & voluptas constat*.

TIMENTES) Lactantius ibidem: *Alij prae nimia timiditate plus ausi sunt quàm jubebatur*.

GRATIFICARI VOLENTES) Idem ibidem: *Nonnulli ut placerent, & hoc officio viam sibi ad altiora munirent*.

APOLLINEM MILESIVM) Hanc historiam narrat Eusebius in libro secundo de vita Constantini cap. L. sed non explicat ad cujus Apollinis templum pertineat. Tradit Pausanias in Arcadicis Xerxem Darij filium Milesiis ademisse aeneum Apollinem qui in Branchidis fuerat, quem multis post annis Seleucus iisdem remisit. Branchidae porrò locus erat in agro Milesio supra Panormum portum, celebris Apollinis oraculo quem Iones & Æoles olim consulere solebant, ut ex libro primo Herodoti observat Henricus Valesius ad Ammianum Marcellinum pag. 382. Lactantius lib. VII. institut. cap. XIII. *Polytes quidam consuluit Apollinem Milesium*. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XVII. *Meandrius scribit Milesios ἀπόλλωνι οὐλίῳ salute sua immolare*.

VT DIV. RELIG. INIMICVS) nimirum justos viros in terris degentes, id est Christianos, obstare sibi quo minùs vera praediceret, atque idcirco falsa ex tripode oracula reddi, ut docet Eusebius in libro secundo de vita Constantini. Quae verba transcripsit & sua fecit auctor actorum sancti Georgij martyris apud Surium.

CAP. 12. AD SEPT. KAL. MART.) Rectè. Hoc enim die signantur Terminalia in veteri Kalendario Romano quod editum est tempore Constantini, & ab Hervvarto & Bucherio factum publici juris. Sanctus Augustinus lib. VII. de civitate Dei cap. VII. *Terminalia mense Februario celebrari dicunt cum sit sacrum purgatorium quod vocant februum*. Dies igitur primus istius persecutionis, quod notandum est, fuit VII. Kalendas Martias, ipso Terminalium die. quod probatur etiam ex capite XLVIII. ut illic observabitur.

AGENTIB. CONS. SENIB. AMB.) id est, Diocletiano & Maximiano Herculio, quos anno Christi CCCIII. Consules VIII. & VII. fuisse constat. Haec porrò verba certo indicant tempus istius persecutionis, de quo tanta contentione inter se digladiantur viri docti. Nam Onuphrius, Baronius, Petavius, ne singulos commemorem, contendunt eam cœpisse anno Christi trecentesimo secundo, Scaliger, Valesius, & alij multi, anno sequenti. quorum opinionem esse veram probat hic locus Lactantij. Nam praeterea apparet ex capite XVII. ista contigisse paulo ante quam Diocletianus Romam pergeret. Atque certum est eum Romam profectum esse anno decimo nono imperij sui exeunte, ibique triumphasse de Narseo Rege Persarum, ut recte notat Iosephus Scaliger ad Chronicon Eusebij. Praeterea Lactantius infra cap. XLVIII. historiam illius persecutionis colligens, cum dixisset edictum Constantini & Licinij pro Christianis, quo pax data est Ecclesiae, propositum fuisse Nicomediae die Iduum Iuniarum Constantino & Licinio ter Consulibus, ait ab eversa Ecclesia Nicomediensi usque ad restitutam fuisse annos decem, menses plus minus quatuor. Atqui si à die septimo Kalendas Martias anni CCCIII. (quo diruta est Ecclesia Nicomediensis) usque ad diem Iduum Iuniarum anni CCCXIII. colligas, invenies ab eversa Ecclesia illa usque ad restitutam fluxisse annos decem, menses tres, dies novendecim. Denique persecutionem cœpisse anno CCCIII. hinc etiam probari potest quod Eusebius lib. VIII. cap. XVI. ait eam post octavum annum aliquantisper remittere cœpisse. Nam si tempora numeres à festis paschalibus anni CCCIII. usque ad mensem Aprilem anni CCCXI. quo Galerius Maximianus in extremis agens persecutionem quiescere jussit, facile reperies annos octo integros effluxisse ab initio persecutionis & initium noni fuisse. Itaque remittere cœpit post annum octavum, ut observavit Eusebius. Quare argumenta quae Petavius in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXII. adducit ex Sulpitio Severo ut probet persecutionem cœpisse anno CCCII. infirma esse constat, cum eo fundamento nitantur quod ea desierit anno CCCXII. quam certum est nonnisi anno demum sequenti conquievisse.

SIMVLACRVM DEI QVÆRITVR) Nimirum ut inter paganos, qui non putabant templa esse posse sine simulacris. Et tamen Plinius lib. II. cap. VII. dixerat: *Effigiem Dei formamque quaerere, imbecillitatis humanae reor*. Simulacris itaque carebant Ecclesiae Christianorum, ut pluribus observat Desiderius Heraldus ad librum sextum Arnobij. Vide etiam Casaubonum in Notis ad Alexandrum Severum Ælij Lampridij.

SCRIPTVRÆ INCENDVNTVR) Narrat ista Eusebius lib. VIII. hist. eccles. cap. II. ac plures alij quos supervacaneum esset commemorare. Res enim est notissima. Hinc natum contumeliosum traditoris vocabulum adversùs eos qui metu pœnarum libros divinos tradiderant judicibus imperialibus. Qua de re consulendi in primis Africani scriptores, praecipuè vero Donatista ille qui descripsit acta sanctorum martyrum Saturnini, Dativi, & sociorum. Neque interim omittenda gesta purgationis Caeciliani Episcopi Carthaginensis & Felicis Episcopi Aptungitani.

POSTRIDIE) id est, sexto Kalendas Martias. Hoc igitur die propositum est Nicomediae edictum Diocletiani & Maximiani adversùm nostros, cœpta jam persecutione. Verum Eusebius lib. VIII. cap. II. scribit propositum fuisse mense Martio, appetente die festo dominicae passionis; & auctor Chronici Alexandrini propositum ait die XXV. Martij, ipso die Paschae. Ista vero sic conciliari posse mihi videntur ut primo quidem edictum illud propositum fuerit Nicomediae, velut in civitate regia, VI. Kalendas Martias, deinde missum ad ceteras imperij civitates, mense quidem Martio propositum in eo loco ubi tum Eusebius habitabat, in Palaestina mense Aprili, Alexandriae vel alibi ipso die Paschae. CAP. 13.

CARERENT OMNI HONORE) Ista sic expressit Ruffinus apud Eusebium lib. VIII. cap. II. *Si quis inter nostros alicujus honoris praerogativa muniretur, sublata hac maneret infamis*.

LIBERTATEM NON HABERENT) Haec apertius explicantur ab Eusebio lib. VIII. cap. II. secundùm interpretationem Ruffini. Reliqui enim interpretes sensum legis non satis feliciter assecuti sunt. Sic ergo habet Ruffinus. *Si quis servorum permansisset Christianus, libertatem consequi non posset*. Primum enim pœnæ constitutae sunt adversùs honoratos, tum adversus plebem, postremo adversùs servos; quibus adempta omnis spes libertatis, si permansissent in professione religionis Christianae. Vt constet falli virum alioqui eruditissimum Henricum Valesium, qui in Notis ad Eusebium pag. 164. ait hanc Ruffini interpretationem ferri non posse. Longiùs etiam aberravit Nicephorus Callistus, qui lib. VII.

cap. III. ita intellexit hunc locum edicti ut putaverit servis libertatem datam esse qui Christianismum abjurarent.

QVOD EDICTVM QVIDAM) Ex silentio Lactantij, qui tum Nicomediae erat, satis datur intelligi ignotum fuisse nomen istius hominis, quia haud dubie de plebe erat. Nam si fuisset vir illustris & secularium honorum praerogativa conspicuus, ut eum describit Eusebius, qui ita vel fando audiverat vel ex traditione majorum acceperat, ejus nomen neque ignorasset Lactantius neque tacuisset, & ad Eusebium quoque pervenisset. Intererat quippe rei publicae Christianae ut nomen illius viri cunctis Ecclesiis innotesceret qui magnum illud facinus fuerat ausus. Quare suspecta mihi valde sunt quae in vetustis quibusdam martyrologiis leguntur ad diem septimam mensis Septembris; ubi descriptis Ruffini verbis Eusebium interpretantis, haec facta dicuntur a quodam beato Ioanne. Nam cum ex Lactantio & Eusebio certo colligatur virum hunc statim productum, statim morti traditum fuisse, adeoque expirasse exeunte Februario, quomodo fieri potest ut natalis ejus dies incidat in mensem Septembrem, tam procul ab initio persecutionis? Ac sane licet illorum martyrologiorum auctoritas apud me vacillet, assentiri tamen non possum clarissimo viro Godefrido Henschenio, qui tomo tertio Februarij pag. 107. contendit hanc historiam intelligi debere de sancto Georgio martyre, quem passum ait Nicomediae anno Christi CCCIII. die XXIII. mensis Aprilis, instante dominicae & salutiferae passionis solennitate. Praeterquam quod enim certum est persecutionem cœpisse exeunte Februario, & eum qui edictum diripuit ac conscidit, eodem mense extinctum fuisse, duobus videlicet mensibus ante diem vigesimam tertiam mensis Aprilis, acta illa sancti Georgij, quae Henschenius edidit, non id dicunt, & tot fabulis ac portentosis narrationibus plena sunt ut plane constet nihil boni sanique ex illis posse colligi. Vna Alexandrae Imperatricis historia, quae cum Christiana esset, capite damnata dicitur à Diocletiano, ipso proferente sententiam, historia est quae omnia poetarum figmenta superat, cum certum sit, ut dicemus paulo post, nullam aliam Diocletianum toto principatus sui tempore conjugem habuisse quam Priscam. Praeterea cum ipse Henschenius scribat Pascha incidisse anno CCCIII. in diem XVIII. Aprilis, & dominicam passionem in diem decimam sextam, planum est hanc historiam non posse intelligi de sancto Georgio: qui si passus fuit anno quo Pascha incidit in diem XVIII. Aprilis, ut vult Henschenius, certe passus non est imminente solennitate Paschali, sed post transactos dies festos. Atqui hoc erat validius Henschenij argumentum sumptum ex praefatione libri Eusebiani de martyribus Palaestinae, ubi scriptum est edicta de destruendis Ecclesiis & comburendis sacris codicibus proposita fuisse in Palaestina mense Aprili; cum salutaris passionis dies immineret. Quod ut verum esse potest ratione Palaestinae, falsum est ratione Nicomediae, ubi certum est edictum fuisse propositum VI. Kalendas Martias, postridie Terminalium.

ET SI NON RECTE) Ruffinus apud Eusebium lib. VIII. cap. V. *calore nimio fidei ignitus*, tamquam reprehenderet imprudentem & intempestivum illius ardorem pro fide Christi.

VICTORIAS GOTHOR. ET SARMAT.) Quia Imperatores se in titulo edicti vocabant Gothicos & Sarmaticos, ut in veteri inscriptione quam refert Cuspinianus in libro de Caesaribus pag. 135. In titulo autem edicti posita fuerunt non solum nomina Diocletiani & Maximiani Imperatorum, sed etiam Constantij & Galerij Maximiani Caesarum; ut facile colligi potest ex historia passionis sanctorum martyrum Saturnini, Dativi, Felicis, & sociorum, & ex martyrio sanctarum Agapes, Chioniae, & Irenes.

LEGITIME COCTVS) Modus coquendi Christianos vivos explicatur infra cap. XXI. Legitime autem coctum dixit, quia coctus erat secundum leges quas Augusti tulerant; sicut lib. V. institut. cap. XI. legitima sacra vocat ea quae secundum veterem morem fiebant, quia mos vim legis obtinet. Eadem ratione dixit lib. VI cap. IX. injurias hostibus legitime inferri, scilicet postquam, servato belli jure, bellum per legatos denuntiatum & indictum est. Fallitur enim heic vehementer Iosephus Isaeus, qui vocem *legitime* ironice positam putat hoc loco esse, quia videlicet non intellexit veram ejus significationem.

CVM ADMIRABILI PATIENTIA) Verba sunt Ruffini interpretantis & explicantis Eusebium. *Continuo omni in eum crudelitatis genere desævientes, ne hoc quidem saltem efficere quiverunt ut eum mæstum aliquis videret in pœnis, sed læto atque hilari vultu, cùm jam viscera in suppliciis defecissent, spiritus tamen lætabatur in vultu. Ex quo tortores sui gravius cruciabantur, quod omnia suppliciorum genera consumebant in eum quem ne tristem quidem ex his reddere poterant.*

SVBIECIT INCENDIVM) Eusebius lib. VIII. cap. VI. agens de hoc incendio, nescire se fatetur quo casu excitatum fuerit. Alij palatium fulmine ictum conflagrasse scribunt, ut Constantinus ad sanctorum cœtum cap. XXV. Cap. 14

OMNES SVOS PROT. PRAC.) In veteri codice legitur, *omnes suos protinus cepit*. Nos emendavimus.

DATA POTESTATE) Lactantius lib. V. institut. cap. XI. de hac ipsa persecutione agens: *Accepta enim potestate pro suis moribus quisque sævit. Alii præ nimia timiditate plus ausi sunt quam jubebatur. Alij proprio adversus justos odio, quidam naturali mentis feritate, nonnulli ut placerent & hoc officio viam sibi ad altiora munirent. Aliqui ad occidendum præcipites extiterunt, sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.*

TORQVEBANT) Sic scriptum est in veteri libro; sed supra ultimam lineam, ut fere fit, appositum est signum quod ostenderet legendum esse *torquebantur*, manifesto sane errore. Atque hunc esse fontem plurimorum erratorum quae in vetustis auctoribus occurrunt nos sæpe deprehendimus in codicibus manuscriptis. Librarij enim primò describebant libros, qui deinde tradebantur emendatoribus. Isti vero frequenter bonam lectionem vertebant in malam per speciem emendationis.

ERANT CERTANTES) Lactantius in loco paulo ante laudato: *Itaque in excogitandis pœnarum generibus nihil aliud quam victoriam excogitant.*

FAMILIAM CÆSARIS) id est, Galerij. Hanc itaque placuit excipere, tamquam abominabile esset ullum scelus adversus Diocletianum suspicari de familia Cæsaris, & ne auctores incendij, qui ex domo ejus prodierant, detegerentur, si locus inquisitioni datus fuisset.

PROFECTIONE PARATA) Bellum ea tempestate nullum, quod sciam. Sed ita contumaciter & superbe egit homo vaesani ac ferocis animi ut hoc agendi modo Diocletianum vehementius impelleret ad excidium Christianæ religionis, quem videbat mollius hactenus tanto operi incumbere.

FILIAM VALERIAM) nuptam Galerio Maximiano Caesari, quae miseram vitam traduxit post mortem mariti, & miserabili morte cum matre periit sub imperio Licinij, ut docet Lactantius in fine hujus operis. Ex qua narratione pessumdatur omnino conjectura illustrissimi Cardinalis Baronij, qui ad annum CCXCIV. scribit filiam Diocletiani, quae conjugio juncta fuit Galerio Maximiano, haud diu post nuptias fuisse superstitem, cum nulla ejus memoria extet in antiquioribus monumentis, sed nec ex ea proles aliqua legatur esse suscepta. Addit deinde patrem, ut filiae defunctae memoriam consecraret aeternitati, Pannoniae partem ejus nomine institui atque cognominari voluisse; citatque in eam rem librum XIX. Ammiani Marcellini. Verum id non dicit Marcellinus, sed tantum eam Pannoniae partem ad honorem Valeriae Diocletiani filiae & institutam & ita cognominatam. Referam autem ipsa ejus verba. *Valeriam venit partem quondam Pannoniæ, sed ad honorem Valeriæ Diocletiani filiæ & institutam & ita cognominatam.* Porro nec institutam a Diocletiano nec cognominatam, sed à Galerio Maximiano, docet Aurelius Victor in libro de Caesaribus: *Provinciam uxoris nomine Valeriam appellavit.* His ita constitutis, tamquam certa essent, addit Baronius Diocletianum, cum Valeriae morte resoluta esset affinitas quae inter eum & Galerium contracta erat, quam in sua cognatione haberet gradu propinquiorem virginem, eam illi fœdere nuptiarum conjungere festinasse, Susannam nimirum filiam Gabinij germani Caij Papae; qui ambo Diocletiano sanguine conjuncti erant, utpote nati ex fratre ejusdem Diocletiani, ut patet ex actis ejusdem sanctae Susannae. Verum tota haec historia ruit ruente fundamento super quo posita fuerat, id est, morte Valeriae, quam diu supervixisse Galerio constat. Adeo autem peri-

Cap. 15

riculosi sunt magnorum virorum errores ut hic Baronij lapsus plerosque viros doctos secum traxerit, Odoricum Raynaldum, Joannem Bollandum, alios.

CONIVGEM PRISCAM) quae postea, vivo adhuc marito, in exilium cum filia Valeria projecta est à Maximino, & demum jussu Licinij capite plexa, ut docebit Lactantius in fine hujus operis. Sed heic se offert ingens difficultas. Nam in vetustis actis sanctae Susannae virginis, quae martyrium Romae consummasse scribitur sub imperio Diocletiani, mentio est Serenae Augustae uxoris ejusdem Principis, quae occulte Christiana erat, & sancta dicitur in vetustis martyrologiis, ubi dies natalis ejus consignatus est ad diem XVII. Kalendas Septembres. Gravis sane difficultas, si de actorum illorum veritate & auctoritate constaret. Sed cum illa multa eaque magna suppositionis indicia habeant, tum ex hoc sane capite falsa esse probantur quod Serenam uxorem Diocletiani fuisse volunt. Quippe ostensurus sum Diocletiano nullam aliam toto principatus sui tempore uxorem fuisse quam Priscam. Etenim si ea mater Valeriae fuit, ut sane fuit, necesse est eam Diocletiano nupsisse antequam is fieret Imperator, id est, ante annum Christi CCLXXXIV. cum Valeria Galerio Maximiano juncta matrimonio sit anno CCXCIII. aetatis suae ut minimum duodecimo. Vixisse autem tum Priscam matrem ejus hinc certo colligitur quod diu postea superstes fuit & anno tantum CCCXIII. extincta est post victoriam quam Licinius reportavit de Maximino. Haec monumenta non senserat illustrissimus annalium ecclesiasticorum conditor Cardinalis Baronius, & tamen suspicabatur futuros qui eam de Serena Augusta historiam in dubium revocarent, quod nulla penitus de ea mentio alibi habeatur, neque apud scriptores ethnicos, neque in antiquis inscriptionibus; ac tamquam ei difficillimae quaestioni finem imposuisset, interrogat litteratulos, si his displiceat nomen Serenae Augustae, ut dicant quonam alio nomine Diocletiani conjux Augusta ab antiquioribus dicta inveniatur, & cum non invenerint, non faciant de nomine controversiam. Satisfactum est igitur cumulatissime interrogationi ejus. Rejecta itaque suppositititia illa Diocletiani uxore, videamus an Eleutheria, quam vir clarissimus Hadrianus Valesius in defensione disceptationis suae de Basilicis uxorem Diocletiani fuisse collegit ex vita Vigilij Papae quae extat in gestis pontificalibus quae vulgo tribuuntur Anastasio Bibliothecario, vere Diocletiani uxor fuerit. Venerat Vigilius Constantinopolim ex praecepto Iustiniani & Theodorae; & cum ad ea cogeretur quae facere nolebat, ait: *Vt video, non me fecerunt venire ad se Iustinianus & Theodora piissimi Principes; sed hodie scio quod Diocletianum & Eleutheriam inveni*. Ex hoc itaque loco collegit vir ille clarissimus Eleutheriam Diocletiani uxorem fuisse, quod certum sit illic comparationem institui inter Iustinianum & Diocletianum, & inter Theodoram Iustiniani conjugem & Eleutheriam, propterea Diocletiani uxorem. Verum ex argumentis quae adversus Serenam allata sunt efficitur etiam Eleutheriam, sive Lutheriam, ut est in vetustissimo codice MS. 417. bibliothecae Colbertinae, aut Leuterem, quo modo scriptum legitur in codice 733. bibliothecae regiae, non fuisse uxorem Diocletiani, cum certum sit, ut antea dixi, nullam aliam eum uxorem habuisse quam Priscam toto principatus sui tempore. Erravit ergo Vigilius in historia, aut corruptus in hoc loco est gestorum pontificalium liber. Sane in codice 736. ejusdem bibliothecae Colbertinae ita habetur: *Sed hodie scio quod Diocletianum & Decium vel Leutherium inveni*. Iam ergo femina illa in virum mutata est. Porro ex his quae hactenus dicta sunt de Serena & Eleutheria facile colligere quivis potest quae fides adhibenda sit historiae sancti Georgij martyris, in qua scriptum est Alexandram Imperatricem Diocletiani conjugem, viso quodam insigni miraculo in persona martyris perpetrato, veritatem agnovisse, id est, Christi fidem esse amplexam. Haec nimirum est Alexandra, Diocletiani conjux, mater conjugis Maximiani; ut refertur in vita ejusdem Georgij, cujus fragmentum in tomo tertio Aprilis pag. 103. edidit Godefridus Henschenius. Eandem defunctam, ab inferis oratione sola ejusdem Georgij revocatam tradit Nicephorus Callistus lib. VII. cap. XV.

EVNVCHI NECATI) & inter hos Petrus, cujus

martyrium describit Eusebius lib. VIII. cap. VI. Item Indes, ut produnt acta martyrij ejus.

AD EXVSTIONEM RAPTI) Confirmat ista Eusebius ibidem, scribens imperiali jussu quotquot Nicomediae erant Dei cultores, acervatim cum suis familiis, alios gladio, alios flammis consumptos periisse.

MARI MERGEBANTVR) Eusebius ibidem: *Alios quoque innumerabiles vinctos & scaphis impositos carnifices in profundum mare projecere*. Idem in libro de martyribus Palaestinae cap. VI. narrans martyrium Agapij, ait illum appensis ad pedes ejus lapidibus medio mari submersum esse.

HOMO NON ADEO CLEMENS) Herculium Maximianum fuisse hominem asperum, crudelem, ac inhumanum tradunt vetusti scriptores. Eutropius lib. IX. *Herculius autem propalam ferus, & incivilis ingenij, asperitatem suam etiam vultus horrore significans*. Item lib. X. *Vir ad omnem asperitatem saevitiamque proclivus, infidus, incommodus, civilitatis penitus expers*. Etiam Diocletianus, qui summum imperium cum eo communicaverat, ejus asperitatem reprehendere solitus erat, ut docet Flavius Vopiscus in D. Aureliano. Vide etiam Iulianum Imperatorem in libro de Caesaribus.

PARIETES DIRVI PASSVS EST) Contra Eusebius lib. VIII. cap. XIII. aperte scribit Constantium neque Ecclesiarum aedes (sive conventicula, ut heic dicit Lactantius, itemque Ruffinus in versione hujus loci Eusebiani) subvertisse, nec quicquam adversus nostros esse molitum.

VERVM DEI TEMPLVM) id est, hominem Christianum. Lactantius lib. V. institut. cap. VIII. *cujus templum est, non lapides, aut lutum, sed homo ipse, qui figuram Dei gestat, quod templum non auro & gemmarum donis corruptibilibus, sed aeternis virtutum muneribus ornatur*. Idem lib. VI. cap. XXV. *Non templa illi congestis in altitudinem saxis extruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore*. Et infra: *Secum denique habeat Deum semper in corde suo consecratum, quoniam ipse est Dei templum*. Idem lib. II. cap. II. & lib. VI. cap. X. ait hominem esse Dei simulacrum.

Cap. 16.

PRAETER GALLIAS) Libellus precum Constantino M. oblatus à Donatistis apud Optatum Milevitanum lib. I. *Rogamus te, o Constantine optime Imperator, quoniam de genere justo es, cujus pater inter ceteros Imperatores persecutionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis est Gallia, petimus ut e Gallia nobis judices dari praecipiat pietas tua*. Galliae ergo fuerunt immunes ab hac persecutione, quod illic imperaret Constantius benignissimus Imperator, & qui, ut Eusebius tradit, persecutionis adversum nos concitatae expers omnino fuit, & cultores Dei sub ipsius imperio degentes ab omni noxa & injuria immunes servavit, ac neque Ecclesiarum aedificia subvertit, nec novi quicquam adversus nos statuit. Quin & Eutropius in initio libri decimi dicere videtur Gallicum sanguinem non fuisse fusum in hac persecutione. Loquens enim de Constantio, ita ait. *Hic non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam & Maximiani sanguinariam temeritatem imperio ejus evaserant*. Sed adversus haec reclamant historiae nonnullarum Galliae civitatum ac provinciarum, quae suos martyres hac persecutione ad Deum translatos praedicant, ita ut vix ulla civitas fuerit intra Gallias quae tum non dicatur maduisse sanguine Christianorum. Ista sic conciliari possunt, initio quidem Gallias a persecutione non fuisse prorsus immunes, occupato videlicet Constantio contra barbaros, (ut illustrissimus Episcopus Monspeliensis Franciscus Bosquetus ait in libro quarto historiarum Ecclesiae Gallicanae cap. II.) ac pro consuetudine & solito gentilium furore multos Christianos in Galliis caesos fuisse. Confirmat haec Eusebius in fine libri de martyribus Palaestinae. *Nam qua ulterius sita sunt regiones*, inquit, *Italia videlicet tota & Sicilia, Gallia quoque, & quacumque ad occasum solis porriguntur, Hispania, Mauritania, & Africa, cum vix duobus primis persecutionis annis integris furorem belli experta essent, divini numinis praesentissimum auxilium & pacem brevi sunt consecuta*.

TRES BESTIAE) id est, Diocletianus, Maximianus Herculius, & Galerius Maximianus. Perstat itaque Lactantius in sententia, & Constantium Galliis imperantem non ponit in numero persecutorum.

FLACCINVM PRAEFECTVM) Bithyniae, in qua praesidatum gessit Hierocles antequam praefecturam Ægypti, qua eum ornatum fuisse in annotationibus ad Eusebium pag. 177. docet Henricus Valesius, administraret. Crudelem autem fuisse Flaccinum hinc colligitur quod eum Lactantius vocat non pusillum homicidam. Eadem tempestate vixit Flavianus Praefectus Ægypti, cujus mentio extat in Menologio Graecorum ad diem octavam Julij, quod editum est ab Henrico Canisio in tomo secundo lectionis antiquae.

HIEROCLEM) Hic locus confirmat conjecturam illustrissimi Cardinalis Baronij, qui sequentia Lactantij verba, quae nos descripturi sumus ex libro quinto divinarum institutionum, existimaverat esse intelligenda de Hierocle. Fuit autem Hierocles Praeses Bithyniae, uti jam dictum est, & multam carnificinam de Christianis exercuit.

AVCTOR ET CONSILIARIVS) Lactantius lib. v. institut. cap. II. *Alius eandem materiam mordacius scripsit, qui erat tum e numero judicum, & qui auctor in primis facienda persecutionis fuit.*

PRISCILLIANVM) Bithyniae Praesidem, ut legitur in Menologio Graecorum ad diem XII. mensis Junij. *Eodem die sancta martyris Antonina. Apud Nicaam Bithynia, Diocletiano & Maximiano Imperatoribus, Priscilliano Praside, Antonina in Christiana fidei confessione constanter perseverans, demum gladio percussa, martyrio coronata est.* Eadem habentur in Martyrologio Romano.

ZABVLVM) id est, diabolum. Sic apud Commodianum lib. II. cap. XVII. *cuncta de zabuli pompa.* & cap. XVIII. *aut tota zabuli pompa.* Et lib. I. cap. XXXV. *Zabolicam legem omnes omnino vitate.* Rursum libr. II. cap. XXXI. *Germine zabolico ut faciatis turbe pronate.* Referimus autem haec loca juxta fidem veteris codicis. Nam editio diversa est. Nihil vulgatius quam zabuli vox in antiquis libris. Eadem ratione scribebant *Zaritorum* pro *Diaritorum*, ut in collatione prima Carthaginensi cap. 139. Quod cum non animadverteret Papirius Massonus, heic pro *Hipponensium Zaritorum*, quae est vera lectio, scripsit *Hyppensis Zaritorensis*. quam lectionem retinuit etiam Petrus Pithœus in sua editione collationis Carthaginensis. Quare in veteri Notitia Africae quam Sirmondus edidit, & post eum Chifflетius, pro eo quod illic legitur, *Marianus Hippzaritensis*, scribendum est *Marianus Hipponensium Zaritorum*, id est, Diaritorum sive Diarrhytorum, ut apud Plinium lib. v. hist. naturalis cap. IV. Sic etiam apud Commodianum Zacones pro Diaconibus.

TRIVMPHASTI) Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVI. *Postremo etiam mortem suscipere non recusavit, ut homo illo duce subactam & catenatam mortem cum suis terroribus triumpharet.*

ADVERSARIVM VICISTI) Cyprianus epist. VII. ad Rogatianum & ceteros confessores: *Quantum dolemus ex illis quos tempestas inimica prostravit, tantum latamur ex vobis, quos diabolus superare non potuit. Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem caritatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti & perseveranti virtute teneatis.*

IOCVNDVM SPECTACVLVM) Cyprianus epist. IX. *O quale illud fuit spectaculum Domino, quam sublime, quam magnum, quam Dei oculis sacramento ac devotione militis ejus acceptum!*

ELEPHANTOS) Nam & elephantos ad currum junxerunt antiqui, ut patet ex Lampridio in vita Antonini Heliogabali & ex aliis locis. Auctor est Flavius Vopiscus in triumpho quem D. Aurelianus egit de Zenobia & Tetrico, elephantos viginti praecessisse. Joannes Abbas Biclarensis ad annum IX. Justini Imperatoris adnotat Justinianum Ducem Romanae militiae XXIV. elephantos Constantinopolim direxisse pro triumpho qui de Persis devictis agendus erat. Vide Sirmondum in Notis ad panegyricum Anthemij apud Sidonium, & Bulengerum in libro de triumphis cap. XXI.

DOMINATORES DOMINANTVR) passiva significatione, ut apud Ciceronem in libro primo officiorum: *O domus antiqua, heu quam dispare dominare domino!* Virgilius in secundo Æneidos: *multos dominata per annos.*

DESIIT PROVOCARE) Emissus est Donatus e carcere extremis Galerij Maximiani temporibus, ut legitur infra cap. XXXV.

FELICITAS AB EO RECESS.) nimirum à Diocletiano, quem per totos viginti annos imperij fuisse felicem produnt antiqui historiarum scriptores. Neque opus est referre testimonia singulorum. Sufficiet unicus auctor panegyrici Maximiano & Constantino dicti in nuptiis Faustae. Sic ergo ille. *Sed profecto exegit hoc ipsa varietas & natura fortunae, cui nihil mutare licuerat dum vos imperium teneretis, ut illa viginti annorum continua felicitas intervallo aliquo distingueretur.*

Cap.

PERREXIT ROMAM) Diocletianus, duabus de causis, ut vicennalia celebraret, & triumphum ageret de Narseo Rege Persarum ante aliquot annos victo. Hoc enim anno actus est triumphus, non autem anno decimo octavo imperij, ut putavit Henricus Valesius, qui propterea cum triumpho conjunxit vilitatem annonae quam Imperatores jussisse docent Fasti Idatiani, tamquam id ab eis post triumphum constitutum esset in gratiam populi Romani. Recte igitur Scaliger in animadversionibus ad Chronicon Eusebij adnotat triumphum à Diocletiano & Maximiano actum anno vicesimo imperij, aliquot mensibus antequam purpuram deponerent. Sed postremum illud falsum. Nam retinuerunt adhuc imperium fere per sesquiannum, ut postea videbimus. Porro triumphum actum esse tempore vicennalium, quod nobis incumbit probandum, patet ex capite decimo Lactantij: ubi, post narratam victoriam de Persis, ait Diocletianum in orientem profectum, & annum illic egisse qui persecutionem antecessit, deinde hyematum venisse in Bithyniam, ac tum quidem captum consilium destruendarum Ecclesiarum, & mense Februario sequenti cœptam persecutionem. Igitur certum est Diocletianum non fuisse Romae anno XVIII. imperij sui, quo eum triumphasse contendit Valesius secutus Eusebium, quem propterea reprehendit Iosephus Scaliger. Sane, quod negari non potest, in vulgatis Chronici Eusebiani editionibus & in plerisque antiquis exemplaribus triumphus ille notatur in anno XVIII. Diocletiani. Verum in vetustissimo & optimo codice Colbertino, & in aliis antiquis quos Pontacus vidit, ponitur in anno XIX. sed praepostero ordine, cum antecedat historiam persecutionis. Quae fuit occasio errandi clarissimo Valesio. Probabile autem est dilatum tamdiu à Diocletiano triumphum de Persis ut eum conjungeret cum festis vicennalium & ea sic faceret clariora atque celebriora. Nunc referenda sunt Eusebij verba. *Diocletianus & Maximianus Augusti insigni pompa Roma triumpharunt, antecedentibus currum eorum Narsei conjuge, sororibus, liberis, & omni prada qua Parthos spoliaverant.* Eadem habet Eutropius in fine libri noni, ubi ait Diocletianum & Herculium deposuisse purpuram *post triumphum inclytum quem Roma ex numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narsei conjuges sororesque & liberi ante currum ducti sunt.* Sed emendandus heic est Eutropius ubi de conjugibus Narsei ante currum ductis loquitur. Quippe Sextus Rufus in duobus locis & Eusebius in Chronico, qui accepisse videtur ex Eutropio, de una tantum Narsei uxore loquuntur. Igitur, Diocletianus in oriente fuit anno CCCII. eoque exeunte venit Nicomediam; ineunte anno CCCIII. cœpta persecutione, Romam postea profectus est ut triumphum ageret & vicennalia celebraret.

VICENNALIVM DIEM) Haec agenda erant ineunte anno vigesimo imperij; & non uno solum die agebantur, sed continuatis diebus, ut patet etiam ex his quae de Romano martyre narrat Eusebius in libro de martyribus Palaestinae. Ad ista Diocletiani quod attinet, certum est ea Romae celebrata fuisse per mensem integrum, cum Lactantius dicat illum iis solemnibus celebratis, impatientem & aegrum animi prorupisse ex urbe, & tredecim dies tolerare non potuisse ut Romae potius quam Ravennae procederet Consul. Porro Diocletianum eo ipso anno vicennalia celebrasse quo cœpta est persecutio adversus Christianos, vel hic locus evincit. Celebrata autem fuerunt eo anno quo ipse consulatum octavum agebat. Nam prorupit ex urbe paucis diebus ante Kalendas Ianuarias, quibus nonus consulatus illi deferebatur.

XII. KAL. DECEMB.) Quoniam imperium Diocletiani fundus est istius historiae, res postulare videtur ut ejus initia brevi sermone constituamus, ut finis tandem imponatur dissidiis quae ex ea occasione emerserunt

runt inter viros doctos. Ac de anno sane quo is ad remp. administrandam accessit non arbitror ambigi nunc posse, cum eum fuisse annum Christi CCLXXXIV. luculenter probaverit in libro XI. de doctrina temporum cap. XXX. vir istarum & multarum aliarum rerum peritissimus Dionysius Petavius. Denique si persecutio adversus Ecclesiam commota est anno Christi CCCIII. ut certum faciunt plurima loca istius Lactantianae lucubrationis, quae nos supra retulimus, commota autem sit anno imperii Diocletiani XIX. ut omnes consentiunt, negari non potest principatum ejus incipere ab anno CCLXXXIV. exeunte. Major itaque difficultas est in constituendo die quo factus est Imperator. Ante Petavium persuasum erat hominibus eruditis illum Palilibus ipsis id est XI. Kalendas Maias à militibus Imperatorem esse sublatum. quam sententiam, ut falsam, merito refellit idem vir eruditissimus, & addit. *Resipiscant itaque deinceps Chronologi omnes, & hanc de primo Diocletianei imperii die ὑπόληψιν tam levi imo nullo argumento suffixam dediscant ac meliora commutent. Gratia vero Alexandrino illi Chronico debentur, cujus auctor ex actis publicis diem nobis designat quo primum Chalcedone Diocletianus Imperator est appellatus, nimirum XV. Kalendas Octobres.* Si Petavius nunc viveret, certus sum eum, ut erat veri amantissimus, gloriam constitutae illius diei, quam falso tribuit auctori Chronici Alexandrini, redditurum Lactantio, & XV. Kal. Octobres mutaturum in XII. Kal. Decembres. quem diem Lactantius docet fuisse natalem imperii Diocletiani, quo vicennalia Romae celebraturus erat. Atque eo modo solvitur difficultas quam Valesius in annotationibus ad Eusebium pag. 175. indicavit, nimirum ex eo quod Eusebius dicit Romanum die XVII. Novembris martyrium consummasse, cum Diocletiani vicennalia agerentur, cum si illud verum est, sequi videatur primum diem imperii Diocletiani incidere in mensem Novembrem, non autem in Septembrem ut tradit auctor Chronici Alexandrini. Incidit itaque in mensem Novembrem, sed posterius die decima septima ejusdem mensis.

LIBERT. P. R. FERREN. POTERAT) immoderatam videlicet, eo acriorem quod intermissa erat. Magnam enim vero oportuit fuisse populi Romani petulantiam & loquendi libertatem, quae Diocletianum, satis bonum alioqui Principem, si persecutionem adversus nostros motam excipias, coegerunt urbem relinquere sic praecipitanter. Eadem licentia Constantinum etiam movit ut Romam relinqueret & sedem imperii alio transferret, ut in libro secundo historiarum suarum narrat Zosimus. Quamquam alia causa transferendi imperii habetur in Donatione Constantini.

PRORVPIT EX VRBE) XIII. Kalendas Ianuarii, post terminata vicennalia. Nam vicennalium festa duraverunt per mensem integrum, ut jam diximus.

NONVS CONSVLATVS) Haec etiam evincunt persecutionem excitatam esse anno Christi CCCIII. cum nonum consulatum Diocletiano destinatum fuisse dicat ad Kalendas Ianuarias quae proximae post commotam persecutionem fuerunt. Nonus enim consulatus Diocletiani incidit in annum Christi CCCIV.

DEFERREBATVR) à senatu nimirum. Sed ista explicanda sunt. Nam certum est nominationem Consulum fuisse prorsus in potestate Imperatorum. Itaque senatus non designabat quidem Consules, sed eos declarabat, eis insignia consulatus tradebat, & sic quodam modo consulatum deferre ac tribuere videbatur. Ita nos docet Valerianus Imp. in oratione ad Aurelianum, qui postea fuit Imperator, apud Flavium Vopiscum: *Nam te Consulem hodie designo, scripturus ad senatum ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Haec enim Imperator non solet dare, sed à senatu, quando fit Consul, accipere.* Itaque Diocletianus sibi consulatum destinaverat in annum sequentem; & si mansisset Romae, ejus insignia pro more Consulum accepisset à senatu. Sed tredecim dies tolerare non potuit ut sumeret, propter nimiam populi Romani licentiam.

RAVENNAE) Discedens igitur Roma Diocletianus profectus est Ravennam, quà rectum iter est in Illyricum & Bithyniam.

PROCEDERET CONSVL) Ælius Lampridius in Heliogabalo: *Denique Kal. Ianuariis, quum simul tum designati essent Consules, noluit cum consobrino procedere.* Fasti Idatiani Diocletiano II. & Aristobulo: *His Coss. occisus est Carinus Margo, qui ipse anno cum Aristobulo Consul processerat.* Chronicon Alexandrinum pag. 641. *Diocletianus Imperator XV. Kalendas Octobr. Chalcedone renunciatus, V. Kalendas Octobres Nicomediam purpuratus intravit, & Kalendis Ianuariis Consul processit.* Antiquorum Consulum processio, ut ego quidem arbitror, & ut sunt omnia ferme initia, modesta erat & simplex. Postea vanitas & ambitio multa addidit, quae dein omnem modum excessere. Hinc illa querela Flavii Vopisci in D. Aureliano: *Vidimus proxime consulatum Furii Placidi tanto ambitu in circo editum ut non praemia dari aurigis sed patrimonia viderentur, quum darentur tunicae subsericae, lineae paragaudae, darentur etiam equi, ingemiscentibus frugi hominibus. Factum est enim ut jam divitiarum sit non hominum consulatus: quia utique si virtutibus defertur, editorem spoliare non debet. Perierunt casta illa tempora, & magis ambitione populari peritura sunt.* Profusa autem plurimorum liberalitas in editione consulatus varias extorsit Principum leges, quibus modum ponerent immensitati donorum, ut colligitur ex Novella CV. Iustiniani, qui processiones Consulum enumerat per annum septem, & statuit quomodo illae celebrandae sint. De munificentia ejusdem Iustiniani in editione primi consulatus sui vide Marcellinum Comitem.

PROFECTVS HYEME) Henricus Valesius in Notis ad Eusebium pag. 168. disputans adversùs Iosephum Scaligerum, qui contendit Diocletiani triumphum actum esse Romae anno imperii ejus vigesimo, aliquot mensibus antequam purpuram deponeret, adversùs eum inquam disputans Valesius ait istam opinionem ferri non posse, quod ex ea sequatur Diocletianum hiberno tempore triumphasse, & media adhuc hyeme ab urbe Roma profectum Nicomediam venisse. *Quorum neutrum probabile est*, inquit, *cum nec triumphi per hiemem agi solerent ab Imperatoribus Romanis, nec Diocletiani aetas ac valetudo tam longi itineris laborem hibernis mensibus sustinere valuerit.* Haec tamen, quae absurda visa sunt viro clarissimo, vera sunt, & ea pro veris agnovisset ipse si hanc Lactantii lucubrationem vidisset. Nam & certum est triumphum actum eodem tempore quo vicennalia, & Diocletianum Roma profectum hyeme, saeviente frigore, & dein Nicomediam venisse, non quidem ipsa hyeme, sed post aestatem sequentem. Neque verum est, quod paulo post subdit idem Valesius, morbum illum quo Diocletianus de statu mentis paululum deturbatus est, primum Nicomediae eum corripuisse paulo post excitatam ab eo persecutionem. Neque id dicit Constantinus. Is morbus eum corripuit post triumphum & vicennalia, cum in itinere esset, ut heic scribit Lactantius.

RIPÆ STRIGÆ) Aut mendum cubat in hoc loco, aut ripae strigae nomine intelligitur ora Propontidis circa Nicomediam.

CIRCVM DEDICARET) apud Nicomediam, quam vir aedificandi cupidissimus urbi Romae coaequare studebat.

ANNO P. V. REPLETO) id est, ut ego arbitror, XII. Kalendas Decembres. Sic enim postulat sensus. Sane postea Lactantius cum aliquo intervallo memorat Idus ejusdem mensis. Non deposuit ergo purpuram Diocletianus anno Christi CCCIV. ut placuit viris eruditissimis, sed altero post actum triumphum & celebrata vicennalia, id est, anno Christi trecentesimo quinto. Melius igitur Scaliger, qui in animadversionibus ad Chronicon Eusebii ait Diocletianum deposuisse purpuram aliquanto tardius quam vulgo censent viri docti, eo inter cetera argumento quod certum sit Diocletianum gessisse decimum consulatum, & dici non possit eum fuisse Consulem post depositam purpuram. Nam Cassiodorus ait Diocletianum & Maximianum deposuisse purpuram eo anno quo Diocletianus decimum & Maximianus septimum consulatum agebant. Quod etiam legitur in vetustissimo codice MS. bibliothecae regiae litteris uncialibus scripto, qui inscriptus est *Chronica Georgii Ambianensis Episcopi.* Quamquam, ut verum fatear, decimus ille Diocletiani consulatus mihi multum suspectus est, & valde huc inclino ut existimem conflatum esse per errorem ex illis verbis Fastorum, *Item Decies & Maximiano septimum.* quae referenda sunt ad Maximianum Herculium & Galerium Maximianum.

Ista

Ista tamen non impediunt quin abdicatio facta dicatur anno trecentesimo quinto, praesertim cum res eadem aliis adhuc testimoniis probetur. Nam cum Zosimus scribat à consulatu Chilonis & Libonis, quo Severus ludos seculares exhibuit, centum & unum annos effluxisse usque ad eum quo Diocletianus & Maximianus abdicaverunt, quem falsò notat incidere in Diocletiani IX. & Maximiani VIII. consulatum, & scriptorum omnium consensu ludi illi seculares anno Christi CCIV. celebrati fuerint, luce clarius est rem quae centesimo primo post anno gesta est, anno Christi CCCV. evenisse. Quod adeo verum est ut quum Ioannes Fridericus Hervvartus in capite CCXXX. suae chronologiae retulisset hunc Zosimi locum, in eaque sententia esset ut Diocletianum abdicasse anno CCCIV. censeret, centum & unum annos qui à ludis Severi usque ad annum abdicationis fluxerant sic interpretari coactus est ut utrumque extremum eo numero includi assereret, CCIV. nimirum & CCCIV. Videbat enim quod si inciperet ab anno CCV. ut par erat, numerus annorum centum & unius non congrueret cum anno abdicationis imperij, quam, ut dixi, putavit anno CCCIV. evenisse. At si scivisset eam sequenti tantum anno peractam, non redactus fuisset in has angustias. Porro abdicationem contigisse anno quo diximus probatur etiam ex capite XLVI. Lactantij, in quo ille scribit annum octavum nuncupationis Maximini cognomento Dazae completum fuisse Kalendis Maiis anni quo ille pugnam commisit cum Licinio: quae cum pugnata fuerit anno CCCXIII. consequens est Diocletianum abdicasse & Maximinum fuisse nuncupatum Caesarem anno CCCV. Kalendis Maiis.

CELARI MORTEM) ut fieri olim solebat post mortem Principum. Nam id de Augusto narrat Tacitus in libro primo annalium, de Constantino Ruffinus lib. I. cap. XI. historiae ecclesiasticae. Possunt inveniri etiam alia exempla. Sed ista tanti non sunt.

KAL. MARTIIS) anni sequentis, id est, anni trecentesimi quinti. Nam cum certum sit Diocletianum vicennalia celebravisse Romae anno CCCIII. & hinc digressum medio Decembri, Nicomediam pervenisse post aestatem anni CCCIV. & circum dedicavisse anno post vicennalia repleto, id est, mense Novembri, deinde ita aegrotasse ut mortuus crederetur Idibus Decembribus, manifestum est Kalendas Martias quae post Idus illas subsecutae sunt incidisse in annum CCCV. adeoque adhuc eo tempore Diocletianum fuisse Imperatorem. Sed paulo post eum visuri sumus cum Galerio deliberantem de abdicando imperio.

DEMENS FACTVS EST) Eusebius lib. VIII. cap. XIII. rectè hunc Diocletiani morbum cujus vi demotus est de mentis suae statu, accidisse ait post acta vicennalia & post motam adversùs nostros persecutionem. Rectè quidem. Sed idem tamen in eo castigandus est quod vicennalia ab eo expleta ait antè quam bellum inferret Christianis, cum ex Lactantio teste oculato constet motam primo persecutionem, vicennalia deinde acta exeunte anno. Meminit autem amentiae Diocletiani & Chrysostomus oratione in sanctum Babylam martyrem.

Cap. 18. EXEMPLVM NERVAE) qui senio gravis, ac ideo se contemni videns, Trajanum adoptavit, eodemque die in senatu Caesarem designavit, ut Xiphilinus tradit ex Dione. Eandem causam adoptionis affert Plinius in panegyrico: *O novum atque inauditum ad principatum iter! Non te propria cupiditas, proprius metus, sed aliena utilitas, alienus timor Principem fecit.* Et infra: *Vt dare posset imperium Imperator qui reverentiam amiserat, auctoritate ejus effectum est cui dabatur. Simul filius, simul Caesar, mox Imperator & consors tribunitiae potestatis.*

INDECENS ESSE) Heic incipit dialogus inter Diocletianum & Galerium, isto socerum urgente ad deponendum imperium, altero repugnante. Quod valde animadvertendum est. Hactenus enim existimavimus spontaneam fuisse Diocletiani abdicationem & longo tempore meditatam. quod certe evidentissime colligebatur ex vetustis auctoribus, qui vulgatas tantum historias scribebant, arcana rerum non noverant. At Lactantius, qui Nicomediam à Diocletiano fuerat accitus, qui frequens erat in palatio, melius totam hanc historiam scire potuit quam illi qui postea animum ad scribendas historias appulerant.

INHIAVERAT) In veteri codice legitur *invenerat*.

DISPOSITIONEM) formam constituendae seu regendae reipublicae. Recepta tum erat ea vox. Epistola D. Aureliani ad Flavium Arabianum apud Flavium Vopiscum: *Nunc tuum est officium, Arabiane jucundissime, elaborare ne meae dispositiones in irritum veniant.* Valeriani epistola ad Ragonium Clarum apud Trebellium Pollionem in triginta tyrannis cap. XVII. *Dispositionem Balistae prosequere. Hac in forma remp. vides.* Vide Lactantium lib. II. institut. cap. XVI. & lib. III. cap. VII. & X. & Iacobum Gothofredum ad titulum Codicis Theodos. *De proximis*.

DISPOSIT. CONSERVARI) ut quia ipse primus orbem Romanum in quatuor partes divisisset, quarum duas a duobus Augustis, reliquas duas à duobus Caesaribus in spem imperij allectis teneri instituerat, jam & ipse hanc dispositionem non immutans, sed custodiens, cederet imperio cum sene Maximiano, & se Constantiumque, qui tum Caesares erant, Augustos diceret, in istorum vero loco duos novos Caesares faceret. Daret exemplum posteris quo modo conservari oporteret immensum reipublicae corpus.

INTER DVOS CONCORDIAM) Proponebat tacite Galerius exemplum Diocletiani & Maximiani Herculij, qui per tot annos mira concordia imperium tenuerant, ut ostenderet rem non esse difficilem. Re autem vera res est difficillima concordia, praesertim ubi summa potentia est; recteque Tacitus in libro quarto annalium scribit potentiam & concordiam eodem loci esse vix posse. Idem lib. XIII. loquens de Seneca & Burrho rectoribus juventae Neronis Imperatoris adnotat, tamquam rem difficilem & extraordinariam, eos pari in societate potentiae fuisse concordes. Denique discordia quae postea fuit inter Constantinum & Licinium, qui Romanum imperium aequa potestate tenebant, probabit concordiam difficile servari inter duos Imperatores.

MINOR ET EXTREMVS) Infra cap. XX. *Nam Constantium, quamvis priorem nominari esset necesse, contemnebat.* Haec loca ostendunt priorem in adoptione locum datum esse Constantio, haud dubie propter nobilitatem generis, quod referebat ad Claudium Imperatorem. Sed de hoc postea.

ITA PLANE) Familiaris Lactantio phrasis. Lib. I. divinar. institut. cap. XI. *Ita plane. Nam cum idem neque virginibus neque maritatis unquam pepercisset.* Et lib. II. cap. II. *Ita plane: quemadmodum vulgus existimat mortuorum animas circa tumulos & corporum suorum reliquias oberrare.*

ILLOR. FILIOS NVNCVPARI) Æquum sane ac rationi consentaneum erat quod proponebat Diocletianus, ut filius Herculij Maxentius & Constantij filius Constantinus fierent Caesares, ne Principum filij privati viverent. Sed contra obtinuit pervicax Galerius, & alios Caesares fecit, praesente etiam Constantino.

NEQVE PATREM) Eadem de Maxentio referuntur in Epitome Victoris. *Is Maximianus* (Leg. *Maxentius*, ut patet etiam ex libro XI. historiae miscellae) *carus nulli unquam fuit, ne patri aut socero quidem Galerio.* Erat ille, ut vulgo scribitur, Herculij Maximiani filius. Sed tamen paulo ante in eadem Epitome ista leguntur. *Genuit ex Eutropia Syrsa muliere Maxentium & Faustam conjugem Constantini, cujus patri Constantio tradiderat Theodoram privignam. Sed Maxentium suppositum ferunt arte muliebri tenere mariti animum laborantis auspicio gratissimi partus coepti à puero.* Hanc enim ego lectionem merito, ut opinor, reliquis praefero. Historiam hanc confirmat incerti panegyricus Constantino dictus post victum Maxentium: *Vt enim omittam illa quae non decet comparari, quod erat ille Maximiani suppositus, tu Constantij pij filius; ille despectissimae pravitatis,* (Leg. *parvitatis*) *detortis solutisque membris, nomine ipso abusiva appellatione mutilato, tu quod sufficit dicere, tantus ac talis.*

TEMVLENTVM, EBRIOSVM) Fragmentum de Constantio Chloro & Constantino: *Severus Caesar ignobilis & moribus & natalibus, ebriosus, & hoc Galerio amicus.* Censuit enim auctor hujus fragmenti Galerium fuisse ebriosum, quem tamen alibi non facile reperias temulentiae accusatum. Sic ergo ille: *Galerius sic ebriosus fuit ut cum juberet temulentus ea quae facienda non essent, à Praefecto admonitus constituerit ne jussa ejus*

ali-

aliquis post prandium faceret. Confudit haud dubie auctor fragmenti Galerium Maximianum cum Galerio Maximino, quem narrat Eusebius lib. VIII. cap. XIV. temulentiae & crapulae eo usque obnoxium fuisse ut in compotationibus insaniret & fureret, & ea imperaret ebrius quorum postridie sobrium poenitebat. Et ita quidem verba Graeca Eusebij verterunt Christophorsonus & Valesius. At Ruffinus alium sensum his dedit, dicens Maximinum adeo temulentum fuisse ut insanus & mente captus vini furore putaretur, & ea ebrius fieri juberet quae die postera se jussisse nesciret. De eodem haec habentur in Epitome Victoris, quae magis congruunt cum interpretatione virorum clarissimorum. *Vini*, inquit, *avidior: quo ebrius, quaedam corrupta mente aspera jubebat, qui cum pigeret factum, differri quae praecepisset in tempus sobrium ac matutinum statuit*. Denique victus a Licinio, cum Tarsum profectus esset, neque ullum speraret refugium, angore & metu confugit ad mortem quasi ad remedium malorum, & prius se cibo interfit ac vino ingurgitavit, ut dicet infra Lactantius cap. XLIX.

EVM MISI AD MAXIMIANVM) Audax sane nimium fuit Galerius, qui nondum consulto Diocletiano, Severum miserat ad Maximianum ut ab illo fieret Caesar. Qui locus etiam ostendit quam praeceps & vaesanus fuerit Galerius, & quam parum libera ac spontanea Diocletiani abdicatio.

VT AB EO INDVATVR) purpura videlicet. quod erat insigne principalis fastigij. Itaque idem Severus ab Herculio postea victus ad Ravennam, *vestem & purpuram eidem a quo acceperat reddidit*, ut ait infra Lactantius cap. XXVI.

OSTENDENS DAIAM) sive Dazam, filium sororis Galerij, ob hoc ipsum Galerium Maximinum dictum in adoptione. Epitome Victoris: *Galerius Maximinus sorore Armentarij progenitus, veroque nomine ante imperium Daza dictus*.

IVSSERAT MAXIMINVM) In veteri codice & heic & fere semper legitur *Maximianum*, sueto Graecis Latinisque librariis errore ut Maximiani & Maximini nomina persaepe confundant. Quoniam vero certum est istum, non Maximianum, se Maximinum fuisse vocatum, nos ubique emendavimus, ne qua lectorem difficultas remorari posset.

19 PROCEDITVR KAL. MAIIS) anno Christi CCCV. ut diximus. Mendum itaque est apud Zosimum & in Fastis Idatianis, ubi ista contigisse dicuntur Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consf. die Kal. Aprilis. Alij abdicationem Imperatorum ponunt in die XI. Kal. Maij, ipsis Palilibus; Labbeus Kalendis Augusti, nescio quo auctore. Sed nunc neque de anno neque de die disputare fas est post tam luculentam & accuratam abdicationis istius historiam quam nobis exhibet Lactantius.

CONSTANTINVM O. INTVEB.) Ex hoc loco & ex pluribus aliis veterum scriptorum testimoniis probari potest Constantinum apud Diocletianum fuisse eo tempore quo ista agebantur. Quare necesse est mendum esse in fragmento de Constantio Chloro & Constantino pag. 472. ubi scriptum est Severum & Maximinum Caesares factos, *Constantino nihil tale noscente*. Ubi legendum est *Constantio*, absque quo & abdicatio facta & Caesares suffecti, ut docet Lactantius.

MAXIMIANVS IPSE) Galerius, cognomento Armentarius.

PVRPVRAM SVMPSERAT) Magni momenti sunt haec verba, neque leviter praetereunda. Signant enim locum ubi Galerius Maximianus adoptatus est à Diocletiano, nimirum prope Nicomediam. Quippe altum de ea re silentium est apud antiquos historiarum scriptores, nisi quod in Chronico Alexandrino scriptum est Maximianum Iovium & Constantium in consortium imperij adscitos esse Nicomediae. Sigonius in libro primo de occidentali imperio putat id factum esse in Illyrico. Sed errare illum evincit hic locus Lactantii. Rursum heic adnotandum est, Diocletianum & Maximianum, sicut uno eodemque die imperium deposuerunt, prior ad Nicomediam, alter apud Mediolanum, ita uno eodemque die Caesares adoptatos ab illis fuisse, Galerium quidem a Diocletiano ad Nicomediam, Constantium vero ab Herculio in Italia, ac fortean Mediolani.

REQVIEM PETERE) Hinc haud dubie orta communis opinio, Diocletianum semet volentem ac spontaneum imperio exuisse propter senium & infirmam valetudinem, & id ab eo factum post diutinam deliberationem; ut colligunt, & recte, viri docti ex veteri panegyrico qui Maximiano Herculio & Constantino dictus est post nuptias Constantini & Faustae. Verum Lactantius arcanum istius historiae aperuit, quod se ignorare fassus est Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. XVIII. ubi ait seniores Augustos *nescio quo pacto* imperio se abdicasse. Ruffinus lib. VIII. cap. XV. ait Diocletianum Augustum in id vanitatis atque amentiae pervenisse quo depositis cum collega pariter Augusto regni insignibus, privati & plebeij post imperium viverent. At Constantinus in oratione ad sanctorum coetum cap. XXV. (cui adstipulari videtur Eusebius lib. VIII. cap. XIII.) diserte affirmat Diocletianum ob mentis alienationem sponte se imperio abdicasse. quem Valesius in annotationibus suis refellit, & merito. Sed errat idem Valesius in eo quod ait consilium de abdicando imperio diu ante persecutionem cepisse Diocletianum, tunc scilicet quum de Persis aliisque barbaris nationibus Romae triumphavit. Nam ex serie istius lucubrationis Lactantianae constat consilium de abdicando imperio captum fuisse post commotam persecutionem, post reditum Diocletiani ab urbe, post vicennalia repleta, adeoque post difficilem illum morbum cujus vi demotum de mentis suae statu visum fuisse Diocletianum tradit Eusebius. Praeterea triumphus actus non est ante persecutionem, ut supra ostensum est.

SEVERVM ET MAXIMINVM) Fasti Idatiani Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consulibus: *His Consf. deposuerunt purpuram privati effecti Diocletianus & Maximianus, & vestierunt Severum & Maximinum*, Severum quidem Herculius apud Mediolanum, Maximinum Diocletianus ad Nicomediam. Sed male apud Eusebium in Chronico, ubi scriptum est Galerium solum biennio Augustum imperium tenuisse, & anno post seniorum Augustorum abdicationem Maximinum & Severum a Galerio Maximiano Caesares factos. Ita quidem in plerisque editionibus. Sed in Veneta anni MCCCCLXXXIII. & in antiquis codicibus manuscriptis a Pontaco laudatis, tum etiam in vetustissimo & optimo codice Colbertino, ea desunt quae de Galerio solo imperium per biennium obtinente illic dicuntur, & substitutio Severi & Maximini Caesarum ponitur in eodem anno quo facta est abdicatio. Petavius tamen vulgatam Eusebiani Chronici lectionem propugnat in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. & verba illa de Galerij biennio sic interpretatur ut is biennio solus, id est, nondum creatis Caesaribus, imperasse dicatur, Caesares autem electos anno illo quo Constantius excessit e vivis. Itaque in libro XIII. (qui est chronologicus) colligere se ait ex fragmento anonymi scriptoris qui post Ammianum Marcellinum Valesij editus est, Severum aliquanto antea copiis in Italia praefuisse quam Caesar fieret, neque tam cito eam dignitatem adeptum, sed eodem fere tempore quo Constantinus Constantij filius. Quae omnia falsa esse agnosceret sane Petavius si librum istum Lactantij videret.

SEVERVM ET MAXIMINVM) Certum est haec acta Nicomediae fuisse, ubi tunc erant Diocletianus & Galerius Maximianus. Et tamen Socrates in initio suae historiae, ut quidem verterunt Musculus, Christophorsonus, & Valesius, ait Galerium post abdicationem Diocletiani & Maximiani Herculij profectum in Italiam, duos Caesares, Maximinum in oriente, Severum in Italia constituisse. Aliter vertit Epiphanius scholasticus, & quidem congruentius ad veritatem historiae: *Cum Diocletianus & Maximianus Herculius privatam elegissent vitam, & Maximianus Galerius, qui cum eis imperaverat, tenens Italiam duos Caesares fecisset, Maximinum in oriente, & Severum in Italia, tunc Constantinus in Britannia patre mortuo ordinatur Imperator*. Utcunque se res habeat, manifestum est Socratem existimasse Maximinum & Severum factos fuisse Caesares postquam Itali cessit in ditionem Galerij, quae tempore abdicationis evenerat Constantio. Atque in eadem sententia fuisse videtur etiam Eutropius in initio libri decimi; ubi scribit Galerium, cum Italiam quoque sinente Constantio administrationi suae accessisse sentiret, Caesares duos creavisse. Errat ergo uterque, cum ex Lactantio appareat Caesares factos esse apud Nicomediam eodem tempore quo seniores Augusti deposuerunt imperium.

Oc-

Occasio illis errandi, ut arbitror, illa fuit quod cum Maximianus Herculius abdicasset apud Mediolanum, praesente Severo, qui ab eo factus est Caesar, & ab eo purpuram accepit, crediderunt haud dubie utrumque Caesarem in Italia factum esse a Maximiano, non distinguentes inter Maximianum Herculium & Galerium Maximianum, id vero fieri non potuisse nisi post abdicationem. Vide Sigonium in libro secundo de occidentali imperio.

SVSVM) *in superiori parte, in loco signato*, ut ait Papias. Veteres dicebant *susum* pro *sursum*, ut pluribus ostendit in suo Glossario vir clarissimus Carolus Dufresnius. Et Rigaltius ad librum secundum testimoniorum sancti Cypriani ad Quirinum cap. XXVIII. ubi legitur, *Vocavit caelum sursum*, adnotat in Beneventano & Veronensi codicibus legi *susum*.

SCISCITARI) In veteri libro scriptum est *stare*, & in margine *hesitare*, per speciem emendationis. Ego utramque lectionem puto falsam esse, & vocem *sciscitari* melius convenire huic loco.

CONSTANTINO REPVLSO) Vel unicus hic locus, quamvis alia argumenta non desint, ostendit Constantinum non fuisse factum Caesarem cum Severo & Maximino. Illud ipsum probatur etiam ex silentio scriptorum illius aevi & ex quibusdam antiquis inscriptionibus exaratis post abdicationem Diocletiani & ante obitum Constantij; in quibus post Constantium & Galerium Augustos, Severi & Maximini Caesarum nomina inscripta sunt, omisso nomine Constantini. Harum unam exhibet Onuphrius Panvinius in libro secundo Fastorum; alteram Gruterus pag. CLXXVIII. Praeterea haec erat dispositio à Diocletiano introducta in administratione reipublicae, quam in perpetuum conservari debere contendebat Galerius, ut quatuor tantum essent Principes, *duo majores, qui summam rerum teneant, item duo minores, qui sint adjumento*, ut docet Lactantius cap. XVIII. hujus operis. Itaque quum postea Galerius accepisset mortem Constantij, & Constantinum in loco ejus positum, cum valde cuperet imperium tenere solus, nec tamen vellet ordinem mutare in republica constitutum, maluit collegam Augustum assumere quam tertium Caesarem *extra numerum nuncupare*, ut ait Lactantius in capite XXV. ejusdem historiae. Ex his quae hactenus dicta sunt manifeste colligitur Constantinum non fuisse factum Caesarem cum Severo & Maximino. Et tamen in Epitome Victoris ista leguntur: *Constantius Constantini pater atque Armentarius Caesares, Augusti appellantur creatis Caesaribus, Severo per Italiam, Maximino Galerij sororis filio per orientem. Eodemque tempore Constantinus Caesar efficitur.* Negari sane non potest quin Constantinus fuerit Caesar, cum id nummi plures proferant, in quibus visitur imago ejus laureata, cum hac inscriptione: CONSTANTINVS NOB. CAES. In uno vero & praenomina etiam Constantini leguntur hoc modo. FL VAL CONSTANTINVS NOB C. Credidit vir eruditissimus, innixus auctoritati Aurelij Victoris, Constantinum a Maximiano Augusto & socero consecutum esse dignitatem Caesaris eodem mense quo Constantius pater ejus Augustus est renuntiatus. Contra Iosephus Scaliger in animadversionibus ad Eusebium pag. 247. contendit eum non fuisse Caesarem sub patre, sed sub Galerio, tametsi postea adnotat nullam historiam referre eum Caesarem a Galerio dictum. Si isthaec Lactantij historia viris doctissimis nota fuisset, haud dubie ab his scribendis abstinuissent, quae veritati consentanea non sunt. Nam primo certum est, uti diximus, Constantinum non fuisse factum Caesarem cum Severo & Maximino. Deinde non potuit eodem tempore fieri Caesar a Maximiano Herculio, cum apud eum non esset, sed apud Diocletianum. Neque tum Herculius socer ejus erat, quandoquidem Constantinus Faustam Herculij filiam duxit tantum post obitum Constantij, ut dicemus suo loco. Denique videbimus infra Lactantium docere Constantinum Caesarem a Galerio dictum fuisse. quod apud nullum historicum reperiebatur aetate Scaligeri.

PVRPVRAM INIECIT) ut eum veste imperatoria indueret ac vestiret quem Galerius veste privata exuerat. Vestire enim est vocabulum quo tum significabantur insignia summae potestatis. Fasti Idatiani. *Vestierunt Severum & Maximinum.* Et Lactantius in hoc capite loquens de Severo: *Missi ad Maximianum, ut ab eo induatur.*

VETERANVS REX) Eleganter Diocletianum vocat veteranum Regem, quia regnaverat per annos viginti integros, tamquam si propterea meruisset privilegia similia iis quae concessa erant militibus qui per viginti annos in legione vel vexillatione militaverant.

IN PATRIAM DIMITTITVR) id est, Diocleam prope Salonas Dalmatiae oppidum, ubi praeclaro otio consenuit.

SCVTARIVS) Varia Scutariorum genera fuerunt in palatio Imperatorum Romanorum, de quibus agit Henricus Valesius in annotationibus ad Ammianum Marcellinum pag. 33.

PROTECTOR, MOX TRIBVNVS) Per eosdem gradus, sed non ita cito, ad imperium pervenerat Constantius. Fragmentum editum ab Henrico Valesio pag. 471. *Constantius D. Claudij optimi Principis nepos ex fratre, Protector primum, exin Tribunus, postea Praeses Dalmatiarum fuit.* Protectores autem dicti sunt ex eo quod Principis latus protegerent & ad custodiam corporis ejus electi erant. Horum alij in comitatu manebant, alij in provincias cum Comitibus & Magistris militum mittebantur. quidam etiam ad custodiam limitis ex ea schola erant deputati. De his pluribus agit Henricus Valesius in annotationibus ad Ammianum Marcellinum pag. 33. 46. 152.

SENIBVS EXPVLSIS) id est, Diocletiano & Herculio, quorum primus secessit in Dalmatiam, alter in Lucaniam, ut plerique tradunt. Ca. 2

SOLVM ORBIS DOMINVM) non quod revera esset solus Imperator, cum collegam haberet Constantinum; sed quia cum istum contemneret, illum pro nullo habebat. Apud Socratem quoque lib. 1. hist. eccles. cap. 11. scriptum est Galerium Maximianum totius imperij clavum tenuisse. Quae benigne intelligenda esse ait Henricus Valesius. *Neque enim*, inquit, *Galerius totius imperij revera clavum tenuit, cum duo alij eodem tempore essent Augusti, Constantinus in Galliis, & Maxentius Romae. Verum summam imperij nihilominus administrasse dicitur, eo quod ipse senior erat Augustus, & a junioribus Augustis instar patris colebatur.* Ista viri doctissimi observatio habet aliquid veri, sed non omnia. Nam quamvis concederem Galerium à Constantino, ut erat ille vir multae civilitatis, cultum fuisse instar patris, certum est non ita cultum fuisse a Maxentio, quamvis socer ejus esset, immo nunquam bene inter eos convenisse, etiam vivente Diocletiano, & bellum inter eos fuisse gravissimum ex eo tempore quo Maxentius sumpsit purpuram usque ad imperium Licinij.

PRIOREM NOMINARI) Supra cap. XVIII. Galerius Maximianus alloquens Diocletianum ait, *si ipse cedere noluisset, se sibi consulturum, ne amplius minor & extremus esset.* Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. XVIII. ait Constantium, quum seniores Augusti imperio se abdicassent, primum Augustum renuntiatum esse, & primum Augustum appellatum inter quatuor qui postmodum designati sunt. Idem semper priore loco nominatur in Fastis Idatianis, a Zosimo, Eutropio, in veteri inscriptione de consecratione Thermarum Diocletianarum, & in aliquot aliis inscriptionibus quae apud Gruterum leguntur pag. LVIII. CLIX. CLXI. CLXVI. CCLXXIX. MLXIII. Et tamen Ælius Spartianus in Ælio vero & Flavius Vopiscus in Carino Galerium Maximianum nominant ante Constantium, & id quidem tempore Diocletiani. Sane aequum videbatur ut is qui adoptabatur a Diocletiano, & qui filiam ejus Valeriam habebat uxorem, priorem locum haberet supra eum qui adoptabatur a Maximiano secundi loci Principe. Contra, rationi consentaneum erat ut vir magnae nobilitatis, cujusmodi erat Constantius, non postponeretur homini agresti, pastori pecorum, atque illum post se haberet in administratione reipublicae. Ego crediderim Spartiani & Vopisci testimonia postponenda esse auctoritati veterum inscriptionum & eorum auctorum qui diserte aiunt primum locum datum esse Constantio; praesertim cum ij qui illum Galerio tribuunt, non tractaverint hanc historiam ex professo, sed per transennam, & aliud agentes. Quod etiam dicendum est de auctore vitae sancti Procopij martyris, quae habetur in tomo quarto Surij, ubi Galerius primo loco nominatur ante Constantium.

A TRIBVS) id est, a Galerio, Severo, & Maximino.

LI-

LICINIVM V. C. AMICVM) Idem tradit Socrates lib. I. cap. II. ubi ait Galerium Maximianum abiisse e vita cum Licinium prius Imperatorem creavisset, veterem amicum & contubernalem suum, qui ex Dacia erat oriundus.

NE FILIVM NOMINARET) Ego arbitror hunc istorum & sequentium verborum sensum esse. Cum Galerius Licinium haberet veterem amicum & contubernalem, *bonum militia*, ut Taciti verbo utar, *& victoriae socium*, cujus consiliis ad omnia regenda utebatur, noluit tamen illum facere Caesarem, ne filium eum nominaret cum quo per omnem vitam vixerat velut frater; sed destinata in longum jaciens, cum in locum Constantij aut brevi morituri aut certe per vim deturbandi substituere cogitabat, ut sic Augustum & fratrem nuncuparet. Nam qui fiebant Caesares, in filiorum numerum veniebant, & filij Augustorum dicebantur. Qui vero nuncupabantur Augusti, fratres Imperatorum appellabantur, ut supra vidimus de Maximiano Herculio.

VICENNALIA CELEBRARET) ad exemplum Diocletiani, qui post emensos novendecim annos imperij Romam veniens, initia vigesimi tanto apparatu celebravit ut propterea dixerit Sextus Rufus notam esse pompam victoriae quae sub Diocletiano Principe reportata de Persis est. Sed multum eo tempore distabat Galerius à vicennalibus suis. Nam ex capite XXXV. hujus libri colligitur ea celebrari debuisse Kalendis Martiis quae mortem ejus subsecutae sunt. Igitur mortuus est anno ex quo Caesar factus est decimo nono ineunte, cum obierit mense Maio qui fuit proximus ante diem vicennalium. Mortuus est autem quum ageret octavum consulatum, ut scriptum est in hac historia & in Fastis Idatianis. At si ista vera sunt, quomodo fieri potest ut Galerius imperaverit annis uno & viginti? Tot enim numerantur a consulatu Tiberiani & Dionis, quo Galerius dicitur factus Caesar, usque ad consulatum ejus octavum. Deinde ipse in hoc libro Lactantij cap. XVIII. docet se eo tempore quo Diocletianum impellebat ad abdicationem, jam per annos quindecim in Illyrico vel ad ripam Danubij luctasse cum gentibus barbaris interim dum alij intra laxiores & quietiores terras delicate imperarent. Profecto si annos sex, quibus ille rempublicam administravit post secessum Diocletiani, addas ad quindecim qui effluxerant quum haec dicebantur a Maximiano, manifestum erit illum mortuum esse *vicesimo primo imperii sui anno*, ut legitur in vulgatis editionibus Eusebiani Chronici. Quamquam in vetustissimo & optimo codice MS. bibliothecae Colbertinae & in variis antiquis exemplaribus quae Pontacus testatur se vidisse, haec tantum leguntur: *Galerius Maximianus moritur*, Verum cum ea sit auctoritas Lactantij ut ei contradici non possit, & Aurelius Victor scribat Galerium potentiam Caesaris annos tredecim gessisse, imperium quinquennio, tum Eutropius in initio libri noni & auctor Chronici Alexandrini pag. 651. doceant Constantium, qui Caesar cum Galerio factus est, obiisse Eboraci in Britannia anno decimo tertio principatus sui, in fragmento praeterea de Constantio Chloro pag. 472. legatur Galerium imperasse annis novendecim, necesse est ut in eam sententiam concedamus quae potentiam ejus intra novendecim annos coërcet, & quindecim illos annos per quos cum gentibus barbaris luctavit interpretemur partim de bellis quae illic gessit quum adhuc privatus esset, partim postquam Caesar factus est, & initia principatus ejus revocemus ad Kalendas Martias anni CCXCIII. ut sic per annos XIII. Caesar fuisse dici possit anno CCCV. quo Diocletianus deposuit imperium.

CAESARE FILIO SVO) Galerij, ut opinor. Infra cap. XXXV. *commendatis Licinio conjuge sua & filio*. Nuspiam alibi legimus Galerio filium fuisse. Sane si habuisset, ex priore uxore habuisset. Quo casu, Caesares duos extra suam familiam non quaesiisset, sed filium suum primo saltem loco nominasset. Ex Valeria non habuit. Sterilis enim fuit, ut docet infra Lactantius in capite quinquagesimo. Haec itaque intelligenda sunt de Candidiano, qui paulo post nominatur, & quem Lactantius infra in eodem capite quinquagesimo adnotat ex concubina natum, a Valeria Galerij uxore adoptatum ob sterilitatem, ac desponsum filiae septenni Maximini Augusti. Hunc ergo Caesarem facere destinabat pater post celebrata vicennalia. Occisus est autem a Licinio Candidianus anno Christi CCCXIII. aetatis suae XVI.

IPSE DEPONERET) imperium. Meditabatur ergo Galerius secessionem a republica post celebrationem vicennalium, ut fortunam Diocletiani imitaretur. Sed Deus cuncta illius cogitata dissolvit. Nam neque vicennalia celebravit, neque Candidianum fecit Caesarem, nec consequi potuit otij dulcedinem.

TORQVEBANTVR DECVRIONES) Rem istam adnotavit Lactantius tamquam actam contra jus & morem. Nam jure civili Romanorum non licebat torquere Decuriones, ut patet ex epistola Constantini ad Probianum Proconsulem Africae. Quare Baronius ad annum CCCXIV. admonet acta purgationis Felicis Episcopi Aptungitani corrupta esse eo loco ubi Aelianus Proconsul ait ad Ingentium, *Noli itaque tibi blandiri quod cum mibi dicas Dei cultorem te esse, ac propterea non possis torqueri*, & *Decurionem* legendum heic esse pro *Dei cultorem*. Postea tamen, ut illic observat Baronius, Constantinus legem tulit ut Decuriones torqueri liceret in crimine falsi.

PERFECTISSIMI VIRI) Lactantius lib. V. institut. cap. XV. *Nemo Perfectissimus nisi qui omnes gradus impleverit*. Perfectissimatus dignitas, ut ait Valesius ad librum XXI. Ammiani Marcellini, minor erat clarissimatu; & ut Clarissimi apud Praefectum urbi conveniebantur, sic Perfectissimi apud Vicariam praefecturam. Vide etiam Notas Balduini in Eumenij orationem de scholis instaurandis, Iuretum in Notis ad epistolam XL. libri decimi Symmachi, & Iacobum Gothofredum ad Codicem Theodosianum to. III. pag. 418. CAP. 21.

GYNAECEVM) Gynaecea, ut vox ipsa loquitur, erant loca destinata operibus muliebribus, in quae interdum poenae loco dejiciebantur & viri & feminae. Plura de istiusmodi gynaeceis observavit vir clarissimus Carolus Dufresnius in suo Glossario, & nos etiam in Notis ad Reginonem pag. 568. & ad Capitularia pag. 1009. Vide quoque Valesij annotationes ad Eusebium pag. 211.

LVSORIVM) theatrum, sive amphitheatrum, ubi ludi publici edebantur, ut pluribus ostendit idem Dufresnius. Salvianus lib. VI. pag. 122. secundae editionis nostrae: *Equidem quia longum est nunc dicere de omnibus, amphitheatris scilicet, odeis, lusoriis, pompis, athletis &c.* Acta sanctae Seraphiae virginis & martyris cap. III. *Praeses vero post tertium diem paravit lusorium trans pontem super arcum Aibini, ubi solebat fieri themela.* Aliud sunt lusoriae apud Vopiscum, naves nimirum quas Romani habebant in fluminibus quae Romanum imperium disterminabant a barbaris, semper instructas & paratas ad arcendos eorum transitus & incursus, ut explicat Salmasius in Notis ad eundem Vopiscum pag. 475. De quibus etiam fusè agit Jacobus Gothofredus ad tit. Codicis Theodos. *De lusoriis Danubij*. Alibi lusorius idem valet ac derisorius, ut in libro XLIII. Digestor. l. ult. *Ne quid in loco publico fiat*. ubi ita legitur. *Qui adversus edictum Praetoris aedificaverit, tollere aedificium debet. Alioquin inane & lusorium Praetoris imperium erit*. Item Seneca lib. V. de benefic. cap. VIII. *velut lusorium nomen statim transit*. Apud eundem epist. LXXX. *spectaculum non fidele & lusorium*. Et in epistola Gelasij Papae ad Euphemium Episcopum Constantinopolitanum, ubi sic vulgo legitur: *aut ad veniam luxuriae de me cognosceris ista jactare*. Pro quo in vetustissimis & optimis codicibus MSS. Ecclesiae Bellovacensis & monasterij Corbeiensis scriptum vidi: *aut, da veniam, lusorie de me cognosceris ista jactare*. Neque insolens est hic error. Observat enim Salmasius in loco paulo ante laudato, pro eo quod ipse apud Vopiscum edidit *Romanas lusorias barbari incendissent*, vulgo excudi solitum *Romanas luxurias*. Et Iacobus Gothofredus in loco paulo ante laudato commemorat tria loca Codicis Theodosiani, ubi scriptum est *luxuriis* pro *lusoriis*.

SPIRITVS REDDERETVR) Lactantius lib. V. institut. cap. XI. *Contendunt igitur ut vincant, & exquisitos dolores corporibus immittunt, & nihil aliud devitant quam ut ne torti moriantur*. Et paulo post: *Illi autem pertinaci stultitia jubent curam tortis diligenter adhiberi, ut ad alios cruciatus membra renoventur, & reparetur novus sanguis ad poenam*.

NVLLA POENA PENES) In veteri exemplari legitur, CAP. 22.

tur, *Nulla poenis eum levis*. Pessima lectio bonam nobis indicavit.

IN CAVSA CAPITIS) Emendatio quoque ista nostra est. Nam vetus codex habet: *In causa poena capitis & animadversia gladij admodum paucis &c.* Scilicet vox *poena* in hunc locum irrepsit ex superiore.

BONAM MORTEM) id est, non coactam vi tormentorum, sed facilem & absque cruciatibus, cujusmodi sunt profectio venarum, strangulatio, & venenum. Infra cap. XXVI. de Severo: *Quod facto nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. Nam venis ei incisis, leniter mori coactus est.* Ex cap. XXX. de Maximiano Herculio. *Postremo datur ei potestas liberae mortis, ac nodum informis leti trabe nectit ab alta*. Sed in hoc Lactantius adversantem sibi Tacitum habet quod ait Severum leniter mori coactum incisis venis. Nam Tacitus lib. XVI. annalium extremo agens de Petronio, qui eo genere mortis extinctus est, ait: *Mox lentitudine exitus graves cruciatus afferente*.

Cap. 23. CENSVS IN PROVINCIAS) Censualis professio duo continebat, modum agrorum, & numerum capitum, tam liberorum quam servilium; ut pluribus erudite suo more explicat Henricus Valesius ad Ammianum Marcellinum pag. 167. Ceterum hic Lactantij locus confirmat conjecturam doctissimi viri Iacobi Gothofredi, qui ex l. 2. Cod. Theodos. *De censu* collegit mutationem aliquam a Galerio Maximiano factam esse per Lyciam & Pamphyliam post abdicationem Diocletiani, nimirum urbanam plebem capitationi subjectam. Quae lex magnam profecto lucem accipit ex isto capite Lactantij.

SERVI CONTRA DOMINOS) Regula juris est, ut Casaubonus ait ad Flavium Vopiscum, servum in caput domini non posse interrogari. Sed excepta sunt constitutione Severi aliquot crimina, adulterij, fraudati census, & majestatis. Hanc igitur constitutionem lege sua antiquavit Tacitus Imperator. Galerius revocavit, nescio an lege lata, certe in executione. Paulus lib. 5. sentent. tit. XIII. *In caput domini patronive nec servus nec libertus interrogari potest*.

TRAIANVS DACIS) Galerius enim Maximianus ortus erat e Dacia ripensi, e loco quem ipse Romulianum ex nomine Romulae matris appellavit, haud longe a Sardica, ut docent Eutropius & Eusebius in chronico. Duae porro Trajani expeditiones in Dacos fuere, prima quarto ejus consulatu, altera quinto, cum sextum jam annum imperaret, ut ad Spartianum observavit Casaubonus. Et Xiphilinus quidem ex Dione commemorat utramque Trajani expeditionem in Dacos, sed nullibi meminit tributi eis imperati. Illud tantum ait, Daciam factam fuisse provinciam. quod etiam tradit Flavius Vopiscus in D. Aureliano. Sed cum ea fuerit certa ac constans regula apud Romanos, ut quaecunque gens quae in provinciae formam redacta fuerat, vectigalis esset, ac populi Romani magistratui obediret, quemadmodum observat Sigonius in libro primo de jure provinciarum, ambigi non potest quin Dacia tributaria fuerit, praesertim cum Lactantius id expressis verbis affirmet.

INVRIETATIS) Novum vocabulum, quod alibi non memini me legisse. Sic apud Reginonem lib. 1. de eccles. discipl. cap. CCXVI. esurietas ventrisca legitur pro comessatione. Atque ita illic emendandum est pro eo quod nos edidimus *exuri aetate ventrisca*. Nam exuriem pro esurie legi apud Petrum de Vineis in codice 1460. bibliothecae Colbertinae. Luxurietatem quoque puto me alicubi reperisse. Sed locus nunc mihi non occurrit.

Cap. 24. CONSTANTINVM REMITTERET) Zosimus, qui inimicus erat Constantino, historiam hanc aliter tractat quam Lactantius, discessum ejus a latere Galerij non referens ad mandata Constantij, sed ad ambitionem & cupiditatem Constantini jam dudum cum animo suo de imperio cogitantis, qui ex quo Severum & Maximinum Caesares factos vidit, ea loca relinquenda statuit in quibus agebat & ad patrem Constantium proficisci, qui apud nationes transalpinas erat, & in Britannia plerunque vivebat. Eadem habet Aurelius Victor in libro de Caesaribus, scribens Constantinum, cujus jam tum a puero ingens potensque animus ardore imperitandi agitabatur, cum tolerare nequiret Severum & Maximinum factos fuisse Caesares, se videlicet praetermisso, fugae commento (quod apud Eusebium quoque legitur in libro primo de vita Constantini cap. XX.) in Britanniam ad patrem Constantium vitae ultima agentem pervenisse, eoque mortuo, cunctis qui aderant annitentibus imperium cepisse. Sed in Epitome Victoris, ubi eadem repetuntur, male scriptum est Constantinum juvenculum a Galerio in urbe Roma religionis specie obsidem tentum fuisse. quod post Epitomen illam scripsere etiam Baronius, Camdenus, & Morinus. Verum Galerius Romam tum temporis non viderat, ut certo colligitur ex capite XXVII. istius operis, & nunquam pedem in urbem intulit. Praeterea constans est omnium scriptorum opinio eum obsidem apud Diocletianum & Maximianum fuisse, nimirum in Bithynia, ubi Diocletianus habitabat. Atque id certe docet Praxagoras apud Photium cod. LXII. & colligitur etiam ex Politia sanctorum Metrophanis & Alexandri apud eundem Photium cod. CCLXVI. & ex Eusebio in libro primo de vita Constantini cap. XIX. Si vera essent quae Nicephorus Callistus lib. VII. cap. XVIII. refert de Constantino, haec discrepantia facile conciliari posset. Ait enim Constantium, quem ille Constantem nominat, puerum Constantinum una cum matre Romam adduci curavisse, veritum autem ne illi absurdi quicquam a Theodora legitima uxore sua, quae Constantini noverca erat, per zelotypiam & conjugalem aemulationem accideret, eum Nicomediam ad Diocletianum, qui ibi cum Galerio Maximiano genero erat, misisse, ibique illum in palatio apud Imperatorem vixisse. Antequam vero hinc recedam, admonendus est lector hunc locum ex Epitome Victoris in alienum sensum a Baronio esse translatum, dum quae illic dicuntur de Constantino *religionis specie* obsido tento a Galerio, Baronius interpretatur de religione Christiana; sive quod juvenis Helena Christiana matre natus & patre Constantio erga Christianos propensiore, specimen aliquod edidisset quo patrocinari videretur ei religioni; seu quod cum Constantius admodum favorabilis esset nostris hominibus, apud Galerium de prodita avita superstitione in suspicionem venerit. Quam ob causam censet Constantinum in custodia tentum Romae a Galerio loco obsidis, ut obtentu religionis arrepto impediret ne optimae indolis juvenis patri succederet. Verum hac circuitione opus non erat ad explicandum hunc locum Epitomes, cujus simplex & aperta narratio est. Illud tantum voluit auctor, Constantinum obsidem apud Galerium fuisse *religionis specie*, id est, specie amoris praecipui & officij, tanquam si eum a patre petiisset erudiendum in re militari & in arte administrandae reipublicae. Nam neque tum Helena Christiana erat, nec Christianismum Constantino objecit Galerius, homo superstitiosus, quum Diocletianus censeret filios Herculij & Constantij creandos esse Caesares. Aliis artibus juvenem a summo fastigio removere conatus est Galerius, insidiis nimirum, exponendo eum variis magnis periculis.

FRVSTRA REPETIERAT) Haec verba non habentur in veteri codice. Quoniam vero sensus erat mutilus, & constabat heic aliquid deesse, nos haec duo vocabula addidimus propter auctoritatem fragmenti de Constantio Chloro, in quo ita legitur: *Constantinus obses apud Diocletianum & Galerium sub iisdem fortiter in Asia militavit. quem post depositum imperium Diocletiani & Herculij Constantius a Galerio repetiit. sed hunc Galerius objecit ante pluribus periculis*. Attamen si quis hiatum illum his verbis non posse suppleri existimat, pro his substituere potest *non viderat* aut aliquid simile.

INSIDIIS ADPETIVERAT) Idem fragmentum. *Sed hunc Galerius objecit ante pluribus periculis. Nam & in Sarmatas juvenis equestris militans ferocem barbarum capillis tentis raptum ante pedes supplicem Galerij Imperatoris adduxerat. Deinde Galerio mittente per paludem equo ingressus suo viam ceteris fecit ad Sarmatas, ex quibus, plurimis stratis, Galerio victoriam reportavit. Tunc eum Galerius patri remisit*. Vide etiam Eusebium lib. 1. de vita Constantini cap. XX. & annales Zonarae.

FERIS OBIECERAT) Praxagoras in libro de gestis Constantini ait Galerium Maximianum insidias adolescenti tetendisse & ad pugnam cum fero leone inundam composuisse, illum vero feram superasse & occidisse. Eadem habet etiam Zonaras in imperio Diocletiani.

Si-

SIGILLUM) id est, epistolam dimissoriam sigillo munitam. Vide Glossarium Dufresnij.

A SEVERO TENERETUR) Quippe e Nicomedia eunti in Galliam pergendum erat per Italiam, ubi Severus imperitabat. Fragmentum de Constantio Chloro pag. 471. *Qui ut Severum per Italiam transiens vitaret, summa festinatione veredis post se truncatis Alpes transgressus, ad patrem Constantium venit apud Bononiam.*

SUBLATIS EQUIS PUBLICIS) Zosimus in libro secundo narrat Constantinum veritum ne forte fugiens apprehenderetur, equos stabularios, quos respublica alebat, quum primum aliquod stabulum attigisset, mutilasse & inutiles reliquisse, quumque id de loco in locum pergens faceret, exclusisse ab ulteriore progressione persequentes. Eadem ferme leguntur in Epitome Victoris.

CURSUS PUBLICUS) Vide Casaubonum in Notis ad Spartianum, ubi multa docte & erudite differit de cursu publico & fiscali.

PERVENIT AD PATREM) XII. Kalendas Augusti, ut ego quidem arbitror. Nam in veteri Kalendario edito ab Hervvarto haec ad eam diem scripta sunt: *Adventus Divi*; id est Constantini, ut manifestum est. Quippe Kalendarium illud scriptum est eo imperante. Qui verò putant eum pervenisse ad patrem VIII. Kalendas Augusti, hinc decepti sunt quod Aurelius Victor in libro de Caesaribus & alij veteres scribunt illum in Britanniam ad patrem Constantium vitae ultima agentem pervenisse; quae verba sic interpretantur quasi necesse sit illum qui in extremis erat, mortuum fuisse statim post adventum Constantini. De ejus porro adventu ad Constantium patrem, & de his quae tum circa Constantinum gesta sunt, vide Eusebium in libro primo de vita ejus cap. XXI. & Politiam sanctorum Metrophanis & Alexandri apud Photium. Pervenit autem ad patrem e Nicomedia, non vero e Roma, ut falso scripsit Camdenus in Britannia sua pag. 52. deceptus ab auctore Epitomes Victoris.

IMP. PER MANUS TRADIDIT) Lactantius lib. II. institut. cap. IV. *Vixit enim usque ad senectutem, regnumque per manus filio tradidit.*

IMPERIUM TRADIDIT) Idem scribit Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. XXV. Quare frustra Iosephus Scaliger in animadversionibus ad Chronicon Eusebij redarguit auctorem Politiae sanctorum Metrophanis & Alexandri quod scripserit Constantinum à Constantio moriente successorem in imperio designatum. Neque ille consensus militum, cui initia imperij Constantiniani assignat Scaliger, quicquam praejudicat adversus ea quae scribit auctor Politiae. Probat hoc Eumenius in panegyrico Constantini; ubi quum dixisset Constantinum manifesta sententia patris electum fuisse Imperatorem, mox subdit. *Dij boni, quanta Constantium pium etiam in excessu suo felicitate donastis! Imperator transitum facturus in caelum, vidit quem relinquebat heredem. Illico enim atque ille terris fuerat exemptus, universus in te consensit exercitus, te omnium mentes oculique signarunt.* Item Iulianus Imp. in oratione prima ad Constantium: *igitur quemadmodum pater tuus post parentis sui obitum, non modo ipsius judicio, verum etiam exercituum omnium suffragio imperium sit adeptus, quid est quod diligentius prosequamur?* Orosius lib. VII cap. XXVI. *Constantius vero Augustus summae mansuetudinis & civilitatis in Britannia mortem obiit, qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum imperatorem Galliarum reliquit.*

REQUIEM VITA ACCEPIT) Fasti Idatiani Constantio VI. & Maximiano VI. Consulibus: *His Conss. diem functus Constantius, & postea levatus est Constantinus VIII. Kal. Augusti.* Chronicon Eusebij: *Constantius sextodecimo imperij anno diem obiit in Britannia Eboraci*; ibidemque sepultus est, si vera sunt quae de ejus tumulo narrantur a doctissimo viro Guillelmo Camdeno in pagina 572. Britanniae. Contigit illud anno Christi CCCVI. ut recte adversus Petavium contendit Valesius in annotationibus ad Eusebium. Tum vero, ut Socrates ait, Constantinus creatus est Imperator in locum patris sui Constantij, qui ante diem octavum Kalendarum Augusti excesserat e vivis. Hic est itaque primus annus imperij Constantini. Unde in vetustissimo Kalendario ita legitur apud Hervvartum & Bucherium. VIII. *Kal. Augusti. Nat. Divi Constantini.* Male ergo in libro primo historiae tripartitae & in libro undecimo historiae miscellae scriptum est Constantinum factum esse Imperatorem VI. Kal. Augusti. Eumenius in panegyrico supra laudato: *O fortunata & nunc omnibus beatior terris Britannia, quae Constantinum Caesarem prima vidisti.*

CHRISTIANOS CULTUI REDDERE) Lactantius in praefatione libri primi divinarum institutionum ad Constantinum: *Nam cum ille dies felicissimus orbi terrarum illuxisset quo te Deus summus ad beatum imperij culmen evexit, salutarem universis & optabilem principatum praeclaro initio auspicatus es, cum eversam sublatamque justitiam reducens, teterrimum aliorum facinus expiasti.*

IMAGO EIUS ADLATA) Eumenius in panegyrico Constantini: *Et quamquam tu ad seniores Principes de summa repub. quid fieri placeret retulisses, praevenerunt tamen studio quod illi mox judicio probaverunt.* Vir clarissimus Hadrianus Valesius in libro primo rerum Francicarum pag. 20. heic per seniores Principes intelligit Diocletianum, Maximianum Herculium, & Galerium Maximianum, quos ait comprobasse factum militum, qui Constantino purpuram injecerant. Patietur vir doctissimus me ab ea sententia recedere, cum certum sit nullas tum Diocletiani & Herculij partes in repub. fuisse, adeoque nullum operae pretium fuisse ut ad eos Constantinus referret de imperio sibi delato. Seniores ergo Principes interpretor Galerium Maximianum Augustum, Severum & Maximinum Caesares. Quamquam huc valde inclino ut existimem relatum ad solum Galerium fuisse, qui tum solus erat rerum dominus, sed Eumenium pro more oratorum ex formula locutum esse, & ad cunctos Principes retulisse quae de uno tantum dici debuerant. Laureatam autem imaginem dixit Lactantius, quoniam qui res laetas & bene gestas nuntiabant, laureatas tabellas adferebant, ut pluribus explicat Salmasius in Notis ad Lampridium pag. 235. Cap. 25.

PURPURAM MISIT) insigne regiae dignitatis, ut ait Lactantius lib. IV. institut. cap VII. *Nunc Romanis indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis assumptae.* Non indigebat Constantinus purpura quam ad eum Galerius mitteret, cùm illam in initio imperij accepisset a militibus. Eumenius in loco paulo ante laudato: *Purpuram statim sibi, cum primum tui fecit egressus, milites utilitati publicae magis quam tuis affectibus servientes injecere lacrymanti.* Sic Probus accepit purpuram. Auctor Flavius Vopiscus in libro de vita ejus: *Ornatus etiam pallio purpureo, quod de statua templi oblatum est:* Item idem in Saturnino: *Ibi tamen quum cogitare cœpisset tutum sibi non esse si privatus viveret, deposita purpura ex simulacro Veneris, cyclade uxoria militibus circumstantibus amictus, & adoratus est.* Qua de re vide Casauboni Notas in Capitolinum. Verum id decentius fiebat quum purpura tribuebatur a Principe. Ita Severus accepit ab Herculio, Maximinus a Diocletiano, rursum Herculius a filio Maxentio Romae imperante. Nam hinc ostendebatur consensus in novum Principem.

EXTRA NUMERUM) id est, praeter quatuor, ne mutaret dispositionem Diocletiani, quam ipse tantopere dixerat debere custodiri.

SEVERUM AUG. NUNCUPARET) Certum est Severum hunc nuncupatum fuisse Augustum, cum id nummi doceant qui apud Adolphum Occonem reperiuntur. De tempore quo titulum Augusti sumpsit non adeo constat. *Sunt qui scribant*, inquit Panvinius in libro secundo Fastorum, *eum, quum adversus Maxentium cum exercitu veniret, se ipsum Augustum appellasse.* quam sententiam amplectitur Tristanus Santamantius. Dubitari non potest quin id evenerit paulò antè quàm Romam proficisceretur adversus Maxentium. Verum id factum non est occasione sumpti a Maxentio imperij, sed eo tempore quo Constantinus Caesar a Galerio renuntiatus est post mortem Constantij, id est, anno Christi CCCVI. exeunte, ut arbitror. Qua de re postea. Porro hinc etiam colligi potest Severum dignitate Augusti ornatum fuisse quod cum Galerius imperium Licinio dedit, id est, Augustum creavit, eum Lactantius cap. XXIV. scribit substitutum fuisse in locum Severi. Quod plane verum non esset, si Severus

non fuisset Augustus. Oceo Caesarem & augustum a Galerio dictum tradit, sed tempus non adnotat.

SED CAESAREM) Iam antea ostendimus Constantinum non fuisse factum Caesarem cum Severo & Maximino. Quia tamen ex nummis constat eum fuisse Caesarem, & hactenus viri docti frustra quaesierunt tempus quo ad eam dignitatem evectus est, operae pretium videtur heic aliquantisper immorari, ut istius nuncupationis initia constituamus. Nam cum auctor panegyrici Maximiano & Constantino dicti post nuptias Faustae doceat Constantinum, cum ei pater imperium reliquisset, Caesaris tamen appellatione contentum, expectare maluisse ut idem illum declararet Augustum qui patrem ejus Constantium eo titulo decoraverat, neque dicat quo tempore istud factum sit, res nobis integra est, tamquam si vetusti illius scriptoris actoritate careremus. Itaque sic constituere debemus. Constantius obiit anno Christi CCCVI. VIII. Kalendas Augusti. Huic statim successit Constantinus; & quum laureata imago ejus ad Galerium delata esset, is Constantinum Caesarem nuncupavit, *ut eum de secundo loco*, quem obtinebat in locum patris suffectus, *rejiceret in quartum*, & sic postremum faceret. Constantinum porro tum Caesarem à Galerio nuncupatum fuisse patet etiam ex capite sequenti; ubi scriptum est Galerium, quum ad eum perlatus nuntius esset de Maxentio Romae facto Imperatore, Severum arcessivisse, & quia *tres Caesares facere non poterat*, eum hortatum esse ad recipiendum imperium. Ex quo certissima conjectura colligitur jam tum duos in imperio Caesares fuisse, nimirum Maximinum & Constantinum. Nam Severus nuncupatus erat Augustus post mortem Constantij, adeoque isthic non computatur in numero Caesarum. Confirmant hanc interpretationem verba quae statim sequuntur. *Satis visum est*, inquit, *semel fecisse quod noluit*, id est, Constantinum nominasse Caesarem. Alioqui enim nihil usque ad hunc diem fecerat quod noluisset, immo cuncta fecerat quae voluerat. Constantinum ergo puto declaratum à Galerio Caesarem fuisse anno eodem CCCVI. exeunte. Nam in veteri Kalendario quod eo imperante scriptum, ab Hervvarto primum, dein ab aliis quoque editum est, haec leguntur. VIII. *Kal. Ianuarij. Natalis Invicti*. Qui locus non videtur ad alium diem referri posse quam ad eum quo Constantinus pronuntiatus est Caesar. Nam quod vir clarissimus Petrus Lambecius in libro quarto commentariorum de bibliotheca Vindobonensi pag. 298. hunc natalem refert ad Constantium auctoritate Fastorum Idatianorum, revincitur ex ipsismet eorundem Fastorum verbis; ubi Vetranio quidem depositus dicitur VIII. Kalendas Ianuarij, sed Constantius levatus est Caesar tantum Idibus Martiis sequentibus. Qui est dies natalis Constantij. Praeterea quoties in hoc Kalendario legitur simpliciter nomen *Divi* aut *Invicti*, absque alio nomine addito, certum est toties debere intelligi Constantinum Magnum. Ceterum novi prorsus est opinio viri clarissimi Petri Francisci Chiffletij, qui in Notis ad Vigilium Tapsensem pag. 134. opinatur Constantinum a Galerio Maximiano creatum Caesarem VIII. Kal. Augusti anno Christi CCCV. quum in ejus aula tamquam a patre datus obses versaretur, & deinde rursus Caesarem declaratum Eboraci in Britannia anno sequenti secundum obitum Constantij patris. Sed haec opinio veritate non constat. Postea Constantinus nuncupatus est Imperator a Maximiano Herculio bis Augusto anno CCCVII. quum ducturus esset uxorem Faustam Herculij filiam. Ita nos docet auctor panegyrici paulo ante laudati. *Dixerint*, inquit, *licet plurimi multique dicturi sint ea quibus omnia facta vestra summarumque virtutum merita laudantur, sacratissimi Principes Maximiane, velis nolis, semper Auguste, & Constantine oriens Imperator, mihi tamen certum est ea praecipue isto sermone complecti quae sunt hujus propria laetitiae, qua tibi Caesari additum nomen imperij, & istarum caelestium nuptiarum festa celebrantur*. Et paulo post: *Quid enim aut tu carius dare, aut tu carius accipere potuisti, cum hac affinitate vestra & tibi, Maximiane, per generum juventa renovata sit, & tibi, Constantine, per socerum nomen Imperatoris accreverit?* Ista quidem certa & manifesta sunt. Ceterum Labbeus in parte prima Chronologiae historicae pag. 223. laudat ejusdem rei testes Eusebium atque Zosimum, apud quos ego nihil hujusmodi reperire potui. Quatuor ergo, ut notatur in veteri Kalendario, fuere natales Constantini, III. Kalendas Martij, VIII. Kalendas Augusti, VIII. Kalendas Ianuarij, & pridie Kalendas Aprilis. Primus, ut recte observavit vir eruditissimus Carolus Dufresnius, pertinet ad genuinum Constantini natalem, quo nempe est in lucem editus, secundus ad eum diem quo patri Constantio successit, tertius ad eum quo Caesar nuncupatus est a Galerio, quartus denique ad eum quo Imperatoris & Augusti nuncupationem sortitus est. Quintum, quem in die III. Kalendas Aprilis locat Kalendarium Philocali, non puto diversum esse ab eo quem aliae editiones ponunt III. Kalendas Martias, & hinc arbitror emendandam esse Philocali editionem.

CAP. 26. MAXENTIVM F. IMP.) Fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. *Subito in urbe Roma praetoriani milites Maxentium filium Herculij Imperatorem crearunt*. Eutropius lib. X. *Romae interea praetoriani, excitato tumultu, Maxentium Herculii filium, qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt*. Idem scribit Eusebius in Chronico. Fuit ille filius Maximiani Herculij, gener vero Galerij Maximiani, ut heic & supra cap. XVIII. & paulo infra cap. XXVII. docet Lactantius. Quod etiam in Epitome Victoris ita traditur: *Is Maximianus* (Leg. *Maxentius*) *carus nulli unquam fuit, ne patri aut socero quidem Galerio*. Et fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. *gener apud socerum, id est, Maxentius apud Galerium*. Quare miror doctissimum virum Iosephum Scaligerum in animadversionibus ad Chronicon Eusebij mirari quod quum Maxentius fuerit Herculij Maximiani filius, in nummis tamen ejus ita legatur: IMP. MAXENTIVS DIVO MAXIMIANO PATRI SOCERO AETERNA MEMORIA. Nummus hic cusus non est in memoriam Maximiani patris, sed Galerij Maximiani soceri.

CASTRA PRATORIA SVSTVLERAT) non omnino, sed diminuerat. Alioqui enim quomodo praetoriani, si nulli fuissent, Maxentium Imperatorem nuncupare potuissent? Recte Aurelius Victor in libro de Caesaribus: *Hinc etiam quasi truncata vires urbis, imminuto praetoriarum cohortium atque in armis vulgi numero*. Vbi forte legendum, *atque inermis vulgi*.

OCCISIS IVDICIBVS) *Abellio prius interfecto*, inquit Zosimus, *quod is Praefecti urbis locum obtinens, horum molitionibus adversari visus esset*.

TVRBATVS EST) Galerius Maximianus.

TRES CASARES F. N. POTERAT) obstante dispositione Diocletiani, qui duos Augustos esse debere instituerat, duos Caesares. eamque dispositionem servaverat Galerius quum Augusti nuncupationem accepit. Postea tamen tres Caesares facti sunt a Constantino & Licinio anno Christi CCCXVII. Crispus nimirum, Constantinus Constantini filius, & Licinianus filius Licinij. Deinde victo occisoque Licinio, extinctis quoque Crispo & Liciniano, Constantius & Constans minores filij Constantini facti sunt Caesares variis temporibus. Ad quae tempora referenda est illa Eutropij observatio ex libro decimo: *Eo tempore res Romana sub uno Augusto & tribus Caesaribus (quod nunquam alias) fuit, cum liberi Constantini Galliae, Orienti, Italiaeque praeessent*.

MAXENTIVM) In veteri libro legitur *Maximianum*, sane mendose, sicut paulo ante vidimus eundem errorem commissum fuisse in Epitome Victoris.

PATERNOS MILITES) qui erant in exercitu Severi, ut dicitur paulo supra.

IN CAMPANIA) Alij omnes Maximianum Herculium tunc temporis in Lucania, quo se contulerat post abdicationem, fuisse consentiunt, ut Eutropius, Zosimus, Suidas. Itaque sic constituenda res est, secessisse quidem Herculium in Lucaniam quum deposuisset imperium, sed tum quum ista agebantur in Campaniam venisse, ut inde, tamquam e propinquo, militum praetorianorum qui Romae tendebant animos tentare ac sollicitare posset, &, si daretur, aut imperium resumeret, quod invitus deposuerat, aut Maxentio filio procuraret. Nam ista per longum temporis spatium tractata ab Herculio fuisse docet Aurelius Victor in libro de Caesaribus: *Interim Romae vulgus turmaeque praetoriae Maxentium, retractante diu patre Herculio, Imperatorem confirmant*. Miror autem celeberrimum in rei nummariae cognitione virum Santamantium in contrarium omnino

nino

niuo sensum traduxisse hunc locum, tamquam si Maxentius *retractante*, id est, repugnante patre fuisset factus Imperator, quod etiam placuisse video doctissimo viro Hadriano Valesio. Sed eos decepit haud dubie falsa Andreae Schotti admonitio scribentis heic vocem *retractante* idem significare quod *detractante*. Retractare idem significat ac tractare. Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVII. *Qui autem omnia quae ad cultum deorum pertinent retractarent & tamquam relegerent, ij dicti sunt religiosi*. Et paulo post: *religiosos a relegendo appellatos, qui retractent ea diligenter quae ad cultum deorum pertineant*. Hinc libri retractationum sancti Augustini. Sufficiunt enim haec exempla. Postquam ergo Maxentius factus est Imperator, statim Maximianus ab eo evocatus Romam profectus, paulo post Severum morti tradidit; ac mox in Galliam, illic filiae Faustae nuptias cum Constantino celebravit ea aestate qua Galerius exercitum duxit in Italiam adversus Maxentium, ut visuri postea sumus. Quare mirum in modum deceptus est Petavius auctoritate anonymi scriptoris de Constantio Chloro res eo quo gestae sunt ordine non referentis. Scribit ergo Petavius in libro XIII. de doctrina temporum pag. 713. Galerium Maximianum cum ingentibus copiis Romam advolasse anno Christi CCCVII. & contemptum & a plerisque suorum destitutum abiisse in Illyricum, Licinium fecisse Caesarem, & Sardicam regressum esse, tum Maximianum Herculium ad spem erectum resumendi fastigij Romam advolasse e Lucania, Diocletianumque ut idem faceret adhortatum esse, postea Severum perjurio deceptum custodiae tradidisse ac jugulasse, deinde, quum insidias Maxentio strueret, pulsum Roma in Galliam ad Constantinum venisse, eique filiam Faustam collocasse, & eum Augusti appellatione donasse. Quae omnia, non sane contra fidem historiae, sed perturbato prorsus temporum ac rerum ordine scripta esse nullus est dubitandi locus. Foedius aberravit Sethus Calvisius. Maxentium tum demum imperium invasisse scribens postquam Constantinus a Maximiano Herculio creatus fuisset Augustus, & Maximianum a Romanis persuasum anno sequenti resumpsisse imperium. At quomodo Constantium declarare potuit Augustum is qui neque Imperator esset neque Augustus?

RERUM NOVAR. CUPIDUS) Eadem de Herculio tradit Julianus Imperator in libro de Caesaribus.

DEPOSUERAT INVITUS) Constans est omnium scriptorum sententia, si incertum panegyristam excipias qui Herculij Maximiani & Constantini laudes prosecutus est in nuptiis Constantini & Faustae, omnium inquam scriptorum sententia est hunc Maximianum invitum deposuisse imperium. Verum illi aliter hanc historiam narrant quam Lactantius. Hic enim cap. XVIII. docet Herculium abdicare coactum a Galerio, ab eoque territum injecto armorum civium metu. Alij contra scribunt Diocletianum, quum ingravescente aevo parum se idoneum moderando imperio esse sentiret, auctorem Herculio fuisse ut in privatam concederent, eique aegre collegam obtemperavisse, sed tamen obtemperavisse.

LIBENTER ARRIPUIT) purpuram quam deposuerat. Incerti panegyricus paulo ante laudatus. *Fecit enim Roma ipsa pro majestate nominis sui, ut ostenderet posse se etiam Imperatoribus imperare. Abduxit exercitus suos, ac tibi reddidit: & cum ad sedandos animos auctoritatem privati Principis attulisses, supplices tibi manus tendens, vel potius queribunda, clamavit: Quousque hoc Maximiane patiar &c.* Et paulo post: *Imperasti pridem rogatus a fratre, rursus impera jussus à matre*. Purpuram facile resumebat Herculius, quippe qui ter sumpsisse invenitur. Atque hoc pessimum exemplum causa fuit mortis Licinij: quem cum Constantinus vicisset, ac ei vitam concessisset, postea *Herculij Maximiani soceri sui motus exemplo, ne iterum depositam purpuram in perniciem reipublicae sumeret, tumultu militari exigentibus in Thessalonica jussit occidi*; ut legitur in fragmento de Constantio Chloro pag. 475. Bonifacius VIII. timens ne si Caelestinus V. liberam vitam ageret, pontificatum, quo se abdicaverat, resumeret, eum in custodia detineri jussit. Cui praeiverat Callisti II. exemplum erga Burdinum.

RAVENNAM CONFUGIT) Zosimus in libro secundo scribit Herculium circumvento sacramentis Severo persuasisse ut Ravenna excedens, quo se contulerat, Romam veniret, eoque pergentem, ubi quendam ad locum venisset quem Tres tabernas vocant, ab insidiis quas eo loco Maxentius collocaverat adprehensum, inserta laqueo cervice necatum. Incerti panegyricus Constantino dictus post victoriam de Maxentio partam: *Duxerat magnum Severus exercitum, & hostem suum perfidia desertus armaverat*. Auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 472. *Desertus Severus à suis fugit Ravennam. Per Maxentium filium* (sic enim legendum) *evocatus illuc venit Herculius, qui per pejurium Severum deceptum custodiae tradidit, & captivi habitu in urbem perduxit, & in villa publica Appiae viae tricesimo milliario custodiri fecit. Postea cum Galerius Italiam peteret, ille jugulatus est, & deinde relatus ad octavum milliarium, conditus in Galieni monumento*. Ex quo loco collegit Henricus Valesius falli Eutropium & Aurelium Victorem, qui Severum Ravennae occisum esse scribunt. De loco igitur ubi Severus vitam finivit controvertitur inter eruditos. Nam Scaliger in animadversionibus ad Eusebium ait non dubitare se quin illae Tres tabernae in agro Ravennate fuerint, neque aliter colligi posse ex verbis Zosimi. Contra Valesius contendit Tres illas tabernas fuisse in via Appia prope Romam. Parum autem probabile est, id quod Sigonius in libro secundo de occidentali imperio collegit ex Zosimo, Severum Maximiani fidem secutum Ravenna excessisse, atque ad Tres tabernas sese contulisse, haud dubia spe ductum urbem se Maximiani opera recepturum. Quam Sigonij opinionem secutus est Hieronymus Rubeus in libro secundo histor. Ravennatum.

VENIS INCISIS) Contra Zosimus lib. II. & auctor fragmenti de Constantio Chloro scribunt, ut paulo ante vidimus, Severum fractis laqueo cervicibus expirasse.

ADJUNCTO MAXIMINO) cognomento Daia vel Daza, qui orientem administrabat. CAP. XXIX.

PROFICISCITUR IN GALLIAM) Huic narrationi fidem adstruit etiam Zosimus, tametsi in rerum erret ordine narrandarum, Herculium inquiens eo conatu frustratum quo Diocletianum pertrahere nisus erat ad resumendum imperium, rursum versus Alpes contendisse, ut commorantem ibi Constantinum conveniret, & filiam ei Faustam promisisse, eoque promisso impleto, fallere conatum hominem. Errat inquam Zosimus. Nam ex capite XXVII. & XXIX. Lactantij patet illum bis in Galliam profectum antequam Carnuntum peteret, & Diocletianum non vidisse nisi post nuptias Constantini & Faustae. Atenim quod Lactantius & Zosimus aiunt Herculium Constantino filiam promisisse, aliter legitur in panegyrico incerti auctoris dicto in nuptiis Constantini & Faustae, ubi scriptum est Constantinum eam postulasse a Maximiano. *Sed profecto sicut tuo, Constantine, socero ante est conciliata divinitas quam ab eo pignus ipsi carissimum postulares, sic & nunc quoque in hac gratulatione prius illa dicenda sunt quae in te considerans tantus iste, & paterni & tui auctor imperij, laetatus est quod petisti*. Ubi interim observandum est illud quod ait scriptor istius panegyrici, Herculium esse auctorem imperij Constantini. Qua de re vide quae supra dicta sunt ad caput XXV.

SUAE MINORIS FILIAE) Heic admoneri convenit mendosè in veteri codice scriptum esse, *sic minoris familiae*. Intelligit autem Faustam. Sed inquirendum est in tempus quo nuptiae Constantini & Faustae celebratae sunt. Certum est Severum Augustum extinctum fuisse anno Christi CCCVII. ineunte. quamquam de mense non constat. Postea Maximianus Herculius Faustae pater in Galliam profectus est, ut Constantinum partibus suis conciliaret, promissis illi Faustae minoris filiae nuptiis; eoque promisso impleto, ut Zosimus ait, persuadere conabatur Constantino ut discedentem ex Italia Galerium Maximianum persequeretur. Ex quibus verbis colligitur nuptias fuisse celebratas eo tempore quo Galerius erat in Italia, vel certe quum in procinctu esset Italicae expeditionis. Cum autem ille in Illyricum ex Italia redux fuerit anno eodem CCCVII. ante mensem Septembrem, ut opinor, & ex capite XXVIII. istius libri Lactantiani constet Herculium Romam iterum profectum post fugam Galerij, ac cum rursum eodem anno rediisset in Gallias, ibi aliquantulum moratum esse, & postea in Illyricum ad urbem Pannoniae Carnuntum ve-

venisse, ibique fuisse III. Idus Novembris, quo die Licinius à Galerio factus est Imperator, manifestum est Constantini & Faustae nuptias aliquanto tempore ante mensem Septembrem anni CCCVII. coiisse. Si certa essent quae de Constantini initijs dicuntur a R. P. Petro Francisco Chiffletio in Notis ad Vigilium Tapsensem, non opus esset ea inquisitione in qua nos hactenus exercuimus. Is enim contendit nuptias Constantini cum Fausta & initium augustae dignitatis in eum collatae a Maximiano socero evenisse VIII. Kalendas Augusti anni CCCVII. eadem nimirum auctoritate qua Constantinum scribit primo Caesarem factum a Galerio anno CCCV. VIII. Kalendas Augusti, & rursum Caesarem declaratum VIII. Kalendas Augusti anni CCCVI. secundum obitum patris. Sed quia haec a viro clarissimo non probantur, necessaria fuit ea cura quam nos adhibuimus in investigando tempore istarum nuptiarum.

ILLE INTEREA) Galerius Maximianus. Ceterum totum hunc apparatum Galerij sic paucis perstringit Zosimus. *Quum autem Maximianus Galerius haud aequo tulisset animo quae in Severum Caesarem designata fuerant, ab oriente Romam eundum statuit, & admissorum nomine meritas Maxentio poenas irrogandas. Ut in Italiam adpulerat, parum fidos erga se militum animos sentiens, ad orientem nullo commisso praelio redit.*

POPVLVM TRVCIDATVRVS) Fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. *Dehinc Galerius cum ingentibus copiis Romam venit, minatus civitatis interitum, & castra Interamnae ad Tiberim posuit. Tunc legatos ad urbem misit Licinium & Probum, per colloquium petens ut gener apud socerum, id est, Maxentius apud Galerium precibus magis quam armis optata mereretur. Qui contemptus agnovit promissis virorum Maxentij partes suas deseruisse. Quibus perturbatus, retro versus est; & ut militi suo praedam quamcumque conferret, flamminia jussit auferri.* Quid sibi velit hoc loco vox *flamminia* nescire se fatetur Henricus Valesius, & deesse heic nonnulla putat quae ad Maximianum Herculium pertinebant. Ego potius existimaverim postrema haec verba pertinere ad ea cum quibus conjunguntur, ut sensus sit Galerium, *ut militi suo praedam quamcumque conferret*, id est, ut summam & nullis legibus coërcitam praedandi licentiam daret, etiam ea flammis tradi jussisse quae auferri non possent; *ut si quis insequi voluisset, utensilia*, id est, res ad victum necessarias, *non haberet*, ut mox dicet Lactantius. Itaque scribendum censeo *flammis omnia* pro *flamminia*, ob vulgatum errorem librariorum, qui frequenter plurimas vocabulorum syllabas omittunt. Et admissus fortassis error ab eo qui quum heic *flammonia* vel *flammomnia* vidisset scriptum, neque satis intelligeret quid hoc vocabuli esset, sciret porro veteres flamonium dixisse pro flaminio, emendandam putavit hanc vocem reducendamque ad suam originem. Nam & veteres glossae Isidori & aliorum, tum etiam Sidonius, & duae veteres inscriptiones quas ex Gruteri thesauro descripsit Iacobus Gothofredus ad l. XXI. Cod. Theod. De Decurionibus, & harum unam Savaro & Sirmondus ad Sidonium, flamonium dicunt pro flaminio. Scio inelegantem prorsus locutionem esse neque dici solere flammis rem quampiam auferri. Sed in auctore horum excerptorum non requirimus elegantiam sermonis.

FVGAM CAPESSIVIT) Hadrianus Valesius in libro primo rerum Franciarum scribit Licinium creatum Caesarem à Galerio fuisse anno CCCVIII. eique tutela Illyrici delegata, Galerium cum maximis copiis ingressum Italiam, Maxentium generum suum Romae obsedisse, & arte Maximiani Herculij ab urbe repulsum esse. Ostensuri postea sumus Licinium factum Imperatorem post reditum Galerij ex Italia. Nunc vero id tantum observandum, parum probabile videri quod ait vir clarissimus, Galerium arte Maximiani Herculij ab urbe repulsum esse, cum ex capite XXVII. & XXVIII. Lactantij certo constet illum in Gallia apud Constantinum fuisse per totum illud tempus quo Galerius fuit in Italia. quod etiam colligi facile potest ex verbis Zosimi.

OPPRIMI POTVIT) Apud Zosimum Herculius dicitur persuadere voluisse Constantino ut discedentem ex Italia Galerium persequeretur. Sed cum ille natura inquietus & infidus esset, non mirum si Constantinus ejus consilia spreverit.

TITVLVM IMMVTARI) Haec alibi non leguntur, Et mirum est ab aliis historiis praetermissa fuisse.

DACISCVM) quod ipse natus esset ex Dacia.

MAXIMIANVS ALTER) cognomento Herculius, qui resumpserat imperium, illudque habebat commune cum filio Maxentio.

PRIOR FILII POTESTAS) ratione nimirum habita novi imperij. Nam pater deposuerat antea imperium & in privatam vitam concesserat. Postea in consortium imperij adscitus fuerat à Maxentio, qui ad eum purpuram misit, & bis augustum nominavit.

MILITES I. Q. SEVER. RELIQ.) id est, milites ex veteri Maximiani Herculij exercitu, à Galerio missi cum Severo ad expugnandum Maxentium, qui translatis signis, Severum deserentes, se Maxentio tradiderant. Hos, quia sui olim fuerant, existimabat Maximianus sibi adhaesuros.

DIRIPVIT PVRPVRAM) Eutropius lib. X. *Herculius tamen Maximianus post haec in concione exercitus filium Maxentium denudare conatus, seditionem & convitia militum tulit.* Incerti panegyricus Constantino dictus post devictum Maxentium: *Ipse denique qui pater illius credebatur, discissam ab humeris purpuram detrahere conatus &c.* Apud Socratem lib. I. cap. II. legitur Herculium recuperandi imperij cupiditate raptum, conatum esse interficere sive de medio tollere filium suum Maxentium. Ita quidem versiones Christophorsoni & Valesij, propter vocem ἀνελεῖν, quae varias significationes habet. Melius, ut arbitror, Epiphanius scholasticus: *Hinc ejus pater imperandi cupidine voluit filium regno privare.* Nam ista interpretatio melius congruit cum narratione Lactantij & aliorum.

SVPERBVS ALTER) id est, Tarquinius superbus Rex Romanorum ultimus. Lactantius lib. IV. institut. cap. XIV. *Tarquinius superbus exactus est.*

MAXIMIANVM) Galerium.

ADERAT IBI DIOCLES) Aurelius Victor loquens de fuga & exitu Severi: *Hoc acrior Galerius, adscito in consilium Iovio, Licinium vetere cognitum amicitia Caesarem creat Augustum; eoque ad munimentum Illyrici ac Thraciae relicto, Romam contendit.* Sed in hoc errasse convincitur Victor quod ait Licinium creatum esse Augustum post mortem Severi & antè quàm Galerius exercitum in Italiam duceret adversus Maxentium; cùm è contrà testimonio Lactantij & aliorum certum sit Licinium factum esse Imperatorem in locum Severi post reditum Galerij ex Italia, & eam tum Galerio mentem fuisse, quum imperium Licinio tribueret, ut eo uteretur in bello quod susceperat adversùs Maxentium. Zosimus: *Maximianus Galerius ex societate superiorum temporum familiarem sibi Licinium Imperatorem creat, quod ejus opera bello Maxentium persequi cogitaret.* Auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 473. *Licinius itaque ex nova Dacia vilioris originis, à Galerio factus imperator velut adversum Maxentium pugnaturus.* Et tamen Victor cum ait in Illyrico relictum eo tempore quo Galerius maxime cogitabat de bello Italico. Sed id quoque falsum esse necesse est, cum auctor ejusdem fragmenti pag. 472. scribat Licinium fuisse in exercitu Galerij Romam obsidentis, & ab eo missum in urbem cum Probo ut viam aliquam invenirent concordiae inter socerum & generum. Quae etiam evincunt privatum adhuc fuisse, adeoque nondum Imperatorem. Vt mirum valde sit virum doctissimum Hadrianum Valesium sequutum in hac historia scribenda fuisse Victorem potius quam ceteros auctori istius fragmenti consentaneos.

QVOD ANTE NON FECERAT) nimirum ut Licinium faceret Imperatorem. Quod facere jam tum poterat quum Severum & Maximinum fecit Caesares; sed noluerat, propter rationes supra allatas in capite vigesimo.

IMPERIVM LICINIO DARET) Digladiantur inter se viri docti in constituendo anno quo Licinius factus est Imperator, quibusdam id evenisse censentibus anno Christi CCCVII. aliis sequenti. Ego utrorumque rationes adferam. Qui priorem sententiam tuentur, his argumentis aut utuntur aut uti possunt. Anno Christi CCCVII. mota sunt arma adversus Maxentium, qui fine anni superioris imperium invaserat; & Severus Caesar Augustus, qui ad expugnandum eum Romam accesserat missus à Galerio Maximiano, repulsus ac postremo miserabili mortis genere extinctus est anno secundo impe-

pe-

perij sui, ut legitur in Chronico Eusebij, id est, anno Christi CCCVII. ante Kalendas Maias, quibus biennio antea factus fuerat Caesar ab Herculio Maximiano. Ita Onuphrius Panvinius in commentario ad librum secundum Fastorum, ad annum V. C. MLIX. qui congruit cum anno Christi CCCVII. *Hoc anno circa Kal. Maij Severus, qui à Galerio Cæsar per Italiam & Africam creatus fuerat, quum adversum motum prætorianorum atque Maxentij Romam cum exercitu venisset, militum suorum scelere desertus, ipseque fugiens, altero imperij anno Ravennae interfectus est.* Accensus ea ignominia Galerius, in quem hoc dedecus recidebat ut in auctorem belli, incredibili celeritate ex Illyrico Romam cum immenso exercitu advolat, & ex Italia in Illyricum revolat inglorius, totum illud terrarum spatium bis emensus intra quinque aut sex ut plurimum menses, de castigando pellendoque Maxentio eo acrius cogitans quod vincere suetus, nunc cum ingenti dedecore coactus erat terga vertere. Ea de causa Licinium post reditum ex Italia creat Imperatorem, destinans eum Italiae adversus Maxentium. Acta haec III. Idus Novembris, ut legitur in Fastis Idatianis & in Chronico Alexandrino. Sed quamvis hi duo libri consentiant de die, de anno tamen non conveniunt. Nam Chronicon Alexandrinum initia imperij Liciniani refert ad annum quo Fl. Constantinus Augustus solus Consul fuit, Fasti ad annum sequentem, qui sic notatur: *Item decies & Maximiano VII.* Quo etiam modo, ut hoc obiter moneam, Graeca illa, παλινδεκάτα, quae leguntur in Chronico Alexandrino, vertenda sunt, pro eo quod Raderus vertit *Palindecato*, coactus admonere in margine haec intelligenda esse de decimo Diocletiani consulatu. In quo sane lapsus est vir eruditissimus. Nam si Diocletianus decies Consul fuit, decimus ejus consulatus incidit in annum Christi CCCV. ut supra vidimus. Itaque hic locus intelligendus est de decimo Maximiani Herculij consulatu, qui tum imperium resumpserat. Sed his omissis, ad quae per transennam tantum & quasi aliud agendo animum advertimus, persequamur argumenta quibus probari potest Licinium factum esse Imperatorem anno Christi trecentesimo septimo. Certum est Constantinum fuisse factum Imperatorem post mortem patris anno Christi CCCVI. mense Iulio exeunte. Itaque primus imperij ejus annus finitus est eodem mense Iulio anni sequentis. Cum autem Eusebius in Chronico imperatoriam Licinij dignitatem ponat in anno secundo imperij Constantini, dubium non est quin secundum Eusebij testimonium ejus initia referenda sint ad annum CCCVII. exeuntem. Denique si tribunitia potestas Imperatorum illius aevi numerabatur a die quo imperium adepti erant, ut placet viris eruditissimis, hinc etiam confirmatur Licinium factum esse Imperatorem anno Christi CCCVII. cum in edicto quod Galerius moriturus edidit anno CCCXI. in gratiam Christianorum, quod vero Nicomediae propositum est pridie Kalendas Maias, adnotatus sit annus quartus tribunitiae potestatis Licinij apud Eusebium in editione Valesij & apud Nicephorum. Atqui si annos Licinij colligas, & illos a mense Novembri anni CCCVII. incipias, nullo negotio reperies anno CCCXI. fuisse quartum tribunitiæ ejus potestatis, adeoque etiam imperij. Et haec sunt quae dici possunt pro confirmanda eorum opinione qui arbitrantur Licinium anno CCCVII. evectum ad dignitatem imperatoriam. Sed adversus haec reponi potest magnam esse auctoritatem Fastorum Idatianorum, in quibus historia illa refertur ad annum sequentem, & merito. Primum enim non potuisse Galerium Maximianum sic raptim & praecipitanter proficisci in Italiam cum ingentibus copiis, Romam obsidere, ac reducere exercitum in Illyricum ut omnia facta dici possint intra quinque aut sex mensium spatium, adeoque probabilius videri excessum Galerij ex Italia contigisse anno trecentesimo octavo. Praeterea credibile non esse Maximianum Herculium, hominem senem, qui apud Carnuntum cum Diocletiano erat eo tempore quo Licinius factus est Imperator, intra sex mensium spatium Italiam Galliasque emensum esse, nuptias Constantini & Faustae celebravisse, rursum in Italiam redisse post fugam Galerij, tum etiam iterum in Galliam, & hinc in Pannoniam profectum ad Diocletianum. Denique in Epitome Victoris legi Maximinum Dazam Cæsarem quadriennio fuisse, Augustum triennio. Cum autem ille factus fuerit Caesar anno CCCV. Kalendis Maiis, consequens esse ut Caesaris nomine contentus fuerit usque ad annum CCCVIII. exeuntem. Alioqui quadriennio Caesar non fuisset, sed triennio, si Licinius factus fuisset Imperator anno superiore. Ista quidem magnum momentum habere statim videntur. Sed profecto si consideremus statum reipublicae illius temporis, ingenium Galerij ferox, iracundum, praeceps, & superbum, instabilitatem & perfidiam ac mobilitatem Herculij, quae sane vitia semper eos praecipitant quibus inhaerent, quia in animis hominum potentiora virtutibus sunt, ut ait Lactantius in libro primo divinarum institutionum, facile intelligemus ea quae primo intuitu fere impossibilia videntur, fieri tamen potuisse ab hominibus inquietis & summum imperium retinere cupientibus. Nam, exempli gratia, Illyricum, ubi Galerius habitabat, Italiae adjacet; adeoque facile illi fuit in Italiam venire & dein recedere, etiam cum exercitu, intra illud sex mensium spatium quod diximus; praesertim cum ex Zosimo & auctore fragmenti de Constantio Chloro intelligamus illum ex Italia discessisse nullo commisso praelio, hoc est, parvam ejus in Italia moram fuisse. Herculium vero, cupidum imperij, quod invitus deposuerat, quis miretur tanta celeritate tot itinera fecisse, quem dubium non est illa fecisse abjecta omni cunctatione ac tarditate? Solvebat à Roma, & mare trajiciens, cum Massiliam pervenisset, cito ad Augustam Trevirorum, ubi sedes erat Constantini. Quae omnia itinera confici profecto possunt intra mensem ab homine diligenti. Postea aliquanto tempore apud Constantinum fuit occasione nuptiarum. Mense dein altero ei opus fuit ad redeundum in Italiam, unde brevi pulsus est. Adde alium mensem pro secunda profectione in Gallias, ubi non multum moratus est, & mensem pro itinere ab Augusta Trevirorum usque ad Carnuntum in Pannonia. Patet jam totum hunc numerum mensium satis congruere spatio temporis quod fluxit à morte Severi (nam tum primo Herculius in Galliam profectus est) usque ad diem tertium Idus Novembris, quo die Licinius factus est Imperator. Immo suspicor Severum diu ante Kalendas Maias occisum esse, nimirum mense Februario. Nam in veteri Kalendario quod Hervvartus edidit, natalis Constantini notatur pridie Kalendas Apriles. Quod quum de die quo factus est Caesar interpretari debere putaverit vir eruditissimus, ego crediderim intelligendum esse de eo die quo Maximianus Herculius eum nuncupavit Augustum. quod quidem evenisse anno CCCVII. nullus, ut opinor, dubitandi locus esse potest. Itaque si Maximianus exeunte Martio Constantinum dixit Augustum, jam pro sex mensibus, quos ab exitu Severi usque ad imperium Licinij numerabamus, habemus fere novem, intra quos utrique Maximiano facile fuit hos cursus & has peregrinationes conficere de quibus antea diximus. Porro natalem Constantini pridie Kalendas Apriles non posse referri ad diem quo factus est Caesar hinc puto colligi quod aut factus fuit Caesar cum Severo & Maximino, aut quum pervenisset ad patrem, aut certe quum Caesar nuncupatus est a Galerio. Atqui jam ostendimus factum non fuisse Caesarem cum Severo & Maximino. Quod tametsi factum fuisset, tamen natalis ille non posset congruere, cum constet Severum & Maximinum fuisse factos Caesares, non pridie Kalendas Apriles, sed Kalendis Maiis. Non potest etiam congruere tempori quo patri successit, quum id evenerit exeunte mense Iulio. Congrueret ergo tantum huic tempori quo Constantinus à Galerio factus est Caesar. Verum ne illud quoque incidet in pridie Kalendas Apriles. Quippe ambigi non potest quin laureata Constantini imago ad Maximianum perlata sit statim atque ille in locum Constantij patris successit, id est, exeunte Iulio, non secus ac ejus imago Romam statim adlata est. quod quidem occasio fuit Maxentio invadendi imperij, ut Zosimus docet in libro secundo. At si exeunte Iulio nuntius accepti à Constantino imperij perlatus est ad Galerium, cum Lactantius non doceat moram fuisse in mittenda purpura ad Constantinum, par est credere & Caesarem factum & purpuram missam intra eumdem annum quo imago adlata est, atque adeo diu ante mensem Martium. Et certe rationi consentaneum est ut dies accepti summi fastigij adnotatus sit in Kalendario: quem si non referas ad pridie Kalendas Apriles, nullibi notatus reperietur dies quo Constantinus Imperator & Augustus,

ſtus dictus eſt. Quod attinet ad auctoritatem ex Epitome Victoris allatam, ea non officit his quae hactenus dicta ſunt. Nam multa ſunt in hac Epitome quae non cohaerent, nominatim vero in hoc loco, ubi ſeptem tantum imperij annos tribuit Maximino, quem certum eſt imperaſſe per annos octo integros & aliquot menſes. Poſtremo redeundum nobis eſt ad tribunitiam poteſtatem, quae magnum momentum habet in hoc negotio. Quod quum intelligeret vir clariſſimus Henricus Valeſius, qui contendit Licinium anno tantum CCCVIII. factum eſſe Imperatorem, huc deſcendit in annotationibus ad Euſebium pag. 171. ut fateatur obſervationem de tribunitia poteſtate incommodare ſententiae ſuae de initiis Licinij, coactus etiam edictum illud, in quo quartus annus tribunitiae poteſtatis Licinij annotatus eſt, rejicere ad exitum anni CCCXI. ut ſic inveniret annum illum quartum tribunitiae poteſtatis Licinij. Sed ruit conjectura illa, cum ex Lactantio conſtet edictum illud propoſitum fuiſſe Nicomediae pridie Kalendas Maias & Galerium obiiſſe paulo poſt. Itaque etiam ex illa eruditiſſimi viri obſervatione colligimus veriſſimam eſſe illorum ſententiam qui Licinium anno Chriſti CCCVII. putant creatum fuiſſe Imperatorem. Hinc etiam puto confirmari poſſe Licinium fuiſſe factum Imperatorem anno CCCVII. quod Maximianus Herculius & Galerius Maximianus conſulatum ſimul geſſiſſe reperiuntur anno ſequenti, & quod deinceps bellatum non fuit adverſus Maxentium Herculij filium. Concordiam enim, quae poſtea inter eos fuit, illo tempore conſtitutam fuiſſe oportet quo Herculius & Galerius ſimul fuerunt apud Carnuntum, cum videamus Galerium tum maxime de bello adverſus Maxentium gerendo conſilia agitaſſe quum Licinium provehere deſtinabat ad principale faſtigium, & hunc ardorem ſtatim deferbuiſſe poſt promotionem ejus. Quod ſi conſulatus ab Herculio & Galerio, quod negari non poteſt, communi conſenſu ſuſceptus eſt poſt amicitiam inter eos conglutinatam apud Carnuntum, cum is in annum Chriſti CCCVIII. inciderit, manifeſtum eſt Licinium exeunte anno CCCVII. factum fuiſſe Imperatorem. His ita conſtitutis, reliquum eſt ut de alia difficultate quae heic occurrit, an nimirum Licinius primum factus fuerit Caeſar, ac poſtmodum Auguſtus, ut placuit quibuſdam, an vero uno eodemque tempore Caeſar & Auguſtus, ut alij volunt, nonnulla dicamus. Res eſt quae facile decidi poteſt vel unico Lactantij teſtimonio, qui imperium Licinio ac primum locum poſt Galerium datum fuiſſe ſcribit, etiam ſupra Maximinum. quod etiam confirmatur auctoritate Euſebij, ut oſtendemus paulo poſt. Itaque difficultas illa non indiget ampliori examine. Orta autem eſt ex male intellecto Aurelij Victoris loco ubi agit de Licinio facto Caeſare & Auguſto. Vide Scaligerum in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij.

VTROQVE PRAESENTE) nimirum Diocletiano & Maximiano Herculio, ut mox dicemus. Venerat Herculius ad Diocletianum, ut Zoſimus ait, id temporis Carnunti degentem, ut eum impelleret ad reſumendum imperium; ſed venerat e Gallia, ut docet Lactantius, non vero ex Italia, ut putavit Cluverius, qui in libro de Vindelicia & Norico cap. V. ſcribit, auctore, ut ipſe ait, Zoſimo, Herculium e Lucania Italiae regione Carnuntum ad Diocletianum profectum fuiſſe, ac per Ravennam tranſiiſſe in eundo & redeundo. Quod utrumque procul dubio falſum eſt. Nam, ut dixi, Herculius è Gallia profectus eſt Carnuntum, ubi reperit Diocletianum, & ab eo diſcedens, in Galliam reverſus eſt; ut etiam colligi poteſt ex panegyrico quem Eumenius Conſtantino dixit, ubi varios Herculii errores recto ordine recenſet, hoc modo; *Fati neceſſitas tulit ut ille pietati tuae hanc referret vicem, quem tu ab urbe pulſum, ab Italia fugatum, ab Illyrico repudiatum, tuis provinciis, tuis copiis, tuo palatio recepiſti.* Rectè inquam. Nam quum filium Maxentium denudare ac regno privare vellet, exactus ab urbe, pulſus Italia, ad Conſtantinum confugit. Dein in Pannoniam Illyrici provinciam profectus eſt ut Galerio ſtrueret inſidias; ibique Diocletianum, quem antea per literas fruſtra tentaſſe colligi poteſt ex Eutropio, hortatus ad reſumendum imperium, cum nihil ſuis ſuaſionibus effeciſſet, impeditis conſiliis, ut Lactantius ait, tertiam fugam molitus, redit in Galliam. Quae ita ut in panegyrico leguntur geſta eſſe probat Lactantius. Memorabilis autem in primis eſt vox Diocletiani imperium reſpuentis, quum ad illud reſumendum eum hortarentur Herculius & Galerius. Epitome Victoris: *Dum ab Herculio atque Galerio ad recipiendum imperium rogaretur, tamquam peſtem aliquam deteſtans, in hunc modum reſpondit: Vtinam Salonae poſſetis viſere olera noſtris manibus inſtituta. Profecto nunquam iſtud tentandum judicaretis.* Itaque ex hoc Lactantij loco habemus, quem antea neſciebamus, annum quo Herculius ad Diocletianum profectus eſt, eum nempe quo Licinius factus eſt Imperator. Ceterum heic obſervandum eſt erraſſe Arnaldum Pontacum Epiſcopum Vaſatenſem in Notis ad Chronicon Euſebij pag. 678. & Joſephum Scaligerum in libro quinto de emendatione temporum pag. 497. poſtremae editionis; ubi redarguentes Zoſimum, qui dixerat Diocletianum conventum ab Herculio fuiſſe Carnuti Celtarum oppido, ajunt id falſum eſſe, cum Diocletianus poſt abdicatum imperium nunquam pedem poſuerit in Gallia, imo non extulerit Salonis Dalmatiae. Prima pars obſervationis vera eſt, nempe Diocletianum nunquam pedem poſuiſſe in Gallia, poſt abdicatum imperium. Sed tamen fuit Carnunti in Pannonia, ubi eum Herculius convenit. Et pedem eum extuliſſe Salonis patet ex reſponſo ejus quod paulo ante retulimus: *Vtinam Salonae poſſetis viſere olera.* Nam ſi tum quum haec dicebat, fuiſſet Salonae, locus non erat huic exclamationi. Itaque longe aberat à Salonis. Gravius etiam errat vir doctiſſimus Ioannes Morinus in parte ſecunda libri de Eccleſia per Conſtantinum liberata cap. I. pag. 126. 129. & cap. III. pag. 153. ubi ſcribit Maximianum Herculium ea ſcripſiſſe ad Diocletianum quae dicta, non ſcripta, eſſe jam vidimus, & longam confingit epiſtolam ad eum ſcriptam, cujus nullum veſtigium extat apud veteres, & Diocletianum, poſt acceptam epiſtolam illam, brevi eam reſponſo dignatum eſſe quod nos retulimus ex Epitome Victoris. His ita conſtitutis, videndum eſt an vera eſſe poſſint quae a viro clariſſimo Hadriano Valeſio in libro primo rerum Francicarum pag. 22. dicta ſunt de profectione Maximiani Herculij in Illyricum & de diſceſſu ejus. Ait ergo Herculium, quum videret omnes Romani imperij provincias teneri à Galerio, Maximino, Maxentio, & Conſtantino, adeoque nuſquam ſibi locum conſiſtendi eſſe, nec ſe ſine provinciis & ſine exercitu imperatoriam dignitatem tueri diutius poſſe, iterum ceſſiſſe imperio poſtquam annos circiter duos inſignia principatus retinuerat, cumque ſe odio eſſe Maxentio & ejus militibus ſciret, à Galerio petiiſſe ſibi ut per filium ex Vrbe & Italia expulſo in Illyrico reliquum vitae agere privato liceret, repudiatumque ab Galerio anno ſecundo poſt conſulatum ſuum decimum & Galerij ſeptimum, ſub ſpecie officij, velut viſendi Conſtantini generi ſui gratia, in Galliam profectum, à Maxentio ſe pulſum ſimulantem. Haec ſunt enim omnino verba viri clariſſimi. Primum illud ſtare non poteſt quod ait Herculium ceſſiſſe imperio antequam proficiſceretur in Illyricum, quandoquidem Lactantius docet id ab illo factum eſſe poſtquam ex Illyrico rediſſet ad Conſtantinum. Deinde certum eſt eum ad Galerium profectum intra primum annum reſumpti imperij, non vero poſtquam annos circiter duos inſignia principatus retinuerat. Nam purpuram reſumpſit anno Chriſti CCCVI. exeunte, & ſequenti profectus eſt in Illyricum menſe, ut tardius, Octobri. Quod autem ait eum petiiſſe à Galerio ut ſibi in Illyrico reliquum vitae agere privato liceret, cum id apud neminem alium reperiam, puto Valeſium paraphraſtice traxiſſe ex illis Eumenij verbis ubi legitur Herculium ab Illyrico repudiatum, tamquam ſi aliter repudiari non potuiſſet quam negata ei habitatione Illyrici. Verus autem verborum Eumenij, ut ego quidem arbitror, ſenſus hic eſſe debet, ut ab Illyrico repudiatus dicatur, quia illic, ut diximus, ſuaſionibus ſuis efficere non potuit ut Diocletianus reſumeret imperium. Neque vero repudium illud contigit anno ſecundo poſt conſulatum decimum Herculij, id eſt, anno Chriſti CCCX. ut putat Valeſius, ſed ſtatim poſt collatam in Licinium dignitatem imperatoriam. Siquidem Lactantius de diſceſſu ejus ab Illyrico ſic ſcribit tamquam de fuga deſperata, adeoque de diſceſſu ſubito & praecipiti profectione. Denique reditum Herculij ad Conſtantinum ſic narrat Valeſius tamquam ſi nondum ille Conſtantinum vidiſſet poſt exactionem ſuam ab urbe Roma, adeoque apud

cum

cum conquestus non fuisset de filij sui crudelitate adversum se; cum tamen certo sciamus ex Lactantio Herculium Roma profugum venisse primo in Galliam ad Constantinum, & hinc in Illyricum ad Galerium & Diocletianum, & ab isto repudiatum rediisse in Galliam ad Constantinum.

VTROQVE PRAESENTE) Diocletiano nimirum & Maximiano Herculio. Vnum heic occurrit examinandum, an istorum praesentia trahenda sit ad consensum, praesertim cum ista agerentur à Galerio, homine admodum pervicaci ac superbo, & qui stricto velut ense supplicare suetus, erat, & an consensus ille trahendus rursum sit ad ceteros penes quos reipublicae potestas erat. Nam id dicere videtur Eusebius lib. VIII. cap. XIII. *Λικίνιος δὲ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ κοινῆς ψήφου τῶν κρατούντων αὐτοκράτωρ καὶ σεβαστὸς ἀνεδείκνυτο.* Hunc locum interpretes in varios sensus traduxerunt. Et Ruffinus quidem ita vertit: *Sed & Licinius communi omnium sententia adscitus in imperium, Augustus pronuntiatur.* Musculus: *Licinius vero communi sententia potentatuum & ipse Imperator & Augustus creatur.* Christophorsonus: *Licinius deinceps communi eorum suffragio & consensu penes quos summa potestas erat, Imperator & Augustus declaratur.* Denique Valesius: *Licinius communi Imperatorum suffragio Imperator & Augustus declaratus est.* Ruffinus igitur in ambiguo relinquit quos intelligi velit. Neque clarius se Musculus explicat, quid potentatuum vocabulo significare velit incertum relinquens. At Christophorsonus & Valesius aperte pronuntiant id factum esse communi Imperatorum sive eorum penes quos summa potestas erat suffragio. Verum ista interpretatio plurimum habet difficultatis. Nam cum istud consilium praecipitanter, ut palam est captum a Galerio sit, temporis angustiae non permiserunt ut Caesarum qui in provinciis erant consensus expeteretur, & non erat hic mos Galerij. Praeterea certo colligi potest ex Eusebio & Lactantio, uti postea dicemus, neque Maximinum neque Constantinum interrogatos fuisse. Neque probabile item est Maxentij consensum fuisse requisitum, adversùs quem bellum parabatur. Reliquum igitur est ut hic Eusebij locus intelligatur de Imperatoribus, nimirum de Diocletiano veterano Rege, de Maximiano Herculio, qui tum imperium resumpserat, & de Galerio Maximiano. Nam hi tres tum erant Carnunti quum Licinius factus est Augustus. Itaque verum non est omni ex parte quod heic ait Eusebius, Licinium factum esse Imperatorem & Augustum communi eorum consensu qui tum rempublicam possidebant.

SEX FVERVNT) nimirum Maximianus Herculius, Galerius Maximianus, Maximinus cognomento Daja vel Daza, Constantinus, Maxentius, & Licinius.

DEPONIT REGIAM VESTEM) id est, purpuram, & sic iterum ad vitam privatam rediit. Factum istud ab Herculio scribit Hadrianus Valesius in libro primo rerum Francicarum pag. 21. antequam proficisceretur in Illyricum, id est, anno CCCVII. exeunte. Verum repugnat Lactantius huic sententiae, qui secundam Herculij abdicationem diserte revocat ad posteriora tempora, sed annum non indicat. Probabile tamen est id factum non ita multo post quàm ad Constantinum rediisset ex Illyrico, id est, anno CCCVIII. ineunte, ipso decies & Maximiano VII. Consulibus. Nam nulla deinceps facinorum ejus mentio habetur usque ad annum CCCX. quo interiit; & vir cupidissimus signandi annos per consulatus suos, Consul deinceps non reperitur fuisse.

QVOD IPSVM NON DECERET) Eumenius in panegyrico Constantini: *Talibus te pro utilitate ac dignitate publica rebus intentum averterunt in se novi motus ejus hominis quem successibus tuis maxime favere decuisset.*

GENERVM SVVM) Constantinum, qui Faustam senioris Maximiani minorem filiam paulo ante duxerat, eodem anno nimirum quo & Severus occisus & Licinius factus est Imperator. Incerti panegyricus Maximiano & Constantino dictus in nuptiis Faustae: *O divinum tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti.*

GENERI FILIVM) Nam Constantius Constantini pater, repudiata, ut jussus erat, Helena, Theodoram duxit, quam nonnulli tradunt Herculij filiam fuisse, alij privignam.

RELICTA MILITVM PARTE) in potestate soceri sui Maximiani. Sed homo perfidus eos sollicitavit ad defectionem. Testis praeter Lactantium, Eumenius in Panegyrico quem postea dixit Constantino; ubi quum dixisset Maximianum genero suo pejerasse, statim addit, *Haec est fides, haec religio palatini sacrarij devota penetralibus, ut lente & cunctanter, jam scilicet eum illis belli consiliis, itinere confecto, consumptis copiis mansionum ne quis consequi posset exercitus, repente intra parietes consideret purpuratus, & bis depositum tertio usurparet imperium, litteras ad sollicitandos exercitus mitteret, fidem militum praemiorum ostentatione turbare tentaret, secure scilicet usurus exercitu quem venales manus habere docuisses.* Istius loci sensum Livinejus ait hunc esse, ut Maximianus Herculius intelligatur resumpsisse purpuram Arelati quum urbe pulsus, Italia fugatus, ab Illyrico repudiatus, à Constantino est exceptus. Recte sane, quantum ad historiam. Sed nescio ubi invenerit acta haec esse apud Arelatem. Neque enim id dicit Eumenius, sed tantum eum se conclusisse in civitate Arelatensi, quo eum persecutus est exercitus Constantini, & inde Massiliam postea fugisse. Mihi certum videtur Herculium purpuram, quam bis deposuerat, resumpsisse in ipsa civitate Treverorum aut non multo procul. Id mihi colligere videor ex his verbis Lactantij ubi ait cum paucis post diebus quam Constantinus profectus erat adversùm Francos, cum thesauros publicos invasisset, purpuram repente sumpsisse, cum aestimaret Constantinum intrasse fines barbarorum. Nam Francorum limes erat circa Danubium. Et thesauri publici, quos tum invasit Herculius, non alibi potuerunt esse quàm in Palatio Imperatoris, id est, in civitate Treverensi. Itaque Herculius non potuit intra paucos dies purpuram resumere Arelati, quae longo intervallo distat à Treveris.

REFERT AD MARITVM) Eutropius lib. x. *Detectis igitur insidiis per Faustam filiam, quae dolum viro enuntiaverat, profugit Herculius Massiliam; ibique oppressus, poenas dedit justissimo exitu.* Fallitur Eutropius. Nam Herculius ante Massiliam profugerat quàm hunc dolum componeret, ut patet ex Lactantio. Gravius etiam erravit Zosimus aiens Herculium, quod Fausta conatum illius antevertisset ac rem totam Constantino indicasset, in desperationem rerum omnium adductum, apud Tarsum morbo extinctum esse. Confudit heic videlicet Maximianum cum Maximino, qui orientem tenebat, & qui pulsus a Licinio, apud Tarsum postremo in Cilicia obiit, ut adnotabitur infra. Sed neuter dolum explicavit, quem retulisse videntur ad invasionem imperij. Vnus Eucherius Episcopus Lugdunensis in historia martyrum Agaunensium adnotavit Maximianum Herculium struxisse insidias Constantino ut ei vitam auferret. *Cum dispositis insidiis,* inquit, *genero suo Constantino tunc regnum tenenti mortem moliretur, deprehenso dolo ejus, apud Massiliam captus, nec multo post strangulatus, teterrimoque hoc supplicio affectus, impiam vitam digna morte finivit.* Recte sane & consentanee Lactantio. Meminit autem hujus Herculij perfidiae ac dein mortis Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. XLVII. scribens alterum eorum qui se imperio abdicaverant, cum insidias in necem Constantini pararet, deprehensum, turpissimo mortis genere interiisse. Haec Eusebius, apertè designans Maximianum Herculium. Sed quoniam statim Eusebius tradit ejus quem ita interiisse scribit imagines & statuas omnes ubique terrarum dejectas esse, & hanc mortem describit longo intervallo post caput in quo egit de profligato Maxentio, huc descendit Valesius in annotationibus suis ut putaverit corruptum esse locum Eusebij, atque ita emendari debere ut Maximinus heic intelligatur, qui una cum Severo factus est Cæsar. Maximinus enim interiit post victoriam quam Constantinus reportavit de Maxentio, & quidem mortis genere turpissimo, ut ex Eusebij libro octavo & nono colligi posse ait. Et hæc quidem vir doctissimus adnotavit ad hunc locum, quae ego puto contra veritatem historiae pugnare. Nam primo certum est Eusebium loqui de altero eorum qui se imperio abdicaverant. Quod de alio quam de Maximiano Herculio intelligi non potest, qui secundum in imperio locum obtinebat, & cum Diocletiano se abdicavit. Id vero nullo pacto dici potest de Maximino, qui nullibi legitur abdicasse. Deinde ille de quo loquitur Eusebius, extinctus est quum deprehensus fuisset insidias parare in necem Constantini. Quam historiam ad Herculium referendam esse nihilo minus certum est quam cer-

Cap. 30.

certum est Constantinum insidiis appetitum ab Herculio fuisse. id quod & Lactantius in hoc libro & reliqui historici produnt uno consensu. Sane utriusque imagines dejectae post mortem eorum sunt, ut patet ex Eusebio. Narratio porro de caede Maxentij, quae praecedit historiam mortis Herculij, nihil huic sententiae officit. Eusebius enim (ut observat Socrates in initio suae historiae) in libris quos de vita Imperatoris Constantini conscripsit, pleraque obiter tantum perstrinxit: quippe cui, ut in encomiis fieri solet, Imperatoris laudes & panegyricam orationem contexere magis curae esset quam res gestas accurate commemorare. At in libro octavo historiae ecclesiasticae cap. XIII. ubi ordinem temporum sequitur, & ubi haec eadem de Maximiano narrat quae leguntur etiam in vita Constantini, docet ea non posse neque debere accipi de alio quam de Herculio, cum statim initio sequentis capitis dicat Maxentium ejus filium fuisse de quo antea loquutus est.

COMPONITVR SCENA) In manuscripto legitur *schena*. Facilis fuit emendatio. Apud Tacitum lib. XIII. annal. Agrippina Neronis mater sic loquitur: *Nunc per concubinum Atimetum & histrionem Paridem quasi scenae fabulas componit*. Acta purgationis Felicis Episcopi Aptungitani: *Semper sic falsum per terrorem, per scenam, per inreligiosam mentem actum est ab his qui catholicae Ecclesiae consentire noluerunt*.

VIGINTI ANNOR. VOTA) id est, vicennalia, quae cum Diocletiano Romae celebravit.

ELISO GVTTVRE) Epitome Victoris: *Maximianus Herculius a Constantino apud Massiliam obsessus, deinde captus, poenas mortis genere postremo, fractis laqueo cervicibus, luit*. Orosius lib. VII. cap. XXVIII. *Herculius Maximianus in Galliam profectus est ut Constantino genero aeque dolis junctus auferret imperium; sed per filiam deprehensus & proditus, deinde in fugam versus, Massiliae oppressus & interfectus est*. Aberrant autem in hoc loco omnes historici, qui in viam reducuntur à Lactantio. Pessimè Suidas, qui Diocletianum a senatu jugulatum esse, Maximianum vero se suspendisse scribit. Ista porro Maximiani Herculij mors dicitur in Fastis Idatianis evenisse *anno secundo post consulatum decimum & septimum*, qui congruit cum anno Christi CCCX. Non est autem occisus a Constantino Maximianus *ob purpuram tertium sumtam*, ut putavit vir doctissimus Hadrianus Valesius, sed quia post violatum jusjurandum, post bellum civile commotum, post sollicitatos milites, postremo Constantinum occidere voluerat, & occidisset si Faustam sibi consentientem habuisset.

Cap. 31

MAXIMIANVM ALTERVM) Galerium, cognomento Armentarium.

PERSECVTIONIS AVCTOREM) Ita etiam Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. LVIII. Ruffinus lib. VIII cap. XV. *Ille vero qui et secundus in honore, postmodum etiam in primis successor fuit, qui & incentor ac signifer nostrae persecutionis extiterat*. & cap. XVIII. *Ipsum namque auctorem sceleris ultio divina corripuit*. Fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. *Tunc Galerius in Illyrico Licinium Caesarem fecit. Deinde illo in Pannonia relicto, ipse ad Serdicam regressus, morbo ingenti occupatus sic distabuit ut aperto & putrescente viscere moreretur, in supplicium persecutionis iniquissimae ad auctorem scelerati praecepti justissima poena redeunte*. Vide Lactantium supra cap. X. & sequentibus. Frustra ergo Scaliger in animadversionibus ad Chronicon Eusebij ait Galerium Maximianum nunquam persecutum esse Christianos, cum bonus & laudabilis Princeps fuerit, eximius & fortis bellator. Atque heic cum merito reprehendit Petavius in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. & lib. XIII. pag. 714.

ETIAM VIM MAIESTATIS) In hoc loco desiderantur aliquot litterae in veteri exemplari, in quo ita legitur: *ut in eo et . . . . . . in majestatis ostenderet*. Nos ex vestigiis literarum quae perierunt conjecimus ita legendum esse sicuti se habet haec editio. Et conjecturam nostram confirmat ipse Lactantius. cujus haec sunt verba ex libro primo divinarum institutionum cap. III. *Quid quod summa illa rerum potestas ac divina vis ne semel quidem dividi potest*. Et lib. III. cap. XVII. *Vim majestatemque veri Dei non intellexerunt*. Alibi virtutem dixit pro vi; ut lib. IV. cap XXVI. *virtutem majestatemque Dei singularis interpretari*. & lib. VI. cap. IX. *virtutem ac majestatem Dei singularis enarrat*.

DE AGENDIS VICENNALIB.) ad exemplum Diocletiani, cujus imitationem affectabat, ita ut etiam de deponendo imperio aliquando cogitaverit. Sed tamen vicennalia non celebravit, extinctus antè quam eorum agendorum tempus adesset.

VOTVM. Sic vocabant festa in quibus vota concipiebantur pro incolumitate & diuturna Principum vita, ut sicut vicennalia, exempli causa, celebrabant, sic dij tribuerent ut tricennalia celebrarent. Sed opus non est me plura dicere de hoc argumento, cum nuper duo eruditissimi viri Carolus Dufresnius & Henricus Noris hanc materiam abunde tractaverint, ille in dissertatione de numismatibus inferioris aevi, quae post tomum tertium Glossarij edita est, alter in dissertatione chronologica de votis decennalibus, quae edita est cum dissertatione de duobus nummis Diocletiani & Licinij. Vide etiam Casauboni Notas in Spartianum.

QVOD NON ERAT CELEBRATVRVS) Hic locus est magni momenti, cum ex eo certo colligatur Galerium Maximianum non pervenisse ad vigesimum annum imperij sui.

Cap. 32

MAXIMINVS IRATVS) Eusebius lib. VIII. cap. XIII. quum dixisset Licinium & Imperatorem & Augustum factum fuisse, addit: *Quod quidem Maximinus aegre admodum tulit, qui hactenus Caesar duntaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo prae ceteris tyrannico ingenio praeditus, Augustus a semetipso renuntiatus est*.

MITTIT ERGO) Galerius ad Maximinum, ut eum placaret.

DISPOSIT. SVAM SERVET) qua Licinium veterem contubernalem & victoriae socium fecerat Imperatorem secundi loci.

DEFERAT CANIS) Dictum id propter Galerium, qui senex erat. Nam de Licinio non posse intelligi hinc patet quod quum interiit, nondum erat sexagenarius. Epitome Victoris: *Hic Licinius annum dominationis fere post quintumdecimum, vita proxime sexagesimum, occiditur*. In Fastis Idatianis occisus dicitur sub consulatu Paulini & Juliani, qui in annum CCCXXV. incidit. Obiit autem sub finem anni. In fragmento de Constantio Chloro dicitur regnasse annos XIX. filio & uxore superstitibus. Quod verum ex omni parte non est. Nam ab anno CCCVII. exeunte usque ad annum CCCXXIV. quo ad vitam privatam mense Octobri redit victus a Constantino, numerantur anni tantum XVII. Quod si anno CCCXXIV. quum ageret decimumseptimum imperij sui annum, nondum natus erat annum aetatis suae sexagesimum, jam constat eum factum fuisse Imperatorem anno circiter aetatis suae quadragesimo. Itaque quae de canis heic dicuntur, ad eum referri non possunt.

TOLLIT CAESARVM NOMEN) non quidem ut nomen Caesarum aboleret, quod Imperatores semper retinuerunt, sed ut ab eo deinceps abstinerent illi qui in spem imperij adoptarentur, & sic excluderetur Maximinus. Hunc puto hujus loci sensum esse.

MAXENTIVM) Ergo pax erat inter Galerium & Maxentium, tum haud dubie conciliata quum Herculius Carnunti esset cum Diocletiano & Galerio. Eutychius Patriarcha Alexandrinus tradit in annalibus suis ita inter Galerium & Maxentium divisum fuisse imperium ut Galerius Orientem & Syriam terramque Romanorum, id est, Thraciam & provincias Thraciae conterminas, teneret, Maxentius vero Romam & ipsius territoria, id est, Italiam & Africam ac fortasse insulas.

CONSTANTINVM FIL. AVG.) Ex hoc praecipue loco colligo consensum Constantini requisitum non fuisse quum Licinius factus est Imperator. Quippe probabile non est eum qui Imperator & Augustus dictus ab Herculio fuerat, qui filius & gener Augustorum erat, virum praeterea spectatum militia, fortissimorum exercituum ducem, & victoriis multis insignem, passurum fuisse sibi praeferri hominem novum. Et sane nescio an ista sic ex omni parte successerint. Nam in edicto anni CCCXI. ubi tres Imperatores nominantur, Galerij quidem nomen, ut senioris Principis, primo loco ponitur, tum Constantini, deinde postremo Licinij. Quod indicat dignitatem istius passam esse aliquam contradictionem apud Constantinum, eamque non aliter sopitam quam rejiciendo Licinium in tertium locum.

AVGVSTVM SE NVNCVPATVM) Singularis est huicque Lactantij scriptioni plane conveniens locus Ruffini ex libro IX. cap. V. ubi loquens de eodem Maxi-

mi-

mino ait: *Et quamvis ei agere cuncta ex sententia liceret, quippe qui jam sibi etiam Augusti inconcessam praesumpserat dignitatem, videri tamen vult quod aliquibus justis haec rationibus agat.* Confirmat Eusebius lib. VIII. cap. XIII. ubi quum dixisset Licinium Imperatorem & Augustum declaratum esse, addit: *Quod quidem Maximinus aegre admodum tulit, qui hactenus Caesar duntaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo prae caeteris tyrannico ingenio praeditus, Augustus à semetipso renuntiatus est.*

p. 33. DEC. ET OCT. ANNUS) Is est annus Christi CCCX. ut ostendit tempus mortis Galerij. Nam cùm ille inceperit aegrotare anno XVIII. imperij sui, aegrotaverit autem per annum perpetem, & obierit anno CCCXI. mense Maio, planum est annum octavum & decimum imperij ejus congruere cum anno Christi CCCX.

INSANABILI PLAGA) Lactantius lib. VII. institut. cap. XV. *Percussit Ægyptum Deus insanabili plaga.*

IN INF. PA. GENITALIUM) Vide Eusebium lib. VIII. hist. eccles. cap. XVI. & lib. I. de vita Constantini cap. LVII. Ruffinum lib. VIII. cap. XVIII. fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. & Orosium lib. VII. cap. XXVIII.

VERMES INTUS CREANTUR) Vide Eusebium lib. VIII. cap. XVI. & Orosium lib. VII. cap. XXVIII. Similem omnino historiam de Iuliano, qui avunculus Apostatae fuit, narrant D. Ioannes Chrysostomus oratione in sanctum Babylam, Sozomenus lib. V. cap. VIII. & Theodoretus lib. III. cap. XIII.

DEUM COACTUS EST CONFITERI) Memorabile est quod hoc loco narrat Ruffinus lib. VIII. cap. XVIII. Referam autem ejus verba. *Denique plerosque medicorum*, inquit, *quod nec morbo aliquid mederi nec vim foetoris tolerare possent, interfici jubet. In quibus cum quidam juglaudus potius quam medicaturus assisteret, inspiratus à Deo, Cur, inquit, Imperator erras, & quod Deus infert, ab hominibus putas posse revocari? Nec humanus est iste morbus, nec à medicis curatur. Sed recordare quanta in servos Dei egeris, quamque in religionem divinam impius & prophanus extiteris, & intelliges unde tibi sint poscenda remedia. Nam & ego quidem mori cum ceteris potero, tu tamen à medicis non curaberis. Tunc primum se Maximianus hominem esse intellexit &c.* Eandem historiam compendio perstringit Orosius lib. VIII. cap. XXVIII. & ex eo auctor historiae miscellae lib. XI. At Eutychius in annalibus tradit Maximianum sponte sensisse ac dixisse se ea pati quia Christianos interfecerit, & literas in omnes provincias suas dedisse ut Christiani qui in carceribus erant dimitterentur. Sed idem tamen in hoc graviter errat quod eum ex hoc morbo convaluisse scribit precibus Christianorum, ac postea ad majorem impietatis gradum quam antea prolapsum, Christianos ubique jussisse occidi & penitus extirpari. Qui error ei evenit ex confusione nominum Maximiani & Maximini, dum uni tribuit quod à duobus factum esse constat. Fallitur etiam Sethus Calvisius, qui tum putat persecutionem decennalem quievisse post edictum illud mortemque Galerij, quum octavus tantum persecutionis annus esset, ut supra diximus.

EDICTUM MISIT) Extat apud Eusebium lib. VIII. cap. XVII. ex Latina lingua translatum ab eo in Graecum sermonem, & dein ex Graeco versum in Latinum à Ruffino, ut ipse docet: *Haec de Latino in Graecum versa nos rursum transfudimus in Latinum.* Quod igitur hodie legimus prima Latina, beneficium est Lactantij.

p. 34. AD BONAS MENTES RED.) Lactantius lib. V. cap. XIX. ad hoc fortassis edictum respiciens: *Sed haec ipsa ignoratio efficit ut in persequendis sapientibus tam mali sint, fingantque se illis consulere, illos ad bonam mentem velle revocare.* Acta sanctorum Saturnini, Dativi, & Felicis cap. VII. *Debueras alios ad bonam mentem vocare, & non contra praecepta Imperatorum & Caesarum facere.*

UT NON VET. INST. SEQ.) Taxat Christianos quod a prisca illa parentum suorum simplicitate defecissent. Eusebius fine lib. VIII. cap. I. calamitosum Ecclesiae illius aevi statum describens, invidias, obtrectationes, quasi bella intestina inter Christianos, antistitum adversus antistites certamina, & cetera, quae iram Dei adversùs ipsos excitarunt, hinc ortam esse ait persecutionem Diocletiani & Maximiani adversùs Ecclesiam. Vide etiam Ruffinum lib. eod. cap. I. & Lactantium initio libri de opificio Dei.

SIGNIFICATURI SUMUS) Male Ruffinus, *indicavimus*, rem quasi jam peractam narrans, cum ad futurum referatur. Neque istud tribuendum est errori typographorum, cum hanc lectionem exhibeant tres vetusti codices manuscripti bibliothecae Colbertinae. Christophorsonus & Valesius recte verterunt *significabimus*.

ET SUA) Haec verba omisit Ruffinus, quae recte alij reposuerunt.

IN SEDIBUS) Ruffinus vertit *in laribus*, quemadmodum legitur in uno codice Colbertino. Sed alii & editiones habent *in laboribus*. Christophorsonus vertit *in suis famitiis*, Valesius *in suis domiciliis*.

CAP. 35. PROPONITUR NICOMEDIÆ) absente nimirum Galerio Augusto, qui apud Sardicam aegrotabat. Itaque verum esse potest quod ait vir eruditissimus Henricus Valesius in annotationibus ad Eusebium pag. 171. hoc edictum emissum fuisse post initium anni CCCXI. ante mensem Martium. Nam anni Galerij Imp. consurgebant ex Kalendis Martiis.

IPSO OCTIES ET MAXIMINO IV. CONS.) In Fastis Maximianus dicitur Consul VIII. solus. Quod etiam tradunt actor ignotus de Consulibus & auctor quoque de Pontificibus Romanis à Cuspiniano citati. At hic additur Maximinus iterum. Quod valde mirum est, praesertim cum de primo illius consulatu nulla uspiam mentio habeatur. Verum dubitare non licet quin is iterum Consul fuerit, cum luculentissimum de eo extet Lactantij testimonium.

APERTIS CARCERIBUS) Ruffinus lib. IX. cap. I. *Indices vero per singulas civitates edicta mittentes, legemque praeferentes, relaxari cunctos qui tenebantur in carcere, quique in metallis aut quibuslibet vinculis asservabantur, omnes abscedere liberos jubent.*

CONIUGE SUA) Valeria Diocletiani filia. Haec tamen non mansit in aula Licinij, ob ferociam ejus, sed ad Maximinum confugit, ubi pessime habita est, ut videbimus infra cap. XXXIX.

FILIO) Candidiano, de quo dictum est supra cap. XX.

HORRENDA TABE CONSUMPTUS) Ruffinus lib. VIII. cap. XV. ait Galerium tam multis variisque morbis & corporis tabe atque insania mentis affectum esse ut *post longos atque inextricabiles langores scelerum suorum furiis agitatus, sponte vitam nefariam proderet*, id est, ut Orosius explicat in capite XXVIII. libri septimi, *vim vitae suae attulit*. Sed haec vera non sunt. Mortuus autem est anno Christi CCCXI. quo inierat nonum & decimum imperij sui annum. Ita enim colligitur in primis ex Lactantio teste luculentissimo. Nam cum ex capite XXXIII. constet Galerium aegrotare coepisse anno decimo & octavo imperij sui, & morbum ejus duravisse per annum perpetem, ac postea illum deficientem anno sequenti edictum misisse ut Christianis liceret Deum publice colere, mortuumque esse *cum jam futura essent vicennalia Kalendis Martiis impendentibus*, clarum est eum non pervenisse ad annum vigesimum imperij sui, sed mortuum esse anno decimo nono. Consentit Lactantio Aurelius Victor in libro de Caesaribus, ubi ait Galerium potentiam Caesaris gessisse annos tredecim, quinquennio imperium tenuisse. *Huic quinquennij imperium*, inquit, *Constantio annum fuit, cum sane uterque potentiam Caesarum annos tredecim gessissent.* Quod confirmatur auctoritate Eutropij in initio libri noni & ex Chronico Alexandrino pag. 651. ubi scriptum est Constantium, qui Caesar cum Galerio factus est, & eodem die Augustus nuncupatus est quo Galerius, obiisse Eboraci in Britannia anno decimo tertio principatus, sui, exacto videlicet, quum ab aliquot mensibus inijsset decimum quartum. Atqui supra cap. XVII. probavimus Diocletianum & Maximianum deposuisse imperium anno Christi CCCV. Kalendis Maij. Itaque qui tum Caesar erat ab annis tredecim, adoptatus fuerat anno Christi CCXCIII. Kalendis Martiis. Quod si addas quinquennium seu potius sexennium imperij, facile reperies consurgere numerum annorum novemdecim quibus eum imperasse colligitur ex Lactantio. Nam & auctor quoque fragmenti de Constantio Chloro pag. 472. eundem Galerium tradit imperasse annos noven-

decim. Quod cum videret vir clarissimus Henricus Valesius, persuasumque haberet illum regnasse per annos viginti & unum, sic locum fragmenti interpretatus est ut diceret annos quidem XIX. integros ac plenos imperasse Galerium, sed praeterea duos semiplenos seu cavos. In constitutione sane quam Lactantius supra descripsit, quae data est paulo ante mortem ejus, ipse se vocat Imperatorem XIX. apud Eusebium & Ruffinum. Scio eundem virum eruditissimum quem paulo ante nominavi ista ita interpretari ut hoc loco vox *Imperator* non significet dignitatem augustam. aliud enim illam in titulis Imperatorum significare quum primo loco ponitur, aliud quum subjungitur ceteris titulis. Nam vox *Imperator* quae secundo loco ponitur, designat victoriam Imperatorum, & quoties post partam victoriam Imperatores ab exercitu appellati sint ostendit; ut docet Dio. Neque ego sane disputare heic velim adversùs hanc interpretationem viri clarissimi. Illud tantùm volui monere, Galerium Imperatorem XIX. nominari in titulo illius edicti. Obiit autem Galerius, ut colligi potest ex Lactantio, mense Maio apud Sardicam. At Onuphrius Panvinius in commentario ad librum secundum Fastorum tradit eum obiisse circa mensem Septembrem. Melius Sigonius in libro secundo de occidentali imperio, ubi scribit Galerium vita excessisse non multo post XI. Kalendas Maias. In hoc tamen errat quod tum Licinium imperij consortem & Augustum nuncupatum apud Carnuntum putat a Galerio, *cum se imperio gerendo ineptum conspiceret*. Quippe neque ea causa fuit assumendi Licinij in consortium imperij, sed quo pluribus munimentis insisteret, & ut eo uteretur in bello adversùs Maxentium. Deinde illud factum non est extremis Galerij temporibus, sed quadriennio ante, ut supra ostensum est. Committendi vero hujus erroris haec occasio fuit, quod pleríque veteres Galerij mortem consecutam scribunt post conlatam Licinio dignitatem imperialem. Eutropius lib. X. *Per hoc tempus a Galerio Licinius Imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine, & in bello quod adversus Narseum gesserat strenuus laboribus & officiis acceptus. Mors Galerij confestim secuta.* Zosimus lib. II. *Maximianus Galerius ex societate superiorum temporum familiarem sibi Licinium Imperatorem creat, quod hujus opera bello Maxentium persequi cogitaret. Posteaquam Galerius haec agitans consilia ex incurabili vulnere vitam cum morte commutasset, imperium Licinius quoque sibi vindicabat.* Orosius quoque lib. VII. cap. XXVIII. & auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 472. sic describunt hanc historiam ut statim post levatum Licinium subsequatur mors Galerij. Et Aurelius Victor, qui Licinium Imperatorem factum ait antequam Galerius iret in Italiam, scribit eum paulo post quam Italia decesserat, vulnere pestilenti consumptum esse. Et in Epitome Victoris: *Hic Licinius annum dominationis fere post quintum decimum occiditur.* numerando videlicet ab excessu Galerij. Et Socrates lib. I. cap. II. ait Maximianum abiisse è vita quum Licinium prius Imperatorem creavisset. His igitur ducibus erravit Sigonius. quem secutus est Morinus.

MENSIS EISDEM) id est, Maij.

KAL. MARTIIS) Eo enim die Galerius Maximianus factus fuerat Caesar cum Constantio, adeoque Kalendis semper Martiis inchoabantur anni ejus imperij, & vicennalia celebrari debebant Kalendis Martiis impendentis anni, qui futurus erat vigesimus imperij ejus. Fasti Idatiani Tiberiano & Dione Consulibus: *Eo anno levati sunt Constantius & Maximianus Caesares die Kal. Mart.* Eumenij panegyricus Constantio dictus: *O Kalendae Martiae, sicuti olim annorum volventium, ita nunc aeternorum auspices Imperatorum!* Sed heic rursum occurrit difficultas de annis Imperij. Nam si verum est Galerium factum fuisse Caesarem sub consulatu Tiberij & Dionis, & illorum consulatum congruere cum anno Christi CCXCI. ut vulgo putant, constabit eum mortuum fuisse anno XXI. imperij ineunte. Cum autem contradici non possit argumentis ex Lactantio petitis, quaerenda aliqua via est qua nos expediamus ex his difficultatibus. Et sane optimos illos Fastos Idatianos certum est non carere naevis & erroribus, ut facile probari posset.

CAP. 36. LICINIO MORANTE) qui tum erat in Dacia mediterranea apud Sardicam aut non multo procul. Nam illic mortuus erat Galerius.

FRETVM CHALCEDONIVM) Hunc itaque limitem orientalis imperij constituere volebat Maximinus ut intra illum esset etiam Bithynia usque ad Chalcedonem, provinciae vero ultra fretum Chalcedonium pertinerent ad imperium occidentale, ita ut sedes imperij, quae tum erat apud Nicomediam, ad se, qui prior factus fuerat Caesar, pertineret, non autem ad Licinium.

BITHYNIAM) In veteri codice legitur *Bhtaniam*. Certam esse emendationem probat primo iter Maximini, qui ex oriente ad Chalcedonem properabat; deinde ipse Maximinus, qui in epistola sequenti anno scripta ad Sabinum, quam recitat Eusebius, docet se anno praeterito Nicomediae fuisse. *Cum anno praeterito*, inquit, *Nicomediam feliciter essem ingressus, cives ejus urbis me illic degentem adierunt*. Quare recte observatum est ab Henrico Valesio in annotationibus ad Eusebium pag. 185. & seq. Maximinum, mortuo Galerio, Asiam ac Bithyniam occupasse, quas Galerius una cum Illyrico & Thracia sibi retinuerat.

DIVERSAS RIPAS) nimirum Maximinus, ut palam est, ripam Bithyniae, Licinius adversam, in qua Byzantium.

IN IPSO FRETO FOEDVS) hauddubie in faucibus Bosphori Thracij, inter Byzantium & Chalcedonem. Et Bithyniam quidem cessisse in jus & ditionem Maximini colligitur ex martyrio sancti Luciani Antiocheni, quod enarrat Eusebius lib. IX. cap. VI.

INDVLGENTIAM) id est, pacem, cessationem a persecutione. Supra cap. XXXIV. in edicto: *indulgentiam nostram credidimus porrigendam*. quam vocem in suis versionibus recte Ruffinus & Valesius retinuerunt, Christophorsonus male omisit. Acta sanctorum Saturnini, Dativi, & Felicis cap. XIII. *Qui vult ex vobis ad indulgentiam pervenire, ut salvus esse possit, profiteatur*. Optatus Milevitanus in libro primo: *Tempestas persecutionis peracta & definita est. Iubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio, Christianis libertas est restituta*. D. Augustinus frequenter hanc vocem usurpat adversùs Donatistas quum loquitur de rescriptis Principum quibus libertatem sui dogmatis dederant iisdem Donatistis.

COMMVNI TVTELO) Certum est heic agi de edicto quod extremis Galerij temporibus editum est in favorem Christianorum. *Communi* autem *tutelo* dixit pro communi consensu. Hanc vocem non reperi alibi. Fortassis est corrupta.

SVBORNATIS LEGATIONIBVS) Haec pluribus explicat Eusebius lib. IX. cap. II. initium factum dicens ab Antiochenfibus. *Sed & alios*, inquit Ruffinus, *per singulas civitates similiter deterrimos cives ad simile facinus impellit, & ex omnibus provinciis hujuscemodi legationem dirigi componit*. Quae verba ideo retuli quod apertiora sint quam Graeca Eusebij.

SACERDOTES MAXIMOS) Haec confirmantur ab Eusebio lib. VIII. cap. XIV. & lib. IX. cap. IV. Vide Valesij annotationes ad eundem Eusebium pag. 169.

CANDIDIS CHLAMYDIB. ORNATOS) Eusebius in locis mox commemoratis adnotat quidem addita ornamenta sacerdotibus per provincias constitutis a Maximino, quae coërcet ad militare satellitium, id est, ad lictores & apparitores. qua de re vide annotationes Valesij. At Lactantius addit illum jussisse ut Pontifices illi, qui super provincias erant, incederent ornati candidis chlamydibus. Chlamydem autem heic accipio pro paludamento, ut apud Nonium, seu illa albae tunicae specie, auro interdum limbatae, qua utebantur soli ministri Imperatorum. de quibus plura Salmasius in Notis ad Lampridium pag. 241. Itaque Maximinus vestes ministrorum palatinorum communicavit cum summis Pontificibus quos per provincias ordinavit. Et hinc fortassis explicabitur locus ille Trebellij Pollionis in D. Claudio, *chlamydes veri luminis limbatas duas*, ubi Salmasius verum lumen interpretatur de colore purpureo.

DEBILITARI IVSSIT) Vide Eusebium lib. VIII. cap. XII. & in libro primo de vita Constantini cap. LVIII. ubi in interpretatione Valesij irrepsit nomen Licinij pro nomine Maximini.

EFFODIEBANTVR OCVLI) Non adnotassem ista, quae ab Eusebio quoque commemorantur, nisi admonere voluissem hanc crudelitatem à Suida referri ad Diocletianum & Maximianum, eumque hoc loco, ut saepe solet in rebus historicis, lapsum esse.

CONSTANTINI LITTERIS) Constantinus post Cap.

pa-

partam de Maxentio victoriam, quum apud Mediolanum convenisset cum Licinio, constitutionem emiserat admodum favorabilem Christianis, eamque miserat in orientem ad Maximinum, ut is eam in provinciis suis proponi curaret. Auctor est Eusebius lib. IX. cap. IX. illum primum quidem ad haec graviter ingemuisse, postea tamen, cum nec videri vellet Constantino ac Licinio cessisse, nec rursum id quod jussum erat supprimere auderet metu eorum qui jusserant, epistolam ad Sabinum Praefectum scripsisse veluti suopte motu & ex propria auctoritate, in qua eadem ferme de Christianis sancivit quae in illa Constantini ac Licinij constitutione continentur. Addiderat autem Constantinus litteras ad Maximinum, quarum mentionem facit Eusebius in postrema parte ejusdem capitis.

A SACERDOTIB. IMMOLAR.) Quod heic ait Lactantius de Maximino cibis immolatitiis quotidie vescente, id ab eo publico edicto constitutum ait Eusebius in libro de martyribus Palaestinae cap. IX. ita ut cuncti tam viri quam mulieres una cum servulis & infantibus sacrificare & libare diis immortalibus cogerentur & immolatis hostiarum carnibus vesci, & ut cuncta in foro venalia sacrificiorum libationibus inquinarentur. Illud ipsum docent etiam acta passionis sancti Luciani martyris Antiocheni, quem idem Maximinus morte affecit. *Quin etiam ad tantam processit saevitiam ut ne infantibus quidem parceret, sed ipses quoque interimeret, quoniam nec poterat quidem eis persuadere ut gustarent ea quae sacrificabantur daemonibus.* Secutum in hoc fuisse Maximinum vestigia magistri sui Galerij docent acta sanctarum martyrum Agapes, Chioniae, & Irenes quae Thessalonicae martyrium consummaverunt anno secundo persecutionis, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consulibus. In illis enim actis legitur Cassandrum beneficiarium ita scripsisse ad Dulcetium Praesidem: *Scito, mi Domine, Agathonem, Agapen, Chioniam, Irenem, Casiam, Philippam, & Eutychiam nolle his vesci quae diis sunt immolata.* Eadem habentur in actis sanctorum Sergij & Bacchi, qui sub eodem Maximino passi sunt, item in actis sancti martyris Vari & sociorum ejus, & in actis Theodori Amaseni cognomento tyronis. Immo diu ante hanc superstitionem usurpatam esse reperio in actis sanctorum Terentij, Aphricani, & sociorum; ubi scriptum est Decium Imperatorem in universas Romani imperij provincias edictum misisse ut omnes Christiani ad immolandum & comedendum ea quae idolis essent immolata pertraherentur. Quare quod ait Lactantius, Maximinum hoc primum invenisse ut animalia omnia quibus vescebatur, non a coquis, sed a sacerdotibus, ad aras immolarentur, intelligendum non est de edicto seu generali lege, cum multis ante annis id constitutum fuisset a Decio & Galerio Maximiano, sed de privato palatinorum ciborum usu. Porro hunc usum in regiones quoque extra limitem Romanum positas penetrasse docent acta sancti Sabae Gothi, qui martyrium consummavit in Cappadocia pridie Idus Aprilis Modesto & Arintheo Conss. id est anno Christi CCCLXXII. Ceterum ab istiusmodi cibis immolatitiis, quos idolothyta vocabant, semper abhorruisse Ecclesiam notius est quam ut necesse sit veterum testimoniis comprobari.

PERFVSVM MERO) Lactantius lib. VI. institut. cap. I. *Homines autem neglecta justitia, cum sint omnibus flagitiis ac sceleribus inquinati, religiosos se putant si templa ac aras hostiarum sanguine cruentaverint, si focos odorati ac veteris vini profusione madefecerint. Quin etiam sacras dapes apparant, & exquisitas epulas quasi aliquid inde libaturis offerunt.* Et cap. seq. *Mactant igitur opimas ac pingues hostias Deo quasi esurienti, profundunt vina tamquam sitienti.*

HINC FAMES) Crudelitatem istius famis describit Eusebius lib. IX. cap. VIII. Videndus etiam Ruffinus, qui nonnulla habet quae apud Eusebium non leguntur. Meminit & hujus famis Eutychius Alexandrinus in suis annalibus.

DONO SVIS DABAT) Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Unde & montes auri, ut ita dixerim, congregatos familiaribus suis ac satellitibus largiebatur.*

MORE CLEM. LATRONVM) Salvianus in fine libri octavi de gubernatione Dei pag. 191. *Latrones quidem hoc proverbio uti solent, ut quibus non auferunt vitam, dedisse se dicant.*

VINCIT OFFICIVM) Eadem omnino verba habentur in libro sexto divinarum institutionum cap. XXIII. CAP. 38.

NOBILIBVS FEMINIS) Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Cui etiam inter cetera hoc etiam singulare studium erat ne ullam non dico urbem, sed vel breve oppidum, absque adulterio nobilium matronarum quae per ista fuissent repertae, vel corruptione virginum, praeteriret.*

PRAEGVSTATOR) metaphora ducta a cibo & potu qua etiam usus est Cicero in oratione pro domo sua: *Scilicet tu helluoni spurcissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo & facinorosissimo Sex. Rofcio &c.* Praegustator itaque est qui cibos potusque gustu explorat, apud viros principes praecipue, ne forte venenum cum cibo potuque hauriant. Ea de causa Antonius, timens sceleratam Cleopatrae solertiam, nonnisi praegustatos cibos sumebat, ut docet Plinius lib. XXI. cap. III. historiae naturalis. Suetonius in Claudio cap. XLIV. *Et veneno quidem occisum convenit, ubi autem & per quem dato discrepat. Quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem praegustatorem.* Tacitus lib. XIII. annalium: *Illic epulante Britannico quia cibos potusque ejus dilectus ex ministris gustu explorabat.* Gregorius Papa XI. in epistola scripta ad Karolum V. Regem Francorum & Iohannam ejus uxorem edita in tomo quarto Spicilegij Dacheriani pag. 300. *Et insuper ut hi qui hujusmodi ova, lac, butyrum, & caseum, seu fercula ex eis parabunt, & etiam ille qui de eis vobis serviunt, duntaxat pro proba facienda, gustare de ipsis valeant, concedimus per praesentes.* Quid heic Gregorius dicit *pro proba facienda*, nos dicimus hodie *pour faire l'essay*. Evodius Vzalensis in libro secundo de miraculis sancti Stephani cap. III. *jubet illi praegustatori vini sui.*

CVBILIA IMPVNE VIOLABANT) Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Delitiis, luxu, atque omni dissolutionum genere fluitans turpissima suis militibus praebebat exempla. Denique quicquid lascive, quicquid petulanter, quicquid luxuriose gestum a rectoribus vel militum vel provinciarum fuisset, inultum cedebat ob Imperatoris exemplum.*

A GOTHIS PVLSI) Quum Diocletianus Italiam petiisset vicennalia celebraturus, Gothi sive populi ripam Istri fluminis incolentes, ea occasione usi, aliquam partem vicinae provinciae invaserunt, & indigenas expulerunt. Hi vero pulsi sedibus suis, ad Galerium Maximianum Caesarem confugerunt, & postea se Maximino, quem Galerius adoptaverat, adjunxerunt, & in numerum satellitum ac protectorum ejus adlecti sunt.

NE AB AVGVSTA QVIDEM) Valeria Galerij vidua, quae post mortem mariti in aulam Maximini concesserat, spreto Licinio, cui eam Galerius commendaverat. CAP. 39.

PATRIS EIVS) Galerij, qui Maximinum adoptaverat & Caesarem fecerat.

IPSAM CVM MATRE) Diocletiani uxore, de qua pluribus actum est ad caput XV. Eam Octavius Strada mortuam esse ait aliquot annis ante maritum. Sed errare Stradam probat auctoritas Lactantij, qui dicet infra eam anno CCCXIII. capite plexam fuisse, cum Diocletianus vita jam excessisset anno superiore.

ERATINEO) Locus corruptus Praesidis nomen est. CAP. 40.

QVIDAM IVDAEVS) Non hoc primum a Maximino inventum. Praeiverat enim illi vir boni exempli D. Nero, quum Octaviam uxorem repudiare vellet in gratiam Poppaeae. Qua de re videndus Tacitus in libro XII. annalium.

INSTRVCTIBILE) Puto legendum: *instructi milites & sagittarij praecedunt.*

AVGVSTA VERO) Valeria. Vbi notandum est nihil nunc de matre ejus dici, neque repetitam a Diocletiano quum Valeria repeteretur. Et tamen illa vivebat adhuc, ut patet ex capite LI. CAP. 41.

SENIS MAXIMIANI STATVA) Ruffinus lib. VIII. cap. XVI. ait Maximianum Herculium turpiter deprehensum in insidiis quas Constantino struebat, turpius periisse, *ita ut post interitum statuae ejus atque imagines auferrentur, & in aedibus publicis vocabula ejus nominis mutarentur.* Apud Eusebium lib. VIII. cap. XIII. haec historia sic describitur tamquam si Herculius primus fuisset cujus statuae & imagines disjectae fuissent. Quod quum falsum esse videret Christophorsonus, ita Eusebium vertit ut velit illum dixisse eam contumeliam irrogatam viven- CAP. 42.

venti. Quod non esse verum patet ex sequentibus Lactantij verbis, ubi ait nulli Imperatorum ante Diocletianum contigisse ut imagines viventis dejicerentur. Itaque Henricus Valesius alio se convertit, non quidem Herculium fuisse primum omnium Imperatorum qui a primordio imperij fuerunt cui inustum sit hoc dedecus, sed primum eorum qui aetate illa rempublicam administraverant. Sic Trebellius Pollio in triginta tyrannis cap. XXVIII. ait imaginem Celsi *novo injuriae genere* sublatam esse in crucem; cum tamen, ut heic adnotat Casaubonus, soliti fuerint Graeci Latinique damnatorum imagines dejicere, lutare, frangere, scalis Gemoniis inferre, omni denique contumeliae genere afficere. quod probat etiam auctoritate Plutarchi.

CVM VIDERET VIVVS) Diocletianus, cujus viventis imagines deponebantur quia conjunctae erant cum imaginibus Herculij.

SVSPIRIA) Cuspinianus in Diocletiano: *Quidam dicunt stupore mentis & longa aegritudine confectum, animam inter suspiria efflasse.* quod puto illum accepisse ex Cedreno.

FAME ATQVE ANGORE CONFECTVS) Alij Diocletianum alio mortis genere extinctum tradunt, quidam morbo aquae intercutis, alij veneno, Suidas suspendio. Vide etiam quae infra dicuntur ad caput quinquagesimum. Obiit autem haud procul Salonis in Dalmatia, in villa sua Aspalato, ubi & sepultus est. Vide Henrici Valesij Notas ad Ammianum Marcellinum pag. 112. Variae porro sunt doctorum virorum opiniones de anno quo Diocletianus interiit, aliis censentibus id evenisse anno CCCXIII. aliis triennio serius. Istos in hanc sententiam impulit auctoritas Fastorum Idatianorum, in quibus scriptum est Diocletianum diem functum esse in Salona III. Nonas Decemb. Sabino & Rufino Consulibus. Sed horum Fastorum auctorem falsò ea scripsisse jam constat, cum Lactantius doceat Diocletianum esse mortuum ante nuptias Licinij &, Constantiae, & ante Maximinum Dazam. Cum ergo mortuus sit post Galerium & Maximinum, exeunte anno, manifestum est decessisse anno CCCXII. exeunte. Nam Maximinus periit anno sequenti, ut ostendam. Itaque verum non est quod legitur in Epitome Victoris, Diocletianum annos prope novem egisse in communi vita. A Kalendis enim Maiis anni CCCV. usque ad III. Nonas Decembris anni CCCXII. sunt tantum anni septem & menses septem cum aliquot diebus. Sed adversùs haec dici potest, id quod quibusdam placuisse video, Diocletianum non potuisse dici mortuum anno CCCXII. cum in l. 2. Cod. Theodos. *De censu*, quae data est anno CCCXIII. Kalendis Iuniis, Constantinus eum vocet dominum & parentem, divum vocaturus si mortuus fuisset. Verum eam argumentationem falsam esse probat epistola Maximini Aug. ad Sabinum apud Eusebium lib. IX. cap. IX. ubi is Galerium Maximianum, quem ab anno superiore mortuum fuisse constat, vocat tamen dominum ac parentem suum; qui tamen in edicto quod ibidem apud Eusebium extat, eundem Maximianum & Diocletianum vocat divos parentes suos. Ceterum cum ex hoc Lactantij loco constet Diocletianum mortuum esse ante nuptias Licinij & Constantiae, consequens est falsum esse quod legitur in Epitome Victoris, nimirum eum morte consumptum esse, ut satis patuit, per formidinem voluntariam. *Quippe cum à Constantino atque Licinio vocatus ad festa nuptiarum, per senectam, e quo minus interesse valeret, excusavisset, rescriptis minacibus acceptis, quibus increpabatur Maxentio favisse ac Maximino favere, suspectans necem dedecoro am, venenum dicitur hausisse.* Parum autem probabile est eum qui noluerat iterum accedere ad regimen reipublicae, & qui vitam privatam imperio antepofuit memorabili & sapientissimo illo apophthegmate quod supra pag. 57. col. 1. ex eadem Epitome retulimus, suspectum fuisse habitum quod Maxentio & Maximino faveret, praecipuè vero Maximino a quo sciret gravissimas contumelias irrogatas filiae Valeriae conjugique Priscae, & a quo contemptum illum fuisse, dum Valeriam repeteret, recentius erat quam ut oblivisci tam cito potuerit.

Cap. 43. VNVS SVPERERAT) nimirum Maximinus cognomento Daza. Adversarios Dei Lactantius appellat Diocletianum, Herculium, Galerium, & Maximinum. In eodem numero non ponit Maxentium; quia licet crudelis ac saevus fuerit, visus tamen est favere Christianis. Inter eos item non numerat Licinium; quia tum quum haec scribebat Lactantius, ille videbatur esse amicus Christianorum. Postea se prodidit.

NVPER AMICITIAM) id est, eo tempore quo pax inter Licinium & Maximinum constituta est in Bosphoro Thracio, paulo post mortem Galerij.

CONSTANTINI SOROREM) Constantiam, quae postea sic Arrio favit ut etiam fratrem suum ad eum defendendum impelleret.

MISIT OCCVLTE) Eusebius lib. VIII. cap. XIV. istud ipsum commemorat, nimirum Maximinum misisse clam fœdus cum Maxentio.

BELLVM CONSTANTINO INDIXERAT) Ex hoc loco & ex libro secundo Zosimi apparet consilia agitandi belli a Constantino profecta non esse, sed a Maxentio, atque adeo Constantinum velut invitum ad arma prosiliisse, tum etiam invitatum postea a Romanis tyrannidem Maxentij aegre ferentibus. Et tamen vir clarissimus Hadrianus Valesius in libro primo rerum Francicarum pag. 23. bellum istud imputat arrogantiae Constantini, qui statuas suas Romae jussu Maxentij eversas adeo iniquo tulerit animo ut eam injuriam armis vindicandam putarit; ejusque memoriam acriter ac contumeliosè sugillat quod cum Maximiani soceri sui statuas subverti jussisset in Galliis, parem sibi a Maxentio ejus filio factam injuriam ferre non potuerit. Veri amor & magni Principis memoria postulant ut heic observemus immensum esse discrimen inter haec duo facinora. Constantinus everterat statuas inimici sui, sed mortui, & qui propterea contumeliam sibi irrogatam ulcisci non potuit. At Maxentius dejecerat venerandas, ut ait Nazarius, imagines Principis viventis ac fortissimorum exercituum ductoris, qui propterea & potuit & debuit eum castigare a quo cum tanta ignominia laesus esset. Sane Diocletianus, ut infra scribit Lactantius, adeo commotus est quum videret statuas suas everti quae cum statuis Herculij conjunctae erant, tametsi ista adversùs eum non fierent consilio, sed necessitate, ut hinc acceperit magnum atque incredibilem dolorem, ac propterea moriendum sibi esse decreverit. At Constantinus injuriam illam, qua erat magnitudine animi, remittere Maxentio paratus erat, si is ad aequas pacis conditiones descendere voluisset. Sed ille Constantinum aspernatus est; appetitum ejùs (verba sunt Nazarij) refugit, adversatus est, horruit; & cum voluntas pacificandi alienata esset, eo dementiae processit, inquit idem Nazarius, *ut ultro etiam lacesseret quem ambire deberet*. Vnde constat arrogantiae immerito argui Constantinum in hoc loco: qui si injuriam suam ultus non fuisset adversùs hostem ferocem ac bonitati ejus illudentem, profecto majorem ignominiam ex ea injuriae oblivione reportasset quam ut verbis ullis explicari possit.

NECEM PATRIS SVI) Maximiani Herculij, quem Constantinus strangulari jusserat apud Massiliam. Zosimus lib. II. *Maxentius occasiones gerendi adversùs Constantinum belli quaerebat, seque dolere propter obitum patris sui simulans, cui mortis causam Constantinus praebuisset.*

INTESTIBILEM) Hoc in loco desunt aliquot litterae in veteri exemplari, ubi haec tantum leguntur, *xetabilem*. Ex quo nos collegimus reponendum esse *intestabilem*. Intestabilis autem idem valet ac detestabilis & invisus.

FINXISSE DISCORDIAM) Eutropius lib. X. *Inde ad Gallias profectus est, dolo composito, tamquam a filio esset expulsus.*

INTER EOS) Maxentium & Constantinum.

RESPONSVM ACCEPERAT) Incerti panegyricus Constantino dictus post devictum Maxentium: *Stultum & nequam animal nusquam extra parietes egredi audebat. Ita enim aut prodigiis aut metus sui praesagus movebatur.*

SEXTO KAL. NOV.) Hic ergo dies primus Maxentium vidit Imperatorem; contra quam alij scribunt, qui ad diem VII. Kal. Octobris cum imperium invasisse scribunt, pridie extinctum. quorum neutrum verum est. Caesus enim est die natali suo, ut docent Lactantius & auctor panegyrici paulo ante laudati. Sed iste tamen in hoc fallitur quod ait Maxentium diem natalis sui caede sua signasse, ne septenarium illum numerum sacrum & religiosum vel inchoando violaret. Nam si caesus est ipso die natalis sui, manifestum est caesum eo die quo im-

imperium iniefat. Hunc quippe diem antiqui vocabant natilem Imperatorum. Occisus est igitur Maxentius anno Christi CCCXII. VI. Kal. Novembris, sexto imperij sui anno exacto, in ipsis initiis septimi. Atque ita intelligendi sunt Aurelius Victor & auctor Chronici Alexandrini, quum aiunt eum periisse anno tyrannidis suae sexto. At Eutropius ait Constantinum quinto imperij sui anno bellum commovisse adversùs Maxentium? Commovit sane, sed non perfecit. Itaque verba illa veteris Kalendarij a Bucherio editi, V. *Kal. Novembr. Evictio tyranni, IV. Kal. Ingressus Divi*, capienda quidem sunt de Maxentio & Constantino, ut recte censuerunt eruditissimi viri Petrus Franciscus Chiffletius & Henricus Noris, sic tamen ut dies V. Kal. non referatur ad diem quo Maxentius periit, ut illi arbitrati sunt, sed ad posterum, quo corpus ejus inventum est, ut docet auctor fragmenti de Constantio Chloro, quo certa fuit victoria, IV. vero Kal. ad diem quo Constantinus victor urbem Romam ingressus est. Et haec quidem certa atque extra omnem omnino controversiam posita esse videntur. Et tamen vir clarissimus Petrus Lambecius in libro quarto commentariorum de bibliotheca Vindobonensi pag. 298. evictionem illam tyranni refert ad tempus illud quo Licinius a Constantino pulsus Byzantio & Chalcedone, Nicomediam se recepit, ibique etiam obsessus, rebus desperatis, ut Zosimus ait, quod sciret nullas sibi restare justas & satis amplas ad dimicandum copias, egressus urbe, supplex Constantino factus est, & adlata purpura, Imperatorem & Dominum clamavit, veniamque praeteritorum poposcit. Quae omnia contigere anno Christi CCCXXIV. Crispo III. & Constantino III. Consulibus, ut est in Fastis Idatianis. Verum haec Lambecij sententia vera esse non potest, cum constet verba illa veteris Kalendarij accipienda esse de Maxentio profligato. Praeterea nullibi adnotatum est deditionem Licinij incidisse in diem quintam Kalendarum Novembrium. Quod in primis necessarium esset demonstrare. Immo eam factam aliquanto ante colligi posse videtur ex eo quod Zosimus ait Licinium, fuso deditoque exercitu, cum equitibus reliquis & paucis peditum millibus Nicomediam se recepisse post captam Chalcedonem, id est, XIX. Kal. Octobris, ut legitur in Fastis. Quam exiguo autem temporis intervallo victor exercitus pervenire potuerit Nicomediam, nemo est rei geographicae vel tenuiter peritus qui satis intelligat. Quare profectionem Divi, quae in veteri Kalendario notatur ad diem V. Kalendas Octobris, valde suspicor accipi debere de Constantini digressu ab urbe Chalcedone ut Nicomediam proficisceretur. Itaque cum hinc via sit certa neque longa, non absurda conjectura erit si dicamus deditionem Licinij factam esse paucis post diebus, id est, sub initium mensis Octobris, cum ex Zosimo liqueat eum non tolerasse diu obsidionem Nicomediae, & ex fragmento de Constantio Chloro, quod Henricus Valesius edidit, colligi possit Constantiam uxorem Licinij in castra Constantini fratris venisse sequenti die post adventum ejus. Neque magnum momentum habet quod idem vir clarissimus adnotat heic, ut in Codice Theodosiano, Licinium κατ' ἐξοχὴν sive per excellentiam appellari tyrannum. Nam & Maxentium quoque tyrannum dictum legimus in panegyrico quem Nazarius dixit Constantino; ubi agens de his quae post devictum Maxentium acta Romae sunt a Constantino, addit: *Quarum rerum miraculo sic omnes devinciebantur ut non tam omnes dolerent quod illum tyrannum ita diu tulerant quam quod tali principe tam sero fruerentur.* Et supra de eodem Maxentio: *illum ipsum tyrannum non mors virilis, sed fuga turpis prodidit.* Item: *Sequebatur hunc comitatum suum tyranni ipsius teterrimum caput.* Fragmentum de Constantio Chloro pag. 475. *Interea Constantinus apud Veronam victis ducibus tyranni, Romam petiit.* Vetus inscriptio posita Constantino memoriae post victoriam de Maxentio: *Quod instinctu divinitatis, mentis magnitudine, cum exercitu suo tam de tyranno quam de omni ejus factione uno tempore justis rempublicam ultus est armis.* Prudentius libro primo adversùs Symmachum: *Mulvius exceptum Tyberina in stagna tyrannum praecipitans.* Immo in Codice quoque Theodosiano per tyrannum intelligitur Maxentius in l. un. *De ingenuis qui tempore tyranni servierunt*, & in l. I. *De cohortalibus*.

QVINQVENNALIA TERMINABANTVR) Certum est Maxentium quinquennalia celebravisse. Manifesta est enim auctoritas Lactantij. Sed praeterea extat apud Occonem pag. 541. nummus Maxentij, in cujus aversa parte haec scripta sunt: VICTORIA DD. NN. AUG. ET CAES. VOT. V. MULT. X. Quin ergo celebrata à Maxentio sint quinquennalia, & quidem post exactum annum quintum, ambigi non potest. Illud tantum quaero, quomodo fieri possit ut quae secundum morem acta sunt die prima anni sexti, terminata fuerint in fine ejusdem anni. Scio vota illa magno apparatu celebrata fuisse, festa haec per multos dies durasse, & non solum in urbe regia usurpata, sed etiam in provinciis. Verum illa non solvunt difficultatem. Nisi si dicamus hominem voluptuarium & desidiae amatorem, cujusmodi fuisse describitur Maxentius, voluisse novo more quinquennalia sua commendata facere, ac propterea per annum integrum ea continuasse. quod parum probabile videtur. Vel fortassis, sicut primus anni dies, quo quinquennalia celebrabantur, ludis ac sacrificiis transigebatur, sic eadem solennia repetebantur in ultimo die ejusdem anni, ut sic quinquennalia eo modo terminarentur quo cœperant, pari fere modo quo processiones Consulum septem erant per annum, ut patet ex Novella CV. Imperatoris Justiniani. Quid si natales Imperatorum festi erant quum per unumquemque mensem recurrebant? Nam in actis sancti Marcelli centurionis, qui passus est in civitate Tingitana sub imperio Diocletiani, reperio diem XII. Kalendarum Augusti fuisse festam in imperio Romano. *Iam die duodecimo Kalendarum Augustarum*, inquit, *apud signa legionis istius, quando diem festum Imperatoris vestri celebrastis, publica voce respondi me Christianum esse.* Diocletianus quippe factus est Imperator XII. Kal. Decembris. Sic quidam olim natali Epicuri vicesima luna sacrificabant, feriasque omni mense custodiebant, quas icadas vocabant, ut Plinius ait libro XXXV. historiae natur. cap 11.

CAELESTE SIGNVM) immortale signum, ut alibi dicit Lactantius, id est, signum crucis. Iste porro locus est magni momenti. Signat enim & locum & diem quo crux, in qua vinceret, ostensa est Constantino. Nam cum ex testimonio Eusebij, qui se accepisse ait ab ore Constantini, constet visum ab eo crucis tropaeum in caelo horis meridianis, sole in occasum vergente, & addubitanti quidnam hoc spectrum sibi vellet, nocte sequenti Christum Dei dormienti apparuisse cum signo illo quod in caelo ostensum fuerat, praecepisseque ut militari signo ad similitudinem ejus quod in caelo vidisset fabricato, eo tamquam salutari praesidio in prœliis uteretur, certum est utramque visionem uno in loco & intra spatium aliquot horarum contigisse. Quod si ita est, ut certe est, habent viri docti unde finem tandem imponant nobili controversiae de loco ubi signum crucis ostensum est Constantino, & unde fides adstruatur auctori vitae sancti Artemij ex Duce Ægypti, cujus auctoritatem vir eruditissimus Petrus Franciscus Chiffletius circuitione & anfractu infringere & elevare conatus est. Haec sunt verba Artemij memoriam Constantini defendentis coram Iuliano Imperatore: *Ad Christum autem declinavit ab illo vocatus, quando difficillimum commisit prœlium adversus Maxentium. Tunc enim ei in meridie apparuit signum crucis, radiis solis splendidius, & litteris aureis belli significans victoriam. Nam nos quoque ipsi signum adspeximus, cum bello interessemus, & litteras legimus. Quin etiam totus quoque id est contemplatus exercitus, & multi hujus rei testes sunt in tuo exercitu.* Apud Surium die XX. mensis Octobris. Mirum vero fortassis cuidam videbitur quod heic ait Artemius, multos hujus rei testes tum fuisse in exercitu Iuliani Imperatoris. Nam si ista dicebantur anno Christi CCCLXII. exeunte, effluxerant anni quinquaginta à morte Maxentij, & difficile est multos milites superfuisse ex eo exercitu qui tum adversùs eum pugnarunt. Verum id mirum nequaquam videri debet. Nam in dialogo de claris oratoribus, cujus auctorem esse Quintilianum plerique censent, alij Tacitum, quidam Suetonium, in dialogo inquam illo, qui scriptus est anno sexto principatus Vespasiani, testatur auctor vidisse se in Britannia senem qui se fateretur ei pugnae interfuisse qua Caesarem inferentem arma Britanniae arcere littoribus & pellere aggressi sunt. quod contigerat ante annos fere centum viginti. Et sanctus Hieronymus in dialogo adversùs Luciferianos (quem Ba-

Baronius putat scriptum circa annum Christi CCCLXXXII.) ait tum superfuisse homines qui synodo Nicaenae interfuerant, raros tamen propter antiquitatem. Itaque ut ad rem nostram redeamus, ita constituendum est, visionem illam crucis Constantino ostensae contigisse in castris, dum Romam obsideret, VII. Kal. Novembris anno Christi CCCXII. Audax enimvero nimium fuit Iacobus Oiselius, qui in Thesauro numismatum antiquorum pag. 463. ait eum qui totum hoc negotium de cruce ostensa Constantino ad pias veterum fraudes retulerit, parum à rei veritate aberraturum. Quid enim deinceps verum censebitur, si historiam hanc, quae Lactantij, Publij Optatiani Porphyrij, Eusebij, ac veterum etiam numismatum testimonio nititur, inter fabulas & pias, ut ille ait, veterum fraudes connumerare fas fuerit? Religiosius ista tractanda sunt, & irreligiosa illa temeritas procul abesse debet à pectoribus Christianorum.

LIBROS SIBYLLINOS INSPICI) Zosimus lib. II. *Maxentius inclusus, diis hostias immolat, & extispices de belli eventu consulit, ipsis quoque Sibyllinis oraculis pervestigatis. Cumque reperisset oraculum quo significaretur in fatis esse ut qui ad detrimentum populi Romani spectantia designaret, miserabili morte periret, de semetipso id oraculum accipiebat, quasi qui Romam adortos eamque capere cogitantes propulsaret. Eventus autem comprobavit id quod verum erat.* Haec vero prorsus congruunt cum narratione Lactantij.

Cap. 45. HYEME PROXIMA) id est, hyeme quae mortem Maxentij statim subsecuta est. Atqui Maxentius periit anno CCCXII. VI. Kalendas Novembris. Igitur Constantinus Mediolanum profectus est eo anno exeunte, aut sub initium sequentis. quod magis credo. Quippe Nazarius in panegyrico quem Constantino dixit, sic de mora quam ille Romae traxit loquitur ut plane constet eum illic fuisse per duos menses. *Quicquid mali,* inquit, *sexennio toto dominatio feralis inflixerat, bimestris fere cura sanavit.* Probabile autem non est eum qui sic proximus erat Kalendis Ianuariis, Romam reliquisse illis impendentibus, ut alibi potius quam Romae procederet Consul. Praeterea extat in Codice Iustiniani Imp. lib. XI. tit. 57. lex à Constantino data Romae XV. Kalend. Febr. ipso & Licinio tertium Consulibus, id est, mense Ianuario qui proximus fuit post extinctum Maxentium, ex qua colligi posse videtur Constantinum Roma digressum non esse ante diem qua lex illa data dicitur. Quod si ita est, sic accipienda videntur verba Nazarij ut illa bimestris *fere* cura, quam componendis rebus urbanis Constantinum impendisse tradit, eo modo intelligatur quo sanctus Augustinus in libro ad Donatistas post collationem cap. XXXIII. ait Ælianum Proconsulem causam Felicis Episcopi Aptungitani audivisse XV. Kalendas Martias *post menses ferme quatuor* quam Caecilianus à Melchiade fuerat judicatus; cum tamen a die VI. Nonas Octobris, quo ille judicatus est, usque ad XV. Kalendas Martias, quo causa Felicis audita est, intercesserint menses quatuor cum dimidio. Eadem ratione sanctus Leo Papa in epistola quinquagesima secunda ad Ravennium Arelatensem & ceteros Galliarum Episcopos scribens ait synodum Chalcedonensem constitisse ex sexcentis *fere* Episcopis, cui interfuisse DCXXX. Episcopos constans est omnium scriptorum sententia. Accessit ergo Mediolanum Constantinus sub finem mensis Ianuarij. Eo vero venit etiam Licinius, uxorem ducturus Constantiam Constantini sororem. Eadem commemorat & Zosimus, recte adnotans haec acta post devictum Maxentium & antè quàm bellum esset inter Maximinum & Licinium. Quare lapsum esse patet virum doctissimum Ioannem Morinum, qui in libro de Ecclesia per Constantinum liberata pag. 328. scribit Licinium venisse Mediolanum ad Constantinum post devictum extinctumque Maximinum, ibique Constantiam in matrimonium duxisse. *Eo peracto*, inquit Zosimus, *Constantinus ad Celtas revertitur*, Licinius in Illyricum, ut tradit auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 473. Sed antè quam Mediolano discederent, legem pro Christianis ediderunt quae paulo post recitabitur.

Existimant viri quidam doctissimi nuptias Licinij & Constantiae celebratas fuisse Mediolani mense Martio, argumento petito ex lege prima Codicis Theodosiani *De bonis vacantibus*, quae scribitur data à Constantino VI. Idus Martias Mediolani Constantino Aug. III. & Licinio Consulibus. Quamquam mensem Martium in Maium esse mutandum in hac constitutione censet Morinus in libro de Ecclesia per Constantinum liberata pag. 329. quia, ut inquit ille, Constantinus mense Martio illius anni adversus barbaros pugnavit in Germania. Sane, quod semel heic observasse sufficiat, nihil certi colligi potest ex subscriptionibus legum Codice Theodosiano comprehensarum; adeoque ex eis concludi non potest Constantinum eo tempore in iis locis fuisse in quibus datae dicuntur. Nam si id certum esset, certum quoque esset eum intra sex dierum spatium fuisse Heracleæ in Macedonia aut in Thracia & Mediolani in Italia, cum lex de qua diximus data legatur Mediolani VI. Idus Martias, & lex prima *De actoribus* Heracleæ III. Non. Mart. sub iisdem Consulibus. Fortius urget exemplum quod sumi potest ex l. 2. *De poenis* & ex l. 1. *Si petitionis socius sine herede defecerit*: quarum prima data dicitur Cabilluno, altera Antiochiae, utraque XII. Kal. April. Constantino Aug. IV. & Licinio IV. Consulibus. Vir doctissimus Iacobus Gothofredus vidit difficultatem esse in subscriptione posterioris istius legis, & aut eam pronuntiavit tribuendam esse Licinio, qui orientem cujus vertex Antiochia, tenebat, aut reponendum esse nomen Antigoniae prope Stopis in Macedonia, quae Constantino cessit quum pax inter eum & Licinium constituta est post pugnam Cibalensem. Sed haec non solvunt difficultatem. Nam semper difficile erit istam discrepantiam componere, cum certum sit Constantinum non potuisse uno codemque die esse in Gallia & in Macedonia. Rursum quomodo fieri potest ut idem, qui Cabilluno & Heracleae fuerit XII. Kal. Aprilis, eodem anno VIII. Idus Martias fuerit Thessalonicae, & biduo post, id est, VI. Idus Martias, Romae? Nam id colligitur ex subscriptionibus l. 1. *De diversis officiis*, & ex l. 2. *Ad l. Iuliam de vi pub. & privata*. Idem deinde Idibus Septembris ejusdem anni censendus esset fuisse Romae, & sexto post die apud Naissum in Dacia. Quippe lex prima *De jure fisci* data dicitur Idibus Septembris Romae, & lex prima *De Centonariis* XIV. Kal. Octobris Naisso. Denique idem Constantinus, si haec regula certa esset, fuisset anno sequenti XII. Kal. Majas Sardicae, Romae vero ipsis Kalendis Maiis, intra spatium dierum duodecim, cum id colligi possit ex subscriptionibus l. 2. & 3. *De donationibus*. Possent & alia exempla adferri. Sed ista sufficiunt. Vnde colligi debet, id quod antea dicebamus, ex subscriptionibus legum Codicis Theodosiani nihil colligi posse certi ad signanda loca in quibus Constantinus habitavit per varia tempora imperij sui, adeoque infirma esse argumenta quae viri doctissimi hinc sumpserunt ad confirmandas & constabiliendas conjecturas suas historicas

AD HVIVSMODI CASVS) In veteri codice legitur, *ad hujusmodi causa Licinio conlocati*. Nostra emendatio bona est. Et saepe in antiquis codicibus reperitur scriptum *causa* pro *casus*. ut apud S. Ambrosium epist. XLIII. *In natura casus est, in electione judicium*. pro quo in vetustissimo codice MS. Ecclesiae Bellovacensis scriptum est *causa*, quamvis non bene.

PERINTHO) id est, Heraclea. Sic enim vocatur Heraclea Thraciae ad differentiam aliarum ejusdem nominis urbium, ut recte notavit Henricus Valesius ad librum XXII. Ammiani Marcellini. Menologium Graecorum ad diem decimam maij: *Perinthum urbem Thraciae, quae nunc Heraclea dicitur.* Apud Canisium to. II. antiquae lectionis pag. 768.

MILLIA P. DECEM ET OCTO) Circa Resiston. qui locus primus occurrit in itinerario Antonini euntibus ab Heraclea Hadrianopolim. quamquam ibi dicitur abesse M. P. XXII. ab Heraclea.

Ca KAL. MAIAR. Hoc enim die factus fuerat Caesar anno Christi CCCV. ut supra vidimus. Ex quo etiam confirmantur quae à nobis dicta sunt de anno quo Diocletianus deposuit imperium. Nam si Kalendis Maiis anni CCCXIII. complebatur annus octavus nuncupationis Maximini, ut ait Lactantius, necessarium est illum nuncupatum fuisse Caesarem anno CCCV. Kalendis Maiis. Errant ergo qui putant eum per annos tantum septem imperium tenuisse, & quadriennio quidem Caesarem, triennio Augustum per orientem fuisse. Imperavit enim per annos octo integros & aliquam partem noni.

St-

SICUT ILLE) id est, Maxentius, qui victus est ipso die natali suo.

VOCANT SERENUM) Circa Resiston, ut diximus, locum Thraciae inter Hadrianopolim & Heracleam. Campus sane hac pugna illustris, quae pacem afflictae Ecclesiae peperit. Fallitur ergo Zosimus, qui pugnam illam in Illyris pugnatam putat. Haec sunt ejus verba: *Bellis civilibus inter Licinium & Maximianum accensis, acrique facto praelio in Illyris, ab initio quidem superari visus est Licinius, sed confestim redintegrata pugna, Maximianum in fugam vertit.*

TENAX) Avarum fuisse Licinium multis exemplis probat Eusebius lib. I. de vita Constantini cap. LV. Fragmentum de Constantio Chloro pag. 474. *Licinius scelere, avaritia, crudelitate, libidine saeviebat.*

Cap. 47. DEUS SUMMUS) Martyrium sancti Basilei Episcopi Amaseae: *Licinius igitur omnipotente Domini nostri Jesu Christi manu adjutus victoriam de Maximino reportavit.*

SUMPTA VESTE SERVILI) Confirmat hanc narrationem Eusebius lib. IX. hist. eccles. cap. X. & lib. I. de vita Constantini cap. LVIII.

FRETUM TRAIECIT) Pugnatum est igitur in ea parte imperij quam Licinius tenebat, id est, inter Heracleam & Hadrianopolim, in campo quodam vocato sereno, ut in capite superiori dixit Lactantius. Aberat autem M. P. CLX. à Nicomedia.

PETIVIT ORIENTEM) Zosimus: *Per orientem in Ægyptum discedens, spe cogendarum copiarum quantae gerendo bello sufficerent.*

VESTEM RESUMPSIT) nimirum purpuram, signum imperatoriae majestatis.

Cap. 48. NICOMEDIAM INGRESSUS) Meminit adventus Licinij Nicomediam Ioannes Presbyter Nicomediensis in vita sancti Basilei Episcopi Amaseae, ex quo discimus Constantiam quoque Licinij uxorem venisse cum eo Nicomediam post victum Maximinum. *Itaque post justam Maximini pœnam & divinitus invectam iram Licinius, cum totum orientem sub se haberet, magno cum apparatu ad nostrae regionis urbem Nicomediam venit una cum conjuge sua, ut in regia domo habitaret & orientis imperium gubernaret. Iam vero primum summa quaedam pax repente per totum nostrae regionis orbem, post vehementes illas insanientis idololatriae commotas fluctuationes ac pugnas, Licinij arbitrio atque opera invecta est.* Quamquam sint quibus haec Basilei acta videntur esse falsa ac supposititia, in hoc tamen loco sincera esse satis manifestum est.

DIE IDUUM IUNIAR.) Ista non sunt intelligenda de die quo datum est edictum, sed de die quo Licinij jussu propositum est Nicomediae.

CONSTANTINO ATQ. IPSO TER CONS.) id est, anno Christi CCCXIII.

LITTERAS) Eas descripsit Eusebius lib. X. cap. V. sed è Romana lingua in Graecum sermonem translatas, ut ipse ait. Quod ergo eas nunc habemus Latine, uti editae primo sunt, unius Lactantij diligentiae debemus. Sed iste omisit praefationem, quam Eusebius habet.

UT POSSIT NO. S. DIV.) Eusebius vertit, ὅπως ὅ, τὸ τοτέ ἐστι θειότης καὶ κράτιστον πρᾶγμα [...]. Ait autem Valesius hanc lectionem non esse sanam. Certè non congruit cum verbis edicti.

CUIUS R. L. M. OBSEQUIMUR) Haec Eusebius non reddidit Graece.

DICATIONEM) id est, dignationem. Haec enim vocabula promiscue & indifferenter usurpari video. Paulo post in hac epistola legitur: *intelligit dicatio tua.* Eadem vox reperitur in Collatione prima Carthaginensi cap. X. & XIX. & in relatione Anulini Proconsulis ad Constantinum Augustum in collatione tertia cap. CCXX. & apud sanctum Augustinum epist. LXVIII. Plura exempla si quis requiret, consulat Glossarium Dufresnij.

CONDITIONIBUS) Eusebius vertit, τῶν αἱρέσεων. Quae vox multum laboris attulit hominibus eruditis, ut patet ex Valesii annotationibus ad hunc locum. Nunc itaque facilis erit loci istius intellectus. Nam juris periti apud Graecos haereses vocarunt quas nos conditiones appellamus, ut videre est in variis locis Basilicorum, praecipuè verò in libro XLIV. tit. XIX. XXX. & sequenti, in Codice Iuris Graeco-Romani, & alibi. Constantinus Harmenopolus lib. VII. tit. VIII. αἱ παράνομοι καὶ καταγέλαστοι αἱρέσεις περὶ αἱροῦνται τῶν ἐνστάσεων καὶ τῶν ληγάτων, καὶ χωρὶς αἱρέσεως ταῦτα παρέχονται. Quem locum sic rectè vertit Ioannes Mercerus. *Conditiones quae contra leges vel derisoria sunt, in institutionibus & legatis pro non adjectis habentur, atque adeo haec absque ejusmodi conditione praestantur.* In Codice Theodosiano l. 9. & 10. *De prædiis naviculariorum.* hæresis significat functionem sive conditionem navalem. *Navalem haeresim in omnibus volumus custodiri, ut usque ante viginti annos quaecunque possessiones subhastaria sorte distracta sunt, & propter contractum publicum navali fuerant haeresi separata, si huic oneri ante eas subjacuisse constiterit, rursus ad debitam functionem teneantur obnoxia.*

QUAS...... HONORI) Haec corrupta sunt apud Eusebium, ubi sic legitur ex interpretatione Valesij: *Atque id a nobis eo factum est ut ne cui divino cultui atque honori quidquam a nobis detractum esse videretur.* Melius sane quam Musculus & Christophorsonus.

DATIS LITERIS) Loquitur de priore Constantini & Licinij constitutione, quae lata erat paulo post devictum Maxentium. Vide annotationes Valesij.

VICARIUM) Cum Eusebius Graece loqui vellet, nec verbum haberet quo Vicarij dignitas significaretur, interpretatione & circuitione usus est. Deinde Eusebij interpretes Praefectum verterunt qui in illa provincia seu regione jus dicit.

HORTATUS EST) nempe Licinius.

ANNI DECEM) Hic locus ostendit, ut supra diximus, persecutionem cœpisse die VII. Kalendas Martias, quo die eversa est Ecclesia Nicomediensis. Nam si numeres a die vigesima tertia Februarij anni CCCIII. usque ad diem tertiam decimam mensis Iunij anni CCCXIII. qua propositum est Nicomediae edictum de restaurandis Ecclesiis, reperies effluxisse annos decem, menses tres, dies vero novemdecim, id est, ut heic ait Lactantius, annos decem, menses plus minus quatuor.

Cap. 49. TAURI MONTIS ANGUSTIAS) sive fauces, ut alij loquuntur. Sunt autem inter Cappadociam & Ciliciam. Nam Maximinum fugientem transiisse per Cappadociam docet Lactantius cap. XLVII. Et certe venienti e Bithynia in Ciliciam rectum iter est per Cappadociam. Itaque angustias illas eo loci positas reor ubi portae Ciliciae notantur in tabulis geographicis.

TARSUM CONFUGIT) Lactantius in capite XLVII. testatur campum serenum, ubi Maximinus victus ac fugatus est ab exercitu Licinij, abfuisse à Nicomedia M. P. CLX. In Itinerario autem Burdegalensi notatum est à Nicomedia usque Ancyram Galatiae numerari M. P. CCLVIII. ab Ancyra Tarson usque M. P. CCCXLIII. Fiunt M. P. DCCXI. Scio Maximinum fugisse cum summa diligentia donec Nicomediam pervenisset. Sed postea puto conquievisse aliquatenus animum ejus & deferbuisse aliquantisper ardorem fugiendi. Itaque quum ei superfuerint peragranda M. P. DCL. ut Tarsum Ciliciae urbem perveniret, collectis autem ex fuga & ab oriente militibus in Cappadocia primum substiterit, dein in Tauri montis angustiis, ubi munimenta ac turres fabricavit ad arcendos insequentium Licinianorum impetus, fieri non potuit ut is qui Kalendis Maiis pervenit Nicomediam, Tarsum pervenerit ante mensem Iulium sequentem. Quod ideo heic adnotare visum est quod videam plerisque placere Maximinum hunc Iunio mense extinctum fuisse, & virum alioqui eruditissimum Henricum Notis in dissertatione de numismate Licinij cap. II. contendere mortem ei evenisse anno CCCXIV. ineunte vere. Sed de anno postea videbimus. Interim observare oportet non statim mortuum esse Maximinum ac Tarsum pervenit, sed aliquanto tempore supervixisse ignominiae suae, gravissimosque dolores perdiu sustinuisse, ita ut affirmare fas sit non esse mortuum ante mensem Augustum.

INSANIA PERCITUS) Ita nos emendavimus, cum in codice veteri scriptum sit *insania percutis.* Lactantius lib. I. institut. cap. IX. *Idem furore atque insania percitus uxorem suam cum liberis interemit.* D. Ioannes Chrysostomus in oratione de sancto Babyla loquens de mortibus persecutorum, ait uni ex illis adhuc viventi pupillas ex oculis exiliisse, id est, Maximino, alium furore percitum, alium alio oppressum incommodo mortem oppetiisse. Quod autem heic de furore dicitur, Henricus Valesius interpretatus est de Diocletiano, quem ex Eusebio & Constantino colligit dementem periisse.

Verum id non dicunt Eusebius & Constantinus, sed tantum illum de mentis statu vi morbi deturbatum extremo anno imperij sui. Et sane Lactantius, qui morbum ejus describit, nihil adnotat de dementia ac furore. Quod si Chrysostomus se non explicasset, facile crederem ea quae de Imperatore furore percito ab eo dicuntur, ad Maximinum referenda esse, propter hunc locum Lactantij.

CAPVT PARIETIB. INFLIGERET) Hoc est unum ex detestabilibus, ut in tertia Tusculana Cicero vocat, generibus lugendi. Vide Casauboni Notas in Iulium Capitolinum.

EXILIERVNT OCVLI) Idem scribit Eusebius lib. IX. hist. eccles. cap. X. lib. I. de vita Constantini cap. XIX. item Eutychius, Theophanes, & Anastasius. Meminit etiam D. Chrysostomus oratione in sanctum Babylam, & sanctus Hieronymus in Zachariam; ut videbimus paulo post.

TAMQVAM CREMARETVR) In annalibus Eutychij scriptum est Maximinum in morbum incidisse quo adustum est corpus ipsius, adeo ut carbonis instar esset, & ita tostum fuisse ut rumperentur viscera ejus prae calore quem intus sentiebat, & excidentes ipsius oculos in terram decidisse, adustamque carnem ab ossibus separatam esse. Sed ista melius explicat Anastasius Bibliothecarius in historia ecclesiastica, his verbis: *Divina praeveniens ira comprehendit eum. Flamma enim de medio viscerum & medullarum succensa cum dolore intolerabili pronum super terram anhelantem prostravit, ita ut uterque oculus ejus exiliret & caecus, ut re vera scelestus, relinqueretur. Porro cum carnes ejus putrefactae prae innumerabili ossium incendio caderent, ipse impugnantem Deum projecit animam.* Sumpsisse autem ista Anastasium ex Theophane manifestum est.

NOCENTEM SPIRITVM EFFLAVIT) In Epitome Victoris scriptum est illum simplici morte perisse, id est, naturali, seu fato suo. Et Eutropius tradit eum vicinum exitium fortuita morte praevenisse. Quod utrumque verum est. Communis doctorum virorum sententia est eam mortem evenisse anno Christi CCCXIII. Petavius tamen lib. XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. scribit, auctore, ut ipse ait, Eusebio in Chronico, adstipulantibus Victore & Eutropio, Maximinum extinctum fuisse anno altero quam Galerius Maximianus perit, id est, anno Christi CCCXII. Verum cum certum sit illum obiisse anno sequenti post caedem Maxentij, jure hoc loco Petavium reprehendit Henricus Noris. Sed ipse tamen in hoc errare convincitur quod, secutus Baronium, contendit mortem Maximini contigisse anno CCCXIV. ineunte vere. Nam cum ex postremis Lactantij capitibus constet illum periisse eo anno quo pax data est Ecclesiae, quo etiam Lactantius finem imposuit huic operi, & persecutionem ostenderimus cœpisse anno CCCIII. exeunte Februario, luce clarius est Maximinum extinctum fuisse anno CCCXIII. qui decimus erat a cœpta persecutione. Nititur sane vir doctus probabili in speciem argumento, iis nimirum Maximini verbis ex edicto quod paulo ante mortem dedit in gratiam Christianorum apud Eusebium lib. IX. cap. X. ubi ait se superiore anno datis ad singulos provinciarum Praesides litteris statuisse eadem quae in Constantini & Licinij litteris continebantur. Cum itaque ea Constantini ac Licinij constitutio lata fuerit anno CCCXIII. ineunte, evidentissime lucere illam, quae sequenti anno data est, in annum CCCXIV. rejiciendam esse, adeoque eo anno tyrannum imperium cum vita amisisse. Gravis sane argumentatio, si constaret Maximinum numerasse annos suos à Kalendis Ianuariis. Sed cum octavus imperij ejus annus impletus fuerit Kalendis Maiis anni CCCXIII. ut docet Lactantius, edictum ab eo post aliquot menses datum ad sequentem id est nonum imperij ejus annum refertur, sed non ad annum Christi CCCXIV. praesertim cum ex narratione Eusebij constet datum esse paulo post quam à Licinio victus erat. Itaque Baronius & victoriam Licinij & exitum Maximini conjungens, ista contigisse scribit anno Christi CCCXIV. unius anni errore. Nam quae de sexto anno Maximini Augusti addit ex nummis vir doctissimus Henricus Noris, ea sane non officiunt opinioni eorum qui anno Christi CCCXIII. assignant mortem Maximini, cum is qui titulum Augusti sumpserat exeunte anno CCCVII. aut sub initium sequentis, sextum imperij sui annum numerare potuerit anno CCCXIII. Quo anno mortuum esse illum probari potest etiam auctoritate Aurelij Victoris, qui scribit eum post biennij augustum imperium, id est, biennio post mortem Galerij, fusum fugatumque à Licinio, apud Tarsum periisse. Nam cum Galerius extinctus sit anno CCCXI. mense Maio, Maximinus moriens anno CCCXIII. recte scribitur biennium in oriente regnasse: qui si anno tantum CCCXIV. mortuus fuisset, excessisset biennium quod illi tribuitur ab Aurelio Victore.

PERSECVTORES DEBELLAVIT) Lactantius lib. VII. institut. cap. XXVI. *Ilii enim qui ut impias religiones defenderent, caelestis ac singularis Dei cultum tollere voluerunt, profligati jacent.* Eadem observant Eusebius in libro primo de vita Constantini cap III. & auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 475. Hieronymus in caput XIV. Zachariae; *Legamus ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid saevissimus omnium Maximinus, & nuper Julianus passi sint: & tunc rebus probabimus etiam juxta litteram prophetiae veritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum, & oculi contabuerint, & lingua in pedorem & saniem dissoluta sit.* Scaliger in animadversionibus ad Eusebium pag. 248. sic interpretatur hunc locum ut Hieronymum putet Maximinum inter eos posuisse quorum carnes computruerint. Sed ego puto hunc non esse sensum verborum Hieronymi. Loquitur primo de miserabili morte Valeriani & Decij, sed mortis genus non explicat. Nam verba prophetiae quae susceperat interpretanda non poterant trahi ad genus mortis quo duo illi Principes perierunt. Deinde putredinem carnium refert ad Maximianum, tabem oculorum ad Maximinum, linguae pedorem & saniem ad Diocletianum, si vera sunt quae de eo narrant Eutychius Alexandrinus & Georgius Cedrenus, nimirum eum morti propinquum ex faucibus multitudinem vermium ipsa cum lingua, quae computruerat, ejecisse.

VALERIVM) Nescio quis fuerit homo ille. Filium enim Galerij Maximiani non fuisse hinc liquet quod Lactantius supra cap. XX. quum narrat consilium Galerij de substituendo filio suo in locum suum, Candidianum nominat, haud dubie Valerium nominaturus si is Galerij filius fuisset. Deinde si Valerius ille fuisset filius Galerij, cum ex priore uxore sustulisset, adeoque annos ut minimum quatuordecim natus fuisset quum Severus & Maximinus Caesares facti sunt a Galerio. An vero putamus Caesarem in aliena familia quaesiturum fuisse Galerium, si in sua habuisset? Denique, quur non eum Valeria aeque adoptasset ac Candidianum ex concubina natum, quem adoptavit ob sterilitatem? Itaque nescio quis fuerit hic Valerius.

MATER EORVM) id est, uxor Maximini. Ejus vero nomen se nescire fatentur eruditi.

CORRVMPERET VERITATEM) Lactantius lib. III. institut. cap. I. *Deus hanc voluit esse rei naturam ut simplex & nuda veritas esset luculentior, quia satis ornata per se est, ideoque ornamentis extrinsecus additis fucata corrumpitur.*

IOVIOR ET HERCVLIOR.) Sic vocatae familiae Diocletiani, qui se Iovium dicebat, & Maximiani senioris, qui Herculius dictus est, tamquam si a Iove & Hercule genus ducerent, ut observatum est a viris eruditissimis. Annotat Aurelius Victor hinc militaribus auxiliis in exercitu praestantibus nomen impositum, id est, ut Herculiani vocarentur. Unde apud Ammianum Marcellinum lib. XX. & XXII. mentio Iovianorum & Herculianorum.

ATQVE heic tandem finis esto Notarum nostrarum ad librum Lactantij de mortibus persecutorum. Ejusdem argumenti opus, si vera fides, scripserat Aurelius Victor historiam comprehendens persecutionum Ecclesiae usque ad Diocletianum, quod in bibliotheca Vaticana extitisse sua aetate testatur Marianus Victorius ad epistolam XXI. Hieronymi, quae inscripta est Paulo monacho Concordiensi, a quo Hieronymus postulabat *commentarios Fortunatiani, & propter notitiam persecutionum, Aurelij Victoris historiam.* Multum tamen ambigo an vere dici possit Aurelium Victorem, hominem minimè Christianum scripsisse historiam istiusmodi, cum locus ille Hieronymi corruptus sit in vulgatis editionibus adeoque intri-

tricatus ut virum doctissimum Andream Schottum in horrendas ambages impulerit, dum Aurelium Victorem persecutionum Ecclesiae scriptorem quaerit, huc descendere coactus ut existimaret plures Victores historiae augustae scriptores fuisse & unum etiam Christo nomen dedisse. Nam si historia illa extitisset in bibliotheca Vaticana qua tempestate Victorius scholia sua scribebat in Hieronymum, certe non evasisset eruditas ac diligentes Baronij manus neque tot doctissimorum & antiquitatis ecclesiasticae amantissimorum hominum qui post Pij IV. pontificatum & Mariani Victorij tempora Romae vitam egerunt & in edendis recensendisque ac emendandis veterum scriptorum, in primis vero ecclesiasticorum, lucubrationibus laudabilem operam posuerunt. Profecto concors illud ac perpetuum tot praestantissimorum virorum silentium de re tanti momenti, qui ne verbo quidem ullam istius Aurelij Victoris historiae mentionem uspiam faciunt, me vel invitum ac reluctantem suspicari cogit aut memoria lapsum esse Victorium, aut impositum illi fuisse; praesertim cum ex verbis Hieronymi colligi non possit Aurelium Victorem scripsisse historiam persecutionum, sed tantum ejus historiam, in qua tractatur de vita Imperatorum usque ad Iulianum, utilem esse ei qui velit habere *notitiam persecutorum*, id est, eorum Imperatorum qui persecuti sunt Ecclesiam Dei. *Persecutorum* enim heic legendum esse, non vero *persecutionum*, docent in primis codices 173. & 2789. bibliothecae regiae, tum codex 305. bibliothecae Colbertinae, prima editio Romana anni MCCCCLXVIII. Veneta anni MCCCCLXXXVIII. & Lugdunenses duae annorum MDXIII. & MDXVIII. Primus omnium Erasmus reposuit *persecutionum*, auctoritate haud dubie vetusti alicujus exemplaris, cum in codice quoque 1110. ejusdem bibliothecae Colbertinae ita legatur. Hunc secutus est Victorius. Sed profecto ex his quae dicta hactenus sunt satis constat hanc lectionem non esse bonam, & eam retineri debere quam veteres libri & editiones exhibent, cum nullam habeat difficultatem. Agamus autem gratias immensae Dei optimi maximi benignitati, qui istum Lactantij librum nobis post tot secula redonavit, eoque utamur ad majorem ipsius gloriam & sanctae Ecclesiae utilitatem, in cujus gratiam susceptus est hic labor.

AD PASSIONEM SANCTI SAVINI.

ACta ista, quorum fragmentum edidit illustrissimus Cardinalis Baronius in annalibus ecclesiasticis, nos invenimus integra in vetustissimo codice MS. bibliothecae Colbertinae. Sunt autem sincerissima & optima, ut monuit idem Baronius, & digna quae veniant in manus hominum eruditorum. Cujusnam porro civitatis Episcopus fuerit Savinus, variae sunt inter scriptores Italos sententiae, quibusdam eum Assisinatem Episcopum fuisse censentibus, aliis Spoletinum, nonnullis etiam Clusinum & Faventinum. Baronius eum vocavit Episcopum Spoletinum, non aliam, ut opinor, ob causam quam quod martyrium consummaverit in civitate Spoletina. Et Baronium quidem propterea reprehendit Philippus Ferrarius in Catalogo sanctorum Italiae pag. 761. quod contra fidem actorum scripserit eum Spoletinae Ecclesiae praefuisse. Sed Ferdinandus Vghellus in catalogo Episcoporum Spoletinorum pag. 170. ait Ferrarium hallucinatum fuisse & frustra Baronium sugillasse, & Savinum contendit sedis illius cathedram vere tenuisse, sed eundem tamen Assisinatibus, Clusinis, Faventinis, aliisque vicinis Ecclesiis vel praefuisse vel evangelium praedicasse. quod etiam repetit in catalogo Episcoporum Assisiensium. Mihi, qui partium studio non ducor, ea verior videtur esse sententia quam acta confirmant, nimirum illum fuisse Assisinatem Episcopum, sed Spoleti occisum nomine Christi.

Cap. 1. MISSO SEXTO) Suetonius in Domitiano: *Fecit & ludos seculares. In his, Circensium die, quo facilius centum missus peragerentur, singulos à septenis spatiis ad quina corripuit.* id est, ut Beroaldus interpretatur, instituit ut singuli missus, qui per septena spatia prius peragi solebant, quinis spatiis peragerentur. Centum igitur, ut idem Beroaldus observat, missus equestres exhibebantur. Vnde in veteri Kalendario Romano frequenter legitur *cm.* XXIV. quod quidam explicant *Circenses missus* XXIV. Porro locus iste ex vita sancti Savini singularis est, cùm hinc elici posse videatur Imperatores quoque ipsos cursu quandoque contendisse in ludis Circensibus, & cursus illos fuisse inter celebres factiones Prasinam, Venetam, Albatam, & Russatam; de quibus vide veteres inscriptiones apud Gruterum, praecipuè vero eam quae pag. CCCXXXVII. extat in honorem Diocletis agitatoris. Vide etiam Notas Nicolai Alemanni ad historiam arcanam Procopij pag. 24. & 33. & Savaronem ad carmen XXIII. Sidonij.

Cap. 2. LIBROS EXPONIT) libros nimirum deificos, divinos, dominicos, sacras scripturas. Tum enim bellum primo commotum fuit propter libros dominicos, ut alibi diximus.

ATQVE AVCTORITATE) In margine monuimus legendum videri *hanc auctoritatem*, id est, praeceptum, jussionem, litteras. Vide Glossarium Dufresnij.

EADEM FISCO) Haec est lectio codicis quo usus est Baronius, & quae sanior videtur. In codice Colbertino legitur: *fisci tributis adplicandis socientur*.

Cap. 3. IN MEDIO FORO) Consuevisse judices judicare Christianos in foro, spectante populo, probant, praeter alia veterum testimonia, acta sanctorum Saturnini, Dativi, & sociorum cap. III. & acta sancti Pontij martyris cap. XVI.

Ad Acta Sanctorum

SATVRNINI, DATIVI, ET SOCIORVM.

INCIPIVNT CONFESSIONES) Addidimus hunc titulum ex codice 930. bibliothecae Colbertinae. Deerat enim in editionibus Surij & Henschenij. Cum autem ille sit vetus, & in eo quaedam, quae ad historiam sanctorum martyrum pertinent, contineantur quae in actis ipsis non habentur, visum est alicujus momenti eum dare qualem invenimus in veteri codice. Scripta sanè sunt ista, quod negari non potest, ab aliquo Donatista, sed docto & erudito; dignaque mihi visa sunt quae cum Lactantio conjungerentur, cum ob similitudinem argumenti, tum ob elegantiam sermonis. Quamquam enim ea non sint ipsamet acta martyrum quae in Collatione Carthaginensi laudata sunt, ut apparet ex sancto Augustino, opus est tamen antiqui scriptoris, & qui non admodum remotus fuit ab aevo Diocletiani. Falluntur ergo vehementer qui auctoritate Augustini abutuntur ut probent ea esse ipsa proconsularia gesta excepta à Notariis, cum è contra ex testimonio Augustini colligatur non extare hodie ea gesta, sed tantum historiam quam Donatista ille ex iisdem gestis concinnavit. Nam Augustinus in Breviculo diei tertiae cap. XVII. docet gesta martyrum notata fuisse Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consulibus, pridie Idus Februarij, cum in hoc libro scriptum simpliciter sit, absque ulla temporis nota, bellum ex quo orti sunt traditores commotum fuisse temporibus Diocletiani & Maximiani. Praeterea quae in capite XVI. & sequentibus dicuntur de Mensurio & Caeciliano, ea profecto non pertinent ad gesta proconsularia, & lecta in Collatione Carthaginensi non fuisse recte observatum est à Baronio.

Cap. 1. IN ARCHIVO MEMORIAE) Infra cap. IX. *Ejusque confessionem in memoriam una cum ceterorum confessionibus redigens.* ubi Baronius adnotat memoriam dictum fuisse locum in quo gesta proconsularia asservabantur. Verum cum id nullo veterum testimonio comprobet, & res obscura sit, nondum mihi persuasum est veram esse interpretationem illam. Notum est fuisse in palatio Imperatorum magistros memoriae, qui dictabant ad memoriam. de quibus multa pro suo more dixit Salmasius in Notis ad scriptores historiae augustae pag. 207. & 480. Verum haec memoria diversa fuit ab ea cujus heic mentio. Puto autem heic memoriam significare codices publicos, in quibus causae scribebantur quae in foro agitabantur, ne earum memoria aboleretur. Sed in initio hujus historiae, ubi legitur acta martyrum ideo in archivo memoriae conscripta esse ne seculis transeuntibus obsolesceret gloria martyrum, existimo eam vocem diverso sensu positam esse, & heic non referri ad codices publicos, quorum custodia non erat penes clerum, sed ad libros ecclesiasticos, in quibus conscripta erant ge-

gesta martyrum ad memoriam omnium sempiternam.

Cap. 2. TESTAMENTA) In codice Colbertino scriptum est *sacramenta*, id est, mysteria, quod eodem recidit.

ALVTINENSI) Ita Surius & codex Colbertinus. Editio Henschenij habet *Abitinensi*, ex duobus antiquis codicibus, ut ipse ait. Sane in Collatione Carthaginensi legimus Maximum & Victorem Episcopos Abitinenses, & in Concilio Carthaginensi sub Cypriano adfuit Saturninus Episcopus ab Abitinis. Ego tamen, qui scio periculosam esse quamlibet mutationem in nominibus propriis, praecipuè vero in nominibus civitatum Africae, veterem lectionem retinui.

OCCANI) In codice Colbertino legitur *Octavi*. Sic etiam in Trevirensi scriptum fuisse admonet Henschenius.

BELLICA TVBA) Ne quis existimare possit haec dicta esse more rhetorum, non autem stylo simpliciter historico, proferendus est locus insignis ex actis sanctae Euphemiae martyris, quae hac ipsa persecutione fervente ad Deum translata est apud Chalcedonem. Illic ergo scriptum est fuisse in ea civitate *templum Martis & insigne illius simulacrum. Vocabant autem edicta cives ad festum & eos qui habitabant circa Chalcedonem. Minabantur vero mortem & supplicia iis ad quos erant ventura, si non persuaderentur ut adorarent daemones. Tubaeque clarè sonantes & terribiliter erant signum conveniendi ad templum*. Acta sancti Alexandri martyris hac ipsa persecutione sublati, apud Surium die XIII. Maij: *Itaque omnes audita praeconum voce & tubae clangore, parati erant cum Imperatore in jovis templo praesto esse*.

Cap. 4. IN IPSA LANIAMENTA) Ita omnino codex Colbertinus. Idem autem hoc loco valet vox *in* ac *inter*; ut infrà cap. XI. *animam in tormenta carceris ponens*.

Cap. 7. AD BONAM MENTEM) Vide quae dicta suprà sunt ad caput XXXIV. Lactantij.

Cap. 14. AD AEDEM PVDICITIAE) id est, ad templum Dei. Figurata & elegans loquendi ratio, ut quae virginitatem suam dedicare ac consecrare Christo volebat, intelligeretur. De aede pudicitiae patriciae, quae Romae in foro boario erat ad aedem rotundam Herculis, mentio est apud T. Livium lib. X. & Festum. Eam in regione octava fuisse scribit P. Victor.

SACR. CRINEM SERVAVIT) Non totondit ergo Victoria crinem suum quum se Christo consecravit. Quippe olim feminis Christianis interdictum erat ne comam deponerent, etiam quibus placebat perpetuae professio continentiae. Sed tamen paulo post, ut in epistola XLVIII. ad Sabinianum scribit Hieronymus, in Egypti ac Syriae monasteriis hic mos fuit ut tam virgo quam vidua, quae se Deo voverent & seculum conculcarent, crinem monasteriorum matribus offerrent desecandum.

Cap. 15. COMAM) Editiones habent *collum*, omnino contra mentem Proconsulis. Nam his infantem nimis terrere volebat, quo modo si verbera minaretur aut praecipitium ex edito loco, non tamen periculoso. At colli amputatio ultra progreditur, nec inter minas pueriles censeri potest. Melius igitur codex Colbertinus, qui *comam* habet. Sunt enim pueri amatores comarum suarum. Hinc Statij carmen de coma Earini.

Cap. 16. Quae deinceps sequuntur, quia manifestas calumnias continent in Mensurium Episcopum Carthaginensem & Diaconum ejus Caecilianum, qui & ipse postea fuit Episcopus Carthaginensis, omissa sunt in secunda editione Surij & in Heschemana.

Cap. 17. PANNVS ILLOTVS) Ita codex Colbertinus. Editiones habent, *panis in-ſnt*. Quo etiam modo habetur apud Oseam in omnibus editionibus. Nescio autem unde orta sit haec lectio in veteri codice. Sed eam confirmant sequentia; ubi pro eo quod in vulgatis Oseae codicibus legitur, *Omnes qui comedent eum contaminabuntur*, scriptum est in veteri codice, *Omnis qui tetigerit illum inquinabitur*.

AD ACTA SANCTI FELICIS

Episcopi Tubyzacensis.

PRimus haec acta edidit Surius, sed valde mendosa & mutila. Postea integriora nobis in tomo duodecimo sui Spicilegij dedit vir clarissimus Lucas Dacherius, ex schedis, ut ipse praefatur, viri item clarissimi Petri Francisci Chiffletij. Nos illa diligenter contulimus cum quatuor antiquis & optimis codicibus manuscriptis bibliothecae Colbertinae, & vel ob eam rationem heic addidimus. Praeterea cùm hinc, sicut ex historia passionis sanctorum Saturnini & Dativi, & ex actis purgationis Felicis Episcopi Aptungitani & Caeciliani Carthaginensis, intelligamus originem traditorum, quo nomine nihil aut vulgatius aut contumeliosius fuit in Ecclesia Africana, peni ex initio persecutionis quam describit Lactantius, officij nostri esse arbitrati sumus cum illo conjungere vetera illius aevi monumenta sincera quae reperiri possent, emendata ex fide veterum exemplarium.

INCIPIT PASSIO) Ita codices 59. & 930. bibliothecae Colbertinae. At codex 401. sic habet. *Incipit passio sancti Felicis Episcopi Bituzacensis* XVIII. *Kal. Januarij*. Breviùs codex 316. *Passio sancti Felicis Episcopi*.

DIOCLETIANO OCTIES) Ita rectè omnia vetera exemplaria & editio Dacheriana. Malè apud Surium, ubi scriptum est: *Diocletiano novies & Maximiano octies Consulibus*. Nam certum est edictum fuisse propositum eo anno quo Diocletianus VIII. & Maximianus VII. Consules fuere.

TVNC) id est, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consulibus. Nam haec referenda sunt ad annum qui sequitur post initium persecutionis, cùm haec acta Carthagine & in Africa sint mense Ianuario.

TVBYZACENSE) Ita codices 59. & 930. Sed codex 401. habet *Tubizocense*, 316. & editio Dacheriana *Tubzocense*. Nihil autem moror editionem Surianam, quam tot veterum exemplarium consensus ostendit esse mendosam in hoc loco. Infrà haec civitas in codice 930. vocatur Tupuza pro Tubyza, nullo discrimine. Nota enim est permutatio litterarum. Tubyzam ego puto fuisse civitatem Numidiae, eam fortassis cujus Episcopus Frumentius Tubusicensis, ut apud Victorem Vitensem legit Abrahamus Ortelius, nominatus reperitur inter Episcopos qui Carthaginem ex praecepto regali venerunt pro reddenda ratione fidei anno sexto Regis Vandalorum Hunerici. Sed in editionibus Sirmondi & Chiffletij legitur *Tubursicensis*. In collatione porro prima Carthaginensi cap. CXXI. mentio est servi Dei Episcopi Tubursicensis Burae, cap. CXLII. Maurentij Episcopi Ecclesiae Tubursicensis, & cap. CCII. Ianuarij Episcopi de Tubursicu seu Tubursico Numidiarum. Certe tanta est difficultas in constituendis veris nominibus civitatum Africae, propter eorum inter se similitudinem & affinitatem, ut affirmare non ausim utrum heic apud Victorem legendum sit *Tubusicensis*, quemadmodum in codice suo vidit Ortelius, an *Tubursicensis*, ut alij. Nam, exempli gratia, in Notitia illa Episcoporum Africae Rusticus Episcopus Tipasensis nominatur inter Episcopos Numidiae, & Reparatus Tipasitanus inter Episcopos Mauritaniae Caesariensis. Rursum inter Episcopos provinciae Byzacenae ponitur Felix Forontonianensis, & paulo post Bonifacius Frontonianensis. Sufficiunt enim haec exempla. Interim omittendum non est, in eadem collatione Carthaginensi cap. CLXXXVII. nominari Martinianum loci Tiburabetensis Episcopum.

MAGNILIANVS) Ita constanter scriptum est in veteribus libris bibliothecae Colbertinae. Ado & Dacherij editio habent *Magnellianus*, Suriana & Martyrologium Romanum *Magdelianus*.

VBI EST) Hanc totam pericopen, quae in codicibus 401. & 930. non invenitur, exhibent codices 59. & 316. & editio Dacheriana. Eandem habet etiam Suriana.

DATE ILLOS IGNI ADVRI) Hanc jussionem Magniliani Curatoris & responsionem martyrum defuisse in veteri exemplari Chiffletij hinc colligi potest quod omissa est in editione Dacheriana. Eam tamen exhibent omnia nostra vetera exemplaria (uno 316. excepto) & editio Surij. Et sane constat sensum non esse integrum in illis exemplaribus quae illam magistratus interlocutionem & Clericorum responsionem non habent.

VT POSSINT) Haec verba desunt in duobus antiquis exemplaribus. Possunt autem omitti absque ullo incommodo. Supra: *Date illos igni aduri*.

APVD EIVS ACTA) Haec est vera & germana lectio. Male in codicibus 59. 401. & 930. *apud eum acta*.

EXAMINE) Ita codices 401. & 930. Alij habent *examinatione*.

TVNC VIROS SVOS) Mirum est quo modo fieri potuerit ut depravatissima lectio heic obrepserit in codicibus 59. 401. & 930. ubi legitur: *Vxor itaque ejus virum suum iis allocuta est verbis*.

NVLLO MODO) In eisdem tribus codicibus scriptum est *nulla ratione*.

VT A TE DOMINE) Haec est lectio eorundem trium veterum exemplarium. Sed codex 316. & editio Dacheriana habent. *Attende Domine, sicut nobis promittere dignatus es, ut tecum merear suscipere immortalitatem*. Nos retinuimus lectionem quae sincerior esse videtur, & quae plurium veterum exemplarium auctoritate nititur.

NVNQVAM ADVERSVS ME) Secuti heic quoque sumus fidem veterum librorum. Nam editio Dacherij habet: *nunquam inimicus adversus me habebit potestatem*.

SEDECIM) Codex 401. Colbertinus habet *duodecim*.

NON TE DE VOCABVLO) In quatuor vetustis codicibus Colbertinis legitur; *Non tibi vocabulum quaesivi professionis*.

AD PRAEFECTVM PRATORIO) Editio Suriana addit *Idibus Iulij*, inepte sane. Nam cum ista agerentur mense Ianuario, ridiculum est dicere martyrem missum fuisse Idibus Iuliis ad Praefectum praetorio. Neque vero illud incidisse potuit etiam in Idus Februarias. Quippe Felix Episcopus apprehensus est postridie Nonas Ianuarij, deinde triduo repositus in carcere ut secum deliberaret an scripturas deificas traditurus esset, quarto postea die missus est ad Proconsulem, post dies sedecim quam Carthaginem pervenisset, Proconsuli oblatus est, & tunc missus Romam ad Praefectum praetorio. Fiunt dies unus & viginti. Adde aliquot dies pro itinere a Tubyza usque ad Carthaginem. Missus est ergo Felix Romam sub finem mensis Ianuarij.

DVODECIM) Ita quatuor exemplaria bibliothecae Colbertinae. Dacheriana editio habet *quatuordecim*, Suriana *novem*.

POST IMPERATORES) id est, ad Maximianum Herculium, qui tenebat Italiam, quem vero tum in Campania fuisse propterea certum est.

SVBSANIO) Ita tria vetera exemplaria. Quartum habet *subsannio*, editio Dacheriana *subsanno*. Surius: *& fuit in capsa navis diebus quatuor*. Ex quo patet per subsanium vel subsannium intelligi debere imam partem navis.

GLADIO ANIM. CONSTITVO) Turbat me locus ille. Nam supra Praefectus Felicem mitit ad Herculium, nimirum ut causa Felicis finem acciperet in praesentia Imperatoris. Et tamen cognitor Nolanae civitatis judicium sibi praesumit, & Felicem capite plecti jubet. Verum id ita intelligi debet ut cognitor dicatur causam illam suscepisse judicandam *secundum praeceptum*, ut dicitur infra, id est, ex delegatione Maximiani tum praesentis.

INVICTVS ET PERMANENS) Ita tres vetusti codices Colbertini. Quartus habet, *vivificans permanes*. Editio Dacherij, *vivificans & permanens*.

IN NOLA) Editio Surij docet haec acta esse Venusij, quae civitas est regionis Apuliae.

OCTAVO DECIMO) Haec est lectio trium veterum exemplarium. In quarto & in editione Dacherij legitur *nonodecimo*. apud Surium, *tertio Calendas Septembris*. Sed in vetustis martyrologiis passio sancti Felicis refertur ad diem IX. Kal. Novembris.

AD ALMAM) Haec addita sunt ex codicibus manuscriptis. Epithetum est autem urbis Carthaginis, ut patet etiam ex actis Collationis Carthaginensis inter Catholicos & Donatistas. Alibi vocatur splendidissima, ut in actis purgationis Felicis Aptungitani, & celsissima, ut in actis collationis Carthaginensis.

AD ACTA PVRGATIONIS FELICIS

Episcopi Aptungitani.

VNicum exemplar vetus istorum actorum habuimus ex bibliotheca Thuana, illud ipsum, nimirum ex quo Collationem Carthaginensem & haec gesta superiori seculo desinente edidit Papirius Massonus. Et ille quidem ea postposuerat actis purgationis Caeciliani ordinem fidemque ejusdem veteris exemplaris secutus. Sed & tempus repugnat, & auctoritas sancti Augustini: qui quum in eundem errorem incidisset, docuit postea lib. II. retractat cap. XXVII. absolutionem Felicis praecedere debere. *Absolutionem*, inquit, *Felicis Aptungensis ordinatoris Caeciliani non hoc ordine posuimus quo postea nobis claruit Consulibus diligenter inspectis, sed tamquam post Caecilianum fuerit absolutus, cum ante sit factum*. Quo loco respicere eum ad haec gesta Felicis & Caeciliani satis constat. Item idem Augustinus in Breviculo diei tertiae cap. XXIV. *Inveniet posterius ab Imperatore Constantino absolutum esse Caecilianum quam Felicis causam ab Æliano Proconsule discussam atque purgatam*. Sed id tamen intelligendum est de secunda ac tertia Caeciliani absolutione, non autem de prima, qua Caecilianus absolutus est in Concilio Romano, ut rectè notat Henricus Valesius in Dissertatione de schismate Donatistarum cap. XI. Nam ita docet nos ipse Augustinus in epistola CLII. nomine Concilij Cirtensis scripta ad Donatistas: *Nam & ordinem Consulum & dierum qui expressus est si quis nunc diligenter advertat, inveniet primo Caecilianum episcopali judicio fuisse purgatum. Deinde non multo post Felicis Aptungensis causa ab Æliano Proconsule examinata est, ubi eum constitit innocentem. in qua causa ad comitatum missus jussus est Ingentius. Et longe postea ipse Imperator causam inter partes cognovit atque finivit*. Vide eundem in libro de unico baptismo contra Petilianum cap. XVI. & in libro ad Donatistas post collationem cap. XXXIII. Recte praeterea observat idem Valesius maximam partem horum gestorum proconsularium temporis injuria periisse, priorem videlicet, in qua acta municipalia & interrogationes ac professiones Curatorum ac Stationarij continebantur. Haec autem ab Imperatore Constantino ita fieri jussa sunt ut omnis criminandi occasio adimeretur Donatistis, qui de synodo Romana sive de Melchiadis Papae judicio frequentissime apud Constantinum conquesti, affirmabant non omnem causam ab Episcopis illic auditam fuisse. Nam Melchiades silentio transmiserat Felicem Episcopum Aptungitanum & reliquos ordinatores Caeciliani, quos Donatistae dicebant reos esse traditionis. Itaque Imperator volens, ut dixi, omnem criminandi ansam ipsis adimere mandavit Vero, ut vocatur apud sanctum Augustinum, seu potius Lucrino Verino agenti vicariam praefecturam per Africam ut de crimine traditionis, quod Felici objiciebatur, diligenter inquireret. Quum vero ille jussionem Principis exequi cœpisset, incommoda valetudine tentus, ut ad Probianum scribit Constantinus, necessario postea abstinuit a cognitione ejusdem negotij. Quare Ælianus Proconsul Africae *partibus ejus functus, id negotium ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandum*, ut ait Constantinus. Ex quibus verbis colligitur Ælianum partes Vicarij non suscepisse mandato Principis, ut putavit Valesius, sed propria sponte, ob repentinum videlicet Vicarij morbum: Quamquam sententia viri clarissimi juvari posset ex libro primo Optati, ubi scriptum est Constantinum ad Ælianum Proconsulem scripsisse *ut remotis necessitatibus publicis de vita Felicis Aptungitani publicè quaereretur*, & ex Augustini epistola CLXII. in qua scriptum est Felicem Aptungitanum *ad ejusdem Principis jussionem* proconsularibus gestis fuisse purgatum. Verum haec verba sic accipienda sunt ut quoniam Constantinus ad Verinum Vicarium scripserat de inquisitione criminum quae Felici objiciebantur, & is morbo impeditus est sacrae jussioni parere, Ælianus Proconsul, qui partibus ejus functus, cognitionem & judicium illius causae suscepit, *ad ejusdem Principis jussionem* fecisse dicatur quia rem fecit quam Princeps jusserat, tametsi specialia ad eum rescripta non emanassent. Nam quomodo fieri potest ut tam cito post morbum Verini, quem evenisse postremis diebus mensis Ianuarij aut sub initium Februarij colligi non absurde potest ex lege prima Codicis Theodos. *De curatoribus Kalendarij*, quomodo inquam fieri potest ut tam citò de hoc morbo admoneri potuerit Constantinus ut novum ejus rescriptum ex Gallia ad Ælianum pervenire potuerit ante diem XV. Kalendas Martias? Itaque necesse est, ut dixi, verba Optati & Augustini benigne interpretari, ita nimirum ut Ælianus de causa Felicis cognoverit auctoritate rescripti dati ad Verinum Vicarium, cujus

AD ACTA PVRGATIONIS CÆCILIANI.

ACtorum istorum vetus exemplar, ex quo edita sunt a Massono, extat in bibliotheca Thuana, sed depravatissimum & contaminatissimum, ut ante me observavit illustrissimus Cardinalis Baronius. Meminit autem illorum Optatus Milevitanus in libro primo, ubi etiam admonet se ea subjunxisse operi suo. *Harum namque plenitudinem rerum*, inquit, *in novissima parte istorum libellorum ad implendam fidem adjunximus.* Certe in veteri libro verba quae sequuntur scripta sunt post collectionem istorum & aliorum quorundam actorum. *Expliciunt sancti Optati Episcopi libri numero* VII. *vel gesta purgationis Caeciliani Episcopi & Felicis ordinatoris ejusdem.* Meminit eorundem Augustinus epist. CLXII. ubi adnotat ea lecta non fuisse in collatione Carthaginensi, quia tempus non fuit. Vide etiam epistolam CLXV. & lib. III. contra Cresconium cap. XXIX. ubi fragmenta quaedam istorum actorum describuntur.

Pag. 22. col. 1. ORDINAVIT MAIORINVM) cui Donatus, à quo Donatistae, successit in cathedra Carthaginensi. Itaque primo pars Majorini dicebatur quae postea pars Donati dicta est, ut legitur in epistola LXVIII. sancti Augustini. Collatio tertia Carthaginensis cap. CCXX. *Libellus Ecclesiae catholicae criminum Caeciliani, traditus à parte Majorini.* Quae verba descripsit etiam sanctus Augustinus in eadem epistola. Quare verissimam puto sententiam Henrici Valesij, qui in dissertatione de schismate Donatistarum cap. IV. verba illa ex libro primo Optati, *Data a Luciano, Digno, Nassutio, Capitone, Fidentio, & ceteris Episcopis partis Donati*, sic emendanda esse pronuntiat ut, sublato nomine Donati, Majorini nomen heic reponatur.

CONSTANTINO) Assentior eidem Valesio, qui in eadem dissertatione cap. III. probat adversùs Baronium haec gesta non esse anno Christi CCCVI. sed CCCXX.

THAMVGADIENSI) In veteri libro & in editione Massoni legitur *Thamugudiensi*. Nostram emendationem confirmant acta Concilij Carthaginensis sub Cypriano, in quibus legitur nomen Novati a Thamugade. Et apud sanctum Augustinum celebre est nomen Gaudentij Thamugadiensis Episcopi partis Donatistarum; adversùs quemidem sanctus duos libros scripsit, quorum & ipse meminit lib. II. cap. LIX. Retractationum. Item apud eundem in epistola LXI. legitur: *Debeo autem Thamugadensibus ejusmodi ministerium caritatis.* Lex porro secunda Codicis Theodosiani *De honorariis codicillis*, quae est Constantij, accepta dicitur Thamugadi; ubi Iacobus Gothofredus adnotat eam urbem fuisse in Mauritania Tingitana, ejusque nomen corruptum esse in Notitia imperij & in utroque Itinerario. In collatione prima Carthaginensi cap. CXXVIII. nominatur Faustinianus Episcopus plebis Tamogadensis, & in Notitia Episcoporum Africae Secundus Tamogaziensis inter Numidas.

NVNDINARIO) Hic totius istius inquisitionis auctor fuit, ut se ulcisceretur adversùs Silvanum Cirtensem Episcopum, a quo laesus erat. Augustinus epist. CLXII. *Extant gesta apud Zenophilum consularem, ubi Nundinarius quidam Diaconus a Silvano Cirtensi Episcopo, quantum ipsis gestis intelligitur, degradatus, cum ei* (sic legendum, ut rectè habet prima editio Parisiensis, non *eis*) *satisfacere per aliorum Episcoporum literas frustra conatus esset, multa patefecit iratus & in judicium publicum protulit: inter quae id quoque commemoratum legitur, quod Lucillae pecunia corruptis Episcopis, in Carthaginensi Ecclesia, in Africae capite, altare contra altare levatum est.* Idem epist. CLXV. *Recita illa gesta apud Zenophilum consularem, ubi Nundinarius quidam Diaconus iratus Silvano, quod ab eo fuerit excommunicatus, haec omnia judiciis prodidit, quae certis documentis & responsionibus testium & recitatione gestorum & multarum epistolarum luce clarius constiterunt.*

VIR CLARISSIMVS) Haec duo vocabula sic plerunque scribuntur in veteribus libris, V. C. Sed hoc loco ponuntur in veteri codice uti nos edidimus. Quas notas quum librarius non intelligeret, deinceps posuit *vicarius* pro *vir clarissimus*, inepto errore, quem tamen Massoni editio retinuit in aliquot locis. Alij putarunt notas illas explicandas esse per haec verba, *vir consularis.* quos in Miscellaneis suis ad Symmachum pag. 282. reprehendit, & merito, vir eruditissimus Franciscus Iuretus. Certè si ista interpretatio valeret, Zenophilus heic consequenter bis vocaretur consularis. Quo nihil fingi potest absurdius. Eadem ratione explicandae essent notae illae apud Gruterum pag. CXCIII. in illa inscriptione ubi Postumius Lampadius *V. C. Cons. Camp.* nominatur: quas tamen per *vir clarissimus* exponendas esse probat altera inscriptio apud Gruterum pag. CCLXXXIII. in qua legitur *Decimius Geminianus vir clariss. Consularis provinciae Baeticae.* Quin & Consules ipsi ordinarij & Praefecti Vrbi, quorum dignitas erat supra dignitatem consularium, consulares tamen dicti reperirentur, si vera esset interpretatio quam nos refellimus. Extant enim apud Gruterum pag. CXCIII. aliquot inscriptiones in quibus *Ti. Fabius Titianus V. C. Cos. ordin. & Praef. urbi* nominatur. Quare necesse est mendosum esse codicem Gemeticensem epistolarum sancti Augustini, in quo notae illae per *vir consularis* explicantur in relatione Anulini Proconsulis Africae ad Constantinum, quae extat in epistola LXXXVIII. sancti Augustini in nova editione; cùm tamen in collatione tertia Carthaginensi, ubi eadem relatio reperitur inserta, exponantur per *vir clarissimus*, omnino rectè. Nam cùm hoc non sit nomen famae & celebritatis, ut ait idem Iuretus, sed honoris & dignitatis, & conjungebatur cum titulis eorum ad quos scribebatur, & ipsi qui clarissimi erant, se eo nomine decorabant; sicut olim Reges nostri primae stirpis se in titulis suis vocabant viros illustres, ut cuivis notum est, & observatum etiam à Sirmondo in Notis ad Ennodium pag. 19.

CONSTANTINIENS.) sive Cirtensium. Cirta enim dicebatur antè quae tum Constantina vocabatur. Vide Valesium in dissertatione de schismate Donatistarum cap. III.

SECVNDVS EPISCOPVS) Tigisitanus, *qui tunc agebat in Numidia primatum*, ut in epistola CLXII. ait Augustinus. Idem principatum Concilij Cirtensis tenuit, ut ibidem Augustinus scribit, ubi praesentes & confessos traditores reliquit Deo judicandos, & eos in episcopalibus sedibus manere permisit. Vide eundem in libro primo contra epistolam Parmeniani cap. III. Breviculo diei tertiae cap. XIII. & lib. I. contra Gaudentium cap. XXXVII.

CÆCILIANVM EPISCOPVM) Carthaginensem catholicum, Mensurij successorem, tot tempestates perpessum a parte Donati ut propterea nomen ejus valde inclaruerit. Notissima est historia calamnitatum ejus.

ALIVM INSTITVERVNT) Majorinum, cui Donatus successit, ut antè diximus.

VNAM ECCLESIAM HABET) id est. Nos Cirtenses nescimus divisionem. Neque enim duos Episcopos habemus, ut pleraequae civitates Africae, quae unum habent partis Donati, alium partis Caeciliani. Nos unicum tantùm habemus, sed qui Donato communicat, Caeciliano non communicat. Postea tamen Cirtenses duos habuerunt Episcopos, Fortunatianum nimirum & Petilianum, ut patet ex Collatione prima Carthaginensi cap. LXV. CXXXVIII. & sequenti.

SILVANO) Episcopo Cirtensi, qui cum secundo Tigisitano primate Numidiae & ceteris ordinavit Majorinum adversùs Caecilianum.

INTERMISSO EO) Vir doctissimus Henricus Valesius in dissertatione suprà laudata cap. III. haec verba interpretatur de Caeciliano, cujus innocentia multis tum indiciis probata fuerat. Verùm haec interpretatio non caret difficultate. Quippe haec non dicebantur Carthagine, sed in Numidia, cujus Consularis erat Zenophilus. Praeterea Victor nondum dixit se non communicare cum Caeciliano. Itaque dubium est utrum haec accipi debeant de Caeciliano, an verò de Felice Aptungitano.

PVRGATA. Ita vetus codex. Massoni editio habet *probata*. Legitimam porro esse nostram emendationem probatur etiam ex Collatione tertia Carthaginensi cap. DLXXI. ubi ita legitur: *Donatistarum prosecutio, qua dicunt praesentem Felicem debuisse purgari.* Et cap. DLXXIV. *Prosecutio catholicorum, majoris esse innocentiae documentum quod absens purgatus est Felix.* Sanctus Augustinus epist. CLXII. *Nec de Felicis Aptungitani causa negligentiam consecutam, sed ad ejusdem Principis jussionem proconsularibus gestis etiam ipsum fuisse purgatum.* Et infra de eodem Felice: *Non debuit Episcopus proconsulari judicio purgari.* Idem lib. III. contra Cresconium grammaticum cap. LXI. *Publica monimenta proclamant dictam*

esse

esse causam & ad debitum finem esse perductam usque ad purgationem Felicis Aptungensis.

TRADITOR) Traditores dicebantur qui tempore persecutionis scripturas divinas & supellectilem ecclesiasticam tradiderant ministris reipublicae. Et magna in hoc querela erat Donatistarum, qui catholicos, eos nimirum qui Caeciliano communicabant, passim vocabant traditores & progeniem traditorum. Contrà catholici proditionem imputabant Donatistis, quos appellabant heredes traditorum & schismaticorum, adeo ut Optatus Milevitanus manifestum esse dicat principes eorum fuisse traditores.

NVM) In veteri codice legitur *non*. Massonus reposuit *nam*. Vtraque lectio falsa est. Ea verò vera quam nos retinuimus

MONTEM BELLONÆ) prope Cirtam.

NE STRICTIVS INTERROGERIS) id est, ne torquearis. Acta purgationis Felicis pag. 21. col. 2. *Est enim arctiori interrogationi necessarius.*

DIOCLETIANO VIII.) id est, anno Christi CCCIII. quo cœpit persecutio.

XIV. KAL. IVN. Ita omnino vetus exemplar & editio Massoni. Quo etiam modo habetur apud Augustinum lib. III. contra Cresconium cap. XXIX. Sed idem tamen epist. CLXV. mentionem faciens istorum actorum, undecimo Kalendas Iunias gesta esse commemorat, certo, ut mihi videtur, errore. Nam & in ipsis actis quae nos heic edidimus, & in exemplari quod extare monuimus in libro tertio contra Cresconium, disertè & constanter notatus est dies XIV. Kal. Iunias. Excidit autem haec emendatio viris doctissimis qui recensendis emendandisque Augustini epistolis operam suam nuper contulerunt utiliter in publicum. Sed falsa profectò est clarissimi viri Ioannis Broei Biturigis conjectura, qui in dissertatione de epocha Concilij Cirtensis scribit mensem Iunium in hoc Augustini loco mutandum esse in Ianuarium, ita ut quae heic referuntur de Munatio Felice, gesta fuerint mense Ianuario qui post cœptam persecutionem proximus fuit. Frustra inquam, cùm & omnes veteres libri & omnes editiones uno consensu mensem Iunium praeferant, & ista res nihil habeat commune cum actis Concilij Cirtensis.

MVNATII FELICIS) In epistola CLXV. sancti Augustini legitur *Numatium*, sed emendata est ex libro tertio contra Cresconium in novissima editione. Sirmondus tamen in Notis ad Ennodium pag. 95. praetulit lectionem quae Numatij nomen habet. Valesius verò in annotationibus ad Eusebium pag. 161. Munatium maluit quam Numatium. Rectè, ut opinor. Quippe frequens est in antiquis inscriptionibus nomen Munatiorum, qui etiam plerunque Felices vocantur; ut videre est apud Gruterum pag. LXVI. & MCXXIV.

FLAMINIS PERPETVI) In veteri codice legitur *praepositi*, propter notas illas PP. quas cùm librarius non intelligeret, eas per vocem *praepositi* explicavit. Sed apud Augustinum lib. III. contra Cresconium cap. XXIX. & lib. IV. cap. LVI. reperta est vera lectio. Flaminum porrò qui per provincias constituti erant, alij erant temporarij, alij perpetui; ut observatum est à viris eruditissimis.

PAVLO EPISCOPO) Cirtensi, qui convictus est instrumenta dominica tradidisse, etiam quae diligenter fuerant occultata; ut ait Augustinus in epistola CLXV.

PRÆCEPTO ET IVSSIONI) In veteri libro & in editione Massoni legitur: *ut praeceptum est, ut jussioni &c.* Emendatum est ex his quae sequuntur.

POSTEAQ. IN BIBLIOTHECIS) Ita omnino vetus exemplar. Verùm Augustinus hunc locum referens lib. III. contra Cresconium cap. XXIX. ita scribit: *Posteaquam apertum est in bibliothecam*. At in libro quarto cap. LVI. idem habet: *Posteaquam perventum est ad bibliothecam*. Massonus ex hac duplici editione Augustiniana suam composuit, & ita scripsit: *Posteaquam perventum est in bibliothecam*. Ego lectionem veteris libri puto veram esse. Bibliothecae vocantur in his actis armaria in quibus libri erant inclusi. Vnde paulo post Silvanus tum Subdiaconus ait: *Nihil remansit, totum hoc ejecimus*. Valerius in vita santi Pontij martyris cap. II. *copiam voluminum librorumque, quos bibliothecae portare non poterant, in sui parvo corpusculo transfundens*. Possidius in vita sancti Augustini cap. XXXI. *Monasteria virorum ac feminarum continentium cum suis Praepositis, plena Ecclesiae dimisit, unà cum bibliothecis libros & tractatus vel suos vel aliorum sanctorum habentibus.*

CAPITVLATAM ARG.) Vetus exemplar habet: *capitulata argentea & lucerna argentea*. Pro quibus Massonus ista substituit: *capitula argentea & lucernas argenteas*. prorsùs malè. Quippe in variis horum gestorum locis & apud Augustinum mentio est unius tantùm lucernae. Nam Augustinus hunc ipsum locum pluries refert, & in duobus locis scribit, *capitulatam argenteam & lucernam argenteam*, uti nos reposuimus. Quare emendandus est idem Augustinus lib. IV. contra Cresconium cap. LVI. ubi *capitulam* legitur pro *capitulatam*. Infrà pag. 24. col. 1. pro *capitulatam* legitur *tabulam*. Itaque aut mendosus est hic locus, aut per capitulatam intelligitur tabula.

MORTVVS FVERAS) Hunc locum refert Augustinus epist. CLXVII. & lib. III. contra Cresconium cap. XXIX. & lib. IV. cap. LVI.

ORCAM) Malè apud Augustinum legitur *arcam*. Orca est vas fictile, ut pluribus testimoniis ostendit vir clarissimus Carolus Dufresnius in suo Glossario.

FELICIS SARSORIS) id est, opificis marmorarij. Hinc opus sarsorium apud Ennodium, cùm variae discolorum marmorum crustae committuntur, ut unum corpus & unam quasi picturam efficiant; quemadmodum illic adnotavit Sirmondus.

BOVI SERVO PVBLICO) officiali, apparitori.

EPISTOLAS EPISCOPORVM) quas pro Nundinario scripserant ad Silvanum Episcopum Cirtensem & ad clerum plebemque ejusdem civitatis. Meminit harum epistolarum sanctus Augustinus epist. CLXII. CLXV.

A FORTE) Verum est Fortem quoque scripsisse pro Nundinario. Attamen oportet ejus nomen heic loco non suo positum esse, aut postea desunt aliquot verba quae doceant epistolas Episcoporum factas à Forte & ceteris.

EXEMPLAR LIB. TRA. EPISCOPIS) Haec verba desunt in veteri exemplari, per incuriam videlicet & oscitantiam librarij. Suppleta autem sunt ex libro tertio sancti Augustini contra Cresconium cap. XXIX.

FVR RERVM PAVPERVM) Ideo Silvanus dicitur fur rerum pauperum quia viginti folles, quos Victor fullo dederat ut fieret Presbyter, apud se retinuerat, nullaque eorum pars pervenerat ad populum, in quo pauperes, ut legitur infrà pag. 25. col. 1. Praeterea idem cum reliquis Episcopis, quos propterea sanctus Augustinus in libro primo contra Parmenianum cap. III. vocat fures ecclesiastici argenti, diviserat quadringentos folles quos Lucilla clarissima femina dedit ut Majorinus fieret Episcopus; quorum nullam partem ad pauperes pervenisse scribitur pag. 24. col. 2. & pag. 25. col. 1.

DE QVADRING. FOLL.) Hic locus restitutus est ex Augustino. Malè enim in veteri exemplari scriptum est: *scitis & vos & Lucilla consul felix pro quod vobis &c.* Scriptum erat in antiquiori codice *Lucilla C. F. pro quod*. Itaque cùm librarius non intelligeret notas illas, perperam interpretatus est.

FOLLIBVS) Monetae genus. Vide Glossarium Dufresnij & Iacobi Gothofredi Notas ad Codicem Theodosianum. Vide etiam Sirmondum ad sermonem XXXIX. sancti Augustini, ubi conjicit follium & solidorum nostratium eundem valorem esse vel affinem.

LVCILLÆ) Femina fuit dives & factiosa: *quae ante concussam persecutionis turbinibus pacem*, ut ait Optatus, *dum adhuc in tranquillo esset Ecclesia, cùm correptionem Archidiaconi Caeciliani ferre non posset, quae ante spiritalem cibum & potum os nescio cujus martyris, si tamen martyris, libare dicebatur, & cùm praeponeret calici salutari os nescio cujus hominis mortui, etsi martyris, sed necdum vindicati, correpta, cum confusione irata discessit. Irascenti & dolenti, ne disciplinae succumberet, occurrit subitò persecutionis enata tempestas.* Meminit autem hujus loci sanctus Augustinus libro primo contra Parmenianum cap. III. & in epistola CLXII.

INDE FACTVM EST SCHISMA) Optatus paulò post locum heic descriptum: *Schisma igitur illo tempore confusae mulieris iracundia peperit, ambitus nutrivit, avaritia roboravit. Ab iis tribus personis contra Caecilianum causae confictae sunt ut vitiosa ejus ordinatio diceretur.* A Botro nimirum, Celesio, & Lucilla. Itaque iracundia referri sine dubio debet ad Lucillam, ambitus ad Botrum & Celesium, qui apud Carthaginem ordina-

dinari cupiverant, avaritia ad Episcopos qui Majorinum ordinarunt, qui folles quadringentos, quos Lucilla dederat, inter se diviserunt, & amore pecuniae Episcopum levarunt adversus Caecilianum. Erat autem Majorinus domesticus Lucillae, ut idem Optatus docet.

PURPURIUS EPISCOPUS) Limatensis, quem homicidam vocat Optatus, quòd interrogatus de filiis sororis suae, quòd eos in carcere Milei necasse diceretur, confessus sit dicens: *Et occidi non eos solos, sed & quicunque contra me fecerit*. Sumpsit ista Optatus ex actis Concilij Cirtensis, quae extant apud sanctum Augustinum lib. III. contra Cresconium cap. XXVII. Limata ergo fuit civitas Numidiae.

Pag. 23. col. 1. LAPIDATUS) id est, degradatus, ut ait Augustinus, adeoque contumelia affectus. Infrà pag. 23. col. 1. *à quibus lapidarentur pro veritate*. Vide Glossarium Dufresnij.

NON EST VERUM) id est aequum. Livius lib. XXXII. *Ceterùm & sociorum audiri postulata verum esse*. Apud sanctum Ambrosium epist. LXX. legitur: *Tributarios perditum iri nequaquam justum & aequum*. Pro quo in vetustissimo codice MS. Ecclesiae Bellovacensis vidi scriptum *verum*.

SINE SANGUINE SPIRITALI) Locus est elegantiae non vulgaris. Sanguinem spiritalem fundi ait quum discordiae gladius saevit in Ecclesiam, quum Episcopi dissident cum Clericis, quum hae dissensiones erumpunt in vulgus & dant locum sermonibus.

PURPURIUS EPISCOPUS) Haec non extant in veteri codice, neque in editione Massoni, ubi locus vacuus relictus est. Nos itaque addidimus, quia ex contextu sequentis epistolae apparet & istius & superioris eundem esse auctorem.

Ibid. VESTRA SUNT) Leg. *vera*, ut patet ex epistola Purpurij ad Silvanum.

SILVANO) Et hanc quoque vocem nos addidimus. Nam heic relictus erat locus vacuus in veteri exemplari & in editione Massoni. Certum quippe est hanc epistolam scriptam esse ad Silvanum, cum in ea agatur de discordia quae inter illum erat & Nundinarium Diaconum.

FORTIS) Episcopus, cujus jam suprà mentio. Cujusnam verò sedis Episcopus fuerit, mihi non est compertum. In collatione prima Carthaginensi cap. CLXIII. memoratur Fortis Episcopus Cediensis.

PACEM CELEBRARE) Leg. *Pascha*, quod sequentia probant. Pag. 23. col. 2. *ut cum pace Pascha celebremus*. Et infrà: *Nundinarius in pace tecum Pascha celebret*.

FRATRIBUS ET FILIS) id est, Clericis & Senioribus Ecclesiae Cirtensis, ut in superioribus.

IUDICATUR, SED APUD) Ita vetus codex. Massonus edidit: *judicio contendit, & hoc apud*.

Ib. col. 2. FRATRI SILVANO SABINUS) Et haec quoque nos addidimus; quae neque in veteri libro habentur, neque in editione Massoni. Certa autem est haec restitutio.

SABINUS) Episcopus Numida.

Ibid. DIEBUS ISTIS) Paschalibus.

QUID ADMINISTRABAT) Hic locus mendosus est apud sanctum Augustinum, ubi sic legitur lib. III. contra Cresconium cap. XXIX. *Quis administrabat? Tunc Silvanus in clericatu respondit, sub Paulo*. Et lib. IV. cap. LVI. *Qui administrabat? Tunc Silvanus in clericatu victor respondit: sub Paulo*. Hinc ergo emendandus utrobique est Augustinus.

SILVANUS SUBDIAC. FUIT) Meminit hujus loci Augustinus in epistola CLXV. Is ergo ex Subdiacono Pauli Cirtensis Episcopi, in cathedra ejus postea locatus est.

Pag. 24. col. 1. CIVEM NOSTRUM PETEBAMUS) id est, Donatum, ut constat ex pagina sequenti extrema.

TABULAM) Iam supra monuimus aut mendosum esse hunc locum, aut per tabulam debere intelligi capitulatam cujus & heic & apud Augustinum mentio est.

Ibid. ACETUM) sive acetabulum. Vide Glossarium Dufresnij.

SUPERIO) Vetus exemplar & editiones omnes habent *Luciano*, certo errore. Nos Superij nomen ideo substituimus, quia infra, dum ista repetuntur, semper Superij nomen ponitur pro Luciano. Lucianus enim Diaconus tantùm fuit, ut statim dicitur.

ANTE CATHEDRAM EPISCOPOR.) Ergo jam tum certus ac fixus erat episcopalis cathedrae locus in Ecclesia.

IPSI EPISCOPI) Ergo plures Episcopi ordinaverunt Presbyterum Victorem Gallonem.

Ib. c. AB HARENARIIS) non a clero, nec ab honoratis, sed a plebecula, in qua fuerint harenarij, cujusmodi tandem generis fuerunt homines illi. Vnde paulo post dicitur, *prostibula illic fuerunt*, ut ostenderetur electionem Episcopi per vim ac seditionem factam esse. Qui locus evincit justissimam esse constitutionem synodi Laodicenae, quae sancivit ne turbis liceret electiones Episcoporum facere.

GESTAVERUNT) id est, levaverunt, tulerunt thronum Episcopi.

AREA MARTYRUM) Aream plerique interpretantur Cœmeterium, auctoritate sumpta ex libro Tertulliani ad Scapulam, ubi ait sub Hilariano praeside de areis sepulturarum nostrarum acclamatum ab adversariis nostris fuisse *Area non sint*. Verum in isto loco area martyrum non potest intelligi de cœmeterio, cum constet aedificium fuisse, in quo furens plebecula populum Dei sive cives honoratos inclusit, ut libertatem haberet constituendi quem vellet Episcopum. Vnde infra pag. 25. col. 1. quum Crescentianus Subdiaconus interrogatus esset à Zenophilo utrum praesens fuisset quum Silvanus factus est Episcopus, respondit: *Praesens cum populo fui, inclusus in casa majore*. Iam ergo habemus aream martyrum & casam majorem civitatis Cirtensis eandem rem fuisse.

Ib. NULLAM DIGN. HABEO) Interrogatio ergo Zenophili non erat de dignitate ecclesiastica, sed de conditione civili.

Pag. col. CAMPENSES) In veteri codice legitur *Campeses*, eadem ratione qua frequenter scribitur *Monteses* pro *Montenses*. Per campenses autem intelliguntur qui in campis & agris habitant, ut vox ipsa loquitur. Alij sunt Campenses apud Hieronymum in epistola LVII. qui & cum Arrianis conjunguntur & cum Tarsensibus haereticis. Rursum alij sunt Campitae, ut habet editio Mariani Victorij, sive Campates, ut Ioannes Andreae Episcopus Aleriensis & Desiderius Erasmus ediderunt, apud Hieronymum in fine dialogi adversus Luciferianos. Hi enim fuere iidem cum Montensibus, id est, Donatistis. Falluntur enim Erasmus & Victorius, qui existimant Montenses dictos à Montani haeresi. Falluntur inquam, ut patet etiam ex epistola CXXXIII. ejusdem Hieronymi.

Ib. CETERA DESUNT) Praeter ultimam partem horum gestorum, quae desideratur, lecta sunt apud Zenophilum Consularem gesta Concilij Cirtensis, ut docet Optatus Milevitanus in libro primo: *Hi & ceteri, quos principes tuos fuisse paulò post docebimus, post persecutionem apud Cirtam civitatem, quia basilicae necdum fuerant restitutae, in domum Vrbani Carisi consederunt die III. Iduum Majarum, sicut scripta Nundinarij tunc Diaconi testantur*. Lapsus est autem, ut hoc obiter moneam, in hujus loci interpretatione vir illustrissimus Gabriel Albaspinaeus Episcopus Aurelianensis persecutionem quae heic commemoratur referens ad Maxentium, cum ex gestis Concilij Cirtensis appareat heic agi de persecutione Diocletiani. Quod etiam manifestè colligitur ex Augustino in Breviculo diei tertiae cap. XVII. Porro gesta Concilij Cirtensis habentur, ut monuimus, apud Augustinum.

AD PASSIONEM SANCTÆ SERAPHIÆ.

POstremam istorum actorum partem edidit Boninus Mombritius, Surius priorem, sed valde mutatam ab illis antiquis. Nos cum illa integra & sincera reperissemus in codice 316. bibliothecae Colbertinae, existimabimus conjungenda esse cum vetustis martyrum actis quae cum Lactantij libro edere nobis persuaserunt viri quidam & clarissimi & doctissimi. Magnum autem sinceritatis & antiquitatis argumentum est quod Sabina dicitur fuisse filia Herodis, *qui sub Vespasiano Augusto ter in urbe Roma candidam confessionem dedit Romanis*. Quippe vir doctissimus Henricus Valesius acta sancti Bonifacij martyris, quae ab Holstenio edita sunt, hoc magnum indicium vetustatis habere scribit quod illic de Aglae dicatur: *Haec ergo ter candidam egerat apud urbem*

bem Romam ex praefectura. Candida autem est editio ludorum quae fiebat à Praetoribus vel Quaestoribus candidatis, sumptu ipsorum, non ex arca publica, ut idem Valesius observavit ad librum XXVII. Ammiani Marcellini pag. 332. & in praefatione ad acta sanctarum Perpetuae & Felicitatis.

CAP. I. OPPID. VENDIN.) Infrà cap. XII. scribitur *Vindenensi*. quod idem est. Fuit porro oppidum Vmbriae, cujus incolae Vindenates dicebantur, ut ostendit Cluverius in libro secundo Italiae antiquae cap. VIII.

CONFESSIONEM) Puto hanc vocem redundare & ab ejus ingenio profectam qui *candidam* putaret heic esse positam adjectivè.

VIRILLVS) Alij vocant Berillum.

BASTERNAM) vehiculum tectum, quo praecipue utebantur feminae. Vide Glossarium Dufresnij.

CAP. 3. LVSORIVM) theatrum. Vide quae suprà dicta à nobis sunt ad caput XXI. Lactantij.

ARCVM ALBINI) ejus nimirum, ut arbitror, qui temp. tenuit cum Severo, & postea ab eo victus interiit. Fuit autem hic arcus trans Tyberim.

CAP. 9. BIOTHANATA) id est, vitae tuae inimica, quae te in mortem voluntariam temerè praecipitas. Vide Petri Ciaconij annotationes in Cassianum, & Glossarium Dufresnii.

CAP. 10. ARCVM FAVSTINI) Infrà cap. XII. *Posuerunt in monumento ipsius in oppido Vindenensi ad arcum Faustini*.

AREAM VINDICIANI) Frustra Baronius ad diem tertiam Septembris hunc trahit locum Tertulliani ex libro ad Scapulam, ut doceat aream heic accipiendum esse locum ipsum ubi sepelirentur defuncti Christiani. Quamvis enim, quod negari non potest, area interdum sumatur pro cœmeterio, istud tamen non semper verum est, cum certum sit, etiam ex eodem Tertulliani loco, areas fuisse quae non essent cœmeteria.

ILLVSTRISSIMA) Ab hoc verbo incipit fragmentum quod Mombritius edidit; quod etiam reperi eodem modo incipiens in vetustissimo codice MS. bibliothecae regiae.

EX MORE) Apud Mombritium & in codice regio legitur, *& ex more*.

INCLVSOS) Mombritius & codex regius, *reclusos*.

CAP. 11. PRAESES INDICAVIT EI) Codex regius, *indicatum est ei de religiosissima femina Sabina omnia quae*.

VXOR VALENTINI) Mombritius & codex regius, *uxor quondam Valentini*.

ADORAS DEOS) Codex regius, *adoras magis deos & honoras*. Mombritius, *magis deos adoras & honoras*.

NON SOLVM) Codex regius & Mombrit. *ergo non solùm*.

NON DEVM) Codex regius & Mombritius, *non deos*.

CAP. 12. CHRISTI MARTYRIS) Codex regius, *famulae Christi*.

SABINA) Codex regius, *sancta Sabina*.

AD PASSIONEM SANCTAE MARIAE.

Acta ista primus edidit Boninus Mombritius, sed valde imperfecta. Eadem paulo diversa descripsit Surius ex Vincentio Bellovacensi, qui se ea accepisse scribit ex gestis ejus. Nos, quum vetus eorum exemplar reperissemus in codice 184. bibliothecae Colbertinae, constetque veterem esse scriptionem non inelegantem, illa heic edere integra credidimus operae pretium, quae valde manca & mutila extant etiam apud Vincentium.

CAP. I. PRINCIPALIS) Augustinus epist. CLVIII. *Russinum Cirtensem principalem commendo eximietati tuae*. Idem epist. XLI. in nova editione: *Fratrem Hilarinum Hipponensem archiatrum & principalem multùm commendamus*. Salvianus lib. V. pag. 103. secundae editionis nostrae: *Quis ergo, ut dixi, locus est, ubi non à principalibus civitatum, viduarum & pupillarum viscera devorentur?* Quos heic dicit principales, paulo ante curiales vocat. *Quae enim sunt non modò urbes, sed etiam municipia atque vici, ubi non quot curiales fuerint, tot tyranni sint?* Vide Iuretum in Miscellaneis ad Symmachum pag. 227. & sequentibus.

CAP. I. NATALE FILII) Sic solebant antiqui liberorum suorum natalia celebrare. Testis, praeter ceteros, Capitolinus in Albino: *Convivio quod celebritati pueri deputabatur*.

NATVM) Malè apud Vincentium, Mombritium, & Surium *iratum*.

SVPER DEVM) Apud Vincentium, Mombritium, & Surium scriptum est, *nuper dominum*. Quam lectionem ego lubenter praefero.

CIBI ALIQVID) Ado in Martyrologio hunc locum intellexit de cibis immolatitiis. Haec sunt ejus verba ad diem Kal. Novembris. *Natale sanctae Mariae virginis; quae cùm esset ancilla, & die natalis filij domini sui jejunaret, nec ullo modo flecti potuisset ut manducaret de idolothytis &c.*

CAP. 2. IN ABD. MEM. PARTE) Vincentius, Mombritius, & Surius habent *in carcerem*.

CAP. 3. EX CODICE) id est, ex regesto publico, in quo descriptum ex more fuerat edictum.

ADRIANVS) Baronius ad annum Christi CXX. adnotat nullum in Christianos edictum ab Adriano promulgatum apparere; & ut ostendat nullum datum fuisse, adducit auctoritatem Tertulliani ex capite quinto apologetici, ubi ita scriptum est. *Quales ergo leges istae, quas adversùs nos soli exequuntur impij, injusti, turpes, truces, vani, dementes, quas Trajanus ex parte frustratus est vetando inquiri Christianos, quas nullus Hadrianus, quamquam curiositatum omnium explorator, nullus Vespasianus, quamquam Iudaeorum debellator, nullus Pius, nullus Verus impressit?* Quid igitur faciemus huic edicto, quod videtur esse vetus, & disciplinam sapit illorum temporum?

CAP. 4. MVNERARIVS CIVITATIS) Hieronymus epist. XXVI. ad Pammachium: *Munerarius pauperum & egentium candidatus*. Vide Iuretum in Miscellaneis ad Simmachum pag. 189. 190. & Sirmondi Notas ad sermonem quartum Augustini inter quadraginta ab eo editos.

CAP. 5. PRAEFECTVS) Ita constanter legitur in veteri codice cum certum sit legi ubique debere *Praeses* in hoc capite. Nos tamen mutare noluimus.

CAP. 9. ANTE DEVCALIONEM) In veteri codice legitur, *ante dm calizionem*, nullo sensu. Nos emendavimus.

CAP. 11. NEOCORENSIVM) Apud Mombritium & Surium, qui ex Vincentio Bellovacensi se accepisse profitetur, scriptum est *Veronensium*. Sic profecto legitur in Duacensi editione Speculi historialis lib. X. cap. LXXXVII. Sed antiqua habet *Neccorensium*. Surius scripsit in margine *Netromensium*; sed non indicat utrum illud ex conjectura sit, an vero ex veteri codice. Neocori sunt aeditui templorum; & Imperatores civitatibus, quibus gratificari volebant, hunc honorem tribuebant ut celebriorum templorum Neocori essent. Qua de re vide Ioannis Seldeni commentarios ad Marmora Arundeliana pag. 166. & Tristani Santamantij commentarios historicos to. I. pag. 39. & to. II. pag. 187. Si vera est lectio quae extat apud Petrum de Natalibus lib. X. cap. IV. haec acta sunt apud civitatem Nicomediae. Porrò *Neocorensium* heic scriptum est in veteri exemplari, cum scribi debuisset *Neocororum*.

NECCORVS) Error fuit typographi; pro quo reponendum est *Neocorus*. Apud Vincentium in antiqua editione legitur *Neccoris*, in Duacensi *Nethoru*, apud Monbritium *Nec chorus*, denique apud Surium *Neccorus*, utrobique malè.

AD VITAM SANCTI PONTII.

Istius vitae auctorem Eutropium facit Salmasius in Trebellium Pollionem pag. 276. ubi fragmentum illius refert ex veteri codice Petri Puteani, qui nunc extat in bibliotheca regia; in quo tamen nulla Eutropij mentio. Falsam autem esse illam doctissimi viri scriptionem docent varia loca ejusdem vitae, ex quibus constat eam scriptam esse à Valerio Pontij contubernali & studiorum socio à prima adolescentia. Ejus porrò fragmentum quoddam seu veriùs epitomen ediderat Boninus Mombritius. Nos invenimus integram in duobus antiquissimis codicibus manuscriptis bibliothecae Colbertinae, ac praeterea in alio fragmentum ejusdem.

Hinc ergo edidimus. Postea verò contulimus etiam cum codice regio, qui vetustissimus est, & variantes lectiones adnotavimus. Habuit ejusdem operis exemplar Petrus Iofredus, ex quo vitam sancti Pontij suo stylo conscripsit in historia Nicaeae civitatis, interserens tamen interdum fragmenta ex opere Valerij.

Cap. 1. PROPRIAM DOMVM) Codex regius habet *propositam*, unus Colbertinus *propè positam*. quo etiam modo scriptum fuit in exemplari Iofredi.

Cap. 3. SPERAMVS) id est, credimus. Paulò post: *Nam quod videt quis quid sperat?* Et infrà cap. v. *sperans eum vanam philosophorum audire sectam*. Epiphanius scholasticus in interpretatione epistolae Pulcheriae Augustae ad Archimandritas & reliquos monachos in Ælia & circa eam habitantes: *ne quod non sperat nostra clementia, tamquam veritatis impugnatoribus nomen adscribatur haereseos*. Vide Notas ad Capitularia pag. 1019. & 1031.

SAPIENTIA) id est, scientia. Vide Notas ad Reginonem pag. 541.

Cap. 5. SICVT AGNI) Ita exemplar regium & duo ex Colbertinis. Tertium habet *agri*.

Cap. 7. MAIESTATEM POSSIDEANT) In uno codice Colbertino legitur: *majestatem aut obtineant vel possideant*.

CVNCTA HABENT) Idem vetus codex: *cuncta bona habeant*.

SIBI ET DEOS) Idem codex: *sibimet deos*.

Cap. 8. VIGINTI) Idem codex Colbertinus habet *duodeviginti*. Sic etiam scriptum fuit in exemplari quo usus est Iofredus.

IN CVRIAM PERDVCTVS) Apud Iofredum Pontius non tantùm dicitur factus senator, sed Romanae praefecturae dignitate insignitus, quam pater ejus gesserat. Quod utrumque falsum esse convincunt haec acta.

ROMANA) In codice regio & in duobus Colbertinis legitur *diversa*.

Cap. 9. MENSE NON AMPLIVS VNO) Eadem tradit Eusebius lib. VI. cap. XXIX. *Hic intra unius mensis spatium sacerdotio perfunctus, Fabianum successorem reliquit*. Ruffini versio magis congruit cum verbis Valerij: *Pontiano verò sex annis episcopatu urbis Romae functo succedit Antherus: qui cùm mensem unum non amplius ministrasset, Fabiano sacerdotium dereliquit*. Eusebius in Chronico: *Romae octavus decimus ordinatur Episcopus Anteros mense uno*. Ex his ergo corrige gesta pontificalia, ubi Anterus sedisse dicitur annos XII. mense uno, diebus XII.

EXPLETO MILL. ANNO) In codice regio & in duobus Colbertinis scriptum est: *ipse est millesimus annus*.

Cap. 10. VNICO VERBO SVO) Vnum exemplar Colbertinum habet: *unici verbi sui providentia*.

SICVT LITTERÆ) In eodem veteri exemplari legitur: *à Iano, sicut litterae vestrae declarant*. Atque ita reponendum est.

Cap. 11. PIVS DOMINVS) Idem vetus exemplar: *Pius Deus & misericors*.

QVATRIDVANVM) In alio exemplari Colbertino & in regio scriptum habetur: *quatriduanum Lazarum de monumento aspiciente populo suscitaret*.

ITER VITÆ CÆL. MONST.) Idem vetus exemplar Colbertinum: *viam fidelibus demonstravit*.

Cap. 12. SPECTACVLA) Eutropius lib. IX. de Philippis: *His imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est*. Epitome Victoris de Philippo juniore: *Adeo severi & tristis animi ut jam tum a quinquenni aetate nullo prorsus cujusquam commento ad ridendum solvi potuerit, patremque ludis secularibus petulantius cachinnantem, quamquam adhuc tener, vultu notaverit aversato*. Hunc locum referens Baronius ad annum CCXLIX. illam pueri abstinentiam à risu suspicatur profectam ab institutione matris ejus Severæ Christianae feminae. Frustra, ut opinor. Neque enim quinque annorum puer istius disciplinae capax esse potest. Meminit autem horum spectaculorum etiam Iulius Capitolinus in Gordiano juniore.

Cap. 13. FVNDITVS SVBVERTERENT) Haec historia suspecta visa est Baronio, cujus haec sunt verba ad annum CCXLVI. *Quae verò illic apponuntur de Iovis templo diruto à Philippo Imp. atque Fabiano Papa, ab alio aliquo potiùs fuisse addita putamus. Nam in aliis ejusdem Pontij actis ea desiderantur*, in iis nimirum quae Mombritius descripsit. Mirum sanè non est desiderari in actis à Mombritio descriptis, cum sint, ut monimus, multùm imperfecta & mutila. Sed extant in omnibus antiquis exemplaribus.

FRVENDAS) Codex regius habet *fovendas*. quod Cap. melius est.

CYMELAM) sive Cemelam, cujus postea Episcopus fuit Valerianus.

Cap. OBTVTIBVS) Codex regius, *aspectibus*.

PIORVM) Quidam codices habent *priorum*.

CONSOLATOR) Ita habent omnia vetera exemplaria. *Consultor* tamen legitur in eo quo usus est Iofredus. Quod idem est. Quippe constat consultationem & consolationem promiscuè scribi in antiquis libris, ut innumeris propemodum exemplis probari posset.

Cap. CERIMONIARI) id est, sacrificare. Passio sancti Cypriani. *Galerius Maximus Proconsul dixit: Iusserunt te sacratissimi Imperatores ceremoniari*. Pro quo in aliis vetustissimis actis legitur: *Iusserunt te sacratissimi Imperatores sacrificare*. Apud Augustinum verò in sermone de sancto Cypriano retenta est prisca vox: *Iusserunt te Principes ceremoniari*.

Cap. TROCHLEAM) Mombritius & Surius habent *cocleam*. Trochlea, ut Baronius ait ad diem septimam Decembris, propriè rota est rotam continens volubilem, per quam funis tractorius immissus ligatum brachiis revinctum reum sursum trahit, vel remissus deorsum relaxat. Vide Alteserram ad librum v. Gregorij Turon. cap. XLIX.

Cap. VENATORES) homines qui ferarum curam gerebant, easque emittere solebant & incitare adversùs homines devorandos.

TAVREIS) id est, flagellis ex pelle taurina factis. Itaque vox *nervicis*, quae statim sequitur, eandem aut similem significationem habere debet. Oportet autem mendosum heic fuisse exemplar quo usus est Iofredus, cùm ille hinc collegerit tauros immissos cum ursis adversùs sanctum Pontium.

Cap. MARSORVM ARS) Marsi sunt populi Italiae, quibus (ut Gellius ait lib. XVI. cap. XI.) *vi quadam genitali datum est ut serpentium virulentorum domitores sint, & incentionibus herbarumque succis faciant medelarum miracula*.

FLAMMA GYRANS) In uno codice Colbertino legitur, *gyrans flammis*.

CLVSIT) In eodem codice & in regio scriptum est, *elisit*.

Cap. QVAM SI VENTVS) Sic habet hic locus in codice regio: *quae, si ventus perflaverit, statim in momento temporis, quasi non fuerit, penitus evanescit*.

Cap. VALERIANVS) Vide quae de hac Valeriani calamitate dicta sunt ad caput quintum Lactantij.

AD VITAM SANCTI EVSEBII.

VItam istam sancti Eusebij Presbyteri Romani, qui crudeli novoque mortis genere extinctus est Romae jussu Constantij Imperatoris, ediderat olim Bonnus Mombritius, sed valde corruptam. Nos, quum illam invenissemus in quatuor vetustissimis codicibus manuscriptis, quorum tres extant in bibliotheca Colbertina, quartus in regia, eam diligenter recensuimus & emendavimus, & sic emendatam putavimus emittendam rursum esse. Continet enim res scitu dignissimas, quarum nulla mentio extat in annalibus ecclesiasticis.

Pag. II col. I. LIBERIVS DE EXILIO) Baronius ejus restitutionem retulit ad annum CCCLVII. Valesius in annotationibus in librum quartum Sozomeni pag. 125. ad sequentem. De ejus porro restitutione haec habentur in vita sancti Felicis Papae & martyris, quae edita quidem est à Mombritio, sed multo emendatior habetur in antiquissimis codicibus manuscriptis bibliothecae regiae. *Post paucos autem dies zelo ducti Vrsatius & Valens Presbyteri rogaverunt Constantium Augustum ut revocaret Liberium Papam de exilio, ut una tantummodo communione participaret, excepto rebaptizare. Tunc missa auctoritate per Catulinum agentem in rebus & simul Vrsacium & Valentem, venerunt ad Liberium Papam urbis Romae. Qui Liberius consensit praeceptis Augusti, ut una participatio conveniret communionis. Tunc revocaverunt Liberium de exilio*.

Er-

EICITVR FELIX) Eadem vita sancti Felicis: *In ipsa autem hora Constantius Augustus fecit Concilium cum haereticis, simul etiam cum Ursatio & Valente, & ejecit sanctum Felicem urbis Episcopum de episcopatu suo, qui erat catholicus & timens Deum & justus homo, & revocavit Liberium in vice sua*. Eadem ferè habentur in gestis pontificalibus. Ratio autem dejectionis ejus haec adfertur in eadem vita: *Et fecit Concilium idem Felix, & invenit duos Presbyteros Romanos consentientes Constantio Augusto Arriano nomine Ursatium & Valentem, & damnavit eos in Concilio coram quadraginta & octo Episcopis qui fuerant congregati. Hic declaravit Constantium filium Constantini haereticum & secundò rebaptizatum ab Eusebio Nicomediense juxta Nicomediam in Aquilone villa; & pro hoc declarato eicitur sanctissimus Felix de episcopatu suo à Constantio Augusto filio Constantini Augusti*.

IN PRAEDIOLO SVO) quod erat in via Portuensi, ut legitur in eadem vita sancti Felicis & in gestis pontificalibus. *Et levatus exinde, & ductus in civitatem Coronam, passus est ibi capite truncato, & martyrio coronatus*, inquit auctor vitae ejus. Ac sanè licet de martyrio Felicis constans fuerit olim auctoritas, cùm & in vetustis quoque martyrologiis illud conceptis verbis adnotatum sit, ejus tamen sanctitas in magno periculo constituta fuit anno Christi MDLXXXII. quum de emendando Romano Martyrologio ageretur. Tum enim, ut ad annum CCCLVII. ait Baronius, ingens inter viros eruditos ad hoc à Gregorio XIII. delectos controversia incidit, expungendusne esset Felix ex eodem Martyrologio ob vitiosum ingressum ejus, quia locum Liberij viventis invaserat, vel absque martyrij titulo relinquendus. Scripserat autem Baronius de eodem argumento volumen haud breve, cui favebant adstipulabanturque complures viri eruditi in urbe Roma tunc existentes. Accidit ergo veluti divino miraculo ut cùm in Diaconia sanctorum martyrum Cosmae & Damiani in foro ad te.. plum pacis posita quidam, quibus fortuna, ut Taciti verbo utar, illudebat per vanitatem eorum & promissa cujusdam impostoris, clam altare unum à dextris positum suffoderent ut thesaurum invenirent quem acceperant ibi esse repositum, in marmoream arcam inciderent, in cujus altero latere repertum est corpus sancti Felicis, de quo agimus, una cum lapideo laterculo ibidem intus posito hisce litteris exarato: CORPVS S. FELICIS PAPAE ET MARTYRIS, QVI DAMNAVIT CONSTANTIVM. Sic impositus est finis huic controversiae, & suus Felici locus servatus in Martyrologio Romano.

PVNIRETVR) Leg. *puniebatur*.

FACTA SYNODO) Istius synodi nulla mentio alibi extat quam in hac vita sancti Eusebij.

CHRONOLOGIA DIOCLETIANEA

ANNO CHRISTI

CCLXXXIV.

Diocletianus levatur Imperator XII. Kal. Decembris.

CCLXXXV.

Kalendis Aprilis Maximianus Herculius à Diocletiano assumitur in consortium imperij.

CCXCIII.

Kalendis Martiis Diocletianus & Maximianus adoptant Constantium cognomento Chlorum & Galerium Maximianum cognomento Armentarium, eosque nuncupant Caesares. Constantius repudiat Helenam, ex qua Constantinum, cui postea Magno cognomen haesit, susceperat, & Theodoram Herculij privignam ducit. Galerius, repudiata quoque conjuge, Valeriam Diocletiani & Priscae Augustae filiam accepit uxorem.

CCXCVII.

Narseus Rex Persarum victus fugatusque est à Galerio; & conjux filiaeque ejus captae, cum maxima pudicitiae custodia reservatae sunt ad augendam triumphi pompam. Capta magna praeda cum ingentibus manubiis.

CCCII.

Diocletianus è Nicomedia, ubi tum regia sedes erat, in orientem profectus illic substitit usque ad hyemem. Tum vero Nicomediam redux, ibi cum Galerio consultavit de bello Christianis inferendo.

CCCIII.

Persecutio adversùm Christianos hoc anno commota, omnium quae unquam fuerunt atrocissima. Initium factum à civitate Nicomediensi, cujus Ecclesia eversa est VII. Kalendas Martias, ipso Terminalium die. Postridie propositum est edictum Imperatorum & Caesarum adversùs Christianos, ut per universum orbem sacrificare cogerentur.

Diocletianus Romam proficiscitur, illicque vicennalia celebrat & triumphum agit de Persis. Mox facta pace, quae in tempus Divi Constantini reservata duravit, Persae Mesopotamiam cum Transtigritanis quinque regionibus reddiderunt, limite imperiorum super ripam Tigridis constituto.

Gothi, trajecto Istro, vicinam provinciam invaserunt, & indigenas expulerunt.

Diocletianus offensus nimia Romanorum dicacitate, statim post peracta vicennalia discedit, & XIII. Kalendas Ianuarias proficiscitur Ravennam.

CCCIV.

Diocletianus nonum consulatum auspicatur Ravennae. Postea in difficilem morbum incidit, cujus vi de statu mentis suae demotus, demens factus est; ac post aestatem, Nicomediam pervenit. Circum illic dedicavit anno post vicennalia repleto, & Idibus Decembribus, intercepto spiritu, visus est expirasse.

Eodem tempore quo Diocletianus nonum consulatum auspicatus est Ravennae, Maximianus Herculius octavum iniit Romae; & annum imperij vicesimum ingressus postea est Kalendis Aprilis. Deinde aestate ejus anni fuit in Campania.

Fine anni Galerius Maximianus Caesar Nicomediam venit ad Diocletianum ut eum compelleret ad deponendum imperium, quum antea idem persuasisset Herculio.

CCCV.

Kalendis Martiis Diocletianus apud Nicomediam processit in publicum, ut se vivum esse probaret populo.

Kalendis Maiis Diocletianus prope Nicomediam, Maximianus Herculius Mediolani purpuram deponunt, & Constantium Galeriumque Augustos nuncupant, Diocletianus Galerium, Herculius Constantium.

Eodem die Severus & Maximinus Daza facti sunt Caesares, nominati quidem à Galerio, sed induti à Maximiano Severus, à Diocletiano Maximinus. Tum Diocletianus in patriam suam, hoc est, Docleam in Dalmatia, revertitur; ubi praeclaro otio consenuit. Herculius in Lucaniam concessit.

CCCVI.

Constantius Aug. filium suum Constantinum repetit à Galerio, apud quem velut obses tenebatur. Is ergo in Galliam profectus, ad patrem in extremis agentem pervenit XII. Kalendas Augusti. Quatriduo post Constantius extinguitur Eboraci in Britannia: cui successit Constantinus, cùm patris suprema voluntate, tum militum consensu, qui ei purpuram injecerunt.

Imago laureata Constantini defertur ad Galerium. Ille vero purpuram ad eum misit, Caesaremque nuncupavit VIII. Kalendas Ianuarias, quum aut eodem die aut paulò antè Severum Augustum dixisset.

In-

Interim, quum imagines Constantini Romam allatae essent, Maxentius Herculij filius, patre diù retractante, imperium invadit VI. Kalendas Novembris; & patrem, qui tum in Campania erat, ad se vocans, eumque bis Augustum nominans, consortem imperij facit.

CCCVII.

Galerius Maximianus Severum Augustum, cui Italiae custodia demandata fuerat, exercitum jubet ducere adversùs Maxentium. Ille verò statim Romam obsidet, Ravennam fugit, ad Tres tabernas extinguitur mense, ut videtur, Februario.

Maximianus Herculius bis Augustus in Gallias proficiscitur, ubi Constantinum, qui hactenus Caesaris appellatione contentus fuerat, Augustum nuncupat pridie Kalendas Aprilis, & eidem in matrimonium locat filiam suam Faustam.

Interea Galerius Maximianus immensum exercitum ducit in Italiam, mortem Severi vindicaturus. Romam frustra obsidet, & redit inglorius in Illyricum.

Tum verò Herculius è Gallia redux, filium Maxentium denudare conatus in concione, convitia militum tulit; & urbe Italiaque pulsus, rursus ad Constantinum pergit in Gallias. Illic aliquantulum moratus, mox Carnuntum in Pannonia ad Galerium profectus, ibi Diocletianum invenit; interfuitque III. Idus Novembris nuncupationi Licinij Augusti, quem Galerius Maximianus substituit in locum Severi. Cùm verò frustra Diocletianum hortatus esset ad resumendum imperium, ab eo repudiatus rediit in Galliam; ubi iterum deposuit imperium, ac postea illic reliquum vitae suae egit.

CCCVIII.

Maximianus Herculius X. & Galerius Maximianus VII. Consules fuere, constituta jam concordia inter eos & Maxentium.

CCCX.

Quum Franci turbarent statum Galliarum, & de eis reprimendis Constantinus cogitaret, Herculius semper inquietus, subdolus, & infidus, auctor ei fuit ne omnem exercitum secum duceret, posse barbaros à paucis debellari. Credidit Constantinus & seni & socero. Interim Herculius cupiditate imperij stimulatus, cùm putaret Constantinum longiùs abesse, milites largitionibus & promissis sollicitat ad defectionem, thesauros invadit, & purpuram tertio induit in Belgica; & redeunte Constantino mira celeritate, timens quod meruerat, fugit in secundam Narbonensem & se civitatis Arelatensis mœnibus includit. Dein adventante Constantini exercitu, Massiliam contendit; ubi obsessus a Constantino, captus est, & increpito vita donata. Verùm paulo post ejusdem Constantini jussu strangulatus est quum deprehensus esset in insidiis quas Constantino moliebatur ut eum perimeret.

Eodem anno Galerius Maximianus in gravem ac periculosum morbum incidit, quo per annum perpetem afflictatus est; isque morbus eum invasit quum iniret decimum octavum imperij sui annum.

CCCXI.

Galerius semper aegrotus, admonitus morbum illum evenisse sibi propter mala quae Christianis intulerat, edicto proposito persecutionem quiescere jussit anno postquàm cœperat octavo. Tum apertis carceribus, Christiani qui illic detinebantur, abire permissi sunt. Paulò post Galerius moritur Sardicae mense, ut videtur, Maio, quum priùs Licinio Valeriam conjugem filiumque Candidianum commendasset atque in manibus tradidisset. Sed hi quum comitatum Maximini infeliciter praetulissent miserandam sortem habuerunt, ut postea dicetur.

Bellum inde inter Licinium & Maximinum de imperio certantes. Sed conditionibus certis pax & amicitia componitur in Bosphoro Thracio, ubi constitutus est limes imperij utriusque.

Maximinus postea indulgentiam communi Principum consensu Christianis datam tollit, subornatis legationibus civitatum quae peterent ne illis intra civitates suas conventicula extruere liceret. Hinc acriùs in eos saevitum, donec Constantini literis Maximinus deterreretur.

CCCXII.

Valeria Galerij vidua in exilium jussu Maximini projecta cum matre Prisca, & in desertas Syriae solitudines relegata, patrem suum Diocletianum per occultos nuntios gnarum calamitatis suae facit. Repetenti vero eam patri Maximinus negavit.

Eodem tempore Maximiani Herculij statuae Constantini jussu revellebantur; & imagines quoque Diocletiani, quia cum Herculio pictus erat, detrahebantur. Hinc dolor Diocletiani, qui paulò post fame atque angore confectus interiit III. Nonas Decembris.

Maximinus legatos Romam ad Maxentium mittit occultè, & amicitiam cum eo facit.

Iam antea Maxentius bellum Constantino indixerat quasi necem Herculij patris sui vindicaturus. Itaque Constantinus exercitum adversùs eum in Italiam ducit, Romam obsidet, Maxentium superat VI. Kalendas Novembris, & biduo post urbem victor ingreditur cum magna senatus populique Romani laetitia. In castris ei ostensa est VII. Kalendas Novembris crux, signum victoriae, pridie quam pugnam committeret in qua Maxentius periit.

CCCXIII.

Rebus in urbe compositis, Constantinus circa XV. Kalendas Februarij Roma digressus, Mediolanum contendit, ibique nuptias Constantiae sororis suae cum Licinio celebravit. Ea re peracta, Constantinus in Gallias revertitur, Licinius in Illyricum.

Interim Maximinus exercitum movet è Syria, bellum Licinio illaturus, provincias ejus occupaturus. Occurrit ei Licinius in Thracia. Pugnatur pridie Kalendas Maias in campo quem vocabant serenum, inter Hadrianopolim videlicet & Heracleam. Victoria penes Licinium fuit.

Maximinus summa celeritate fugit Nicomediam, hinc in Cappadociam, postremò in Ciliciam, ubi miserando horrendoque mortis genere extinctus est apud Tarsum.

Fuso fugatoque Maximino, Licinius trajecit exercitum in Bithyniam; & Nicomediam ingressus, die Iduum Iuniarum proponi jussit edictum de restituenda Ecclesia, verboque etiam hortatus est ut conventicula in statum pristinum redderentur.

Pax Ecclesiae data post bellum decennale.

Licinius Valerium, Candidianum Galerij Maximiani filium, Severi filium Severianum, liberos Maximini, Valeriam & Priscam occidi jubet. Mitiùs actum cum uxore Maximini, quam satis habuit in orientem praecipitare.

CA-

CATALOGVS ABBATVM FLORIACENSIVM

Incipit nomina Abbatum sanctae Mariae & sancti Petri & Domni Benedicti Floriacensis monasterij postquam primum aedificatum fuit.

t. to 1. 491.

PRIMVS Abbas Rigomarus habuit annos v. Secundus Abbas Mumolus annos xxx. Et infra istos xxx. annos corpus patris Benedicti allatum est de monte Cassino ab Aigulfo monacho anno DCLX. incarnationis Domini, Regis Clodovei temporibus filij Dagoberti.

Tertius Abbas Leobardus habuit annos x.

Quartus Abbas Ido habuit annum I. & dimidium.

Quintus Abbas Auderannus habuit dimidium annum.

Sextus Flatbertus habuit annos III.

Septimus Abbas Adalbertus habuit annos XXIX.

Octavus Abbas Geilo annos XIX.

Nonus Abbas Medo habuit annos XXI.

Decimus Abbas Rodulfus habuit annos XIX.

Vndecimus Abbas Ido annos IX.

Duodecimus Abbas Magulfus annos XVI.

Tertius decimus Abbas Fulradus annum I. & dimidium.

Quartus decimus Abbas Theodulphus annos XIX. & dimidium, qui à gloriosissimo Imperatore Karolo ex Hesperia propter eruditionis scientiam, qua pollebat, in Gallias adductus, Floriacensibus Abbas & Aurelianensibus datus est Pontifex. Hic itaque cum, ut diximus, eruditione praecipuus doctrinaque haberetur praeclarus, explanationem edidit symboli sancti Athanasij, quod a monachis post tres regulares psalmos ad primam cotidie canitur. Sacramentum quoque Missae seu eorum quae in ea geruntur, quid mysterij contineant, aliquaque quamplura succincto narrandi genere luculentissime digessit. Nec minus ei studium in elegantissimorum opere aedificiorum fuit. Denique Germaniacus dicitur villa, tribus à nostro monasterio distans milibus. Haec Abbatibus qui ante eum fuerant maxima ex parte a fidelibus viris, quorum hereditas erat, partim data, partim vendita est. In hac igitur idem Theodulfus Abbas & Episcopus Ecclesiam tam mirifici operis construxit ut nullum in tota Neustria inveniri posset aedificij opus quod ei, antequam igne cremaretur, valeret aequari. Totam namque arcuato opere eandem extruens basilicam, ita floribus gipseis atque musivo ejus venustavit interiora, pavimentum quoque marmoreo depinxit emblemate, ut oculi intuentium vix grata satiarentur specie. Porro in matherio turris de qua signa pendebant, hujuscemodi inseruit versus argenteo colore expressos.

Haec in honore Dei Theodulfus templa sacravi,
Quae dum quisquis ades, oro, memento mei.

...etat. 3 de S. Ma. Mi-

Æmulatus itaque in hoc facto magnum Karolum, qui ea tempestate Aquisgrani palatio tanti decoris aedificaverat Ecclesiam ut in omni Gallia nullam habeat similem. Verum memoratus Princeps illud quod fecerat templum, sanctae Dei genitricis Mariae dedicari sub honore praecepit. At vero Theodulfus aulam a se constructam omnium conditori ac salvatori rerum Deo consecrans, Cherubin gloriae obumbrantia propitiatorium super altare ipsius artificiosissimo magisterio expressum his decoravit versibus.

Oraculum sanctum & Cherubim hic aspice spectans:
Et testamenti en micat arca Dei.
Haec cernens, precibusque studens pulsare tonentem,
Theodulphum votis jungito quaeso tuis.

Sed quia semper sapientibus invidetur, difficileque est in prosperis invidia carere apud Imperatorem Ludovicum ab aemulis accusatus conjurationis adversus eum factae conscius fuisse, Andegavis exiliatus, custodiae etiam mancipatus est; ubi in die palmarum, praesente ipso Rege, illos pulcherrimos versus gloriam laudis Christi personantes, qui hodie per universas Gallias ab ecclesiasticis decantantur viris, e turri in qua custodiebatur à se compositos cecinit, quorum est exordium.

Gloria, laus, & honor tibi sit, Rex Christe redemptor.
Cui puerile decus prompsit hosanna pium.

GESTA DOMNI ALDRICI CENOMANICÆ VRBIS EPISCOPI,

A discipulis suis.

Baluz. t. 3. pag. 1. & seq.

DOMNVS Aldricus Cenomanicae urbis Episcopus, natione patris ex parte Francus sive Saxo, matris quoque ex parte Alamannus atque Bajuvarius. Pater ejus nominabatur Sion, mater quoque ejus Gerildis. Praedictus ergo Episcopus regia ex progenie ortus, atque aliis nobilissimis parentibus est procreatus. Ab infantia autem cum Episcopis enutritus atque ab eis nobiliter & sapienter est instructus; ecclesiasticis quoque disciplinis voluntarie se submittens, ordinabiliter congruenterque est inconnexus. Iam enim duodecim annos habens, a jam dicto patre suo ad palatium deductus est, & glorioso Karolo Francorum Regi atque Domino Hludovico ejus filio honorifice commendatus, & ab eo est decenter susceptus. Ipse videlicet omnibus bonis moribusque dulcibus ornatus, omnia omnibus factus est, & tam Regi quam omnibus ejus optimatibus & Regi famulantibus Domino annuente placere meruit. Per diem itaque Regi & fidelibus suis amabiliter militans, Domino autem nocte & secrete totis nisibus & vigiliis atque orationibus serviens, gratiam divinam meruit assequi. Sed sollicite evenerat ut quandocunque locus ei eveniret, in Ecclesia sanctae Mariae quae est constructa in Aquisgrani palatio secrete psalmos decantaret & orationes faceret. Quadam autem die in praedicta Ecclesia sanctae Mariae in sinistra parte altaris secrete psalmos suos cantans, instinctu divino corde admonitus est ut militiam secularem dimitteret & Domino solummodo famulari studeret. Ipse quoque adhuc tenerae aetatis erat atque pube tenus. Tunc primo is.. se incipiebat, timens valde ne hoc illi diabolica ex parte suggereretur, obnixe Deum deprecatus est ut intercessione beatae Mariae, in cujus Ecclesia orabat, si divinitus jam dicta voluntas in ejus corde versaretur, manifestum ei pro sua misericordia faceret; sin autem diabolica immissio esset, similiter & hoc illi notum faceret. Totis itaque nisibus & flectendo genua, pectusque tundendo, ante predictae sanctae Mariae aram deprecatus est ut Domini ex hoc meruisset facere voluntatem, ut diabolus eum seducendi nullum locum haberet. Ipse enim divinitus in antedicta bona voluntate confortatus & firmius subjugatus est & plenius corroboratus. Deinde cœpit toto corde rogare Deum ut si diaboli esset exhortatio, recederet ab eo, & si divina esset gratia, pleniter eam secundum Dei voluntatem adimplere meruisset. In hac autem intentione ferme dimidium annum corde angens, angelica & divina confortatione suffultus, ad Regem deprecaturus accessit ut secularem militiam dimittere ei liceret & militiae spirituali se conjungere atque eum Domino famulari permitteret. Nullo tamen nisi tantummodo uno Deum timenti amico suo & carissimo familiari hoc confessus est, timens quippe ne si hoc sui intelligerent parentes & amici, ei hoc facere minime permitterent. Rex autem haec audiens, oppido tristatus est, promittensque ei duodecim & amplius comitatus

tus se daturum si hoc dimitteret & in sua militia perseveraret. Ipse vero à Rege hoc audiens ait, etiamsi dimidium suum regnum ei daret, ipsam voluntatem propter hoc non dimitteret. Videns autem Rex se illum à sua intentione non posse avertere, concessit ei licentiam & locum ubicunque eligeret in suo regno. Tunc ergo ipse inspirante divina gratia petivit locum sibi dari in quadam civitate cujus vocabulum est Mediomatricis, quae & alio nomine Mettis vocatur; sibique cum duobus Clericis tantummodo postulavit dari praebendam. Rex autem & hoc concessit, & quantum volebat sibi dare spopondit. Tali enim conditione licentia accepta, a Rege osculatus est, & ad jam dictam urbem festinando profectus est; ibique amabiliter & devote ab omnibus susceptus, & Clericus ab Episcopo ejusdem civitatis & cuncto clero divinis benedictionibus decantantibus & hymnis spiritualibus modulantibus confortatus est, & vestimentis clericalibus indutus, & manuum impositionibus ab Episcopo & à cunctis sacerdotibus clericali benedictione consecratus, inter seniores fratres est collocatus. Deo igitur ibi totis nisibus die noctuque deserviens, factum est ut multos Domino lucrifaceret. Cantum quippe Romanum atque Grammaticam sive divinae scripturae seriem humiliter discere meruit, quibus & donante omnium Domino pleniter atque doctissime instructus est. Post duos quoque clericatus sui annos ab Episcopo ejusdem civitatis nomine Gundulfo in Ecclesia sancti Stephani Diaconus est ordinatus. In ipso igitur gradu tres ferme annos militans mirabiliter & docte quotidie diaconatus sui adimplere certavit officium. Mortuo quoque jam dicto Gundulfo praedicto ordinatore suo, alius Episcopus in eadem civitate nomine Drogo filius Karoli piissimi Imperatoris subrogatus & ordinatus est: qui videns praedicti Aldrici Levitae intentionem & studium bonum, quod tam in ministerio suo quam & erga omnes habebat, cœpit eum exhortari ut sacerdos efficeretur. Noluit autem jam dictus Diaconus Aldricus neque ausus est divinam repellere benedictionem, ad quam saepissime vocabatur a Drogone ejusdem civitatis Episcopo & successore jam dicto ordinatori suo, dum nobiliter degebat in diaconatus officio, eligente cum clero & populo Presbyter est ordinatus. Ipse autem melius ac melius virtutum pollens actibus, multosque erudiens suis praedicationibus sive bonis exhortationibus, multos & innumerabiles Deo & sanctae Ecclesiae lucrari meruit. Demum quoque eligentibus fratribus, & suadente sive exhortante Episcopo suo Drogone, licet coacte, senior cantor ibi sublimatur. In scholis vero in quibus jam magister erat constitutus sapienter multos & innumerabiles in supradictis artibus erudiens, magnum lucrum in sancta Dei Ecclesia facere meruit, immo innumerabiles in jam dictis artibus doctissime erudivit. Videntes igitur eum antedictus Pontifex Dominus Drogo & cunctus clerus sive populus in jam dictis ministeriis & doctrinis magnum habere studium & multos doctores & magistros nobiles fecisse, in majus eum ministerium, quamvis coacte sublimaverunt, & Primicerium secundum Romanum ordinem eum esse constituerunt, totumque clerum tam civitatis quam & monasteriorum sive totius illius civitatis parrochiae ei subditum esse praeceperunt, & magistrum omnium eum constituerunt. Ille enim in his studiosissime Domino serviens, omnibus bonis hominibus amabiliter famulari meruit; cumque cuncti boni ita amabant quasi semetipsos; & quicquid eis imperabat, libenter faciebant. Audiens autem Hludovicus Imperator Francorum ejus opinionem, ad se eum vocavit, & in suo palatio, volente vel nolente, eum seniorem sacerdotem suumque confessorem praeesse constituit. Qui & ibi omnibus palatinis bonis placens, ut solitus erat, omnibus omnia factus, ab omnibus honorabatur atque venerabatur. Ita quoque omnes eum diligebant, si fieri potest, quasi semetipsos, ejusque jussionibus in omnibus quasi senioris voluntarie & bono animo obtemperantes erant. Quatuor autem menses cum Imperatore in suo palatio nobiliter degens, eique amabiliter serviens, nec ad unum diem licentiam exinde evadendi & in patriam pergendi impetrare valebat. Episcopatum ei quippe quoddam, cujus vocabulum est Cenomanis, eligente eum ejusdem provinciae Archiepiscopo Landramno, atque Comite ejusdem parrochiae Rorigone, sive omnibus præfixæ parrochiæ nobilibus hominibus, atque cunctis palatinis, & clero & populo, per baculum Landrami Turonicae civitatis & praedictae parrochiae Metropolitani jam dictum episcopatum in sua praesentia & eo instigante a Hludovico gloriosissimo Imperatore orantibus cunctis cura pastorali est commissum; qui & hoc refugiens, & nolens praedictum episcopatum suscipere, omnibus tamen, licet coactus, hortantibus, ipsum sacrum suscepit ministerium. Ordinatus quoque a suo praedicto Metropolitano & ceteris nobilibus & sapientibus Episcopis in idipsum convenientibus, eligente eum clero & populo in praedicta civitate & in ipsa matre Ecclesia die XI. Kal. Ianuarii est, anno igitur incarnationis Domini nostri Iesu Christi DCCC. XXXII. Episcopus est consecratus. Tertio autem die post ordinationem suam jam dictus Dominus Imperator in suam adveniens civitatem, gratias agens Dominum laudavit quod jam ordinatus erat Episcopus. Praedictus ergo Pontifex Dominum Hludovicum Imperatorem cum psallentio & hymnis & canticis sive crucibus & ceteris divinis oraculis benigne & sapienter suscipiens, cumque ad Ecclesiam manu tenens & deducens per altaria orando, suis precibus eum Domino commendavit. Suprascripto igitur Imperatori omnibusque suis nobiliter & dulciter famulari studuit, ibique Dominus Imperator Hludovicus nativitatem Domini nostri Iesu Christi, praefato Aldrico Episcopo & suo clero sapientissime & honorifice officium peragente, solemniter celebravit. Octo quoque dies in eadem civitate Dominus Imperator residens, villam quandam quae Brogilus & Novavilla nuncupatur cum omnibus ad se pertinentibus, quae dudum inde abstracta & in beneficium data fuerat, per suum praeceptum ei atque Ecclesiae suae sedis sive Clericis & Domini servis inibi Domino famulantibus jure firmissimo perpetuis temporibus possidendam reddidit.

II. Praedictus quoque Pontifex in primo pontificatus sui anno aquam per aquaeductum in praedictam civitatem Cenomanicam, quam nullus hominum ibi antea venire viderat, suo opere & bono ingenio adducere meruit, omnibusque qui antea valde aqua indigebant, nec eam nisi per magnum laborem eatenus habere poterant, sufficientem auxiliante Domino habere fecit. Unum siquidem vel duo modia aquae infra civitatem antea emere nemo valebat nisi unum denarium afferentibus eam de Sartha vel de aliquo fonte dedisset, quoniam nec puteum inibi aliquem habebant. Ideo tam cara erat. In ipso quoque anno claustrum ubi sui Canonici conversari regulariter & canonice possent aedificare cœpit, qui antea nunquam, ut fertur, claustrum habere meruerunt, sed per civitatem huc & illuc vagantes & dormientes & discurrentes tam in nocte quam in die per diversa domicilia manere solebant, & propter hoc impedimentum ad officium divinum occurrere, ut decebat, minime valebant; eisque suam domum, in qua manerent, & solarios sive cellaria & alia aedificia, quae ad suum opus habebat, tradidit. Et non in hoc sufficiens erat, sed etiam alias domos per circuitum nobiliter, sicut ad hoc opus decebat, construere certavit. Praefatus ergo Pontifex fuit vir mitissimus & sapiens valde, lingua eruditus, psalmos omnes per ordinem memoriter retinens, & in eorum sensibus subtilissima exercitatione limatus, lingua quoque in lectione posita, & exhortator omnium bonorum operum, plebique florentissimae salutaria praedicans fidei catholicae & apostolicae, immaculate conservare perenniter sua monita salutaria praedicans, corda fidelium corro-

b>-

borans, orthodoxae fidei aemulator ac defensor fortissimus, paupertatis amator, erga inopes non solum mitis, sed etiam sollicitus, captivorum etiam redemptor, orphanorum quoque & viduarum largitor, necessaria tribuens, amator religiositatis Christianae normae, & religiose volentibus vivere & Dei timorem habere in suis praecordiis dilectio residens, Vir vero erat mitissimus atque suavis omnique bonitate ornatus, amator cleri omnisque populi Christiani, tardus ad irascendum, & velox ad miserandum, nulli pro malo malum reddens, neque vindictam secundum meritum tribuens; sed pius & misericors erat omnibus, cunctos attrahens, neminemque dissipans. Magnum gregem adunare in unum & ingens lucrum adminiculante Domino infra finum sanctae Dei Ecclesiae tam infra suam parrochiam quam & extra facere meruit, & multos Domino lucrari meruit. Fecit igitur praedictus Aldricus Pontifex in praescripto claustro recta nova & dupla, in quibus & diversas mansiones ad opus fratrum & ad eorum necessitates procurandas mirabiliter & nobiliter construxit. Insuper & in jam dicto claustro fecit Ecclesiam in honore sancti Stephani à novo, quam & in honore praefixi sancti Stephani & omnium sanctorum V. Iduum Novembris solemniter consecravit; in qua & in ipso die consecrationis ejus signum apparuit mirabile. Quidam enim sacerdos inibi suos vvantos perdidit dum praedictum sacraretur templum; quos quidam Clericus inveniens, furtim de ipsa Ecclesia nova exportare cupiens, de praedicta sancti Stephani & omnium sanctorum Ecclesia exire non potuit, nec ipsos vvantos secum deferre valuit, antequam eos in ipsa Ecclesia videntibus multis ejecit, & fuga lapsus evasit. Fecit namque in praedicta Ecclesia altaria sex; quorum unum sursum positum in media absida collocatum in honore sanctae Sophiae sacravit & reliquias Domini nostri Iesu Christi, tamen de spongia quam & de sandaliis ejus propriis, in confessione in eo facta collocavit. Fecit quoque atque sacravit jamdictus Pontifex in superiori & in dextera parte ipsius Ecclesiae aliud altare in honore sancti Stephani, & sancti Vincentij, ac sancti Gervasii, sanctique Privati, sive sancti Quirini, atque sancti Naboris, necnon & sancti Nazarii martyrum Christi, & in eo decenter eorum reliquias collocavit. Fecit namque in superiori & in sinistra parte ipsius Ecclesiae tertium altare, atque sacravit in honore sanctae Dei genitricis Mariae, sive sancti Clementis Romanae Ecclesiae Episcopi & martyris, & sancti Albini, sancti Amantij ac sancti Arnulphi, seu sancti Martini, atque sancti Clementis primi Metensis urbis Episcopi, atque sancti Audoeni, necnon & sancti Martialis, ac sancti Benedicti, & sancti Paterni, & sancti Silvestri confessorum Domini, & in eo propriis manibus decenter praedictorum sanctorum reliquias in confessione ipsius altaris collocavit. In subteriori ergo parte & in absida ipsius Ecclesiae fecit & consecravit quartum altare in honore sancti Stephani & omnium sanctorum, & in eo sancti Stephani atque aliorum multorum sanctorum reliquias propriis manibus decenter collocavit atque conclusit. In dextera igitur & subteriori parte ipsius Ecclesiae quintum fecit altare, quod & consecravit in honore sancti Pauli & sancti Iacobi Apostoli & sancti Matthaei Apostoli & Evangelistæ, & in confessione ipsius altaris prædictorum sanctorum Apostolorum reliquias propriis manibus decenter composuit atque conclusit. In sinistra & in subteriori parte ipsius Ecclesiae sextum fecit altare, quod & consecravit in honore sancti Theodori & sancti Iuliani atque sancti Lamberti martyrum Christi, & in confessione ipsius altaris eorum pignora propriis collocavit manibus.

III. Anno siquidem incarnationis Domini nostri Iesu Christi DCCCXXXIV. Indictione vero XIII. & anno imperii Domni Hludovici piissimi Imperatoris XXII. anno vero ordinationis praescripti Aldrici Episcopi tertio praedictam Ecclesiam jam dictus Pontifex solemniter & decenter dedicavit. In praescripto namque Kalendarum die Turonis metropolis civitate per consensum & electionem Landramni praedictae Turonicae urbis Archiepiscopi sive aliorum Episcoporum atque multorum Abbatum atque Comitum necnon & aliorum innumerabilium prudentium virorum a Hludovico praescripto Imperatore cura Cenomanicae urbis & sollicitudo totius populi ipsius urbis parochiae Aldrico praefato Episcopo commissa est; cui omnipotens Deus, suppliciter oramus, una nobiscum tribuat requiem sempiternam & vitam aeternam. Praescripto videlicet anno incarnationis Domini nostri Iesu Christi, XI. quoque Kalendarum Decembris die solemniter consecravit jam dictus Aldricus Pontifex absidam matris & senioris civitatis Ecclesiae, quam à novo fundavit & mirabiliter ornavit atque fabricavit, in qua & altare mirabiliter fabricatum & compositum construxit. Iam dictam quippe absidam una cum praefato altari consecravit in honore sancti Salvatoris & sanctae Dei genitricis Mariae & sanctorum martyrum Gervasii & Protasii, sed & sancti Stephani; in quo & reliquias sancti Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae atque de proprio corpore sanctorum martyrum Gervasii & Protasii sive sancti Stephani in saepedito altari propriis manibus decenter collocavit & mirabiliter composuit. Aliam quoque partem praescriptae matris & civitatis Ecclesiae, cujus consecrationis dies penitus ab omnibus ignorabatur, in praedicto Domini Salvatoris nostri Iesu Christi nomine & sanctae Dei genitricis Mariae sanctorumque martyrum Gervasii & Protasii atque sancti Stephani reconciliavit atque solemniter dedicavit. In praefata namque Ecclesia seniori altaria construxit & à novo fundavit atque in supradicta die sacravit numero decem: & nomina super ea eorum sanctorum, in quorum memoriis ea consecravit, desuper ascribere jussit; quae & adhuc per singula altaria inserta singillatim & distincte ac diligenter investigantibus reperiri hodierna die queunt. Deambulatoria siquidem sursum per totum in circuitu ipsius Ecclesiae fecit, in quibus & altaria quinque nobiliter construxit atque sacravit. Primum enim in dextera & in orientali parte altare in praedictis deambulatoriis positum sacravit in honore sancti Martini & sancti Hilarii ac sancti Germani sanctique Vedasti, sive sancti Domnoli atque sancti Carilefi & sancti Rigomeri confessorum Christi, & pignora praedictorum sanctorum in eo propriis manibus decenter & ecclesiastico more collocavit. Aliud vero altare in supradicta dextera parte & in eodem deambulatorio in medio positum sacratum in honore sancti Petri & sancti Iohannis Apostoli & Evangelistae atque sancti Andreae, necnon & omnium Apostolorum, & reliquias eorum in ipso collocavit altari. In occidentali quippe parte ipsius Ecclesiae, in ipso solario fecit atque sacravit altare in honore omnium sanctorum, in quo & multorum sanctorum pignora propriis collocavit manibus. In sinistra autem parte ipsius Ecclesiae & in sinistro deambulatorio in orientali parte fecit & consecravit altare in honore sancti Dionysii & sancti Laurentii, ac sancti Remigii sanctique Medardi, seu sancti Bonifacii & sancti Rustici necnon & sancti Eleuterii martyrum & confessorum Christi, & eorum reliquias in ipso propriis manibus collocavit altari. In praedicto videlicet sinistro solari & deambulatorio in medio aliud fecit & sacravit altare in honore sanctae Dei genitricis Mariae ac sanctae Anastasiae sanctaeque Caeciliae, necnon & omnium sanctarum virginum, & pignora sanctarum virginum in eo multa propriis collocavit manibus. Deorsum quoque & in dextera sive orientali parte praefatae Ecclesiae fecit & consecravit altare in honore sancti Ambrosii & sancti Benedicti, sanctique Gregorii, ac sancti Augustini sive sancti Iuliani atque sancti Hieronymi, necnon & sancti Vigoris Christi confessorum, & eorum in eo decenter & ecclesiastico more collocavit reliquias. Extra chorum scilicet & in dextera parte ipsius Ecclesiae

clesiae fecit & consecravit altare in honore sancti Georgij & sancti Felicis, ac sancti Symphoriani sive sancti Sixti atque sancti Tiburtii, sanctorum quippe Marcellini & Petri, & eorum in eo decenter collocavit reliquias. In sinistra namque & in orientali parte ipsius Ecclesiae fecit & sacravit altare in honore sanctae Scholasticae & sanctae Agnetis ac sanctae Luciae, atque sanctae Hlodesindae, sive sanctae Afrae, sanctaeque Geretrudis & sanctae Aldegundis virginum Christi, & in eo earum reliquias propriis decenter collocavit manibus. Extra chorum autem in sinistra parte ipsius Ecclesiae fecit & consecravit altare in honore sanctae Agathae & sanctae Felicitatis ac sanctae Sabinae sanctaeque Eufemiae sive sanctae Perpetuae atque sanctae Brigidae necnon & sanctae Genovefae virginum Christi, & earum in eo decenter propriis manibus collocavit reliquias. In media quoque Ecclesia fecit altare, in quo & Crucifixum Domini nostri Iesu Christi auro & argento mirabiliter fabricatum erexit, & ipsum altare in media Ecclesia positum in honore sanctissimae Trinitatis in eo decenter propriis collocavit manibus. Antedictus igitur Aldricus Cenomanicae praefatae urbis Episcopus anno incarnationis Domini nostri Iesu Christi DCCCXXXV. & anno imperii piissimi Hludovici Imperatoris XXIII. anno siquidem ordinationis suae tertio, Inditione XIV. undecimo vero Kalendarum Iuliarum die solemniter consecravit occidentalem partem saepedictae matris & Cenomanicae civitatis senioris Ecclesiae, quam & a novo fundavit & mirabiliter ornavit, ad effectum quoque usque perduxit: in qua & altare fecit in honore sancti Iohannis Baptistae, quod & insuper dicto Kalendarum die in honore sancti Iohannis Baptistae solemniter consecravit, & praedicti sancti Iohannis Baptistae sive aliorum multorum sanctorum reliquias propriis manibus in eo decenter collocavit. Aliud ergo in dextera parte ipsius occidentalis partis Ecclesiae fecit altare & in praescripto die consecravit in honore sancti Christophori & sancti Hippolyti atque sancti Saturnini martyrum Christi, & eorum reliquias in confessione ipsius altari propriis decenter collocavit manibus. In sinistra namque parte ipsius occidentalis partis senioris Ecclesiae in suprascripto Kalendarum die tertium consecravit altare in honore sancti Victurii & sancti Victuri ac sancti Brixii sanctique Arvei atque sancti Baumadi seu sancti Almiri, seu sancti Ulfacii & sancti Iuliani primi ipsius urbis Episcopi, atque sancti Turibii & sancti Pavacii, necnon & sancti Liborii confessorum Christi, & eorum reliquias propriis manibus decenter in supradicto collocavit altari. Praescripto namque XI. Kalendarum Iuliarum die antedictus Aldricus Pontifex est de utero matris suae natus, cui omnipotens Deus assidua intercessione praedictorum sive omnium sanctorum tribuat vita aeternaliter una cum eis frui sempiterna. Amen.

IV. Dedit quippe praefatus Aldricus Pontifex villam quandam Canonicis suis cujus vocabulum est Buxarias, cum omnibus ad se pertinentibus, una cum silva cujus vocabulum est Felicionis, de qua & plenius praedicti Canonici eorum mererentur habere stipendia, & delectabilius Domino famulari, sive pro Imperatore antedicto Hludovico & conjuge sua Iudith, sed & pro liberis regalibus, sive pro universo exercitu eorum, atque pro saepedicto Aldrico ipsius urbis Episcopo orare certatim studerent, & delectabilius sive studiosius eis Domino militare delectaret. De praefixa videlicet villa censuit, atque suis successoribus contestando in suo privilegio quod de eadem villa praedictis Canonicis suis fecit adjuravit ut fratres & Canonici Cenomanica in urbe degentes haberent plenam refectionem in XI. Kalendarum Ianuariarum die, quando mater & civitatis Ecclesia senior Cenomanica in honore sancti Salvatoris & sanctae ejusdem dei genitricis Mariae & sancti Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani est a jam dicto Aldrico Episcopo solemniter dedicata. Similiter censuit ut de praefata villa plena praedictis fratribus & Canonicis XI. Kalendarum Ianuariarum die fieret plena refectio; in quo die & saepedictus Aldricus in praescripta civitate & in praefata Ecclesia est canonice & solemniter a nobilissimis & doctissimis atque sanctissimis Episcopis Pontifex ordinatus. Similiter censuit ut in XI. Kalendarum Iuliarum antedictis Canonicis & Dei servis de praefata villa fieret plena & optima refectio, in quo die & praefixus Aldricus Episcopus est de utero matris suae natus, atque occidentalis pars praescriptae matris & civitatis Ecclesiae ab eodem Pontifice est solemniter dedicata. Similiter in Assumptione sanctae Dei genitricis Mariae, quae est XVIII. Kalendar. Septemb. die, in cujus honore praefata Ecclesia a sancto Iuliano sacrata fuit, cujus consecrationis dies ab omnibus penitus ignorabatur, sed modo renovata & reconciliata sive consecrata est in honore praedictae sanctae Dei genitricis Mariae seu sanctorum Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani solemniter & canonice in praescripto Kalendarum die a praefixo Aldrico Episcopo, constituit fieri & plenam refectionem jam dictis Dei servis ministrari. In his quoque praedictis quinque festivitatibus censuit ut praedicti Canonici & Dei servi acciperent de praefata villa de pane optimo per singulos praedictarum festivitatum dies modios quatuor, arietes optimos sex, & de vino optimo modios duos, & de potione optima modium unum, & cetera sicut in ejus testamento quod de eadem re fecit continentur inserta.

V. In ipso ergo ordinationis atque consecrationis praescriptae matris & Cenomanicae civitatis Ecclesiae anno primo virtutes in suprascripta Ecclesia apparuerunt multae videntibus Domino insigniter tribuente multis. Quidam enim claudus & utrisque pedibus debilis in praefata Ecclesia ad vespertinalem synaxin adveniens, dum fratres Domino vota persolverent & officia vespertina peragerent, utrisque pedibus restauratus ac sanatus multis videntibus fuit, ita vero pristinum recipere meruit gressum quasi nunquam claudus ac debilis fuisset. Alius siquidem ad matutinalem synaxin veniens, qui mutus ab ortu nativitatis suae & surdus erat, dum Canonici ac Dei servi in jam dicta sancti Salvatoris & sanctae Dei genitricis Mariae & sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani Ecclesia devotissime matutinalem peragerent synaxin, tam auditum quam & locutionem inibi pleniter recepit, & ita loqui ac audire meruit ceu nunquam surdus ac mutus fuisset. Sequenti namque tempore quidam caecus veniens in jam dictam Ecclesiam, dum Missa à saepedicto Aldrico Episcopo & à suis consacerdotibus sive reliquis ministris devotissime peragebatur, visum Domino largiente recipere in supradicta Ecclesia meruit plenum & ita videre veluti nunquam caecus fuisset. Alius ergo plenus daemonio, qui graviter a diabolo vexabatur, & saepe tam in ignem quam & in aquam sive in reliqua pericula se demergere volebat, qui & multis funibus constrictus atque colligatus erat ne aliquem laedere posset, in supradictam Ecclesiam ad matutinalem synaxin adveniens, dum ibi à Dei servis ibidem constitutis & à jam dicto Episcopo divina peragebatur intensissime officia, à daemonio curatus & pleniter sanatus est ceu nunquam à daemonio vexatus esset. Alia quoque innumerabilia signa in suprascripta Ecclesia & in antedicto primo ordinationis, consecrationis, sive reconciliationis suae anno, necnon & in subsequentibus annis, innumerabilia multis apparuerunt videntibus signa, quae propter prolixitatem sive propter taedium lectoris atque auditoris hic non inseruimus; quae tamen tanta sunt in eiciendis daemoniis, in recipiendis gressibus, in reddendis auditibus, & reparandis visibus, sive in reliquis Dei beneficiis quanta, ut reor, duo vel tres quaterniones minime capere valerent. Alii autem infirmi tam de febribus quam de aliis infirmitatibus in suprascripta Ecclesia innumerabiliter multi Domino largiente sunt sanati, atque pristinam sanitatem recipere & plenam meruerunt adipisci salutem.

VI.

VI. Antedictus enim Dominus Aldricus praefatae urbis Episcopus quando in praedicto V. Iduum Nov. die à largitione Domni Hludovici piissimi Imperatoris, per consensum & electionem multorum nobilium virorum, sicut supra dictum est, accepit jam dictum episcopatum, quidam aemuli sanctae Dei Ecclesiae & sui intimaverunt atque firmiter protestati sunt praefixo Domno Hludovico Imperatori quod abbatia sancti Vincentii non esset de jure antedicti Episcopi, sed fiscus saepedicti Domni Hludovici Imperatoris esse debebat. Domnus igitur Hludovicus Imperator ad hoc inquirendum atque veraciter investigandum suos strenuos & fideles misit Missos, qui hoc inquirerent si fiscus esse debebat, an de jure & dominatione antedicti Episcopi esse deberet. Aldricus verò in hoc valde angebatur, tristabaturque quod tali occasione a jure & dominatione saepedicti episcopij jam dicta abbatia sancti Vincentii perdita & injuste ablata fieret. Non enim habebat ibi cognitos homines, nec ipsam rem cognoscebat; sed Dominum obnixe deprecabatur ut sua negligentia ipsa abbatia sancti Vincentii de jure praedictae Ecclesiae perdita nec alienata fieret. Quem nempe Dominus in hoc exaudivit, & oppido illum consolatus est; & ipsas res adminiculante Domino evindicare meruit, & ad jus suae sedis Ecclesiae jure firmissimo retinere, licet in ipso die introitus sui, quando primo in festivitate sancti Martini in ipsam civitatem Cenomanicam est ingressus, ipsa inquisitio facta fuisset, ubi & testes habuit qui ad jus sui prefixi episcopatus ipsam abbatiam testificaverunt atque confirmantes dixerunt quod sub dominatione & jure praefati episcopatus esse deberet. Privilegium ergo quod Domnus Domnolus de praefata abbatia fecit quando praefatum monasteriolum & jam dictam Ecclesiam de rebus suae sedis Ecclesiae ditavit, ipso tempore minime invenire quivit, quod ei tunc absconditum fuit. Sed posteaquam illud jam evindicatum & per praeceptum confirmatum monasteriolum habuit, ipsum privilegium Domino adminiculante invenire & adipisci meruit. Idcirco in hoc opusculo praedictum privilegium nobis inserere placuit; ut si, quod absit, futuris temporibus de saepe jam dicta abbatia aliqua quaestio orta fuerit, & praefatum privilegium aliqua machinatione aut malo ingenio aliquis occultare vellet, in hoc opusculo exemplar ejus inveniretur, cum quo & solatium fideles ejusdem sanctae Dei Ecclesiae haberent, qualiter ipsa abbatia nunquam à jure & dominatione praefatae Ecclesiae perdita fieret. Similiter & privilegium quod jam dictus Domnus Domnolus de colonica ad Ecclesiam sancti Vincentii & ad opus fratrum ibi degentium cum consensu suorum Canonicorum atque aliorum tam Episcoporum quam & aliorum nobilium virorum fecit hic inserere placuit.

VII.

Exemplar Privilegii & traditionis quam Domnus Domnulus de villa Tricione & de Fraxinido, sive villula nomine Debuc, atque de aliis villulis sive rebus ac territoriis suae sedis Ecclesiae in die dedicationis saepedictae sancti Vincentii Ecclesiae ad ipsam Ecclesiam fecit.

DOmino venerabili Ecclesiae Cenomanicae clero Domnolus Episcopus. Congruum nobis fuit ut votum desiderabile in caritatis vestrae notitiam poneremus; quia si consensus vester desiderium cordis nostri decreta adverterit, credimus nullius nullo unquam tempore contrarietate à nobis pariter firmata posse convelli, cum pro salute populi, velut custodiam civitatis, reliquias Domni ac venerabilis sancti Vincentii martyris intercedente praesumptione ausi fuerimus deferre, cum Dei adjutorio & vestro, eidem loco dignitatis ereximus in culmine, ita petimus ut nostro pariter ditetur & munere; & si sensus vester in nos contulerit claritatem, hanc paginolam donationis vestro quaesumus ut firmetur robore. Domino ergo in ipsius Domni Vincentii honore donatumque esse volumus villa cognominante Tricione, quam Abundantius visus est quondam tenuisse, per loca designata de Confluentes usque Bucias defluit in Indua usque termino Proliacense, subjungente ad se adjacentia Saturniacinse, inde pervia Saturniacinse pervenit ad vuacta usque campo Daulfo, deinde à broialo Censurio usque ad domum Merac, inde ad campum Locogiacinse pervenit ad ipso Tricione, cum id quicquid Mallaricus Diaconus noster tempore vitae suae usufructuario possidere videtur, cum agris, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cum mancipiis his nominibus, Leudomado cum uxore Leudomalla & infantulum Litomeri, Leudolfo, item Leudolfo, Chariobandi, Vinoflede, & Mogiane, gregi equino quem Allomeris intra terminum ipsum commanens custodire videretur. Idemque & villa Fraxeneto, quam bonae memoriae Ap. Presbyter tenuit, cum broialis Marcelliacensis, cum vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, cum accolis decem commanentibus in rem Ecclesiae. Quicunque opportuni ad domum ipsam fuerint, quos per adsignationem Leudorico defensore perceperit possidendos, cum mancipiis his nominibus Lanvoneto, Fredulo cum uxore Taligia, Sesulfo, Castino cum uxore Leudomalla & filio Leudoghisilo, cum filia Childegunde, Puppa cum filio suo Populonio, cum Leudomundo & Leudomanda cum libertus omnes praedicti Presbyteri. Pari modo & locello ad Buccis, quem de Eutelio Presbytero accepimus, cum mancipia qui ibidem excolere videntur, pratum intra vinarium supra ripa Sarthae secum quem Abundantius vel actores Ecclesiae visi sunt tenuisse, Chyldigisilo puero, cum armento pecorum quem ipse custodire videtur, & campo adjacente ad memorato prato quem nostro opere fecimus, Sescisimundo cum uxore sua VViliare. Haec omnia quidem per hanc paginam donationis, quam Aunulfo Diacono praefato unanimiter rogavimus conscribendam, constat delegasse, nuncupata basilica habeat, teneat, possideat, quicunque loci ipsius dignitatem perceperit, jure hereditario perpetualiter sibimet vendicet possidendum. Si ullo unquam tempore aut Pontifex civitatis aut quaelibet persona à nobis donata vel tradita de dominatione basilicae ipsius abstrahere voluerit, induat maledictionem pro benedictione, & Domini nostri Iesu Christi vel omnium sanctorum martyrum incurrat offensam, & voluntas nostra perpetim auxiliante Domino capiat firmitatem, Ans Iuliani legis indetamentionem. Actum Cenomanis civitate anno XI. regnante Domini nostri Chilperici Regis pridie Nonas Martias † Domnolus peccator subscripsit. Germanus peccator rogante clero Cenomanis subscripsit. Dinamus peccator consensit & subscripsit. Drauscio Presbyter subscripsit. Injuriosus peccator subscripsit. Meterius Presbyter consensum nostrum subscripsi. Populonius Presbyter consensi & subscripsi. Alloveus Presbyter consensum nostrum subscripsi. Setrius peccator consensi & subscripsi. Leudoveus Presbyter subscripsi. Daunaredus Presbyter consensum nostrum subscripsi. Frigimodus Presbyter, Vrsicinus Diaconus consensum nostrum subscripsimus. Census Diaconus consensum nostrum subscripsi. Romolus Diaconus consensi & subscripsi. Daddus Diaconus consensum nostrum subscripsi. Noxus Diaconus subscripsi. Seuvovechus Diaconus consensi & subscripsi.

VIII.

Item exemplar quod Dominus Domnolus de villa Canon per consensum Canonicorum suorum ad Ecclesiam sancti Vincentii fecit.

ANno XX. regni Domini nostri Chilperici gloriosissimi Regis, pridie Nonas Septembris, ego Domnolus in Christi nomine Episcopus cum evocassem Domno & fratri meo Audoveo Episcopo Ande-

degavae civitatis visitare sanctis liminibus patroni peculiaris mei Victorii Episcopi immo & solemniter ipsius celebrassem, cum consensu omnium fratrum meorum Presbyterorum, quia ante tempus testamentum meum condidi & in ipsam voluntatem meam adhuc non complevi, quod meum conscriptum videtur volo in omnibus conservetur, & haec paginola plenum capiat opto robur. Dono basilicae sanctorum Vincentii & Laurentii, quam meo opere construxi & aedificavi pro salvatione civitatis & populi conlocavi colonicam cognominatam Cannono, cum agris, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquarumve decursibus, & mancipiola duo Vvaldardo cum uxore sua vel infantibus eorum qui ibidem nunc commanere videntur, ab hodierno die praedictus Abbas antedicti loci ad stipendia fratrum nuncupatae basilicae faciat revocare, & tamen post obitum meum, quando Deus jusserit, qui praesens fuerit ordinatus de loco praefato commemorationem meam annis singulis adimplere procuret. Ideo tibi, Niviarde Diacone ac defensor nostrae Ecclesiae, indico atque jubeo ut hoc tua traditione, sicuti nunc a dicta Ecclesia possidetur, cum omni soliditate vel adjacentia Suolevo Abbati facias consignari. Hoc vero inserendum rogavi, ut qui voluntati meae obvius esse voluerit, maledictionem illam incurrat quem Propheta in psalmo CIX. decantavit, & praesens pagina maneat inconvulsa, quam pro rei veritate manu propria subscripsi & Domnis & fratribus meis muniendam rogavi Domnolus peccator subscripsi. Audoveus peccator subscripsi rogante Domno Domnolo Episcopo. * Theodulfus peccator subscripsi. Aimulfus Presbyter subscripsi. Leudoricus Presbyter subscripsi.

IX. Placuit etiam in hoc opusculo exemplar praecepti quod jam dictus Aldricus à Domno Hludovico piissimo Imperatore, quando res de saepedicta sancti Vincentii abbatia & ipsam abbatiam adjudicare & adipisci meruit.

EXEMPLAR SUPRADICTI praecepti de abbatia sancti Vincentii, sive de cellulis sancti Albini & sancti Audoeni infra & secus urbem positis, quam Domnus Aldricus causa justitiae & futurae quaestionis malitia excludenda percipere studuit.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae & nostris praesentibus scilicet & futuris notum esse volumus qualiter ad notitiam nostram de tribus cellis perventum est, quae una earum intra muros Cenomanis civitatis sita est & dicata in honore sancti Albini, reliquae vero duae in suburbio memoratae civitatis constructae, & altera earum in honore sancti Vincentii, altera vero in honore sancti Audoeni dicata habetur, quas praesenti tempore Aldricus Episcopus sub jure praescriptae urbis possidebat, quod non juste ad eandem urbem sed ad publicum nostrum pertinere deberent. ad quam causam diligenter per meliores & veraciores homines circumquaque memoratae urbis consistentes inquirendam nobisque renuntiandam destinavimus fidelem nostrum Vvidonem nomine; qui cum ad nos reversus esset, retulit nobis, sicut relatione bonorum hominum circa fines memoratae civitatis consistentium cum sacramenti assertione invenerat, quod praescriptae cellae non ad publicum nostrum pertinebant, sed sub jure memoratae Cenomanis Ecclesiae juste & legitime esse deberent. Cumque ex memorati fidelis nostri Vvidonis relatione per omnia ita verum esse cognovissemus, propter futuras occasiones & resultationes penitus repellendas & abiciendas, complacuit nobis hoc nostrae auctoritatis atque memoriae conscriptum super hujuscemodi factum conscribere, per quam praecipimus atque jubemus ut repulsa omnino publica & judiciaria potestate praefatae cellae perpetuo in jure memoratae Cenomanis Ecclesiae consistant, easque memoratus Aldricus Praesul suique successores jure ecclesiastico habeant, teneant, atque possideant, & inde faciant quicquid pro commodo vel utilitate memoratae Cenomanis Ecclesiae faciendum esse decreverint. Et ut haec nostrae auctoritatis conscriptio firmior habeatur & a fidelibus nostris melius credatur & diligentius conservetur, de anulo nostro subtus eam jussimus sigillari.

Hirminmarus Notarius ad vicem Theotonis recognovi & subscripsi.

Data IV. Kal. Ianuar. anno Christo propitio XVIII. Imperii Hludovici piissimi Augusti, Indictione decima.

Actum Cenomanis civitate in Dei nomine feliciter Amen.

X. Similiter in hac scedula vel in hoc libello inserere placuit exemplar praecepti quod supradictus Domnus Aldricus de villa quae Brogilus vel Novavilla nominatur cum omnibus ad se pertinentibus tam villulis quam mancipiis, sive reiculis atque forestibus, necnon & omnibus ad eas juste pertinentibus accipere meruit; ut si necesse fuerit, hoc exemplar futuris appareat fidelibus praescriptae Ecclesiae, qualiter omnibus notum sit supradicta causatio.

EXEMPLAR PRAECEPTI SUBSCRIPTI.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina ordinante providentia Imperator Augustus. Si supplicationibus sacerdotum, quando pro suis vel Ecclesiarum sibi commissarum necessitatibus aliquid nobis intimare voluerint, aurem benigniter atque libenter accommodamus, eorumque justas & rationabiles petitiones ad optatum effectum pervenire facimus, non solum regiam atque imperialem consuetudinem in hoc exercemus, sed etiam eosdem sacerdotes ad Domini misericordiam pro nobis exorandam promptiores atque devotiores facimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum tam praesentium quam futurorum industriae qualiter cum nos de Aquitania reverteremur & in urbem Cenomanis pervenissemus, Aldricus ejusdem urbis venerabilis Episcopus accedens ad aures nostras retulit nobis de quadam villa quae Brogilus vocatur & Novavilla nominatur, quae ante hos complures annos de jure ejusdem Ecclesiae cum appendiciis & omnibus ad se pertinentibus subtracta atque ad publicum nostrum redacta, moderno tempore ab Heremberto vassallo nostro in beneficium data possideretur, & sic praecedenti tempore de manibus rectorum praedictae urbis eandem villam cum appendiciis & omnibus ad se pertinentibus elapsam esse. Sed cum nos ad rei veritatem diligentius vestigandam fideles nostros Simonem Presbyterum & venerabilem Abbatem & Hildemannum vassallum nostrum mitteremus, renuntiaverunt nobis per omnia ita verum esse. Cumque eorum relatione memoratum beneficium Heremberti non ad publicum nostrum sed ad jus praedictae Ecclesiae Cenomanis juste pertinere cognovissemus, complacuit clementiae nostrae prefatum beneficium Heremberti, id est, forestem illam quae Gauciacinsis dicitur, cum duabus forestulis quae Dovera & Tulpiacus vocantur, cum aedificiis in eadem constructis, quae Brolius nominatur, necnon & Novamvillam cum omnibus ad se pertinentibus, id est, Salvariam, Colonicam, Cauqueriolas curtem Herilavam. Fetrarias, villarem Saviniacum, Buxarias, in Monticellis capellam unam cum omnibus ad se pertinentibus, & in Caliniaco dimidium mansum, & in Vincariis mansum unum, & in Cipido atque Belino eos quos jumentarios dicunt, cum redditione census quem singulis annis solvere noscuntur, id est, mel & ceram, & in Cabanido eos quos porcarios vocant, & eos qui in illa ru-

riba quae est contra orientem manere noscuntur, necnon & illos qui super fluvium qui dicitur Sartha consistere noscuntur, similiter & medietatem teloneі quod de illo porto annis singulis persolvitur, & quemadmodum saepedictus Herembertus memoratum beneficium cum omni integritate, sicut illa die sub jure nostrae dominationis erat quando a largitione nostra ipsum beneficium accepisse constat, pro emolumento animae nostrae memorato venerabili Aldrico Episcopo ad partem praescriptae suae Ecclesiae reddere, ut in perpetuum in utilitates & usus ejusdem Ecclesiae Deoque in ea deservientium pertineat. Idcirco suggerente atque rogante praedicto venerabili Episcopo hanc nostrae confirmationis atque redditionis praeceptionem ei vel ad partem jam dictae urbis fieri jussimus, per quam decernimus atque jubemus ut nullus fidelium nostrorum de praedicta villa vel de his omnibus quae ad praefata loca pertinere noscuntur memorato venerabili Aldrico Episcopo sive successoribus ejus ullo unquam tempore inquietudinem facere aut quamlibet calumniam ingerere praesumat; sed liceat ei & successoribus ejus quieto ordine memorata loca cum omnibus ad se pertinentibus jure ecclesiastico tenere & possidere, & quicquid pro opportunitate & commoditate praefatae Ecclesiae exinde facere decreverint, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi. Ut autem haec nostra auctoritas perpetuam obtineat firmitatem, de anulo nostro jussimus sigillari.

Hirminmarus Notarius ad vicem Theotonis recognovi & subscripsi.

Data VI. Idus Ianuar. anno Christo propitio XVIII. imperii Domini Hludovici piissimi Augusti, Indictione X.

Actum Bes villa in Dei nomine feliciter. Amen.

XI. Insuper in hoc opusculo inscribere libuit exemplar praecepti quod saepedictus Aldricus de nonis & decimis vel restaurationibus Ecclesiarum sive de censibus tam monasteriorum quam cellularum & villarum quae largitione regia vassalli dominici adipisci, licet injuste & contra canonicam auctoritatem, meruerunt. Nam oblatio fidelium ab Episcopis & ministris eorum secundum canonicam institutionem dispensanda & gubernanda est, non a laicis & secularibus hominibus; quoniam qui hoc facere ex secularibus vel laicis hominibus praesumpserint, sub anathematis nomine a sanctis patribus districte feriuntur. Illis quoque hoc valde cavendum est, ne pro temporalibus hujus seculi a delitiis caelestis regni perpetuo alienati, quod absit, fiant.

EXEMPLAR PRAEDICTI praecepti ita continetur.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina ordinante providentia Imperator Augustus. Si his qui Deo debitum exhibent famulatum quiddam honoris conferimus, & ad suum ministerium liberius exequendum opem ferimus, hoc nobis proculdubio ad statum terreni regni corroborandum & ad aeternae vitae beatitudinem capessendam profuturum esse confidimus. Notum igitur esse volumus omnibus fidelibus nostris praesentibus scilicet & futuris quia nos de Aquitania revertentes, cum in urbem Cenomanis pervenissemus, quam Aldricus venerabilis Episcopus regere videtur, Clerici & Dei servi inibi consistentes in nostram advenerunt praesentiam, & conquesti sunt quod nonas & decimas, unde necessarios sumptus habere debebant, fideles nostri qui res sancti Gervasii munere beneficiario possidebant, aut negligenter persolverent, aut penitus reddere differrent; petieruntque & suppliciter deprecati sunt nos ut nostra imperialis potestas efficeret qualiter secundum antiquam consuetudinem & jussionem Domini & genitoris nostri Karoli praestantissimi Augusti ac nostram pleniter de eisdem rebus decimae & nonae partibus praescriptae Ecclesiae sancti Gervasii & fratrum inibi consistentium pleniter & absque ulla dilatione persolverentur, & aedificia ejusdem Ecclesiae sive domus episcopalis ac fratrum inibi degentium refectae & restauratae fierent. Insuper humiliter flagitantes postularunt ut villarum nomina ex quibus nonae & decimae ad supradictam Ecclesiam persolvi debent in nostrae auctoritatis praecepto nominatim adscribi praeciperemus, ne aliquo malo ingenio aut qualibet calliditate aut potentia alicujus divitis vel potentis hae villae vel hae res a jure ejusdem Ecclesiae alienatae futuris fierent temporibus aut nonae vel decimae sive census vel restaurationes jam dictae Ecclesiae ablatae fieri possent. Quorum deprecationes propter amorem Dei libenter audivimus, & sicut deprecati sunt, monasteria vel cellulas seu vicos vel villas quas nostra largitione ex jure praefixae Ecclesiae nostri fideles habere dinoscuntur nominatim in hoc praecepto inserere jussimus, ut futuris temporibus in jure & dominatione jam dictae Ecclesiae cum omni integritate permaneant, id est, monasterium sancti Petri quod Bertranus Episcopus aedificavit, cum monasteriolo sancti Martini in Ponteleuve, & monasteriolum sancti Victurii, in quo ipse Domnus Victurius corpore requiescit, & monasteriolum sanctae Mariae quod est constructum intra murum civitatis & fluvium Sarthae, cum monasteriolo sancti Ricomeri ultra fluvium Sarthae ad eum pertinente, & monasterium Sanctae Scholasticae, & monasteriolum sancti Germani ultra fluvium Sarthae, & monasteriolum vel synodochium sanctae Mariae, in quo Domnus Paduinus requiescit in corpore, & cellulam sancti Victurii intra civitatem, & monasterium sancti Carilefi, in quo ipse Domnus requiescit in corpore, & monasteriolum sancti Iuliani, in quo ipse requiescit in corpore, & monasterium sancti Georgii, monasterium Illidi, & monasterium Tussiaco, & monasterium sancti Iohannis & sancti Trechii in Buxiolo: & monasteriolum sancti Martini in Diablentico, & monasterium sanctae Mariae in Aurionno, & monasterium Buxido, & cellulam Semiliaco, & monasterium Caladon. Haec omnia, sicut diligenter inquisitum habemus, cum omnibus ad se pertinentibus & in scriptis authenticis sancti Gervasii invenimus, ad praedictam Ecclesiam sancti Gervasii juste & legaliter pertinent. Ex quibus jubentes praecipimus ut festivitatibus illorum sanctorum in quorum memoriis ipsa coenobia dicata esse noscuntur, per singulos annos ad praefixam matrem & civitatis Ecclesiam census ad ipsis qui eadem coenobia nostro beneficio tenent libenter ad opus Episcopi vel fratrum ibi degentium & ad ipsam Ecclesiam restaurandam & nunc & futuris temporibus persolvantur, & refectio Canonicis sancti Gervasii optima ab eodem Abbate, qui ipsum coenobium tunc temporis habere videtur, in praedicta festivitate libenti animo fiat, sicut nostram gratiam & ipsa beneficia habere voluerint; ut nobis seu decessoribus vel genitoribus nostris propter ablationem vel minorationem harum rerum jam dictae Ecclesiae aliquod detrimentum aut periculum regni non adcrescat, sed perennis temporibus sub jure ejusdem Ecclesiae permaneant. * Divitis enim Canonicis omnibus & Ecclesiis baptismalibus in praedictae urbis parrochia consistentibus, cujuscunque juris sicut, census cunctos tam in oleo quam in cera sive denariis pleniter partibus praefatae Ecclesiae, sicut in plenariis & breviariis ejusdem matris Ecclesiae continentur, per singulos annos absque ulla contradictione aut mora persolvi praecipimus. De vicis vero publicis ac propriis vel villulis jam dictae Ecclesiae quas fideles nostri nostra largitione habent, omnino praecipimus ut nonae & decimae partibus praescriptae matris Ecclesiae ab eisdem fidelibus nostris libenter & pleniter persolvantur, & aedificia ejusdem Ecclesiae sive domorum ad eam infra civitatem pertinentium reaedificare vel restaurare faciant, id est, de villa Tavida, de villa Lug-

Lib. I. Capitul. c. 157. & lib. 2. c. 21. 22.

* Vox corrupta.

Lugduno, de villa Baladon, de villa quae Brogilus sive Novavilla nuncupatur, de villa Pradellis, de Murniaco, de villa Guilis, de tertia parte de cella sancti Almiti, de tertia parte de cella sancti Ulfacii, & de tertia parte de cella sancti Riginiri, de villa Boulido, de Angono, de Solemnis villa, & vico & cella Virnero; & de villa Apiliaco, & de Aldrino, & Claufido, de Noviliaco, & Fanisnonia, & campo Sigirico, Luciaco, & monte, & de Commis cella sancti Leodegarii, Angor, & Boulir, de Vinogabron cum suis appendiciis, & Allino vico publico, & Bruslor & Sogonna vicis publicis, & Silviaco, & de villa Viliaco & Triciono, & Silgiaco, & Sabololio, & Vinonio vico publico, & de villa longua, & de villa Campaniaco, & de Tonedralio, de Geneda vicis publicis, & de villa Didas, & de Tredento, & Vitleta, Taurimiaco, Calsano, & villare de Verno & Adillanitae & Vigra, & Fontanas, & Sanmuro, & Brafialo, Folcaria, Domnoiorio, & partem de Fraxinido, Mandaria, Dirigeto, villare de Verno, Clemnicio & Camiliaco, de Traximarias, & Coxiaco vico publico, & villa Antoniaco, de villa Bonalfa, & de omnibus villis quae ad cellam sancti Martini infra murum civitatis pertinent, & Caugiaco vico publico, & de villa Limbriaco, & Verincella, & Verniaco, & villa de Ferciaco, & de Ponciaco, de Cariliaco, Priliaco, de Vigra, & de beneficio Hadingi, & de villare & de valle Bovonis, & de Breviaco, & de Carbonariis, & de Ruiliaco, & de Sidrego, & de Paciaco portu super Garronam, & de Gaureco, & de cella quae Longolin vocatur, & de Gajureco, & de Floreco, & de vico Diablentico, & de cella Arciacas, & de villa Camariaco, & Eviriaco, & Calla, & Commoriaco, & de villa Andoliaco, & de villa Griniaco, & Martiniaco, & Liverolas, & Sisciaco, & de cella Domo regis, & de pago Ardunense, in quo sunt manentes villae sancti Gervasii, & de Curte Busane, & de Noviomo, & Scomoiaco, & Camiliaco, & Comaco, & Corma, & Noviomor, & Bostiliaco vicis publicis. Haec autem omnia quae nominatim supra inserta sunt, ut jam dictum est, evidentius & diligentius investigatum habemus, & in authenticis ejusdem Ecclesiae scriptis ipsis Clericis nonobstantibus reperimus, sive alias villas quae propter prolixitatem vel propter ignorantiam nominum villarum in hoc precepto non sunt insertae, ad jam dictam Ecclesiam juste & legaliter pertinere; super quibus has nostrae auctoritatis litteras fieri decrevimus, per quas statuentes omnibus qui in praesenti tempore aut futuris temporibus ex memoratae matris Ecclesiae beneficia assecuti sunt aut assequi potuerunt, praecipimus ut de omnibus conlaborationibus terrae, tam foeni quam annonae omnium generum, tam de sua dominatione quam & de vassallorum suorum, de vivericiis quoque & perdonato, de pastionibus & pascuariis, de herbaticis & pullis, de piscationibus & pastionaticis, id est, de glandaticis, de melle, & conlaborationibus quae in hortis sunt, de nutriminibus animalium & caseis qui fiunt, de vaccaritiis dominicatis; ac de omnibus redditionibus quae ab hominibus memoratae matris Ecclesiae recipiuntur, excepto hostilense, id est, de bubus & conjecto ad carros construendos. De his autem omnibus praecipimus & censum legitimum & nonas & decimas annis singulis partibus praescriptae matris Ecclesiae absque ulla marritione vel dilatione reddere, insuper restaurationes tam in praefixa Ecclesia quam in domibus juxta eam adjacentibus in tegumentis & restaurationibus pro possibilitate rerum quas in beneficium exinde possidet facere non negligatis, si gratiam nostram & eadem beneficia unusquisque vestrum habere voluerit. Praescripta vero beneficia volo ut fideles nostri supradicto censu cum consensu & benevolentia ejusdem Ecclesiae Episcopi teneant usque dum illa cum eis quae ex nostra datione habere videntur mutare possimus & saepedictae Ecclesiae quae juste & legitime, ut inquisitum habemus, debentur, auxiliante Domino restitui atque reddere mereamur. Et hoc omnibus vobis notum sit, quod si aliquis vestrum extiterit qui hanc jussionem nostram aut contemnendo aut negligendo adimplere distulerit, quia volumus atque praecipimus ut praescriptae urbis Episcopus in jure ejusdem Ecclesiae suae in suam vel Canonicorum suorum potestatem vel dominationem easdem res revocare faciat usque dum illi qui jam dictae Ecclesiae res vel beneficia nostra largitione habebant in nostram veniant praesentiam pro eadem negligentia atque contemptu rationes reddere. Et praevideat unusquisque ne illam ibi audiat sententiam, *Qui negligit censum, perdat agrum*, & per hanc auctoritatem, sive pro eorum negligentia vel contemptu ipsa perdant beneficia. Et ut haec jussio nostra verius credatur & diligentius conservetur, atque per omnia a vobis perficiatur & firmius futuris temporibus teneatur, de anulo nostro subter has litteras nostras jussimus sigillari.

Capitula Karoli tit. VII. cap. 69.

Hirminmarius Notarius ad vicem Theotonis recognovi & subscripsi.

Data II. Kal. Ianuar. anno Christo propitio XIX. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, indictione X.

Actum Cenomanis civitate in Dei nomine feliciter. Amen.

XII. Placuit etiam in hoc scripto inserere exemplaria praeceptorum quae praefatus Domnus Aldricus saepedictae urbis Episcopus de monasteriolo sanctae Mariae quod est situm intra murum civitatis & fluvium Sarthae accepit, quod etiam Domnus Hludovicus piissimus Imperator propter amorem Dei & reverentiam sanctorum sive propter dilectionem & amorem praedicti Aldrici suprascriptae urbis Episcopi ad matrem & civitatis seniorem Ecclesiam potestative & legaliter tradidit. Quam antedictus Domnus Aldricus in honore Domini nostri Salvatoris Iesu Christi & ejusdem genitricis Mariae sive sanctorum Martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani renovavit solemniterque consecravit atque reconciliavit, congregatis scilicet Episcopis atque sacerdotibus multis nobilibus sive reliquis Christi & sanctae Dei Ecclesiae ministris, cum consensu videlicet absentium multorum & innumerabilium nobilium Episcoporum praedictam matrem Ecclesiam in supradictorum memoriis consecrare solemniter ac studiosissime meruit. Primo siquidem hoc accepit praeceptum, quoniam putabat quod praedictum monasteriolum donatio Regum & fiscus esset Imperatorum. Sed postquam invenit traditiones & precarias sive privilegia & strumenta multarum chartarum investigario sive armario praedictae Ecclesiae, qualiter praefatum monasteriolum sanctae Mariae ad jam dictam matrem & civitatis Ecclesiam à Deo devotis & liberis atque nobilibus utriusque sexus hominibus traditum fuerat, aliud inde accepit praeceptum, sicuti in eo continetur insertum. Idcirco hoc facere studuit ut si, quod absit, futuris temporibus aliqua ex hoc caussatio orta fuerit, & praedicta praecepta aliquo ingenio ablata vel perdita fuerint, exemplaria amborum in his reperiantur schedulis praeceptorum, & in hoc inveniantur inserta libello, quatenus ex hoc procuratores jam dictae sedis Ecclesiae, si necessitas fuerit, adjutorium & recuperationem habere valeant.

EXEMPLAR PRÆCEPTI PRIORIS.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si illius amore cujus munere ceteris mortalibus praelati sumus, loca divino cultui consecrata congruis munificentiae nostrae beneficiis ad divinum cultum uberius exequendum sustollimus, dignae retributionis praemio nos à Domino re-

remunerari fideliter credimus. Quapropter omnium fidelium nostrorum benevolentiae tam praesentium quam & futurorum, Episcoporum videlicet, Abbatum, Ducum, Comitum, Domesticorum, & eorum superioris & inferioris ordinis tam ecclesiasticae quam reipub. administratorum notum esse volumus quia complacuit celsitudini nostrae quandam cellam sitam in pago Cenomanico in suburbio ipsius civitatis, id est, intra fluvium Sarthae & murum praefatae urbis, quae est constructa & dedicata in honore sanctae Dei genitricis Mariae & sancti Petri Apostoli atque aliorum sanctorum quorum reliquiae & memoriae inibi venerantur, sub integritate cum omnibus rebus, appendiciis, & terminis suis, & cum omnibus ad se pertinentibus, id est, basilicis, domibus ceterisque aedificiis, vineis, terris, pratis, silvis, campis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, locis cultis & incultis, mobilibus rebus & immobilibus ac seipsas moventibus, mancipiis diversi sexus & aetatis, matris & civitatis Ecclesiae Cenomanicae senioris, quae est fundata & dedicata in honore sancti Salvatoris & praefixae sanctae Mariae semper virginis & sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani, ubi praesenti tempore vir venerabilis nobisque fidelis Aldricus Episcopus pastor & rector esse dinoscitur, nostra largitione tradere atque concedere & de nostro jure in jus ac potestatem illius solemni donatione transferre, ea videlicet ratione ut famulis servisque Dei inibi consistentibus & stipendia necessaria uberius ministrentur & necessitates ejusdem Ecclesiae tam exterius quam & interius facilius procurentur. Per hanc quoque auctoritatem nostram, per quam memoratam cellam cum omnibus ad se pertinentibus, sicut superius dictum est, praescriptae matris & civitatis Ecclesiae ac praefati Aldrici ejusdem sedis Episcopi delegamus, praecipientes interdicimus ut nullus aut nostris aut successorum nostrorum temporibus eandem cellam inde abstrahere, usurpare, aut invadere praesumat, sed in saepedictae Ecclesiae & in antedicti Aldrici ejusdem Ecclesiae Pontificis successorumque suorum Pontificum ditione jure perpetuo consistat ad ea quae supra diximus exequenda & perficienda. Et ut haec nostrae concessionis traditionisve auctoritas sui vigoris perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus & anuli nostri impressione adsignari jussimus.

Signum Hludovici serenissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data XVI. Kalendas Aprilis anno Christi propitio XXIII. imperii Domni nostri Hludovici piissimi Augusti, Indictione XIV.

Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

EXEMPLAR SECUNDI PRÆCEPTI quod supradictus Domnus Aldricus Episcopus accipere studuit, postquam chartulas & privilegia in chartulario suae sedis invenit qualiter praescriptum monasteriolum sanctae Mariae à bonis & Deo devotis at liberis hominibus ad supradictam matrem Ecclesiam traditum fuit.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si sacerdotum servorumque Dei justis & rationabilibus petitionibus aurem accommodamus, easque ad optatum effectum perducimus, non solum regiam & imperatoriam exercemus consuetudinem, sed etiam eosdem pro excessibus nostris Domini misericordiam exorando devotiores promptioresque facimus, atque per hoc immensam Dei misericordiam facilius nobis conciliandam esse confidimus. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae & nostris praesentibus & futuris quia Aldricus venerabilis Cenomanicae urbis Episcopus suggessit nostrae excellentiae monasterium sanctae Mariae & sancti Petri situm extra muros memoratae urbis, à decessore suo Innocente quondam Episcopo in rebus & ex rebus sui Episcopis fundatum atque constructum, deinceps quibusdam intervenientibus causis à jure jam dictae suae sedis substractum, & ab illius dominatione hactenus fuisse dilatum. Utque quod asserebat veraciter nobis patesceret, detulit obtutibus majestatis nostrae quaedam chartarum monimenta Regumque, decessorum videlicet nostrorum, auctoritates quasdam; quibus inspectis atque evidenter ostenditur praedictum monasterium juris saepedictae sedis Cenomanicae sibi commissae esse & in ipsius dominatione debere persistere, humiliter nostram implorans mansuetudinem ut quod tam evidentibus indiciis declaratur, nostra quoque assensione immo auctoritate denuo roboretur. Quae ita liquidius cognoscentes eique ob amorem Dei & ejusdem sanctae sedis reverentiam favorem nostri culminis adhibere dignum judicantes, hanc auctoritatis nostrae praeceptionem ei suisque per tempora successoribus fieri ac dari jussimus, per quam decernimus atque sancimus ut memoratum monasterium sanctae Mariae ac sancti Petri, quod aliquandiu ab eorum jure & ditione substractum fuerat, abhinc in posterum habeant atque possideant, & quicquid more ecclesiastico de eo disponere voluerint, liberam habeant potestatem, neque ullo deinceps tempore à jure praescriptae sedis seu ejus rectorum qualibet occasione aut violentia segregetur, sed semper in illius rectorumque ejus potestate & dispositione ac voluntate ad divinum cultum propensius exequendum cum omnibus ad se pertinentibus integerrime sincerrimeque perpetuo consistat. Et ut haec nostrae redditionis auctoritas perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, & de anulo nostro jussimus sigillari.

HLUDOVICUS.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data XI. Kalend. April. anno Christo propitio XXIII. imperii Hludovici piissimi Augusti, Indictione XIV.

Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Hic est inserendum item exemplar praecepti quod saepedictus Domnus Aldricus de rebus & de monasteriolis sive cellulis atque vicis, necnon & villulis sigillatim nominatis sub emunitatis tuitione & gubernatione suae sedis Ecclesiae, quam reaedificavit, & quasi à novo restruxit atque inmelioravit, inmajoravitque, & in honore sancti Domini Salvatoris & beatae ejusdem Dei genitricis Mariae atque sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani solemniter consecravit, & praeceptum illius exemplaris à Domno Hludovico piissimo Imperatore percipere meruit, sicut in eo continetur insertum. Ita etenim in eo habetur scriptum.

In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si petitionibus sacerdotum pro quibuslibet ecclesiasticis necessitatibus aures nostras libenter accommodamus, & eas cum Dei auxilio ad effectum perducimus, id nobis ad aeternae remunerationis praemia capessenda profuturum liquido credimus. Igitur notum esse volumus sagacitati fidelium nostrorum praesentium videlicet & futurorum necnon successorum nostrorum quia adiens serenitatem nostram Aldricus Cenomanicae urbis Episcopus innotuit nobis qualiter olim peccatis praepedientibus sancta mater Ecclesia, quae in eadem urbe in honore sanctae Dei genitricis Mariae & sanctorum Gervasii & Prothasii martyrum, Christi Deo est dicata, ubi multae res dudum erant, adeo humiliata & rebus suis sit exinanita ut & thesaurus ipsius Ecclesiae à Christianissimis Principibus de ea ablatus, & quaedam strumenta chartarum, per quae res & man-

mancipia eidem Ecclesiae fuerant delegatae, diversorum casuum eventibus magna ex parte ibi devenerunt, necnon paupertatis causa praepediente divini cultus officium miserabiliter fuerit destitutum, & in eadem miserabili conlapsione immo destitutione tamdiu ipsa perstiterit Ecclesia donec inspirante Domino Domnus & genitor noster sanctae memoriae Karolus nobilissimus orthodoxus Imperator aliqua monasteriola & villas quasdam juris ejusdem episcopii cum rebus aliis per intercessionem nobilium multorum & optimatum suorum eidem reddiderit Ecclesiae, quibus ipse sanctus adminiculatus locus libere atque inexcusabiliter divinae nunc famulatur potentiae. Postulavit atque nos praedictus Pontifex ut de eisdem cellulis & rebus, sive quas memoratus genitor noster & nos postea reddidimus Ecclesiae, necnon & de iis quas ante ipsam redditionem jure & legaliter memorata tenebat Ecclesia, nostrae auctoritatis atque emunitatis praeceptum circa ipsum sanctum locum firmitatis gratia fieri decrevissemus, per quod firmius & securius memoratas res modernis futurisque temporibus ipsa teneat & possideat atque defendat Ecclesia. Ostendit etiam nobis praeceptum bonae recordationis beati genitoris nostri Domni Karoli, in quo & eadem continebantur singillatim nominata quae & in nostro, nisi tantum ea quae nos postea ex jure praefatae Ecclesiae propter amorem Dei & reverentiam sanctorum praedicto venerabili Aldrico Episcopo & suprascriptae matri per nostrae auctoritatis praecepta reddidimus Ecclesiae. Cujus petitioni ob amorem Dei & reverentiam ipsius sancti libenter annuimus, & hoc praeceptum auctoritatis nostrae circa ipsum sanctum locum facere censuimus: per quod jubemus ut ipsas cellulas & res & mancipia cum omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus, quae moderno tempore juste & legaliter ipsa tenet Ecclesia, sive eas quas genitor noster & nos eidem reddidimus Ecclesiae, necnon & eas quae antea in jure ipsius episcopii consistebant, firmiter atque inviolabiliter per hanc nostram auctoritatem ipsa teneat atque defendat Ecclesia; id est, cellulam sancti Vincentii cum omnibus ad se pertinentibus, & cellulam sancti Albini, seu cellulam sancti Audoeni, & cellulam sancti Rigomeri, & cellulam sancti Almeri, & cellulam sancti Ulfacii, & cellulam sancti Baumadi. Haec omnia cum omnibus ad se pertinentibus, cum vicis canonicis, id est, Salicam, Montiniacum, Coeciacum, Placiacum, & Oxellum, Anciacum quoque, & Artinis, una cum aliis vicis quorum nomina in plenariis praefatae matris Ecclesiae habentur inserta, cum villis senioribus & aliis villulis ad eas pertinentibus, sicut in plenariis jamdictae matris Ecclesiae continentur, id est, Rupiacum, Cananiam, Culturas, Baliavaliancion, Colonicam, Vetusiacum, & Celsiacum vicum canonicum; & villam ejusdem episcopii, Alouiacum quoque, & Asinarias, atque Vodebeis, Callemartium scilicet, sive alias villulas quarum nomina in promptu non habentur, sed in plenariis jamdictae sanctae matris Ecclesiae tenentur inserta, & census omnium vicorum in eadem parrochia consistentium, sicut in plenariis & breviariis ejusdem Ecclesiae habetur inscriptum, insuper & monasterium sancti Carilesi situm in condita Labricense cum omnibus ad se pertinentibus, & monasteriolum quod & situm intra murum praefixae civitatis & fluvium Sarthae, & est constructum atque dicatum in honore sancti Salvatoris & sanctae Dei genitricis Mariae & sanctorum Apostolorum atque aliorum sanctorum. Haec autem duo monasteriola propter amorem Dei & dilectionem jamdicti Aldrici Episcopi praefatae cum omnibus, ad se pertinentibus reddidimus matri Ecclesiae perpetualiter possidendum atque tenendum. Reddidimus etiam praescriptae Ecclesiae & Conedralium vicum canonicum cum omni integritate, & villam quae Brogilus vel Novavilla nuncupatur, cum forestibus & villulis sive omnibus ad se pertinentibus. Reddidimus ei, & Lugdunum & Calisam & Tridentem ac Bonallam atque Baladon, & beneficia quinque vassallorum nostrorum, id est, Vestadigbei, Mundi, Vvolfardi, Bodonis, & socii ejus, cum omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus, sicut in praeceptis nostris quae de jam dictis monasteriolis & villulis adscripta sunt vel pertinentibus jam dicto Aldrico Pontifici facere & scribere jussimus continetur insertum. Haec vero omnia propter amorem Dei & reverentiam sanctorum venerabili Aldrico praefixo Episcopo & antedictae matri Ecclesiae, quam praedictus Aldricus immajoravit & quasi à fundamento reaedificavit, nobiliterque ornavit, & in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae atque sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani solemniter consecravit & reconciliavit, causa justitiae in nostra eleemosyna reddidimus & confirmavimus & in jure ejusdem Ecclesiae ac dominatione rectorum ejus tenendum & ecclesiastice gubernandum esse censuimus. Memorata igitur monasteriola & memoratas cellulas & villulas cum omnibus rebus & mancipiis ad se pertinentibus, quas modo juste & legaliter memorata tenet Ecclesia, per hanc nostram auctoritatem eidem sub nostrae emunitatis tuitione iterum confirmamus Ecclesiae. Praecipientes ergo jubemus ut nullus judex publicus, neque quislibet ex judiciaria potestate, nec aliquis ex fidelibus nostris in dictis villis, locis, vel agris seu reliquis possessionibus memoratae Ecclesiae, quas moderno tempore in quibuslibet pagis & territoriis infra ditionem regni nostri juste habere & possidere cognoscitur, quaecquae etiam deinceps in jure ipsius sancti loci divina voluerit pietas augeri, nemo ad causas audiendas, vel inferendas requirendas, aut tributa vel freda exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, aut teloneum exigendum, nec fideiussores tollendos, aut homines ipsius Ecclesiae tam ingenuos quam & servos qui super terram ejusdem residere videntur injuste distringendos, nec ullas rohibitiones aut illicitas occasiones requirendas ullo unquam tempore ingredi audeant, vel exactare praedicta ex praefatis rebus quodam in loco praesumant. Et quicquid ex rebus jam dictae Ecclesiae fiscus sperare poterat, totum nos memoratae Ecclesiae concedimus, Insuper & illud in hoc praecepto inserere deprecante jam dicto Episcopo jussimus, sicut & in bonae memoriae Domini & genitoris nostri Karoli Imperatoris praecepto insertum reperimus, ut nullus judex aut Comes aut quislibet homo vel quaelibet persona praedictae Ecclesiae ministros vel advocatos in mallo publico accusare praesumat antequam conveniat ministros rerum & judices villarum atque hominum à quibus laesus est, ut ab eis familiarem & justam accipiat justitiam; & si à praedictis ministris suam justitiam accipere non valuerit, tunc conveniat Episcopum jamdictae Ecclesiae, ut ab ipso suam justitiam familiarem & bonam atque justam accipiat. Et si ab ipso Episcopo neque à suis ministris suam justitiam accipere nequiverit, postmodum licentiam habeat ut in mallo publico suas querelas juste & rationabiliter atque legaliter quaerat. Sed si antequam fecerit illud, jam dictae sedis Ecclesiae Episcopum & suos ministros & advocatos in mallo & cujusdam conditionis publico placito accusare aut pulsare praesumpserit, quia nostram jussionem atque nostrum praeceptum & indictum contempsit sive praevaricavit, bannum nostrum ex hoc nobis componat, & praedictae Ecclesiae Episcopo vel suis ministris solidos centum argenti componat, & suam justitiam postmodum absque lege aut aliqua compositione recipiat. Praedictas enim causas memoratae Ecclesiae Pontificibusque atque servis Dei inibi Domino famulantibus pro Dei amore & reverentia sanctorum concessimus, concessumque futuris temporibus esse volumus. Iterum iterumque jubentes praecipimus ut nullus ex fidelibus nostris, aut judex publicus, vel etiam quaelibet immissa vel subrogata persona, aliquam inquietudinem aut injustam contrarietatem de prae-

praedictis monasteriolis sive cellulis & rebus & mancipiis ac censibus, necnon & de his quae sive à nobis sive à successoribus nostris vel à reliquis Deum timentibus eidem Ecclesiae divina pietas deinceps augeri voluerit, nostris futurisque temporibus memoratae Ecclesiae facere praesumat; sed sub hoc nostrae confirmationis & tuitionis praecepto in jure ejusdem episcopii omni tempore in nostra eleemosyna quiete ac pacifice & juste possideri & legaliter tueri valeant, ita videlicet ut quicquid rectores vel ministri ipsius Ecclesiae pro opportunitate & utilitate de praefatis rebus facere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi, quatenus Pontifices ipsius sedis cum grege sibi commisso pro incolumitate nostra, conjugis, ac prolis, & stabilitate imperii à Deo nobis collati sua gratissima miseratione per immensum conservandi jugiter Domini implorent misericordiam. Et ut haec auctoritas per curricula annorum inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, & anuli nostri impressione sigillari jussimus.

Signum Hludovici piissimi Imperatoris.

Maginarius Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data Kal. Mart. anno Christo propitio XXIII. imperii Domini Hludovici piissimi Augusti Indict. III.

Actum Pictavis civitate publica in Dei nomine feliciter. Amen.

XVI. Praedicta quoque praecepta in hoc opusculo ideo inserere placuit ut, sicut dictum est, si futuris aut modernis de supradictis rebus aliqua quaestio orta fuerit, exemplaria antedictorum in hoc libello inveniantur inserta praeceptorum; quatenus per ea fideles suprascriptae Ecclesiae & rectores atque gubernatores ejusdem ex his exemplariis adjutorium habere queant. Nonnulla etenim alia praecepta praefatus Domnus Aldricus jamdictae urbis Episcopus accipere pro firmitatis causa studuit, quae in his schedulis propter prolixitatem vel fastidium audientium vel legentium sive taedium scribentium inserere minime libuit.

XVII. Praedictus quoque Aldricus saepedictae urbis Episcopus collegit quaedam capitula canonum valde utilia & necessaria, quae à suis consacerdotibus saepissime legenda sive memoriae commendanda tribuit. Ex quibus enim canonibus atque edictis patrum praefata capitula strictim colligere curavit, in suo prooemio continetur insertum. Primo vero collegit capitula nonnulla ex duodecim Conciliis sive ex decretis Romanae sedis Episcoporum, quorum praerationem in prima fronte praedicti operis valde utilem posuit. Demum quoque quae sequuntur ex aliis collegit canonibus atque dictis patrum diversarum provinciarum, atque nonnulla ex his quae cum aliis sanctissimis & doctissimis Episcopis in synodis pariter sanxit, sive ex capitulis Christianissimorum Imperatorum in synodis Episcoporum decretis tam tempore Pipini quam & Karoli sive Hludovici, sicut in praefationibus ipsius libelli à diligenter investigantibus inveniri potest. Saepedictus quoque Aldricus Episcopus fecit tugurium, quod & ciborium nominatur, super altare seniori, quod est sacratum, ut praefixum est, in honore Domini Salvatoris & sanctae Dei genitricis Mariae atque sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani necnon & simul in veneratione & honore omnium sanctorum. Ipsum enim ciborium auro & argento mirifice, sicut hodie apparet, fabricare studuit; in quo & cennas argenteas & deauratas desuper configere praecepit, sicut hactenus à conspicientibus praedictum opus videtur. Hinc namque fecit in loco in quo olim canes & meretrices sive latrones habitare solebant monasterium supra fluvium Sarthae miliario & semis à jam dicta urbe distante in honore sancti Salvatoris & sanctae Dei genitricis Mariae & sanctorum martyrum Stephani, Gervasii, & Prothasii, atque omnium sanctorum, in quo & dormitorium novum decenter compositum fecit, & in ipso dormitorio absidam in orientali parte mirifice construxit, & in ea altare construxit & erexit; ipsam vero absidam, una cum praedicto altare in die IV. iduum Septembr. una cum suis reliquiis in honore sancti Benedicti confessoris praecipui solemniter consecravit; & ubi antea latratus canum & ululatus pauperum qui à latronibus inibi inhabitantibus expoliabantur resonabant, ibi hymnos angelicos & propheticos sive ceterarum divinarum scripturarum laudes decantare & resonare die noctuque Domino constituit. Fecit quoque in ipso monasterio refectorium novum & nobiliter compositum, & cetera officina fratrum, tam cellaria quam & alia officina mirabiliter & decenter construxit & regulariter ordinavit, monachisque ad inhabitandum contradidit. In ipso ergo loco Kalend. Maii fundamenta Ecclesiae & claustri cœpit ponere & construere; in quo opere mira & magna virtus Dei est declarata, quia quae in duos aut tres annos minime putabant esse consummata, in quatuor & quinto dimidio mensibus Domino adminiculante consummatum est, id est, à Kal. Maiis usque XVI. Kal. Octobris; in quo Kalendarum die & ipsa Ecclesia est consecrata, & ipsi monachi in dormitorio inibi novo cœperunt dormire, & in refectorio inibi novo manducare. quae nullo modo fieri potuissent nisi Domini misericordia & ejus magna virtus hoc operata esset. Unde & ipse laudatur, qui hoc praestare & concedere atque divinitus operari dignatus est; cui est honor & gloria in saecula saeculorum. Amen.

XVIII. In praedicto itaque monasterio Ecclesiam mirifice & ordinabiliter compositam à novo construxit, in qua & quatuordecim altaria erexit, & ea in memorias & nomina atque honores eorum sanctorum dedicavit & consecravit, & eorum pignora in eis collocavit, quorum nomina super ea hactenus adscripta esse videntur. Ipsam ergo Ecclesiam, ut praefixum est, in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae sive sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii atque santi Stephani, necnon & simul in honore omnium sanctorum solemniter decenterque in die XVI. Kalend. Octob. consecravit. Dum ergo consecratio praedictae Ecclesiae à jam dicto Episcopo & à suis ministris praeparabatur, mira res & minime celanda accidit. Venit quoque quidam homo, nemine movente hominum aut vocante, sed divina clementia inspirante, compunctus, nomine Salahardus nobilis genere ad praefatum locum & ad jam dictum Episcopum, & ad ipsam congregationem, qui dixit se velle suum tradere proprium ad eandem devotionem & ad praefixum locum & suos filios binos ad supradictam Ecclesiam tradere servituti, ut & ibi, si Domino placuerit, monachi fierent, & cunctis diebus vitae illorum inibi Domino deservirent. Quod ita post consecrationem supradictam peractam Domino annuente factum est. Tradidit itaque praefixus vir, multis nobilibus coram astantibus, praefixo Episcopo una cum suis sacerdotibus & monachis supra praescriptum altare sancti Salvatoris votum ejus suscipientibus de proprio suo quantum, ut reor, cum mille solidis argenti pretiosi nemo emere poterat. Unde praedicto Episcopo & suis sacerdotibus atque monachis inibi Domino famulantibus chartam legalem fecit, & fidejussores ex eodem proprio nobiles & electos condonavit. Ista igitur miracula nisi instinctu Dei nullo modo fieri possent. Idcirco & ea hic inseruimus ut cuncti servi Dei pro eis qui haec legerint orent qui suis votis Domini famulatum amplificare magnificareque atque adimplere cupiunt sive cupierint.

XIX. Consecratione igitur solemniter & canonice peracta, ad ipsam Ecclesiam sive ad ipsum altare quod in praedictorum honore sanctorum consecravit, & ad fulciendam fratrum necessitatem ibidem Domino servientium, una cum suis consacerdotibus & Clericis sancte viventibus, cum consultu & consensu videlicet universi cleri & populi contradidit quatuor evangelia mirifice conscripta & calicem aureum

reum una cum patena sua. Etenim ipsum evangelium & praedictum calicem aureum, Deoque sacratum, una cum caeteris Episcopis & consacerdotibus manus eorum desuper imponentibus, & cunctis reliquis consentientibus ac exorantibus, ibidem de rebus sitae sedis Ecclesiae cum consultu omnium contradidit, multis testibus circumastantibus nobilibus & liberis hominibus videntibus, id est, villam Apiacum, in qua sanctus Ulfacius confessor Christi requiescit in corpore, cum omni integritate, & villam Luciacum cum omni integritate, & medietatem de villa Can, & medietatem de villa Bernis, & illas culturas duas juxta praefatum monasterium infra illam silvam conjacentes, una cum prato ex alia parte monasterii consistente, sicut termini ipsorum monachorum dividunt, & illa molina duo juxta monasterium supra fluvium Sarthae constructum, & villam Salvariam cum aliis villulis juxta eam adjacentibus, cum manentibus triginta, & illam vineam indominicatam quae juxta ipsum monasterium consistit. Hoc totum praefixae Ecclesiae & praedicto altari in dotem monachis ibidem Domino famulantibus regulariter cum consensu piissimi Hludovici Imperatoris & Episcoporum multorum, maxime comprovincialium & consacerdotum suorum, monachis ibidem degentibus perpetualiter ad possidendum contradidit, deprecans & contestans humiliterque implorans ut nemo ea inde auferat, sed plura adaugeat, & sicut vult unusquisque ut sua pia facta stabilia permaneant, ita & nostra, licet pauca, perpetualiter manere inconvulsa permittat. In quo die & in qua solemnitate constituit ut monachi in ipso monasterio degentes & regulariter viventes fratribus Canonicis matri & seniori civitatis Ecclesiae famulantibus dent plenam refectionem, quae & in subsequentibus commemorabitur. Ipsam ergo refectionem Clericis matri & seniori civitatis Ecclesiae famulantibus dare censuit; quae etiam similiter in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae sive sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani necnon & simul in veneratione & nomine omnium sanctorum noscitur à praedicto Aldrico Episcopo reconciliata & solemniter, ut praefixum est, sacrata esse, ad cujus similitudinem & imitationem & hanc Ecclesiam in jam dicto monasterio consecravit. Quae igitur quoniam subjecta est matri & seniori civitatis Ecclesiae, idcirco & in ipsorum memoria quorum praedicta mater Ecclesia est consecrata & hanc c nsecrare disposuit. Quod & ita ordinabiliter & solemniter Domino adjuvante factum est.

XX. In die namque consecrationis praescriptae Ecclesiae, ut superius commemoratum est, censuit supradictis Canonicis & Dei servis matri & seniori civitatis Ecclesiae famulantibus dari de jam dicto monasterio sancti Salvatoris de pane optimo modios IV. & de vino optimo modios III. & quartum de potione optima, friscingas vero vervecinas duas & porcinas similiter duas. Constituit etiam ut jam dicti Canonici pleniter & decenter venirent cum psallentio, id est, cum crucibus & reliquis divinis obsequiis & ornamentis, ut decet, nobilibus ad vesperas & vigilias jamdictae festivitatis & dedicationis Domini Salvatoris & ipsius monasterii Ecclesiae, in qua tam vespertinale quam & matutinale seu missale officium dedicationis Ecclesiae, sicut in sacramentorio & lectionario sive antiphonario atque in ceteris sanctorum patrum institutis & rationabiliter ordinatis a prudentibus sanctae Dei Ecclesiae cultoribus invenitur, agatur, & pleniter decenterque & rationabiliter atque solemniter una cum monachis ibidem degentibus & Domino famulantibus devotissime ab omnibus perficiantur, & post vesperas in ipsius dedicationis vigilia praedicti Canonici in refectorio cum ipsis monachis talem refectionem sicut ipsi monachi una cum eis habeant. Missa vero crastina in die ipsius solemnitatis canonice & solemniter peracta, faciant ipsi Canonici utrum Episcopus vel magistri eorum melius & rationabilius judicaverint, aut in ipso monasterio reficiant pleniter, aut praedicta stipendia ad eorum refectorium famuli eorum deferant, in quo & ipsi pleniter & decenter reficiant, laetantes quippe & gaudentes de praedicta solemnitate.

XXI. Constituit etiam praedictus Aldricus jam dictae civitatis Episcopus & humiliter deprecatus est ut in praefixae solemnitatis die unusquisque tam civitatis sacerdos quam & suburbanus sive praefati monasterii Presbyter unam decantaret, dum in praesenti peregrinatione vixerit, pro eo vivente Missam, post obitum quoque ejus, quando Dominus voluerit, similiter constituit & suppliciter deprecatus est, atque una cum eis pariter sanxit ut pro anima ejus praedicti sacerdotes in jam dicta die decantent devotissime unusquisque Missam unam, & reliquus clerus, cuncti videlicet monachi & Canonici, unusquisque psalmos quinquaginta devotissime decantet, orantes namque Dominum caeli ut vitam habere praedictus Aldricus mereatur sempiternam. Porro similiter constituit ut in die XI. Kal. Januar. dedicationis matris & senioris Ecclesiae civitatis sacerdotes & Clerici Missas & psalmodia sicut & in dedicatione Ecclesiae sancti Salvatoris jam dicti monasterii pro Aldrico Episcopo studiosissime decantent, id est, unusquisque sacerdos Missam unam vel eo amplius, si libuerit, & unusquisque Clericus psalmos quinquaginta & eo amplius, si placuerit, orantes & deprecantes Dominum caeli ut anima ipsius vita sempiterna perfrui & requie aeterna mereatur. Amen.

XXII. Similiter ergo & in dedicatione sancti Stephani Ecclesiae, quam infra claustrum Canonicorum jam dictus Aldricus Episcopus à novo construxit, decretum est ut praedicti Canonici & ipsius civitatis Dei servi & suburbani omnes Presbyteri & Clerici ad ipsam solemnitatem dedicationis Ecclesiae sancti Stephani mane prima revestiti convenientes, unusquisque sacerdos in ipsa Ecclesia pro anima praedicti Aldrici Pontificis cantet Missam unam; & si amplius voluerit, in ipsius erit benignitate & potestate ut faciat. Et unusquisque Clericus psalmos quinquaginta; & si amplius voluerit, in ipsius erit benignitate & misericordia sine remuneratione & potestate, orantes & deprecantes Domini misericordiam obnixe ut anima ipsius Aldrici Episcopi quiete aeterna frui valeat, & requiem sempiternam una cum sanctis & electis Dei habere mereatur. Amen.

XXIII. Sanxit quoque antedictus Domnus Aldricus Episcopus una cum fratribus & coepiscopis ac Canonicis suae sedis Ecclesiae consideravit ut in die ordinationis ejus omnes Presbyteri tam urbani quam & suburbani sive monasteriales reliquusque clerus ad vesperas & vigilias ipsius festivitatis, sicut in natalitiis Episcoporum constitutum est solemniter agere, pariter & solemniter convenirent, & in ipsa officia solemniter cum ipsis Canonicis & devotissime peragerent & post vesperas peractos in refectorio una cum ipsius Ecclesiae Canonicis ter biberent, & ad nocturnas vel ad matutinas pleniter postea venirent, & matutinalem synaxim una cum ipsis Canonicis solemniter & decenter peragerent. In ipsius quippe solemnitatis die constituit atque sanxit una cum sapientissimis Episcopis atque sacerdotibus ut mane prima omnes sacerdotes tam urbani quam & suburbani revestiti infra ipsam matrem & seniorem Ecclesiam convenirent, & reliquus clerus una cum eis adveniat, & unusquisque Presbyter pro jam dicto Aldrico Pontifice Missas devotissime decantet tres, & unusquisque Clericus pro se psalterium decantet unum, aut simul omnis clerus versa vice unum decantet in choro psalterium, haec vero officia & Missarum solemnia pro Aldrico venerabili Episcopo devotissime completa, simul omnes ad legitimum & canonicum tempus in publicum & solemne introeant officium, sicut in natalitiis Pontificum facere constitutum est. Post actum quoque publicum atque solemne officium, simul tam ipsi Canonici quam & omnes Clerici ad praedicta officia peragenda convenientes in re-

refectorium pariter & sufficienter solemniterque reficiant de praebenda quae eis ad praedicta officia peragenda & ad ipsam solemnitatem complendam à praefixo Aldrico dare de villa cujus vocabulum est Buxarias decretum est, sicut in testamento de ipsa villa fratribus à jamdicto Aldrico Episcopo praefato & in eo scripto atque firmato à multis Episcopis constitutum est. Praedicta vero festivitas & antedicta refectio fratrum quae modo agitur in XII. Kalendarum Ianuariarum die, quae & una die anticipatur propter dedicationem praefixae matris & senioris civitatis Ecclesiae, decretum & consideratum est à jamdicto Aldrico Episcopo & à praedictis sanctis coepiscopis & suis sacerdotibus & Canonicis universis ut transferatur in diem depositionis ejusdem, quando eum Dominus de hoc seculo vocare voluerit, & in ipsa die agatur tam refectio praedicta quam & antedicta solemnitas, tantum enim ut hoc quod modo pro vivo in Missis & psalmodiis & ceteris orationibus & ceremoniis agitur, tunc pro defuncto similiter, & praedicto numero adimpleto, id est, unusquisque sacerdos Missas tres, & unusquisque Clericus psalterium unum, in die depositionis ejus agatur pro defuncto Episcopo, & tunc unusquisque devotius & solemnius agere certet, quia major necessitas est tunc quam nunc; quoniam non est amicus in vita qui post mortem animam illius non diligit, & pro ea orare non certat, atque pro requie ejus orare & certare negligit & dedignatur. Est namque à praefixis sacerdotibus & Dei servis consideratum & decretum ut quisque haec praeterierit, aut cujus negligentia praetermissum fuerit, sive in danda praedicta praebenda, seu in peragendis praedictis officiis, ut ante tribunal districti judicis reddat ex hoc rationem, & ibi sententiam suam accipiat. Videte, fratres & sancti successores antedicti Episcopi, ut hoc decretum non negligatis, sed magis adimplere studeatis; qualiter non damnationis poenam, sed retributionis praemium in aeternum percipere valeatis. Amen.

Oremus, fratres, ut Dominus animae praedicti Pontificis Aldrici tribuat primae resurrectionis partem, & vitam ei habere concedat in coelis, ubi & gloria aeterna perfrui una cùm sanctis Dei aeternaliter mereatur, ipso dispensante & tribuente qui vivit & regnat cum Deo patre in unitate spiritus sancti per infinita seculorum secula. Amen.

XXIV. Similiter etiam in festivitate dedicationis occidentalis partis matris & senioris civitatis Ecclesiae, in qua altare sancti Iohannis construxit & alia altaria tria, facere censuit, id est, ut unusquisque Presbyter tam urbanus quam & suburbanus, sive cuncti monasteriales sacerdotes ad ipsam solemnitatem, quae est XI. Kalend. Iuliarum, mane prima revestiti conveniant, & ibi pro jam dicto Pontifice Aldrico venerabili Episcopo Missam unam decantent, & si amplius voluerint, in eorum erit potestate & misericordia sine retributione, & unusquisque Clericus psalmos quinquaginta, & eo amplius decantet pro anima Aldrici jamdicti Episcopi, orantes quoque Dominum coeli & deprecantes misericordiam ejus ut anima praedicti Aldrici Episcopi vitam aeternam habere valeat sive requiem sempiternam una cum sanctis & electis Dei aeternaliter frui mereatur per infinita seculorum secula. Amen.

XXV. Constituit enim praefatus Aldricus venerabilis Episcopus ut omnes Presbyteri tam urbani quam & suburbani sive monasteriales juxta urbem degentes & omnes sacerdotes infra illam commanentes ad praedictas sex festivitates decenter & revestiti convenirent, id est, XVIII. Kalend. Septembrium, quando festivitas Assumptionis sanctae Dei genitricis Mariae celebratur, & in festivitate consecrationis occidentalis partis matris & senioris civitatis Ecclesiae, quae est XI. Kal. Iuliarum, & in festivitate dedicationis Ecclesiae sancti Salvatoris infra monasterium monachorum quod Aldricus supradictus Episcopus supra fluvium Sarthae à novo fundavit, & in quo monachos habitare & regulariter vivere constituit, & in festivitate sacrationis Ecclesiae sancti Stephani quam jamdictus Aldricus Episcopus intra claustrum Canonicorum à novo fundavit, quae est V. Iduum Novembrium, & in festivitate natalitii praefati Aldrici Episcopi, quae est XII. Kal. Ianuariarum propter anticipationem unius festi diei, id est, matris & senioris Ecclesiae consecrationis celebratur, & in festivitate consecrationis matris & senioris civitatis Ecclesiae, quae est XII. Kal. Ianuariarum. Ad has ergo festivitates consideratum & decretum est ut praedicti sacerdotes revestiti mane prima conveniant, & in jamdictis Ecclesiis oblatas & vinum à custodibus ipsarum Ecclesiarum accipiant, & supradicta officia pro Aldrico Episcopo mane prima ante horam tertiam faciant, orantes humiliter & supplicantes, flexisque poplitibus Domini misericordiam obsecrantes tam sacerdotes cuncti quam & reliqui Clerici omnes ut absolvat Dominus animam Aldrici praedicti Episcopi ab omni vinculo delictorum, quatenus in resurrectionis gloria inter sanctos & electos Dei resuscitari mereatur, & vita sempiterna una cum eis perfruatur per infinita secula seculorum. Amen. Haec ergo officia pro Aldrico praedicto Episcopo devotissime & bono animo peracta, hora tertia in publicum & solemne ipsius diei officium omnes introeant, & officium solemne decenter solemniterque peractum in refectorio una cum praedictae sanctae matris Ecclesiae Canonicis in praedictis sex diebus & festivitatibus plenam & condecentem refectionem sicut ipsi Canonici habeant, gaudentes & laetantes plaudentesque in praedictis festivitatibus persistunt, laudantes & benedicentes Dominum qui eis tanta bona tribuere non dedignatus est, orantes quoque & supplicantes Dominum coeli precibus incumbant, ut hanc vitam pacifice & decenter sancteque & pie degere valeant, & postmodum, quando Deus voluerit, vita aeterna in coelestibus sedibus una cum sanctis Dei frui mereamur, quod ipse praestare dignetur cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen. Hanc quicunque cupit dissolvere, à membris Ecclesiae dissociatus eat.

XXVI. Fecit igitur antedictus Aldricus Episcopus monasterium in loco ubi dudum monasterium fuerat in honore sanctae Mariae constructum, quod & ipse legibus & per instrumenta chartarum à Domno Imperatore Hludovico ad jus saepedictae Ecclesiae acquisivit, sed penè destructum atque dirutum & absque ulla ratione neglectum. In loco vero supradicto ubi illud praedictum monasterium fuerat, id est, inter murum civitatis & fluvium Sarthae, monasterium praedictus Aldricus Episcopus, ut dictum est, fundavit, & à novo prout melius potuit construere studuit. Ecclesiam namque mibi fecit majorem quam ibi destructam invenisset, eamque in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae sanctorumque martyrum Stephani, Gervasii, & Prothasii IV. Idus Octob. canonice atque solemniter sacravit. Et propterea hoc illi visum fuit agere quia in eorum sanctorum nomine & honore in quibus caput ipsius monasterii, id est, mater Ecclesia civitatis sacrata, erat ut in ipsorum memoria & honore membrum constructum sacratumve foret, & sicut praedicta mater Ecclesia in honore Domini Salvatoris & sanctae Mariae sanctorumque martyrum Gervasii & Prothasii dedicata erat, ita & ipsa in eodem monasterio Ecclesia fuisset, qualiter eorundem sanctorum memoria ab omnibus ut decet mibi futuris veneretur temporibus. Porro claustrum juxta ipsam Ecclesiam fecit, id est, refectorium, dormitorium, cellarium, & cetera officina quae ad monasterium pertinent nobiliter composuit, & ita constituit ut in medio claustro fons vivus & bonus surgeret, & inde per eorum officina aquam eis ministrando discurreret. In ipso quoque monasterio monachas instituit secundum regulam sancti Benedicti degentes, quas per licentiam Domni Imperatoris Hludovici & Domnae Imperatricis Iudith ab Intramnis Mo-

monasterio misit ibidem. Et hoc decrevit atque sanxit pariter cum suo Metropolitano & suis comprovincialibus & aliis multis Episcopis auctoritate praedicti Imperatoris Hludovici ut futuris temporibus semper monachae regulariter viventes & secundum regulam sancti Benedicti degentes inibi permanerent, & si quis haec destruere aut infringere nisus (quod absit) fuerit, ante tribunal aeterni judicis inde tremebundam redderet rationem: Ipsis quoque sanctis monialibus & monachis villas dedit, ut inde eorum stipendia & vestimenta atque cetera supplementa per singulos annos pleniter haberent, ut absque ullo impedimento aut indigentia regulariter vivere possent, id est, villam Macerias in condita Conedralinse cum omni integritate, & aliam in condita Vivoniense cum omni integritate quae Tauriacus nominatur, & est sita super fluvium Sarthae, tertiam vero super eundem fluvium Sarthae, quae Monasteriolus vocatur, & quartam in condita Gabronense, quae Cambronis appellatur. Constituit namque ut de praefato monasterio & de supradictis villis ministri & monachae ipsius monasterii Canonicis matris & senioris civitatis Ecclesiae degentibus unam refectionem per singulos annos in solemnitate praedictae dedicationis Ecclesiae, id est quarto Idus Octob. plenam & bonam facerent, & ipsi Canonici ad officium dedicationis ipsius Ecclesiae revestiti veniant, & illud inibi per singulos annos, sicut in libris officiorum continetur, solemniter celebrent, atque pro praedicto Aldrico Episcopo inibi Missas & psalmodia devotissime cantent, id est, unusquisque Presbyter Missam unam aut duas, & unusquisque Clericus sive monacha psalmos centum decantent, perorantes Dominum coeli ut vitam aeternam habere in caelestibus mereatur, insuper orantes & devotissime supplicantes ut requiem aeternam donet ei Dominus, & lux perpetua luceat ei. Amen.

Supradicta enim refectio Canonicorum talis debet esse, id est, ut accipiant per singulos annos de pane optimo modios quatuor, & friscingas porcinas optimas quatuor, & de vino optimo modios quatuor, tam in vita ipsius Aldrici quam & post ejus obitum, ita fiat qualiter ambobus congregationibus delectet semper pro eo orare tam in ipso die quam & in reliquis diebus, & memoria ipsius nominis ab eis devotissime celebretur, qualiter cum sanctis Dei in caelestibus laetari & beata requie frui mereatur. Amen.

XXVII. Praefatus ergo Aldricus Episcopus ingressus villam sui episcopii, in condita videlicet Conedralinse monachos regulariter degentes instituit, ubi & monasteriolum, prout tunc temporis ratio dictavit & ipse melius potuit, Ecclesiam & claustrum aedificavit, & futuris temporibus habitationes monachis regulariter viventibus praeparavit. Et hoc constituit, ut semper ibi monachi essent, & pro Domno Imperatore & pro eo sive pro universa Ecclesia die noctuque orarent, suasque animas inibi salvarent & aliorum lucrarent, bonamque vitam perpetualiter regulariter viventes ducerent. Ipsis enim monachis ex rebus suae sedis Ecclesiae sibique divinitus commissis ad eorum varias necessitates sufficienter fulciendas atque supplendas dare abundanter, prout tunc temporis exposcebat necessitas, non distulit. Unde & scriptum quoddam sua ceterorumque venerabilium auctoritate Episcoporum reliquorumque ordinum Deo servientium necnon & laicorum religiosorumque pariter ac nobilium manibus roboratum futuris temporibus habendum & custodiendum propriis manibus tradidit, ut ex rebus in eo insertis eorum necessitates supplerent & Domino suisque successoribus regulariter militarent, atque multos Domino lucrarent, & pro . . . . Principibus & Pontificibus, quibus subjecti esse debebant, atque pro cunctis sanctae Dei Ecclesiae fidelibus futuris temporibus exorarent, quatenus eorum & aliorum servorum Dei precibus remissionem omnium peccatorum & vitam perpetuam habere mereantur in caelis. Amen.

XXVIII. Saepedictus igitur Aldricus Cenomanicae matris Ecclesiae Episcopus quoddam monasterium monachorum in condita Duciacinse, in loco qui dicitur Talipiacus, super fluviolum Rhodani construxit prout melius tunc temporis ratio permisit. In ipso enim monasterio Talipiaco Ecclesiam in honore sancti Petri unà cum claustro monachorum & molendinis & ceteris officinis quae ad curam & regulam monachorum pertinent prout melius potuit praedictus Pontifex construere & ornare nobiliterque & sapienter componere studuit. In praefato enim monasterio Talipiaco monachos de monasterio suo quod Anisola nominatur, in quo sanctus Carilephus corpore requiescit, misit, ut in eo regulariter viverent, & multos ad Dominum attraherent, suasque atque multorum aliorum animas inibi Domino multipliciter lucrarent, & pro Domno Hludovico Imperatore seu pro filio ejus Karolo atque pro praefixo Aldrico Episcopo sive pro omnibus sibi commissis & universis sanctae Dei Ecclesiae fidelibus die noctuque fideliter exorantes rogarent ut nobis omnibus suam semper tribuat facere voluntatem vitamque concedat degere felicem, & insuper requiem tribuat sempiternam. Amen. In memorato ergo monasterio Talipiaco Praepositum suum nomine Iacob Archipresbyterum Abbatem constituit, qui monachorum curam ibi gereret, eosque monachos juxta regulam sancti Benedicti regulariter regeret, suamque atque aliorum animas inibi salvaret, atque ad supernam patriam, id est caeleste regnum Domino adjuvante deduceret, ut caelestibus in sedibus una cum sanctis & electis Dei perpetualiter vivere cum eis regnare & gloriari praestante Domino nostro Iesu Christo mereantur. Amen. Has ergo villulas & res jamdictus Aldricus Episcopus praefixo monasteriolo & monachis inibi Domino degentibus per suum privilegium confirmavit una cum licentia Domini Hludovici piissimi Imperatoris & una cum consensu Ursmari sui Metropolitani & ceterorum suorum comprovincialium sanctorum Episcoporum, assensum etiam praebente universo ordine & clero sibi commisso sive cuncto coetu Cenomanicae in parochia militantium sacerdotum ac levitarum atqui reliquorum sacrorum ordinum ministrorum.

XXIX. Commemoratus namque Aldricus Cenomanicae matris Ecclesiae Episcopus divino honore fervens pariter & amore, monasterium sancti Vincentii juxta Cenomanicam urbem situm quasi à novo reaedificavit & renovare studuit, ipsamque Ecclesiam sancti Vincentii tegurninibus & aliis aedificiis ornare interius exteriusque non distulit, & juxta eum in aquilonari parte claustrum monachorum una cum aliis aedificiis quae ad curam & regulam eorum pertinere videntur, prout melius potuit, construere & ornare nobiliterque & sapienter atque decenter componere studuit. In praefato quippe monasterio praefixi sancti Vincentii, quod pene dirutum & quasi annullatum invenit, jam magna ex parte reaedificato posuit monachos, ut regulariter in eo viverent, & multos ad Domini Salvatoris servitium & ad decorem sanctae Dei Ecclesiae attraherent, & ad lucrum animarum & corporum sive ad salvationem & exaltationem Christiani populi multos acquirerent, suasque atque aliorum innumerabilium animas multipliciter inibi sancte & juste ac pie & regulariter viventes Domino lucrarent, & pro Domno Hludovico Imperatore sive pro ejus conjuge Iudith Imperatrice atque pro nobilissima prole eorum Karolo glorioso Rege, quorum licentia & auxilio fultus haec agere coepit, & pro omnibus sibi commissis gregibus & populis fideliter & incessabiliter die noctuque implorarent, seu pro omnibus sanctae Dei Ecclesiae filiis incessanter orarent ut Dominus Salvator noster, qui nos proprio sanguine redemit, die noctuque in suo servitio & ad suam peragendam voluntatem ubique custodiat, semperque felicem vitam ducere concedat, & ad societatem sanctorum intercedentibus servorum & sanctorum Dei mentis perducere dignetur.

XXX.

XXX.

Commemoratio de mansionibus & novalibus quae praefatus Aldricus Cenomanicae urbis Episcopus ad utilitatem sanctae Dei Ecclesiae suorumque servorum & sustentationem pauperum sive indigentium atque supplementum sibi famulantium, & ad alenda sive nutrienda pecora, construere & extirpare studuit.

IUxta monasterium sancti Salvatoris unam sibi ad inhabitandum fecit mansionem, & in monte Sedoneris octo fecit mansiomlia, & in rebus de villa Vodebistria in Caterniaco tria, in Ruiniaco tria, super fluviolum Miliciae tria, inter Agniacum & silva Briscia tria, in Drumniaco duo, in Mantula de ratione sanctae Mariae duo, in Mantula sancti Albini & fratrum unum, in Novavilla duo, in Rino petroso unum, in Colonica secus urbem, in loco qui dicitur Vivariis, unum, in Pusscit duo, in illa rua ultra fluvium Sarthae duo, in illa rua sancti Vincentii unum, in Laudemauro unum, in Bellasilva tria, in silva Laudensinde duo, in villa Tricionis quinque super fluvium Liti juxta Culturas duo, in monte ipsius villae, ubi vinea antiqua fuit, unum, in silva Vaustina septem, in Mouciaco tria, in Canon duo, in Noiolio unum, hoc est, in Vaustina, in Vvindoninse pago unum, in villa Cipetra super fluvium Sarthae unum, in parciaco unum, in Cafiliaco duo, in Aciaco unum, in Rupiaco tria, in Asinariis villa fratrum duo, in Colonica duo, in vetus vicum unum, in Celsiaco duo, in Stauriaco in pago Bajocassino duo, in silva Blanau in pago Oxomiuse duo, in Spelteriis villa fratrum duo, in Colonica duo, in vetus vicum unum, in Durno unum, in Canania tria, & in Culcanna sive ad sanctum Iulianum duo, juxta monasterium sancti Carilephi super illud magnum vivarium unum, ad monasterium aliud, ad Belmont tertium, juxta Maceriolas quatuor, juxta illam silvam quam Godefredus fecit quinque, in Panitiariis sex & septem, in campo Cabalorum octo & novem, in Mont Camp decem, in Bovonis villare unum, in villam novam duo, in Vvarinnas duo, ad Ruciacum unum, in luco Aldrici unum, in Cipetum super fluvium Lizi in Belsa unum, in Pertica ad illam cellam unum, in Runciviacum unum, in Stiviale unum, ad mansiones juxta furcam Burgast unum, in Fraxinido in Belsa in Vuodebris unum, juxta Vuodebris in loco qui dicitur ad sanctum Paternum unum, in Flaciaco unum, in Rufiaco super Sartham unum, ad Curtunvelt unum, in Brimo unum, in villa Maurane unum, in Breniaco in Bruslondinse unum, in Brinnaico in Exominse quatuor, ad Cervias unum, ad Curt Cardrici unum, ad Piscosam unum, ad Ganre unum, in Sarcinaco super fluvium Meduanam unum, in Cambion unum, in Bolsingas unum, in Autlingua Saxoniae unum, in Alona unum, juxta campum Sigelaici unum, in Brisciola unum, in Molindareslingres unum, in Monumercantin unum, in finibus Culturensibus juxta Truecto sursum in illo monte e contra Montcue unum, in silva Carnida quinque, in Novavilla in Audecavo unum, in campo Seutdom una cum sua Ecclesia unum, in cultura quae Monasteriolus vocatur unum, in illo monte ad Archas unum, juxta Sabonarias unum, juxta Proliacum latronum unum, in Contiliaco unum, in Contidla unum, ad villam Hulduminum, ad Fraxino in finibus Balian unum.

Sunt in summa centum quinquaginta duo mansionilia à novo fundata & reaedificata non minima.

XXXI. Placuit quoque in hoc opusculo inserere exemplaria privilegiorum praefati Episcopi & praeceptorum ab Imperatoribus & Regibus supra ipsa privilegia firmitatis studio à praescripto Domno Aldrico Episcopo impetrata, ne aliqua machinatione praefata privilegia quassarentur, Imperatorum & Regum auctoritatibus confirmata, quae suis monachis & Canonicis de quibusdam rebus & villulis fecit, ut eorum stipendia pleniter haberent, & absque indigentia Domino servirent, & mater Ecclesia suum privilegium pleniter retineret, sicut in subsequentibus haec scire & investigare volentibus inveniri poterit.

EXEMPLAR PRIVILEGII *quod fecit memoratus Pontifex fratribus suis de quinque festivitatibus anni & de villa Buxariis.*

IN nomine sancti Salvatoris & veneratione sanctae Dei genitricis Mariae sanctorumque martyrum Stephani, Gervasii & Prothasii, quorum Ecclesiae titularius, licet indigne, esse videor, ego Aldricus Cenomanicae urbis indignus & peccator Episcopus primo anno ordinationis meae oppido mœstus de conversatione fratrum & Canonicorum nostrorum, quadam nocte in oratione positus, ut credo divinitus inspiratus, cœpi cogitare ut rationabilius & canonice viverent, atque quod multo seu, ut fertur, nullo transacto tempore habuere claustrum haberent, in quo canonice & regulariter conversarentur, & religiose ac canonicaliter Domino devote famulantes praesentibus scilicet atque futuris temporibus inhabitarent. Memorato ergo in tempore per consensum Landramni venerabilis nostri Archiepiscopi, seu & per exorationem comprovincialium nostrorum omnium Episcoporum, dedi praedictis Canonicis nostris domum in dextera & australi parte constructam nostrae sedis & matris Ecclesiae, quae est consecrata in honore sancti Salvatoris & in nomine ac veneratione praedictorum sanctorum, id est, sanctae Dei genitricis Mariae, sanctorum martyrum Gervasii & Protahasii sive sancti Stephani, simulque in veneratione & nomine omnium sanctorum; qua etiam in domo ego & antecessores mei dudum inhabitare solebamus. Praedictam ergo domum nostram atque praefatum locum cum omnibus aedificiis superpositis & aedificatis dedi Canonicis nostris secundum ordinem canonicum ad inhabitandum. Ipsum quoque locum demum in modum claustri juxta virium mearum imbecillitatem restaurare curavi, & ibidem secundum canonicam institutionem ac sanctorum patrum ordinem canonicaliter Deo & praedictae Ecclesiae servientes pariter institui degere vitam & ad canonicas pari modo cunctos devotissime concurrere horas, ac tempore refectionis, ut sanctus canonialis ordo docet, ad eorum refectionem nostri operis studio noviter aedificatum ad reficiendum occurrant, & omnia quae ad corporis sustentationem pertinent, secundum ordinem canonicum pleniter percipiant. Haec ergo ita peracta, accessi humiliter ad clementiam Domni senioris nostri Hludovici pissimi Imperatoris, petens ab eo ut pro sua largissima eleemosyna aliquid de rebus nostrae sedis ac matris Ecclesiae quas Vassi dominici per ejus beneficium tenebant mihi reddidisset. Quam petitionem Domino annuente non renuit, sed sicut deprecatus sum adimplevit, & per praeceptum suum, suo quippe anulo sigillatum, confirmavit. Haec autem taliter peracta & a sua clementia impetrata, petii ut mihi licentiam daret ut aliquid de ipsis rebus ad necessaria fratrum & Canonicorum nostrorum quas mihi reddidit tribuerem. Quod ita & fecit. Tunc ergo gratulanti animo in eleemosyna & memoria jam dicti Domini mei Hludovici pissimi Augusti dedi sana mente & prompto animo praefixis fratribus & Canonicis nostris, una cum consensu praefati Domini Landramni Turonensis Ecclesiae Archiepiscopi & aliorum omnium scilicet comprovincialium coepiscoporum nostrorum, ad supplementum memora-

ratorum fratrum nostrorum atque Canonicorum nostrorum, in pago Cenomanico infra quintam praefixae civitatis villam unam nomine Buxarias cum omnibus ad se pertinentibus, & silvam aliquam quae Follicionis vocatur cum omni integritate, atque futuris temporibus ad eorum supplementum augendum per hoc testamentum confirmavit. Ita sane hoc feci ut per singulos annos habeant memorati fratres de praefata villa in festivitate dedicationis occidentalis partis matris & senioris Ecclesiae, quae XI. Kal. Iuliarum die, in qua etiam parte occidentali est in suprascripto die sacratum altare in honore sancti Iohannis, & alia duo in honore aliorum sanctorum quorum nomina super ipsa altaria sunt conscripta, & quartum altare desuper in solario constructum in honore omnium sanctorum dinoscitur in jam dicto die a nobis esse sacratum. In memorato itaque XI. Kal. Iuliarum die, in veneratione jam dictae dedicationis & solemnitatis, de praedicta villa Buxarias statuentes per hoc testamentum censemus, & consentes consultu & exhortatione multorum Episcoporum ac sacerdotum devotissime statuimus ut accipiant suprascripti Canonici & fratres nostri de frumento optimo modios sex, & de vino optimo modios quatuor, & insuper potione quae vulgo alixona dicitur modium unum, & arietes optimos quatuor, & porcos optimos duos. Et in dedicatione Ecclesiae sancti Stephani quae est infra claustrum constructa, cujus festivitas dedicationis est V. Idus Novembris, similiter habeant fratres de frumento optimo modios sex, & de vino optimo modios quatuor, & insuper de potione quae dicitur silvia modium unum, & friscingas porcinas perbonas duas, & arietes quatuor. In anniversario etiam ordinationis nostrae, quae celebratur XII. Kal. Ianuarias, quae tamen anticipatur una die propter dedicationem matris & senioris nostrae sedis Ecclesiae, quae est XI. Kal. Ianuarias, habeant praedicti fratres ad eorum refectionem de frumento optimo modios sex, & de vino optimo modios quatuor, & insuper potionem de finiculo modium unum, & ad pisces emendos de argento solidos quinque, de caseo autem modium unum, & de legumine optimo similiter modium unum. In dedicatione vero absidae matris & senioris nostrae urbis Ecclesiae & reconciliatione ipsius Ecclesiae quam noviter aedificavi atque reaedificare studui, quam & in honore sancti Salvatoris & in nomine sanctae Dei genitricis Mariae sanctorumque martyrum Stephani, Gervasii, & Prothasii, simulque in honore & veneratione omnium sanctorum XI. Kal. Ianuariarum die cum aliis Episcopis & sacerdotibus multis solemniter dedicavi, & multorum sanctorum reliquias in ea propriis manibus collocavi, sive de corpore proprio sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii in confessione senioris altaris reliquias dedicando, decenter composui. In ipsa ergo festivitate habeant jamdicti fratres de frumento optimo modios sex, de vino autem optimo modios quatuor, insuper & de costo optimo modium unum, & ad pisces emendos solidos quinque, de caseo verò modium unum, & de legumine similiter modium unum. Haec autem omnia de praefata villa Buxarias memoratis fratribus, veluti praefixum est, devotissime ministrentur. Ea scilicet ratione haec illis dare censuimus ut praedictas quinque festivitates saepedicti fratres solemniter & devotissime celebrent adjunctos sibi monasteriales omnes, sive suburbanos sacerdotes & reliquos Clericos, qui in supradictas festivitatum vigilias devotissime veniant, & tunc mane prima revestiti in Ecclesia cujus festivitas celebratur devotissime adesse procurent, ministrante autem eis custode ipsius Ecclesiae oblatas & vinum sufficienter inibi per singula altaria pro me peccatore, dum advixero, unusquisque sacerdos Missam decantet unam & amplius, si libuerit & caritas ministraverit, & unusquisque Clericus psalmos quinquaginta & amplius quantum dilectio & amor Dei instigaverit. Ipsos autem psalmos tam ipsi Canonici quam & suburbani vel monasteriales Clerici alterius chori in praefata Ecclesia vicissim decantare studeant. Post obitum vero meum, quando Deus voluerit, in praedictis festivitatibus futuris temporibus similiter pro defuncto faciant tam in Missis quam & psalmodiis humiliter precamur. Haec ergo omnia diligenter peracta, hora tertia in publicum introëant officium, ipsius diei festivam peragentes solemnitatem. Peracto autem solemniter praedictae festivitatis officio, tunc in refectorio una cum praedictis monasterialibus & suburbanis sacerdotibus ac Clericis religiosè lectionem continuo audientes & intendentes religiosissime & cum silentio reficiant. Hoc ergo summopere suppliciter obsecro sanctos successores meos & praepositos ac magistros seu ministros Canonicorum praedictorum, sive ipsos Canonicos praesentes scilicet & futuros, ut praedictos suburbanos seu monasteriales sacerdotes & Clericos qui ad praedictam festivitatem venerint, & suprascriptas orationes pro me miserrimo peccatore fecerint, a memorata refectione & ab eorum refectorio a se non excludant; sed si aliqua necessitate factum fuerit, tunc statuentes imploramus ut unus Canonicorum bene fidelis de praedictis stipendiis quae de memorata villa Buxarias tribuuntur accipiat unum modium panis & alterum vini, insuper & de jam dicta potione sextaria quatuor, & unam friscingam qualem meliorem invenerit, & ex his, illis praeparet infra praefixum claustrum in optimo loco devotè & religiosè & refectionem plenam, sed magis opto & supplex deprecor ut eum saepedictis Canonicis nostris in refectorio cum illis religiosissime reficiant, solemniter quoque praedictas dies ducentes, & de tantis festivitatibus laetantes, Deumque in omibus laudantes ac deprecantes ut tranquillam hanc degere valeant vitam, & praemia aeternae vitae percipere mereantur. Insuper de praedictis stipendiis deprecans sanctos successores meos atque ministros praefatae matris Ecclesiae contestor, atque contestans humiliter deprecor, ut unum modium de praefixo pane per singulas jam dictas festivitates & alium de praedicto vino, & de praefatis friscingis unam quadraginta pauperibus in singulis memoratis festivitatibus tribuant, & in optimo loco ex his eis refectionem praeparent: qui inde refectionem habentes Dominum salvatorem mundi collaudent, & pro me miserrimo peccatore vivo atque defuncto orare studeant, qualiter eum sanctis & electis Dei aeternaliter laetari valeam, & vita frui perpetua merear. Amen. Quicquid autem in jam dicta villa amplius elaboratum & acquisitum quam superius in praedictis festivitatibus ministrandum insertum est de qualicunque justo ingenio vel arte, hoc ipsum veniat ad communem utilitatem praedictorum fratrum & ad eorum refectionum augmentum proficiat, & nihil eis de sumptibus praefatae villae a quoquam substractum vel minoratum fiat, ut magis ac magis Domini omnipotentis servitium adimplere valeant, & pro perpetuitate imperii & Domni & senioris nostri Hludovici praescripti piissimique Imperatoris & sospitate conjugis & prolis ejus atque invictissima sui exercitus victoria exorare humiliter delectentur, & quasi ad vestigia pedum eorum provolutus deprecor universos in hac sede succedentes ut hanc firmitatem quam pro amore Domini Salvatoris & veneratione sanctae Dei genitricis Mariae sanctorumque martyrum Stephani, Gervasii, & Prothasii, atque omnium in veneratione sanctorum, & eleemosyna saepedicti Domni Hludovici Imperatoris, ac per ejus licentiam pro pondere peccaminum meorum fieri decertavit, in perpetuum conservent esse mansuram. Quam devotionem si quispiam violare praesumpserit, ante tribunal Christi, pro cujus amore hoc factum esse dinoscitur, tremebundam in judicium deducat rationem. Ego Aldricus Cenomanicae urbis indignus & peccator Episcopus hoc testamentum à me factum subscripsi. Ursmarus indignus Turonicae urbis Archiepiscopus huic testamento annuens subscripsi. Dodo humilis Andecavensium antistes huic testamenti de-

cr?

creto assensum praebui & subscripsi. Ionas indignus Episcopus huic testamento annuens subscripsi. Ego Autcarius Magontiae urbis Archiepiscopus subscripsi. Ebroinus indignus Episcopus huic testamento annuens subscripsi. Guntardus indignus Episcopus huic testamento annuens subscripsi. Ego Erchinradus Parisiacae urbis Episcopus hoc testamentum deprecante Aldrico Episcopo subscripsi. Vvarnarius indignus Episcopus huic testamento subscripsi. Ego Echardus Episcopus hoc testamentum deprecante Aldrico Episcopo subscripsi. Theodoricus Cameracensis urbis Episcopus hoc testamentum subscripsi. David Chorepiscopus subscripsi. Ansteus Decanus subscripsi. Godenus Archipresbyter subscripsi. Ricardus Presbyter subscripsi. Dedivinus Archipresbyter subscripsi. Eruardus, licet indignus, Presbyter subscripsi. Geraldus subscripsi. Gansuinus Presbyter subscripsi. Ascaricus Presbyter subscripsi. Alexander Presbyter subscripsi. Gerihanus Presbyter subscripsi. Vvineboldus Presbyter subscripsi. Flodoinus Presbyter subscripsi. Flodebertus Presbyter subscripsi. Anisacharus Diaconus subscripsi. Rodricus Diaconus subscripsi. Regnogardus modicus subscripsi. Vivaldus Subdiaconus subscripsi. Data Kalend. April. in die sancto Paschae anno incarnationis dominicae DCCCXXXVII. Indictione vero XV. anno quoque XXIII. imperii Domni nostri Hludovici gloriosissimi Imperatoris, & anno ordinationis nostrae quinto. Actum ergo Cenomanica in urbe publica in Dei nomine feliciter. Amen.

XXXIII.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici Imperatoris super praescripto privilegio de villa Buxarias.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi Ego Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Omnibus sanctae Dei Ecclesiae & nostris fidelibus praesentibus & futuris notum sit quia vir venerabilis Aldricus Cenomanicae urbis Episcopus nostrae suggessit mansuetudini eo quod primordiis ordinationis suae confusum Canonicorum matris Ecclesiae sibi commissorum ordinem statumque invenerit, & claustrum qui canonice vivere debent eatenus nullum habuerant, sed ipse divini cultus amore fervens, ex domibus quas Episcopi antecessores sui propriis usibus habere solebant, memoratorum Canonicorum habitaculis ac variis usibus attribuerit, illicque constructis & secundum opportunitatem cujusque usibus aedificatis ac decoratis, eos secundum auctoritatem canonicam fecerit habitare. Retulit etiam serenitati nostrae eo quod jam dictae matris Ecclesiae quibusdam additis oratoriis aliisque forinsecus Ecclesiis, solemniter religioseque eorum devotionem adimplere curaverit, easdem dedicationum festivitates propriis temporibus solemniter memorati Canonici, convenientibus tam sacerdotibus quam religiosis laicis reliquoque populo solemniter celebrare valerent, eisdem Canonicis quamdam ejusdem villam Buxarias vocabulo per testamenti conscriptionem propria ceterorumque Episcoporum venerabilium manibus roboratam proprie delegaverit, quatenus in saepedictis dedicationum festivitatibus, praefixis etiam quibusdam conditionibus dignam ac necessariam refectionem habere valerent. Quae sua institutio ut perennibus temporibus inviolabilis persistere possit nostrae supplicavit celsitudini ut super idem devotissime religiosè institutam nostram firmitatis gratia auctoritatem percipere mereretur, per quam futuris temporibus inconvulsè atque inviolabiliter permaneret. Cujus supplicationibus annuentes, per hoc nostrae auctoritatis scriptum statuentes decernimus ut quod studio divini honoris & cultus religiosè patratle atque institutum dinoscitur, & jam dicta inscriptionis suae serie conscribi ac roborare non distulit, cunctis temporibus maneat inconvulsum, nec quispiam successorum suorum de conditionibus in ea comprehensis quicquam audeat immutare aut memoratam villam a jure eorundem Canonicorum abstrahere, sed quicquid de ea secundum institutionem ejus, ut dictum est, ordinare atque disponere voluerint saepedicti Canonici, liberam in omnibus habeant potestatem; quatenus pro nobis, conjuge, prolequè nostra, ac stabilitate totius imperii a Deo nobis concessi Domini misericordiam jugiter valeant exorare. Et ut haec nostrae confirmationis auctoritas nostris successorumque nostrorum temporibus inviolabilem & inconvulsam obtineat firmitatem, de annulo nostro subter eam jussimus sigillari.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Datum XIV. Kalendas Iul. anno Christo propitio XXIII. imperii Domni nostri Hludovici piissimi Augusti, Indictione XV.

Actum Theodonis villa palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XXXIV.

Sequitur Exemplar privilegii quod fecit praenominatus Alaricus Episcopus Ecclesiae sancti Salvatoris super fluvium Sarthae & monachis ibi Domino famulantibus.

IN nomine sanctae trinitatis & unicae divinitatis. Ego Aldricus Cenomanicae urbis indignus & peccator Episcopus, illustratione divinae pietatis provocatus, una cum consensu & licentia Domni Hludovici piissimi Imperatoris seu omnium sanctorum comprovincialium Episcoporum atque aliarum multarum provinciarum nobilium ac sapientium Pontificum, sive cum omni nostrae curae commissae Deo devotae congregationi matrique & nostrae sedis Ecclesiae famulanti, pertractans ego casum fragilitatis humanae, pavescensque ultimum vocationis diem, ne multa mole peccaminum oneratus, sine fructu aliquo, quod absit, boni operis repertus inveniar, confortatusque alloquio praedicatoris praecipui, Pauli scilicet Apostoli, ubi ait, *Si cujus opus manserit, mercedem accipiat*, idcirco, ut dictum est, cum consensu & licentia supradicti Principis atque praedictorum sanctorum Praesulum sive praefixorum servorum Dei promptissimo animo, divina inspirante clementia, nostrae devotionis decrevit compunctio ut ad augendum cultum divinum sive matris & nostrae sedis Ecclesiae atque parrochiae nobis commissae, ac cumulandum honorem atque lucrum multarum animarum, ut monasteriolum aliquod in nostra parrochia nostro labore ad perpetuam omnipotentis Dei laudem fundare & construere deberemus, quod ita annuente Domino & facere studuimus, in quo & Ecclesiam prout valuimus ad invocandum perpetualiter nomen Dei aeterni in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae sive sanctorum martyrum Gervasij & Prothasij atque sancti Stephani, necnon & in honore & memoria simul omnium sanctorum construere & solemniter XVI. Kal. Octob. die cum aliis Episcopis & sacerdotibus sive reliquis sanctae Dei Ecclesiae ministris decenter & rationabiliter canoniceque atque insigniter Domino auxiliante curavimus consecrare, in qua & quindecim altaria erigere & in honoribus & memoriis eorum sanctorum quorum nomina super ea inserta esse praesentis temporis momento videntur, eorumque atque aliorum multorum sanctorum patrocinia & reliquias meis propriis manibus collocavi, solemniterque ea & decenter adjunctis nobis praefatis sanctissimis sociis ordinabiliter sanctificantes consecrare Domino miserante meruimus, quorum intercessionibus nos adjuvari misericorditer confidimus eorumque perpetuis tueri praesidiis largiente Domino humiliter petimus. In memorato itaque Kalendarum die & in dedicatione praefatae Ecclesiae cum licentia & exhortatione jam dicti Principis sive praescriptorum sanctorum patrum, videlicet Episcoporum ac nobilium & sanctè

vi-

viventium ſacerdotum, per librum quatuor evangeliorum nobiliter ornatum & auro ex parte conſcriptum, ſeu per calicem aureum unum cum patena ſua deſuper Epiſcopis & Sacerdotibus manus eorum imponentibus, multis ſcilicet nobilibus coram aſtantibus & videntibus, tradidimus ſimulque delegavimus una cum jam dicto evangelio & memorato aureo calice de noſtrae ſanctae ſedis Eccleſiae rebus ad ſupradictum ſanctum locum, qui vocatur monaſterium ſancti Salvatoris, olim vero Brogilus à priſcis vocabatur, & ad opus monachorum inibi regulariter viventium & Domino famulantium, donatumque in perpetuum ibidem ob mercedem & ſtabilitatem praedicti Domini noſtri Hludovici piiſſimi Imperatoris, cujus largitione & praefatum locum acquirere meruimus, ſive futurorum Dominorum, Regum videlicet Francorum, ſeu & nimis pro pondere peccatorum noſtrorum donamus & per hoc teſtamentum confirmamus confirmatumque futuris temporibus eſſe volumus, tam opportunitatem quam & pro ſtipendio fratrum ibidem Domino ſervientium, necnon & conſolationem peregrinorum, atque hoſpitum advenientium receptionem. Primo vero omnium delegavimus ibidem villam Salvarias cum manentibus XXX. & illas culturas duas juxta illud monaſteriolum ſitas, ſeu illam ſilvam quae intra fluvium Sarthae & inter praedictas culturas & praefatum monaſteriolum conſiſtit, atque illam vineam dominicam quae inter Salvarias & jam dictum monaſteriolum conjacet, & illa molina duo juxta illud monaſteriolum ſupra fluvium Sarthae ſita, necnon & illud pratum ex alia parte praefati monaſterioli ſitum una cum ſilva, ſicut termini praedictorum monachorum dividunt. Delegavimus etiam ibidem villam noſtrae ſedis Eccleſiae Apiacum cum omni integritate, in qua ſanctus Viſacius pretioſus Chriſti confeſſor corpore requieſcit; ſimulque tradidimus ibi medietatem de villa Canon; parique modo confirmamus ibidem villam Luciacum cum omni integritate; ſimulque inibi dedimus & medietatem de villa quae Beruas vocatur de ratione ſanctae Mariae, quam redditione Domini noſtri Hludovici excellentiſſimi Imperatoris adquiſivimus; & illam precariam quam Friderardus per precariam de rebus ſanctae Mariae & ſancti Gervaſij tenet, tradimus totam ſimiliterque donamus, & in villa quae vocatur villa ſancti Autleni manentes tres cum vineis tribus & campis aliis, & quantum pars ſanctae Mariae ibi habetur. Videlicet & illas res quas Salcardus in die dedicationis ipſius Eccleſiae eidem ſancto loco & nobis ſive ipſis monachis legaliter tradidit inibi, per hoc teſtamentum confirmamus. Haec autem omnia in pago Cenomanico ſunt ſita. Supradictas igitur villas omnes & res cunctas ſuperius nominatas & ad praedictas villas jure pertinentes una cum ceteris domibus, aedificiis, mancipiis, vineis, ſilvis, campis, pratis, paſcuis, acquis, aquarumve decurſibus, farinariis, mobilibus & immobilibus, omnia & ex omnibus ad praefatum ſanctum locum pro lucranda ſancta mercede & augmento noſtrae ſanctae ſedis Eccleſiae atque noſtrae congregationis ornatu donamus, tradimus, ſimulque delegavimus, & omnia quae eidem ſacroſancto loco & fratribus & monachis inibi Domino famulantibus & regulariter viventibus divina pietas deinceps augeri voluerit & à bonis hominibus ibidem condonatum atque traditum fuerit, ita ut ab hac die ibidem perpetualiter Domino auxiliante in augmentis proficiant. Unde conſtitui ob hoc piae devotionis amore veniente jamdictae ſancti Salvatoris Eccleſiae conſecrationis feſtivitate omni anno fratribus matri & noſtrae ſedis Eccleſiae famulantibus conſolationem miniſtrandam ab Abbate & monachis in praefato monaſterio Domino famulantibus, id eſt, de pane optimo modios ſex, & friſcingas porcinas tres, berbicinas vero ſimiliter tres, & de vino optimo modios quatuor, & de potione optima quinque. Ea vero ratione haec illis dare conſtuimus ut ſupradictae matris Eccleſiae jam praefati Canonici pleniter ad memoratam dedicationis Eccleſiae cum ſilentio & ceteris divinis ornamentis veniant feſtivitatem cum ceteris ſuburbanis ſacerdotibus & reliquis Clericis, & tunc mane prima inibi pro me peccatore, dum advixero, unuſquiſque ſacerdos cantet unam Miſſam & amplius, ſi libuerit & caritas miniſtraverit, & unuſquiſque Clericus pſalmos quinquaginta & amplius, quantum dilectio & amor Dei inſtigaverit. Poſt obitum vero meum, in praedicta die ſimiliter pro defuncto faciant. Haec ergo omnia diligenter peracta, hora tertia in publicum introeant officium & una cum monachis ibidem Domino famulantibus ſolemniter ipſius diei feſtivam peragant ſolemnitatem; & tunc utrum elegerint faciant, aut inibi cum ipſis monachis pariter reficiant, aut ſi ibi non refecerint, tunc accepta ſtipendia in refectorio infra domum & clauſtrum Canonicorum una cum praedictis ſuburbanis Clericis & ſacerdotibus reficiant. Hoc ſane humiliter obſecro ſanctos ſucceſſores meos atque Abbates vel monachos praefati monaſterii & praepoſitos ac magiſtros ſeu miniſtros Canonicorum noſtrorum ſive ipſos Canonicos praeſentes ſcilicet atque futuros & praedictos ſuburbanos ſeu monaſteriales ſacerdotes & Clericos qui ad praedictam feſtivitatem venerint, & ſupraſcriptas orationes pro me miſerrimo peccatore fecerint, à memorata refectione vel ab eorum refectorio à ſe non excludant; ſed ſi aliqua neceſſitate factum fuerit, tunc ſtatuentes imploramus ut unus Canonicorum bene fidelis de praedictis ſtipendiis quae jam dicti monachi tribuerint accipiat unum modium panis & alterum vini, inſuper ex potione ſextaria quatuor, & unam friſcingam qualem meliorem invenerit, & ex his illis praeparet devotè & religioſè refectionem. Sed magis opto & ſuplex deprecor ut cum ſaepedictis Canonicis noſtris in refectorio cum illis religioſiſſime reficiant, ſolemniter quoque illum diem ducentes, & de tanta feſtivitate laetantes, Dominumque in omnibus laudantes ac deprecantes ut tranquillam vitam hanc degere valeant & praemia aeternae vitae percipere mereantur. Inſuper de praedictis ſtipendiis deprecans ſanctos ſucceſſores meos conteſtor & conteſtans humiliter deprecor atque miniſtros ejuſdem Eccleſiae ut unum modium de praefixo pane & alterum de jamdicto vino & de praefatis friſcingis unam quadraginta pauperibus in memorata feſtivitate tribuant, qui inde refectionem habentes Dominum Salvatorem mundi collaudent & pro me miſerrimo peccatore orare ſtudeant, quatenus cum ſanctis & electis Dei laetari aeternaliter mereamur. Amen. Porro quod multas epiſcopales ſedes & matres Eccleſias diverſa monaſteria ſub ſe habere videmus conſtructa, quaeſo ne quidam ſuperflue hoc me feciſſe aſſerant, praeſertim cum magis pro honore Eccleſiae nobis commiſſae & pro lucro animarum quam pro facinore humano hoc me feciſſe profiteor. Nec mirum ſi praefatum locum de rebus noſtrae ſedis Eccleſiae ditaverim, cum multos ſanctos Epiſcopos jam talia feciſſe & legimus & cognovimus. Idcirco precor cunctos fideles ſanctae Dei Eccleſiae ut non hoc me ſuperflue feciſſe putent, ſed magis pro me peccatore orare non dedignentur; ut ſi quam pro hoc mercedem adipiſci meruero, ejuſdem fieri mereantur participes. Denique humiliter precor Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, beatum ſucceſſorem meum mox futurum, & poſt eum in ſede nobis commiſſa ſuccedentes cunctos Epiſcopos, atque quaſi ad pedes eorum provolutus ſuppliciter flagito, omneſque Principes ac nobiles & ignobiles, cunctoſque Chriſtianos obſecro ut parvula à nobis facta ad divinam omnipotentis Dei laudem & incrementum praedicti monaſterioli ſancti Salvatoris conſervent, & in eorum eleemoſyna ſive ob praedicti Domini Salvatoris amorem, in cujus honore jam dictum monaſteriolum aedificatum & dedicatum eſſe dinoſcitur, augere inibi plura dignentur, & de eis quae fecimus atque delegavimus inibi imminuere aut ſubtrahere non praeſumant; quatenus & bona illorum facta in praeſenti & in futuro, ſicuti & noſtra fecerint, Deo auſpi-

ce

ce conserventur; quatenus si aliquam mercedem pro pio praefixo facto Domino annuente habere meruerimus, ipsius mercedis auxiliante ipso Domino Salvatore nostro, pro cujus & amore hoc fecimus, effici mereamur consortes. Precor etiam cunctos sacerdotes ac Dei servos sive monachos omnes ut praedictas orationes in praefata die pro me peccatore pie & studiosissime adimplere procurent, qualiter absolutionem omnium peccatorum meorum eorum precibus adipisci valeam, & sanctorum consortio perpetualiter Domino largiente frui mereamur. Similiter precor obnixe Abbates & monachos cunctos in praefato sancti Salvatoris monasterio degentes ut praedicta stipendia Canonicis & fratribus nostris sive suburbanis sacerdotibus & Clericis ministrare in jam dicta die non negligant; quatenus ipsis ministrantibus nobisque humiliter famulantibus & ceteris fratribus & Dei servis orantibus per suffragia omnium sanctorum nos & illos Iesus Christus Dominus noster in aeterna laetitia una cum sanctis suis fovere dignetur. Amen. Porro ut hoc testamentum sive privilegium à me pia voluntate factum per rationem supradictam omni tempore maneat illibatum atque firmissimum, manu propria illud pro firmitatis studio roboravimus, sive sanctos patres nostros Episcopos atque fratres nostros sacerdotes & levitas seu reliquos Clericos ceterasque personas quorum nomina subter habentur inserta firmare humiliter postulavimus.

Ego Aldricus Cenomanicae urbis indignus peccator Episcopus hoc testamentum à me factum subscripsi. Vrimarus indignus Turonicae urbis Archiepiscopus huic testamento annuens subscripsi. Dodo humilis Audecaventium antistes huic testamento decreto assensum praebens subscripsi. Vvarnarius indignus Episcopus huic testamento annuens subscripsi. Ebroinus indignus Episcopus huic testamento annuens subscripsi. Ego Autcarius Magontiae urbis Archiepiscopus hoc testamentum deprecante illo Aldrico praedictae urbis Episcopo subscripsi. Guntardus indignus Episcopus huic testamento annuens subscripsi. Ego Erchinradus Episcopus hoc testamentum deprecante Aldrico Episcopo subscripsi. Ego Hechardus Episcopus hoc testamentum deprecante Aldrico Episcopo subscripsi. Ego Theodoricus Cameracensis urbis Episcopus hoc testamentum subscripsi. David Chorepiscopus subscripsi. Austeus Decanus subscripsi. Deduius Archipresbyter subscripsi. Erauldus Presbyter indignus subscripsi. Ricaudus Presbyter subscripsi. Godenus Archipresbyter subscripsi. Geraldus Presbyter subscripsi. Floduinus licet indignus Presbyter subscripsi. Gantzuinus Presbyter subscripsi. Alcaricus Presbyter subscripsi. Flodebertus Presbyter subscripsi. Alexander Presbyter subscripsi. Ansbaldus Presbyter subscripsi. Gerbaus Presbyter subscripsi. Anstacar Diaconus subscripsi. Rodricus Diaconus subscripsi. Vinaldus Diaconus subscripsi. Reginhardus modicus subscripsi. Leodaldus Diaconus scripsit. Data Kalend. Aprilis in die sancto Paschae anno incarnationis dominicae DCCCXXXVII. Indictione vero XV. anno quoque XXIII. imperii Domini nostri Hludovici gloriosissimi Imperatoris, & anno ordinationis nostrae quinto. Actum ergo Cenomanica in urbe publicè in Dei nomine feliciter. Amen.

XXXV.

Sequitur Exemplar precepti Domini Hludovici Imperatoris super memoratum privilegium sancti Salvatoris & monachorum quod eis jamdictus Aldricus Episcopus pio affectu fecit.

IN nomine Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia imperator Augustus. Omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae ac nostris praesentibus & futuris notum sit quia vir venerabilis Aldricus Cenomanicae urbis Episcopus, divino honore fervens pariter & amore, monasteriolum in sua parrochia novo opere suoque proprio sudore & labore in honore Dei & Salvatoris nostri ac sanctae ejusdem genitricis Mariae beatorumque martyrum Gervasii & Protasii atque Stephani cunctorumque generaliter sanctorum in loco qui prius vulgo Broialus vocabatur construere studuit, & ad optatum dignumque decorem atque perfectionem summo studio perducere procuravit, congruoque tempore dedicavit solemniter, & de rebus jam dictae sedis sibi divinitus commissae sufficienter ad necessitates varias monachorum in eo Domino militantium abunde fulciendas atque supplendas ditare non distulit. Vnde & scriptum quoddam sua ceterorumque venerabilium Episcoporum reliquorumque ordinum Deo servientium necnon laicorum religiosorumque pariter ac nobilium manibus roboratum nostrae majestatis obtutibus offerens, humiliter nostrae supplicavit clementiae ut quod ipse divino tactus amore pia religiosaque devotione superno fultus auxilio fecerat, nostra imperiali auctoritate roborare atque in perpetuum absque cujuslibet convulsione aut tergiversatione firmissimum permanere deberet decernere studeremus, & ut monachi inibi degentes una cum consensu suo successorumque ejus licentiam inter se eligendi haberent Abbates qui eos secundum regulam sancti Benedicti regerent. Cujus piissimis Deo amabilibus & nobis admodum amplectendis supplicationibus aurem favoris libentissime accommodantes, hanc nostrae auctoritatis conscriptionem ei fieri ac dari praecepimus, per quam decernimus atque sancimus ut memoratum opus religiosissimis ab eo patratis studiis omni tempore firmum & stabile permaneat, quemadmodum in memorato devotionis suae scripto, quod nobis obtulerat ad relegendum, ipse complexus est, neque de rebus quas ad idem monasteriolum contulit, à quoquam ullo unquam tempore quippiam minuatur, aut conditiones inibi statuto ejus inditas qualibet occasione convellere aut ullatenus quisque negligere praesumat, sed quemadmodum ab eo pie religioseque sancita sunt, ita per hanc nostram auctoritatem inconvulsa perenniter maneant. Quandoquidem autem divina vocatione Abbas qui praesenti tempore praefectus est, aut qui futuris temporibus subrogandi sunt, ab hac luce migraverint, na cum consensu ejusdem Aldrici Episcopi successorumque ejus, Praesulum videlicet memoratae sedis, licentiam habeant ex seipsis eligendi Abbates, si tales inter eos reperiri poterunt qui eis merito vitae & scientiae secundum regulam sancti Benedicti praeesse & prodesse possint. Et ut haec nostrae confirmationis auctoritas perpetuam nostris successorumque nostrorum temporibus obtineat firmitatem, de anulo nostro subter eam jussimus sigillari.

Hincmmmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data XVII. Kal. Iulii anno Christo propitio XXIII. imperii Domni nostri Hludoici piissimi Augusti, Indictione XV.

Actum Gundulfi villa in Dei nomine feliciter. Amen.

XXXVI.

Sequitur Descriptio de eleemosyna praefati Aldrici praefixae Cenomanicae urbis Episcopi qualiter sibi creadita singillatim disposuit & discrete Christi famulis ejusque famulabus per hoc scriptum dare constituit.

IN nomine sancti Salvatoris & veneratione sanctae Dei genitricis Mariae sanctorumque martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani, quorum Ecclesiae, licet indigne, titulatus esse videor, Aldricus Cenomanicae urbis & praedictae Ecclesiae indignus & peccator Episcopus, omnibus in nostra dioceli & parrochia consistentibus, Episcopis, Sacerdotibus, Diaconibus, Subdiaconibus, & reliquis sanctae Dei Ecclesiae ministris, seu cunctis fidelibus notum esse cupio quia pertractans casum humanae tra-

fragilitatis, una cum licentia Domini Hludovici piissimi Imperatoris & consensu etiam Metropolitani Vrsinari Turonicae urbis Archiepiscopi seu ceterorum comprovincialium Episcoporum atque multarum aliarum provinciarum sanctorum Episcoporum considerare cœpi cum Canonicis & ceteris parrochianis nostris tam sacerdotibus quam aliis divino cultui famulantibus atque nobilibus laicis tam nostris quam & aliis liberis & bonis hominibus qualiter mea facultaticula & inibi commissa post meum obitum utiliter & rationabiliter foret in utilitatem sanctae matris Ecclesiae & meam eleemosynam dispensata, ne forte (quod absit) aliquis sibi ea rapere aut furari aut in suos usus converti faciat sicut in multis jam factum cognovimus, sed omnia in utilitatem sanctae Ecclesiae & sustentationes nobis famulantium seu supplementa nostrorum Clericorum tam monachorum quam & Canonicorum sive adminicula laicorum qui nostrae Ecclesiae & nobis famulari videntur, necne in alimonias pauperum, per consilium predicti Metropolitani & per manus fidelium sacerdotum sive Diaconorum atque fidelium laicorum qui ad hoc peragendum à me denominati & constituti fuerint, fideliter & rationabiliter in supra nominatas utilitates & necessitates, sicut in subsequentibus dicemus, distribuantur, id est, quicquid tunc temporis in nostro ergastulo de pecuniis diversi generis & vestimentis inventum fuerit, tota decima pars distribuatur Ecclesiae quam fecimus super fluvium Sarthae in loco qui dudum Broilus Casalis nominabatur, quam & in honore Domini Salvatoris & sanctae Dei genitricis Mariae sive sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani indigni sacravimus, & monachis ibi Domino famulantibus fideliter & cum caritate tribuatur, nona vero pars Ecclesiae quam fecimus inter fluvium Sarthae & murum civitatis, in qua & monachas collocavimus, & sub regula sancti Benedicti vivere decrevimus, quam & in honore praedicti Domini Salvatoris & sanctae Mariae ejusdem Dei & Domini genitricis sive sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii sed & sancti Stephani, quae matri Ecclesiae subjecta esse videtur, indigni canonice sacravimus, & monachis, sanctimonialibus, sive cunctae congregationi ibidem Domino famulanti fideliter & cum caritate absque ulla dilatione aut prohibitione vel impedimento attribuatur. De reliquo vero, tantum quod in ergastulo inventum fuerit, juxta decreta canonum quatuor portiones fiant tam de auro quam & de argento, sive de ceteris metallis vel utensilibus & diversi generis vestimentis & supellectilibus omnibus; una quae remaneat Ecclesiae nobis commissae, alia vero in nostra eleemosyna detur fidelibus pauperibus, tertia autem Clericis Capellanis & vassallis nostris, quarta Presbyteris urbanis & monasterialibus sive suburbanis atque reliquis parrochianis & Diaconibus seu Subdiaconibus necnon & reliquis ministris & Clericis, ut melius fieri potuerit. Nam & hoc summopere videndum est, ut omnia cum caritate fiant. Similiter & de vino solummodo quod tam in civitate quam & in ejus ruis tunc inventum fuerit faciendum est, id est, omnis decima praedicti vini detur monachis viris, & nona funditus detur monachis feminis in praedictis locis degentibus; reliquum autem in quatuor partes dividatur & ut praescriptum est partiatur fideliterque & cum caritate per praefixas turmas, ceu de pecuniis in nostro inventis ergastulo dictum est, rationabiliter distribuatur. De vino quoque quod in civitate & ejus ruis tunc temporis fuerit inventum fiat ut dictum est. De reliquo autem vino cuncto, & de annonis omnibus diversi generis, & leguminibus sive fœnis per diversa loca & in omnibus villis nostris nobisque commissis reconditis, volumus atque praecipimus suppliciterque flagitamus ut decem partes fiant aequa lance divisas, una videlicet fideliter servetur matri Ecclesiae & beato successori nostro quem Dominus elegerit, & alia detur vassallis & Cappellanis sive servientibus qui Domino nobisque in nostra mansiuncula militare videntur, ut non ipsi quique, quod absit, in aliquo periclitentur inopia, sed habeant unde sustentari queant usquequo se cum sancto successore nostro mox futuro collocare Domino adjuvante utiliter valeant. Tertia tribuatur Canonicis & famulis sanctae matris Ecclesiae & nonnanis quae in ea quotidie oblationes Domino offerunt, ut & pro me peccatore futuris temporibus Domino offerre eis delectet eorum oblationes. Quarta largiatur monachis qui sunt in monasterio sancti Carilephi & ingressive in Savonariis atque sanctimonialibus monachis quae sunt Intramnis monasterio. Quinta detur monachis quae sunt in monasterio sancti Salvatoris paulo minus miliario ab urbe distante s per fluvium Sarthae, & illis monachis quae sunt in sancto Vincentio juxta urbem, seu sanctimonialibus monachis quae sunt in monasterio sancti Salvatoris & sanctae Mariae sive sancti Gervasii inter fluvium Sarthae & murum civitatis collocato. Sexta congregationibus quae per cetera diversa monasteria tam in Cenomanica parrochia quam & in pago Andecavo sive Turonico atque Oxomense & per ceteros pagos Domino militantibus fideliter, in quantum posse & esse facultas tribuerit, cum omni discretione rationabiliter tribuatur. Septima Presbyteris & Diaconibus ac reliquis Clericis nostra in parrochia Domino per diversas Ecclesias militantibus discrete & rationabiliter tribuetur, ut eis semper pro me miserrimo peccatore delectet orare & sacrificia Domino assidua offerre, & flexis poplitibus precor ut eis assidue agere suadeatur. Octava, ut diximus, tam de vino quam & de annona diversi generis & legumina sive fœno rationabiliter & discrete detur funditus familiis in nostris villis nobisque commissis commanentibus, quae ea suis sudoribus laboraverunt, ut & eis pro me peccatore orare delectet; & hoc eis agere precor saepissime suadeatur. Nona & decima pars omnis annonae, vini & fœni & leguminis pauperibus, viduis, & orphanis fideliter cum omni discretione & caritate funditus tribuatur. Omnes enim precor ut pro me orare dignemini, ut remissionem cunctorum valeam percipere peccatorum, & vitam habere annuente Domino merear sempiternam. Fiat, fiat. Greges autem jumentorum una cum eorum amissariis, & vaccarum ac boum seu porcorum, & ovium sive caprarum, qui sunt in Breim in condita Noviacense, & in Proliaco infra villam quintam, seu in Novavilla super fluvium Sarthae, sive in Cavania, & in Cepeto supra Sartham, & in Bruonis villare in Belia, & in altero Proliaco super fluviolum Viduam, Ecclesiae nobis commissae & nostro successori cum omni integritate possidendos & utiliter lucrandos & gubernandos relinquimus. Ego autem in toto episcopio non inveni viginti jumenta. Modo Deo gratias septem ei relinquo greges una cum eorum amissariis; neque in toto episcopio nobis commisso ex omnibus pecoribus vel pecudibus tantum inveni quantum modo Domino auxiliante in una ex supradictis villulis relinquo ex his quae meo pretio comparavi & meo labore acquisivi. Ideo supplex flagito ne alicui durum aut contrarium sit si ea quae meo sudore acquisivi, & meo pretio comparavi, meis benefactoribus tribuo & mihi servientibus dono, atque Domino offerendo in mea eleemosyna fideliter distribui praecipio, & pro redemptione multorum & innumerabilium peccatorum meorum dari Dei servis & pauperibus humiliter supplico. Illi ergo greges jumentorum una cum eorum amissariis & vaccarum ac boum seu porcorum & ovium atque caprarum qui sunt in Alamaniscas, & illi greges jumentorum una cum eorum amissariis & boum utriusque sexus & porcorum sive ovium atque caprarum qui sunt in Drimiaco juxta Mantulam, & in Paciaco, in villae videlicet parte quam David modo providet, fratribus & Canonicis nostris cum omni integritate absque ulla dilatione sive diminutione fideliter & cum omni caritate dentur. Illi namque greges jumentorum una cum eorum amissariis &

boum

boum utriusque generis, seu porcorum & ovium atque caprarum, qui sunt infra monasterium sancti Carilephi, & in villa Floriaco, & in Confientio, & in villa Mauri & in Comnis, & in villare Martis, & Rusciaco, & in campo Sigalaici, & in illa cella sive in Cantarnaco, atque in diversis mansionibus circa monasterium constructis, omnes integerrime monachis qui in monasterio sancti Carilephi & in cella quae Savonarias vocatur Domino militanti absque ulla minoratione aut tarditate detur. Ternos autem greges jumentorum una cum eorum amissariis ac boum & vaccarum sive caprarum & ovium qui sunt in Haliau, & quatuor porcarias quae in eadem villa tam in mansilionibus quam & in aliis locis esse videntur, & illos greges qui sunt in Curte Quadrici, in Saxonense, omnes tam jumentorum quam & boum & vaccarum seu porcorum & ovium atque caprarum illis monachis qui Domino in Ecclesia sancti Salvatoris supra fluvium Sarthae, ubi ille Abbas praeesse videtur, cum omni integritate & cum caritate absque ullo scrupulo aut contradictione sive dilatione fideliter tribuantur. Illi quoque greges jumentorum una cum eorum amissariis & boum utriusque generis seu porcorum & ovium atque caprarum qui sunt in villa Colonica juxta urbem in illa curte quae dicitur Villa, quam Gundoldus modo providet, & in Carrariis super fluvium Sarthae, & in Canon, dentur monachis integerrime qui Domino in monasterio sancti Vincentii militant. Illi ergo greges jumentorum una cum amissariis & boum utriusque generis seu porcorum & ovium qui sunt in Gres & in Fraxinido, in Belsa, & in Semmuro, monachis in Gres Domino in Ecclesia sanctae Mariae & sancti Almiri militantibus funditus absque ulla tarditate aut minoratione tribuantur. Illi quoque greges una cum eorum amissariis jumentorum & vaccarum ac boum sive ovium & porcorum atque caprarum omnes qui sunt in Aviniaco, seu in Casiliaco, & in illa parte Paciaci quam Gundoldus providet, nostris sororibus sanctimonialibus monachis quas inter murum civitatis & fluvium Sarthae in Ecclesia Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae semperque virginis sive sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii atque sancti Stephani sub monastico ordine & sub regula sancti Benedicti vivere collocavimus, cum summa caritate & omnium integritate absque ulla dilatione fideliter attribuantur. Illi quoque greges jumentorum una cum eorum amissariis & boum utriusque sexus & ovium sive porcorum atque caprarum qui sunt in Rupiaco, integerrime fratri meo Isaac filioque ejus Rotgario absque ulla diminutione aut dilatione tribuantur. Illi autem greges jumentorum unà cum eorum amissaris & boum utriusque generis seu porcorum & ovium atque caprarum qui sunt in Contrella, & in Varennis, in Vindosnense, & in Breuviaco, in Oxomense, & in Artinis super Liz, & in Lanciati ultra Ligerim, sive in Vodebris, vassallis qui nobis in nostra mansiuncula serviunt & Clericis qui Domino in nostra capella famulantur cum omni integritate disposite & rationabiliter largiantur. Reliquos namque greges jumentorum & boum utriusque generis & ovium seu porcorum atque caprarum, omnes qui sunt in culturis & in silva Vvastina in diversis mansionilibus & locis tam super fluvium Liz quam & in silva Vvastina, & in Tricione in diversis mansionilibus, & in locis diversis, & in Tauriaco, & in Bajocassino, & in Vetusvico, sive in Celsiaco, ac in Nascas, seu in Cadarus, & in Colonica ultra Medanam, & in Culcamia ultra fluvium Ligeris, & in Callemarcio, sive in monte Sodeuris, in omnibus mansionilibus in eo constructis, & in rivo petroso, & in villa nova in Belsa, & in villa Macunnen, & in Biocia super fluvium Brica, & in Villena in Parisiaco, in nostra eleemosyna Presbyteris & Dei servis sive pauperibus fideliter & rationabiliter cum omni timore & reverentia distribui disposite imploramus atque rogamus, & omnia fieri cum caritate optamus. De equis namque nostris & secmariis sive mulis & asinis ac poledris, quibus adhuc fruimur, & sine quibus regale & commune servitium explere nequimus, de illis qui antea dati minime fuerint, praecipimus duos, quales meliores inventi fuerint, praedicto Domno Metropolitano nostro bene paratos & ornatos dari; & alios duos, quales post hos meliores inventi fuerint, Didani Andecavensis urbis Episcopo bene ornatos tribui jubemus. Ipsos enim sanctos Episcopos, si mihi superstites Domino miserante fuerint, ad obitum meum venire deprecor, & animam meam per eorum sanctas orationes Domino devotissime commendari suppliciter flagito, & ad corpusculum meum eorum precibus Domino unà cum anima commendari & cum orationibus eorum sepeliri humiliter postulo; & in omnibus summopere illos & quasi ad pedes eorum provolutus deprecor ut de me & pro me sic faciant sicut volunt ut de illis tam in vita quam & post obitum fiat. Insuper quatuor equos bonos meae sepulturae loco & fratribus inibi Domino famulantibus dari jubeo. De ceteris ergo equis volo ut causa benedictionis singulos accipiant singuli qui praescripti & praeordinati ad nostram eleemosynam faciendam fuerint, ut melius illis delectet pro me orare & commissum sibi negotium peragere. De reliquis quippe equis & poledris & mulis atque asinis tres jubemus fieri portiones. Vna pars remaneat Ecclesiae nobis commissae & sancto successori nostro; alia vero largiatur disposite & rationabiliter Clericis & vassallis & servientibus & ministerialibus nobis famulantibus. Tertia autem pars distribuatur fideliter & rationabiliter in nostram eleemosynam prout melius scierint & potuerint quibus hoc commissum fuerit. Taliter quoque illis hoc praecipio & deprecor agere & tam fideliter & rationabiliter dispensare qualiter inde rationem non metuant reddere in conspectu Domini nostri Iesu Christi, & ex hoc non recipiant, quod absit, damnationem aeternam, sed praemium sempiternum. Illa vero omnia quae in praefato tempore, ut dictum est, in praedictis locis & agris tam internis quam externis inventa fuerint, Domino Deo devota mente & sano corpore pro ingenti & nimio pondere peccaminum meorum supplex & devotus offero, & per hanc chartulam, quam sana mente dictavi & supradicto praetextu scribere jussi, atque propria manu subter firmavi, ad supradicta & scripta, sicut haec paginula testamenti commemorat, explenda & fideliter peragenda Domino Deo sponte & devote trado: ut si quis aliter, quod absit, ex praefatis rebus, in quantum melius praevaluerit ac poterit, agere praesumpserit, ipso Domino Deo meo & Salvatori nostro Iesu Christo reddat inde rationes, cui haec praescripta peragenda & explenda devote oblata & tradita sunt, & ante tribunal ipsius judicis aeterni ex hoc tremebundam deducat rationem. Contestor enim sanctum successorem meum mox futurum, quicunque fuerit, & quasi ad vestigia pedum ejus provolutus humiliter deprecor ut sic de me & pro me miserrimo peccatore faciat sicut vult ut sui successores post obitum ejus de eo faciant, & sic mea facta integra conservet sicut sua vult post se servari. Hanc ergo paginolam testamenti suppliciter flagito ut per omnia conservet; & si quis aliter ex his quae hic inserta sunt facere voluerit, supplico ut eum corrigat, & eis quos ad hoc peragendum de nomine vero, sive quibus hoc negotium commissum fuerit, auxilium per omnia praestet, ut haec absque ullo impedimento perficere queant. Si autem, quod absit, aliter fecerit, ante tribunal Domini nostri Iesu Christi tremebundam ex hoc reddat rationem. Obnixe quoque deprecor sanctum successorem meum, quemcumque Dominus fore voluerit, & omnes sacerdotes tam monachos quam & Canonicos sive cunctos Clericos & laicos in nostra dioecesi & parrochia commanentes, & conversantes ut in anniversaria obitus mei per singulos annos diligenter tractent & fideliter in eis pro me

me orare studeant & vigilias & Missas devote decantent, ut Domino annuente remissionem omnium peccatorum meorum & indulgentiam misericorditer percipere merear, & vitam insuper habere sempiternam valeam. Amen. Precor etiam Dominum successorem meum per Dominum omnipotentem, cunctosque fratres & consacerdotes nostros contestor, quatenus ei fideliter suadeant ut si facultas permiserit, & illi placuerit, per singulos annos in die obitus & anniversarii mei de suo faciat praedictis sacerdotibus tam monachis quam & Canonicis & reliquis Clericis atque pauperibus plenam atque bonam refectionem. Et si illi hoc durum, quod absit, aut difficile fuerit, tunc de villa Buxarias, quam fratribus & Canonicis nostris per testamentum firmiter corroboratum & per praeceptum Domini Hludovici piissimi Imperatoris confirmatum sponte & devotissime tradidi, atque perpetualiter possidendam & perfruendam reliqui, illa refectio quae modo & sicut modo praeparatur & agitur in die natalis & ordinationis meae, precor ut convertatur funditus in die obitus & anniversarii mei, & sicut in praedicto testamento continetur per omnia ita agatur, & sicut in eo scriptum est devotissime & fidelissime perficiatur, ut refectionem & consolationem habeant in illa die tam sacerdotes & Clerici quàm & pauperes & indigentes qui pro me miserrimo peccatore oraverint, ut omnes devota mente inibi requiem aeternam habere exorent suppliciter. Insuper supplico praedictum successorem meum ut praefatum testamentum meum quod de praefixa villa Buxarias feci, fratribus & Canonicis nostris per omnia conservet, & sicut in eo continetur in certum de quinque refectionibus eorum & aliorum sacerdotum ac Clericorum atque pauperum diligenter adimplere faciat, ut omnes per singulas festivitates exorent & dicant: *Aldrico, Domine, Pontifici nostro da requiem aeternam & vitam sempiternam. Amen*. De jam dictis ergo rebus nemo aliquid meum putet esse nisi ad immeliorandum & canonice dispensandum, quoniam Domino omnia quae in hac chartula memorata & conscripta sunt per hoc testamentum praesens taliter tradidi, & ad praedicta explenda & peragenda firmiter delegavi, & sicut in hac paginula distinctum & insertum est summopere deprecando fieri jussi & postulavi; & si quis aliter, in quantum facultas fuerit, aut deterius de praescriptis rebus Domnoque oblatis ad praefixa peragenda egerit, ante tribunal Domini nostri Iesu Christi de sua praesumptione tremebundam deducat rationem. Obnixe quoque omnes precor ut taliter ex omnibus in hac chartula conscriptis agant qualiter in conspectu Domini, quod absit, & vitam aeternam Domino tribuente una cum sanctis & electis Dei habere mereantur. Amen.

XXXVII.

Sequitur exemplar praecepti domni Hludovici piissimi Augusti super praescriptam descriptionem de eleemosyna Aldrici Episcopi causa firmitatis & inconvulsionis facti.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Notum igitur esse volumus omnibus fidelibus nostris praesentibus & futuris quia Aldricus Cenomanicae urbis venerabilis Episcopus obtulit ad relegendum majestatis nostrae obtutibus quoddam devotionis atque dispositionis suae scriptum quo statuerat atque religiosa distributione disposuerat qualiter res quae tempore suae decessionis in episcopio sibi commisso invenirentur, in sua eleemosyna secundum voluntatem modumque à se ecclesiastice descriptum fideliter largirentur, petens humiliter ut quod à se pia devotione votoque religiosissimo constabat dispositum, nostra imperiali auctoritate fieret inconvulsum. Cujus venerabilibus supplicationibus annuentes hanc nostrae auctoritatis conscriptionem ei fieri jussimus; perquam decernimus atque sancimus ut quemadmodum ab eo per memoratum scriptum dispositum atque distributum constat, ita modis omnibus observetur atque firmissime teneatur, neque cujuslibet cupida improbitas improbaque cupiditas id ullo astu convellere audeat, aut quippiam in suos usus retorqueat, sed sicut ab eo, ut diximus, religiosissime statutum liquido cernitur, ita ab his quos ad eandem distributionem impetrandam elegerit, incunctanter atque intrepide perficiatur; quatenus & ipse tantae dispositionis fructum in aeterna beatitudine ab omnium retributore percipiat, & nos ejusdem beatitudinis consortium copiosius consequi mereamur. Ut igitur haec nostra auctoritas inviolabilem obtinere valeat vigorem, de anulo nostro subter eam jussimus sigillari.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data VII. Idus Septembris anno Christo propitio XXV. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti Indictione prima.

Actum Carisiaco palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XXXVIII.

Exemplar immunitatis sanctae Mariae & sancti Gervasi & Aldrici Episcopi de monasterio sanctae Mariae.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si sacerdotum servorumque Dei justis & rationabilibus petitionibus aurem accommodamus, eorumque justas & rationabiles postulationes ad optatum effectum perducimus, non solum regiam & imperatoriam exercemus consuetudinem, sed etiam eosdem pro excessibus nostris Domini misericordiam exorandos devotiores promptioresque facimus, atque per hoc immensam Dei misericordiam facilius nobis conciliandam esse confidimus. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque praesentibus scilicet & futuris quia Aldricus venerabilis Episcopus obtulit nobis quasdam auctoritates Regum Francorum videlicet decessorum nostrorum erga monasterium suum quod extra muros ejusdem urbis in honore sanctae Dei genitricis Mariae & sancti Petri Apostolorum principis aliorumque sanctorum situm atque consecratum est factas per quas eum immunem à quibuscunque publicis functionibus statuentes sub sua immunitate & defensione constituerunt, suppliciter postulans ut pia facta antecessorum nostrorum consueta benignitate & mansuetudine nostrae celsitudinis roboranda imperiali auctoritate sanciremus. Cujus precibus aurem favoris libentissime accommodantes, has auctoritatis nostrae litteras circa memoratum monasterium fieri jussimus; per quas praecipientes volumus atque jubemus ut nullus quislibet majoris aut inferioris ordinis seu quisquam ex judiciaria potestate in curtes & villas seu loca aut agros ejusdem monasterii ad causas judiciario more audiendas & inferenda exigenda, aut teloneos requirendos, nec freda aut fidejussores tollendos, seu mansiones aut paratas faciendas, aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quam servos distringendos, nec ullas redibitiones requirendas seu exigendas, ullo unquam tempore ingredi praesumat aut exigere audeat; sed quicquid exinde fiscus sperare poterat, totum in luminaria ejusdem Ecclesiae atque necessitates congregationis in eo Domino militantis sublevandas ac fulciendas perpetuo cedat atque proficiat; quatenus memoratam congregationem pro nobis, conjuge, ac prole nostra, & stabilitate totius imperii nostri Domini misericordiam attentius exorare delectet. Si quis autem judiciariae potestatis tam temerarius extiterit ut hanc nostram eorumque praeceptiones violare conetur, noverit se, sicut in praedecessorum nostrorum im-

immunitatibus continetur, DC. sol. esse multandum; ex quibus duas partes rectores memorati monasterii, tertiam vero fiscus noster recipiat. Et ut haec nostra auctoritas inviolabilem & inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, & anuli nostri impressione adsignari jussimus.

Signum Hludovici piissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovit & subscripsit.

Data X. Kal. April. anno Christo propitio XXIII. imperii Domni nostri Hludovici piissimi Augusti, Indictione IIII.

Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XXXIX.

Item Exemplar praecepti Domni Hludovici piissimi Imperatoris de monasterio Anisolae Aldrico Episcopo & Ecclesiae sibi commissae imperialiter actum quando praedictus Domnus Hludovicus Imperator illud canonice atque legaliter reddidit Ecclesiae sanctae Mariae & sancti Gervasii, memorato Aldrico ejusdem matris Ecclesiae Episcopo.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si petitionibus sacerdotum servorumque Dei, justis & rationalibus postulationibus pro quibuslibet Ecclesiarum sibi commissarum negotiis & necessitatibus eorum aures nostras libenter annuimus, & eas cum Dei auxilio ad effectum perducimus, non solùm regiam & imperatoriam exercemus consuetudinem, sed id nobis ad aeternae remunerationis praemia percipienda profuturum liquidò credimus. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae & nostris praesentibus scilicet & futuris quoniam adiens serenitatem nostram Aldricus venerabilis Cenomanicae urbis Episcopus innotuit nobis quòd monasterium Anisole situm infra terminos parrochiae suae, in quo etiam sanctus Carilephus corpore requiescit, à jam dicto Domno Carilepho concedente atque ordinante Domno Innocente praescriptae urbis quondam Episcopo de rebus tam sui episcopii quàm & de rebus aliorum bonorum hominum tam Regum quam & aliorum nobilium virorum memorato Domno Carilepho traditis, quas & ipse postea per instrumenta chartarum & per licentiam sive permissum atque consensum Childeberti Regis Francorum ad matrem & civitatis Ecclesiam, quae est constructa in honore sanctae Mariae Dei genitricis & sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii, instante & confirmante jussu prædicti Childeberti Regis Francorum, & tradidit atque canonice & legaliter confirmavit, in quibus rebus praedictum monasterium fundatum à jam dictis sanctis viris atque constructum est, & à praedictae sedis Pontificibus canonice legibusque longo tempore possessum atque dominatum, sed quibusdam intervenientibus causis postmodum à jure praefatae matris Ecclesiae subtractum & aliquo tempore injuste fuisse alienatum. Sed haec omnia, ut nobis à Drogone fratre & Archicapellano nostro & à reliquis fidelibus Missis nostris, quibus hoc investigare & diligenter inquirere praecepimus, veraciter renunciatum est & scriptis manifestatum à bonae memoriae Domno & genitore nostro Karolo gloriosissimo Rege Francorum ad liquidum olim fuisse tam per se quàm per fidelissimos Missos suos perscrutata & diligenter investigata, & post rei veritatem veraciter investigatam pleniterque per omnia cognitam ad jus & dominationem praescriptae Cenomanicae matris Ecclesiae Franconi ejusdem Ecclesiae Episcopo Anisolae monasterium canonice & legaliter redditum, & per suum praeceptum, propria scilicet sua manu roboratum, & anuli sui impressione signatum, futuris temporibus jure ecclesiastico possidendum, ut vere quod asserebat, veraciter nobis per omnia patesceret, obtulit obtutibus majestatis nostrae quaedam instrumenta sanctorum propriis subscriptionibus firmata, monumenta videlicet chartarum, & praedicti Domni & genitoris nostri Karoli piissimi Augusti inquisitionem atque supranominatum praeceptum, per quod ut jam dictum est, praescriptum Anisolae monasterium memoratae matris Ecclesiae solemniter & legaliter reddidit. Insuper detulit nobis nonnulla aliorum regum praecepta non pauca decessorumque nostrorum, Regum videlicet Francorum, propriis manibus corroborata, & sigillis eorum subter sigillata; quibus inspectis atque relectis evidenter ostenditur praedictum monasterium juris saepedictae sedis Cenomanicae sibi commissae esse, & in ipsius dominatione jure firmissimo debere persistere, qua de re humiliter implorans nostram ut quod tam evidentibus indiciis declaratur, nostra quoque assensione immo auctoritate declararetur. Quae ita liquidiùs cognoscentes, eisque ob amorem Dei & ejusdem sanctae sedis reverentiam favorem nostri culminis adhibere dignum judicantes, hanc auctoritatis nostrae praeceptionem suis per tempora successoribus fieri ac dari jussimus, per quam decernimus atque sancimus ut memoratum monasterium Anisolae quod aliquandiu ab eorum jure & ditione subtractum fuerat, ab hinc in posterum habeant & possideant; ut quicquid more ecclesiastico de eo disponere voluerint, liberam habeant potestatem, neque ullo deinceps tempore à jure praescriptae sedis ejusque rectorum qualibet occasione aut violentia segregetur, sed semper in illius rectorumque ejus potestate & dispositione & voluntate ad divinum cultum propensiùs exequendum cum omnibus ad se pertinentibus integerrimè sincerissimeque perpetuo consistat. Et ut haec nostrae redditionis auctoritas inviolabilem & inconvulsam perpetuamque obtineat firmitatem, manu propria subter firmavimus, & anuli nostri impressione adsignari jussimus.

Signum Hludovici piissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data VII. Idus Septemb. anno Christo propitio XXV. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, Indictione prima.

Actum Cariliaco palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XL.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici piissimi Imperatoris de moneta Aldrico Cenomanicae urbis Episcopo ejusque successoribus concessa.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si sacerdotum servorumque Dei justis & rationabilibus petitionibus ad optatum aurem accommodamus, non solum regiam & imperatoriam exercemus consuetudinem, sed etiam eosdem pro excessibus nostris Domini misericordiam exorandos devotiores promptioresque facimus, atque per hoc immensam Dei misericordiam facilius nobis conciliandam esse confidimus. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque praesentibus scilicet & futuris quia vir venerabilis Cenomanicae urbis Episcopus Aldricus nomine nobis innotuit eo quod antecessores sui, Merolus scilicet & Gauzciolenus, atque praedecessores eorum in praedicta urbe monetam publicam per praecepta bonae memoriae Domni & genitoris nostri Karoli & Pipini avi nostri sive Theoderici Regis atque anteriorum Regum plena eorum auctoritate concessam praedictam monetam habuissent, quae propter ablationem rerum praedictae sedis Ecclesiae, sive propter vastationem earum, aliquo tempore, licet parvo, nostroque sive in fine genitoris nostri praedicta moneta dimissa & propter praedictarum rerum inopiam atque desolationem cessata esset; quam ne-

neque nos neque Domnus Karolus genitor noster neque ullus Missus noster nostra aut sua auctoritate prohibuit, sed solummodo propter praefatam indigentiam dimissa esset. Obtulit etiam antedictus Episcopus obtutibus nostris praecepta Regum praedecessorum nostrorum videlicet Francorum, in quibus continebatur quod praedicta moneta antecessoribus praedicti Aldrici Episcopi à praescriptis Regibus concessa antiquis & modernis temporibus fuisset. Quae & nos relegentes tanta invenimus, & signa atque sigilla Regum praedecessorum quoque nostrorum in eis inspicientes, vera esse quae dicebat cognovimus. Idcirco praecipientes jubemus ut nullus Missus noster vel Comes ipsius provinciae aut quilibet ex judiciaria potestate ei successoribusque suis ex praefata moneta ullo unquam tempore aliquam calumniam aut molestiam aut injustam pulsationem sive cautationem atque machinationem facere praesumat, sed nostris futurisque temporibus praescripta moneta in praefata urbe saepedicto Episcopo atque ejus successoribus permaneat; ita tamen ut hoc praevideat tam praefixus Aldricus quàm & sui successores, ut aliqua fallitas in ipsa moneta non appareat. Et ut haec concessio nostra de praedicta moneta futuris conservetur temporibus, quam nos pro Dei amore & pro reverentia ipsius loci fieri jussimus, & veriùs credatur & diligentiùs conservetur, manu nostra subter firmavimus, & de anulo nostro sigillari jussimus.

Signum Hludovici piissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data XI. Kal. Aprilis anno Christo propitio XXIII. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, Indictione XIV.

Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XLI.

Item Exemplar praecepti immunitatis Domni Hludovici Imperatoris de sancti Carilephi monasterio de Aldrico Episcopo impetratum.

IN Nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia imperator Augustus. Si sacerdotum servorumque Dei justis & rationabilibus petitionibus aurem accommodamus, eorumque justas & rationabiles postulationes ad optatum effectum perducimus, non solùm regiam & imperatoriam exercemus consuetudinem, sed etiam eosdem pro excessibus nostris Domini misericordiam exorando devotiores promptioresque facimus, atque per hoc immensam Dei misericordiam faciliùs nobis conciliandam esse confidimus. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque praesentibus scilicet & futuris quia Aldricus venerabilis urbis Cenomanicae Episcopus obtulit nobis quasdam auctoritates Regum Francorum decessorum videlicet nostrorum erga monasterium suum quod infra terminos praedictae urbis parrochiae in loco qui vocatur Anisola, in quo sanctus Carilephus corpore requiescit, in honore praedicti sancti Carilephi aliorumque sanctorum situm atque consecratum est factas, per quas eum immunem à quibuscunque publicis functionibus statuentes sub sua immunitate & defensione constituerunt, suppliciter postulans ut pia facta antecessorum nostrorum consueta benignitate & mansuetudine nostrae celsitudinis roboranda imperiali auctoritate sanciremus. Cujus precibus aurem favoris libentissimè accommodantes, has auctoritatis nostrae litteras circa memoratum monasterium fieri jussimus; per quas praecipientes volumus atque jubemus, ut nullus quislibet majoris aut inferioris ordinis seu quisquam ex judiciaria potestate in curtes vel villas seu loca aut agros ejusdem monasterii ad causas judiciario more audiendas, vel inferenda exigenda, aut teloneos requirendos, nec freda aut fidejussores tollendos, seu mansiones aut paratas faciendas, aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quàm servos distringendos, nec ullas redibitiones requirendas sive exigendas ullo unquam tempore ingredi praesumat, aut exquirere audeat; sed quicquid exinde fiscus sperare poterat, totum in luminaria ejusdem Ecclesiae atque necessitates congregationis in eo Domino militantis sublevandas ac fulciendas perpetuò cedat atque proficiat: quatenus memoratam congregationem pro nobis, conjuge, ac prole nostra, & stabilitate totius imperii nostri Domini misericordiam attentiùs exorare delectet. Si quis autem judiciariae potestatis tam temerarius extiterit ut hanc nostram eorumque praeceptiones violare conetur, noverit se, sicut in praedecessorum nostrorum immunitatibus continetur, DC. sol. esse multandum; ex quibus duas partes rectores memorati monasterii, tertiam verò fiscus noster accipiat. Et ut haec nostra auctoritas inviolabilem & inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus & anuli nostri impressione adsignari jussimus.

Signum Hludovici piissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data VII. Idus Septembris anno Christo propitio XXV. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, Indictione prima.

Actum Carisiaco palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XLII.

Item Exemplar praecepti Domni Hludovici piissimi Imperatoris de villa Lugduno, quod fecit praedictus Imperator Cenomanicae matris Ecclesiae & Aldrico ejusdem Ecclesiae Episcopo.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si fidelium nostrorum justas & rationabiles petitiones ac postulationes, quas pro utilitate & exaltatione sanctae Dei Ecclesiae exposcunt, ad optatum effectum perducimus, non solùm regiam atque imperialem consuetudinem in hoc exercemus, sed etiam eos nobis promptiores, ut credimus, atque devotiores facimus. Idcirco omnibus sanctae Dei Ecclesiae fidelibus & nostris praesentibus scilicet & futuris notum esse volumus quia Banzlegbus Comes & Saxoniae patriae Marchio noster nobis innotuit quòd quandam villam sitam in pago Cenomanico nomine Lugdunum de jure canonicae matris Ecclesiae per nostrum beneficium possideret, de qua per singulos annos nonas & legitimos census atque decimas partibus praefatae matris Ecclesiae & ejusdem rectoribus persolveret. Qua de re memoratus Banzlegbus pertractans casum humanae fragilitatis, & pavescens ultimum vocationis diem, timensque ne praefata villa aliquo cupiditatis suae stimulo vel quolibet ingenio à jure praescriptae matris Ecclesiae alienata fieret, ideoque fervens amore divino, adiit clementiam nostram suppliciter deprecans ut memoratam villam nomine Lugdunum cum omnibus ad se pertinentibus partibus praedictae Cenomanicae sedis Ecclesiae & Aldrico ejusdem urbis venerabili Pontifici, praesentaliter nostra imperiali auctoritate redderemus, & hanc redditionem per nostrum praeceptum futuris temporibus firmiùs eidem Ecclesiae suisque rectoribus possidendam confirmassemus. Cujus petitionem ob amorem Dei & reverentiam ejusdem sancti loci servorumque Dei inibi Domino famulantium libenter audivimus, & deprecationem ac pium desiderium ejus ad optatum effectum adimplere dignum duximus. Quapropter per hoc nostrae auctoritatis scriptum statuentes decernimus atque jubemus ut quemadmodum saepedictus Banzlegbus fidelis noster memoratam villam cum omni integritate, sicut illa die sub jure nostrae potestatis erat quando à largitione nostra ipsum beneficium

cium accepisse constat pro emolumenta animae nostrae & stabilitate imperii nostri memorato venerabili Aldrico Episcopo ad partem suae Ecclesiae praesentialiter reddidimus, ut in perpetuo in utilitates & usus ejusdem Ecclesiae Deoque in ea deservientium permaneat. Idcirco suggerentibus atque humiliter postulantibus praedictis fidelibus nostris, memorato videlicet Aldrico venerabili Episcopo & Banzlegbo jam dicto fideli nostro hoc confirmationis nostrae atque redditionis praeceptum saepedicto Aldrico Episcopo vel ad partem jam dictae urbis fieri jussimus; per quod decernimus atque jubemus ut nullus sub ditione imperii nostri degens ullo unquam tempore de praedicta villa vel de omnibus ad eam pertinentibus in quibuscunque pagis vel locis saepedicto Aldrico Episcopo suisque successoribus ullo unquam tempore inquietudinem facere praesumat aut quamlibet calumniam ingerere, sed liceat ei & successoribus suis quieto ordine memoratam villam cum omnibus locis & territoriis sive mancipiis & cum omnibus ad se pertinentibus jure ecclesiastico tenere & possidere; & quicquid pro oportunitate & commoditate praefatae sedis Ecclesiae exinde facere decreverint, liberam in omnibus habeant futuris temporibus potestatem faciendi. Et ut haec nostrae redditionis auctoritas perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus & de anulo nostro sigillari jussimus.

Signum Hludovici serenissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data XI. Kalend. Aprilis anno Christo propitio XXV. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, Indictione prima.

Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

XLIII.

De Dedicatione senioris altaris Anisolae monasterii.

ANno incarnationis Domini nostri Iesu Christi DCCCXXXVIII. Indictione verò prima, anno siquidem XXV. imperii Domni Hludovici piissimi Imperatoris, anno sexto ordinationis Aldrici Cenomanicae urbis Episcopi, quinto quoque Iduum Maiarum die, solemniter senius dedicatum est altare senioris Ecclesiae monasterii Anisolae à praefixo Episcopo Aldrico in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae sanctique Martini confessoris praecipui. In praefixo ergo Iduum die cum psallentio susceptus est jam dictus Aldricus Episcopus, primò postquam ei redditum fuit memoratum Anisolae monasterium à Domno Hludovico Imperatore, à monachis & reliquis nobilibus hominibus in ipso monasterio; cui Dominus precibus praedictorum & omnium sanctorum aeternam tribuat vitam. Amen.

Praesul, ave, noster cuncti te, Aldrice, rogamus,
Nunc altus Dominus, nunc humilisque pater.
En tua fama sacri vulgans praeconia facti.
Gallorum celsas venit ad usque domos.
Qui es pia spes patriae; solamen & optima virtus,
Ast murus fortis, & clipeus validus.

XLIV.

De Hospitalium constitutione & receptione, & de sex sanctorum corporibus in sinu matris Ecclesiae delatis & collocatis, quorum nomina hic habentur inserta, & de XII. signis in clocariis matris Ecclesiae collocatis per singulas horas reboandis, & de consecratione Episcoporum & sacerdotum ac reliquorum graduum sive sanctimonialium, atque de commemoratione dedicationum Ecclesiarum.

MEmoratus igitur Aldricus Episcopus in praefata Cenomanica urbe duo hospitalia facere studuit. Vnum idque juxta praefatam Cenomanicam urbem super fluvium Sarthae a radice pontis sanctae Mariae propter abundantiam aquarum & pascuorum construere certavit, ad receptionem videlicet Episcoporum & Comitum atque Abbatum sive cunctorum adventantium, in quo & Ecclesiam construxit, quam & in honore sancti Stephani solemniter dedicavit, & alia aedificia ad praedictum opus faciendum rationabiliter & mirifice ordinabiliterque construxit & disposuit. Alterum ergo hospitale juxta matrem & senioris civitatis scilicet Ecclesiam infra urbem construxit, in quo pauperes & debiles, ceaci ac claudi, sive aliarum debilitatum subnixi & indigentes multi reciperentur, quibus alimenta & lectorum stramenta sufficienter & discrete ministrarentur. Praefixa quoque hospitia jam dictus Aldricus venerabilis Episcopus de rebus suae sedis Ecclesiae nobiliter dotavit, & villulas seu decimas, sicut in testamentis de iis factis continetur insertum, una cum consensu Episcoporum multorum & suorum consacerdotum ad memorata hospitalia & ad usus hospitum ac peregrinorum atque pauperum sive reliquorum adventantium canonice rationabiliterque contradidit, & per testamenta ab Episcopis & sacerdotibus sive reliquis nobilibus & liberis hominibus roborata confirmavit. Praescriptus quippe Aldricus jam dictae urbis Episcopus venerabilis invenit quaedam corpora sanctorum sex, quae in desertis Ecclesiis valde divinis officiis & luminaribus atque reliquis divinis cultibus negligebantur, quae una cum consilio consacerdotum suorum in gremio suae sedis Ecclesiae & in confessione senioris ejusdem Ecclesiae altaris decenter & rationabiliter collocavit, id est, corpus sancti Iuliani praefatae urbis Episcopi & praedicatoris primi, & sancti Thuribii praedicti Episcopi Iuliani successoris, sanctique Pavacii jam dictae urbis etiam Episcopi & praedicatoris optimi, seu sancti Romani sacerdotis praecipui &, ut fertur, nepotis sancti Iuliani & sanctae Romanae Ecclesiae ministri, quem etiam sanctae Iuliae fratrem nonnulli esse testantur, atque sanctae Tevestinae praecipuae virginis, quae & monasteriolum sanctae Mariae in rebus senioris Ecclesiae unà cum adjutorio sancti Innocentis praefixae urbis Episcopi construxit, sed & sanctae Adae, quae & Adrehildis alio nomine nominatur, quae ut legitur, deprecante praedicto sancto Innocente de monasterio sanctae Mariae quod situm est in urbe Suessionis ad Cenomanicam urbem venit, & ibi in suburbio Cenomanico in praefato monasterio sanctae Mariae regulam sancti Benedicti docuit, & eam inibi decenter ordinavit, & partem corporis sancti Liborii supradictae urbis Episcopi & confessoris optimi, & maximam partem corporis sancti Haduindi. Antedicta quoque corpora sanctorum in Ecclesia quam praefatus Aldricus praefixae urbis Episcopus in honore Domini Salvatoris & sanctae ejusdem Dei genitricis Mariae atque sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani simulque & in veneratione omnium sanctorum solemniter consecravit, & in memorata ejusdem Ecclesiae senioris altaris confessione praedicta corpora, ut praefixum est solemniter decenterque & ordinabiliter collocavit, ea videlicet ratione ut inibi officia & luminaria & cetera ad divinum cultum & ad honorem sanctorum per-

pertinentia pleniter haberentur, & postmodum ubicunque necessitas construendorum poposcerit monasteriorum, singillatim praefixa corpora in unoquoque monasterio collocaret; quatenus ex eorum memoriis & apertis intercessionibus magis cultus cresceret divinus, & laus Dei in melius & multis modis multiplicaretur, sicut in posteris actum esse Domino annuente probatur. Ipse ergo Aldricus in praefata seniore & matre Ecclesia civitatis duodecim signa ex metallo optimo fundere & firmare studuit, quae & in jam dictâ seniore Ecclesia decenter in clocariis collocavit, & ad singulos cursus mirabiliter & ordinabiliter reboare & sonare dispoſuit, quatenus & per ea populum ad Ecclesiam decenter & solemniter convocaret, & ex eis plura & multimoda laus Domini exornaretur & cresceret, ut & in cymbalis bene sonantibus cuncti assidue Dominum laudarent, & quandocunque dulcis eorum sonus in auribus populorum reboaret, de eorum sceleribus omnes recordarentur, & pro eis Domini misericordiam singulis horis invocarent, quatenus remissionem & absolutionem eorum percipere mererentur, & mundi atque puri ab omnibus sordibus peccatorum fierent, atque ad sempiternam pervenire gloriam mererentur. Praefatus igitur Aldricus Episcopus tantae fuit dignitatis & honoris amorisque ut usque ad Romanam sedem ejus rumor pervenerit, eique Domnus Gregorius Romanae sedis Ecclesiae venerabilis Apostolicus Roma in pago Cenomanico suum vestimentum sacerdotale miserit, illud scilicet vestimentum quo in Pascha indutus fuerat. Misit etiam ei baculum pastorale, quod ferula nuncupatur, una cum sua epistola, vocans eum ut, si possibile foret, usque ad eum perveniret, eique concessit ut qualemcunque petitionem & benedictionem à sede sancti Petri accipere vellet, aut per se ipsum aut per suum missum ei voluntarie & libenti animo mitteret atque concederet. Fuit enim memoratus Episcopus Consiliarius Imperatoris & unus ex prioribus, quem tam Domnus Imperator quam & sui optimates & regni proceres obtemperabant & oppido credebant atque in omnibus obedientes ei se esse & benevoli dicebant. Sed inde valde tristabatur quod saepissime eum in palatio retinebant, & propterea suum ministerium ei ut desiderabat & volebat perficere non licebat, quoniam erat persaepe prope unum annum quod de palatio non absolvebatur, sed ibi, licet invitus, morabatur; & ideo multa remanserunt tam in sua civitate quam & in suis monasteriis sive in sua parrochia imperfecta, sed & quaedam nec inchoata quae ad divinum cultum expiendum & ad laudem omnipotentis Dei magnificandam atque ad utilitatem sanctae Dei Ecclesiae perficiendam facere prudenter disponebat & perficere desiderabat. Praedictus quoque Aldricus Episcopus fecit ordinationes per diversa & canonica tempora sexaginta. Episcopos ergo sacravit septem, Sacerdotes vero DCCC. Levitas DCCCC. Subdiacones quoque & reliquos ordines prout necessitas poscebat; quorum nomina propter prolixitatem & taedium scriptoris atque lectoris hic non inseruimus, sed in alia scedula, in qua nomina eorum & testes & titulos & tempora & reliqua quae ad hoc pertinent plenius inseruimus; ut si quis haec plenius nosse voluerit, in ea reperire valeat, vel si aliqua altercatio de eorum ordinatione futuris temporibus orta fuerit, in ipsa scedula appareat pleniter declaratum qualiter aut qua ratione sive ad quos titulos ordinati esse noscuntur. Ipsam enim scedulam apud seniorem custodem matris & civitatis Ecclesiae reperire poterit si quis voluerit. Sacravit etiam praedictus Pontifex virgines inter monachas & Canonicas per diversa & canonica tempora CXX. In monasterio videlicet Intramnenti monachas virgines canonice sacravit LXV. Et in monasterio sanctae Mariae juxta urbem super fluvium Sarthae, quod ipse à novo fundavit & ornavit, monachas virgines consecravit XXXVIII. & reliquas canonicas virgines per diversa loca Domino militantes XVII.

Vid. infrà cap. 71.

XLV.

De Translatione corporis sancti Pavacii & dextri brachii sancti Liborii.

ANno incarnationis Domini nostri Iesu Christi DCCCXL. Indictione III. anno verò imperii Hludovici piissimi Augusti XXVII. & anno VIII. Aldrici hujus parrochiae Episcopi atque hujus coenobii fundatoris, VII. videlicet Iduum Iuliarum die, solemniter translatum est à praescripto Episcopo & ab aliis Episcopis & sacerdotibus & reliquis sacris ordinibus corpus sancti Pavacii & brachium dextrum sancti Liborii in hanc sancti Salvatoris Ecclesiam, hucque in nobilissima urna decenter à praefixis Episcopis & sacerdotibus subsequentibus signis humatum; quorum precibus ab omnibus petimus liberari malis & cunctis frui aeternaliter bonis, ipso auxiliante cui est honor & gloria in saecula saeculorum. Amen.

XLVI.

Constitutio Aldrici urbis Cenomanicae Episcopi de luminaribus & incensibus Ecclesiae senioris civitatis.

COnstitutum est ab Aldrico Cenomanicae civitatis Episcopo ut ardeant per quotidianas noctes in seniori Ecclesia de oleo à vespere per totam noctem usque mane tria, & de cera, quando tempus dictaverit, una, & ad nocturnas sive matutinas ardeant luminaria per quotidianas noctes de oleo decem & de cera quinque, tria ante senius altare, & quartum ante altare sanctae Trinitatis vel crucifixum, & quintum ante altare sancti Iohannis. Illa verò luminaria quae de oleo fiunt ardeant per altaria & loca destinata, unum inter senius altare & sedem episcopalem, & aliud ante gradus senioris altaris, & tertium in medio choro, & quartum in exitu chori, & quintum ante altare sancti Georgii & sancti Felicis atque sancti Symphoriani & aliorum sanctorum quorum nomina super eo adscripta adesse videntur, & sextum ante altare sanctae Agathae & sanctae Felicitatis & sanctae Sabinae & aliarum sanctarum virginum quarum nomina super illud scripta adesse videntur, septimum ante altare sanctae Trinitatis, & octavum ante aram sancti Iohannis Baptistae & nonum ante altare omnium sanctorum, & decimum ante aram sancti Christophori & sancti Hyppoliti atque sancti Saturnini & reliquorum sanctorum quorum nomina super illud scripta esse videntur, & undecimum ante altare sancti Victorii & sancti Brixii atque sancti Arvei & reliquorum sanctorum in quorum honore sacratum esse cognoscitur. In dominicis vero omnibus noctibus & in festivitatibus XX. sanctorum constitutum est ut amplius incendantur & ardeant luminaria XXX. de oleo & quinque de cera, & in festivitate sancti Iohannis Apostoli & Evangelistae, & in festivitate sanctorum Innocentium, & in octavis Domini, sive in octavis Epiphaniae, & in festivitate sanctae Agnetis, seu in festivitate sanctae Agathae, & in festivitate Apostolorum Philippi & Iacobi, & in inventione sanctae crucis, & in festivitate sancti Petri, similiter & in festivitate sancti Pauli, seu in festivitate sancti Laurentii, & in decollatione sancti Iohannis Baptistae, sive in festivitate sancti Michaelis Archangeli, atque in festivitate sancti Bartholomaei Apostoli, & in festivitate sancti Matthaei Apostoli & Evangelistae, sive in festivitate Apostolorum Simonis & Iudae, nec non & in festivitate omnium sanctorum Kalendis Novembris, atque in festivitate sancti Martini, & in festivitate sanctae Caeciliae virginis & martyris, atque in festivitate sancti Andreae Apostoli. In his quoque festivitatibus amplius agatur, id est, in Epiphania & in Purificatione sanctae Mariae & in Ascensione Domini, seu in Pentecosten, & in dedicatione occidentalis partis Ecclesiae senioris & altaris sancti Ioannis Baptistae, quae est XI. Kal. Iulii,

lii, & in nativitate sancti Iohannis Baptistae, & in Assumptione sancte Mariae, & in nativitate sancte Mariae, seu in natale Episcopi, quae agitur in die festivitatis sancti Thomae Apostoli, atque in dedicatione matris & senioris Ecclesiae suae senioris altaris. In his namque festivitatibus constitutum est ut ardeant luminaria triplicata, id est, de oleo xc. & cera x. hoc scilicet centum vel eo amplius, prout opportunitas & locus fuerit. Tamen nullo modo concessum est ut minus, sed amplius. In nativitate autem Domini tam festivè constitutum est fieri sicut illos dies decet; & in festivitate sanctorum Gervasii & Prothasii sive sancti Stephani prout melius potuerit fiat. Est etiam constitutum à praedicto Episcopo ut incensum boni odoris offeratur per singula altaria & deferatur fratribus in Ecclesiam convenientibus & populis ad Ecclesiam venientibus ad matutinas & ad Missam sive ad vesperas atque completorium. Haec autem per singulos quotidianos dies devotissimè, in dominicis verò diebus & in festivitatibus amplius & solemnius agatur.

XLVII. Placuit etiam in hac scedula, quae de quibusdam actibus Pontificum Cenomanica in urbe degentium usque ad Aldricum ejusdem urbis Episcopum conscripta esse dinoscitur, inferere relationem sive memoriale qualiter praedictus Aldricus antedictae urbis Episcopus monasterium Anisolae, in quo sanctus Carilephus confessor praecipuus corpore requiescit, ante Domnum Hludovicum Imperatorem legibus conquisivit; ut si deinceps aliqua altercatio de eo orta fuerit, praefati memorialis exemplar in hac scedula conscriptum bonis hominibus ad relegendum appareat. Quòd si aliquis ex hoc aliquam pulsationem praedictae matri & civitatis Ecclesiae deinceps suisque successoribus ullo unquam tempore facere tentaverit, in hac scedula reperiatur qualiter evindicatum fuerit, & quid repetierit evindicare non valeat, sed subter inserta evindicatio firma & stabilis omni tempore permaneat.

INCIPIT RELATIO VEL evindicatio sive memoriale qualiter monasterium Anisolae ad jus Cenomanicae matris Ecclesiae ante Domnum Hludovicum Imperatorem ab Aldrico Episcopo canonicè & legibus evindicatum fuit.

IN nomine Domini nostri Iesu Christi. Temporibus Hludovici piissimi Augusti subter inserta causatio vel evindicatio fuit de monasterio Anisolae inter Aldricum Episcopum & Sigismundum Abbatem, qui illud tunc tenebat. Nam praefatus Aldricus dicebat & scriptis & testibus approbabat quòd de jure suae sedis Ecclesiae praefatum monasterium cum omnibus ad se pertinentibus esse debebat, & sui antecessores illud ex rebus Cenomanicae matris Ecclesiae magna ex parte fundarant, & ad ipsam matrem Ecclesiam subjectum esse debebat, & hoc legibus affirmabat. E contrà Sigismundus dicebat quòd proprium Domni Imperatoris esse debebat, & non de praedicta Ecclesia: sed nullam veram auctoritatem exinde ostendebat nisi tantum unam epistolam quam Pipinus propter odium Gauziolení Episcopi cuidam suo monacho fecerat ut illi subjectum esset & non Gauzioleno; & hoc propter odium Gauzioleni factum esse perscrutatum est. Quia quando fuit Pipinus Cenomanica in patria, & de quadam persecutione inimicorum suorum reversus per Cenomanicam patriam transibat, tunc eum praefatus Gauziolenus & suus frater Harivius non receperunt, sed infra Cenomanicam urbem cum omnibus quos secum conducere potuerunt se reclusserunt, & Domnum Pipinum Regem illuc introire non permiserunt, sed damnum ei de suis hominibus facere nitebantur, & suum pincernam coram eo stantem, dum sua castra in vinea sancti Petri juxta urbem Cenomanicam posita erant, interfecerunt, & alios homines vulneraverunt. Videns autem Domnus Pipinus quod ibi proficere non potuit, vastans totam illam regionem, pergere coepit ad Franciam. Tunc in ipso itinere venit ad ipsum praedictum monasterium Anisolam, & praecepit illis monachis ut nullam obedientiam facerent jam dicto Gauzioleno, eo quod ei rebellis esset, sed sub suo mundeburdo vel sub sua tantummodo tuitione vel dominatione permanerent. Et tunc eis ac Siebaldo eorum Abbati talem epistolam dedit quod propter odium, ut dictum est, Gauzioleni, & non propter ullam aliam rem aut injustitiam factum esse liquet. Tunc enim ipse Siebaldus non fuit ausus ibi remanere, sed unà cum Pipino usque in Franciam perrexit. Postea vero cognoscens Pipinus, quod injustè fecisset & propter odium Gauzioleni hoc egisset, praecepit filio suo Karolo & jurejurando contestatus est ut praefatum monasterium redderet Cenomanicae matri Ecclesiae, cujus justè esse debebat, ne aliquod detrimentum sua anima ex hoc haberet. Et sic fecit postea Domnus Carolus, & Franconi Episcopo illud reddidit, atque per praeceptum suum praedictae matri Ecclesiae confirmavit. Multi autem hactenus vivunt qui Domno Karolo hoc dicere audierunt, qualiter suus pater Domnus Pipinus ei hoc contestando facere praecepit. Et quando jam dictum monasterium Branconi reddidit, multi vivebant qui hoc Domnum Pipinum Karolo praecipere & contestari audierunt. Istam vero rationem pleniter praedictus Aldricus Episcopus perscrutatam apud veridicos homines habebat, & hoc testibus veris & bonis coram omnibus affirmabat. Taliter enim Aldricus & Sigismundus altercantes, pervenit ipsa ratio usque ad Domnum Imperatorem; qui hoc firmiter inquirere praecepit, & veraciter sibi renuntiare jussit. Sed antequam ipsa causatio ante Domnum Imperatorem veniret, volebant eorum amici & boni homines eos inde pacare & concordare. Sed Aldricus Episcopus obtemperabat eorum justis petitionibus, & Sigismundus non faciebat; sed quicquid ei justè & rationabiliter sui amici agere suadebant, praedictus Sigismundus spernebat. Offerebat enim ei memoratus Aldricus Episcopus ut aliquem censum ei ex hoc solveret, sicut sui antecessores praedicti Episcopi antecessoribus faciebant, & per suum beneficium illud teneret, & nunquam ei diebus vitae suae de illo aliquod impedimentum facere volebat, sed quietè & pacificè unà cum suis monachis eum sibi esse permittebat. Offerebat etiam & aliam causam praedicto Sigismundo, suadentibus praedictis amicis & bonis hominibus, jam dictus Aldricus Episcopus, ut si hanc non vellet, saltem aliam faceret. Permittebat autem ei duas aut tres villas, quales sibi eligeret, per suum beneficium habere, & ex his nullum servitium aut aliqua dona requireret, sed quicquid ex his vellet faceret. His omnibus à Sigismundo spretis, coepit saepedictus Episcopus suam justitiam justè & rationabiliter quaerere, quia plenam & justam rationem sibi in hoc habere videbatur. Praecepit enim hanc justitiam inquirere Domnus Imperator Ebroino Pictaviensis urbis Episcopo & Erchenrado Parisiacae civitatis Episcopo & Rorgoni Comiti & Altmaro Senescalcho Domnae Iudith Imperatricis & Mitlo palatino unà cum aliis vassis dominicis. Sed dum haec res ad effectum tunc minimè pervenit propter alias necessitates, & hoc Domno imperatori renuntiatum esset, praecepit ut ante se in suo palatio ipsa altercatio finiretur. Tunc ergo jussit Domnus Imperator ut haberent ambo eorum auctoritates & testimonia Aquisgrani palatio ad suum placitum quod ibi tempore quadragesimali cum Episcopis & Abbatibus & Comitibus & ceteris fidelibus suis habebat, ut ibi pleniter praefixa altercatio finem perciperet. Sed Sigismundus jam vocatus ad ipsum placitum minime pervenit. Qua de re iterum Domnus Imperator per suam epistolam eum vocavit ut post Pascha veniret. Qui & hoc renuens, jam tertiò vocatus minimè venit, neque missum aliquem misit qui hoc dimitteret. Tunc cernens Domnus Imperator suam inobedientiam & contumaciam, expectavit tamen adhuc post tertium condictum placitum quindecim dies ut

ut veniret; sed cernens eum jam venire non velle, neque suam rationem justè diffinire, quia minimè hoc rationabiliter & veraciter se facere confidebat, & propterea venire ad placitum nolebat, tunc Domnus Imperator interrogavit suos Consiliarios & Episcopos sive Abbates & Comites & reliquos fideles suos quid ex hoc facere deberet, & quale consilium ex hoc ei darent, & quid de tam inobediente suo praecepto facturus esset. Tunc respondentes dixerunt utriusque ordinis omnes. Vidimus quòd iste Episcopus vester Aldricus habet suas auctoritates & praecepta regalia tam genitoris vestri quàm & aliorum vestrorum antecessorum, videlicet Regum Francorum, in quibus, ut coram nobis relectum est, continetur insertum & sanctorum sacerdotum ac Regum manibus propriis corroboratum, quòd monasterium Anisolae, unde agitur haec justitia, Cenomanicae matri Ecclesiae traditum fuit & ab Episcopis ejusdem matris Ecclesiae constructum & ornatum atque legibus possessum. Habet etiam praefixus Episcopus, quos videmus & audimus, suos testes veros & bonos, qui has auctoritates firmas & veras esse testantur, & jurejurando quae dicunt affirmant. Insuper testantur quòd infra legitimo tempore praedicta mater Cenomanicae civitatis Ecclesia vestituram legitimam habuisset de praedicto monasterio, & adhuc triginta anni non sunt transacti quod ex eo legitimam vestituram habuit, & propterea inde fuit modò alienatum quòd Franco Episcopus praedictae Ecclesiae suo propinquo Adalghyso illud impetraverit, ut pro illo regalia servitia & itinera faceret, quae ille pro sua infirmitate & senectute facere non valebat. Affirmant etiam eundem Franconem aliquas villulas & quosdam vassallos casatosque, ut nominant, ex praefixo monasterio ad suum opus, dum advixit, retinere; sed illis ambobus defunctis non fuit ad praesens Episcopus ejusdem sedis qui Domnum Imperatorem Hludovicum ex hoc interpellaret ad tempus; & sic datum est alio, & tali occasione sublatum est de praefixa sede. Sed & hoc quod isti monachi dicunt quòd vestrum proprium esset, praedicti testes Aldrici Episcopi per eorum auctoritates & per vestros vassallos & alios veridicos & bonos homines affirmant non esse. Dicunt etiam, si vestrum proprium esset, res ipsius monasterii secundùm legem Salicam aut Ribuariam tuerentur sicut alia loca & res quae de vestro sunt proprio faciunt, & mancipia non partirentur, sicut de aliis locis & rebus quae de vestro sunt proprio in illa regione est consuetudo facere; sed de istis causis in rebus sancti Carilephi sicut in propriis Domni Imperatoris observare apud eos est consuetudo, nihil unquam conservatum fuit; & pro illis causis affirmant & defendunt jam dicti testes saepedictum monasterium non vestrum proprium aut alicujus esse, sed de jure Cenomanicae matris Ecclesiae, de cujus rebus est fundatum, illud esse affirmant, quod & rationabiliter & legibus, ut nobis videtur, facere possunt. Testantur etiam suprà memorati testes quòd omnes Episcopi qui in praedicta civitate & in jam dicta sede à tempore sancti Innocentis Episcopi secundi, successoris videlicet sancti Victurij, & à tempore sancti Carilephi confessoris eximii fuerunt, praedictum monasterium subjectum habuissent, exceptis duobus, quod propter praedictum odium & pro aliqua negligentia veraciter factum esse inquisitum est. Testantur etiam quòd plus ad jus & subjectionem praedictae matris Ecclesiae praefatum monasterium pertineat quàm ad vestrum proprium aut ad aliam aliquam causam; & hoc, si aliqui testes contra se venerint, falsos eos, qualiter praeceperitis, facere posse testantur firmiterque affirmant. Supradicta verò ratione hanc justitiam diligentissimè ventilatam, rei veritatem cognoscentes, pleniter & rationabiliter legis divinae & mundanae nos utriusque ordinis vestri fideles auctoritate instructi, & plena ratione suffulti, judicamus vosque hortamur ut ei auferatur qui vobis inobediens extitit & ad vestrum placitum non solùm semel aut bis vel ter vocatus venire contempsit, quia de sua absentia culpabilis & convictus esse cognoscitur, & ei vestra auctoritate nostroque judicio reddatur praefatum monasterium qui vobis inobediens non fuit, nec ad placitum venire renuit, sed semper praesens cum suis auctoritatibus & nobilibus testibus affuit, & hoc pleniter & legaliter approbare est paratus quòd suae sedis Ecclesiae praefatum monasterium esse debet. Et propterea praefato Aldrico Episcopo firma auctoritate ad jus suae sedis Ecclesiae praefatum monasterium cum omni integritate ut reddatur judicamus. Quidam autem eorum dixerunt. De nobis ipsis aliter judicare non possumus, quòd si aliquis nostrum licèt nemine quaerente, aut aliqua causatione pulsante, vocatus ad vestrum placitum venire contempserit, ni infirmitas aut legitima somnis eum detinuerit, & si aliqua somnis, aut infirmitas eum detinuerit, ni ipse suum advocatum aut suam excusationem rationabilem ac vos miserit, justè & plena ratione perdere debet unusquisque nostrum quod de vestro habet. Et propterea sicut & de nobis, sic & de illo judicamus; quia neutrum fecit, nec ipse venit, nec mandare studuit cur illud dimisit. Sed sicut isti homines qui praesentes adstant, id est, Hagano & Benedictus & alii, dicunt & affirmare volunt qualitercunque vobis placuerit, sive si aliquis ex vobis aliter dixerit, singulare certamen cum eo praeliari sive in judicio, si vobis placuerit, seu cum sacramento verum facere nullam ob aliam causam praefatum Sigismundum remansisse, neque propter infirmitatem, neque propter aliam necessitatem, nisi quòd venire, ne convinceretur, noluit, quia nullam justitiam neque aliquam justam aut rationabilem causam praedicta quaestione se habere confidebat. Et haec praedicti homines quotidie ante vos & ante nos & reliquos fideles vestros clamant, & approbare, sicut praedictum est, vel qualiter vos placuerit & eis praeceptum fuerit volunt. Et hoc saepissime publiciter in hoc palatio est acclamatum & perquisitum nobis & ceteris fidelibus vestris audientibus: sed nemo est qui eis contradicere aut resistere velit, sed plus dicunt omnes eos veritatem dicere, quod & verisimile nobis esse videtur. Sic vos jam quindecim dies per aliud placitum vel tertium ei concessum expectantes, neque suum advocatum aut suas auctoritates misit, neque ullam excusationem de se vel de suo contemptu facere noluit. Idcirco de sua absentia vel contumacia jam convictum atque damnatum eum esse legibus judicamus, ita ut nec ejus vox ampliùs de hac causa audiatur. Et ut hoc quod dicimus & judicamus auctoritate canonum & legis pleniùs confirmemus, precamur ut nonnullae sententiae ad hoc pertinentes canonum & legum ante vos legere jubeatis. Et tunc publicè coram omnibus recitatae sunt hae sententiae canonum & legum.

EXCERPTUM EX DECRETIS Papae Bonifacii, capitulo III.

MAnifestum est confiteri eum de crimine qui indulto & delegato judicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim interest utrum in praesenti examine omnia quae dicta sunt de eo comprobentur, cùm ipsa absentia pro confessione constet.

Lib. 5. Capitul c 37. lib. 7. c. 43.

Item ex decretis ejusdem Bonifacii Papae.

NVlli dubium est quod reus judicium nocens subterfugit, quemadmodum ut absolvatur qui est innocens quaerit. Confitetur enim de omnibus quisquis se subterfugere judicium dilationibus putat.

Item ejusdem cujus suprà.

CAvendum est ut si quis adesse neglexerit, dilationem sententiae de absentia non lucretur; sed quae malè pullulasse noscuntur, radicitus evellantur & emendentur.

Ex

Ex decretis Caelestini Papae.

NOn caret enim suspicione qui ad judicium venire contempserit & purgari se distulerit, quia ipsa absentia sua est comprobatio. Insuper occurret veritas, si falsitas displicet. Meritò namque causa nos respicit si silentio faveamus errori. Ergo corripiantur qui hujusmodi sunt modis omnibus, ut veritas eorum versutiis non sopiatur, sed astuta eorum cavillatio aptissimè & prudenter omnibus manifestetur & emendetur, atque restituatur quod hactenus occultum & neglectum fuit.

Decreta Innoc. l. c. 35.

Item excerptum ex decretis Papae Innocentii.

VEritas saepius exagitata magis splendescit ad lucem, & pernicies revocata in judicium graviùs condemnatur. Nam fructus divinus est justitiam saepius recenseri, & errata corrigere, ablata restaurare. Nec otiosa ergo Dominus judex noster in nobis esse patitur quae exercenda, non negligenda donavit.

Decret. Caelestini l. c. 12.

Sequentia verò capitula ad eandem rationem pertinentia à sapientibus Comitibus & Scabinis dominicis sunt prolata; & per judicium coram omnibus sunt recitata.

HÆC CAPITVLA QVÆ SVBSEQVVNTVR De lege Romana sunt assumpta.

Novell. unica de Episc. judicio in interpret.

I*Mperator Valentinianus inter cetera Firmino Praefecto praetorio & Patricio data.* Si quis pulsatus in judicio adesse noluerit, post secundam aut tertiam conventionem sciat se contumacis sententiam subiturum, id est, ut quicquid, si fuisset in judicio, addicendus erat petenti litigatori quasi victus exolvat. Data VII. Kal. Maii Romae Herculano V. c. Cons.

Paul. lib. 5. sent tit 5. in interpr.

Quinque capitula de effectu sententiarum & finibus litium Pauli sententiarum lib. V. Quicunque tribus auctoritatibus judicis conventus, aut trinis litteris vel tribus edictis ad judicium fuerit provocatus, aut uno pro omnibus peremptorio, id est, quod causam extinguit, fuerit evocatus, & praesentiam suam apud eum judicem à quo ei denuntiatum est exhibere non voluerit, adversùs eum quasi in contumacem judicari potest. Quinimmo nec retractari per appellationem negotia possunt, quoties in contumacem fuerit judicatum.

Item Theodosius libro quarto de sententiis ex periculo recitatum.

I*Mperatores Gratianus, Valentinianus & Theodosius A A A. Clearcho Praefecto.* Quicquid praesentibus partibus in causis fuerit ordinatum, habebit plenissimam firmitatem, nec poterit immutari. Data Kal. April. Honorio VIII. & Boëtio Conss.

SEQVITVR SENTENTIA DE EADEM Lege Romana, de libro Pauli assumpta.

SI enim judicibus talia conceduntur, quanto magis Regibus & Imperatoribus fraena & lora ampliora & latiora relaxantur, quoniam de crimine majestatis graviùs judicantur rei & incriminati quàm alterius alicujus generis secularis: quia honor capitis decus est aliorum membrorum, & dedecus capitis ignominia est aliorum membrorum. Porrò quia omnia membra sequuntur caput, scilicet ut in comparatione praedecessorum nostrorum, more videlicet antiquorum, loquamur, sicut ab illis non semel aut bis vel ter sed persaepe firmatum & definitum esse legimus, dehonoratio & despectio seniorum & magistrorum & contumacia eorum contumelia est subditorum & juniorum, & honor & exaltatio atque benevolentia & obedientia seniorum & magistrorum honor & exaltatio est subditorum & juniorum, quia & illi ab istis & isti ab illis mutuò foventur & exaltantur, & honor regni & populorum ampliatur, & vis atque justitia eorum crescit, & populus salvatur & exaltatur. Si quis autem contra haec inire aut aliqua machinatione aliquid agere praesumpserit, damnatus in omnibus & ab omnibus interiùs exteriusque sententia ultionis feriatur, ne in posterum quisquam talia agere praesumat, & si quis facere tentaverit, similiter damnetur, & ultionis sententiam non effugiat.

Item unde suprà, si quis ad placitum venire distulerit.

SI quis subterfugiendo placitum huc illucque vadit, & ad placitum venire distulerit, & maximè si vocatus à judicibus fuerit, omnimodis providendum est ne quaerens suam justitiam pro tali occasione perdat, sed quasi convictus ille qui ad placitum venire distulerit, item culpabilis & convictus de sua absentia judicetur, & deinceps hoc recuperare non valeat, sed magis metallis & aliis pœnis deputetur, ne ampliùs quisquam talia agere praesumat, & ille de sua versutia & absentia vicisse non lucretur, neque subterfugisse gaudeat, neque suam justitiam perdat. Data IX. Kal. Maii.

His & aliis auctoritatibus sanctorum patrum & canonum atque legum rationabiliter instructi judicavimus & iterum judicamus ut Aldrico saepedicto Episcopo jam dictae res, qui semper pleniter instructus praesens adfuit, & nunquam ad suam justitiam comprobandam defuit, vestra auctoritate vestroque judicio reddantur. Et si talis firmitas ex hoc facta sit quae in posterum appareat, nunquam deinceps de hoc praedicta Ecclesia sibi commissa aliquod damnum aut scandalum aut ullam causationem patiatur. Et si aliquis, quod non credimus, ex hoc deinceps aliquam pulsationem aut causationem ei facere voluerit aut suis successoribus, evindicare non valeat, nec ejus vox penitùs audiatur qui hoc facere tentaverit, sed hoc judicium quod modò agitur, ratum futuris maneat temporibus, & vestra redditio firma & stabilis permaneat. His taliter peractis, hoc divisimus. Tunc Domnus Imperator coram illis reddidit Aldrico praefixo Episcopo per eorum judicium plena auctoritate monasterium Anisolae, in quo Domnus Carilephus corpore requiescit, ad jus Cenomanicae matris Ecclesiae, cui praefatus Episcopus praeerat, futuris temporibus possidendum, & Missos ei dedit qui ei inde plenam vestituram facerent, Fulconem scilicet Comitem palatii & Arduinum & Gaufridum Comites & Folcradum vassum dominicum, qui postea, sicut Domnus Imperator eis jussit, plenam & legalem vestituram per clocцas & ostia senioris ipsius monasterii Ecclesiae, in qua etiam sanctus Carilephus corporaliter requiescit, & per portas ipsius monasterii jam dicto Aldrico Episcopo multis coram testibus in ipso monasterio solemniter fecerunt. Hoc autem factum est anno incarnationis dominicae DCCCXXXVIII. Indictione II. & anno imperii praefati Domni Hludovici piissimi Imperatoris XXV. anno verò ordinationis saepedicti Aldrici Episcopi sexto. Pridie quoque Kalendarum Maiarum Aquisgrani palatio praedictum judicium est actum & in ipsa die ipsa ratio à praefixo Imperatore legibus est adimpleta & plena ratione peracta. Propterea ergo hoc memoriale conscribere libuit ut si aliqua altercatio deinceps exorta fuerit qualiter haec res acta sit, per hoc memoriale declaratum appareat: ut si aliquis ex hoc aliquam querelam facere tentaverit, evindicare minimè valeat. Actum atque conscriptum est hoc memoriale Aquisgrani palatio Kal. Maii in sacrario sanctae Mariae, regnante Domino nostro Iesu Christo in perpetuum. Hac verò chartae & haec praecepta publicè relecta & recitata sunt ante Domnum Imperatorem & Drogonem ejus fratrem & Archicapellanum, sive etiam ante suos Missos quos Domnus Im-

Imperator ad hanc caufam audiendam & difcernendam conftituit, feu ante confcriptos Epifcopos & Comites & miniftros ac judices, quando hoc judicium in praefcripto palatio judicatum eft, & quando praefatum monafterium ad jus praefixae Cenomanicae matris Ecclefiae eft legibus redditum & fupradicto praetextu evindicatum, id eft,

I. Traditio fancti Carilephi quam fecit fancto Innocenti Epifcopo per licentiam & confenfum Childeberti Regis.

II. Charta commendationis qualiter fe Domnus Carilephus per licentiam fui Abbatis, exhortante Domno Avito, unà cum fuis monachulis fubdidit Ecclefiae civitatis, & in manus fancti Innocentis Epifcopi duabus vicibus fe tradidit.

III. Precaria quam fanctus Carilephus accepit à fancto Innocente de eadem re.

IV. Praeceptum Childeberti Regis quod juffit facere fuper traditionem fancti Carilephi & fuper precariam quam ipfe fanctus Carilephus accepit à fancto Innocente.

V. Charta donationis de rebus & villulis, & auro & argento & veftimentis tam ecclefiafticis quam & aliis, five libris & crucibus & capfis vel reliquiis fanctorum multorum quae Domnus Innocens in adjutorium ad monafterium Anifolae conftruendum & ornandum Domno Carilepho & fuis monachulis per fcripturam tradidit.

VI. Charta de conventionibus fancti Innocentis & fancti Carilephi mirae magnitudinis confcripta, & à quindecim Epifcopis firmata, ut eorum conventiones nullo modo irritae fierent, fed per omnia ftabiles permanerent.

VII. Precaria quam fanctus Domnolus Epifcopus Abbati fuo Gallo fecit de monafterio fancti Carilephi.

VIII. Praeceptum quod Chilpericus Rex fancto Domnolo Epifcopo fecit & fuo Abbati Gallo de monafterio Anifolae.

IX. Praeceptum emunitatis quod fecit Chilpericus Rex fancto Domnolo Epifcopo de monafterio Anifolae & de omnibus villulis & rebus ad eum pertinentibus.

X. Precaria quam Hadoindus Epifcopus de monafterio fancti Carilephi Sigranno Abbati fecit.

XI. Praeceptum quod Rex Chlotarius Haduindo Epifcopo & Sigranno Abbati de monafterio Anifola fecit.

XII. Praeceptum emunitatis quod fecit Chlotarius Rex Haduindo Epifcopo de monafterio Anifola & de omnibus villulis & rebus ad illud pertinentibus.

XIII. Precaria quam Domnus Berarius Epifcopus de monafterio fancti Carilephi Ibboleno Abbati fecit.

XIV. Praeceptum Dagoberti Regis fuper precariam Ibboleni Abbatis quam à Domno Berario Epifcopo de monafterio Anifola accepit.

XV. Praeceptum emunitatis quod fecit Dagobertus Rex Domno Berario Epifcopo de monafterio Anifola & de omnibus villulis & rebus ad illud pertinentibus.

XVI. Precaria quam Gauziolenus Epifcopus de monafterio fancti Carilephi Didoni Abbati fecit.

XVII. Praeceptum Chilperici Regis quod fecit Gauzioleno Epifcopo & Sicbaldo Abbati fuper precariam eorum de monafterio Anifola.

XVIII. Praeceptum Chilperici Regis fub emunitatis tuitione Cenomanicae fedis Ecclefiae factum Gauzioleno Epifcopo. Simul & confirmatio in hoc ipfo praecepto continetur quam fecit fuper precariam praedictus Rex Gauzioleno memorato Epifcopo & Didoni Abbati fuo.

XIX. Praeceptum emunitatis quod fecit Theodoricus Rex Berario Epifcopo de cellulis & villulis fui epifcopii & nominatim de monafterio Anifola.

XX. Praeceptum emunitatis quod fecit Dagobertus Rex Epifcopo Herlemundo de cellulis & villulis de fuo epifcopatu; ubi & monafteriolum Anifola commemorat, & fuae fedis Ecclefiae effe affirmat.

XXI. Monumentum de vita fancti Innocentis Epifcopi.

XXII. Exemplar de vita & actibus fancti Turibi Epifcopi.

XXIII. Praeceptum quod fecit Domnus Karolus Franconi Epifcopo quando ei monafterium Anifola per judicium & plenam auctoritatem reddidit & fuae fedis Ecclefiae confirmavit, ficut in eo continetur infertum.

XXIV. Praeceptum quod fecit Domnus Hludovicus Imperator Franconi Epifcopo de mancipiis fanctae Mariae & fancti Carilephi, in quo continetur monafterium Anifolae fubjectum effe debere Cenomanicae matri Ecclefiae.

XXV. Praeceptum quod fecit Domnus Karolus Franconi Epifcopo quando ei conceffit ut hoftes & itinera nulla faceret, fed Adalghifus fuus propinquus omnia regalia fervitia pro eo faceret, & per licentiam Franconis aliquam partem abbatiae fancti Carilephi teneret, & poft obitum Adalghifi ad jus & regimen Cenomanicae matris Ecclefiae abfque ulla contradictione reverteretur, ficut in eo continetur infertum.

Huic judicio & redditioni interfuere fubter inferti viri. Iudith Imperatrix, Karolus gloriofiffimus Rex, Drogo Archiepifcopus atque Archicapellanus, Autcarius Archiepifcopus, Hadalboldus Archiepifcopus, Amaluuinus Archiepifcopus, Aiulphus Archiepifcopus, Rataldus Epifcopus, Ecardus Epifcopus, Erardus Epifcopus, Ebruinus Epifcopus, Vvilitricus Epifcopus, Albericus Epifcopus, Ghefridus Epifcopus, item Albericus Epifcopus, Simeon Epifcopus, Ercanradus Epifcopus, Ionas Epifcopus, Vuiladus Epifcopus, Anfigaudus Epifcopus, Adalardus Comes, Radulfus Comes, Bonefacius Comes, Adalbertus Comes, Vuarinus Comes, Herbertus Comes, Audulfus Comes, Stephanus Comes, Ramaldus Comes, Cislebertus Comes, Landricus Comes, Gerardus Comes, Abbo Comes, Teoto Comes, Poppo Comes, Erminus Comes, Anfredus Comes, Adalgarius Comes, Gebuinus Comes, Tetghildus Comes, Troandus Comes, Ardoinus Comes, Rumaldus Comes, Herloinus Comes, Hungarius Comes, Theodoricus Comes, Richoto Abbas, Hludovicus Abbas, Stolido Abbas, Hilduinus Abbas, Burchardus Abbas, Lantramnus Abbas, Godolricus, Abbas, Daniel Abbas, Georgius Abbas, Elmeradus Abbas, Vuaringarius Abbas, Aldricus Abbas, Eribertus Abbas, Tethaldus Abbas, Marcoardus Abbas, Humbertus Abbas, Eginardus Abbas, Fulco Vaffus dominicus & Comes palatii, Ragenarius Vaffus dominicus & Comes palatii, Teutfridus Vaffus dominicus, Adalelmus Vaffus dominicus, Henricus Vaffus dominicus, Engifcardus Vaffus dominicus, Difo Vaffus dominicus, Franco Vaffus dominicus, Teoto Vaffus dominicus, Folcradus Vaffus dominicus, Bernuinus Vaffus dominicus, Evrardus Vaffus dominicus, Salaman Vaffus dominicus, Egibertus Vaffus dominicus, Vuinitmarus Vaffus dominicus, Vuitbaldus Vaffus dominicus, Radulphus Vaffus dominicus, Gunzo Vaffus dominicus, Odorricus Vaffus dominicus, Cadilo Vaffus dominicus, Letricus Vaffus dominicus, Nantarius Vaffus dominicus, Robertus Vaffus dominicus, Ifaac Vaffus dominicus, Hugo Vaffus dominicus, Dagobertus Vaffus dominicus, Ebruinus Vaffus dominicus, & reliqui innumerabiles quorum nomina propter prolixitatem hic non inferuimus.

XLVIII.

XLVIII.

Exemplar Epistolae quam Domnus Imperator Hludovicus Ionae urbis Aurelianensis Episcopo & Henrico Abbati fecit de causa Aldrici Cenomanicae urbis Episcopi suorumque monachorum de monasterio sancti Carilephi, quando illud ei Domnus Imperator plena ratione Ecclesiaeque sibi commissae reddit, & propterea quidam monachi inconsultè contra omnem auctoritatem canonicam & regularem ex eo sunt egressi, & res ecclesiasticas non paucas sive sacrata vasa aurea & argentea furtim inde exportaverunt.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Ionae venerabili Episcopo salutem. Notum tibi esse volumus quia perventum est ad nos quòd monachi ex monasterio sancti Carilephi in egressu praesumptivo idem monasterium expoliassent ornamentis ecclesiasticis tam in thesauro quàmque in vasis seu vestimentis, necnon & libris. Quapropter tibi praecipimus & Henrico Abbati ut vos omni diligentia illud inquiratis, & cum omni integritate res ecclesiasticas eidem Ecclesiae restituere faciatis. Vale, ex hoc habeto studium sicut de te bene confidimus, & sicut in hoc nostram cognoscis voluntatem.

XLIX.

Item Exemplar alterius epistolae Domni Hludovici Imperatoris de praedicta re, ad quos suprà.

IN Nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia imperator Augustus. Ionae venerabili Episcopo salutem. Notum tibi esse volumus quia perventum est ad nos quòd monachi ex monasterio sancti Carilephi egressi sunt de proprio monasterio, aliena loca quaerentes, immemores propriae promissionis eorum, in qua promiserunt obedientiam & stabilitatem propriae promissionis loci, atque renuntiaverunt propriis voluntatibus secundùm regulam sancti Benedicti, obliti etiam sententiam evangelicam, in qua dominicum exemplar audivimus: *Non veni*, inquit, *facere voluntatem meam, sed eius qui misit me*. oblitique apostolicae sententiae ita dicentis: *Subjecti estote omni creaturae, sive Regi quasi praecellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis*. Et hoc non ob aliud fecerunt nisi quòd Abbas eorum nobis inobediens apparuit, & nos eidem Abbati idem monasterium tulimus, & illud Aldrico Episcopo Ecclesiaeque sibi commissae legaliter, sicut à suis praedecessoribus possessum & constructum fuit, reddidimus, sicut lator ejus epistolae tibi dicere poterit, quia prolixum est nobis in hac epistola omnia inserere qualiter actum & definitum rationabiliter fuit, & quia in nullo sentimus contrarium esse auctoritati canonum monachos subjectos Episcopis fieri debere. Quapropter volumus ut Missus noster sis unà cum Henrico Abbate, & eosdem monachos plena auctoritate canonum & regulari atque nostra ad proprium monasterium redire compellatis. Si verò quispiam eorum vos non obaudierit, volumus ut compellatis eum venire ad nostram praesentiam in proximo placito quod habituri sumus Domino annuente apud Carisiacum. Bene vale, & ora pro nobis Dominum.

L.

Notitia de Monasterio sancti Carilephi in generali synodo in Carisiaco palatio regio facta ab Aldrico Episcopo per iudicium Episcoporum accepta, sicut in ea continetur insertum.

CVm in nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi Domnus Hludovicus Imperator anno incarnationis dominicae DCCCXXXVIII. ad universorum causas audiendas vel recta judicia terminanda in Carisiaco palatio publicè resedisset, & conventum generalem totius populi unà cum Pipino & Karolo filiis suis, gloriosis videlicet Regibus, & synodum Episcoporum & reliquorum sacerdotum ibidem generaliter ad ecclesiastica sive mundana negotia tractanda necnon & ad utilitatem sanctae Dei Ecclesiae fulciendam coadunatum haberet, ibique venientes monachi de monasterio Anisolae, in quo sanctus Carilephus corpore requiescit, ante praedictum Domnum Hludovicum Imperatorem ampliùs quam viginti unà cum Sigemundo, qui dudum eorum Abbas fuerat, qui se injustè reclamaverunt de eorum monasterio ejectos esse, quorum causam Domnus Imperator in generali conventu ibidem habito diligenter discutere & enucleatim inquirere praecepit. Cùm autem in conspectu Episcoporum & Abbatum & reliquorum sacerdotum se pro praedicta causa advenientes reclamarent, interrogatum est Aldrico eorum & Cenomanicae parrochiae Episcopo & ejusdem monasterii Abbati si eos ejecisset ex eorum monasterio, aut à quo ejecti taliter vagantes discurrerent relicto loco in quo seculo renuntiaverunt, in quo etiam ecclesiasticis vel secularibus negotiis diebus vitae eorum permanere deberent. Qui respondens ait: Nec ego ejeci eos, nec scivi eos ejectos esse. Tunc adlata est coram Rege & optimatibus ejus traditio sancti Carilephi, quam fecit sancto Innocenti Episcopo per licentiam & consensum Childeberti Regis, & aliae multae auctoritates quas enumerare longum est, de quibus saepedictus Pontifex coram omnibus in eodem Concilio consistentibus habuit suos testes tam sacerdotes quàm & veridicos laicos nobiles & bonos & legitimos sufficienter, qui eadem instrumenta chartarum approbaverunt: & ea infra legitimos annos canonicè & legibus vestita viderunt, & pleniter atque legibus testificabantur plus per justitiam & legem canonicam & mundanam praedictum Anisolae monasterium cum omnibus ad se pertinentibus ad jus Cenomanicae matris Ecclesiae pertinere quàm aliubi, aut fiscus dominicus aut proprium Domini Imperatoris aut alicujus hominis esse debere. Sed nullus inventus est qui contra haec aliquid dicere aut probare voluisset. Tunc praefatus Domnus Drogo Archiepiscopus & senior Capellanus & ceteri qui praeterito tempore Aquisgrani palatio fuerunt quando haec ratio ventilata est & ad liquidum perscrutata canonicèque & legibus definita, respondentes dixerunt: Non est necesse haec modò iterum per omnia removere neque singula retractare, quia scimus te canonicè & legibus memoratum monasterium habere conquisitum & evindicatum: sed de istis monachis, qui modò se reclamant ejectos esse de eorum monasterio, quod Domnus Imperator nobis inquirere praecepit, modò agendum est. Sed postquam perscrutatum est praescriptos monachos nullius ejectione, nec aliqua indigentia, nec culpa aut facto praedicti Aldrici Episcopi exisse ab eorum monasterio, sed eorum libitu & contumacia hoc eos perpetrasse, & ut jam dictum monasterium praedicto Episcopo auferrent & à jure suae sedis Ecclesiae quoquo modo potuissent subtraherent vel alienarent sibique evindicarent, tunc eis praeceptum est ut reverterentur ad eorum monasterium quo renuntiaverunt, ibique jejuniis & orationibus insisterent & Domino regulariter militarent. Illi verò contrà stomachando responderunt, atque illuc reverti nolle di-

xe-

xerunt. Tunc videntes eos omnes Episcopi & reliqui sacerdotes tantae stultitiae esse & taliter Domno Imperatori & omni sanctae synodo, atque eorum proprio Episcopo inobedientes existere eorumque jussionibus & piis ac justis consiliis resistere, praeceperunt afferre regulam sancti Benedicti & in conspectu omnium sententias ejus legere, quibus in omnibus repugnabant, & ad ultimum de humilitatis gradibus sententiam legere jusserunt, de quibus eis nullum tenere visum est, sed magis propriis voluntatibus inservire & eorum libido inservire & insistere. Quam regulam tunc considerantes dixerunt, quoniam ea quae levi & blando medicamine sanari non possunt, ferro abscindi necesse est. Et praeceperunt afferre canones, è quibus in praesentia omnium in plenaria synodo relecta est sententia Concilii Chalcedonensis de Clericis qui praesunt ptochiis vel monasteriis, capitulum VIII. continens haec: *Clerici qui praeficiuntur ptochiis, vel qui ordinantur in monasteriis & basilicis martyrum, sub Episcoporum qui in una quaque civitate sunt secundùm sanctorum patrum traditiones potestate permaneant, neque per contumaciam ab Episcopo suo dissiliant. Qui verò audent evertere hujusmodi formam quocunque modo, nec proprio subiciuntur Episcopo, si quidem Clerici sunt, canonum correptionibus subjacebunt; si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur.* Perlecta autem hac sententia, iterum interrogati sunt si adhuc essent ita inobedientes ut prius. Illi verò in eadem pertinacia permanentes, tunc judicio omnium Episcoporum & universalis sancti Concilii secundùm hanc sententiam ab omnibus Episcopis & reliquis sacerdotibus exclusi sunt ab omni sacerdotali catalogo & communione, & extorres, si irrevocabiles persisterent, à catholica Ecclesia facti sunt. Tunc ergo ab omnibus Episcopis & reliquis Dei servis sive à generali conventu judicatum est ut reciperet praefatus Aldricus Episcopus suos monachos, & faceret ex eis quicquid ei libitum fuerit, & aliqui ei per manus à sancto Concilio redditi sunt. Et judicatum est ei ab universa sancta synodo quod legibus evindicatam habebat suam causam & praefatum monasterium cum omnibus ad se pertinentibus canonicè & legibus conquisitum, & Ecclesiae sibi commissae futuris temporibus suisque successoribus lucratum, & quicquid inde ecclesiastico ordine facere & disponere Domino annuente decreverit, liberam in omnibus habeat potestatem faciendi. Idcirco necesse fuit ut praefatus Episcopus & ministri suae sedis Ecclesiae hoc evindicatum vel hanc notitiam consilio & judicio omnium ad praedictam synodum convenientium Episcoporum & reliquorum sacerdotum acciperent; ut si post hunc diem, quod fieri minimè credimus, de hac causa aliqua caussatio vel repetitio vel quaedam calumnia instigantibus malevolis hominibus orta fuerit, coram omnibus haec notitia vel evindicatio declarata appareat, ut quod repetit evindicare non valeat, sed praesens conscriptio omni tempore vel notitia firma & stabilis permaneat. His praesentibus actum fuit. Drogo Archiepiscopus & senior Capellanus subscripsit. Autcarius Archiepiscopus subscripsit. Agobardus Archiepiscopus subscripsit. Bernardus Archiepiscopus subscripsit. * Bernegarius Narbonensis Archiepiscopus subscripsit. Agiulfus Bituricae urbis Archiepiscopus subscripsit. Notho Arelatensis Archiepiscopus subscripsit. Abtadus Genevensis Episcopus subscripsit. Harimbertus Bajocensis Episcopus subscripsit. Freculfus Lexoviensis Episcopus subscripsit. Theodoricus Cameracensis Episcopus subscripsit. Erardus Tungrensis Episcopus subscripsit. Ragenarius Ambianensis Episcopus subscripsit. Eccardus Noviomacensis Episcopus subscripsit. Ebroinus Pictaviensis Episcopus subscripsit. Gundacher Limoticinensis Episcopus subscripsit. Ionas Aurelianensis urbis Episcopus subscripsit. Moduinus Ostudunensis Episcopus subscripsit. Heribaldus Altisiodorensis Episcopus subscripsit. Adalbertus Tricacensis Episcopus subscripsit. Dodo Andegavensis Episcopus subscripsit. Herchenradus Parisiacae urbis Episcopus subscripsit. Humbertus humilis Episcopus subscripsit. Fulcarius humilis Episcopus subscripsit. Godofredus Senlitensis Episcopus subscripsit. Favvo Cavilonensis Episcopus subscripsit. Hildi Virdunensis Episcopus subscripsit. Lupus Cadolonensis Episcopus subscripsit. Stephanus humilis Episcopus subscripsit. Wvalafridus Diaconus rogatus recognovi & subscripsi. Data VIII. Idus Septembris anno Christo propitio imperii Domni Hludovici piissimi Augusti XXV. Indictione I. Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Concil. Chalcedon

* Bartholomaeus.

LI.

De responsione Hludovici Imperatoris & judicio optimatum suorum contra praecepta quae monachi de monasterio Anisolae attulerunt coram eo, quando contra Aldricum Episcopum de praedicto monasterio in rationes venerunt.

QVando Aquisgrani palatio anno imperii Domni Hludovici piissimi Augusti XXV. coram eo & principibus suis tam ecclesiasticis quam & secularibus in generali conventu querela de monasterio Anisolae & rebus suis inter Aldricum Cenomanicae urbis Episcopum & Sigemundum ejusdem monasterii Abbatem agebatur & diligentiùs scrutabatur, atque jam dictus Pontifex inter reliqua instrumenta chartarum & praecepta regalia unum praeceptum quod Domnus Karolus facere jussit, sua videlicet propria manu roboratum & anulo suo subter sigillatum, per quod ipse jam dictum monasterium Franconi Episcopi Ecclesiae ne sibi commitiae reddidit, & monachi praedicti Sigemundi quoddam praeceptum de electione eorum, ut de semetipsis haberent licentiam eligendi Abbatem, quod dicebant jussu Domni Hludovici piissimi Imperatoris esse conscriptum. Ad quod respondit Domnus Imperator: Si ego hoc praeceptum fieri jussi, nesciebam quòd praedictum monasterium de episcopio Cenomanico esset, & ignorabam quòd pater meus illud ibi per suum praeceptum redderet. Sed quia vos & pares vestri hoc mihi celastis, & per fraudem & malum ingenium facere suasistis, idcirco ipsum praeceptum, quod mihi praecipere fieri dicitis, vestro mendacio infirmatur, quia causa ubi fraus intercedit non valet, sed magis reproba efficitur. Et ideo vestrum praeceptum stare non poterit, quia vestro mendacio & vestra fraude funditus destruitur. Si enim nos unam vobis tantùm electionem concessimus, ipsam citò finitam esse cognoscimus, quia Sigemundus, quem vobis Abbatem elegistis, memoratum monasterium sua culpa perdidit, quia nobis inobediens & infidelis extitit. Haec taliter praedictus Domnus Imperator agens interrogavit cunctos circumstantes quid super hac re eis rectiùs videbatur. Qui respondentes dixerunt tam Episcopi quàm Abbates, sive Comites, & reliqui omnes. Haec posteriora praecepta, quae illi monachi afferunt, non possunt destruere anteriora quae Aldricus Episcopus & Ecclesia sibi commissa habet; sed anterioribus cedendum est, & posteriora, quae fraude & malo ingenio impetrata fuerunt, infirmantur & stare non possunt, quia actio qua in quibuscumque negotiis fraus intercesserit non valebit. Et ut ratione & lege firmentur ea quae testamur, aliqua ex authenticis nostris vobis testimonia indicantes proferimus. Constitutum est à sanctis patribus & bonis Imperatoribus & lege decretum ut quicquid falsa petitio à principe obtinuerit, quia fraus intervenit, non valebit. Item alibi: *Quaecunque contra jus conscripta fuerint non valebunt, quocunque modo fuerint impetrata.* Item alibi: *Qui falsa Principum praecepta detulerint, puniantur.* Item alibi: *Dolus malus est cùm aliter agitur, aliud simulatur.* Item alibi: *Qui dolum vel metum adhibuit ut res ad alium transiret, de doli actione tenebitur.* Item alibi: *Dolus malus est si per falsitatem voluerit quis priùs definita convellere.* Item alibi: *Redinte-*

Paul. lib. 1. sent. tit 9

L. un Cod. Theodos. de dolo malo in interpr.

tegrandum est à praesentibus judicibus & in ejus unde abcessit potestate revocandum quod quacunque conditione temporis aut dolo, aut captivitate, aut virtute majorum timore faciente deperierit. Item alibi: *Quicquid vera seu falsa petitio à Principe obtinuerit, quia fraus intercessit, non valebit.* Magna fraus fuit, quoniam monachi praedicti memoratum monasterium de jure Cenomanicae sedis Ecclesiae esse sciebant, quia non sunt adhuc XXX. anni quòd à Pontificibus memoratae sedis possessum est; & haec celantes, vobisque mentientes, praecepta sibi sine consensu praedictae sedis Pontificis, cui justè debetur, facere suadebant. Et hoc justum esset, ut si aliquis laicorum hoc fecisset, ut magnum detrimentum sustineret; sed & pro certo judicaretur illi ut capitali sententia puniretur. Sed quia non laici sed jam dicti monachi hoc fecerunt, dignum est ut ita coërceantur ne alii monachi deinceps talia agere praesumant. Propterea nonnulli praefati monasterii monachi cum Sigemundo praedicto eorum Abbate exilio damnati sunt. Et sic confirmatum est saepedictum monasterium Aldrico Episcopo & ejus episcopio, sicut in ejus notum est praeceptis & aliis monumentis chartarum continetur insertum.

LII.

Memoriale qualiter Anisolae monasterium à jure Cenomanicae matris Ecclesiae post obitum Hludovici piissimi Imperatoris alienatum est.

SI quis nosse desiderat qualiter monasterium Anisolae unà cum rebus suis de jure Cenomanicae matris Ecclesiae post obitum Hludovici secundi Francorum Imperatoris elapsum est, in hoc memoriale breviter comprehensum aliquid invenire poterit. Defuncto praescripto domno Hludovico piissimo Augusto anno incarnations dominicae DCCCXL. magna seditio orta est in imperio suo. Inter cetera autem mala surrexit quaedam tyrannica potestas in pago Cenomanico qua resistere nitebatur Karolo filio ejus, cui praedictus Imperator inter ceteras regiones Neustriam dederat, & suos fideles valde infestabat. Praefatae ergo tirannicae potestati se conjunxit Sigemundus, qui dudum de praefatae Anisolae monasterio Abbas fuerat, & Aldricus Ecclesiae Cenomanicae Episcopus, qui illud monasterium unà cum rebus suis tunc tenuerat, fideliter Karolo seniori suo adhaerebat, & licèt memorata tyrannica potestas eum ad se saepissime vocaret, & firmitatem ei facere vellent qui eam exercebant qualiter ipse quaereret ut diebus vitae illorum suos honores non perderet nec imminutos haberet, sed majores & qualescunque in illa regione peteret adipisceretur, si se illis conjungeret. Sed ille propter haec omnia proposita à praedicto seniore suo se non subtraxit; sed inconvulsè fidelis & pro viribus adjutor illi extitit, & propter illum omnia sua dimisit, & eum secutus est per omnia. Cessante verò jam dicta seditione, cepit Karolus Rex praedictus consilium ut memoratos tyrannos aut à jam dictis finibus ejiceret, aut eos sibi fideles faceret. ad quos misit optimates suos, vocans eos ad se. Quibus responderunt: Nec ad illum veniemus, nec illi fideles erimus, nisi nobis convictis concedat omnibus vitam & membra & tales honores quales modò tenemus, quocunque modo eos habeamus, inter quos praefatum Sigemundum & monasterium Anisolae cum rebus suis comprehenderit. Videns Domnus Karolus praefatus Rex, propter alias seditiones quae undique grassabantur, sine magno discrimine aliter tunc non posse fieri, consentit petitionibus eorum, & inter reliquos Sigemundo concessit memoratum monasterium habere, & praedicto Aldrico & suae sedis Ecclesiae firmiter promisit illud citò redditurum: & tali occasione memoratum monasterium alienatum est tunc à jure Cenomanicae matris Ecclesiae, non legibus evindicatum, sed tyrannicè alienatum.

LIII. Vertente autem tempore, & praedicto Sigemundo ad memoratum Regem, Domnum videlicet Karolum filium Hludovici Imperatoris, minimè veniente, & facto maximo praelio in pago Altisidiorense inter Karolum & Hlotharium, in quo à Domino Deo & salvatore nostro data est jam dicto Karolo victoria, & eo per partes Cenomanicas remeante, nec tunc memorato Sigemundo ad eum veniente, redditur Kal. Augusti in villa cujus vocabulum est Bona super fluvium Liz in pago Cenomanico à praescripto Domno Karolo legibus praefato Aldrico Episcopo per judicium multorum nobilium & sapientium virorum praedictum Anisolae monasterium cum omnibus ad se pertinentibus; eique ibi Missi boni & strenui dati sunt qui eum & Cenomanicam matrem sibi commissam Ecclesiam legibus revestirent, & plenam ei atque legalem vestituram ex eo futuris temporibus legaliter tenendam facerent. Quod & supradicto praetextu III. Nonas jamdicti mensis factum esse liquet. Et sic falsitas subditur veritati, atque injustè alienata justè restituuntur; quae & hactenus à praefato Episcopo & à suae sedis Ecclesiae ministris legibus possidentur, & canonicè atque regulariter gubernantur.

LIV.

Exemplar Epistolae formatae quam Drogo Archicapellanus & urbis Mediomatricae Archiepiscopus Landramno Turonicae urbis Archiepiscopo canonicè misit ut Alaricum praedictae urbis Mediomatricae Cardinalem Presbyterum atque ejusdem urbis Primicerium suo permissu & jussu Domni Hludovici piissimi Imperatoris Episcopum Cenomanicae matris Ecclesiae ordinaret, sicut in ea habetur insertum. Talis enim est prologus praedictae epistolae venerabili Landramno Archiepiscopo.

VEnerabili in Christo fratri & coëpiscopo Landramno Archiepiscopo Drogo in Domino salutem. Auditu comperi quòd Domnus Imperator concessisset Aldrico Presbytero consecrationis nostrae, qui etiam & noster tonsus doctus & Clericus fuit, episcopium Cenomanicae urbis. Sed ille postea ad nos mittens petiit, sicut debuit, ut ei & ordinatoribus suis tibi atque suffraganeis tuis ad episcopatus culmen ordinandi assensum praebuissem & licentiam tribuissem. Cujus petitioni ita consensi, ut si ipsum per Dei voluntatem & Domni Imperatoris dignum & utilem sanctae Dei Ecclesiae ad hoc officium inveneris, & ita decreveris, quia ipse apud nos probos mores ostendit, licentiam à nobis concessantibus id perficiendi atque ipsum consecrandi habere cognoscas. Oro te valere & omnes fratres, atque memor sis mei in sacris orationibus caritatis tuae.

LV.

Exemplar formatae epistolae quam Drogo Archicapellanus & Mediomatricae urbis Archiepiscopus Aldrico praedictae Mediomatricae urbis Cardinali Presbytero atque ejusdem urbis Primicerio canonicè misit, ut suo consensu & Domni Hludovici piissimi Imperatoris jussu Cenomanicae matris Ecclesiae à suo Archiepiscopo & reliquis comprovincialibus Episcopus ordinaretur, ideo quia populus eum sibi ordinari Episcopum petierat, & ad eum epistolam pro hoc direxerat, ut suo adminiculo & permissu antedictus Aldricus eorum atque jam dictae Ecclesiae Episcopus ordinaretur, canonicè eis direxit epistolam hunc modum continentem.

DIlecto filio Aldrico * vocato Episcopo Drogo indignus Archiepiscopus in Christo sempiternam salutem. Cognoscat dilectio tua mihi placere ea quae tibi divina largitio honoris conferre per imperialem administrationem dignata est. Sed dilectio, tua, ut debuit, ad me misit ut tibi epistolam misissem ad Metropolitanum tuum conscriptam ut ei licentiam tri-

* Vide Notas ad Capitularia pag. 1262.

tribuissem te ordinandi. Nunc verò, quamquam decentius atque honestius fuisset mihi & tibi ut scripto à te directo iterum scriptis respondissem, tamen ne fortè occasio per me differentem donum tibi divinitus, ut credo, concessum aliquod tibi inferret impedimentum, caritate fretus feci ut petisti. Vnde duas tibi misi epistolas; quarum una ad Metropolitanum tuum est conscripta juxta petitionem tuam, ei retribuendo licentiam; altera verò ad te, ut & tu cognoscas licentiam à nobis tibi attributam & nos potiùs in augmento honoris tui gaudere quàm ullo modo injuriam tibi aliquam inferre voluisse. Vale semper in Domino, & confortare, memor semper nostri, & fidem quam semper erga nos jure servasti inconvulsam deinceps per caritatem tuam esse rogamus. Iterumque vale.

LVI.

Summa de polecticis vel plenaris fratrum Cenomanica in urbe Deo servientium, de rebus quas Franco senior & Aldricus eorum Episcopi eis dederunt & testamentis atque praeceptis regalibus confirmaverunt.

DEbent homines fratrum in summa de Vmericia vini modios CCCCII. de pastione vini modios CCLXXI. de hostilense argenti solidos CXLIX. Et debentur VII. multones de pascuario cum lana LXVI. fogales XLII. Et debentur II. & de laudatico solidi V. Et debentur X. de carnatico arietes LV. fine lana de lignario solidi XXVI. & debentur IX. de fensu sol. CI. de inferenda & de postiurno five de fensatico sol. CLXXX. & debentur inde de pastione inter frumentum & sigale modii XXXIIII. & sextaria IX. sufuso, de avena modii CCCCXLIIII. axilios ad alvimannum IIII. L & omni anno scudulas I. CCCC. L.

LVII.

De ejectione Aldrici Cenomanicae urbis Episcopi, & de invasione atque vastatione Cenomanicae matris Ecclesiae unà cum rerum.

DEcedente domno Hludovico Francorum Imperatore secundo, filio videlicet Karoli magni Imperatoris, anno incarnationis dominicae DCCCXL. Indictione III. anno siquidem imperii sui XXVII. surrexit quaedam tyrannica pravitas, inter cetera mala, inter Ligerim & Sequanam, & maximè in pago Cenomanico, in quo Aldricus tunc octavum annum in episcopatus dignitate fulgebat. Et licèt praedictus Imperator inter tres filios suos regna sua divideret, id est, inter Hlotharium & Hludovicum atque Karolum, Hlotharium in media Francia, Hludovicum verò in * Hostria, & Karolum in Neustria & Aquitania collocaret, cetera verò regna & ducatus inter eos, sicut in annalibus eorum continetur, divisa consensu principum suorum partivit. Praefatum autem Pontificem memorato Karolo filio suo minori per manus commendavit. Cui jam dictus Pontifex Aldricus fidem servans debitam, ab infidelibus sanctae Dei Ecclesiae & suis à praefata tyrannica potestate in supradicto anno à praescripto episcopio & à sua sede ejectus est; & propterea multa quae in ecclesiasticis & aliis rebus pro amore Dei facere coeperat, imperfecta remanserunt. Nam penè praedictum episcopium tunc vastatum est & quasi ad nihilum redactum. Habebat enim coeptum claustrum Canonicorum & matrem Ecclesiam in media civitate à fundamento unà cum suis porticibus & paradisum inchoatum; & maximam partem ex ea factam, similiter & aedificia monasteriorum quinque, unà cum claustris & ceteris eorum. Habebat quoque ad utilitatem ejusdem Ecclesiae fulciendam & ad pauperes recreandos congregatos greges jumentorum unà cum amissariis amplius quàm octoginta, vaccarum & ovium atque caprarum sive porcorum ampliùs quam ducenta, annonam & foenum ac vinum tam ad opus congregationum hospitumque ac pauperum quàm & ad sibi Ecclesiaeque sibi commissae servientium opus sufficienter. Sed quid ampliùs dicam? Ita habebat fundatum tam in ecclesiasticis quàm & in aliis rebus praedictum episcopium & res sibi commissas qualiter non fuerunt à diebus antiquis, vel à tempore quo alicujus . . . . . hominis memoria retinetur. Sed haec & reliqua bona innumerabilia à praedictis tyrannis, sive hospitalia septem quae ad pauperes & hospites recipiendos & recreandos fecerat, funditus vastata & diruta sunt. Propter has verò insidias & alias multas haec & alia bona innumerabilia quae facere voluit & coepit in suo episcopio non apparent, quae à Domino illis requirantur à quibus haec subversa & vastata atque prohibita sunt, & non ab illo, qui haec agere & adimplere voluit & prohibitus atque dejectus dimisit. Praescripti ergo tyranni de genere Herivei & Vvidonis superiorum tyrannorum remanserunt.

* Austria.

LVIII.

Synodus habita ab Aldrico in urbe Cenomanica.

IN nomine patris & filii & spiritus sancti. Aldricus indignus Cenomanicae matris Ecclesiae Episcopus omnibus nostrae curae commissis sacris ordinibus & cunctis fidelibus salutem & gloriam sempiternam. Cum in Dei nomine anno incarnationis dominicae DCCCXL. Indictione III. & anno imperii Domni Hludovici piissimi Imperatoris XXVII. anno verò octavo ordinationis praedicti Aldrici Episcopi, quarto videlicet Iduum Majarum die, synodum omnium sacerdotum ac Levitarum seu reliquorum servorum Dei Cenomanica in urbe praedictus Pontifex coadunaret, post allocutionem & admonitionem sive inquisitionem eorum, coepit jam dictus Aldricus Episcopus unà cum eis, illisque deprecantibus, tractare quid officii unusquisque pro suis confratribus tam pro vivis quàm & pro solutis debitae mortis diligenter ageret, & quid pro praefixo Pontifice & grege utriusque ordinis sibi commisso fideliter adimpleret. Qua de re hoc instinctu divino pariter considerantes tractavimus, simulque inter nos bono animo & pura voluntate decrevimus, ut dum (advixerit,) unusquisque nostri ordinis sacerdos pro praescripto Domno Aldrico Episcopo & pro populo sibi commisso in quarta feria una cum letania & oblationibus Missam decantet, similiter & sexta feria faciat; & qui hoc facere non poterit, quinquaginta psalmos decantet, orantes & supplicantes Dominum caeli ut Deus omnipotens praefixo nostro Pontifici secundum suam voluntatem hanc tribuat degere vitam, & quando ei placuerit, finisque hujus vitae advenerit, caelestis janua ei pateat, & locus sanctorum consortii nobis deprecantibus detur. Amen. Similiter & praefatus Pontifex pro nobis omnibus aut per se aut per aliquem à se commissum est pollicitus agere. Insuper haec tractantes in praescripto Iduum Majarum die & in jam dicta synodo inter nos decrevimus ut unusquisque nostrum, dum advixerit, pro suis confratribus in anno duodecim cantet Missas cum oblationibus & reliquis orationibus, & quandocumque nostrum unusquisque (decesserit,) Decanus nomina de suis junioribus conscripta in nostra, per singula tempora, synodo deferat, & unusquisque nostrum pro illis Missas compleat duodecim cum oblationibus & reliquis orationibus & vigiliam cum novem psalmis & totidem lectionibus & responsoriis, unà cum matutinalem synaxim fideliter pro defunctis fratribus peragat, & sic hoc faciat sicut vult pro se fieri quando hoc idem ei advenerit, & sicut ante tribunal districti judicis rationem ex hoc reddere voluerit quod hic coram Deo, & coram nostro Pontifice & coram nobis omnibus se facere sponte promisit. Tribuat Dominus omnipo-

po-

potens ut sic inde faciamus ut non damnationem sed plenam retributionem ex his à Domino Deo nostro percipere valeamus, & vitam habere sempiternam valeamus, auxiliante Domino nostro Iesu Christo, qui cum patre & spiritu sancto vivit & gloriatur Deus per omnia secula seculorum. Amen.

LIX. Hæc est missa quæ pro Domno Episcopo & pro omnibus sibi commissis in unaquaque hebdomada, id est, quarta & sexta feria, unà cum letania adimpleri debetur; & post illam subsequitur illa quam pro nobis in invicem cantere debemus; & post illam subsequitur illa quam pro fratribus nostris defunctis cantare debemus.

MISSA QVOTIDIANA. V. *Intret oratio mea*.

SAnctae Dei genitricis Mariae ac beatorum Apostolorum sive martyrum tuorum Gervasii & Protasii atque sancti Stephani simulque reliquorum martyrum & confessorum virginumque atque omnium sanctorum tuorum assiduis intercessionibus quaesumus, salvator mundi, Pontificem nostrum Aldricum misericorditer protege, pariterque ei familiaritate atque consanguinitate conjunctos, & omnes sibi commissos utriusque ordinis viros & feminas ab omni pravitate defende, & secundùm tuam voluntatem eis vivere tribue, omnemque populum Christianum misericorditer custodi, & animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum & commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium requiem tribue benignus sempiternam, & sanctorum tuorum coetibus consociare digneris propitius. Per Christum &c. *Epistola ad COLOSSENSES*. Fratres, non cessamus pro vobis orantes & postulantes. ℟. Domine exaudi ℣. Ne avertas. *Evangelium secundùm Iohannem*. In illo tempore, sublevatis Iesus oculis in caelum dixit: Pater, quos dedisti mihi volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante mundi constitutionem. Pater juste, mundus te non cognovit, Ego autem novi te, & hi cognoverunt quia tu me misisti & notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me in ipsis sit, & ego in ipsis. *Offert*. Exaudi Deus. *Secreta*. Oblationis hujus, Domine, placare muneribus, & intercedentibus omnibus sanctis tuis protege pontificem nostrum Aldricum & omnes sibi commissos commissasque, atque omnem populum Christianum à cunctis defende periculis, & animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum commissarumque atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium per haec sancta sacrificia remissionem omnium tribue peccatorum, & vitam habere concede sempiternam. *Praefatio*. Verè dignum &c. & tuam clementiam profusis precibus implorare, intercedente beata & gloriosa semper virgine Dei genitrice Maria, sanctisque martyribus tuis Gervasio & Prothasio, sive sancto Stephano, & omnibus sanctis tuis, cunctorum peccatorum veniam Pontifex noster Aldricus consequi mereatur, & eos easque quos & quas ei cura regiminis consociasti, ac familiaritate & consanguinitate junxisti, & omnem populum Christianum angelorum omnium sanctorum tuorum praesidiis tuere, & animas famulorum famularumque tuarum omnium tibi commissorum & commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium ut in pacis ac lucis regione constituas deprecamur. Per Christum Dominum nostrum. *Infra actionem*, Hanc igitur oblationem quam tibi pro Pontifice nostro Aldrico atque grege sibi commisso & propinquitate ac familiaritate junctis ei atque pro salute cuncti populi Christiani suppliciter immolamus quaesumus, Domine, ut benignus accipias, & tua pietate concedas, ut & illis proficiat ad salutem hujus pietatis affectus, & animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum & commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium impetret beatitudinem sempiternam, diesque nostros. *Ad communionem*. Amen dico vobis. *Ad complendum*. Purificet, quaesumus, salvator mundi, Pontificem nostrum Aldricum divini sacramenti libatio, & gloriosa sanctae Dei genitricis Mariae atque omnium sanctorum oratio, & gregi sibi commisso ac familiaritate & consanguinitate junctis ei & omni populo Christiano misericordiam tuam ubique praetende, & animabus famulorum famularumque tuarum omnium sibi commissorum & commissarum atque cunctorum cunctarumque in Christo quiescentium remissionem omnium tribue peccatorum & vitam habere concede sempiternam, per &c. *Alia*.

Omnipotens sempiterne Deus, sanctae Dei genitricis Mariae & omnium sanctorum tuorum pia & assidua intercessione Pontificem nostrum Aldricum ubique misericorditer protege & ab omnibus adversitatibus corporis & animae tua potentia defende, commissumque sibi gregem cunctum ad regendum custodi, & omnem populum Christianum conserva, atque illi & omnibus in Christo quiescentibus requiem tribue sempiternam, per &c.

ITEM ALIA MISSA

Quam mutuò praedicti sacerdotes inter se cantare debent.

DEus, qui caritatis dona per gratiam sancti Spiritus tuorum cordibus fidelium infudisti, da famulis & famulabus tuis diversorum cœnobiorum & titulorum atque locorum tam sacerdotum & Levitarum quàm & reliquorum fidelium tuorum quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque his in titulis scripta continentur vocabula, fratribus ac sororibus & familiaribus nostris salutem mentis & corporis, ut te tota virtute diligant, & quae tibi placita sunt tota dilectione perficiant, per Dominum. *Lectio Hieremiae Prophetae*. Si iniquitates nostrae contenderint contra nos, Domine, libera nos, quaesumus, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt adversiones nostrae. Tibi peccavimus, expectatio Israël es salvator noster, in tempore tribulationis. Tu autem in nobis es, Domine, & nomen sanctum tum super nos invocatum est. Ne derelinquas nos, Domine Deus noster. *Secundùm Matthaeum*. In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis, Petite & dabitur vobis, quaerite & invenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit &c. *Secreta*. Munera, quaesumus Domine, quae pro nostra & omnium, quorum quarumque memoriam recolimus, & quorum quarumque his in dipticiis nomina continentur inserta, redemptione oculis tuis tuae offerimus majestati placatus suscipe, & ad perpetuam nobis omnibus tribue pervenire salutem, per.

Omnipotens aeterne Deus, imploramus tuae majestatem misericordiae ut nobis & omnibus quorum quarumque recolimus memoriam, & quorum quarumque nomina his in dipticiis continentur inserta veniam largiri digneris peccatorum, ut ab omnibus inimici vinculis liberati, tuis toto corde inhaereamus mandatis, & te solum semper tota virtute diligamus, & ad tuae quandoque beatitudinis visionem pervenire mereamur, per Christum.

Hanc igitur oblationem, Domine, quam tibi pro peccatis atque offensionibus nostris, & omnium quorum quarumque agimus memoriam, & quorum quarumque hic continentur inserta vocabula, offerimus, ut cunctorum delictorum remissionem consequi mereamur, quaesumus.

Divina libantes mysteria, quaesumus, Domine, ut haec salutaria sacramenta illis proficiant ad prosperitatem & pacem pro quorum quarumque dilectione haec tuae obtulimus majestati, per Christum.

ALIA.

Da famulis & famulabus tuis quaesumus, Domine, omnibus quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque nomina his in dipticiis continentur conscripta, seu etiam ceteris fidelibus utriusque sexus, in tua fide & sinceritate constantiam, ut in caritate divina firmati, nullis tentationibus ab ejus integritate vellantur, per Christum.

Item Missa pro defunctis fratribus & sororibus nostris.

DEus, cujus misericordiae non est numerus, suscipe pro animabus famulorum famularunque tuarum, quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque nomina his in dipticiis conscripta esse noscuntur, preces nostras, & lucis eis laetitiaeque regionem in sanctorum tuorum societate concede, per.

Alia.

Deus, cui proprium, est misereri & preces exaudire supplicantium, propitiare animabus famulorum famularumque tuarum diversorum cœnobiorum & titulorum quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque hic assignata continentur vocabula, ut te miserante à vinculis peccatorum absoluti, ad aeternae beatitudinis requiem pervenire mereantur, per.

Ad Thessalonicenses.

Fratres, nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini sicut & ceteri qui &c.

Secundùm Iohannem.

In illo tempore, dixit Iesus turbis Iudaeorum: Amen amen dico vobis quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint vivent &c.

Secreta.

His quaesimus, Domine placatus muneribus intende, & quod ad laudem tui nominis supplicantes offerimus, ad indulgentiam omnium quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque nomina hic continentur inserta, sive cunctorum fidelium proficiat defunctorum, per.

Deus, qui nobis in Christo unigenito filio tuo Domino nostro spem beatae resurrectionis concedis, praesta quaesumus ut animae pro quibus hoc sacrificium redemptionis nostrae tuae offerimus majestati ad beatae resurrectionis requiem te miserante cum sanctis tuis pervenire mereamur, per Christum.

Hanc igitur oblationem quam tibi offerimus pro animabus omnium quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque nomina his in dipticiis conscripta esse noscuntur, seu cunctorum cunctarumque fidelium defunctorum defunctarumque, quaesumus Domine propitiatus accipias, & miserationum largitate tuarum concedas ut quicquid terrena conversatione contraxerunt, his sacrificiis emundetur, ac vinculis mortis absolutae, transitum mereantur ad vitam; diesque nostros &c.

Propitiare, Domine quaesumus omnibus in Christo quiescentibus, & animae famulorum famularumque tuarum, quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque nomina his in dipticiis conscripta esse noscuntur, his purgatae sacrificiis indulgentiam pariter & requiem capiant sempiternam, per.

Alia.

Deus cui possibile est omnes homines sine difficultate salvare, tantò benignus animabus famulorum famularumque tuarum diversorum cœnobiorum & titulorum quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque hic assignata continentur vocabula, misericordiam concede perpetuam quantò eos ad filii tui Domini nostri pertinere gratiam tribuisti, per.

Alia.

Deus vita viventium, spes morientium, salus omnium in te sperantium, praesta propitius ut animae famulorum famularumque tuarum quorum quarumque memoriam agimus, & quorum quarumque nomina his in dipticiis continentur inserta, à nostrae mortalitatis tenebris absolutae in perpetua cum sanctis tuis luce laetentur per Christum.

LX.

Exemplar Precariae de villa Tridente, quam Aldricus Episcopus Bavoni Vasso dominico fecit tempore Hludovici piissimi Augusti.

DOmino sancto ac venerabili basilicae sanctorum Gervasii & Prothasii martyrum quae est constructa infra urbis Cenomanicae civitatem, quam Aldricus Episcopus in dominatione & regimine habere videtur, ejusque congregationi ex ipsa consistenti basilica. Ego enim in Dei nomine Bavo, dum & mea fuit petitio & vestra decrevit voluntas, & per permissionem Domni nostri Hludovici gloriosi Imperatoris villas vestras de ratione ipsius basilicae, cujus vocabula sunt Tridentus & Vinticeva, cum omni integritate eorum nobis ad usandum tenere permisistis, in ea verò ratione ut dum ego advivo, tenere & dominare facere debeam, & post meum quoque Deo jubente discessum partibus sancti Gervasii revertere faciatis. Et convenit nobis annis singulis ad festivitatem sancti Martini hibernaticam argenti solidos XXV. transsolvere debeam, aut decimam & nonam pleniter persolvam de omni redittu; & si negligens aut tardus exinde apparuero, fidem exinde facere debeam, & ipsas villas perdere non debeam, & ut hae precariae uno tenore conscriptae omnique tempore firmae & stabiles permaneant. Actum Cenomanis civitate publicè anno XVIII. regnante Domno Hludovico gloriosissimo Imperatore IX. Kal. Maias S. Bavonis Vassi dominici, qui hanc precariam fieri rogavit. S. Vviddonis. S. Vul. S. Hervei. S. Serilonis. S. Berilonis. S. Ebrulfi Vicarii. Hercheus. S. Adalberti Gislarnis. S. Adalgyti. S. Godofridi. S. Iacobi. Deusdet subscripsit. Bobilo Subdiaconus scripsit & subscripsit.

LXI.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici piissimi Imperatoris de villa Tridente, quod fecit praedictus Imperator Cenomanicae matri Ecclesiae & Aldrico ejusdem urbis Episcopo.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si fidelium nostrorum justas & rationabiles petitiones ac postulationes, quas pro utilitate & exactione sanctae Dei Ecclesiae exposcunt, ad optatum affectum perducimus, non solùm regiam atque imperialem consuetudinem in hoc exercemus, sed etiam eos nobis promptiores, ut credimus, atque devotiores facimus. Idcirco omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae & nostris praesentibus scilicet & futuris notum esse volumus quia Bavo Vassallus noster nobis innotuit quòd quandam villam

lam sitam in pago Cenomanico nomine Tridentem de jure Cenomanicae matris Ecclesiae per nostrum beneficium possideret, de qua per singulos annos nonas & decimas & legitimos census partibus praefatae matris Ecclesiae & ejusdem rectoribus persolveret. Qua de re memoratus Bavo pertractans casum fragilitatis humanae, & pavescens ultimum vocationis diem, timensque ne praefata villa aliquo cupiditatis suae stimulo vel quolibet ingenio à jure praefatae matris Ecclesiae alienata fieret, ideoque divino fervens amore, adiit clementiam nostram suppliciter deprecans ut memoratam villam nomine Tridentem cum omnibus ad se pertinentibus partibus praedictae Cenomanicae matris Ecclesiae & Aldrico ejusdem urbis venerabili Pontifici praesentaliter nostra imperiali auctoritate redderemus, & hanc redditionem per nostrum praeceptum futuris temporibus firmius eidem Ecclesiae suisque rectoribus possidendam confirmassemus. Cujus petitionem ob amorem Dei & reverentiam ejusdem sancti loci servorumque Dei inibi famulantium libenter audivimus, & deprecationem ac pium desiderium ejus ad optatum effectum adimplere dignum duximus. Quapropter per hoc nostrae auctoritatis scriptum statuentes decernimus atque jubemus ut quemadmodum saepedictus Bavo fidelis noster memoratam villam cum omni integritate, sicut illa sub nostrae jure potestatis, quando à largitione nostra ipsum beneficium accepisse constat, pro emolumento animae nostrae & stabilitate imperii nostri memorato venerabili Aldrico Episcopo ad patrem praescriptae Ecclesiae suae praesentaliter reddidimus, ut in perpetuum in utilitates & ejusdem Ecclesiae Episcopi Deoque in ea deservientium permaneat. Idcirco suggerentibus atque humiliter postulantibus praedictis fidelibus nostris, memorato videlicet Aldrico Episcopo & Bavone vassallo nostro, hoc nostrae confirmationis atque redditionis praeceptum saepedicto Aldrico Episcopo vel ad partem jam dictae urbis fieri jussimus, per quod decernimus atque jubemus ut nullus sub ditione imperii nostri degens ullo unquam tempore de praedicta villa vel de omnibus ad eam pertinentibus in quibuscunque pagis vel locis saepedicto Aldrico Episcopo suisque successoribus ullo unquam tempore inquietudinem facere aut quamlibet calumniam ingerere praesumat; sed liceat ei & successoribus ejus quieto ordine memoratam villam cum omnibus locis & territoriis sive mancipiis & cum omnibus ad se pertinentibus jure ecclesiastico tenere & possidere, & quicquid pro oportunitate & commoditate praefatae sedis Ecclesiae exinde facere decreverint, liberam in omnibus habeant futuris temporibus potestatem faciendi. Et ut haec nostrae redditionis auctoritas perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, & de anulo nostro sigillari jussimus.

Signum Hludovici serenissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data IX. Kalend. Maias anno Christo propitio XXV. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, Indictione prima.

Actum Aquisgrani palatio regio in Dei nomine feliciter. Amen.

LXII.

Exemplar Precariae de Fraxinedo & sancto Georgio in condita Sagonense vel de aliis villis sancti Gervasii quarum vocabula in ea habentur inserta, quas Vulfingus tenet, quam ei Gauziolenus Episcopus fecit primo anno regni Pipini Regis.

DOmino sancto ac venerabili basilicae sancti Gervasii & Prothasii infra urbis Cenomanicae civitatem constructae, ubi Gauziolenus Episcopus praeesse videtur, ejusque congregationi ex ipsa consistentia. Ego enim in Dei nomine Vulfingus, dum & cognitum est qualiter Domnus noster Pipinus gloriosus Rex villas de sancto Georgio, sancto Gervasio, Fraxinedo, Flexobracciale, Aciago vel sancto Georgio cum appendiciis suis, Aloniaco Longa filgaria, Camiaico, Mundarias, ad ipsam Ecclesiam reddere jussit, & postea per verbum Domno nostro Pipino mea fuit petitio, & vestra decrevit voluntas, ut ipsa locella per vestra beneficia ad usus fructuario ordine mihi tenere permisistis, id est, cum mansis, casis, domibus aedificiis, mancipiis, accolabus, libertis, terris, vineis, silvis, pratis, & pascuis, vel quantum ad ipsa loca aspectum esse videtur, dum ego advivo pro vestro beneficio mihi licet tenere & dominare. Et spondimus vobis ut pro indicio ipsius sancti Gervasii vel vestro non sit annis singulis ad festivitatem sancti Martini illam hibernaticam argento libra una ad parte sancto Gervasio aut rectoris Ecclesiarum transolvere faciam: & si negligens aut tardus de ipso censo ad ipso placito fuero, fidem exinde facere debeam, & ipsam rem, dum ego advivo, perdere non debeam, & post meum quoque Deo jubente discessum ipsa locella cum eorum soliditate ad se pertinentis vel aspicientis vel quicquid ibidem attrahere vel immeliorare potuero, vel quantumcunque tunc temporis ibidem inventum fuerit, vos rectores sancti Gervasii sine ulla judicis consignatione aut heredum meorum contradictione in vestram faciatis revocare dominationem & potestatem ad faciendum quod volueritis, & haec precaria, ac si semper per quinquiennium renovata fuisset, firma permaneat. Actum Cenomanis civitate in anno primo regni Domini nostri Pipini gloriosi Regis. Signum Vulfingo, qui hanc precariam fieri rogavit. S. Fulcoberti. S. Sichardi. S. Vildeni. Salomano rogatus subscripsit. Aiglibertus subscripsit. S. Vuamarredi. S. Giboleni. Bertobodus subscripsit. Beraldus scripsit & subscripsit.

Anteriorum Episcoporum authentica, & precariae infrascriptarum villarum in archivo Cenomanicae matris Ecclesiae conservantur, & propter prolixitatem operis in hac scedula non sunt inserta.

LXIII.

Exemplar Precariae quam Franco Episcopus Germundo fecit de villa Fraxinedo, Flexobrachiale, Aciaco, sancto Georgio in condita Sagonense, cum appendiciis suis, & alauniaco, seu longua filcaria, & Camiaco, atque Mundarias, cum omnibus ad se pertinentibus.

DOmino sancto ac venerabili basilicae sancti Gervasii & Prothasii martyris infra urbis Cenomanicae civitatem constructae, ubi Franco Episcopus praeesse videtur, ejusque congregationi ex ipsa Ecclesia consistenti. Ego enim in Dei nomine Germundus, dum & cognitum est qualiter Domnus Karolus gloriosus Rex villas sancti Gervasii, Fraxinedo, Flexobrachiale, Aciaco, vel sancto Georgio cum appendiciis suis, Aloniaco, Longua filcaria, Camiaco, Mundarias, ad ipsam Ecclesiam reddere jussit, & postea per verbum Domno nostro Karolo glorioso Regi mea fuit petitio, & vestra decrevit voluntas, ut ipsa locella pro vestro beneficio ad usus fructuario ordine mihi tenere permisistis, id est, cum mansis, casis, domibus, aedificiis, mancipiis, accolabus, libertis, terris, vineis, silvis, pratis, & pascuis, & quantum ad ipsa loca aspectum esse videtur, dum ego advivo pro vestro beneficio mihi liceat tenere & dominari; & spondimus vobis ut pro indicio ipsius sancti Gervasii vel vestro non sit annis singulis ad festivitatem sancti Martini illa hibernatica argenti libra una vobis ad partem sancti Gervasii & rectoris Ecclesiarum transsolvere faciam, aut decimam aut nonam ex omni reditu pleniter persolvam; & si negligens aut tardus exinde apparuero ad praedictum placitum, fidem exinde facere debeam, & ipsas res, dum ego advivo perdere non debeam, & post meum quoque Deo jubente discessum ipsa lo-

locella cum eorum soliditate ad se pertinentis vel aspicientis, vel quicquid ibidem attrahere vel immeliorare potuero, vel quantumcunque tunc temporis ibidem inventum fuerit, vos aut rectoris sancti Gervasii sine ullius judicis consignatione aut heredum meorum contradictione in vestram faciatis revocare dominationem & potestatem ad faciendum quod volueritis, & haec precaria, ac si semper per quinquennium renovata fuisset, firma & stabilis permaneat. Actum Cenomanis civitate in anno XXXI. regnante Domno nostro Karolo glorioso Rege, in mense Martio. S. Germundi, qui hanc precariam fieri rogavit. S. Fulcoberti. S. Sichardi. S. Vuildoni. Haifredus subscripsit. Salomon rogatus subscripsit. Aiglibertus subscripsit. Vuanafredus Gibolonus subscripsit. Bertobodus subscripsit. Bavo subscripsit. Ebtardus subscripsit. S. Vultadi. Salaardus subscripsit. Vualtarius subscripsit. S. Frumaldi. S. Leuberti. Beraldus scripsit & subscripsit.

LXIV.

Exemplar Precariae de villa quae vocatur Mansiones in condita Diablentica, quam Merolus Episcopus Vuiliberto fecit.

DOmino sancto ac venerabili basilicae sancti Vincentii martyris quae est constructa extras muro Cenomanis civitatis, quam Merolus Episcopus in dominatione & in regimine habere videtur. Ego enim in Dei nomine Vuilibertus, & mea fuit petitio & vestra voluntas decrevit, & per jussionem Domini nostri Karoli gloriosi Regis villa vestra de ratione monasterii sancti Vincentii quod situm est extra urbem, cujus vocabulum est ad Mansiones, cum omni integritate & appendiciis in vicaria Diablentica nobis ad usitandum tenere permisistis, in ea verò ratione ut dum ego advivo tenere & dominari facere debeam, & post meum quoque Domino jubente discessum partibus sancti Vincentii monasterii revertere faciatis. Et convenit nobis annis singulis ad festivitatem sancti Martini hibernaticam de argento solidos decem transsolvere debeam, aut decimam & nonam pleniter persolvam de omni reditu, & si negligens aut tardus exinde apparuero, fidem facere exinde debeam, & jam dictam villam perdere non debeam, sed haec precaria, ac si semper per quinquennium renovata fuisset, firma & stabilis permaneat. Actum Cenomanis civitate in anno XXXII. regnante Domno nostro Karolo glorioso Rege in mense Aprili. S. Vuiliberti, qui hanc precariam firmare ac fieri rogavit. S. Maginardi. S. Barivei. S. Girberti. S. Enigrimi. S. Adalberti. Bavo subscripsit. Gedeon subscripsit. Ebtardus subscripsit. S. Raginfredi. Iacob subscripsit. S. Bartaldi. S. Amalberti. S. Ioachim. S. Bosleni. Versinus Diaconus scripsit & subscripsit.

LXV.

Exemplar Precariae quam Merolus Episcopus Vuiliberto de cella sancti Frambaudi fecit.

DOmino sancto ac venerabili basilicae sanctorum martyrum Gervasii & Prothasii quae est constructa infra urbem Cenomanis civitatem, quam Merolus Episcopus in dominatione, & in regimine habere videtur, ejusque congregationi in ipsa basilica consistenti. Ego enim in Dei nomine Vvilibertus, dum & mea fuit petitio & vestra decrevit voluntas, & per jussionem Domini nostri Karoli gloriosi Regis monasteriolum vestrum de ratione praedictae basilicae, cujus vocabulum est ad cellam sancti Frambaldi, in vicaria Gabronense, cum omni integritate sua vel appendiciis nobis ad usandum tenere permisistis, in ea verò ratione ut dum ego advivo tenere & dominari facere debeam, & post meum quoque Deo jubente discessum partibus sancti Gervasii revertere faciatis. Et convenit nobis annis singulis ad festivitatem sancti Martini hibernaticam de argento solidos sex transsolvere debeam; & si negligens aut tardus exinde apparuero, fidem exinde facere debeam, & ipsum monasteriolum perdere non debeam, sed hae precariae uno tenore conscriptae omnique tempore firmae & stabiles permaneant. Actum Cenomanis civitate anno XXXII. regnante Domno Karolo gloriosissimo Rege, IX. Kal. Maias. S. Vviliberti, qui hanc precariam fieri & firmare rogavit. S. Gedeonis. S. Gripponis. S. Gauzberti. S. Ragemberti. S. Audulfi. S. Gheldulfi. S. Bruceleni. Ionas subscripsit. S. Vvaran. S. Gulfaldi. Bavo Diaconus scripsit & subscripsit.

LXVI.

Exemplar Precariae quam Merolus Episcopus Vviliberto fecit de Belsaido in canonico, & de Senmuro, & Ingranda, & Vivillare, & Fontanas, & Monasteriolum, & Bragolium, cum eorum appendiciis.

DOmino sancto & venerabili basilicae sanctorum Gervasii & Prothasii martyrum infra urbem Cenomanis civitatem constructae, ubi Merolus Episcopus praeesse videtur, ejusque congregationi in ipsa Ecclesia consistenti. Ego enim in Dei nomine Vvilibertus, dum & cognitum est qualiter Domnus Karolus gloriosus Rex Villam sancti Gervasii Belsaidum vicum publicum cum suis appendiciis, & Senmurum, & Ingrandam, & vivillare, sive Fontanas, & Monasteriolum, & Bragolium, sive Auciacum vicum publicum, cum omni integritate vel eorum appendiciis ad jam dictam Ecclesiam reddere jussit, & postea per verbum Domno nostro Karolo glorioso Regi fuit petitio, & vestra decrevit voluntas; ut ipsa locella per vestrum beneficium ad usum fructuarium ordinem mihi tenere permisistis, id est, cum mansis, casis, domibus, aedificiis, mancipiis, accolabus, libertis, terris, vineis, silvis, pratis, & pascuis, vel quantum ad ipsa loca aspectum esse videtur, dum ego advivo per vestrum beneficium mihi liceat tenere & dominari. Et spondimus vobis ut pro indicio ipsius sancti Gervasii vel vestro non sit annis singulis ad festivitatem sancti Martini hibernaticam argenti libram unam & dimidiam vobis ad partem sancti Gervasii & rectoris Ecclesiarum transsolvere faciam, aut decimam & nonam ex omni reditu pleniter persolvam; & si negligens aut tardus exinde apparuero ad praedictum placitum, fidem exinde facere debeam, & ipsas res, dum ego advivo, perdere non debeam, & post meum quoque Deo jubente discessum ipsa locella cum omni soliditate ad se pertinentes vel aspicientes, vel quicquid ibidem attrahere vel immeliorare potuero, vel quantumcunque tunc temporis ibidem inventum fuerit, vos aut rectores sancti Gervasii sine ullius judicis consignatione aut heredum meorum contradictione in vestram faciatis revocare dominationem & potestatem ad faciendum quod volueritis, & hae precariae, ac si semper per quinquennium renovatae fuissent, firmae & stabiles permaneant. Actum Cenomanis civitate publicè anno XXIX. regnante Domno Karolo glorioso Rege in mense Maio. S. Vviliberti, qui hanc precariam fieri & adfirmare rogavit. S. Hervich. S. Adalulfi. S. Osberti. Boso subscripsit. S. Vvedranni. S. Troduini. S. Gehreii. S. Rameltani. Bavo subscripsit. Eptardus subscripsit. Salahardus subscripsit. S. Amalberti. Beraldus subscripsit. S. Pharamundi. Vinneradus Diaconus scripsit & subscripsit.

Anteriorum Episcoporum authentica & precariae infrascriptarum villarum in archivo Cenomanicae matris Ecclesiae conservantur, atque propter prolixitatem operis in hac scedula non sunt inserta.

LXVII.

LXVII.

Exemplar Epistolae quam Domnus Hludovicus Imperator Elisacharo Abbati suoque Misso misit, ut beneficia & res in ea scriptas Aldrico Episcopo vel suis Missis consignaret, & suum episcopium imperiali auctoritate ex eis pleniter revestiret.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus Aldrico venerabili Episcopo & fideli nostro salutem. Noverit tua industria quia missus tuus nostram adiit praesentiam innotescens quòd quidam vassalli nostri, Ghermundus, Vulfardus, Berchadus, Bodo & socius suus, beneficia ex tuo episcopio habent quae olim per precarias inde alienata fuerant. Qua de re volumus ut tu nostra auctoritate recipias usque ad nostram praesentiam, & de nostra fidelitate magnam curam semper habeas, sicut hactenus te habere cognovimus. Nam memoratus missus tuus nostram deprecatus est pietatem ut aliquem Missum tibi dederimus qui praedictas res tibi Ecclesiaeque tibi commissae consignaret & vestituram legitimam faceret. Qua de re Helisacharo Misso nostro praecepimus ut de supradictis beneficiis tibi vestituram faciat quando illas in partes à nobis directus fuerit. Volumus etiam ut quàm citiùs poteris missum tuum bene fidelem ad nos dirigas, qui nos certos faciat qualiter erga vos & reliquos fideles nostros modò agatur, & quid de illis causis factum quas vobis agere praecepimus. Bene vale, & ora pro nobis.

LXVIII.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici piissimi Imperatoris de quibusdam beneficiis vassallorum suorum, id est, Germundi, Vulfardi, Berchadi, Bovonis, & socii ejus, quae praedictus Imperator reddidit & confirmavit Cenomanicae matri Ecclesiae & Alarico ejusdem Ecclesiae Episcopo.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si precibus sacerdotum, quando pro suis vel Ecclesiarum sibi commissarum necessitatibus aliquid intimare voluerint, aurem libenter accommodamus, eorumque justas ac rationabiles petitiones ac postulationes ad optatum effectum pervenire facimus, non solùm regiam atque imperialem consuetudinem in hoc exercemus, sed etiam eosdem sacerdotes ad Domini misericordiam pro nobis exorandam promptiores atque devotiores facimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum tam praesentium quàm & futurorum industriae quia Aldricus venerabilis Cenomanicae urbis Episcopus accedens ad aures nostrae pietatis retulit nobis de quibusdam beneficiis quae ante complures annos de jure suae sedis cum appendiciis eorum fuissent subtracta & ad publicum nostrum redacta quae modò Ghermundus, Berthadus, Vulfardus, Bodo, & socii ejus vassalli nostri in beneficium data possident, & sic praecedenti tempore de manibus rectorum praedictae urbis memoratorum vassallorum beneficia cum appendiciis & omnibus ad se pertinentibus elapsa esse. Sed cùm nos ad rei veritatem diligentiùs investigandam fideles Missos nostros Helisacharum venerabilem Abbatem & Vvidonem Comitem mitteremus, renuntiaverunt nobis per omnia ita verum esse. Cùmque eorundem relatione praedictorum vassallorum beneficia non ad publicum nostrum sed ad jus praefatae Cenomanicae Ecclesiae juste pertinere cognovissemus, complacuit clementiae nostrae suprascriptorum vassallorum beneficia cum omni integritate, quemadmodum ipsos ea per singula loca à largitione nostra accepisse constat, pro emolumento animae nostrae memorato venerabili Aldrico Episcopo ad partem praedictae Ecclesiae suae reddere, ut perpetuò in utilitates & usus ejusdem Ecclesiae Deoque in ea deservientium permaneat. Idcirco suggerente atque rogante praedicto venerabili Episcopo hanc nostrae confirmationis atque redditionis praeceptionem ei vel ad partem praedictae urbis fieri jussimus; per quam decernimus atque jubemus ut nullus fidelium nostrorum de jamdictis beneficiis vel de his omnibus quae ad praedictorum vassallorum nostrorum, quibuscunque in locis consistant, beneficia pertinere noscuntur, memorato Aldrico venerabili Episcopo sive successoribus ejus ullo unquam tempore inquietudinem facere aut quamlibet calumniam ingerere praesumant, sed liceat ei & successoribus ejus quieto ordine memorata loca cum omnibus ad se pertinentibus jure ecclesiastico tenere & possidere, & quicquid pro opportunitate & commoditate praefatae Ecclesiae exinde facere decreverint, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi. Et ut haec auctoritas nostra perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter firmavimus, & de anulo nostro jussimus sigillari.

Signum Hludovici piissimi Imperatoris.

Hirminmarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data VIII. Kal. Iulias anno Christo propitio XXII. imperii Domni Hludovici piissimi Imperatoris, Indictione XIII.

Actum Stramiaco supra fluvium Rhodanum in Dei nomine feliciter. Amen.

LXIX.

Concordia Bethtae cum monasterio sancti Vincentii.

DVm cognitum est quòd Bethta Deo sacrata portione aliqua in locella nuncupantia Soliaco, Mansione, villam Bariaco, seu & Briscino, quam filius suus Ermenfredus quondam moriens dereliquit, & ad ipsam legibus obvenit, per vinditionis titulum ad basilicam sancti Vincentii Cenomanis civitate vindicat, & accipit exinde in pretium, quod & bene complacuit atque convenit, hoc est, auri solidos probos, optimos, atque pensantes numero ducentos. Quò veniens venerabilis frater Patuinus Praepositus de ipso monasterio unà cum vinditione ipsa, in privata conlatione ipsa protulit ad relegendum, dum inter se intenderent, (Hi sunt, Berthofridus, Dodo unà cum conjuge sua Eudilane vel Bertholanda cum infantibus suis his nominibus Ademaro & Iohanne) chartam ambagibalem ibidem praesentabant quam Bethta ad ipsos infantes suos fecerat, ubi habebat insertum, dum advivebat, & in partes duas Leogiliso quondam conjuge suo quàm & suam tertiam ad usum tenuerit, & post suum discessum ad jam dictos infantes suos tam illas duas partes quàm & suam tertiam in eorum reciperent dominatione, dum inter se intenderent, mediantibus bonis hominibus ad pacis concordiam visi sunt eos revocasse. Convenit inter ipsos quòd illa quarta parte quam Ermenfredo quondam in Mansiones debitum erat, memorati infantes Berthofredo, Dodo una cum conjuge sua Eodilane vel Bertholanda contra venerabile fratre Patuino Praeposito vel ipso monasterio, quantumcunque ibidem habere videntur, omni tempore habeant evindicatum, & reliquo verò tam in Soliaco quàm in Bariaco seu & in Briscino quicquid Ermenfredo quondam obvenire debuit, vel quantum per vinditionis titulum memorata Bethta sive jam Noberta ad memorata basilica delegata contra ipso Berthofredo & Dodone unà cum conjuge sua Eodilane necnon & Bertolandane, tam terris, casis, mancipiis, domibus, aedificiis, accolabus, pratis, pascuis, vineis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, mobile & immobile, junctis & subjunctis, vel omni supraposito, quantumcunque in jam dicta locella, Ermenfredo quondam habere debuerat, pars monasterii sancti Vincentii vel ejus rectores contra ipsos homines superiùs

riùs commemoratos aequali lance dividere debent. Vnde convenit ut tres epistolas uno tenore conscriptas inter se fieri & accipere deberent, quod & ita fecerunt, ut nullus contra parem suum de istis convenientis se remutare non possit; quòd in hoc facere praesumpserit, partem suam à pare suo amittat, & insuper fisco sociante auri libras decem argenti pondo vigenti coactus exolvat, & nec sic quod reperit vindicare non valeat, & has epistolas, quas in invicem bona voluntate fecerunt, cum stipulatione intraposita firmas & inviolabiles omni tempore valeant perdurare. Actum Soliaco in rem ipsam in anno XI. regni Domni Theodorici gloriosi Regis, quod fecit praesens mensis Octobris dies XII. Dodo subscripsit. S. Eodilane conjuge sua. Berthofredus subscripsit. S. Bertolandane germana eorum, qui hanc epistolam fieri rogaverunt. Derriceus Abbas subscripsit. Beoraldus in Dei nomine Abbas subscripsit. Aiglimanus subscripsit. Iohannes subscripsit. Salico subscripsit. Cadolo Sidonianis subscripsit. Bertholaudus subscripsit. S. Vvitdoni. S. Turpaldo. Bavo subscripsit. Landulfus subscripsit. Odricus subscripsit. Caldobertus recognovi & subscripsi.

Anteriorum Episcoporum authentica & precariae infra scriptarum villarum in archivo Cenomanicae matris Ecclesiae conservantur, & propter prolixitatem operis in hac scedula non sunt inserta.

LXX.

Precaria de Villa Calisamen quam fecit Aldricus Cenomanicae sedis Episcopus Agberto vasso dominico tempore Hludovici piissimi Augusti.

DOmino sancto ac venerabili basilicae sanctae Mariae semper virginis sanctorumque martyrum Gervasii & Prothasii quae est constructa infra muros Cenomanis civitatis, quam Aldricus Episcopus in dominatione & regimine habere videtur, ejusque congregationi ex ipsa consistenti. Ego enim in Dei nomine Agbertus, dum & mea fuit petitio, & vestra decrevit voluntas, villam vestram de ratione ipsius basilicae, cujus vocabulum est Calisamen, cum omni integritate nobis ad usandum tenere permisistis, in ea verò ratione ut dum ego advivo tenere & dominari debeam, & post meum Deo jubente discessum partibus sanctae Mariae & sancti Gervasii sanctique Prothasii revertere faciatis; & convenit nobis ut annis singulis ad festivitatem sancti Martini hibernaticam argenti solidos XXV. transsolvere debeam, aut decimam & nonam pleniter persolvam de omni reditu, & si negligens aut tardus exinde apparuero, fidem exinde facere debeam, & ipsam villam perdere non debeam. Et ut hae precariae uno tenore conscriptae omni tempore firmae & stabiles permaneant, manu nostra & aliorum nobilium nostrorum subterfirmandas esse decrevimus. Actum Pictavis civitate publicè anno XXVII. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti IX. Kal. Februarias. S. Agberti qui hanc precariam fieri ac firmare rogavit. S. Ragenarii Comitis palatii. S. Gauzelini mansionarii. S. Ragenaldi Comitis. S. Ramnulfi Comitis palatii. Girbertus Comes signavit. S. Vvalfredi Comitis. S. Vvalfredi Comitis. Eberardus Comes signavit. Emino Comes signavit. Radulfus vassus dominicus signavit. Gauziolenus vassus dominicus signavit. Rotgarius vassus dominicus signavit. Isaac vassus dominicus signavit. Immo vassus dominicus signavit. Vvarnarius Diaconus scripsit & subscripsit.

LXXI.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici piissimi Imperatoris de villa Calisamen, quod fecit praedictus Imperator Cenomanicae matri Ecclesiae & Aldrico ejusdem urbis Episcopo.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Augustus. Si fidelium nostrorum justas & rationabiles petitiones ac postulationes quas pro utilitate & exaltatione sanctae Dei Ecclesiae exposcunt, ad optatum effectum perducimus, non solùm regiam atque imperialem consuetudinem in hoc exercemus, sed etiam eos nobis promptiores, ut credimus, atque devotiores facimus. Idcirco omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae & nostris praesentibus & futuris notum esse volumus quia Agbertus Comes & Ostiarius atque Consiliarius noster nobis innotuit quòd quandam villam sitam in pago Cenomanico nomine Calisamen de jure Cenomanicae matris Ecclesiae per nostrum beneficium possideret, de qua per singulos annos nonas & decimas atque legitimos census partibus praefatae matris Ecclesiae & ejusdem Ecclesiae rectoribus persolveret. Qua de re memoratus Agbertus pertractans casum fragilitatis humanae, & pavescens ultimum vocationis diem, timensque ne praefata villa aliquo cupiditatis suae stimulo vel quolibet ingenio à jure praescriptae matris Ecclesiae alienata fieret; ideoque divino fervens amore, adiit clementiam nostram suppliciter deprecans ut memoratam villam nomine Calisamen cum omnibus ad se pertinentibus partibus praedictae Cenomanicae sedis Ecclesiae & Aldrico ejusdem urbis venerabili Episcopo praesentaliter nostra imperiali auctoritate redderemus, & hanc redditionem per nostrum praeceptum futuris temporibus firmiùs eidem Ecclesiae ejusque rectoribus possidendam confirmaremus. Cujus petitionem ob amorem Dei & reverentiam ejusdem sancti loci servorumque Dei inibi Domino famulantium libenter audivimus, & deprecationem ac pium desiderium ejus ad optatum effectum perducere dignum duximus. Quapropter per hoc nostrae auctoritatis praeceptum statuentes decernimus atque jubemus ut quemadmodum saepedictus Agbertus fidelis noster memoratam villam cum omni integritate, sicut illa die sub jure nostrae potestatis erat quando à largitione nostra ipsum beneficium accepisse constat, pro emolumento animae nostrae & stabilitate imperii nostri memorato venerabili Aldrico Episcopo ad partem praescriptae suae sedis Ecclesiae praesentaliter reddidimus, ut in perpetuo in utilitates & usus ejusdem Ecclesiae Deoque in ea deservientium permaneat. Idcirco suggerentibus atque humiliter postulantibus praedictis fidelibus nostris, memorato videlicet Aldrico venerabili Episcopo & Agberto jamdicto fideli nostro, hoc nostrae confirmationis atque redditionis praeceptum saepedicto Aldrieo Episcopo vel ad partem jam dictae urbis fieri jussimus, per quod decernimus atque jubemus ut nullus sub ditione imperii nostri degens ullo unquam tempore de praedicta villa vel de omnibus ad eam pertinentibus in quibuscunque pagis vel locis saepedicto Aldrico Episcopo suisque successoribus ullo unquam tempore inquietudinem facere aut quamlibet calumniam ingerere praesumat: sed liceat ei & successoribus ejus quieto ordine memoratam villam cum omnibus locis & territoriis sive mancipiis & cum omnibus ad se pertinentibus jure ecclesiastico tenere & possidere, & quicquid pro opportunitate & commoditate praefatae sedis Ecclesiae exinde facere decreverint, liberam in omnibus habeant futuris temporibus potestatem faciendi. Et ut haec nostrae redditionis auctoritas perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, & de anulo nostro sigillari jussimus.

Signum Hludovici serenissimi Imperatoris.

Ma-

Maginarius Notarius ad vicem Hugonis recognovi & ſubſcripſi.

Data XVI. Kal. Decembris anno Chriſto propitio XXVI. imperii Domni Hludovici piiſſimi Auguſti, indictione ſecunda.

Actum Pictavis civitate publicè in Dei nomine feliciter. Amen.

LXXII.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici piiſſimi Auguſti quod precante Aldrico Epiſcopo fieri iuſſit quando ei conceſſit ut haberet ſuum œconomum qui pro illo ſecundùm juſſionem ſuam gereret exteriores curas & regalia ſervitia, & itinere faceret, & praedictus Pontifex ſua in parrochia reſideret, & ſuum miniſterium abſque impedimento adimplere curaret, & reliqua ſicut in eo continentur inſerta.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Auguſtus. Si Sacerdotum Dei juſtis & rationabilibus petitionibus aurem libenter accommodamus, eaſque ad optatum effectum perducimus non ſolùm regiam & imperatoriam exercemus conſuetudinem, ſed etiam eoſdem pro noſtris exceſſibus Domini miſericordiam exorandos devotiores promptioreſque facimus, atque per hoc immenſam Dei miſericordiam faciliùs nobis conciliandam eſſe confidimus. Idcirco notum eſſe volumus omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae & noſtris praeſentibus ſcilicet atque futuris quia Aldricus venerabilis Cenomanicae urbis Epiſcopus innotuit celſitudini noſtrae quòd multa ex his quae in ſua parrochia agere debebat, & ad ſuum miniſterium pertinebat, propterea quòd jam aſſiduè in noſtro ſervitio vel etiam nobiſcum detentus tamdiu commorabatur, neglecta erant tam in praedicatione ſeu confirmatione atque doctrina quàm & in reſtauratione Eccleſiarum, vel pravorum hominum correctione, ſive in aliis atque in aliis Eccleſiae ſibi commiſſae utilitatibus, & cleri vel populi neceſſitatibus. Innotuit etiam quod mater Eccleſia intra praedictam civitatem à multis temporibus conſtructa propter maceriarum imbecillitatem quotidie ad caſum ſe praeparabat, quam ideo à novo fundare & in meliorem ſtatum & locum aedificare ſe velle dicebat. Lacrymabili quoque vultu coram nobis & fidelibus noſtris aſſerebat quòd ſi aliter ad ſuum peragendum miniſterium otium à nobis impetrare non poſſet, magis vellet honores ſibi conlatos dimittere quàm clerum & populum ſibi commiſſum negligere, & propterea in perditionem, quod abſit, incidere. Quapropter humiliter deprecatus eſt noſtram clementiam ut liceret ei juxta canonicam auctoritatem habere œconomum qui pro illo exteriores curas gereret, & noſtra ſervitia atque itinera, prout meliùs poſſet, ſua vice faceret, & praedictus Epiſcopus ad ea quae Dei ſunt intenderet & ad ſuum miniſterium perficiendum certaret. Deprecatus eſt etiam ut ſi in proprio clero & in ſua parrochia talem œconomum qualem volebat, aut qualem neceſſe erat, ſibique ſecundùm canonum inſtitutionem per omnia obedientem invenire minimè poſſet, ut haberet licentiam undecumque & quemcumque de noſtris fidelibus vellet tam intra palatium quàm extra palatium ſibi Eccleſiaeque ſibi commiſſae eligere adjutorem & defenſorem, & quotieſcumque neceſſe fuerit mutare, & meliorem vel utiliorem ſtatuere. Cujus precibus aurem favoris libentiſſimè accommodantes praeſcriptis ſuis petitionibus aſſenſum praebuimus, & poſtulationes ejus ad effectum uſque perduximus. Concedimus quippe memorato Pontifici per has auctoritatis noſtrae litteras, quas ei fieri juſſimus, conceſſumque in futuro eſſe volumus ut praefatus Epiſcopus quietè, dum voluerit, in ſua reſideat parrochia, & pro nobis & pro commiſſo nobis à Deo populo Dominum exoret, ſuos verò homines cum ſuo œconomo vel quemcumque, & ut dictum eſt, elegerit, ubicunque noſtra fuerit juſſio vel neceſſitas ingruerit dirigat. Praecipientes ergo per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum volumus atque jubemus quòd ſi jam dictus Epiſcopus nobis ſuperſtes fuerit, ut nullus filiorum aut ſucceſſorum vel fidelium noſtrorum praeſcripto Pontifici Eccleſiaeque ſibi commiſſae ullam perturbationem aut calumniam ingerere praeſumat, aut facere volentibus conſentiat, ſed mundeburdum vel defenſionem pro Dei amore & pro noſtra reverentia ei pleniter faciant, ut quietè & pacificè, ut praeſcriptum eſt & ei à nobis conceſſum, in ſua Eccleſia abſque ullius impedimento ei reſidere & ſuum miniſterium agere liceat: quatenus memoratum Pontificem pro nobis & pro liberis noſtris ſive pro ſtabilitate & pace imperii à nobis Deo commiſſi attentiùs exorare delectet. Et ut haec noſtra auctoritas inviolabilem & inconvulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubter eam firmavimus, & anuli noſtri impreſſione adſignari juſſimus.

Signum Hludovici piiſſimi Imperatoris.

Maginarius Notarius ad vicem Hugonis recognovi & ſubſcripſi.

Data XV. Kal. Martias anno Chriſto propitio XXVII. imperii Domni Hludovici piiſſimi Auguſti, Indictione tertia.

Actum Pictavis civitate publica in Dei nomine feliciter. Amen.

LXXIII.

Exemplar Praecepti Domni Hludovici piiſſimi Auguſti de villa Bonalla quod fecit praedictus Imperator quando illam reddidit Cenomanicae matri Eccleſiae & Aldrico ejuſdem Eccleſiae Epiſcopo.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti. Hludovicus divina repropitiante clementia Imperator Auguſtus. Si fidelium noſtrorum juſtas & rationabiles petitiones & poſtulationes, quas pro utilitate & exaltatione ſanctae Dei Eccleſiae expoſcunt, ad optatum effectum perducimus, non ſolùm regiam atque imperialem conſuetudinem in hoc exercemus, ſed etiam eos nobis promptiores, ut credimus, atque devotiores facimus. Idcirco omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae & noſtris praeſentibus ſcilicet & futuris notum eſſe volumus quia Adalbertus Comes & Conſiliarius noſter nobis innotuit quòd quandam villam ſitam in pago Carnicenſe nomine Bonalla de jure Cenomanicae matris Eccleſiae per noſtrum beneficium poſſideret, de qua per ſingulos annos nonas & decimas & legitimos cenſus partibus praefatae matris Eccleſiae & ejuſdem Eccleſiae rectoribus perſolveret. Qua de re idem Adalbertus pertractans caſum humanae fragilitatis, & paveſcens ultimum vocationis diem, timenſque ne praefata villa aliquo cupiditatis ſuae ſtimulo vel quolibet ingenio à jure praeſcriptae matris Eccleſiae alienata fieret; ideoque divino fervens amore ad clementiam noſtram ſuppliciter deprecans acceſſit ut memoratam villam nomine Bonallam cum omnibus ad ſe pertinentibus partibus praedictae Cenomanicae matris Eccleſiae & Aldrico ejuſdem urbis venerabili Pontifici praeſentaliter noſtra imperiali auctoritate redderemus, & hanc redditionem per noſtrum praeceptum futuris temporibus firmiùs eidem Eccleſiae ſuiſque rectoribus poſſidendam confirmaſſemus. Cujus petitionem ob amorem Dei & reverentiam ipſius ſancti loci ſervorumque Dei inibi Deo famulantium libenter audivimus, & deprecationem ac pium deſiderium ejus ad optatum effectum adimplere dignum duximus. Quapropter per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum ſtatuentes decernimus atque jubemus ut quemadmodum ſaepedictus Adalbertus fidelis noſter memoratam villam cum omni integritate, ſicut illa die ſub jure noſtrae poteſtatis erat quando à largitione noſtra ipſum beneficium accepiſſe conſtat, pro emolumento animae noſtrae & ſtabilitate imperii noſtri memorato venerabili

bili Aldrico Episcopo ad partem praescriptae suae sedis Ecclesiae praesentaliter reddidimus, ut in perpetuo in utilitates & usus ejusdem Ecclesiae Deoque in ea deservientium permaneat. Idcirco suggerentibus atque humiliter postulantibus praedictis fidelibus nostris, memorato videlicet Aldrico Episcopo & Adalberto jamdicto fideli nostro, hoc nostrae confirmationis atque redditionis praeceptum saepedicto Aldrico Episcopo & ad partem jam dictae urbis fieri jussimus, per quod decernimus atque jubemus ut nullus sub ditione imperii nostri degens ullo unquam tempore de praedicta villa vel de omnibus ad eam pertinentibus in quibuscunque pagis & locis saepedicto Aldrico Episcopo suisque successoribus ullo unquam tempore inquietudinem facere aut quamlibet calumniam ingerere praesumat; sed liceat ei & successoribus ejus quieto ordine memoratam villam cum omnibus locis & territoriis sive mancipiis & cum omnibus ad se pertinentibus jure ecclesiastico tenere & possidere, & quicquid pro oportunitate & commoditate praefatae sedis Ecclesiae exinde facere decreverint, liberam in omnibus futuris temporibus habeant potestatem faciendi. Et ut haec nostrae redditionis auctoritas perpetuam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmavimus, & de anulo nostro sigillavimus.

Signum Hludovici Serenissimi Imperatoris.

Ermininarus Notarius ad vicem Hugonis recognovi & subscripsi.

Data XV. Kalend. Maias anno Christo propitio XXVII. imperii Domni Hludovici piissimi Augusti, Indictione prima.

Actum Aquisgrani palatio in Dei nomine feliciter. Amen.

CHRONICON BREVISSIMVM MONASTERII SANCTI GALLI.

DCXCI. Bellum Pippino in Strictio, ubi superavit Francos.

DCCII. Obitus Hildeberti Regis.

DCCXVI. Grimaldus interficitur.

DCCXIX. Hoc anno pugna Karlus in Vinciaco XII. Kal. Aprilis, XV. dies ante Pascha.

DCCXLI. Carlus moritur. Et Theodoldus interficitur.

DCCLII. Eodem anno Pippinus Rex apud Suessionis civitatem benedictio. regalem accepit.

DCCLIV. Hoc anno Pippinus Rex cum Francis in Italiam perrexit, Langobardos superavit in gladio. Hoc anno Carlomannus moritur.

DCCLVI. Hoc anno iterum Rex Pippinus super Langobardos cum magna munera reversus est in regnum suum.

DCCLX. Hoc anno Pippinus Rex cumflictum habuit cum VVascones.

DCCLXI. Bellum Pippino in VVasconia.

DCCLXIII. Bellum Pippino in VVasconia. Tunc superavit VVascones.

DCCLXIV. XIX. Kal. Ian. sic incipit gelus, & finivit in XVII. Kal. April.

DCCLXVIII. Hoc anno VVepherius interficitur in nocte die v. feria IV. Non. Ian. Et in ipso anno Domnus Rex Pippinus transiit VIII. Id. Octobris in nocte die sabbato. Et insequente die VI. Idus Octobris sic Domne Reges Karlus & Karlomannus benedictionem regalem acceperunt, Domnus Rex Karolus in Noviamaco civitate, & Carlomannus in Suessiones civitate in sede patris sui.

DCCLXIX. In ipso anno perrexit Karlus Rex in VVasconia, & apprehendit Hunualdum.

DCCLXXI. Karlomannus moritur II. Non. Decembris.

DCCLXXIII. Hoc anno Domnus Rex Karolus perrexit in Italia cum Francis.

DCCLXXIV. Hoc anno perrexit Domnus Karolus ad Romam ad sanctum Petrum. Et revertens inde adquisivit * Peccunia civitate sive * Cicinio cum Rege Desiderio, & cum gaudio reversus est in Francia.

* Pavia

* Ticino

DCCLXXV. In ipso anno perrexit Karlus super Saxones, & plurimos ex ipsis ad baptismi gratiam perduxit, & multos pluriores interfecit.

DCCLXXVII. Hoc anno fuit Domnus Rex Karlus in Saxonia ad Patrisbunna, & ibi aedificavit Ecclesiam in honore Salvatoris.

DCCLXXVIII. Hoc anno Domnus Rex Karlus perrexit in Spania, & ibi dispendium habuit grande.

DCCLXXXI. Hoc anno Domnus Rex Karolus reversus est de Roma.

DCCLXXXII. Hoc anno Domnus Rex Karolus plures de Saxonis interfecit.

DCCLXXXIII. Hoc anno moritur Hildegardis Regina II. Kal. Maij.

DCCCI. Hoc anno Domnus Rex imperialem sedem accepit.

DCCCV. Hoc anno perrexit Domnus Karolus in Saxonia ad Holdistede, & multos barones & mulieres inde adduxit.

DCCCXIII. Hoc anno Riculfus Episcopus in V. Id. Augusti.

DCCCXIV. In hoc anno Domnus Karolus Caesar obijt in V. Kal. Februarij in die sabbati.

CHRONICON AVGIENSE.

DCCIX. Hiemps durus. Et Gotafredus Dux moritur.

DCCX. Pippinus Alamanniam ingreditur.

DCCXXV. Sarraceni primitus ingrediuntur.

DCCXXX. Lantfrid. moritur.

DCCXXXI. Obitus Bedae Presbyteri.

DCCXXXIV. Karolus Fresiam vastat.

DCCXXXV. Karolus VVasconiam invasit.

DCCXLI. Karolus moritur.

DCCXLV. Karlomannus Alamanniam ingreditur.

DCCXLVII. Karlomannus Romam pergit.

DCCLI. Lantfrid. moritur.

DCCLII. Pippinus in Regem elevatur.

DCCLIII. Stephanus Papa in Franciam venit.

DCCLIV. Sanctus Bonifacius martyrizatur. Et Pippinus Italiam intravit.

DCCLVIII. Pippinus Rex in Saxoniam ingreditur.

DCCLIX. Pippinus in VVasconia.

DCCLXVIII. Pippinus Rex obijt.

DCCLXX. Karlomannus Rex obijt.

DCCLXXI. Karolus Rex in Saxoniam.

DCCLXXIII. Capta est Italia à Francis, & Karolus Romam pervenit.

DCCLXXVII. Karolus Ispaniam ingreditur.

DCCLXXIX. Item Karolus in Saxonia. Et fames magna mortalitasque in Francia.

DCCLXXX. Saxonia capta est.

DCCLXXXI. Item Karolus Romam venit. Et Pippinus baptizabatur.

DCCLXXXII. Hiltgart Regina obijt.

DCCLXXXV. Karolus Romam perrexit. Cruces in vestibus apparuerunt.

DCCLXXXVI. Karolus per Alamanniam pervenit ad fines Bajariae.

DCCLXXXVII. Tassilo Dux.......

DCCXCI. Karolus Rex Hunorum regnum vastat.

DCCXCIX. Gerolt occiditur.

DCCCIX. Egino constituitur IX. Kal. Septembris.

DCCCXI. VVerdo III. Kal. Aprilis.

DCCCXII. VVilto. IV. Kal. Aprilis.

DCCCXIV. Annus I. Hludovici Imperatoris.

DCCCXVI. Bernhartus Rex.

DCCCXXIII. Visio VVettini.

DCCCXXIX. Pretiosa corpora sancti Valentini & sancti Senesij in Augiam insulam venerunt V. Idus Aprilis.

DCCC-

DCCCXXXVI. Hatto Episcopus obijt.
DCCCXXXVIII. Puato Diaconus palatij lapsus est in Iudaismo.
Erlebadus cessit, & VValafrid constitutus est.
DCCCXL. Eclipsis solis III. Non. Mai, inter VIII. & nonam horam, in vigilia Ascensionis Domini. Hludovicus obijt.
DCCCXLII. Divisio regni.
DCCCXLIII. Iudith obijt.
DCCCLVI. Hildigarht obijt.
DCCCLVIII. Folcuvinus Abbas obijt, & VValdarius successit.
DCCCLX. Meginratus heremita martyrizatus est.
DCCCLXIV. VValdheri Abbas desijt. Hecco successit.
DCCCLXVIII. Visa est cometa manifestissimè.
DCCCLXIX. Ictus fulminis Kal. Iulij inter X. & XI. horam diei.
DCCCLXXI. Heco Abbas obijt, & Ruadbo successit.
DCCCLXXIII. Ictus fulminis VVormatiam combussit.
DCCCLXXIII. Ludouvicus Caesar Italiae obijt, & Karolus Rex Galliae Romam pervenit.
Ludouvicus filius Ludouvici Imperatoris obijt. Et bellum inter Ludouvicum, & Karolum Imperatorem.
DCCCLXXVIII. Eclipsis solis IV. Kal. Novembris.
Karolus filius Ludouvici Regis Francorum & frater Carolomanni & Ludouvici Italiam primùm intravit.
DCCCLXXX. Karlomannus Rex Bauvariae obijt.
DCCCLXXXI. Karolus Romae Caesar efficitur.
DCCCLXXXVII. Karolus Imperator regno privatur. Et Arnolfus filius Karlomanni in Regem elevatur.
Karolus Imperator obijt.
DCCCXCI. Sunderolt Archiepiscopus à Nordmannis occiditur.
DCCCXCVI. Arnolfus Romae Caesar efficitur.
Et in Augia, miseria famis & mortalitatis, Christiani homines alterius carnem comederunt.
DCCCXCVII. II. Idus Iunij ictus fulminis ante auroram.
DCCCXCIX. Zuntibold Rex filius Arnolfi occiditur.
Vngari Italiam ingressi multa fecerunt. Et Arnolfus Imperator moritur. Et Ludouvicus filius ejus in Regem elevatur.
DCCCCV. Bellum inter Chuonradum & Adalbertum Francos, in quo cecidit Chuonradus.
DCCCCVII. Bajoarij & ab Vngaribus interficiuntur.
DCCCCVIII. Vngares Saxoniam & Turingiam vastant.
DCCCCIX. Vngares Alemanniam ingressi sunt.
DCCCCX. Franci ab Vngaribus aut occisi aut fugati sunt.
DCCCCXI. Chuonradus in Regem elevatur.
DCCCCXIII. Hug abbatiam successit. Vngri partes Alemanniae vastaverunt, & juxta. In fluvium à Bauvarijs & Alemannis succensi sunt. Hiemps magna nimis.
DCCCCXV. Vngari totam Alemanniam igne & gladio vastaverunt.
DCCCCXVII. Vngari per Alemanniam in Alsatiam & usque ad fines Lotharij regni venerunt.
Erchanger & Peratolth decollati sunt. Et Chuonradus Rex obijt.
DCCCCXXIII. Preciosissimus thesaurus sanguinii Domini in * Attigiam venit VI. Idus Novembris.

* Augiam.

DCCCCXXVI. Vngari totam Franciam, Alsatiam, Galliam, atque Alemanniam igne & gladio vastaverunt. Et Burghardus Duc occiditur. Vngari per orientales Francos & Alemanniam multis civitatibus igne & gladio consumptis, juxta VVormatiam Rheno transito, usque ad mare oceanum regnum Galliae devastaverunt, & per Italiam redierunt.

DCCCCXXVII. Hiemps magna nimis.
DCCCCXXXI. Heinricus Rex Reges Abodritorum & Nordmannorum efficit Christianos, & profectus est in Galliam.
DCCCCXXXIV. Vngari ab exercitu Regis Heinrici occisi sunt, & multi comprehensi sunt.
DCCCCXXXVI. Heinricus Rex obijt, & Otto filius ejus in regnum constituitur.
Frithuricus Archiepiscopus ordinatus.
DCCCCXXXVII. Monasterium sancti Bonifacij & sancti Galli igne consumuntur.
Ruodolfus Rex & Arnolfus Duc obierunt.
DCCCCXXXVIII. Otto Rex in Bauvarios ibat; illisque resistentibus, redijt. Frater ejus Heinricus comprehensus est ab Eberhardo. Illo verò liberato, Eberhardum in exilium misit; ac iterum Bauvarios invasit cum exercitu, omnesque sibi subdidit, nisi tantùm unum Arnolfi filium. Interim magna pars Vngarorum à Saxonibus occisa est.
DCCCCXXXIX. Otto Rex ibat in Lotheringos usque ad Caprimontem. Interea Ludouvicus Rex Galliæ invasit Alsatiam. Tunc Rex Otto revertens venit ad Prisacam, & obsedit eam; & Ludouvicus discessit. Interim verò Eberhart Duc occisus est, & Gisilbertus Duc in Rheno submersus mortuus est. Postea Rex ibat cum exercitu in Lutheringos, & omnes suo subjugavit imperio, præter Metensis Episcopum. Necnon & frater ejus Heinricus projectis armis venit ad eum.
DCCCCLIII. Mogontia civitas ab Ottone Rege obsessa est.
DCCCCLIV. Per loca Germaniæ Galliæque plurima terræ motus magnus factus est.

Quæ sequuntur, addita sunt à Willielmo Archiepiscopo Moguntino, & à Trithemio descripta sunt in chronico Hirsaugiensi.

Anno dominicae incarnationis DCCCCLIV. Indictione XII. beatae memoriae Domnus Frithuricus sanctae Mogontiacensis Ecclesiae Archiepiscopus VIII. Kal. Novembris obijt. Eodem verò anno ego VVillielmus, tantae successionis indignus, loco ejus, cum consensu cleri & populi ejusdem sanctae sedis, XIV. Kal. Januarij (ipsoque die pace inter Regem Ottonem & filium ejus Luidolfum facta in loco Aranstedt) sum electus, & in IX. Kal. Januarij Moguntiæ ordinatus.

CHRONICON FLORIACENSE.

DCXV. Dagobertus junior in Francia regnat.
DCXXVI. Leodebodus Floriacensis monasterij fundator obiit.
DCLXXXVIII. Pipinus major domus efficitur in Francia annis XXVII.
DCCVIII. Drogo Princeps Francorum obiit.
DCCIX. Primùm Pipinus perrexit in Alamanniam contra Vvilharium Ducem.
DCCXI. Childebertus Rex obiit.
DCCXIV. Pipinus obiit.
DCCXV. Dagobertus Rex obiit.
DCCXVI. Primùm pugnavit Carolus Dux contra Ratbodum ad Coloniam.
DCCXXXI. Beda Presbyter doctor Anglorum obiit.
DCCXLI. Carolus Princeps obiit.
DCCXLIII. Carlomannus & Pipinus contra Hunaldum perrexerunt.
DCCL. Pipinus electus est in Regem, & Hildericus tonsuratus.
DCCLXIV. Pipinus Rex obiit. Carolus & Carlomannus regnum suscipiunt.
DCCLXVI. Carlomannus obiit.
DCCLXXVIII. Hludovicus natus est.
DCCCIV. Alchuinus Abba obiit.
Anno incarnationis dominicae DCCCVI. II. Non. Iun. luna XIII. signum crucis mirabili modo in lu-

na apparuit feria V. prima aurora incipiente, quasi hoc modo. ✠

Anno incarnationis dominicae DCCCIX. Indictione II. XVII. Kal. Aug. II. fer. incipiente hora diei V. eclypsin solis apparuit luna XXIX.

DCCCXIV. Carolus Imperator obiit, & Hludouvicus imperium recepit.

DCCCXXIX. Hieremias archiepiscopus obiit.

DCCCXXXIII. Hludovicus regnum amisit, & Hlotharius illud suscepit. Item Hludovicus recepit.

DCCCXL. Hludovicus Imperator obiit, & eclypsin solis facta est IV. feria ante ascensionem Domini, hora diei nona, II. Non. Maij.

DCCCXLI. Bellum apud Fontanetum.

Anno incarnationis Domini DCCCXLIX. anno octavo Caroli Regis, XII. Kal. Martias, extitit terrae motus quasi decima hora noctis.

DCCCLIII. Adalbertus bonae memoriae monachus XI. Kal. Ianuarij obiit.

DCCCLIV. Dedicatio monasterij sanctae Columbae virginis & sancti Lupi confessoris.

DCCCLXIV. Cometes apparuit circa Kal. Maias per viginti dies.

Anno incarnationis dominicae DCCCLXVI. regnante Karolo Ludovici filio, duo filij illius moriuntur Hlotarius Abbas & Karolus Rex Aquitaniorum. Avunculus quoque ejus Rhodulfus consiliarius primasque palatij hominem exit, necnon & Rhodulfus Archiepiscopus Aquitaniorum. Et duo principes Aquitanici Landricus & Immo inter se dimicantes semet interimunt. Rhothbertus quoque atque Rannulfus, viri mirae potentiae, armisque strenui, & inter primos ipsi priores, Northmannorum gladio necantur.

Anno DCCCLXXVII. dominicae incarnationis Karolus Ludouvici filius II. Non. octobr. obiit. Et Ludouvicus filius ejus VI. Idus Decembris regnum suscepit.

DCCCLXXVIII. Iohannes Papa in Gallias venit, & apud civitatem Trecas diù moratus est.

Eodem anno, Idibus Octobris, eclypsis lunae fuit, cùm esset quartadecima. Et eclypsis solis secuta est eodem mense IV. Kal. Novembris, luna vicesima octava, utroque sidere in quindecim diebus deficiente.

DCCCLXXIX. Hludovicus Rex IV. Idus Aprilis obiit.

DCCCLXXX. Hludovicus & Karlomannus apud Ambianas regnum suscipiunt & dividunt mense Martio.

DCCCLXXXII. Hludovicus Karlomanni frater obiit.

DCCCCV. Hoc anno, mediante Maio, V. feria, apparuit stella circa ipsum septentrionem à parte Circij, emittens radium magnum versùs Euro austrum quasi longissimam hastam inter leonem & geminos trans zodiacum; & visa est ita ferè XXIII. diebus.

DCCCCXVII. Memorabile bellum apud Suessones, in quo Rothbertus Rex occubuit, licèt exercitus ejus victoriam adeptus sit. Eodemque anno Rodulfus regno sublimatur.

DCCCCXXXVI. Gloriosus Francorum Rex Rodulfus obiit.

Prima in totam Galliam Vngarorum irruptio.

DCCCCLII. Hoc anno Vgo dux Burgundionum & Alanus Brittonum obiere.

DCCCCLIV. Ludouvicus Francorum Rex obiit. Et filius ejus Hlotharius in Regem nobiliter Remis elevatus est.

DCCCCLVI. Hoc anno IV. Nonas Septembris luna versa est in sanguinem. Eodem quoque anno, mense Iunio, signum mirabile in caelo apparuit draco magnus scilicet, & sine capite. Secuta est statim mors Hugonis magni principis Francorum, Burgundionum, Britonum, atque Nortmannorum. Eclipsis solis factus est XI. Kal. Ianuarij, & stellae apparuerunt à prima hora usque tertiam.

DCCCCLXXIV. Ipso anno cœnobium sancti Benedicti Floriacense combustum est. Sed Dei providentia procurante in brevi trium spatio annorum in meliorem statum est restauratum, Domno Abbate Richardo ordinatore. Octavas sancti crematum est Laurentij.

DCCCCLXXIX. Ludovicus à Francis Compendij Rex est elevatus.

DCCCCLXXXIV. Lotharius Francorum Rex obiit.

DCCCCLXXXVII. Ludovicus Francorum Rex obiit. Eodem anno Hugo Dux Rex Francorum est elevatus Noviomi, * *qui secum Rotbertum filium suum Regem Aurelianis elevat.*

* Hæc addita sunt à manu paulò recentiore, sed antiqua.

Anno ab incarnatione Domini MIII. & qualitas hyemis longior solito, pluviarumque inundatio extitit gravior, atque diversis in regionibus flumina suos ultra modum praeterierunt terminos. Prae ceteris verò Liger in tantum suas praeteriit metas ut cuncta circumcirca posita periculo mortis tremefaceret, valla penetrando, casas unà cum hominibus eruendo, pontes firmos sepesque eradicando, boves cum bubulcis, ovilia cum ovibus & pueris demergendo, ita ut diluvium esse crederetur. Quo etiam anno propter Aurelianensem urbem, in loco qui dicitur Porcaria, multis, ut fertur, est visa civitas fantasmate constructa ab hora diei tertia usque in nonam horam, pratis aquisque cum molendinis vallata, militibus necessariisque rebus adplenè referta. Infantem quoque fama vulgante audivimus natum fuisse omnium animalium pedes habentem, soloque capite unoque pede & manu hominem simulantem: quem parentes dolore & rubore confusi bis terque terra occulentes, dum nequeunt eum perdere, consilio accepto in fluvio demerserunt. cujus casum tantus vocum fragor secutus est ut tota regio ejulasse crederetur.

Eodem quoque anno Girbertus Papa obiit.

Sequenti anno Abbo Abbas martyrio coronatus est.

MXVII. Rotbertus Rex filium suum Hugonem consortem regni facit apud Compendium.

MXXV. Hugo Rex moritur.

MXXVI. Iterum sub Gauzlino Abbate Floriacense cœnobium conflagratum est, sed biennio restauratum cum omnibus officinis & Ecclesia sancti Petri.

MXXIX. Obiit Gauzlinus Abbas.

MLIX. Philippus regni monarchiam suscepit.

MLX. Heinricus Rex Francorum obiit.

CHRONICON CREMONENSE.

MCXI. nono Kal. Iunij, Indictione IV. capta est & destructa civitas Laudes.

MCXVII. tertio die mensis Ianuarij, Indictione X. die Mercurij, in hora vespera, fuit terrae motus maximus, qui antea non erat visus.

MCXVIII. decimo nono Kal. Novembris, Indictione XII. die Iovis captum est castrum Lomelli.

MCXXVII. octavo Kal. Septembris, indictione V. civitas Cumensis capta fuit.

MLXIV. X. die mensis Madij fuit pugna in campo Montuo.

MCC. Indictione tertia, die XI. erat Augusti, una die Lunae, fuit captus burgus Pisonij & combustus & ferè omnes habitantes fuerunt & totum suum naudium; & multi projecerunt se de turri magna, & quamplures inturim concesserunt peregrè. Et illa nocte veniente die Lunae veniente valde serenum erat. Et ferè circa medietatem noctis apparuit quòd caelum aperuisset, & pulcram flammam fecit.

Anno Domini MCCXIII. Indictione prima, una die pase, quae fuit secunda die intrante mense Iunij, venerunt Cremonenses cum caroçolo supra terram Cremae, & Mediolanenses venerunt cum suo caroçola & cum bruira, & magnam pugnam fecerunt insimul, & Cremonenses expulserunt Mediolanenses de campo, & tulerunt eis caroçolum & buiram & XXXVI. confanones, & magnam copiam fecerunt de populo Mediolanensium.

MCCXXXIV. die II. intrante Iulio, cùm Mediolanenses ivissent in comitatu Cremonensium, die tertio erant

erant apud Covenoltam sive in loco ubi dicitur prato de bitto. Ibi Cremonenses cum sua societate pugnaverunt cum Mediolanentibus & Bresanis, ita quòd Cremonenses meliorem partem obtinuerunt.

MCCXXXVII. una die Veneris, quarta exeuntis Novembris, aput Curtisnovam Dominus Imperator cum militia Papiensium & Pergamensium & cum aliis suis militibus pugnaverunt cum Mediolanensibus & cum illis de eorum societate. Et Mediolanenses ibi amiserunt caroçolum suum; & innumerabiles fuerunt ibi mortui & capti. Et ipso die captum fuit castrum Curtisnovae. Et ultima die ipsius mensis captum fuit per Bergamenses castrum Palusceis.

De Majori-monasterio & Abbatibus ejus.

PRimus Abbas Majoris-monasterij post sanctum Martinum fuit Gaubertus, qui constitutus est ab eo, & multi alij post ipsum usque ad adventum Normannorum. Tunc desolata Ecclesia, Canonici sancti Martini de novo castello miserunt ibi conventum Clericorum. Postea Hugo Capet Rex Francorum dedit illam Ecclesiam Odoni Comiti Turonensi, qui misit Cluniacum, & adduxit inde Guislebertum cum duodecim aliis monachis anno ab incarnatione Domini millesimo. Hunc Guislebertum idem Comes fecit Abbatem ejusdem loci anno millesimo quarto. Quod & sanctus Majolus Abbas Cluniacensis concessit, cùm Majus-monasterium per quatuor annos fuisset cella Cluniaci. Huic Odoni successit alius Odo filius ejus, pater Comitis Tebaldi; qui ambo jacent in capitulo Majoris-monasterij. Secundus Abbas post Guislebertum fuit Sichardus, tertius Gaubertus, quartus Albertus, quintus Bartholomaeus, sextus Bernardus, septimus Hilgotus antea Episcopus Suessionensis, octavus Vvillelmus, nonus Odo, decimus Garnerius, undecimus Robertus.

Nota quomodo Cluniacenses occupaverunt locum sancti Martialis.

An. 1063. NOtum esse volumus cunctis hominibus quoniam beati Martialis Levomicensis monasterium ab eodem sanctissimo patre ea libertate quam & ipse à Domino Jesu Christo acceperat in initio dispositum, & in eadem ab ipsius successoribus confirmatum, usque ad tempus sexti Abbatis Cluniacensis sancti Hugonis absque omni jugo omniumque mortalium subditione liberum semper & absolutum permansit. Quam libertatem Ludovicus etiam Francorum Rex, &, quod praecipuum est, sanctae Romanae Ecclesiae Leo Papa beati Petri Apostolorum principis sinque vice confirmans, sui etiam auctoritate privilegii integram inconvulsamque sub anathemate permanere praecepit. Qualiter autem hoc monasterium tam liberali praeditum auctoritate à Cluniacensibus occupatum sit, qualiterve qui Deo sanctoque Martiali famulabantur exinde ejecerint, in subsequentibus elucebit. Praesidente quippe Lemovicensibus Ademaro Vicecomite, erat in Lemovicensi castro quidam Miles nomine Petrus Escauserius. Hic cùm Abbati Cluniacensi Hugoni nomine familiaris existeret, Ademaro Lemovicensi Vicecomiti ut monasterium beati Martialis Cluniacensibus traderet saepissime persuadebat. At Vicecomes propter Abbatem Mainardum, qui eidem monasterio praeerat, hoc difficillimum esse cognoscens petitioni illius minimè acquiescebat. Interea dum Petrus praedictus haec saepius saepiusque Vicecomiti persuaderet, contigit supradictum Abbatem Mainardum praesentis vitae adimplere terminum. Quod ipse Petrus ut cognovit, Vicecomitem audaciùs aggrediens hoc quod ipse rogaverat in promptu esse testatur. Quod etiam facere ne moraretur praestantissimum sibi equum nomine Milsfcuts ab Abbate Cluniacensi, addito magno auri pondere, dari spopondit. Sicque Vicecomes excoecatus tam equi quàm auri cupiditate quod petebatur facturum sese promisit. Defuncto, ut dictum est, Abbate Mainardo, praedictus Escauserius, pacto cum Vicecomite venditionis convento, nuntios Cluniacum transmisit; indeque Abbatem Hugonem cum pluribus monachis Lemovicam perducans eos in Ecclesiam sancti Michaelis, quae juxta curiam Vicecomitis sita est, furtim recepit. Postea autem, hoc est tertio Nonas Augusti, qua die beati Stephani celebratur inventio, parans Vicecomes coeptum patrare opus, beati Martialis claustrum adiit, omnesque monachos advocari praecepit. Congregatis igitur omnibus, cum eis capitulum est ingressus, & quasi fideliter de eorum communi salute pertractans, ut sibi Abbatem eligerent praecipit. Illi verò ex majoribus suis, hoc est Gaufredum de Niolio, Guidonem cognomento Fautam, simulque Geraldum grammaticum, viros genere, litteris, & sanctitate praeclaros in medium deducentes unum ex ipsis cum ejusdem Vicecomitis consilio sibi praeficere voluerunt. Illis verò de hoc tractantibus, Vicecomes nihil penitus respondebat, sed declinem vultum gerens, eos loquentes auscultans, hoc quod facturus erat in corde volvebat. Illo verò ita reticente, unus ex supradictis, Gaufridus scilicet de Niolio, cognito jam Cluniacensium adventu, tale fertur dedisse responsum. Non ignoramus, ait, Cluniacenses consensu vestro ut nos de monasterio nostro ejiciant advenisse. Utrum tamen fiat pro quo venerint nescimus. Tunc Vicecomes furore accensus eundem qui hoc dixerat per pannos arripiens vi aggressus est eum à claustro simul & à monasterio expellere. Videntes autem caeteri cum quem praecipuum inter se habebant ita duci, ac verentes Vicecomitem & milites qui cum eo erant, timore perculsi quo quisque potuit aufugerunt, remanentibus tamen infantibus ac juvenibus, quot & postea Abbas ipse, timens ne aliquis ibi remaneret qui ei suisque quandoque noceret, per monasteria sua quasi captivos transmisit. Expulsis itaque à monasterio suo, ut dictum est, monachis, Abbatem Cluniacensem ab Ecclesia sancti Michaelis, ubi morabatur, Vicecomes advocari praecepit. Quo veniente, parvi ex suis monachis, qui jam cum Vicecomite advenerant, exierunt contra eum in suis froccis foras per cimiterium quasi cum processione eum recipientes. Sicque vi laica violentaque praesumptione naturales monachos expellentes, contra jus, contra fas, contra bonum, contra sanctos canones, contra Apostolicorum decreta, contraque omnem rectitudinem ecclesiasticam vi sua utentes, jus postponentes, aliis ex adverso reclamantibus ei sic sic monasterium tradentes, ipsum Abbatem in sede beati Martialis imposuerunt. Ita se res habet. Sed ne oblivioni tradidisse videar, postquam Cluniacenses monasterium hoc acceperunt, praedictae libertatis sigilla in eo reperientes comminuerunt. Actum est hoc anno gratiae MLXIII.

Ex chronico Gaufredi Prioris Vosiensis.

Anno Domini MLXIII. Nonis Augusti invaserunt locum sancti Martialis Cluniacenses per fraudem Ademarii filii Guidonis Vicecomitis & Petri Escausarii, qui pro hoc dedit eidem Vicecomitis equum optimum qui appellabatur Milescuts.

Ademarus Vicecomes Lemovicensis & Humberga ejus uxor donant abbatiam sancti Martialis Hugoni Abbati Cluniacensi.

An. 1062. NOverint omnes sanctae matris Ecclesiae filii ac fideles, tam praesentis quàm futuri temporis quòd ego Ademarus Vicecomes Lemovicensis dono Hugoni Abbati Cluniacensis monasterii omnibusque successoribus ejus Abbatibus qui idem monasterium

rium Cluniacense regulariter gubernabunt dono & trado abbatiam sancti Martialis Lemovicensis cum consensu & auctoritate domni Iterii ejusdem civitatis Episcopi Canonicorumque ejus necnon & conjugis meae Umbergae filiorumque meorum & obtimatum ob indulgentiam peccatorum nostrorum & parentum nostrorum, & maximè eorum quae de eadem abbatia contraximus, consentientes monachos ibidem degentes non secundùm regulam sancti Benedicti vivere, & animarum regimen symoniacè ementibus Abbatibus vendentes. Quam haeresim cùm ab initio nascentis Ecclesiae beatus Petrus Apostolorum princeps in ipso suo capite extinxerit, nuper tamen sanctus Leo Papa & omnes deinceps ejus successores perpetuo anathemate damnaverunt Poenitens igitur praeteritorum excessuum meorum, & confidens ejusdem Abbatis successorumque ejus industria eandem abbatiam sancti Martialis ad regularem tramitem posse reduci, & detestabilem haeresim symoniacam Deo adjuvante funditus expelli, dono & trado praedictam abbatiam praedicto Hugoni Abbati omnibusque successoribus ejus Abbatibus regulariter viventibus deinceps perpetuò possidendam, & Abbates quos eidem loco tam ipse quàm successores ejus praefecerint, si, quod absit, pro mala conversatione removendi fuerint, ipse & successores ejus submoveant eos, & meliores substituant absque contradictione ullius hominis, nihil in eadem abbatia neque ego neque successores mei retinendo, exceptis his consuetudinibus, cc. solidis ad vindemiam colligendam in festivitate sancti Aredii reddendis & sagmario in hostem praestando cum famulo: qui sagmarius hoste transacta monasterio reddatur, & uno recepto Comitis Pictavensis per jussionem Vicecomitis, & justitia panis & vini, cùm in hanc villam venerit. Eo tenore ut hanc donationem & traditionem omnes successores mei confirment & hanc cartam laudent & auctorizent, & haec traditio nostra, ut stabilis & inconcussa permaneat, apostolica auctoritate firmetur. Quòd si ego aut successorum meorum aliquis hanc traditionem infringere aut contradicere voluerit, iram Dei omnipotentis & anathema perpetuum incurrat, & praefatus Hugo Abbas & successores ejus apud ejusdem civitatis Episcopum & omnes Christianos & praecipuè apud apostolicam sedem habeat potestatem reclamandi.

Facta est autem haec traditio in urbe eadem Lemovicensi anno incarnationis dominicae MLXII. Indictione XV. regnante Philippo Francorum Rege anno II. Cujus traditionis confirmatores & consignatores & testes hii sunt. In primis Iterius Episcopus signavit. Ademarus Vicecomes signavit cum quatuor filiis suis, & uxor ejus Umberga.

Narratio de electione Abbatis Soricinensis.

An. 1071

QVanta sit omnipotentis Domini clementia, & quàm multae miserationes ejus laetificantes corda sperantium in eo, nulla sufficiet vel mens percipere, vel lingua eloqui: qui ubique praesens, ubique memor Ecclesiae suae, quam sibi salutari sanguine adquisivit, clamantium ad se preces non aspernatur, sed à praeparato habitaculo suo respiciens super timentes eum, in necessitatibus consulit, in angustiis eis auxiliatur. Vnde etiam Sorecensi Ecclesiae dextram adjutorii sui porrigere dignatus est. Quae cùm patris esset orbata regimine, & quasi mariti solatio mulier destituta, per decem ferè annos vidua permaneret, complacuit fratribus loci, monachis videlicet ejusdem cœnobii, ut fusis ad Deum orationibus precarentur quatinus ipse, qui verus fidelium consolator est, talem illis permitteret Abbatem eligere qui eos secundùm regularia praecepta ad viam veritatis sciret erudire. Invenere igitur, divino disponente consilio, fratrem quendam nomine Raimundum, virum bonae conversationis, atque monachilis ordinis amatorem; qui & morum probitate & utriusque doctrina legis honestissimè pollebat. Quod cum indicassent domno Froterio venerabili Nemausensi Episcopo, qui multùm eandem diligebat Ecclesiam prae magnitudine sanctarum reliquiarum quas procul dubio ibidem noverat esse, qui etiam consilio & opere plurima saepe beneficia supradictae contulit Ecclesiae, respondit idem sibi multùm placere, quoniam frater ille quem sibi pastorem cupiebant & regulariter commisso sibi gregi praeesse sciret & esurientibus filiorum animabus pabulum sacrae praedicationis exhibere. Electus est ergo suprascriptus iste frater Raimundus, & consecratus in Abbatem in civitate Tolosa in basilica sanctae Dei genitricis & virginis Mariae, consilio domni Alexandri Papae atque Hugonis Blanc Romanae sedis Cardinalis, consensu etiam & voluntate domni Durandi Tolosae civitatis antistitis, qui divina gratia commotus dedit & concessit & laudavit & confirmavit Domino Deo & beatae Mariae monasterii Soricinensis & Abbati Soricinensi, Raimundo scilicet praenominato, & monachis ipsius loci praesentibus & futuris, omnes Ecclesias & possessiones Ecclesiarum quas milites & laici Tolosanae diocesis sive nostrae potestatis quocunque modo tenent vel acquisierunt ab Abbate vel à monachis monasterii Soricinensis aut abstulerunt, ut recuperent eas Abbas & monachi quocunque modo potuerint, & recuperatas teneant, & possideant omni tempore cum omnibus prorsùs pertinentiis suis, & regant ad honorem Dei & beatae Mariae & Ecclesiae sancti Stephani. S. Froterius Nemausensis Ecclesiae Pontifex. S. domni Raimundi Abbatis sancti Papuli. S. Isarni Praepositi sancti Saturnini. S. Isarni Gamalberti. S. Vgonis Escafredi. S. Isarni Guilaberti. Anno ab Incarnatione Domini MLXXI. XVIII. Kal. Septembris, regnante Philippo Rege Francorum. Ato Raimundus hanc cartam scripsit.

Notitia de Ecclesia de Viancio.

EX praedictis antiquorum testamentorum codicillis Ecclesiam sancti Eugenii de Viancio alodium esse atque fuisse Episcopi Albiensis & Canonicorum Ecclesiae Albiensis sedis comperimus; ex quorum providentia & cura ab antiquis temporibus Rege Carolo & Agamberto ejusdem Principis contemporaneo & Albiensis Ecclesiae Episcopo Viancium regebatur usque ad tempora quibus Frotardus Albiensem episcopatum obtinuit. Hic ergo Albiensem episcopatum ambitione adeptus est, datis pro episcopatu equis numero quindecim potentis pretii Froterio Nemausensi Episcopo & Bernardo ejus germano, qui pro inductione Episcopi Albiensis pecuniam non parvam accipere erant soliti, ita ut nonnisi de eorum manu episcopatus ille posset haberi. Sicque episcopatu adepto, de simonia coram praesentia Domini Papae Gregorii septimi alio nomine Aldebranni vocati accusatus est: à quo cùm canonicè evocatus fuisset, Romam venit habens itineris sui socium Conchensem grammaticum Hugonem nomine. Erat eodem (tempore) quidam Ravennae Archiepiscopus Guibertus nomine papatum ambiens, qui ad invidiam Domini Gregorii septimi à quibusdam seditiosis Papa electus fuerat. Hunc adiit, quia à Domino Papa Gregorio VII. auditus Romae fuerat & pro simoniaca haeresi repulsus. Cujus deposcens suffragium, litteras quidem ab eo accepit; reversusque celavit eas, & alias ex nomine Gregorii VII. praenotatas Albiensis Ecclesiae Canonicis praemonstravit: qui nomini apostolico reverentiam adhibentes, tunc quidem susceperunt eum. Paucis verò evolutis diebus grammaticus Conchensis Hugo, cùm mulam quam sibi promiserat nollet dare, litteras quas à Ravennate Episcopo acceperat reddidit Gausberto religioso viro Albiensis Ecclesiae Thesaurario, & eas quas & nomine Gregorii VII. praenotans monstraverat non ab

eo

eo acceptas indicavit, & quomodo ab eo repulsus abjectusque fuisset narravit. Quo certissimè comprobato, tandem ab Hugone Lugdunensi Episcopo tunc Romanae sedis Legato commonitus est & evocatus Tolosam, celebrato ibi Concilio, & nec agere ipse per se nec acturum etiam procuratorem mittere curavit. Unde comprobato certissimè quòd esset simoniacus, praescriptus Hugo Lugdunensis pontificale ei officium interdixit, & excommunicavit eum in Concilio illo. Sub qua excommunicatione biennium egerat cùm quidam Artmannus Galliacensis monasterii transfuga & propter inobedientiam Conchensis repulsus, postea Aureliacensis monasterii monachus, qui in primaevo aetatis suae in Ecclesia Viancensi fuerat nutritus & doctus, excogitavit eundem Viancium, si posset, de jure Albiensis Ecclesiae subripere & Aureliacensi monasterio subjugare. Cujus rei gratia Bernardum Aimerici & Guillelmum Aimerici Cadalonensis castri principes convenit: qui laici quidem, ut Viancensem Ecclesiam manutenerent & defenderent, partem honoris ejusdem Ecclesiae de Episcopo Albiensi & Canonicis sanctae Caeciliae habebant ad feudum; qui ut eandem Ecclesiam cum universis pertinentiis suis Aureliacensi monasterio donarent multis modis operam dedit. Sed illi primò quidem omnimodis restiterunt. Videns autem Artmannus ille quòd eos ad hoc impellere non posset ut hanc facerent donationem, sentiensque quòd promittendo & donando, sicut in istiusmodi negotiis fieri solet, ad hoc essent concutiendi, effecit per quosdam internuntios ut iterum iterumque convenirentur. Egit denique per quendam laicum, Poncium Ademari nomine, cui pro mercede mulam unam promisit si praedictos viros ad hoc impellere posset ut acceptis à monachis Aureliacensibus cccc. solidis Ecclesiam sancti Eugenii de Viancio Aureliacensi Abbati & monachis venderent; à quibus ccc. solidos Bernardus Aimerici & Guillelmus Aimerici acceperunt, & pro c. solidis mulam unam. Poncius verò Adamari, qui eos ad hanc donationem provocaverat, pro mula sibi promissa xxx. solidos accepit. Amblardus quoque de Arifac & Ermengaudus frater ejus unum ab eis mulum acceperunt, & Petrus Bordenes unam mulam liairam, quòd eidem causae consilium & assensum praestiterunt. quam viderunt Frotardus de Causac & Ademarus Raimundi de Viancio. Quod autem ccc. solidos Bernardus Aimerici & Guillelmus Aimerici acceperint, à monachis ipsis didicimus. His ita perpetratis, Artmannus consiliarios Frotardi, sicut praescriptum est, tunc excommunicati convenit, Rogerium scilicet de Cardonag & Bernardum Amalfredi, & promisit illius duas mulas si cum eo agere possent ut praedictam Ecclesiam Abbati Aureliacensi donaret. Echardo praeterea, qui, licèt laicus, archidiaconatum Albiensis Ecclesiae tenebat, unam mulam eodem pacto promisit. Quibus suffragantibus ad Frotardum veniens, Ecclesiam praedictam donari Aurelianensi Abbati promissis multis & beneficiis & donariis auri & argenti & jumentorum postulavit. Constituerunt itaque diem & locum ubi promissiones ipsae dari firmarentur. Frotardus interim Dominum non timens, nec personae suae modum considerans, sciens excommunicationem suam, chrisma consecravit, si talem consecrationem dici fas est consecrationem. Quo tempore Romanae Ecclesiae Legatus Amatus nomine missus ad partes Aquitanicas & Hispanicas, qui postea fuit Oleronensis Episcopus, vir religiosus & reverentia dignus, castello quod Avalatz vocatur hospitatus est. Quem cùm quidam in eo castro deprecaretur ut filium suum baptizaret, afferri sibi chrisma postulavit. quod & factum est. Cùmque à circumstantibus illud ab Episcopo Albiensi Frotardo audisset consecratum, dixit chrisma illud non consecratum, sed execrandum, asinorum magis unctioni convenire quàm Christianorum, & in circumstantium aspectu in terram everso vasculo distillando effudit. Hic itaque Frotardus veniens Viancium, Canonicos ejusdem Ecclesiae adunari praecepit; & sub occasione religionis eos eicere cupiens & Aureliacenses monachos introducere, dixit eis velle se eos aut religiosam vitam deinceps ducere aut Ecclesiam Viancensem suae dispositioni dimittere. Qui monachorum subreptionem & versutiam sentientes, ex parte Canonicorum Albiensis Ecclesiae illi contradixerunt Viancensem Ecclesiam cum universis pertinentiis suis, ut monachis eam nec donare nec vendere posset, se quoque die statuta regulares Canonicos fieri velle spoponderunt. Quod audiens Frotardus respondit, si hoc facerent, nolle se eos eicere; deditque eis diem quousque hoc fecissent. Ex ejus itaque consilio &, ut ipse fraudulenter promittebat, auxilio Tolosam ierunt ut ibi edocerentur de communi vita & consuetudine, & singula superpellicia & professionem suam testamentis inscriptam, sicut mos est illius religionis, inde secum attulere die constituta. Cùmque regressi fuissent, Canonicos qui remanserant expulsos invenere & monachos immo simoniacos introductos; cunctique, & Frotardo & monachis illis praesentibus, Romanam sedem appellavere & Albiensem, & ingressi claustrum dixerunt se, nisi pellerentur, in Ecclesia sua, sicut promiserant, religiosè victuros, nec eam monachis dimissuros. Quod audiens Frotardus, furore repletus superpellicia scidit quibus erant induti, & ejecit eos. Dum haec agerentur, sentientes hoc Canonici Albienses, Pontius scilicet Praepositus Albiensis Ecclesiae, & Guillelmus Bego Decanus, & Guido Sacrista, & Gaugbertus Thesaurarius, & caeteri ejusdem Ecclesiae Canonici & clerici Arnaldum de sancto Quintino ejusdem Ecclesiae Choraulam & Petrum germanum ejus nobiles viros Viancium miserunt ut ex eorum parte Frotardo contradicerent. Quibus in Viancio cùm Frotardus obviasset & balbutienti lingua, sicut ei mos erat, dixisset, Bene venistis Arnalde, responderunt: Nos quidem bene venimus, sed tu, qui pro simonia excommunicatus haberis, malè venisti vendere Ecclesiam simoniacis; & nos ad hoc venimus ut ex parte Praepositi & Decani & Sacristae & Thesaurarii & caeterorum Canonicorum nostrae Ecclesiae & nostra huic donationi & magis venditioni contradicamus. Videns ad haec Arnaldus Choraula Albiensis Ecclesiae contradictionem suam Frotardo contemptui fore, ut posteri contradictionis Albiensis Ecclesiae testimonium haberent, cordas signorum Viancensis Ecclesiae secuit, & partes abscissas inde secum Albiam tulit. His ita peractis, Frotardus quae sibi promissa erant exigere cupiens, Echardo se comitante & mulam sibi promissam accipere cupiente Aureliacum perrexit. Cùmque regrederentur, capti sunt & ducti ad castrum quod vocatur Peirola; & dedit pro se redemptionem Echardus solidos mille, nec mulam accepit; Frotardus verò pro se ducentos solidos dedit & unum equum. Bernardus quoque Amalfredi horum omnium, sicut praediximus, consiliarius & instigator, & ejusdem itineris socius, regrediens Conchis aegrotare coepit. Contigit illis diebus Pontium Stephani Ruthenensem Episcopum, qui Tolosae in eo Concilio quo Frotardus fuerat excommunicatus episcopalem susceperat consecrationem, praesentem fieri: qui cum audiret hunc aegrotare & communionem petere, didicissetque eum de grege esse Frotardi, quem ipse audierat Tolosae excommunicatum, interdixit ipsi poenitentiam & corpus & sanguinem Christi donec super quatuor evangelia juravit, si convalesceret, quòd Frotardi consiliis & negotiis nunquam amplius in vita sua communicaret; sicque viam universae carnis ingressus est. Non longo post tempore Frotardus veniens Albiam aegrotavit. Cui viaticum petenti, nec poenitentiae nec communionis ei suffragio participare ausi sunt clerici Albiensis Ecclesiae donec episcopatum reliquit & annulum virgamque reddidit. post quae miserabiliter mortuus est. Quo mortuo, monachi Ecclesiam Viancensem taliter adquisitam tenuerunt sub continua Albiensium Canonicorum querela. Succedente verò in episcopatum

Vide Gregor. 7. lib. 7. epist. 19.

rum Guillelmo Pictavino, Albienses Canonici coram eo & super Ecclesia praedicta questi sunt: qui Aureliacensem Abbatem Albiam venire commonuit, ut ibi causa haec audiretur. Ad quod audiendum advocavit Carcassensem Episcopum Artallum & Abbatem Soricinensem & Priorem Ecclesiae sancti Saturnini Tolosani. In quorum praesentia Clerici Albiensis Ecclesiae caussam suam in medium protulerunt. Monachi verò legerunt cartam in qua Pontius Albiensis Ecclesiae Praepositus & Guillelmus Bego Decanus & Guido Sacrista & Gauzbertus Thesaurarius testes ejus donationis legebantur, cùm potiùs reclamassent & contradixissent. Qui ibidem praesentes, cartamque lectam audientes, insurrexerunt contra eam, & eam falsam ex ea causa probaverunt. In quo placito cordarum partes quas Arnaldus de signis Viancensis Ecclesiae ruperat, & superpellicia quae Frotardus Canonicis ex ejusdem consilio factis regularibus violenter sciderat, argumenta haeresis exhibuere. Et hoc ita factum est tempore Kalendarum Januariarum. Adfuit autem quidam Choraula Viancensis Ecclesiae nepos nomine Rainaldus Amelius Adalberti vocatus, qui coram omnibus testificatus est se vidisse quando Frotardus Canonicorum superpellicia scidit. Data est ergo judicialis sententia à praedictis viris ut Artmannus ille in octavis Pentecostes eodem anno secuturis Albiam veniens super sancta quatuor evangelia septima juraret manu ut pro ejus Ecclesiae adquisitione ipse aut Abbas & monachi Aureliacenses nullam omnino pecuniam promisissent vel dedissent aut aliquis pro eis. Quod nisi dic praedicta facerent, Albienses Canonici ab eo tempore Viancensem Ecclesiam possiderent, & monachi ad propria monasteria repedarent. Hujus rei testes sunt, Bernardus Stephani Praepositus, & Benedictus Prior, & Amatus Canonicus, & Isarnus de Donazag, & Isarnus Capellanus de Causac, & Raimundus Archidiaconus, & Durantus Choraula, & Durantus Hugo. Cui sententiae monachi illi immo simoniaci parere noluerunt, nec Canonicis Ecclesiam suam dimittere. Et ab eo tempore violenter & simoniacè, secundùm quod suprà scriptum est, Abbates & monachi Aureliacenses Ecclesiam sancti Eugenii de Viancio nullo titulo adquisitam nisi haeresis simoniacae damno sub continua Albiensis Ecclesiae querela possederunt usque ad tempora Domni Episcopi Albiensis Bertrandi magnae honestatis & bonae memoriae viri & Antifossi Tolosae nobilissimi Consulis; qui ambo, cognita injuria quam monachi diù fecerant sanctae Caeciliae Canonicis reddiderunt sub illorum manu & religione. unde illis Deus propitietur & nobis. Amen.

De adventu Urbani Papae II. ad monasterium Cluniacense.

An. 1095. ANno ab Incarnatione Domini millesimo XCV. donnus ac venerabilis sanctae Romanae Ecclesiae Papa Urbanus terminos Italiae excedens, Gallias causa utilitatis sanctae universalis Ecclesiae venit. Et cùm pro erigendis Christianae legis negotiis quasdam Ecclesias primùm visitasset, tandem ad locum optabilem ac prae ceteris sibi valde dilectum, ad Cluniacense videlicet devenit coenobium, ubi quondam relicto canonicalis ordinis officio habitum sacrae religionis susceperat. Ubi cùm, ut tali conveniebat personae, cum magno honore & gaudio receptus fuisset, privilegia quae dudum eidem loco fecerat apostolica auctoritate roboravit & confirmavit. Insuper etiam terminos quosdam ac limites longiusculè porrectos in circuitu ejusdem monasterii praefixit, & apostolicae auctoritatis censura interdixit ut nullus omnino mortalium cujuslibet dignitatis seu conditionis infra eosdem terminos homicidium, praedam, rapinam, incendium, hominum captionem aliquo modo perpetrare auderet: Infractores verò hujus interdicti excommunicationis vinculo astrinxit quousque digna satisfactione poenituissent. Et ut pleniùs vim dilectionis quam erga eundem locum possidebat ostenderet, in Concilio centum & eo ampliùs Episcoporum quod in Arvernensi Ecclesia ipso praesidente gestum est locum cum suis habitatoribus magnis extulit laudibus, &, utpote domum Dei, à cunctis reverendum ac veluti pupillam oculi sui, non solùm Episcopis qui aderant, sed etiam omnibus qui eidem interesse poterant conventui, custodiendum ac venerandum publicè ore proprio allegavit. Praeterea rogatus à domno Hugone ipsius monasterii venerabili Abbate altare majus novae basilicae, astantibus plurimis Episcopis, monachis, clericis quoque, ac plebe innumerabili, in honore resurrectionis Domini nostri Jesu Christi & beatae semper virginis Mariae sanctorumque Apostolorum Petri & Pauli ac protomartyris Stephani devotissimè consecravit VIII. Kal. Novembris, indictione IIII. & praecepit ut in ipso die eadem basilica oportuno tempore dedicaretur. Pro his itaque omnibus, necnon etiam & pro anteriori dilectionis familiaritate, postmodum multiplicibus beneficiorum exhibitionibus erga nos luce clariùs propalata, decretum est à supradicto patre nostro ut ejus memoria quandiu vixerit ad generalem Missam specialiter agatur, post obitum vero, exceptis his quae illi pro communi nostrae fraternitatis professione debentur, tricenario scilicet, officiis, Missis, psalmis, atque elemosinis, anniversaria dies depositionis ipsius quotannis celebriter sicut pro Abbate hujus coenobii recolatur resonantibus signis cum officio pleno & Missa ac XII. pauperum refectione.

Hugonis Abbatis concessio beneficiorum ordinis facta Alfonso Regi Hispaniarum.

Circa an. 1090. OMnibus fratribus ac filiis nostris in Cluniacensi coenobio Deo in fide recta servientibus tam praesentibus quàm futuris frater Hugo Abbas caelestis regni praemia & aeternae felicitatis gaudia. Convenit, dilectissimi, ut sicut nos patrum nostrorum praecedentium instituta, etsi non ad plenum, tamen prout possumus fideliter observamus; ita etiam & vos ea quae pro communi utilitate fieri decernimus & devotè suscipiatis & salubriter conservetis; quatinus & vobis meritum obedientiae, & illis pro quibus talia praecipiuntur praemium sempiternae salutis adcrescat: Notum itaque sit fraternitati vestrae praecepisse nos de domno Alfonso Hispaniarum Rege nostro fideli amico, qui tanta ac talia bona nobis fecit & adhuc indesinenter facit ut neminem Regum vel Principum sive priscis seu modernis temporibus ei comparare possimus, quo scilicet in omnibus bonis quae Deo largiente in nostro loco vel in aliis nostro juri subditis acta fuerint specialem habeat participationem tam in vita quàm post mortem. Praeterea dedimus ei in vita sua unum psalmum, id est, *Exaudiat te Dominus*, ad horam tertiam sine intermissione canendum, & ad majorem Missam unam collectam, id est, *Quaesumus omnipotens Deus*, simili modo quandiu vixerit. Decrevimus quoque ut in die coenae Domini triginta pauperes pro eo mittantur ad mandatum, & in die sancto Paschae centum nihilominus pauperes à Camerario pro eo reficiantur. Et super haec omnia statuimus ut praebendam cotidianam habeat in refectorio ad majorem mensam, quasi si nobiscum epulaturus sederet, quae uni pauperum Christi semper tribuatur pro salute animae ejus tam in vita quàm in morte. Huic quoque mensurae bonae confertae simul & coagitatae superaffluentiam addere cupientes, dedimus ei in Ecclesia beatorum Apostolorum Petri & Pauli nova, quam ipse de propriis facultatibus construxisse videtur, unum altare de praecipuis, quo scilicet divina mysteria ibidem celebrata saluti ejus valeant suffragari. Cùm verò hujus temporalis vitae cursum debito fine compleverit, exceptis officiis, Missis, atque

que elemosinis quae pro illo agenda sunt, uno anno in supradicto altari Missa specialiter pro illo canatur. Anniversaria verò dies ipsius ita per omnia agatur sicut pro domno Heynrico Imperatore augusto. Ad vesperas scilicet, ad officium, & ad Missam omnia signa tangantur, tractum in cappis canatur, eadem Missa ad ejus altare decantetur, duodecim pauperes reficiantur, septem diebus justitia detur, excepta cotidiana praebenda quae in majori mensa semper ponitur, abundans refectio à custode Ecclesiae fratribus praeparetur. In his autem omnibus quae de illo vel pro illo agi decrevimus, in his inquam omnibus & Reginam ejus conjugem devotissimam fieri volumus participem, & insuper duodecim pauperes ei in coena Domini concessimus, & anniversarium ejus sicut Imperatricis Agnetis agi censuimus.

Narratio de Concilio Nemausensi sub Urbano II.

Vide Notas ad Capitularia pag. 1243.

ANno dominicae incarnationis MXCVI. aera millesima CXXXIV. venit Dominus Papa Urbanus ad celebrandum Concilium apud civitatem Nemausum cum multitudine Episcoporum atque Abbatum & caeterorum fidelium diversi ordinis ex multis provinciis atque regionibus illuc confluentium; ubi de statu Ecclesiae Dei multa fuerunt à jam dicto Papa & reliquo conventu Deo opitulante disposita. Inter quos adfuit Domnus Bertrandus sanctae Dei genitricis Mariae scilicet Rivipollentis Abbas conquerens super Domno Berengario Tarraconensi Archiepiscopo & sedis Ausonae clero, qui Ecclesias praedicti coenobii, scilicet Rivipullentis, contra privilegia apostolica eidem loco à Pontificibus Romanae Ecclesiae concessa à divino officio interdixerant. Unde causa concordiae egressi sunt in partem Gualterius Albanensis Episcopus & Domnus Ricardus Romanae Ecclesiae Cardinalis & Abbas Massiliensis, & Gothafredus Magalonensis & Bernardus Gerundensis & Artallus Elenensis Pontifices, & Petrus Cuxanensis & Benedictus Balneolensis Abbates, & VVillelmus Raymundi palatii Barchinonensis Dapifer, & alii quamplurimi bonorum hominum tam clericorum quam laicorum, qui interfuerunt illo colloquio. Ante hos vero omnes praefatus Tarraconensis Archiepiscopus testatus est quod eo nesciente & absque sua omnino jussione facta fuisset interdictio Ecclesiarum praelibatae sanctae Mariae Rivipollentis coenobii. In quorum etiam praesentia dixit quod competentem faceret justitiam praenominato Abbati & monachis praefixi coenobii de clericis qui praefatam interdictionem fecerant & auctores hujus malae operationis extiterant. Et ne aliqua altercatio vel inimicitia seu discordia inter se & Abbatem praenominatum & monachos ejus de violandis Pontificum Romanorum privilegiis amodo oriretur, coram omnibus superiùs memoratis his verbis injunxit. *Ego Berengarius gratia Dei Tarraconensis Archiepiscopus laudo atque confirmo seu corroboro privilegia quae à Romana Ecclesia jam dicto loco sanctae Mariae Rivipollentis coenobii olim fuerunt concessa, & ea in perpetuum fideliter observabo sicut mei antecessores ea meliùs noscuntur observasse. Berengarius gratia Dei Tarraconensis Archiepiscopus.* Actum est hoc apud praefatum Concilium v. Idus Julii anno XXXVIII. regni Philippi Regis Francorum.

CHRONICON VVIRZIBVRGENSE.

DCLXXXVII. Sanctus Kilianus martyrizatur.

DCXCIV. VVilibrordus à Sergio Papa Episcopus ordinatus Fresonum gentem convertit.

DCXCV. Iustinianus Imperator ob haeresim regno privatus exul in Pontum secessit.

DCXCVI. Sergius Papa capsam cum portione dominicae crucis invenit.

DCCV. Iohannes Papa Sergio successit. Cui item alius Iohannes successit, Iustinianus Imperator Leonem & Tyberium cum alijs qui eum expulerant occidit. Quem videlicet Iustinianum Leo, in expulsione illius, naribus detruncarat. Qui post iterum assumpto imperio, quotiens defluentem guttam reumatis manu detersit, totiens penè aliquem de suis contrarijs jugulare praecepit.

DCCX. Iustinianus Imperator de peccatis suis poenitentiam agens, Constantinum Papam cum summo honore habuit.

DCCXI. Iohanni Papae successit Sisinnius. cui Constantinus. Hiltibertus Rex justus obijt. Pro quo Dagobertus filius ejus regnavit.

DCCXIV. Pippinus senior Major domus regiae obijt. Pro quo Karolus. Dagobertus Rex obijt. Constantino Papae successit Gregorius secundus.

DCCXV. Karolus à Blitrude noverca sua in custodiam missus, Dei auxilio liberatus est.

DCCXVI. Sanctus Bonifacius, qui & VVinfridus, à Gregorio Papa in Franciam ad praedicandum verbum Dei missus est.

DCCXIX. Sanctus Bonifacius Mogontiacensis civitatis à Gregorio Papa Archiepiscopus ordinatur.

DCCXX. Mortuo Elberico, Theodericus frater ejus in regnum successit.

DCCXXI. Karolus Suevos & Bajuarios armis subegit.

DCCXXII. Luidbrandus Rex Longobardorum ossa sancti Augustini transtulit in Ticinum.

DCCXXVI. Karolus Pippini filius, cùm jam principatum Majoris Domus XII. annos teneret, post haec eundem principatum tenet XV. annis; Regibus tamen in Francia, sed parva dignitate, regnantibus.

DCCXXIX. Karolus Fresiam subegit.

DCCXXX. Beda venerabilis Presbyter Anglorum obijt.

DCCXXXIX. Karolus Provinciam subegit.

DCCXLI. Gregorio tertio successit Zacharias Papa. Karolus Rex obijt.

DCCXLII. Pippinus filius Karoli cum fratre Karlomanno Major domus annos XI.

DCCXLV. Initium Fuldensis monasterij.

DCCL. Karlomannus divino amore succensus Romam pergens, monasterium sancti Silvestri in monte soracti construens, se monachum fecit, & post aliquantum temporis ad monasterium sancti Benedicti profectus est.

DCCLI. Sanctus Burchardus accepit pontificatum, in quo sedit annos XL.

DCCLII. Translatio sancti Kyliani.

DCCLIII. Pippinus per auctoritatem Stephani Papae Rex Francorum est appellatus, & unctus manu sancti Bonifacij.

DCCLIV. Sanctus Bonifacius Archiepiscopus martyrio coronatur.

DCCLXVII. Pippinus Rex moritur.

DCCLXVIII. Karolus magnus Pippini filius cum fratre Karlomanno annos IV. postea solus XLII.

DCCLXXI. Karlomannus frater Karoli magni obijt.

DCCLXXXII. Karolus secundo Romam perrexit; ibique baptizatus est filius ejus Karlus, quem Adrianus Papa mutato nomine vocavit Pippinum.

DCCLXXXIII. Hiltigart Regina obijt. Pro qua Karolus Fastradam sibi sociavit in conjugium.

DCCLXXXVI. Lul Mogontiacensis Archiepiscopus obijt. Cui Richolfus successit. Sanguis è caelo & de terra profluxit.

DCCXCI. Sanctus Burkardus migravit ad caelum IV. Nonas Februarij.

DCCXCII. Conjuratio Pippini contra Karolum patrem suum. Qui, hoc detecto consilio, tonsoratur. Sociorum verò alij decollantur, alij suspenduntur.

DCCXCIV. Megingaudus Episcopus obijt VI. Kal. Octobr. VVirziburc. Sedit annos tres, menses decem, dies XXV.

Fa-

Fastrada Regina obijt, & apud sanctum Albanum sepelitur.

DCCXCVIII. Richolfus consecratur in Episcopum IV. Non. Martij apud Frideslar.

DCCXCIX. Geroldus pijssimus signifer Karoli in pugna occiditur.

DCCC. Berenvelfus Episcopus obijt VI. Kal. Octobris. Sedit annos VI.

Romani Papam in Letania majore excaecant, & linguam ejus amputant.

DCCCI. Karolus à Romanis est Augustus appellatus.

DCCCII. Liudericus Episcopus obijt III. Kal. Martij VVirziburc. Sedit annos tres, menses V.

Karolus imperiali benedictione sublimatus, Augustus & Caesar Romano more appellatur.

DCCCIII. Karolus pontem quinquaginta passuum construxit Mogontiae. Tanta est enim ibi fluminis latitudo.

DCCCV. Hoc anno dedicatum est monasterium sancti Albani Kalendis Decembris, Indictione XIII.

DCCCXIII. Richolfus Mogontiacensis Archiepiscopus obijt. Cui Haistolfus successit. Pons apud Mogontiam, quem Karolus construxit per X. annos, combustus est, quia latrones noctu, hominibus in Rhenum projectis rapiebant praedam.

DCCCXIV. Karolus Imperator febre pleuresi pulsatus obijt V. Kal. Februarij, anno aetatis LXXI. Regnavitque filius ejus Ludeuvicus cognomento Pius annos XXVII.

DCCCXVI. Leo Papa obijt. Pro quo Stephanus ordinatur. Qui mox Ludeuvicum imperiali benedictione sublimavit.

DCCCXVII. Pascualis Papa efficitur.

DCCCXXIV. Haistolfus Archiepiscopus obijt. Cui Otgarius successit.

DCCCXXVII. VVetthi Augiensis monachus in spiritu raptus admirabilem vidit visionem.

DCCCXXIX. Pascualis Papa obijt.

DCCCXXXII. VVolfgerus Episcopus VVirzibur. obijt II. Id. Novembris. Sedit annos XXII. menses VI. dies XI.

DCCCXLI. Ludeuvicus Imperator obijt XII. Kal. Iulij. Regnavitque pro eo filius ejus Ludeuvicus cum fratribus suis Lothario, Karolo, & Pippino annos XXXVI.

DCCCXLII. Humbertus Episcopus VVirzibur. obijt VII. Idus Martij. Sedit annos X. menses III. dies VIII.

Bellum inter fratres de partitione regni exarsit.

DCCCXLVI. Otgarius Mogontiacensis Archiepiscopus obijt. Cui Rabanus successit.

DCCCXLIX. Ludeuvicus Germaniam, Lotharius cum Imperatoris nomine Italiam, Karolus Gallias, regnum dividentes, accipiunt.

DCCCLV. Gozbaldus VVirziburc. Episcopus obijt XII. Kal. Octobris. Sedit annos XIII.

Rabanus Mogontiacensis obijt. Cui Karolus successit.

DCCCLVI. Ecclesia sancti Kyliani in VVirziburc. exusta est.

Lotharius Rex tonsuram & monachicum habitum suscepit moriturus.

DCCCLVIII. Leo Papa, Truogo, & Rabanus Episcopi, Benedictus Papa, obierunt.

DCCCLXIII. Karolus Mogontiacensis Episcopus obijt. Luibbertus successit.

DCCCLXVIII. Nicolao Papae Adrianus successit. Visa est cometa manifestè.

DCCCLXXIII. Adrianus Papa obijt.

VVormacium fulminis ictu crematur.

DCCCLXXVII. Ludeuvicus Rex Germaniae obijt V. Kal. Septembris. Pro quo filius ejus Karolus junior cum fratribus Karlomanno & Ludeuvico regnavit annos XI.

DCCCLXXIX. Luibertus Mogontiacensis obijt. Cui Sinderoldus successit.

DCCCLXXXI. Karolus junior cum uxore sua Ribgartha imperiali benedictione sublimatur.

DCCCLXXXII. Karolus Imperator vivus dimisit regnum.

DCCCLXXXVIII. Arnolfus filius Karlomanni regnavit annos XII.

DCCCLXXXIX. Karolus, junior Imperator obijt.

DCCCXCI. Arn. VVirziburc. Episcopus in Saxonia occisus est inter Missarum sollemnia.

Sunderoldus Moguntiacensis Episcopus VVormatiae à Normannis occisus est. Cui Hatto successit.

DCCCXCVII. Arnolfus Rex Romam veniens Imperator efficitur.

DCCCC. Arnolfus Imperator obijt. Pro quo filius ejus Ludeuvicus admodum puer regnavit annos XII.

DCCCCVI. Berenger, Reginold, & Gebehart fratres occiduntur.

DCCCCVII. Pugna inter Adelbertum fratrem eorum & Cuonradum fratrem Ludeuvici Imperatoris committitur, in qua Cuonradus occiditur.

DCCCCVIII. Ruodolfus VVirziburc. Episcopus obijt III. Non. Augusti. Sedit annos XVII. dies II.

Adelbertus perfidia Hattonis Archiepiscopi Mogontiacensis & cujusdam Luitpaldi deceptus, Ludeuvico Imperatore jubente decollatur.

DCCCCXI. Bellum Francorum cum Vngarijs.

DCCCCXII. Ludeuvicus Rex moritur. Pro quo filius Cuonradi illius quem Adelbertus Babenbergensis interfecit, in regnum elevatus, regnavit annos VII.

Hatto obijt Mogontiacensis Episcopus. Cui Herigerus successit.

DCCCCXIV. Cometae videntur.

DCCCCXVIII. Basilea ab Vngarijs destruitur XII. Kal. Februarij.

DCCCCXIX. Cuonradus Rex moritur.

Heinricus Comes Rex effectus regnavit annos XVIII.

DCCCCXXVII. Herigerus Mogontiacensis Episcopus obijt. Cui Hiltibertus successit.

DCCCCXXVIII. Hungarij totam Franciam, Galliam, Alsatiam, atque Alamanniam gladio & igne devastant.

DCCCCXXXII. Thiedo VVirziburc. Episcopus obijt XVII. Kal. Decembris. Sedit annos XXIV. menses II. dies XIV.

DCCCCXXXVI. Hiltibertus Mogontiacensis Episcopus obijt. Cui Fredericus successit.

DCCCCXXXVII. Heinricus Rex obijt. Ottho magnus Heinrici filius anno XXXVIII.

DCCCCXXXVIII. Vngarij Franciam, Alamanniam, Galliam usque oceanum & Burgundiam devastantes, per Italiam redierunt. Monasteria sancti Galli & sancti Bonifacij cremantur.

DCCCCXLI. Iunior Burchardus VVirziburc. Episcopus obijt VIII. Kal. Aprilis. Sedit annos IX. menses III. dies XXIII.

DCCCCLI. Ottho Rex Italiam petit, eamque sibi subjecit, Berengerum Regem expulit.

DCCCCLII. Berenger apud Augustam in conventu Orthoni ad deditionem venit. Inde cum Regina conjuge ejus VVilla nomine ad castellum Babenberg deductus extremam clausit horam.

Ignitus lapis, quasi massa candentis ferri, ab occidente volitans venit. Et Draco visus est.

DCCCCLIII. Obijt Fridericus Mogontiacensis Archiepiscopus. Pro quo VVillehelmus constituitur, filius Imperatoris Othonis.

DCCCCLIV. Luidolfus Dux Otthoni Regi patri suo rebellat.

DCCCCLV. Vngarij Noricam, Franciam, Italiamque petunt.

DCCCCLVI. Vngarij totam Bajoariam depopulantes, juxta Augustam Alamanniae urbem ab Otthone Rege pugna victi, immensa caede necantur.

Luidolfus Adelbertum bello vicit. Et ipse eodem anno moritur.

DCCCCLX. Cruces in vestibus apparuerunt.

DCCCCLXI. Bobbo VVirziburc. Episcopus obijt XV. Kal. Martij. Sedit annos XX. menses X. dies XIV.

DCCCC-

DCCCCLXIII. Ottho Rex Romam veniens Imperator efficitur.

Signum in sole.

DCCCCLXVIII. VVillehelmus Mogontiacensis Episcopus obijt. Cui Hatto successit.

DCCCCLXX. Hatto Mogontiacensis Episcopus obijt. Ruobbertus successit.

DCCCCLXXII. Signum quoddam ignei coloris in cœlo apparuit.

DCCCCLXXV. Ottho Imperator obijt Nonis Maj.

Sanctus Vdalricus migravit ad Dominum IV. Nonas Iulij, anno episcopatus sui L.

Ottho II. Otthonis magni magni filius annos IX.

DCCCCLXXVII. Ruobbertus Archiepiscopus Mogontiacensis annos IV. X. menses obijt. Pro quo constituitur VVilligisus, qui in primis cœpit aedificare monasterium sancti Martini.

DCCCCLXXXIII. Ottho Imperator apud Calabriam occiso à Graecis exercitu de navi exiliens nautando aufugit.

DCCCCLXXXIV. Iunior Poppo VVirziburc. Episcopus obijt XI. Kalend. Augusti. Sedit annos XXIII. menses IV. dies XXI.

Ottho Imperator Romae VI. Idus Decembris moritur & sepelitur.

Ottho tertius, Otthonis secundi filius, admodum puer, annos XVIII.

DCCCCXC. Huc Episcopus VVirziburc. obijt IV. Kal. Septembris. Sedit annos VI. menses VII. dies XXVIII.

DCCCCXCV. Sanctus Adelbertus Episcopus de Praga civitate à Prucis martyrio coronatur.

Brunuvardus VVirziburc. Episcopus obijt XII. Kal. Octobris. Sedit annos V. menses VIII. dies XIX. In insula Euboea, & sepelitur in monasterio quod dicitur Politica.

MI. Ottho Imperator in Italia obijt absque filijs V. Kal. Februarij. Cujus intestina Augustae, reliquum corpus Aquisgrani sepelitur.

Heinricus Dux Bajoariae Babenberg. apud Mogontiacum Rex effectus regnavit annos XXIII. menses V.

MIV. Heinricus Rex italiam, Boëmiam, & Bolizlaum Ducem cum omni gente Sclavorum subjugavit.

MVII. Episcopium Babenberg à Rege Heinrico constituitur, & Eberhardus ibi Episcopus ordinatur.

MIX. Brun Episcopus & monachus à Prucis multis supplicijs affectus, & manibus pedibusque abscisis, postremò capite plexus, caelos petijt.

MXI. Hoc anno Babenbergensis Ecclesiae dedicatio facta est, XLVI. Episcopis in id operis destinatis.

Obijt VVilligisus Mogontiacensis Archiepiscopus. Cui Erkenbaldus successit Abbas.

MXIV. Heinricus Romae imperiali benedictione coronatur à Benedicto Papa.

MXV. Ernost Duc in venatu occiditur.

MXVIII. Heinricus VVirziburc. Episcopus obijt. XVIII. Kal. Decembris. Sedit annos XXIII. menses V. dies XXII.

MXIX. Benedictus Papa Babenberg veniens, Ecclesiam sancti Stephani dedicavit.

MXX. Terrae motus magnus factus est IV. Idus Mai, feria VI.

Sanctus Heribertus Coloniensis Archiepiscopus obijt. Pro quo Piligrimus constituitur.

Obijt Erkenbaldus Mogontiacensis Archiepiscopus. Pro quo Aribo constituitur.

MXXI. Heinricus Imperator novam Trojam deditione cepit. Et mortalitas magna facta est in exercitu.

MXXIV. Heinricus Imperator III. Idus Iulij obijt, & in Babenberc episcopio à se facto in monasterio sancti Petri Apostoli sepelitur.

Benedictus Papa obijt.

Cuonradus annos ferè XV. regnavit.

MXXVI. Cuonradus filium suum Heinricum Regem fecit. Et ipse Romam pergens, Imperator efficitur.

MXXX. Cuonradus Imperator Stephanum Pannoniae Regem cum exercitu petit. Interea in Alamannia Ernost Dux & VVerenheri Comes cum alijs multis occiduntur.

XVI. Kal. Septembris Aribo Mogontiacensis Archiepiscopus obijt. Pro quo sanctus Bardo constituitur.

MXXXI. Stephanus Rex missis legatis cum Imperatore Cuonrado pacificatur.

MXXXII. Ruodolfus Rex Burgundiae moriens, diadema suum Cuonrado Imperatori misit.

Monasterium sanctorum Petri & Pauli & sancti Stephani dedicatum est.

MXXXIV. Meginhardus VVirziburc. Episcopus obijt XI. Kal. Aprilis. Sedit annos XV. menses II. dies XXI.

Cuonradus Imperator hieme Burgundiam petit.

Eclypsis solis facta est III. Kal. Iul. hora VI.

MXXXV. Piligrimus Coloniensis Episcopus obijt. Pro quo Herimannus constituitur.

MXXXVI. Otho Princeps Karlingorum à Gozzelone Duce pugna victus, fugiensque, à quodam milite occiditur.

MXXXVII. Cuonigunt Imperatrix V. Non. Martij obijt.

Herimannus Dux obijt.

Stephanus Christianus Vngariorum Rex obijt, qui cum omni gente sua ad fidem Christi convertitur.

MXXXIX. Cuonradus Imperator II. Non. Iunij obijt, & Spirae sepelitur.

Eberhardus Babenbergensis Episcopus obijt.

MXL. Henricus Rex pius, filius Cuonradi, incipit regnare.

MXLI. Heinricus Rex Ducem Boëmiae Fratislaum bello petit. Sed multis proceribus & militibus in praestructione silvae citra & ultra occisis vel captis, nil dignum efficere potuit. Petrus quoque Vngariorum Rex eidem Duci contra Heinricum Regem auxilia misit.

MXLII. Vngarij quendam Ovonem Regem sibi eligentes, Petrum Regem suum expellunt. Qui profugus & exul, Heinrici Regis, cui priori anno rebellaverat, gratiam, quaerit & invenit.

Heinricus Rex Boëmiam ingressus, igne praedaque cuncta devastat, & rebellem Ducem obsides dare & ipsum post se Radisponam ad deditionem humiliter venire, sibique jurejurando fidelitatem servitiumque confirmare coartat.

Ovo Rex Vngariorum, ob susceptum à Heinrico Rege Petrum à se expulsum, fines Bajoariae praedis & incendijs depopulatur. Sed magna pars exercitus ejus ab Adelberone Marchione deleta est.

MXLIII. Heinricus Rex Pannoniam ingressus, duas populosissimas civitates evertit, plures deditione subjecit. Sed cùm Petrum Regem, quem secum ducebat, provinciales recipere nollent, alium, quem petebant, Ducem eis constituit, quem Ovo post discessum ejus in Boëmiam repulit.

Gisela Imperatrix, mater Heinrici Regis, obijt XVI. Kal. Martij, & apud Spiram sepelitur.

MXLIV. Heinricus Rex iterum Pannonias invadens, satisfactionem, obsides, munera, pacis per jusjurandum confirmationem accipiens discessit. Inde reversus, Constantiensi synodo adfuit, ubi cunctis debita dimisit, destructisque omnibus inimicitijs, pacem hactenus inauditam tam in tota Suevia quàm in alijs sui regni provincijs regia censura per edictum confirmavit. Dein Agneten VVillehalmi Pictavensis Principis filiam Reginam apud Mogontiam ungui faciens, regalibus sibi nuptijs in Hingelenheim copulavit. Vnde infinitam histrionum & joculatorum multitudinem sine cibo & muneribus vacuam & mœrentem abire permisit.

Luibboldus Marchio, Adalberti filius, maxima Vngariorum clades, immaturè obijt.

Pestis pecudum maxima.

Hiemps dura & nivosa.

MXLV. Brun VVirziburc. Episcopus obijt VI. Kal. Iunij. Sedit annos XI. mensem I. dies XIV.

Heinricus Rex tertio Pannonias iratus ingrediens, Dei favente clementia, & beato Vdalrico Episcopo impetrante, victor factus, Ovonem cum uxore & filijs cognatisque, quibus locus evadendi erat, effugabat. Petrum in regnum restituit; subditoque sibi Vngariorum regno, summo cum honore revertitur.

MXLVI. Heinricus Rex Italiam ingressus, pacificè à Romanis suscipitur. Papas tres non dignos constitutos synodaliter deposuit, & Suiggerum Babenbergensem Episcopum Papam constituit. Ipseque & conjux ejus Agnes Regina eadem die imperiali benedictione sublimantur.

MXLVII. Petrus Rex Vngariorum à quodam tyranno Pannonico captus & coecatus, ille qui eum expulerat regnare coepit.

Suiggerus Papa obijt eodem quo constituitur anno. Pro quo Bobbo ordinatur.

Ottho Dux Suevorum obijt. Pro quo Ottho de Suvinwirti surrexit.

MXLVIII. Bobbo Papa obijt anno quo constituitur. Pro quo Bruno, qui & Leo, Tullensium antistes, Papa ordinatur.

Heinricus Imperator nascitur.

ML. Bartho Mogontiacensis Episcopus obijt. Pro quo Luippoldus ordinatur.

MLIII. Leo Papa exercitum ducens per Apuliam contra Nortmannos, infinita utrobique caede peracta, absque victoria regreditur XIV. Kal. Iulij, & eodem anno obijt.

MLIV. Leoni Papae Gebehardus, qui & Victor, successit.

Adelbertus Marchio obijt.

Fames magna fuit.

VVelf Dux Carinthiorum obijt.

Cuonradus Dux antea Noricus ab Imperatore expulsus, in Pannonia exul malè moritur.

Hezil Comes de Oberestenuelt obijt VI. Kal. Februarij.

MLV. Herimannus Coloniensis Episcopus obijt. Pro quo Domnus Anno ordinatur.

MLVI. Magna caedes à barbaris qui Liuttici dicuntur in Christianos facta est; quorum quidam gladio, quidam fugientes in aqua perierunt. inter quos VVilelm Marchio occiditur.

Hisdem temporibus multi diversarum provinciarum Principes perierunt.

Fames multas provincias afflixit. Egestas & penuria undique praevaluit.

Multa mala tunc temporis facta sunt.

Heinricus Imperator his doloribus corde tenus compunctus infirmari coepit; & perductus usque ad mortem, sapienti tamen usus consilio, ab omnibus quibus potuit veniam petens, quibusdam praedia quae abstulit restituens, cunctis qui contra eum culpas damnabiles fecerunt relaxans, filium suum Heinricum Romani Pontificis caeterorumque Pontificum & Principum electione Regem constituit. His & alijs, prout vitae possibilitas admisit, bene dispositis, III. Non. Octobris hanc vitam praesentem in Deo finivit.

Anno Domini MLVII. Heinricus filius Heinrici Imperatoris admodum puer coepit regnare.

Agnes Imperatrix, mater ipsius Heinrici, Ducatum suscepit Bajoariae.

Victor Papa, multis in Germania bene dispositis, Romam redijt, & eodem anno vitam finivit. Pro quo Fridericus, qui & Stephanus frater Godefridi Ducis, jam monachus in monte Cassino factus, à Romanis Pontifex constituitur. Hic etiam eodem anno obijt.

Item obierunt Adelbero Babenbergensis Episcopus & Ottho Dux de Suinwirti.

MLIX. Luipoldus Mogontiacensis Archiepiscopus obijt. Pro quo Sigefridus constituitur.

Sanctus Cuono Trevirorum Episcopus martyrizatur. In deserto loco à scopuloso monte ter praecipitatus est à Theoderico Comite, eo quod absque electione constitutus est. Et sepultus est Doleia, ubi per illum Dominus multa signa tunc temporis fecit. Ipse Comes poenitentiam agebat, Hierosolyma pergens, vitam finivit. Omnes consentanei mala morte perierunt. Pro quo Vdo constituitur.

MLXV. Guntherus Babenbergensis Episcopus obijt. Pro quo Herimannus constituitur.

Gozuvinus Comes, ob exercitam in Episcopio VVirziburgensi injuriam, à militibus Adelberonis Episcopi occiditur.

MLXVI. Cometa videtur, & Anglia à Nortmannis subjicitur.

MLXX. Deti Marchio Regi Heinrico rebellat.

MLXXI. Ottho Dux Regi Heinrico rebellat.

MLXXII. Conjurant Principes regni contra Regem Heinricum.

MLXXIII. Saxones Hartesburg destruunt; ubi Regis filij sepulcrum violant, ossaque dispergunt.

MLXXIV. Alexandro Papae Hiltibrandus succedit.

Arnoldus Abbas sancti Albani obijt. Pro quo Godescalcus constituitur.

MLXXV. Bellum juxta Vnstruoht committitur VI. Idus Iunij contra Heinricum Regem, ubi multi potentes ex utraque parte ceciderunt, & Saxones fugam inierunt.

MLXXVI. Concilium VVormatiae congregatur, ubi Hiltibrandus Papa abdicatur.

MLXXVII. Domnus Anno Coloniensis Archiepiscopus obijt II. Nonas Decembris. Qui ex fundamento V. congreg. fecit, II. in Colonia; I. in honore sanctae Mariae, aliud in honore sancti Georgij martyris, & extra, I. in loco qui vocatur Grafscahf, & in alio loco qui vocatur Salevelt, & unum in monte qui vocatur Sigeberg, in quo feliciter requiescit. Pro quo Hildolfus Episcopus ordinatur.

Agnes Imperatrix obijt.

Ruodolfus Rex constitutus est in loco qui dicitur Vorhheim, & in media quadragesima apud Magontiam unctus est in Regem à Sigefrido Archiepiscopo.

VVirziburg. obsidetur.

Hiemps magna & nivosa.

MLXXVIII. Bellum juxta Strowi commissum est VII. Idus Augusti.

Hildolfus Episcopus Coloniensis obijt. Pro quo Sigewinus ordinatur.

MLXXIX. Bellum juxta Fladecheim commissum est V. Kal. Februarij.

MLXXX. Apud Brixinam Noricam XXX. Episcoporum magnaeque partis optimatum regni conventus contra Hiltibrandum habetur.

Bellum juxta Elstrit committitur Idibus Octobris; in quo Ruodolfus Rex, qui & Dux, occiditur.

MLXXXI. Heinricus Rex Romam obsedit.

Monasterium Babenbergense in vigilia Paschae combustum est.

Bellum inter Luipoldum Marchionem & Cuonradum fratrem Ducis Boëmiae IV. Idus Mai.

Item bellum inter suevos & Bajoarios juxta Danubium, loco qui vocatur Hohstetin, IV. Idus Augusti.

Monasterium sancti Martini Mogontiacensis exustum est, & tria monasteria propè posita, & penè omnis civitas exusta est.

Heinricus Rex natus est junior filius.

MLXXXII. Herimannus regnum invadit.

MLXXXIII. Roma capta est à Heinrico Rege, & pestilentia magna facta est.

Herimannus, qui regnum invaserat, orientalem Franciam hostiliter ingreditur.

MLXXXIV. Heinricus Imperator de Italia revertitur, & Augusta ab eo obsidetur & capitur.

Herimannus Babenbergensis Episcopus obijt, qui ab episcopio expulsus est.

Obijt Sigefridus Archiepiscopus Mogontiacensis in Thu-

Thuringia & apud Hasungun sepelitur. Pro quo VVezelinus constituitur.

MLXXXV. Synodus Mogontiacensis apud sanctum Albanum habetur.

Meginhardus VVirziburgensis Episcopus constituitur.

Obierunt Gregorius Papa, qui & Hiltibrandus, Dietmarus VVormaciae Episcopus, Herimannus Palatinus Comes.

Heinricus Rex Saxoniam vastat.

Godescalcus Abbas deponitur. Cui Adelmannus successit.

MLXXXVI. Bellum juxta Bleihfelt committitur III. Idus Augusti.

Hermannus nomen regium deponit, & ipse mox perit.

VVirziburg à Saxonibus capta est, & mox ab Imperatore acquisita est.

MLXXXVII. Bertha Imperatrix obijt.

MLXXXVIII. Meginhardus junior VVirziburgensis Episcopus obijt XII. Kal. Iulij. Sedit annos tres, dies XXVI.

VVezil Mogontiacensis Archiepiscopus obijt.

Buggo Halberstatensis Episcopus Gozlariae occiditur.

MLXXXIX. Bellum juxta Glicho castellum in Thuringia juxta Erphesfurt situm inter imperatorem & Eggibertum Marchionem in vigilia Domini, die dominica, in quo Burchardus Losannae Episcopus occisus est.

Obierunt Episcopi, Sigewinus Coloniensis, Ottho Radisponensis.

Constituuntur Episcopi, Ruothardus Mogontiacensis, Herimannus Coloniensis, Emehardus VVirziburgensis VIII. Kal. Augusti.

MXC. Huozmannus Spirensis Episcopus obijt. Pro quo Iohannes constituitur.

Imperator Italiam petijt.

Herimannus Metensis Episcopus, Luidolfus Dux, & Bertholfus Dux filius Ruodolfi, obierunt.

Eggibertus Marchio occisus est.

Domnus Adelbero XX. post beatum Burchardum sacro sanctae VVirziburg. Ecclesiae Episcopus III. Kal. Iulij constitutus vixit in episcopatu annos XLV. menses III. dies VII. Obijt II. Nonas Octobris.

MXCI. Mahthilt de Longobardia Heinrico Regi rebellat.

MXCII. Pestilentia magna hominum & pecorum facta est.

MXCIII. Domnus Emehardus ordinatur VI. Kal. April. Indictione I.

Eclypsis solis facta est III. hora diei, & Draco visus est.

Eratislaus Dux Boëmiae in venatu repentè de equo cadens subitanea morte discedit.

MXCIV. Pestilentia magna facta est.

MXCV. Ladizlaus Rex Pannoniae, vir piae memoriae, item Luipoldus Marchio, & Heinricus Palatinus Comes, obierunt.

MXCVI. Hoc anno populus innumerabilis ex diversarum gentium partibus armatus Hierosolymam tendens Iudaeos baptizari compulit, renuentes immensa caede profligavit.

Apud Mogontiam Iudaei numero virorum ac mulierum & infantum mille & XIV. interfecti sunt. & maxima pars civitatis exusta est. Iudaei per diversas provincias Christiani facti sunt, & iterum à Christianitate recesserunt.

Adalmannus Abbas sancti Albani obijt.

MXCVII. Imperator de Italia redijt.

Cuonradus patri suo Heinrico rebellat, & ob hanc injuriam juniori filio suo regnum injungit.

Theodericus Abbas sancti Albani constituitur.

MXCVIII. Cuonradus Comes Hohenburg Regi rebellat. idcirco expulsus est. Ruothardus Archiepiscopus Mogontiacensis gratiam Regis perdidit, & in Thuringiam secessit.

MXCIX. Imperator Pascha Radisponae celebravit; ubi isdem diebus magna mortalitas facta est, in qua Rabbodo Palatinus Comes cum alijs innumerabilibus moritur.

Cuonradus Trajectensis Episcopus IV. feria Paschae à negociatore Fresico crudeliter occiditur. Pro quo constituitur Burchardus.

Obierunt Episcopi, Vdalricus Eihcstatensis, Herimannus Coloniensis Archiepiscopus. pro quo Fridericus constituitur.

Vrbanus Papa, qui & Ottho, obijt.

Hierosolyma à Christianis capitur, Godefrido Duce exercitum regente.

MC. Hiemps dura, & fames magna.

Hottho Argentinae sedis Episcopus obijt. Pro quo Baldeuvinus constituitur, qui vixit menses II. & moritur.

Vdo Marchio & alij plures Saxonum barbaros, qui & Liuttici vocantur, invasit, & honorificè triumphavit.

Clemens Papa, qui & VVigbertus, obijt.

Adela Marchia Romam pergens mortua est.

Godefridus Dux obijt apud Hierosolymam, qui exercitum Christianorum regebat. Pro quo frater ejus constituitur.

MCI. Imperator Natale Domini apud Mogontiam celebravit, ubi multi Principes venerunt, & consilium Imperatori fecerunt ut Romam mitteret nuncios propter unitatem Ecclesiae, & Papam constituere secundùm electionem Romanorum & omnium Ecclesiarum.

Comes Hiericus gratiam Imperatoris acquisivit, & ipse Imperator marchiam Fresonum sibi tradidit. Qui statim illuc pergens cum uxore sua, ipse interfectus est, & illa vix evasit.

VITA BEATI GERALDI
Archiepiscopi Bracarensis, auctore ejus discipulo Bernaldo Archidiacono Bracarensi.

CVpientes minùs eruditos ad fidei incrementa provehere, beati Geraldi Bracarensis Archiepiscopi vitam & miracula quae Deus omnipotens in ejus honore mundo hominibus exhibuit describere dignum duximus, quatinus ipsi tanti viri virtutibus auditis, ad eum imitandum zelo vitae similis accendantur. Ad hoc autem explendum sancti spiritus opitulationem flagitamus, ut in hoc opere auctor sermonis dignetur adesse.

I. Beatus igitur Geraldus nobili prosapia ortus, Cadurcensis regionis oriundus fuit. Parentes vero ejus & nobilitate & seculari potestate non mediocriter pollebant; à quibus nimirum parentibus in coenobio quod dicitur Moyssiacum Deo & sancto Petro puer parvulus oblatus est, ubi & regularem disciplinam didicit, & ordinem monasticum perfectè observavit. Beatus itaque Geraldus in ordine monastico constitutus, tanta virtute coepit pollere quod majores natu praeclarae sanctitatis ejus exemplum imitari cupiebant. Castitas enim, quae Angelis est socia, in eo praecipuè viguit. In gradu etiam humilitatis persistens, superbiae fastus & cetera vitia quae homines infestare solent, à se omnino extirpavit. Quia vero divinae scripturae pabulo refici magnopere exoptabat, armarii in quo libri divini reponebantur custos factus est. in cujus officii obedientia annis multis perduravit. Tali quippe refectione imbutus, fratribus in Capitulo fluenta praedicationum effundebat, & eos spiritali cibo jugiter reficiebat. Musicae quoque, nec non etiam artis grammaticae scientia eruditus, in monasterio quorum, utpote bonus primicerius, doctissimè regebat; & monachos minùs eruditos tam in musica quàm etiam litterali disciplina diligenter edocebat. Et quia scientiae donum & docendi gratiam omnipotens illi concesserat, Abbati & fratribus utile visum est ut beatus Geraldus monasterii cellas visitaret, & fratres ibi commorantes

tes in ſancta doctrina & in ordine ſancto reformaret. Hac de cauſa in urbe Toloſa ad quandam coenobii Moyſiaci obedientiam quae ſancta Maria deaurata nuncupatur, quae eſt ſita in ripa Garonae, delegatus eſt: ubi religioſè vivendo, & monachis exemplum ſanctitatis oſtendendo, prolixi temporis moras contraxit.

II. Illo autem temporis diſcurſu, dum tantus vir ibidem moraretur, Archiepiſcopus venerabilis memoriae Toletanus domnus ſcilicet Bernardus, curiam Domini Papae Vrbani adivit, & in reditu, cognita ſanctitatis ejus opinione, & quia ipſe Archiepiſcopus ejuſdem ordinis erat, ut tantum virum in conſortio ſuo habere poſſet, Abbatem, Moyſiacenſem & totum conventum precibus & ſupplicationibus multis attentiùs obſecravit. Poſtquam vero Archiepiſcopus petitionis ſuae compos extitit, cum gaudio non mediocri theſaurum pretioſum ſecum ducens, Toletum remeavit, & beato Geraldo chorum Eccleſiae Toletanae regendum & Clericos edocendos commendavit. Qui nimirum in Eccleſia illa quaſi lucerna lucens extitit, filios ſibi commendatos edocendo enutrivit, ſcientia & religione eos inſtruxit, de virtute in virtutem eos inſtruendo ad altiora provexit. Licèt ipſe ſub alia conſtellatione maneret, & aliorum hominum converſatione uteretur, in religionis tamen reverentia jugiter perſeveravit, & à propoſito regulari nullo modo potuit dimoveri.

III. Eo itaque tempore, dum beatus Geraldus Toletani Archiepiſcopi & ſanctae Romanae Eccleſiae Legati conſortio fungeretur, Bracara metropolis quaſi deſolata abſque Metropolitano exiſtebat, & clerus Bracarenſis omni conſilio deſtitutus paſtorem habere modis omnibus cupiebat; ſed perſona quae tali cathedra digna exiſteret, in Epiſcopatu Bracarenſi reperiri non poterat. Coacti verò Pontificis neceſſitate Bracarenſes, plures perſonas Domino Legato praeſentarunt. Sed quia idoneae minimè videbantur, repulſam paſſi ſunt. Hoc autem divina diſpenſatione factum eſt ut ad electionem beati Geraldi hoc modo perveniretur. At verò beatus Geraldus hujus rei neſcius, circa ordinis religionem operam dabat, Miſſarum ſolemnia frequentabat, orationi vacabat, obedientiam ſibi injunctam pro viribus adimplere ſatagebat, de tali honore adipiſcendo nullatenus cogitabat.

IV. Poſtquam igitur beati Geraldi ſanctitas ad aures Bracarenſium pervenit, tam clerus quàm populus uno conſenſu, una intentione, uno eodemque animo, eum in Pontificem elegerunt. Sed antequam voti ſui compotes extitiſſent, in conſpectu Domini Legati infinitas preces proculdubio effunderunt. Indiſſolubili namque vinculo dilectionis Dominus Legatus eum amplectebatur, & tantum lumen à ſe nolebat removeri. Tandem vero Archiepiſcopus Toletanus & ſanctae Romanae Eccleſiae Legatus, tot & tantis precibus convictus, petitioni eorum adquievit, & beatum Geraldum in Epiſcopum apud ſanctum Facundum conſecravit, & eum cum Clericis & Abbatibus, qui ejus ordinationi interfuerunt, ad ſedem Bracarenſem cum gaudio remiſit. Cùmque urbem Bracarenſem ingrederetur, & ſitum loci barbarum & depopulatum ruinaeque ſubjacentem videret, ingenti ſtupore attonitus, Deo gratias egit, qui ei locum in quo deſudaret conceſſerat.

V. Bracarenſis namque Eccleſia abſque paſtoris procuratione diutino tempore permanſerat, & ideo per manus vicarii non bene pertractata, de amiſſis nihil acquiſierat, de poſſeſſis vero multa per incuriam amiſerat. Populus etiam totius pontificatus, qui à procuratore ſedis Bracarenſis fuerat corrigendus & docendus, in crimina multa ſine aliquo cultu correctionis lapſus fuerat, in inceſtum ſcilicet, in rapinam, in fornicationem, in furtum, in homicidia, in odium, & cetera criminum genera quae homines ducunt ad mortem. Sicut enim agricola deſerta loca fructifera reddere geſtiens, primùm extirpat quae infructuoſa fuit, deinde terram excolit, poſtea ſeminat, tandem fructum metit, eodem modo beatus Geraldus facere ſollicitus facinora hominum arguendo reſecare non ceſſavit, vomere correctionis corda eorum attentiùs excoluit, verba praedicationis in populo jugiter ſeminavit, ut de grege ſibi commiſſo Deo fructum reddere poſſet. Circa Eccleſiae quoque ordinationem ſollicitus, Clericos quos ibi reperit de ordine eccleſiaſtico perfectè edocuit, bonis ditavit, alios, quos dignos & idoneos, cognovit, illis aggregavit, & ita pulchrum & optimum conventum in Eccleſia inſtituit. Inſignia pontificalia multa ibi compoſuit, ornamenta alia plurima, ſcilicet calices argenteos, capas ſericas, libros divinos, thuribula argentea, & cetera quae minùs erant ibidem adquiſivit.

VI. Poſtquam autem ſanctificationis doctrinam in clero & in populo ſibi commiſſo aliquantulum propagavit, ad Eccleſiae ſuae dignitatem recuperandam operam dedit. Bracara enim per multa temporum curricula in ruina & deſtructione jacuerat, à tempore ſcilicet beati Fructuoſi uſque ad tempus venerabilis Petri Epiſcopi: qui quidem quia palleum & privilegium à Papa Clemente accepit, ab Archiepiſcopo Toletano & ſanctae Romanae Eccleſiae Legato depoſitus eſt: cui poſt annos multos beatus Geraldus ſucceſſit. Qua de re Bracara, quae antiquitus fuerat metropolis, modernis temporibus propria fuit dignitate privata. Vt autem beatus Geraldus ſedi Bracarenſi propriam dignitatem reſtitueret, Romam petiit; & à Domino Papa Paſchali honorificè ſuſceptus, palleum & privilegium & auctoritatem Eccleſiae ſuae inde apportavit. In Concilio enim Palentino, quod venerabilis Ricardus Cardinalis Romae celebravit, Epiſcopis & Abbatibus & optimis Clericis Hiſpaniae circumſedentibus, Romanum privilegium in auribus omnium recitatum eſt, & juxta tenorem ipſius privilegii Bracare metropolis ſuffraganei Pontifices venerabili Geraldo Bracarenſi Metropolitano juſtitia dictante & Cardinali praecipiente obedientiam & reverentiam promiſerunt, & eum per Bracarenſem provinciam incedentem tamquam proprium Metropolitanum in propriis ſedibus honorificè ſuſceperunt, & ei deinceps reverentiam exhibuerunt.

VII. Beatus enim Geraldus, Eccleſia Bracarenſi in priſtina dignitate reformata, ad tempus Bracarenſem provinciam viſitabat, Epiſcopos de ſanctitate admonebat, conventus monachorum in ſancto ordine monaſtico attentiùs informabat, Presbyteros per parochias conſtitutos de doctrina canonica diligenter inſtruebat, principes regionum ad pacem tenendam, ad juſtitiam exercendam vigilantiùs incitabat, verbum praedicationis plebibus effundere non ceſſabat. At vero in epiſcopatu proprio ſynodos frequentiùs celebrabat, plebis ſibi commiſſae vitia, Clericorum offenſas, precibus humilitatis obſecrando, & zelo diſciplinae arguendo, viriliter reſcindebat. Humiles diligebat, ſuperbis reſiſtebat, egenos & epulis & indumentis aſſiduè confovebat; hominibus in ſcelere perſeverantibus & ad Deum converti nolentibus numquam conſentaneus, immo acerrimus exiſtebat. Totus quippe divino ſervitio deditus, à bono opere numquam otioſus eſſe voluit. Dedicationes enim Eccleſiarum, ordinationes Clericorum, multiplices confirmationes populorum jugiter frequentabat, boni paſtoris officium adimplere proculdubio ſatagebat. Media verò nocte ad matutinos ſemper ſurgere conſueverat. Quibus nimirum recitatis, ſolus in Eccleſia remanebat, ubi non mediocres lacrymarum fluctus ante ſanctum altare proſtratus effundebat, incomprehenſibiles quoque gemitus de ſacratiſſimo ſuo pectore profundiùs anhelando emittebat, nec non etiam ſupernae * pacis viſionem toto mentis effectu deſiderans attingere, alta cordis ſuſpiria trahebat; & ita ſacris orationibus vacans, flexis genibus & cubitis uſque ad ſolis ortum in oratorio perdurabat. Sanè circa curam accipitrum, aut circa venationem canum, ſive circa ludos alearum nunquam operam dedit.

* patriae

dit. In die enim divinae lectioni, nocte vero orationi insistebat. In celebrationibus Missarum frequens semper studium adhibuit. Nam mundus corpore & spiritu ad corpus dominicum consecrandum cum ingenti devotione & cum magna lacrymarum effusione semper accedere consuevit, & tantum sacramentum, negligentia omni remota, spatiosè & religiosè semper curabat consummare. Certè & turpiloquium & scurrilitas & cetera stultiloquia, quae ad vanitatem pertinent, ab ejus ore procul extiterunt. Institutionis autem sanctae & bonitatis, non exemplum nequitiae, sibi subditis ubique demonstravit. Operum namque merita à praedicatione minimè discrepabant. Virtutum autem sanctarum clypeo munitus, recto tramite semper incedere nitebatur, & per devia vitiorum digressionem facere modis omnibus devitabat. Erat quippe ei praecipua humilitas, amplifica misericordia, mansuetudo pacifica, moderata abstinentia, splendida pudicitia, longanimis patientia, caritas in Deum & proximum flagrantissima, & ceterae virtutes quae ex his oriuntur semper ei assistebant.

VIII. Crimina verò quae in clero aut in populo pullulare videbat, statim resecare festinabat. Verùm crimen illud quod incestus nuncupatur, qui in gente sibi commissa jam radices affixerat, summo nisu divellere anhelabat. Vnde beatus Geraldus inter ceteros quendam Militem, qui Egeas Pelagii vocabatur, qui quidem in incestu per multos annos permanserat, semel & bis ac tertio, utpote filium, diligenter admonuit, obsecravit, ut tantum scelus dimitteret, & pœnitentiam duceret. Miles verò incorrigibilis & durae cervicis diabolo instigante existens, verba sancti viri attendere noluit; sed sanctae correctionis contemptor, in proposito nefando persistere praesumpsit. Quocirca sicut putre membrum, quod aliquo medicamento sanari non potest, de corpore amputatur, ita Miles praefixus pœnitentiae medicamentum suscipere nolens, gladio anathematis de corpore Ecclesiae abscissus est. Accidit autem eo tempore ut ex praecepto Comitis Henrici, qui tunc Portugalensi terrae dominabatur, omnes proceres Portugalenses, & ille cum eis qui pro incestu excommunicatus fuerat, Vimaranas convenirent. Ad quod nimirum conventiculum, causa necessaria exigente, vir vitae venerabilis accessit. Dum autem in Ecclesia Vimaranensi vir Dei Missam celebraret, Comite Henrico & uxore ejus venusta Regina scilicet Tharasia praesentibus, & cum eo maxima procerum multitudine assistente, praetaxatum excommunicatum in Ecclesia adesse cum ceteris recognovit, statim se ab officio divino suspendens, in conspectu astantium proclamavit virum incestuosum, divinae admonitionis contemptorem, à consortio fidelium jam sequestratum, Ecclesiae uniri vel incorporari non debere. At verò ille diabolico instinctu afflatus, praesumptuosè agens, obstinatiùs cœpit insistere, & de Ecclesia egredi recusavit. Tandem tamen Comite praecipiente, & aliis eum impellentibus, extra Ecclesiam egressus est; ubi continuò à spiritu maligno, populo aspiciente, arreptus est. Deus autem, qui superbis resistit & humiles perfectè diligit, illius superbiam voluit conterere, & ob reverentiam sancti viri hujusmodi miraculum in oculis astantium dignatus est exhibere, ut criminosus ille non periret, & alii tali ultione perterriti tantum scelus committere non auderent. Completo itaque missae officio daemoniacus Miles supra memoratus misericordiam & pœnitentiam expostulans ad pedes beati Geraldi prostratus cecidit, se à via veritatis errasse & diabolum magistrum habuisse recognoscens. Quem nimirum sanctae matri Ecclesiae homo Dei reconciliavit, & ei pœnitentiam de commissis discretè & sapienter injunxit, & erga eum valde misericorditer egit.

IX. Beatus igitur Geraldus, providus & prudens pastor, in agri sui cultura proficere gestiens, imbrem praedicationis plebibus irrigabat, zizaniam de cordibus hominum eradicare satagebat. Dum vero in tali ministerio studium exhiberet, & homines in criminibus detentos ad emendationem revocaret, duos regionum magnates contagio incestus similiter inhaerentes, Pelagium scilicet Petri & Adefonsum Petri nominibus nuncupatos, in episcopatu reperit, quos quidem diligenti admonitione de conversione saepissime hortatus est. Cui cùm obedientes & obnoxii pro correctionis beneficio esse deberent, convitia plurima nonnullasque inhonestationes è contrario rependerunt. Venerabilis tamen Geraldus contumelias & opprobria sibi illata sub silentio praeteriens, quatinus ipsi resipiscerent, & in facinore non persisterent, eos sæpius flagitavit. At verò illi magis magisque in dies obdurati, non solùm sancti viri monita, contempserunt, verùm etiam aditum terrae suae beato viro temerariè interdicendo clauserunt, & Clericos vel Abbates sub jure suo commorantes venerabili viro obtemperare vel obsequium impendere prohibuerunt. Ad cumulum etiam iniquitatis suæ alter eorum, Pelagius videlicet Petri, in virum Dei impudenter exarsit, multiplices blasphemias ei irreverenter objecit, falsum monachum, hypocritam, simoniacum eum appellans, & sanctitatem ejus unum gallum affirmans non valere. Vir equidem sanctus patientiae innixus, in bono malum vincere volens, eos ad emendationem sine intermissione invitabat. Sed quia pertinaces in pravitate disciplinam recipere respuerunt, ab Ecclesia sequestrati, quasi ethnici & publicani reputati sunt. Omnipotens itaque, cujus judicia abyssus multa, qui iniquitates hominum in virga & in verberibus peccata visitat, horum contumaciæ arrogantiam ob beati viri reverentiam penitùs voluit contundere. Divina enim dispensatione factum est quia illi iram domini sui, Comitis scilicet Henrici, & uxoris ejus venustae Reginae Tharasiae incurrerunt, & universa quæ possederunt oppida, munitiones, hereditates, cunctasque gazas omnino amiserunt, atque ad tantam inopiam devenerunt quòd Pelagius Petri solus pedes cum filio suo parvulo & cum cane suo gallico Maurorum terram laboriosè appetierit. Alter vero, scilicet Adefonsus frater ejus, idem refugium denique requisivit. Iste nimirum in Christianos ulcisci cupiens, ingentem Sarracenorum exercitum super eos adduxit; & bellum cum Christianis Sarraceni inierunt. in quo bello interfectus est. cujus corpus vultures & corvi in eremo comederunt. Pelagius autem Maurorum conversatione utens, exul & quasi captivus apud eos obiit. Certè hujusmodi ultiones à Deo fuisse factas pro sancti viri reverentia proculdubio reputamus.

X. Reverendissimus igitur Geraldus de virtute in virtutem ascendens, animabus hominum alimenta doctrinae incessanter ministrabat, & quanto eum omnipotens apud homines per miraculorum ostensionem exaltabat, tanto magis se in conspectu divinæ majestatis humiliabat, & nec sibi nec viribus suis sed Deo omnipotenti magnalia quæ fiebant attribuebat. Dum itaque quodam in tempore pro consuetudine ad sedem Bracarensem veniret, & ad flumen quod Cadanum nuncupatur accederet, vadum in flumine non comparuit. Ergo exiguus lembus ad fluvium transeundum quæsitus, repertus est. Clientes vero priùs cum supellectile sua lembum ingressi sunt. Flumine autem vento & fluctibus insurgentibus tumescente, lembus cœpit vehementer titubare; & quia uno solo digito ab aqua distabat, intra se non modicos fluctus cœpit admittere. Rector autem lembi periculum sibi imminere cognoscens, in flumen prosiliit, & natando exivit. Pueris siquidem sine remige remanentibus & jam periclitari incipientibus, nec non etiam virum Dei orationis adminiculum una voce deposcentibus, ipse vir Dei in ripa fluminis residens, rivulos lacrymarum fundendo, obnixè Deum deprecatus est ut misericordiam exhiberet & clientulos à periculo liberaret. Completa autem oratione, lembus quietè & suaviter usque ad tutum locum pervenit, & ita precibus sancti viri naufragium imminens pueri evaserunt.

XI.

XI. Sanè virtutum insignia, non solùm in praesentia sancti viri, Christo pro eo operante clarescebant, sed etiam eo absente multis in orationibus ejus fiduciam habentibus plurimae virtutes ad eorum petitionem succurrebant. Contigit autem eo tempore ut Archidiaconus quidam nomine Mido cum quodam monacho de introitu cujusdam Ecclesiae, quam à laica manu acceperat, altercationem haberet. Vnde monachus ille valde indignatus, more seculari in eum ulcisci cupiens, insidias ei molitus est. At verò Archidiaconus hujusmodi insidiarum inscius, dum quadam die juxta affinitatem ipsius monachi equitando super mulam parvulam pigrè incedentem transiret, duo ex parte monachi insidiatores in equis cursoribus equitantes post Archidiaconum armati veloci cursu tendere cœperunt. Archidiaconus nimirum illos post se cursitare prospiciens, incertus quid agere deberet, beato viro & orationibus ejus se commendavit, & mulam calcaribus urgere cœpit; cui nimirum tanta cursus valitudo continuò Deo volente adfuit quod ipsa currendo veloces hostium equos superavit, quæ quidem nec antè nec deinceps in tanto cursu, quamvis stimulata, unquam potuit comprobari. Absentis igitur venerabilis viri confisus reverentia Archidiaconus ab insidiis hoc modo liberatus est.

XII. In eadem etiam regione quædam fuisse matrona nomine Tota perhibetur, quae generoso sanguine orta, hereditatum copia & infinito censu affluenter abundabat; cujus nempe opulentiæ quidam magnatum Portugalensium valde invidentes, dedecus & detrimentum ejus moliebantur, ut facultates ejus aliquo modo adipisci valerent. Cum quodam igitur egregii Comitis Henrici villico de servili genere orto, Ordonio vocitato, æmuli illi consilium inierunt ut ipse eam raperet & cum ea matrimonium contraheret, quatinus ipsa tali connubio defœdata honoris dignitatem amitteret. Praedictus itaque villicus pro consilio aemulorum matronam rapuit, magnum convivium celebravit, thalamum adaptavit, paratus nefas committere. At vero mulier nobilissima magis mori quàm degere cupiens, nimia anxietate oppressa, quid faceret incerta, Deo & beato Geraldo integritatem corporis & animae commendavit. In crepusculo autem noctis cubicularis suae indumenta assumpsit, & ipsam pedisequam suis propriis ornamentis indutam in thoro maritali vice sui recubare praecepit. Ipsa vero vili habitu pedisequae sumpto, in humero suo urnam deferens, & quasi ad fontem haurire aquam tendens, extra palatium egressa est. Deinde Christi & beati Geraldi subsidium obnixè deposcens, communem callem fugiendo devitavit, & in frutice cujusdam silvae diutius latitavit. Ille quippe qui illicitas nuptias celebrare affectaverat, ad Thalamum accedens, domina non reperta, spe gaudii sui frustratus est. Vnde villicus valde ad bilem commotus, circa exitus viarum, per devia montium, per frutices silvarum, plures cum canibus vigiles ad nobilem feminam investigandam undique adhibuit. Sed Deo miserante, & fiducia viri Dei ei succurrente, nulla potuit indagatione matrona reperiri. Tertia siquidem die hujusmodi quaestionis causa sedata, proba femina de silva pedetentim egrediens, per quendam Clericum propter silvam in quadam Ecclesia commorantem venerabili viro & captionem & evasionem suam significavit, supplicans vehementer ut de ea ducenda deinceps sollicitus esset. At vero vir Dei humanitatis & misericordiæ non oblitus, optimis Archidiaconibus ad latibulum delegatis, eam ad sedem Bracarensem salvam & incolumen ducere prudenter molitus est. In praesentia igitur viri Dei matrona persistens, ei immensas gratias egit, & quia in sanctitate ejus confisa periculum evaserat, in auribus omnium enarravit. Deinde beato viro & sedi Bracarensi optimam hereditatem, quae Nogariola vocitatur, contulit. Insuper etiam alia donaria, quæ altari beatæ Mariae deserviunt, ei concessit, caritati & orationibus ejus se in perpetuum commendans.

XIII. Iste etiam villicus, villicationis suae potentiam supra modum excedens, Ecclesias violare, Clericorum & Ecclesiarum res per violentiam auferre praesumebat. Vnde vir Dei valde molestus, eum ad emendationem saepius advocavit. Ille verò tyrannidem & rapinam ubique exercere non desistens, cum viro Dei colloquium habere contempsit. Beatus autem Geraldus plenus humilitate & mansuetudine, sacrilegum illum à nequitia sua volens revocare, ad castellum quod Lagenosa dicitur, ubi ipse erat, accessit, & per ardua loca incedens, penè usque ad supremam munitionem ascendit, cupiens nequissimum illum Deo reconciliare. At verò ille veteris serpentis veneno imbutus, in arce castelli arroganter residens, non solùm ad virum Dei descendere neglexit, sed etiam contumeliosa in sanctum Dei verba proferens, quod malè egerat emendare recusavit. Deus autem, qui unicuique secundùm opera sua retribuit, patentem in istum ultionem voluit exhibere. Nam inimici ejus in proximo tempore eum aggredientes in loco illo quo sanctus Dei ad locutionem ejus constiterat, & ad quem ille sacrilegus descendere neglexerat, ipsum turpiter interfecerunt.

XIV. Non solùm itaque venerabili viro absente virtutum insignia in ejus invocationem declarabantur, verùm etiam eo praesente plura signorum magnalia in conspectu hominum ad ejus petitionem effulgebant. Illo etenim tempore dum vir Dei à sede Auriensi rediret & Bracaram tenderet, in rure quod Rivus calidus nuncupatur hospitatus est. Illi nimirum luce secutura per locum difficilem qui Portella hominis vocitatur transituro, hyemalis tempestas & infinitae pluviae inundatio exorta est: quae quidem toto noctis spatio pluere non cessavit, & die sequenti integra magis augmentata perduravit. De capella verò sua, ne tanta imbrium inundatione madefieret, homo Dei sollicitus, Domino suo profundos gemitus pro hac causa effudit, & Clericis eum comitantibus septem psalmos in orationem pro eodem negotio recitare praecepit. Cùmque autem ad hospitium altera die pervenirent, Clerici qui duplici aut triplici indumento tegebantur, nimborum impetu omnia transfundente, usque ad interulas & usque ad femoralia penitùs madefacti reperti sunt. Capella verò sola juxta votum viri Dei ab omni prorsùs humefactione immunis proculdubio inventa est.

XV. Inter cetera verò vir Dei circa Ecclesiarum libertatem praecipuè invigilans, quorundam relatu didicit unum regionis magnatem, Suarium scilicet Menendi nuncupatum, quendam in quadam Ecclesia Clericum absque Bracarensis vicarii licentia intrusisse. Quo audito vir Dei principem illum ad satisfactionem invitavit, cumque diligenter edocuit ecclesiastica jura nec laica manu pertractari nec sanctuarium Dei à laicis hereditario jure debere possideri. At verò ille cùm reatum suum recognoscere & Praelato suo satisfacere debuisset, ad rixam devenit, & verba veritatis non attendens, cum justo viro causari & secularibus argumentis ratiocinari diùtius praesumpsit. Denique ipse tyrannus nimia bile commotus, quasi causae finem imponere cupiens, sententiam protulit in hunc modum dicens. Vterque ego & vos Domino nostro Iesu Christo & gloriosae virgini Mariae preces fundamus quòd alter nostrum qui alii in hac causa injuriosus existit, ad finem praesentis anni vivus non pertingat. Quia verò frater, beatus vir inquit, evangelicae doctrinae disciplinam non attendis, & canonica sequi jussa contemnis, in providentia & in dispositione illius cujus in oratione tua mentionem fecisti, istud negotium pertractandum & judicandum committimus. His dictis, princeps suprà memoratus recessit, & usque ad dimidium annum non pertingens, non in proprio, sed in alieno solo quasi vilis occubuit.

XVI. Sanè praeter ista miraculorum dona beatum virum spiritum prophetiae in quibusdam habuisse cognovimus. Dum enim in cathedra pontificali vir Dei quadam die resideret, & causa necessaria exigente Colim-

limbriensis Episcopus, ejusdem metropolis suffraganeus, venerabilis scilicet Mauricius, Bracaram adveniret, Bracarensis Ecclesiae Praecentor, dominus videlicet Mido, viri Dei conspectui se praesentans, qualiter praedictum Pontificem suscipi juberet, ab eo requisivit. Cui pater venerandus, Illum, inquit, Episcopum Colimbriensem honorificè & cum venerabili processione suscipere debetis, quia eum in Dominum & Metropolitanum in Ecclesia Bracarensi post decessum meum proculdubio habebitis. Hoc autem quemadmodum à sancto viro praedictum est, in effectu rei constitit evenisse.

XVII. Omnia igitur virtutum insignia quae Dominus noster Iesus Christus in vita beati Geraldi pro ejus reverentia & honore manifestè exhibuit, enarrare per singula non valemus, taedium auditoribus generare verentes. Per eum enim infinita populi multitudo ad Deum conversa est. Nonnulli in sanctitate & orationibus ejus confidentes, à periculis imminentibus liberati sunt. Insuper plurimi praedicationem & doctrinam ejus deridentes, & in eum contumeliosè agentes, divina ultione percussi sunt. Clerici quoque castimoniae & ejus munditiae vestigia sequentes, virginem castam se Christo exhibuerunt.

XVIII. Beatus itaque Geraldus terminum depositionis suae jam appropinquare in spiritu praevidens, gentem incultam in montanis demorantem dignum duxit visitare, ut populus ille rudis, qui Pontificis praedicationem nequaquam audire consueverat, sanctificationis doctrinam & sacrae confirmationis inunctionem ab eo susciperet. Cupiebat enim omnes tam nobiles quàm ignobiles salvos fieri, & neminem per negligentiam sui volebat perire. Et ideo, licet aegritudinem in suo corpore jam esse sentiret, devoto tamen animo, remota omni desidia, rudes illos edocebat, ad cognitionem veritatis eos convertebat, Ecclesias inter abrupta montium constitutas dedicabat, confirmationes incultae gentis tota die jejunus celebrabat, circa hujusmodi officium incessanter desudabat, in populo Dei ante obitum suum concupiscens fructificare. Viro autem Dei in grege sibi commisso hoc modo fructificante, aegritudo vehementer convalescens corpus ejus cœpit non mediocriter aggravare. Et licèt ingenti onere infirmitatis beati viri caro premeretur, supra vires tamen enitens, Ecclesiam in loco qui Bornos dicitur constitutam, ad quam consecrandam ipse & infinitus populus convenerat, celebriter dedicavit, & congregatae gentis inopinatam multitudinem, quamvis nimium fatigatus, expergiscens, sancti chrismatis inunctione confirmavit.

XIX. Peracto autem utriusque sanctificationis officio, aegritudinis valetudo cœpit supra modum augmentari; & jam exitus sui diem propè imminere cognoscens, thorum in quo ipse jacebat ad Ecclesiae ostium praecepit collocari, unde Missam & horas quae in Ecclesia dicebantur liberè posset audire. Videns denique quia jam hora sui transitus instaret, Missam cum reverentia & humili devotione audivit, eucharistiam accepit, crucem argenteam cum crucifixo argenteo sibi jussit praesentari, & illi quem illa effigies repraesentabat cum ingenti cordis compunctione, cum magno gemitu, cum nimio fletu, se de multis accusando, transgressiones ordinis sui, si aliquando contigerint, coram astantibus confessus est. Deinde in cinere & cilicio corpus suum mandavit reponi, & Clericos jussit esse paratos, ut quando exhalaret, cum psalmis & hymnis animam ejus Deo commendarent.

XX. Dum verò ista agerentur, quidam Diaconus ejus febre acuta arreptus, gravissimè in illa ubi sanctus Dei jacebat mansione aegrotaverat: cujus spiritus quasi in extasi raptus, angelos Dei intuitus est diadema pretiosam inaestimabili gemmarum ornatu decoratum manibus suis deferentes, & in haec verba eidem Diacono colloquentes. Ista corona quam, frater, intueris, manibus summi artificis est fabricata, & à Domino Iesu Christo ad beati Geraldi animam coronandam nobis ministrantibus huc est destinata. Cujus equidem animam tali diademate coronatam sequenti die cum summo tripudio portantes divinae majestati praesentabimus, & cum illo cui in vita sua fideliter ministravit per infinita seculorum secula regnabit. Anima verò tua corpori suo ad vitam ducendam relinquetur. Sed ideo hujusmodi visio tibi revelatur ut tanti gaudii testimonium illis quibus patronus extitit sine dubio patefacias.

XXI. Diacono nempe visionem hujusmodi intuente, Clerici qui ei assistebant transitum ejus praestolantes, eum inconsideratè spiritum exhalare putaverunt, & statim corpus ejus terrae nudae posuerunt. At verò ipse in cinere positus, quasi expergefactus, oculos aperuit, & eis in haec verba locutus est. Quod putatis, nondum est factum. His dictis, in strato suo iterum positus à Clericis circumstantibus, oculos suos avertit, & conversus ad parietem, vidit malignum angelum in conspectu suo astare. Cui, cunctis qui circumstabant audientibus, sic inquit. Insidiator pessime, & seductor maligne, ut quid huc advenisti? Vade, & procul hinc recede, quia in me partem non habebis. Statim ad haec verba Sathan maledictus evanuit.

XXII. Postremò verò Diacono revelationem angelorum Dei quam viderat Clericis enarrante, ipsi de tanta visione plurimùm gavisi, secundum dicta ipsius Diaconi transmigrationem viri Dei expectabant. Beatus autem Geraldus die ab angelis praedicta discipulos suos in unum convocavit, eis benedictionem attribuit, Missam audivit, rursus communicavit, & sic migravit ad Christum, cujus spiritus cum beatis confessoribus in caelestibus regnat.

XXIII. Tanto igitur patrono orbati Clerici, monachi, sanctimoniales, necnon laici senes, juvenes, virgines, pueri, & matronae omnes aequanimiter ad exequias ejus confluentes, planctum magnum super eum fecerunt, orbitatis suae desolationem lacrymando deplangentes. Discipuli verò ejus ad sedem Bracarensem corpus sanctum efferre cupientes, feretrum quo dignè & convenienter posset deferri composuerunt. Et quia maxima tam montium quàm vallium inaequalitas difficultatem itineris ad corpus deferendum faciebat, quaedam nobilis matrona Ofenda nuncupata magnum suffragium hominum eis ministrans, usque ad flumen quod dicitur Tamica cum sanctissimo corpore pervenit. Flumine quippe extra alveum decurrente, magna in eis orta est sollicitudo quomodo feretrum cum glorioso corpore ultra flumen transducere possent. Erat ibi quidam molendinus cujus de causa sepes quaedam de sudibus & lapidibus composita per medium fluminis extendebatur, per quam scilicet unus homo solus & pedes vix securè poterat transmeare. Qua videlicet reperta, matrona praefixa in auribus omnium proclamavit hoc modo dicens. Carissimi fratres, omnes communi orationis consensu Dominum nostrum Iesum Christum deprecemur quòd si patronus noster, venerabilis scilicet Geraldus, sanctus Dei est, ut credimus, per istud sepis articulum meatus hodie sine laesione pervius nobis & feretro pateat. Oratione peracta, homines qui sanctum corpus deferebant, sine aliqua offensione illud artum iter transierunt. Aliud etiam mirabile quod eis in ripa fluminis persistentibus accidit non silentio praeterire judicavimus. In exiguo namque liburno duo pueri fluvium illum transmeabant, sed gurgite ipsius fluvii tumescente & liburnum subvertente, pueri in flumen ceciderunt, qui cum impetu fluvii euntes procul inde proluxerunt. Hoc audito, omnes quicumque adfuerunt beati Geraldi pietatem deprecantes, incolumitatem puerorum summa devotione deposcebant. At verò sancti confessoris misericordia statim suffragante adolescentuli sani & incolumes periculum evaserunt. Inde verò procedentes, ad sedem metropolitanam cum thesauro pretiosissimo pervenerunt, ubi planctus non minimus à clero & à confluente populo iterum renovatus est. Sepulcrum autem idoneum ad corpus sanctum sepeliendum in urbe Bracarensi reperiri non potuit. Unde Bracarensibus oppor-

portunum visum est ut ipsi sepulcrum marmoreum, quod alio in tempore de colina Tibianis translatum fuerat, requirere deberent. Tempore enim praeterito mortuo quodam magnate Portugalensi, Tibianenses monumentum in quo sepeliretur prae manibus non habentes, in colina ubi cimiterium Regum antiquitus fuerat fodientes, illud ad monasterium attulerunt; in quo videlicet magnas praedictus sepultus est. Sed quia in somnis in illo sepulcro ardere videbatur, de eodem ejectus, in alio humatus est, & ita usque ad obitum beati Geraldi sepulchrum illud vacuum permanserat. ad quod nimirum tunc temporis transferendum plurima juga boum plurimùm desudarunt, & plura plaustra fracta fuerunt. Ad illud verò modò reducendum unum solum jugum & plaustrum minùs validum proculdubio suffecerunt. Certe translatio sepulcri de Bracara ad Tibianas tunc difficilis & laboriosa fuisse perhibetur, quia ad virum criminosum & peccatorum sepeliendum deferebatur. Reportatio verò ipsius de Tibianis ad Bracaram sine aliqua vexatione levis & suavis profectò extitit, quia ad virum sanctum & justum inhumandum reducebatur. In quo scilicet monumento insignibus pontificalibus egregiè indutus, positus est in Ecclesia beati Nicolai, quam ipse construxit, & quam festivè & celebriter dedicavit, requiescit.

XXIV. Ad cujus equidem sepulturam quidam Clericus, cujus nomen Sesgudus, dinoscitur venisse, qui quendam morbum quem medici fistulam vocant in crure suo multo tempore passus fuerat, & diversis herbarum medicaminibus adhibitis sanari non valebat. Morbus enim in crure jam plura fecerat foramina, & humores superflui ex eis jugiter emanabant, & homo assidua morbi comestione afflictus dolorem intolerabilem patiebatur. Unde suffragium beati Geraldi obnixè deposcens, medelam salutis ab eo devotiùs requirebat. Æger denique misericordia à sancto viro impetrata post temporis exiguum sanus factus est.

XXV. In territorio Bracarensi erat quaedam nobilis matrona quae habebat filium qui à daemonio vexabatur, quae quidem ad sepulcrum ejus cum humili devotione accedens, beati viri misericordiam pro filio suo attentiùs exoravit, ibi diutiùs lacrymata est, filium glorioso confessori repraesentans. Beatissimus verò confessor pro consuetudine sinum pietatis aperiens, puerum sanitati restituit.

XXVI. In Pannoniis autem quidam Clericus demorabatur, qui difficillimam aegritudinem, quam medici cephaleam vocant, in capite suo patiebatur. Qua nimirum aegritudine anno integro molestatus, nullo medicamine remedium inde habere valebat. Tandem ad beati confessoris sepulcrum confugium faciens, ibi tota nocte psalmos cum lacrymis & cum precibus recitavit. Media verò nocte, dum ipse orationi insisteret, medelam salutis ei sanctus Geraldus attribuit. Deinde Clericus Dei nostri & beati Geraldi laudem ubique glorificans, ad locum suum sanus & incolumis reversus est.

XXVII. In urbe etiam Bracarensi quaedam dicitur mulier habitasse cujus filius parvulus dum pisces quadam die comederet, arista piscis gutturi ejus adhaesit, & ita puerulus intolerabili dolore fatigatus nullo potuit medicinae remedio mitigari. Mater verò ejus causam doloris ignorans, tempora fletus agebat. Quapropter ad sepulturam sancti Geraldi miserabilis & gemebunda parvulum in ulnis deferens cucurrit; & plorans ibi tota nocte, tanto dolori remedium fieri postulabat. Ad lacrymas miserabilis genitricis sanctus Geraldus respiciens, quod puerulo in gutture adhaeserat dimovit, & dolorem penitùs mitigavit. Nocte verò sequenti genitrici puerili in visione vir sanctus & gloriosus apparuit hoc modo dicens. Passio quae filium tuum molestabat, te ignorante intolerabilis erat. Spina enim piscis guttur illius inhaerendo occupaverat, quam quidem carnibus infixam virtute Domini nostri Iesu Christi opitulante divulsi. Mulier expergefacta, gloriam omnipotentis magnificans, sancti Geraldi magnalia ubique celebravit.

XXVIII. In eadem quoque civitate erat quaedam muliercula domum hospitalem inhabitans, quae inopinata aegritudine superveniente omnibus membris contracta facta est. cujus etiam corpus tanta leprae valitudo occupavit quòd carnes de corpore ejus frustatim cadebant. Ipsa verò ad beati Geraldi sepulcrum quodam vehiculo translata, vigilias & obsecrationes infinitas ibi diutius est executa. Ad ultimum sanctus Geraldus mulierculae suspiria & compunctiones attendens, membrorum contractione distenta, ei gressum restituit, & eam lepra penitùs emundavit. Quae verò ad beatum confessorem pedibus alienis misericordiam requirere venerat, virtutis miraculum repraesentans, propriis vestigiis ad domicilium suum proculdubio est reversa.

XXIX. In villa autem quae Concieria nominatur, quidam perhibetur homo fuisse cui in oculo apostema validum inolevit. Cum tanto enim tumore impetus apostematis jam ei insurrexerat quòd oculus de capite penè egredi videbatur. Valde in arta dolore positus, sancti Geraldi adminiculum sine intermissione deposcebat. Cui beatus confessor solita pietate sanitatis medelam exhibuit. In pristina demum salute restitutus, ad locum gloriosi confessoris cum magna devotione accedens, quae facultas suppeditavit sepulcro ejus obtulit, & immensas gratias agens, Dominum nostrum Iesum Christum & sanctum Geraldum, qui misericordiam ei exhibuerat, propensius glorificavit.

XXX. Inter duo verò flumina, scilicet inter Hominem & Cadavum, quaedam mulier morabatur quae per quatuor annos infirmitatem quam medici asma vocitant sustinuerat; quam nimirum asmatis effocatio jam ad tantum malum perduxerat quòd anhelandi officium vix implere valebat. Nullo igitur medicaminis suffragio remedium adipiscens, ad beatum confessorem accessit, tantae passioni mitigationem fieri nocte dieque expostulans. cujus quippe virtus eam in oratione assidua constitutam dignata est visitare. Namque ipsa prorsùs ab aegritudine liberata & sanitati reddita beato Geraldo & se & virum suum & filios suos deinceps obsecuturos contradidit.

XXXI. In Episcopatu quoque Bracarensi quaedam dicitur femina fuisse quae per unius anni spatium languerat, ab officio membrorum suorum destituta: quae quidem in praesentia corporis sancti constituta, lacrymas innumeras effundendo, clementiam sancti Geraldi assiduè deprecata est. cujus lacrymae non frustra sunt proculdubio effusae. Nam incolumitate corporis sui consecuta, hilaris & gaudens ad proprium locum est reversa.

XXXII. Quaedam etiam puella maniaca ad sepulcrum ejusdem confessoris perducta fuisse memoratur, quae anno integro per devia montium furibunda vagando incesserat. cui beatus Geraldus visibile exhibuit miraculum. Namque furore praetermisso, ipsa sancti Geraldi suffragio ad sanam redire mentem concessa est.

XXXIII. Clericus autem quidam Bracarensis, cujus nomen Honoricus, dum Hierosolyma navigio rediret, tempestas valida in mari exorta est. unde navigantes naufragium incurrere ilico metuerunt. Quapropter ipse Clericus valde pavefactus patronum suum, beatum scilicet Geraldum, attentius deposcere coepit. cujus quidem sanctitatem circumsedentibus enarravit, eos ad eum in tanto periculo invocandum sic inflammando exhortans. Omnes itaque, jam maris naufragio incumbente, beati Geraldi opitulationem unanimiter petierunt. quorum quidem petitio à Deo exaudita est. Nam pro beati Geraldi reverentia magna repentè tranquillitas eis à Christo facta est. Ad portum namque salutis sine detrimento pervenerunt.

XXXIV. Sanè quidam monachus, Pelagius nuncupatus, qui beato Geraldo viventi sedulus comes extitit, dum quadam die de actione obedientiali rediret, ad flumen Cadavum accessit, sed transmeare nequivit. In altera nimirum partae ripae, nullo homine existente, lembus exiguus consistebat. Pelagius ve-

vero monachus undique circumspiciens, & quaerens qui sibi ministraret & lembum adduceret, nullum transeundi consilium potuit reperire. Quia verò festivae diei, qui in sede metropolitana erat celebrandus, interesse satagebat, animum ejus angustia transeundi vehementius momordit. Ad ultimum valde gemens, & suspirans, domini sui, beati videlicet Geraldi, consuetae misericordiae consolationem, ne solemnitatis officio careret, medullitus postulavit. Ad haec verba, quod est mirabile dictu, lembus per se solus sine aliquo rectore à ripa dilapsus medium fluminis alveum sulcando usque ad Pelagium monachum in altera ripa existentem proculdubio pervenit. Nec mirum; quia qui daemoniacos curabat & aegros sanabat, ad lignum per aquam transducendum profectò compos potuit esse. Pelagius itaque monachus cum tanto virtutis miraculo flumen transmeavit, & quid & qualiter sibi contigerat sodalibus Bracarensibus enarravit.

XXXV. Quidam autem homo morabatur in villa quae Siccaria nuncupatur, qui habebat filium ab aurium, oculorum, manuum, & pedum officio destitutum. Hic nimium ad pedes beati confessoris praesentatus, immobilis quasi truncus ibi permansit, assuetae clementiae praestolans auxilium. Nec mora, libertas membris reddita est; & membrorum usus officio, virtutis manifestae testimonium ostendens, ad propria absque vehiculo reversus est.

XXXVI. Ego vero Bernaldus natione Gallicus ad partes Bracarensium à Beato Geraldo ductus, & ab eodem ad archidiaconatus apicem in Ecclesia Bracarensi promotus, quod mihi mirè accidit in commune volo deducere. Artificio namque medicaminis humorum superfluitates opportunitate temporis exigente detrahere consueveram; sed obsequio egregiae Reginae Tharasiae, cui ad tempus serviebam, occupatus usum medicinae pro consuetudine implere nequivi. Unde humores extra cursum naturae defluentes, in gutture modo apostematis collectionem adunarunt. Quod nimirum apostema usque adeo crevit quòd mihi anhelitus penè interclusus est. Esca enim & potus prae nimia angustia per hisophagum transglutiri nequibant. Tanta suffocatione coarctatus loquelam amiseram. Multis & diversis medicaminibus adhibitis tantum apostematis malum dimovere tentavi. Duritia tandem tantae collectionis invalescente, me colla neci dare penitùs existimavi. Pecuniarum facultates Clericis, monachis, pauperibus distribui, jam de vita corporali desperatus. Ad ultimum verò patrocinii quod sanctus Geraldus oppressis & infirmis facere consueverat reminiscens, ad sepulcrum ejus, quamvis corpore debilitatus, cucurri, & diutius ibi lacrymatus sum. Inter quas lacrymas verba in hunc modum protuli dicens. O beate & sanctissime confessor Geralde, ad memoriam quaeso reducas quia ad hujus regionis climata me quondam perduxisti, & me in Clericum sublimasti, atque Ecclesiae Bracarensi me mancipare praecepisti. Pro tua igitur jussione Ecclesiae Bracarensis qualiscunque coadjutor procurationem ejus pro scire & pro viribus meis utcumque sustentavi. Locum tuae sepulturae relinquere non praesumpsi, opitulationis tuae confidentiae vehementer innixus. Nunc autem gravissima aegritudine molestatus, quasi exul & advena in alieno cespite mori compellor. Tuam igitur clementiam suppliciter deposco quatinus apud Dominum tuum Iesum Christum, cui fidele & legitimum exhibuisti servitium, medelam salutis mihi impetres, ut restituta sanitate deinceps dignam sine labe vitam valeam ducere, ipso eodem juvante sine cujus gratia nemo veram salutem adipiscitur. Saepe hanc orationem replicando, in Ecclesia beati Nicolai ante sepulcrum ejus vigilias tota nocte perduxi. Mane autem facto domum repetens, ad stratum meum reversus sum, beati confessoris virtute me comitante. Nam tussicula me repentè invalit, & ex insperato gutturis apostema crepuit, & ita Dei omnipotentis & beati Geraldi gratia imminens mortis periculum evasi.

XXXVII. Copia ergo signorum quae à beato confessore facta sunt me minus sufficientem ad proferendum per singula reddidit, cùm etiam prae multitudine senio, necdum illa scribere, nequiverim. Cuicunque enim in Bracarensi episcopio demoranti aegritudinis molestia in corpore imminet, si ad sepulcrum ejus properat, statim doloris remedium proculdubio sentit. Alii verò longè distantes, & pro magno objectu terrarum gloriosi corpori praesentiam adire non valentes, si aliqua corporis passione fuerint molestati, pro sola sancti Geraldi invocatione sanitatis medelam consequuntur. Plures etiam in mari navigantes, si quando eis tempestas oriatur, sanctitatis ejus nomen unanimiter invocantes, tranquillitatem securi sine mora suscipiunt. In Ecclesia autem beati Nicolai, in qua sanctissimum corpus ejus requiescit, plurimae cereae effigies ante sepulchrum ejus dependentes, quas scilicet qui infirmantur illuc transmittant, argumentum tanti patroni sanctitatis visibile profectò ostendunt. Quicunque enim capitis aut caeterorum membrorum molestiam patitur, ad instar membri dolentis imaginem de cera compositam illud dirigit, & statim sanitatem sine dilatione consequitur. Omnes itaque qui diversorum criminum vulneribus sauciati jacemus, hujus beati confessoris propitiationem medullitus deposcamus, quatinus ipso mediante & intercedente perfectam nancisci salutem valeamus à Domino nostro Iesu Christo, qui cum patre & spiritu sancto vivit & regnat per omnia secula seculorum.

VITA
MAVRITII BVRDINI
ARCHIEPISCOPI BRACARENSIS.

Scriptore Stephano Balusio Tutelensi.

SCripturus vitam Mauritii Burdini Archiepiscopi Bracarensis, quem virtus & fortuna per totum vitae cursum ita ad gloriam laudemque erexerant ut planè constaret magnum excellentemque virum esse, sed qui postea tristem adeo ac miserandum habuit exitum ut magnifico ac glorioso Callisti secundi triumpho, omnium quos Romanus orbis post fundatam religionem Christianam vidit amplissimo, depressus sit ad maximam calamitatem, historicorum praeterea qui post eum vixere, ac praecipuè Roderici Archiepiscopi Toletani, à quo ceteri fermè acceperunt, contumeliosissimis scriptis exagitatus ac dilaceratus, necessariò incurram in multorum reprehensionem, qui rem ex eventu aestimantes, neque rationem in consilium adhibentes, indignissimè ferent hominem scelestum, impudentem, ambitiosum, flagitioque nobilem, uti vulgò describitur, à me nunc post tot secula vindicari tamquam virum egregium & probum. Contra, qui veritatis amore potius ducuntur quàm praejudicio temporum, ac sepositis odiis, quorum causas procul habent, sincerè de dictis factisque veterum judicare amant, me non illibenter, ut spero, audient disserentem de re multis difficultatibus atque obscuritatibus involuta, scientes veritatem exagitatam magis splendescere in luce fructumque divinum esse justitiam saepius recenseri, ut monet Innocentius Papa primus in epistola ad Episcopos Macedoniae.

I.° Primum igitur omnium facilè assentior illustrissimo ac doctissimo Archiepiscopo Bracarensi Roderico à Cunha, qui in historia ecclesiastica Archiepiscoporum Bracarensium ait existimare se Burdinum, ut mos Francorum est, fuisse binominem, adeoque non Burdinum simpliciter vocatum, sed Mauritium Burdinum. Atque ita ego illum à Vvillelmo Malmesburiensi, ab Antonio Augustino Archiepiscopo Tarraconensi, & à Cardinale Baronio nominatum lego.

Roder. Tolet. lib. 6. Rer. Hisp. c. 28.

Rodericus tamen Archiepiscopus Toletanus scribit eum, cùm esset astutus & versipellis, Mauritium se pro Burdino nominasse inter Hispanos. Quod ita interpretor, ut quia solenne tum quoque Episcopis erat nullam familiae mentionem facere in suis titulis ac solum nomen in baptismo datum retinere, non statim quidem ille abdicaverit nomen Burdini, sed illo primùm tempore quo factus est Episcopus Conimbricensis, ut ait Rodericus. Quod etiam placuisse video Ioanni Marianae viro doctissimo. Neque enim audiendus est Arnoldus Vvion, qui illam nominis mutationem, ut ipse vocat, factam scribit quando Burdinus transiit ad cathedram Bracarensem. Multò minùs audiendi recentiores quidam scriptores Hispani, qui Burdini nomen impositum Mauritio volunt à Romanis in contumeliam ejus & irrisionem, ita persuasi, ut arbitror, quia quod Latini veteres jocum ludumque dixissent, sequior aetas burdam vocavit. Burdinus ergo nomen familiae ac gentis fuit, Mauritius praenomen.

Mariana lib 10. Rer. Hisp. c. 11. Vvion. lib. 2. c. 6.

II. Patria Lemovicem in Aquitania prima fuisse Burdinum tradit idem Rodericus, qui in eam sententiam traxit omnes scriptores qui post illum vixere. Anselmus tamen Abbas Gemblacensis Hispanum fuisse Burdinum scribit. Verùm istud ita intelligendum est, non quidem Hispanum fuisse natione, sed habitatione, seu, ut ait Falco Beneventanus, Hispanum Archiepiscopum, vel Hispanum Episcopum, ut Otto Frisingensis. Vbinam verò ortus sit, adhuc in occulto est. Attamen suspicari licet eum Vsercae modico provinciae oppido aut in vicinia natum esse, atque adeo sancti Benedicti institutum illic arripuisse in monasterio quod ibi vetustissimum habetur. Duo quaedam sunt quae ita suadere videntur. Primum, quod in ipsis suae ordinationis in sede Romana initiis, quum nondum ea fama pervenire potuisset ad Lemovices, proprio motu confirmavit privilegia ejusdem monasterii. Alterum, quòd postea quàm à Callisto secundo captus est apud Sutrium, inde in Cavense monasterium ad agendam pœnitentiam projectus, monasticum habitum coactus est suscipere, id est, ad eum statum redire in quo fuerat antequam in Hispaniam proficisceretur. Nam cur ita visum foret Callisto nisi speciosam ac probabilem ita statuendi rationem habuisset? Quippe satis illi erat hominem vicisse ac triomphatum inclusisse in monasterio; neque ulla necessitate adigebatur eum monachum facere nisi priùs fuisset. Nec illud levis momenti in rem nostram argumentum est quod quum Mauritius Episcopus Conimbricensis esset, post reditum ab Hierosolymis, quo religionis ergo profectus erat, ut postea dicemus, pretiosissimam quandam thecam misit ad Cluniacense monasterium, memor videlicet, ut res ipsa clamat, veteris conversationis suae. Quippe monasterium sancti Martialis Lemovicensis pertinebat ad congregationem Cluniacensem. Vsercense porro ab illo tum pependisse, adeoque Cluniacensis familiae partem fuisse, hinc gravis sumi conjectura potest quod plerique eorum qui per illas tempestates functi fuerunt Abbatis officio in monasterio Vsercensi, fuerant antea monachi sancti Martialis Lemovicensis. Adde quod Prudentius Sandovallius, vir, ut omnes norunt, doctus & eruditus, disertè scribit eum fuisse monachum ordinis sancti Benedicti, non dicturus si non alicubi invenisset. E monasterio igitur Vsercensi eductus à Bernardo Archiepiscopo Toletano, in Hispaniam cum eo profectus est. Quod qua ratione acciderit, paucis exponam.

Otto Frising. lib. 7. c. 16.

Sandoval. in Hist. Ecclesiæ Tuden. fol. 110.

III. Anno Christi MXCV. Vrbanus Papa II. cùm accessisset in Gallias, habita generali synodo apud Arvernorum civitatem, classicum belli sacri cecinit; propositaque amplissima peccatorum indulgentia iis qui Hierosolyma pergerent pugnaturi adversùm Christiani nominis inimicos, immensum congregavit exercitum ex orbe nostro. Aderat huic synodo Bernardus Archiepiscopus Toletanus ac sedis apostolicae per Hispaniam Legatus. Incessit itaque & istum ambitio pellendi barbaros ab iis terris in quibus fixa ad memoriam omnium sempiternam erant vestigia Christi servatoris. Verùm inquieta semper Toletanorum ingenia, qui gravem paulo antè Bernardo exhibuerant molestiam, tum etiam initia Toletanae Ecclesiae renascentis, nondum firmae, effecerunt ut Bernardum Vrbanus redire juberet ad Ecclesiam suam, insuperhabito sacrae peregrinationis voto. Paruit ille mandatis Vrbani; & in Hispaniam tendens per Aquitaniam, quà recta via est, aliquot illinc viros graves & sanctos secum duxit solatio inter barbaras nationes futuros, & quo pluribus munimentis insisteret. Duxit ergo è provincia Lemovicensi Burdinum, literatum, curialem, & eloquentem virum, ut eum vocat auctor chronici Maurigniacensis, virum quem multùm quislibet revereri & penè adorare pro viva & magna industriae specie debuisset, uti de eo scribit Vuillelmus Malmesburiensis in libro quinto de gestis Regum Anglorum. Acta haec anno MXCVI. post synodum nempe Claromontanam.

IV. Constitutus in Hispania Burdinus, primùm Toletanus Archidiaconus factus est à Bernardo, dein Episcopus Conimbricensis, non ambitu atque largitione, ut quidam recentiores absque ullo veteris scriptoris testimonio tradidere, seu contemplatione insignium ejus virtutum ac meritorum. Non vident enim qui ita sentiunt quantam quàmque atrocem injuriam faciant Bernardo Archiepiscopo Toletano, quantam Paschali secundo Papae, quos volunt muneribus à Burdino corruptos, pro pecuniis in eum contulisse episcopatum Conimbricensem ac ipsum etiam Bracarensem archiepiscopatum. Praeterea quis credat hominem tantopere laudatum ab antiquis, qui etiam anno Christi MCXXXI. dictus est vir vitae venerabilis, de quo, dum Episcopus Conimbricensis esset, cum laude loquebatur sanctus Geraldus Archiepiscopus Bracarensis, cujus vitam ac mores, quos temperatissimos ac moderatissimos fuisse animadverto, nullus mortalium accusavit ante supremum ac fatalem Papae Paschalis annum, quis inquam credat hunc hominem adeo malum ac sceleratum fuisse ut illi nobis persuadere conantur? Factus est ergo Burdinus Episcopus Conimbricensis secundùm regulas, approbante Bernardo sedis apostolicae Legato.

Vita S. Geraldi Bracar. c. 16.

V. Qua tempestate incensus desiderio videndi Hierosolyma, illuc profectus est anno, ut videtur, millesimo centesimo octavo, habuitque comitem itineris Tellonem Archidiaconum Conimbricensem, ut legitur in veteri narratione Ecclesiae Conimbricensis quam edidit Antonius Brandanus in tomo tertio Monarchiae Lusitanae. Constantinopolim quoque profectum, illicque per medium annum fuisse commoratum scriptum est in eadem narratione & in altera monasterii Cluniacensis quam vir clarissimus Franciscus Duschesnius edidit in tomo secundo historiae Cardinalium Francorum, in qua additur hunc nostrum Mauritium, cùm Constantinopoli degeret, majoribus urbis & palatii atque ipsi quoque Imperatori Alexio notum & carum fuisse. Cùm triennium in ea peregrinatione exegisset, rediens in Lusitaniam, è Constantinopoli retulit thecam quandam in modum textus evangelii factam, quam volunt fuisse olim sancti Basilii Caesareae Cappadociae Archiepiscopi, in qua continebatur magna ligni dominici portio. Eam thecam Mauritius destinaverat collocare in quadam Ecclesia suae dioeceseos. Verùm cùm post reditum suum Lusitaniam gravi dissensione laborare compeperisset, tum quia Alfonsus Rex nuper obierat, tum quia Henricus Comes ad regnum aspirabat, eam post longam deliberationem misit in Galliam ad monasterium Cluniacense, ubi suscepta est à Pontio Abbate anno MCXII. V. Kalendas Augusti.

VI. Interim vero dum Mauritius reverteretur, defuncto, inquit auctor narrationis Conimbricensis, sanctissimo Bracarae Archiepiscopo Gerardo, quem ex monasterio Moyssiacensi in eadem Aquitania prima Bernardus in Hispaniam adduxerat, Mauritius ei, juxta quod vir sanctus olim praedixerat, suffectus est communibus cleri suffragiis anno millesimo centesimo

Vita S. Geraldi Bracar. c. 16.

mo decimo, ut tradit Rodericus à Cunha in libro paulò antè laudato. Necessaria tamen visa est intercentio auctoritatis Romani Pontificis, eò quòd jam tum persuasum esset orbis nostri hominibus sola illius auctoritate fieri posse translationes Episcoporum ab una sede ad aliam. Ob eam itaque causam, tum etiam propter necessitatem obtinendi Pallij, sine quo vix constat Metropolitanorum dignitas, accedens Mauritius ad sedem apostolicam, primùm quidem à Papa Paschali *in hoc assensum præbente non parvi muneris gratia ab eo sibi collati*, ut scribit Romualdus Archiepiscopus Salernitanus, obtinuit ut postulata cleri Bracarensis valerent, postea verò Pallium accepit per manus Ioannis Caietani Diaconi Cardinalis & Cancellarii, Paschalique secundo tum sedenti & catholicis successoribus ejus fidelitatis & obedientiae juramentum secundùm formulam à Gregorio VII. institutam praestitit; ut testatur ipse Ioannes Caietanus in epistolis quas post mortem Paschalis, quum in ejus sede locatus fuisset & Gelasius II. vocatus, scripsit ad Gallos & ad clerum populumque Romanum. Deinde verò reversus Bracaram, sine dubio munus suum sanctè ac diligenter executus est, consecrationes etiam suffraganeorum suorum peragens, & ab eis professiones subjectionis & obedientiae accipiens. Earum unam refert Saudovallius in loco suprà laudato, quae sic habet.

PROFESSIO ADEFONSI Tudensis Episcopi Bracarensi Ecclesiæ sub Mauritio Archiepiscopo.

EGo Adefonsus sanctæ Ecclesiæ Tudensis nunc ordinandus Episcopus subjectionem & reverentiam & obedientiam à sanctis patribus constitutam secundùm præcepta canonum Ecclesiæ Bracarensi rectoribusque ejus perpetuò me exhibiturum promitto & supra sanctum altare propria manu firmo.

VII. Tenacior autem fuisse videtur Mauritius in retinenda dignitate sua vindicandoque antiquo sedis suae gradu & honore quàm ut patrono ac magistro suo placere posset. Nam Bernardus (ut humanum est ambitione labi) in id tota mente omnique impetu incumbebat ut quia ipsi Toletanaeque Ecclesiae collatus recenter fuerat primatus per universam Hispaniam, vim nomenque imperii retineret, ac serio cogitaret de subjiciendis Toleto universis Hispaniarum Ecclesiis, adeoque Bracarensi, quae una erat ex Hispanicis. Et incidisse videbatur in tempus opportunum. Discipulus enim in ea sede institutus ob virtutes quidem proprias & ingentia merita, sed tamen favore Bernardi adjutus, non videbatur intercessurus. Subsidio esse poterat legatio sedis apostolicae per universam Hispaniam qua Bernardus erat ornatus. Praesto quoque erat auctoritas & potentia Alphonsi Regis Aragonum, Castellae, & Legionis; cujus ea erat ambitio ut quia tria intra Hispaniam regna possidebat, Imperatorem se exemplo soceri nuncuparet. Magnificum porro videri poterat, eique qui se Imperatorem diceret valde honorificum, si Princeps externus Archiepiscopi Toletani jurisdictioni subjiceretur in causis ecclesiasticis, finitimusque populus sacra peteret à Castellanis. Igitur Bernardus turbare primùm jura Bracarensis Archiepiscopi, dein palam infringere, provinciamque raptare sub umbra legationis, ut olim Illyricum Anastasius Episcopus Thessalonicensis. Intercessit Burdinus, nec dignitati auctoritatique suae injuriam inferri fineret, neu successoribus exitiosa inciperentur. Appellavit Paschalem Romanum Pontificem. Is vero saepe monuit Bernardum ut abstineret ab inferendis injuriis Mauritio Archiepiscopo Bracarensi. Sed ille tamen à continuis bellis nunquam conquievit, ac semper affectavit turbare jus metropoliticum Ecclesiae Bracarensis. Unicum tantis malis remedium erat appellatio ad Pontificem Romanum, ut adversus Legatum sedis apostolicae. Magna quippe tum erat Legatorum istiusmodi reverentia magnaque auctoritas apud omnes ubique gentes, tum metus ex potestate eorum, ut alibi dictum est à nobis. Quod itaque unum erat afflictis rebus remedium, pergit in Italiam Burdinus anno millesimo centesimo decimo quinto. Hanc enim ejus in Italiam profectionem eo anno contigisse hinc colligitur quod Petrus Bibliothecarius loquens de coronatione Imperatoris, quae medio anno MCXVII. Romae peracta est à Burdino, scribit eum biennio non introiisse provinciam Bracarensem. Quod evincit, ut dixi, eum de provincia decessisse anno millesimo centesimo decimo quinto.

VIII. Agebat per ea tempora Paschalis Papa in partibus Apuliae; unde Romam reversus est VII. Kalendas Octobris, ut ait idem Petrus. Secedens dein Anagniam, auditis illic quae adversùs Bernardum proponebantur, non perstrinxit quidem illum asperioribus verbis, tamen etsi exemplum haberet sancti Leonis, qui Anastasium Thessalonicensem inconcessa praesumentem graviter increpaverat; sed ratus infra dignitatem Romani Pontificis esse si Legatus apertè damnaretur, aliam viam invenit sistendae hominis audaciae nimis pervicaci, terminos nimirum ponendo legationi ejus, Mauritiumque Bracarensem Archiepiscopum universamque provinciam ab illius jurisdictione liberando simulque Conimbricensem diœcesim, quam Bernardus subtrahere conabatur metropoli Bracarensi, ad eam pertinere debere pronuntiavit. Horum Papae Paschalis decretorum mentionem facit Innocentius III. lib. II. epist. CXXVI. occasione controversiae quae pontificatu ejus fuit de diœcesi Conimbricensi inter Bracarensem Compostellanumque Archiepiscopos. Nam Conimbricam uterque contendebat ad metropolim suam pertinere. Bracarensis ergo, ut jus suum tueretur, allegavit decreta Papae Paschalis, quae Conimbricensem diœcesim adjudicant Archiepiscopo Bracarensi. Haec sunt verba Innocentij. *In tantum enim Paschali Papæ, qui privilegia super redintegratione prædictorum episcopatuum Ecclesiæ Bracarensi concessit, constitisse videtur hos episcopatus ad eandem Bracarensem Ecclesiam pertinere quod ipse in literis quas direxit Gonsalvo Colimbriensi Episcopo manifestè testatur quòd constat Colimbriensem Ecclesiam in Bracarensis provinciæ catalogo contineri. Unde quia Toletanus Archiepiscopus ad mandatum ipsius Colimbriensem Episcopum non restituerat Ecclesiæ Bracarensi, privavit ipsum legationis officio, ut Bracarensis Archiepiscopus liberiùs in provincia sua justitiam exerceret.* Extant porro epistolae illae quas heic commemorat Innocentius, prior quidem edita ab Antonio Brandano in tomo tertio Monarchiae Lusitanae, posterior à Roderico à Cunha in tractatu de primatu Bracarensis Ecclesiae in universa Hispania. Sic autem habent.

Paschalis Episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Gonsalvo Colimbriensi Episcopo salutem & apostolicam benedictionem. Quanti criminis habeatur ecclesiasticæ auctoritatis contemptus ex propheticis verbis agnoscitur, ubi scriptum est: Quasi scelus idololatriae nolle acquiescere. *Fraternitatem tuam missis & remissis literis admonuimus ut confratri nostro Mauritio Bracarensi Archiepiscopo tanquam Metropolitano tuo reverentiam obsequiumque impenderes. Tu vero & literas contempsisti, & privilegia quæ Bracarensi Ecclesiæ apostolicæ sedis auctoritate indulsimus sub contemptu ejusmodi conculcasti. Adhuc tamen penes te patientiam exhibentes præcipimus ut eidem Archiepiscopo tanquam Metropolitano tuo deinceps debeas obedire. Porro nisi infra dies quadraginta postquam has literas acceperis debitam ei obedientiam præstaveris, ex tunc ab episcopali officio te suspendimus. Datum Anagniæ* III. *Nonas Novembris.*

Paschalis Episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Bernardo Toletano Archiepiscopo apostolicæ sedis Legato salutem & apostolicam benedictionem. Pro injuriis confratris nostri Mauritii Bracarensis Archiepiscopi fraternitatem tuam sæpe monui-

nuimus; sed adhuc se vehementer à te gravari conqueritur. Colimbriensis enim Episcopi obedientiam ei contra Romanae auctoritatis privilegia subtraxisti. Item in Lucensi Ecclesia, ad ejus metropolim pertinente, Episcopo praeter judicium ejecto superordinari alium proposuisti. Idipsum in monasterio beati Petri de Monte factum conqueritur. Bracarensis Ecclesiae bona & ab aliis distrahi consensisti, & ipse cum familiaribus tuis mora diutina consumpsisti. Per totam etiam provinciam, invito & ignorante eo, potestatem tuae voluntatis exerces. Asturicensis Ecclesiae parrochiam, ut Salmantinam augeres, invito eo imminuisti. Nos autem in his vehementer regni turbationem & aetatis tuae gravedinem infirmitatisque pensamus. Idcirco te ab injuncta super Archiepiscopum & provinciam Bracarensem cura legationis absolvimus, ut liberiùs ipse valeat in provincia sua justitiam exercere. Datum Anagniae III. Nonas Novembris.

IX. Visus est sanè Bernardus, ut est varia vitae humanae commutabilisque ratio, fortuna partim prospera, partim adversa; planèque expertus est id quod M. Tullius alicubi observavit, magnam esse vim in fortuna in utramque partem, vel ad secundas res, vel adversas. Inter adversa quidem numeraverim infelicem hunc sacrosanctae pontificiae legationis exitum, eo graviorem quòd illa pati coactus est in extrema senectute & post tam diuturnam auctoritatem. Annus porro millesimus centesimus sextus initium ei fuit longi exilii, & Hispaniae seminarium itidem magnorum motuum ac bellorum. Alfonsus enim Castellæ Rex maritum Vrracae filiae quaesiturus, adeoque Regem post se Hispaniae daturus, Bernardum ac reliquos Episcopos & Abbates regni sui Toletum ad se vocans, cum eis consultavit de matrimonio Vrracae cum Alfonso Rege Aragonum, universorumque consensu nuptiae illae celebratae sunt, invita licet ac repugnante nobilitate, quae Vrracam alicui è regni proceribus nubere malebat. Tum statim nova nupta in Aragoniam abducta est. Mortuo deinde patre Alfonso anno centesimo nono supra millesimum, Reginam initi conjugii haud obscurè poenitere cœpit; an quia rerum omnium satietas est, omniousque in rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum; seu quia in fœmina ad omne dedecus projecta conjugii dignitas impedimento erat ne suos sensus voluptarios omnes incitaret libidinesque expleret. Igitur in Castellam marito jubente profecta, primùm usurpare jura regia, deque Castellanorum vita ac fortunis decernere inconsulto marito, multaque probrosa agere quæ silentio transmitti non possent. Ea de causa Alfonsus illam ad arcem Castellare in custodiam tradidit, ex qua tamen ipsa re cum suis communicata in Castellam evadit. Verùm à regni proceribus ad virum remissa, carceri denuo mancipatur. Eo tumultu excitati Castellani proceres, utendum tempore rati, inventamque occasionem dissolvendi conjugii quod inauspicato coierat invita nobilitate, societas inter se ineunt adversùs Aragonios conatus. Ex ea re in animis hominum religiones excitatae ei obtemperare fas esse negantium qui legitimus Rex non esset. Odio quaesitus color, incestae nuptiae. Alfonsus enim Vrracae conjunctus erat proxima consanguinitatis linea, quam enarrat Rodericus Toletanus in initio libri septimi. Porro auctoritas Romani Pontificis implorata non fuerat quo justae legitimaeque essent nuptiae. Nondum enim moribus receptum erat ut pontificum Romanorum venia lege cognationis soluta, conjugia inter cognatos coirent, ut heic observavit Mariana. Paschalem nihilominus Papam in partes trahi debere visum. Itaque ad eum missa legatio, causa omnis exposita, nuptias fuisse celebratas contra sanctorum canonum reverentiam, sola regnantium auctoritate; decretum ederet quo incestum matrimonium dissolveretur. Et patet ita factum in gratiam Vrracae, quae certa odii adversùs Alfonsum signa dederat, & tum impendio eum odisse credebatur. Visum ergo ut adversùs eam scriberetur, quo consilia occultiora forent, Reginaque, si fortè custodia evaderet, probabiles justasque causas habere videretur repudiandi Alfonsum enubendique in familiam alicujus è proceribus Castellanis. Scribens igitur Paschalis ad Didacum Episcopum Compostellanum, quem ego virum summae tum dignitatis auctoritatisque fuisse reperio, jussit ut Vrracam excommunicationis pondere perculsam regnoque privandam denuntiaret si in incesto perseveraret. Ego existimo facilè lubenterque pontificiis illam literis obsequuturam fuisse si sui juris ac libera fuisset. Verùm semper in custodia attinebatur jussu mariti. Ille vero insuperhabuit decretum Pontificis, seu quia legitimum conjugium esse putabat quod auctoritate Praesulum Hispanorum ipsiusque Toletani Primatis coierat, sive etiam quod iram & odium concepisset adversùs hominem qui per illam matrimonii dissolutionem sibi adimere meditaretur regna Legionis & Castellae, ut Castellanis proceribus gratificaretur. Quin & addita contumelia. Nam quia Episcopi Hispani, quò reverentiam & obsequium erga sedem apostolicam suam publicè testarentur, seu quia illos quoque forsitan taedebat Aragoniae dominationis, Alfonsi imperium detrectabant ac forte an illum diris devovebant in consequentiam literarum pontificiarum, ipse, ut solent irati Principes, & qui dignitatem auctoritatemque suam modis omnibus sartam tectamque tueri volunt, Episcopos affligens, etiam Bernardum Archiepiscopum Toletanum ejecit in exilium, quod is biennio toleravit, nihil prohibente legationis pontificiae sacrosancta majestate, ut ait Mariana. Addit Baronius Burdinum Bracarensem Episcopum hac occasione captata Romam venisse, Paschalem Pontificem adiisse, atque oblata pecunia in Bernardi locum petiisse se substitui, sed repulsum fuisse; itaque cum execratione rejectum à Paschali, se contulisse ad Henricum Germaniae Regem, quem eidem Paschali jam cœpisse adversari intellexerat, eumque calcaribus impulisse per abrupta, neque quievisse quousque is sibus ejusdem Henrici apostolicum thronum invasit.

X. Profectò narrationem istam eleganter & ingeniosè concinnavit Baronius: neque ulla, fatendum enim est, commodior aut probabilior occasio reperiri potuit ad adstruendam fidem huic fabulae quam calamitas illa Ecclesiae Toletanae. Bene ergo se res haberet si vera proderentur. Sed tantum abest ut vera sint, ut etiam à nullo alio scriptore ante hoc seculum tradita sint quàm à Baronio. Quod autem à recentiore auctore de rebus adeo antiquis sine alicujus vetustioris auctoritate profertur, contemnitur, ut docuit idem Baronius. Scio Romualdum Archiepiscopum Salernitanum & Rodericum Toletanum, acerrimum ac vehementissimum Toletani primatus defensorem, commemorare nundinationem illam, sed non in illo tamen tempore quo Baronius illa pronuntiat evenisse. Ac sanè tot contradictionibus implicata est tota illa narratio apud Rodericum ut valde probabile sit inventam esse ut Burdini memoria, qui conatibus Archiepiscopi Toletani fortiter olim resistere ausus erat, obscuraretur obrueretque multitudine atrocitateque flagitiorum. Nam scriptum est apud Rodericum id evenisse statim post mortem Vrbani secundi. Quo tempore Burdinus nondum erat Archiepiscopus, nullaque hactenus controversia fuerat inter Paschalem & Henricum, nulla Bernardum inter ac Burdinum. Profectò vanitas istius Rodericianae scriptionis ex eo deprehenditur quòd ibi scriptum sit Burdinum in sedem apostolicam evectum ab Imperatore eo ipso tempore quo Paschalis Papa in custodia regia erat, & quod Paschalem ad diem suum obiisse apud Caietam. Nam haec omnia sunt falsissima. Æquè falsum est quod ait Romualdus, Burdinum, defuncto Toletano Archiepiscopo, largita Paschali Papae thesauri copia petiisse ab eo Toletanum archiepiscopatum, sed obtinere non potuisse, licèt Paschalis pecuniam accepisset. Quippe Bernardus superstes fuit Papae Paschali. Cri-

Roder. Tolet. lib. 6. rer. Hisp. c. 34.

Roder. Tolet. lib. 7. rer. Hisp. c. 1. Mariana lib. 10. c. 8.

Crimen enimvero magnum Burdini fuit, & quo Roderici odium promeritus est, excussisse auctoritatem primatus Toletani, quam in provincia Bracarensi obtinere debere acriter, irrito quamvis conatu, contendit postea Rodericus in Concilio quod Romae in Ecclesia Lateranensi celebravit Innocentius Papa tertius. Ex eo fonte & ex incertis ac maledicis vulgi rumoribus ortam puto narrationem illam. Nam si rejectus cum execratione Burdinus, ut Baronij verba repetamus, addita etiam ea contumelia quam enarrant Romualdus & Rodericus, nimirum acceptam quidem à Paschale pecuniam quae à Burdino offerebatur, sed frustratum nihilominus petitione sua; si inquam haec vera sunt, quae vel immanissima sunt, cur Burdino postea gratificatus est Paschalis, cur eum tuitus est adversùs vim Bernardi? Cur non eum opprimi à Bernardo sivit, virum ambitiosum, versipellem, flexibilem, ingratum, & qui res Dei pretio constare putaret? Cur ejus opera uti postea voluit ut concordiam revocari procuraret inter sacerdotium & regnum? Constat enim ex literis Gelasij secundi ad clerum populumque Romanum scriptis Mauritium Bracarensem Archiepiscopum à Paschale Papa missum fuisse Legatum ad Henricum pro pace tractanda. Absit autem ut existimemus sanctum Pontificem, cujusmodi fuit Paschalis, uti in negotio gravissimo voluisse opera viri quem sciret esse perditae ac profligatae conscientiae, quemque ipse ob eam causam ignominia insigni notasset.

XI. Perseverabat enim adhuc schisma inter Paschalem & Henricum post abrogatum in Romana synodo privilegium investiturarum. Nondum discordiarum finis; & tentata saepe pax, nunquam coalescere poterat. Nam facta cum Henrico pax, non pax fuit, sed pactio servitutis. Tamen quia is pacem se quàm bellum malle praedicabat, Pontifex pacis amantissimus officii sui esse putavit ut gravem aliquem virum ad eum mitteret, qui pacem inter ipsos procuraret. Delectus est ad id munus exequendum Mauritius Bracarensis, vir magna prudentia, usu, & exercitatione præditus, ad eumque destinatus cum dignitate Legati sedis apostolicæ. Contigit illud anno Christi MCXVII. ut ego quidem arbitror. Nam & eo anno Mauritius erat in comitatu Augusti, & non ita multò post à Paschali excommunicatus est in Concilio Beneventano, ceu mox sumus dicturi.

XII. Certum prorsus habeo non defuisse suo Legatum, pacisque bonis Henrico propositis flexisse ferocem animum ad reintegrandam cum Pontifice concordiam. Consiliis enim Burdini tribuendum puto quod eodem anno MCXVII. Henricus Romam venit ut diadema imperatorium reciperet de manu Paschalis, qui futurus erat omnium controversiarum laudabilis exitus. Verum quia Henricus, ut solent Principes satellitio muniri, Romam venerat armatus, Pontifex, qui bene meminisset carceris ac vinculorum suorum, fugae tutam viam quaerens, liberam Augusto urbem reliquit. Ægrè profectò absentiam ejus tulit Augustus; ut ipsemet testis est in oratione quam habuit ad populum Romanum, quae extat apud Petrum Bibliothecarium. *Ecce, inquit, à Patre Romanæ Ecclesiæ Domino Paschali è Galliis coronandus adveni in urbem. Eum abesse infortuniis meis deputo.* Ne tamen non acciperet coronam imperialem, cujus accipiendae causa Romam venerat, usus est opera Mauritij, utpote Legati apostolici, ad peragendam consecrationem suam. Ita enim docet idem Petrus Bibliothecarius. *Rex accito Mauritio Bracarensi Archiepiscopo, qui ob superbiam levitatemque curialis effectus per biennium extra parrochiam propriam opulentissimè cultu regio hac & illac molliter dissolutèque vagaverat, ante corpus beati Gregorij coronari se fecit.* Et manifestum est, ni fallor, non alia de causa delectum ad id facinus Mauritium quàm quia Romani Pontificis vices obtinebat apud Augustum, pacis ac concordiae interpres. Alioqui enim cur non potiùs Germani cujuspiam ministerio uteretur Henricus? Et fortassis rebatur non aegrè laturum Paschalem si, absente se, Imperator à vicario suo coronaretur in urbe, atque hac ratione redintegrari posse concordiam; contrà quàm evenit.

XIII. Nam Paschalis, qui tum agebat in partibus Apuliae, audito Henricum Romae coronatum fuisse à Burdino sedis apostolicae Legato, statim sibi persuasit illum in partes Henrici transgressum esse, incanduitque ut adversùs proditorem ac perfugam. Ea de causa (qui mos erat illorum temporum, in gravioribus causis nihil agere ac statuere inconsultis collegis) synodum congregavit apud Beneventum, in qua Burdinum publicè ob eam causam excommunicavit, ut docet Gelasij secundi epistola ad Gallos. At ex epistolis ejusdem Gelasij ad Bernardum Toletanum & ceteros Hispaniarum Episcopos discimus, non solùm excommunicatum in ea synodo fuisse Burdinum, sed praeterea depositum ab honore episcopatus (quod etiam tradunt Sugerius in vita Ludovici Grossi, Romualdus Salernitanus, itemque Petrus Diaconus Casinensis) injunctumque Bernardo fuisse uti ad electionem Episcopi in Bracarensi Ecclesia faciendam operam & opem praeberet cum effectu. Causa autem excommunicationis fuit, quòd contra jussionem Paschalis, ut Romualdus ait, in Ecclesia beati Petri Missam celebrasset, sive quòd adhaereret Regi excommunicato, id est, Henrico Imperatori, quem in Ecclesia sancti Petri ante corpus beati Gregorij coronavit, quem verò Paschalis propterea vocat Regem excommunicatum quia jamdiu à Paschali Papa & ab universa Ecclesia fuerat excommunicatus. Episcopus enim qui deprehensus fuerit communicare cum excommunicatis, & ipse communione privandus est, juxta canonem secundum Antiochenum. Iuraverat præterea Burdinus in acceptione Pallij non communicaturum se scienter his quos Romani Pontifices nominatim excommunicassent. Hinc sequebatur etiam perjurij crimen. Episcopus porro in perjurio deprehensus deponi jubetur in canone XXV. apostolico. Itaque ex excommunicatione secuta est sententia depositionis adversùs Burdinum, quamvis absentem, juxta legem Gregorij septimi. Nam novi illius juris repertor Gregorius pronuntiavit effatum illud: *Quod absentes Papa possit deponere.* Quamquam, si rem sepósito omni affectu humano consideramus, poterat Burdinus optimo jure conqueri de iniquitate judicij. Neque enim sponte sua communicaverat cum Henrico, sed jussu Papae Paschalis, cujus Legatus erat apud Henricum.

XIV. Accidit interim post mortem Paschalis, dum Princeps Romam pergeret ut electionem futuri antistitis praesente se fieri procuraret, festinatam eam fuisse ac peractam ante adventum ejus. Quod an tentatum fuerit studio conservandae libertatis ecclesiasticae, an verò propter odium Henrici, seu quia in animis amicorum Paschalis inhaerebat adhuc memoria injuriarum ei ab Augusto illatarum, non est istius temporis investigare. At parte ex alia Henricus, dum se contemptum videt, majestatemque imperatoriam & jus regnantis pulsari ac temerari aegrè patitur, ordinationi Ioannis Caietani, qui tum electus fuerat, & Gelasius secundus postea dictus est, assentiri noluit.

XV. Hic nimirum fuit initium schismatis quod per illa tempora distraxit Ecclesiam, regnumque & sacerdotium, ut sanctus Bernardus ait, divisit plaga penè incurabili & castigatione crudeli. Et poterat istius mali causa tolli si vel expectatus fuisset Henricus, vel Romam rediisset Gelasius ab Augusto vocatus. Miserat enim Henricus ad eum legatos oratum ut in urbem rediret, illic peragendam consecrationem Romani Pontificis in sede Petri, huic porro & interesse se valde cupere, & assensu suo corroboraturum, posse ea ratione redintegrari concordiam si inter se colloquerentur. Verùm Gelasius, qui mallet nimis timidus quàm parum prudens videri, dum re-

S. Bernar. epist. 219.

Falcon. Benev. chron.

repetit memoriam Paſchalis in carcerem conjecti, fidem adhibere noluit promiſſis Henrici; ſed Caietae remanens, facta legatis poteſtate diſcedendi, haec Imperatori dicenda mandavit, accepturum ſe ſtatim conſecrationem, ac poſtea cùm Auguſto collocuturum ubicumque lubitum illi foret. *Ego verò*, inquit, *Deo annuente conſecrationis accipiam firmitatem. Dehinc me, ubicunque voluerit, paratum ad propoſitum negotiationis inveniet*. Profecto, ſi verum fateri volumus, dura illa & inimica reſponſio, tum ordinatio Gelaſij ſtatim peracta velut in contemptum Auguſti, animum ſatis jam exulceratum facilè excitare potuerunt ad audendum magnum aliquod facinus; praeſertim ſi diligenter attendimus exiſtimaſſe illum eligi non potuiſſe Pontificem Romanum inconſulto ſe, multo minùs contempto. Praetendebat enim haud-dubiè Henricus eam electionem eſſe nullam quae inſciente ſe celebrata fuerat. Quo enim evaſurum antiquum Auguſtorum jus, nuperrimè a Nicolao II. confirmatum in Concilio Romano? Non ferendam eam audaciam, ac validè reprimendam. Timendum enim ne ſi iſta ſilentio tranſmitterentur, jus imperatorium paulatim aboleretur, nihilque poſthac auctoritatis reliquum Auguſtis foret in electione Pontificum Romanorum.

XVI. Sed ut iſtae Henrici querelae ſpeciem oſtendantur habere juſtitiae, neceſſarium eſt nonnulla dicere de jure quod Romani Imperatores habebant antiquitus in electione Pontificum Romanorum; ut qui Burdinum ab eo in ſedem apoſtolicam evectum lecturi ſunt, non ſtatim eum de vi damnent, ſed jure regio, ut tum quidem putabant, factum interpretentur. Nam ex libro diurno Pontificum Romanorum, quem nuper eruditiſſimi viri Ioannis Garnerij diligentia produxit dias in luminis oras, diſcimus hunc olim in Romana Eccleſia morem fuiſſe ut quum ſummus ejus antiſtes obiiſſet, ſtatim ij qui ſervabant locum ſanctae ſedis apoſtolicae ad Exarchum Ravennae commorantem ſcriberent de ea re, & quum poſtea electio facta eſſet, ab Imperatore peterent confirmationem electionis, abſque qua ordinationem peragi non potuiſſe patet ex vita Gregorii Magni & ex geſtis Vitaliani & Agathonis Pontificum Romanorum. Scribebant etiam ad Exarchum, ut propè poſitum, vicemque Imperatoris in Italia tenentem, ut ejus conſenſum elicerent, ut patet ex eodem libro diurno. Extincta deinde Exarchi dignitate anno DCCLV. Ravennaque tradita Romanae Eccleſiae à Pippino Rege Francorum, cùm in occidente viluiſſet auctoritas Imperatorum, ſurgenſque Carlovingicae familiae gloria tutelam Italiae ſuſcepiſſet & apoſtolicae ſedis, quum Longobardos Italia expuliſſet Karolus Magnus, libertatem Romanis reddidiſſet, ſedem apoſtolicam variis donis ac muneribus ornaſſet ac locupletaſſet, invenit Hadrianus Papa iſtius nominis primus rationem exſolvendi aliquantum beneficia ejus, tranſlato videlicet in eum in plena ſynodo jure eligendi Pontificem Romanum & ordinandi apoſtolicam ſedem. Erat Karolus natura generoſus, beneficentiſſimus, & ad bene merendum quàm reſpondendum propenſior. Itaque gratus iſte Hadriani animus et ſtimulus haud dubiè fuit ad ornandam adhuc muneribus urbem Romam; planèque affirmare licet ita Karolum ſibi deinceps maximis ſuis & immortalibus beneficiis devinxiſſe Pontifices ac populum Romanum ut utrorumque valde interfuerit ut ſi minus tantam ei gratiam referre poſſent quanta debebatur, haberent tamen quantam maximam animi eorum capere poterant. Mortuo igitur Hadriano ſuccedens Leo III. anno DCCXCVI. *mox per legatos ſuos* (verba ſunt Eginhardi in annalibus) *claves confeſſionis ſancti Petri ac vexillum Romanae urbis cum aliis muneribus Regi miſit; rogavitque ut aliquem de ſuis optimatibus Romam mitteret qui populum Romanum ad ſuam fidem atque ſubjectionem per ſacramenta firmaret. Miſſus eſt ad hoc Engilbertus Abbas monaſterii ſancti Richarij*. Tum ergo confirmatum eſt Karolo ſummum jus ſummumque Imperium in Romanam urbem; ut etiam colligi poteſt ex chronico Moyſſiacenſi, in quo ſcriptum eſt eum tenuiſſe Romam matrem imperii antè quàm fieret Imperator. Aucta deinde Karoli dignitas ex nomine Imperatoris & Auguſti, quod anno octingenteſimo in eum collatum eſt in Concilio Romano. Hinc ergo, ſi non comprobata, ſaltem accepta poteſtas cognoſcendi de electione Romani Pontificis, an legitimè facta foret, tum propter jus imperatorium de quo ſuprà diximus, tum quia multum intereſt Regum ac Principum ut civitatibus imperio eorum ſubjectis tales inſtituantur Epiſcopi quorum fidei & virtutibus ipſi Reges ac Principes confidant, & qui populus verbo & exemplo doceant jura majeſtatis non eſſe violanda. Itaque ſequentes poſt Karolum Imperatores non antè Pontificum Romanorum ordinationes peragi ſinebant quàm ex inquiſitione prudentium Miſſorum conſtitiſſet electionem rite ac legitime factam fuiſſe, electumque Pontificem Principi futurum fidelem: uti pluribus olim dictum à nobis eſt ad Agobardum. Sed vetera haec. Tranſeamus ad poſteriora tempora, ut aevo Burdini proximiora.

XVII. Nam Gerbertum Ravennatium Archiepiſcopum, Silveſtrum ſecundum deinde dictum, quis ad faſtigium Romanae ſedis evexit, quis elegit, quis alius creavit quàm Otto Imperator iſtius nominis tertius? Gregorium ſextum rite canonicèque electum & conſentiunt veteres & contendit illuſtriſſimus Cardinalis Baronius. Sed hunc tamen in Sutrina ſynodo depoſuit Henricus Germaniae Rex anno MXLVI. & Suidgerum Bambergenſem Epiſcopum *ſummum Romanae Eccleſiae elegit Pontificem*, ut ait Hermannus contractus. Quid non & Damaſus ſecundus, Poppo antea vocatus Epiſcopus Brixinenſis; ab eodem Imperatore miſſus eſt Romam *Pontifex conſecrandus*? Et ſucceſſor Damaſi Leo IX. Leucorum tum Epiſcopus, vir catholicae Eccleſiae conſenſu conſecratus in ſanctorumque numerum relatus, nonne ad Romanam cathedram pervenit praecepto Imperatoris, ab eo electus? Atque hoc jus imperatorium adeo conſtans erat per illa tempora ut quoties Romani cujuſpiam Pontificis obitus eveniebat, mitterent Romani legatos ad Imperatorem, oratum ut ſucceſſorem daret. Denique & ipſe Gregorius ſeptimus, nondum ſanè Pontifex, ſed Subdiaconus Hildebrandus, à Romanis miſſus eſt ad Imperatorem anno MLIV. ut ſucceſſorem Leoni peteret. Miſſus eſt autem ab Auguſto Gebehardus Eyſtettenſis Epiſcopus, Victor ſecundus poſtea nominatus. Vnde porro ortum eſt ſchiſma inter Alexandrum ſecundum & Cadaloum quam ex injuria quam ſibi à Romanis illatam contendebat Imperator Henricus IV. *quod ipſo neſciente Pontifex Romanus electus eſſet*? Nam Henricus olim acceperat principatum ſuper ordinatione Romani Pontificis. Quod privilegium Henrico, illius filio, confirmatum eſt à Nicolao II. in plena ſynodo Romana, ut fidem facit etiam Advocatus regius apud Baronium. Non alia profecto cauſa Gelaſium II. & Henricum V. diſſociavit quam contemptus Auguſti in electione Gelaſij, ut diximus.

Fragment. hiſt. Aquit. editum à Pithoeo.

Baron. ann. 1044. § 6.

Baron. ann. 1047. § 1. Hermann. Contr. ad an. 1037.

Hermann. contr. ad an. 1049. Vita S. Henrici edita à Gretſer. c. 17. Anonymus Haſerenſis.

Baron. an. 1054. § 11. ex Leone eſt. lib 2. c. 90.

Baron. an. 1061. § 9.

Baron. an. 1059. § 24.

XVIII. His ergo quas ſuprà diximus cogitationibus, ut ego quidem arbitror, incitatus Henricus, tum exaſperatus animo ob liberam Gelaſij contumaciam, *quo imperij jura tueretur*, ut ait Alphonſus Ciaconius, Mauritium Bracarenſem Archiepiſcopum eligens ut eſſet Pontifex Romanus, cum in ſede apoſtolica collocavit adhibitis veteri conſuetudine, ut Ioannes Aventinus ait, ſuffragiis nobilium Romanorum eorumque è clero qui diſcedente Gelaſio remanſerant in urbe, proque Mauritio Gregorium nominavit, iſtius videlicet nuncupationis octavum.

XIX. Anſelmus Abbas Gemblacenſis, tum vivens, hoc ſchiſmatis exordium, hunc progreſſum fuiſſe docet in ſuo chronico: *Paſchalis Papa moritur. Succedit Iohannes Caietanus, qui & Gelaſium ſe nominat. Cùm verò Henricus Imperator, tunc* tem-

temporis agens in Italia, Romam tenderet ad eligendum Papam, Iohannes praesentiam ejus veritus, jam electus & ordinatus, secessit Capuam. At Imperator, quia electioni non interfuerat, nec ordinationi consensit; sed aliquibus Romanorum adnitentibus Hispanum quendam Burdinum nomine satis Clericum ei superordinari fecit. Eandem discordiae causam praefert vetus epitaphium Gelasij.

Praesule Paschali meritis ad sidera rapto,
Promeruit tandem sacram conscendere sedem,
Dignus post primum Gelasius esse secundus.
Sed quia Rege fuit non praecipiente levatus,
Horrendum fremuit Princeps.

Item Eadmerus monachus Cantuariensis in libro quinto historiae novorum: *Rex verò Teutonicus, qui & Romanus Imperator, audito Papam huic vitae decessisse, Romam advolat; & Bracarensem Episcopum, jam anno praeterito ab eodem Papa Beneventi excommunicatum, cedente ab urbe Gelasio, suum Papam instituit, & ex Burdino Gregorium nominat.* Romualdus Archiepiscopus Salernitanus in suo chronico: *Paschalis Papa Romae defunctus est. Et Iohannes natione Gaietanus, qui Romanae Ecclesiae Diaconus & Cancellarius fuerat, statim à clero & populo Romano in pontificatus honorem electus & Gelasius est Papa nuncupatus. Qui priùs quàm ordinaretur, propter Henrici Alamannorum Regis adventum, qui tunc Romam festinus advenerat, ipse Gelasius in civitatem Gaietam secessit, ibique à Cardinalibus qui eum secuti sunt ordinatus est & consecratus. Spreverat enim praedicti Imperatoris assensum ejusque communionem. Imperator autem hoc videns, convocato populo Romano cum quibusdam Clericis, jussit eligi in ordine summi Pontificis quendam Burdinum nomine, cui nomen impositum est Gregorius Papa.* Ordericus Vitalis lib. XII. historiae ecclesiasticae: *Defuncto Paschali Papa, Ioannes Baietanus Romanorum Pontificum antiquus Cancellarius & magister in Gelasium Papam electus est, & contradicente Imperatore à Romano clero canonicè consecratus est. Tunc etiam Burdinus Bragarum Archiepiscopus, qui suis à fautoribus Gregorius VIII. vocitatus est, Imperatore connivente, in Ecclesiam Dei intrusus est.*

XX. Contigisse ista septimo Idus Martias anni MCXVIII. docet nos epistola Gelasij ad Gallos, in qua scriptum est Burdinum in sedem apostolicam evectum ab Henrico fuisse quadragesimo quarto die post electionem Gelasij. Cùm enim is electus fuerit VIII. Kalendas Februarii ut constat ex Pandulpho Pisano & aliis scriptoribus, consequens est Burdini electionem septimo Idus Martias fuisse celebratam.

XXI. Hanc Gregorij electionem & ordinationem ut primùm audivit Gelasius è Caieta, quo post fugam suam se receperat, has ad Gallos literas dedit quas heic describimus ex editione quae extat apud Eadmerum & apud Simonem Dunelmensem, utpote quae emendatior esse videtur.

Gelasius Episcopus servus servorum Dei venerabilibus fratribus Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Clericis, Principibus, & ceteris per Galliam fidelibus salutem & apostolicam benedictionem. Quia vos Romanae Ecclesiae membra estis, quae in ea nuper acta sunt dilectioni vestrae significare curavimus. Siquidem post electionem nostram Dominus Imperator furtivè & inopinata velocitate Romam veniens, nos egredi compulit. Pacem postea minis & terroribus postulavit, dicens se facturum quae posset nisi nos ei juramento pacis certitudinem faceremus. Ad quae nos ista respondimus. De controversia quae inter Ecclesiam & regnum est, vel conventioni vel justitiae libenter adquiescimus & loco & tempore competenti, videlicet vel Mediolani, vel Cremonae, in proxima beati Lucae festivitate, fratrum nostrorum judicio vel consilio, qui à Deo sunt judices in Ecclesia constituti, & sine quibus causa haec tractari non potest. Et quoniam Dominus Imperator à nobis securitatem quaerit, nos verbo & scripto ista promittimus, nisi interim ipse impediat. Alias enim securitates promittere nec honestas Ecclesiae nec consuetudo est. Ille statim, die videlicet post electionem nostram quadragesimo quarto, Bracarensem Episcopum, anno praeterito à Domino praedecessore nostro Paschale Papa in Concilio Beneventi excommunicatum, in matris Ecclesiae invasionem ingessit; qui etiam dum per manus nostras olim Pallium accepisset, eidem Domino nostro & catholicis successoribus ejus, quorum primus ego sum, fidelitatem juravit. In hoc tanto facinore nullum de Romano clero, Deo gratias, Imperator socium habuit; sed Guibertini soli, Romanus de sancto Marcello, Cencius qui dicebatur sancti Grisogoni, & Teuzo, qui multo per Daciam tempore debacchatus est, tam infamem gloriam celebrarunt. Vestrae igitur experientiae literarum praesentium praecepto mandamus ut super his communi per Dei gratiam deliberatione tractantes, ad matris Ecclesiae ultionem communibus praestante Deo auxiliis, sicut oportere cognoscitis, accingamini. Data Caietae XVII. Kal. Februarij.

XXII. Siste heic paululùm, quaeso te lector, ut nonnulla mecum observes in hac Gelasiana epistola quae non videntur esse leviter praetereunda. Primùm ex ea docemur, praeter ea quae de legatione Henrici ad Gelasium referuntur à Falcone Beneventano, petiisse Augustum pacem à Pontifice, & quidem his artibus usum quibus plerunque uti solent qui eam maximè cupiunt, minis videlicet ac terroribus, ut faciliùs animum Gelasij flecteret ad concordiam ineundam. Minae autem hae fuere, facturum se quae posset. Probabile est suspensum istud & ambiguum scribendi genus non fuisse obscurum Gelasio. Ea enim mens erat Augusto; habere se maximam auctoritatem in electione Romani Pontificis, quae firma ac valida esse non posset nisi accederet assensus principalis, non comprobaturum se illam, immo cuncta acturum quibus futuram ordinationem infringi ac labefactari posse arbitraretur, ni Gelasius secum rediret in gratiam; id se valde cupere & optare; sin aliter eveniret, declaraturum se nullam fuisse electionem Gelasij, aliamque celebraturum, adeoque aemulum levaturum adversùs Gelasium; quod si Gelasius pacem mallet, certitudinem pacis faceret. Tangit istud caput controversiam investiturarum, quae per tot annos turbavit Ecclesiam. Molestè ferebat Henricus abrogatum in Romana synodo privilegium domui Augustae concessum à Paschali, & renovari cupiebat. Petebat ergo ut donec magnus dies imponi posset huic controversiae, Gelasius sponsionem faceret ac promitteret non turbaturum se, neque causam offensionis Henrico praebiturum ob investituras. Et aequissima videbatur Henrici postulatio, neque praejudicabat quicquam adversùs ecclesiasticas regulas. Verùm Gelasius semper timidus, adeoque procrastinandum ratus, negotium istud remisit ad proximam synodum Mediolani vel Cremonae celebrandam in festivitate beati Lucae, id est, post septem mensium spatium. Potuit existimare Henricus ludificationem id esse, & valde probabile est ita existimasse. Tum statim secuta electio Burdini, quadragesimo quarto die post Gelasianam.

XXIII. Ait deinde Gelasius nullum de Romano clero consensisse huic secundae electioni. Heic duo quaedam observanda sunt. Primum, aliter se habere hunc locum apud Eadmerum & apud Simonem Dunelmensem, aliter apud Vvillelmum Malmesburiensem & Rogerium de Hoveden. Nam apud istos ita omnino legitur hic locus: *In hoc autem facinore nullum de Romanis Dominus Imperator, Deo gratias, socium habuit.* Falsa est ac mendosa haec editio. Mentiretur enim Gelasius si ea non esset falsa. Constat enim nobiles quosdam Romanos, & in his Frangepanem, transgressos fuisse in partes Augusti & à Gelasio secessisse. Neque mihi placet Baronij interpretatio, qui ut locum istum à mendacio libe-

liberet, ait Gelasium heic per Romanos intelligere catholicos, eos nimirum qui partis erant Gelasij, ac si factionis adversae homines ne civium quidem Romanorum vocabulo dignos esse putaret. Vana admodum interpretatio. quod salva tanti viri pace dictum sit. Vtrique enim, & Gelasiani, & Gregoriani, ejusdem urbis cives erant, licèt partibus ac studiis diversi; ut etiam ipsi Gelasiani profitentur apud Pandulfum Pisanum in vita Gelasij, ubi Frangepanes, id est, eos qui Gregorij partes sequebantur, sic alloquuntur: *Nunquid & nos perdere cupitis? Et quidem Romani sumus, similes vobis, & si dici liceat, consanguinei vestri.* Meliùs igitur editio quam nos sequimur, ubi legitur *nullum de Romano clero*. Omnes enim Episcopi & Cardinales Gelasium elegerant, ac sequuti fuerant fugientem, ut patet ex Pandulpho Pisano.

Alterum igitur quod heic observandum est, ita se habet. Affirmat Gelasius Augustum neminem de Romano clero habuisse qui Burdini electioni assentiretur. Prima fronte istud videtur falsum. Nam dubitari non potest quin tres illi quos statim nominat fuerint è clero Romano. Verùm illos ea de causa non connumerat Gelasius in clero Romano quia cum essent Guibertani, id est, schismatici, praecisi jam olim erant per excommunicationem à corpore universalis Ecclesiae, adeoque extra clerum projecti.

In fine haec Gelasij epistola data dicitur Cajetae XVII. Kalendas Februarij. Quo tempore Paschalis nondum mortuus erat, neque Gelasius electus; neque tum iste Caietae morabatur, sed in monasterio Casinensi. Itaque necesse est mendum heic esse. Quod tamen mendum vetus est, cùm reperiatur in omnibus exemplaribus. Sensit vitium Baronius, proque Februario Aprilem rectè reposuit.

XXIV. Scripsit etiam Gelasius ad Bernardum Archiepiscopum Toletanum, olim quidem abalienatum à Burdino, sed nunc ei infensum hauddubiè ac inimicum quod vim primatus & apostolicae legationis petitione ejus infractam in Bracarensi provincia constaret. Itaque facile Gelasio fuit accensum contumelia animum trahere in partes suas. Haec ergo ad eum scripsit.

Gelasius Episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Bernardo Archiepiscopo Toletano & Hispaniarum Primati salutem & apostolicam benedictionem. Non latere credimus fraternitatem tuam qualiter frater quondam Mauritius Bracarensis Episcopus se jamdiu habuerit, qualiter Ecclesiam suam dimiserit, & quomodo Regi excommunicato adhaeserit, & contra statuta canonica in cubile sanctae Ecclesiae se ingesserit. Nec eum miramur debitam tibi obedientiam & antiquum primatus honorem Ecclesiae tuae penitùs denegasse, qui Romanam Ecclesiam, quae omnium Ecclesiarum mater est & magistra, non solùm denegare, sed destruere quodammodo conatur &c. Monemus itaque atque praecipimus ut juxta mandatum praedecessoris nostri ad electionem in Bracarensi Ecclesia faciendam sollicitudine caritatis debitae operam & opem praebeas cum effectu. Ipsum verò Mauritium excommunicatum, perjurum, & matris Ecclesiae constupratorem publicum ceteris Hispaniarum Praelatis &c. Data Caietae VIII. *Kalendas Aprilis.*

XXV. Eadem die literas sequentes dedit ad universos Hispaniarum Episcopos, quas ex Gelasij regesto se descripsisse ait Rodericus Toletanus.

Gelasius Episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Bernardo Toletano Primati & ceteris Hispaniarum Episcopis. Non latere credimus fraternitatem vestram qualiter frater noster Mauritius Bracarensis Episcopus se jamdiu habuerit, & quomodo Ecclesiam suam dimiserit & quomodo Regi excommunicato adhaeserit. Illud etiam, ut opinamur, nostis, quòd à praedecessore nostro sanctae memoriae Paschali Papa in Concilio excommunicatus sit, & quòd Bracarensi Ecclesiae sit mandatum ut pastorem sibi alium provideret. Nunc tandem per Regis tyrannidem, post longum electionis meae spatium in cubile sanctae matris Ecclesiae se ingessit. Ideoque fraternitati vestrae mandamus ut ad electionem in Bracarensi Ecclesia faciendam sollicitudine caritatis debita operam praebeatis. Ipsum verò Mauritium excommunicatum, perjurum, & matris Ecclesiae constupratorem ceteris Ecclesiae filiis publicetis. Datis Caietae VIII. *Kal. Aprilis.*

XXVI. Siste heic, quaeso, rursum, lector, & mecum aliquantisque expende epistolas illas ad Hispanos Episcopos scriptas. Omnino quinque res velut flagitia Burdino objicit Gelasius, societatem cum Imperatore, dimissionem Ecclesiae Bracarensis, rebellionem adversus Primatem, perjurium, & quae ex perjurio sequebatur, sedis apostolicae invasionem. De societate cum Augusto satis jam suprà dictum est, neque ea repeti nunc est opus. Dimissam ab eo fuisse Ecclesiam objectat, nimirum per biennium. Verum id quidem. Sed non ideo culpandus Burdinus. Quippe certis indiciis deprehenditur non alia illum de causa Ecclesiam suam deseruisse quàm ut jura sedis suae tueretur adversùs Bernardum pervicaciter, ut apparet, incubantem Ecclesiae Bracarensi eamque Toletanae subjicere conanti. Quòd si non statim post confectum negotium rediit Bracaram, accusetur Pontifex Paschalis, qui operam ejus sibi Ecclesiaeque utilem ac necessariam putavit, adeoque eum apud se detinuit ut eo uteretur in tractatione gravium negotiorum. Itaque dum illi Gelasius absentiam hanc exprobrat, dat locum defensioni. Nam si crimen istud fuit, cur non eum statim Paschalis ad Ecclesiam suam redire jussit? Cur ejus opera uti voluit ad pacem inter sacerdotium & regnum conciliandam? Agit ergo Gelasius ut adversùs hostem; Paschalisque insuper decreta violat, ut Burdinum fortiùs ac vehementius opprimat. Paschalis etenim existimaverat Burdinum habere justam causam, atque adeo nihil deinceps Bernardo licere voluerat in provincia Bracarensi. Gelasius autem insurgit adversus aemulum, primatumque Toletanae Ecclesiae adjudicat super Bracarensem, parte utraque inaudita, nullo judiciorum ordine servato, & adversus instituta majorum, id est, impetu, non ratione. Qui modus agendi adeo destitutus erat omni ratione ut Callistus II. insuperhabito Gelasij decreto privilegia Bracarensis Ecclesiae postea confirmaverit literis datis ad Pelagium Archiepiscopum Bracarensem, quas Mariana recitat.

Mariana lib. 10 Rer. Hisp. c. 14.

XXVII. Burdinum praeterea perjurum vocat Gelasius, ob eam nimirum rationem quod cùm fidelitatis & obedientiae juramentum Romano Pontifici Paschali successoribusque ejus, quorum primus erat Gelasius, olim fecisset in acceptione Pallij, nunc papatum Gelasio tollere conabatur contra manifesta jurisjurandi verba. Nam haec sunt omnino verba juramenti: *Non ero neque in consilio neque in facto ut vitam aut membra aut papatum perdant, aut capti sint mala captione.* Et infrà: *Papatum Romanum & regalia sancti Petri adjutor ero ad retinendum & defendendum, salvo meo ordine.* Istam criminationem fortiter repulisse Burdinum & in adversarium rejecisse dubitari non potest. Ipse enim se legitimum Paschalis successorem ferebat, Gelasium vero putabat summum pontificatum non ritè adeptum fuisse, quia ejus ordinatio destituebatur consensu Imperatoris. Si extarent acta & epistolae Burdini, quas probabile est Callisti II. jussu combustas fuisse, cùm nulla deinceps earum memoria reperiatur, videremus illic eum diluisse ea maledicta, rectène, an perperam, non est hujus loci judicare. Itaque ad institutum nostrum revertamur.

XXVIII. Vrebat profectò malèque habebat Gelasium tam potens ac tantae dignitatis adversarius, praesertim quum videret eum sedere in cathedra Petri interim dum ipse alienas terras habitare cogebatur. Itaque cùm per id temporis intellexisset plerosque Romanorum non consensisse electioni Gregorii & consecrationi ejus nullatenus consilii & auxilij manus de-

dis-

disse, quemadmodum illos ad Gelasium scripsisse memorat Falco Beneventanus, optimum factu putavit si literas grati animi significationem continentes ad eos scriberet, hortareturque porro ut perseverarent in ea constantia. Hanc ergo epistolam ad eos misit.

Gelasius Episcopus servus servorum Dei dilectis in Christo filiis clero & populo Romano salutem & apostolicam benedictionem. Dilectionis vestræ Domino gratias agimus quòd unanimiter persistentes, communicare tenebrarum operibus noluistis. Audivimus * *etiam quondam ille amicus noster Dominus Imperator familiarem nostrum Mauritium Bracarensem Archiepiscopum, antea sibi super tractanda pace Legatum, in nostram Ecclesiam ingesseris. De quo sciatis quod dicitur olim secundùm consuetudinem confirmatione consecratione Pallium accepisset à nobis, & nos ab ipso secundùm statuta canonicum juramentum fidelitatis & obedientiæ recepimus &c. Rogamus ergo dilectionem vestram atque præcipiendo mandamus ut ab eo vos tamquam excommunicato, perjuro, invasore, & sanctæ matris Ecclesiæ ac fidei catholicæ constupratore abstineatis &c. Datum Caietæ &c.*

* Etenim quoniam.

XXIX. Habuit autem Henricus Imperator sectatores ac fautores in ea Gregorij electione & ordinatione nobiles Romanos, itemque quosdam è clero, sed quos, cùm Guibertini forent, diù ante excommunicatos fuisse contendebat Gelasius, adeoque nullius in Ecclesia Dei auctoritatis. Sic ergo ordinatus Gregorius Romae cathedram tenuit interim dum Gelasius vagus & exul per Italiam errabat; adeo ut, cùm idem Gelasius ab amicis suis persuasus urbem aliquanto post repeteret, necesse habuerit, ut Pandulphus ait, in Ecclesia sanctae Mariae quae de secundo cereo dicitur latebris se occultare, ac postea rursum fugam inire.

XXX. Conflato igitur schismate ac consummato, *gravis*, (ut Ordericus Vitalis ait) *inde dissensio inolevit, sæva persecutio inhorruit, & catholicam plebem vehementer perturbavit.* Divisa ex eo regna Europae, dum nonnullae regiones Gregorium sequebantur, aliae Gelasium. Ac sanè oportet aliquod robur, rursum aliquod vitium habuisse utramque electionem, quandoquidem Eadmerus Cantuariensis, istorum omnino temporum scriptor, ait usque adeo diversas ac divisas fuisse Christianorum sententias in hoc schismate ut nonnulli Callistum, qui Gelasio successerat, Ecclesiae Dei jure praelatum assererent, alii Gregorium, plerique neutrum. Inde enim oriuntur schismata & discidia cùm jura contendentium sunt ambigua. Certè tametsi fortassis Rex Anglorum Gelasio adhaereret, non tamen omnes Angli eum susceperunt. Nam Matthaeus Parisius, tum in historia majori, tum etiam in chronico, Gelasium disertis verbis vocat antipapam. *Anno*, inquit, MCXVIII. *defuncto Papa Paschali, Gelasius Antipapa anno uno succedit. Cui successit orthodoxè Calixtus.*

XXXI. In Germania Herimannus Episcopus Augustensis, ut legimus in epistola Eginonis Abbatis sancti Vdalrici, rejecto Gelasio, Burdinum suscepit, nomenque ejus in cerei Paschalis benedictione recitari praecepit, ac plebem sibi subjectam Burdini literarum salutatione convenit, monachos etiam sancti Vdalrici compulit ad suscipiendum nomen Gregorij. Sanè Rodericus Toletanus apud Innocentium III. in synodo Lateranensi differens adversùs memoriam Burdini, quam denigrare modis omnibus conabatur, ait cum sumpto Gregorij octavi nomine commentitiis & falsis bullis per universum orbem apostolicas immo apostaticas literas direxisse. Earum epistolarum unam, cujus suprà meminimus, nos reperimus in archivo monasterij Vsercensis insertam bullae Pauli II. qua confirmat antiqua ejusdem monasterij privilegia à Romanis Pontificibus praedecessoribus suis, inter quos nominat hunc Gregorium octavum concessa. Ea sic habet.

Extat apud Baron. ad an. 1120.

Concilia Hisp. Loaysæ pag. 190

Gregorius Episcopus servus servorum Dei dilecto in Christo filio Aldeberto Abbati sancti Petri Vsercensis monasterij omnibusque fratribus ibidem Deo famulantibus & successoribus ejus in eodem monasterio substituendis in perpetuum salutem & apostolicam benedictionem. Cùm per Dei omnipotentis misericordiam in summi pontificatus arce constituti, universarum Ecclesiarum curam suscepisse videamur, illarum tamen maximè necessitatibus condescendere debemus quas religiosè conversari ac in Dei servitio semper permanere cognoscimus. Ideoque, fili carissime, auctoritate sedis apostolicæ, cui Deo dispensante præsidemus, confirmamus tibi & Ecclesiæ tuæ libertatem quam à principio habuisse dinoscitur, videlicet ut nullus Episcopus, nullus Archiepiscopus monasterium istud sine nostrâ jussione audeat excommunicare, & post obitum suum vel cujuscumque Abbatis habeant monachi ipsius monasterij licentiam & facultatem secundùm regulam sancti Benedicti sibi eligendi Abbatem aut de illo monasterio, si ibi repertus fuerit, aut de alio quo voluerint. Insuper concedimus tibi monasterium Agidunense cum omnibus Ecclesiis sive terris ad idem pertinentibus, monasterium quoque Maimacense cum omnibus possessionibus suis, necnon Tusturiaci & sancti Raphaelis & Exidolij cum omnibus possessionibus ad hæc in integrum pertinentibus, alias quoque Ecclesias quas nunc habere videmini aut inantea Deo auxiliante justè acquirere poteritis. Recepimus quoque te & monasterium sub tutela & defensione beati Petri, cujus Ecclesiæ omni anno debes persolvere bizantium auri. Ita ut nullus Archiepiscopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, nec aliqua parva magnaque persona de rebus ad Ecclesiam pertinentibus aliquid deprædare, subtrahere, aut quolibet ingenio defraudare audeat. Si quis verò, quod non credimus, contra hanc nostræ ordinationis paginam ausu temerario obviare tentaverit, sciat se anathematis vinculo colligandum. Datum Laterani per manum Petri sacrosanctae Romanae Ecclesiae Cancellarij secundo Idus Aprilis, Indictione undecima, anno dominicae incarnationis millesimo centesimo octavo decimo, pontificatus autem Domini Gregorij Papae VIII. anno primo.

Vide Gaufred. Vol. chron. cap. 15.

XXXII. Haud ita multò post, nempè postridie Kalendas Iunias, ipso Pentecostes die, Gregorius Henricum Imperatorem ut papa coronavit, quem priùs coronaverat ut Legatus Paschalis Pontificis. Ita enim factum fuisse docet Leo Ostiensis in Chronico Casinensi lib. IV. cap. LXIV. *Imperator interea cum oppidanis* (Turriculae) *fœdus iniens, Romam redit, ibique diebus Pentecostes ab eodem haeresiarcha coronatus Liguriam rediit.*

XXXIII. Sedente itaque Gregorio in sede Petri, in Gallias accedens Gelasius, moritur apud Cluniacum anno MCXIX. mense Ianuario. Successit ei statim Guido Viennensis Archiepiscopus, magnae nobilitatis vir, magnaeque tum in Ecclesia auctoritatis, dictus Callistus istius nominis secundus. Refricatum ex eo vulnus, novisque viribus instaurata Ecclesiae scissio, dum alij Gregorium sequuntur longo jam tempore tenentem Romanam sedem, alij Callistum optimo jure electum contendunt. *Dum haec ecclesiastica ita in Burgundia disponuntur*, inquit Eadmerus, *apostolatus Romanae Ecclesiae praefato Gregorio sede beati Petri praesidente administratur. Super his ergo multis rumoribus Anglia concussa est, aliis hunc, aliis illum, aliis neutrum Ecclesiae Dei jure praelatum asserentibus. Galli tamen & Rex Anglorum cum Pontifice Cantuariorum in Callistum se transtulerunt, & eum spreto Gregorio, pro Apostolico susceperunt.* Chronicon Maurigniacense: *Vidonem Viennensem Archiepiscopum strenuum & incomparabiliter genere virum eligunt & pontificalibus induunt insignibus; quibusdam tamen ob rei novitatem, aliis, ut ferebatur, ob invidiam murmurantibus & aliter sentientibus.* Non caruit ergo contradictione electio Callisti.

XXXIV. Sequenti dein mense Octobri Callistus synodum habuit, generalem in civitate Remensi, in qua

qua *Karolum Henricum Imperatorem Theomachum*, ut Ordericus Vitalis ait, *& Burdinum Pseudopapam & fautores eorum moerens excommunicavit.* Boni enim Episcopi est optare primùm ut mali corrigantur ac sanentur, postremò cum dolore abscindere quod sanari non potest. Temtaverat autem Callistus Henricum, ut consanguineum & affinem, reducere ad bonam mentem, irrito conatu. Sed non eadem erga Burdinum caritas. Invocatus & inauditus damnatur.

XXXV. Incommodum sanè ingens ac detrimentum Gregorio attulit illa Callisti electio. Vir è regali stirpe oriundus, Regum & Augustorum consanguineus, Ducum frater, praeterea magnae tum auctoritatis, & audax, magna in causam praesidia induxit adversùs Gregorium. Ob eas nimirum causas electum eum tradit Vvillelmus Malmesburiensis in libro quinto de rebus gestis Regum Anglorum. *Cardinales qui cum Gelasio venerant*, inquit, *simulque omnis Ecclesia cisalpina Guidonem Archiepiscopum Viennensem in Papam grandi paratu levantes, Calixtum vocarunt, religionis & efficaciae ipsius intuitu sperantes se per illius potentiam, quod esset in auxiliando facultatis maximae, Imperatoris viribus obviti posse. Nec ille credulus spei effectu exinaniens, mox Concilio Remis celebrato investitas vel investiendos à laicis ab Ecclesiis removit, pariter & Imperatorem, nisi resipisceret, involvens. Ita tempore in inferioribus plagis moratus* VT PARTES SVAS AVGERET, *Romam compositis in Gallia rebus venit, libenterque à civibus (nam jam Imperator discesserat) receptus est. Tum Burdinus in medio relictus Sutrium effugit, multis peregrinorum calamitatibus papatum suum fovere meditatus.*

XXXVI. Pervenimus ergo tandem ad ultimam periodum calamitatum hominis infelicissimi, qui post multas res praeclarè gestas, post plurima doctrinae ac pietatis exempla edita, post gestos honores amplissimos, demum fatali quadam sorte gratiam Henrici Imperatoris adeptus, ab eo in altum sublatus est ut rueret lapsu graviore. Triennium integrum tenuit apostolicam sedem in summa pace ac tranquillitate, donec Callistus collecto in Gallia exercitu in Italiam pergens, Imperatorem Roma decedere compulit, quam ipse victor ingressus est. Henrici discessus peperit casum Burdini, qui Sutrium se contulit. Sed quid illic faceret miser absque exercitu, absque Imperatore, à quo derelictus ac desertus erat? Igitur Callistus illuc properat, Burdinum superat, capit, indignissimè tractat, in custodiam tradit, triumphat, carceri perpetuo mancipat.

XXXVII. Itaque ut a Sutrino Gregorij secessu initium faciamus, ei vitio versum est quod peregrinos ad Apostolorum limina transeuntes sibi genu flectere cogeret; eamque potiorem causam suscepti adversùs eum belli fuisse testatur Callistus in epistola mox recitanda, quod ipse peregrinorum & pauperum clamores ferre penitùs non posset. Ergo Callistus, cui ut Baronius ait, superandi Burdini munitione se continentis ingens adhuc supererat labor, quod exercitu opus esset ad Sutrium expugnandum, eo relicto, & ad aliud tempus opportunius reservata expugnatione, Beneventum profectus est, ubi Normannos ad expugnationem Sutrinae munitionis adhortaretur. Conflatis igitur pactionibus cum Normannis, *factus abundè jam ab omni parte securus*, ut scribit Pandulphus, *paravit magnum exercitum, & cum eo Ioannem Cremensem Cardinalem sancti Chrysogoni Sutrium contra Burdinum praemisit. Ipse eum è vestigio sequitur. Demum Sutrij convenerunt. Pugnatur attentius. Vincitur capiturque Burdinus.* Captus est autem per timiditatem & ignaviam Sutrinorum: qui obsidionem ferre non valentes, cùm eorum moenia quaterentur, eum dedidere militibus. Hi vero hominem ejusmodi exposuere ludibrio. Primùm omnium eum incessere blasphemiis, altis vocibus conclamantes: Maledicte, maledicte, per te tam grave scandalum venit. Addebant alij: Tu es qui Christi tunicam attentasti dividere, & dilacerare catholicam unitatem praesumpsisti. Perijsset autem miser inter manus furentium militum, qui multas ei contumelias, ut ait Vrspergensis, irrogarunt, nisi Callistus illum à manibus eorum eripuisset, cum servaturus ad pompam triumphi. Fuit enim tum tanta Callisti laetitia ut epistolam confestim de ea re generalem scripserit in universum orbem Romana sacra colentem, quam heic describere visum est operae pretium.

Baron. an. 1121. §. 11.

Codice Vatic. MS apud Baron. ann. 1121 §. 1.

*Callistus Episcopus servus servorum Dei dilectis fratribus & filiis Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Prioribus, & ceteris tam Clericis quàm laicis beati Petri fidelibus per Gallias constitutis salutem & apostolicam benedictionem. Quia dereliquit populus legem Domini, & *in judiciis eius non ambulat, visitavit Dominus in virga iniquitates eorum & in verberibus peccata eorum. Paternae tamen conservans viscera pietatis, de sua confidentes misericordia non relinquit. Diù siquidem, peccatis exigentibus, per illud Theutonicorum Regis idolum, Burdinum videlicet, fideles Ecclesiae conturbati sunt; & alij quidem capti sunt, alij usque ad mortem carceris maceratione afflicti sunt. Nuper autem festis Paschalibus celebratis, cùm peregrinorum & pauperum clamores ferre penitùs non possemus, cum Ecclesiae fidelibus ab urbe digressi sumus, & tamdiu Sutrium obsedimus donec divina potentia & supradictum Ecclesiae inimicum Burdinum, qui diabolo nidum ibidem fecerat, & locum ipsum omnino in nostram tradidit potestatem. Rogamus itaque caritatem vestram ut pro tantis beneficiis una nobiscum Regi Regum gratias referatis, & in catholicae Ecclesiae obedientia & servitio constantissimè maneatis, retributionem debitam in praesenti & in futuro ab omnipotenti Domino per gratiam eius recepturi. Rogamus etiam ut has literas alter alteri praesentari omni remota negligentia faciatis. Datum Sutrij quinto Kalendas Maii.*

Perstringit autem illic Callistum Vvillelmus Malmesburiensis his verbis: *Vrbana omnino & excogitata facetia, ut eum quem oderat, Regis Theutonici vocaret idolum, quod ille Mauritij peritiam tum in literis tum in civilibus negotiis magni pensaret.* Idolum tamen simpliciter, ut ego quidem arbitror, dixit Callistus pro eo quod antiqui dicebant imaginarium ac suppositititium, ut ipso verbo ostenderet Burdinum non fuisse verum Papam, sed imaginem & idolum Papae; sicut sanctus Bernardus ad Eugenium Papam scribens adversùs Vvillelmum electum Eboracensem Archiepiscopum, cujus electionem vitio factam fuisse contendebat, *idolum Eboracense* vocat. Eodem sensu Alexander III. ad Gerardum Episcopum & ad clerum populumque Bononiensem scribens de sua electione, ait Ioannem & Guidonem Cardinales Octavianum, *quem sibi in statuam erexerunt*, obstinata perfidia venerari, *& eum, relicta unitate Ecclesiae usque adhuc tamquam idolum aut simulacrum adorare.* Ceterùm heic observandum est Burdinum nullius alius flagitij aut accusatum à Callisto aut compertum quàm quòd apostolicam sedem quum occupasset, eam summa ope retinere conatus est, adeoque peregrinos per Sutrium transeuntes genua coram se flectere cogeret. Quod ideo adnotare placuit ut hinc quivis colligere possit quanta fides habenda sit Abbati Vrspergensi, qui ex incertis vulgi rumoribus ait eundem Burdinum in talibus deprehensum flagitiis *quae nostris*, inquit, *indignum duximus tradere scriptis.* Nam si istius modi scriptorum testimoniis integra fides habenda esset, multùm periclitaretur bona quorundam Pontificum fama, praecipuè verò Ioannis XXIII. quem Onuphrius Panvinius scribit nullam fidem novisse neque religionem, ac rebus prophanis magis quàm divino cultui accommodatum fuisse. Longum esset ire per singulos. Itaque revertamur ad institutum nostrum.

S. Bernard. ep. 239.

XXXVIII. Post captum Sutrium dejectumque Burdinum nihil supererat quàm ut Romam duceretur

tur triumphandus. Ergo turpissimè ultrà quàm credi potest afflictus, ut ait Falco Beneventanus, ligatus, & indutus pilosâ pelle vervecis pro chlamyde rubea, ut est in veteri codice Vaticano apud Baronium, immo sanguinolentis pellibus caprinis amictus, ut legitur apud Sugerium, vel cute indutus ursina, ut apud Vuillelmum Tyrium, positus ex adverso super camelum versa facie ad tergum, ita ut caudam cameli pro fraeno haberet, Callistum Papam ad urbem antecessit ex more veterum triumphorum, per medium civitatis via regia, ut magis publicaretur, deductus IX. Kalendas Maias. *Pontifex igitur Callistus*, inquit Falco Beneventanus, *Deo & Petro Apostolo gratias agens, magno gaudio repletus, urbem triumphans ingressus est*. Ne quis vero miretur hunc ingressum Pontificis in urbem Romam conjungi cum triumpho, legenda est epistola Eginonis Abbatis sancti Vdalrici Augustensis: in qua scriptum est Callistum Romam redeuntem secum duxisse hunc Eginonem, relaturum terrae suae *triumphum*, ut Callistus aiebat, *Ecclesiae*. Certè ita haec conveniunt cum historia ut de hac ipsa re agens Baronius, eamque ex Sugerio describens, ideirco dicat ita se facere *ne quid desit ad triumphum bestiae per Imperatorem exaltatae*. Et Constantinus Caietanus Abbas sancti Baronti ait Burdinum à Callisto captum per Romanas plateas triumphi specie camelo traductum esse. Neque carebat exemplo ridiculus ille Burdini evectus quem suprà descripsimus. Narrat enim Anastasius in historia ecclesiastica, ex Theophane, ut apparet, Constantinum falsum Patriarcham Constantinopolitanum à Constantino Copronymo Imperatore dejectum, & dehonestatum publicè, fuisse impositum obliquè super asinum sagma tenentem, & ipsius tenere caudam jussum esse. Mitiùs etiam & honestiùs cum Burdino actum quàm postea actum sit Constantinopoli anno MCLXXXV. erga Andronicum Comnenum Imperatorem; qui post multas contumelias, post plurima probra, demum scabioso camelo impositus, per forum triumphi specie traductus est, ut in ejus vita narrat Nicetas Choniata. Porrò ne quid ad triumphi decus & ornamentum desiderari posset & ad memoriam tanti facinoris sempiternam, Callistus ad exemplum veterum Romanorum, qui devictorum Regum ac populorum nomina titulosque marmoribus inscribi curabant, eam historiam in antiqua camera palatij Lateranensis depingi curavit cum hac inscriptione, quam sua quoque aetate superfuisse docet Onuphrius Panvinius.

Vuil. Tyr. lib. 12. c. 8. Chron. Io. Bromton. Suger in vita Ludov Grossi.

Apud Bar. ad an. 1120.

Caiet. in Notis ad vitam Gelas. 2. pag. 68

Ecce Callixtus honor patriae, decus imperiale,
Burdinum nequam damnat, pacemque reformat.

Fidem autem huic narrationi adstruit etiam Sugerius his verbis: *Et ad tantae ultionis memoriae conservationem in camera palatii sub pedibus Domini Papae conculcatum depinxerunt*. Plenius verò Rodericus Archiepiscopus Toletanus in Concilio Lateranensi. *Hoc non solùm authentica historia testatur*, inquit, *verùm etiam laicorum pictura hoc asserit & protestatur. Si quis astantium hac de re dubitat, tollat oculos ad praesentes loci hujus parietes; & videbit huiusmodi historiam picturatam. Erigenses autem oculos omnia ut dixerat viderunt*. Videndus etiam Otto Frisingensis lib. VII. cap. XVI. suorum chronicorum, ubi referuntur versus à nobis suprà descripti.

XXXIX. Ad eandem historiam, licèt tacito nomine respicit Arnulphus Episcopus Lexoviensis in epistola XIX. ad Alexandrum III. Papam scribens: *Porro schismata haec in Ecclesia Romana frequentiùs accidisse etiam Lateranensis palatii picturae demonstrant, ubi catholicorum patrum pedibus pro scabello schismatici praesumptores adscripti sunt*. Item Ioannes Saresberiensis epist. LIX. *Sic ad gloriam patrum teste Lateranensi palatio, ubi hoc in visibilibus picturis & laici legunt, ad gloriam patrum, schismatici, quos secularis potestas intrusit, dantur Pontificibus pro scabello, & eorum memoriam recolunt pro triumpho*. Sed in primis historiam hanc idem Ioannes enarrasse videtur in Policratico, sic illam describens ut incertum relinquat cui veram victoriam tribuat, victori, an victo, & ejus qui vicit causam meliorem fuisse colligat ex eventu. Afferam autem ipsa ejus verba. *Gaudeat planè mundus cùm alter solus vicerit; sed propensiori laetetur gaudio si vicerit uterque vel neuter. Conveniant ergo, si placet, in insula Lycaonia aut alio, (si quis tamen locus bellis sive duellis est aptior) & sine orbis & urbis periculo vincat alteruter duellorum quem Deus scilicet approbaverit aut victorem esse permiserit. Victus quoque, si id victori placeat, demergatur in Tyberim; aut si cum eo mitiùs agendum videtur, retrudatur in Caveam. Cui cùm Abbas loci claustrum immo carcerem aperuerit, protestetur se non illud ei qui damnatur praeparasse, sed victo. Qui vero vicerit, id est, qui violentior fuerit, in Liparem aliamve insulam exul perpetuus deportetur ad marmora secanda*. Confirmat suam illam quam diximus sententiam idem Ioannes in epistola XLIV. quae est scripta nomine sancti Thomae Archiepiscopi Cantuariensis ad Regem Anglorum, in qua loquens de schismate Alexandri & Victoris ait: *Erit autem nobis periculosum si apud eum qui victurus est, quem nondum novimus, alii qui minus humoris ab Ecclesia Romana acceperunt devotionem nostram praevenerint*.

Ioan. Saresb. lib. 8. Policr. c. 23.

XL. Ergo dejectus eo modo ac triumphatus Burdinus, ne post hac impedimento esse posset, missus est cum multa ignominia, ut Vuillelmus Tirius ait, ad Cavense monasterium, quod juxta Salernum situm esse dinoscitur, sive retrusus in Caveam, ut verbis utamur Ioannis Saresberiensis; ibique habitu monachali indutus, ut idem Tyrius, Radulfus de Diceto, & auctor chronici Maurigniacensis referunt, vitam compulsus est lege loci ducere cœnobiticam, id est, redire ad illud vitae institutum quod olim susceperat in monasterio Vsercensi, ut supra monuimus. Nicolaus enim secundus constituerat ut si quis *per seditionem vel praesumptionem aut quolibet ingenio electus aut etiam ordinatus seu inthronizatus fuerit, ab omni ecclesiastico gradu, in quocunque fuerat prius, sine retractatione deponatur*, id est, ad illud vitae institutum reducatur in quo existebat antequam gradus ecclesiasticos assequeretur. Anno sequenti, qui fuit vigesimus secundus à nativitate Christi supra centesimum & millesimum, idem Callistus Burdinum de Cava extractum in Ianula, quae arx est in rupe imminente civitatis sancti Germani, custodiendum tradidit, auctore anonymo Casinensi quem edidit Antonius Caracciolus. Denique hinc eductus ad Honorio II. anno MCXXIV. in arcem Fumonis non longè ab Alatro civitate in Hernicis translatus est, in eam nimirum arcem in quam postea Bonifacius VIII. conjecit sanctum Petrum Murrhonem, dictum antea Caelestinum quintum. Illic ad supremum usque senium vixit Burdinus, ibique mortuus est, non verò in monasterio Cavensi, unde recesserat. Sunt qui scribant eum pervenisse usque ad tempora Eugenij tertij, Verùm cùm illi nullo veterum testimonio, quod quidem appareat, nitantur, in arbitrio lectoris erit quid existimare ac credere debeat.

XLI. Hic finis fuit infelicis Burdini, hic terminus. Scio illum, si tum regulae ecclesiasticae sacrique canones valuissent, vitio electum, adeoque ejus ordinatione fuisse irritam. Sed cùm illorum nulla tum in hoc ratio haberetur, electionesque Romanorum Pontificum fierent secundùm privilegium Augustis concessum ab ipsis Pontificibus, quod, ut vidimus, multis exemplis per aliquot secula confirmatum, novissimè à Nicolao II. fortiùs fuerat stabilitum in Concilio universali, difficile tum erat existimare quis ex duobus qui post Paschalem ordinati sunt esset verus ac legitimus illius successor, ut ostensum est ex historicis illorum temporum. Ecclesia tamen

Defensor Ecclesiae apud Baron. ann. 1059. § 24 & 1061. § 5.

men, quae post Burdini dejectionem excussit hoc jus imperatorium & pristinam libertatem recuperavit, Burdinum rejecit, Callistum verò suscepit. Nos illam auctoritatem sequentes, nobis id tantùm concedi postulamus, ut liceat deplorare miseram sortem magni excellentisque viri, *quem multùm quislibet revereri*, ut Vuillelmus Malmesburiensis ait, *& penè adorare pro vita & magna industriae specie debuisset, nisi tam famoso facinore enitescere maluisset*.

Malmesbur. lib. 5. Reg. Anglor.

HUGONIS DE CLEERIIS

Militis Andegavensis commentarius de majoratu & senescalcia Franciae Andegavorum olim Comitibus hereditaria.

Hoc scriptum fecit Fulco Comes Hierosolymitanus in Ecclesia Sepulchri de Lochis cum magna sepultus honorificentia de donis factis suis antecessoribus à Rege Franciae.

Vide t. x. Spicilegii pag. 441.

CUm Deus voluit sublimare Rotbertum filium Ducis in Regem, Goffridus Grisagonella cum tribus millibus armatorum serviebat Domino suo Regi Rotberto. Otho siquidem Rex Alemannorum cum universis copiis suis Saxonum & Danorum Montem Mortiaci obsederat & urbi Parisius multos assultus ignominiosè faciebat. In hac necessitate praelii Rex Rotbertus & pater suus ducatum primae cohortis praedicto Comiti Goffrido Grisagonella tradidit, & ad persequendum exercitum Alemannorum ducem & consiliarium constituit. Persecutus itaque est Rex Rotbertus Regem Alemannicum, praeeunte Goffrido Grisagonella usque ad fluvium Esnae. Comes vero Goffridus, gnarus pugnandi & assuetus, tantam stragem hostium super fluvium ediderat ante Regis Rotberti adventum quod stagnum putares, non fluvium. Alemannis itaque fugatis, Rex Rotbertus, congregato generali concilio, consilio patri sui & Episcoporum, Comitum, Baronum, dedit Goffrido Comiti quicquid Rex Lotharius in episcopatibus suis, Andegaviae scilicet & Cenomaniae, habuerat. Si quae vero alia ipse vel successores sui adquirere possent, eadem libertate qua ipse tenebat sibi commendavit. Nequitia Comitis Tricacensis non potuit sustinere prosperitatem Rotberti Regis. Sed ad ejus deprimendam perfidiam quàm majorem potuit exercitum Rex congregavit. Obsedit itaque Meludunum; & cùm ibi diù sedisset, vidit quod nihil proficeret. Vocato itaque Goffrido Grisagonella, cum Andegavensibus suis sine mora ad consuetum properavit obsequium. Goffridus autem veniens praemitit constabularios suos, rogans ut ostenderetur ei qua parte sederet. Illi vero reversi nuntiaverunt domino suo quod tantus erat exercitus quod nullus erat eis ad obsidendum competens locus. Praedictum enim oppidum in insula Secanae situm erat, circumdatum undique muro calce & arena composito. Videntes itaque Andegavi quod nullum poterant habere hospitium, induunt arma, prorumpunt per medium exercitum, transeunt fluctus Secanae, dant assultum oppido virtute consueta, capiunt castrum. Quod exercitus non potuit per tres menses, illi dimidiae diei spatio adepti sunt. Franci vero hujus gentis inauditam admirantes audaciam, ubicunque locorum ipsos omni laude magnificabant. Videns autem Rex tantam Principis strenuitatem & ipsum praevalere in regno tam armis quàm consilio, & quia hic & alibi bene meruerat, sibi & successoribus suis jure hereditario majoratum regni & regiae domus dapiferatum, cunctis applaudentibus & laudantibus, exinde constituit. Haec verba dixit Fulco Comes Tescelino Capellano suo: Audi Presbyter cujusmodi obsequia praestitit Comes Gaufridus Grisagonella Domino Regi Rotberto. David Comes Cenomannorum & Gaufridus Comes Corbonensis dedignabantur recipere feodum suum à praedicto Rege, asserentes nullo modo se posse subici generi Burgundionum. Audiens autem Rex eorum superbiam, & videns regni sui non parvam diminutionem, habito consilio cum Gaufrido Comite & cum primatibus regni, tempore constituto & die denominato decrevit obsidere castrum Moritoniae. Comes vero Gaufridus cognoscens adventum exercitus Regis, movens castra de Vindocino, dans assultum praedicto castro virtute consueta & probitate gentis suae, Gaufridum Comitem & oppidanos suos minùs timentes cepit & domino suo Regi tradidit. David vero Comes dedignans ad colloquium Regis venire, mandavit quod nullo modo se ei subiceret & quod nullo tempore Rex Rotbertus Cenomannicam suam videre praesumeret. Audiens autem Rex arrogantiam & indignationem praedicti Comitis, ipsum dedit & Cenomannicam suam Gaufrido Grisagonella & suis successoribus & dono regio tribuit jure possidendam.

Huc usque sunt scripta Fulconis Hierosolymitani.

VOs autem qui ista scripta audieritis, scitote quod ego Huo de Cleeriis vidi scripta Fulconis Comitis Hierosolymitani in Ecclesia sancti Sepulchri de Lochis de majoratu & senescalcia Franciae sibi & suis antecessoribus à Rege Rotberto collatis.

Inter Regem Lodovicum Philippi Regis filium & Fulconem Comitem, qui postea factus est Rex Hierusalem, magna erat dissensio. Fulco enim Comes nolebat ei servire. Rex enim Lodovicus dederat majoratum & senescalciam Franciae Anselmo de Garlanda, & postea Guillermo de Garlanda, de quibus Fulco Comes suas redibitiones & sua homina habere non poterat. Contigit autem Regem Lodovicum maximam guerram habere cum Henrico Rege filio Guillermi acquisitoris Angliae. Ob hoc itaque Rex Lodovicus requisivit Fulconem Comitem ut de guerra ista eum juvaret. Comes vero respondit quod nullo modo ei servire debebat, cum ipse que de majoratu & senescalcia Franciae exhereditabat. Tunc Rex Lodovicus per Amauricum de Monteforti avunculum Fulconis Comitis & per Gaufridum Abbatem Vindocinensem & Radulfum de Balgenciaco mandavit Comiti quod de omnibus istis & majoribus aliis istorum consilio se versùs Comitem emendaturum. Comes igitur Fulco suos consulens homines, videlicet Rotbertum de Blo, Salmacium tunc Pincernam, Hugonem de Cleeriis, Gaudinum de Vegia, & multos alios, respondit Regi Lodovico ut si hoc faceret quod mandaverat, quod hoc & alia adjutoria quae ab eo exigebat libenter faceret. Die autem illo quo consilium captum est curia Andegaviae erat repleta bonae militiae & sapientissimae. Tunc Amauricus de Monteforti aliique qui verba Regis attulerat, laudaverunt Comiti Fulconi ut per quendam, quem Rex cognosceret, Regi responderet ac super his, antequam nuntii Regis forent reversi, festinanter grates & mercedes redderet. Consiliatores autem Comitis audientes consilium quod Amauricus dederat, laudaverunt illud consilium. Quod cùm Comitissa Aremburgis audiret consilium, laudavit quod nullus iret nisi Huo de Cleeriis. Ego itaque Huo de Cleeriis perrexi Parisius. Dehinc ad Guenoricum inveni Regem & Comitem Bellimontis. Eo itaque invento apud Guenore inter Pontesium & Bellummontem & Calvummontem, locutus sum cum Domino Rege. Primùm illum salutans ex parte Comitis, reddidi ei grates & mercedes super suo mandato quod Comiti Fulconi mandaverat. Hinc ei dixi quod Fulco Comes ei suum offerebat servitium aut in praesentiarum aut priùs, si vellet, colloquium. Rex inde laetatus, dixit se multùm priùs velle colloquium. Assignatus est ergo & dies & locus colloquii inter Marchesneium & Bireium in Beaussam. Inter haec mandavit Rex Comiti ut Gaufridum filium suum, qui nunc jacet in Ec-

Circa annum 1118.

Ecclesia sancti Iuliani Cenomannensis, ad colloquium secum adduceret, illum namque multùm optabat videre. Cùmque dies instaret colloquii, Dominus Rex Lodovicus & Fulco Comes ad locum constitutum venerunt cum suis consultoribus; ibique recognita sunt jura Comitis, videlicet majoratus & senescalcia Franciae. Guillermus de Garlanda tunc Franciae Senescallus recognovit in illo colloquio hominum se debere Comiti Fulconi de senescalcia Franciae, & inde fuit in voluntate Comitis. Post Guillermum fuit Senescallus Stephanus de Garlanda, qui fecit hominium Comiti. Post Stephanum Radulfus Comes Peronae, qui similiter fecit hominia & servitium. Ille enim qui Senescallus erit Franciae Comiti faciet hominium & talia servitia. Si Comes perrexerit ad curiam Domini Regis, Senescallus praecipit marescallis Domini Regis ut praeparent & liberent hospitia Comiti. Cùm Comes venerit, Senescallus ibit ei obviam, & conducet ad suum hospitium. Tunc Senescallus ibit dicere Regi Comitem Andegaviae advenisse. Si Comes ad Regem ire voluerit, Senescallus ad curiam eum conducet, & de curia ad suum reducet hospitium. Si vero ad coronamenta Regis Comes ire voluerit, Senescallus praeparare & liberare faciet hospitia quae Comes habet propria & debita. Cùm autem die suae coronae ad mensas Rex discubuerit, scamnum pulcherrimum fultro pallii aut tapeto coopertum Senescallus praeparabit, ibique (Comes) & sui comites quousque fercula veniant sedebit. Cùm vero primum venerit ferculum, Comes se desibulans è scamno surget; & de manu Senescalli ferculum accipiens, ante Regem & Reginam apponet, & Senescallo praecipiet ut exinde per mensas serviat. Et Comes retro sedebit donec alia veniant fercula; & quemadmodum de primo fecit, de aliis similiter faciet. Finita demum celebratione mensarum, Comes equum ascendet, & ad suum redibit hospitium, Senescallo comitante. Deinceps equus ille quem Comes adduxerit ad curiam, dextrarius videlicet, coquo Regis feodaliter dabitur, pallium quo in curia affibulatus erit dispensatori dabitur, sed post prandia. Tunc Panetarius mittet Comiti duos panes atque vini sextarium, & coquus frustum carnis & unum hastum. Haec est enim liberatio Senescalli in illo die. Haec fercula accipiet Senescallus Comitis, atque dabit leprosis. Insuper cùm Comes in exercitu Regis perrexerit, Senescallus Franciae papilionem centum militum capacem ei praeparabit, & summarium ad illum portandum & cordas & paxillos, & hominem equitantem ad conducendum, & duos homines pedites. Finito exercitu, Comes, si voluerit, Senescallo reddet papilionem; sed nisi reddiderit, non ideo minùs in alio exercitu papilionem habebit. Comes cum in exercitu Regis fuerit vel ierit, post tutelam faciet, & in reditu retutelam; & quicquid ei acciderit, sive bonum, sive malum, ore Domini Regis inde non vituperabitur. Ego Huo de Cleeriis vidi haec servitia reddere Comiti Fulconi Regi Hierusalem in duobus exercitibus Alverniae & in uno coronamento Bituri; & Comiti Gaufrido, qui est sepultus Cenomanni, vidi reddere in uno coronamento Bituri, & in alio Aureliani. Item Galterius de Silvanecti Pincerna recognovit ante Regem Lodovicum, me audiente, se tenere de Comite Andegavensi quidquid habebat in villa Silvanectis extra muros, & foragia totius Arbriae esse de feodo Comitis Andegavensis, & omnia casamenta. Radulfus de Martreio & Thomas frater suus solebant servire in Andegavia de feodo suo. Et ego Huo de Cleeriis, dum loquerer cum Rege Lodovico, audivi ab ipso haec verba: *Radulfe de Martreio, vide Huonem de Cleeriis militem Comitis Andegavensis domini tui. Vade servitum feodum tuum marescalciae, & hospitare Huonem, quia habes istum feodum à Comite.* Tunc Radulfus hospitatus est me sub nomine marescalciae. Et adjecit Rex: *Ego Dei gratia jam sum bene cum Comite Andegavensi.* De cetero Comes appellatur Major in Francia propter postutelam & retutelam quam facit in exercitu Regis. Item quando erit in Francia, quod (ipse) & curia sua judicaverit firmum erit & stabile. Si vero contentio aliqua nascetur de judicio facto in Francia, Rex mandabit quod Comes veniat illud emendare; & si pro eo mittere noluerit, scripta utriusque partis Comiti transmittet, & quod inde sua curia judicabit firmum erit & stabile. Ego Huo de Cleeriis vidi multociens judicia facta in Francia, in Andegavia emendari; sicut fuit de bello apud sanctum Audomarum facto, & de pluribus aliis placitis & judiciis. Hoc vidi, & multi alii mecum.

VITA BEATI STEPHANI

ABBATIS MONASTERII OBAZINENSIS

IN LEMOVICIBUS

Scripta ab auctore coaetaneo ejusdem monasterii monacho, & beati Stephani discipulo.

Incipit praefatio in vitam Domni Stephani Abbatis.

LIcèt sanctorum gesta scribendi modo consuetudo non sit, vel potiùs esse desierit, non tamen hoc aliqua alia ratione fieri manifestum est nisi aut inopia relatorum, aut ipsorum raritate sanctorum, qui in tantum jam defecerunt ut vel qui scribant, vel de quibus scribant, pauci vix aut ferè nulli inveniantur. Vnde est exclamatio illa Prophetae dicentis. *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus & quoniam diminutae sunt veritates à filiis hominum.* Sunt enim adhuc sive fuerunt aliqui sancti occulti, non tantummodo ante Dei oculos vita & actibus refulgentes, & qui in Ecclesia sancti habentur. Sed eorum vita in aliorum exemplum scribi non potuit, vel quia ipsi publicari timentes, maluerunt latere sub modio quàm super candelabrum poni, vel quia non adeo miraculis claruerunt. quod maximè nunc exigitur ab his qui sanctorum vitas describere volunt. Isti similes videntur lunae obscurae seu vetustae; ex qua nihil apparet in ortu, sed tunc plena coruscat in cœlis. Nam qui in terris gloriosi apparent, & de cœlestibus cogitant, lunae plenae magis assimilantur, quae totam sui luminis claritatem exhibet mundo, obscuritatis nigredinem cœlo. Fuerunt tamen nostra aetate viri sancti utriusque lunae imaginem praeferentes, qui & apud Deum occultè merito sanctitatis gloriosi fuerunt, & apud homines signis & prodigiis mirabiliter effulserunt. Horum vita dignè scribi promeruit, id est, sancti Bernardi Abbatis & sancti Malachiae Episcopi; prima tribus edita libris; sequens ab ipso sancto Bernardo, tanta elegantia sensuum atque dictorum ut nullius priorum vel illustrium dictatorum operibus inferior habeatur. Ego autem ut vitam Domni Stephani Obazinensium patris qualicunque stilo describerem, non à me ipso permotus sum, ut putatur, sed dominorum & patrum meorum jussionibus invitatus, immo compulsus; quibus etsi in tanta re periculosum fuit parere, periculosius foret non obedire. Egi autem hoc, non ut ipse per haec innotescar, sed ut sancti viri vita vel conversatio non lateret; quatinus praesentes & secuturi sciant quis vel qualis hic fuerit, qualiter vixerit, qualiterque mundum reliquerit, quantum denique non sibi soli sed aliis multis profuerit, quàm miranda & praeclara opera suo tempore perfecerit vel perficienda reliquerit, & ad postremum quàm glorioso ac mirifico obitu de hac vita exierit. Quod si hoc studium nostrum à multis fortè despiciatur vel etiam respuatur, mirandum non erit, praesertim propter operis novitatem & scribentis indignitatem. Habet hoc humanus animus ut opus ex aucto-

ctore consideret, & vetustati magis assentiat, nec facilè recipiendam putet scripturam quandiu vel qui scribunt vel de quibus scribunt vixerint super terram. Unde Iohannes Chrysostomus ait: *Sicut viventium animalium carnes non comeduntur nisi fuerint priùs occisa, sic scripta majorum in auctoritatem recepta non sunt nisi post mortem eorum.* Inde est quod Dominus invitatis ad cœnam dici praecipiebat: *Tauri mei & altilia occisa sunt, venite ad nuptias.* id est, jam mortui vel occisi sunt per quos vobis scriptura confecta est, ut divini verbi epulas non quasi humanas, sed ut verè divinas, legendo percipiatis. Nec ista dicimus ut quia modo non possumus, saltim post mortem recipiendi simus; sed quia quosdam super his mussitasse comperimus, dicentes non debuisse à nobis ista describi, vel quia indigni vel imperiti sumus, vel quia is de quo loquimur nondum est inter sanctos canonizatus; cùm legamus plures sanctorum, quorum vitae magna ex parte descriptae fuerunt antequam ipsi obirent. His & aliis simili modo quaerentibus nihil aliud respondemus, nisi hoc tantùm, quia si Deus voluerit, hoc opus manebit, & si noluerit, non manebit. Credimus autem & indubitanter speramus quia manens manebit & proficiet, donante Deo, tam ad ejus de quo loquimur laudem quàm ad multorum aedificationem. *Explicit praefatio.*

INCIPIT VITA EIUSDEM.

I. Igitur Stephanus Aquitanica regione, territorio Lemovico, oriundus fuit, parentibus inter suos honestis & longa prosapia Christianis; cujus pater aequè Stephanus, mater Gauberta dicta est. Qui quidem parentes nec nimium locupletes, nec admodum pauperes, sufficientia vitae satis habebant, & per cetera quoque bona probabiles, hunc Deo dilectum non tam sibi quàm Ecclesiae Dei necessarium genuerunt. Fertur ejus genitrici visio per noctem ostensa, cùm eum praegnans utero tumescente gestaret, quòd quasi agnum in loco filii peperisset, cui adulto magnus ovium grex tradebatur. Quod dum cuidam viro Dei sancto narraret, audivit ab eo quòd talem ipsa filium generaret cui multus à Christo animarum populus crederetur cœlesti magisterio informandus. Dicunt tamen alii à predicta femina, non regnum, sed catulum album visum fuisse, sicut legitur de sancto Bernardo. Utrumque tamen in significatione verum apparuit; quia & agnus fuit innocentiae puritate, catulus, immo canis non mutus, in custodia gregum, id est, animarum jugi sollicitudine. Nam quantos pro Domino & grege sibi commisso latratus dederit non est nostrum evolvere, quia ad alia festinamus. Itaque natus & adultus, praeceptoribus traditur, ut in schola Ecclesiae litteris sacris imbueretur; quibus non mediocriter institutus, in brevi horum plenè scientiam attigit, earum scilicet scripturarum quae vel ad divinum cultum vel ad aedificationem pertinent animarum. Cùm enim ad majorem pervenisset aetatem, patre jam defuncto, totius domus curam suscepit, matremque & fratres atque sorores seu omnem familiam strenuè gubernabat; & cum disciplina regebat; sed plus studiosè agebat curam pauperum quàm parentum, quia melior illum causa urgebat. Nam ad illud humanitate, ad istud misericordia trahebatur & spe retributionis aeternae. Erat pater orphanorum, nutritor pauperum, susceptor peregrinorum, & pius consolator viduarum. Manus ejus plus ad dandum quàm ad suscipiendum erant porrectae, ut impleret illud Psalmistae: *Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum seculi.* Castum, sobrium, ac benignum, omnibusque affabilem & munificum se exhibebat; ita ut cuncti circumquaque positi illius industriam ac nimiam prudentiam mirarentur. Attamen adhuc venerationibus & quibusdam secularibus nugis inserviebat; eratque cultus vestibus, cum tamen cultior moribus haberetur. Quod quidem prius pro cavenda inani gloria, ad occultandum cordis propositum ostentabat, & ne alii de illo plus quàm ipse de se existimarent.

II. Postquam autem largiente Deo sacerdotalis ordinis gratia sublimatus est, secularem vitam funditus deseruit, & quam priùs mente despexerat, opere moribusque ei renuntiavit. Iam risus & illae quondam nugae convertuntur in luctum, & gaudium in mœrorem; venationes ferarum in capturam transeunt animarum; jam pretiosarum vestium cultus deponitur, & dulcium escarum despicitur apparatus. Nam pro molli indumento cilicium intrinsecus ad carnem gestabat, & pro suavi cibo panem suum cum lachrymis & potum cum fletu percipiebat. Denique tanta corpus suum austeritate tractabat ut tam frigore quàm inedia penè illud necaret. Siquidem media hyeme, quando gelu & frigore cuncta constringebantur, securi glaciem effringebat, ibique usque ad cervicem demersus tamdiu perdurabat donec interiora ejus vis algoris altiùs penetraret, dicens quodam modo cum Psalmista: *Quia factus sum sicut uter in pruina, justificationes tuas non sum oblitus.* Erat in jejuniis praecipuus, in vigiliis assiduus, in orationibus promptus; quas non compositio verborum, sed lachrymarum devotio divinis auribus offerebat. Sermo ejus sale conditus & caritate erat ignitus, auditoribus divini amoris incendium & sapientiae condimentum infundens. Tanta docendi gratia ei à Domino data fuerat ut audiendi verbum ex ore ejus nulla unquam satietas sequeretur. Quòd si illo absente aliquis in Ecclesia loqueretur, velut rusticanus à populo spernebatur propter illius admirabilem & spiritu ferventem doctrinam. Nec immeritò. Nam quod ore docebat, operibus commendabat, & sermones rectissimos vita non inferior illustrabat. Divinis officiis multùm pervigil & indefessus astabat, nullis curis, nullis occupationibus proprium intermittens cursum, nisi gravi infirmitate aut inevitabili causa detineretur. In his verò rebus quae ad altaris propriè ministerium pertinent, hoc est, vasis sacris vel vestibus seu quibuslibet ornamentis, in Ecclesiis in quibus ministrabat tantam diligentiam impendebat ut ex hoc in ceteris admirabilis & ubique irreprehensibilis appareret. Sicut in militia aut in aliqua arte ita nonnulli instructi ac periti habentur ut inde magistri meritò censeantur, sic iste in cultu altaris & totius honestatis ac munditiae magister & praevius habebatur. Erat assiduus in lectione divinarum scripturarum, maximè his qui evangelicas paginas exposuerunt; unde tam sibi legendo quàm aliis praedicando aeternam provideret salutem. Cùmque ibi multa de contemptu mundi & gloria futuri seculi reperiret, valde accendebatur mens ejus ad despectum praesentium & desiderium futurorum, dicens quodammodo cum Propheta: *Quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* vel iterum: *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: Quando consolaberis me.* Talibus desideriis inflammatus, quotidie abrenuntiare seculo disponebat; ut terrenis curis abjectis, pauperem Christum pauper ipse ac nudus expedito gressu continuò sequeretur. Sed ne hoc temerè & absque consilio facere videretur, quendam adiit religiosum virum atque sanctissimum, Stephanum cognomento de Mercurio, qui fuerat discipulus sancti Roberti, utpote ab ipso nutritus, cujus fama sanctitatis in tota illa regione celebris habebatur. Ad hunc cùm venisset, eique suae mentis propositum indicasset, non de voto diffidens, sed consilium quaerens, ita venerabilis senior illi respondit. Oportet, carissime, ut desiderium tibi divinitus inspiratum diu non protrahas, neque differas de die in diem, sciens quia semper nocuit differre paratis; quin potiùs ut mente conceperas, abjectis mundi curis, Christi vestigia felici cursu insequere, ut tuo exemplo multi convertantur ad Deum. Hoc responso tamquam divino fretus oraculo, laetus ad propria remeavit. Habebat autem in hoc proposito socium & sodalem quendam Petrum nomine, mirae

sim-

ſimplicitatis virum, qui & ipſe Presbyter nuper fuerat ordinatus. Huic ſoli ſui cordis ſecreta commiſerat, tali conditione, ut pariter ſeculo renuntiantes, religionis ſanctae habitum incunctanter arriperent, & in eo uſque ad finem vitae perſeverarent. Exinde feſtinabant viri ſancti quod Deo voverant adimplere; quò mundi hujus nexibus abſoluti, libero & abſoluto greſſu viam ſalutis incederent, ut ad Chriſtum pariter pervenirent.

III. Igitur paucis interpoſitis diebus, hebdomada prima quadrageſimae, quando cineres dari ſolent, feria quinta, convocatis affinium turbis ultimum vale facturi, ſollemne eis convivium praebuerunt, & quicquid de ſubſtantia ſuperfuit pauperibus diviſerunt. Sequentem verò noctem vigiliis & orationibus pervigilem ducunt, obſecrantes Dei clementiam ut vota ſua, quae praeveniendo eorum cordibus aſpirarat, etiam adjuvando proſequeretur. Deinde religioſa veſte ſe induentes, mox antequam illuceſceret, nativo ſolo relicto, nudis pedibus quaſi ad exilium ire coeperunt. Erat quidam illis in partibus eremita Bertrannus nomine, inſtituendis animabus curam gerens, habens & ipſe paucos diſcipulos illius magiſterio adhaerentes. Quem cùm expetiiſſent, decem tantùm menſes cum eo fecerunt, non taedium paſſi, ſed magis probati, quò non retro irent, ſed fortiora appeterent & viciniora ſaluti. Siquidem tali ad eum conditione venerant, ut ſi cum eo tantillo hoc ſpatio non convenirent, liberi & abſque querela ad alia demigrarent. Egreſſi inde luſtrabant circumquaque religioſa loca, ſic ubi perfectiori inſtituto, tantò perfectiùs quantò & fortiùs Deo pro voto famularentur. Necdum enim in his regionibus adeo religionis hujus ordo florebat. Sed Deus omnipotens noluit eos tunc alicujus magiſterio ſubdi, ut quod de beato viro praedeſtinaverat adimpleret.

IV. Procedens ergo vir Dei unà cum venerabili ſocio, luſtrata undique regione, tandem ſaltum Obazinenſem expetiit, dictum ut credo, ab opacitate ſilvarum & veprium denſitate quibus ex omni parte veſtiebatur. Qui locus, praeter denſitatem ſilvarum, praeruptis hinc inde ſcopulis cingebatur, quodam fluvio Correzia nuncupato inferius decurrente, qui non parvam loco praeſtare videtur amoenitatem. Ad hunc locum pervenientes beati viri die paraſceve quod eſt ante Paſcha, nudis, ut erant, pedibus ejus interiora inpavidi penetrarunt. Erat haut procul modica planities inter convalles depreſſa, ſed dumorum ac veprium vaſtitate condenſa, parvo rivulo per medium defluente; in quam poſt multos viarum anfractus & devexos circuitus, per concava vallium & montium praerupta ingreſſi, ipſo & ſequenti die abſque cibo aut alicujus ſolatio ibi manſerunt. Tertia die, quae eſt dominicae reſurrectionis, ad vicinam Eccleſiam perrexerunt; & acceptis mutuò calciamentis, unus eorum Miſſam cantavit & ſocium communicavit. Quo peracto, redditis calciamentis, cùm nullus eos ad prandium invitaret, non abſque moeſtitia ad metatum redire coeperunt. Cùmque montis juga paulatim conſcenderent, & in ſummitate ejus labore inediaque vexati paulatim requieſcerent, matrona quaedam ex vicino rure qui Pauliacus dicitur ad eos acceſſit, deferens eis dimidiam tortam panis & vas lactis; quae ipſi cum tanto gaudio ſuſceperunt ut teſtaretur poſtmodum vir ſanctus nihil ſe in vita ſua, quantum ad cibum, deſiderabilius percepiſſe. Ad metatum ergo reverſi, & cibo illo refecti, cùm à nullo adhuc vel qui eſſent vel ubi eſſent agnoſceretur, multos ibi dies abſque humano cibo fecerunt, exceptis herbarum radicibus vel quicquid in eremo reperiri poſſet. Sed cùm miſericors Deus & eorum aerumnas ſolari vellet & exemplo illorum alios circumpoſitos informare, tali eos modo in notitiam hominum voluit devenire. Dum quadam die paterfamilias qui in vicino degebat ad Eccleſiam pergeret, venit ei in mentem, inſpirante Deo, ut pauperibus ibi degentibus alimenta deferret. Cùmque ibi ſe pergere exiſtimaret, repente via perdita quaſi errando ad eundem pervenit locum; nec tamen errore viam perdiderat, qui illo ductore agebatur qui quondam Presbyterum ad beatum Benedictum in paſchali tranſmiſit ſolemnitate. Videns itaque praedictus vir ignotas in religioſo habitu perſonas ſedere, primò quidem miratus eſt, ac deinde miſeratus, alimonias quas ferebat eis porrexit, quibus ipſa & ſequenti die ſuſtentati ſunt. Nec multò poſt à paſtoribus reperti, dum ab eis per vicina loca divulgarentur, multi ad viſitandum eos venire coeperunt; qui cùm eis alimenta deferrent corporis, ab eorum ore alimenta referebant vitae, quamvis timerent ex praecedentibus ne ibi diù perſeverarent.

V. Quidam namque pſeudochorita olim illuc advenerat; qui ibi manere velle ſe ſimulans, caſulam ad modum oratorii aedificavit. Cùmque ei multa populus offerret, libenter accipiebat, & quae abſumere non poterat, in pecunias redigebat. Deinde venientibus ad ſe diem indixit, quo quaſi ad Miſſarum nova ſollemnia unanimiter convenirent. Nocte verò quae praedictam diem praecedebat, neſcio quid opinatus, aſſumptis omnibus quae habebat, ſubitò nuſquam comparuit. Ex cujus repentino diſceſſu & qui convenerant & qui audierant irriſi pariter & offenſi, duriores ad iſtos eſſe coeperunt, aeſtimantes eos ſimili modo facturos. Unde ab eis neglecti, tantam famis injuriam ſuſtinebant ut etiam arborum teneritudines & quaeque virentia avidè carperent & pro ſuavi cibo ſibi apponerent. Potus aqua erat permodica; quam fragmine teſtae haurientes, naturae ſatisfaciebant. Etenim ipſam teſtam multis diebus in uſum habuerunt. Stratum dura humus excipiebat, in quam exhauſta jejuniis membra collidenda potiùs quàm quietura jactabant. Ac ne pulvilli quoque deeſſent, duros lapides capiti ſupponebant, qui & ſomnum arcerent & mollitiem ſummoverent. Veſtimenta carni tamdiu adhaerebant quandiu ſordium aut pediculorum nimietas eas mutare compelleret. Tunc exuentes ea, ſuper ignem excutiebant, aut in aquam mittebant. Quibus lotis & parumper expreſſis, ita eis denuo veſtiebantur ut corpore madefacto & gelido veſtimento, tam pondere quàm frigore penè conſumerentur. Quod maximè hyemis tempore faciebant, quando nulla erat lavandi neceſſitas, ſed ſola cruciandi voluntas. Sed cùm haec non ſufficerent, loricam ſibi pater Stephanus coaptavit; quam multis annis occultè ad carnem geſtavit, donec vetuſtate conſumpta, paulatim ſciſſa eſt. Taliter ſe bonus athleta in carne pro Chriſto damnaverat, ut ejus ſpiritus in die Domini ſalvaretur.

Conſtruxit autem juxta praedictam arborem parvum ex lignis tugurium vili tegmine coopertum, in quo die ac nocte unà cum venerabili ſocio continuis orationibus & pſalmorum decantationibus inſiſtebat; ubi cùm poſt modicam quietem, qua feſſos paululùm recreabant artus, ad divinas laudes conſurgerent, mox ut ſe viderent ſomno gravari, arreptis virgarum manipulis, nudatiſque lateribus, vapulabant & viciſſim ſe verberabant. Sic caro exhauſta jejuniis, & vigiliarum ac laborum pondere fatigata diutino quoque verbere ſulcabatur; ut per hoc in ſervitutem redacta, non carnales ſed ſpirituales fructus proferret. Unde & Apoſtolus de ſemetipſo dicebat: *Caſtigo corpus meum & in ſervitutem redigo, ne cùm aliis praedicaverim, ipſe reprobus efficiar.* Quod qualiter iſte fecerit manifeſtum dabatur indicium cùm ſancta illius facies exarata rugis & jejuniorum pallore confecta rariſſimos ac tenues germinaret pilos. Sed & capilli capitis ejus in ſuo ſtatu manentes, nec in ſenectute mutati ſunt, ut aut calviciem contraherent aut candorem; ita ut juvenis putaretur, niſi rugae ipſius, ut ſcriptum eſt, teſtimonium illi darent.

VII. Poſt haec, ſuperiùs memoratus ſocius ejus communi aſſenſu Lemovicam perrexit ad urbem, adjuncto ſibi Clerico Bernardo nomine, qui nuper ad eos convenerat, quique poſtmodum relictis omnibus in eodem loco converſus eſt, in quo uſque ad finem

finem vitae religioſè converſatus eſt, & felici obitu conſummatus; cujus relatione de beati viri actibus multa addidici; quia & in ſeculo familiaris illi fuit, & in religione uſque ad illius obitum inſeparabiliter ei adhaeſit. Pervenientes ad urbem, Epiſcopo tunc Euſtorgio colloquuti ſunt, diligenter ei cauſam ſuam & propoſitum beati viri aperientes. Qui benedicens eis, crucem quam ei detulerant conſecravit, eiſque cum aqua à ſe benedicta tradidit, dans poteſtatem Miſſam celebrandi & monaſterium conſtruendi; ita duntaxat ut morem à patribus traditum per omnia ſequerentur. His auditis ſive acceptis, ad patrem ſuum cum gaudio ſunt reverſi. Qui mox acceptis quae detulerant, habitationem ſuam in ulteriorem rivuli ipſius partem promovit. Vnde noxia & inutilia quaeque ſuccidens, ad inſtar monaſterii domos aedificavit, hoc eſt, oratorium, dormitorium, refectorium, coquinam, & in medio eorum clauſtrum, omnibus his vix unius haut magnae domus ſpatium occupantibus. Iam enim aliquanti ad Deum converſi illius diſcipulanti inhaerebant, & diſciplinae jugo ſubjecti arduam nimis ac rigidam cum eo converſationem ducebant; ideoque pauci erant qui eos imitarentur, niſi hoſtes propriae carnis effecti de præſenti vita non cogitarent. Sanè quod Dei erat recipientes, & quod mundanum repudiantes, canonicam regulam in officiis & in propoſito eremiticam vitam ducebant. Canonici etſi regulariter Deo canunt, eſt eis ex accuratis cibis lauta & copioſa refectio, ac diuturna quies, labor manuum aut nullus aut minimus. Quod vir ſanctus multùm abhorrens, ita ſtatuerat, ut totius diei ſpatium in operibus manuum expenderetur, excepto quod aut lectio aut laus ſibi vendicabat divina. Sicque ad veſperam modico cibo refecti, incumbente jam nocte paululùm quieſcebant uſquequo ſurgerent ad matutinorum officia perſolvenda; quibus vigilias beatae Mariae & omnium ſanctorum adjungentes, necnon etiam ordinem defunctorum cum familiaribus pſalmis, non minimum noctis ſpatium inſumebant. Sed & illud quod poſt vigilias intervallum reſtabat non quieti aut ſomno deputabatur, ſed peculiaribus orationibus aut operibus manuum inſerviebat. Nam quaecumque domui neceſſaria erant, & ſedendo cum lumine fieri poterant, non in die ſed in nocte fiebant, quia tunc majoribus laboribus occupati erant. Poſt primam dictis ſeptem pſalmis, cum letania proſtratis, ſtatim ſequebatur Miſſa, niſi, quod ſaepe eveniebat, calciamenta deeſſent. Qua cantata, mox egrediebantur ad opera manuum, viro Dei nonnunquam intra monaſterium reſidente. In quo ſpatio quis aeſtimare ſufficiat quibus lachrymis quibuſve gemitibus ac ſuſpiriis ferventi deſiderio ſatisfaciebat, cum ſolus exiſtens nec teſtem nec arbitrum formidaret. Et quis eum aeſtimet tunc ſomno aut quieti vacaſſe, qui ipſius modicae quietis impatiens nocturna tempora orando & pſallendo praeveniebat; Sed haec ideo ad plenum exponere recuſamus; ne quia in occulto geſta ſunt, opinata magis quàm cognita ſcripſiſſe inveniamur. Vnde his omiſſis, ad ea quae nota ſunt potius veniamus.

VIII. Cùm abſentibus fratribus domi remaneret, non ſolùm his quae diximus ſtudioſè vacabat, ſed & coquinae officium non ſegniter peragens, quae ad refectionem neceſſaria videbantur diligentiùs procurabat. Ipſe pulmenta colligebat & praeparabat, ipſe ligna deferebat & incidebat, & aquam propriis humeris bajulabat. Tunc demum accenſo igne, olera ſive legumina diligenter coquebat & fratribus apponebat, ac circa refectionem eorum ut Martha ſollicitè ſatagebat. Refectione peracta, collectis ac mundatis vaſis, ſi quid ex pulmentis ſupererat, pauperibus, ſi adeſſent, diſtribuebat, aut ſi fortè deeſſent, pulmentis iterum inferendum diligentiùs recondebat. quod ſequaces ejus multo tempore tenuerunt, ut quoties pauperes deeſſe contingeret, quicquid de pulmentis vel panibus ſupereſſet fratribus denuo apponeretur, non avaritiae cauſa, ſed humilitatis, ac ne quid de his, utpote ſanctificatis, per negligentiam deperiret.

IX. Indiſciplinationes & tranſgreſſiones ſuorum, maximè juvenum ac puerorum, tam diſtrictè coërcebat vel arguebat ut videntibus terror incuteretur. Tanta erat diſciplinae cenſura ut vel paululùm oculos erexiſſe, vel modicùm ſubriſiſſe, vel quippiam ſine praecepto egiſſe, diſtricta plecteretur animadverſione. Statuti termini erant, quos praeteriri illicitum erat, niſi aut juſſio aut indictus labor urgeret. Silentium ingens erat apud eos die ac nocte, non tantùm in clauſtro, ſed ubicunque aliquid ſtudii ac laboris exerceretur. Quod prioribus annis tam rigidè obſervabant ut nec ſalutati reſalutarent, nec interrogati aliquid reſponderent, ſed tamquam muti & officio linguae privati nullam cum iter agentibus & ſe interrogantibus confabulationem haberent. Denique cùm multi ad eos viſitationis gratia convenirent, & redeuntes, à ſuis interrogarentur de his qui vel quales exiſterent, aut quod inſtitutum vitae eorum, vel quis magiſter illorum, reſpondebant: Hominum illorum non facilè ſciri converſatio poteſt, cùm tanto ſilentio obtegantur ut non ſolùm verbo ſed nec voce aliquatenus audiantur; ſed tamen oribus ſilentibus, opera non tacent, quae auctore Deo ipſorum religioſitati evidens teſtimonium reddunt. Eſt autem unus inter eos qui ceteris praeeſt, cujus magiſterio edocti & informati exemplo ita refulgent. Sermo ejus quaſi ignis ardens ita audientium mentes accendit & tanto amore inebriat ut manente perſonarum proprietate, alii quodammodo ex aliis efficiantur & vitae eorum morumque qualitas immutetur. Sed & habitus ejus & inceſſus vel cuncta quae agit quaſi quidam ſermo ſunt, nihilque aliud indicant quàm vitae ordinem morumque & actuum diſciplinam. Vnde mirum non eſt tales eſſe diſcipulos qui talem habent magiſtrum, qui eos & abſque verbo ſufficienter poteſt docere. Talia de talibus non quidem omnes dicere poterant, ſed quos ſapientia & bonitas inflammabat; quia bona nec de bonis quidem mali dicere poſſunt, quia aut nolunt aut nequeunt. Hujuſmodi fama praecurrente, ad Chriſti militiam plurimi convertebantur, & depoſitis ſeculi pompis, arduam converſationem ac durum propoſitum ſubire non metuebant. Noverant anguſtam eſſe viam quae ducit ad vitam & paucos qui vadunt per eam, & rurſum latam & ſpatioſam quae ducit ad perditionem & multos incedentes per eam; ideoque ſatius ducebant ſalvari cum paucis quàm cum pereuntium multitudine reprobari.

X. Cùm autem locus ille & advenientium & ibi commanentium multitudine repleretur, cogitare cœpit pater Stephanus quo in loco eos aptè conſtituere poſſet. Mordebatur tamen & vehementiùs angebatur mens ejus ſolitudinis cupiditate, curarum impatiens, quas ſe ex multorum gubernatione perpeti metuebat. Neque enim ad hoc praedictum locum expetierat ut multas hominum turbas inibi congregaret, ſed ut ſolitariè degens, quo ſecretiùs, eo liberius Deo vacaret & licentiùs carnem excruciaret, cùm nullius timeret laudem vel prohibitionem. Multas enim carnis afflictiones, quas ſibi ipſi propriè ingerebat, accedente tempore, aliorum monitis vel precibus intermittere eſt compulſus; qui cùm aliter hoc obtinere non poſſent, mox quae ab illo gerebantur & ipſi agebant; ſicque illis non ſibi parcendo, inſtituta gravia paululùm remittebat. Propter quod frequenter ſocium alloquens ſuadere nitebatur ut ad Sarracenos pergerent, ſi fortè aliquos ex eis prædicando convertere aut ipſi ab eis non credentibus pro Chriſto occidi poſſent. Quod venerabilis ejus ſocius quantis poterat monitis diſſuadebat, dicens melius eſſe eos qui jam crediderant à pravis ſuis actibus verbo & exemplo convertere quam in his qui nondum crediderant, & fortè ad vitam praedeſtinati non erant, infructuosè laborare. Deus enim omnipotens, cujus providentia in ſui diſpoſitione non fallitur, praedeſtinato & ſuo tempore praeſentato paſtori incognitum praeparaverat gregem, ut & ipſe diceret cum Propheta: *Populus quem non cognovi ſervivit mihi*, *in*

in auditu auris obedivit mihi. Et iterum: *Ecce ego & pueri mei, quos mihi dedit Deus*. Sed & civitatem suam Christus non in imo sed in alto aedificare volens, (sicut ipse dicit: *Non potest civitas abscondi supra montem posita*) eum de inferioribus ad superiora scandere fecit, ut ascendens de virtute in virtutem, videret Deum deorum in Sion.

XI. Denique ipsius nemoris spatia perlustrans, cum ad superiora montis qui ad orientem prominebat ocius pervenisset, reperit promontorium quoddam ita positum ut ascendentibus ac descendentibus per ipsum montem pervium esset; in quo loco vocatis fratribus, ad instar priorum habitacula aedificavit & numero & spatio modicùm ampliora. Cumque & ipsa rursum habitantium multitudine replerentur, interiores partes exteriùs ponebantur, & exteriores interiùs remanebant; & sic ampliata habitacula copiosiorem fratrum numerum capiebant. Hoc bis vel ter factum fuisse dinoscitur, donec tandem ad hunc qui nunc cernitur statum perducta sunt. in quibus tamen aedificiis motus diabolus multis ea machinationibus destruere nitebatur.

XII. Quadam die artificem quendam lignarium, quem ipse olim pauperem vidi, qui tectum oratorii quod aedificabat tabulis ligneis intrinsecus vestiebat, in similitudine nigrorum hominum est adgressus. Idem tunc vir vespertina hora ferramenta sua recolligens domum redire volebat, quem is qui ceteris eminentior & truculentior erat ita affatur: Quis tu, inquit, es? & quid hoc in loco agis? Respondit ille, religiosorum jussione, qui in hac silva manent, praedictum opus se exercere, cùm esset lignorum artifex & mercede conductus. Cui diabolus, Non ut tu ais ita est; sed sunt irreligiosi atque perversi, simulatores & callidi, qui idcirco huc venerunt ut hominum captantes laudem, multis possessionibus ac divitiis accumulentur; quin potiùs acquiesce consiliis nostris, & cuncta quae hic constructa sunt igne succende, ne ampliùs humanam quaerentes laudem simplices quosque decipiant. Ad haec vir ille respondit: Nunc cognovi vos malignos & omni malitia plenos ac filios diaboli, qui vias sanctorum rectas tanta malignitate subvertere nitimini; propter quod non adquiescam diabolico vestro consilio, sed sanctorum jussis meliùs quàm coepi parebo, & in eorum obsequiis devotior permanebo. Haec dicens, ascensa scala tectum subire volebat, ferramenta sua ibi repositurus. Tunc maligni spiritus nimio furore succensi de scala eum praecipitaverunt, & tantis verberibus affecerunt ut totus lividus ac turgens jaceret, capite graviter colliso. Demum tandem paululùm recuperato flatu surrexit, & incumbente jam nocte ad hospitium cum multo labore pervenit clamans & dicens: Heu me, heu me miserum & infelicem! Cujus vocibus permoti fratres citiùs cum viro Dei accurrerunt, & invenientes eum à daemonibus tam crudeli caede mactatum & quasi amentem effectum, in stratum eum reponunt, ubi aqua benedicta aspersus, & dominica cruce signatus, orationibus quoque servorum Dei corroboratus, imposita sibi manu viri Dei, paucis diebus integram membrorum omnium adeptus est sospitatem. Quod ideo hic commemorandum existimavi ut agnoscatur quantae laudis iste vir fuerit, quem daemones, dum vituperare nituntur, ampliùs praedicabant.

XIII. Nam cùm in hac eremo primùm habitare coepisset, tanta eum instantia diabolus persequebatur ut nec per noctem quiescere ei liceret. Unde & ejus clamoribus exciti fratres, stratis exiliebant, & orationibus ac vigiliis totam ferè noctem insomnem ducebant. Cùmque iterum maligni spiritus impetum adesse sentiret, arreptis spiritualibus armis, oculis etiam ac manibus in coelum porrectis, expugnantes se fortiter debellabat, cum fiducia clamans & dicens: *Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me; apprehende arma & scutum, & exurge in adjutorium mihi*. & cetera. Metuebat diabolus, quod postea evenit, ne ejus exemplo ipsa deserta monachorum stiparentur choris, & ipse, amissis quos ceperat, in solitudine remaneret, impleto quod per Isaiam olim praedictum est: *Laetabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium; germinans germinabit, & exultabit laetabunda & laudans; gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron; ipsi videbunt gloriam Domini & decorem Dei nostri*.

XIV. Reaedificatis igitur monasterii officinis, continuo vir Dei illuc cum fratribus ex priori loco migravit, & locum ipsum Obazinam vocari decrevit. Tunc orta est contentio inter domnum Stephanum & venerabilem ejus socium, quis eorum fratres susciperet ad regendum; nec tamen, ut multi modo faciunt, sibimet arrogando, sed honore invicem praeveniendo, & se ipsos alterutrum supponendo, humilitatis causâ certabant. Nam cùm illucusque patri Stephano omnes obtemperarent, tamen ipse reminiscens illius qui non suam, sed ejus à quo missus est, venit facere voluntatem, nolebat tantae humilitatis sublimitate fraudari, malens ipse alterius facere voluntatem quàm suam aliis imperare. Ergo dum alter alterum sibi praeferri vellet, & neuter alio se praeponi aequanimiter ferret, orta inter eos dissensio sedari non potuit donec in praesentiam Legati Carnotensis Episcopi, qui illis in partibus tunc morabatur, uterque adductus est. Sed & ibi in unam non valebant venire sententiam, dum hic illum litteris doctiorem, ille hunc in omnibus sapientiorem, vita & moribus splendidiorem, regendis quoque aliis aptiorem pronuntiaret. Tunc venerabilis Legatus, utriusque qualitatibus diligentiùs perscrutatis, altercationi finem imposuit, & domno Stephano prioratus officium & subditarum curam animarum praecipiendo commisit.

XV. Exinde Prior effectus, eadem qua priùs vitae morumque qualitate & ipse vixit & alios vivere docuit. Eadem vigiliarum & orationum observantia, idem psalmorum diurnorum ac nocturnorum cursus, idem silentium ubique & in omnibus servabatur, jejuniorum consuetudo & refectionis mensura eadem permanebat, nisi quod tunc majori quàm priùs harum rerum ubertate pollebant. Videntes namque vicini illorum veram probatamque religionem & firmam stabilitatem, tanta deferebant ut cuncta expendere non valentes, propè jam esset ut dicerent quia plus offert populus quàm necessarium est; & tamen servi Dei, prioris paupertatis non immemores, nequaquam vetera novis supervenientibus projiciebant, sed mucida ac vetustiora priùs sumebant, & hoc usque ad competentem mensuram. quod faciebant, non avaritiae consulentes, sed humilitati, gulae etiam in hoc appetitum fraenantes, ut palatus in his amaricatus ab immoderato escarum desiderio arceretur. Cuncta quae dabantur statera ponderabantur, aut tanta aequalitate inter eos partiebantur ut nemo amplius aut minus se habere gloriaretur vel etiam murmuraret. Nullus nisi in die dominico jejunium solvere tam aestate quàm hyeme praesumebat, nisi aut juvenili aetate aut gravi infirmitate detineretur. Is autem qui hoc statuerat, his non contentus diebus, etiam dominicis jejunabat, donec tandem majorum consilio tam ipsos quàm quinquaginta dies post Pascha ad prandia revocavit. Nam de dominicis quidem diebus facilè adquievit; de quinquaginta vinci non potuit, donec monachus est effectus. Tantus eum abstinentiae fervor accenderat & tanta austeritate se ipsum aliosque tractabat ut conversationis ejus asperitas vix posset ab aliquo tolerari, nisi Christi Domini adjutorio fulciretur. Sed in hoc crudelis nequaquam existens, quod subtrahebat carni, animae conferebat, & corporeum detrimentum spiritali commodo recompensabat. Labor manuum tam illi quàm fratribus assiduus erat & solito gravior, quibus nec totius diei spatium ad hoc sufficiebat; propter quod ipsam plerunque refectionem usque in vesperam differebant, ne ejus intuitu ex diurnis operibus aliquid minueretur. Finito completorio hyemis tem-

tempore, quando longiores erant noctes, omnes in unum congregati tamdiù statuto operi intendebant quousque psalterii medietatem persolverent; ubi tunc facta oratione, finem praefato operi imponentes, dormitum pergebant. Providebatur omnino ne aut lectio refectioni aut labori manuum psalmi deessent. Diurno tempore rurale opus non segniter exercebant, terram ligonibus exercentes, infructuosarum arborum & spinarum ac veprium densitatem penitus succidentes ad locorum seu hortorum spatia dilatanda; sed & habitacula ipsi sibimet construebant, lapides ex monte praecisos malleis confringentes, & ad aedificationis locum propriis humeris deportantes. Eratque mirum videre lapides praegrandes, qui à multis hominibus ferri nequibant, à quatuor fratribus deportari, & tam agiliter incedere ut nullum onus ferre se existimarent. His & hujusmodi laboribus quamvis omnes pro posse insisterent, illi maximè qui alacritate & viribus corporis praeminebant. Nam imbecilliores corpore, & qui ejus artis erant, scribendis potiùs libris aut minoribus operibus occupati erant. Et cùm talibus ac tantis laboribus incessanter quidem fatigarentur, nec jejuniorum aliquid minuebatur, nec ciborum quippiam augebatur; sed sic caro exercebatur laboribus ut nec meliori nec largiori cibo aliquatenus foveretur. Sicut Pharao filios Israël affligere noverat, & adjuvare non noverat, sic eorum magister eodem modo, sed non eadem intentione, agebat, & modico cibo suos contentos esse volebat, & magnum imperabat laborem, ut carnem affligeret & animam roboraret. Nam Pharao carnem è diverso in feminis nutriebat, & in masculis spiritum enecabat.

XVI. Erat hic vir strenuus in disciplina, & in corrigendis delinquentium culpis multum severus. Vt enim superiùs diximus, si quis in Ecclesia paululùm oculos erexisset, vel modicùm subrisisset, vel leviter dormitaret, vel librum tenens negligenter cadere sineret, aut sonum aliquem per negligentiam faceret, vel progressiùs aut inconcinniùs psalleret, aut inordinatum motum aliquem exhiberet, continuo aut virgam accipiebat in capite aut palmam in facie, ita ut sonus percussionis omnium auribus resultaret. quod maximè pueris minori aetate impendebatur, ut & ipsi corrigerentur & ceteri terrerentur. Quidam ex honoratis novitius dum in Ecclesia librum teneret, & socium juxta se positum advocans, quaedam ei in ipso libro digito demonstraret, aspiciens hoc vir sanctus in personam noluit vindicare; sed arrepto libro de manu ejus, in conspectu omnium ad formam confregit, & ita rediit in locum suum. Vnde tantus ceteris metus incussus est ut vix pro necessitate librum in choro aliquis aperire auderet. Haec autem disciplina tunc maximè viguit quando velut laeto principio florescebat, cùm essent & numero pauciores & vita perfectiores. Cùmque nulla alicujus ordinis lex posita haberetur, instituta magistri pro lege erant; quae nihil aliud quam humilitatem, obedientiam, paupertatem, ac disciplinam, & super haec, caritatem continuam edocebant. Haec erat tunc beati viri vera sanaque doctrina, quae privatim & publicè sibi adhaerentibus ingerebat. Haec lex tunc promulgabatur, & Pharisaicae traditiones non curabantur. At nos licantes culicem & glutientes camelum, dum mentam, rutam, & omne olus decimare satagimus, justitiam fidemque contemnimus: quia dum minima quaeque praetendimus, majora negligimus; sed & diuturna temporis longinquitate lassati & cohabitantium multitudine praegravati, à pristino vigore defecimus, & remissiùs nos negligentiùsque tractamus; dumque infirmis condescendere volumus, eorum potiùs negligentiam sectari quàm eos ad perfectionem trahere festinamus. Quae necessitas eo tempore non extabat, cùm & hi qui tunc erant perfectiores essent, & qui eos perturbaret aut rarus aut nullus existeret.

XVII. Ad capitulum fratres quotidie post primam vel Missam conveniebant; in quo residente Priore, finita lectione, vel quaecunque ex more ibi dicuntur, mox de institutis, de disciplina, de ordine tractabatur; & quicquid erat sinistrum, oportunè corrigebatur. Tunc si quis in aliquo culpabilem se nosset, aut ipse per se satisfaciebat, aut clamatus ab alio, ad judicium veniebat; & jam quasi divino examini astans, pro modo culpae pœnitentiam accipiebat, ut quantò ampliùs vel minùs peccasset, tantò majus vel minus judicium sustineret. Is autem qui culpam suam defendendo exaggerasset, acriùs castigabatur, etsi minus fortè peccasset. Nam qui devotè, nec invitus, sed sponte satisfaciebat, minùs corrigebatur, quamquam graviùs deliquisset. Si quis verberandus esset, mox exuto eo, quinquagesimus incipiebatur psalmus, ut ad singulos versus singulos ictus acciperet: quòd si major esset culpa, ampliores psalmi apponebantur, ut ampliori verbere fulcaretur. In die verò cœnae dominicae, quae misericordia plena est, generali supplicatione ab universis venia petebatur; ut quicquid per totius anni circulum deliquissent, hac sacra & sollemni indulgentia deleretur. Tunc venerabilis senior totus lachrymis perfusus, & peccata sua ante oculos sibi reducens, confisus de Dei misericordia, & sibi & aliis indulgentiam tribuebat, & peccatorum vincula in Dei verbo laxabat. O quanta ibi lachrymarum flumina profundebantur & quanti gemitus, quantaque suspiria cordis emittebantur, cùm nullus ibi tam ferreum pectus haberet qui non ad fletus compungeretur! Quis ibi tunc deesse crederet spiritum sanctum, in quo fit remissio peccatorum? Sanè cùm aliquem, exigentibus culpis, graviùs solito verberasset, mox se ad perferenda similia praeparabat, & ab uno vel ab omnibus se flagellari praecipiebat. quod faciebat, ne qui alios judicaret, ipse ab eorum afflictione exsors maneret, ac si quid immoderatae correctionis censura forsitan deliquisset, vindicta proprii corporis expiaret. Praeter hoc, vix aliquis praetermittebatur dies, maximè in quadragesima, quo non clam ab aliquo privatam acciperet disciplinam; sicque privatim & publicè virgis caesus, stigmata passionum Christi in suo corpore circumferebat, ut cum Apostolo dicere posset: *Castigo corpus meum & in servitutem redigo, ne cùm aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.*

XVIII. Post completorium fratribus ad dormiendum solitò collocatis, vir Dei in oratorio saepius remanebat, & tota nocte vigiliis & orationibus cum lachrymis sedulè insistebat. Erat ei lachrymarum gratia à cœlo concessa, ita ut mox se ad orationem prosterneret, statim lachrymarum flumina sancti ejus oculi emanarent. Memini me aliquando in una Ecclesiarum ejus, eo ignorante, ingressum fuisse, non ad orationem quidem, sed ad opus quoddam privatim agendum. Ipse verò foris in atrio cum secularibus de quibusdam negotiis loquebatur. Tum subito, relictis eis, Ecclesiam ingressus, nullumque ibi tunc esse sciens, sub formula quadam ad orationem prosternitur, tanta simplicitate & modestia ut à nullo prorsùs audiri posset, etiamsi praesens adesset. Mox ubi caput humi defixit, tanta lachrymarum inundantia ex ejus oculis cœpit defluere ut non guttatim, sed, ut sic dicam, rivatim, ut ipse verè aspexi, per summitatem naris ad terram deflueret, cùm nulla tussis, nulla excreatio, nullum suspirium penitùs audiretur. Ego vero, tamquam fur, alligatus in parte stabam timens & tremens, non tamen ab illo visus, donec ipse sufficienter illachrymatus, eadem simplicitate qua venerat rediit, nullo penitùs sentiente, ac si ad naturae necessaria perrexisset. Quod ideo diximus, ut agnoscatur quali affectu orationi semper astabat, simulque perpendatur quanta gratia potiebatur absolutus, qui tantam habebat ligatus etiam sub momento ut nec tantis curarum nexibus à spirituali studio arceretur.

XIX. Iam vero in Ecclesia nocturno tempore solus degens non facilè exprimi potest quibus lachrymis atque suspiriis divinas aures pulsaverit, & quadam importunitate vicerit, ita ut surgere compelleretur ipse paterfamilias & dare ei quicquid necessarium po-

postulasset. Verè pater Stephanus à bonis Dei nunquam indignus fuit, sive temporalibus, sive aeternis, sicut scriptum est: *Timentibus Deum nihil deest, nec his qui eum diligunt in veritate*. Et iterum: *Inquirentes Dominum non minuentur omni bono*. Petebat primùm regnum Dei & justitiam ejus, aeterna scilicet veraque bona, & cuncta de cetero commoda se à bono patre adepturum non dubitabat. Nunc autem dum pro terrenis & caducis rebus plusquam decet solliciti sumus, & de cœlestibus non cogitamus, fit ut nec istis nec illis aliquatenus abundemus; quoniam cœlestia bona primùm, id est, potissimum, petere jussi, ceterorum quae restant sollicitudinem divinae providentiae committere debuissemus. Vnde beatus Petrus admonet ut omnem sollicitudinem nostram in Deum proiciamus, quoniam ipsi cura est de nobis. Cùm ergo diutiùs orans, nimio frigore urgeretur, illico surgens tamdiu genua flectere non cessabat quousque totum corpus ejus sudore perfunderetur; ubi tunc cappa exutus, eadem iterum repetebat, donec tandem labore confectus & vigiliarum pondere fatigatus deficeret vel etiam obdormiret. unde plerumque à fratribus ad vigilias venientibus reperiebatur ita ut ad orationem se composuerat obdormisse.

XX. Praeterea noctis tempore, si res forsitan exegisset, & occultè hoc facere posset, etiam domus necessaria, quod alius ne attentare quidem auderet, diligenter & opportunè mundabat; ubi adhibito cophino, sordida quaeque & ipso visu horrenda inibi congerebat, & propriis humeris imponens, longiùs asportabat. Cumque eum talia gerentem aliquis reperisset, & cum nimio stupore requireret cur tantus vir tantae se injuriae subjecisset, illico respondebat: Non est mirum, frater, à terra terram & stercus à stercore bajulari, cum in his sordibus & multo sordidioribus reversuri simus. Verè tamen in hoc illum imitabatur qui peccatorum nostrorum sordes non abhorrens, suis sacris humeris ferre non recusavit.

XXI. Diurnis horis saepe solus, saepe cum fratribus laborabat, ita tamen ut vix duo attentarent quod ipse solus agebat. quam fortitudinem non largiori aut meliori cibo consequebatur, sed interno animi vigore, qui tantus erat ut exteriora quoque membra non minimùm roboraret; & cùm plus ceteris vigiliis ac jejuniis macerata fuissent, majore prae illis vigore constabant & majorem ferebant laborem, ita ut ipse cum Apostolo dicere posset: *Ampliùs omnibus laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum*. Insuper & coquinae officium frequenter adimplens, reficientibus fratribus sollicitè ministrabat, eisque refectis, non aliunde quàm ex eorum reliquiis cibum sibimet praeparabat. In quo non solùm abstinentiae, sed humilitatis ac vilitatis exemplum dare volebat, sicut in sexto humilitatis gradu praecipitur ut omni vilitate vel extremitate monachus sit contentus. Nam quantum ad humanos visus, quid vilius, quidve abjectius esse potest quàm subjectorum ex cibis reliquias manducare & necessaria quaeque mundare? Nimirum hoc est quod Apostolus de se suisque similibus ait: *Tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc*.

XXII. Diebus dominicis tam ipse quàm fratres lectionibus & Missarum celebrationibus insistebant, agentes processionem per claustrum, & singulas officinas singulis benedictionibus perlustrantes. Sabbato quoque sollemnizabant ob honorem beatae Mariae Dominae nostrae cum novem lectionibus ac duabus Missis, quibusdam eas festivis decantationibus illustrantes ob honorem & reverentiam illius almae Dei genitricis. Non tamen ipso die ab opere quiescebant, ne cum Iudaeis agere viderentur. Sed & ceteris festis diebus tanta modulatione divinis laudibus insistebant ut magnorum monasteriorum morem imitari viderentur. Erat autem ipsum monasterium magnum, non quantitate, sed merito, nec spatiis, sed sanctitate diffusum, & virtutibus, non praediis copiosum. Rector ipsius corpore modicus, sed spiritu magnus erat; statura pusillus, sed animo grandis; specie despectus, sed morum honestate praeclarus; habitu vilis, sed operum praerogativa insignis; progenie humilis, sed virtutum generositate sublimis; & quamquam beatae paupertatis merito & divinae sapientiae magisterio omnibus imitabilis, immo expetibilis haberetur, tamen velut dives opum & inops gratiarum diversa religiosorum loca cum xeniis visitabat, ut & illis subsidia ministraret & orationum eorum patrocinium sibi adquireret.

XXIII. Ad monasterium Dalonense, quod novem ferè millibus aberat, frequenter ibat, & ex his quae sibi offerebantur eulogias fratribus illis, prout poterat, exhibebat. Accidit aliquando, dum illuc pergeret, ut juxta fluvium Viserae navigium aperiens resideret, habens in comitatu puerum cum asino panibus onerato; & ecce dum psalleret Deo suo intempestae noctis silentio, (noctibus enim tunc temporis pergere soliti erant, quod postea immutatum est) conspicatur eminus turmam latronum capta praeda cum grandi strepitu illo accelerare. Denique circumdantes eum, dum ab eo quis vel unde esset, vel quid ibi ageret, petulanter inquirerent, vir sanctus nocturni silentii gravitate detentus, & divinis excubiis occupatus, nullum eis responsum dedit. Vnde illi magis exacerbati, & truculentiori ira permoti, evaginatis gladiis, mortem ei, nisi citiùs loqueretur, minari coeperunt. Sed cùm eum aut loqui aut mori necessitas perurgeret, ipse vero protensa cervice mortem magis eligeret, repentè quaedam vis divina tantum latronibus metum incussit ut fugam ilico, ac si ab hostibus insequerentur, omnes arriperent, cùm nullus qui eos persequeretur inventus fuisset. Nec tantùm eum laedere, sed nec panes quos ferebat attingere potuerunt, quos non manus humana, sed virtus servavit divina. Impletum est in eo quod dicit Psalmista: *Immittet angelum Dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos*. Et item scriptura: *Iustus quasi confidens absque terrore erit*. Quod cùm mane Abbati, ad quem pergebat, simpliciter indicasset, multum ipse miratus, monuit tamen ne in tali necessitate, praesertim interrogatus, tacendum putaret, ne stultos homines magis exasperaret. Quod idcirco retulimus ut cognoscant posteri ejus quanto studio indictum silentium in tuto servare debeant, cùm eorum magister, ne illud frangeret, mori potiùs elegisset. Erat ei consuetudo diversa circumquaque monasteria perlustrare, & quaeque ibi honestatis vel disciplinae exempla conspiceret, fratribus suis servanda proponere; & in hoc prudentissimae apis operam imitabatur, diversos flores legens, & suavissima inde mella conficiens.

XXIV. Audiens autem famam Cartusiensium monachorum, quos tunc prae ceteris religionis fama nobilitabat, ad videndum eos gratam quidem sed laboriosam sibi peregrinationem assumpsit; in quo itinere multas famis ac frigoris injurias est perpessus, eò quod loca per quae transiturus erat, cùm semper frigida sint natura, tum maximè hyemis tempore nivibus erant repleta; ipse vero pedestri itinere & interdum nudis pedibus incedens, nihil ad victum pertinens secum ferebat. Erant itineris ejus comites duo Clerici fratres, cum quibus psalmos jugiter decantabat; habentes unum ex famulis qui eis in necessariis ministrabat. Gestabat etiam tunc loricam superiùs memoratam, quae ei gravamen non minimum inferebat: quae, dum quadam die solus & ultimus pergeret, repentè per medium est abrupta, ac si ab aliquo esset in rotundum praecisa, inferiori parte ad terram protinus decidente. Vnde moestus effectus, quendam è sociis sibi conscium clam vocavit, ejusque auxilio quibusdam ligaminibus loricam ut potuit univit, & sibi denuo coaptavit. Cùmque paululum processissent, iterum dirupta cecidit. Itaque eo quo priùs modo, sed fortiùs, est resarcita ac reinduta. Sed cùm jam tertiò rumperetur, intellexit vir sanctus, admonente etiam fratre, non esse voluntatis Dei ut eam ulteriùs ferret. Quapropter in proximum vicum diffracta est & in necessarios usus redacta. Ita hoc one-

onere, quamquam invitus, tamen nutu Dei relevatus est. Nam antequam hanc loricam haberet, circulos ferreos ad carnem gestasse perhibetur: qui cùm brevi tempore jam tertiò essent confracti, hanc sibi loricam aptavit; quae tamen praeter pondus ita aspera erat ut carnem non solùm oneraret, sed plurimùm laceraret.

XXV. Cùm jam Lugdunum itineris eos necessitas perduxisset, ingressi quoddam monasterium ex Canonicis regularibus, mansionem petebant; à quibus non solùm suscepti non sunt, sed non absque injuriatione repulsi. Dumque per plateas civitatis incederent, quidam ex honoratis Clericis Ecclesiae Lugdunensis eos hospitio recepit & benignè exhibuit. Cùmque de nocte surgentes matutinorum officia decantarent, repentè tumultus in civitate exortus est. Porrò dominus domus ad fenestram sese excutiens, praetereuntes interrogat quid hoc esset. Dictum est ei à quodam quòd praedictum monasterium undique ignis vastaret, nullusque ei subvenire posset. Quod audiens supradictus viri Dei famulus exultare coepit & quaedam contra eos maledica verba jactare, memor injuriae quae eis hesterno die illata fuisset. unde postmodum graviter in illo est animadversum, quòd tam tristi illorum casu exultare praesumpserit vel potius insultare. Meritò tamen eis ita evenit; ut qui in servis suis Christum expulerant, & ipsi ab igne propriis mansionibus pellerentur.

XXVI. Pervenientes ad Cartusiam, satis humanè à fratribus illis excepti sunt. Erat enim festivitas dedicationis Ecclesiae ipsorum, quae eos in unum omnes convexerat. Nam ceteris diebus privatis singuli in suis cellulis singulariter manent. Diebus verò festis sive dominicis in unum omnes conveniunt tam in Ecclesia quàm in refectorio vel ceteris conventibus qui fiunt ex more. Peracta verò solemnitate, ad proprias cellulas revertuntur. Habitatio eorum montaneis hyemalibus cingitur; cellulae ipsorum quinque cubitis à se invicem differminantur. Contigerat illis ferè diebus ut immensae nivium congeries resolutae coacervatim ad inferiora laberentur, occupatisque cellulis fratrum, plures ex eis longiùs asportarent, habitatoribus extinctis. Cùmque post decem dies hoc audientes vicini ad eruendum eos undique convenissent, inter ceteros qui oppressi fuerant, unum adhuc spirantem invenerunt; de quo praeter spem laeti effecti, quod ceteris in tanto discrimine superesset, ad focum eum mox detulerunt, ubi paululum recuperato flatu, mox ut loqui potuit, Priorem ad se venire fecit, confessionem dedit, poenitentiam accepit, & ita sumpto viatico laetus animam exhalavit. Quis dubitet alios aeterna requie esse susceptos, & istum ad poenitentiam reservatum, sicque defunctum? Vir itaque Dei cum Priore loci familiariter collocutus, (erat enim discretus & religione fundatus) consilium quaerebat quam sibi viam religionis decerneret eligendam. Erat enim in hoc tam ipse quàm fratres ejus ut alicujus ordinis instituta susciperent; quia & ob hoc ibi convenerat ut illorum ordinem ad consilium & voluntatem eorum suscipere debuisset. Ad quod ille respondens dixit Cistercienses nuper exortos regiam viam tenere, eorum statuta ad omnem perfectionem posse sufficere. Nobis enim, ait, & in personis est numerus & in possessionibus terminus est praefixus. Tu vero, qui plures ad Dei servitium congregasti, & adhuc ampliores suscipere decrevisti, coenobialem magis expetere debes professionem, quae & multis aequè patet ut paucis; quia non numero, sed religione, pensatur, & virtutibus, non possessionibus, aestimatur. Haec ille audiens, gratanter accepit, & consilium Prioris illius ac si divinitus datum sumens, ad propria remeavit.

XXVII. Reversus à Cartusia vir Dei ampliatis fratribus, habitacula quoque monasterii, quae parva erant, ampliare disposuit. Ac primum à sanctuario incipiens, Ecclesiam in honore sanctae Dei genitricis Mariae ad instar Cartusiensis Ecclesiae construere coepit. Quam dum fratres aedificarent, unus ex principibus terrae illius, timens ne haec constructio & inimicis ejus esset in refugium & sibi in exitium, venit cum magna vi prohibere eos; cujus minis perterriti fratres per biduum ferè opus ipsum infirmius quàm coeperant & absque legitimo caemento peregerunt. Erat enim absens vir Dei. Qui reversus, cùm videret parietes non caemento sed luto compaginari, nec solùm deturpari, sed infirmari, increpatis fratribus, mox ad pristinum statum aedificationis materiam modumque correxit. Cùmque potens ille, hoc audito, iterum ut eis adversaretur rediret, ita eum vir sanctus aggreditur. O inique & omni malignitate replete, quid persequeris servos Dei? Quid opus sanctum dissipare conaris? An quia non poterat diabolus alium invenire per quem nobis impedimenta inferret? Non enim hic diabolo aedificatur, sed Deo, nec contra inimicos carnales, sed contra nequitias spirituales. Propter quod recede à servis Dei, & ultrà eis non audeas malignari. Nullam enim tibi injuriam faciunt, sed, si volueris, magnum apud Deum patrocinium conferunt. Nam si persistas, videbis quid possit contra te Deus, & orationes servorum ejus erunt tibi in perniciem, quae fuerant ad salutem. His increpationibus potens ille primùm motus, deinde victus, ad ultimum devotus & supplex veniam deprecatur; qua impetrata, & coeptam malignitatem deposuit, & deinceps auxilia ministravit. Cùmque structura ipsa altiùs consurgeret, & fratres per machinas incedentes, lapidem praegrandem in gestatorio deferrent, coeperunt machinae pondere cedere crepitantes, ac sese inclinantes ad terram deici. Quod vir sanctus à longè prospiciens, citiùs accurrit, & signo crucis praemisso, ac se oneri supponens, tantam repentè virtutem contulit ut & machinae dicto citiùs firmarentur, & fratres corroborati velut absque onere graderentur. Ita vir virtutum pro pondere levamen adhibuit, & inde exonerati sunt unde onerari ampliùs debuerunt.

XXVIII. Aliam quoque è latere construxit Ecclesiam in honore sancti Petri Apostoli propter hospites & quosque advenientes, ut & Missarum celebrationibus deserviret, & Ecclesiam fratrum ab extraneorum importunitate defenderet. Aedificavit etiam claustrum & regulares in circuitu mansiones; inter quas & piscinam aquae eleganti opere fabricatus est, ad quam immensi ponderis lapidem, quem triginta paria boum movere vix possent, cum maxima tabula altaris ab uno & ampliùs miliario per devia quaeque & ardua loca non minùs miro quàm magno labore convexit, habens tamen in supplementum & boum & rusticorum non minimam quantitatem. Sed ut ostenderet Deus humanas vires absque ipsius auxilio nihil valere, praedictos lapides per plana quidem, ubi facile videbatur, difficillimè & cum maximo trahebant labore; ubi vero montium ardua scandere itineris necessitate coepissent, tanta facilitate pergebant ut nisi montes aspiceres, magis deorsum quàm sursum eos trahere existimares. Tunc enim vir sanctus accurrens, praemisso crucis signaculo, ut superiùs diximus, cum invocatione nominis Christi statim se è latere supponebat, & ex Dei adjutorio vires maximas ministrabat. Delati igitur tandem praedicti lapides, & convenienter dolati seu cavati, propriis locis convenienter aptati, multamque loco usque hodie amoenitatem praestant & utilitatem.

XXIX. Tunc coeperunt ad monasterium de seculo nobiles & ignobiles, viri pariter ac mulieres, undecunque concurrere & suavi jugo Christi mitia colla submittere. In quibus praeterire silentio non debemus quendam juxta seculi hujus ordines non ignobilem virum ad Dei servitium cum omni domo sua conversum: qui cùm adhuc seculo militaret, tanta morum honestate pollebat ut multis in religioso habitu imitabilis haberetur, justitia insignis, nullius in judicio personam accipiens, cùm in forensibus causis saepius cognitor, nonnunquam judex eligeretur. unde à suis frequenter arguebatur eò quod amicis in negotio nihil deferret, sed totum justitiae condonaret.

ret. Hospitalitatem cunctis quidem peregrinis largiter exhibebat, praecipuè tamen religiosis & pauperibus clericis, quos etiam apud se discendi studio detinebat, & quaeque necessaria ministrabat. Et ne praetereuntes vel ad portam clamantes vacui pertransirent aut diù clamarent, ita statutum erat, ut quicunque primus de domo ejus pauperem clamantem audiret, statim paratam semper eleemosynam absque alicujus jussione illi deferret. In divinis officiis sic studiosus erat atque devotus ut non ei sufficeret parrochianales Missas audisse in Ecclesiis clericorum nisi inde ad monasterium, quod duobus milibus aberat, mox perrexisset, & audita majore Missa dominicis & festis diebus jejunus semper ad propria remearet. His & talibus bonis cùm esset intentus, accidit ut venerabilis pater Stephanus illis in partibus iter arriperet; cùmque eum hospitio gratantissimè suscepisset, in tantum conversatione & sermonibus ejus delectatus est ut omissa intentione qua ad aliud monasterium ire decreverat, statim se ei cum suis omnibus daret. Itaque statuto die, fratribus ad se missis, parvulos vehiculis impositos cum uxore & familia utriusque sexus omnique supellectili, cum animalibus & jumentis sive pecudibus, vel quicquid ad victum pertinebat, ad monasterium praemisit. Fratres vero qui convenerant, illo praesente munitiones & quaeque editiora deponentes, ex seculari habitatione religiosa & servis Dei opportuna habitacula construxerunt, quae permanent usque in praesentem diem. Quicquid telorum seu armorum fuit, quibus locus ipse instructissimus habebatur, aut minutatim concisum est aut igne crematum, exceptis his quae in meliores usus redigi potuerunt. Ita vir praedictus cum multis aliis, exceptis jam dictis, monasterium est ingressus, & religioso habitu mox indutus; tantumque doctrina moribusque profecit ut cùm jam in senectutem vergeret, per singulos gradus usque ad presbyteratus ordinem perveniret, in quo gradu per multos annos feliciter militavit, sicque optimo fine conclusus ad Dominum emigravit; cujus hic vitam breviter attingendam putavi propter novum & nostris diebus inauditum conversionis exemplum, & ut posteri discant ut qui perfectè converti desiderat, quantum in ipso est, nullum post se affectum relinquat qui ejus animum ad seculares curas reducat. Sed jam ad propositum redeamus.

XXX. Feminarum de seculo ad conversionem venientium numerus non parvus excreverat; in quibus admirabilem dexterae excelsi mutationem nemo dignè poterit enarrare. Plures enim ex his illustrissimae erant & multorum nobilium dominae; quae cùm longè aliter victitassent, sponte se ad hanc paupertatem humilitatemque converterant, & quae priùs sericis auroque textis vestibus ornabantur, nunc sparto aut vili panno vestitae vilissimarum speciem vel habitum praeferebant; quaeque olim facies colorare atque in speculis jugiter se inspicere & in thalamis assiduè commorari solitae erant, nunc coquinalibus officiis ardentiùs insistebant; ut quae nigrior &, ut ita dixerim, cacabatior esset, haec se pulcriorem existimaret. Pro musco aliisque odoramentis fumeos odores delectabiliter hauriebant, proque sumptuosis & exquisitis dapibus viles cibos & plerumque residuos cum mensura percipiebant. Cùmque fratres fortioribus occuparentur laboribus, istae vilia & quaeque indigna opera ad se pertinere credebant; ut est olea atque legumina praeparare, & coquinae utensilia mundare, & vestes abluere, domos scopare, & ceteras munditias sollicitè exercere. Haec omnia apud se exercebant. Nam in habitaculis fratrum nunquam intrabant, nec ad eas aliquis absque Prioris praesentia vel licentia accedebat; & hoc tantùm aedificationis gratia, vel ad opera injungenda. Habitabant autem non longè à fratribus, mansionibus separatae, sed religione conjunctae. Considerans autem vir totius religionis diù eas inter viros honestè habitare non posse, cogitare cœpit quonam eas aptè locare posset. Cùmque in hoc valde sollicitus esset, egressus die quadam à monasterio duobus aut tribus stadiis, reperit in remotiori parte ipsius silvae locum saxosum, praeruptis scopulis obsitum, altissimis montibus hinc inde circumdatum, ut ibi degentes praeter cœlum & circa positos montes nihil possint videre. Ambitur autem fluvio, parvo quidem, sed strepitu grandi, à cujus vocabulo locus ipse nomen accepit. Hunc ergo locum idem vir sanctus eò credidit sancto proposito aptiorem quo ab hominibus remotiorem esse perspexit. Siquidem praeter solitudinis opportuna, materiis quoque lignorum lapidumque multipliciter affluebat, ut nihil praeter calcem aedificationis causa deferri aliunde opus esset. Vocati igitur fratres, statim locum mundare, rupes excidere, spatia exoccupare cœperunt, secundùm quod eis spiritualis magister & sapiens architectus spiritu sancto dictante monstrabat. Aquaeductus ad necessarios usus plures fecerunt quibus aqua sponte manans per omnes monasterii officinas sufficienter administratur. Sed quid ampliùs immoramur? Tanto studio laboratum est tantaque instantia decertatum ut infra duos nec multo plus annos totius monasterii cum omnibus pertinentiis suis fabrica fit consummata. Sed jam monasterio utroque perfecto, etiam ab hujus narrationis ordine aliquantulum est quiescendum, ut deinceps quae sequuntur, alio incipiantur exordio. Simul & legentibus consulendum videtur, ut tam scribendi quàm legendi studiis per silentium recreatis, ipsius interpolatio operis levamen quodammodo sit laboris. *Explicit liber primus.*

Incipit praefatio in libro secundo.

Vitam sancti ac beatissimi viri & verè patroni nostri domini Stephani Obazinensis aliqua dudum ex parte descripsimus, quorundam religiosorum fratrum precibus, & praecipuè domni Geraldi successoris ipsius jussionibus, invitati, immo compulsi. Quo migrante, veluti magno patrocinio destituti, tam felicis materiae opus per quatuordecim ferè annos omisimus. Verebamur enim detrahentium linguas, qui novis operibus semper insidiantur, ne aut tamquam falsa aut malè descripta seu verborum atque gestorum superfluitate respersa calumniarentur, qui & ipsum modicum quod exinde feceramus & tunc livido ore carpebant & adhuc lacerare non desinunt. Quòd si ex vitae meae pravitate hoc faciunt, non culpo, nec reprehendo, sed me inde magis accuso. Dignum est enim ut qui vitam justi describere parat, etiam ipse injustus esse desistat, aut si hoc facere non potuerit, erubescat. Si autem hoc opus de imperitia reprehendunt, audiant quendam prudentem cuidam in talibus dubitanti ita dixisse. *Tu verò*, inquit, *aut vulgariter aut rusticè, aut si mavis Gallicè loquere, tantùm ut Martinum loquaris*. Et ego similiter Martinum hunc nostrum quamquam imperito sermone loqui non dubito; quia & ipse, quandiu vixit, nihil sapientiae secularis in suis sermonibus demonstravit; sed in spiritu Dei vivi loquens, omnem mundanae sapientiae fastum prorsus elusit. Martinum eum dixi, virtute, non nomine, spiritu, non corpore, ea utique ratione qua & Johannes, cùm in persona non esset, Helias erat in spiritu. Verè, in quantum ego addiscere potui, nemo ita Martinum visus est imitasse vita, moribus, conversatione, fideique virtute, & quod his praecipuum est, beatae defunctionis admirabili fine. Quòd si mortuos ille suscitavit in corpore, certum est hunc multos utriusque sexus in profundum perditionis demersos ad vitam revocasse perpetuam; quorum erant tam scelerati actus & tam perdita vita ut, sicut de aegris desperatis dici solet, nullum in eis salutis indicium, appareret. Quid enim de publicis meretricibus loquar, cùm ex matronis nobilibus quaedam publicè sint professae quòd tot viros exceperint quot vix quisquam potens in hostem ducere homines possit. Penset unusquisque, si potest, quoties istae peccaverunt quando peccantium cum eis numerus explicari non possit. Qui ergo

Sculp. Sever. dialog. c. 20.

go de talibus poenitentiae remedio & praevenientis gratiae dono castas atque mundissimas Christo sponsas exhibuit, non dubito majoris hoc fuisse virtutis quàm si eas corpore mortuas suscitasset. Restat jam tertia de falsitate calumnia: quam si quis objecerit, sciat me nihil hic posuisse nisi quod aut ipse propriis oculis vidi, aut probabilibus ac veracibus referentibus viris audivi. Quòd si in verbis quicquam vel mutatur vel minuitur vel augetur, licentia scribentis est, non falsitas narrationis; cùm egregii translatoris sit, non verbum è verbo, sed sensum ex sensu transferre. Nam & qui evangelia scripserunt, non eisdem vel totidem verbis usi sunt, dum unus his, alius aliis, & iste quidem paucis, ille verò pluribus sermonibus suam propositionem explevit. Sed haec referendi pulcra varietas nullam sacrosanctis evangeliis inducere potuit falsitatem, quorum venerabilis textus totius veritatis est fundamentum; quia quod in verbis dissimile est, in sensu ac rei gestae veritate concordissimum invenitur. Cur autem hoc opus, tamdiu intermissum, modò repetimus, haec causa est. Venerabilis Rotbertus quondam Abbas, & qui ei successit domnus Geraldus, cùm almificum patrem nostrum semper magnificare studuerint, inter cetera hoc jusserunt, ut quod olim de vita ejus coeperamus ad finem usque scribendo perduceremus, praesertim cùm hoc ipsum piae memoriae Alexander quondam Cistercienfium pater instanter olim fieri praecepisset. Junguntur & fratrum preces id ipsum modis omnibus flagitantium, asserendo quòd nisi hoc modò fecerimus dum adhuc vivunt qui eum in corpore praesentem viderunt, post mortem eorum nullus erit qui huic narrationi astipulari possit. Sed jam ipsius narrationis ordinem prosequamur. *Explicit praefatio.*

Incipit liber secundus.

I. Superiori libro ea continentur de beato viro quae antequam Abbatis nomen vel ordinem sumeret gessisse dinoscitur, donec crescente fratrum & sororum numero, duo sunt eis monasteria constituta tantum inter se distantia ut signo pulsato in uno monasterio, sonus ejus, quamquam tenuiter, & hoc non semper, ex alio monasterio audiatur. Interea fratres Obazinae nullis adhuc scriptis legibus tenebantur, sed instituta magistri venerabilis pro lege habebant; quae tam districta & ardua erant ut cujuslibet regulae asperitas eis in disciplinae rigore addere nihil posset. Quia verò breves dies hominis sunt, & tamdiu humana magisteria vigent quandiu praeceptor vixerit aut praesens fuerit, placuit ut alicujus ordinis eorum qui in Ecclesia auctorizati sunt professionem assumerent; ut deficientibus magistris, scriptae legis auctoritas eis indeficiens permaneret. Cùmque diù de his haesitatum fuisset, dum quidam monachorum, quidam Canonicorum regulam magis amplecterentur, tandem inspirante Deo, & sapientum interveniente consilio, praecipuè domni Aimerici Arvernorum Episcopi, qui illis familiarissimus erat, omnes in monachorum regulam assensum dederunt. Nullum regulare monasterium in illà regione tunc habebatur praeter Dalonem superiùs memoratum. Missum est igitur illuc, atque inde magistri ad docendum ordinem assumpti sunt; & exinde sperabatur dies quo & ipsi monachorum habitum sumerent, & sanctimoniales feminas in praeparatum monasterium collocarent.

II. Igitur anno ab incarnatione Domini MCXLII. Dominica ante Pascha quam palmas vocamus, praesente domno Geraldo Lemovicensi Episcopo, multisque religiosis viris, venerabilis pater Stephanus à quodam Abbate, qui cum Episcopo venerat, monachus est effectus; statimque in Abbatem promotus, & ab Episcopo consecratus, omnes quos habebat Clericos fratres in monachos benedixit, ceteros in pristino habitu manere constituit. His ita peractis, praecedente Episcopo cum Clericis, Abbate novo cum monachis novis & fratribus laicis, subsequente sanctimonialium religiosa caterva, comitantibus etiam multis populorum agminibus, qui ad tam gloriosum spectaculum eo die convenerant, processionem palmarum à monasterio virorum usque ad monasterium feminarum cum magno psallentio peregerunt. O quantae exultationis ac venerationis fuit dies illa, in qua praeter generalem Ecclesiae celebritatem, duo tam perfecta tamque Deo dilecta tabernacula sunt collocata! Denique his ita gestis, & cunctis ad propria remeantibus, communis pater Stephanus cum quibusdam senioribus ibi remansit, & cum ancillis Dei in refectorio ipsa die comedit, eisque qualiter conversarentur omni deinceps tempore & verbo docuit & exemplo monstravit, ac vivae vocis sententia promulgavit. Inde egressus ante solis occasum, perpetua eas clausura munivit, firmissimo sanciens mox edicto ut nulla earum cunctis diebus vitae suae, quacunque occasione vel necessitate seu quolibet modo, monasterii claustrum egrediatur. Sed quia multis incredibile videtur quomodo tot feminae potuerint uno in loco simul includi, (post non multum enim tempus usque centum quinquaginta numerum pervenerunt) breviter de statu vitae earum & positione loci aliqua referenda sunt.

III. Est Ecclesia earum in longum satis porrecta; cujus orientalem partem à cetero corpore murus à summo usque deorsum positus ita disterminat ut duas intrinsecus integras & perfectas domos exhibeat, cùm nonnisi una foris appareat. In superiori Ecclesia, quae & minor habetur, & est ad orientem porrecta, ostium est ab aquilone, per quod fratres & qui ad hoc deputati sunt ad vigilias nocturnas & Missarum sollemnia celebranda semper ingrediuntur. In ipso autem muro, qui utramque Ecclesiam dividit, fenestra habetur deorsum quadrata, & ferro undique texta, & velo interiùs à parte feminarum obducta. Ab inferiori verò parte tantum vacuitatis relictum est ut manus sacerdotis cum sacra eucharistia perinde porrigi possit. Quando enim communicandae sunt, vel generaliter omnes, vel specialiter infirmantes, peracta communione ad altare, corpus dominicum à sacerdote cum honore ibi defertur, & ita remoto velo, omnes ad manum sacerdotis accedentes communicant cum reverentia & timore. Si qua verò ita infirmatur ut per se ambulare non possit, ab aliis ibi deducitur, vel à pluribus inter manus aut in gestatorio tamquam funus defertur, fenestrae quae applicatur, ita ut pleraeque, sumpto viatico, inter manus deferentium inibi vitae finem expirasse. Quomodo autem vel qualiter à monachis in divinis officiis, in capitulis tenendis, in confessionibus audiendis, & poenitentiis injungendis, in mortuis efferendis ac sepeliendis, vel ceteris spiritualibus exhibendis, praecipiente Abbate quotidie ministrentur, ita ut illis foris astantibus, istis intus manentibus, nullus eorum accessus ad invicem habeatur, hic describere superfluum judicavimus; quia & omnibus patet, & nos ad alia festinamus. Habent tamen ad haec omnia sacerdotem eruditum Deumque timentem, qui earum curam, quantum ad animas pertinet, post Abbatem loci specialiter habet commissam. Ipsae verò intus manentes sub regimine Priorissae, in diurnis horis, in silentio, in disciplina, in labore, vel ceteris conventibus qui fiunt in Ecclesia, in capitulo, in claustro, in refectorio, ita se habent pro modulo suo ut monachi; excepto quòd foras nunquam egrediuntur, & quia summissè cantant, immo nec cantant, sed quasi legendo cum summa devotione horas diei concelebrant. Quomodo autem in corporeis necessitatibus ministrentur, ita ut nec ipsae foras exeant, nec alii intus accedant, breviter intimandum est. In exitu claustri duo sunt ostia, unum contra alium; inter quae brevis & modica porticus continetur. Et interioris quidem ostii clavem Priorissa custodit, exterioris verò frater maturus atque probatus, qui ipsius loci procurator est constitutus. Nam ille quem superius diximus, animarum propriè sollicitudinem gerit;

rit; ad quem specialiter pertinet cum supplemento monachorum divina eis quotidie officia decantare, & sacrificia ministrare, confessiones accipere, & pœnitentiam dare, capitulum quoque diebus certis praemisso sermone tenere. Porrò hic frater quem procuratorem vel portarium diximus, utpote laicus, exteriorum curam habet commissam, cuncta necessaria à monasterio deferens, nihil à secularibus petens nisi quod ipsi sponte dederint sive transmiserint. Cumque diversas rerum species inter utrumque ostium collocaverit, hoc est, panem, vinum, olera, ligna, legumina, ceteraque talia tam sanis quàm infirmantibus opportuna, mox ostium exterius exhibita clave munit; bacilloque illud repercutiens, janitricem interiorem sonitu commonet quatinus & ipsa suum ostium aperiat, & quae ibi posita sunt intus deferat. Nullus horum suum unquam ostium aperire audeat, nisi aliud agnoverit esse firmatum.

IV. Quis tantam & tam cautam providentiam femineo sexui impendere potuit nisi Christo donante? Quis tantae multitudini feminarum uno loco semper manentium simul & spiritualia & corporalia sine clausurae irruptione, sine taedio ac murmure fratrum, sine periculo animarum, & penè absque dispendio rerum, ministrare potuit nisi spiritu sancto monstrante? Quis quatuor aut quinque feminas ita claudere potuit sicut hic ferè centum quinquaginta habentur inclusae? Quis garrula ora mulierum ita claudere potuit, cum una vix parietibus contineatur & ferris, sicut hic tot & tam diversae feminae non solum claustris arceantur, sed perpetuo silentio constringuntur? Quis eis non concederet saltim in hortum exire, olera colligere, aquam sive ligna deferre, praesertim in tam remotissimo ab hominibus loco ut nisi devotionis causa à nullo penitus frequentetur. Sed nimirum pastor bonus, nec mercenarius, sed verè custos, non eis concessit exire ad temporalia commoda, ne spiritualia incurrerent detrimenta; maluitque eis cuncta ipse subministrare quàm animarum dispendium in aliquo sustinere. Noverat satis quid vagantibus feminis, praecipuèque virginibus sacris, evenire contingat; sicut Dinae filiae Iacob, cùm ad mulieres visendas egreditur, noscitur contigisse. Quod utinam mille exemplis probari non posset quàm multae feminae Deo dicatae & ab ipsis cunabulis in monasteriis enutritae, dum aut propria lascivia aut magistrarum incuria ad quaelibet emolumenta à parentibus vel extraneis consequenda foras egrediuntur, virginitatem perdiderunt, & dum corporalia lucra mercantur, simul & animarum & corporum nunquam reparabilia damna pertulerunt. Cujus periculi malum vir sanctus à longè prospiciens, sibi creditis feminis ita prospexit ut non solùm inexibiles sed etiam inadibiles exhiberet; quatinus & illis peccandi & aliis detrahendi occasionem omnem auferret. Nullus, quamvis iniquus & domui nostrae inimicissimus, sanctitatem earum, etsi voluit, unquam valuit diffamare. Quomodo enim peccandi locus relinquitur ubi & ipse visus arcetur! Nam cùm ad eas locuturus accesseris, audire quidem eas poteris, non autem videre; ut noveris illis concessum verbo prodesse, non visu nocere. Sed & ipsae non minùs cavent ne homines ipsos aspiciant quàm ne ab hominibus videantur. Cùmque in claustro sedentes aliquos fortè in cacumine montis, ubi tantùm videre possunt, ambulantes aspexerint, ilico vultum in terram deprimunt, aut in partem aliam transeunt, ita manentes donec illi pertranseant.

V. Quid autem referam jocundam simplicitatem earum, dum quaedam earum ita simplices sint ut urbes & municipia, quae vel legendo vel audiendo didicerunt, circa montes suos aestiment collocata. Nimirum, ut filiabus Loth, visiom & agnitioni earum totus mundus deperiit. Plures enim ibi ab infantia vel ab ipsis cunabulis educatae, penitùs quod in seculo agatur ignorant. Nam quicquid in claustro suo videre non solent, nec esse suspicantur. Ex quo fit ut quia peccata seculi penitùs nesciunt, quanto ab eis longè sunt, tanto se peccatrices altiùs ingemiscunt, & ita plangunt peccata minima sicut stulti homines plangere nesciunt peccata gravissima. Quod tamen de his sentiendum est quae totam ferè vitam suam ibi exercuerunt. Ceterùm sunt in eis multae quae cunctum ferè seculum noverant, & omnes gurgites peccatorum transierant, nec quicquam scelerum eas latebat. Sed ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia; quantoque illis plura dimissa sunt, tanto & ampliùs amaverunt.

VI. Quis autem sine invidioso gemitu gloriosum exitum earum referre valeat, cum morientes astantium se orationibus commendent, & psalmorum orationumque eleemosynas postulent, moxque velut in extasi raptae, oculis ac manibus in cœlum erectis orantes, in ipso orationis fervore spiritum reddant? Quaedam etiam post mortem ad viventes redeunt, & quid sibi, quid aliis contigerit, quidque eis adhuc opus sit interrogatae studiosius pandunt, carissimas quoque sorores visitando salutant, & quid specialiter impendi sibi ab eis velint insinuant. Referunt etiam quarundam sodalium gloriam felicitatemque majorem, & quibus haec meritis specialiter promeruerunt, ad incitamentum aliarum non tacent. Nonnullas etiam, quibus apparent, de quibusdam excessibus commonent, & per eas quasdam alias corrigunt, occulta cordis earum in medium proferentes, ita ut pleraeque hac declaratione convictae inveterata & olim in corde sepulta peccata, quae quondam in seculo contraxerant & oblivioni tradiderant, per oris confessionem foras eiciant & mortuorum ministerio peccati mortem evadant. Dicunt etiam de quibusdam quae hic negligentes vixerunt, quòd sancti patris Stephani praesentiam illic positi prae confusione vitae suae sustinere non possint, eò quòd ipse, ut vivens consueverat, negligentibus terribilis quidem appareat, eos autem qui in bono profectu ex hac vita exierint amplectatur & diligat, & quasi patres in filiis complaceat sibi. Denique haec omnia, Deus scit, non dixissem nisi ab earum ore quae haec in visione viderunt, vel ab his quae viderant audierunt, certissimè didicissem. Sed quia diu immorati sumus cum feminis non feminis, (nam sexu quidem feminae sunt, sed virtutibus virorum vires transcendunt) deinceps ad cetera veniamus.

VII. Interea fratres Obazinae monachi ex eremitis effecti, novis legibus novisque institutionibus quotidie informabantur; & quamquam essent in cœlesti militia veterani, monasticis tamen studiis adhuc videbantur indocti; erantque rudes monachi qui jam fuerant in religione perfecti. Instituebantur autem ad arbitrium Dalonensium magistrorum, qui eos vitam & conversationem monachorum docebant & regularibus praeceptis erudiebant; & quia erant moribus asperi minusque discreti; simplicitatem fratrum repentinis novitatibus ac duris reprehensionibus fatigabant, eorumque animos ad amaritudinem perducebant. Non enim didicerant eos dulciter attrahere atque à solitis ad insolita paulatim deducere; sed tamquam in his semper fuissent nutriti, omnem monasticae disciplinae observantiam ab eis indiscretè exigebant, eosque tam in Ecclesia quàm in ceteris locis repentè turbabant, mutabant, reprehendebant. Ipsi autem non ita consueverant sub piissimo atque doctissimo constituti magistro. Vnde ad eum tamquam ad consuetum portum confugientes, de magistrorum duritia coram eo saepius murmurabant. Porro vir sanctus, ut pius pater & sapiens medicus, turbatos fratres & consolabatur & arguebat, dicens non debuisse eos graviter ferre eruditionem disciplinae, quae magistra & paedagoga est sanctitatis, & magistrorum duritiam disciplinae censuram nominans religionisque vigorem, quem sicut remissus tepor extinguit, sic fervor intensus accendit. Et si, inquit, hactenus multas asperitates & duros corporis labores pro Deo sustinuistis, non est magnum si pro ordine noviter suscepto quaslibet reprehensionum molestias perferatis,

prae-

praesertim cum salubria instituta ab amaritudine incipiant, sed in dulcedine finiantur. Nulla quippe ars vel absque difficultate apprehenditur, vel absque labore retinetur. Et vos igitur salutaribus studiis innutriti, quicquid pro his asperum occurrerit, forti animo tolerate, ut possitis de amaro semine dulces aliquando fructus referre. Haec dicens, vacillantes roborabat simul & instruebat, ipsosque magistros ut coeptis persisterent & nullum timerent ampliùs commonebat.

VIII. Tunc duo monasteria aedificare coepit, unum in Lemovicensi, aliud in Arvernensi territorio constitutum; quibus decenter instructis, statim illuc monachorum agmina dirigit, optimis eis patribus institutis; quorum unus, praeter elegantiam personae, scientia litterarum, eloquentia, urbanitate, ac facundia praeminebat, omnique religione pollebat; ut si illum videres, doctrina Episcopum crederes, affectu patrem, religione, ut verè erat, monachum deputares. Alter cum esset in seculo nobilissimus & equestris militiae dignitate conspicuus, conversus ad religionem, ex milite quidem monachus, atque ex monacho Abbas est vitae merito constitutus. Cujus monasterium cum situs asperitate rerumque inopia premeretur, suggestu ac praecepto domni Geraldi Lemovicensis Episcopi, in ipsius diocesis finibus à domno Stephano post aliquot annos fuit translatum; qui omnibus à se fundatis monasteriis, quandiù vixit, ac si de proprio, curam sollicitus adhibebat.

IX. Quotiens aliquem locum aedificaturus esset, assumpta cruce & aqua benedicta, cum paucis fratribus ibi pergebat; permensaque tellure, juxta quod futuri aedificii qualitas vel quantitas exegisset, ubi altare fundandum esset, ibi crucem figebat, arreptaque securi vel quolibet instrumento, tugurium sicut mos est pastoribus extruebat; multisque diebus in magna egestate & penuria ibi degebat, laborans & aedificans, donec ampliatis aedificiis, aliquem ibi strenuum fratrem praeficeret. Cùmque locus ipse & domorum supplemento & possessionum adminiculo sufficienter esset instructus, statim illum abbatiae titulo decorabat; aut si nimis esset vicinus, grangiae ministerio deputabat; ut & fratrum usibus deserviret, & religionis ei opportunitas non deesset.

X. Adhuc autem in carne degebat Petrus ille venerabilis socius ejus, qui illum de seculo exeuntem & primus & solus fuerat comitatus. Erat autem Prior monasterii Obazinensis eo tempore constitutus quo locus ipse in abbatiam surrexit. Qui cum esset religiosus & sanctus, in tantum simplex dicitur extitisse ut ei persuaderetur à quibusdam pravae mentis quod cum vellet domnus Abbas in quodam ex his qui aedificabantur loco Abbatem constituere; unde oporteret ex his quae sibi credita erant necessaria praeparare. Quod ille timendo credens, non cupiendo, aliquot ex sibi commissâ pecunia solidos occultavit, loco illi ad quem se mittendum existimabat aliquantulùm profuturos. Hoc cùm Abbati compertum esset, in tantum commotus est ut eum ab officio suo deponeret, & in quadam cella remotiore habitare praeciperet; ubi per aliquot annos in multa afflictione degens, tandem vocante Domino à terrenis ad coelestia, à labore ad requiem, à peregrinatione ad patriam feliciter emigravit. Quod totum vir sanctus contra eum, non malivolentiae studio, cùm sciret eum simplicem & innocentem, sed verae religionis zelo stimulatus egit; ut posteris daretur exemplum quo ab hujusmodi factis caverent, scientes quod si tanto viro tamque sibi caro vir sanctus non pepercerit, multo magis nec sibi parcendum existimarent. Ad hujus tamen sepulcrum multae sanitates fiunt; ut agnoscatur ipse, quicquid per negligentiam sanctitatis amiserat, totum per poenitentiam cumulatiùs recepisse.

XI. Per idem tempus in Romana urbe defuncto summo Pontifice, reverendus vir & cunctis virtutibus adornatus Eugenius in sede apostolica subrogatur. Fuerat autem monachus Claraevallis, & à sancto Bernardo in Romaniae partibus Abbas directus; unde postmodum assumptus, Papa urbis effectus est. Hic secundo anno pontificatus sui in Galliam venit, & Concilium Remis celebravit. Tunc memorabilis pater Stephanus, sicut olim desideraverat, Cistercium cum quibusdam fratribus venit, ibique praedictum Apostolicum reperit. Erat enim ex multo tempore cupiens sancti illius ordinis societatem adquirere, & cuncta quae ad se pertinebant ejus submittere ditioni. Eo tempore Cisterciensibus praeerat Abbas nomine Rainardus, vir, in quantum ego intelligere potui & multis aliis claruit, nullis facilè comparandus. Siquidem elegantia personae, generis nobilitate, humilitatis decore, religionis fervore cunctis quibus praeerat Abbatibus praeminebat, qui trecenti & eo amplius erant. Porro divini amoris & sanctae religionis vigore ita flagrabat ut ignis superaret ardorem, & exterius tanta dulcedine praeminebat ut mellis vinceret suavitatem. Ab hoc ego hujus sanctae religionis habitum, quamvis indignus, accepi. Nam cum puer in quodam monasterio Casae-Dei traditus essem, post aliquot annos quorundam factionibus inde avulsus, atque ad seculum sum devolutus; cumque ibi multis calamitatibus detinerer, à benignissimo patre Stephano susceptus sum pro amore Dei & parentum meorum gratia, quos omnes penè ipse habebat sicut longè superius memoratum est. Inde me ad Cistercium ire praecepit; ubi sumpto habitu monachi, post duos annos à praedicto domno Stephano Obazinae sum revocatus, atque ab ipso regulariter in monachum benedictus; & ex tunc usque in hodiernum diem cum ipso vel ejus successoribus conversatur quicquid memoratu dignum de eo vidi vel ab aliis audivi hic inserere non neglexi; ut studiosus lector quod voluerit eligat, & quod noluerit aliis legendum relinquat. Malui siquidem videri prolixior propter devotos quàm nimis succintus propter fastidiosos vel, ut sic dicam, indigniosos; praesertim cum facilius sit ex multis pauca eligere quàm ex paucis multa retinere. Nimius quippe breviator, praeter dispendium lectionis, nonnunquam superbiae supercilio denotatur, dum vult cavere plus justo rusticitatem & affectat nimis urbanitatem, in omnibus quaerens suam, non aliorum, utilitatem.

XII. Igitur, ut dicere coeperamus, cum ad Cistercium beatus iste venisset, memoratum Papam humiliter adiit, & quid animo gereret, apostolicis auribus intimavit, subnixè deposcens ut suum desiderium ipsius auctoritate ad effectum perduceretur. Tunc ille domnum Rainardum ad se venire mandavit, eique sanctum virum ut patri filium ipse pater omnium commendavit, atque ut eum in conventu Abbatem duceret & sancto ordini sociaret praecepit. Quem ille gratanter de manu Papae suscipiens, in capitulum introduxit, & jocundo ore coram cunctis Abbatibus dixit: En cernitis, Domini fratres, Abbatem hunc corpore modicum, statura brevem, habitu despicabilem, vultu deformem; sed quicquid in eo videtis, totum spiritu sancto & fide plenum sciatis. Nec mirum si spiritu sancto repletus cum quem in se gestabat in viro Dei recognoscere & aliis potuit demonstrare. Talis enim erat vir iste beatus ut quisquis illum vel simpliciter aspiceret, ex solo habitu vel aspectu verè Dei servum indubitanter assereret. Nec mora, prolatis Domini Papae mandatis, ejusque petitionibus declaratis, ipso etiam in praesenti humiliter postulante, ab universis concorditer Abbatibus in societatem ordinis est receptus, & domui Cisterciensi specialiter assignatus, cum utique non minus in hoc deferrent ejus religioni quàm apostolicae jussioni; ubi, quamquam essent aliqua in domo ejus unde talis susceptio impediri posset, quae non religioni quidem sed eorum consuetudini viderentur adversa, illud certè majorem invidiam seu molestiam ingerebat quod vir sanctus ut viros ita & feminas à Domino gubernandas acceperat. quod eorum ordo omnino vetabat. Attamen pro ejus amore cuncta admissa sunt, spondente domno Rainardo, qui eum ut

quàm

suam animam diligebat, quod cuncta ordini adversantia paulatim abolerentur, ne repentinam mutationem novella adhuc domus ferre non posset, ita duntaxat ut sanctae illae feminae semper in ordine permanerent.

XIII. Talibus auspiciis sumpto ordine, negotiator noster laetus ad propria remeavit, ducens secum magistros egregios quos illi pater Cisterciensis ad docendum ordinem speciale munus concessit: quorum duo monachi erant atque Presbyteri, viri sancti, duo vero laici non minùs religiosi & in sua quique arte decenter instructi; quintus, qui aliis transacto magisterii sui tempore ad propria redeuntibus usque ad obitum hic permansit, praeter alia bona, in nutriendis animalibus solers ac peritissimus fuit, cujus labore & industria domus nostra in temporalibus multum excrevit. Isti quidem magistri, non ut priores, inculti & asperi erant, sed blandi, suaves, atque domestici, & ad docendum ordinem idonei atque discreti. Vbi enim per eorum magisterium plura, quae etiam monachi consueverant, mutari praeciperentur, illud certè molestissimum videbatur, quod libros, quos secundum ordinem monachorum nuper multo labore confecerant, deponere cogebantur & ad formam Cisterciensium revocare. Itaque alios ex ipsis à fundamentis incipiebant, alios radebant & denuo rescribebant, alios ex integro dimittebant, alios paucis immutatis sibi iterum retinebant. Sed cum & ipsi primitus per Dalonenses à Cistercio fuissent delati, mirum videtur quod tam discordes inter se tamque dissimiles esse potuerint. Sed sciendum quod libri quibus primo Cistercienses in divinis officiis usi sunt, valde corrupti ac vitiosi fuerunt, & usque ad tempora sancti Bernardi sic permanserunt. Tunc enim Abbatum communi decreto ab eodem sancto Abbate ejusque cantoribus sunt correcti & emendati, & sicut modo habentur dispositi. Vnde constat eos ante hanc emendationem à Dalonensibus expetitos; qui etsi de ordine tunc non erant, secundum ordinem tamen vivere gestiebant, & consuetudines ordinis scriptas sibimet deferebant.

XIV. Inter ceteras mutationes etiam usus carnium infirmis secundum regulam est allatus, qui hactenus manserat fratribus nostris incognitus. quod gravissimè vir sanctus ferebat, in tantum ut diceret ipse commotus quod carnificinam introduxissent in domum Dei, cum videret propter infirmos aliquod ex animalibus jugulari. Cumque ei capitulum regulae pro infirmis opponeretur, ille tacebat; quia nec illud ei placere, nec regulae auctoritas poterat displicere. Nam cum Ecclesia nostra aedificaretur antequam monachi extitissent, retulit mihi qui haec audivit & praesens vidit quod artifices conducti tam diuturnam carnis abstinentiam non ferentes, porcum sibi emerunt, & carnes ejus paratas in silva comederunt, & residua ad hospitium deferentes absconderunt, ut futuro mane clam ea comederent. Quod cum Abbati nuntiatum esset, valde nimisque commotus est; & assumptis quibusdam ex fratribus, officinas circuire cœpit; veniensque ad hospitium, carnes, sicut dictum fuerat, inter duo vascula absconditas reperit; quas accipiens, & ad socios respiciens, interrogat quid de his fieri oporteret. Cumque alii pauperibus tribuendas, alii artificibus reddendas edicerent, ne contristati discederent, ille respondit: Nequaquam, fratres, ita fiet, sed praevenire eas faciamus viam quam paulo post venturae erant. Et haec dicens, in latrinam eas proici jussit, viaque qua venerat rediit. Quod cum artifices jam in opere positi comperissent, nimio furore commoti instrumenta proiciunt, & dimisso opere bacchantes contra virum Dei murmurare & furiosa verba jactare cœperunt. Ipse vero ad mitigandos eos accedens, cum eorum iracundiam lenibus verbis mulcere cœpisset, conviciis eum & contumeliis aggrediuntur, minantes insuper quod nec ipsi nec alii deinceps in ejus opere laborarent, qui tantam eis injuriam intulisset. Porro ipse minas eorum parvipendens, cœpit eis exprobrare infirmitatem eorum prandiaque furtiva, dicens quod si illi propter gulae illecebram opus Dei relinquerent, non deessent domui ejus necessarii structores, qui absque carnali commercio melius quàm ipsi eam edificarent. Quod si reperiri nequeant, satius est ut domus Dei non aedificetur quàm ut habitacula servorum ejus immundis obsoniis polluantur. His dictis, conversus abire cœpit. Illi autem mox compuncti, secuti sunt eum; prostratique ad pedes ejus, veniam pro stultiloquio postulabant. Qua impetrata, statim ad opera sua reversi sunt & salubriter correcti & utiliter emendati.

XV. Post haec duo alia monasteria in locis antè aedificatis facere disposuit, unum in Caturcensi diocesi, aliud in territorio Sanctonensi. Quibus decenter instructis, idoneos satis ministros, id est, pastores cum supplemento fratrum ibi direxit, qui loca sibi credita abbatiae titulo gubernarent. Quorum prior fuit Gerardus nomine, vir virtutum & totius religionis exemplar, qui vita & verbo clarus Obazinensem domum post eum feliciter rexit, cum quo multa loca aedificaverat, & nunc cum eo tamquam individuus comes feliciter pausat. Sequens vero & ipse vita & actibus honorandus Rotbertus nomine, qui & nunc superest nostrum monasterium post illum regens, sicut de utroque postmodum suo loco dicemus. Hic sortitus est abbatiam quae in Sanctonensi dioceesi sita erat, quam etiam prius absque Abbatis titulo multo tempore procuraverat. Erat autem ei possessionis ager fœcundus, olim domno Stephano legitimè traditus, & à fratribus illius longo tempore jam possessus. Interea surrexit quidam potens in illa regione, qui diceret agrum illum ad suum jus pertinere, olimque à suis progenitoribus possessum fuisse. Vnde cœca cupiditate pellectus, eundem agrum in suam jam redegerat ditionem. Quod cum viro Dei nuntiatum esset, cui specialiter fuerat delegatus, statim ad locum perrexit, & praedictum virum aggressus rogare cœpit ut ab hac tam injusta pervasione desisteret, & quod servis Dei donatum à fidelibus fuerat, ad suam ipsius perniciem non auferret. Ille verbis ejus nequaquam acquiescens, possessionem reddere noluit, dicens se numquam eam penitus dimissurum nisi, publico judicio causa ventilata, suam esse vir sanctus donatione legitima demonstraret. Quapropter amicis utrinque suggerentibus, dies ad definiendum constituta est, & sic ab utrisque in sua discessum. Non negligens vir ille, multos sapientes, legistas, & causidicos mercede conduxit, insuper & quosdam ad defensionem suae partis Episcopos invitavit. Porro vir Dei, tamquam negotii nihil habens, & causam suam Deo soli committens, orationibus servorum & pauperum Dei se muniebat, & tamquam plures habens propugnatores, ad placitum securus pergebat. Cumque dies constituta venisset, essentque in unum congregati Episcopi, principes, magnates, & populi, ut sic dicam, adversùs Dominum & adversus Christum ejus, ecce vir Dei è diverso venit, quasi alter David pugnaturus adversùs Goliam, non gladio, non hasta, sed fide, cum duobus solummodo sociis, & his non satis peritis. Quo viso, cùm omnes stupor & admiratio detineret, alii quidem ridebant, alii verò dicebant: Estne hic adversùs quem tot proceres & potentes totque populi sunt congregati? Ad quod unus satis congruè & eleganter nec minus veraciter dixisse fertur: Iste quem videtis pauper & modicus, ac penè solus, hos omnes hodie superabit. Nam actor noster vix centum solidis placitores atque fautores suos hodie convivabit, exceptis muneribus donisque promissis. Porro hic simplex & vilis tribus ferè denariis advocatus suos absque donationis alicujus dispendio procurabit, & quod his majus est, solus ex hoc placito victoriam reportabit. Nec tamen, quamvis in incertum vaticinans, dictis suis ex toto frustratus est. Interea causae ex adversa parte proferuntur quibus injusta pervasio tamquam justa possessio à tergiversatoribus quasi ex legum auctoritate

tate decernitur, & quod ille quidem legitimè possideret, hic injustè repeteret, nec haberet justam querelam, sed injustam calumniam. Porro vir sanctus, ne sibi de Deo nimis applaudere aut humana consilia videretur sprevisse, Sanctonensem Episcopum humiliter postulavit quatenus ad agendam causam suam idoneum aliquem à latere suo praestaret executorem. Quod ille justum perpendens, quamvis ejus esset adversario obligatus, Archidiaconum suum, virum industrium, & in talibus copiosè instructum, direxit; qui sciens versutiam adversariorum, & quomodo simplicem virum illaqueare disponerent, dedit ei consilium quatenus non de fundo terrae quam expetebat in praesenti ageret, sed de possessione. Ad hoc enim eum ipsi velut in praeparatam foveam ducere nitebantur ut cum eis simpliciter illud concederet, nescio quibus argumentis repentè simul totum amitteret. Quod cum ipse palam proclamaret, dicens, Nos non agimus de fundo terrae, sed de possessione, mox omnes causidici furore accensi violenter agere coeperunt, & calumniosis litibus innitentes virum Dei non rectè proposuisse clamabant, eique vehementer instabant. Resistebat tamen eis praedictus Archidiaconus, & causam quam tuendam susceperat non ignobiliter defensabat. Episcopi vero in parte consistentes, quamquam beatum virum justam habere causam non dubitarent, nullum ei juvamen ferebant, quia ab illo tyranno pervasore inducti erant. Quod cum ille perpenderet, seque in illo examine gravari conspiceret, surgit in medium, & coram omnibus dixit: Ego quidem, Domini fratres, propter causam pauperum recuperandam huc veni, in Dei misericordia fiduciam habens & in praesentium Episcoporum defensione atque justitia. Sperabam enim quod non permitterent dominari virgam peccatorum super sortem justorum, nec possessionem ovium Christi lupis ingerendam exponerent. Sed quia non sunt pastores, sed mercenarii, qui vident lupum venientem & fugiunt, & ovibus vim patientibus, ipsi se sub silentio abscondunt, & nullam eis defensionem opponunt, necessitate constrictus Romanam curiam appello, ut ibi quod justum fuerit vel accipiam vel persolvam. Ad hanc vocem tumultus levatus est omnium ferè vociferantium, quorundam indignantium & dicentium: Quis est hic qui in hac tanta curia contra tot potentes & nobiles appellavit, insuper & Episcopos non pastores sed mercenarios nominavit? Alii quidam dicebant: Iste, etsi appellavit, appellationem suam non segniter consummabit, plusque proficiet uno nuntio quatuor pitaciis pedibus insignito quàm dominus noster egregiis nuntiis multis pecuniis oneratis. Cùmque in hunc modum contenderent, Episcopus Sanctonensis facto silentio ita omnes allocutus est: Scitis, fratres, quod ego hanc litem in manu mea terminandam susceperam, & quia pro pace & concordia utriusque partis quantum poteram laborabam. Sed quoniam Abbas iste gravari metuens, majus judicium appellavit, jam non est meum de his ulterius judicare, sed nec vestrum appellationem ejus temerè reprendere. Unde commonitos esse volumus utrosque, & eum scilicet qui appellavit, & illum contra quem appellavit, quatenus die debita vel per se vel per idoneos executores apostolico se conspectui repraesentent. His dictis, curia solvitur, & cunctis in sua remeantibus, vir Dei cum suis illis paucis comitibus ad propriam regreditur mansionem. Evenit tamen satis juxta quod jocundus ille vates praedixerat, ut cum ejus adversarius in suis fautoribus multa nimis expenderit, ipse penè nihil mitteret & victoriam obtineret. Nam cum ad capitulum quod tunc imminebat ex more venisset, & quosdam ibi Abbates & Episcopos reperisset Romam ire paratos, monachum suum strenuum & in talibus eruditum illis specialiter assignavit, quorum stipendiis in eundo & redeundo suffultus, & auxiliis atque consiliis in Romana curia plurimum est roboratus; qui prosperè rediens talem detulit auctoritatem quod praedictus invasor omnes fruges quas ex agro illo assumpserat per manus servorum suorum judicio Archiepiscopi Bituricensis, in cujus curia praecepto Papae causa ipsa denuo ventilata est, in cellariis fratrum coactus intulit, eisque terram ipsam liberam & absolutam in pace reliquit. Nam si illam fratres tunc amisissent, certum est quod abbatia ibi nunquam fuisset, sicut permanet usque in praesentem diem. Hoc autem retulimus, non ad miraculum, sed ad exemplum probitatis ejus ac fidei, qui possessionem suam immo & Dei contra tot nobiles & potentes de manu tyranni penè ipse solus obtinuit, & in hominibus spem suam non posuit, sed causam suam soli Deo commisit.

XVI. Alio quoque tempore miles quidam paupertate constrictus, & cupiditate distentus, ex quadam grangia nostra oves & quaedam alia pecora rapuit, occasione sumpta quod terra quam fratres tunc incolebant ad proavos ejus aliquando pertinuisset. Ex ipsa autem praeda quaedam statim cum suis comedit, reliqua petentibus fratribus eo pacto concessit, quatenus ad diem determinatam Abbas ipse veniret, & sibi de hac terra plenius responderet, qui nequaquam negligens, ad diem constitutam cum multis aliis venit. Porro vir ille, ut majorem illis metum incuteret, in placitum venire noluit nisi manifestius sciret quid ex eodem placito reportaret. Sperabat enim se multas pecunias accepturum, si hanc eis calumniam in pace dimitteret. Attamen ab amicis coactus vix tandem venire adquievit, sed non ut sperabat, terrorem detulit, sed accepit. Videns autem eum vir Dei à longè venientem, ut erat semper urbanus atque jocundus, cum res poposcisset, dixit sociis ut se detinerent & velut ab impetu revocarent dum ipse contra eum insurgeret. Cumque jam propè & in auditu vocis positus esset, ita cum impetu facto, cum tamen à sociis detineretur, vir sanctus aggreditur: Estne hic qui oves nostras luporum more rapuit ac devoravit? Estne hic qui possessionem dominicam sibimet usurpavit? O inique & tyranne, quid tibi cum servis Dei? Quid eorum substantiam iniquo jure pervadis? Certè, nisi me isti prohiberent, ita te excommunicarem & diabolo manciparem ut esses in exemplum omnibus habitantibus in hac terra. His invectionibus vir ille concussus diriguit; vultumque viri Dei ferre non sustinens, ultra accedere ausus non fuit. Reprehendebat tamen, primum quidem se quia venisset; dehinc culpabat amicos, qui eum ad talia perduxissent. Tandem instinctu divino commonitus, & cunctis qui aderant pro eo intercedentibus ad pedes viri Dei procumbit, & se peccasse, se impiè gessisse proclamans, veniam deprecatur. Qua impetrata, omnem iniquae exactionis querelam deposuit; & qui inimicus & reus venerat, amicus & sanatus abscessit. Aliquotiens cum ad placitum veniret, videretque omnes suae parti favere, adversarium vero undique & ab omnibus destitutum, pietate ductus aliquos è suis placitoribus clam dirigebat qui ejus partes defenderent & pro eo contra se dimicarent; gaudebatque se vinci ab eis tamquam si ipse vicisset. Si quis pauper ac rusticus, & totius artis exceptis communibus expers, illum oraret ut susciperetur, mox illum ad cellerarium dirigebat, dicens: Vade, & deprecare eum ut me roget pro te. Quod si te cum indignatione repulerit, dic ei illam & illam artem te optimè scire; & tunc videbis quid tibi respondeat. Quod cum pauper faceret, & primo quidem repulsus, postea pro scientia artis libentissimè audiretur, mox ad Abbatem cellerarius ipse accedens, rogabat ut eum valde necessarium suscipere non recusaret, & pietatis arte seductus rogabat quod prius prohibuisset & unde postmodum poeniteret.

XVII. Inter haec fratres Obazinae cum augerentur de die in diem, nec possent eos capere pristinae habitationis modicae mansiones, consilium fuit quatenus non ut prius habitacula ampliarentur, sed alibi ex integro mutarentur. Nec jam in ambiguo erat utrum aedificarent, sed de loco adhuc consilia volvebantur. Erant ad radices montis amoena satis loca, ubi quorun-

rundam animi erant defixi, quatenus ibi aedificarent. Alii saniori consilio non longè à priori loco aedificari volebant; ut pristina habitacula novis aedificiis deservirent, & veteres fratrum sepulturae novis adjungi possent. Accedebat autem his & salubritas aëris, utilitas nemoris, hortus, vinearum & diversi generis arborum fœcunda satis & longo tempore exculta possessio; quae nec relinqui sine dispendio, nec sine molestia poterant à longè positis exerceri. In illis autem optatis locis plurimi rusticorum cum suis familiis morabantur; qui si relinquerentur, magnum generarent animarum periculum; si autem repellerentur, nihilominus grande peccatum. Haec & multa alia vir sanctus altiori mente pertractans, quamquam aut nemus aut locum ubi primitus venerat relinquere nollet, tamen hoc magis aliorum consilio quàm suo arbitrio facere praeoptabat. Ita enim illa sententia animo ejus insederat quae dicit, *Omnia fac cum consilio, & post factum non pœnitebis*, ut nihil, quamvis parum, sine alterius consilio facere unquam voluerit. Quod si res in promptu esset, nec dilationem admitteret, ipse vero non haberet in praesenti nisi aliquem ex simplicibus fratribus aut unum fortè ex familia, non tamen vel ab illo consilium quaerere dubitabat. Cumque ille tremens diceret, Tu me interrogas pater, mox ei capitulum regulae opponebat dicens: Saepe minori revelat Dominus quod melius est. Attendant hoc & confundantur qui magnas & arduas res sine consilio agere non verentur, unde non proficiunt, sed magis cadunt; qui si alterius praeveniantur bono consilio, etsi eis antè placuerat, jam id facere dedignantur quia non ab ipsis initiatum videtur. Inde senatus Romanus Christum suscipere recusavit, non ob aliam causam, nisi quia primitus ab ipso initiatus non fuit. Pudet aliquos hic referre, qui sibi magni videntur, qui consilium dant, non ad utilitatem, sed ad contrarietatem; qui cum audierint alios aliter laudavisse, illi contra faciunt, & omni studio decertant quatenus non quod melius est fiat, sed quod illos victos, se autem victores ostendat, qui sententiam suam ultimam proferunt in consilio, sed primam volunt esse in facto, ad hoc postremi loquentes ut priorum consilia destruant, ad hoc priùs tacentes ut posteriùs vincant. Sed his omissis, quae amaritudinem ingerunt, ad propositum redeamus.

Eufeb. lib. 2. hist. eccles. cap. 2.

XVIII. Igitur post multas deliberationes in superiora monasterii nostri aedificare disponunt, ita ut prioris habitationis extremae domus novi monasterii extremis aedificiis jungerentur; jamque lapidum & calcis atque arenae copiosa adunata congerie, feria sexta ante Passionem, basilicae fundamenta aperire cœperunt, priùs ab Episcopo domno Geraldo in circuitu loci cimiterio consecrato. Erat annus incarnationis Christi millesimus centesimus quinquagesimus sextus. Deinde sequente feria sexta quae est ante Palmas, omnes à monasterio usque ad locum aedificationis cum cruce & aqua benedicta devotè procedunt; dictisque letaniis & psalmis ad hoc pertinentibus, mox ab Episcopo & Abbate atque electo operis magistro cum invocatione trinae majestatis primus lapis in fundamentum deponitur; nec immeritò cum tanta veneratione locatur qui illum praecipuè figurabat de quo Apostolus ait: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus*. Aderat hujus tantae aedificationis initiis inaestimabilis hominum multitudo diversi generis atque aetatis cum multo cœtu nobilium; quorum alii potentiores auxilium & protectionem, divites pecunias offerebant, pauperes quod rebus non poterant votis supplebant, protensis in cœlum manibus supplicantes ut Deus omnipotens tam sanctum opus, quod eis videntibus cœperat, perduceret ad effectum. Tamen petendi & impetrandi ad tanti operis supplementum, sicut ferè cunctis aedificantibus mos est, per Ecclesias populos commonere ipsa die apud nos & initium & finis fuit. Vbi quamvis hoc Episcopus frequenter moneret, immo potiùs & juberet, datis litteris indulgentiarum largitate refertis, tamen ei vir sanctus nunquam adquiescere voluit dicens: Nos talem consuetudinem introducere nolumus ut populis scandalum & nobis ignominiam adquiramus circumeundo Ecclesias, ostendendo beneficia, indulgentias largiendo, quas dare non poterit nisi solus Deus. Audivi tamen referri ab his qui interfuerunt quòd cùm in quodam episcopatu domum novam aedificaret, persuasus sit à quibusdam, immo compulsus, commonitorias litteras ab Episcopo postularet ut domui illi, quandiu aedificaretur, beneficia populus impertiret. Episcopus petitioni ejus, quam quidem invitus nec per semetipsum fecerat, libentissimè annuit, statimque litteras ipsas scribi praecepit. Cumque ventum esset ad indulgentiarum locum, mandat Abbati quantum indulgentiae his qui in hac fraternitate se mitterent vellet ascribi. Cui ille ita remandavit. Nos, inquit, Domine, nostra adhuc premunt peccata, nec possumus levare aliena. Quod audiens Episcopus, laetus erubuit, & virum Dei, ut verè erat, Dei servum & tali timore plenum non dubitavit.

XIX. Iam verò cœpto monasterii aedificio, quis dignè referet qua austeritate corpus illud modicum fregerit multis antè afflictionibus maceratum? Tota die in opere erat, non virgam ferens, ut plerisque mos est, qui in altiori loco sedentes alios ad laborem provocant, verbo, non facto, digito, non opere, virga, non manu. Stabat autem laborans incurius ad solem & imbres, sic tamen ut omnes laborantes sive non laborantes aspiceret, & quid singuli facere deberent plus operibus quàm verbis ostenderet. Cumque videret aliquos incongruè stantes, aut fortè sedentes & otiosa loquentes, non eos statim corripiebat; sed transiens coram eis, timendi & erubescendi primò copiam tribuebat; quòd si se non corrigerent, asperis eos sermonibus increpabat, ut cuncti audientes timerent. Si quos videret laboribus fatigatos, ad requiem invitabat, & mœstos eorum animos blandis sermonibus recreabat; duros & laborare nolentes duriter increpabat; verecundos & laborare volentes, sed non valentes, consolabatur atque mulcebat, & ita cum eis agebat ac si majorem operis partem ipsi fecissent. Quosdam etiam adhuc carnales carnalibus promissionibus invitabat, dicens eos in refectorio non parum remunerandos qui sic strenuè laborassent. Nonnullos quoque laudis aemulos, & ob hoc laborare plus solitos, quamquam eos in hac parte plurimum reprehenderet, multum tamen illis praeferebat qui nullam aut Dei timoris aut humanae verecundiae curam habentes totos se desidiae ac negligentiae tradidissent. Haec & his similia vir discretissimus ad relevandum laborem exterius faciebat, & ita omnibus se conformabat ut infirmis infirmum, fortibus fortem, laetis quoque laetum & mœstis mœstum se exhiberet, sed & carnalibus carnalis quodammodo videretur, & gloriam captantibus tamquam & ipse eandem omni studio sequeretur, implens illud quod Apostolus de se ipso dicebat: *Omnibus omnia factus sum ut omnes facerem salvos*. Cum autem domi ventum esset, cuncta haec tamquam vestimenta secularia deponebat, & quam gestabat intrinsecus religionis formam verbo & opere demonstrabat. Intus timendum, foris se jocundum praestabat; ut attraheret lenitate quos corrigeret in caritate. Nunc enim animabus perfectius consulebat. Porrò tunc, id est, foris, corporibus immo laboribus dispensativè prospiciebat; qui ut liberius fierent, ex disciplinae rigore aliquantulum remittebat. Adest testis virtutis ejus & laboris fratrum basilica ipsa omni ex parte perfecta, cui in multis provinciis nulla facilè similis reperitur pulcritudine, elegantia, venustate, & quod his majus est, operis firmitate ac firmissima sanitate, sicut hi quoque testimonium perhibent qui ultra citraque mare multas provincias peragrati sunt.

XX. Per idem tempus tanta fames tantaque frugum penuria inerat quòd sicut modò frumenta veneunt amplius quàm in duplo carius venderentur, vix quisquam reperiebatur qui annonas haberet, & qui

qui habebant ita celabant ac si omnino nihil haberent. Expectabant enim tempus majoris venditionis, sicut ait Propheta, ut augerent siclum & imminuerent mensuram & exhaurirent marsupia pauperum & sacculos suos implerent de subsidiis egenorum. Porrò vir sanctus parvipendens famis invasionem, tot operarios rusticos qui onera ferrent undecunque conduxerat ut si illos videres, parochiam advenisse existimares. Habebat eos pro solo pane. Et ideo tam multos collegerat ut & ipsos pasceret & opus aedificationis magis accelararet. Ad portam monasterii tot undique pauperes confluebant ut dinumerari non possent; nec tamen frustra se venisse dolebant, nullus aliquando recedebat impastus. Siquidem ab hora diei nona omnes fratres, quicunque adesse poterant, in distribuendis alimoniis occupati erant, & vix tandem id serò complebant. Quae scilicet alimoniae, praeter ciborum reliquias, ex cellario & furno jugiter praebebantur, ita ut penè quotidie totius clibani coctura integra expenderetur, cum bis vel ter in die coquendis panibus pararetur. Haec autem consuetudo in pauperes semper omni tempore servabatur, maximè vero tempore famis; quòd si panis deesset, carnes expendebantur, pulmenta vero cum panibus semper dabantur, ubique à fratribus ad hoc deputatis discurrebatur, cunctorum cellaria & occulta repositoria scrutabantur, & veteres annonae è fossis abditisque terrae cuniculis proferebantur, nec aliud emptoris injungebatur nisi ut quocunque modo vel pretio sic emerent ut nec forum publicum augerent, nec ipsi vacui remearent: quod si pretium non haberent, non tamen undecunque mutuò accipere dubitarent, fiduciam habentes in illo qui eos & ab iniquis usuris semper eripuit & turpiter egere nunquam permisit. Si autem copia nummorum supervenisset, non eam vir sanctus in thesauris condebat, sed vocatis emptoribus & dispensatoribus suis, absque pensa & numero eis tradebat. Nunquam panes ad numerum vel à furno referebantur vel per necessaria loca distribuebantur. Nullus computare sumptus diurnos vel expensas, maximè in praesentia viri Dei, audebat; sed horum omnium pondus, numerus, atque mensura Deo largitori reservabatur. Hac indulta libertate, cautiores & sollicitiores ministri fiebant, atque in rebus commissis non minùs fraudem facere quàm incurrere metuebant. Nunc autem, dum nulli credimus & omnia numeramus, fit ut nec etiam ipsi credamur, ita ut ministros ex fidelibus infideles efficiamus, Deumque largitorem bonorum offendamus potiùs quàm placemus, cujus bona tamquam à nobis sint computamus.

XXI. Cùm autem vir Dei monachorum fratrum atque sororum, hospitum quoque, & familiae, ac diverso modo laborantium sollicitudine urgeretur, quibus quotidiana stipendia cum ingenti studio parabantur, maxima tamen illi cura de pauperibus erat, sciens procul dubio, quandiu haberet quod eis impenderet, nihil ceteris defuturum. Unde non solùm in abbatia, sed in omnibus grangiis, praecipuè famis tempore, largiter dari praecipiebat, ut & ipsae benedictionem in pauperibus consequerentur. Aliquando venit ad eum frater illarum grangiarum quae ultra Dordoniam sunt procurator, dicens non habere se vel quod fratribus apponeret vel quod pauperibus erogaret. Cui vir sanctus de fratribus quidem nihil respondit, de pauperibus vero praecepit ei dicens: Vade, & si panes non habes, animalia occide & pauperibus tribue; exceptis bubus arantibus, quos ad ultimum, si aliud non habueris, incunctanter expende. Abiit ille facturus sicut ei fuerat imperatum. Sed quia modicum tritici habebat, quod vix ad tres dies sufficere poterat, statim illud impendi decrevit, ut postmodum alimenta fratribus emeret, & pauperibus carnes, sicut jussum fuerat, exhiberet; & ecce dum speratur quotidie vel magis timetur tritici illius defectio, in tantum Deo tribuente & fide sancti viri cooperante excrevit ut usque ad tempus messionis, quod longè aberat, tam fratres quàm pauperes panes inde, prout ratio temporis permittebat, sufficienter haberent.

XXII. Eo tempore fame ingravescente, cùm audisset vir Dei apud vicum Martellum dictum duos viros, quorum unus sacerdos, alter laicus erat, promiscuae annonae quadraginta modios communiter habere, quorum singuli quatuor vel quinque animalia onerare solent, festinanter perrexit, & praedictas annonas, cum nihil haberet, pretio vel conditione qua valuit sibi retinuit & monasterio destinavit. Quae quamvis malè congestae, fide tamen boni emptoris multiplicatae totum monasterium in summa necessitate multo tempore refecerunt & sufficienter paverunt. Sed cùm reddendi tempus adesset, ipse verò quod redderet nihil haberet, diù dubitans quid ageret, tandem ad vicum perrexit, ut saltim suam praesentiam exhiberet quibus praesentare aliud non valebat. Cumque ibi venisset, exactorum faciem pertimescens, maxime unius qui erat cupidus & avarus, durus, crudus & inhumanus, ad Ecclesiam perrexit & ut dicitur, Missam tunc celebravit. Qua peracta, egressus foras, cùm ei omnes penè habitatores vici illius occurrerent, inter ceteros ille creditor venit quem praecipuè formidabat. Videns autem virum Dei humiliter stare &, ut sibi videbatur, pro debiti solutione sollicitum esse, dixit ei coram omnibus: Quid est, Domine Abbas? Attulisti pecuniam quam mihi & Presbytero te debere cognoscis? Scias enim quòd ex hac hora nihil à te nisi cum usuris recipiemus. Dixit ad eum vir Dei: Verè dico tibi quia nihil habeo quod vobis ad praesens reddere possim. Unde rogo ut in nobis adhuc patientiam habeatis quousque Dominus largiri dignetur unde vos placare possimus. Tunc ille velut exasperatus, cum magis esset à Deo mollitus, respondit ei coram omnibus dicens: Ad illudendum nos, quantum audio, Domine, huc venisti. Frumentum nostrum tulisti & pretium non retulisti. Ego tamen placari non potero nisi sub hac conditione, quatenus monachi omnes qui fruges meas consumpserunt obsides mihi tradantur, ut ipsos interim pascam quousque debitum meum recipiam. Ad hoc dictum cum in risum omnes solverentur, vocato Presbytero venditionis socio, dixit ei, Placetne tibi, Marce, (sic enim vocabatur) pactum quod cum Abbate composui. Quale, inquit? Cui ille: Tale ut fratres suos nobis obsides reddat, quatenus eos tamdiu nos pascamus quousque debitum nostrum recipiamus. Presbyter vero respondit: Hoc pactum tu tene, qui proposuisti. Nam ego nunquam illud teneo. Tum ille non jam exactor, sed patronus effectus, ait ad virum Dei: Perge securus jam quo volueris, Domine Abbas; ego tibi pro me & Presbytero satisfacio, ut nihil nobis ex debito illo nisi quod volueris & potueris facias. Tunc omnes qui aderant videntes in illo viro nimis avaro tantam dexterae excelsi mutationem, glorificaverunt Deum. Emenso modico tempore, vir ille moriens medietatem pretii quod ad se pertinebat, id est, quingentos solidos, monasterio dereliquit, reliquos quingentos filio suo reddendos instituit. Hic cum esset patre jocundior & ad dandum profusior, etiam illos quingentos qui sibi reddendi erant ex integro solvit, & plura alia de suis rebus multotiens dedit. Nam cum esset ad beati viri funera praesens, de suis rebus tanta donavit ut omni vitae suae tempore lumen ad beati viri tumulum non deesset. Presbyter vero cum haberet Clericum ad se pertinentem, monasterio illum tradens, mille solidos qui sibi ex praedicta debebantur venditione cum eo dimisit, addens insuper mixturae modios plures in rationem victus illius. Sic impletum est in viro Dei quod ait Apostolus: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

XXIII. Alio quodam tempore cum idem vir sanctus in infirmitorio resideret, venit ad eum cellerarius, & moesto vultu, ore etiam taciturno, ei astabat. Dixit ad eum vir Dei: Quid habes, frater, quod hic tam tristis assistis & nihil loqueris? Cui

Cui ille respondit. Mœstus sum, inquit, Domine, quia nihil fratres hodie manducabunt; siquidem hora refectionis urget, & panes non habemus quos reficiendis fratribus apponamus. Tunc ille, ut ei solitum erat, oculis ac manibus in cœlum porrectis altius suspiravit, tandemque conversus dubitantem fratrem increpando monuit dicens: Ergo, frater, tibi soli revelatum est quia fratres hodie non manducabunt? Numquid invalida est manus Domini? aut quia tu panes non habes, idcirco ille quod tribuat non habebit? Perge ergo nil dubitans, & mensas ut solitum est praeparare festina. Spero & confido in Deo quòd sibi servientes absque cibo manere non patietur. Credidit ille & paruit, refectorium ocius praeparat, & mensas mantilibus ornat. Vbi ecce dum fratres horam quae est ante refectionem in Ecclesia canerent, subito adsunt animalia panibus onusta, quae fideles quidam viri à Deo, ut creditur, inspirati ad supplementum victus eis transmiserant; qui de Ecclesia egressi, cum se manducaturos tunc non sperarent, reperiunt mensas insolito pane refertas. Vnde satis abundèque refecti, largitori Deo gratias reddiderunt, & deinceps de abundantia dubitare nec in egestate potuerunt.

XXIV. Tale quid in monasterio de Grosso boscho, quod nostro juri ex multo tempore traditum est, olim accidisse ab his qui interfuerunt audivimus. Nam quadam die ad Abbatem loci illius, qui ex discipulis fuerat domni Stephani, cellerarius venit dicens in toto monasterio panes, exceptis tribus, omnimodis non haberi. Vnde quaerebat ab eo utrum signum ad refectionem, cum panes deessent, pulsari deberet, vel quid de illis tribus qui reperti fuerant fieri debuisset. Abbas autem altiori praeventus consilio, tres libras in praebendis defunctorum, ut solitum erat, reponi, signum quoque ad lavandum post horam pulsari praecepit, & pulmentum loco panis per mensas disponi. Cumque horam quae tunc vergebatur in Ecclesia canerent, princeps terrae & fundator loci illius ex insperato venit, claustrumque solito more ingressus, ceteras quoque officinas, ut consueverat, perlustrabat. nullus enim prohibere audebat. Ingressus refectorium, cum pulmenta sola absque pane vidisset apposita, festinanter egreditur, & tam suos quàm sociorum equos in proximum vicum dirigit, cunctumque panem venalem dato pretio rapi & ad monasterium facit deferri. Fratres post horam refectorium ingressi, cum se ad manducandum praeparant, subito inter manducandum insperatus panis plenis sportis ingreditur, qui eos ipsa & sequenti die sufficienter pavit.

XXV. Item in monasterio Bonae-aquae, ubi dudum vir sanctus de hoc mundo migravit, cum in die cœnae dominicae innumera pauperum multitudo plus solito confluxisset, expensis panibus quanticunque poterant reperiri, cum adhuc pauperes superessent, necessitate constricti fratres cunctum panem qui reficiendis eis appositus erat distribuerunt. Vbi cum jam non haberent quod manducarent, Abbas prolatis solidis panes ad usum fratrum emi praeceperat, cum ecce arca monasterii, in qua panes reponi solebant, plena reperta est usque ad summum, unde ipsa & sequenti die refecti sunt. Ita satis non fuit viro Dei in suo monasterio fidei suae signa monstrare, nisi & in aliis monasteriis ad se pertinentibus haec eadem signa post transitum suum per discipulos exhiberet.

XXVI. In nostro quoque monasterio tempore famis, praecipuè à Pascha usque ad tempus messionis, tanta quotidie pauperum multitudo conveniebat ut trium milium numerum plerumque excederet. Propter quod emptores, ut superius diximus, ubique cum animalibus discurrebant, & quantumcunque frugum reperire possent, dato vel condicto pretio ad monasterium pertrahebant. Inde panis tam fratribus quàm hospitibus quamque pauperibus parabatur, ita quod satis inde vivere possent, etiamsi aliud nihil haberent. Cumque finito tempore debita inde contracta computari cœpissent, & plusquam tria millia solidos superadditos aestimarent, ne unum quidem solidum superexcrevisse laetati sunt. Ille enim solvebat cui impendebantur.

XXVII. Sed & tempore barbaricae persecutionis, cum iidem barbari totam hanc regionem longè latèque vastabant, rustici cum uxoribus & filiis atque pecoribus nostrum monasterium expetebant barbaros fugientes, ita cuncta interius exteriusque complentes ut vix egredi vel intrare possemus. Vnde necessitate constricti, & ducti pietate, non solum eos non prohibebamus, sed etiam fovebamus, & quicquid alimentorum reperiri poterat, absque ulla parcitate eis impendebamus. Denique quodam sabbato, cum tot panes expendissemus ut penè nihil in crastinum superesset, consilium fuit ut die dominico contra morem solitum coqueremus. Mane autem facto tanta panum copia in repostoriis est reperta ut aut nobis, id est, toto conventui, aut exulibus & pauperibus consueta mensura sufficerent, si tamen totum acciperent. Sed cum jam inter nos & illos dividi proponerentur, altiori consilio visum fuit ut illi totum panem, quia tantumdem erat, acciperent, nos autem duobus pulmentis qui tunc parati erant contenti essemus. Ita omnes panes ex integro ad portam delati sunt, ut non relinqueretur ex eis nec unus. Post tertiam iterum pistrinum ingressi, tantam panum copiam invenerunt ut totus conventus, qui tunc centum viginti & ampliùs erant, libram panis & dimidiam more solito singuli habuissent. Erant enim propter sacram communionem plurimi congregati, utpote octava die Pentecostes. Hoc etiam aliquotiens accidisse propriis ipsi oculis vidimus, ut cum facta caritate vix aliquid superesset, facto mane ex hoc ipso omnes sufficienter haberent & plurimum superesset. Sed & pistores mihi saepius retulerunt quod tempore supradictae famis annonae ad unam vix hebdomadam aestimatae per duos menses nos protraxerunt & sufficienter paverunt, ita quod neque ipsae exterius augerentur nec comedentes minuerentur. In cellario quoque apud Martellum, in quo frumenta ex grangiis ultrà positis condebantur, ac tempore aedificationis simul & famis inde ad monasterium cum animalibus deferebantur, post multos dies vel hebdomadas, cum jam nihil ex his superesse crederetur, immo omnes mirarentur quod tamdiu perdurassent, interrogatus frater qui haec deferebat, dixit quod nullam ex quo haec deferre cœpit diminutionem in his potuit invenire. Vnde postmodum praeceptus est idem frater eadem frumenta iterum mensurare. Quod cum factum fuisset, offenso largitore munera defecerunt & cito consumpta sunt. Haec autem diximus, non quod per nos qui nunc sumus, vel propter nos facta sint, sed illius merito ac virtute qui non solum apud nos, sed in multis aliis locis mirabiliter operatur.

XXVIII. Nuper à fratribus referri audivi quod in quibusdam grangiis supradictae vastationi vicinis, cum fratres panem, quem sibi paraverant, pauperibus captivis atque exulibus ad se confugientibus largiter ministrarent, coctura panis, quae ad quatuor vel quinque dies sufficere solita erat, tantumdem etiam tunc sufficiebat, cum in tot partes praeter solitum divideretur. Sed hanc largitionem pius ille retributor, non solum in futuro, sed in praesenti quoque remunerabat, cum nec census multipliciter expensus nec expendentes minuerentur, ipsique barbari, qui Ecclesias diripiebant, altaria nudabant, calices confractos in marsupiis abscondebant, & sanctuaria quaeque velut porci indignis & pollutis manibus contrectabant, ipsosque sacerdotes substantiis ac vestibus spoliatos ligentes trahebant & amarissimis pœnis ad redemptionem cogebant, ipsi inquam barbari qui talia faciebant, cum per nostras domos transirent & curtes plenas hominibus & jumentis sive pecoribus à facie eorum fugientibus cernerent, non solum quae nostra sunt non tollebant, sed nec ipsorum quicquam contingere prorsus audebant, non nostra territi sanctitate,

te, sed divino potius numine, & sancti illius merito ac virtute. Sed quia hæc post ejus transitum nobis vel nostris regionibus acciderunt, ad illa quæ ipso præsente & operante gesta sunt revertamur.

XXIX. Tempore illo portarius vir fidelis & religiosus abbatiam muro cingebat. In loco autem illo ingentis saxi moles excreverat quæ undique terræ affixa alicujus montis speciem præferebat; & quia murus perinde transiturus erat, ita ut ab ipso loco deviari non posset, multis diebus ut lapidem frangerent idem portarius & socii ejus casso labore decerant. Non solum enim frangi non poterat, sed multos malleos sæpe confregerat. Contigit autem ut vir Dei ad placitum pergens, per hunc locum transiret. Portarius fide plenus mox equi illius frenum apprehendit, atque ut ad terram descenderet imperavit potius quàm rogavit. Tunc ille paululum subridens, concitus de equo ad terram descendit. Mirabatur tamen audaciam fidei ejus, interrogans, ac si captus, quid de se facere vellet. Ille sumpto malleo, manibus ejus tradidit, eumque saxi illius verticem scandere ipsumque lapidem malleo cædere jussit. Quod cum fecisset, & tribus ictibus lapidem percussisset, mox ille recepto malleo, dixit ei: Sufficit. Pergite jam nunc feliciter in viam vestram. Qui valedicens ei atque benedicens, iter quod cœperat explicavit. Post cujus discessum venerabilis ille portarius, convocatis operariis suis, eundem lapidem non jam cædere sed penitus excidere sunt aggressi; quem tanta facilitate usque ad ipsas, ut ita dixerim, radices comminuerunt ut nihil ex eo frangendum ad vesperam remaneret, & qui prius adamante durior erat, nunc ac si panis ordeacius ad frangendum facilis fuit; ex cujus fragmentis acervum grandem fecerunt, & magnam exinde muri partem ædificaverunt. quod sancti virtute & portarii fide factum non dubitatur.

XXX. Est quædam grangia secus Dordaniam fluvium posita, olim quidem ad abbatiam ædificata, sed post docendis pueris instituta. Hæc cum ædificaretur à latere dextro Ecclesiæ, rupes, ut de alia diximus, adinstar montis excreverat, & magnam partem loci illius occupatam tenebat, & quia claustrum perinde fieri oportebat, fratres in quantum poterant decertabant saxum illud malleis conterendo in planitiem deducere & solo tenus adæquare. quod frustra nisi sunt. tanta erat vastitas ejus atque duritia. Itaque jam constructa Ecclesia, Prior loci ad Abbatem pergit sciscitans quid de ipsa rupe facerent, vel utrum claustrum ex altera parte, hoc est, sinistra ædificare deberent. Ille, quia hoc inconveniens erat, præcepit fieri foveam profundissimam è latere saxi, sicque illud cunctis impingentibus inibi sepeliri. Prior accepto mandato, quamvis ei impossibile videretur, quia tamen contradicere non audebat, reversus ad locum secundum præceptum Abbatis juxta lapidem foveam profundissimam fecit. Deinde congregatis omnibus, non solum de illo loco, sed ex villis quoque vicinis, cum rupem illam humeris & vectibus tota virtute impingerent, ita eis visum est ac si montem magnum impellerent, multis ridentibus & dicentibus quod delirarent qui non tam difficilia quàm impossibilia tentavissent. Ita relicto opere, omnes ad propria sunt reversi. Foveam tamen in testimonium reliquerunt, quo sanctus veniens eos de inobedientia culpare non posset. Qui cum post aliquot dies venisset, viditsetque foveam sic manere, post factam orationem, vocato Priore cum fratribus, interrogat eos commotus cur lapidem illum sic reliquissent & non cum terra, sicut eis præceperat, obruissent. At illi retulerunt ei omnia quæ facta sunt, & quomodo tot viris undique congregatis & impingentibus, moveri non potuit. Tunc ipse increpans eos, Vocate mihi, ait, homines tantum nostros & fratres hic commanentes, & videbitis quia non propter impossibilitatem, ut dicitis, sed propter incredulitatem vestram & fiduciam in hominibus, non in Deo, lapis moveri non potuit. Quod cum factum fuisset, vir Dei facto signo crucis & solito clamore usus, hoc est, *In nomine Domini*, ipso cum ceteris impingente, tanta celeritate rupes illa mota est ut sub momento & absque difficultate in profundum deiceretur. Quo facto tam claustrum quàm ceteræ mansiones pro voto viri Dei constructa sunt.

XXXI. Apud vicum Martellum superius memoratum domus extra muros habetur Obazinensium fratrum usibus deputata, ad coemendas vel distrahendas res necessarias utiliter procurata. Ad hanc domnus Stephanus aliquando venerat, aliquid ibi ordinaturus. Tum frater qui ipsam domum regebat coram eo conqueri cœpit quod multa in pane & lignis vel etiam aqua expenderet, unde ad procurandas communes monasterii necessitates minus valeret. Porro vir sanctus, cum ei aliqua rationabiliter suggerebantur, non hæc, ut quidam faciunt, surda aure transibat, sed tacitus cogitabat qualiter cunctorum necessitatibus congruè subveniret; & de pane quidem & lignis in præsenti satisfecit, unam ex propinquioribus grangiis fratri designans ut hæc inde opportunè deferret; de aqua verò cum adhuc sollicitus esset, egressus pro foribus, è latere domus locum reperit habilem unde aqua convenienter ministrari posset. In illa quidem regione audiri fons poterat, non videri. Ita facta oratione, circumstantes ibi fodere præcepit, cum hoc ipse primitus inchoasset; cumque fodiendo altius penetrassent, repererunt aquam vivam. Unde non mediocriter læti, puteum ibi fabricati sunt, qui permanet usque in præsentem diem.

XXXII. Quodam iterum tempore memorabilis pater ad unam grangiarum suarum venit quae sita est juxta castrum sancti Michaelis; & dum ibi cum fratribus loqueretur, prospiciens vidit procul à quibusdam viris non sine grandi labore aquam deferri. Mox conversus ad fratres, quaerebat ab eis cur aquam de longinquo deferrent, cùm in promptu fontem haberent. Illi autem dixerunt ei: Aqua hujus fontis, Domine, ad omnes quidem usus habilis est, pulmenta verò aut aliud quid omnino coquere non potest, nec potuit, quantum audivimus, unquam. Tunc ille super hoc satis miratus, & velut aquae illi indignans, perrexit ad fontem, & facta ibi oratione, aquam suppositis manibus benedixit; deinde vocatis fratribus, statim aquam inde hauriri & cacabis jussit infundi, praecipiens ut aqua ipsa deinceps ad coquendi usum inefficax nunquam esset. Quod cum factum fuisset, ex tunc & deinceps aqua illa ita sancti praeceptum servat ut in illa terra usque in praesentem diem tam ad coquendum quàm etiam ad sorbendum nulla commodior habeatur.

XXXIII In territorio Caturcensi, non longè à Tarno flumine, ad faciendam abbatiam cella aedificabatur, in qua pauci monachi cum aliquantis fratribus laicis commanebant; & quia locus ipse aridus & inaquosus existit, puteum ad necessarios usus fratres competenti loco foderunt. Sed cùm fodiendo ad profundum venissent, jamque quadraginta & eò amplius pedes fecissent, quantò profundius penetrabant, tantò aridiorem & sicciorem terram eiciebant. unde victi taedio, laborem ipsum penitus dimiserunt, ipsosque operarios ad alios labores miserunt. Interea communis pater Stephanus locum ipsum visitare disponens, confecto trium dierum itinere, quarta die, Dominica, hora quarta, ibi pervenit. Fratres, audito ejus adventu, certatim obviam pergunt, eumque cum gaudio ad cellam deducunt. Ille, facta oratione in oratorio quod aedificatum erat, & egressus pro foribus, cùm fratres breviter allocutus fuisset, praecepit ut sibi ad celebrandam Missam necessaria praepararent. Interim dum manus lavat, aspiciens vidit non procul acervos terrae quam de puteo illo ejecerant circa marginem ejus per gyrum dispositos. Interrogabat ergo quid sibi haec vellent. Tunc illi puteum ostendentes quem foderant, narrabant ei quomodo per tanti temporis spatium in ipso casso labore sudassent. At ille increpans eos cur tam necessarium opus tam citò & absque effectu dimiserint, statim operarios vocari & in puteum mitti prae-

ce-

cepit, praecipiens ut tamdiu foderent quousque aquam reperirent. Quid plura? Accedens enim ad Missam, antequam eam consummasset, aquam ei de puteo verè tunc novam ad abluendas manus & calicem detulerunt. Deinde post horam refectorium ingressus, cunctis pro benedictione de ipsa aqua dari praecepit. Permanet puteus ille dulcibus & perennibus aquis repletus usque in hodiernum diem.

XXXIV. Cùm ad Lemovicam pergeret aliquando civitatem, devenit ad quoddam municipium in ipso itinere constitutum, ubi quaedam nobilis matrona magnis febribus urebatur, habens filiam in civitate simili morbo detentam. Hanc invisere cupiens, cùm ibi pergere vel propter aegritudinem vel propter incursantes barbaros non auderet, audiens virum Dei illuc properare, statim relicto grabato, fesso corpore & anhelo spiritu, ejus se itineri copulavit. Et quia fratres comitatum feminae ferre non poterant, à longè post ipsos cum sociis equitabat, sic tamen ut eos videret. Emenso verò aliquanto itineris spatio, non ferens pondus infirmitatis, de equo ad terram descendit, ac sese super militis gremium aliquandiu reclinavit. Porrò vir sanctus, cùm eam respiciens non videret, pœnitere cœpit quod eam à suo consortio removisset, timens ne ei in via aliquod infortunium accidisset. Ipsa autem unum ex pueris currere post illum praecepit, orans ut aut se expectaret aut sibi aliquid ex his quae circum se erant pro benedictione transmitteret. Fratres verò videntes currentem puerum, aliquandiu substiterunt, aestimantes feminam aut mortuam aut morti vicinam. Sed cùm rem manifestiùs cognovissent, praecipiente viro Dei opportuno in loco divertunt, ibique laxatis equis, mulierem expectant. Quae cùm brevi adesset, statim se ad terram dedit; tantusque eam defectus arripuit ut putaretur continuò moritura. Cùmque eam vir sanctus visitans de suo statu requireret, ipsa autem respondere non posset, hoc solùm pressis labiis orat, ut sibi moriturae subveniat, aut si abire disponit, aliquid super se ex adhaerentibus sibi rebus proiciat. Tunc ille impositis capiti ejus manibus, cingulum laneum quo utebatur ei tradidit, ac sese pro ea cum fratribus in orationem dedit. Qua completa, cùm horam quae tunc vergebatur more solito decantarent, vix eam consummant cùm mulier illa ita est incolumis reddita ut ultro equum ascenderet, & gratias agens pro sanitate, iter suum laeta perficeret, & quae priùs vix sequebatur, nunc longè praecederet, cingulum viri Dei pignus pro adepta sanitate secum reportans.

XXXV. Alio quoque tempore, ut sermo fertur, cùm in eadem urbe synodus fieret, & ipse praesens esset, Tutelensis Abbas, qui tunc erat Ebolus nomine, litem contra eum injustè satis commovit, & coram cunctis qui aderant ei graviter imminere cœpit. Cum vir sanctus mitia ei verba responderet, & iniquas objectiones prudenter & opportunè refelleret, tunc ille fastu secularis potentiae tumefactus, & irae furore succensus, tanta ei ac talia se facturum minatus est quòd rumor facti in cunctis Lemovicinii partibus resultaret. Porrò vir Dei nequaquam minus ejus perterritus, sed majori fiducia tunc armatus, sic ei respondisse fertur. O Domine potens, nolite tanta in posterum comminari, cum ignoretis quid superventura pariat dies. Taliter altercantes, amicis intervenientibus, utcunque sedati sunt, atque ab invicem discesserunt. Sequenti nocte clamor in civitate cum ululatu exortus est, in quo praedictus Abbas repentè mortuus signis undique concrepantibus ferebatur; & quamquam veneni haustu propria morte videretur extinctus, omnes tamen qui praedictae contentioni interfuerant mirabantur quod sermo viri Dei, quamvis illo multum dolente, tam velociter fuisset impletus, ipseque de illata injuria celeriter vindicatus.

Ebolus de Turenna Abbas Tutelensis.

XXXVI. In confabulationibus quoque secularium tam efficax erat atque urbanus quòd si quis ei injustè calumniaretur aut violenter insisteret, mox eum tali sermone retunderet quo & ipse confusus erubesceret & ceteri stupentes hoc ipsum verbum velut in proverbium retinerent. Denique Archambaldus Vicecomes, ad cujus dominium pertinet locus in quo sedemus, dum pro quibusdam causis durius cum eo contenderet & aspera contra eum & penè contumeliosa verba jactaret, ita illum confudit dicens non se debuisse ab eo ita tractari qui cunctis ejus colonis potior esset, tamque probum in tota terra sua rusticum non haberet. Ita vir sanctus unde quasi extolli videbatur, inde se verius humiliabat, conferendo se rusticis atque villanis, cui vix quisquam potentum atque magnorum pro incomparabilibus ejus meritis comparari auderet. Unde praedictus Vicecomes cum pro sua veneratione incomparabiliter eum diligeret atque timeret, ex hoc tamen non parum confusus magis magisque dilexit.

Archambaldus Vicecomes Combornensis.

XXXVII. Similiter cum in quodam placito pro suis negotiis resideret, quidam ex adverso consistens in ipso placito judex vel cognitor fuerat ordinatus potens in verbis & divitiarum jactantia tumidus, oculis tamen privatus. Cumque injustum contra virum Dei judicium protulisset, ille nihil moratus vulgare ei proverbium subintulit dicens: Amice, sic percutit qui non videt. Quo sermone confutatus & satis irrisus in tantum confusus est ut, de cetero nihil in eodem placito loqui praesumeret, cui ipsa cœcitas improperata est eum injusti judicii falsitate; qui tamen postmodum, sive isto sermone permotus, seu potius Dei timore compunctus, in nostro monasterio conversus fuit, in quo usque in finem vitae non sine admiratione multorum laudabiliter perseveravit. Solet enim divina pietas quosdam malè agentes conviciis aliquando vel improperiis ad se reducere; ut qui sponte nolunt, saltim contumeliis provocati ad justitiae tramitem revertantur.

XXXVIII. Nam recolo me vidisse quendam ex equestri militia juvenem in nostro monasterio olim conversum, atque inde postmodum suadente diabolo ad pristinos actus seculi devolutum; qui dum quadam die equitaturus in multa militum frequentia equum suum cum armis non absque fastu superbiae sibi exhiberi praeciperet, mox puer suus coram cunctis qui aderant profundè inclinans, Benedicite illi respondit, ex obliquo ei rememorans quid olim fuerit & quòd nunc talia tractare nequaquam debuerit. Ad quod ille responsum ultrà quàm credi potest confusus atque turbatus, immo potiùs salubriter monitus, statim ab hominum conspectu sese removit, & de nocte consurgens ad pristinum locum unde superbus abscesserat, humilis & castigatus ilico remeavit.

XXXIX. Ceterum vir iste sanctus quanta cura & sollicitudine pro pace, non tantum domestica, sed & totius provinciæ, invigilaverit, hoc exemplo luce clarius apparebit. Denique orta est aliquando lis inter Raimundum Vicecomitem Turennensem & alium quendam Vvillelmum nomine virum illustrem. Causa autem commotionis hæc fuit, quod emissum accipitrem Vicecomitis idem Vvillelmus occupaverat, eique superbus reddere denegabat. Nihil enim diabolum impedit utrum per viles an per magnas res magnas quoque calamitates accendat. Ergo prædictus Vicecomes ablatum accipitrem non tam pro damno quàm pro illata injuria graviter ferens, bellum indicit, ac nisi citius sibi reddatur, cuncta se depopulaturum quæ ad raptoris jus pertinent minando prædicit. Neque enim parva rura, sed tota penè provincia hoc exterminio devastanda erat, non tam pro his qui inter se confligebant quàm pro eis qui ad auxiliandum undecunque conveniebant. Ipse autem Vvillelmus inde magis accipitrem detinebat, quia belli cupidus erat, ut hac occasione per terras Vicecomitis uberes se immergeret & cuncta repentè vastaret. Timens vero ne sibi aliquo modo subripi posset, & sic cupiti belli materiam perderet, cuidam potenti viro longiùs manenti eum studuit commendare, qui non minus bello flagrabat, & ad prædam ar-

ardentius inhiabat. Cernens autem vir sanctus quia multiplicata sunt mala, nam armatis militibus de prædationes agentibus omnia replebantur & de die in diem multiplicabantur, tot calamitatibus ire obvius non despexit; & primo quidem ipsum Vicecomitem adiit, increpans eum cur propter unam aviculam tantum populum vexaret ac perderet Christianum. Orat deinde ut facti venia tribuatur; aut si non ipsa injuria à raptore solummodo, & non ab innocenti populo, exigatur. Sed cum in hoc nihil proficeret, alia via, quæ sola patebat, eum vir venerandus aggreditur. Spondet se accipitrem redditurum, tantum ut congregati exercitus dimittantur & ad propria relaxentur. Quod cum Vicecomes annuisset, statim fide armatus, quasi leo confidens, tam sua quàm Vicecomitis auctoritate armatas acies invadit, confertas dividit, omnesque ad propria redire compellit. Deinde ad præfatum Vvillelmum tendens, cum didicisset pro certo apud eum accipitrem tunc non esse, confestim ad eum qui hunc commendatum habebat iter direxit, quamquam hyemis asperitas & itineris longinquitas prohiberent. Nihil enim sibi causâ pacis durum aut difficile videbatur, cum paratus esset etiam mori ut patria non periret. Cumque ad castrum in quo morabatur jam tandem venisset, aspiciens eum vir ille, statim quid vellet, vel pro qua causa venisset, citius intellexit. Vnde nimis iratus, non solum pro eo nihil fecit, verum non absque injuria foribus arceri jussit. Quod ille patienter ferens, non longè ab ipso oppido ad cujusdam pauperis tugurium, incumbente jam nocte, cum fratribus qui secum erant jejunus divertit. Habebat pauper ille uxorem & liberos adhuc teneros ita nudos ut nihil penè in membris tectum haberent; quorum miseriae compassus, cum jam mane profecturus esset, tunicam sibi latenter subduxit, ibique eam, nescientibus aliis, quasi oblitus reliquit. Sed cum viderent eum fratres frigore affici & humeris commoveri, interrogant eum si omnes tunicas suas haberet. Ipse vero rem prodere nolens & mentiri cavens, Ego, inquit, & cum omnibus tunicis quas habeo frigus hoc tam validum vitare non possum. Cumque se jam domum reversuros sperarent, ipse ad praefatum oppidum iter convertit, causantibus sociis quid facturi essent, praesertim apud eum qui illos tam injuriosè à se repulisset. Quibus ipse prophetico ore respondit: Eamus modo in nomine Domini, quia non erit hodie sicut heri. Pervenientes iterum ad castrum, cuncta quae sibi pridem clausa fuerant, patentia invenerunt. Sentiens autem vir ille qui eos expulerat servum Dei iterum ad se venire, statim lecto prosiliens, nudis ut erat pedibus, & penè toto corpore ei in platea nivibus plena occurrit; prostratusque pedibus ejus pro illata injuria veniam deprecatur. Qua impetrata, mox allatum accipitrem manibus servi Dei tradidit, & aliquantum prosecutus, lætum abire dimisit. Ita vir sanctus receptum accipitrem cuidam fratri ferendum commisit, sicque lætus remeare cœpit. Eratque mirum videre in una ave pendere totius pacem provinciæ. Delatus igitur accipiter ad Turennæ castrum, mox ut emissus in aula Vicecomitis evolavit, pacem quam ablatus abstulerat, redditus reformavit. Ita jam dudum pax inchoata perfecta est, omnisque terra illa exterminio & vastatione plenius absoluta.

XL. Quidam frater Aimiricus nomine valde religiosus & cum sancto pergere solitus pro quodam negotio in itinere est ab ipso directus; qui cùm aliquantam diei partem equitando fecisset, jumento parcere volens, ut ei consuetudo erat, ad terram se dedit, aliquandiu pedibus iter facturus. Porrò jumentum quo vehebatur, cùm se liberum cerneret, ut est consuetudo mulorum, repentè aufugit & per plana perque invia currere cœpit. Puer vero ex transverso occurrere satagens, sed & frater quantum poterat per viam currens, cùm uterque nihil proficeret, ipso longius abeunte, ille quidem puerum revocavit, timens ne cursu ejus concitatus mulus amplius fugeret & jam capi non posset. Desperans itaque de eo, præsertim cum nullus appareret, & ille cursum non dimitteret, conversus ad illum, Adjuro te, inquit, per obedientiæ virtutem & merita patris nostri ne longius eas, meque fatigatum valde expectes. Ad hanc vocem mulus, quamquam longissimè positus, substitit, & capite verso ad fratrem tamdiu permansit immobilis, caput non deflectens, quousque idem frater pervenit eumque per frænum tenuit. Tunc conversus ad puerum, Quàm bona est, inquit, obedientiæ virtus quam muta quoque animalia reverentur.

XLI. Alius frater, ut de quodam in vita sancti Columbani scriptum est, cum vinum trahere vellet, reserato dolio & vase illi apposito, mox in ipso vinum fluere sinit. Quod dum fieret, subito venit alius frater vocans eum ex parte Abbatis. Ille obedientia fervens, relicto vino, concitus ad patrem perrexit, ducillum quo vinum retinebatur manu gestans; qui cum ei quæ placuerant injunxisset, recordatus operis quod dimiserat, concitus ad dolium rediit, æstimans totum vinum inde fluxisse. Reversus tamen invenit vasculum ultra solitum plenum, immo accumulatum, cum adhuc in ipso vinum deflueret, ita quod ne una quidem gutta cecidisset in terram. Quod sancti virtute & fratris obedientia factum nemo poterit dubitare. Erat enim vini præpositus Gerardus vocatus, fidelis & prudens, cujus veraci narratione hoc ita gestum agnovimus.

XLII. Apud vicum de Pleus, ubi quondam vir sanctus sacerdotis officio ministrarat, duæ feminæ una domo pariter morabantur: quarum una leprosa, altera paralytica erat, per multos annos de lecto surgere aut se movere non valens. Has enim idem beatus, ut legitur de Martha & Maria, plurimum diligebat, ita quod nunquam ad vicum illum accederet nisi eas prius quàm inde recederet visitaret. Nec immerito. Vna, ac si Maria, cum aliud agere non valeret, ad Iesu pedes assiduè discumbebat; altera, tamquam Martha, ubique discurrens, quicquid eleemosynae consequi poterat, tam sibi quàm sociæ, immo in ipsa Christo sedulè ministrabat. Contigit autem ut ad eundem vicum vir sanctus itineris necessitate veniret. Cumque ad celebrandam Missam se praepararet, nuntius venit ad sacerdotes dicens quod illa paralytica, quam dudum febris invaserat, viaticum peteret, posita jam in extremis. Hoc ille audiens dixit sacerdotibus eandem se feminam libenter post expletam Missam communicaturum. Quod cum devotè rogatu sacerdotum complesset, mox à vico illo egressus, cum aliquantulum processisset, praefata mulier non solum febre, sed etiam paralysis morbo, ita repentè sanata est ut ipsa die de lecto surgens ad Ecclesiam pergeret, atque in hac vita per multos annos incolumis permaneret. Credo quod ejus sanitatem vir sanctus differri voluerit quousque à vico discederet, ut laudantium plausus evaderet.

XLIII. Cum ad Cisterciense capitulum idem sanctus aliquando pergeret, oblati sunt ei duo pueri vario morbo obsessi; quorum unus dum in agro aperto ore dormiret, serpens ei in ventrem ingressus est, qui illum magnis & continuis doloribus cruciabat. Alter vero sic patiebatur quod nunquam praesente aliquo manducaret. Nam ut manducare posset, neque enim quaerere sciebat, parentes ejus in abditis locis eum mittebant, ut ibi solus tamquam aliqua fera cibum non expetitum sed necessarium sumeret. Sed & aspectu, habitu, sermone, incessu lunaticus apparepat; ut quisquis illum vel simpliciter aspiceret, ipso visu insanum non dubitaret. Isti duo, quamvis diverso tempore, viro Dei in una grangia sunt praesentati. Et illum quidem qui serpentem habebat cum diu suscipere recusaret, tandem compulsus à fratribus in partem stare praecepit. Deinde facta pro eo oratione, aquam exorcizatam & sale aspersam benedixit, eique bibere dedit; cujus haustu serpens interemptus in secessum emissus est, omnem secum dolorem ex corpore patientis exportans. Lunaticus vero, cum à parentibus esset oblatus, sola oratione & manus impositione ita sanatus est ut & tunc & dein-

inceps praesentibus & videntibus aliis manducaret, nihilque insanum ulterius in cunctis suis actibus demonstraret.

XLIV. Una ex sacris virginibus, in puellari adhuc aetate posita, nimia vi infirmitatis oculorum lumen amiserat, ita quod ubi opus esset alienis manibus duceretur. Novissimè vero ipsi oculi, qui caecati fuerant, ita repentè intumuerunt & foras prominere coeperunt ut à suis foraminibus viderentur avulsi. Tanto autem ex hoc dolore cruciabatur ut ceterae sorores tam aetatis quàm passionis ejus respectu ad lacrymas moverentur. Contigit autem ut vir Dei ad visitandas sorores ex more ad fenestram veniret: quae agnito ejus adventu, praefatam puellam ad ejus praesentiam detulerunt & juxta fenestram applicuerunt. Cumque eas interrogaret quid sibi vellent de ipsa infante, illae ei omnem ipsius infirmitatis causam diligenter aperiunt. Rogant etiam ut super ejus oculos manus imponat, credentes, si hoc fecerit, quod ei sanitas à Domino conferatur. Tunc vir Dei puellam interrogat utrum credat quod per ejus manus impositionem visum recipiat. Quae cum tertio interroganti, tertio respondéret *Credo*, statim manum per fenestram mittens, facta oratione, puellae oculos totumque caput signavit, tetigit, ac benedixit, sanamque abire praecepit. Mox illa per semetipsam surgens, quae aliarum fuerat manibus deportata, cum ad ostium claustri pervenisset, aperti sunt oculi ejus, omnisque dolor cum ipso tumore extemplò fugatus est. Sed & sorores videntes eam clarè cernere, nullaque in ea praeteriti morbi vestigia remansisse, magis tunc prae gaudio flebant, Deumque non minùs pro sancti virtute . . . .

XLV.

Deest heic una circiter pagina.

indoluit, ita ut usque ad lacrymas perveniret. Diu tamen multumque pro eis Dominum deprecatus, tandem eos ad se in secreto adduci fecit, atque uniuscujusque collum, gulam, vel cetera infirmitatis loca orationum medicamine praecurrente palpabat, signabat, oculis in coelum porrectis cum invocatione nominis Christi & sanctae crucis salutari impressione. Quid amplius immoremur? Ita cunctos perfectae reddidit sanitati ut usque ad tertium diem nulla in eis praeteriti morbi vestigia remansissent.

XLVI. Alter ex pueris in probatione jam positus ita circa collum quibusdam strumis & furunculis erat obsessus cum inflatione gutturis & faucium tumore ut non jacere, non dormire, non denique caput huc illucque convertere aut cibum capere posset, dolore quoque vehementi exagitatus, quid ageret ignorabat, cùm nec ipse quiescere posset, nec alios quietem habere permitteret. Sed cum eum vel ejus socios sanctus pater solito visitaret, videns ejus dolorem & passionem acerbam, in partem eum tulit: & erectis in coelum oculis more solito orans, cuncta infirmitatis loca salubri tactu modificat, ut statim ipsa die cibum sumeret & sequenti nocte vel deinceps sufficienter dormiret.

XLVII. Et quia de infantibus sermo est, non absurdum videri debet si aliqua simplicitatis eorum exempla ponamus, ut ex hoc agnoscatur quàm purè fuerint ipsi nutriti & ab omni mundanae peritiae calliditate extranei. In monasterio feminarum quidam puer à matre sua nutriebatur; cumque jam quinque annorum metas excederet, (ultra enim illam aetatem nullus ibi manere permittebatur) ejectus inde, ad stationem puerorum in supradictam cellam directus est. Sed cum adhuc in itinere esset, à fratre interrogatus, qui eum ducebat, quomodo se haberent feminae inter quas fuerat educatus, ille respondit feminas se nunquam vidisse. Nam illas de quibus interrogabatur non feminas arbitrabatur, sed sorores. Sic enim eas semper vocari sciebat. Frater autem probare volens utrum hoc simpliciter an figuratè respondérit, rursus eum interrogat: Vis ergo feminas certè videre? Quo respondente *Volo*, prospiciens eminus vidit capras pascentes, & dixit ei: Ecce istae feminae sunt. Quod ille audiens non aliter credidit quàm audivit: & ad coaevos perveniens, inter cetera jactabat se feminas in agro vidisse pascentes, simplicioribus quidem mirantibus, aliis irridentibus, qui feminas quidem certius, sed non felicius, agnovissent.

XLVIII. Ex alia quoque cella puer ad deferendum ex prato viride foenum à Priore suo missus est. Cumque ministri asinum ejus oneravissent, & in revertendo asinus per quoddam fossatum in longum transiret, hinc inde ab adjacentibus ripis onere sublevato, asinus subterfugit, domumque nesciente puero reversus est. Stabat tamen puer juxta foenum, crebro illud percutiens & quasi minans; nec motus est loco donec fratres ad requirendum eum profecti, vix ei persuadere potuerunt quod asinus jam recessisset, & foenum absque vectore ambulare non posset.

XLIX. Haec erat tunc puerorum illorum sancta simplicitas, haec puritas innocentiae, quibus & divinae cognitioni & angelicae puritati eo verius propinquabant, quo ex impura hujus mundi calliditate nihil habebant. Nostri vero temporis pueri, mox ut loqui coeperint, nihil est penè de seculo quod ignorent; ut si eos loquentes audias, forenses intelligas. Nec tamen credendum est eos ita divinarum rerum capaces existere qui primordia vitae mundialibus studiis dedicarunt, sicut nec illi de quibus diximus ita erant hebetes in divinis sicut apparebant fatui in humanis. Talibus enim dicebat Apostolus: *Malitia parvuli estote, ut sensibus perfecti sitis.* & iterum: *Volo vos simplices esse in malo, prudentes autem in bono.* Nam quidam eorum prudens atque sanctissimus puer cum moriturus jaceret, & astaret ei communis pater Stephanus cum venerabili Priore & quibusdam aliis sanctis fratribus, illo nondum adhuc penitus expirante, cumque de spiritualibus studiis inter se colloquerentur, orta disputatione de virtute psalmorum, cum eam laudibus & praeconiis multis attollerent, unus inter ceteros hoc protulit, quod nulla in psalmis maledictio contineretur, sed omnes divinis benedictionibus redundarent; tum venerabilis puer recuperato flatu, cum penè exanimis putaretur, Non ita est, inquit, non ita est, Domini mei, sed maledictio in psalmis non minima continetur. Tunc omnibus simul stupore defixis, dixit ei pater sanctus unà cum Priore: Et ubi est ista maledictio, fili? Quibus ille respondit: *Maledicti qui declinant à mandatis tuis.* Et hoc itaque tam purum, tam congruum, tam certum, tamque paratum responsum stupentes admirabantur, victosque se gratulabundo pudore erubescebant, praesertim à puero innocente & penè exanimi, & quem ultra nihil advertere, nedum aliquid loqui existimarent. Sed in his omnibus ille agnoscendus, ille est post Deum glorificandus qui tales in Christo filios genuit & sapientiae studiis erudivit in quibus imago virtutis ejus velut in quodam speculo refulgeret, ita ut cum Propheta dicere posset: *Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit Deus.*

L. Fateor, nunquam vidi in alicujus facie tantam gratiam coruscare, cum esset ipsa vilis, modica, rugis etiam exarata, rarescentibus pilis prae abstinentia, quemadmodum arida tellus exigua germinum fata producit; & cum illi deessent omnia quibus humani vultus dignitas solet ornari, sic tamen ab interiori lumen resplendebat ut videndi faciem ejus nulla unquam satietas fieret. Propter quod eum multi curiosius observabant, universos gestus corporis ejus & quid vel quomodo loqueretur diligentius attendentes, cum non solum loquendo, sed & aliud quid vel transitoriè agendo, videntes aedificaret. Nam & quidam seculares nobiles & prudentes pertinaciter astruebant nunquam se vidisse hominem, praeter illa quae ad religiositatem pertinent, tam urbanum, providum, prudentem, honestum, atque ad omnia praeparatum, ut nihil illi deesset quibus vel humanae habitudinis cultus ornatur, vel internae con-

conversationis decus augetur. Cumque, ut se res praeberet vel occasio permisisset, suppressis labiis modicum subrideret, mox ad instar columbarum sancti ejus humeri movebantur ut nihil unquam simplicius te vidisse existimares, nihil terribilius crederes, ita ut non minus tunc illum timeres quàm si iratum videres. Quod si illa hora oculorum in te radios emisisset, totum te penetrari putares, ut ipsa cordis secreta ei patere aliquatenus viderentur, nihilque esse quod ejus lateret obtutus. unde illi connidere vix ullus audebat, nec minus timebat eum ridentem quàm irascentem. Inde est quod beatus Iob de se ipso dicebat: *Si quando ridebam ad eos*, id est, domesticos, *non credebant mihi, & lux vultus mei non cadebat in terram*. Verè vultus istius lux in terram non cecidit, quia nunquam absque digna & rationabili causa laetitiae sibi fraena laxavit. Nec istud arrogantia erat, sed prudens simplicitas, quam Dominus in evangelio commendabat dicens: *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbae*. Nempe ut prudens cuncta sapienter prospiciebat, & ut simplex omnia credebat; nihil spernebat, cuncta aut sperabat aut amabat aut sustinebat.

LI. Porro ipse cum à cunctis fratribus amabiliter timeretur & cum timore diligeretur, nequaquam se inde, ut multi faciunt, super eos insolentius efferebat, eisque non tam ex auctoritate quàm ex caritate imperabat, vel potius ministrabat, implens illud quod in evangelio, praecipiente Domino, scriptum est: *Qui maior est vestrum, fiat sicut minor, & qui praecessor est, sicut ministrator*. Unde quidam sapiens praemonet dicens: *Principem te posuerunt. Noli extolli, sed esto in illis quasi unus ex illis*. Nam & si quid praeter solitum pro amore Dei tribuere vellet absentibus, hoc procuratoribus quodammodo furabatur; non quod eos timebat, sed quia scandalizare nolebat, nec studebat ut hoc ipsi nescirent, sed ut non viderent; quia juxta vulgare proverbium, quod oculus non videt, cor non dolet. Sunt enim nonnulli qui aequanimiter videre non possunt quod de propriis rebus dari aequanimiter volunt. Inde sanctus iste & praesentibus & absentibus procuratoribus multa largiebatur, absentibus quidem modo supradicto, praesentibus rogando potius quàm jubendo. agebat hoc cauta & mirabili circumspectione ut nec illos contristaret, nec petentibus necessaria denegaret. Et quamquam ei nullus unquam in hoc contradicere ausus fuerit, immo persaepe reprehenderint cur sanctus quod suum erat alterius impetratu & non proprio magis arbitrio largiretur, respondebat nihil se ex rebus monasterii proprium vendicare, & idcirco de rebus communibus nihil praeter communem assensum dari debere. Hanc autem reverentiam, non solum praepositis vel procuratoribus, sed & ceteris ministris servabat, cum culpa deesset, cum justitiae sanctitas, vitae integritas eis suppeditarent, cum denique ipsi in cunctis obedientes atque in nullo rebelles existerent. Quod si culpabiles aut quadam insolentia tumidos repperisset, non eis parcebat, sed mox, ut rigidus magister & iratus dominus, eorum dorsis terribiliter imminebat. Nec ista tantum à minoribus exigebat; sed à majoribus primo incipiebat, ut nequaquam essent castigationis immunes qui fuerant magisterii dignitate sublimes. Eratque mirum videre eum qui heri velut magnus Consul omnia disponebat, cujus cuncta moderamini subjacebant, hodie exigentibus culpis ad terram deici, verberibus affici, increpationibus subdi, culpis gravioribus mancipari. Cumque eum, ut ita dixerim, funditus subvertisset & usque ad terram humiliasset, post paululum sedato dolore, in pristinam eum gratiam reducebat, cunctaque ut prius ejus dispositioni & arbitrio committebat, ita ut eum more solito veneraretur & quasi timeret, nihilque absque ejus consilio ageret vel ordinaret. Et in hoc quidem erga subjectos sapientis medici studium imitabatur, primo quidem perniciosos tumores asperè secans, deinde ipsa vulnera dulciter fovens ac recreans; quatinus eos nec arridens prosperitas malè erigeret, nec imminens adversitas ultra modum affligeret, dum scirent sibi nec propter ingestos honores aliquatenus parci nec propter illatas afflictiones ex priori gratia aliquid mutilari. Sed & minoribus in hac parte non minimum providebat, quibus utique verberum & tribulationum calicem non prius quàm ipsis majoribus propinabat, ut nequaquam sibi intolerandum existimarent quod cunctis aequaliter imminere viderent.

LII. Iam vero in itinere processurus, post generalem fratrum benedictionem, etiam infirmorum se orationibus commendabat: quos utique, si longius esset iturus, in luctu & lacrymis relinquebat. Nam sicut malis dominis abeuntibus laetitia est, redeuntibus moestitudo, & è contrà boni domini, cum abierint, luctum post se relinquunt, quod tandem reverti in gaudium vertunt, sic proficiscente isto omnia tristabantur, revertente vero cuncta interius & exterius laetabantur; ita ut, quemadmodum dici solet, ipsi parietes in adventu ejus gratulari quodammodo atque hilarescere viderentur. Ducebat autem secum honestas ipsoque visu reverendas personas, ut & consilium in promptu haberet, & persona ejus exilis & modica in eorum comparatione vilior appareret. Sed cum jam in itinere positi, pastores vel quoslibet pueros interrogarent quis eorum Abbas existeret, ilico relictis ceteris quos vultus dignitas commendabat, ad ipsum omnes certatim currebant, illum Abbatem, illum omnium patrem & magistrum praesagis, ut sic dixerim, vocibus proclamabant, atque ab ipso eleemosynam nec frustra sperabant, nec in vacuum postulabant.

LIII. Ergo cum ad grangiam vel ad quemlibet locum sui juris venisset, quis referre valebit qualiter cuncta lustraret, omnia circuiret, nihil invisitatum relinqueret, utpote cui de omnibus cura esset. Vix equo descenderat, cum mox scapulari indutus cuncta circumquaque monasterii vel grangiae loca seu domicilia impigrè peragrabat; ac si quid in eis incongruum repperisset, vocatis fratribus & increpatis, repertas negligentias statim emendari praecipiebat. Ipse etiam sumpto bidente vel quolibet instrumento, si quid tunc agendum esset, vel incipiebat, vel jam coeptum perficiebat, & ad operandum alios invitabat. Quòd si tunc frumenta excuterentur, statim ad aream convolabat, & cum sociis qui cum eo venerant diu ibi longèque excutiebat. Quid dicam de eo vel sociis ejus, cum nec jumenta in quibus venerant feriari permitteret, ne vel ipsa pabulum otiosa & absque labore perciperent. Sed & fratres longius laborantes vel in pascuis commorantes visitare non pigritabat; & qualiter unusquisque in suo ordine vel opere se haberet sollicitè perquirens, in singulis eos, prout opus esset, vel adjuvabat vel instruebat. Nihil enim ruralis exercitii eum latebat, nullumque artis vel cujuslibet exercitii genus erat in quo ipse non docere aut emendare vel meliorare aliquid posset. Cumque ipsi fratres diversae valetudinis & qualitatis, diversis quoque laboribus intus & foris & tam longè quàm propè consisterent, ipse tamen omnibus competenter occurrens, negligentes quidem durius increpabat, dubios confirmabat, pusillanimes confortabat, moestos consolabatur, tristes mulcebat, fessos recreabat, & invitos ad requiem invitabat. Porrò studiosos & ad laborem promptissimos nunc à nimio impetu revocabat, nunc ad laborem jocundis sermonibus amplius provocabat. Nam cùm sibi contraria sint vana gloria & negligentia, & utraeque sint vitia, malebat, quantum ad compendium mali, ex vana gloria aliquid vendicare quam se negligentiae committendo, propheticam illam maledictionem incurrere, id est: *Maledictus qui opus Dei facit negligenter*. Ita prorsus omnem negligentiam atque desidiam praecipuè in juvenibus persequebatur quòd, exceptis criminalibus, nihil in vitiis ceteris gravius vindicaret. Si verò per porticum ambulans, vel in quocunque loco olera sive legumina per incuriam elapsa terraeque sparsa conspiceret,

ret, mox ea incurvus granatim, quantumcunque modica, colligebat; vocatisque quorum culpa deciderant, pro sua eos negligentia durius increpabat. Quòd si hospites secum duxisset, aut fortè eo praesente supervenissent, ingressus coquinam, tam in grangiis quàm in abbatia quid vel quantum eis apponi deberet, quidve pauperibus superesse posset, tanta sollicitudine procurabat ne aut rara aut nimia praepararent, & in utroque aut avari aut prodigi apparerent. Quod si tanta illi cura de exterioribus ac minimis erat ne quid negligenter aut superfluè deperiret, quantum illum putas diligentiam impendere potuisse his quae ad morum honestatem & animarum pertinerent salutem? Quis enim eo praesente manum aut pedem indecenter attollere, oculos impudenter erigere, verba incondita proferre, aut nutus vanos exercere praesumeret, ne dicam turpia verba profundere aut cachinnis ora laxare?

LIV. Satis ergo cognoscibile est quanta severitate gravia quaeque multaret, cùm minora ac levia tam districtè judicaret; quamvis quosdam excessus nulla praecedente vel subsequente vindicta plerunque solo terrore corrigeret. quod hoc manifestè liquebit exemplo. Dum quadam sabbati die post completorium officinas circuiret ex more, invenit pistores in pistrino completo septimanali labore solito laetiores, & arreptis quibusdam lignis in hastarum modum velut inter se decertantes. Quod ipse per foramen aspiciens, cùm eum penitus non viderent, facto sono gutturis, ne eos lateret, pertransiit, sed in tanto timore eos reliquit ut unus ex eis statim se ad fugam pararet, non ferens vim futurae examinationis; sed à fratre socio vix & cum magna difficultate retentus est. Vterque tamen crastina die ad capitulum venit: uterque sponte, non expectato clamore, veniam petiit. Sed cùm in judicio muti astarent, & à sancto interrogati, quam causam haberent, hoc tantum responderent, Vos scitis, velut indignans sessum eos abire praecepit. Quid enim fuit quod eos ampliùs non judicavit, nisi quia sciebat quantum eis timorem praeterita nocte incusserit. Nolebat eis addere dolorem super dolorem; ut multi faciunt, qui subjectis tantò graviùs imminent quantò ampliùs pavent, non quia plus rei, sed quia minùs timendi.

LV. Alius frater ex praeminentibus graviter fuerat in capitulo verberatus. Cumque postmodum moestus & amaritudine plenus foras solus sederet, aspiciens eum vir sanctus, & sanare cupiens, ex industria coram eo transire coepit. Ille, quamquam invitus, assurgens & simul pergens, neque enim audebat illo coram se transeunte non subsequi, conversus ad eum sanctus dixit: Fortè me ideo sequeris ut faciamus pacem? Quo respondente, Nequaquam, absit, non cogitavi, mox apprehensa ejus cervice, strictimque eum amplectens atque deosculans, in tantam dulcedinem cor ejus convertit ut statim ad terram caderet, & amplectens ejus vestigia cum lacrymis veniam peteret pro eo quòd contra eum iratus fuisset.

LVI. Sed & quidam monachus cùm de monasterio non absque licentia egredi vellet, & sancto Dei pro ipsa licentia quotidie molestus esset, nec ullatenus impetraret, quadam die pro hoc in capitulo veniam petiit. Sed cùm vir sanctus nec ei consentire vellet, nec pravam ejus intentionem frangere posset, tandem quasi taedio victus dixit ei. Si ergo verè exire vultis, prius reddite quod debetis. Qui cùm diceret, Quid est hoc? Aptate vos, inquit, ad disciplinam. Quod cùm fecisset, tam graviter eum verberari fecit ut nullus ibi esset qui non contremisceret. Cùmque erectus esset, dixit ei: Iam nunc potestis abire, si placet. Ille verò cùm putaretur magis tunc fuisse commotus & ad discedendum ampliùs incitatus, ita respondit: Nequaquam, Domine, hinc recedam, aut vos dimittam cunctis diebus vitae meae. Ita est enim omnis tentatio illa à me funditus extirpata ut nihil unquam minùs quàm exire velim. Quis dubitet illa hora diabolum ab eo fuisse exclusum & exturbatum, ac si in illo verberatus fuisset? Ita vir sanctus noverat percutere & sanare, deducere ad inferos & reducere, occidere quodammodo & vivificare, & alios quidem blandimentis, alios increpationibus, alios alacritate, alios severitate, alios beneficiis, alios etiam verberibus corrigebat & ad vitae semitam reducebat.

LVII. Sed ut ad propositum redeamus, cunctorum quae in ejus praesentia gerebantur ipse judex & testis erat, & aut in praesenti, si differendum non esset, aut in posterum opportunè dijudicabat. Propter quod antequam à loco ad quem venerat discessisset, capitulum congregatis fratribus regulari more tenebat; in quo sedens tam districtè culpas examinabat ut nullus esset tam audax tamque de suis meritis vel ejus familiaritate praesumens qui non totus contremisceret cùm praedictum capitulum ingrederetur. Hanc autem administrationis diligentiam in omnibus à se fundatis locis aequali semper jure servabat ut dummodo aut praesens haberetur aut speraretur venturus, semper & ubique ab omnibus timeretur. Si quem vero per immoderatam correctionem aliquanto graviùs contristasset, non quiescebat donec eum blandis sermonibus aut fortè beneficiis vel etiam familiaribus osculis ejus animum mitigaret, ita ut sibi ipse gratularetur bono suo se contristatum fuisse qui tantam propter hoc sancti patris gratiam meruisset. Non tamen hanc gratiam aequè omnibus impendebat, sed quibus expedire cognosceret; quia sunt nonnulli qui instar durissimi silicis, qui frangi quidem malleis potest, sculpi non potest, verberibus coerceri possunt, verbis sive blanditiis suaderi non possunt. Scriptum est enim: *Durum baculo percute, quia stultus non corrigitur verbis.*

LVIII. Ita omnes fratres doctrina & exemplis instruxerat ut non solùm ceteris hominibus seu quibuslibet religiosis, sed & his quos idem ordo & habitus decorabat, insignis conversationis merito dissimiles viderentur. Nam etsi per publicum equitando aut quolibet alio modo incederent, mox unde essent evidentiùs apparebat, cùm eos tam habitus quàm incessus evidentiùs prodidissent. Nullus aliquando imparatus vel absque digna & rationabili causa iter arripiebat, nullus in extraneis locis prandere sive manere, nullus per vicos & plateas incedere solitus erat; sed aut per mediam villam vel civitatem operto capite cum disciplina transibant, aut extra per ducentem semitam ad destinatum locum pergebant. Non enim villas tunc temporis ingredi consueverant, nisi eos injuncta aut inevitabilis necessitas compulisset. Si cui casu aliquid loquerentur, tanta sermones suos circumspectione librabant quod nullus eos in verbo capere vel reprehendere posset. Nam quod tanti magistri discipuli ferebantur, hoc ipsum velut argumentum certissimum tenebatur in cunctis eos irreprehensibiles inveniri. Denique matrona quaedam nobilis, cùm ad fenestram domus suae cum multis aliis resideret, prospiciens vidit procul duos fratres in religioso habitu equitare. Cùmque illi inter se haesitando quaererent ex qua domo vel ordine essent qui eis apparuerant, praedicta matrona incunctanter asseruit eos Obazinenses non esse, quamvis adhuc facie non vidisset. quod in brevi probatum est. Nam protinus affuerunt, & veracem matronam suo testimonio firmaverunt. Viderat enim eos laxiùs equitare nec religioso more procedere, & ideo non putavit è tanti schola magistri tales discipulos potuisse prodire.

LIX. Quis enim eum aliquando loquentem, stantem, aut ambulantem, sive aliud quid agentem videret qui non inde aliquid instructionis hauriret? Vt enim de minimis aliqua memoremus, nullum saltim spuere indecenter aut in directum volebat, nullum nudatis dentibus loqui sive ridere, nullum cum strepitu incedere vel manducare, sed nec sedere quemquam nisi per obliquum reducta cuculla; ne aut pannus in loco sessionis citiùs rumperetur, aut si quid inconveniens subter sedentis dorsum occurreret, hoc ipsum

ipsum non à tergo sed ab alia parte minùs turpiter appareret. Nullus, eo praesente, vel in Ecclesia vel in quolibet loco, ubicunque conventus adesset, incongruè oscitare vel subridere aut loqui indisciplinatè aut aliquod negligentiae vel levitatis signum ostendere prorsùs audebat; nemo de penuria murmurare, vel magistris praecipientibus resistere vel contradicere praesumebat.

LX. Ministri quoque altaris ut honestè induerentur magnopere providebat, vestesque eorum per semetipsum diligentiùs componebat, ne incompositi atque deformes divinis rebus assisterent & scandalum videntibus, non aedificationem praeberent. Ipse vero sacris vestibus ita convenienter apparebat indutus quod tamquam ei innata ipsa vestimenta aliquatenus viderentur, ut nullus deprehenderet, nisi sciret, cuculla eum intrinsecus esse vestitum. Cùmque jam ad sacra agenda ventum esset, mox corde, ore, oculis ad Deum conversis, manibus quoque, non ut quidam faciunt, tamquam volaturi, in sublime porrectis, sed circa se paululum in modum crucis expansis, tamdiu fixus in Deo manebat quousque ad sacra signanda mysteria se aptaret. Iterumque in id ipsum reversus, non tussim, non suspiria, non gemitus emittebat, sed purum cor & ardentem lacrymisque madentem spiritum divinis conspectibus offerebat. Sicut enim sol ardens oceano se immergit ut inde clarior surgat, sic ejus spiritus fervens lacrymarum imbre perfusus ante Dei oculos purior emanabat. Deinde peracta Missa, mox sanctum altare linteaminibus aptissimè componebat, ut nihil ejus intectum maneret, nihil foras ex linteamine turpiter promineret, sed cuncta desuper plana deorsum aequaliter pendentia undique bene parata & pulvere mundata relinqueret, nihilque circum circa eo discedente indecens vel incongruum remaneret. Vestimenta quibus exuebatur, quamquam ministri hinc inde parati assisterent, propriis manibus ipse plicabat; ut & minus promptos hac sedulitate instrueret, & exemplum aliis daret ne quis, quantislibet occupationibus implicatus, hoc facere recusaret. Haec & his similia vir iste beatus factis magis quàm verbis docebat, quae & hic proferimus, non tantùm ad ejus laudem, quantum ab aliorum instructionem; ut qui haec legerint, discant in minimis quid in maximis debeant imitari. Multa sunt & alia honestatis ac probitatis insignia exemplo conversationis ejus velut quodam speculo designata, quae indocti minusque devoti facilè spernunt, devoti & eruditi auro cariùs ambiunt, nec inter minima reputant quae non minimum in rebus etiam maximis decorem & utilitatem praestant. Praebent enim legentibus & audientibus ad incitamentum virtutum majorem instructionem quàm si centum aut eo ampliùs caecos illuminatos totidemque surdos aut mutos sanatos legerent vel audirent; non quòd isti sancto miracula defuerunt, sicut ex paucis quae retulimus, plura quae non memoravimus intelligi possunt. Quia verò de vita & actibus tanti patris multa jam dicta sunt, hic ponere finem placet; ut deinceps quae restant alio incipiantur exordio. Vrget enim tempus, & ratio postulat ut tandem ad ejus obitum stilum vertamus; ut qui vitam ejus imitari aut noluerunt aut nequiverunt, exemplo gloriosae mortis ejus provocentur ad meliora. *Explicit liber secundus.*

Incipit praefatio in tertio libro.

SAtis superque jam diximus de vita & actibus olim praedestinati & suo tempore praesentati domni Stephani primi Obazinensium patris, duobus praecedentibus libellis; non quòd omnia quae de illo dici vel scribi poterant hic censuerimus referenda, sed ut tanti viri conversatio non lateret posteros ad aedificationem, quae, quandiu vixit, multis profuit ad salutem. Diximus superius, in proemio libri secundi, quibus ex causis vel quibus praecipientibus hoc tantum opus aggressi fuerimus; quia si hoc nostra auctoritate compegissemus, irridendum esset potiùs quàm scribendum, dignumque meritò cui aures publicae non paterent. Nulla est enim auctoritas monachi absque praecipientis imperio; quod sicut temeritas est praevenire, sic praeterire contemptus; ubi licet nos ab hoc opere multis modis excusare possemus, tamen hujus rei periculum in Dei ponentes judicio & sancti patris auxilio, ea fiducia qua duos jam libellos utcunque peregimus, etiam hunc tertium, qualiscunque futurus sit, nos explicaturos speramus; nec tam timemus ejus offensam pro temeritate quàm in illius confidimus gratia pro devotione; ut sicut quondam sanctus Martinus suo Severo adhuc viventi apparens, libellum quem de ejus vita scripserat, dextera praeferebat; sic nobis post transitum in angustia constitutis occurrat, & hujus scriptionis laborem in statera appendens, deprimentia pondera peccatorum sursum attollat, nosque per Dei misericordiam aeternis suppliciis erutos perpetuae vitae restituat. Non immeritò tamen beatum Martinum huic praefatiunculae inserendum putavimus, cujus gloriosum transitum in hujus honorabili exitu magna ex parte demonstraturi sumus. Ille enim non in sua sede, sed in Ecclesia procul posita sui juris, pace inter Clericos constituta, ex hoc mundo transivit; hic non in propria, sed in alia sui juris abbatia, Abbate ibi, quo diu caruerat, ordinato, ad Dominum emigravit. Ille media nocte dominica, iste media nocte dominica. Illum monachi & discipuli, istum monachi & discipuli, utrumque innumerabiles populi clamoribus in coelum sublatis communi lamentatione planxerunt, & per longissimos viae circuitus deduxerunt, postque dignas exequias dignis, ut dignum erat, tumulis condiderunt. Vnde nulli, rogo, molestum sit si ipsum transitum latiùs & ut sic dicam minutiùs descripserimus: quia etsi fastidientibus erit fortassis indignum, devotis tamen & sanctum piè amantibus, quantumcunque prolixum sit, non erit, ut credo, ingratum. *Explicit praefatio.*

Incipit liber tertius.

I. Cùm igitur vir beatus de hoc mundo transiturus esset, una ex abbatiis superiùs memoratis proprio pastore longo jam tempore fuerat destituta; quam visitare cupiens, ut eam legitimè ordinaret, quamquam finem dierum suorum, ut de Martino legitur, imminere non ignoraret, instantibus sollemnibus jejuniis, quando cineres dari solent, cum quibusdam Abbatibus illò profectus est. Cùmque jam de re propter quam venerant tractaretur, & monachi inter se non convenirent ut ex his qui praesentes erant Abbatem assumerent, missum est retro ad monasterium ut inde Prior & alii quidam ad hoc idonei adducerentur. Interim domnus Stephanus ad visitandum Archipresbyterum regionis infirmum rogatus perrexerat; atque inde regressus, corporalem molestiam statim incurrit. Exhausta enim jejuniis membra febris invaserat, quam & labor corporis & frigoris algor intimis medullis paulatim infuderat. Cùmque in crastinum electio pararetur, jam enim advenerant pro quibus fuerat destinatum, porrò ipse tota nocte gravi incommodo teneretur, non tamen tam necessarium opus censuit differendum, ne fortè eo moriente aut penitùs frustraretur aut negligentiùs impleretur. Sed quia eorum capitulo interesse non poterat, Abbati cuidam, qui auctoritate ceteris praeminebat, hanc ordinationem commisit ut quem ipse jam cum consilio fratrum elegerat, ab eodem Abbate pastor ibi statueretur. quod statim absque mora vel contradictione aliqua feliciter est impletum.

II. Exinde vir sanctus morbo invalescente graviùs agere coepit. Propter quod ex communi domo in liberiorem cellam translatus est. Fama quoque aegritudinis ejus cùm ubique nuntiis discurrentibus percrebuisset, postquam ad Obazinensium aures pervenit, vehementer omnes afflicti & ultrà quàm credi possit conturbati sunt. Quomodo enim quamvis tutis-

tissimus grex tanto moriente pastore non turbaretur, cùm scriptum sit; *Percutiam pastorem, & dispergentur oves*. Multi enim jam non expetita licentia ad ipsum certatim pergebant vel potiùs confluebant, ultimam saltim benedictionem, & si aliud tunc non poterant, lucraturi. Quos ille, ut pius pater, tamquam devotos filios benignè suscipiebat, & singulos quosque benedicens, tactu blandissimo confovebat. Ceteri verò qui remanserant, planctibus & ululatibus perstrepebant, & tamquam finis mundi instaret, omnes penè sua opera reliquerant, & solis fletibus hinc inde vacabant. Et re vera quasi finis mundi quodam modo videbatur adesse eis qui tanto privabantur parente; quia cum quo familiariter ac dulciter vixerant, qualiter post ejus mortem viverent nesciebant. Videres omnes angulos gemitibus impleri, suspiria suspiriis jungi, & communi lamentatione totius loci desolationem ab omnibus deplorari. Velut enim in die parasceve, silentio cuncti vacabant, si quando à lacrymis temperarent. Nullus obviantium solitus erat occursus, nulla salutatio, nulla consolatio erat. Si quando seniores juniores fratres consolari voluissent, statim & ipsi lacrymis complebantur & cum eis pariter concidebant. Per omnes Missas pro ipsius vita generalis oratio percurrebat, & tam publicè quàm privatim nihil aliud petebatur nisi ut grex tutorem non perderet & oves desolatae pastorem, parvuli matrem, filii patrem, Abbatem monachi, discipuli doctorem, locus etiam protectorem, domusque rectorem, & navis jam penè confracta optimum gubernatorem. Haec enim omnia illis semper extiterat, ut cum Apostolo dicere posset: *Omnibus omnia factus sum ut omnes facerem salvos*. Hoc autem eos duriùs affligebat, quòd cùm fortè nuntium de eo acciperent qui diceret eum desperabiliter aegrotare, facto mane alius veniebat dicens eum meliùs jam habere; & cùm se quasi ad gaudium praepararent, iterum serò desperationis nuntius veniebat, qui eis omnem spem quam de eo conceperant adimebat. Deus enim, qui omnia potest, qui scit omnia antequam fiant, & qui se diligentibus omnia cooperatur in bonum, sic procuravit ut & pastor optata quiete frueretur & oves non destituerentur nec locus desolaretur, sed potiùs merito boni pastoris ampliori quàm priùs rerum prosperitate & fratrum numerositate polleret. Nam & Dominus noster ante passionem suam discipulis suis dicebat: *Expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, paraclitus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos*. Et scimus quia post passionem ejus discipuli omnesque credentes magis multiplicati ac roborati sunt quàm fuerant toto tempore dominicae praedicationis. Ipse enim in eis operabatur qui antè promiserat dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*. Sic iste sanctus pater praesentior & potentior futurus eis erat post depositionem quos quasi orphanos tunc relinquebat.

III. Cùm ergo idem beatus vi febrium acriùs urgeretur, gaudebat quidem quòd ad desiderata bona transiret, sed dolebat quòd suos desolatos & quasi orbatos relinqueret. Propter quod protensis in cœlum oculis ac manibus Dominum deprecabatur ut locum sibi creditum semper illustraret atque protegeret, & ovibus quas per illum hactenus aggregaverat, ipse benignus pastor existeret, & sua eas providentia gubernaret. Astabant ei omnes fratres, praecipuè qui de ejus monasterio venerant, flentes inconsolabiliter ac dicentes: Cur nos pater deseris, aut cui nos desolatos relinquis? Sufficiebat nobis paupertas nostra, ut divitias computaremus quòd te videremus pastorem & gubernatorem animarum nostrarum. Et nunc post te quid faciemus, vel ad quem in tribulatione nostra confugiemus? Porrò ipse in quantum poterat eos consolabatur & instruebat, praecipiens eis ut Deum semper timerent, & ipse eos liberaret ab omni malo. Nam & se ipsum eis dicebat praesentiorem futurum post mortem & cuncta necessaria diligentius provisurum, si tamen illi assiduis precibus obtinerent quatinus ipse aeterna requie frueretur. Cùmque illum rogarent ut fratribus Obazinae, quos orbatos utique relinquebat, ultima saltim mandata dirigeret, ipse nihil aliud eis praecipiebat nisi ut sancti ordinis quem susceperant statuta firmiter custodirent, & sanctae paupertatis atque humilitatis observantiam non desererent, obedientiae quoque ac disciplinae censuram omnibus modis servarent, & ut semper pro se Dominum exorarent. Hoc enim eis tunc promisit, quod nullum unquam legimus promisisse; quia scilicet si tantum pro se Deum rogarent ut salvus fieret, quod ipse omnibus, praecipuè intra monasterium morientibus, aeternam à Domino, confisus de ejus misericordia, obtineret salutem. Propter quod praecipiendo monebat ne à monasterii habitatione ullus unquam discederet, praecipuè sanctimoniales feminas, quae nuper commotionem assumpserant ut pars earum tamquam meliùs Domino servitura alibi commigraret. Audierant enim, sed falsò, quantum nunc evidenter apparet, omnes quidem quae in praesenti erant inibi permansuras, sed nullas deinceps admittendas. unde quasi perpetuandae, multis & magnis auctoritatibus fultae, alium locum sibimet elegerunt, quem eis ex communi possessione Abbas tunc Geraldus cum consilio fratrum jam delegaverat omnibus tunc bonis repletum, sed post non ita. Qualiter autem vel quibus auctoribus à monasterio recesserint, qualiterque in loco sibi placito conversatae fuerint, vel qualiter post multas egestatis angustias ad monasterium proprium remeaverint, quàmque misericorditer & benignè receptae fuerint, sicut filius ille prodigus qui dissipavit substantiam suam non rectè, hic referendum non est, sed magis quod cœpimus explicandum.

IV. Visitantium servum Dei in infirmitate positum finis non erat, cùm tamen nonnisi religiosi vel quos devotio traxerat admitterentur. Nonnulli immo quamplurimi cereos deferebant sacro ejus funeri profuturos, omnesque eum non aliter quàm totius patriae tutorem ac provisorem deslebant. Et quia tempus rasurae praeterierat, ipse verò propter infirmitatem radi permissus non fuerat, incumbente jam morte radi se incunctanter praecepit, ut corpus aegrum magis excruciaret, & ad Dominum continuò migraturus novus & coronatus intraret. Quod divino nutu factum non dubitamus, ut saltim ex ejus capillis reliquias haberemus. Cuncti enim diligenter collecti sunt & diligentiùs reservati, multisque postmodum infirmitatibus profuerunt. Cùmque jam morti evidentiùs propinquaret, ad ipsius petitionem oleo sancto peruncius est, & sacrae communionis perceptione munitus. Exinde post modicum pulsata tabula, omnes undique convenerunt, & letanias cum magno fletu agere coram eo cœperunt; quas ipse quidem frequentiùs repeti faciebat, & cum eis moriens prout poterat decantabat. Cùmque jam penitùs defecisset, apprehensa quidam ejus dextera monasterium omnesque fratres signabat, ipso quantum poterat annitente & benedictionis verba frigescentibus labiis vix tenuiter profundente. Sicque inter benedicendum & orandum sancta illa anima carne soluta est.

V. Igitur venerabilis pater Stephanus migravit ad Dominum VIII. Idus Martii, laetantibus cœlis, terris plorantibus, illis pro admisso concive, istis pro amisso pastore. Transiit autem circa mediam noctem, Dominica secunda quadragesimae, anno ab incarnatione Domini millesimo centesimo quinquagesimo nono. Corpus ejus ex more compositum & sacerdotalibus indutum quantum noctis supererat in Ecclesia est observatum, omnibus fratribus cum quibusdam Abbatibus qui convenerant devotè astantibus & vigilias cum cereorum apparatu solemniter coram eo agentibus. Manè autem facto, dictis ex more Missis, tractare cœperunt qualiter corpus ejus ad Obazinense monasterium deferretur. Verùm quia inter utrumque monasterium duorum dierum iter erat, quidam velut providi consulebant ut animalia fortia quaererentur, quae ipsum per tanti itineris spatium facilè baju-

bajularent. Ceteri verò, & praecipuè Abbas loci, contradicebant, asserentes indignum esse ut corpus sanctum & habitaculum quondam spiritus sancti irrationabilium jumentorum veheretur dorsis, dicentes nunquam defuturos qui illud certatim deferrent, dum tamen hoc ipsi à monasterio decenter & cum honore efferrent. Quod dictum cum omnibus placuisset, statim apprehensam sancti corporis glebam cum grandi psallentio exierunt, Abbatibus, monachis, & reliquis fratribus praeeuntibus & subsequentibus cum maxima multitudine Clericorum simul ac laicorum qui ad tanti patris exequias ex diversis locis se convenisse gaudebant. Quia vero illud monasterium in devexo aliquantum loco positum erat, mox ut ad altiora & planiora venerunt, statim omnes pastores regionis illius, pueri pariter & puellae, relictis gregibus, ad sancti funus summa cum festinatione currebant, & sub feretro se ingerentes, velociter in alteram partem transibant. Cùmque hoc perpetrassent, iterum sanctificandi hoc ipso aditu remeabant, & cum turbis ambulantibus aliquantulum properabant. Quod videntes ceteri, exemplo puerorum edocti, certatim sese impellentes sub sancti feretro cum impetu transiebant & iterum remeabant. Non tamen frustra & absque fidei suae mercede hoc facere potuerunt. Multi enim sic transeundo diversis infirmatibus liberati sunt, quorum vel nomina vel numerum personarum vel diversitates morborum hic referre onerosum & difficile visum fuit. Quia vero per totum illud iter multa oppida, multi vici extabant, omnes habitatores eorum, utpote feriati dominica die, ad tam gloriosum spectaculum undique concurrebant & gradientium agmini se admiscebant. Per omnes Ecclesias ac monasteria per quae transituri erant, signa ilico omnia concrepabant tam repentino fragore ut putarentur non humana manu pulsari, se divinitus commoveri. Sacerdotes cum stolis, Clerici cum vestibus albis, monachi decenter ornati cum crucibus & thuribulis obviam sancto corpori longius procedebant, nec absolvendi aut quodlibet officium peragendi ulla erat facultas. Tantus erat crepitus signorum & concursus clamorque turbarum plangentium. Omnis siquidem terra luctibus personabat, aliis qui illum melius noverant desolationem patriae deplorantibus, aliis pro ipso miraculo, cum viderent tam exigui corporis hominem ita glorificari ut praeclarior esset universa terra, mundoque major & caelo ipso altior videretur. Nec solum homines plangebant eum, sed & jumenta. Nam audivi ab his qui viderunt quod jumentum quo sedere consueverat ante tres dies mortis ejus totidemque post mortem multas lacrymas fuderit, quodam modo indicans prius quid esset futurum, & post designans quod erat jam factum. Quid dicam de glorioso ejus corpore, quando pro vili supellectili tam atrociter decertabant, propter quod ad ferendum eum facilis accessus non erat, cum defensores undique cum fustibus imminerent, propter importunè scilicet irruentes & de sancti reliquiis aliquid auferre tentantes. Erat tamen non modica consolatio, summis saltim digitis vel feretrum contigisse. Tunc manifestè clarebat quod Abbas ille vel ceteri dixerant, nunquam scilicet defuturos qui sancti corpus certatim deferrent. Verum ut sciant quanto ardore ejus reliquias ambiebant, quidam ex magnatibus marcam argenti promisit si quis calciamenti ejus sibi corrigiam detulisset. Plures etiam sponte se & ex industria discalciabant, sicque per scopulos & acutissimas petras cum sancto pergentes non absque cruore & vulneribus remeabant. Nec miranda est haec in viris fides, cum mulieres tanta devotione certaverint. Matronae siquidem nobilissimae, relictis thalamis, & deposita feminei sexus verecundia, properantes passim cum viris ad sancti funus ardenter currebant; & quae prius prae teneritudine incedere non valebant, nunc per paludes & quaeque difficilia loca incunctanter pergebant, non pretiosis vestibus deferentes, sed cunctum earum nitorem per lutum traicientes, dum tamquam pro reliquiis ducerent quicquid in sancti obsequiis scissum vel infectum monstrare potuissent; sed & sancti feretrum viriliter apprehendebant, & per multa viarum spatia viris fortius supportabant. Hoc fecit Vicecomitissa terrae illius domina; quae cum magnis & incurabilibus morbis in locis secretioribus teneretur, tantam ex tunc & deinceps virtutem consecuta est ut usque in hodiernum diem sanissima perseveret. Haec summis precibus ambiebat ut in una Ecclesiarum suarum cum sacro funere pernoctaret, quatinus omnem terram illam ad exequias invitaret, & in via expensas omnes praeberet. Quod impetrare non potuit, eo quod fratres ad proximam grangiam, quae in medio itineris posita erat, ad pernoctandum exissent, timentes ne fortè aliquam à muliere violentiam sustinerent. Illa tamen quod ei supererat implere non distulit, panes scilicet vel quaeque necessaria tam hominibus quàm jumentis ad metatum transmittens. Pisces ad hoc sexaginta tantum allati sunt, è quibus ducentis nec minus viris singuli provenerunt. Porrò vini nonnisi unum vasculum habebat ex his quos geminos portare asinus solet; quod in vase effusum in tantum sancti virtute praevaluit ut quingentos & ampliùs viros per totam noctem sufficienter potaret, & plurimum in crastinum superesset. Corpus verò non in fratrum habitaculis, sed in amplissima domo quae exteriùs habebatur positum est; ut & plures reciperentur, & devotis mulieribus aditus non vetaretur; quae scilicet domus cùm tota esset lignea & paleis cooperta, deorsum verò ob sancti honorem & advenientium requiem eisdem paleis usque ad genua strata, tantam cereorum ardentium multitudinem continebat ut deforis aspicientibus tamquam rogus ingens exteriùs appareret. quod cunctis mirabilibus mirabilius aestimo, ut inter tantam copiam palearum, inter tot viros dormientes ac semivigilantes, ignis nocere nihil potuerit. Nam & qui vigilabant, sacris excubiis circa sanctum corpus occupati erant, ceteri vero in circuitu eorum semivigilabant aut penitùs dormiebant. Deinde cum jam nox initium daret, omnes Clerici albis, plures sericis cappis induti, primas vigilias sollemniter peregerunt; quibus finitis, ceteri qui remanserant, & qui tunc ex diversis locis convenerant, sicut per totam noctem confluere non cessabant, ad alias vigilias se praeparabant. Sic per totam noctem alternantibus vigiliis, sacrae excubiae non cessabant, ut tam à vocibus Clericorum psallentium quàm ab splendore corruscantium lampadarum ipsa nox diei claritatem ac dignitatem assumeret, sicut scriptum est: *Quia tenebrae non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur.*

Margareta Vicecomitissa Combornensis, sepulta apud Obazinam.

VI. Mane vero surgentes, assumpto sancti corpore ad Obazinense monasterium quantocius properabant. In Tutelensi autem coenobio expectabatur, eo quod Abbas ille & monachi obtinuerant ut in eorum Ecclesia aliquandiu poneretur. Cùmque ibidem appropinquassent, mox signis sonantibus, omnes monachi sollemniter induti cum crucibus & thymiamateriis & cum omni populo obviam sancto corpori longiùs processerunt. Condixerant tamen, ut postea claruit, ut illud violenter in Ecclesia detinerent, aut aliquid pro reliquiis ex eo auferrent. Quod fratres praesentientes, statim illud post factam absolutionem humeris sustulerunt, & retro conversi, via qua venerant redierunt.

VII. Apud Obazinam nonnisi feria secunda illucescente transitus beati viri innotuit. Vnde statim dicta Missa, post primam omnes à minimo usque ad maximum praeeunte cruce cum fletu & ejulatu obviam sancto patri usque ad duo miliaria processerunt, psalmos per totum iter prout in tali discrimine poterant decantantes. Statuerant enim non se nisi cum sancti funere reversuros; & quamquam eos aliqui fratrum à sancto venientium deturbarent & retro ire compellerent dicentes eum vix tandem serò venturum, nunquam potuerunt eos à coepto itinere revocare. Cùmque jam fessi in cujusdam promonto-

rii

rii planitiem devenisset, repente levatis oculis vident cum grandi caterva sancti funeris apparatum à monasterio illo exire & ad se quantocius properare. Advenerat ibi & multitudo nobilium virorum cum aliis innumeris utriusque sexus atque aetatis; quorum plurimi cereos novos detulerant, & adventum sancti cum monachis & cum omni populo accensis luminaribus expectabant. Et ecce dum apparet, dum praesto est, dum tangi potest, tantus repentè clamor exortus est ut putaretur non solum terra sed & cœlum aliquatenus commoveri. Fateor, nunquam audivi tam magnam tamque terribilem vociterationem, tam magnum luctum, tantum clamorem, tantam denique insimul lacrymarum effusionem. Quis enim tam ferreum pectus haberet qui videns tot filios circa patrem piissimum lamentantes & defuncti exuvias vacuis spebus ac inanibus amplexantes temperare se à lacrymis posset? Nam & qui in equis advenerant, dimissis habenis ad terram cadebant, eamque lacrymis irrigantes, intolerabiles gemitus profundebant. Iam inter fratres nullus ordo, nulla disciplina, nulla moderatio erat, dum sanctum non jam manibus sed & dentibus quoque appeterent, ipsumque feretrum more freneticorum impatienter morderent. ac nisi defensores obsisterent non minus monachos quàm turbas percutientes ac repellentes, parum minus esset quin eum morsibus totum dilaniassent. Et quia totus sacerdotalibus erat opertus, sola manus osculanda cunctis patebat; quae tamen ita adhuc tepida atque flexibilis erat ut in nullo à viventis alicujus manibus discreparet. Itaque avulsum potius quàm assumptum sancti corpus viae reddiderunt, ad Obazinense monasterium cum omni populo festinantes.

VIII. Ergo cum ad monasterium unà cum eo pervenissemus, venerabilis domnus Geraldus Abbas longè superius memoratus, qui tunc advenerat, cum paucis qui remanserant & cum multis aliis qui convenerant foras ad novum monasterium indutus sacris vestibus expectabat. Videns autem feretrum adesse & sanctum in eo jacere, quem semper videre consueverat in domo vel in opere Domini firmiter stare, cum eum absolvere parat, repentè concidit, & super feretrum velut exanimis corruit. Tunc renovatur luctus omnium, & quasi antè nihil fecissent, non minores quàm in illo monte voces clamoris & ejulatus emittebant. Habet hoc humanus animus ut quamvis fuerit luctu & lacrymis satiatus, postquam alios plorare conspexerit, se à fletu temperare non possit, non cessantibus lacrymis ubi lacrymarum causae non cessant. Tandem Abbas in se reversus, vix quidem absolutionis verba depromere valuit, & beatum virum ut facultas fuit absolvit. Verum quia novum monasterium extra terminos habebatur, idem corpus venerandum propter expectantes populos & praecipuè mulieres usque ad vesperam observabant. Deinde incumbente jam nocte ad Ecclesiam cum psallentio & magno honore defertur, ibique tota nocte illa & sequenti die similiter cum nocte usque in quartam feriam incessabilibus excubiis adservatur; in qua Ecclesia, quandiu ibi fuit, solitus ordo teneri non potuit. tantus erat concursus turbarum vota deferentium, manus & feretrum osculantium, & sub eo saepius transeuntium, dum coram eo tamquam adhuc vivente querelas suas deponerent, ejusque suffragia implorarent. Sed & illis egredientibus, alii subintrabant, & post illos alii atque alii, ut inter intrantium & exeuntium frequentiam nulla requies esset. Quod si aliquis eos prohibere tentasset, credo quod cuncta obstacula violenter effringerent & graviorem ruinam inferrent. Multi sanè infirmi tam ex fratribus monasterii quàm ex conflua turba sanati sunt, alii à contractione, alii à tumore, alii à capitis dolore & diversarum febrium invasione, vel ab ipsa mentis alienatione. Horum nomina vel numerus personarum quae tam ibi vel dormiendo vel sub feretrum transeundo, sive dum tenetur foris, vel per totum iter sanati sunt, colligi non potuerunt ut possent describi, vel propter multitudinem copiosam, vel quia non fuit qui de talibus curam haberet, praesertim cum non esset tunc qui vitam illius describere statueret vel cogitaret. Mansit ita biduo sub excubiis, non propter expectationem populi, sed propter apparatum sepulcri, & ut quidam Abbates longius commanentes saltim ad sepulturam occurrerent, sicut fecerunt. Omnes enim tunc praesentes fuerunt.

IX. Itaque feria quarta hebdomadae secundae quadragesimae, dicta generali Missa, & à cunctis Abbatibus qui ex diversis partibus vel ordinibus venerant facta sollemniter absolutione, (nam Episcopus tunc in illa regione non erat) beati viri corpus in capitulum tumulandum defertur, & in sarcophago lapideo collocatur. Aderant cum fratrum catervis & monachorum agminibus multa milia hominum: qui dum cuncta interius exteriusque complerent, ita per claustrum & juxta capitulum conglobati erant ut omnem diurnae lucis splendorem, excepto quod ex cereis fundebatur, obnubilarent & psallentium voces luctuosis clamoribus suffocarent. Eo igitur sic tumulato, stramenta funeris statim direpta sunt & minutatim concisa, singulis prout quisque potuit partes sibi rapientibus, & pro his inter se pertinaciter dimicantibus. Nam & ipsum feretrum ferris desectum & ferramentis incisum in minutis partibus est ablatum, ut ipsas quoque minutias à serrae dentibus decidentes in panniculis ligarent & secum auferrent. Tanta erat fides & devotio populi ut nihil quod sancti corpus attigerat à beneficiis vacuum deputaret.

X. His ita peractis, populus omnis abscessit, & monachi circa tumulum congregati psalmos per totam diem, ut mos est in parasceve, usque ad vesperam decantarunt. Sed & cerei ardentes tota die illa & nocte inibi permanserunt, ita ut usque in hodiernum diem omnibus noctibus aut olei aut cerae aut insimul lumen ibi nunquam deficiat. Nihil horum ex monasterio impenditur, totum à foris ministratur, tam ab his qui ad tumulum devotè ac frequenter occurrunt quàm ab his qui multas ibi sanitates percipiunt. Sed & hi qui in domibus suis per invocationem ejus sanantur, candelas suas ibi transmittunt aut per se deferunt, tam ante sanitatem quàm postea, prius poscendo, postea gratias redhibendo. Nec tantum homines pro hominibus deprecantur, sed & pro jumentis sive pecoribus malè habentibus, pro quibus & candelas transmittunt; ut impleatur quod scriptum est: *Homines & jumenta salvabis, Domine*. Nam tamen vel pro eis frustra supplicare noscuntur. Nam & infirma statim sanantur, & sana deinceps non incurrunt. Sed & tempore barbaricae persecutionis, cum hostilis immanitas cuncta circumquaque vastaret, quidam ad eum confugientes & ejus patrocinium referentes, nec rerum amissionem nec captivitatem experti sunt, cum ceteri quique bona simul cuncta amitterent, multi rebus perditis, ipsi in captivitatem hostium devenirent, nonnullis etiam in vinculis & ergastulis positis, ita ut pedes eorum artissimo constringantur ligno, statim invocatus adest, praecipiens eis ut surgant & lignum quo capti tenentur ipsi trahant, quodque eos tamquam putridum sequitur statim dissolutum. Cumque jam liberi causari cœperint dicentes, Quomodo hinc eximus, Domine, cum cuncta obserata sint, & custodes hinc inde observent, mox ducit eos ad quoddam posticium, & quod vix securibus ac ferramentis excidi poterat, nunc levi manus impulsione facilè dissolvitur, ita ut ipse ducat eos per medias turbas eorum qui se ceperant, nullusque eorum saltim quo pergat interroget, nedum tenere praesumat. Hoc uni ex fratribus nostris ita per omnia contigit, qui nuper defunctus est, propter quam praecipuè causam ad conversionem venit; & cum solus hoc modo liberatus non sit, ut multorum testimonio comprobatur, nos tamen eorum quos similiter sancti virtus absolvit nec personas recolimus, nec rei gestae veritatem ab ipsorum ore tam evidenter agnovimus. Tamen cum ad hoc ventum fuerit, quorundam liberationem evidentius proferemus;

mus; ut ex his plures alii intelligantur quos similiter liberatos audivimus, nec tamen recolimus. Nunc de his quae post transitum ejus de eo visa sunt, & quomodo quibusdam saepe apparuit, & apparendo sanitatem praestitit, referendum est.

XI. Quidam frater cum post obitum ejus nimia mœstitudine teneretur, ex ista mœstitia soporato astitit vir beatus in visu, dicens ad eum: Quid habes, frater, quod tanto mœrore deprimeris? Cui ille respondit: Mœsti sumus, inquit, Domine, & vehementer afflicti, quia nos tam cito deserere voluisti, cum posses nobis adhuc diu vivere & monasterium tuum prosperè & feliciter gubernare. Ad quem sanctus, Ergo, inquit, non videor tibi Abbas esse sicut me semper videre consuevisti? Cui frater: Verè si Abbas noster es, ut quid modo alium in sede tua videmus? Tum sanctus jocundo ore & quasi subridens ita illi respondit: Ego vos propter Abbatem istum non deserui nec desero, sed etiam quocunque ille perrexerit, ego semper vobiscum permaneo.

XII. Domnus Rotbertus Abbas tunc de Frainedia, qui tertia post ordinatione nostro monasterio praefuit, cum peracta sepultura ejusdem sanctissimi patris in refectorio cum fratribus ad mensam sederet, ut in tali eventu accidere solet, taedio ac mœrore oppressus paululum obdormivit. Cui repentè apparuerunt duo fratres nostri qui ante aliquot annos obierant, unus Sacerdos, alter Diaconus, olim nobis familiariter noti, sancti atque religiosi: qui cum causas mœstitiae ejus hilari vultu requirerent, & ille decessum viri sancti & communem orbitatem lacrymabiliter prosequeretur, dicunt ei: Scias, Domine, quia quanta est apud vos de ejus abscessu tristitia, tanta est de ipsius praesentia apud nos ubique laetitia.

XIII. Alius frater, laicus quidem, sed vir simplex & innocens, virum sanctum singulariter diligebat, atque ab ipso unicè amabatur. Hic cum ad vigilias die quadam dominica ante alios surgeret, ac juxta claustrum monachorum, sicut mos est, transiret, audivit voces psallentium veluti processionem agentium monachorum; inter quas viri Dei vox, velut processionem ipsam regentis, clarius ac robustius personabat. Et quia idem claustrum, utpote nocturnis horis, obseratum erat, festinanter ad Ecclesiam perrexit, ut inde commodius psallentium voces audiret & virum Dei, si fieri posset, in sua sede stantem videret. Sed cum intrasset, voces illae conticuerunt & ultra audiri non potuerunt. Unde manifestum est tam ex piorum visione quàm ex istius certo auditu virum Dei huic loco nunquam deesse & tam in Ecclesia quàm in claustro, nobis licèt dormientibus, divinae laudis officia decantare.

XIV. Quidam frater juvenis ac robustus carrucis boum praeerat, qui vel propter oneris sublevationem vel propter aliud quid rupturam incurrit, ita ut fieret ponderosus vel, ut dicitur manifestiùs, herniosus. Cumque pondus ipsum super inguinem promineret ac de die in diem magis magisque succresceret, cœpit frater ille incessu gravari & animo contabescere, cum rem ipsam prodere erubesceret, & propter magnitudinem mali dissimulare non posset. Verum quia tale incommodum absque incisione curari non valet, quae olim in nostro ordine interdicta fuit, amplius ex hoc anxiabatur; quia & infirmitas illum gravabat, & medendi spes nulla erat. Quapropter humano destitutus, ad divinum confugit auxilium, sanctumque patrem Stephanum tumulo ejus crebrius advolutus assiduè precabatur ut sibi in tanta afflictione posito salutari remedio subveniret. Quadam igitur nocte ei vir sanctus apparuit, & cur se tot clamoribus fatigaret, vel quam ob causam ita mœstus maneret, tamquam inscius requirere cœpit. Qui cum ei omnem passionem suam exposuisset, talem ab eo consolationem accepit: Noli fili, inquit, nimium mœstus esse pro hac incommoditate. in proximo est enim ut à Deo cureris. Evigilans autem frater nihil quidem remedii sibi provenisse deprehendit; quia tamen virum Dei videre meruit & pro hac ejus consolatione non mediocriter lactabatur. Post non multum vero temporis iterum ei modo quo prius apparuit, inquirens ab eo quomodo se haberet. Ille vero visitationi quidem ejus gratias agit, & tamen adhuc in nullo adjutum se fore respondet. Tunc sanctus divino nutu prominentem strumam salubri tactu compressam ac velut in sese refusam perfectè sanavit, eique dixit: Surge, & amplius noli vacare, sed opus tibi injunctum strenuè adimplere stude. Ad hanc vocem statim expergefactus surrexit, & tacto infirmitatis loco, ita se exterius complanatum & interius solidatum reperit ac si nihil unquam tale perpessus fuisset. Hoc ego ab ipsius Abbatis nostri ore nuper audivi, ut frater qui dudum vultu pallidus ac morituro similis apparebat, nunc fortis & alacer opus suum validius exsequatur.

XV. Sanctimonialibus quoque feminis infirmantibus nonnunquam apparet, maximè cùm aliqua ex his in extremis posita jacet. Nuper mihi quædam retulit quòd cùm aliqua ex sororibus in extremis esset, omnesque eam more solito circumstarent, dictis letaniis & psalmis, cùm ipsa adhuc superesset, omnes ad stratus suos redierunt; cùmque & ipsa quæ hæc referebat sese discalcians collocare vellet, & tamen pro sorore illa sollicita esset, repentè vir sanctus ante lectum ejus astitit, eique dixit: Surge quantocius, quia soror illa modo recedit. Quo dicto, mox tabulæ sonus increpuit, & soror illa ceteris congregatis & orantibus in pace quievit.

XVI. Alio quoque tempore una ex infirmantibus, incumbente jam nocte, quibusdam sororibus pro expectatione mortis ad custodiendum tradita est. Sed cùm eam ipsa nocte mori non crederent, paulatim custodiam remiserunt, & circa lectum ejus omnes ad dormiendum se composuerunt. Circa medium vero noctis sollicitus pater sanctus cuidam in dormitorio, nescio utrum dormienti an vigilanti, apparuit, eique ut surgeret imperavit. Illa verò pigritante ac differente, stramenta ei avellere cœpit, eique dixit: Surge velociter, & candelam accende, ac cinerem sterne, quia soror illa continuo est moritura. Mox illa turbata surrexit, & cum se tenebris circumseptam videret, dixit: Et quomodo possum, Domine, candelam accendere, quia lumen dormitorii modo extinctum est, & nescio ubi ignem reperiam? Cui ille: Vade, inquit, ad coquinam, & ibi sufficienter invenies. Perrexit illa ad coquinam, sed nihil ignis ibi reperit præter unam scintillam, quæ tam modica erat ut nec tenuissimi flatus impetum sustineret; & cum eam, ne ex toto extingueret, insufflare, penitùs non auderet, subito, ac si ex paleis accensis, flamma copiosa surrexit, unde non absque admiratione candela accensa, mox ad infirmitorium cucurrit, & sororem illam jam in extremis agentem ejusque custodes circa eam dormientes invenit. Quibus excitatis, statim cum eis, ut sibi fuerat imperatum, cinerem stravit ac benedixit, & sororem illam desuper imposuit, tabulamque percussit; ad cujus sonitum omnibus congregatis, postquam sufficienter oratum est, illa spiritum exhalavit.

XVII. Nonnullas quoque in infirmitorio negligentiùs residentes ad Ecclesiam ire compellit, maximè cum sancta mysteria percipere habent. Quod si de lecto surgere nequeant, qualiter vel quibus adminiculis ibi deferantur docet, sicut nuper quandam de hac re per visionem sufficienter instruxit. Noluit eis ullam occasionem relinquere ut aliquis ad illas vel in extremis quidem ingrediatur; ut agnoscas eum curam quam de eis vivens habuerat non deposuisse post mortem. Quasdam etiam gravissimis doloribus ex nimio languore vexatas apparendo sive tangendo curat: ita ut repentè de lecto surgant quæ prius ne jacere quidem poterant, & clamosis vocibus ceteras conturbabant. quod hoc manifestè probatur exemplo. Quædam soror, quam bene ipse cognovi, sed nomen excidit, cum in medio domus deambularet, li-

lignum ex alto cadens super eam venit, ejusque crus valde contrivit; ex quo casu solo dejecta, cum penè extra se esset, accurrentes undique sorores, eamque sago imponentes, vix inter manus ad infirmitorium detulerunt. Post paululum in se reversa, cum jam quid pateretur gravius persentiret, immensos clamores edere cœpit, quos extorquebat nimia vis doloris. Sanè inter ipsos clamores domnum Stephanum sæpius inclamabat, & ut sibi auxiliaretur magnis vocibus implorabat. Circa mediam vero noctem, cum sorores per circuitum obdormirent, ipsa enim prae nimio dolore dormire non poterat, adest continuo pater Stephanus, quem sequebatur juvenis monachi habitum gerens; apprehensaque tibia ejus quæ patiebatur, cum eam una manu à parte pedis, alia à superiori parte trahere cœpisset, tantum ei dolorem incussit ut clamore in altum sublato, omnes per circuitum sorores evigilarent. quibus undique concurrentibus, vir sanctus disparuit; & quem prius infirma videre & sentire poterat, videri ultra non potuit. Illa tamen, quia tempus loquendi non erat, innuit eis manu ut abirent, seque jam bene habentem quiescere modicum sinerent. Diluculo autem convocatis sororibus, retulit eis qualiter sanctus illa nocte præmisso dolore se sanavisset, ita ut post paululum de lecto sana consurgens nullum in se præteritæ confractionis indicium demonstraret.

XVIII. Eustorgia quædam soror graviter infirmabatur, ita ut de lecto surgere vel in quamlibet partem se vertere absque adminiculo non valeret. Una autem die circa vesperam, cum nimiis doloribus teneretur, soror aliqua ante lectum ejus casu transibat; ad quam illa protensis manibus non absque lacrymis supplicabat ut se pro Deo paululum adjuvaret, quo ægrum corpus lateris mutatione aliquantulum relevaret. Illa vero, quia tota die circa alias laboraverat, felle commota, inter cetera probra quæ ei tunc intulit, hoc etiam sibi ipsi imprecavit dicens: Manus & pes mihi arescant si tibi nunc auxilium feram. Et hæc dicens pertransiit. Nocte igitur insecuta, cum post somnum de lecto surgens alicubi pergere vellet, jamque aliquantum progressa esset, sicut tunc erat sanissima & omnibus membris incolumis, repentè sibi pedem gravari persensit; arreptaque manu sponda lectuli ad quem tunc fortè devenerat, ut saltem innitendo pergere posset, statim & ipsam similis moribus occupat & inutilem reddit. Tunc solo dejecta, cum una manu & pede quæ sibi restabant prout poterat sese per terram trahebat, ita ut accurrentes sibi sorores & casum ejus miserantes vix eam ad infirmitorium deferrent & præparato lectulo collocarent. Deinde post modicum cunctis ad propria strata tedeuntibus, illam solam remansisse se cernens, elevatis sursum oculis ingemiscebat ad Dominum, & sanctum patrem Stephanum cum magno cordis gemitu invocabat ut sibi in tanta calamitate positæ subveniret. Adest continuo vigilanti & deprecanti pater sanctus, torvoque eam vultu respiciens, ait: Bene tibi contigit, misera, sicut meruisti. Scias enim tibi hoc ideo evenisse quod sororem illam hesterna die te deprecantem despexisti, eique auxiliari noluisti, insuper & maledicto pessimo te obligasti quod te tunc justè juxta tuum meritum apprehendit; ac nisi pro te intervenissemus, non quidem talia patereris, sed morte subita moreteris. Sed & hoc scire te convenit, quia quamdiu vixeris, nunquam hac passione carebis. Unde ceteris sororibus ex nostra parte dicere ne cuncteris, ut tuo exemplo commonitæ sorores infirmantes non despiciant, sed eis juxta possibilitatem suam deserviant, ne deterius eis contingat. Hæc dicens ab oculis ejus sublatus est. Mane vero facto, cum ad visitandam ægram sorores redissent, eamque consolari niterentur & sanitatis remedia polliceri, illa respondit: Nequaquam ita erit ut dicitis, aliter enim dispositum est à Domino Deo. Tunc retulit eis qualiter domnum Stephanum illa nocte vidisset, & quæ sibi dixisset, quæque aliis dicenda mandasset. Atque ita factum est ut primùm quidem Eustorgia soror de hac vita migraret, ac deinde soror ista, nulla alia interveniente, secuta est. Verum quia superius diximus plures à carceribus & vinculis ejus patrocinio liberatos, è quibus aliquantos nos hic referre promisimus, nunc quod promisimus exsequamur.

XIX. Vir quidam secularis ultra Dordoniæ fluvium commanens virum Dei familiariter diligebat, & tam ab ipso quàm à fratribus propter fidei ejus devotionem & impensa ab eo crebrius beneficia non minori affectu diligebatur. Hic post transitum ejus à malignis captus, vinculis & compedibus mancipatus est, & propter multas quas habere credebatur pecunias sub stricta custodia servabatur. Quod cum fratribus nostris nuntiatum esset, vehementer afflicti sunt, & tam per se quàm per amicos rogare cœperunt eos qui vinctum tenebant ut eis suum confratrem, quem iniquè ceperant, accepta ab eo ratione dimitterent; & nihil proficere potuerunt, sed asperiores magis fecerunt. Porro vir ille captivus, cum se à nullo hominum juvari posse conspiceret, suum quondam amicum, nunc vero patronum, domnum Stephanum precibus, non pedibus, adiit, cum multis cum gemitibus orans ut si quid apud Deum posset, suis nunc precibus se liberaret. Deinde ex multa fatigatione tristitia soporatus assistere sibi vidit eumdem almificum patrem velut increpantem se ac dicentem: Quid hic sedes, cum domus tuæ opera negligantur & res familiaris depereat? Cui ille respondit: Et non vides, inquit, Domine, quam districtè ligatus & compeditus hic teneor & erumpere nequeo? Ad quem sanctus repetito sermone iterum dixit: Vade securus nihil hæsitans, quia non tibi nocebunt vincula ista quæ tu formidas. Ad hanc vocem confestim ille evigilavit; & cum se erigere tentat, cuncta repentè vincula de ejus manibus & pedibus ceciderunt, ita ut surgere conatus iterum caderet præ stupore. habebat enim tibias à compedibus demolitas. Postea vero surgens cogitabat inter se quid ageret, cum egredi nimirum formidaret, quia custodes undique observabant, & qui eum ceperant, foras per publicum ferè omnes astabant. Vicit tamen fides patroni, ita ut per medios custodes & captivatores suos, cum aliunde exitus non pateret, liber ad propria remearet, à nullo hominum quo tenderet interrogatus, nedum detentus.

XX. Hujus quoque filius simili forte nuper captus, ligatis manibus & pedibus in angustum est dolium missus, quod erat ab una fronte quidem apertum, ita ut eo introducto artissimè clauderetur ac si vinum in eo, non homo, adservaretur. In tantis ergo angustiis positus, cum de vita jam desperaret, tandem recordatus domni Stephani, de quo multa audierat, sed nunquam eum aliquando viderat, ad ejus statim confugit auxilium, multis clamoribus & suspiriis deprecans ut sicut quondam patrem suum à vinculis eripuerat, ita nunc ad liberandum se quantocius festinaret. Hæc cum intra semetipsum lacrymabiliter volveret, cunctis repentè vinculis absolutus est, excepto quod intra dolium tenebatur inclusus. Cumque ad visitandum & redimendum eum amici & consanguinei convenirent, productus foras, cum solutum illum custodes cernerent, vehementer commoti fortioribus eum vinculis ligaverunt & in dolium iterum retruserunt, ita ut inter frontem dolii & trabem domus ligna fortiter impingentia coartarent, ne aliquo fortè impulsu moveri possent. Nec tamen eis aliquid profuit malitia sua. Mox enim ut pii liberatoris auxilium imploravit, iterata vice cuncta ei ligamina repentè dissoluta sunt, cum tamen liberatorem suum in his omnibus non videret. Deinde protensis manibus, cum superiorem dolii frontem leniter contigisset, cuncta quæ ei impacta fuerant ligna ad terram subito ceciderunt, ipso dolio in partibus scisso, ita ut ac si pullus effracto ovo, sic iste dirupto vasculo liberatus foras prosiliret. Atque ut moram non faciamus in tanta festinatione auxilii, quemadmodum pater ejus olim fecerat, sic iste præsentibus & videntibus inimicis liber abscessit, in tantum ut eo prætergres-

greſſo mirarentur & dicerent: Nonne iſte eſt quem tantopere vinctum adſervabamus? Et quomodo eum nunc exeuntem nobis coram poſitis abire dimiſimus? Verè quia hunc virtus abſolvit divina, & nos non potuimus adverſus eum. Hic ergo ſuo liberatori vota perſolvens, die feſto nativitatis ſanctæ Mariæ ad tumulum ejus devotus acceſſit, nobiſque pro tanti diei ſollemnitate in capitulo congregatis quomodo liberatus fuerit juſſus expoſuit, & ſuæ liberationis quot auditores habuit, tot ſibi teſtes fideles aſcivit.

XXI. Alter quidam ruſticus in regione eadem captus fuit à duobus fratribus qui ductores erant latronum, ad hoc tantum ut pecuniae collatione ſeſe redimeret; quem unus ante ſe vinctum ducebat vel potius impellebat, alter ſequebatur poſt eos, uterque ſtipatus non modica turba latronum. Ergo cum ſe vinctum trahi doleret, ingemuit, ita ut magis cruciaretur pro timore & expectatione futurorum quam pro his quæ in praeſenti patiebatur. Videbat enim nullam ſibi fore ſpem evadendi, tamquam ſi ovis inter lupos teneretur captiva. Tandem concepta ſpe aliquanta, mox ad Dei confugit auxilium; & recordatus domni Stephani, exemplo duorum ſupradictorum quos audierat liberatos, quia voce non poterat nec audebat, totis eum præcordiis invocabat ut ſibi in tanto diſcrimine poſito ſubveniret. Cumque haec ſuſpiriis magis quàm verbis exprimeret, mox ei vincula de manibus ceciderunt, ac ſi eum aliquis repentè ſolviſſet; & ſic concepta miro modo abeundi fiducia, cœpit ab itinere in alteram partem abire ac ſi ab aliquo traheretur, ita ut liber & abſolutus ad propria remearet, nullo ſe requirente vel ſubſequente. Hoc modo à captivitate ſolutus, ereptori ſuo gratiarum munus exſolvit, teſtes habens ſuae ſalvationis etiam eos qui ſe ceperant, & abeuntem proſequi non audebant.

XXII. Nuper venit quidam ad ſancti ſepulcrum; factaque oratione & poſito cereo, cum à loco egreſſus fuiſſet, tuli eum in partem, interrogans quis aut unde eſſet vel ob quam cauſam tumulum ſancti expetiviſſet. Tunc ille ait: Fuimus capti ego & alii quatuor in caſtello Galniacenſi, quod eſt ultra Dordoniam, pedibus ſingulorum arctiſſimè ſimul in una trabe conſtrictis: in quo ergaſtulo cum nihil cibi aut panis jam per quatuor dies penitus guſtaſſemus, inedia ſimul ac dolore conſtrictus, ſanctum patrem Stephanum, de quo multa audieram, intimo cordis rugitu orare cœpit ut nos ab his vinculis ſuis meritis & precibus liberaret. Cumque hoc mecum volverem, velut in extaſim raptus, nec plenè vigilans, nec perfectè dormiens, vidi reverentiſſimum quendam in religioſo habitu carcerem introire cum uno monacho juvenilis aetatis; qui cum me interrogaſſet quomodo eſſem, vel quid ab eo tanto gemitu poſtularem, dixi ei: Domine, vides in quanta afflictione & calamitate detenti ſumus; unde precamur ut ſi quid potes, adjuves nos miſertus noſtri. Tunc ille dixit: Si ergo vis cum ſociis liberari, apprehende quantocius clavum ligneum quo cippus ſtrictus tenetur, & mox diſſolvetur, ſtatimque ſurgens cum eis egredimini, & pergite ubicunque vos tutare poſſitis. Ad hanc vocem extemplo evigilavi, & ipſe evanuit ab oculis meis. Statimque apprehenſum clavum levi motu extraxi, & mox trabes illa ita ſoluta eſt ac ſi nunquam aſtricta fuiſſet. Surgens autem, ſocios leniter excitavi, monens ut cautè ſurgerent, ne quis fortè evigilaret. Erat enim circa mediam noctem, nec minus immo amplius timebamus ſoluti quàm antea vincti; quia & cuſtodes intus ante oſtium dormiebant, nec poteramus niſi per eos tranſire, & ipſum oſtium ita ex induſtria erat compactum quod niſi cum magno fragore aperiri poſſet. Tandem, ut dici vulgariter ſolet, mittentes cor in periculum & animum fiducia roborantes, in ejus fide qui eos jam ſolverat, & cuſtodes tranſierunt, & aperto oſtio exierunt, nullo eos audiente vel ſentiente, ſicque reliquum noctis ſpatium iter agendo conficientes, in ipſo crepuſculo ad Caſtrum novum, quod duobus ferè milibus aberat, pervenerunt, ibique ſalvati ſunt. Nunc qualiter quibuſdam in rebus perditis opitulatus ſit, referamus.

XXIII. Frater quidam nummos quos ſibi commendatos habebat perdidit, ſic tamen ut furatos eſſe ab aliquo non dubitaret; ſed cum ex hoc nullum nominatim accuſare auderet, duo ex his qui inſtituebantur adoleſcentes hujus furti naevo tamquam auctores aut conſcij ſpecialiter notabantur; qui tamen tanta pertinacia cum terribilibus ſacramentis hoc denegabant ut nullus de eis vel ſuſpicionem habere poſſet. Quapropter is qui perdiderat omni indaginis ſpe deſtitutus, ad ſancti patris merita convolavit, offerens candelam ad tumulum ejus, & cum fiducia deprecans ut ſibi de hac re certum à Domino indicium obtineret, auctoribus furti detectis. E veſtigio unus ex praefatis juvenibus febre correptus, atque ad extrema perductus, cum anxiè quaereret cui ſecreta cordis confiteretur, antequam ille veniret, iſte obmutuit. Deinde miſerante Deo circa mediam noctem loquendi uſu recuperato, aſtanti ſibi jam ſacerdoti conſeſſus eſt quod nummos illos qui quaerebantur, ejus ſocius ſe conſcio furatos haberet. Hæc cum dixiſſet, accepta pœnitentia poſt non multum horarum ſpatium expiravit. Cumque ad alium ventum eſſet, & ille nec ſocij jam defuncti teſtimonio proditus confiteri vellet, ſed magis pertinaciter denegaret, ſtatim validiſſima febre correptus, cum ſimiliter mori timeret, non ſolum illos de quibus accuſabatur, ſed multo plures alios ſolidos ſe furatos habere proprij oris confeſſione teſtatus eſt. Ita vir ſanctus de utroque congruè judicavit, ut ille prior, qui minus fortè peccaverat, de hac vita protinus raperetur, ne vivens in deterius mutaretur, & ſequens ad pœnitentiam ſervaretur, ne moriens pro his & aliis furtis ad aeterna ſupplicia raperetur.

XXIV. Quidam Presbyter Eccleſiae ſancti Hilarij, quae in proſpectu noſtri monaſterij uno ferè miliario ſita eſt, dum aliquando circa ſextam horam pranderet, fur ingreſſus Eccleſiam, arcam ipſius quibuſdam machinationibus clam aperuit; indeque ducentis ferè ſolidis cum aliis quibuſdam rebus abſtractis, latenter nullo ſentiente aufugit. Presbyter poſt cibum Eccleſiam caſu ingreſſus, cùm arcam diſſipatam & ſolidos furatos invenit, tanto dolore & triſtitia repletus fuit ut penè ſenſum amitteret. Nullum enim indicium quis hoc feciſſet poterat inveniri. Tandem in ſe reverſus, conſilio amicorum noſtrum monaſterium expetivit, ut à ſancto patre Stephano aliquod hujus tantae calamitatis remedium impetraret. Denique ad ejus tumbam accenſo cereo diſcalciatis pedibus provolutus, tanto gemitu tantiſque ſuſpiriis querelas ſuas depoſuit, quantum nec pro graviſſimis certè peccatis affligi poſſet. Inde concepta aliquanta fiducia foras egreſſus, cùm eum prout in tali diſcrimine opus erat conſolaremur, poſt duarum aut trium horarum ſpatium nuntius ab Eccleſia directus concito curſu ad eum pervenit, furemque detentum cum ſolidis vel ceteris quae furatus fuerat nuntiavit. Quo audito, quanto gaudio tripudiaverit, non eſt noſtrum evolvere, cùm in illo impleri viſum ſit quod ait Propheta: *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo conſolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Cùmque diligenter inquireret qua hora fur inventus fuiſſet, ipſam eandemque reperit qua ſancti patrocinium fideliter expetivit.

XXV. Quidam paterfamilias geminos boves habebat, quos tum propter agriculturam, tum quia proceritate & fortitudine praeeminebant, ſatis caros habebat. Accidit autem ut lues animalium totam illam regionem longè latèque vaſtaret, ita ut curtes ruſticorum penè omnes animalibus vacuae remanerent. Cùm autem quadam die praefatus homo boves ipſos vacillari conſpiceret, timens ne intra domum morerentur, praecepit uxori ſuae ut ipſos longè proiceret, ne ſua contagione animalia quae necdum incurrerant vitiarent. Cui illa reſpondit: Nequaquam, Domine, hoc faciamus, ſed potiùs ſtatuaria eis facientes, ceraque operientes, ſancto patri Stepha-

pha-

phano dirigamus. potest enim, si voluerit, & istos salvare, & alios ab omni periculo immunes servare. Placuit viro prudentis consilium mulieris, ipsosque mox boves à frontibus & à tergo funibus circumducens, ceraque operiens, monasterio destinavit ad sancti sepulcrum arsuros. Quod cùm factum fuisset, non solùm boves illi repentè salvati sunt, sed & cetera animalia, juxta quod mulier fidelis promiserat, ex tunc & deinceps illaesa manserunt.

XXVI. Post paucos annos jam per terram illam animalibus restitutis, quidam miles ex his qui praedas exercere solent, cùm ad ludos quos majores vocant multa perdidisset, contracta damna ex depraedatione multorum cupiens reformare, cuncta circumquaque diripiens, etiam boves illos cum multa praeda captos secum abduxit. Cùmque supradictus vir circa vesperam domum reverteretur, agnito quòd boves illius capti fuissent, mox se ad terram dedit, cum multa vociferatione clamans & dicens: Heu mi domne Stephane pater, quomodo perdidi boves meos quos antè salvasti, & quos tuae commiseram fideli protectioni? sed qui illos salvare potuisti ne morerentur, quomodo nunc salvare noluisti ne raperentur? Certè si illos mihi non restitueris, nunquam pro eis deinceps consueta vota persolvam. singulis siquidem annis statuaria illa mittebat. Haec cùm dixisset, ecce boves illi repentè è media praeda sese abripientes, & mutuo sese impellentes, cum tanta celeritate, nullo concitante, domum revertebantur ac si retro multis minantibus urgerentur, cùm eos ex praedonibus illis nullus retinere vel insequi potuisset. Non est tamen dubium illius fuisse virtute reductos cujus suffragium super eos imploratum fuisset.

XXVII. Idem vir cum postmodum quartana febre vehementiùs urgeretur, & accitus medicus potionem ei dare vellet qua morbum depelleret, uxor ejus non adquievit dicens ad virum: Non est aequum, Domine, ut qui jamdudum praeventus es sancti virtute, carnalem modo recipias medicinam. Quin potiùs accede fideliter ad ejus sepulcrum, & ille oranti tibi optatam tribuet sanitatem. Hoc ille audiens, prudenti consilio adquievit, & cum aliquibus viris die qua febris imminens accessura erat, ad monasterium, quod duobus ferè milibus aberat, veniebat: cùmque jam in medio itinere juxta domum in qua lapides caedebantur, & fratres ibi manebant, transiret, subito à febre correptus, solo incubuit, & tam graviter vexari coepit ut putaretur continuo moriturus. Denique vocatis fratribus in auxilium, tam à suis quàm ab illis ad eorum domum tamquam funus deportatus est & lectulo collocatus. Cùmque jam, sociis recedentibus, ipse in quadam agonia maneret, vidit repentè domnum Stephanum sacris vestibus indutum cum quibusdam albis monachis ad se venientem. Qui cùm lectulo jacentis unà cum sociis illis assisteret, aspergens eum aqua benedicta, & dicens ea quae super infirmos dici solent, ita eum perfectae reddidit sanitati ut ex tunc & deinceps sanissimus perseveret. Nam continuò viro Dei non comparente, vocatis fratribus, quae sibi contigerant plenius enarravit; moxque cibo quem ex multis diebus exhorruerat avidè sumpto, sanus recessit qui fuerat semivivus allatus. Hoc ego ab illius ore audivi.

XXVIII. Petrus de Pleus sacerdos, vir honestate & genere clarus, oculorum dolorem incurrit; qui paulatim accrescens, totum caput ac deinde corpus ex integro occupavit. Itaque de vita diffidens, recordatus domni Stephani alumni quondam sui & cari amici, dato cereo puerum misit, praecipiens ei ut ad tumulum sancti velociter pergeret, atque ibi pro sua salute Dei misericordiam cum ipsius meritis imploraret. Quod ita factum est. si quidem ipsa hora dominus ejus ab infirmitate convaluit, ita ut manè diluculo de lecto consurgens ad Ecclesiam pergeret, & Missarum sollemniis interesset. erat enim festum Purificationis quod dicitur Ypapanti Domini. Sed quia ad referendas gratias ire neglexit, redivivus dolor, quo jam sanatus fuerat, tamdiu oculos ejus attrivit quousque tumulum sancti per se ipsum expetiit; sicque post aliquot dies laetus & incolumis ad propria remeavit.

XXIX. Mulier quaedam vidua ultra Dordoniam commanens oculorum lumen amisit, & per continuum annum coeca permansit. Audiens autem de virtutibus domni Stephani, cùm ad eum ire non posset, de loco suo, ut scriptum est, assiduis Dominum precibus exorabat ut sancti illius piis ac vivacibus meritis necessarium lumen recuperaret, quod malis suis meritis justè amiserat. Hoc cùm per biduum fideliter postularet, oculorum lumen recepit, ita ut videret clarè omnia. Sciens autem quòd nulla unquam femina monasterium ejus ingrederetur, & quia periculosum ei erat tanti itineris spatium peragrare, puerum suum ad locum direxit candelam manu gestantem; qui in ipsa vigilia Purificationis cum puero jam dicti sacerdotis occurrens, simul cum eo ad sancti sepulcrum accessit, quae detulerat obtulit, scilicet lumen pro lumine, grates pro sanitate. Atque ita factum est ut crastino cunctis in capitulo congregatis utriusque deprecatio sit allata, illius pro adipiscenda salute sui domini postulantis, illius pro adepta sanitate dominae suae gratias referentis.

XXX. Quaedam nihilominus vidua in territorio Turennensis castri manebat, quae se & sua domno Stephano olim commiserat, nihil habens unde viveret, excepto quod propriis laborando manibus adquisisset. Vnus autem de servientibus Vicecomitis, dum redditus coquinales de singulis mansis levaret, venit ad eam similia exacturus, cùm illa disceret nihil se exercere de terra unde aliquid reddere teneretur, nec quicquam victualium possidere, nisi quantum proxima aestate metendo vel spicas legendo in agris collegerat alienis. Cùmque idem exactor hoc ipsum modicum sacco reconditum cum paucis gallinis tulisset, illa cum lacrymis partim supplicando, partim interminando, quantum poterat obsistebat ne victum suum iniquè auferret, & se manere dimitteret fame forsitan perituram. Quam ille non solùm audire contempsit, sed insuper calcibus tundens, cum his quae abstulerat, via qua venerat redibat. Tunc misera mulier solo dejecta, protensis in coelum palmis, Deum judicem viduarum & sanctum patrem Stephanum luctuosis vocibus inclamabat ut si aliud obtinere non posset, vindictam saltim ad consolationem de malefactore reciperet. Nec mora, exaudita est oratio ejus. Mox namque iniquissimum illum adhuc in itinere positum vehemens capitis dolor invasit cum validissima febre & mentis alienatione, ita ut capite & toto corpore tumescente vix ad proximam devenerit mansionem; unde sublatus & ad propria deportatus, post non multum horarum spatium absque viatico & aliquo salutis remedio expiravit.

XXXI. Alia quoque vidua quodam loco juxta possessionem nostram manebat, habens unum porculum, qui mox in domo progrederetur, in sata fratrum currebat, nullo clausurae munimine circumsepta, cum jam spicae inciperent germinare, inde frequenter ejectus, cùm se liberum cerneret, mox ibi recurrebat, ut praefata mulier penè aliud agere non valeret quàm illum jugiter custodire & ab alienis agris vetare. Cumque illum vendere cogitaret, ne assiduam lactionem inferret . . . .

Desunt pauca quae legi non possunt absque magno labore, & non sunt magni momenti.

Incipit Tractatus de conversione Pontij de Larazio, & exordij Salvaniensis monasterij vera narratio. Auctore Hugone Francigena monacho ejusdem monasterij.

IN nomine sanctae & individuae Trinitatis unius verae & summae sempiternaeque & ineffabilis deitatis patris & filij & spiritus sancti. Ego frater Hugo

go omnium minimus monachorum pro capacitate sensus mei & ingenij modulo qualicunque stili officio referre curavi monasterij nostri, videlicet Salvaniensis caenobij, prima principia, & quasi infantiae ipsius prima cunabula ad memoriam studui revocare, qualiterque cura caelestis gratiae, velut bonae nutricis studio diligentiaque, in virile robur excreverit, & in ipsum statum, quem modò habere decernitur, protegente Deo pervenerit, conatus sum litterarum tradere monumentis ad honorem & gloriam & laudem illius qui de minimis magna facere consuevit, qui de quinque panibus quinque milia hominum satiavit, immo qui in principio mundi de nihilo cuncta creavit ad memoriam etiam futurorum, quatenus cognoscat successionis nostrae posteritas omnis à qualibus quantisque patribus religio domus nostrae sumpserit exordium, ut bonae arboris generosa radice cognita, secundùm generis sui speciem fructus afferre studeant qui maneant semper immarcescibiles ad testimonium & laudem & gloriam arboris hujus pulcherrimae, videlicet Salvaniensis Ecclesiae matris nostrae, quam ab initio caelestis agricolae manus tamquam humile virgultum semper excoluit & excolere semper non desinit, incrementum ei tribuens & augmentum, irrigans eam plurimis beneficijs tamquam caelestibus pluviis cujus studio diligenti atque inter cetera ligna silvarum jam in tantum cacumen extulit ut operiat montes umbra ejus; in qua spirituales animae diversarum virtutum pictae coloribus, tamquam caelestes aves nidificantes, studiorum bonorum fœtus enutriunt, simulque vocibus assiduè laudes resonant creatoris. Simplices etiam quique atque mansueti tamquam animalia Dei bona sub umbra ejus ab aestu carnalium vitiorum jugiter requiescunt, secundùm illud psalmistae; *Animalia tua habitabunt in ea*. Sed si aliquis forte me reprehenderit quòd in talem tantamque materiam mittere manus praesumpserim, homo ingenio hebes, eloquio impeditus, & nullius fere scientiae, sciat hujusmodi me non praesumptione temeraria ductum aut inanis vento gloriae promotum, sed salutaris obedientiae vinculo constrictum hoc incepisse, praecipiente hoc mihi Domino Pontio Abbate meo & singula suggerente quae vel ipse vidit ab initio, vel audivit ab eis qui viderunt & interfuerunt, immo ab ipsis qui primi institutores & fundatores hujus loci fuerunt, nonnullis etiam de fratribus nostris hoc attestantibus, qui solo auditu cuncta didicerant. Sed illorum testimonio innititur magis nostra narratio qui ab initio cuncta noverunt, & laboris & patientiae participes extiterunt, videlicet Hugonis Presbyteri & Raimundi Alzarani, de quorum testimoniorum veritate nullus permittitur dubitare. Sed haec praefationis loco dicta sufficiant.

II. Regnante igitur Ludovico filio Philippi, Domino Petro Episcopo praesidente cathedrae Lodovensi, Domino nostro Iesu Christo imperante in caelo & in terra & in mari, fuit vir unus in Lodovensi pago, Miles officio, nomine Pontius de Larazio, quod erat castrum ejus inexpugnabile. Hic secundùm seculi dignitatem genere clarus, opibus dives, possessionibus felix, ingenio acer, viribus potens, armis strenuus, municipio firmus, & in omni gloria seculari conspicuus inter ceteros eminebat; qui in primaeva quidem aetate secularia desideria sectatus, multis vicinorum suorum extitit importunus. Quosdam enim sermonum astutia circumveniebat, alios armorum violentia perturbabat; omnes verò quoscunque poterat rebus propriis viduabat, die noctuque rapacitatis actibus insistebat. Qui licèt isto vitio notaretur, per cetera tamen non minùs reprehensibilis habebatur. Sed pius Dominus, qui non mortem peccatoris sed pœnitentiam desiderat, qui quibus vult miseretur, & quos vult indurat, cor ejus timoris sui jaculo percussit, & à pristinis eum actibus penitùs immutavit. In semetipsum namque rediens, considerare cœpit mala quae fecerat, pensare judicium quod talibus actibus imminebat; & tactus dolore cordis intrinsecus, totus ad pœnitentiam est conversus; & ut deleret maculas criminum, die noctuque deducebat flumina lacrymarum. Dumque assiduè secum tacitus cogitaret quomodo vel quali satisfactione iram superni judicis placaret, quibusve actibus ejus misericordiam impetraret, placuit ei subitò ut seculum omne desereret, & residuo vitae suae tempore deinceps pœnitentiae actibus vacaret. Sed quia uxorem habebat, sine cujus assensu hoc facere non valebat, consilij sui ei secretum credidit, utque ipsa taliter faceret magnis precibus exoravit. Quae, ut erat nobilis genere, mente nobilior, piis viri votis libenter annuit. Pietatis tamen mota visceribus, & tota perfusa lacrymis, patrem pro suis liberis exoravit. Filium namque & filiam habebat, quorum affectu maternum pectus pietas agitabat. Sed pater providus, dum bene sibi cavere studuit, etiam filiis bene cavit. Matrem enim & filiam cum magna suae portione substantiae in monasterium virginum quod Drinonia dicitur honorificè collocavit. Filium verò in monasterio Lodovensi, quod sancti Salvatoris dicitur, monachorum cœtui sociavit. Et haec fuit prima ejus oblatio, quam gratam obtulit trinam trino.

III. Cùmque vicini ejus & amici omnes pariter mirarentur, & secum singuli quaererent quid agere vellet vel quid disponeret, cogitantibus omnibus in corde suo, atque dicentibus aliis quidem sic, & aliis sic; amicorum turba familiaris eum alloquitur, volentibus omnibus scire quid animi haberet vel quid facere cogitaret. Quibus ille cordis sui propositum per ordinem enarravit; & hac occasione accepta, de contemptu mundi, de timore judicij divini, de paenitentiae fructu, de pœnis malorum, de gaudio beatorum sermonem faciens, ut erat disertus atque facundus, licèt laicus, luculentissimè peroravit. Cujus eloquio inflammati quidam atque compuncti, omnem mundi fastum spernentes, ad pœnitentiam protinus sunt conversi, & ei jugiter adhaerere deinceps cupientes, societatem ei inseparabilem promiserunt, dextras dederunt, parati cum illo & in mortem & in vitam ire. Ex quibus primus fuit Raymundus de Pireto bonae memoriae vir, qui in monachali conversatione postea floruit. Secundus Guiraudus Presbyter, tertius Petrus Alzarran Miles, quartus Guillelmus de Rota, quintus Hugo Magnus, sextus Guillelmus Desparron. Septimus ipse fuit, qui eos verbo & exemplo convertit. Vt ipso numero daretur intelligi eosdem ipsos illuminatos gratia septiformi ad perfectionem venturos conversionis & vitae, qui à perfecto numero incepere.

IV. Carnalis igitur amoris vinculis absolutus, & societate sibi à Deo parata factus robustior, evangelicum praeceptum illud aggreditur quo Dominus ait: *Si vis perfectus esse, vade vende omnia quae habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni, sequere me.* Factoque praeconio, possessiones suas emptoribus omnes exposuit. Tunc multi homines, Milites & pagenses, divites atque mediocres, Clerici & laici, refertis marsupiis undique convenerunt, quod cuique placuerat bene sibi emere cupientes. Et cùm eis pecunia defecisset emptis jam plurimis, & adhuc plurima emenda superessent, etiam de pretio emptoribus dedit consilium, dicens se pro pretio accepturum animalia cuncti generis jumentorum, nec non & terrae fructus omnes quibus alitur vita mortalium. Quod certa de causa facere voluit, sicut ex sequentibus apparebit. Ipse enim sciebat quid esset facturus. Factum est igitur ut distractis immobilibus universis, rerum mobilium haberet plurimam multitudinem, in equis videlicet & equabus, mulis, mulabus, bubus & vaccis, ovibus & capris, & aliis multis quae denumerare longum est. Cùmque secundùm Domini praeceptum distribuere cuncta vellet egentibus, Ecclesiis, & monasteriis, hospitalibus & senodochiis, pauperibus atque peregrinis, viduis & pupillis, minùs Deo acceptum hoc fore credidit nisi ea primitus redderet quae violenter quondam abstulerat. Mittit ergo nuntios per provinciam circumquaque, per civitates, & castella, villasque ubicunque

que

que conventus hominum fiebant causa mercatus sive nundinarum, & per Ecclesias, qui publicè proclamarent, ut omnes quibuscunque Pontius de Larazio vel aliquid debebat vel aliquid per vim abstulerat, ad eum venirent apud villam quae Peguerolas dicitur secunda vel tertia vel quarta feria post solemnitatem palmarum, sua singuli recepturi. Erat enim proximum Pascha, dies festus Christianorum.

V. Adveniente igitur die dominica quae in ramis palmarum dicitur, de sua salute bene sollicitus, apud Lodovam post processionem lecto evangelio, stante Episcopo cum Clericis suis, super gradum qui factus fuerat ad loquendum in platea circumstante populo venit Pontius de Larazio cum sociis supradictis nudus & discalciatus. Ducebatur autem à quodam collo ejus innexo vinculo ligneo quod vulgò redorta dicitur, tanquam maleficus; & qui eum ducebat, virgis eum assiduè flagellabat. Sic enim ipse fieri jusserat. Perveniens itaque ad Episcopum tamquam servus fugitivus qui à bono domino recessisset, per manus illius se Deo reddidit, flexis genibus veniam postulavit, chartam quam manu ferebat, in qua peccata sua cuncta describi fecerat, Episcopo tradidit, & ut in auribus totius populi legeretur, multis precibus exoravit. Episcopus verò ejus verecundiae parcens hoc fieri primum prohibuit; sed ipse in petitione sua instantissimè perseverans, ut hoc fieret tandem obtinuit. Itaque Episcopo concedente charta legitur. Ipse verò in confractione persistens cum virgis caeditur, & ut duriùs caedi debeat enixiùs deprecatur, tantorum criminum se reum esse viva voce fatetur, solum lacrymis rigabat, omnemque populum in fletum & lacrymas commovebat. Omnes quicunque aderant mirabantur, & eum affectu nimio venerabantur, ejus poenitentiam praedicabant, eumque Dominum respexisse veraciter affirmabant. Precabantur etiam pro eo, ut qui ei poenitentiae dederat gratiam, donaret etiam in bono perseverantiam. Fuit autem ista confessio utilis & necessaria, non solùm ei qui confessus est, sed & aliis multis qui verecundiae pudore timidi peccata sua celaverant, nunc autem ejus animati exemplo, dum eum sic confitentem viderunt, ad confessionis & poenitentiae lavacrum cucurrerunt.

VI. His igitur ita gestis, & solemnitate ramorum rite peracta, ad Ecclesiam itum est. Altera autem die, id est, secunda poenalis hebdomadae, nec non & tertia & quarta feria, affuerunt loco quem suprà diximus clamatores multi ex diversis partibus congregati, quae quondam amiserant sua singuli requirentes. Convenientes igitur ante ipsum velut ante judicem, de ipso tamquam de reo ipsius tamquam testis testimonium contra se flagitant. Ipse vero sui ipsius accusator & judex, reus & testis, omnes judicij personas in se suscipit, dum omnibus satisfacere cupit; accusat se-ipsum, testimonium contra se perhibet, se-ipsum judicat tamquam judex, poenam suscipit ipse reus. Tandem singulorum pedibus provolutus, in primis veniam postulabat, deinde secundum quantitatem amissorum de suis facultatibus singulis perdita restaurabat. Et quoniam, sicut suprà diximus, diversorum animalium multitudinem possidebat, necnon & pecuniae omnis quae in usus hominum est necessaria, qualia quisque amiserat talia recipiebat, ut non tam aliena recepisse quàm sua propria invenisse se crederent. Maledictiones igitur antiquas in benedictiones convertentes, valedicentes & benedicentes ei, cum gaudio ad propria sunt reversi.

VII. Tunc pagensem quendam vicinum propè videns adstare dixit: Heus, inquit, tu quid expectas? Quare clamoris tui causam non indicas? Ego, inquit ille, Domine mi, adversum te clamoris causam non habeo; sed multum te laudo & benedico, quia in multis me adjuvasti, & in causis plurimis contra adversarios mihi patrocinium praebuisti; nihil unquam mihi nocuisti, nihil injuriae intulisti. Ad quem ipse: Immo, inquit, tibi nocui; malum feci, damnum intuli; sed tu forsitan ignorasti. Numquid tali tempore, tali nocte, gregem tuum de caulis tuis non perdidisti? Perdidi, inquit ille, Domine mi, verè perdidi; sed quis mihi damnum fecerit, ignoravi; te damni mei conscium non agnovi. Ego, inquit Pontius, illud feci, per satellites & complices meos totum egi. Quapropter, obsecro, da mihi veniam, & postea quod tibi abstuli reddam. Indulgeat, inquit, tibi Dominus de caelo. Nam ego hoc tibi libenter remitto. Accipe, inquit, animalia haec quae remanserunt, & sint tibi loco eorum quae tibi aliquando perierunt. Tunc ille pecuniam illam suscepit, de caelo eam lapsam credidit; & eum qui damnum sibi aliquando fecerat, non malefactorem, sed magni muneris largitorem cum gaudio praedicabat.

VIII. Ipse vero de facultatibus suis, quae superfuerant, egentibus cuncta distribuit, sicut scriptum est: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in aeternum*. Feria autem quinta, quae & coena dominica nuncupatur, tredecim pauperes assumpsit, cibis tempori convenientibus copiosè refecit; pedes lavit, lacrymis rigavit, capillis tersit, & omnia secundùm Domini mandatum fideliter adimplevit.

IX. Vespere autem facto, cùm sol occidisset, dominicae passionis nequaquam immemor, noluit dare somnum oculis suis nec palpebris suis dormitationem; sed sicut Dominus noster Iesus Christus eadem nocte ad passionem pro peccatoribus perferendam spontaneus properavit, sic & ipse ad labores poenitentiae perferendos spontanea voluntate exiens, passionum Christi particeps effici voluit, ut resurrectionis & gloriae consors effici mereretur. Igitur ipse & socij ejus cum eo pariter intempestae noctis silentio egredientes de terra sua & de cognatione sua & de domo patris sui, nil praeter simplicem vestem, & ipsam vilem & religioni congruam, baculumque & peram singuli deferentes, peregrinationis iter arripiunt quod ducit ad sanctum Guillelmum. Ibant autem pedibus nudis. quod in usu minimè habebant, & ideo duriùs hoc ferebant. Via autem qua incedebant, non solum nudis pedibus ambulantibus, sed etiam calciatis, & equitantibus, & etiam per diem pergentibus valde difficilis. Est enim amfractibus tortuosa, collibus elata, vallibus demissa, lapidum fragmentis aspera & tota horribilis; qua dum incedentes sermocinarentur, & se ad poenitentiae labores perferendos invicem cohortarentur, nescio quo divino judicio accidit eis quiddam triste atque terribile. sed credo quòd voluntas Dei fuit ut tentarentur, tentati probarentur, & territi purgarentur. Nam subitò ventus vehemens irruit à regione deserti, qui concussit caelum, & turbavit aëra. Tunc luna, quae priùs fulgebat, delituit subitò, stellarumque globi omnes pariter aufugerunt; sed & densa nubes montes operuit, & tenebrae factae sunt. Tunc mugire tonitrua, fulgura coruscare, lapidesque grandinis ruere coeperunt. Irruit super eos formido, & pavor magnitudine temporis. Tandem inter coruscationes crebras consideraverunt & inspexerunt sibi locum habitationis cujusdam, qui factus est eis in securitatem & in absconsionem à turbine & à pluvia. Prius tamen quàm ad illum venirent, tanta passi sunt ut merito de eis dicatur quod lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt. Mane autem facto, ibant gaudentes in conspectu Domini, cum digni habiti sunt pro amore ejus aliquem laborem pati.

X. Tandem ad sanctum Guillelmum pervenientes, multitudinem ibi Militum aliorumque hominum invenerunt, qui ex more convenerant, sicut omni anno faciunt die ista, ad adorandam crucem; cum quibus & ipsi vivificum lignum, in quo nostros actus actor fuit hostia factus, devotissimè adoraverunt. Cumque eorum humilitatem & devotionem pariter omnes mirarentur, cognovissentque quod Lodovenses erant, eo amplius eos venerabantur. Aderat autem inter eos vir quidam potens & dives, videlicet Raymundus Petri de Aguantico, qui eos multis precibus exoravit & opido coëgit ut in die dominicae resurrectionis apud Aguanticum cum illo manerent

ob

ob honorem tantae solemnitatis: qui acquiescentes ei abierunt cum illo, fueruntque sibi altera die, quae est post Parasceven, & die dominicae resurrectionis; audieruntque ibi Missarum sacrosancta solemnia, & dominici corporis & sanguinis viaticum susceperunt.

XI. Altera autem die, id est, secunda feria paschalis hebdomadae, valedicentes hospiti, iter apud sanctum Iacobum sunt aggressi, illum in peregrino habitu quaerentes & invenire omnimodis cupientes qui, sicut in eadem die legitur, in peregrino habitu duobus discipulis euntibus in Emaus apparuit. in quo itinere quot labores quotve cruces passi sint in labore & aerumna, in vigiliis, in jejuniis, in fame & siti, in frigore & nuditate, solus ille novit qui eorundem laborum remunerator & testis fuit. Dedit autem eis Deus gratiam in conspectu omnium qui viderunt eos ut ex ipsa vultuum specie facilè omnes agnoscerent eosdem viros esse virtutis & verè religiosos. Vnde quae victui eorum erant necessaria multi eis libentissimè ministrabant. Si quando vero divites eis plurima obtulissent, tantum inde accipiebant quantum ad ipsius diei victum sufficere poterat. cetera reddebant. coacti vero eadem retinere, pauperibus ilico dividebant; & ne in pecunia spem ponere viderentur, quam in Deo totam posuerant, nihil in posterum reservabant, credentes ei qui dixit, *Nolite cogitare de crastino*, & illud: *Quaerite primùm regnum Dei & justitiam ejus, & haec omnia adicientur vobis*. Quapropter absque ciborum sustentamento dies plurimos transegerunt, sed non minus Deo gratias reddiderunt. In omni autem itineris spatio maxima illis cura fuit atque praecipua sanctorum loca invisere, religiosos viros ubique quaerere, orationum suffragia postulare, modum etiam vitae addiscere quo omni tempore deinceps possent Domino innocenter servire.

XII. Fuit autem omnium qui eis consilium dederunt una sententia, intentio eadem, idem sermo, idem consilium; quippe qui uno spiritu omnes edocti fuerant, dicentibus omnibus atque laudantibus illis ut eremi loca incolerent, labore manuum victum acquirerent, in quo in simplicitate atque puritate vitae Deo servirent, & religionis suae haeredes post se relinquerent. Quod consilium maximè roboravit atque intimavit eis Archiepiscopus Iacobensis, qui quidem in episcopatu suo primitus eos voluit retinere & locum congruum eis assignare; sed postea intra se cogitans quod si inter homines alterius linguae remanerent, parum proficere possent, & dum loquentes non intelligerentur, barbari à barbaris haberentur, ad notas regiones illos remittere studuit, in sancto proposito perseverare monuit, & de Dei bonitate praesumens, à Deo eis grandia repromisit. Cujus sermonibus roborati, benedictione firmati, per aliam viam revertentes in regionem suam, Michaëlis archangeli memoriam, quae in monte sita est in periculo maris, adierunt, beati Martini Turonensis Ecclesiam visitarunt, sancti Martialis causa Lemovicas abierunt, beati Leonardi basilicam intraverunt, ad ultimum Ruthenensem urbem ingressi, cum ad Ecclesiam beatae Dei genitricis & Virginis Mariae orarent, Episcopo nunciati & ab eo vocati sunt.

XIII. Ipse erat domnus Ademarus Ruthenensis Episcopus, piae memoriae & magnae auctoritatis vir: qui cum cognovisset quod Lodovenses homines erant noti & vicini, nobiles etiam atque generosi; cum magna veneratione & alacritate eos suscepit, votum eorum etiam cognoscens, se eis in omnibus profuturum, consilium & auxilium collaturum repromisit, si in episcopatu suo remanere vellent. Comes etiam Ruthenensis audiens quod Pontius de Larazio in episcopio esset, voluit eum videre tamquam sibi notum & familiarem Militem & quondam amicum suum: cujus cum desiderium agnovisset, pollicitus est ei semper se adjutorem & defensorem in omnibus affuturum. Obtulit etiam eis loca quaedam ad monasterium construendum tam ipse Comes quàm Episcopus, videlicet villas & Ecclesias desertas. Sed ipsi hominum frequentiam fugientes, secreta sylvarum nemorumque magis abdita desiderabant.

XIV. Quapropter cum gratia Comitis & Episcopi benedictione recedentes, venerunt in terram quae Camares nuncupatur. quae terra nemorosa est, & silvis obsita, ardua montibus, devexa collibus, irrigua fontibus, rivis, atque fluminibus, in qua dominabatur vir quidam magnus & potens, qui Arnaldus de Ponte dicebatur. Cognoscebant autem eum ex multo tempore, scientes quia homo erat benevolus & laetus, & ad omne opus virtutis promptus. Qui venientes eos ad se conspiciens, antequam eos cognosceret dixit eis: Quid veniunt ad me domini mei, aut quid volunt? Ad quodcunque volueritis scitote me esse paratum. Postquam autem eos recognovit, cum honore magno & devotione suscepit, causamque propter quam venerant diligenter inquisivit. Cui respondentes, locum aliquem religioni congruum, ab hominibus remotum atque secretum, ubi manerent & Domino servirent, se quaerere confessi sunt. Quis, inquit, his votis vestris satisfacere potest sicut ego, aut quae terra convenientior tali proposito poterit inveniri? Ecce terra coram vobis est. Vbicunque vobis placuerit manete; aedificate, seminate, plantate, novellate, & orate pro me. At illi elegerunt sibi quendam locum qui antiquitus Silvanium dicebatur; quem ipsi sive successores eorum Salvanium vocaverunt, *i* mutato in *a*; ut qui ante Silvanium à silvis dicebatur, Salvanium à salvatione deinceps diceretur; in quo casulas propriis manibus fabricantes, manserunt bestiis sociati, cotidiano tamen labori insistentes, dumeta falcibus resecantes, terram ligonibus proscindentes, locum habitabilem ex inhabitabili reddiderunt.

XV. Tunc fama religionis eorum circumquaque diffusa, ad aures pervenit vicinorum Pontificum, Ruthenensis scilicet, atque Lodovensis, sive Biterrensis, deinde ad totius populi. Tunc plurimi eos visitare cœperunt, munera offerentes, eos in omnibus adjuvantes. Quod maximè fecisse noscuntur homines Lodovenses, sicut in sequentibus plenius ostendemus.

XVI. In tempore illo facta est fames incomparanda in illa regione. Negavit enim terra fructum cultoribus suis, & luxerunt omnes qui colebant eam, cum spe sua frustrati fuerant; & illusi Cereris fide, quernas ibant ad arbores. In anno illo, secundum Isaiae vaticinium, triginta modii sementis vix fecisse dicuntur modios tres, & decem jugera vinearum vix implere potuerunt laguneulam unam. Tunc apud Salvanium congregata est pauperum multitudo & gens magna qui obsederunt domum in circuitu tamquam exercitus, omnem vitae suae spem in ejus alimoniis collocantes. Erat autem domui illi & fratribus illis ab initio insolita consuetudo, & quasi pro lege tenebatur omnes hospitio recipere, alere egentes, pauperes recreare, nudos vestire, mortuos sepelire, & cetera pietatis & misericordiae opera adimplere. quae consuetudo usque in praesentem diem secundum loci possibilitatem favente Deo durare cernitur. Videntes autem fratres tantorum pauperum multitudinem, conturbati & contriti dixerunt alter ad alterum: aut fugiendum nobis est de loco isto, aut moriendum cum istis. Videte qui faciendum nobis sit. Quis eos vel paucis diebus poterit sustinere. Si enim locus iste cum domibus & habitatoribus suis panis esset, à tanta multitudine brevi tempore devorari posset.

XVII. Tunc Pontius de Larazio murmur eorum compescuit dicens: Si fugere, inquit, voluerimus, non effugiemus. Neque enim patet evadendi via, neque ab oriente, neque ab occidente, neque à desertis montibus, cum Deus judex est. Denique qui ad fugam properant, victos se esse demonstrant; & victos ignominia, victores vero gloria manet. Nos autem non ad fugam venimus, sed ad pugnam. Stare ergo non oportet, non fugere, & viriliter decertare, quia non coronabitur nisi qui legitimè certaverit. Re-

Recordamini pristinos dies conversionis vestrae, in quibus magnum certamen laboris & patientiae pertulistis, & quomodo de omnibus tribulationibus & angustiis liberavit vos Dominus; & nunc credite quod similiter vobis subveniet. Mementote quod olim populum Israël quadraginta annis, absque pane terreno, caelesti manna pavit Deus in solitudine, & in diebus Heliae in Sarepta Sidoniae viduam & domesticam ejus familiam cum Propheta multis diebus pavit ex hydria farinae & lecytho olei, ita quod hydria farinae non defecerit, & lecythus olei non est imminutus. Sed & in tempore Helisei, quando obsessa est Samaria, & obsessi famis angustia periclitabantur, Deus in una die tantam eis ciborum abundantiam contulit ut modius similae statere uno esset, & duo modij hordei statere uno, in porta Samariae. In evangelio etiam audistis Dominum ex quinque panibus quinque hominum millia satiasse; post quorum refectionem Apostoli duodecim cophinos fragmentorum sustulerunt ex quinque panibus illis quae superfuerant illis qui manducaverant. Numquid invalida facta est manus Domini ut nunc talia facere non possit? Tantus est nunc quantus erat tunc. Non potest esse minor, non potest esse major. Credamus in eum, fratres, quod omnia possibilia sunt credenti. Spem nostram omnem ponamus in eo, quia ipse est liberator omnium sperantium in se. Timeamus eum, scientes quod voluntatem timentium se faciet. Diligamus eum, quia custodit omnes diligentes se. Sed nunc tempus postulat, fratres, ut iterum faciatis quod olim fecisse vos meministis. Vendite quae possidetis, & date eleemosynam, olim propria, nunc communia. Ecce habetis boves & oves, jumenta & pecora. A filo subtegminis usque ad corrigiam caligae nihil remaneat quod non vendatur & detur egenis fratribus. Fratres etenim nostri sunt, eundem patrem habent nobiscum Deum, cui omnes dicimus *Pater noster*. Eodem pretio redempti sunt quos nos, id est, sanguine Iesu Christi. Quod si post omnia nos mori contigerit, moriamur omnes in simplicitate nostra, scientes quod sicut Christus pro nobis animam suam posuit, ita & nos debemus pro fratribus animas ponere. Interim ego vadam ad optimates populorum qui sunt in seculo, & pro mendicis mendicus ipse efficiar. Et his dictis, asellum ascendit; ferulamque manu bajulans, profectus est.

XVIII. Fratres vero cuncta quae possidebant vendere parabant, sicut ipse jusserat. Quod audiens Dominus Arnaldus de Ponte, hoc fieri modis omnibus prohibuit, timens ne iterum locus in solitudinem deveniret; & aperiens horreum suum, dedit eis alimentorum quippiam, unde pauperes vel pauco tempore sustentarentur. Tunc videns Dominus fidem illorum, dedit benedictionem suam super domum illam à die illa & deinceps. Nam si quando pauca grana molari machina frangebantur, farina collecta dolia replebantur; & quando conspersiones fiebant, divinae benedictionis fermento magides redundabant; & cum in parva forma clibanus panes suscipiebat, in magna reddebat; & quando iidem panes frangebantur, magnae sportulae implebantur, quae à dantibus vix evacuabantur. Multiplicabatur enim magis dispendio panis sui, & edentium sub dentibus crescebat in ore cibus. Et ita benedictionis divinae gratia redundante pastus est populus ille in ista eremo quasi caelesti manna toto illo tempore usque ad tempus novarum frugum.

XIX. Pontius vero de Larazio post paucos dies rediens, & ipse benedictionis divinae consolationem non minimam afferens, laetificavit domum & habitatores ejus universos. Audiens vero quanta Deus fecisset mirabilia gavisus est gaudio magno valde. Et omnes cum eo pariter benedicebant Dominum in hymnis & confessionibus, dicentes: *Quia memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se*. Expleto autem tempore usque ad nativitatem sancti Iohannis Baptistae, in ipso die convivium fecit populo; & refectis omnibus abundè, valedicens omnibus, jussit eos abire ad loca sua in nomine Domini. Illi autem profecti praedicaverunt ubique dicentes quod verè Dominus est in illo loco, & non est aliud ibi nisi domus Dei.

XX. Deinde pauco tempore in tantum locus profecit & excrevit, non tantum rebus, sed etiam religiosis personis & possessionibus, ut abbatiae construendae & tenendo ordini idoneus diceretur. Facta est ergo contentio inter eos quis ordinum videretur esse major, aliis laudantibus ordinem Cistерciensium, aliis vero ordinem Carthusiensium, quibusdam etiam sanctimonialium virginum monasterium construere dicentibus dignum. Tunc hanc causam ponere placuit in arbitrio Carthusiensium. Ob quam causam Pontius de Larazio pergens Carthusiam, Priori ceterisque fratribus causam exposuit. Qui inspecta regula veritatis, prae ceteris cunctis ordinibus Cisterciensium ordinem laudaverunt, eumque potiùs expetendum eidem Pontio mandaverunt. Cui consilio hoc insuper addiderunt, ut de illa abbatia ordinis quae loco illi vicinior videretur, ordo deduceretur, ne in eundo sive redeundo laborem nimium paterentur.

XXI. Tunc Pontius de Larazio vale faciens illis, ad Mansum Adae venit, capitulum intravit, per manus Domni Petri Abbatis, qui tunc eidem loco præerat, Salvaniensem domum Cisterciensi ordini reddidit, & Abbati eidem praedictae domus curam imposuit. Tunc Domnus Petrus primus Mansiadae Abbas piae memoriae, vir sanctus & Deo dignus, viros quosdam electos illuc direxit, qui officinas aptarent, & locum ordini praepararent. Fratres vero Salvanienses ad se venire praecepit, & eos secundum regulam beati Benedicti per annum probatos & eruditos monachali habitu induit, benedixit, atque remisit. Ex quibus unum virum sapientem & bonum, litteris eruditum, videlicet domnum Ademarum, illis praeposuit, & abbatem esse constituit, domus curam illi tradidit, & dimisit.

XXII. Tunc primum Salvaniensis Ecclesia in abbatiam surrexit, anno videlicet ab incarnatione Domini millesimo centesimo trigesimo sexto. Tunc in ea religio cœpit florere, ordo succrescere, caritas fervere. Tunc illustres viri & fideles homines de rebus & possessionibus suis dare ei plurima cœperunt, & non solum vicini, sed etiam ex longinquis partibus, atque transmarini. cujus etiam domus religio Principes orbis non latuit, qui ob salutem & redemptionem animarum suarum sua illuc munera transmiserunt. Fecit hoc Imperator Constantinopolitanus, hoc etiam Siciliae Rex sive Dux Rogerius, hoc & mirabilis vir & sua sanctitate & devotione toto orbi cognitus Comes Theobaldus, hoc & multi alii, qui in æternæ beatitudinis albo conscripti, devotionis suæ à Domino præmia receperunt. Inter quos præcipuè recensendus & æternæ memoriæ commendandus est vir quidam nobilis & dives Guillelmus nomine, qui de transmarinis partibus ad construendam Salvaniensem Ecclesiam misit ducentas marchas argenti; cujus memoria in benedictione inter speciales amicos & familiares nostros, non solum anniversario cursu, sed etiam quotidiano usu celebratur & colitur. Sed & vir quidam nobilis ac prædives civis Lodovensis nomine Petrus Aibrandi fecit dormitorium. ad quod opus faciendum centum marchas argenti obtulit. Filius verò ejus Aibrandus fecit refectorium.

XXIII. Postea verò procedente tempore placuit Domno Abbati Guiraldo & fratribus universis ut propter insolentiam secularium hominum & alia multa incommoda monasterium mutari deberet in locum alterum qui melior & religioni convenientior videbatur & aliis abundans multis commoditatibus qui locus non longè aberat à monasterio, sed quantum arcus balistæ mittere potest. Erat autem alienus à possessione monasterii, & non nisi magno pretio haberi poterat. Quo audito supradictus vir Guillelmus, qui ad construendam Ecclesiam ducentas marchas argenti miserat, voluit & præcepit ut de ipsa pecunia locus

cus emeretur in quo Ecclesia fundaretur. quod & factum est. Mille enim solidorum pretio idem locus emptus est cum omnibus pertinentiis suis, prædium pulchrum & delectabile, religionique valde conveniens. Cœperunt ergo in eo novum monasterium ædificare. In quo loco Petrus Aibrandi venerabilis sacrista Lodovensis Ecclesiæ filius prædicti Petri & fratres ejus Guiraldus, ambo fecerunt dormitorium majoris magnitudinis & excellentioris pulchritudinis quàm priùs fuerat. Refectorium verò fecit Richardus Clarii venerabilis Ecclesiæ prædictæ Clericus. Isti sunt constructores sive fundatores Salvaniensis monasterii, qui merito suæ devotionis inter amicos & familiares nostros primi esse meruerunt: quorum memoria non derelinquetur in seculum, cùm quandiu Cistercienfis ordo durare poterit, non præteribit dies aliqua in qua non habeatur eorum commemoratio & solemnis pro eis fiat oratio. Illi verò qui suis laboribus locum primitus inceperunt, in sanctitate vitæ, in humilitate & obedientia permanserunt, donec terræ corpora, cælo animas reddiderunt.

XXIV. Frater autem Pontius de Larazio, qui humiliorem locum semper eligere studuit, in habitu laicorum fratrum conversus permansit, ut omni domui liberiùs provideret, & servorum Dei servus semper existeret. quod & fecit, donec beato fine in Domino quievit. Hic pius, prudens, humilis, pudicus, sobrius, castus fuit, & quietus, vita dum praesens vegetavit ejus corporis artus. Qui mense Augusto, prima die mensis, viam universae carnis ingrediens, non obiit, sed abiit ad patres suos, de morte ad vitam, de labore ad quietem, de exilio ad patriam.

XXV. Isti viventes in carne plantaverunt Ecclesiam istam labore suo. Modò coronantur, & accipiunt palmas laborum suorum. Horum animabus nos omnes debitores sumus, & omnes qui in loco isto futuri sunt usque in finem. Ipsi laboraverunt, & nos in labores eorum introivimus; ipsi seminaverunt, & nos messuimus. quamvis nos eorum orationibus magis indigeamus quàm ipsi nostris, quorum meritis & intercessionibus Deus locum istum semper regit & protegit. Horum exemplo multi viri militaris ordinis in hoc loco ad Dominum sunt conversi, quorum unus fuit Dominus Arnaldus de Ponte, de quo superiùs mentionem fecimus, qui eundem locum dedit, in quo postmodum quievit in pace. Sed & alii plures materialia arma deponentes, spiritalia sumpserunt contra spiritales nequitias pugnaturi: qui conflarunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces; qui non levabunt ampliùs contra gentem gladium, nec exercebuntur ultrà ad praelium. in quibus etiam illud impletum est: *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit. Lupus & agnus pascentur simul, leo & bos comedent paleas.*

XXVI. Interea fratres divinis laudibus vacantes cotidianis laboribus insistentes, seminaverunt agros, & plantaverunt vineas, & fecerunt fructum nativitatis, & benedixit eis Deus, & multiplicati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati à desiderio suo; dedit illis Deus mansiones gentium, & labores populorum possederunt, ut custodiant justificationes ejus, & legem ejus requirant.

XXVII. De situ loci scribere supersedi, cum cotidie eum videamus. Hoc solum propter absentes dixisse sufficiat, quia montes in circuitu ejus sunt, & Dominus in circuitu populi sui. De materialibus etiam aedificii dicere superfluum judicavi, cùm cotidie renovantur, vetera destruuntur, & nova aedificantur, & Deo propitio in melius assidue commutantur. De spiritualibus autem sciendum est quia domus haec fundata est supra firmam petram, id est, Dominum Iesum Christum, quae columnis septem in altum erecta nubes transit, sydera transcendit, & usque ad solium superni judicis pertingit, ubi Regum Rex & dominus rerum sceptrum tenet, orbisque habenas temperat, & volucrem currum stabilis regit. In ea lapides magni, lapides vivi, lapides pretiosi dolantur, quadrantur, & poliuntur, de quibus Hierusalem caelestis aedificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.

XXVIII. Primus Abbas hujus loci Domnus Ademarus fuit, qui in eo sex mensibus vixit. Secundus. Desiderius extitit, qui octo annis ibidem praefuit. Tertius Domnus Guiraldus fuit, qui jura regiminis decem & septem annis strenuè gubernavit, monasterium multis possessionibus ampliavit, & multa bona in eo patravit; inter quae & domum de Annonenca fundavit, & in ea religionem sanctimonialium propagavit. Obiit autem anno gratiae millesimo centesimo sexagesimo primo, mense Septembri, decimo quinto Kalendas Octobris. Huic successit Domnus Pontius Abbas meus totius assensione conventus, eodem anno, mense Octobri, de Priore in Abbatem assumptus, qui Abbatum ordine fuit quartus. Ipse est qui hoc scribere nos praecepit, qui ea quae diximus aut vidit aut audivit, & testimonium scriptis perhibuit, & scimus quòd verum est testimonium ejus.

XXIX. Laetare igitur Salvaniensis Ecclesia mater bona, gratulare & jubila, dilata locum territorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, longos fac funiculos tuos. ad dextram enim & ad laevam penetrabis, & semen tuum montes hereditabit. Gaude & exulta in Domino Deo tuo, quia dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit, dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae, semper honos nomenque tuum laudesque manebunt, praestante Domino nostro Iesu Christo, qui vivit & regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

Explicit tractatus de conversione Pontii de Larazio, & exordii monasterii Salvaniensis vera narratio.

BREVIS HISTORIA
LIBERATIONIS MESSINÆ

A Sarracenorum dominatu per Comitem Rogerium Normannum facta à Messanensibus vocatum.

ADAMANTINO scribenda essent stilo, smaragdis, at que in tabulis aureis quae per nobiles tres Messanenses nostra tempestate gesta fuere, quorum strenuitate ac sagacitate, ingenio atque viribus, duce Rogerio Comite recuperata extitisse liquet; quinimmo orthodoxa Christiana fides per ducentos & triginta ferè annos jam mortua suscitata floret, libertas bonaque cuncta atque honor Siculis concessa sunt. Quamquam Messanenses libertate sola privati, cuncta tamen eorum bona pace tranquilla possidebant, quod adversa fortuna omnibus Siculis denegabatur. Cumque Siculorum respectu tam leve jugum diu tollere non potuissent, mirifica ausi sunt haec agere. Quamobrem ad eorum egregiam perexcellentemque memoriam scriptis non quidem, sed aureis statuis memorandi & decorandi sunt, quia sicuti tres ipsi soli tantorum beneficiorum totius Trinacriae auctores fuere, ita decens est ut in quolibet ipsius insulae angulo eorum unusquisque aurea statua bene meritus erigatur & extollatur, ut perpetuo vivant ad eorum perpetuam famam, honorem posteritatis, & gloriam prosapiae.

Dominantibus Mauris per ducentos & triginta ferè annos & subditam detinentibus Siciliam, licèt ante dictum tempus eam tenuissent, ante quos etiam Maurorum floruisset imperium, & ante ipsos Christiani dominati fuissent, & per denos fatis annos etiam alii barbari & infideles eam possedissent, eorum imperiis titubantibus & vicissim variantibus per multa temporum curricula usque ad dictum tempus (ut Deo placuit) sexto mensis Augusti à virgineo partu anno millesimo sexagesimo, exist . . . Sicilia sub dominio quinque Maurorum, quorum unus Raxdis no-

nominabatur, qui Messanae residebat & Tauromenium usque ad Tindaridum suum possidebat imperium. A Tauromenio Syracusas usque alius regebat, & alius à Syracusis usque Drepanum, à Drepano verò ad Panhormum alius, & à Panhormo ad Pactas alius. Licèt hi omnes sic Siciliam occupatam tenerent, tamen inter se discordes erant. Nec tacebo in primis quòd tempore quo fuit Sicilia expugnata, ut vetusta pandit historia, sola Mamertina civitas omnium postrema fuit sub conditione capta. Nam cum acriter diu resistendo pugnasset, & ex eo quamplurimos orco misisset Mauros, tandem cum periculosa assiduaque pugna diu noctuque vires deficerent, agnoscensque in vanum diu posse resistere, quippe quia totam insulam jam sub jugo detinebant, ulla neque spes erat qua piuni subsidium expectare posset, sub hoc enim fœdere deditam se fecit: primò quòd vexillum civitatis, quo aurea crux in rubeo campo depicta cernebatur, suis à locis non amoveretur, quinimmo ut singuli eorum bona in pace possiderent. Nam firmissimè decreverant potius mortem subire quàm vexillum sanctae crucis amittere, & quod tanto antecessorum sanguine acquisiverant posteritas ipsa ignominiosè mortis terrore perdidisset. Quam induratam pertinaciam cum perspexissent Mauri, his assentire potius voluere quàm ambiguam de Mamertinis expectare victoriam. Tali itaque firmato fœdere civitatem obtinuere, & aliis in locis aereum extollentes vexillum pacificè ex illo tunc subditam totam insulam detinuerunt, tyrannidem exercentes. Hanc cum & Messanae exercere voluissent, praedicti nobiles Mamertini, Ansaldus de Pactis, Nicolaus Camulia, & Jacobinus Saccanus, cum haec in animo volutarent, & mutuis suspiriis haec secum loquerentur, ut secretius de his melius loquendi daretur facultas, dicto die sexto Augusti ad insulam S. Jacinti portus civitatis se contulerunt. Cumque de civitate & eorum statu mutuo diversa discuterent, & fluctuantis animi procellas fugandi gratia non sine lacrymarum profluxu plura subloquia facerent, versis oculis ad ipsam civitatem, & patriam nobilissimam considerantes, atque in quanta infortunia ipsa civitas esset devoluta, amaris singultibus conquerebantur. Insuper & crudelissimas Siculorum aerumnas jugiter memorabant & miserabantur; sed miserabiliter Mamertinae patriae gloriam & ipsius tot amplissima privilegia, quae multimoda sanguinis effusione acquisita fuerant, amarè deplorabant. Cum autem quippiam medicaminis tam aerumnosae calamitati minimè adhuc excogitare possent, Nicolaus Camulia, divino favente spiritu, in haec verba primum prorupit. Ansalde & Jacobine, ea quae nunc excogitavi & referam ex Deo certa sunt, quia non nisi modo in mentem venerunt. Laetamini, quoniam hodie jam nobis aperta via est ad has fugiendas aerumnas, pluit super nos gratia divina. Gaudete, quia hodie ex insperato & immerito misertus est nobis & patriae omnipotens Deus, & nostras audivit voces & lamentationes, atque preces exaudivit. Nonne audivimus Comitem Rogerium Normandum Rubertumque Apuliae Ducem cum sanctissimo Papa Miletum Calabriae oppidum adventasse, ipsumque Comitem strenuissimum Principem esse, aetate juvenem, sed prudentia & regimine satis maturum, ac super omnia piissimum, & ad omne Dei servitium promptissimum semper prae se tulisse, qui in praesentiarum in ipso Mileto oppido Ecclesiam mirae pulcritudinis sanctissimae trinitati dicatam erigendam curavit? Securè ad eum illuc accedamus, eidemque animosè totam Trinacriae insulam tradamus. Hoc onus fideliter humeris nostris imponamus pro fide Christiana, pro patria, & totius Siciliae libertate assequenda, & pro honore perpetuo mortem spernamus, ac pro tanti negotii expeditione nullis parcamus sumptibus ac laboribus, atque universa bona cum caris filiis igni exponamus. Quid sentitis enuntiate mihi, & vestras aperite mentes, & quicquid melius vobis videbitur & expedierit mandetis agendum. Quod enim à vobis mandabitur firmiter à me fore polliceor exequendum. Quae verba avidè Saccanus & Pactis animo percipientes, ac agnoscentes vera esse omnia, remque aggrediendo fore ad exitum perducturos, statim ambo ad collum Nicolai se projicientes, amplexati ac millies deosculati sunt cum summo gaudio, profusisque lacrymis sic responderunt concorditer. Frater amantissime, istud quod modo nobis dedisti consilium verè cognoscimus à Deo ortum esse. Idcirco ipsi Deo prius gratias agamus, deinde tibi, colendissime frater, quia sic affatim nobis rem tantam ac tanta laude dignam breviter aperuisti; tuumque sanctum consilium approbamus, & tecum omnes laetanter pro patria, fide, libertatéque communi civium adipiscenda mori peroptamus. Multa vicissim multoque spatio super hac re verba facientes, ac viam omnemque modum subtiliter exquirentes per totum vagati sunt diem. Demum civitatem ingressi, in secretum amicis & consanguineis convocatis, omnia quae inter eos ratiocinati sunt, firmataque fuerant, adaperiunt. Demum quodam die omnes in angulo secretissimae domus sequestrati, tanti negotii amplitudinem acutissimè pensitantes, ipsis de Pactis, Camuglia, & Saccano, ut tanti negotii auctoribus, omnium rerum curam de communi consensu committere decrevere. His itaque conclusis solemnitatem quandam praestolabantur quam Mauri singulis annis domibus duodecim diebus inclusi celebrabant. Adveniente autem solemnitate praedicta nobiles viri propriis vestibus exuti sub simulato indumento Drepanum versus ire simulantes scapham quandam ascenderunt, nocturnoque tempore Calabriae litus attigerunt. Inde iter inceptum secundo fortunae flatu molientes, Miletum se contulerunt. Palatium ingressi, ubi Pontifex erat, cujus pedes postquàm fuerunt osculati, eos Papa quinam essent, & qua causa venissent, percontatus est. Cui Ansaldus de Pactis ita respondit. Christiani Siculi sumus. Ex Messana urbe ad Comitem Rogerium legati missi sumus. Ad hoc Papa quidnam cum Rogerio vellent diligenter perquirens, hujusmodi à Nicolao Camuglia responsum accepit: Beatissime Pater, nos jurejurando ea quorum causa iter huc direximus explicare nequimus. Unum pro modo sciat sanctitas vestra, nos pro augmento Christianae fidei huc venisse. Tuae idcirco placeat sanctitati ut nos Comitem Rogerium hujus rei causa conveniamus. Mox tanti negotii praestantia te non latebit. Tunc Papa aditum omnem eis liberum patere permisit. Illinc vero aulam Comitis ingressi, eundem flexis genibus coram beata virgine orantem invenerunt. Quos cum ille piis intueretur oculis, adventus causam perquirens, ad verba praebuit attentas aures. Tunc generosi Mamertini, verbum prius quàm exprimere possent unum ex nimia cordis abundantia ad multa propalanda, continere se non potuerunt quin lacrymas perabundè funderent, assiduisque lacrymis ad tantam pietatem Comitis viscera commoverunt ut his placidissimis verbis eos Comes fuerit alloquutus. Quicunque estis, boni viri & fratres, vestris compulsus lacrymis negare non possum quin vobis non compatiar, & pro quacunque vestra petitione quaecunque remedia praestare promitto, atque me offero. Vestras retinete lacrymas, & vobis ipsis jam parcite, & ad singultus tempus ne perdatis, causasque omnes quae vos huc accedere impulerunt securius enuntiate. Tunc Jacobinus Saccanus, quippe qui vir erat pietate praestantior ac eloquentia facundior, hujusmodi explicuit legationem. Nos, Comes invictissime, legati sumus Messanae urbis Siciliae ad tuam destinati praesentiam. De tua mirum in modum confisa virtute Messana civitas insulae Siciliae caput & vetustissima te suppliciter exorat ut eam adjuvare digneris. Nam, ut cunctis notum est, Mauris ipsa civitas cum tota Sicilia subdita est, & quod crudelius, per ducentos triginta ferè annos Christi fides per totam insulam quasi mortua jacet impiorum Maurorum tyrannidi, sub immani quorum imperio tot aerumnis, calamitatibus, & doloribus affligimur, quae si sigil-

si sigillatim enumerare vellemus, nimis prolixa tibi nostra esset oratio, nimiumque tibi taedium esset allatura. Praesta igitur auxilium justa petentibus, affer opem, qui hac causa ad te venimus. Messana te vocat, Messana te in dominum eligit pro sua libertate, tuoque sub dominio Messana mori desiderat, ut te victore fides Christi exaltetur. Surge ad adjuvandum, surge, surge, Christianissime Comes, surge, & arma capesse, accelera, quia videre te cupit alacriter Mamertina civitas, summoque gaudio te populus Messanensis expectat, quia te duce ab immani barbarorum imperio ac jugo se eximet servitutis, totiusque deinde Siciliae potieris. Praeterea in sola Messana tota vis; velim scias, totumque robur consistit. Quod vero attinet ad tuam victoriam, pro Dei servitio proque fide Christi augenda tuique dominii amplitudine propaganda vires nervosque omnes adhibere ac sanguinem cum ipsa vita cuncti Messanenses effundere se hilariter offerunt, & jurejurando promittunt. Ut sis & esse debeas ex nunc Messanae dominus, se tuo Messanenses subjiciunt imperio, teque ante tuos prostrati pedes in eorum dominum recognoscunt, & neminem alium. Cape igitur realem ac indubitatam possessionem, qua mediante totius Trinacriae insulae victor eris. In signum cujus verae possessionis nos humiliter prostrati tuos deosculamur pedes. Ad cujus pedes deosculandos accedentibus Rogerius non permisit, ejus tantum deosculari manus concessit invitus. Rursus suam prosequens orationem Saccanus ait: Et si pro Messanae & Siciliae libertate tua non commovebitur dignitas, totque nostras non compatietur aerumnas, moveat cor tuum hoc humani generis redemptoris vexillum, hac cruce tuae pietatis viscera pro ejus liberatione pungantur, in qua pependit ille per quem salvati & liberati sumus. Scias velim, Dux invictissime, hanc sacratissimam crucem tuae Messanae vexillum esse, quod ab Arcadio Imperatore invictissimo olim Thessalonicae à suis proditoribus obsesso, ejusque imperio à Messanensibus restituto, suscepit; ab ipsomet, inquam, Imperatore Messana civitas, tanquam de eodem optimè benemerita, ejusdem fuit sacratae crucis dono decorata. Ad hanc te rogat eadem civitas exaltandam occurras, ut te victore, te duce, quilibet eam reverenter adoret, & si propter barbariem quasi sepulta Christi fides existat, te suscitante resurgat. His Jacobinus Saccanus fletu maximo prolatis, tandem orationi suae finem imposuit. Ad quem sic Rogerius hilari humanissimoque vultu respondit. Sit vester adventus felix, legationis vestrae causas nimio cordis affectu suscepimus, miserias, aerumnas, atque calamitates totius insulae multoties audivimus, & est jam diu quod nostra viscera penetrarunt. Si à Deo haec sunt, Deus nobiscum erit, & nobis vobisque ad ejus divinam voluntatem exequendam vires, victricesque manus ad expugnandum, & penitus à suis sanctis locis Christianae fidei teterrimum hostem viriliter expellendum. Qua responsione facta, & singulis legatorum nominibus adnotatis, aulam summi Pontificis ingressus, legationem ut audierat suae sanctitati coram sex Cardinalibus retulit seriatim, quinimo suam aperuit voluntatem, seque primum Siciliam versùs copias classemque directurum, & pro Christiana fide & recuperatione Trinacriae ab impiis Maurorum manibus, praecedentibus prius consilio & auxilio suae sanctitatis, omnem opem conatumque omnem adhibiturum. Quibus sanctissimis dictis per piissimum Pontificem ita responsum est. Rogeri Comes, benedicte fili, tecum sit rerum omnium opifex Deus, tuamque mentem illuminare dignetur, suaque divina te benedictione sanctificet. Quantum jucunditatis hac hora suscepi, ex quo ad hanc hostilem catholicae fidei sectam expellendam Dux invictissimus effectus es, ipsamque Trinacriam insulam ab infidelibus immanissimis tot annis sub durissimae servitutis jugo conculcatam temet duce liberandam enarrare nullo modo possim. Equidem pro tanto bono consequendo quicquid à me petieris omnino consequeris. Tecum sit Deus optimus maximus, & felici celerique pede ad rem tantam pergas peragendam, cum benedictione patris & filii & spiritus sancti. Hoc unum à te summopere peto, quod promittas, manendo in Dei obsequio, postquam divina permittente gratia victoriam fueris consequutus, insulae dominatum acceperis, Deo te obtemperantem exhibeas, & quod suum est eidem impertias, ac de tota victoria tres efficias portiones, partem unam in extruendis Ecclesiis, monasteriis, hospitalibus, abbatiis, & praelatiis, ad honorem cultumque divinum exhibeas, alteram militibus qui tecum in hac expeditione praeliabuntur munificenter impertias, tertiam vero tuae necessitati subministres. Quo peracto, Deus tecum erit omnipotens in omnibus viis tuis, semperque in tua protectione commorabitur. Ad haec autem Rogerius laetanter annuit, motuque proprio uti summus Pontifex proposuit omnia jurejurando firmavit. Laetus ex his Pontifex pluribus eum replevit benedictionibus. Inde petita venia Rogerius discedens ad legatos in aula commorantes revertitur, quibus quae cum summo Pontifice firmata fuerant pandit. Illi vero hilari vultu omnia percipientes summopere Rogerio congratulabantur. Mox quicquid erat agendum, cuique providendum, secum deliberant. De qua re latissimè ratiocinando vagarunt, tum de modo tenendi bellandique, qua via, ordine, tum etiam qua comitiva. Quibus omnibus ad plenum perquàm diligenter excussis & examinatis, legatos sic est Rogerius allocutus. Fratres carissimi, firmiter tenete hinc ad paucos dies Deo adjuvante Trinacriam versus me iter facturum, quin etiam collecta navigiorum multitudine secundum temporis exigentiam quae modo praestolatur, comparatoque navali exercitu, prius Parmis oppido totam classem trajiciam. Vos interim, accepta prius à summo Pontifice benedictione, iter capessite, consumptoque spatio dierum octo socios vestros convenite, eisque omnia quae nobiscum peracta & firmata sunt securius enucleate. Insuper fidem meam timere fingite. Interim domibus vestris crucis signum affigite, quo tuti esse possitis ab incursu militum bellatorumque impressu. Statuto enim die vos à parte interiori summa vi confisi, nosque ab exteriori bellicis instrumentis praeliantes facilè victoriam consequemur. His conclusis, ad summum Pontificem iverunt, acceptaque ab eo latissima benedictione, iterum ad Comitem reversi sunt. Ad quem Ansaldus de Pactis dixit: Rogeri Domine, iterum super omnia te rogamus advertere ne à latere tuo vexillum sanctae crucis amoveas quousque Messanam Deo maximo permittente pervenias, ibidemque victoriam adeptus, illud manibus propriis feliciter civitati reddas.

Accepta itaque promissione, atque licentia Comitis impetrata, laeti discedentes, Rhegium pervenerunt, ex quo piscatoria cymba transvecti Messanam reversi sunt, & in domibus occultè permiscentes cum amicis omnibusque consanguineis & secretissimis viris quae cum generosissimo Comite Rogerio conclusa sigillatim aperiunt, modumque victoriae consequendae machinantur. Dum haec inter ipsos legatos & reliquos civitatis proceres bene examinantur & discutiuntur, dies cessit octavus. Ecce Comitis adventus ubique circumsonat, Rogerii numerosum agmen ad capessendam insulam venturum publicè audiebatur. Qua de re se nimio pavore perterritos satis simulant Mamertini, uti Comes instruxerat. Mauri verò cùm omnia adverterent, lubricosas montium vias atque vallium, ut tutiùs fugerent, quaeritabant. Christianis Rogerius interim per totam Calabriam edicto mandare praecepit ut omnes se Rhegium usque comitarentur. Mora octo dierum spatio mille & septingenti viri ex improviso praesto fuerunt. Tunc Rogerius Comes veste recenti sanctae crucis impresso charactere se laetanter induit, & praecedente vexillo crucis civitatis Messanae à legatis commendato magna omnium jucunditate cunctis videntibus ventis vela dedit, Parmam versus iter

iter tenens. Cujus ad littora cùm applicuiſſet, fundatis anchoris, equos circiter ducentos, quos illuc conveniri mandaverat, navigiis transvexit, deinde tribus diebus Rhegium advenit. Illic diebus ferè commorans quindecim, quotidie milites equiteſque ſuos blandiloquio demulcebat exercebatque quibuſcum plurimum de futura victoria diſceptaret, tandem mane ſatis ante diluculum cum triremibus, tribus longè à Meſſana milliariis, omnium primus è triremibus exiliens, Siculam tellurem primus voluit pedibus apprehendere. Mox caeteri milites eum ſequuntur. Ipſe tamen Rogerius vexillum ſanctae crucis civitatis Meſſanae manibus ſtrictè tenens ita ſuos affatur milites. Viri ſtrenui & ſpectatae fidei, veſtrum ſi quis eſt qui Rogerii nomen amore proſequitur, ſtrenuè bellando hodie ſe oſtendat, in noſtra manu eſt victoria. Ecce Deus nobiſcum eſt. Juſtam enim fovemus cauſam. Chriſti milites ſumus, & pro ſuo ſervitio huc bellaturi nos venimus. Ecce ſanctiſſima crux, ſola ipſa dux omnium eſt. Ipſam proſequimini, & in ea firmiter ſperate, quia in ipſa noſtra eſt verè ſalus & victoria. Deinde oculis in caelum elevatis, coram omnibus genibus flexis ſic reverenter oravit. Piiſſime Domine Jeſu Chriſte mundi redemptor, qui non ſpernis pauperum preces, ſuſcipe quaeſo indigni famuli tui preces, & concede ut fidei tuae victoriam adeptus, hoc quod manibus teneo ſanctiſſimae crucis tuae vexillum, in qua pro humani generis redemptione ſuſpendi ac mori dignatus es, in civitate Meſſanae, in altiori faſtigio domus tuae figere valeam, ut nomen tuum ubique gentium denominetur. His dictis Goffredum fratrem ſuum ſtrenuum Ducem accerſiri jubet, mandatque ut cum claſſe portum ingrediatur, & ipſius civitatis portas atque moenia diruat, quia ſemitas terreſtres occupabit ipſe. Cui Goffredus ſic reſpondit. Mi Domine invictiſſime, conducibilius mihi videtur ut me pedeſtrem exercitum ducente armata claſſe feſtinanter ipſum portum velit tua dignitas occupare: quia congruum eſt ut itineris labor à me ſuſcipiatur. Tua enim praeſentia claſſis magis decorabitur, magiſque omnes perterriti fient, & faciliùs capientur. Sic utrinque praeliabimur. Quibus verbis Comes Rogerius aſſentiens, (cum XXVI.) triremibus portum versùs navigat. Goffredus acie ordinata & militibus equeſtribus celeriter ſuum peragit iter. Cum autem Rogerius inſulam ſancti Jacinti portus civitatis Meſſanae attigiſſet (ita enim vocatur promontorium illud) navalem exercitum foras eduxit, ibidemque terreſtrem apparatum aperiens Mamertinae urbis amoenitate nimia laetitia oblectabatur. In eo enim loco ciſterna erat aquae, prope quam erant furcae, in quibus XII. Chriſtiani ob ſuſpicionem proditionis ſuſpenſi videbantur. Quod ſpectaculum Rogerius ferre non potuit quin tanta miſeratione commotus lacrymas non emitteret, & ſuſpenſorum ſtrage ſuſpecta, Deo vovit ſe eodem in loco ad honorem ſalvatoris ſuique ſancti nominis templum aedificaturum. Dum haec ſecum in animo volutaret, ecce Goffredus praedictus pugnae dux ſtrenuus advenit. Quo adveniente, ſubitò datis ſignis, buccinisque ſonantibus, ſtatim momento mari terraeque bellum viriliter inceptum eſt. Mauri Meſſanenſes, quamvis pauci, cum ipſis uxoribus armatis turres & moenia ſtrenuiſſimè defendebant. At Chriſtiani, qui quidem occultè ſciebant adventum Comitis Rogerii, ut rapidi leones, quoſcunque Maurorum inveniunt partim trucidant, orcoque mittunt, partimque pluribus afficiunt vulneribus. Patent undique januae, undique ſtrages ac praeda videtur, non ceſſatur, nec aliquis fugae Mauris ſalvationis locus conceditur. Truculentiſſimè Chriſtiani Mamertini Maurorum ulciſcuntur, totuſque tam maritimus quàm terreſtris exercitus crudeli caede graſſatur. Rogerius vero tutam fortitus victoriam, quippe qui clemens erat, miſeratione motus, ne ulterius caedes progrediatur, placidiſſime imperavit ut vivos caperent & pro ſervis Mauros quoſque detinerent. Quinetiam per praeconem mandavit ut ſi Chriſtiani fieri vellent, vitae ac ſervitutis impunitatem acquirerent. Qua re audita, quamplures ex illis aqua baptiſmatis abluti Chriſtiani ſunt effecti, & duarum horarum ſpatio tota civitas infidelibus ſpoliata in Chriſti fide ac libertate coruſcavit. Dictus exercitus ad epiſcopatus Eccleſiam ſe contulit, non ſine ingenti totius civitatis tripudio ſummaque laetitia, Deo primitus gratias agendo. Poſtmodum Comes tres promtos equites legatos ad ſe accerſiri juſſit, quos laetanter ſic affatur. Animoſi equites & omni laude digni, quorum cauſa haec civitas patria veſtra libertatem obtinuit, & concedente Domino etiam tota inſula Siciliae à Maurorum ſaevo dominatu liberabitur, ecce ſacrum vexillum ſanctae crucis hujus civitatis feliciſſima inſignia, quod mihi in Mileto commendaſtis, propriiſque manibus huc attuli, ut promiſi, ipſum propriis manibus accipite, pro arbitrio judicioque veſtro ubi vultis collocate ad Dei ſummi honorem & perennem hujus civitatis laudem atque gloriam. Qui praefati legati cum tota Meſſanenſium acie prae nimia laetitia collacrymantes Deo ſummo ac Rogerio, qui eos ab impiis manibus liberarunt, ingentes gratias egere, & magna omnium laetitia vexillum in turri quae nunc eſt campanile Eccleſiae ſancti Nicolai epiſcopatus extulere. Inde vero ad Comitem recedentes, multis blandiſque verbis ultro citroque habitis, non parvum tempus tranſegere. Exinde tunc Mamertini Rogerium ſemper ut dominum habuerunt. Tunc Comes Rogerius ipſos praefatos milites Mamertinos pluribus muneribus munificenter donavit, caeteriſque militibus ſuis & civitati etiam parem munificentiam oſtendit. Mox pacato civitatis ſtatu, rebuſque omnibus compoſitis, auxiliantibus copiis & Meſſanenſium comitiva totam inſulam paulatim in ſuam redegit poteſtatem, & ubique pace compoſita, quae cum ſummo Pontifice de tripartienda victoria, unam Eccleſiis dando, militibus alteram, ſibique tertiam juxta votum quod promiſerat humaniſſime adimplevit. Hanc Comes Rogerius cum annorum eſſet XXIX. feliciſſimam eſt potitus victoriam, Meſſanamque urbem perenni laude decoravit.

In nomine Dei aeterni & ſalvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Amen. Rogerius divina favente clementia primus Rex Siciliae, Ducatus Apuliae, & Principatus Capuae. Optime ſtatuit provida moderatione vetuſtas ut ſua recipiant praemia laborantes, praecipue qui publicis utilitatibus obſecundant, ne quis praeteritus reputetur qui probabili fuerat actione laudandus. Novimus itaque narratione ſcripturaque vetuſta pariter & moderna quot labores, damna, & praelia ſuſtinuerit nobilis & laudanda civitas Meſſanae & ejus cives ut Chriſtianum dominium expulſis Agarenis in Sicilia praefulgeret. Nam magnificum quondam patrem noſtrum ad illam capeſſendam introduxerunt, ipſum ope & opere praeiverunt cum maxima ſubſtantiae & ſanguinis effuſione, in ipſa magnifici patris noſtri dominium Siculis infidelibus fuit tranquilla ſerenitate pacatum, & nobis etiam in cunctis neceſſitatibus ſuam oſtendit virtutem. Propter quod debite aſtringimur ipſam civitatem & cives antiquis praerogativis & honoribus praeſervare, nec minus de novo concedere, & in remunerationis praemium tribuere. Et quoniam authenticis ſcripturis indicantibus ea civitas velut regni caput ſemper extitit praehonorata, non ſolum Romani & Graecorum imperii tempore, ſed etiam dum eſſet ſub eiſdem Agarenis oppreſſa, dignum arbitramur ideo ut nunc quod ejus labore juvante colitur, ibi ſancta religio Chriſtiana meritis, praerogativis, & immunitatibus extollatur. Igitur perpetuo ſtatuimus ut in eadem civitate ſit in capite regia curia principalis, in quaque ſiut Annales, Stratigotus, & Judices ordinarii tam Graeci quàm Latini, ubi, & non alibi, in primis judiciis cives & habitatores Meſſanae tam intra ſe quàm ab aliis conveniant & conveniantur, incuſent & incuſentur, tam de civilibus quàm de criminalibus, magnis & parvis, publicis & privatis, praeter ſi ſtatus

tus perversio tractaretur. Ex tunc, si decreverit mandatum regium, per officiales hoc immane delictum puniatur ibidem. Qui Stratigotus de se vel ejus arbitrio nihil consequatur, nullamque capiat mercedem, poenam, nec solutionem, nisi quantum Judices mediante justitia mandabunt. Erit itaque solum justitiae notabilis exequutor. Quae curia praesit omnibus civitatibus, terris, & locis quae sunt à Leontino usque ad Pactas & ipsarum habitatoribus, & ejus Officiales visitent & corripiant eosdem cives & habitatores ipsorumque Officiales. Et si civem Messanae contigerit criminaliter incusari, in eodem judicio comparere juret sine malitia incusare, incusationem prosequatur usque ad sententiam & exequutionem, & quotiens ulterius prosequi noluerit, judicium protinus extinguatur. Quodque sacci regii Quaestor nec aliquis Officialis regius contra ipsos cives & habitatores causas moveat, nec motas accipiat, ubi lis & accusatio est particularium vel esse debet. Sed si ex commissis per eos aliquid regio competat sacco, illud juridice exigatur in curia supradicta, postquam fuerit per ultimam sententiam judicatum, quodque solus audiatur incusans qui suam vel suorum prosequetur injuriam. Statuimus etiam quod ibidem & in ipsos cives ubique perpetuo justitia praeservetur, ita quod non sit locus injustitiae, nec acceptatio personarum. Etiam si regia potestas seu persona vel ejus Officialis auctoritatis cujuscunque litigaverit cum cive vel habitatore Messanae, nullius favore legis neque privilegii praeponatur, sed justitia communiter ministretur, & à suo praedicto foro non possit illum extrahere, aut alibi conveniat illum vel incuset. Et si regium praetorium aut alius Officialis civem vel habitatorem Messanae incusaverit pro re quacunque in judicio, & succubuerit, sibi damna resarciat & expensas; & si fuerit de crimine, ea lugeat poena quam meruisset incusatus. Adjicimus etiam quod regia auctoritas non utatur ibidem nec contra eosdem absoluta potestate, sed legibus ordinata, quam ex nunc legibus & justitia moderamus. Quodque nunquam fiat ordinatio, mandatum, vel scriptura quae sit contra jus, statuta, constitutiones, mores, consuetudines & privilegia dictae civitatis, & si fieri contingat nulli exequutioni mandetur donec fuerit per justitiam moderatum, nec unquam in eadem novi statuantur Officiales, seu de novo, & omnes officiales statuendi à regia serenitate, sive ad vitam, ad tempus, vel ad beneplacitum, pro quacunque jurisdictione vel exercitio, sint cives ejusdem, non suspecti, nec infesti populo, aut molesti. Insuper quod omnes civitates & loca quae sunt à Leontino usque ad Pactas jurare teneantur manutenere honorem Messanae, pro qua & civium vindicta ad ejusdem civitatis mandatum facere teneantur armatam per mare vel terra, exequendo quae eis dicta civitas mandabit, regia fidelitate praesalva. Et quia caput est regni, & regiam continet potestatem, ordinamus quod Rex qui fuerit ad tempus ad ipsius civitatis honorem semper sit & reputetur civis coronatus in eadem. In qua regia status regni & regiminis omnia conserventur exempla, sitque prae aliis regni civitatibus honorata, & in regiis aliisque convocationibus & synodis sedem primam & locum primum obtineat principalem. In qua etiam totius dominii nostri pecunia aurea, argentea, & aerea cudatur, & Officiales siclae ipsius cognoscant de qualitate & pondere ipsius monetae quae per omne regni dominium expendetur. Decernimus praeterea quòd praesint in eadem curia maris Consules per navigiorum primates & mercatores eligendi, qui cognoscant de marinis negotiis, quibusvis mercantiis & earum naturam sapientibus. Qui Consules de usibus marinis & modo regendi curiam valeant capitula statuere. Volumus etiam quòd ubicunque mercatores navigiorum dominio civitatis praedictae fuerint adunati, è tribus unum possint Consulem eligere & statuere confirmandum per Consules antedictos. Qui Consul & nullus alius infra regium dominium audiat, cognoscat, & decidat causas ipsorum civium quascunque magnas & parvas, civiles & criminales; & quòd nullus alius Officialis audeat manus in causis iisdem immittere, nec contra dictos cives & eorum bona aliquid intentare. Si verò causa fuerit de crimine, vel à solidis aureis viginti ultra, & dictus civis elegerit causam suam in eadem civitate tractari, quod cautè coram eodem Consule secundùm quantitatem negotii & personae ipsum ad dictam civitatem litigaturum transmittat, & si crimen tale fuerit, sub fida custodia & diligentia. Coram vero Consule per eosdem extra nostrum dominium eligendo, omnes de nostra & successorum nostrorum potestate se conveniant & accusent, & conveniantur & incusentur, & non alibi. Nec aliquis de subditis Regis Siciliae extra dictum dominium valeat Consulem eligere nec statuere. Nam hoc praemium eidem civitati concessimus ad ejus honorem. Praeterea cives & habitatores praedictos liberos facimus perpetuò per totum nostrum dominium quod nunc habemus & favore divino nos vel caeteri Siciliae Reges habebunt in posterum de omnibus & singulis gabellis, dohanis, & aliis solutionibus quibuscunque tam de magnis rebus & mercibus quàm de parvis, mobilibus & stabilibus in mari & in terra, tam in terris regiis quàm in Ducalibus, ecclesiasticis, Comitum, & Baronum. Adjungimus etiam quòd nullo unquam tempore in eadem civitate & extra per suas villas & rura quae sunt à rupe Agro usque ad Babusium inclusivè tallia, collecta, angaria, parangaria, echioma, gabella, mutuum, extorsio jaciatur, imponatur, nec colligatur, etiamsi Rex quacunque necessitate productus contra regni statuta vel secundum collectaret, peteret, aut caeteros cogeret pro re quantacunque necessaria, liberi sint, dum causaverint seu convenerint à trino pro cento, proque rebus communibus & publicis, ac negotiis civitatis, nec ad regii epistagmatis jura nec exemplorum cogantur solutionem, & nunquam ullo tempore gabella de novo nec impositio quomodolibet apponatur in rebus quibuscunque nec mercibus, tam in rebus quae fuerint in civitate quàm quae portantur ab extra, etiamsi essent res inventae de novo. Minerae, aquae, & similia, quae in locis civium inveniuntur, sint civium ipsorum, praeter eas quae in praesidiis regiis concessis ipsis civibus reperientur. Praeterea quòd per omnia maria piscari valeant absque aliqua solutione, & quòd ipsorum necessaria capere possint à terrenis littoribusque propinquis, nec minus pro usu ipsorum ligna capere vel capi facere à nemore quocunque & pro navigiis ipsorum civium construendis aut reparandis, nulla solutione praeeunte. Addimus etiam quòd nullus civis Messanae ad stolum vel armatam quamcunque regalem nec aliàs per mare seu terram ire cogatur invitus, praeter ad hoc opus munere aut stipendiis sublimatus. Civis verus erit & velut oriundus tractabitur qui illic per annum, mensem, hebdomadam, & diem habitaverit, nec alibi domicilium habuerit. Et quoties statuetur exercitus aut stolus in eadem civitate, & ex eisdem civibus armetur galea cum qua regia persona transfretabit, Quae galea cum signis regiis & civitatis ab omnibus aliis honorabitur & praeponetur. Cum pro statu civitatis consilium celebrabitur, Stratigotus, Judices, caeteri Officiales & cives vocati adire & consulere teneantur. Civis recusans, si non fuerit excusatus justè, per Consilium mulctetur, sed poena solidum auri non excedat. Jubemus quod cives Messanae, & ab eis descendentes, qui extra civitatem praedictam habitaverint, gaudeant eis immunitatibus & exemptionibus & praerogativis quibus intus civitatem commorantes, quoties ejusdem civitatis se voluerint titulo praetueri. Decrevimus etiam quòd omnes exteri tam nobis & nostris successoribus subditi quàm non ibidem ea libertate tractentur, tam in dohana quàm in aliis regiis juribus, qua cives & habitatores eosdem in suis patriis tractaverunt. Supradictis immunitatibus & gratiis gaudebunt Judaei simul cum Christianis. Cives eosdem volumus in re-

regiis officiis majoribus & aliis promoveri. Regium Consilium continuò ipsorum civium consultatione muniri. Demum praecipimus & mandamus omnibus successoribus nostris quòd praesens nostrum exemplar eisdem civitati & civibus observent, & perpetua firmitate custodiant, faciantque ab universis effectualiter observari. Datum est hoc exemplar originale de nostri mandato Petro de Camuglia, Aloysio de Trano Militibus, Johanni de Columna juristae, & Philippo de Bursa philosopho Syndicis dictae civitatis per Jacobum de Mariscalco Militem de Messana, in lingua Graeca atque Latina peritum, nostrarum scripturarum correctorem, in urbe Panhormi felici, in solennitate nostrae coronationis, die quintodecimo Maii, sub anno incarnati Verbi MCXXIX. astantibus reverendis Domino Rogerio Beneventano, Johanne Salernitano, & Philippo Capuano Praesulibus, Ricardo Gaetano Duce Salerni, Anselmo Piperio Comite de sancta Flore, Petro de sancto Severo domino Marturani, & quampluribus aliis.

In nomine Dei aeterni & salvatoris nostri Iesu Christi. Amen. Wilielmus divina favente clementia Rex Siciliae, Ducatus Apuliae, & Principatus Capuae. Condignum arbitramur nostrorum subditorum quae virtutibus acquisiverunt augendo confirmare. Fecimus itaque Messanensibus privilegium, concedens eis aliquas gratias speciales. Datum in urbe felici Panhormi per manus Riccardi Syracusani electi anno dominicae incarnationis MCLX. mense Maii, indictione IX. Dumque Messanae personaliter essemus, ex parte universorum hominum civitatis ipsius fuit nobis exhibitum exemplar originale magnifici Domini patris nostri requiescentis in pace, datum in urbe praedicta Panhormi die XV. Maii sub anno incarnati Verbi MCXXIX. in solemnitate coronationis ejusdem, aliaque Romanorum chirographa, per quae plenè accepimus istam civitatem ulteriora mereri quàm sibi nostra munificentia fuit largita. Certi propterea cives ipsos, cùm opus fuerit, nobis similia praestituros, ante nostra lumina discernentes quae pro nostra magnitudine praestiterunt atque praestare non desinunt, eisdem civibus & civitati propter eorum merita omnia & singula privilegia, gratias, & munera, praedictae civitati concessas, praecipuè dictum privilegium in exemplari originali contentum excellentis Domini patris nostri, ut jacet, per nos inspectum atque visum confirmamus, roboramus, ipsisque ex nobis concedimus de novo, proque civium ipsorum meritis unà cum infra ponendis gratiis elargimur. Cui civitati & civibus etiam libertatem in dicto privilegio declaratam specificè in sancta urbe Hierusalem omnibus & singulis aliis civitatibus, terris, & locis Agarenorum, & aliorum infidelium quas nobis subjecimus & Domini brachio subjiciemus, etiam in civitate Acri, concedimus, damus, & volumus observari, in quibus dicti cives logias ubicunque voluerint aedificare, Consulem statuere cum plena auctoritate velut in eodem privilegio declaratur. Si verò curiae fuerit solum, nihil solvant; si privatum, à dominis emant illud volentibus alienare, ita quòd per excessivum logiae aedificium loci non deformetur aspectus. Portus & portas omnes nostri domanii & dominii praesentis & futuri, Ecclesiarum, Comitum, & Baronum, pro victualibus aliisque comestibilibus pro usu civium & civitatis ipsius eidem concedimus civitati cum omni mera libertate & illa quam de aliis mercibus & rebus habent, secundùm dictamen supradicti privilegii. Nec ad impositionem aliquam forsan super iisdem victualibus & comestibilibus per Universitates, Praelatos, Comites, aut Barones addictam teneantur vel solvere cogantur. Ad hujus autem concessionis & munificentiae nostrae memoriam ac perpetuò stabile firmamentum praesens hoc privilegium nostrum per manus Mathaei nostri notarii scribi jussimus, nostroque quo utimur sigillo tipario roboratum. Datum in eadem civitate Messanae per manus Riccardi Syracusani electi, anno dominicae incarnationis MCLX. vigesimo Augusti, indict. IX. regni verò Domini Wilielmi Dei gratia magnifici & gloriosissimi Regis Siciliae, Ducatus Apuliae, & Principatus Capuae anno XI. feliciter. Amen.

Notitia de Modulantia.

QUALITER beatus Martialis acquisivit terram illam quae appellatur Modulantia in comitatu Ruthenico patet sic.

Erat quidam illo tempore homo nobilis genere * Yschafredus timens Deum. Hic venit Lemovicas orationis causa, & ibi per unam quadragesimam commoratus est cum uxore sua Rixenda & cum aliis satellitibus suis vel aliis compluribus persistentibus die ac nocte in orationibus ante sepulcrum beati Martialis. Cùm autem appropinquaret tempus revertendi ad propria, cogitans de misericordia Dei & tremendo dei judicii, & videns tantam sanctitatem loci & monachos timentes Deum ibidem habitantes & perseverantes in Dei servitio, petivit ab Abbate Gaufredo, qui tunc erat, sive cuncta congregatione ut se participem facerent beneficiorum suorum. Cui Abbas rectè obediens, dedit ei societatem in praesentia fratrum. Ipse autem Yschafredus fecit convenientiam talem Deo & sancto Martiali in praesentia fratrum ejusdem loci ut si filius ejus Deusdet sine infante legitimo moreretur, terra sua quam habebat in alode infra duos fluvios Biauro & Avarione ad locum sancti Salvatoris & sancti Martialis remaneat Lemovicas, extra illam terram quam dedit filiabus suis in hereditatem; ex quibus una fuit monacha; alteram, ea moriente, ditatam hereditate reliquit cum matre Prior enim filia, quae monacha fuit, Ricardis vocabatur, minor verò Alpasia nuncupabatur; de qua dixit ipse quòd si sine infante legitimo moreretur, sua pars de alode in ipsa convenientia remaneret. Postquam igitur reversus est ad propria Yschafredus, venerunt duo viri ex parte Ruthenica similiter ad devotionem Lemovicas in monasterio sancti Martialis in diebus domni Odolrici Abbatis: quorum unus laicus, Raynaldus Bestus homo vocabatur, alter verò sacerdos, qui Simplicius appellabatur. Cùm ergo se cognovit Yschafredus appropinquare ad mortem & cœpit aegrotare, fecit scribere supradictam convenientiam, quam ipse & uxor ejus & filius ejus manibus propriis firmaverunt, teste Roberto Presbytero & Deusdet praenomen Principale, in quorum providentia reliquit suam eleemosynam. Ipse verò migravit à saeculo jubente Domino nostro, cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen.

De supradicta terra reliquit Yschafredus tunc unum mansum in dominio sancti Martialis, qui mansus est illa Vicaria. Mortuus est Yschafredus, & sepelierunt eum in Ecclesia de Mutore, quae est in ipsius alode. Postea uxor ejus & filius ejus venerunt Lemovicas, feceruntque ipsam donationem; firmaverunt cartam, & narraverunt omnia sicut suprà dictum est, & reverterunt ad propria. Tunc misit domnus Odolricus Abbas Simplicium, unum è duobus de quibus suprà diximus, in Ruthenico mansum illum revocare & signum crucis levare. In die verò sextae feriae levaverunt crucem, Simplicius videlicet monachus & Deusdet & Rixendis. Et octavo die ab ipsa sexta feria Deusdet ille filius Yschafredi interfectus est, sepelierunt eum ad ipsam Ecclesiam de Mutore. Tunc illa convenientia quam fecerat Yschafredus Deo & sancto Martiali de supradicta terra consequuta est, eò quòd filius Yschafredi sine filiis obiit. Cùm autem audissent nepotes Yschafredi quòd mortuus esset filius ejus, contrapellaverunt honorem illum dicentes: Avunculus erat. Post mortem uxoris ejus sua hereditas nostra erit. Non enim potuit quicquam dare nec alienare: quia noster avus talem constitutum fecit ut si unus de filiis suis sine infante moreretur, non posset hereditatem suam alienare à germanis

* Vide Gaufred. Vos. cap. 7. pag. 281.

Vide Gaufred. Vos. pa. 287.

nis fratribus. Et haec sunt nomina eorum qui contrapellabant terram quam Yschafredus dimiserat Deo & sancto Martiali, Bernardus scilicet filius Hugonis, & Hugo de Peyrola, Aymo filius Vereri & fratres sui, Stephanus videlicet & Deusdet de Cassanias Begonenses. Postea Guido de Castellomarino petivit sibi dari Alpasiam filiam Yschatredi, & dedit dona pro ea Bernardo, & promisit ut de terra Yschafredi amplius non requireret nisi quantum Yschatredus filiae dimiserat, & postea fallens contrapellavit mediam Modulantiam, eò quòd fecisset Rixendis jus sponsalitium. Remisit autem Domnus Abbas Simplicium monachum requirere hanc causam. Qui perrexit, & invenit quas Aymo avus eorum fieri jusserat de terra illa. Et condixit placitum Simplicius in castrum qui dicitur Malamorte, & fecit legere eas audientibus parentibus & nepotibus & aliis multis. Ibi cognoverunt quia Bernardus filius Hugonis nullam querelam justam haberet in hac terra. Idcirco eam postea non requisivit. Sed filii Vereri requisierunt sicut & priùs & Guido similiter. Alio die venerunt filii Vereri & Simplicius in castro de Monteolivo in praesentia Hugonis Comitis & Arnaldi Episcopi & Abbatis sancti Amantii & aliorum multorum nobilium. Et convenerunt aliud placitum; in quo fuit Abbas Odolricus, & venit in terram quae dicitur Modulantia cum Comite Hugone & Arnaldo Episcopo & aliis multis, & levaverunt crucem in loco ubi Ecclesiam volebat Odolricus Abbas aedificare. Sed hoc contradixit postea Guido. Tunc Arnaldus Episcopus excommunicavit eum & castella ubi remanebat. Et ille exiens de Rutenia, habitavit in Albiense in castro Montirato, in quo accensus ignis domos plurimas succendit. Multi quippe dixerunt propter peccata Guidonis hoc evenisse. Dedit Abbas Odolricus sexaginta solidos supradicto Bernardo ut non fuisset ei contrarius, sed ut firmaret cartam. quod & fecit. Et fratres suos firmare convenit, & firmaverunt. Filii verò Vereri venerunt Lemovicas, reliquerunt ea omnia quae requirebant, & firmaverunt cartam. Insuper dederunt de eorum terra Deo & sancto Martiali, Aymo quidem unam vineam & illa prata, Stephanus illum mansum de Poleminuto, Deusdet unum mansum de super Cassaneas. Et acceperunt propter hoc trecentos solidos de Abbate & congregatione sancti Martialis. Et petierunt à Domno Abbate & monachis absolutionem, si de hoc peccatum haberent, & ut daret illis aliquam rem in signum victoriae ex parte Dei & sancti Martialis, quia contigerat eis eo tempore praelium cum inimicis, & dum fuerant multi, à paucis fuerant superati. Quo audito, Abbas & congregatio fecerunt eis absolutionem. Et dedit Abbas Aymoni unum falconem pulchrum, ut ei esset in signum victoriae ex parte Dei & sancti Martialis, si ille fidem quam promittebat teneret. Et fecerunt convenientiam, si infantes non haberent, ut amplius de eorum terra dimitterent sancto Martiali, Aymo unum mansum de poio illo quem Gallus tenet, Stephanus unum capud mansi in illa prata cum vineis, Deusdet illum mansum de Murato ubi Bernardus manebat cum vineis, & sepultura eorum sit ad illam Ecclesiam quam aedificaturi erant Abbas & sui. Domnus autem Amelius dignissimus pastor Ecclesiae Albiensis jussit ad se venire Simplicium monachum, & fecit inter eos placitum quod ambo simul perrexerunt Ruthenam, ubi Episcopus Arnaldus jacebat malè habens. Placuit Arnaldo Episcopo, & solvit Guidonem ab excommunicatione, & cum consilio suo perrexit Lemovicas cum uxore sua, & reliquerunt omnem querelam quam habebant in terra supradicta, & insuper dederunt Deo & sancto Martiali unum mansum qui dicitur Combocantomacia. Dedit ei Abbas centum solidos, & insuper Guido non requirebat. Et promisit ei quod si filium haberet ex ipsa filia Yschatredi, monachum illum faceret. Ipsi convenerunt sepulturam suam ad Ecclesiam supradictam, si redirent ad propria. De supradictis guirpitionibus sciatis certissimè quod nec guardiam nec commendam retinuerunt, sed totum & integrum sicut Yscharredus tenuerat reliquerunt, & cartam Yschafredi firmaverunt. Abbas vero promisit ut de communia sancti Martialis non ejiciat nec per gardiam nec per donum, sed suo dominio aut in Lemovicas aut in illa Ecclesia quae propter hoc aedificanda erat maneat.

Interea hac eadem hereditate bonae memoriae antè praefati Yschatredi omni ex parte in dominio beatissimi Martialis jure perpetuo redacta, placuit Abbati Odolrico cunctaeque ejus congregationi, unà cum consilio gloriosi praesulis Ruthenensis civitatis Arnaldi & Comitis Hugonis, Amelii Albiensis Episcopi, Ademari, atque Berengarii, Odilonis, Bernardi, & aliorum, construere Ecclesiam in ipsa jamdicta possessione in loco qui dicitur Rivo petroso sive Tres vias propter ibidem trium viarum conjunctionem, in nomine sanctae & individuae trinitatis, & in memoriam sancti Apostoli Martialis. Tunc obiit dictus Episcopus Arnaldus servus Dei, quem multum diligebat Deus.

CHRONICON BREVE

Monasterii Canigonensis in diœcesi Helenensi.

ANno Domini millesimo primo, aera MXXXIX. anno VI. Rodberti Regis, Indictione XIV. Guifredus Comes cœpit aedificare monasterium sancti Martini Canigonensis.

Anno Domini MXIV. electus fuit in primum Abbatem Selva monachus sancti Michaëlis Coxanensis.

Eodem anno delatae fuerunt reliquiae sancti Gauderici Confessoris è finibus Tolosae.

Anno Domini MXXVI. consecrata fuit ejus Ecclesia.

Anno Domini MXXXVI. Guifredus Comes monachus efficitur.

Anno Domini ML. pridie Kalendas Augusti obiit dictus Guifredus.

Selva primus Abbas praefuit annis XXX.
Guillermus Abbas annis V.
Miro annis XV.
Benardus annis VIII.
Petrus Ermengaudi annis VIII.
Petrus Iuniarij annis XXXIII.
Raymundus Valle de Crassa annis XIX.
Berengarius de Crassa annis V.
Raymundus sacrista Rivipullensis annis XI.
Geraldus frater ejus annis IV.
Petrus annis XXXIII.

Narratio de Hugone de Bruccia Abbate sancti Martialis Lemovicensis.

VIGESIMUS sextus Abbas fuit Hugo de Bruccia. Praefuit annis quatuordecim & sex mensibus. In cœna Domini in morbum incidit; à quo cum sanare non posset per annum, vergebat illud cœnobium in detrimentum, cum nec ipse illud gubernare sufficeret, nec à fratribus monitus regimini resignare vellet illud. Contigit illis diebus, quando Johannes Rex Anglorum castrum de Axia accepit, quod quidam monachus nomine Alermus praedicti Regis pœnitentiarius ad nos veniens societatem nostram in capitulo obtinuit. Statim ad abbatiam adipiscendam anhelare se recepit. Secundo anno, mense Augusto visitavit hunc locum quidam Legatus natione Anglicus Robertus de Corso populos admonens cruces facere ad terram Jerusalem liberandam. Unde Dominus Hugo Abbas ei placere gestiens crucem suscepit, & Episcopus Lemovicensis similiter. Deinde Legatus perpendens Abbatem esse insufficientem, cum alium apostolica auctoritate ad placitum

An. 1216

tum suum in ejus loco vellet inthronizare, cœpit rogare conventum in capitulo ut tam Abbas quàm monachi hujus loci ordinationem in eum ponerent. Quod Abbas, quasi de ipso bene confidens, acquievit. Sed conventus ei nullo modo in hoc acquiescere noluit. Qui cum à nobis recessisset, & sexaginta libras de Tornis ab Abbate nostro pro munere suscepisset, & cum confirmasset in Abbatem, post duos menses iterum mandavit tam Abbati quàm majoribus istius loci ut in festo sancti Dionysii à Peiteus ei occurrerent: Quod cùm fecissent, ex insperato Abbatem deposuit, & monachis appellantibus Alermum supradictum Abbatem eis nominavit, quem postea Episcopo Engolismensi benedicere fecit, nullo de monachis nostris consentiente. Cumque hoc ad aures nostras pervenisset; omnes simul in unum congregati affirmavimus nos hunc Alermum pro Abbate nullo modo suscipere nisi per Dominum Papam coacti. Tunc mandantes Praepositos & Priores nostros, diem electionis assignantes Dominica infra octavas sancti Martini, more antiquo electio facta est de Petro Lagrisa tunc Praeposito de Roxa, qui tunc erat Diaconus, quem statim Johannes Episcopus Lemovicensis confirmavit, sed benedictionem ei dare distulit. Cùmque generalis synodus Romae in anno sequenti immineret, Alermus illuc perrexit. Sed Petrus electus noster infirmitate detentus pro se nuntios misit; qui Domino Papae nihil obtulerunt; sed sex mille solidos inutiliter expenderunt. Cùmque post epiphaniam Dominus Papa Innocentius III. causam nostram audisset, extemplo electionem nostram cassavit, & nos privilegio eligendi privavit, insuper Johannem Episcopum vehementer increpavit quòd talem electionem confirmasset. Post duos menses dedit commissionem Episcopo Petragoricensi, Decano Engolismensi, & Archidiacono Xantonensi ut ad hanc Ecclesiam personaliter accedentes praefatum Alermum, si possent probare fore idoneum, Abbatem praeficerent, & nos ad exhibendam ei reverentiam auctoritate apostolica compellerent. Qui accepta commissione diem nobis assignaverunt in festo sancti Laurentii. Sed infra hos dies audita est repentina mors Domini Papae. Tunc convenerunt multi sapientes & jurisperiti à nobis rogati. Geraldus Abbas Cluniacensis misit pro se Priorem Nivernensem & duos alios. In primis dictum est ad tres judices eos fore privatos potestate judiciaria. Sed ad dandum consilium qualiter Ecclesia idoneum pastorem haberet socii sunt admissi. Lecta epistola Domini Papae, apparebat nullum alium Abbatem esse nisi Alermum, si idoneus à judicibus comprobaretur. Quod revera contigisset, nisi mors summi Pontificis intervenisset. Cùmque tentatum omnimodis fuisset si aliquis ex nostris eum & nullus fuit inventus. Quid plura? Omnes simul tam monachi quàm laici in capitulo convenerunt, & Alermum rogaverunt ut daret pacem Ecclesiae periclitanti, & acciperet de bonis Ecclesiae quicquid vellet. Qui cum precibus acquievisset nostris, juravit unus pro omnibus aliis Annonius nomine quòd arbitrio trium judicum provideretur. Quo facto, tres electi cum tribus judicibus in sepulchrum sunt ingressi. Post duas horas elegerunt Capicerium in Abbatem. Et haec facta sunt anno MCCXVI.

EPISTOLA HISTORICA
De victorijs Regis Davidis in oriente.

Circa annum 1220.

VErborum abundantiam transmittit affectio. Garrula enim res amor est, & teste Salomone loquelam suggerit amor quam negat ingenium. Cum igitur desiderij peregrinationis finis & expectationis meae complementum sit terrae sanctae deliberatio & paganorum confusio, ea quae tam à Christianis quàm quae non solum à minoribus immo etiam à majoribus Sarracenis & Magistro Templi audivi referre, praesenti pagina vobis significo, & propter multo certius quia adversae partis testimonium manifestae veritatis est argumentum, & multa multotiens de alteris Machabaeis orientalibus relata sunt, quae de ipsis recenter inciderunt, vetera praetermittentes, vobis significo. Sanè cum Rex David nuper totam Persiam sibi subjugaret, de Iorgianis volentibus terram Seraphi defendere, propter treguas ad invicem contractas, & cum ipso confligentibus, multa milia hominum in ore gladij ceciderunt, illisque devictis, quandam eorum civitatem nobilissimam nomine Thelsi sibi occupavit, & omnes inclusos detruncavit. Videntes igitur Iorgiani quod potentiae suae non valebant resistere, se esse Christianos recognoverunt, & cum eo pacem facientes, ei unanimiter adhaeserunt, & cum eo militant in expeditionibus. Praedictus igitur David cum quandam civitatem nomine Arges appropinquaret, ejusdem civitatis pagani usque ad viginti milia ei obviam exierunt ad confligendum cum eo; quos praedictus David concludens detruncavit, ita quod non erat aliquis eorum qui civitati praedictae agenda eorum nuntiaret. Quod videntes quidam mercatores, versus Mareth civitatem iter arripuerunt cum viginti milibus camelorum omni genere negotiationis oneratis. quos videntes praecursores David praedicti, usque ad Catram civitatem illos insecuti sunt, & eos pro majori parte cum omnibus spoliis ceperunt; & qui de illis evaserunt, apud Aman venientes, praedicta pro certo nuntiaverunt. Praedictus quidem David praedictam civitatem nomine Argis feliciter expugnavit. Aiunt quidam illam civitatem habuisse quadringentas turres, & super unamquamque turrim unus trabuchellus fuit erectus. Et cum praedictus David de praedicta civitate recederet, praeparavit se ad obsidendam civitatem magistram terrae Seraphi nomine Kalat. Pro qua re praedictus Seraphus in stuporem & pusillanimitatem conversus est, verens amittere regnum & gentem & totam terram suam, cuidam fratri suo non solum commisit, immo etiam illum Dominum & Soldanum super eam constituit, & se de toto regno deposuit. Quamvis igitur de numero exercitus praedicti David inaestimabili & facto ejus secundum causas inferiores impossibile videatur narrare fabulosum, de Dei tamen gratia, apud quem nihil impossibile, qui prout vult omnia disponit & mutat, posse fieri non erit vanum aestimare. Vniversi pro Christianitate captivi quasi una persona ab intimo cordis vocem eructuant clamantes incessanter: *Educ, Domine, de carcere animam meam. Usquequo . . . . . . exaltabitur inimicus meus super me. Visita me igitur Deus in salutari tuo, & propter miseriam compeditorum & gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus.* Quasi respondeat eis: *Quia ecce dies veniunt, & suscitabo David germen justum, & sapiens erit, & faciet justitiam in terram Israëlem, & quia induratum est cor Pharaonis, non vult dimittere populum meum nisi in manu forti, quae est David, visitabo in virga iniquitates eorum.* Malos enim malè perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, ut amodo faciat uvas quae huc usque fecit labruscas. Et non est praetermittendum quod David dicitur filius Iohannis Regis. quod non caret mysterio. Sicut enim filij quadam virtute innata à patribus generantur, sic & omnis fortitudo virtutis habet meritum. A prima gratia, quae dicitur praeveniens, quasi virtute generata successivè procreatur. Et quamvis omne significans naturaliter debeat praecedere suum significatum, in hoc tamen opere prius & posterius non conveniunt insimul. Praedictus igitur David plurimis conflictibus agitatus, multis offendiculis fatigatus, manus suas à salubri incepto non retrahit, immo dicit: Prosequar & comprehendam inimicos crucis, & non revertar donec deficiant, quia polluerunt tabernaculum Domini, & effuderunt sanguinem servorum suorum tamquam aquam. Vnde est quod mea parvitas vestrae circumspectae discretioni supplicare non sufficit quatinus cum Christi agonytis admilitare vos non fastidiat, rectè considerantes quod certantium

Vide T. VIII. Spicilegij Dacheriani pag. 379.

tium in agone folis comprehendentibus bravium conceditur. Et quia meae partis . . . . fum ita quod omnibus fcribere valeam, vos rogo quatinus praedictos rumores Domino R. Capellano de Ra. & magiftro G. de fancto Ægidio fignificetis. Tranfmitto etiam vobis omnia nomina regionum quas praedictus David cepit & expugnavit. Datum apud Antheradenfem civitatem ultima die fabbati ante mediam quadragefimam.

In primis cepit Rex David terram Eliectho, & habet duodecim civitates. Et poftea cepit terram Barith, & habet octo civitates. & poftea terram Segon. Et de terra Sagal ufque Cafaar funt quadraginta dietae. & de Cafaar ufque Farfana & Methima decem dietae. & de Caufat ufque Bothora viginti dietae. Et haec eft circa dominationem terrae illius. Et praeter praenominatas civitates funt in eadem terra parvae villae & caftella ufque ad CCXX. Et amplius cepit & tranfivit Gion, & cepit regionem Regis in Canado & civitates Thorofan. Et habet civitates magnas Hamo & Bende, Nexio & Marue, & Sarves, & Ayy, & Nicheshalx, Satraftinam, Carbaniebam, Meflavar, & Baalx, & Nare, & Beffathan, & Seri, & Demoad, & parvis civitatibus & caftris CCXXXII. Et venit ad regionem Semhar, & cepit eam, & Mehedaram, & omnes ejus dominationes. & funt decem magnae civitates & CCXX. caftella. Et poftea venit ad regionem Caurefinashat. Et funt ejus dominationes in longitudine & latitudine pariter trium menfium. Et totam illam regionem cepit. Et venit ad regionem Regis Teherris. Et haec eft Elkarach magnum. Et funt magnae civitates..... primo Ray, & Heshar, & Raccan, & Theruth, Gon, Caffan, & Naffava, & Spahan, & Hinadam. Sunt ibidem civitates magnae & parvae & caftra CCCXX. Et venit ad regionem Dadarteaquam. Et habet XLVII. civitates magnas, in primis Mannar & Efno. Et venit ad Guaniam, & cepit eam, & dominationem Enur, Boberiulur, & duodecim magnas civitates, & CLXXVII. villas & caftra. Rex autem David habet in focietate fua fervos CLV. milia, qui non funt de lege fua, Kaffer Turchs. Et habet CXXXII. milia militum, qui non funt de lege fua, qui vocantur Biarach. Et poftea cepit totam Perfiam, & nuntios fuos praemifit Caliphae apud Baldach, ficut faepius audiviftis. Sed quare Baldach non expugnavit, ignorant omnes rumiferi. Poftea cum Georgianis conflictum habens, cepit eorum magiftram civitatem nomine Thelphi. fed poftea concordati funt cum eo. Poftea fuperatis XX. mille Sarracenis, & multis fpolijs captis, expugnavit Argys civitatem fratris Seraphi; & hinc, ut aiunt, venit obfidere civitatem magnam terrae Seraphi nomine Kalat.

ACTA ELECTIONIS
CONRADI IV.
REGIS ROMANORUM.

Electio novi Imperatoris facta per Principes Almaniæ.

An. 1233. ex Cufpiniano vel 1234. ex Ptolem. Lucenfi. Vide Godefrid. S Pantal. ad ann. 1236.

EXPECTATIO gentium Iefus Chriftus, quem mittendum facra prophetarum oracula praedixerunt, auferens fceptrum de Iuda, & ligans ad vineam pullum fuum, hoc eft ad novae plantationis Ecclefiam Romanum imperium alligans, in ipfius clypeo tutelam noftrae fidei pofitam manifeftiffimè praefagivit. Probat hoc clarius fequentium rerum eventus, interpres cujuslibet, & probatio certa praefagij, dum nedum imperio patiente naufragium, fed nutante folummodo, fpumofis incurfibus procellarum, interdum haerefum gramina, quae materialis imperij ferta non refecant, in demolitionem vineae Domini Sabaoth perniciosè fuccrefcunt. Dum inexcufabilis itaque negligentiae vitio manifeftè convincitur qui tam nobile fidei fulcimentum qualibet hominis provifione non adjuvat, fed conquati patitur, quafi fidem non diligat qui fidei negligit armaturam. Nec tamen hoc ad quorumque fidelium culpam aut notam juftè reducitur, fed illorum potiffimè negligentiam condemnat ad quos divina fententia feu more majorem vis & auctoritas provifionis hujufmodi pertinere nofcuntur. Nam quamquam in urbis initijs, poft memorabile Trojanorum exitium & deletam tam inclitam civitatem, caput illius novae congregationis Patras fummi Regis poteftas & imperialis creationis fuffragium refideret, ex fucceffivis tamen & continuis incrementis imperij poftmodum calefcente virtute, tantae fortunae faftigium apud unicam civitatem, licèt praecaeteris * regionem, non potuit contineri: fed poftquam etiam remotiffimos terminos quadam gyrovaga peragratione luftravit, tandem apud Germaniae Principes non minùs probabili quam neceffaria ratione permanfit, ut ab illis origo prodiret imperij per quos ejufdem utilitas & defenfio procuratur. Cùm igitur nos . . & . . qui circa hoc Romani fenatus locum accepimus, qui patres & imperij lumina reputamur, coram tremendo judice de cura tantae villicationis oporteat reddere rationem, nobifcum follicita meditatione penfantes quòd tantum negotium non tam fortis judicio quàm induftria provifionis indigeat, illud etiam diligentiùs attendentes, quod poft unius regnantis occafum, interftitium temporis inter praedecefforis obitum & plenum dominium fuccefforis, quod interregnum veteres appellabant, grande poffet imperio, fed & catholicae fidei maximum afferre difcrimen, praevenire falubrius tempus eligimus quàm difpendium temporis expectare. Nam licèt per vires, induftriam, & labores excellentiffimi Domini noftri Frederici &c. cujus vitam & imperium cupimus, fatis ad praefens imperio fit provifum, quia tamen praeminentia dignitatis longioris vitae beneficium Regibus non concedit, praefentis vitae lubricum merito formidantes, ipfo vivente falubriter & regnante feliciter, de fuccefforis nobis electione praevidimus, ne per ejus interitum juftitia diminutionem ftatus pateretur, imperium & tranquillitas interiret. Et cum de fubftituenda perfona diligenti meditatione nobifcum & follicitè penfaremus, praeteritorum cauta provifio falubre confilium praebuit in futuris. Confiderationibus etenim noftris occurrit qualiter divi Caefares progenitores Imperatoris ejufdem, qui longis retro temporibus imperio praefuerunt, non folum ut domini juftitiae folium inclitè tenuerunt, fed tamquam patres imperij, paternæ dilectionis zelum ad omnes & fingulos habuerunt, qualiter nec perfonarum periculis nec rerum parcendo difpendiis, & plerumque per dubia bellorum difcrimina, imperij noftri fines in citramarinis & tranfmarinis partibus perduxerunt. Propter quod parentum laboribus fraudari filios noftri noluere majores. Nos ipforum veftigiis laudabiliter inhærentes, præfentem Imperatorem, quem in exaltationem Romani nominis & dignitatis auguftæ prædecefforum fuorum verum fucceflorem agnofcimus & filium experimur, in fobole fua fimili retributione decrevimus honorare; & ut dum filium ejus ex nunc in futurum Imperatorem noftrum poft ejus mortem affumimus, juftè pro imperio pater hactenus laboraffe fe gaudeat, laboretque libentiùs amodo, velut laborum fuorum fructus non relicturus extraneo, fed ex communi voto parentum filio paraturus. Sicque nos, infpirante nobis tam falubre confilium gratia fummi Regis, ad vocationem & preces ejufdem Domini noftri Imperatoris apud . . locum unanimiter vota noftra contulimus in Corradum antedicti Domini Imperatoris filium, regni Hierofolymitani legitimum fucceflorem, eligentes ipfum ibidem in Romanorum Regem & in futurum Imperatorem noftrum poft obitum patris habendum, ac etiam debita eidem fide data præftantes ad illud obtinendum

* *l. regum*

dum imperij diadema, & sibi, prout de jure tenemur, consilium & auxilium impendemus. Et licèt Henricum primogenitum suum pridem nobis in Regem simili provisione duxerimus eligendum, quia tamen cùm in honore esset non intellexit, sed ab aquilone sedem sibi constituens contra patrem, loco tanti regiminis se monstravit indignum, justo patris judicio & ejus ultronea voluntate, quam sibi conscientia propriæ transgressionis ingessit, ab eodem Henrico soluti præstito juramento quod de electione sua similiter feceramus, Henrico Corradum, velut David Sauli, sancta deliberatione providimus subrogandum.

MANFREDI SICVLI EPISTOLÆ duæ de morte Frederici II. Imperatoris ad Conradum IV. Regem Romanorum.

Regi Conrado Manfredus per Nicolaum de Rocca, de morte Frederici Imperatoris.

An. 1250.

TURBINIS calicem, quem nuper de patris & domini nostri casu non minùs mentis quàm oculorum infusione transumpsimus, vellemus libenter à poculis vestris excipere, velut qui mensam vestram gratis concupimus dulcorare delicijs, & præcordia vestra placidis anxiamur gratificare pulmentis. Sed ut dolor quem exinde gustare vos novimus nuntiantis sit contemplatione remissior, licèt forsitan id famæ velocitas, quæ pennas consuevit in adversis assumere, magnitudini vestræ prædixerit, nuntiantes tamen alios elegimus prævenire, ut eò sit casui medela proclivior quò nuntiatio nostra maturior ad vestram notitiam deducetur. Scimus etenim quòd si patris virtutes attenditis, si ejus quem multipliciter natura dotaverat complementa pensâtis, nedum vos, qui caro de carne ipsius & os de ossibus descendistis, lugere cogimini, sed & oculi omnium universaliter ad lacrymas convertantur. Cecidit quidem sol mundi, qui lucebat in gentibus, cecidit sol justitiæ, cecidit auctor pacis. Credimus tamen quòd si circumstantias ejus consultè revolvitis, consolationis vicinæ remedia sentietis. Vixit enim Dominus pater noster feliciter & victoriosè, dum vixit; & divinæ majestatis auctoritas, quæ processibus ejus viventis astiterat, * morientibus finibus voluit non deesse. In ipsis quidem mortis indicijs, præter dona mirifica & beneficia gloriosa quæ in testamenti serie fidelibus gratanter indulsit, sacro sanctam Romanam Ecclesiam matrem suam in corde contrito, velut fidei orthodoxæ zelator, humiliter recognovit, & damna quæ dudum Ecclesijs invitus forsitan vel potiùs provocatus intulerat, integrè restauranda sancivit. Mirabiliter etiam Deus ipsum beavit in exitu, quòd liberis fœcundatus adultis, sed persona vestra præcipuè Domine, in cujus humeris honorem & onus regiminis glorificatus appendit, ad patriam, quò iter est omnibus, feliciter utinam victurus, accessit. Ex quo pulcra spes vel plenaria certitudo & certa fiducia datur in gentibus, ut licèt occasum sol ille petierit, per cujusdam tamen continuationis ordinem relucescat in vobis, & licèt fructificus cultor ille justitiæ, magnificus auctor pacis, operas & culturas suas moderantis omnia mortis severitate suspenderit, pacem tamen & justitiam semper excolat & operetur in vobis; & sic pater abesse non creditur dum vivere speratur in filio, nec creditur tam pretiosa hereditas amisisse patronum dum ejus confidit invenire dominium tam suave tam placidum in herede. immo si salva patris reverentia loquimur, satis consueto salubrius fideles vestri, scilicet, regnicolæ, potissimè sperant sub umbra vestri dominij proregi & sub vestro regimine confoveri, ex eo sumentes efficax argumentum, ut qui nostis paternos mores naturæ generositate portendere, regnantis officium, quod ætas in vobis & natura consolidat vel consibulat, gerere velitis in subditis & sciatis. Vos igitur, gloriosissime Domine, cujus adventum universorum mentes expectant & vota suspirant, sic vestrorum fidelium expectationibus consulatis ut spes quæ consuevit animam plus debito dilata conterere, ipsos in tam votiva præstolatione reficiat, & status pacificus regni vestri, quod majestatis vestræ præsidium affectuosè desiderat, ex tam grati Regis præsentia reviresceat vel reviviscat.

* morientis

Vide Odor. Raynald. ad ann. 1250. §. 33.

ALTERA.

GLORIOSISSIMO Domino suo Conrado Regi Manfredus pedum oscula & grata devotionis obsequia. De obitu felicis memoriæ Domini patris nostri, quem præmissæ pridem vestræ serenitatis auditibus litteræ nostræ prætulerant, ex eo præcipuæ consolationis informatæ remedia cum quadam animi gratificatione porrigimus quòd totum regnum Siciliæ vobis humiliter parere desiderans, sub vestris jussionibus vivere promptissima devotione disponunt, ita quòd nobiles omnes & terræ ac civitates famosæ præcipue in vobis & heredibus vestris fidelitatis & homagij juramenta tanquam eorum domino libentibus animis præstiterunt, & nobis pro parte vestra unanimiter obediunt & intendunt. Vos igitur, felicissime Domine, ad subditorum vestrorum statum pacificum observandum, nobilibus & civitatibus regni vestri, quos interclusa præsentibus cedula continet, speciales litteras vestras dirigi jubeatis, per quas significetis eisdem quòd ex insinuatione nostra ipsorum fide & devotione pleniùs intellecta, parati estis observare tenaciter quæ pater vester in testamento suo constituit observanda, & gratiam ac benivolentiam vestram ad eos favorabiliter extendetis, & quicquid in vestri absentia contigerit nos gerere vice vestra rata & firma tenebitis & servari inviolabiliter facietis. Nihilominus civitatibus & nobilibus regni Hierosolymitani litteras vestras exhortatorias destinari mandetis, ut eos qui nunc umbram vestri dominij subire desiderant & vestris jussionibus obsecundare ad vestra servitia, pulchra spes animet, & benivolentiæ futurae praesagium libenter inducat. Praeter haec tamen ad memoriam vestram reducimus ut si negotiorum & temporis qualitas vel habilitas suggeret quòd de adventu vestro, qui ab omnibus tam libenter quàm hilariter expectatur, regnicolarum vestrorum fidelium animos recreare possitis, quod exinde honori vestro magis expediat, regalis provideat celsitudo. Nobis veruntamen, qui prosperum adventum vestrum inter viventes alios desideranter appetimus, mandare dignemini quid per nos fieri serenitas vestra velit, ut vestrae magnitudinis cognita voluntate, super omnibus juxta vestrum beneplacitum procedamus.

CONRADI ROMANORUM ET SICILIÆ REGIS EPISTOLÆ QUATUOR.

I. Proconsuli almæ urbis.

An. 1251.

PLENE scimus, nec extraneas testium probationes exquirimus, quanta sit erga nostri honoris augmenta tuae procurationis intentio, quantusque refloreat erga nominis nostri fastigia tuae devotionis affectus, dum, sicut ipsa rerum experientia docente collegimus, quae nostri honoris sunt sollicitus expetis, & factus quasi jam nobis de nostrae felicitatis promotione domesticus, negotia nostra magnificè sed prudenter ubilibet placido cordis affectu & fructuosa operis attentione procuras. Ex hac igitur causa facti nos jam tibi & tuis quasi per debitum ad commoda quaelibet amplianda benivoli, nuntios providos & solemnes ex parte sua & senatus populique Romani nuper ad nostram praesentiam destinatos gratanter re-

cepimus: qui dum suae legationis officium sollicitè, diligenter, ac providè coram nostrae serenitatis aspectibus implevissent, ecce super capitulis omnibus quæ ipsorum relatio detecta continuit expediti gratiosè per nos, ad propria revertuntur. Cùmque tam nuntij quàm cætera ex parte tua & Romanorum omnium nobis successu temporis offerentur, immo quæ tanquam negotia propria gerimus, gratissima sensibus nostris accedant, circumspectionem tuam, de qua toto corde confidimus, requirimus & rogamus attentè quatenus firmam fabricans in nostræ munificentiæ liberalitate fiduciam, sic strenuos actus tuos erga honorem nostrum prudenter accommodes, sic industriæ laudandæ principium laudabiliori semper inantea continuationis ordine prosequaris ut tuæ sollicitudinis opera tanti actoris fulta suffragio erga te & tuos amplissimè dexteram nostræ liberalitatis invitet.

II. *Illustri Regi Navarræ.*

INVITAT nos antiqua patris nostri dilectio, erga vos dudum habita, de vestra speciali dilectione confidere & vos ad succedentium serenitati nostræ processum participium evocare. Scimus enim, ut non improperando præterita, sed suaviter referendo loquamur, quòd adhuc in teneris annis, vobis sub matris regimine positis, ejusdem genitoris nostri continua sollicitudo non defuit, quin potiùs arduis imperij tunc & Germaniæ negotijs intermissis, causam vestram viriliter assumptit in propriam, & contra persecutorum suorum incursus pro restauratione vestrorum jurium multis personæ laboribus ac rerum impendijs laboravit. Propter quod vos tam carnis unione conjunctos quàm specie necessariæ gratitudinis obligatos nova de nobis libenter audire felicia credimus & in causæ nostræ subsidium paratas invenire confidimus vires vestras. *Reliqua desunt.*

III. *Cardinalibus Romanæ Ecclesiæ.*

CONRADUS &c. venerabilibus in Christo patribus sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus. Conscientiam vestram, si salvo pudore justitiæ diligenter exquiritur, latere non credimus qualiter hactenus ad honorem Dei & sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ matris nostræ, cujus, velut Christianæ legis & orthodoxæ fidei zelatores, devotum fatemur nos filium & specialem recognoscimus defensorem, cujus etiam sacra mysteria catholicè credimus & tota cordis ac corporis reverentia veneramur, grandis humilitatis & plenæ subjectionis signa monstravimus, ut istam inter nos & summum Pontificem patrem nostrum dissentionis horrendæ materiam, quam non sine dedecore partium & universali discrimine populorum vulgus, proh dolor, ludibriosè jam loquitur, sedare possemus. Nec adhuc coram vobis, qui positi tanquam luminaria supra montem lucetis in gentibus, & velut cardines fidei regitis domum Dei, referre nos devotæ satisfactionis pudet insignia quae salvis juribus & dignitatibus nostris nostrorumque fidelium tam in imperio quàm in regnis nostris fuimus eidem Domino patri nostro & sumus humiliter offerre parati, si tamen ipse nos filium caritatis paternæ debita relatione cognoscat. Dubitantes veruntamen ne vel res inter alios acta contra jus scriptum juri nostro præjudicet, vel de præteritis conjecta suspicio causam exasperet successuum futurorum, timentes nihilominus, ut loquamur ad litteram, ne sedens in solio Christi vicarius venerabilis pater noster, cui legatum pacis hominibus erogandæ commissum est, diebus istis, quibus non solùm paschalem agnum communicare Christicolis sed exorare pro persecutoribus etiam teneretur, voluntatis suæ arbitrio plus debito laxatis habenis, dum credat sibi licere quod * liceat, spiritualem contra nos gladium temporaliter exerat & procedat in aliquo, si dici liceat, minùs justè, ecce . . fideles nostros ad vestram præsentiam duximus destinandos, concessa eis ab excellentia nostra potestate plenaria ut à gravamine & injusto processu patris ejusdem coram tam venerabili cœtu patrum, primò ad Deum vivum, cujus nutibus attribuimus quicquid sumus, & deinde ad futurum summum Pontificem, ad generalem synodum, ad Principes Alamanniæ, & generaliter ad universos Reges & Principes orbis terræ, ac cæteros Christianos, pro parte nostra liberè valeant appellare.

* libeat

IV. *Henrico Regi Anglorum.*

NOLLEMUS auditus vestros, vulgaris fortè famæ præloquijs stupefactos, illis pulsare rumoribus quorum & nostram exaggeraret relatio lacrymosa memoriam, & cordis nostri præsumitur corruptura quietem. Sed ex eo præcipuè non his casibus personam elegimus relatoris, quòd dum acerbitatem doloris nostri silentio cohibere vix possumus, in vobis mœroris impetum persuasionis nostræ remedio faciliùs credimus mitigandum. Nec mirari vos volumus si de ijs quæ inviti referimus ad notitiam vestram nuntiatio sera perveniat, cùm hactenus ex recenti vulnere mœstitiæ prævaleret immensitas, & ex oculis nostris naturæ suggerentis imperium fluxum emungeret lacrymarum, sicque fluctuabat mentis nostræ turbata tranquillitas ut ad extinguenda doloris incendia necessario solatoris alterius lenitivis liquoribus egeremus. Iam verò dato tempore luctibus, quod eventus tam turpidi qualitas exigebat, lugubrem obitum Henrici carissimi fratris nostri nepotis vestri vobis infectis rumoribus nuntiamus; de cujus casu tam horrendo licèt ex decisione carnis nostra satis amaricata sint pectora, dum pretiosissimam pectoris nostri partem perdidisse dolemus, ex eo tamen turbamur amariùs quòd dum ad regiminis nostri gubernanda molimina viriles animos habere non expedit, nunc ad deplorandum fratris nostri decessum mollitiem quasi subivimus muliebrem: quia dum ejus jam esset ætas provecta virtutibus, in cujus humeris curas nostras confidenter appendere poteramus, metentis æqualiter omnia mortis austeritas, flore juventutis suæ, præmativa nimis falce præsecuit, & quasi prædonis sagacitate subrepens, sic improvisè, sic subitò naturæ magistras manus elusit. Verùm cùm ad hæc reparanda discrimina artes & opes humanæ deficiant, quæ potiùs dispositionis supernæ provisio & facti generalis æqualitas consolatur, doloris ejusdem, cujus vix de corde nostro cicatricis occiduæ signa transibunt, vobis affectuosè providimus porrigendum. Nec credat unquam dilectio vestra quòd affinitatis nostræ per hoc debilitata sint fœdera, quæ in eo nobis conviventе memoriter remanserunt, & in M. carissima sorore nostra superstite consorte nobilis viri marchionis Mellanensis solidata perspicimus, & in heredes ejus partu gratifico perpetuata sentimus. Quocirca non minùs quàm fratre nostro vivente de nobis puro corde confidite; & si qua sunt in regnis nostris quæ serenitatis vestræ grata sint usibus, vel affectui blandiantur, nobis exinde vota vestra exauditionem omnimodam relatura nobis per litteras vel nuntios aperite.

254

VITA INNOCENTII PAPÆ IV.

Scripta à fratre Nicolao de Curbio ordinis Minorum postmodum Episcopo Asisinatensi.

De Papa Gregorio & Imperatore Frederico.

I. TEmporibus felicis memoriae Domini Gregorii Papae IX. Fredericus II. Romanorum Imperator, qui ab Innocentio Papa III. primo fuerat ab ipsa pueritia in regno Siciliae & in Alamania amore tenero nutritus & educatus, & postmodum ab Honorio Papa III. in arcem imperialis magnificen-

centiae sublimatus, ut tanquam Christianissimus Imperator sacrosanctam Romanam Ecclesiam multiplici persecutione ac tyrannide Ottonis Imperatoris praedecessoris ipsius ea tempestate graviter molestatam tanto defensaret fidelius quanto per eam extiterat gratiùs exaltatus, imperiali derogans majestati, & suae promotionis ingratus, ex Imperatore tyrannus, ex protectore impugnator, & ex defensore factus est Ecclesiae persecutor. Quippe in eam quam toto conamine tueri debuerat toto exorsus est malignitatis spiritu debachari.

De convocatione Concilii.

II. QUare jamdictus Papa Gregorius vehementissimae persecutionis per dictum Imperatorem in sancta Ecclesia pronostica immo evidentia signa cernens, Ecclesiarum Praelatos, Regum, ac Principum nuntios in urbe Romae ad suam praesentiam advocavit, ut ibidem per eos de meritis cognosceretur ipsius, & mater Ecclesia de congregatione filiorum speratum haberet solatium & gratum providi consilii fulcimentum. Quo percepto, idem Imperator, Dei & Ecclesiae persecutor, fraudulenta potiùs tergiversatione quàm mentis stabilitate suffultus, ipsam Concilii celebrationem machinatus est pro viribus impedire. Ex ipsius namque urgenti edicto terrarum undique praeclusis viis, & semitis artissima custodia praemunitis, velut jam draco saevus, non contentus tyrannidem exercere in mari, etiam insidias multiplices, ut venturos ad Concilium undique nequiter impediret.

Vide Odoricum Raynaldum ad ann. 1238. §. 1.

De captione Praelatorum in mari.

III. SIcque factum est, ipsius malitia procurante, ut cùm venerabiles Cardinales Otto Portuensis, Jacobus Penstrinus Episcopi de suis legationibus revertentes, & quamplures Ecclesiarum Praelati, & clerici tam religiosi quàm saeculares ad sedem apostolicam pro celebrando Concilio de Janua navigio convenirent, idem Imperator in obsidione persistens Faventiae, destinato Encio filio suo Pisas cum multitudine galearum, assumptis secum pariter Pisanis & aliis de regno Apuliae, qui ad hoc missi fuerant cum lignorum multitudine armatorum, ipsos ad praenominatum Concilium evocatos die tertia mensis Maii juxta insulas quae vulgo vocantur Gilium & Planosa ausu sacrilego capi fecit, quibusdam Praelatorum ipsorum & aliis pluribus in hujusmodi captione submersis, nonnullis etiam interemptis, & aliquibus insecutione hostili fugatis, reliquis vero bonis spoliatis propriis, primò ad majorem verecundiam deducti fuerunt Pisas, & exinde de loco ad locum per regnum Siciliae oprobriosè deducti, ac ibidem diris carceribus mancipati, quorum aliqui macerati squaloribus & inedia pressi miserabiliter defecerunt.

De obsidione Urbis.

IV. ET ut magis ac magis sacrosanctam Ecclesiam perturbationibus diversis impeteret dirus hostis, de Faventia venit, Romam obsessurus, & oppressurus pariter ipsam urbem, pro eo quod in ipsa urbe dictus Gregorius tunc temporis residebat. In qua quidem obsidione suae relaxans frœna nequitiae, castra, turres, atque palatia tam Ecclesiarum quàm multorum Romanorum nobilium destruxit & solum usque redegit, minus nihilominus intentans multiplices quòd ipsum Papam Gregorium Christi vicarium in sede sua caperet & teneret.

De obitu Domini Gregorii Papae.

V. INterea jam ipso Imperatore in obsidione urbis manente, dictus Papa Gregorius naturae carnis debitum solvens XV. pontificatus sui anno, mense Augusto, octava assumptionis beatae Mariae virginis, Deo dispensante, ne in Ecclesiae persecutionibus diutiùs vexaretur, de medio est sublatus, & in Ecclesia beati Petri honorificè est sepultus. Hic multa monasteria & domos religiosas fecit & propriis sumptibus fundavit. Sanctos Franciscum & Antonium de ordine fratrum Minorum, & beatum Dominicum de ordine fratrum Praedicatorum, sanctam Helisabeth, & plures alias canonizavit, religiosos fovit & servos Dei dilexit. Hic primo anno pontificatus sui excommunicavit Imperatorem Fredericum, pro eo quòd in terram sanctam non iverat, sicut promiserat, in termino constituto. Item in anno XIII. sui pontificatus in ramis palmarum excommunicavit eundem Imperatorem in Ecclesia Lateranensi, pro eo quòd Ecclesias sui regni suis juribus & possessionibus defraudavit & terram Ecclesiae occupaverat. Post cujus obitum statim qui in urbe Roma tunc reperti sunt Cardinales in carcerali ergastulo apud Septemsolium per senatorem urbis pariter sunt reclusi. Ubi tum propter necessariorum subtractionem, tum propter aestus fervorem, qui tunc temporis abundavit, tum propter moram diutinam ibidem contractam, quidam sunt ibi mortui, utpote Dominus Robertus Anglicus sancti Grisogoni Diaconus Cardinalis. Quidam gravissimè infirmati; inter quos Dominus Sinibaldus tituli sancti Laurentii in Lucina Presbyter Cardinalis tam gravi aegritudine pressus fuit ut esse in mortis faucibus putaretur & ipse. Et volentes ipsi Domini Cardinales Ecclesiae providere de substitutione futuri Pontificis Dominum Goffredum Mediolanensem Sabinensem Episcopum communiter elegerunt; cujus mutato ex more solito nomine vocatus est Caelestinus; qui morte praeventus, pallium non recepit more papali, munus consecrationis non habuit neque bullam, & infra XVII. dierum spatium obdormiens in Domino diem clausit extremum.

De vacatione Ecclesiae & electione Domini Innocentii Papae.

VI. POst vacationem diutinam, quae per annum & decem menses & dies sex peccatis exigentibus & propter temporis malitiam intervenit, sacrosanctae Romanae Ecclesiae Cardinales, qui per multiplices Frederici Imperatoris persecutiones & dissensiones fuerant per diversa loca tanquam oves non habentes pastorem dispersi, ad tantum subrogandum pastorem Anagniae in majori Ecclesia convenerunt. Mentibus in Deum directis, devotissimè Missa cantata, & invocata sancti spiritus gratia, in pace ac multa tranquillitate omnes unanimiter & concorditer vota sua direxerunt in Dominum Sinibaldum tituli sancti Laurentii in Lucina Presbyterum Cardinalem, qui alto Dei consilio ad summum sacerdotii apicem anno Domini MCCXLII. VI. die exeunte Junio extitit sublimatus &, sicut moris est, proprio antiquato nomine, fuit Innocentius nuncupatus, postmodum IV. Kal. Julii feliciter consecratus. Hic fuit Innocentius IV. natione Januensis nobilis genere, sed vita nobilior, scientia praeclarus, ac morum praeditus honestate. Ex nobilibus namque Comitibus Lavaniae, patre Hugone genitus, & à bonae memoriae Gregorio IX. ad titulum sancti Laurentii in Lucina divina providentia extitit in Cardinalem promotus, & ad summum tandem pontificium est electus.

De tractatu pacis cum Imperatore.

VII. SUscepta igitur Ecclesiae cura, tamquam virtute indutus ex alto, statim sumpta comestione, in ipsa consecrationis die de pace ac concordia Ecclesiae tractare cum fratribus cœpit, & speciales nuntios & solemnes ad Fredericum tunc Romanorum Imperatorum, qui à Papa Gregorio IX. propter suos enormes excessus & contumaciam fuerat

rat anathematis vinculo innodatus, mittere procuravit venerabiles fratres, videlicet Dominum Petrum Albanensem, tunc Rothomagensem Archiepiscopum, & Dominum Guillelmum Basilicae XII. Apostolorum Presbyterum Cardinalem tunc Abbatem sancti Facundi, & Dominum Nicolaum Episcopum Reginum, viros utique magnae auctoritatis & prudentiae venustate pollentes, qui tunc dicti Imperatoris praecipuè zelabant salutem. Communicato itaque cum fratribus consilio duxit ipsos propensius destinandos, tam ipsius quàm fratrum affectum & promptitudinem ad pacem & concordiam eidem diligentiùs relaturos & petituros pariter restitutionem Praelatorum, clericorum, omniumque aliorum quos injustè tenebat captivos, cunctorumque laicorum quos in galeis tempore Papae Gregorii ceperat, & aperitionem viarum quas idem clauserat Imperator ut nullus unquam ad Romanam Ecclesiam per terras aut per mare posset accedere gressu pacifico vel securo. Abeuntes igitur praedicti Romanae Ecclesiae pacis nuntii, quae ipsis commissa fuerant prudenter & cum diligentia multa nimis exposuerunt praefato Imperatori, qui eo tempore apud Melphim in Apulia morabatur, qui eos benevolentia blanda, sed simulata, recipiens ad pacem & concordiam faciendam & praedictorum satisfactionem se promptum & paratum promisit. Ipsi verò verbis ipsius tanquam ab imperiali majestate prolatis fidem simpliciter adhibentes, & mentis inconstantiam non pensantes, cum ingenti laetitia redierunt. Consequenter verò idem Imperator nuntios solemnes, videlicet magistrum Petrum de Vineis & magistrum Thadaeum, viros sagacitatis & astuciae magnae solemniter cum bullatis litteris suis aurea bulla super praemissis Anagniam transmisit ad summum Pontificem. Nihil tamen per eos tunc, ut promiserat nuntiis apostolicae sedis, dictus Imperator ad effectum perduxit. Ex quo patet liquidò totum calida simulatione fecisse.

Odor. Raynald. ann. 1243. §. 13. 17.

Interea vero hyemali tempore ingruente, quia Romanorum Pontificum mos tenebat tunc temporis ad urbem redire, XVII. Kal. Novembris exiens de Anagnia, Romam ivit; ad quàm cum pervenisset, tam à clero quàm à populo universo cum tripudii gaudio est receptus XVII. Kal. Decembris. Sed revera sicut Dominica de palmis Judaei Christum quanto honorabilibus receperant, tanto ignominiosius sequenti sexta feria tractaverunt, cui tunc sua vestimenta prostraverunt, postmodum exuentes propria, & quem tunc laude multiplici benedixerant, postmodum blasphemiarum & opprobriorum jaculis acriùs ferientes, ita & Romanorum quamplurimi mercatores, quamquam non de nobilium voluntate, qui Dominica medii Novembris eum tam honorificè susceperant venientem ad urbem, statim sequenti sexta feria qui Gregorio Papae IX. LX. milia ferè mutuaverant marcarum, instantissimè ac procaciter mutuum repetebant, aulam palatii & cameras non minùs infestis clamoribus quàm onerosa multitudine replentes & per multorum dierum spatium ipsum adeo angustantes quòd in mensa more solito manducare non poterat, potiùs ipsum oportebat in camera latitare. Tandem magna ipsius pacientia, quae optimum est genus vincendi, victi pariter & confusi, spe sua vana frustrati, in magna quantitate minus ab ea quantitate quàm petierant, & ex usuris recipere se sperabant, ab eodem se concorditer receperunt. Porro tam hoc quàm alia debita plura & pluriora quibus Ecclesiam invenerat obligatam in brevi satis expediens tempore quo nunquam receperat ipsa solvit.

De obsidione Viterbii.

VIII. INterea dictus Imperator, Dei timore postposito, obfirmans contra sanctam Ecclesiam vultum suum, circa festum omnium sanctorum in obsidione Viterbii venit. Habebat proinde intus in terra in castro sancti Laurentii Comitem Simonem Theatinum cum CCC. Militibus, quos Dominus Raynerius Cardinalis tunc in dicta terra residens pro parte Ecclesiae summi (Pontificis) potentia & favore detinebat inclusos. Congregata itaque infinita multitudine militum & peditum, idem Imperator ad expugnandam civitatem cum multis machinis & castris lignorum civitati appropinquavit praedictae. Tunc Dominus Raynerius divina favente gratia subito nihilominus subsequente, tam Romanorum quàm aliorum quos Dominus Papa transmisit eidem, tamquam sollicitus Ecclesiae defensator & indefessis laboribus & expensis volens ipsius jura tueri, devicit ipsum Imperatorem in suis superbiae viribus confidentem, necnon & machinas, currus, ac castra lignorum, & alia aedificia fecit cremari. Et sic idem Imperator ad castra sua rediit devictus in ipso conflictu pariter & confusus. Steterat namque in obsidione duobus mensibus & dimidio.

De iterato tractatu pacis.

IX. HIs igitur peractis, dictus summus Pontifex, tanquam pacis amator & concordiae, venerabilem O. Portuensem Episcopum, cum esset amicus ejus, iterato, si fortè audiat & quiescat, ad praefatum Imperatorem primo apud Viterbium, in cujus terrae obsidione tunc temporis morabatur, secundario apud Aquampendentem super inceptum pacis tractatum & concordiae destinavit. Qui obturans more aspidis aures suas hujusmodi sollicitudinem & pacis praedictae instantem oblationem obstinata elatione contempsit.

De nuntiis Imperatoris destinatis ad curiam.

X. DEmum vero vecordiae magis quàm concordiae intuitu motus, ut Ecclesiae potiùs illuderet quàm pareret, sicut postmodum patuit manifestè, solemnibus nuntiis destinatis, nobili videlicet viro Comite Thelosano ac judicibus praecipuè in curia sua procuratoribus Petro de Vinea & Thadaeo de Suessa, in die cœnae Domini in platea Lateranensi coram Domino Papa & fratribus suis, praesentibus clarissimo Constantinopolitano Imperatore, cœtu non modico Praelatorum, Senatoribus etiam populoque Romano, & maxima multitudine aliorum, qui ea die propter instantem Paschae solemnitate de diversis mundi partibus convenerant ad Apostolorum limina visitanda, ipsius Domini Papae Ecclesiaeque mandatis se plenius pariturum per praedictos nuntios ab ipso super hoc speciale mandatum habentes in anima sua juramento promisit. Postmodum vero ut terras Ecclesiae restitueret, quas occupare praesumpserat, & captivos quos in galeis ceperat, suae redderet libertati, à summo Pontifice recipiens in mandatis, dum adhuc idem Imperator apud Aquampendentem persisteret, ipse tanquam in pertinacia praeconcepta obstinatus praedictis parere contempsit, illudens potiùs nunciis, viro videlicet religioso fratri Bonvecino de ordine Templariorum Domini Papae Cubiculario & aliis super receptione terrarum à sede apostolica destinatis.

Odor. Raynald. an. 1243 §. 1. an. 1244 §. 20. 21.

De requisitione parentelae.

XI. SEd ut quocunque deceptionis genere summi Pontificis posset animum obliquare arctitudine bonitatis, eum de parentela multo studio per speciales nuncios requisivit, ut aliquam de ipsius neptibus suo filio Corrado traderet in uxorem, ut saltem ipsi Domino Papae catena sanguinis sociatus, Ecclesiae jura & negotia impediret. Advertens quoque ipse Dominus Papa multiplices ipsius dolositates atque versutias, nec respuens, nec acceptans, explicuit se ab ipsius laqueis labiorum, quibus tanquam inimicus nequissimus indulcabat ut subverteret vias ejus.

De

De ordinatione Cardinalium.

XII. POst haec cernens igitur Dominus Papa se plurimùm fratrum indigere consilio, cùm non essent tunc nisi septem in Ecclesia Cardinales, primo anno pontificatus sui in Ecclesia beati Petri Apostoli de Urbe sabbato infra octavam Pentecostes XII. Cardinalium, videlicet trium Episcoporum, & trium Presbyterorum, ac sex Diaconorum ordinatione decentissima Ecclesiam adornavit. Et septimo die Junii subsequentis egrediens urbem ad civitatem Castellanam illico est profectus. Ubi dictus Imperator, qui apud Interamnum tunc erat, dicto Pontifici & fratribus occultas tendens insidias, ipsosque capere machinans, in ipso civitatis egressu, adjecit iterum pacis simulare tractatum, solemnes transmittens nuntios, magistrum videlicet Petrum de Vineis, Gaulterium de Sora, qui eum sub specie tractatus pacis securum redderent & incautum.

De missione pro galeis.

XIII. POntifex ipse vero hujusmodi machinationis & malitiae non ignarus, cum frustra rete jacitur ante oculos pennatorum, in praedicta civitate XIX. dierum persistens spatio, praeconcepit ad partes alias se transferre, ubi dictus Imperator virus suae malignitatis exercendi potentiam non haberet. Et cùm aliunde propter viarum discrimina & praeclusiones earum per mare seu per terram, nisi tantum per Sutrium, civitatem vetulam, & Januam non potuisset habere transitum pacificum vel securum, religiosum virum & nobilem fratrem Bojolum nomine consanguineum suum ordinis fratrum Minorum misit Januam pro galeis, ad nobilem videlicet virum Dominum Opizonem fratrem ipsius Domini Papae secundùm carnem & alios suos consanguineos & nepotes, ad Dominum Philippum Vicecomitem de Placentia tunc potestatem Januensem, mandans ipsas apud civitatem vetulam vel Cornetum conduci. Et mirum in modum, divino procurante auxilio, infra XVII. dierum spatium XXII. galeae cum duabus sagittis & aliis octo lignis bene praeparatis pariter & armatis ad dictam civitatem vetulam sunt deductae. Cumque in die praecedente vigiliam Apostolorum Petri & Pauli Sutrium devenisset, in ipsa quidem vigilia quadam prudenti ac salutari fictione, quae ad fretum erant necessaria, jussit ut papalem decebat magnificentiam praeparari. Solemni ergo praeparatione facta, cum totam jam quasi terram ipse Imperator occupasset nequiter & teneret praeter in Marchia Anconam, in Ducatu Assisium, Narniam, Reate, Castrum sancti Gemini, & Scrontonem, in patrimonio Perusium, Urbem veterem, Radicophanum, in Sabina Mons Asulae, quae adeo erant à dicto Principe augustatae quod necdum Domino Papae, verum nec sibi ipsis propter ipsius opprimentem potentiam poterant subvenire, assumptis secum Domino Guillelmo sancti Eustachii Diacono Cardinale nepote suo cum quatuor aliis de familia sua tantum, fratre Nicolao de Curbio sacerdote Capellano suo & confessore ordinis fratrum Minorum, postmodum Asisinatensi Episcopo, Domino Mazia suo nepote, fratre Bonvecino ordinis fratrum Templariorum, & fratre Thoma ordinis Hospitaliorum, Cubiculariis suis, nec non & Domino Gottifredo de Praeseratis Capellano ipsius postmodum electo Bethlemitanensi, cum quodam nepote suo Petro, qui usque ad civitatem vetulam nocturnum sibi ducatum praestarent. Et cœpto itinere ipsa prima noctis hora, dimissis omnibus sicut alter Mathatias, per devia & abrupta montium ac nemora tota nocte laborans, multa lassitudine praegravatus, in die festivitatis Apostolorum circa horam nonam ad ipsam civitatem vetulam est deductus. Secuti sunt autem eum in crastinum V. quinque de Cardinalibus, videlicet Dominus Guillelmus Episcopus Sabinensis, Dominus Johannes de Tolleto tituli sancti Laurentii in Lucina Presbyter Cardinalis, Dominus Petrus Caputii sancti Gregorii ad Velum aureum & Dominus Johannes Gaietanus sancti Nicolai in carcere Tulliano Diaconi Cardinales. Alii vero VII. Cardinales, videlicet Dominus Otto Portuensis Episcopus, Petrus de Barro tituli sancti Marcelli, & Dominus Willelmus XII. Apostolorum Presbiteri Cardinales, Dominus Ægidius sancti Cosinae, Dominus Octavianus sanctae Mariae in via lata, Dominus Goffredus sancti Adriani Diaconi Cardinales, per terram usque Segusiam venientes, & ibidem Dominum Apostolicum expectantes, praeter quatuor, qui de ipsius Domini Papae remanserant voluntate, videlicet Dominus Stephanus tituli sanctae Mariae in Transtiberim Presbyter Cardinalis, qui remansit in urbe vicarius, Dominus Raynerius sanctae Mariae in Cosmedin Diaconus Cardinalis, qui remansit Legatus in Tuscia, Ducatu, Valle Spoletana, Marchia Anconitana & patrimonio beati Petri, Dominus Ricardus sancti Angeli Diaconus Cardinalis in Campania & Maritima Comes. Demum cum ipsis remansit Dominus R. Episcopus Ostiensis.

De introitu Papae in galeis.

XIV. INventis itaque ibidem galeis numero XXII. cum duabus sagittis & aliis lignis ad navigium & quamplures alios homines, qui cum devotione multa fuerant subsecuti, eadem Apostolorum die, scilicet quarta feria circa horam vespertinam galeas intravit cum hominibus, & summo diluculo versùs Januam cœpit navigio proficisci. Divina itaque misericordia suffragante, post multos graves & varios (labores) ac innumeram procellarum ac tempestatum discriminosam agitationem, quae vix sine fletu & lacrymis posset aliquatenus enarrari, die secunda apud Caprariam insulam applicantes, die tertio ad portum Veneris pervenerunt, ibique propter maris intemperiem mora facta per tres dies, post alios duos dies, scilicet octava Apostolorum, devenit Januam Christo duce; ubi vicis omnibus per quos fecit transitum pannis deauratis ac sericis undique decoratis honorificentia multa nimis cum ingenti laetitia est receptus, turbis plaudentibus, tubis clangentibus, tympanis & cymbalis & diversis generibus musicorum sonantibus, pueris quoque cantantibus & psallentibus, & cunctis populis Deum benedicentibus, quoniam salvum fecit Dominus Christum suum.

Odor. Raynald. ann. 1244. §. 34.

De infirmitate Papae.

XV. POst paucos vero dies contigit dictum summum Pontificem, propter nimiam conquassationem quam de aëris temperie & maris fluctuatione pertulerat, febris & dissenteriae in tantum molestatione gravari ut de ipsius corporali salute ferè communiter medici desperarent. Propter quod eum oportuit trium mensium spatio modo in monasterio sancti Andreae prope civitatem ipsam Cistercienfis ordinis commorari. Sed ut resumpsit aliquantulas vires convalescentiae nimis brevis, & de Janua egrediens, vectus hominum & equorum vehiculo ipse decumbens in lectulo, apud castrum Stellae pervenit, ubi Dominus Manfredus Marchio de Carrecto propter circumstantes inimicorum insidias occurrens sibi cum multitudine armatorum, honorificè suscepit eundem. Et cum in dicto castro Stellae gravissima esset aegritudine praegravatus in tantum ut in faucibus mortis medicorum judicio crederetur, paucis secum retentis de familia propria propter terrae inopiam, quae in nemoribus & in montibus eatenus sita, ibidem diebus pluribus moram traxit. Acerbitate igitur infirmitatis utcumque medicinalis salvatoris gratia mitigata, IX. Kalendas Novembris inde egrediens, apud Cararium devertit, nunc hominum, nunc equorum vehiculo supportatus. Unde post tres dies V. Kalendas ejusdem usque Cortomiliam super mulum in

in quadam cabia lignea, propter debilitatem ipsius nimiam, fuit vectus; & infra quatuor dierum spatium aliquantulas vires resumens, decima die apud sanctum Stephanum est portatus; ubi recepta multitudine armatorum à Marchione Montisferrati directa, ita ut usque ad sanctum Ambrosium ducatus pacifici & securi sibi obsequium exhiberent, VIII. Idus Novembris ad civitatem Astensem, quae tunc temporis erat Imperatori subjecta, constans & intrepidus venit, cui cives portas civitatis impudentissimè concluserunt. Ipse verò Pontifex, tamquam humilitatis & patientiae virtute praepollens, in quadam abbatia sanctorum Apostolorum extra civitatem unà cum suis humiliter se recepit. Sero autem ipsius diei dissensione facta non modica inter cives, potestatem & consilium civitatis praedictae ad summum Pontificem exeuntes, prostrati ad sacros ipsius pedes, de illata injuria cum universo populo veniam humiliter petierunt. Multa etiam populorum, virorum pariter & mulierum, confluxit frequentia flagitantium summi Pontificis praesentiam intueri. Inde vero recedens, apud Segusiam pervenit pridie Idus Novembris, ubi sex Cardinales praefati superius, qui venerunt per terram de Sutrio, & Dominus Otto Episcopus Tusculanus, ac Dominus Hugo tituli sanctae Sabinae Presbyter Cardinalis, qui venerunt de Francia, & qui in eo castro Segusiae sui cardinalatus anulos receperunt, dicto summo Pontifici occurrerunt. Et sic unà cum ipsis & aliis qui secum per mare venerunt Alpes cum labore gravi & afflictione non modica transiere, onus incommoditatis praegrandis & multiplicis sustinentes nivium & algoris, cum jam tempus post festum omnium sanctorum advenisset hyemale. Advenientes proinde ad monasterium Altaecumbae Cisterciensis ordinis per fluvium Rhodani trium dierum spatio non sine magno discrimine remigarunt. Et sic periculis maris, periculis fluminum, periculis viarum, periculis hostium, & periculis diversarum infirmitatum aequanimiter perpessis, secunda die Decembris, in festo sanctae Bibianae virginis, Christo duce Lugdunum pervenit; ubi cum gaudio valde magno & exultatione indicibili, gentibus per terram & aquam undique occurrentibus, tam à clero quàm universo populo religiosorum & saecularium susceptus fuit honorificentia multa nimis.

De ordinatione curiae in Lugduno.

XVI. IBi ergo curia jam quasi castrorum acie ordinata innumeris de cunctis mundi partibus tanquam ad Romam alteram confluentibus, cœpit apostolatus officium exercere tam viriliter quàm prudenter, oppressos relevans, & opprimentes condemnans, omnibus ac singulis exhibens jura secundum exigentiam meritorum. Causas enim non solum tempore vacationis exortas, verum etiam à longis retro temporibus à suis praedecessoribus indecisas, sub brevissimo temporis spatio sua industri sapientia terminabat, utpote discretione praeditus, mente pius, scientia praeclarus, & sapientiae plenitudinis titulo decoratus. Et ut de plenitudine gratis gaudeant universi, secundo anno sui pontificatus apud Lugdunum in sua curia generale studium ordinavit tam de theologia quàm de decretis, decretalibus pariter & legibus, ad eruditionem videlicet rudium & incrementum sapientiae sapientum, cum audiens sapiens sapientior semper fiat.

Quod Papa misit nuntios ad diversas gentes.

XVII. INterea namque ipse summus Pontifex in secundo anno sui pontificatus, accensus zelo lucrifaciendi animas gentium perditarum, misit solemnes Legatos & nuntios cum solemnibus litteris ad diversarum provinciarum barbaras nationes, gentes apostatrices, ut saltem jam in fine temporum resilirent à suis erroribus & cultibus idolorum, & ut sanctam fidem catholicam plenitudo gentium subintraret. Inter quos missus est in Norwegia Legatus venerabilis Dominus Guillelmus Episcopus Sabinensis; ubi coronavit Regem, praecedente tamen dispensatione apostolica super defectu natalium quem patiebatur de soluto genitus & soluta. Ad Rutenos quoque, qui ad Romanam curiam suos solemnes nuntios destinarunt ut eis Legatum mitteret, per quem instruerentur & informarentur in fide catholica, cum more Graecorum & ritu viverent, missus est Dominus Albertus Archiepiscopus Livoniae & Prussiae. Ubi quidem ad Regem subsequenter ab apostolica sede Legatus missus Domnus Abbas de Mazario, qui coronavit eundem. In Letoviam vero missus est Legatus Dominus Episcopus Culmensis de Prussia ad praedicandum illis nationibus & informandum conversos in fide, cum ipsi pagani existerent; ubi nomine Murdowe Regem proprium coronavit. Ad Tartaros quoque, gentem amaram, nullius religionis & ritus, quae prae sui multitudine repleverat quasi universam faciem partium orientis, missus est vir multae religionis frater Johannes de Planocarpino ordinis Minorum, Pœnitentiarius ipsius, postmodum Archiepiscopus Antinacensis. Qui transiens per terram desertam inviam & inaquosam & per diversarum viarum amfractus in fame & siti, frigore & nuditate, ad illos post multos ferè per annum labores graves & varios, duce Domino est deductus, alloquens eos postmodum per interpretem, cum ignotae linguae ab habitabili nostra zona penitus haberentur, multo laboravit studio si quo modo reciperent verbum Dei & ad ovile fidei catholicae vocarentur. Hic solus ad ipsorum Regem pervenit, cùm plurimi hoc tentassent, nec unquam ipsum attingere potuissent, & propter ipsius distantiam, qui erat in ultima parte sui exercitus constitutus, qui quidem exercitus in longum nimium tendebatur. Destinavit quoque ad infideles paganos, Soldanos videlicet Babyloniae & Yconiae, & alios quoque plures, nuntios speciales viros religiosos ordinis Minorum & Praedicatorum doctos in scientia verbi Dei, ut & ipsi abdicato infidelitatis errore venirent ad fidem & ad notitiam veritatis. Quod quidem gavisi, honorantes plurimum nuntios memoratos, per quos omnes rescripserunt ipsi summo Pontifici, quamquam in suae infidelitatis velamine remansissent. Ad Graecos quoque & Baccium Imperatorem ipsorum misit ipse Dominus Papa virum religiosum fratrem Johannem de Parmeno generalem Ministrum ordinis Minorum, vitae maturitate praeclarum, Doctorem in theologia egregium, dans ipsi socios & sequaces ejusdem ordinis fratres viros sapientia doctos pariter & maturos ad reducendum illos ad fidei certitudinem & Ecclesiae unitatem, ut fieret unum ovile & unus pastor; quibus illuc usque Deo volente deductis, ordinatis hinc inde quaestionibus super quibusdam casibus & eorum erroribus, quibus errabant & in sua pertinacia se tenebant, tam super processione spiritus sancti, quem asserebant non à filio sed solum à patre procedere, quàm de reverendo sacramento eucharistiae, quod dicebant debere confici, non de azymo sed potius fermentato, & quibusdam aliis suis ritibus & doctrinis, decidentes ipsi à suis opinionibus, cum non haberent eorum stabile fulcimentum, deventum est tandem & denuntiatum quod ex eis super iis decidendis & parendo Ecclesiae Romanae mandatis solemnes nuntii ad sedem apostolicam mitteretur. Diebus vero frater J. Minister & ejus socii memorati apud Lugdunum ad praesentiam summi Pontificis remearunt.

Odor. Raynald. an. 1246 § 30. & seqq.

Odor. Raynald. an. 1246 § 41. & seqq.

Odor. Raynald. an. 1243 § 32.

Odor. Raynald. an. 1246 § 1.

Odor. Raynald. an. 1247 § 1. an. 1249. § 15.

De denuntiatione Concilii in Lugduno.

XVIII. FEsto autem nativitatis Domini celebrato, dum in festo beati Joannis evangelistae Missam manè in Lugdunensi Ecclesia celebraret, ac praedicaret populo verbum Dei, ibi publicè nuntiavit Concilium generale in festo beati Joannis baptistae venturo proximo celebrandum. Et tunc in prae-

Odor. Raynald. an. 1245 § 1.

praedicatione publica per se ipsum citavit memoratum Imperatorem Fredericum quod ibi per se vel sufficientes procuratores & nuntios futuro Concilio compareret, propositurus quicquid de jure suo vellet proponere, ac postmodum auditurus quod super ipsius negotio sacrum Concilium, Domino dictante sententiam, judicaret, cum ejusdem malitia faciente non posset ad ipsum alia citatio pervenire. Licèt autem interim non parvae auctoritatis viri Patriarcha Antiochenus & alii ad petitionem ipsius pro compositione facienda non sine multis laboribus & expensis interposuerint partes suas, nequivit tamen ipsius obstinata duritia faciente, cum nollet satisfacere de offensis, concordia provenire.

Odor. Raynald. ann. 1245. §. 3.

De depositione Imperatoris in Concilio Lugdunensi.

XIX. CUm vero jam esset Concilium tempore praefinito Praelatorum, nuntiorum Regum Franciae, Angliae, Hispaniae, Principum quoque & potestatum multarumque civitatum & comitatuum, ipse personaliter venire contempsit, sed suos nuntios destinavit, Dominum videlicet Archiepiscopum Panormitanum, judicem Thadaeum, & alios quoque plures super his negotiis auctoritatem plenariam non habentes, qui si expectaretur modicum, promittebant ipsum personaliter adventurum. Ipse autem non intendebat venire, sed Concilium potius perturbare, sicut tempore felicis memoriae Papae Gregorii, ut est superius memoratum, vice alia perturbavit. quod rei eventus evidentiùs comprobavit, sed ad ejus malitiam convertendam à festo sancti Joannis usque ad xv. Kal. Augusti à toto Concilio fuit, non sine incommoditate maxima, expectatus, cùm tunc esset in Lombardia apud Veronam, qui bene potuisset infra dictum terminum comparere. Demum cum in ipso Concilio multa gravia & horribilia fuissent à multis tam Archiepiscopis quàm Episcopis proposita contra eum, super destructione videlicet Ecclesiarum, monasteriorum, & hospitalium, & invasione bonorum ipsorum, incarceratione quoque & occisione Episcoporum & religiosorum ac saecularium personarum, & multis quae etiam haeresim sapiebant, & crudelitatem animi ipsius erga cultum Christiani nominis indicabant, praedicti ipsius nuntii, data sibi pro voto audientia, excusare ipsum multipliciter conabantur. Sed à frivolis suis procurationibus decidentes, devicti fuerunt publicè, & à summo Pontifice vivis rationibus confutati. Quare super praemissis & quampluribus aliis ejus nefandis excessibus, cum fratribus suis & sacro Concilio idem summus Pontifex deliberatione praehabita diligenti, memoratum Principem Fredericum, qui se imperio & regnis reddidit tam indignum ab omni honore & dignitate sententiando privavit. Omnes autem qui ei juramento fidelitatis tenebantur astricti absolvit perpetuo ab hujusmodi juramento, auctoritate apostolica firmiter inhibendo ne quis de caetero ei tanquam Imperatori aut Regi obediat vel intendat, decernendo quoslibet qui deinceps ei velut Imperatori seu Regi consilium, auxilium praestiterint, vel favorem, ipso facto excommunicationis vinculo subjacere. Illis autem ad quos Imperatoris spectabat electio eligendi alium Imperatorem contulit potestatem. De regno vero Siciliae provisurum se statuit prout sibi & fratribus videretur suis temporibus expedire. Notissimum namque & indubitatum est quod multi Romanorum Pontificum etiam pro minoribus causis nonnullos Imperatores & Reges non tantum excommunicarunt, sed à regno deposuerunt, & in eorum locis alios subrogarunt. Innocentius siquidem Papa primus Imperatorem Arcadium magni Theodosii filium, pro eo quod Johannis Chrysostomi depositioni interfuit, quam Theophilus Alexandrinus unà cum aliis orientalibus Patriarchis, cum consensu aliorum Episcoporum, sine assensu Romani Pontificis dictaverat, excommunicavit, & eorum depositionem cassavit. Mitissimus vero Imperator mox ut factum cognovit, non rebellis extitit, sed veniam humiliter petiit & impetravit. Constantinus Papa Justinum Imperatorem Justiniani filium propter non decentem Legatorum suorum susceptionem excommunicavit. Qui postea in Constantinopolitanae urbis platea pedibus ejus cum regno prostratus tam diu veniam petiit donec impetravit. Anastasius Papa II. Anastasium Imperatorem non solum excommunicavit, sed etiam regno privavit. Stephanus Papa Karolum Pipini Regis fratrem à regno deposuit & Pipinum in ejus loco substituit. Nicolaus quoque Romanus Pontifex duos Imperatores uno eodemque tempore excommunicavit, Michaëlem videlicet orientalem propter Ignatium Constantinopolitanum Episcopum sine judicio Papae à sede sua ejectum, & Lotharium occidentalem propter Gualdradae pellicis suae societatem. Beatus quoque Ambrosius, non Romanus, sed Mediolanensis Pontifex maximum tyrannum Theodosium Imperatorem ab Ecclesia pulsum excommunicasse non est ambiguum. Alexander III. excommunicavit Fredericum primum Imperatorem donec apud Venetias venit ad satisfactionem condignam, Innocentius III. quasi nostris temporibus & diebus excommunicavit & deposuit Ottonem IV. Imperatorem pro eo quod fidem ipsi Ecclesiae non servavit. Quis ergo nisi mente captus ignorat potestatem Imperatoris & Regum Pontificibus esse subjectam? Et quis credit à subjectione Romani Pontificis se esse alienum, nisi qui peccatis suis exigentibus inter oves Christi pastorum principis non meruit numerari. Sed jam rei ordinem quem incepimus prosequamur. Sententiam vero ipsam depositionis saepefati Frederici protulit summus Pontifex in majori Ecclesia Lugdunensi in pleno Concilio anno Domini MCCXLIIII. xv. Kal. Augusti, pontificatus sui anno tertio, quae fuit ab universis Ecclesiarum Praelatis in eodem Concilio residentibus approbata, sicut liquere potest omnibus tam praesentibus quàm futuris per subscriptiones ipsorum & eorundem sigilla pendentia in eadem.

Vide gesta Gregorii VII. Miss.

Odor. Raynald. ann. 1245. §. 33.

De Rege Portugalliae.

XX. ET quia plerunque plerique delirant & multiformiter secundùm superiorum exempla, Rex Portugalliae Sancius, qui erat circa regni sui regimen multiplici negligentia & ignavia jam dejectus, propter quod pupillo non judicabat, causa viduae ad ipsum non ingrediens deperibat, Ecclesiae destruebantur & monasteria, ipsum regnum & multipliciter quassabatur, meritis ipsius accusatis & examinatis in ipso Concilio, ad petitionem & instantiam Praelatorum ipsius regni venientium ad Concilium saepedictum fratrem ipsius Regis Alfusum coadjutorem & conservatorem regni Dominus Papa de fratrum suorum consilio coadjunxit, prout in litteris apostolicis super hoc editis pleniùs continetur. Tunc temporis misit magistrum Bernardum Neapolitanum, virum utique magnae probitatis & sapientiae, Subdiaconum & Capellanum suum in Hispaniam ad reformandam pacem inter Regem Navarrae & Episcopum Pampilonensem, inter quos tunc discordia magna erat.

Odor. Raynald. ann. 1245. §. 5. 68. ann. 1247. §. 18.

De electione Regis Langravii & morte ipsius.

XXI. COnsequenter dictus summus Pontifex Dominum Philippum tunc Ferrariensem electum ad novi Regis electionem, qui Frederico succederet, faciendam in Alamaniam destinavit. Qui cùm illuc duce Domino pervenisset, congregatis Principibus & Praelatis qui debebant electionem hujusmodi celebrare, & ad quos specialiter ipsa electio pertinebat, non sine magnis sumptibus & expensis Ecclesiae, invocata sancti spiritus gratia, unanimiter, & concorditer in Romanorum Regem Langravium illustrem virum & prudentem de * Lothoringia elegerunt. Qui tanquam vir catholicus & magnae fidei plenus illos qui sanctam matrem Ecclesiam impugnabant coepit constanter & viriliter expugnare. Nam con-

Odor. Raynald. ann. 1246. §. 1.

* Thuringia.

Odor. Raynald. an. 1247. §. 1.

congregato exercitu contra Corradum dicti Frederici depositi filium pugnaturus accessit; & inito bello cum ipso, divina faciente gratia, dictus Langravius de exercitu dicti Corradi sexcentos Milites & XLII. Comites captivavit. Ex quibus mandata dicti Regis Langravii quamplurimi juraverunt. Tunc temporis Dominus Papa per religiosum virum fratrem Bonvicinum Cubicularium suum XV. millia marcarum argenti dicto Regi transmisit. Qui postmodum infirmitate praeventus, tanquam vir catholicus, contritus pariter & confessus, ac alia devotissimè suscipiens ecclesiastica sacramenta, infra electionis suae annum vocante Domino in terra sua expiravit, debitum carnis exolvens. Interim dictus Pontifex post Concilium anno secundo Cluniacum ivit, cum Rege Franciae & ipsius fratribus locuturus; ubi Domini Cardinales primò capellos rubeos receperunt, sicut in ipso Concilio fuerat ordinatum.

De electione Regis Guillelmi & coronatione ipsius.

XXII. MOrtuo Langravio, Dominus Papa habito consilio cum fratribus suis disposuit in Alamaniam transmittere pro creando alio novo Rege, & diligenti deliberatione praehabita venerabilem virum, utique providum & discretum, apostolicae sedis Legatum ad hoc agendum transmittit. Qui cum ingenti studio Praelatos & Principes coadunari fecit, prout moris est ad electionem hujusmodi faciendam. Congregatis itaque Principibus & Praelatis, Christi nomine invocato, nobilem & prudentem virum Guillelmum Comitem Ollandiae in Romanorum Regem IV. Nonas Octobris elegerunt sub anno Domini MCCXLVI. pontificatus ipsius Domini Innocentii Papae IV. anno sexto. Qui civitates & castra dicti Frederici in manu forti viriliter sunt aggressi, & praecipuè Aquisgranum, ubi Reges coronantur & corona regni conservatur. Facta itaque per eosdem longi temporis spatio obsidione, ibidem dictam terram adeo coartaverunt donec mandata eorum plenariè juraverunt. Idem verò Legatus, præsente Domino Guillelmo Episcopo Sabinensi, qui tunc de Norvvegia revertebatur, ubi functus fuerat officio legationis, necnon & pluribus Principibus & Praelatis ac personis aliis infinitis, Kalendis Novembris Guillelmum secundùm antiquorum modum honorificè coronavit anno Domini MCCXLVII. cui Dominus Papa, cùm Rex ipse dives non esset, quamquam praeclarus genere, triginta millia marcarum argenti, ut fortiùs Ecclesiae ageret negotium, in regni adjutorium transmisit, continuans & retribuens semper nihilominus expensas cotidianas & cuncta necessaria tam in exercitibus quàm singulis aliis regni negotiis ipsi Regi.

Odor. Raynald. ann. 1247. §. 2.

De legatione Domini Octaviani in Lombardiam.

XXIII. TUnc summus Pontifex in Lombardiam Legatum destinavit Dominum Octavianum sanctae Mariae in via lata Diaconum Cardinalem cum electis militibus strenuis atque probis; pro quorum stipendiis XIV. millia marcarum argenti contulerat ipse Papa. Qui veniens usque radices Alpium, occurrit sibi, exposito nomine, Amatus Comes Sabaudiae, qui Frederici amicitia junctus erat, occultas tendens insidias ne transiret. Ubi propter resistentiam Comitis memorati ferè trium mensium spatio ipse Legatus cum dictis militibus perstiterunt. Et amissa Ecclesiae pecunia & subsidio militum, ipsi milites ad propria remearunt. Tandem per diversarum viarum anfractus vix ipse Legatus solus cum sua familia devenit in provinciam Lombardiae. Eodem verò tempore Taurinum venerat Fredericus, ubi cum Comite Sabaudiae & aliis quibusdam Baronibus sibi adhaerentibus nequiter machinans contra summum Pontificem ipsum Lugduni cicumvenire fraudulentissimè procurabat.

De devotione Regis Franciæ.

XXIV. QUo percepto & intellecto, Rex Franciae Lodoicus filius devotus Ecclesiae unà cum fratribus suis & matre sua Regina Blanca ac aliis sui regni Baronibus, & Dominus Arcimbaldus de Borbona praecipuè totis suis viribus & potentiis ad resistendum fraudulentiae Frederici se ad mandata summi Pontificis obtulerunt. Sed qui reprobat Deus consilia Principum iniquorum, infatuavit tam citò nefarium propositum Frederici ut non possent manus ejus implere quod ceperant.

Quòd civitas Parmensis versa est ad mandata Ecclesiæ.

XXV. NAm cives quidam Parmenses potentiores & nobiliores nepotes & consanguinei Domini Papae & quamplures alii, qui quidem expoliati omnibus bonis suis de civitate praedicta exiverant propter tyrannidem Frederici, in manu potenti & forti, fide ipsius Ecclesiae animati & zelo justitiae, accingentes se quoque, arma bellica, ut alteri Machabaei, eandem aggressi sunt civitatem, & inde recepto gladio, potestate, quae ibi per Fredericum fuerat posita, cum gloria multa fidei Ecclesiae ipsa civitas est reducta.

De obsidione Parmæ & destructione Victoriæ & constantia Parmensium.

XXVI. UT hoc igitur innotuit Frederico, tactus gravi dolore cordis intrinsecùs, & iniquo primo proposito annullato, in obsidionem dictae civitatis venit gressu celeri & festino, praevidens quoque quòd eam sibi subjugare non poterat in temporis brevitate, civitatem ex opposito per milliare propè fecit constitui quae Victoria vocabatur, in qua cùm per sex menses in obsidione dictae civitatis Parmae stetisset, Parmenses quoque in patrocinio beatae virginis confidentes, in cujus nomine pugnaverunt, dicta civitas Victoriae XIII. Kal. Martii anno Domini MCCXLVIII. subitò extitit à Parmensibus dictis capta, ubi dictus Fredericus regale sceptrum & pallam & alia regalia necnon aurum & argentum infinitum & alia cuncta bona quae ibi tam ipse quàm alii congregarant integraliter amiserunt, capto nihilominus carrochio Cremonensium cum vexillo, papilionibus, equis & armis, peditibus quoque & militibus captivatis ultra tria millia & plusquam mille quingentis aliis gladio interemptis, praeter conculcatos equorum pedibus & ruina, qui non potuerunt in tanta strage prae multitudine numerari. Ipsa quoque terra dicta Victoria victa pariter & confusa, & cibus ignis facta, fuit funditus dissipata. Vixque ipse Fredericus cum paucis evadens fugatus horribiliter cum confusione multa & erubescentia Cremonam defectus viribus se recepit. Et quamquam ipsa Parmensis civitas postmodum fuisset tam à Cremonensibus quàm ab aliis inimicis variis & diversis perturbationibus & adversitatibus lacessita, continens & roborans ipsam Deus ministerio & favore consanguineorum Domini Papae virorum nobilium & potentium constanter semper perstitit, & retrorsum nullatenus est conversa.

De regressione Frederici in regnum Apuliae.

XXVII. POst haec non post multum temporis in regnum Apuliae regressus est Fredericus; ubi tanquam ursa catulis raptis frendens desaeviit graviter in saeculares clericos & Praelatos, sed gravissimè in religiosos. Nam fratres Minores & Praedicatores de ipso regno expulit & ejecit, ex quibus aliqui ludibria & verbera experti, insuper vincula & carceres, suspensi sunt, decorticati sunt, in occasione gladii mortui sunt. Et ut urgentiori stimulo pos-

possset ipsam Ecclesiam impugnare, cum infidelibus pertractans connubia, & se ipsis catena sanguinis socians, Baccario suam misit filiam in uxorem. Saracenis quoque amicitiae foedere copulatus, Soldano plura & magnifica saepe saepius encenia destinabat, inter quem, tanquam execrator Christianae religionis & ritus, Christianas virgines juvenculas transmittebat ad captandam benivolentiam eorundem, ut tandem fultus ipsorum potentia Ecclesiam impeteret postmodum & tyrannide acriori. Nec mirum. Cum ipsis namque totum suum erat commercium, totum consortium & convictus. Eis etiam in meditullio terrae Apuliae copiosam & amplissimam aedificaverat civitatem, quae usque hodie Nocerium nuncupatur. Ex quibus aliquos palatiis & cameris suarum puellarum, potiùs suarum meretricum, ad custodiam deputabat.

De transitu Regis Franciae in subsidium terrae sanctae.

XXVIII. IPso namque tempore, anno Domini MCXLVIII. Rex Franciae Lodoicus unà cum fratribus suis viribus potentibus & robustis & innumera multitudine Militum electorum regni sui ac alio exercitu copioso transfretavit mare, vadens in subsidium terrae sanctae; cum quo Dominus Papa misit Legatum venerabilem Dominum Ottonem Episcopum Tusculanum. Et prosperum iter faciens Deus salutarium nostrorum, cepit postmodum Damiatam. Cui Fredericus detestans opera bonitatis praecluserat vias regni, ne inde transitus esset sibi, vias quoque maris & semitas atque portus faciens custodiri, ne illuc victualia portarentur. Interea filius Frederici Rex Encius, qui adversùs Ecclesiam Lombardiae dominium tunc habebat, & qui ibidem remanserat loco patris, à Bononiensibus apud Mutinam cum CCC. Militibus XIII. Kal. Januarii, anno quo capta est Victoria, Domino cooperante fuit & ipse captus & Bononiae carceri mancipatus.

De morte pessima Frederici.

XXIX. DEmum prospectans Dominus de excelso solio sancto suo, & videns Petri naviculam undarum anfractibus, pressuris variis, & adversitatibus conquassatam, saepefatum tyrannum Fredericum substractionis & perditionis filium, anno Domini MCCL. festo beatae Luciae, pontificatus Domini Innocentii Papae IV. anno VIII. substraxit de medio ipse Deus; qui in Apulia castro Florentini laborans gravibus dissenteriis, frendens dentibus, spumans, & se discerpens, ac rugiens immensis clamoribus, excommunicatus & depositus miserabiliter expiravit; ut sic meritò attestaretur suae vitae nequissimae mors haec tam acerrima & crudelis mors. (Mors enim peccatorum pessima & finis eorum interitus) terminatur. Vixit autem in imperio XXXVIIII. annis. Mansit autem in excommunicatione duodecim, post depositionem verò quatuor annis vixit. Hic tyrannus monasteria monachorum, domos Hospitaliorum & Templariorum aliorumque religiosorum multipliciter afflixit. Hic fidem catholicam non tenebat, haereticos publicè fovebat, Episcopos, fratres Minores, ac saeculares clericos in opprobrium Jesu Christi & Ecclesiae impiissimè occidit. Alios quoque Presbyteros suum cogebat jurare mandatum, & eos celebrare divina excommunicatis & interdictis praesentibus faciebat. Beneventum ac plures terras & castra Ecclesiae usque ad solum redigens destruxit. In civitate Ameliae maiorem Ecclesiam funditus diruit, ubi & castrum suum construi fecit. In Apulia, in villa quae Calseburgum vocatur, altare Domino consecratum fecit dirui, & in eodem loco latrinas aedificari. In pluribus autem terris regni Apuliae, ubi fuerant Ecclesiae Deo dicatae, suarum meretricularum loca construxit. Et non contentus juvenculis mulieribus & puellis, tanquam sceleslus, infami vitio laborabat; quod quidem turpe est cogitare, turpius dicere, turpissimum exercere. Nam ipsum peccatum quasi Sodoma apertè praedicabat, nec penitùs occultabat. Quid ultra recensere per singula nefandissima ejus acta? Conflata namque in ipso fuit nequitia consummata. Et cum temporis dicti spatio dictus summus Pontifex Innocentius cum fratribus suis Lugduni cum curia resideret, dans locum irae, & cedens furori & vesaniae Frederici, quae tanta fuit quod coactus est expendere ipse Dominus Papa, sicut pius pater, pro defensione & conservatione fidelium filiorum infra septem annorum spatium ultra ducenta millia marcarum argenti tam in Alamania quàm Lombardia, Marchia Anconitana, patrimonio beati Petri, aliis terris & provinciis atque locis. Faciebat etiam in Lugdunensi civitate magnas eleemosinas, praeter cotidianas, per manus fratrum Minorum qui cum eo in camera morabantur, quaerendo pauperes & infirmos per domos & hospitalia civitatis. Sunt interim Lugduni mortui quinque venerabiles Cardinales, utpote Domnus Otto Portuensis Episcopus, Domnus Guillelmus Episcopus Sabinensis, Domnus VVillelmus tituli XII. Apostolorum Presbyter, Domnus Raynerius Viterbiensis sanctae Mariae in Cosmedin Diaconus, Domnus Goffredus de Franco sancti Adriani Diaconus Cardinalis.

Oldor. Raynald an 1250. §. 23 & seqq. Miscellan. pag. 191 col. 1. & seqq.

De multitudine populorum venientium ad Papam.

XXX. POstquam vero persecutore dicto sublato de medio voluit Deus benignitate solita tranquillam reddere pacem Ecclesiae suae sanctae, ne jam adversitatibus ulteriùs premeretur, decrevit Dominus Papa ad suam sedem propriam, à qua diu exulaverat, remeare. Et cùm hoc divulgaretur per circuum adjacentes provincias & remotas, tanta confluxit ad ipsum circa majorem hebdomadam frequentia populorum ut non posset eos Lugdunensis civitas aliquatenus continere. Cùmque flagitarent summi Pontificis praesentiam intueri, ut ab ipso indulgentias reciperent peccatorum, & benedictionis apostolicae munere signarentur, oportuit Dominum Papam die Jovis sancti extra in campum egredi civitatem, quod & fecit clementer annuens votis & desideriis populorum. Venerat proinde illuc inter omnes Principes & magnates Rex Alamaniae christianissimus Guillelmus, filius devotus Ecclesiae, ut & ipse gauderet aspectu & praesentia tanti patris, &, ut moris est Regum, tenuit staffam ejus, & ipsum pariter adextravit. Sermone igitur ibidem cum multa devotione & sapientia proposito verbi Dei, ac ipsis benedicens omnibus & tribuens amplas indulgentias peccatorum, & eis vale facto, in locum castri sancti Justi, ubi manserat, est regressus; & ea die celebratis Missarum solemniis in caena, unà cum dicto Rege Guillelmo & fratribus ac multis Praelatis aliis, manducavit. Adveniente autem quarta feria post resurrectionem dominicam, ipsa die ipse summus Pontifex & Rex Guillelmus egressi sunt de Lugduno, cum quo Rege Legatum destinavit in Alamania Dominum Ugonem tituli sanctae Sabinae venerabilem Presbyterum Cardinalem. Ipse verò carpens itinera versùs Romam, ut ad sedem propriam jam rediret, prima die Viennam deveniens, receptus est cum gaudio & honore. Secunda vero die ascendens naviculas, transivit per Rhodanum fluvium usque Oringiam civitatem, declinans nihilominus in ipso transitu per Valentiam & Vivarium civitates. Deinde per terram venit Marsiliam, ubi multa magnificentia est susceptus à civibus civitatis. Et tam Burgundi quàm Provinciales, undècunque transitus erat ipsius summi Pontificis, occurrebant undique de civitatibus & viculis atque villis. Multitudo quoque clericorum, religiosorum, laicorum, mulierum pariter & puerorum cursitabant inruentes in ipsum & anhelantes multo fervoris desiderio si quo modo possent con-

contingere aspectum ipsius Domini, & cum hymnis & laudibus suscipiebant eundem. At ubi ad Januensium notitiam est deventum quòd per eos esset summus Pontifex transiturus, per totam maritimam stratas ipsi praeparari fecerunt, vias planari & pontes pariter resarciri non sine magnis sumptibus & expensis. Cùm jam vero transiens per Suciam & Viginti-miliam civitates, Januam devenisset, ordinatis processionibus accuratis & solemnibus laudibus, coopertis quoque plateis & viis civitatis, pictis tapetibus, purpureis vestibus & aliis variis indumentis diversimodè variatis, aliisque pluribus ornatum & decorem praestantibus, occurrentes ei extra civitatem cum tripudio & exultationis gloria susceperunt. Fecerant quoque sibi in ipso suo adventu contra solis aestum quoddam umbraculum, innectentes capitibus quatuor perticarum pecias de serico artificiosè insitas & insertas. Quod quidem umbraculum plena devotione ferentes ipsi Milites & majores de terra, sub illo veniebat Dominus ipse Papa. Hoc utique sibi fiebat ubique in aliis civitatibus, communitatibus, atque castris. Et cùm in ipsa Januensi civitate, vocatis ad se ambaxatoribus de societate fidelium Ecclesiae omnium civitatem Lombardorum & Mediolanensium, illuc usque in festo ascensionis gressu devoto & celeri pervenerunt ad tractandum de pace & bono statu provinciae & concordia eorundem. Cumque jam sui esset propositi concordia versùs Romam dirigere gressus ejus, ut ibidem de regni Apuliae negotiis ordinaret, ad urgentem tamen & multorum instantiam Legatorum Domni Octaviani Diaconi & Domni Gregorii de Monte longo ipsius Domini Papae Notarii, postmodum Patriarchae Aquilegensis, & ambaxatorum qui de Lombardia venerant, inductus est per Lombardiam pariter declinare. Et circa festum beati Johannis Domini praecursoris egressus de Janua, & versùs Lombardiam iter arripiens, in festo Apostolorum Petri & Pauli Alexandriam pervenit. Deinde per terram Montisferrati transeuntis ad pontem devenit. Ibi enim Dominus Thomas de Sabaudia Comes, qui fuerat pro parte Frederici, venit ad mandata Ecclesiae, & per Assilinatensem Episcopum extitit ab excommunicationis vinculo absolutus. Ubi etiam occurrit ipsi Domino Papae Mediolanensis & Novarriensis militia ut per Vercellensem civitatem, quae adhuc se tenebat pro parte Frederici, securus & pacificus transitus esset sibi. Factum est autem cùm appropinquaret civitati Mediolanensi ultra milliare, extendentes papiliones in pratis ad fatigatorum ex itineris labore refrigerium & solamen, ipsum Dominum cum tanta exultatione ac tripudio susceperunt quod nunquam esset dictu facile vel notare. Nam fecerunt sibi quoddam artificium in modum quadratae cabiae, miro modo excogitatum, contextum & connexum à lateribus perticis & lignis altis politis pariter & ornatis, coopertum quoque superiùs contra solis aestum de scarleto & serico, quod quidem ferebant nobiles Milites civitatis, & infra quod veniebat ipse summus Pontifex super equum ne à circumvenientibus & frequentia populorum ob plenam devotionem irruentium & eidem occurrentium pressuris aliquibus laederetur. Et seorsum clericis civitatis processionaliter ordinatis, seorsum popularibus viris, seorsum mulieribus, seorsum pariter parvulis resonantibus Deo & Christo ejus, laetati sunt laetitia inenarrabili in aspectu & praesentia tanti patris. Erat enim ipsorum talis & tanta processio quod nunquam talis à saeculis audita fuit vel visa. Nam religiosorum & aliarum ecclesiasticarum personarum usque ad XV. millia ascendebat. Aliorum namque tanta erat populi multitudo quod decem milliarium spatium occupabat. Dum autem ipse Papa ibi persisteret, ipsius favore Mediolanenses Laudam civitatem ceperunt, quae pro parte dicti Frederici erat cum Cremonensibus & Papiensibus fœderata. Descendens postmodum de Mediolano, venit Brixam, post Mantuam, semper associatus solemni harum militia civitatum. Inde transivit per Padum fluvium usque Ferrariam, quam intravit festo beati Francisci; ubi tam per terram quàm per aquam ei pariter occurrentes susceperunt ipsum in multitudine gaudiorum. Cumque jam appropinquaret Bononiae, ipsi Bononienses in multa solemnitate cum vexillis & laudibus ei obviam exeuntes, multo quoque decore ipsorum militia ordinata, traxerunt extra civitatem ultra milliare carrochium de scarleto decentissimè coopertum. Vexilla quoque quae superiùs in castro erant carrochii, cùm Dominus Papa ipsi adjungeretur carrochio, sunt usque ad sacros ipsius pedes subito inclinata. Quod quidem fuerat miro artificio ordinatum ad ejusdem reverentiam atque laudem. Et cùm de Bononia post XVII. dies recederet, & vellet ire Perusium, transiens per Romaniolam, in civitate Favensi, festum omnium sanctorum die Mercurii celebravit, ubi Ecclesiam sancti Paterniani ordinis sancti Benedicti pariter consecravit. Die vero sequentis dominicae venit Perusium, ubi honorificè est susceptus. Dum autem ibi persisteret & illuc curiam ordinaret, cùm jam ibidem per annum & dimidium resideret, tres Cardinales in Ecclesia ordinavit, Dominum Episcopum Portuensem, Dominum Episcopum Penestrinum quondam Strigoniensem Archiepiscopum, & Dominum Ottobonum sancti Adriani Diaconum Cardinalem. Dominum autem Penestrinum de Barro tituli sancti Marcelli Presbyterum Cardinalem consecravit in Episcopum Sabinensem; ubi quidem non post multum temporis à Domino ad vitam aliam est vocatus, qui se fecit in Ecclesia sancti Francisci de Assisio tumulari. Tunc vero temporis cum à Bathasio Imperatore Graecorum solemnes nuntii, ut utpote Archiepiscopi, Episcopi, quidam nobiles Milites ad Romanam curiam mitterentur, prima facie in regnum Apuliae pervenerunt; ubi per adversarium dictae Ecclesiae Fredericum, ne posset concordia provenire inter Graecorum Ecclesiam & Latinam, per annum & dimidium sunt detenti. Tandem intercedente morte ipsius tyranni ad praesentiam summi Pontificis apud Perusium pervenerunt. Qui quidem honorificè ab ipso Domino sunt suscepti. Habitis quoque collationibus super diversis inter ipsos & summum Pontificem, ad deliberandum super praefatis cum dicto Battacio domino eorundem ad propria remearunt.

De adventu Corradi in regnum.

XXXI. INterea Corradus filius saepefati depositi Frederici venit de Alamania, transiens per mare Venetiarum & Adriaticum, invasit & occupavit regnum Apuliae & Siciliae in jacturam & dispendium Ecclesiae, cùm esset de jure ipsum regnum ad manus Ecclesiae devolutum. Propter quod ipsum & omnes sibi pariter adhaerentes Dominus Papa excommunicationis vinculo innodavit. Qui pallians se simulationis & versutiae pallio, cùm sub ovina pelle lupum nequitiae occultaret, ad ipsum summum Pontificem solemnes nuntios destinavit, utpote viros sagacissimos & astutiae magnae, Bartholomaeum Marchionem de Hohemburch, Archiepiscopum Tranensem, Gualterium de Ocra Cancellarium suum, & alios quoque plures, per quos se dicebat velle mandatis Ecclesiae humiliter obedire. Qui benignè recepti sunt à summo Pontifice, ne unquam in ipso nisi benignitatis & mansuetudinis vestigia invenirentur. Cùmque per ipsum Corradum ipsi nuntii peterent ut tam in imperio quàm regno succederet loco patris, nequivit per eos, cùm omnino indebita peterent, & solum causâ palliationis & deceptionis venissent, concordia provenire. Quibus postmodum reversis ad dicti Corradi praesentiam, cœpit ex tunc ipse Corradus tantam saevitiam exercere ut jam quasi tota terra sileret in conspectu ejus & respectu tyrannidis & malignitatis ipsius tegerentur nec haberentur in memoria acta nequissima patris sui. Talia quidem se facere minabatur ut pater ejus sanctus ab omnibus habe-

be-

beretur, & quòd si pater arctavit subjectos sibi flagellis, per ipsum scorpionibus caederentur. Tunc vero temporis obsedit primo Capuam, deinde Neapolim, cùm essent Ecclesiae fidelissimae & devotae, & tamdiu eis victualia subtrahendo donec coegit eas stare mandatis suis, destruens omnes muros circumpositos ipsis terris. Nam de radice colubri, scilicet Frederico, egressus regulus Corradus egressus est natus ejus. Ipse vero summus Pontifex praedictam reguli cum suis fratribus videns potentiam in dicto regno invalescere, necnon ipsum in devotos Ecclesiae deſaevire, patris vestigia imitando, magistrum Albertum de Parma notarium suum, de cujus longo tempore expertus fuerat bonitate, ad nobilem virum Ricardum Comitem Cornubiae fratrem Regis Angliae destinavit, resumendo tractatum cum ipso magistro, quo tamen nescitur consilio, illum valuit consummare. Audito vero hoc à nobili viro & strenuo Karolo Andegaviae & Provinciae Comite Christianissimi Regis Francorum germano, statim idem Comes suos nuntios solemnes ad sedem apostolicam destinavit, offerendo personam, terram, & omnia sua bona servitio Romanae Ecclesiae, & specialiter ad prosecutionem negotii supradicti. Qui nuntii à summo Pontifice & suis curialibus honorificè fuerunt recepti, sicut sui moris erat recipere à tali Principe nuntios destinatos. Paucis vero diebus elapsis, ipsorum legatione audita, cum suis fratribus deliberato consilio, praedicto magistro A. in Francia tunc degenti per suas litteras fratrum suorum subscriptione firmatas cum omni affectione mandavit ut dictum Siciliae regnum praefato Comiti sub quibusdam conditionibus sibi satis levibus & multum regno & Ecclesiae opportunis concederet, & de ipso ipsum vice Romanae Ecclesiae investiret. Qui magister de commissis sibi omnibus nihil obmittens, quod sibi mandatum fuerat voluit adimplere; sed malignorum interveniente nequitia, post multos & longos tractatus, licèt ipse Comes hoc multum in corde gestaret, collateralium tamen suorum devictus consilio hoc donum sibi tam magnificum destinatum recipere non tentavit. Tempore postea modico procedente, Deus, qui Ecclesiam suam non permittit fluctibus diutius agitari, devotissimi & Christianissimi filii Ecclesiae Regis Anglorum, procurante aliquod de ipsius Pontificis summi genere, animum excitavit, & adeo quod Romano Pontifici devotissimè supplicavit ut Eamundo nato suo praedictum regnum ab aliis refutatum concederet suo conditionibus quibus vellet. Paratus enim erat personam suam, filios atque terram exponere Ecclesiae servitiis & mandatis, dummodo votum crucis sibi in prosecutione dicti negotii commutaret. Quibus summus Pontifex exauditis, repletus laetitia supra modum, eidem magistro adhuc in Franciae finibus existenti per nuntios suos & litteras demandavit ut dictum regnum suo illis conditionibus quas postmodum dicerent Dominus O. sancti Adriani Diaconus Cardinalis ejusdem Domini nepos, praedictus magister Albertus Notarius, Archiepiscopus Cantuariensis, Episcopus Herefordensis, Lugdunensis electus, & P. Comes Sabaudiae, & quidam alii, in feudum concederet nomine Romanae Ecclesiae matris suae. Quod & fecit cum magno gaudio & amore, videns quòd per eum Ecclesia à suis relevaretur angustiis & pressuris. Iis igitur postmodum per Romanum Pontificem confirmatis, praedictus Rex ad ea quae sunt armorum se tradens, cogitare cum suis non destitit de prosecutionis negotio sicut scivit. Romanus autem Pontifex ex opposito intendebat operibus sanctitatis.

De canonizatione sancti Petri ordinis Praedicatorum.

XXXII. IPso namque tempore fratrem Petrum ordinis Praedicatorum, qui zelo ferventi & toto mentis studio persequebatur haereticos, & qui in provincia Mediolanensi III. Kal. Maii ab ipsis haereticis extitit interfectus, de fratrum suorum consilio & aliorum plurium Praelatorum sanctorum catalogo annotavit. Recedens postmodum de Perusio ipse Papa dominica die octavarum resurrectionis Domini anno Domini MCCLIII. pontificatus sui anno X. venit Asisium, ubi cives civitatis illius ipsum cum tanto gaudio susceperunt quòd in ipsius tanti patris aspectu prae ingenti & superabundanti laetitia nullo modo se poterant à multis lacrymis continere. Et moratus est tota illa aestate cum omni sua familia in loco beati confessoris sancti Francisci, in quo loco corpus ejus sanctissimum requiescit. qui de consilio fratrum suorum consecrationem ipsius Ecclesiae faciendam praedixit in dominica praecedente festum Ascensionis Domini.

De consecratione Ecclesiae sancti Francisci de Asisio.

XXXIII. ADveniente quoque termino praefinito consecrata est ipsa Ecclesia & altaria in eadem per Dominum memoratum & Episcopos quoque plures. Ubi propter loci devotionem & reverentiam summi Pontificis dictam Ecclesiam consecrantis tanta fluxit frequentia populorum, Praelatorum, religiosorum, clericorum, virorum, mulierum & parvulorum, etiam tam de remotis provinciis quàm longinquis, ut nullus unquam posset eos prae multitudine numerare. Nam valles & colles, planities & ipsa civitas Asisinas ex iis multipliciter replebatur. Contulit autem ipse Dominus Papa illuc omnibus devotè accedentibus amplas remissiones & indulgentias peccatorum. Statuit enim ipse Dominus Papa ut singulis annis in tali die dominico ante festum ascensionis Domini festum consecrationis ipsius celebretur. Majorem quoque Ecclesiam ipsius civitatis, sanctum Rufinum, & Ecclesias sancti Petri & sancti Pauli monasteria de Asisio ordinis sancti Benedicti ibidem etiam consecravit. Tunc etiam stante ipso Papa ibidem beatum * Translaum Episcopum miraculis multis clarissimum, qui, ut alter Johannes Baptista, Ducem Poloniae super nefandissimis immunditiis arguebat, propter quod ab ipso Duce in civitate Cracovia capitis truncationem sustinuit, de fratrum suorum consilio & aliorum Praelatorum in cathalogo sanctorum martyrum ascripsit. Dominam autem Claram vita claram & nomine primam Abbatissam Dominarum monialium inclusarum ordinis sancti Damiani in infirmitatis suae lectulo decubantem bis tanquam pius pater & multae compassionis & mansuetudinis visitavit. Quae postmodum die festi beati Rufini à Domino feliciter ad vitam aliam est vocata. Fratribus verò Minoribus, cum quibus in eorum loco ipse summus Pontifex morabatur, multa humanitatis & benignitatis beneficia conferebat. Nam tanquam qui praepollebat humanitatis virtute, fratrem se gerebat cum ipsis fratribus, humilem cum humilibus, mansuetum cum mansuetis, ad cujus gremium dicti fratres secura fiducia, nedum tanquam ad patrem, sed sicut ad matris ubera recurrebant. Qui quidem fovebat ipsos dulci ejus alloquio & sermone, & faciebat eis alimoniam & cuncta necessaria in tunicis & aliis ministrari tanquam suis dilectissimis uterinis.

* Stanislaum

De reversione Papae ad Urbem.

XXXIV. CElebrato postmodum ibi solemniter festo beati Francisci die sabbati, die lunae sequenti egrediens de Asisio cum tota curia, ad urbem Romam per Narniam & Sabinam est reversus. Ubi occurrit ei senator cum populo Romano extra civitatem, & ordinatis processionibus solemnibus religiosorum, clericorum, virorum & mulierum, eundem Dominum cum ingenti laetitia susceperunt. Qui cùm in Lateranensi palatio resideret, intendens piis & sanctis operibus; confessionem & altare majus Ecclesiae sancti Laurentii extra muros, in qua requiescit corpus ipsius martyris gloriosi, cui devotissimus semper, sicut nunc est, repa-

rari & innovari fecit opere sumptuoso. Similiter apud sanctum Petrum palatium, cameras & turrim pulcherrimas aedificari & vineas ibi emi fecit. Praeterea nutriebat, & fovebat omnes Praelatos & clericos, nobiles, & alios expulsos & exules de regno, dando eis saepe saepius largas subventiones & eleemosinas. Illo vero tempore Romani quemdam Militem Bononiensem, Brancaleonem nomine, pro triennio in senatorem urbis elegerant, quia in Lombardia fuerat pro parte Frederici depositi, & junctus amicitia Ezelino tyranno haeretico omnimodè adversario Ecclesiae, & etiam tyranno alteri nomine Peluicino, latenter machinabatur contra summum Pontificem, cum privato consilio Romanorum, si quo modo posset negotia Ecclesiae impedire, cùm, sicut publicè dicebatur, corruptus esset pecunia Corradi nati saepefati Frederici, qui jam occupaverat ipsum regnum, cujus quidem nuntios recipiebat & in urbe secum publicè retinebat. Hic namque multùm laboraverat ne ipse Pontifex ad urbem Romam sedem suam propriam remearet. Sed laxati sunt suae iniquitatis funiculi, & praevalere in aliquo nullatenus potuerunt, Deo ipsum Pontificem & Ecclesiam feliciter adducente.

De secundis nuntiis Corradi ad Papam.

XXXV. Ipso postmodum Papa residente in Urbe, dictus Corradus pro concordia & pace iterum fictitiè & simulatoriè ad summum Pontificem solemnes ambaxiatores & nuntios destinavit, utpote Comitem Montisfortis avunculum suum & alios quoque plures, occultè ponens insidias, & pertractans cum senatore praedicto, ac expendens in ipsis Romanis multam pecuniae quantitatem, & eis multa alia promittendo, si fortè sibi contra Ecclesiam amicitia jungerentur. Sed mentita est iniquitas sibi, cùm & ipsam pecuniam amisisset, & nulla ei ex hoc utilitas provenisset. Et cùm semper via versutissima graderetur, ipsius intercedente obstinata nequitia nulla potuit inter ipsos concordia provenire.

De nuntiis Graecorum ad Papam.

XXXVI. Isto namque tempore solemnes Graecorum nuntii, utpote Archiepiscopi, Episcopi, & alii nobiles Milites ex parte Bathacii super primis eorum tractatibus iterato ad Romanam curiam pervenerunt. Qui quidem per ipsum per plures menses in ipso regno Apuliae detenti fuerant ne venirent. Adveniente postmodum die Jovis sancti, quo solet fieri reconciliatio pœnitentium & anathematizatio protervorum ac infidelium omnium, ipse Dominus Papa in platea Lateranensi, ut moris est Pontificum Romanorum, sermone proposito verbi Dei, excommunicavit dictum Corradum ipsum regnum Apuliae adhuc in sua protervia detinentem. Ezelinum autem praefatum crudelem tyrannum propter suam infidelissimam perfidiam & errorem, cujus publicè infamia laborabat, sui patris imitator effectus, qui ut haereticus ipse fuit, cùm pluries fuisset citatus & requisitus ut se purgaret à suis erroribus, quod quidem contempsit & facere recusavit, adjudicavit haereticum, & à communione fidelium separavit. Praeter hoc autem, quòd erat obstinatus in haeretica pravitate, qui quidem fovebat etiam & defendebat haereticos alios, & tantam exercebat tyrannidem quod putabatur excedere crudelitatem Neronis vel etiam Pharaonis. Nam fratrem in fratrem, patrem in filios, filios in parentes faciebat insurgere, & ipsos in ejus oculis gladio jugulare, partus faciebat extrahi de praegnantibus ventriculis, & matriculas discerpi de corporibus puellarum. Inexcogitatas etiam pœnas alias & crudelissimas exercebat, quibus non est opus diutiùs immorari.

De exercitu Romanorum supra Tyburtum.

XXXVII. Interea anno Domini MCCLIV. pontificatus ipsius Innocentii Papae quarti anno XI. Romani egressi sunt infra octavam resurrectionis dominicae in universali eorum exercitu contra Tybur, & ipsam civitatem arctissimè cum machinis & lignis aliis obsederunt. Tunc temporis misit Papa magistrum Bernardum electum Neapolitanum ad reformandam pacem inter Regem Ungariae & Regem Boemiae, inter quos durissima guerra erat. Et quia moris est Pontificis in aestate egredi extra urbem, circa festum beati Marci egrediens inde per Sabinam & Narniam direxit versùs Assisium gressus suos, ut ibidem ipsa aestate proxima aestivaret, & ut ipsius Domini residentia in eadem ipsa civitas Assisinas resarciretur & repararetur vel in modico in suis dispendiis, quae inter omnes circumadjacentes alias civitates plus fuerat per Fredericum tyrannum & suos satellites afflictionibus & damnificationibus lacessita. Inde verò ipse Pontifex Dominum Petrum Capucii venerabilem Cardinalem sancti Georgii ad velum aureum misit Legatum in Alamanniam pro negotiis Ecclesiae & ad reformandam pacem & concordiam inter illustrem virum Guillelmum Regem Alamanniae & Comitissam Flandriae.

De pessima morte Corradi.

XXXVIII. Ipso verò Pontifice stante Assisii, ab eo qui transfert montes de loco suo & baltheum Regem dissolvit, saepefatus Corradus circa festum ascensionis praeventus morte crudeli, dum adhuc juvenis ordiretur in annis, & telam suae nequitiae texeret, est praecisus. Hoc audiens Dominus Papa, quia prudentis & sapientis est mutare consilium, festo Pentecostes celebrato, ipse cum fratribus suis & tota curia inde recessit, transiens per Spoletum, & Interamnam, quae in maxima erat discordia, eam pacificavit & per Ortum ac civitatem Castellanam ad Ecclesiam beati Petri de urbe pervenit, ubi solemniter celebravit ac praedicavit, ac negotium Ecclesiae recommendavit Romanis humiliter & devotè. Deinde venit castrum Molariae, ubi Dominus Ricardus sancti Angeli Diaconus Cardinalis valde honorificè eum recepit, & splendidè ipsum ac totam curiam procuravit. Inde recedens venit Anagniam civitatem Campaniae, ut & ibi commodius de negotiis regni Apuliae ordinaret. Inde verò Graecorum nuntii, qui de urbe Roma secuti sunt Dominum Papam usque Assisium, & de Assisio usque ad dictam civitatem Anagniae, petita licentia & obtenta ipsius summi Pontificis, ad ipsorum dominum Bathacium cum responsivis Domini Papae litteris sunt reversi.

De nuntiis Regis Tartarorum.

XXXIX. Quibus inde recedentibus, ecce quidam Armenus clericus nuntius Regis Tartarorum, qui cum ornata comitiva hominum & equorum ad sedem apostolicam veniebat, & qui expoliatus omnibus bonis suis per Corradum in regno Apuliae fuit tentus, donec ipse, intercedente morte ipsius, teneretur à principe tenebrarum. Unde vix ipse solus evadens, ad sacros pedes ipsius Papae pervenit. Privatus tamen litteris ipsius tandem Tartarorum Regis, quibus petebat formam & regulam Christianae religionis & ritus, ut iis informaretur cùm Christianus esset effectus & sacri baptismatis receperit sacramentum tractus miraculo maximo illius qui facit mirabilia magna solus, quod tale est. Filius namque ipsius Regis infirmabatur aegritudine valida & omnino incurabili judicio medicorum, & vocatis ad se Armenis & aliis Christianis, eos est taliter allocutus, quod nisi Deus ipsorum precibus illorum ejus filium redderet pristinae sani-

sanitati, omnes capitali judicio subjacerent, quòd si verò restitueretur sanitati optatae, ad fidem ipsorum continuò se transferret. Indicto igitur inter ipsos Christianos triduano jejunio, & signo crucis facto super infirmo, ac invocato Christi nomine, subitò ab eo qui sanat languidos & alligat contritiones eorum, extitit liberatus; propter quod baptizatus est ipse & domus ejus tota ac ultra quinquaginta millia Tartarorum. Ipsum verò Armenum nuntium Regis dicti satis summus Pontifex honoravit. Cui fecit in cunctis ejus oportunitatibus, in vestimentis & alimonijs provideri. Qui reportans litteras à Domino Papa regressus est unde venerat ad dominum suum. Quia verò non est iis diutiùs immorandum, ad inceptum & propositum eloquium redeamus. Et quia ipsum Apuliae regnum adhuc remanserat occupatum per Dominum Bertholdum Marchionem de Hohemburch, quem, ut dicebatur, Balium suum Corradus in eo reliquerat, & per Manfredum fratrem ipsius Corradi filium Frederici, qui se dicebat relictum à parte Principem Tarentinum, & Fredericum de Antiochia filium similiter Frederici, ac alios quoque plures solemnes Dominos curiae patris & suae, Comites videlicet & Barones, ipsos citavit summus Pontifex, ut parendo mandatis ipsius ipsum regnum manibus Dominae Ecclesiae resignarent. Tunc Manfredus dictus Princeps Tarentinus, dictus Comes, Gualterus de Manupiello, Gualterus de Ocra, Cancellarius, Bursarius, Capitaneus Teutonicorum, & alii quoque tam pro se quàm pro parte Marchionis & aliorum de regno nobilium ad pacem componendam & concordiam reformandam ad ipsum Dominum Papam apud Anagniam devenerunt. Cùmque per quindecim dierum spatium hinc inde collationibus habitis tractatus pacis & concordiae haberetur, cùm esset jam pax scripta & concorditer ordinata, penultima die, cùm ipsi fraudulentia multa incederent, & timor Dei non esset ante oculos eorum, ipsam pacem non cognoverunt, sed regressi sunt apud sanctum Germanum, ubi dictus Balius morabatur. Et mittentes ipsi ad Sarracenos de Nucerio & ad dispersos per regnum Theutonicos, congregaverunt ibidem Theutonicorum & Sarracenorum & aliorum multitudinem copiosam. Dominus autem Ricardus de Montenigro potens & munitus in terris & castris, qui fuerat magister Justitiarius in regno Apuliae, & qui primò in oculto redierat ad mandata Ecclesiae, ipsis diebus se ad favorem Ecclesiae publicavit. Quo debilitata est multipliciter pars ipsorum.

Quòd Papa convocavit exercitum.

XL. INtuens autem Dominus Papa multiplices illorum nequitias, rebellionem, atque versutias, cùm primò requisivisset & sollicitasset in diversis partibus fideles Ecclesiae, misit celeriter pro eisdem ad diversas provincias, Lombardiam, Januam, Tusciam, Marchiam Anconitanam, patrimonium & ducatum, ut contra rebelles Ecclesiae festinarent. Interea ipse summus Pontifex festo beatae virginis iteratò peremptoriè citavit eosdem ut usque ad festum nativitatis ejusdem virginis mandatis Ecclesiae obedirent. Qui obfirmantes in malitia & pertinacia mentem suam facere recusarunt. Congregato igitur exercitu copioso apud Ceperanum prudentum & electorum Militum exquisitorumve peditum, missus eis Legatus à Domino Papa de fratrum suorum consilio Dominus Guillelmus sancti Eustachii Diaconus Cardinalis, vitae maturitate praeclarus, scientia dives, titulo praepollens multae prudentiae, in cujus manus direxit altissimus opus Ecclesiae adeo in ipsius ingressu in regnum, & stante ipso in obsidione sancti Germani, Barones regni ex diversis partibus, modò ad summum Pontificem, modo ad ipsum Legatum, pro faciendo fidelitatem Ecclesiae suos nuntios destinabant, ita quòd praefati rebelles, & si non voluntarii, vel inviti ad mandata Ecclesiae devenirent, & missis suis ambaxiatoribus apud Anagniam Domino Talbangio & Domino Ricardo Filialgerii, ac aliis quoque pluribus, ante sacros pedes summi Pontificis, praesentibus fratribus venerabilibus Cardinalibus, populoque pleno astante, in palatio Domini Mathiae mandata ipsius Pontificis & Ecclesiae, necessariis cunctis adjectis conditionibus ad haec; per eos plenariè jurarunt. Ipso namque tempore, cùm jam Romani affecti essent multiplici taedio in Tiburtina obsidione, miserunt suos nuntios ad Dominum Papam, ut inter ipsos & Tyburtinos pacem, ad honorem urbis, dignaretur & concordiam reformare. Qui tanquam benignus pater & dominus, oblitus injuriae illorum, qua vias supradictus urbis senator Brancaleo, ne apud Anagniam victualia portarentur; & ne darent mutuum ipsi Papae ad negotium Ecclesiae prosequendum, ac ne Milites seu alii pedites in exercitu Papae irent, misit prudentem virum magistrum Arlotum curiae suae Notarium qui eos, divina gratia prosequente, ad pacem & concordiam revocavit.

De introitu Papae in regnum.

XLI. POst haec vero Dominus Papa circa festum beati Michaelis generale parlamentum indixit Capuae in octava beati Martini, vel ubicunque curia esset, vel de toto regno fiendum. Et die Jovis infra octavam beati Francisci egrediens de Anagnia, processus est versùs ipsam Capuam civitatem anno Domini MCCLIV. mensis Octobris die VIII. intrante veniens Ceperanum. In crastinum, videlicet dominica die in octava beati Francisci, cùm per pontem Ceperani dirigeret gressus suos, Manfredus filius quondam Frederici dictum Dominum per totum pontem Ceperani cum pluribus aliis nobilibus adestravit. Tandem cùm primum apud Aquinum, deinde apud sanctum Germanum applicuisset, dictorum locorum homines ipsum magnificè receperunt. Et in crastinum, in die Martis, ad monasterium sancti Benedicti de Monte Cassino cum cœtu venerabilium fratrum suorum causa devotionis & orationis accedens, ibidem divina mysteria solemniter celebravit. Postmodum vero in sequenti sexta feria Theanum venit sequenti mane diei dominicae Burellus de Agone vir nobilis ac Ecclesiae Romanae fidelis, jussu dicti Manfredi Principis immo impiissimi potius à suis satellitibus extitit interemptus. De cujus nece, ob ipsius fidelitatem eximiam erga Romanam Ecclesiam, non tam summus Pontifex cum curialibus universis quàm alii nobiles & magnates de regno plurimùm doluerunt. Quo facto, ipse Manfredus aufugit, & junxit se Sarracenis de Nucerio, cum quibus in omnibus persecutus est quantum potuit Ecclesiam & fideles. Et cùm postmodum die lunae sequenti applicuisset Capuae, ab ipsius terrae incolis magnificè est receptus. Ubi Dominus Bertoldus Marchio de Hohemburch cum fratribus suis & pluribus aliis nobilibus cum devotione & reverentia venerunt ad mandata summi Pontificis, à quo benignè sunt recepti. Et cùm in vigilia Apostolorum Simonis & Judae Neapolim accessisset, cùm ipsa sit gloriosa civitas, gloriosè ab omnibus est receptus; ubi generale studium theologiae, decretalium, decretorum, atque legum in palatio suo, sicut ubique fecerat, ordinavit.

De obitu Domini Papae.

XLII. ET cùm Ecclesia Dei eo praesidente spiritualibus & temporalibus proficeret incrementis, repente extitit febrium languore arreptus. Et dum in suo lecto infirmitatis jaceret, idem Manfredus Ecclesiae persecutor contra fidelitatem & juramenta propria venire non metuens, in Romanae Ecclesiae partem exercitus apud Fogiam existentis fraudulenter, dum cum illis per suos pacis & reconciliationis fœdera tractarent, insultum cum Sarracenis fidei inimicis fecit cum Oddonis de Hohemburch Marchionis consilio, ut creditur, de quo Ecclesia plu-

Odor. Raynald. ann. 1254. §. 69.

plurimùm confidebat, & ipsum exercitum post pugnam habitam durissimam inter eos, cum idem Oddo proditionaliter sine ictu terga vertisset in fugam, & ipsius semitam secuti fuissent de exercitu quasi omnes, exceptis Nicolao Comite Lavaniae cum sua & Domini Jacobi sui consanguinei Lavaniae Comitis familia, nec non Episcopo Bononiensi, & quibusdam de Parma nobilibus, qui dictis Comitibus Domini Papae nepotibus viriliter astiterunt, & prae multitudine quam habebat durante à mane ad vesperam artavit in tantum quod diversis mœniis civitatis ipsos regale ibidem palatium intrare oportuit. Quo audito à Legato & militia apud Troiam secum stante, idem Legatus infidelium & aliorum debilium ductus consilio contra votum in nocte rebus concessis omnibus occupanti, apud Arianum devotam Ecclesiae civitatem gressus suos cum sua militia praeparavit. Quo audito ab illis qui in castris Fogiae remanserant, & de ipsorum adjutorio desperassent, eodem die ordinata acie, ipso Manfredo vidente, & suis dimissis Fogiae rebus omnibus praeter arma, transeuntes per Trogiam, apud Arianum in noctis crepusculo pervenerunt, expectando ibi eum Legato & aliis summi Pontificis voluntatem. Dum autem ipse summus Pontifex diebus aliquot languisset, sacramentis ecclesiasticis postmodum praemunitus, pœnitentia, eucharistia, & sacra unctione receptis, cum devotione & lacrymarum effusione per Dominum R. tunc Ostiensem Episcopum, qui per ordinationem divinam successit ei in promptu, de carnis ergastulo exiens in festo sancti Ambrosii, circa horam vespertinam, ad caelestem patriam emigravit. Tandem fratres Minores, Praedicatores, & alii religiosi quamplurimi, necnon & clerici saeculares circa ipsius patris feretrum pernoctantes, ac divinis etiam laudibus & orationibus assistentes, mane sequenti Domini Cardinales & Praelati pariter universi, cum magno cleri & populi comitatu, cum reverentia & honore, non tamen doloris expertes, & effusione multimoda lacrymarum, ipsum detulerunt ad majorem Ecclesiam tumulandum, apud quam elegerat sepulturam. Et eo ibidem sepulto in speciosa & celebri sepultura, obsessi à morbis validis & languoribus variis per divinam operationis clementiam liberantur, & omnes qui ibidem puro corde implorant auxilium salubrem suae petitionis effectum.

Odor. Raynald. ann. 1254. §. 74.

XLIII. Defunctus est Dominus Innocentius Papa IV. Neapoli in palatio olim Domini Petri de Vineis anno Domini MCCLIV. mensis Decembris die septima intrante. Hic sedit annis XI. mensibus V. diebus X. & cessavit episcopatus diebus quinque. Actum per manus illius qui cum ipso Pontifice, non solùm ab exordio ipsius apostolatus, sed etiam in cardinalatu ejus Capellanus & confessor assiduè extitit & usque ad ipsius obitum familiariter secum, mansit, qui propter taedium legentium de multis quae vidit haec pauca sub simplici stilo scripsit. Nuntiata vero domino Guillelmo Cardinali & aliis nepotibus Domini Papae existentibus Ariani à quibusdam Cardinalibus morte ejusdem Domini cum dolore, ac eidem suggerentibus Cardinalibus ut ad electionem summi futuri Pontificis festinaret, statim idem Cardinalis cum suis omnibus civitatem munitam relinquens, Neapolim properavit ad ejusdem sui patroni sepulturam, ubi cùm aliquandiu oravisset, Neapolitani cives eum, cum dolore tamen & lacrymis, ad domum ubi Papa decesserat, ubi etiam alios concluserant Cardinales, curialiter deduxerunt. Ipso namque cum lacrymis recepto ab aliis statim in diei mane Veneris subsequentis sancti spiritus Missa cantata, de electione cœperunt tractare Romani Pontificis. Et cùm illa die per formas varias procedentes nihil penitùs complevissent, die sabbati post multos & varios tractatus convenientes in unum, hora quasi tertia Dominum R. Ostiensem Episcopum in summum elegerunt Pontificem, quem statim, *Te Deum laudamus* decantando; ad majoris Ecclesiae episcopium adduxerunt ac est ibidem à clero & populo civitatis receptus, ac praestita omnibus solemni benedictione papali, ad domum ubi fuerat creatus Episcopus sub nomine rediit Alexandri IV.

Ex chronico MSS. Bernardi Guidonis Episcopi Lodovensis.

INnocentius IV. natione Januensis, de Comitibus Lavaniae, qui priùs Senebaldus dicebatur Cardinalis post biennem ferè Romanae sedis vacationem eligitur in Papam Anagniae in crastino sancti Johannis Baptistae anno Domini MCCXLIII. seditque annis XV. mensibus II.

Hic sedes Cardinalium à multo tempore vacuas de personis ex diversis mundi partibus electis; inter quos fuerunt magister Odo de Castro Radulphi Cancellarius Parisiensis, & frater Hugo de sancto Caro Prior provincialis fratrum Praedicatorum in Francia & magister in theologia, qui totam Bibliam utiliter postillavit.

Anno Domini MCCXLIII. tempore verno Raymundus Comes Tolosae adiit sedem apostolicam, & tam apud Imperatorem quàm apud curiam Romanam traxit per annum aut circa, & obtinuit sibi terram restitui Veneyssini.

In ipso quoque tempore vocatus ivit ad curiam Dominus Raymundus Episcopus Tolosanus.

Innocentius Papa post magnum tractatum de pace cum Imperatore Frederico, dum ipsius adversus Ecclesiam contumaciam perpendisset, clam de Italia fugiens, Januensium auxilio devenit in Gallias apud Lugdunum anno Domini MCCXLIV.

Anno Domini MCCXLIV. ante natale Domini Rex Franciae Ludovicus, cùm quasi aegrotasset ad mortem, crucem sibi transmarinam assumpsit.

Anno Domini MCCXLIX. V. Kal. Octobris Raymundus ultimus Comes Tolosae, qui praecedenti anno debuerat & disposuerat transfretare, & de Massilia retraxerat gressus suos apud Amilianum, febre correptus, susceptis ecclesiasticis sacramentis, diem clausit extremum, & inde allatum est corpus ejus apud monasterium Fontis Ebraudi ubi juxta Dominam Johannam matrem suam filiam quondam Regis Angliae sepelitur anno Domini MCCL.

Anno Domini MCCLI. Innocentius Papa regreditur in Italiam de Lugduno, ubi ferè compleverat septem annos.

Moritur nobilis Domina Blancha Regina Franciae mater praefati Regis Domini Ludovici.

Anno Domini MCCLI. institutus est ordo fratrum de pœnitentia Domini Jesu Christi apud Massiliam de speciali mandato Innocentii Papae quarti.

Canonizavit etiam idem Innocentius Papa apud Assisium sanctum Stanislaum Cracoviensem Episcopum in Polonia ab iniquo Principe interemptum.

Innocentius Papa IV. Moritur Neapoli in festo sanctae Luciae, ibique sepultus fuit in Ecclesia majori anno Domini MCCLIV. pontificatus sui anno duodecimo.

Excerpta ex regesto anni sexti pontificatus Innocentii IV.

Hugoni de sancto Sathano Militi & Elisabeth uxori ejus Cabilonensis diocesis.

ETsi conjunctio copulae conjugalis in quarto consanguinitatis vel affinitatis gradu sacris sit canonibus interdicta, providè tamen super his interdum Romana dispensat Ecclesia, maximè cum urgens necessitas vel evidens utilitas id exposcit. Cùm igitur, sicut ex parte vestra fuit propositum coram nobis,

tu

tu fili H. te filia E. qui in quarta consanguinitatis linea ipsum contingis, duxeris hujus impedimenti inscius in uxorem ac filios susceperis ex eadem, nec possit matrimonium hujusmodi dirimi absque gravi scandalo plurimorum, nos dilecti filii Lugdunensis electi supplicationibus inclinati ut in eodem matrimonio possitis liberè remanere, impedimento non obstante praedicto, auctoritate praesentium concedimus, susceptam prolem, quam ignorantia parentum excusat, legitimam reputantes. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni III. Idus Julii anno sexto.

Episcopo Magalonensi.

TUa nobis fraternitas intimavit quòd Judaei tuae dioecesis & circumpositorum locorum non sine ordinis clericalis injuria capas rotundas & largas more clericorum & sacerdotum deferre praesumant. Propter quod saepe contingit ut à peregrinis & advenis eis tamquam sacerdotibus honor & reverentia indebita praebeatur. Nolentes igitur ut ab ipsis de caetero talia praesumantur, mandamus quatenus praefatos Judaeos ut capis hujusmodi omnino dimissis, habitum eis congruentem deferant, quo non solùm à clericis, verùm etiam à laicis distinguantur, etiam per subtractionem communionis fidelium. Nobiles verò Christianos, in quorum terris ipsi Judaei habitant, ut ipsos ad hoc, si necesse fuerit, temporali districtione compellant . . . . cogere non postponas. Datum Lugduni Nonis Julii anno sexto.

Electo Lemovicensi.

DIlectus filius Abbas Solemniacensis ordinis sancti Benedicti Lemovicensis dioecesis nobis humiliter supplicavit ut cùm propter defectum scientiae, quem patitur, cedere cupiat regimini abbatiae, quamvis monasterium sibi commissum in temporalibus utiliter gubernarit, cessionem ipsius recipi faceremus. De tua igitur circumspectione plenam in Domino fiduciam obtinentes mandamus quatinus, ne dicto monasterio per defectum hujusmodi contingat in spiritualibus derogari, liberam cessionem ipsius Abbatis auctoritate nostra recipias, & eidem Abbati de bonis ejusdem monasterii, quod per suam industriam dicitur in temporalibus augmentatum, pro sustentatione sua provisionem honestam & congruam studeas assignare, faciens ipsum provisionis hujusmodi pacifica possessione gaudere, contradictores &c. Datum Lugduni V. Id. Septembris, anno sexto.

Alexandro illustri Regi Nougardiae.

APeruit Dominus oculos tuae mentis & tuis infudit sensibus sui luminis claritatem, quia, sicut venerabili fratre nostro Archiepiscopo Prussiae apostolicae sedis Legato accepimus intimante, tu quaesisti fideliter & invenisti prudenter directionis semitam, per quam sub felici posses compendio ad paradisi januam pervenire. Verumtamen cùm claves ipsius januae beato Petro & successoribus ejus Romanis Pontificibus à Domino sint commissae, ita ut nullum per ipsam ingredi patiantur nisi Romanam Ecclesiam matrem nostrae fidei recognoscat, & ipsius Pontifici Christi vicario prona mente ac alacri spiritu reverentiam studeat debitam exhibere, tu, ne ab ipsius ingressu januae, quod absit, contingeret te repelli, uniri per veram obedientiam tanquam membrum capiti eidem Ecclesiae devotissimè postulasti, in ipsius obedientiae signum affectans in Pleskowe civitate tua Latinorum Ecclesiam erigere cathedralem. Super quo salvatori omnium, qui neminem vult perire, immo venditus nos redemit, vivificavit occisus, & multis lacessitus injuriis honoravit, gratiarum quas possumus uberes referimus actiones; ac te tanquam specialem Ecclesiae filium caritatis brachiis amplectentes, tanto de tua conversione ampliori animi alacritate perfundimur quanto in remotioribus partibus constitutus suavitatem ipsius Ecclesiae persensisti & plures possunt tuo exemplo laudabili ad eandem devotionem adduci. Confortare igitur, fili carissime, praeteritorum oblitus, ad meliora aciem tuae considerationis extendas, ut in Ecclesiae praefatae devotione firmus & stabilis, perseverans in ea, flores suavitatis producas, ex quibus tibi postmodum fructus proveniet qui non perit. Nec credas quod obedientia hujusmodi tibi quicquam ingerat gravitatis, cùm per eam ab homine nil aliud requiramus nisi ut Deum diligat & sic in ipsius justificatione procedat quòd exuto corpore mortis hujus mereatur justorum consortio aggregari, ubi fulget lux quam non capit locus, sapit cibus quem non minuit edacitas; & haeret amplexus quem satietas non divellit. Caeterum cùm praefatus Archiepiscopus tuam cupiat personaliter visitare personam, serenitatem regiam rogamus, monemus, & hortamur attentè quatenus ipsum tanquam nobile membrum Ecclesiae honestè recipias & benignè pertractes ac in iis quae tibi pro tua & subditorum tuorum salute suggesserit, ipsi reverenter intendere non omittas. Nos autem facultatem tibi concedimus faciendi de consilio ipsius Archiepiscopi construi Ecclesiam supradictam. Datum Lugduni XVII. Kal. Octobris anno sexto.

Nobili viro Hermanno Marchione de Baden.

ILla quam ad apostolicam sedem habes devotio promeretur ut tuis petitionibus eo favorabiliùs annuamus quo pleniùs justitiae sapiunt debitum & aequitatem juri consonam noscuntur apertiùs continere. Hinc est quòd nos devotionis tuae precibus inclinati ducatum sive principatum Austriae cum omni honore, districtu, & jure ipsius tibi donatum rite ac liberaliter inter vivos à nobili muliere G. Ducissa Austriae uxore tua, ad quam idem ducatus per successionem hereditariam secundùm antiquam & approbatam ipsius terrae consuetudinem necnon per summos Pontifices, Imperatores & Reges Romanorum, ut asseris, confirmatam dicitur legitimè devolutus, auctoritate tibi apostolica confirmamus & praesentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo &c. nostrae confirmationis &c. Datum Lugduni XVIII. Kal. Octobris anno sexto.

Archiepiscopo Maguntinensi.

ETsi periculosa sint tempora, & mundus positus in maligno, non tamen desunt in fluctibus quarumlibet tempestatum consolationum remedia sponsae Christi. Non enim praevalet Herodianae persecutionis impietas quin puer Jesus datus nobis caelitus in hereditatem gentium supervivat. Non attingit votum proprium Pharaonis astutia satagens conterere in masculis Israelem quin sacra Deum videntium soboles increbrescat. Ecce enim foecunditas sacrosanctae matris Ecclesiae recenti semper semine innovatur. Unde divino numine assiduè succrescit in laudis frequentiam copiosior numerus electorum. Accepimus sanè quod in agro Domini, latitudine videlicet regni Theutonicae, sumptum de caelesti plantario granum non modicum seminatur in magnae ramosaeque arboris altitudinem dante incrementa Domino provehendam, pium scilicet propositi regularis initium à nobili viro Comite de Swilemberch & quibusdam aliis nobilibus & viris ecclesiasticis jam mente conceptum ad tutelam Christianae pacis & fidei munimentum. Petebatur autem huic rei vigor consensionis à capite, summa videlicet Petri sede, à quo descendit quicquid est salutiferae vegetationis in membris, ut novella fructura solidaretur in lapide angulari, in quo omnis aedificatio constructa in templum sanctum in Domino consummatur. Verùm quia uberiores fructus ex bonarum rerum dispositionibus producuntur quò maturioribus fuerint digestae consiliis, & ar-

& arduis negotiis tunc felicior exitus consummationis adicitur cùm per deliberationem consultiùs incuntur, mandamus quatenus ascitis tecum aliquibus Praedicatorum & Minorum fratribus scientia & religione probatis, Deum & libertatem catholicam prae oculis solùm habens, qualitatem & numerum personarum, quae praedictum propositum conceperunt, ipsamque vincendi normulam secùndum quam desiderant Domino regulariter famulari, unà cum eisdem fratribus discutias diligenter. Postquam verò prudenti cautela ex personis negotium & ex negotio pensaveris studia personarum, si videris quod ex institutione hujusmodi novae observantiae provenire possit magnum fidei augmentum, animabus salutem & moribus disciplinam, tum eam modereris, & corrigas, adducens & adimens prout de praedictorum fratrum consilio noveris expedire, ipsius seriem sub tuis & fratrum ipsorum sigillis ad sedem apostolicam transmissurus, ut super ea quod secundum Deum expedire videbitur statuamus. Datum Lugduni Nonis Octobris anno sexto.

Decano & Capitulo Mindoniensi.

ECclesiarum curae omnium ex imposito nobis jugo apostolicae servitutis astricti, circa earum singulas, prout ab eo permittitur cujus vices, licèt immeriti, gerimus, continuae attentionis oculis vigilamus, in eo praesertim ut talibus ipsarum regimen nostro interveniente studio committatur quorum sollicitudine circumspecta & circumspectione sollicita laudabilibus in spiritualibus & temporalibus proficiant auctore Domino incrementis. Sanè Ecclesia vestra pastoris solatio destituta, vos vocatis omnibus qui volebant, debebant aut poterant commodè interesse, die ad eligendum praefixa convenientes in unum, spiritus sancti gratia invocata, dilectum filium magistrum Johannem Capellanum nostrum & Decanum Ecclesiae Carnotensis in vestrum Episcopum canonicè ac concorditer elegistis, & tandem electionem ipsius nobis per specialem nuntium praesentantes, petivistis eandem à sede apostolica confirmari. Nos autem inquisita de modo electionis, studiis eligentium, & electi meritis diligentiùs veritate, ipsam electionem, pensantes specialiter probitatem ipsius magistri, cùm sit vir litteratus, providus, & honestus, ac in spiritualibus & temporalibus circumspectus, & volentes ex his suam honorare personam, de fratrum nostrorum consilio duximus confirmandam, supplentes defectum, si quis in ea extitit, de plenitudine potestatis, mandamus quatenus ipsi electo tanquam patri & pastori animarum vestrarum obedientiam & reverentiam debitam impendentes, ejus monitis & mandatis salubribus humiliter intendatis. Alioquin sententiam quam idem rite tulerit in rebelles. Datum Lugduni v. Idus Octobris anno sexto.

Archiepiscopo Senonensi.

DIlectae in Christo filiae Abbatissa & sorores monasterii extra muros de Pruvino ordinis sancti Damiani tuae dioecesis nobis exponere curaverunt quod nonnulli filii Belial suam immunditiam cum aliorum dispendio palliantes, proprios filios ex nefario commercio procreatos, dum volunt in jacturam alterius de suis sceleribus apud homines excusari, proiciunt inhumaniter vel exponi quandoque faciunt apud monasterium earumdem. Propter quod plerique veritatis judicium ignorantes, in ipsarum infamiam ora relaxant. Quare fuit nobis ex parte ipsarum humiliter supplicatum ut super iis invenire per alicujus provisionis remedium dignaremur. Volentes ergo hujusmodi sceleratorum obviare flagitiis & dictarum sororum consulere honestati, mandamus quatenus excommunicationis sententiam in omnes illos qui talia de caetero fecerint vel procuraverint fieri auctoritate nostra generaliter proferas & per omnes Ecclesias monasterio earundem vicinas tales excommunicatos facias publicè nuntiari, ut per hoc saltem in religiosarum personarum infamiam non prorumpant, ita tamen quod hujusmodi excommunicationis sententia quoad eos post biennium à die prolationis expiret qui eam non incurrerint infra illud. Datum Lugduni II. Idus Octobris anno sexto.

Priori provinciali in Hispania & fratri R. de Pennaforti ordinis Praedicatorum.

INter alia desiderabilia cordis nostri specialiùs id optamus, ad illud potissimè dirigimus nostrae intentionis affectum per quod salus proveniat animarum & nomen Domini gloriosum pleniùs collaudetur. Quia igitur non est Deo acceptabile obsequium absque fide, ad propagationem & corroborationem ipsius & Christianae religionis augmentum quanta possumus sollicitudine vigilare debemus, & hoc per nos & alios incessante verbo & opere procurare ut diffundatur per orbem latiùs cultus Dei, & messe agri multiplicata Domini frumentum in caelestia horrea ubetiùs inferatur. In iis autem nobis fratres vestri ordinis Dominus speciales esse voluit adjutores, qui spretis mundi dissoluti blanditiis, sub religionis artae rigore in voluntate Christo ad placitum famulantes de fidelium campo extirpare noxia & in eo plantare salubria, necnon muniti spirituali pro defensione fidei armatura, errorum laqueis irretitos eripere ac in religione dissimilitudinis conversantes ad unitatem matris Ecclesiae revocare diligentia indefessa laborant, proficientes sibi per vitae meritum & aliis verbo pariter & exemplo. Unde quia in inquisitione facienda contra haereticos eorundem fratrum solertiam novimus plurimùm oportunam, ipsis hujusmodi negotium providimus specialiter committendum. Ideoque devotionem vestram monemus & hortamur in Domino Jesu Christo, mandantes quatenus ad ipsius prosecutionem negotii sollicitè intendentes, aliquos fratres ejusdem ordinis de regno Aragoniae, quos ad hoc idoneos fore noveritis, inquisitiones haereticae pravitatis in provincia Narbonensi per districtum tantùm carissimi in Christo filii nostri Aragonum Regis illustris auctoritate vestra deputare curetis, injungentes eisdem ut in negotio ipso secundùm formam à bonae memoriae Gregorio Papa praedecessore nostro editam à nobis postmodum innovatam, juxta quam siquidem in eodem negotio procedunt fratres dicti ordinis in ipsa provincia, sicut eidem negotio expedire viderint, tam contra haereticos & ad ipsos accedentes & fautores & receptatores ac defensores eorum quàm alios ipsi negotio adversantes, neminem praeter Deum in hac parte timendo, efficaciter procedere non omittant. Tu verò, Prior, de consilio seniorum & discretiorum fratrum praefati ordinis ejusdem regni inquisitores hujusmodi auctoritate nostra removeas transferasque, alios substituas vel supersedere facias cùm ex rationabili causa id videris faciendum. Datum Lugduni XIII. Kal. Novembris anno sexto.

Archiepiscopo Narbonensi & fratribus ordinis Praedicatorum inquisitoribus haereticae pravitatis in provincia Narbonensi.

VOlumus & praesentium vobis auctoritate mandamus quatenus formam à bonae memoriae Gregorio Papa praedecessore nostro editam & à nobis postmodum innovatam, juxta quam proceditis contra haereticos in provincia Narbonensi, transcribi fideliter facientes, scriptum hujusmodi vestris interclusum sigillis dilecto filio Priori provinciali in Hispania & fratri R. de Pennaforti ordinis Praedicatorum, cùm super hoc ab eis fueritis requisiti, ut ejusdem formae copiam habeant, transmittatis. Datum ut suprà.

Ar-

Archiepiscopo Ebredunensi.

DIgnensi Ecclesia pastoris solatio destituta, cùm Canonici ejusdem Ecclesiae, sicut accepimus, prout moris est, convenissent in unum, de futuri substitutione Pontificis tractaturi, major & senior pars eorum, spiritus sancti gratia invocata, dilectum filium Bonifacium ejusdem Ecclesiae Archidiaconum Parisius theologiae studio insistentem, virum utique providum & discretum, in spiritualibus & temporalibus circumspectum, canonicè & concorditer in praefatae Ecclesiae Episcopum nominavit, sicut per Capituli ejusdem Ecclesiae litteras nobis constitit evidenter. Quàre fuit nobis humiliter supplicatum ut eundem Archidiaconum ipsi praefici Ecclesiae de benignitate sedis apostolicae faceremus. Quocirca mandamus quatenus si praefatus Archidiaconus à te requisitus hujusmodi nominationi de se factae consenserit, tu eundem, nisi ei aliquod obviet de canonicis institutis, Dignensi Ecclesiae auctoritate nostra praeficias in Episcopum & pastorem, contradictores &c. Datum Lugduni XI. Kal. Novembris anno sexto.

Cenadiensi & Sirmiensi Episcopis & Abbati de Pel. Cisterciensis ordinis Vesprimiensis diocesis.

DIlectus filius Albertus Archidiaconus Zagrabriensis Ecclesiae in nostra proposuit praesentia constitutus quòd cùm Capitulum ejusdem Ecclesiae pastore vacantis haberent de Pontificis substitutione tractatum, idem Archidiaconus sciens nonnullos de ipso Capitulo fore majoris excommunicationis sententia innodatos, & considerans quòd propter eos scienter ad eligendum admissos fieret electio vitiosa in ipsius Ecclesiæ non modicum detrimentum, vos in communne diligenter admonuit ne iidem excommunicati deberent ad eligendum admitti aut ipsi electioni se ingererent sic ligati. Sed ipsi hujusmodi admonitione contempta, illicitis illecti promissionibus, non sine labe simoniacæ pravitatis ipsum Archidiaconum de Capitulo turpiter ejecerunt, eoque contempto, post appellationem ipsius ex præmissis causis ad sedem apostolicam interjectam, Philippum carissimæ in Christo filiæ nostræ illustris Reginæ Ungariæ Cancellarium patientem in ætate defectum per laicæ præsumptionis abusum contra libertatem canonicam in Episcopum eligere ac recipere præsumpserunt absolutionis beneficio non obtento: qui cùm hujusmodi eorum processum à venerabili fratre nostro Colocensi Archiepiscopo loci metropolitano peterent confirmari, dictus Archidiaconus proposuit coram ipso quòd cùm iidem excommunicati & simoniaci, eo contempto, qui volebat, debebat, & poterat, eis non impedientibus, interesse, ad electionem hujusmodi post appellationem tandem temerè processissent, ipsa cofirmari de jure non poterat nec debebat, sed potius irritari tanquam contra sanctiones canonicas attentata, ut ne ad confirmationem procederetur hujusmodi praefatus Archidiaconus iteratò duxit ad nostram audientiam appellandum; cujus appellatione contempta dictus Archiepiscopus & talem electionem confirmare ac eidem Philippo sic intruso consecrationis munus impendere propria voluntate præsumpsit. Quare dictus Archidiaconus provideri super iis à nobis ex circumspectione apostolica postulavit. Cùm igitur nostrum sit prava dirigere ac directa fovere, mandamus quatenus vocatis qui fuerint evocandi, & inquisita super præmissis & cognita plenius veritate, quod canonicum fuerit, si de partium voluntate processerit, infra quatuor menses post susceptionem praesentium appellatione postposita decernatis, facientes quod decreveritis auctoritate apostolica firmiter observari. Alioquin causam sufficienter instructam ad apostolicae sedis remittatis examen, præfigentes partibus peremptorium terminum competentem quo per se vel procuratores idoneos nostro se conspectui repræsentent, justam dante Domino sententiam recepturæ. Quòd si non omnes &c. duo vestrum &c. Datum Lugduni Kal. Octobris anno sexto.

. . de Lavonia & de Anvverpia Prioribus ordinis Prædicatorum Cameracensis & Leodiensis diocesum.

DE circumspectione vestra plenam in Domino fiduciam obtinentes mandamus quatenus redemptiones & obventiones ex quacunque causa provenientes votorum crucesignatorum tam contra F. quondam Imperatorem & C. natum ejus ac fautores eorum quàm in subsidium terræ sanctæ qui justo impedimento detenti nequiverunt personaliter exequi vota sua, necnon & legata deputata hujusmodi subsidiis in provincia Coloniensi & illis partibus Cameracensis & Tornacensis diocesum quæ de imperio esse noscuntur, ac vicesimam ecclesiasticorum proventuum totius Alamaniæ, per vos vel per alios quos ad hoc expedire videritis colligatis & ab aliis jam collecta assignari faciatis nobis & etiam conservari usque ad nostræ beneplacitum voluntatis, contradictores &c. quantitatem eorum nobis vestris litteris fideliter rescripturi, nonobstante indulgentia qua ordini vestro vel alii personæ cui hoc duxeritis committendum à sede apostolica est concessum quòd ejusdem ordinis fratres seu dicta persona non teneatur cognoscere vel se intromittere de causis sive negotiis ab apostolica sede committendis eisdem, aut aliqua alia quòd aliqui interdici, suspendi & excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam de indulgentia ejusmodi mentionem. Datum Lugduni XIII. Kal. Octobris anno sexto.

Episcopo Cathalaunensi.

INsinuarunt nobis dilecti filii Abbas & conventus monasterii Molisinensis ordinis sancti Benedicti Lingonensis diocesis quòd licèt Priorissa & moniales monasterii de Anderiis ejusdem ordinis Cathalaunensis diocesis nullo medio ad ipsorum monasterium pertinentis à tempore felicis recordationis Eugenii Papæ prædecessoris nostri juxta concessi ab ipso privilegii tenorem semper fuerint sub clausura, tamen Priorissa & quædam ex monialibus supradictis, prætextu visitandi grangias suas, sine licentia dicti Abbatis contra tenorem privilegii memorati praesumunt pluries extra suum evagari monasterium in religiosæ honestatis offensam & scandalum plurimorum, de vagatione quidem hujusmodi dictæ Priorissa & moniales aliquoties redargutae prætendunt quòd tibi commisimus ad instantiam earundem ut ipsis adeundi hujusmodi grangias auctoritate nostra licentiam largiaris, prædictis Abbate & conventu dicentibus quòd id penitùs sit indignum & indecens, cùm ipsæ ab eis rectos & idoneos olim habuerint & adhuc habeant provisores. Cùm autem directae tibi litteræ nullam dicantur de iis facere mentionem, & intentionis nostræ non fuerit nec existat quòd per ipsas aliquod deberet fieri per quod posset saluti & honestati dictarum monialium seu dictorum Abbatis & conventus juribus derogari, mandamus quatenus, si tibi de præmissis constiterit, licentiam prædictas visitandi grangias præfatis Priorissæ ac monialibus auctoritate litterarum ipsarum de cætero non concedas, immo revoces, si eam forsitan concessisti, & districtè potius injungas eisdem quod, sicut tenentur & solent, & devotè ac humiliter prosequenda perennium gloria deserviant virtutum Domino sub clausura, ita quòd de ipsarum discursu nulla oriri possit materia scandali, nec super hoc oporteat per nos aliter provideri. Datum Lugduni X. Kal. Novembris anno sexto.

Abbati monasterii de Evesham ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinentis ordinis sancti Benedicti Vigorniensis diocesis.

CUm, sicut porrecta nobis ex parte tua petitio continebat, Abbates monasterii de Evesham in usu mitrae, annuli, sandalium, aliorumque insignium pontificalium, necnon & benedicendis sacerdotalibus vestimentis, apostolica sedes perpetuo duxerit decorandos, nos monasterium ipsum in te volentes dono amplioris gratiae honorare, tibi & successoribus tuis dandi solemnes benedictiones, ubi Archiepiscopus aut Episcopus vel Legatus ejusdem sedis praesens non fuerit, liberam auctoritate praesentium concedimus facultatem. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni VI. Kal. Octobris anno sexto.

Eidem Abbati & conventui ejusdem monasterii.

EX parte vestra fuit nobis humiliter supplicatum ut cum vestrum monasterium sit in loco frigido situm, propter quod dum pileos in vestris capitibus non portatis, plerique vestrum graves infirmitates frequenter incurrunt, providere vobis super hoc misericorditer curaremus. Volentes igitur in hac parte vestrae devotioni congruo remedio subveniri, utendi pileis congruentibus ordini vestro liberam vobis auctoritate praesentium concedimus facultatem. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni Idibus Septembris anno sexto.

Episcopo Ambianensi.

CUm dilectus filius Johannes de Riencort Miles & Hugo filius ejus tuae diocesis zelo fidei & devotionis accensi parati sint, ut asserunt, contra Aquenses in subsidium universalis Ecclesiae proficisci, mandamus quatenus eisdem facientibus quod offerunt & iis quos secum ad hoc idoneos bellatores adduxerint, congruo ipsi secundum tuam providentiam temporis spatio moraturis, illam concedas auctoritate nostra veniam peccatorum quae dari euntibus in terrae sanctae subsidium consuevit. Datum Lugduni XVI. Kal. Novembris anno sexto.

Pandulfo de Subura Canonico Cathalaunensi.

FUturorum de te nobis inest praesagium quod de virtute proficere debeas in virtutem, ex eo videlicet quod à puero virtutibus gratiarum inhaerens, in eis diceris per Dei gratiam laudabiliter profecisse, ad adolescentiam jam provectus. Et idcirco ut ad bonitatis augmentum continuatae diligentiae studio fortiùs animeris, specialiter tibi gratiam facientes, devotioni tuae auctoritate praesentium indulgemus ut praeter praebendam Cathalaunensem quam obtines, alia beneficia ecclesiastica, etiamsi curam animorum habeant, & tibi canonicè offerantur, in civitate ac diocesi Cathalaunensi licitè recipere valeas & cum eadem praebenda liberè retinere, non obstante contraria consuetudine juramento vel alia firmitate vallata & constitutione super hoc edita in Concilio generali. Ita tamen quod eadem beneficia debitis &c. *usque* negligatur. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni IV. Kal. Septembris anno sexto.

Fratri Henrico de ordine Praedicatorum Poenitentiario nostro.

CUm per te recepta cessione venerabilis fratris nostri Episcopi Curiensis mandemus praefici dilectum filium.. Abbatem sancti Galli Curiensi Ecclesiae in Episcopum & pastorem, quia ita claruisse dinoscitur dicti Abbatis devotio probata in necessitate qua cognoscuntur amici ut speciali caritatis praerogativa diligentes eundem cupiamus eum prosequi gratia & favore, dispensandi cum eo ut cum episcopatu Curiensi possit abbatiam sancti Galli tenere usque ad nostrae beneplacitum voluntatis auctoritate tibi praesentium concedimus facultatem, non obstante indulgentia qua ordini tuo dicitur ab apostolica sede concessum ut dicti ordinis fratres de causis vel negotiis ab eadem sede committendis eisdem non teneantur cognoscere vel se intromittere per litteras apostolicas non facientes expressam de hac indulgentia mentionem. Datum Lugduni III. Idus Octobris anno sexto.

Archiepiscopo Narbonensi & aliis inquisitoribus haereticae pravitatis in provincia Narbonensi.

SIncerae devotionis affectus quem carissimus in Christo filius noster Aragonum Rex illustris ad personam nostram & Romanam gerit Ecclesiam nos inducit ut ejus petitionibus, quantum cum Deo possumus, annuamus. Hinc est quod nos ipsius precibus inclinati auctoritate praesentium inhibemus ne contra haereticos aliquos, vel de haeresi infamatos, aut fautores seu receptatores ipsorum de districtu ejusdem Regis, auctoritate vobis super iis ab apostolica sede commissa occasione hujusmodi aliquatenus procedatis. Datum Lugduni II. Nonas Octobris anno sexto.

Philippo procuratori Ecclesiae Salzeburgensis.

CUm, sicut petitio tua nobis exhibita continebat, castra, vassalli, possessiones, redditus, ac alia bona quae quondam.. Dux Austriae Stiriaeque &.. Comes Palatinus Bawariae ab Ecclesia Salzeburgensi tenebant in feudum ad jus ipsius Ecclesiae redierint, nullo ex eis legitimo herede superstite qui succedere in feudum debeat remanente, quae jam pro parte recuperasse te asseris non sine magnis laboribus & expensis, & aliam partem recuperaturum in brevi dante Domino te confidis, nos super iis utilitati ejusdem Ecclesiae volentes in posterum paterna sollicitudine providere, auctoritate praesentium districtius inhibemus ne tu vel aliquis Archiepiscoporum qui pro tempore Ecclesiae Salzeburgensi praefuerint castra vel alia supradicta infeodare seu aliàs alienare vel distrahere quoquo modo irrequisito Romano Pontifice de caetero praesumatis. Nos enim decernimus irritum & inane quicquid super praemissis vel aliquo praemissorum contra inhibitionem nostram à quoquam contigerit attentari. Nulli ergo &c. nostrae inhibitionis & constitutionis &c. Datum Lugduni VIII. Kal. Octobris anno sexto.

Archiepiscopo Bisuntinensi.

EX parte Frederici clerici nati dilecti filii nobilis viri Stephani fratris dilecti filii nobilis viri Johannis Comitis Burgundiae domini Salinensis tuae diocesis fuit nobis humiliter supplicatum ut cum eo super defectu natalium quem patitur, de praedicto Stephano tunc soluto & moniali genitus, dispensare misericorditer dignaremur. Nos igitur praedictorum nobilium consideratione inducti mandamus quatenus consideratis diligenter circumstantiis universis quae circa idoneitatem personae fuerint attendendae, si paternae non est incontinentiae imitator, sed bonae conversationis & vitae, aliàsque sibi vitae merita suffragantur, ad dispensationis gratiam obtinendam, ut hujusmodi non obstante defectu possit ad omnes ordines promoveri & usque ad beneficium ecclesiasticum cum cura assumi, cum ipso auctoritate nostra dispenses, prout secundum Deum animae suae saluti videris expedire. Datum Lugduni II. Nonas Octobris anno sexto.

Jo-

Johanni dicto Roman clerico scriptori poenitentiariae nostrae.

SOlet apostolicae sedis benignitas mansuetudine temperare rigorem, cum causa rationabilis id exposcit, & quod negat juris severitas, de gratia indulgere. Hinc est quod tuae probitatis meritis, super quibus laudabile tibi testimonium perhibetur, inducti, auctoritate tibi praesentium indulgemus ut non obstante defectu natalium quem pateris, de soluto genitus & soluta, possis ad omnes ordines promoveri & dignitates ecclesiasticas & beneficia ecclesiastica, etiam si curam animarum habeant, obtinere; ita tamen quod si te ad episcopalem vocari contigerit dignitatem, illam nequaquam recipias absque licentia sedis apostolicae speciali. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni Kalendis Augusti anno sexto.

Priori sancti Petri Matisconensis.

EX parte dilecti filii Abbatis Trenorchiensis Cabilonensis dioecesis nobis est oblata querela quod licèt temporalis jurisdictio villae sancti Portiani Claromontensis dioecesis totaliter pertineat ad prioratum ipsius villae Trenorchiensi monasterio immediatè subjectum, burgenses tamen ejusdem villae, spiritu rebellionis, assumpto, à jurisdictione dicti prioratus se contra justitiam subtrahere molientes, quandam conjurationem non sine multa temeritate fecerunt in dicti Abbatis gravem injuriam & tam sui monasterii quàm prioratus ejusdem non modicam laesionem. Quare dictus Abbas nobis humiliter supplicavit ut huic morbo, antequam nimis invalesceret, curaremus per sedis apostolicae providentiam obviare. Ne igitur dictorum burgensium praesumpta temeritas, si punita non fuerit, sit aliis in exemplum, mandamus quatenus dissolvens auctoritate nostra hujusmodi colligationes impietatis, quacunque firmitate vallentur, eosdem burgenses ut praefato Abbati plenè satisfaciant de damnis & injuriis monasterio suo & dicto prioratui ab eis hac occasione illatis, & quod de caetero talia non praesumant, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam appellatione remota praevia ratione compescas. Datum Lugduni IV. Kal. Novembris anno sexto.

Archiepiscopo Livoniae.

PRo devotionis tuae sinceritate condignum & pro devota supplicationis instantia congruum arbitramur ut ex illa quam Deus in apostolica sede constituit plenitudine potestatis insigne munus gratiae te accepisse laeteris, quo & in oculis nostris acceptus appareas & illis possis de beneficiis qui ad decora praemia claris meritis provehuntur. Tuis igitur precibus inclinati, ut cum uno duntaxat defectum in natalibus patiente, non tamen de incestu vel adulterio seu regularibus procreato, quod ad pontificalem dignitatem in provincia Livoniae vel Prusciae liberè valeat promoveri, dummodo ei aliud canonicum non obsistat, & ad tam copiosum gratiae munus dono scientiae ac laudabilis vitae meritis adjuvetur, possis non obstantibus canonicis constitutionibus, quae ab hujusmodi promotione repellunt illegitimè genitos, dispensare fraternitati tuae, de qua plenè confidimus, auctoritate praesentium concedimus facultatem. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni XV. Kal. Octobris anno sexto.

Archiepiscopo Prusciae.

EX parte tua fuit propositum coram nobis ut cum nonnulli suffragandorum tuorum propter novellae terrae plantationem & neophytorum duritiam de bonis suorum episcopatuum sustentari non possint, ex quo fructum animarum, qui de ipsorum praesentia per operosam sollicitudinem proveniret, multotiens deperire contingit, dum abesse à locis suis pro acquirendis sibi necessariis quodam modo compelluntur, providere super hoc de benignitate sedis apostolicae curaremus. Ne igitur ex defectu temporalium rerum profectus spiritualium retardetur, sitque dignum ut tuae in hoc supplicationi affectus transeat in effectum, fraternitati tuae praesentium auctoritate committimus ut cum tribus de praedictis suffraganeis, quod quilibet eorum unicum beneficium ecclesiasticum, etiamsi curam habet animarum, possit liberè propter necessariorum defectum recipere, si ei canonicè offeratur, & cum episcopatu quem habet, donec ad meliorem statum provincia tua devenerit, licitè retinere, constitutione contraria non obstante, auctoritate nostra dispenses, prout secundum Deum videris expedire; proviso quod hujusmodi beneficia debitis &c. *usque* negligatur. Datum Lugduni XV. Kal. Octobris anno sexto.

Archiepiscopo Auxitanensi.

FIdei puritas & devotionis fervor quem ad Romanam Ecclesiam habere dinosceris promerentur ut petitionibus tuis favorem benivolum impendamus. Sanè fuit nobis ex parte tua humiliter supplicatum ut cum per nobilem virum Vicecomitem Lomaniae te ac Ecclesiam tuam multipliciter persequentem, quasi obsessus in civitate Auxitana, ipsam exire ac procedere ad tuam visitandam dioecesim verearis, quod existendo in eadem civitate procurationes ab Ecclesiis ejusdem dioecesis recipere valeas, tibi de benignitate sedis apostolicae curaremus. Nos igitur fraternitatis tuae precibus inclinati quod hujusmodi persecutione durante, ab Ecclesiis dioecesis tuae debitas procurationes recipere valeas, etiam si visitationis officium nequiveris impendere in eisdem, tibi auctoritate praesentium indulgemus. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni Nonis Novembris anno sexto.

Episcopis provinciae Auxitanensis.

VEnerabili fratre nostro Archiepiscopo Auxitanensi accepimus intimante quod idem pro defensione libertatis Ecclesiae suae per nobilem virum Vicecomitem Lomaniae ipsum & Ecclesiam suam multipliciter persequentem quasi obsessus in civitate Auxitanensi ipsam exire non audet, propter quod in provincia sua debitum nequit visitationis officium exercere. Quare nobis humiliter supplicavit ut eidem in hujusmodi necessitatis articulo constituto paterna sollicitudine providentes procurationes provinciae suae sibi ratione visitationis debitas exhiberi de benignitate sedis apostolicae faceremus. Cum igitur dignum sit & lex naturae deposcat ut membra compatiantur capiti patienti, universitatem vestram monendam duximus & rogandam, mandantes quatenus singuli vestrum procurationes suae civitatis & dioecesis debitas ipsi Archiepiscopo, si provinciam visitaret, eidem praedicta persecutione durante pro nostra & apostolicae sedis reverentia liberè exhibere curetis, ita quod ostendatis vos habere ad ipsum debitum sinceritatis affectum, & idem carius vos prosequi teneatur in visceribus caritatis, nosque devotionem vestram possimus merito commendare. Datum ut suprà.

Archiepiscopo Tuamensi.

IN venerabili fratre nostro Episcopo Achadensi suffraganeo tuo deducto ad senium, robur naturae ita deficere dicitur ut impotens ad executionem pontificalis officii nimium habeatur. Ne autem Achadensis Ecclesia sub umbra ipsius patiatur in spiritualibus & temporalibus detrimentum, nos dicti Episcopi supplicationibus annuentes mandamus quatenus, si tibi de impotentia praemissa constiterit, cessionem ipsius vice nostra recipias ac sibi de bonis episcopalibus

bus congruam portionem assignes, caeterum injungas Capitulo Achadensi ut sibi per electionem canonicam de idonea persona provideant quae tanto congruat oneri vel honori. Contradicto res &c. Datum Lugduni II. Idus Novembris anno sexto.

Universitati fratrum de pœnitentia provinciae Lombardiae.

LIcèt vos fratribus Minoribus monitis salubribus instruendos & bonis informandos moribus olim vobis, ut asseritis, insciis duxerimus committendos, quia tamen à jurisdictione dioecesanorum vestrorum per hoc nolumus vos subduci vel eis aliquòd praejudicium generari, praesentium vobis auctoritate mandamus quatenus commissione hujusmodi non obstante, per quam non intendimus vos arctari, dioecesanis ipsis juxta constitutiones vestras approbatas per sedem apostolicam absque difficultate qualibet in omnibus, praesertim quae ad correctionis ac reformationis officium pertinent, humiliter pateatis. Datum Lugduni IV. Idus Novembris anno sexto.

Decano & Capitulo Ecclesiae beati Martini Turonensis ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinentis.

ILlum à sui fundatione studuit Ecclesia vestra Domino impendere famulatum, eaque à tempore cujus memoria non existit pro apostolicae sedis honore diligentia vigilavit ut inter alias expertae devotionis titulo erga Deum & Romanam Ecclesiam insignita digne meruerit & oportunis ab eadem sede semper attolli favoribus & exemptionis privilegio specialiter decorari. Verum quia ejus sinceritas deficere nescia, sed proficere consueta, ipsam continuè in devotione sedis ejusdem stabiliorem constituit & reddidit in exequendis ipsius beneplacitis promptiorem, nos merito ad exaltationem ejus intenti suis commodis attentè prospicimus, & in iis, si quae sibi expedire cognoscimus, efficaciter providemus. Hinc est quod nos vestris supplicationibus inclinati, vobis ne praefatae Ecclesiae vestrae Capitulum, vel ex eo aliquis, sed quivis alius gaudens ea vobis cum ratione ejusdem Ecclesiae libertate per litteras sedis praedictae, nisi de ipsa & ejus exemptione in eis expressa mentio habeatur, coram Archiepiscopo, Archidiacono, Archiepresbytero Turonensi eorumque officialibus seu subdelegatis ab eis ad judicium trahi possit, auctoritate praesentium indulgemus. praesentibus post decennium minimè valituris. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni XII. Kal. Decembris anno sexto.

Eisdem.

ILlum à sui fundatione *ut suprà* usque providemus. Hinc est quòd nos vestris supplicationibus inclinati, vobis ne Archiepiscopus, Archidiaconi, Archipresbyteri Turonensis vel eorundem officiales seu subdelegati ab eis in praefatae Ecclesiae vestrae Capitulum aut ex eo aliquem seu quemvis alium eadem vobiscum ratione ipsius Ecclesiae libertate gaudentem interdicti vel suspensionis aut excommunicationis sententiam valeant promulgare, nisi de ipsa & ejus exemptione in eis expressa mentio habeatur, auctoritate praesentium indulgemus. praesentibus post decennium minimè valituris. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum ut suprà.

Patriarchae Ierosolymitano apostolicae sedis Legato.

CUm, sicut ex parte tua fuit propositum coram nobis, ob nostram, praemissa tamen protestatione, reverentiam toleraveris ut venerabilis frater noster Patriarcha Antiochenus apostolicae sedis Legatus, quando fuit in Accon, portare legationis insignia, incedere cum rubeis & signare populum Acconensem, cùm talia non competant nisi Legato à nostro latere destinato, nos tuis supplicationibus inclinati praesentium tibi auctoritate concedimus ut per haec nullum Ecclesiae tuae praejudicium valeat generari. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni IV. Non. Decembris. anno VI.

Episcopo Uticensi.

EX parte venerabilis fratris nostri Episcopi Nemausensis fuit nobis humiliter supplicatum ut cùm ipse in procurationibus Legatorum & nuntiorum apostolicae sedis non modicum aggravatus ad contribuendum eidem in hoc Abbates, Priores, & alios Praelatos & clericos Ecclesiarum subjectarum sibi suae civitatis & dioecesis compelli, prout Ecclesiarum ipsarum facultates exigunt, mandaremus. Attendentes igitur quod onus omnibus competens in plures divisum faciliùs supportatur, mandamus quatenus praedictos Abbates & alios ut in iis ipsi Episcopo juxta facultates proprias proportionaliter contribuant, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam appellatione remota compellas, non obstante indulgentia, si qua est eorum aliquibus ab apostolica sede concessa ut interdici, suspendi, & excommunicari non possint per litteras apostolicas absque ipsius sedis speciali mandato faciente de hac indulgentia mentionem. Datum Lugduni III. Kal. Decembris anno sexto.

Archiepiscopo Lavoniensi.

IN sede justitiae depositione divina, licèt immeriti, constituti, volumus ut debemus jus suum illibatum cuilibet conservare. Sanè indemnitati Ecclesiae tuae paterna volentes in posterum sollicitudine praecavere, nolumus ut per citationem venerabilis fratris nostri Archiepiscopi Prusciae metropolitico juri tuo quod in Revaliensi & Wirensi ac quibusdam aliis episcopatibus Ertoniae te proponis habere, praejudicium aliquod generetur, indulgentia vel privilegio aliquo non obstante. Datum Lugduni VIII. Kal. Decembris anno sexto.

Abbati monasterii sancti Jacobi Scotorum Ratispon. ordinis sancti Benedicti ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinentis.

CUm, sicut lecta coram nobis tua petitio continebat, novitii prioratuum in Ibernia tuo monasterio subjectorum regulares observantias professuri ac recepturi à te benedictionis munus propter locorum distantiam & viarum discrimina prædictum adire monasterium nequeant, ut tenentur, provideri super iis à nobis humiliter postulasti, praesertim cùm propter impedimenta hujusmodi nec professionem emittant nec benedictionem recipiant monachi supradicti in salutis propriae ac regularis ordinis detrimentum & scandalum plurimorum. Volentes igitur tantis periculis tuis precibus inclinati obviare, praesentium tibi auctoritate duximus concedendum ut cui volueris de subditis tibi Prioribus regionis illius probo & ad hoc idoneo praedicta committere valeas vice tua sine monasterii tui praejudicio exequenda. Datum Lugduni Kal. Decembris anno sexto.

Episcopo Ratisponensi.

SUa nobis dilecti filii Abbas & conventus monasterii sancti Jacobi Scotorum Ratispon. ordinis sancti Benedicti ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinentis petitione monstrarunt quòd ipsi attendentes conventum monasterii sanctae Mariae Scotorum in Vienna Abbatis destituti regimine ad dictum monasterium sancti Jacobi nullo mediante spectantis ex eo eligere ea vice non posse quòd in villa Wiennensi auctoritate apostolica supposita interdicto divina temerè celebrarunt, ne dictum monasterium sanctae Mariae ex vacatione diuturna in spiritualibus & tempo-

poralibus incurreret detrimentum, dilectum filium Beylianum monachum Eberspergensem, virum, ut accepimus, eminentis scientiae ac in spiritualibus & temporalibus circumspectum, eidem vacanti monasterio canonicè & concorditer, prout ad eos pertinet, praefecerunt, nobis humiliter supplicantes ut cùm .. Pataviensis Episcopus loci dioecesanus auctoritate prædicta vinculo sit excommunicationis astrictus, ipsi electo ad sedem apostolicam accedenti munus faceremus benedictionis impendi. Tuam igitur volentes in hoc honorare personam, qui in devotione sedis apostolicae stabilis perseveras, mandamus quatenus, si est ita, eidem electo munus benedictionis impendas eique facias à suis subditis obedientiam & reverentiam devotam & debitam exhiberi, contradictores &c. Nolumus tamen quòd Pataviensi Ecclesiae propter hoc in posterum aliquod praejudicium generetur. Datum Lugduni Kal. Decembris anno sexto.

De Neverburg & d'Ardecher Ecclesiarum Præpositis Pataviensis dioecesis.

PRaesentium vobis auctoritate mandamus quatenus dilectum filium Beylianum electum monasterii sanctae Mariae Scotorum in Wienna, cùm à venerabili fratre nostro Ratisponensi Episcopo juxta mandati nostri tenorem, quod eidem Episcopo destinamus, munus benedictionis acceperit, in ejusdem monasterii possessionem inducatis & defendatis inductum, contradictores &c. invocato ad hoc, si necesse fuerit, auxilio brachii saecularis. Datum ut suprà.

Abbati monasterii sancti Jacobi Scotorum Ratispon. ordinis sancti Benedicti ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinentis.

TE accepimus referente quòd nonnulli praepositi & monachi monasteriorum seu prioratuum ordinis sancti Benedicti in Ibernia tuo monasterio subjectorum per licentiae campum discurrere velut girovagi, ac eorum aliqui pro suis excessibus puniendi ad loca se remota transferre praesumunt, ut sic regularem effugiant disciplinam, alia plura committentes enormia in animarum suarum dispendium, ordinis ejusdem opprobrium, & scandalum plurimorum, quæ limam apostolicae correctionis exposcunt. Quare de ipsorum salute sollicitus provideri super iis à nobis humiliter postulasti. De tua igitur circumspectione plenam in Domino fiduciam obtinentes visitandi, corrigendi, ac reformandi in dictis monasteriis seu prioratibus tam in capite quàm in membris ac fugitivos ad loca propria revocandi auctoritate tibi praesentium concedimus facultatem, proviso quòd solum Deum habens prae oculis super iis diligenter ac providè procures procedere prout locorum ipsorum utilitati, animarum saluti, & honestati praedicti ordinis videris expedire, contradictores &c. Praesentibus post triennium minimè valituris. Datum Lugduni VIII. Idus Decembris anno sexto.

Episcopo Cathalaunensi & Abbati sancti sepulchri Camaracensis.

SUa nobis dilecti filii nobiles viri Johannes de Avesnis & Balduinus frater ejus insinuatione monstrarunt quòd quidam eorum aemuli eis malitiosè, ut processu temporis à bonis ad eos hereditario jure spectantibus excludi valeant, notam illegitimitatis impingunt, id multorum auribus instillando. Quare nobis humiliter supplicarunt ut cum eis aut saltem ipsorum heredibus sit valde periculosum quòd id remaneat taliter indiscussum, providere ipsis super hoc paterna sollicitudine curaremus. Quocirca mandamus quatenus super causa natalium eorumdem nobilium, non obstante quòd super hoc inter ipsos ex parte una & fratres eorum ex altera fuit coram nobis aliquandiu litigatum & processum, cùm nihil inde terminatum extiterit, inquiratis, sicut magis de plano poteritis, diligentiùs veritatem, & quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis, quaestione bonorum principali domino reservata. Datum Lugduni v. Idus Decembris anno sexto.

Abbati sancti Martini Treverensis.

EX parte dilecti filii R. electi VVarmaciensis fuit nobis humiliter supplicatum ut cùm dilectus filius noster P. sancti Georgii ad velum aureum Diaconus Cardinalis apostolicae sedis Legatus, electione quam Capitulum VVarmaciense de Corrado Praeposito VVarmaciensis Ecclesiae de facto celebraverant rite cassata, de praedicto Ricardo ipsi Ecclesiae duxerit in Episcopum providendum, provisionem eamdem confirmare de benignitate sedis apostolicae curaremus. Licet autem vehementer praesumamus pro iis quae à Legato acta sunt in hac parte, pleniùs tamen de praemissis an canonicè omnia processerint certificari volentes, mandamus quatenus praefatum electum & alios, si qui fuerint qui se provisioni factae de dicto R. velint opponere, ex parte nostra peremptoriè citare procures ut infra competentem terminum à nobis praefigendum eisdem cum omnibus rationibus & monumentis suis per se vel sufficientes & idoneos procuratores nostro se conspectui repraesentent, facturi & recepturi quod justitia suadebit. Datum Lugduni II. nonas Augusti anno sexto.

Episcopo Vironensi.

EX parte dilecti filii nobilis viri Marquardi de Thurz fuit nobis humiliter supplicatum ut cùm idem cum nobili muliere Ludemina Olomucensis dioecesis ipsum contingente quarto affinitatis gradu matrimonium in facie Ecclesiae duxerit contrahendum, & jam pluribus ex eis filiis procreatis, non possit inter eos absque multorum scandalo divortium celebrari, providere ipsorum in hac parte saluti misericorditer curaremus. Mandamus quatenus, si est ita, cum eisdem M. & L. ut licitè possint in sic contracto matrimonio remanere, gradu hujusmodi non obstante, auctoritate nostra dispenses. Datum Lugduni III. Idus Decembris anno sexto.

Electo Colimbriensi.

IN eo potissimè apostolatus officium exequendo vigilare nos convenit ut tales ad Ecclesiarum regimen assumantur qui commissos sibi greges verbis informantes pariter & exemplis ostendant se operis exhibitione veros esse pastores. Sanè in nostra proposuisti praesentia constitutus quòd vacante olim Colimbriensi Ecclesia, & ipsius Canonicis te in Episcopum eligentibus & pastorem, venerabilis frater noster Bracharensis Archiepiscopus loci Metropolitanus electionem hujusmodi confirmavit, sed postmodum eidem Archiepiscopo ne ad consecrationem tuam procederet duximus per nostras litteras inhibendum, inquisitionem nihilominus contra te ac ipsius electionis processum super quibusdam excommunicationum sententiis, quibus tam tu quàm tui electores dicebamini ante ipsam electionem fuisse ligati, & aliis certis articulis fidei facientes. Unde nobis humiliter supplicasti ut providere tibi super iis de benignitate apostolica curaremus. Nos itaque tuis supplicationibus inclinati, considerato providè quòd per diligentiam & circumspectionem tuam praefata Ecclesia laudabilibus auctore Domino in spiritualibus & temporalibus proficere poterit incrementis, quod de te per electionem & confirmationem hujusmodi factum esse dinoscitur, inquisitione non obstante praemissa, gratum & ratum habentes, id auctoritate concedimus & praesentis scripti patrocinio communimus, supplentes defectum, si quis forsan in ipsis extitit ex parte eligentium vel electi, de plenitudine potestatis, inhibitionem hujusmodi penitùs revocando. Nul-

Nulli ergo &c. nostrae confirmationis, suppletionis, & revocationis &c. Datum Lugduni XVIII. Kal. Januarii anno sexto.

Electo Castrensi.

ETsi passim sit quibuslibet indigentibus miserendum, ut misericordes circa proximos existentes in retributionem justorum misericordiam consequantur, circa fratres tamen & coëpiscopos nostros debet esse cura propensior, & eis debet affluentiùs subveniri qui ex divitiis in egestatem & exilium absque suo vitio inciderunt. Cùm igitur venerabilis frater noster Episcopus Plovacensis ab officialibus & fautoribus Henrii nati F. quondam Imperatoris à sede propria, sicut asserit, miserabiliter sit ejectus & bonis suis omnibus spoliatus, nos gerentes super hoc circa ipsum debitae compassionis affectum, ac cupientes eidem, ne, quod absit, in opprobrium pontificalis officii mendicare cogatur, congruo remedio subveniri, mandamus quatenus eidem tam ab Archiepiscopis & Episcopis quàm Ecclesiis & monasteriis Sardiniae, à quibus expedire videris, in centum libris Januensibus inter personas & eadem loca juxta tuae discretionis arbitrium proportionaliter dividendis, quousque ad Plovacensem Ecclesiam redire valeat & securè morari, facias auctoritate nostra annis singulis provideri, non obstantibus constitutionibus de duabus dietis &c. seu si personis Ecclesiarum & monasteriorum ipsorum à sede apostolica sit indultum quòd ad receptionem vel provisionem alicujus compelli, aut interdici, suspendi, vel excommunicari non possint per litteras apostolicas, nisi expressam fecerint de ipsa indulgentia mentionem, vel qualibet alia per quam posset impediri hujusmodi gratia vel differri, contradictores &c. Datum Lugduni XI. Kal. Novembris.

Electo Leodiensi.

PRomerente tuae devotionis constantia quàm fidei puritate constantis, te specialem inter devotos Ecclesiae reputari dignum fore providimus ut te in omnibus favore benivolo prosequentes petitionibus tuis, quantum cum Deo possumus, liberaliter annuamus. Te quidem insinuante didicimus, & utique fidei tuae opera clara probant, quod pro negotiis Ecclesiae generalis tanquam nobile membrum ipsius fideliter & potenter laborans, multa sustines onera expensarum. Et quia redditus episcopatus tui vix sufficiunt ad hujusmodi negotia exequenda, postulasti à nobis tibi alicujus specialis gratiae remedio subveniri. Ut igitur haec quae incumbunt negotia finem accipiant consummationis optatae, nos tam personae tuae quàm ipsis negotiis providere volentes, tibi auctoritate apostolica indulgemus ut omnium ecclesiasticorum beneficiorum proventus, etiam curam animarum habentium, quae infra quinquennium in tua civitate vel dioecesi vacare contigerit, possis per biennium pro tuis necessitatibus retinere, non obstante aliquo contrario per quod posset hujusmodi gratia impediri; proviso quod tantum ex ipsis proventibus reservetur quod possit interim per personas idoneas in Ecclesiis in quibus habentur hujusmodi beneficia deserviri. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni XI. Kal. Januarii anno sexto.

S. tituli sanctae Mariae Transtyberim Presbytero Cardinali, Vicario nostro in Urbe.

ANimarum salutem potissimè affectantes, dolemus nimirum graviter & turbamur si aliqua quae ipsam impediant ab illis praesumantur qui hanc ex ordine vel officio deberent specialiter procurare. Sanè intelleximus quòd Urbis clerici, occasione reformandi clerum illius loci, ordinarunt seu statuerunt quod nullus Archipresbyter seu Presbyter aut clericus alius praedicatorem aliquem ad Ecclesiae suae festivitates invitet, nisi ejusdem ordinis & conditionis existat. Dicuntur etiam quaedam alia statuisse quae viam salutis impedire videntur & scandali materiam generare, ac dilectis filiis fratribus Praedicatoribus & Minoribus praedicationis officium, ad quod deputati esse noscuntur, specialiter prohibere. Ideo mandamus quatenus discreta circumspectione provideas ut constitutiones & ordinationes hujusmodi non serventur, sed irritentur potiùs & penitus vacuentur, & si quos eorum fratrum in praejudicium seu gravamen praedictorum clericorum vel cleri contra justitiam praesumere aliquid forsan agnoveris, talem eorum excessum corrigas & emendari facias prout tua discretio viderit expedire, contradictores &c. Si vero nostra super iis fuerit provisio requirenda, remedium in hac parte, postquam de hoc tuas receperimus litteras, apponere curabimus opportunum. Datum Lugduni VI. Idus Decembris anno sexto.

Glasguensi & Dumblanensi Episcopis.

NOstris nuper est auribus intimatum quòd sedes Episcopalis Ergadensis Ecclesiae in quadam insula maris posita propter multa discrimina & crebrò intumescentes fluctus ipsius maris adeo redditur inaccessibilis, & locus ipse incolis etiam taediosus quod nec tutum est habitatoribus inibi residere, nec aliquibus securum illuc accedere sine periculo personarum. Quare pro ipsa Ecclesia nobis extitit cum instantia supplicatum ut transferri eandem sedem ad locum alium magis idoneum mandaremus, maximè cùm carissimus in Christo filius noster Scotiae Rex illustris in dotem ejusdem Ecclesiae ad locum magis commodum transferendae aperire velle dicatur munificentiae suae manum. De vestra igitur circumspectione plenam in Domino fiduciam obtinentes, mandamus quatenus consideratis circumstantiis universis quae circa translationem hujusmodi fuerint attendendae, super hoc auctoritate nostra liberè statuatis quod secundùm datam vobis à Deo prudentiam videritis expedire, contradictores &c. Datum Lugduni IV. Nonas Januarii anno sexto.

Glasguensi & Dumblanensi Episcopis.

NImis diutinum, sicut accepimus, Ergadensis Ecclesia luctum viduitatis exegit, quae per septennium & amplius permansit Pontificis solatio destituta. Quod tanto indigniùs est ferendum quanto perniciosum est rudes regionis illius populos qui eos in Deo erudiat non habere. Ne igitur pro defectu pastoris eadem Ecclesia grave in spiritualibus & temporalibus dispendium patiatur, mandamus quatenus cassatis electionibus, si quas inveneritis in praedicta Ecclesia contra formam canonicam temerè attentatas; nisi postmodum ejusdem Ecclesiae Canonici curaverint infra competentem terminum eisdem praefigendum à vobis sibi de persona idonea in Episcopum providere per electionem canonicam & concordem, vos ex tunc, appellatione remota, praeficiatis auctoritate nostra ipsi Ecclesiae viduatae personam quae tanto congruat oneri & honori, ac impendatis vel faciatis impendi vice nostra munus consecrationis eidem, facientes sibi à subditis suis obedientiam & reverentiam debitam exhiberi, ac recipientes ab eo postmodum nostro & Ecclesiae Romanae nomine fidelitatis solitae juramentum juxta formam quam vobis sub bulla nostra mittimus interclusam. Formam autem juramenti quod ipse praestabit de verbo ad verbum per ejus patentes litteras suo sigillo signatas per proprium nuntium quantocius destinetis. Datum Lugduni X. Kal. Januarii anno sexto.

Epi-

Episcopo Meldensi.

CUm dilectos filios nobiles viros Johannem de Castellione Comitem Blesensem dominum de Avenis, Guidonem Comitem sancti Pauli, Galcherum & Hugonem fratres cum omnibus bonis &c. *ut in proxima usque* adip ici, suscepimus sub protectione apostolicae sedis & nostra, mandamus quatenus ipsos donec ad aetatem legitimam pervenerint non permittas contra protectionis nostræ tenorem ab aliquibus indebitè molestari, molestatores hujusmodi &c. non obstante aliqua indulgentia ab apostolica sede à quocunque obtenta per quam nostri super hoc mandati executio valeat impediri, & de qua oporteat in nostris litteris fieri mentionem, ac constitutione de duabus dietis &c. dummodo ultra tertiam vel quartam aliquis &c. Datum Lugduni Idus Decembris anno sexto.

Nobilibus viris Johanni de Castellione Comiti Blesensi domino de Avenis, Guidoni Comiti sancti Pauli, Gualchero & Hugoni.

SIncera devotio quam habetis ad Romanam Ecclesiam nos inducit ut vestris petitionibus, quantum cum honestate nostra possumus, annuamus. Hinc est quòd nos vestris supplicationibus inclinati personas vestras cum omnibus bonis quae in præsentiarum rationabiliter possidetis aut in futurum justis modis præstante Domino poteritis adipisci, sub beati Petri & nostra protectione &c. *usque* communimus. Nulli ergo &c. nostræ protectionis &c. Datum Lugduni v. Kal. Decembris anno sexto.

Decano Ecclesiæ Aquensis Leodiensis diocesis.

INcontinentiae vitium, quod famam clericorum Trajectensis civitatis & diocesis denigrabat, dilectus filius noster P. sancti Georgii ad velum aureum Diaconus Cardinalis tunc in partibus illis apostolicæ sedis Legatus prudenter attendens statuisse dicitur quòd nulli eorum de cætero haberent publicè concubinas, sed infra viginti dies à tempore quo foret hujusmodi constitutio promulgata illas abjicerent nec eas vel alias habere de cætero attentarent, alioquin ex tunc ab officio & beneficio essent ipso jure suspensi, & si postmodum incorrigibiles haberentur, elapso decem dierum spatio se scirent excommunicationis incurrisse sententiam & vacare beneficia eorundem. Cùm autem, sicut intimante carissimo in Christo filio nostro W. illustri Rege Romanorum percepimus, nonnulli ex eisdem clericis incurrerint prædictam sententiam & divina celebrarint officia sic ligati, qui se postmodum laudabiliter correxerunt, nos obtentu ipsius Regis agentes misericorditer cum eisdem mandamus quatenus ipsos, cùm ad te duxerint propter hoc humiliter recurrendum, hac vice juxta formam Ecclesiae auctoritate nostra beneficium absolutionis impendas & cum eis super irregularitate quam incurrerunt hujusmodi occasione dispenses, alios vero qui praefatam sententiam incurrentes contemptis clavibus temerè celebrare divina vel prophanare potiùs praesumpserunt, nisi super his post monitionem tuam infra decem dies se similiter corrigant, sicut ex ipsa constitutione tenentur, punias disciplina canonica, & beneficia ipsorum quae juxta constitutionem eandem vacare constiterit personis idoneis & Ecclesiæ Romanæ devotis conferre procures, contradictores &c. Datum Lugduni II. Kal. Januarii anno sexto.

Nobili viro Alfonso primogenito carissimi in Christo filii nostri Regis Castellæ illustris.

VOluntarium nobis est semper sic prodesse supplicibus ut unde illis utilitatis compendia providemus, non irrogemus aliquibus dispendia læsionis. Unde si qua regiæ liberalitatis beneficia à carissimo in Christo filio nostro illustri Rege Castellæ patre tuo quibuslibet erogata apostolici patrocinii præsidio curavimus communire, tanta ex iis moderatione consilii concepimus scripta nostra ut per illa juventur petentes & alterius justitia non lædatur. Verùm quia postulasti super iis tibi expressiùs præcavere, nos qui profectus tuos paterno zelantes affectu te optatis in Domino provehi cupimus incrementis, nobilitati tuæ auctoritate præsentium concedimus ut per confirmationum litteras super donationibus vel concessionibus à præfato Rege factis vel faciendis quibuscunque personis ab apostolica sede concessis nullum juri tuo præjudicium in aliquo generetur, sed sic per easdem concessiones aliorum jura serventur ut tua diminui aliquatenus non contingat. Nulli ergo &c. nostræ concessionis &c. Datum Lugduni III. Idus Januarii anno sexto.

Archiepiscopis & Episcopis universis ad quos litteræ istæ pervenerint.

REligiosorum molestiis diligenter occurrere ex commissi nobis regiminis tenemur officio & eorum opportunæ quieti sollicitè providere. Cùm igitur dilecti filii Prior & fratres Heremitarum in partibus Alamaniæ ordinis sancti Guillelmi vestiti laneis cucullis & curtis usque ad cavillam seu juncturam pedis cum manicis bene latis & longis, nullo alio superindutis colore nisi quem secum lana earum causa primordialis contraxit, latis quoque circumcincti corrigiis desuper, cum congruis religioni cultellis, & baculos deferentes in manibus, & calciati teneantur incedere secundùm sui ordinis instituta, contingit interdum, sicut eorum relatione accepimus, ipsos à quibusdam religiosis quandoque ad deferendum alium habitum, interdum verè ad proprium alterandum plurimùm molestari in suum non modicum scandalum & derogationem ordinis eorundem. Quare suppliciter iidem postularunt à nobis ut super hoc eis & debitæ sui ordinis observantiæ providere paterna sollicitudine curaremus. Ne igitur dicti Prior & fratres propter observationem sui ordinis & statutorum ejusdem à quibusvis patiantur molestiam, qui nullis injuriam irrogare videntur, servando sicut præmissum est, in habitu sui ordinis instituta, fraternitatem vestram rogandam duximus & monendam, mandantes quatenus fratres prædicti ordinis singuli vestrum in diocesibus suis, cùm eosdem interdum per ipsas transire contigerit vel ibidem etiam immorari, super præmissis ob reverentiam apostolicæ sedis & nostram non permittatis à quibuscunque indebitè molestari, molestatores hujusmodi ecclesiastica districtione appellatione postposita compescendo. Datum Lugduni Nonis Januarii anno sexto.

Abbati Caricampi Cisterciensis ordinis Ambianensis diocesis.

AD impendendum dilecto filio G. de Castelliae domino sancti Aniani in Bituria devoto nostro gratiam & favorem, crucis reverentia, qua insignitus crucifixi obsequio se devovit, & sincerae devotionis affectus quam ad nos & Romanam Ecclesiam habere dinoscitur, meritò nos inducunt. Hinc est quod ipsius nobilis precibus inclinati praesentium tibi auctoritate mandamus quatenus si qui crucesignati terrarum, castellaniarum, seu feudorum Johannis primogeniti ac aliorum filiorum quondam Hugonis Comitis sancti Pauli, comitatu sancti Pauli duntaxat excepto, & terrarum & feudorum Ecclesiarum infra eadem consistentium, inhabiles ad pugnandum aut aliàs legitimo impedimento detenti voluerint redimere vota sua, tu eos per te vel alios quos ad hoc duxeris eligendos à votis ipsis, & pro eo quod non transfretarunt in praeterito passagio, ab excommunicatione quam inde incurrerant juxta formam Ecclesiae absolvere, ac redemptiones votorum hujusmodi colligere, necnon eidem nobili assignare procures,

res,

res, illam crucesignatis hujusmodi indulgentiam concedendo quae talibus in generali Concilio est concessa. Omnibus quoque praedictorum locorum qui juxta qualitatem & facultatem suam secundùm tuae discretionis arbitrium de bonis propriis contulerint pro conducendis idoneis bellatoribus in terrae sanctae subsidium destinandis illam suorum peccaminum de quibus veraciter corde contriti & ore confessi fuerint veniam indulgemus quae ipsi terrae succurrentibus in generali Concilio est inconcessa. Hujusmodi quoque remissionis volumus & concedimus esse participes, juxta quantitatem subsidii & devotionis affectum omnes eorundem locorum qui ad subventionem ipsius terrae de bonis propriis congruè ministrabunt. Ad haec omnia in terris, castellaniis, & feudis praedictis olim terrae sanctae subsidio deputata, dummodo in illud minimè sint conversa, ac etiam in posterum deputanda, quorum quantitatem & à quibus etiam debeantur per te inquiri volumus diligenter, necnon obventiones ex quacunque causa provenientes in locis praemissis pro ejusdem terrae subsidio colligi facias ac eidem nobili assignari, dummodo aliis de mandato nostro prius concessa non fuerint aut etiam assignata, contradictores &c. Non obstante indulgentia, si qua est aliquibus ab apostolica sede concessa, ut interdici vel excommunicari non possint per litteras apostolicas absque speciali sedis ejusdem mandato faciente de hujusmodi indulgentia mentionem, sive litteris aliquibus ab ipsa sede impetratis vel impetrandis, si expressa in ipsis de praesentibus mentio non habetur, & constitutione de duabus dietis edita in Concilio generali. Datum Lugduni VII. Idus Januarii anno sexto.

Thesaurario Ecclesiae sancti Hilarii Pictavensis.

TUae circumspectioni dicimur nostris litteris mandavisse ut redemptiones & obventiones ex quacunque causa provenientes votorum crucesignatorum, & crucesignandorum usque ad passagium dilecti filii nobilis viri Comitis Pictavensis, qui propter inhabilitatem seu impotentiam ad eundum vel pugnandum sive alia justa de causa, ad redimendum vota sua seu deponendam crucem, si voluerint, de jure fuerint admittendi, necnon & legata & alia quocunque modo deputata terrae sanctae subsidio in regno Franciae, nisi eadem aliis à sede apostolica sint concessa, & terrarum domini ecclesiastici vel saeculares aut Praelati sive crucesignati vel crucesignandi, auctoritate nostra per te vel per alios quos ad hoc idoneos esse conspexeris colligas & conserves fideliter usque ad nostrae beneplacitum voluntatis, adjecto ut si praedicti domini & Praelati qui crucis assumpserunt signaculum vel assument, deposuerint ipsam crucem, vel morte praeventi non potuerint iter aggredi transmarinum, ex tunc in eorum terris simili modo colligas redemptiones & alia supradicta, & ab eis collecta tibi assignari facias & conserves, contradictores &c. non obstante indulgentia si qua est aliquibus ab apostolica sede concessa ut interdici vel excommunicari non possint per litteras apostolicas absque ipsius sedis speciali mandato faciente plenam de ipsa indulgentia mentionem, seu qualibet alia de qua in litteris nostris mentio fieri debeat specialis. Cum autem dictum Comitem suae devotionis obtentu cupiamus prosequi gratia & favore, mandamus quatenus ea quae de praemissis collegisti & colliges per te vel per alios usque ad festum resurrectionis dominicae proximè futurum eidem Comiti in eodem festo studeas assignare, quantitatem ipsorum nobis tuis litteris fideliter rescripturus. Datum Lugduni V. Idus Januarii anno sexto.

O. sanctae Mariae in via lata Diacono Cardinali apostolicae sedis Legato.

CUm, sicut carissimus in Christo filius noster illustris Rex Boemiae ac venerabilis frater noster Patriarcha Aquilegensis nobis significare curarunt, de contrahendo matrimonio inter dilectum filium nobilem virum Ulricum natum nobilis viri Ducis Carinthiae & nobilem mulierem Agnetem neptem ipsius Patriarchae relictam quondam Ducis Austriae sit tractatum, quia dictus V. tertio affinitatis gradu Agnetem contingit eandem, non prius duxerunt ad consummationem ipsius matrimonii procedendum quàm super hoc recursus ad sedem apostolicam haberetur. Quare fuit ex parte ipsorum Regis & Patriarchae nobis humiliter supplicatum ut cum hujusmodi matrimonium ad sedandas capitales inimicitias inter parentes & vassallos utriusque peccatis exigentibus jam exortas & reformanda inter eos patre foedera plurimum operetur, salubre consilium apponere curaremus. Attendentes igitur quod urgens necessitas & evidens utilitas dispensationem exposcant, de fratrum nostrorum consilio mandamus quatenus recepta prius ab eisdem Ulrico & Agnete necnon & ab aliis quos videris expedire de assistendo Ecclesiae Romanae ac devotis ipsius contra F. quondam Imperatorem ac fautores ejus persecutores ipsius Ecclesiae viriliter & potenter ac de perseverando immobiliter in ejusdem Ecclesiae devotione ac fide tam juratoria quàm alia sufficienti & idonea cautione, cum praefatis V. & A. per te vel per alium auctoritate nostra dispenses, si videris expedire, quod ad invicem contrahere possint, si velint, impedimento hujusmodi non obstante. Datum Lugduni X. Kal. Januarii anno sexto.

Archiepiscopis & Episcopis, & aliis Ecclesiarum Praelatis, ac nobilibus viris Comitibus, Baronibus, & Militibus in regno Angliae constitutis.

ETsi pro cunctorum regnorum in quibus viget religio Christiana juribus conservandis nos deceat sollicitudinem & diligentiam adhibere, jura tamen regni Angliae tanto propensius volumus & debemus illaesa servare quanto carissimum in Christo filium nostrum ejusdem regni Regem illustrem favoris & gratiae plenioris sinceritate diligimus & statum ejus ac regni sui esse prosperum & tranquillum peramplius affectamus. Ad audientiam siquidem nostram pervenit quod licèt idem Rex in coronatione sua ipsius regni jura, honorem coronae, immunitates & libertates servare juraverit illibata, quidam vestrum, fratres Archiepiscopi & Episcopi, ac filii Praelati, sibi & Ecclesiis suis, quidam vero vestrum, filii Comites, Barones, & Milites, sibi & heredibus suis procuravere ab eodem Rege conferri villas, castra, maneria, libertates, & alia quaedam jura quae ad regnum jam dictum pertinent ab antiquo, in ipsius regni praejudicium & jacturam, ac de hujusmodi concessionibus minimè revocandis juramentum & litteras exhiberi. Cum igitur prioris licita fuerit praestatio juramenti, & ideo juramentum postea praestitum contra illud non extitetit licitum nec servandum, universitatem vestram rogamus & hortamur attentè, mandantes quatenus diligentius attendentes illius rei detentionem esse prorsus illicitam & indignam, quae saluti obviat animarum, quicquid singuli vestrum de praemissis à memorato Rege taliter obtinetis, praefato juramento secundo praestito non obstante, ipsi Regi liberè ac sine qualibet difficultate reddatis. Alioquin noveritis pro constanti quod cum apostolicae sedis intersit ut regnorum jura fidelium, quantum cum Deo possumus, favorabiliter foveamus, supradicto Regi super iis quae ad jus & honorem coronae suae pertinere noscuntur non poterimus non adesse. Datum Lugduni X. Kal. Februarii anno sexto.

Re-

Regi Anglorum illustri.

TAnto libentius regni tui honores & jura conservari volumus & optamus illaesa quanto personam tuam inter Reges & Principes Christianos praerogativa dilectionis amplectimur plenioris & de ipsius regni potissimum gratulamur profectibus & augmentis. Ex parte siquidem tua nuper nobis extitit supplicatum ut cum olim juraveris de praedicti regni juribus ac honore coronae regiae conservandis, & nihilominus postmodum de iis quae ad mensam tuam & dominium regium spectare noscuntur quasdam alienationes feceris, sub tuarum testimonio litterarum de non revocandis eisdem praestito juramento, contra ejusdem coronae honorem & praefati regni praejudicium manifestum, super hoc providere tibi & ipsi regno paterna diligentia curaremus. Nos igitur propensius attendentes quod primum juramentum licitum extitit & servandum, secundum vero praestitum contra illud illicitum reputatur, propter quod non convenit observari, devotionis tuae supplicationibus inclinati, ut alienationes easdem secundo juramento & litteris memoratis necnon confirmatione apostolicae sedis, si qua fortè super iis in forma communi hactenus obtenta, nequaquam obstantibus, valeas revocare, auctoritate tibi praesentium indulgemus. Datum ut suprà.

Illustri Regi Aragonum.

ATtenta sedis apostolicae circumspectio congruè temporum vices &c. *usque* semper agat. Sanè fuit ex parte tua nostris auribus intimatum quod cum olim inter dilectum filium nobilem virum Alfonsum carissimi in Christo filii nostri Regis Castellae illustris primogenitum & dilectam in Christo filiam Yolae natam tuam tunc infra annos nubiles constitutam sponsalia contracta fuissent, postmodum eodem Alfonso quasdam mulieres, quae tertia, quasdam vero quae quarta praefatam Y. consanguinitatis linea contingebant, carnaliter cognoscente, inter eosdem A. & Y. in tertio & quarto gradu affinitas intervenit. Nos igitur tuis precibus inclinati, ut dicti A. & Y. licitè inter se matrimonium contrahere valeant, vel si jam contraxerunt, in sic contracto liberè remanere, hujusmodi affinitatum impedimento nequaquam obstante, auctoritate apostolica dispensamus. Nulli ergo &c. Datum Lugduni VIII. Kal. Februarii anno sexto.

Archiepiscopo Tarraconensi.

CUm, sicut ex parte carissimi in Christo filii nostri Aragonum Regis illustris nobis extitit intimatum, tu tuique suffraganei caeterique Praelati & ecclesiasticae personae tam exemptae quàm non exemptae regnorum, comitatuum, & terrarum ipsius Regis unanimi ad preces & mandatum nostrum conveneritis voluntate ut vicesimam omnium redituum & proventuum ecclesiasticorum eorundem regnorum, comitatuum, & terrarum unius anni dicto Regi in subsidium contra Sarracenos integrè praeberetis, nos tuam & praedictorum omnium devotionem & prudentiam in hac parte multipliciter in Domino commendantes, quia forsan aliqui sunt ex eis qui vellent à tam laudabili proposito resilire, fraternitati tuae compellendi, si necesse fuerit, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, tales ad exhibitionem hujusmodi vicesimae plenam & liberam concedimus auctoritate praesentium potestatem. Datum Lugduni VIII. Kal. Februarii anno sexto.

Episcopo Carnotensi.

CAusam matrimonii, quae inter Hilariam mulierem & Gualterium de Croceio laicum tuae dioecesis vertebatur, post diversas commissiones hinc inde ab apostolica sede obtentas, ad nos demum per appellationem delatam dilectus filius magister Bernardus subdiaconus & Capellanus noster, cui eam commisimus, cognitis ipsius causae meritis, nobisque fideliter recitatis, de speciali mandato nostro sententialiter terminavit, prout in ejusdem Capellani litteris confectis exinde plenius continetur. Caeterum licèt dictus Gualterius ad nos ab eadem sententia duxerit provocandum, & nihil rationabile coram nobis ostenderit quare deberet eadem sententia retractari, qui tamen de novo asseruit quod magister Matthaeus dictus Guespin, cum quo praefata Hilaria probaverat se per verba de praesenti minimè contraxisse, confessus est publicè in praesentia Capituli Carnotensis quod cum ipsa Hilaria contrahere de jure non potuit, pro eo quod jam quindecim annis elapsis fuerat in sacro ordine constitutus, mandamus quatenus nisi praefatus Gualterius infra duorum mensium spatium post receptionem praesentium legitimè probaverit quod dictus magister Matthaeus ante tempus quo probaturum praefata Hilaria minimè contraxisse in praemisso fuerit ordine constitutus, ipsum G. ad solvendum eidem Hi. pro expensis decem marcas argenti, ad quarum solutionem se, si in hujusmodi probatione deficeret, obligavit, auctoritate nostra compellas, ac sententiam Capellani praedicti super hoc justè latam secundum tenorem litterarum ipsius executioni demandes, contradictores &c. Datum Lugduni VIII. Kal. Februarii anno sexto.

Illustri Regi Romanorum.

ETsi cunctos ex attributa tibi potestate à Domino fovere in sua justitia tenearis, sublimibus tamen nobilibusque personis, per quas honori tuo magnae utilitatis fructus posse provenire speratur, favorabiliorem te convenit exhibere, in iis praecipuè quae sibi à tuis praedecessoribus sunt concessa. Cùm igitur, sicut ex parte dilecti filii nobilis viri Marchionis de Baden fuit propositum coram nobis, à clarae memoriae Romanis Imperatoribus qui fuere pro tempore Ducibus Austriae ex speciali privilegio sit permissum ut si iidem Duces absque liberis masculis morerentur, feminae tam in ducatu quàm feudis aliisque bonis omnibus possint jure succedere masculorum, idemque paratus sit contra F. quondam Imperatorem, C. natum ipsius, eorumque fautores signum crucis assumere tibique, sicut asserit, totis viribus fideliter adhaerere, nos arbitrantes dignum existere ut ipsum propter hoc regalis munificentiae gratia favorabiliter prosequaris, serenitatem tuam rogamus & hortamur attentè quatenus ducatum, feuda, & alia bona quae clarae memoriae Dux Austriae habuisse dinoscitur, ipso adimplente quod offert, nobili mulieri uxori suae nepti ejusdem Ducis, cui ea, ut dicitur, debet tam propinquitate sanguinis quàm dicti privilegii ratione succedere, liberaliter conferre ac ipsam de praedictis investire procures, ita ut praefatus nobilis tuis beneplacitis obligetur, nosque proinde tuae sinceritatis zelum merito commendemus. Datum Lugduni Idus Februarii anno sexto.

Episcopo Ratisponensi.

CUm tibi dicamur nostris dedisse litteris in mandatis ut Ducem Bawariae, nisi à te monitus infra festum assumptionis beatae Mariae proximo praeteritum rediret ad ecclesiasticam unitatem, gratiis & indulgentiis sibi à felicis recordationis G. Papa praedecessore nostro concessis auctoritate nostra privares, licèt idem Dux post monitionem tuam

quod contra Ecclesiam in nullo processerat proprio juramento firmarit, ac se promiserit per juramentum hujusmodi processurum nullatenus contra eam, ipse tamen, sicut accepimus, juramenti religione contempta, prioribus priora committens, & F. quondam Imperatoris persecutoris Ecclesiae in partibus Austriae gerens vicem, ipsi Ecclesiae ac eam adjuvantibus plurimùm adversatur. Ideoque fraternitati tuae per apostolica scripta in virtute obedientiae districtè praecipiendo mandamus quatenus, si est ita, eundem Ducem auctoritate nostra privatum esse denuntians gratiis & indulgentiis supradictis, in ipsum & in sua perversitate adhaerentes eidem excommunicationis & in terram ejus interdicti sententias non differas promulgare, eas tamdiu singulis diebus dominicis & festivis, pulsatis campanis, & candelis accensis, per civitatem & dioecesim tuam solemniter publicees & facias publicari, donec vexatione intellectum suo auditui tribuente, ad unitatem ecclesiasticam revertatur, & contra praedictum F. tanquam adversarium fidei & libertatis ecclesiasticae subversorem recipiens signum crucis, Ecclesiis, monasteriis & aliis piis locis, ac clericis earundem civitatis & dioecesis injustè ablata restituat & de damnis & injuriis irrogatis satisfactionem competentem exhibeat, ut tenetur. Ad haec volumus & tibi auctoritate praesentium districtè injungimus ut contra ipsum Ducem tanquam adversùs Ecclesiae adversarium manifestum in dictis civitate ac dioecesi verbum crucis praedices & facias praedicari, eam illis qui crucis assumpto signaculo processerint contra eum in hujusmodi nequitia persistentem suorum peccatorum veniam concedendo quae transeuntibus in terrae sanctae subsidium in generali Concilio est concessa. Datum Lugduni VIII. Idus Februarii anno sexto.

Abbatissae & conventui monasterii sancti Petri de Palliano Cisterciensis ordinis Penestrinensis dioecesis.

DEbet divino cultui deputatis ex providentia sedis apostolicae non immerito provenire ut praetextu alicujus obstaculi, quod vitari valeat, ipsorum pia devotio non decrescat. Cùm igitur, sicut accepimus, monasterium vestrum longè ultra facultates suas personarum multitudine sit gravatum quia multitudo in illis in quibus vix paucis sufficiunt facultates est potiùs oneri quàm honori, devotionis vestrae precibus inclinati, auctoritate vobis praesentium indulgemus ut ad receptionem alicujus per litteras dictae sedis vel Legatorum ejusdem, etiamsi contineatur in eis quod non obstante aliqua indulgentia sedis praedictae illa pro qua scribitur recipi debeat, minimè teneamini donec dicti monasterii collegium ad illum numerum sit redactum qui pensatis ejus facultatibus possit ex eis congruè sustentari. Nulli ergo &c. nostrae concessionis, &c. Datum Lugduni II. Kal. Februarii anno sexto.

Archiepiscopo Prusciae apostolicae sedis Legato.

DEdisse tibi dicimur nostris litteris in mandatis ut aliquem ex fratribus clericis Hospitalis sanctae Mariae Teutonicorum qui pontificali congrueret oneri & honori, cessante cujuscunque dilationis & difficultatis obstaculo, uni dioecesi Prusciae, cùm super hoc à dilectis filiis fratribus dicti Hospitalis constitutis ibidem requisitus existeres, in Episcopum praeficere procurares, & accersitis duobus aut tribus fratribus ei munus consecrationis impendens, sibi à subditis faceres obedientiam & reverentiam exhiberi, contradictores &c. Cùm autem nullum adhuc de hujusmodi gratia dicatur commodum provenisse, nos volentes quod ipsa eis fructuosa reddatur, fraternitati tuae per apostolica scripta in virtute obedientiae districtè praecipiendo mandamus quatenus dilectum filium Henricum de Stratheich sacerdotem ipsius ordinis, virum utique laudabilis conversationis & vitae, ac nobis & Ecclesiae Romanae devotum, un ex dioecesibus memoratis, VVarmiae, aut alicui alii si qua ibidem vacat ad praesens, vel quàm cito vacare contigerit, prompto affectu praeficias in pastorem. Et si fortè de praedicto fratre aliquid interim humanitus eveniret, id ipsum facias de alio fratre idoneo qui eisdem fratribus sit acceptus, praeceptum nostrum taliter impleturus ut digna laudibus & favoris augmento propter hoc apud nos tua sinceritas habeatur. Alioquin ex nunc decernentes irritum & inane si quid in hac parte contra beneplacitum nostrum contigerit attentari, venerabili fratri nostro Archiepiscopo Coloniensi per litteras nostras injungimus ut super hoc juxta formam tibi traditam mandatum apostolicum exequatur, contradictores &c. Datum Lugduni III. Idus Februarii anno sexto.

Decano & Capitulo Toletanensi.

ECclesia vestra pastoris solatio destituta, vos de futuri Pontificis substitutione tractantes, vocatis omnibus qui voluerunt, debuerunt, & potuerunt commodè interesse, compromisistis unanimiter & concorditer in quinque de vestro collegio fide dignos, qui vice omnium providerent de persona idonea Ecclesiae viduatae per electionem vel postulationem canonicam in Archiepiscopum & pastorem, promittentes vos illum quem iidem quinque concorditer eligerent vel etiam postularent. Ipsi vero spiritus sancti gratia invocata, & pensatis utilitatibus Ecclesiae ac honore, venerabilem fratrem nostrum Episcopum quondam Cordubensem in ipsius Ecclesiae Archiepiscopum concorditer postularunt. Nos igitur nobis postulatione hujusmodi praesentata, laudabile testimonium quod sibi perhibetur à multis & utilitatem ejusdem Ecclesiae diligentiùs attendentes, eundem de fratrum nostrum consilio absolutum à vinculo quo tenebatur Ecclesiae Cordubensi, eidem Toletanensi Ecclesiae in Archiepiscopum & pastorem de speciali gratia concedendum duximus & ad praefatam Toletanam Ecclesiam transferendum, plena ei tam in spiritualibus quàm in temporalibus administratione concessa, ea spe nobis proposita quod auctore Domino, qui dat virtutes, praemia tribuit & gratiam gratiae superaddit, praedicta Toletana Ecclesia per diligentiae suae studium grata in utrisque suscipiet incrementa. Quocirca praecipiendo mandamus quatenus ipsi tanquam patri & pastori animarum vestrarum plenè ac humiliter intendatis & exhibeatis eidem obedientiam & reverentiam debitam & devotam, ejus salubria monita & mandata suscipiendo devotè ac inviolabiliter observando. Alioquin sententiam quam idem rite tulerit &c. Datum Lugduni VIII. Idus Februarii anno sexto.

In eundem modum clero civitatis & dioecesis Toletanensis.

In eundem modum populo Toletano *usque* observando..

In eundem modum illustri Regi Castellae verbis competenter mutatis, *usque* incrementa. Ideoque celsitudinem regiam rogamus, monemus & hortamur attentè quatenus eundem benignè recipiens & honestè pertractans, ipsum & commissam sibi Ecclesiam habeas pro divina & apostolicae sedis & nostra reverentia propensiùs commendatos, eos favore regio prosequendo. Datum ut suprà.

In eundem modum nobili viro A. primogenito carissimi in Christo filii nostri illustris Regis Castellae.

In eundem modum Episcopo quondam Cordubensi in Archiepiscopum Toletanum electo verbis competenter mutatis, *usque* incrementa. Ideoque fraternitatem tuam rogamus, monemus & hortamur attentè, mandantes quatenus quod à nobis immo à Domino factum est amplectens humiliter & devotè, ad Ecclesiam Toletanam accedas eandem, acturus curam ejus ita fideliter & prudenter quòd dignam Deo reddere valeas rationem. Datum ut suprà.

G. quon-

G. quondam Episcopo Cordubensi in Archiepiscopum Toletanum electo.

CUm palleum, insigne videlicet pontificalis officii, ex parte tua fuisset à nobis per dilectum filium Ferrandum Ægidii Guadalfariensem & magistros Rodericum Conchensem Archidiaconum & Vivianum Capellanum nostrum Thesaurarium, & Petrum Canonicum Toletanum cum ea qua decet instantia postulatum, nos tuis supplicationibus annuentes, ipsum de corpore beati Petri sumptum per eosdem venerabili fratri nostro Episcopo Conchensi assignandum tibi per eum duximus destinandum, ut illud tibi assignet sub forma quam ei sub bulla nostra mittimus interclusam, & à te nomine nostro & Romanae Ecclesiae sub forma quam sub eadem bulla dirigimus fidelitatis recipiat juramentum. Tu autem illo intra Ecclesiam tuam illis diebus utaris qui expressi in ipsius Ecclesiae privilegiis continentur. Ut igitur signum non discrepet à signato, sed quod geris exteriùs intus serves in mente, fraternitatem tuam monemus attentè & hortamur quatenus humilitatem & justitiam dante Domino, qui dat munera & praemia elargitur conservare studeas, quae suum servant & promovent servatorem, & Toletanam Ecclesiam sponsam tuam cures sollicitè auctore Domino spiritualiter & temporaliter augmentare. Datum ut suprà.

Episcopo Conchensi.

CUm palleum &c. *ut in proxima verbis competenter mutatis usque* destinandum. Ideoque mandamus quatenus illud ei assignes sub forma quam tibi sub bulla nostra mittimus interclusam, & ab ipso nomine nostro & Ecclesiae Romanae sub forma quam sub eadem bulla dirigimus fidelitatis recipias juramentum. Formam autem juramenti quod ipse praestabit de verbo ad verbum nobis per ejusdem patentes litteras suo sigillo signatas per proprium nuntium quantocius destinare procures. Datum ut suprà.

Abbati & conventui de Wettinghen Cisterciensis ordinis Constantiensis diocesis.

LIcèt ea quae de mandato nostro fiunt plenam in se habeant firmitatem, ut tamen sint in suo robore firmiora, ipsa libenter apostolico fulcimus munimine, ut intemerata consistant cùm nostro fuerint praesidio communita. Cùm igitur, sicut dilectus filius frater Wernerus conversus vester proposuit coram nobis, bonae memoriae H. Episcopus Constantiensis diocesanus vester de speciali mandato & auctoritate nostra vobis concesserit ut Ecclesiam de Richaim Constantiensis diocesis, in qua jus patronatus habetis, possitis liberè, cùm eam vacare contigerit, in usus proprios retinere, ita tamen quod vicario in ea pro tempore servituro pro sustentatione sua & aliis ejusdem Ecclesiae supportandis oneribus congrua de ipsius proventibus portio relinquatur, prout in litteris inde confectis, quarum tenorem de verbo ad verbum praesentibus inseri fecimus, pleniùs continetur, nos praefati conversi supplicationibus inclinati, quod super hoc ab eodem Episcopo providè factum est ratum & firmum habentes auctoritate apostolica confirmamus & praesentis scripti patrocinio communimus. Tenor autem litterarum ipsarum talis est. In nomine Domini. Amen. Henricus divina permissione Constantiensis Episcopus dilecto in Christo Conrado Abbati & conventui monasterii de Wettinhgen Cisterciensis ordinis salutem in Domino. Opus pietatis agitur dum Christi pauperibus, ut in susceptae religionis jugiter famulantes devotione persistant, proinde subvenitur. Igitur receptis litteris apostolicis in haec verba. Innocentius &c. venerabili fratri H. Episcopo Constantiensi &c. Consuevit sedes apostolica precibus condescendere devotorum eorumque votis favorem benivolum impertiri. Cùm igitur dilectus filius nobilis vir Hermannus senior & Hermannus junior Comites de Beiburch Ecclesiae Romanae devoti pro monasterio de Wettinhgen Cisterciensis ordinis Constantiensis diocesis duxerint cum instantia supplicandum, nos volentes obtentu precum eorum praedicto monasterio facere gratiam specialem fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus quatenus C. Abbati & conventui ejusdem monasterii, quod occasione imminentis discordiae gravem ab inimicis Ecclesiae in temporalibus dicitur sustinuisse jacturam, auctoritate nostra concedas ut Ecclesiam de Richaim praedictae diocesis, in qua jus obtinent patronatus, cùm eam vacare contigerit, liberè valeant in usus proprios retinere, ita tamen quòd vicario in ea pro tempore servituro pro sustentatione sua & pro aliis Ecclesiae ipsius supportandis oneribus congrua de ejusdem Ecclesiae proventibus portio relinquatur. Datum Lugduni VI. Idus Februarii pontificatus nostri anno quinto. Nos attendentes rationes & causas in ipso rescripto positas, quibus veritas suffragatur, maximè autem juxta statum temporis necessitate dicti monasterii, in quo fidelium ibidem sub jugo Domini famulantium pleniùs hoc tempore religio vigere dinoscitur, inclinati, Ecclesiam de Richaim nostrae diocesis, in qua jus obtinetis patronatus, auctoritate apostolica, qua fungimur, & nostra vobis concedimus, ut cùm eam vacare contigerit, cum fructibus & pertinentiis suis valeatis liberè in usus proprios retinere. Ut autem animarum cura non negligatur, salvo etiam jure diocesano nostro successorumque nostrorum pro tempore, volumus & mandamus ut in dicta Ecclesia vicario servituro pro sustentatione sua & pro aliis Ecclesiae ipsius supportandis oneribus congrua de ejusdem Ecclesiae proventibus portio relinquatur. Datum Constantiae anno Domini MCCXLVIII. Idibus Junii, indictione sexta. Nulli ergo &c. nostrae confirmationis &c. Datum Lugduni III. Kal. Februarii anno sexto.

Datus est eis super hoc conservator Præpositus Basiliensis.

Sancti Emeranni Ratisponensis & de Watenbaneh Ratisponensis diocesis Abbatibus.

SIcut non absque animi turbatione audivimus, Pataviensis Ecclesia per negligentiam & incuriam seu malitiam potiùs Episcopi Pataviensis in spiritualibus & temporalibus graviter est collapsa, nec ipsa Ecclesia, quae olim consuevit bonorum ubertate florere, per eum speratur posse ad decorem status pristini reformari, sed neque generalis Ecclesiae negotium, ipso se super hoc reddente tepidum & remissum, per eundem in melius proficit, utinam non in pejus. Unde si dictus Episcopus provida meditatione consideret quòd si Episcopus nominis non exequatur effectum, unde dolere potest invenit, quia de primatu quem in terris obtinet confusionem expectet in caelis, prudenter animae suae consulet & honori, si episcopatui corpore cedat, cui videtur utilitate cessisse. Ne igitur dicta Ecclesia sub ejus regimine irreparabile detrimentum incurrat, mandamus quatenus praefatum Episcopum ad resignationem episcopatus, pontificalibus sibi duntaxat, si voluerit, reservatis, moneatis prudenter & efficaciter inducatis, & faciatis ei, si cesserit, recepta cessione hujusmodi, vice nostra pro sustentatione sua de bonis episcopalibus provisionem honestam & congruam assignari, ac ipsum illius pacifica possessione gaudere, contradictores &c. Datum Lugduni XV. Kal. Mart. anno sexto.

Eisdem.

CUm Pataviensem Episcopum tanquam inutilem ad cedendum episcopatui corpore, cui videtur utilitate cessisse, moneri mandaverimus & induci, nosque intendamus Pataviensi Ecclesiae de tali providere persona quae tanto congruat oneri & honori, man-

mandamus quatenus si praefatum Episcopum contigerit sponte cedere aut etiam subtrahi ab hac luce, Capitulo ejusdem Ecclesiae auctoritate nostra inhibeas expressè ne ad electionem seu postulationem vel nominationem cujusquam procedant absque nostra licentia speciali. Nos enim decernimus irritum & inane si quid contra inhibitionem hujusmodi super hoc contigerit attentari. Datum ut suprà.

Praeposito & Sacristae Magalonensi.

IN ultima voluntate sua bonae memoriae Magalonensis Episcopus vos, prout accepimus, sui executores constituit testamenti. Cum autem libri & ecclesiastica ornamenta necnon quaedam alia bona quae idem Episcopus ante promotionem suam noscitur habuisse in manibus vestris esse dicantur, nos dilecti filii Magistri ordinis fratrum Praedicatorum precibus annuentes, mandamus quatenus hujusmodi libros, ornamenta, & bona, cùm ad praefatum ordinem de jure pertineant, dilecto filio Priori fratrum ejusdem ordinis de Montepessulano nomine dicti Magistri sine dilationis ac difficultatis obstaculo assignetis, ita quod super hoc providere aliter non cogamur. Datum Lugduni III. Idus Februarii anno sexto.

Praeposito & Capitulo Magalonensi.

ECclesia Magalonensi destituta pastore, vos dilectum filium W. Archidiaconum, B. Archipresbyterum, & Priorem de Ovorio Canonicum Magalonensem ad nostram praesentiam destinastis, plena illis potestate concessa ut ipsi Ecclesiae de persona idonea providerent. Sanè jamdicti Archidiaconus, Archipresbyter, & Prior, requisito humiliter super electione tractanda nostrae beneplacito voluntatis, & deliberatione habita diligenti, dilectum filium P. Sacristam Magalonensem, virum ubique de vita, moribus, & scientia commendatum, in pastorem ipsius unanimiter & concorditer elegerunt, spe ipsis accedente firmissima quod eadem Ecclesia per industriam ipsius electi Deo propitio consequi debeat honoris & prosperitatis augmentum. Cum autem nos electionem hujusmodi, quam invenimus canonicè celebratam, fratrum nostrorum communicato consilio, nullum propter hoc Narbonensi Ecclesiae, cujus suffraganeus esse dinoscitur, in posterum passura praejudicium, duxerimus confirmandam, mandamus quatenus eidem, cui praedictae Ecclesiae in spiritualibus & temporalibus plenam administrationem commisimus, debitam obedientiam & reverentiam impendatis, ejus salubribus mandatis & monitis efficaciter intendentes, ita quod ipse laetetur in vobis devotionis habere filios, & vos in eo per consequens fructum paternae benevolentiae gaudeatis semper auctore Domino invenire. Alioquin sententiam quam ipse ritè tulerit in rebelles &c. *usque* observari. Datum Lugduni Kalendis Martii anno sexto.

In eundem modum P. Electo Magalonensi, ver. co. mu. *usque* mandamus quatinus regimen Ecclesiae, cujus in spiritualibus & temporalibus plenam tibi administrationem committimus, suscipiens reverenter, te in ampliandis honoribus & profectibus procurandis sic reddas sine intermissione sollicitum ut apud remotos & proximos tua fama clareat per effectum & in delectationem nobis veniat te condigna gratia opportuno tempore prosequi ac tuis desideriis favorem benivolum impertiri. Datum ut suprà.

Capitulo Magalonensi.

ZElus catholicae fidei, quae à perversis saepe deducitur in contemptum, & semper ab haereticis, sed praecipuè his temporibus impugnatur, ad hoc de novo apostolicae sedis circumspectionem induxit quod sibi provisionem & ordinationem cathedralium Ecclesiarum provinciae reservavit. Quia vero de reservatione hujusmodi non aliquod dispendium sed profectum potiùs volumus exoriri, praesentium auctoritate decernimus quod, non obstante reservatione ipsa, sit vobis in futurum, si Ecclesiam vestram vacare contigerit, libera eligendi potestas, & ex eo quod apud sedem apostolicam de dilecto filio P. electo tunc sacrista Magalonensi, requisito nostrae beneplacito voluntatis, electio extitit celebrata nullum vobis in posterum praejudicium generetur. Datum Lugduni v. Nonas Martii anno sexto.

Allerino Vailliaco clerico.

EXhibita nobis ex parte tua petitio continebat quod venerabilis frater noster Suessionensis Episcopus profecturus dudum in subsidium terrae sanctae praebendam quam in Suessionensi Ecclesia, in qua collationem obtinet praebendarum, primo vacare contigerit propria tibi auctoritate concessit, teque mandavit, nulla ibidem praebenda vacante, à Suessionensi Capitulo recipi in Canonicum & in fratrem, prout in ipsius Episcopi patentibus litteris dicitur plenius contineri. Nos igitur obtentu venerabilis fratris nostri Cathalaunensis Episcopi, cujus existis clericus, & qui pro te nobis per suas litteras cum instantia supplicavit, volentes ut de speciali provisionis nostrae gratia optatum ex tali facto ejusdem Episcopi consequaris effectum, quod ab eodem Episcopo super iis factum est ratum & gratum habemus, illudque auctoritate apostolica confirmamus & praesentis scripti patrocinio communimus. Datum Lugduni XIII. Kal. Martius anno sexto.

Episcopo Cathalaunensi & Abbati sancti sepulcri Cameracensis.

SUa nobis dilecti filii nobiles viri Johannes de Avesnis & Balduinus frater ejus intimatione monstrarunt quod quidam eorum aemuli eos malitiosè, ut processu temporis à bonis ad eos hereditario jure spectantibus excludi valeant, notam illegitimitatis impingunt, id multorum auribus instillando, occasione quarundam litterarum super hoc à sede apostolica obtentarum. Quare nobis humiliter supplicarunt ut cum eis aut saltem ipsorum heredibus sit valde periculosum quod id remaneat totaliter indiscussum, providere ipsis super hoc paterna sollicitudine curaremus, mandamus quatinus super causa natalium eorundem nobilium, non obstante quòd super hoc inter ipsos ex parte una & fratres eorundem ex altera fuit coram nobis aliquandiu litigatum & processum, cùm nihil inde terminatum extitit, inquiratis sicut magis de plano poteritis diligentiùs veritatem, & quod canonicum fuerit appellatione postposita statuatis, quaestione bonorum principali domino reservata. Datum Lugduni v. Kal. Martias anno sexto.

Bernardo de Rupeforti Canonico Ecclesiae Brivatensis Claromontensis diocesis.

POst diversas litteras super provisione facienda dilecto filio Guidoni de Melhac rectori Ecclesiarum sancti Stephani & sancti Hilarii de Lombertiaco, quarum una dependent ab altera, Lemovicensis diocesis clerico dilecti filii Bernardi de Ventodoro Capellani nostri, ab apostolica sede ad judices diversos obtentas & processus habitos per eosdem, tibi direximus scripta nostra ut dicto clerico de praebendali seu parrochiali vel alio ecclesiastico beneficio competenti in Lemovicensi civitate vel dioceci auctoritate nostra provideres vel faceres provideri. Cùm autem idem clericus nullum sit de hujusmodi gratia, prout asserit, commodum assecutus, sed potiùs labores subierit & expensas, nobis humiliter supplicavit ut finem ipsius laboribus in hac parte imponere curaremus. Volentes igitur ut dicto clerico nostra gratia fructuosa reddatur, mandamus quatenus, si est ita, praedicto clerico, non obstantibus litteris super hoc impetratis & processibus habitis per easdem, seu

si in

si in Ecclesia in qua sibi providendum duxeris aut mandaveris provideri non sit certus Canonicorum vel clericorum numerus, vel si pro aliis in ipsa direximus scripta nostra, quibus nolumus &c. *usque* generari, aut si Ecclesia vel persona ad quam ipsius collatio pertinet sint de mandato nostro super aliorum provisione gravatae, seu quod dilecto filio electo Lemovicensi dicimur concessisse quod eundem clericum beneficiis quae habet faciat manere contentum, sive si eidem extitit indultum quod per litteras apostolicas ad provisionem alicujus minimè teneatur, nec aliquis executor de beneficiis ad collationem suam spectantibus possit providere alicui per easdem quae de toto tenore ipsius indulgentiae non fecerint mentionem, sive si ei vel alii sit ab eadem sede indultum quod in eum vel eorum aliquem suspensionis vel excommunicationis aut in Ecclesias seu terras ipsorum interdicti sententiae nequeant promulgari absque ipsius sedis mandato plenam faciente de indulto hujusmodi mentionem, sive qualibet alia indulgentia generali vel speciali cuicunque personae vel loco concessa seu etiam concedenda, per quam non expressam hujusmodi circa eum provisio impediri valeat vel differri, de beneficio quod idem in praedicta civitate vel dioecesi duxerit acceptandum, si vacat ad praesens, vel quàm cito vacaverit, juxta directarum ad te continentiam litterarum per te vel per alium, cui forsan super hoc vices tuas commiseris, provideas vel facias provideri, beneficiis quae obtinet in provisione facienda eidem nullatenus computatis. Nos enim dictum beneficium praedicto clerico conferendum donationi apostolicae reservantes decernimus irritum & inane si secus de ipso contra mandatum nostrum à quoquam contigerit attentari, contradictores &c. Datum Lugduni XII. Kal. Martii anno sexto.

Episcopo Tornacensi.

CUm, sicut ex parte tua & dilectorum filiorum Capituli Tornacensis fuit propositum coram nobis, venerabilis frater noster Tusculanensis Episcopus tunc in partibus Franciae apostolicae sedis Legatus statuta quaedam in Tornacensi Ecclesia sub poena suspensionis sententiae observanda ediderit, quam eadem non servantes incurrerent ipso facto, videlicet ne in cantandis psalmodiis aliquis psallentium ex una parte chori versum inciperet donec alii psallentes ex parte altera versum quem priùs inceperant terminarent, necnon & nullus loqueretur in choro nisi voce submissa, idque necessitatis articulus suaderet, quòdque nullus Canonicorum vel clericorum chori ejusdem per Ecclesiam incederet dum divina officia celebrantur, ac alia statuta in eadem Ecclesia observanda mandaverit, quae licèt videantur salubria & honesta, possent tamen, sicut asseris, in multorum salutis vergere detrimentum, nos tuis & eorundem Capituli supplicationibus inclinati super hoc utiliter providere volentes, moderandi statuta eadem, prout melius & utilius expedire videris, tibi auctoritate praesentium concedimus facultatem. Datum Lugduni III. Nonas Martii anno sexto.

Episcopo Tornacensi.

CUm, sicut tua petitio nobis exhibita continebat, juxta canonicas sanctiones in tua civitate ac dioecesi quosdam testes publicos, qui synodales vocantur, tam praedecessores tui quàm tu in singulis parrochiis duxeritis deputandos, Scabini villae Gandensis tuae dioecesis ad officium hujusmodi deputati licèt de singulis criminibus diffamatos apud te vel apud illum quem super hoc idoneum deputaveris teneantur deferre, nihilominus tamen contra fornicationem notatos ex quadam prava consuetudine, quae dicenda est veriùs corruptela, testificari contemnunt, quasi fornicatio criminale peccatum non debeat reputari. Cùm igitur morbo hujusmodi eo studiosiùs sit quo frequentiùs à pluribus committitur salubri medicamine obviandum, mandamus quatenus, si est ita, praefatos Scabinos ut tam super fornicatione quàm aliis criminibus veritatem referant, ut tenentur, praedicta consuetudine non obstante, monitione praemissa per censuram ecclesiasticam appellatione remota compellas, contradictores &c. Datum Lugduni x. Kal. Martii anno sexto.

Archidiacono Cantuariensi Capellano nostro.

SUa nobis dilectus filius nobilis vir Petrus de Sabaudia pro se ac universitate hominum suorum archidiaconatus Richemondiae petitione monstravit quod nonnulli Praelati, Rectores, Vicarii, & Capellani perpetui Ecclesiarum archidiaconatus ejusdem Eboracensis dioecesis, licèt ab ipsorum hominum singulis unum de melioribus pecoribus quae habent juxta consuetudinem regni Angliae percipiant cùm decedunt, nihilominus tamen ad eorum bona manus avidas extendentes aliud melius pecus necnon nonam partem omnium bonorum mobilium decedentis, si uxorem & heredem, si vero uxorem & non heredem, vel heredem & non uxorem, sextam partem, si autem nec uxorem nec heredem habeat, tertiam partem bonorum ipsorum contra justitiam exigunt & extorquent, solam super iis consuetudinem praetendendo, in eorundem nobilis & universitatis non modicum praejudicium & gravamen. Quia vero nobis non constitit de praemissis, mandamus quatenus vocatis qui fuerint evocandi, & auditis hinc inde propositis, quod justum fuerit appellatione remota decernas, faciens quod decreveris &c. Testes autem &c. non obstante indulgentia aliquibus ab apostolica sede concessa quod excommunicari non possint seu etiam interdici, & constitutione de duabus dietis &c. dummodo ultra tertiam vel quartam &c. Datum Lugduni XIII. Kal. Martii anno sexto.

Episcopo Constantiensi.

IN episcopalibus juribus tuam semper personam benignitate solita confovere volentes, ut condemnationes seu poenas quae Bannalia vulgariter nuncupantur à Rectoribus & clericis Ecclesiarum tuae dioecesis parrochianis tuis propter ipsorum delicta vel excessus rationabiliter impositas, prout à te ac bo. me. H. Constantiensi Episcopo praedecessore tuo perceptae noscuntur, liberè percipere ac exigere tibi liceat auctoritate praesentium plenam tibi concedimus facultatem. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni Id. Martii anno sexto.

Datus est ei super hoc conservator . . Abbas de Fancibus Augustensis dioecesis.

Eidem.

PRaesentata nobis tuae fraternitatis petitio continebat quod nonnulli tuae dioecesis monasteriorum & Ecclesiarum praelati obtinere laborant ut à jurisdictione Constantiensis Ecclesiae per sedem apostolicam eximantur in tuum & ipsius Ecclesiae detrimentum. Quare humiliter postulasti super hoc ipsi Ecclesiae de sedis ejusdem providentia praecaveri. Nos igitur te ac eandem Ecclesiam in suo semper jure servari cupientes illaesam, tuam volumus fraternitatem de apostolicae sedis benignitate tenere quod aliquos tibi dioecesana lege subjectos hactenus nos exemisse non credimus & eximere nostri propositi non existit. Datum Lugduni XVII. Kal. Aprilis anno sexto.

Praeposito Ecclesiae sanctae Mariae Rotundae Metensis.

NOlentes ut dilectus filius R. electus Warmaciensis, de quo dilectus filius noster P. sancti Gregorii ad velum aureum Diaconus Cardinalis tunc apo-

apostolicae sedis Legatus Warmaciensi Ecclesiae pastore vacanti dicitur providisse, super beneficiis quae tempore provisionis hujusmodi obtinebat donec controversia super eadem provisione suborta finem acceperit, ab aliquibus molestetur, quem obtentu dilecti filii nobilis viri Wirrici de Dune regalis curiae Marescalci fratris ejusdem dignum favore sedis apostolicae reputamus, mandamus quatenus denuntians auctoritate nostra irritum & inane si quid à quoquam de praedictis ipsius electi beneficiis attentatum est hactenus vel fuerit in posterum occasione praemissa, donec eundem electum corporalem possessionem praedictae Warmaciensis Ecclesiae de jure vel de gratia contigerit adipisci, facias proventus beneficiorum ipsorum eidem electo, ubicunque fuerit, integrè interim ministrari ac si in Ecclesiis in quibus ea obtinet resideret personaliter, cotidianis distributionibus duntaxat exceptis, non obstante contraria consuetudine vel statuto juramento aut alia quacunque firmitate vallato seu qualibet sedis apostolicae indulgentia de qua oporteat in praesentibus expressam fieri mentionem, & per quam hujusmodi gratia posset impediri vel differri. Contradictores &c. Datum Lugduni xv. Kal. Aprilis anno sexto.

Episcopo Cathalaunensi.

EXigentibus tuae devotionis meritis &c. *usque* exaudimus. Cùm igitur, sicut ex parte tua fuit propositum coram nobis, Capitulum Cathalaunense sint ad suspendendum contra te organa nimis prompti, nos tuis supplicationibus inclinati praesentium tibi auctoritate concedimus ut quotiescunque dicti Capitulum contra te sine manifesta & rationabili causa cessaverint à divinis, ad resumenda organa possis per censuram ecclesiasticam appellatione postposita coartare, non obstante indulgentia, si qua eis quod excommunicari, suspendi, aut interdici per litteras apostolicas nequeant à sede apostolica sit concessa, praesentibus post triennium minimè valituris. Datum Lugduni VIII. Kal. Aprilis anno sexto.

Episcopo Tusculanensi apostolicae sedis Legato.

EX parte dilectae in Christo filiae nostrae nobilis mulieris Mellisent relictae quondam B. Principis Antiocheni natae clarae memoriae A. Regis & Y. Reginae Ierosolymitan. fuit nobis humiliter supplicatum ut cum ipsa C. nato F. quondam Imperatoris regni Ierosolymitani heredi inter caeteros ejus consanguineos quos in partibus illis habet proximiori consanguinitatis linea, sicut asserit, sit conjuncta, & tam de jure quà de antiqua consuetudine regni ejusdem is qui proximior est heredi, eo absente, dominium & bajulatum ipsius regni debeat obtinere, induci eam per te in possessionem dictorum dominii & bajulatus inductamque defendi, amoto quolibet detentore illicito, faceremus, mandamus quatenus inquisita super hoc & cognita diligentius veritate, si rem inveneris ita esse, id si de plano & absque scandalo fieri possit, auctoritate nostra sicut justum fuerit exequi non omittas, contradictores &c. Alioquin quod inde feceris vel fieri poterit nobis studeas tuis litteris fideliter intimare. Datum Lugduni VIIII. Kal. Aprilis anno sexto.

Episcopo & Decano & Capitulo Burgensi & successoribus eorumdem.

VItæ perennis gloria qua mira benignitas conditoris omnium beatam coronat aciem civium supernorum à redemptis pretio sanguinis fusi de pretioso corpore redemptoris meritorum debet acquiri virtute, inter quae illud esse pergrande dinoscitur quod ubique majestas altissimi, sed praecipuè in sanctorum Ecclesiis collaudetur. Ut itaque in Burgensi Ecclesia in honorem gloriosae Mariae virginis dedicata studium laudis hujusmodi à Christi fidelibus frequentetur, eam ubertate apostolicae gratiae dignè volumus insignire, maximè cùm ipsam inter alias Ecclesias Hispaniae famosam & nobilem sedes apostolica filiam habeat specialem, & assumptus de ipsa fuerit dilectus filius noster Ægidius sanctorum Cosmae & Damiani Diaconus Cardinalis, qui scientia & virtute conspicuus, ac solemni fama præclarus, puritate fidei & inconcussæ constantiæ firmitate sub longi decursu temporis Ecclesiæ Romanæ multipliciter extulit & extollit honorem ita quod ipsa propter hoc eum in Christo præ aliis brachio internæ caritatis amplectitur, & affectu promptissimo piis ejusdem votis annuere delectatur. Hinc est quod nos de omnipotentis Dei misericordia & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus verè pœnitentibus & confessis qui peccatorum veniam à Domino humiliter petituri à festo natalis Domini usque ad octavas Epiphaniæ, & à dominica Palmarum usque ad octavas Paschæ, necnon à festo Ascensionis usque ad octavas Pentecostes, & etiam à festo sancti Johannis baptistæ usque ad octavas prædictorum Apostolorum, ac in festo omnium sanctorum, & in die dedicationis ipsius Burgensis Ecclesiæ & per ipsius octavas, ac in prædictæ gloriosæ virginis solemnitatibus universis, & usque ad octavas earum, ad eandem Ecclesiam accesserint annuatim, unum annum & quadraginta dies de injuncta sibi pœnitentia misericorditer relaxamus. Datum Lugduni II. Kal. Aprilis anno sexto.

Archiepiscopis & Episcopis ad quos litteræ istae pervenerint.

CEdit ad Dei gloriam & honorem quod tales custodes in ipsius vinea præferantur qui sibi per vitæ meritum & aliis proficiant per exemplum. Sanè, sicut accepimus, venerabilis frater noster Lavoniæ ac Prusciæ Archiepiscopus apostolicæ sedis Legatus prudenter attendens laudabilem conversationem & scientiæ merita dilecti filii fratris Henrici ordinis Prædicatorum, qui unà cum eo pro negotio fidei & Ecclesiæ diligenter & fideliter laboravit, considerans quoque quòd terra Intwetoniæ per ipsius fratris industriam in spiritualibus & temporalibus auctore Domino laudabilia suscipere poterit incrementa, eundem fratrem prædictæ terræ, prout auctoritate litterarum nostrarum ad dictum Archiepiscopum spectabat, præfecit in Episcopum & pastorem. Cùm autem idem Archiepiscopus extra suam provinciam sit ejectus, nec in aliena permittatur dictum fratrem in Episcopum consecrare, fuit ex parte prædicti fratris nobis humiliter supplicatum ut sibi faceremus munus consecrationis impendi. Quocirca fraternitatem vestram rogamus, monemus & hortamur attentè mandantes quatenus quicunque vestrum super hoc ab eodem Archiepiscopo per ipsius litteras fuerit requisitus, memorato fratri, convocatis aliquibus de vicinis Episcopis, munus consecrationis impendat. Datum Lugduni III. Idus Aprilis anno sexto.

De hoc Henrico, quamvis eum non nominet, ita scribit Bernardus Guidonis in historia ordinis fratrum Prædicatorum Ms.

Hoc in loco scribendum conveniens & utile æstimavi quod scriptum à fratre Stephano alibi reperi, rem quidem admiratione dignam, sed prudentibus ædificatione non vacuam, ut divina judicia timeantur, de Episcopo Culmensi, qui cum esset frater Vicecomitis Montisbeliardi, quod est castrum in diocesi Bisuntina in finibus Teutoniæ ac Burgundiæ, & studeret Bononiæ adhuc in habitu sæculari, electus fuit in Episcopum Culmensem; quem renuens, ordinem istum intravit, in quo laudabiliter circa decennium commoratus, electus est in eadem Ecclesia iteratò. Videbatur fieri res à Domino; & quasi invitus recepit de consilio bonorum virorum. Promotus igitur in Episcopum, mox dedit se rebus bellicis, & frequenter armatus se ac cum armis incedens, vidensque sub armis deturpari habitum, se autem magis habi-

habitum deseruit, & ordo ipsum rarissimè celebrabat. Vix aut nunquam agebat aliqua quæ pastorale officium requirebat. Cùmque diutiùs vellus sine merito excussisset, præoccupatus morte, nec de domo sua disposuit, nec confessionem fecit, nec aliqua sacramenta ecclesiastica recepit.

Decano & Capitulo Cameracensi.

VAcante olim Cameracensi Ecclesia, & ipsius Canonicis die ad eligendum præfixa in unum convenientibus, nonnulli ex eis in venerabilem fratrem nostrum Nicolaum de Fontanis Cameracensem Episcopum tunc ipsorum Canonicum præmisso scrutinio consentientes, ipsum in praesulem elegerunt, deportationis solemnitate insuper subsecuta, sed considerato postmodum quòd hujusmodi electio à majori & saniori parte omnium non extiterit celebrata, mox cum electo ipso ad Capitulum sunt reversi, cùmque dictus electus electioni renuntiasset eidem, & in diem sequentem fuisset eligendi terminus prorogatus, Canonicis ad eligendum in eodem termino congregatis, quidam ex ipsis pro se ac sibi adhærentibus, asserentes quòd cùm praemissa electio contra formam generalis Concilii praesumpta fuisset, illi qui ad eam processerant erant eligendi ea vice potestate privandi, ne ad eligendum procederent, sedem apostolicam appellarunt. Eis ergo de Capitulo recedentibus nec redire curantibus, quamquam super hoc requisiti à caeteris pluries extitissent, demum ii qui in Capitulo ipso remanserant eundem Episcopum concorditer elegerunt. Cujus electio cùm fuisset dilecto filio nostro P. sancti Georgii ad velum aureum Diacono Cardinali tam in partibus Alamaniae fungenti legationis officio praesentata, iidem qui prius appellaverant in ejus comparentes praesentia, ex praemissa causa, & quia, sicut asserebant, post appellationem eorum canonicam ipsa electio attentata fuerat, ne confirmaret eandem ad nos duxerunt denuo appellandum, adjicientes quòd patiebatur idem Episcopus in litteratura defectum. Sed praedictus Cardinalis, praesente venerabili fratre nostro Remensi Archiepiscopo loci Metropolitano, & personam electi & electionis processum diligenter examinans, comperto quod electus ipse litteraturae sufficientis existeret, cognito etiam quod appellatio quae prius interposita fuerat impedire nequivit quin ii qui remanserant in Capitulo canonicè sibi possent personam idoneam eligere in pastorem, electionem ipsam confirmare curavit. Accedentibus itaque ad praefatam sedem iis qui electionem impugnabant eandem, & ipsam ex praemissis causis, & quia, ut dicebant, die quae ad eligendum statuta non fuerat extiterat celebrata, cassari petentibus, nos eos super hoc exigente justitia non duximus audiendos. Denique objiciente uno ipsorum quaedam in personam electi, & eodem electo propter hoc coram nobis personaliter comparente, ac lite super iis legitimè contestata, praestitoque de dicenda veritate à partibus juramento, & factis positionibus & responsionibus ab eisdem testibus productis & attestationibus publicatis, ac auditis partis allegationibus utriusque, tandem partes eaedem nostro se arbitrio totaliter submiserunt. Nos autem considerato quod memoratus Episcopus, sicut ex relatione nobis ipsius constitit Cardinalis, qui examinavit eundem, litteraturae sufficientis existit, considerato etiam quod de objectis sibi nihil fuerat omnino probatum, pensato insuper quod idem honestate vitae, morum maturitate fulgore dinoscitur, quae circa ipsum in praemissis canonicè acta fuerunt auctoritate apostolica approbantes, & supplentes de plenitudine potestatis defectum, si forsan aliquis in his fuerit, eundem Cameracensi Ecclesiae de fratrum nostrorum consilio in Episcopum praefecimus & pastorem, cui postea sacerdotii ordinem conferri fecimus, & nos ipsi consecrationis munus duximus impendendum, mandamus quatenus eundem Episcopum tanquam patrem & pastorem animarum vestrarum devotè suscipientes, obedientiam sibi & reverentiam debitam impendatis, monitis & mandatis ejus salubribus humiliter intendendo. Alioquin sententiam quam idem rite &c. Datum Lugduni v. Idus Aprilis anno sexto.

Episcopo Cameracensi.

INter Canonicos crucesignatos ex parte una & quosdam Canonicos non crucesignatos Leodiensis Ecclesiae ex altera, super eo quod dicti crucesignati petebant sibi ministrari sine diminutione aliqua proventus praebendarum suarum ipsius Ecclesiae, prout ex indulgentia ratione crucis assumptae ipsis concessa sibi competere asserebant, orta materia quaestionis, tandem eisdem partibus ad nostram praesentiam evocatis, & quibusdam ipsorum crucesignatorum personaliter, quibusdam vero per procuratorem, ac etiam quibusdam ipsorum non crucesignatorum personaliter, & quibusdam per procuratores suos propter hoc apud sedem apostolicam constitutis, nos sopiendam quaestionem hujusmodi dilecto filio nostro P. sancti Georgii ad velum aureum Diacono Cardinali duximus committendam. Idem vero Cardinalis, deliberatione habita diligenti super iis, inter eos de speciali mandato nostro taliter ordinavit ut Johannes de Appia & Gerardus de Peis Archidiaconi, magister L. Scholasticus, G. Cantor, Praepositus Lovaniensis, Custos sancti Dionysii, magister Gerardus de Behaing, Johannes de Gothegni, & Symon dictus Dagoros Canonici ejusdem Ecclesiae tempore voti emissi commorantes Leodii & in dicta Ecclesia residentes, qui vota sua coram Aquis sunt personaliter executi, percipiant ex nunc per triennium proventus praebendarum suarum ipsius Ecclesiae, ubicunque fuerint, integrè, sive in blando, pane, vino, denariis, aut obventionibus quibuscunque consistant, ea parte distributionum duntaxat excepta quae consistit in denariis qui Canonicis deservientibus in horis canonicis & anniversariis exhibentur. Sanè Canonici foranei & alii residentes qui tempore voti emissi Leodii minimè morabantur, quique vota sua coram Aquis sunt personaliter executi, videlicet Coloniensis, Aquensis, & Remensis Praepositi, Hermannus de Salmis, Anselmus de Barbenehero, Johannes de Beantem, Jacobus de Jacta, & Henricus de Alois, qui Hugonem Militem patrem suum de consensu Cardinalis ejusdem tunc in illis partibus legationis officium exercentis substituisse dicitur loco sui, proventus praebendae grossae per idem tempus, ubicunque fuerit, simili modo percipiant & eisdem proventibus sint contenti, concessa tam residentibus quàm foraneis Canonicis antedictis fructus hujusmodi per idem tempus vendendi, obligandi, assignandi, vel alio modo disponendi de illis, prout expedire viderint, libera facultate, quod si contigerit eosdem Canonicos servire in praefata Ecclesia vel etiam residere, proventus praebendarum suarum praenominatae Ecclesiae ipsis sicut aliis in ea servientibus & residentibus integrè debeant ministrari; idque dictus Cardinalis extendi ordinavit ad supradictos Canonicos qui ante voti emissionem in praenominata Ecclesia fecerant residentiam consuetam. Illi namque qui dictam residentiam in eadem Ecclesia non fecerunt, ex indulgentia crucis assumptae concessa quantum ad beneficiorum proventus nihil amplius consequantur quàm quod tempus illud quo fuerunt in expeditione Aquensi eis pro residentia illius anni poterit, si voluerint, computari, praeter Arnulfum dictum Digant Canonicum Ecclesiae antedictae, qui licèt consuetam residentiam non compleverit in eadem, poterit tamen per idem tempus se, si voluerit, absentare, non obstante contraria consuetudine vel statuto seu juramento quod de facienda inibi residentia dicitur praestitisse, nihil in absentia interim percepturus, illis Canonicis crucesignatorum eorumdem qui de beneficio crucis assumptae confisi se absentaverunt ab Ecclesia saepedicta poenam nullam exinde incursuris. Ideoque mandamus quatenus ordinationem hujusmodi facias per cen-

censuram ecclesiasticam appellatione remota firmiter observari, relaxans auctoritate nostra sententias, si quae in illos qui ordinationi eidem paruerint occasione saepesatae indulgentiae sunt prolatae, ac dispensans cum eis super irregularitate, si quam ex hoc forsitan incurrerunt, & faciens ea omnia quae de bonis ipsius Ecclesiae hac de causa occupata sunt vel detenta integrè restitui Ecclesiae memoratae, contradictores &c. Nolumus autem quod haec ordinatio contra privilegia & consuetudines Ecclesiae praedictae ad consequentiam de caetero protrahatur, contraria consuetudine vel statuto vallato juramento seu firmitate alia non obstante. Datum Lugduni v. Idus Aprilis anno sexto.

Universis Christi fidelibus praesentes litteras inspecturis.

FLos pretiosior cunctis operibus, flos immarcessibilis, flos aeternus cujus pulchritudinem sol & luna mirantur, cujus odore foventur angeli, cujus virtute reficitur religio populi Christiani, videlicet Dei filius Dominus Jesus Christus de virga venustissima & omnium virtutum floribus insignita, scilicet de gloriosa Maria virgine ineffabili sancti spiritus operatione processit. Cujus etenim floris amœnitas auri splendorem & balsami fragantiam superantis per rosam designatur auream quae annis singulis in dominica quadragesimae, qua *Laetare Jerusalem* canitur, ad honorem divini nominis à Romano Pontifice viventis Dei vicario deportatur, exultante turba fidelium, in rosa hujus Regis aeterni gloriam, qui suo roseo redemit nos sanguine, contemplari. Sanè clarae memoriae Raymundus Comes Provinciae sedem apostolicam, quam semper sincero fuit veneratus affectu, nobis Lugduni manentibus, personaliter visitavit, cui rosam auream in praedicta dominica juxta morem Romanorum Pontificum praedecessorum nostrorum delatam à nobis pro suae devotionis & fidei purae meritis in signum dedimus benivolentiae specialis. Cum autem idem Comes rosam eandem Aquensi Ecclesiae obtulerit reverenter, & tandem de hac luce sublatus fuerit, sepultus ibidem, universitatem vestram rogamus & hortamur in Domino, in remissionem vobis peccaminum injungentes quatenus ad jam dictam Ecclesiam in humilitate spiritus accedatis vestrorum veniam delictorum & pro anima ipsius Comitis divinae misericordiae gratiam petituri. Nos enim de omnipotentis Dei misericordia & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi omnibus verè pœnitentibus & confessis qui ad eandem Ecclesiam in dominica ipsa causa devotionis & orationis accesserint annuatim unum annum & quadraginta dies de injuncta sibi pœnitentia misericorditer relaxamus. Datum Lugduni iv. Idus Aprilis anno sexto.

Officiali Lemovicensi.

SUa nobis dilecti filii Prior & tres visitatores generales domus Grandimontensis petitione monstrarunt quod cum Abbas Ursicampi & collegae ipsius generales visitatores domus & ordinis Grandimontensis à sede apostolica deputati duxerint statuendum ut praedicti Prior & tres visitatores annis singulis jurent tactis sacrosanctis evangeliis quod novem clericos ipsius ordinis eligant meliores, qui unà cum praedictis Priore ac visitatoribus super causis emergentibus in ipso ordine audiant, diffiniant, & judicent singulis annis in capitulo generali, quia periculosum est praestare hujusmodi juramentum, mandamus quatenus ad generale capitulum ipsius ordinis accedens, si de ipsius capituli vel majoris partis consensu processerit, auctoritate nostra relaxes hujusmodi juramentum, statuto praedictorum visitatorum quoad alios articulos nihilominus in suo robore duraturo, proviso attentius ut si ex hoc videris in eodem ordine scandalum exoriri, ad ipsius juramenti relaxationem aliquatenus non procedas. Datum Lugduni vi. Kal. Aprilis anno sexto.

Episcopo Naulensi ejusque successoribus canonicè substituendis in perpetuum.

IN sacra Petri sede, cujus sumus, licèt immeriti, successores, plenitudine potestatis assumpta, tunc ea laudabiliter utimur cum inspectis diligenter circumstantiis variis personarum & rerum, locorum & temporum, emergentibus necessitatum articulis utiliter providemus. Eapropter, venerabilis in Christo frater Episcope, tuis justis postulationibus clementer annuimus, & Ecclesiam sancti Paragorii Naulensem, quam, cum dudum plebes existeret Ecclesiae Saonensis subjecta, bonae memoriae Penestrinensis Episcopus tunc apostolicae sedis Legatus de speciali mandato & auctoritate felicis recordationis Gregorii Papae praedecessoris nostri in Ecclesiam cathedralem erexit, concessa sibi pontificii dignitate, cum capellis & omnibus aliis pertinentiis suis sub beati Petri & nostra protectione suscipimus & praesentis scripti privilegio communimus, statuentes ut dicta sancti Paragorii Naulensis Ecclesia, quam cathedralem esse decernimus, Januensi Ecclesiae tanquam suae metropoli sit subjecta. Et ut gratia sedis ejusdem gaudeat ampliori, eam & terram Naulensem, quam uti ulterius volumus episcopalis vocabulo civitatis, necnon monasterium sancti Eugenii de insula Liguriae, in quo te ac successores tuos fungi volumus officio, non solùm Episcopi, sed & patris Abbatis, & quod cum capellis, juribus aliisque suis pertinentiis mensae tui episcopatus de gratia concessimus speciali, eximimus perpetuò ab omni jurisdictione ac subjectione dictae Saonensis Ecclesiae vel cujuslibet alterius de concessae nobis plenitudine potestatis, ita quod nullo unquam tempore nomine ipsius Saonensis Ecclesiae vel alterius quàm Naulensis quicquam in eis pro spiritualibus vel temporalibus penitus requiratur. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat Naulensem Ecclesiam & monasterium supradicta temerè perturbare &c. *usque* conserventur, ipsius pro cujus gubernatione &c. *usque* profutura, salva sedis apostolicae auctoritate. Si qua igitur in futurum &c. *usque* ultioni. Cunctis autem &c. *usque* inveniant. Amen. Ego Innocentius catholicae Ecclesiae Episcopus subscripsi. Ego Petrus Albanensis Episcopus subscripsi. Ego Willelmus Sabinensis Episcopus subscripsi. Ego Petrus tituli sancti Marcelli Presbyter Cardinalis subscripsi. Ego frater Johannes tituli sancti Laurentii in Lucina Presbyter Cardinalis subscripsi. Ego frater Hugo tituli sanctae Sabinae Presbyter Cardinalis subscripsi.. Ego Petrus sancti Georgii ad velum aureum Diaconus Cardinalis subscripsi. Ego Johannes sancti Nicolai in carcere Tulliano Diaconus Cardinalis subscripsi. Ego Willelmus sancti Eustachii Diaconus Cardinalis subscripsi. Datum Lugduni per manum magistri Marini sanctae Romanae Ecclesiae Vicecancellarii xii. Kal. Maii, indictione vii. incarnationis dominicae anno MCCXLVIII. pontificatus vero Domni Innocentii Papae iv. anno sexto.

Archiepiscopo Coloniensi.

PRo dilecto filio Gebehardo Capellano nostro fratre nobilium virorum C. & H. Comitum de Friburch, ut ei vice nostra de aliquo episcopatu totius Alamanniae, quam cito ad id se facultas obtulerit, providere debeas, tibi direximus scripta nostra. Verum ne gratia nostra sibi aliquo casu reddatur inefficax vel ingrata, si idem G. episcopatum illum noluerit acceptare quem sibi, cum ad id facultas occurrerit, duxeris offerendum, nolumus quod propter hoc collata tibi auctoritate litterarum nostrarum potestas quo minus ei de alio, cum se facultas obtulerit, providere debeas evanescat. Datum Lugduni Idibus Aprilis anno sexto.

Epi-

Episcopo Misnensi.

PAternae benedictionis auctoritas devotum filium erigit in sublime, ac ejus contrarium erectum subito crudeliter eradicat. Unde Joseph accrescens filius nuncupatur, & Chanaan cum sua progenie subicitur servituti. Absalon quoque in quercu suspenditur, & Salomon paterni culminis recipit diadema. Haec & quod in sacra pagina legitur, *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longaevus super terram*, si nobilis vir natus carissimi in Christo filii nostri illustris Regis Boëmiae prout convenit diligenter attenderet, ipsum Regem patrem suum tanquam filius benedictionis paternam hereditatem cupiens honoraret & ab ejus offensa penitus abstineret. Sed idem quorundam Baronum regni Boëmiae, qui bona pacis oderunt & in malis discordiarum exultant, ductus iniquis persuasionibus & seductus, unà cum ipsis, sicut accepimus, crudeliter praedictum Regem persequitur & hostili persecutione impugnat in detrimentum personae ac status ipsius regni cum Corrado nato Fr. quondam Imperatoris, Duce Bawariae, & aliis Ecclesiae persecutoribus fœdus amicitiae ac societatis damnabiliter iniendo; in quibus omnibus Episcopi Pragensis & quarundam aliarum personarum ecclesiasticarum ejusdem regni dicitur esse manus. Ne igitur tantum malum, si ei obviatum non fuerit, invalescat, mandamus quatenus natum & Barones eosdem ut ab iniquitate hujusmodi penitus desistentes ad devotionem praefati Regis, à qua sine nota infamiae ac animarum periculis non possunt recedere, redeuntes, ei, ut tenentur, intendant attentius moneas & inducas. Quod si monitis tuis acquiescere non curaverint, ipsos & omnes eis in hac iniquitate fautores auctoritate nostra, sublato appellationis impedimento, excommunices, & terras eorum subicias districtissimo interdicto, ita quod praeter baptismata parvulorum & pœnitentias morientium nullum in eis celebretur divinum officium, aut exhibeatur ecclesiasticum sacramentum, faciens hujusmodi excommunicationis & interdicti sententias singulis diebus dominicis & festivis, pulsatis campanis, & candelis accensis, per loca in quibus expedire videris solemniter publicari, invocato ad hoc, si necesse fuerit, auxilio brachii saecularis. Eundem verò Episcopum, quia excommunicatus à dilecto filio fratre Gotrimundo de ordine Praedicatorum pœnitentiario nostro ad partes illas destinato à nobis, nostra exigente justitia, divina officia, sicut dicitur, celebrare immo, quantum in eo est, veriùs prophanare praesumpsit, & contra ipsum Regem unà cum ejus filio conspirare, eadem auctoritate nostra praefigas ei terminum peremptorium competentem quo personaliter nostro se conspectui repraesentet pro meritis recepturus. Cum autem, sicut nostris est auribus intimatum, nonnulli Praepositi, Decani, Canonici, & Rectores ac alii Canonici Ecclesiarum regni praedicti, fovendo & adhaerendo supradictis nato Regis & Baronibus persecutoribus Ecclesiae contra eam, beneficiis ecclesiasticis reddiderint se indignos, & dignum sit ut indevoti ex indevotione jacturam & devoti ex devotione commodum assequantur, volumus & mandamus ut Praepositos, Decanos, & alios antedictos, si tibi eos constiterit tales esse, personatibus & dignitatibus ac beneficiis quae ab Ecclesiis obtinent eadem auctoritate perpetuo privans, facias ea conferri per illos ad quos ipsorum collatio pertinet, si tamen sunt devoti Ecclesiae Romanae, alioquin tu illa conferas hac vice personis idoneis & Ecclesiae praedictae devotis, contradictores &c. Datum Lugduni x. Kal. Maii anno sexto.

Archiepiscopo Coloniensi.

IN tantum erga illos exuberat apostolicae gratiae plenitudo qui eidem per fidem approbatam operibus se idoneos reddiderunt ut eam & suis proficere commodis sentire valeant, & ad cohaerentes sibi naturali necessitudine derivare. Sanè revolventes in animo devotionis & fidei puritatem qua dilecti filii nobiles viri C. & H. fratres Comites de Friburch eorumque progenitores sedi apostolicae placuerunt & recolendam memoriam C. Portuensis Episcopi patrui eorundem, dilectum filium Gebehardum Capellanum nostrum ipsorum germanum speciali gratiae nostrae privilegio decrevimus honorandum, mandamus quatenus eidem G. de aliquo episcopatu totius Alamaniae quàm cito se ad id facultas obtulerit provideas vice nostra, & ab illius Ecclesiae subditis cui eum praefeceris facias sibi obedientiam & reverentiam debitam exhiberi, contradictores &c. non obstante aliqua sedis apostolicae indulgentia concessa quibuslibet vel in posterum concedenda per quam possit mandati nostri executio impediri, vel constitutione de duabus dietis &c. Datum Lugduni Idibus Aprilis anno sexto.

Episcopo Signino.

INdignum videtur & absonum &c. *usque* providere. Hinc est quod pro dilecto filio Petro scholare de Ferentino nepote Raynaldi Berardi cupiente, ut asserit, ascribi militiae clericali, mandamus quatenus ipsum in aliqua Ecclesiarum provinciae Beneventanae auctoritate nostra recipi facias in Canonicum & in fratrem, ac sibi de praebendali vel alio ecclesiastico beneficio competenti, etiam si curam animarum habeat, quàm cito se facultas obtulerit provideri, contradictores &c. non obstante si in Ecclesia in qua sibi providendum duxeris certus sit Canonicorum numerus institutus, juramento seu quacunque firmitate aliàs roboratus, vel si pro aliis in ea direximus scripta nostra, quibus &c. *usque* generari, seu si eidem Ecclesiae sit indultum quod ad receptionem vel provisionem alicujus minimè teneatur, vel quod ejus Canonici per litteras apostolicas suspendi vel interdici aut excommunicari non possint, sine qualibet alia per quam hujusmodi gratia impediri valeat vel differri, & de qua in nostris litteris specialem oporteat fieri mentionem. Datum Lugduni x. Kal. Maii anno sexto.

Abbati Cisterciensi & Coabbatibus ejus Cisterciensis ordinis.

PEtitio vestra nobis exhibita continebat quod cum correctio excessuum tam monachorum quàm monialium vestri ordinis ad patres Abbates secundum statuta dicti ordinis confirmata per sedem apostolicam pertinere noscatur, & in generali Capitulo Cisterciensi deliberatione provida sit statutum ut moniales incorporatae ipsi ordini nulli alii confiteantur nisi patri Abbati solummodo vel cui dictus Abbas in hoc commiserit vices suas, nonnulli religiosi & etiam saeculares non absque praesumptione damnabili falcem in alienam messem mittentes praedictarum monialium confessiones audire ac ipsas de facto absolvere non verentur. Propter quod correctio vestra contemnitur, ipsaeque moniales regularem effugiunt disciplinam in salutis animarum suarum dispendium & praefati ordinis injuriam & contemptum. Quare fuit ex parte vestra nobis humiliter supplicatum ut super hoc congruum adhibere remedium dignaremur. Nos igitur statuta vestri ordinis cupientes illibata servari & animarum profectui providere, ne id de caetero fiat absque speciali mandato dictae sedis facientè plenam de statutis confirmatione ac inhibitione hujusmodi mentionem auctoritate praesentium districtius inhibemus. Nulli ergo &c. nostrae inhibitionis &c. Datum Lugduni v. Kal. Maii anno sexto.

Archidiacono & Capitulo Spoletanensi.

ECclesia vestra pastoris solatio destituta, vos fratrem Johannem de ordine fratrum Praedicatorum Scardonensem electum in vestrum Archiepiscopum postulantes dilectum filium Desam Concanonicum vestrum & Dragum civem Spalatensem ad sedem apostolicam destinastis, injuncto eis ut si postulationem hujusmodi à nobis contingeret non admitti, ab eadem sede de pastore ipsi Ecclesiae peterent provideri. Nos igitur, postulatione non admissa praedicta, cupientes eidem Ecclesiae, utpote idoneo præsule indigenti, de tali providere persona quae tanto congrueret oneri vel honori, & attendentes quòd dilectus filius magister Rog. Capellanus dilecti filii nostri J. tituli sancti Laurentii in Lucina Presbyteri Cardinalis Canonici Zagabriensis, quem de dono scientiae ac honestate morum & conversatione laudabili experta familiaritas & familiaris experientia reddunt multipliciter commendatum & nobis & fratribus nostris non indignè acceptum, erat utilis & sufficiens ad regimen Ecclesiae memoratae, ipsum ei de fratrum nostrorum consilio praefecimus in Archiepiscopum & pastorem, spe nobis proposita quòd auctore illo qui dans virtutes, praemia elargitur, per diligentiae suae studium dicta Ecclesia grata in spiritualibus & temporalibus suscipiet incrementa. Cùm autem apud ipsam sedem usque ad consecrationis tempus retineamus eundem, impensuri tunc ei consecrationis munus, & ad praedictam Ecclesiam cum plenitudine nostrae gratiæ remissuros, universitatem vestram monemus & hortamur attentè mandantes quatenus eidem electo tanquam patri & pastori animarum vestrarum plenè ac humiliter intendatis & exhibeatis obedientiam & reverentiam debitam & devotam, ejus salubria monita & mandata suscipiendo devotè ac irrefragabiliter observando, interim procuratoribus suis ejus nomine de redditibus, proventibus, & juribus episcopalibus plenariè respondentes. Alioquin sententiam quam idem rite &c. Datum Lugduni II. Kal. Maii anno sexto.

Electo Leodiensi.

DIlectus filius W. Abbas monasterii sancti Trudonis ordinis sancti Benedicti tuae dioecesis in nostra propofuit præsentia constitutus quòd idem olim Plebanus Aquensis & carissimi in Christo filii nostri.. Regis Romanorum illustris Capellanus existens inductus multorum religiosorum exhortationibus sedulis in eodem monasterio habitum monachalem assumpsit, & infra octo dies, professione ab ipso ibidem praehabita, monachi ejusdem monasterii tunc Abbatis regimine destituti, credentes per ipsius providentiam & suorum amicorum potentiam monasterium ipsum, cujus bona per praedecessorum suorum incuriam sunt graviter diminuta, posse in spiritualibus & temporalibus grata suscipere incrementa, eundem in Abbatem ipsius monasterii concorditer elegerunt; cui postmodum venerabilis frater noster Arnoldus de ordine Cisterciensi quondam Episcopus Senigalliae de tua speciali licentia & mandato munus benedictionis impendit. Unde cùm ex hujusmodi promotione in conscientia sua sit scrupulus dubitationis exortus, nobis humiliter supplicavit ut super hoc ei providere salubri remedio de solita sedis apostolicae clementia curaremus. Nos igitur praefati Regis apud nos intercedentis pro ipso precibus inclinati mandamus quatenus super hoc auctoritate nostra dispensativè agas cum ipso prout tua circumspectio animae suae saluti & utilitati Ecclesiae viderit expedire. Datum Lugduni IIII. Non. Maii anno sexto.

Archiepiscopo Coloniensi apostolicæ sedis Legato.

ILlius, licèt immeriti, vicarii constituti qui pro salute humani generis de supernis caelorum ad ima mundi descendens, discipulos quos elegit in universum mundum transmisit omni creaturae evangelium praedicare, nonnunquam viros providos & discretos, cùm nequeamus locis singulis corporali praesentia imminere, instructi ejus exemplo, in partem sollicitudinis evocamus, pro negotiorum urgentium qualitate, qui prava in directa & aspera convertentes in plana rectas faciant semitas Dei nostri, populumque acceptabilem sibi reddant. Sanè inter caetera desiderabilia cordis nostri animarum salutem libertatis ecclesiasticae incrementum, & pacem cunctis Christi fidelibus potissimè cupientes, sedula vigilamus solertia & quod possumus diligentiae studium adhibemus ut possint laudabiliter, submotis impedimentis quibuslibet, juxta nostri desiderii plenitudinem auctore Domino pervenire, ac eo ardentiùs ut in Alamaniæ partibus animabus profectus adveniat, libertas Ecclesiae vigeat, & pacis servetur tranquillitas affectamus, quo ferventiùs bonum statum partium appetimus earundem. Ut igitur ipsae partes eo magis in Dei & Ecclesiae devotione proficiant quo se specialiùs per Legati apostolicae sedis praesentiam senserint confoveri, ecce tibi, de cujus probitate & industria plenam in Domino fiduciam obtinemus, in praefatis partibus, ut evellas & destruas, dissipes & disperdas, aedifices & plantes, sicut expedire videris, plenae legationis officium duximus committendum. Quocirca mandamus quatenus legationem ipsam sic studeas juxta datam tibi à Domino gratiam laudabiliter exercere quòd exinde apud Deum meritum & apud homines tibi compares nomen bonum, nosque diligentiam tuam dignis in Domino laudibus commendemus. Datum Lugduni II. Idus Martii anno sexto.

Archiepiscopo Burdegalensi.

EX parte dilecti filii Prioris & conventus monasterii Silvae majoris ordinis sancti Benedicti tuae dioecesis fuit propositum coram nobis quòd dilectus filius B. ejusdem monasterii Abbas olim proponens quòd tanta debilitate ac infirmitate corporis gravabatur quod ad regimen ipsius monasterii penè penitùs inutilis erat effectus, propter quod idem monasterium patiebatur in spiritualibus laesionem, tibi dari obtinuit nostris litteris in mandatis ut cessionem ejus reciperes vice nostra & sibi in futuri Abbatis obedientia moraturo de bonis dicti monasterii pro sua sustentatione quoad viveret faceres provisionem congruam assignari; sed ipse, quia provisionem nequit juxta suum desiderium obtinere, licèt decens & honorabilis offeratur eidem, mutata in contrarium voluntate, quamquam solita debilitate ac infirmitate laboret, cedere praetermittit in ipsius monasterii praejudicium non modicum & gravamen, mandamus quatenus, si est ita, Abbatem eundem ut ipsius regimini monasterii cedere non omittat, monitione praemissa, per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, faciens ei provisionem congruam assignari juxta priorum continentiam litterarum. Datum Lugduni III. Nonas Maii anno sexto.

Patriarchæ Constantinopolitano apostolicæ sedis Legato.

INdubitata nobis anteactae vitae tua testimonia quid de subsequenti videri debeat protestantur & certissimam nobis exhibent confidentiam quo tuae industriae ampliorem committimus nostrae sollicitudinis portionem, ut fidei tuae probata constantia, quo sibi majora creduntur, eo irrefragabilioribus eluceat argumentis. Hinc est quod personam tuam speciali honorificentia tuis exigentibus meritis prosequentes, tibi plenum legationis officium in imperio Constantinopolitano, etiam in exercitu Christiano pro subsidio ejusdem imperii ubicunque in eodem imperio fuerit, duximus committendum. Rogamus itaque fraternitatem tuam & hortamur in Domino Jesu Christo, mandantes quatenus officium ipsum juxta illam quam de tua gerimus circumspectione fiduciam secundùm Deum lau-

laudabiliter studeas exercere, ita tamen quod si ad partes illas Legatum de latere nostro destinari contigerit, executionem ipsius officii, quandiu Legatus ipse ibi fuerit, pro sedis apostolice reverentia omnino dimittas, eam in omnibus cautelam & diligentiam ad redemptoris gloriam habiturus quod sicut dignitatis officio crevisse dinosceris, sic piae vitae studiis ad aeternae claritatis proficiens praemia, insignioribus interim ad profectum aliorum famae titulis decoreris. Datum Lugduni v. Kal. Junii anno sexto.

Archidiacono Constantinopolitano, officialibus & vicariis venerabilis fratris nostri Patriarchae Constantinopolitani.

VEnerabilis frater noster N. Patriarcha Constantinopolitanus apostolicae sedis Legatus pro utilitate universalis Ecclesiae ac imperii Constantinopolitani de mandato nostro apud sedem apostolicam moram trahens, non solùm ordinaria potestate, verùm etiam auctoritate legationis, quam ex indulgentia sedis apostolicae noscitur obtinere, & qua ipsum, etiam in absentia, de speciali gratia uti concessimus in hac parte, vos in partibus Constantinopolitanis officiales & vicarios suos constituit generales. Quocirca mandamus quatenus officium & vices vobis commissas tam ejusdem Patriarchae auctoritate quàm nostra intrepidè prosequi studeatis. Nos enim universis clericis regionis illius tam exemptis quàm non exemptis scripta nostra dirigimus ut vobis humiliter obediant & intendant, non obstantibus aliquibus sedis ejusdem privilegiis vel indulgentiis quibuscunque personis aut Ecclesiis ab eadem sede concessis vel consuetudinibus introductis, per qua vestrum posset officium impediri. Alioquin sententiam quam vos rite &c. *usque* observari. Datum Lugduni III. Idus Junii anno sexto.

Episcopo Caesaraugustanensi.

CUm decorem domus Domini teneamur diligere cum Propheta, ea quae honestatis vigorem ac decorem deformant & probantur sacris canonibus obviare debemus ab ea prorsus avellere ac falce apostolici moderaminis resecare. Sanè fraternitas tua nobis exposuit quod tempore felicis recordationis Eugenii Papae praedecessoris nostri orta in Ecclesia Caesaraugustanensi inter saeculares qui tunc erant in ea & regulares ordinis sancti Augustini, quos bonae memoriae B. Caesaraugustanensis Episcopus invitis saecularibus ibidem instituerat Canonicos, materia quaestionis, & de utriusque partis assensu, ipso praedecessore mandante, per quosdam tunc temporis Cardinales statuto edicto de substituendis solis regularibus de caetero decedentibus regularibus sive saecularibus, in eorum locis, officiis, beneficiis, & dignitatibus in Ecclesia memorata, idem Episcopus secundùm statutum hujusmodi quosdam regulares Canonicos ejusdem ordinis instituit in eadem, sed Canonici nunc existentes ibidem, volentes censeri solo nomine regulares, se asserunt non professos nec vidisse aliquem in ipsa Ecclesia profitentem, dicentes se tenere juxta quandam ejusdem Ecclesiae consuetudinem quasdam regulares observantias, per quas ad abdicationem proprii non tenentur. Et licèt olim venerabilis frater noster Archiepiscopus Tarraconensis quod tales erant praefati Canonici nobis exponens sibi & bonae memoriae Episcopo Caesaraugustanensi praedecessori tuo à nobis dari obtinuerit in mandatis ut cedentibus vel decedentibus Canonicis Ecclesiae supradictae, alios ibidem inducerent saeculares, in nullo tamen super hoc per easdem litteras habitus est processus. De tua igitur circumspectione plenam in Domino fiduciam obtinentes, mandamus quatenus ad Ecclesiae praefatae reformationem diligenter intendens, eam de personis litteratis & idoneis in ordine ipso, si fieri poterit, studeas reformare, alioquin ipsius Ecclesiae Canonicos in aliis locis dicti ordinis, si commodè poterit fieri, collocare procures, aut ipsos tolerans in Ecclesia saepedicta, instituas in ea Canonicos saeculares secundùm numerum olim in eadem Ecclesia institutum, ac eis qui nunc sunt cedentibus vel decedentibus, substituas ibidem auctoritate nostra Canonicos saeculares idoneos & honestos, contradictores &c. Datum Lugduni II. Idus Junii anno sexto.

Electo Giennensi & magistro Manfrido Capellano nostro.

EXultationis multae materiam in eo virtutum dominus Ecclesiae suae sanctae dedisse conspicitur quòd carissimum in Christo filium nostrum illustrem Regem Castellae ac Legionis sibi devotum constituit & attentum, ad illa sollicitè per quae honoris augmentum eidem valeat provenire, gaudentibus hinc inde, & praecipuè in partibus Hispaniae, fidelium populis quod idem Rex inter mundi Principes nominis claritate praefulgidus civitates famosas & loca munitissima olim damnatae gentis & spurcidae dominio subjugata cultui divino subjecerit brachio potentiae triumphalis. De hujusmodi quidem ipsius Ecclesiae jocunditate procedit quod habetur in ejus voto promptissimum ut quae dignè dicto Regi sunt placita compleat affectu benivolo & ipsum ac suos magnifico semper prosequatur honore, ita quod idem se ab ipsa Ecclesia inter caros reputari carissimum per evidentiam operis agnoscere delectetur, & etiam id ipsum orbis terrae latitudo percipiat, ac exinde sua posteritas circa sedem apostolicam materiam laudis & devotionis assumat. Ut autem quod ex praesentibus verbis innuitur per facti testimonium solemniter approbetur, ecce audito voto Regis ejusdem quod ipsa circa promotionem dilecti filii Johannis nati sui Abbatis Vallis Oleti nobis non expressit per litteras, sed per nuntium specialem, fratrum nostrorum communicato consilio providendum duximus quod jamdicto Abbati, licèt defectum patiatur aetatis, & non sit in sacris ordinibus constitutus, procuratio Hispalensis Ecclesiae in spiritualibus & temporalibus de speciali gratia sedis apostolicae committatur. Ex hoc enim grandis & secura fiducia consurgit in nobis quod eadem Ecclesia prae aliis per affluentem gratiam dicti Regis ac ipsius Abbatis diligentiam & virtutem reddi honore conspicua & constitui divitiis debeat opulenta. Nos itaque de vestra circumspectione confisi mandamus quatenus praefato Abbati auctoritate nostra procurationem hujusmodi committatis, saepedictum Regem secundùm datam vobis à Deo prudentiam piis monitis inducentes quod memoratam Ecclesiam dotibus insignem constituat & diversitate beneficiorum attollat, ut praedictus Johannes & successores ipsius ac ministri qui divinis in ipsa laudibus futuris temporibus desudabunt vitam ibi ducant honorabilem & spiritualibus gaudiis redundantem; ita quod sicut nomen saepedicti Regis celebre occurrit in gentibus pro triumpho mirabili quem supernae virtutis auxilium de acquisitione Hispalis noscitur habuisse, sic etiam sit in conspectu Dei & hominum gloriosum si eadem Ecclesia per suae magnificentiae largitatem ubertate desiderata praepolleat & sub protectionis regiae felici munimine jocunda consistat. Datum Lugduni VIII. Kal. Junii anno sexto.

Illustri Regi Castellae.

EXultationis multae materiam in eo virtutum dominus Ecclesiae suae sanctae dedisse conspicitur quod te &c. ut suprà *usque* approbatur. Ecce, fili carissime, voto tuae serenitatis audito &c. *usque* fratrum nostrorum communicato consilio dilecto filii electo Giennensi & magistro Manfredo Capellano nostro dedimus nostris litteris in mandatis ut eidem Abbati, licèt defectum patiatur aetatis & non sit in sacris ordinibus constitutus, procurationem Hispalensis Ecclesiae in spiritualibus & temporalibus auctoritate nostra committant. Ex hoc enim grandis &c. *usque* opulenta. Cùm itaque, Rex egregie, non so-

solùm in caelestibus, sed in tuis quodam modo videatur cumulare thesauris quod Ecclesiis & aliis piis locis liberaliter impertiris, maximè quia illis semper habetur expositum tuae beneplacito voluntatis, ac tutius fit in dotem Hispalentis Ecclesiae munificentiae tuae dona refundere quàm ipsa personis saecularibus saepe vergentibus ad ingratitudinis vitium exhibere, celsitudinem tuam rogandam in Domino duximus attentiùs & monendam, in remissionem tibi peccaminum injungentes, quatenus Ecclesiam ipsam insignire dotibus & beneficiorum studeas diversitate fulcire, ut praedictus Johannes &c. *usque* jocunda consistat. Datum Lugduni VIII. Kal. * Julii anno sexto.

* Junii

VVillelmo Abbati monasterii sancti Trudonis ordinis sancti Benedicti Leodiensis diocesis.

APostolicae sedis benignitas, quae nonnullos prosequitur suae abundantia largitatis, illos praerogativa honoris amplioris attollit qui per fidem & devotionis merita ejus gratiae se coaptant, ut eo ampliùs teneantur eidem quo specialiùs ab ea se noverint honoratos. Sanè in nostra proposuisti praesentia constitutus quod nos olim attendentes devotionem & fidem quam quondam Thomas Abbas & alii praedecessores tui ad Romanam Ecclesiam hactenus habuerunt, eidem Thomae suisque successoribus usum mitrae, anuli, cirothecarum, & baltei infra Missarum solemnia, in synodo episcopali, & aliàs quotiens opportunum fuerit, necnon potestatem faciendi solemnem benedictionem, dummodo aliquis Episcopus vel Legatus sedis apostolicae non fuerit praesens, ac benedicendi pallas altaris & corporalia, in perpetuum duximus concedendum. Nos igitur personae tuae, quam exigentibus tuae devotionis meritis speciali favore prosequimur, volentes facere gratiam ampliorem, utendi, non solùm praedictis, verùm etiam aliis pontificalibus ac potestate praemissa, sed & benedicendi sacerdotalia vestimenta & conferendi primam tonsuram monachis & clericis tui monasterii specialiter tibi auctoritate praesentium facultatem liberam indulgemus, priori concessione nihilominus in suo robore duratura. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Lugduni XVI. Kal. Junii anno sexto.

Episcopo Osiliensi.

QUia perversi difficile corriguntur si eorum perversitas remanserit incorrecta, oportet nos, ne sui exempli pernicie alios provocent ad peccandum, ad castigandum illos insurgere ac duros flagellis durioribus flagellare. Ad audientiam siquidem nostram te referente didicimus quod nonnulli de Livoniae partibus propriae salutis immemores paganis Christianae fidei inimicis arma, ferrum, lignamina, equos, & victualia, necnon & alia quibus Christianos impugnant, deferre praesumunt, latam in tales solemniter à sede apostolica excommunicationis sententiam in animarum suarum periculum contemnentes. Ut igitur severior pœna pungat quos pœnitudo hactenus non compunxit, auctoritate praesentium duximus statuendum ut quicunque Christianorum aliquos praedicta deferentes de caetero paganis eisdem invenerint, eis liceat illos capere ac bona eorum sine pœna restitutionis in ea capientium usus cedant, ut sic temporaliter arctati hujusmodi praesumptores revocentur ad spiritualia quae contemnunt. Nulli ergo &c. nostrae constitutionis &c. Datum Lugduni III. Non. Octobris anno sexto.

Abbati sanctae Genevefae Parisiensi.

VOlentes dilectum filium Martinum scholarem nepotem dilecti filii H. tituli sanctae Sabinae Praesbyteri Cardinalis honorare gratis beneficiis & acceptis, ut nostra praeventus gratia studeat peramplius effici gratiosus, mandamus quatenus ei disciplinis scholasticis insistenti proventus suos usque ad triennium cum ea integritate, quotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, facias ministrari cum qua illos perciperet si in Ecclesiis in quibus eos obtinet residentiam faceret personalem, non obstante quod forsan residentiam non fecerit in Ecclesiis ipsis primam, aut quacunque dictarum Ecclesiarum consuetudine vel statuto juramento vel confirmatione sedis apostolicae seu qualibet alia firmitate vallatis & quavis indulgentia sedis ejusdem, per quam hujusmodi gratia impediri valeat vel differri, constitutione de duabus dictis &c. dummodo ultra tertiam vel quartam &c. Datum Lugduni X. Kalendas Aprilis anno sexto.

DE CONSTRUCTIONE
CASTRI SAPHET.

CUM sit nostrum firmum & salubre propositum iis quae sunt ad honorem Dei semper intendere ac in iis jugiter immorari, & praecipuè in iis quae ad exaltationem fidei & Ecclesiae, & quae ad aedificationem proximorum, quae ad salutem animarum, quae ad subsidium terrae sanctae, quae ad defensionem fidelium, quae ad confusionem & destructionem infidelium credimus pertinere, & propter hoc castrum Saphet specialiter sit constructum, quare & quando fieri incepit, & qualiter constructum fuerit, proponimus declarare.

Quare & qualiter & quando incepit construi castrum Saphet.

Cùm igitur ad subsidium terræ sanctæ venisset magnus exercitus Christianorum, in quo erant Rex Navarræ & Comes Campaniæ, Dux Burgundiæ, Comes Britanniæ, Comes Nivernensis & Forensis, Comes Montisfortis, Comes Barensis, & Comes Masticonensis, & plures alii Comites & Barones, & in quo Milites apparatu militari plusquam mille & quingenti numerati sunt, præter alios quibus non erat apparatus sufficiens militaris, & balistariorum & peditum quasi innumerabilis multitudo, & venissent apud Jopen, & deliberassent qualiter procedere deberent, quidam nobiles de suis viribus præsumentes, & Templariorum & aliorum religiosorum ac nobilium de terra consilium contempnentes, de nocte ab exercitu recesserunt, & quia non dederunt gloriam Deo, cujus est victoria, sed eam sibi nisi sunt deputare, victi fuerunt ignominiosè, & plures capti ac mortui, & exercitus reversus est cum confusione maxima apud Jopen; ubi ad relevandum & mitigandum confusionem deliberatum fuit quod readificarent castrum Saphet, quia non poterant ita bonum opus construere toti terræ; & ut magister Templi inciperet, promiserunt quòd darent ei ad subsidium construendi septem millia marcarùm, & quòd esset exercitus ibi per duos menses ut securiùs & levius ædificaretur. Sed cùm reversi fuissent in sabulo Accon, obliti sunt promissorum, nec iverunt ad construendum, nec ad hoc faciendum aliquid contulerunt. Cùm autem facta treuga cum Soldano Damasci dictus Rex & exercitus magnus repatriasset, Episcopus Marsiliæ re ac nomine Benedictus ivit ad sanctam Mariam de Sardinia pro peregrinatione cum competenti ducatu dicti Soldani. Et cum de mandato Soldani per aliquos dies expectasset in Damasco, frequenter veniebant ad eum plures quærentes ab eo si ædificaretur Saphet. Et cùm ipse quæreret ab eis quare cum tanta instantia requirebant, respondebant quòd ædificato castro de Saphet, Damasci portalia essent clausa. Cùm ergo dictus Episcopus recessit à Damasco, consideravit diligenter terram usque Saphet; & non vidit munitionem aliquam præter Subebeam, quam tene-

Vide Spondan. 1238.

Raynaldus an. 1239 §. 79. 81. To. V. Duchesnii pag. 334. Mar. Sanut. Torsell. pag. 215. extr.

tenebat nepos dicti Soldani. Et cùm venissent apud Saphet, invenit ibi desertum sine aedificatione ubi quondam fuerat castrum nobile ac famosum. Ibi recepit eum cum magno gaudio frater Raymundus de Caro, qui erat tunc ibidem Castellanus; sed non habuerunt ubi caput reclinarent nisi garbelarias quas portant servientes fratrum, ubi faciunt lectos dominorum suorum. Cùm igitur Episcopus inquisiisset diligenter circumstantias & districtum dicti castri, & quare Sarraceni aedificationem ejus tantùm formidarent, & invenisset quòd illud castrum fieret defensio & securitas & quasi scutum Christianorum usque Accon contra Sarracenos, & esset impugnatio fortis & formidabilis & facilitas & opportunitas faciendi insultus & discursus in terra Sarracenorum usque Damascum & propter aedificationem dicti castri amitteret Soldanus multam pecuniam & magnum succursum & servitium in hominibus & rebus illorum qui essent de feto dicti castri, amitteret etiam in terra sua propria casalia & agriculturam & pascua & alia consueta, quia non auderent terram excolere propter metum dicti castri, & inde verteretur in eremum & solitudinem sua terra, & iterum oporteret eum facere multas expensas & tenere multos stipendiarios pro defensione Damasci & pro terris circumadjacentibus, & breviter invenit per famam communem quòd non esset castrum tam fortissimum in terra illa unde possent Sarraceni tantum damnificari & Christiani tantum adjuvari & Christianitas dilatari. Cùm haec & similia audivisset dictus Episcopus, venit Accon; & cùm visitaret magistrum Templi Armannum nomine, qui jacebat infirmus; quaesivit ab eo idem magister quid viderat & audierat apud Damascum. Et Episcopus respondit sibi quod videbatur sibi magnificentius quod viderat & audierat in quanto timore & tremore ac quaerendi sollicitudine existerent Sarraceni super aedificatione castri Saphet. Sic referendo praedicta, coepit persuadere diligenter & instanter quod intenderent totis viribus & celeriter, dum habebant treugas, ad illud aedificandum. Magister vero cum suspirio dixit: Domine Episcope, non est facilis aedificatio Saphet. Nonne vos audivistis quod Rex Navarrae, Dux Burgundiae, Comites & Barones exercitus promiserunt quod venirent apud Saphet ut securiùs & citiùs aedificaretur, & starent ibi per duos menses, & darent septem millia marcarum pro faciendo aedificio, & tamen unde ad aedificium non dimiserunt; & vos dicitis quod aedificemus sine subsidio aliquorum. Tunc Episcopus dixit: Magister, quiescatis in lecto vestro, & dicatis voluntatem vestram bonam & efficax verbum vestrum fratribus; & ego confido in Domino quod plus facietis de lecto vestro quàm fecit totus exercitus cum multitudine armatorum & abundantia suarum divitiarum. Et cùm instaret Episcopus, dixerunt majores qui erant ibi: Domine Episcope, vos dicitis quod bonum vobis videtur; & magister habebit consilium, & respondebit vobis. Cùm autem recessisset Episcopus à magistro, vocavit eos qui erant majores in consilio, & persuasit eis illud quod Episcopus dixerat magistro; & placuit eis plenissimè, & dixerunt ei quòd sequenti die veniret & faceret tantum quod magister poneret hoc in consilio coram illis.

Qualiter Episcopus Marsiliae suasit magistro Templi & ejus consilio quòd construerent castrum Saphet.

Sequenti verò die venit idem Episcopus ad magistrum, & rogavit illum ut vocaret consilium suum, quòd volebat sibi loqui aliqua sibi cara. Et cùm venissent, dixit illis Episcopus: Domini, ego intellexi quod religio vestra fuit primo & principaliter instituta per sanctos Milites qui se totaliter devoverunt ad tuitionem Christianorum & ad impugnationem Sarracenorum; & quia in hoc se strenuè ac fideliter habuerunt, Dominus dilatavit & exaltavit religionem vestram apud se & apud Reges & Principes, & est coram Deo & hominibus vestra religio hodie plurimùm celebris ac famosa; & quod factum fuit tunc per illos sanctos Milites, modo videtur quod per vos sit similiter faciendum: quia cùm ego essem apud Damascum, intellexi per plures quod non est aliquid quod Sarraceni tantum timeant quantum quod Saphet aedificaretur, quia aedificato illo castro, portale Damasci reputant esse clausum; & nos ipsi vidimus & consideravimus circumstantias dicti loci, & est fama publica quod non potest aedificari castrum vel fortalitium in terra illa per quod possit ita defendi Christianitas & Sarracenorum infidelitas impugnari sicut per castrum Saphet. Propter quod ego vester amicus, vester fidelis, attendens honorem Dei, salutem animarum, & promotionem religionis vestrae, rogo consulo, & requiro ut vos, tanquam Deo fideles ac devoti & strenui Milites, respiciatis ad exempla illorum priorum & exponatis vos & vestra ad aedificationem castri de Saphet, per quod tanta impugnatio infidelium semper fiat. Ego autem non habeo pecuniam quam vobis ad hoc offeram sufficientem; sed personam offero ad faciendam ibi peregrinationem, si vultis aedificare. Si autem volueritis, praedicabo peregrinis, & vadam ibi aedificare cum eis damacia, similiter ibi acervus magnus lapidum, & faciam murum in circuitu de siccis lapidibus ad defensionem Christianorum & ad impugnationem Sarracenorum. Quo audito, dixit quasi ridendo magister: Domine, habetis in corde quod fiat. Et Episcopus subjunxit: Habeatis & vos ad hoc bonum consilium, & Dominus sit vobiscum. Et tunc recessit ab eis. Dominus autem direxit eorum consilium, & concordaverunt unanimiter quod dictum castrum reaedificaretur sine mora, dum durabant treugae cum Soldano Damasci; quod si differretur, posset aedificatio de facili impediri.

Quòd gaudenter & magnificè inceptum fuit Saphet, & à quo, & quando.

Cùm autem deliberatum fuisset quod aedificaretur Saphet, laetitia magna fuit in domo Templi & in civitate Accon & in populo terrae sanctae; & sine mora electa est Militum, servientium balistariorum, & aliorum armatorum laudabilis comitiva, & saumarii multi ad portandum arma & victualia & alia necessaria, & aperta sunt granaria & cellaria & thesauraria & aliae officinae ad faciendas expensas magnificè ac gaudenter; & missa est multitudo operariorum & clavorum cum instrumentis & impensis sibi necessariis; & laetata est terra in adventu eorum, & elevavit naturam Christianitas terrae sanctae. Idem autem Episcopus Marsiliae ibi venit cum quibus potuit peregrinis, & posuit tentoria sua in parte ubi fuerat agota Judaeorum & mesquida Sarracenorum, ut per hoc innueret & apertè significaret quòd castrum de Saphet aedificabatur ad debellandas infidelitates infidelium & ad roborandam & defendendam fidem Domini nostri Jesu Christi. Cùm autem parata essent ea quae ad incipiendum tam praeclarum opus pertinebant, post celebrationem Missae venit idem Episcopus, & facto brevi sermone ad devotionem adsistentium provocandam, invocata spiritus sancti gratia, cum benedictione & sollemnitate debita posuit primum lapidem ad honorem Domini nostri Jesu Christi & exaltationem fidei Christianae, & super lapidem obtulit cupam argenteam deauratam plenam pecunia in subsidium operis subsequentis anno Domini MCCXL. tertiò Idus Decembris.

Qualiter inventus fuit puteus aquae vivae infra castrum Saphet.

Et cùm esset ibi defectus aquae & cum multis somariis, laboribus, & expensis afferretur à remotis, & Episcopus singulis diebus quaereret fonticulos ad facienda barquilia ubi colligerentur, quidam Sarracenus senex dixit dispensatori Episcopi: Si dominus vester daret mihi tunicam, ego ostenderem sibi fontem aquae vivae infra castrum. Qui cum ei tuni-

tunicam promisisset, ostendit ei locum ubi est modò puteus, super quem erant ruinae rupium & murorum, & ob hoc multi acervi lapidum. Et cum quaereretur ab eo signum certum, dixit quod in ore putei invenirent ensem & capellum de ferro, & ita inventum est. Et propter hoc ibi attentius & fortius laboratum est donec aqua scaturiens optima inventa est in magna abundantia toti castro. Mansit autem ibi dictus Episcopus donec castrum firmatum fuit ita quod posset se defendere contra fidei inimicos; & cum repatriavit, dedit dicto castro tanquam filiolo Symon praeelecto omnes equitaturas suas & tectoria & supellectilia; & data sibi benedictione, tradidit operis & operantium custodiam & promotionem Domino Jesu Christo, ad cujus honorem inceptum fuit & ejus nomini dedicatum.

In qua brevitate temporis tam magnificè sit constructum, & quanta sint fortalicia castri.

Cum autem idem Episcopus reversus fuisset ad subsidium terrae sanctae contra Tartaros anno Domini MCCLX. IV. Non. Octobris, & venisset ad visitandum Saphet, invenit quod ab uno passagio quo rediit Episcopus apud Marsiliam usque ad aliud passagium quo reversus est apud Saphet per Dei gratiam & providentiam & strenuitatem & magnificentiam fratrum sanctae domus Templi dictum castrum cum tanta industria, tanta mirificentia & magnificentia est constructum quod ejus exquisita & excellens constructio non solum ab homine sed à Dei omnipotentia videatur potius esse facta. Ad quod sciendum plenius notandum quòd castrum Saphet situm est inter civitatem Accon & Damascum, quasi in medio Galileae, in quodam promontorio circumcluso montibus & collibus & praeruptis praecipitiis & scopulis ac rupibus, & propter viarum difficultates, arduitates, & angustias ex magna parte quasi inaccessibile & inexpugnabile. A parte vero Damasci quasi pro vallo habet fluvium Jordanem & stagnum Genesaret & mare Galileae ac mare Tyberiadis; & haec sunt ei pro fortalitio naturaliter à remotis. Artificiosae vero sunt ibidem propè intus & extra munitiones & aedificia admiranda. Quot autem & qualia sint ibi aedificia, quae & quales, quot & quantae munitiones & fortalitia in fossatis quae habent in profundo rupis septem cannas & sex in lato, quae in muris, quae habent in altitudine viginti cannas & in latitudine decem cannas & in circuitu CCCLXXV. quae immensibus terra profundè in antemuralia & fossata cum crotis quae durus fossae coopertae quae super scamas & sub antemuralibus, ubi possunt balistarii cum magnis balistis & defendere scama & alia propinqua & remota & non ab aliis exteriùs videri, ubi possunt esse securè sine aliis armaturis, quae in turribus & propugnaculis, ubi sunt septem turres quarum quaelibet habet in altitudine duodecim cannas, in latitudine decem, in spissitudine duo in summo, quae in diversis officinis ad omnes usus necessarios, quae in balistarum & caleriorum & machinarum & aliorum armorum multitudine ac magnitudine & varietate artificialium, & cum quantis laboribus & sumptibus haec sunt facta, quantae cotidianae custodiae, quanta praesidia armatorum ad custodiendum & defendendum & adversarios impugnandum sint ibi necessaria continuè, quot operarii diversorum operum, quae ac quantae expensae sint in iis cotidie faciendae, non est facile scriptura vel verbo explicare. Quod vero tam praeclara & tam eximia tamque excellentia & necessaria opera ad honorem Dei & exaltationem Christiani nominis, ad offensionem infidelium, & ad aedificationem fidelium haec sunt facta & etiam facienda, non convenit penitus sub silentio praeteriri, sed saltem aliqua ad devotionem & compassionem fidelium provocandam expedit recitari.

Quantis expensis sit constructum.

Ad honorem igitur Domini nostri Jesu Christi & ad ostendendam devotam strenuitatem & immensam necessitatem sanctae religionis militiae Templi, & ad provocandam devotionem & compassionem & accendendam caritatem Christianorum fidelium erga dictam religionem & dictum castrum, referimus expensas quas fecit ibi in aedificiis domus Templi. In primis duobus annis & dimidio expendit domus Templi in aedificando castro Saphet, praeter redditus & obventiones dicti castri, undecies centena millia bysantiorum Sarracenorum; & singulis sequentibus annis secundum magis & minus quadraginta millia bysantiorum Sarracenorum. In cotidianis expensis dantur victualia mille & septingentis personis & plus, & tempore guerrae duobus millibus & ducentis. In stabilimento cotidiano dicti castri sunt necessarii quinquaginta milites & triginta servientes fratres cum equis & armis, & quinquaginta Turcopoli cum equis & armis, & balistarii trecenti, in operibus & aliis officiis DCCC. & XX. sclavi quadringenti. Et expenduntur ibi annuatim secundum magis & minus plusquam duodecim millia muli onerati inter hordeum & frumentum, praeter alia victualia & stipendia quae dantur stipendiariis & personis adventitiis, & praeter equos & equitaturas & arma & alia necessaria. Quod non est facile computare.

De excellentia & sufficientia castri Saphet.

Ad ostendendum vero excellentiam dicti castri, ne videatur inutile, onerosum, & dispendiosum & insufficiens tantum opus, vel ad habitandum inhabitabile, notandum quod castrum Saphet est amoenitate aëris temperatum, & sanum ubertate, viridariorum, vinearum, arborum, & herbarum placitum ac jocundum, foecunditate ac diversitate fructuum locuples & abundans, ubi crescunt & fructificant abundè ficus, malagranata, amygdala, & oliva; cui dedit Dominus de rore caeli & de pinguedine terrae benedictionem & abundantiam frumenti, vini, & olei, leguminum & olerum, & fructuum electorum, lactis & mellis copiam, pascua nutrimentis animalium congruentia, & nemora, arbores, ac arbusta pro faciendis furnis calcis & pro coquendis cibariis copiosè, & lapidicinas optimas ibidem ad opera facienda, & irrigua fontium, ac magna braquilla ad aquanda animalia & ad plantaria irriganda, non solum extra castrum, sed etiam infra. Ibi sunt aquae vivae optimae abundanter & plures magnae cisternae, secundum quod sunt necessariae cuilibet officinae. Sunt etiam ibi duodecim molendina de aqua extra, & infra plurima de animalibus & de vento, & furni etiam sufficientissimi, sicut decet. Ne quid autem desit nobilitati & necessitati dicti castri, ibi sunt venationes diversarum venationum, piscationes diversorum piscium copiosè de flumine Jordanis, de mari Galileae, de mari Genesareth, & de mari magno, de diversis locis unde pisces afferri possunt salsi cotidie ac recentes. Inter alias excellentias quas habet castrum Saphet, illud est notabile, quod per paucos potest defendi, & sub defensione in munitionem suam multos potest colligere, nec potest nisi per maximam multitudinem obsideri. Sed ista multitudo diù necessaria non haberet, quia nec aquam nec victualia inveniret; nec multitudo maxima potest ibi esse propè insimul; & si divideretur per loca remota, non posset se invicem adjuvare.

De utilitate praedicti castri Saphet.

Quantum autem necessarium & utile sit castrum Saphet toti terrae Christianorum, & infidelibus quantum nocivum, scire possunt per experientiam qui noverunt quot & quantos contra aedificationem dicti castri Sarraceni, Biduini, Coromini, & Turcomani

ni faciebant insultus frequenter usque Accon & per terram aliam Christianorum. Sed aedificato castro Saphet, positum est repugnaculum & obstaculum ne ad nocendum publicè transire audeant à flumine Jordanis usque Accon, nisi esset maxima multitudo; & ab Accon usque ad Saphet vadunt securè onerati sagmarii & quadrigae & agriculturae & terrae coloni liberè. Ab omnibus exaltetur Deus. A flumine vero Jordanis usque Damascum remanet terra inculta & quasi vasta propter metum castri Saphet. Unde fiunt grandes insultus & depraedationes & vastationes usque Damascum; ubi factae sunt plures miraculosae victoriae per fratres contra fidei inimicos, quas non esset facile recitare, quia inde posset fieri magnus liber. Illud autem non est omittendum, quod à parte Accon sub castro Saphet in forti loco est burgus sive villa magna ubi est mercatum & . . . . . instituto, & potest defendi à castro. Habet etiam castrum Saphet sub dominio & districtu suo casalia quae in Gallico villae dicuntur plusquam CCLX. in quibus manent plusquam decem millia hominum cum arcubus & sagittis, praeter alios ex quibus haberi potest multa pecunia intus castrum Saphet, & alias regiones & Barones ac Milites ad quos pertinent dicta casalia, de quibus parum aut nihil habebant ante aedificationem Saphet, nec haberent hodie nisi castrum esset aedificatum, quia omnia haberet Soldanus & alii Sarraceni. Illa verò utilitas non est omittenda quae supergreditur universas, quia potest praedicari liberè in omnibus praedictis locis fides Domini nostri Jesu Christi, destrui ac reprobari publicè in sermonibus blasphemia Machometi. Quod non poterat fieri ante constructionem Saphet. Neque Sarraceni ausi sunt in publico proclamare, sicut antè faciebant, blasphemias Machometi contra fidem Domini nostri Jesu Christi. Possunt ibi modò visitari loca famosa quae sunt in districtu castri Saphet, ut cisterna Joseph, ubi fuit venditus à fratribus suis, & civitas Capharnaum, quae est in finibus Zabulon & Neptalim, ubi habitavit & incepit praedicare multa & operatus est mirabilia multa personaliter Dominus Jesus Christus, ubi Petrus solvit tributum de statere invento in ore piscis pro se & pro Domino Jesu Christo, & ubi Matthaeus sedebat ad theloneum, de quo sumptus est ad apostolatum. Item ibi in monte propè versus Tyberiadim est locus ubi Dominus de quinque panibus hordeaceis & duobus piscibus satiavit quinque millia hominum, & de quibus superfuerunt duodecim cophini pleni fragmentorum. Et est ibi propè locus ubi post resurrectionem se manifestavit Jesus discipulis suis & comedit cum eis, secundùm quod legitur in evangelio feria quarta post Pascha; & ille locus dicitur vulgariter Mensa Domini, ubi est Ecclesiae & peregrinatio solemnis. Item ibi propè juxta mare Tyberiadis est casale quod dicitur Bethsaida; ubi nati fuerunt Petrus & Andreas, Philippus & Jacobus minor, & ubi Christus elegit ad apostolatum Petrum & Andream & duos filios Zebedaei. Item ibi propè juxta mare Tyberiadis versùs Tabariam est locus qui dicitur Magdalon, ubi dicitur nata fuisse Magdalena. Loca etiam solemniora, scilicet Nazareth, mons Tabor, Cana Galilææ, & alia plurima, propter constructionem castri Saphet possunt liberiùs & securiùs visitari. Et propter hoc potest sciri quantum minuitur & subtrahitur infidelibus Sarracenis & quantum adcrescit & additur Christianitati per constructionem & stabilimentum castri Saphet, quod factum est ad damnificandum & destituendum, & reprimendum infideles & ad delectandum, multiplicandum, & confortandum fideles, ad honorem Domini nostri Jesu Christi, & ad exaltationem Ecclesiae & sanctae fidei Christianae.

Scriptor sum talis demonstrat litera qualis.

Ex Chronico Monasterii S. Martini Lemovicensis, auctore Petro Coral ejusdem loci Abbate.

MCCLXVI. Soldanus Babyloniae obsedit castrum du Cephet, quod tenebant Templarii; & illud obtinuit in festo beati Christophori proditione cujusdam fratris sui natione Syrii, qui Leo vocabatur, & fuerat frater per triginta annos. Hujus proditionis quidam Anglicus dicebatur esse particeps, quem obsessi interfecerunt. Iste maledictus Leo, qui Castellanus erat loci, non permittebat quod se defenderent Christiani, quia minabatur eis pejora. Tandem maledictus Soldanus affidavit per juramentum obsessos & quod cum armis & oneribus suis recederent securi, castro reddito: de quibus cùm exisset interfecit & decapitavit septies viginti fratres & decem Templi, exceptis Hospitalariis, & septingentos & sexaginta septem viros bellatores, & quatuor fratres Minores, exceptis mulieribus & parvulis. Qui omnes aestimati fuerunt usque ad tria millia. Et maledictus Leo fidem nostram coram omnibus negavit. Dicebatur etiam quòd caput unius fratris Minoris abscissum consummavit antiphona beatæ virginis quam cantabant, scilicet *Salve Regina*. Hac de causa Ludovicus Pius Rex Franciae omnes Barones regni qui habebant trecentas libras in redditibus Parisius in Annunciatione beatae virginis venire fecit, & ipsis praesentibus (ipse) & tres filii sui cruces sumpserunt, & Comes Atrebatensis, & Britanniae, & plures alii Archiepiscopi & Episcopi & Barones, quorum non erat numerus.

Vide wadding. ann. 1266. §. 9. & Odor. Raynald an. 1266. §. 41. 42.

SALLAS MALASPINAE LIBRI VI. RERUM SICULARUM

Ab anno Christi MCCL. usque ad annum MCCLXXVI.

HOnorabili cœtui & reverendae universitati officialium curiae Domini Papae ac metuendorum virorum procuratorum in audientia Sallas Malaspine Decanus Militensis ejusdem Domini Papae scriptor cum promptitudine serviendi se totum. Opus transmitto vobis quod forsan magis posteris quàm modernis erit ad aliquod oblectamen, in eo quod nuper, ne segnis otiositas praesentis vacationis indictae lubricum quid sub silentio pariat & quae antiqui hostis sunt arma pro hebetibus animabus illudendis & captivandis contra quietum spiritum muniant sedulum humani generis inimicum, volui seriosè opportuna otia voluntariis levare laboribus & pigritantis de more sensum, qui plerunque levibus oneribus expergiscitur, dictationis eloquio experiri. Cùmque non semper eorum quae dicuntur terminus quaerat laudem, sed nec colonum excitatum ad operas culturae virentis gloria resocillet, nemo improbè credat linguam & calamum tam cito ad laudis gloriam licentiatos ut currant, sed ut quaedam gesta Regum Siciliae memorata recenseant, & memoriae recensita commendent. Placuit ergo sine verbosae digressionis anfractibus à primis Manfredi natalibus usque ad tempora Karoli filii Ludovici catholici Regis Franciae gesta retexere nec ambages inserere aut incredibilia immiscere, sed vera vel similia quae aut vidi aut videre potui vel audivi communibus divulgata sermonibus stilo prosaico sub ordine contexta narrare. Haec quidem etsi forsitan usquequaque non prosint pro eo quod non semper ex dictis quibuslibet pro-

profectus exquiritur, sique etiam superstites non delectet aut non alliciat animos modernorum, ex eo videlicet quod eorum fortassis adhuc tanquam recentium memoriam retinent, sequentium tamen oriendorumve posteritas aliquid sibi quod delectet inveniet in legendo. Consuevit enim ratio naturalis vestigare in rememoratione praeterita & antiqua digna veneratione praecolere vestigata. In assumpti ergo praesentis operis auxilium non deos alienos aut antiquos superos invoco ut assistant, sed illius primordialiter omnipotentiam trinitatis peto suppliciter assistricem, quam unit absque divisione divinitas & trinus complet numerus personarum. Flagito etiam & vos mihi fore propitios & exhibitores favoris, quorum volo ut in opere sit laus & gloria, & non mihi, & quibus sum ego minimus, nec dignus vocari socius, sed singulorum servitor, quibus & subesse volo & subiici & placere, cùm eorum cujuslibet non sufficiam calceamentorum solvere cingulum aut vestimentorum fimbriam contrectare. Parcite adhuc quaeso defectibus, & tales mei operis estote precor interpretes ut sub vestri promotione consilii non pereat vel negligatur res perquisita laboribus, sed perenni memoria observetur.

I. Olim de semine Frederici Lombardi quadam parturiente Manfredum prona hominum ad credendum quaeque relata tenet opinio quod formae geminae mulierum super Tusciam in aëre nubigero comparuerunt humanis obtutibus pendentes ut nebula super terram, quarum nomina vox magni tonitrui quasi rauca concavitate crepitantis verisimiliter confundebat. Sed non vanè hominum conjiciunt intellectus alteram, secundùm quod discerni potuit, vocari posse Gebelliam, alteram vero Guelfam. Eae, ut aiunt, junctis brachiis invicem colluctantes alterna corpora mutuo perurgebant; & dum ab aurorae rutilo usquequo sol tenuit in medio axe iter durante duello manuali pugna concertant, nunc illa desubtus ignominiosè depellitur, nunc eadem rediviva compulsu alteram premens pedibus victoriosa eminet & laeta triumphat. Modo illa videtur resupino corpore ruere, modo haec eadem facie accensa resultans caput gaudet secundae conterere frequentium inculcatione pugnorum. Sicque variatur utriusque victoria & mutuus denuo nutat ascensus, neutra diù subest alteri conculcata, & altera alteri praelata vicissim in eminentiori stat modicum. Evanescunt alternatim metus & gloria victricis & victae, ac alterius ascensus & casus habet subsistentiam momentalem. Et adeo videntur victoriae vices aequae quod qui vidit colluctationes hujus impulsus, & repulsus alternos pari potuit dinumeratione metiri. Sed licèt praedictus Manfredus, tanquam ex damnato coitu derivatus, defectum natalium patiatur, nobilis tamen naturae, decus utriusque parentis, qua ortus ejus esse meruerat generosus, maculam ferè defectus hujus expiabat; ac decor tantus erat infantis quod non ex ancilla secundùm carnem, sed pro repromissionem allegoricè natus videbatur ex libera: crescensque forma praestabili, & continua bonitatis recipiens incrementa, meruit accuratè ab Augusto tractari & custodiri pariter sicut filius legitimus diligendus. Profecit nimirum in liberalibus artibus, ac virtute magna & moribus magnificatus est inter nobiles, tanquam summis fuisset gymnasiis eruditus. Incomparabilem emit sedulo labore scientiam, & morum erudimenta non segnis attenta sollicitudine comparavit. Hunc jam adultum persona dotibusque personae grandaevum Fredericus ejus genitor, antè quàm fieret anathema, priùs quàm esset etiam irrefragabili depositione percussus, filiis praeferens, eum tandem principatu Tarentino donavit, in quo nomen & decus Principis studebat laudabiliter promereri. Tradiditque sibi uxorem nobilem mulierem natam Amedei Comitis Sabaudiae nomine Beatricem.

II. Postquam vero coruscationes suas sedes apostolica coruscavit ut dissiparet Caesarem omnesque vitis ejus palmites obtruncaret, ac misit sagittas praepetes cum maledictionis suae violentia ut perenniter totam posteritatem Caesaream conturbaret, cordibus Frederici totiusque familiae variis contra Ecclesiam inebriatis erroribus, erynnis saeva, quae est furia infernalis, cum sororibus baccatrix irrepsit, eumque antiqua serpentis latiùs momordit astutia, & propensiùs fraus diabolica circumvenit. Adeo enim praeconcepto veneno & fermento solitae malitiae ac nequitiae totam infecit Italiam quod votis ubique omnium divisis in partes, quicunque in terra propria poterat aliquid, necessario de parte imperii aut de parte nominatim Ecclesiae censebatur. Divisionis igitur error per universam Italiam cœpit paulatim succrescere, & partium vitiosa dissensio in qualibet adeo provincia inolevit quod sub Gebellinitatis pallio sub favore partis imperii cœca pullulabat haeresis & fœda infidelitas germinabat. Et si quando saltus harum vulpium & cavernas sagax religiosorum industria per sedem apostolicam contra hujusmodi pessimos Christianos electa volebat industriosè perquirere ipsarumque vestigia perscrutari, nonnulli credentes & pravitatis tam insanae fautores aut latitantia tantae iniquitatis germina inoffensa fovebant, aut compertam frequenter sub latebris & ambulantem sub tenebris & umbra mortis superstitiositatis hujusmodi nequitiam defendebant, sicque sine cujusquam repressionis obice undique suos errores disseminabant haeretici & diffundebant impune venena. Verùm ut ars praecipitii de suo triumpharet actore, Dominus Innocentius Papa IV. in generali Concilio apud Lugdunum contra Fredericum Imperatorem, penes quem nulla salutis proficiebant consilia nec conatus apostolici studii proderat, tanta erat ejus execrabilis pertinacia pravitatis, justae damnationis sententiam eodem approbante Concilio promulgavit. Innocentio vero Italiam repetente & mandante contra Fredericum praedicari publicè verbum crucis, Fredericum praedictum apud quoddam castrum quod Florentinum dicitur prope Luceriam Sarracenorum mors inopinata momordit, & omnes ejus semitas sive diversoria in arto concludens, lubrica ejus vestigia decurtavit. Sed auditu mirabile, iste Caesar, qui fuerat in orbe Monarcha, & per universa mundi climata gloriosiùs cœperat venerari, credens fortassis suam cum superis per artis experientiam mathematicae coaequare naturam, qui mores ante lapsum erroris cum magnis aequarat, studuit rerum opiniones sollicita curiositate perquirere ac profundè caelestia perscrutari: sicque dum subtili indagatione naturalia vestigabat, astrologos & nigromanticos adeo venerabatur & auspices quod eorum divinationibus & auspiciis Frederici velocissima cogitatio ad similitudinem venti motu celeri denuo vagabatur. Cùmque hujusmodi aruspices dixissent se arte sortilega comperisse quod Fredericus debebat sub flore marcescere, per eorundem interpretationes Fredericus praedictus desiderans fieri contra naturam corporis immortalis, Florentiam & Florentinum in Campania quantum potuit evitavit. Sed dum frustra locum mortis evitat, qui nec tempus praevidere nec mortis terminum fugere poterat, quantalibet adjectione remedii lapsus est in laqueum improvisum qui omnem finaliter illaqueat creaturam.

Vide R. [illegible] pag. [illegible] col. [illegible]

III. Postmodum autem, licèt regnum Siciliae foret ad dispositionem Ecclesiae Romanae, cujus juris & proprietatis extitit, liberè devolutum, Rex Corradus ejusdem Frederici filius regnum ipsum occupans, eo, non tanquam alieno, sed velut re patrimoniali, quem sibi credebat ex paterna successione competere, cœpit uti. Et dum inter haec civitas Neapolitana, quam reddit amœnus loci situs & civium copiosa multitudo nobilium super omnes terrae Laboris metropoles generosam, non immemor sententiae depositionis & irrefragabilis privationis edicti contra Fredericum & successores suos per sedem apostolicam promulgatae, Corradum praedictum recipere tanquam Ecclesiae devota contemneret, ac in hujusmodi proposito inviolabiliter perduraret

raret

raret, ſpectans denuo ſibi per ſedem apoſtolicam potenti ſubſidio ſubveniri, anguſtata per mare ingenti navigio & per terram exercitu copioſo, tamdiu Corrado praedicto parere agreſti reſiſtentia recuſavit quandiu defenſoribus victualia duraverunt; quibus omnino deficientibus, aliquandiu ad carnes morticinas animalium hebetum, quas palatus naturaliter aſpernatur humanus, necnon ad herbas neglectibiles, quibus vix brutum paſcitur animal, urticas videlicet atque malvas, frondeſque ficuum & aliorum arborum ora famelica converterunt. Iis autem poſtmodum, cùm longa terrae vaſtatione conſumptis nullum civitati praedictae ſede apoſtolica deſtinante ſubſidium, urgenti jugo colla neceſſario fatigata ſubmiſit, antiquis mœnibus & muris altiſſimis funditus interdum propter hujuſmodi pertinaciam deſolata. Tandem idem Corradus in regno praedicto plenum per violentiam & per amicitiam etiam ſine obice principatum cœpit in olla paternae nequitiae veneno ebulliente ferveſcere, ac ſuccedens vitioſè vitio genitoris complices & fautores quondam Caeſaris ſtuduit excitare ſepultos, & factos jam hebetes perdito capite contra redivivam Eccleſiam provocare; totamque partem Gebellinam adeo niſus eſt diverſorum ſubſidiorum fovere vigore ac relevare qui ceciderant penè ſuperbos quod nec in patrimonio Eccleſiae abſque perſecutionis durae jaculis ſummus Pontifex morari tutè valebat nec apud Italicos pro publicae ſalutis emolumento aliquid exercere. Unde Dominus Innocentius praedictus videns ex tempeſtatis tantae procella ſentinam apoſtolicae naviculae aqua amaritudinis plenam Peruſium naufragus uſque perrexit; ibique, Rege Corrado agente in Apulia, morabatur. Sanè Manfredo in fraterna gratia perſiſtente, quem nondum ſuae fortis fortuna retigerat, ſed necdum excogitatae in fratrem fraudis fomite revelato, Corradus praedictus in regali pompa deliciis affluens cum eodem Manfredo multiſque proceribus Alamannis & regni Baronibus & nobilibus aliis in pacis tranquillitate ſaluberrima regni temperatione perfruitur, oculorum in rerum varietate grata ſpeculatione depaſcitur, ſonoris delectatur auditibus, & harmonicis delectationibus ineſtimabili modulatione pacatur, ſuaviſſimis jocundatur odoribus, & epulatione guſtui neceſſaria delinitur. Favet Manfredo affectatione fraterna, & eum honorat adeo ac ſi ambos unus uterus peperiſſet. Manfredus enim reſpectivè luciter dici poterat in tota poſteritate Cæſarea, tum quia præſtabili forma decorus & literaturæ dotibus redimitus alios meritis excellebat, tum etiam quia ſe induſtrioſè omnibus reddebat amabilem & Baronum ſenſus blandimentis noverat placibilibus demulcere & cæterorum ſe moribus conformare.

IV. Sed jam benivolentiæ omnium placibilitatis ſtudio coaptatus, fraternæ factus impatiens dignitatis, cœpit intrinſecus latentis invidiæ nutrire fomenta & livoris occulti fervorem præalti cordis magnitudine, machinationis igne ſuppoſito, detractionis flamma & oblocutricis murmurationis pruna ſuccendere ac fovere, ita quòd fraterna nulla conſideratione hujus fuit invidia quando primi urbis muri fraterno ſanguine maduerunt, ſed nec alia quae inſidiata eſt fratri offerenti manipulum pinguiorem. Nihilominus tamen Manfredus fratri quantum poterat grato famulari nitebatur obſequio & obſequioſitatis ſedulo ſtudio complacere, ita quòd quotieſcunque Corradus equitare volebat, Manfredus promptus & agilis currebat ad ſcanſilem ſeu ſtreugam, ac modis aliis famulatus fratri tanquam præcellenti adulari didicerat & blandiri, hac conſideratione commonitus quòd cùm ſemper creſceret in gratia & amore majorum, potiſſimè illorum de regno, cavebat ſibi vehementer ne frater in eum manus ſævas extenderet & vel occultè vel per fraudem vel dolum aut publicè per potentiam mortem ejus crudeliter intentaret. Corradus enim non advertens quòd in actorem ſui conſuevit fraus converſa plerunque redire pluries dixerat in propatulo verba iſta. Princeps iſte adeo ſe nobis obſequioſum exhibet & ſe adeo reddit gratum, ſicque noſtræ novit voluntati blandiri, quòd eum nec offendere poſſumus, nec aliquod præſumimus facere ſibi malum. Poſtremò Rex Corradus in Apulia juxta montes focarios prope Melfiam & Venuſium cum infinito exercitu caſtrametatus exiſtens in campis, quatenus terram aliquam obſideret, dies ſuos in ſolatio tranſcurrebat, convenientibus ibi cum ipſo ferè omnibus regni Baronibus; inter quos Manfredus cum pulchra militum comitiva convenit, cui ſimilis nulla loco convenerat in eodem. Corradus itaque in tentorio ſuo in campis ſub autumnali tempore febrili cœpit acceſſione gravari. Et cùm febres hujus temporis conſueverint eſſe longævæ ac ægrotantem diù ſub invalitudinis labore tenere frequenter, idem Corradus convaleſcentiæ metas attingens recidivabat regiminis per errorem. Cuſtodiebatur exacta diligentia ne qua manus medicinis aut comeſtibilibus poſſet apponere aliquid nocivum; & ne ſorbile aliquid lurida poſſent aconita fœdare, quamplures fuerant rerum prægustatores quarumlibet deputati, ita quòd per guſtum non poterat veneno palatus infici nec venter. Verùm dum in longum protrahitur ægritudo, nonnulli Manfredi complices magis ardebant ipſum per viam aliquam toxicare. Et volentes Manfredo adulari fallaciter invicem ſuſurrabant. Et alii in tantum demiſſos ſuſurros comprimebant in vocem quòd Manfredus vel audiebat vel debebat audire. O, aiunt, utinam Rex de invaſione præſentis infirmitatis occumbat. Velit Deus quòd nunquam de cætero convaleſcat, ſed protinus moriatur. Nam Manfredum inungeremus in Regem, qui eſt longè dignior quàm Corradus. Ille diligeret nobiles, ille remuneraret obſequia. Eſt enim liberalior & humanior tota poſteritate Cæſarea. Unde firmiter ſua induſtria & magnanimitate totum ſibi ſubigeret orbem terræ. Audiens ſanè Manfredus quæ fallax Baronum regni ſuſurrabat opinio, in necem fraternam plus ſolito aſpirabat. Sicque quidam Salernitanus phyſicus, qui erat ad curam Corradi, quem Manfredus plures ad dilectionis ſuæ gratiam verborum humilium blandimentis illexerat, fuit inſtantiſſimè per Manfredum & quoſdam ſuos amatores inveteratos diebus malis ſub ſigillo pœnitentiae requiſitus ut cùm per guſtum Corradus venenari non poſſet, aliam excogitaret fraudis viam per quam idem Corradus omnino mortis diſcrimini traderetur. Salernitanus igitur praedictus, ut fertur, tritum adamantem cum pulvere dyagridii in aqua clyſteris immiſcuit & illa ventrem ſtipticum intrinſecus irrigavit. Adamas enim violentiſſimè fertur, eſſe nec ſine ponderoſitatis fortitudine penetrando fortia quaeque frangens. Dyagridium verò, quod aliàs dicitur ſcamonea, reſolvit omne quod tangit. Sicque violentia utriuſque Corradus praedictus emiſit laniata particulariter viſcera per feceſſum, corporis & animae fœdere diſſoluto. Conſtituit tamen bajulum in regno pro ſuo unigenito Corradino quendam Marchionem de Alemannia conſanguineum uxoris ſuae: quae cùm eſſet de ſtipite Frederici de ſtupha in Alemannia remanſerat cum Corradino filio ſuo nondum pubere.

Manfredus verò cui favebant ut plurimùm regnicolae Comites & Lombardi, attendens quod multitudo nobilium Theuronicorum qui cum Corrado fuerat adhaerebat bajulo Corradini, cùm nonnulli & Barones ex hujuſmodi multitudine ipſi Corradino tum per paternam tum per maternam lineam attinerent, qui dabant operam ad conſervationem regni, ut in eo poſſet Corradinus ſuo tempore dominari, & conſiderans etiam quod ut regnaret nondum venerat hora ejus, non eſt tunc auſus quod conceperat aggredi & quod deſideraverat attentare, ſed in odium Theutonicorum excogitavit ſe beneplacitis apoſtolicae ſedis adeo coaptare, adeo ſe humiliter Eccleſiae Romanae committere gremio quod enervaret omnino vires conſanguineorum nepotis in regno & eorum potentiam cum favore ipſius Eccleſiae annullaret. Perveniente inter haec rumore de obitu Corra-

radi ad Dominum Innocentium, qui Perusii residens tanquam intra murorum ambitum circumseptus undique inimicis, cùm jam factus in suo statu perplexus quod inde se in fugam accingeret ubi se numerus hostium brevior ingerebat, statim novi gaudii laetitia nova respersus versùs regnum dictis continuatis accessit, & Anagniae aliquandiu substitit, expectans certos de regnicolarum conversione recipere nuntios, per quos sibi regnicolis è vicino jam posito civitates & loca regni signa devotionis & fidei debeant demonstrare. Eo igitur Anagniae cum tota curia sub expectato tranquillitatis tempore respirante, Manfredus, Marchio bajulus regni, & nonnullae communitates & Barones parituri praecisè mandatis summi Pontificis cum innumera multitudine accesserunt. Marchio vero in manibus Domini Papae bajulatui & Corradini tutelae cessit in totum, sed gratiae sedis apostolicae absentem recommendavit infantulum, eum & totam hereditatem suam protectioni Romanae Ecclesiae supponendo, & rogando suppliciter quod innocens infans non puniatur de avita & paterna malitia nec de eorum excessibus poenam reportet per eosdem contra Ecclesiam perpetratis. Dominus vero Innocentius omnes venientes ad gratiam apostolicae benignitatis brachiis apertis admisit, omniumque studebat animos quadam paterna mansuetudine demulcere. Manfredus sanè, qui propriis meritis electorum regni consortium videbatur aequare, immo cunctorum mores excellere omnesque praeire in spiritu & virtute paterna, ante omnia meruit à sententia excommunicationis qua tenebatur absolvi. Et quia omnia facta Caesaris annullarat Ecclesia & successionem damnaverat filiorum, dictus Manfredus absque nova sedis apostolicae concessione non poterat principatum Tarentinum licitè retinere, unde benignitas Ecclesiae, quae devotos & humiles promovere propensiùs consuevit, non obstante sententia depositionis Frederici & natorum à successione privationis, ratificavit & confirmavit dicto Principi omnem donationem sibi factam per patrem ante suam depositionem praedictam, concessitque sibi honorem montis sancti Angeli, & eum in Apulia Capitaneum pro Ecclesia stabilivit. Repetit ergo Manfredus Apuliam grandibus ab Ecclesiae liberalitate beneficiis honoratus. Qui licèt quantum ad communem opinionem in suscepto capitaneae officio nomen Ecclesiae profiteretur & omen, & verbo se officialem Ecclesiae appellaret, nihilominus tamen Apulorum corda, quae mobili semper rotatione vertuntur, ad devotionem & amicitiam suam quantum poterat attrahebat, in amore Sarracenorum de Luceria, qui judicia fidelium Ecclesiae mente semper dubia formidabant, potissimè se involvens, quorum voluntates in sui nominis devotione roborare toto non deses studii laboravit affectu. Hic adeo gratiosus crescebat in oculis Apulorum quod nonnulli dicebant eo audiente frequenter: Nolumus alium Regem, nec alterius dominium nisi istius Principis affectamus. Iste & nullus alius Rex proculdubio noster erit. Deus conservet eum pro libertate nostra. Non enim nobis competit clericorum dominium. Sufficiant Ecclesiae Romanae spiritualia. Principi autem nato Imperatoris temporalia libera derelinquat.

Interea Dominus Innocentius quendam de genere suo Capitaneum praemittit Neapolim. Ipse vero apud sanctum Germanum cum curia tota venit; ibique per Comites & Barones, qui sibi obviam tanquam regni domino occurrebant, reverenter & venerabiliter extitit visitatus. Cum quibusdam Baronibus quidam de majoribus ex iis nomine B. de Augione convenerat, qui vivente Corrado de ortu Manfredi ejusque defectu in contumeliosa improperia contumeliosè proruperat. Contra hunc sanè Manfredus habens animum conturbatum inimicitiae jaculum, quo eum opportunitate captata posset offendere, denuo gestabat occultum. Occurrens ergo Manfredus summo Pontifici praelibato, quadam vice prope sanctum Germanum B. de Augione praedictum inermem habuit obvium, ut volebat, & opprobiorum non immemor, sed ex eorum memoria cordis dolore tactus intrinsecus, suis illico armigeris quod in dictum B. irruerent gladiis eumque ignominiosè tractarent. Occubuit ergo Manfredinorum gladiis nobilis memoratus; & Manfredus judicium formidans Ecclesiae in hac parte fugit Acerras. Dominus vero Innocentius accessit usque Neapolim; ibique fuit ex Manfredi parte diversorum tractatuum sollicitatus instantiis, & quod sub certis pactis Manfredum ad sua mandata reciperet requisitus. Sed quia excessus gravitas magna erat tam ratione occisi, qui erat de primatibus regni unus, tum etiam ratione ejus quod in conspectu Romani Papae fuerat tantum maleficium perpetratum, necnon quia si facti tam gravis enormitas non sortiretur media justitia poenam suam, magnae turbationis scandalum inter regni majores, quibus ferè omnibus dictus B. consanguinitatis vel affinitatis linea attinebat, oriri poterat & moveri, Dominus Innocentius praefatum Manfredum sub conditione vel pacto recipere noluit ad mandata, sed in hoc semper proposito firmabatur ut Manfredus praedictus Marescalli sui mandata praecisè faceret ac de commisso facinore juri pareret omnino. Tractatus & tractus hinc inde fuit eximius. Sed Manfredus judicium fugiens noluit stare juri. Dubitabat enim se sine pactis Marescalli Papae committere potestati. Cùmque Manfredus non posset in terra ordinis tutè propter Ecclesiae potentiam remanere, animusque suus semper ad gaudia tenderet, qui nec ad humile flecti poterat, nec in humili remanere didicerat, in Apuliam sua continuavit effugia. Ubi cum nulla civitas vellet ipsum contra Ecclesiam receptare, nec posset etiam tutus in aliqua remanere, quia sunt imbecillia corda ferè omnium Apulorum, consultè petiit Sarracenorum tutamina, quorum audaciam formidolosa illorum de ducatu Apuliae consuevit segnities formidare. Fuit ergo per eos in Luceria receptatus & Frederici veneratus ut heres. Cùm enim Sarraceni, potissimè qui sunt in civitate praedicta, imperiales esse dicantur, quique aliàs de ritus more abhorrent Ecclesiam, quae consuevit & debet eos exacto sollicitudinis studio persequi & omnino delere, cogitare merito poterant quod si regnum, sicut credebatur, ad manus Ecclesiae pervenisset, vastasset eorum in Apulia proculdubio incolatum, & eos tanquam proditionis filios dispersisset. Et ideo causam nimirum exquisitè quaerebant qua se qualitercunque possent ab Ecclesiae potestate subducere & se sub alicujus dissimulatae fictionis colore alterius subjicere ditioni. Postquam igitur Manfredus contra Ecclesiam erecto inobedientiae & rebellionis calcaneo se pervertit & sua cum Sarracenis foedera roboravit, nonnulla loca & quamplures nobiles Apulos ad se convertit aut spontaneos aut coactos. Dominus enim Innocentius, qui tam contra eundem Manfredum quàm contra receptatores & complices ejus exercitum indixerat per contradam, morte praeventus, votum Ecclesiae adimplere non potuit: sicque eo mortis morsibus apud Neapolim expirante, sedis apostolicae propositum expiravit. Dilatat ergo Manfredus sicut infernus os suum, & distentat suas per Apuliam phylaterias, Barones & terras callida seductione sollicitat. Volat audax aquila, quae nondum aetate plenè coeperat adulta pennescere, & rapaces ungulas assuefacit ad praedas, suarumque alarum robore Apuliam totam concutit, quorum jam sentiebat strepitum principatus.

Oder. Rainald. an. 1254. § 17.

VI. Sed mira illius potentia cujus dextera beatum Petrum ambulantem in fluctibus ne mergeretur erexit, quae licèt permittat Ecclesiam temporalibus aliquando turbationibus affici & ventosis quassari plerunque procellis, ejus tamen naufragium omnino non patitur, adeo tunc fratrum cita concordia unoque conciliavit affectu quod sine magnae morae praeter morem dispendio Dominum R. Ostiensem Episcopum natione Campanum, oriundum de quodam castro quod Genua dicitur Anagninae diocesis, in summum Pontificem concorditer assumpserunt. Et ut no-

nova de more nominis impositio sequeretur beatitudinis tantae fastigia ipsum nomen ad litteram aequaret sua interpretatione, praecellentiae tantae omen vocari meruit Alexander. Hic namque post assumptionem suam ductus saniori consilio, volens anchoram regendae naviculae in tuti portus statione locare & rudentem mandatorum suorum ad terram firmam extendere, ut per hoc suo & Ecclesiae discrimini praecaveret, quod propter volubilitatem illorum de regno & frequentem variationem votorum poterat in regno non immerito formidare, amotis à quibusdam officiis Lombardis, & eorum Campanis loco praefectis, Anagniam retrocessit. Interea vero Dominum Octavianum de Ubaldinis sanctae Mariae in via lata Diaconum Cardinalem constituit in regno Legatum, cui praedicandi contra Manfredum & Sarracenos publicè verbum crucis plenam tradidit auctoritate sedis apostolicae potestatem. Congregavit ergo Dominus Octavianus gentes innumeras, & copiosum exercitum apud Fogiam congregavit, cujus major & melior pars Tusci dicebantur, qui maximè obtentu Cardinalis ejusdem signo crucis assumpto convenerant & stipendiis etiamque nummis receptis, ut non propriis expendiis in Ecclesiae Romanae servitiis militarent Campani quoque cum iis quos sub ejusdem stipendiis in regnum destinaverat Dominus Alexander. Cum ergo exercitus pomposus Ecclesiae in magna bellatorum multitudine totam contratam Fogiae complevisset, & crederetur omnino quod posset ac deberet juxta Luceriam obsidionis validae castra firmare, Manfredus, qui omnino gentibus inaequalis & viribus impar erat, associatis sibi Sarracenis, Theutonicis, & regnicolis quibusdam suis complicibus, juxta Fogiam posuit se in campis; & diserim ita nondum bellorum expertus, eos in bellis, quod modo obsidione paucorum militum circumdedit, à quibus debebat & poterat obsideri. Verum quidam Comites & nobiles Tusci & Campani, qui erant agminibus exercitus praesidentes, dum attenderent Manfredinos viribus & numero pauciores, ardebant inire bellum & cum propinquis hostibus concertare. Immo extranea inter se furiae concitatione fremebant prae nimio affectu confligendi & pugnam attentandi cum adversariis manualem. Sed jussu Cardinalis, qui conflictum animo detestabatur & verbo, accensas magnanimitatibus in adversarios voluntates prohibentur contra tantam hostium audaciam experiri. Demum vero sine pugna praevalentibus hostibus sola fortunali praesumptionis audacia, quae contra ecclesiasticos vigoris cotidie plus habebat, Cardinalis praedictus sponte vertit terga Manfredo, & Apulia derelicta, usque Beneventum fuga continuata perrexit. Manfredus vero insequebatur denuo è vestigio fugientes. Sed eo appropinquante finibus Beneventi, Cardinalis fugam resumpsit versùs Aliphium properando. Cum enim arma non sedeant humeris clericorum, nec expediebat nec tutum erat quod praeferretur in tanto negotio Cardinalis gentibus bellicosis & quod praeesset exercitui bellatori. Clericus quidem nec se potest ad pugnam nec alios animare, cujus exercitium liber est tantum. Et ideo imprudenter capitaniae recipit praesidium, & minus providè sibi militia regenda committitur. Quod si quandoque talibus quorum usus spiritualia & iis annexa censentur subiiciatur regendus exercitus, non est mirum si sub eorum magistratu multitudo fiat debilis industriis animationis vocibus non adjuta, & tanquam exanimis & imbecillitate regentis occumbat & corruat paucitati. Verum adhuc habet relatio plurimorum & quorundam divulgata opinio quod quando Manfredus Romanam curiam visitavit, Dominus Octovianus propter plura merita quibus Manfredus alios praecellebat in ejus adeo exarsit amorem quod pro eodem ardua studuisset liberaliter exercere. Unde asseritur quod illius amoris instantia quem in eo conceperat & dilectionis etiam instigatus quàm domus Cardinalis praedicti ad Fredericum habuerat, cui sub Gebellinitatis nomine quantum poterat adhaerebat, idem Cardinalis statum Manfredi affectans ad sublime transcendere, sibi cessit in regno, & cum potuisset proculdubio feliciter habuisse triumphum, si congregationem tantam fidelium cum gente Manfredi permisisset pariter commisceri, regnum demum & fines regni Manfredo spontanea liberalitate dimisit, rediitque in Campaniam quasi victus. Manfredus sanè, ut de ejus generositate, quae per superiora patet, jam calamus conquiescat, fuit in sui statu benignus, cujus forma decora eum benignum necessario demonstrabat. Fuit etiam virtuosus. Nam moribus & scientia decorare studuit animum antè quàm eum regni cupido perverteret ac orbaret. Fuitque magnanimus. Quod evidenter apparet ex eo quod tantum negotium est aggressus. Nec minus se familiaribus exhibuit gratiosum, qui gratiarum erat in se dotibus circumfultus. Unde tot personae suae meritis propensatis, ut fertur, Dominus Octovianus volens ardua praesumere pro eodem, causam dedit propter quam, exercitu Ecclesiae cedente Manfredo, Manfredus ipse totius regni dominus remaneret. Sed ut cedat opinio veritati, sanius est credere quod idem Cardinalis potius ex sui exercitus debilitate diffisus, attendens suorum armatorum numero semper detrahi, exercitum vero Manfredi continuè adaugeri, dimisso regno cum incolumitate suorum cesserit Manfredinis quàm simulata fuga, ut Manfredi conditionem erigeret, regno abscesserit fraudulenter. Iniquum est enim quod aliena vi constat impositum trahere ad delictum, & quod homini vitio deputetur quod ejus voluntate non regitur, ac illud periclitanti quis imputet unde evadere raro detur.

Manfredus igitur ex tam amicae prosperitatis arrisu, affluentibus undique commodis, laetabatur. Sed cum ejus tanta prosperitas recens esset, nec haberet Corradino superstite colorem aliquem sub cujus saltem fictitio tegumento assumptum ad dominandum toti regno animum occultaret, se tutorem nepotis sui Corradini esse confinxit & hereditatis suae legitimum protectorem. Praetendens igitur sibi, quo nullus de genere paterno supererat propinquior Corradino, hujus tutelae curam inesse ac protectionis ejusdem onera suis scapulis imminere, Siciliam & Calabriam regnumque totum, cujus incolas ut cogitationes conceptas . . . . . explicaret quando posset semper agitat motu arundineo mobilitas naturalis, sub alarum suarum invalescenti jugiter principatu sine dispendio bellicoso & absque sumptuoso labore conclusit. Nondum enim dolum quem sub tenebrosis fraudibus gestabat interius, & quem studebat providè tegere sub coloratae imagine speciei, simulata pietas propalarat, sed mentita Corradini protectione tutoria universa deludens ut regnicolarum corda fragilia concitaret ad desideria promissorum libertatis & munerum inderentur praemia promittebat. Verum totius jam difficultatis in regno cacumine deplanato, sumpta inhumaniter audacia malignandi, non servavit postmodum congruentiam nec modum, sed totam regni nobilitatem tyrannide furibunda depressit. Et dum in eo temperantia mediatrix denuo prophanam carnis suspicabatur offensam, nec ejus delectationes illicitas nec voluptates fervidas potuit refrenare, nec moderata dominatio adversus libidinem alios non rectos impetus animi compescere potuit nec motus ejus. Namque invalescente saevitia sanguinis atrocitas & libidinis incentivum jam eidem adimere coeperant quicquid studiosus virtutibus compararat; & à se ipso priore vita & moribus dissidens, virumque mutatus in alterum, universos regni magnates in quorum animis ecclesiastica fervere devotio credebatur aut perpetuo relegavit exilio aut horribilibus mortis poenis tum per insidias clandestinas maceravit, tum aliis saevis & apertis debacchationibus interemit. Sed nec pepercit illis qui erga factum infantis zelo pietatis accensi & eum in Alemannia feliciter vivere ipsumque regni fore legitimum successorem quoquo modo praetendere videbantur. Hos enim non solum infra regni fines sed etiam ubicunque usque perse-

qui ad fata exitialia nisus fuit. Nam Comitem Petrum de Calabria, virum olim in curia Corradi & Frederici etiam praepotentem, qui Corradini aliquandiu cœperat administrare tutelam, apud Terracinensem civitatem exilio profugum, per quendam Petrum de Castellionata civem Salernitanum Domicellum & familiarem ejusdem Comitis procuravit interfici, & fratrem ipsius Comitis Jordanum Rubeum nomine oculorum amissione confecit. Civem vero praedictum confugientem ad eum nece sui domini tam crudeliter perpetrata militiae cingulo decoravit. Deinde per totum regnum mandavit edictum generale proponi quod nullus Corradinum de caetero nominaret, sed Manfredum ipsum omnis regni praedicarent heredem & hereditatis paternae pariter successorem, & qui contra faceret esset sibi merito proditione suspectus & ut suus proditor puniretur. Sicque frequenter fecit litteras in personis aliquorum nobilium de Alemania fabricari, quarum simulata relatio praeteritum proximè obitum mentiebatur infantis; quas litteras tamquam certissima nuntiantes faciebat denuo in civitatibus divulgari. Cum autem erronea regnicolarum credulitas fictam mortem Corradini supponeret esse veram, totamque regni nobilitatem saeva tyrannidis astutia momordisset, immo diris excidiorum faucibus sorbuisset comitatus, baronias, & feuda exulum & occisorum, Lombardis quampluribus, quorum quosdam extrema paupertas devehebat in regnum, nonnullos vero proscriptos à propriis partialis dissensio impellebat, liberaliter distribuit & dispersit. Sed non mansit propterea ejus justitia in aeternum. Advocavit etiam hujus largificae dispersionis in sortem quosdam de Sicilia de domo illorum de Malecta, & alios quamplures de regno, quos nova devotio vel actus pestifer & nefandus sibi gratos & familiares effecerat, ab ejusdem liberalitatis participio non exclusit. Verum Lombardi praecipuè sub consanguinitatis & affinitatis imagine ultronei ad Manfredum elationis assumptae fastigio gloriantem in paupertatis habitu confluebant. Sed dum civitates & loca Tusciae & Lombardiae quae Frederico & Corrado jam mortuis viribus tepescebant, & quas felix fortuna Manfredi sola fama calefecerat, à remotis per nuntios & litteras ipsi Manfredo signa fidelitatis & devotionis offerrent, & contra viciniam inimicam ab eo militum subsidia flagitarent, Manfredus ipse non ad subveniendum exteris nec ad offendendum loca extra regnum intendere voluit, sed curiosè cœpit de coronatione sua indefessae sollicitudinis studio cogitare. Haec enim erat curarum cura, quae ferventer suo pectori inhaerebat, & arduo cogitatu fluctuantem in successionibus placidis spiritum coartabat. Interea vero Domino Alexandro Anagniae commorante, cum jam per universa mundi climata firmiter crederetur quod Manfredi felicitas odiosa nimium facta esset Ecclesiae ac infesta, ex parte Corradini agentis sub annis in Alemannia pubertatis duo nobiles Alemanni, quorum unus Croccus, alter Bonscianus vocabatur, ad ejusdem Domini Alexandri praesentiam imploraturi pro Corradino veniam hereditatis avitae mittuntur. Ecclesia namque tunc, pro eo quod Manfredus eidem plurimum reddiderat se ingratum, & ejus beneficia minimè recognoscens, eam privignali odio cœperat lacessere, regnum Siciliae fideli cuiquam potenti pro ipsius Manfredi exterminio concessisset. Sanè de fine praedictorum Crocci & Bonsciani libenter ulteriora non dicerem, ne forsitan patrium crimen detegam quod deceret mente silentiosa, currente ad reliqua calamo, pertransire. Sed ordo accurrentium rerum instat ut labia parata sermonibus, quae subsequentium series cupit esse rectiloqua, concivium notoria scelera veridica locutione depingant, ne fortè major vero volans ad longinquos ut plurimum infamia referatur. Erat igitur Romae quidam nobilis de domo Surdorum nomine Raulus. Hic profecto more Romano magnanimus & strenuus putabatur. Sed cum jam ferè sibi tota proprietatis substantia defecisset, eum aliena sequi necessario oportebat. Plus enim praeter Romanum morem in suis voluptatibus expendebat quàm possent bonorum suorum redditus sustinere. Fuerat quippe sub multa lubricae delectationis libertate nutritus, & ex eo maximè quod nepos erat Domini Richardi de Aniballis sancti Angeli Diaconi Cardinalis, cujus industria penè in urbe sibi vendicaverat inter omnes nobiles primatiam. Luxuriabat excessibus, & ex avunculi potentia sumpto vigore vitam agebat protinus dissolutam. Hunc autem Manfredus, qui eum audierat fore praesumptuosum pariter & audacem, postquam multos de urbe nobiles pro interficiendis dictis nuntiis Corradini ad ampla praemia invitarat, excitavit contra eosdem nuntios pollicitatione solemni magna munera offerendo. Memoratis ergo nuntiis versus Anagniam ad Dominum Alexandrum prosequentibus iter suum, praelibatus Raulus inter castrum Molariae & silvam Algiari, quorum tenementa & districtus dicti Domini Richardi & nullius alterius existebant, eosdem nuntios invasione subita intercepit inermes, quibus aliàs Romae spoponderat liberaliter auxilium personale. Croccus ergo improviso Rauli gladio periit, & Bonscianus fuit letaliter vulneratus. Sicque factum Corradini cum Ecclesia nuntiorum impedimento suspensum, deficientibus tractatoribus & internuntiis, ulterius non processit. Raulus adhuc maleficus, qui sub tempore pacis dictis nobilibus Alemannis cladem tantae crudelitatis intulerat, ad recipiendum pretium sanguinis versus Manfredum diffugio continuato perrexit. Cui Manfredus in remunerationem ejus quod sub suorum egerat audenter obedientia mandatorum comitatum tradidit Catacensem. Sed nec ipsum nec alios quos ad comitatuum excellentiam evocaverat potuit per vexillum, ut moris est, de ipsis comitatibus investire, cum nondum unctionem & coronam recepisset. Indicit ergo diem coronationis suae, quam apud civitatem Panormitanam Regum *Siciliae* sequens vestigia promulgaverat celebrandam. Ad cujus tantae celebritatis honorem non solum nobiles, sed Archiepiscopos & Episcopos, aliosque Praelatos, & viros famosos è regno jussit die ac loco praefixis absque ullo excusationis suffugio congregari. Demum adveniente die coronationis indictae magnates omnes apud Panormum cum Manfredo unanimes convenerunt. Sed de praelatis quidam promptè, minus tamen providè, ad coronationem praedictam maturis gressibus properarunt, alii praetensa excusationis causa in propriis Ecclesiis substiterunt. Nonnulli vero iter veniendi Panormum continuaverunt usque Messanam, qui aut lentè aut pedetentim pergebant ut fieret coronatio sine eis, aut in aliquo loco de Sicilia, confingentes se fatigatos in itinere ac defectos, quaesita requie remanebant. Aliqui vero in die coronationis hujusmodi simulabant Panormi alicujus mole discrasiae se gravatos, ut saltem Missam coronationis & horam unctionis regiae evitarent. Ac quilibet Praelatus regni secundum quod magis minusve conscientiosus erat & devotus Ecclesiae se solemnitatis illius obsequiis remissius aut promptius ingerebat. In Ecclesia tandem Panormitana, quam Regum Siciliae porphyrea & anabastrica monumenta materia & arte pretiosa decorant, in Regem Siciliae per quosdam Praesules Manfredus inungitur, & per regni Barones assistentes Praelatis regali diademate coronatur. In testimonium autem unctionis & coronationis hujusmodi jussit chirographum confici rhetorico stilo contextum sub sigillis & subscriptionibus Praesulum & Baronum qui solemnitatis illius festiva gaudia fuerant comitati.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

I. DIGNITATIS regiae celebriter honore susceptо novus Rex partes Apuliae feliciter repetit. Et cùm ubique per regnum seditio tumultuosa quiesceret, & spes jam probabilis quietis gratae delitias propinaret, generale colloquium Baronum cele-

lebravit, multis ibi per eum decoratis honore militiae, & nonnullis per investituram vexilli ad comitatus excellentiam sublevatis. Post haec solemnem curiam apud Fogiam universis citra portum Rolleti nobilibus & locorum nuntiis convocatis indixit; ubi, ad honoris regii clarificanda fastigia, tam de conservatione justitiae quàm de aliis publici boni compendiis statutis utilibus publicatis, de diversis partibus diversorum generum gaudia festiva conveniunt, ludentium choros & agmina distinctio purpurata laetificat. Quamplures ibi regenerantur honore militiae, nonnulli magnificantur excellentium fascibus dignitatum. Dies totus solemniter agitur; & post diei cursum flammificis facibus hinc inde lucentibus, ponderosa cerae coacervata compagine, in agone ludentium convertitur nox in diem. Ne autem quietis & pacis longis laboribus quaesita compendia occasio potentatus exterioris infringeret, Rex Manfredus curas exercituales aggrediens, cum magnifico & praepotenti exercitu versus regni confinia consilio deliberato procedit. Erat in extremis regni partibus olim Rege Corrado favente civitas Aquilae in odium Baronum de illa contrata per ipsorum villanos de novo constructa, in qua de diversis castrorum circum adjacentium incolis, non absque quamplurium ex provincialium jactura nobilium & praedictorum Baronum, rusticorum adunata congeries in tantam jam multitudinem populosa concreverat quod de suarum virium temeritate superbiens se vicinis exhibebat horribilem & dominantis in regno dominio suis operibus indevotam, quin potius velut pars universo non congruens generalibus regni statutis reputabat indecens colla submittere, & singulares sibi vivendi formulas conficere praesumebat. Sperabat enim in praesumptae libertatis statu contra eorum dominos apostolicae sedis auxilio confoveri. Et ideo contra Manfredum etiam post suae coronationis tempora pertinax in rebellione jam facta, sub velamine devotionis Ecclesiae Regi parere contumaciter contemnebat. Ad rusticorum inquam domandam protervam & per haec restituenda laesis quampluribus jura sua Manfredus victoriosus accingitur. Sed antè quàm civitatis moenibus ejus se vicinaret exercitus, tanquam populorum difformibus erecta particulis maceria ruinosa dispergitur, & dum volare super vicinos nititur, aquila plumis nudata solo deprimitur, universis habitatoribus, quibus tutelae veniam in personis & rebus clementia regalis indulsit, subito vacuata deseritur, & quae dudum plena populo stare nesciebat, in combustionem & cibum ignis illico tradita sola sedet. Ea sic itaque redacta in nihilum, Rex Manfredus in Apuliam exercitu dissoluto revertitur, ut membra bellicis fatigata laboribus quietis gratae dulcedine placidisque solatiis restauraret.

II. Interea Regis Manfredi animum imperialis sanguinis fastigiis conjunctum & à primis naturae vestibulis assuefactum desiderare magnalia, de remotis partibus honoris & gloriae cupido sollicitat aut semper plus appetens noxius appetitus quo humana quies atteritur, & bonum libertatis pulcherrimae sugillatur, inducit eum ut plura cupiat quo plus habet. Nam cum posset ejus affectibus tam nobilis regni blandiri possessio & copiosa tantarum rerum opulentia delectare, ad curas negotiorum Italiae, ubi quondam dignitatis paternae praefulsit auctoritas, mentis suae dirigit intellectum. Qui utinam terras Ecclesiae non vexasset. Extendit enim potentiae suae robur ad Ligures, fimbrias dilatat ad Tuscos, & vicinitate suarum virium miserabiles concutit Marchianos. Per universas namque provincias de antiqua & erronea consuetudine à temporibus Frederici votis hominum divisis in partes, remanserat in Liguria Ubertus Marchio Palavicinus, vir utique prudens & nobilis, quamquam Gebellinus & partis Ecclesiae persecutor. Qui propter fidem imperialem & sua servitia Caesari quondam impensa de Frederici munificentia beneficia multa receperat, & Augusti quoad vixit ac posterorum suorum honorem prompta cordis affectione zelabat. Remanserat etiam in Tuscia pars Gebellinorum, & civitas Senensis praecipuè, quae cum tempore senescens Gebellinitatis in fide semper erga Imperatorem & heredes suos in servitiis innumeris & devota manebat, ac è contrario sedi apostolicae indevota. Erat quoque in Marchia Anconitana partium obstinata dissensio, quae, dum haec unum, illa vero aliud appetunt, inter se rediviva semper altercatione concertant. Ab istarum itaque regionum partibus tam ob fidem imperii quam erga Fredericum habuisse praetendunt, tam ad ultionem injuriarum quam de suorum hostium depressione concipiunt, Rex Manfredus instanter requiritur. Offertur sibi per nuntios eorum antiqua devotio, & vires auxiliares ipsius ad regionum earundem regimina postulantur. Favet iis inter diversa consilia Regis affectus, ut successorem se paternae dilectionis exhibeat, & ne oblatae sibi victoriae gloriam negligenter abnuere videatur, ad provincias ipsas vires suas porrigit in suorum subsidia devotorum. Habita itaque deliberatione consilii praedictum Marchionem Palavicinum in Lombardia Capitaneum & magistrum Gebellinorum statuit, Jordanum de Anglano consanguineum suum, cui comitatum sancti Severini concesserat exulante Rogerio Comite comitatus ejusdem, transmisit in Tusciam, Percivallum de Oria affinem & familiarem suum in Marchiam, generales loco sui vicarios destinavit, deputata eorum cuilibet equitum quantitate non modica, quibus stipendia menstrua providit assiduè de aerarii sui sumptibus eroganda. Sub horumque vicariorum manibus & arduis praefecturis coepit continuè Regis honor augeri & Ecclesiae injuria crescere ac Guelforum depressio augmentari. Crescebat etiam favor Gebellinorum & Regis ejusdem, & rumores prosperi successivè de singulis cor Regis exhilarant & potentiae suae vires illustrant. In Marchia namque cum sola civitas Camerinensis aliquandiu dicto Percivallo parere pertinaciter recusasset, ac per districtum suum, quem collium & montium inaccessibilium quoad equites praerupta convallant, Theutonicorum & Sarracenorum agmina frequenter currentia per contratam graviter offendisset, tandem assumpto in Potestatem quodam nobili de Camerinensi districtu nomine Raynerio Hugolini, qui à popularibus civitatis ejusdem dispendiosè aliquando fuerat provocatus, Percivallum praedictum cum tota ejus militia civitas ipsa recepit. Verum incolae, qui & Percivallum & nobiles vicinos offensis innumeris non expaverant lacessere, illico post Theutonicorum ingressum plurimum expavescere, forsitan meritò, inceperunt. Et dum vicarius Regis praedictus quosdam archipopulares & protorusticos ad se vocari fecisset, qui tam deformis populi ductores & capita dicebantur, modo ille, modo alius, secundum quod credebat se quis magis dictum vicarium & vicinos nobiles offendisse, interdum omnes subita fuga succincti velut examen apum quod valido vento dispergitur, civitate relicta, per diversa convallium loca & montium cacumina disperguntur. Hanc itaque civitatem, quam solam populus suus sponte dimiserat, dictus Percivallus redegit protinus in ruinam. In Lombardia quoque sub Marchione praedicto magnificentiae regiae viribus ampliatis, sic ejus arrisit prospera fortuna successibus quod in eodem quoque loco ubi olim Parmensis audacia imperialia castra combusserat ignominiosae cladis exitia amissione carrocii & expugnationis validae pertulit detrimenta. Sicque vindicata viriliter injuria patris à filio, locus ille, qui nominatus nominatione victoriae visus fuerat Imperatori illusisse, grandem Regi praedicto de hostibus gloriam victoriae reservavit. Civitates etiam Cremonae, Papiae, Placentiae, Brixiae, & plures aliae sibi reverenter obediunt, & nomen ejus ultra quàm credi posset triumphabiliter exaltatur.

III. Sub ejus quoque felicitate fortunae cecidit pestifer ille tyrannus Azolinus de Romangia quolibet severo crudelior; cujus impietatis rigidae, severitatis horridae, & vindictae inexorabilis acta describere longum

Odor. Raynald. ann. 1259. §. 1.

per

per se tempus exigerent, magnique complexu voluminis indigerent. Sed primò necessarium videretur pectus armare duritia quàm rebus tam asperis, tam nephandis, tam tristibus apponere calamum vel auditorum animos applicare. Hic siquidem ab Imperatore Frederico ditatus & promotus in altum, cujus nutibus tota ferè Teruisina Marchia serviebat, post infinita & inusitata pœnarum genera, quorum narrari potest à posteris nephandae crudelitatis exemplum, jam Regi Manfredo devotionis solitae signa non exhibens, dum collectis undique viribus contra Mediolanenses infestis auguriis processisset, prope castrum Cassani in manibus Cremonensium, qui sub praesidatu Marchionis praedicti in auxilium Mediolanensium potenter exierant, prope flumen Adae miserabiliter incidit; ubi lethaliter vulneratus, ductusque Sintinum, morti succubuit, qui raptor fuerat vitae meliorum.

IV. Eodem quoque tempore civitas Florentina cum parte Guelforum non minus vitiis quàm deliciis affluens sic superstitiosa jam cœperat tam multitudine populi quàm superbiae vento plena consurgere quod de suarum virium temeritate lasciviens, & de elati spiritus superfluitate confidens, dedignabatur parificare se aliis, quae suppeditare sibi vicinos multipliciter satagebat; ac in tantam jam venerat arrogantiae inflaturam quod aliquando cogitare non metuit usque ad Romanos sui alas extendere potentatus. Hujusmodi itaque temeritas actibus fastuosis incumbens, nec futuros eventus debita circumspectione praemeditans, suis omnibus fautorum suorum & complicum viribus congregatis ad obsidionem civitatis Senensis, commorante ibi memorato Jordano Comite cum stipendiariis regiis, viriliter attentavit accedere; factaque ibi mora quam voluit, & usque ad civitatis ejusdem mœnia depopulatione peracta, exercitu dissoluto recessit. Cumque post modicum temporis Florentinorum ipsorum audacia cum Lucensibus, Placentinis, Pistoriensibus, & aliis complicibus suis de Tuscia, quos in contumaciam suam non minus coactos quàm spontaneos attrahebant, cum exercitu numeroso, qui armatorum triginta millia continebat, ad muniendum castrum Montis Alcini victualibus & aliis opportunis, quod Florentini praedicti tunc in eorum potestate tenebant, per territorium Senarum prope civitatem eandem ad duo ferè milliaria superbè procederent, qui per aliam tutiorem viam illuc indemnes accedere potuissent, contigit quòd dictus Jordanus Comes cum Theutonicis secum morantibus & Senensibus populis cum parte Gebellinorum sub felicibus Regis auspiciis in Florentinos eosdem & fautores eorum viriliter irruentes, ipsos commissis hinc inde conflictibus expugnarunt. In cujus expugnationis eventu sic Florentinorum potentia deflorata commarcuit quòd ex eis eorumque complicibus, praeter occisos gladio, quorum non fuit numerus praefinitus, captivorum solummodo quos Senensis carcer astrinxit quindecim millia & ultra numero computantur. Versi sunt inquam subitò dies solemnitatis ejus in luctum, sallia in opprobrium, honores in nihilum, ita quod eorum superstitione deposita, qui dum in honore essent non intellexerunt, jam sumentes à vexationis jaculis intellectum, Regis Manfredi mandata devotè suscipiunt, & reverenter ejusdem placitis colla submittunt. Igitur Regina Beatrice naturae debitum persolvente, Rex cum Vatazo viro in Graecia magnifico & illustri habens de parentela tractatum, tandem M. filiam ejusdem Vatazi, puellam jam nubilem, in annis tamen juvenilibus, illustrem & prudentem, suis nuptiis adoptavit, ex qua postmodum filios suscepit & filias, ex quibus non nisi una filia supervixit.

V. Medio autem tempore, papali curia morante Viterbii, ibique Alexandro IV. summo Pontifice viam universae carnis ingresso, dum collegium Cardinalium, in quibus velut in montibus sanctis Ecclesiae fundamenta sunt posita, habere inciperet de pastoris substitutione tractatum, & inter eos vertiginis spiritu & invidiae livore suffuso, non possent in aliquem de gremio convenire, contigit quòd Hierosolymitanus Patriarcha natione Burgundus, qui tunc ad curiam ipsam pro Ecclesiae suae negotiis promovendis accesserat, concorditer est ad apicem apostolicae dignitatis assumptus. Sic itaque factus de petitore concessor, de subdito dominus, de filio pater patrum, Urbanus IV. meruit nominari. Cùmque post haec viderentur jam omnia regni negotia sic firmiter, sic tutè disposita ut ex nullo videretur angulo dubitandum, Rex Manfredus deliberato consilio Fredericum Malecta Comitem Bizani consanguineum suum cum quadam quantitate Theutonicorum ad gubernandam Siciliam Capitaneum destinavit. Qui dum in partibus illis contingentia quaelibet prudenter & cautè disponeret, dum se versus montem Trapani, de cujus habitatoribus aliquid fortè contrarium fama referente praesenserat, se cum sua familia vicinaret ac moraretur in campis, accidit quòd descendentibus ad eundem Comitem decem viris ex incolis dictae terrae, qui pro parte totius universitatis verba devotionis offerrent, cum ex longa sed vitiosa potius consuetudine nullius officialis ad montem incolae libenter paterentur ascensum, dum Comes ipse familiaris inimicitiae, qua nulla pestis occurrit proclivior ad nocendum, praecavere non posset insidias, quidam insolens juvenis nomine Goblus natione Theutonicus, qui Marchionis Bertholdi familiaris & intimus quondam fuerat, quem etiam dictus Comes Comestabulum Theutonicorum ex confidentia multa praefecerat, & in familiarium negotiorum consortium admittebat, nacta tunc forsitan occasione qua posset praeconceptum malitiae suae votum in actum producere, proditoria temeritate tentatus, cum quibusdam sequacibus suis in eundem Comitem sub tentorii velo jacentem inopinatus insiliit, ipsumque temerarius interemit. De cujus obitu cum rumor veniret in publicum, homicida praedictus & complices ejus ad montis ejusdem excelsa unà cum praedictis nuntiis confugerunt, frustra credentes inter eos commissi facinoris invenire tutelam. Sicque montis ejusdem habitatoribus in suae rebellionis malignitate detectis, ne scelus hujusmodi remaneret inultum, & montis perversitas in sua ulterius obstinatione persisteret, Fredericus Lancea Comes Squillacii, qui insolentias regionis ejusdem ab experto calcare praenoverat, de beneplacito Regis Manfredi Capitaneus in Sicilia subrogatur. Qui sub fortuna regia viribus instauratis perurgens obsidionis instantia superbiam montis ejusdem per extremae desolationis & exhabitationis excidium potenter edomuit, & ejusdem facinoris patratores cruenti supplicii qua dignè meruerant caede confecit. De cujus minutis incolis jussit Rex construi civitatem novam quae vocatur regalis prope Bonreparium, in loco videlicet ubi veteris civitatis Apollinis vestigia subsistebant.

VI. Jam tota Sicilia in pacis reformatione disposita, & Frederico praedicto domesticis restituto solatiis, Richardus Filangerius Comes Marsici ad ejusdem regimen deliberatione provida destinatur. Dum autem Ricardus idem officii sui partes impleret, & Rex Manfredus in Apulia feliciter ageret, credens sic omnia in regno disposita ut ex nulla timeri posset parte turbatio, novus & inopinatus in Siciliae partibus ignaviae morbus invaluit & erroris mirabilis stupor irrepsit. Dum enim quidam pauper Johannes de Cocleria nomine infimae conditionis & abjectae fortunae mole depressus ac inopiae squalore mendicus per civitates & loca cotidianum sibi victum ostiatim quaerendo discurreret, ex concordibus forsitan vultus & aetatis indiciis, per quae fallax opinio in uno eodemque subjecto diversas plerunque formas similitudinis conformitate mentitur, audivit pauper ab aliquibus obviis qui eleemosynarum sibi suffragia porrigebant Imperatori praemortuo se fore consimilem. Cùmque videret in opinantium ore verba crebrescere, mutavit repentè mendicus animum, & quaesitus eatenus super iis responsa negativa dissimulabat, quate-

tenus verisimilia faciat quae dicuntur. Oritur ex ejus negatione suspicio; & cùm nitatur hominis appetitus in vetitum, eo magis insurgebat de ipsius ambiguitate credulitas quo major inficientia tradebatur. Jam rumor de verbo in verbum mutua confabulatione dispergitur. Discedit pauper à frequentia hominum, barbam nutrit; & ut concepta liberiùs valeat fabricare mendacia, loca petit vicina silvestria, firmat in monte Gibellio, qui aliàs Æthna dicitur, dolosè latibulum, & imperiales sibi mores & verba quae veritas & natura non dabant adultera fictione componit. Jam falsus per Siciliam rumor increbuit. Visitatur pauper in tenebris, honoratur plus solito, & rerum victualium, quarum pressus priùs inopia fuerat, copiosa per aliquos opportunitate fulcitur. Adhuc plures exules, quos perfidiae aut invidiae macula de naturalibus terris vicinis ejecerat & in nemoribus latitabant, praecipuè Bartholomaeus de Mileto & fratres nepotes quondam veteris Petri de Calabria Comitis apud Tarracenam perempti, ad simulachrum audito rumore concurrunt, falsitatis causas explorant, quaesitas inveniunt, & velut qui fluminis impetu prolabentes apprehensa jam stipula turgidas credunt undas evadere, adhaeserunt exules monstro mendacii, & quas solus fortè formare non poterat, jam plures sibi additi fomites falsas roborant fictiones. Ecce jam plenum falsitate portentum Imperatorem intitulant, colunt ut praesidem, reverentur ut dominum. Et ut securiora dent incrementa principiis, excelsum montem Conturbii, quem olim exhabitari fecerat Imperator, pro tutiori statione conscendunt; per quos imperiali sigillo vitiosè conflato sub consueto titulo Cæsaris litteras per diversas partes Imperator phantasticus subdola formatione conscribit. Et ut faciliùs audientium animos novae fraudis adinventione corrumperet, indicat se olim habitu simulato ac divinae permissionis oraculo ad expianda delicta nonum annum in peregrinationis exercitio peregisse. Sicque plures regni civitates & nobiles de fidelitate sollicitat, & sub isto colore requirere non formidat. Hoc quippe fraudis & erroris involucro multa confinia loca Siciliae callida machinatione corrupta; necnon & remota etiam, nisi necessarium praevenisset antidotum, surrepens morbus occiduus infecisset, cùm essent quamplures quos ad credendum simplicitas incauta conduceret, & nonnulli quos, si super hoc scientia certa non falleret, simulantes se tamen nescire quod noverant, ad aliorum sequelam violatae jam mentis contra Regem Manfredum invidia trahebantur. Cùmque super hoc Regis ejusdem aures relatio inopinata perstreperet, & ad longinquas quoque provincias figmenti hujus novitas pervenisset, ad subvertendum idolum & cultores ejus dictus Richardus praeses provinciae instanter accingitur. Et cùm ad summitatem montis ipsius, in quo jam Domini Regis aemulorum quantitas convenerat, tum ex praeruptis saxosae rupis objectibus, tum ex viarum artissimis intervallis, sibi & suis impugnare volentibus facilis non pateret ascensus, obsidionem ibi satis urgente exercitu congregato firmavit, inclusosque coercuit, ut nulla victualium quantitas quibus miseram regere possent inediam ad eos more solito portaretur. Cùm autem nimis esset inelegans, nec etiam regia fortuna permitteret ut ejusdem rei perniciosa temeritas, quae turpe nimis habuerat in sui fictione principium, non absque multorum jactura concresceret, & horridi figmenti convicium ulteriùs transiret inultum, contigit quòd dum senex ille versutus apud Castrum Johannis cum suorum comitiva sequacium per devia frutecta procederet & honorificè fuisset à civibus in illa vana pompositate receptus, dum frustra crederet suis tempus inantea servire versutiis, dictus R. Comes illuc cum suorum equitum comitiva procedens, conspirantibus contra senem prædictum postmodum tanto errore detecto Guillelmo Malacocina & Andrea de Bartholucio habitatoribus castri prædicti, conflictu cum hostibus violento praehabito, praefatos senem & complices ejus ibidem prudenter & strenue intercipi procuravit. De quorum captionis eventu Rege consulto, licet in spectaculum servari res opprobriosa potuerit, quia tamen dignus non erat vitae residuo, qui tam sibi quàm pluribus aliis fuerat causa mortis, pœnas dignè sortitur quas justè meruerat, furcatum patibulo suspensus interiit; & sequaces suos numero undecim, quos figmenti participes & officiorum jam assumptorum collegas habuerat, ejusdem supplicii non dimisit expertes. Ad haec Rex Manfredus firmato consilio post supplicia praedictorum partes Siciliae personaliter repetit ut provinciam ipsam ab omni contagio perversitatis expurget & in statu pacifico suae praesentiae visitatione confoveat. Veniensque Messanam, ante omnia praedictos Guillelmum & Andream, quorum proditione Imperator ille phantasticus & sui collegae capti fuerant in conflictu, ultimo supplicio, priùs oculis evulsis, affecit, ut eis de caetero perniciosae proditionis innata nequitia, quam ferè uno eodemque tempore tam contra honorem Regis quàm postea contra praefatum senem miserabilem exercuerant, non prosit ad tutamina personarum. Apud Panormum verò multa Regi & varia donaria praesentantur. Sed in uno exenio potissimè hominum admirabantur obtutus. Henricus enim de Albe vir dives agri & auri ac abundans pecoribus in villa Mazariae centum mulos singulos singulis insidentibus centum sclavis in suæ naturalis nigredinis deformitate formosis Regi Manfredo pro devotionis & fidelitatis pignore praesentavit. Sic igitur regione ipsa disposita, Rex Manfredus ad consueta solatia lacus pensulis, quae copiosa venationis habilitas, originalium fontium amœna frigiditas & placidi situs numerosa temperies grata reddunt, aestate succedente revertitur. Dumque toto jam regno in statu tranquillo salubriter stabilito Regem ipsum de remotis & exteris ad quae jam suarum virium habenas extenderat studium debitae curiositatis accingeret, parentelam cum Rege Arragonum tractatus hinc inde per nuntios præmisso primordio contrahit, & filiam suam Constantiam, quam ex prima consorte sua Beatrice filia quondam A. Comitis Sabaudiae Imperatore vivente susceperat, Domino Petro primogenito dicti Regis Arragonum solemni matrimonio copulavit.

VII. Post haec Rex ipse Manfredus, quem papalis curia, etsi per se calcare non valeat, diffamare propter ingratitudinem meritò lacessita contendit, cui etiam temporis & rerum eventus invidiae zelum cotidie sua crescente felicitate concumulant, citatur ad praesentiam Domini Urbani summi Pontificis, citatione videlicet publica, ut est moris, quae alloquio tantùm papalis praedicationis expressa & inscripta cedulis affixis prae foribus majoris Ecclesiae Urbis veteris, ubi tunc sedes apostolica morabatur, ad eundem Regem nec litterarum nec nuntii alicujus, cùm non consueverit hoc Ecclesia facere, visione pervenit. Cùmque nollet Rex ipse super hoc de arrogantiae seu contumaciae culpa videri culpabilis, quem papalis curia temporis opportunitate captata satagebat in quantum poterat & debebat infamiae nota lacessere, nuntios suos ad sedem apostolicam consulta deliberatione praemisit. Et quia jam Ecclesia tractatum cum Karolo filio Regis Franciae Provinciae Comite per idoneos nuntios de concedendo sibi regnum habuerat, Rex Manfredus credens praecavere futura, praeter mores quibus erat imbutus ab ipsis cunabulis, se humilians, per nominatos nuntios fecit summo Pontifici supplicari ut ex quo ipse Rex personaliter jubebatur accedere, de securo & habili loco, in quo cum familia & gente sua posset commode juxta suae dignitatis exigentiam hospitari, benignè sibi pater apostolicus provideret. Paravit tamen se Rex ipse magnificè, ut, si expediret, non solùm curiales, sed & posset terrigenas casu accidente viribus superare ac usque ad regni confinia cum maxima equitum & peditum comitiva processit, considerans quòd ex vicinitate locorum poterat habiliùs super iis nuntiorum expectare responsa & ibi de ulteriori processu vel mora quod sibi meliùs expediret con-

consulta deliberatione pensare. Cùmque non deceret Ecclesiam quae processerant de labiis summi Pontificis irritare, qui cum Comite Provinciae concessionis regni oblatione praeambula, cui super hoc non expediebat illudi, solemnem per nuntios faciebat teneri tractatum, excusantium praedictorum allegationes pro Rege idem summus Pontifex non admisit: quia dum Ecclesia voluit, idemque Rex potuit sedi se reconciliare praedictae, consilio & suasione quorundam Comitum, quos ipse Rex bonis nobilium exulum non jure praefecerat, quibus exulibus restitui per Regem integrè bona sua inter alia pacta Ecclesia contendebat, Rex praedictus ipsius Ecclesiae beneplacita parvi pendit, nec annuit postulatis. Cum autem postmodum visus est velle sub exquisitis cum omni diligentia pactis sedis ejusdem se subjicere voluntati, ejus humilitatem tunc repudiavit Ecclesia, quae se sibi tempore congruo humiliare nequivit. Sicque ipsum Regem, quem novorum Comitum reddebant non recta consilia pertinacem, tamquam jam praescitum ad malum summus Pontifex excommunicationis vinculo innodavit. Cùm igitur super hoc nihil sibi devotio simulata prodesset, quem de caetero nitebatur Ecclesia omni qua posset impugnatione concutere, repetit Rex tremens contra Ecclesiam partes Apuliae sic ligatus, ut circa alia negotiorum suorum studia & circa demoliendam Ecclesiam curas liberiùs suae provisionis impendat.

VIII. Interea Corradus de Antiochia Comes Albae Regis ejusdem nepos, qui pro capitaneo fuerat destinatus in Marchiam, dum ad castrum Monticuli habitatorum copia & montuosi situs eminentia communitum sub confidentia solita & spe securitatis accederet, fuit ibi cum aliquibus familiaribus suis per incolas loci subita & inopinata proditione detentus. In cujus subsidium ad mandatum Regis magno & praepotenti exercitu congregato Galvanus Lancea Comes Principatus & Fundorum Marescallum regni socer ejusdem Corradi, cujus cordis intrinseca gravi captio violenta pupugerat, pluribus aliis Comitibus aliisque regni nobilibus sociatus accessit; sicque per eum juxta castrum Monticuli exercitus obsidione firmata, & ingenti depopulatione peracta, ibique protracta mora usque ad urgentissimam hyemis instantiam tempestatis, dimissa quoque in Macerata magna equitum comitiva ad impugnationem Monticuli, & captis quampluribus ipsius regionis nobilibus, qui factionis ejusdem capita dicebantur, dictus Galvanus & alii de comitiva sua soluto exercitu, cùm castrum ipsum habere non posset, nec mora sua esset ulterius utilis, revertuntur. Contigit autem quòd idem Corradus, quem proditores sui ante depopulationis illatae dispendia liberare noluerunt, procurante solertia quorundam devotorum suorum qui circa ejus custodiam assistebant, somno vinoque sepultis excubiis, intempestae noctis silentio de carcere compeditus evasit, & fugientibus custodibus cum eodem, restitutus est beneficio libertatis.

IX. Dum Regi praedicto undique ad votum universa succederent, Dominus Richardus de Aniballis sancti Angeli Diaconus Cardinalis, natione Romanus, nescitur quo spiritu ductus, quave intentione commotus, indefessae sollicitudinis studio vehementer instabat quòd praedictus Comes Provinciae negotium regni contra Regem eundem mora qualibet aggrederetur abjecta, offerens magna de suo peculio pro expensis dicti Comitis mutuare. Sed in eo mirari quis poterat quod cùm tota domus Cardinalis ejusdem nomen Gebellinitatis ab antiquo sortita Regi jamdicto studeret sincera devotione placere, idem Cardinalis, quo animo discute lector, adventum praefati Comitis procurabat, quasi suorum venaretur excidia, quorum periculosa dispendia sub ejusdem Comitis secutura felicitate praevidere poterat & tueri. Hujus igitur Cardinalis pars Guelfa urbis sedulum vel potiùs subdolum praesentiens studium, exclusis pro majori parte nobilibus Gebellinis ab urbe, de quorum numero quidam ipsius Cardinalis nepotes erant, procuraverunt sagaciter & providè ordinarunt quod populus urbis, quem ex hoc in illud exilis quandoque versat occasio, quique frequenter consuevit illius modicae libertatis reliquias quas in eum proscripta veterum transfudit auctoritas prodigaliter ac impudicè distrahere, praedictum Provinciae Comitem elegerunt in Dominum, & Senatorem urbis perpetuum vocarunt. Hunc etiam Comitem dictus summus Pontifex, ut habeat operarium per quem temporalem gladium seculariter exerceat, non absque Gebellinorum jactura multorum Regi praedicto procurabat opponere. Nam frequenter eidem Comiti regni Siciliae, cujus ipse Rex pacifica, licèt violenta, possessione gaudebat, certas per apostolica scripta & per nuntios etiam direxerat sponsiones.

X. Interea dictus Karolus ad requisitionem & instantiam Guelforum de urbe vicarium suum misit ad regimen Romanorum, qui civitatem ipsam in ipsius absentia regat & dirigat loco sui. Cùm autem vicarius ipse rector in urbe praeesset, & nobilibus quos ejectos invenerat civitatis ipsius introitum denegaret, nobilis quidam urbis Proconsul nomine Petrus de Vico, qui in maritimae partibus urbi vicinis & alibi per districtum urbis plura castra tenebat, & qui Regi Manfredo jamdudum ex zelo devotionis inhaeserat, guerram cum quibusdam adversariis suis & specialiter cum Pandulfo Comite Anguillariae quotidianis conflictibus agitabat. Hujus autem Comitis pater multùm fuerat Imperatori Frederico devotus quandiu Fredericus ipse in Ecclesiae gratia perstitit. Sed hic Comes paternam devotionem non sequens quoad Regis praedicti personam, quem Frederici legitimum non reputabat heredem, cùm adhuc Corradinus Corradi filius superesset, Regi Manfredo praetato consideratione sedis apostolicae, cui totus adhaerebat, signa reverentiae, per quae fortè multa vitasset dispendia, non ostendit. Illis quoque diebus Jordanus Comes praedictus exercebat in Marchia pro parte Regis officium vicariae, & cum agminibus illorum Theutonicorum qui secum contra Florentinos fuerant conflictu habito, cum eisdem potenter in obsidione Monticuli existebat. Post paucos autem dies ad petitionem & instantiam dicti Petri provisio regia, quae Gebellinis proximis & remotis opportuna de more porrigere suffragia nitebatur, quandam quantitatem ex praedictis Theutonicis sub capitanea cujusdam nobilis familiaris sui nomine Francisci Trigisii in ejusdem Petri subsidium destinavit. Cùm autem dictus Petrus tam gentis illius auxilio quàm partis suae favore confisus contra hostes suos animum roborasset, civitatem Sutrinam, cujus idem Petrus majorem partem tunc habere videbatur, violenter intravit, eamque dominio regio subdidit, ac fidelitatis fecit juramenta praestare. Medio autem tempore Rex, intermissis solatiis suis, profectus est in terram Laboris, ut de negotiis spectantibus ad pacificum statum regni, tam de resistendo viriliter Comiti Provinciae, si veniendi per eum, sicut communis tenebat opinio, casus incideret, quàm de obstando quibuslibet aliis qui regni vellent turbare quietem deliberationis debitae consilio provideret. Generali ergo propterea apud Neapolim celebrato colloquio Comitum & Baronum aliorumque regni nobilium animos & vires examinat, & servitium quod eorum quilibet debet & posset singulari discussione requirit, jam notatis singulorum servitiis & feudatariis omnibus apparatis, provida deliberatione statuit ut Percivallus de Oria familiaris & affinis Regis ad partes Ducatus cum magna militum & arceriorum quantitate procedat.

XI. Interea vicarius urbis populusque Romanus pro recuperanda civitate Sutrina communiter exeunt, & cùm civitatis moenibus appropinquant, prius quàm ad impugnationis & conflictus signa perveniant, civitatem ipsam propter subitam revolutionem civium, quorum magna pars erat Guelfa, quae statim Romanis venientibus contra Theutonicos vigoris sumpsit audaciam, ad manus suas & urbis dominium revo-

vocarunt, exeuntibus exinde per fugae subsidium dicto Petro & aliis de comitiva sua, qui non potuerunt sic omnes illaesi discedere quin plures ex Theutonicis fuissent equis spoliati & armis, & quin plures ex eis in Sutrinorum manibus remansissent. Deinde castrum Vici, quod est ejusdem Petri, ad quod Theutonici se receptaverant, cum eodem populus Romanus urgenti obsidione circumdat, & machinis, caveis, aliisque impugnationis modis valida perurget instantia & molestat. Cùmque Rege Manfredo morante Capuae, haec omnia ad ipsius notitiam pervenissent, mutato consilio in continenti memoratum Percevallum de Oria, qui versùs partes Ducatus gressus direxerat cum exercitu suo versùs Vicum in ejusdem Petri subsidium, properè mandavit accedere, aliumque exercitum in regni confinibus sub magistratu Richardi Philangerii jussit illico congregari, ut Romanis eisdem, nisi à praedicti castri obsidione discederent, omni quo posset hinc inde conamine detrimenta continuae offensionis inferrent. Romani longa obsidione fatigati, cùm recolligendarum frugum tempus instaret, audito quòd tantus succursus Petro de Vico contra eos ibat, & Rex Manfredus etiam famosè dicebatur iturus, usi consilio saniori, ab ejusdem castri obsidione discedunt & in urbem properè revertuntur. Eorum etiam obstinata dissensio & natura semper invicem ad dissentiendum proclivior, quam nunquam commune commodum sed proprium duntaxat affectat, dum jam expugnationis & devictionis ipsius castri hora procul dubio appropinquat, dum obsidentium animi nutare incipiunt & jam in vota contraria dividi, rei tam viriliter cœptae ac votivae depopulationi paratae non expectat eventum. Vicarius enim urbis, Jacobus videlicet de Gancelmo, de Provincia oriundus, qui secundus Karoli Comitis praedicti vicarius erat, primo, qui Gallicus fuerat, naturae debitum persolvente, praesentiens vota exercitus multa divisione nutare & majoris partis ejusdem exercitus animos, qui ad finalem dicti Petri exterminium nolebant operam exhibere, sic intra se perpendens quadam seditiosa machinatione corruptos quod Theutonicis infra septa burgi ejusdem castri morantibus de se videbantur victoriam polliceri, generalem populo dedit licentiam discedendi, & reditum militaribus catervis indulsit. Sicque hujusmodi exercitu dissoluto & obsidione dimissa, versùs urbem populus & vicarius revertuntur.

XII. Deinde cùm de mandato Regis Percivallus praefatus gressus suos versùs partes Ducatus repeteret ut loca fidelium Romanae Ecclesiae totis inquietaret viribus & sedem apostolicam usque ad extremos suae receptationis angulos molestaret, & apostolatu etiam juxta posse privaret eandem, contigit illo volente qui tandem depressit obstinatam superbiae malitiam Pharaonis quòd dum ad cujusdam aquae transitum quae dicitur Nigra de Narco prope castrum Arronis tempore invadoso idem Percivallus cum infinito exercitu Sarracenorum & peditum & equitum excommunicatorum concitatus contra ipsam Ecclesiam pervenisset, in ipsius aquae passagio, quam multitudo gentis praeviae illaesa transierat, cujusdam praecedentis alterius relevare volens occasum, fuit ipse solus equo succumbente submersus, substituto sibi statim in capitaneae officio juxta Regis edictum Johanne de Manerio ut eidem exercitui praesideret. Sed cùm ex inopinato casu dicti Percivalli totus exercitus fuerit terrore concussus, & Dominus Urbanus multos fideles quos apud Urbem veterem cruce signaverat contra Percivallum & exercitum supradictos illuc obviam jam misisset, dictus Johannes & exercitus hujusmodi ausi non fuerunt ultra procedere. Unde tunc Ecclesia novo quasi jubilo concinit: *Cantemus Domino. Gloriosè enim honorificatus est, & ascensorem projecit in amnem*. Post modicum verò temporis Rege in Apuliam redeunte, dum Petrus de Vico & Franciscus Trevisius cum stipendiariis regiis in quodam castro ipsius P. quod Blevium dicitur morarentur, & Comes Anguillariæ cum comitiva sua & copiosa equitum multitudine Lombardorum, quam Dominus Urbanus summus Pontifex sub magistratu cujusdam Pipionis nomine de Liguria & Vicarius urbis etiam eidem Comiti destinarant, apud castrum Vetralle, quod tribus ferè millibus distat à Blevio, pervenisset, dum non possent se hostes præ nimia collium oppositione rectè respicere nec alter in alterum insilire, contigit quòd cum dictus Comes & sui de strenuitate & multitudine confidentes in quadam media plana procederent, memorati Franciscus & Petrus cum Theutonicis secum morantibus, qui pridem ab ipsis hostibus fuerant lacessiti, & ultionis tempus promptis animis expectabant in eos viriliter irruerunt; conflictuque magno inter eos hinc inde commixto, fugit dictus Pipionus & comitiva sua; relictisque Comite ac Romanis in ipso conflictu, bellum fuit asperrimum, diùque duravit. Tandem praevalentibus Theutonicis, captus est dictus Comes & plures Romani nobiles cum eodem, multis ex suis, quibus maximè Theutonicorum gladius non parcebat, occisis, multisque in aestus ardore & armorum valida oppressione peremptis. Ubi Stephanus Accaricia cives Romanus vexillifer exercitus Comitis, vir inquam in bellorum exercitio strenuus & famosus, interiùs aestuans siti, ut referunt, oppressus & suffocatus interiit, quamquam nihilominus tempus ex multis percussionum receptarum concussionibus deficere potuisset. Cum eodem Stephano nepos suus occubuit Palamides nomine, cujus animositas tunc maximè claruit, qui in annis juventutis multa strenuitatis industria se probarat.

XIII. Adhuc memorato vicario Karoli Romae prosecutionem sui regiminis agente feliciter, non solum Rex Manfredus ad impediendum adventum ipsius Karoli, sed & Gebellini de urbe nobiles vigilanter intendunt. Parant sollicitè undique sibi bella. Jam per maris excubias multitudo galearum invigilat, & velut pirata aemulus classes freta circumeunt numerosae. Jam Theutonicorum voluntatis impetus fremescit effraenis, & eorum signa, velut ex eventu forent futuro victricia, in partibus Tiburtinis prope Cellas citra regni confinia pomposè distenta praefulgent. Verùm cùm per Romanam Ecclesiam dicto Karolo ad prosequendum regni negotium esset in ipsius regni concessione terminus stabilitus quo ipse personaliter Romae deberet adesse, Rex praedictus principiis nitens obstare sollicitus tam per mare quàm per aridam terram impedire ac omnino praecidere, si valeat, ipsius Karoli tentat adventum, ut per lapsum temporis praefiniti Karolus ipse concessionis praedictæ cadat à jure, ac Rex Manfredus postea ejusdem Ecclesiae, cujus jam eum pœnitebat non paruisse mandatis, reconciliare se posset affectibus. Unde sub ipsius Regis nomine, eo ministrante subsidia, Petrus Romanae Proconsul urbis, qui sub Gebellinitatis abusione vocabuli Regis ejusdem toto conamine favebat honoribus, ab urbe cum quibusdam nobilibus Gebellinis ejectus condixit & ordinavit cum Gebellinis eisdem quod ad impediendum memorati vicarii regimen & Karoli dominium subvertendum quilibet ex ipsis Gebellinis nobilibus cum equitum comitiva suorum, quibus dictus Rex stipendia ministrarat, urbem certa deberent hora repetere ac subitò subintrare, ea intentione commoniti ut non solùm contra vicarium praedictum, sed contra nobiles Guelfos urbis qui Karoli promovebant excellentiam toto posse captata opportunitate confligerent & collectis eorum viribus offensarent. Sicque apud castrum Cerveteris dictus Petrus quantitatem equitum congregavit; & solus cupiens placendo Regi Manfredo munera praevenire fortunae, qui potiùs postmodum infortunii calicem praegustavit, versùs urbem continuata nocte festinat, ne fortè sibi mora posset ad imbecillitatem animi computari, promptus & audax, praeveniens alios, intrat urbem, domos quas quondam tenebat, quas tunc faciebat vicarius custodiri, in aurorae rutilo animosius aggreditur & invadit. Est enim Romae locus quem alvei dividentes Ty-

Tyberini latere circumsepiunt ab utroque, ad quem praestant aditum pontium monumenta conformia. Hic ab antiquo insula Lycaonia nuncupatus absque montuosa eminentia & sine munitione mœnium est per se valde tutus & fortis, ita quod longo posset tempore ab insultatione quorumlibet defensari. Adhuc autem cùm idem Petrus cum suorum equitum comitiva procederet, praesentitus ab ipsius loci custodibus intra ejusdem loci claustra nequiens se reducere, ut credebat, se & suos citra eundem locum in quadam contrata quae Piscinula dicitur receptavit, & quasdam domos inibi statim defensoribus muniens, ac viae communis seu publicae passus trabium & tabularum oppositione fortificans, credebat ab imminentibus inimicorum incursibus, qui jam accincti contra eum ad veniendum fuerant, se tueri. Cùmque Jacobus de Gaucelmo vicarius urbis praedictus cum quibusdam Provincialibus, Guelforum terrae non expectato subsidio, ad repellendum dictum P. & gentem suam equis, sicut decebat, communitus & armis accederet, conflictus primordia reportavit adversa. Nam licèt hinc inde Provinciales praedicti ac Gebellini Romani cum dicto P. asperè nimis & fortiter conflixissent, vicarius tamen & ipsi Provinciales bello fracti tanquam viribus impares impelluntur.

XIV. Succurrente Provincialibus per insulam supradictam Domino Johanne de Sabello, qui erat homo securi cordis & animi, honorem Karoli zelans mentis affectione sincera, vicarius & Provinciales resumunt animum contra hostes, & eis ab alia parte illius contratae resumentibus bellum viriliter, dictus Dominus Johannes ex parte insulae contra eosdem Gebellinos animosè perurget insultum. Et dum hostes à duabus partibus instantissimo bello perursi se in fugam convertunt, dictus Dominus Johannes versùs personam tantum dicti Petri se dirigebat, ut idem Petrus posset intercipi & teneri. Fugit ergo extra urbem dictus Petrus & ad castrum suum Cerveteris, tota comitiva dimissa, per viam aliam est regressus. Capiuntur omnes commilitones sui & carceribus Capitolii mancipantur. Dictusque vicarius tam gloriosum & victoriosissimum triumphum ex dictis Gebellinis assequitur quod totam comitivam dicti Petri, excepto ipso Petro cum tribus sociis quos fugae praesidium ab ejusdem vicarii potestate subduxit, alios crudelis gladius excidiosè contrivit & Capitolii carcer astrinxit. Ex hac itaque debellione quamplurima Gebellinorum fuerunt corda concussa, & eorum maximè qui secundùm deliberata & proposita cum dicto Petro urbem non fuerunt ingressi adeo animi perterrentur quòd ad turbandam urbis quietem, quam demoliri conabantur .... suos regressus ulteriùs non attentant, sed in urbis circuitu per castra eorum anxii, tanquam aper confossus à venatore, discurrunt.

XV. Cùmque agerentur praedicta, Dominus Urbanus apud Perusium cæcæ mortis morsibus expiravit. Et dum Ecclesiae Deo volente celeri provisione succurritur, eligitur in summum Pontificem Dominus Guido Fulcodii Sabinensis Episcopus; qui quondam expertus conjugales amplexus, in advocationis officio Parisius tempus juventutis expenderat, tandem vitam clericalem assumens, Regis Franciae Consiliarius & postmodum Narbonensis Archiepiscopus esse promeruit, & de hujusmodi praesulatu successivè fuit, ejus crescentibus in honestate meritis, per dictum Dominum Urbanum ad cardinalatus apicem evocatus. Demum verò summus Pontifex jam creatus vocari voluit Clemens quartus. Hic namque universalis antistes, cùm esset Provincialis, de sancto Ægidio scilicet oriundus, & à domo Franciae, sub cujus favore creverat, multa & magna beneficia per bonorum incrementa continua suscepisset, favet Karolo quantum potest, & bonorum ecclesiasticorum in Francia & Provincia decimatione recepta, multos de ipsa decima equites cum dicto Karolo venturos in regnum soldat, aliisque concedit crucesignatorum veniam quam concedere consuevit Ecclesia transfretantibus ultra mare. Sicque tota ferè Gallia & Provincia pro dicto Karolo, favente Clemente postmodum, quia antea per Urbanum de regni dominio perpetuam receperat cessionem, ad mactandum Regem Manfredum tanquam vitulum saginatum, quem ejusdem regni delitiae delicatè nutrierant, sollicitatione provida concitatur, & quidem gratuito animo quidam melliflua Karoli suasione perursi, nonnulli stipendiati de decimatione praedicta, alii verò crucesignati contra dictum Regem venire se parant. Jam per montes & citra fulgentia signorum lilia vernant. Jam pro conservatione urbis ad praeparandas Karoli vias quamplures milites praemittuntur. Et quia dictus Dominus Clemens erga praedictum Karolum teneritate multa cordis accensus, & de statu suo tanquam de filii honore sollicitus, ipsius quinimmo Ecclesiae negotium indefessa sollicitudine vocis & operis ferventer assumpserat, & dicto Karolo multa de bonis Ecclesiae praeter decimationem praedictam fecerat mutuari, omnia quae sub caeli tegmine reguntur quaeque ambitus terrae claudit Karoli felicitati futurae serenis auspiciis obsecundant.

Vide Notas ad Concilia Galliæ Narbon. p. 42.

XVI. Praemittitur igitur ad urbem cum aliquibus militibus ultramontanis quidam Ferrerius nomine, statura magnus, corde ferreus, qui verisimiliter corde nomen aequet: qui Romam perveniens statim versùs partes Tiburtinas ad loca quae Cellas nominant, ubi agmina Theutonicorum sub ducatu Domini Jacobi Neapoleonis ad passuum regni custodiam & pro favore ipsius morabantur, cum quodam promptitudinis fervore processit. Ibi enim dictus Jacobus Neapoleon, qui erat caput Gebellinorum urbis, & ab urbe Gebellinitatis prætextu fuerat violenter ejectus, habet prope dictas Cellas castrum Vicovarii valde forte, in quo Theutonicorum agmina praedictorum, cùm volebant, membra fatigata discursibus quietis otio restaurabant. Quorum Theutonicorum idem Jacobus pro eo dux erat & ductor quòd dictus Rex ipsos Theutonicos ad partes illas maximè in ipsius Jacobi subsidium ex callida provisione transmiserat. Cum iis sanè dictus Ferrerius credens in illo sui fervoris impetu ex eis & Romanis exulibus triumphum proculdubio consequi, ex improviso bellum durissimum absque commilitonum Latinorum consilio inchoavit, quamquam à Campanis militibus, quos summus Pontifex praedictus in ejusdem Ferrerii subsidium soldari fecerat, fuisset ei ne tunc iniret bellum cum Theutonicis instantissimè persuasum. Verùm non sine superno mysterio fortunae Karoli patiebantur auspicia quòd primùm campestre bellum perderetur à suis, ut ex hoc fortè recipiant pro subsequentibus negotiis intellectum. Fortuna quoque plerumque seu volubilis fortunae rotatus actibus humanis illudens nonnunquam praecedentia signa victoriae ultima fatetur cùm felicitate mentitur, & quodam anticipato favore primordialiter exhibet remunerationis gratae primitias, ut incautos demum in exterminii finalis abyssum demergat liberiùs & adducat: quae hoc continuo deceptionis ludo ludendo volens Regi Manfredo favisse videri, dat sibi, ut ita loquar, morcellum cerberi, ut non possit ex talibus ultra sumere vel ampliùs deglutire. Sicque jam dictum Ferrerium, qui ex nimio impetu fervoris incautus prorumpere cum Theutonicis & Romanis exulibus inchoarat, in praecipitii discrimen eadem fortuna perduxit. Nam bello totaliter perdito, remansit in campo manibus hostium interceptus. Memoratus autem Jacobus ex hac novi triumphi successione novo respersus gaudio dictum Ferrerium captivum ad Regis praesentiam sub fideli custodia destinavit. Hujus captionis diem Rex praedictus constituens celebrem, ipsumque felicium futurorum successuum grande præambulum solemnizat & festiva celebratione commemorat. Veniunt igitur ad Regem augures, assistunt astrologi, assunt harioli, currunt haruspices, & festinant divini; ac veluti qui eorum dicta ut volentibus applaudant dominis & dissimulantibus adulentur, soliti sunt subornare mendaciis, certam spem Regi de prosperis successibus pollicentur.

XVII.

XVII. Interea terminus peremptorius, qui tanquam praejudicialis Karolum eximiè coartabat, ex decursione temporis paulatimque serpens appropinquat. Et dum de adventu ipsius vota fidelium desperarent, subitò juxta fauces urbis galearum caterva velut vernale fulgor miraculosè detegitur & videtur. Sed cùm fuisset per Regem Manfredum immensum galearum stolium ex gente in mari pugnabili ad impediendum Karoli marinas semitas destinatum, ante omnia stolium ipsum fauces Tyberis cespitibus, trabibus, palis, & magna lapidum mole turbavit in tantum quod galeis aditus de facili non patebat ad Tyberim. Per hoc enim Admiratus Regis credebat galeas Karoli saltem inibi juxta fauces taliter intercipere quod nullatenus posset effugere manus suas nec suae potestatis judicium evitare. Quo facto, cum jam mare procellis inundantibus inciperet conturbari, dictus Admiratus procellas metuens imminentium tempestatum quibus ad terram invitus & naufragus ex ventorum violentia poterat deportari, alta petiit aequora, & freta spatiosa pererrare delegit. Propter quod cùm galeae quae Karolum devehebant ad terram ventorum impetu fuissent impulsae, galeis Regis Manfredi nequaquam obviaverunt, sed usque ad Romanam plagiam pervenerunt illæsæ; ibique fixis anchoris, & extensis ad terram rudentibus, vix hora modica sine fractionis discrimine potuerunt subsistere. Sed sicut Deo placuit, cujus est solius gressus dirigere hominis, eadem durante procella Karolus quandam sagittariam ascendens, imminente sibi periculo personali terram petiit, cupiens forsitan vel extinctus adimplere quod jurando spoponderat quàm ignominiosè à regni concessione c...re vel repelli. Sicque in descensu ad terram, cùm non crederetur evadere, sed omninò submergi, terra Romana ipsum miraculosè habuit redivivum. Tandemque maris impetu tranquillato, galeæ ipsius Karoli procedentes ad fauces singula quae objecta fuerant obstacula spatiosè submovent, Tyberis alveos liberè intrant, ac deinde, sicut moris est, trahuntur ad urbem. Karolo autem, qui ad terram antè descenderat, Deo volente, qui hominum dirigit vias & vota, omnes Romani nobiles veniunt obviam, & eum cum reverentiae honore multo suscipiunt, ipsumque apud monasterium sancti Pauli prope urbem conducunt. Hinc turba Romanorum popularium plebs infinita generis utriusque, masculus & femella, senex & juvenis, laicus & clericus, ac religiosus ordinum diversorum cum palmis processionalibus occurrendo promsit Osanna pium. Sumensque ex animo gaudia, & aggressus proinde festiva tripudia, choreis saltantium & psallentium cantica modulationis variae noviter exinde adinventa de more dispositis, urbis tandem plateas & vicos tripudiantibus pedibus circuire non cessat. Ac quilibet nobilis secundùm suarum facultatum potentiam secum quorundam equitum Comitivam signanter induit ad ludendum; & omnes excipiunt plausu pavidos, gaudentque videntes Francigenae.

XVIII. Postquam omnes laeti Francos oculosque suorum lustravere in equis, signum clamore paratis dabat militiae praecursor. Caeteri statim discurrebant pares, & alii terni agmina solvebant deductis choris; rursusque vocati convertere vias, hastas è contrà ferebant. Inde alios cursus aliosque recursus alternis spatiis frequentabant, nec alternos cessabant orbes orbibus impedire, nec terga fugae nudant. Nunc vertunt hostilia inoffensi. Ac sicut labyrinthus quondam, velut fertur, in alta Creta caecis parietibus habuit textum iter & viam ancipitem mille dolis, non aliter Romana girata vestigia cursu impediunt pluries repetito. Hunc autem morem cursus Ascanius, cum muris cingeret Albam, priscos Latios edocuit celebrare. Non est ergo sanum memoria quòd pro aliquo domino Romani usque ad illa tempora tam magnalia ostentamenta congesserint quae diserti oratoris officium non posset brevi hora temporis enarrare. Memoratus ergo Karolus, qui mille fortè Milites electissimos & in exercitio bellico vicibus multis expertos per mare conduxerat, dura maris tempestate confractus fatigata membra in Ecclesia sancti Pauli praedicti requie votiva restaurat, exercitum inibi copiosum quiescendo moratur, qui per terram de ultramontanis partibus veniebat, & interim equis optimis Milites suos munit.

XIX. Verum cum Admiratus stolii galearum Regis, quas usque in districtum Januae valida tempestas impulerat, Karolum & galeas suas audisset Romam venisse prosperè, mente turbatus spirituque confusus ac medullitus stupefactus illico retrocessit; & repetens fauces urbis comperit ex ipsis faucibus omnia obstacula quae objecerat provida oppositione dejecta. Sicque non sine multa cordis erubescentia ob hoc à Rege praedicto de incauta & neglecta sollicitudine redargutus, passus est condignas contumelias & terrores. Rex itaque Manfredus audito quod Karolus Romam sub tantae fortunae discrimine venerat, cœpit mente fremescere & animo conturbari. Sed dum vix posset admirandi rumoris hujus narrationem credere, quae ex continua sollicitudine nuntiorum velut caldarerii malleus, qui ad cudendum socii verba non expectat, regium denuo perstrepebat auditum, non solum veniendi admiratur modum, sed qualiter stolium galearum suarum classes Karoli sic praeterire potuisset invisas vehementissimè obstupescit.

XX. Ex iis & aliis signorum praesagiis & portentis quae caelum, terra, mareque praetenderant intellectus Manfredi recipere poterat quod ex divino judicio, cui suis fortuna cedit incursibus, singula hujusmodi erant quaedam praeambula praeparatoria contra eum. Illis enim temporibus cometa apparens, quae per plura lustra clausa sub caeli velamine in sui aperitione didicit regna mutare ac utplurimum subsistentia cassare dominia, suos usque ad terram lucidissimos crines velut radios solares extendit. Sed quamquam Regi praefato sua & suorum ex iis praecedentibus signis proxima desolatio daretur intelligi, ipse tamen suos consulens augures & requirens astrologos, mentiebantur se sibi cum quodam palliato solamine per longa tempora regnaturum. Edicit ergo generale colloquium apud Beneventum, & Barones ac feudatarios omnes de regno toto, necnon aliquos bonos viros de singulis magnis locis, districtius evocat, & ad se revocat Theutonicorum & aliorum stipendiariorum cohortes, quas per Italiam in Gebellinorum subsidia sparserat. Congregatisque universis quos è terris regni fecerat edicto publico accersiri, ad Comites principaliter tanquam ad electos suos se dirigens, talis sermonis verba verborumque propositiones orditur.

XXI. Ecce, inquit, ignis urens, de longinquo motu fulmineo veniens, jam prae foribus nostris astat. Unusquisque ergo, ut ab hujusmodi incendiis suam domum provida tuitione defendat, aquam de caetero sine excusatione manibus suis excipiat, & viribus totis obsistat, ne dum ab igne, qui sine rerum & personarum acceptione de sui natura violenta consumit, domus cujuslibet absque obicis obsistentia incendatur. Ecce incurata ulcera quae corporis nostri pudor huc usque sub contemptus dissimulatione celavit sine remedio parantur ad fistulam; jamque incurabilis quodammodo despectus morbus incubuit & concrevit. Quilibet ergo propria manu acuto gladio morbi tam pestilentiosi tamque lethiferi venas & vias toto posse praecidat, ne dum usque ad cordis interiora pervenerit ex nostra incuria & neglectu medullas inficiat, & nos in desperationem curationis adducat. Gens quippe ista, Domini Comites & Barones, quae nunc regnum & patrimonium nostrum acriter festinat invadere ferocissima dicitur & austera. Haec inquam pietatem & misericordiam dimisit, infr..... cor durum, mentem feram, & animum inexorabilem contra nos ex proposito secum deliberato congestans. Audivistis forsitan aliquando de benignitate ac mansuetudine illorum de domo Regis Franciae aliqua enarrari. Sed tales non credatis esse

esse qui nos volunt aggredi. Hos quidem nec amicae preces vel affectionis zelus in regnum concitavere venturos, sed auri sola cupido, necnon rerum affluentia grata regni, quam pompa regnicolarum desiderabilem fecit esse, illos ut fiant in nos violenti praedones allicit, rerumque nostrarum velut sitibundos ad regnum attrahit & nostra spolia desiderare compellit. Et sicut ipse Comes Provinciae Karolus filius Regis Franciae illa in regnum intentione festinat ut bona nostra sua faciat & personas, si posset, extinxisset, ita immo avidius ejus milites eo animo veniunt cum eodem ut nostra diripiant nec dimittant personas. Sed ô praesumptuosa crudelitas nostris inaudita temporibus, quae nobis & imperio etiam injuriari non metuit, quos offendere titubat totus orbis. Non enim habet vestra memoria quod se..... bonae memoriae ..... vestrorum temporibus tanta regiminis & tam grata pacis requie frueretur. Nunc autem gentes ignotae, gentes exterae & effraenes, quae nonnisi ad crudelia manus habent execrabiles atque aptas ad ferocitates promptas & .... rapinas, quaerentes semper quid devorent quidque praedentur, tranquillum statum regni audent concutere ac nostra otia perturbare. Credunt enim solo sui furoris impetu subjugare caetera & regnum ac nos suae subjicere ditioni. Sed quia cum ferocitate deproperant, ferocius resistere nos paremus. Firmiter enim credere possumus quod cum pro....... destitutione nostrorum & pro conservatione nostrae justitiae, si expediat, dimicemus, mater ipsa justitia nos fovebit. Unum quidem attendite, quod si furori .... aut lentè obsistamus, sive nos audiant quoquo modo in aliquo vacillantes, Gallici... vos impellent. Animosi enim sunt aggressores. Verum cum resistitur eis viriliter, finaliter consueverunt succumbere consuetudine superborum. Cum ergo haec injuria tangat omnes nostros fideles & illos magis quos abundare magis regni delitiae concesserunt, & qui terram à nobis obtinent ampliorem, universi & singuli qui honorem zelant nostrae majestatis & commodum nostraeque celsitudinis affectant gloriam, armis, equis, & expertorum virorum comitiva se muniant juxta suarum potentiam facultatum, ut cum venientium nostrorum hostium turba confinia regni pulsaverit, illis & eorum audaciae sic potenter & viriliter obsistatur quod doleant se in ultramontanis partibus sua in pace non fixisse vestigia, lugeantque finaliter Italiam petivisse, & qui manus poterunt copiosae nostrae gentis effugere confusi more solito, si valeant, retrocedant.

XXII. Postquam igitur Rex Manfredus astantibus turmis votum totaliter suae mentis aperuit & propositum sui cordis fando deprompsit, universi collocutioni regiae annuunt; divisoque parlamento, & quibuslibet ad propria redeuntibus, sub eo colore maximè ut contra venientes Gallicos unusquisque se praemuniat secundum suae potentiam facultatis, jam promissa fides Comitum violatur interius, jam terrefactus regnicolarum animus incipit dubitare. Sed hos sola imbecillitas animi ac mentis falsae perfidia, & non metus, violatores debitae fidei faciebat. Nondum enim quemquam timere poterant; sed ejus formidine quod verebantur accidere & futuri casus praemeditatione perterriti tractatum per nuntios tam cum Comite Provinciae praedicto quàm cum apostolica sede dolosius ineunt, & eorum vota Comitis ejusdem beneplacitis nuntiorum & litterarum multiplici destinatione confœderant, ac ipsius mandatis se placida significatione coaptant. Rex tamen Manfredus in Alamanniam post haec pro duobus millibus equitum, quibus pro sex mensibus stipendia duplicata transmisit, cum multa voluntatis anxietate nuntium praepetem destinavit.

INCIPIT TERTIUS LIBER.

I. INTEREA Karolus in basilica principis Apostolorum apud urbem per quatuor Cardinales illuc per Dominum Clementem agentem apud Urbem veterem propterea destinatos in Regem Siciliae delinitur & regali, prout moris est, diademate coronatur. In cujus coronatione memoranda solemnitatum festa sunt facta & nova gaudiorum tripudia festivaque solemnia celebrata. Ludunt enim more quo suprà generaliter omnes equites, maximè nobiles Romanorum. Ac quilibet secundum quod ei bonorum temporalium plus copiae suppetit distinctius vestitus & certa equitum comitiva uniformiter sociatus per diversa tripudiantium agmina pomposius & superbius se ostentat & celebriora constituit illius diei gaudia, ut tantae rei negotium memoriter effluat & perenniter memoretur. Jam Gallicorum post haec superveniens multitudo circumfluit, jam totus Regis Karoli expectatus exercitus Romam venit. Veniunt quidem inopes & laboribus oppressi ac ex ipsis plurimum fatigati. Unde ob hoc promptitudo fatigatorum spirituum quadam appetitus violentia illos ad bella celerare compellit, & verbo ac opere acerbiores eos efficit & ad amicitias tardiores. Propter quod vel extingui celeriter anxiant in propria furia, vel caedis occasione aut sperati auri copia saturari, aut praedonis more furari amplo voto cogitant & affectant. Contrahunt ergo tam ipse Rex Karolus quàm alii majores de suo exercitu mutua quae mercatores Romani pro eo liberalitate quadam ultronea mutuabant, quod sperabant in regno Siciliae solitae libertatis immunitate gaudere, prout & ipsi Gallici promittebant.

II. Reconciliantur insuper per Regem Karolum quamplures Gebellini Romani, quibus regressus ad urbem fuerat interdictus; & ad ejusdem Regis gratiam cum quadam promptitudine redeuntes, benignè per regiam clementiam admittuntur. Ex quibus Petrus Romani jam dictus, qui Regis ejusdem quondam persequebatur honores, nunc majestati regiae devotus efficitur & ipsius fidem promptius profitetur. Hic sanè, ut idem Rex de suae fidei conversione pignora certa reciperet, contra Manfredum in regnum cum Gallicis ultro se offert iturum.

III. Profecto, quia exercitus nescit esse jejunus, modica supellex, rerum penuria, & carentia pecuniae Gallicos instantissimè impellebat ad regnum. Sicque Rex praedictus à Cardinalibus supradictis suscepta cum devotione omnium venia peccatorum, quam sibi Cardinales ipsi auctoritate summi Pontificis poterant indulgere, versus Ceperanum, ubi fluvius quidam regni & Campaniae confinia dividit & distinguit, avida voluntate festinat. Cardinales vero praedicti extra urbem tantum Regem traducendo comitantur euntem; ibique juxta formas ipsum alternatim pacificè osculantes, & demum crucis eum signantes signaculo, abire licentia data permittunt. Pater tamen ille magnificus Dominus Richardus sancti Angeli Diaconus Cardinalis natione Romanus usque ad castrum Molariae, quod idem Cardinalis proprio impenso peculio pro sua & suorum perpetua hereditate quaesierat, Regem conducit eundem. Manfredus vero, qui status sui hujusmodi ventura flagella praesenserat, velut in ecstasi ac alteratae mentis involucro positus, ignorans quaerit protinus ubi venientibus hostibus se opponat, ubi etiam eis obstacula praeparet, ubi obsistat eisdem; & dum ad resistendum praerupta fluminum flagitat, quae per se fortia obstacula facientes hostes in oppositum constitutos non patiantur sine magnis viribus manualiter jungere, nunc Capuam, nunc Ceperanum, & tandem Beneventum festinis discurrendo congressibus repetit & revolvit. Quamlibet enim terrarum hujusmodi alta fluminis ripa fortificat & roborat agens profundi defossum. Sed praescitus ad malum obstinatus corde Manfredus, cum debuisset apud Ceperanum copiosae gentis

tis suae resistentiam ordinare, passus regni vacuos & sine custodum pervigilum munitione reliquit, ita quod liber ad regnum patebat aditus inimicis. Veruntamen in castro sancti Germani duo millia Sarracenorum & mille equites jussit pro tuitione morari. Sicque Rex Karolus cum victorioso exercitu regnum sine obice liber ingreditur. De cujus amœnitate laetitia jam nova respergitur, jamque gaudio votivo completur. Propter quod diem quamlibet sibi pro anno computabat effluere donec resistentium adversariorum posset facies intueri.

IV. Venit Rex Karolus ad quoddam inexpugnabile castrum quod sui altitudine aliquid commune videretur habere cum superis appellatum Rocca arcis à vulgo. Hac enim rocca, quam rupes montuosae circumdant & quasi de medio petrarum conscissam saxosa montium praerupta convallant, vix posset fortior inveniri. Hanc Gallici pedites, quasi lene quid esset, miraculosè conscendunt, ad quam nisi novas altum mutarentur in formas, aut lacertos haberent monstruosè Daedalica fictione pennatos, vix crederentur posse per longa tempora devenire. Sed demum omnipotentia divina volente Castellanus ejusdem roccae violentis perterritus Gallicorum insultibus & prae multitudine copiosi exercitus castrametantis per castri circuitum stupefactus personae veniam imploravit. Cui mandatis Regis Karoli coacta quodam modo voluntate parenti Rex ipse misericordiam in persona Castellani ejusdem benignus indulsit & mobilium rerum quas habebat in castro praedicto omnimodam pius tutelam promissam inviolabiliter conservavit. Fama itaque deferente per regnum quod gentes ultramontanae tam fortissimum & quasi inexpugnabile castrum belli subjugarant insultu, qualibet universitas vicinarum terrarum quanto se debiliorem minusve munitam esse putabat & debilius poterat ab insultibus se tueri, tanto magis titubat diem expectare supervenientis insultus. Unde quaecunque civitas seu castrum, casale vel burgus sita sunt usque ad valvas burgi sancti Germani praedicti, abjurato Manfredi dominio, & Regis Karoli mandatis devotè parendo, signa subjectionis & fidei ultro voce profitentur & opere. Cumque disciplinam servare nesciat jejunus exercitus, & si non habeat unde emat, cogitur cogitare quod auferat, cumque etiam cogente necessitate, quae non diligit aut non sequitur moderamen, quod deest quasi licenter praesumat armatus, jam praedicta loca sub ipsis plurimum propterea dubitantia famelicis & fatigatis Gallicis de suorum victualium fœcunditate subveniunt. Jam quaeque pretiosa de more pro libertatis commodo assequendo Regi offerunt & Militibus regiis. Sed haec modica pars regni nec tanta nec tam abundans erat aut esse poterat quae de sua quantacunque substantia replere posset vacuum Gallicorum seu eorum resarcire penurias vel anxietates appetentium extinguere voluntatum. Qua de re habitus ex suorum laborum primitiis modicus iste triumphus, succedentibus aliàs eis, ut videbatur, ad votum, Gallicos vigorosiores & magis voluntarios effecit ad spolia magisque ad hostium excidia provocavit. Ac velut austur, quae jam firmatis plumis de firma suscipitur, ad capiendos teneros perdicum aestivo tempore pullos, quos debilis volatus nondum defendere rapacibus valet ab ungulis, per doctum aucupem provida instructione dirigitur, captaque praeda tenera, ipsiusque sanguine praegustato, deplumare jam didicit, efficitur postmodum magis rapax & magis avida in volando, Gallicorum non aliter naturata complexio, quae per se multa ferocitate suffulta sine metu mortis infert & recipit exitiales jaculorum ictus, ad lethiferas illationes accenditur, & tam praematurè, tam feliciter capta votiva praeda, & delitiarum regni praegustata dulcedine, ad reliqua spolia tanquam praedo securus ducitur & ad violentias excitatur. Hujusmodi ergo primordialis successu felicitatis accensi ad castrum sancti Germani, ubi magnam partem resistentiae opponendae credebant invenire, properè nimis pergunt. Verum cum omnes machinas nobilium urbis, quae aliàs dicuntur vulgariter trabucheti, quarum suffragio uti consueverunt Romani in obsidione castrorum, secum fecisset Rex Karolus per curruum multitudinem deportari apud sanctum Germanum, quasi non sint ultra necessariae, de curribus deponuntur, & curtes pariter & aurigæ subsistent. Ex aurigis tum curruum praedictorum erant pauci superstites pro eo quod pridie apud casale, Barranerii habito inter ipsos aurigas & quosdam equites Gallicos deputatos ad machinarum ipsarum custodiam manuali conflictu, plusquam centum ex ipsis aurigis pro verbis levibus Gallorum gladio perierunt. Iis autem machinis non est opus ad insultandum contra eos qui sanctum Germanum defendere credebantur nec aliis similibus generibus oppugnandi. Nam quanto animosa invalescebat denuo audacia Gallicorum, tanto amplius regnicolarum imbecillis pusillanimitas expavebat auditu solo Gallicae feritatis & inhumanis ultramontanorum operibus terrefacta.

V. Insultum manualis pugnae juxta muros burgi ad portam quae est à latere fluminis totus Regis exercitus ferventer incipit & attentat, & quia Latini de more plusquam Gallici & industriùs etiam consueverunt impugnationes castrorum gerere ac movere, nonnulli nobiles citramontani corporis & animi virtutes & vires cum quodam anticipato fervore moliuntur ostendere in ipso impugnationis insultu; inter quos Petrus Romani Romanorum proconsul saepe dictus cupiens Regis ejusdem gratiam redimere meritis, quam apud eum quondam demerendo perdiderat, locum & horam pugnae cum quibusdam commilitonibus suis anticipans ipsius burgi muris absque metu discriminis imminentis se conflbulavit impavidus. Sicque ipsum jactus innumerabilium lapidum quos emittebant illi qui muros tuebantur eosdem adeo usque ad mediam corporis partem obsedit quod nullo modo sine compugnantium succursu poterat se movere. Eum tamen quasi perditum Latinorum & Gallicorum succurrentium promptitudo à periculo imminente praeripuit. Ex cujus audacia ii qui aderant corda fortificantes & animos, inceptumque viriliter continuantes insultum, ita fortiter dimicarunt quod per vim & metum qui cadere poterat in constantes, fugatis murorum defensoribus, portam occupaverunt praedictam. Sarraceni autem & alii qui pro ingenti exercitu per Manfredum ad custodiam passus sancti Germani fuerant destinati tam insulsum urgentissimum intuentes, & majorem illo longae mentis oculo pavidè contemplantes, se fugae praesidio commiserunt, cum non ad resistendum aut impellendum, sed ad fugiendum potius ex timoris deliberatione concepti continuo se pararent. Sed iis fugae cœptae remedium usquequaque non profuit. Nam majorem partem Gallicorum gladius sine misericordiae venia trucidavit. Occubuerunt inibi sine numero Sarraceni, quibus non parcebat Gallicus nec Latinus; ipsorumque corpora, quae prae vulnerum confusione crudelium in campo discerni non poterant, in escam rapacium animalium jacebant exposita super terram & famelicis avibus derelicti. Nonnulli tamen manus Gallicas evadentes fugamque continuantes usque Beneventum, ubi Manfredus cum magno Theutonicorum, Lombardorum, regnicolarum, & Sarracenorum etiam exercitu aderat, de strage hujusmodi miranda & terribilia retulerunt. Cumque felix denuo, successus & votiva Gallicorum prosperitas cresceret, eo ipso ipsorum invalescebat audacia, & augmentabatur voluntatis anxiae promptitudo. Unde quolibet sublato quietis & morae diffugio ad Manfredum venire desiderant amplo voto. Ideoque cum Manfredi militibus confligere anxiantes, adversariorum reliquias, quos in dicto conflictu eorum nequaquam gladius apprehendit, usque ferè ad valvas civitatis Beneventanae non cessant insequi actu continuo & impulsu. Et dum nec sibi nec equis parcunt, qui erant de-

prae longo itinere fatigati, omnino quasi deficere videbantur. Sed tanta erat spoliorum aviditas, succedentibus eis undique prosperis, quod totius laboris & discriminis onera levia reputabant.

VI. Postquam igitur Gallici continuis defecti laboribus, & velut arcerius Siculus qui de mane ad vesperas damum sequitur fatigati, ad quendam campum terrae Beneventi adveniunt, in quodam colle qui respicit ex oppido civitatem, quem tantùm alveus fluminis ab ipsa terra sejungit, figunt accelerata vestigia. Dumque in ipso colle taliter sunt castrametati, aliquandiu sub quiete subsistunt. Rex Karolus inquietus omnino per circuitum sicut aper discurrendo continuo motu frendens nonnullos ad perpetuam rei memoriam militari cingulo decoravit, ut singuli magis animarentur ad bellum. Sed dum sic terribilis discurrebat per castra, clamore quasi continuo has voces Gallicorum catervis per medium exercitum emittebat. Hic clarius apparebit quales hic Gallici Milites, & si in societate nostra est aliquis bonus Miles qui militiae velit honorem. Sanè post primatibus exercitus congregatis juxta Regis tentorium in loco campi, ubi qui voluit potuit interesse, iis eos Rex Karolus verbis alloquitur. Scitis certissimè, Domini Milites, quod de loco isto in Franciam longos habet fuga protractus. Ut pugnemus deliberato animo venimus. Si, quod absit, hostibus succumbamus, sine spe misericordiae moriemur. Fugae praesidium nullum tutelae compendium nobis impenderet, nullumque vitae patrocinium superesset. Nam etsi gentes per quas venimus nos venientes huc honorabiliter tractaverint & reverenter impenderint nobis gratum multipliciter obsequii famulatum, tamen si redire fugiendo compererint, statim eorum animi proculdubio quadam contra nos consueta aemulatione convertentur in pravitatem quaesitam, & nos usque ad interitum persequentur. Resistamus ergo viriliter, & pugnemus audacter, ut vel omnes una hora concludat, vel speratum triumphum ex hostibus consequamur. Tolerabilius est enim mori quàm fugere. Fuga namque multiplicis mortis, inter odientes maximè, lethifera discrimina secum habet. Nos quidem confidentius possumus dimicare quàm hostes. Cum enim adversarii, quos anathematis & excommunicationis sententia perculit, sub illius nomine, scilicet sathanae, cujus manibus per sententiam sunt sedis apostolicae mancipati, cum aeternae vitae desperatione confligant, nos solum sub illius celebritate vocabuli qui pro nobis usque ad interitum pati voluit & affligi, cum spe immo cum certitudine misericordiae ab ipsius vicario peccatorum omnium obtenta venia concertamus. Reddite igitur vos cautos, sollicitos, & attentos, ut cum ad pugnam, quam non possumus evitare, veneritis, potius equos quàm homines offendatis, feriatis & cum gladii cuspide, non cum acie, ita quod equis hostium vestris ictibus succumbentibus, nostrorum peditum prompta manus sessores equorum taliter prostratos ad terram & prae armorum gravedine lentos liberius excipiat & trucidet. Reguletur & aliter in primo conflictu probitas vestra. Singuli Milites singulos juxta se pedites habeant, aut duo quilibet, si valeat, etiamsi non possit habere alios quàm ribaldos. Hos enim tum pro interficiendis equis hostium, tum pro conterendis iis qui excutientur ab equis, experientia pugnae valde necessarios & utiles esse probat. Nostri quidem prae labore continuo extenuati macie non sunt adeo potentes & fortes quod nisi cum hostibus tempore pugnae sagaciter vos juvemus, valeant cum equis ipsorum hostium pari labore concurrere & longa cum eis in bello, si expediat, mora durare. His igitur regulis omnibus generaliter praemunitis, quilibet Gallicus velut canis domini sui vocibus in venerationibus excitatus ad praedam campum voluntario passu circuit, & dum quaerit quid devoret non inveniens, cibum anxius sicut famelicus catulus leonis expectat.

VII. Interea nonnulli Barones regni, quos propter suspiciones fortè aliasque causas factos à regno exules aliena diu foverat patria, castra & terras quamplures quarum dominium justus titulus dabat eis de ipsius Regis Karoli licentia, quam in ipso ingressu regni obtinuerant ab eodem, per diversas regni provincias sine bello recuperant. Propter quod regnicolarum corda coeperunt intra se mutare non modicum & contra Manfredum corrumpi ac gaudere generaliter populares. Credebant enim quod regnum jam esset votivae tranquillitati paratum & ex adventu Regis Karoli libertati omnimodae restitutum. Dum igitur trepidant usquequaque regnicolae robore nullo firmati, parantur hinc inde belli discrimina, & exercitus quilibet ut fortius & robustius dimicet se accingit.

VIII. Manfredus, qui semper de instabilitate ac voto contrario varioque affectu illorum de regno merito dubitabat, accersitis Comitibus & Baronibus ac aliis nobilibus qui secum aderant Beneventi, hos in generali colloquio sermones eructavit. Hostes nostros, quos jamdiu famae acclamatio praenuntiavit contra nos esse venturos, videtis in oppositum existentes. Sed per Dei gratiam tantos & tales esse visio vestra non judicat quantos & quales fore fama referente credidimus. Malos inquam equos, macilentos, & utplurimum parvos habent. Et si habeant aliquos magnos equos, extenuati prae labore nimio parum valent. Igitur dum sic sunt laboris fatigatione confecti, prius quàm quaesita requie convalescant & aliquo fortificati otio invalescant, properemus conflictum & cum eis in media arma ruamus, & si inevitabile fuerit, moriamur. Gallici enim in primo instanti videntur audaces. Sed nec sunt stabiles, nec habent durabilem animum neque fortem. Immo sunt omnino plus quàm credi valeat pavidi quando inveniunt oppositionis resistentiam aliqualis. Sed ô bona posteritas, memoremur nostrorum gesta praeteritorum. Nonne Ausoniae gentes istas priscis temporibus vilissimas reputabant? Nonne hos & alios ferociores populos propria potentia conquirebant Italici & eorum mero dominio multifariè submittebant? Fortiores quidem sumus patribus nostris & majori etiam personarum & rerum potentia praediti. Quid ergo veremur, quid formidamus? Certè nihil aliud cogitemus quàm in exterminium hostes adducere ac eos à facie nostra delere. His & aliis verbis Manfredus Gallicorum mores & facta vilificans, suos viriliter animabat. Sed quidam de Comitibus suis juxta magnitudinem cordis aut imbecillitatem animi naturalem vel simulatam, necnon secundum quod magis minusve fidelitatem Manfredo servare intra se disposuerat, voluntatem tunc suae mentis aperuit, & suadebat vel dissuadebat pugnam secundum quod virtus propria vitiumve debilis animi suggerebat. Veruntamen Manfredus de hora conflictus consilio cujusdam astrologi regebatur. Unde cum jam deliberatione praehabita compertum esset per artem quod felici omine tali hora bellum poterat Manfredus cum Gallicis inchoare, quidam ex Comitibus ipsis proditoria machinatione corrupti & obstinatione nequissima mentaliter violati sibi displicere si Manfredus pugnet tunc cum Gallicis confingentes, & praetendentes animo simulato commodum fore solum ipsius Manfredi si tunc maximè praelium evitaret, dedignato spiritu Manfredum & ejus exercitum dimiserunt. Quidam etiam nobiles quos idem Manfredus ad se tunc temporis fecerat cum aliis evocari sumpta causa vel occasione potiùs quam quaerunt volentes recedere ab amicis in locis propriis remanserunt, ultimos successus morantes potentiae utriusque. Sed qui pares censeri poterant in crimine Judae furis simulabant se ad terrarum suarum custodiam remanere.

IX. Inter haec Manfredus cum Comitibus suis Lombardis, scilicet Galvano, Jordano, Frederico, & Bartholomaeo, & cum quodam Domino Theobaldo de Aniballis cive Romano secretum iniit consilium, & ab eis ut prudenter ac intrepidè statim inten-

tendant contra hostes irruere sciscitatur, ac quid de attentanda pugna videatur eisdem diligenter interrogat & exquirit. Hi sanè, cùm essent homines bellicosi, quibus aliquando famosus triumphus ex bello successerat, & fortuna prospera in eorum plerunque sibi primitiis arriserat, quodam motu voluntario regebantur ut animo videlicet plus quàm viribus considere crederentur, & furore plus quàm virtute se vincere posse sperarent. Unde viva & prompta voce admirantes quodam modo de eo quòd Manfredus, eorum jam in multis probitatem & fidem expertus, ab eis quasi dubius indagabat, aïunt ad Manfredum: Et si statim nos oporteat mori tecum, non te negabimus. En personam tuam principaliter, ex cujus vita & obitu nostrae felicitatis subsistentia & ultimus infelicitatis dependet occasus, è vestigio sequimur, & te nihilominus feliciter vivere nosque sub militaris honore fortunae fideliter pro te mori, si contingat, volumus & optamus. Et ut fidem quam pro defendenda regalis nominis libertate congerimus testificentur opera nostra, statim primus in hostes, si placeat, noster erit aggressus.

X. Cùm in hujusmodi voluntatum examinatione persisterent, & militiae agmina necnon & agminum praepositos recenserent, clamor in aethere tantus insonuit quòd, sicut fertur, usque ad Aliphium ventus impulit crepitantia per aëre vocum murmura, & veluti cùm freta fervent valida ventorum concita tempestate, omnium de contrata perstrepebat auditum. Sarraceni namque de Luceria, qui non aliis armis quàm arcubus sunt accincti, numero forsitan decem millia, nnes furiosè transgredientes mandati, quibus nondum aggressus erat indictus, dum sic cogitant Gallicos arcuum percutere missilibus quòd postea Theutonicis & Lombardis ad expugnandum Gallicos ipsos nullius vel modicae difficultatis ultra parari posset obstaculum, veniunt citra flumen. Sed Gallicorum ferocitatem eo plus concitant, ignemque magis Gallici furoris accendunt. Quo militum magis cohortibus appropinquant, clamant de more; ac credentes Gallicos vocibus perterrere, clamore continuo invalescunt. His occurrunt primò ribaldi qui gregatim de Francia venerant; & comperto quòd Sarraceni erant qui contra exercitum Gallicorum cum clamoribus festinabant, clamitant & ipsi dicentes, Porci ne sunt isti qui contra nos cum tanto clamore descendunt, propter quod inermes, quòd absque magistri conductu relicta solita conciti furia velut autumnales sturni, quando in multitudine nubifica de loco moventur ad locum, Sarracenorum turmae obviant venienti. Verùm Sarraceni de more prius quàm se jungant manualiter hostibus ex pharetris tela promunt, & sagittantes subitò ribaldos sine numero sauciant, emissaeque plus vel minùs, prout ex lacertis fortioribus prodeunt, post terga sagittae serpentis ad instar sibilant inter siccas stipulas & vimina gradientis, feriuntque inopinatè ac irremediabiliter ex hoc in illum velut fulgura super terram. Et dum frequentiùs emittuntur nonnullae, in diversis corporum partibus violentae subsistunt; modòque in capite, modò in facie geminae residentes nova cornua configurant; ac affixae circum pectus & scapulas siccos ramos aut extraneos propaginum palmites mentiuntur, recipiunt hujusmodi figuratos ramos innumerabilia corpora ribaldorum, ac prosternuntur innumeri. Et velut greges ovium in campis Apuliae, quando derivatum de Dalmatiae montibus Boream patiuntur, caduco quasi morbo confectae simul & subitò in multitudine concidunt moriendo, non aliter ribaldorum infinitas, quorum casus parum vel nihil Regis Karoli laedebat exercitum, redditur ex sagittis frequentibus exanimis & expirans. Milites autem Gallici stragem ribaldorum tam subitò pereuntium factam dolentes, & verentes ne Sarraceni ex hujusmodi primitivae stragis gloria sumant vigoris audaciam contra eos & fortiùs invalescant, quandam aciem equitum servientium ribaldis deputant subventuram, quae Sarracenos adhuc vociferantes in campo exeat congressura. Irruunt igitur in Sarracenos praedictos servientes equites numero fortè mille, qui tam fortiter, tam asperè Sarracenorum aggrediuntur multitudinem debacchantem quod Sarracenorum ipsorum universaliter mortificatis artubus & lacertis, immo quodam modo singuli facti exanimes, solo metu se ipsos, nemine adhuc percutiente, prosternunt, facti sunt velut passeres quando milvus in eos ab aëre inopinatè dilapsus insiluit, ac sicut aves gregales, quas audax aquila de caelo subito corruens super eas in arbore considens obsedit in nemore. Trucidantur ergo canes, ac eorum corpora, quae Gallicus gladius sine pietate aliqua trucidabat, sicut venales carnes carnificum laniata canibus relinquuntur & avibus super terram. Ad haec Comes Jordanus ab experto promptus & audax, cujus aliquando fortuna juvit audaciam, non expectata deliberatione Manfredi, statim cum mille Theutonicis prosilivit in campum, & dato signo inter comestabulorum catervas bellum fortissimum cum illis servientibus Gallicis inchoavit. Hi quidem servientes ex multa Sarracenorum occisione plurimùm fatigati, cùm etiam non essent tales aut equis talibus insidentes quod occurrentibus Theutonicis possent obsistere, perdito bello succumbunt, paucique possunt Theutonicorum manus effugere. Omnes enim ferè Theutonicus gladius devorat, omnesque abjecta misericordia lacerat & trucidat. Erant namque praedicti mille Theutonici quasi melior pars exercitus totius Manfredi. Hoc autem Rex Karolus intuens, fremens & furens ut ferox animal provocatum, modo personaliter in Theutonicos volebat irruere, modo usus saniori consilio subsistebat. Tandem vero banneriis ordinatis, & magistris militiae ac praepositis agminum stabilitis, Theutonicos, qui campum jam vicerant, mille Milites suos electos jubet invadere. Fortes igitur contra fortes fortissimè irruerunt. Sed Theutonicis finaliter succumbentibus, assunt Galvanus & Bartholomaeus & plures alii Comites associati Lombardis, Theutonicis, ac aliis catervatim bellum subintrant & confligunt durissimè & asperè quantum possunt. Belli sic durante conflictu, & ex utraque parte deficientibus multis quos vel labor vel gladius comprimebat, Rex Karolus aliam comitivam in conflictum tam fortissimum edicit ituram. Haec quidem bello superveniens comitiva fortificavit adeo pro parte Regis Karoli bellum quod omnino visi sunt Gallici praevalere, immo protinus praevalebant. Ah ah! Manfredus praedestinatus ad malum totam pugnam pugnaeque modum oculis intuetur corporis, & corde animoso dijudicat, jamjam omnino volens irruere, denuo sollicitus & attentus sicut leporarius quem tenet venator, sollicitatis braccetis per excubias nemoris lassiatum fremebat, anxiabatur aggredi bellum. Mandat caeteris Capitaneis & praepositis sui exercitus quod illico descendant ad pugnam. Sed cùm nonnulli de regno, qui quosdam falsos Comites, cum quibus miser Manfredus sub colorato patrimonialis successionis titulo diviserat regni spolia, sequebantur, ingredi noluissent bellum, sed proditoriè abscessissent, Manfredus cum reliquis mori potiùs eligens quàm quod suis morientibus alienam profugus terram petat, quasi desperatus cum praedicto Milite Romano Domino Theobaldo, qui eum è vestigio sequebatur, & in quantum poterat suadebat quòd omnino statim aggrederentur bellum & suis qui pugnabant cito succurrerent, ut vel omnes suos, quos unus jungebat affectus, una hora unusque gladius devoret vel exaltet, inimicorum suorum ruit in medium, pugnat, percutit, percutitur, & expugnatur, proh dolor, à suis sic proditus. Invalescit ergo violentia Gallicorum. Circumeunt agmina totum campum. Nulli parcit Gallicus, sed singulos necat & trucidat immaniter Gallica promptitudo. Lavat saevitia manus victrices in sanguine occisorum. Veruntamen quamplures attendentes tantam in Gallicis inhumanitatem, quae nec prostratis parcebat, nec miserebatur captis, demergi potiùs eligentes in flumine quàm

quàm sic sine misericordia trucidari, armati cum equis in ipsius fluvialis ripae praecipitium promergebant. Propter quod eos quos non attigit gladius flumen absorbuit & submersit.

XI. Facta est igitur pugnantium tanta strages quod in campo pugnae, quem omnino tegebant corpora occisorum, aliquid vacuum non remansit. Equorum corpora super hominum cadavera quiescebant. Vix cadaver integrum poterat inveniri, cùm jacerent singula magnorum ictuum violentia mutilata, starentque sine figura propria indistincta corpora diversorum.

XII. Rex inquam Karolus, qui nondum de Manfredi obitu certus erat, post devictum bellum statim civitatem Beneventanam grandi triumpho victoriosus ascendit, & spolia pretiosa, quae diu anxiè affectarat, magis anxiè complexatur, perfusus undique gaudio, gazas innumeras comperit, & laetabundus excipit pretiosa nonnulla quae non solum Manfredus in proprio gazophylacio congregarat, sed & Corradus frater & Fredericus ejus genitor in non modica congesserant quantitate, ac ex diversis veteribusque thesauris compositis monstruosis acervis idem Manfredus adunarat. Nihilominus tamen Rex, quem faciebat sola rerum indigentia & diuturna penuria sitibundum, thesauros multorum Comitum intactos reperit & recondit. Replentur & ditantur undique Gallici. Nec tamen sitis extinguitur aut insatiabilis repletur esuries eorundem. Non enim solummodo spolia hostium occisorum sua faciunt occupando, sed & civitatem miseram Beneventum sine personarum acceptione diffrobant, &, quod pessimum est, innocentes incolas caedunt, & inventis inibi exteris non indulgent. Continua caedes jugiter fit; & quanto magis caedunt Gallici, tanto majori ad caedendum furia concitantur, magis ardent Beneventanos adducere singulos in exterminium & in praedam. Sed, ô tantae crudelitatis impietas, ô inmanis saevitia praeter humanam naturam, immo contra conditionem creaturae cujuslibet, quae nec parcit sexui nec indulget aetati promereri. Profectò etenim credebant Gallici quod noxium vel innoxium Latinum poterant cruorem effundere. O utinam ad sacra duntaxat quae conservabant Ecclesiae manus execrabiles minimè relaxassent. Nam praetextu bonorum laicalium, quae celata sub Ecclesiarum velamine vel confusa cum ecclesiasticis fore putabant, res ipsas ecclesiasticas non expavebant eripere & proinde ipsas Ecclesias prophanare. En clericus, proh dolor, simul cum laico corruit, & indistinctè omnes Latinos quos furor Gallicus censebat haereticos, mares & feminas, clericos & laicos, interemisse laetatur. Dolet si videat aliquas reliquias Latinas superstites. Et si publicè nequeant, vel modo aliquo jam quiescentibus caedibus erubescat, evaginato gladio clam exenterat occurrentem. Unde pauci vel nulli potuerunt evadere crudeles gladios bellatorum. Vox quidem ploratus & ululatus vehemens cum frequenti & lamentabili ejulatione emissa ad miserendum & compatiendum poterat cujuslibet audientis pia viscera commovere. Heu proh pudor, filius inter maternas ulnas occiditur, & alius in patris gremio jugulatur. Maritus ad pedes uxorios & uxor interimitur juxta virum, nec uxori vel uxorato propterea parcitur, & filiis praesentibus impiè saevitur in matres. Et utinam sororis, uxoris, aut matris miserorum Latinorum pudicitiam, quam impudenter ardebant, fuissent veriti attentare. Sed haec pejora iis attentantes, Ecclesiarum immunitate per diversarum illationum ausus temerè violata, eos omnes quos de antiqua & approbata libertatis ecclesiasticæ consuetudine debebant dominica templa tueri, infra Ecclesiarum ambitus fugientes saevitiosè comprimit impetus Gallicorum. Caedes caesorumque praedatio vix adhuc die quiescit octava. Tota terra intus & extra per marginum spatia & parietes etiam perfusi sanguinis frequentia rubricantur. Verùm propter Manfredi personam quamplures nobiles captos praeservat vivos miraculosè quodam modo immoderata voluntas & effraenis Gallicae impetuositatis excessus. Qualiter enim continere gladios poterant qui exenterare, scindere, jugulare, ac ferra in expugnatorum experiri corpora meritorium fore putabant? Galvanus inquam & Fredericus, qui fugae petentes auxilia versùs Aprutium & Anconitanam Marchiam clade facta deproperant, Henricus etiam, qui Gallicorum faciem expavescens in Siciliam profugus applicat, necnon Bartholomaeus & Jordanus ac Petrus Asini Florentinus, quos dirus & durus Gallicus carcer exceperat, de Manfredino exercitu toto supersunt. Hos enim belli aut debellationis instantis feliciùs deglutisset eventus. Bartholomaeum etenim, Jordanum, & Petrum Asini captivos Rex Karolus ad quoddam castrum Provinciae, quae est dos uxoris suae natae magnifici viri quondam Berengarii olim ejusdem Provinciae Comitis; ut in ipso castro macerentur squalore perpetui carceris, destinavit.

XIII. Interea quidam Miles Picardus sedens super Manfredi dextrarium, quem ipse Manfredus pridie bellando consederat, praevisus ab illis suprà captis Comitibus & accersitus ab ipsis ex loco ubi Comites tenebantur, idem contra morem substitit patienter. Ii cum lacrymarum etiam fusione ac singultuosis suspiriis substistentem Militem Picardum interrogant, & ubi sit ille Miles cujus dictus dextrarius fuerat quem sedebat, & an bello corruerit, fueritque peremptus, an captus vivat & valeat, sciscitantur. Ad haec, certificatus primò qui & quales forent sciscitatores hujusmodi, Miles ipse respondit: Verum est, Domini, quod hostium nostrorum durante conflictu, ecce equi hujus sessor vocem exaltans ad æthera, inculcata clamoribus murmura emittendo, cum quodam parvo Milite belli ruit in medium; & tam se animoso genti nostrae conjungit animo quòd si strenuos & fideles habuisset compugiles, vel majorem nostrae gentis partem victorius subegisset, vel coëgisset omnes plurimùm laborare. Occurri ego inquam Militi tam animosè proelium invadenti, & à casu & fortuna caput hujus dextrarii vulneravi cum lancea quam gestabam. Ex hoc quidem vulnere se in altum dextrarius erigens sessorem casualiter excussit ad terram, quem illico ribaldi exutum arma innumeris ictibus mallearunt. Pretiosum etiam strophaeum quem cingebat en cum isto sonipede habui de ipsius spoliis & portavi. Tunc intra se gementes & quasi dementes audiendo facta dicti Comites cogitabant. Heu heu, occisus est agnus, Rex, Dux, & Dominus noster, qui elegit cum suis mori potiùs quàm vivere sine ipsis. Amodo vita nostra mors est dicenda, non vita. O utinam unus nos cum ipso gladius peremisset. Et haec intra se murmura intonantes nunquam potuerunt ultra clamorum spiritus continere. Quaerunt tum & iterum à Milite supradicto an sciret locum ubi sessor ille corruerat. Et respondit Miles quod & locum sciret ac hominem recognosceret, licèt jam dies effluxerat tertius ab eo quo ceciderat ille homo. Erat, inquit, homo flavus, amœna facie, aspectu placibilis, in maxillis rubeus, oculis sydereis, per totum niveus, statura mediocri. Ha ha, infelices Comites quomodo ad haec infelicia narrata non terrerentur. Verum dum haec simul sollicita indagatione disquirunt, exiit communis & vulgaris sermo dicentium: Mortuus est Manfredus, mortuus est Manfredus. Volavit igitur rumor ad Regem quod Comites asseverassent praedicti Manfredum fuisse peremptum bello. Jubet Rex Comites ipsos ad se venire ac memoratum Militem Picardum, cum quo de Manfredi obitu invicem contendebant. Et coram Rege ipso praedictis omnibus & singulis repetitis, mandat Rex Comites accedere cum Picardo ad locum ubi Manfrednm Picardus praedictus corruisse dicebat. Comites igitur praedicti ad locum pugnae recentis ducti sunt compediti, & multis occisorum cadaveribus recensitis, ô ô ô cum quanta lacrymarum profusione compertum cadaver Manfredi manus trepidantes revolvunt, pedes & manus sui domini Comites osculantur. Vix possunt hoc solum dicere: Hic est innocens qui mortuus est pro no-

nobis: Hic est qui suos dilexit in finem. Juxta cadaver Manfredi compertum est corpus Theobaldi de Aniballis, qui semper in pugna Manfredum è vestigio sequebatur. Formosum igitur corpus Manfredi examine sublatum est de loco exitus, & ibi de prope juxta quandam Ecclesiam ruinosam in eodem campo triumphi cum gloria depositum Gallicorum magno lapillorum & lapidum acervo congeritur, conditur, & sine tumulo taliter sepelitur.

XIV. Ut autem Rex Karolus de copiosa & pretiosa quae jam in ejus dominii cesserat potestatem matrem & dominum honoret Ecclesiam & de primitiis & laborum suorum participem faciat patrem patrum & de sua venatione pater ipse praegustet, duos ceroferarios aureos seu idola manu facta comparata candelabris materia & opere, pondere quoque & arte pares, necnon faciltorium Caesaris sedem imperialem aurea massa conflatam margaritis corruscantibus undique circumseptam, quae diu Augusti ad laudis & gloriae fastigia imperialia ostendenda servarat aerarium, Domino Clementi sanctae memoriae summo Pontifici pro grandis & cari muneris oblatione transmittit.

XV. Post desolationem Beneventanae civitatis & successum tam grandis & tam felicis victoriae memorandum Rex Karolus apud Neapolim, quo primum post consummationem triumphi processerat, parlamento inito generali, omnibus & singulis regni Baronibus & aliis quibuscunque qui nomen & omen secuti fuerant Manfredi benignus indulsit. Et ut eos ad suam fidelitatem alliceret, quos inimicos forsitan viribus & ferro subegerat, singulorum culpas abolens, edicto veniae generalis poenas remisit omnino, beneficiaque spopondit, dummodo eos de caetero sibi contrarios majestas regia non haberet. Et volens ad tranquillandum subjugalis regni statum intendere, cujuslibet hostis resistentia jam cessante, mittit in Siciliam Dominum Philippum de Monteforti, ac quaslibet regni provincias visitat per officiales & nuntios. Verum propter Gallicorum multitudinem, quorum frequentia singulae regni partis complentur, quaelibet terra sua deplorat incommoda, & quae cladis praeteritae non palpavit incendia, ex jugi & continuo Gallicorum transitu violentos incursus ex afflictionum jaculis offenditur impraevisis. Namque cum iis qui castra sequuntur fides & pietas nulla insit, naturam sapiunt ignis & fulguris, ut videlicet omnia per quae transeunt loca contaminent, & quos ita subito nequeunt incinerare subactos ad instar ignitae materiae denuo partes contiguas comprehendentis adurant.

XVI. Ad haec Rex praedictus de tam glorifico triumpho magnificus, ut de regnicolarum moribus regnique consuetudinibus se informet, quosdam regnicolas qui penes Manfredum officiorum administrationes & justitiam ministeriosè congesserant in sui familiaritatem advocat & receptat; inter quos quidam Barolanus praecipuè nomine Gezolinus de Marra, cujus progenitores de montibus Amalfiae traxerunt originem, ad tractatus rerum domesticarum regalium familiaris admittitur. Hunc ratiociniorum experientia & longa multarum commissionum regalium officiositas Regi reddebat acceptum. Hic regestra proventuum regni & singulorum officiorum ac officialium & per diversa ipsius regni loca particulariter ponendorum habebat; in quibus non solum jurisdictiones & jura regia, per quae felices Reges, contenti duntaxat eisdem, suos feliciter conservabant honores, memoriter erant inserta, sed omnes angariae, parangariae, collectae, talliae, daciae, contributiones, & modi exactionum innumeri quibus Regum nefandorum impietas miseros regnicolas opprimere ac necare didicerat, studiosius fuerant rubricati. Hujus Gezolini consilio & suggestu Rex, quem Regum praedecessorum suorum vitam & vivendi modum sequi ac mores eorum probabiles non pudebat habere, legem ponit regnicolis, novosque secretos Justiciarios, Admiratos, Prothoncios, & Comites, portularios, duanerios, & fundicarios, magistros siclarios, magistros juratos, Bajulos, Judices, & Notarios ubique per regnum, & supra hos majores praepositos statuit. Hi, religione juramenti quod in officiorum susceptione consueverunt praestare praesumptuosis ausibus violata, ubilibet subjectos gravant indebitè, ac eis importabilia onera imponentes, emungendo plus debito cruorem eliciunt & medullas. Provocantur regnicolae duris & diris oppressi flagitiis, & jam mente corrupta violantur interius, ac quilibet inter se specialis excogitata fraudis machinatione corrumpitur, & prae novi timore dominii plus nutibus quàm verbis alter alteri tactus dolore cordis intrinsecus conceptionis suae pandit arcana, & lamentabilibus saltem conquestibus suae mentis reserat voluntatem, atque mutos volvens in pectore questus, semisonora ejulatione, quasi nesciens loqui, clamat: O Rex Manfrede, te vivum non cognovimus, quem nunc mortuum deploramus. Te lupum credebamus rapacem inter oves pascuae hujus regni. Sed praesentis respectu dominii, quod de nostrae volubilitatis & inconstantiae more sub magnorum professione gaudiorum anxiè morabamur, agnum mansuetum te fuisse cognoscimus. Jam fuisse dulcia tuae potestatis mandata sentimus, dum alterius amariora gustamus. Conquerebamur frequentius nostrae substantiae partem in dominium tuae majestatis adduci. Nunc autem omnia bona nostra, quod pejus est, & personas alienigenarum converti videmus in praedam. Regnicolis igitur ubique per regnum murmurationes emittentibus & lamenta, nonnulli de regno ipso haec & deteriora perpessi Comitibus exitiis & Baronibus exteris & ejectis ac profugis, necnon & universis in Lombardia & Tuscia Gebellinorum capitibus intimare procurant de aspero & agresti ac importabili dominio Gallicorum.

XVII. Quamplures igitur viri magnifici, videlicet Galvanus & Fredericus fratres Comitis praelibati, Corradus Capicius & Marinus ejus frater de Neapoli, quibus Rex praedictus ad preces B. de Pignatellis Archiepiscopi Messanensis vitae veniam post eventum praeteritae debellationis indulserat, in Alamanniam ad suscitandum catulum dormientem & pullum aquilae, qui nondum aetate coeperat adulta pennescere, properè se convertunt. Ibi enim de tota Frederici posteritate solus Corradinus natus quondam Regis Corradi ejusdem Frederici filii, qui tam Frederico de Stuffa quàm Duci Austriae ac multis de Theutonia magnis viris linea consanguinitatis attinuit, tanquam quoddam memoriale supererat. Ad hunc sanè vanis licèt allectivis suasionibus excitandum non solum praedicti exules & alii quamplures è regno perveniunt, sed ab omnibus Gebellinis praedictis & à civitatibus etiam imperialibus de provinciis supradictis, quae quondam sub devotione Frederici & filiorum suorum fuerant, solemnes nuntii destinantur, qui sibi tamquam Regi venturo aurum, thus offerebant & myrrham, ac ei de propriis peculiis, etiam civitatum ipsarum thesauris, promittentes pro expendiis necessariis ampliores, non tantum ipsum, qui corpus & cor aetatis juvenilis habebat, sed alios eo majores virtutibus & aetate amicos & consanguineos suos ad delitiosas & fertiles regni epulas invitarunt, quos illico illuc festinis gressibus concitavere venturos. Conflato igitur & sculpto sigillo sub Regis Siciliae titulo Corradinus per Italiam litteras spargit & nuntios, & suum adventum celerem fore praenuntiat. Corradus autem Capicius de generali capitania & vicariatu Siciliae fabricatas sub ipsius Corradini sigillo litteras, in quibus se Regem Siciliae confingebat, studuit obtinere, dicens quod ad parandas domino suo vias & ejus in regnum citum praedicandum adventum volebat ut praecursor sublato morae dispendio properare. Sicque obtenta superioris licentia Pisas usque pervenit; ibique totius deliberationis Corradini propositum voluntates quoque Principum Alamanniae, ac oblata per eos ipsi Corradino juvamina voce praenuntia promulgavit. Po-

stulat inter haec à Pisanis aliquod per mare subsidium quo possit ad praesens in Tunisium transfretare. Et quia Pisani jam disposuerant prosequi factum & causam favorabiliter Corradini, concedunt Corrado praedicto unam galeam armatam qua in Tunisium devehatur, suaeque suoserviat voluntati.

XVIII. Applicans igitur in Tunisium Corradus Capicius praelibatus cum Domino Frederico nato Regis Hispaniae cogitatu callido de invadenda Sicilia machinatur; factumque Corradini justificans, suorum magnificans potentiam amicorum, oblato sibi per magnificos viros Italiae ac confinia loca subsidio plus quàm in re foret veritas. Praedictus verò Domnus Fredericus & Domnus Henricus germanus ejus, quos propter impatientiam quam habebant de magnitudine ac prosperitate fraterna ejectos, & absentes à propria diu patria foverat aliena, pinguia pro se ac quibusdam Militibus de Hispania stipendia recipiebant à Rege Tunisii, qui cotidianis cavalcatis & assiduae guerrae sollicitudine angebatur per alios Sarracenos. Hi sanè fratres Hispani prae Sarracenorum conversatione diuturna actibus Agarenorum imbuti, & ferè Christianae religionis obliti, à Sarracenis ipsis vita parum & moribus differebant. Verum Domnus Henricus à praefato Tunisii Rege habitus ex sua superstitiosa superbia de proditoria machinatione suspectus, ad seducendam & concitandam Romanam provinciam cum trecentis fortè Militibus de Tunisio citra inopinatè convenerat: qui dum Romanam curiam, adhuc non praecisus ab Ecclesia, sequeretur, ab apostolicae dignitatis auctoritate magnae liberalitatis & gratiae immensae dona poposcerat. Cujus nobilitatis & schematis fama adeo Ecclesiae Romanae ministros videbatur inebriasse repentè quod frequenter ut ei deberet de regno Sardiniae provideri conditum fuerit instrumentum in consistorio tractatum.

Odor. Raynald ann. 1267. §. 14.

XIX. Sed dum quidam nobilis civis Romanus Angelus Capucia nuncupatus seditionem in Romano populo suscitasset, per quam contra urbis magnates Capitaneus populi, quibusdam bonis viris de qualibet regione binis electis secum adjunctis, sub pacis specie motibus ultroneis est ereptus ex tradita sibi per dictum populum potestate qua quem vellet posset eligere senatorem, Domnum Henricum praefatum contra plurium nobilium repugnantiam & obstaculum etiam Cardinalium aliquorum, qui jam aliquid de ipsius Domni Henrici fraudulenta voluntate conceperant, ad urbis regimen evocavit. Cujus vocationis solemnitas, etsi fuisset ante publicationem à pluribus impugnata, & multorum corda non immeritò durius pupugisset, tamen sub quadam fuit gratitudine generaliter ab omnibus acceptata. Venit ergo de Romana curia factus senator ad urbem, & aliquandiu stateram justitiae sub aequitatis libra manibus suae potestatis appendens, tandem corde & voluntate perversus, via & moribus protinus regnantis abjectis, in arcum repentè convertitur inopinabilis pravitatis. Guelfis quidem urbis & amicis Ecclesiae ac devotis in abundantia mollis promissi verbo tenus fellitum & venenosum poculum actualiter subministrat. Concipit iste similiter odia contra praedictum Regem Siciliae, cui gradu attinebat consanguinitatis secundo; & suorum successuum felicium actibus invidens quaerebat opportunitatem ut eum per viam aliquam posset perenniter exterminare vel laedere aut in regni possessione turbare. Praetendebat enim inimicitiae causam adversùs eundem Regem se habere legitimam & motum sui animi fore justum, pro eo quod eidem Regi, quando primo contra Manfredum inops & substantia tenuis veniebat, asserebat se non modicam pecuniae quantitatem de proprio peculio mutuasse, quam dictus Rex ad fortunam veniens pinguiorem sibi, ut bona fide spoponderat, reddere contemnebat. Iis contra praefatum Regem, immo ex cordis iniquitate ac invidia provocatus, Corradino in Italiam venire disposito & parato se litterarum & nuntiorum destinatione confoederat, & ei posse suum ac Romanorum potentiam subsidiosè spondens contra Regem Karolum experiri, multis ipsum inductionibus ad celeriter veniendum reddit attentum, ostendens sibi mendaciter quod adventum suum citum & Roma & tota Italia suspirabat, & asserens ei Gebellinorum saltem subsidia non posse deficere, astruebat eum omnino & infallibiliter Gallicos fore victurum. Ad hujusmodi igitur grandi exhortatione factum ac pollicitatione suggestum statim Corradinus, sollicitatis omnibus instantissimè qui ultro se promiserant venturos esse in Italiam cum ipso, gressus accitos magis accelerat.

XX. Interea perfidus Christianus Domnus Henricus vanè cogitans & attentans omnes nobiles urbis Guelfos una hora simul in Capitolio ad instar piscium, quando plures numero uno tractu retium capiuntur, fecit ad se praedictos nobiles proditoriè accersiri. Cumque nobilium ipsorum alter alterius vocationem protinus ignoraret, quamplures intrepidi, sed decepti, Capitolium ascenderunt. Sunt autem praedicti nobiles Dominus Neapoleon & Matthaeus frater ejus de filiis Ursi, Dominus Johannes de Sabello, Petrus Stephani, & Angelus Malabranca. Hos tantum, qui nihil de excogitata fraude praesenserant, ad vocationem praedictam purè & simpliciter venientes statim Domnus Henricus cepit, captosque jussit in Capitolio pernoctare. Quibus in ipso captionis initio nullam vultu vel gestu formam turbationis aut alicujus asperitatis ostendit, immo praeconceptae contra eos fraudis pocula lenitate verborum sagaciter temperabat, verens, & meritò, ne propter hujusmodi captorum detentionem tam subitam seditiosus contra eum tumultus commoveretur in populo. Postquam verò dictos captos verbis assecuravit mellifluis, & pro certo perpendit quod concitata propterea populi corda quieverant, ex eis aliquos, videlicet Dominum Neapoleonem & fratrem suum apud Monticellum, quod est castrum fortissimum prope Tybur, inibi moraturos in carcere ad suum beneplacitum destinavit. Et tandem, ut eos de stricta urbis extraheret, eosque posset liberius servare, apud Sarracinescum, quod est castrum Corradi de Antiochia nepotis quondam Frederici praedicti, jubet exacta custodia in arto carcere detineri. Verum reliquis in Capitolio sic detentis, praelibatum Dominum Johannem de Sabello, de quo, cum esset homo probatae fidei, zelans pacem & tranquillitatem urbis toto mentis affectu, nulla sinistra poterat oriri suspicio, receptis primò ad cautelam pro eo quibusdam fidejussoribus, & Luca ejus filio dato obside pro excambio, à carcere Capitolii relaxavit. Sed quia Dominus Rainaldus de filiis Ursi vocatus Capitolium non conscendit, immo se in castro Marini non sine audaci promptitudine receptavit, jamdictus pseudochristianus contra eundem Dominum Rainaldum duxit copiosum exercitum Romanorum, & castrum ipsum dura obsidione circumdat. Cumque nequiret castrum ipsum, quod quamplures de urbe strenui Milites & pedites tuebantur, sicut firmiter credidit expugnare, redit ad urbem furibundus & fremens. At in urbe commorans, se non contentans in viros ecclesiasticos & Ecclesiae Romanae devotos manus immaniter injicere violentas, ad thesauros innumeros quos servabant Ecclesiae sceleratas manus execrabiliter extendere non expavescit. Sunt enim Romae diuturni mores quibus non solum Romani qui aliquas pecuniarum summas modo quolibet aggregant, vel habent res alias pretiosas, quas propter latronum hostiumve incursus in domibus propriis conservare formidant, sed quamplures exteri & vicini libertatis petentes Romanae suffragia, in monasteriis & Ecclesiis magna & multa deponunt peculia, quae quandoque per longum tempus non requiruntur à dominis, considerato quod in locis ipsis cum integritate ac tutela consueverunt deposita conservari. Ad haec itaque diripienda deposita contra ipsarum Ecclesiarum privilegia libertatum praedictus Domnus Henricus anxiis instat conatibus totoque incenditur mentis ardore; sic-

Odor. Rayn. ann. 1267. §.

Odor. Rayn. ann. 1267. §.

neque praedo securus Deum, Ecclesiam, & homines non verens offendere, loca depositorum hujusmodi quadam audet promptitudine temeritatis invadere. Hinc confringit sacrilegus ostia, hinc sacristias violat sceleratus. Hinc fur violentus aperit cavernas clericorum. Inde argentea vasa & aurea, inde sacras vestes & quaeque pretiosa diripit & asportat. Proh dolor, Lateranensis, sancti Pauli, sancti Sabae, sancti Basilii Aventini, sanctae Sabinae, ac aliorum monasteriorum & Ecclesiarum loca dolent & lugent suis disrobata depositis; & altis clamoribus conquerendo, pro voce dant gemitum, & pro illati doloris incendio suspiria & singultus. Orant ecclesiastici viri suppliciter, & has voces sub eulogio lugubris infelicitatis emittunt.

XXI. O infelix urbs urbium Roma, tot sanctorum patrum glorificis dotata reliquiis, tantaque gentium alienarum frequentia in tuis venerabilibus sanctuariis honorata, facta es nunc vicinis opprobrium & subsannationis illusio gentibus quae circumstant. Venerunt inquam gentes in hanc sanctorum hereditatem, quae in cordis insipientia Deum in sanctis suis esse non cogitant, dum diva templa polluere non formidant. Comederunt Ecclesiarum peculia, & loca desolaverunt ipsarum. Precamur ergo suppliciter nos peculiaris Christi & Ecclesiae suae populus, nos grex dominicus, & pascuae boni pastoris oves, ut tu Deus ultionum dominus hanc tuam & Ecclesiae tuae temporibus nostris ulciscaris injuriam. In conspectu tuo sic gemitus expoliatorum introeat sicque oppressorum clamor ad sedem tuae majestatis ascendat ut iniquitates istas, quas fidelis populus tuus à gentibus patitur quae te non noverunt, provida clementia tuae propitiationis aboleat & miseratio tuae pietatis abstergat.

INCIPIT LIBER QUARTUS.

I. JAM inter haec Corradinus unà cum filio Ducis Austriae quodam modo sibi aequaevo cum Theutonicorum manu in Lombardiam de Alamannia venerat; ubi aliquantulum moram trahens, omnium fautorum quondam Manfredi patrui sui tam de Tuscia quàm de Lombardia recepit tunc & recepta meditatione diligenter recensuit quondam per litteras oblata subsidia. Demum vero, licet oculo posset meditationis attendere quod ad invadendum regnum & Gallicos in regno morantes illorum comitiva Theutonicorum qui sequebantur eundem non posset etiam triplicata sufficere, consideravit tamen quod Gebellinorum usquequaque subsidiis, quae tam à civitatibus & locis provinciarum ipsarum, quarum contra Regem Karolum videbatur pariter agi negotium, quàm etiam à personis spiritualibus, quas vel vicinorum invidia vel temporalium bonorum cupido coarctabat ad arma sumenda, & oblata & destinata demum fuerant Corradino praefato in uno & eodem exercitu contra Regem ipsum unanimiter animatis poterat cum Gallicis, qualibet succumbendi sublata formidine, victoriosè pugnare. Unde contra monitiones, mandata, & inhibitiones tandem expressas Romanae sedis antistitis, cujus anathematis & excommunicationis sententias mente juvenili temerè in hac parte contempsit, Romam quantum potest citius venire festinat. Et ut fautoribus & complicibus suis ejus adventum expectantibus celerem motum animi sui promat, plus verbosis litteris plusque praeconiis quàm pedibus molitur in jam deliberata vestigia. Cum enim improbè suggerentium suasiones & stimuli fortius ad ultima fatorum judicia impellebant, eundemque incautum sub delusoria sponsione belli detrahebant ad nubilum tenebrarum, ac sub felicitatis ostentamento futurae debilem & infanum in medium procellarum fluctuantium adducebant.

[Odor. Raynald. ann. 1268. §. 17.]

II. Fama igitur de praedictis ad Corradum Capucium & Domnum Fredericum, qui adhuc erant apud Tunisium, evolante, statim sub favore illius Regis Tunisii cum ducentis Hispanis, totidem Theutonicis, & quadringentis Tuscis stipendariis, quos in Tunisio ad Regis ejusdem stipendia commorantes avidos & spolia Siculorum aliàs hoc expertos temporibus retroactis esse repererant, in duabus navibus, in quas tantum viginti duos equos induxerunt cum eis, multis tamen sellis & fraenis muniti, in Siciliam transfretarunt. Hos quaedam terra quae vocatur Sciacta, regalis dominii fide abjurata, primordialiter receptavit, ipsisque à nonnullis Siculis, quos tanquam frequenti susceptione occasionis exilis aversos adhuc spes vana fovebat, grandia exenia praesentantur, per quae non modicum eorum debilis fortificatur adventus. Corradus igitur Capucius per totam Siciliam spargit litteras, & se illustris Regis Corradini vicarium in Sicilia generalem litterali fictione describit, tales litterarum tenores inter alia intimando. Ecce Rex vester cito veniet in celebri magnae potentiae majestate, in manu potenti & brachio excelso nimis. Veniet inquam verax dominus, verus Rex, & vera successio ad hereditatis suae populum & patrimonii sui gentem, quam immaniter opprimi à personis exteris & ignotis compatiens, de manibus adulterini Regis, qui regni non sui possessione possessor violentus abutitur, eripere disposuit, & ereptam in antiquis felicium progenitorum suorum libertatibus confovere. Hujus sanè Corradi Capucii nuntios & litteras quamplura loca & nonnullae personae devotè recipiunt & Corradini adventum gratificant & acceptant: quae quidem pervertentes illico mentis instabilis voluntates, jam ad Corradini nominis & honoris magnificationem aspirant. Sicque tota vallis Mazariae, totaque vallis Noti, & ferè tota Sicilia, exceptis quibusdam locis insignibus, ut sunt Panormum, Messana, & Syracusia civitates, dictorum Corradi & Frederici beneplacitis, saltem nutibus, obtemperare videntur. Cum quidam Fulco de Podio Ricardi, Provincialis natione, vicarius tunc in Sicilia Regis Karoli generalis cerneret Siciliam tam subitò seditiosa machinatione commotam, contra praedictos Corradum & Domnum Fredericum adhuc in Sciacta propter equorum paucitatem multum debiles existentes amicorum & aliorum de contrata, quorum fraudulentae voluntatis propositum & dolosi propositi machinatio detegi nondum poterat, exercitum per totam Siciliam congregavit. Verum contra praedictos multi convenerunt in ipsius Fulconis auxilium: qui violata mente conflictum morantes intenti eum subacta denuo suasione confortant, hac consideratione potissimè ut ipsum sagacius & liberius pro voto possint adducere in praecipitium & ruinam, ac eundem & gentem suam in cibum & praedam esurientium hostium praeparare. Ex iis profectò quamplures extraneas proditoriè fabricaverunt bannerias & falsa vexilla, ut descendentibus hostibus ad conflictum, ea in ipsorum hostium auxilium & exterminium reliquorum terga vertentes erigerent, & banneriis ac vexillis erectis, de amicis nova quadam mutatione facta subito inimici gladios & lanceas converterent in amicos.

[Odor. Raynald. ann. 1268. §. 2.]

[Hist. Siciliana di Buonfiglio pag. 262.]

III. Factum est itaque quod dum praelibatus vicarius prope Sciactam magnum Siculorum exercitum congregasset, illorum potissimè qui vocati in partibus illis Ferracani contra reliquos appellatos vulgari linguositate faetentes videntur fidem Regis Karoli profiteri, jamdicti Corradus & Domnus Fredericus cum equis & equabus quos & quas invenire tunc poterant in illo modici temporis intervallo versus exercitum contra eos adductum quasi familiares hostes & inimici domestici appropinquant. Iis igitur infra ejusdem exercitus ambitum audacter subintrantibus loca castrorum, statim in ipso debili eorum aggressu, nullius tutela defensionis adhibita, Siculorum agmina fugam simulant & sparguntur, ac Provinciales in escam hostium derelinquunt; ex quibus aliqui erectis falsis & fabricatis hostium ipsorum in ipsa fuga banneriis & vexillis, post ipsam simulatam fugam, cui se videbantur propter impugnantium formidinem commisisse, post commixtionem hinc inde jam fa-ctam

etam intrant ſuorum agmina pedetentim, converſique repentè in arcum pravae malitiae, convertunt manus & dimicant contra ſuos. Vicarius autem ſe conſpiciens ſic ſubitò proditum & doloſè deceptum, dimiſſis papilionibus & tentoriis, farcitis harneſiis, fugae non improvide petit remedia, nec ſe voluit diſcriminoſo certamini conſcientia gravata committere, ſed ſe ſuoſque Provinciales à manibus invaleſcentium hoſtium eripere ſtuduit fugiendo. Pauci demum ex omnibus lethaliter corruunt, quamquam & interfici & capi potuerint multi tam ex Provincialibus quàm ex Siculis ſupradictis. Sed hoſtes advenae plus ad ſpolia, maximè ad capiendos equos, ſtudebant quàm ad extinguendum morte taliter debellatos. Et quia inter exercituales catervas amicos ab inimicis diſtinguere non valebant, cùm eſſent in loco ipſius exercitus pariter confuſi & commixti cum aliis, quadam parcentes ſimulata pietate proſtratos paucos vel nullos ad ultimum interitum adducebant. Verùm ablatis equis, quorum ſeſſores ſine perſonarum acceptione, viriliter excutiebant à ſellis ad terram, perſonas abire liberè permittebant. Replentur igitur advenae ſpoliis, & qui res eſuriebant refocillantur ad votum, qui erant pauperes fiunt dites, & pedites conſcendunt equos ex debellatione ſublatos. Jam nomen Corradini apud Siculos praeclarum & celebre divulgatur, ac ipſius & ſequacium ſuorum vires virendo cotidie invaleſcunt. Diſcurrunt equitum comeſtabule per montana Siciliae, & patentes ac parentes devotè ſibi terras glorioſè ſubintrant. Inter famoſas ſanè terras & fortes ac utiles quas dictus Corradus Capucii ſubegit dominio Corradini ſunt iſtae praecipuae, Agrigentum, Terra nova, Licata, Notum, Calata ſcilicet & Nicoſia, Cathania, Auguſta, Caſtrum ſancti Johannis, Conturbium, Placia, & ultimo Lentinum, pro eo quod Ferracanorum pars ſe in Turone ac caſtro Lentino in aliis partibus perdito receptarunt. Qui tandem Turonem ipſum, quod finaliter defendere non poterant, dimittentes, diù caſtrum jamdictum contra impugnantes exteros defenderunt. Interdum autem propter machinas & caveas ſubterraneas quibus effodiebatur funditus caſtrum ipſum, aqua perdita ciſternali, caſtrum compulſi ſunt reddere, ſalvis perſonis & rebus, inſtantibus inimicis. Iis itaque ſic victorioſè agentibus, miſeriſque Siculis non ſine dubia cordis perplexitate confuſis, gravatiſque ab amicis, & ab inimicis oppreſſis, mestò intra ſe nutantibus, cùm non invenirent quibus fiducioſè adhaerere poſſent amicos, niſi quatenus anima peccatrix ad tartara tendens & patrem ſub pietatis ſpecie impium diabolum habens ſub amicitiae ſimulatione cruciantes eam reperit daemones & tortores.

IV. Piſani interea Romam viginti quatuor galeas praemittunt armatas in ſubſidium Corradini, quibus Comes Fredericus Lancea praeerat, Capitaneus inſtitutus. Hae quidem galeae nonnullos regni Barones & exules in regnum devehendos excipiunt; fretaque petentes Gaietam obſident & circumdant ac damnificant quantum poſſunt. Multa enim Gaietanorum viridaria devaſtarunt, & apud Molas praecipuè arbores ſine fine pomiſicas & fructiferas ſecuribus, bipennibus, & aſciis exciderunt. Tandemque in Siciliam remigantes, quam jam ferè totam praedicti Corradus Capucius & Dominus Fredericus hoſtiliter occuparant, apud Milatium primordialiter applicarunt; ibique dictus Comes figens anchoras, rudentibus extenſis, ad terram deſcendit ad aridam, & quampluria caſtra in plano Milatii intercepit & munivit pro velle. Sed quia Comes ipſe Corradini ſe vicarium appellabat, Corradus Capucius, qui ejuſdem Corradini vicariatus nomen uſque tunc geſſerat, & Dominus Fredericus etiam, inter quos latens invidia ex ſociae poteſtatis impatientia bulliebat, dolere vehementer ac invidere cœperunt & in pugnando tepeſcere, ac intra ſe nullis impellentibus aut praevalentibus contra eos debilitari ſegniis & avelli. Cùmque praedictos & gentem ipſorum dictus Comes in ſui ſubſidium peteret adventuros, hac intentione commonitus ut ſe cum eo in plano Milatii jungerent & Meſſanenſem civitatem, ubi vicarius Regis praedictus cum multis Baronibus Calabriae & nonnullis fratribus hoſpitalis ſancti Johannis Hieroſolymitani convenientibus ibi de toto regno Siciliae morabatur, perterritam variis inſultibus invaderent & per mare, Comitis ejuſdem vocationem non attendunt improvidi, & invidi plus quàm expediat, ſe cum eo jungere aſpernantur. Interea galeae de Provincia viginti duae Meſſanam jam veniunt, quarum dux & rector eſt Dominus Robertus de Lavena juris civilis profeſſor; cum quibus Meſſanenſes novem alias galeas armarunt illico, quarum fecerunt præpoſitum quendam Matthæum de Riſo civem Meſſanae, nautam audacem & ſecurum in mari inter omnes alios de civitate prædicta. Sicque dum in auribus Militum qui erant Meſſanae pro Rege prædictorum Corradi & Comitis Frederici plurimorum relatibus invidiæ nota jam crebreſceret, confortantur regii contra hoſtes, aliquali propterea animoſitate reſumpta, qui ferè prae timore facti erant exanimes, dum ſe perdituros finaliter autumant & perdendos. Propter quod conſilio inito Milites numero fortè ſeptingenti, computatis Provincialibus, Calabris, Meſſanenſibus, & fratribus prælibatis, de Meſſana pergunt ad planum Milatii contra Piſanos & Comitem memoratum; cum quibus Militibus una quaſi hora galeae Provincialium & Meſſanenſium ſupradictæ junctae ſimul illuc remo trahente feſtinant.

V. Cùmque jam utrinque galeae Piſanorum & Provincialium ac Meſſanenſium per æquora plana de propinquo ſe cernerent, Piſani curſu hoſtes praevenientes audaci galeis obviant praedictorum; & ut meliùs inimicis obſiſtant dimicentque ſecuriùs, in altitudine maris ſupra galeas adverſariorum aliquantulum ſe impellunt. Contra hos Piſanos, qui videbantur jam fugere, galeae Meſſanenſium fatuè ſe convertunt. Verùm Piſani galearum proras dirigentes ad terram per continuum violentumque remorum impulſum, galeis tantùm Meſſanenſium ſe conjungunt, & ferè illas in ipſo lacertorum impulſu confringunt. Meſſanenſes autem credentes quod Provinciales in hoſtes animoſos irruerent, quamvis concuſſi fortiter, ſe tamen conantur defendere ac reſiſtere ſicut poſſunt. Galeis autem Provincialium neſcio quo vano timore perterritis petentibus altum mare, ac nullis eos inſequentibus ad ſubſidia fugæ converſis, Meſſanenſium praedicti neceſſario terga dant hoſtibus, & quaſi naufragi verſis puppibus obici terrae velut præcipitio voluntario ſe committunt. Unde Piſani novem galeas Meſſanenſium perſonis vacuas & octodecim in eis tantùm homines abjectæ conditionis & intimae capiunt. Ex quo tantam ſumunt audaciam quòd non minus intrepidè quàm ſuperbè ad terram cum Militibus adverſariis pugnam quærunt. Milites autem prædicti attendentes quòd galeae Provincialium fugerant, Meſſanenſes vero jam captae erant, non immerito tremeſcunt & dubitant, cum ipſi tantum de tota Regis parte in Sicilia ſupereſſent, uno nequaquam alterum expectante, nec ſuam banneriam ſubſequente, curſu continuo quaſi debellati, Meſſanenſem repetunt civitatem, mortificatis fugiunt artubus, & campum hoſtibus peditibus & marinariis derelinquunt, plus forſitan de civibus Meſſanenſibus dubitantes quàm de Piſanis praedictis, qui eos auſu temerario & non ſano inſequi pedites præſumebant. Demum Piſanis ipſis cum galeis ſuis trahentibus uſque ad portum civitatis præfatae galeas ſic captas, Meſſanenſes prædicti, mentibus interiùs jam corruptis, mutuo ſibi invicem loquebantur, diſponentes in animo firmiter Militum prædictorum ſpolia, quorum occaſione galeas ſuas fore perditas occaſionaliter praetendebant, magnis auſibus occupare. Sed dum Piſani ex improvidi deliberatione conſilii galeas Meſſanenſium pridie captas in medio portus tentant igne ſuccendere ac eas ſuccenſas igne acutiſſimo & volante unatim impellunt ad terram, ut per hoc naves exi-

Hiſt. Siciliana di Buonfiglio p. 263.

existentes anchoratas in portu & domos ligneas in littore fabricatas comburerent, ac demum civitatem ipsam, cujus decor est abietum levigata lignamina & constructa, darent faciliùs in combustionem & cibum ignis, exiit subitus rumor in terra quod Pisani Messanam student, si possint, incendere, ac quod se, mulieres, & quaeque pretiosa jactassent de terra ipsa sublaturos ad Pisas. Propter quod non solùm mares, sed & mulieres ipsae, verbo rumoris invalescentis audito, ad portum properè pergunt quadam ferina furia comitati, & naves ac domos inchoant sic viriliter defensare quod ex multis & variis Pisanorum contra ipsos Messanenses offendiculis praeparatis summo studio non laeduntur.

VI. Verùm dum multa turpia & obscoena horribiliaque ac lethalia etiam undique per Siciliam peraguntur, dumque tota Calabria usque ad portam Rosfetti rebellat, Corradini nomine invocato, Corradinus ipse jam per faciem summi Pontificis & Dominorum Cardinalium, qui in Tibure residebant, non erubescit cum copiosa Gebellinorum multitudine pertransire. Veniens igitur per Tuscanellam & Vetrallam, Viterbiensem exercitualiter calcando districtum, cum immensa honoris & magnitudinis gloria pomposè ductus est Romam. Priùs quàm tamen urbem Corradinus introeat, ejusdem urbis populus, qui naturaliter imperialis existit, adventus Corradini diem constituit celebrem & solemnem; & Domni Henrici senatoris ordinata persuasione devictus eidem Corradino extra urbem adeo munitus occurrit quod contra venientem exercitum velle pugnare ac ei obviare hostiliter potiùs videbatur quam pacificè intra terram admittere seu cum exultationis gaudio introducere, sicut per dictum populum fuerat ordinatum. Ora tamen quilibet relaxabat in jubilum & in laudem, armata capita herbis & floribus adornantur. Milites ad haec omnes se accinctos similiter stimulantes ad pugnam cum senatore praedicto distinctl more confligentium per cohortes ex tunc extra muros & in pratis sancti Petri sub monte malo cum dicto populo subsistentes ordinati per acies singuli novis & festivis tripudiis exultantes Corradinum venientem expectant. Quod autem populus Corradino exiret obviam sic armatus, senator praedictus non sine praemeditata astutia ordinarat. Intendebat enim per populum ipsum militiam urbis quantam in urbe posset ostendere, quodque universaliter daret credere quod Romanos omnes promptos & paratos fidelibus & devotis animis habere senator ipse poterat contra Regem, ac per hujusmodi ostentamenta pomposa & fallacia Romanorum praedictorum dicto Corradino pateraceret voluntatem. Nihilominus tamen tripudiantium militum agmina vestium pretiosarum diversorumque colorum desuper arma varius habitus distinguebat. Quodque magnum est & auditu mirabile, mulierum choreae ludentium intra urbem in cymbalis & tympanis, lituis, & viellis, & in omni musicorum genere concinunt. Volentesque suarum pretiosarum rerum abundantiam, quam plerumque sequitur voluptas, ostendere, de domo in domum in oppositum consistentem jactatis ad modum arcus aut pontis chordis & funibus, vias medias desuper, non lauro vel ramis arboreis, sed caris vestibus & pellibus variis velaverunt, suspensis ad chordas strophaeis, sertis, dextrocheriis, periscelidibus, arbitris, grammatis, armillis, frisiis, & diversorum ac pretiosorum anulorum appensione, diadematum etiam & fibularum seu monilium, in quibus gemmae fulgentissimae relucebant, bursis sericis, cultris tectis de piancavo samito, bysso, & purpura, cortinis, toualiis, & linteaminibus contextis auro sericoque per totum, junctis velis & palliis deauratis, quae doctus opifex citra & ultra mare de diversa & operosa materia caraque texuerat. His igitur ornamentis omnes ferè urbis viae per quas Corradinus erat vadens ad Capitolium transiturus taliter adornantur. Nec fuit aliqua illius pompositatis & gloriae comparatio quando Romam Regem Karolum venientem universaliter exceperunt. Nunc enim altera partium ejecta erat ab urbe. Propter quod ab iis qui remanserant quicquid factum est solemnitatis & laetitiae die illa & cordis affectu & ex animi liberalitate seu mera voluntate processit.

VII. Ecce jam Corradinus in pratis Ecclesiae. Ecce venalis gens urbis plebs Gebellinica non sine impressione fastuosa & austuoso compulsu ad lora dextrarii Corradini festinat, & quilibet in hoc, ut major appareat, nitens alium praevenire, eundem Corradinum è vestigio pedes dextrare fatiscitur, & eum intra terram conducere satagit, sperans laudis plus aliquid promereri. Ingressus est itaque cum suis pompaticè Caveam civitatem, quae frequenter libertatis antiquae pudicitiam violando, actu meretricali verisimiliter prostans adulteranda cuilibet venienti domino impudenter se exhibet ac ultroneam se exponit; ibique adversùs Regem Karolum de tota Italia convenientibus Gebellinis, Corrradinus ipse, Domnus Henricus Dux Austriae, Comes Galvanus, Comes Gerardus de Pisis, Comes Guido de Monteferetro, Corradus de Antiochia, & capita Gebellinorum urbis, videlicet Jacobus Neapoleonis, frater & filii Aniballensis, Comes Alkerucius de sancto Eustachio, Stephanus Normanni, Petrus Romani, Johannes Arlacti, & Surdi omnes, etiam quorum Raulus per Manfredum quondam Comes fuerat factus Cathanensium, necnon & multi Milites & Barones Theutonici, Lombardi, Tusci, Romani, & exules regnicolae viri famosi, pluresque quos fama celabat obscura, consilium contra Gallicos inierunt. Sed & juvenilis mens casus incauta futuros praevidere, tanquam familiariter decepta, non poterat qualiter ille iniquitatis filius auctor totius sceleris & nequitiae perfidus pseudo Domnus Henricus senator immo veriùs prophanator urbis clam & fraudulenter condita deliberatione proposuerat cum Galvano & quampluribus optimatibus fraudulentis, qui hac intentione Corradini sequebantur exercitum ut Rege Karolo, sicut tenebat firmiter, expugnato, & Gallicis juxta Gebellinorum vana figmenta devictis, infelicem Corradinum, qui per omnem modum tendebat ad interitum & ad malum, ad Ducem Austriae cum quibusdam magnis viris de Alamannia comitibus & custodibus dicti Corradini proditoria insultatione perimerent, & tanquam familiares hostes improvisos, miseros, & incautos immaniter adnullarent, sicque praedictis crudelis ausus improvisa peste peremptis, Domnum Henricum praedictum in Siciliae Regem inungerent, totiusque regni sibi traderent dominatum. Hac igitur machinatione dolosis per totum fabricata propositis habere per Cellas in regnum duces exercitus Corradini primum disposuere congressum. Sed antè quàm rem optatam se obtinuisse laetentur, fiunt in rebus dubiis Barones, & Comites distribuuntur, victoriae nondum habitae vel possessae fit perpetua comitatuum & feudorum concessio, & in sortem propriam quilibet ex Gebellinis gratiam sibi de regni possessionibus pragmate concesso receptam ante horam dinumerat & recenset. Haec est ambitio cupida, quae & exorbitat in virtute propria, & perenniter cruciat quemlibet ambientem.

VIII. Egreditur jam urbem plebeia multitudo, ac nonnulli magnates & equites alii cum eadem; & per duas dietas quibus tantus potuit ire conventus plebs Gebellinica exercitum sequitur Corradini. Sed ex condicto & deliberato inter duces exercitus majorem partem Romani populi commeat eis data licentia, iis duntaxat retentis qui magis videbantur sub Gebellinicae devotionis zelo fervere de magnatibus urbis. Ii secuti sunt usque ad ultima facta casualia Corradinum, Petrus Romani praedictus, qui pridie Regi Karolo adhaerebat, nunc verò opportunitate captata magnae & apparentis potentiae Corradini, quae videbatur usquequaque perpetuo valitura, occasionaliter mutato proposito, ac rupto fidelitatis foedere, quo se Regi connexerat praelibato, ad devotionem fuerat Corradini conversus. Cum hoc quidam Alke-

kerucius de sancto Eustachio vir animosus & valde pugnabilis, & Stephanus Alberti, cujus animus nondum bellica fama claruerat, & Dominus Johannes Caporelle vir senex, qui jam armis cedere poterat & debebat, Dominus Neapoleon filius Domini Jacobi Neapoleonis, Dominus Ricardellus de Anibalensibus, & quidam Petrus natus Domini Johannis Arloti, multique alii Milites & Equites cum eisdem voluntariè contra Regem festinant in regnum quasi duces & rectores Romuleae multitudinis popularis. Catervis igitur gentium diversarum nationum cum Corradino convenientibus in Aprutio, exercitus totus hujusmodi castrametati sunt per loca districtus Allae; ibique de prope Rex praedictus cum exercitu substitit Gallicorum, habens secum Provinciales innumeros, regnicolas etiam aliquos & Romanos. Quidam enim Miles strenuus de filiis Ursi Bartholomaeus nomine, ac Anibaldus qui dicitur Marchio vir amabilis & studens prae caeteris illis de sua progenie bonitati, regium animosè sequebantur exercitum & juvabant. Sicque prae multitudine hominum, quae dinumerari non poterat, continuus & validus in castris clamor aderat hinc & inde: qui adeo per cymbalorum tinnitum & sonitum tympanorum tubarumque clangorem invalescere denuo nitebantur quod voces hominum non patiebatur discerni. Sed omnes omnium voces & strepituum sonitus & clangores in aëris suscepta caelo nova quadam mutatione in extraneum sonum conflati, non solùm homines, sed & creaturas caelestes velut grandia tonitrua reverberationibus inculcatis poterant commovere. Sanè utrinque magna erat aviditas confligendi & tanta quippe quod modo Milites, modo pedites manualiter singulari concertatione se jungunt &, ut ita loquar, frequenter pallocticia faciunt singulariter & confligunt, quodque quanto magis alter alterum invadendo tentabat, tanto plus crescebat audacia magisque nitebatur pugnandi voluntas, procliva fervescere & acui animositas alternatim.

IX. Constituit igitur Rex Karolus non sine magna bellicae sagacitatis experientia tres Militum acies. Prima fuit Provincialium & quorundam Romanorum, quibus primus est indictus aggressus. Secunda Gallicorum quamplurium, qui sub stipendiis militabant. Tertia fortassis octingentorum nobilium strenuorum, qui totum Regis, si expediret, exercitum poterant relevare ruentem. Primae praeerat Jacobus de Gaucelmo, secundae regius Marescallus, qui Regis Karoli verisimiliter simulabat personam pro eo quod ejus receperat coronatoria munimenta & insignem sedebat sonipedem phaleris more regio & coperturis ornatum. Tertiae, quae continebat electos, Rex ipse constituerat se ductorem. Prima petit vasta campestria, secunda ordinata collibus curvis insidet ut succurrat, tertia post colles densis cinctos nemoribus velut cattis catenatus mugitu bovis audito fremescens adversariorum zelabat aspectum; ut si videretur expediens, opportunè prodiret in campum & improvisos adversarios offensaret. Ex adverso Corradinus duas tantùm suorum militum fecit alas, primam quorum militum aciem sequebantur Hispani qui fuerant cum Domno Henrico profecti, hanc etiam & Lombardi, quorum dux erat Galvanus, & eandem Tusci sub ducatu Comitis Gerardi de Pisis. Hae quidem gentes agrestes ex tribus nationibus sic collectae densatim turmam in altitudine facientes, dum sese in campis glomerant, constituunt se ipsas inexpugnabiles & fortissimas ad cujuslibèt discriminis prælium sicut murum. Vires enim expertas habebant, & promptos & audaces quasi animos ad pugnandum. Secundus vero exercitus Corradini manipulus de clamorosis in bello Theutonicis congregatis sub nutibus Corradini, Ducis Austriae, ac quorundam Baronum de Alamannia solitae audaciae moderabatur habenas. Ex praedictis igitur directis ad bella manipulis non vana resultat credulitatis opinio quod si cum illis tribus aliis quas Rex constituerat supefatus sola prima Corradini acies conflixisset, sanguis Gallicus, bello totaliter perdito, humum & herbas desuper faciliter & absque resistentia finaliter madefacere cogebatur. Sed frustra intentatur aliquid invito numine superno.

X. Demum ad haec cohortibus alternatim ad bella dispositis, & certis signis concertantium moribus habitis hinc inde statutis, tubae vicissim sonitum dant terribilem, concrepant cymbala, caelum remugit clamoribus, & terra resonat quasi concussa clamoribus tonitruis. Primae etenim acies stabilitae sub praedictis signis camporum spatia repentè corripiunt, & effusi per jugera equites sicut nimbi continuo voces cum viribus efferunt, & limites datos per exercitus praesides utriusque transilientes, cum furia pugnam usquequaque lacessunt, & dum ex praeconcepta furoris iracundia naturalis vim animus excitat, vires ex ira colligunt, quae illas nonnunquam & in debilibus subministrat. Ex iis ergo aspera pugna surgit. Manus enim immiscent manibus, & alterna brachia per aëra jactitant, frequenter auras vacuis ictibus verberantes. Multa inter se vicissim dant vulnera viri compugiles bellicosi, & aliqua lateribus cavis ingeminant, pectoraque faciunt munita hinc inde sonora. Discuut armatae genae frequentibus crepitare sub ictibus, eratque circum aures & tempora crebra & instans percussio fortium bellatorum; ac nunc dextera, nunc sinistra vicissim actus sonoros inculcat, nec nulla data mora vel requie creber miles alter alterum nimborum densitatis ad instar, qui cùm ad tecta & culmina defluunt cum grandine concrepant ictibus densatis, impellit & pulsat virosis impulsionibus atque versat. Inde est quod ex confligentibus hic de equo ad terram excutitur & in spisso jacet pulvere convolutus, hic caput in sella ex utraque parte rejactans jamjam sui casum dubiè comminatur. Hujus collapsa cervix pendebat in humeros. Alius cruorem evomit ex ore vel naribus defluentem; aliusque cum sanguine dentes mixtos emittit. Alterius ad terram cerebrum & intestina sparguntur. Et dum utrinque fiunt acriores ex pugna, neque aspectis vulneribus deterrentur, nonnulli vitae spiramina derelinquunt. Sicque caeduntur duces & praesides, ac innumerum sine nomine vulgus cadit. Et dum Provincialium acies, quorum jam multi corruerant, hostibus terga dedisset, per stipendiarios Gallicos, qui secundam regii exercitus aciem faciebant, manipulo primo succurritur fugienti. Densatur bellum, & bellantes invicem se perurgent. Miscentur sine discretione compugiles, & solum vocis signum hostes discernit ab hostibus, cùm facta esset hinc inde commixtorum militum una massa. Rex autem de specula collium, quorum summitatem ut pugnam cerneret ascendebat & descendebat, dubius intuendo praedicta frendebat dentibus & mente tremebat, necdum in campum pugnae prodire tentabat vel aequo campo se dare. Sed dum ex mora superbiam colligit, spiritum affectu confligendi fatigat, & asper natura sui concepta vero improbat, castra intuens, absentes arduo cogitatu saeviebat in hostes. Itaque secum ignescente . . . . . . ardens dolore medullitus nondum videt qua ratione tentet aggressum, quamquam suis electis commilitonibus amor in bella ruere unus esset. Considerabat enim adeo adversariorum acies multitudinis robore fore firmas quod electorum suorum paucitas hostilium gladiorum illa hora non sufficisset ad cibum. Nondum enim suas direxerant intentiones ad spolia, sed adhuc ad pugnandum vivacibus animis intendebant. Hispani adhuc, cùm ad torquendum hostilia lacertos agiles habere dicantur, nonnunquam lacertis adductis in girum, vibrando lanceas compellebant hastas ocius volare per auras, quandoque hostium obviantium transfigentes praecordia fixo scuto. Sicque dum hujusmodi per diversa camporum loca geruntur, omnis multitudo pugnantium frementibus cedit Hispanis & aliis de prima acie supradicta. Provinciales autem & globus eorum quos nequaquam attingere potuit gladius inimicus fugam quantum poterant celebrabant, alii

per

per silvas, aliique per montes, alii ad nota, nonnulli per ignota devia fugientes; & dum quidam extranea petunt divortia, ii per silentia loca errant; illos nigra salvat horriditas, alios incalcata semita calles devehit per occultos; nonnullos vero per ignotam viarum regionem pavor obduxit. Verùm si convertant se aliquando fugientes, dum densitatem insequentium conspiciunt, retrocedunt frequenter actores vulnerum propter manuum spissitudinem non videntes. Fugiens inquam Jacobus de Gaucelmo Aquilae substitit, & alii per loca diversa excedentes à castris, tuta capessunt receptacula, si qua possunt, plenaque vasis argenteis, armis, tapetibus, & rebus decoris innumeris tentoria Theutonicis derelinquunt. Omni ergo Corradini exercitu per apertos campos effuso, per castra pavida fama volavit quod primatibus exercitus Regis Karoli una caede peremptis, Rex ipse Karolus captus erat. Tunc enim Marescalcus suus erat manibus hostium interceptus, qui sub eisdem regiis armaturis eximias induebat, quem Corradinus contra honestos mores pugnantium, qui prostratis & captis sibi invicem parcere didicerunt, de Comitum Lombardorum consilio infra septa castrorum fecit durante certamine capite mutilari. Ex quo verisimilis fama resultans faciles aures mendacio magno replevit, immo ut publicum & notorium deferebat quod Rex capite fuerat mutilatus. His & aliis vanè replentur castra mendaciis. Ingentique caede peracta Corradini des. . . . . quaesitis spoliis & tanquam victores spoliis gratulantur & praeda.

XI. Verum legione quasi tota Germanorum sub triumpho campis castrametante, staretque hujusmodi concertatione sopita peditum multitudo hastis in medio castrorum & campi longis innixa, quibusdam nihilominus qui fuerant per plana diffusi castra repetentibus hostium propter robam, quidam immani corpore Miles nomine Erardus de Valeri latos habens humeros & membra nervis compacta fortissimis caput in altum extulit circum colles, Regique proloquitur, & electos quos collium occultabat curvitas non exclusit. Ait enim. Nunc videndum est nostra si fortis sit dextera. Nunc castra sunt inimica petenda. Ipsa namque res facti nos ad bella vocat. Ad praesens ergo agmina secura hostium invadamus. Nam campus nobis hodie triumphantibus remanebit. Nulla discrimina video in pugnando. Sed neque in fuga spem vivendi suppono. Tu enim, Rex, hic tot es electis Militibus comitatus quod dummodo ampla pugnandi trahamur deliberatè cupidine, leve est audere quod placeat. In hostes ergo statim medios irruamus. Rex vero novo aspiciens hostes tripudio congaudere, suosque partim caesos, partim extra castra fugatos, nulla suorum signa superesse discernens, quamquam illius Militis grata voce confortus, mentis robur sub ambiguitatis tantae perplexitate reciperet, vultum tamen & ora lacrymis defluentibus irrigabat, voce orans hoc modo submissa. Deus, sub cujus numine gens Gallica semper pugnat, non patiaris nunc Gallicos tuos animo deleri, sed exhibe nobis ex his improbis hostibus hanc tantam miraculosè victoriam ut jugiter, sicut solemus, in tuis possimus laudibus delectari. Sed, ô vos praesentis fortunae comites, sine quibus nec volo nec possum nancisci gloriam, habete pro constanti quod si nos hostes hos agrestes hac vice superare contigerit & sceptrorum solitis fascibus repotiri, non solum ad participium laudis & gloriae conquisitae, sed in virilem sortem vos recipiam obtentorum. Tremefacti sunt igitur nutu Regis astantes, & aiunt. Mori hodie pro justitia regia magnum pretium reputamus. Honorem hunc vita nostra bene emi credimus, si contingat. Animos enim habemus pro hac re lucis, si expediat, contemptores. Te Regem usque ad interitum prosequemur. Verum si quis, quod absit, casus nos praecipitet, rapiat in adversum, te tantum optamus, cujus est vita dignior, superesse.

XII. Confestim igitur jussu Regis, cujus praesentia nimirum Comites urgebat electos, concelerant simul invadere jam securos, Regemque horrifico fremitu consequuntur. Hic in omnem casum pergens audacior, premendo vocem, & fremendo, vestigiis ad castra currebat adversa, & fulmineum ensem non segnis educens, veluti lupus impastus, cui famis impatientia jubet fauces sanguine cruentare, plena haedis & matribus turbat ovilia, ea parte prosilit & aggreditur hostes qua ingens adversariorum globus super recensendis spoliis imminebat. Ruunt & electi cum ipso, ac ingentem molem hostium volvere & subvertere collectis viribus subnituntur. Cogit ergo Rex socios galeatos in praelia & galeis coruscantibus cristata capita simul angit in hostes. Tendunt electi quà densissima hostium coastantium agmina juncta vident. Superbum ad haec Galvanum, cujus aviditas tantum ad spolia intendebat, Rex juxta tentoria regalia subsistentem & mirantem varietatem & multitudinem spoliorum adducto ense congreditur. Sed quia Rex de casu sinistro denuo metuebat, voce pressa dicebat ad Comites. Vos autem ne aliqua manus vobis se à tergo possit attollere custodite. Latè igitur Corradinides consternuntur, nec tamen electis sufficiunt saepefatis, eorumque arma resolvuntur & tegmina, & terra madet atro ipsorum sanguine tepefacta. Trunci jacent acephali, manante cruore lethaliter singultantes. Ferro gens exscinditur scelerata, & transadiit ultra costas. Alterius pectus ad terram tepidum singultibus longis pulsat. Sed dum frustra quidam in excidio fugam tentant, est qui post eos acclamet. State viri. Ad quid venistis, quidve in armis estis assumpti? Quae fuit causa viae, & quae est causa fugae tam subitae? Sed fugientes nihil è contra reddunt. Immo celerioris fugae praesidio se committunt. Relinquunt inviti occupata spolia, & propria non reportant. Fugit & ipse pseudochristianus Henricus. Sed frustra tentat in malis fugam. Nam licet pugna relicta fugerit à facie hostium inermis, tamen latitans capitur per quendam Abbatem monasterii sancti Salvatoris prope Reate; quem ipse Abbas tradidit Romanae Ecclesiae, quam idem Henricus lacessere vanè studuerat & turbare. Demum tenendus citra mortis periculum Regi Karolo assignatur Galvanum & filium, Corradum etiam de Antiochia, Gallica manus victoriosius apprehendit. Tandem Galvani filius, patre praesente ac similem sententiam expectante, capite mutilatur, ut filialibus poenis aspectis, paterna viscera moeroris magis crucientur angustia, majorique cruciamine comprimantur, parque mors vel sententia expectata sola consideratione paternum animum magis affligat magisque terreat & conturbet. Corrado vero de Antiochia post tempus ad magnam reverendi patris S. Gaietani sancti Nicolai in carcere Tulliano Diaconi Cardinalis instantiam vitae beneficium indulgetur, & pro excambio Domini Neapoleonis & Domini Matthaei fratrum Cardinalis praedicti, qui apud castrum Sarrasceinesci sub uxoris ejusdem Corradi custodia tenebantur, à Gallica potestate subducitur & Ecclesiae Romanae donatur.

XIII. Corradinus infelix, cujus ante annos anni virilis satis cura premebat, ducatu quorundam de urbe nobilium levis immo rebus quibuslibet vacuus vel evacuatus potius & exhaustus unà cum Duce Austriae, Comite Geraldo de Pisis, & quampluribus suae gentis primatibus versùs Romam attonitis sensibus accelerat fugiendo. Ibi enim Comes Guido de Monteferetro remanserat vicarius ordinatus. Sic itaque post fugatam partim partimque caesam legionem Corradini secundam, nonnulli de prima acie, qui Provinciales & alios de manipulis duobus exercitus regii fuerant insecuti, ad castra miseri redeunt vana cogitatione decepti, nescientes adhuc quod campus Gallicis remansisset. Hos enim catervatim non creditam incautè redeuntes ad mortem Gallica manus intercipiebat immaniter, nulli vitae veniam indulgendo, sed extrema aequando, fata repetentis castra cujuslibet pari poena & redeuntes quoslibet aequo cruciamine exscindendo. Quosdam vero ex Romanis

Achi-

Achivis, qui nonnunquam delirantibus dominis varia pœnarum inflictione plectuntur, postquàm in ferocitatem concitatam saeve Gallicam inciderunt, Rex in signum & memoriale ejus quod perversis volubiliter animis, fide abjurata qua Ecclesiae tenebantur & sibi, attentaverant temerariè contra eum, fecit obtruncari pedibus. Et tandem considerans quod ex hujusmodi aspectione opprobrii Romani poterant provocari, usus consilio saniori glomeratos reductosque infra septa cujusdam clausurae murorum fabrica circumquaque vallatae incendio tradidit & igne consumpsit. Cœpit igitur de victorioso Regis triumpho fama crebrescere, quæ volando denuo succrescebat. Unde rei veritate urbis patefacta magnatibus & inferioribus etiam reserata, Gebellini suos deplorant amissos, caesosque recensent qui fuerunt pridie bello perempti. Hos enim praeter alios praedictos cara ulterius uxoria non expectet affectio, nec thorus ultra repetat conjugalis. Videlicet Stephanum de Alberto, Alkerucium & Johannem de Caporella, cum quibus in bello sine nomine multitudo peditum Romanorum irrevocabiliter est collapsa. Petrus vero Romani Romam rediens non incolumis, sed Gallicorum ingentibus ictibus malleatus, per modica vivens tempora, praetextu receptorum munerum & illa occasione ante fatalem diem mortis morsibus expiravit. Quidam etiam Cinthius de Cerinis, quem una fides, una perfidia, unaque passio eidem Petro conjunxerat, contusus membra per totum recuperare nunquam potuit sanitatem, sed ex eo lucis omnino factus est expers, continua valetudine maceratus.

XIV. Corradino itaque, cui nullum post devictum à Gallicis bellum remansit amicus, urbis petente tutamina, Dominus Johannes & Dominus Pandulfus de Sabello, Dominus Bertholdus, qui tunc de bello redierat, intrant hostiliter urbem, multis paribus & imparibus sequentibus illos Guelfis, & Gebellinorum trepidantia & infestis rumoribus corda turbant contra hostes bella, inter cives vero seditionem studentes ex deliberatione movere, nihilominus tamen Corradinus, qui pridie patenter & pompaticè cum immensa urbem occurrentis populi gloria introierat, deposita pompa potentiae, non ut praeses, sed ut praedo relicta praeda diffugiens, latenter ingreditur mente captus. Sed Gebellinis considerantibus quod eorum jam posse concusso, de facili Corradinus poterat Romae capi, quodque ibi vires nullas resumere poterat, suasione suorum, quibus nihil de animositatis virtute remanserat, sed nec de viribus quicquam, marina diffugit ad littora, credens pervenire usque Pisas incolumis, ibique aliquibus viribus restaurari. Sed multos sua fallit intentio, & spes quandoque consuevit evanescere praeconcepta. Comes namque Gerardus praefatus in urbe latitans incidit in laqueum quem timebat. Hunc enim manus Guelfa comprehendit & tandem exhibet dicto Regi.

XV. Corradinus ad haec cum Duce Austriae sibi fortassis aequaevo, quos forsitan & aequabat justitia, cum quibusdam etiam aliis proceribus, quos à belli discrimine una fuga subduxerat, quandam apud Asturam saguntiam, fortuna undique sibi non vetante, conscendit, & vitae suae volens experiri residua, remeat versùs Pisas. Verum dum quilibet de more struit insidias & parat offendicula debellatis, ac sicut canis grege praeposito cervum sagittatum duntaxat latratibus impetit fugientem, sic nonnulli, qua nescio ducti cupidine quove spiritu vel affectu, dum non absque dolo student semper victricia signa sequi, ardent potius in afflictos ab atrocitate insequentium jam seductos. Inde est quod infelices & incauti, jam credentes hostium evitasse saevitiam, quadam extranea pietate vel impietate potius novos inveniunt denuo inimicos. Sicque quidem de magnatibus urbis nomine Johannes de Frangipanis dominus praedicti castri Asturae credens non rectè fecisse quod Corradinum sic impune abire liberè permisisset, dum sibi & Regi placere desiderat, à quo magna sperabat pro magnis ausibus obtinere, armat aliam saguntiam, & Corradinum multipliciter fatigatum multoque metu confectum insequitur & invadit, capit, & reduxit ad terram. Sed heu inquam ubique periculum expugnato. Vitans enim terrarum discrimina, in vastitate maris foveam reperit ubi cadat. Johannes itaque praedictus ad terram rediens nova sicut venator gaudet laetitia capta praeda, sperans, sive tendat ad dexteram sive ad sinistram declinet, affectatis in omnem eventum repleri muneribus & pretio propterea magno dotari, sive Regi placitam & perquisitam velit praedam assignare quam ceperat, seu suae restituere libertati. Verum Robertus de Lavena Capitaneus galearum Provincialium, quae pridie, sicut vidi, & duraturum testimonium profero proloquendi veritate suasus, satis viriliter fugerant, quoniam ad eundem Robertum captionem hujusmodi novae praedae fama perduxerat, comites galearum totumque stolium cogit ad terram, volens saltem per vim, si valeat, ab eodem Johanne subducere & extorquere conceptos. Ipse vero Johannes, qui nec liberare nec tradere praedam disposuerat nisi magna prius foret mercede dotatus; Corradinum & alios illaqueatos taliter ab eodem ut exhibere praedam hujusmodi dicto Roberto cogi sine grata & sperata pactione non posset invitus ad quoddam castrum de prope forte transvexit. Angitur ergo in castris & angustatur obsidione murorum. Ad quam obsidionem fortius perurgendam Dominus Jordanus de Tarracena Cardinalis, qui officio rectoriae comitatus Campaniae per sedem apostolicam fungebatur, cum equitum & peditum comitiva convenit. Demum vero dictus Johannes, tum pollicitationibus amplis illectus, tum inductionibus terroreque devictus, nec minus interea morem gerens, non propriam restituit praedam venatoribus venantibus praedam suam. Tunc sanè, sicut creditur, dictus Robertus abolevit infamiam qua de fuga Siciliae turpiter poterat annotari, tunc maculam infamis annotationis extersit, & regium meruit rehabere favorem, quem aliter credebatur forsitan perdidisse. Excepit ergo captos saeva manus Regis & dira cupido, manditque pro voto de venatione quaesita, & pro libito vescitur rebus optatis; ac dum omnes reputat inimicos in ejus potentiam jam conclusos, jubilo confunditur gaudiorum. Ut autem sine dilationis mora, quae parit plerunque periculum, faciat Rex de vitulo superstite victimam, Corradinum recognoscentem sæpius contra suam matrem Ecclesiam deliquisse, nec minus contra Regem ipsum vehementer errasse, procuravit per quosdam Ecclesiae Romanae Cardinales illuc propterea per sedem apostolicam destinatos absolvi, & tandem vinctum perducit usque Neapolim, ut ibi secundùm legem eum faciat judicari. Corradinus sanè terrore mutus & metu nihil audet palam temere proloqui nec secum infelici dolere de casu, sed tantum pia matris recenset viscera, & futurum in eo gemitum matris deplorat. Ha ha, inquit, ô genitrix, me missum ad tanta pericula quasi casus filialis praenuntia deplorabas. O sola mea requies senectutis. O unica vitae ulterioris fiducia. Me solam qualiter derelinquis. O cara mater. Utinam, si supersunt aliqua de avulsa felicitate reliquiae; misera miserae simul fandi copia traderetur. Sed heu infelix ex casu tam gravissimo Corradinus oppressus motu & sensu penitus destitutus, ejus quod egerat illico pœnitens, vultus colore mutato, quasi sentiens sibi vicinae mortis periculum imminere, dolet se lethiferum recepisse morcellum, quem adhaerentem jam gutturi non potuit deglutire.

XVI. Rex autem ex generosis civitatibus terrae Laboris & principatus syndicos duos bonos viros ex qualibet terra pro Corradini sententia Neapolim convocavit, ut non suum quod acturus erat de Corradino judicium videretur, sed potius hominum de contrata. Fortassis enim circa hoc conscientia mordebatur, quod eum captum de jure non posset ultimo damnare supplicio, qui ejusdem Regis hostis fuerat manifestus. Sed volebat quod praedictorum periret judicio, & eorum sententia sanciretur quorum spo-

spolia occupare & temerariè arripere intentarat. Factumque est ita quod contra Corradinum, Ducem Austriae, & Comitem Gerardum de Pisis apud Neapolim mortis est sententia promulgata; ibique in campo fori juxta Eremitarum locum, cujus à sinistris via media sunt cimiteria Judaeorum, capitibus obtruncantur. Corradinus inquam antè quam hujus mortis calice potaretur, existens juxta passionis locum damnatus, dum saeva moraretur in manu lictoris, non voce querula . . . . Sed ad caelum jungebat palmas, mortemque inevitabilem patienter expectans suum Domino spiritum commendabat; nec divertebat caput, sed exhibebat se quasi victimam, & caesoris truces ictus in patientia expectabat. Juvenili ergo sanguine in poculo crudelitatis absorto, ad terram dejicitur pueritia, & perdita est juventus. Insignes trunci jacent exanimes, & dilapsae cervices & capita sine voce. Madet terra pulchro cruore diffuso, tabetque juvenili sanguine cruentata. Jacent veluti flos purpureus improvida falce succisus, Decori artus acephali non tumulantur, sed humantur corpora sic obtruncata. Lapidum cumulus objicitur loco tumuli, cujus eminentia usque hodie subterratorum ostendit cuilibet sepulturam. Quamquam habet opinio plurimorum quod fratres illius loci vel ex devotione vel pietate materna ducti, seu prece pretiove commoti, ossa Corradini clandestino exhumaverunt, matri miserabili destinarunt. Posteritas igitur Frederici, cujus aemula quasi fuit transgressio genitoris, tanquam succedens criminibus avitis, evanuit, nullo de suo satellitio superstite remanente. Infecerat enim suae propagationis rivulos Frederici dira contagione nequitia, & in traducem generationis suae materiam sceleris originale traduxerat & exquisitae malitiae incentivum. Pereunt aquilae pulli, & eorum pullulatio, locusque confidentiae perenniter desolatur. Radix non generat ulterius Frederici, nec serpens ulterius sibilat nec absorbet suae commentationis effectum, nec vitiosa cupidus frendet amplius detentione possessor. Arbor hujusmodi non facit plus surculos, neve floret, nec fructus producit ulterius valituros. Ruit irreparabiliter domus, & machina tota convellitur, ejusque successio suae perennis desolationis incommoda perenniter deplorabit.

XVII. Post consummationem multi laboris & utilis, post devictos & triumphatos Ecclesiae inimicos, ascita Regis prosperitas apud Neapolim sedentis in suae solio majestatis fulgoribus undique victoriae glorioso, ipsius fidelitatis devotione totum jam relucente per regnum, novis victoriis, novis ac gratis successionibus est adaucta. Urbis enim statim recuperat sine grandi fatigatione senatum, & in senatorem victoriosus assumptus senatoriae titulum caeteris suarum dignitatum inscriptionibus aggregat & conscribit. Verum inter alta aequitatis opera, hoc sui principio temporibus in urbe potissimum actum fuit, quod cum inibi adeo latronum audacia pullulasset, adeo manus invalescerent denuo praesumptrices, quod & Romipetas & quoslibet etiam viatores audendi taliter nequiter sibi praesumpta licentia latronica securitas depraedaret, & dormientium quieta silentia, qui exercitiis fatigati diurnis somno jam coeperant sepulti quiescere, avida eorum anxietas perturbaret, & non solum confringere ostiorum repagula nocturno tempore molirentur, sed tectorum ad interiora domus aditum intentarent, latrunculos hujusmodi provida Regis justitia, quam rectitudinis manus tunc in statera librae gestabat appensam, sic compescere studuit sicque poena media castigare quod plusquam ducenta frusta funium suspensorum in superiori ligno patibuli anni revoluto circulo sunt comperta. Sic ubi res taliter agitur & felicitati regiae totus orbis applaudit, nonnulli Barones de Calabria, quorum rebellionis error obduxerat, cum jam non possent fidelium de contrata validae instantiae repugnare nec squamas vellent ab oculis abjicere caecitatis, nec ad regiae lucem fidei de sui erroris nubilo redire curarent, apud quoddam castrum in Apulia quod Gallipolis dicitur, ea intentione praemoniti ut quando vellent valerent in Romaniam, cujus montes castrum illud respicit, convolare, pro suarum personarum tutamine se receptant; quos demum dura obsidione fidelium circumseptos & tandem sicut lupus in subterranea cavea captos puteus ille judicii & interitus qui consuevit alios absorbere consimiles ad se traxit, & illorum cuique numero XXIV. mortis supplicium intulit & ingessit. Hinc est quod geminatur ubilibet subditorum fidelitas, & dum ubique per regnum quilibet nititur per fidelitatis officia concusso rebellantium capite complacere, ultro se contra nondum reversos ad fidem parat, & in eos quos modica infidelitatis infamia fortè notabat usurpat sibi gladii potestatem; quo imprudenter assumpto vel praesumpto potius, quilibet habens vel resumens jam potentiam aliqualem abuti non metuit, sed hos absque prolatione sententiae damnat & perdit, illos exorbat, alios mutilat motu proprio voluntatis, quosdam spoliat, quosdam revendit & fugat audax praesumptio plurimorum, omnesque sibi jus in propria causa dicunt, & bona fugientium & caesorum quasi licenter occupant, & usque hodie nonnulli taliter ita detinent occupata. Proinde majestas regia diu quondam & varia infidelium persecutione jactata, considerans quod ad laudem trahi non poterat vindicta mediocrium & minorum, tum pietatis remedio, tum indulgentiae beneficio & lenitate jussionum revocat ad se, si valeat, usquequaque rebelles; ac volens dignitatis suae potentiam parere humanitati & justitiae, non dolori, ne odiorum livor edax, qui totam contratam sedula corrosione vastabat, luxuriaret ulterius insolenter, subjectos, quos spontaneos poterat sine bellico labore subigere, ad misericordiae gratiam admittebat. Contra eos vero qui erroris in caecitate contumaciter & voluntariae persistentes, corruptae mentis experiri conabantur proclivem ad pejora prioribus voluntatem, quosque non poterat benignitas, mansuetudine cohibere, taliter suae magnificentiae resistebat objectu quod rebellium obstinata protervia & furor ferventium animorum denuo in suis cautibus tundebantur.

XVIII. Destinat regalis providentia Capitaneum in Siciliam quendam Guillelmum dictum Standardum cum electa comitiva equitum Gallicorum. Talem enim exigebat praelatum Siculorum docta nequitia, quibus jam inest à natura rebellio & facilitas querelarum. Hic enim Guillelmus vir erat sanguinis, Miles atrox, ferox pugil, saevusque pugnator, contra infideles regios omni crudelitate crudelior, & totius pietatis & misericordiae vilipensor; coepitque hiante gula, velut lethifer hydrus, lacus ranarum Siciliae circuire. Sed etsi merito infidelium sanguinem sitiebat, nonnullos tamen immeritos vel non demeritos sine discretione sexus & aetatis ultimo immaniter supplicio comprimebat. Postquam sanè in Sicilia dictus Guillelmus multitudinem fidelium adunavit, Augustam quondam Caesaris civitatem, quam inter Cathaniam & Syracusiam juxta maris littus instructam undique aquae marinae angustat circuitus, ea partem dum obsidione perurget qua per modicum terrae spatium patet aditus ipsi terrae, ubi castrum quoddam intercidit aditum ipsum, adeo quod ad terram ipsam accedi non potest, juxta muros ejusdem castri vel per postem seu posterulam partis posterioris ejus per quam ad castrum ipsum quis ingreditur & ad terram. Hanc quidem civitatem plus quàm mille bonis viris incolis habitatam ducenti equites Tusci, ex iis qui cum Domno Frederico & Corrado Capucio de Tunisio venerant, pervigili custodia conservabant. Verùm quidam ex majoribus terrae praedictae, qui se infra ejusdem castri, quod jam expugnabatur ab exteris, munimenta reduxerant, doiosae fraudis excogitantes commentum, quo vitam suam multorumque possent mortibus sub grata pactione redimere, cum foris vastaret eos gladius, intus timor, tractatum de aperienda hostibus posterula supradicta & de concedendo eis per castrum ipsum liberum ad terram ingressum cum exteris habuere. Re-

Recepta igitur firma de personarum salute ac rerum conservatione ab obsidentibus sponsione, Tuscis & aliis miseris ignorantibus, sex majores de recollectis in castro in castrum ipsum aliquos animosos de exercitu exterorum reserata posterula introducunt; illisque animosis taliter introductis, singuli de castro & omnes alii intra terram qui arma sumpserant vel poterant se armare, prodicione hujusmodi jam detecta, per diversoria terrae diffugiunt, & fugientes per vicos terrae cum grandine dispergumtur, latitant armis depositis sub stillicidiis, in foveis, & cisternis. Frequenter tamen nonnulli, cùm omnibus jam deessent terrarum omnino remedia, quae non poterant aliter petere nisi per medios hostiles gladios pertransirent, maris praecipitia intentabant. Sed frustra, dum latitant, vitae quaerunt sub quadam prorogatione diffugia. Nam in omnem eventum erant necessariò morte crudelissima perituri. Nihilominus tamen ibi se quilibet in fugam praecipitat ubi casus levior apparebat. Aggreditur ergo castrum & terram, dato taliter aditu, totus exercitus & Standardus. Hi inquam, tanquam leo furens, qui feritate praeconcepta superbiam, praevisam ardens in praedam, postquam eam saevis ungulis tenet, anxiè laniat & trucidat, totam discurrentes fremendo per terram, omnes nos in biviis aut quadriviis vel in domibus inveniunt seu palantes seu nondum etiam latitantes sine qualibet pietate dilacerant & extinguunt. Cùmque majori parte incolarum, ut praemittitur, latitante, paucos obviam gladios Gallicus inveniret, Gallici non aliter quàm canes ad cervos odoratibus eruditi latitantium, hauriunt sicut aquas homines ex cisternis, & de foveis sicut granum; hosque compertos ad locum judicii, ubi supra ripam maris saeva lictoris manus ense lato & curto singulos adductos contingere non pavescit, binos, ternos, senos, & quandoque denos, nullos vestitos vestibus, sed tantùm propria indutos coria, vel potiùs quemlibet sua pelle coopertum, secundum occurrentium numerum conducebant, quos prompta lictoris atrocitas unatim adducto gladio comprimebat. Et si quando uno ictu caput non statim labitur à cervice, immanis lictoris audacia caput recipit cum sinistra collapsum. Cùm dextra vero latum cultrum accipiens & acutum, tamdiù nervos secat & corium non incisum donec avulso capite à cervice fiunt à corpore duo frusta. Caput & truncum acris lictoris jactus sub ripam ipsam in arenam maris dejicit & acervat. Sed aequitatis ad haec & rectitudinis dignum audite judicium. Quando dictos sex viros, qui pro comparanda patriae salute tot excidia concivium proditoriè procurarant, quasi procurati amaritudinis calicis praerogativa donatos gladiatoris ensis, cujus aciem inibi nondum rubigo sanguinis macularat, vivos excipit & excidit ac restituit obtruncatos, sicque una die sub eodem carnifice pereunt cum proditis proditores. Sicque pereat omnis ille qui fraude vel dolo prodere nititur patriam & concives. Æstuat inquam lictor in caede tot immanibus ictibus fatigatus. Sed nondum caede peracta, tribus stomachum aestuantem magnis potibus humectavit. Non remansit in terra vir, quia omnes terrae incolas & Tuscos praedictos unus ejusdem lictoris gladius interemit, exceptis quibusdam, quos una sagittina XXIV. remorum ereptos ab hostium gladiis vivos excepit. Tandem cùm multorum confluentia gravaretur, nec molem possent confugientium reportare, illos Neptuno & piscium agminibus commendavit. Quae autem mors reputari possit immanior & pestilentior, aut gratior vel acceptior, aut quam hostium infert saevitia, vel quam maris habet improvisa turbatio, scilicet ut loquar brevius, mori sub gladio vel sub aquis, non mecum sed cum aliis disceptate legentes. Ego vanis frequenter utrique vicinus, & expertus utriusque pericula, per ejus gratiae misericordiam qui cuncta creata conservat, usque nunc per discrimina multa infelicitatis evasi. Augusta itaque ubique angustatur angustia, ut non ulterius ab augendo, vel à Caesare Augusto, sed ab iis quibus angustata est angustiis nomen trahat. Hæc Naim usque hodie caris habitationibus desolata, ne tamen locus fertilis & amœnus omnino redderetur incultus & inutilis Regi suo, rehabitari cœpit ab antiquis inquilinis.

XIX. Augusta in viduitatis vestibus lugubre commorante in vastitate mœsta, tantorumque mortes deplorante concivium, Standardus prædictus ex praeterita cæde superbus, de modo felicis successus elatus, versus castrum Conturbii, quod frequenter propter inhabitantium inconstantiam & volubilem voluntatem rebellionis contra quemlibet Regem Siciliæ calcaneum erigens jam pluries decorem habitationis amisit, cum toto exercitu memorato anxius ad ulteriora festinat. In dicto namque castro Corradus Capucius, certus jam de interitu Corradini, cum quatuor Tuscorum Comestabulis & aliquibus Theutonicis propter loci fortitudinem, qui nec aggressu nec obsidione faciliter expugnari poterat, se reduxit. Quo quidem valida hominum instantia seu densis sepibus angustato per girum, cùm jam interiores obsessi de omni succursu & subsidio desperassent, nec haberent vires perdito capite de cætero valituras, Comestabuli Tuscorum & duodecim majores castri de prodendo Corrado prædicto & tradendo Gallicorum judicio machinationis fraudem invicem cogitarunt, ac conspirationis inter se fœdere roborato, tractatum cum Standardo pro personarum suarum salute, quarum nullam misericordam expectabant, si eos aliter manus Gallica comprehendisset, saepefato Corrado inscio per dies aliquos tenuerunt. Demum quibusdam pactis, quibus nonnunquam fides infringitur vel pollicita non servantur, hinc inde vallatis, praedicti conspiratores ad porticum Ecclesiae, ubi memoratus Corradus pro eo stupefactus animo & corpore morabatur, quod jam omnimodam certitudinem de conspiratione receperat, & machinatae praesagia proditionis habebat, ac casum gravem imminere sibi ex judiciis autumabat, succincti gladiis accesserunt. Verùm Corradus praedictus ante quàm sui conspiratores in eum manus injicerent, videns eorum mutatas facies, quibus mos est praeconceptum crimen saltem pandere vultibus, dum iidem conspiratores vellent eum quibusdam verbis excusationis in peccatis excusandae perungere & tyndiaca palliationis frustra propinatum abolere venenum, non passus eos praeloqui, surgens ait. O socii, ò Domini, verbis, ut video, non est opus ultra. Scio quid in me cogitaveritis, scio quid estis acturi. Unum oro, quod si pro exhibitione personae meae tantùm omnes potestis evadere, & de personarum vestrarum & rerum salute promissa cautum est vobis, ecce in mortem statim ibo libentiùs. Sed debetis firmiter credere & tenere quod si ego dux & caput excidio peream, vos sine dubio peribitis unà mecum, nec vos fides promissa tutabitur, nec servabuntur vobis stipulata fœdera pactionis, sed rupto libello polliciti, experta fraus Gallica caetera violabit. Nescitis quoniam ii quibus favere multiplicium triumphorum fortuna jam cœpit, cùm denuo expectent ulterioris incrementa victoriae, sive dolo, sive fraude, cùm possint, amplis seducunt pollicitationibus inimicos. Non enim refert quocunque modo suum ex hostibus habere quis possit intentum. Vestris ergo cautè providete compendiis. Et si ita est quod omnino credatis mihi mortuo supervivere ac propter unius mortem salutem redimere plurimorum, iterum dico, de persona mea ordinate quod placeat, & de me vestros exequimini cogitatus. Illi ad haec. Domine, licèt nos taedeat, inevitabile tamen est quod sumus acturi. Vobis autem displicere non debet, si per quamcunque viam salutis nostrae remedia procuramus. Forsitan & vos ipsi salvi eritis Domino favente, quia Standardus multa nobis cum benignitate promisit, si absque labore sui exercitus nos suis beneplacitis supponamus. Equitetis ergo, si placet, & cum humilitate ad eum nobiscum descendite, nec de ejus gratia desperetis. Considerans igitur dictus Corradus quod sic eum pati necessario oporteret, & attendens quod omnes stipendiarii sui,

pro quibus similiter inita pacta erant, mentis & jurisjurandi religione violata intendebant ad Comestabulos & ad alios factionis actores, adductum sibi roncinum metu hebes ascendit & mutus incedit, & ad tentorium Standardi, veluti quando bos unicus eligitur de toto grege mactandus, & cum ipso grege ad macellum, qui alias solus non accederet comminatus, sic idem Corradus conducitur non ligatus. Hujus itaque oculos statim Standardus absque ullo judicio mandavit evelli; evulsisque oculis, Cathaniae in altis praeter morem furcis juxta littus maris solitarius alligatus dimisit in aëre vitam suam. In signum autem ejus quod fuerat militiae cingulo decoratus, scutum suum splendescens coloribus fulgorosis vitri perlucentis ad instar suppenditur cum eodem. Martinus quoque ac Jacobus Capucii Milites fratres ejusdem Corradi pulchritudine ac statura decori apud Neapolim via Capuana eodem supplicio per Regis sententiam perierunt. Sicque illos unus uterus, una fides & passio verè fecit esse germanos. Cumque inter haec Dominus Fredericus, qui unus ex principalibus impetitoribus Siciliae tum supererat, nondum tamen expurgata Sicilia tribulis Hispanorum, cautelosè sibi & suis providens apud Agrigentum ea intentione relictis terris quae sibi adhuc respondebant sine munimine & custodia personarum, cum omnibus Hispanis & superstitibus Theutonicis confugisset, ut cum vellet posset per mare fugere in Tunisium, unde venerat, Standardus praedictus non sine Regis connivencia cum eo habuit absque ulla suae gentis fatigatione tractatum. Ultimo inter eos ventum est ad hanc pactorum concordiam quod domno Frederico praedicto una de pacto tantùm galea conceditur, & donatae sunt sibi ducentae unciae pro expensis. Sed istas forsitan uncias pro equis receperat quos de pacto ipso dimisit & cum iis rebus quas potuit asportare, assumptis sibi Theutonicis & Hispanis, in ejus nomine cui praestabat obsequia in Tunisium remeavit. Tandemque Regis Hispaniae fratris sui damnatus judicio, morte crudelissima expiravit. Tendebat enim vita sua semper ad malum. Et ideo fuit ejus, malis eum insequentibus, malus finis.

XX. Sed dum undique grata Regi felici prosperitate luxuriant, & civitates & loca nonnulla totamque Siciliam motus spontaneus ad devotionem regiam absque bellico labore convertit, Regina Neapoli cursum naturae consummavit, & terminum dierum suorum attingens, debitum humanitatis exsolvit, & utriusque sexus decora prole relicta in majori Neapolitana Ecclesia tumulatur. Ex filiabus sanè suis una tradita est filio Comitis Flandriae in uxorem. Secunda demum Philippo nato Imperatoris Constantinopolitani matrimonio copulatur. Cùmque nobilium Gallicorum sint mores quod unica contenti, non suae pudicitiam non intentant, nec se utplurimùm cum aliis mulieribus dehonestant, statim Rex praedictus, quamquam de cara consorte nuper conjugali deperdita tanquam in carnis abscissione doleret, considerans tamen quod Regina dies ejus in fœcundae sobolis propagatione compleverit & vitam in sobolis fœcunditate dimiserat, funerum uxoris oblitus, per nuntios firmat cum Duce Burgundiae parentelam, & de filia Ducis regio copulanda conjugio fœdera per litteras invicem robotantur: quam praedictus Burgundiae Dux, multis in subsidium Regis associatus equitibus, postmodum Regi personaliter transduxit in regnum. Interea sanctissimus pater Dominus Clemens Papa quartus, cujus favor & gratia in omnibus actibus Regem Karolum tutabatur, apud Viterbium vitae chirographo resignato, creditum naturae reddidit quod mutuo receperat ab eadem. Sub illius sanè tempore creverunt facta Regis denuo sub triumphis; & eo victoriae palmam ex hostibus Ecclesiae feliciter consecuto, fuerunt ejus primordia prospera, secunda, finis variis & innumeris felicitatibus usque ad multa tempora gloriosus. Eoque sublato de medio qui Regis negotia prosequebatur affectione paterna, cùm adhuc nidus & cavea Sarracenorum Luceria in rebellione persisteret, ac totam ferè Apuliam subitis & improvisis cursibus molestaret, Rex praedictus demum personaliter civitatem ipsam obsidione circumsepsit & angustat, & obsidione firmata, tot aggressibus, tot instrumentorum generibus, totque impugnatoriis machinis tamdiu, tam dirè, & tam durè Sarracenos coërcuit & restrinxit quod eorum majori parti victus & ferè vita defecerat. Sicque dum multi ad colligendum herbas frequenter, quibus sicut bestiae pascebantur, exirent, nonnullos qui prae jejuniorum & famis squalore jam hebetes infra terrae ambitum se non poterant pedibus praepetibus receptare trucidabant insidiae Gallicorum; nonnullos etiam, ut eos pro servis venderent, conservabant. Verùm dum aliquando occisorum viscera studiosae invadentium manus immaniter rimarentur, plena tantum herbis reperiebantur corporum intestina. Tandem cùm pauci juxta consuetum numerum quem docta manus exercitus cotidie defalcabat infra civitatis ejusdem mœnia remansissent, & iis extantibus victualium rerum & personarum etiam non crescerent sed deficerent semper exforcia, qui supererant per vim & metum qui satis potest constantes afficere se omnimodis Regis beneplacitis commiserunt. Mittitur postmodum vicarius in Siciliam Dominus Philippus de Monteforti, homo bellicosus & statura placibilis. Adhuc enim, eo in Siciliam properante, Comes Fredericus Lancea germanus quondam Galvani castrum Sali, quod est in Calabria, situ fortissimum contra fideles regios defendebat; quod demum multitudine fidelium exacta obsidionis instantia circumseptum Comes praedictus fidelibus regiis sub pactis restituit & dimisit, & ad mare incolumis de pacto conductus in Romaniam postmodum transfretavit.

INCIPIT LIBER QUINTUS.

I. MEDIO vero tempore, cum nondum esset Ecclesiae Romanae de pastore provisum, Ludovicus Rex Francorum, vir inclitus, dotatus bonitatibus multis à Deo, Regum candela fidelium, signo ab olim vivificae crucis assumpto, collectis Christianorum undique viribus, generale in terrae sanctae subsidium passagium stabilivit. Hic namque pro tuitione & exaltatione fidei, pro conservatione obedientiae sedis apostolicae, quae persecutionibus Deo volente non minuitur, sed augetur, paratus semper ad acerrima sustinenda pericula, potentiam suam terra marique distendens, alias barbaras nationes fidelibus odiosas impetere consuevit. Nunc autem idem Rex, quem solum Dominus pro Ecclesiae suae custodia collocaverat, ad inimicos crucis denuo se convertens geminatis viribus & multitudine fidelium congregata, pro libertate illius terrae sanctae quam redemptor humani generis propriis calcavit pedibus, pro redemptione quoque sepulchri ubi fuit redemptor ipse reconditus, mari se cum navigio copioso commisit: qui dum freta circuit classibus fidelium numerosis, & cœptum iter principio secundo conceleraт, exercitu toto felici dato navigio, vota multitudinis versus orientalem plagam, ubi terra sancta caninis manibus ancillata comprimitur, suspirabant. Sed contra omnium vota, contra cœptorum facta, perverso numine versus meridionalem axem fatigat exequi votum suum. Sicque fideles inviti tendentes ad Arabes, non ad Indos, dum cœptum superandi consilium potestas nulla conceditur, illius dispositione cujus nutu res eunt, fatis fatigantur adversis, & procellosis fluctibus feriuntur. Collecti tamen undique apud Tunisium coëunt; ibique cœpto Marte frustra fatigamur & bello. Dum enim multa circa haec dementia eorum animi erant capti, non sentientes primas vires mutatas, nec advertentes perversa jam fore numina contra ipsos, nec cedentes numinibus provocatis, accensos insano Martis amore, cum nullam possent prosperam ex laboribus deferre fortunam, animos fatigabant. Fama igitur Regi Karolo deferente quod classis Regis Franciae totusque crucesigna-

gnatorum exercitus jam in Tunisium tota convenerat, quodque prope Tunisium castrametati fuerant Christiani, Rex ipse Karolus, solutis morae vinculis, cum moderato numero galearum, non qualem Regem fortè decebat, sed qualem illa imminens necessitas ac festinantia requirebat, illuc alis praepetibus convolavit. Res enim agebatur sua, cujusque praetextu, seu eo suggerente vel dante causam, Rex Franciae tantum Christianorum exercitum contra barbaros & Arabes compulerat sub tanto discrimine laborare. Rex quidem Tunisii propter proximam rebellionem Siciliae multis mortibus consopitam quendam annuum redditum sive censum, quem Regi Siciliae pro eo exhibet annuatim ut victualia in Tunisium liberè comportentur & mare Siculum remigare licitè valeant Arabes quando volunt, quodque barbari per Siculos piraticis non vexentur insidiis, Regi Karolo per tres annos subtrahens denegabat. Ideoque Rex Karolus affectans visitare ac visere partes illas & haerentem profundae caveae colubrum virtute aliena convellere, tantum exercitum coire Tunisium sagaci studio procuravit. Verum dum Gallici tunc frustra invito numine confidunt totis cotidie campis densantes agmina clypeata & armis populos instruentes instant cotidie assiduè, ac cum infidelibus bellum ducunt, sæpe certatim Tunisii muros circumstant. Sed canina progenies, nescio numine quo favente, velut pelagi rupes immotae resistentiam adhibent undequaque. Cumque omnia superna dispositione regantur, & Regis aeterni caetera beneplacitis obsecundent, Ludovicus praedictus catholicae legis amator, propagator fidei, custos fidelium, & defensor ecclesiasticae libertatis, peccatis non suis forsitan exigentibus, in quo, secundum quod potest circa hoc humana fragilitas contemplari, vix peccati labes fecerat stationem, soluto interea vitae fœdere, datoque mundi pompis libello repudii, de valle miseriae ad caelestem patriam transmigravit. Per talem quidem obitum culpam ejus qui tantorum sancta proposita fecerat, & pia vota suspenderat plurimorum, omnipotens misericors Dominus forsitan abolevit, pro votorum irritatione pœnam inferens temporalem, expiavit aeternam, ut ulterius propterea spiritualiter non plectatur, ut pœna temporalis hujusmodi pro tantae transgressionis incuria gravior inferretur, & nec culpa nec pœna traducatur ad posteros, sed perenniter expietur, quidam ex filiis ejusdem Ludovici nimis properè cruda morte devictus fuit, intempestivè paterna funera subsecutus. Nec minus cum eo nonnullae procerum & magnatum, ignotae quoque multitudinis animae infinitae mortis impellente violentia naturalis, propria corpora frigida diviserunt.

II. Extantibus ergo duobus liberis ex Ludovico praedicto, videlicet Philippo primogenito, qui patri successerat in onere & honore, ac Petro Comite Alansonis, Rege Karolo cum eisdem caeterisque primatibus exercitus cum Rege Tunisii in amicitiam coëuntibus & fœdera jungentibus similiter pacis, crucesignatorum exercitus dispendiosè dissolvitur, & facit rimulas & scissuras turris tantae fortitudinis Christianorum columna concussa, ex auro bibit Arabico qui sitivit, & venundatis fidelium laboribus ac opprobriosè distractis, turba multa, quae dinumerari non poterat, praeparata juxta littus navigia repetens, ponto propris exhibitis cum Karolo & Philippo littoribus applicuere Siciliae remeando. Verum Odoardus Rex Angliae volens adimplere quod voverat & terrae sanctae spe frustratae totius succursus & auxilii subvenire, quamquam venerit juxta Trapanum, sua tamen tantum classica quae de procellarum periculo evaserat recollecta, ad Aconensem civitatem, quae Christianorum tota subsidio in illis partibus sola respirat in fide, remigio tuto festinat. Sed ut pro tantae saltem damnosae praevaricationis assensu aliquid de pœna juxta culpae modulum portissaret, apud Trapanum, quando in Siciliam venit, maris naufragio penè periit ex procella. Sed eo propter vicinitatem terrae personam è naufragio educente, omnibus ferè tum naufrago facto rebus, multi de conserva seu de caterva sua confectis abietibus & cottis apertis, è quovis inundationum concussionibus perierunt, pro eo videlicet forsitan quod excessu exigente culparum autumnus asperæ hyemis jam vicinus eos ibidem introcluserat austro flante.

III. Philippo itaque, qui post patris obitum jam fuerat regalis magnificentiae titulis decoratus, exercitui dissoluto & disperso praestante, tota gens de Sicilia petit citra fretando. Sed instante hyeme uxor ipsius Philippi filia Regis Arragonum, quae licèt vir suus non esset inunctus, Regina tamen Franciae dici poterat, volens sub Marturanensi civitate superexcrescentem pluvialibus imbribus fluvium utero gravido pertransire, praesumpta quadam virili audacia pereundi, equo corruit procumbente de sella, praevia tum multitudine militum occurrente submersa non extitit, sed propter metum casus offensa lethaliter & in ipso casu confracta, laesusque fuit uterus antè quàm perveniret ad lucem, & offensus graviter partus nondum à maternis visceribus segregatus. Aiunt enim partum fuisse semestrem, & ideo genitricis alvum à conceptionis hora semestri tempore laborantem ex casu gravius fore laesum. Quapropter Cusentiam semiviva traducitur, ubi tandem masculino abortivit in partu. Nam viro cum multitudine suorum procerum convalescentiam ejus ibi studiosius expectante vel mortem, Regina ipsa demum persolvit quod à natura receperat post abortum, & cum partu quem à maternis visceribus casus violentia secuerat non completum in majori tumulatur Ecclesia Cusentina. Ossa tamen elixa prius & qualibet carnositate mundata more majorum in Franciam, relictis in tumulo putribilibus, quae servando servari non poterant, demandantur. Fit sibi sepultura perpulchra digna memoriae, materiae ac artis concertatione glorifica; & ad serviendum altari continuè, juxta quod est hujusmodi regalis sepultura constructa, ordinatur perpetuus Capellanus, centumque uncias auri dictus Francorum Dominus pro emendis possessionibus de quarum usufructu possit idem vivere Capellanus Cusentino Capitulo elargitur. Transiens post haec Philippus prædictus per Romanam Ecclesiam, quae adhuc erat in viduitatis solitudine constituta, gressus in Franciam properat, ut Francorum corda Ludovici obitu forsitan alterata confoveat & sacram Regis recipiat unctionem.

IV. Jam requie data certa laboribus, Rex Karolus bellorum cura nequaquam, sicut videbatur, ulterius fluctuans, cum jam infinito coacervato thesauro & pretiosis quibusque compositis cotidie cerneret regales redditus ampliari, ut filios militiae unda renasceret cogitavit, & ramum verisimiliter olivae paciferae manu gestans, & viam studens subjectis variis laboribus aperire, regali mandat edicto ut officiales ubique per regnum merita causarum in statera justitiae metiantur; & exhibens singulis gratum sermonis exenium & dulce verborum omnibus blandimentum, quasi modo regni coronam acceperit eminentioribus contextam titulis dignitatum, se totum in alveum sanctae meditationis includit. Æstuantibus ergo regiis ad digna praecordiis & flagrantibus votis ad justa, dum omnia quodam jocunditatis applausu secum felicitatis auspicia sortirentur, ex nobilioribus totius regni deligit juventutem cui subserviat aptitudo militiae & quae dignè possit cum filiis honore tantae militiae decorari. Sicque apud Neapolim celebrandae per totum regnum de tantae solemnitatis indicto & multa propterea pecunia recollecta quam in militiis & conjugiis filiorum Regum Regeque movente bella contribuere consueverunt regnicolae, in apertis campis juxta monasterium sancti Petri ad aram fit apparatus solemnis qualem decet Dominum triumphantem. Ambitus enim ampli spatii circularis murorum vallatur sepibus & structuris, fiuntque diversa spectacula circumquaque variaeque sedes & stationes in gyrum dignitates distinguentes & sexum & in statu magnificentiae suae quemlibet annotantes. Convenientibus igitur ad novam tripudiorum laetitiam caeteris regni nobi-

nobilibus per multos dies militiae tempus gaudia festiva percurrunt, multaeque vigiliae, non in jejuniis, sed in parilitate solatii, praeveniunt diem festum, & cum anticipata solemnia solemnizant. Rex autem magnificentiae corona sublimis, aureo vero diademate coronatus, ad throni fastigium, ad apicem excellentis dignitatis assumptus, sublimiora spectacula insidebat, qui omnem joculatorum aspectum in jubilatione, transcurrens ad singulos respicit & officiosa notat obsequia singulorum. Et dum stat super tribunalia Comitum, super fastigia nobilium & Baronum propter magnificentiae titulos solemnius collocatus, sedet aliunde à dextris suis Regina in vestitu deaurato circumamicta varietatibus; & non solum maritatae, sed virgines, quas simulabant gemmata serta Reginae, in speculam Regis quandoque adducuntur in laetitia & exultatione post eam. Frequenter enim disposita processione psallentium in medio campi & circuitus tota suo jure curia praecedente, Rex Reginaque sequuntur cum multis agminibus, quas vestes tegebant splendidae ac diversis coloribus radiosae. Cum nobilissima etiam & praeclara familia Rex ipse nonnunquam psallentibus festivus occurrit. Exeunt in campum nunc proceres, nunc Barones, & aequati euntes numero Regem canunt, totaque obviat multitudo distincta gemmis & auro, purpura & bysso suscipiunt indumenta. Nonnulli sanè nobiles singulis diebus solemnitatis hujus exuunt vestes quas ceperunt histrionibus donatas, aut relictis exuviis in ipso tripudii strepitu magis pretiosa denuo sumunt & nova mutatoria indumenta. Sicque redimitus uterque sexus occurrit, per joculatorum quoque varia obsequia cantus ubique concrepant. Modulantur & organa. Ibi lituus, cetaria, & viella, omniumque genera musicorum hymnum concinunt triumphalem, & cujuscunque cetilis officium jubilationis cantica modulatur. Verum dum omnium jocunditatis & laetitiae specie totus ambitus murorum applaudit, quorum intrinseca facies nihilominus sericis pannis erat operta per vicissitudinem graduum omnium, si fuisses, mirareris incessum. Haec sunt vexilla victoriae insignia titulorum & gloriae certitudo, quorum abyssu Rex Reginaque adeo velabantur quod ipsa tripudii magnitudo Regem & Reginam cantus movebat in vocem sibi invicem complaudentes. Celebrantur ergo dies in jubilo & sumptuosi defluunt gaudiorum, ac quicquid potest gaudii mens discreta conjicere, totum hic cogitet, totum hic arbitretur impendi. Cingitur demum militiae cingulo post tyrocinii lavacrum Karolus, velut annis majusculus, prius cum centum juvenibus subsequentibus. Karolo quidem, tanquam decoro & excrescenti filio, qui cum esset elegantioris formae juvenis, ad tenendum fuerat locum patris ascitus, Rex praedictus principatum Salerni extra fraternae sortis funiculos peculiari liberalitate concessit. Qui cum crevisset in annos, mansuetudinis & innocentiae bonum de fontis puritate conservans, mentis juvenilis hospitium virtutum denuo studuit familiaritate replere. Nutrivit animum rebus honestis, & foecundatus est adeo bonitatibus quod ejus dotes virtutum claudi sub numero nescivérunt.

V. Ut autem regiae propaginis funiculus extendatur in aevum & sua crescat in ramos propugnatio successura, filiam Regis Ungariae Principis connubio Rex conjungit & in thorum procurat filialem adduci. Sicque Princeps & filia Regis Ungariae individuis nexibus connectuntur, cum vix egregius sanguis in orbe tunc esset qui non eundem ex derivatione . . . . linea contingeret aliquali. Igitur Reges absentes hac de causa se invicem honore praeveniunt, & gratis hinc inde sibi muneribus blandiuntur. Regique Ungariae, qui bellorum sollicitudine premebatur, aliquando Rex Siciliae propterea militum subsidia destinavit.

VI. Verum Ecclesia Romana nondum suae viduitatis consolata gemitibus, cùm sua quisque regat diverso flamina tractu, quin lanient mundum, tanta est discordia fratrum, dum metuit velut navis in pelago sine remige, quamvis aura tranquillitatis aspiret, constituit Regem Karolum vicarium imperii in Tuscia generalem. Hinc nempe sedatis cujuslibet amaritudinis fluctibus, regnoque disposito in statu summae tranquillitatis & pacis, ad reprimendos Gebellinos Tusciae nondum domitos, sed contra partem Ecclesiae solito plus superbos suae sedulitatis vota direxit. Gebellini namque in Tuscia monachorum ad instar Abbate carentium capite perdito extra suos limites crassabantur, & evagantes sine correctore per Tusciam adhuc extranea conventicula faciebant. In tota enim Tuscia civitas Lucana sola supererat, ubi erat fortior pars Guelforum. In aliis vero locis adeo invaluerat Gebellinitatis gibbus, adeo iniquitas abundarat quod Gebellini denuo in expectatione novi temporis exardentes, nunc ingeniosa virtutum seu vitiorum potius assiduitate non modicarum coacervatione virium, nunc dolo vel fraude sub pacis & treugae specie perquisitis totam Tusciam malorum operum crepitantibus flammis igne consumptionis bellicae subvertere nitebantur. Verum inscrutabilem divinae justitiae libramentum Ecclesiam suam non patiens radicitus omnino convelli, sed disponens eam taliter quod semper radices contrahat in temporis amaritudine firmiores, Ecclesiae athletam & fidei pugilem destinavit. Misit Karolum sicut fulmen, qui montes constructos ad demoliendum Ecclesiam & gigantes etiam constructores cum viris ecclesiasticis bella moventes una hora fulminet & subvertat. Rex ergo Karolus copiosam ex suis eligens comitivam, Principe in regno vicario tanquam primogenito & herede dimisso, Romam primo repetens, rupem Tarpeiam & Capitolii saxa victoriosus ascendit; fungensque vice senatus quasdam contra Gebellinos urbis dignas ultiones illatas gratificatione regia comprobavit. Jacobus namque Neapoleon dux & magister Gebellinorum sub favore Domni Henrici quandam fortericiam in campo de flore construxerat, quae Arpacata vulgari eloquio vocabatur. Hanc quidem fortericiam turrificatam circulariter per ejusdem Regis vicarium Guelfi urbis dirui funditus procurarunt. Quaedam etiam turres quas Petrus Romani in capite pontium Judaeorum & trans Tyberim pro fortificatione insulae Licaoniae fecerat similiter ejusdem vicarii sententia, Guelfis sibi assistentibus, corruerunt. His & aliis modis multae Gebellinis fuerunt illatae jacturae, quas Regis providentia conniventibus oculis pertransivit. Sed volens statum urbis post Gebellinorum verbera tranquillare, cum de more faciat pactum post verbera stolidus, Gebellinos ipsos sub pactis ad mandata recepit, & eis de regia benignitate pepercit. Tunc etiam consideratione reverendi patris Domini R. sancti Angeli Diaconi Cardinalis quendam Ricardellum Militem civem Romanum nepotem Cardinalis ejusdem, qui tempore dispendiosae viduitatis Ecclesiae castrum Ariani, quod est sedis apostolicae, occuparat, & sub castro illo in nemore famoso Algiarii multos jugulaverat Gallicos, & per quosdam suos latrunculos, quos fovebat, fecerat jugulari, suis parentem omnino mandatis regia mansuetudo recepit.

VII. At demum Rex praedictus ad Gebellinos Tusciae se convertens, corda partis ejusdem adeo in ejus terrefecit accessu, adeo Guelforum animos roboravit antequam Rex fines attingeret Tusciae, Guelfi de Florentia de adventu Regis propinquo securi animorum fortitudinem assumentes, resumptis contra Gebellinos viribus eos ejecerunt à terra & per totam quasi diocesim fugaverunt. Tandem Regi sub vexillo Ecclesiae in Tuscia vicariae aggredienti officium tota ferè Tuscia tanquam vicario imperii se submisit. Pisana etiam civitas, quae per triginta sex annos & amplius inobediens & indevota Ecclesiae Romanae perstiterat & in infidelitatis devio & caecitatis errore per tempora multa duraverat, coacta quodam modo rediit ad Ecclesiae unitatem, ac tandem Ecclesiae Romanae beneplacitis se subjiciens quandam societatis confoederationem cum Rege

ge prædicto variis pactorum vallatam fœderibus & solemnibus stipulationibus compromissam. Pacem vero seu treugam cum Lucensibus, quibus post Regis triumphum fortuna contra Pisanos jam triumphaliter arridere cœperat, celebravit. Venatore interea sanctae Romanae Ecclesiae per saltus & nemora Tusciae inobedientium vestigia passibus agrestibus insequente, nonnulli Gebellini de diversis partibus Tusciae, quos Delphinus noster imperii mare famelicis faucibus gulaque hiante discurrens velut agmina piscium ex diversis vadis in unam coëuntia massam fugitivos & pavidos coëgerat glomerari, in castro Podii Bonizi tanquam in vase firmo sua receptacula firmaverunt. Qui cum propter castri fortitudinem, necnon & propter Senensium favorem, quibus castrum ipsum vicinum existit, nidum Gebellinitatis inibi componere studuissent, palliare suae superstitionis errores, si Rex Karolus in Tuscia moraretur, sub temporis expectatione credebant. Contra hos itaque sic collectos Rex praedictus, ut totius Gebellinitatis finaliter bellantia vasa retunderet, quodque castrum ipsum fiat ultimum talis generis praecipitium & vorago, nec fictitiae superstitionis caligo suis ulterius tenebrescat erroribus, totius partis Guelfae, Lucensium scilicet, Florentinorum, & aliorum de Tuscia nomen Ecclesiae profitentium exercitum innumerabilem coacervat. Obsidione sanè hujusmodi per sex menses & amplius continuè non sine sumptuosis laboribus perdurante, cum jam illius castri populus stolidus rerum victualium penuria premeretur, nec expectaret aliunde subventum, præter alias sponsiones & pacta, de pacto quod satis habitatoribus loci, qui non poterant ulterius se tueri, potuit esse grata montis illius habitatio, in habitantium pœnam facta est omnino deserta & podium suis civibus desolativum; suitque edicto perpetuo stabilitum quod in colle illius podii, qui quanto mons se eminentem erigebat in tumulum, tanto in vanum tumorem supercilii vehebantur resumere quoquo modo habitationes in ipso podio, perpetuo non valerent, sed sub montis collibus & in plano novum pro se & successoribus suis facerent incolatum. Igitur Rex praedictus Gebellinis usquequaque devictis & dura recipientibus fræna maxillis, totum Italiae regnum in Ecclesiae redegit imperium & sedis apostolicae districtioni submisit.

VIII. Pluribus ergo temporum curriculis evolatis, divina potentia, quae suis incircumscripta finibus omnem intellectum transcendit humanum, volens perituri mundi quae praecurrerant mala devincere, hac sedavit fratrum unitate discordiam quod quendam nomine tunc Theobaldum Leodiensem Archidiaconum, qui ultra mare in terrae sanctae favorem peregrinus accesserat, & cum Domino Odoardo inibi morabatur, ad summi apostolatus apicem, ad sanctitatis fastigium, beatitudinis solium, dicti fratres per electionem concordem unanimiter evocarunt. Hic namque singularitate virtutum & spiritualibus vitae stipendiis Deo militans nomen ex re complevit, ut ex officio nominis sequeretur titulus dignitatis. Ex theo namque Graecè Latinè Deus, & daldus, quod sequitur, prodit interpretatio gloriosa, ut videlicet Theodaldus dicatur ex sanctae voluntatis fragrantia Deo datus, vel ad Dei servitium dedicatus. Ecclesiam enim Dei, contra quam denuo tyrannidis novo satellitio ex humana fragilitate pugnatur, & extraneis vexata stimulis semper invenit contra quos pugnet, in multis laudabilibus beneficiis restauravit. Quae cum propter pastoris diuturnum defectum divinis quodam modo extenuata doctrinis, necnon & propter cognatam humanae imbecillitati malitiam in suis concussa parietibus vacillaret, dum sanctus de terra sanctitatis advenit, quem devota fidelium desideria suspirabant, ex hostibus occultis & patentibus feliciter triumphavit. Sub ejus namque tempore, qui fuit non sine Dei ministerio Gregorius decimus nuncupatus, id est, gregis dominici Rex & pastor, saecula ferè facta sunt aurea, latèque per universum orbem fidei religio coruscavit. In eo sanè, qui tanquam nitidus puritatis rivulus de fonte sordium primi parentis arida mundi climata rigaturus advenit, quandiu in apostolatu vixit, nihil torpens otiositas vindicavit, nihil suo tempore inanitas curiosa praesumpsit. Hujus etiam patris sanctissimi favor Regi praelibato non defuit, sed semper affuit gratiosus. Nam cum inniteretur nimium strenuitati regiae, Lugdunum accedens, ubi Concilium generale, in quo Papa malorum consilia multa solus poterat praevenire, maximè pro succursu terrae sanctae, per universum orbem christianitatis indixerat, totam regiae providentiae commisit Italiam & sub ejus directione dimisit, ut impleret totum sibi commissum vicariatus officium sicut prius.

INCIPIT LIBER SEXTUS.

I. CUM autem inter haec crederetur quod Regi, qui ferro tot dierum millibus dimicarat, totum sui desiderii pondus circa reparationem regni & suorum fidelium immineret, illudque in libra utilitatis appenderet, armisque deinceps justitiae concertaret, ac sedatis fluctibus subjectorum, sub juris tramitibus in pace conquiesceret, duo secum bella durissima & inexpugnabilia inchoavit. Ex quorum altero, cum non sit tam sanae mentis aliquis aut adquisitae probitatis quem tenebrae caecae cupidinis non confundant, se suis non contentans assisiis, factus est cupiditate prompta & in extorquendi promptitudine cupidus & avarus. Sicque affectu thesaurizandi forsitan ardens manus ad exactiones illapsat & flagore concupiscentiae inexplicabilis necessario tyrannizat. Habet enim hoc secum illa sitis hydropica, illa famis abyssus, ut quanto plus bibat, tanto amplius stomachus insatiabiliter aestuet ad bibendum. Quid enim non mortalia pectora cogit auri sacra fames? Ex altero vero, dum quadam permissiva licentia seu licentiosa permissione Gallicorum opera, officialium maximè, quae pro eo quod tot simul bellorum fuerant experti discrimina, sub dissimulatione transibat, correctionis adhibitae moderamine non mordebat, quamquam nonnumquam deferret accusatio querula veritatem, torpore negligentiae premitur, & crassa supinaque lentitudinis circa haec ignorantia diffamatur. Jam tota sedulitate vis & violentia refertur impune regnicolis; & dum sola vis quaeque litigia terminat, parum pacis expectata tranquillitas videtur à proxima bellica confusione distare. Verum cum in ipsis initiis sit subditorum comprimendus excessus, ne fœda imitatio quasi turpis scabies paulatim reliquos comprehendat, iste triumphans ex hostibus nec in ipso tantae corruptionis initio, neque medio, neque fine Gallicorum mentes jam omni cessante adversitate dementes debitarum illatione pœnarum aliquatenus coërcebat, & ne praesumptionis antiquae corruptio regnum iterata fœdaret, varios & non aequos excessus officialium non compressit. Igitur dum totum anxiè sollicitudo subripit sumptuosa, totumque curiosa vexat anxietas, bonae spei clauditur aditus, & desudantium querela satisfactionis compensatione non tollitur, sed malis cotidie ingravescentibus augmentatur. Cumque de jurata promissione totius regni reparatio deberetur & crederetur firmiter quod prodesset, si quando quis meritorum suorum cuneis inter tot angustias triumpharet, labores omnium regius sibi vendicat potentatus. Super possessionis suae titulo etiam antiquus possessor imperitur, & cuilibet interrumpitur extranea vexatione possessio, quantavis praescriptione longi temporis & justo titulo sit vallata. Ex hoc enim secutum est gravamen arduum & nephandum, quod vix baroniam seu feudum aliquod diversorum inquisitorum pertransivit oblivio quod non semel aut bis & ter aliquando merces extorta redemerit possidentis. Rex enim & Gallici, quos fortassis illorum de regno malitia blandiebat, quibus quotiens de commodis agebatur aures faciles & ad mala dociles commodabant omnium ubique felicitate repleti, nullam sibi viam difficilem esse credebant,

nullum

nullum aditum intervallo vel obstaculo iter intercluſum, totum aſtruebant ſuis accreviſſe laboribus, totumque proprium reputabant quicquid alii poſſidebant. Auferunt ergo pro voto quae volunt, & quae nolunt dimittunt.

II. Ipſae quoque Eccleſiae, praeter omnia quae clericis & eorum familiis ac Eccleſiarum vaſſallis nova cotidie novae exactionis adinventio imponebat, ſub ſervitutis inſolitae calcaribus anguſtatae magnam rerum jacturam temporalium lamentantur, quaſi non minus illas conterat impreſſio dominii urgentis eas ad onera inſueta quàm olim filios Iſraël inclementia preſſerat Pharaonis. Verum ut de perſona Regis, qui tanquam à communi lege viventium meritorum eminentia ſequeſtratus per colles totius rectitudinis & juſtitiae finaliter incedebat, vanè non inficiatur auditus, nec de ipſo aliquid fœtidum credi poſſit niſi quatenus regnicolarum quorundam pravis conſiliis, qui denuo coram ipſo prava officialium opera defendebant, ex multo voluntatis haerebat lubrico, & fructus contemplatione futuri talium conſiliariorum conſilia ſequebatur, nova contra terras Eccleſiae interdicti & excommunicationis ſpecies per ipſos regios conſiliarios eſt inventa, haec videlicet, ut in portubus terrarum eccleſiaſticarum regni nullum applicet lignum nullaque barcha, vel vas marinum aliud oneretur; horumque portuum auxiliaria littora cenſuit odioſa diſtrictio in ſua ſolitudine remanere deſerta & inapplicabilia navigantibus ordinavit. Pacenſis, Cathanienſis, & Cephaludenſis Eccleſiae, quibus in Sicilia jura portuum civitatum ipſarum ex privilegio competunt felicium Auguſtorum, necnon & quibus civitates ipſae temporaliter & ſpiritualiter ſunt ſubjectae, ſpe fructus dictorum portuum ſunt privatae. Cuſentina etiam in Calabria & nonnullae aliae quae habent caſtra aliqua juxta mare ſeu in littore maris navigabilis eiſdem dominantur gravaminibus & jacturis ſimilibus opprimuntur. Nec poteſt tam pravi conſilii deliberatio excuſari ex eo quod interdictum hujuſmodi fuiſſe dicitur generale, cum ſit ſimiliter ardentium par incendiorum & malorum ardentium ſimiliter incendia non ad imparia judicentur. Magiſtros quoque juratos qui maleficiis praeſunt ſanguinis in terris Eccleſiarum uſque ad ultimam deſolationem affecit.

III. Ad exponenda ergo in pleno Concilio haec & alia gravamina quamvis plures Praelati regni animoſitatis promptitudine viderentur ardere, illos tamen pejorum conſideratio, quibus affici poſtmodum metuere poterant, compeſcebat, eligentes potius mutis labiis tultibus increpari & oppreſſionis virga mente ſilentioſa contundi quàm gladiis trucibus lingua murmurante perire. Verùm, ut taceatur de laicis, quorum nullus tantae audebat delationis inferre clamorem, inter caeteros regni Praelatos, quos premebat ſimilis morbi moles, Marinus Capuanus Archiepiſcopus, vir facundiſſimus & elegantis ſermonis fœcundus ſcientia, & hominum mores expertus, quaedam capitula, in quibus ſingulariter omnia regnicolarum exprimebantur gravamina, ſummariè eliciens, magis praejudicialia recollegit, & tandem ea Lugduni in plena concione Concilii voce querula propalavit. Quibus ſolemniter nuntiatis, quamquam audientium horreſceret animus & mentalis obſtupeſceret intellectus, nullum tamen ſucceſſit propterea lenimentum, nec adhibitum fuit remedium competens, nec morbo creſcenti obviavit opportunae repreſſio medicinae. Fuit tamen pro repalliatione tam gravis exceſſus de mandato Domini Gregorii ordinatum quod duo ex Praelatis regni ſoluto Concilio redeuntes in regnum Regem ſuper corrigendis oppreſſionibus quas continebant capitula ſupradicta requirerent & monerent. Obfuit tamen & regni negotio nimium abſentia Domini * M. Salernitani Archiepiſcopi, qui temporibus iſtis, poſtquam deliberaverat ad Concilium properare vocatus, eo videlicet animo ut oppreſſiones regni ſingulas firma voce depromeret ac regni ſtatum ipſius inſtanter peteret reformari, ultimum amaritudinis diem clauſit. Tunc audita eſt vox ploratus & ululatus multus. Salernitana enim Eccleſia voce turturea laniata clamabat. Quo progrederis pater, quo ſacerdos ſancte properas, à dilectis regni filiis ulteriùs non videndus? Pater mi, pater mi, regnicolarum currus, & Praelatorum auriga. Quid facient oppreſſi regnicolae, quid Eccleſiae ancillatae, quae ſortem perdiderunt pugilem & athletam ſecurum, cujus induſtria, cujus animoſitate ſervitutes indebitae, oppreſſiones inſolitae, angariae & parangariae inſuetae, quae viduis & maritatis regni, Eccleſiis ac perſonis eccleſiaſticis irremediabiliter infliguntur, in conſpectu tanti Concilii providè fuiſſent propoſitae ac expreſſae robuſtè?

* ni.

IV. Sanè Dominus Gregorius Papa ad Concilium Eccleſiae Lugdunum properando Regem Karolum in Tuſcia ſuper regni gravaminibus affectu patris alloquitur in haec verba. Super oppreſſione multiplici & innumeris novitatibus, fili cariſſime, quibus ſub tuo felici dominio regnicolas opprimi fama clamat, validus frequenter clamor perculit aures noſtras. Profecto credidimus per te illa debitis reſtaurationibus emendari ſtatumque illius regni brachio tuo commiſſi promptè in meliùs reformari. Revoces igitur pro Deo talia quae Regi pio non congruunt, ſed potius regiam celſitudinem dehoneſtant, ita quod tua grandis adeò felicitas adaugeat, non minuat, ſubditis libertatem. Ad haec inquam, cùm regium Rex non feciſſet in hac parte reſponſum, cujus animus videbatur ad ulteriora proclivior, dictus Dominus Gregorius ſubdidit. Veniet, veniet illa dies qua ſuper te tuoſque filios & heredes tyrannus inopinatus adveniet. Rex autem ad Papam mente provocata quodam modo ſpirituque turbato tunc replicat. Neſcio quid ſit tyrannus. Scio tamen quod ille Deus qui ſemitas cœptas pedumque meorum ſumpta veſtigia huc uſque direxit velut auxiliator, in poſterum mecum erit. Poſt haec, cùm Rex praedictus quaſdam naves Hoſpitalariorum & Templariorum oneratas frumento in Sicilia & transfretare paratas feciſſet exonerari frumentaque deponi, pro eo videlicet quod praeter jura fundicaria & duanae pro extractiva cujuslibet ſalinae perpetuo edicto ſtatuerat unum auguſtalem aureum fiſco regio componendum, quem auguſtalem dicti fratres, cùm contra eorum immunitatem & regni libertatem ac conſuetudinem peteretur immo extorqueretur exactè, contendebant ſecretis regiis exhibere, fama de iis ad Dominum Gregorium Lugdunum uſque perrexit, quaſi Rex praedictus terrae ſanctae, quam idem Dominus Gregorius apoſtolico zelo puraque mentis intentione fovebat, auxiliaria victualium ſubſidia, quibus plurimùm indiget, impediret. Propter quod conſcientia mala gravatus, conſiderans quod paterna & caritativa monita non poſſent penes Regem Karolum in revocatione tantarum novitatum adinventarum in regno proficere, doctrinam in hoc evangelicam ſervans Regi Franciae Philippo praeſenti haec voce lugubri mœſtaque mente denuntiat dicens quòd ſignificatio praedictorum ſua & fratrum ſuorum, ſi vera ſunt, lædit viſcera, nimirum cùm ſtatum illius terrae ſanctae Chriſti ſanguine conſecratae jaculo veriſimilis læſionis offendat. Quare rogat & mandat ut Rex Franciæ dicto Regi Siciliae hujuſmodi praemiſſa ſignificet ac quicquid in hac parte reſponderit ad notitiam ſedis apoſtolicae perferat, quae circa talia intendebat apponere conſilii remedium opportuni. Præterea ſuper eo quòd Graeci nuntios ad Concilium miſerant, per quos ſe velle redire ad unitatem Eccleſiae ac commutatis in melius ritibus unionem cum gente Latina facere aſtruebant, pater apoſtolicus ſimiliter Regem Franciæ conſuluit memoratum dicens quod Graecis ad mandata Eccleſiae redire volentibus & parere non videbatur gremium debere apoſtolicae ſedis claudi, ſed recipiendi erant, ut prima facie videbatur, ad miſericordiam Romanae Eccleſiae gratioſè, ut de caetero juxta evangelica vaticinia unus in mundo ſit paſtor, erroris cujuslibet abdicata caligine,

gine, unumque ovile fidei orthodoxae. Sed nescio quis, Deus scit, qui novit occulta, tantam Graecorum & Latinorum paratae ac petitae unitatis concordiam zizania damnosae dissolutionis infecit & fermento malitiae ac excogitatae nequitiae impedivit. Ad ligandum sanè Praelatorum alas decurtandumque volatus ac clericorum passus novis constitutionibus compescendos & per consequens jurisdictionem sedis apostolicae ampliandam, ut quae cuncta potest cuncta operetur immediatè, qui viderit aut videre poterit, & sola totaque sit in omnibus peragendis quae mater est omnium & magistra, quamplures decretales seu decreta vel sanctiones pœnales valituras perpetuo promulgavit. Pro subsidio autem terrae sanctæ praedictae, ut de redditibus ecclesiasticis generalis passagii sumptus abundè ac liberaliter fieri valeant, decima sex annorum universaliter de omnibus Ecclesiarum proventibus edicitur colligenda in toto orbe terrarum, & demum collectores per singulas provincias statuuntur.

V. Concilio igitur dissoluto, de quo nulla vel modica universitatis fructuositas est progressa, nisi quatenus sedes apostolica devotionem confluentium ad synodum generalem & evocatorum obedientiam est experta, Dominus Gregorius redit in Italiam, Romam festinans, immo ad passagium celeri festinantia devotè suspirans. Sed quia non sunt in homine viae ejus, immo Deus tantum, qui moderatur & vota dirigit gressus humanos, dictus Dominus Gregorius apud civitatem Aretinam squalore itineris fatigatus adveniens, moleque propterea tandem morbi febrilis arreptus, viam omnis carnis ingreditur, nomenque sanctitatis apud homines indelebile promeretur. Huic autem celeri provisione substituitur in honore Dominus frater Petrus de Burgundia Episcopus Ostiensis, qui mutato Petri vocabulo, cujus adeo plenitudinem potestatis assumpserat, Innocentius V. voluit nominari. Hic volens episcopatum suum visitationis debitae praesentia honorare sedique propriae reverenter & devotè sua visitatione deferre, abjecta mora Romam itinere continuato se dirigit. Tempore autem Domini Innocentii V. Rex Karolus regnum Hierosololymitanum ex concessione cujusdam Domicellae, quae filia J. quondam Regis Hierusalem dicebatur & heres, sive pretio sive amore aut permutatione seu compensatione alicujus excambii est adeptus, Regemque se Hierusalem & Siciliae postmodum titulavit. Infra sex autem menses Dominus Innocentius apud Lateranense palatium Romae fatalibus devictus viribus, diffinitiva mortis sententia, resignato vitae chirographo, cessit mundo.

VI. Cum praedictus Dominus Gregorius Papa bonae memoriae attendens gravia dictae sedis dispendia & probrosam infamiam quae propter vacationem diutinam sedis ejusdem, quam vota contraria Cardinalium & in electione summi Pontificis omnino divisa trahebant, universali proveniebat Ecclesiae, quandam constitutionem contra Cardinalium duritiem edidisset, per quam rectoribus civitatum & locorum in quorum districtibus summum Pontificem obire contingeret reducendi Cardinales ipsos sub unius clausurae conclavi & eos certo modo ad electionem celerem compescendi plenam ex rationibus tradiderat potestatem, Rex prædictus, qui erat tunc urbis senator ad vitam, Cardinales praedictos in palatio Lateranensi praedicto adeo coartavit quod contra voluntatem & repugnantiam majoris & sanioris partis collegii obturatis quibuslibet foraminibus, muratisque fenestris altissimis, per quas solum animal pennatum, apertis remanentibus, ingredi poterat ad conclusos, multa & dura fecit personaliter instans coërtionis & coactionis operibus, per quae nonnullos ex ipsis Cardinalibus provocavit & se suspectum eis reddidit & pariter odiosum. Credensque per coërtionem hujusmodi habere summum Pontificem forsitan sicut vellet, non incedens per viam regiam, sinistram declinavit in partem. Post octo namque dies ipsi substractis cibariis, panis & aqua tantum debebant, secundum prædictam constitutionem Gregorii, Cardinalibus omnibus in reclusorio ministrari. Cardinales Gallici diversitatem ciborum ac varietatem potuum latenter in abundantia per ministros regios porrectorum gula stomachante fastidiunt. Tunc sanè Dominus Johannes Gaietanus sancti Nicolai in carcere Tulliano Diaconus Cardinalis, Argus & argutus in Ecclesia Dei, omnisque ipsius Cardinalis sequela contra Regem Karolum non immerito causam & materiam conceperunt odii & rancoris pro eo quod erga constrictos reductosque infra murorum ambitum compulsa inaequali & impari superbè non minus regere se studebat. Demum ille cujus dextera beatum Petrum ambulantem in fluctibus ne mergeretur erexit, non passus longae vacationis Ecclesiae suae sanctae stipendia, qui voluit esse Dei mediator & hominis, discrepantes Dominorum Cardinalium spiritus ad illius reduxit monocordium unitatis quod properè nimis ultra quàm tunc credi posset Dominus Ottobonus sancti Adriani Diaconus Cardinalis ad summi apostolatus apicem, consulto prius Rege à Cardinalibus Gallicis praeter jus & consuetudinem, concorditer evocatus, mutatoque proprio nomine vocari voluit Adrianus. Hic, pro eo quod aestiva tempora imminebant, quibus, nescio qua suspicione de aëre corrupto concepta, Romana Ecclesia vitare urbis Romanae didicit incolatum, Viterbium statim pergit quasi praescitam festinantiam ad mortem; ibique infra quadraginta dies debitum naturae persolvit invitus. Post cujus obitum Domini Cardinales reducti more solito in palatio sub conclavi in cordis duritia & animi obstinatione praeterita validiores effecti, sed diversitatem corporum notis utriusque diversis diversitatem induunt animorum. Nihilominus tamen ex industria & sagacitate praedicti Domini Johannis Gaietani magister Petrus Hispanus Tusculanus Episcopus ad apicem apostolicae dignitatis assumitur & Johannes XXI. mutato nomine proprio nominatur.

VII. Sub istius tempore Karolus Rex praefatus aliàs impresso gravi pondere onus addens & de perversorum suorum consilio novos novorum gravaminum modos invenit & imposuit. Quidam enim ex suis subdola suggestione susurrant, & aures regias vento nitentes adulationis implere, dum nil aliud cogitant nisi cum alterius Regi placere jactura, dicunt in aures. Domine mi Rex, forestas innumeras camposque diversos & nemora subdefensa necnon alia infinita hodie regium habet dominium; è quibus, quod est satis mirabile, consideratis expensis quas pro iis curia vestra subit, nulla provenit ut deberet utilitas fisco vestro. Totum forsan commodum omnisque fructus & usus est magistrorum massariorum aliorumque custodum & credentiariorum curiae. Unde massarias vestras, Domine, per terras regni cum bonis viris qui massariis utuntur communicetis in totum & societates inite cum eisdem. Multiplicabuntur enim sine sumptibus curiae tunc regiae massariae; semperque salva rerum substantia multa camerae vestrae emolumenta provenient. Dividantur animalia vestra per subditos opulentos, & eis imponatur reddendum curiae vestrae, salva semper sorte, certum quid annuatim. Subditi quippe vestri propter consequendam in bonis & animalibus suis praetextu societatis regiæ libertatem & habenda pascua libera libenter ad participium fructuum recipient sub suo periculo & fortuna qualibet massariam. Falsa igitur & fallaci suasione recepta & pariter approbata, per totam Siciliam, quae terra est fertilis & fœcunda, segetibus apta, & accommoda massariis, viros habentes aliquid, maximè archivillanos locorum & protorusticos, eligit ad hujusmodi officiorum onera officialium docta malitia. Huic invito sues in numero, alii retinenti boves, illi compulso vaccas, alii repugnanti pecora sive oves & equas custodiendas assignat, legem ponens caeteris, ac si naturae dominaretur & aëri, aut esset humana virtus super omni-

omnipotentia deitatis. Haec est enim lex, hic est modus impositus caeteris talibus, hoc statutum curiae officialium mala fraude vallatum; ut ille videlicet cui societatis nomine sues custodiendae traduntur assignet fisco curiae anni circulo revoluto parturisse suem quamlibet bis quinque capita fœtus, duos scilicet fœtus masculos & tres feminas, fœtusque primos femineos eodem anno quinque similiter quamlibet generasse, ita quod de qualibet porca in omnem eventum viginti capita in universo post annum, velit nolit, de bona & aequa, ut aiunt, ratione resignet, secundo vero anno & deinceps quolibet XXX. salinas frumenti & totidem ordei magistro massario curiae repraesentet, receptis pro expensis & mercede servitii & laboris duobus tantum augustalibus per singulos duos boves. Alteri vero, cui bidentes ad participium fructus dantur, talis est rationis compulsio ad tapetum ut pro singulis centum ovibus sibi datis, de decem cantaris casei, & de duobus reccocae, ac quatuor cantaris lanae, venditoque caseo, de duodecim tarenis auri pro quolibet cantaro casei, & de sex tarenis pro cantaro, soluta omnino integrè pecunia curiae anno revoluto faciat rationem. Si quae sint oves fœtae portantes, nonaginta. Saltem ex quolibet centenario fœtus, sexaginta videlicet feminas, & triginta masculos anniculos, easdemque feminas secundo anno suos pariter fœtus habere in sui tempore ratiocinii omnino deponet. Pro stercoribus vero bidentium de terris impinguatis ab eis in quibus die stabulantur & nocte duas salinatas pinguis novalis procuret haberi; ex quibus duabus salinatis duodecim salinas victualium de suo, si novalis casu pereat, fisco componat. Equarius vero per singulas duodecim equas suae custodiae assignatas quolibet anno decem fœtus, quatuor masculos, & sex feminas, necessario sub omni suo periculo repraesentet. His & aliis gravaminibus, praeter collectas & exactiones..... *Cætera desunt.*

Postea legendus est Nicolaus Specialis editus in appendice Marcæ Hispanicæ pag. 597.

CHRONICON KEMPERLEGIENSE.

Anno Domini DCCCXLIII. civitas Nannetensis à Normannis sub Lamberto capitur, & Episcopus ejus, nomine Gunhardus, ab ipsis Missam dicens occiditur.

DCCCLI. Obijt Numeoneus Rex Britonum. Successit in regnum Erispoë filius ejus. Hic expulit Normannos à civitate Nannetica.

DCCCLVII. Erispoë Rex Britonum à Salomone occiditur. Tempore hujus Salomonis corpus sancti Matthæi Evangelistæ ab Æthiopia in minorem Britanniam delatum est.

DCCCLXX. His diebus Salomon Rex Britonum direxit Romam, Adriano Pontifici statuam auream cum multis donarijs dedit.

DCCCLXXIV. Occisus est Rex Britonum Salomon.

DCCCLXXVII. Carolus Calvus Imperator obijt. Successit Ludovicus filius ejus in regnum.

DCCCLXXIX. Obijt Ludovicus. Successit in regnum Carolus qui dictus est follus.

DCCCCXXIX. Obijt Carolus Rex qui dictus est follus. Ludovicus filius ejus successit in regnum.

DCCCCXXXI. Britones qui remanserant, Normannos omnes occiderunt in solemnitate sancti Michaëlis, cæso primùm Duce illorum, Feleca nomine.

DCCCCXXXVI. Britones à transmarinis partibus Adelstani Regis Angliæ praesidio revertentes, terram suam repetunt.

DCCCCXCII. Obijt Conanus Comes, filius Iudicaëlis Berengarij Comitis Redonensis. In bello Concurrue occisus est v. Kal. Iulij.

DCCCCXCVI. Obijt Hugo Rex, pater Roberti Regis.

MVIII. Obijt Gauffridus Dux Britanniæ, filius Conani filij Iuhaëlis Berengarij, dum pergeret Romam gratia orationis. Successit Alanus filius ejus. Hic Bertham filiam Odonis Comitis Carnotensis duxit uxorem consilio & auxilio Alani Cornubiæ Comitis, qui eam insequentibus Francis ad praedictum Ducem per vim sui exercitus adduxit. Deinde celebratis in urbe Redonensi ex more nuptijs, cùm multis pretiosa donaria distribuerentur, ille Cornubiensis nihil horum appretians, solam sibi paternam hæreditatem, quam prius juvenis amiserat, petijt reddi. Quod audiens Dux Redonensis, libenter assensit coram optimatibus totius Britanniæ, reddens ei insulam Guzel, cum pago qui dicitur Bel, quam noverat ipse Dux ex dotalitio ejus matris, nomine Guinoëdon, suam esse. Quam insulam nominatus Cornubiensis concessit & dedit Ecclesiæ sanctæ crucis Kemperlegiensis in abbatiam sempiternam.

MXXIX. Cœnobium sanctae crucis Kemperlegij ab Alano Cornugalliae Comite aedificatur, atque inibi Guorloësius Abbas ab Orscando Pontifice benedicitur.

MXXXIV. Haduisa Comitissa Britanniae, vidua Gauffridi, & mater Alani, & Eudonis, IX. Kal. Martij obijt.

MXXXVIII. Depositio Felicis Abbatis sancti Gildasij.

MXXXIX. Obitus Alani Redonensis Ducis Britanniae. Hic regnum suum filio suo Conano Trimensi reliquit Kalendis Octobris.

MXLI. Transitus Caduallonі Abbatis Rotonensis.

MXLVII. Conanus puer de custodia patrui sui elabitur Redonis.

MXLVIII. Redonenses Conanum recipiunt Romae apud sanctum Petrum XII. Februarij.

MXLIX. Leo IX. consecratur & coronatur Papa XIII. Aprilis, confirmat Bellam insulam Cadualono Abbati Rotonensi, qui eodem anno obijt. Successit Perenesius.

ML. Vercellensis synodus sub Leone Papa nono celebratur.

MLIV. Domnus Leo Papa transit III. Kal. Maij XXIX. Aprilis, cui successit Victor.

Hoël principatum Nannetensium adipiscitur Cornubiae Comes.

MLV. Eliseus Abbas sancti Guengoloëi obijt.

MLVI. Rilla Abbas sancti Guengoloëi praeficitur.

MLVII. Transitus sancti Guorloësij Abbatis Monasterij sanctae crucis Kemperlegiensis.

Conanus Comes Eudonem patruum suum bello cepit.

MLVIII. Alanus Comes Cornugalliae, Kemperlegiensis monasterij fundator & pater, migrat ab hac vita.

MLIX. Jungumarius Abbas praeficitur.

MLX. Gauffridus Comes Andegavorum obijt.

MLXII. Herbertus Cenomanensis Comes moritur, uterinus frater Conani Ducis.

MLXIII. Iudith Comitissa Cornugalliae obijt.

MLXIV. Orscandus Episcopus Cornugalliae vitam finit. Successit ei Benedictus filius.

MLXVI. Stella visa est, quae cometa dicitur, ferè per quindecim dies in occiduis partibus.

Conanus, Alani Ducis Britanniae filius, obijt.

Guillelmus Normannorum Dux cum magna classe Britanniam invasit insulam.

Praelatus est Abba Benedictus, frater Hoëli Comitis monasterij Cemperlegiensis.

Haraldus Rex Anglorum à Guillelmo devictus interficitur.

MLXVIII. Baldoinus Flandronensis Comes obijt.

MLXXII. Hardengius Comitissa moritur XII. Augusti.

MLXXIII. Alexander Papa moritur. Cui successit Aldebrandus, cui nomen Gregorius.

Monasterium inchoatur sancti Melanij.

MLXXVII. Hoël à Vicecomite Eudone capitur, & infra undecim dies ab exercitu suo vi redditur.

MLXXVIII. Quiriacus Nannetensis Episcopus moritur.

MLXXIX. Amatus Olorij Legatus mittitur in Britanniam.

MLXXXI. Benedictus Abbas sanctae crucis, frater Hoëli Comitis, Nannetensis Episcopus efficitur.

Ioannes quondam Abbas sanctae Crucis moritur.

MLXXXIII. Beati Guorloësij corpus de tumulo erigitur.

Restauratio Ecclesiae sanctae crucis.

MLXXXIV. Hoël Comes moritur Idibus April.

Gauffridus Comes Redonensis nothus in captione apud sanctum Courentinum moritur XXV. Octobris.

MLXXXV. Hilla sancti Guingaloëi Abbas obijt. Kalendis Iunij obijt Bertha Comitissa Britanniae, mater Conani Ducis, soror Fulconis.

Fames orta est dira & pestifera per totam Europam.

MLXXXVII. Alanus Hoëli Consulis filius duxit uxorem Constantiam Guillelmi Regis Anglorum filiam.

MLXXXVIII. Hic transit Guillelmus Rex Anglorum.

Iungomarus quondam Abbas sanctae Crucis finit.

Vrbanus Papa ordinatur.

MLXXXIX. Dedicatio Ecclesiae sancti Gorthierni à Benedicto Corisopitensi Episcopo facta.

MXC. Constantia Comitissa obijt, Regis Anglorum filia.

MXCI. Obijt Budic, frater Hoëlis Comitis.

MXCVIII. Eudonus, Deriani filius, proditione Tauri occiditur.

MXCIX. Vrbanus Papa finit vitam III. Kalend. Augusti.

MCIII. Matthias Nannetensis Consul, Hoëlis Consulis filius, moritur.

MCVI. Mense Februario & Martio cometa apparuit; & Concilium Pictavis rexit Bruno, in quo fuit Boimundus.

MCVII. Paschalis Papa in Francia apud Trecas concilium tenuit.

MCXI. Henricus Imperator Romam veniens, Paschalem Papam tenuit per traditionem, & cum coëgit facere sacramentum.

Boëmundus vitae finem fecit.

MCXIII. Benedictus, Alani Cornugalliae Consulis filius, Nanneticae Ecclesiae sedem & abbatiae Kemperelegiensis regimen confectus senio sponte dimisit; & in hoc anno unum de suis monachis, nomine Gurchandum, ad Radulphum Turonorum Archiepiscopum ordinandum transmisit, & eidem abbatiae praefecit.

MCXV. Radulphus Turonensis Archiepiscopus moritur. Successit ei (Gislebertus.) Benedictus Episcopus Nannetensis & Abbas sanctae crucis transit.

MCXVII. In hoc anno, X. Kal. Ianuarij, ventus vehementissimus inhorruit.

MCXVIII. Paschalis II. Papa obijt XVIII. Ianuarij.

MCXIX. Concilium Remis celebratum est sub Calixto secundo Papa, in quo Ludovicus Francorum Rex interfuit.

MCXX. Obijt Alanus Fergant junior filius Hoëli Comitis III. Idus Octobris.

MCXXII. Romae praesidente Calixto secundo Papa celebratur generale Concilium, in quo reformata est pax inter imperatorem Henricum & Dominum.

MCXXVIII. Girardus Engolismensis Episcopus & sanctae Romanae Ecclesiae Legatus in monasterio sancti Gildae Dolensi Concilium rexit.

MCXXX. Obijt Robertus Corisopitensis Episcopus. Successit ei Radulphus.

Obijt Hemericus Abbas sanctae crucis Kemperelegiensis III. Non. Iulij. Adonias Abbas efficitur.

MCXXXI. Obijt Gurhandus Abbas sanctae crucis Kemperelegiensis.

MCXLIII. Obijt Innocentius Papa. Successit Caelestinus. Eodem anno moritur.

MCXLIV. Lucius Papa defunctus est.

MCXLVI. Obijt Alanus niger, Conani Ducis gener.

MCXLVII. Ordinatio Rodandi Abbatis sanctae crucis.

MCXLVIII. Obijt Conanus grossus, Dux Britanniae.

MCLVIII. Obijt Radulphus Corisopitensis Episcopus.

MCLIX. Ordinatio Bernardi Corisopitensis Episcopi.

MCLX. Obijt Riocus Abbas sanctae crucis.

Ordinatio Donguali Abbatis sanctae crucis.

MCLXII. Fit valida fames.

MCLXIII. Dongualonus Abbas obijt. Rinvalonus Abbas benedicitur.

MCLXVII. Obijt Bernardus Corisopitensis Episcopus. Successit Gauffridus.

MCLXX. Leonenses à Conano versi in fugam excutiuntur, & ad millia capiuntur.

MCLXXI. Aymo Leonensis Episcopus occisus est.

Conanus Dux Britanniae & Comes Richemundiae obijt XX. Februarij.

MCLXXIV. Obiit Iossius Turonensis Archiepiscopus.

MCLXXV. Obijt Guillelmus Episcopus de Treguier. Cui successit Ivo Brito, Archipresbyter Turonensis.

MCLXXVI. Bartholomaeus Archiepiscopus Turonensis Concilium habuit cum Episcopis Britanniae Redonis.

MCLXXVII. Ædificatum est monasterium sancti Mauricij.

MCLXXXVI. Obijt Gauffridus Dux Britanniae, Comes Richemondiae, filius Regis Angliae, XIV. Kal. Septembris.

Benedicitur Abbas Evenus.

MCLXXXVII. Arturus Nannetis nascitur, filius ejusdem. Et eodem anno Rivalonus Abbas Kemperelegiensis obijt.

MCXCI. Obijt beatus Mauricius Abbas.

MCCIX. Benedicitur Abbas Savaricus.

MCCX. Obijt Evenus Abbas sanctae crucis.

MCCXII. Benedictio Danielis Abbatis.

MCCXXXV. Fames valida.

MCCXXXVII. Occisi fuerunt Iudaei in Britannia à cruce signatis.

MCCXXXVIII. Resignavit Abbas Daniel, & Rivalonus Abbas benedicitur. Et Iohannes filius Petri de Brenes Comes efficitur.

MCCXXXIX. Obijt Rivalonus Abbas dictus Saligog., & Henric..... Bern.....

MCCXL. Die Martis infra Octavam sanctorum Innocentium natus Iohannes primogenitus Iohannis Comitis Britanniae.

MCCXLI. Die Martis post Resurrectionem Domini natus est Petrus secundus filius ejusdem Iohannis apud castrum Lipi.

MCCLXII. Octavo Kal. Augusti nascitur Arturus primogenitus Iohannis Ducis Britanniae ex Beatrice filia Regis Angliae.

MCCLXIX. Die festo beati Matthaei Apostoli fuit electus Blanchart.

Decimo quinto Kal. Aprilis, die Mercurij in ferijs Paschae, movit de Pucinnon Iohannes Dux Britanniae ad arripiendum iter ultra mare, & filius ejus primogenitus.

MCCLXXVII. Fuit depositus Blanchart. Appellavit, Ei successit Cadiocus.

MCCLXXIX. Obijt Blanchart apud Viterbium.

ACTA VISITATIONIS PROVINCIARUM BURDEGALENSIS ET BITURICENSIS, FACTA A SIMONE DE BELLO-LOCO *ARCHIEPISCOPO* *Bituricensi, Aquitaniæ Primate,* Ab anno Christi MCCLXXXIV. usque ad annum MCCXCI.

VISITATIO PROVINCIÆ Burdegalensis.

HIc habetur qualiter Reverendus Pater Dominus Simon Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, primo anno Domini MCCLXXXIV. mense Septembri, dominica die post festum beati Matthaei Apostoli & Evangelistae, Burdegalensem provinciam jure primatiae suae causa visitationis intravit. In cujus societate erant religiosi viri, Iohannes Abbas monasterij sancti Sulpitij Bituricensis, frater Gilo ejus socius, fratres Simon dictus Patrui, & I. de sancta Severa ordinis fratrum Minorum, magister Guillelmus de Medunta Officialis & Canonicus Bituricensis, Iohannes ejus Clericus, Dominus Guido de Noyalhes Capicerius Pictavensis, Dominus Helias Porta Abbas secularis Ecclesiae sancti Asterij Petragoricensis diocesis Conservator provisionis seu ordinationis à sede apostolica super jure primatiae praedictæ. Helias ejus Clericus, Dominus Otho de salinis Canonicus Magdunensis, Dominus Cono Capellanus Virsionensis capituli, Domini I. Belechiere Notarius publicus, Guido de Rans Clericus Domini, Bertrandus Gosse serviens Domini Regis, & plures alij.

Et notandum quod cum dictus Dominus Bituricensis concepisset & proposuisset Burdegalensem provinciam causa visitationis intrare, considerans quod Ecclesia sua Bituricensis in justis suis possessionibus & ceteris juribus semper defensorem habeat & habuerit serenissimum Regem Francorum, eundem Regem rogavit ut unum de familiaribus suis committeret eidem iturum cum ipso in provinciam praedictam. Cujus precibus benigniter inclinatus dictus Rex virum providum, morigeratum, ordinatum, & facundum de familia sua concessit eidem cum suis literis continentibus haec verba.

PHILIPPUS *Dei gratia Francorum Rex Bertrando Cosse servienti suo salutem. Mandamus tibi quatenus non permittas quod in senescalliis seu bajuliis Petragoricensi, Pictavensi, Xanctonensi, Agennensi, Vasconiae, Arverniae indebita gravamina vel violentiae aut injuriae inferantur dilecto & fideli nostro Archiepiscopo Bituricensi Aquitaniae Primati, aut gentibus vel nuntiis suis in personis vel bonis eorum, cum pro juribus provinciae vel primatiae suae exercendis ad partes provinciae vel primatiae earundem ipsum vel eorum aliquem contigerit declinare, & ipsum Archiepiscopum & quemlibet praedictorum in suis justis saisinis ab omni injuria necnon gravaminibus & violentiis manifestis in locis ipsis defendas ex parte nostra, quotiens opus fuerit sibi & de hoc fueris requisitus. Nos enim tenore praesentium praecipimus Senescallis & Justitiariis locorum praedictorum ut tibi ad executionem praemissorum, si eos inde requisieris, auxilium subministrent. Actum Parisius die Lunae post festum nativitatis beati Iohannis Baptistae anno Domini* MCCLXXXIV.

Dictus vero Dominus Bituricensis antequam dictam Burdegalensem provinciam, ut praemittitur, intraret, volens consultè & cum maturitate procedere, salvo tamen jure suae Bituricensis Ecclesiae & honestate sua, dictum Regis servientem, ut in tuto procederet, ita quod à magistris suis reprehendi non deberet, & quod de commissis sibi nihil omitteret super juribus poss. justis Ecclesiae suae Bituricensis & sui ipsius & praedecessorum suorum in primatia & provincia Burdegalensi, & de cognitionibus causarum Burdegal. tam sedibus vacantibus quàm non vacantibus, & de cohercionibus quas habet in Clericos, potissimè Burdegalenses & Burdegalensis provinciae, per litteras apostolicas, per acta judicialia, & per testes informavit, & super informatione praedicta & de modo informandi praecepit dictus Dominus Bituricensis fieri ex superabundanti cautela publicum instrumentum, unum in Gallico, quod haberet dictus Bertrandus suis ostensurum magistris, si esset necesse, & aliud in Latino penes Dominum remansurum, quorum tenor inferius annotatur.

Post haec dictus Dominus Bituricensis suas mandavit procurationes in hunc modum.

SIMON *Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, dilectis in Christo filiis Abbati & conventui de Anglia Pictavensis diocesis salutem in Domino. Burdegalensem provinciam jure nostrae primatiae visitantes, hac instanti die dominica post festum beati Matthaei Apostoli & Evangelistae ad locum vestrum intendimus declinare. Unde vobis mandamus ut nobis & familiae nostrae dicta die necessaria praeparetis. Datum die Martis praecedenti anno Domini* MCCLXXXIV.

Die igitur dominica post festum beati Matthæi Apostoli & Evangelistae dictus Dominus Bituricensis Archiepiscopus veniens de abbatia Fontis Gombaudi parrochiae de Fongombaut Buturicensis diocesis, ubi sabbato praecedenti sacros celebraverat ordines & praedicaverat, Burdegalensem intravit provinciam, Abbate Angliae se quinto in equitaturis veniente obviam Domino per leucam & amplius, & salutante Dominum cum hilaritate vultus. Et cum modicum cum Domino dictus Abbas equitasset, cum festinatione praecessit, ut se praepararet, & suos fratres & concanonicos ad recipiendum Dominum modo debito faceret praeparari. Veniente igitur Domino, dictus Abbas cum sociis suis processionaliter in capis sericis, campanis pulsatis, honorifice receperunt cantantes responsorium *Deum time*. Abbate praedicto in introitu Ecclesiae praesentante Domino aquam benedictam, & induto capam sericam, cambucam sive baculum pastoralem tenente; crucem, textum evangeliorum, & reliquias Ecclesiae ceteris tenentibus in processione. Dicto vero responsorio cantato & finito cum versu & Gloria, surrexit Dominus ab oratione sua, dicens alta voce: *Sit nomen Domini benedictum*, responso, *Ex hoc nunc & usque in seculum. Adjutorium nostrum in nomine Domini*: responso, *Qui fecit cælum & terram. Benedicat vos omnipotens Deus pater & filius & spiritus sanctus.* Responso, *Amen*. His factis, reliquias sanctorum super altare positas deosculatus est, & postea suam cameram introivit, sua cruce semper & ubique deportata ante ipsum. Cum vero dictus Dominus Bituricensis suam cameram, ut dictum est, intravisset in abbatia praedicta de Anglia Pictavensis diocesis, venit quidam Archipresbyter venerabilis & discretus ex parte Domini Pictavensis cum litteris excusatoriis super eo quod Domino non venerat obviam, quarum tenor sequitur in haec verba.

Reverendo Patri in Christo ac Domino, Domino Simo-

Simoni Dei gratia Archiepiscopo Bituricensi, Aquitaniae Primati, frater Galterus permissione divina Pictavensis Episcopus salutem cum omni reverentia & honore se paratum ad ejus beneplacita & mandata. Litteras vestras accepimus in finibus diocesis nostrae versus Andegaviam. Quibus receptis, mandavimus magistro Guillelmo Archipresbytero de Ambernaco ut vobis occurrat apud Fontem Gombaudi, pariturus vestris beneplacitis ac mandatis. Dictus enim Clericus, ex quo fuimus in isto officio, in visitando diocesim Pictavensem nobiscum fuit, & prae aliis viam novit. Ceterum si vobis obviam non venimus ita citò ut vellemus, nos excusatos habeatis. Nam octo diebus antequam litteras vestras recepimus publicari feceramus quòd apud Mauritaniam ordines faceremus, quae villa est prope Andegaviam, distans ab illa parte diocesis nostrae per quam intrabitis, ut dicitur, ad XXXV. leucas Pictavinas; quae quales sint experientia vos docebit. Veniemus etiam ad vos cum Dei auxilio quamcitius poterimus. Bono modo valeat & proficiat semper in Domino vestra paternitas reverenda. Datum die Lunae ante festum beati Matthaei.

Item cum literis credentiae, quarum tenor talis est.

Reverendo in Christo Patri ac Domino, Domino Simoni Dei gratia Bituric. Archiepiscopo, Aquitaniae Primati, frater Galterus eadem permissione Pictavensis Episcopus salutem cum omni reverentia & honore & paratam ad ejus beneplacita voluntatem. Rogamus vos ut magistro Guillelmo de Cypra Archipresb. de Ambernaco Clerico nostro latori praesentium velitis fidem adhibere. Valeat vestra reverenda paternitas in Domino Iesu Christo. Datum apud Tresdecim ventos juxta Andegaviam die Iovis in festo beati Matthaei Apostoli.

Quibus litteris lectis, & dicto Archipresbytero suum Dominum Pictavensem Episcopum curialiter & discretè excusante, & cum affectu Dominum Bituricensem rogante ex parte sui Domini Pictavensis Episcopi ut ad hospitia & maneria ipsius Domini Pictavensis fiducialiter declinaret & quiesceret in eisdem pro voluntate sua, Dominus Bituricensis, excusatione praedicta admissa, benigniter & curialiter super ipsa regratiatus est eidem, excusans se quod ad ejus hospitia declinare non poterat ista vice. Quibus, ut praemittitur, peractis, dictus Abbas & multi de fratribus suis cum Domino comederunt & in mane & in sero, Abbate praedicto Dominum & suos sequaces peroptimè & splendidè procurante in bono pane, bono vino, bonis cibariis & pluribus, & in aliis necessariis quibuscunque. In sero vero post coenam, praesente Archipresbytero praedicto praemisso ab Episcopo Pictavensi, & illo qui pro Abbate & nomine suo & abbatiae praedictae fecerat expensas, necessaria ministraverat, & praesentibus officialibus Domini Bituricensis, fuit de expensis diligenter computatum; & omnibus computatis, videlicet pane, vino, coquina grossa & parva, equis in foeno, in avena, in lectisternio, ferratura, lumine pro equis, harnasio, cera, factura candelae, salario portantis procurationes, lignis, sale, salariis servitorum in coquina & extra, palea, foeno pro lectis, quia non sufficiebat palea, gagiis garcionum, & omnibus aliis habitis pro expensis tam solutis vel receptis per familiam Domini quàm per familiam Abbatis praedicti, summa fuit expensarum XII. libr. Turon. tribus solidis minus; excepto quod Abbas avenam quam manè & sero ministraverat noluit computari. Omnia computata dictus Archipresbyter, nec qui pro dicto Abbate praesentes erant, non impugnarunt, nec verbo, nec signo, nisi solum pro gagiis garcionum, & pro harnasio, & pro cera. Pro gagiis garcionum fuit computatum XI. solid. vel circiter, pro harnasio V. solid. pro cera XII. solid. pro factura IV. den. Tum curialiter fuit computatum quicquid familia Domini voluit computare, & qualitercunque voluit computare. Summam autem praedictarum expensarum arrestavit dictus Archipresbyter in sua cc. & minister pomus Domini in tabulis suis.

Die verò Lunae sequenti in mane Dominus audita Missa sua celebrata per suum Capellanum de defunctis, & cum nota, sermonem inceptum per quendam suum Poenitentiarium fratrem Hugonem nomine monachum sancti Sulpitii Bituricensis finivit, & in fine sermonis sui tetigit negotium Arragoniae: & hymno *Veni creator spiritus* incepto, dum cantaretur, plures à Domino signum crucis receperunt. Quo facto, auctoritate Domini Papae & Legati centum dies indulgentiae contulit, & auctoritate sua quadraginta. Postea Dominus intravit capitulum, Abbate & fratribus aliis praesentibus in eodem. Et visitationis fungens officio, primò de statu spiritualium & officio divino & observatione regulae loci ejusdem, & de temporalitate diligenter inquisivit. Cui respondit ut ceteri. Et per Dei gratiam omnia tam spiritualia quàm temporalia in statu debito & prospero satis erant. Super quibus Bituricensis Domino gratias referens, & se ipsorum orationibus recommendans, se & quicquid posset facere utilitatis & salutis Ecclesiae & personis tam ex debito quàm ex dilectione & affectione. Super quo regratiati sunt ipsi Dominus Abbas & conventus. Haec autem notanda sunt, quòd Dominus audita Missa sua ad majus altare in vestimentis & libris satis decentibus ipsius abbatiae fundatae in honore sanctae crucis finivit sermonem, ut dictum est, factum clero & populo plebe multa cum devotione astante, quamvis die profesto. Est autem abbatia Angliae bene sita, satis domificata ad recipiendum Praelatum & suos sequaces. Ibi Dominus Bituricensis nec confirmavit, nec tonsuravit, nec benedixit, quoniam ipsi non fuit oblatum aliquid confirmandum, tonsurandum, benedicendum.

Domino recedente ab Anglia praedicta distante ab abbatia de Fongombaut per duas leucas tantùm satis mediocres, dictus Abbas Angliae Dominum Bituricensem euntem apud abbatiam sancti Savini ordinis sancti Benedicti distantem ab abbatia Angliae per quatuor leucas satis mediocres conduxit per duas leucas & ampliùs vel circiter.

Nota distributionem seu divisionem procurationum Domini Bituric. in provincia Burdegalensi, quae sequitur in his verbis.

Frater Iacobus miseratione divina Praenestinensis Episcopus, apostolicae sedis Legatus, licet indignus, dilectis filiis Decano & Archipresbytero Turon. salutem in Domino. Cùm nos juxta mandatum apostolicum ad nos directum quinquaginta procurationes quas venerabilis Pater Bituricensis Archiepiscopus in provincia Burdeg. secundùm provisionem Domini Papae habere (dinoscitur) taliter duxerimus dividendas quòd Burdeg. diocesi sex, Agennensi tres, Angolismensi tres, Petrogoricensi quatuor, Xanctonensi novem, Pictavensi viginti quinque decreverimus assignari, discretioni vestrae qua fungimur auctoritate praecipiendo mandamus quod divisionem à nobis factam vice nostra faciatis inviolabiliter observari, contradictores per censuram ecclesiasticam compescendo. Quod si non ambo his exequendis poteritis interesse alter vestrum ea nihilominus exequatur. Actum apud Rothomagum IV. Nonas Iunii anno Domini MCCXL.

Die Lunae sequenti jam dicto Domino veniente ad abbatiam sancti Savini ordinis sancti Benedicti distantem ab Anglia per quatuor leucas satis mediocres, Abbas sancti Savini venit obviam in equitaturis se sexto per duas leucas vel magis. Et Domino salutato cum hilaritate, cùm aliquantulùm Dominus & ipse pariter super multis communibus fuissent collocuti, recessit à Domino, & processit ut ad recipiendum Dominum se pararet, & alios commonachos faceret praeparari. Et cùm venit Dominus, Abbas praedictus & conventus Dominum honorificè receperunt modo quo suprà. Hoc responsorium cantatum, *Sint lumbi vestri praecincti*. Et Dominum & suos sequaces modo quo supra procurantes in necessariis quibuscunque. Et in sero post coenam de expensis

pensis computato modo quo suprà, summa fuit expensarum XII. libr. Turon. & XVI. solid.

Est autem notandum quòd sero quolibet in primatia computabantur sex librae cerae; scilicet quatuor pro hospitio, & duae pro camerariis sub nomine cereorum ponendorum cum lumine ante crucem. Computabantur etiam de harnasio quinque solidi. Etiam computabantur sex denarij pro salario portantis procurationes. Computabantur similiter pro quolibet garcione non habente lectum duo denarii. Etiam panes cum sale & panes ad candelas erant illius de familia Domini qui serviebat de pane.

Item notandum est quòd Eleemosynarius Domini ubique in primatia dabat eleemosynam. Et ubi frumentum non suppetebat, illi qui procurabant Dominum Eleemosynario panem ministrabant pauperibus erogandum. Et fuit in abbatia de Anglia computatum pro pane ministrato Eleemosynario & pauperibus erogato quinque solidi.

Die Martis sequenti in mane Dominus audita Missa sua ad majus altare in indumentis & libris ipsius abbatiae, intravit capitulum Abbate & conventu præsentibus, & praedicavit Latinè. Sermone finito, visitavit (modo) quo suprà. Interrogatus Dominus si complaceret aliquos tonsurare, respondit quòd donec Pictavis fuisset, nullos tonsuraret. Post haec, Domino redeunte, dictus Abbas ipsum per duas leucas vel circiter conduxit. Item notandum est quòd Dominus quosdam de Bituricensi dioecesi apud S. Savinum Pictavensis dioecesis vocari fecit in judicium coram ipso, videlicet Gaudinum Dominum de Comefort ipsi Domino super tangentibus executionem patris dicti Gaudini testamenti responsurum, & quosdam alios quamplures, quos in camera Abbatis prædicti ante prandium & post expedivit.

Eadem siquidem die Martis post festum beati Matthaei Apostoli & Evangelistae venit Dominus Bituricensis apud Mortuum mare, Gallicè *Mortemer*, distans ab abbatia sancti Savini praedicta per sex leucas mediocres, nullo sibi obviàm veniente. Receptus processionaliter, campanis pulsantibus, Priore ceterisque Canonicis loci ejusdem capas sericas indutis, crucem, reliquias Ecclesiae, thuribulum cum incenso, & benedictam aquam portantibus, & cantantibus hoc responsorium, *Deum time*. Ibidem sunt Canonici saeculares, & in procuratione mittenda ipsis scribitur, *Priori & capitulo*. Ibi siquidem est Ecclesia satis decens, hospitia minùs decentia. Et ibidem à Priore & capitulo fuit Dominus satis laudabiliter procuratus & ejus sequaces. Et computato de expensis modo quo suprà, summa fuit expensarum XIII. libræ & XII. denarii Turonenses.

Die Mercurii sequenti in mane Dominus audivit Missam suam ad majus altare ipsius Ecclesiae, in vestimentis & libris ejusdem Ecclesiae, praesentibus Priore & capitulo. Post Missam, requisitus Dominus si quos de choro tonsurare placeret, respondit quod antea responderat, addens quod Dominus Pictavensis Episcopus satis vicinus ipsis est, ad quem faciliter pro talibus poterant habere recursum. Post haec Dominus Bituricensis diligenter quaesivit ab ipsis si ipsi vel in personis aut in Ecclesia & ad spiritualia vel temporalia aliquo vel aliquibus indigerent quod posset facere vel deberet, offerens se personis & Ecclesiae in quantum ex officii debito & dilectione & affectione teneretur. Super quo dicti Prior & capitulum Domino regratiantes, ipsi Domino conquesti sunt de familia sua, eo quod expensas factas non ita rigidè computaverant ut debuissent, & prout ipsi computaverant secundum ipsorum assertionem, & ita gravabantur ut in grossis carnibus & pollatura & palea & in foeno: quibus, post multorum responsa, finaliter Dominus respondit quod si crederent minus fideliter computatum fuisse, venirent ipsi vel mitterent Pictavis dum ipse praesens esset, & ipse libentissimè faceret fideliter computari; praesertim cum sua familia, cujus intererat computare, jam praecessisset. Post haec, ipsis salutatis, recessit & ivit Pictavim. Et est sciendum quod in omnibus suprascriptis à principio quaterni praesens fuit Capicerius Pictavensis, & Canonicus Levomicensis, qui Domino Bituricensi venit obviam die Veneris praecedente apud Bruel dioecesis Bituricensis, cujus nomen est magister Guido de Noëlles, & fuit præsens dictus magister Guillelmus de Chipra, Archipresbyter praedictus à praedicto Domino Pictavensi praemissus.

Eodem die Mercurii sequenti venit Dominus Pictavis dictantem à Mortuo mari per quinque leucas satis mediocres, Decano, praeposito, Priore sanctae Radegundis, Abbate beatae Mariae Pictavis, Officiali, Succentore, & Cantore, in dignitatibus & personatibus constitutis in majori Ecclesia Pictavensi, necnon Abbate Aureae vallis, Abbate sancti Cypriani, & pluribus Canonicis ecclesiasticis ipsi Domino obviam venientibus per duas leucas & amplius. Et post modicum ipsis à Domino salutato recedentibus, & Capicerio Pictavensi recedente cum ipsis, ut ad Dominum honorificè recipiendum se pararent: qui Dominum venientem processionaliter in capis sericis, campanis pulsatis, crucem, thuribulum, aquam benedictam, textus evangeliorum, & multa alia pretiosa deportantes, receperunt cantando hoc responsorium, *Deum time*, Decano à sinistris & Cantore à dextris Dominum ab introitu Ecclesiae per portam majorem ducentibus usque ad altare majus, & ipsi Domino, ut dictum est, assistentibus, donec Ecclesiam exivit. Et licèt Dominum honorificè recepissent, dictus Decanus Domino supplicavit ut pro malo non haberet, sed pro excusatis, eo quod in processione praedicta non fuerant tot quot voluissent, cum absentes occupati essent tam in vindemiis quàm pluribus aliis. Post haec Domino volente intrare capitulum, ut suum expleret officium, inter ipsum & Canonicos extitit finaliter concordatum quod Dominus differret intrare capitulum usque mane crastinum. Quo facto, conduxerunt Dominum in domum suam, scilicet in domos Domini Episcopi Pictavensis; & ibidem splendidè cum opulentia Dominum procurarunt, & comederunt cum Domino praedicti Decanus, Cantor, Praepositus, & Abbas beatae Mariae, Prior sanctae Radegundis, Capicerius, Officialis, Succentor, & quamplures alii de Ecclesia tam Canonici quàm Capellani & Clerici, in expensis capituli & in mane & in sero; & Domino quandiu fuit Pictavis praedicti superiores bonam & venerabilem societatem & solatium tenuerunt, & vina multa in comestionibus in potis & barillis, ut moris est, praesentarunt. Computato de expensis hujus diei modo quo supra, summa fuit expensarum XX. libr. & XII. den. Turon.

Die Iovis sequenti, scilicet ante festum beati Michaëlis archangeli, comedit Dominus & socii ejus & plures de domicellis suis in domo Capicerii Pictavensis, invitatus & rogatus affectuosè ab ipso Capicerio, & die Veneris praecedenti apud Loruel, quando Domino primo venit obviam, licèt Dominus cum difficultate maxima concessisset. Ceteri de familia Domini, ut plures domicelli & garciones, comederunt in domo Domini in expensis Domini. In sero Dominus & sui sequentes in expensis Domini fuerunt.

Eodem die Iovis in mane Dominus intravit capitulum, & praedicavit ibi, Decano & Capitulo, ceterisque multis aliis praesentibus. Et post sermonem ostenso discretè & eleganter quanta sit utilitas Pictavensibus & Pictavensi dioecesi necnon ipsis Canonicis Pictavensibus habere tam vicinum refugium ut Biturim, cum per Bituricensem curiam suam justitiam facilius & citius consequantur, ostenso etiam qualiter Decanus & capitulum Burdegalense minus sano ducti consilio malitiosè jurisdictionem Bituricensis, quam in provincia Burdegalensi Dominus jure primatiae dignoscitur habere & habuisse, impediunt & nituntur impedire, rogavit Dominus praesentes Canonicos ut si scirent in quascunque causas praefuisse quae per appellationem ad curiam Bituricensem

sem delatae fuerunt & ibidem terminatae, recitarent in publico, praesentibus astantibus, scilicet duobus, tabellionibus, dicto Bertrando famulo Regis, & pluribus aliis fide dignis, prout omnia in instrumento publico inferius annotato dilucidè continentur. Et haec omnia faciebat Dominus ad dictum Bertrandum informandum, ut de jure suo facilius doceret tempore opportuno. Ipso die Iovis recepit Dominus litteras à Senescallo Vasconiae continentes ista verba.

Iohannes de Greilly Miles illustris Regis Angliae Ducis Aquitaniae, Senescallus in ipso ducatu, dilectis suis Iohanni de sancto Ergondo Militi in Burdegalensi & Vasconiae curiis & Bertrando de Campania Militi in Xanctonensi locum suum tenentibus, & omnibus aliis Ballivis suis, salutem. Cùm Reverendus Pater in Christo Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus nobis exposuerit quòd ad Burdegalensem provinciam intendit accedere, vobis mandamus quatinus cùm dicti Domini nostri terram intraverit, sibi vestrum pro eodem Domino nostro & nobis offerentes servitium, & exhibentes honorem, ipsum & suos in personis & rebus, quandiu erit in districtu Domini nostri, à violentiis & injuriis defendatis & si quid forefactum fuerit, illud faciatis celeriter emendari, cùm ab ipso vel mandato suo fueritis requisiti, taliter super his vos habentes quod de vobis se possit meritò commendare ac de negligentia vestra nequeat habere materiam conquerendi. In vos etiam redundabit, si quid inventum fuerit vos contra ipsum vel suos egisse vel sustinuisse, de quo debeatis redargui vel puniri. Datum Parisiis in crastino beati Matthæi Apostoli anno Domini MCCXXCIV. Item alias in hæc verba.

Reverendo in Christo Patri suoque carissimo Domino Simoni divina providentia Bituricensi Archiepiscopo Iohannes Greilly Miles paratam ad ejus beneplacita voluntatem. Licèt ad partes Vasconiæ dirigeremus libentius quam alibi gressus nostros, propter aliqua tamen tam domini nostri quàm nostra negotia nos oportet ad præsens à recto regressus nostri tramite deviare, ita quòd tam citò sicut sperabamus in illis partibus non poterimus inveniri. De quo propter adventum vestrum nobis noveritis displicere, cùm personam vestram vellemus sicut patris & domini honorare. Quamobrem locum nostrum tenentibus damus per nostras litteras in mandatis ut vos & vestros à violentiis & injuriis protegant & defendant, prout in litteris nostris apertis, quas vobis mittimus, videre poteritis contineri. Si quid autem vestrae sederit voluntati quod nobis mandare velitis, illud prout poterimus conabimur adimplere. Valeat paternitas vestra bene & diu. Datum Parisiis in crastino beati Matthæi Apostoli.

Die Veneris sequenti praedicavit in Ecclesia majori Pictavensi & de cruce Arragoniae, & multos cruce signavit. Finito sermone visitavit abbatiam sancti Cypriani Pictavensis ordinis sancti Benedicti, receptus processionaliter ab Abbate & conventu in capis sericis, campanis pulsatis, cantando *Deum time*, & cum omni alia sollemnitate, & procuratus ab Abbate praedicto, & in domibus Pictavensis Episcopi, Priore sanctae Radegundis, Abbate sancti Cypriani, Cellerario, & multis aliis de monachis suis comedentibus cum Domino die illo. De expensis hujus diei fuit computatum modo quo suprà, & fuit summa expensarum XIX. libr. & X. solidi. Eodem die Veneris, scilicet festo beati Michaëlis archangeli, post visitationem praedictam celebravit Dominus magnam Missam ad majus altare beatæ Mariæ in pontificalibus, utendo pallio & sandaliis, Capicerio Diacono & Abbate beatæ Mariæ Subdiacono existentibus in illa Missa. Scribitur autem procuratio in abbatia sancti Cypriani praedicta, *Abbati & conventui*.

Die sabbati sequenti post festum beati Michaëlis visitavit Dominus Ecclesiam beatae Radegundis, ubi sunt Canonici regulares, & visitavit Ecclesiam sanctae crucis, ubi sunt moniales ordinis sancti Benedicti, unam post aliam, receptus utrobique modo quo suprà. Et praedicavit in capitulo monialium, ipsis monialibus astantibus, in Gallico, Abbatissa absente. Finito sermone, Dominus ad majus altare sanctae crucis in pontificalibus celebravit cum sandaliis & sine pallio, & dedit indulgentiam & absolutionem post sermonem, procuratus à capitulo sanctae Radegundis, & conventu sanctae crucis Ecclesiarum praedictarum in domibus Domini Pictavensis Episcopi. Computato de expensis totius diei modo quo suprà, summa fuit XV. libræ. Modus scribendi pro procuratione habenda in locis praedictis est iste, *Priori & capitulo sanctæ Radegundis*, & *Abbatissæ & conventui sanctæ crucis Pictavensis*. Cum Domino comederunt Prior sanctae Radegundis & Capicerius praedicti.

Die dominica sequenti post festum beati Michaelis, & in festo beati Remigii, primo die mensis Octobris, fecit Dominus praedicari per fratrem Simonem de ordine Minorum socium familiarem suum in Ecclesia majori Pictavis de cruce Arragoniae, & multos cruce signavit, & indulgentiam dedit auctoritate sibi commissa per Dominum, Domino in sua camera remanente. Facto sermone & post Missam Domini, quam audivit Dominus in capella domorum Domini Episcopi Pictavensis, accessit Dominus ad abbatiam monasterii novi in suburbio Pictavensi ordinis Cluniacensis, Abbate loci ejusdem tunc absente, receptus ibidem à Priore & conventu valde sollemniter modo quo suprà, ipsis cantantibus *Deum time*. Dominus ibi non visitavit, quia locus & personae sunt exemptae, dum obtulit se Dominus quicquid posset Ecclesiae & personis, procuratus ab ipsis Abbate & conventu praedictis in dictis domibus Domini Pictavensis. Cum Domino comederunt Decanus, Praepositus, Cantor, Capicerius, Officialis, Succentor, Prior sanctae Radegundis, Abbas beatae Mariae, & plures alii tam Capellani quàm Clerici de Pictavensi Ecclesia & aliunde. Computato de expensis totius diei modo quo suprà, summa fuit XIV. libr. XVIII. solid. duobus denariis minus.

Die Lunae sequenti, secunda die mensis Octobris, Dominus exivit civitatem Pictavensem post Missam suam. Ipsum conduxerunt dicti Cantor, Officialis, Prior sanctae Radegundis, Abbas beatae Mariae, & plures alii. Domino veniente ad prioratum de Lezigniaco distantem à Pictavis per quinque leucas satis mediocres, sibi venit obviàm Prior dicti loci in equitaturis se quinto, quoniam Abbas praesens non erat; & receperunt Dominum Prior & sui socii valde sollenniter modo quo suprà cantantes *Deum time*, & post, *Alma redemptoris mater*, & procuraverunt Dominum & suos sequentes. Eleemosynarius Domini semper & ubique eleemosynam pauperibus erogavit. Cum Domino venit Capicerius Pictavensis. De expensis computato modo quo suprà, summa fuit XIV. librae, XII. solidi. Illo eodem die Lunae, dum Dominus esset Pictavis, venerunt quidam pro Abbate sancti . . . .

Die Martis sequenti venit Dominus apud prioratum sancti Hilarii de Metullo distantem à prioratu de Lezeigniaco per VII. leucas Pictavinas. Prioratus est S. Iohannis Angellicacensis Xantonensis diocesis, Gallicè *Anjelle*, Priore tunc absente. Ibi Dominus receptus fuit processionaliter cum omni sollennitate modo quo suprà, & procuratus ibidem satis laudabiliter & sui. Computato de expensis modo quo suprà, summa fuit XII. libr. & X. solidi. Illo die Martis Dominus audivit Missam suam in prioratu praedicto de Lezeigniaco, *de Lezeignant* Gallicè, Latinè de Lezeigniaco. Audita Missa sua, venit quaedam monialis ordinis Fontis Aurardi ad Dominum, quae à tribus annis in antea incepit jejunare, ut dicebatur, ter in sabbato, scilicet die Lunae, die Mercurii, & die Veneris, absque aliqua comestione & sine potu, aliis diebus non multum comedebat, & sine vino & absque carnibus, & fuit secreto locuta Domino ac si confiteretur, omnibus videntibus.

bus. Illa monialis habebat matrem suam secum. Filia militis erat satis divitis commorantis in quodam manerio prope Lezeigniacum, & erat ipsa monialis de prioratu Borueul.

Die Mercurii sequenti post festum beati Remigii hyemalis, in festo beati Francisci, Domino veniente ad abbatiam beatae Mariae de Cella ordinis sancti Augustini, distantem à prioratu sancti Hilarii de Metulo per duas leucas parvas, Abbas beatae Mariae sibi venit obviam cum unico socio, & salutato Domino praecessit; & Dominum receperunt Abbas & conventus processionaliter in capis sericis, campanis pulsatis, & cum omni alia solennitate modo quo suprà, *Sint lumbi* cantantes, & prosam unam, à Domino finiente orationem suam ante majus altare, conduxerunt Dominum ad capellam beatae Mariae inferiorem cantando, *Alma redemptoris mater*. Et celebravit in ipsa Ecclesia seu capella beatae Mariae Dominus Missam de beata Maria sine nota & voce submissa in simplicibus indumentis utendo cum dalmatica. Finita Missa, frater Simon Minor praedictus ad majus altare Missam celebravit de beato Francisco; & post Missam praedicavit in capitulo, Domino praesente, Abbate, conventu, & aliis, clero populo adstantibus, & dedit indulgentiam. Abbas & quidam concanonici sui cum Domino comederunt. Dominus & sui fuerunt ibi procurati. Ibi est locus pulcherrimus. Pro procuratione scribitur, *Abbati & conventui*. Computatis expensis totius diei modo quo suprà, summa fuit . . . .

Die Iovis sequenti, Domino veniente post Missam suam apud abbatiam sancti Severini ordinis sancti Augustini distantem ab abbatia sanctae Mariae de Cella per quinque leucas Pictavinas, Abbas sancti Severini sibi venit obviàm, & salutato Domino, recessit se paraturus ad Dominum recipiendum, quem, cum veniret, Abbas indutus capa serica & tenens cambucam, & conventus processionaliter receperunt, campanis pulsatis, cantantes *Sint lumbi*, & cum omni alia sollennitate. Quo facto, Dominus introivit Capitulum, & fecit ibi sermonem, clero & populo, Abbate & conventu praesentibus, per fratrem Iohannem socium fratris Simonis praedicti. Dominus comedit in refectorio, Abbate & quibusdam suis sociis comedentibus cum eo, & procuratus ab ipso satis laudabiliter. Computato de expensis totius diei modo quo suprà summa fuit . . . .

DIOCESIS PICTAVENSIS.

Die Veneris sequenti post festum beati Remigij hyemalis exivit Dominus Bituricensis dioecesim Pictavensem, & intravit dioecesim Xantonensem, litteris ad Dominum Episcopum Xantonensem praemissis, quarum tenor talis est.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, venerabili viro Gaufrido ejusdem gratia Xantonensi Episcopo, salutem, & cum sincera in Domino caritate paratam ad ejus beneplacita voluntatem. Significamus vobis quod die tali post festum tale jure primatiae Burdegalensem provinciam visitantes, vestram dioecesim Xantonensem intrare proponimus, Domino concedente. Unde vestrae fraternitati rogando mandamus quatenus nobis mittatis unum de Clericis & familiaribus vestris qui nobis die tali vel citiùs apud talem locum occurrat, & qui patriam sciat, nosque conducat, & faciat cetera consueta. Dolemus enim quamplurimum quia vobiscum loqui non potuimus Parisius pro nostrae debito voluntatis in convocatione Praelatorum, quia vos & nos, prout scitis, ita negotijs eramus occupati & compressi quod alter alteri ad votum loqui non potuit illa vice, sed (Deo) dante, cùm vos videbimus, bene recuperabimus, & quae vobis credemus placitura libentissimè faciemus. Valeat vestra fraternitas per tempora longiora. Datum Pictavis in festo beati Michaelis archangeli anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quarto.

Rescriptio D. Episcopi Xantonensis ad Dominum Bituricensem est ista.

Reverendo in Christo Patri ac Domino Domino Simoni divina providentia Archiepiscopo Bituricensi, Aquitaniaeque Primati, Gaufridus eadem permissione Xantonensis Episcopus, salutem & debitam reverentiam cum honore. Paternitatis vestrae litteras continentes quòd procurationem vestram, quam ad locum nostrum mandaveratis hac instanti die Veneris post festum beati Remigii ad diem sabbati proximo subsequentem ex causa necessaria commutatis, benignè recepimus, & gratanter commutationem illam ratam habentes pariter & acceptam, eidem paternitati vestrae tenore praesentium intimamus quòd dicta die vos quantum poterimus honorare proponimus, prout decet, ac de jocundo adventu vestro plurimum congaudentes, ad vos mittemus aliquem de nostris ad abbatiam sancti Severini proxima die Iovis; & die Veneris sequenti vos videbimus, Domino concedente. Bene & diu valeat in Domino vestra paternitas reverenda. Datum die Martis post dictum festum.

DIOCESIS XANTONENSIS.

Die Veneris sequenti post festum beati Remigii hyemalis Dominus Bituricensis Archiepiscopus, audita Missa sua apud sanctum Severinum in vestimentis & libris abbatiae, de Pictavensi dioecesi Xantonensem dioecesim intravit, veniendo ad abbatiam sancti Iohannis Angeliacensis distantem à sancto Severino per quinque leucas, Cambrelinco & quibusdam aliis monachis sancti Iohannis obviam Domino venientibus per duas leucas & plus, cum Abbas dicti loci adeo prae senectute sit debilitatus quod equitare non potest. Eodem die Veneris Dominus Xantonensis Episcopus Domino Bituricensi venit obviam cum venerabili comitiva ferè per duas leucas, & Dominum Bituricensem & suos sequaces reverenter salutavit & laetanter, & ipsum usque ad abbatiam sancti Iohannis associavit. Burgenses etiam sancti Iohannis venerunt obviam Domino Bituricensi in multitudine magna plusquam per leucam; & salutato Domino cum reverentia & honore, Dominum devotissimè rogaverunt cum effectu ut cum ipsis & in expensis ipsorum per diem unum morari placeret, & ad hoc omnes burgenses praedicti una voce clamosa non cessabant instare, & Dominum Xantonensem Episcopum cum instantia rogaverunt ut Dominum Bituricensem ad hoc inducere laboraret, ut cum ipsis, ut praedictum est, moraretur. Super quibus Domino excusante ipsorum precibus non posse condescendere illa vice, dum dietas & viam suam jam praeordinasset, & ipsis multiplicatas grates referente de curialitatibus ipsorum sibi exhibitis & oblatis, venit ad abbatiam praedictam sancti Iohannis, ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis, ab Priore & conventu dicti loci in capis sericis & cum omni alia reverentia & sollemnitate modo quo supra, Domino Episcopo Xantonensi à dextris & Cambrelino praedicto à sinistris Dominum ab introitu monasterii conducentibus usque ad majus altare. Dominus tamen Xantonensis Episcopus non mutavit capam quam habuerat equitando. His rite peractis, Dominus intravit capitulum, & ibi praedicavit clero & populo Gallicè & Latinè, Domino Xantonensi & multitudine alia clericorum & laicorum praesentibus & astantibus ibidem. Et post sermonem dedit indulgentiam. Qua data, & remotis qui non erant de capitulo, praeter familias Dominorum Bituricensis & Xantonensis, Dominus obtulit se & quicquid posset ex officio & ultra officium quicquid posset ex dilectione & devotione monasterio & personis. Post haec Dominus Xantonensis Dominum Bituricensem in cameram suam conduxit. Quo conducto, recessit à villa, nec cum Domino comedit illa vice. Dominus procuratus fuit ab Abbate & conventu, & comedit Abbas cum Domino. Eleemosynarius.

narius Domini dedit eleemosynam pauperibus. Frumento non sufficiente, sibi fuit panis ministratus. Computatis expensis totius diei modo quo suprà, summa fuit . . . . .

Sabbato sequenti Dominus Missam beatae Mariae ad majus altare sollemniter alta voce & in pontificalibus celebravit, nec fuit usus pallio. Frater Simon praedicavit, & multos cruce signavit, & dedit indulgentiam. Nota quod quando Dominus receptus fuit, cum surrexisset ab oratione sua, fuit Domino oblatus liber, & dixit versiculum, *Fuit homo missus à Deo*, responso, *cui nomen erat Iohannes*, dixit collectam de beato Iohanne. Postea fuit in capitulo, ut dictum est. Finita Missa & sermone, ivit Dominus apud Xantonicas.

Eodem die sabbati ante festum beati Dionysii, Domino Bituricensi eunte apud Xantonas, Decanus & Cantor & Canonici Xantonenses, Prior sancti Eutropii Xantonensis, & Prior de sancta Gemma Domino venerunt obviam per duas leucas, & salutato Domino, recesserunt. Dominus intravit civitatem Xantonensem. Episcopus Xantonensis indutus capa serica pretiosa, mitram habens in capite, cambucam in manu & annulum, & capitulum & ceteri clerici capis sericis induti, cantando *Sint lumbi*, processionaliter cum cruce, reliquiis, textu evangeliorum, thuribulis, ceroferariis cum cereis ardentibus, dicto Domino Xantonensi aquam benedictam ipsi Domino Bituricensi offerente, in introitu majoris Ecclesiae receperunt, campanis pulsatis & cum omni alia sollemnitate, ut est moris. Finito responso, surgente Domino ab oratione sua, dixit versiculum *Annuntiaverunt* & collectam de Apostolis, Domino Xantonensi sibi librum portante & tenente ex una parte, scilicet à dextris, & Decano à sinistris. Hoc facto, duxit Dominus Xantonensis Dominum Bituricensem in domibus suis; & comederunt dicti Bituricensis & Xantonensis Domini insimul in eadem mensa in domibus Episcopi, Cantore solum de Canonicis Xantonensibus comedente cum ipsis. Eleemosynarius Domini Bituricensis collegit eleemosynam & dispertit pauperibus, familia Domini Xantonensis sibi adjuvante; & habuerunt omnes pauperes eleemosynam quot quot fuerunt, Eleemosynario Domini Xantonensis panem ministrante ubi defuit frumentum. De expensis totius diei more solito ut suprà fuit computatum, & fuit summa expensarum .....

Dominica sequenti in mane, die festo beati Dionysii, Dominus Bituricensis in Ecclesiam majore clero & populo praedicavit, Xantonensi Episcopo & Canonicis praesentibus, & propter hoc astantibus ibidem. Et facto sermone, multos cruce signavit crucis Arragoniae, *Veni creator spiritus*, & dedit indulgentiam centum dierum auctoritate Domini Papae, XL. de auctoritate sua, & Dominus Xantonensis XL. dierum. His factis, intravit capitulum, & ibi visitavit, Domino Xantonensi & capitulo praesentibus ibidem. Post haec celebravit Missam ad majus altare sollemniter in pontificalibus, utendo pallio, licèt esset simplex dominica. Sed quia in instrumento publico fuit inventum Dominum Iohannem quondam Bituricensem Archiepiscopum praedecessorem Domini in dominica simplici, scilicet in quindenis paschae, eodem modo celebrasse cum pallio, propter hoc Dominus usus est pallio illa vice. Post Missam Dominus Bituricensis in praesentia Domini Xantonensis multa sacerdotalia corporalia & calicem unum benedixit & consecravit. His factis, ivit Dominus apud sanctum Eutropium prioratum Cluniacensem Xantonis, Domino Xantonensi comitivam faciente. De dictis crucesignatis multi petierunt litteras, quibus concessae sunt in haec verba.

Nos Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, notum esse volumus universis quòd anno Domini M. ducentesimo octogesimo quarto, dominica die ante festum beati Dionysii, apud Xantonas mandatum apostolicum nobis injunctum exequentes, verbum Dei & de sancta cruce pro negotio Arragoniae sollicitudine diligenti praedicando, cleri & populi multitudine assistente, talis à nobis signum dictae crucis cum humili devotione recepit. In cujus rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum die, loco, & anno praedictis.

Item nota quod procuratio Domino Xantonensi, Decano & capit. loci mandata fuit in hunc modum.

Simon &c. venerabili fratri in Christo G. eadem gratia Dei Episcopo Xantonensi, ac dilectis in Christo filiis Decano & capitulo loci ejusdem, salutem & sinceram in Domino caritatem. Burdegalensem provinciam jure primatiae nostrae visitaturi ac instanti tali die post tale festum ad locum vestrum intendimus declinare. Vnde vobis mandamus quatinus dicta die nobis & familiae nostrae procurationem nostram praeparetis. Datum &c.

Eadem die dominica ante festum beati Dionysii fuit Dominus Bituricensis receptus processionaliter modo quo suprà in dicto prioratu sancti Eutropii, & procuratus est. Et fuit computatum de expensis, modo quo suprà. Summa expensarum fuit. . . .

Die Lunae sequenti in festo beati Dionysii venit Dominus ad prioratum sancti Martini de Ponte Xantonensi, receptus & procuratus sollemniter modo quo suprà. Computato de expensis ut suprà, summa fuit expensarum . . . . Et distat dictus locus, videlicet prioratus de Ponte praedictus, à Xantonis per quatuor leucas. Illa die Dominus audivit Missam suam in dicto prioratu sancti Eutropii in vestimentis & libris ipsius prioratus.

Die Martis sequenti Domino Bituricensi post Missam suam auditam in dicto prioratu de Ponte veniente apud prioratum de Niorto prope Mirabellum distantem à Ponte per quinque leucas, antequam ibi veniret, declinavit ad abbatiam albam de Tenalla, Gallicè *de la Tenalle*, distantem à Ponte per quatuor leucas; ubi fuit receptus processionaliter modo quo suprà, Abbate dicti loci obviam Domino veniente per quatuor leucas. Ab illa abbatia venit Dominus ad dictum prioratum de Niorto, ubi receptus fuit procuratus sollemniter modo quo suprà. Et venit cum Domino & comedit dictus Abbas & dedit Dominus Abbati praedicto & suis licentiam & praeceptum carnes comedendi, praesertim cùm pisces in sufficientia non possent haberi. Expensas factas totius diei solverunt dicti Abbas de Tenalla & Prior de Niorto, quilibet pro medietate, ne alter ipsorum solus in solutione nimis gravaretur. Nota quòd fuit procuratio scripta dictis Abbati & conventui & Priori ab ipsis insimul apud dictum prioratum de Niorto Domino praeparanda. Summa fuit expensarum. . . .

DIOCESIS BURDEGALENSIS.

DIe Mercurii sequenti post festum beati Dionysii exivit Dominus Bituricensis diocesim Xantonensem, & intravit diocesim Burdegalensem. Veniente de Niorto ad abbatiam sancti Romani de Blavia Burdegalensis diocesis, ubi est distantia scilicet inter Niortum & Blaviam septem leucarum, Domino Bituricensi veniente usque ad introitum Blaviae, Abbas sancti Romani de Blavia obviam venit Domino, uno tabellione & quibusdam aliis secum. Domino salutato ab eis, dixit Abbas Domino: Domine, scitote quod libenter & libentissimè vos reciperem quantum est de me, & doleo vehementer quod secundum meum desiderium explere non possum, sed à Dominis nostris Decano & capitulo Burdegalensi in mandatis recepi ne vos admittam ad visitationem nec ad procurationem ratione primatiae; sed si ratione provisionis seu ordinationis factae per Dominum Gregorium Papam IX. inter Bituricensem & Burdegalensem Archiepiscopos petitis admitti ad præmissa, parati sumus vos recipere honorificè & eo modo quo debemus; sed jure primatiæ nullo modo vos reciperemus, cum nobis sit inhibitum à prædictis, de quorum inhibitione & mandato offerimus vobis facere fi-

re fi-

re fidem; & si aliàs quàm ut praemissum est petitis admitti, scitote nos in monasterio nostro ad sedem apostolicam appellasse cum vestros nuntios & familiam vestram vidimus praevenire; cui appellationi adhaeremus, & supponimus nos protectioni ejusdem. Ad hoc Dominus Bituricensis respondit quod jure suae Bituricensis Ecclesiae & suo & omni jure sibi competente Burdegalensem provinciam visitabat, & eo jure petebat admitti eo modo quo sui praedecessores admissi fuerant, nec intendebat à provisione praedicta recedere nec eam infringere, sed in omnibus & per omnia desiderabat servare & servari facere. Hanc autem responsionem Dominus pluries repetiit, nec in sua responsione variavit. Tandem verbis partis utriusque residentibus in finibus istis, Abbas festinanter praecessit processionem paraturus, & Dominum unà cum suo conventu processionaliter receperunt, cum omni alia sollemnitate & reverentia qua suprà. Domino recepto sicut praemittitur, intravit capitulum, & ibi fecit fratrem Simonem praedicare clero & populo ibidem assistenti in multitudine copiosa. Dum prædicaretur & jam in praedicatione processum fuisset, Major ecce & majores communiae Burdegalensis intrant capitulum, Dominum cum reverentia & honore & laetitia salutarunt. Quibus Dominus assurgens cum maturitate qua decuit, & ad relativam salutationem recipiens citius pro quibusdam expediendis praedicator sermonem finivit. Quo finito, Domino de capitulo recedente, accessit quidam dicens se velle appellare ex parte dictorum Decani & capituli Burdegalensis, quaedam incepit legere, sed Dominus non arrestavit, sed suam cameram intravit cum multitudine supervenientium numerosa. Dictus legens videns se non abscultari, cessavit legere, & recessit. Postmodum venerunt dicti Decanus & capitulum, seu multi ac quidam de capitulo Burdegalensi: qui cameram Domini intrantes, & Gardianus fratrum Minorum cum tribus suis sociis, & duo Praedicatores, & plures alii Dominum stantem invenerunt, & Dominum cum reverentia salutarunt, & Dominus ipsos. Postea sedentibus omnibus, proposuit scilicet quidem Decanus sancti Severini Burdegalensis magister in Decretis, ut dicebatur, nomine Decani sociorumque ejus & capituli & omnium aliarum Ecclesiarum civitatis & diocesis & totius provinciae Burdegalensis ac suffraganeorum ejusdem quòd si placeret Domino quod ratione provisionis praedictae tantum & non jure primatiae, cum non esset Primas, nedum ipsorum, ut dicebant, libenter reciperent cum reverentia & honore, sed si jure primatiae peteret admitti, aut ut Primas, ipsum nullatenus admitterent, quia nunquam Bituricenses Archiepiscopos receperunt nec intendunt recipere aut tenere pro Primate in futurum, ut dicebant, licèt super jure primatiæ aliquando inter Bituricensem & Burdegalensem Archiepiscopos fuerit litigatum; & dicebat se nomine quo suprà gravari in hoc quod Dominus dicebat se Primatem, cum non esset, & quod dicebat se jure suae primatiae Burdegalensem provinciam visitare, cùm in provisione praedicta non diffiniatur quod sit Primas, & cùm ratione primatiae seu jure dictam provinciam visitare non habeat, sed ratione solùm provisionis praedictae, virtute cujus provisionis Domino Bituricensi debentur quinquaginta procurationes in provincia Burdegalensi. Nec faciebat pro Domino Bituricensi, ut dicebat dictus Decanus, quod in provisione ipsa dicitur quod sicut aliàs ipsi scriptum est Primati, ita de cetero scribatur; quia per hoc non dicebatur ipsum esse Primatem, cùm non diffiniendo nec cum decreto praemissa scribantur ibidem. Dicebat etiam quod sicut ex praedicta provisione Burdegalensis Ecclesia & Burdegalensis Archiepiscopus & provincia Burdegalensis obnoxii sunt Bituricensi Archiepiscopo & Ecclesiae ejus, ita vice versa, sicut liquet ex provisione praedicta, unde si jure primatiae praemissa petat, nullo modo permitterent, licèt aliàs personam ipsius multum vellent honorare, sed ratione praedictae provisionis offerebant ei & in praesentia tabellionis facere ea ad quae tenentur secundum tenorem provisionis, dum tamen jure primatiae non peteret illa. His peroratis, Dominus regratiatus est Decano Burdegalensi & suis super curialitate oblata de ipsum velle honorare, secundò quòd videbantur sibi viri discreti & maturi & bonae voluntatis, ut credebat, sibi fuisse praemissi, dum tamen ipsi complerent quod dicebant. Ad cetera omnia praemisso quod de provisione seu super ipsa disputare nolebat ad praesens, eandem responsionem fecit quam primò, adiciens quod volebat & multum desiderabat quod si in aliquo oberraret vel jam erraverat, viderent homines sapientes & probi, & ostenderent in quo, ab errore libentissimè supersederet, & errata jam si errasset revocaret, quod tamen non credebat, nec vellet, nec erat intentionis suae nec unquam fuerat contra provisionem praedictam venire nec eam infringere in aliquo, sed eandem acceptabat & libenter servare volebat, nec per modum quo scriptum fuerat in provisione mandata, ipsi provisioni intendebat derogare, seu in aliquo praejudicium generare; & ex abundanti & pro bono pacis, concordiae, & caritatis eis obtulit se sibi daturum litteras quod à provisione dicta recedere non intendebat, sed in omnibus & per omnia in ipsa contenta servare volebat & desiderabat sibi similiter integrè servari nec in aliquo contraire, & quod procurationem, visitationem, & alia jure suae Bituricensis Ecclesiae & suo & omni jure sibi competentem quo poterat & debebat, secundum ordinationem seu provisionem praedictam petebat, & eo modo quo praedecessores sui & eo jure admissi fuerant ad praemissa, eisdem & non aliis petebat admitti. Et haec oblata ab ipso & modo offerendi in omnium assistentium memoriam rogavit inseparabiliter affigi, & super his per praesentes Notarios sic fieri publicum instrumentum. Tunc dixit quidam à latere quod omnia reducerentur ad effectum. Dominus dixit quod paratus erat quantum erat in eo, & vellet centum marchas dedisse quod Burdegalenses Domini ita tenderent ad pacem & concordiam & juris cujuslibet conservationem & ad aequitatem quantum ipse anhelabat. Et tunc Decanus & sui se traxerunt ad partem, & Dominus ivit ad Ecclesiam, & audivit Missam suam ad majus altare. Interim fabricata fuit quaedam littera & concordata cum maxima difficultate partium, quae sequitur in haec verba.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus Aquitaniae Primas universis praesentes literas inspecturis salutem in Domino. Noveritis quòd intentionis nostrae non fuit nec est contra provisionem seu ordinationem dudum factam inter Bituricensem & Burdegalensem Archiepiscopos per piae memoriae Dominum Gregorium Papam IX. volentem praedictis Archiepiscopis & eorum Ecclesiis providere super jure primatiae Burdegalensis provinciae aliquid indebite usurpare, quin potius praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerentes, provisionem seu ordinationem eandem tam in visitationibus quàm procurationibus & aliis hujusmodi quantum secundum Deum & justitiam & jus Bituricensis Ecclesiae possumus bona fide intendimus observare. In cujus rei testimonium sigillum nostrum praesentibus duximus apponendum. Datum apud Blaviam Burdegalensis diocesis anno Domini MCC. octogesimo quarto, die Mercurii post festum beati Dionysii.

Qua sigillata & à Decano & suis de scrupulo ad scrupulum ruminata corrosa, tandem visi sunt acceptare, dicentes tamen quod ad plenum eam non poterant acceptare, nisi priùs ostensa in capitulo eorundem, cum de dicto capitulo plures essent aliis sapientes & probi & potentes sine quibus nihil poterant expedire, sed eam libenter suis sociis ostenderent & audirent quid placeret eis. Post hoc Dominus eos rogavit ut cum ipso comederent; qui noluerunt, dicentes jam comedisse. Post haec Decanus Dominum cum effectu & instantissimè rogavit ut cum ipso saltem una die moraretur. quod facere Dominus recusa-

cusavit, se curialiter & amicabiliter excusando. Tunc recesserunt Decanus & sui, Domino cum reverentia salutato; & Dominus comedit, & Abbas cum eo & multi alii in domibus abbatiae, & procuratus modo quo suprà. Computato modo quo suprà de expensis dictae diei solutis per Abbatem summa fuit....

Eodem die venit, Domino sedente in mensa, D. Helias Abbas sancti Asterii secularis Ecclesiae Petragoricensis diocesis conservator Domini Bituricensis super provisione praedicta. Post comestionem Major & burgenses Burdegalenses venerunt visum Dominum in camera sua cum buccinis & in magna sollemnitate & veneratione, & biberunt cum Domino, & de drageia comederunt. Eodem die in vesperis & in claustro dictae abbatiæ denuntiavit Officialis Domini, multitudine hominum ibi stante & sedente in figura judicii, quasdam appellationes à quibusdam burgensibus Burdegalensibus ab audientia Officialis Burdegalensis ad Bituricensem Archiepiscopum vel ejus Officialem interjectas legitimas, & canonicè fuisse appellatum & appellationes tenere, revocando in irritum quicquid post appellationes &c.

Die Iovis sequenti ante diem Domino & suis surgentibus & venientibus supra portum de la Gironde, & suas matutinas dicentibus ibidem, dum pararetur navigium, paratis omnibus suam navem intravit, & alii naves alias prout potuerunt. Et dum equi ponerentur in navibus, palefredus Capicerii Pictavensis socii Domini cecidit in aquam in valore LX. librarum Turonensium, vel majori, & ibi in brevi hora fuit submersus. Dominus descendit ad portum de Mauca distantem à Blavia per tres leucas, & apud Maucam suam Missam audivit in vestimentis & libris ipsius Ecclesiae. Dicti Major & burgenses dictam aquam cum Domino in diversis navibus transierunt & Dominum associarunt usque Burdegalensem civitatem distantem à dicta villa de Mauca per quatuor leucas longas. Multi burgenses Burdegalenses cum praedictis Domino venerunt obviam bene in quingentis equis & plus, plusquam per leucam, & Dominum ut Primatem suum reverentissimè cum salutatione devota receperunt. Domino transitum per civitatem faciente, & à dextris & sinistris suam benedictionem humiliter expectantibus & inclinatis ad eandem suscipiendam distribuente & largiente, ad abbatiam sanctae crucis Burdegalensis declinavit; & cum eandem pacificè & absque contradictione aliqua crederet intrare, præsertim cum praecursores Domini, & cocus clericus coquinae, ostiarius Domini, marescallus, pincerna, ceterique officiales Domini cum saumariis ad argentum & vexelamentum argenteum benigniter cum hilaritate vultus ibi fuissent recepti, & intus sua cibaria praeparata & necessaria quaesita, tamen undique valvas Ecclesiae clausas invenit, nec sibi patuit aditus, nec sibi voluerunt aperire qui clausas tenebant, licèt cum instantia pluries ut aperirent requisiti. Tandem venerunt Decanus Burdegalensis & Decanus sancti Severini & alii plures cum eis ad Dominum stantem ante valvas, & ei dixerunt: *Domine carissime, litteram quam heri dedistis apud Blaviam in capitulo legimus & ostendimus concanonicis nostris; qua lecta & audita, non placuit eis, nec fuerunt ea contenti, ac tamen, si ratione compositionis seu provisionis aut ordinationis praedictae petitis admitti ad visitationem & procurationem, parati sumus & vobis offerimus facere quod debemus secundùm tenorem provisionis praedictae; & hoc offerimus in praesentia tabellionum hic assistentium, & petimus super his fieri nobis publicum instrumentum; & si aliàs contra nos procedere intenditis aut petere, & ne procedatur, ad sedem apostolicam appellamus, & ejus nos supponimus protectioni.* Tunc Dominus, tabellionibus publicis vocatis, & Praedicatoribus, Minoribus, & aliis adstantibus, dixit voce viva: *Domini hic adstantes, precor vos attendite & videte & memoriæ commendate quòd nos jure nostrae Bituricensis Ecclesiae & nostro & omni jure nobis competenti juxta tenorem provisionis praedictae ad visitationem & procurationem petimus admitti, secundùm quod praedecessores nostri Burdegalensem provinciam visitantes fuerunt admissi ad praemissa, scientes quòd non est intentionis nostrae nec unquam fuit à provisione praedicta recedere nec intendimus, sed observare petimus diligenter, nec in aliquo aut aliquibus contentis in ipsa contraire, & cum instantia petimus nobis reservari, & hoc petimus in publicam formam redigi & astantes inscribi.* Et dixit subsequenter: *Monemus vos primo, secundo, & tertio Decanum Burdegalensem & Decanum sancti Severini & vos omnes alios ipsis assistentes ne nos ex officii nostri debito visitare volentes nostram visitationem aliquatenus impediatis. Et quia manifestè patet quod contra Deum & justitiam nostram non cessatis impedire visitationem, immo plus & plus impeditis, vos in his scriptis, vestra exigente contumacia, excommunicamus, & vos excommunicatos publicè nuntiamus.* Et tunc quidam ex parte Decani Burdegalensis, ut dicebat, & nomine capituli in cedula quadam nescio quaedam coepit legere, sed prae clamore nimio non potuit exaudiri. Tunc Dominus conversus ad fores Ecclesiae sanctae crucis Abbatem & conventum, licèt eos non videret, primo, secundo, tertio monuit ut ipsum ad visitationem & procurationem admitterent, ut praemittitur, & ut tenebantur secundum provisionem praemissam, & in monendo ad fores pulsabat. Et cum videret se ad praemissa non admitti, nec ipsos monitionibus sui parere, in scriptis excommunicavit eosdem, & suum executorem praedictum rogavit ut id faceret ad quod erat deputatus. Et tunc dictus conservator dictos Abbatem & conventum modo quo suprà monuit ut Dominum reciperent ad praemissa secundum tenorem provisionis praedictae, quos monitis suis parere nolentes excommunicavit in scriptis, & Ecclesiam ecclesiastico supposuit interdicto, quam jam Dominus supposuerat eidem interdicto. Et post haec Dominus per longum tempus cum confusione, rubore & verecundia stans ad fores clausas Ecclesiae, plebe infinita astante, videns quod nihil haberet quod ultrà posset facere, faciens per sollemnes nuntios, ut per Capicerium Pictavensem, Gardianum, & Priorem Praedicatorum Burdegalensium, & plures alios procurare & tractare si dictas visitationem & procurationem impedientes possent aliquatenus inducere ad aliquam viam pacis & concordiae & mansuetudinis; sed ipsorum tractatus nullum consecuti sunt effectum. Tunc Dominus dixit astantibus: *Domini videte quantam humilitatem, mansuetudinem, patientiam eis obtulimus, sed nihil humanitatis invenimus.*

Anno Domini MCC. octogesimo quarto, die Mercurii in festo beati Lucae, audivit Dominus Missam in aula archiepiscopali. Qua audita, venit ad Dominum magister Bonitus de sancto Quintino Archidiaconus in Ecclesia Lemovicensi, Clericus Regis Angliae, volens honorare Dominum, & cupiens quòd obediretur Domino per totam senescalliam Agennensem, D. Augerio Motet Militi Senescallo Agennensi scripsit in haec verba.

Clarissimo suo Domino Augerio Motet Militi Senescallo Agennensi magister Bonitus de sancto Quintino illustris Regis Angliae Clericus salutem & amoris augmentum. Litteras serenissimi Principis Domini nostri Regis Francorum vidimus & recepimus, scilicet Senescallus Vasconiae, ego, & alii Consiliarii Domini Regis Angliae in haec verba. PHILIPPUS Dei gratia Francorum Rex Bertrando Cosse servienti suo salutem. Mandamus tibi quatenus non permittas quod in senescalliis seu balliis Petragoricensi, Pictavensi, Xantonensi, Agennensi, Vasconiae, atque Arverniae indebita gravamina vel violentiae inferantur dilecto & fideli nostro Archiepiscopo Bituricensi Aquitaniae Primati aut gentibus vel nuntiis suis in personis vel bonis eorum, cum pro juribus provinciae vel primatiæ suae exercendis ad partes provinciae

provinciae

vinciæ vel primatiæ earundem ipsum vel earum aliquam contigerit declinare, & ipsum Archiepiscopum & quemlibet prædictorum in suis justis saisinis ab omni injuria necnon gravaminibus & violentiis manifestis in locis ipsos defendas ex parte nostra qua opus sibi fuerit, & de hoc fueris requisitus. Nos enim tenore præsentium præcipimus Senescallis & Iusticiariis locorum prædictorum ut tibi ad executionem præmissorum si eos inde requisieris, auxilium subministrent. Actum Parisius die Lunæ post festum beati Iohannis Baptistæ anno Domini MCC. octogesimo quarto. *Cujus virtute mandati idem Bertrandus cum instantia requisivit ut super præmissis auxilium ministremus; & nos mandato Domini Regis Francorum parere volentes, id complevimus indilatè; & vos requirimus nihilominus consulendo ut Iohanni de Drocis curiae Clerico & Odardo de Bord. domicello vel eorum alteri unum servientem vestrum haberi faciatis, qui in senescallia vestra præmissa compleat secundùm prædictarum continentiam litterarum, & hoc gratiosè facere nullatenus obmittatis. Datum Burdegalæ & sigillo nostro signatum anno Domini* MCC. *octogesimo quarto, die Mercurii in festo sancti Lucæ.*

Postea Dominus exivit civitatem Burdegalensem cum maxima comitiva burgensium; & in via, antequam exivit de villa, ipse visitavit Bertrandum servientem Regis qui infirmabatur, & dimisit cum eo medicum suum. Postea intravit Girondam, & conduxit eum ultra aquam Major Burdegalensis, & plures alii; & venit illa die apud sanctum Geraldum abbatiam Sylvæ majoris, & fuit ibi multùm honorificè & sollemniter, campanis pulsatis, & processionaliter à Priore & conventu ipsius abbatiæ, Abbate absente receptus. Sunt ibi monachi nigri, & est locus multum insignis. Et quia non comeduntur in corpore abbatiæ carnes, Dominus cum suis sociis comedit supra portam, & comedit ibi carnes. Et venerunt ad Dominum quidam monachi inhibentes Abbati sancti Sulpitii ne carnes comederet ibi, quia ipse faceret contra constitutionem ordinis sui; sed Dominus respondit quod Prælatus & sui socii non adstringuntur regulis suis, cùm sit eorum superior; & propter hoc ipse voluit quod dictus Abbas comederet carnes. quod fecit, & fuimus bene procurati.

Die Iovis post Missam voluit Dominus intrare capitulum ad visitandum; sed quia cantabatur prima, dixerunt quidam monachi quod Dominus expectaret quousque prima esset cantata. Et tunc Dominus intravit Ecclesiam. Et cùm Abbas secularis Ecclesiae sancti Asterii Petragoricensis gerens vices reverendissimorum patrum Archiepiscopi Turonensis & Episcopi Aurelianensis conservatorum Domini sequeretur Dominum ad Ecclesiam, venit ad eum quidam monachus Radulfus nomine, & est Operarius Ecclesiae, qui contra Dominum & contra dictum Abbatem volebat appellare; sed antequam ipse monachus aliquid diceret, dictus Abbas excommunicavit ipsum, post trinam monitionem, quod ad requisitionem Decani & capituli Burdegalensis nihil faceret vel diceret contra Dominum vel contra ipsum; & interim intrarunt Ecclesiam ad invicem litigantes; & dicto monacho coram Domino astante, Dominus monuit ipsum quod nihil faceret vel diceret contra se. Et quia monachus volebat ipsum, monere, monachum excommunicavit. Et monachus hoc non obstante Dominum voluit monere, sed non complevit dicens quod factum ignorabat & quod nesciebat quid faciebat. Et sic Dominus exivit Ecclesiam, facta primo monitione coram majori altari quod ad suam visitationem in capitulo venirent. quod facere noluerunt. Et tunc Dominus intravit capitulum causa visitationis; sed monachi noluerunt venire, quos Dominus monuit ut debuit; & quia venire noluerunt, Dominus excommunicavit Priorem, Suppriorem, & alios officiales ipsius monasterii, & Ecclesiam ecclesiastico interdicto supposuit. Postea dictus Abbas sancti Asterii monuit praedictos monachos; & quia ad monitionem suam obedire Domino noluerunt, ipsos excommunicavit. Quo facto, Dominus recessit, & venit usque ad Portum, ubi transiit Dordoniam. Et antequam recederet de Portu, venit ad eum Raymundus de Curiis Domicellus, & intimavit sibi quod apud sanctum Melianum venerat Boso Archidiaconus de Blavia, qui fecerat sibi claudi portas Ecclesiae. Et tunc Dominus misit ad abbatiam Ernandum & Iohannem de Grayo servientes Domini Iohannis de Agendo tenentis locum Senescalli in Burdegalensi & Basatensi diocesibus. Et quia loqui non poterant cum Abbate, cum sit in Romana curia, locuti sunt cum fratre Abbatis & cum magistro Raymundo procuratore Abbatis. Qui Raymundus venit obviam Domino, & rogavit ipsum & supplicavit quod ipse non irasceretur super hoc quod fiebat, quia parati erant honorificè, devotè, & cum summa devotione ad recipiendum Dominum, quando dictus Archidiaconus de Blavia venit ad abbatiam, qui eos monuerat ex parte Decani & capituli Burdegalensis quod ipsum non reciperent, alioquin ipsos auctoritate Decani & Capituli excommunicabat. Et quia non erant ausi incurrere malivolentiam ipsorum Decani & capituli, propter hoc rogavit Dominum quod contra Abbatem nihil faceret nec Ecclesiam interdiceret, quia super impedimento hujusmodi tristabantur; & dixit: *Domine ad Ecclesiam venite, & quamvis ipsam clausam inveniatis & hospitia monasterii, veruntamen leviter intrabitis, & omnia vobis necessaria habebitis.* Et sic Dominus venit ad Ecclesiam, & invenit eam clausam; sed ante portam extra Ecclesiam invenit unum Canonicum ejusdem monasterii, qui contra Dominum ad sedem apostolicam appellavit, (nomen Canonici est Manfredus de Salegna) & quendam alium Clericum, qui Dominum denuntiavit à Concilio facto Bituris excommunicatum, quod ejus consensu & requisitione ostia domorum archiepiscopalium fracta fuerant, & appellationem factam per Decanum & capitulum Burdegalense contra dictum Dominum innovavit; & uterque istorum, appellantium apostolos petiit, quos concessit Dominus. Et ad diem Veneris sequentem citavit Decanum & capitulum Burdegalense apud la Bastide sanctae Fidei ostensurum gravamina quae dicebant sibi illata per Dominum; & obtulit Dominus resarcire expensas quae factae erant occasione dictorum gravaminum, & petiit super oblatione hujusmodi sibi fieri publicum instrumentum. Postea monuit Priorem & administratores ipsius monasterii quod ipsum reciperent ad procurationem & visitationem. Et quia hoc facere denegarunt, ipsos excommunicavit, sed ob reverentiam ipsius Abbatis monasterii praedicti, cum praesens non esset, ipsi pepercit, nec Ecclesiam interdixit. Et tunc Dominus intravit hospitium ejusdem monasterii, quod invenit quasi paratum. Et antequam Dominus comederet, Major villae cum pluribus burgensibus venit videre Dominum. Ei ostendit Dominus litteras Regis Franciae & litteras Domini Iohannis de Greilly Senescalli Vasconiae, qui respondit Domino quod paratus erat suam facere voluntatem. Illa die sic remansimus. Et quia nimis tardè veneramus, non comedimus nisi semel.

Die autem Veneris audita Missa in aula, antequam Dominus recederet, interim venit ad portam Ecclesiae, & monuit iterum Priorem & alios administratores quod ipsum reciperent ad visitationem. quod facere noluerunt. propter quod ipsos excommunicavit. Item ibidem eadem die & hora excommunicavit dictum Archidiaconum de Blavia & dictum Menfredum propter hoc quod suam visitationem impediebant; & fecit legi suum privilegium quod excommunicari non poterat, Gallicè & Latinè. Die autem Iovis praecedenti post monitionem Domini & ejus excommunicationem Abbas sancti Asterii usus fuit officio suo.

DIOCESIS AGINNENSIS.

Die vero Veneris post festum beati Lucae, impletis praedictis, venit Dominus apud Bastidam sanctae Fidei Agennensis diocesis, & fuit ibi ad expensas proprias. Prior autem loci praesentavit sibi unum codcrellum vini, & Ballivus similiter unum.

Die sabbati audivit Dominus Missam suam in Ecclesiam antequam recederet, & venit apud Marmande ejusdem diocesis, & fuit ad expensas suas.

Die vero dominica post dictum festum audita Missa summo mane, veniendo ad Portum sanctae Mariae Agennensis diocesis, venerunt obviam Domino usque ad portum de Aguillon Bernardus de Parille Prior secularis Ecclesiae sancti Caprasii Agennensis, Iohannes de Fourgetes Canonicus Bituricensis & Agennensis, Helias de Contures Prior de Portu sanctae Mariae; & venientes ad dictum Portum sanctae Mariae, fuit ibi Dominus receptus sollemniter & processionaliter, campanis pulsatis, praesentibus omnibus supradictis, qui cum Domino comederunt; & fuit ibi Dominus bene procuratus. Et quia Dominus intellexerat quod quidam Canonicus Burdegalensis venerat apud Agennum ut receptionem suam erga capitulum impediret, post comestionem misit Dominus ad capitulum Agennense Iohannem de Fourgetes praedictum ut nuntiaret capitulo Canonicorum Burdegalensium errorem.

Die vero Lunae ante festum Simonis & Iudae Domino veniente apud Agennum, Cantor & plures Canonici Agennenses ex parte capituli venerunt obviam Domino dicentes quod Dominum honorare modis omnibus intendebant. Sed quia dictus Canonicus Burdegalensis monuerat ut Dominum non reciperent, alioquin eos auctoritate sui conservatoris excommunicabat, requisivit Dominum ex parte capituli Agennensis Cantor Ecclesiae quod si super hoc impeterentur, quod ipsum haberent propitium & coadjutorem; & sic à Domino recesserunt, & venerunt ad Ecclesiam ut receptionem Domino honorificè praepararent. Dominus autem ad Ecclesiam veniens multum sollemniter & honorificè à dicto Cantore & toto capitulo, campanis pulsatis, processionaliter fuit receptus, & in domibus Episcopi receptus, absente Episcopo, & procuratus. Post comestionem vero, quia quidam de Canonicis Agennensibus dubitabant aliquantulum de processu Domini, informavit eos super processu suo & super suo privilegio quod non poterat excommunicari. Qui, processu Domini audito, pacificati remanserunt.

Die autem Martis, antequam recederet de Agenno, celebravit in majori Ecclesia ad majus altare de beata Maria, & fecit sermonem ad populum, & tetigit negotium Arragoniae, & dedit indulgentiam. Missa celebrata, recessit. Et veniente ipso apud sanctam Liberatam Agennensis diocesis, venit ei obviam Prior loci. Quo loco fuit receptus campanis pulsatis & processionaliter & procuratus; & associaverunt eum ad dictum locum dictus Prior sancti Caprasii Agennensis & Iohannes de Fougetes praedictus. Sed antequam recederet de Agenno visitavit Dominus Ecclesiam sancti Caprasii, & fuit ibi campanis pulsatis & processionaliter receptus à Priore & capitulo dicti loci. Et quia capitulum Agennense petierat à Domino quandam litteram super requisitione quam ei fecerat Cantor Agennensis ex parte capituli, & eam non habuerat, facta fuit apud sanctam Liberatam, & sigillata sigillo Domini, & tradita magistro Iohanni de Fougetes praedicto. Forma litterae fuit in haec verba.

Nos Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus Aquitaniae Primas notum facimus universis praesentes literas inspecturis quod nobis jure Bituricensis Ecclesiae & nostro Burdegalensem provinciam & diocesim Agennensem visitantibus & civitatem Agennensem causa visitationis ingressis, venerabiles viri capitulum Agennensis Ecclesiae nos honorificè processionaliter & prout decuit receperunt, & in palatio Episcopi Agennensis more solito fuimus procurati. Verùm quia Decanus & capitulum Burdegalense & eorum Officialis sede vacante, & Sacrista Baionensis dicens se conservatorem à sede apostolica deputatum Decano & capitulo supradictis, contra capitulum Agennense ob praemissa se velle de facto procedere comminantur, nos quia praedictum capitulum Agennense nobis & juri Bituricensis Ecclesiae in hac parte assistunt fideliter & adhaerent, & in posterum se adhaerere & assistere profitentur, concedimus quod nos, si occasione praemissorum conjunctim vel divisim in posterum molestentur, tam per nos quàm per conservatores nostros assistemus, eisdem favorem, consilium, & auxilium impendendo, jure Bituricensis & Agennensis Ecclesiarum in omnibus semper salvo. Datum &c.

DIOCESIS PETRAGORICENSIS.

Die vero Veneris in vigilia Simonis & Iudae audita Missa apud sanctum Asterium, venit Dominus Petragorias, & intravit civitatem, & receptus fuit processionaliter campanis pulsatis sollemniter à capitulo, absente Episcopo; & fuit Dominus in domibus Episcopi receptus & procuratus.

Die sabbati in festo Apostolorum Simonis & Iudae celebravit Dominus cum pallio in cathedrali Ecclesia ad majus altare, & fecit fieri sermonem, & dedit indulgentias. Et post Missam venit Dominus apud sanctum Frontonem in castro Petragoricensi. Et sunt ibi Canonici seculares & Abbas secularis; & fuit ibi campanis pulsatis processionaliter receptus & procuratus.

Die dominica celebravit Dominus summo mane in Ecclesia sancti Frontonis, & fuit usus pallio, & fecit sermonem ad populum, & indulgentias dedit. Et post Missam fuit in capitulo, & denuntiavit excommunicationes factas ab ipso contra Decanum & capitulum Burdegalense, & fecit fieri copiam omnium privilegiorum suorum & processuum factorum contra Decanum & capitulum. Et Officialis Burdegalensis tunc recessit à nobis peteretur qui fuit ad curiam. Postea exivit Dominus apud Maiolium prioratum monachorum nigrorum, & est de sancto Martiali Lemovicensi. Et quia Dominus jam receperat omnes procurationes quas habebat in diocesi Petragoricensi, fuit in dicto prioratu ad expensas suas; & veniendo apud sanctum Maiolium, vidit Dominus in quadam abbatia quae (dicitur) Chensalade Dominum Episcopum Petragoricensem. Et sunt in dicta abbatia Canonici regulares.

DIOCESIS ENGOLISMENSIS.

Die Lunae ante festum omnium sanctorum misit Dominus citationes ad citandum Decanum & capitulum sancti Andreae, Abbatem & conventum sanctae crucis Burdegalensis, Abbatem de Silva majori ad diem Veneris post festum omnium sanctorum. Veniendo apud Angolimensem civitatem, occurrit ei Dominus Amaricus de Monteforti. Et veniens ad civitatem & Ecclesiam cathedralem, fuit ibi receptus processionaliter sollemniter, campanis pulsatis, à Cantore & capitulo, absente Episcopo & Decano. Et fuit receptus in domibus Episcopi & procuratus.

Die Martis in vigilia omnium sanctorum audivit Missam Dominus in Ecclesia cathedrali; & post Missam exeundo de civitate, conduxit eum Dominus Amarricus & Cantor Ecclesiae, & venit apud sanctum Amandum abbatiam monachorum nigrorum; & fuit ibi receptus campanis pulsatis processionaliter ab Abbate & conventu, & procuratus.

Die Mercurii in festo omnium sanctorum, antequam Dominus recederet de sancto Amando, celebravit in pontificalibus majorem Missam, & non fecit sermonem, ea solummodo causa quod non intelligebatur à populo. Et Missa celebrata veniendo apud

apud beatam Mariam de Hallainvilla Angolimensis diocesis, conduxit eum diu Abbas de sancto Amando. Et cum venisset ad prioratum de Hallainvilla, fuit receptus Dominus à Subpriore loci, (Priore) absente, campanis pulsatis processionaliter & procuratus. Et sunt ibi Canonici regulares. Non habent superiorem nisi Episcopum.

DIOCESIS XANTONENSIS.

Die Iovis, antequam recederet Dominus, celebravt Missam pro mortuis. Qua celebrata, venit Dominus apud Fontenay Xantonensis diocesis prioratum de sancto Iohanne Angeliacensi; ubi fuit Dominus receptus campanis pulsatis processionaliter & procuratus.

Die Veneris sequenti apud Caumacum prioratum de sancto Gildasio Bituricensis diocesis; & venit ei obviam Prior loci, & fuit Dominus ibi receptus processionaliter & procuratus. Et quia Dominus Agennensis fuerat ad dictum prioratum citatus, venit pro eo magister Iohannes de Fougetes Canonicus Bituricensis & Agennensis, & apportavit literas excusatorias pro dicto Episcopo. Et quia dictus Iohannes promisit Domino quod ipse Episcopus revocaret quicquid fecerat contra Dominum, Dominus recepit suam excusationem, & quia Prior sancti Caprasii & capitulum Agennense super hoc rogaverunt Dominum.

Die Sabbati, audita Missa, venit Dominus apud Rupellam prioratum de Clugniaco, & venit ei obviam Major & plures burgenses de villa; & fuit receptus in dicto prioratu campanis pulsatis, sed non processionaliter, quia non erant parati; & fuit ibi procuratus.

Die vero dominica, quia die praecedenti non fuerat receptus processionaliter, receperunt ipsum campanis pulsatis & processionaliter. Et celebravit Dominus in pontificalibus, & usus fuit pallio, & post Missam fecit sermonem in cimeterio, & fecit mentionem de cruce in sermone, & plures crucesignavit, & dedit indulgentiam. Et fecit sibi Major praesentari plures cuniculos, aves plures, & unum heannem oneratum de daccis. Et his factis venit Dominus apud Boetum prioratum de Monasterio novo Pictavensi; & fuit ibi Dominus receptus campanis pulsatis processionaliter. Et Prior & plures burgenses de villa venerunt Domino obviam; sed eum non invenerunt, quia per aliam viam venit. Et ibi fuimus bene procurari, quia Prior est homo multum valens.

Die Lunae, audita Missa, venit Dominus apud Affort, & conduxit eum Prior de Boeto diu. Prioratus vero d'Affort est de Burgo Dolensi Bituricensis diocesis. Et fuimus bene recepti campanis pulsatis, sed non processionaliter, quia Prior & monachi erant in Bituria; sed nos fuimus bene procurati.

DIOCESIS PICTAVENSIS.

Die Mercurii, audita Missa, venit Dominus apud Niort, & conduxit eum Prior de sancto Iohanne praedicto & Castellanus de sancto Messantio. Et est prioratus Abbatis de Charroz Pictavensis diocesis, & sunt monachi nigri. Et fuit receptus campanis pulsatis processionaliter, & procuratus. Et ibi venit ad Dominum magister Guillelmus Clericus Domini Episcopi Pictavensis ad conducendum Dominum per diocesim Pictavensem.

Die Iovis, audita Missa, venit Dominus apud S. Gelays prioratum de Clugniaco; & fuit ibi Dominus receptus campanis pulsatis, sed non processionaliter, quia Prior non erat in partibus illis; & suus socius, qui domum custodiebat, iverat apud Niortum pro necessariis Domino & familiae quaerendis; & fuit ibi procuratus.

Die Veneris, audita Missa summo mane, venit Dominus apud sanctum Messantium, & est abbatia monachorum nigrorum; & fuit ibi Dominus receptus campanis pulsatis processionaliter præsente Abbate & procuratus. Et fuerunt ibi citati Decanus & capitulum Burdegalense qui comparuerunt per procuratorem; cui Dominus obtulit quod paratus erat revocare omnia gravamina, si quae intulerat, dummodo doceret de eisdem. Qui respondit quod ad hoc non venerat, & sic recessit. Et super hujusmodi processu petiit Dominus instrumentum publicum sibi fieri à quodam tabellione quem dicti Burdegalenses secum ducebant; sed recessit, instrumento non facto. Et ad dictum locum venerunt duo clerici, quorum unus Canonicus Xanctonensis magister Iohannes de Sours, Carnotensis diocesis scilicet, & quidam alius ad excusandum Dominum Xanctonensem Episcopum super hoc quod ipse sigillaverat processus Burdegalenses. Quibus Dominus obtulit informationem sibi fieri per instrumenta publica de processibus suis. Qui usque in crastinum deliberationem petierunt. Et mane facto venerunt ad Dominum, & ei litteras sigillo Domini Xanctonensis sigillatas dederunt quod ipse totum revocabat. Quibus factis, celebravit Dominus Missam conventualem in pontificalibus, & usus fuit pallio, & fecit sermonem ad populum, & dedit indulgentias. Quo facto.

Die sabbati in festo beati Martini venit Dominus apud Agones prioratum Canonicorum regularium, absente Priore; (& est dictus prioratus de abbatia de Lestierpe) ubi fuit receptus, campanis pulsatis, processionaliter, & procuratus.

Die dominica, audita Missa, venit Dominus apud Verinos prioratum de sancto Messantio, ubi fuit Dominus receptus campanis pulsatis processionaliter & procuratus. Quo loco fuerant nuntii Burdegalenses, & inhibuerant Priori loci ne reciperent Dominum. Sed Abbas sancti Messantii appellaverat contra ipsos pro se & pro adhærentibus. Et ibi fecit fieri Dominus monitiones quasdam ad monendos dictos nuntios ut desisterent à talibus inhibitionibus, aliàs excommunicarentur; & fuerunt missi ad dictam monitionem faciendam Girardus Clericus coquinae, & Iohannes Bellechiere; sed adhuc non invenerunt ipsos, quia non venerant ad prioratum de Pamprou, ubi credebatur quod debebant esse.

Die Lunae, audita Missa, venit Dominus apud Pamprou prioratum de sancto Messantio; & venit ei obviam Abbas de sancto Messantio & Prior loci; ubi fuit receptus campanis pulsatis processionaliter & procuratus.

Die Martis, audita Missa summo mane, venit Dominus apud Vinoniam prioratum sancti Cypriani Pictavensis. Et veniendo ad dictum locum, conduxit eum Abbas sancti Messantii & Prior de Pamprou; & ibi fuit receptus campanis pulsatis processionaliter à Priore loci & sociis suis, & procuratus.

Die Iovis, audita Missa summo mane, venit Dominus ad abbatiam quae vocatur abbatia sancti Benedicti de Quinciaco, in qua sunt monachi nigri; ubi fuit receptus ab Abbate & conventu campanis pulsatis processionaliter & procuratus. Et ibi venerunt ad Dominum majores de capitulo Pictavensi, & informavit eos de omnibus processibus suis, & habuerunt transcriptum ut habeant consilium super dictis processibus. Et dedit ibi Dominus indulgentiam pro Ecclesia Pictavensi. Quidam ex eis comederunt cum Domino, quidam recesserunt.

Die Mercurii sequenti, audita Missa summo mane, venit Dominus apud Lugudiacum prioratum de abbatia de Masejliaco; & fuit ibi Dominus receptus campanis pulsatis processionaliter à Priore loci & sociis suis. Et ibi venit ad Dominum Subdecanus sancti Hilarii Pictavensi. Et solebat dictus prioratus esse abbatia, ubi fuit Abbas beatus Marcus; & sunt ibi illi duo quos resuscitavit à mortuis.

Die Veneris, audita Missa, venit Dominus apud Nobiliacum, & est abbatia monachorum nigrorum.

Et

Et venit ei obviam Abbas loci; ubi fuit receptus campanis pulsatis processionaliter ab Abbate & conventu multùm honorificè & solemniter, & fuit procuratus ibi. Et venit ad eum Cantor Pictavensis, Præpositus, & Officialis & Subdecanus sancti Hilarii Pictavensis.

Die sabbati in octavis beati Martini, antequam Dominus recederet de dicta abbatia, recepit licentiam ab eo Capicerius Pictavensis, & audita Missa recessit. Similiter magister G. de Chypra clericus Domini Episcopi Pictavensis, qui nos conduxerat per diocesim. Et conduxit Dominum Abbas & Prior dictae abbatiae. Et venit Dominus apud Boerece prioratum monachorum nigrorum, & est de abbatia de Nobiliaco; ubi fuit receptus Dominus campanis pulsatis processionaliter, & procuratus.

Die dominica post octavas sancti Martini hyemalis visitavit Dominus prioratum de Luceyo & de sancto Martiali * Montis Marilis Lemovicensis, & receptus fuit processionaliter campanis pulsatis. Et quia Prior sancti Martialis, ad quem ultimo declinavit, non habebat domos sufficientes ad recipiendum Dominum, venit ad domum Dei Montis Marilis; & receptus ibidem processionaliter, procuratus fuit in dicta domo Dei & ad expensas dictorum Priorum. In dicta domo non erat rector, nisi duo procuratores, & litigabant quidam in curia Romana ut essent rectores dictae domus.

*Montemorillon.

DIOCESIS BVRDEGALENSIS.

DIe Mercurii ante festum sancti Lucae evangelistae procuratus fuit Dominus in prioratu sancti Romani de Blavia Burdegalensis diocesis. Qua die Decani sancti Andreae & sancti Severini & multi alii Canonici Burdegalenses venerunt ad Dominum conquerentes inter cetera de forma litterarum quas miserat pro procurationibus suis petendis in locis ad quae declinaverat. Vnde tunc inter Dominum & praedictos Decanos fuit forma litterae quae sequitur in haec verba.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, dilectis in Christo talibus Prioribus vel Abbatibus talis diocesis, salutem in Domino. Burdegalensem provinciam visitantes omni eo jure quo possumus & debemus juxta provisionem seu ordinationem sedis apostolicae super hoc editam à bonae memoriae Domino Gregorio Papa IX. & prout praedecessores nostri à vobis consueverunt admitti, tali die ad locum vestrum proponimus favente Domino declinare. Vnde vobis mandamus, nihilominus vos monentes, quatinus dicta die procurationem nostram & nobis & nostrae familiae præparetis. Datum &c.

DIOCESIS BITVRICENSIS.

1283.

ANno Domini millesimo ducentesimo octogesimo tertio, die Veneris post *Oculi mei*, sive post festum beati Gregorii, mense Martii, reverendo patre Domino Simone Bituricensi Archiepiscopo Aquitaniae Primate diocesim Claromontensem causa visitationis intrare volente, de Chabreyz venit Exoldunum in abbatiam loci Exoldunensis, ubi suam procurationem recepit; sed ibi receptus non fuit processionaliter, nec campanis pulsatis, quia jam aliàs visitaverat ibidem. Summa expensarum VII. librae.

Sabbato sequenti visitavit Ecclesiam beati Cirici Exoldunensis, & fuit per ipsum Dominum Archiepiscopum & Canonicos præsentes de Missa defunctorum celebranda ibidem per unum Canonicorum vel per alium quem procuraret, de residentia Canonicorum facienda, & de pœna deficientium in ipsa, quæ est quinquaginta solidorum & quod possint Canonici studere in illa in qua magis poterunt proficere facultate, nisi de dolo fraudeque liquidò appareret; de quibus, si appareat, corrigetur per Prælatum. De his omnibus confecta fuit littera. Dicti verò Canonici procurationem Domini solverunt in abbatia prædicta propter honestatem domorum.

Dominica qua cantatur *Lætare Ierusalem*, sive ante festum beati Benedicti Abbatis, visitavit Dominus in Ecclesia sancti Dionysii Exoldunensis. Canonici sancti Dionysii medietatem procurationis solverunt & Prior sancti Paterni Exoldunensis aliam medietatem, Domino remanente in abbatia prædicta propter honestatem domorum. Dicta die celebravit Dominus apud sanctum Paternum in pontificalibus, & sermocinatus fuit ibidem, & confirmavit. Et est sciendum quod uterque, scilicet capitulum sancti Dionysii & Prior sancti Paterni, ad integram procurationem tenentur.

Die Lunæ sequenti fecit Dominus reconciliari cimiterium sancti Dionysii Exoldunensis per Archipresbyterum Exoldunensem virtute sui privilegii, aqua priùs per ipsum Dominum benedicta. Inde venit ad Casale benedictum, ubi fuit receptus processionaliter campanis pulsatis.

Die Martis sequenti Dominus intravit capitulum Casalis benedicti, & ibi fecit sermonem; & inquisito de statu monasterii tam in capite quàm in membris, post multa per multos de monasterio Domino relata & revelata tam palam quàm secreto, dictum capitulum & Prior loci ejusdem per suas litteras sigillo conventus sigillatas Domino dederunt potestatem plenariam & specialem providendi ipsi monasterio per se vel per alium de Abbate, de monasterio vel aliunde, quandocunque ipsum monasterium per resignationem fratris Iohannis tunc Abbatis monasterii ejusdem contigerit vacare.

Ipsa die Martis, scilicet in festo sancti Benedicti Abbatis, venit Dominus ad prioratum de Vodolione spectantem ad Burgum Dolensem; & ibi receptus fuit processionaliter, campanis pulsatis, & ibi procuratus & confirmavit Dominus ibidem. Non fuit computatum.

Die Mercurii sequenti venit Dominus ad prioratum de Lineriis, ubi receptus fuit processionaliter & procuratus. Summa expensarum sex librae, tres solidi, duo denarii.

Die Iovis sequenti apud Aliscampum venit Dominus; ubi fuit procuratus, & ibi benedixit aquam pro Ecclesia de Chatel-Meillant reconcilianda, & mandavit reconciliari per Archipresbyterum loci.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Nigrum lacum, ubi fuit cum Abbate loci.

Die sabbati sequenti, in festo Annuntiationis dominicae, venit Dominus apud sanctum Amandum; ubi Dominus sacros ordines celebravit, visitavit, & fuit procuratus; & in crastino confirmavit ibidem.

Dominica sequenti, scilicet Dominica in passione, sive die dominica post Annunciationem dominicam, venit Dominus ad abbatiam de Charenton, ubi fuit procuratus. Die Lunae sequenti intravit Dominus capitulum; & super statu monasterii inquisitione facta diligenti tam in temporalibus quàm in spiritualibus, post multos tractatus carentes effectu, tandem finaliter Priori de Linceyo commissa fuit administratio bonorum temporalium ipsius monasterii abbatiae Nigri lacus, ipso Priore deputato habente Domini quoad hoc potestatem, ut ipsius Abbatis consilio dictus Prior tractaret & faceret quae majoris essent inquisitionis. Qui Prior tactis sacrosanctis evangeliis juravit se fideliter facturum & tractaturum diligenter quae ipsi monasterio de Charenton viderit & crediderit expedire tam in solutione debitorum, receptione, conservatione, & expeditione bonorum, quàm familiae permutatione. Praecepit etiam Dominus ut totus status monasterii in scriptis redigeretur & quadruplicaretur, ita quod Dominus unum scriptum haberet, Abbatissa secundum, dictus Prior tertium, & quartum Abbas praedictus; ut de diligentia, fidelitate, & curiositate dicti Prioris liquidius appareret. Item benedixit Dominus aquam pro quodam cimiterio reconciliando, scilicet de sancto Stephano de Graverio, quod mandavit reconciliari per Archipresbyterum loci.

DIO-

DIOCESIS CLAROMONTENSIS.

ANno Domini millesimo ducentesimo octogesimo tertio, die Martis ante ramos palmarum, intravit Dominus Simon Bituricensis Archiepiscopus Aquitaniae Primas diocesim Claromontensem causa visitationis; & primò declinavit apud Silvigniacum, & visitavit Ecclesiam parochialem dicti loci; ubi fuit receptus processionaliter pulsatis campanis, & procuratus in domo Capellani dicti loci ad expensas dicti Capellani.

Die Mercurii sequenti in mane audivit Missam Dominus in eadem Ecclesia, confirmavit, tonsuras fecit, ac aquam benedixit pro quodam cimiterio reconciliando in dioecesi Bituricensi; & exinde venit apud Pessoy prioratum de sancto Porciano, ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum octo librae.

Die Iovis, scilicet penultima die mensis Martii, venit Dominus apud monasterium Gelleigney prioratum conventualem de Casa Dei; ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis cum cantu, & procuratus à Priore loci, sex de monachis suis prandentibus cum Domino. Fecit ibi praedicari indulgentiam, & confirmavit.

Eodem die finavit Prior de Firmitate super Aligerim de IX. libris pro procuratione. Item eodem die finavit Prior de Lengero Clugnacensis ordinis de X. libris pro procuratione. Item idem Prior pro prioratu de Dreturay pro procuratione finavit similiter de decem aliis libris.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Fleurey prioratum de abbatia Turnonensi, receptus modo quo suprà, solutis expensis Domini per Priorem loci pro medietate & per Capellanum loci ejusdem pro alia medietate. Ibi confirmavit, tonsuravit pueros, & quaedam ornamenta, altaria, & sacerdotalia benedixit.

Sabbato in ramis palmarum, scilicet in prima die mensis Aprilis, venit Dominus apud Verennes super Aligerim prioratum de sancto Porciano, receptus processionaliter campanis pulsatis; & ibi Missas suas audivit, confirmavit, fecit coronas, ornamenta sacerdotalia benedixit. Medietatem expensarum solvit Prior loci ejusdem, & duo Curati ipsius villae aliam medietatem solverunt.

Die dominica in ramis palmarum, scilicet secunda die mensis Aprilis, venit Dominus ad abbatiam sancti Geleberti Praemonstratensis ordinis, processionaliter receptus campanis pulsatis cum cantu; & ibi ramos palmarum benedixit, Missam in pontificalibus celebravit, praedicavit, dedit indulgentiam, confirmavit, coronas fecit, quaedam ornamenta benedixit. Fuit ibi procuratus.

Die Lunae sequenti venit Dominus apud Arthonam visitaturus Ecclesiam Canonicorum. Canonici Dominum non receperunt processionaliter, nec pulsaverunt, nec cantaverunt. Eodem die ipsi Canonici suum recognoscentes errorem, defectum, & negligentiam, quod dictum Dominum Bituricensem Archiepiscopum cum debita reverentia & honore non receperunt, poenitentia ducti, miserunt ad Dominum & venerunt humiliter supplicantes ne per dictam negligentiam contra ipsos moveretur nec offenderetur; & ad excusandas excusationes in peccatis, simplicitates & fatuitatem in praemissa negligentia assertivè praetendebant & quod malitiosè non fecissent, & adventum Domini sufficienter non praescitum. Veruntamen Cantor nomine suo & capituli & quilibet Canonicus qui praesentes erant dictam negligentiam in manu Domini singulariter emendarunt, taxatione emendae & levatione per fidem cujuslibet ipsorum in voluntate Domini relictis, & expressè recognoscentes ad exhibitionem reverentiae & honoris & processionis ipsi Domino & suis successoribus se teneri; & ad supplendum quod omiserant, in crastino dictae diei Lunae dictum Dominum processionaliter receperunt, campanis pulsatis, cum cantu occurrentes ipsi Domino usque ad exitum cimiterii, super ipsum pallio usque ad altare per ipsos deportato. Dominus ibi suas Missas audivit, fecit praedicari, dedit indulgentiam, confirmavit, ornamenta benedixit, & fecit coronas, & Ecclesiam tam in spiritualibus quàm in temporalibus visitavit, inveniens quod dicta Ecclesia, potissimè in administratione temporalium, reformatione & consilio indigebat. Auditis quae sibi Canonici dicere voluerunt in quibus reformatio necessaria videbatur, respondit Dominus quod super iis Domino Claromontensi Episcopo libentissimè loqueretur, & super iis de exhibendo remedio cum ipso tractaret. Expensas vero Domini dicti Canonici persolverunt. Summa expensarum IX. librae.

Die Martis venit Dominus apud Telleide, Latinè Theeletas, prioratum Casae Dei, receptus processionaliter cum capis sericis, campanis pulsatis, cantando. Et licet Prior loci ejusdem aliquibus de familia ipsius Domini grosso modo ipso adventu loqueretur & superbè, dicendo quod Dominum recipere non tenebatur nisi cum equis XXX. & expendere non poterat ultra quatuor libras, nec debebat, & quod plus non solveret, tamen totas solvit expensas quas Dominus & sui fecerunt in loco. Ibidem Dominus audivit Missas suas, confirmavit, ornamenta benedixit. Et fuit summa expensarum X. lib. & V. solidi.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud abbatiam de Chaucuent ordinis Augustinorum propè & in suburbio civitatis Claromontensis, receptus modo quo suprà & procuratus.

Die Iovis sequenti, scilicet in coena Domini Iesu, venit Dominus visitationis causa, ad majorem Ecclesiam Claromontensem, receptus processione sibi occurrente usque ad gradus ante valvas majores ipsius Ecclesiae, pallio super ipsum Dominum in quatuor hastilibus usque ad altare majus campanis pulsatis cum cantu honorificè deportato, omnibus de choro sericeis capis indutis. Hoc facto, Dominus intravit cum Canonicis capitulum, & post septem psalmos & letaniam dictos in capitulo, absolutione per ipsum Dominum facta super Canonicos & assistentes, Dominus praedicavit Latinè, post sermonem Canonicis tantùm in capitulo cum Domino remanentibus. Visitavit Dominus, & cum Canonicis de multis habuit sermonem & tractatum, potissimè de Abbate Casae Dei; qui etsi privilegiatus cum monachis suis quòd suspendi, interdici, seu excommunicari non possint existat, tamen in locis interdictis non privilegiatis divina celebrare & ecclesiastica sacramenta per suos monachos facere ministrari & permittere non veretur, quod ecclesiasticae rationi contrarium & articulis fidei dissonum cunctis patet. Hoc facto fecit fieri sermonem populo Gallicè. Et ibidem Dominus celebravit, & consecrationem chrismatis fecit, & deliberato consilio per quatuor dies consequentes apud Praedicatores perendinavit in domibus Episcopi, ut videretur omnibus minùs onerosus. Expensas dictae diei Iovis quas fecit Dominus solvit.

Die Veneris sequenti in Paraceve, Dominus audito divino officio, prout dies requirit, ivit visitatum ad abbatiam sancti Andreae Praemonstratensis ordinis, receptus absque processione, quia Dominus de sua humanitate noluit quòd illa die processionaliter reciperetur nec cum cantu. Pulsatum non fuit, quia illa die non pulsatur. Visitavit ibidem & * sciente, ut minus in expensis dicta abbatia gravaretur, condescendens loci ipsius sive compatiens paupertati.

* f. secrete.

In sabbato Paschae sancto Dominus in mane visitavit Chamaleriam & sanctum Genesium, in quibus Ecclesiis sunt Canonici seculares. Quibus visitatis, venit Dominus ad Ecclesiam majorem, & in pontificalibus celebravit, & fontes benedixit ibidem, quoniam à Canonicis majoris Ecclesiae sibi post fuerat supplicatum ut dicta die sabbati & die Paschae ipsis divi-

divinum officium celebraret. Et fuit receptus ibi, visitavit, processionaliter cantando, pallio super ipsum honorificè deportato.

Die Paschae sequenti celebravit Dominus in pontificalibus in Ecclesia majori, & interfuit matutinis, & in domo Episcopi nocte praecedenti cum parte suæ familiae jacuit ut matutinis interesset, scilicet in domo Episcopi juxta Ecclesiam. Præpositum Ecclesiæ, hebdomadarios, & multos Canonicos alios & non Canonicos communicavit. Et ipsa eadem die Ecclesiam beatae Mariae de Portu post Missam visitavit; ubi receptus fuit cantando à Canonicis & processionaliter pallio in quatuor hastilibus super ipsum honorificè deportato. Die Lunæ sequenti, scilicet in crastino Paschæ, Dominus audita Missa sua ad Ecclesiam majorem accessit, & in capitulo, Canonicis salutatis, fecit coronas plures, & recessit.

Eadem die venit Dominus apud Sarellac prioratum Casæ Dei. Prior loci ejusdem cum duobus sociis & duobus armigeris Domino venit obviam ferè per dimidiam leucam, & Dominum honorificè salutaverunt & reverenter. Tamen Dominum non receperunt nec processionaliter nec aliàs, sed Dominus invenit ostia aperta & intravit. Prior & sui socii cum Domino comederunt. Dominus ibidem, audita Missa sua, confirmavit, ornamenta benedixit, multis etiam ad supplicationem Prioris fecit coronas. Prior Domino de necessariis noluit providere. Tamen idem Prior totas solvit expensas, dicens quod Abbas suus eidem inhibuerat ne Dominum reciperet nec eidem in aliquo provideret. Domino volente in crastino recedere, dictus Prior in præsentia Domini fuit protestatus quod cum familia Domini prioratum violenter intravisset, quia ostium fregerat, ut dicebat, nolebat sibi præjudicari in posterum, nec per haec quæ facta fuerant intelligebat Domino nec suis successoribus in aliquo se teneri; Domino incontinenti in contrarium protestante & dicente quod possessionem suam retinuerat, & quandiu viveret jus visitandi & procurationem recipiendi reclamaret ibidem. Domino recedente, Prior ipsum associavit satis longè. Habuit tamen Dominus, cum dictum prioratum intravit, unum servientem Domini ad tollendam armorum violentiam, si prædicto Domino aliqua violentia pararetur. Summa expensarum fuit IX. libr. quas omnes solvit Prior dicti loci.

Die Martis sequenti venit Dominus apud la Foullouse, Ecclesia parochiali primo visitata, antequam domum Templariorum intraret, quia ratione parochiae ipsius, quam tenent Templarii, debetur procuratio, ut Domino dicebatur. In ipsa domo Templariorum Dominus, audita Missa, confirmavit, benedixit ornamenta, fecit coronas; & receptus processionaliter in dicta Ecclesia, ab ipsis Templariis fuit procuratus. Summa expensarum VIII. libr. & VII. solidi.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Bullou prioratum Casae Dei, receptus cum reverentia processionaliter & procuratus. Noluerunt computare gentes Prioris.

Die Iovis sequenti accessit Dominus apud Luseillac prioratum Casae Dei, receptus processionaliter cum reverentia & honore, quoniam tenet Prior de Bullou. In ipso prioratu non invenit Dominus aliquid faciendum, sed Ecclesia & domibus visitatis rediit apud Bullou. In prioratu de Bullou confirmavit, ornamenta benedixit, & coronas fecit; & die qua primo venit fuit phlebotomatus. Et ratione visitationis istius extitit procuratus. Super prioratu de Luseillac non fuit computatum.

Die Veneris sequenti, scilicet ante *Quasi modo*, venit Dominus apud Thuriacum prioratum sancti Illidii Claromontensis ordinis sancti Benedicti, receptus processionaliter pulsatis campanis, cum cantu, & procuratus. Ibi non invenit Dominus aliquid faciendum. Dictum prioratum tenebat Abbas sancti Illidii praedictus.

Sabbato sequenti visitavit Dominus prioratum de Vichiaco spectantem ad monasterium sancti Illidii Claromontensis, Gallicè *de saint Altrey*. Quo visitato, venit Dominus apud Cuciacum directè ad hospitium Domini Claromontensis, & ibi procurationem sibi ratione visitationis debitam à dicto prioratu de Vichiaco recepit; quia Prior de Vichiaco paralyticus erat, nec domos habebat ubi Dominum honorificè posset hospitare.

Die dominica sequenti fuit Dominus receptus processionaliter campanis pulsatis ab Abbatissa & Clericis de Cussey, Clericis capis indutis sericis, in capella beatae Mariae. Postea incontinenti intravit Dominus capitulum monialium; & ibidem suo fungens officio, inquisivit diligenter de statu monasterii tam in temporalibus quàm in spiritualibus; sed non fuit quod correctione indigeret sibi in publico revelatum. Dominus suam procurationem à dicta abbatia recepit in supradictis domibus Domini Claromontensis, quoniam honestius fuit Dominum in dictis domibus pernoctare quàm in domibus monialium praedictarum. Et fuit Abbatissa cum quatuor monialibus in prandio cum Domino. Dominus vero dicta die Missam in pontificalibus in dicta capella celebravit, monialibus divinum officium cantantibus & offertorium quod venit ad manum Domini recipientibus, primo tamen recognito quod sociorum Domini erat offertorium, si placeret retinere, & ipsum offertorium Clerici & socii dicti Domini dictis monialibus dimiserunt. Dicta Missa, Dominus confirmavit, ornamenta benedixit, in crastino quosdam confirmavit.

Die Lunae sequenti, scilicet in crastino octavarum dominicae resurrectionis, venit Dominus apud abbatiam Montis petrosi ordinis Cisterciensis, processionaliter cum cantu, campanis pulsatis, receptus; ubi Dominus in crastino audita Missa sua, confirmavit, ornamenta benedixit, quosdam coronavit, unum potissimè sibi à Priore & monachis dicti loci praesentatum: dicentibus illum suum esse condonatum & monachum futurum, Abbate dicti loci tunc in remotis agente. Verùm cùm dictis monachis scriptum fuisset sub hac forma verborum, *Vobis mandamus quatinus nobis & nostris necessaria praeparetis*, hoc verbum *mandamus* multipliciter impugnarunt. Tandem illud verbum *mandamus* sublatum fuit, & ipsi Domino necessaria ministrarunt. Veruntamen ipsi monachi eleemosynam dederunt praesentibus pluribus de familia Domini supradicti.

Die Martis sequenti venit Dominus apud Laudosum, receptus processionaliter cum cantu, campanis pulsatis, pallio super ipsum in quatuor hastilibus deportato à capitulo Canonicorum, & receptus & procuratus, Domino Claromontensi Episcopo eidem obviam veniente & Dominum collateraliter usque ad altare majus sub eodem pallio concomitante. In sequenti crastino Dominus ad supplicationem Canonicorum quoddam altare in quadam capella prope Ecclesiam Canonicorum in honore sancti Georgii & sanctorum omnium consecravit, & quaedam benedixit ornamenta, & dedit indulgentiam iis qui ob devotionem dictae consecrationi interfuerunt.

Die Mercurii sequenti Dominus post consecrationem altaris praedicti venit ad prioratum sancti Launomari de Blesis qui dicitur Maincao, receptus modo quo suprà; & ibidem ad supplicationem Prioris & monachorum loci ejusdem quasdam reliquias occultatas in altari majori dicti prioratus, videlicet duo capita ferè integra cum pluribus fragmentis ossium parvis & pluribus panniculis involuta, quorum capitum unum dicitur caput beati Launomari Abbatis, aliud sancti Ebulsi Abbatis de dicto altari levavit, ut cum majori reverentia & honore de cetero haberentur, & ea crastino sequenti, audita Missa sua, reposuit in quadam casula quoad tempus. Eadem die Mercurii reliquiis praedictis levatis cum ea reverentia qua decens est, Missam in honore dictorum sanctorum celebravit pontificalibus indutus. Ibidem etiam Dominus confirmavit, benedixit, tonsuravit, & suam ibidem procurationem recepit. Et venerunt Do-

Dominus Claromontensis Episcopus & frater suus Senescallus Domino loquuturi. Fecit praedicari, & dedit indulgentiam, & suam ibidem Dominus procurationem recepit.

Domino die Iovis sequenti eunte apud Tyart, Dominus Claromontensis Episcopus & frater suus sibi venerunt obviam, & per magnam partem itineris simul cum Domino equitarunt. Illa die Dominus receptus modo quo suprà, à capitulo & Praeposito Ecclesiae de Tyart fuit procuratus; & in crastino audita Missa sua, benedixit, confirmavit, & in capitulo visitavit, & coronavit. Quo facto, descendit Dominus ad capellam beati Iohannis Baptistae, & ibidem tria consecravit altaria, medium in honore beati Iohannis Baptistae & omnium sanctorum, dextrum in beatae Katerinæ, & sinistrum in beatae Mariae Magdalenae. Quibus consecratis, celebravit sine nota, & dedit indulgentiam iis qui consecrationibus interfuerunt.

Die Veneris sequenti, praescriptis rite peractis, venit Dominus apud abbatiam monasterii Tiranensis ordinis Clugniacensis, receptus modo quo suprà, & procuratus. Summa expensarum VIII. librae.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Nigrum Stabulum prioratum Clugniacensem, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem benedixit, tonsuravit, & confirmavit. Summa expensarum VIII. libr. & X. solidi.

Dominica sequenti in quindena Paschae venit Dominus apud prioratum de Argeroles Clugniacensis ordinis, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem confirmavit, tonsuravit, & benedixit. Summa expensarum X. librae.

Die Lunae sequenti, videlicet in crastino beati Georgii, venit Dominus apud Salinhac prioratum sancti Michaelis de Clusa in Lombardia, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem confirmavit, tonsuravit, & benedixit. Noluerunt computare.

Die Martis sequenti in festo beati Marci evangelistae Dominus venit apud Sanctum Dider prioratum de Casa Dei, receptus processionaliter, campanis pulsatis, in capis sericis, cum cantu, & procuratus. Ibidem confirmavit & benedixit.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Cullac prioratum de Clusa in Lombardia, receptus processionaliter & procuratus; ibidem confirmavit, tonsuravit, ornamenta & imagines benedixit.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Martach prioratum de Sartelenges Clugniacensis ordinis, receptus & procuratus; & ibi confirmavit, tonsuravit, benedixit. Die verò praecedenti finavit Prior d'Ambert & Prior de Chamont pro dictis prioratibus XX. libras, IV. solidos; ita quòd pro quolibet finavit X. libras & * IV. solidos.

* duos.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Chalure prioratum Casae Dei, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem sequenti sabbato celebravit cum nota.

Eadem die venit Dominus ad Sallanc prioratum Casae Dei, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem confirmavit.

Dominica sequenti, videlicet ante festum beatorum Philippi & Iacobi, venit Dominus apud Vineros prioratum de Sacerlenges Clugniacensis ordinis, receptus processionaliter & procuratus; ibidem confirmavit, benedixit, & tonsuravit.

Die Lunae sequenti, scilicet prima die Maii, venit Dominus apud Erlant prioratum de Clusa in Lombardia, receptus processionaliter & procuratus; ibidem confirmavit, benedixit, & tonsuravit. Et die Martis sequenti misit Dominus magistrum Iohannem Gresillon Canonicum Bituricensem, fratrem Simonem de Bletis, Renaldum socium ejus de ordine fratrum Minorum, & Cononem Canonicum Versionensem ad monasterium Casae Dei cum duobus Clericis Domini Claromontensis, magistro Iohanne scilicet & magistro Petro, ut interessent collationi faciendae quarundam clausularum contentarum in privilegiis Casae Dei per quas nituntur monachi (ostendere) se esse exemptos tam in capite quam in membris; & fuit facta dicta collatio dictarum clausularum ad privilegia, & fuerunt lecta dicta privilegia à principio usque ad finem & diligenter inspecta tam in filo quam in bulla per missos à dicto Domino Bituricensi, praesentibus dictis duobus Clericis Domini Claromontensis. Primum privilegium lectum & inspectum fuit Domini Vrbani Papae II. secundum Lucii III. tertium Honorii III. quartum Alexandri IV. quintum Alexandri III. sextum Clementis IV. septimum Vrbani IV. octavum Paschalis.

Eodem die Martis venit Dominus apud sanctum Germanum Lerin prioratum Casae Dei, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem confirmavit, benedixit, & tonsuravit.

Die Mercurii sequenti post festum beatorum Philippi & Iacobi venit Dominus apud Axeracum prioratum Casae Dei, receptus processionaliter & procuratus; & ibidem confirmavit, benedixit, tonsuravit, & altare quoddam in dicto prioratu consecravit in honore beatae virginis Mariae, & dedit indulgentiam. Ibidem ipso die venit Dominus Episcopus Claromontensis & Abbas Casae Dei & multi boni (viri) cum (eis.) Quibus congregatis cum Domino, lectae fuerunt clausulae supradictae sumptæ in privilegiis Casae Dei praedictis; de quibus facta fuit copia & inspectio, ut superius est expressum. Super quibus clausulis cùm diutius fuisset altercatum hinc inde, multi fuerunt habiti tractatus inter dictos Dominos Bituricensem & Claromontensem ex una parte, & Abbatem Casae Dei ex altera, super discordia reformanda inter ipsos; qui illo die non habuerunt affectum. Quibus actis, recesserunt dicti Dominus Claromontensis & Abbas.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud * Ville Bride prioratum abbatiae Piperacensis ordinis sancti Augustini, receptus processionaliter, procuratus; & ibidem confirmavit & benedixit.

* f. Vieille Brioude.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Couz prioratum monialium ordinis sancti Benedicti, receptus processionaliter à clero & monialibus & procuratus; & ibidem confirmavit, benedixit, & tonsuravit, & intravit capitulum; & visitationis fungens officio, invenit ipsum monasterium reformandum, potissimè circa spiritualia. Temporalia si quidem erant in manu Regis Franciae, quoniam erant ibi duae Priorissae in discordia & in dissensione. Dominus, adhibendo diligentiam quam potuit, & statum monasterii debitè restaurando, ordinando praecepit quod si Priorissa de novo ibi posita post litem motam aliquam fecerat monialem, quod amoveretur. Praecepit etiam quod puellae seculares quae ibidem de bonis monasterii nutriuntur, expellerentur, & quod volenti aliquam retinere, nihil de bonis monasterii administratur eidem. Insuper cum quidam libri dicerentur ibidem sublati, de quorum alienatione timebatur, praecepit Dominus infra Ascensionem omnes in medium reportari & necessarios ad officium divinum in loco praedicto seu consueto dimitti, non necessarios per Sacristam custodiri; & hoc fieri praecepit per duas juratas pro utraque parte. Et super his scripsit Dominus Ballivo Arverniae, in cujus manu, nomine Regis, tenebatur temporalitas, ut de praemissis observari faceret quae dicto monasterio crederet expedire. Dictis die & loco venerunt quidam magni & solemnes ex parte Abbatis Casae Dei, qui cum Domino multis tractaverunt, & finaliter quandam litteram concordarunt quae se declarat, & cujus tenor sequitur in haec verba.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, & Arbertus ejusdem gratia Abbas monasterii Casae Dei in Alvernia, universis praesentes litteras inspecturis salutem in Domino. Noveritis quod (cùm) nos præfatus Archiepiscopus assereremus & adhuc asseramus debere nos ad visitationem & procurationem jure metropolitano admitti &

*ti & solvi nobis in monasterio Casae Dei procurationem eandem, dicto Abbate pro se & conventu suo contrarium asserente, causa pacis & concordiae, sic inter nos extitit concorditer ordinatum & expressè conventum, quod nos Archiepiscopus praedictus reciperemur nunc ad processionem & procurationem tantùm in dicto monasterio; ita tamen quod per hoc vel alia quae faciemus ibi vel fient nobis Archiepiscopo praedicto aut recipiemus ab Abbate & conventu praedictis, nihil nobis quo ad proprietatem, possessionem, vel quasi vel cujuscunque alterius juris aut suffragii acquiratur. Si vero aliquod jus proximo ante istam compositionem nobis Archiepiscopo competebat, illud salvum sit & servetur eidem, nec in dictis proprietate, possessione, vel quasi eisdem Abbati & conventui nec eorum privilegiis aliquid praejudicii generetur. Sanè quia ex quibusdam tractatibus habitis inter nos & Abbatem praedictum speramus auctore Domino inter nos & ipsum ac monasterium suum per concordiam seu per sedem apostolicam pacis fœdera reformari, ordinatum est inter nos quod usque ad septennium ab hodie numerandum & complendum non possimus visitationem vel procurationem nec aliquid occasione earum nos vel successores nostri petere efficaciter ab eisdem; ita tamen quod per dilationem istam nullum nobis vel Ecclesiae nostrae fiat praejudicium, nisi interim per compositionem amicabilem & concordem vel per declarationem apostolicae sedis factam fuerit aliter ordinatum; ad quam declarationem seu compositionem poterimus *pendente dicto septennio procedere, si viderimus expedire. Si vero interim non fuerit declaratum, nobis Archiepiscopo praedicto id jus omnino petendum quo possumus hodie efficaciter uti & non amplius, & ipsis omnis omnino defensio qua possunt vel possent hodie se tueri per omnia reservantur. In quorum testimonium nos Archiepiscopus & Abbas praedicti sigilla nostra præsentibus duximus apponenda. Actum & datum anno Domini MCC. octogesimo quarto, die sabbati in festo beati Iohannis ante portam Latinam.*

Haec autem littera clausa fuit, certo die reposita fuit.

Die dominica sequenti venit Dominus apud Mazarat prioratum Casae Dei, receptus processionaliter & procuratus. Prior noluit computare. Eadem die dominica misit Dominus Cononem suum Capellanum cum clerico coquinae & coquum suum & quosdam alios pedites de familia sua ad abbatiam Casae Dei, sicut alibi consueverant praemitti. Abbas eos satis curialiter recepit, & uni monachorum suorum praecepit ipsis tam pro Domino procurando quàm pro ipsius familia necessaria & interrogata affluenter ministrare; & hospitium in ambitu monasterii pro Domino & suis sequentibus assignarunt. Praemissi illo sero in villa voluerunt hospitari, quia hospitia non erant mandata in villa. Fuerunt illo sero per abbatiam procurati in fœno & avena pro equis, in pane, vino, carnibus, candela, & in aliis necessariis abundanter, prout petere voluerunt, & etiam multùm plus oblatum.

Die Lunae sequenti veniente Domino ad abbatiam & monasterium Casae Dei, venerunt ei obviam satis longè, suum excusantes Abbatem quare non venerat obviam Domino, quia Missas suas audiebat & cantabat, & quod modus suus erat nullius omnino vacare donec Missam . . . . .

DIOCESIS LEMOVICENSIS.

1285 ANno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto, die Veneris post quindenam nativitatis beati Iohannis Baptistae, intravit reverendus pater Simon Bituricensis Archiepiscopus Aquitaniae Primas Lemovicensem diocesim causa visitationis. Et primo declinavit ad abbatiam de Albispetris ordinis Cistercicnsis; ubi receptus fuit processionaliter à conventu dicti loci, pulsatis campanis, & praedicavit in capitulo. Et ipsa die pernoctavit ibidem ad expensas abbatiae, nec fuit computatum. Et sciendum quod in comitiva sua erant ii quorum nomina hic notantur, videlicet Iohannes Abbas sancti Sulpitii Bituricensis frater Domini, Gilo Capellanus suus monachus sancti Sulpitii, Guido de Nohaylhes Capicerius Pictavensis, Stephanus Capellanus suus, Giraudus de Briva Clericus suus tabellio publicus, magister Iohannes Gressilons Canonicus Bituricensis, magister P. de Virsione, qui venit tertia die post P. de Rupe, Archipresbyter de Castro Bituricensis diocesis, frater Hugo de Ferneriis monachus sancti Sulpitii Bituricensis, Otho de Salinis Canonicus Magdunensis Capellanus Domini, Cono rector Ecclesiae Virsionis Capellanus Domini, qui venit postmodum, Guido de Ramis Clericus Domini, & plures alii.

Dominica sequenti ante festum Magdalenae in mane audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde venit apud Nozerinas prioratum Dolensem; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum octo librae.

Die Lunae sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Nozerinas prioratum Dolensem; & receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Non fuit computatum de expensis.

Dicta die Lunae remisit illa vice Dominus, ob dilectionem & amicitiam magistri Girardi de Malomonte, procurationem quam habebat in prioratu de Auzilha prioratu Dolensi; quem prioratum idem magister G. tenebat.

Die Martis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit. Et exinde venit ad abbatiam Pratibenedicti ordinis Cistercensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà à conventu dicti loci, quia non habebant Abbatem; & ipsa die pernoctavit ibi ad expensas abbatiae.

Die Mercurii sequenti audivit ibi Missam in quadam capella extra abbatiam, confirmavit ibidem, & fecit coronas. Et exinde venit apud Pradeaux prioratum Dolensem; ubi receptus fuit processionaliter & procuratus ad expensas Prioris loci dicti, qui noluit computare.

Die Veneris sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit. Et exinde venit apud Iarnage prioratum conventualem de Clusa; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris, qui noluit computare. Media nocte vero inventi fuerunt duo parvuli latrunculi ante ostium camerae Domini; quorum unus recognovit se cepisse in bursis Capellani & Clerici Capicerii Pictavensis eadem nocte usque ad summam XV. solidorum, de quibus partem reddidit. Qui latrunculi incarcerati fuerunt in carcere Prioris domini dictae villae de Iarnage.

Die sabbati sequenti in vigilia Magdalenæ mane audivit ibi Missam, confirmavit. Et exinde venit apud Garectum prioratum sancti Savini Pictavensis diocesis. Receptus fuit processionaliter ut suprà, audivit vesperas, completorium, & vigilias in Ecclesia sollemniter; & ipsa die procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, qui noluit computare.

Dominica sequenti in festo Magdalenæ venit Dominus apud abbatiam Agedunensem ordinis sancti Benedicti; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci, celebravit Missam conventualem in pontificalibus cum pallio, acolythos fecit, prædicavit, indulgentiam dedit, confirmavit; & procuratus fuit ipsa die ad expensas Abbatis, nec fuit computatum. Eadem die proposuit Geraldus de Marciaco Clericus contra Iohannem Bachalat monachum beatæ Mariæ Ageduni quod idem monachus interfuit murtro Iohannis de Marcat defuncti fratris dicti Geraldi; & est factum notorium & fama publica, & quod hujusmodi facto perpetrato prædictus monachus fugit abbatiam de nocte. Idem dixit contra Petrum Bussi monachum dictae abbatiae & Priorem sancti Passencii. Die

• Die Lunae sequenti venit Dominus apud Bonum locum abbatiam ordinis Cisterciensis, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci. Praedicavit in capitulo, audivit ibi Missam, & pernoctavit ibidem ad expensas abbatiae, nec fuit computatum de expensis.

Die Martis sequenti in mane ibidem in Ecclesia consecravit duo altaria, unum in honore sanctae crucis, & aliud in honore sancti Nicolai. Celebravit, tonsuras fecit, confirmavit. Et ipsa die exinde venit apud Turrem sancti Austregisili prioratum Dolensem, quem Abbas tenet in manu sua; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas ejusdem monachi procuratoris dicti Abbatis. Summa expensarum VIII. libræ & XII. solidi.

Die Mercurii sequenti in festo beatorum Iacobi & Christophori venit Dominus apud Goson prioratum Stirpensem, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Celebravit in pontificalibus cum pallio, prædicavit, indulgentiam dedit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, qui noluit computare.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud abbatiam Cambonensem, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà à Præposito & conventu dicti loci. Audivit ibi Missam, & prædicavit in capitulo; & procuratus fuit ad expensas Praepositi dicti loci, qui noluit computare. Quia vero Domino datum fuerat intelligi à quibusdam monachis dicti loci quod Praepositus dictae Ecclesiae bona temporalia & spiritualia dissipabat, dicto Praeposito contrarium asserente, Dominus super iis volens inquirere veritatem, prout suo incumbit officio, mandavit conventum dicti loci coram se ipsa die, ut sibi super statu suæ Ecclesiae dicerent veritatem. Qui monachi, juramento obedientiae ad hoc adstricti, sibi responderunt omnes & concorditer, publicè tamen, quod praefatus Praepositus laudabiliter se habebat tam in spiritualibus quam in temporalibus, & quod bona Ecclesiae erant in bono statu tam in capite quàm in membris. Quorum responsionibus acquievit. Et iis actis, in inquisitione praedicta ulterius procedere noluit.

Die Veneris sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, fecit tonsuras. Et exinde venit apud abbatiam Evahonensem, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà à Praeposito & conventu dicti loci. Audivit ibi Missam, praedicavit in capitulo, praesentibus Praeposito & conventu dicti monasterii & aliis Prioribus foraneis, videlicet Priore de Cantella, Priore de Domairac, Priore sancti Petri de Montelucio, Priore de Tullo, Priore de Neris, & pluribus aliis necnon praesentibus Decano Lemovicensi Domino Iohanne de Vernoliis, Petro Malens Canonico Lemovicensi, & sociis Episcopi Lemovicensis, magistro G. de Armento Officiali Claromontensi, & Praeposito Cambonensi, & pluribus aliis Clericis & laicis. Vbi Prior de Trenant Domino contra suum Praepositum graviter conquerendo monstravit quod cum esset in possessione prioratus de Trenant, idem Praepositus de Evahon ipsum spoliaverat sine causa à possessione praedicta; asserens dictus Prior quod de consuetudine in praedicta Ecclesia de Evahon approbata ita erat, quod Praepositus non poterat aliquem prioratum conferre nisi in capitulo & de consensu capituli, nec etiam aliquem Priorem destituere, deponere, seu amovere nisi ex causa allegata & approbata & de consensu capituli ac etiam Metropolitani; dicto Praeposito contra illam consuetudinem se opponente & aliam consuetudinem allegante. Quibus sic propositis & auditis in praesentia nominatorum suprà, praecepit Dominus partibus quod quilibet de jure suo ipsum informaret, & parti quae potiora jura pro se ostenderet jus suum faceret deliberari. Quibus sic actis, exivit capitulum; & dictus Praepositus pro bono pacis voluit, & promisit postmodum in praesentia Domini, quod dictus Prior possessionem bonorum dicti prioratus unà cum dicto prioratu integrè rehaberet. His actis, ipsa die procuratus fuit dictus Dominus Bituricensis ibidem ad expensas Praepositi & conventus dicti loci, nec fuit computatum de expensis.

Die sabbati sequenti audivit ibi Missam in mane, confirmavit. Et exinde venit apud Ruygnac prioratum Evahonensem; ubi receptus fuit ut suprà, & procuratus ad expensas proprias Prioris dicti loci, qui noluit computare de expensis.

Dominica sequenti in octavis Magdalenae venit Dominus apud Manicac prioratum Silvigniacensem, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et quia inter Priorem & Capellanum dicti loci contentio vertebatur super hoc quod dictus Prior dicebat Capellanum teneri ad medietatem procurationis, vocatis partibus, Dominus super hoc inquisivit, & invenit per testes quod praedecessores dicti Capellani solverant medietatem procurationis. Propter quod dicto Priori, qui sibi ministraverat dictam procurationem, dedit unam litteram in qua continebatur quod nisi infra certum terminum idem Capellanus satisfecisset de medietate procurationis praedictae praedicto Priori, quod propter hoc esset excommunicatus idem Capellanus. Et fuit summa expensarum IX. librae & IV. solidi.

Die Martis sequenti in festo sancti Germani venit Dominus apud monasterium Rosoliense, ubi sunt Canonici seculares; & receptus fuit processionaliter ut suprà à Canonicis dictae Ecclesiae. Celebravit in pontificalibus, fecit acolythos, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit; & procuratus fuit ibidem ad expensas capituli. Summa expensarum XI. librae VI. solidi. Ipsa vero die quendam Clericum dictae villae, qui extirpaverat vineam Sacristae dictae Ecclesiae, coram se citari fecit. Qui citatus comparens recognovit se dictam vineam extirpasse. Propter quod Dominus condemnavit ipsum Clericum in decem solidis Turonensibus reddendis dicto Sacristae infra quindecim dies; & super hoc concessit litteram dicto Sacristae.

Die Mercurii sequenti in festo sancti Petri ad vincula venit Dominus apud Pheletinum prioratum Cambonensem; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Celebravit in pontificalibus cum pallio, fecit acolythos, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Procuratus fuit ipsa die ad expensas Prioris, qui noluit computare de expensis.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Meignac prioratum Dolensem, quem Abbas Dolensis tenebat in manu sua; & ibi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, & procuratus fuit ibidem. Summa expensarum VIII. librae. Eadem vero die comparuit ibidem coram Domino Iohannes Leonardi Canonicus Ecclesiae Rosoliensis citatus de mandato Domini pro eo quod ipse manus injecerat violentas in Iohannem Malteherbes laicum in cimiterio Rosoliensi usque ad effusionem sanguinis; quam effusionem sanguinis recognovit idem Canonicus coram Domino, & se super hoc ordinationi Domini supposuit. Vnde Dominus condemnavit ipsum in decem solidis Turonensibus reddendis passo injuriam. Item condemnavit eundem in una capa serica in pretio sex librarum Turonensium reddenda Ecclesiae Rosoliensi infra annum instantem (& super hoc fuerunt plegii Capellanus Ecclesiae Rosoliensis & Petrus Tire Canonicus dicti loci) pro injuria illata Ecclesiae praedictae Rosoliensi pro verberatione & sanguinis effusione facta in cimiterio Ecclesiae praedictae; & super hoc dedit litteras, quae traditae fuerunt Archipresbytero de Albuconio, ut per ipsum pœna levaretur praedicta. Eadem vero die ad reconciliandum dictum cimiterium benedixit aquam, & mandavit dictum cimiterium benedici ex illa aqua benedicta per Capellanum de Chambonac. Hoc enim poterat facere Dominus ex privilegio speciali, videlicet cimiteria polluta sanguine vel alias reconciliari facere per quemcunque vellet, dum tamen esset idoneus & ad hoc instructus.

Die Veneris sequenti in festo inventionis sancti Ste-

Stephani venit Dominus apud abbatiam de Bonaaqua ordinis Cisterciensis; ubi receptus fuit processionaliter ab Abbate & conventu dicti loci, pulsatis campanis. Praedicavit in capitulo, celebravit Missam conventualem in pontificalibus cum pallio, fecit acolythos & tonsuras, & pernoctavit ibidem. Quia verò Abbas minùs sufficienter necessaria ministraverat Domino & suis, deficiendo in ferratura equorum, & culcitris, linteaminibus, palea, & multis aliis, Dominus die crastina in mane eundem Abbatem canonicè monuit de emendando praedictum delictum. Et licèt dictus Abbas offerret se facturum voluntatem Domini verbo & non facto, Dominus eum excommunicavit; & ex abundanti appellavit idem Dominus ad sedem apostolicam pro se & suis & ad hoc consentientibus, ne ipsi Abbas & conventus vel exequutores eorum à sede apostolica deputati, si quos habebant, aliquid de facto contra ipsum vel suos attentarent. Insuper legi fecit eidem Dominus ibidem privilegium quod habebat, videlicet quòd nullus delegatus, subdelegatus, conservator vel exequutores quicunque ipsum possent excommunicare.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Portum Dei prioratum conventualem Casae Dei; ubi receptus fuit processionaliter & honorificè ut suprà. Audivit Dominus Missam conventualem, confirmavit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, nec voluit computare de expensis.

Dominica sequenti in mane fecit ibi tonsuras. Et exinde venit apud Bortum prioratum Clugniacensem, quem tenebat Episcopus Claromontensis; ubi fuit receptus ut suprà. Audivit ibi Missam, confirmavit; & procuratus fuit ibidem ad expensas procuratoris dicti Episcopi Claromontensis. Non fuit computatum de expensis.

Die Lunae sequenti venit Dominus apud sanctum Angelum prioratum conventualem de Carrosio, ubi receptus fuit ut suprà. Audivit Missam, confirmavit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, qui noluit computare de expensis.

Die Martis sequenti in mane fecit ibi tonsuras. Et exinde venit apud Maimac abbatiam ordinis sancti Benedicti, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci. Celebravit, & procuratus fuit ipsa die ad expensas abbatiae. Et quia datum fuerat Domino intelligi quod monachi dictae abbatiae multùm dissolutè vivebant jacentes in cameris, omisso eorum dormitorio, comedentes singulariter in cameris, eorum refectorio praetermisso, mandavit Dominus Abbatem & monachos dicti loci coram se, & in praesentia monachorum suorum eidem Abbati praecepit quod de cetero comederent in refectorio & jacerent in dormitorio & non alibi nisi ex causa, exceptis in officiis constitutis; de quibus praecepit Dominus ut servaretur in eis quod hactenus fuerat observatum. Praedictus autem Abbas promisit Domino quod staret ordinationi suae, & quod in praemissis tanquam suo ordinario obediret.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Vedrines prioratum Casae Dei; ubi receptus processionaliter ut supra, audivit Missam, & procuratus fuit ibidem ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum IX. librae.

Eadem die finavit Prior de Vantador Clugniacensis ordinis de procuratione sua ad. X. libras.

Et ipsa die incepit Dominus dare commissiones sub hac forma.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, dilecto in Christo tali Priori vel Abbati Lemovicensis diocesis salutem in Domino. Conquestus est nobis Lemovicensem diocesim visitantibus B. ejusdem diocesis quòd P. & H. Clerici vel laici praefatae diocesis super terris, debitis, possessionibus, & rebus aliis vel usuris iniuriantur eidem. Ideoque discretioni vestrae committimus & mandamus quatinus coram vobis partibus convocatis, audiatis causas & fine debito terminetis, facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam auctoritate nostra firmiter observari. Testes autem qui fuerint nominati, si se gratia, odio, vel timore subtraxerint, censura simili compellatis veritati testimonium perhibere. Datum &c.

Eadem die impetravit commissionem Iohannes de Otherarico monachus Casae Dei contra Renaudum Alemart, Gaubertum Aboniart, Petrum Galteri, & uxorem Iohannis Boet Lemovicensis diocesis; & habuit judicem magistrum P. de Podis Canonicum Hacentensis monasterii.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam Dominus, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Tutelam abbatiam ordinis sancti Benedicti; ubi Abbas & burgenses dictae villae cum trumpis & instrumentis aliis jocundis obviaverunt Domino, & ipsum conduxerunt usque ad portam Ecclesiae; & illic fuit receptus honorificè ab Abbate & conventu dicti loci, pulsatis campanis, & processionaliter, & procuratus ibidem ad expensas abbatiae; & non fuit computatum de expensis.

Die Veneris sequenti in festo beati Laurentii in mane intravit capitulum, praedicavit, postmodum celebravit Missam conventualem in pontificalibus cum pallio, fecit acolythos, praedicavit populo, indulgentiam dedit; & fuit ibidem ipsa die ex gratia ad expensas & invitationem Abbatis dicti loci. Qua die, congregato capitulo, Dominus in praesentia capituli proposuit quod monachi in prioratibus constituti saepissime prioratibus suis debitis servitoribus destitutis veniebant ad abbatiam suam, ibidem diutiùs residentes, & in cameris dictae abbatiae comedebant, & secum multos monachos dictae abbatiae invitabant pro machinationibus & aliquibus discordiis suscitandis & ut eos possent trahere ad voluntatem suam faciendam, & ita bona abbatiae pro nihilo consumebant, prioratus suos debito servitio defraudantes. Quare praecepit eis Dominus ut super statu abbatiae responderent sibi veritatem. Praedicti autem Abbas & monachi responderunt concorditer quod abbatia tam in temporalibus quàm in spiritualibus erat in bono statu. Quibus auditis, Dominus noluit procedere ulteriùs, sed recessit.

Die sabbati sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Obazinam abbatiam Cisterciensem, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Praedicavit in capitulo, & rogavit ipsos de capitulo ut ipsum recommendatum haberent in orationibus suis & beneficiis. Qui devotè eidem annuerunt. Post prandium eadem die visitavit Dominus moniales ibidem propè existentes, quae nullo tempore vitae suae exeunt claustrum, ut dicitur, nec intrant claustrum homines nisi cum Praelatis vel personis honestis. Praedicavit ibidem, & dedit indulgentiam.

Die dominica in mane sequenti consecravit ibidem in quadam capella quoddam altare in honore beatae Mariae Magdalenae; audivit Missam, & dedit indulgentiam illis qui interfuerant consecrationi dicti altaris. Exinde venit apud Argentac prioratum conventualem de Clusa, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà; audivit Missam, confirmavit, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, nec fuit computatum de expensis.

Die Lunae sequenti audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Ex exinde venit apud Brivasac prioratum Sollemniacensem; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci, nec fuit computatum de expensis.

Die Martis in vigilia Assumptionis beatae Mariae venit Dominus apud Bellumlocum, ubi fuit honorificè receptus à burgensibus & processionaliter ab Abbate & conventu dicti loci. Intravit capitulum, praedicavit & visitavit; & in ipso capitulo recepit homagium & fidelitatis juramentum ab Abbate praedicto de villa Bellilocensi cum pertinentiis feodis ipsius villae, secundùm quod in littera compositionis olim factae inter Abbatem & Dominum Bituricensem

sem Archiepiscopum continetur. Et protestatus fuit Dominus quòd licèt dicta homagium & juramentum receperit in capitulo supradicto, nullum sibi & Ecclesiae Bituricensi praejudicium generetur quin praedictus Abbas & successores ejus ea facere teneantur alibi quando fuerint requisiti; petens idem Dominus Archiepiscopus ab ipso Abbate claves portarum dictae villae sibi tradi in signum dominii, prout facere tenebatur. Qui respondit quòd libenter eas traderet, si haberet, sed ad praesens eas non habebat, nec habere poterat, quia Bernardus de Sacrario, cui eas commiserat custodiendas tempore Domini Guidonis praedecessoris Domini, sibi reddere denegabat, praesentibus pluribus monachis & burgensibus dictae villae, quorum nomina scripta sunt in litteris inferiùs confectis. Eodem verò die Dominus fuit cum Abbate ex gratia & à burgensibus villae.

Super homagio & juramento fidelitatis facto dedit Abbas litteram sigillo suo sigillatam sub hac forma.

Universis praesentes litteras inspecturis Bego humilis Abbas Bellilocensis Lemovicensis diocesis salutem in Domino. Noveritis quod cùm nos & conventus noster nomine Ecclesiæ nostræ Bellilocensis à reverendo patre Domino S. Bituricensi Archiepiscopo Aquitaniae Primate nomine sacrosanctæ Bituricensis Ecclesiæ teneamus in feodum & tenere debeamus villam nostram Bellilocensem cum pertinentiis & juribus ad ipsam spectantibus, cùm prædicta omnia moveant de feodo & dominio Bituricensis Ecclesiæ, prout evidenter per probationes legitimas productas coram Officiali Nivernensi judice super hoc delegato à reverendo patre Simone Dei gratia tituli sanctæ Caeciliæ Presbytero Cardinali tunc apostolicæ sedis Legato apparet & per diffinitivam sententiam ab eodem contra nos pro Bituricensi Archiepiscopo promulgatam. Item cùm nos teneamus in feodis à Domino Archiepiscopo nomine Bituricensis Ecclesiæ omnia temporalia prioratuum omnium, administrationum, & obedientiarum ad monasterium nostrum spectantium, ac omnes alias villas nostras cum pertinentibus suis & juribus omnibus, ac omnia feoda & refeoda ad monasterium nostrum spectantia, videlicet reparium & temporalia de Scaulhac, administrationem & temporalia de Friac & de Favars & de Riberia, de Biaroz, & Deuscons, & de Burda, & de Signec, & praepositatum de Tudel, & temporalia Ecclesiarum de Felinis, de Girat, & de Bonavilla, de Scanquel, & de Bochart, Datilac, de la Tuc, & de nemore, & villam de Condac, villam del Saule, homagia & feoda Vicecomitis Turennae, domini de Castro novo, domini Rignaudi de Cavenguac, R. de Curamonta, domini de Nioleto, domini Filberti de Pomeya, domini Gilberti de Gaverii, domini Guillelmi de Cabra, Petri Doraguac, Guillelmi de Moritanis, Guillelmi & Ademari de Favras, dominorum de Malamorte, & omnium aliarum personarum quae nobis & monasterio nostro debent vel fecerunt homagia & quae tenent in feodum vel refeodum à nobis & monasterio nostro vel tenere debent, nec praedicta omnia vel aliqua de prædictis tenemus ab alio domino temporali nec tenere possumus, cùm ipse Archiepiscopus noster & rerum nostrarum temporalium dominus sit superior temporalis, & resortum habet à nobis tamquam dominus temporalis superior & habere debet & successores sui in perpetuum. Necnon eidem & successoribus jurare tenemur fidelitatem, ac eidem claves Bellilocenses tradere in novo adventu suo, anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto, decimonono kalendas Augusti, die Martis quartadecima ejusdem mensis, in vigilia Assumptionis beatae Mariae virginis, in monasterio nostro, videlicet in capitulo nostro, circa tertiam pulsata campana ad congregandum conventum nostrum in dicto capitulo, reverendo in Christo patri Domino Simoni Dei gratia Bituricensi Archiepiscopo Aquitaniae Primati supradicto nomine Bituricensis Ecclesiae homagium fecimus & juramentum fidelitatis de omnibus supradictis praesentibus & ad hoc vocatis religioso viro Iohanne Abbate sancti Sulpitii Bituricensis, venerabilibus viris Domino Guidone de Nobailhes Capicerio Pictavensi, & magistro Iohanne Gresillon Canonico Bituricensi, fratribus Simone de Blesis & Iohanne de sancta Severa ordinis Minorum, P. de Rupe Archipresbytero de Castra Bituricensis diocesis, fratre Hugone de Faveriis monacho sancti Sulpitii Bituricensis, Octhone de Salinis Presbytero Canonico Magdunensi, Conone Presbytero rectore Ecclesiæ parochialis de Versione Bituricensis diocesis, Hugone monacho Priore de Vrseto Claromontensis diocesis, Iohanne de Maimac Priore claustrali monasterii nostri, Bernardo de Quercu Infirmario, Petro de Planis Camerario, Bertrando de Favars, Stephano de sancto Badelio, Aymerico de Vigilando monachis ejusdem monasterii, Martino la Celhe, Petro Majoris, Petro del Segrey, Bertrando del Segrey, Adamaro la Treilhe, magistro Guillelmo Majoris, & Laurentio Stephani burgensibus villae nostrae Bellilocensis, & pluribus aliis.

Die Veneris post Assumptionem beatae Mariae venit Dominus apud Albignet prioratum de Clusa, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci.

Die sabbati sequenti in mane audivit ibi Missam. Et exinde venit ad Brivam prioratum ordinis sancti Augustini; ubi receptus fuit processionaliter & procuratus ad expensas Prioris dicti loci.

Die dominica sequenti fuit ibidem ad invitationem Domini Guidonis de Nobailhes Capicerii Pictavensis ex gratia in domibus dicti Prioris. Et fuit secum Episcopus Caturcensis. Eadem die celebravit in pontificalibus cum pallio, fecit acolythos & tonsuras, praedicavit, indulgentiam dedit.

Die Lunae sequenti in mane audivit ibi Missam. Et exinde venit apud Vosies abbatiam ordinis sancti Benedicti; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas abbatiae, nec fuit computatum de expensis.

Die Martis sequenti audivit ibi Missam, intravit capitulum, praedicari fecit. Et exinde venit apud Vsarchiam, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci, & procuratus ad expensas abbatiae. Non fuit computatum.

Die Mercurii sequenti in octavis Assumptionis beatae Mariae in mane audivit Missam ibi, praedicavit, tonsuras fecit, & confirmavit. Et exinde venit apud Arnacum prioratum sancti Martialis Lemovicensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas prioris dicti loci.

Eadem die concessit commissionem Dominus Stephano Salavalh Clerico conquerenti quod Bernardus Bonifaci, Guido Estuderii, Bartholomaeus Radulphi, Bernardus Iudicis de Capella, Petrus & Gacelinus fratres super terris &c. judicem Priorem claustralem Belliloci.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit ad prioratum sancti Roberti de Casa Dei, ubi receptus fuit processionaliter, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci.

Die Veneris sequenti in festo beati Bartholomaei venit Dominus apud Dalon abbatiam Cisterciensem, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Et duo altaria in Ecclesia dicti loci consecravit, unum in honore beati Bartholomaei, & aliud in honore Apostolorum Simonis & Iudae. Audivit Missam, confirmavit, & fecit tonsuras, & pernoctavit ibidem ad expensas abbatiae. Non fuit computatum de expensis.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud sanctum Aredium, ubi sunt Canonici seculares; & receptus fuit processionaliter ut suprà à Decano & capitulo dicti loci. Ipsa die celebravit Dominus in pontificalibus magnam Missam, & fuit procuratus dicta die ad expensas Decani & capituli dicti loci. Summa expensarum . . . . . .

Die

Die dominica sequenti in Ecclesia dicti loci duo altaria consecravit, unum in honore sancti Aredii, & aliud in honore sancti Iuniani. Celebravit in pontificalibus cum pallio, fecit acolythos & tonsuras, confirmavit. Et ipsa die venit apud Chalas prioratum conventualem sancti Augustini; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci.

Die Lunae sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Sollemniacum abbatiam sancti Benedicti, ubi Episcopus Lemovicensis, Abbas sancti Martialis Lemovicensis, & plures alii venerunt Domino obviam; & fuit receptus processionaliter, ipsis praesentibus, ab Abbate & conventu dicti loci processionaliter ut suprà; procuratus ad expensas abbatiae. Summa expensarum . . . .

Eadem die concessit Dominus commissionem Abbati & conventui dicti loci conquerentibus quod Ademarus de Cambonio dictus Cechardus, Guido & Aymericus de Claro oculo, & Iohannes Medici Lemovicensis diocesis, super terris, debitis, possessionibus &c. injuriantur eisdem, judicem Priorem claustralem Bellilocensem praefatae diocesis. Item aliam dictis conquerentibus quod Iohannes Gregorii & ejus uxor, magister Matthaeus, qui moratur cum domino Gaselino de Castronovo Milite, dictus Lalamans, & dictus Baurac de Gezonis praefatae diocesis super terris &c. injuriantur eisdem, judicem supradictum.

Item aliam Praeposito de Fagia monacho Sollemniacensi ejusdem diocesis conquerenti quod P. Baylac, G. Doneu domicellus, Iohannes deu Quaroy, Aymarz Samçonet, & Guido Rogerii praefatae diocesis super terris &c. injuriantur eisdem, judicem supradictum.

Item aliam dicto Praeposito conquerenti quod B. Greu, B. Baylet Presbyter dictus Barrisso, P. de Broli, & Bernardus Manha praefatae diocesis super terris &c. injuriantur eidem, judicem Priorem claustralem Bellilocensem praedictum.

Item aliam Priori de Cella monacho Sollemniacensi conquerenti quod Guido Gergnos, dictus Gannac, dictus Bonet Cans, & Iohannes Pellissa diocesis praedictae Lemovicensis super terris &c. injuriantur eidem, judicem supradictum.

Item aliam Guillelmo Saderia Clerico conquerenti quod Ademarus de Saxum Miles, Guillelmus de la Rocha, Iohannes Bertrandi, G. Lacosta, P. Faure de Examduno ejusdem diocesis super terris &c. injuriantur eidem, judicem Priorem sancti Geraldi Lemovicensis.

Item die Martis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Calucium castrum magistri Geraldi de Malomonte, & fuit ibidem ad invitationem dicti magistri ex gratia.

Die Mercurii sequenti in festo decollationis beati Iohannis Baptistae in mane audivit ibidem Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Petram-Bufferiam, ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci & Praepositi de Carovico, qui duo unam procurationem dant. Prioratus de Petra-Buferia est de abbatia Sollemniacensi. Prior de Carovico est de abbatia sancti Augustini Lemovicensis. Summa expensarum . . . . .

Eadem die fecit homagium Domino & juramentum fidelitatis Prior monasterii de Vicano Caturcensis diocesis de omnibus temporalibus & juribus quae habebat seu habere poterat aut debebat in villa Vicanensi & pertinentiis suis, praesentibus religiosis viris Iohanne Abbate sancti Sulpitii Bituricensis, Priore de Petra-Bufferia, Domino Guidone de Nohailhes Capicerio Pictavensi, Domino Ademaro de Riparia, magistris I. Greillon Canonico Bituricensi, P. de Versione, P. de Rupe Archipresbytero de Castra Bituricensis diocesis, Octhone de Salinis Capellano Domini Canonico Magdunensi, & pluribus aliis Clericis & laicis. Et licèt dictus Prior dictum homagium teneretur facere Bituris, ad supplicationem dicti Prioris & multorum bonorum recepit ibidem dictum homagium ex gratia. Super quibus debuit dare litteras dictus Prior de Vicano.

Dicta die impetravit à Domino commissionem P. de Bellomonte Clericus contra rectorem Ecclesiae de Mauzanis, Blas. Chaussandras, Bartholomaeum de Murato, P. Guardelli, & Geraldum Chambafortz laicos ejusdem diocesis; & habuit Bertrandum Alboyni Canonicum sancti Iuniani ejusdem diocesis.

Item eidem P. aliam commissionem contra rectorem Ecclesiae sancti Hilarii de Turnis, P. Hugonis Dantoyr, & Bonetum ejus filium, & P. Gardelli laicos ejusdem diocesis; & habuit judicem Guillelmum Ademari Canonicum sancti Aredii Lemovicensis diocesis.

Item idem P. aliam commissionem obtinuit contra rectorem Ecclesiae de Lestaurs, P. de Marilho, Guidonem Dassio Clericos, P. Gaurdelli & B. las Chaussandras ejusdem diocesis; & habuit judicem Iunianum Canoys Canonicum sancti Iuniani ejusdem diocesis.

Item impetravit aliam idem P. contra Stephanum Chandeliers, Stephanum de Vernant, & Stephanum la Trocharia laicos ejusdem diocesis; & habuit judicem P. Faydici Canonicum Rasoliensem ejusdem diocesis.

Item impetravit idem P. aliam contra rectorem Ecclesiae d'Autor, Bonetum eius fratrem, Guillelmum Gaialhatz, Guillelmum Emerici de Vserchia & ejus uxorem praefatae diocesis; & habuit judicem Guidonem del Chauscauhier Canonicum sancti Aredii.

Item impetravit idem P. contra Priorem de Vinhareria, rectorem Ecclesiae de Sodena, & Guillelmum Malais laicum ejusdem diocesis; & habuit judicem Bertrandum Alboyni Canonicum sancti Iuniani.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Aurelium prioratum conventualem sancti Augustini: ubi receptus fuit processionaliter, praesente Episcopo Lemovicensi, ut suprà. Et ibidem inter Dominum & Episcopum de multis contulerunt. Postea recessit Episcopus, & ivit pransum ibi propè ad duas leucas; & Dominus remansit, & procuratus fuit ibidem ad expensas Prioris dicti loci.

Dicta die impetravit Praepositus d'Arto monachus Sollemniacensis commissionem contra dictum Arnaus, Guillelmum Pelos, & Stephanam ejus uxorem, P. & Iohannem dictos Gautier Lemovicensis diocesis; & habuit judicem Priorem de Belloloco Lemovicensis diocesis.

Item aliam commissionem impetravit Prior de Layral Claromontensis diocesis ordinis sancti Benedicti contra Hugonem de Frayxainas dictum le Tondu Palic, Iohannem rectorem Ecclesiae de Verneya, rectorem Ecclesiae de Petrafitta, Iohannem de Vrchier Presbyterum Lemovicensis diocesis; & habuit judicem Priorem monasterii Bellilocensis ejusdem diocesis.

Die Veneris in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Artigiam prioratum conventualem. Ordo est per se. Vbi fuit receptus processionaliter. Praedicavit in capitulo, & procuratus fuit ibidem ad expensas Prioris dicti loci.

Die sabbati sequenti in mane audivit ibi Missam, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud monasterium Haentense; ubi receptus fuit processionaliter à Praeposito & capitulo dicti loci, & procuratus fuit ipsa die ad expensas capituli dictae Ecclesiae.

Eadem verò die vocavit Dominus Canonicos dictae Ecclesiae coram se, & inquisivit de statu Ecclesiae. Et quia venerabilis vir magister R. de Albuconio praeposituram dictae Ecclesiae Haentensis & prae-

praepositturam Ecclesiae Rasoliensis necnon & Ecclesiam parrochialem sancti Silvani prope Bellamgardam in eadem diocesi Lemovicensi tenebat tamquam intitulata, in modum qui sequitur contra dictum Praepositum processit post multas accusationes.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, universis praesentes litteras inspecturis salutem in Domino. Nuper Lemovicensem diocesim visitantes, dum per villam Bellaegardae transitum faceremus, ex clamosa insinuatione parrochianorum Ecclesiae sancti Silvani prope villam praedictam frequenter didicimus quòd venerabilis vir magister R. de Albuconio tria beneficia, quae inferiùs annotantur, tamquam intitulata detinebat, quorum unum ex altero non dependet, in suae salutis praejudicium & scandalum plurimorum, videlicet Ecclesiam sancti Silvani curam animarum habentem, ac praepositturam Ecclesiae Rosoliensis, necnon & praepositturam Ecclesiae Haentensis, quae praepositturae in dictis Ecclesiis dignitates reputantur. Postea autem ad Ecclesiam Rosoliensem descendimus, visitationis officium exercentes; ubi Canonici dictae Ecclesiae nobis haec eadem retulerunt. Tandem ad Ecclesiam Haentensem declinavimus, visitationis officium exercentes; ubi Canonici dictae Ecclesiae clamorem praecedentium confirmantes, non sufficiebant admirari qua conscientia tam enormem excessum, non compatiendo praedictis Ecclesiis, toleravimus. Cum autem praemissa essent notoria & manifesta & adhuc sint, ac Episcopus dictae Lemovicensis diocesis quoad praemissa negligens fuerit, ut dicitur, & remissus, licèt beneficia quae tanto tempore vacavissent quod ad nos vel ad sedem apostolicam esset eorum devoluta conferendi potestas, jure metropolitano seu auctoritate sedis apostolicæ conferre possimus, tandem juxta verbum Apostoli dicentis, Nemini citò manum imponas, *volentes super praemissis habere certitudinem pleniorem, ipsum magistrum R. die sabbati ante nativitatem beatae Mariae virginis vocavimus coram nobis apud Haentum, & ab ipso petiimus diligenter utrum praefatum clamorem opere complevisset. Qui nobis respondit quod praefatam Ecclesiam parrochialem ac dignitates praedictas detinuerat per longa tempora & adhuc etiam detinebat, fructus & exitus dictorum beneficiorum levando & percipiendo; quae beneficia, ut dicebat, successivè fuerat assecutus, primò praepositturam Rosoliensem, deinde praepositturam Haentensem, & ultimo Ecclesiam parrochialem praedictam; asserens tamen fuisse super praemissis cum ipso à sede apostolica dispensatum; quam dispensationem ad nostram conscientiam informandam ab ipso nobis petiimus ostendi. Qui nobis respondit quod dispensationem praedictam non habebat de praesens nec habere poterat; sed die tertia à nobis sibi assignata illam nobis ostenderet & offerret; & nos ad supplicationem ipsius diem Veneris in vigilia nativitatis beatae Mariae sibi assignavimus per haec coram nobis apud Lemovicam ad ostendendum & exhibendum nobis dispensationem praedictam, si quam habet, & ad procedendum ulteriùs ut jus erit. Quam diem praefatus R. gratanter & voluntate acceptavit, praesentibus religiosis viris Iohanne Abbate sancti Sulpitii Bituricensis, I. de Pheletino ordinis Praedicatorum Lemovicensis, ac discretis viris Domino Guidone de Nobavlbes Capicerio Pictavensi, magistris I. Gresillon Canonico Bituricensi, Ademaro de Riparia, & Petro de Versione Clericis, & Domino Iohanne de Vernolbiis Canonico Lemovicensi, ac religioso viro Priore de Maravalle Lemovicensis diocesis, & pluribus aliis. Datum dicta die sabbati ante nativitatem beatae Mariae apud Haentum anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto.*

Die dominica sequenti in mane ibidem apud Haentum audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit Dominus apud * Paemhac prioratum sancti Martialis Lemovicensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà; & fuit ibi procuratus ad expensas capituli dicti loci, nec fuit computatum de expensis.

Die Lunae sequenti ante nativitatem beatae Mariae virginis in mane celebravit ibidem Dominus, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud sanctum Leonardum prioratum conventualem ordinis sancti Augustini; ubi receptus fuit processionaliter, praedicavit in capitulo, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. In crastino celebravit ibidem, confirmavit, & tonsuras fecit.

Commissionem dedit Dominus Domino Guidoni de la Porta Praeposito sancti Silvani de abbatia de Vserche Lemovicensis diocesis contra Aydemarum Forragii, I. & P. Dosa fratres, Iobertum de Bausac, & Guidonem Morselli domicellum præfatæ diocesis; & habuit judicem Abbatem Bellilocensem.

Die Martis ante nativitatem beatæ Mariæ virginis intravit Dominus Lemovicensem civitatem. Et primò declinavit ad Ecclesiam cathedralem: ubi fuit receptus processionaliter ab Episcopo induto vestibus pontificalibus & à Canonicis dicti loci indutis capis sericis, Et ipsa die fuit procuratus in domibus Episcopi ad expensas ipsius Episcopi nomine capituli, quia debet solvere procurationem pro capitulo secundùm quod est consuetum, nec fuit computatum. Et notandum quod antequam Dominus intraret civitatem, venerunt Domino obviam bene per unam leucam Episcopus Lemovicensis, Decanus, magnus Archidiaconus, Cantor, Archidiaconus de Malamorte, Abbas Dauratensis, magister Gillebertus, & plures alii Canonici Lemovicenses, & Abbates sanctorum Martialis & Martini. qui praecesserunt pro recipiendo Dominum processionaliter.

Die Mercurii sequenti praedicavit in capitulo, & visitavit, praesentibus in capitulo Episcopo & Canonicis dictae Ecclesiae, qui ex gratia speciali obtulerunt ei primam vacaturam praebendam in Ecclesia ad opus cujusdam Clerici sui. Et ipsa die celebravit in dicta Ecclesia majorem Missam in pontificalibus, praesente Episcopo. Praedicavit populo, indulgentiam dedit. Et ipsa die dedit indulgentiam, & fuit procuratus in domibus Episcopi ab Episcopo ad expensas ipsius Episcopi.

Die Iovis sequenti visitavit Dominus prioratum sancti Andreæ Lemovicensis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, præsente Episcopo. Et declinavit ad abbatiam sancti Martini; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, audivit Missam, & fuit procuratus ibidem ad expensas Abbatis dicti loci; de quibus solvit Prior sancti Andreæ Lemovicensis medietatem, prout consuetum erat.

Die Veneris sequenti in vigilia nativitatis beatae Mariæ virginis visitavit Dominus abbatiam sancti Augustini Lemovicensis; ubi receptus fuit processionaliter ab Abbate & conventu dicti loci, audivit Missam; & fuit procuratus ad expensas abbatiæ, nec fuit computatum de expensis.

Die sabbati in festo nativitatis beatae Mariae intravit Dominus ibidem capitulum, praedicavit. Et exinde venit ad abbatiam sancti Martialis Lemovicensis; ubi receptus fuit processionaliter, praesente Episcopo, ab Abbate & conventu dicti loci, celebravit missam conventualem in pontificalibus cum pallio, acolythos fecit, populo praedicavit, & dedit indulgentiam; & ipsa die procuratus fuit ad expensas abbatiae, in procuratione non fuit computatum.

Die dominica sequenti in mane intravit Dominus capitulum, praedicavit, & visitavit, audivit Missam; & procuratus fuit ibidem ad expensas abbatiae in procuratione, quia Abbas dicti loci tenetur ad duas procurationes. Ipsa die dominica visitavit Dominus abbatiam de Regula Lemovicensis; ubi receptus fuit processionaliter, praedicavit & visitavit in capitulo; & procurationem suam, quam Abbatissae & conventui mandaverat ad diem sequentem, remisit ista vice Abbatissae dicti loci ad supplicationem ipsius Abbatissae

ac

tissae ac venerabilis viri Domini Guidonis de Nohaylhes Capicerii Pietavensis, Abbatis Dauratensis, & plurimorum aliorum.

Die Lunae sequenti in mane audivit Dominus Missam apud sanctum Martialem. Et in camera sua, praesentibus Episcopo Lemovicensi, Decano, Archidiacono, Abbate Dauratensi Canonico Lemovicensi, & pluribus aliis Clericis & laicis, Dominus viginti tres pueros tonsuravit. Et notandum quod visitando dictam Lemovicensem civitatem concessit commissiones quae sequuntur; quarum commissionum forma mutata fuit prout sequitur, & concessa personis infrascriptis.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, dilecto in Christo Priori de Tutela ordinis sancti Benedicti Lemovicensis diocesis salutem in Domino. Conquestus est nobis Lemovicensem diocesim visitantibus Guillelmus Iordani Miles ejusdem diocesis quod Helias de Fonte Presbyter rector Ecclesiae de Barnaco praefatae diocesis super terris, debitis, possessionibus, & rebus aliis injuriatur eidem. Hinc est quod cùm de consuetudine approbata de causis, controversiis, seu litibus quibuscunque omnium subditorum dictae diocesis, de quibus diocesanus loci cognoscere non incepit, possimus cognoscere visitando & eas fine debito terminare vel committere, & in possessione hujusmodi juris vel quasi tam nos quàm praedecessores nostri fuerimus & etiam adhuc simus, discretioni vestrae mandamus quatenus coram vobis vocatis partibus, causas audiatis praedictas & eas fine debito, usuris cessantibus, terminetis, facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam auctoritate nostra firmiter observari. Testes autem qui fuerint nominati, si se gratia, odio, vel timore subtraxerint, censura simili compellatis veritati testimonium perhibere. Vobis enim quoad omnia supradicta committimus vices nostras, donec eas duxerimus revocandas. Datum &c.

Sub forma praedicta idem Miles contra Guillelmum de Penavayra Militem dictae diocesis aliam commissionem impetravit; & habuit judicem Praepositum de Manniaco dictae diocesis Lemovicensis.

Item idem Miles contra Hugonem Arivac Militem ejusdem diocesis impetravit aliam; & habuit judicem Petrum de Saveril Canonicum Dauratensem.

Item Bernardus Raymundi Clericus Lemovicensis diocesis contra Gaucelinum Macel, Iohannem dou Verdieri, Agnetem Fauressa, Iohannem Audebert de Cresoli, & filium Pansic Clericum dictae diocesis, commissionem impetravit similiter; & habuit judicem Priorem claustralem monasterii de Tutela.

Item aliam commissionem impetravit Boso de Montibus domicellus dictae diocesis contra P. Laracha, Raymundum Apicat, relictam dicti Varaymier, & uxorem dicti Sorameu, & Hubertum de Cirlot dictae diocesis; & habuit judicem S. Chabilli Canonicum sancti Iuniani praefatae diocesis.

Item Aymingarda dictae diocesis impetravit contra Gaucelinum de Afforla Militem, Heliam Sulhet Militem, Heliam de Nobiliaco domicellum, Laurentium Fautoris. P. Bordanayra ejusdem diocesis commissionem; & magistrum S. de Malomonte Canonicum Lugdunensem pro judice impetravit; proviso tamen ne virtute hujusmodi rescripti extra diocesim Lemovicensem partes protrahantur.

Item Aymericus de Iarmahc Miles contra Heliam Durandi, R. Durandi, Hemericum Bordanayra, Stephanum Denner, P. Chabrien dictae diocesis commissionem impetravit; ac P. de Barnon Canonicum Rosoliensem Lemovicensis diocesis pro judice sub praedicta forma impetravit.

Die Lunae praedicta in crastino nativitatis beatae Mariae virginis exivit Dominus civitatem Lemovicensem. Et ipsa die venit apud Carnum juxta Axiam prioratum sancti Martialis Lemovicensis, ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci & Prioris de Ape; qui duo ad unam procurationem tenentur. Summa expensarum XI. librae II. solidi.

Dicta die impetravit commissionem Aymericus Raucharens laicus cruesignatus Lemovicensis diocesis contra Heliam Pelliparii Clericum, Stephanum de Cambarae Presbyterum, P. Loven, P. Peconi laicum ejusdem diocesis. Habuit judicem Dominum Iulianum de Crozis Canonicum sancti Aredii praefatae diocesis.

Item ibidem impetravit commissionem Thomas de Montepessulano de castro Lemovicensi crucesignatus contra Stephanum Camboforti, P. lo Lacier, P. de Peyreygnec, P. Peconi, & Guillelmum Vachier Lemovicensis diocesis; & habuit judicem Iulianum de Crozis praedictum.

Die Martis sequenti audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Rupem Cavardi prioratum abbatiae de Carroso; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Non fuit computatum de expensis.

Die Mercurii sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Naneronum prioratum de Carroso; ubi receptus fuit processionaliter, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XIII. librae VII. solidi.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Buxeriam prioratum conventualem de Clusa; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci; nec fuit computatum de expensis.

Die Veneris sequenti in festo exaltationis sanctae crucis venit Dominus apud Salas prioratum conventualem ordinis sancti Augustini; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, celebravit in pontificalibus, acolythos fecit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, qui noluit computare de expensis.

Die sabbati sequenti in octavis nativitatis beatae Mariae venit Dominus apud Perusiac prioratum de Carosso; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, celebravit in pontificalibus, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci, nec fuit computatum de expensis.

Die dominica sequenti venit Dominus ad abbatiam Stirpensem; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, audivit Missam; & procuratus fuit ad expensas abbatiae, nec fuit computatum de expensis.

Die Lunae sequenti venit Dominus in mane, & intravit capitulum, & visitavit. Et exinde venit apud sanctum Iunianum; ubi receptus fuit à Decano & capitulo dictae Ecclesiae, & procuratus ipsa die ad expensas capituli. Summa expensarum XIII. librae V. denariis minùs.

Die Martis sequenti in mane audivit ibi Missam, populo praedicavit, indulgentiam dedit, tonsuras fecit, confirmavit, & in capitulo visitavit, & dedit commissiones quae sequuntur.

Eadem die Catherina relicta Heliae de Siens tutrix I. & Aymerici pupillorum suorum impetravit commissionem contra Heliam de Varenis Militem, Petrum de Molico, Heliam de Iue, & Aymericum Plaiehaz Valeti, Guillelmum de Furno, & dictum Guaydamour; & habuit judicem Heliam Borrelli Canonicum sancti Iuniani.

Item aliam commissionem obtinuit dicta relicta contra Gerardum Doveri, Gerardum Raens, & P. de Rossoays Lemovicensis diocesis. Habuit judicem supradictum.

Item commissionem obtinuit P. Borelli & Petronilla ejus soror ejusdem litis consortes contra Heliam de Malomonte Militem, P. Vermier Capellanum de Dornarac, P. Barac, & P. Roveron ejusdem diocesis; & habuerunt judicem Gerardum Galterii Canonicum sancti Iuniani Lemovicensis diocesis.

Die

Die Martis praedicta venit Dominus apud Beux abbatiam Cistercienſem; ubi receptus fuit proceſſionaliter ut ſuprà, & pernoctavit ibidem ad expenſas abbatiae.

Die Mercurii ſequenti in mane audivit Miſſam, confirmavit. Et exinde venit apud Grandimontem; ubi receptus fuit proceſſionaliter à Priore & conventu dicti loci; & fuit procuratus in aula Prioris, & fuit Prior ſecum ad prandium, ad expenſas Prioris dicti loci; nec fuit computatum de expenſis.

Die Iovis in mane intravit Dominus capitulum, praedicavit, & ſe orationibus fratrum commendavit, audivit Miſſam, confirmavit, fecit tonſuras. Et exinde venit apud Ambazac prioratum de abbatia ſancti Auguſtini Lemovicenſis; ubi receptus fuit proceſſionaliter, & procuratus ad expenſas Prioris dicti loci. Summa expenſarum x. librae xvii. ſolidi. Et propter paupertatem loci dicto Priori parcere promiſit in primo adventu ſuo procurationem.

DIOCESIS CADURCENSIS.

ANno Domini milleſimo ducenteſimo octogeſimo quinto, die Iovis poſt mediam quadrageſimam, intravit reverendus pater Dominus Simon Dei gratia Bituricenſis Archiepiſcopus Aquitaniae Primas dioceſim Caturcenſem cauſa viſitationis. Et primò declinavit apud Martellum; ubi fuit receptus proceſſionaliter, pulſatis campanis, & procuratus ad expenſas rectoris Eccleſiae dicti loci. Summa expenſarum xvii. librae & xii. ſolidi Turonenſes.

Et notandum quòd cariſtia temporis, quae cariſtia incomparabilis erat in partibus illis, fiebant expenſae tam magnae, & etiam quandoque propter ſupervenientes. Nam panis qui alio tempore non valebat niſi unum denarium, valebat & vendebatur tunc ix. denariis; & ſic de aliis epulis.

Et ſciendum quòd in comitiva Domini erant hi quorum nomina hic notantur, ſcilicet religioſus vir Guido Abbas monaſterii Verſionis frater Domini, Magiſter Renerius de Senonis Archidiaconus Graciacenſis in Eccleſia Bituricenſi, Dominus Otho de Sainis Canonicus Magdunenſis, & Conon Canonicus Mimatenſis Capellani Domini, magiſtri P. de Verſione & R. de Caritate Clerici Domini, frater Iohannes Marſac monachus Verſionenſis, frater Hugo monachus ſancti Sulpitii Bituricenſis pœnitentiarius Domini, magiſtri Iohannes de Camera & Iohannes de Senonis nepos dicti Archidiaconi Clerici, & plures alii Clerici & laici.

Die Veneris ſequenti ibidem in mane audivit Dominus Miſſam, praedicari fecit, indulgentiam dedit. Et exinde venit apud Vairac prioratum de Tutela Lemovicenſis dioceſis; ubi fuit receptus proceſſionaliter, pulſatis campanis, & procuratus ipſa die ad expenſas Prioris dicti loci. Non fuit computatum de expenſis.

Eadem die finavit de ſua Prior de Carennac ordinis Clugniacenſis ad xiv. libras Turonenſes.

Die ſabbati ſequenti venit Dominus ad Rupem Amatoris prioratum abbatiae Tutelae Lemovicenſis Dioceſis; ubi fuit receptus proceſſionaliter ab Abbate Tutelenſi & Priore & conventu dicti loci, pulſatis campanis; & in dicta Eccleſia eadem die ſacros ordines celebravit, & quoſdam Clericos ſuae & Claromontenſis dioceſum ordinavit, & quoſdam de dioceſi Caturcenſi de licentia Epiſcopi Caturcenſis, qui ſibi litteram clauſam miſerat ſub hac forma.

Reverendo in Chriſto patri ac Domino ſuo cariſſimo Domino Simoni divina providentia Bituricenſi Archiepiſcopo & Aquitaniae Primati, Raymundus permiſſione divina ſuus devotus Caturcenſis Epiſcopus, ſalutem & cum recommendatione ſe ipſum ad ejus beneplacita & mandata. Reverende pater, ſanctitati veſtrae humiliter ſupplicamus quatinus hac inſtanti die ſabbati proxima poſt feſtum Annuntiationis dominicae, ubicunque eadem die vos eſſe contingat in Caturcenſi dioceſi, vobis ibidem placeat ſacros ordines celebrare. Nos enim dictis ordinibus ſuperſedebimus ob veſtri reverentiam & honorem. Valeat veſtra reverenda paternitas bene & diù, quae nobis ſemper praecipiat tamquam ſuo. Datum Caturci die Iovis poſt dictum feſtum &c. Ordinibus verò celebratis, procuratus fuit ad expenſas Prioris dicti loci. Noluit computare, quia Abbas ſuus & monachi dicti loci comederunt cum Domino ad prandium.

Die dominica ſequenti, qua cantatur *Iſti ſunt dies*, ibidem apud Rupem Amatoris Dominus celebravit, praedicavit, indulgentiam dedit, & quamplurimos praeſente Epiſcopo Caturcenſi confirmavit. Et exinde venit apud Soliacum prioratum conventualem de Aureliaco; ubi receptus fuit proceſſionaliter ut ſuprà, & procuratus ad expenſas Prioris dicti loci. Noluit computare de expenſis.

Die Lunae ſequenti in mane audivit ibi Miſſam, confirmavit, tonſuras fecit, praedicavit, indulgentiam dedit. Et exinde venit apud Gordonium prioratum de Vicano; ubi receptus fuit ut ſuprà, & procuratus ad expenſas Prioris dicti loci. Summa expenſarum xiii. librae & iv. ſolidi Turonenſes.

Die Martis ſequenti in mane audivit ibi Miſſam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonſuras fecit. Et exinde venit apud Vicanum prioratum conventualem ordinis ſancti Auguſtini; qui prioratus cum ejus pertinentiis univerſis tenetur à Domino in feodum; & ibi fuit receptus proceſſionaliter ut ſuprà, & procuratus in procuratione ad expenſas Prioris dicti loci. Summa expenſarum xxii. librae & xvii. ſolidi vi. denarii Caturcenſes valentes xv. libras & v. ſolidos Turonenſes.

Die Mercurii ſequenti fuit ibidem cum Priore ex gratia. Et eadem die ex gratia hac vice remiſit Dominus Priori de Vicano procurationem ſuam, quam ad dictam diem mandaverat Priori de Concoret prioratui abbatiae ſancti Ambroſii Bituricenſis; quem prioratum idem Prior de Vicano tenebat ad firmam.

Die Iovis ſequenti fuit ibidem ad expenſas proprias; & in mane intravit capitulum, viſitavit. Et eadem die Prior & conventus de Vicano praedicti ſuper homagio & fidelitate quas Domino facere tenentur de prioratu ſuo & pertinentiis univerſis dederunt litteras ſub hac forma.

Univerſis praeſentes litteras inſpecturis. Nos Petrus Stephani Prior monaſterii de Vicano Caturcenſis dioceſis ordinis ſancti Auguſtini, totuſque ejuſdem loci conventus, ſalutem in Domino ſempiternam. Notum facimus quod cum nos nomine praedicti monaſterii noſtri teneamur facere fidelitatem & homagium de omnibus rebus temporalibus, quocunque nomine ad nos & monaſterium noſtrum, quocunque jure, ſeu quacunque cauſa vel modo pertinentibus, reverendo patri ac Domino Domino Simoni Dei gratia Bituricenſi Archiepiſcopo, Aquitaniae Primati, quas ſcilicet fidelitatem & homagium praedeceſſores noſtros in dicto monaſterio Bituricenſibus Archiepiſcopis qui fuerunt pro tempore ex debito confitemur feciſſe, nos ab eodem Domino Archiepiſcopo nomine ſuae Bituricenſis Eccleſiae recognoſcimus tenere in feodum omnia & ſingula temporalia ſupraſcripta, eidemque Domino Archiepiſcopo nos praedictus Petrus Stephani Prior de Vicano nomine praedicti monaſterii noſtri gratanter, prout tenemur, fecimus fidelitatem & homagium noſtro & conventus noſtri nomine apud Petram-Buſeriam Lemovicenſis dioceſis, ubi de mera gratia ab eodem reverendo patre admiſſi fuimus ad praemiſſa; quamquam apud Bituricas, ſi placeret eidem Domino, praedictam fidelitatem & homagium facere teneamur. In cujus rei teſtimonium ſigilla noſtra nos Prior & conventus praedicti, quibus divisim utimur, praeſentibus duximus apponenda. Datum apud Vicanum anno Domini milleſimo ducenteſimo octogeſimo quinto, die Iovis ante ramos Palmarum.

Anno praedicto, diebus Mercurii & Iovis praedictis, ſcilicet ante ramos palmarum, ibidem apud Vicanum in clauſtro Eccleſiae de Vicano coram Do-

Domino Archiepiscopo & mandato suo personae infrascriptae parrochiani de Gordonio qui suprà usuraria pravitate erant quamplurimum diffamati coram Domino, propter hoc vocati abjuraverunt; & mandato Domini summas infrascriptas, quas se confessi fuerunt habuisse per usurariam pravitatem, per juramentum suum restituere promiserunt & stare juri super iis coram eo.

Bertrandus de Faveriis abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere centum solidos monetae antiquae, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Girardus la Olmeida abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere quindecim solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Girardus de Molendino abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere centum solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Raymundus de Polverlel abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere octo libras, quas, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Girardus Molendinarii abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere decem & octo denarios, quos, prout confessus fuit, habuerat per usurariam pravitatem.

Regnaudus Constantini abjuratus usuras, prout praemittitur, promisit restituere quinquaginta solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Angolismo abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere decem libras, quas confessus est se habuisse per usurariam pravitatem.

Bernardus de Faveriis abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere XXX. solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Girardus Ricardi abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere quatuor libras, quas, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Stephanus Masit abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere triginta solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Deodatus de Olmeida abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere centum solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Giraldus Estunraldi abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere centum solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Raymundus de Proverel abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere decem libras Caturcenses, quas, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Bernardus de Vineis abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere quinquaginta solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Arnaudus Novelli abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere viginti solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Raymundus Ribere abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere sexaginta solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

P. Texendar, abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere centum solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Arnaudus de la Tramoylhe abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere quinquaginta solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Callucio abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere quadraginta octo solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Ademarus Castri abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere quinque sesterios bladi, quos prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Renaudus Bonardi abjuratus usuras ut præmittitur, promisit restituere viginti quinque solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Deodatus de Mercato abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere quinquaginta solidos, quos confessus fuit se habuisse per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Casselade abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Raymundus de Marcilac abjuratus usuras, ut praemittitur, promisit restituere decem solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Raymundus de Feuborne abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere octo libras, quas, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Gasbertus de Carentelo abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem libras, quas, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Arnaldus Raynes abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

P. Laval abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere quinquaginta solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Briva abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Benast abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem sollidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Arnaldus de Brivis abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere viginti solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

P. Roalis abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere quinque solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Bernardus de Bonperier abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Livars abjuratus usuras, prout præmittitur, promisit restituere viginti quinque solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

P. Seguin abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere duodecim solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus Palmerii abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere viginti solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Guillelmus de Coffel abjuratus usuras, ut præmittitur, promisit restituere decem solidos, quos, prout confessus est, habuerat per usurariam pravitatem.

Die Veneris sequenti ibidem apud Vicanum in mane audivit Missam. Ex exinde venit apud Fontes prioratum conventualem abbatiae de Figiaco Caturcensis diocesis; ubi receptus fuit processionaliter, pulsatis campanis, & procuratus in procuratione ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XIII. librae & VI. solidi.

Die sabbati sequenti in mane audivit ibi Missam, praedicari fecit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Capdenatum prioratum de Aureliaco; ubi fuit receptus ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa XXII. librae, VIII. solidi, & tres denarii Caturcenses valentes XIV. libras & XIX. solidos Turonenses.

Eadem die sabbati finavit Domino de procuratione sua Prior de Cardellaco ordinis Clugniacensis ad XIV. libras Turonenses.

Die

Die dominica sequenti in ramis palmarum venit Dominus apud Figiacum abbatiam ordinis sancti Benedicti; ubi receptus fuit honorificè cum trumpis, campanis pulsatis, processionaliter, à conventu dicti loci induto capis fericis; absente Abbate, qui erat ad Regem. Et ipsa die processionaliter cum conventu dicti loci Dominus accessit ad parrochialem Ecclesiam dicti loci; in qua praedicavit populo, indulgentiam dedit, & postmodum rediit ad abbatiam; & ad majus altare in pontificalibus cum pallio celebravit, acolythos fecit; & ipsa die procuratus fuit ad expensas abbatiae dicti loci in procuratione. Summa XXIV. lib. III. solidi & VIII. denarii Caturcenses valentes XVIII. libras, duos solidos, & VI. denarios Turonenses.

Die Lunae sequenti visitavit Dominus prioratum de Cassegnoliis, qui prioratus est de abbatia Figiacensi & in manu Abbatis; ubi fuit receptus ut suprà, audivit Missam, confirmavit, & reversus est apud Figiacum in abbatia; ubi ipsa die fuit procuratus. Super procuratione praedicti prioratus de Cassegnoliis, summa XXIII. librae, X. solidi Caturcenses valentes XV. libras, XIII. solidos, & IV. denarios Turonenses.

Eadem die Lunae finavit Prior de Burgo (qui prioratus est de Aureliaco) ad octo libras Turonenses, quia pauper erat.

Die Martis sequenti in mane ibidem apud Figiacum audivit Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Marcelliacum abbatiam nigram; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Abbatis dicti loci. Summa XXII. librae & duo solidi Caturcenses valentes XIV. libras, & XIV. solidos, & octo denarios (Turonenses.) Et cum Domino comedit Abbas dicti loci cum viginti duabus personis de ipsius Abbatis familia. In crastino vero audivit ibi Missam Dominus in mane, & quosdam confirmavit.

Die Mercurii sequenti, scilicèt ante Pascha intravit Dominus civitatem Caturcensem; & venerunt eidem obviam ferè per duas leucas Episcopus, Archidiaconus, & multi alii Canonici Ecclesiae Caturcensis cum magna societate, qui postmodum ad recipiendum Dominum processerunt. Et primo declinavit ad majorem Ecclesiam; ubi fuit receptus processionaliter, campanis pulsatis, ab Episcopo induto pontificalibus ornamentis & Canonicis dictae Ecclesiae in capis fericis, cum trompis & gaudio magno. Et postea venit Dominus ad monasterium monialium beatae Mariae Deauratae ejusdem civitatis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Priorissae & conventus dicti loci; & fuerunt Episcopus & Archidiaconus cum Domino ad prandium. Postmodum vero ivit Dominus in domibus Episcopi, ubi jacuit, quia domus dicti prioratus non erant sufficientes. Summa expensarum XXIII. librae, & XVII. solidi, & sex denarii Caturcenses valentes XV. libras & XVIII. solidos & tres denarios Turonenses. Et habuerunt omnes moniales panem & vinum & pictantiam sufficienter de mandato Priorissae super expensis hujusmodi.

Die Iovis sequenti visitavit Dominus dictas moniales, praedicavit in capitulo, & dedit indulgentiam. Et postmodum venit ad majorem Ecclesiam, intravit capitulum, visitavit, & praedicavit, Episcopo & Canonicis praesentibus & multis aliis. Postea in eadem majori Ecclesia fecit servitium, chrisma, Episcopo praesente, consecravit, & fecit cum sollemnitate qua decet. Quo facto, visitavit Dominus prioratum sancti Vrsitini ejusdem civitatis prioratum de Marsilliaco, quem tenebat Dominus Sicardus Canonicus ejusdem Caturcensis & frater Abbatis Miseracensis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà & procuratus in procuratione ad expensas Prioris dicti loci. Et fuit Dominus Episcopus ad prandium cum Domino & multi alii ad invitationem dicti Domini Sicardi. Nec fuit computatum de expensis.

Die Veneris sequenti cum Episcopo in domibus suis fuit Dominus ex gratia. Et eadem die fecit servitium Dominus in majori Ecclesia praesente Domino Episcopo, tractavit de pace inter burgenses civitatis & Episcopum reformanda.

Sabbato Paschae fuit Dominus cum Episcopo similiter in domibus suis in procuratione, nec fuit computatum. Et ipsa die in majori Ecclesia, Episcopo praesente, sacros ordines celebravit, & quosdam Clericos de diocesibus Bituricensi & Claromontensi ordinavit, & quosdam de dioceci Caturcensi de licentia ipsius; inter quos promovit ad ordinem subdiaconatus * Archidiaconum magnum, nepotem dicti Domini Episcopi.

* Vocabatur Raimundus de Cornilio.

Dominica in festo resurrectionis Domini ibidem cum Episcopo fuit Dominus gratis. Et celebravit Dominus in pontificalibus cum pallio in Ecclesia majori magnam Missam. Et notandum quod diebus Mercurii, Iovis, & Veneris praedictis Episcopus fuit cum Domino ad vigilias.

Die Lunae fuit ibidem apud Caturcum cum capitulo in procuratione in domo capituli; & fuit Episcopus & omnes Canonici ad prandium cum Domino. Et eadem die audivit Missam, & praedicavit in majori Ecclesia populo, & dedit indulgentiam.

Die Martis sequenti ibidem in capella Episcopi audivit Dominus Missam. Et postmodum exivit civitatem Caturcensem, Episcopo & Canonicis & quibusdam burgensibus ipsum comitantibus & conducentibus ferè per leucam. Et eadem die venit apud Catusium prioratum conventualem de Clusa; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus in procuratione ad expensas Prioris dicti loci. Et comederunt Prior & conventus cum Domino. Summa expensarum XIX. librae & sex solidi Caturcenses valentes XIII. libras & octo solidos Turonenses.

Eadem die ad supplicationem Domini Sicardi remisit Dominus ex gratia illa vice procurationem suam quam mandaverat in prioratu de Viganteria, quem prioratum idem Dominus Sicardus tenebat. Et est dictus prioratus de abbatia de Marsilliaco.

Die Mercurii sequenti in mane ibidem apud Catusium audivit Dominus Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Archas prioratum abbatiae de Marsilliaco; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa XVI. librae & XIV. solidi & sex denarii Caturcenses valentes X. libras & tres solidos Turonenses.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam, prædicari fecit, indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde venit apud Luser castrum Domini Episcopi Caturcensis; & fuit ibidem cum Episcopo gratis. Eadem die finavit Domino de procuratione sua Prior de Durevello à XIII. libris Turonensibus; & est prioratus de Moyssiaco.

Die Veneris sequenti summo mane ibidem apud Luser in quadam capella audivit Dominus Missam, Episcopo præsente. Et postmodum exinde venit apud Moyssiacum; ubi Abbas & multi alii venerunt ei obviam bene per unam leucam, qui Abbas Moyssiacensis præcessit ad recipiendum Dominum processionaliter; & fuit Dominus ibidem receptus campanis pulsatis processionaliter ab Abbate induto pontificalibus ornamentis, scilicet capa, mitra, baculo pastorali cum chirothecis, & à conventu dicti loci cum trompis & gaudio magno; & eadem die fuit procuratus in procuratione ab Abbate dicti loci, qui noluit computare de expensis.

Die sabbati sequenti in mane celebravit ibidem in pontificalibus cum pallio, prædicavit populo, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde ad invitationem Abbatis venit Dominus apud Castelin domum Abbatis prædicti de Moyssiaco in dioceci Tolosana, ubi fuit ad expensas abbatis ex gratia.

Dominica sequenti in octavis Paschæ venit Dominus apud abbatiam Montisalbani, quæ est sub Abbate Casæ Dei, ut dicunt; ubi fuit campanis pulsatis

tis processionaliter receptus à conventu dicti loci, Abbate absente, qui erat Romæ. Postmodum venit ad parrochialem Ecclesiam dicti loci; & celebravit ibidem in pontificalibus cum pallio, & populo prædicavit, indulgentiam dedit. Et postea reversus est ad dictam abbatiam; & fuit in ea procuratus in procuratione ad expensas abbatiæ. Summa fuit expensarum XV libræ & X. (solidi) Caturcenses.

Die Lunæ sequenti in mane ibidem quoddam altare in honore beati Bartholomæi & plura parva altaria consecravit, audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit & visitavit in capitulo. Et exinde venit apud Caeracum prioratum conventualem de Aureliaco; ubi receptus fuit ut suprà à Decano & conventu dicti loci, & procuratus ad expensas Decani dicti loci. Summa expensarum XIX. libræ, XVI. solidi Caturcenses valentes XIII. libras, decem solidos, & octo denarios Turonenses.

Eadem die Lunæ Abbas sancti Marcelli ordinis Cisterciensis venit ad Dominum, cui mandaverat Dominus quod pernoctare volebat in abbatia sua. Qui Abbas solùm allegans paupertatem loci sui, supplicavit Domino ut pro Deo parceret ei ista vice, cùm non haberet propter caristiam temporis unde posset eidem providere in necessariis. Qui Dominus ista vice ex gratia pepercit eidem.

Die Martis sequenti in mane ibidem apud Caerac audivit Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Gardam-Dei abbatiam ordinis Cisterciensis; ubi receptus fuit ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci, intravit capitulum, prædicavit, & se orationibus conventus commendavit; & pernoctavit ibidem ad expensas abbatiæ, nec fuit computatum.

Die Mercurii sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit. Et exinde venit apud Calciatam prioratum de Figiaco; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà. Et quia Ecclesia dicti loci erat interdicta auctoritate Episcopi Caturcensis, magister * Gausbertus Des Plas socius Episcopi Caturcensis, qui conducebat Dominum, ob reverentiam Domini relaxavit interdictum quandiu Dominus esset in villa. Et ipsa die fuit procuratus ad expensas Archidiaconi Figiaci, qui dictum prioratum tenebat. Summa expensarum XXIII. libræ Caturcenses valentes XV. libras, sex solidos, & octo denarios Turonenses.

* Gaubertus Planas Canonicus Cadurcensis apud Craceum pag. 143.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud capellam Templariorum; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà à capellanis dictae Ecclesiae, & procuratus ad expensas magistri domus Templariorum dicti loci. Noluit computare.

Die Veneris sequenti ad supplicationem Prioris de Caslucio consecravit Dominus quoddam altare in honore beati Ægidii & beatae Mariae Magdalenae in Ecclesia beatae Mariae de Ihivre spectante ad prioratum de Caslucio, & audivit Missam. Et exinde venit apud Caslucium prioratum sancti Antonini ordinis sancti Augustini; ubi fuit receptus ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Non fuit computatum.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud sanctum Antonium prioratum conventualem ordinis sancti Augustini; qui prioratus partim est in dioceſi Ruthenensi, & partim in dioceſi Albiensi. Et dum venisset ante portas Ecclesiae, Dominus dixit Priori ut portas Ecclesiae faceret poni ad terram ratione injuriae factae quondam Domino Iohanni de Soliaco praedecessori Domini à monachis & burgensibus dictae villae. Qui Prior ostendit Domino quandam litteram sigillo ejusdem Domini Iohannis sigillatam, in qua continebatur quod idem Dominus Iohannes, certa pecuniae quantitate pauperibus erogata, remiserat depositionem dictarum portarum. Quibus avisatis, satisfactum fuit Domino. Et receptus fuit processionaliter ut suprà à Priore & conventu dicti loci. Audivit Missam conventualem, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XIV. librae, decem solidi Turonenses. Et ibi finivit visitatio Caturcensis.

DIOCESIS ALBIENSIS.

1286

Die dominica ante festum Apostolorum Philippi & Iacobi eodem anno Domini MCC. octogesimo sexto, completa visitatione dioceſis Caturcensis, intravit Dominus dioceſim Albiensem. Et primò eadem die dominica declinavit apud Voor domum Templariorum; ubi fuit receptus processionaliter, pulsatis campanis, & procuratus à Praeceptore dictae domus. Summa expensarum XI. librae.

Die Lunae sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Vianciuin prioratum Ecclesiae Albiensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà à Praeposito dicti loci, & procuratus. Summa expensarum X. librae & X. solidi Turonenses. Eadem die venit Dominus Episcopus Albiensis ibidem obviam Domino; & cùm locuti fuissent insimul, recessit Episcopus, & ivit apud Albiam.

Eadem die finavit de procuratione sua Prior de Rabastins monasterii Moyssiacensis ad XII. libras Turonenses. Et eadem die remisit Dominus procurationem quam mandaverat Priori de Podio Celsi abbatiae Aureliaci ad supplicationem fratris Abbatis sancti Germani de pratis Parisiensis ex gratia.

Die Martis sequenti in vigilia Apostolorum Philippi & Iacobi ibidem in mane apud Viancium audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Sisterol prioratum abbatiae de Galliaco; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, confirmavit, & fecit tonsuras. Et quia domus dicti prioratus non erant sufficientes, procuravit Dominum idem Prior in abbatia Galliacensi. Summa expensarum . . . . .

Et quia idem Prior de Sisterol dicebat quòd praedecessores Domini * considerantes paupertatem loci sui, eidem dare consueverant aliquem prioratum in adjutorium, quod nequaquam Dominus facere poterat nisi loco primitus visitato propter constitutiones Concilii Lugdunensis, eidem Priori parcere promisit quamprimùm ipsum aliàs contingeret dictam dioceſim visitare.

Eadem die venit Dominus apud Galliacum abbatiam ordinis sancti Benedicti, & dicunt se esse sub abbatia Casae Dei. Et quia in itinere fuit dictum Domino quod Episcopus Albiensis excommunicaverat administratores dictae abbatiae, quam sententiam ipsi administratores dicebant non tenere quia erant exempti, Dominus more praedecessoris sui voluit recipi processionaliter, pulsatis campanis, à conventu dicti loci, administratoribus dicti loci tamen absentibus. Et ipsa die procuratus fuit ad expensas illius Prioris de Sisterol.

Die Mercurii sequenti fuit ibidem, intravit capitulum, visitavit, & prædicavit in prato sito antè capitulum eo quòd tanta populi multitudo erat ibi quòd intrare non poterant capitulum; & audivit Missam in capella juxta capitulum, & fuit procuratus ipsa die ad expensas abbatiae. Summ. XII. librae, XVI. solidi, IX. denarii Turonenses.

Die Iovis sequenti reconciliavit Dominus cimiterium, audivit ibi Missam, confirmavit. Et exinde venit apud Candelium abbatiam Cisterciensem; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci, intravit capitulum, praedicavit, & se orationibus fratrum commendavit; & pernoctavit ibidem ad expensas abbatiae.

---

* *Et quia prædecessores nostri attendentes paupertatem sui prioratus, eidem consueverant dare aliquem prioratum in adjutorium, quod non poteramus facere nisi loco priùs visitato propter constitutiones Concilii Lugdunensis repugnantes, promisimus ei parcere quàmprimùm nos contigerit aliàs dictam dioceſim visitare.*

Die

Die Veneris sequenti in festo Inventionis sanctae crucis in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Lanctum prioratum S. Pontii diocesis Narbonensis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XI. librae, II. solidi, IV. denarii. Et comederunt cum Domino de familia Prioris bene viginti personae.

Die sabbati sequenti in mane celebravit ibidem in pontificalibus cum pallio, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Castras abbatiam ordinis sancti Benedicti; ubi fuit receptus processionaliter & procuratus ut suprà ab Abbate & conventu dicti loci ad expensas Abbatis, qui noluit computare.

Die dominica sequenti post festum Inventionis sanctæ crucis celebravit ibidem in pontificalibus cum pallio, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & tonsuras fecit. Et exinde venit apud Bullatum prioratum de abbatia Castrensi; ubi fuit receptus processionaliter, pulsatis campanis, ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XV. libræ, octo solidi, decem denarii.

Die Lunae sequenti in mane audivit ibidem Missam, confirmavit. Et exinde venit apud sanctum Amantium prioratum S. Pontii diocesis Narbonensis, ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris. Summa expensarum XVI. libræ & XVII. denarii Turonenses. Et eidem Priori quamprimùm dictam diocesim aliàs contigerit visitare promisit parcere, ratione qua parcere promisit Priori de Bullato prædicto.

Die Martis sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Caranam prioratum S. Pontii diocesis Narbonensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XIV. libræ, duo solidi, & unus denarius. Et comederunt de familia Prioris cum domino suo ferè viginti personæ.

Eadem die Prior sancti Gervasii, cui Dominus mandaverat procurationem suam, mandavit Domino quod libenter eum reciperet; sed propter viarum discrimina (nam robatores erant passim per loca illa montana, qui quotidie insidiabant transeuntibus) demandavit illi procurationem suam quoad præsens.

Die Mercurii sequenti ibidem apud la Carme audivit Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Ambiletum prioratum abbatiae Marsilensis; ubi fuit (receptus) processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris. Summa expensarum XIII. libræ, XII. solidi, & unus denarius. In crastino audivit Missam, & fecit tonsuras.

Die Iovis sequenti in festo translationis sancti Nicolai intravit Dominus civitatem Albiensem. Et venit Episcopus cum magna comitiva obviam Domino, qui postmodum praecesserunt ad recipiendum Dominum processionaliter. Et primò declinavit Dominus ad Ecclesiam cathedralem; ubi fuit receptus, pulsatis campanis, processionaliter ab Episcopo, Præposito, & capitulo Ecclesiae. Et post receptionem suam declinavit ad domos episcopales; ubi procuratus fuit ipsa die ad expensas Episcopi. Noluit computare. Eadem die post prandium venerunt Consules & burgenses civitatis in camera quæ est juxta capellam Episcopi in domibus Episcopi; & ibidem sex burgenses, scilicet Pontius Hugonis, Aymericus Amati, Raymundus Hugonis, Hugo Deodatus, R. Burgensia, & Secardus Callerii tradiderunt claves civitatis Episcopo, quas tradiderat burgensibus custodiendas Episcopus, ut dicebat; quas claves ibidem Episcopus reddidit Domino Archiepiscopo tamquam domino superiori. Et quandiu fuit in civitate praedicta Dominus Archiepiscopus, penes se custodivit. Et dictæ traditioni clavium fuerunt præsentes Raymundus de Fraxinello Præpositus Albiensis Ecclesiæ, Berengarius de Carpineis, Berengarius de Monte-Iovis Archidiaconus in Ecclesia Albiensi, magister R. de Canalibus Præpositus Viancii, Pontius Amati Sacrista, Bernardus Oliverii, magister G. de Monte-Iovis. De comitiva Domini, frater Guido Abbas Versionensis frater Domini, magistri Reinerus de Senonis Archidiaconus Graciacensis in Ecclesia Bituricensi, & P. de Versione Canonicus curatus Ecclesiæ Versionensis, & Otho de Salinis Canonicus Magdunensis, Capellani Domini, frater Hugo de Freneriis monachus sancti Sulpitii Bituricensis, frater Iohannes de Marsac monachus Versionensis, & plures alii Clerici & laici.

Die Veneris sequenti in capella Episcopi audivit Missam Dominus; & post Missam exivit civitatem, Episcopo cum multis Canonicis eum comitante. Et visitavit prioratum de Escuria abbatiae Galliacensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, & procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum XII. librae & unus denarius. Promisit parcere Priori quamprimum ipsum eandem diocesim contigerit visitare, semel tantùm, ex gratia consimilibus concessa.

Die sabbati sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, fecit tonsuras; & exinde reversus est in civitatem, & declinavit ad monasterium sancti Salvii; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà à Praeposito & conventu dicti monasterii. Post prandium intravit capitulum, visitavit Episcopo praesente; & ipsa die procuratus fuit ad expensas Praepositi dicti monasterii. Noluit computare. Post cœnam reversus est Dominus cum tota familia in domibus archiepiscopalibus.

Die dominica sequenti, qua cantatur *Cantate*, in mane visitavit in capitulo majoris Ecclesiae Episcopo & Canonicis praesentibus, praedicavit, celebravit in pontificalibus cum pallio, indulgentiam dedit; & ipsa die procuratus fuit à capitulo dictae Ecclesiae in domibus archiepiscopalibus; & fuerunt ad prandium cum Domino Episcopus & ferè omnes Canonici.

Die Lunae sequenti in mane audivit Missam in capella Episcopi, & fuit cum ipso ipsa die gratis. Ipsa vero die, hora nona, in domibus Episcopi in camera quae est juxta capellam.

DIOCESIS RVTHENENSIS.

ANno praedicto, die Martis ante Rogationes, intravit Dominus diocesim Ruthenensem. Et primo declinavit apud Varenum prioratum Aureliacensis abbatiae; ubi receptus fuit processionaliter à Decano & monachis dicti loci, pulsatis campanis, & procuratus ad expensas Decani dicti loci. 1286.

Die Martis sequenti audivit ibi Missam, confirmavit, fecit tonsuras. Et exinde venit apud Bellumlocum abbatiam ordinis Cisterciensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, audivit Missam, & fuit receptus à conventu dicti loci, quia Abbas eorum mortuus erat. Intravit capitulum, praedicavit, & se orationibus conventus commendavit; & ipsa die pernoctavit ibidem ad expensas abbatiae. Noluerunt computare.

Die Iovis sequenti in mane audivit ibi Missam. Et exinde venit apud Lespinace domum Hospitalariorum; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit missam, confirmavit. Et quia domus Praeceptoris non erant sufficientes ad recipiendum Dominum, ministravit idem Praeceptor procurationem Domino apud Versuel. 1286.

Eadem die finavit Prior de Valle Aureliacensis abbatiae de Aureliaco de procuratione sua ad XV. libras & quatuor solidos Turonenses pro cambellanis.

Eadem die finaverunt monachi abbatiae Loci-Dei ordinis Cisterciensis ad XV. libras Turonenses; quia dicebant se non habere avenam, vinum, nec panem sufficientes Domino.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Naitum

tum (prioratum) sancti Antonini Ruthenensis diocesis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, confirmavit, & fecit tonsuras; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Rivum Petrosum prioratum abbatiae sancti Martialis Lemovicensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, audivit Missam, confirmavit, & in crastino fecit tonsuras; & fuit procuratus ipsa die sabbati ad expensas Decani dicti loci absentis. Noluit computare. Eadem die remisit Priori de Lusiaco abbatiae Casae Dei procurationem suam ad preces Abbatis Casae Dei & Prioris de Privazac hac vice tantum & ex gratia speciali.

Dominica sequenti, scilicet ante Ascensionem Domini, venit Dominus apud Privazac prioratum Casæ Dei; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit ibi Missam, confirmavit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Noluit computare.

Die Lunæ sequenti in mane audivit ibidem Missam, & celebravit de mortuis pro Gerardo de Vodeio domicello quondam magistro hospitii sui, qui decesserat apud Albiam, ubi remanserat infirmus. Fecit etiam tonsuras. Et exinde venit apud Rainhac prioratum abbatiæ Conchensis; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà in quadam minima capella. Nam parrochialis Ecclesia dicti loci per casum fortuitum corruerat, annus erat jam elapsus. In dicta capella Missam audivit, confirmavit; & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci.

Eadem die finavit Prior de Villanova monasterii Moyssiacensis ad xv. libras & quatuor solidos Turonenses.

Eadem die finavit Prior de Petrucia monasterii Figiacensis ad xII. libras Turonenses.

Eadem die finavit Prior sancti Iuliani monasterii Figiacensis ad sex libras, professus de Monbalim.

Die Martis sequenti venit Dominus apud Asprerias prioratum sancti Martialis Lemovicensis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, confirmavit, & in mane fecit tonsuras; & ipsa die fuit procuratus ad expensas Prioris. Summa xv. libræ Turonenses.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Fluvihac prioratum abbatiæ Conchensis; ubi audivit Missam, confirmavit, & locum sic destructum invenit quòd non fuit aliquis qui sibi procurationem suam ministraret. Propter quod Dominus Ecclesiam ipsam supposuit ecclesiastico interdicto. Et postmodum venit apud Conchas; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Abbatis dicti loci ex gratia. Postmodum elapsis sex diebus, venit quidam Clericus tenens dictum prioratum, qui se excusavit pro posse erga dictum Dominum pro eo quòd non fuerat in receptione sua; finavit de procuratione sua ad xII. libras, quas Dominus portari præcepit Abbati Conchensi, qui dicta die ministraverat expensas; & removit Dominus sententiam quam posuerat in dicta Ecclesia.

Die Iovis sequenti, scilicet in festo Ascensionis Domini, dictus Dominus in abbatia de Conchis suam procurationem recepit, intravit capitulum, praedicavit, celebravit majorem Missam. In sero, Prior de Barvars contra ipsum Dominum, prout in processu continetur, appellavit.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Albuinum prioratum conventualem ordinis sancti Augustini; ubi fuit receptus ut suprà, audivit Missam, confirmavit, & fuit procuratus, &c.

Die sabbati sequenti transivit Dominus per Monbrisain, & audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et quia non fuit qui ipsum procuraret, Ecclesiam ipsam supposuit ecclesiastico interdicto. Et exinde venit apud Bornesellum prioratum Conchensem; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà & procuratus.

Die dominica sequenti audivit ibi Missam, confirmavit, praedicari fecit. Et exinde venit apud Clarasvalles prioratum abbatiae de Brecoline; ubi fuit receptus processionaliter, audivit Missam, & fuit procuratus.

Die Lunae sequenti in mane fecit ibi tonsuras & confirmavit. Et exinde venit apud Marcilhac prioratum Conchensem; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, & fuit procuratus.

Die Martis sequenti audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Lemosain domum Templariorum, ubi fuit receptus ut suprà & procuratus. Dedit adjutorem Priorem de Concores.

Die Mercurii venit Dominus apud Silvam domum Templariorum; ubi fuit receptus, audivit Missam, confirmavit, & fecit tonsuras, & fuit procuratus ut suprà.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Canaberes domum Hospitalariorum; processus, audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras &c.

Die Veneris sequenti ad abbatiam Bonae Combæ ordinis Cisterciensis, prædicavit in capitulo, Missam audivit, & pernoctavit ibidem ad expensas abbatiae. In mane fecit tonsuras.

Die sabbati sequenti, videlicet in vigilia Pentecostes, intravit Dominus civitatem Ruthenensem. Et primò declinavit ad majorem Ecclesiam; ubi fuit receptus ab Episcopo & capitulo, & procuratus ab Episcopo.

Dominica in festo Pentecostes fuit Dominus cum Episcopo ex gratia.

Die Lunae in crastino Pentecostes fuit Dominus cum capitulo.

Die Martis sequenti cum Priore sancti Amantii burgi Ruthenensis; & dedit sibi subsidium sexaginta solidorum Turonensium super Priorem Castrinovi de Levezone Marsiliensis abbatiae, & quadraginta super Priorem sancti Genesii ejusdem monasterii.

In eadem visitatione fuit concessa ista littera.

Nos Officialis Ruthenensis notum esse volumus per praesentes quòd anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo sexto, Reverendo patre Domino Simone Dei gratia Bituricensi Archiepiscopo, Aquitaniae Primate, Ruthenensem diocesim jure metropolitico visitante, Priores de Campanhac, de Pratis, & de Trebas, prioratus monasterii Conchensis ejusdem diocesis Ruthenensis, supplicaverunt eidem ut super procurationibus quas ab eis jure quo suprà requirebat eisdem parcere dignaretur, insufficientiam dictorum prioratuum & tenuitatem suorum redditium & temporis caristiam praetendentes. Quorum precibus dictus Dominus Archiepiscopus condescendens, eisdem Prioribus jus Bituricensis Ecclesiae confitentibus & recognoscentibus super praedictis pepercit hac vice, salvo jure sibi aliàs & successoribus competenti. In quorum testimonium ad requisitionem ejusdem, &c.

DIOCESIS MIMATENSIS.

ANno prædicto, die Martis post Trinitatem, completa visitatione Ruthenensis diocesis, intravit Dominus diocesim Mimatensem. Et primò per calles & valles venit apud sanctam Eminiam prioratum conventualem sancti Theofridi Aniciensis diocesis; ubi fuit receptus processionaliter pulsatis campanis, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum xIII. libræ & quinque solidi Turonenses.

Die Mercurii sequenti in mane audivit ibi Missam, praedicari fecit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde ascendendo venit apud Flurac prioratum Casae Dei, quem tenebat nepos Abbatis Casae Dei studens in scholis: ubi fuit receptus ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum xIv. librae & vII. solidi Turonenses.

Et notandum quod ibidem venerunt duo monachi monasterii Aureliacensis cum litteris procuratoriis Ab-

Abbatis sui & litteris clausis Episcopi Ruthenensis directis Domino, loquuturi & tractaturi cum Domino super discordia quæ inter Dominum & Abbatem suum vertebatur ratione prioratuum de Mombazain in Ruthenensi diocesi & de Bayvars ejusdem diocesis; & in fine finaverunt dicti procuratores de procuratione dicti prioratus de Mombazain, cujus Ecclesiam & procuratorem loci suppofuerat Dominus ecclesiastico interdicto ratione dictæ procurationis sibi denegatæ ad duodecim libras Turonenses quas debuerunt tradere Domino Episcopo Ruthenensi. Et ad implendum praemissa Dominus dedit potestatem Domino Episcopo Ruthenensi amovendi sententias praedictas *quandocunque ipsi satisfactum esset loco nostri de dictis duodecim libris*, quas afferre vel mittere debebat ad Concilium Bituricense. De procuratore autem prioratus de Bayvars ejusdem monasterii supersedit Dominus ad relationem Domini Episcopi Ruthenensis asserentis per litteras suas clausas quod locus erat pauper & quasi inhabitabilis, & quod prædecessores Domini non consueverant ibidem procurari.

Die Iovis sequenti in mane ibidem apud Flaurac audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit & intravit Dominus civitatem Mimatensem. Et primo declinavit ad majorem Ecclesiam; ubi fuit receptus processionaliter à capitulo dictae Ecclesiae. Et dum esset in choro Ecclesiae, praesentibus Canonicis ipsius Ecclesiae & multis aliis, ob dilectionem & pacem dicti capituli ipse amovit sententias ab ipso auctoritate apostolica latas in quosdam antedictae Ecclesiae opponentes se collationi factae magistro P. de Ruthena à domino Archiepiscopo de praepositura Mimatensi per privilegium papale sibi concessum de beneficiis quae tanto tempore vacaverant quod eorum collatio erat ad sedem apostolicam juxta Lateranensis statuta Concilii legitimè devoluta &c. Ipsa die fuit procuratus ad expensas magistri Pauli procuratoris electi Mimatensis in Romana curia existentis in domibus episcopalibus ipsius electi. Non fuit computatum.

Die Veneris sequenti in mane intravit Dominus capitulum Mimatense, praedicavit, & postmodum ad majus altare celebravit in pontificalibus cum pallio, praedicavit populo, indulgentiam dedit; & fuit procuratus in domibus episcopalibus ad expensas capituli dicti loci. Non fuit computatum.

Eadem die finavit de procuratione Prior de Espaniaco Mimatensis diocesis monasterii de Aureliaco ad XII. libras Turonenses.

Item Prior de Calviaco ordinis Clugniacensis ejusdem diocesis finavit similiter de procuratione ad decem libras Turonenses.

Eadem die finavit similiter de procuratione Prior de Chiriaco conventualis abbatiae Marsiliensis ad duodecim libras Turonenses.

Item similiter eadem die finavit Prior de Canonica ejusdem diocesis ad decem libras Turonenses de procuratione.

Die sabbati sequenti in mane ibidem apud Mimatum in capella Episcopi audivit Dominus Missam, confirmavit, & circa triginta pueros tonsuravit. Quo facto, exivit civitatem Mimatensem, & venit ad Ecclesiam de Rivotorto parrochialem. Ibidem visitavit, & confirmavit, quosdam; & exinde ipsa die visitavit Dominus Ecclesiam parrochialem sancti Albini ubi fuit receptus processionaliter ut suprà & procuratus ad expensas Capellani dicti loci & Capellani de Rivotorto, qui per medium procurationem ipsam solverunt. Summa expensarum XV. librae & XVI. solidi Turonenses.

Die dominica sequenti, scilicet in octavis Trinitatis, in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Melteolum prioratum sancti Ægidii; ubi fuit receptus à Capellano & quibusdam monachis dicti loci, Priore absente, qui ex pravitate sua se absentaverat, ut publicè ferebatur. Et ipsa die fuit Dominus procuratus ibidem ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XV. libræ, quas solvit quidam burgensis de villa; cui Dominus vendidit bladum quod in dicto prioratu invenit, & de residuo obligavit ei per litteras suas ceteros redditus dicti prioratus usque ad summam procurationis prædictæ.

Die Lunæ sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Salgue prioratum Clugniacensem; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum XX. librae Turonenses. Et quia communiter dicebatur quòd Archiepiscopi Bituricenses ibidem non consueverant procurari, licèt locus esset sufficiens ad procurationis onera supportanda, Dominus eidem Priori ad relevationem expensarum procurationis prædictæ dedit sex libras Turonenses percipiendas super prioratum de Berlhoncle, & alias sex libras percipiendas super prioratum de Bor Claromontensis diocesis, dans eidem Priori litteras compulsorias super hoc sub hac forma.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniæ Primas, viro venerabili & discreto Domino Geraldo de Montealto Canonico Mimatensi salutem in Domino. Vt nostram provinciam visitantes, in quibusdam Ecclesiis nobis, saltem quantum ad exhibitionem procurationum, subjectis, considerata tenuitate redituum agamus mitiùs cum eisdem, ubi scilicet loca potissimè sunt exempta, in moderata pecuniæ quantitate Ecclesiis aliis quæ devotè & humiliter procurationum nostrarum onera subierunt benignè decrevimus subveniendum ab illis quos nobis quantum ad hoc subditos, prout de jure potuissemus, procuratione integra noluimus pragravare, quamquam nec gravamen sit nec dici debeat nobis & prælatis aliis procurationes debitas exhibere, qui singularium Ecclesiarum commodis & affectu & officio obligamur. Proinde dilecto in Christo Priori de Berlhoncle Claromontensis diocesis summam sex librarum Turonensium ejus facultatibus imponimus, ut dictas sex libras ratione procurationis ab ipso Priore de Berlhoncle nobis debitæ religioso viro Priori de Salgue Clugniacensis ordinis, qui procurationis nomine nobis reverenter necessaria ministravit, solvere teneatur. Quare discretioni vestræ tenore præsentium committimus & mandamus quatinus eundem Priorem de Berlhoncle auctoritate nostra metropolitica moneatis ut infra octo dies à monitione vestra eidem Priori de Salgue vel ejus mandato prædictas sex libras Turonenses solvere non omittat. Quod si monitus non fecerit, ipsum, quem ex tunc suspendimus, interdicimus, & excommunicamus, suspensum & interdictum & excommunicatum per Capellanum curatum parrochialis Ecclesiæ de Berlhoncle & per omnes alios circumvicinos Capellanos Ecclesiarum parrochialium denuntiari publicè faciatis, Ecclesiam quoque ipsam parrochialem de Berlhoncle ecclesiastico vice nostra supponentes, si opus fuerit, interdicto quousque idem Prior monitus de prædicta pecuniæ quantitate & de toto interesse integrè satisfecerit. Subsequenter omnes & singulos qui Priori de Berlhoncle ad exhibitionem debitorum redituum & obventionum seu decimarum quarumlibet sunt astricti moneatis sub inhibitione solemni ne eidem Priori de Berlhoncle quicquam exhibeant de eisdem, nisi satisfactione prædictæ pecuniæ præcedente. Quod si secùs egerint, ipsos, quos ex tunc pœna consimili innodamus, excommunicatos similiter publicè nuntiari mandetis. Quam pœnam extendimus in omnes qui mandati vestri immo nostri circa hoc extiterint transgressores. Vt autem praemissa omnia & singula exequi necnon & praelibatas sententias aggravare per vos vel per alium valeatis, vobis tenore praesentium committimus & mandamus. Datum & sigillo nostro sigillatum anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo sexto; die Mercurii ante festum beati Iohannis Baptistae.

Consimilem litteram compulsoriam habuit idem Prior

Prior de Salgue contra Priorem de Bor praedictum pro aliis sex libris.

Die Martis sequenti ibidem apud Salgue in mane Missam audivit, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde visitatione Mimatensi completa venit apud Saucergue domum Praepositi Brujacensis juxta Votam, ubi fuit ad invitationem Praepositi procuratus ex gratia.

DIOCESIS CLAROMONTENSIS.

1286. ANno Domini millesimo ducentesimo octogesimo sexto, die Lunae post ramos Palmarum, intravit reverendus pater Simon Bituricensis Archiepiscopus diocesim Claromontensem causa visitationis. Et primo declinavit apud Silvigniacum prioratum conventualem ordinis Clugniacensis. Ibi fuit cum Priore in procuratione ipsa die. Summa expensarum XII. librae & XV. solidi. In crastino audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, & fecit tonsuras.

Eadem die Lunæ finavit de procuratione ad XII. libras Prior de Firmitate moniali ordinis Clugniacensis distans à Silvigniaco per tres leucas, & visitavit Dominus transeundo.

Similiter eadem die finavit de procuratione ad X. libras Prior de Barnay ordinis Clugniacensis distans à Silvigniaco per tres leucas.

Die Martis sequenti venit Dominus apud Vernolium; ubi fuit receptus processionaliter à capitulo dictæ Ecclesiæ & procuratus. Summa expensarum IX. librae & X. solidi, de quibus ad relevationem expensarum dedit eis quadraginta solidos Turonenses, & quaedam alia jura procurationis remisit eis, pro eo quod invenit locum pauperrimum. Et distat à Silvigniaco per quinque leucas. In crastino audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, tonsuras fecit, & in capitulo visitavit.

Eadem die Martis finavit de procuratione ad IX. libras Prior de Salis ordinis Clugniacensis distans à Vernolio per tres leucas; nec pro tanto esset immunis, nisi magister Stephanus Curatus de Maincac conducens Dominum pro eo specialiter rogavisset.

Die Mercurii sequenti fuit Dominus apud sanctum Porcianum cum Priore ordinis Clugniacensis. In procuratione non fuit computatum. Distat à Vernolio per unam leucam. In crastino audivit ibidem Missam Dominus, praedicavit, indulgentiam dedit, & confirmavit, & fecit tonsuras.

Eadem die Mercurii finavit de procuratione ad X. libras & quatuor solidos pro cambellanis Prior de Broo ordinis Clugniacensis distans à sancto Porciano per tres leucas, & visitavit locum Dominus dicta die.

Eadem die similiter finavit de procuratione ad X. libras & quatuor solidos pro cambellanis Prior de Lauzec distans à sancto Porciano per quatuor leucas, & visitavit Dominus locum.

Die Iovis sequenti fuit Dominus in abbatia sancti Gerberti ordinis Praemonstratensis cum Abbate in procuratione, & ibi sanctum chrisma confecit. Dicta abbatia distat à sancto Porciano per duas leucas. In crastino audivit ibidem servitium, confirmavit, & fecit tonsuras.

Die Veneris sequenti venit Dominus ad prioratum de Chambarande monasterii Menatensis, & invenit Ecclesiam dicti loci valde malè aedificatam & quasi minantem ruinam; nec habebat Prior domos ubi posset habitare, excepta quadam grangia. Dominus & sui jacuerunt, & procurati fuerunt à Priore dicti loci. Summa expensarum VII. librae & VII. solidi. Et distat ab abbatia sancti Gerberti per duas leucas.

Die sabbati sequenti, scilicet in vigilia Paschae, visitavit Dominus Ecclesiam de Carolio pertinentem ad Praeceptorum domus militiae Templi de Marchia; qui quidem Praeceptor finavit de procuratione ad XI. libras & quatuor solidos pro cambellanis, quas undecim libras Dominus expendit ipsa die in domo sua de Naves; & in Ecclesia de Naves ordines celebravit dicta die sabbati, & quosdam de Bituricensi & de Claromontensi diocesibus Clericos ordinavit.

Eadem die sabbati finavit de procuratione ad XIV. libras Prior de Escuroliis ordinis Clugniacensis distans à Marchia per duas leucas, quas expendit in domo sua de Naves ipsa die.

Die dominica sequenti, scilicet die resurrectionis, fuit Dominus apud Naves in domo sua ad proprias expensas, & ipsa die in parochiali Ecclesia dicti loci celebravit sollemniter in pontificalibus cum pallio.

1287. Die Lunae sequenti anni octogesimi septimi venit Dominus apud Gannac prioratum abbatiae Ysiodorensis. Ibi fuit cum Priore in procuratione. Summa expensarum XI. librae, VII. solidi, VIII. denarii. In crastino Missam ibidem audivit, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et distat villa de Gannac à castro de Navis per tres leucas.

Eadem die finavit de procuratione ad decem libras & quatuor solidos Prior sancti Boniti de Monte Pancerii ordinis Clugniacensis distans à villa de Gannac per duas leucas. Et ipsa die visitavit Dominus locum praedictum.

Die Martis sequenti fuit Dominus apud sanctum Genesium cum Priore dicti loci monasterii Ebroliensis in procuratione. Summa expensarum X. librae, VI. solidi, IV. denarii. Et distat dictus locus à villa de Gannac per duas leucas. In crastino audivit Dominus ibidem Missam, confirmavit, & fecit tonsuras.

Eadem die finavit de procuratione ad X. libras Prior de Montibus ordinis Clugniacensis distans à villa sancti Genesii per tres leucas; quem locum Dominus transeundo visitavit.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Aquam sparsam, visitavit Ecclesiam dicti loci; & fuit procuratus à capitulo de Thiarc, qui tenetur ad procurationem. Summa expensarum XI. librae, X. solidi, & VI. denarii. In crastino Missam audivit ibidem, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Distat à villa sancti Genesii per leucam.

Die Iovis sequenti visitavit Dominus prioratum de Lusillac abbatiae Casae Dei, & fecit procurationem suam Prior dicti loci apud Buyllon. Summa expensarum X. librae, XVIII. solidi, & VI. denarii. Et distat Lusillac ab Aquasparsa per duas leucas, & à Buyllon per unam leucam.

Die Veneris sequenti visitavit Dominus prioratum de Buyllon, audivit Missam, confirmavit, fecit tonsuras; & fuit procuratus à Priore dicti loci in procuratione. Summa expensarum X. librae.

Die sabbati sequenti visitavit Dominus prioratum de Marengue monasterii Casae Dei, ubi Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit; & fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum X. librae, XI. solidi. Et distat à villa de Buyllon per leucam.

Die dominica sequenti, scilicet in octavis Paschae, audivit Dominus Missam apud Marengue. Et exinde venit apud Bellum-regardum; ubi fuit cum Episcopo Claromontensi gratis. Et distat à villa de Marengue per duas leucas.

Die Lunae sequenti intravit Dominus civitatem Claromontensem, Episcopo eum semper comitante. Et primo declinavit ad Ecclesiam secularem beatae Mariae de Portu, intravit capitulum unà cum Episcopo, & ibidem visitavit; & procuratus fuit à capitulo dictae Ecclesiæ in domibus Episcopi Claromontensis. Summa expensarum X. librae, XV. solidi, octo denarii.

Die Martis sequenti visitavit Dominus Ecclesiam secularem sancti Genesii, Episcopo praesente; & procuratus fuit ab Abbate & capitulo dicti loci in domi-

mibus Episcopi. Summa expensarum XI. librae, XVII. solidi, VI. denarii.

Die Mercurii sequenti visitavit Dominus Ecclesiam secularem de Chamalore Claromontensem. Visitavit in capitulo, confirmavit, tonsuras fecit; & fuit procuratus à capitulo dicti loci in domibus Episcopi. Summa expensarum X. librae, VIII. solidi, & sex denarii. Et dum Dominus fuit Claromonti, tractavit de multis, primo de contentione quae vertebatur inter Ecclesiam Claromontensem & monasterium Casae Dei.

Die Iovis sequenti exivit Dominus civitatem Claromontensem, & venit apud Montem Ferrandi. Visitavit Ecclesiam dicti loci, & procuratus fuit à Priore dicti loci ordinis Casae Dei. Summa expensarum XI. librae, V. solidi, VII. denarii. In crastino audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit in domum fratrum Praedicatorum Claromontensium, ubi tractavit de negotio electi Mimatensis usque ad horam meridianam.

Die Veneris sequenti visitavit Dominus prioratum de Cheronac abbatiae Casae Dei, & fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum VII. librae, X. solidi, & VI. denarii. In mane audivit Dominus Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Cheronac distat à Claromonte per duas leucas.

Eadem die finavit de procuratione ad X. libras & quatuor solidos. Prior de Raiac ordinis Clugniacensis, distans à Claromonte per dimidiam leucam.

Die sabbati sequenti visitavit Dominus Ecclesiam de Cresto, Missam audivit; & fuit procuratus à Priore dicti loci monasterii Casae Dei, qui solvit medietatem procurationis, & à capitulo dicti loci, qui solvit aliam medietatem. Summa expensarum XI. librae & XI. solidi.

In crastino audivit Missam, ibidem praedicavit populo, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Crestum distat de Charonac per leucam.

Die dominica sequenti, scilicet in quindena Paschae, venit Dominus ad prioratum de Vrseto monasterii de Mauriac; & fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum IX. librae & quatuor solidi. In crastino audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit.

Eadem die finavit de procuratione Prior de Chavaros ordinis Clugniacensis ad decem libras & quatuor solidos pro cambellanis.

Eadem die finavit de procuratione ad decem libras cum jure cambellanorum Prior Pontis-Castri ordinis Clugniacensis.

Die Lunae sequenti in mane ibidem apud Vrsetum audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud sanctum Saturninum abbatiae Ysiodorensis; ubi visitavit, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum X. librae & V. solidi. Et eadem die ivit unam leucam. Et quia Ecclesia dicti loci erat supposita ecclesiastico interdicto auctoritate Officialis Claromontis ratione Iohannis Azam Clerici, Dominus nullum officium fecit ibidem, sed super hoc scripsit Episcopo Claromontensi.

Die Martis sequenti per viam asperrimam venit Dominus ad prioratum sancti Nectarii prioratum Casæ Dei, visitavit, audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum VIII. libræ, & XIX. solidi. & ipsa die fecit duas leucas.

Die Mercurii sequenti audivit ibidem Dominus Missam, prædicari fecit, indulgentiam dedit. Et exinde venit apud Montem acutum prioratum ordinis Clugniacensis; ubi in Ecclesia dicti loci duo altaria consecravit, unum in honore beati Iohannis Baptistae & beatae Mariae Magdalenae, & aliud in honore beati Mauritii; & ipsa die fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum X. librae, & equitavit ipsa die unam leucam.

Die Iovis sequenti celebravit ibidem Missam pro defunctis, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Gresi prioratum Casae Dei, ubi visitavit. & quatuor leucas equitavit. Et quia datum erat intelligi Domino quod domus non erant sufficientes ad ipsum recipiendum, venit apud sanctum Germanum Lambron distantem per leucam; ubi procuratus fuit à Priore de Gresiaco in domibus capituli Brivatensis. Summa expensarum X. librae & undecim solidi Turonenses.

Die Veneris sequenti visitavit Dominus Ecclesiam sancti Germani de Lambron, audivit Missam, prædicari fecit, confirmavit, tonsuras fecit; & fuit procuratus à Capellanis sancti Germani, sancti Iohannis, sancti Clementis dicti loci; & dedit Dominus litteram compulsivam de illis qui nolebant solvere partem procurationis praedictae.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Berlhoncle prioratum Salsiniarum; ubi Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum VIII. libræ, quinque solidi. Et ipsa die equitavit duas leucas.

Dominica sequenti, scilicet post festum beati Marci evangelistae, venit Dominus apud veterem Brivatem prioratum abbatiae Piperacensis, ubi Missam audivit, prædicavit, & confirmavit, tonsuras fecit; & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum IX. librae Turonenses. Et equitavit duas leucas.

Die Lunae sequenti venit Dominus apud Ville prioratum Piperacensem; ubi Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum VIII. librae & III. solidi. & equitavit unam leucam.

Die Martis sequenti ibidem audivit Missam in mane, praedicavit, indulgentiam dedit. Et exinde equitando unam leucam venit apud Azarac prioratum Casae Dei, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum octo librae & quatuor solidi.

Die Mercurii sequenti quoddam cimiterium Ecclesiae contiguum benedixit, Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando tres leucas venit apud Nonnetam prioratum Casae Dei, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum X. librae & IV. solidi.

Die Iovis sequenti, scilicet in festo Apostolorum Philippi & Iacobi, in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Ysiodorum abbatiam sancti Benedicti, celebravit in pontificalibus cum pallio, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fuit procuratus ad expensas abbatiae. Summa expensarum X. librae & V. solidi. Et equitavit ipsa die duas leucas.

Die Veneris sequenti audivit ibi Missam in mane, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Coronomum, ubi ipse & Claromontensis Episcopus ac Abbas Casae Dei convenerunt ad tractandum super multis. Et exinde post tractatum habitum venit apud sanctum Andream prioratum Casae Dei, ubi fuit procuratus ipsa die ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum X. librae & VI. solidi.

Die sabbati sequenti, scilicet post festum Apostolorum Philippi & Iacobi, in mane audivit ibidem Dominus Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Chavahac prioratum Salsiniarum, ubi fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci & capituli Vertosionis. Summa expensarum VIII. librae, X. solidi.

Die dominica sequenti in mane ibidem quandam capellam veterem reconciliavit, Missam audivit, praedicari fecit, indulgentiam dedit, tonsuras fecit, confirmavit. Et exinde venit apud Vic prioratum abbatiae Magniloci, ubi fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum IX. librae, X. solidi.

Die Lunae sequenti in mane audivit ibidem Dominus Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Cel-

Celfinias prioratum conventualem ordinis Clugniacensis, ubi fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Non fuit computatum.

Die Martis sequenti in mane audivit ibidem Dominus Missam, confirmavit, tonsuras fecit; & locutus fuit cum Domina Iohanna domina Soliaci, quae ibidem venerat de Bituria ratione cujusdam declarationis quam fecerat Dominus de contentis in quodam compromisso facto super eum à Domino Henrico quondam domino Soliaci & Comite Meleduni. Et postmodum venit apud Magnumlocum abbatiam sancti Benedicti, ubi fuit procuratus ad expensas Abbatis dicti loci. Non fuit computatum.

Die Mercurii sequenti in mane ibidem audivit Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud la Foilleuse domum Templariorum, ubi fuit procuratus à Praeceptore dicti loci. Summa expensarum x. librae, vi. solidi.

Die Iovis sequenti in mane visitavit Ecclesiam parochialem de Cuyllac pertinentem ad dictam domum de la Foilleuse, audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit, & partem cimiterii dictae Ecclesiae reconciliavit. Et exinde venit apud Nazac Ecclesiam collegiatam, ubi fuit procuratus ad expensas capituli dicti loci. Summa expensarum viii. librae & xvii. solidi.

Die Veneris sequenti in mane audivit ibi Missam, prædicari fecit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit .... ubi Episcopum Claromontensem invenit, & super multis tractavit cum eo, Ecclesiam de ...... visitavit, qua visitata, venit apud Riomum in abbatia, ubi ipsa die fuit procuratus ad expensas capituli de Sebbazac pro eo quòd non habebant domos sufficientes, ut dicebant. Summa expensarum undecim libræ Turonenses.

Die sabbati sequenti ibidem apud Riomum in abbatia audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit, intravit capitulum, prædicavit, indulgentiam dedit. Et iis actis, ad muniendum se venit ad quandam domum vocatam domum de Stanno juxta Mozac, ubi ipsa die fuit ad expensas Abbatis Riomi. Summa expensarum xiii. libræ & tres solidi.

Die dominica sequenti, scilicet ante Ascensionem Domini, fuit Dominus ibidem, & in mane visitavit monasterium de Mozac, audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit, in capitulo prædicavit, & post reversus est ad dictam domum de Stanno, ubi fuit procuratus ad expensas abbatiæ prædictæ de Mozac, Abbate absente. Et notandum quòd dicta domus de Stanno non tenetur ad aliquam procurationem, sed causa recreationis venit tantùm ibi.

Die Lunæ sequenti visitavit Dominus prioratum de Volvic, audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Deinde venit apud Maroac prioratum monialium; ubi prædicavit, indulgentiam dedit, & quasdam moniales confirmavit. Et exinde reversus est ad dictam domum de Stanno, ubi dicta die dictus Prior de Volvic fecit sibi procurationem suam, cùm domus dicti Prioris non essent bene paratæ. Summa expensarum x. libræ. Equitavit duas leucas.

Die Martis sequenti transiens Dominus per abbatiam Mauziaci, audivit ibi Missam, confirmavit, fecit tonsuras. Et exinde venit apud Teillede prioratum Casæ Dei, procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum x. libræ & tres solidi. & equitavit per duas leucas.

Die Mercurii sequenti in mane audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Celville prioratum de Menato; audivit ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et quia domus dicti prioratus non erant paratæ, fecit ibidem Prior procurationem Domino in abbatia sancti Illidii Claromontensis. Et comedit ipsa die Dominus Episcopus Claromontensis cum Domino ad invitationem dicti Abbatis sancti Illidii. & ipsa die equitavit quatuor leucas.

Die Iovis sequenti, scilicet in festo Ascensionis Domini, fuit Dominus cum Episcopo Claromontensi in domo sua dou Iardin juxta Clarummontem. Et ipsa die in Ecclesia Claromontensi majori, Episcopo præsente, celebravit in pontificalibus, acolythos fecit; & Missa celebrata, venit ad dictam domum dou Iardin, Episcopo Claromontensi eum semper comitante. Eadem die, Episcopo præsente, in Ecclesia prædicta Claromontensi cantavit vesperas. Quibus cantatis, Episcopo Claromontensi eum semper comitante venerunt ad domum dictam dou Iardin ad cœnam; & jacuit ibidem.

Die Veneris sequenti in mane audivit Dominus Missam in capella Episcopi Claromontensis, quæ est in domibus episcopalibus. Qua audita, ipse & Episcopus Claromontensis & multi alii tractaverunt de confirmatione fratris Durandi electi Mimatensis; & fuit ibidem confirmatus. Et postmodum venit Dominus apud Albiac prioratum de Riomo, ubi fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci asserentis quòd aliàs non procuraverat integrè. Summa expensarum ix. libræ Turonenses. & equitavit quatuor leucas.

Confirmatio Durandi episcopi Mimatensis.

Die sabbati sequenti audivit ibi Missam, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Ebrolium abbatiam ordinis sancti Benedicti, ubi fuit procuratus ad expensas Abbatis dicti loci. Non fuit computatum.

Die dominica sequenti, scilicet post Ascensionem Domini, visitavit Dominus prioratum de Velcia Abbatiæ Ebroliensis prædictæ; & inveniens locum interdictum pro procuratione Legali & dissipatum à Priore absente, regressus est ad dictam abbatiam Ebroliensem, ubi fuit procuratus ipsa die ex gratia.

Die Lunæ sequenti in mane ibidem apud Ebrolium audivit Missam, prædicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & fecit tonsuras. Et exinde venit apud Lacum rubeum prioratum conventualem ordinis sancti Augustini, ubi fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum x. libræ & vii. solidi. Comedit totus conventus cum Domino.

Die Martis sequenti in mane audivit ibidem Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit apud Menatum, Episcopo Claromontensi sibi obviante & comitante, & cum novo Abbate Menatensi. Et ante portam monasterii de Menato venientes, conventus dicti loci indutus capis sericis obviaverunt eis, & fuit receptus novus Abbas dicti monasterii de Menato & installatus. Et intrantes monasterium ipsum, Domino Archiepiscopo à dextris, & Episcopo à sinistris, & Abbate in medio eorum, flexerunt genua ante altare, & postmodum Dominus Archiepiscopus dedit benedictionem suam. Quo facto, quilibet in suam intravit. Postmodum dictus Abbas Missam novam celebravit. Et ipsa die Domini Archiepiscopus & Episcopus ob reverentiam dicti Abbatis fuerunt ibidem procurati.

Die Mercurii sequenti in mane audivit Dominus ibidem Missam, confirmavit. Et postmodum Domini Archiepiscopus & Episcopus Claromontensis intraverunt capitulum; & Abbate & conventu præsentibus, post sermonem factum à Domino Archiepiscopo, Dominus Episcopus ad reformationem ordinis dicti monasterii statuit quædam statuta, supplicans Domino Archiepiscopo ut ea confirmaret. Cui Dominus Archiepiscopus annuit benigniter & devotè. His actis, Dominus Archiepiscopus equitando tres leucas venit apud Bellamaquam abbatiam Cisterciensem, ubi ipsa die pernoctavit ad expensas abbatiæ.

ITERUM

ITERUM CLAROMONTENSIS.

1287 ANno Domini millesimo ducentesimo octogesimo septimo, Dominica in festo beati Matthaei, intravit Dominus diocesim Claromontensem ad visitandum quae non visitaverat in visitatione praemissa.

Eadem die declinavit primò apud Marcillac prioratum abbatiæ Menatensis; ubi fuit procuratus, nec fuit computatum.

Die Lunæ venit apud Montem-acutum, ubi fuit cum Priore in procuratione. Summa expensarum VIII. libræ.

Die Martis sequenti venit Dominus apud Poyncac prioratum abbatiæ Ebroliensis; ubi Missam audivit, prædicavit, tonsuras fecit, & procuratus fuit à Priore dicti loci. Summa expensarum sex libræ.

Die Martis sequenti visitavit Dominus Ecclesiam parochialem sancti Gilvasii, audivit ibi Missam, tonsuras fecit; & procuratus fuit apud Chambonet à Capellano sancti Gilvasii & Priore de Chambonet; qui duo per medium tenentur ad procurationem sancti Gilvasii pro procuratione. Nota quod sibi debebatur ratione prioratus de Chambonet. Remisit ipsa die, quia dictus prioratus eodem anno datus sibi fuit ad vitam.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Montem Fremim prioratum abbatiae Ebroliensis; ubi Missam audivit, praedicavit, confirmavit, tonsuras fecit, & procuratus fuit à Priore dicti loci.

Die Veneris sequenti visitavit Dominus Ecclesiam sancti Praejecti, & fuit procuratus à Priore & Capellano dicti loci. Tamen dicebatur communiter quod Archiepiscopi Bituricenses ibidem aliàs non fuerunt procurati. Et fuit praesens in procuratione electus * Menatensis.

* f. Mimatensis.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Rupem Dagon prioratum monasterii sancti Genulphi Bituricensis Dioecesis, ubi Missam audivit, tonsuras fecit, & fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum sex librae Turonenses.

Dominica sequenti, scilicet in vigilia beati Michaëlis, visitavit Dominus prioratum de Doutre abbatiae sancti Genulphi; & fuit procuratus à Priore dicti loci in quadam domo vocata Beauleu, quia domus non erant sufficientes in dicto prioratu.

Die Lunae sequenti, scilicet in festo beati Michaëlis, celebravit Dominus in Ecclesia de Doutre, praedicavit, indulgentiam dedit, fecit tonsuras; & fuit eadem die cum Abbate de Menato ex gratia in domo dicta Beauleu praedicta.

Die Martis sequenti visitavit Dominus prioratum de saint Bar abbatiae Cambonensis Lemovicensis diocesis; ubi Missam audivit, tonsuras fecit, & fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum cx. f.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Mantes prioratum similiter Cambonensem; ubi Missam audivit, praedicari fecit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum VI. libræ & V. solidi.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Giac prioratum monasterii de Mozac, & invenit Ecclesiam & prioratum firmatos. Nam Episcopus Claromontensis frater Guido dictum prioratum per longum tempus tenuerat, & ideo Archiepiscopi Bituricenses ob dilectionem ipsius non declinabant. Propter quod Prior dicti prioratus dicebat quod non tenebatur ad procurationem, licet inveniretur in papiro Domini Iohannis Bituricensis Archiepiscopi quod tempore quo idem Dominus Claromontensis dictum prioratum tenebat, ibidem fuerat procuratus. Tandem post multas altercationes Dominus receptus fuit & procuratus à Priore dicti loci sub ista forma, quod per hanc receptionem nullum novum jus, nulla nova possessio acquireretur Ecclesiae Bituricensi. Et super hoc facta fuit littera quae remansit Priori; & commissa fuit inquisitio Praeposito Claromontensis Ecclesiae.

Guido Turre Episcopus Claromontensis.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Hermantum, ubi procuratus fuit à capitulo dicti loci. In crastino celebravit ibidem, praedicavit, indulgentiam dedit, multas tonsuras fecit.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Agele prioratum abbatiae sancti Illidii Claromontensis, ubi fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum sex librae & tres solidi.

Dominica sequenti, scilicet ante festum beati Dionysii, venit apud Orevialleın; ubi celebravit, praedicavit, fecit tonsuras, & fuit procuratus à capitulo dicti loci. Summa expensarum VII. librae & VI. solidi. Tunc de consilio Claromontensis Episcopi & Praepositi dimisit iter suum de eundo apud Aureliacum, quia dicebant vias esse intolerabiles propter frigus.

Die Lunae sequenti venit Dominus apud Brifont prioratum abbatiae Casae Dei; ubi Missam audivit, tonsuras fecit, & fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum VI. librae.

Die Martis sequenti venit Dominus apud Clarummontem. Visitavit Ecclesiam sancti Andreae ordinis Praemonstratensis, & fuit procuratus ab Abbate & conventu dictae Ecclesiae.

Die Mercurii sequenti fuit Dominus ibidem cum Episcopo Claromontensi in domibus episcopalibus gratis.

Die Iovis sequenti, scilicet in festo beati Dionysii, fuit Dominus in abbatia sancti Illidii Claromontensis cum Abbate gratis.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud sanctum Desiderium prioratum abbatiae Casae Dei; ubi Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit, & procuratus fuit à Priore dicti loci. Summa expensarum VI. librae & X. solidi.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Cumilhac, ubi fuit procuratus à Priore dicti loci. Summa expensarum VII. librae.

Dominica sequenti, scilicet ante festum beati Lucae, venit Dominus apud sanctum Germanum Lemp. prioratum abbatiæ Casae Dei; ubi Missam audivit, confirmavit, praedicavit, tonsuras fecit, & procuratus fuit à Priore dicti loci. Summa expensarum VII. librae & XI. solidi.

Die Lunae sequenti fuit Dominus apud Herlencum Burgi prioratum abbatiae de Clusa; ubi Missam audivit & praedicavit, indulgentiam dedit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci.

Die Martis sequenti visitavit Dominus prioratus de Marcat & d'Ambert ordinis Clugniacensis; & quia pauperes erant, finaverunt pro procuratione ad octo libras; nec pro tanto essent quitti, sed gratia eis fuit facta ista vice ad preces Domini Stephani Capellani de Manicat, qui conducebat nos.

Eadem die venit Dominus apud Salviahc prioratum conventualem de Clusa; ubi in crastino Missam audivit, praedicavit, indulgentiam dedit; & ipsa die Martis procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci.

Die Mercurii sequenti visitavit Dominus abbatiam Thiernensem; ubi Missam audivit, praedicavit, indulgentiam dedit, & procuratus fuit ad expensas abbatiae.

Eadem die Mercuri finavit Abbas Thiernensis de procurationibus prioratuum Nigri Stabuli & de Angeroles ordinis Clugniacensis quos prioratus tenebat, ad XIII. libras & octo solidos Turonenses.

Die Iovis sequenti visitavit Dominus Ecclesiam collegiatam de Thierno; ubi Missam celebravit, praedicavit, indulgentiam dedit; & comedit, unà cum sociis suis, cum magistro G. de Malomonte gratis, & cetera familia per capitulum loci. Et fuit summa expensarum VI. librae & IX. solidi.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud Montem-petrosum abbatiam ordinis Cisterciensis; ubi duo altaria consecravit, & pernoctavit ibidem.

Die sabbati sequenti, scilicet in festo beati Lucae, venit Dominus apud Cuciacum; ubi celebravit Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, & fuit procuratus

ratus ab Abbatissa & conventu dicti loci. Summa expensarum octo librae.

Dominica sequenti visitavit Dominus prioratum de Montibus ordinis Clugniacensis; ubi, quia aliàs non fuerat, fuit receptus processionaliter, & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum sex librae.

Die Lunae sequenti visitavit Dominus prioratum de Dreturay; ubi fuit receptus processionaliter, audivit Missam, prædicavit, dedit indulgentiam, & procuratus fuit ad expensas dicti Prioris. Summa expensarum septem librae.

Die Martis visitavit prioratum de Fleuret; ubi Missam audivit, confirmavit, & fuit procuratus à Priore dicti loci.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Ialeigin prioratum conventualem Casae Dei; ubi Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit, & procuratus fuit à Priore dicti loci; nec fuit computatum.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Beray prioratum Clugniacensem de Mozac; ubi Missam audivit, praedicavit, indulgentiam dedit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum septem librae.

Die Veneris sequenti venit Dominus apud sanctum Germanum de Fossatis prioratum de Mozac; ubi Missam audivit, confirmavit, tonsuras fecit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci.

Die sabbati sequenti venit Dominus apud Rix prioratum conventualem Clugniacensem; ubi Missam audivit, prædicavit, & dedit indulgentiam, & fuit procuratus à Priore dicti loci. Non fuit computatum.

Die dominica ante festum Apostolorum Simonis & Iudae apud Laudosum cum capitulo. Ibi Missam audivit, prædicavit, & fuit procuratus. Summa octo librae & septem solidi.

Die Lunae apud Poillac cum Priore abbatiae Casae Dei. Audivit ibi Missam, prædicavit, & procuratus fuit. Summa octo librae, sex solidi, novem denarii.

Die Martis in festo Apostolorum Simonis & Iudae apud Biliomum cum capitulo procuratus fuit. Summa IX. librae.

Die Mercurii apud Manicac prioratum sancti Launomari Blesensis. Non fuit computatum. Exinde venit in Bituriam per naves.

Haec sunt loca quae Dominus Bituricensis non visitavit in ista visitatione Claromontensi.

PRIMÒ prioratus de Veriac.

Abbatia Broliensis, quam omisit ad visitandum ob dilectionem Senescalli Lugdunensis, qui eam tenebat.

Prioratus de la Crozille & dou Quart, qui ad unam procurationem tenentur.

Prioratus de la Mongie, quem omisit ob dilectionem Abbatis Menatensis.

Prioratus de Chambonet abbatiæ Maciacensis quem omisit propter grangiam dicti loci combustam.

Prioratus de Baville, quem omisit ad supplicationem Abbatis sancti Illidii.

Prioratus de Calves abbatiæ Salinarum.

Prioratus de Mauriac, qui subest abbatiae sancti Petri Vivi Senonensis; & est ibi Decanus.

Prioratus de Drivac abbatiae Aureliacensis.

Abbatia monalium sancti Benedicti de Breiac.

Ecclesia & prioratus de Ploes.

Abbatia Aureliacensis.

Prioratus de Charmel ordinis de Corona.

Domus Hospitalariorum de Salvitate.

Praepositura de Monte Salvii ordinis sancti Augustini.

Domus Templariorum de Carlac.

Capitulum de Roillac.

Prioratus de Bredon abbatiæ de Moisac.

Prioratus sancti Flori Clugniacensis.

Abbatia Piperacensis ordinis sancti Augustini.

Abbatia monialium de Casis. Nunquam fuit ibi Archiepiscopus, ut dicitur.

Prioratus de Chenteiou abbatiæ Casæ Dei.

Prioratus de Laviac Casæ Dei.

Prioratus de Raillac Clugniacensis.

Prioratus de Volca Clugniacensis.

Prioratus de Maserac.

Abbatia Casæ Dei, vel prioratus de Saillanz.

Prioratus de Casnia Casæ Dei.

Usque huc possumus conduci sine expensis.

Exinde apud Clarummontem in abbatia de Chantoin, omisit Dominus propter paupertatem.

Exinde apud Ianzarz abbatiæ sancti Illidii.

Exinde cum capitulo de Arcona.

Exinde cum Priore de Vichiaco.

De Volca cum Abbatissa de Bleolle.

Exinde apud Comps.

Item omisit prioratus de Fornox, de Sallarc, de Martuillac, de sancto Sindulpho, de Chembon; qui omnes prioratus sunt in compositione facta inter Dominum Bituricensem & Abbatem Casæ Dei.

VISITATIO LEMOVICENSIS DIOCESIS.

ANno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo, die Veneris ante festum beati Michaëlis, intravit reverendus pater Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus Lemovicensem diocesim causa visitationis. Et primò declinavit ad abbatiam de Columba ordinis Cisterciensis, ubi ipsa die Veneris pernoctavit ad expensas abbatiæ.

Die sabbati sequenti equitando sex leucas venit apud Dauratum; ubi receptus fuit in processione, pulsatis campanis, à capitulo dicti loci, quia Abbas infirmabatur, Missam audivit, prædicavit, indulgentiam dedit, tonsuras fecit, & procuratus fuit ad expensas Abbatis & capituli dicti loci.

Dominica sequenti equitando sex leucas venit Dominus ad abbatiam Stirpensem ordinis sancti Augustini; ubi receptus fuit processionaliter ut suprà, audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit: & procuratus fuit ad expensas Abbatis & conventus dicti loci, nec fuit computatum.

Die Lunæ sequenti fuit ibidem Dominus ex gratia ad invitationem Abbatis dicti loci, prædicavit in capitulo, & Missam audivit.

Die Martis sequenti, scilicet in festo beati Michaëlis, equitando tres leucas venit Dominus apud Petrusiam prioratum monasterii de Burgulio in valle; & est ibi conventus novem monachorum: ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, Missam celebravit, prædicavit, indulgentiam dedit, tonsuras fecit, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum octo libræ & tres solidi.

Die Mercurii sequenti equitando quinque leucas venit Dominus apud sanctum * Pinianum; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà à capitulo dicti loci, prædicavit, Missam audivit, tonsuras fecit, & procuratus fuit ad expensas capituli dicti loci. Et ibidem venit eidem obviam Episcopus Lemovicensis, & sibi de piscibus suis grossis copiosè præsentavit. Summa expensarum octo librae & decem solidi.

Die Iovis sequenti equitando duas leucas venit Dominus apud Rupem Cavardi prioratum de Carrofio; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, prædicavit, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum octo librae.

Die Veneris sequenti equitando tres leucas venit Dominus apud Salas prioratum conventualem ordinis sancti Augustini; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit; & in crastino celebravit ibidem ordines, & quosdam de diocesi Bituricensi & quosdam de Lemovicensi diocesi ordinavit.

Die sabbati sequenti equitando duas leucas venit Dominus apud Buxeriam prioratum conventualem de

de Clusa; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum VII. librae & VI. solidi.

Die Dominica sequenti, scilicet ante festum beati Dionysii, equitando tres leucas venit Dominus apud Nantronium prioratum de Carrofio; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, audivit Missam, confirmavit, tonsuras fecit, praedicavit; & procuratus fuit laeto vultu à Priore dicti loci, nec fuit computatum.

Die Lunae sequenti equitando sex leucas venit Dominus apud Apem prioratum monasterii sancti Augustini Lemovicensis; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, & procuratus à Priore dicti loci & Priore de Tarnaco monasterii sancti Martialis, qui ad unam procurationem tenentur. In crastino Missam audivit, confirmavit, praedicavit, & indulgentiam dedit. Summa de expensis sex librae.

Diebus Martis & Mercurii sequentibus fuit Dominus ibidem apud Castucium Chevrol cum magistro G. de Malomonte & Decano sancti Aredii fratre suo ad invitationem eorum & de gratia speciali.

Die Iovis sequenti equitando quinque leucas venit Dominus apud Sollemniacum monasterium ordinis sancti Benedicti; ubi fuit receptus processionaliter, Missam audivit, praedicavit in capitulo, & fuit procuratus ad expensas Abbatis & conventus dicti loci. Summa expensarum novem librae Lemovicenses.

Die Veneris sequenti, scilicet ante festum beati Dionysii, intravit Dominus civitatem Lemovicensem; & venit in abbatiam sancti Augustini Lemovicensis, receptus processionaliter, praedicavit, indulgentiam dedit, & fuit procuratus ad expensas abbatiae. Summa expensarum septem librae & decem solidi.

Die sabbati sequenti ibidem apud sanctum Martinum cum Abbate sancti Martini & Priore sancti Andreae Lemovicensis fuit Dominus. Celebravit apud sanctum Martinum, praedicavit, indulgentiam dedit. Summa expensarum XI. librae.

Die dominica sequenti, scilicet in festo beati Dionysii, exivit Dominus civitatem Lemovicensem, & venit apud Aureliacum prioratum ordinis sancti Benedicti; ubi fuit receptus processionaliter ut suprà, Missam audivit, praedicavit, indulgentiam dedit, tonsuras fecit, & fuit procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Nec fuit computatum.

DIOCESIS CADVRCENSIS.

Desunt nonnulla.

1291. rate Caturcensis procurationem quam habebat ibidem percipere, si sibi placeret, ratione visitationis quam inibi potest licitè exercere, litteras ipsius Priorissae recepimus sub hac forma.

Vniversis praesentes litteras inspecturis & audituris humilis Priorissa monasterii beatae Mariae Deauratae in civitate Caturcensi ordinis sancti Benedicti salutem in Domino. Notum facimus quod licèt reverendus pater Simon divina providentia Bituricensis Archiepiscopus nobis hac vice remiserit procurationem quam sibi licebat percipere in monasterio nostro praedicto ratione visitationis quam potest ibidem licitè tempore congruo exercere, nolumus quod eidem Archiepiscopo vel Ecclesiae suae Bituricensi seu ejus successoribus aliquod praejudicium generetur quin possit & debeat, quando sibi placuerit, in praedicto monasterio visitare & procurationem ibidem debitam percipere & levare modo & tempore consuetis. Datum Caturci die Lunae post ramos palmarum anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo primo.

Die Martis sequenti audivit Dominus ibi Missam, scilicet apud prioratum sancti Vrsini praedictum; & exinde equitando quinque leucas venit Dominus apud Gardam Dei abbatiam Cistercienis ordinis, ubi pernoctavit ad expensas Abbatis.

Die Mercurii sequenti audivit Dominus ibi Missam. Et exinde equitando quinque leucas venit Dominus apud Moyssiacum abbatiam ordinis sancti Benedicti; ubi fuit receptus campanis pulsatis à Priore conventuali & conventu processionaliter, & procuratus ad expensas Abbatis, qui tunc erat ad Parlamentum Tolosae. Et misit idem Abbas ad Dominum litteras clausas excusatorias ex eo quod non poterat esse ad abbatiam suam praedictam cum Domino.

Die Iovis sequenti audivit Dominus ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando quatuor leucas venit apud Montemalbanum abbatiam ordinis sancti Benedicti, subjectam, ut dicitur, abbatiae Casae Dei; ubi receptus fuit processionaliter ab Abbate & conventu indutis capis sericis. Et erat Abbas mitratus, & tenebat baculum pastoralem in manu. Et procuratus fuit ad expensas Abbatis.

Sancta die Veneris celebravit ibidem servitium in Ecclesia parrochiali Montisalbani, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando per duas leucas venit Dominus apud Caeracum prioratum conventualem de Aureliaco; ubi receptus fuit ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, dilecto nobis in Christo Priori de Calceata Caturcensis dioecesis salutem in Domino. Cùm nos hac instanti die sabbati ante Pascha Domini vestram proponamus Ecclesiam visitare, & exinde illa die ipsa Ecclesia visitata, apud sanctum Antoninum favente Domino declinare, mandamus vobis quatinus dicta die apud sanctum Antoninum procurationem nobis debitam praeparetis. Datum &c.

Die sabbati sequenti venit Dominus equitando per unam leucam apud Calceatam prioratum de Figiaco; ubi Dominus credidit praedicare & aliàs visitationis officium exercere; sed quia Dominus non invenit aliquem in Ecclesia, nec venerant parochiani adhuc ad Ecclesiam, Dominus recessit, nec voluit remanere. Et exinde equitando per duas leucas ivit Dominus apud sanctum Antoninum prioratum conventualem ordinis sancti Augustini Ruthenensis diocesis; ubi Dominus mandaverat suam praeparari procurationem à Priore de Calceata praedicto sub forma seu consimili in fine paginae praecedentis scriptae. Et cùm illa die veniret apud sanctum Antoninum, venit Prior illius loci cum pluribus concanonicis suis obviam Domino: qui praecepit eidem Priori quod ipse & conventus desisterent à receptione processionali & quavis alia sollemnitate propter devotionem diei. Venerunt etiam obviam Domino burgenses & Consules dictae villae & concomitarunt Dominum usque ad prioratum praedictum; ubi benedictionem aquae de fontibus fecit, indutus pontificalibus celebravit, praedicavit, indulgentiam dedit; & fuit ipsa die procuratus ibidem ad expensas Prioris de Calceata.

Sancto die Paschae fuit Dominus in prioratu praedicto, & celebravit indutus pontificalibus cum pallio, & fecit praedicari & indulgentiam dari per fratrem Hugonem Priorem de Ynoy, qui fecit sermonem post vesperas in claustro prioratus praedicti. Et fuit Dominus illa die procuratus ad expensas Prioris sancti Antonini praedicti.

VISITATIO ALBIENSIS.

Die Lunae in crastino Paschae Dominus Bituricensis consecravit ibidem, videlicet apud sanctum Antoninum, altare quod est in capite Ecclesiae & quatuor viatica seu parva altaria; quod quidem altare in honore beatae Mariae & beati Martini & omnium sanctorum extitit consecratum; & reposuit intra ipsum altare quasdam reliquias, & situavit petram cum calce benedicta. Benedictionibus factis

ctis quae in talibus requiruntur, indulgentiam dedit illis qui inter fuerunt hujusmodi consecrationi, audivit ibi Missam, praedicavit, & iterum indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde intravit Albiensem diocesim; & venit equitando duas leucas apud Vacur domum Templariorum; ubi Dominus Albiensis venerat obviam Domino, & requisivit eundem Dominum quod ipse esset cum ipso Episcopo per octo dies, & quod contramandarentur procurationes mandatae & missae. Et ipsa die locutus fuit cum Domino super pluribus, & postea ante comestionem recessit. Praefatus autem Dominus receptus fuit ibidem processionaliter, campanis pulsatis cantando, & procuratus fuit ad expensas praeceptoris.

Die Martis sequenti audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando tres leucas venit apud Podium Celsi prioratum de Aureliaco Claromontensis diocesis; ubi receptus fuit ut suprà. Audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, & confirmavit; & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Notandum de fraude Prioris dicti loci, qui penes se retinuit omnia bona Ecclesiae & ad ipsam Ecclesiam spectantia, & in collatione seu praesentatione ejusdem Ecclesiae fecit pactum, ut dicitur, cum rectore illius Ecclesiae quod ipse rector finaret de procuratione Archiepiscopi Bituricensis & ministraret de propriis bonis Ecclesiae suae ea quae pro procuratione contingeret exigi in futurum. Et quia Dominus intellexit fraudem hujusmodi, mandavit bona dicti Prioris per Archipresbyterum arrestari & saisiri, & fecit bajulum Prioris per Guillelmum de Rivo Clericum suum crastina die moneri ut idem bajulus dicti Prioris nomine & pro ipso satisfaceret eidem Domino competenter de procuratione sua; quam quidem procurationem dictus rector jam solverat & de ipsa ad plenum satisfecerat; sed Dominus procurationem ipsam, tamquam à rectore praedicto solutam, noluit acceptare. Cùm autem dictus bajulus, qui vocatur Iohannes de Malapetra, videret quod tam contra ipsum quàm contra dominum suum Priorem Dominus vellet procedere ad excommunicationis sententias, idem bajulus promisit in manu Archipresbyteri dicti loci pro Domino stipulantis quod ipse dicti Prioris nomine & pro ipso satisfaceret de procuratione praedicta. Cui promissioni fuerunt praesentes Dominus Vivianus de Cordua, Dominus Hugo Praeceptor domus sancti Andreae de Galliaco, Dominus Adam de Chemino dispensator domus Domini Bituricensis praedicti, & ego Guillelmus de Rivo publicus Notarius. Et advertendum est quod taliter in recessu crastina die fuit processum.

Die Mercurii qua, ut praemittitur, contra Priorem de Podio Celsi fuit processum, venit Dominus equitando per tres leucas apud Rabastagnum prioratum de Moyssiaco; ubi Dominus receptus fuit ut suprà. Et venerat Abbas Moyssiacensis obviam Domino satis longè. Audivit ibi Missam, praedicavit, confirmavit, & indulgentiam dedit; & procuratus fuit ad expensas Prioris, qui est nepos Domini Moyssiacensis.

Die Iovis sequenti fecit ibi tonsuras. Et exinde equitando per duas leucas venit apud Viancium praeposituram de Ecclesia Albiensi, quam tenet Praepositus ejusdem Ecclesiae; ubi Dominus receptus fuit & fecit ut suprà, & procuratus ad expensas Praepositi dicti loci.

Die Veneris sequenti venit Dominus equitando per unam leucam apud Galliacum abbatiam ordinis sancti Benedicti, immediatè subjectam, ut dicitur, abbatiae Casae Dei; ubi receptus fuit ut suprà, & fecit ut suprà, & procuratus fuit ad expensas Abbatis.

Die sabbati equitando per duas leucas venit Dominus apud Roumanour prioratum de abbatia Massiliensi; ubi receptus fuit ut suprà, audivit ibi Missam, confirmavit. Et exinde venit ea die apud Sexterolium ibi propè prioratum de Galliaco; ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis, audivit ibi Missam, confirmavit, & procuratus fuit ad expensas prioratuum praedictorum. Et impetravit Prior de Sexterolio à Domino quasdam litteras monitorias de compellendo Priorem de Roumanour praedictum de satisfaciendo medietatem procurationis. Tandem idem Prior alias litteras impetravit quòd requireretur utrum fecisset unquam aliquam contributionem vel partem aliquam procurationis solvisset, & quòd non compelleretur ad satisfactionem aliquam nisi ad hoc teneri inveniretur per inquestam. Et fuerunt ab utraque parte plures litterae impetratae.

Die Martis fuit Dominus cum Episcopo gratis.

Die Mercurii fuit similiter cum eodem gratis.

Die Iovis similiter cum eodem gratis.

Die Veneris exivit Dominus civitatem Albiensem; & cùm equitando per tres leucas veniret apud abbatiam de Candelio Cisterciensis ordinis, descendit Dominus ad cimiterium Ecclesiae de Candelio veteri, & reconciliavit illud, & ibidem confirmavit; & postea venit ad dictam abbatiam, ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis, tonsuras fecit, & pernoctavit ibidem ad expensas Abbatis.

Die sabbati sequenti audivit ibi Missam, tonsuras fecit. Et exinde equitando per quatuor leucas, venit ad abbatiam de Castris ordinis sancti Benedicti; ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis; & erat Abbas capa serica indutus, & habebat baculum pastoralem in manu in receptione Domini. Audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, & procuratus fuit ad expensas Abbatis.

Die dominica qua cantatur *Misericordia Domini* reconciliavit cimiterium parrochialis Ecclesiae dicti loci, quod quidem cimiterium est extra villam de Castris situm, indulgentiam dedit illis qui interfuerunt reconciliationi hujusmodi; & postea rediens ad abbatiam praedictam, ad majus altare ipsius monasterii indutus pontificalibus celebravit, praedicavit, & indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde equitando per unam leucam ivit Dominus apud Rupemturvam castrum Domini Montis fortis ad invitationem Domini G. de Courciaco Senescalli ipsius Domini; & portavit ibidem Dominus cum tota familia sua. Et exinde venit illa die equitando per duas leucas apud Lautricum prioratum abbatiae sancti Pontii diocesis Narbonensis; ubi multùm honorificè fuit receptus à nobilibus & burgensibus dictae villae, qui obviam Domino subtus villam venerunt; & fuit Dominus processionaliter receptus campanis pulsatis in Ecclesia prioratus praedicti, & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Die Lunae sequenti audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit. Et exinde equitando per quatuor leucas venit Dominus apud Albiam, declinans ad prioratum sancti Salvii de civitate Albiensi ordinis sancti Augustini; ubi receptus fuit multùm honorificè sicut suprà, & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Die Martis sequenti celebravit ibidem indutus pontificalibus, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit. Et postea rediens ad cameram, habuit ipse & Episcopus Albiensis tractatum cum communitate villae Albiensis, & requisivit communitatem eandem quòd ipsa sibi tamquam domino suo superiori faceret quod debet appellando ad eum ab auditorio Episcopi & recognoscendo eundem dominum suum superiorem, & quòd scriberet ipsa communitas Domino Regi quòd cùm Senescallus Carcassonensis inhibuisset omnibus dictae villae Albiensis ad alium appellare quàm ad ipsum, quòd faceret idem Rex inhibitionem hujusmodi revocari, vel quòd ipsa inhibitione non obstante posset ipsa communitas ad Dominum Archiepiscopum tamquam ad suum superiorem dominum appellare. Super quo Dominus Episcopus propria manu scripsit quandam notam sub cujus forma debebat ipsa communitas Domino Regi scribere; quam notam communitas asportavit, & deliberare voluit super ea.

Ea-

Eadem die, scilicet die Martis post Dominicam qua cantatur *Misericordia Domini*, venit Dominus apud Scuriam prioratum de abbatia Galliacensi; ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis & viis villae paratis & joncatis, & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Notandum est autem quòd Dominus debuisset ivisse de loco praedicto apud Securum prioratum abbatiae Moyssiacensis, & mandaverat ibidem Dominus procurationem suam praeparari; sed Prior loci accedens ad Dominum per duos dies vel tres antè, suggessit Domino quòd locus adeo pauper erat quòd ad recipiendum eundem sufficere non valebat, aliam causam specialissimam praetendendo, scilicet quòd aliquis praedecessor Domini nunquam visitaverat illum locum nec procurationem ibidem receperat. Verùm quia nonnullae litterae inveniebantur per quas bonae memoriae Iohannes praedecessor Domini fecerat Priorem ejusdem loci moneri de reddendo contributionem sibi taxatam ad subveniendum cuidam alii prioratui, praesumebatur quòd ipse ad procurationem tenebatur, praesertim cùm, ut asseritur, locus ille sit bonus & pinguis. Tandem verò Dominus falsis suggestionibus Prioris & nonnullorum precibus circumventus, specialiter motus & ductus contemplatione Domini Moyssiacensis Abbatis, procurationem mandatam eidem Priori remisit.

Haec sunt loca subscripta quae Dominus non solùm propter eorum distantias, sed etiam propter aestivos calores, omisit in Albiensi diocesi visitanda, scilicet

Prioratus de Ambileto.	Prioratus de Bullato.
Prioratus sancti Amantii.	Prioratus S. Gervasii.
Prioratus de Cauna.	Prioratus de Securo.

VISITATIO ALTERA DE DIOCESI RUTHENENSI IN DIOCESIM CATURCENSEM.

1290 Die Mercurii sequenti audivit Dominus Missam apud Scuriam prioratum praedictum, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit, cimiterium Ecclesiae reconciliavit, iterum indulgentiam dedit illis qui hujusmodi reconciliationi interfuerunt; & exinde Albiensem diocesim exeundo per quinque leucas equitans apud Vareuh prioratum de abbatia Aureliaci, qui prioratus est Ruthenensis diocesis, declinavit, & fuit ibidem procuratus ad expensas Prioris, qui iverat ad electionem Abbatis in monasterio Aureliaco faciendam, quod monasterium tunc temporis pastore carebat.

Die Iovis sequenti audivit Dominus ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando per unam leucam venit Dominus apud Spinacium domum hospitalis ejusdem diocesis Ruthenensis; ubi receptus fuit ut suprà, & erant domus loci ejusdem satis sufficientes pro Domino, licèt praeceptor dicti loci, falsitate suggesta, fecisset eum reverti apud Vindesolium, ubi fuimus ad expensas Praeceptoris. Et finavit Praeceptor cum magistro domus Domini ad XIII. libras monetae illius patriae.

Die Veneris sequenti equitando semileucam venit Dominus apud Bellumlocum abbatiam Cisterciensem ejusdem diocesis Ruthenensis; ubi campanis pulsatis seu campana processionaliter fuit ab Abbate & conventu receptus, & fecit ibidem tonsuras.

Die sabbati sequenti audivit Dominus ibi Missam, praedicari fecit per fratrem Hugonem Priorem de Ynoy, indulgentiam dari, & se Abbatis & conventus orationibus commendari. Et exinde equitando per duas leucas venit Dominus ad capellam Templariorum Caturcensis diocesis; ubi campanis pulsatis receptus fuit processionaliter, & procuratus ad expensas Praeceptoris.

Die dominica qua cantatur *Iubilate* audivit Dominus ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et cùm exinde veniret apud Locum Dei abbatiam Cisterciensis ordinis Ruthenensis diocesis distantem abhinc per duas leucas, declinavit apud Calves; ubi cimiterium Ecclesiae ipsius loci reconciliavit. Et postea venit ad abbatiam praedictam; ubi receptus fuit processionaliter, campanis pulsatis; & erat Abbas in processione indutus capa serica cum baculo pastorali. Et postea intravit Dominus capitulum; ubi aliquibus verbis theologiae propositis ab eodem, se Abbatis & conventus orationibus commendavit, & in dicto monasterio pernoctavit. Et quia Dominus aut aliquis praedecessor ipsius nunquam ibidem fuerat, Dominus fecit subventionem Abbati de sexaginta solidis.

Die Lunae sequenti audivit Dominus ibi Missam, tonsuras fecit. Et exinde equitando quinque leucas venit apud Marsiliacum abbatiam ordinis sancti Benedicti Caturcensis diocesis; ubi receptus fuit ut suprà, & procuratus ad expensas Abbatis.

Quia vero Dominus invenit in dicto monasterio quosdam monachos letiferè sauciatos, scripsit Episcopo Caturcensi sub hac forma.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, venerabili fratri Raymundo ejusdem gratia Episcopo Caturcensi salutem in Domino. Nefandum scelus ac piacnlare flagitium quod in monasterio de Marsiliaco vestrae diocesis, visitantes ibidem, per quorundam impiorum flagitiosas dextras innocentis sanguinis avidas in religiosos viros fratres Guidonem de Vaelac & Raymundum de Valon monachos ejusdem monasterii Marsiliacensis horribili saevitate commissum audivimus, necnon contemptus divinae majestatis, nos afflictos super hoc provocant ad vindictam. Unde cùm praefatos monachos à praedictis impiis instinctu diabolico incitatis, scilicet dictum fratrem Guidonem quasi letiferè vulneratum, non tantùm in capite, verùm etiam in brachiis humeris manibus & tibiis, vulneribus super vulnera damnabiliter cumulatis, praefatum autem Raymundum per privationem & amputationem pugni proprii ab aliis impiis mutilatum invenimus, admirantes quomodo super atrocitate tanti facinoris omisistis interponere partes vestras, quas vulnerationes seu vulnerum cicatrices ac mutilationem vidimus contristati, & ideo praemissa conniventibus oculis pertransire nolumus, fraternitati vestrae mandamus, monentes vos primo, secundo, & tertio tenore praesentium, quatenus contra Raymundum Barasti domicellum, Bertrandum de Trusse ejus bajulum, & Raymundum de Grivelia domicellum illatores facinoris in dictum Guidonem commissi, ut dicitur, super quo etiam fuimus summariè informati, necnon contra Guillelmum de Portu, Bernardum de Reneceb, Arnaldum de Villasicca, Petrum Berganti, & Bernardum Cervelii servientes dicti Guillelmi, quos sceleris in personam fratris Raymundi, ut praedicitur, commissi poteritis invenire hujusmodi atrocitatis actores seu fautores, consiliarios, ac etiam adjutores, tam per testes & minas quàm per verisimiles conjecturas & alias probationes sufficientes taliter procedatis quod hoc Dei & Ecclesiae suae sanctae cedat honori & animae nostrae & vestrae saluti.

Et est sciendum quod Dominus super hoc fecit fieri quandam monitionem generalem sine nominum expressione cum denuntiatione excommunicationis à canone latae in malefactores facinoris antedicti.

Item sciendum est quod Dominus propter hoc scripsit Senescallo Petragoricensi & Caturcensi pro Domino Rege Franciae, necnon Senescallo Caturcensi pro Rege Angliae.

VISI-

VISITATIO LEMOVICENSIS.

1290 ANno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo, die dominica qua cantatur *Reminiscere*, reverendus pater Dominus Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, volens intrare Lemovicensem diocesim ad visitandum nonnulla loca quae per eum in visitatione praescripta non fuerant visitata, de castro suo de Navis, ubi die sabbati praecedente suos celebraverat ordines & venerabilem virum Dominum Ægidium de Billone electum confirmatum Narbonensem ad ordinem sacerdotalem promovit, primò declinavit ad abbatiam Bellae aquae ordinis Cistercensis, prout infrà scribitur; & directum transitum faciendo de Lemovico in Caturcinum, de Caturcino in Albigesium, redeundo per Caturcinum, Albigesio visitato, in Lemovicinum, ipsorum locorum dioceses, prout inferiùs continetur, plenius visitavit.

Primò, ut directius Dominus iter suum arriperet, dicta die dominica declinavit equitando septem leucas apud praedictam abbatiam Bellae aquae Cistercensis ordinis Claromontensis diocesis; ubi fuit ad expensas ejusdem monasterii, & ibidem pernoctavit. Ipsaque die commissiones plures fecit in Bituricensi diocesi dirigendas super absolutione quorundam excommunicatorum pauperum & aliorum auctoritate Officialis Bituricensis & super causis diversis audiendis ab illis quibus Dominus committebat & fine debito terminandis.

Die Lunae sequenti, videlicet post Dominicam qua cantatur *Reminiscere*, audivit Missam in abbatia supradicta, & confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit equitando quatuor leucas apud Evahonium praeposituram ordinis sancti Augustini Lemovicensis diocesis; ubi campanis pulsatis fuit receptus processionaliter à Praeposito & conventu. Commisit autem dictus pater Archipresbytero de Montelucio causam motam inter capitulum de Gias Bituricensis diocesis ex una parte & parochianos ipsius ex altera audiendam & fine debito terminandam. Item fecit per magistrum P. de Versione examinari quandam causam matrimonialem motam inter quosdam de parochia de Marchia Lemovicensis diocesis, & plures alios fecit processus; & fuit ipsa die ad expensas Praepositi procuratus.

Die Martis sequenti audivit apud locum praedictum Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde unam leucam minimam equitando venit apud Cambonium praeposituram Lemovicensis diocesis ordinis sancti Benedicti, membrum per se; & fit Praepositus per electionem, sicut Evahonensis Praepositus supradictus. Et ibidem fuit receptus Dominus sicut suprà; & factae fuerunt ibidem plures substitutiones, procurationes, & commissiones, ac absolutiones & hujusmodi. Procuratus fuit ad expensas monasterii Cambonensis praedicti.

Die Mercurii sequenti audivit Missam apud locum praedictum, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde venit equitando tres leucas apud Rugniatum prioratum monasterii Evahonensis praedicti; ubi Dominus receptus fuit ut suprà. Domicilia vero loci ejusdem totaliter vel quasi minabantur ruinam. Causam matrimonialem supradictam expedivit; & procuratus fuit ad expensas Prioris, qui tunc erat in Romana curia, ut dicebatur.

Die Iovis ibidem visitationis officium complevit ut suprà. Et exinde equitando duas leucas venit Dominus apud Memacum prioratum de Souveigniaco Clugniacensis ordinis, locum malè aedificatum & pauperem; & receptus fuit ut suprà, & procuratus ad expensas loci ejusdem Prioris & Capellani.

Commisit Dominus & mandavit Archipresbytero de Argentonio ut Gervasium famulum Prioris sancti Benedicti in saltu Bituricensis diocesis ad benedictionem nuptialem admitti faceret, non obstante si testimoniales Presbyteri vel Officialis in cujus parrochia seu diocesi oriundus extiterit non habebat; quia adeo juvenis venit ad servitium dicti Prioris quod non erat aliquatenus praesumendum eundem G. cum alia contraxisse.

Die Veneris apud locum praedictum suae visitationis officium complevit ut suprà. Et exinde equitando venit apud Bonum locum abbatiam Cistercensis ordinis, & pernoctavit ibidem ad expensas monasterii.

Die sabbati sequenti audivit Dominus ibi Missam, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando quatuor magnas leucas venit apud Albuconium prioratum monasterii Cambonensis, malè aedificatum; ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis, & procuratus fuit ad expensas Prioris. Oportuit totam familiam Domini, Clericos & armigeros intra Ecclesiam loci jacere.

Dominica sequenti, qua cantatur *Oculi mei*, audivit Dominus ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & tonsuras fecit. Et exinde venit equitando per unam leucam Dominus apud monasterium Rosoliense, ubi receptus fuit ut suprà. Dominus illa die fuit ad vesperas indutus pontificalibus, quia illa die erat Annunciatio dominica; & procuratus fuit ad expensas Praepositi & capituli.

Ea die conquestus est nobilis Iohannes Malesherbes laicus super eo quòd Iohannes Leonardi Canonicus monasterii Rosoliensis praedicti dicebatur fecisse eundem Iohannem per personam interpositam minùs justè & sine causa rationabili ad judicium evocari; & ipsa die finaliter compromiserunt coram magistro Petro de Virsione auditore causarum & socio Domini super iis in magistrum Durandum de Manihac Canonicum monasterii Rosoliensis praedicti.

Item eadem die duo Clerici defectum natalium patientes constituerunt coram Domino seu locum ejus tenente quosdam procuratores sub forma quae sequitur.

Sanctissimo patri &c. devotissimus suus Simon &c. Noverit scilicet vestra clementia quod in mea praesentia constitutus personaliter Iohannes Albi Clericus Lemovicensis diocesis discretos viros Geraldum de Agedunno dictum Bonaeffant & Guillelmum de Virsione Clericos, licèt absentes, suos fecit, constituit, & ordinavit procuratores & quemlibet eorum in solidum, ita quòd non sit melior conditio occupantis, ad impetrandum à sanctitate vestra dispensationem super defectu natalium quem idem Iohannes patitur de Clerico ad aliquos superiores ordines non promoto genitus & soluta, quòd hujusmodi non obstante defectu possit ad omnes ordines promoveri & ecclesiasticum obtinere beneficium; etiamsi curam habeat animarum. In cujus &c.

Die Lunae sequenti equitando per unam leucam venit Dominus apud Pheletinum prioratum de monasterio Cambonensi; & receptus fuit processionaliter sicut suprà. Celebravit ob festum & in honore Annunciationis dominicae indutus pontificalibus, praedicavit ibidem, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit; & procuratus fuit ad expensas Prioris dicti loci.

Die Martis sequenti equitando tres maximas leucas venit Dominus apud Mainhac prioratum abbatiae Burgi Dolensis; & receptus fuit ut suprà, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit; & procuratus fuit laudabiliter ad expensas Prioris.

Die Mercurii sequenti equitando sex leucas venit Dominus apud Bonam aquam abbatiam Cistercensis ordinis, ubi pernoctavit; & in crastino Missam ibidem in capella portali seu de porta audivit, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit; & Abbati loci de quibusdam malefactoribus, qui pisces de stagnis & piscariis monasterii amoverant furtivè, & alia bona vastaverant, conquerenti quandam generalem concessit monitionem omnibus Capellanis Lemovicensis diocesis dirigendam seu directam.

Die

Die Iovis sequenti equitando tres leucas magnas venit Dominus apud Portum Dei prioratum Casæ Dei bonum & divitem, tamen inter arduos colles situm; & receptus fuit processionaliter à Priore & conventu. Audivit ibi Missam in crastino, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit; & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Die Veneris sequenti equitando tres leucas pessimi * kemini venit apud Boort prioratum Cluniacensem; ubi illa die receptus fuit & fecit ut suprà immediatè; & Petro de Rupe Presbytero, qui de sancto Iuniano Lemovicensis diocesis extitit oriundus, litteras testimoniales concessit quod ipse in sacerdotium fuit promotus. & hoc juraverunt de credulitate verum esse Iohannes Saulahc, P. de Cavanhac, & G. la Bessa Presbyteri, qui viderunt eundem P. de Rupe apud Boort & alibi celebrare; necnon discretus vir Dominus Durandus Bruni rector Ecclesiae de Vissello dictae diocesis asseruit juratus quod in quadam capella sua de voluntate & assensu Lemovicensis Episcopi celebravit idem Petrus.

* itineris

Die sabbati sequenti equitando quinque leucas venit Dominus apud sanctum Angelum prioratum abbatiae de Carrosio Pictavensis diocesis; ubi processionaliter fuit receptus ut suprà, audivit Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, & tonsuras fecit; ac procuratus fuit ad expensas Prioris.

Dominica qua cantatur *Lætare Jerusalem* venit Dominus apud Maymacum abbatiam ordinis sancti Benedicti, ubi receptus fuit ut suprà. Audivit ibi Missam, prædicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit; & procuratus fuit ad expensas Abbatis.

Die Lunæ sequenti equitando venit Dominus apud Vedrinas prioratum Casae Dei, ubi receptus fuit & fecit ut supra.

Die Martis sequenti equitando unam leucam venit Dominus apud Ventadour prioratum Cluniacensem, ubi receptus fuit processionaliter campanis pulsatis ut suprà; & in Ecclesia dicti prioratus Dominus consecravit quoddam altare in honore beatae Katerinae, beatorum Mauritii, Vincentii, & Blasii, & fecit super illud altare quandam Missam pro defunctis per quendam Capellanum ipsius Domini celebrari.

Die Mercurii sequenti audivit ibi Missam. Et exinde equitando septem magnas leucas venit Dominus apud Obazinam abbatiam Cisterciensis ordinis: & fuit receptus Dominus multùm honorabiliter ab Abbate, qui emit bladum in herba à portario suo pretio duorum sextariorum frumenti pro dispergendo per cameram Domini & per aulam in qua comedit. Et post prandium Dominus ivit ad visitandum quasdam moniales illius ordinis inclusas in quodam loco quem ipsae moniales habent satis prope illam abbatiam extra portam in nemore. Et est sciendum quod Priorissa servat unam clavem & Prior claustralis de Obazina aliam, ut mihi videtur; & cùm Dominus visitasset easdem & praedicasset, & se earundem orationibus commendasset, recessit, & praecepit magistro hospitii sui ut eisdem monialibus erogaret quandam pecuniae quantitatem.

DIOCESIS CATURCENSIS.

Die Iovis post Dominicam qua cantatur *Laetare Jerusalem*, exivit Dominus Lemovicensem diocesim, & intravit dioecesim Caturcensem, apud Martellum declinans; & receptus fuit processionaliter, campanis pulsatis. Audivit die crastina ibi Missam, prædicavit, indulgentiam dedit, confirmavit; & procuratus fuit ad expensas Capellani dicti loci. Qui quidem Capellanus se inhabilem reddit in habitu quem debet habere quilibet Capellanus, minimam defert tonsuram, capillos longissimos, à posteriore parte scissos, à parte anteriori ad modum scutiferi, raubam patulam cum punctis coram prælato suo, futiles sotulares. Effrons facie prima videtur.

Eadem die fecit Dominus Ballivum Domini Regis coram se ad judicium evocari, pro eo quod ipse, dum eramus in villa praedicta, manus injecerat temerè violentas in Presbyterum; & quia ipse noluit coram nobis respondere, eundem excommunicavimus. Tandem vero dictum Ballivum in forma Ecclesiae apud Rupem Amatoris &c. Quaere infra apud locum praedictum die sabbati sequenti.

Die Veneris sequenti equitando duas leucas venit Dominus apud Soliacum, decanatum ordinis sancti Benedicti, immediatè subjectum, ut dicitur, Abbati Aureliacensi Claromontensis diocesis; & receptus fuit multùm honorabiliter à Decano, qui obviam Domino venit per leucam cum pulcherrima comitiva scutiferorum & capellanorum commonachorum suorum processionaliter, campanis pulsatis &c. & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Die sabbati sequenti audivit Dominus ibi Missam de beata Maria, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde equitando duas leucas venit apud Rupem Amatoris; ubi ordines celebravit, acolythos, subdiaconos, Diaconos, & Presbyteros promovendo; praedicavit, indulgentiam dedit. Fuit verò receptus multùm honorabiliter ab Abbate Tutelensi Lemovicensis diocesis, qui tenet prioratum de Rupe Amatoris in manu sua. Venit enim Domino obvius satis longè, & postea rediit ad Ecclesiam; in qua Dominum dictus Abbas, monachi, & clerus deserviens prioratui praedicto in medio graduum illius Ecclesiae obviantes Domino receperunt. Et fuit procuratus illa die ad expensas Abbatis.

Eadem die Dominus absolvit Ballivum Regis apud Martellum à duplici excommunicationis sententia, scilicet ab illa quia coram Domino citatus super hoc quod in Presbyterum manus injecerat temerè violentas, noluerat respondere, ab alia canonis, quia injecerat manus in Presbyterum. Reservavit autem Dominus taxationem emendae de consensu Ballivi praedicti super excessibus antedictis. Et quaere principium in pagina praecedenti apud Martellum. Praesentes autem fuerunt reservationi hujusmodi & absolutioni Archipresbyter de Vallibus, magister Pontius, & magister Vitalis, ac frater dicti Ballivi.

Notandum quòd Dominus recepit litteras Domini Episcopi Caturcensis sub hac forma.

Reverendo in Christo patri ac Domino nostro carissimo Domino Simoni Dei gratia Bituricensi Archiepiscopo Aquitaniaeque Primati, suus Raymundus Dei gratia Episcopus Caturcensis, cum recommendatione se ipsum. Paternitatem vestram nobis carissimam requirimus & rogamus quatinus hac instanti die sabbati, ubicunque vos esse in nostra diocesi contigerit, omnes, si placet, ordines celebretis & omnia alia faciatis nomine vestro & nostro quae ad vestram pertinent dignitatem, nos, si placet, habentes, Domine, excusatos, quia tardè vobis scribimus, cum hac instanti die Veneris tarda hora ubi vos eratis ignorabamus omnino; scientes, reverende pater, quod ad vos habuissemus accessum, si equitare possemus. Valeat vestra paternitas per tempora longiora. Datum Caturci die Veneris post Dominicam qua cantatur Lætare Ierusalem *anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo primo.*

Dominica qua cantatur *Isti sunt dies* audivit Dominus apud prioratum praedictum de Rupe Amatoris in capella beatae Mariae Missam secretam, & postea in majori Ecclesia magnam Missam, confirmavit, benedixit ornamenta, calices, imagines, & cruces. Et exinde venit equitando tres leucas apud Vicanum; ubi receptus fuit ut suprà. Et cum Dominus post prandium evocasset Priorem & capitulum dicti loci in camera sua ad tractandum de statu Ecclesiae, dictis Priore & capitulo congregatis, Dominus petiit ab eisdem qualiter temporalitas illius Ecclesiae se habebat. Qui unanimiter responderunt quòd erat in bono statu, praeter hoc solùm quòd contentio erat inter ipsos Priorem & capitulum ex parte una & Dominum de Gordonio ex altera super alta

alta justitia villae de Vicano. Post hoc autem interrogati à Domino de spiritualitate, praecertim cùm Dominus intellexisset quod licèt pro Canonicis regularibus censerentur, communiter tamen ipsorum quilibet propriam cameram habebat, non in eodem refectorio comedebant, non in eodem dormitorio conversabantur, non faciebant professionem in dicto monasterio, responderunt & confessi sunt, praesentibus magistro P. de Virsione, Domino I. de Gressous Capellano Domini, & Guillelmo de Rivo publico Notario, ac pluribus aliis, quod in ingressu monasterii & in creatione ipsorum in Canonicos votum aliquod non fecerunt, dicentes quod non deferunt alicubi habitum regularem, sed secularem, nec deferunt superlicia nisi infra metas claustri sui, & cùm claustrum vel villam exeunt, vadunt huc & illuc ut purus secularis.

Advertendum est autem quod Prior & capitulum de Vicano tenent illam villam de Vicano à Domino Bituricensi Archiepiscopo in feodum, & debent sibi facere homagium & fidelitatem jurare. Item quia Dominus viderat quod Ecclesia loci ejusdem, quae incoepta fuerat opere sumptuoso, vix aut nunquam posset ad finem perduci, voluit & ordinavit quod Prior daret unam praebendam ad opus praedictum; & dedit indulgentiam illis qui ad hoc pias eleemosynas largirentur.

Die Lunae sequenti audivit ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde equitando semileucam venit apud Gordonium prioratum de Vicano; ubi processionaliter campanis pulsatis cantando fuit receptus, & procuratus ad expensas Prioris.

Eadem die mandavit Dominus Dominum Fortanerium dominum de Gordonio ut veniret die crastina, super contentione illius justitiae de Vicano cum Domino tractaturus.

Die Martis sequenti audivit Dominus ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit; & postea reversus ad cameram, tractavit cum praedicto Domino de Gordonio super contentione praedicta quae vertebatur inter ipsum Dominum Fortanerium ex parte una, & Priorem de Vicano ex altera. Super qua contentione compromiserunt ipsae partes, & prolatum fuit dictum arbitrale super hoc. Sed Prior asserens monasterium suum laesum non modicùm, nolebat hujusmodi dictum servare, praesertim cum arbitri forent suspecti, proponens plures alias rationes. Qui quidem Fortanerius consultus à commilitibus suis & aliis de consilio suo, multum benignè respondit Domino quod ipse paratus erat stare dicti Domini dicto, arbitrio, voluntati, vel Domini Caturcensis, vel alterius cujuscunque probi viri. Demum Dominus assignavit seu cantavit diem Lunae post ramos palmarum Caturci ad procedendum plenius super istis. Quibus sic actis, venit Dominus equitando quandam magnam leucam apud Concorest prioratum sancti Ambrosii Bituricensis; ubi receptus fuit ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris de Gordonio, qui tenebat eum ad firmam à Camerario sancti Ambrosii Priore dicti prioratus de Concorest.

Die Mercurii sequenti audivit Missam & fecit praedicari per fratrem Hugonem Priorem de Ynoy socium Domini, & indulgentiam dari, & confirmavit. Et exinde venit equitando duas leucas apud Archas prioratum de Marsiliaco abbatia ordinis sancti Benedicti Caturcensis dioecesis. Et cùm Dominus pranderet, venit ad mensam Domini quidam monachus Guillelmus nomine de prioratu de Duravello, qui prioratus est de abbatia Moyssiacensi, & dixit Domino verba haec vel consimilia. Reverende pater, Prior de Duravello me misit ad vos ut nuntiarem vobis, quod cùm proponatis nostram Ecclesiam de Duravello die Iovis crastina visitare, procurationem ibidem debitam recepturus, & ibidem nullus praedecessorum vestrorum visitaverit nec procurationem receperit, non est intentionis ejusdem Prioris quod ad hoc vos recipiat; & si hoc facere, scilicet visitare & procurationem recipere, volueritis, ego ad apostolicam sedem appello. Et incontinenti Dominus monuit in scriptis Priorem & monachum praedictos de admittendo ipsum ad visitationem & de ministrando sibi procurationem debitam. Quibus sic actis, dictus pater, scilicet Dominus Bituricensis, praecepit dicto fratri Guillelmo quod iret comestum, quia non erat adhuc excommunicatus. Dicta vero die procuratus fuit Dominus ad expensas Prioris de Archis; sed semper dicebat quod Dominus nec aliquis praedecessor ipsius procurationem integram receperat in Ecclesia sua praedicta, sed contribuebat vel contribuebatur eidem.

Praedicta autem die, dum Dominus veniret de Concorest apud Archas, fecit Dominus transitum per Vergauteriam, quae est in medio viae; & debuissemus ibidem ivisse, sed Dominus noluit quod ille locus visitaretur ad praesens contemplatione Domini Sicardi Archidiaconi Caturcensis. Et tunc deceptus fuit Dominus, quia ipse Archidiaconus non tenebat eundem. Et est prioratus dicti loci de abbatia Marsiliaco.

Die Iovis sequenti audivit Dominus Missam ibidem, scilicet apud Archas, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit, tonsuras fecit. Et exinde equitando tres leucas venit Dominus apud Durovellum prioratum abbatiae Moyssiacensis, de quo fit mentio suprà; ubi receptus fuit processionaliter, campanis pulsatis, à Priore & monachis illius loci indutis capis sericis, & procuratus fuit ad expensas Prioris.

Die Veneris sequenti audivit Dominus ibi Missam, praedicavit, indulgentiam dedit, confirmavit. Et exinde equitando quatuor leucas venit Dominus apud Catusium prioratum de Clusa; ubi fecit ut suprà, & receptus fuit ut suprà, & procuratus ad expensas Prioris.

Die sabbati sequenti cùm Dominus vellet intrare Caturcensem civitatem, Episcopus Caturcensis obviavit Domino prope Mareusium castrum ipsius Episcopi, & concomitavit Dominum usque ad Ecclesiam Caturcensem; ubi dicta die receptus fuit Dominus campanis pulsatis processionaliter à capitulo illius Ecclesiae & toto clero indutis capis sericis, cantando; & illa die fuit procuratus ad expensas Episcopi.

Notandum est autem quod mandata fuit procuratio sub hac forma.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, venerabili fratri Raymundo ejusdem Dei gratia Episcopo Caturcensi, salutem & sinceram in Domino caritatem. Cum nos hac instanti die Veneris ante ramos palmarum ad vestram proponamus Ecclesiam causa ibidem visitationis officium exercendi favente Domino declinare, mandamus vobis quatinus dicta die procurationem nobis debitam praeparetis. Datum &c.

Contramandata extitit sub iis verbis usque ad diem sabbati sequentem.

Simon &c. venerabili fratri &c. salutem &c. ut suprà. *Contramandamus vobis ex causa diem Veneris ante ramos palmarum, qua die ad vestram proposueramus Ecclesiam declinare causa ibidem visitationis officium exercendi; significantes vobis quod die sabbati immediatè sequenti dictam Ecclesiam concedente Domino proponimus visitare. Quare mandamus vobis quatinus dicta die sabbati procurationem nobis debitam praeparetis. Datum &c.*

Et sciendum est quod sub hac forma scriptum fuit capitulo & pluribus Prioribus dioecesis Caturcensis. Tamen stilus antiquus est brevior, ut videre poteritis in registris Iohannis; & hæc est generalior forma quae sequitur.

Simon &c. dilecto nobis in Christo Priori vel Abbati de loco tali talis dioecesis, salutem in Domino. Cùm nos die tali vestram proponamus Ecclesiam concedente Domino visitare, mandamus vobis quatinus dicta die procurationem nobis debitam praeparetis. Datum &c.

Si

Si Dominus sit in diocesi visitanda, sic incipe. *Cum nos eandem diocesim visitantes die &c.* ut supra immediatè.

Forma brevis contramandationis seu demandationis.

Simon &c. dilecto nobis in Christo Priori &c. Ex causa mutato nostro proposito, diem quam vobis mandaveramus usque ad talem diem vobis ducimus demandandam. Datum &c.

Die dominica sequenti benedixit in majori Ecclesia Caturcensi ramos palmarum & flores; & post processionem prædicavit, indulgentiam dedit, celebravit Missam in pontificalibus cum pallio; & procuratus fuit ad expensas capituli in domibus Episcopi.

Die Lunæ sequenti tractatu habito cum Domino de Gordonio super contentione quæ inter Priorem de Vicano & ipsum Dominum vertebatur super justitia de Vicano, quem Dominum de Gordonio invenit Dominus Bituricensis tractabilem & benignum ad omne quod Dominus super hoc vel quidam alius probus duceret ordinandum, ivit Dominus ad Ecclesiam fratrum Prædicatorum Caturcensium; ubi Dominus ad instantiam plurimorum nobilium de partibus illis celebravit ibidem Missam pro quodam defuncto, nobili, & tradidit eundem ecclesiasticæ sepulturæ, prædicavit ibidem, indulgentiam dedit. Et post hoc ad Caturcense capitulum declinavit; ubi cum eodem capitulo, præsente Episcopo Caturcensi, tractavit de negotiis Ecclesiæ suæ, & visitavit eosdem ibidem. Post hæc autem incontinenti ivit Dominus apud sanctum Vrsicinum de Caturcensi civitate, prioratum abbatiæ de Marsiliaco ordinis sancti Benedicti, quem tenebat Dominus Sicardus Archidiaconus Caturcensis. Audivit ibi Missam, & confirmavit; & procuratus fuit ad expensas ejusdem Archidiaconi tamquam Prioris dicti loci.

Eadem die quia Dominus remisit ex gratia speciali Priorissæ beatæ Mariæ Deauratæ.

DIOCESIS BITVRICENSIS.

1285 Die Lunae sequenti in crastino sancti Michaëlis anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto completa visitatione diocesis Lemovicensis, intravit Dominus diocesim Bituricensem. Et ipsa die primò declinavit apud Malver prioratum sancti Martialis Lemovicensis; ubi fuit receptus & procuratus ad expensas Prioris dicti loci. Summa expensarum x. libræ & v. solidi.

Die Martis sequenti venit Dominus apud sanctum Nazarium; ubi fuit cum magistro domus hospitalis dicti loci in procuratione, nec fuit computatum. Eadem die Gaudinus dominus de Remefort, filius & heres Gaufridi Lobe de Remefort quondam Domini Militis, concessit coram Domino litteras manumissionis centum puellarum quas pater suus manumitti jusserat in terra sua de Reignac & de Remefort ab omni taillia & commenda; cui manumissioni consenserunt coram nobis exequutores dicti defuncti.

Littera super dicta manumissione facta sequitur in haec verba.

Simon Dei gratia Bituricensis Archiepiscopus, Aquitaniae Primas, ac executor testamenti bonae memoriae defuncti Gaufridi Lobe, Militis quondam domini de Ramefort, universis praesentes litteras inspecturis, salutem in Domino sempiternam. In testamento praedicti defuncti publico & sigillo curiae Bituricensis sigillato vidimus clausam quae sequitur in haec verba. Volo, concedo, & praecipio pro remedio animae meae parentumque meorum quòd centum puellae de terra mea de Ramefort & de Maignec manumittantur & fiant liberae ab omni taillia & commenda. *Quibus visis, nos nobilem domicellum Gaudinum filium & heredem memorati defuncti dominum de Ramefort nostrae Bituricensis diocesis requisivimus ut de locis praedictis nobis nominaret centum puellas & eas manumitteret pro implenda, ut praediximus, voluntate memorati defuncti. Qui sponte & deliberatione praehabita, ac de bonorum consilio, ut dicebat, anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto, die Martis post festum sancti Michaëlis, apud sanctum Nazarium nostrae diocesis, praesentibus pluribus bonis viris, nobis nominavit & assignavit in scriptis centum puellas de terris praedictis, quarum nomina hic inferiùs continentur; videlicet Iohanna filia Aymerici de Pontilon, Ozanna filia Amici Pozivela de Barris, Iohanna filia Dulciae Pozinelae de Barris, Iohanna filia Petronini Pretesegle de Derot, Dulcia filia Humberti de Coillon de Mivers, Iohanna filia Ramulphi de Pleys, Iohanna filia Blanchetae Guegardon de Derot, Iohanna filia Bovini Fuerat de Ramaforti, Iohanna filia Humberti Peruchet de Barris, Beneventa filia Ossannae Martinae de Fonte Augerii, dicta Martha filia Iohannis Pelar de Derot, Iohanna filia Stephani Taillon de Mivers, Dionysia filia Hyssemberti Peruchet de Barris, Iohanna filia Iohannis, Bavesin de Derot, Petronilla filia Iohannis Perruchet de Barris, Iohanna filia Iohannis de Rupe, Iohanna filia Guilleti Tacherot de Barris, Iohanna filia Petiti Coillon de Mivers, Iohanna filia Aymerici Braccart de Palize, Agnes filia dicti Megnec de Brocia, Iohanna filia Charbonier de Roenayo, Petronilla filia Iohannis de Oblinquo de Ramaforti, Iohanna filia Botinot de Roffec, Iohanna filia Guarnerii de Mivers, Matthaea filia Peron de Foudoet de Barris, Radegundis filia Laurentii le Bacle de Buxeria, Iohanna filia Amici Pesant de Megnec, Iohanna filia fratris dicti de Roenayo, Iohanna filia dicti Colas de Agia, Iohanna filia Iohannis Martini de Chatres, Bona filia Guillelmi de Boeria, Iohanna filia Tortorin de Roffec, Margareta filia à la Violate de Derot, Iohanna filia Iohannis Berandea de Chochet, Iohanna filia Gaufridi, Guillometa de Mengnec, Iohanna filia Suberti Pesant de Megnec, Iohanna filia dicti Segoyn de Megnec, Dionysia filia magistri de Ioncheria de Megnec, Iohanna filia Peroneti Cabulon de Megnec, Iohanna filia Stephani Paterit de Megnec, Iohanna filia Iohannis Penitea de Megnec, Margareta filia à la Petite de Megnec, Petronilla filia Dedae de Megnec, Bruneta filia Stephani Barriler de Megnec, Iohanna filia Aymerici Richardi de Fonte Angerii, Laurentia filia Vaquerelli de Barris, Radegundis filia Boni Iohannis de Ramaforti, Bona filia Iohannis de Villenec, dicta Maura filia Dulciae de Rollec, Matthaea filia Guillelmi Piscatoris de Roffec, Iohanna filia Rosigneo de Fonte Angerii, Iohanna filia Aymerici Martini de Fonte Angerii, Dionysia filia Iohannis Richart de Fonte Angerii, Iohanna filia Aymerici Riclart de Fonte Angerii, Iohanna filia dicti Stiphenda de Fonte Angerii, dicta filia filiae à la Poche de Fonte Angerii, Iohanna filia Petronini de Vlmo de Rofec, Iohanna filia Beatricis de Paliz, Iohanna filia Michaelis de Paliz, Petronilla filia Yssemberti Charlot de Recules, Dionysia filia Iohannis Berandi de Chochet, Aynaurdis filia dicti fratris de Roenayo, Margareta filia Iohannis Collon de Miners, Iohanna filia dictae la Lebre de Barris, dicta la Mude de Barris, Laurentia filia Renaudi de Barris, dicta Manna filia Picardi de Ramaforti, Stephana filia dictae la Torte de Oblinquo de Ramaforti, Iohanna filia dicti Nadan de Paliz, Iohanna filia dicti Turloton de Derot, Stephana filia Dominae la kruone de Fonte Augerii, Iohanna filia Ymerici Richart, Iohanna filia Petronini Baraton de Rofec, Iohanna filia Iohannis de Recules, Iohanna filia Dulcis de sancto Nazario, Stephana filia Iohannis Clementis, Iohanna filia dictae Bonae de la Totosere, Iohanna filia Iohannis Deris de Ramaforti, Laurentia filia Dulceti de Plays, Laurentia filia Andeberti de Derot, Iohanna filia Floer de Derot, Iohanna filia Blancheti Cocart de Derot, Iohanna filia Petri Bersolat de Derot, Iohanna filia Petri Bersolat de Derot, Iohanna filia filii Philippi de Barris, Iohanna filia Iohannis de Plays,*

Plays, Iohanna filia Morelli de Paliez, Iohanna filia Stephani Tardi de Paliz, Iohanna filia Aymerici Beriolat de Derot, Iohanna filia Iohannis Bernardon de Plays, Petronilla filia Iohannis Posivea de Barris, Iohanna filia Odonis Vigneron de Megnec, Iohanna filia dicti Berton de Recules, Iohanna filia Iohannis de Oblinquo de Ramaforti, Iohanna filia Iohannis Escot de Plateis, Iohanna filia Yssamberti Charlot de Recules, Iohanna filia Iohannis Arnandi de Ramefort, Iohanna filia Renaudi Fauchez de Barris, Iohanna filia Petronini Pretesegle de Derot, & Iohanna filia Roselli de Cochet. Quas omnes & singulas praenominatas centum puellas idem domicellus praesens propter hoc in jure coram nobis accedens, & adimplere desiderans praedicti voluntatem patris sui pro se & aliis fratribus & sororibus suis, quos habebat, in tutela, mamburnio, sive cura, ut dicebat, & pro quibus omnibus manucepit de rato super omnibus bonis suis, manumissas à patre suo ratificavit & confirmavit & eas liberas approbavit & quantum in se erat & in fratribus suis manumisit & libertate donavit, atque ipsas ab omni taillia & commenda liberas effecit & immunes, promittens sub obligatione omnium bonorum suorum se facturum & curaturum quod dicti fratres & sorores ejusdem, quamprimùm ad legitimam aetatem pervenerint, omnia praemissa & singula ratificabunt & super omnibus & singulis praemissis litteras consimiles concedent. Promittens idem domicelius per fidem in manu nostra praestitam corporalem quod contra manumissionem & libertatem praedictas per se vel per alium non veniet in futurum, obligans quoad haec se & heredes suos & bonorum suorum quoslibet possessores & omnia sua bona mobilia & immobilia praesentia cum futuris ubicunque & quaecunque, volens & concedens expressè ipsum & ejus heredes per nos & successores nostros seu Officialem Bituricensem compelli ad observantiam omnium praemissorum, ubicunque ipse vel heredes sui suam facient mansionem. Omnia autem praemissa & singula, prout superius sunt expressa, nobilis mulier relicta defuncti Gaufridi Lobe Militis praedicti praesens in jure propter haec coram nobis grata & rata habuit, voluit, & laudavit, & quictavit propria auctoritate quicquid juris, possessionis, proprietatis, servitii, dominii, servitutis, & redeventiae cujuslibet in dictis centum & quatuor puellis habebat vel habere poterat ratione osclei sive dotis seu quacunque de causa vel etiam ratione per fidem in manu nostra praestitam corporalem quod contra praemissa vel aliquid praemissorum per se sive per alium non veniet in futurum, obligans quoad haec & jurisdictioni curiae nostrae & successorum nostrorum & Officialis nostri supponens se & heredes suos & bonorum suorum possessores & omnia bona sua mobilia & immobilia praesentia cum futuris, ubicunque sint & quaecunque, renuntiantes per fidem tam dictus domicellus quàm relicta praedicta omni actioni, exceptioni, deceptionis & laesionis cujuslibet in praemissis, exceptioni doli mali in factum, conditioni sine causa & ob causam, exceptioni circumventionis, & omni juri in favorem mulierum introducto & introducendo, omni beneficio & auxilio totius facti, & juris canonici & civilis, beneficio minoris aetatis, restitutionis in integrum, Velleiani & beneficio crucis, omnibus allegationibus, defensionibus, exceptionibus, privilegiis, & rationibus facti & juris quibuscunque, ac etiam omnibus consuetudinibus, usagiis patriae & statutis, & generaliter omnibus rationibus juris & facti per quae contra praemissa vel aliquod praemissorum posset opponi aliquid sive dici, renuntiantes praecipuè juribus dicentibus generalem renuntiationem non valere, volentes & concedentes quod si contra praemissa vel aliquod praemissorum aliquid factum fuerit vel fieri contigerit in futurum, quod per illud factum praedictis renuntiationibus & ab eis causam quocunque modo habentibus nulla possessio, nulla praescriptio, nullum jus, nulla obligatio acquiratur.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Vigno prioratum de Carosio, ubi fuit in procuratione cum Priore dicti loci. Summa expensarum fuit novem libræ.

Die Iovis sequenti venit Dominus apud Argentonium cum Priore sancti . . . . de abbatia sancti Gildasii de Castro Radulphi. Summa fuit expensarum x. libræ.

Die Veneris ibidem cum Priore sancti Marcelli de eadem abbatia. Summa fuit expensarum x. libræ.

Die sabbati sequenti ante festum beati Dionysii fuit Dominus apud Nurec cum magistro domus hospitalis dicti loci. Summa expensarum octo libræ.

Die dominica sequenti cum Priore de sancto Galtero prioratu de Stirpo. Summa expensarum fuit decem libræ & quatuor solidi.

Die Lunæ sequenti apud Ruphec cum Priore de abbatia sancti Martialis Lemovicensis. Summa fuit expensarum novem libræ & duo solidi.

Die Martis sequenti ad Oblinquum cum Priore dicti loci de abbatia Dolensi; & eadem die celebravit Dominus.

Die Mercurii sequenti in festo sancti Dionysii apud Fontem Gombaudi cum Abbate dicti loci. Non fuit computatum de expensis.

Die Iovis sequenti Lorolium cum magistro domus hospitalis. Non fuit computatum.

Die Veneris sequenti apud sanctum Sigirennum cum Abbate fuit. Non fuit computatum.

Die sabbati sequenti apud Thoiseliacum cum Priore de abbatia Dolensi. Non fuit computatum.

Die dominica sequenti apud Castellum cum capitulo. Summa expensarum decem libræ.

Die Lunae sequenti apud Cleum cum Priore dicti loci. Et eadem die remisit Dominus, ad supplicationem Abbatis Millebecensis, procurationem suam quam habebat & mandaverat in prioratu de Challeiles de abbatia Millebecensi.

Die Martis sequenti apud Paludellum prioratum sancti Genulphi.

Die Mercurii apud sanctum Genulfum cum Abbate. Non fuit computatum.

Die Iovis ante festum sancti Lucæ evangelistæ apud Brisenciacum prioratum Millebecensem.

Die Veneris sequenti cum Priore de Villa Dei abbatiæ sancti Gildasii.

Die sabbati sequenti cum Priore de Argiaco; & remisit Dominus eidem procurationem anni futuri pro domibus suis reparandis. Et Priori de Luceio malo remisit similiter procurationem quam sibi mandaverat.

Die dominica post festum S. Lucæ apud Landesium in abbatia Cistercienfis ordinis.

Die Lunæ sequenti cum Priore de Lande de abbatia Dolensi.

Die Martis sequenti apud Ruelliacum prioratum sancti Dionysii in Francia.

Die Mercurii sequenti venit Dominus apud Bituricas pro sepultura Henrici domini de Soliaco defuncti in Arragonia; cujus corpus recepit in monasterio fratrum Minorum Bituricensium, Missam celebravit, & corpus ipsius in eadem Ecclesia tradidit ecclesiasticæ sepulturæ. Et postmodum venit apud sanctum Palladium, & fuit ibidem ad expensas proprias suas.

Die Iovis sequenti ivit Dominus apud Locum regium; & ibi ad majus altare Missam de mortuis celebravit pro dicto domino de Soliaco; cujus cor eadem die tumulatum fuit in introitu dictæ Ecclesiæ de Loco regio, ubi multi de genere Soliaci sepulti erant. Et hoc facto, reversus est Dominus apud sanctum Palladium, ubi fuit ad expensas suas.

Die Veneris, sabbato, dominica, & Lunæ sequentibus fuit Dominus apud Malum resporum ad expensas suas proprias. Et ipsa die fecit servitium Regis Philippi defuncti in Arragonia in majori Ecclesia, celebravit, prædicavit, & indulgentiam dedit.

Die

Die Martis ante festum omnium sanctorum venit Dominus apud Deuvre prioratum abbatiæ Versionensis ubi fuit procuratus.

Die Mercurii sequenti in vigilia omnium sanctorum venit Dominus apud Carobrias, ubi fuit usque ad sequens festum sancti Martini hyemalis; & in eodem festo fuit Dominus apud Versionem in expensis abbatiæ ex gratia.

Die Lunæ sequenti post dictum festum sancti Martini hyemalis venit Dominus apud Telliacum; ubi fuit secum ipsa die Dominus Episcopus Caturcensis, qui de patria sua venerat obviam corpori bonæ memoriæ Philippi Regis Franciæ defuncti in Arragonia.

Die Martis sequenti fuit Dominus apud Plenipedum; ubi ad expensas suas esse voluit, sed Abbas dicti loci noluit sustinere. Et ferè media nocte surrexit, & ivit apud Donum Regis; ubi corpus memorati Regis erat; & in aurora die Mercurii sequentis venit in capella Castri de Duno Regis, ubi invenit corpus dicti Regis defuncti. Et postmodum in dicta capella venit Philippus novus Rex Franciæ ad audiendam Missam; quem Dominus in introitu dictæ capellæ salutavit & aspersit aqua benedicta, & cepit licentiam ab eo ut unà cùm Episcopo * Carnotensi conduceret corpus Regis defuncti usque Bituricas, & factum fuit ita. Et ad expectandum novum Regem receptum fuit dictum corpus in Ecclesia de Castro Bituricensi à Domino Archiepiscopo & Episcopo Carnotensi & Canonicis dictæ Ecclesiæ; & ibi habuit vigilias suas. Postmodum verò congregatis processionibus Bituricis in majori Ecclesia, Dominus & Carnotensis Episcopus cum processionibus perrexerunt ad Ecclesiam de castro Bituricensi, & recommendatione corporis facta delatum fuit corpus processionaliter ad majorem Ecclesiam, & receptum in ea à Domino Archiepiscopo & Episcopo Carnotensi, præsente novo Rege, qui corpus prædictum gestabat inter brachia unà cum multis Baronibus.

Die Mercurii & Iovis sequentibus fuit Dominus Bituricensis ad expensas proprias in domo Cantoris, ubi esse debet, ut dicitur, de consuetudine quando aliquis major se occupat domos suas, in quibus Dominus Rex fuit per illos duos dies.

Dicta die Iovis celebravit Dominus in majori Ecclesia Bituricensi Missam de mortuis pro Philippo Rege Franciæ mortuo, cujus corpus erat praesens, praesente novo Rege, Episcopo Carnotensi, & Othone Comite Burgundiæ, & pluribus aliis Baronibus & personis.

Die Veneris sequenti conduxit Dominus corpus Regis defuncti usque apud sanctum Palladium, & reversus est ad prandium apud Telliacum, & fuit ibi dicta die Dominus & die sabbati sequenti.

Die verò dominica sequenti, videlicet post octavas sancti Martini hyemalis, venit Dominus apud Cornoullam; ubi fuit usque ad diem dominicam post festum beati Andreæ Apostoli. Qua die dominica venit Dominus apud Callonium prioratum sancti Sulpitii Bituricensis, & fuit ibi in procuratione.

Die Lunæ sequenti apud Calvummontem cum Priore in procuratione.

Die Martis sequenti apud Lurciatum prioratum Plenipedensem cum Priore in procuratione.

Die Mercurii sequenti apud Colubrem prioratum Plenipedensem cum Priore in procuratione.

Die Iovis sequenti in festo sancti Nicolai hyemalis apud Hyriconnem cum capitulo. Et eadem die finavit Prior de oratorio Odomant ordinis Clugniacensis de procuratione.

Die Veneris apud Montem cenobium cum capitulo dicti loci. Et eadem die finavit de procuratione Prior de Chapes ordinis Clugniacensis.

Die sabbati sequenti apud Montetum cum Priore dicti loci abbatiae de Exclusa. Et eadem die finavit de procuratione Prior de Valegui ordinis Clugniacensis.

Die dominica sequenti apud Barbonium cum Priorissa. Et eadem die finavit de sua procuratione Prior de Becay ordinis Clugniacensis, & Prior de Cenquomo ejusdem ordinis.

Die Lunae sequenti apud sanctum Leopardinum cum Priore de abbatia sancti Sulpitii Bituricensis. Et eadem die finavit Prior de Capella Hugonis abbatiae de Vezelay.

Die Martis sequenti apud Avuldriam prioratum Sovigniacensem cum Priore loci dicti.

Die Mercurii sequenti apud sanctum Stephanum de Granerio prioratum Plenipedensis abbatiae.

Die Iovis sequenti in festo beatae Luciae virginis, apud Fontem Morigniaci abbatiam Cisterciensis ordinis.

Die Veneris sequenti apud sanctum Hilarium prioratum sancti Laurentii diocesis Antissiodorensis.

Die sabbati sequenti apud Berriacum prioratum Clugniacensem cum Priore.

Die dominica sequenti apud Callovium abbatiam Cisterciensem cum Abbate.

Die Lunae sequenti apud Sancerum cum Priorissa dicti loci.

Die Martis sequenti apud sanctum Satirum cum Abbate. Et sciendum quòd ad preces ipsius Abbatis Dominus remisit hoc anno procurationes suas prioratibus sancti Petri de Sancero & de Silvigniaco, qui prioratus sunt de abbatia sancti Satiri.

Die Mercurii sequenti apud Iars prioratum sancti Satiri cum Priore dicti loci.

Die Iovis sequenti apud sanctum Palladium in expensis propriis.

Die Veneris sequenti ibidem ad expensas suas.

Die sabbati sequenti ibidem ordines celebravit; & celebratis ordinibus, venit apud Telliacum ad prandium, & fuit ibi ad expensas proprias.

Die verò dominica sequenti, videlicet ante nativitatem Domini, venit Dominus apud Cornoullam, ubi fuit usque ad diem Mercurii post Epiphaniam Domini. Qua die Mercurii venit apud Meillanc prioratum Dolensem, ubi fuit cum Priore dicti loci in procuratione.

Die Iovis sequenti in octavis Epiphaniae Domini apud cellam de Brueria prioratum Dolensem cum Priore dicti loci in procuratione.

Die Veneris sequenti apud Castrumnovum cum capitulo de Venesive in procuratione.

Die sabbati sequenti apud Cressiacum prioratum Dolensem cum Priore dicti loci.

Die dominica sequenti apud Manceyum cum Abbate in procuratione.

Die Lunae sequenti apud Olivetum cum Abbate Cisterciensis ordinis.

Die Martis sequenti apud Albigniacum captivi prioratum abbatiae Casalis benedicti cum Priore.

Die Mercurii sequenti apud sanctam Siriculam prioratum Dolensem cum Priore.

Die Iovis sequenti apud Vileutras cum Priore.

Die Veneris sequenti apud sanctum Amanum cum capitulo.

Die sabbati sequenti apud Chabries, ubi fuimus usque ad diem Mercurii post octavas Purificationis beatae Mariae. Qua die ivit Dominus apud Comitissam de Blesis, & pernoctavit apud Villamnovam ad expensas suas.

Die Iovis sequenti apud Villamfrancham cum rectore domus hospitalis de Villafrancha in procuratione.

Die Veneris sequenti apud cellas sancti Dionysii cum Priore de abbatia sancti Satiri.

Die sabbati sequenti apud Noviacum super Branjon cum Priore de abbatia Versionensi.

Die dominica & Lunae ante cathedram sancti Petri apud Vouseron, videlicet die dominica in procuratione cum Priore, & die Lunae ex gratia cum Abbate Versionensi.

Die Martis & Mercurii sequentibus apud Malumrepastum ad expensas proprias.

Die Iovis & Veneris in cathedra sancti Petri sequen-

quentibus apud la Pivere, & die fabbati fequenti, ad invitationem Abbatis fancti Sulpitii Bituricenfis, & in fero ivit Bituricas, & Dominica in mane praedicavit in majori Ecclefia, & dedit indulgentiam; & eadem die dominica venit Dominus apud fanctum Palladium, & fuit ibi ipfa die dominica ad expenfas fuas.

Die Lunae fequenti ante Brandones fuit Dominus in procuratione cum Priore de Capella Gilonis prioratu abbatiae fancti Sulpitii Bituricenfis.

Die Martis fequenti apud Albigniacum fuper Verram cum Capellano dicti loci in procuratione.

Die Mercurii fequenti apud Agent cum Capellano in procuratione.

Die Iovis fequenti apud fanctum Gondulphum cum Priore dicti loci in procuratione.

Die Veneris fequenti apud fanctum Bricium prioratum fancti Benedicti Floriacenfis cum Priore. Et eadem die finavit Prior de Caftellione de procuratione fua.

Die fabbati fequenti apud Belleu prioratum abbatiae fancti Satiri cum Priore dicti loci.

Die dominica Brandonum apud fanctum Palladium in expenfis propriis.

Die Lunae fequenti ibidem fimiliter in expenfis fuis propriis.

Die Martis fequenti apud Malumrepaftum ad expenfas proprias.

Die Mercurii fequenti apud Exoldunum cum capitulo fancti Cirici in procuratione.

Die Iovis fequenti ibidem cum Abbate beatae Mariae Exoldunenfis in procuratione.

Die Veneris fequenti apud Vodolonum cum Priore de abbatia Dolenfi.

Die fabbati fequenti ibidem celebravit Dominus facros ordines. Et eadem die venit Dominus apud Yvolium prioratum Dolenfem cum Priore dicti loci in procuratione.

Die dominica poft octavas Brandonum apud fanctum Iulianum prioratum Dolenfem.

Die Lunae fequenti apud Podium Ferrandi cum Abbate dicti loci in procuratione.

Die Martis fequenti apud fanctum Defideratum cum Priore dicti loci in procuratione.

Die Mercurii fequenti apud Huriacum cum Priore de abbatia Dolenfi in procuratione.

Die Iovis fequenti apud Montemlucium cum Priore beatae Mariae dicti loci de abbatia Menatenfi.

Die Veneris fequenti apud Columbeyum cum Priore ordinis Clugniacenfis.

Die fabbati fequenti apud Bellamnaviam cum Priore dicti loci de abbatia Menatenfi.

Dominica qua cantatur *Oculi mei* & die Lunae fequenti fuit apud Naves ad expenfas proprias.

Die Martis fequenti vifitavit Dominus prioratum de Cantella, prioratum de Evaone, & fecit expenfas. Et procuravit Dominum apud Naves idem Prior de Cantella.

Et eadem die fuit concordata quaedam littera fuper contentione jurifdictionis & metarum quae vertebatur inter Dominum Archiepifcopum Bituricenfem & gentes Comitis Attrabatenfis cujus tenor fequitur ad hoc fignum &c.

Cetera defunt.

Incipiunt Gefta Venerabilis Domini Domini Baldevvini de Luczenburch Treverenfis Archiepifcopi & Henrici Imperatoris germani fui de Luczenburch.

BEata confideratione cogitavi dies antiquos gloriosorum geftorum magnificorum virorum in curiofitate fcriptorum immemorialiter proh dolor praeterire, animadverfioneque difceptavi annos aeternos retributionis praemiorum laborum fingulorum hic operatorum poft hanc vitam unumquemque pro mercede reperire. Laudes igitur rerum geftarum dignè recolendarum fub modio non ponantur, nec obfufcato ignorantiae nubilo aliqualiter involvantur. In ea exultabo, & mirè miranda mirabilia tua prout potero narrabo. Ei ergo qui eft fons & origo omnium bonorum, ad honorem, ut ipfe in fuis glorificetur creaturis, funt temporum gefta vivae memoriae jugiter commendanda. Vivae memoriae res geftae tunc aliqualiter donantur, ut in eis pofteri emendentur & gloriofa anteceflorum gefta providè imitentur. Vocis enim viva locutio velut umbra dinofcitur more defluentis aquae pertranfire, & ficut fumus in aërem difperfus evanefcens non folet revenire. Iubiloque ficut cum aromato quotiensfcunque corde tanguntur, totiens aufcultantium corda jocundantur, fic gloriofa magnatorum gefta litterali defcriptioni tradita, quotiensfcunque recitantur, totiens probi & difcreti virtutum hauriendo exemplaria laetificati meliorantur. Nunc, ficut videmus, omnipotens Deus non folùm verbo tenus Moyfi legem tradere, fed digito fuo tabulae infculptam lapideæ, ut femper ejus jugis & viva perfeveret memoria, dignatus eft miniftrare. Volo igitur, prout fe facultas offeret meae parvitati, non tumefcentis laudis adulatione, fed humilis mentis in imo audaciffima praefumptione, magnifica gefta gloriofi Principis almi Galliae Germaniae Primatis venerabilifque Patris & Domini Domini Baldevvini de Luczenlinburch Trevirorum Archiepifcopi fcriptis commendare. Sed quod non fufficiam, fcriptorum vernula fiam. Scribere igitur incipiam, in primis capitulorum ponendo diftinctiones, & poftea eorum profecutiones quae per eum gefta funt, & quae ejus temporibus evenerunt, quae vidi, & quae veridica proborum & difcretorum relatione famaque generali voluntate audivi, ponere non obmittam. Invoco ergo adjutorium patris luminum, apud quem non eft tranfmutatio nec viciffitudinis obumbratio, à quo omne datum optimum & omne donum perfectum defcendens eft in corde hominum, ut mihi Spiritum fanctum mittat in adjutorium, & hoc opufculum, immo mihi opus permaximum, Domino noftro Iefu Chrifto ad honorem, & reverendo Domino Domino Badevvino Archiepifcopo ad favorem, omnibufque pofteris ad exemplar utilitatis valeam inchoare, pertractare, & fine optimo confummare. Hoc mihi dignetur praeftare Deus trinus & unus.

INCIPIVNT CAPITVLA PRIMI LIBRI.

INCIPIVNT CAPITVLA SECVNDI LIBRI.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I. *De vita & morte antecessoris*

Dignus à dignis dignissimè laudatur, licèt ab invidis laudis generositate inaniter destituatur. Dicendae ergo laudis gratia licet parumper ad superiora ascendere, ut hujus valeam materiae intellectum exprimere planiorem. Anno dominicae incarnationis millesimo ducentesimo nonagesimo octavo, in die beatorum Processi & Martiniani martyrum, prope monasterium Monsterdreyse ordinis Praemonsteriensis, Albertus Dux Austriae Adolphum de Nassava Romanorum Regem sæviter occidit congressione prœliali, seseque in regno intromisit quod firmiter credidit gladio obtinuisse triumphali. Veruntamen procuravit ab electoribus se in Romanorum Regem electionis jure sublimari & Aquisgranis solemniter coronari. Contra quem summus tunc Pontifex Dominus Bonifacius octavus, eo quod uxor ejus esset de viperiali genimine seminis Frederici, aliisque multis de causis rigidas exercere sententias publicissimè fulminavit, & Dominum Dycherum Regis defuncti germanum causa ejus vesaniae resistendi in Trevirorum Archiepiscopum non postulatum nec ab aliqua parte Capituli electum celeriter sublimavit. Capitulum tamen elegerat Henricum de Virneburch, cui major pars subditorum Ecclesiae jam obediebat, statim Ecclesiae suae terras plurimas & redditus pignorali cautione & literali obligatione constangiis gravibus damnisque datas impignoratasque per maxima debita contraxit, de quibus parum dicitur persolvisse, & cum in honore esset, non intellexit, viriliterque contra Albertum Regem restitit, & etiam contra Confluentes sibi rebellantes, universum etiam suae diocesis clerum contra se ipsum inimicitias tumidè provocavit. Vnde concors caterva clericalis ipsum ad praesentiam Domini Clementis tunc summi Pontificis, dura de eo querimonia facta, vocari in propria persona providè procuravit. Quo citationis termino imminente, de carnis ergastulo quantocius migravit anno Domini millesimo tricentesimo septimo, vicesima tertia die mensis Novembris, Ecclesiam suam non modicum disturbatam, debitisque gravatam, dilapidatam, impignoratam, dissipatamque relinquendo, ita ut ipsa ab imo cordis suspiria possit cum Propheta flebiliter clamare: *Dedisti me tanquam oves escarum, & sine pretio vendidisti*, & obligando me multipliciter dispersisti.

CAP. II. *Qualiter sit electus.*

Ecclesiae ergo suae Trevericae Deus totius consolationis gemitus & suspiria parva mora protracta brevissimè terminavit divino munere bonitatis anno Domini millesimo tricentesimo septimo, die septima mensis Decembris, Capitulo Treverensi coadunato & ad futurum Praesulem eligendum, vocatis omnibus vocandis, congregato, à majori & saniori parte Capituli venerabilis Dominus Baldevvinus de Lutzelinburch Praepositus & Canonicus dictae Ecclesiae, adhuc ipso Parisiensi studio fideliter mancipato, anno nativitatis ejus XXII. in gaudium & laetitiam totius cleri & populi, divina cooperante gratia, in Trevirorum erat Archiepiscopum sollemniter postulatus. Hinc ovat clerus altisonis vocibus psallens *Te Deum laudamus*. Hinc fit cunctarum compulsatio campanarum, concursus populorum catervatim congregatorum, sic ut ipsa Ecclesia jocundè possit canere cum psalmista: Saccum meum conscidisti, & me misericorditer circumdedisti multiplicata laetitia salutari.

CAP. III. *De ejus confirmatione.*

Lumen à luminis flamma incenditur. Sic à jure electionis nuntios per sollemnes procuratoresque eximios Pictavium extitit delata, & sanctissimo patri Domino Clementi Papae publicè intimata. quam quidem postulationem ipse summus Pontifex, inquisitionem faciens condecentem tam de persona postulata quàm de postulantum conversatione & vita, parte adversantium frivola appellata totaliterque cassata, benignè approbavit, & de minoritate annorum secum etiam dispensando, ipsum fore admittendum, suo cum Cardinalibus præsidens consistorio, in propatulo publicavit, & more consueto ipsum admittendo sententialiter confirmavit.

CAP. IV. *De ejus consecratione.*

Veritatis igitur fama ejus approbationis Parisius sibi revelata, ipse Baldevvinus confirmatus unà cum Domino Henrico & vulgariter fratribus ejus germanis Pictavum veniens, summo se Pontifici laetanter praesentavit. quod ipse gratanter recepit & amicabiliter salutando. Et anno Domini millesimo tricentesimo septimo, sexto Idus Martij, more Treverico scribi consueto, ipse Dominus Clemens Papa quintus per Cardinalem in Pictaviensi Ecclesia dictum

ctum Dominum Baldevvinum in Presbyterum ordinavit, sequenti die cum pluribus aliis Archiepiscopis & Episcopis in Trevirorum Archiepiscopum divinitus consecravit. Ipse vero dictis cum fratribus multisque aliis Cardinalibus & amicis diversis curiarum solemnitatibus habitis Papam valedicens, ad propria cum suis est reversus. In qua tamen reversione in littera sibi à Domino Petro Moguntinensi Archiepiscopo destinata intellexit Dominum Albertum Romanorum Regem humanæ conditionis debitum persolvisse. Nam ab ejus cognato, Iohanne Duce videlicet fratris sui filio, cui quia ipse Albertus ad instinctum suæ uxoris Reginæ volentis hereditare filios suos ducatum Austriæ, postquam dictus Albertus occiderat Adolphum Regem, violenter suum patrimonium, videlicet ducatum Austriæ, recepit & detinuit, esse dinoscitur interemptus; & illud evangelicum fuit adimpletum in hoc casu: *Mensura qua mensi fueritis remetietur vobis.*

CAP. V. *De ejus receptione.*

Zona tranquillitatis, pacis, & concordiæ totius patriæ aliquandiu sub antecessore non modicùm extitit delaceata, & cleri caterva de nimia rancoris materia multipliciter perturbata. Sed misericors & miserator Dominus de excelso throno suo prospiciens Ecclesiæ suæ durissimas & lacrymosas oppressiones servituti Babylonicæ dignè comparatas per dictum Baldevvinum, pacem & concordiam reformando, misericorditer relevavit. Nam dictus Baldevvinus ejus in primo adventu lætissimo totam per dioecesim cunctis suis officiatis & judicibus districtè mandavit ut in cunctis suis territoriis tam advenis quàm incolis, non per tyrannicum rigorem, sed per incutiendum timorem, universos pacem servare unanimiter coartarent, si ejus gratiam servare & indignationis rubiginem cuperent evitare. Et sic in amœnitate pacis & concordiæ anno Domini millesimo tricentesimo octavo, die sancto Pentecostes, cum multorum procerum proborum caterva non modica, velut zelotypus sponsam suam visitando, Treverim est ingressus. Hic fit concursus populorum, coadunatio Clericorum. Voce tamquàm præsaga cives Apostolorum pacem portaverunt, patriamque illuminantes hodie advenerunt, & sic eum laetantissimè receperunt, & suam in Ecclesiam processionaliter adduxerunt, praesente matre, fratribus, sorore, & multis spectabilibus viris. Eodem die Missarum solemnia sollemniter celebravit, curiam sollemnem faciens, & sumptuosam, cunctos advenientes lautissimè procuravit, à nobilibus & subditis * huldas & subjectiones debitas acceptavit & feodalia feodalibus in feoda condonavit, cunctaque antecessoris debita persolvit dissipata & obligata, omnimodè satisfaciens, ad jus & proprietatem suae Ecclesiae viriliter revocavit.

* id est, fidei sacramenta, ut interpretatur Brovverus.

CAP. VI. *De genealogia ejus, & obitu patris.*

Zeli scribendæ historiæ est parumper ad superiora ascendere, ut ejus seriem clariori luce valeam pertractare. Anno dominicæ incarnationis millesimo ducentesimo octuagesimo quinto nobilibus de parentibus, videlicet Henrico Comite Luczelinburgensi patre & Domina Beatrice à Bellomonte in Hannonia matre Dominus Baldevvinus extitit nobilis natus. Avus ejus eodem nomine Henricus dictus Blondel fuisse, qui Dominum Baldevvinum * protavus scitur publicè extitisse, qui ducatus à Coloniensibus finibus longè latèque circa Rhenum extenditur, & multas habens munitiones & castra, ultra Mosam protenditur, & feodum Coloniensis Archiepiscopi esse in parte perhibetur. Isto Vvalramo defuncto, Henricus dicti Baldevvini avus in patrimonio succedere debuerat paterno. Sed Dux Brabantiæ illum sibi indebitè hodierna die noscitur usurpasse. Isto verò Henrico de medio facto, Henricus pater Domini Baldevvini in comitatu Luczelinburgensi successit. Eo tempore Coloniensis castrum Vorinche inter Coloniam & Nussiam quondam situatum, quod prius Archiepiscopo ad patriæ tuitionem juvamine construxerant, de quo rapinæ erumpebant, amore pacis pro aliqua pecuniæ summa ab Archiepiscopo ut illud in fortiori loco ad littus Rheni reædificavit; quem cùm officiatus suus interrogans de quo castrum deberet retinere, cum annuis careret redditibus, dicitur respondisse: Quatuor viæ sunt trans castrum situatae. Quod ille audiens alveum Rheni transmeantes theolonicis exactionibus aggravavit, terram verò transeuntes multipliciter rapinis molestavit. De quo cùm Archiepiscopus rogatus à Coloniensibus non desisteret, Colonienses dictum castrum obsidione circumsepserunt. quam obsidionem Archiepiscopus solvere cupiens, exercitum permaximum congregavit. Tunc Coloniensibus in adjutorium, quia cives sunt eorum, Dux Brabantiae & Comes de Monte celeriter concurrerunt. Qui Comes dicto Duci partem ducatus Limburgensis se contingentem pro quadam pecuniae summa noscitur vendidisse. E contrà Henricus comes Luczelinburgensis Ducem Brabantiae pro dicto ducatu Limburgensi impetens, & ipsius partem à Coloniensi Archiepiscopo in feodum recipiens, Ducem diffidavit, & cum Vvalramo germano suo aliisque duobus fratribus Militibus, obscurè tamen natis, in Archiepiscopi adjutorium properavit. Hic discordia discordiæ sociatur, & guerra guerræ rigidè cumulatur. Quodam ergo die sabbatino, Archiepiscopo prælium mire voluntario, à Coloniensibus mandatur eos sibi & omnibus adhaerentibus per biduum victualia ministraturos, si ob honorem Dei sequentem dominicalem diem, ejusque genetricis præsentem diem sabbatinum à præliis vacando dignaretur celebrare, maximè cùm sua turba die tenus sumeret argumentum, earum verò nullum sperarent sumere incrementum. Quod Archiepiscopus accepisset, si Henricus Comes non dixisset: Heu! non debemus hodie propter Clericum timorosum prælium inire gloriosum? Hoc cum Archiepiscopus intellexisset, dicitur respondisse, Probrior mea clericatura in campis ejus militia noscitur fuisse, mandans Coloniensibus ut se præpararent & inire prælium secum non tardarent. Hic clangor auditur, tubarum resonantia fistulatum, sonus tympanorum, clamor populorum in mortem se praeparantium. Heu heu! cujuslibet partis acies ejus dividitur in turmas. Primo Colonienses cum Archiepiscopo prælium inchoantes, partem deteriorem habere. Secundò Henricus Comes cum Duce prælium commiscens, Duce ad jactum lapidis retropresso, Comes visus fuit prævalere. Tertiò Comes de Monte inermibus suis cum rusticis in vulgo Kempen appellatis in Coloniensium & Ducis adjutorium prælium aggressus, Archiepiscopi & Henrici Comitis partes infirmavit, separavit, dissipavit totaliter & prostravit. Heu miserabile spectaculum! Hic captivatur, ille trucidatur, hic morti addictus spoliatur, ille in Rhenum fugiens suffocatur, in nemore verò paludinoso submerguntur plures, substantiæ capiuntur, fugæ à multis rapiuntur, Archiepiscopus verò à Comite de Monte capitur & custodiæ in Bensbure mancipatur. Proh dolor! Ubi Comes Henricus miles imperterritus fugere nescius cum Vvalramo germano proprio duobus aliisque prædictis fratribus miserabiliter fuerat interemptus anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo octavo, sabbato, die beati Bonifacii martyris, hic ploratus & ululatus de tam parvulis pupillis, Henrico, Vvalramo, & Baldevvino, Baldevvino verò nondum trimatus anno completo, patre orbatis. Quid essent acturi, quove diversuri, à nonnullis querulosè in altum elevatur. Sed illud disfortunium eis in fortunam numen mutavit divinum. Nam Henricus in imperialis dignitatis apicem, ut infrà patebit, fuit elevatus. Baldevvinus verò in Trevirorum archiepiscopalem dignitatem extitit sublimatus.

* Desunt heic nonnulla.

CAP. VII. *De ejus physionomia.*

Est etiam ejus physionomia ad posterorum utilitatem memoriæ commendanda, ad utilitatem inquam,

quam, quia animæ sequuntur complexiones corporum, ut posteri ejus complexionem cognoscentes, probabiliter credant morum ut virtutum ejus insignia, quæ ponuntur postea, in eo omnimodè extitisse. Fuit enim staturæ mediocris, caput sicut sphæram parumper impressam formosum habuit & rotundum, capillos capitis & barbæ subtiles, in colore citrinos, medios simplices, medios crispos. quæ omnia subtilis cerebri substantiæ esse indicia referuntur. Anticiput qualibet parte elevatum. quod est bonæ apprehensivæ signum. Occiput elevatione ampliatum. quod bonæ memoriæ signum esse determinatur. nasum pulchrum, grossitudine mediocrem, auditum acutum, vocem dulcem habuit & acutam, oculos limpidissimos, apprope aliqualiter sursum videndo acutissimos, sed à remotis videndo Limburgensium more obtusos, aures rotundas. Hæc bona organorum dispositio sensuum perfectionem noscitur denotare. Collum vero ejus in longitudine, & brevitate mediocriter dispositum, fortè tamen & nervosum, scapulas largas, brachia & crura fortiora & nervosa cum musculis non multum carnosis, pectus amplum & elevatum, dorsum rectum & bene dispositum, cutem albam rubore aspersam, carnes molles ingenium bonum repraesentantes, corpus verò totum mediocre, agile & subtile noscitur habuisse. quæ omnia prudentiae & fortitudinis esse signa à naturalibus allegantur. Vnde si ejus virtutum insignia postea recitantur, nemo miretur, cùm per subtiliora aurifabri instrumenta opus subtile fabricetur.

CAP. VIII. *De ejus pueritia & adolescentia.*

Lux irradiationis intellectualis morum & virtutum limpidissimum acquiritur per studium. Baldevvinus igitur annis infantiae suae lapsis scolasticae disciplinae magistris moribus, virtutibus, atque artium litteris imbuendus tradebatur; à quibus ipse usque ad annum nativitatis suae decimum tertium in Hannonia cum sua matre in comitatu Luczelinburgensi existens suis in puerilibus informabatur, & suos coetaneos in litteratura excellens, quia limpidiori pollebat ingenio, promptior habebatur. Fuit Parisiis circa quinquennium, logicam & philosophiam audiendo. Deinde scholas per biennium dimisit propter guerras inter Francigenos & Flandrenses existentes, quando in Curtray flos Francigenarum occubuit per Flandrenses. Duobus sollemnibus cum magistris magnae litteraturae viris, camerariis, domicellis, nobilibus ejus statum condecentibus Parisiensi studio fuerat destinatus; ubi omnium artium principia terminosque substantiales, studio inhaerendo frequentissimo, memorialiter retinebat. Arabicis arithmeticisque figuris scribebat, & astronomiae insudando sphæram addiscebat. Specialiter tamen juris canonici studiis frequenter insistebat, & in iis usque adeptionem * artus noscitur perdurasse. qui fuerat annus dominicae incarnationis millesimus tricentesimus septimus. quo etiam anno in Archiepiscopum Treverensem fuerat postulatus, ut superiùs sufficienter est expressum. Nemo ergo existimet me hic aliqua superflua tumescentis animi ambitione posuisse, cùm sine eis meram historiae veritatem nequaquam potuissem expressisse. Nunc igitur revertar ad propositum, Deo trino & uno gratiarum referendo actiones.

* baccalaureatus.

CAP. IX. *De pacis & justitiae observatione.*

Lucet caeteris clariùs qui est virtutum floribus moribusque adornatus. Sicut ergo lux solaris tenebrosis interpositis nubibus, quin diescat, nequit occultari, sic morum ejus vita virtuosa, ut latescat, à nullis poterit offuscari. Generali enim fama voluntate reformator & conservator pacis & justitiae fuisse perhibetur. Nam pacis terrae amicissimus conservator, raptorumque fuerat horribilissimus exstirpator, quos sua magna cum prudentia subjugavit. Nam plurima castra & fortia juxta praedonum fortalicia, per quae ipsi jugiter tanquam obsessi habebantur, malis eorum gratibus funditus aedificavit, & sic eos ad pacis observantiam, quantumcunque magnos, violenter coartavit. Et rem memoriae dignam hic duxi interserendam, ut hìc enarratis testimonium adhibeam veritatis. Frederico de Numagen domicello, qui à mercatoribus Mosellae alveum descendentibus non rapinam sed cautionem, ut ipse asserit, receperat pigneralem sui castri, sub obtentu districtissimè demandavit ne Treverensem exiret civitatem, in qua tunc erat, nisi conquerentibus cuncta ablata priùs restituisset, quod praeceptum celeberrimum productum fuerat ad effectum. Et sic defensor mercatorum, amator bonorum, exterminator iniquorum rigidissimus, in judicio justissimus habebatur. Nam proprium occultae nationis fratrem, qui propriam uxorem occultè interfecerat spe solemnioris, optimo licèt ab Archiepiscopo pro fratre esset reputatus, supplicio rotali interimere permisit. Et sic nemini parcendo, cunctos maleficos timore perterritos suis procul à finibus fugere compellebat; ut sicut Salomon sapiens & pacificus dignè potuerit appellari.

Vide Spondan. ad an. 1354 §. 12.

CAP. X. *De ejus vita & conversatione.*

Iustitiae pacisque iste conservator, vitae venerandae conversationisque fuerat gloriosae. Nam in cibo potuque capiendo moderatissimus habebatur, omnia statuta jejunia & quamplurima alia saepissime observando, horas canonicas multasque privatas orationes devotè orando, castissimè vivendo, omni vero die Missam celebrando, aliamque audiendo, solitarius otiositatis tempore existendo, studio frequentissimè insistendo, suae Ecclesiae privilegia saepius perlegendo, fugiendo vitia, nunquam otio vacavit alieno. Cum magnatis magnificè, cum mediocribus mediocriter, nulli subditorum nimis familiaris existendo, honorificè incessit, sciens nimiam familiaritatem contemptum generare, pauperum causas defendendo, vanis & mulierum spectaculis ludisque illicitis se rarissimè immiscendo, causas subditorum & discordias sedando & prudenter terminando promptissimus est inventus. Nunquam etiam aliquod negotium dimisit indiscussum. In incessu, dictis & factis, veridicus, stabilis fuerat, & semper seriosus. Tempore verò jocunditati opportuno suae juventutis, occultis cum suis militibus, capellanis, & camerariis, domicellis, velut eorum minimus; dicens, Episcopalem dignitatem suspendimus ad parietem, nunc superior, nunc inferior, socius jocundissimus currendo, saltando levissimus, lapidem cæteris praejactando, eos viribus fortissimus præcellere cernebatur. Nam tanta fortitudine pollebat quod domo Abbacensium in Piguia famulum cursitanti equo insedentem cum equo ad terram velociter dejecit. Aliquem quoque nimiùm laudari aut ullo modo vitiari noluit aliqualiter tolerare. Nam carminum recitatorem, de inebriationis verbositate in Dominum Henricum tunc Coloniensem Archiepiscopum turpia proferentem, licèt dictus Henricus tunc sibi capitalis esset inimicus, viriliter reprehendit, dicens: Vade tu miserrime, non licet te Dominis turpia recitare. Etiam rancoris materia inter eum & cives Treverenses fuerat exorta. Nam cives tempore Dyetheri sibi aliqua Ecclesiæ jura illicitè usurparunt pro quo Dominus Baldewinus nimiùm offensus, guerram cum eis habiturus, primo anno creationis suæ Treverim exivit. sed Dominus Vvalramus hoc intercipiens, concordiam ordinavit, jura Archiepiscopi & Ecclesiarum validè conservando, ut in litteris hinc inde datis continetur. Suis etiam hostibus guerrarum tempore tyrannicus fuerat inimicus, quos tamen nunquam aliquo aggrediebatur odio; pace reformata cunctis dimittens veniam postulantibus, ut ei omnipotens dimittere dignaretur.

CAP. XI. *De ejus provisione.*

Nobis ejus facta insignia provisionis lucidissima dant exemplaria providè vivendi. Nam nunquam aliquid ad sua utensilia vel victualia comparavit tempore

pore cariori. Omnia enim sua castra & domicilia vino, blado, pabulo, in annum de anno, velut Ioseph in Ægypto, congregatis & verè ultra numerum multiplicatis redundabat; quæ tamen tempore caritiæ suos per officiatos suis subditis indigentibus & cautionem praestantibus ut tantum in novis futuris persolverent fructibus quantum de antiquis reciperent, nihil ultra requirendo misericorditer dispersit; & sic suos subditos in suis possessionibus jugiter conservavit. Discreta etiam provisione omnia Ecclesiae suae privilegia, primò papalia, secundò imperialia, tertiò homagialia & alia perpetua, timens amissione distractionem, antiquorum cereorum fragilium sigillorum, propter diuturnalem revolutionem privilegiorum, fracturam dispendiosam multumque damnosam posse posteris imminere, in unum volumen congregando & transcribi mandando utiliter ordinavit, & illud triplicavit, unum suae Ecclesiae Capitulo & capitulari loco, aliud suae & successorum suorum camerae Treverico in palatio, tertium verò suorum & successorum suorum feriato semper Camerario ad omnia & singula quò diverteret loca devehendum providè deputavit, ut in omni loco Archiepiscopus posset sua homagia, litteras, & privilegia saltem sub copia providere, necnon unicuique dum opus esset recitare: Hoc & hoc à nobis in feodum dinosceris habere. Et omnium Ecclesiarum suarum collegia ad sua privilegia ostendenda, ut in ista scriberentur volumina, districtissimè coartavit; & quotquot erant sibi ostensa, quae tamen sub bullis apparuere veris, inscribi verbo tenus procuravit; ut si in posterum aliqua privilegia rapinis, incendiis, antiquitate consumpta, seu malae custodiae deputata, vel quocunque modo perderentur, in praedictis voluminibus perpetua memoria perdurarent. Sic ergo velut Ioseph providissimus habebatur. Vivant igitur ejus provisionis insignia in saecula saeculorum.

CAP. XII. *De ejus familiæ promotione.*

Baldevvinus iste tanto vixit tempore quòd omnes Ecclesiae suae dioecesis praelaturae necnon beneficia ad ejus collationem spectantia sibi vacavere; quibus in personis idoneis, ut pervigil pastor, noscitur providisse. Legistas etiam, Canonistas, Physicos, Artistas, Philosophos, Capellanos, Clericos, laicos etiam multos, Milites, nobiles, domicellos, aliosque ministeriales numero multum valde multiplicatos, suo ministerio deputatos decenter sustentavit; quos omnes & singulos, alios Archidiaconos, quosdam Praepositos, nonnullos Decanos Scholasticosque praebendatos, Canonicos & Pastores fieri procuravit. Nam de tam excellente magnatorum progenie extitit oriundus quod nullum habuit affinem seu cognatum quem ad praeposituram majorem vel aliquem Archidiaconatum vellet promoveri. Vnde Iofridum in majorem Praepositum, alterum vero suorum paedagogorum in majorem Decanum sublimavit. Clericos suos variis beneficiis providendo, laïcos vero solemnissime uxorando, possessionibus, domibus, agris, vineis in perpetuum allodium eis distributis, ditissimos faciebat. Quid plura? Nunquam aliquis ejus licèt in parvulo diù morabatur servitio quin rebus & honoribus fuisset multipliciter honoratus. Vnde dignè possum dicere: *Gloria & divitiæ in domo ejus.* Vivat igitur memoria perenniter meritò recolenda nunc & semper per infinita saecula saeculorum, Amen.

Explicit liber primus gestorum Domini Baldewini de Luczenburch Archiepiscopi Trevirorum, tractans de ejus vita generalitate.

INCIPIT PROLOGUS LIBRI SECUNDI.

VOx sapientiae meis intonat auribus, ut mel intelligentiae de durissima & vera petra, id est, Christo, valeam sugere, quò laborem inchoatum, mihi utique permaximum, possim adimplere. Cùm igitur hanc famosam historiam dicti Domini Baldewini quam de gestis fratris ejus serenissimi Principis Domini Henrici septimi Imperatoris Romanorum sic huc usque ulterius non possum separare, quia ipse Dominus Baldewinus dicti Imperatoris ad imperialis apicis dignitatem acquirendam collateralis noscitur extitisse, gloriosi historiographi, magnae litteraturae viri, quorum non essem dignus pedissequus appellari, eam historiam amborum gestis indissolubiliter conglomeratam cernuntur minimè scriptitando, proh dolor, praeterire, ego tamen, cùm sim scriptorum minimus, hanc historiam perpulchram tam turpiter evanescere nebulosis ignorantiae tenebris involutam non possum aliqualiter tolerare juxta illud:

Scribimus indocti doctique poëmata passim.

licet plures æmuli livore nimio conglobati grandia verba trutinantes, tumidis suis latratibus dentibusque detractoriis me studeant dilaniare, quod tamen duxi patienter sufferendum. Nam patientia malitiam legitur sæpissime superare. Propono ego pro meis viribus quantulumcumque parvulis istam præscribendo historiam perseverare: quia secundùm Gregorium, si non possum garbam integram ad horreum importare, non debeo tamen vacuus remeare. unde quod potero faciam, scriptorum vernula fiam. Quomodo ergo scribendo incipiam? Materia enim signata est & clausa, & quis aperiet mihi? Recordor vocis illius qui dicit: *Petite & accipietis, pulsate & aperietur vobis.* Habentem ergo clavem David rogitabo ut me in cellam ducat vinariam, ubi flabit ejus spiritus sapientiae & intellectus, & fluent aquae dulcedinis. Ibi de fontibus Salvatoris limpidissimum intellectum hauriam, quo hanc historiam ei ad laudem, Treverensi verò Ecclesiae ad honorem, Domino Baldewino ad favorem valeam recto tramite pertractare, qui est æternus, trinus & unus Deus.

EXPLICIT PROLOGUS SECUNDI LIBRI.

CAP. I. *De Henrici VII. Romanorum Regis electione per Dominum Baldewinum procurata.*

REgalis dignitatis celsitudine regni Romanorum per lamentabilem mortem quondam Alberti Regis non modicùm disturbata, Dominus Baldewinus aliique sex coëlectores villam Rense inter Confluentiam & Boperdiam sitam, ubi ex antiqua consuetudine ad tractatum de electione habendum consueverunt convenire, concorditer diverterunt; ubi anno Domini millesimo tricentesimo octavo gratia summi spiraminis cooperante, & Domino Baldevvino id procurante, in ipsius fratrem Dominum Henricum Comitem Luczelinburgensem in futurum Romanorum Regem eligendum suis exigentibus meritis communiter concordarunt. Exigentibus dico suis meritis. Fuit miles imperterritus, in armis strenuus, hastiludiorum & torneamentorum à mari usque ad mare in juventute semper quæsitivus, in quibus inter cæteros, quorum tamen virtutibus non est detrahendum, gloriosior habebatur, judex justissimus, pauperum, pupillorum, mercatorum, peregrinorum promptissimus defensator, raptorum, malefactorum, tyrannorum rigidissimus exterminator, semper illum gerens animum: *Justè judicate filii hominum.* Omnibus enim fuit amabilis & benignus; in quibus tamen permixtim serositatem judicialem, honorem & dignitatem, serenitatem, prudentiæ quoque & discretionis amœnitatem nullo unquam tempore deserebat. Virtutum & honorum morum concatenationem optima cum temperantia jugiter retinebat, & se semper bonis moribus omnium in omni tempore insignissimè conformabat, omnibusque se ita socialem & tractabilem præbebat cum intermixtione, ut dixi, officii & dignitatis ità quòd ab omnibus hominibus amore constrictus nimio habebatur;

tur; & tamen iis quæ sunt mundi mundo non segniter reddendo, non minùs quæ sunt Dei Deo noscitur reddidisse. Nam cum Domina Margareta sorore Ioannis Ducis Brabantiae sua collaterali prædilecta ità continenter à tempore contracti matrimonii creditur vixisse quòd nunquam ad aliquam aliam adhuc post ejus obitum dicitur accessisse. Capellae verò suae ornamenta, missalia magni ornatus ac pretiosa, ad quæcunque loca perrexerat; adhuc Comes existens, suis cum somariis secum vehere faciebat, & omni die coram se & collaterali sua, quando aderat, suos electos per cantores canticis cum musicalibus Missas & horas canonicas, impedimento non interveniente, sed prætermittendo, celebrare solemniter faciebat. In Missis verò audiendis horisque canonicis cum die dicendis maxima devotione pollebat, ita quòd suis sacerdotibus capellanis maximam devotionem dicitur præstitisse. His igitur virtutibus quia fuerat adornatus, meritò illud propheticum ejus debuit auribus insonare: *Specie tua*, quoad justitiam humanitatis & ad vitam activam, *& pulchritudine tua*, scilicet bonorum operum divinitatis & ad vitam speculativam, *intende prosperè, procede, & regna*. Vnde Dominus Baldevvinus aliique sui coëlectores cum totius Almaniae Principibus nobilibusque ipsum Franckenfort ad locum electioni deputatum duxerunt, & ibidem in Christi fidelium solatium cunctorum dominicae incarnationis anno millesimo tricentesimo octavo, XXVII. die mensis Novembris, in Regem Romanorum vivis vocibus concorditer elegerunt, & toti mundo ad monarchiam obtinendam in futurum Imperatorem promovendum unanimiter praesentarunt.

CAP. II. *De ejus coronatione Aquisgrani, & consecratione.*

Constantiae maximae probitatisque eximiae Dominus Baldewinus & alii sex Principes coëlectores anno Domini millesimo trecentesimo octavo Dominum Henricum septimum Romanorum Regem ad auream regni sedem Aquisgrani per Karolum Imperatorem situatam adduxerunt. Ibi eum cives Aquenses, clavibus civitatis plusquam per leucam obviam portatis & traditis, in Romanorum Regem laetabundis vocibus receperunt, & ibi per Dominum Henricum Coloniensem Archiepiscopum, quia in ejus conprovincia fuerat, installatus, & ipso die Epiphaniae Domini eodem anno ibidem in Romanorum Regem honorificè divinitus consecratus, & una cum sua collaterali praedicta sibi assistente in vestitu deaurato varietate circumdata cum corona regni fuerat solemniter coronatus, & abinde solemniis curiis habitis Coloniensem civitatem regiam Rex ipse fuerat ingressus, & tres Reges beatos Regis infantis Christi primos adoratores tribus pretiosissimis baldekinis à * fegiacius etiam totidem oblatis auro gemmisque pretiosis suppliciter adoravit, & ad imperialem ibi aulam divertit, de qua Coloniensis Archiepiscopus ipsi Regi, ut tenebatur, cedebat. Tres verò Praepositi Colonienses, videlicet major Praepositus Archiepiscopo Coloniensi, sancti Cuniberti Praepositus Archiepiscopo Treverensi, graduum sanctae Mariae Praepositus Archiepiscopo Moguntinensi, de suis curiis praepositurìs antedictis deputatis cedebant, ut antiquo jure tenentur. In qua praepositura sancti Cuniberti Dominus Baldewinus pro Ecclesiae suae jure conservando aliquandiu morabatur; sed propter nimiam distantiam ab aula non diù multum perseveravit, sed ex opposito aulae juxta Ecclesiam sancti Iohannis Evangelistae se securiùs collocavit. Henricus vero Rex ista vice non diù Coloniae moram protraxit, sed in suum comitatum remeavit, & ibidem illo anno cum Domini Baldewini consilio in regni gubernacula recipienda se prudentissimè praeparavit. Isto anno Dominus Baldewinus ivit Hannoniam, & Tuyn reformavit.

* Vox corrupta.

CAP. III. *De secunda Coloniae visitatione.*

Honorandae dispositionis provisione facta, ad regni loca perlustranda ipse Henricus Rex unà cum Domino Baldewino aliisque quampluribus anno Domini millesimo tricentesimo nono ante festum natalis Christi Coloniam secunda vice remeavit, & ibidem omnia sua feoda requirere volentes spectavit, praesidens judicio sententias contra rebelles sua feoda non requirentes servato juris ordine promulgavit. De antiqua enim consuetudine in Regem Romanorum electus sine omni confirmatione habet & potest regalia ministrare, ut habetur XCVI. di. *Cum ad verum*, & cap. *Duo sunt*, & cap. *Si Imperator*, XCIII. di, cap. *Legimus*. super hoc verbo *Imperator* in glosa. Hic gaudia gaudiis cumulantur, hastiludia continua choreaeque solemnes celebrantur. Ibidem continuè ipse Rex cum Principibus & nobilibus totoque vulgo specialiter in die natalis Domini solemnissimam habens curiam convivando festinavit. Isto tempore fuit frigus permaximum, cujus aequiparantia à nullo tunc vivente potuit recordari. Ibi etiam Rex à Coloniensibus huldas acceptavit, eorumque privilegia renovavit & confirmavit. Regem vero Colonienses multis muneribus honorarunt. Et deinde Confluentiam divertens, ibi Treverensis Ecclesiae theolonij privilegium perpetuo duraturum precibus Domini Baldewini inclinatus favorabiliter indulsit anno Domini millesimo tricentesimo nono die mensis Februarij, regni vero ejus primo. Sed hic à Domino Baldewino rogatus civitatem Treverensem, quam priùs ob injuriam & offensam condignam ab ea sibi injuriosè saepius illatam ante regni adeptionem hostiliter obsedit, nunc amicabiliter visitavit.

CAP. IV. *De nundinis per Baldewinum Treverensem impetratis & Regis recessu.*

Auctor ab augendo tam suae Ecclesiae redditus quàm civitatis honorem patriaeque meliorationem iste Baldewinus merito appellatur. Nam Ecclesiae suae redditus ultra quod invenit verè duplicavit, territoria & homagia, ut postea tractabitur, multipliciter ampliavit, civitatis & terrae augmentationem, si cives gratanter acceptassent, quamplurimum procuravit. Nam etiam à fratre Henrico Rege nundinas nundinatumque libertates, ut Frankenfordienses habent, quando eis exspirant, videlicet à nativitate beatae Mariae virginis usque in diem beati Remigii in capite Octobris duraturas, civitati Trevericae ob ejus & circumjacentis terrae meliorationem donari & indulgeri sub sigillo regio impetravit. quam nundinarum libertatem Treverenses saltem circumquaque proximam per leucam, ut dicitur, eis bannitam observare & defendere recusarunt. Vnde talis benivola impetratio & utilissima esse noscitur frustrata. Inde Rex cum Domino Baldewino comitatum Luczenburgensem ingressus, solatiis plurimis insistendo, ad civitates regias visitandas easque regno coadunandas se quamplurimum disponebat.

CAP. V. *De Iohanne ejus nato in Regem Bohemiae creato.*

Regum Almaniae sepulturae civitatem deputatam, id est, Spiram, deinde ipse Rex cum Domino Baldewino aliisque multis Principibus & nobilibus divertebat; ubi feodalia feodalibus in feodum condonavit. Et etiam ibidem iis diebus Rex Bohemiae Vvenczelaus, relicta tantundem filia, sine masculino successore hereditario, exstitit sublatus. Per cujus decessum Bohemiae regnum Regi Romanorum noscitur vacavisse; cujus filia, Elizabeth appellata, propria in persona Spiram veniens autes Henrici Regis cœpit interpellare ut de ipso paterno Bohemiae regno in feodum donando sibi dignaretur providere. Rex vero cum Domino Petro Moguntino Archiepiscopo & cum Domino Baldewino consilio inito Iohannem filium eidem Elizabeth matrimonialiter copulavit, & eundem in Bohemiae Regem gloriosiùs subli-

anno B. de Hennenberch (multa potentia eis ambobus) Bohemiam destinavit. Et sic ipsum regnum Iohannes Rex pacificè est adeptus, & ibi gloriosissimè regnum regnavit, & sibi resistentes prosternendo, ut postea habetur, Domini Baldewini adjutorio invictissimè triumphavit.

CAP. VI. *De Adolphi & Alberti Regum per Henricum facta translatione.*

Custodia tota adimplevit legis mandata operaque caritatis. Nam duos suos antecessores Reges Adolphum & Albertum de loco sepulturae Regum Acmaniae deputato multùm remotae terrae commendatos ccineravit & relevavit, & per plures Episcopos & Abbates multosque Clericos tam saeculares quàm religiosos cum cereis infinitis cultibusque sumptuosis Regum funeribus dignè deputatis & deputandis Spiram adduci & transferri cultu regio procuravit; & ipse Henricus Rex funeris Adolphi, eo quòd essent de eadem linea consanguinitatis, cum multis Ducibus, Baronibus, Militibus, aliisque nobilibus & ignobilibus caterva non modica ad quamplurimam distantiam incessu pedum gradiendo obviavit, & lamentando, *Quomodo ceciderunt inclyti*, Christum Domini acceptavit; & eodem die anno Domini millesimo tricentesimo nono, regni verò ejus primo, amborum exsequias in Spirensi Ecclesia devotè celebrare per Episcopum Spirensem procuravit, & ut olim Tobias, eos juxta alios antecessores Reges sollemniter collocavit.

CAP. VII. *De Domini de Wirtenberch expugnatione.*

Humilium sicut Henricus fuerat exaltator, sic superborum rebellantium extitit rigidissimus exstirpator. Nam cùm ipse Henricus se ad Alpium montana transcendenda praepararet, Dominus de Vvirtenburc se ipsi Regi tyrannicè opposuit. Propter quod ipse Rex Dominum de Vvinsberch provincialem Advocatum praefecit, & omnibus illarum partium regni fidelibus, Castellanis, & civitatibus districtissimè praecepit ut sibi tanquam suo vicario in omnibus intenderent & obedirent & ejus jussionibus per omnia parerent. Qui regis ad praeceptum cum fidelibus regni & civitatibus dictum Dominum de Vvirtenberch armis bellicis saeviter persequendo suo in territorio, in locum de loco fugere coartavit, & ejus quadraginta tam oppida quàm castra viriliter expugnavit, & ad talem internecionem deduxit quod tantum terrunculae vix poterat obtinere quod vitae necessaria valeret, pauperrimè vivendo, aliqualiter habere. Eodem anno Domini millesimo tricentesimo decimo Dominus Baldewinus in Treverim existens, se ad Alpium montana transcendenda quamplurimum praeparavit.

CAP. VIII. *De viae Lumbardiae arreptione.*

Iustitia & judicium correctio sedis ejus, Henrici Regis. Nam ipse in Spira praesidens judicio contra Iohannem de Austria dictum Sunderlant judicialiter vocatum & juris ordine damnatum, quia suum antecessorem Albertum Regem Romanorum callidè interfecerat, sententiam sanguinis districtissimè promulgavit, & deinde ad Alpium montana transcendenda iter arripiebat. Eodem tempore Dominus Baldewinus de Treverim per Erunbergh, anno videlicet millesimo tricentesimo decimo, feria post exaltationem sanctae crucis, & per Zauren in Hanheyn divertit, ubi sibi Iohannes Rex Bohemiae & Regina obviaverunt; quos amicissimè salutando & sumptuosè convivando, eos & Dominum Petrum Moguntinensem Archiepiscopum & Dominum de Hennenberg Bohemiam euntes in die beati Mathiae valefaciendo, cutrum cum auro & argento maximè onustum secum ducendo, Columbariam devenit, ubi Henricum Romanorum Regem fratrem maximo cum lenhusen, Slecttat, Falkensteyn, Solecter, ubi Comes de Sabaudia obviam venit, Bernam cum gaudio intraverunt. Ibi in die sancti Michaëlis sunt recepti, ubi & se requiei securissimae subdiderunt.

CAP. IX. *De obitu Comitis de Sarwerden, & Alpium transcensione.*

Episcoporum, Clericorum tam saecularium quàm religiosorum non modica caterva congregata, Dominum Iohannem de Sarwerden Comitem ibidem anno Domini millesimo tricentesimo decimo feria secunda post Remigii obdormientem, ejus celebrando obsequias, lamentabiliter tumularunt. Demum per * mortem Losanniam, Loori, Genevae, Hactevillae, Schameleri, & per sanctum Michaëlem, Modanam, Lengenburch, & Tramimorthenis monte, tamen maximo cum labore & periculo, aliquo tamen sine damno, transcendendo, ipse Dominus Henricus & Baldewinus exercitu cum maximo XXIV. die Octobris Susam Italiae civitatem primam honorificè intraverunt, & per sex dies ibi quiescentes moram pertraxerunt abhinc per Fivilianam in feria sexta ante omnium sanctorum Turin devenerunt, & ipsum festum, & memoriam omnium animarum ibidem peragendo, per octo dies continuos permanserunt. Hinc per Kir euntes, in crastino beati Martini Ast appropinquaverunt, ubi cives multùm ornati exeuntes, claves civitatis Regi obviam portaverunt, ipsum cum Domino Baldewino Archiepiscopo & Vvalramo fratribus, Ducibus Sabaudis, Comitibus, nobilibus, Militibus, Regina cum Dominabus sollemnissimam & sumptuosissimam habendo curiam jocundissimè festinarunt, & ibidem triginta diebus continuatis multis insistendo solatiis, conviviis, hastiludiis unanimiter perdurarunt.

* f. montes.

CAP. X. *De triumpho in Mediolano obtento, & ejus coronatione.*

Persecutor omnium iniquorum iste Baldewinus unà cum Domino Henrico Rege & aliis numero infinitis institit per Casile, Vercel, Novarre, & per Gargente, civitati Ambrosianae appropinquabat; de qua cives ipsi Domino Henrico Regi obviam erumpentes, ipsius Mediolanensis civitatis claves plusquam per leucam offerentes, ipsum in Regem Romanorum & Dominum suum humiliter receperunt. Et sic Mediolanum anno Domini millesimo tricentesimo decimo, feria quarta ante natale Domini, strenuissimè intravit: ubi Guido de Turri, sicut sibi vice-comitatum ibidem, Mapheo Vicecomite de eo potentialiter ejecto, nequiter usurpavit, ita etiam Domino Henrico ingressum suum ibidem in palatium fastuosissimè denegavit. Dominus verò Baldewinus ipsius civitatis portam Romanam vel Ambrosianam appellatam intrans, sua sub clausura conservavit, claustrum sancti Ambrosii inhabitavit, & Dominica sequente cum Leodiensi Episcopo, Lupoldo Duce Austriae, Vvalramo fratre, Dyetardo de Catzzenlenboge Comite, Henrico de Spaynheim, Domino de Hufelis, & aliis multis laetantissimè convivavit. Et ibidem dictus Dominus Henricus Rex sequenti die Epiphaniae Domini in sancto Ambrosio à Mediolanensi Archiepiscopo unà cum sua Regina corona ferrea adinstar lauri margaritis pretiosis perornata, de calybe tamen per ipsum Henricum Regem cunctis successoribus facta, eo quod corona Regum antiqua ex negligentia esset amissa, (nam à nullo Regum de tempore Frederici Imperatoris fuerat requisita) gloriosissimè extitit coronatus, permaximo insedens palefrido, famulis praecedentibus & sequentibus & in lateribus, tamen à remotis, equitantibus, sub teleo pretiosissimis sametis purpureis & baldekinis facto, aliisque famulis, faccis apertis, pecuniam non modicam; videlicet Venetianos imperialibus admixtos, extra viam projicientibus, quam totus colligens populus, viam patefaciendo, suum ibidem in palatium pacificè & glo-

Vide Alb. Mussatum lib. 1. de vita Henrici VII. c. 10. & Villanum lib. 9. c. 9.

Vide Mussat. ibid. cap. 12.

& gloriosissimè est ingressus. Et amici Guidonis de Turri multis vicibus armaverunt se, & imperiales similiter. Post haec meridiano tempore, regnante solis ardore, quo homines solent fervorem declinare & dormitando membris quietem ministrare, filij Guidonis de Turri alijs cum infinitis proditoriè Regem occidere toto conamine laborarunt, sed hoc avertebat numen divinae bonitatis. Nam Lupoldus Dux Austriæ de campo quo equitaverat causa spatiandi, per vicum illorum de Turri fuerat reversus; in quo maximos strepitus rixosos equorum frequenter audiebat, cum hinnitibus eorum, per unam portam casualiter apertam armatorum multitudinem respiciebat. Qui statim suos suo remisit hospitio, ut omnes Theutonicos excitarent, congregarent, & se occultè ad prœlium cum eis committendum festinantissimè præpararent. Ipse verò versùs palatium equitavit, Regem excitavit, & causam sui adventus indicavit. Qui statim Domino Baldewino mandavit quòd suos coadunaret & se armarent & portam civitatis quam inhabitavit non exiret, sed eam non segniter observarent. Ipse vero Rex sua speciali cum familia suum palatium firmiter custodivit. Hinc ille probissimus de Austria Lupoldus se celeriter præparavit, & cum suis & aliis pluribus inimicos acriter invasit. Hic clamor multorum, sonitus tympanorum, resonantia fistularum ascendit in altum. Ibi proditores prosternuntur, jugulantur, occiduntur. Plurima corpora exanimata in vicum crudeliter jaciuntur. Ibi ab Almanis rigidissimè prœliatur & rigidissimè triumphatur. Hic proditorum domus publicantur, spoliantur, aurum & argentum omnisque cultus pretiosus à Bononibus distrahitur. Hic insiliens aurum, ille argentum, hic vestes, illeque utensilia avidissimè rapiebant. Tres vel quatuor vestem unam vel baldekinum rapientes pretiosum, à laceratione quilibet frustrum retinendo, sæviter laceraverunt. Quid plura? Tot ibi sunt Bonones rapina ditati repatriantes quod ultra mensem plusquàm Bononum duo milia in exercitu deficere videbantur. Ipse Guido hoc factum intelligens, suique filii, in quoddam castrum extra civitatem rapiendo fugam turpiter evaserunt, ubi eos Rex obsidere faciebat. Sed ipse Guido inde; occultè tamen, recedendo dicitur evasisse. Filij tandem castrum in manus Regis donando & totam terram perjurando noscuntur recessisse. Et ecce laqueum proditoriè paraverunt, & eundem miseraliter inciderunt.

Vide Mussat lib. 2. c. 1.

CAP. XI. *De privilegiis impetratis, & Subcancellarij concrematione.*

Impiorum exstirpatione facta, Dominus Henricus Rex Romanorum unà cum Domino Baldewino in Mediolano praesidens judicio mortis sententiam contra Guidonem & filios & fautores horribiliter fulminavit, & inimicorum aedificia, turres, mansiola publicavit, & ad terram dejiciendo funditus exstirpavit. Hic Brixienses per suos legatos se Regi subdiderunt, quibus Rex Th. Brisach Capitaneum & Vicecomitem, accepto ab eo fidelitatis juramento, praefecit. Quod tamen postea in suam damnationem, ut patebit perfidissimè violavit. Hic Dominus Baldewinus privilegium perpetuè duraturum ab Henrico Rege Trevericae Ecclesiae super theolonio Confluentino anno Domini millesimo tricentesimo undecimo, regni ejus tertio, Nonas Februarij utilissimè obtinuit, quod prudentissimè impetravit. Hinc Rex unà cum Domino Baldewino Papiam est ingressus, & huldam recepit, & postea Mediolanum remeavit. Quodam igitur die, cùm Rex in secreto suo esset silentio, quidam Miles festinanter in haec & his similia prorupit verba. Cur Rex tua crudelissima in Theutonicos indignatio exarsit furiosa? Cur omnes tam innocentes quàm reos tua occultissima & vehementissima damnavit sententia? Obsecro, si non vis reis, ut tamen innoxiis pietate regia miserearis. Recordare quod propter te exilia patiuntur, & parce his qui pro tuo amore laboribus & periculis continuè subduntur. Rege verò non modicùm perterrito, & quidnam hoc esset sciscitante, fertur respondisse: Inferior tuus Cancellarius, quem titulo militari decorasti, quamplurimas scripsit litteras regio sigillo minori tam sigillatas quàm sigillandas, cunctis Lumbardiae civitatibus destinandas, isto sensu contextas, ut tuo regio ex praecepto uno & eodem die ipsis litteris intitulato omnes Theutonici capiantur, & omni mora postposita celerrimè interficiantur. Quae Rex audiens, nuntios secum misit, qui eum Cancellarium cum litteris ceperunt, & vinculativae custodiae addixerunt. Qui captus, statim confitebatur se hoc in Regis necem fecisse, & propter hoc in ejus servitio persitisse, & se saepe Regem tractavisse, & si sibi opportunitas potuisset occurrisse, se ipsum Regem interfecisse, eo quod cerneret omnes Gelfinos omnimodè fore destruendos, & eos de Turri interficiendos, de quorum linea consanguinitatis esset oriundus, & quòd sex caratas albi vini infecisset, & Theutonicis causa intoxicationis potandum dedisset. Tandem cum Rex cremari & ossa ejus in cinerem redigi impetravit. Et sic in cinerem redactus, in quadam civitatis planitie hanc vitam miserabiliter terminavit. Et hinc per Laude, Creme, & per Sunsim, Poerne & hostium turres & aedificia totaliter destruendo, Cremonam divertit; & ibi cum Domino Baldewino praesidens judicio, portas & turres ejus ad internecionem deduxit, & leonem deauratum effringendo totaliter destruxit. Et abhinc per Quintay Pompiam cum exercitu permaximo Brixiam obsidione circumsepsit, & montem in cujus pede situatur, ejus exercitus ex utraque incendio destruxerunt anno incarnationis dominicae millesimo tricentesimo undecimo, in vigilia Ascensionis ejusdem, quae fuerat XIX. die mensis Martij, regni verò ejus tertio. Terra enim in conspectu ejus noscitur siluisse.

Joa. Villan. lib. 9. c. 15 Mussat. lib. 8. cap. 4.

CAP. XII. *De Th. Brisach interempto, & Brixiae expugnatione.*

Sollicitudo cordis Henrici Regis fuit omnia imperialia ad jus & proprietatem imperij revocare. Unde Brixiam rebellantem, quam hostiliter obsedit, bellis permaximis crudeliter saepissime invasit. Nam quodam die Brixienses armati exivere, cum quibus Regis & Baldewini exercitus cœpit bellum commiscere. Hic tubarum clangore, populorumque vociferatione, in aërem pulveris elevatione, crudelissimaque interfectione, bellum maximè fuerat aggravatum. Partes Regis viriliter insistunt, illi acriter resistunt; hostiliter illi impellunt, illi viriliter repellunt; hic trucidatur, ille perforatur. Quid plura possum referre de parte Regis? Optat quisque mori, nisi bellum cedat honori. Ibi multi Brixienses fuerunt interfecti, & ille fax militiae, procurator perfidiae, Th. Brisach, aliis pluribus in civitatem turpiter fugientibus, extitit captivatus. Contra quem Rex mortis sententiam proferebat, & caput sibi amputatum supra miræ altitudinis hastam infigebat; corpus vero in quatuor partes divisum supra quatuor rotas stipitibus infixas dignissimè locabatur. Post hæc, dum Dominus Walramus frater Regis & Domini Baldewini germanus exercitum circuiret, emissa de muro sagitta ad colli & humeri conjunctionem, sumptis sacramentis, verus ut catholicus, viam universæ carnis est ingressus; quem in Verona diversis cultibus funus ejus condecentibus, lamentabiliter tumularunt. Postea aëre ibidem corrupto plures moriebantur. Tandem Brixienses, consilio inito, exercitum Regis invadere nocturnali tempore callidè disponebant, & apertis portis exilientes, in monte balistariorum validis exortis clamoribus, tentoria incenderunt, quos partes Regis imperterritè petierunt congressione prœliali. Hic fortissimum committitur bellum, hic clypei galeæque acriter percussi resonantiae sonitum referunt in cælum, hic illatis ictibus immensis ensem reverberat ensis, undique rigidissimè bellatur, belli fortuna vagatur,

Theodaldus Bruſciati Villan. lib. 9. c. 19.

[... lib. 9. c. 19.]

positis submiserunt anno Domini millesimo tricentesimo undecimo, feria quinta post festum Matthæi. Tunc Rex civitatem, muros & portas funditus destruere, fossata planitiei terræ præcepit adæquare; & sic Brixiam, tamquam villam patentem, per fossata planaria, non per portas, intravit: & in ea una cum Domino Baldewino judicio præsidens, omnes ejus munitiones radicitus exstirpavit; & deinde per Soruyn, Cremone, Playsente, Castel sancti Iohannis, Pamenogie, Cortone, Saraval, Gaio; Tridentum, Ianuam divertit. Cives Ianuenses claves civitatis offerentes obviantes venerunt, juramentumque fidelitatis præstiterunt, & ipsum in Regem Romanorum suumque verum Dominum unanimiter receperunt.

Cap. XIII. *De obitu Reginæ, introitu Romæ, & Quatuor Coronatorum inhabitatione.*

[Mussat. lib. 5. c. 4. Villan. lib. 15. c. 27.]

Causarum multarum expeditione facta Ianuae, Domina Margareta Regina cœpit multùm ægrotare, & infirmitatis crescente molestia, ducta fuerat ad extrema, & suo spiritum qui condidit illum reddidit Creatori. Hic dolor Regis intima cordis læsit vitalia. Nam cum ea ut turtur castissimus cunctis vixerat temporibus. O mors truculenta, quid fecisti! Cur lunam de mundo sustulisti? Antea sol & luna lucem dederunt unà. Nunc sol solus sine luna. Hinc ejus sollemnissimæ parabantur exequiae. Luctu maximo & lamentatione corpus ejus conditum aromatibus ibidem apud Minores decentiùs per Episcopum & multos nobiles terrae fuerat sollemnissimè commendatum, multisque miraculis divinitus ibidem coruscabat, anno Domini millesimo tricentesimo undecimo, (die XIII.) mensis Decembris. Abhinc Rex eodem anno XXIV. die Februarii per mare navigio per portum Veneris portui Pisano applicavit; & in sexta die Martis Pisanam adiens civitatem, clavibus civitatis sibi obviam portatis, & juramento ab eis recepto fidelitatis, ibidem aliquandiu decrevit permanere. Tunc ante Lucam plurimos probitatis viros maximo cum exercitu destinavit, qui cum eis multa prælia durissima strenuè commiserunt, & circumquaque plurima castra & fortalitia vi expugnando viriliter ceperunt. Deinde Rex cum Domino Baldewino & aliis multis XXIV. die Aprilis per Rausegonem, Bibone, Campillo, Castellion, transeundo aquam Grosset, & per Admesiam, Montabor, Viterbium, & per campos de Bakenvelle transit * Pontinole per ante turrim Tripezon, de qua plurimi fuerant sagittati, anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo Nonas Maij Romam strenuissimè fuerat ingressus; ubi Rudolphum Ducem Bavariae cum aliis multis nobilibus insignivit titulo militari. Et intrans ad sanctum Iohannem Lateranis, orationem multùm humilem & devotam suo oraverat creatori. Et dehinc divertens ad locum * Militiis appellatum, & ibidem multo tempore habitavit. Et ipso die Pentecostes cum tribus Cardinalibus, Archiepiscopis, Episcopis, Ducibus, Comitibus, & universis incedens & comedens, coronandus in palatio Nevoriano sollemnissimè festinavit. Dominus vero Baldewinus cellam Quatuor Coronatorum ad Archiepiscopi Treverensis habitationem cùm Romam venerit pertinentem intravit, & eam ad suae Ecclesiae Treverensis proprietatem pertinere ad memoriam revocavit utiliter. Eo ibi existente, omnia beneficia ibidem vacantia habet conferre Praepositus.

[Villan. lib. 9. c. 36.]

[* Ponte Emulo. Villan. lib. 9. c. 39. Pontem qui molis dicitur. Mussat. l. 8. c. 1.]

[* De palatiis Militiarum Mussat. lib. 8. c. 7. Castrum quod Militia dicitur. Albert. Argentin.]

Cap. XIV. *De Capitolij triginta turrium & monasterij Minorum expugnatione.*

Omnium inimicorum suorum dominabitur. Nam suus & Domini Baldewini exercitus Gelfinos imperij inimicos se in monasterio Minorum, in Capitolio & diversis turribus Romanis resistendi causa Tandem Theutonicorum exarsit animositas furibunda, qui viriliter muros transcendebant. Istos occiderunt, hos praecipitaverunt; & sic hoc monasterium cum violentia ceperunt. Eodem modo Capitolium invadentes, nec tela nec lapides timentes, plurimos invenientes audacia cum maxima tyrannide ascendentes, & ipsum violenter obtinuerunt. Nam reperti ibidem inimici, en malè turbantur, moriuntur, praecipitantur, quia crevit in hoc bello protervia Theutonicorum, & ulteriùs procedentes, nec hostes nec arma metuentes, triginta turres violentia expugnarunt, & cum gloria triumpharunt. Tandem Rex praesentibus Cardinalibus, Domino Baldewino, & pluribus aliis Romae in Capitolio praesidens judicio, plurimas proferendo sententias, Dominum Ludovicum de Sabaudia dignitate senatoria benivolè decoravit. Post haec Ursini & Gelphini conglomerari bellum permaximum genti regiae intulerunt. Ibi hostis horribiliter irruit in hostem, hic verberando, ille perforando, alter alterum de equo praecipitando. Hi gladiis, alij baculis pugnant. Ibi Dominus B. de Columna & Petrus strenuissimè bellaverunt, & multi prostrati permanserunt. Hic clypeum clypeus, ictum reverberat ictus, & magnus erat tubae clamor crepitantis in urbe. Hic viri eximij, magnaeque probitatis gloria corusci, videlicet Theobaldus Leodiensis Episcopus, Abbas de * Vvyssenburch, & Petrus de Sabaudia invicti Israhel, bello in hoc gloriosissimo strenuissimè pugnando, heu heu ceciderunt, & morti debitum persolverunt. Nam hoc bello mota fuerat Romania tota. Ibi Regis exercitus Romam citra Tyberim obtinuerunt; & sic obtenta, tribus à Cardinalibus à latere Papae ad hoc specialiter destinatis in sancto Iohanne Lateranis anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, regni verò ejus tertio, die passionis Petri & Pauli consecrato, quae est * XXIX. die mensis Iunij, in Imperatorem sollemniter consecratus, & ab Ecclesia in Monarcham dignissimè approbatus. Et abhinc recedens, legem Mosaycam rotulo inscriptam sibi porrigentibus reddidit Iudaeis. Et ad sanctam divertens Susannam, ibidem curiam habendo sumptuosissimam cum Cardinalibus, Domino Baldewino, & pluribus infinitis nobilibus & cunctis advenientibus sollemnissimè festinavit. Ipso tempore, die beatae Mariae Magdalenae, fuerat hora diei tertia solis eclypsis permaxima in signo virginis causata, cujus, proh dolor, signum anno patebit proximo. Deinde Imperator contra imperij adversarios acies dirigens, & fortalitium & castrum Cappe de Bont appellatum bellicosè expugnavit & incendio devastavit. Eodem anno, XXI. die Iulij, Tyberburch declinavit; ubi Dux Rudolphus Bavariae & plures Domini Dominum Imperatorem valefaciendo, maximo cum gaudio successu de tam prospero repatriarunt.

[* Apud Mussatum lib. 5 c. 5. Nancenberc.]

[* Villan. lib. 9. c. 42. & Albertus Argentinensis Imperatoris consecrationē revocant ad diem primam Augusti.]

[Mussat. lib. 4. c. 8.]

Cap. XV. *De multorum castellorum & castrorum expugnatione, & prælio in Lancfisi, & Florentinorum obsidione.*

Pastor gentis metropolitanæ & urbis Trevericae Imperatorem nondum noscitur deseruisse. Nam secum eodem anno die fuerat XXIV. Viterbium ingressus. Hinc per Amilione, Cortone, Tudertum Castellion violenter expugnabant. Marschalcus vero cum * prelibus sibi confœderatis Markant celeriter invasit, & cum aliis sex castris, cunctis hostibus refrænatis, violenter expugnavit; & totam illam terram usque Pruse rapinis incendiisque devastavit. Deinde Imperator Montevvark & castellum sancti Iohannis bellicosè expugnatos igne concremavit, & nonaginta duos Castellanos capistris collis impositis secum ducendo, graviter capitavit. Post haec ante Lantsise praelium fuerat gloriosum. Ibi inimicus inimicum, vultibus distortis, validis clamoribus ortis,

[* Ita in MS.]

[Mussat. lib. 9. c. 1. Villan. lib. 9. c. 44.]

[Ibid. c. 45.]

plures strangulantur; ibi diversi diversos ictus permultant, clypei galeaeque resultant. Maximè hoc praelium fuerat ingravatum. Sed & Theutonici conglomerati, iracundiaque provocati, inimicorum exercitus maximis cum laboribus per medium diviserunt, & ibidem pluribus in fugam versis, multisque occisis, triumphum validissimè obtinuerunt. Qua obtenta victoria, Domini Imperator & Baldewinus aquam transeundo in * sancto Saulo anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, die prima Octobris, castris & tentoriis ibidem situatis obsidione Florentiam vallaverunt. Ibi tantus coadunatus fuerat exercitus quod prima nocte suos adaquando equos aquam currentem periculosè transequitabilem vado transierunt, ita totaliter dissiccaverunt quod mane facto ejus fluxum minimè invenerunt, & ibidem multis pugnis Florentinos molestarunt, & totam illam terram rapinis & incendiis devastarunt. Et abhinc ultima die Octobris, tentoriis replicatis & deportatis, castris incensis, recesserunt, & Pectiperdis declinaverunt. Quos Florentini hostiliter insequentes usque ad * Pontem acidum supra Leyman venerunt. Quod partes Henrici & Baldewini cognoscentes, capitibus clypeisque reversis, ut lupus in agnos, in eosdem se rapuerunt. Fit strepitus multus, fit magnus utrinque tumultus. Capita truncata cadunt, lacerantur membra decora. Acriter pugnatur, belli fortuna vagatur. Tandem Florentinorum exercitus segregatur. Hi cornu dextrum caedunt, aliique sinistrum. Tandem Theutonici magis animositate quàm ferro armati, tot tot occiderunt quod residui fugierunt. Dimissa parma fugit hic sua dum capit arma. Alter prostratus cadit in capiendo moratus. Plurima quid dico? Nullus succurrit amico. Et sic glorioso triumpho obtento Domini Henricus & Baldewinus ad sanctum Cassianum diverterunt, & ibi aliqualiter permanserunt.

La Badia di S. Salvi. Villan. lib. 9. c. 46. Cœnobium S. Salvi. Mussat. lib. 9. c. 2.

* Pons Ancisæ. Mussat. Ibid. Pons Axis. Idem c. 3.

Villan. lib. 9. c. 47. Mussat. lib. 9. c. 4.

CAP. XVI. *De Castelli sanctæ Mariæ novellæ expugnatione.*

Verus fratris adamator Imperatoris iste Baldevvinus anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo die XVI. Novembris castellum sanctae Mariae novellae, situando tentoria, obsidione circumsepsit, maximam habendo pugnam. Sui sagittis & ictibus muros & inimicos hostiliter petierunt. Illi se viriliter defendendo, non segnes, tela, lapides jacientes, tandem nimiis defensionibus fatigati defecerunt, & in Dominum Baldevvinum gratiam eodem anno, XXV. die Novembris, unanimiter donaverunt quod inde Dominus Baldevvinus plurima capiendo castra die Novembris ultima burgum sancti Cassiani est ingressus. Isto tempore Marschalcus Casele & totam terram violentia usque ante Sene rapinis incendiisque devastavit. Hic Dominus Baldevvinus privilegia suae Ecclesiae, quod Bopardienses & Vesalinces in * statis & aliis Trevirorum Archiepiscopo obediant & intendant, in pignore ab Imperatore benivolè obtinuit. quod utiliter impetravit. Datum apud sanctum Cassianum in castris ante Florentiam anno Domini millesimo tricentesimo duodecimo, regni ejus quarto, imperii vero primo, Idus Decembris sexto. Isto anno die Epiphaniae & multis aliis visa fuerat cometa in signo virginis tanquam situata. Fuit etiam eclypsis lunae multorum futurorum malorum praenosticantia. Abhinc Domini Imperator & Baldevvinus Gebon devenerunt; ubi Imperator eodem anno XV. die Januarii more Treverico scribi consueto libertatem situavit, civitatem initiavit, & primum ponendo lapidem, Montem imperialem appellavit. Post haec civitate bene firmata eodem anno, octavo die Martii, per Pyescolte Pisanae civitati appropinquavit, ubi sibi Cardinalis Hostiensis & multi alii obviantes humiliter inclinantes sollemniter receperunt. Hic post triumphos choreae diversae parabantur, multimoda hastiludia exercebantur. Quid plura? Gaudia gaudis

Kyriander legit *floris* Vide Brovver lib. 17. Annal. Trevir. pag. 193. & 194 postremæ edit.

tam vitandam, breviter tamen, reversus, Dominum Imperatorem valefaciendo XIX. die Martii in portu Pisano coepit navigio repatriare anno Domini millesimo tricentesimo tertio decimo, XV. die Maii Treverim in cunctorum laetitiam solemniter fuerat ingressus.

CAP. XVII. *De Imperatoris obdormitione.*

Subditorum cunctorum mitissimus defensator, rebellatorum vero rigidissimus extirpator iste Henricus ad vesaniam Roberti Siciliæ Regis perdomandam versus Neapolim, ubi ipse habitavit, iter capiendo, & veniens Bencovent, eodem anno XV. Augusti, idest, assumptionis beatae Mariae virginis, Missam more solito devote audiebat, & a quodam ordinis Prædicatorum religioso dominici corporis Christi sacramentum devote recipiebat; cujus sodalis ejusdem professionis ablutionem sumendam in calicem fundebat, quem ipse Imperator fidelissimè sumebat, & statim postea totius corporis molestiam sentiebat. Postea sui prudentissimi intelligentes medici ipsum nulla infirmitate alia quàm intoxicationis materia graviter laborare, sibi indicarunt, devotissimè supplicarunt quòd hanc intoxicationis materiam sineret eos per inferendum sibi vomitum radicitus revocare. Quibus fertur respondisse: Malo migrando ad Dominum diem claudere extremum quàm generare scandalum in sacrum Dominicum & detrimentum Christianorum. Et sic in illa infirmitate usque ad diem Augusti XXIV. laboravit, qui est dies Bartholomaei omnium Apostolorum secundùm sanguinem nobilissimi, ipse omnium Christianorum nobilissimus spiritum suo, qui fecit illum, reddidit creatori. Proh dolor! prospera in contrarium mutantur. Nam illud gloriosissimum Romanorum imperium à nullo fuerat Regum de tempore Frederici Imperatoris requisitum. Vnde vere fuerat totaliter dissipatum quod per istum maximis cum laboribus, praeliis, & bellis anno Domini millesimo tricentesimo decimo tertio die praedicta. * Et ecce cometae & solis eclypsis in signo virginis priùs causatis significatio cunctis viventibus lamentabilis, heu heu, hic adimpletur. Quis enim dubitat fidei catholicae solem eclypsim passum fuisse, cùm post istius mortem multae haereses noscuntur extitisse? Quis superstes non vidit cometam comas caristiarum & discordiarum in omnes mundi partes quamplurimùm diffudisse? Nam illud gloriosum Romanum imperium verè fuerat revocatum, coadunatum, & in maxima parte restauratum; cujus recuperationis finis imminebat, quod, proh dolor, ista mors pessima toti catholicae fidei nociva pessimè prohibebat. O mors pessima! quid fecisti? cur solem de mundo recepisti, solatium saeculorum, dominum armorum, aequitatem judiciorum, solatium viduarum & pupillorum rapuisti, & quicquid fuit juris rigoris, mundi decoris, fidei, honoris interemisti, infecisti, & heu omnimodè confudisti? Corpus verò ejus à Domino Henrico de Flandria Marschalco suo & suis fidelibus flebiliter lamentantibus Pisis fuerat relatum, aromatibus conditum, imperiali more redimitum, in Ecclesia Pisana eodem anno secunda die Septembris solemnissimè fuerat terrae commendatum. Spiritus verò ejus cum sanctis martyribus coronatus, in caelestibus electis conregnet omnibus per infinita saeculorum saecula. Amen.

Mussatus li. 10. c. 8

Vide infra pag. 338.

Incipit prologus libri tertij gestorum Domini Baldewini de Luczelinburch.

TEmperantia est virtutum perfectissima, quae nec superflua nec diminuta attemptatur, quia circa abundantiam & defectum virtutes morales esse negantur, sed temperato inhaerere medio in ethicis affirmantur, unde singuli historiographi singulos persequentes stilo quadam scriptitare temperantia conantur, ut nec superflui nec diminuti quomodolibet inveniantur. In hac igitur historia quaecunque superaddita

..., seu sub la-
tere illo hanc historiam huc usque pertractaverim, dignum est ut ei finem imponam, secùndum illud: *Nemo immittens manum aratro respiciens retro, regno adaptatur divino*. Dixi ideo corde intimo, *Custodiam vias meas*, terminando eas. Quomodo igitur procedam? Divinae recordor vocis Moysi dicentis: *Fac secundùm exemplar quod tibi monstratum est*. Exemplar enim hujus historiae rubiginosis est quamplurimùm maculis obfuscatum. Nam oblivioni est in maxima parte jamjam ministratum. Divinum ergo invoco auxilium, ut mihi det exemplar mente innovatum, memoriae revocatum, objecto clarissimo probatum, septuplum purgatum; de suae quoque magnitudinis sede sapientiam mihi mittat in adjutorium, ut mecum sit, mecum laboret, & me ab uberibus suae consolationis dignetur lactare & torrente voluptatis domus suae potare, ut hanc historiam bono fine Deo, Treverensi Ecclesiae ad honorem, Domino Baldewino & praesentibus ad favorem, & omnibus futuris ad exemplar utilitatis valeam terminare per eum qui cum patre & spiritu sancto vivit & regnat unus Deus per cuncta saecula benedictus. Amen.

Cap. I. *De Ludovvici Regis per Dominum Baldewinum procurata electione & coronatione.*

Rancoris materia heu! per lamentabilem mortem Domini Henrici Imperatoris Principis strenuissimi toti mundo illata, Domini Almaniae Principes Electores vota sua in duo diviserunt. Nam Dominus Baldewinus pro Moguntinensi, Vvulmaro Brandeburgensi, & Duce Saxoniae, & Iohanne Rege Bohemiae, qui ultra mille galeatos Bohemicos secum adduxerat, Franckenfort anno Domini millesimo tricentesimo XIV. in crastino beati Lucae Evangelistae Dominum Ludovicum Ducem Bavariae habens secum Vvilhelmum Iuliacensem, Adolphum de Monte Comites, & alios quamplures Comites, nobiles, quos sua pecunia acquisierat, ultra quatuor millia galeatorum in propriis expensis unà. Henricus Coloniensis verò Archiepiscopus per nuntios suos & Rudolphus Dux Bavariae Domini Ludovici frater in Sasenhusen Fredericum de Austria Ducem in Romanorum Regem elegerunt, qui in Bunna per Coloniensem Archiepiscopum extitit coronatus. Sed Ludovvicus electus per Dominum Baldewinum Aquisgrani fuerat adductus cum potentia, suisque expensis per terram Coloniensis Archiepiscopi contra ejus voluntatem Coloniam duxerat, quem cives ad Domini Baldewini preces in Regem Romanorum communiter receperunt. Hic Dominus Baldewinus libertates suae Ecclesiae & privilegia fecerat innovare & confirmare, sibi ab imperio impignorata corroborare, & Comites Palatinos pro se & omnibus suis heredibus omni suo jure in Mon. & Thuron procuravit simpliciter renuntiare. Fecerat etiam Dominum Iohannem Regem Bohemiae & Petrum Archiepiscopum Moguntinensem ad omnia praedicta consensum suum adhibere & per omnia approbare, Isto etiam tempore pontes lapideos, unum supra ripam Kile prope Yranck, alterum supra ripam Riviere dictam, funditus instauravit. Hinc sancti Beati juxta Confluense collegium duodecim Canonicorum paravit, & per Papam confirmare procuravit. Isto tempore fuit fames permaximaque caristia in tota ista terra, ita quòd maldrum siliginis vendebatur Treverim pro sexaginta solidis. Tunc Graviscellis in * Hammone venditum est maldrum tritici septem libris Hallensibus, grossis tribus, pro XIV. h. Etiam pestilentia universalis erat adeo magna quòd multorum pauperum corpora ex nimia fame & pestilentia infecta in stratis publicè inveniebantur, & à pluribus civitatibus magnae generales foveae in cimiterium consecratae parabantur, & pretia statuebantur ut ipsa cadavera sepulturae traderentur. Istae plagaverunt. ... quidam metrificator. *Vt lateat nullum tempus famis esse cucullum.*

* f. Hannonia.

Cap. II. *De juvamine facto Iohanni Regi Bohemiae per Dominum Baldewinum.*

Eorum Regem & Dominum Baldewini nepotem aliqui in Bohemia Domini, scilicet Dominus de Lippa & sui, volentes ipsum de proprio pellere regno, quod factum nuntium per Cellerarium ad aures Principis Baldewini Treverim fuerat delatum, qui momentaneum colligens exercitum nobilium plusquam mille galeatorum, assumpto cum eo Petro Moguntino Archiepiscopo, Bohemiam hostiliter invaserunt, castra & oppida viriliter expugnaverunt. Quod intelligentes inimici, fugam turpiter inierunt; & sic Rege liberato apud . . . . Rex & Baldewinus convenerunt, & obviis se manibus lætantissimè receperunt, & in amplexus amicabiles irruerunt, & ultra dimidium annum in Bohemia pro pace reformanda & fortaliciis recuperandis dictus Baldewinus remansit. Eodem tempore Dominus Baldewinus & Iohannes Ludovvicum sum Regem in Bavaria per Fredericum Ducem quasi obsessum intellexerunt; cui toto suo cum cuneo, Petro Archiepiscopo in Bohemia remanente, perrexerunt, & in Ezzelingen convenerunt, & ibidem in ripa permaximum permiscentes prælium dici circa crepusculum cum accensis cereis acriter pugnarunt. Ibi Dominus Baldewinus Regem Bohemiae Militem fecit, propriis cum manibus pretiosissimè armatus gloriosiùs præliabatur. Tandem Fredericus cedere coactus ab hinc declinavit, & se per fugae subsidium turpiter absentavit. Sequenti anno Domini millemo tricentesimo decimo quinto, videlicet in ipso ultimo caristiae anno, Ludovvicus & Fredericus ante Spiram convenerunt; ubi Ludovvicus in praesidium suorum se recepit in cimiterium Iudaeorum, ubi ambo maxima victualium penuria laborarunt, ita quod adhuc nobiles rapas effodientes, esuriei satisfacientes, ipsas comedere artabantur. Quod Dominus Baldewinus intelligens, maxima cum potentia & victualium quantitate copiosa adveniens, plurima Regi Ludovvico victualia ministravit, & ipse cum Frederico Duce præliandi castra ante Spiram situavit. Fredericus vero cernens Ludovvicum Regem & Baldewinum Archiepiscopum praevalere, Austriam repetivit. Ibi Baldewinus multa suae Ecclesiae impetrans privilegia, & Bopardiam & Vvesaliam & additionem Balgincheit in pignore suae Ecclesiae cum hulda acquisivit, & Treverim remeavit.

Vide Albert. Argentin.

Cap. III. *De pacis terræ conspiratione, Bruil prope Coloniam obsidione, & etiam Domini Baldewini dominatione.*

Vitae laboriosissimae iste Baldewinus noscitur extitisse. Nam anno Domini millesimo tricentesimo decimo sexto Domini Baldewinus & verè omnes Principes electores Aquensem & civitates Rheni majores ad Ludowicum Regem in Norenberch & post in Bacheraco congregati, totius terrae pacem juramentis, confirmantes, conspiraverunt, theolonia minoraverunt, & Comitem Hannoniae terrae Advocatum partibus in inferioribus praefecerunt. Hic Dominus Baldewinus Bacheracum & Rotibula cum hulda pro maxima pecuniae summa Ecclesiae suae in pignus recepit, Sternenbergh alienis legatum sibi donari redimendum impetravit, quod & redemit, & eo suam augmentavit Ecclesiam. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo decimo septimo Dominus Henricus Coloniensis Archiepiscopus pro Tulpeto reddendo suae Ecclesiae Vv. Comitem Iuliacensem diffidavit. Cui Comiti Dominus Baldewinus in adjutorium expeditionem non modicam suis sumptibus destinavit, cum inimicitiae adhuc inter dictos Archiepiscopos regnarent propter electionis dissensionem. quam expedi-

... versos habendo conflictus, alios necando, alios vulnerando, continuè triumpharunt, & Tulpetum defendando viriliter conservaverunt. Eodem etiam anno Stirberch prope Egram à Lantgravio de Luckenbergh legitima emptione facta feudum ligium & aperibile suae in perpetuum esse Ecclesiae, ut in litteris continetur, utiliter ordinavit. Isto etiam tempore Vvitlich & Meyen muris circumdedit, & Canonicos regulares de Lonche propter frequentem hospitum visitationem depauperatos in Meyen transtulit, Ecclesiam ibidem eis incorporavit, claustrum eisdem aedificavit, ut regulam Canonicorum possent liberiùs conservare. Isto etiam anno & sequentibus Henricus Coloniensis Archiepiscopus, Iohannes Comes de Crucenache & plures alij, cùm essent de parte scilicet Ducis conspiratam terrae pacem frivolè violarunt. Nam omnes sua territoria transeuntes rigidè espoliarunt. Propter quod cives Colonienses castrum Brule anno Domini millesimo tricentesimo decimo octavo plusquam per tres menses obsidione compresserunt. Tandem hoc castrum voluntate civium in manus Domini Baldewini fuerat collatum, tamen in hunc modum, quod si Henricus Coloniensis Archiepiscopus pacem terrae non servaret, ipse Dominus Baldewinus hoc castrum in manus Coloniensium traderet destruendum. Et post in Septembri magnus terrae motus per longam moram perduravit. Sequenti vero anno millesimo tricentesimo decimo nono Dominus Baldewinus magnum conglomerando exercitum in Ludovvici Regis adjutorium contra Fredericum Ducem castra ante Vvesebaden in loco Scherfsteyn dicto situavit, ubi Fredericus Dux intelligens Ludovvicum & Baldewinum praevalere, Baldewinus verò quod Bopardienses, si ei non vellent obedire posset auctoritate regia diffidare, impetravit, & Treverim remeavit. Isto etiam anno cives Colonienses Henricum eorum Archiepiscopum pacem terrae violasse coram Domino Baldewino legitimè probaverunt, supplicantes castrum Brule sibi dari violandum. pro quo etiam pecuniarum summam spoponderunt. Quod Dominus Baldewinus, licèt Archiepiscopus Henricus sibi tunc capitalis esset inimicus, facere recusavit. Nam dilapidationem Coloniensis Ecclesiae nequaquam voluit tolerare, sed in manus dedit eorum, non violandum, sed Archiepiscopo resignandum pace reformata. quam pacem ipse Dominus Baldewinus postea in Vrawenkathen prope Andernacum benivolè ordinavit.

Cap. IV. *De Maguntinæ Ecclesiæ prima vice Domino B. commissione, Cruczenache, Kestelim, Spaynheym obsidione, & Baldesteyn fundatione.*

Æternae memoriae Dominus Baldewinus anno Domini millesimo tricentesimo decimo nono maximis armatorum catervis in auxilium sui Ludovvici Regis Argentinam sumptuosissime perrexit; ubi cum Frederico Duce prælium libentissimè miscuisset, si ipse Fredericus perstitisset; qui cùm suam partem deteriorem esse conspiceret, vadum Bruze transequitavit, & ut ita dicam, non fugiendo, sed plures coadjutores requirendo, repatriavit. Isto tempore Dominus Petrus Moguntinensis Archiepiscopus recordationis felicissimae, defunctus sæculo, de carnis ergastulo feliciter migravit. Quo defuncto Moguntinense Capitulum ante argentinam venit ad Dominum Baldevvinum totaliter congregatum, & ad sanctam Moguntinensem sedem in Capitulo concorditer ipsum postulaverunt. Et ecce non post multum temporis intervallum venit quidam nigrorum de ordine monachorum, Matthias nomine, electus & confirmatus à Papa in Archiepiscopum Moguntinensem destinatus, qui se omnimodè in Domini Baldevvini gratiam donavit, electionem Domini Ludovici Regis per Dominum Capitulo in Archiepiscopum receptari feliciter procuravit, de sua postulatione facta gratiarum multimodas referendo actiones. Post hæc anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo Adolphum Ducem Bavariae, Comites de Spaynheym, Nassauvve, & Iohannem Comitem de Cruczenache armis fuerat bellicis viriliter aggressus, & castrum Sprendelingen captum violenter obtinuit. Deinde ante Cruczenache venit, incendia usque ad portas inferendo; & Iohanni Comiti ibidem plurima in blado & vino inferendo damna, ad maximam interemptionem deduxit. Postea in Spaynheim quæcunque extra castrum reperierat, crudeliter vastavit, & dehinc Kestelim, quod erat Simonis antiquioris fratris Domini Ioannis Comitis, circumdedit; & cum ibidem multa intulisset damna, neptis sua de Valkenburch exorta, illius terrae Comitissa, suis cum infantibus descendit, & se aspectui Domini Baldevvini præsentavit, & flebili voce allatis filiis clamavit: O pater reverende, numquid carnem tuam vis & sanguinem egestati dare, quam potius debueras à cunctis defensare, cum tui sint consanguinei? Pater, recordare, & parce nobis hodie. Nam potens es salvare. A quibus dictis pietatis visceribus ab intimis motus humiliter recessit. Eodem anno Baldensteyn supra Lanam propter rebellionem Reyneri & Ioannis de Westerburch à fundamentis violenter erexit, castrumque Richenberch tunc construxit, quod Willhelmo Comiti Katzenelenboge in feudum ligium cum omnibus pertinentiis dedit, & anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo primo ipsius castri Baldensteyn feudum ab illis de Westerburch suæ Ecclesiae in perpetuum allodium comparavit. Et eodem anno conveniens Bacheraco ipsum castrum auctoritate regia libertati procuravit, & retentiones in omnibus imperii castris contra quoscunque, & quod omnia imperii obligata ubicunque posset redimere impetravit, & castrum Schadecke feudum ligium & aperibile facta emptione legitima procuravit, & Esch prope Clotten muro circumduci & libertari fecit. Isto etiam anno Dominus Baldevvinus illos de Dorsvvilre ad satisfaciendum suae Ecclesiae Capitulo maxima expeditione congregata coartavit.

Cap. V. *De Frederico Duce capto per Iohannem Regem Bohemiae, & Furstemberg obsidione.*

Recipere pacem, jure suo semper salvo, iste Baldevvinus promptissimus habebatur. Nam anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo secundo feria quinta post Bartholomaei cum haeredibus Rudulphi Ducis Bavariae, & Comitibus Nassavve & Spaynheim, qui adjutores erant Frederici Ducis Austriæ electi contra Baldevvinum, multorum (precibus) inclinatus castrum Kirperch suae Ecclesiae aperibile ligium à Simone de Spaynheim Comite acquisivit, & terram quam undique violenter acquisierat restituit. Dicti etiam Duces Bavariae Bacheracum Domino Baldevvino * p. l. confirmaverunt assignatione. Eodem anno Ludovvicus Rex & Fredericus convenerunt inter Ochingin & Molindorff congressione præliali. In quo praelio Dominus Iohannes Rex Bohemiae Domini Baldevvini nepos strenuissime pugnavit, & totum ipsius Frederici exercitum dissipavit, adnihilavit, totaliterque prostravit die sanctissimi antecessoris sui Wenczelai Regis, ipsumque Fredericum cepit, & captum Ludovvico Regi, sub hoc pacto quod ipsum non occideret, honestissimè assignavit. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo tertio & pluribus sequentibus annis Mars & Saturnus in geminorum erant coadunati signo. de quo astrologorum erat prænosticatio, quod multa deberent praelia per diversa mundi climata saeviter regnare, diversae quoque hæreses in Dei Ecclesia, proh dolor, pullulare. Eodem anno Dominus Baldevvinus Wellensteyn prope Cruczenache & Frederici Silvestri Nuenbergh prope Kir-

* Sic in MS. At Kyriander edidi *ipse pignus* Forte leg. *per litteram conf. assignationem.*

peribile Georgius Comes Hirlutus a Baldevvino & Ecclesia sua Treverensi cum pertinentiis recepit, exceptis misinicis & castrensibus, ut in suo privilegiorum libro plenius continetur. Post haec anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo quarto Smydeburch & partem Neurenburgi ligia & aperibilia fecit, & Comitem de Hennenberch XLI. marcarum argenti annuorum reddituum feodalem statuit, quos redditus Ecclesiae Treverensi in sua terra assignavit. Isto etiam anno Domini Baldevvinus, Rex Romanorum, Dux Lotharingiae, & Comes Barensis confœderati fines Metensium exercituali potentia ingressi quicquid extra civitatem proprietatis habuerunt decoris & honoris funditus destruxerunt, & eorum rebellionem nefandam penitùs perdomarunt, & singulos ad emendam praestandam, prout excessus imponebatur, coartarunt. Isto anno fuerat quidam sacerdos Coloniae degradatus & propter haeresim crematus. & verè tota civitas fuerat infecta pravitate haeretica, & vix purgata. quae haeresis à Moguntinensibus fuisse dicitur initiata. Post hæc anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo quinto Dominus Baldevvinus Furstenbergh circumdedit, & in obsidione diù mansit; postea condignam recipiens satisfactionem recessit. Eodem anno Winterbergh à Iohanne Comite de Spaynheim feodum ligium & aperibile Ecclesiae comparavit. Et anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo sexto Ludovvicus Rex fuerat Romam pacificè ingressus absque electorum suorum consilio, & non ab Ecclesia, sed à Senatu fuerat in Imperatorem coronatus.

CAP. VI. *De Bopardiae expugnatione, sancti Vvendelini emptione, & Ecclesiae Moguntinensis Domino Baldewino facta secunda commissione.*

Omen bellicosum saepius iste Baldewinus fuerat sortitus. Nam anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo septimo Dominus Baldewinus Domino Matthiae Moguntinensi Archiepiscopo, qui Marchionis Misenensis oppidum Suden Geysen appellatum obsidione vallaverat, expugnare nequiverat, adjutorialem expeditionem destinavit, deinde personaliter veniens. Vnde hoc oppidum viriliter expugnavit, & cum tota sua acie in adjutorium Domini Baldewini Bopardiae properavit; ubi Dominus Baldewinus cum eis magnam habendo pugnam, eorum portas invadendo viriliter violavit, potenter intravit, & forinseci Bopardiae partem oppidi cum suburbio, contra tamen intentionem Domini Baldewini, cremaverunt, sic eos requirere suam gratiam malis eorum gratibus coartavit: qui se, oppidum, bona & corpora, suam implorando gratiam, voluntati suae unanimiter reddiderunt, & sibi & suae Ecclesiae subjectionem & fidelitatem perpetuam juraverunt, juribusque, libertatibus, & privilegiis suis renuntiantes, Domino Baldewino se & sua submiserunt. Isto anno totum sancti Vvendelini castrum & districtum comparavit. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo octavo quaedam dissensionis materia inter Dominum Baldewinum & Comitissam de Starkenberch super quibusdam bonis in Birkenfelt exorta, super qua Henricus de Spaynheym Praepositus Aquensis & Emmericus de Lapide Miles pro Comitissa & suis treugas Domino Baldewino in manus suas Grimbergh promiserunt. Interim Dominum Baldewinum per Mosellae alveum navigio descendentem, non praemunitum, non diffidatum, dicta Comitissa proditione pendentibus treugis captivum in suo castro Starkenberch tenuit captivatum; à qua captivitate, promissione facta se in sua vita nullum castrum in Birkenfelt constructurum, liberum tamen aedificandi arbitrium suis relinquendo posteris, fuerat liberatus. Eodem anno Matthias Moguntinensis Archiepiscopus viam universae carnis fuerat ingressus. Hic fratres Moguntinensis Capituli Dominum Baldewi-

Trithem. in chron. Hirsaug. ad an. 1325. & in chron. Sponhein. ad an. 1318.

castra & munitiones in ejus manus assignarunt. Quid statim cuncta ipsius Ecclesiae debita ab antecessoribus multipliciter contracta, quia longissima cum Lantgravio Hassiae fuerat in guerra, quae nondum erat sedata, ne aliqua supercrescerent damna, de sua propria pecunia funditus persolvebat. Isto tempore Dominus de Vvirnenburch Henricus à Papa fuerat in Archiepiscopum electus, confirmatus eisdem & directus. Cui Canonici crimina imponendo & defectus, ad sedem apostolicam appellarunt. Isto anno Dominus Baldewinus vallem sub Hoynberg situatam, renovationem Vvitkirche & Lyesheym castrorum ligia & aperibilia suae Treverensi Ecclesiae, recepta stipulatione, ut in privilegiis cernitur, adjecit. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo nono Ludovvicus Imperator Romae quendam nomine Nicer de ordine fratrum Minorum Antipapam creavit, & in sedem beati Petri collocavit, Cardinales, Episcopos &c. Et ecce haeresis praenosticata hic fuerat praenosticata. Isto tempore itinera juxta Cochime, Triis, Stupam, & Neve, ubi equus inonustus vix poterat deduci, in tantum ampliavit quod equus sarcinatus seu asinus onustatus securè poterat pertransire.

an. 1328.

Vide Notas ad Vitas Papar. Avenion. pag. 701. 712. 715.

CAP. VII. *De fundo Carthusiensium empto, & Baldenelcz fundatione.*

Rogatur itaque Dominus Baldewinus jura Moguntinensis Ecclesiae rigidus observare. Nam cives Moguntinenses per excogitatam suae malignitatis astutiam sub quadam aequitatis specie quaedam jura Ecclesiae sibi frivolè usurparunt, & Dominum Baldewinum pro ipsius Ecclesiae tutore recipere recusarunt. Quorum fines Dominus Baldewinus circumquaque exercituali manu forti depraedando, devastando, hostiliter ingressus, eorum inflatam superbiam rigidiùs edomavit. Oppidum quoque Elteville appellatum inter Moguntiam & * Pigvviam situatum aedificavit, & Ecclesiam de Fleytsheym incastellavit, ut mercimonia & alia quae de Frankenfort secretè devehebantur, auferrentur, aliaque fortalicia circumcirca Moguntinenses acquisivit, ut per ea prohiberet quod victualia & alia necessaria nulla possent adduci, suique cum Moguntinensibus plura bella & rixas habuerunt; ibique multi occisi & laesi fuerunt, coactique frequenter Moguntinenses per pontes & fossata usque ad portas civitatis fugati fuerunt, de quo eos in Ecclesiae tutorem se recipere coartavit anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo. Isto etiam anno castrum Smideburch tam comparando quàm aedificando dedit Treverensi Ecclesiae. Eodem etiam anno juxta Treverim sanctum Albanum ab Abbate & conventu sancti Matthiae comparatum aedificiis Carthusiensibus aptis cœperat decorare. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo primo Domini de Elcz, Erenberch, Vvaldeke, Schonecke, suis quampluribus cum complicibus, cupientes Domini Baldewini magnanimitatis magnificentiam aliqualiter incurvare, rapinis terrae semitas perturbando, unanimiter conspirarunt, contra quos Dominus Baldewinus exercituali potentia acies direxit, Elcz circumdedit, & Baldenelcz à fundamento constructum, quos ejus potentiam nihilavit, mirabiliter firmavit. Eodem anno castrum Solmecze feodum ligium & aperibile fecerat, Vvinterava suae Treverensi Ecclesiae construxerat ad tuitionem. Alio sequenti anno Domini millesimo tricentesimo tricesimo secundo guerra durante contra dicta quatuor castra, castrum Rusenberch à fundamento aedificavit, de quo potentiae suae malleo erecta contrivit cornua superborum. eodem anno episcopatum Spirensem ad instantes preces Vvalrami fratris Comitis Veldenciae ibidem Episcopi & Capituli, qui tot debitis erat gravatus & guerris quod ulteriùs regere non poterat, ceperat regendum in temporalibus. Et ecce tres episco-

* Kyriacus Bingiam

ſcopatus ſimul ſtrennè regebat, debita perſolvit, diſtracta ad jus & proprietatem fideliter revocavit. Vnde ſequenti anno Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo tertio Domini de Eclz, Erenberch, Vvaldecke, Schouecke, videntes quod reſiſtere ſuae potentiae non valerent, poſt guerrarum feſſarum diù duratarum excidia pacis dulcedinem poſtularunt, quam Dominus Baldewinus pacis amator poſcentibus fuerat largitus, & Iohanni de Elcz de ſuo caſtro Baldenele ſuae Eccleſiae perpetuum juratum & fidelem Burgravium duxerat, ſtatuendum. Iſto etiam anno, die Mariae Magdalenae, in meridie, fuerat Treverim ſubitaneum fluvium aquae diluvium permaximum, ita quod cuncti perterriti ſubmerſionis periculum timebant affuturum. Poſtea anno Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo quarto dominium de Schurenberch à Domino de Vonisberch comparatum Eccleſiae addidit Moguntinenſi. Eodem anno Dux Lotharingiae die Novembris XIII. de homagio ſuo à Domino Baldewino recepto munimina tradidit litterarum. Alio anno Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo quinto, ad inſtantiam Erfordienſium Dominus Baldewinus perſonaliter cum magna potentia Marchionem Miſnenſem & Comites de Hoynſteyn hoſtiliter invaſit, eoſque per incendia & bella multùm damnificavit. Sequenti anno Erſordienſes Domino Baldewino rebellarunt: contra quos miſit Marchionem & armatos ſuos, qui contra eos bella quamplurima habuerunt. Iſto anno die Simonis & Iudae, fuerat ventorum turbo in valitudine tanta quod multa alta aedificia corruendo fuerant diſrupta. Vnde quidam metrificator :

Trithem. in chron. Hirſaug. ad ann. 1335.

SIMoNIs eXCeLsI sternVntVr tVrbIne LVCI.

In quo verſu computando MCCCXXXV. annos Domini poteris reperire. Anno vero Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo ſexto Dominus Baldewinus epiſcopatum Spirenſem à debitorum gravaminibus relevatum, & multùm melioratum, pace reformata, dictoque Vvalramo Epiſcopo de medio ſublato, maxima gratiarum actione recepta, duxerat reſignandum, & Gerlacum de Erenberch Spirenſis dioceſis in Epiſcopum eligi procuravit. Eodem anno turbat vina gelu, ventus ſegetes, & equos ſprue.

CAP. VIII. *De monaſterij Carthuſienſium conſecratione, caſtri Montis ſancti Iohannis conſtructione, & Vvelsberch deſtructione, dominij in Limpurch emptione.*

Voce imperativa papali & Cardinalium conſilio emiſſa anno Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo ſeptimo Domino Baldewino & Capitulo Moguntinenſi fuerat mandatum ut epiſcopatum Moguntinenſem in manus duorum Legatorum ad hoc in Pingvviam deſtinatorum tanquam in manus Papae liberè reſignarent. Cui mandato Dominus Baldewinus obediens acceſſit Bacheracum, convocans ibidem Capitulum & officiales Eccleſiae Moguntinenſis; præcepitque eis ut mandatis apoſtolicis obedirent, & juramento ſibi per eos praeſtito libenti animo renuntiarent. Quo audito, quia videbant quod eis ampliùs praeeſſe non vellet, inobedienter ab eo receſſerunt, & contra voluntatem Papae & Domini Baldevvini Henricum de Virnenburg eis à Iohanne Papa deſtinatum contra quem priùs crimina & defectus opponendo appellaverant, nunc in Archiepiſcopum acceptarunt; qui ſtatim omnia ſua temporalia ab Ludovico Imperatore in feodum recepta, cum Domino Baldevvino eſt pacificatus. Iſto anno apparuit cometa Iudaeorum interfectionis praenoſticativa. Nam quidam depauperati nobiles ſibi Regem praefecerunt, cui nomen Arindeler impoſuerunt: qui civitatibus adhuc magnis expugnatis, Iudaeos quotquot invenire poterat crudeliter trucidavit. Alio anno Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo octavo Edvvardus Rex Anglorum Regem Franciae ſupra ducatum Normandiae diffidavit, & de Almania multis terrarum dominis plurima ſtipendia donavit, Franciam potenter intravit, cremando, ſpoliando, ſed minimè perfecit. Poſtea anno Domini milleſimo tricenteſimo triceſimo nono die Kyliani fuit eclypſis ſolis pluſquam duarum horarum tempore meridionali. & poſtea in Autumno dicti de Svvizere in Berna plures interfecerunt prælio triumphali. Iſto etiam anno Dominus Baldevvinus Regi Anglorum tanquam infinitis pecuniarum ſummis mutuatis coronam regni praedicti pro pignore acceptavit. Sequenti vero anno Domini milleſimo tricenteſimo quadrageſimo circa *Lætare* viſa fuit cometa tanquam in cancro ſituata. & poſtea nundinae Monſtruele per Comitem Hannoniae & Dominum de Valkenburch fuerant ſpoliatae, multi occiſi. Eodem anno Rex Anglorum die nativitatis beati Iohannis Baptiſtae transfretavit, & multis Francigenis interfectis, pluribuſque phaſelis captis, glorioſiùs triumphavit. Eodem etiam anno Dominus Baldevvinus ad veſaniam Comitum Vvalrami de Crucenache & Comitis Silveſtris de Duna perdomandam, Dunam circumdedit, & caſtrum Montem ſancti Iohannis appellatum à fundamento erectum contra Dunam fortiſſimè firmavit. Et poſtea die Thomae monaſterium & conventum Cartuſienſium juxta muros Treverenſes ab eo funditus conſtructum ſolemniter dedicavit. Sequenti anno Domini milleſimo tricenteſimo quadrageſimo primo in Majo Comes de Spaynheym per Dominum Ludovvicum Imperatorem Domino Baldevvino fuerat reconciliatus. Comes vero Silveſter de Duna in caſtro quodam Velsberch dicto retentus, Domino Baldevvino per aliqua tempora magna inferendo damna, nocturnali tamen tempore, per ſpolia & incendia perſiſtebat; quae Dominus Baldevvinus, tanquam leo ſe dormire ſimulans, ſupportavit. tandem evigilans, rugitu ſuo maxima exercituali potentia Velsberg obſidione vallavit. quam obſidionem Dux Lotharingiae cito ſuo conamine cupiens ſolvere, conſilia & auxilia collegerat opportuna, eo quod caſtrum ſuum eſſet feodum ſuoque in territorio ſituatum. Videns etiam potentiam Domini Baldevvini eſſe praeminentem, timore tactus ad Dominum Baldevvinum in obſidionem properavit, ſecumque ſe quoſcunque colligavit. Obſeſſi vero Domini Baldevvini videntes animoſitatem, cernenteſque operum machinarum horribilitatem, quibus violenter expugnari metuebant, ſalvis rebus & corporibus in manus Ducis caſtrum ad Domini Baldevvini voluntatem violandum tradiderunt. & poſtea ad Domini Baldevvini juſſionem funditus fuerat deſtructum. De qua tamen regalis fortitudinis caſtri violenta & celebri deſtructione eſſet mirè mirandum, ſi ultioni divinae non eſſet intitulandum. Nam ante obſidionem aura frigida & turbulentiſſima ante feſtum beati Martini, & in vigilia beati Martini qua obſedit, & poſtea in obſidione aura levis & gratiſſima annuo tempore contraria regnabat; ſed caſtro violando tradito, cunctos ut prius aurae intemperies moleſtabat. Vnde totus vulgus ſanctos ſe vindicare proclamabat. Alio ſequenti anno Domini milleſimo tricenteſimo quadrageſimo ſecundo Comes Silveſter de Duna feſſus guerrarum excidiis, poſcens amœnitatem pacis, in propria perſona metu coactus ad Dominum Baldevvinum Trevericum ingreſſus palatium, ſe omnimodè ſuae gratiae condonavit; cujus amicorum precibus Dominus Baldevvinus inclinatus eum in ſuam gratiam acceptavit. Iſto etiam anno Durdrachum in maxima parte proprio igne divinitus flagellatum in tantum quod ſupra aquam....... dictam naves cum vino & mercimoniis, ita quod aquarum inundantia non poterant extingui, cremabantur. Poſtea in vigilia Iacobi maxima erat aquarum inundantia per totum Rhenum, non a Rheno, ſed a fluvio Mogos dicto, quod tamen contra ſuam eſt naturam, in flagellum cauſata, ita quod integrae villae ruptae & defluxae cernebantur. Eodem anno XXIII. die Ianuarii quaſi in prima noctis hora pluente grandine fulgura cernebantur & tonitrua audiebantur. Eodem

[margin: ...vitas ...r. Ave... pag. 236.]

anno Comes Barensis a Domino Baldevvino homagium & feodum juramento innovatum acceptavit, & super eo duplicia munimina litterarum praebuit. Alio quadragesimo tertio anno Ludovvicus de Bavaria Imperator illustris Principis Domini Iohannis Regis Bohemiae filio de terra Carinthiae, quam prius sibi donaverat, ejecto, uxorem ejusdem raptam & suo filio traditam absque Ecclesiae judicio, non desponsatam, immo adulteratam, terram fraudulenter obtinuit Carinthiorum. Sequenti vero anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo quarto Dominus Baldevvinus pontem trans Mosellam in Confluentia sumptuosiùs construxit. Eodem anno Dominus Reynerus de Westerburgh Dominum Baldevvinum diffidavit. Vnde Dominus Baldevvinus exercituali collecta potentia Schadeck simul & Grenzau expugnata suae Ecclesiae obtinuit Trevirorum. Eodem anno medietatem dominij de Limpurch facta emptione legitima suae Ecclesiae adjecit. Alio quadragesimo quinto anno Frisones Comitem * Hannoniae eis bellum inferentem saeviter occiderunt. Eodem anno Dominus Baldewinus privilegium perpetuum per totam suam dioecesim contra mendicantium ordines super quarta parte legatorum parrochialibus Ecclesiis donanda impetravit. Sequenti anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo sexto Henrico de Virnenburch Moguntinensi Archiepiscopo propter fautoriam Ludovvici de Bavaria ab omni pontificali honore à Clemente sexto privato, & * Nicolao de Nassavya in Moguntinae sedis Praesulem creato, ac ipso Ludovvico de Bavaria ab eodem Papa propter sua praescripta demerita ab omni dignitate regia sententialiter deposito, Principes Electores, videlicet Dominus Baldevvinus Treverensis, Vvalramus de Iuliacho Coloniensis, Gerlacus de Nassavya Moguntinensis, Dux Saxoniae, & Iohannes Rex Bohemiae, aliis vocandis vocatis, non tamen comparentibus, dictas depositiones ratificantes, auditis procerum regni sententiis in Rense diffinientibus quod praedictis sic se habentibus, eos ad electionem Regis fore processuros. Qui unanimiter vota sua in Dominum Karolum Iohannis Regis Bohemiae primogenitum direxerunt, & invocato spiritus sancti adjutorio in Romanorum Regem anno praedicto tertia post Kyliani XI. die Iulij concorditer elegerunt. Eodem anno inter Reges Francorum & Angliae praelio permaximo perpetrato, Princeps serenissimus, Domini Baldewini nepos, Miles imperterritus, Dominus Iohannes Rex Bohemiae, licèt caecitate fuerit percussus, non minùs tamen fuerat armatus, sagittis Anglicorum lethaliter vulneratus, viam universae carnis vicesima sexta die Augusti fuerat ingressus. Anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo septimo, die Aprilis XX. quae fuerat feria sexta infra octavas Paschae, Reynardus de Vvesterburch auxilio Ludovvici de Bavaria & consilio, Domini Baldewini Burgravio proditoriè ejecto, residuum de Grenzeu sibi usurpavit, quod oppidani Confluentiae reexpugnare & recuperare volentes, dum hostiles insidias adesse ignorarent, se ut leviùs ambularent dearmarent, arma famulis bajulanda commendarent, se ambulando disgregarent, plures capti, quamplures valde crudeliter fuerant trucidati. Eodem anno postquam Ludovvicus de Bavaria mala malis plicuisset, nec se saluberrimis Ecclesiae monitionibus correxisset, die (XI.) Octobris, dum de venatione reversus fuisset, se membratim aggravatum sentivisset, & denuo alleviationis causa equum ascendisset, spatium inijsset, crescente dolore se incurvans à suis per brachia receptus, amplexatus, sustentatus, spiritum celeriùs exhalavit. Isto etiam anno, die exaltationis sanctae crucis, vineae & nuces congelabantur caumate pruinali, ita quod maxima vinorum caristia fuerat subsecuta. Alio anno quadragesimo octavo Dominus de Vvesterburch & peregrini Vilmarienses multa dioecesi mala intulerunt.

Vide Albert. Argentin. sententiam divortij edidit Freherus.

* Hollandiae. Vide Albert. Argentin. & Trithem. in chron. Hirsaug. ad an. 1345.

* Gerlaco

CAP. IX. *De Vermich, & dominii de Coverna emptione, & de Solmeze destructione.*

Multorum consilio Dominus Baldewinus facta emptione legitima Vermich castrum cum suis pertinentiis suae Trevericae Ecclesiae comparavit, & Duci Iuliacensi, in cujus territorio situatur, in feodum perpetuum condonavit. Et Iuliacensis tunc Marchio à filiis suis captivitati addictus, Domini Baldewini consilio * in curia Domini Karoli Imperatoris Moguntiae celebrata confirmationem privilegiorum suorum & super archicancellariatu regni Arelatensis obtinuit ubi etiam per totam Galliam & Germaniam tutor & mamburnus fuerat constitutus regni Romanorum; quo plures sua feoda requirentes infeodavit. Quod etiam anno Hozolmecze cum pluribus confoederatis destruens, solo coaequavit. Eodem anno in capite Augusti collecta exercituali potentia Vilmar obsidione vallavit; ubi eùm per quindecim dies contra Moguntinensium diffidationem sumptuosiùs potestativè perstitisset, pluribus hostibus occisis turres machinis diruisset, adversarij cum Domino Baldewino placitare inceperunt, & eo modo convenerunt quod castrenses recedentes, castrum & oppidum in manus trium nobilium specificatorum conservandum traderent, quod si Dominus Baldewinus ipsum ad suam pertinere Ecclesiam competenti testimonio ostenderet, sibi suae Ecclesiae nomine perpetuo jure conservandum assignarent, & vice versa adversariis ministrarent. quod obsessi corporali juramento praestito spoponderunt, & Dominum Baldewinum de obsidione recedere seduxerunt, quod subito, ut suprà in Grenzau, temerè infregerunt. Eodem anno Dominus Baldewinus castra & territoria Vrendenberch, Vrendensteyn, Coppa, & castrum & dominium de Coverna, cum suis castrensibus & pertinentiis comparata, & Bobingen feodum ligium & aperibile facta emptione legitima Ecclesiae addidit Trevirorum. Sequenti anno Domini millesimo tricentesimo quadragesimo nono Guntherus Comes de Svvartzenburch à Domino Henrico de Virnenburch deposito Moguntino & Domino Ludovvico filio Bavarij Marchione de Brandenburch & Domino Rudolpho Duce Bavariae dicto de Heydelberch contra Dominum Karolum in Romanorum Regem electus, ante Franckenfort castra situavit; cui Dominus Karolus Domini Baldewini adjutorio praelium acturus manu exercituali praevalida obviavit, nam fortificatus, quia filiam dicti Ducis de Heydelburch sibi desponsavit. Vnde dictus Gunterus intoxicatione, ut dicitur, infirmus videns se deceptum, corporeis viribus destitutum, suos electores cum Domino Rudolpho concordes, coactus in propria persona Domino Karolo sigillum suum regium & signa regalia resignavit, quem Dominus Karolus in gratiam acceptavit. Eodem anno nova flagellatorum secta surrexit, sed affectu cujus ignoratur. Qui flagelliferi nudo corpore, capite capucio & pileo & pudebundis lineo velamine tectis, cruce & vexillis & candelis ardentibus praelatis, carmina haeresi mixta decantando, se durissimè ad sanguinis effusionem acubus flagellis intextis verberando, saepius prostrando, sub quadam specie poenitendi incesserunt, quam poenitentiam non à sacerdotibus, se à laicis susceperunt, quos magistros praefecerunt; quibus etiam confitebantur, & ab eis absolvebantur; & poenitentiam injunctam peregerunt, quam sectam ut haereticam Dominus Papa Clemens sextus damnavit, & Domino Baldewino mandata destinavit, quae Dominus Baldevvinus non per plebanos sed per suos Burgravios & Schultetos & Scabinos executioni mandavit, & eam vix exstirpavit. Isto etiam anno Deus genus humanum triplici plaga flagellavit, ita quod plusquam medietas hominum cessit ab humanis; primo epidimia videlicet, cui gibbus crevit quacunque corporis parte, & omnes anhelitum ejus capientes celeriùs interierunt; secundo hemoroida, tertio . . . . . id est sacro igne, ita quod corpora sepulta in se ipsis celeriùs   unt consumpta;

* Desunt hec nonnulla.

Vide Alber. Argen.

pta, ſic quod ab orbis initio non fuerant tempora periculoſiora. Quae plaga à Iudaeis fuerat impoſita, ſic quod aquam in omni terra intoxicaſſent, de quo aër infectus, tales plagae in omnia climata pullulaſſent. Quibus de cauſis in omni terra Iudaei alij ſuffocati, alij ſubmerſi, alij perforati, quidam prius ſuos pueros, poſtea ſemetipſos igni injecerunt, & ſe voluntariè peremerunt. Et iſta per ſequentem annum duraverunt.

Cap. X. *De Monckeler, Lyesheym, Hoſolmecze, Elkerhuſen deſtructione, & Domini Baldewini obdormitione.*

Amen, dicit Dominus Petro, quæcunque ligaveris vel ſolveris ſuper terram, in cælo ratificatur. Vnde anno Domini milleſimo tricenteſimo quinquageſimo Dominus Clemens ſextus Papa annum jubilæum in Vrbe celebravit, & peccamina pœnæ & culpæ relaxavit. Eodem anno Iacobus de Monckeler litteras compoſitionis & concordiæ inter ipſum factas ſigillo proprio & multorum amicorum ſuorum ſigillatas infregit: quem Dominus Baldevvinus, amicis ſuis id ordinantibus, ad hoc deduxit quod ſe captivitati ad Domini voluntatem adjecit, & in Trevirico palatio tanquam pro ſerviendo aliquandiu manſit. Tandem Dominus Baldevvinus precibus inclinatus amicorum, acceptis litterarum munimentis, ipſum ſub conditione acquitavit. Qui ſtatim poſt Domini Baldevvini terras ſpoliando, cremando violavit. Vnde Dominus Baldevvinus anno Domini milleſimo tricenteſimo quinquageſimo primo, Maij die ſecunda, Munckeler obſidione vallavit, villam Ham navali introitu cepit, & turrim ibi ædificans, Grimecke appellavit. Tandem partes Domini Baldevvini ſuburbium ictibus ſagittis hoſtiliter invaſerunt, illi viriliter defendendo repulerunt. Ibi Dominus Hartardus de Schonecke non modicùm lapidatus & parum ad brachium unum ſagittatus; ſed magis armorum ſtrictura & aëris & ſolis ſuffocatus, ſpiritum celerius exhalavit. quem Dominus Baldevvinus apud ſanctum Matthiam ſolemniter tumulari mandavit. Tandem Dominus exercitu commiſſo Confluentiam properavit. Ibi Comes de Seyna tradens litteras, caſtrum hoc recognovit pertinere ad Eccleſiam Trevirorum. Ibi etiam Comes de Berga caſtrum ſuum Windecke Domino Baldevvino venditum, ab eodem feodum ligium & aperibile ſuæ Trevericæ Eccleſiæ, homagiumque de Arwelſt acceptavit, & ſe juratum hominem ſubdidit Eccleſiæ Trevirorum. Reverſus Dominus ad exercitum, foſſatoribus conductis, qui malleis rupium duritiem conterentes, turris fortioris ſuburbii fundamentum ligneis ſtipitibus imponentes, ſepo, pice, ſulfure linientes, incendentes ipſam turrim cum parte muri dejecerunt & ſolo coæquaverunt. Et dum obſeſſi unanimiter protraderent, aliqui de parte Domini inſilierunt: obſeſſi vero penuria aquæ laboraverunt, & ad fontem ſcaturientem ſituatum in foſſata caſtri ſubterraneam viam fecerunt. Quo partes Domini Baldevvini diverſa opera ſumptuoſiùs facta laborioſius conduxerunt, & periculoſiùs per ſcalas de rupe in rupem à latere ſituatas fontem hoſtiliter petierunt, & cum obſeſſis in eorum caverna ad fontem facto conflictu maximo nimia ſanguinis effuſione caverna diſrupta & obtenta glorioſiùs fontem obtinuerunt. unde obſeſſi omnis humoris ſolatio privati, viſo erecto ante caſtrum patibulo perterriti, gratiam quaeſierunt. Quibus Dominus Baldevvinus ſuae potentiae magnificentiam nobilitatis pietatiſque manſuetudine temperavit, & eis quos jam violentia devicit, ſua gravia faciens damna, miniſtravit gratiam. Nam indulſit quod per duodecim dies omni die de ſuo exercitu ad eorum victum vinum ac panem emerent & caſtrum ſine ſui laeſione obſervarent, ita quod ſi eis aliquod adjutorium diſſolvendae obſidionis & juvamen Domino Baldevvino nocendi quocunque poſſent modo ſociarent; ſi vero nullum, tunc termino elapſo ſinguli quae vellent & poſſent una vice exportando caſtrum in manus Domini Baldevvini miniſtrarent. quod in craſtino beati Thomae productum fuerat ad effectum. Hunc magnificum & glorioſum triumphum Dominus Baldevvinus non ſuae potentiae juſſit aſcribi, ſed clementiae divinae bonitatis Dei ad honorem. In craſtino natale Domini in horis & Miſſis Dominus in Monckeler effectus devotè celebravit, & cum ſuis lautiùs convivando ſolemniùs feſtinavit. Caſtrum vero poſtea ſolo coaequavit, & ex oppoſito in ſancti Petri allodio fortius caſtrum aedificavit, & Sareſteyn appellavit. Iſto etiam anno caſtrum Triis cum pertinentiis ſibi jure cedens feodali Eccleſiae addidit Trevirorum. Sequenti anno Domini milleſimo tricenteſimo quinquageſimo ſecundo Dominus Baldevvinus videns terrarum ſemitas multiplicatas, raptoribus nimiùm perturbatas, quorum inſultibus volens obviare, pluribus magnatibus ſibi confœderatis, regio nomine generalem terrae pacem & ejus advocatum Dominum de Sleyda ordinavit, & tertia die Iunij exercituali potentia Dunam in Eyflia in ſuas manus tradi coartavit; cujus tamen poſteriorem partem poſtea voluntariè Colonienſi Archiepiſcopo aſſignavit; & plurima caſtrenſium domicilia circa Dunam & Vlmenam, quae fuerant raptorum receptacula, devaſtavit; & ultra Rhenum progrediens, caſtra Saſſroch & Hoſelebach, de quo obſeſſi tempore nocturnali metu corporeo coacti ſeceſſerant, annihilavit. Et poſthaec Elkerhuſen quaſi inexpugnabile vallavit, & patibulo erecto, obſeſſis talem ac tantum metum incuſſit quod * aueſio ſuo deportato, caſtrum tradiderunt. quod igne crematum ſolo complanavit. Poſthaec Harckenberch obſidione vallavit, Reynerum de Vveſterburch coartavit quod Henricum de Graſchaff captum liberum dimitti procuravit, & triumpho reverſus fuerat glorioſo. Alio anno Domini milleſimo tricenteſimo quinquageſimo tertio Dominus Gerardus de Schonecken juxta Treverim Bohemos in adjutorium Regis Francorum contra Regem Anglicorum properantes pignera cautione, ut aſſeruit, cepit & ſpoliavit, & eos in Lyesheym conſervavit; quos Dominus Baldevvinus liberavit, & poſt haec caſtrum disjectum nihilavit, & Geroltſteyn obſidione vallavit, ubi in tanta aquarum penuria laboravit quod nihil proficiens, abhinc remeavit. Eodem anno Fredericus Comes Silveſter tertia die Septembris recognovit quod caſtrum Tronecke diſtractum Marcha dictam cum appendiciis de Talevanck teneat ab Eccleſia Treverenſi in feodum, & ſuper eo duplicia tradidit munimina litterarum. Eodem anno Dominus Baldevvinus, præſente Domino Karolo Romanorum Rege, Colonienſi & Moguntinenſi Archiepiſcopis, in vigilia natalis Domini in Eccleſia Moguntinenſi Veſperas & in capella Regis Matutinas & primam Miſſam Natalis celebravit, Regem communicavit, & confirmationem multorum privilegiorum impetravit; & xv. Kal. Februarij Treverim reverſus, infirmitatis moleſtia gravatus, receptis ſacramentis, & auctoritate apoſtolica à pœna & à culpa abſolutus, xii. Kalendas Februarij circa crepuſculum ſpiritum ſuo, qui condidit illum, reddidit creatori in die ſanctae Agnetis anno Domini milleſimo tricenteſimo quinquageſimo tertio more Treverico ſcribi conſueto anno nativitatis ſuae ſexageſimo octavo. Sedit annis quadraginta ſex, ſeptimanis ſex, dies quatuor, & vacavit dies duodecim; cujus exſequias Capitulum ſolemniſſimè per Epiſcopum Vlmacenſem cooperante Epiſcopo Acconenſe & Abbate ..... infulato, xii. Kal. Martij, praeſente Domino Karolo Rege & pluribus magnatibus peragendo celebravit. Requieſcit in poſteriori choro Eccleſiae Treverenſis ſancti Nicolai ſepultus. Cujus anima paradiſica capiat gaudia per aeterna ſaecula ſaeculorum.

* ſ. averio.

Epi-

Epitaphium præscripti Domini, ut habetur in ejus tumba.

HIc Baldewinus jacet antistes Treverinus,
Magnificus, justus, patriae lux, mente venustus,
Lutzlunburch natus, septeni denique gratus
Caesaris Henrici germanus juris amici,
Vtilis Ecclesiæ pater hujus dote sophiæ,
Quam bene respexit augens permultaque, rexit
Sex quadraginta ferè simul annis, quis sibi verè
Guerra frequens crevit graviter, quia rarò quievit
Vincere prædones & castra per obsidiones.
Anno milleno C. ter L. I. ter duodeno,
Carne Kalendarum fuit exutus Februarum.
Quem pie Rex Christe clementer ad æthera siste.
Amen.

ADMONITIO DE SEQVENTI EPISTOLA.

Quoniam suprà pag. 319. *ubi agitur de morte Henrici VII. Imperatoris, adnotatum est plerosque tum credidisse eum veneno esse necatum, quod ei datum sit à quodam religioso ordinis Praedicatorum, quam tamen opinionem multi contenderunt esse falsam, incideritque non ita pridem in manus nostras exemplar earum litterarum quas eiusdem Imperatoris filius Iohannes Bohemiæ Rex dedit ad eluendam maculam sanctissimo ordini inustam, quarum disertam mentionem faciunt viri celeberrimi, Iohannes Trithemius, Nicolaus Serrarius, & Christophorus Brovverus, visum est eas heic opportunissimo loco edendas esse. Sic ergo habent in veteri membrana authentica quam servant fratres Prædicatores Virdunenses.*

JOhannes Dei gratia Bohemiae Rex Luccemburgensis Comes, universis praesentes litteras inspecturis salutem in eo qui custodit veritatem in sæcula & facit judicium omnibus qui injuriam patiuntur. Quia salvator noster in hunc mundum venit ut perhiberet testimonium veritati, & nos secundum modulum nostrum debemus ipsum, quantum possumus, imitari, & maximè quando per vanitates & insanias falsas veritas corruit in plateis & salus populi gravius impeditur ex eo quod aliqui diminuant bonam famam illorum qui pro veritate fidei mittuntur ut fint in lucem gentium & loquendo & exhortando usque ad extremum terrae proficiant cuilibet ad salutem. Quicunque enim sic cogitant infamia vel procurant contra Dei nuntios seu ministros, restat procul dubio quod contra populum Dei consilium malignantur. Vnde ait Propheta: *Super populum tuum maglinaverunt consilium.* & causa ilico subinfertur: *quia cogitaverunt adversùs sanctos tuos.* & sequitur: *ut non memoretur nomen illorum ultrà.* Nuper autem retulit coram nobis religiosus vir frater Petrus de Castro-Reginaldi ordinis fratrum Praedicatorum quod in magnum ipsius ordinis dedecus & contemptum facti sunt romancij, chronicae, & moteti, in quibus continetur quod clarae memoriae Dominum & genitorem nostrum Imperatorem Henricum frater quidam Bernardus de Montepeluciano ordinis supradicti, administrando ei sacramentum eucharistiae, venenavit, & propter hoc ad defensionem veritatis praedictus frater Petrus de Castro-Reginaldi habere super hoc litteram testimonialem humiliter supplicavit, & nos ipsius supplicationi prout possumus inclinantes, notum facimus universis quod à principio, quando rumores audivimus de praedictis, nos & amici nostri de his inquisivimus diligenter, & contra dictum fratrem Bernardum de Montepeluciano nihil invenimus fide dignum. Idcirco ipsum credimus praedictum facinus nullatenus commisisse, quia praedictum Dominum genitorem nostrum in sua infirmitate ultima ipse frater Bernardus diligenti obsequio custodivit & pacificè in sua religione inter fideles imperij commorando, ubi à familiaribus praedicti Domini genitoris nostri longo tempore supervixit; & hoc fuit non modicum ipsius innocentiae argumentum. Duae etiam amitae nostrae sorores praedicti Domini genitoris nostri habitum praedicti ordinis susceperunt, quarum una fuit Priorissa in quodam monasterio, & sic professae in dicto ordine usque ad mortem permanserunt. Postea etiam Domina Maria soror nostra germana suscepit habitum ordinis memorati. Tamen antequam esset professa inclytae recordationis Carolus Rex Francorum eam sibi in uxorem petiit copulari; & sic facta Regina Francorum, quandiu vixit, habuit Confessorem de ordine supradicto, & post mortem, sicut elegerat, habuit inter sorores ipsius ordinis * sepulturam. Et similiter avia nostra Domina Beatrix mater dicti Domini genitoris nostri, quae post eum aliquo tempore supervixit, fecit se inter sorores praedicti ordinis sepeliri. Nos etiam & carissima consors nostra habuimus postea de praedicto ordine Confessores. Et si nobis & amicis nostris apparuisset quod aliquis de fratribus ordinis supradicti in Dominum genitorem nostrum tam dolorosum & nefandum flagitium perpetrasset; nunquam voluissemus tot & tantas familiaritates fratribus ipsius ordinis exhibere. Ideo rogamus quantum possumus universos ut, sicut docet Apostolus, deponentes mendacium, loquatur unusquisque cum proximo suo veritatem, quod non credat narrationem ignorantium & romancij in quibus contra veritatem plurima continentur, quia hoc esset in detrimentum salutis eorum & praejudicium animae patris nostri. Rogamus etiam quemlibet qui super hoc à fratribus praedicti ordinis fuerit requisitus, ut procuret sicut poterit quod adversarii à praedictis aemulationibus arceantur, ita quod totus praedictus ordo fratrum Praedicatorum possit Deo sine cordis molestia liberius deservire & populum ad viam salutis efficaciùs revocare. Quod ut perpetuae firmitatis robur obtineat, praesentibus nostris litteris nostrum fecimus apponi sigillum. Datum in castro nostro de Magduno super Euram Bituricensis diocesis XVII. mensis Maij anno MCCCXLVI.

Psal. 82.

* Obiit anno 1325. sepulta apud moniales ordinis S. Dominici juxta Montem Argisum in diœcesi Senonensi. Tilius.

CHRONICON SAVIGNIACENSE.

ANno Domini MCXII. beatus Vitalis eremita, optimus feminiverbius, in confinio Normanniae & minoris Britanniae aedificavit monasterium illud, quod dicitur Savigniacum. Hic beatus vir modernas institutiones in aliquibus Cistercienfibus similes monachis suis imposuit, virtutibus & miraculis claruit. Inter alia multa quendam militem mortuum populo praesente suis sanctis precibus resuscitavit. In dicto monasterio, quod ipse fundaverat, primus Abbas ordinatus, rexit abbatiam annis decem, & anno Domini MCXXII. gloriosè migravit ad Dominum. Huic successit beatus Gaufridus Bajocensis monachus, vir admodum litteratus, & in religione fervens, generis nobilitate pollens, sed vitae sanctitate excellens. Hic multa monasteria aedificavit, & consuetudines prioribus altiores Savigniacensibus imposuit. Qui abbatiae Savigniacensi praefuit annis XVI. & anno Domini MCXXXVIII. Domino reddidit spiritum. Cui post Enavum Anglicum, qui parvo tempore eidem monasterio praefuit, successit venerabilis Serlo de valle Badonis juxta Bajocas, qui fuerat praedicti Gaufridi in seculo discipulus, & monachatum priùs susceperat cum eo in monasterio Cerasiensi, sed relicto illo monasterio, pro majori religione Savigneium expetierat. Hic quia pro velle suo non ei obtemperaverant monasteria sibi subdita, Cisterciensi ordini se dedit, in manus videlicet beati Bernardi tunc temporis Abbatis Claravallensis. Et in continenti concessus est ei prioratus omnium Abbatum ordinis per Domnum Cisterciensem & quatuor primos Abbates. Dictus vero Serlo Abbas quietem contemplationis desiderans, post conversionem domus Savignia-

gniacensis quinque annis tantummodo abbatizavit, & anno Domini MCLIII. cessit & apud Claramvallem remansit. Et tunc creatus est in Abbatem Savigniacensem Ricardus de Corceio ejusdem monasterij Prior, vir prudens & discretus, ac magnae honestatis; qui per quinque annos abbatizavit, & jura Ecclesiae Savigniacensis toto suo tempore constanter defendit. Anno vero Domini MCLVIII. Domnus Serlo quondam Abbas Savigniacensis apud Claramvallem diem clausit extremum. Eodem vero anno Abbas Savigniacensis Ricardus cessit, nullam praetendens causam nisi suam insufficientiam, tamquam vir humilis & valde timoratus. Alexander vero monachus Clarevallensis, qui prius fuerat Abbas Grandisilvae, dicto Abbati Ricardo successit, quem conventus Savignicensis de consilio Abbatis Clarevallensis Faltredi elegerat, & tribus annis abbatizavit. Post quem apud Savigniacum creatus in Abbatem Ioslenus, vir sapiens & religiosus, & XVI. annis abbatizavit. Hujus tempore, videlicet anno Domini MCLXXIII. beatus Haino migravit ad Dominum, & nova Ecclesia Savigniacensis incepta est. Anno vero Domini MCLXXVIII. Abbas Ioslenus post capitulum generale cessit, & apud Savigniacum remansit humilis & quietus & religionis amator. Eodem vero anno quo cessit, miserat conventum ad abbatiam Barberij. Eodem vero anno electus est & promotus in Abbatem vir vitae venerabilis & litteraturae eminentis Guillelmus de Tolosa de villa Cadomi oriundus. Et anno Domini MCLXXIX. electus est idem Guillelmus in Abbatem Cistercientem, ubi diem clausit extremum. Cui successit apud Savigniacum Domnus Simon genere valde nobilis, sed sanctitatis praerogativa nobilior. Quapropter Deo gratus habebatur & penes homines reverendus & laude dignus. Abbas vero Simon domum Savigneij rexit per quinque annos, & infirmitatis causa, caecitatis videlicet oculorum, cessit, & apud Savigniacum remansit, ibique sanctissimam vitam duxit usque ad mortem. Cui successit Abbas Girardus, vir bonus & Deum timens, & per unum tantum annum abbatizavit. Post Abbatem Girardum creatus est in Abbatem vir religiosus & in temporalibus strenuissimus Guilelmus de Dobra, & per XXI. annum abbatizavit, sicque diem clausit extremum. Cui successit vir bene litteratus, honestus, & religione fervens, Radulfus quondam Archidiaconus Bajocensis, qui per XIV. annos abbatizavit. Huic successit Abbas Rogerus, qui per quinque annos praefuit. Huic vero viam universae carnis ingresso successit vir devotus, magnae maturitatis & religionis, Lucas Bajocensis, & per tres annos abbatizavit, & anno Domini MCCXXIX. in die ascensionis Domini cessit. Huic successit & eodem die est electus venerabilis pater Domnus Stephanus de Lixinthonia Abbas de Stanleia, vir doctrina & scientia praeditus. Hic multa bona tam in hac domo quàm in tota generatione fecit, fervorem religionis ibidem amplius excitavit, conventum Savigniacensem usque ad quadraginta monachos & eo amplius augmentavit, ipsam abbatiam multis aedificiis decoravit. Hic bonus vir, undique circumspectus, corpora sanctorum praesentis monasterij, Spiritu sancto edocente, de capella beatae Katherinae, ubi multo tempore quieverant, ad majorem Ecclesiam cum multo honore reportavit. Qua occatione Dominus multa & crebra miracula ostendere dignatus est. Facta est autem haec sanctorum Savigniacensium reportatio prima die mensis Maij anno gratiae MCCXLIII. Eidem vero Abbati à capitulo generali, eodem tempore quo dictam rexit abbatiam, concessum est ut ante corpora dictorum sanctorum de oblationibus fidelium continuè ardeat luminare. Insuper & in dicta Ecclesia Savigniacensi duas lampades pro satisfactione cujusdam Militis, qui enormiter dictam laesit Ecclesiam, & tertiam lampadem ante altare in quo cantatur Missa cotidiana de beata virgine Maria, in cujus honore consecratum est dictum altare, de eleemosyna cujusdam Canonici Abrincensis, qui ad hoc specialiter dedit, eidem Abbati concessum est ardere die ac nocte à capitulo generali. Necnon & aliam lampadem eodem tantummodo tempore quo Conventus est ad Matutinas, ante ostium dormitorij, eidem permissum est ardere de eleemosyna cujusdam amici praefatae abbatiae sacerdotis. Memoratus autem pater cùm strenuè domum Savigniacensem annis XIV. gubernasset, in solemnitate beati Nicolai hyemalis electus est in Abbatem Clarevallensem. Et eodem anno in Cathedra beati Petri electus est in Abbatem Savigniacensem Domnus Stephanus de Castro Duni Abbas Bellibecci, qui fuerat quondam Decanus Rothomagensis, vir admodum litteratus, & religionis amator strenuissimus.

Anno Domini MCXXII. obiit pater noster Domnus Vitalis Abbas & fundator hujus sacri coenobij XVI. Kalendas Octobris.

Anno Domini MCXXVIII. Redonis civitas cum suburbanis omnibus penè penitùs conflagravit.

Anno Domini MCXXXIII. eclypsis solis IV. Non. Augusti.

Anno Domini MCXXXV. obiit Henricus Rex Anglorum & Dominus Normannorum. Cui successit Stephanus nepos ejus, qui tunc Comes Moretonij & Boloniae erat.

Anno Domini MCXXXVIII. obiit Domnus Gaufridus hujus loci Abbas secundus VIII. Idus Iulij.

Anno Domini MCXLI. IV. Nonas Februarij captus est Stephanus Rex à Roberto Comite Glocestriae, itemque liberatus à burgensibus Londoniae.

Anno Domini MCXLVII. Lodovicus Rex Francorum pergit Ierosolimam.

Anno Domini MCLI. mense Septembri obiit Gaufredus Dominus Normannorum & Consul Andegavorum.

Anno Domini MCLIII. obiit Eugenius Papa III.

Anno Domini MCLIV. mense Novembri obiit Stephanus. Succedit filius filiae Henricus nepos Henrici primi.

Anno Domini MCLV. obiit Anastasius Papa.

Anno Domini MCLVIII. obiit apud Claramvallem V. Idus Septembris Domnus Serlo, qui fuerat Abbas Savigneij, vir vita & sermone atque scripturarum scientia conspicuus.

Anno Domini MCLXXI. occisus est sanctus Thomas.

Anno Domini MCLXXII. facta est concordia de morte sancti Thomae.

Anno Domini MCLXXIII. II. Kal. Maij obiit Domnus Haino de Landachop.

Tres filij Henrici Regis consilio Alienor matris suae recesserunt ab eo & adhaeserunt Regi Galliae.

Facta est secunda . . . . Filgeriarum à Rege Henrico, & Radulphus de Filgeriis & multi nobiles . . . . . . doli capti sunt.

Hoc anno mortuus est Robertus de Vitreio tertius in festo hyemali sancti Martini.

Eodem anno coeperunt aedificare novam Ecclesiam de Savigneio Ioslenus Abbas & monachi.

Anno Domini MCLXXVIII. rigor algoris & nivium arbusta & annosas vites perussit.

Anno Domini MCLXXIX. Philippus Rex Francorum coronatus est vivente & incolumi Rege Ludovico patre suo.

Anno Domini MCLXXXI. V. Kal. Iunij dedicata est basilica sanctae Katerinae à Domno Ricardo Abrincensi Episcopo.

Anno Domini MCLXXXIV. IV. Kalendas Maias egressus est conventus de Savigneio ad inhabitandam Abbatiam de Bona requie, tempore Domni Simonis Abbatis.

Anno Domini MCLXXXVII. Rex Ierusalem cum cruce dominica captus est, & terra tradita in manus impiorum.

Hoc anno accepit crucem Ricardus Comes Pictavensis.

Obijt Vuillelmus filius Radulphi Filgeriarum VII. Idus Iunij.

Anno

Anno Domini MCLXXXVIII. crucesignati sunt Philippus Rex Francorum & Henricus Rex Angliae cum multitudine maxima virorum.

Anno Domini MCLXXXIX. obiit Henricus Rex Angliae Octavis Apostolorum Petri & Pauli, & sepultus est apud Fronteval. Cui successit Ricardus filius ejus.

Anno Domini MCXC. perrexerunt Reges Franciae & Angliae Philippus & Ricardus Ierosolimam cum maxima multitudine nobilium utriusque regni.

Anno Domini MCXCI. eclypsis solis facta est in vigilia sancti Iohannis Baptistae.

Obiit Vvillelmus Burellus senior Abrincensis Episcopus.

Anno Domini MCXCIV. obiit Radulphus de Filgeriis apud Savigneium XVII. Kalendas Iulij.

Anno Domini MCXCIX. obiit Ricardus Rex Angliae Idibus Aprilis. Cui successit Iohannes frater ejus.

Anno Domini MCC. Rex Iohannes duxit in uxorem filiam Comitis de Engolesme.

Conventus Savigneij in Ecclesiam novam in die Assumptionis beatae Mariae primò intravit.

Anno Domini MCCI. Rex Iohannes cum Philippo Rege Francorum fœdus pacis iniit; cum Ludovico ejusdem Philippi filio neptem suam parvi Regis Hyberiae filiam dedit in uxorem, & cum ea dedit ei in maritagio civitatem Ebroicarum cum diocesi sua castraque & villas & terras quas idem Philippus Regi Ricardo jure belli abstulerat. Rupto pacis fœdere, guerra inter eos oritur. Philippus vastat Normanniam, castrum Archarum obsidet, Arturum Ducem Britonum destinat in Pictaviam: qui apud castrum Mirabel aviam suam obsidens, à Iohanne patruo suo Rege Angliae cum toto exercitu captus est. A Iohanne Barones sui se dolosè, alij apertè, alij clam, subtrahunt, & sub juramento Regi Philippo se astringunt. Arturus arctae custodiae mancipatur, & modus sui exitus ignoratur. Iohanne moram faciente in Anglia, Philippus Falesiam obsedit, quae sponte se illius subjugat ditioni. Alij se subdunt, alij reliquerunt inducias; & non impetrato à Iohanne subsidio, Regi Philippo tota Normannia subdita famulatur.

Hæc per plures annos gesta.

Anno Domini MCCX. obiit Vvillelmus Abrincensis Episcopus cognomento Tolomeus. Cui successit Vvillelmus Burellus junior: cujus cùm crevit dignitas, crevit & probitas.

Obiit Andreas dominus Vitreij, filius Roberti junioris, V. Idus Iunij.

Anno Domini MCCXII. facta est commotio puerorum per totam ferè Galliam à Vvindonico castro & deinceps percurrentium & per plurima castra vagantium & dicentium se Deum quaerere; nec potuerunt cohiberi donec fame urgente ad propria remearunt.

Commissum est praelium gravissimum inter Christianos & Sarracenos in Hispania. Sed operante Christo à paucis Christianis multi pagani superati sunt. Et quod memoria dignissimum est, in eodem praelio Dominus noster cuidam militi manifestè apparuisse asseritur.

Vide supra pag. 279

Obiit Gaufridus dominus Filgerarium filius Vvillelmi & filius Agathae filiae Vvillelmi de Humeto XVIII. Kalendas Iulij.

Obiit Vvillelmus de Filgeriis filius Henrici XIII. Kalendas Ianuarij.

Obiit Alanus Comes de Goilou filius Henrici Comitis Kalendis Ianuarij.

Anno MCCXIII. Philippus Rex Francorum potentissimus coactis penè totius regni sui viribus cum ingenti exercitu profectus est in Flandriam, ut inde transfretaret in Angliam. Cumque idem Philippus classem plurimam in portu qui dicitur Dam coadunasset, Iohannes Rex Angliæ consilio Reginaldi Comitis Boloniensis missis multis armatorum millibus in mioparonibus penè totam classem illam diripuit. Ex quo casu Rex Francorum turbatus, infecto negotio reversus est.

Anno MCCXIV. Iohannes Rex Angliæ cum paucis venit in Pictavia adversùs Regem Franciæ; sed parum proficiens, treugas cepit per quinquennium. Capti sunt à Philippo Rege Francorum tres Comites, Boloniensis, Flandrensis, Salesberiensis.

Magister Robertus de Corcone sedis apostolicæ Legatus venit in Franciam gratia crucesignandi.

Eodem anno Iohannes Rex Angliæ crucesignatus est in capite jejunii, & cum eo Ranulfus Comes Cestriæ, & multi alii.

Anno Domini MCCXV. Innocentius Papa III. celebravit Concilium in Ecclesia Lateranensi quantum nunquam fuit antea celebratum; in quo convenerunt excellentiores & litteratiores personæ ecclesiasticæ totius Christianitatis, ut orbis in urbe contineri videretur.

Hoc anno Willelmus de sancto Bricio Miles, nescio corpore an animo præstantior, obiit Andegavis in translatione sancti Martini; inde delatus Savigneium, cum antecessoribus suis sepultus est.

Comites & Barones penè totius Angliae insurrexerunt in Iohannem Regem suum.

Anno MCCXVI. obiit Iohannes Rex Angliae, filius Henrici junioris, XV. Kal. Novembris.

Anno Domini MCCXX. obiit Iuhellus de Meduana VI. Nonas Maij.

Obiit Domina Isabel mater ejus.

In hoc anno fuit dedicatio Ecclesiae sanctae Trinitatis sanctaeque Mariae de Savigneio. Facta fuit à quinque Episcopis & à populo innumerabili in devotione sancta, sexto Idus Maij. Illis autem qui infra octavas dedicationis causa peregrinationis venient ad Ecclesiam Savigneij, Episcopi supradicti indulserunt in remissionem peccatorum quadraginta dies de injuncta pœnitentia. Et hoc confirmavit Robertus Rothomagensis Archiepiscopus quantum ad provinciam suam.

Anno Domini MCCXXVI. obiit Amalricus de Creon Senescallus Angliae.

Anno Domini MCCXXIX. III. Kal. Iunij saisivit Radulphum Filgeriarum Dominum & heredem de terra sua Petrus Comes Britanniae. Et quia idem Radulphus infra annos erat, ipse primo de novem milibus librarum Turonensium praedicto Petro Comiti satisfecit ad unguem.

Anno gratiae MCCXXX. quinto, in vigilia omnium sanctorum, Ludovicus Dei gratia Francorum Rex illustris Radulfum Dominum Filgeriarum cingulo militiae sullimavit. Eodem anno, die sancti Nicolai, peperit Isabella uxor dicti Radulphi filium nomine Iohannem. Eodem die quo natus est, statim baptizatus est, & migravit ad Dominum.

Anno gratiae MCCXXX. sexto, in festo sanctorum Simonis & Iudae Apostolorum, bonae memoriae Vvillelmus quondam Abrincensis Episcopus migravit ad Dominum apud Abrincas. In crastino cum multo honore est delatus Savigniacum, & ibidem die tertia est sepultus.

Eodem anno, in crastino octavarum beati Andreae Apostoli, magister Vvillelmus de sanctae Mariae Ecclesia, Abrincensis Ecclesiae tunc Decanus, divino nutu ad eandem Ecclesiam in Episcopum est electus.

Anno gratiae MCCXXXVIII. obiit Iohanna uxor Amalrici de Creon IV. Kal. Octobris.

Anno Domini MCCXLI. VII. Kalendas Ianuarij obiit Guetenton de Vitreio Miles, & sepultus in Capella sanctae Katerinae.

Eodem anno, XVI. Kalendas Februarij, obiit Nicolaus Avenel Miles Dominus de Chalandreio, & sepultus in claustro sanctae Katerinae versùs infirmitorium.

Anno Domini MCCXLII. in die Epiphaniae, circa auroram diei, obiit Petrus de sancto Severo monachus & confessor Savigniacensis, vir vitae laudabilis & mirè contemplativus. Hora qua cantabatur versus *Caeli aperti sunt super eum* intravit Ecclesiam.

Eo-

Eodem anno, Idibus Octobris obiit Philippus de Meauter monachus Savigniacensis, vir valde religiosus & compositus.

Eodem anno, Nonis Novembris, obiit Maria uxor Lupilli Militis & Castellani Domnifrontis.

Anno Domini MCCXLIX. obiit Hugo de Basselliis Miles XVIII. Kal. Maij, & sepultus juxta matrem suam in claustro ante Capitulum.

Anno gratiae MCCL. V. Kal. Septembris obiit Robertus le Gendre noster benefactor, & requiescit in claustro sanctae Katherinae.

Anno Domini MCCLII. XIII. Kal. Martij magister Vvillelmus de sanctae Mariae Ecclesia Episcopus Abrincensis migravit à seculo, vir admodum litteratus & timens Deum necnon & religionis amator. Magister Ricardus dictus Lancus Canonicus Abrincensis, qui tunc erat Romae, canonicè electus est, & à Domino Papa Innocentio consecratus Episcopus Abrincensis.

Eodem anno obiit Theophania filia Vvillelmi le Gendre, quae jacet juxta fratrem suum in claustro sanctae Katerinae. Quae obiit XVI. Kal. Martij.

Anno Domini MCCLIII. IV. Kal. Februarij Hugues Comes Marchiae desponsavit Iohannam unicam filiam Radulfi Domini Filgeriarum in dicto castro, praesente venerabili patre Stephano tunc Abbate Savigniacensi, qui officium illius sacramenti solenniter celebravit, & multis aliis nobilibus utriusque sexus.

Anno Domini MCCLVI. die Veneris in feriatis Paschae receptus fuit illustris Rex Franciae Ludovicus apud Savigniacum cum honore magno; & ibidem die illo pernoctavit cum magno exercitu, & comedit in refectorio cum Conventu. Et in diebus illis plurima monasteria in Normania visitavit, & pannos plurimos olosericos eisdem obtulit. Necnon & multas eleemosynas in eadem provincia fecit.

Eodem anno, VI. Kal. Martij, obiit Radulphus Dominus Filgeriarum, filius Gaufridi Domini Filgeriarum; & in crastino sepultus est ante Capitulum Savigniacense juxta patrem suum.

Anno gratiae MCCLVII. in vigilia dominicae annuntiationis nata est Yolent filia primogenita Hugonis Comitis Marchiae & Engolismae de uxore sua Iohanna filia unica Radulphi Domini Filgeriarum.

Eodem anno obiit magister Gaufridus de Maieto Episcopus Sagiensis, & sepultus est in Ecclesia sancti Andreae de Goserno Cisterciensis ordinis coram majori altari.

Anno Domini MCCLVIII. obiit Matildis Comitissa Boloniae. Comitatus devenit in manu Regis.

Eodem anno, III. Nonas Ianuarij, hora matutinali, paries quidam in abbatia sancti Dionysij in Francia cecidit in Ecclesia & duodecim monachos suffocavit.

Eodem anno Dominus Henricus de Lexinthona Lincholiensis Episcopus obiit.

Eodem anno universi fructus terrae, qui fertiles apparebant, perierunt. Nam segetes, vineae, & arbusta grandine grosso & cornuto sunt percussa. Quae remanserunt segetes in mediis campis, inundatione pluviarum putruerunt.

Eodem anno obiit magister Guillelmus dictus Rollant Episcopus Cenomanensis apud Ianuam civitatem. Corpus ejus delatum fuit ad abbatiam Campaniensem.

Anno Domini MCCLIX. in crastino nativitatis sancti Iohannis Baptistae natus est Hugues filius primogenitus praedictorum Hugues Comitis Marchiae & Iohannae uxoris suae. (* & *obiit* MCCIII. *in mense Novembri*.)

Hæc addita sunt à manu recentiore.

Eodem anno, II. Nonas Decembris, pax longo antè tempore prolocuta & diutiùs praeoptata inter Regem Ludovicum Franciae & Regem Henricum Angliae super reclamio Normanniae & Aquitaniae tandem facta est apud Parisios, actore pacis & amatore Domino id agente.

Eodem tempore . . . . . primogenitus filius Regis Franciae mortuus est.

Anno Domini MCCLX. fuit annus bissextilis. In mense vero Aprilis fuit apud nos gelu urens & asperum, atque glacies, flante aquilone. Circa medium ejusdem mensis grando & nix terram cooperuerunt contra naturam temporum, cùm in tota hyeme transacta nix visa non fuisset, gelu autem raro.

Anno Domini MCCLXIV. capti sunt à Simone Comite Montisfortis Henricus Rex Angliae & Houdardus filius suus.

Eodem anno, in vigilia Apostolorum Petri & Pauli, obiit Agatha Domina de Basselliis, & sepulta est in claustro juxta virum suum.

Anno Domini MCCLXXX. sexto, mense Augusto, III. Kal. Septembris, prandente primo Conventu ad cœnam, factus est terrae motus apud Savigniacum absque tonitru, & per totum mundum universaliter, ut credimus. Regnante Philippo Rege Francorum nepote Petri Arragonensis, anno regni sui primo.

Anno Domini MCCC. tertio, prima die Maij, in festo beatorum Apostolorum Philippi & Iacobi, qua die levata fuerunt capita sanctorum Savigniacensium, & reposita circa majus altare, praesente innumerabili multitudine laicorum, Clericorum & aliorum praelatorum. Quorum sanctorum reverentia & honore fecit luminare magnum frater Guillelmus dictus Corteis, & professus fuit, & habitum sanctae religionis cum magna devotione suscepit. Qui praedictus Guillelmus à primaevae juventutis suae exordio fidelis extitit & irreprehensibilis, & etiam pro negotiis domus hujus ingentibus periculis se exposuit, & mare ad partes Angliae pluries transfretavit. Qui per duos dies plenariè & septimana successivè pittancias duas nobis fecit, & diebus ceteris emendationes condignas. Quicunque vero hanc subscriptionem legerit & . . . . oret pro eo salvatorem omnium & etiam redemptorem ut in vita ista praedictum G. conservare dignetur & ad vitam perducere sempiternam. Amen.

Anno Domini MCCC. quinto obiit Gaufridus Ecclesiae Abrincensis Episcopus II. Kal. Februarij.

Eodem anno abbatizavit primo frater Thomas Morch. de Fulcardimonte, & multùm laboravit contra Comitissam pro Conventu ejus domus.

Anno Domini MCCCLXXVIII. obsessum fuit castrum Moretonij & alia castra Regis Navarrae per Francigenas, & patria devastata per guerras.

VITA
EUGENII PAPÆ IV.

Scripta ab auctore coætaneo.

EUgenius Papa quartus natione Venetus de Condulmeriis, primo fuit Thesaurarius Domini Gregorii XII. secundo factus est Episcopus Senensis & tertio Cardinalis in Luca, quarto vero die Veneris secunda Martii & die tertia hora vesperorum in sancta Maria de Minerva in Roma Papa factus & publicatus, & coronatus est die XI. dicti mensis Martii magna cum laetitia Romanorum & Principum anno Domini MCCCCXXXI. Eugenius vero Papa partem de Ursinis cepit contra communem extimationem, quod deberet recipere D. Principem in filium, nepotem Papae Martini immediatè praedecessoris, qui habebat thesaurum Ecclesiae & gentes armorum & plures terras. Sed oppositum fecit. Pro primo capi fecit Dominum Octonem Thesaurarium & Dominum Episcopum Tiburtinum olim cubicularios Papae Martini, & domos eorum novas multis bonis spoliavit, Capitaneo Stephano de Columna compatre suo, qui accepta portione sua de spoliis fugam petiit Penestrinam. Post aliquos vero dies Cardinalis de Columna frater Principis sine Papae Licentia de Ro-

Roma recessit. Unde secutum est quod in die sancti Georgii XXIII. Aprilis ejusdem anni gentes Principis intraverunt Romam, & primo duas portas ceperunt, sed nulli molestiam fecerunt, sperantes quod pars Columnensium insurgeret contra Papam. Ipsi verò non moverunt se, & statim Roma sbarrata fuit. Præfatus vero Stephanus fatuè Romam intravit, firmavitque se in palatio Ecclesiæ sancti Marci, volens ulteriùs prosequi. Quare die sequenti succursus de gentibus Papæ expulerunt gentes Principis; & inter alia portatores saccorum intraverunt in eos, & damnosiùs percusserunt. Deinde Romani & alii plures domos novas bonis repletas de familia Papæ Martini turpiter spoliarunt. Domum Domini Dominici de Capranica, qui pronuntiatus fuerat Cardinalis per Papam Martinum, sed quia non misit sibi capellum; vacante sede, eum Cardinales non admiserunt. Item domum præfati Cardinalis de Columna, qui habitabat juxta sanctos Apostolos, domum Iohannis Orlandi, domum præfati Stephani de Columna, & palatium sancti Marci, unde vi expulsus est, & domum Mariani, ac domum Domini Antonii Baptistæ, qui portam Appiæ Principi dedit. Die vero sabbati ultima Junii MCCCCXXXI. frater Thomas Prior, qui tractaverat Castellanum sancti Angeli interficere & castrum capere, revelato tractatu captus, graviter tortus est, & per ejus confessionem, & duo cives propter seditionem quam intendebant. Ditiores Romani capti etiam sunt, & aliqui positi ad torturam. Nunquam Roma in tali periculo fuit. Nam capto prædicto castro, si Papa ibi ignoranter confugisset, primo eo interfecto regiones plures cum gentibus Antonii de Columna partem adversam de Ursinis & cortesanos omnes spoliassent. Ita frater Thomas confessus est, & aliquos prodidit viros conscios hujus rei. Quare post degradationem solemnem, in campo florum appensus & mortuus, in quatuor divisus est. Eodem anno MCCCCXXXI. die vero XIX. Septembris Eugenius Papa die Mercurii prima quatuor temporum, eo in loco existente infirmo, pronuntiavit nepotem suum Presbyterum Cardinalem Venetiarum & Dominum Angelotum Romanum Episcopum Cavensem Cardinalem sancti Marci, & eadem hora dedit eis capellos; & equitarunt per civitatem soli, eorum cum familia. Et die XXII. mensis Septembris facta est proclamatio, campanis pulsatis omnibus totius urbis, de pace facta inter Dominum Papam & Antonium de Columna Principem Salernitanum nepotem Papæ Martini. Recepit enim Papa super hoc LXXV. millia ducatorum. Item eodem anno venit Imperator Sigisinundus in Italiam, & XXII. mensis Novembris intravit Mediolanum. Deinde XXV. videlicet in die sanctæ Catherinæ coronam assumpsit in oppido Modoetiæ. Demum anno MCCCCXXXII. plura bella facta sunt in Lombardia inter Ducem Mediolani & Venetos, & similiter in Foro Julii cum Ungaris. Et Concilium Basileæ multum fortificatum est, concurrentibus Principibus de Alamania & Rege Franciæ & Duce Burgundiæ, qui posuerunt causam suam in manibus Concilii, & similiter. Papa vero cum consilio Cardinalium transtulit illud Concilium in Bononia. Sed Imperator, Prælati, & Principes in Basilea congregati noluerunt consentire, immo ter monuerunt Papam & Cardinales ut ibidem deberent accedere. Et post longam contentionem Papa Concilium Basiliense confirmavit per bullas, misit ibidem præsidentes suos, duos scilicet Cardinales, pluresque Prælatos, & suis mandavit Prælatis aliis ut ad Concilium irent. Post hæc Papa captus à Romanis honestè fuit, sed per astutiam fugit, & per Tyberim & per mare ivit ad Pisas, deinde Florentiam, & stetit ibi anno uno & mensibus octo & diebus viginti duobus. Et relaxato nepote Cardinale à Romanis, venit Florentiam, consecravit Ecclesiam Florentinam, demum recessit inde, & venit Bononiam XXII. Aprilis MCCCCXXXVI. Fecit reædificare castrum unde itur de Bononia Ferrariam, & palatium plateae muro fortissimo à parte retro fortificavit & turribus circuivit. Eodem tempore dictus Eugenius Papa, videlicet an. Domini MCCCCXXXVII. anno sui pontificatus septimo, decima octava Septembris, in generali consistorio in Bononia Concilium Basiliense transtulit in Ferrariam civitatem Italiae, & hoc ad instantiam solemnis ambasiatae Graecorum, qui cum Ecclesia Romana unire se promiserunt. Eodem etiam tempore novum in Bononia venit quod Dominus Sigismundus Romanorum Imperator die IX. Decembris in Praga diem suum clausit extremum. Die vero octava Januarii anno Domini MCCCCXXXVIII. Concilium praefatum in dicta Ferraria cœpit; ubi fuerunt in prima sessione Praelati cum mitris parati quadraginta unà cum Legato Domino Cardinali sanctae crucis. Demum dictus Eugenius Papa recessit de Bononia, & die XXVII. Januarii Ferrariam magno cum honore intravit. Et die VIII. Februarii MCCCCXXXVIII. applicuit Imperator Constantinopolitanus unà cum suo Patriarcha Venetias cum galeis & Venetorum quinque. Intravit Ferrariam, ubi erat Eugenius Papa & Concilium congregatum, die quarta Martii cum solemnitate, sicut solet Romanus recipi Imperator, superpallio super caput, Cardinalibus & tota curia comitantibus, cujus nomen erat Joannes. Et una die idem Papa in consistorio publico recepit Cardinalem Florentinum natione de Corneto, quem ante sex menses in Bononia creaverat, propter plures victorias contra inimicos Ecclesiae habitas. Die vero VIII. Martii de mane intravit dictus Patriarcha Constantinopolitanus. Papa vero recepit eum in camera paramenti. Qui fecit reverentiam debitam Papae, & deinde osculatus est manum. Die XX. Martii anno eodem antedicto novum venit quod XXX. dicti Martii gener Imperatoris noviter defuncti, videlicet Dux Albertus de Austria, qui sibi successit in regnis Boemiae, Ungariae, & Bossinae, electus fuit per electores imperii Romanorum in Regem. Praeterea Concilium Ferrariense die nona Aprilis an. Domini MCCCCXXXVIII. processionem fecit; ubi fuerunt centum & viginti mitrae numeratae. Et processit ab Ecclesia cathedrali, circuiens civitatem pro parte, & ad dictam redivit Ecclesiam, Missamque de spiritu sancto celebravit cum reliquo officio, ut moris est. Et finito officio, venit Imperator Joannes Graecorum cum omnibus Praelatis, Patriarcha Constantinopolitanus cum reliquis presbyteris & universis Graecis, qui ex opposito Papae & Praelatorum Concilii in parte sinistra sederunt. Habuit enim Imperator sedem more Imperatorum. Et lecto in publico decreto Concilii per Praelatum per bullam Papae, tunc in eodem pulpito Praelatus Graecus idem legit in lingua Graeca. Deinde per promotorem Concilii quaesitum fuit si placebat quod in Ecclesia & Concilio dicti Graeci unirentur. Cui responsum fuit per Praelatos omnes per verbum *Placet*. Et simili modo Graeci qui petebant uniri responderunt *Placet*. Eodem tempore Nicolaus Piccininus Ducis Mediolanensis capitaneus cum sex millibus equitum transivit in Romandiolam propè Ravennam, cepit Forlivium & Imolam, quae erant Papae, totamque Romandiolam Duci hereditariam fecit. Finaliter intravit Bononiam, nemine sibi resistente. Expulsis gentibus Papae, castrum novum, quod Papa fecerat, obtinuit, dictoque Domino Duci subjugavit MCCCCXXXVIII. Deinde versus Lombardiam recessit decursis aliquibus mensibus. Dominus Eugenius fecit sessionem in Concilio, & propter pestem transtulit Concilium de Ferraria ad Florentiam; in quo fuerunt etiam omnes Græci eorumque Imperator & ipse Papa. Die verò decima Januarii anno Domini MCCCCXXXIX. in sessione Concilium translatum fuit. Die verò sexta Julii MCCCCXXXIX. in octava Apostolorum facta est sessio in majori Ecclesia Florentina, ubi fuerunt centum & decem mitrae, Papa Eugenio celebrante. Et ita lecta est bulla in Latino & Græ-

& Graeco de concordatis Graecis, labore plus XVI. mensium super symbolo quòd spiritus sanctus ex patre filioque procedit, & quòd licitè appositum fuit symbolo hoc verbum *filioque*, & quòd in azymo sive fermentato pane triticeo corpus Christi conficitur, & quòd sit purgatorium, item quod Romanus Pontifex in universum orbem tenet primatum, ac successor Petri & Vicarius Christi, totius Ecclesiae caput, omnium Christianorum pater & doctor existit, & de ordine Patriarcharum secundùm cap. *Antiqua* de privilegiis, videlicet, quòd Patriarcha Constantinopolitanus sit secundus post papam. Lecta sunt haec & promulgata in praesentia Imperatoris Joannis, aliorum nobilium Graecorum & jurisperitorum & philosophorum, ac multitudinis aliorum Graecorum. Sed in celebratione Missarum & in aliis suis moribus sicut in primis terminis remanserunt. Demum post discessum Graecorum laboratum est cum Armenis pro unione ferè mensibus quatuor, factumque est decretum & solemnizatum in Ecclesia majori Florentina, quemadmodum & Graecorum, circa institutionem fidei, ut in omnibus cum Ecclesia Romana concordent & agant. Et sic publicè Praelati Armeni praesentes, & etiam pro absentibus promittentes. Igitur lecta est ibidem bulla reformationis solemniter Armenorum. Datum in sacrosancta ycomenicaque sessione Concilii Florentini anno Domini MCCCCXXXIX. die verò XXII. Novembris.

Praeterea idem Dominus Eugenius Papa pronuntiavit, fecit, & creavit in Florentia die XVIII. mensis Decembris anno Domini MCCCCXXXIX. anno pontificatus sui IX. in consistorio publico XVII. Cardinales, videlicet Archiepiscopum Remensem, Archiepiscopum Rothomagensem, Archiepiscopum Tarentinum, Archiepiscopum Rossiensem Græcum, Archiepiscopum Capuanum, Archiepiscopum Januensem, Archiepiscopum Eboracensem, Archiepiscopum Nicaenum Graecum, Episcopos Morinensem, Cumanum, Augustensem, Agriensem, Cracoviensem, & Portugalensem, Andegavensem, fratrem Joannem de Turrecremata, Presbyteros Cardinales, & Dominum Albertum de Albertis Diaconum Cardinalem. Et idem Papa dixit in sermone, videlicet: Et etiam creavimus certos alios loco & tempore publicandos.

Eodem tempore, videlicet sexta Novembris anno Domini MCCCCXXXIX. Amadeus Dux Sabaudiae, qui tribus annis ante aspiravit ad papatum & fecit se heremitam, electus est in schismate in Papam per congregationem Basiliensem, & vocatus Felix quintus.

Idem eodem tempore XVIII. Januarii anno Domini MCCCCXL. Dominus Eugenius transtulit nepotem suum Cardinalem Venetiarum de camerariatu ad vicecancellariatum Romanae curiae. Et fecit magistrum, Alovisium, primo cubicularium suum Archiepiscopum Florentinum, inde Patriarcham Aquilegensem, & cum illo titulo fecit eum Ecclesiae Romanae Camerarium. Deinde verò prima Julii MCCCCXL. eundem creavit in Presbyterum sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem tituli sancti Laurentii in Damaso. Necnon creavit eadem die Dominum Petrum Barbo Venetum Protonotarium, nepotem suum ex sorore, sanctae Mariae novae Diaconum Cardinalem.

Penultima die Junii MCCCCXL. gentes armorum Ecclesiae prope burgum & civitatem Castelli fregerunt Nicolaum Picininum inimicum & incursorem terrarum Ecclesiae. In quo exercitu Ecclesiae principalis erat idem Dominus Aloysius & Legatus Patriarchaque Aquilegensis.

Bulla Eugenii Papæ IV. adversus Prosperum de Columna Cardinalem.

EUgenius Episcopus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Ad apostolicae dignitatis apicem divina dispositione vocati, gregis nobis crediti curam habere ac vigili sedulaque solertia considerare nos convenit & singulorum discernere merita, ac deliberationis provida statera librare debemus, ut quos justi vigor examinis reos ostendit, juxta sui operis qualitatem, ne fiant perditio plurimorum, neque ipsorum impunitas incentivum aliis tribuat delinquendi, pœnis debitis deprimamus, & sic quos timor Dei à malo non revocat, saltem pœna cohibeat à peccatis. Sanè nuper pro parte dilecti filii magistri Angeli de Bonciaiis de Florentia in legibus licentiati generalis procuratoris fisci & promotoris causarum & negotiorum criminalium in Romana curia deputati super horrendae rebellionis acerbitatibus & detestabilium facinorum crudelitatibus per improbam domum sive progeniem de Columna commissis & perpetratis, nobis in consistorio generali praesentibus, venerabilibus fratribus nostris sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus & cleri & populi multitudine copiosa, praesidentibus exposito quòd petantea felicis recordationis Martino Papa quinto praedecessore nostro sublato de medio, derelictisque per eum in palatio apud sanctos Apostolos, quo decesserat, & aliis locis inaestimabilium pretiosorum mobilium & aliorum bonorum & rerum Romano Pontifici ornatui congruentium multitudine copiosa ac immensis pecuniarum summis, dilectus filius noster Prosper sancti Georgii ad velum aureum Diaconus Cardinalis & Antonius tunc pro Principe Salernitano & Eduardus etiam tunc pro Comite Cellani se gerentes fratres quondam Laurentii de Columna nati & ejusdem praedecessoris nepotes, quantis eos Romana Ecclesia & apostolica sedes praesidiis ac divitiis & honoribus sublimaverat minimè recensentes, pretiosa mobilia, res & bona, ac pecuniarum summas hujusmodi plerisque manifesta & cognita subtraxerant & abduxerant & suis bonis miscuerant, ac per nos divina favente clementia ad apicem summi apostolatus assumptos ac praefatos Cardinales necnon certos urbis officiales omni caritate praevia requisiti ut ablata seu subtracta, & abducta hujusmodi, necnon castra, terras, & loca Ecclesiae per eos notoriè occupata restituerent, elata obstinatione non sine multae temeritatis audacia id facere renuerant, quin potiùs his & aliis ejusdem Ecclesiae impinguati divitiis, ut ingratitudinis filii, in eorum juventutis primordiis contra eandem Ecclesiam seditiones & oppressiones varias incitare moliebantur, necnon visitantes Romanam curiam & ad eam venientes & recedentes ab ea, spretis censuris & pœnis contra tales promulgatis cooperante etiam in iis Johanne Andreæ de Rigofrigido de Columna, hostiliter invadendo, vulnerando, mutilando, spoliando, & aliàs enormiter persequendo, vias & stratas liberas & publicas violando, fideles Ecclesiæ ac cives Romanos capiendo, incarcerando, & exactionando, illorumque animalia & alia bona deprædando, abducendo, & alienando, ac plura & gravissima damna eis inferendo, quodque idem Prosper, qui plus aliis ab Ecclesiæ turbationibus debuerat procul dubio abstinere, cuique suorum fratrum reductionem commiseramus unà cum certis aliis Cardinalibus pertractandam, licèt minùs usque tunc perfecerant, seminatis in urbe contra nos & eandem Ecclesiam diversis conspirationibus, postquam nostris precibus annuere se dicens castra & fortalitia ad dictam Ecclesiam legitimè pertinentia nomine ipsius Antonii occupantibus ut ea nobis aut prædictorum Cardinalium collegio restituere deberent scribere debuisset, è contrario ne eidem Ecclesiæ illa restituerent suis scriptis animaverat, Castrum marinum per dictum prædecessorem in

Odor. Raynald. ann. 1431. § 10.

in quodam per ipsum, ut dicitur, condito testamento in solidum sibi * relicto in ostentionem urbis disposuerat, & Stephanum de Columna quondam Nicolai de Columna natum ad stipendia Ecclesiæ conductum ne pacta servaret seditiosè corruperat, nobis & eisdem fratribus nostris insciis eandem urbem suos fratres prædictos & alios Ecclesiæ æmulos visitando illicentiatus exiverat, eis auxilium, consilium & favorem adhibendo, ita quod Antonius & Eduardus prædicti necnon Stephanus de Columna nobis & eidem Ecclesiæ fide præstita & nullatenus observata, eodem tempore obligatus, ut præfertur, suorum honoris & famæ prodigus Alexander Nicolai de Montefertino natus, Rogerius & Franciscus de Gajetanis, Franciscus & Cola de Sabellis, præter consensum & voluntatem dilecti filii nobilis viri Baptistæ de Sabellis, Cunradus de Antiochia, & nonnulli cives Romani, & alii eorum in ea parte complices, fautores, adhærentes, & sequaces equestres & pedestres numero copioso porta Appia dictæ urbis fraudulenter capta, & occupata, illam intraverat, illorumque mentes exagitaverat innata perversitas & cupido malitiæ, cornu superbiæ contra eandem Ecclesiam erigentes, ad urbis & castrorum vicinorum subjectionem ambire & personam nostram ipsosque fratres nostros offendere seu saltem ab eadem urbe vituperosius profugare, curiales & eorum bona prædæ, nonnullosque cives gladio, domos igni submittere, aliaque nefandissima prosequi præsumebant, licet bonorum omnium protectore succurrente fidelis Romani populi resistentia virtuosa frustrati proposito suorum progenitorum de Columna nefandorum scelerum sententiarum per felicis recordationis Bonifacium Papam VIII. prædecessorem nostrum in illos tanquam infructuosos palmites, pestiferos, & nocivos, & eorum natos & posteros divulgatorum, quotiensque Nicolaus Stephani genitor & Jordanus de Columna patruus Antonii prædictorum, qui ut militaribus fruerentur calcaribus, contra dictam Ecclesiam se ad arma paraverat, & alias perversi progenitores eorum Ecclesiam & urbem præfatas invadentes, prout singulis innotescit, vituperiosiùs ceciderant, immemores sequendo vestigia, ex dicta urbe repulsi forent, districtum illius guerrarum commotionibus * varios Ecclesiæ fideles, quorum aliquos in civitate nostra Narniensi per eundem Antonium occupata gladio crudelissimè interemerant, alios graviter vulneraverant, damnosis discursibus perturbantes, nonnulla quoque castra ad monasterium sancti Pauli extra muros urbis ejusdem ordinis sancti Benedicti legitimè spectantia hostiliter occupaverant, & unum ex eis ignis incendio concremaverant, & alia diversa & execrabilia mala & flagitia perpetrare moliti fuerant & ampliora ex his mala sequi, nisi cleri succurreretur remedio, praesumebatur verisimiliter in futurum in Dei offensam, Ecclesiae vilipendium, ac aliorum perniciosum exemplum, ac pro parte dicti procuratoris & promotoris humiliter supplicato ut cùm praemissa adeo essent notoria ac publica & manifesta quod nulla poterant tergiversatione celari, contra Prosperum, Antonium, Eduardum, Stephanum, Johannem, Rogerium, Alexandrum, Franciscum, Colam, Conradum, & Franciscum, & cives praedictos, eorumque & cujuslibet ipsorum complices, fautores, adhaerentes, ac sequaces per nos procedi, ipsosque & quemlibet ipsorum pronuntiari & declarari pœnas & sententias tam generales quàm speciales à jure vel ab homine in talia committentes inflictas incurrisse ac laesae majestatis crimen commisisse, necnon omnibus honoribus, dignitatibus, beneficiis, dominiis, terris, feudis, ac bonis quibuscunque privari, ac ecclesiasticum interdictum in terris ad quas ipsos declinari contigerit observari mandare, aut saltem ad illa & alia praemissis condigna infligenda, & ea fieri & infligi seu declarari videndum & audiendum personaliter citare mandaremus cum instantia debita postulato, nos praemissam divinae majestatis offensam non valentes aliquatenus tolerare, & ne transgressiones invalescerent hujusmodi, transirentque aliis in exemplum, sed potiùs à talibus praesumtionibus arcerentur, omnipotentis Dei, qui licèt bonis bona retribuat, tamen usque ad terram humiliat peccatores, ducti exemplo, ac intendentes Columnensium calumniam obviare, & praemissa, quantum Antonium, Stephanum, Alexandrum, Rogerium, Franciscum, Conradum, Colam, Franciscum, Johannem, cives, & complices, fautores, adhaerentes & sequaces* praedictos, quorum nomina haberi volumus pro sufficienter expressis, concernunt, de venerabilium fratrum nostrorum Jordani Sabinensis, Antonii Ostiensis, Brandae Portuensis, Hugonis Penestrinensis Episcoporum, & dilectorum filiorum nostrorum Johannis tituli sancti Laurentii in Lucina, Ludovici tituli sanctae Caeciliae, Antonii sancti Marcelli, Johannis sancti Petri ad vincula Presbyterorum, Alfonsi sancti Eustachii, Lucidi sanctae Mariae in Cosmedin, Ardicini sanctorum Cosmae & Damiani Diaconorum sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium fuisse & esse notoria decernentes & declarantes, ipsos omnes proximè suprà descriptos tenore litterarum nostrarum citamus ad comparendum coram nobis in consistorio nostro generali hac die praesenti ad procedendum & procedi videndum & audiendum per nos instante procuratore & promotore praefato usque ad definitivam sententiam ac declarationem & impositionem pœnarum pro praedictis excessibus & flagitiis debitarum inclusivè, intimantes eisdem apertè quod sive comparerent in termino hujusmodi, sive non, contra eos procederemus prout justum foret, eorum absentia seu contumacia non obstante, ac decrevimus quod citatio hujusmodi nostri palatii apostolici valvis & aliis quibusdam publicis locis in urbe affixa perinde ipsos citatos artaret ac si personaliter citati & apprehensi fuissent. Et ne praefati Antonius, Stephanus, Rogerius, Franciscus, Cola, Conradus, Franciscus, Johannes, cives, & complices, fautores, adhaerentes, & sequaces praedicti palatium nostrum locum eis minùs tutum allegare valerent, universis subditis nostris & armigerarum gentium Capitaneis ubicunque ad praefatae Ecclesiae & nostra stipendia militantibus districtè praecipiendo mandavimus quatenus praefatos citatos cum decenti comitiva & sine armis neminem offendentes in veniendo ad urbem, morando in ea, & ab illa recedendo, in personis & rebus seu bonis eorum nullam inferrent injuriam, molestiam, vel offensam, nec ab aliis inferri permitterent quovis modo. Et quamquam excessus hujusmodi Prosperum & Eduardum praedictos concernentes à plerisque etiam notorii censerentur, cum illis tamen mitiùs paterna benignitate agere intendentes, praefatis Johanni sancti Laurentii in Lucina & Ardicino Cardinalibus commisimus ut super praemissis, quantum Prosperum & Eduardum praefatos concernerent, summariè, simpliciter & de plano, facti veritate duntaxat inspecta, ad instigationem procuratoris & promotoris praedicti & ex eorum mero officio, prout eis videretur, etiam extrajudicialiter, se informarent, & quae per informationem hujusmodi reperirent veritate fulciri nobis referre curarent, prout in eisdem nostris litteris pleniùs continetur. Hodie vero nobis in consistorio nostro generali praesidentibus, idem procurator seu promotor coram nobis comparuit, ac de executione citationis hujusmodi nobis legitima facta fide, citatorumque praedictorum non comparentium contumaciam accusavit, ipsosque contumaces reputari, & nihilominus eosdem sceleratos viros diversas spoliationes, rapinas, ac mutilationes, & homicidia in personis & bonis multorum, etiam ordini clericali & feminco sexui non parcendo, post praemissa detestabiliter perpetrasse inibi proposuerat, quae similiter notoria fore ipsa facti evidentia demonstrarat, contra illos per nos ad pœnarum & sententiarum eis pro excessibus, insolentiis, & flagitiis, criminibus, & deli-

* relictum.

* Veros

li-

lictis ab eis commissis hujusmodi debitarum declarationem, & inflictionem procedi cum instantia debita postulavit. Nos igitur salvatoris Domini nostri Jesu Christi, cujus, licèt immeriti, locum tenemus in terris, & qui arborem bonos fructus non facientem praecidi & in ignem mitti edocuit, evangelica doctrina suffulti, non volentes nostram & Ecclesiae sponsae nostrae justitiam negligere nec praemissa per eosdem citatos commissa, quae notoria, ut praemittitur, reputavimus, prout etiam reputamus, absque Dei offensa ulterius tolerare, dictosque citatos reputantes, ipsorum praesentia divina repleta praesentia, de praedictorum fratrum nostrorum consilio & deliberatione solemni per nostram diffinitivam sententiam pronuntiamus & declaramus praefatos Antonium, Stephanum, Alexandrum, Rogerium, Franciscum, Colam, Conradum, Franciscum, & Johannem Andream, cives, complices, fautores, adhaerentes, & sequaces laesae majestatis, conspirationis, rebellionis, & alia supradicta crimina, excessus, & flagitia nequiter commisisse & perpetrasse, ipsosque tantorum maleficiorum patratores reos criminis laesae majestatis ac publicos & notorios Romanae Ecclesiae hostes, persecutores, ac bonorum ejus invasores, raptores, occupatores, & sacrilegos existere, & ut tales perpetuo manere infames & semper existere intestabiles, ut nec testandi liberam habeant facultatem, nec in aliquorum bonis ex testamento vel ab intestato succedant, omnesque ipsorum civitates, castra, terras, & alia jura & bona nobis & Ecclesiae Romanae confiscamus, non obstantibus venditionibus, locationibus, pignorationibus, donationibus, concessionibus, & quibuscunque alienationibus, si quæ forsan post concepta non commissa crimina hujusmodi de civitatibus, castris, terris, ac aliis bonis & juribus ipsis aut eorum aliquibus per eos vel quoscunque alios sunt præsumptæ, & quibuscunque contractibus super iis initis & ineundis, sive litteris inde confectis; quæ omnia viribus vacuamus, cassamus & irritamus, ac decernimus nullius esse momenti, ac omnia esse vacua & irrita nuntiamus. Decernimus etiam ac statuimus quòd habitationes & alia universa ædificia eorundem penitùs diruantur, nullo unquam tempore reparanda nec etiam innovanda, ut eis manentibus perpetuò sic dirutis & deletis, nunquam infamiæ ac damnationis eorum memoria moriatur, insigniaque sive arma domus de Columna, eò quòd sub eorum vexillo tam nefanda patrata fuere, de loco quolibet deleantur. Et quia matris injuria tangit acriter filios, nec possunt de confusione materna corda non conteri filiorum, si jam fideles tanta matris Ecclesiae offensa commoti ad ulciscendum ejus opprobrium destruendo vel diruendo ac demoliendo castra vel ædificia seu res alias perfidorum hujusmodi nostrum prævenientes judicium processerunt, devotionis zelum vindictæ accelerationem monstrantes, nos id ratum habentes & firmum, ea destrui ulterius ac dirui praecipimus & etiam demoliri. Si qua verò in feudum vel alio modo, aut si qua dignitates, privilegia, officia, vel beneficia ab eadem Ecclesia vel quibusvis aliis tenent Ecclesiis aut Regibus vel Principibus seu quibusvis aliis personis, illis eos omnino privamus, quae liberè ad ipsos ecclesiasticos & alios eorum dominos revertantur; ipsorumque corpora careant ecclesiastica sepultura. Et nihilominus eosdem abominabiles viros omnes & singulos per nos in die caenae Domini prolatos & quoscunque alios tam à jure quàm ab homine, etiam per recolendae memoriae Carolum IV. Romanum Imperatorem per sedem apostolicam approbatas in talia committentes inflictas pœnas & sententias incurrisse pari nostra sententia declaramus. Caeterùm ut non solùm in ipsos auctores saeculares sed etiam in ipsorum progeniem ultio inferatur, & ne minus excessus quàm dictae memoriae prorogetur, constituimus ut nulli eorum à praedictis delinquentibus descendentium ullo unquam tempore aperiatur alicujus janua dignitatis aut cujuscunque honoris ecclesiastici vel mundani, nec horum aliqui ad clericalem seu monasterium seu beneficium ecclesiasticum seu in domibus regularibus ad alicujus praelationis honorem, nec ad potestariae, judicatus, tabellionatus, vel quodcunque aliud officium assumantur. Diffidamus nihilominus & forbannimus perpetuò praefatos reos laesae majestatis & aliorum praedictorum criminum patratores, volentes & praecipientes ut pro diffidatis & bannitis ubilibet habeantur, bona quoque mobilia eorundem capientium effici volumus. Eorum quoque subditos & vassallos & alios quoslibet à quacunque fidelitate, promissione, obligatione, vassallagio, & juramento quibus eis teneri viderentur reddimus liberos & etiam absolutos. Ac universis Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, & aliis Ecclesiarum Praelatis, & personis ecclesiasticis, necnon Regibus, Ducibus, Principibus, & aliis Potestatibus, Rectoribus, Consiliis, & communitatibus tam civitatum quàm castrorum, necnon generaliter omnibus personis ecclesiasticis & saecularibus sub pœna excommunicationis & interdicti prohibemus districtè ne ipsos ad civitatem vel aliàs scienter ipsos vel eorum complices, fautores & adhaerentes eisdem recipiant vel receptent, aut eis favorem, auxilium, vel consilium largiantur, quòdque Antonium praedictum ex nunc in antea Salernitanum Principem nemo audeat nominare; decernentes illos qui contra prohibitionem nostram hujusmodi fecerint, etiamsi cardinalatus, pontificali, regali, aut quavis ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, excommunicationis sententiae, & loca eorum, quandiu in praemissis rei fuerint, interdicto ecclesiastico subjacere. Per hoc autem saecularibus potestatibus non adimimus facultatem utendi contra illos legibus quas adversus tales catholici Principes ediderunt. Denique pronuntiando decernimus ut ipsorum delinquentium filii à successione materna & avita & omnium proximorum hereditate & successione penitùs sint exclusi, de testamento aliorum nihil capiant, sint semper egentes & pauperes; ut iis perpetua egestate sordentibus sit mors solatium & vita supplicium. Sintque ad testimonium perhibendum indigni, eorumque dictis tanquam fide vacuis non credatur. Decernimus insuper & inhibemus notatos taliter esse infamia sine venia, & pro praedictis vel eorum aliquo apud nos vel successores nostros intervenire tentaverint. Filiabus tamen eorum, ne remaneant indotatae, portio in bonis maternis hujusmodi salva remaneat juxta legitimas sanctiones. Per praedicta autem non intendimus alias pœnas per jura canonica vel civilia aliasque constitutiones contra tales ordinatas quomodolibet tollere. Quinimo praesentes pœnas cumulantes iisdem, illas decernimus in suo robore & efficacia permanere. Absolutionem vero omnium & singulorum qui praefatas nostras sententias incurrerint nobis vel successoribus nostris Romanis Pontificibus reservamus. Ut autem hujusmodi noster processus ad communem omnium notitiam perducatur, cartas sive membranas hujusmodi processum continentes eundem in basilica principis Apostolorum de urbe appendi vel affigi ostiis sive superliminaribus faciemus, quae processum ipsum quasi sonoro praeconio & patulo judicio publicabunt, ita quod scelerati praedicti & alii quos processus ipse contingit nullam postea possint excusationem praetendere quod ad eos talis processus non pervenerit seu ignorarint eundem; cùm non sit verisimile quoad eos remanere incognitum vel occultum quod tam patenter omnibus publicatur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae vacuationis, cassationis, recitationis, constitutionis, nuntiationis, statuti, voluntatis, & mandati infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romae apud sanctum Petrum anno incarnationis dominicae millesimo quadringentesimo tricesimo primo, xv. Kal. Januarii, pontificatus nostri anno primo.

Ego.

Ego Jordanus de Ursinis Episcopus Sabinensis manu propria subscripsi.
Ego Johannes tituli sancti Laurentii in Lucina Presbyter Cardinalis, dictus Rothomagensis, etiam propria manu subscripsi.
Ego Alfonsus Cardinalis sancti Eustachii manu propria subscripsi.

Æneae Sylvii Senensis Frederici Romanorum Regis Secretarii & oratoris de morte Eugenii IV. creatioeque & coronatione Nicolai V. summorum Pontificum oratio coram ipso Rege habita anno MCCCCXLVII.

CUpere te, Princeps serenissime, quae nostra in legatione sunt gesta referri tibi vel cernimus vel opinamur. Magna namque dum Romae fuimus contigerunt, cùm & summum Pontificem sepeliri unum viderimus, alterum coronari. Innata est altis animis sciendi cupido. Animum nobilem nulla res magis quàm notitia rerum pascit maximarum. Te ergo, qui generositate non solùm mortales antecedis, sed vicinus es superis, quo pacto legatio nostra peracta sit, quaeque vidimus & audivimus velle noscere non ambigimus. Gerentes ergo morem tuo desiderio relationem nostram quadritariam, & quid in quavis parte acciderit, quàm brevissimè absolvemus. Prima pars exponet iter nostrum de Vienna usque Romam. Secunda referabit quae acta sunt ab introitu nostro usque ad declarationem. Tertia dicet quae post declarationem usque ad obitum Eugenii & successoris electionem contigerunt. Quarta & ultima pars electionem novi Pontificis, coronationemque & expeditionem, ac reditum nostrum ante oculos ponet. Nec enim delicata ingenia multis verbis tenenda sunt. Sententias graves, non verba longa, nobilis animus exposcit; cui ut non simus molesti, narrationis jam facimus principium.

Cùm abs te recessimus, invictissime Princeps, sexta & decima dies Novembris currebat anni dominici millesimi quadringentesimi quadragesimi sexti. Aspera hyems fuit. Nives omnia contexerant. Hungari per Austriam debacchabantur. Nam fide fracta contra jus fasque armati Austriam invaserant. Non licuit rectam nos viam facere. Montes imos pertransivimus, & per inhospitas gentes Tellas pervenimus. Communi post haec via Venetias venimus. Illic fuerat Vincentius Hungarus Johannis Vaivodae nuntius, qui Venetos adiverat, tuam vim accusaverat, suum dominum commendaverat. Accessimus & nos senatum illum Venetum. Exposuimus statum causae quae inter te & Hungaros vertebatur; visique sumus tuam innocentiam & Hungarorum injurias patefacere. Nihil tamen timere te ostendimus, sed parvi pendere illorum vim. Sic enim facto opus esse censuimus. Iis enim quos scimus non esse amicos, vel quos suspectos habemus, non debemus miseros nos esse ostendere, ne nostro laetentur infortunio ac nobis insultent, sed confidere nos & bonam habere mentem ostendendum est. Id fecimus abundè. Ob quam rem Dux ille Venetorum, qui omnium vice loqui solet, damnare se dixit facta Hungarorum. Retulit quoque Philippum Mariam multis insidiis contra se uti, ob quam causam coactum fuisse dominium arma capere & suam tueri libertatem, retulitque victoriam in agro Cremonensi partam. Cùm de Cancellario fecissemus mentionem, suumque debitum peteremus, subrisit, dixitque satis solutum esse pergamenum ceramque septem millibus florenorum. Nec replicantes aliud obtinere potuimus. Sic enim comparata est humana natura ut apud omnes plerasque gentes nihil difficiliùs impetrandum sit quàm pecunia. Hinc vulgò dici solet secundum sanguinem esse pecuniam. Admonet hic locus, ni fallor, ut rem Cremonensem referamus. Philippus Maria Dux Mediolani unicam habuit filiam, eamque minimè legitimam. Hanc nubilem plenis annis Francisco Sfortiæ vicecomiti nuptum tradidit. Dotis nomine .... millia promissa sunt. Hypothecata ob eam causam Cremona est & Comiti tradita. Fiunt ibi nuptiæ. Franciscus exinde in Marchiam proficiscitur, uxoremque secum duxit. Bellum interea illi Eugenius movet, Marchiamque repetit. Juvat Eugenium Rex Aragonum Alfonsus, Duxque Venetorum & Florentini Francisco assistunt. Impar est bello Franciscus, utque priùs illi succedat, repetit Cremonam offertque dotem Philippus. Sic enim conventum erat, ut pecunia tradita, restitueretur civitas. Sed invalida sunt inter Principes pacta. Nihil servatur nisi quod necesse est vel utile. Honestati locus raro est. Non suadent Veneti Cremonam restitui, quæ frænum est duci Mediolani. Ipsi curam civitatis recipiunt. Arx Comiti servatur. Philippus exercitum mittit, civitatem quæ jure negatur vi petit. Resistunt Veneti, mandantque Duci ut desistat. Is jus suum vendicare se dicit, nec fas esse Venetis obviare. Illi contra allegant. At cùm fortius oppugnatur Cremona, irruunt Veneti in exercitum Philippi, atque ex improviso confligunt. Magnam cladem exercitus Philippi perpessus est. Inde progressi Veneti Abduam usque grassati sunt, ibique arcem in altera ripa obtinuerunt, potitique omnium molendinorum sunt usque Mediolanum ad tertium lapidem. Tanto afflictus malo Philippus à Pontifice maximo & Rege Aragonum, qui regno Siciliæ potitur, auxilia petit. Equitum illi quatuor millia, peditum tria millia mittunt. Nosque jam ex Venetis Ferrariam veneramus. Cùmque Bononiam proficisci vellemus, transire illos per agrum Bononiensem accepimus insecurumque omne iter reddere. Qui militiæ operam dant, neque notis neque ignotis ignoscunt. Præda est quicquid obviat. Nihil morantur nisi fortiorem gladium. Obvertimus igitur viam, Faventiamque petimus. Nec sic tuti fuissemus, nisi petiturus Romam Estensis Marchionis Cancellarius se nobis adjunxisset. Obvii enim in sylvis Lucæ quamplures fuere qui exercitum sequebantur, impedimentaque per viam securiorem ducebant. Sed venimus Florentiam posthabita Faventia, Senasque profecti sumus, ibique, sicut decretum fuit Francfordiæ, Principum Electorum & aliorum nuntios expectavimus. Infra octendium affuerunt Maguntini, Palatini, Saxonis, Brandeburgensis, Bremensisque, & quamplurimi aliorum tum Principum tum Prælatorum mandatum habentes. Ibi conventum est qua die Romam intrare deceret orationem fieri per Æneam nomine omnium, quæ post Romæ fieri deberet. Nemo enim alium per se loqui sinit nisi quæ dicenda sunt sciverit. Convenimus omnes apud Baccanum turrim. Locus sine muro est. Nulli major copia est. Pauca sunt mapalia, eaque hospitia faciunt Theutonici. Hoc hominum genus totam ferè Italiam hospitalem facit. Ubi non repereris hos, neque diversorium quæras. Ex hoc loco similiter accepimus iter. Sexaginta equites numero fuimus. Intellexeramus jam antea Thomam Episcopum Bononiensem & Iohannem de Carvagial electum Placentinum in sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales assumptos, erectiorisque mentis eramus. Nec enim malè sperare fas erat de re illa cujus tractatores sublimati fuerant. Cùm Romam jam in conspectu haberemus, occurrunt apostolici frequentes nuntii, qui sistere nos gradum jubent, neque inhonoratos intrare nos sinunt. Magna est apud Italos legatorum reverentia. Sciunt evangelicum dictum: *Qui vos recipit, me recipit*. Non missus sed mittens, pandere. Ad horam & ampliùs expectavimus. Jussi sunt omnes curiales obviam proficisci. Effusa est ad spectandum maxima cum civium tùm curialium multitudo. A Cardinalibus infrà omnes Prælatorum ordines ad primum lapidem nos receperunt, secutique sunt ad domum usque nostram, quæ non longè à Capitolio fuit, omnesque seorsum se obtulerunt. Hæc acta sunt usque ad introitum Senensium, quo-

quorum devotio erga imperium non indiget testimonio. Soli enim ex omnibus Italis per viam nos honorarunt esculentis & poculentis ad hospitium ubertim missis. Et sic primæ parti modum imponimus.

Vix equis descenderamus cùm affuit & Franciscus Episcopus Ferrariensis Thesaurarius apostolicus pluribus Episcopis comitatus, qui nomine summi Pontificis nos recepit, obtulitque multa, quamvis nihil attulerit. Hortatus est tractabiles ut essemus, nam bene dirigi omnia possent. Huic gratias egit nomine omnium Æneas, (Nam ei plerumque dicendi onus incumbebat) dixitque regiam majestatem nihil petere nisi honesta atque utilia, nec diversam esse Principum Electorum sententiam, in oratoribus quoque non fore difficultatem. Contrà etiam hortatus est benignum ut se Papa praeberet unicuique & facilem. Nec multa fuerunt verba. Jejuni adhuc eramus, & dies in noctem iverat. Famelicum, non plenum, oratorem audire vellem. Sententiosus enim non verbosus est qui cibi cupidus esurire se post orationem novit. Ea nocte Cardinalis Bononiensis aptum nobis, perdices, phasianos, vinumque optimum misit dono, procurator pincernarum confectiones, ceram, & vinum. Post haec convenimus altera die apud sanctum Laurentium in Damaso. Tria ibi discussa sunt. Visa est oratio quam Æneas conceperat. Ea omnibus placuit, neque quicquam ex ea mutatum est, nisi, quod ubi neutralitatis mentio fiebat, animorum dici suspensionem magis placuit. Deliberatum est audientiam summi Pontificis per operam Thesaurarii petere, qui ad nos missus fuerat, ne Cardinalis unius studium implorantes, alterius indignationem incurreremus; ut sunt curiae insidiarum plenae, atque ubi majora sunt ingenia, ibi plus invenias simultatis. Conclusum est etiam, cùm adeundus esset Pontifex maximus, Metropolitanorum oratores accersiri. In ea re dubium erat. Nec enim auditurus Eugenius oratores Brandeburgensis & Bremensis Archiepiscoporum credebatur, qui Basileae fuerant confirmati. Sed accepto consilio à Cardinale sancti Angeli, non Archiepiscoporum sed Ecclesiarum nuntios vocare illos decrevimus. In omni re adhibenda est industria. Utilis est simulatio quae non habet mendacium. Contorquenda sunt aliquando nomina resque. Saepe ille impegit caput qui erecta cervice quodcunque ostium ingredi voluit. Ubi dicta est audientiae dies, jussi sumus apud sanctum Petrum convenire Missarumque interesse solemnibus. Illuc missi sunt ad nos Beneventanus Archiepiscopus, Ferrariensis antistes, pluresque alii, qui nos ad secretum consistorium adduxerunt. Eugenius in solio sedebat gravis ac omni veneratione dignissimus pater. Circa eum XV. Cardinales consedebant. Ibique postquam recepti ad osculum sumus, & arbitri omnes abierunt, orationem, sicut decretum erat, Æneas habuit, quae prae manibus est. In ea sic locutus est ut Treverensis & Coloniensis Archiepiscoporum desideria complecteretur, & tamen neque Papam neque Cardinales offenderet, sed ab omnibus audiretur. Ejus orationis quamplurimi postea copiam petierunt, non tam propter ornatum quàm propter materiam, quam omnes nosse cupiebant. Ubi Æneas dicendi finem fecit, laudavit Eugenius, damnavit neutralitatem, commendavit Regem Electoresque. De Treverensi Coloniensique admodum questus est, suumque factum defendit, conclusitque in re principali cum fratribus deliberandum. Post haec, cùm peteret Æneas in factis Ungarorum aliam audientiam, libenti animo annuit; litterasque Johannis Vaivodae, quae prae manibus erant, imperatoriamque majestatem criminabantur, ut meliùs responderi posset, Æneae tradi jussit.

Vide Odor. Raynald. an. 1447. §. 4.

Erat ille Pontifex mirum in modum Regiae majestati affectus, nec timuit quemquam dum amicum juvare voluit. Alti cordis fuit & amicitiae tenacissimae. Felix quem semel dilexit. Malum, nisi vidit, nunquam ille putavit. Nulla res magis illum illexit nisi quia minùs se credidit diligere amicos, non ut deos, sed ut homines decet.

His actis, dira febris adorta est Papam, diùque hominem torsit. De sanitate nunc desperatio, nunc spes fuit. Accessimus tamen ad eum jacentem, & excusavimus majestatem regiam quia non antea se declarasset. Retulimus difficultates quae Francofordiae fuerunt. Supplicavimus admitti petitiones quae in communi fiebant. Recommendavimus Coloniensis germanique sui causam. Questi sumus de his quae per Janunenses fiebant. Pecunias quae dicebantur esse apud Picenos, uti commissum erat, petivimus, in scriptisque petitiones porreximus. Humaniter, ut solebat, Papa respondit accepisse se ex Bononiensi & sancti Angeli Cardinalibus sinceram regiae majestatis intentionem. Dixit super re principali sex Cardinales deputatos esse; in aliisque deliberaturum se ait. Atque ut respondit tuae serenitati rescripsimus. Et quamvis febribus urgebatur, vultum tamen laetum, quamvis gravem, nobis ostendit. Post audientiam apertum est ostium. Quae subticeremus, nisi quia meminisse illorum oportet qui nos ob reverentiam imperatoriae majestatis honorarunt. Primus omnium invitavit nos Johannes Calteserensis magister palatii, vir bonus doctusque. Tum Patriarcha Aquilegiensis, atque ille nos honorificentissimè pavit, seseque ultra omnes regiae majestati obtulit. Hinc fecimus de patriarchatu mentionem. Excusavimus præterita, futura limitavimus. Placuerunt omnia viro magnanimo. At cum accepissemus Petinensem Episcopum administratorem patriarchatus per Basilienses deputatum, ac per regiam majestatem admissum, ulteriùs loqui veriti sumus, ne mendaces inveniremur. Mentiri namque vel in maximis creduntur quorum non est rata fides in parvis. Morinensis quoque nobis saepissimè convivia exhibuit. Bononiensis quasi commensales nos habuit. Cardinalis sancti Angeli nunquam nos esse domi permisit. Mediolanensis non contentus muneribus missis, etiam cœnam apparare voluit. Andegavensis strenuè nos excepit. Nec minùs Cardinalis sanctæ Mariae novae Firmanus, ac Columnensis. Sancti Sixti solos regios invitavit. Tarentinus omnes, Brandeburgensi oratore excepto. Procurator quoque Theutonicorum nobis convivium struxit. Saepius verò Ravennatensis antistes. Portugalensis Cardinalis invitavit nos. Sed jam fastidiosi tanta conviviorum frequentia respuimus. Viceecancellarius excusavit se, quia propter infirmitatem patrui minimè convivari decebat. Nobis verò multò gratiores erant excusationes quàm convivia. Voluptates enim rarior usus commendat. Tunc sapiunt fercula cùm rara sunt. Convivium magis fames quàm copia laudat. Caret usu convivii qui saepius convivatur.

In adventu nostro duae Cardinalium factiones erant. Rem nostram juvabant Cardinalis Aquilegiensis, Morinensis, Andegavensis, sanctae Mariae novae, Firmanus, Mediolanensis, sancti Pauli, Bononiensis, & sancti Angeli. Caeteri ferè omnes impugnabant, dicebantque venditam esse Theutonicis apostolicam sedem, seque quasi bubalos duci naribus. Ea res promotiones Bononiensis & sancti Angeli acceleravit, ut literati literatos contunderent. Hinc cùm res coram Eugenio tractaretur, factumque nostrum impugnaretur, Quis vestrum, inquit Morinensis, est Bononiensi theologior? Quis Cardinali sancti Angeli in jure peritior? Quod si aequari illis non valetis, cur eorum facta reprehenditis? Renatusque est eo modo favor Eugenii. Ad tractandum tamen nobiscum utriusque factionis Cardinales deputati sunt. Acuit saepe ingenium contentio, perspicaciusque reddit. Sex lecti sunt Cardinales qui facta nostra discuterent, Tarentinus, Morinensis, sancti Sixti, Valentinus, Bononiensis, sancti Angeli. Septimus autem concordiae causae additus est Firmanus.

Alfonsus eo tempore Rex Arragonum Tiburim venerat, Romaeque ad quintum & decimum lapidem proximus erat. De suo adventu varii rumores erant. Quidam vocatum eum per Patriarcham asserebant;

Vide vitam Dominici Capranica Card. pag. 277.

rebant; qui moriturum sciens Papam, sub ejus alis salutem quaerebat. Alii vero Regem Arragonum ex suo arbitrio novum creare Papam autumabant. Plures eum venisse aiebant Florentinos invasurum, & sic Philippo Mediolanensi opem laturum. Senenses certè in societatem belli ducebat, transitumque petebant. Circa hunc occupatus erat Cardinalis Valentinus, nec nostris potuit interesse tractatibus. Hujus Regis secretarius Æneam domi convenit, ostenditque carum esse Regi si ambo Tibur peteremus. Sed timuit Æneas ne suspectum Eugenio se redderet, nec ire voluit ad quem missus non erat. Diligenter namque mandati fines asservandi sunt. Nec secretarius ille apertè fari voluit ut Regem suum id commisisse diceret. Ipsius adventus Regis omnia quae victui necessaria sunt hominibus & jumentis praeter aquam cariora reddidit, quinimo etiam domorum auxit pensiones, quamvis urbem non intraverit. Sic avaritiam quaevis occasio manifestat. Parva pruina cellaria claudit. Accessimus deputatos quampluribus vicibus, dedimusque petitiones nostras in scriptis. Sed cùm videremus ad ea quae simul omnes petebamus aures surdas esse, ad ea descendimus quae seorsum conclusa Francfordiae fuerant; diximusque Cardinalibus, si priora concederent, Alemaniam totam in obedientia sedis apostolicae futuram; sin secunda, solum Regem, Maguntinensem & Bradeburgensem cum adhærentibus; utilius autem esse totam habere nationem quàm partem. Inter nos quoque variae erant sententiae. Dicebant enim aliqui declarationem tutiùs ad Norimbergensem differri dietam, ibi ut tota natio se declararet. Alii dicebant nisi tunc declaratio fieret, desperatam rem esse. Inter haec curiales Alemani qui beneficia impetrarant, intelligentes se nostris illudi tractatibus, ambire Cardinales, se dicere diutiùs serviviffe, nulla esse emolumenta laborum, ingratum Papam, ingratos Cardinales fore. Illinc omne malum in Alemanis suisque conterraneis prodire dicebant, eosque ad nos remittebant. His Æneas, insulsè agitis, inquit, qui declarationem impedire conamini. Si extra obedientiam sumus, nec quae impetrastis beneficia potestis adipisci nec alia impetrare. Si verò praestamus obedientiam, quamvis careatis impetratis, impetrare tamen alia beneficia potestis. Stultum est rem simul spemque perdere. Nos quae in mandatis recepimus mutare nequaquam possumus. Omnis concordia possessoribus favet. In tractatu Cardinalium maximae difficultates contentionesque fuerunt. Grave videbatur Cardinalibus annatas remittere, collationes beneficiorum amittere, Concilium convocare, decreta recipere, privatos restituere; aiebantque non solùm in natione Germanica id esse nocivum, sed alias exinde nationes recessuras & apostolicam sedem perditum iri, nec bene consultum esse caeteris Ecclesiis quando Romana, quae est caput omnium, langueret; conducere Christianae religioni Romanum Pontificem fore potentem, ut tueri alios Praelatos queat, inter Principes pacem constituere, infidelibus resistere, haereses extirpare; nunquam tot haereses in Christiana religione fuisse quot fuerunt ante Sylvestrum, quia paupertas Romani Pontificis neglectui fuit. Nos contrà pauperem minimè Papam velle dicebamus, annatarum loco provisionem fieri debere, quae tolerabilior nationi foret, nationes non posse exemplo uti nostro, qui temporalia non perpetua quaerebamus ad futurum usque Concilium mansura. Ex Cardinalibus quidam auctoritatem summi Pontificis minui timebant, quidam emolumenta, quidam utrumque. At postquam diebus plurimis disceptatum est & usque ad desperationem litigatum, inventa demum concordia est. Concilium, uti petivimus, promissum est, decreta Basiliensis Concilii usquequo in futuro Concilio aliter ordinetur recepta sunt vel usquequo cum Legato aliter fuerit concordatum. Circa possessores ampliùs provisum est quàm nostrae instructiones exposcerent. Restitutio Dominorum Treverensis & Coloniensis Archiepiscoporum, ut in articulis habuimus, repromissa est. Circa professionem major difficultas fuit. Auctoritatem namque Conciliorum, uti in Basilea declarata fuerat, nullo pacto admitti volebant. Sed opitulati sunt in ea re nobis Maguntini, qui ad Concilii Constantiensis decreta referri illam sufficere dixerunt: quos secutus est Brandeburgensis orator, & nos volupe accessimus. Super his omnibus fieri minutas obtentum est. Sed in illis etiam diutiùs disputatum est. Ad extremum & verba & clausulae nostri arbitrio recepta sunt. Ad haec autem obtinenda nomine regiae majestatis quatuor promittere nos oportuit quae a nostris instructionibus non erant aliena. Primum, quòd regia majestas quàm primum commodè posset, intellecta declaratione Romae facta, iterum se solemniter declararet, mandaretque Principibus & civitatibus ut suae declarationi se conformaret. Secundum, quòd recipi Legatum honorificè, ut moris est, praeciperet. Tertium, quòd ex Basiliensi civitate mandaretur ut salvum conductum revocarent illis qui sub nomine Concilii illic degerent. Quartum, quòd ad recompensam apostolicae sedi faciendam regia serenitas non solùm mediatricem sed etiam adjutricem se exhiberet. Haec omnia nomine regio promisimus, quia sic instructiones nostrae nos admonebant. Nunc Regi incumbit quod promissum est facere. Ipse enim non nos promisimus. Quicumque pacta sibi servari vult, ne violator pactorum inveniatur caveat. Reciproca sunt ultro citroque beneficia. Qui facit recipit. Otioso nemo beneficus est. Caeterum cùm omnia composita forent, subortum est majus dubium. Invalescebat Eugenii morbus, timorque mortis erat, &, ut fieri solet, omnia in majus extollebantur. Cœperunt ex nostris aliqui haesitare an facienda declaratio esset, nec morituro Pontifici praestandam censebant obedientiam quae Germaniae Principes divideret. At Johannes de Lysura, acri vir ingenio & facundia copiosa, non Pontifici tantùm sed apostolicae quoque sedi praestari obedientiam affirmabat, personam mori, sedem non mori; si re infecta decederemus, magnas in natione futuras discordias Principum, huc illum, illuc alium tendere; longum praeteriturum tempus antequam Principes convenirent in unam sententiam quot nuper convenerant, magna esse quae obtenta fuerant, habendas esse omnino bullas, difficile namque obtineri à successore talia possent; servandam esse unionem Principum, qui jam concordes essent, neque id fieri posse nisi per declarationem, qua neglecta, singulos esse liberos, facta pro fœderibus obnoxios: suum esse consilium suamque sententiam absque declaratione minimè obeundum; etiamsi unum tantùm digitum Eugenius moveat, nolle se multis irrisum iri, nolle rei bene gerendae occasionem amittere. Eadem sui collegae sententia fuit. Nos postquam accessimus & reliqui omnes subsecuti sunt, quoniam si mori contingeret Eugenium & canonicam fieri successoris electionem, nulli dubium erat quin rata manerent omnia; sin autem discordes fuissent Cardinales electionemque minùs rite fecissent, nationem sui juris fere ac ex integro posse deliberare. Nec certa res erat de morte Papae; qui si nobis infecta re abeuntibus convaluisset, cùm per eum concordiae satisfactum esset, reprehensione non parva digni fuissemus. Cùm ergo conclusum esset fieri declarationem, mandavit Eugenius sexta Februarii die publicum celebrari consistorium, adesse Praelatos, convenire curiales. Sed cùm oratores Principum nondum particularia expedivissent negotia, neque sine illis publico vellent consulere, non sine scandalo in alium diem dilatum est consistorium. Accessimus omnes palatium apostolicum. Nondum bullae omnes erant confectae quae dari omnibus possent, sed de quavis materia una confecta erat. Vocarunt Cardinales Æneam & Joannem de Lysura, eosque interrogaverunt an fieri declaratio posset. Responsum est posse, si coram omnibus promitteretur etiam moriente Papa reliquas bullas quae non essent scriptae datum iri Legato apostolico cum litteris restitutionis

Co-

Coloniensis & Treverensis Archiepiscoporum & cum litteris similibus iis quae Maguntiae dabantur pro illis duobus ac Palatino & Duce Saxoniae. Promiserunt haec omnia Cardinales etiam coram aliis, verbumque pro Cardinalibus summa prudentia Pater Cardinalis Morinensis fecit. Post haec introducti sumus ad Pontificem in penitiori cubiculo jacentem; quem velut unum ex sanctis patribus mirati sumus ac venerati, osculatique manus ejus. Inerat homini gravitas, plenusque majestate vultus erat. Ipsa facies Pontificis indicabat. Ubi nos vidit, benignè allocutus est, ac dicere jussit paucis verbis. Obedientiam suae sanctitati praestitimus. Receptisque de sua manu litteris, eas Maguntinis assignavimus. Multum enim saepe eis detulimus ut rem conduceremus ad finem. Ibi Palatini & Saxones suos Principes honestis verbis excusarunt quòd in exhibitione obedientiae non concurrerent. Aiebant enim illos non Romae, sed Norimbergae, futuram declarationem intellexisse, atque idcirco non dedisse de declarando mandatum, placiturum tamen illis quae Romae fierent, nec se dubium habere quin Principes ipsi in Norimberga se declararent ac regiae majestati & caeteris se conformarent. Eadem verba in publico consistorio postea repetiverunt. Papa gratias Deo retulit, nosque cum benedictione lacrymantes dimisit. Nec enim tenere lacrymas quisquam potuit qui tam venerandum majestuosumque patrem succumbentem morbo videbat. Jam sol in occasum ibat cùm publicum consistorium adivimus. Multa illic hominum millia expectabant. Insignis concio erat; mirificumque auditorium. Consedebant Cardinales, Praesules, Advocati, & ingens turba Doctorum stabat. Nos etiam è regione pontificalis cathedrae stabamus. Tum Æneas brevem ex tempore oratiunculam habuit, nec tempus longiorem ferebat. Et legendae plurimae litterae fuerunt. Nominavit etiam Æneas omnes qui sese tunc declarabant, reddiditque in medium litteras imperatoriae majestatis atque inclyti Bohemiae regni: quae omnes lectae fuerunt. Cùmque inter alios nominaretur magnus ordinis Prutenorum magister, Andreas theologus mirae facundiae ac probatae conversationis pater, qui procurator ordinis erat, tanquam suus dominus suusque ordo declaratus diutiùs antè fuisset, ejus dictis sese opposuit, quamvis antea se taciturum promisisset. Tum Æneas, Nihil opus est verbis, inquit, Reverendissimi Patres, ipsius magistri extant sigilla, quæ meis dictis fidem astipulantur. Ipse magni magistri orator apud Francfordiam unioni conventionique nostrae se miscuit. Quae ibi conclusa sunt hic exequantur. Erubuit homo, nec libertatem replicandi habuit. Cognovit tamen postea suum erratum, & ut virum decet bonum, veniam petiit. Nemo nunquam errat. Sed animo pertinaci errorem tueri nefarium est. Vix errasse videtur qui correxit errorem. Declaratio nomine ipsorum facta est, Frederici Romanorum Regis, regni Bohemiae, Theodorici Maguntini Archiepiscopi, Frederici, Johannis, atque Alberti Marchionum Brandeburgensium, Frederici Magdeburgensis, Frederici Salzburgensis, Bremensis etiam Archiepiscoporum, Willermi Ducis Saxoniae, Jacobi Marchionis Badensis, Ludovici Lantgravii Hassiae, plurium quoque Praesulum nationis Germaniae, quorum epistolae lectae sunt mandataque inspecta. Johannes de Lysura pauca verba, ornata tamen, pro Maguntino effatus est. Nec aliis oratio defuit, sed unusquisque suo loco verbum fecit. Postquam omnes locuti sumus, Vicecancellarius Cardinalis Venetiarum primum omnium commendatis cum Rege omnibus divinae pietati gratias egit, quae deposita tandem neutralitate inclitam Germaniae nationem sedi apostolicae reintegravit. Orator Salzburgensis Archiepiscopi, etsi novissimus omnium Romam petiit, in tempore tamen venit, interfuitque tractatibus, & omnium gratior apostolicam sedem quibusdam pecuniis honoravit; cujus gravis tarditas acceptior fuit quàm nostra levis celeritas. Ut primùm verba finita sunt consistoriumque dimissum, ingens ac festivus campanarum sonus est auditus. Et quia jam nox advenerat, ignes tota urbe accensi sunt, praeceptumque est in crastinum omnis interdicta venditio & mercatum, diesque festus clausis tabernis & stationibus actus est. Sequenti vero Dominica processionem fieri solemnem placuit de sancto Marco, cujus planum parum à Capitolio distat, usque in Lateranum, portarique thiaram quam Sylvestro Papae dono dedit Constantinus. Haec diutius apud Constantinopolim delituerat. Postea per Romanos Pontifices redempta Avinioni degebat. Noviter enim illam sub pignore stantem lucratus Eugenius, afferrique Romam jusserat & inter reliquias apud sanctum Johannem condi. Mitra est oblonga triplici corona circulata. Margaritae illic nonnullique lapides splendent. Minimè tamen sunt quales vel in tuo diademate vel in apostolica mitra hodie cernimus. Neque enim adhuc pompam hujus aevi luxuriam adaequarat. Castior aetas praecessit. Majores nostri neque ornatui neque cibo ut nos indulserunt. Veniet adhuc lascivius saeculum, vitamque nostram minorum vitia commendabunt. Portata est igitur in processione corona Sylvestri, & apud Lateranum recondita. Ibi Morinensis celebravit; factusque est sermo, ac mirificè commendati Rex Romanorum tuique Principes cum omni natione. Finemque illic solemnitas declarationis accepit. Et nos etiam sic secundae parti nostrae relationis modum imponimus, atque ad tertiam festinamus.

Ex magnis scopulis, Dive Cæsar, incolumis nostra navigavit oratio. Superest tamen adhuc undarum pelagus, flant adhuc venti, insultantque procellæ. Sed superabuntur omnia, & navis nostra salva perducetur in portum. Declaratione, ut dictum est, facta, plusculos dies Romæ remansimus, expeditionique litterarum intendebamus. Interea magis ac magis ægritudo Pontificis augebatur. Frigidus erat animus & ultra consuetudinem gravis. Hic pestifer seni fuit. Duplex illum febris urebat, vexabatque catharrus. Interdum & ventris fluxus impetuosior erat. Istis ille malis attritus sæpe nuntiabatur mortuus. Timor omnes curiales invaserat, metumque propinqui Regis Arragonum augebat. Mercatores pretiosa quaeque asportaverant. Tota in ancipiti civitas erat. Viae circumquaque praedonibus infestabantur. Apud Viterbium ex seditione civium nonnulli cæsi sunt. Vulsinii dominus cùm audisset hostem suum ex primoribus urbis Venetorum Roma reverti, insidias locavit, aggressusque hominem ex improviso, ex comitatu ejus plerosque truncavit. Illum pernix equus & admotum illi calcar salvavit. In eo congressu etiam sacerdoti amota est vita. Frequentes in terris Ecclesiæ novitates fuere. Nec enim boni sunt qui metu suas comprimunt manus, sed ut primùm sunt liberi, ad ingenium revertuntur. Recta ratio bonum virum, non timor, facit. Voluntatem, non opus, inspicit Deus. Sed nunc spes salutis, nunc mortis metum offerebat.

Interea Praesul Aquensis, qui ad Regem Franciae missus fuerat, Amedeique Ducis Sabaudiae, qui se Felicem appellat, concordiam pertractaverat. Scripsit etiam Eugenio venturum se Romam, resque optimas afferre, intellexisse tamen Januenses novitatem fecisse novumque Ducem elegisse, quod minimè Regi Franciae placeret, civitatem illam ad regnum pertinere, nec jus suum Regem neglecturum, rogare igitur Eugenium ne quid auxilii Januensibus daret, Regem autem in recuperatione suæ civitatis adjuvaret; sic illum animosiùs unioni daturum operam. Beneficium aut præcedat retributio aut sequatur oportet. Nemo cuiquam sine spe servire potest. Significavit etiam universitatem Parisiensem injussu Regis alia regni gymnasia litteris commovisse ad pacem ecclesiasticam, Concilii congregationem expetere; indignatum eo facto Regem universitatis oratoribus diù audientiam denegasse, tandem per consiliarios absque praesentia sua illos auditos, petivere plura in cassum, reprehensos fore quod inscio Rege

Rege Concilium petierint, nec aptum illud unioni medium esse, Regi melioris vias patere, jamque in manibus penè unionem videri, postquam verò unio haberetur, pro caeteris Ecclesiae necessitatibus a Romano Pontifice Concilium expetendum.

Caeterum quia Januensium incidit mentio, dicendum quo res illa modo peracta sit. Januae Adorni praesidebant. Fregosii ejecti erant. Eorum Princeps Thomas, qui Dux secundus fuerat, in carcere tabescebat. Quaerebant Fregosii in patriam reditum; concitataque multitudine Regem Franciae in urbem recipiendum suadebant, ejusque oratores adesse curaverant. Multùm enim illa civitas Franciae afficitur, quamvis est imperii. Et faveret imperio, si curam ejus haberet imperium. Fit igitur in civitate tumultus, Dux deponitur, qui ex domo Adorna fuerat, fit novus consultatus, introducuntur Fregosii, mittitur in carceribus Thomas, qui etsi omnium consensu Dux creatus, ea tamen animi moderatione utitur ut ducatum renuat, nepotemque suum florenti aetate sibi senio confracto praeferat. Felicem hominem licet dicere, qui dignitatem non admiserit, sed rejecerit. Bis Dux fuit, bis expulsus; ad extremum non ducatu abdicatus est, sed ducatum à se ipse abdicavit. Gallici, qui Regis Franciae legatione fungebantur, petere se ad dominatum admitti, regimen urbis dominationemque sibi deberi dicere jurgioque flagitare. Iis Fregosii gratias egere quòd recuperandae patriae adjutores fuissent, beneficium tamen non dominio sed alio privato officio recognoscendum dicebant. Nec deerant qui urbem imperialem, non Gallicam, dicerent. Sicque Janua prohibiti Francigenae sunt.

Dum haec aguntur, Franciscus Sfortia, qui Venetorum stipendiis multis annis meruerat, sive quòd Veneti ad retinendam Marchiam parum juverant, sive quod stipendiorum finierat terminus, sive quod eum ruinae soceri sui pœnitebat, (sciebat enim quod illo succumbente nulli vel Principi vel tyranno in Italia locum patere, sed omnia communitatum futura) sive quod aliud fuit, occultos habuit cum Philippo Maria tractatus, revertique ad eum decrevit. Quidam Eugenium, quidam Regem Arragonum, quidam Marchionem Estensem Leonellum sui reditus impulsores putavere. Nonnulli etiam Florentinos in causam traxere. Nec enim tantum Venetorum successum Florentinorum reipublicae consulere suspicabantur. dominandi appetitum insatiabilem esse, nec vicino nec amico parcere, proximam quamque victoriam sequentis esse gradum, nec Longobardiam sive Thusciam satis firmam videri Venetis. Apud Italos non est probro duces armorum nunc istis, nunc illis servire. Temporaria stipendia sunt; quibus finitis, licet armigeris cui velint favere. Conventiones pactique capitula plura fiunt dum Capitanei conducuntur. Nullum de proditione licet arguere qui pacta servavit. Sed aperiendi sunt in conventionibus oculi. Licere Francisco Sfortiae sine violatione fœderum Ducem repetere rumor erat. Jamque conclusum ferebant dum captus est apud Venetos unus ex Cancellariis ejus, qui tormentis adactus secreta Comitis pandere, quamplures cives senatorios fassus est pecunia Francisci corruptos. Atque inter hos Andreas Donatus Dux Candiae nominatus est. Ad quem intercipiendum missum retinere ferebat, nonnullos alios salutem fuga quaesisse. Hoc accessu Comitis vires Ducis admodum augeri sententia fuit. Marchia illum cedere dicebatur, pecuniamque Pontificis & Regis Arragonum ad centum millia aureorum recipere. Tunc etiam non parva fama fuit Ungaros insultare Austriae, tuaeque famae, Rex inclite, plurimum detrahebatur. Nos autem in consistorio secreto praesentibus oratoribus Principum Electorum aliorumque justitiam tuam Ungarorumque perfidiam exposueramus. Cardinales omnes de veritate instructos satis reddideramus. Quae autem dixi in scriptis habentur, nec opus est illa repetere. Sed obviavimus rumoribus quoad potuimus, nec te formidare Ungaros asseveravimus. Cardinales Bononiensis & sancti Angeli patres optimi, non quasi communes homines, sed quasi australes, tuum honorem tuumque decus tuebantur, & inanibus ibant tuis rumoribus obviam.

Post haec, cùm desperata salus Eugenii videretur, cœpit Archiepiscopus Florentinus, vir omnium judicio bonus, extremam unctionem afferre. Cui Pontifex: Quid est? Tu me inquit, inunges? Credis me tempus nescire. Satis ego adhuc sum fortis. Cùm aderit hora, admonitum te faciam. Siste modò. Pugnabat adversùs mortem intrepidus pater, ancepsque diù praelium tenuit; nec medicorum satis erat certum judicium. Hoc cùm accepisset Alphonsus Rex Arragonum, Quid mirum, inquit, si Comitem Franciscum, si Columnenses, si me, si totam Italiam bello impetiit Eugenius, qui ausus est cum morte pugnare, nec facilè succubuit? At cùm certa mortis signa supervenissent, accersiti sunt Cardinales; quos in hunc modum allocutus est Eugenius. Meum tempus meusque dies est, venerabiles amatique fratres. Moriendum est mihi. Nec de naturae legibus queror. Diù vixi, & honoratus. Utinam officio meo satisfecissem. Sed voluntatem magis quàm opera respicit Deus. Mihi pontificatus, etsi speranti, non tamen ambienti obvenit. Multa acciderunt adversa dum sedi praefuimus apostolicae. Non tamen idcirco minùs acceptos nos Deo credimus; quia quos diligit Deus, corrigit atque castigat; nec malè acta esse cum hominibus renuit qui cum fortunae varietate luctantur, sed esse arcanas causas ad quas nulla mortalium curiositas potest pervenire. Utcunque res hactenus transierunt, nobis maximum solamen est antequam oculos clauderemus reunitam Ecclesiam cernere. Hoc Frederico filio nostro Romanorum Regi, Theodoricoque Maguntino Archiepiscopo fratri nostro, & dilecto filio Marchioni Brandeburgensi adscribimus. Caeterùm quia jam horae nostrae subripiuntur, modicumque vobiscum ero, quia vocor ad judicem Regem, & patrem, testari priùs volumus, testamentumque Domini nostri Jesu Christi vobis relinquere; qui transiturus ex hoc mundo ad patrem, *Pacem meam*, dixit, *relinquo vobis*. Ego vos omnes praeter unum Cardinales creavi, & illum unum quasi filium tractavi, amavique omnes, meique estis fratres. Obsecro, dulcissimi, servate vinculum pacis, diligite invicem, non sint inter vos schismata, adimplete legem Christi, & alter alterius onera portate. Mox vacatura est apostolica sedes. Scitis quem virum cupiat hoc solium. Eligite successorem qui me doctrina & moribus superet. Nulla vos affectio seducat. Non privatae rei, sed publicae consulite. Caeterùm si me audieritis, potiùs mediocrem virum unanimiter quàm praestantissimum discorditer eligetis. Ubi pax, ibi & spiritus Dei est. Nuper unionem effecimus. Sed radices schismatis nondum evulsimus. Cavete ne pullulet, ne germinet, ne vos ipsi fomentum scissioni praebeatis. Salva Ecclesia est, si concordes eritis; misera, si discordes. Sed ista circumspectioni vestrae magis paternè quàm necessariò dicimus, qui pro vestra prudentia non ignoratis quid Ecclesiae conveniat dignitatique vestrae. Verùm ne me mortuo de funere disputetis; quod in ceremoniis Pontificum scriptum est, id solum facite, nemo ampliùs agat, nec funus adornet meum. Absint pompae & inanis gloria sepulturae. Apud Eugenium III. humili loco sepeliri libet. Si quis impedimento fuerit, anathema sit. Excussit omnibus lacrymas. Cùm autem instarent plerique revocari ab exilio Cardinalem Capuanum, nequaquam obtinuere. Quod plerique sinistrè interpretati sunt. Absurdumque dicebant Romanum Pontificem etiam in extremis laborantem odii custodem esse. Sed interpretantur omnes malum quàm bonum faciliùs. Non enim erat odium in Pontifice; qui potestatem hominem occidendi habuit, pepercitque. Sed, Nescitis, inquit, quid petatis. Et vobis desiderium ejus & illi exilium magis convenit. Post haec inun-

To. 1. Oldoini pag. 889.

To. 1. Oldoini pag. 889. & To. VI. Ital. Sac. p. 439.

inunxit Eugenium Florentinus. Ille in cathedra sancti Petri vitalibus exinanitis viribus invictum altumque spiritum exhalavit. Corpus ejus balsamo conditum per integrum diem populo patuit, atque inde sepultus est apud sanctum Petrum in Vaticano juxta Eugenium III.

Vix Pontificem invenies sub quo plura & adversa & secunda contigerint. Is Concilium congregavit dissolvitque. Is bella quamplurima gessit, vicit, atque succubuit. Sententiam depositionis sub nomine Concilii adversus se perpessus est. Ipse deponentes deposuit. Adversarium & competitorem in pontificatu habuit. Neutralitas eo Pontifice res nova & inusitata cœpit. Perdidit Alemaniam & recuperavit. Graecos ad unionem redegit. Jacobitis evangelium ignorantibus legem dedit. Adversùs Turcas classem misit, Legatoque Juliano in Hussitas potestatem præbuit. Sigismundo Caesari priùs bellum intulit, post diadema concessit. Archiepiscopos Episcoposque dignitate privavit. Nec Cardinales nec Electores imperii reliquit intactos. Sanctum Nicolaum de Tolentino canonizavit. Romae captus est, fugit, rediit. Marchiam perdidit recuperavitque. Braccium Montinium in agris jacentem excommunicavit, mortuum absolvit. Johannem Vitellescum sublimem fecit, pòst cepit, qui mortem in carcere obiit. Bononiam recuperavit, pòst amisit. Regi Arragonum infestus fuit, pòst illi regnum confirmavit. Venetorum priùs amicus, deinde suspectus haberi cœpit. Alti cordis fuit. Sed nullum in eo magis vitium fuit nisi quia sine mensura erat, & non quod potuit, sed quod voluit aggressus est.

Eo mortuo, affuerunt mox oratores Regis Arragonum, qui in hunc modum Cardinales sunt allocuti. Accepit majestas regia summi Pontificis obitum, doletque tanto patre orbatam esse Ecclesiam, sanctumque hortatur collegium vestrum successorem illi uti dignum sufficiatis, vicinitatem suam nulli suspectam esse debere. Si quid vel juvamenti vel tutamenti ad liberam Pontificis electionem conferre potest, in promptu est. Quicquid jubetis lubens faciet. Iis actae sunt gratiae.

Cardinales novem diebus exequias celebrarunt. Has summo mane apud sanctum Petrum habebant. Postquam pransi fuerant, apud Minervam conveniebant rei publicæ consulturi. Cardinalis Capuanus ut audivit Eugenium mortuum Romam venit, magnoque populi ac cleri favore exceptus est, exequiisque interfuit, & pro illo preces effudit qui ipsum in exilium miserat. Magni consilii vir fuit multarumque litterarum, aetate ac moribus maturus. Multi papatum illi auspicabantur. Sed non quae populi est opinio, eadem est senatus. Raro vulgus cum sapientibus sentit. Pauci ex Cardinalibus remotiores illo fuerunt a summo pontificio. Is post electionem factam in morbum incidit, Eugeniumque secutus est. Ejus ædes Cardinali sancti Angeli non minori hospiti obvenerunt. Sic dum sibi ædificare homines putant, alienis construunt, nec heredem suum quisquam potuit scire. Incerti sunt & vani cogitatus nostri. Non quod sapienter, sed quod feliciter cogitamus impletur.

To. 2. Oldoin. pag. 902.

Eugenio duo sermones facti sunt. Alterum Malatesta quidam ex genere Auditorum, alterum Cardinalis Bononiensis fecit, prima & ultima exequiarum die. Ille vitam Eugenii commendavit, hic obitum. Ille qualis fuerat Eugenius enarravit, hic qualis eligi deberet successor edocuit. Comminatus est extremum judicium Cardinalibus, si amore, si odio, si aliquo affectu indigno in electione uterentur; tantaque vehementia locutus est ut angelum non hominem sermocinari putares, pluresque sibi summum pontificium augurarentur.

Interea portarum custodia curialibus commissa fuerat. Capitolium procurator ordinis Prutenorum custodiendum accepit. Castri sancti Angeli minimè mutari custodiam placuit. Conclave apud Minervam haberi decretum est, quamvis jus canonicum in eo palatio haberi mandet ubi mortuum Pontificem constat, quod eo tempore minùs tutum videbatur. Barones Romani ad futuram electionem Pontificis videndam quamplures convenerunt, qui mox exire jussi sunt. Prohibiti cæteri ne venirent. Timebant enim Cardinales ne Barones impetum facerent, vique Papam quem vellent sibi extorquerent, aut alio modo electionem macularent. Stante namque adhuc radice schismatis, non solùm maculas electionis, sed macularum quoque suspiciones fugiendas esse arbitrabantur. Nemo acerbiùs excludi tulit quam Baptista Sabellus homo nobilis & senio gravis, qui jus sibi observandarum clavium conclavis secreti competere asserebat, atque hoc defunctum honore libenti se animo moriturum ajebat. Sed frustra questus. Privatam causam publicæ oportuit cedere. Romani tempus nacti pluribus se levari oneribus obtinuere.

Conclave in dormitorio Prædicatorum Minervæ constructum est. Ostium primum quatuor Prælatis commissum est, qui quatuor claves habuere, Archiepiscopus Ravennas, Anconitanus, Aquilanus, & Semocensis Episcopi. Hi quoque sub duabus clavibus tenebantur. Alternatim nos eum oratoribus Regis Arragonum, Regis Cypri, & Anconitarum has observavimus. Statio nostra in Campidolio fuit. Rursus aliud erat ostium quod nos claudebat. Hujus custodiam procurator Rhodiorum habuit.

Finitis exequiis, decima post obitum Eugenii die Cardinales apud Minervam hora vespertina convenerunt; receptisque juramentis fidelitatis ab officialibus quibusque, cum processione & invocatione sancti spiritus humi deflexis capitibus atque oculis conclave sunt ingressi; reclusisque clavibus, cellulas non ligno sed panno clausas habent, parietes omnes lanei, audire quicquid inter sese agatur possunt. Nullum ibi lumen nisi commentitium. Loca cellarum sorte deliguntur. Post per se quisque ornat suam. Quidam rubeis, quidam viridibus pannis tabernaculum sibi faciunt. Solus omnium Cardinalis Bononiensis suam cellam albo vestivit. Fortitan nec purior nec mundior cujusquam erat mens. Nec enim ante illam diem extorquere quisquam ex eo potuit votum ejus.

Capella in conclavi fuit, ubi communis Missa celebrabatur. Ea finita, soli Cardinales inter se scrutinium habebant. Octo & decem fuerunt numero. Nec papatus ulli venire poterat nisi duodecim votis experito. Quamvis sint qui jure licere dicant electi quoque vocem facere numerum.

Lex est Cardinalibus prioribus quinque diebus quæcunque velint cibaria tradi, exin triduo unicum dumtaxat ferculum, sive assum sive elixum magis cupiant, post solum panem vinumque permitti. In conclave licet Cardinalem duos famulos habere, Cappellanum Scutiferumque. Ultra hos nemo intromittitur, nisi Sacrista & duo ceremoniarum clerici, quibus post electionem lucro est cella novi Pontificis & quod illic ornamenti est. Cibaria in cornuta feruntur clausa. Sed aperiuntur ante ultimum ostium per quatuor Praelatos, inspiciunturque, ne quid literarum armorumve feratur. Cornutarum nomine nihil aliud intelligas quàm cistas ligneas depictas & armis cujuslibet Cardinalis ornatas. Intus fercula reconduntur. Duo scutiferi unam perticam suspensam portant. Alii bini praecedunt. Sequuntur in processione Episcopi caeterique clerici de familia ejus Cardinalis cujus cornuta fertur. Tot funera duci credas quot cornutae Cardinalesque sunt. Usque adeo miseros curiales adulandi consuetudo illexit ut cùm Cardinalibus nequeant, cornutis assententur; atque illas nihilo minùs quàm Cardinales honorant. Duae his in rebus risu dignae visae sunt ceremoniae. Haec una. Altera, quoniam media hyeme sub pyra, quam doloris castrum appellant, quatuor lugubribus induti vestibus flabellis quae non adsunt muscas expellant, ventulumque non praesenti Pontifici faciunt. Alterum superstitiosum dixerunt qui-

quidam, alterum anise. Nos utrasque ceremonias ab Ecclesia secludi vellemus, quam puram & immaculatam esse praedicant. Sed concedendum est aliquid consuetudini. Illud admodum placuit nobis, quoniam singulis diebus processio sacerdotum circa conclave fuit, summis precibus spiritus sancti praesentiam electioni deposcens. Nec enim abesse solet cùm sincera mente deposcitur ille, sed ultro vocantibus adest, opusque dirigit. Is & orationis nostrae tertiam partem in finem perduxit. Sic & ipse quartae & ultimae partis directet, tuasque aures, Caesar clementissime, benignas praebeat. Si quid est enim de his quae diximus quod pietati divinae tribuendum putes, hoc quod restat maximè Deo imputandum est. Bene mehercule atque verè Cardinalem Portugalensem dixisse constat. Is ut est voce quàm cruribus ac tibiis robustior & lingua quàm corpore agilior, cùm locum electionis exiret, impedimentoque parvo cespitans cecidisset, interrogatus an Papam Cardinales fecissent, Non, inquit. Cùmque instarent famuli, factumque à Cardinalibus Papam contenderent, sic enim attestari alios aiebant, Nequaquam, inquit, fecimus Papam; Deus fecit, non nos. Audi ergo, Caesar invictissime, opus Dei, opus sanctum, opus mirabile, spiritus sancti jam secreta pandemus. Quae ultimae orationis nostrae servavimus, ut magis haereant quae novissimè exeunt. Cùm intrarent Cardinales conclave, communis opinio fuit Prosperum de Columna summum pontificium adipisci. Sed proverbium Romanorum est exire Cardinalem qui Pontifex intrat conclave. Sic illi obvenit. Sed vir magnanimus altique cordis summum etiam pontificium spernere potuit. Nec enim illum spes erexit, nec dejecit desperatio. Nobilitate, moribus, & scientia papatu dignus, hoc uno dignior quia contempsit. Dum scrutinium papatus fieret, favebant huic Aquilegiensis & Morinensis Cardinales & alii quamplures. Viceccancellarius & Tarentinus alium quemvis quàm hunc malebant. Simultates autem fuisse & urbis divisiones. Duo scrutinia feruntur habita. In primo Cardinalis de Columna decem, Firmanus octo, qui nunc Pontifex, quinque, alii alia habuerunt vota. Portugalensis & sancti Pauli Bononiensem superarunt. Sed nullus ad papatum satis vocum habuit. Per eam diem, quae dominica fuit, varii inter Cardinales fuere tractatus. Quidam Columnensi favebant, quidam summis conatibus obviabant. Ipse in utramque partem armatus erat.

Oldoin. to. 2. pag. 949.

Ventum est die lunae ad scrutinium secundum. Quamplurimi extra collegium voces habuerunt. Archiepiscopus Beneventanus Florentinusque nominati sunt; Correctoremque & Nicolaum de Cusa nonnulli vocabant. Sed superavit omnes Cardinalis de Columna, qui etiam hac die decem votis flagitatus est. Bononiensem solùm tribus vocibus expetitum ferunt. Morinensis vero ubi Prosperum apostolatui proximum vidit, Quid, inquit, Reverendissimi Patres, tempus terimus? Nihil Ecclesiae periculosius est cunctatione nostra. Urbs anceps est. Rex Arragonum muris imminet, Amadeus de Sabaudia nobis insidiatur, Comitem Franciscum hostem habemus, hic multa incommoda ferimus. Quin Pontificem citius eligimus. Ecce angelum Dei Cardinalem de Columna mansuetum agnum. Quin hunc Papam assumimus? Decem habet vota, duo absunt. Quin consurgitis, vocemque hic affertis? Acta res est. Si unus accedit, non deerit alter. Stabant omnes immobiles. Tum Bononiensis, ne longior mora Ecclesiae noceret, assurgens Columnae Cardinali accedere voluit. At Tarentinus veritus quod erat futurum si ille accessisset, Siste, inquit, paulisper Bononiensis. Caecum est festinantis consilium. Grandem rem agimus, nihil tardè fit quod bene fit. Pervestigemus rem altius. Non qui villae uni praesit, sed qui totum regat orbem, qui caelum claudat & aperiat, qui liget & solvat, & alium in terris Deum electuri sumus. Nunc examine, nunc consilio est opus. Parum vidit qui cito vidit. Tum Aquilegiensis: Omnia quae dicis, Tarentine, eo tendunt ne pontificatum Columnensis habeat. Si tua ex sententia Pontifex fiat, non incusabis celeritatem. Non consultantis est sed nolentis diutina deliberatio. Dic obsecro quem vis Papam? Tunc ille, Bononiensem, inquit, vellem, eumque nomino. Placet & mihi, Aquilegiensis respondit. Accedit Morinensis, accedunt & alii. Repentè ad XI. voces pervenitur. Exit Cardinalis sancti Sixti. Et ego te, inquit, Thoma, Pontificem facio. Nam & vigiliam hodie beati Thomae facimus. Mox alii omnes factum probaverunt. Ille postquam diu in cassum se excusavit, imperfectumque suum testatus est, Cardinalium precibus acquievit; induensque pontificale, nomen sibi Nicolai V. ob reverentiam sui sanctissimi Patris Nicolai Cardinalis sanctae crucis adoptavit. Exacta jam hora sexta in nonam ferebatur dies; apertaque conclavis fenestra, Cardinalis de Columna Prior Diaconorum crucem pontificalem emisit, creatumque Papam populo acclamavit. Altus erat locus, nec Cardinalis de Columna agnosci nec vox bene exaudiri poterat. Exit rumor Cardinalem de Columna creatum Papam. Tum rupti repentè cancelli. Ursini arma domi jam recipere atque ad tuenda sua festinabant. Populus hilaris, quia Romanum habebat Papam, & Columnenses saltationibus, risibus, vocibusque gaudium exprimebant. Alii domum ejus praedae exposuerunt. Ubi sedatus is rumor est, Cardinalis quoque Capuani diripiunt domum. Atque inde agnita veritate Bononiensis bona susceperunt, sed admodum pauca. Hoc pauperi beneficium est quod pauca potest amittere. Rex Arragonum haud libenter hanc promotionem accepit. Columnensi namque affectus erat.

Hic novus Pontifex rupto muro conclavis in Ecclesiam deductus est, & ante majus altare collocatus; ibique sibi omnes Cardinales obedientiam præstiterunt. Post haec ascendens equum niveum, qui ad hunc usum paratus erat, ad sanctum Petrum perrexit. Equum ducebat Procopius senator, & alii oratores qui aderant Regum & Principum. Ingens ubique populi multitudo fuit, nec ab osculo pedum magnis percussionibus prohiberi vel viri vel feminae poterant. Ferventiora sunt omnium rerum principia. Tempore frigescit caritas. Rursus Cardinales in sancto Petro obedientiam exhibuerunt. Atque tandem fessus fractusque Pontifex totaque immutatus facie in palatium deductus est. Accessimus etiam eum die illa, quamvis importunum erat tempus. Is ubi nos vidit, surgens amplexum dedit, vixque pedum permisit oscula. Pauca pro tempore diximus, te gavisurum assumptione sua, ut commendatum haberet supplicavimus, bene Ecclesiae & imperio fore si duo mundi capita invicem se diligerent. Familiariter & benignè, ut solebat, respondit. Et quia confirmationem Eugenii petiveramus, Ego, inquit, quae cum natione Germanica meus antecessor fecit non solùm approbare confirmareque volo, sed exequi & manutenere omnia. Nimis, ut mihi videtur, Romani Pontifices fimbrias suas extenderunt, qui nihil jurisdictionis cæteris Episcopis reliquerunt. Nimis quoque Basilienses apostolicæ sedis manus abbreviaverunt. Sed ita evenit. Qui facit indigna, ut injusta ferat oportet. Arborem quae in unam partem pependit qui volunt erigere, in partem adversam trahunt. Nobis sententia est in partem sollicitudinis qui vocati sunt Episcopos suo jure minimè spoliare. Sic enim jurisdictionem nostram nos denique servaturos speramus, si non usurpaverimus aliena. Rogavitque nos ut ad coronationem suam maneremus, quam in Dominica *Lætare* facturus erat.

In ea quae secuta est nocte maximi facti sunt ignes. Castellanus sancti Angeli venienti ex Minerva Pontifici supra pontem obvius venit, arcisque tutissimae claves restituit, contraque datas recepit. Hanc tamen postea, sicut accepimus, arcem procurator custodiendam accepit. Tota curia totaque urbs ex hujus assumptione Pontificis laetata est. Fuerunt qui alium

alium Cardinalem, à quo majora ſperabant, Pontificem factum magis optaſſent. At hunc Papam nemo invitus vidit. Nemo ex Cardinalibus fuit praeter hunc noſtrum quem non aliquod excluderet odium. Alium Urſinenſes, alium Columnenſes, alium Veneti, alium Mediolanenſes, alium Gallici, alium Cathalani formidabant. Et tamen unum ex his quem habituri erant inimicos improvida mens mortalium diligebat. Sed conſcius omnium rerum paraclitus hunc accepit, hunc praefecit quem amaturum ſciebat omnes. Vidit ſcrutator cordium Deus in hoc patre ſummam humilitatem, hanc exaltavit. Vidit ſingularem juſtitiam, hanc praemiavit. Vidit praecipuam humanitatem, hanc amavit. Vidit prudentiam grandem, hanc delegit. Vidit ingentem magnitudinem, hanc probavit. Vidit ſcientiam profundiſſimam, hanc Eccleſiae ſuae ſponſae praefecit. Vidit exuberantem eloquentiam, hanc neceſſariam in Pontifice maximo judicavit. Neque enim una vel altera doctrina callet, ut quidam ex noſtris, qui una & hac minùs nota ſcientia ſuperbientes contemnunt cæteras. Artibus ſeptem quas liberales vocant ſic à puero imbutus eſt ut omnia praeſentia ſint. Philoſophos omnes novit, hiſtoricos, poëtas, coſmographos, theologos. Nam & ſacris artibus initiatus eſt. Juris civilis & pontificii notitiam habet, nec medicinam ignorat. Extra ſcientiam eſt hominum quicquid illi occultum eſt. Provincias plurimas peragravit, Principes Chriſtianae reipublicae majores adivit, in rebus maximis verſatus eſt, & domus & civitatum regimina eſt expertus. Quòd ſi unquam ſperare beatam Eccleſiam futuram licuit, ſub hoc Pontifice ſpes iſta florebit, quoniam rectorem ejus ſapientiae ſtudere contigit. Nunc vulgò dicitur excluſis vitiis, virtutes & doctrinas imperium habituras. Origo illi ex Sarzana eſt, quod Januenſium eſt oppidum in Thuſcia juxta Liguſticum mare, ubi nunc ſedes Lunenſis eſt. Honeſto loco natus eſt. Majores ejus quidam ex Luca, quidam ex Piſis profectos Sarzanam aiunt. Armis in pontificatu nullis uti vult niſi quibus Eccleſia utitur. In craſtinum electionis ſuae duos Cardinales ad Regem Arragonum tranſmiſit, Vicecancellarium & Camerarium. Ille contrà quatuor ad ſummum Pontificem oratores deſtinavit, qui publicè ſic concionati ſunt. Gaviſa eſt regia ſerenitas ex tua promotione, ſanctiſſime Pater. Nam & ſibi & toti Eccleſiæ exinde bene ſperat. Commendat ſe tuæ ſanctitati, & offert regna & arma. Coronandum te ſcit. Et quia nequit adeſſe, miſit nos venire ſuoque nomine coronationem honorare. Hilari fronte hos excepit Pontifex, gratiaſque Regi & oratoribus egit.

Vide vitam Cardinalis Capranicæ pag. 277.

Ubi dies coronationis advenit, adfuerunt omnes urbis Barones, circumvicinæ civitates legatos miſere, multi ſua ſponte venerunt. Ingens hominum multitudo ad ſpectaculum confluxerat. Cives ubi tranſiturus Papa fuit vias quaslibet pannis adornarunt & texerunt. Summo mane res cœpta eſt. Crucem ante Pontificem, Æneas Picolomineus portavit, in Diaconorum receptus ordinem. Epiſtolam unus e comitibus Latinè & alter Græcè decantavit. Cardinalis ſancti Angeli evangelium Latinè, & Abbas quidam Græcè. Miſſam ipſe ſummus Pontifex celebravit. Aquam ter recepit. Primam orator Cypri, ſecundam orator Regis Arragonenſis, tertiam orator imperialis Procopius Miles dedit. Ibi Cardinales omneſque Prælati obedientiam Papæ praeſtiterunt. Quamprimum autem Eccleſiam intravit, ante portam Canonici idem fecere. Acclamatum eſt ibi juxtà corpora beatorum Petri & Pauli: *Nicolao V. à Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali Papæ vita*. Lectiſque letaniis per Cardinalem de Columna, gradatim per ſanctos quoslibet acclamatum eſt: *Tu illum adjuva*. Qui acclamant ſunt Auditores, Advocati, Secretarii, Acolythi, & Subdiaconi. Similis acclamatio fit in Eccleſia Lateranenſi. Ubi Miſſa finita eſt, ad pulpitum itur quod in gradibus prioribus eſt ante veſtibulum templi. Illuc ſolus aſcendit Papa cum Cardinalibus, Æneaſque cum cruce, & clerici ceremoniarum duo. Ibi rurſus præſtita per Cardinales obedientia. Primus Diaconus Cardinalis de Columna, acclamante univerſo populo *Kirie eleiſon*, coronam capiti ſacraro impoſuit. His peractis, Prælati, Baroneſque in equis. Sed Abbates, Epiſcopi, Cardinales, equis albo veſtitis inſident. Tria ante Papam vexilla feruntur & umbraculum unum. Corpus Papæ ante proceſſionem portatur, multaque circum luminaria. Roſam auream in manu habet Pontifex ſiniſtra, dextra populo ſe benedicere innuit. Equum ejus per vices ducebant nunc Procopius, nunc Arragonenſes, nunc Barones.

Apud montem Jordanum Judæi legem Pontifici tradiderunt; quam ille non damnavit, ſed interpretes.

Sic itum eſt ad ſanctum Johannem; ubi multis peractis ceremoniis, illæ fuerunt ultimæ, quia Prælatis & oratoribus pecuniae datae ſunt, Cardinalibus argentei duo, unus autem aureus, & aliis aureus & argenteus. Longum jejunium longamque vexationem haec pecunia penſavit; quae eo dulcior fuit quia cum fine laborum venit. Apud Lateranum ſolemne palatium eſt & inſigne clauſtrum monachorum, quod Eugenius reparator aedificiorum urbis etiam communique monaſteriorum ſtruxerat. Papa in palatio, Cardinales in clauſtro comederunt. Noſque Cardinalis ſancti Angeli hoſpites habuit. Poſt prandium per eandem viam reditum eſt ad ſanctum Petrum jam nocte. Mandaverat Pontifex ſe ut ſaepe accederemus. Paruimus non inviti. Litteras confirmationis geſtorum per Eugenium petivimus, obtinuimuſque gratias pleraſque quas pro nobis & pro amicis petivimus. Interdum annuit, interdum negavit. Sic locutus eſt ut non ſe difficilem, ſed nos injuſtos oſtenderet. Nempe Æneam nulla negatio laeſit niſi quae Johanni Campiſio ſecretariatum negabat. Non tamen Pontifici ſed amiciriae quod imputaret erat. Poſtquam coronationis litteras Regibus ac Principibus ſcribi juſſit, id inſeri omnibus voluit, ſe cameram apoſtolicam ad inſtitutum veterem reducturum. Dixit & nobis ſe nolle prioribus exactionibus uti, cauſaſque illarum bella & magnas expenſas reſtricturum. Qui exponit, inquit, & ubi non debet recipere cogitur. Ita eſt equidem. Rapit impiè qui donat ſuperfluè. Et recipientis & dantis moderandae ſunt manus. Poſt coronationem rurſus alii Regis Arragonum oratores venerunt. Tres curiae ſuae majores ſunt Comites, quoque Milites, quorum unus etiam Doctor fuit. Hi publico in conſiſtorio obedientiam ſolemnem Nicolao Pontifici praeſtiterunt. Orationem habuit unus ex eis, qui ſaepius ceſpitavit. At Pontifex paululùm moratus tam ornatè ſententioſèque reſpondit ut omnes in admirationem ſui converteret. Poſt haec advenerunt Peruſini. Orationem jureconſulto dignam habuerunt. Sunt Peruſinis, uti manus, ita ingenia prompta. Advenerat Romam adoleſcens quidam ex Peruſinis exulibus anno XVII. natus, egregia indole. Laurentium, ni fallor, vocabant. Is etiam oratione ornata gravique ſummum Pontificem adorſus eſt. Memoria illi æterna fuit. Nihil Ciceronis incipi poterat quod ille non proſequeretur. Favet ingeniis Nicolaus, adoleſcentique benefacturus creditur. Nam & Ferrando, Hiſpano ſumma doctrina juveni initio ſui pontificatus pingue beneficium contulit.

Expectavimus ſubinde Legati ad Germaniam venturi creationem; interrogatique ac juſſi opinionem dicere, Cardinalem ſancti Angeli commendavimus. Papa etſi illo propter res Hiſpanicas aegrè careret, nationi tamen Germanicae voluit complacere. Quo Legato pronuntiato & per Cardinales, ut moris eſt, domum uſque aſſociato, itineri nos accinximus; expeditiſque litteris III. Kal. Aprilis ex urbe receſſimus. Oratores Florentinos ad primum lapidem obviam habuimus, Senenſes in Vulſinio reperimus, Bononienſes parum citra Florentiam. Majorem hebdomadam & Paſcha alter noſtrum Senis alter Florentiae fecit. Florentini adverſus Senenſes repreſalia con-

concesserant. Eam ob causam salvum conductum Æneas petebat, jussusque erat unus ex familia Prioris illum conducere. Sed illo ad diem non veniente, jussis familiaribus sequi mutatis vestibus, Æneas solus praecessit, casuque in via famulum qui ad se veniebat invenit. Sic expectatis familiaribus Florentiam venit. Inde similiter fecimus. Apud Tianum, quod moderni Tagleamentum vocant, ingens discrimen evasimus. Solutis in Alpibus nivibus magnaque pluvia inundaverat fluvius. Peregrini quamplures aderant tranare cupientes. Equi & homines simul vehimur. Ubi ad cursum navis venit, velocitet sagitta in ripam fertur. Peregrini submergi timentes in terram saliunt, cordaque navis percussi omnes prostrantur; dumque periculum fugiunt, magis incidunt. Quamplures tibias brachiaque laeserunt; parumque abfuit quin inter navem ripamque comprimerentur.

Post XII. Kal. Maii ad te reversi sumus. In via percepimus oratores Venetorum Philippique Ducis Mediolani Romam missos, similiter & Januenses. Papa, sicut nobis dixit, niti vult pacem Italiae componere. Irritati animi sunt. Fama erat Delphinum in Italiam venturum opemque Philippo laturum. Erant & qui Ducem Sabaudiae in partibus Philippi dicerent. Sed vincit omnia diligens cura. Saepe res fieri vidimus cum minimè sperarentur. Multa huic Pontifici fortunata cesserunt. Forsitan & hoc sequetur. Nempe dum Romae fuimus quamplures Hispanos, Cathalanos, Gallos, Germanosque vidimus qui mores curiae detestabantur, recessuosque dicebant, qui postea sub moderno Pontifice nec si pellerentur abituros se affirmant. Sic probitas hujus partis omnes allexit. Aquensis Archiepiscopus & orator Regis Renati nihil se dubitare dicebant quin Rex Franciae totaque Gallia modernum Pontificem sequerentur.

Hae sunt Italiae res quas nostra in legatione vidimus, audivimus, fecimus. Si mandatis tuis rite paruimus, si bene acta res est, Deo gratias referto, qui tuos dirigit actus, praeteritoque & praesenti Pontifici votivam expeditionem adscribito, qui te amantes nil tibi potuerunt non concedere. Si quid erratum est tuaeque contraventum voluntati, ne malitiae, ne desidiae, sed ignorantiae atque imbecillitati deputato. Nos certè in recessu nostro ex liberalitate summi Pontificis centum aureos, qui nos in via laetificarent, accepimus. Tuum est nunc promissa servare, renovare salvum conductum, innovare declarationem, mandare omnibus ut Pontifici obediant Nicolao, Legatum, cum advenerit, honorificè suscipere, & in his quae restant agenda juvare. Haec si feceris, observator non violator promissorum judicaberis, (Nam quae promisimus te obligant) animosiores qui tibi adhaereant facies, schismati viam praecludes, neutralitatem, quam difficulter exivisti, non reintrabis, terror eris aemulis tuis, & Ungaris maximè, Papam tibi affectuosissimum reddes, & ad suscipiendam coronam imperii iter habebis apertum. Dixi.

Æneae Sylvii Picolominei Senensis coram Divo Caesare Frederico tertio facta oratio explicit, quam idem orator in gratiam Nicolai V. compilavit eique misit, aliam quoque huic similem Regi serenissimo praesentavit. Ex tunc electus Tergestinus Episcopus in partibus Austriae, post vero Senensis Episcopus, ac demum à Calixto III. Cardinalis creatus; quo defuncto, summi apostolatus apicem adeptus, nomen sibi Pii II. assumpsit, coronatus Romae tertia Septembris die anno Domini MCCCCLVIII.

BAPTISTÆ POGGII
AD R. P. D.
CARDINALEM PAPIENSEM
CARDINALIS FIRMANI
vita incipit feliciter.

PRÆFATIO.

CUm multos nostra & majorum memoria fuisse constet qui maximis in rebus domi forisque summa cum laude sint versati, soleo plerunque eorum, ut ita dicam, infelicitatem mecum ipse reputare quòd nulli aut admodum pauci sint inventi quorum vitam aliquibus litterarum monumentis illustrare contigerit, cùm tamen plurimos doctrina & ingenio præstantes habuerimus, qui in eis hominibus recensendis ingenium exercere potuissent. Verùm ii, nescio qua spe ducti, aut illa antiqua repetere aut hæc omnino tacere maluerunt. Quòd si illorum fuit judicium non fuisse ullos dignos quorum vita merito litteris mandari à doctis viris potuerit ideoque vel nullam vel omnino parvam ex iis quae scriberent gloriam se sperabant consecuturos, equidem meo judicio plurimum errasse deprehendentur. Neque enim video cur Franciscus Petrarcha, Dantes, Boccacius, ut alios praeteream, multorum qui & ante se & suis temporibus floruerunt jure vitas scribere non potuerint, si vera sunt quæ ipsi de nonnullis breviter tradiderunt, aut quamobrem Leonardus Aretinus, qui Francisci Petrarchae, Iannotius, Manettus Nicolai quinti, Fatius Alphonsi, Campanus Brachii, Platina Pii ac Victorini vitas eleganter summaque cum doctrina memoriae mandaverunt, sua gloria potiùs sint fraudandi (invidia & livor absint) quàm ex Latinis Spartianus, Lampridius, Suetonius; ex Graecis vero Laërtius, ceterique qui antiquorum vitas ac gesta copiosissimè perscripsere; aut quamobrem qui ex nostris clari inter alios excelluerunt, non eandem atque illi gloriam benefactorum dictorumque sint habituri. Quis est enim ita malevolus qui & eorum quos commemoravi & multorum aliorum virtutes, quae plurimae sunt, mores, doctrinam, gesta indignas doctorum virorum commemoratione dicere audeat? ita etiam fastidioso stomacho ut ea referri aliquando aequo animo non patiatur; quandoquidem in dies Neronis, Caligulae, Commodi, Heliogabali, & similium portentorum memoriam refricari auribus suis non solùm non molestè ferant, verùm etiam libenter audiant. Equidem haud abnuerim, quòd ipsi saepius afferre solent, illorum temporum magna ingenia, maximis etiam in rebus versata, materiam scriptoribus uti amplam, ita & admirandam praebuisse; nec eo inficias quàmplurimos ex illis omni virtutum genere excelluisse. Illud tamen affirmo, fuisse multos ex nostris, sive ii domi sive foris sint versati, qui nequaquam vel rerum gestarum gloria, vel doctrina, vel sanctitate vitae multis, quos ipsi summis laudibus prosequuntur, postponendi viderentur, si modo ea scriptorum ingenia nacti forent. Quis enim est qui Albertum Magnum, Thomam Aquinatem, & item Ægidium Romanum, multos praeterea philosophos, à quibus tam virtutum quàm doctrinae omnia exempla capi potuissent, Xenocrati, Diogeni, Chrysippo, & aliis hujusmodi non anteponat? Quis Federicum Barbarossam, Gottifredum Bulionium, Tambellanum Xerxi, aut Cyro, aut Pyrrho, de quibus tam multa feruntur, comparandos negabit? Quis Galeazum Virtutum Vicecomitem ac Philippum Mediolani Ducem, ut alios penè innumerabiles praeteream, indignos judicabit quorum facta celebrari à scriptoribus debeant? Igitur cùm multos habuerimus quorum vita omni laude & veneratione sit censenda dignis-

digniffima, in iis vero noftra aetas Dominicum Capranicenfem Cardinalem Firmanum, virum vitae exemplaris, integritate, fide, doctrina fingulari, tulerit, ejus vitam litteris mandare inftitui; non quod illi immortalitatem meis fcriptis pollicear, quam fibi ipfe fanctiffimè acta vita comparavit, (id enim majoris foret ingenii) fed ut ejus laudem jam propè fenefcentem, quantum ego poffem, à filentio vindicarem; fimul ut alios, qui multi fint, ingenio & doctrina praeftantes ad haec aggredienda invitem. Nam fi quifquam, non folùm iis temporibus, fed multo etiam fuperioribus fuit cujus vita recenferi à quoquam & laudari merito poffit, hic eft profecto. Nemo enim illo caftior, nemo fanctior, nemo denique omni virtutum genere fuit ornatior. Non tamen in ejus explicanda vita fectari minima quaeque eft animus, quod multos ex antiquis illis feciffe legimus. Nam & infinitum effet opus; & multa de ipfis fcripta libenter audimus quae de noftris non fine audientium ftomacho à nobis recenferi poffent. Te vero, Reverendiffime Pater, potiffimùm elegi ad quem hoc quicquid eft operis mei deftinarem; quod & me tibi plurimum debere cognofco, & cui aequius ea dedicem non video quàm ei qui & dignitate par illi nunc eft, & cum eo quondam familiariffimè in omni vita vixit, multarumque ejus viri virtutum tamquam hereditarium munus fufcepit. Te namque folum docti homines his temporibus patronùm habent. Tu unus eos amplecteris, foves, ac tua liberalitate fuftentas. Tu humanitatem conjunctam dignitati poffides: Tu omnem faftum, omnem fuperbiam contemnis. Tu mitis, tu placidus, tu comis, omnes excipis & alloqueris. Quare cùm aliquando curis quas fecum ifta dignitas afferre folet & negotio vacaveris, haec percurres; quae fi tibi probata effe cognovero, eft quod plurimùm gaudeam. Perfpexi enim tuam in me benevolentiam, novi doctrinam, novi judicium animi tui; nec invidorum aut malevolorum morfus pertimefcam: quin potiùs hoc meo ftudio & labore delectabor, quo memoria viri optimi ac fanctiffimi aliqua ex parte renovari videbitur, & alii multi excitari, qui vel haec eadem copiofiùs elegantiùfque refcribant, quò Latina lingua abundaffe praeclaris ingeniis noftra tempeftate aliquando judicetur, vel multos praeftantes viros meritis laudibus profequantur; quorum praeclariffimè ampliffimèque acta vita ad hanc diem proprio honore fraudata, fi celebrata à fcriptoribus fuiffet, non omnino antiquis illis quos tantopere admiramur, diffimiles domi forifque crederemur.

DOMINICI CARDINALIS

Capranicæ vita incipit feliciter.

I. Dominicus anno falutis millefimo quadringentefimo pridie Kalendas Junii natus eft. Patrem habuit Nicolaum ex familia Capranicenfe. Hoc fub parente piè & caftè nutritus, primam infantiam tranfegit. Mox, ætate adhuc puerili, ad litteras addifcendas addictus publicis fub praeceptoribus, grammaticae, inde rhetoricae operam dedit; tantumque in iis ftudiis profecit quantum & ejus ætas tenera & adhuc rudis conditio temporum ferebat, quibus nullo aut parvo pretio eloquentiæ ftudia ad eam diem fuiffent. Id tamen eft affecutus, ut fi illum licuiffet in iis ftudiis perfeverare, eloquentem fuiffe evafurum ex iis quæ poftea fcripfit appareat. His ergo ftudiis peragratis, ad jus civile & pontificium animum adjecit. Igitur Patavium profectus, biennio Julianum Cæfarinum audivit, virum uti doctrina, ita vitæ fanctitate venerandum, quicum poftea Cardinalis eft creatus. Intellecta deinde Johannis Imolenfis fama, Bononiam conceffit, & illum continuum triennium audivit tanto ftudio ut numquam fcholam eo abfente ingrederetur. Ita verò illum toto eo tempore obfervavit ut ab ejus latere numquam ferme difcederet; & aliquando Johannem ad amicos converfum dixiffe ferant, vel fe omnino falli, aut videre adolefcentem magno fibi honori futurum. Fuit enim illi a pueritia ingenium perfpicax, lingua acuta & prompta, judicium incorruptum, præterea ftudiorum tanta cupiditas, ut plerunque vel totas noctes infomnes legendo transfigeret; fi quando vero fomno vinceretur, fedens capite ad parietem reflexo per horam dormire confueverit. Ita cùm eo tempore tantum profeciffet ut nulli ejus fectae fecundus haberetur, infignia iis qui ad extremum ftudiorum tantorum pervenerint concedi tamquam emeritis folita accepit, annos natus viginti duos; ftatimque acceptis litteris à Martino quinto, qui ex Concilio Conftantienfi rediens Mantuæ fubftiterat, ad illum proficifcitur, à quo Cameræ Clericus eft factus. Eft autem is magiftratus qui ea tempeftate in Romana curia & dignitatis magnæ effet & gratiæ. Rerum namque omnium Ecclefiæ ac Pontificum veluti Quæftores urbani, libros in quibus rationes publicarum pecuniarum continentur tenebant, luftrationem exercituum, urbis, provinciarum omnium curam fufcipiebant. Quæ omnia temporum culpa penè amiferunt. Inde in Secretariorum numerum adfcitus, clariffimis totius orbis viris collega additur, & qui non minus dignitatis exiftimationifque ei officio attulerunt quàm ipfi ab eo loco ornamenti acceperint. Hi fuerunt Leonardus Aretinus, Cincius Romanus, Antonius Lufchus, Vincentius, & parens meus Poggius Florentinus; cum quibus nec fatis longo intervallo in eum ordinem lecti, Jacobus Languifco Veronenfis, Blondus Forlivienfis, & alii multi fimul floruerunt; qui unà cum eo funt extincti. Nam pofteaquam a Calixto, nullo aut hominum aut loci habito refpectu, fordidiffimis multis in eum ordinem lectis, ad cohortis prætoriæ modum numerus eft inftitutus, quæ quondam maxima in curia Romana erat, dignitas effe defiit, & in nullo honore haberi. Et qui deinceps rerum potiti funt, rati oblatam fibi honeftam caufam quò tantam gentium colluvionem comprimerent, ad unum omnibus collatis, eum ordinem funditus fuftulerunt. Non tamen omnino defperandum eft futurum aliquando ut ampliffimus ordo in antiquam dignitatem reftituatur, quandoquidem & fumma ipfius loci auctoritas & memoria multorum virorum excellentium, qui maximo ornamento quondam Pontificibus fuerunt, aliquos excitaturæ fore videantur.

II. Igitur cùm Secretarius effet, cum Leonardo Datho, qui eo tempore & facrarum litterarum fcientia & fanctitate vitæ clariffimus ordinis Prædicatorum, ut appellant, Generalis erat, ad diffolvendum generale Concilium à Pontifice Senas mittitur, in qua tum urbe convenerat ex nonnullorum Italiæ Principum & Prælatorum voluntate, qui ægre ferrent à Pontifice fperni quæ quondam de communi omnium voluntate accurate optimequè in eo Concilio decreta erant, cujus auctoritate ad pontificatum electus foret. Eò igitur ubi ventum eft, fua prudentia effecerunt ut omiffa ejus rei mentione, id in civitate Germaniæ Bafilea feptennio poft conventurum indicerent.

III. Romam inde Dominicus rediens, Protonotarius factus, in Flaminiam pro Legato deftinatur, ut Forlivium Imolamque urbes à Philippo Duce Mediolani noviffimè reftitutas Pontifici adminiftraret & in fide contineret, quod ejus maxima diligentia factum eft. Nam cùm de pace inter Ducem & Venetos Florentinofque belli focios conveniffet, & Bononia Baptiftae Canneruli opera à Pontifice defeciffet, expulfis adverfae factionis principibus, qui partes Pontificis fequebantur, Flaminia etiam omnis ad defectionem fpectaret, Dominicus extemplo contractis in unum praefentibus copiis (ii erant equites fexcenti, qui Ecclefiae ftipendiis militabant) eas urbes in fide continuit, & innovare res molientes prohibuit; nonnullis ejus rei auctoribus ultimo fupplicio affectis, accerfitis infuper novis auxiliis à Carolo Mala-

Malatesta, qui Ariminum Vicarius pro Ecclesia tenebat, contra Baptistae & Bononiensium audaciam castellum sancti Petri & castellum Bononiensium oppida defendit. Insequenti deinde aestate, majoribus copiis à Pontifice acceptis, duce Jacobo Caudola, Bononiensibus bellum inferre jussus est. Igitur adjuncta sibi exulum manu, quorum princeps erat Antonius Bentivolus, & ipse à Baptista pulsus, agrum Bononiensem hostiliter ingressi, omnia ejus oppida, quae aut vi capta fuerant, aut sponte in ditionem hostium venerant, receperunt. Ducto deinde propiùs urbem exercitu, cuncta igni ac ferro populati sunt, ea potissimum ratione, ut aut hostes ad pugnam elicerent, aut vastatione agrorum ad deditionem compellerent. Verùm cùm nec direptio villarum, nec agrorum depopulatio, ullave alia belli calamitas eos terreret, urbem obsidione cinctam pactione in fidem receperunt. Protracta est tamen ductorum culpa ad undecimum mensem obsidio, qui adeo infide bellum gerebant, ut cùm aliquando exules mœnia ascendissent, potuissetque parvo labore urbs capi, si auxilia petentibus subministrassent, castris egredi, Legato etiam detestante eorum perfidiam, noluerint. Quamobrem pluribus amissis, illi, mœnibus dejectis, sunt urbe potiti; tranquillatisque Romandiolae rebus, ob navatam operam bene ac feliciter Firmi Episcopus declaratus, & procuratio . . . . urbis omnisque ejus regionis quam Ducatum Spoletanum vocant illi demandata est. Quam provinciam biennio ea vitae integritate, continentia, justitia administravit quanta ad assequendam omnium provincialium benevolentiam fide sua incolumi fieri poterat ac reverentia. Nullius namque gratia, nullius precibus cum à justitia moveretur, aequabilem se omnibus semper praebuit. Id vero quod difficillimum videtur praestitit, quia varias quibus ea provincia abundat factiones adeo sedavit, atque eorum principes tanta benevolentia, sua humanitate, mansuetudine, prudentia invicem devinxit ut inter eos nullae inimicitiarum aut irarum causae remansisse viderentur, sibique ac rebus suis optimè consultum à Dominico crederent & gloriarentur. Is namque cum specimen justitiae, temperantiae, continentiae, Ecclesiae Praesulum ferme primus dedisset, ostendit persaepe administratores provinciarum aut avaritia sua, aut luxuria, aut ambitione multarum perturbationum fuisse causas, cùm quandoque praeficiantur iis externarum gentium viri, qui aut precibus amicorum emendicati, aut aliquomodo potentioribus obnoxii, ut plurimùm egentes atque omnium rerum inopes sint, nulla vero virtute sed fortunae beneficio id muneris assecuti, arrogantes, superbi, contumeliosi reperiantur, eaque agant, ea aggrediantur quae quivis praedo mercenarius, non dignitatis, quam nullam cognoverunt, non virtutis à qua longè abhorruerunt, non provincialium, quorum cura non rapina illis demandatur, sed suae cupiditatis memores, se non provinciarum administratores sed mercatores potiùs credentes, potissimùm attendunt quonam maximè modo suam avaritiam atque egestatem expleant, in qua continuè vixerunt: quae etiam eo immoderatiùs agunt quo magis successorem timent. Accedit praeterea, quod omnium cumulus est miseriarum, & plurimos ad maleficium impellit, quia oppressorum voces aut ad Pontifices deferri nequeunt, aut si fortè devenerint, aulici quique principes circumstant plerunque sanguine miserorum empti, sive amicitia ducti, sive ut iis idem impune facere liceat, Pontificum voluntatem, quamvis optimam, deprimere non desistant.

IV. Ita cum Dominicus eam provinciam administrasset ut nec mitius aut aequius ab optimo patrefamilias domus regi & res administrari posset, tantaque fuisset lenitate, mansuetudine in omnes, eaque caritate ut à plurimis pater, à multis frater, à nonnullis filius, accepta ea dumtaxat dignitate, diceretur, nullum, vero ejus factum atrox, nullum injustum, nullum avarum, nullum libidinosum, nullum quoque insolens verbum, nullum impudens quisquam vel audierit aut viderit, adversus omnem cupidinem atque avaritiam invictus vixerit, à Martino creatus est Cardinalis secretus. Moris est Romanorum Pontificum, multisque annis observatum, cum aut plures pro Cardinalium creatione sibi sunt infensi, vel ipsi augeri collegii numerum aegrè ferant, Pontifices vero quempiam ad eam dignitatem velint extollere & competitorum molestias evitare, dissimulata aliquorum creatione de collegii sententia, quos volunt nominant Cardinales, praesentibus jurejurando adactis se illos pro Cardinalibus habituros nec obstaturos quominus in suum collegium recipiantur. Certum insuper tempus statuunt quo id palam fiat. Qui contra fecerint, sacris interdictum fore. Ita Dominicus Cardinalis creatus est. Convenerat vero inter Pontificem & Cardinales ne intra biennium pronuntiaretur Dominicus; quod si interea mori Pontificem contingeret, liceret illum interesse pro Cardinali alterius electioni, ac deinceps talis haberi, idque jurejurando sanxerant.

V. Ceterum Martino haud multo post mortuo, Dominicus dimissa provincia Romam venit, & ad aedem beati Laurentii via Numentana subsidens, ex amicis quendam in urbem ad collegas misit, qui & publicè & privatim à singulis postularet ut venire sibi ad suffragia ineunda pro creando Pontifice liceret, simul & ostenderet illum sua humanitate petere ab iis quod scirent sibi liberum esse. Sed cum variis inter eos habitis sententiis, prout cujusque animus ambitione aut odio rapiebatur, res longius trahi videretur, missis iterum ad omnes amicis communibus, qui aut id ab eis impetrarent, aut injustum se venturum exponerent, quamvis aequa postulare videbatur, tamen nonnullorum Cardinalium persuasionibus ab incepto destitit affirmantium, si hanc suam, quamvis justam, voluntatem paulum differret, futurum ut facilius quod speraret assequeretur.

VI. Expectata ergo novi Pontificis creatione, cum Eugenius ordine quartus electus esset, statim ad illum misit qui primo ei pro tanta potestate adepta gratularentur, deinde peterent ut se cum Cardinalium insignibus ingredi urbem pateretur. Cum vero procrastinando nedum à Pontifice differri sua postulata videret, verum etiam consiliis quorundam Cardinalium, qui Martino infensi fuerant, aures præbentem de se capiendo consilia agitare, omissa ejus rei mentione in provinciam reversus, Montefalcum Ducatus Spoletani oppidum se contulit. Eò quoque cùm missos a pontifice milites venire intellexisset & parum abesse, simulato in propinquum castellum itinere, clam quatuor comitibus assumptis ad Soractis montem (is est in Faliscis) proficiscitur, & in sacello quodam sexaginta dies continuos latuit, omnia experiri statuens quò Pontificis iracundiam & plus æquo inimicorum calumniis præbentem aures leniret; qui ea specie quòd diceret Martini nepotes, quibuscum bellum Eugenius inceperat, ejus opera contra Ecclesiam arma movisse, omnia ejus bona publicaverat, beneficiis etiam spoliaverat. Sed cùm ejus leniendi nulla spes videretur, & apud iniquum judicem malis præterea usum consultoribus agi causam animadverteret, inita quoque de se interficiendo consilia, Basileam proficisci constituit, quò aliquot antè annis illo auctore Concilium à Sena translatum diximus. Verùm cùm priùs adire Ducem Mediolani placeret, qui tum maximè infensus Eugenio erat, impetrata a Senensibus fide publica Sarteanum venit. Ibi vocatus per viatorem in judicium ab iis Cardinalibus quibus mandatum erat a Pontifice ut eam causam cognoscerent, venire noluit, & codicillis manu sua conscriptis, quibus ad Basileense Concilium provocabat, ad eos missis, Plumbinum maritimum Etruriæ oppidum se contulit. Deinceps expectata triremi, quam ad eum Philippus mitteret, Genuam concessit. Ibi benignè exceptus à magistratibus, qui pro Philippo urbem administrabant, equis insuper aliisque ad victum necessariis adjutus, ad Philippum terrestri itinere Mediolanum

diolanum profectus est; ab eoque humanissimè ac liberalissimè susceptus hospitio, plures dies apud illum mansit. Impetrata deinde abeundi venia, superatisque Alpibus, per Helveticorum agrum Basileam contendit. Ubi eò venit, illico apud Concilio præsidentes (ii sunt viri aliquot de Concilii sententia electi, virtute & doctrina præstantes, auctoritate etiam ac potestate maxima, ut ad quos à Pontifice provocatio est) Pontificis injuriarum conquestus, suam causam proposuit, quam triennium continuum ea modestia agitavit ut cùm plerunque tanta inopia fuerit, interceptis Pontificis jussu tum paternis facultatibus tum proventibus beneficiorum, ut necessariis etiam ad victum indigeret, & Pontifex extorquere ab illo eam dignitatem vellet quæ maxima post pontificatum sit, nemo tamen dictum quicquam ab eo asperius, nihil contumeliosum in illum aut inimicos audierit, quos plurimos habebat apud Pontificem potentes, qui suæ dignitati adversarentur, ejusque animum suapte natura mitem & ad meliora promptum assiduis delationibus criminationibusque accenderent, tum etiam alios minorum ordinum quorum natura est ut ex adversis aliorum rebus & miseriis suam potentiam crescere, & vel adulando vel detrahendo Principum benevolentiam inire & ambire dignitates velint. Vicit tamen Dominici constantia, & tandem ex Concilii sententia Cardinalis declaratur summo cum omnium inimicorum dolore. Nec multò pòst ab Eugenio vocatus Florentiam, ubi tum fortè degebat, in itinere, quem tanto labore ac periculo tantaque impensa defenderat Cardinalatus pileo puniceo (quod ejus dignitatis insigne est) uti cœpit. Impetraverant enim à Dominico Eugenii Legati, postea quam Præsidentes pronuntiaverunt eum Cardinalem esse ac pileum ferre dederant, ne priùs quam Bononiam venisset, eum gereret, magna contentione habita ut hunc ab Eugenio accepturus Florentiam venire vellet.

VII. Assumpto pileo recuperatisque omnibus quae quondam amisisset, aliquot annis quietam vitam duxit, studiis maximè ac rei familiari intentus. Nam cum parum acceptus Pontifici esset, ob eamque rem aliquid ab illo petere vereretur, quod facilè negaturus videbatur, omnia negotia, omnem curam, tum privatarum suarum rerum, tum etiam amicorum praetermisit. Quod si fortè aliqui ad eum venirent qui suo patrocinio apud Pontificem egerent, vel iis se surripuit, aut suam operam denegavit apertè; nec ullis precibus diù ab illa sententia dimoveri potuit. Vnde morosi ac difficilis nomen subiit. Quam etiam opinionem auxit, quia natura erat severus, nec ullius rei simulator aut dissimulator, ideoque instantibus plerumque asper; ad injustas verò preces sicut inexorabilis, ita ubi quid ab eo pervicacius peteretur, ad iram pronus, sed quae statim recideret. A luxuria omni alienus & ambitione, idem continentissimus, & alienæ luxuriæ acerrimus castigator; idem minimè cupidus, sui tamen parcus. Verùm ubi illius integritas, fides, continentia omnibus nota esse cœperunt, summamque in eo viro tum prudentiam, tum modestiam esse apparuit, Pontifex illam pristinam duritiem in maximam benevolentiam convertit. Primò namque lenire odium, mox illum diligere carumque habere, demum illi plurimùm credere cœpit, omnia ex illius voluntate agere, illius judicium potissimùm sequi. Itaque provinciam Picenum illi administrandam festinavit; deinde etiam exercitui Legatum praefecit quem contra Franciscum Sfortiam parasset, qui omnem ferme eam provinciam occupaverat. Ad exercitum igitur profectus, arbitratus se satis esse facturum si & hostes populationibus arceret & socios in fide tueretur, cunctando ac sedendo bellum conficere decrevit. Ita aliquandiu protracto bello, cum sua diligentia eò hostes essent redacti ut vel decedere provincia commeatuum inopia vel se dedere cogerentur, ab exercitus ductoribus, qui se injussos pugnaturos vulgò minabantur, mutare consilium est coactus. Vnde cùm potiùs improbare quam non sequi eorum consilium posset, & ipse in pugnam cum aliis processit, nec quicquam praetermisit in acie quod ad optimum etiam ducem pertinere videretur. Sed illius optimam mentem haud par fortuna secuta est. Fusae namque ac fugatae Pontificis copiae sunt, capta ac direpta impedimenta omnia. Ipse insuper latus ac manum saucius, mutata veste è pugna Auximum se recepit. Plures in eo praelio occisi, multi capti, quorum magnum numerum sua ipse pecunia redemit. Plures etiam à Francisco liberi ejus gratia absque pretio abire jussi.

VIII. Missus iterum Perusiam, & illi orae praefectus, praeter antiquam illam in administrandis urbibus moderationem adhibitam atque diligentiam, plurimos magicis superstitionibus deditos, & in his mulierem quandam famosissimam, scelerum convictos igni damnavit. Id praeterea in hujusmodi legatione continuò observavit ut bis in hebdomada Iurisconsultos omnes & eorum discipulos in palatium convocaverit, ac propositis quæstionibus eos disputantes attentissimè audierit, nonnunquam verò etiam ipse alteram partem tueretur. Interea cum Asculum & Rochacontrada sua opera à Francisco descivissent, & multa ejus provinciae exemplum secutura viderentur, si ad quem deficerent in iis locis cum imperio forent, jussus transire in Picenum cum exercitu, Firmum compluraque ejus regionis oppida, impunitate proposita, partim deditione civium, partim vi, in Pontificis potestatem redegit. Sed audita haud multo post Eugenij adversa valetudine, impetrataque abeundi venia, Romam concessit. Eugenio vita functo, creatus Nicolaus ordine quintus illum extemplo Tibur ad Alphonsum Regem Aragonum destinat, qui aegrotante Eugenio per speciem Ecclesiae opem offerendi eam urbem ingressus, Nicolao restituere recusabat. Hic ergo cùm ad Regem venisset, sua auctoritate effecit ut eam urbem quamprimum Pontifici relinqueret. Post haec reversus in Picenum ad reliquias belli prosequendas, omni vi oppugnare hostium loca aggressus, omnia de Ecclesia infra paucos dies recepit. Mox hostes certamen detrectantes, desperatis rebus abire provincia compulit. Post eam recuperatam, singulas illius urbes circuivit, earumque populos pro cujusque meritis sublevavit, res eorum stabilivit, dissensiones composuit, provincialium causas tum publicas tum privatas summa caritate & benevolentia audivit. Iuri autem reddendo plurimum temporis impartiit, qui multos annos vexata bellis provincia sine legibus potentiorum arbitrio vixerant; singulos etiam infimi generis homines summa clementia ac patientia audiens, plurima quoque ipsorum aequitate & misericordia magis quàm legibus composuit. Nam quae proficiscebantur à legibus, ad facilitatem aequitatemque referebat, & controversias tollere quam litium actiones constituere malebat. Quae autem ipse non poterat, suis audienda & cognoscenda distribuebat. Nam tanta erat se sequentium turba ut non minus trecentis hominibus in singulos dies audierit & eorum causas cognoverit; miserorum maximè patrocinio suscepto, quibus, cùm solvendo non essent, nec unde litium actiones sequerentur, se mediatorem posuit, ut aequitate res judicarentur. Quo factum est ut à multis vexationibus provinciales privatim sublevarentur. Publicè vero multis urbibus atque oppidis immunitates concessit. Vectigalia pleraque nova amovit, leges multas ad reprimendam Praetorum & Ministrorum avaritiam tulit. Ipse ne victum quidem ab illis exegit; dona omnia respuit praeter ea quae modica Legatis urbes ingressis à civibus offerri solent; nec in se aut eos qui secum erant fieri sumptus ullos passus est. Ita provincia peragrata Romam reversus, à Nicolao summus Pœnitentiarius factus est. Est autem ea hujus loci dignitas ac potestas ut secundum Pontificem maximae sit auctoritatis; quam quo facilius retineret, id maximè observavit ut ejus mini-

ministri nonnisi probatae vitae essent, sed ii potissimùm qui scriptores appellantur. Tantam vero in singulis diligentiam adhibuit ut nihil unquam in eo egerit cujus non probabilem saltem rationem afferre posset.

IX. Sub idem tempus Byzantium, quae & Constantinopolis, in Turcarum potestatem venerat, tum Graecorum perfidia atque avaritia, tum etiam nostrorum Principum negligentia. Quod cùm Nicolaus aegre ferret, & suis temporibus adeo praeclaram urbem impiorum viribus accessisse de sua auctoritate judicatum iri crederet, ad eam recuperandam animum adjecit. Sed cùm suae vires magnitudini rei non sufficerent, eaque tempestate plurimùm mari ac terra Alphonsi Regis Aragonum opes possent, Dominicum ad illum misit, quem arma capere pro tantae urbis recuperatione hortaretur. Sed cum Rex teneri se Italico bello, quod tamen sua & Venetorum ambitione ortum erat, causatus expeditionem differre, nec nisi rebus Italiae compositis agi quicquam de ea re posse videretur, ad Pontificem rediit.

X. Per id ferme tempus Genuae per factiones civium novi motus exorti erant. Contendebant Petrus & Ludovicus de Campofregoso, antiquissima familia, & magna apud plebem propterea gratia, & Ioannes Philippus de Flisco, & ipse homo summae potentiæ & magnæ cognationis, civitatis principes. Dissensionum erat causa quòd Ludovicus, qui imperium populari favore tenuerat, & Petrum affinem suum honore atque auctoritate auxerat, ab eo deinde per fraudem ejectus restitui in antiquum locum gratiæ atque honoris volebat. Iohannes, cùm sua potissimum opera Petrus adeptus ducatum Genuæ esset, nulla in re fidem promissam sibi ab illo præstitam magno dolore afficiebatur. Petrus, qui dimisso imperio suam salutem committere potestati eorum qui se læsos arbitrabantur tutum non censeret, omnia priùs tentanda existimabat. Quare cùm suæ cuique eorum clientelæ, divisa nobilitas, divisus populus esset, magna insuper foris potentia, ad apertum bellum descenderant; eoque irarum jam res processerant ut nisi cum manifesta urbis pernicie arma deposituri non viderentur. Itaque veritus Pontifex ne ea res majoris tumultus principium foret, satis etiam cognoscens quam opportuna urbs ad omnes res esset si bellum in Turcos susciperetur, Dominicum ad eorum res componendas misit. In eo itinere persuadet Ludovico itemque Iohanni Philippo ut omissis civilibus dissensionibus pacem, si æquis conditionibus daretur, cujus se interpretem futurum reciperet, amplecterentur. Deinde hortatus ut in ea sententia permanerent, Genuam contendit. Ubi eò venit, nil priùs egit quam peractis de more sacris, imploratąque Dei & aliorum numinum ope, supplicia ad omnia templa tota urbe haberentur; è contra verò ejus ratione habita omnia secunda prosperaque evenire. Intellecta deinceps causa discordiarum civitatis, principes, quos ad extremum ferme discrimen & cum patriæ pernicie diffidere apparebat, summa diligentia ac prudentia placavit: ereptisque armis ex manibus civium iratorum, civitatem in summo otio & tranquillitate collocavit, maxima omnium gratulatione; tantam difficultatem in ea re componenda expertus propter mobiles illorum animos & in postulatis pervicaciam ut aliquando desperatis rebus Dominicus de discessu cogitaverit. Fuit enim reconciliandis amicitiis aut inimicitiis componendis promptissimus, ejusdemque rei studiosissimus; ut etiam quos aut ratione aut auctoritate lenire non posset, precibus quoque humilibus, ut ad genua sæpius procumberet supplex, in suam sententiam traduceret. Seditionibus civium sedatis, ad componenda sacra loca & mores sacerdotum conversus, qui ea licentia ac lascivia vivebant ut nil magis contra religionem esset, cum vulgo sacræ mulieres sacerdotibus atque aliis miscerentur, ædes earum sacræ veluti lupanaria essent, ipsæ urbem noctu interdiuque nulla aut sexus aut religionis verecundia cum suis amatoribus percurrerent, sacerdotes quoque eadem admitterent, brevi in antiquos mores ac religionem restituit. Quæ quò faciliùs conservarentur, decreto etiam sanxit ut vetusto ritu quotannis synodi in Genuensium diocesibus celebrarentur, utque eæ actæ essent, Episcopi quamprimum ad Pontificem referrent. Multa præterea piè prudenterque ab eo viro facta atque instituta sunt, quæ à te in iis commentariis quibus omnem legationem illam complecteris, copiosè & eleganter sunt explicata. Illud nequaquam prætereundum videtur, tantam fuisse tum Dominici diligentiam ut haud contentus res Genuensium composuisse, maritima quoque auxilia contra Turcam ab iis impetraverit. Qua ex re quanta fuerit quondam illius urbis magnitudo facilè judicari poterit; quando magna imperii parte amissa, & intestinis civium factionibus penè debilitata, tamen quadraginta cives in ea inventi sunt qui singuli singulas armatas triremes Dominico ad id bellum pollicerentur. Rebus Genuensium ita compositis ut non modo suam gloriam, sed Pontificis auctoritatem majestatemque auxisset, acceptissimus omnibus Romam revertitur.

XI. Inde cum Pontifex quietis Italiae cupientissimus, tentatis omnium animis, pacis & belli arbitrium esse penes Regem intelligeret, iterum Dominicum ad Alphonsum mittit, persuasus aut de pace omnino desperandum, aut eo interprete cum Rege conventurum. Nec fefellit hominem opinio. Nam brevi Regem & alios ad pacem sua prudentia perduxit; quae quanta in eo fuerit, ex hoc uno facilè cognosci potest quia annum & eo amplius Romae, ubi omnium Italiae Principum rerumque publicarum Oratores convenissent, nequicquam tentata est. Agitata est tamen aliquandiu, animo Regis à quietis consiliis abhorrente, qui peteret ut Florentini domum Ludovico Patriarchae Aquileiensi restituerent, quam aliquot antè annis publicè datam, quia is eo proximo bello contra eos pro Rege sensisse diceretur, publico etiam decreto ademissent, tamquam illi crimen falso objectum esset, ut quae de Gerardo Gambacurta capta, quod & ipse in eadem suspicione fuisset, Florentini redderent, veluti hoc suae fidei maximè interesset, Florentinis vero id se facturos negantibus, & de sua auctoritate agi existimantibus si quae quondam publico consilio egissent retractarent; vicit tamen Dominici constantia, & Regem ad aequas pacis conditiones deduxit. Qua ex re maximum ab omnibus sibi tum amorem, tum gratiam conciliavit; apud Pontificem vero plurimum fidei, plurimum etiam auctoritatis comparavit.

XII. Ea functus legatione, Romae deinceps vixit, tum officio suo ministrando intentus, tum etiam iis quae ad Ecclesiae utilitatem dignitatemque pertinere arbitrabatur. Ingentes enim labores magnasque curas ita pro aliis continuè suscepit, ita sacerdotum dignitatem & commoda pro viribus & defendit & auxit, ut non sua causa sed ad communem omnium utilitatem natum diceres. Nihil vero magis toto eo tempore egit, cum Nicolao primum, mox Callisto Pontificibus, quàm instare orareque ut Byzantio recuperando incumberent & ad id Christianorum Principes incitarent. Ipse interea quamplurimis Genuensium convocatis, praeterea Hungaris ac finitimarum provinciarum Graeciae habitatoribus & Turco, percunctatus diligentius de locorum omnium ac portuum natura & situ saepissimè est; & quà potissimum bellum inferendum esset, terrestribusne copiis an maritimis pugnare satius foret, & unde facilius quae exercitui, quae bello necessaria essent, unde commeatus comportari possent, auxilia suppeditari, quàve hosti plurimum resisti; eaque omnia accuratissimè in parvum volumen redacta ad Pontificem misit. Verum ubi ea sperni ab illis vidit reliquisque Principibus, expilandis autem undequaque per speciem parandi belli pecuniis enixè impendi operam, à Callisto praesertim; tanta indignatione id tulit ut plerunque

que lacrymis non abstineret, saepissime vero eorum rapacitatem apertè detestaretur, praediceretque brevi ea cura neglecta futurum ut Turcus omnino Graecia potiretur, & majores calamitates reipublicae Christianae praebiturus foret. Nec fefellit virum ad omnia prudentem divinatio. Mœsiam namque, & Achaiam, Epirum, Macedoniam, Peloponesum ferme omnem ille in suam potestatem redegit, Albanos propriis sedibus expulit, Christianos maximis incommodis affecit; quorum nil eventurum cernebat, si principio, quamvis parvo conatu, obstitissent. His itaque rebus maximè sollicitus animo Dominicus continua cura, ut nulla re magis, angebatur. Nam propriis incommodis nequaquam tristari est solitus, nec propinquorum cognatorum injurias aegrè ferre, quia oblivisci earum quàm ulcisci maluit, licèt propulsare humaniter illatas tuerique suos illæsos semper voluit. Verùm si quid hujusmodi contra religionis existimationem sive apostolicae sedis majestatem auctoritatemque fieri vel à Pontifice aut Cardinalibus praeter eorum dignitatem videbat, qui avaritia ducti Principum benevolentiam sibi conciliare cupiebant, quàm aegerrimo animo tulit, eorumque conatibus, quoad potuit, semper obstitit, Quare cùm sub Callisto Pontifice Franciscus Episcopus Ferrariensis, vir certè innocentissimus ac doctissimus, à Borsio Marchione Ferrariensi per vim episcopatu ejectus esset, privarique illum à Pontifice peteret, ejusque rei multos fautores ex collegio haberet, & solus Dominicus intellecta causa illi contra multorum potentiam restitit, quamvis Pontifice invito, præstititque sua auctoritate ut Franciscus, quoad ipse vixit, suam dignitatem retineret. Hoc autem officium non solùm amicis, sed etiam incognitis saepius praestitit, ubi opus fuit, inquiens non hominum se quantum justitiæ rationem habere. Omnium vero qui Pontificis ditionis essent, prae ceteris perpetuam propugnationem suscepit, ac pro eorum salute ornamentisque tuendis eam diligentiam adhibuit ut ab omni vi atque injuria eos defenderit. Quibus ex rebus tantam sibi apud omnes gratiam peperit, ea quoque illius viri bonitatis, fidei, integritatis opinio cunctos tenebat, ut non solùm Pontificis imperio subjecti, si vi opprimerentur, ad ejus patrocinium confugerent, sed omnes undique omnium gentium ac nationum quibus aliquid Romae negotii erat.

XIII. Apud Principes vero Christianos summa in opinione fuit sanctitatis. Alphonso autem Regi Neapolitano, Philippo primùm, deinde Francisco Sfortiae Ducibus Mediolanensium tanta in veneratione, ut eum semper appellare parentem & inter loquendum & in epistolis consueverint. Alphonsus verò etiam ejus auctoritate & oratione ductus, quam in illa sua prima legatione ad eum habuit, auctionem beneficiorum sacrorumque omnium facere desierit, ac sacratis Pontificum decretis paruerit. Tantum certè omnes illi detulerunt ut nihil arduum, nihil magnum, sive cum Pontifice, sive cum aliis, eo inconsulto egerint; Oratoribus verò suis ac negotiorum procuratoribus, quos Romae haberent, etiam mandata dederint ut nihil eo inscio aut nolente tentarent. Ceterùm cùm Nicolaus primò, deinde eo mortuo Callistus à Francisco Sfortia auxilia contra Iacobum Picentinum peteret, quem arma moturum contra Ecclesiam suspicabantur, non priùs ad illum misit quàm à Dominico id facere est persuasus. Eugenio post reconciliationem, deinde Nicolao ita carus continuè vixit, ut tamquam parenti illi detulerint. Ferunt tamen initio pontificatus Nicolaum alieno ab illo animo fuisse; quia cùm suffragiis Cardinalium electus ad pontificatum esset, Dominicus, tamquam ad rem vix credibilem motus, videre diligentiùs suffragia voluerit. Miraculi enim loco ducebat hominem novum, qui anno & semis antea privatus sacerdos & egens fuerat, repentè Pontificem creatum; Sed haud multò pòst Nicolaum, cognita hominis virtute, illum sibi convinxisse, nihil deinde egisse quin ejus consilium priùs percunctaretur; joco etiam ei dixisse sæpius: Tu iterum suffragia videre voluisti. Cardinalibus autem tanta in veneratione fuit ut mortuo Callisto ex collegii sententia Pontifex designaretur.

XIV. Nam præterquàm quod in eo summa rerum agendarum prudentia, constantia, integritas, in rebus omnibus fides erat, fuit etiam adeo emendata vita, ut honestate, probitate, exemplo omnibus esse posset, & nihil in eo fictum unquam apparuit, esse quàm videri bonus semper studuit; omni vitae ac supellectilis cultu neglecto, nunquam culcitra ex pluma cubuit, sed straminea; adeoque id sedulo in omni vita observavit ut vix biduo antequam decederet à medicis amicisque illi persuaderi potuerit ut sententiam mutaret, quod ne causâ captandae popularis aurae facere videretur, ejus rei conscium praeter cubicularios neminem habuit. Lectos vero instratos, quamvis splendidè, modicè tamen paratos tenuit. Interiori amiculo laneo à pueritia usus est. Quin etiam eo vestitus & calceatus continuè dormivit. Camisiae autem, quâ circumdata cervicibus apparet, lineam partem adjunxit. Vestitu alio usus est nitido, & tamen honesto, & qui ab omni fastu & pompa alienus esset, quorum erat inimicissimus; dicere frequenter consuetus non in iis dignitatis ornamenta esse, sed in religione, fide, justitia, ceterisque virtutibus. Solitus est aliquando, cum ad eum sacerdotes, nec infimi ordinis venirent qui vestium limbos ex pretiosioribus pellibus haberent, inter loquendum etiam de rebus seriis depilare, sciscitantibus verò plerisque causam illis respondere, quid ita ostentatores essent, & cur non potiùs omnem vestem intrinsecus fulcirent, si id utilitatis causâ facerent, quàm oras vestium ambirent. Pari modo & sacerdotes purpura usos reprehendit, etiam maximo cum stomacho iterum ac tertiò, ut nemo adire purpuratus coram auderet. Munditia tamen fuit magna, sed nequaquam odiosa. Virtus ejus talis ut esset opulentia sine reprehensione, parsimonia sine sordibus. Cibo duntaxat unico in mensa usus est, sive id assum esset, sive elixum. Elixo tamen frequentiùs utebatur. Ciborum varietatem aspernatus est, qui præterquàm quod insalubris sit & nimiùm luxuriosa, fastidium parit. Hanc autem frugalitatem & in conviviis observavit, uno aut summum duobus ferculis convivas excipiens, cùm tamen non sine delectu hominum aut ordinum convivaretur. Cibique ipse erat minimi, & ferè vulgaris; famis tamen impatiens, ita ut si quando negotiis longiùs detineretur, etiam coram Pontifice & Cardinalibus comederet. Comedebat vero parum quid zacchari, aut uvas passas, aut aliud quippiam ex zaccharo confectum. Quo cibo unicè delectatus est, ita ut saepius nihil aliud cum modico pane cœnaverit; idque ferre secum inpransus ad Pontificem iturus semper consuevit. Vini quoque fuit parcissimus. Vasis vitreis aut fictilibus plerunque in mensa usus est, praecipuè solus, aut inter amicos. Vasorum vero argenti tantum habuit quantum fieri neglecto omni luxu poterat. Semper, cum cœnavit aut pransus est, lectorem adhibuit, maximè sacrorum operum, quo ventrem simul atque animum pasceret. Ipse ea attentione audivit ut corrigere lectorem, si quid errasset, soleret. Interdum & cœnavit & pransus est inter domesticos eodem in cœnaculo, ut non nimio sumptu, ita nec lautiori ab universa familia cibo. Sed patronus ac dominus idem quoque severus fuit. Domesticum, quod is contra suam voluntatem extra domum dormisset, domo exclusit, nec adduci unquam potuit ut eum reciperet. Alium, qui conservum verberaverat, similiter domo ejecit.

XV. Vivendi usum ita instituit. Se semper duas aut tres horas ante lucem surrexit, nisi cùm casus aliquis tenuisset. Nam somni ita parci fuit ut ad summum quatuor horis dormire sit solitus; ac statim horis, prout sacerdotum moris est, dicendis operam dabat. Deinde aut sacra ipse celebrabat, quod faciebat quàm frequentissimè; aut si quo casu praeter-

termitteret, iis intererat. Peractis sacris, legere consuevit, donec tempus esset venientes audire, quod deinceps ad horam prandii prorogabat. Ubi pransus erat, doctos viros, quos domi semper habuit, ad se convenire volebat, & propositis quaestionibus, de philosophia & theologia maximè disputantes audivit. Ipse saepius aliquid in medium afferens, eos ad dicendum alliciebat, differebatque, aequo etiam animo de sententia ejici passus. Ubi satis sermonis habitum erat, se in cubiculum cum suis recipiens, domestica primùm negotia ab iis audiebat, tum aliorum, si qui forent qui aut sua gratia aut opera indigerent; & illorum curam aut Secretariis aut auditoribus aut dispensatori, prout cujusque negotia essent, demandabat. Quae vero suam diligentiam suamque auctoritatem apud Pontificem requirerent, in breve conjiciebat, quo Pontificis voluntatem de singulis perscrutaretur. Conferebat autem se ad eum saepissime ob negotiorum multitudinem, quae ad eum undique confluebant. Id vero continuè observavit, ut priusquàm mane cubiculum egrederetur, breve rerum omnium conscriberet quas ea die facturus esset, eoque deinde ordine cuncta, ut erant notata, tractaret, deinde noctu, prius quàm cubaret, ea quae novissimè supervenissent, pari diligentia notaret, & notata quaeque relegeret, si quid autem esset aut temporis culpa aliave causa praetermissum, in posterum diem rejiceret, absolveret. Inde legit aliquid, aut scripsit.

XVI. Post meridianas horas progrediens, qui ad eum conveniebant, sive salutandi sive negotii gratia, sedens plerunque audiebat omnes. Audiebat persaepe stans, aut inambulans; idque exercitii causa. Ubi publica expedisset, in cubiculum se recipiens, subscriptioni supplicationum officii primo dabat operam; deinde breve mane à se conscriptum, deinceps epistolas tum amicorum, tum aliorum qui ad eum scriberent, perlegebat. Post haec legebat aliquid. Legit vero prae ceteris Augustinum de civitate Dei, Hieronymi omnia, & Cassiani opera, ex aliis Senecam, quem familiarissimum habuit. Fuit ingenio summo ac memoria, maxima autem rerum. Nam neque audierat quicquam unquam, neque viderat, aut etiam legerat, quin eorum recordaretur. Verborum vero ferme nullam habuit. Credo quod rebus contentus, verba posse ipse fingere non dubitaverit.

XVII. Nihil cuiquam denegavit unquam quod ipse praestare posset, aut gratia sua quempiam fraudavit. Nihil autem se facturum recepit quod non effecerit. Qua in re tantam diligentiam adhibuit ut per se stare crederet quo minus qui peterent absolverentur. Quos vero opibus aut potentia per vim opprimi vidit, iis maximè nullo aut benevolentiae aut amicitiae habito respectu auxilio fuit, nihil omnino praetermittens quod ad illius salutem & suam fidem spectare arbitraretur, ita ut nec potentum inimicitias extimesceret. Quare multis saluti fuit, gloriari saepe solitus neminem frustra patrocinium suum implorasse, avertisse etiam à cervicibus multorum maximas calamitates. Beneficium vero nec vendidit unquam, nec vendi passus est. Ideo, ne in suspicionem aliquam incideret, nunquam à privato, etiam amico, munus accepit quin par aut majus redderet. Aliquando annulum digito extractum dono mittenti quippiam dedit. A civitatibus & provinciis nonnisi edulia accepit. In omni autem vita ea constantia & gravitate fuit quae non solum gratiae resisteret, verum etiam suspicioni. Feminam nullam domum suam ingredi est passus, sive eae alienae sive conjunctae aliqua cognatione essent. Quod si fortè aliquam sua opera indigere aut conjunctarum ullam ad se venire contigisset, in vestibulum domus descendens aut propinquam aedem, illam audiebat, dimittebatque. Praeterea adeo continentis vitae fuisse constat ut postquam sacris initiatus sit, castissimam vitam duxerit, honestate etiam tanta ut ne à cubiculariis quidem unquam visus sit nudus.

XVIII. In cetera vero vita adeo integer vixit ut nec multis annis valetudine adversa laboraverit, nec vita ab invidis malevolisque ulla in re unquam culpari potuerit. Quod si integritas in omnibus laudanda est, in iis tamen qui in imperio aut potestate sunt, admiratione digna videri debet. Nam multi, quos etiam vidimus, licet in parva fortuna continentes, integri, casti, liberales fuerint, tamen postquàm ad potestatem rerum pervenere, intolerabiles, avari, luxuriosi, superbi, maxima licentia facti sunt, ignari tales solere esse dignitates quales sint qui illis praesunt, arbitrari praeterea omnes sanae mentis illas non semper virtutum praemia esse, sed fortunae beneficia; cùm extolli in dies videamus nulla doctrina, nulla virtute homines insulsos, stupidos, nunquam sobrios, quos nisi cum summo fastidio videre tamquam personatos nequeamus. Hic tamen in tanta rerum licentia, quam omnium rerum impunitas sequatur, unde etiam homines solent plerunque fieri deteriores, talem se ubique semper praebuit ut non minus dignitatem illam Dominico egere quam Dominicum illa honestatum appareret, documentoque fuerit suos cuique mores fortunam fingere. Mendacium nec joco quidem unquam dixit, nec pati potuit, dicens nil magis alienum ab homine esse debere. In loquendo vero liber adeo ut nec Pontifici parceret. Eo dicente aliquando publicè, *De fratrum nostrorum consilio & voluntate fecimus*, surrexit Dominus; detectoque capite, se nihil unquam de ea re audivisse affirmavit. Nicolaus cellam, quam sumptuosissimam in pontificia, quae est in Vaticano, Deo immortali erexerat, cum multis cantoribus replesset, & aliquando Dominicum percunctaretur post Missam, tamquam de re honorificentissima facturus foret, quid ei de illo canentium choro videretur, respondit facculum sibi porcellis plenum videri, audiri namque clamantium strepitum, sed nihil ex eo percipi. Cuidam stipem petenti, quod manus Catalanorum elapsus esset, quasi ob eam rem mendicare cogeretur, & alii ad misericordiam commoverentur, ad adstantes conversus. Quid ergo, inquit, debetur nobis qui in eorum manibus sumus? de Callisto locutus.

XIX. In creatione Pontificis quidam ex collegis ad eum accedens petiit; qui etsi sciret pontificatum ad se perventurum, cupere tamen & orare illum ut sibi suum suffragium daret; quo talis viri testimonio probari videretur. Respondit id se non facturum, nec commissurum ut illius facti conscientia aliquando urgeretur. Erat enim ille vir tardo admodum ingenio, & vita non multum probata. Idem ad justas quoque preces fuit inexorabilis, ita ut nec minis nec precibus de sententia dejiceretur, ulliusve gratia deflecteretur. Callisto ad pontificatum assumpto, volentique Borgiam ex sorore genitum Ducatus Spoletani pro Ecclesia Vicarium facere, & Cardinales partim timore, partim Pontifici gratificantes, illi assentiri viderentur, solus apertè restitit, & id fieri prohibuit. Quare offensus Callistus, per speciem legationis in Angliam Dominicum mittere, qui eorum Regem capere arma contra Turcum hortaretur, & urbe ablegare constituit, veluti rebus suis adversantem. Id quoque cum parum succederet, agitasse deinde Pontifex dicitur de eo capiendo, sed aut deterritum viri auctoritate, aut morte praeventum abstinuisse incepto.

XX. Ambitiosos homines maximè irrisit. Se adeuntes ex his qui tota urbe cursitant, limina potentum terentes, cùm numquidnam à se vellent Dominicus percunctaretur, iisque se visitatum illum venire dicerent, porrecto brachio saepius rogavit ut vena tentata viderent an febri aliove morbo laboraret, (Est enim id verbum quo medici utuntur) deinde increpitos admoneret ut potiùs domi secundùm eorum ordines aliquid agentes quietè viverent & virtuti operam darent quam tota urbe vagarentur. Futurum enim necessariò quandoque (ut boni doctique in pretio habeantur, & quamvis inviti ad munia Ecclesiae vocentur) se verò nequaquam adirent, nisi

niſi ubi ſua opera indigerent. In promiſcuis autem auditionibus quadam etiam ſeveritate ſe adeuntes excepit, ita ut nec infimi ordinis homines, qui fortè compoſita aut longius repetita oratione aut blanditia verborum geſtuve corporis humiliori & abjectiori loquerentur interpellaverit aſperiùs, ut hujuſmodi inepta loquacitate omiſſa rem breviter explicarent. Qua re fiebat ut in magna adſtantium corona pleroſque attonitos lingua atque animus deficerent. Quibus verò vel opera ſua vel gratia uſui eſſe non potuerat, inſtarent nihilominus importuniùs, multos malè mulctatos verbis à ſe amovit. Adulatorum genus abhorruit quaſi pernicioſiſſimam peſtem, quos etiam amovere à ſe, publicè quoque acerbiùs redarguere & increpare ſummo cum ſtomacho ſit ſolitus. Igitur iis moribus aſſecutus eſt ut durus difficiliſque nonnullis videretur, & ad vitæ inſtitutionem rudis, cùm tamen in ceteros eſſet humaniſſimus. Audiebat omnes, quibus poterat opem ferebat, nulli conſilio deerat.

XXI. Accedebat ad hæc formæ qualitas. Nam aſpectu erat aſpero & vultu qui ſeveritatem quandam præ ſe ferret. Statura fuit etiam mediocri, dextero pede admodum claudus natura, ſed ut non multùm dehoneſtaretur. Id verò vitium quò facilius occuleret, crepidis continuè uſus eſt. Erat præterea incorruptus, alieni verò & omnium rerum abſtinentiſſimus, & (ut de Catone ſcribitur) cùm virtutis omnem ſpeciem amplecteretur, honeſtatem cum ſeveritate adamavit. Moderationis humanitatiſque tantæ fuit ut quid quiſnam de ſe ſentiret, ab amicis liberè dici ſibi optaverit, & audiverit attentius; ita ſi quid minùs bene feciſſe redargueretur, libenter emendaret, idque ſedulò ut facerent, humaniſſimè hortaretur, quædam ipſe convinceret, & errare illos oſtenderet. Sed nihil omnium ægrius tulit quam detractorum voces & abſentes carpentium, humanum eſſe dictitans aut alterius peccatum occulere, aut errantem clam amicèque redarguere. Ipſe ubi aliquid amicis vitio dari audivit, ſive verò ſeu falsò, quamvis non primi aut ſecundi loci amici eſſent, iis ad ſe vocatis benignè oſtendit quæ illis vitio darentur; ſimul admonuit ut vitam ab infamia illæſam ſervarent; ſi verò falſa eſſent quæ ferrentur, rogare ut & ſuſpicione abeſſe curarent. Qua re fiebat ut & qui deliquiſſent, vitam emendarent, & cæteri ſuſpicionem evitare conarentur, omnes verò cognita hominis caritate plurimùm ſe illi debere faterentur. Amicis, quorum conſuetudo plerunque malorum cauſa eſſe ſolet, nonniſi continentiſſimis optimiſque viris uſus eſt; quos & conſiliis ſuis continuè adhibuit. Nam nec ad amicitiam quemquam facilè admiſit; & quos admiſit, conſtanter retinuit, eiſque etiam plurimum detulit, quibus autem potuit magno ſemper honori & dignitati fuit. Pro cujuſque etiam meritis ita eorum opes auxit ut miſerias paupertatis effugerent. In eorum quoque neceſſitatibus non ſecus abſentes ac præſentes illi curæ eſſe cognitum ſemper eſt, id amici officium exiſtimans, ſi cùm poſſet ultrò beneficium præſtaret. Unde ſæpius factum eſt ut multi priùs aliquod beneficium in ſe collatum cognoſcerent quàm id futurum cogitaverint. Quae vero feciſſet, occulta eſſe cupiebat, nec ab eo quidem qui accepiſſet ſibi commemorari aequo animo paſſus, ſatis amplam gratiam habitam & relatam arbitratus ſi amico non defuiſſet. Creato Calliſto, memor amicitiae quae illi cum parente meo erat, à Pontifice . . . . . refici ſecretarium & litteras apoſtolicas, ut moris eſt, impetravit, curavitque mittendas Florentiam. Fortè accidit ut eae interea ad ſacrum aerarium delatae in manus Patriarchae pervenirent, qui pariter eundem benevolentia complecti videbatur. Hic igitur alieni officii fructum capiens, ſuo nomine eas Poggio tranſmiſit, ſignificans praeterea ob antiquam neceſſitudinem ſe in eo negotio meritam diligentiam praeſtitiſſe. Quae poſtea Dominico relata nihil illum offenderunt. Quin bene habet, inquit, ſi Poggio ſatisfactum eſt. Nec de ea re ad illum quicquam ſcripſit.

XXII. Ipſe immortali memoria beneficia retinuit. Martini Pontificis propinquos omnes ſumma benevolentia, quoad vixit, eſt proſecutus. Proſperum vero ejus nepotem Cardinalem, licèt admodùm juvenem, in omni vita caritate magna coluit, & cum omni Columnenſium familia ab omni vi atque injuria non ſine ſuo periculo defendit. Amicos praeterea eorum ac clientes, & qui ejus partis erant, continuo tanta cura ac ſtudio proſecutus eſt ut pro uniuſcujuſque commodis ac dignitate perpetua propugnatione ſuſcepta nihil unquam praetermiſerit quod aut ſaluti aut honori aut utilitati eorum conducere exiſtimaret vel ad augendam Columnenſium gratiam, autoritatem, amplitudinem ſpectaret, quos omnes per ſe poſſe eſſe ampliores volebat. Fuere tamen eo tempore qui ab illo haec agi quod factionibus eſſet deditus iniquè interpretarentur, quandoquidem ſi ea non feciſſet, haud quaquam ingrati notam vitare potuiſſet, & ii non minùs quàm Martinum feciſſent, tamquam ſuperiorem colerent. Ipſe inimicitias nullas geſſit, neminem unquam laeſit; nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Verum illud in eo homine praedicatione dignum fuit & optimi viri indicium, quod multitudini honeſtorum hominum, quos premi inopia ſcivit, pro facultatibus ſubvenit, quamvis eae illi eſſent pertenues. Percunctabatur amicos diverſorum ordinum, qui domum ſuam frequentarent, de urbis ac civium conditione; deinde ſingulorum neceſſitate perſpecta, aut iis ſalaria ad vitae ſuſtentationem ſuppeditavit, aut alia ope juvit. Multis victum ac veſtitum praebuit, quamplurimorum etiam filias ſua pecunia collocavit, & quàm frequentiùs, nil aequè pium ſibi videri inquiens quàm injuriae & turpitudini expoſitas propter inopiam & naturae imbecillitatem ad honeſtam vitam traducere, quod etiam in adoleſcentibus obſervavit in quibus aut ingenii aut virtutis indoles appareret, ne res eorum anguſtae officerent quo minùs bona ſibi à natura data exercere poſſent. Sed id aut ipſe per ſe fecit, aut quàm occultiſſimè curari per ſuos voluit, quos fidos ſibi delegerat, ne captandae popularis aurae cauſa facere judicaretur. Nemo autem unquam ab eo fruſtra quicquam petiit. Quare aliquando ſibi calceos detraxit ut cuipiam largiretur. Quandoque etiam cùm offenſum fortuna quemquam vidit minus bene veſtitum, ſuum amiculum dedit. Et cum pecunia ad erogandum non ſufficeret, ſaepius vaſa argentea quae habebat conflari & petentibus diſtribui juſſit. Cùmque ob eam rem ab amicis argueretur, reſpondere conſuevit hominis proprium ſibi videri quamplurimis benefacere, quod adeo in omni vita fecit ut plerumque neceſſariis ad victum deficientibus, pecuniam ſumere mutuo ab amicis cogeretur.

XXIII. Cardinalatus dignitatem ad ſummam civilitatem reduxit. Nam præterquam quod modicis proventibus contentus fuit, quippe qui non plus tribus millibus aureis annuatim ex ſuis facultatibus reciperet, omnium ſe adeuntium adulationes & in ſalutationibus allocutionibuſque proſtrationem corporum humi & ad omnem quoque nutum ſonantia & ampulloſa verba reſpuit, multaque indignatione audivit. Sacerdotum dignitati plurimùm detulit, Epiſcopos ceteroſque qui aliquo honore aliis antecellerent, nonniſi aut ſedentes, aut aperto capite audivit. Viros bonos ac doctos evexit, quoad potuit, ſummaque benevolentia ac liberalitate excepit. Aditus ad eum ferme nimius etiam humillimo cuique de plebe homini patuit. Aderat ipſe horis ſtatutis, loco publico domus, aperto oſtio ut omnibus illum adeundi libera facultas eſſet; quos ita audiebat ut gravitatem cum dignitate retineret. Veritatis amator, & bonorum magis quàm hominum doctorum, doctorum tamen amantiſſimus. Non ſuperbus, non ambitioſus, non fictus, non contumelioſus, non rapax, non avarus, non circumventor, quibus etiam vitiis domeſticos carere voluit. Itaque nullus fumi venditor, nemo arrogans, nemo ſimulator, aut diſſimu-

lator

lator in ejus domo erat. Omnes integri, casti, continentes. Qua in re plurimum diligentiae adhibuit, praecipuè vero ut incorruptos servaret. Nullum ex domesticis purpura uti passus est aut veste quæ non genu tenus protenderetur. Eos autem in quibus aliquod integritatis aut virtutis simulacrum inesse cognosceret, quoad potuit, ad honores extulit, inquiens Christianam religionem melius se habituram fuisse si virtutum amatores ad ejus administrationem eligerentur.

XXIV. Ex ejus ergo domo, quæ & castitatis sanctitatisque exemplum fuit, plures clarissimi viri tamquam ex seminario aliquo prodierunt & omni virtutum genere ornatissimi; in quibus Æneas Senensis primus floruit, qui & eo vivo ad eandem dignitatem electus est, & Callisto in pontificatu succedens, Pius secundus est cognominatus, vir profectò eloquentissimus eruditissimusque. Et tu, Reverendissime Pater, qui à Pio propter doctrinam ac probatissimos mores in familiam suam Picolomineam adoptatus primo, deinde Papiensis Præsul factus, Cardinalis tandem creatus es, Amicus Aquilanus integritate vitæ & pontificii juris doctrina insignis, & . . . . . tempore sedente Paulo secundo eandem dignitatem adeptus, Franciscus Archidiaconus Toletanus, vir tum bonitate, tum scientia sacrarum litterarum, omnium nostrae aetatis facilè princeps, Antonius Latiosus Forliviensis, vir castissimus, Leonardus Perusinus Theologus clarissimus, Blondus Forliviensis vir literatissimus, & alii permulti tam doctrina quàm moribus venerabiles. Quos autem domi viros claros retinere non potuit, summa benevolentia est prosecutus. Dilexit verò prae caeteris Antonium Archiepiscopum Florentinum, Ægidium Episcopum Ariminensem, homines optimos atque eruditissimos. Maxima autem affectione complexus est parentem meum, eumque in omni vita coluit. Multos praeterea (quos enumerare longum est) plurimum dilexit. Nam nemo vir probus, nemo doctus ea tempestate fuit quin illi esset carissimus. Fuit praeterea ejus viri sanctitas ut qui sibi amicitia conjuncti fuerunt, aut in ejus domo vixerint diutiùs (quod nulli nostrorum temporum contingit) assecutos sciamus ut viri integri & prudentes communi omnium judicio habiti plurimas dignitates, eo etiam defuncto, sint adepti. Tanta fuit apud omnes virtutum illius opinio ut verissimè appareat nullum magis boni malive Principis testimonium esse quàm amicos, cum ii semper tales sint, quales fuerint qui eos in suam amicitiam admittunt.

XXV. Studia in maximis occupationibus nunquam omisit. Operam multam, etiam provectioris aetatis, theologiae & philosophiae, ei quam moralem dicunt, impartitus est, praeceptoribus usus Francisco Toletano & Leonardo Perusino, quos continuo apud se habuit; tantumque in iis profecit ut inter doctissimos haberetur. Nullum verò unquam diem praetermisit quin aliquid aut scriberet aut legeret. Legit autem tanta ut semper cura & negotio vacasse facilè videri possit. Cujus rei hoc unum est argumentum, quod cum plus mille & quingenta librorum volumina habuerit ad jus tum pontificium tum civile spectantia, nihil in iis fuerit quod ipse non viderit diligentissimè. Idque in omnibus Augustini & Hieronymi libris fecit. Historias tantas novit quantas nemo alter. Poetas vidit omnes. Oratores ac philosophos habuit familiarissimos. Scripsit ille nonnulla eruditè magis quàm eleganter, quae in vulgus emanarunt, ad religionem nostram spectantia. Plurima etiam partim aedificavit, partim restituit. Ædificavit sibi domum in regione Columnae à fundamentis pro dignitate sua commodam satis ac magnificam, ita tamen ut superfluos in ea sumptus atque ornamenta vitaverit: quam deinde moriens ex testamento gymnasium esse voluit, ad quod plurimi adolescentes addiscendi studio diverterent, & iis necessaria ad victum constituit, magna pecuniarum summa in eum usum erogata. Decrevit in ea & bibliothecam ad communem doctorum hominum utilitatem, congestis ibidem libris, quos magna impensa in omni doctrinarum genere ad duo millia voluminum coegerat tum optimos, tum pulcherrimos, & ut qui domum eam incolerent, quique studiosi forent, pro arbitrio illis uti possent. Hanc tamen domum Angelus ejus frater à Pio Pontifice ad eandem dignitatem vocatus, illi haud dissimilis, & qui vitae integritate & morum sanctitate nulli ejus ordinis cedat, suo usui reservatam inhabitat. Et ne laudabilis voluntas fratris irrita esset, contiguum illi gymnasium sumptuosiùs, magnificentiùs construxit. Ædificavit & Dominicus reparavitque nonnulla in Hetruria, in Piceno. In Soractis monte, ubi quondam latuisset, beato Sylvestro aedem à fundamentis extruxit.

XXVI. Hoc vero praecipua laude dignum in eo fuit, quod cùm redditus habuerit & pro dignitate tenues, & aliorum qui pari potestate respectu penè nullos, iisque contentus vixerit, nullam tamen Ecclesiam tenuit quin aut eam aliqua ex parte instauraverit, vel illius fructus sua impensa auxerit. Quod utinam ceteri quoque fecissent. Non enim regias opes quemque possidere, non omnia concupiscere impotenti avaritia, & minima quaeque sectari cerneremus, non illorum curae commissas Ecclesias ruere, non bonis doctisque viris neglectis rejectisque asseclas quosdam ac ministros omnia adipisci, omnia possidere videremur; aut eos qui emere, tamquam hasta posita, quod concupiscant possint.

XXVII. Optimo igitur vitae instituto cùm Dominicus viveret non minori apud omnes gratia quàm aut fortuna aut dignitate, in morbum incidit, ab initio quidem haud periculosum, attamen molestum. Profluvio namque ventris laborare & se domi continere cœpit, verùm ita ut negotiis ex consuetudine fungeretur, nec solito magis accumberet. Post vigesimum diem, cùm Callistus vita functus esset, & creandi Pontificis necessitas instaret, ideoque Cardinales conventuri essent, ne dissimilis sui videretur, utque quod in omni vitae institutione fecisset, reipublicae Christianae proficeret, adesse huic rei voluit. Quare fretus consilio medicorum, alvum pharmaco ad eam rem parato sistit. Ex qua re in febrem incidit, & quidem vehementem. Cumque ea continuo augeretur, omnia Ecclesiae sacramenta, ut ad eam diem sanctissima ejus acta vita exigebat, summa religione primum suscepit. Deinde ingravescente morbo, ubi adesse vitae finem sensit, amicis ad se vocatis, magnificè ad eos de contemnenda morte locutus est. Ad quae verba cum amici ingemerent, rogavit ne suam mortem lacrymis prosequerentur. Se enim, inquit, vixisse ad eam aetatem ad quam pauci ex multis perveniant, omnes ferme desiderent. Iuvenem praeterea se adeptum quae mortales summa putent, instituisse quoque ad eam diem ita vitam suam ut sperandum ab eis sit se misericordia & clementia Dei optimi maximi adjuvantibus eo ubi vera felicitas ex hoc veluti carcere migraturum. Quare orare illos ut lamentis parcerent, ne non dolere ejus discessum sed invidere huic suo summo bono viderentur. Persuadere se illis ut hanc potius suam diversionem laetitia prosequantur, cujus ipse vel maximum hoc gaudium caperet quod in eorum conspectu vitam finiat. Dolere enim homines eorum mortes debere qui in Dei veri caelestisque beatitudinis ignoratione occidant, vel qui ita vixerint ut posthabita virtutum atque animae cura, soli corpori inservientes, tunc demum cogitare de morte incipiant cum calamitosae miseraeque vitae curriculo exacto se victuros desperarint, quique in summa dignitate constituti, solum quod praesens in oculis fuerit respiciant, nec ultorem scelerum Deum expaveant, aut bonorum remuneratorem credant. Valerent quidem, & posteaquam abiisset, Deo pro animae suae salute supplicarent, & ad eum preces tum pias tum frequentes effunderent. His dictis, omnium apprehensa dextra, amplexusque, lacrymantes omnes dimisit. Nec multo post excessit é vita quinto die postquàm febris eum tenuisset.

XIX.

XIX. Kal. Septembris, anno salutis nostrae supra millesimum quadringentesimo quinquagesimo octavo, aetatis vero octavo & quinquagesimo, vir certè sanctissimus, & qui merito dignus crederetur ea dignitate quam tanto labore defensam annos ferme triginta summa cum laude tenuit, elatus est maxima omnis generis hominum frequentia, comitante omni civitate, laudatusque publicè summa cum adstantium attentione. Funus insuper celebratum summa omnium mœstitia, & in ejus sumptum pecunia ab amicis collata, illatusque sepulcro quod ipse sibi in templo Minervae vivens fecerat.

Huic Dominici Capranicae Cardinalis vitae lubet subjungere narrationem sancti Antonini Archiepiscopi Florentini de morte ejus, tum quia locus est valde insignis, tum ob sanctissimorum hominum inter se amicitiam, quam & Baptista Poggius & Franciscus Castelionensis in vita Antonini, quae extat apud Leandrum Albertum, testantur magnam fuisse. Haec sunt igitur verba sancti Antonini parte III. tit. XXII. cap. XVI.

ACcidit in diebus illis & aliud lugubre quod urbs tota deflevit. Nam reverendissimus Cardinalis Firmanus Dominus Dominicus de Capranica ejusdem mensis (Augusti) XIV. die ex infirmitate fluxus appositus est ad patres suos, cum multa devotione ex hoc mundo transitum faciens, in aspero repertus cilicio quod ad carnem ferebat assiduè. Multum tristitiae & doloris mors ejus intulit cunctis qui noverant eum, propter eminentes virtutes ejus. Verè hic homo justus erat, propter rectitudinem ejus à cunctis dilectus, prudentia & consilio magnus, in jure peritus, & religiosorum pater & refugium. Manus copiosè extendebat ad pauperes, sobrietate & sanctimonia praeclarus, ex devotione non modica frequenter celebrans, studiosus, à lectione non cessans, in diversis partibus legationem eleganter exercens. Honorificè vita functus traditus est sepulturae in conventu sanctae Mariae supra Minervam ordinis Praedicatorum.

Addere etiam placet veterem narrationem de morte Juliani Caesarini Cardinalis, cujus auditor olim fuerat Capranica, à me descriptam ex autographo Ægidii Carlerii Decani Cameracensis, quod extat in bibliotheca collegii Navarriei Parisiensis.

Hic reverendissimus Dominus Cardinalis vocabatur Dominus Julianus de Cæsarinis, qui tempore primi adventus Bohemorum erat Cardinalis sancti Angeli, postmodum verò assumptus fuit ad titulum sanctæ Sabinæ. De hoc reverendissimo patre retulit mihi Ægidio Carlerii Decano Ecclesiæ Cameracensis mense Februarii anno Domini 1447. more Gallicano unus ex familiaribus suis gloriosissimi sui martyrii triumphum. Cùm enim peccatis nostris exigentibus Teucri de Christianis reportassent victoriam, multis fidelibus interemptis, aliis terga vertentibus, hic reverendissimus pater capitur, coram Teucrorum seu Turcorum Imperatore sistitur. Adducuntur doctores suæ execrabilis legis, qui cum illo de fide certant, nitentes eum subvertere & ad impiam eorum sectam pertrahere. Quod cùm nulla ratione hoc facere possent, nunc promissionibus, nunc comminatis suppliciis mentem sanctam satagunt à bono proposito revocare. Nam tyrannus, si ei consentiat, spondet eum facere summum suæ legis sacerdotem; sin autem, diversa experiri tormenta. Cùm vero hic reverendissimus pater nullatenus acquiesceret, sed Dominum Iesum Christum & fidem ejus constanter profiteretur, assunt tortores & medici. In media platea urbis, præsente tyranno, astantibus quodam venerabili Episcopo & multis Christianis captivis, super scalam ponitur, à tortoribus excoriatur per corrigias aliquas pelle à carne separata, inter quas lanceantur quædam subulæ ferreæ. Cùmque isto martyrio esset fatigatus, iterum rogatur ut ad suam sectam, dimissa lege Christianorum, redeat. Quod si facere vult, promittunt medici præsentes curam vulneribus exhibere. Sed nec honorum suorum ambitio nec sanitatis beneficium propositum sanctum potuit violare; sed in Christi fide perseverans, rursus torquetur ut priùs, & ad exitum properans, ad Episcopum præsentem conversus ait: En vides, pater venerabilis, ego ad Christum venio; tibi commendo hunc gregem meum, hunc scilicet populum Christianum. Fortis esto athleta Christi & ipsum in fide confirma. Et sic triumphator migrat ad Dominum, cui & laus & gloria per immortalia sæcula. Hæc mihi retulit in Cameraco ille familiaris suus suprà memoratus; qui, ut inquit, præsens tunc erat, & vidit eum vivum & mortuum. Subjunxit quòd corpus tyrannus jussit comburi & cineres in capsa argentea vel aurea in signum victoriæ quam de Christianis obtinuerat repôni. Si hæc vera sunt, annon, nescio.

Tractatus Iordani Bricii I. C. pro Eugenio IV. adversùs Cardinalem de Capranica, scriptus jussu Petri Cardinalis Fuxensis anno MCCCCXXXIII.

FElicis recordationis Dominus Martinus divina providentia Papa quintus die Veneris IX. Kal. Iunii Romae in palatio sancti Petri condidit unum statutum seu decretum in consistorio secreto, praesentibus Dominis Cardinalibus qui erant in curia; cujus tenor ad litteram sequitur & est talis.

Habetur to. XII. Concilior. pag. 694.

ANno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto, die Veneris IX. kal. Junii, Romae in palatio sancti Petri, praesentibus omnibus Cardinalibus qui erant in curia, excepto Cardinali Aquilegensi, qui tunc infirmabatur, ad quem fuerunt missi duo Cardinales, videlicet Placentinus & de comite, pro eius voto sciendo, & ipsis consistorialiter congregatis in forma consueta, scrutinio praecedenti secreto publicè creavimus, assumpsimus, pronunciavimus ultra Cardinales eadem die assumptos & publicatos, Dominicum Episcopum Ilerdensem in Presbyterum, Prosperum de Columna, Dominicum de Capranica electum Firmanum, Iulianum de Caesarinis Auditorem camerae in Diaconos sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales; qui Ilerdensis & Firmanus aliàs juxta morem consuetum creati fuerunt, sed ex bonis causis tunc & nunc unà cum aliis duobus noluimus, publicari, sed dicto Ilerdensi reservavimus locum suum, licèt publicatus non sit.

Item volumus, statuimus, & ordinamus quod si contingat nos mori ante publicationem dictorum quatuor, habeantur statim pro publicatis solemniter etiam quoad electionem Romani Pontificis & ad omnia alia, etiam si tituli ipsis quatuòr assignati non essent.

Item volumus, statuimus, & de apostolicae potestatis plenitudine decernimus & mandamus omnibus & singulis Cardinalibus sub pœnis excommunicationis ipso facto & inhabilitationis omnia activae scilicet & passivae quoad electionem Romani Pontificis, quod eo casu, scilicet mortis nostrae ante publicationem dictorum quatuor Cardinalium, quod ipsi alii Cardinales teneantur & debeant immediatè, scilicet, infra diem naturalem, habita notitia mortis publicare praedicta, dictosque quatuor Cardinales recipiant pariter & admittant in omnibus ac si publicati & admissi fuissent, sicut superiùs est expressum.

Ita fuit. A. Cardinalis propria manu Episcopus Penestrinus Landensis.

Ita fuit. A. Cardinalis Bononiensis propria manu.

Ita fuit. F. Episcopus Sabinensis Cardinalis Venetiarum propria manu.

Ita fuit. A. Cardinalis Aquilegensis manu propria.

Ita

Ita fuit. G. Cardinalis Senensis manu propria.
Ita fuit. T. Cardinalis Tricaricen. manu propria.
Ita fuit. B. Cardinalis Placentinus manu propria.
Ita fuit. G. Cardinalis sancti Marci.
Ita fuit. R. Cardinalis de Brancatiis.
Ita fuit. A. Cardinalis sancti Eustachii manu propria.
Ita fuit. L. Cardinalis de Comite.

Cujus decreti occasione Reverendissimus in Christo Pater & Dominus Dominus Petrus Dei providentia Albanensis Episcopus sacrosanctae Romanae Ecclesiae de Fuxo Cardinalis nuncupatus dubium sequens ad consulendum & allegandum tradidit ut sequitur.

Vtrum vigore dicti decreti de plenitudine papalis potestatis editi in eventum quo appareat Dominos Cardinales in cedula subscriptos post mortem dicti Domini nostri Martini quondam non recepisse dictum Dominicum electum Firmanum ut Cardinalem, nec ad electionem summi Pontificis Domini Eugenii quarti admisisse, ex hoc ipsi subscripti debeant inhabiles ad papatum vel ad electionem summi Pontificis activè & passivè fore & fuisse reputati. Et cùm dictus Dominus Eugenius quartus à duabus partibus Cardinalium electus in Papam fuerit, an ejus electio propter contemptum & inhabilitatem praetensos veniat per generale Concilium infirmanda seu cassanda.

Quis, ut ait Hieronymus, unusquisque offert tabernaculo Dei quod habet, & illa paupercula mulier evangelica duo tantum aera in gazophylacio pro maximo opere obtulit: quod quamvis modicum, ei tamen ad magnum meritum reputatum extitit. *Lucae* 21.

Quae considerans ego, licèt modicus, in tanto & mihi grandi & gravi opere aliqua pauca subiciam, ante omnia tamen protestationes de quibus in cap. *Damnamus. De summa Trinitate* praemittens, protestans etiam quod per aliqua quae dicam infrà alicui personae injuriam inferre non intendo, sed solum de eis honestè quantum potero loqui, juxta tamen casus exigentiam, & non aliàs & etiam cum omni honore & reverentia cujuscunque loqui & scribere intendo. Quae omnia in singulis hujus opusculi partibus, ubi utile & expediens erit, haberi volo pro repetitis.

Viso igitur decreto Domini Martini Papae quinti & Dominorum Cardinalium subscriptione & themate praescripto, quamvis ex themate ipso non appareat claritas eorum quae postea in facto secuta sunt in electione sanctissimi Domini nostri Papae Eugenii quarti vel non admissione Domini Dominici de Capranica ad ipsius electionem, nisi quantum ex allegationibus similibus Domini praescribentis colligere potui, alium tamen ordinem tenebo in dubiis removendis quàm ipse fecerit; & ideo alia dicam, pauca de suis tangendo.

Elicio specificè dubia tria principalia infrascripta. Primum est, utrum decretum per Dominum Martinum de plenitudine potestatis factum, in forma in qua est, de jure valuerit & tenuerit, & an ei illud facere licuerit. Item secundum, an subscriptio Dominorum Cardinalium subsecuta eos taliter circa electionem Romani Pontificis ligaverit quo minus libere ea nonobstante ad electionem praefati Domini nostri Papae procedere potuerint, dicto de Capranica ad eam non vocato vel admisso. Item & tertium, supposito sine praejudicio, sed non concesso, quod decretum praetensum valuerit, & subscriptio Dominorum Cardinalium circa electionem eos ligaverit, utrum praefatus Dominus noster Eugenius sit verus Papa, & contra ejus electionem objectio dicti de Capranica dicentis quod propter non admissionem ipsius ad electionem Apostolici sit admittenda vel ejus electio ad summi apicem quomodolibet impugnanda vel in dubium revocanda.

Vt sim brevis & clarus, quia nihil tam congruum legibus quàm claritas in authent. de testam. imperfect. circa medium octavae collationis.

Ad primum dubium videtur attendendum quod decretum praetensum fuit & est nullum, scandalosum, pessimi exempli, & plenum periculosissimi & tristissimi in Ecclesia Dei eventus, & universalem Ecclesiam notorie scandalizans, & per consequens Domino Papae Martino id facere non licuit, nec subscribi meruit. Quae rationibus sequentibus comprobantur. Vt tamen melius videatur quia disputatione certandum est, ratione tamen vincendum. *ff. de munerib. & honor. l. Munerum §. Mixta munera 23. q. 6. Vides.*

Quia igitur hoc pro bono & evidenti utilitate universalis Ecclesiae & totius Christianitatis, & ut schismata & scandala & turbationes ac confusiones à populo evitentur, providè decretum est & à sanctis patribus ordinatum in sacris Conciliis generalibus quod ad Cardinales pertinet Papae electio, & Papa illa immutare vel eis derogare vel formam novam constituere & ordinare aut illam destruere vel alterare per quod status Ecclesiae deformetur non potest, imo usque ad animam & sanguinem illa servare tenetur, ut seriose haec habentur 25. q. 1. *Quae ad perpetuam sunt ordinata.* & cap. sequentibus, ubi textus formaliter ita dicunt: *Leo papa Anatolio Episcopo.* In rubro: *Non debent ullo modo variari quae ad perpetuam sunt ordinata quietem.* In textu: *Quae ad perpetuam ordinata sunt generaliter utilitatem nulla commutatione varientur, nec ad privatum trahantur commodum quae ad bonum sunt commune praefixa; sed manentibus terminis quos constituerunt patres, nec injustè usurpetur alienum, sed infra fines ipsos atque legitimos, prout quisque valuerit, in latitudine se exerceat caritatis.* Sequitur ibidem in superscriptione: *Item Hilarius Papa.* In rubro; *Divinas constitutiones, id est, apostolicae sedis decreta, nulli temerare licet.* Item sequitur aliquibus interpositis in superscriptione: *Item Vrbanus Papa.* Sequitur in rubro: *In quibus Romano Pontifici licet novas condere leges.* Sequitur textus: *Sunt quidam dicentes Romano Pontifici semper licuisse novas condere leges. quod & nos non solùm non negamus, sed valde affirmamus. Sciendum verò summopere est quia inde novas leges condere potest unde Evangelistae aliquid nequaquam dixerunt. Vbi verò apertè Dominus vel ejus Apostoli & ejus sequentes sancti patres sententialiter aliquid diffiniverunt, ibi non novam legem Romanus Pontifex dare, sed potiùs quod praedicatum est usque ad animam & sanguinem confirmare debet. Si enim quod docuerunt Apostoli & Prophetae destruere, quod absit, niteretur, non sententiam dare, sed magis errare convinceretur. Sed hoc procul sit ab eis qui semper Ecclesiam contra luporum insidias optimè custodierunt.* Concordat Marc. x. Item sequitur ibidem in rubro: *Apostolicae sedis auctoritas contra statuta sanctorum patrum aliquid condere non valet.* Sequitur textus: *Contra statuta patrum condere aliquid vel mutare nec hujus quidem sedis potest auctoritas. Apud nos enim inconvulsis radicibus viget antiquitas, cui decreta dicta patrum sanxerunt reverentiam.* Et sequitur ibidem. *Item Marcellus Papa.* Et in rubro: *Stare non potest nec valet quod contra evangelicam vel propheticam vel apostolicam doctrinam seu constitutionem factum fuerit.* Sequitur textus: *Omne quod irreprehensibile est catholica defendit Ecclesia.* Et infrà: *Injustum judicium, id est, diffinitio injusta quae regio metu vel jussu fuerit à judicibus ordinata, non valeat; nec quicquam quod contra evangelicae vel propheticae vel apostolicae doctrinae constitutionem vel eorum sive sanctorum patrum actum fuerit stabit; & quod ab infidelibus vel ab haereticis factum fuerit, omnino cassabitur.* Item sequitur ibidem in rubro: *A statutis patrum non deviare &c.* Sequitur textus: *Prima salus est rectae fidei regulam custodire, à constitutis patrum nullatenus deviare.*

Primo tamen videtur quod valuerit; quia Papa Chri-

Christi vicarius, Petri successor, omnia potest, & solus habet potestatis plenitudinem, cunctos judicans, ipse autem a nemine judicatur, imo de ejus potestate (dubitare) sacrilegium videtur, ut haec sparsim probantur & pleniùs exarantur 9. q. 3. *Nemo*, cum septem capitibus sequentibus. 2. q. 6. *Decreto*. & cap. sequenti. 40. di. *Si Papa*. cum infinitis concordantiis. Facit Cod. *De crimine sacrilegij*. cum similibus.

Item dixit Iesus Christus Simoni Petro & successoribus suis: *Quodcunque ligaveris super terram &c.* Matth. 16. extra qui filii sunt legi. *Per venerabilem*. prope finem, & de re judic. *Ad apostolicæ* lib. VI.

Item advertendum quod licèt facta fuerit de plenitudine potestatis. Quae verba sunt maximae importantiae, efficaciae, & effectus, ut infrà plenè declarabitur. Ergo &c.

Contrarium pro veritate videtur addendum rationibus sequentibus; quae fundabo primo rationibus humanis, demum per auctoritates sacrae scripturae & Doctorum Theologorum.

Primo certum est quod Papa sibi successorem non potest eligere. Illa enim venit à Deo. Iohannis XX. *Pasce oves meas*. 8. q. 1. *Moyses*. &c. *Si ergo*. Quod singulariter in eo quod non fuit permissum Moysi de successore ordinare, ut infrà latius dicetur in versu *Item advertendum est*.

Sed Papae electio ad sacrum collegium Dominorum Cardinalium tam de jure communi quàm approbata & inveterata & observata consuetudine pertinet Cardinalibus, cum auctoritas nomine totius christianitatis & universalis Ecclesiae sacrorum Conciliorum & sanctorum Patrum decretis libera est ad hoc attributa potestas. 23. di. *In nomine Domini*. & Lateranensi & Lugdunensi & Viennensi generalibus Conciliis elec. *Licèt de vitanda*, ubi haec notat Ostiensis: Et facit e. ti. *Vbi majus* lib. VI. & cap. *Ne rationi* eo. tit. in Clementinis. Hoc eis etiam competit ex diuturna imo longissima & approbata consuetudine tanti temporis de cujus contrario non extat memoria; quae etiam jure scripto cessante pro jure constituto haberetur. *ff. De aqua cotid. & aestiva. l. Hoc jure. §. Ductus aquae, & de verbor. signif. cap. super quibusdam. §. Praeterea, De praescription. ad decimas. lib.* VI. Obtentum enim fuit & observatum à dictis citra temporibus inconcussè quod ille quem Cardinales vel eorum duae partes in Papam seu summum Pontificem canonicè elegerunt, nunciatione & publicatione facta Principibus & aliis de quibus fieri solitum est, fuit pro tali ab omnibus Regibus & Principibus & à toto Christiano populo & Ecclesia universali reputatus, habitus, tentus, & receptus, eique ut tali paritum & obeditum inconcussè, & obeditur hodie palam, publicè, & notoriè, Et hanc potestatem habent Cardinales ipsi, non ab homine, sed à Deo immediatè; ut infra clarè probabitur & dicetur, & haec omnia sunt obtenta & à dictis temporibus observata. Facit quod notatur in dicto cap. *Licèt* per Ostiensen.

Item Cardinales sunt Capitulum universalis Ecclesiae, ut notatur 12. q. 2. *Cùm redemptor*. &c. *Abbatibus*. per Archid. & notatur *Cod. de bonis quae liberis. l. Cùm multa*. per Baldum. Facit quod notatur de judic. *Cùm venissent* per Iohannem Andreae. Sicut igitur Capitulum sede vacante eligit Episcopum, ita Cardinales Papam de jure communi . . . . cod. cap. q. 2. Gregorius Augustino Anglorum Episcopo sic dicit in rubro: *Statuta Apostolicorum praedecessorum Apostolicus destruere non debet*. Sequitur textus: *Si ea destruerem quae antecessores nostri statuerunt, non constructor, sed eversor esse justè comprobarer, teste veritatis voce, quae ait, Omne regnum in se divisum non stabit, & omnis scientia & lex adversùm se divisa destruetur*. Facit bene 7. q. 7. *Si illa*. Quos textus libenter inferam, quia videntur dubium & causam totam absque aliis adminiculis decidere ubi non plures concordant. Quae jura allegat notabiliter glossa in cap. *Si Papa*. ad fi. 40. di. Facit quod plene notatur. De statu monachor. *Ad nostrum*. per Henric. di. 4. Scandala enim à subditis removere & non seminare debet quilibet bonus pastor & princeps, & maximè Papa, qui noctes insomnes transire debet propter quietem gregis dominici sibi commissi in proœmio libri sexti & in authent. & diem juss. collat. Octava. Et infrà etiam hoc probatur. Et licèt quidam dicere possent quod Papa circa jura praedicta posset dispensare, hoc tamen Martinus non fecit, quia de eis in genere vel in specie nullam mentionem fecit. Item & casu quo hoc posset & fecisset, hoc facere debuisset ex causa justa expressa, & ad publicam non ad privatam utilitatem. Quod hic non apparet, ut infrà statim dicetur. Item fortè dispensare non potuisset, ut ex dicendis apparebit clarè.

25. q. 2. c. 4.

Item confirmatur. Quia potestas à Deo collata est Papæ ad ædificationem, non ad destructionem, teste Apostolo 2. Corint. 10. & ult. circa finem, & dicto cap. 25. qu. 3. *Si ea destruerem*. Per hanc ergo cedulam seu decretum Domini Martini, si valeret, sequeretur destructio & inhabilitatio in principalibus & honorabilioribus membris universalis Ecclesiæ, scilicet Dominis Cardinalibus, qui sunt Consiliarii; assessores, & collaterales Papæ, & ad quos post ejus mortem libera futuri Romani Pontificis est a jure & decretis sanctorum generalium Conciliorum & longissima & approbata consuetudine attributa potestas, ut jam dixi. Ergo clarè patet quòd hoc facere non potuit nec debuit, nec factum tenuit.

Item advertendum quòd in dicto decreto non sunt aliquæ nonobstantiæ. Non enim dicitur ibi *nonobstante* decretali *Licèt de vitanda*, nec cap. *Significasti*, vel cap. *Ubi majus*, & cap. *Romani*. De elec. &c. Et ideo non est verisimile Romanum Pontificem, qui jura tuetur, uno verbo totam observantiam electionum multis vigiliis excogitatam atque inventam velle everti, ut *Cod. de inoffic. testam. l. Si quando*. in principio, in textu & glosa. Decreta enim & statuta in Conciliis generalibus per sanctos patres cum tantis vigiliis ordinata & hactenus observata non potuerunt vel debuerunt sic everti per unum tale decretum, ut statim dictum est.

Item ad præmissorum confirmationem subjungitur ad propositum notabilis quæstio. Quærunt Glossatores & Doctores juris canonici utrum Papa possit omnes Episcopos deponere, & tenent quòd non, quia hoc esset totam universalem Ecclesiam scandalizare & turbare, ut hæc notantur 9. q. 3. *Per principalem* quam sequuntur Archidiaconus & alii. Maxima enim causa & multiplex probatio & solemnis processus & discussio exigitur in depositione & inhabilitatione unius solius Episcopi Cardinalis: quia requirerentur LXX. testes, in Presbytero vero Cardinale LXIV. in Diacono Cardinale XXVI. 2. q. 4. *Præsul*. & capite sequenti. Facit quod notatur de schismat. cap. unico, lib. VI. Quanto ergo debet major causa subesse & processus solemnitas observari & causa ponderari in depositione multorum, arg. *De sacrosanct. Ecc. authent. Multò magis*. Et facit 15. q. 7. *Felix* &c. *si autem*.

Concluditur ergo evidenter quod excommunicare vel inhabilitare Cardinales vel novam eis dare formam in electione Papæ non potuit fieri sub conditione. Inhabilitatio enim & exauctorizatio similis est morti civili, *Cod. de Primicerio l.* 2. lib. XII. Et notatur *ff. de Senatorib. l. Cassius*. Facit *ff. De manum. vindicta. l. Iusta*.

Constat autem quod Papæ non permittitur aliquid facere per quod Ecclesia notoriè scandalizetur vel ejus status universaliter turbetur, cùm sit positus ad ædificandum, non destruendum; ut est dictum, & infrà dicetur latiùs. Non enim debet sustineri nec ab Ecclesia defendi per quod constat scandalum in Ecclesia generari, *Ne Clerici vel monachi secularibus*. & cap. *Igitur*. Et per hoc decretum in nullo potuit detrahi formæ traditæ in Conciliis generalibus &c.

&c. Et notatur in dicto cap. *Licet* super verbo *In Ecclesia Dei* & in dicto cap. *Licet*. Ita enim est Vicarius illius qui non venit solvere legem & Prophetas, sed adimplere, Matthaei quinto capite. Et infra dicetur plene circa secundum dubium.

Praeterea illud decretum vel ordinationem facere est una maxima & aliàs invisa novitas, ex qua nulla secuta est nec sequi poterit in Ecclesia Dei communis utilitas. Solum enim illud factum est ad privatam aliquorum particularium utilitatem, & per consequens non valet; quia in rebus novis constituendis evidens debet esse communis utilitas. *ff. De const. Princip. l. fin.* ubi est expressum. Numquid, deprecor, ex isto decreto vel ordinatione sequebatur in Dei universali Ecclesia haereticorum vel Bohemorum conversio? Numquid Regum & Principum Christianorum tamdiu contendentium & debellantium pacificatio, numquid Graecorum reductio, vel terrae sanctae acquisitio, vel aliquid simile? Certè minimè, nec eorum aliquod nec aliquid bonum commune in universali Ecclesia, ut statim sequetur. Ergo &c.

Si enim hoc vel eorum aliquod vel simile publicam respiciens utilitatem sequi potuisset, fortè sustineri valeret decretum ipsum vel ordinatio. Sed hic neutrum sequi potuit, sed solùm utilitas aliquorum privatorum versabatur, qui non erant nec sunt tam generosi virtutum, & maximè iste de Capranica, qui nec genere nec scientia pollet, ut fertur, quòd aliquod ex eorum elevatione vel ad Cardinalatum assumptione bonum commune vel universalis Ecclesia reparari, reformari, vel relevari potuisset plusquam de aliorum assumptione. Æquales enim, imo majores eis de aliis nationibus reperti fuissent, & specialiter isto de Capranica, qui conqueritur, & propter istum est quaestio quoad praesens duntaxat. Et ideo dictum decretum non fuit nec est tanti ponderis quin deridendum fuerit & contemnendum. Et si Domini Cardinales illo contempto, maximè ejus statu & conditione attentis, ad electionem Domini nostri Eugenii processerunt, bene fecerunt. Deridendum enim est & contemnendum imo extirpandum quod ratione caret. *ff. De negotiis gestis. l. Sed an ultro, §. 1. Sed hanc sententiam Celsus deridet. ff. De decretis ab ord. l. fi.* Et facit *C. de legib. l. fin.* 68. di. *Chorepiscopi*, ubi est expressum.

Haec non dico ad injuriam dictorum quatuor Dominorum in cedula nominatorum. Audio enim quod valentes Domini erant omnes. Iste tamen de Capranica minoris conditionis & status inter alios. Sed non tanti omnes fiunt quod propter eos tale decretum tam periculosum fieri necesse fuisset in scandalum verisimiliter futurum totius universalis Ecclesiae, & specialiter de Capranica, per quem scandalum schismatis paratum esse dicitur in Dei Ecclesia propter ejus conquestionem. Quod si sequeretur, quod absit, melius esset nobis si natus non fuisset homo ille. *Matth. 25. & Marci 14.* Et si etenim Papa eos cardinalare voluisset, hoc sine scandalo facere potuisset, non autem tales viam & modum amplecti vel servare per quem confusio, scandalum vel inconveniens sequi in Ecclesia universaliter poterat, quae bonus Princeps à subditis tollere debet, non eis viam parare, ut authent. *Divinae jussion.* Collat. octava, & suprà dictum est.

Item attendendum est ad causam vel rationem decreti dicti Domini Martini, quia verisimiliter hoc, ut arbitror, factum fuit ad finem quod successor dicti Martini Romanus vel Italicus eligeretur, attenta natione omnium istorum Dominorum quatuor nominatorum, quorum duo Romani, alii Italici dicuntur; & praesumitur quod indirectè volebat idem Martinus sibi de successore Italico providere, quod sibi isto modo non licuit. Quare rogare debet Praelatus Deum ut ei bonum tribuat successorem 7. q. 1. *Petisti*, in fin. non autem eum sibi eligere vel directè seu indirectè ordinare. Ad Deum, non ad hominem, hoc spectat, Ioh. 20. ibi: *Pasce oves meas.* De elect. c. *significasti*, & 8. q. 1. *Moyses* &c. *Si ergo quia adeo habet primatum* 21. di. c. *In novo*, &c. seq. Et ejus electionem Deus sibi reservavit, 79. di. c. ultimo. Facit illud: *Item dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.* Facit De judi. c. *Novit*; ibi: *ad regimen universalis Ecclesiae superna dispositione vocati &c.* Item ibidem post medium, *quia potestas nostra non est ex homine*, sed à Deo, & infrà etiam dicetur secundùm Theologos.

Et propterea contemnere potuerunt & debuerunt Domini Cardinales, repulso ipso de Capranica, dictum decretum tamquam illicitum, insolitum, exorbitans contra jus & utilitatem publicam, & contra canonicas sanctiones & decreta patrum condere nihil potest. 25. q. 2. *Decessorum* 35. q. 9. *Quod quis*. Facit cap. *Si contra jus vel uti*, pu. l. *Rescripta contra jus*, ut suprà.

Item & quatenus de facto processit, est dictum decretum à sacro Concilio vel à Domino nostro Papa tamquam scandalosum, confusione plenum, pessimi exempli & pestiferi schismatis praeparativum, & Ecclesiae universalis turbativum, revocandum. Hoc enim facere Dominus noster Papa solus non potest sine sancta synodo, ut probatur De sepulturis *Dudum* in principio, in Clement. De immunit. Eccles. Clem. unica in quibus est expressum, etiam in casibus minùs dubiis quam sit iste. In dicta enim Clementina unica ultimo allegata Papa constitutionem Bonifacii VIII. etiam in favorem & pro bono totius cleri ordinatam propter vitanda inter Principes scandala sustulit & revocavit. Quanto magis ergo ubi hoc concernit favorem totius universalis Ecclesiae, sicut in proposito, hoc facere potest imò debet, non videtur dubium.

Item pro praemissis facit una ratio civilis, quae talis est. Leges civiles dicunt quod testator habens pulcram domum & decoram in civitate, quamvis sit ipsius plenus & in solidum dominus, tamen non potest columnas marmoreas vel alios lapides magnos & decoros in ea positos à dicta domo detrahendos alteri legare, vendere, vel donare; ut sunt tex. *ff. de contrah. empt. Senatus. Cod. de aedific. privatis.* 2.

Et est ratio politica, ne urbs ipsa vel publicus aspectus ipsius deformetur ruinis, ut dicunt tex. in dictis titulis. Nunc ad propositum. Ex hoc sequitur quod Papa qui non est ita dominus universalis Ecclesiae sicut privatus est dominus rei suae, cum ipse Papa solum minister rationabilis & dispensator Ecclesiae & rerum ecclesiasticarum existat, ut infrà dicetur, non potuit ergo unam vel plures columnas aut lapides vel membra decora universalis Ecclesiae, scilicet Dominos Cardinales, ab ipsa domo & Ecclesia tollere, vel quoad electionem eos inhabiles reddere, vel exauctorizare, maxime sine causa rationabili. Per hoc enim ipsa universalis Ecclesia, quae consistit in capite & decore membrorum maxime principalium Dominorum Cardinalium, dehonestaretur &, ut ita dicam, dismembraretur, & Ecclesia ipsa & ipsius publicus aspectus deformaretur ruinis, turbareturque, & scandalizaretur; ut de se patet, & suprà dictum est. Hoc clarè habetur. Propter quod Papa dictum sic Ecclesiam deformans decretum facere non potuit, nec factum valuit. Et ipsa videtur urgens & legalis ratio facere, quia nemo potest facere quin jura in factis suis locum sibi vindicent. *ff. de C. t. cap. Nemo.* Et quamvis Princeps sit solutus legibus, tamen secundum eas vivere debet. *Cod. De legib. Digna vox.* cum similibus. Non enim debet solvere legem, sed adimplere, ut suprà dictum est, & infrà latiùs dicetur circa tertium dubium.

Quod autem Papa non sit dominus nec tantum jus in Ecclesia vel ecclesiasticis personis habeat quàm homo privatus laicus habet in re sua, (cujus est arbiter & moderator plenus. *Cod. Mandati l. in re mandata.*) evidenter ostenditur rationibus & auctoritatibus multis. Primo ipsius Iesu Christi dicentis Lucae 22. *Qui praecessor est in vobis, sit sicut ministrator*,

tor. Et Apost. 1. Corinth. 1 *Sic nos aestimet homo ut ministros Dei & dispensatores &c.* Et ipse Petrus ait; *Non quasi dominantes in clero, sed forma facti gregis &c.* Et alibi procuratores sunt Praelati, non domini. *De donat. cap.* 2. Quod etiam de Papa intelligitur, ut infra statim dicetur, & probatur *De praebend. cap. 2. libro sexto*, ubi dicitur quod Papa habet plenariam dispositionem omnium beneficiorum. Non dicit dominium. Ex quo sequitur quod Papa non potest ad libitum detrahere bona Ecclesiarum, ut quod adimit de ipsis teneat; (Hoc enim facere posset, si esset Dominus) sed cum sit administrator & dispensator bonorum Ecclesiae, in quo requiritur bona fides, non habet sibi collatam potestatem in eis nisi ad communem Ecclesiae utilitatem; quia potestatem ei dedit Deus ad aedificationem, non ad destructionem, ut dictum est. Ex quibus sequitur quod si Papa pro libito detrahat bona Ecclesiae, & ea non dispenset bona fide, de jure non tenet quod agit, & non solum tenetur agere pœnitentiam de peccato propter abusum rei; sed si infideliter agit, ad restitutionem tenetur, si aliunde habet, cum sit defraudator rei alienae. Secus si esset dominus; quia in re sua quilibet est legitimus administrator, ut est dictum. Verba sunt Domini Cameracensis Cardinalis in tractatu suo infrà saepius allegando.

Item dicit Ægidius Avinionensis Episcopus *in cap. Ad succidendos, De schismat. lib.* VI. quod cum Papa sit administrator & vicarius, non debet potestate sua malè uti, nec jura aliorum occupare, nec in praejudicium alterius judicare, facere, vel ordinare; quod si fecerit, successor suus haec debet revocare; ut notatur De sequestrat. possess. & fruct. cap. 1. lib. VI. per eundem. *Postquam ad diversas mundi partes dispersi fuerunt Apostoli, Petro tamquam principale officium gerenti assistebant tamquam Cardinalatus ministerium exercentes, sicut nunc Papae assistunt Cardinales tamquam ejus principales accessores & Consiliarii atque cooperatores in regimine universalis Ecclesiae. Postquam vero Apostoli à Petro separati in opus praedicationis diversa mundi loca perlustrantes speciales sibi dioceses sortiti sunt, ex tunc episcopale officium. De quorum cardinalatu intelligi potest illud propheticum* 1. *Reg.* 2. *Domini sunt Cardines terrae, & posuit super eas orbem. Ex quo iterum sequitur quod priùs fuerunt Cardinales orbis quam urbis. Nam sicut Petrus fuit Papa orbis, id est, universalis Ecclesiae, ante quam Episcopus Ecclesiae Romanae, sic & Apostoli prius fuerunt Cardinales orbis antequam aliqui fuerint Cardinales Romanae urbis, ut suprà dictum est in quarta quaestione. Cujus conclusionis verba, quia faciunt ad propositum, sunt ista; quod Petrus fuit prius Pontifex summus quàm Episcopus Romanus. Vtrumque tamen episcopatum à Christo immediate recepit. Pro cujus declaratione sciendum est quod quando Christus constituit Pontificem summum dicens,* Pasce oves meas, *& eisdem verbis potestatem dedit erigendi sedem ubicunque vellet, ut ibi esset particularis Episcopus. Vnde, sicut ecclesiasticæ tradunt historiæ & sanctorum patrum decreta testantur, Petrus quatuor annis tenuit cathedram Ecclesiæ nullam sibi particularem eligendo Ecclesiam, sed tamquam Prælatus & caput omnium fidelium sedebat ubicunque volebat. Vnde in Hierusalem, ubi legitur Iacobus statim post passionem Domini à Petro & Apostolis fuisse Episcopus ordinatus, Petrus licèt in omnibus præfuerit, tamen illam Ecclesiam tamquam sibi specialem non elegit, sed post quatuor ferè annos Antiochiæ sedit annis septem, & illam sibi Ecclesiam appropriavit. Deinde verò apparente sibi Christo & eodem revelante sedem suam Romam transtulit, & ibi factus est Romanus Episcopus, ut ibi proficeret.* 7. *q.* 1. Mutationes. *Et ita ex tunc in Petro & suis successoribus duo episcopatus concurrerunt, videlicet universalis Ecclesiæ, & particularis Ecclesiæ Romanæ. Et hic finis dictæ quartæ conclusionis. Redeo ad præscriptam sextam conclusionem. In signum verò dictæ discretionis investitura papatus dicitur Papæ investicio de papatu Romano, ut præsit urbi & orbi. In utroque verò tam urbis quam orbis præsidentia coassistunt Cardinales, tamquam speciales ipsius coadjutores vice & nomine tam Romanæ quàm universalis Ecclesiæ. Et ideo ipse Papa ante suam consecrationem profiteri debet de sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium consensu, directione, & commemoratione ministerium summum agere atque peragere, ut patet in professione quam fecit Bonifacius VIII. quae incipit:* Ego Benedictus Caietanus. *Ex praemissis sequitur septima conclusio, quod sacro collegio vel senatui Apostolorum succedit in ordine hierarchiae sacrum collegium Cardinalium, videlicet quantum ad illum statum quo Apostoli assistebant Petro antequam post eorum divisionem fierent particularium Ecclesiarum Episcopi. Statui autem Apostolorum, in quantum fuerint Episcopi, succedit ordo Episcoporum. Et ita intelliguntur dicta sanctorum ex quibus sumitur illa glossa Lucae x. super verbo:* Designavit & alios septuaginta duos: *ubi dicitur quod sicut in Apostolis forma Episcoporum, sic in septuaginta duobus Discipulis forma est ministrorum secundi ordinis, & omnis potestas sacerdotalis ad hos duos ordines reducitur.*

Deinde post decimam conclusionem dicti sui operis subjungit idem Dominus ad probationem praedictorum in septima conclusione hæc verba: *Circa septimam conclusionem nota quod aliquibus videtur quod Silvester fuit primus qui Cardinales vocavit, ut* 2. *q.* 4. *Praesul, & fuit id capitulum conditum in generali Concilio, ut ibi patet. Aliis videtur quod Marcellus Papa.* Cujus scripta videre volui propter haec & alia multa infrà dicenda in multis locis. Quae scripta solemnia gesta magnalia sunt in Avinione in monasterio sancti Martialis, ubi sunt ultra viginti quinque volumina grossa per eum facta tam super toto jure canonico quam in consiliis.

Si igitur hoc de rebus Ecclesiae æstimationem recipientibus Papae non conceditur, multò minus ei concessum est in personis ecclesiasticis, maximè in majoribus & principalibus, videlicet Cardinalibus. arg. in dicta aut. multo max. cum similibus.

Item probatur alia ratione quod non potuerit Papa sic sine maxima causa Cardinales omnes purè vel sub conditione excommunicare vel inhabilitare, quia etiam unicum Cardinalem Papa deponere vel inhabilitare non potest, sed hoc pertinet ad Concilium generale. *De Clericis non resident. cap.* 1. Et ibi expressim per Innocentium, quem sequitur novellator & Ancarano. Et est ratio secundùm eos, quia Cardinales, tamquam maximi, debent speciali praerogativa laetari. *De off. leg. cap.* 1. *lib. sexto*. Et sunt pars corporis Papae, quicum judicant orbem. *Qui filii sunt legit. Per venerabilem*; ut infrà dicetur. Propter ergo tantam vicinitatem debent esse participes privilegii singularis. *ff. de excus. tutor. l. Non tantùm*. Et una eadem res non debet diverso jure censeri. *ff. de usurpat. l. Eum qui aedes. & De decim. Tua*. ut notant Dominus Ioannes Andreæ & Ancarano in dicto capitulo secundo post Innocentium.

Sed contra hoc facere videtur *De schismat. Ad succidendos lib.* VI. ubi Bonifacius Papa solus de fratrum suorum consilio deposuit Cardinales de Columna. Respondetur quod ibi suberat causa evidentissima, & etiam enormis error & delictum notoriè Cardinalium ipsorum. Et ideo secùs hic, secus ibi. Item illa decretalis fuit per Benedictum XI. dicti Bonifacii immediatum successorem revocata, ut ibi dicit Archidiaconus. Redeundo igitur ad propositum, nunc rationes sacræ scripturæ & auctoritates Dominorum Doctorum Theologorum ad præmissorum confirmationem in medium deducantur.

Theologi dicunt, Sacro collegio vel senatui Apostolorum succedit collegium Dominorum Cardinalium, scilicet quantum ad illum statum quo Apostoli post Christi Ascensionem assistebant Petro antequam post eorum divisionem in orbe fierent particu-

ticu-

ticularium Ecclesiarum Episcopi, ut infrà clarè dicetur. Pro cujus latiori declaratione, & ut sciatur origo Cardinalium, & quam potestatem habent in Dei Ecclesia, est advertendum quod bonæ memoriæ Dominus Petrus Cameracensis Cardinalis, summus Theologus, quem ego vidi, & cum eo sæpe locutus fui, in quodam solemni tractatu quem fecit de ecclesiastica potestate circa principium in sexta quæstione dicit formaliter & multùm notabiliter ad propositum in hæc verba.

Part. 1. Oper. Gerson. pag. 809.

Sexta conclusio. Licèt nomina papatus & Cardinalatus tempore Petri & aliorum Apostolorum non fuerint in usu Ecclesiæ, sed postea crescente Ecclesia in titulum honoris ex devotione fidelium haec nomina, sicut & nomina Patriarcharum, Primatum, Archiepiscoporum, Episcoporum, in usum venerunt à sanctis patribus approbatum, unde ecclesiasticae potestates dictis nominibus papatus & cardinalatus nunc designatae, ex tunc in Apostolis praefulserunt, videlicet in Petro papalis dignitas & in ceteris Cardinalatus auctoritas. Pro cujus declaratione sciendum est quod, sicut patet ex discursu historiae actuum Apostolorum & aliis ecclesiasticis historiis ac sanctorum patrum decretis, ante divisionem Apostolorum &c. De elec. cap. Ubi majus. lib. sexto. *Et in hoc non refert, quia debet attendi effectus, & non vocabulum.* De verb. signific. Intelligentia. *cum tribus capitibus sequentibus. Et nota quod Hostiensis & quidam Doctores canonici multa ponunt de auctoritate Cardinalium tam sede vacante quam plena in cap.* Ad liberandam. De Iudæ. *& in cap.* Cum ex eo. De pœnitent. & remiss. *& cap.* Antiquam. De privileg. *in cap.* Nullus 79. di. *& in cap.* Ego. N. De jurejur. *in cap.* Fundamenta. De elect. *& in cap. 2. De offi. Legat. lib. VI. & in Extravaganti* Execrabilis. *Circa septimam conclusionem nota quod Cardinales etiam non Episcopi praecedunt Episcopos, quia comparantur Senatoribus, qui erant primi post imperatorem, & dicebantur patres conscripti. Et de hoc per Archidiaconum* De offi. Legat. c. 1. li. VI. *& pro hoc 96. di.* Constantinus. *ubi concedit Constantinus ut uterentur ornamentis Senatorum. Et dato quod nullo jure probaretur, sufficit quod hoc est receptum a tempore de cujus contrario non est memoria. Nam tale tempus habet vim legis.* De præscript. c. 1. li. VI. & ff. De aqua cotid. & æsti. l. Hoc jure. §. Ductus aquæ. Et paucis interpositis sequitur ibidem quod sacer ille Senatus Cardinalium a cardine nomen accepit 22. *Sacrosancta* super verbo *Cardo* per Archid. & sequitur. *Nota quod electio Papæ pertinet ad Cardinales, non solum de jure, sed etiam de consuetudine diù obtenta, ut notat Hosti.* De elect. *Licet & haec consuetudo secundum philosophum dicitur altera natura, & habet vim legis, & legem interpretatur & corrigit.* De consuet. cum dilectus.

Pag. 904.

Pag. 905.

Item ad Cardinales pertinet haec electio tamquam ad clerum Romanum seu principales de clero Romano. arg. 24. di. c. 1. *Facit.* 79. di. c. 2. &c. Si quis ea. & c. Si quis pecuniam. *Sed ultra praemissa humana & positiva jura restat in jure divino fundare statum hierarchicum Cardinalium & eorum auctoritatem. Ubi priùs supponendum est quod Christus Ecclesiam suam instituit statibus, officiis, & gradibus variis hierarchiae, juxta illud Apostoli ad Eph.* 4. Unicuique vestrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit: Ascendens in altum dedit dona hominibus. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, Pastores & Doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi. *quod est Ecclesia. Et eadem sententia habetur* 1. *Corinth.* 12. *Et haec perfecta & completa statuum distinctio maximè in die Ascensionis instituta est, ut notant praemissa verba Apostoli allegantis illud*: Ascendens in altum dedit dona hominibus. *Ex quo sequitur quòd varietas officiorum, statuum, graduum, & dignitatum in Ecclesia non principaliter est ex institutione Ecclesiae, nec cujuscumque puri hominis auctoritate praecessit. Quare nec etiam destituere potest ea homo sive destruere. Ulterius supponitur quod praemissa officiorum varietas ad sui pulchritudinem & ordinem requirit quòd inter auctoritates Ecclesiae legitimas sit hierarchica subordinatio, & quod una, scilicet papalis auctoritas, sit suprema ex Christi institutione, & non humana auctoritate, sed divina, juxta illud Ioh.* 20. Pasce oves meas. *Unde licèt pluraliter dicat Apostolus*, Dedit Apostolos seu Episcopos, *tamen ad innuendum id quod dictum est praemisit*: Unicuique vestrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. *Quasi diceret quod uni plus, alteri minus donatum est, & uni supremum regimen ecclesiasticum commisit. Ideò dicit idem Apostolus* 2. *Corinth.* 10. Nos non in immensum gloriemur, sed secundum mensuram regulae quam mensus est nobis Deus. *Ubi glossa*: Usurpantes sibi regimen animarum sine commissione Christi aut sui Vicarii, & potestatem commissam ultra terminos sibi praefixos extendentes, non secundum mensuram regulae, sed in immensum gloriantur. *Ex praemissis infertur quod sicut status Papae, sic post eum status Cardinalium ad ordinem hierarchicum Ecclesiae ex Christi institutione pertinet. Nam ipsi, quantum ad hunc statum, statui apostolico immediatè succedunt. Pro cujus declaratione sciendum est quod Apostoli possunt tripliciter considerari, primo ut Christo principaliter astiterunt ante ejus Ascensionem, secundo ut astiterunt Petro tamquam primo pastori ante Apostolorum divisionem & separationem à Petro, tertio ut ex praecepto Christi, postea à Petro separati, per mundum se diviserunt; ut in sexta conclusione tactum est. In primo statu Apostoli fuerunt pares, nec Petrus eis præerat. In secundo & tertio statu praeerat eis Petrus. Et quantum ad primum & secundum statum Cardinales repraesentant Apostolos in hoc quod assistunt Papae, qui est Vicarius Christi & Petri successor. Sed quantum ad tertium statum, Episcopi succedunt Apostolis, ut in dicta sexta conclusione praemissum est. Et hoc notavit Apostolus distinguens status Ecclesiae, cum distinguit statum pastoralem, cui incumbit cura animarum particulariter à statu apostolico, ad quem spectat regimen & ordinatio totius Ecclesiae generaliter. Et juxta hanc sententiam dicit Archid.* 22. *di.* Sacrosancta, *quod Papa se debet inter Cardinales connumerare ratione status apostolici in quo sunt, condividendo eum à pastorali statu licèt etiam Apostoli fuerint pastores. Sed status in se sunt diversi, & priùs fuerunt in statu apostolico per Christum instituti quàm in pastorali per Petrum; quia ante passionem omnes duodecim fuerunt Apostoli, sed post passionem factus est Petrus à Christo omnium pastor; & tunc status pastoralis fuit ordinatus, licet apostolicus status antè fuisset. Petrus ergo & sui successores retinuerunt utrumque statum, sed Cardinales apostolicum duntaxat. Et ita est diversitas inter nunc vocatos Cardinales, Archiepiscopos, & Episcopos, qui in statu apostolico vario modo succedunt Apostolis. Notatur in glossa primae ad Corinth.* 3. *super illud dictum fidelibus.* Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas. *Nam ut dicit glossa, Paulus erat Apostolus Corinthiorum, Apollo Archiepiscopus eorum; Cephas, id est, Petrus, omnibus major erat. Unde ulteriùs sequitur quod ad statum Cardinalium tamquam ad statum apostolicum primo pertinet unà cum Papa regimen & ordinatio Ecclesiae; quia ex caritate se obligant ut cum capite suo Christi Vicario generaliter fidem & christianitatem usque ad sanguinis effusionem defendant, in cujus signum capellum rubeum portare dicuntur. Ex quibus sequitur quod Cardinales sunt in statu perfectionis altioris quàm sit generaliter status pastoralis; quia inferiores pastores tenentur se exponere pro grege particulari, sed Cardinales tenentur se exponere pro Ecclesia, quod est perfectius; quia bonum quan-*

quanto communius, tanto divinius, ut dicit philosophus.

Haec sunt verba formalia praefati bonae memoriae Domini Cardinalis Cameracensis in dicto tractatu sparsim descripta, quae hic propter ejus auctoritatem & verborum notabilitatem transcribi feci formaliter & fideliter, quia tractatus ille apud omnes communiter non habetur, & sunt multa notabilia ad propositum meum, per quae patet quod status Papae & etiam Cardinalium à Christo immediatè est institutus & ordinatus originaliter. Ponit etiam quia potestatem quam habent Papa & Cardinales secundùm scripturam divinam, ex Christi ordinatione processit. Quae non noverunt omnes humani juris professores. Quae potestas est ad aedificationem, non ad destructionem. Et ideo non potuerunt Papa & Cardinales transgredi terminos quos posuerunt patres sui; exemplo Christi, à quo sunt immediatè instituti, non debuerunt solvere legem ejus, sed adimplere. *Matth.* 5. Et infrà magis declarabitur. Per Dominum igitur Martinum Papam non potuerunt nec debuerunt ita destitui vel inhabilitari Cardinales, etiam ipsis consentientibus, sine causa legitima; & per consequens decretum praetensum non valuit, neque valet, imo contemnendum ut suprà dictum est, & specialiter quia non ad utilitatem publicam & communem, sed privatam totaliter, & sine causa rationabili & legitima, sed pro una truffa & fabula, ut ita dicam comparativè. Non enim hoc Papae permissum est, ut suprà saepe scriptum est & infra dicetur. Multa alia sunt in dicto tractatu, quae hic convenienter addi possent, quae gratia brevitatis transcribere omisi. Recollegi tantum ex eo quae magis ad casum & dubium nostrum mihi pertinenter facere visa sunt.

Ex quibus ulteriùs sequitur secundùm eundem quod licèt debeat obediri Petro & ejus vicario tamquam capiti suo in iis quae pertinent ad aedificationem, non tamen in iis quae pertinent ad ejus destructionem, quod etiam expresse probat Apostolus secunda ad Corinthios 10. ubi ait: *Nam si ampliùs gloriatus fuero de potestate nostra quam nobis Dominus dedit in aedificationem, non in destructionem*, & in cap. ult. in finem, ibi: *Vt non praesens durius agam secundùm potestatem quam Dominus dedit mihi in aedificationem, & non in destructionem vestram.* Et ideo ubi Papa utitur potestate sua in aedificationem Ecclesiae, multa privilegia specialia habet quae sibi soli competunt; quae notantur de translat. Episc. Cum in generali privilegio per glossam & Doctores ple. alibi latius per Guillelmum in Speculo tit. de legat. §. *Nunc ostendendum*; ubi ponit casus centum numero Papae specialiter reservatos. Et Bald. *Cod. De precib. Imper. Offer. l. Rescripta*, ubi notabiliter loquitur. Et Albericus in alphabeto juris canonici super verbo *Papa*, ubi videtur aliqua addere. Haec tamen privilegia non habet Papa in destructionem Ecclesiae vel ejus membrorum principalium, maximè Cardinalium, 25. q. 2. *Si ea destruerem*, suprà allegatum & transcriptum. Imo concedendum est Papam ab universali Ecclesia vel generali Concilio in aliquibus paucis tamen casibus judicari & condemnari, videlicet in casibus Ecclesiae destructionem tangentibus secundum Dominum Cardinalem, qui hoc deducit & probat rationibus in dicto tractatu. Aliàs enim sequeretur Christum, qui verum est & summum caput Ecclesiae & institutor ejus sapientissimus, eam non perfectè & sufficienter ordinasse, quod est haereticum & contra illud Deuter. 3. *Dei perfecta sunt opera* secundum eundem Dominum Cardinalem. Et facit illud Psalmi *Benedic.* 103. *Omnia in sapientia fecisti* & notatur plenè 40. di. *Si Papa*, per omnes ibi scribentes. Vbi dictus Dominus Ægidius Avinionensis Episcopus multa notabilia dicit de hoc.

Concluditur ergo quod decretum praedictum nullum est & iniquum rationibus praedictis, & non tenendum, nec timendum. Etsi enim sententia excommunicationis, licèt injusta, sit timenda, ubi tamen nulla est, nec tenenda nec timenda secundum Hostiensem; qui hoc notat insuper de sententia excommunicationis, §. *Quis sit effectus*, versiculo *Haec vera sunt de sententia justa*. Quo casu, quando est nulla, non est necessaria absolutio. 2. q. 1. *Primates*. Sententia enim excommunicationis, suspensionis, vel interdicti nulla non ligat apud Deum nec Ecclesiam, nec efficitur quis irregularis se immiscens divinis. Ita eleganter notatur de lerico excom. ministrante, cap. *si celebrat*, per Henr. circa principium, & de sententia excom. sacro. di. 1. per eundem, iniquitas enim nullitati similis est. *De sententia & re jud. Pastoral. in Clem. super verbo, Non habebat po an & eo. ti. Cùm Bertoldus, super verbo, Concessimus, per Innocentem.* Hic autem est etiam iniquitas evidens, quia omnes isti qui cardinalari debebant, erant unius nationis, quod non est aequum. Non enim sic faciebat Moyses summus sacerdos, & ejus successor Iosue, qui habebat regimen regale, & unus principaliter praeerat omnibus, sub illo tamen septuaginta duo seniores de omni populo & plebe eligebantur, ut probatur Deuteronomii primo. De toto enim orbe eligendi sunt Cardinales orbem judicaturi, secundum Bernardum ad Eugenium, ut infrà dicetur. Et sic patet dictam ordinationem non tantum nullam, sed iniquam & injustam fuisse & esse.

Quibus convenientissimè quae supra dicta sunt, quòd Papa non est dominus, sed administrator, & aliis praemissis adaptantur & concordant quae venerabilis & recolendae memoriae Bernardus Abbas Claravallensis ait in libello de consideratione ad Eugenium tertium Papam; quem libellum describere volui, & aliqua ex ipso sparsim scripta, quae magis mihi visa fuerunt ad propositum, hic transcribi. Primo enim libro quarto ante medium, & ante versum *Libet superiores*, formaliter Papam Eugenium alloquens ait: *Consideres ante omnia sanctam Romanam Ecclesiam, cui Deo auctore praees, Ecclesiarum matrem esse, non dominam; te vero non dominum Episcoporum, sed unum ex ipsis, porro fratrem diligentium Deum & participem timentium eum, de cetero oportere te esse formam justitiae &c.* Et subjungit qualis debet esse Papa. Quae verba licèt sint pulcherrima, gratia brevitatis, & quia non tangunt principaliter hunc articulum, transcribere omitto.

Item idem Bernardus lib. secundo post principium dicit sic: *Blanditur cathedra? Specula est, inde denique super intendis, sonans tibi Episcopi nomine non dominum, sed officium; quoniam in loco eminenti utinam omnia prospectes, qui speculator super omnia constitueris. Enimvero prospectus iste procinctum parit, non otium. Quomodo libet gloriari dum otiari non licet? Nec locus est otio ubi sedula urget solicitudo omnium Ecclesiarum. Non tibi aliud divisit sanctus Apostolus. Quod habeo enim, hoc tibi do. Quid illud? Vnum scio, non est aurum, nec argentum, non est mihi. Si habere contingat; utere non pro libito, sed pro tempore. Sic eris utens illis quasi non utens.* Et sequitur statim ibidem ad propositum aliquibus interpositis: *Nec enim ille tibi dat quod non habuit. Quod habuit, hoc dedit, sollicitudinem super Ecclesiis, nunquam dominationem. Audi ipsum. Non dominantes, ait, in clero, sed forma facti gregis. Et ne dictum sola humilitate putes, non etiam veritate, vox Domini est in evangelio: Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habens super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic. Planum est, Apostolis interdicitur dominatus. Ergo tu tibi usurpare audeas aut dominans apostolatum, aut apostolicus dominatum. Planè ab alterutro prohiberis. Si utrumque simul habere voles, perdes utrumque. Alioquin non te exemptum illorum numero putes de quibus queritur Deus sic: Ipsi regnaverunt, & non ex me: principes extiterunt, & ego non cognovi eos. Iam si regnare sine Deo juvat; habes gloriam, sed non apud Deum. At si interdictum tenemus, audiamus edictum: Qui major est vestrum, fiat*

fiat sicut minor, & qui praecessor sicut qui ministrat. Forma apostolica haec est. Dominatio interdicitur, indicitur ministratio, quae commendatur ipsius exemplo legislatoris, qui secutus adjungit. Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat. Quis se titulo hoc inglorium putet quo se prior Dominus gloriae praesignavit? Et sequuntur ibidem multa quomodo se debent gloriari exemplo Prophetarum & Apostolorum. Et Sequitur: *Domabis lupos, sed ovibus non dominaberis. Pascendas utique, non premendas, suscepisti.* Et sequitur: *Si filius es Apostolorum & Prophetarum, & tu fac similiter.* Et sequuntur multa ad propositum, quae gratia brevitatis omitto, & infrà remitto latiùs videnda.

Item quia fortè dicetur quod dictus Dominus Martinus hoc fecit & ordinavit de plenitudine potestatis quam habebat, ut patet in dicto decreto, audiatur idem Bernardus libro tertio ante finem circa octo columnas super exemptionibus Praelatorum & aliarum personarum ecclesiasticarum à suis immediatè superioribus, dicens ad propositum in hæc verba: *Murmur loquor & querimoniam Ecclesiarum. Truncari se clamitant & demembrari. Vel nullae vel paucae admodum sunt, quae plagam istam aut non doleant aut non timeant. Quaeris quam. Subtrahuntur Abbates Episcopis, Episcopi Archiepiscopis, Archiepiscopi Patriarchis sive Primatibus. Bonane species haec? Mirum si excusari queat vel opus. Sic factitando probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed justitiae fortè non ita. Facitis hoc quia potestis; sed utrum & debeatis, quaestio est. Honorum & dignitatum gradus & ordines quibusque servare positi estis, non invidere, ut quidam vestrorum ait: Cui honorem, honorem. Spiritualis homo qui omnia dijudicat, ut ipse à nemine judicetur, omne opus suum trina quadam consideratione praeveniet, primùm quidem an liceat, deinde an deceat, postremò an expediat. Nam etsi constet in Christiana utique philosophia non decere nisi quod licet, non expedire nisi quod decet & licet, non continuo tamen omne quod licet, decere aut expedire consequens erit. Age, aptemus, si possumus, tria ipsa operi huic. At quomodo non indecens tibi voluntate pro libito uti, & quia non est ad quem appelleris, potestatem exercere, negligere rationem? Tunc major domino tuo, qui ait: non veni facere voluntatem meam. Quamquam non minùs dejecti quàm elati animi est veluti rationis expertem, non pro ratione, sed pro libito agere, nec judicio agi, sed appetitu. Quid tam bestiale? Et si indignum cuivis utenti ratione vivere ut pecus, quis in te rectore omnium tantam contumeliam naturae, injuriam honoris ferat? Sic degenerando, quod absit, generale opprobrium fecisti proprium tibi. Homo cùm in honore esset, non intellexit &c.* Et post aliqua sequitur ibidem: *Non est bona arbor faciens fructus tales, insolentias, dissolutiones, dilapidationes, sterilitates, scandala, odia; quodque magis dolendum est, inter Ecclesias inimicitias graves, perpetesque discordias. Vides quàm verus sit ille sermo: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Quid si fortè non licet? Ignosce mihi. Non facilè adducor licitum consentire quod tot illicita parturit. Tunc denique tibi licitum censeas suis Ecclesias mutilare membris, confundere ordinem, perturbare terminos quos posuerunt patres tui? Si justitiae est jus cuique servare suum, auferre cuique sua justo quomodo poterit convenire? Erras si ut summam, ita & solam institutam à Deo vestram apostolicam potestatem aestimas. Sic hoc sentis, dissentis ab eo qui ait: Non est potestas nisi à Deo. Proinde quod sequitur, Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, etsi principaliter pro te facit, non tamen singulariter.* Et post pauca: *Monstrum facies si manu submovens digitum, facis pendere de capite superiorem manum brachio collateralem. Tale est si in Christi corpore membra aliter locas quàm disposuit ipse. Nec tu putes alium esse qui posuit in Ecclesia quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios doctores & pastores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi. Atque corpus hoc quod tibi ipse Paulus suo vero apostolico figurans eloquio & capiti convenientissimè aptans, totum compactum perhibet & connexum per omnem juncturam subministrationis secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis faciens in aedificationem sui in caritate. Nec vilem reputes formam hanc quia in terris est. Exemplar est in caelo. Neque enim filius potest facere quicquam nisi viderit patrem facientem, praesertim cùm ei sub nomine Moysi dictum sit: Vide facta omnia secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. Viderat hoc qui dicebat: Vidi civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de caelo, à Deo paratam sicut sponsam. Ego enim propter similitudinem dictum reor, quod sicut illic Cherubim & Seraphim ac ceteri cuique usque ad angelos & archangelos ordinantur sub uno capite Deo, & ita hic quoque sub uno Pontifice Primates vel Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi, Presbyteri, vel Abbates, vel reliqui in hunc modum. Non est parvi pendendum quod & Deum habet auctorem & de caelo ducit originem. Quod si dicat Episcopus, Nolo esse sub Archiepiscopo, vel Abbas, Nolo obedire Episcopo: hoc de caelo non est, nisi tu fortè angelorum quempiam dicentem audisti: nolo sub archangelis esse, aut etiam alio quolibet inferiorum ordinum aliquem non ferentem subesse cuique, nisi Deo. Quid inquis? Probibes dispensare? Non, sed dissipare. Non sum tam rudis ut ignorem vos positos dispensatores, sed in aedificationem, non in destructionem. Denique quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Ubi utilitas provocat, dispensatio laudabilis est; utilitas dico communis, non propria. Nam cùm nihil horum est, non planè fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est.*
Haec dicit Bernardus ubi suprà libro tertio circa finem, qui ibidem subjungit de ambitione & generaliter super universum Ecclesiae statum. Quae & multa alia in dicto libello posita ad propositum hic transcribi possent, quia verba aurea sunt; sed relinquo gratia brevitatis. Ista enim, licet pauca sparsim posita recollegi tamquam meliùs ad casum nostrum facientia; quamvis ferè totus libri discursus posset convenienter adaptari, prout dixi suprà de tractatu Domini Cardinalis Cameracensis. Quem librum seu libellum Bernardi allegat & multipliciter commendat bonæ memoriae Dominus Baldus de Perusio utriusque juris professor illustris in multis locis, & signanter ff. de offi. praetor. A Barbatius in lectura in fi. l. qui nominat auctorem illius libelli testem veritatis, & quod verba sua sunt elegantia, plena fide & veritate. Haec autem ultima verba Bernardi hic subjunxit; in quibus licèt non fiat de Cardinalibus mentio, ipse tamen de eisdem quamplura dicit qui & quales debeant eligi & qualiter exemplo Moysi senes, non juvenes, non tam aetate quàm moribus, quia senes populi sunt, & de toto orbe eligendi sunt orbem judicaturi, & multa notabilia de eisdem & eorum virtutibus; qui utinam tales essent omnes quales eos esse debere describit libro quarto post principium. Tamen praemissa pro tanto rescribi, quia si Papa non potest vel debet alios inferiores Praelatos eximere vel gravamina eis inferre, cùm sit eorum Coëpiscopus, non dominus, ut latè dictum est, multo minus potuit Dominus Martinus praedictus, qui etiam inter Cardinales numeratur, ut est dictum, Cardinales excommunicare, inhabilitare, & alia quae egit facere in favorem quatuor, non de toto orbe, nec de ejus diversis partibus, sed omnium Italicorum, & ad ipsorum vel finaliter unius solius eorum utilitatem privatam & nullo modo communem, & utinam ad bonam & rectam intentionem. Quicquid sit, tamen non sequebatur ex hoc in Dei universali Ecclesia evidens utilitas quod sic constituta & decreta & observata in generalibus Conciliis & ad quie-

tem

tem totius universalis Ecclesiae cum tantis vigiliis & laboribus ordinata alterare, mutare, & confundere, aut destruere, Ecclesiam ipsam potuerit turbare, scandalizare, vel turbationem in ea ponere, plenitudinem tempestatis & confusionis ponere in eadem, quod apud sani capitis graves viros truffa vel fabula aut monstrum in Ecclesia reputatur, ut ex praemissis omnibus colligitur evidenter. Et haec de primo dubio principali dicta possunt sufficere de praesenti.

Restat tamen respondere ad rationes in principio in contrarium factas, quibus ex jam dictis patet ad omnes evidens responsio unico verbo; & ideo superfluum est ultrà aliquid dicere. Quod enim demonstratae rei additur, frustra est. *ff. De dote praeleg. l.* 1. *in fine*. Et supervacuum est solem facibus adjuvare. 6. q. 1. *Si omnia*. Gratia tamen clarioris intellectus, & ut aliqua omissa dicantur, responderi potest, quando dicitur, Papa Christi vicarius, Petri successor, omnia potest &c. verum est ubi aedificat, non autem ubi destruit, ut suprà dictum est; etiam si hoc faciat de potestatis plenitudine, ut statim dictum est secundum Bernardum.

Item ad id quod dicebatur, *quodcunque ligaveris &c.* respondetur quod hoc est verum si justè faciat & mediante justitia, clave non errante. 24. q. 1. *Manet.* &c. *Quodcunque*. & infrà per glos. Idem tenet Archid. expressè 11. q. 3. *Cœpisti*, & dicto c. *Manet*. Idem tenet in cap. *Apostolicae* super verbo *ligaveris*. Idem Guillelmus in speculo de pœnit. & remiss. verbo. *Quòd si in eadem persona*. Idem de Bracho in suo alphabeto super verbo *ligaveris*. & communiter omnes. Idem tenet magister Nicolaus de Lira in dicto cap. 16. Matth. super verbo *ligaveris*. Scilicet supposito hoc in terra debito usu clavis, Deus approbat in caelis, aliter non. Verba sunt Nicolai de Lira.

Hic erravit graviter, ut ex praemissis patet; & potuit imò debuit sibi in facie resisti, nec ei obtemperari debuit. Reprehensibilis enim fuit, *ad Galat.* 2. Iudicium enim Papae tale esse debet ut non possit nec valeat periclituri. Turpe enim est retractare quod fecit, secundùm Bernardum libro quarto post principium cap. 2. Concordat lex civilis dicens quòd cavere sibi debet Princeps ut aliquid non faciat reprehensibile seu reprehensione dignum. *ff. de haeredib. instit. l.* Plenè secundùm Baldum, qui ibidem quamplura notabilia dicit.

Item ad hoc quod dicitur quod hoc facit Papa de plenitudine potestatis &c. patet responsio per dicta Bernardi ad Eugenium. Illa enim non debet abuti, nec ad hoc est sibi data ut destruat, sed ut aedificet justa & plantet. Quòd si non faciat, non debet dici dispensatio, sed crudelis dissipatio.

Item Innocentius dicit quòd Papa plenitudine potestatis uti non debet nisi ex magna & justa causa, ut notat eleganter de elec. *Innocent.* Quae cessabat omnino in casu nostro, quia fuit merè voluntaria. Et ideo debet illa potestas restringi & temperari, ne sequatur absurditas vel abusus secundum Dominum Cameracensem ubi suprà. Hic autem sequi poterunt scandala, abusus &c. Et idem etiam dicunt Doctores canonum, ut sequitur.

Item dicit glos. Bernardi de concess. praebend. cap. *Proposuit.* quòd licèt Papa habeat plenitudinem potestatis, tamen contra universalem statum Ecclesiae dispensare non potest. 14. q. 1. *Memor sum.* & allegat jura multa. Facit quòd notatur 25. q. 1. *Quae ad perpetuam*. Et ita apparet secundùm Doctores Theologos & Canonum quomodo & quando debet uti plenitudine potestatis. Iura etiam civilia concordant in ratione. Potestate enim alicui data quis debet civiliter & rationabiliter uti. ff. de l. fi. Cui. ubi est textus in ratione sui.

Item advertere debebant omnes, cùm essent prudentes, & futura praevidere, quia poterat ex hoc pestiferum schisma in Dei Ecclesia suboriri, quod vitare debebant sicut venenum mortiferum, & potiùs mortem quàm illud pati. Praeteriti enim & inveterati schismatis, quod proh dolor per quinque lustra duravit & ultrà; praeteriti enim ratio scire futura facit de elect. *Ubi.* in principio lib. VI. per Iohannem Monachi. Unde leguntur in mari historiarum à fratre Iohanne de Columna composito lib. 5. cap. 61. de schismate vitando formaliter verba sequentia. *Dionysius Novato fratri salutem. Si invitus, ut ais, ad hoc venisti, ostendas in eo si desinas volens. Oportuerat enim quidem pati omnia ne scinderetur Ecclesia Dei. Erat non inferior gloria sustinere martyrium pro eo ne scindatur Ecclesia quam est illa ne idolis immoletur. Imò secundùm sententiam majus puto hoc esse martyrium ubi unusquisque pro sua tantùm anima, in hoc pro omni Ecclesia martyrium sustinet. Sed nunc sive tu suadere, sive etiam cogere potes fratres redire ad concordiam, majus tibi erit emendationis meritum quàm fuerit culpam commisisse, quia illud non jam imputabitur, hoc etiam laude dignum dicetur. Si vero illi in credulitate permanserint, tu tamen salvas animam tuam. Vale pacem desiderans quam tibi imprecor.*

Ad secundum dubium principale de subscriptione Cardinalium, an eos ligaverit &c. videtur quod sic; quia se subscribendo videntur omnia contenta in decreto seu cedula approbare. *Cod. De re alien. non alie.* 2. Et ibi notabiliter facit *ff. de testam. tu. l. Ex sententia*. Et de subscriptione Cardinalium notatur 12. q. 2. cap. *Cum Redemptor*, per Archidiaconum.

Contrarium dico quod consensus vel subscriptio non nocuit quò minùs potuerint eligere liberè dicto Domino de Capranica non vocato vel admisso. Ubi advertendum primò ad modum subscriptionis Cardinalium. Non enim aliter consenserunt Cardinales, sed simpliciter per eorum scripturam attestantur & testimonium perhibent quod Papa ita ordinavit; non quod pœnis ibi contentis consenserint vel se subjecerint expressè, ut patet ex verbis quæ clara sunt, & eorum forma est attendenda. *ff. De leg.* 3. *l. Ille*, §. *Cum in verbis*. & de privileg. *Porro*. Item videtur quòd etsi consensissent expressè etiam pœnis illis, hoc fecisse dicuntur ex nimia reverentia quam gerebant Papæ, qui erat potens opere & divitiarum & amicorum multitudine in civitate propria; quæ reverentia metui æquiparatur; nec dici debet propriè consensus liber in aliquo, si rubore confusus & persuasus contradicere tunc probatur *ff. de furib. l. fi.* Et facit optimè quod plenè notatur *ff. Quarum re. actio non datur. l.* 1. §. *Quae onerandae*. per glos. & Bartolum. Et hoc tetigi de primo scribens. Quare non repeto. Addo. Facit benè *ff. Quod falso tutor. l. Novissimè* §. 1. & quod notatur per Baldum ibi. Et hic ulteriùs advertendum quod præmissa loquuntur in temporalibus, in quibus ordinationes, sententiæ, vel alii actus temporales licèt valeant ipso jure; obstat tamen exceptio, ut in toto titulo *De his quae vi metusve causa fiunt*. In sententia autem clavium, si excommunicationis vel alterius censuræ spiritualis fit per metum hunc lata vel alius actus factus, est nulla & nullus ipso jure, quia non debent claves vim pati activè vel passivè. *Quod met. causa. cap.* 1. *lib.* VI. cum ibi notatis. Facit quod notatur 11. q. 3. cap. *Quatuor*. Ista verò allegantes. Cod. De sacrosanct. cap. *Decernimus*, ad fin. per Baldum. Facit bene 3. q. 1. §. fi. ubi textus notabilis.

Plus dico, quod etsi liberè & purè consensum clarum omnibus præstitissent, eosdem non ligavit quò minùs potuerint impune ad electionem procedere, cùm non valuerit quod egerunt, prout suprà dictum est. Ad totum enim collegium seu senatum Cardinalium pertinet Papam eligere nomine & vice non sua, sed totius universalis Ecclesiæ & pro ejus evidenti utilitate tam de jure quàm consuetudine inveterata, ut est dictum. Cum igitur hoc non ad sui utilitatem vel favorem introductum est, sed pro bono publico universalis Ecclesiæ, non potuerunt nec expressè nec tacitè illi renuntiare etiam cum juramento. Hoc enim posset facere simplex Clericus

cus quando introductum est aliquid in favorem totius ordinis clericalis, ut De foro compet. *Si diligenti*. ubi est expressum. Et hoc tenet Hostien. in propriis terminis de Cardinalibus tam in dicto cap. *Licèt de vitanda*, quam cap. *Si diligenti* allegato, Notatur plenè De renunt. 2. *Cum pridem* §. *Propter malitiam*. & de vita & hon. Cler. c. fi. ipso illo canone seu decretali *Licèt* Legatur. Nec ei possunt renuntiare. Et licèt sit durum, tamen est tenendum. *ff. Qui à quibus* c. *Prospexit*. Hæc Hostiensis. Igitur bene facit ff. de pact. l. *Ius publicum pactis privatorum non laeditur*. & quod plenè notatur per glos. & Doctores modernos Cod. eod. tit. l. plenè.

Quomodo enim & qualiter potuerunt ipsi per eorum gesta vel scripturam aut subscriptionem publicum bonum universalem Ecclesiam & totum orbem cujus sunt judices à Deo habentes potestatem, ut est plenè superius deductum, sic scandalizare, turbare, confundere & ordinem in sacris generalibus Conciliis ac decreta & facta circa Papae electionem ordinata pervertere & mutare, aut saltem perversioni, turbationi, confusioni, aut mutationi consentire? Certè minimè, prout nec Papa talia facere potest per jam dicta. Non enim debent solvere legem, sed eam adimplere, cum sint sal terrae, ut habetur Matthaei quinto. Super quo verbo Nicolaus de Lira describens Praelatorum vitam, dicit in haec verba: *Ad cujus evidentiam considerandum quod Praelati sunt successores Apostolorum. Et ideo debent esse perfecti in vita contemplativa & activa. Et ideo virtutes contemplativorum, quae sunt praedictae, supponuntur esse in eis. Et similiter quae sequuntur de activa. Sed hic exprimuntur aliqua spiritualia quae debent esse in eis prae caeteris, & primo quantum ad eorum vitam, secundo quantum ad eorum doctrinam, Praelati enim debent esse excellentes prae caeteris quantum ad mores. Primum debet esse discretio in agendis, quia sunt duces & gubernatores aliorum. Et hoc designatur cum dicitur: Vos estis sal terrae. Sicut enim sale condiuntur omnia cibaria, ita discretione Praelatorum debent dirigi & ordinari omnia opera subditorum. Quod si sal evanuerit, id est, si discretio in Praelatis defecerit, in quo salietur; quasi in nullo opere subditorum condietur seu dirigetur. Et ideo subditur. Ad nihilum valet ultrà nisi ut mittatur foris & conculcetur ab hominibus; quia talis repelli debet à Praelatis, ne officium Praelatorum in conspectu omnium reddatur vile. Secundum in quo debent praecellere Praelati est clara notitia in scripturis intelligendis. Et hoc est quod dicitur, Vos estis lux mundi. Sicut enim lux est manifestissima omnium oculorum, sic Praelati per intelligentiam sacrae scripturae debent ex officio notificare omnia opera virtutum. In cujus signum portant mitram in capite, in qua sunt duo cornua. Tertium in quo debent praecellere constat in oppressionibus pauperum reprimendis. Unde dicit salvator Iohan.* 11. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis, mercenarius autem &c. *& ibi multa de hoc. Quantum in quo praecellere debet Praelatus est sanctitatis evidentia in exemplis dandis; quia tantum excellere debet actionem populi actio Praesulis quantum distat à grege vita pastoris. & ideo comparatur lucernae positae super candelabrum illuminanti totam domum. Et ideo sequitur:* Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona &c. *Et sequitur aliquibus interpositis quod Praelati per suam doctrinam & opera non debent legem destruere, sed ampliare*. Haec Nicolaus de Lira, qui multa alia ponit ad propositum, quae gratia brevitatis transcribere omitto hic. Est ergo considerandum si dicti Dominus Papa & Cardinales in praetenso decreto adviderunt & ista quatuor servaverunt. Et certè non totum, sed contrarium, salvo semper eorum reverentia & honore. Et utinam bene cognovissent praeterita, & cuncta rimassent & circumspexissent, & novissima providissent, & verba Gregorii in homilia quam cantat Romana Ecclesia Dominica IX. post Pentecosten ante eorum oculos habuissent, quae dicit: *Maxima ruina populi ex culpa sacerdotum*. Et alibi legitur: *Omnia mala à sacerdotibus processerunt*. *Malach.* 3. *Et pugnabunt filios Levi*. Et ibi notata.

Ad tertium principale dubium, quo quaeritur utrum supposito quod decretum praetensum valuerit, abjectio dicti de Capranica fuerit, & sit admittenda, & an ex eo quod ad electionem non fuit admissus, electio Romani Pontificis fuerit nulla &c.

Videtur primo quod ad electionem idem de Capranica debuerit admitti. Decretum enim dicit quod quatuor Cardinales in eo nominati ad electionem futuri Pontificis admittentur. Ista est omnino collectiva & pluralis, quae resolvi debet in singularitate. Haec tantum operatur quod quatuor singulares orationes divisim prolatae. Quod admittantur Dominicus Ilerdensis ad eandem electionem, Dominus Prosper de Columna &c. & de Capranica &c. probatur *ff. de condit. & demonstr. l. Falsa.* §. *fi.* Ubi textus est quod si testator legat libertatem duobus servis tuis, vel alteri eos legavit si tui essent tempore ejus mortis, si unus istorum alienatus vel manumissus, alter servus veniet in legato, quia illa pluralis oratio tantum operatur quantum duae singularitates divisim prolatae. Facit quod notatur de re. jur. *Pluralis locutio* per Dynum & alios, ubi sunt concordes. Sed ad propositum. Quamvis per Dominum Martinum tres ex istis quatuor sint in ejus vita admissi, restat quod Capranica non admissus in vita admitti debuerit post mortem ad electionem, quodque factum non fuit videtur nulliter actum. Facit quod notatur *Cod. De impub. & aliis sub l. Quamvis. & l. Cum quaedam*.

Sed iis nonobstantibus dico contrà, videlicet quod admitti non debuit, imo contemni potuit, quia, ut suprà dictum est, decretum fuit nullum, & non praestat impedimentum quod de jure non sortitur effectum; ut in regula juris, *Non praestat*, lib. VI. cum concordantiis. Et haec responsio posset sufficere.

Praesupponendo sine praejudicio, & non concesso, quod valeret & esset decretum aliquod, est advertendum in facto quod praetensum decretum factum extitit anno millesimo CCCCXXVI. & de mense Maii, post quod tres ex Dominis ibi nominatis fuerunt publicè ad cardinalatum assumpti per eundem Dominum Martinum, isto de Capranica spreto. Quod non fuit sine causa, quae statim prodetur. A tempore enim decreti usque ad obitum dicti Domini Martini fluxerunt sex anni vel circa. Quo pendente tempore dictus de Capranica & Dominum Martinum & Ecclesiam graviter offendit tam super facto & rebellione Bononiae quàm aliàs, ut audivi à fide dignissimo. Ex quo praesumitur Domini Martini mutatio voluntatis. Argumentum voluntatis optimum *ff. De confir. tu. l. In confirmando, & l. Utilitatem*. Ibi enim dicitur de tutore in testamento dato, post ejus dationem testator diu supervixit & mores mutavit, vel testatorem offendit, quod ex hoc praesumitur testator voluntatem mutasse, & ideo judex illum in tutorem dare vel confirmare non debet propter causam supervenientem & ideo dicit Baldus in dicta lege *In confirmando*, super verbo fin. in proximo sic notat, quod facilius praesumitur durare voluntas de proximo quàm de longo.

Et ita ratio fortè movit vel movere potuit Dominos Cardinales qui eundem de Capranica ad electionem non admiserunt. Facit l. *Sancimus*, & quod ibi notatur *Cod. De testam. & ff. de probat. l. Procula*, in ratione sui. Aliqui alii dicunt aliam causam fuisse: quae si vera esset, non foret honesta. Et ideo amplius non aperio. Non enim debet quicquam probabiliter asseverari, *ff. De accip. l. Iulianus. in principio*. Licet tamen omnino fama de hoc volet.

Item etiam advertendum in facto quod praetensum decretum non ligat Cardinales futuros. De futuris enim

enim nulla fit mentio, licèt generaliter inhibeat omnibus & singulis Cardinalibus. Quae generalis locutio tantum intelligitur de praesentibus. *ff. De aureo & argent. l. Si quis ita. & De legat.* 2. *l. fi.* ubi est textus notabilis. Et maximè hoc debet ita intelligi & restringi in materia pœnali, scandalosa, odiosa, & à jure communi exorbitante, juxta regulam *Odia restringi. De reg. jur. ff. De pœn. l. fi. de interpretatione, & l. si preces. cum concord.*

Post quod prætensum decretum tres ex Dominis ibi nominatis fuerunt ad cardinalatum assumpti, & etiam plures alii, videlicet Arelatensis, Novariensis, sancti Petri ad vincula, Rothomagensis, sancti Angeli, de Columna, qui auctoritate dicti decreti non fuerunt ligati nec inhabilitati aut excommunicati, quia postea assumpti. Supposito igitur sine præjudicio veritatis sive concesso quòd Domini Cardinales in decreto seu cedula subscripti fuissent excommunicati vel ad electionem inhabilitati, isti postea assumpti in electione interfuerunt & D. N. Papam elegerunt; quibus nulla inhabilitas potest obici. Et per consequens canonica fuit & valuit D. N. Papæ electio, si isti omnes noviter postea creati vel eorum duæ partes, aliis inhabilibus, in electione consenserint, ut dicitur cap. *Licet de vitanda*; etiam si Papa esset excommunicatus vel alias inhabilitatus. Nulla enim exceptio excommunicationis vel etiam hæresis præcedentis contra eum qui à duabus partibus electus est potest opponi, quasi ab eo sublata sit omnis in Ecclesia, cùm sit mutatus in virum alterum &c. Et sunt textus expressi in dicto cap. *Licèt* & eod. tit. *Ne Romani*. §. *Porro* in Clem. Et notatur in dicto cap. *Licèt* per Innoc. & Henric. post omnes. Clarè & apertè loquitur textus.

Item est advertendum quia in facto ponitur quod in electione prædicta duo ex Dominis Cardinalibus de subscriptis expresse protestati sunt quod dictus de Capranica admitteretur, quem & in quantum in eis est admitti voluerunt. Et sic isti duo de subscriptis non fuerint excommunicati vel inhabilitati ex quo per eos non stetit. Præmissis igitur omnibus cessantibus, licèt non cessent, illi duo potuerunt Papam eligere, aliis inhabilibus existentibus. Duo enim tunc sufficiunt, & notatur *De elect. c.* I. Et idem notatur eod. cap. *Licèt*. per Ægidium Avionensem. Et notatur cap. *Vbi majus*, super verbo *Cardinal.* per Archid. & Iohannem Monachi, & in dicta Clem. *Ne Romani* per Paulum. Plus dico, quod etiam unus solus hoc casu eligere potuisset, ut notatur *De postula. præla. c. Quantum.* per B. qui plenè disputat & ita eleganter concludit. Facit quod notatur *Ne sede vacante* c. I. §. I. lib. VI. per Iohannem Andreæ.

Sed fortè mihi dicatur quod probandum esset in facto quod illi duo qui fuerunt protestati vel alii post decretum creati vel eorum major pars elegerit D. Eugenium; cujus probatio videtur difficilis, cùm nullus alius sit inter eos duos Cardinales. Quod si non probetur, præmissis veris existentibus quod alii fuerint inhabiles, electio non videtur canonica, cùm requiratur consensus duarum partium, ut dicto cap. *Licèt*.

Ad quod respondetur quod licèt quæstio sit in facto an illi vel eorum major pars elegerit, tamen supposito deteriori & fortiori, quod electioni prædictæ illi tunc non consenserint, quia tamen omnes & singuli Cardinales post electionem prædictam eundem Dominum Eugenium ad osculum tamquam Papam receperunt, & in cathedra & sede Petri posuerunt, eundem adoraverunt, & in summum & universalis Ecclesiæ Pontificem, Christi Vicarium, & Petri successorem susceperunt, & eum talem esse omnibus Christianis & catholicis Principibus populi scripserunt & denuntiaverunt, ac eundem coronaverunt, (quæ coronatio est ultima Papæ electio, ut notatur in dicto lib. VI. per glos.) eidemque nihilominus per duos annos & ultra ut tali obedierunt, & omnes & singuli obediunt eidem, etiam omnes Reges & Christiani Principes de præsenti, certè ex iis omnibus sic publicè & notoriè peractis omnia vitia, si quæ fuerint & electionum varietates sunt ad unitatem & unum redactæ, quia prædicta post electionem ipsam sunt publicè & notoriè peracta secuta, omnia impedimenta, si quæ fuerint, expirata sunt & purgata, & purgarunt ac si à principio omnes vel duæ partes eum elegissent, & ex illis postea secutis eidem Domino Eugenio novum jus, præmissis objectionibus cessantibus, in papatu acquisitum fuit, ut elegantissimè notat Hostiensis in dicto cap. *Licèt*. §. *Praeterea*, super verbo *à duabus partibus*. In electione enim summi Pontificis sunt multa specialia quæ enumerantur octo. Sed dictus Dominus Ægidius Avionensis Episcopus enumerat ibidem tredecim.

Item Compostellanus elegantissimè & multum notabiliter loquitur in hoc articulo, quem sequitur Novellator, de Ancarano, Ægidius, & alij in cap. *Transmissum* De elect. dicentes quod etsi nulla sit electio, vel de ea non appareat, si tamen ab omnibus Cardinalibus recipiatur & eum Cardinales ita publicè fateantur, praesumitur electio canonica praecessisse, & talis investitura vim collationis habet. Eis enim credi debet, quia nullus est cum eis in electione, & plus est voluntatem suam factis quàm verbis declarare. cap. *Dilectis*. De pœnis. *Degradatio*. lib. VI. *ff. De iis qui notantur infamia. l.* 2. §. *Igna. & de aedilit. edic. l.* I. *Si dictum*. §. *fi.* Tamen facit ad præmissa c. *Ex ore*, De iis quæ fiunt à majori parte capituli.

Nunc restat formaliter respondere ad rationes suprà in contrarium factas de oratione plurali, quæ resolvi debet in singularitate &c. Ad quam satis responsum est, & quia etsi ita esset, & quod ille admitti debuisset, licèt non debuerit, ea quæ suprà dicta sunt, tamen hoc non obstante valuit electio. Sed ad dictam rationem potest particulariter responderi multipliciter. Primo generaliter quod illa est ratio scholastica apparens & non existens in casu nostro, & ideo scholasticis relinqui potest disputanda, & maximè quia materia Brocardica est, ut notatur de re. jur. *Pluralis locutio* per Dynum & alios & Instit. de jur. perso. in principio per Io. Fa. & *ff. Si quis es. Si servus* §. *Si pluri.* per Alber. de Rosate post omnes alios. Vel aliter specificè respondetur quod pluralitas resolvitur in singularitatem in materia favorabili, ut in l. *Contraria*, ubi de libertate agitur. Secùs autem in materia odiosa, ut sequeretur absurditas vel inconveniens, ut in casu nostro, ubi est pœna, & sequi poterant mala, abusus & absurditates, de quibus supra secundum Bartholum. Vel aliter. Vbi pluralis locutio fit pluribus collectivè vel conjunctim, tunc non resolvitur in plures singularitates. Et ratio: quia mens & voluntas proferentis est inspicienda. Hic autem mens & voluntas proferentis erat de quatuor admittendis, non de uno solo. Ita notatur *ff. Si quis casu. l. Si servus*. §. *Si plur.* per Alber. post alios. Item non erat res in eodem statu tempore electionis, quia tres ex dictis quatuor erant admissi, Ergo &c. *ff. de solv. l. Cùm quis in principio*. ex. de jurejur. cap. *Quemadmodum*.

Item propter unum vel duos nec plus vel minùs *De consec. di.* I. *Revera*. Et ibi notatur in procemio Decretalium. Et ideo pluralitas non potest resolvi in singularitatem hoc casu, cùm pluralis locutio non verificetur in uno *ff. De testi. l. Vbi minus*, & de reg. jur. l. I. *Pluralis locutio* per Dynum. Item decretum dicit quod casu dicti quatuor non admitterentur &c. Hic autem quatuor non fuerunt repulsi, sed unus solus; & ideo non verificatur dicta pluralis locutio in illo, quia voluntas proferentis repugnat; quæ tamen ante omnia est respicienda, ut suprà dictum est.

Item aliter dici potest quod ubi est dispositio per verbum collectivi & pluralis numeri facta, resolvi potest in plures singularitates concernentes unum & eundem effectum, sicut in casu nostro, ubi de electione actum fuit, & ad illum effectum solum facta fuit

fuit. Tunc non fit resolutio in plures singularitates, ut est casus in dicta l. *Quamvis* & l. *Cùm quid.* Cod. de impub. & aliis substit. Vbi dicitur quod substitutio pupillorum facta pluribus conjunctim non resolvitur in singularitates. Secus autem ubi ad diversos fines & effectus tendunt, quia tunc fit resolutio in singularitates, dicta l. *Falsa.* §. *fi. per contr. alleg. cum concord.* Ita eleganter notatur in dicta lege *Quamvis* per Ia. Britonem & Salicetum, qui notabiliter loquitur. Et idem sequitur Bartolus in dicta l. *Falsa.* §. fi. Et ita apparet multiplex solutio ad l. contrariam allegatam. Quamvis haec fuit superflua, quia suprà satis responsum erat ad sufficientiam bene indifferenter. Et ideo concluditur evidenter quod Cardinales ipsi debuerunt & potuerunt contra dictam scripturam eorum venire, ex quo non valuit & à jure prohibita fuit. *Cod. De agric. & censit. l. Quemadmodum. & notatur lib. x. & C. de pact. l. Pacta quae contra.* Et notatur *in l. ple. de pact.* in tribus oppos. per Baldum & alios Doctores. Et hoc de tertio & ultimo dicto sufficiat.

Verum mihi dictum est post praemissa, videlicet quod de usu & observantia & consuetudine Romanae curiae est quod in materia promotionis & assumptionis Cardinalium fuit & est usitatum quod ex quo aliquis est in secreto consistorio per Papam & Cardinales nominatus vel electus in Cardinalem, quod ille pro Cardinali habetur & reputatur inter eos in omnibus. Quod cum audivi, non credidi, nec credo ita esse. Et causa est, quia jura probant contrarium. Dicit enim textus legis quod si legaretur alicui Seio, si Consul factus fuerit, ut vivo testatore Consul designatus, id est, electus, extiterit, nisi vivo eodem testatore, Consul cum ingressus fuerit, non habebit legatum. Non enim sufficit sola nominatio, designatio vel electio nisi vivo testatore per ingressum honoris fuerit actus perfectus & consummatus. *ff. de condit. & demonstr. l. Publius Maevius in principio*, Vbi est expressum. Vbi notat Baldus quod ad perfectionem alicujus honoris vel officij tria exiguntur, primo electio, secundo acceptatio, tertiò possessio seu ingressus: quorum si alterum desit, non meretur dici honorem aliquando vel officium adeptus. Et haec ibi probantur. Similiter notat Dynus in beneficiis ecclesiasticis & feudis in quibus haec tria requiruntur. De reg. jur. cap. Beneficium. lib. VI. Addunt Doctores & quartum, videlicet quod requiritur juramenti praestatio. Nisi enim praestiterint juramentum solitum, sunt extrà mittendi, ut notatur in pace Constantiensi per Baldum notabiliter super verbo *Vassalli.* & 3. q. per eum disputata quae incipit *Apulus Castrum progenitor*. Hic autem in casu nostro, etsi constet de electione vel nominatione, non tamen constat de acceptatione in vita Papae, vel saltem non constat de publicatione in consistorio publico, nec de capelli rubei traditione, juramenti praestatione & aliis ceremoniis quae in talibus notoriè fieri solent; & per consequens non meruit in vita Domini Martini nec post diei meretur Cardinalis per praedicta. Etiam dicunt canones de Archiepiscopo quod non debet se Archiepiscopum nominare quousque receperit Pallium, nec facere quae archiepiscopali dignitati incumbunt, quia cum pallio recipit nomen Archiepiscopi. Notatur authenticè *De usu pallij in c. Nisi.* Item nec Episcopus ante consecrationem debet dici vel nominari Episcopus, nec prius potest ea quae Episcopo incumbunt spiritualiter exercere. *De elect. Transmiss. & De praebend. c. De multa. per Innoc.* Nec ejus vacant beneficia ante consecrationem ipsam vel lapsum temporis ad eandem suscipiendam ordinatum. *De elect. Cum in cunctis.* §. *Cum vero.* Nec Imperator dici debet nec nominari nisi imperiales susceperit infulas. *Cod. De quadrien. praescript. l.* VI. *Bene à Zenone. in fi.* & quod ibi notatur per Cynum, Raym. & Albe. in dicta lege *Publius* per Baldum, & notatur *De jure jur.* Romani Principes, super verbo, Reges Romanos in Clem. per Ioh. And. & alios & idem Ioh. Andr. post . . . in spe. De rescriptis. §. fi. Et ideo quicquid sit de usu & observantia, istam credo juris veritatem.

Et ut finem verbis imponam, pro finali meorum scriptorum conclusione dicam quod sanctissimo Domino Nostro Eugenio vero summo universali Pontifici dirigam verba, beato Ambrosio in Episcopum Mediolanensem electo ad ipsius confortationem per Valentinianum Imperatorem dicta: *Noli timere, quia & Deus, qui te elegit, semper te juvabit.* Et spero quod Serenissimus Imperator, qui cum eodem esse praesentialiter asseritur, eidem pariter subjungendo verba quae ibi sequuntur dicet, quae sunt haec: *Et ego adjutor & defensor tuus, ut meum ordinem decet, semper existam.* 63. di. *Valentinianus*, ad fi. Et alibi: *Iustitia liberavit te.* Proverb. 10. Et etiam veritas, quae apud Esdram vincit, ubi scriptum, *Veritas valet & invalescit & in aeternum vivit & obtinet in secula seculorum.* Esdrae 10. Io. 8. di. 8. cap. *Consuetudo.* Spero enim firmiter in verbis quae ipsa veritas Petro dixit Lucae 22. *Ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua.* Et quamvis Petri navicula fluctuet, perire tamen non potest, prout non peribit duce Domino in aeternum.

De materia autem quae principaliter tractatur in sacro Basiliensi Concilio non tango, quia nescio puncta principalia super quibus dubitatur vel agitur. Dicuntur tamen multa quae asseruntur fundari super constitutionibus & decretis Constantiensis Concilij, quae facta fuerunt pro magna parte, ut fertur communiter, sede apostolica vacante. Si ita sit, nescio. Quae sedes Dei gratia non vacat, sed plena est de praesenti. Et ideo si ita sit, videretur irreprehensibile judicandum si secundùm varietatem temporum statuta varientur humana. *De consang. & affinit. cap. Non debet. in princ. concord.* Item illi contra quos tunc processum fuit alia gravia valde non solùm commiserant, sed egerant longo tempore & commiserant contra Dei Ecclesiam. Quod praefatus Dominus noster commiserit Ecclesiam, sicut illi scandalizaverunt & turbaverunt, quod ita rigidè debeat contra eum procedi, non enim fuit in sede sua pacificus per biennium. Et ideo altercatio videtur reformare pactum. *Codic. De transact.* Concordanter scripturae. *Cod. De fur. l. Apud antiquos*, ut ibi notatur. Hoc dico solummodo; super quibus ampliùs clavum non laxo. Paratus sum tamen pro veritate certare, scribere & laborare, si sim certus in facto. Super quibus &c. Salva semper determinatione dicti sacri Concilij. Quae omnia submitto veritati & correctioni ac emendationi cujuscunque meliùs speculantis, protestationes in principio positas repetens.

Ex Aquis in provinciae provincia anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo tertio die XIII. mensis Augusti, pontificatus dicti Domini Nostri Eugenii quarti anno tertio.

Ego Iordanus Bricii Miles, utriusque juris minimus professor, consistorialis Advocatus, Provinciae Iudex major, manu propria.

Instructions & despeches de l'Ambassade envoyée en Cour de Rome par le Roy CHARLES VIII. *en l'année* MCCCCLXXXIV.

INstructions de ce qu'ont à dire de par le Roy à Nostre Saint Pere le Pape, au saint College des Cardinaulx, & aux Seigneurs d'Italie les personnes que s'ensuivent comme Ambassadeurs de par ledit Seigneur devers les dessusdits, c'est assavoir le Comte Daulphin d'Auvergne Chevalier de l'ordre dudit Seigneur, l'Evesque & Duc de Langres Per de France Lieutenant general dudit Seigneur en Bourgogne & marches d'environ, Estienne Evesque de Sèes Conseiller du Roy, frere Claude de Dinteville Abbé de la Ferté de l'ordre de Cisteaux Aumosnier

mosnier dudit Seigneur, Maistres Jehan Raolin Prothenotaire du saint siege apostolique, Robert Gaguin Docteur en decret Ministre general de l'ordre de la Trinité & redemption des captiz, les sieurs de la Barde Seneschal de Lion & de Gardete Chevaliers Conseillers Chambellans d'icelui seigneur, Maistres Claude Chauvreux & Jehan Rabot Conseillers dudit seigneur és Parlemens de Paris & du Dauphiné & Eustace Salemon Secretaire d'icelui seigneur, & les dix, neuf, huit, sept, six, ou cinq d'eulx en l'absence des autres.

Apres les devotes recommandations diront que le Roy, comme Tres Chrestien & vray fils de sainte Eglise, veult à tousjours exploiéter tout son pouvoir entierement en toutes choses qui concerneront le bien, honeur, utilité, & proffit de Nostre saint Pere, & du saint siege apostolique, & pour ce icelui seigneur a voulenté de vivre & perseverer en la bonne obeissance filiale que les tres catholiques Roys de France ses predecesseurs ont renduë audit saint siege, sous confidence & espoir indubitable que en ses souveraines hauteurs, prééminences, & prerogatives royales il sera continuellement gardé, aidé, porté, & favorisé en toute honnesteté par ledit siege apostolique ainsi & par la maniere que les autres Roys de France ses predecesseurs, lesquels se sont constituez protecteurs & defenseurs pour les saints Peres à l'encontre de tous ceulx qui ont voulu nuire ausdits saints Peres, en ont remis les aucuns en leurs sieges, dont ils avoient esté deboutez. Avec ce, toutes les fois qu'il y a eu scisme en l'Eglise, les Roys de France ont labouré à l'union, & mesmement au scisme qui fut du temps de Pape Eugene & aprés de Pape Nicolas; lequel scisme fut pacifié par la prudence, frais, & labeur de feu le Roy Charles VII. de bonne memoire, que Dieu absoille.

Item diront que en ensuivant ce train le Roy pour plaire à Nostre saint Pere se veult presentement employer à pacifier la division d'Italie. A quoy il est meu principalement pour ce que icelle division pourroit à la longue estre prejudiciable audit siege apostolique. Et à ceste fin ledit seigneur a baillé a sesdits Ambassadeurs letres & commissions pertinentes.

Odor. Raynal. an. 1483. §. 40.

Puis reciteront la reception des briefs apostoliques escripts au Roy pour la restitution de la Conté de Valentinois. Et sur ce diront que ledit seigneur desire estre au vray informé du droit pretendu en icelle Comté par Nostredit saint Pere.

Car bien est vray que le feu Roy Lois, que Dieu absoille, à la persuasion de ceulx qui disoient ceste Comté de Valentinois competer audit siege apostolique ne vouloit en riens empescher le droit de l'Eglise en cas que ledit siege apostolique y auroit droit, ouquel cas icelui seigneur s'en departit pour autant que le droict du saint siege y seroit trouvé, & non autrement ne plus avant, ainsi que le sonnent les mots contenus és letres patentes dudit feu seigneur sur ce faictes.

Et pour icelles entendre est assavoir que les Advocat, Procureurs, & Officiers Daulphinaulx, tant du feu Roy que du Roy present, par oppositions, appellations, & autrement se sont tousjours mi en contradiction pour montrer que ledit saint siege apostolique n'avoit jamais eu droit quelconque en ladite Conté de Valentinois, & que les letres du feu Roy ne donnoient point de nouvel droit. Pour laquelle contradiction Nostredit saint Pere n'a jamais esté paisible possesseur d'icelle Comté. Et ne pouvoit ledit feu Roy bailler ladite Comté. Car au temps qu'il la bailla il n'y avoit riens, mais appartenoit à Mons. le Daulphin à present Roy, lequel en estoit possesseur.

Avec ce diront lesdits Ambassadeurs que tous ceulx du Daulphiné en ont fait grant instance, & encores continuellement la poursuivent, disans que ladite Comté est joincte & doit demeurer unie inseparablement audit pays de Daulphiné, en maniere que quant ores les letres patentes du feu Roy seroient couchées en la plus avantageuse forme que faire se pourroit au profit du saint siege, si n'auroit il esté selon droit en la puissance d'icelui feu seigneur de separer ladite Comté ne de icelle transporter audit saint siege apostolique. Et pour ceste cause ont lesdits du Daulphiné envoyé notable ambassade devers le Roy qui est à present requerir que ceste dite Comté ne soit disjoincte d'icelui pays de Daulphiné, mais demeure perpetuellement conjoincte & unie avecque ledit pays, & lui ont expressement dit en presence des Seigneurs de son sang & des autres de son Conseil que a parler en termes de raison il n'est pas en son pouvoir de le faire autrement.

Et pour ce que lesdits du Daulphiné proposoient le tres grant interest particulier & dommaige qu'ils se dient avoir en ceste partie, aussi que le Roy, qui ne vouldroit faire que choses justes & raisonnables, ne leur doit denier justice, il a ordonné ausdits du Daulphiné envoyer de leurs gens bien instruits avec lesdits Ambassadeurs, afin que en toute humilité, reverence ils donnent à cognoistre à Nostredit saint Pere ce que verité & justice vouldroit en ladite matiere, pour apres en estre fait ainsi que Nostredit saint Pere & le Roy verront estre bon & convenable.

Au surplus remonstreront que combien qu'il soit seant, raisonnable, & pour la fureté de Roy & du royaume tres necessaire de pourveoir aux Eglises estans és pays dudit seigneur de gens qui luy soient seurs, feables, & non suspects, neantmoins ung nommé Maistre Jehan Monissart se dit estre pourveu par Nostredit saint Pere à l'Eglise de Tournay, nonobstant que icelui Monissart ne soit feable ne seur au Roy ne au royaume, mais ait tousjours tenu party contraire, sans ce que jamais il se soit reduit à l'obeissance du Roy ne qu'il ait demonstré aucun signe parquoy ledit seigneur y deust prendre confidence.

Histor. Charles VIII. du Louvre pag. 318.

Et fault considerer que selon les anciens statuts & ordonnances du royaume un estranger, quel qu'il soit, ne peut avoir benefice oudit royaume sans du moins obtenir du Roy prealablement letres de naturalité. Ce que n'a pas ledit Monissart, qui est estrangier, & n'a par nativité ne autrement riens oudit royaume. Lesquels statuts & ordonnances n'ont point esté faits sans grant cause, & tousjours l'on en a usé.

Item quant à ce soit dit que le Roy n'a pas petit interest en ceste partie pour la seureté dudit royaume, attendu quae la cité de Tournay est assise en lieu limitrophe. Parquoy est bien requis y estre pourveu de personne seure & feable.

Et pour ce que Reverend Pere en Dieu frere Loys Pot est de lignaige illustre, & avecques ce tres notable Prelat, tres feable au Roy & audit royaume, dont il & tous les siens sont d'ancienneté nez & natifs & grandement emparez, le Roy pour le bien & seureté de sondit royaume, & aussi pour la tres grant affection qu'il a aux freres & prochains parens dudit frere Loys Pot, a esté & est tres joyeulx de sa promotion à ladite Eglise de Tournay. Laquelle promotion a esté fait selon & en ensuivant les saints decrets des Conciles, & aussi selon le train, ordre, statuts, & ordonnances anciennes dudit royaume.

Parquoy soit supplié que en entretenant les droitures, auctoritez, & préeminences du Roy & du royaume, & pour le preserver de tous interests, dommaiges, & dangiers, il plaise à Nostredit saint Pere non permettre que ledit Monissart inquiete aucunement ledit frere Loys Pot ne autres pour raison de ladite Eglise de Tournay, attendu mesmement que telle inquietation ne peut engendrer que scandale & inconvenient, sans ce que ledit Monissart en puisse jamais rapporter fruit quelconque. Car le Roy ne pourroit souffrir que icelui Monissart obtint

tint ladite Eglise de Tournay contre les faints decrets & ftatuts dudit royaume.

Et à ce propos pourront incidamment lefdits Ambaffadeurs ouvrir à Noftredit faint Pere les continuelles doleances tres grandes faites au Roy par les gens des trois Eftats de fondit royaume, lefquels fe font tres grievement dolus & complains de ce que l'en n'entretient les Eglifes dudit royaume en leurs droits, libertez, & franchifes comme au temps du Roy Charles VII. attendu mefmement que icelui feigneur qui eft à prefent à fon facre a juré les entretenir, & qu'il ne fe peut ne doit defpartir des faints decrets & canons que par les faints Conciles duëment affemblez, affiftant le benoift faint Efprit, ont efté faits & depuis acceptez par les Roys & toute l'Eglife de France & Daulphiné, & mefmement les decrets des faints Conciles de Sennes & de Conftance acceptez & confermez ou Concile de Basle, & depuis auffi acceptez par le Roy Charles VII. prefident en l'Eglife de fon royaume & Daulphiné, prefent fon fils aifné le Roy derrenier defunct & autres feigneurs de fon fang, oys fur ce les orateurs du Pape & Concile general, & que depuis ont efté approuvez & ratifiez par Pape Nicole, & auffi ont efté approuvez par trois affemblées de l'Eglife de France & Daulphiné, prefents efdites affemblées à Rouen & à Chartres le Legat Nadonenfis & à Bourges quant defunct le Cardinal de Touteville fut Legat en France. Et encores ont efté iceulx faints decrets approuvez par l'affemblée des Prelats & univerfitez qui fut derrenierement à Orleans, qui fut la plus grande & la plus notable affemblée d'Eglife qui ait guieres efté en ce royaume, en laquelle eftoient cinquante & trois Evefques.

Lefquelles doleances defdits Eftats procedent principalement pour la tres grande & tres extremes evacuation des deniers du Royaume & Daulphiné. Et dient lefdits trois Eftats que fe pour aucun temps l'on a tres enormement foulé ledit royaume & Daulphiné, en cefte partie Noftredit faint Pere n'a pas matiere de tirer telle playe à confequence. Car vouloir continuer telle affliction fembleroit œuvre toute contraire à la paternelle dilection que Noftredit faint Pere a envers le Roy.

Avec ce difoient lefdits des Eftats eftre à confiderer que en continuant la maniere de tirer argent hors dudit royaume, l'on pourroit mettre à la longue ledit royaume en telle neceffité qu'il ne feroit pas facile de refifter aux anciens ennemys d'icelui ou à autres, s'ils le vouloient invahir. Et femble aufdits Eftats fort eftrange que l'on doye ufer du revenu des Eglifes de France par maniere que la Couronne & le royaume, dont elles font doüées, en euffent à fouffrir.

Toutes voyes le Roy ne veut pour cefte premiere fois aucune remonftrance formelle eftre directement faicte à Noftredit faint Pere, mais tant feulement par maniere recitative, en commemorant incidemment, comme dit eft, les doleances propofées à l'affemblée defdits trois Eftats. Et fi Noftredit faint Pere en refpond aucune chofe à laquelle on fe puiffe attacher, c'eft bien le plaifir du Roy que lefdits Ambaffadeurs l'advertiffent diligemment d'icelle refponfe & de l'inclination en laquelle ils trouveront Noftredit faint Pere, afin que le Roy y puiffe prendre bon advis, & lors leur mandera qu'ils en auront à faire.

Item requerront lefdits Ambaffadeurs que le Roy & ceulx de fon Confeil ne puiffent en quelque cas eftre excommuniez, & que en toutes monitions, fulminations, & cenfures leurs perfonnes foient tousjours entendues pour exceptées, & que dorefnavant on ne procede en tout cas fi facilement par cenfures ecclefiaftiques contre les fubgets d'icelui feigneur comme l'on a accouftumé, ainfi plaife à Noftredit faint Pere pour le bien univerfal refrener le hardement de ceux qui trop legierement & à petite occafion procedent aufdites cenfures, dont avient que l'auctorité de l'Eglife eft fouvent contempnée & le peuple fcandalifé.

Et pour le general requerront que tous & chacuns les privileges, graces, & indults octroyez par les Papes & fiege apoftolique aux Roys de France foient confermez, ratifiez, approuvez en bonne forme, avec toutes les libertez, franchifes, prerogatives, préeminences, couftumes, ufaiges dont les Roys ont par cy devant joy & ufé.

Item diront que les religieux, Abbé, & Convent de l'Eglife de faint Anthoine de Viennois font grant pourfuite envers le Roy de fonder ou d'admortir quinze cens ducats de rente qu'ils payent par chafcun an de penfion à l'Eglife de Montmajour en Prouvence de l'ordre de faint Benoift pour raifon du corps faint Anthoine, qui fut levé en ladite Eglife de Montmajour & porté où il eft de prefent, & laquelle rente le feu Roy Lois, que Dieu abfoille, lui eftant Daulphin, voüa fonder ou faire admortir, & l'a tousjours fait payer jufques à fon trefpas pour ladite Eglife de faint Anthoine. Et pour ce que le Roy defire tres fort l'accompliffement du vœu du feu Roy fon pere, lefdits Ambaffadeurs requerront tres inftamment à Noftredit faint Pere pour eftaindre ladite rente & d'icelle defcharger ladite Eglife de faint Anthoine il plaife à fa fainctеté faire refervation & union des benefices dudit ordre de faint Benoift à icelle Eglife de Montmajour quand vacation y efcherra lufques à l'eftimation & valeur de ladite rente de quinze cens ducats, felon la fupplication que plus amplement fera prefentée à Noftre faint Pere.

Au regard des recommandations qui feront à faire pour aucuns particuliers, & mefmement touchant l'evefché de Toulon & Prevofté de Pigueu pour Maiftre Rauftain d'Ancefune Prothenotaire du faint fiege & nepveu du Bailly de Meaulx Confeiller & Chambellan du Roy, lequel le Roy veult eftre pourveu defdits benefices, & non à autre, ainfi que plufieurs fois lui a efcript, remonftreront à Noftre faint Pere comment lefdits evefché & prevofté font affis ou pays de Prouvence, qui eft pays puis n'aguieres reduit en l'obeiffance de la Couronne de France, où le Roy a grant intereft d'y eftre pourveu de homme feur à lui & feable, confideré les places eftant dudit evefché, qui font fur la frontiere dudit pays, & auffi a intereft tres grant pour raifon de la prevofté à caufe de ce que le patronnaige en appartient au Roy comme Comte de Pouvence, & dont tousjours les Comtes de Prouvence ont joy. Et reiterant comment autrefois ung Pape donna au Cardinal de Coitivi ladite prevofté, & le Roy de Cecille René, comme Comte de Prouvence & patron, la donna à autre, dont arreft s'en enfuivift à l'encontre dudit Cardinal, & que attendu que le Roy a ce droit de conferer ladite prevofté en patronnaige, qu'il plaife à Noftre faint Pere en laiffer joir ledit Maiftre Rauftain, ouquel le Roy Comte de Prouvence l'a conferée.

Pareillement parleront de l'evefché d'Oftun pour le Prothenotaire de Chalon, & de la translation du cimitiere de Neufchaftel outre Joulx en faveur du Marefchal de Bourgogne, tous lefquels le Roy entend faire recommander à Noftre faint Pere. Iceulx Ambaffadeurs recevront les memoires que leur bailleront lefdits recommandez & autres que ledit feigneur voudroit recommander cy apres tant en general que en particulier, pourveu qu'ils foient fignez de la main du Roy, & en feront les diligences felon le plaifir dudit feigneur. Et dés à prefent requerront Noftredit faint Pere pour Loys Gouffier du diocefe de Lion aaigé de huit ans Clerc fils du feigneur de Boifi Chevalier Confeiller & Chambellan du Roy, qu'il plaife à fa fainteté le créer Prothenotaire dudit faint fiege, le difpenfer à tenir benefices & provifions en l'Eglife, foient dignitez abbatiales, prieurez conventuels, doyennez, Archidiaconez ou autres benefices, etiamfi des ordres de Cluny

Cluny ou Cisteaulx, & jusques à l'estimation de trois mil ducats, avec dispense de l'aaige necessaire.

Fait au Conseil du Roy à Paris en l'ostel des Tournelles le xxi. jour de Juillet l'an mil quatre cens quatre vingt & quatre, presents Monf. le Duc d'Orleans, Monf. de Dunois, Monf. le Chancellier, Messr. les Evesques d'Albi & de Lombez, les sires de Richebourg, d'Argenton, du Lau, de Montmoranci, de Vaten, & de Chastelacher, Messire Pierre Doriolle President des Comptes, Maistre Gacien Faure tiers President de Tholose, Maistres Guillaume Dauvet, Charles de la Vernade, Pierre de Sacierges, & Estienne Pascal Maistres des requestes, & autres presents. Ainsi signé, Charles. E. Petit.

Du XVIII. jour de Mars mil quatre cens quatre vingt & troys au Plessis du Parc aprés disner.

OUdit Conseil ont esté leuës par Monf. le Chancelier les instructions qui ont esté dressées pour les Ambassadeurs qui doivent aller à Rome, tant pour rendre l'obeissance filiale pour le Roy à Nostre saint Pere que pour le fait de l'Eglise. Lesquelles instructions & tous les articles qui y sont ont semblé estre bien & honnestement couchez, excepté que l'article faisant mention des dispenses & commandes sera encores veu & corrigé par mondit Sr. le Chancellier, qui en viendra faire le rapport devant Messrs. du Conseil.

CHarles par la grace de Dieu Roy de France à tous ceulx qui ces presentes letres verront salut. Comme feu nostre tres cher seigneur & pere, que Dieu absoille, ait en son vivant travaillé & mis peine de appaiser les guerres, divisions, & differences que puis aucun tems en ça ont esté & encores sont meües ou pays d'Italie à la grant foulle, destruction, & oppression du peuple desdits pays, dont tous les vertueux Roys & Princes Chrestiens doivent avoir desplaisance & compassion pour l'effusion du sang humain & autres inhumanitez qui se font en guerre, & pour ce faire y ait nostredit feu seigneur & pere envoyé pardelà aucuns notables personnaiges ses Ambassadeurs, mais obstant son trespas avenu, n'y a peu estre mis encores appoinctement ne paix finale, & soit ainsi que nous voulans ensuivre ce qui a esté encommencé par feu nostredit seigneur & pere & mettre peine de appaiser lesdites guerres & differences, considerant mesmement que par le moyen d'icelles guerres & divisions le Turc & ses alliez infidelles & ennemys de la foy Chrestienne pourroient invader ledit pays d'Italie & autres adjacens à icellui & en iceulx faire de grans cruaultez & surprises, dont toute la foy & religion Chrestienne pourroit estre fort foulée, avons deliberé envoyer oudit pays d'Italie pardevers les Princes, seigneurs, & communaultez d'icelui gens de grant auctorité, noblesse, prudence, & science de nostre royaume, dont les aucuns sont de nostre sang, pour leur remonstrer lesdits inconveniens & les exhorter à inciter à faire appoinctement & paix selon le commandement de nostre redempteur & creatur. Pourquoy nous confians à plain des sens, loiaultez, prudences, vertus, & science de nostre tres cher & amé cousin le Comte Daulphin d'Auvergne, nostre amé & feal cousin & Conseiller l'Evesque & Duc de Langres Per de France nostre Lieutenant general en nos pais de Bourgogne, Masconnois, Carrolois, & Auxerrois, nos amez & feaulx Conseillers Estienne Evesque de Sées, frere Claude de Dinteville Abbé de la Ferté de l'ordre de Cisteaulx nostre Aumosnier, Maistre Jehan Raoulin Prothenotaire du saint siege apostolique, Maistre Robert Gaguin Docteur en decret Ministre general de l'ordre de la Trinité & redemption des captis, les sires de la Barde Senescal de nostre ville de Lion & de Gardete Chevaliers nos Chambellans, Maistres Claude Chauvreux & Jehan Rabot nos Conseillers de Parlemens de Paris & du Daulphiné, & Eustace Salmon nostre Secretaire, iceulx avons commis, deputez, & ordonnez, commettons, deputons, & ordonnons par ces presentes nos Ambassadeurs & messagiers especiaulx & principaulx pour aller & eulx transporter esdits pays d'Italie pardevers lesdits Princes, seigneurs, & communaultez dudit pays où besoing sera & qu'ils verront estre à faire pour le bien des matieres, & avons donné & donnons par cesdites presentes à nosdits cousins, Conseillers, & Ambassadeurs, & aux neuf, huit, sept, six, ou cinq d'eulx en l'absence des autres, pouvoir auctorité, & charge especial de remonstrer ausdits Princes, seigneurs, & communautez les inconveniens & maulx innumerables qui chascun jour adviennent & peuvent advenir au moyen desdites guerres & dissensions, & les exhorter & requerir de part nous tres instamment de faire paix, union, & concorde les ungs avecques les autres, demourer & vivre en bonne union & tranquillité & repos doresnavant, afin que nostre createur soit content d'eulx & en soit mieulx servy, & pour obvier à l'effusion du sang humain, & aux mauvaises & damnables entreprises que par cy devant ont ja faictes & pourroient encores plus faire ou temps avenir lesdits Turcs & leurs adherans infideles ennemys de la foy Chrestienne, comme dessus est dit, & generalement de faire, procurer, & besogner par bonnes & prudentes remonstrances en ceste matiere & tout ce que au bien d'icelle matiere appartiendra, promettans de bonne foy & en parole de Roy avoir agreable & tenir ferme & estable tout ce que par nosdits cousins, Conseillers, & Ambassadeurs sera fait, dit, conclud, remonstré, persuadé, & besogné, en ce que dit est & pour le bien & accomplissement de la matiere dessusdite. En tesmoing de ce nous avons fait mettre nostre scel à cesdites presentes. Donné à Paris le xxi. jour de Juillet l'an de grace mil cccc. quatre vings & quatre, & de notre regne le premier. Ainsi signé. Par le Roy en son Conseil, Monf. le Duc d'Orleans, le Comte de Dunois, vous, les Evesques d'Albi & de Lombez, les sires de Torcy, de Richebourg, d'Argenton, du Lau, de Montmorancy, de Vaten, & de Chastelacher, Messire Pierre Doriole President des Comptes, Maistre Gacien Faure tiers President de Tholose, Maistre Guillaume Dauvet, Charles de la Vernade, Pierre de Sacierges.

CHarles par la grace de Dieu Roy de France à tous ceulx qui ces presentes letres verront salut. Comme feu nostre tres cher seigneur & pere, que Dieu absoille, soit n'aguieres decedé, & par ce soit decent & convenable & de tres loüable coustume en nostre royaume que après le trespas & decez des Roys de France leurs heritiers & successeurs envoyent & ayent accoustumé d'envoyer devers le saint siege apostolique faire & rendre l'obeissance filiale, en eulx monstrans vrays fils de l'Eglise Roys tres Chrestiens, & soit ainsi que en ensuivant les loüables coustumes & communes observances de nos tres nobles progeniteurs de bonne memoire les Roys de France tres Chrestiens, avons disposé envoyer devers Nostre saint Pere le Pape gens notables, de grant prudence, experience, vertu, & science pour faire & rendre ladite obeissance filiale, comme celui qui voulons estre & nous monstrer Roy tres Chrestien & vray fils de l'Eglise, ainsi que ont fait nosdits progeniteurs & antecesseurs Rois de France, savoir faisons que nous confians à plain des sens, prudence, & experience des personnes de nostre tres cher & amé cousin le Comte Daulphin d'Auvergne, nostre amé & feal cousin & conseiller l'Evesque & Duc de Langres Per de France nostre Lieutenant general en nos pays de Bourgogne, Masconnois, Charrolois

Odor. Raynald. an. 1485. §. 36.

rolois, & Auxerrois, nos amez & feaulx Conseillers Estienne Evesque de Sées, frere Claude de Dinteville Abbé de la Ferté de l'ordre de Cisteaulx nostre Aumosnier, Maistre Jehan Raoulin Prothenotaire du saint siege apostolique, Maistre Robert Gaguin Docteur en decret Ministre general de l'ordre de la Trinité & redemption des captiz, les sires de la Barde Seneschal de nostre ville de Lion & de Gardete Chevaliers nos Chambellans, Maistres Claude Chauvreux & Jehan Rabot nos Conseillers en nos Cours de Parlement de Paris & du Daulphiné, & Eustace Salemon nostre Secretaire, iceulx avons commis, ordonnez, & deputez, commettons, ordonnons, & deputons par ces presentes signées du nostre main nos Ambassadeurs especiaulx & messagiers principaulx pour eulx transporter par devers & en la presence & consistoire de Nostredit saint Pere & des Cardinaulx du saint siege apostolique; & leur avons donné & donnons par cesdites presentes & aux neuf, huit, sept, six, ou cinq d'eulx en l'absence des autres charge, puissance, auctorité, commission, & mandement especial de faire rendre à Nostredit saint Pere & audit saint siege apostolique l'obeissance filiale que tenus sommes de faire comme Roy tres Chrestien, vray & obeissant fils de l'Eglise, ainsi que ont fait nosdits progeniteurs Roys de France, avec ce dire & exposer de par nous à Nostredit saint Pere & ausdits Cardinaulx aucunes choses qui grandement touchent & concernent le bien universel de nostre royaume & de toute la religion Chrestienne, ainsi qu'il est plus à plein contenu és instructions signées de nostre main que sur ce avons fait bailler à nosdits cousins, Conseillers, & Ambassadeurs. En tesmoing de ce nous avons fait mettre nostre seel à cesdites presentes. Donné à Paris le XXI. jour de Juillet l'an de grace mil CCCC. quatre vins & quatre, & de nostre regne le premier. Ainsi signé. Par le Roy en son Conseil, Monf. le Duc d'Orleans, le Comte de Dunois, Vous, les Evesques d'Albi & de Lombez, les sires de Torcy, de Richebourg, d'Argenton, du Lau, de Montmoranci, de Vatem, de Chastelaschet, Messire Pierre Doriole President des Comtes, Maistre Gacien Faure tiers President de Tholose, Maistres Guillaume Dauvet, Charles de la Vernade, Pierre de Sacierges, & Estienne Pascal Maistres des requestes, & autres presents. Charles. E. Petit.

TRès saint Pere, Depuis le trespas de feu nostre tres cher seigneur & pere, que Dieu absoille, avons tousjours eu singulier desir & affection envoyer devers vostre sainteté nos Orateurs & Ambassadeurs pour en ensuivant les bonnes & louables coustumes de nos tres nobles progeniteurs les Roys tres Chrestiens de France faire à icelle sainteté l'obeissance filiale, comme il appartient, & vous dire & expliquer aucunes choses concernans le bien universel de nos royaume & seigneuries & de toute la religion Chrestienne. Ce nonobstant aucuns grans affaires à nous survenus n'aions encores peu faire, toutesfois presentement y envoyons nostre tres cher & amé cousin le Comte Daulphin d'Auvergne, nostre amé & feal cousin & Conseiller l'Evesque & Duc de Langres Per de France nostre Lieutenant general en nos pays de Bourgogne, Masconnois, Charrolois, & Auxerrois, nos amez & feaulx Conseillers Estienne Evesque de Sées, frere Claude de Dinteville Abbé de la Ferté de l'ordre de Cisteaulx nostre Aumosnier, Maistre Jehan Raolin Prothenotaire du saint siege apostolique, Maistre Robert Gaguin Docteur en decret Ministre général de l'ordre de la Trinité & redemption des captis, les Sires de la Barde Seneschal de nostre ville de Lion & Gardete Chevaliers nos Chambellans, Maistres Claude Chauvreux & Jehan Rabot nos Conseillers en nos Cours de Parlement de Paris & du Daulphiné, & Eustace Salemon nostre Secretaire, nos Ambassadeurs, ausquels & aux dix, neuf, huit, sept, six, ou cinq d'eulx en l'absence des autres avons donné pouvoir, auctorité, commission, & mandement especial de par nous de faire les obeissance & expositions dessusdites. Si prions vostredite sainteté que nosdits Orateurs & Ambassadeurs elle vueille recevoir & oyr és choses dont leur avons ainsi donné charge & les croire & adjouster foy à ce qu'ils feront & diront de nostre part & comme à nostre propre personne. Tres saint Pere, nous prions le benoist fils de Dieu que icelle sainteté il vueille longuement garder & maintenir au bon regime, gouvernement, & administration de nostre mere sainte Eglise. Escript à Paris le XXI. de Juillet. Charles E. Petit.

A nos tres chers & grans amys les Cardinaulx du saint siege apostolique de Romme.

CHarles par la grace de Dieu Roy de France. Tres chers & grans amys. Depuis le trespas de feu nostre tres cher seigneur & pere, que Dieu absoille, avons tousjours eu desir envoyer devers Nostre saint Pere le Pape aucuns nos Orateurs & Ambassadeurs pour envers sa sainteté faire ce qu'il appartient. Ce que n'avons encores bonnement peu faire obstant nos grans affaires. Toutefois presentement y envoyons nostre tres cher & amé cousin le Comte Daulphin d'auvergne, nostre amé & feal cousin & Conseiller l'Evesque & Duc de Langres Per de France nostre Lieutenant general en nos pays de Bourgogne, Masconnois, Charrolois, & Auxerrois, nos amez & feaulx Conseillers Estienne Evesque de Sées, frere Claude de Dinteville Abbé de la Ferté de l'ordre de Cisteaulx nostre Aumosnier, Maistre Jean Raulin Prothenotaire du saint siege apostolique, Maistre Robert Gaguin Docteur en decret Ministre general de l'ordre de la Trinité & redemption des captis, les Sires de la Barde Seneschal de nostre ville de Lion & de Gardete Chevaliers nos Chambellans, Maistres Claude Chauvreux & Jehan Rabot nos Conseillers en nos Cours de Parlement de Paris & du Daulphiné, & Eustace Salemon nostre Secretaire, nos Ambassadeurs, aveceques instructions & bon pouvoir de besongner és matieres & affaires dont leur avons donné charge. Si vous prions & requerons tres à certes que envers icelui Nostre saint Pere vous vueillez employer en maniere que nosdits Ambassadeurs puissent avoir bonne expedition & que les matieres pour lesquelles les envoyons sortissent leur effect à nostre entention. Et vous nous ferez tres agreable & singulier plaisir. Donné à Paris le XXI. jour de Juillet. Charles. E. Petit.

Pareilles au cardinal de saint Pierre ad vincula. Au comte Jherome. Au Vicechancellier. Au Cardinal de Parme. Au Cardinal de saint Clement. Au Cardinal de Mascon, qui est du royaume.

Item six pareilles letres closes non subscriptes contenant semblablement credence.

CHarles par la grace de Dieu Roy de France à tous ceulx qui ces presentes letres verront salut. Savoir faisons que nous contians entierement des grans sens, literature, loiaulté, preudommie, experience, & bonne conduite de nostre cher & feal cousin & Conseiller Jehan d'Amboise Evesque & Duc de Langres Per de France nostre Lieutenant general en nos pays, duchié & comtez de Bourgogne & marches d'environ, & à present l'un de nos Orateurs & Ambassadeurs en Court de Romme & autres parties d'Italie, icelui avons fait, constitué, estably, & ordonné, faisons, constituons, establissons, & ordonnons nostre procureur general en ladite Court de Romme, & lui avons donné & donnons pouvoir, auctorité, & mandement especial de illec doresnavant tant qu'il nous plaira procurer, poursuir, & conduire les besongnes & affaires de nous, nos royaume, pays & seigneuries, & y faire & es

& és circonstances & dependences comme nous mesmes ferions pourrions en nostre personne, & avec ce de substituer pour & ou lieu de lui, se il voit estre expedient, & que besoing soit, aucun notable personnaige à nous seur & feable pour & en son absence procurer, pour faire & conduire nosdites besongnes & affaires comme nostredit cousin & Conseiller, jaçoit ce toutes voyes que par avanture les choses requissent ou puissent requerir pouvoir & mandement plus especial. En temoing de ce nous avons signé ces presentes de nostre main, & à icelles fait metre nostre seel. Donné à Paris le XXI. jour de Juillet l'an de grace mil CCCC. quatre vins & quatre, & de nostre regne le premier. Ainsi signé. Par le Roy en son Conseil, Mons. le Duc d'Orleans, le Comte de Dunois, Vous, les Evesques d'Alby & de Lombez, les Sires de Torcy, de Richebourg, d'Argenton, du Lau, de Montmoranci, de Vaten, & de Chastelascher, Messire Pierre Doriole President des Comptes, M. Gacien Faure tiers President de Tholose, Mes Guillaume Dauvet, Charles de la Vernade, Pierre de Sacierges, & Estienne Pascal Maistres des requestes, & autres presentes. Charles. E. petit.

ITINERARIUM ADRIANI VI. A B HISPANIA ROMAM

usque, ac ipsius pontificatus eventus, per Blasium Ortizium in Decretis Doctorem Canonicumque Toletanum ac generalem vicarium summa fide collectum.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino D. Ioanni Martino Siliceo Archiepiscopo Toletano Hispaniarumque Primati &c. Blasius Ortizius in Decretis Doctor, ejusdemque amplissimi Praesulis generalis Vicarius, necnon Canonicus Toletanus, perpetuam felicitatem.

CVm animadvertissem, magne Praesul, Hispaniarum Primas, excellentiam personae dignitatem amplissimam, egregiam doctrinam, omnium virtutum merita in te splendere, perhorrescebam quidem tantillum opus tanti viri nomine nuncupare, propterea quod audaciae vel potius temeritati mihi tribuendum fore existimabam, cum magna magnis ac parva parvis aequa proportione sint conferenda; ideoque per longum dierum curriculum opusculum hoc tibi dicare distuleram. At verò quamvis me tua amplissima dignitas deterreret, litterarum refertissima copia consterneret, tua tamen in omnes humanitas, eximia benignitas alliciebant, atque ad hoc sub tua protectione ponendum invitabant. Nam etsi opus sit exiguum, in se magna memorandaque facinora continet, nimirum gesta per Pontificem maximum Adrianum, maximum inquam scientia, moribus, & vita; in cujus pontificatu multa notatu digna contigerunt, quae pro penuria mei ingenii ex multis collegi; quae forsan neminem pigebit legisse, praecipuè te praestantissimo antistite aspirante. Idcirco, patrone dignissime, te deprecor atque exoro tuum ne deneges favorem. Quod quidem minimè ambigo, eo maximè quod cùm clemens erga exteros undique praediceris, non dubito quin erga tuos familiares te placidum benevolumque praebeas. Quorum ex numero quamvis indignus, vices tuas gerens, in hac cancellaria & curia Toletana, te annuente, fui collocatus. Suffultus tamen auxilio divino, sub tua censura exactissimaque castigatione, ne longa praefatione sim molestè usus, rem ipsam adoriar.

Incipit Itinerarium Adriani sexti Pontificis maximi per Blasium Ortizium in Decretis Doctorem Canonicumque Toletanum ac generalem Vicarium summa fide collectum.

SÆpenumero animo revolvi an mihi liceret manum admovere ad scribenda gesta aut potiùs itinerarium sanctissimi Domini Nostri Papae Adriani natione Flandri, quae post assumptum in Hispania pontificatum non sine labore & maximo dispendio inivit. Certè haud parvae causae dissuadebant, quae hanc provinciam meis viribus imparem propulsabant, nimirum imbecillitas ingenii, ac trivialis stilus & mihi satis inusitatus ad componendum epistolium, nedum ad rem tam gravem tamque sublimem, quae sibi Ciceronis exposcit ubertatem, Hortensii vim, & Catonis gravitatem. Videbam insuper hujus aetatis homines nihil audire vel legere nisi expolitum & disertum, nec quicquam eorum animis inhaerere nisi quod aures blandiori sono demulceat, non quod vulgare sit, & quod alioqui possit inducere voluptatem. Quapropter per longam diuturnitatem, & forsan tutiùs, silere decreveram. Sed impellebant maximè domestica familiaritas acceptaque beneficia, & praecipuè hujus Pontificis merita; si possem veritate comprimere obtrectantium linguas, qui perperam illius denigrare nomen famamque satagebant. Et adeo eorum malitia protensa est ut ausu nefario sepulchro sic scribere auderent. *Hic jacet impius inter pios.* Obstupescant fauces talia proloquentium, adhaereantque linguae palato eorum, qui solum vibrare linguas consueverunt animi sui cotibus exasperatas. Verum habet hoc hominum perfidia, ut quos vel generis amplitudo vel sui animi nobilitas conspicuos fecerit, non solùm non reddat clariores, prout sapientium est hominum laudanda laudare, sed diabolica sagacitate horum obtenebrare lucem conetur. Insuper antiqui hostis invidia, quos improborum actuum perpetratione (Deo illi resistente) dejicere non valet, opinionem illorum falsâ ad praesens simulando dilacerat. Erat enim sanctissimus Pontifex vir clementissimus, extraque vulgi aleam positus, matura prudens, moribus temperatus, vita castus, humilis & affabilis, in prosperitate benevolus, omnifariâ laude dignissimus, atque omnigena doctrina catholica refertus; quemadmodum opera ipsius demonstrant, & totus orbis proclamat. Quantus verò fuerit, ex ejus diversis studiis & elaboratis opusculis perfacilè lector prudens intelligere potest; qui cunctis suorum temporum ingenii acrimonia animique sapientia atque doctrina sana praestantior ac copiosior fuit. Quid dicam cùm singulis diebus vir religiosissimus sacra libaret? Multa quidem commemorare possem quae ad rem pertinerent. Sed quonam temerario conatu praeceps rapior, meae tenuitatis oblitus? Sublimia illius laudis praeconia sermonis inopia non tam attingere quàm attenuare nitar. At veniam mereor, ne beneficiorum judicer immemor. Quapropter etsi balbutiens, vera tamen describam (omissis temporibus peractae jam provinciae gubernationis Hispaniarum, ac inquisitionis generalis sanctissimi Papae, ac caeterorum officiorum illi injunctorum; quae omnibus jam pridem innotuerunt) sub invocatione divini favoris atque immeratae deiparae virginis, ad quam humilles effundo preces, cum sinceritate & veritate rem ipsam aggrediens.

Vndecimo Calendas Februarii anni vigesimi secundi supra sesquimillesimum, cùm essem Lucronii in pala-

palatio Episcopi Calagurritani domini mei Ioannis Castellanos à Villalva, cujus vices, quamvis immeritus, tunc agebam, quidam ejusdem urbis stabularius ad me veniens ait: Noveris, provisor, quendam cursorem hodie apud me divertisse, qui mihi occultò reseravit Dominum Adrianum Hispaniarum gubernatorem in Pontificem maximum electum fuisse; & hoc procul dubio scias. Quare hujusmodi praetextu ex te impetrare volo aliquod munus mihi ab Episcopo domino tuo postules. quod ego tanquam incertum domino meo familiaribusque ejus aperui, parum de re tam inopinata curans, cum tamen ille verum assereret. Nam cursor ille (ut compertum est) literas Domini Gerundensis Episcopi Romae commorantis ad amicum datas deferebat; quibus continebatur reverendissimum Dominum Adrianum Cardinalem Dertusensem, Inquisitorem generalem, in Christi Vicarium unanimiter à sacro collegio creatum. Die vero ipso, ad solis occasum, nobilis vir Caesaraugustanus Hieronymus Attal cum aliis equitibus modo excursoris superveniens eadem asserebat, nihil novi tamen perferens nisi ea quae praediximus. Et cùm nobilis hic electionem palam omnibus divulgasset, tota civitas prae gaudio repentè concitata suos nuntios ad deosculandos novi Pontificis pedes destinavit; qui propter nivium altitudinem, ut ex infrà dicendis apparebit, jussa civitatis explere non poterant. Interim vero totus clerus cum magna populi caterva in Ecclesias convenerunt, laudes Deo pro tanto beneficio exolventes. Deinde in noctis crepusculo rem gestam latiùs apertiùsque domino meo in lecto jacenti significavi; quem consului quid in hac re agendum videretur, quandoquidem eventus felicissimus in illius diœcesi prosperè successisset. Is ergo maturo consilio ad eum me mittere decrevit; dum ipse propter valetudinem id agere non posset. Qua de re ego ac nobilis ille Attal unà ire in civitatem Victoriam, ubi tunc noster residebat Pontifex, convenimus; egressique sumus ab urbe Lucronii tertia vigilia noctis, montes de Vernedo versùs iter agentes; quos propter nivium copiam cùm transcendere non possemus, ad oppidum de Oion oportuit nos redire. Et accepto ductore per aliam viam iter nostrum prosequendo, in municipium sancti Vincentii de Navarra, à Lucronio quinque sejunctum leucis, pervenimus. Deinde in oppidum de *la Puebla* prope noctem accedentes, refectione sumpta, continuò exivimus, itineris nivisque vastitatem prosequentes. Nobilis ille cum comitatu à me discedens, totam noctem laborans sub dio, inter nives non sine magno discrimine vitae permansit. Ego autem post fatigationem acerrimam felicissimo casu per invia quasi cæcus per incerta fovendo exhortandoque pueros, de quorum vita formidabam, maximè cùm ex eis quidam instanter precaretur ut eum mori sinerem, in oppidum tandem nomine Ariniz perveni. Sequenti vero vigesima quarta Ianuarii in optatam urbem Victoriam appulimus. Sed quia haec ad rem propositam non attinent, sat est obiter tetigisse, ut ad gesta Pontificis describenda properemus.

I.

De Revocatione indultorum & expectativorum.

QUm almus noster Papa materiam indultorum & reservationum expectativarumque exosam, ut sacrorum gnarus canonum, haberet, uti talem decebat virum, cum similes expectationes abhorreant jura, hac die mentaliter Cardinalium indulta revocavit, cujus revocationis publicationem matura consideratione in urbem distulit. Quod primum memorabile post notitiam electionis fecerat. Ob hacc & cetera hujusmodi, ut suis locis referemus, malevolentiam in Christi vicarium curiales conceperunt. Hinc annotari potest quanta fuerit vis consuetudinis. Nam humanae naturae est ea quae in usu non sunt, etsi recta & justa sint, abhorrere, & consueta magna custodia diligere. Et provinciales semper magni faciunt consuetudines sibi servari. Nam quid justius, sanctius, & honestius quàm jura custodiri? quæ vir sanctus pro viribus nitebatur defendere; curiales vero suo abusui inhaerentes, quasi novam rem execrabantur; ut forsan propriùs suo loco deducetur.

Die vero vigesima quinta ejusdem mensis, illo amoris ardore videndi Pontificem affectus, sacrum palatium sanctitatis Domini nostri Papæ pedes deosculaturus petivi. Et casus prosperè post fortunam niviumque periculum successit. Nam cùm beatissimo patri & consiliariis sanctæ & generalis inquisitionis constaret me urbem illam adiisse, volentibusque à me, tunc inquisitore Calagurritano de re certa informari, facilè aditus mihi patuit, qui vix aliis concedebatur. Pedes sacros tunc procidens deosculatus sum; ac quibus potui verbis legationem Episcopi domini mei animique lætitiam, quam ex re gesta susceperit, Pontifici indicavi. Qui vultu præclaro dulciter se offerens, gratias egit domino meo propter curam visitationis, mihique nuntio ob laborem; præcepitque ut rem præfatam inquisitionis exponerem. Et ante exordium narrationis, tanta erat humilitas sanctissimi viri, ut consiliarios meque tantillum hominem, etsi cum debita reverentia excusaremur, nullum verbum sua bonitate & clementia, oblitus se Pontificem maximum, audire voluit donec gradatim consederemus; ibique coram tanta majestate, Deo opitulante, à primordio causam exorsus sum. Qua finita, egressisque consiliariis, data opportunitate instantiùs supplicavi me inter suos familiares annumerare vellet. Quod quidem distulit, affirmans se nullos alumnos antè quam literas à collegio Cardinalium recepisset accepturum. Ego verò perpendens justam excusationem, & ne tanto Pontifici molestus viderer, habita copia in hospicium redii, & quamprimùm potui ad rationem reddendam domino meo reversus sum: qui, etsi oppressus morbo, laudes tamen omnipotenti Deo exolvit, magnam concipiens lætitiam propterea quòd in sua diœcesi tantum decus & gloria Hispaniarum contigisset.

Et quamvis per aliquot dies de Pontificis electione ambigeretur, quod diù certus nuntius rei tam celebris moraretur, adest dies lætitiæ nona Februarii, qua vir nobilis quidam Hispanus ex Pincia Antonius à Studillo reverendissimi Domini Cardinalis sanctæ crucis à Carvajal Camerarius breve sacræ electionis detulit: qui satis expectatus propter ingentes nives, quales forsan multis retro annis non contigerant, portus transcendere nequit. Cujus quidem adventu civitas illa meritò appellata Victoria præ gaudio cum tota provincia, & post dies aliquot magna pars Hispaniarum, concitatur, undique veniens tantum visura Pontificem, deosculaturaque pedes; & in dies numero plures hinc inde non secùs quam apes ad alvearium, alii ad benedictionem, alii ad novum spectaculum, nonnulli verò ad propria negotia confluebant. Ego verò dum primùm præfati Camerarii adventum cognovissem, concessa facultate à domino meo gratia familiaritatis impetrandæ citius felicem Victoriam adii. Et interim Pontifex almus hospicium mutaverat: qui cùm primùm in domo Ioannis à Bilbao hospitaretur, in cœnobium divi Francisci pro tempore mansionem elegit. Et tanta erat confluentium copia ut pro importunitate vitanda difficiliùs pateret aditus. Quod ipse læto animo amplectebatur, aut naturam patriæ imitando, aut propriæ inhærendo. Fugiebat nempè negotia, deditus secretioribus silentiis, ad quem nisi Prælatis vel magnatibus præclusa erat via, & in dies claudebatur magis propter crebras in recipiendis famulis molestias, quas ægre ferebat. In negotiis autem gubernationis regnorum & sanctæ inquisitionis morem non mutavit. Immo consiliis assistebat, negotiaque suo marte expediebat. Cùm autem consideraissem quanta difficultate admittebat familiares, veritus sum palam eum alloqui. Attamen cùm opus esset mei testi-

teſtimonium dare, quandoquidem hujus cauſa illuc pervenifſem, honeſtiori modo propoſitum aperui, licet cum anxietate & rubore, quia multorum repulſam intellexiſſem. Verùm clementiſſimus pater volens mihi bene facere, ut cuncti noverunt, me grato animo in ſuum Capellanum accepit.

II.

De Acceptatione Pontificatus.

HActenus beatiſſimus Dominus noſter, cum eſſet timoratae conſcientiae, formidans tantum onus, non decreverat illud ſubire. Tandem maturo conſilio, ut imminentia pericula evitaret, quarto decimo Calendas Mart. Miſſa ex more celebrata, pontificatum acceptare deſtinavit. Et quia naturae ſuae propenſione negotia ipſi peragenda potius ſecretò quàm palam conabatur facere, tres tantum ex multis ad actum celebrem hujus acceptationis, ſcilicet magnificum Doctorem de Agreda & me indignum Doctorem Blaſium Ortiz ab ſanctiſſimo eodem patre poſtmodum Toletanos Canonicos creatos, & ſecretarium conſilii generalis inquiſitionis Aragoniae Ioannem Garſiam, virum ſatis egregium, elegit; juſſitque intrare in cameram interiorem, praecipiens oſtiariis ut neminem neque domeſticum neque externum ſinerent ad ſe ingredi. Vnde nos tanta novitate perterriti expectabamus, nos ad invicem conſpicientes. Cùm autem ſummus Pontifex in loco ſecretiori eſſet, haec verba fatus eſt. Iamdudum intellexiſtis electionem à ſacro collegio de me factam; cujus teſtimonium attulit Camerarius reverendiſſimi Cardinalis à Carvajal; cujus quidem acceptationem hactenus diſtuli, timens muneris tanti onus ſuſtinere: quamvis non me lateat nihil eſſe in hac vita, & maximè hoc tempore, facilius & hominibus acceptabilius Epiſcopi officio, & praecipuè papae, ſi obiter & ut hominibus tantum arrideat atque adulatoriè res agat. Sed nihil eſt quod periculoſius homines ſuſcipere debuiſſent, ſi arctiſſimam Deo reddendam rationem prae oculis mentis haberent, ſi non eo modo militetur quo noſter imperator Chriſtus praecipit. Sed quia ſuſpicor ex repudiatione graviora diſcrimina univerſali Eccleſiae imminere, ideo divino auxilio ſuffultus munus hoc ſacroſanctum vobis praeſentibus aſſumere ſtatuo. Et quia ad hanc dignitatem ſua inſcrutabili praeſcientia me vocare dignatus eſt, ſpero illius gratia me idoneum miniſtrum evaſurum. Atque hujus acceptationis peto à praeſenti Notario fidem; voſque teſtes rogatos volo, injungens vobis nemini rem geſtam dixeritis. Et licèt videar in meam commendationem praefata ſcripſiſſe, Deus eſt mihi teſtis quod non mentior, nobis praeſentibus duntaxat acceptaſſe pontificatum. Quae delectio ſeu teſtimonium non parum extulit nos propter bonam fiduciam ac opinionem quam erga nos beatiſſimus Dominus noſter conceperat. O felix Victoria tanto & tali Chriſti vicario illuſtrata, &, ut ſic loquar, benignitate & bonitate plena. Tuae provinciae primas gaude. Poſtmodum vero cum domeſticis antiquis aliquot dies tamquam familiaris ſum verſatus.

III.

De Praeparatione itineris & bellica expeditione.

INterea vero cum forſan à portatore brevis ſacrae electionis ſimultates Italicas tyrannoſque quoſdam uſurpaſſe nonnulla Eccleſiae municipia noſter Pontifex intelligeret, naves parat duceſque nominat, exercitum colligit, quorum generalem creat Dominum Comitem Ferdinandum de Andrada. Et Dominus Inicus de Velaſco Comeſtabilis & Dominus Fredericus Caſtellae Amiras ejuſdem Pontificis in gubernatione Hiſpaniarum collegae, Imperatoris nomine obtulerunt ei quatuor triremes quarum Capitaneus erat Dominus Ioannes à Velaſco. Qui cùm, ut

ſuſpicor, intellexiſſet beatiſſimum Papam conſtituiſſe generalem ducem exercitus & navium praedictum Comitem, eumque ſibi praetuliſſe, ne ſub ejus imperio militaret, renuit cum illo ire; ſed non propterea ceſſarunt abire triremes. Parat etiam ſupellectilem & omnia ad iter neceſſaria. Tandem peractis omnibus, quarto Idus Martii ejuſdem anni ab urbe Victoria egreditur ſatis numeroſa ſtipatus caterva. Nempe aderant gubernatores & multi magnates & nobiles; quamvis Dominus Amiras, tum propter debilitatem, quia gracilis & aeger, tum etiam quia nuper expugnaverant Galli oppidum Fuenterrabia, & cum hoſtes eſſent ad limina, ne omnes gubernatores partes illas desererent, ſtatim ad ſtationem reverſus eſt. Comeſtabilis autem cum ceteris magnatibus & turba magnificè eſt comitatus beatiſſimum Papam in oppidum de *la Puebla*; ubi eo quod eſſet dominus oppidi, honorem quem potuit tanto Pontifici nixus eſt exhibere. Die ſequenti in villam de *la Roina*, ubi erat palatium celebre impenſis Domini Ioannis à Velaſco quondam Epiſcopi Calagurritani extructum, pervenit, ibique illa nocte requievit. Pridie Idus ejuſdem menſis hinc diſcedens, in urbem divi Dominici, ejus ſepulchrum ſacroſanctum videndi avidus, cum magna pompa & ſolenni fuit ingreſſus. Quae quidem civitas caput eſt provinciae appellatae Rioia, nequaquam minima tanto decorata divo & defenſore Dominico, nec non cathedrali Eccleſia ad invicem Calagurritanae unica, vulgataque ubique terrarum propter gallum & gallinam. de qua ob ejus ubertatem dicit adagium: *Si Caſtella eſſet vaca &c.* etſi hoc adagium in noſtra Carpetania multis ſit ignotum. In hac urbe permanſit duobus vel tribus diebus. Interim magiſter Ioannes de Oria à fratribus Dominicis incuſatus ſuper certis propoſitionibus quas ipſe defenſare pollicebatur in concione publica, ſed ob temporis anguſtiam in futurum terminandas beatiſſimus pater, ut ſuo loco aſſignabimus, reſervavit. In urbem hanc Duc de Naiara venit deoſculaturus beatificos pedes; cui Comeſtabilis, extra civitatem egrediens, magna nobilitatis caterva occurrit. Et ambo alacres mutuo colloquentes, quamvis in locis illis fuerint capita factionum Ognezinorum & Camboinorum, ſemen antiqui ſerpentis, civitatem ipſam laeti intravere. Deinde poſtquam ea reverentia qua debuit magnus ille Dux affatus fuerat ſanctiſſimum Dominum, precatus eſt ut urbem ſuam de Naiara territoriumque viſitare ac benedicere dignaretur. Et licèt ob aëris intemperiem, qui, ut ferebatur, civitatem illam infeſtabat, alia via Lueronium adire decreverat, devictus tamen Ducis deprecatione, quoniam inſtantiſſimè eum exoraverat, in urbem illam munitiſſimam ſitu maris & caſtris cum ſuo comitatu conſcendit; in qua obſonia ſanctiſſimo Pontifici ejuſque comitibus juſſu Ducis fuerant ſatis lautè parata. Vna tamen nocte Naiarae moratus, die ſequenti valde mane Lucronium verſus proficiſcitur. Et quamvis tranſiret juxta mœnia loci de Navarret, illum intrare renuit, hac forſan de cauſa quia ibi in arce propter ſeditiones communitatum Zamorenſis Epiſcopus detineretur. Etſi à multis flagitatus, noluit ipſum videre, contentus viſitatione ſuo nomine facta per dilectum ſuum Doctorem de Agreda protomedicum.

IV.

De Honorifica receptione à Lucronenſibus habita in Pontificis adventu.

HOra autem nona ante meridiem Lucronium pervenit ſejunctum parva intercapedine à Navarret. Vrbs ipſa eſt amœna, intus & extra habens arbuſta & vineta pulcherrima terramque feraciſſimam; quam percelebris Iberus alluit, & radices utriuſque Cantabriæ veteris deſertæ atque dirutæ, olim capitis provinciæ Cantabrorum, & novæ, quæ appellatur Lucronium; quæ cùm antea Pontificis adven-

adventum præscivisset, multa ad ejus occursum paraverat sub hujusmodi forma, ordinans quidem pedites habitu & arte militari compositos numero sexcentos, necnon equites levis armaturæ triginta aut quadraginta, qui suo more per gyros huc atque illuc vertentes currebant. Pedites verò bellico ordine suis sclopetris (ut verbo utamur novo Antonii Nebritensis in capite septimo de deditione Zamoræ Regi Ferdinando in ejus chronicorum libro quarto) plumbeos globulos jacientes, strepitum ingentem faciebant. Hos sequuti sunt clerus & populus solemni pompa. Et cùm Papa ex itinere atque calore defatigaretur hujus processionis ordinem prosequi, ne diù moraretur, noluit; sed adorato crucis vexillo transiens, proceres urbis & turbam præcessit. Tandem cùm propiùs civitatem accederet, aderant strenui cantores in fornicibus arboreis ad exemplar antiquorum, tantum adventum celebrantes. Deinde cum magis appropinquaret, erant multa tormenta bellica, bombardæ, colubrinæ, serpentinæ, aliæque sulphuraciæ machinæ ignivomæ tam ex urbe quàm ex Gallis paulò ante, cum civitatem illam obsedissent, captæ, quarum tonitribus terra undique resonabat non aliter quàm si fulmina ex cælo caderent. Cum verò portis instaret, tanta erat hominum turba ut nec muri nec campi eam capere possent, ut vix Pontifici maximo aditus pateret. Nec mirum, quoniam ad spectaculum novum ex Navarra & Celtiberia aliisque diversis locis convenerant. Et cùm jam, licèt difficilè, introiret, quia multitudo in eum irruebat pedes ejus deosculatura, per viam tapetibus & aliis pannis pretiosis magnificè ornatam usque ad hospitium reverendi patris Roderici de Cabredo sui hospitis pervenit. Et quamvis subtili ingenio alii fornices existebant quibus comœdia tanto viro digna declamatoriè repræsentabatur, tamen ipse obtusis auribus pertransiens, in palatium honorifice receptus est; ibique duos aut tres dies demoranti decuriones splendidè victum necnon familiæ necessaria exhibuere. Hinc in oppidum de Alcanadre profectus, ibidem pernoctavit. Die proxima, hora nona, in antiquam urbem Calagurrium receptus solenniter cum mimis & larvis aliisque hujusmodi ludis, jocundè comitatus in Ecclesiam cathedralem, ubi beatorum Emeterii & Celedonii corpora requiescunt, & postmodum in domum venerabilis Archidiaconi Calagurritani pervenit. Et admodum reverendi Decanus & Capitulum ipsius almæ Ecclesiæ in recognitionem dominii duas aut tres mulas egregiè phaleratas Pontifici sunt elargiti, intellecta apostolicae cameræ indigentia, quae ut inferiùs dicetur, expoliata suis pretiosis pignoribus, quasi deserta permansit, aliaque cumulatiora munera praestituri si valuissent subvenire tantae necessitati, tamen pro itineris subsidio libentissimo animo illa parva dona contulere: quae non ut parva, sed ut magna, accepta sunt à beatissimo Domino Nostro potiùs qualitatem quàm quantitatem considerante. Prope mœnia hujus urbis Iber praeterfluens, ad partem orientalem pertransit. Ex parte australi rivulus quidam illi magis accommodus eam abluit rigansque segetes & prata. Una tamen die sanctissimus Pontifex mansit in hac civitate; ex qua profectus contulit se altera die in municipium belligerum de Alpharo & loci situ & hominum structura munitissimum; quod etsi circum vallatum oppidis & villis regni Navarrae, tamquam signiferum Regis Castellae permansit; ubi fronte hilari tormentis ignivomis aliisque signis laetitiae laetanter exceptus est. Et hinc Duc de Najara, qui Pontificem comitatus fuerat, tibicinibus dimissis in Pontificis ministerium ad propria rediit. Noster tamen Pontifex iter prosequens in Tudelam civitatem Navarrae, juxta quam idem Iber decurrit, susceptus est non minore laetitia & solennitate quàm alibi. Ibique Decanus Tudelensis hospes Pontificis sumptus magnificos prae ceteris exhibuit. Hem Tudelam miseram, quondam pulchriorem ceteris Navarrae urbibus, factam deformem, postquam jussu magnificentissimi ac illustrissimi Cardinalis Domini Francisci Ximenez Archipraesulis Toletani & Hispaniarum gubernatoris muri diruti sunt, arxque corruit; ut merito de illa dici possit: Quanta qualisque fuerit, ipsa ruina docet. Gemebant enim incolae prospicientes deformitatem, qui antea viderant percelebrem & illustrem. Quam tamen Iberi impetus laetificat, quæ terram laetam arboribus continet vinetisque cultam. Huc Prorex Navarrae Comes de Miranda cum multis proceribus ad deosculandos pedes sacros Pontificis, eadem die Pampilonam reversurus advenit. Et cùm Tudela Christi vicarius duobus recreatus esset diebus, propositum iter non intermittens, in oppidum de Mallem devenit. Die sequenti in villam de Pedrola Domini Comitis de Ribagorsa abiit; ubi comiter exceptus est. Ac fortè cum Comitis conjux nuper filiam peperisset, humanissimus Pontifex in sacro fonte illam abluit, Adrianamque illi nomen imposuit; & tam praetextu adventus novi quàm gratia natae filiae celebrata sunt festa plurima; & Mauri chorizantes exhilaravere Pontificem. Die vero sequenti nostro almo aurigae Caesaraugustam versùs proficiscenti novem miliaribus Vicerex Aragonum cum suo satellicio & tibicinibus insigniisque regalibus occurrens, multis militibus associatus, pedes sacros deosculatum advenit. A quo loco in Caesaraugustam usque gregatim hic inde visuri Pontificem homines confluebant, cùm re ac cognomine maximus esset; adeoque iter totum occupatum erat populo ut nihil aliud quàm hominum offendiculum haberes. Et jam prope meridiem quarto Calendas Aprilis, aestuante calore, in palatium extra muros civitatis, vulgo Adiaferia appellatum, mirificè ornatum, divertit.

V.

De Celebri Ingressu Pontificis in urbem Caesaraugustam.

POst aliquot dies hoc ordine beatissimus pater ingressus est urbem. Comitem & aliqui nobiles cultu & vestibus expoliti, quos potiùs principes quàm magnates judicares, sanctissimum patrem in sua pontificali sede deferebant. Hos praecedebat clerus & populus cum crucis vexillo; quem ordo equester cum nobilibus regni postmodum sequebatur; & tanta erat turba huc & illuc divagata ut non liceret ultra neque citra moveri; atque non parvo labore potuit arceri, quia omnes volebant tangere pedes sanctissimi patris. Nec admirandum sanè, cùm ad hoc ex diversis locis convenissent. Denique vix testudineo, quod aiunt, gradu ingressi sunt urbem; ubi gravior labor & pressura, quia viae strictae non sinebant nos prae multitudine incedere. Tandem longa gravique pressura in basilicam Caesaraugustanam ingressus, facta oratione, absque mora ad Archipraesulis palatium divertit, ut tantam fugeret turbam, eademque elabente die reversus, ad suum percelebre hospicium se contulit.

VI.

De Benedictione solenni palmarum per Pontificem facta.

DOminica vero quae dicitur in ramis palmarum, ut morem Ecclesiae pastor universalis observaret, intra palatium solenniter, ut Romae fieri solet, cum pompa ramos benedicere statuit, distribuereque adstantibus. Et per secretiora loca paucis comitantibus ad benedicendum populum in eminentiorem partem palatii ascendit. Aderat enim tanta hominum copia munus suscceptura ut magis admirandam quàm numerandam esse censuerim. Mea quidem opinione plures convenisse quàm Romae crediderim. Quod contingere ideo potuit quia omne rarum pretiosius est. Natura enim sumus novitatum

tum cupidi, cùm ipsa semper assueverit novas edere formas. Et quia Romae frequentiùs similes fiunt benedictiones, facilè eas urbani contemnunt. Feria secunda majoris hebdomadae, majoris inquam, quia in ea majora charismata celebrantur, scilicet institutio dominici corporis, ac passio salutis & redemptionis nostrae, ex qua sacramenta fluxere, religiosissimus piissimusque pater, ut opere & exemplo oves suas instrueret, in monasterium sanctae Engratiae ordinis divi Hieronymi secessit, abstinens à negotiis; quae licet expedire oporteat, his tamen diebus usque in octavam resurrectionis secundùm juris dispositionem debet ab eis conquiescere; cujus non ignarus Pontifex, ut liberiùs divinis vacaret, ad octavum Cal. Maij ibi permansit.

VII.

De Promulgatione regularum Cancellariae ac creatione officialium.

PRima vero die Maii regulas Cancellariae à se noviter editas in metropolitana Ecclesia publicè & solenniter promulgari jussit; per quas omnes reservationes & expectativæ, ut in ipsis continetur, revocabantur; atque à die illa negotia undecunque sub anulo (quamvis ab aliquibus esset dubitatum utrum Papa ante coronationem facere posset) expediebantur. Quod jure ambigeretur, nisi extravagans Clementis quinti postmodum emanasset, quae omnia per electum Pontificem absque coronatione geri disposuit. Et ne ab aliquibus dubitetur, dignum duxi huic opusculo eam inserere; cujus verba sunt. *Quia nonnulli, prout accepimus, contra doctrinam Apostoli, suae prudentiae quin potiùs imprudentiae innitentes, ac disceptare super his quæ non expediunt eis satagentes, asserere non verentur quod summus Pontifex ante suae coronationis insignia se non debet intromittere de provisionibus, reservationibus, dispensationibus, & aliis gratiis faciendis, necesse in litteris Episcopum simpliciter, sed electum Episcopum scribere, nec etiam uti bulla in qua nomen etiam exprimatur ipsius, nos talium temeritates compescere cupientes, singulos qui occasione hujusmodi aliquas litteras nostras super negotiis quibuscunque confectas, quæ à nobis ante coronationis nostræ insignia emanarunt, ausi fuerunt impugnare, excommunicationis sententia innodamus. Datum apud Pessacum Burdegalensis diocesis anno secundo.* Et cùm ita cautum esset ut causæ confluentium ad curiam citiùs expediri possent, Dominus Noster supplicationibus examinandis ac negotiis agendis quatuor duntaxat, reverendissimum inquam Dominum Ioannem à Tavora tunc Civitatensem Episcopum integerrimum patrem, qui postmodum Archiepiscopus Compostellanus creatus est atque consilii imperialis præses, necnon tituli sancti Ioannis ante portam Latinam Cardinalis bene meritus, postremò verò Toletanus Archipræsul ac Primas dignissimus, & Hispaniarum gubernator, Inquisitorque generalis, ac post hunc Coldesança Doctorem dudum in Dertusensi episcopatu ipsius Pontificis vicarium, doctum & in stylo curiæ satis expertum, necnon Didacum de Paternina Canonicum & Abbatem sanctæ Piæ in Ecclesia collegiata civitatis Victoriæ, & me indignum Doctorem Blasium Ortiz in rebus illis parum expertum præfecit. Qui singulis diebus ad videndas supplicationes jussu Pontificis conveniebamus, cum eo communicaturi quæ nobis viderentur concedenda aut deneganda. Huic quadrum viratui additus fuit præscripto sanctissimi Patris Auditor Cameræ superveniens, homo egregius & in rebus curiæ conspicuus. Designavit præterea Datarium Magistrum Theodoricum ipsius secretarium, virum timoratæ conscientiæ, qui benigna quadam & dulci conversatione studiosus virtutes omnes confovebat. Regesto vero Petrum de Roma Flandrum, intractabilem & inexorabilem hominem; cujus intuitu expeditiones gratiarum, si difficile à Pontifice, difficiliùs ab eo impetrabantur. Tantæ verò difficultatis eam causam potiorem esse conjicio quòd prudentissimus pater sancto zelo largas & faciles gratias Leonis feli. re. sui prædecessoris non approbaverat, qui sua largitate omnibus petentibus se liberalem exhibebat. Et ista expeditionis acerbitas ab exordio pontificatus adeo in dies crevit ut usque ad obitum Pontificis perduraverit.

Extant etiam apud Odor Raynald. an. 1307. §.17. & lib 5. Extravag. comm. tit. 10.

VIII.

De numero Præsulum ac illustrium virorum Pontificem comitantium.

IN hanc itaque inclitam urbem Cæsaraugustam tam prælatorum quàm illustrium & nobilium virorum copia magna convenerat; quos ne sub silentio prætercam, obiter recensere conabor. Et quia jure ac ratione ecclesiastici sunt præponendi, potissimùm in pontificia curia, ideo in ordine Prælatos prætuli. Quorum primus erat illustrissimus ac piissimus Dominus D. Alphonsus à Fonseca Archiepiscopus Compostellanus, postea Hispaniarum Primas creatus: qui jussu Pontificis de prudentia ejus ac maturitate confisi Valentiam urbem pacandam suscepit, quæ in Cæsarem ob tumultus communitatum rebellaverat; quam tamen ad ipsius obedientiam reducere nequivit. Causas verò, quia extra propositum argumenti sunt, aliis scriptoribus relinquamus. Aderat etiam reverendissimus ac per quam illustris Dominus Archiepiscopus Rosanus Dominus Ioannes à Fonseca Burgensis, Prælatus maturo consilio notabilis. Vterque ex celebratissima prosapia Fonsecorum oriundi erant. Intererat insuper Archiepiscopus Cæsaraugustanus, ex regali propagatione originem trahens; atque Archiepiscopus Montisregalis, ex familia inclita Ducis de Cardona, etiam ex stirpe regia oriundus. Et Dominus Didacus Ramirez de Arellano Episcopus Conchensis, vir literatura singulari, &, ut fertur, generositate praecipuus, ex clara progenie Dominorum de Arellano. Necnon Dominus Fredericus de Portugal Episcopus Seguntinus, strenuus prudentia, & nobilitate praeclarus, qui etiam à Regum prosapia ducebat genus. Atque Episcopus Lucensis, ad praesens in conventu judicio Granatensi ob merita & literarum peritiam praeses. Ac Dominus Didacus de Ribera Praesul Segoviensis, ex familia insigni atque illustri Dominorum de Silva Toletanus. Aderat praeterea Dominus frater Franciscus Ruiz Abulensis Episcopus ordinis minorum, Toletique ortus, omni virtute & venustate plenus. Adfuit etiam Episcopus de Pati, satis nobilis vir; necnon Episcopus Ilerdensis, literis & experientia praecipuus; atque Orscensis Episcopus, ex familia Dominorum de Vrrias; ac Dominus Episcopus Scalensis Canonicus & Archidiaconus Hispalensis, in dicendo & loquendo aequè Carpetanam ac Latinam linguam satis elegans. Et perquam magnificus Dominus Garsias Loaysa in sacra pagina Magister laureatus, ordinis Praedicatorum Generalis, & consiliis sacrosanctae inquisitionis praefectus, ex insigni genealogia, ut cognomen ejus indicat, temporis successu Episcopus Exomensis, atque Imperatoris conscientiae scrutator ac auditor, postmodum vero ad Ecclesiam Seguntinam promotus, adeptus cardinalatus apicem, tractu temporum Hispalensem obtinuit sedem, Inquisitorisque generalis officium, cum omnibus consiliariis & ministris sancti officii inquisitionis; cujus consultores tunc aderant, videlicet Doctor Manso, qui postea Episcopus Pacensis, & deinde Exomensis Praesul, ac regiae cancellariae Pintianae praeses, & Licentiatus Maçuecos Canonicus Toletanus, & Licentiatus Polancus, & Dominus Licentiatus de Aguirre; quorum novissimi duo erant etiam senatus Imperatoris consiliarii, qui tam nobilitate quàm literis hos dignitatis gradus optimè meruerunt. Huc etiam jussu Pontificis Dominus Magister Gaspar de Avalos, ex antiquo & claro genere illustris familiae de Avalos,

Carthaginensis Canonicus, postmodum Guadixensis Episcopus, deinde Granatensis, demum Compostellanus Archipraesul creatus, tituloque cardineo decoratus, accersitus advenit; quem propter eminentiam litterarum propriaque merita secum ducere cupiebat (quod raro aut numquam fecerat) noster Pontifex. Ille tamen justis ex causis, honestiori modo submittens se ordinationi Papae, excusatus ad propria redire decreverat. Adfuit Dominus Licentiatus Franciscus de Herrera Canonicus Toletanus ac in basilica Toletana regiorum sacellanorum praefectus, qui deinde fuit Archiepiscopus Granatensis ac conventus juridici praeses. Et Dominus Rodericus de Mendoça, filius Comitis de Castro, postmodum Decanus creatus Toletanus, & Salmanticensis Episcopus. Aderant praeterea ex ordine equestri multi illustres viri, videlicet praedictus Dominus Amiras Castella, qui licèt statura pusillus, virtute ac strenuitate praeclarus, ac Marchio de Villena magna suorum consanguineorum & familiae vallatus caterva, atque Duc de Luna, & filius ejus Comes de Ribagorsa, necnon Comes de Sastago, & Comes de Belchite; & Dominus Ferdinandus de Sylva Toletanus, capitaneus custodiae Pontificis, Commendatarius de Hotos & de Guadalherca ordinis sancti Benedicti nominati de Calatrava, quam Oretum antiqui dixere. Et ejus nepos filius Domini Ioannis de Ribera Marchionis de Montemaior; ac Blasius Cavullero re & nomine splendidus Eques, Canonicus Toletanus; & Ioannes de Roias ejusdem Ecclesiae Canonicus, ex nobili prosapia & faecunda de Roias. Necnon Ioannes à Hurtado consobrinus Domini Roderici Tenorio Canonici Toletani; cum multis nobilibus utriusque Hispaniae, nomina quorum, ne prolixitate displiceam, sub silentio praetereo. In hanc praeclaram urbem se contulit perquam illustris ac reverendissimus Dominus Cardinalis Caesarinus vices sacri collegii gerens, de quo inferiùs habendus est sermo, & quidam Episcopus Vngariae regni valde doctus; cujus dioecesis cùm invaderetur à Turcis, velut pastor sine grege abactus, ad Pontificem supplex confugit; cui praefatus Dominus Episcopus Conchensis hospitium & victum magnificè tribuebat, tum propter indigentiam illius ac dignitatem, tum etiam propter cladem & excidium quod passus est. Quis enim ejus non misereretur, qui ex divite pauper, ex incola exul errabat, cùm inter omnes adversitates infelicissimum infortunii genus sit fuisse felicem; praesertim cùm fuerit senex probus & eruditus. Et cùm pacificus noster Papa vellet omnia inter Reges Christianos pacare bella & seditiones, quas frequentes ebullire videbat, hunc probum virum Vngariae Episcopum in Franciam, Angliam, & alias regiones ad pacem componendam misit; frustra tamen, cùm nullus inde effectus concordiae manaret. Huic bene merito Episcopo viaticum & alia dona tribuit magnificentissimus Praesul Conchensis, qui omnibus affluenter munera conferebat. Ceterum, ut ad institutum redeam, tanta hominum varietas occurrebat ad videndum Pontificem & ad negotia expedienda ut nemo prorsus explicare posset. Ideo, ne infensus lectoribus judicer, his supersedendum censeo. Et quamvis negotia instarent ac temporis angustia ad iter agendum urgeret, non immemor fuit claviger fidei earum propositionum quarum accusabatur Ioannes de Oria. Assignata itaque die, Pontifice nostro pro tribunali sedente & libram, quod aiunt, & pensum in utraque manu ferente, astantibus multis viris theologica laurea decoratis, proponuntur conclusiones in quibus Magister ille de Oria, ut intelligere potui, cum expeditior ab eo expectaretur defensio, in publica disputatione succubuit. In qua magna & illustria de nostro doctissimo Pontifice dicta sunt praeconia, & merito; quoniam qui honore praestantior erat, alios scientia praecellere debuit; quemadmodum turpe esset quempiam imperare qui in omni genere virtutis subditos suos non antecelleret. Et quia discussio dictarum propositionum palam in sacro palatio fuit habita, non opus est singula quaeque referre, cum se res ipsa indicaverit. Hoc ultimum memoria dignum Caesaraugustae peractum est, licèt multa alia digna contigerint quae perlongum esset ac fastidiosum perscribere.

IX.

De Discessu a Caesaraugusta Dertusam versùs.

AB hac illustri & amoena urbe, quam praedictus Iber praeterfluit, tertio Idus Iunii ejusdem anni sanctissimus noster Pontifex magna stipatus turba Dertusam versùs progreditur. Et quia interjacentes vici erant parvi & virorum copia magna, diversis itineribus in illam concedere coacti sumus. Et hac die in oppidum de Pinna sex leucis à Caesarangusta sejunctum devenimus; ubi illius dominus Comes de Sastago esculenta & poculenta copiosè omnibus sine discrimine donavit illac iter agentibus. Die proximo per villas ignobiles in oppida de Caspi & Favera beatissimus pater se conferens, sequenti die per alia parva loca obiter transeundo per partes clivosas non parvo labore vigilia sacratissimi corporis Christi ad Dertusensem civitatem appulit, quam alluit praedictus amnis; in eamque per ligneum pontem ingressi sumus. Hic primùm humanitatis morumque dissidium experti sumus, cùm in Castella mitissimè, in Aragonia piè tractaremur. Hospitatusque est Pontifex in episcopali palatio. Die verò sacratissimi corporis Christi summus Christi vicarius ipsum corpus Christi Prælatis comitantibus, cum multis deauratis equitibus innumeraque caterva, quasi alter David religiosissimè cum spirituali gaudio suis manibus deferebat; expletaque solennitate, ingenti comitatu ad palatium est reversus. Hæc autem civitas etsi aliquo modo videretur in lætitiam concitata felici tanti pastoris adventu, non tamen eo modo quo in regnis Castellæ & Aragoniæ suscepti sumus. Aliter enim victitant Catalani, quorum mores multùm differunt à nostris. Ductor verò noster vigilanter agens, tam in negotiis expediendis quàm in classe paranda operam navabat. Et cùm navigationis tempus instaret, velletque in his locis suas vices committere, Nuncium apostolicum reliquit Dominum Bernardinum Pimentel virum illustrem, sinceri animi, vividæque mentis, conjugatum tamen, rem sanè novam hominem secularem apostolicum creari Nuncium. Sed Papæ lex imponi non potest, cùm omnia jure possit. Attamen ipsius Domini Bernardini probitas & honestas omnium ora occludebat. Tanta verò erat aviditas Pontifici nostro visendi limina Petri sedandique Italiam, quæ tota seditionibus & factionibus agitabatur; tanta denique erat illi anxietas suum munus obeundi ut neque Imperatorem nostrum Cæsarem, quem ipse tamquam filium educaverat, quamvis certior de ipsius in Hispanias adventu factus esset, expectare voluerit. Itaque hujusmodi negotiis intendens, usque in octavum diem Iulii in illa urbe commoratus est.

X.

Incipit navigatio Adriani sexti Pontificis maximi.

CVm beatissimus pater commoraretur in illa bene fortunata tantoque decorata Pontifice Dertusa, cui ipse paulò antè præfuerat, & tempus navigationis instaret, quasi repentino motu hora ferme tertia post meridiem, die Martis, octavo Idus Iulii ejusdem anni, nimio æstuante calore, egressus est in portum memoratu dignum, qui vulgò dicitur de Ampolla, à præfata civitate quatuor leucis distantem, non tamen tali ac tanta stipatus caterva quanta tantum stipari Pontificem oportebat. Nemo enim tam intempesta hora ipsum abiturum arbitrabatur. Itaque cùm fama ad aures omnium pervolasset, videres Archiepiscopos, Episcopos illustres ac nobiles per invia & inaccessa arbusta & rupes perrra-

errare suum beatificum ducem ac aurigam (mirabile visu) assequentes. Et ne longa praefatione fastidiosus videar, magna pars comitatus ad praedictum portum in noctis crepusculo pervenerat; ac expeditè sanctissimus pater cum sua insigni & praeclara familia triremes ascendit; quae licet numero octo cum scapha vulgò vergantin appellata, principem Ecclesiae festivè receperunt suis tormentis ignivomis, ut moris est. Hic beatissimus pater in sequentem diem ob temporis intemperiem permansit. Recreationis tamen causa paucis comitantibus ante solis occasum eodem die quo illuc appulimus in littora exiens, dum escae parabantur, huc & illuc deambulabat. Post coenam in sua navigia reversus est. Namque ab hora quarta noctis haud parvo remigum labore totam noctem navigavimus.

XI.

Ingressus Descriptioque urbis Tarraconensis.

TErtia vero hora post solis ortum sexto Idus Iulii adivimus Tarraconem. Ceterum beatissimus Pontifex, quamvis ex navigatione aliquantulum fatigatus, suae laudabilis consuetudinis, quam multis retro annis observaverat, memor, priusquam urbem ingrederetur, in coenobium divi Dominici extra muros Missam celebravit. Interea autem clerus & magnates urbis cum plebe accingebantur Christi vicarium recepturi; quem non parva solennitate & jocularibus pompis in suam introduxere antiquam & celebrem civitatem Ecclesiamque arte & ingenio illustrem, in qua cum orationem praelibasset, ad Archipraesulis properavit palatium, ubi non segniter se gerens in negotiis expediendis classeque paranda, quam aliquandiu demoratus expectavit, necnon centuriones missos ad milites conscribendos, ut simultates tumultusque Italicos pacaret, praestolatus est; quorum gesta breviter suis locis recensebimus. Nos tamen cum essemus in procinctu navigationis, à negotiisque aliquantulum vacaremus, hanc urbem & ejus antiquitatem & provinciam describere non ab re fore putavimus. Erat enim ista inclita civitas quondam Romanorum emporium caputque provinciae Tarraconensis juxta veterum descriptionem ferme duplae ad Hispaniam ulteriorem. Hanc urbem Romani quasi propriam stationem sibi vendicabant. Quorum monumenta ac litterae in eis sculptae, atque colosseum ad Romani amphitheatri exemplar, sunt evidens argumentum. Haec meridiem versus ad mare nostrum adjacet, murorum ambitu & situ satis munita; licèt tempore quo floruerat, numero inhabitantium copiosior fuerit; ut ex ipsa murorum ruina perpenditur. Causam vero depopulationis non aliam quam defectum aquarum fuisse arbitror, id quod vetustae cisternae, unde aqua pluvialis hauritur, ostendunt. Continet praeterea Ecclesiam Canonicorum regularium jam praedictam, cui subsunt sex episcopatus, Barchinonensis, Ilerdensis, Derdusensis, Vrgelensis, Gerundensis, & Elnensis. In hac nonnulla corpora & sanctorum reliquiae coluntur. Est etiam domus quaedam conventualis satis insignis, ubi antiquitus regulares vescebantur Canonici, quae veterem magnificentiam urbis demonstrat. His delibatis, interrupta resarciamus. Cum animus itaque Pontificis esset quàm brevissimè transfretare ac visere Apostolorum basilicam, post longam tandem navium, triremium, militumque expectationem, in die festivitatis intemeratae virginis, quae ob nivis miraculum celebratur, ad portum omnes convenerunt; tantaque fuit sanctissimi patris laetitia ut eadem die persolutis in aede sacra vesperorum solennibus, quibus ipse interfuit ut exemplo suo nos instrueret, non minori pompa & jocunditate quàm fuit receptus ad littora progreditur. Tantum vero tota illa ora maritima resonabat strepitu bombardarum & murmure suum Pontificem conspicientium ut nemo ferme posset quae agebantur perpendere. Et priusquàm summus Pontifex triremem conscenderet, magnatibus & notis talia fatur. *Quas laudes Domino nostro Iesu Christo exhibere debeamus, nec mens concipere nec lingua exprimere potest. Multa quidem & antea meminimus à larga Dei manu recepisse, ac innumerabilia circa nos ejusdem beneficia confitemur; pro quibus nec meritas quidem gratias egimus, nedum retulisse cognoscimus. Prae omnibus tamen hoc quod nunc omnipotens Deus pro sua benignitate & clementia in nos conferre dignatus est, omnium hominum sensus excedit. Nunc vero post tot tantaque beneficia quae nobis divinitus contulit, illud de Domini nostri misericordia speramus, votisque omnibus deprecamur, ut omnes oves commissas firmas & illaesas ipse custodiat, nosque faciat eas secundùm suam voluntatem & beneplacitum firma & inconcussa fide gubernare. Quod etiam deprecantes, suffulti precibus deiparae virginis exoramus; ut quicquid pro virium captu non valemus, ipse Deus suo nomine dignum efficiat.* Haec cum dixisset, comiter ab illis quos diutina conversatione & suavi eloquio demulserat, tristitia quadam se expedivit; & gratias pro tantis laboribus agens, mari licèt fluctibus concitato se commisit. Nobiles vero qui illum fuerant comitati, per diversa itinera domum se contulere, illos felices esse proclamantes qui sanctissimum Pontificem assequebantur, reliquos vero infortunatos. Deus tamen secretorum cognitor, qui non humano discernit judicio, aliter disposuerat; ut inferiùs demonstrabitur. Ceterum nonnulli ex familiaribus non existimabant sanctissimum Papam die tam solenni navigationem inchoaturum, quoniam haec non palam divulgabantur, propterea opinor quia non erat in animo Pontificis tanta stipatorum turba onerari, ideoque aulica comitate in Hispaniam volebat eos dimittere. Vidisses multos ignavos, testudine, quod aiunt, pigriores, ad littora errantes; quorum alii in patriam remearunt, alii difficulter ad triremes pervenere; quos tamen ideo Pontifex non evocandos curaverat quia nimia importunitate eos admiserat, tum etiam quia formidabat triremes non posse tot hominum copias capere, quae magnatibus patriciisque viris repletae jam fuerant. E quibus primus & praecipuus erat Cardinalis Caesarinus ex priscorum Caesarum praeclaro sanguine oriundus, ut suo cognomento demonstrat, patria sanè Romanus, qui, ut praediximus, à sacro Cardinalium senatu ideo in Hispaniam missus fuerat ut eorum nomine maximo nostrati Pontifici reverentiam debitam exhiberet. Necnon Lupus Hurtado vice imperiali in hac navigatione fungens. In urbe tamen alius creatus fuit, nempe Dux Suessanus Comes de Cabra. Atque illustris orator Regis Anglorum, ac ambasiator Mediolanensis, Ducisque Ferrariae legatus, et Episcopus Feltrensis. Quos quasi praecipuos ex omnibus segregare volui, quia perlongum esset omnium nomina recensere. Naves autem centuriones cum exercitu & innumera turba conscenderunt; in easque etiam vasa argentea ceteraque Pontificis suppellectilia congesta sunt. Et omnibus ferè in navigiis receptis ante noctis crepusculum, mare gravius aestuabat. Propterea aliquantulum à littore nos oportuit discedere; & portum versus appellatum Solon tribus hinc millibus passuum distantem tendere.

XII.

Illustris admissio Pontificis à Barchinonensibus facta.

DEnique aequore sedato, iter prosequentes, labore astrictorum hominum in triremesque damnatorum Barehinonam hora quarta post meridiem sequentis diei accessimus. Haec civitas, inter alias Cataloniae praecipua, non minore ovatione quàm reliquae universalem pastorem voluit recipere. Struxit namque pontem ligneum ab aqua ad terram usque protractum, tapetibus pretiosis ornatum, ut decebat majestatem pontificiam, & urbis magnificen-

centiam, quo venustius in praeclaram illam ac pulchram urbem intraret. Noster tamen Pontifex cum hinc inde tantam vidisset ad hoc spectaculum in ipsum pontem concurrentium turbam, suspicatus ettractionem, renuit illum ingredi, & terrestri gressu civitatem cum pompa percelebri aliisque signis laetitiae adiit, & ad Ecclesiam augustiorem veniens, in qua corpus beatissimae Eulaliae in sacello subterraneo subtus altare reconditum est, oratione ad Deum fusa voluit regredi ad sua navigia; sed ingens & repentinus imber obstitit. Quamobrem remanere coactus, ab Archiepiscopo Tarraconensi, qui tunc illius provinciæ Prorex erat, convivari sustinuit. Ministri autem alii in navigiis, alii in urbe quieverunt. Et intempestæ noctis conticinio ecce bombardarum tonitrua, quibus non minùs infimi quàm supremi ordinis homines vocabantur ad triremes. Nam illud signum omnibus erat commune; neque quisquam, ni statim adfuisset, expectandus erat. Qua de causa multos ex familia Pontificis, tum ob horam importunam, tum ob celeritatem navigationis remansisse suspicor; quorum aliqui postea in navibus militaribus in Italiam evecti sunt, alii verò cùm neque naulum persolvere possent, neque victum haberent, ad sua redierunt. Et licèt fuerit magna pressura ascendendi navigia, soliciti lintribus & scaphis ad suas triremes opportunè pervenere. Secundo vento die Iovis ad portum de *sant Feliu* hora vesperorum concessimus. Sanctissimus verò pater cum primatibus in oppidum descendens, visitata Ecclesia, ad cœnobium monachorum quod propè aderat cœnatum veniens, statim se contulit in triremem, & classe quamprimùm aptata, in portum cognomine sancti Pauli perveniens, ibi pernoctavit. Et licèt portus de Palamox sit ceteris celebrior, quia tamen peste laborabat, intactum reliquimus. Die Veneris adveniente luce, navigatione continua ventum est ad portum qui dicitur *la cala de Calella* distantem novem milliariis, quò triremes convenerant; nuntiatumque fuerat quædam navigia cum duabus biremibus, quas fustas appellant, prope adesse. Quapropter oportuit navigationem subsistere quousque per exploratores veritas pateficret. Qua cognita intrepidè hora tertia post meridiem profecti post solis occasum venimus in portum cognominatum de Rosas; ubi illa nocte quievimus. Et proxima die magna navigantium copia ad divina audienda reficiendumque corpora in prædictum locum de Rosas concessit, propterea quòd classis usque ad meridiem non esset discessura. Hic portus situs est in Emporiis, vulgo *Lampurdan*, feracissima provincia Cataloniæ, in qua proscripti, qui vulgo dicuntur *delats*, & possunt appellari profugi, versantur. Cujus provinciæ caput est Gerunda, quam Gironam dicimus. Prædicta hora opposito vento lacertis remigum, maritimam oram legentes, juxta oppidum Cadaques transeuntes, levi cursu petivimus promontorium nuncupatum. *Cap. de Creus*. Vulgo significat *Cabo de Cruzes*.

Turbat hoc loco Ortizius. Nam solventibus à portu Barcinonensi primùm occurrit portus sancti Pauli, deinde Calella, postea portus sancti Felicis Guixalencis, quartò portus de Palamos, quintò Rosæ, sexto Caput aquensis portus, postremò Caput sanctarum crucum, vulgò *Cap. de Creus*.

XIII.

Navigatio Summi Pontificis postquam oram solvit ab Hispaniarum finibus.

ET cùm claviger apostolicus ageret in Hispaniarum finibus, & ad limina Galliarum, utrum maritimam Gallicam oram an altum legere expediret, ambigebamus, quoniam tutius est multo juxta littus uti remis quam passis velis periclitari in fluctibus, quia non omnibus venti favent, etsi à Rege Franciæ illac transeundi fides publica data esset, noluit, ut reor, noster Papa se illi credere. Quamvis multi ex familia cum jumentis tum vectoriis, tum sarcinariis, præcepto Pontificis per Gallias illæsi & incolumes transierunt. Tandem satis consultè habita deliberatione fuit decretum ut sub divina protectione mari appellato Golfo Narbonensi vento aliquo modo prospero nos committeremus. Et quia pelagus illud latissimum est infestissimum piratis & Saracenis, more nautarum nomen sancti Laurentii, cujus vigilia illa die observabatur, per omnes triremes in signum tesserae indictum fuit. Hujus beatissimi martyris die cùm ventus infestus flaret, viribus miserorum remigum navigare coacti sumus; quia jam hinc inde nimiùm à terra semoti occingebamur aquis. Vespere autem nonnulli ex nautis terram Franciae aut Italiae se cernere testabantur. Nos vero inexperti, licèt nihil intueremur, non minùs in laetitiam hoc auspicio concitabamur, ut tantam ponti vastitatem evaderemus. Post cœnam, praemissa Pontificis salutatione, magno tubarum clangore applausuque virorum tormentisque ignivomis, ut fieri solet, ante noctis crepusculum cantores tum Papae tum Conchensis Episcopi, in cujus trireme vehebantur, *Salve Regina* solenniter decantarunt; quorum concentus suavissimè resonabat. Atque expleto cantu, designatoque nomine beatae Barbarae pro noctis custodia, ut moris est, aura felici, resumptis viribus ad pristinum laborem fuerunt compulsi illi miseri remiges; magnaque parte noctis labori incumbentes, ante diluculum littora Massiliensia transivimus, quae nostra classis, forsan ne se committeret Francigenis, noluit attingere; & orto jam sole ad ripas Provinciae navigando, cujus principalis civitas est * Aquis, etsi indigenarum numero fuerit copiosior Massilia, insulas comperimus Erroias nomine tres aut quatuor inhabitatas, ut opinor, formidine piratarum. Et hac die prospero vento solutis velis, vespere, ut consuetum est, accepto nomine beatae Magdalenae pro primis duabus noctibus per caput de Monterros appulimus ad insulam beatae Margaritae divisam parvis aquarum canalibus, quibus ad eam difficilè patebat aditus triremibus. Adjacent praeterea insulae Canoes; ubi celebre est monasterium sancti Augustini. Huc accessit orator Marchionis Mantuani satis, ut decuit, magno comitatu stipatus. Deinde in aliam insulam tendimus ubi est cœnobium ordinis sancti Benedicti, cujus monachi ob absentiam Abbatis simpliciter deprecati sunt Pontificem ut aedem illam sacram visere dignaretur. Ad quorum preces sua custodia munitus beatissimus pater in terram descendit; & cum monachorum pompa solenni venerabilem illam domum ingressus, sumptoque cibo, nulla media intercapedine temporis pari solennitate revertitur ad inceptam navigationem. Interea autem aliqui ex turba peragrabant insulam, alii vero aquam & necessaria deferebant, & adveniente Pontifice, omnes uno signo conveniunt. Et haec cum aliis adjacentibus insulis subsunt Regis Franciae ditioni. Antè vero quàm inde discederemus, Episcopus de Grassa illius conventus Abbas festanter ad deosculandos Pontificis pedes scapha strenuè parata veniens, honorificè à Pontifice fuit receptus; quem ideo in lintribus multi sequebantur, ut desideratam sui pastoris faciem intuerentur. Non tamen vacui, sed uvas & poma ferebant quae omnibus liberaliter more Gallico impertirentur. Hinc per angustum canalem, qui potius flumen quàm mare videbatur, utpote cujus aquae brevitas vix triremibus ipsis sufficeret, transeuntes per littora Provinciae usque ad Antibol perreximus; deinde ad municipium de Niça, quae est ducatus Sabaudiae, transivimus. Quas celebres provincias & urbes medius fluvius intersecat. Eas tamen non attigimus, eo quod morbo epidimiae afferebantur infectae. Hac eadem causa pernoctantes in portu de Villafranca de Niça, jussu Pontificis absque commercio inhabitantium quievimus, licèt alacriter suis bombardis & signis aliis hilaritatis nos salutaverint; & nisi Pontificis imperium obstaret, libentius exciperent. Huc Regis Gallorum orator accessit; quem Pontifex noster animi laetitia ore-

* Aquae Sextiae.

oreque renidenti suscipiens breviter expeditum remisit. Hinc portum Isam nuncupatum adivimus; qui licèt strictus, satis tamen amœnus erat. Quapropter ibidem beatissimus cum suo comitatu aliquantulum demoratus est.

XIV.

Descriptio Situsque municipii de Monago.

DEinde municipium de Monago duobus vel tribus milliariis à praecedenti subiimus, quod natura (propterea quia situm est in promontorio ad modum peninsulae, quod paulùm excurrit in mare contra meridiem) & manus artificum inexpugnabile, reddidere; cujus prætextu, Genuensibus invitis, multo antè, ut aiunt, usurpatum detinebatur per quendam equestris ordinis virum Genuensium potestatem minime veritum. Nec mirum, quandoquidem municipium ipsum plura propugnacula contineat, muros, & antemuralia, necnon in superiori parte, aquilonem versùs, turrim ad propugnationem satis fulcitam (ubi municipii dominus morabatur) instar castelli multis hinc inde munitam aereis tormentis, quibus, ut Pontificem exhilararent, laetitiae signa municipes ostenderunt. Et quamvis dominus de Monago ad triremem Pontificis ipsius pedes deosculaturus veniens multa polliceretur, deprecatusque esset instantissimè vellet domum & locum visere, Dominus Noster noluit assentiri, immo neque portui accedere. Et sic suo functus officio regressus est; ac extemplo ab ejus portu quatuor triremes Genuenses exierunt, quarum dominus Andraeas de Oria exul à die expugnationis Genuae profugus exulabat. Multa enim damna ipse cum factione sua in illius civitatis calamitate & ruina pertulerat, ut inferius suo loco dicetur. Et parum à portu discedens, huc & illuc navigando nostram classem versus, fœdera pacis ignivomis tonitribus demonstravit, cui nostri invicem responderunt, & quamprimum ad ipsummet portum remeavit, forsitan timens nostram navalem militiam; quoniam, ut fama erat, Dux ipse Andreas tunc partes Franciae sequebatur. Qua ex causa non est ausus nostras adoriri triremes; & jussu centurionum, inscio, ut reor, Pontifice, omnia navigia & milites Andreae de Oria animum ignorantes parabantur ad arma. Et eo fortassis Andreas tam cito in suam stationem se recepit. At cum multi nobiles provinciales suis scaphis ad recipiendam benedictionem à Pontifice advenissent, eundem Andream inter eos advenasse ferebatur. id quod minimè compertum est. Neque opinandum quidem virum cautum & providum tam facilè se Hispanis hominibus credidisse. Cumque hinc in littora Liguriae tenderemus, in qua etiam Monago jam dicta continetur, hisque visitationibus nonnihil moraremur, mare nullo agitatum vento aestuare cœperat. Quod cum tunc denuo navigantes conspexissent, illorum animos timor invasit. Propterea ambigebatur inter peritiores utrum redire ad portum de Villafranca, an rectà tendere, tutius esset. Tandem placuit Pontifici ulterius progredi; quoniam in votis erat & non levis affectus ut viseret limina Petri, cupidus praeterea componendi inter Christicolas pacem atque gerendi negotia quae nequaquam extra urbem Romam agere ac finire posset. Cujusmodi zelus domus Dei curaeque pastoralis neque in mari nec in terra Pontificem diu sinebat morari. Omnium prætcrea animus cum voluntate Pontificis unus erat; ideoque in peragenda navigatione minimè detinebatur. Progredientes igitur è regione nostræ classis quandam navem non procul à piratis captam conspeximus, idque, ut delatum est, jussu Andreæ de Oria, quod vix credendum, opinor. Vtcunque tamen fuerit, cùm vergantinus & alia navigia puppim illam oppressam circumstarent, nostram prospicientes classem, sicut nebulae ante solem, repentè evanuerunt. Ad illam verò Christi vicarius accedens, liberam abire jussit. Cùmque triremes nostras sequi non potuisset, solam in fluctibus agitatam reliquimus. Ad rem igitur à qua digressi sumus redeamus. Die sequenti, vigilia Assumptionis intemeratae virginis Mariae, oppido cognominato sancti Stephani appropinquantes, in ipsius aede sacra Christi claviger rem divinam fecit. Et hinc postridie Assumptionis sacrosanctae, in loco qui dicitur Portus marinus, in caenobio fratrum Minorum extra muros idem Pontifex maximus idem sacrificium secreto fecit, ut turbam vitaret, quae nequaquam poterat arceri; ita tamen ut illius diei solenni sacro publicè decantato impartiretur benedictionem. Ac paucis astantibus pransus, continuo audita oratione declamatoria, per loca secretiora pergendo ad navigia, hominum turbam evasit. Tanta enim erat multitudo fidelium hominum, quae supplex ac obediens, ut summum Pontificem cerneret, illiusque sacros pedes oscularetur, convenerat ut illorum subinde se subtraheret aspectibus; idque ut expeditius navigatio nostra peragretur. Prius tamen quam inde solveremus, accesserunt Genuensium jussu ad comitandum Pontificem quinque triremes, ad eundemque in quo eramus portum venerunt; quae ab aliis tormentis ignivomis, ut fieri solet, fuerunt salutatae. Cumque illa turba, quae visura Pontificem venisset, inscia de ipsius discessu doleret, ruebat quippe catervatim per montes & littora, neque sat explicari potest quanta aviditate suum quaeritabant pastorem. Nos verò navigationem nostram prosequentes, ad insulam appellatam de Ruenga prope civitatem Nolensem memoratu dignam accessimus: ubi, ut aiebant, talis vigebat inviolabilis consuetudo, ut nullus posset struere navem nisi & simul turrim aedificasset. Vnde tot turribus est munita. Quod suo loco latiùs explicabimus.

XV.

De Ingressu Pontificis in Saonam, ac jocunda à Saonensibus facta receptione, concordia Regis Catholici cum Rege Franciae, initisque nuptialibus contractibus cum Regina Germana, ejusdemque urbis situ.

NAvigationem autem prosequendo, aliis, quorum narratio non injocunda esset, brevitatis causa omissis, decimo sexto Calendas Septembris appulimus ad inclitam civitatem Saonensem, cameram imperii; ubi honorificentissimè fuit exceptus Petri successor, & in ipsius ingressu, ut conjectari potui, quendam oratorem nomine senatus Saonensis orantem auribus (quod aiunt) obturatis pertransiens Pontifex, eodem honore clero & praestantioribus viris cum cruce & pallio pergentibus augustam Ecclesiam eminentiori parte sitam episcopali dignitate illustrem est ingressus. In hac colitur corpus sancti Octaviani; ac consuetudine Pontificis reverentia exhibita Deo, oratione ad Dominum habita, benedictioneque praesentibus data, paulò post ad egregiam domum Tidensis Episcopi undique Archipraesulis Avinionensis, ubi prandium opiparè Domino Nostro suisque comitibus paratum erat, veniens, antequam ad mensam accederet, in loco secretiori divina sacra persolvit. Et cùm jam stratis mensis lautisque cibariis appositis gratias Deo ageret, non solùm pro munere spirituali soluto, verùm etiam corporali sumendo, reliquis autem Prælatis & equitibus ipsius mandato in altis thoris aliquantulum semotis suo ordine sedentibus, accubuit. Series autem convivii talis fuit. Apponuntur ex abaco lànces argenteæ & tympana cum cerasis & prunis uvisque recentibus & persicis pomis. Nec deerant vina generosa, album adeo pellucidum ut aquam putares solo aspectu, & flavum, & nigrum, dulce, acutum, lene, suave, austerum, ut peteret quisque ex animi sui appetentia. Deinde importantur artocreæ & assa edulia, pulli, perdices, palumbuli, cuniculi, & vitulina caro. Elixæ verò caponum, gallinarum, arietinæ bovinæque carnes, id genus

nus alia cum condimentis aptioribus, ut ea malis quam carnes. Quæ singula referens (ne videar prolixus) volui prætermittere. Afferuntur etiam cytronia & olivæ Balearicæ in muria asservatæ, pira, caseus multiplex. Colliguntur analecta. Datur deinde aqua odorifera lavandis manibus. Peracto tandem convivio, suo more solitus noster Pontifex gratias Deo egit; deinde impendit quas debuit hospiti, qui iam solenniter & egregiè illum exceperat. Post gratiarum actiones tolluntur mantilia & mappæ; deinde verò sternuntur secundæ mensæ paulò minùs opiparæ prioribus, quas munificentissimus Archipræsul ob jocundum adventum tanti hospitis sterni fecerat comitatui; ut qui ex clara illustrique prosapia Iulii magnanimi Papæ originem duceret, animo namque & magnificentia æmulus. Iulii nempe industria tempestate nostra patrimonio Ecclesiæ Ravenna multaque alia loca accesserunt. Pontificatus tamen illius tempore illud immane schisma seu conciliabulum in toto orbe terrarum diffamatum prosiluit, cujus caput fuerat Dominus Cardinalis à Carvajal. Atque hujusmodi occasione successit conflictus ille horribilis inter Hispanos sequentes partes Iulii & Gallos inhærentes factioni prædicti Domini Cardinalis, quod vulgariter dicitur *la batailla de Ravenna*. Ceterùm ut ad rem redeamus, quamvis prandium fuerit opulentissimum, decrevit prædictus Dominus Avinionensis Præsul Pontifici nostro illiusque comitatui ad cœnam non minores sed pares aut lautiores escas parare. Decuriones itidem Saonensium beatissimo Papæ xenia obsoniaque donaverunt. In hanc eandem inclitam urbem Rex Ferdinandus cognomento Catholicus à Neapoli rediens & Rex Franciæ olim convenerant, & tam splendidè & opiparè (sicut ab indigenis accepi) Gallorum Rex excepit Regem nostrum atque Gundisalvum Ferdinandez Ducem cognomine magnum, qui primas in Ferdinandi Regis militia tenebat, ut facilè explicari non possit. Ferebatur tamen ad Regum mensam sede humiliori in memoriam & honorem gestorum memoratum Ducem comedisse; qui dexteritate & armorum virtute nostram Hispaniam semisepultam belli exercitio sublimavit. Tanta quippe erat Regis Catholici prudentia forsan caventis subrepentia Hispaniarum bella ob administrationem Regnorum Castellæ defuncto jam Rege Philippo clarissimo Principe, ut qui paulò antè ferme expulsus in Neapolim transfretaverat, sub nuptiarum prætextu Reginæ Germanæ pacem cum Francorum Rege iniret, cùm sapientis sit maturo consilio providere futuris. At Regum solenniis expletis, repositisque solitis, alter in Hispaniam, cui ex animi sententia cuncta succeffere, alter in Italiam devenerunt. In hanc (ut eò regrediamur unde digressi sumus) urbem Saonam se contulerat Hieronymus Adorno imperialis dux, frater Genuensium Ducis, egregio comitatu stipatus, visendi gratia Pontificis, nonnullaque cum eo communicandi. Et licèt videar aliquantulum à proposito divertisse, non ab re tamen; quia indignum duxeram sub silentio praeterire festivam laetitiam solenneque convivium & urbem tam illustrem. Atque eadem causa describere volui situm amœnitatemque illius urbis. Adjacet enim ad mare nostrum orientem versus. Habet amplum portum, calculosum tamen & inaccessibilem; quia Genuenses videntes urbem suam ubique notissimam à mercatoribus deseri, & Saonae fieri commercia, lapides ingentes, ut aiunt, in prædictum portum projecerunt, ut magnis navigiis nemini liceret adire Saonam. Habet etiam ad meridiem castrum arte & situ munitissimum; omniumque judicio urbs ista intus & extra est forma eleganti. Mulieres hujus civitatis ornantur mundo satis honesto absque palliis, crinibus collectis sub calanticis. Nobiliores vero matronae etiam singulae incedunt sine pedisequis, indutae vestes talares. Vtuntur soleis parvis, non sandaliis; ideo fortassis quia majoris staturae cernuntur Ligures, ut experimento compertum est. Vtinam ornatu simili Hispanae feminae, abjectis vulpinis caudis & examine ancillarum, illas imitarentur.

XVI.

De mœsta ac lugubri receptione Pontificis à Genuensibus paulò antè expugnatis facta.

QVibus obiter utcunque expeditis, quid tum auriga noster egerit audiamus. Expleta cœna, triremes conscendunt omnes, Genuam versus nocte illa navigantes, quam exoriente sole audivimus paulo post ipsius excidium & ruinam. Quocirca etsi magna mœstitia ex praeterita expugnatione Genuenses afficerentur, tamen cum felicem tanti Pontificis adventum persensissent, tam ex urbe quàm ex castro & ex navibus in portu astantibus tot globi bellici jactabantur ut facilius sit admirari quàm scribere. Et hac solennitate portum accessimus; cui à terra inhaerebat ponticulus ligneus, quo dux noster augustius intraret. Ibi tunc proclamatum est à clero & majoribus natu: *Princeps Ecclesiæ, sit tuus adventus felix præsentia salva. Gaudet in adventu turba deserta tuo. Gaudet & exultat, jubilat, lætatur, ovatque*. Ac confestim eodem ordine & celebritate petunt Ecclesiam; quae caput atque metropolis totius Liguriae est. Interim parantur solennia Missarum quae dulcissimo concentu celebrata fuerunt. Illico visit aerarium sacrum, quo inter venerandas sanctorum reliquias quae ibidem asservantur, catinus in cœna Domini celebratus, ut ex loco evangelii elicitur, fuit mirabilis visu; qui est tanti valoris ut non facilè aestimari queat. Tanta vero convenit circumdantis populi undique turba, aviditate videndi, ut dum invicem sibi impedimento fuissent, pauci eorum aspectu praeoptato potiti sint. Adjacet praeterea extra sacrum aerarium in sacello sancti Ioannis Baptistae tumulus lapideus supra columnas marmoreas, ubi servantur fideli custodia divi Baptistae reliquiae; quibus reverenter veneratis, summus sacerdos in palatium progressus est. Reliqui vero hospitabantur prout cuilibet occasio se offerebat. Haec urbs in toto terrarum orbe celebratissima Pontifici illiusque comitatui biduo epulas non minus affluentes quàm suaves est impartita; uberiusque factura esse videbatur, ni clades illam obruissent. Nam quae inter Italicas urbes elegantior erat, superba cecidit. Genua, genuisti Esaü & Iacob in utero bellantes, & peperisti Adornos ac Fragosos filios discordiae; qui cum principes civitatis esse contenderent, cum nec Roma duos fratres, nec apes & grues duos principes habere potuerunt, ruinam tibi intulerunt. Quis enim cupiditate dominandi inflammatus, vel fastu dominationis elatus, desiderat habere consortem? Aut quis avarus quaerit suarum opum participem? Nemo inquam. Quapropter invicem diffidentes, alii Caesareas, alii verò Gallicas sunt sequuti factiones. Adornii enim exules & profugi, è quibus praecipuè Hieronymus Adornus suorum Dux, Hispanorum Germanorumque asciverunt exercitum, quorum favore Fragosos Gallorum partes tuentes expellerent. Et cum Marchio de Pescara militiae ductor plusquàm civiles concitationes perpenderet, capta opportunitate quà facilius posset urbem illam in Caesaris obedientiam reducere, solerter properans, eam circumquaque ex parte orientis Germanico exercitu, ex parte vero occidentali Iberico obsideret. Et tandem post aliquot dies Fragosos allicere nititur ut urbem in Imperatoris obedientiam tradere velint. Adversarii vero omnino recusabant, eò quòd jussu Regis Gallorum in ipsorum auxilia accesserit strenuus ille dux Petrus Navarrus Comes; propterea etiam quod milites Corsicos ad septem millia stipendiarios pro urbis propugnatione obtinerent. Sed illorum contumacia cum in dies singulos cresceret, oportuit ex Hispanorum partibus tormenta ignivoma admovere & prosternere muros; atque stricto foramine audacter Hispani adoriuntur urbem, & in ipso ingressu nonnulli configentium ceci-

ceciderunt. ac brevi tempore Ligures cum suis stipendariis nostratibus cessere. Hispani autem in urbem ut hostes irruentes quae damna, quae neces intulerint expugnatis, prudens lector consideret. quod latius historici memoriae mandabunt; ad quod lectores ipsos remittimus, haec breviter nunc dixisse contenti. Nec facile est credere tantam & tam munitam urbem, militibus praesertim Gallis Corsicisque eam propugnantibus, illo maxime unico duce Petro Navarro suffultam paulo ante eversionem defensionis causa in eandem civitatem ingresso, expugnari tam facile posse; cum praecipue, indigenis asserentibus, suorum militum copia major fuerit numero quam nostrorum. Postmodum vero cum Germani intellexissent tandem urbis expugnationem, confestim nemine impediente eam invaserunt; ac barbarico more, nunc occidendo, nunc vero diripiendo mœstam vastabant clamoribus urbem. Non est profecto quisquam cui nisi tibi & tuis ascribas & imputes aerumnam. Ceterum inter captos praecipuos perducti sunt Neapolim Octavianus Fragosus Genuensium Dux, Comesque Petrus Navarro, cum plurimis nobilibus. Sed dum Franciae Rex captus detinebatur Vrsariae, quae Madrid vulgo dicitur, contraheretque nuptias cum Domina Leonora sorore Imperatoris, quia inter alias fœderis conditiones stabilitum est quoslibet hinc inde captivos liberè posse ad propria remeare. Et quoniam Dux Petrus Navarro in libertate positus Regi Francorum potiùs quam suo servire maluit, imo in illum & in ipsius exercitum, ut modo diximus, rebellavit, sub judice ac voce praeconis Neapoli capite plexus est, post tot praeclara facinora insigniaque facta pœnas quidem graves durasque, jure tamen debitas persolvit. Hujus superbae & elegantis civitatis situm & pulchritudinem sigillatim nolui describere, propterea quod Dominus Doctor Didacus Lopez de Stuniga Complutins elegantiùs & copiosius in suo explicuerit itinerario.

XVII.

De adventu Ducis Mediolanensis, Prosperi Columna, Marchionis de Pescara, Antonii de Leyva aliorumque Militum in Genuam ad deosculandos Pontificis pedes.

HVc pedes Pontificis deosculaturi venerant Dux Mediolanensis, & Prosperus Columna, & Marchio Pescaræ, atque Antonius de Leiva, magno Hispanorum Italorumque comitatu circumsepti; quos beatissimus pater vultu sereno amplexus est. Hi, ut fama erat, instantissimè supplicarunt Pontifici ut eos militesque suos à devastatione prædictæ urbis dignaretur absolvere. Quod nullatenus impetrantes, ad proprias redierunt stationes. At ne longiùs digrediamur, eadem solennitate qua erat receptus, dempta illa solemni pompa post biduum ad portum beatissimus pater pervenit, ibique quàm breviter expeditus, navigationi intendens animum, in portum nuncupatum Portusi decem & sex milliariis a Genua distantem accessit; illumque, noster ductor ingrediendo, servata priùs consuetudine, visitavit Ecclesiam divi Georgii, in qua ipsius reliquiæ sub sacello coluntur; quem ex citeriori Hispania accolæ à Catalonia ortum, passum Tarraconæ, in Promontorium quo nunc veneratur transtulerunt. Genuenses verò ossa sacra Genuam traducere pluries tentasse dicuntur, quia militare symbolum eorum est Georgius, ut Hispanorum est beatus Iacobus, & Venetorum divus Marcus. Quotiens autem translata sunt, toties in suam basilicam asserebant esse reversa. Ex divi itaque Georgii Ecclesia in pomarium quoddam cœnaturus Pontifex intravit; peractaque cæna, in triremem proficiscendi gratia progreditur. Cujus mentem omnino proretæ nitebantur explere; ex quibus nonnulli seniorum ob tempus importunum, ne triremen solveret, hortabantur. Tandem ipsis invitis movetur classis, quam vehemens imber parva à porta intercapedine semotam magno labore & periculo in eundem portum compulit redire; quæ si aliquantulum ultrà progrederetur, non sine jactura magna navigaremus. quod meritis nostri ductoris nos incolumes evasisse minimè ambigitur. Itaque adeo invaluit semel exorta tempestas ut cogeret per quatriduum invictum Pontificem à navigatione desistere. ac de more his diebus secretò sacra libabat; nihilominus tamen in prædicta Ecclesia divi Geogii audiebat Missam publicè ac solenniter à cantoribus celebratam. Atque fama erat nullum Principem illuc appulsum quin aliquot dies ab æquore æstuante fuisset detentus. quod experimento excellentissimi Imperatoris Maximiliani Genuam accedentis, necnon nostri clarissimi Regis Catholici à Neapoli redeuntis eadem perpessi comprobatur, & in nostro Pontifice propriis oculis vidimus; quos omnes fidei tutores eadem ceperat domus; quæ nequaquam minima vocari poterit, quandoquidem hospitio tot ac talium virorum fuerit illustrata. Cæterùm postquam maris sæva tempestas sedata fuit, intentam prosequentes navigationem, ad portum Veneris juxta oppidum de Specie ante solis occasum accessimus; & in cœnobio littori adjacente Pontifex caenatus est. Interea autem nonnulli recreationis causa descenderunt in terram, institores verò navigiorum aquatum misere servos. Tandem summo ductore nostro cum toto comitatu in triremes ascendente, parantur bellica tormenta, milites & arma expediuntur, eò quòd nuntius asseveret navigia Turcarum, quae vulgus fustas vocat, non longè à nostris existere. Tamen cùm neque ibi nec alibi Turcarum aliorumve offendiculum nobis obstaret, imò prosperè omnia succederent, armorum tumultus omnino cessavit. Illa verò nocte, vel ob lunae oppositionem, vel formidine piratarum, in illo portu pernoctavimus.

XVIII.

De accessu Pontificis in Liburnum, quem quinque Cardinales expectabant.

DIe autem illucescente, labore astrictorum remigum inter littora Pisana & insulam appellatam Gorgonam appropinquavimus Liburno; ubi aderant quinque perquam illustres Cardinales, * Clemens de Medicis, qui beatissimo Adriano in Pontificatum successit, Petruccius, Cortona, Rodulphus, summum Pontificem expectantes; & ex portu castroque & municipio ac triremibus in ipsius introitu prospero innumera tonitrua belligera, ut talem decebat felicem adventum, emittuntur. Et cum tota jam classis juxta oppidum esset aggregata, magnificentissimi Cardinales in uno monoremo vergantino, ut ita dixerim, ad maximi antistitis pedum oscula delati sunt; quos ipse piissimus hilari vultu animoque laeto ut fratres Ecclesiaeque columnas suscepit. Et exhibita obedientia, unà cùm Pontifice magno à trireme sunt egressi, atque scaphis & lintribus in Liburnum supradictum ventum est. Et nullus Cardinalium in monoremo Pontificis aderat praeter illum reverendissimum Clementem de Medicis, cum quo summus antistes, quasi successionem praesagiens & claves regni caelorum illi relinquendas, familiarissimè confabulabatur. Et juxta portus Liburni quasi ad rem novam excita plurima turba convenerat, congratulans utique tanti Pontificis adventui; & ipso primo ingressu consuetudinem sibi ac exemplum omnibus servans, Ecclesiam visitavit, & oratione habita, hospitium quo splendidè omnia ad cænandum extructa erant adivit. Nam ille liberalissimus Cardinalis de Medicis plures vaccas, vitellas, gallinas, panem, vinum, & tempestivos fructus sanctissimo patri omnibusque illius triremibus splendissimè obtulit. Ac ne dux noster suum comitatum videretur longa mora deserere, ante noctis crepusculum cum tota familia ad suam triremem reversus est; ubi propter imbres

* Julius.

bres & ventum, quibus mare concitabatur, illa nos oportuit nocte ac sequenti quiescere die, ubi sunt quaedam monimenta memoriae digna, castrum nempe primo aspectu inexpugnabile. Est praeterea in ipso mari parum à littore semota turris quaedam, quae de mala hora vulgariter dicitur, quam ferunt Catalanos sanguine Ligurum vice aquae ad calcem stringendam in vindictam veteris injuriae aedificasse. Distat Liburnum à Pisis novem milliariis; cujus portum veteres appellavere Pisanum, propterea fortasse quia quondam commercium Pisanorum agebatur in eo. Sed ut institutum prosequamur, secunda feria, prima noctis vigilia, felici aura classis tota movetur, ac exoriente sole in oppidum celebre de Plombin die Martis convenimus, ibique alacriter sumus excepti; & alacrius hospitaremur per dominum oppidi & municipes, si ductor noster fineret nos terram attingere. At ne prosperum amitteremus tempus, illac transivimus oppido intacto; quod quidem continet tria castra cujus dominus nullius paret imperio. Et quia canalis de Plombin est adeo celebratus ut ferè nullus ignoret, paucula de eo subnectam. Ibi lapidicina magnetis prope municipium foditur, ex qua non parum emolumenti provenit domino. Tum etiam multae insulae adjacent, quarum praecipua Corsica nominatur. Sunt etiam aliae appellatae Hierna, Claveria, Planosa, Mons Christi, Elxico, & aliae, quas dicunt Formicas de Plombin. est etiam insula Cervitroya, praeterea insula del Genut, & mons Argentarius, quae quidem circumdant praedictum canalem; atque illarum occasione crebra pericula piratarum Turcarumque & Maurorum contingunt circa eas navigantibus.

XIX.

Introitus in Civitatem Centumcellarum, quae vulgò nuncupatur Civitavieja.

ET ut revertamur ad locum unde discessimus, eadem venti felicitate perreximus ad portum Herculis; quem eadem causa intactum relinquentes, ipsa die, vigilia noctis secunda, appulimus Centumcellas; in quas, quia portus calculosus erat, usque in diem Mercurii illucescentem minimè descendimus, quoniam absque periculo facilis non erat accessus. Et cum beatissimus pater Centumcellas intrasset, veterem appellatam urbem, tota civitas gaudiis suffundebatur felici adventu sui pastoris ac domini. Et hanc primam terrarum Ecclesiae civitatem ac patrimonium attingens antistitum maximus, ut usum pium custodiret, praecipuam visitavit Ecclesiam; auditaque solenniter Missa, ut tantum decebat virum, ad palatium redeundo, ut peculiare sibi fuerat, rem divinam exolvit, ubi aliquot Cardinales aderant, atque nonnulli nobiles Romani, expectantes dominum suum. Ibique familia Pontificis in palatio ipso tinellum, ut ita loquar, Romanorum agnoscere cœpit, quo se familiares vescendi gratia conferebant. Mansitque ibi sanctissimus Dominus illa die usque ad occasum. Interea vero urbem & castrum nondum consummatum cellas centum, ut fama erat, & nomen vetus civitatis adhuc continens, munitumque instrumentis ferreis, necnon aquosa fovea ferme cinctum, vidimus; quod quidem postquàm fuerit perfectum inexpugnabile fore creditur, dum defensoriis munitionibus non caruerit. Tandem cum jam omnia essemus intuiti, & sol à nostro hemisphaerio ad Antipodas discessisset, beatissimus Pontifex ad triremes deveniens, prima vigilia noctis aura secunda continuando navigationem, hora nona ante meridiem in urbem Hostiensem Tyberinasque undas appulit, qui inter omnes primus cum suo dilecto Doctore de Agreda in uno monoremo per Tyberim Hostiam versus paulo ante meridiem advenit. Et cum classis vellet suum sequi ducem, ostium Tyberis obstitit. Aditus enim nequaquam profundus, sed propè vadosus est. Propterea ad pelagus regredi oportuit. Et cum jam felix Pontifex in tuto maneret, subito fretum vento agitatum efferabatur adeo ut vix liceret nobis absque periculo littoribus accedere. Quam ob rem nonnulli nostratium gravia discrimina sunt perpessi; veluti apparuit in magnificentissimo Domino Episcopo Abulensi, cujus pars supellectilis periit, pars vero madefacta difficillimè in terram delata fuit. Alii autem graviora pericula passi sunt, qui desidia aut ignavia in triremibus remanentes, post viginti demum dies in urbem nobiscum se contulerunt, per maria & per terras errantes, quia nulla statio in tota Romana & importuosa plaga tuta triremibus usque ad Caietam reperiebatur. Quo exemplo docemur quantum sit discriminis inter solicitudinem & ignaviam. At qui post naufragium sospites ad littora evecti sunt, quasi ex hostibus aestibusque liberati laetabantur. Vidisses nempe Archiepiscopos, Episcopos, Oratores, Duces, & Equites, literatos, ac alios hujusmodi huc & illuc oberrare, partim jacientes oblectamenti causa lapides, partim vero deambulantes.

XX.

Finis navigationis factae ad ostia Tyberina, ac lautum convivium Cardinalis à Carvajal Hostiae custodis.

ET tandem voti compotes urbem Hostiam parum semotam à mari pedes tres sub ardenti sole ingressi sunt, ubi illustrissimus Dominus Cardinalis à Carvajal castri & urbis custos Papae epulas lautas & copiosas pontificiaeque paraverat clientelae. Pomeridiana verò hora noster antistitum maximus quinque aut sex Cardinalibus comitatus ad urbem Romam tribus leucis inde distantem progreditur. Et quia in parva illa urbe jumenta non reperiebantur, minima pars Praesulum & nobilium equitans poterat suum aurigam assequi. Ac propterea ex ordine equestri sua nobilitate accensi pedestres, nonnulli vero in curribus ac rusticorum jumentis, prout sors cuique acciderat, ipsa vel sequenti die in divi Pauli aedem ordinis sancti Benedicti extra urbis muros in qua sanctissimus hospes illa nocte fuerat, convenere; ibique Dominus Hincfort, de quo infrà habenda est mentio, jussu Pontificis fercula copiosa illi ejusque famulis paraverat. Et cum jam in limine essemus, audacter asserere audeo quod licèt Papa per tot maritima loca pertransisset & Cardinales magnatesque cum eo colloquerentur, adhuc ex Hispanis in Italiam minimè advenisse credebatur, cum pro certo haberent non tam brevi ex Hispania expediendum, & merito, cum nemo excursorum eum praecederet illius adventum denuntiaturus. Quin immo, tamquam ad suum obitum deproperans, anteibat omnes. Et utinam ipsius nomine praefectum mitteret, sicut putabatur, ut ipse in negotiis tam gravibus deliberatius ageret; quia necessarium est tempus ut aliquid maturius agatur. Et cum jam ejus adventus in notitiam omnium propalaretur, vespere illo multi ex urbe aviditate Pontificem videndi in praedictum coenobium pervenere.

XXI.

Celeberrima ingressio Pontificis maximi in urbem Romam.

SEquenti vero die Veneris, quarto Calendas Septembris post solis ortum, exierunt ab urbe reverendissimi Cardinales, Praesules, Consules, Oratores, Decuriones, Officiales curiae, milites stationarii, qui pro custodia Pontificis ad primam portam sacri palatii alternis vicibus deputantur, numero ducenti, necnon equites ejusdem custodiae, diversa arma ferentes. Et cum communis pastor suo spectabili decoroque vultu cunctos admisisset, unus Cardinalium ore omnium totiusque sacri collegii suaviter affatus est, offerens obsequia tanto Pontifici debita,

bita, ac sacrosanctae apostolicae sedi debitam obedientiam. Deinde unusquisque Oratorum vice dominorum velut Christi vicarium Petrique successorem ac Romanum Pontificem agnoscebat, atque universali pastori reipublicae Christianae obedientiam praestabat. Quorum unus in haec verba prorupit. *Si ulla unquam hominum memoria documentis apertissimis est declaratum res humanas divina ministrari prudentia, id, beatissime pater, te Pontifice maximo cælitus constituto luce clarius apparuit. Salutiferè atque adeo proclementer rerum omnium opifex ac moderator Deus de excelso sancto suo misericordes oculos in populum Christianum convertit, cùm te, Adriane sexte, in isto solio collocavit. Iam enim eò procellarum ac tempestatum adducta erat Romana respublica ut propediem foret per extremum naufragium peritura, nisi te peropportunè Ecclesiæ gubernacula capessente. Quis enim ambigat quin ille sis futurus qui summa sapientia animique magnitudine universos Christianos omni non modo calamitate, sed & calamitatis aerumnarumque formidine, quae hinc à Mahometica rabie, inde à venenatis haeresibus impendet, planè liberes? Cur enim de te non sperentur maxima quaeque & salutaria, in quo videmus ea inesse omnia quae in summo viro, in summo Principe, in summo Pontifice requiruntur? Divino certè afflati spiritu sacratissimi isti patres te prae omnibus unum delegerunt ad dominicum gregem truculentissimis undique lupis circumseptum pastorali cura ac vigilantia conservandum. Non enim clam & furtim, non ambitiosè aut subdolè ad summum pontificatum irrepsisti, sed cum nutu quodam consilioque divino, tum vero uno & claro & eodem Cardinalium omnium judicio atque consensu; qui ut colis semper & honoras & quotidianis sacrificiis semper precaris Christum Iesum, ita divinitate suffragante feliciter avertet quicquid aut ab immanissimis Turcis ac haeresibus possit accidere incommodi, ut ad id non tam reprimendum quàm omnino comprimendum & alios excites. Et quia tempus breve, ne fastidiosius videar, subsisto. Et felix ac prosper, ut speramus tuus sit adventus in sanctam & apostolicam sedem, quae & nomini tuo ad laudem immortalem atque universae Christianae reipublicae ad salutem & tranquillitatem sit accessura.* Ceterique Praesules & magnates ut apostolicum patrem venerantur, una voce dicentes, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, putantes per eum Ecclesiam esse reformandam. Quibus clementissimus noster Papa brevi compendio respondens. *Obsecro*, inquit, *vos columnae Ecclesiae reverendissimi Cardinales, per viscera nostri redemptoris, necnon Praesules, Oratores, magnates, reliquaque astantium corona, juvare me precibus; ut & spiritus gratiae maneat in me, ac ne judicia de me vestra frustrentur. Quid enim tam insolitum tamque pavendum quàm labor injungatur fragili, sublimitas humili, dignitas non merenti? Et tamen non diffidimus, neque deficiemus, quia non in operibus nostris sed in illo confidimus qui omnia operatur in nobis. Divina namque dignatio, quae me indignum in summum gradum provexit, juxta Apostoli verbum, idoneum ministrum ad tantum onus subeundum faciet.* His dictis assentiunt omnes, collaudantes Deum qui talem suo gregi dignatus est exhibere pastorem. Haec & similia hinc inde affati sunt verba, quae nec mens mea concipere nec calamus scribere posset. Quare contentus ero judicio lectoris aestimanda relinquere; qui accuratiùs perpendere poterit quae & qualia in tanta acclamatione ultro citroque acta fuerint. Denique magno jubilo hora nona ferventeque sole sanctissimus Praesul cum ingenti caterva à praedicto monasterio egreditur, & tali ordine ac pompa urbem versus procedit. Equites quos sancta sedes habet ut aliis viam facerent, anteambulones praeibant. Eos secuti sunt pedites custodiae. Continuo scutiferi cum reliquis officialibus curiae vestibus rubeis insigniti. Vltimus vero Magister domus cum Praelatis domesticis gradiebatur. Postremo autem parafrenarii sacram majestatem ambibant. Nam de more est, ob dignitatis pontificalis excellentiam, ut nullus quantaecunque dignitatis ejus latus tegat. Et illico eum sequebantur reverendus Dominus Doctor de Agreda Protomedicus & magister Petrus praecipuus camerarius; quibus consuetudine seu praerogativa speciali talis locus conceditur. Et statim illustris atque conspicuus cœtus Cardinalium sequutus est. Postremo autem Oratores, Consules, magnates & nobiles, deinde turba plebeia, quae ad spectaculum novum accesserat; qui omnes, etsi disparis gradus, compositi tamen ordinatique procedebant. Nimirum cum tanta esset fama sanctimoniae literaturaeque sanctissimi viri, ut quasi infelix quisque putaretur qui faciem ejus non cerneret; unaque voce clamabant *Benedictus qui venit &c.* existimantes per eum Ecclesiam renovandam atque omnia reducenda in sanctorum patrum pristinum statum. quod maximè ipse conceperat licèt non fuerit executus; ideo forsan quod fragilitas nostri temporis censuram districtionis illorum temporum non patiebatur; aut fortasse, nec immerito, quia indigebat pluscula tempore ut maturius rem tam gravem conficeret; ne opera & consilia praecipitare videretur, ordinem priorum Pontificum abolendo. Sed pia fuisset laudabilisque talis commutatio rerum, quae sinceriorem Ecclesiae statum redderet. Antiquus tamen hostis impedierat, qui semper bonis operibus insidiatur: quia, ut verum loquar, nihil aliud magis animo Pontificis affixum persensi quàm statum Ecclesiae reformare. de quo aliquid inferius tangetur. Et ne multum ab instituto dilabamur, cum jam clementissimus pater portis appropinquaret suo celebri ac illustri comitatu stipatus, aderant fornices perpulchri in ipso primo aditu ad exemplar antiquorum cum triumphantem imperatorem debellatis hostibus Romani excipiebant; quorum vestigia in urbe adhuc extant. Quot deinde & quanta post urbis ingressum per vicos & plateas fuerint gesta, veluti peregrinus, minimè investigare potui, quia nec locus quidem prae nimia turba singula considerandi concedebatur. Et praedicto processionis ordine in basilicam Apostolorum Petri & Pauli; ac circiter meridiem audita Missa illico in sacrum palatium eidem palatio contiguum proceditur. Et propter serotinam prandii horam brevi à Cardinalibus reverendissimis, Oratoribus, ceterisque magnatibus expeditus, ne tamdiu Pontifex maneret impransus, stratis mensis accubuit. Reliqui autem catervatim huc & illuc fervido sole in hospitia domosque divertebant. Dies hic festus, quamvis magnae solennitatis, nostratibus tamen injocundus, cum marcidi ex longa navigatione nesciebant quo se reciperent.

XXII.

De Coronatione Adriani Papae.

BEatissimus noster Papa ut Romanum servaret morem, juraque custodiret, ad suam coronationem intendit animum priusquàm aliud quicquam exordiretur, ad omne tollendum dubium, id quod superius tetigimus, possetne Papa quicquam expedire ante suam coronationem, cum in Decretis quicquam agere posse prohibeatur, maximè in cap. 1. 23. *dist.* cujus verba sic se habent. *Postquam electio fuerit facta, si bellica fuerit tempestas, vel qualiscunque hominum conatus malignitatis studio restiterit ut is qui electus est in apostolicam sedem juxta consuetudinem inthronizari non valeat, electus tamen, sicut verus Papa, obtineat auctoritatem regendi Romanam Ecclesiam & disponendi omnes facultates illius, quod beatum Gregorium ante suam consecrationem cognovimus fecisse.* At si quisquam Romanorum Pontificum ante suam coronationem aliquid attentare praesumeret, praedictis duntaxat duobus exceptis casibus, praefatus textus graves infert pœnas, cujus lectio talis est. *Quòd si quis contra hoc decretum nostrum synodali*

dali sententia promulgatum quasi per seditionem vel praesumptionem aut quolibet ingenio electus aut etiam ordinatus seu inthronizatus fuerit, auctoritate divina & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli perpetuo anathemate cum suis auctoribus & fautoribus & sequacibus à limitibus sanctae Dei Ecclesiae separatus abjiciatur sicut Antichristus & invasor & destructor totius Christianitatis, neque aliqua super hoc ei audientia reservetur, sed ab omni ecclesiastico gradu, in quocunque fuerat priùs, sine retractatione deponatur; cui quisquis adhaeserit, vel qualemcunque tamquam Pontifici reverentiam exhibuerit, vel in aliquo eum defendere praesumpserit, pari sententia sit mancipatus. Quod si quis hujus nostrae sanctae decretalis sententiae temerator extiterit, & Romanam Ecclesiam sua praesumptione confundere & perturbare contra hoc statutum tentaverit, perpetuo anathemate atque excommunicatione damnetur, & cum impiis, qui non resurgent in judicio, reputetur, omnipotentis iram contra se sentiat, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, quorum Ecclesiam praesumit confundere, in hac vita & in futura furorem sentiat. Fiat habitatio ejus deserta, & in tabernaculis suis non sit qui inhabitet. Fiant filii ejus orphani, & uxor ejus vidua. Commotus commoveatur ipse, & filii ejus mendicent & ejiciantur de habitationibus suis. Scrutetur etiam fœnerator omnem substantiam ejus, & diripiant alieni labores ejus. Orbis terrarum pugnet contra eum, & cuncta elementa sint ei contraria, & omnium sanctorum quiescentium merita illum confundant & in hac vita super eum apertam vindictam eorum ostendant. Observatores autem hujus nostri decreti omnipotentis gratia protegat & auctoritas beatorum Apostolorum Petri & Pauli ab omnium peccatorum vinculis absolvat. Quapropter Adrianus maximus juris gnarus pœnas & interminationes hujus textus ut evitaret, etsi ob extravagantem praelibatam illaesa mente cuncta apostolicae sedi occurrentia posset explicare, tamen quia bonarum mentium est timere culpam ubi non sit, ignari vulgi nemini parcentis opinionem fugiens, quàm ocissimè potuit inthronizationem suam facere decrevit. Igitur cum praedictam suam coronationem proxima Dominica fieri destinasset, hoc biduo nihil insigne ab eo gestum esse cognovimus; quoniam ob temporis angustiam omnia fercula & ornamenta ceteraque necessaria in tantam festivitatem portabantur. Et quidem omnia ita splendidè copiosèque facta sunt ut quispiam diceret multo ante parata fuisse. Unum pro certo affirmare audeo, quod si in negotiis futuris eam diligentiam impartiretur noster Pontifex qualem in itinere & coronatione adhibuit, nullus praedecessorum, exceptis tamen canonizatis, eum praecelleret; & si quid remissionis illi quisquam ascriberet, re vera ut testis oculeus audacter assero potius officialibus imputandum, qui tardè & difficulter more Flandrorum expediebant negotia, ut experimento omnibus compertum fuit. Et quia sermo de coronatione Pontificis incidit, inter ejus gesta brevi compendio eam referre constitui. Primum quidem pulcherrima aurea & argentea vasa à praefectis familiae in sacellum peculiare principum Apostolorum intra basilicam divi Petri ad ornatum & ostentationem potiùs quàm ad necessitatem allata sua serie ponuntur, quibus ipsimet familiares praeficiuntur custodes. Deinde almus noster Papa magna celebritate in sede majestatis suae circumstantibus Cardinalibus, magnatibus, innumeraque turba, à cubiculariis camerariisque ducitur in aedem Apostolorum ad sacellum beati Andreae; ibique collocatur in solio quod cœtus Cardinalium circumstat, & praevia oratione gradatim genuflexo, deosculantur venerabiles pedes, & quamprimùm egrediuntur. In limine autem officialis quidam incendit stupam, atque proclamat: *Beatissime pater, sic transit gloria mundi hujus.* statimque devenitur ad proprium sacellum beatorum Petri & Pauli, ubi eorum corpora requiescunt. Et cum ista majestate in pontificali veste ipsum magna humilitate ingressus est cum toto cœtu. Et facta oratione & confessione, nullo intervallo in propriam cathedram beati Petri in eodem sacello dextram ascendit; ac Cardinales primos, Oratores secundos, Praelati tertios occupant accubitus. Capella tamen ipsa erat brevior quàm ut tot caperet; ubi in eadem cathedra Petri resedit Pontifex quousque epistola & evangelium cum ceteris Missæ solennibus absolverentur. Quibus peractis, ad sacrosanctum altare perveniens, cœpit ministrare. Cui Oratores & magnates in tactu ad manus lavandas deserviebant, malluvias ac alia pro hujusmodi obsequio deferentes. Missa coronationis celebratur populum versus intuentem faciem Pontificis. Solennia vero Missarum quanta praeterea & quali melodia cantores psallerent; & qualis fuerit loci majestas tanto viro tantisque columnis Ecclesiae illustribus & magnatibus illustrata, tu ipse, prudens lector, considera. Si enim vultum angelicum Pontificis, dulcem vocem ceremoniasque conspiceres, potius divinum quid quàm humanum judicares. Et cum piissimus pater illa sacrosancta mysteria peregisset, eadem solennitate qua venerat ad testudinem templi revertitur. Et tanta erat hominum copia ut difficillimè via ad contabulatum locum, ubi actus coronationis celebrandus erat, pateret. Tandem post aliquod spatium non parvo labore ad locum deputatum ante fores basilicae structum ornatu mirabili devenimus; atque ibidem quaedam ceremoniae sunt factae orationesque recitatae, quas in ceremoniali libro poteris legere. Nam longum esset omnia sigillatim describere. Sat mihi censeo, ne prolixus videar ad pontificalem librum lectorem remittere, ubi haec omnia latius tractantur. Inserere enim orationes in eo contentas potius esset molestum quàm necessarium aut utile; ideo maximè quod officium illud adeo est longum ut ab hora nona ultra meridiem duraverit. Tanta nimirum mole & gravitate omnia fiebant. Hac peracta solennitate, antistitum maximus cum fratribus, licèt hora intempestiva, ad prandium in aulam sacri palatii spatiosam basilicae Apostolorum contiguam concessit; ubi mensae, soli Pontifici prima ab aliis aliquantulum semota, Cardinalibus vero suo ordine praeparatae aderant. Cujus prandii apparatum obiter prosequar. Primo, ut à caliculis ordiar, custos abaci scyphos exposuit aureos ac argenteos cum vino albo purissimo ex oppido sancti Martini, ut reor, quod apud nostrates Hispanos in maximo pretio habetur, non infectum, ut solet, sed quale in eodem oppido sancti Martini bibitur, necnon cum vino flavo atque rubeo. Erant praeterea alia diversa vina diversi saporis & coloris; ut quisque appetitui pro arbitratu satisfaceret. Post vero benedictionem pontificalem afferuntur uvae in primis aliique generosi fructus, ac continuo pulli perdicini, phasiani, gallinae, capones, carnes vitulinae arietinaeque, & cetera hujusmodi, quae prudens speculator poterit considerare, qualia quantaque convivio lauto & opiparo convenirent. Nemo enim posset omnia brevi compendio perstringere. Et quamvis, ut fertur, in similibus conviviis venena formidari solent, in hoc tamen nullam assero toxici suspicionem fuisse. Jocundissima namque viscera Pontificis ita cunctos inaestimabili pietate afficiebant ut nihil in convivio infectum à quodam credi deberet. Attamen reverendissimi Cardinales suos structores aulae magistros & pincernas habebant; qui etsi edulia essent communia, vina tamen propria deferebant. Propterea fortè quod crebrius in haustis virus misceri experimento liquebat, hac de causa pincernae Cardinalium inserviebant poculis. Et mos iste sine injuria invitantis in urbe inviolabiliter observatur. Absoluto prandio, benedictione peracta, ecce cantores dulciter concinentes, item magno jubilo Cardinales, proceres, & innumera turba comitati sunt Pontificem in secretiorem cameram palatii, unde facta copia, laetus in suum quisque sese recepit hospitium.

XXIII.

XXIII.

De Publica revocatione indultorum in cancellaria apostolica.

SEd cum semper laetitiam sequatur moeror, juxta illud nimirum Salomonis *Extrema gaudia luctus occupat*, die sequenti post hanc transactam gloriam ac pompam, Calendis Septembris, indulta Cardinalium à notitia electionis suae, videlicet vigesima quarta Ianuarij anni supradicti, esse revocata declarari jussit. De cujus revocatione inter alias cancellariae sanctiones regulam edidit & publicavit. Id quod molestè pertulere illustrissimi Cardinales, ideo fortassis quod ipsis ignaris fuerint revocata. Vnde provisiones medio tempore collatae indultorum gratia illusae atque frustratae remansere. Sed cautè atque prudenter reverendissimi Cardinales pertulerunt. Deinde per aliquot dies nihil conspicuum egit praeter restrictionem Referendariorum; qui cum essent triginta numero, eos ad octo duntaxat reduxit. Quod etiam, ut opinor, seminarium odii in Pontificem fuit; quamvis à multis fuerit approbatum, quia tanta multitudo effrenis dispendiosaque videbatur. Qua occasione officiales ceteri graviter doluerunt, propterea quod crederent totam curiam & Ecclesiam reformandam. Et hic, ut diximus, fuerat Pontificis animus. Considerans tamen hostis lividus novum Pontificem, novum hominem, multiplici virtutum gratia vernare, machinatus est uredinem, qua jam exortum meritorum germen posset suffocare, ne suum propositum perficeret Pontifex, cum jam viros doctos & strenuos ex diversis locis ad hoc opus peragendum evocasset, eosque saepe saepius super hac re consuluisset. At versutia Sathanae & humana malitia longè aliter obstiterunt. Quapropter cum viri docti in dies minus proficerent, sensissentque mentem Papae refrixisse, post breve tempus eo unde evocati fuerant, non perfecto modo sed neque incepto negotio, reversi sunt. Cessavitque reformatio illa quam multis antea diebus noster morum sanctorum censor mente conceperat. Postmodum vero sequutae sunt legationes, quoniam potentatus, duces, magnates Italiae, ut est moris, ad ipsum suos nuntios mittebant in publica concione causam suam perorantes, etsi secreto secretiora beatissimo Domino exponerent, cum illa publica narratio causae ad ostentationem potius quàm ad rei substantiam attineret. Oratores vero Imperatoris & Gallorum Regis, non publicè, sed secreto propter bella intestina, cum Pontifice sua negotia pertractabant. Necnon Helvetij, qui stipendium ab Ecclesia recipiunt ut in pace & in bello sint fideles, praetendentes diu observatum morem ut quoties legatos ad apostolicam sedem pro obedientia exhibenda miserint, expensas eis ab Ecclesia erogandas, ascribentes hunc sibi titulum, se fidei tutores & velut patronos, subindeque hoc sibi jus vendicant. At nostra tempestate non jure assumunt sibi titulum hunc. Magna enim pars ipsorum Luteranam haeresim est amplexa. Vtcunque tamen sit, gloria hujus mundi parum duratura ad hunc statum eximium nostrum Pontificem per gradus evexit, cum primum exigentibus meritis ac litteratura in Decanum Lovanii, deinde ob vitae exemplum in magistrum sacrae Majestatis Caroli quinti Imperatoris nostri semper Augusti fuerit electus, qui eum ad Hispanias gubernandas miserat, ubi Dertusensem episcopatum & temporis successu lauream cardinalatus atque officium generale sanctae inquisitionis, & cum de virtute in virtutem cresceret, sine cujusquam offendiculo apicem pontificatus adeptus est.

XXIV.

De Infortuniis quae obvenerunt apostolicae sedi Adriano eam gubernante.

HActenus narravimus felicitates prosperumque Papae Adriani successum; qui profectò sine controversia gradatim jure optimo assecutus est fastigium apostolatus. Nunc verò referamus casus & aerumnas quas spectatissimus vir usque ad obitum aequo animo passus est. Hinc enim proclivis, cùm invidia neminem voluit in culmine rotae diù sustinere, secreto Dei judicio in calamitates diversas usque ad obitum, exemplo beati Iob, ut ejus bonitas & sanctimonia tamquam aurum in fornace probaretur, prolapsus est. Nam vix se collegerat cùm Oratores Vngariae Regis suam afflictionem & aerumnam ab Imperatore Turcarum illatam deplorantes, lacrymosis singultibus proclamabant. *Pater sancte miserere, miserere reipublicae Christianae, quando Mahometica superstitio, perfida impietas sacrosanctam Christi religionem, fidem, pietatem usque adeo jam oppressit ut vix caput attollat. Nonne vides tu, pater beatissime, perfidos hostes extremam nostrae religionis pestem atque perniciem machinantes? Annon vides primarios Christiani nominis ductores nescio qua infelicissimi fati invidia, dum inter se mutuis armis digladiantur, non modò non repugnantes tantae Turcarum immanitati, sed eam potiùs per contentiones & dissidia nutrientes? Vnicus Archidux Ferdinandus publicam propugnandae religionis causam solus per hoc tempus suscipit. Quapropter, clementissime pater, lacrymis deprecamur ut tantae perniciei subvenire digneris.* Qui vix satis desierant cùm accesserunt legati praedicti Archiducis Austriae, Infantis, ut ajunt, Hispaniarum, postmodum Romanorum Vngarorumque Regis, qui in haec verba apostasiam exposuerunt Luteranam. *Aspice, pater pientissime, quanta injuria universus terrarum orbis ex perversis & perditis moribus totus ferè prodierit redemptori suo contumax ac rebellis. Haereses undique pullulant, ubique erumpunt, ubique propagantur; quibus infelix plebs & ad omnium rerum novandarum varietatem semper exposita velut pestifera quadam contagione tabescit, adeo ut non contemnenda Europae pars, & quae hactenus omni monstro caruit, tota sui dissimilis evaserit; quoniam cum religione superstitio, cum fide perfidia, cum pietate impietas, cum veritate mendacium nullo pacto cohaeret. In quo tanto incendio, ne in majores flammarum vortices erumpat, extinguendo sanctitas tua Fernandum vel praecipuum adjutorem habebit: qui ut est acerrimus Christianae veritatis assertor, nulla difficultate perterritus, in id totus incubuit ut Luterus iste draco, unde hoc omne venenum effluxit, ex miserorum mentibus eruatur. Proh dolor, voracitatem istam exortam ab ecclesiastico & religioso viro! Sed non novum est, quia, ut inquit Hieronymus, veteres scrutans historias invenire non potuit aliquos alios scidisse Ecclesiam & de domo Domini populos seduxisse praeter eos qui sacerdotes à Deo positi fuerant & Prophetae in speculatores, ut in cap.* Transferunt 24. q. 3. *At cùm iam Luterus ille suae rebellionis & apostasiae plures obtinuerit eosdemque obstinatissimos sectatores; nequaquam praedictam apostasiam Christianissimus Archidux evellere potuit. Propterea, pater sapientissime, accingere fortitudine, & exurgat Deus, & judicet causam suam.* Multa alia eleganti stylo in fidei favorem perorata sunt, quae longum esset referre; ac mihi quidem, quo ad praesens attinet, sufficit tetigisse.

XXV.

De acerrima peste qua negotia cessarunt.

POstmodum vero per plures dies negotia siluerunt, eo quod pestis acerrima in dies invalescebat. Nam tempore quo Romam adivimus, orta, singulis diebus subrepens, usque ad maximam stragem crevit; cujus praetextu principes Ecclesiae Cardinales, Archipraesules, ceterique Praelati, & curiae officiales ab urbe secesserant. Sed Praelati, magnates, & nobiles, cum cetera turba quae ab Hispania in Italiam sanctissimum patrem fuerat sequuta, non discesserunt, cum vidissent Pontificem, tamquam bonum navarchum, naviculam Petri tot tempestatibus fluctuantem non deserere; & sicut servi fideles in tranquillitate, ita in tumultu epidimiae & angustiis inserviebant. Ideoque plures è nostratibus quàm ex aliis in morbidam luem ceciderunt, quia potius mori quàm eum relinquere decreverant, usque ad extremum halitum, ut inferius dicetur, in sua fidelitate permanentes.

XXVI.

De militibus in Hispania conscriptis & in Italiam adductis.

SEd quoniam suprà pollicitus sum navalem armaturam & gesta militum me recensiturum, hic inserere existimavi, & primum fluctus concitatos marisque tempestatem, qua penè obruti fuerunt. Nam profecto multa & gravia sunt perpessi, praecipuè tempore illo quo fuimus in Portusi, & rursus cum ad ostia Tyberina accessimus. Sed nos in portu, illi vero in alto mari. Vnde nostrum & illorum discrimen fuit dispar. Ceterum cum omnes convenissent ad portum veteris civitatis vulgariter nuncupatae *Civitavieja*, magnò periculo & labore cum reliqua turba littoribus optatis potiti sunt; & in urbe ipsa aliisque locis adjacentibus per aliquod tempus permanentes, infirmitate aut inedia multi perierunt. Tandem cum decretum esset milites ad expugnandum Ariminum proficisci debere, quam Dominus de Malatesta occupatam habebat, post aliquam cladem deventum est ad urbem Ariminum quam obsidentes sunt castrametati. Vbi Dominus Franciscus Maria cognomento de Ruvere Dux de Vrbino, Comes de Montefeltro, Dominus de Pesaro & Senagalla, Vrbis Praefectus, tanquam feudatarius Ecclesiae, multis equitibus feudum sponte offerens affuit. Quam praefecturam illi donaverat avunculus ejus Iulius Papa, de cujus cognatione ducebat originem. Quae arbitrio Pontificis conceditur ad vitae duntaxat tempus illius qui donat; & est magnae auctoritatis magistratus, praecipuè in coronatione Imperatoris, cui Praefectus Vrbis coronam imponit. Quae praefectura hodie imago & umbra est praefecturae priscorum; ut videri potest titulo *De officio Praefecti urbis in Digestis*. Praefectura enim omnia omnino crimina urbis sibi vendicavit, neque tantum ea quae intra urbem admittuntur, verum etiam quae extra urbem, dum intra Italiam patrentur. Quies quoque popularium, & disciplina spectaculorum, necnon dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, & cura carnium & armentorum, ut justo pretio vendantur, ad Praefecti Vrbis curam pertinent. Et ut brevi compendio constringamus, Imperator Vrbem fidei Praefecti commiserat, ut latius in praefato titulo tractatur. Et ne diù à materia divertamur, permulti magnates & nobiles in subsidium supradictae expeditionis Ariminum venerunt. Denique tyrannus ille Malatesta hinc inde constrictus, post mensem ad obedientiam deveniens civitatem Ecclesiae restituit. Et cum exercitus ferme tota hyeme per campos Italiae discurrisset, febris crebra milites invasit, adeo ut partem dimidiam totius exercitus obiisse crediderim; qui etsi non parva jactura, terras tamen Ecclesiae inquietas pacavit.

XXVII.

Obsidio & excidium Rhodium.

INter has simultates & pressuras, ecce obsidio Rhodia è vestigio eminuit; cui pastor Ecclesiae, quamvis à munificentissimo Episcopo Conchensi instantissimè efflagitaret ut à reverendissimis Cardinalibus ac aliis Praelatis auxilia peteret, cum manifesta cunctis esset inopia sedis apostolicae; ac ne eorum quisquam se excusaret, primus ipse Conchensis polliceretur se omnia vasa aurea & argentea allaturum in pecunias conflandas, ut reliqui aut religionis gratia aut pudore sua vasa deferrent, hujus efflagitationi assentiri noluit. Atque à multis nobilibus & centurionibus Hispanis interpellatus ut eos in subsidium Rhodum mitteret, eis concedere noluit, tum ob simultates recentes, tum etiam propter nimiam inopiam camerae apostolicae, & praecipuè quia Prior Capuanus Praeceptor militiae ordinis sancti Ioannis se obtulit, paucis navibus sibi traditis, Rhodiis opem ferre. Tunc sanctissimus pater zelo fidei accensus misit quendam ex Capellanis Magistrum Petrum Barbirium Genuam, qui magna diligentia & sollicitudine classem pararet quam Priori Capuano traderet. Paulo post allatae sunt literae Magistri Rhodii Pontifici nostro, quibus obsidium ac statum belli significabat. Praeterea instanter deprecabatur ut beatissimus Papa dignaretur ineunte vere anni sequentis sibi suisque auxiliari. Vsque ad illud nempe tempus civitatem magistrosque militiae ac milites suos fore tutos arbitrabatur. Securitatem vero medio hoc tempore Magister militiae ideo fortè obtulit quod cùm hyems instaret, Regem Turcarum desersurum castra & obsessionem non immerito conjiciebat. Illum tamen omnino fefellit opinio, cum contra eo ardentius, non in dies modo, sed in horas etiam civitatem circumvallaverit; quae septem continuos menses per summas difficultates obsessa, cum terra, tum vero mari, acerrimè oppugnaretur, tandem expugnata succubuit. O infelix illa Rhodiorum militum manus, quae solà tam gravis & aerumnosi belli pondus molemque sustinuit, partim jam trucidata, partim vulneribus ac inedia penè confecta; cum interim nullus adhuc Principum (ô inauditum torporem & socordiam!) ad propugnandum suppetiasque amicis laborantibus ferendum accingeretur. Heu miseram atque infelicem Rhodiorum militum sortem! O caecas nostrorum Principum mentes, quos tantus perturbationum stupor oppressit ut perinde ac in theatrali ludo Rhodo capta, Christiani milites occisi spectentur, nulla non modo classe, quod factu facillimum erat, ad opem laborantibus ferendam instructa, sed nec cymbula quidem aut lintre ad miseros illos solandos emissa. Quod vero ad nostrum Pontificem attinet, cur ipse quoque in ope ferenda remissius egerit, non est quod incusetur. Nam habito consilio cum viris strenuis in rebus bellicis ac bellorum expertis credidit Magistrum equitum Rhodiorum & milites civitatem per totum vel propugnaturos; quia non credebant ipsi bellici viri eos ad veris duntaxat introitum auxilii dilationem debere praescribere. Propterea Pontifex consilio peritiorum acquiescens, dictum Petrum à navali expeditione revocavit, ne intempestivè, cum periculum praesertim non esset in mora, fierent expensae; maximè cum camera apostolica summa laboraret inopia. Et cum tota curia magno moerore afficeretur tot undique occurrentibus malis, calamitas & moestitia urbis pro tempore cessavit, delatis literis praedicti Magistri equitum Rhodiorum, eo maximè quòd existimarent Turcam immanem fidei inimicum tempore brumali ab obsidione discessurum, & tunc Pontificem, Imperatorem, Regesque Christianos Rhodiis suppetias esse laturos. Sed haec nos opinio, Dei tamen occulto judicio, fefellit; quoniam Turca ferus aper non discessit ab obsidione, neque eum tempestas neque imbres aut bruma terruerunt. Qui non solùm urbem constrinxit, verùm etiam maria

ria

ria vetuit, commeatus & auxilia obsessis interclusit, ne quisquam Rhodum adire aut inde egredi posset. neque poterant naves ad portus accedere. Et hac causa de ejus statu nihil Romæ significatum est quousque die nativitatis Domini hujus anni, cùm Pontifex ad rem divinam audiendam vellet progredi, & milites custodiae suo ordine componerentur ut arcerent turbam, ne ab ea opprimerentur, ecce lapis decidit ex fornice sacelli sancti Sixti intra palatium extructi, qui quendam miserrimum virum stationarium contrivit, aliumque semimortuum commilitones abstraxerunt. Quo prodigio stupefactus Pontifex, quasi in extasi capellam intrare formidabat. Attamen cùm omnia essent parata, decrevit in sacellum ingredi ut divina audiret officia, ne tanta solennitas natalis dominici omitteretur. Et continuò exclamatum est per seniores Romanos Rhodum esse captam, illam nimirum assignantes causam quòd cùm Constantinopolis à proavo illius Mahometici Principis expugnata fuerat, alius inde exciderat lapis; & hoc signo cognoverunt excidium Rhodium. In hoc loco, nisi aliò properarem, liberet extendere calamum. Dimissis enim quae de prodigiis Iulius Obsequens memoriae mandavit, iis quoque quæ Polydorus Vergilius scripsit, multorum sanctorum patrum sententias huc possem afferre. Illud tamen duntaxat non prætermittam, Dei justo judicio quosdam ejusmodi prodigiorum ostentatione ideo decipi, aut quia id eorum meruere peccata, aut talis credulitas aliquo prætextu fucata superstitiosorum hominum culpam obnubilet reddatque leviorem. Gregorius tamen in expositione sacri eloquii, scilicet, *erunt signa in sole & luna &c.* haec verba dicit: *Quamvis priusquam Italia gentili gladio ferienda traderetur, igneas in coelo acies vidimus ipsum qui humani generis fusus est sanguinem coruscantes*. Ex quo loco elici potest nonnunquam similia præsagia certitudinem habere. Sed ut ad rem redeamus, proh dolor, cùm tot Principes Christiani armis potentes, virtute strenui, toto orbe diffusi essent, nullus tamen eorum movit pedem, quasi eorum nihil interesset, in Rhodiorum subsidium, præter Dominum Didacum à Toleto Priorem militiæ sancti Iohannis in Castellæ provincia, filium illustrissimi Ducis Albani, necnon Priorem ejusdem ordinis regni Aragoniæ, Castellanum de Amposta cognominatum. Qui singuli singulas naves ex Hispaniis in Siciliam ad portum Messanæ qui dicitur Mecinas adduxerunt; expectarunque diù alios Priores vel Commendatarios aliosve quoslibet Christicolas, ut simul omnes suppetias ferentes Rhodum navigarent. Frustra tamen expectavere, cùm nullus ad rem tam piam aut zelo fidei aut amore reipublicæ Christianæ incitaretur, decepti fortasse brumam fugaturam tyrannum illum, quantumvis immanem. Hinc intelligi potest religio & virtus nostratium. Atque si mihi absque suspicione liceret, animum Christianum eorum extollerem, ni satis ipsa experientia monstraret, maximè ab illustri & felici tempore Gundisalvi Fernandez ob excellentiam gestorum magni ducis nuncupati. Ceterùm cùm prædicti Priores ab omnibus destituerentur, capta Rhodo à portu Messanio in Vrbem se contulerunt visitatum limina Apostolorum deosculatumque sacros Pontificis pedes. Et post aliquot dies in Hispaniam reversi sunt.

XXVIII.

De secunda revocatione expectativarum.

HVcusque nonnulla adversa Christi vicario recensuimus, quae ipse, ut diximus, lege Christiana vultuque hilari, sicut prospera, aequo animo pertulit. Redeamus nunc ad discursum actorum ejusdem sanctissimi patris. Qui cum materiam reservationum & expectativarum sacris canonibus inimicam, ac perinde eorum observantissimus exosam haberet, Caesaraugustae omnes beneficiorum expectationes, ut praediximus, octavo Calendas Maii revocaverat. Quarum revocatio cum sit facti & in facto consistat, posset inculpabiliter ignorari. Vt ergo in omnium veniret notitiam, dictas expectationes in cancellaria apostolica, ne amplius ab aliquo ambigeretur, quinto Idus Decembris palam irritas nuntiari jussit. Demum revocatione facta, adeo pestis acerrima increvit ut Cancellariam & Rotam claudi negotiaque cuncta silere ac Pontificem cum familia intra septa palatii detineri oporteret, ut nemini ex urbe aut ex familia, nisi vocato, ad eum pateret accessus, neque cuiquam familiari urbem adire permitteretur; qui, si secus faceret, eo ipso à consortio palatii ablegaretur. Et adeo complacuit haec monastica vita Pontifici ut usque ad mortem ferme eam servaverit. Cujus rei causa nonnulli Cardinales aliquantulum sedata peste Romam reversi, cum populo querebantur quod non esset ad quem pro suis querelis posset haberi recursus. Vt testis domesticus & oculeus, si dictis meis fides adhibenda est, hanc culpam usquequaque illi non auderem imponere. Considerata namque probitate Pontificis, illis potius ascriberem quorum ministerio & consilio Pontifex utebatur; qui sibi tantum nixi sunt vendicare Pontificem, ut sub contagiosae epidimiae praetextu, ejus commercio soli fruerentur & alios prohiberent. Quibus consiliariis plusquam expedierit, cum aliàs esset formidolosus, se confidebat. Et fideliter asserere audeo nullum multis retro temporibus Pontificem in studiis & negotiis tantum elaborasse. Sed quamvis sollicitè, irrito tamen labore; quandoquidem ejus labores Sathanae malitia concutiebantur, cum per manus ignavorum officialium domesticorum negotia essent expedienda. Quorum nomina ideo silere decrevi, ne cùm aliis in hoc proficere nequeam, illis officiam. Pontifex tamen adeo incumbebat labori ut existimaret pontificatum, mare magnum & spatiosum, suo claro indefessoque ingenio esse moderandum. Et iste assiduus labor causa fortassis fuit ejus intempestivæ mortis; quia omnia propria manu quasi tangere atque aequa lance librare volebat. Tractu temporis multis gubernatoribus, praesidibus, vel arcium custodibus tam diversas urbes quam Ecclesiae castra commisit.

Vide supra cap. 1. & 7.

XXIX.

De expeditione negotiorum, breviumque missione ad Principes Christianos super pacis observatione.

AT cum divina clementia sua immensa caritate pestem illam à Romano populo primo ineunte vere anni vigesimi tertii supra sesquimillesimum avertisset, jussu sanctissimi Papae aperitur Rota, & negotia expeditionesque suo ordine procedebant. Prius enim propter contagiosam illam tabem causarum actio cessaverat. Deinde reverendissimi Cardinales ac alii curiales egregii, qui timore pestis aberant, paulatim ad urbem redierunt; consistoriaque publica fiebant, ea causa maximè ut Imperatorem & Regem Franciae invicem divisos concordi pace ligarent, maturiorique consilio pastor Ecclesiae cum suis fratribus diffidentes ad pacem reduceret. Ad quos assiduè litteras & nuncios miserat, incassum tamen, quoniam antiquus sator zizaniarum iram intestinumque odium adeo fixerat in illorum cordibus ut concordiae semen sanctum & monita salutis non exciperent, neque diffidium illud intestinum ab eorum visceribus evelli aut eradicari potuit. Et hac via sanctissimus Papa optatum consequi finem non valens, ad juris rigorem se convertit, eos monendo & sub excommunicationis pœna praecipiendo ut à bellis & simultatibus infra tempora in litteris bullatis praescripta discederent & ad concordiam caritatemque redirent. Quas litteras numero triginta duas expeditas propris oculis vidi ad omnes Principes Christianos, potentatus, dominationes, & magnates non recognoscentes superiorem missas, quos in partes Imperatoris aut Regis Francorum propensos conspeximus,

mus, quibus monebantur ab illis factionibus secedere & pacem sub eisdem pœnis inire. Verum haec ne videantur aliquibus peregrina subindeque sua fide carere, cum praesertim diu bellis durantibus inter Regem Catholicum & Reges Franciae, Pontifices nunquam eo remedio usi sint, propterea fortassis quod Pontifices non pacifici his aut illis partibus adhaerebant, jure tamen cautum est 90. *distinct.* praecipuè in conciliis Carthaginensibus, quorum verba haec sunt. *Studendum est Episcopis ut dissidentes fratres, sive Clericos, sive laicos, ad pacem magis quàm ad judicium coerceant.* Et eodem Concilio: *Oblationes dissidentium fratrum neque in sacrario neque gazophilatio recipiantur.* Item in Concilio Agathensi, cujus series talis est. *Placuit etiam ut (sicut plerunque fit) quicunque odio aut longinqua inter se lite dissenserint, & ad pacem revocari diuturna obstinatione nequiverint, à sacerdotibus civitatis primitus arguantur. Qui si inimicitias deponere perniciosa intentione noluerint, de Ecclesiae cœtu justissima excommunicatione pellantur.* Ideo peritissimus Papa juris censor prius voluit ad arma spiritualia, quae propria sunt Ecclesiae, recurrere quàm corporalia movere. Ista tamen remedia, etsi sancta & juri consona, tamquam futilia & supervacua illi contemnentes, in suo indurato corde perseverarunt. Et in dies ventum est ad ultimum praecipitium, ut nostris peccatis in praeliis Longobardiae & Mediolani periculo comperimus; gravioraque damna formidabamus, nisi Deus sua clementia avertisset. Atque his diffidiis, ut fama erat, originem dedit comprehensio reverendissimi Cardinalis * Volterrani, qui accusatus fuit crimine laesae majestatis imperialis, eo quod arguebatur cum aliis nobilibus regnum Siciliae in Gallorum manus traditurum, & hac occasione, tamquam particeps conjurationis, in sancti Angeli castellum jussu Pontificis per Dominum Ferdinandum de Sylva ipsius Papae custodiae ducem die vigesima sexta Aprilis anni praedicti missus est atque ibidem detentus, honestè tamen, sicut ejus dignitas exigebat, usque in ultimum exequiarum beatissimi Papae diem; quo cum aliis Cardinalibus ingressus est conclave, ut suo loco opportunius referemus.

* Francisci Soderini.

XXX.

De Canonizatione beatorum Antonini & Benonis.

ET quia inter alia gesta per Pontificem memoranda potissimum fuit canonizatio beatorum Antonini Florentiae Archiepiscopi necnon Benonis Saxoniae, quam celebravit Calendis Maii praedicti anni, propterea huic opusculo, tamquam dignissimam rem, tali forma celebratam annectere volui. Sed priùs quaerendum est quid sit canonizatio. Secundum Ioannem Andream *cap.* 1. *De reliquiis & veneratione sanctorum* canonizare est aliquem per summum Pontificem catalogo sanctorum adscribere, cum nemini liceat aliquem, etiamsi miracula fecerit, ut sanctum colere, quia saepe per malos quaedam quasi miracula fiunt. Magna praeterea cum instantia petenda est canonizatio; neque Papa facilè moveri ad inquisitionem sanctimoniae canonizandi, immo debet commissionem differre illius vitae indagandae, ut videatur interim an fama & miracula continuentur. Quod si fiat, tunc committit inquisitionem super vita & miraculis hominis canonizandi; ut latiùs haec traduntur in dicto capite primo. Primùm quidem causa praedictorum per Pontificem commissa fuit judicibus in locis Florentiae & Saxoniae, ut diligenter per testes de vita, moribus, & miraculis praefatorum Antonini & Benonis informarentur, sicut jura decernunt, praecipuè textus capitis *Venerabili*, De testibus, cujus littera talis est. *Venerabili fratri nostro Episcopo & Capitulo Corisopitensi ac universis Abbatibus apud Cistercium in generali capitulo congregatis.* Et infrà. *Discretioni vestræ mandamus quatenus testes quos Abbas & monachi sancti Martini Cisterciensis ordinis super vita & miraculis piæ memoriæ * M. Abbatis monasterii supra dicti duxerint producendos, examinare sigillatim curetis cum ea diligentia quæ solet & debet in receptione testium adhiberi.* Informatio itaque praedictorum Antonini & Benonis per judices juxta mandatum apostolicum habita sub fideli custodia mittitur ad Papam; eamque ipse uni ex Auditoribus sacri palatii examinandam tradidit, ut per eum discuteretur an fuerit jure facta, & probationem sufficientem ad canonizationem sanctorum fuisse perpenderet. Qui quidem idoneam se comperisse informationem & juridicam Pontifici retulit. Quam iterum pater sanctissimus theologis commisit, qui dijudicarent an mores, vita, & miracula sanctorum digna essent necne ad illos canonizandos. Et juxta eorum vota, quoniam omnia rectè fuerunt reperta, astantibus sanctissimo domino Nostro Papa cum reverendissimis fratribus Praelatis ac multis aliis viris literatura & nobilitate claris, canonizatio in publico consistorio proposita fuit in hunc modum. Duo Advocati consistoriales declamatoriè, alter quidem unius, alter verò alterius vitam, miracula, & alia hujusmodi, ut manifesta fierent cunctis, radicitus exposuerunt, exorantes beatissimum Papam ut illos viros, qui sanctitate & exemplo in via suae peregrinationis emicuerunt, catalogo sanctorum aggregare vellet. Deinde Pontifex post illorum narrationem gratias Deo egit, qui nunquam etiam usque in finem seculorum sanctos & justos elargiri desinit. Et ut sanctius omnia procederent, triduum jejunium & preces Deo effundendas Praelatis omnibus indixit, ut ipse sua bonitate in eorum corda, si vera essent miracula, illorum approbationem caelitus infundere, sin autem falsa, avertere dignaretur. Et peracto jejunio, Cardinales & alii praesules cum beatissimo Domino nostro in palatium convenerunt, & in publica concione de eorum vita & sanctimonia, utrum approbatione vel improbatione digna essent, prout cuique desuper datum est, conferebant. Et licèt multi ex Praesulibus actum istum decorantibus solenniter materiam disseruissent, praecipuus tamen fuit integerrimus pater Dominus Didacus Ramirez Episcopus Conchensis, prudentia & litteratura refertissimus. Et post longam altercationem inter omnes convenit viros sanctos approbari. Itaque post biduum aut triduum sanctissimus cum clero & populo ad basilicam Apostolorum in locum contabulatum eminentiorem ascendens, inter Missarum solemnia alta & intelligibili voce ipsorum laudes pertractans, omnesque ad bene agendum exhortans, his verbis concionatus fuit. *Gloriosus Deus in sanctis suis & in majestate mirabilis; cujus ineffabilis altitudo prudentiae nullis inclusa limitibus, nullis terminis comprehensa, recti censura judicii cælestia pariter & terrena disponit, etsi cunctos suos ministros magnificet, altis decoret honoribus, & cælestis efficiat beatitudinis possessores, illos tamen, ut dignis digna rependat, potioribus attollit insigniis dignitatum & praemiorum uberiori retributione prosequitur quos digniores agnoscit & commendat ingentior excellentia meritorum. Sic & alma mater Ecclesia ejus sacra vestigia prosequens, & exemplo ducta laudabili, licèt universos in regnis cœlestibus constitutos studiis honorare sollicitis & honoris efferre praeconiis non desistat, Antoninum tamen & Benonem electos Dei athletas specialibus disponit honoribus venerari. Ideoque circumspecta prudentia dictae sedis, quae actibus intenta salubribus & operibus exposita pietatis libenter & solerter exequitur quae sunt Dei, praemissa solicitè dignèque considerans & debita meditatione perlustrans, ad divini nominis honorem & gloriam, exaltationem catholicae fidei, salutemque fidelium meritò censuit riteque providit servos Dei per sanctam & catholicam Ecclesiam esse colendos. Nos itaque piis ducti consiliis, dignisque studiis excitati, nonnullos praedecessores nostros Romanorum Pontificum specialis devotionis prosequentes affectum imitari solicitè intententes*

* Mauricii.

tendentes, qui aliquos sanctos canonizavere, de consilio fratrum nostrorum pariter & assensu beatos Antoninum Florentiae Archipraesulem atque Benonem Saxonensem catalogo sanctorum ascribimus, festaque illorum, Missas, & officia in eorum commemorationem per universas orbis Ecclesias singulis annis perpetuis futuris temporibus celebrari concedimus & ordinamus. Astantes vero concordi jubilo collaudaverunt Dominum dicentes: *Te Deum laudamus &c.* Et quamvis summa pecuniarum non exigua in simili actu, tum in pontificia familia toganda, tum in aliis impendiis soleat consumi, circumspectissimus tamen Papa tales sumptus, quasi alienos à sanctimonia & à puritate canonizationis, fieri vetuit. Quod raro (cum pecunia magno pretio habeatur) visum inter homines censeo. Sed non absque querela familiarium aliorumque suam mercedem frustra expectantium actum est.

XXXI.

De Legatione & suppetiis in Vngariam missis.

MEnse Iunii anni supradicti reverendissimum Cardinalem Minervae, Caietanum nomine, in Vngariam cum quinquaginta millibus ducatorum in subsidium contra Turcas regnum illud invadentes atque legationis officio functurum, virum in literis sacris eximium, ordinis sancti Dominici, bellorum omnino expertem, vicarius Christi misit, etsi alium aptiorem huic rei illuc mittendum curare posset, ut qui paulo antè illustrissimum Columnensem Cardinalem, virum strenuum, hujusmodi legationi satis idoneum, mittere decreverat, attamen ob pecuniarum penuriam, cum ex claro sanguine ortus ampliorem comitatum ducturus, facturusque esset majores expensas, propterea Cardinalis ipse honestiori modo quo potuit, hoc praetextu se excusaverat. Quocirca prædictum reverendissimum Cardinalem Minervae in illius locum suffecit, qui propter instantem necessitatem citius in Vngariam se contulit; ac paulo post ejus adventum stragem magnam indigenae Turcis intulerunt, quoniam, ut ex literarum inde missarum exemplari percepi, tredecim mille à paucis Christicolis industria & ingenio eos invadentibus obtruncati sunt, cum furtim expugnare castrum aut praedas agere niterentur. Reverendissimi tamen Cardinalis labor irritus propè fuit, cum in dies major pars Vngariae veniret in manus Turcarum; & quod calamitosius accidit, Rex ipse Vngarorum pro defensione regni & fidei à Turcis anno vigesimo quarto supra millesimum quingentesimum in praelio occisus est. Ac post aliquot dies monachus quidam putans sibi licere à claustro exire militiaeque intendere, eo maximè quod reverendissimus Minervae Cardinalis quasi cum Turcis conflicturus Vngariam petiverit, vel fortè quia in subsidium Christianae reipublicae se accingeret, Romae multos pedites ob Dei amorem nullo alio stipendio collectos conscripsit, qui eos quidem tamquam dux strenuus praecedebat, pedites vero ducem illum sequebantur, & militari ordine saepenumero ante sacrum palatium per gyros huc & illuc incedebant, &, ut moris est, in unum corpus instar coronae convenientes, jactabant sua, ut ita dixerim, ignivoma tonitrua. Deinde versa vice rotunda phalanx illa hominum paulatim dissolvebatur; & iterum ut grues antesignanum suum insequentes, in hospitia sua redibant. Mercede tandem bellica destituta evanuit exercitus illa devotio, aliis asserentibus Pontificem vetuisse propterea quod non expediret monachis rebus bellicis immisceri, aliis aliter sentientibus. Nihilominus tamen alter monachus continuo prodiens se obtulit, qui paucis sumptibus multas triremes se paraturum pollicebatur. Sed idem de triremibus quod de exercitu monachali actum est. Et merito. Gesta enim monachorum extra claustra evanida reputantur. Monachus enim (ut inquit textus in cap. *Placuit.* 2. 16. q. 1.) neque pœnitentiam dare, neque filium de baptismo accipere, neque baptizare, neque infirmum visitare, neque mortuum sepelire, neque ad Ecclesiam secularem transire, neque aliis qualibuscunque negotiis sese implicare debet. Sit claustro suo contentus; quia sicut piscis sine aqua caret vita, ita sine monasterio monachus. Sedeat itaque solitarius & taceat, quia mundo mortuus est, Deo autem vivit. Agnoscat nomen suum. Monachus enim Grecè, Latinè est solitarius. Sedeat ergo, & suae solitariae vitae vacet. Propterea cum Pontifex juris prudentissimus tantaeque sanctimoniae vir esset, illos monachos extra monasteria evagari vetuisse arbitror, eosque ad claustra redire compulisse, ne amplius bellicis rebus immiscerentur.

XXXII.

De confoederatione Pontificis Adriani cum Imperatore, potentatibus & magnatibus Italiae.

ET cum hinc indeque anxietatibus solicitudinibusque Pontifex distringeretur, diuque ut cultor pacis, quamvis casso labore, inter Imperatorem & Gallorum Regem per suas litteras nuntiosque procurasset concordiam, quum item rumor esset Regem Franciae manu potenti in Latium venturum, totaque Italia in partes Imperatoris & Regis, ut diximus, divisa esset, multis diebus consilium cum Cardinalibus in consistorio pater piissimus habuit, ut maturius deliberaret quid in discrimine tanto agendum esset. Tandem ut bonus gubernator ac propugnator paterque patriae curavit Imperatorem nostrum, dominationes Italicas, Duces & magnates Romanae Ecclesiae unanimes colligare ad propulsandos omnes qui Latinos invadere niterentur. Et quamvis unio illa esset generalis, qua omnes vincirentur, conjectura tamen certa erat in Gallorum aut Turcarum Regem esse factum. Pontifex pro terris Ecclesiae ad expeditionem, Caesar nempe pro regnis Siciliae & Neapolis ac urbibus imperialibus, Venetorum verò Genuensium, Florentinorumque potentatus, cum cæteris Ducibus, Marchionibus, & Comitibus, certum numerum equitum peditumque pro virili pollicebantur. Ac ut isthæc tamquam utilia & reipublicæ proficua palam omnibus patefierent, sanctissimus pater cum illustrissimis Cardinalibus, Præsulibus, aliisque nobilibus pridie Nonas Augusti petivit Ecclesiam beatæ Mariæ urbis Romæ; ut die intemeratæ virginis de nivibus cognominatæ inter Missarum solennia prædictorum promulgaretur concordia. Quam quidem confœderationem contra quoscunque volentes Italiam invadere jure potuit Papa facere ac arma temporalia movere non suffragantibus armis spiritualibus, ut supra retuli, ac se & alios Christicolas defensare. Et quidem cùm liceat cuilibet suo vicino vel proximo pro repellenda injuria suum impartiri auxilium, immo, si potest & negligit, videatur injuriam fovere, licuit etiam Pontifici catholico sibi ac suis proprio subvenire subsidio atque arma parare & gerere bella; ut in cap. *Dilecto.* De sent. excomm. in Sexto. Neque fecisset noster mitissimus pater nisi jure posset, quia magnæ litteraturæ & timoratæ conscientiæ Pontificem nostrum fuisse constat. Quis enim facilè crederet virum præditum scientia litterarum propriæ salutis oblitum, in juventute pacificum, in senio ad bella se convertere, ni jus & pia justaque causa permitterent? Cùm ergo divina officia pariterque pacis fœdera proclamata essent expleta, in suum quisque hospicium se contulit.

XXXIII.

Convivium à Reverendissimo Cardinali Bernardino de Carvajal Pontifici factum, ejusdemque Pontificis lethalis morbi initium.

MAximus verò Pontifex in domum sancti Marcelli nuncupatam divertit, ubi à reverendissimo Domino Bernardino de Carvajal Cardinali tituli sanctæ crucis hospitatus atque invitatus fuerat: qui nudius tertius (ne quid sinistrum quis suspicari posset) vitellas, arietes, attagines, phasianos, & alias hujusmodi aves esculentiores vivas, vinaque singularia in palatium miserat sacrum, ut per obsoniorum præfectos coquosque pontificios degustarentur & pararentur. Tamen præventus lethali morbo ne degustare quidem quicquam potuit. Quamvis nonnulli errore ac sinistra suspicione decepti improbè suspicati sunt ex illo convivio ægritudinem esse initiatam. Sed omninò falsum id est, cùm nihil, ut diximus, praegustasset. Et hora caenae parvo sumpto cibo in noctis crepusculo in aulam sacram rediit. Et in initio infirmitatis medici judicabant esse catharrum è capite defluentem; qui quidem cathartus vulnus quoddam juxta palatum fecerat. Et paulatim apostema illud descenderat in guttur; ubi per aliquot dies sic defixum fuit ut difficillimè quicquam deglutire sineret. Opinabantur tamen physici & chirurgi non esse mortiferum, maximè cum suppuratio illa in brachium collaberetur: qua intumescente, ii qui experti apostema simile fuerant timuerunt, mortemque proximam esse Pontifici prognosticabant. Sed cùm ope medicorum inflatio illa expelleretur, iterum respirantes ac laetitia affecti credebant Papam evasisse periculum, cùm inde deterius illi contigerit: quia tumor ille deorsum corruens, supra renes consedit; & usque ad obitum Pontificis cum gravi dolore plusquam triginta diebus affixus stetit. Et licét tolerantissimus pater diebus ferme singulis extra thorum vesceretur, & per cameram deambularet, & nona die ante exhalationem animae benedicturus milites quos in subsidium Mediolani (fide unionis servata) mittebat contra Gallos, qui post Alpium transitum in Italiam descenderunt, in publicum progrederetur, & ab illo die omnes indubitatam Papae incolumitatem opinarentur; Deus autem, cui spiritum tradidit quadragesima die initiati morbi, aliter decreverat. Et cùm nondum de infirmitate satis constaret tot lapsis dierum curriculis, opiniones hinc inde variae emergebant. Alii veneno peremptum, alii ex incognito morbo decessisse asserebant. Quod Dei judicio, qui secretorum nihil ignorat, est relinquendum.

XXXIV.

De creatione Cardinalis Hincfort, & legato familiæ relicto.

ET cum familia Flamingiorum mortem Pontificis per aliquot dies antea praesensisset, illi instabat ut Dominum Guiliermum Hincfort, tunc Datarium & Dertusensem Episcopum, Cardinalem crearet, ne omnino manerent deserti in casu (quod Deus averteret) piissimus pater nutu divino ab hac luce emigrasset. Et licèt Papa, sive persuasione familiae, sive alias ardenter hoc procuraverit, difficillimè à collegio Cardinalium impetraret, si reverendissimi patres pro certo ejus proximum obitum haberent; tum quia Hincfort exosus habebatur, tum vero quia paulo ante cognitus in tenui officio, eorum consortio indignus putabatur. Et ferme omnes affectabant Magistrum Theodoricum à secretis Pontificis ipsorum conventui aggregari & loco Datarii Dertusensis eligi. Voluntas tamen Pontificis aut verius suorum aliter inhiabat. Et tandem nostri Caesaris oratore instigante Comite de Cabra Duce Suessano seu magis de Sessa, triduo ante mortem Papae numero Cardinalium praedictus Dominus Guiliermus Hincfort Dertusensis conjunctus est, ditatusque multis beneficiis ac officiis quibus eum Pontifex donaverat. O felix vir, quem Deus ad tantum fastigium brevi evexit. Etsi conquereretur se divitem curialem esse maluisse quam pauperem Cardinalem. Hoc quippe inde provenire arbitror quia suae quemque fortunae maximè taedet. Eadem die Gadicensem Ecclesiam cum mille ducatorum pensione Ioanni Rufo Consentino Archiepiscopo, aliumque episcopatum in Flandria cuidam juveni Proregis Neapolis consanguineo cum eadem aut majore pensione in utramque familiam Hispanicam & Flamingiam dividendas contulit. Et prima hora diei qua obiit, motus precibus illustrissimi Ducis Sessani Dominus Noster Papa breve concessit quo utrisque alumnis supellectilem quam ex Hispaniis in urbem detulerat, moderatione Sessani Ducis ac Cardinalis Dertusensis distribuendam reliquit. Causa largitionum hujusmodi ea fuerat, quod misera & rerum indiga clientela, tum ob temporis angustiam, tum quia id casu contigit, nihil aut parum pro multis expensis & illatis damnis recepisset. Sed frustra, quia ex legato nihil, ex pensionibus vero modicum post longam expectationem sortiti sunt. Nam defuncto Pontifice parva aut nulla cura fuit executoribus in explenda ejus voluntate. Vel fortè quia novus Pontifex pensionibus assentiri noluit; aut quia ii quibus officium illud commissum fuerat, sibi officiosi duntaxat, aliorum sunt obliti. Et cum ante mortem Papae suspicarentur medici in potu aut cibo sive literis eum toxicatum, praevia informatione Dominus Ferdinandus de Silva Capitaneus custodiae incarceravit in castello sancti Angeli quosdam subditos Ducis de Camerino, qui factionem Gallicam sequebatur; quorum causa mihi fuerat commissa. Et quia ante excussionem definitionemque almus Pontifex à vita migravit, successitque cœtus Cardinalium, quibus non magis quàm suffecto Papae curae fuit amplius crimen examinare, negotium infectum permansit.

Eustachius de Croy Episcopus Atrebatensis.

XXXV.

De morte brevibusque Papae inferiis.

ET cum jam saeva mors quatuordecima die Septembris praedicti anni MDXXIII. insidiaretur Pontifici, receptis devotissimè sacramentis, ut moris sui erat, ibidem astantibus Praelatis domesticis cum reverendissimo aedituo Archiepiscopo extremam unctionem ministrante, necnon Pœnitentiariis alternis vicibus more solito praesentibus, moritur Pontifex quadragesimo die incepti morbi, defatigatus doloribus ac cruciatibus creberrimis, anno secundo sui pontificatus. Mortuo Pontifice pontificalibusque ornamentis induto, cadaver foras vehitur in secundam spatiosam aulam palatii; deponiturque in thorum stratum, ubi manifestè usque ad noctem omnibus pateret. Innumeraeque hominum copiae catervatim ad ipsius pedes deosculandos solita consuetudine irruebant; quia, ut asserebatur, indulgentia plenaria deosculantibus ejus pedes est concessa. Aderant enim comitantes exanime corpus magnificentissimus Conchensis Praesul, & Dominus Ferdinandus de Silva infelix tunc custodiae Capitaneus, & Dominus Bartholomaeus Cueva, temporis successu creatus Cardinalis, Ducis de Albuquerque filius, & Dominus Petrus Paciecus postea Episcopus Gienensis & Cardinalis, filius Domini Alphonsi Tellez Comitis de *la Puebla de Montalvan*, fratris Marchionis de Villena, & Dominus Rodericus Mendocius filius Comitis de Castro, Salmanticensis Episcopus postmodum creatus, cum multis aliis nobilibus Hispaniarum cadaver observantes, ne turba irruens prosterneret, quam vix poterant arcere. Astabant praeterea Pœnitentiarii ac alii de familia sacellani summissâ voce officium defunctorum canentes. Deinde nocte eadem in sacellum sacri palatii sub silentio portatur; quod nonnulli nostratum custodierunt, dolentes lacrymosis singulti-

gultibus obitum immaturum sui ducis & aurigae. Pietatis namque affectu aut humanitatis intuitu mortuos lugere non prohibemur, sicut nonullos sanctorum patrum exequiis aliorum pias lacrymas impendisse legimus. Tristes interim collachrymant aerumnas & miserias coacervatas quas per mare & per terras (profecto dignas ploratu) passi sunt, quasque passuri essent; quarum inferius aptius forsan mentionem faciemus. Postmodum vero decimo septimo Calendas Octobris convenere reverendissimi Cardinales, Praelati, Oratores, magnates, nobiles, innumeraque turba ad inferias beatissimi Papae, quae in hunc modum ductae sunt. Horam circiter nonam ante meridiem magna & solenni pompa in basilicam Apostolorum eodem ornatu Pontificali cadaver lectica defertur funebri. Et celebrata Missa & peractis exequiis sicut pridie factum fuerat, in aperto relinquitur, ut matronae Romanae venirent Pontificis pedes deosculaturae. Nam hic mos jamdiu in urbe observatur ab ipsis; quae non passim è domibus egrediuntur, exceptis diebus in chirographo nuptiali designatis. Et tunc obligationis potius facultate quàm arbitrio maritorum egrediuntur. Hinc inter illas exortum est adagium, beatas esse feminas quae nubunt Hispanis, quia liberè ad sacra aliaque munia obeunda pro arbitratu exeunt juxta Iberiae consuetudinem, neque constringuntur ut reliquae ad certos dies & festa solennia. Et ne ab argumento suscepto discedamus, circa noctem ejusdem diei honorificè defertur corpus pientissimi patris in capellam; ubi per Canonicos sancti Petri diebus singulis divinum decantatur officium. Et cum vivens esset aspectu pulcherrimus, horribilis visu tunc omnibus apparebat, ob id nempe quia non pinguis tantum, sed morbi vitio erat valde turgidus. Et cum Scalcus, id est, architriclinus, sacellanorum ac sacri palatii scutiferorum prospiciens tumiditatem cadaveris acclamasset Pontificem toxico interemptum, quippe qui meminerat Alexandrum felicis recordationis veneno occisum similem effigiem & inflationem habuisse, exorta est contentio inter alterutram familiam. Hispani enim incusabant Flamingios quod non fideliter & solicite custodissent Papam sanctissimum, quem sibi solis servandum vendicaverant, repellentes Hispanos, admittentes Gallos & coquos & ministros coquinae. Et cùm eo tempore praefata bella exarderent, suspicabantur omnes ab illis toxicatum Pontificem. Auctore enim Boëtio nulla pestis efficacior est ad nocendum quam familiaris inimicus, nec deterior hostis quem fictus amicus, aut odium gravius quàm simulatus amor. Et sunt ideo nequiores hostes hi quàm illi qui foris sunt, quoniam per amicitiae speciem quae inimica sunt gerunt. Sed non puto Flandros adeo ignavos ut tales reciperent à quibus simile flagitium perpetraretur. Si enim aconiti potione Pontifex fuit interemptus, subtiliori ingenio commissum est facinus. Omnia namque edulia praegustabantur ab structore. Sed, ni fallor, propterea admittebant Gallos quia ritus moresque eorum potiùs quàm nostri cohaerent illis. Et tantus fuit tumultus domesticus ut ad sedandam altercationem oportuerit arte anatomiae aperiri à chirurgicis cadaver. Attamen quia veritas hujusce rei minimè certa constitit, jurgia nondum sopita fuerunt; & ita semidilaniatum cadaver sepulchro traditur. Quamvis memor fuerim Doctorem de Agreda protomedicum dixisse sacrum magistratum veneficio sublatum esse. O immane & horrendum facinus, oves necare pastorem! Nam si apertè quempiam occidere grave flagitium arbitramur, quanto magis insidiosè Pontificem universalis Ecclesiae, speculum pudicitiae, magisterium vitae, scholam virtutum interimere? O nequissimum leonem verius quam hominem! Tunc agnum mitem interfecisti, quem ut animarum patrem tenebaris diligere? Qua temeritate quave audacia tantum scelus commisisti? Considerasses enim bonitatem, literaturam, aliaque multa Pontificis merita ut à tam turpi facinore abstineres. Quae si omnia vellem colligere, faciliùs me tempus quàm materia deficeret. Quod non ab homine, sed à daemone perpetratum existimo. Quod si verum est sanctum Pontificem ab homine toxico occisum esse, hujusmodi suspicioni praesumptionem addidit obitus Prosperi Columnae generalis copiarum sacrae majestatis ductoris, qui post mortem Pontificis viam universae carnis est ingressus peremptusque, ut fama erat, veneno. Hoc multi suspicabantur, quoniam Pontifex in foedera contra Regem Franciae omnes potentatus Italiae devinxerat. Et quia Prosper Columna armis & consilio exercitui Gallorum resistebat, ideo cum Pontifice toxico interiisse rumor erat. Quae nimirum judicio divino relinquamus; quia tam nefaria facinora non sunt à Christifidelibus praesumenda, neque re neque consilio perpetrata fuisse credendum est. His novem continuis diebus magister domus cum tota familia pontificia ad tumulum Papae singulis diebus veniebat, & peracta Missa in domum revertebatur. Alii in tinellum palatii, alii vero in proprium hospitium divertebant. Nam mos est quod clientes Pontificis defuncti impensa camerae quadraginta diebus alantur. Utinam mihi citra suspicionem liceret nostrorum fidelitatem suis laudibus non fraudare, quanto vitae discrimine quantisque damnis impensisque hunc virum sanctum usque ad sepulchrum sint comitati. Nam profecto si parens singulorum ipse fuisset Pontifex, eisque multa beneficia contulisset, non possent ardentiori amore eidem inservire, cum tamen expers muneris eorum major pars fuerit. Hac eadem die decimo septimo Calendas Octobris, cum tota urbs armis ebulliret, reverendissimi Cardinales in unum convenerant super rebus agendis, & primum ut ordinarent magistratus urbis Praefectum Praefectique officialem, quia obitu Pontificis omnes de more cives parantur ad arma. Et quod deterius est, ex villis & castris finitimis catervatim ruunt rustici ad praedam & pugnam. Item fautores civilium dissensionum concitant partes suas. Ideoque Domini Cardinales ad justitiam expediendam sine mora creant magistratus; frustra tamen, cum seditiones usque ad creationem Pontificis non sedentur. Tractarunt praeterea de Castellanis ministris & officialibus in tota Ecclesiae ditione sub homagio ponendis. His rebus à morte Pontificis in decimum calendarum ejusdem mensis operam dederunt.

XXXVI.

De Exequiis solennioribus Papae à Cardinalibus factis.

Ultima die novendialis reverendissimi Cardinales, ut defuncto parentarent, moremque priscum exequiarum servarent praeteritorum Pontificum, & officium funebre in hunc modum perficerent, basilicam Apostolorum petivere. Assistunt enim reverendissimi Cardinales, per quos Missa funebris decantatur in praedicto sacello Canonicorum. Et inter Missarum solennia concionatus est praeclarus Patriarcha Hierosolymitanus, illustrissimi Cardinalis sanctae Crucis nepos ex sorore, ex familia de Carvajal, alliciendo & exhortando reverendissimos Ecclesiae principes ut talem in pontificali sede constituere procurarent cui Reges & Principes terrae capita submitterent, ejusque monita velut medicamenta susciperent. Ac finita Missa quatuor Cardinales comitantur reverendissimum eandem Missam celebrantem usque ad suggestum in Apostolorum media basilica erectum, quod circumstabant familiares Pontificis pullati; super quod aliud contabulatum instar arcis facibus magnis plenum structum erat. Atque interim dum cantores psallebant aeternae requiei antiphonam, quilibet Cardinalium circuibat tumulum, aspergens supra eum aquam benedictam, aut thurificans; & cum perficiebat orationem, summissa voce cantabat. Quo ordine ad ultimum usque deventum est. Ad has solennes inferias Dominus Cardinalis Vulterra eductus à carcere venit, cum multis ante die-

bus in arce sancti Angeli jussu Domini Nostri Papae illa de causa quam suprà retulimus inclusus detineretur, eumque bonae memoriae Adrianus solvi vetuerit ante creationem novi Pontificis. Attamen ut cessarent Oratorum Cardinaliumque contentiones, quoniam alii volebant illum statim dimitti, alii autem praeceptum Pontificis custodiri, decretum est ad illam ultimam Missam ducendum, qua finita, conclave cum ceteris Cardinalibus intraret, essetque cum illis inclusus usque ad novi Pontificis electionem, qui posset, si vellet, eum in castrum reducere aut ejus causam indecisam relinquere, sicuti factum est.

XXXVII.

De Protestatione nuntii Regis Franciae ne Cardinales intrarent conclave.

PEractis exequiis illustrissimis Cardinalibus conclave, ut moris est, ingredi volentibus, contentio exorta est inter Oratores Caesareæ majestatis ac Regis Gallorum. Nam orator Regis asserebat reverendissimos patres expectaturos Cardinales in Galliis commorantes antequam intrarent conclave, eo praecipuè quod tenerentur absentes citare ut venirent ad futuri Papae electionem; alioqui absentium nomine protestabatur se acturum de contemptu, praetendens etiam moris esse omnes Cardinales citra vel ultra montes existentes ad electionem esse vocandos, quod si secus fieret, irritum & inane quicquid sine ipsis decernerent fore protestabatur. E diverso Caesaris Legatus dicebat rem esse magni periculi diuturnam vacationem apostolicae sedis, & propterea brevius pleniusque esse consulendum. Quàm vero gravibus sit onusta dispendiis, quot & quantis sit plena periculis Ecclesiae Romanae longa vacatio, exacti consideratio temporis edocet; quia deficiente Ecclesiae pastore gregem dominicum rapax lupus invadit, & Ecclesia viduata in facultatibus grave dispendium patitur. Et idcirco petebat à reverendissimis Cardinalibus ne sanctam congregationem differrent, ut tantis discriminibus occurrerent; maximè autem quod juxta juris dispositionem Cardinales praesentes non tenentur absentes expectare ultra decem dies; ut apparet ex textu cap. *Ubi periculum*. in verbo *Hoc sacro*. De electio. lib. sexto; cujus verba sunt. *Hoc sacro concilio approbante statuimus ut si eundem Pontificem in civitate in qua cum sua curia residebat diem claudere contingat extremum, Cardinales qui fuerint in civitate ipsa praesentes absentes expectare decem diebus tantummodo teneantur; quibus elapsis, sive absentes venerint, sive non, ex tunc omnes convenient in palatio in quo idem Pontifex habitabat contenti singuli singulis tantummodo servientibus Clericis vel laicis, prout duxerint eligendum. Illis tamen quibus patens necessitas id suggerit indulgeri, duos habere permittimus, eisdem electionis arbitrio reservato.* Auditis & intellectis utriusque Legati rationibus, decretum fuit per Dominos Cardinales, ut tot damnis obsisterent, statim adire conclave.

XXXVIII.

De Ingressu conclavis.

TAndem more solito itur ad claustrum prima die Octobris anni millesimi quingentesimi vigesimi tertii, quod usque in diem sequentem quarta hora post meridiem mansit occlusum. In eo autem triginta Cardinales affuerunt; & sexta die ejusdem mensis supervenere alii tres Cardinales Gallici modo excursorio; quos Orator Imperialis simul cum aliis dicebat non esse admittendos, eo quod conclave jam esset clausum. Sed post longam altercationem determinatum est ut admitterentur juxta textum in capite praeallegato in versic. *Si vero ibi absentes, quos per decem dies diximus expectandos, supervenerint re integra, videlicet antequam eidem Ecclesiae sit de pastore provisum, in eodem negotio in illo statu in quo ipsum invenerint admittantur; qui praemissa quae diximus tam de clausura quàm de famulis, cibo ac potu, reliquisque cum aliis servaturi erunt.* Quorum adventu perculsi sunt imperiales. Triginta itaque tres Cardinales fuerunt in conclavi usque in diem Mercurii dedicationis basilicae Apostolorum Petri & Pauli decimam octavam mensis Novembris ejusdem anni, qua electus est Pontifex maximus reverendissimus Dominus Cardinalis de Medicis, vocatus Clemens septimus. Quæ autem compositiones & conventiones, si fas est foras effutire, diebus conclavis inter reverendissimos Cardinales eorumque confœderatos ultro citroque jactæ fuerint, aliis scriptoribus relinquamus, qui veriùs gesta secretiora intellexerunt. Sat sit nobis tot sine controversia dies elabi non potuisse. Nos verò post tot dierum curricula potiùs schisma quàm electionem formidabamus, propterea quòd adjurationes dicebantur factæ à senioribus Cardinalibus de non creando Domino Cardinali de Medicis, & à junioribus de eodem pontificali apice decorando. Et quamvis in re tam sancta non sit verisimile talia juramenta intervenisse, cùm lex etiam humana similes pactiones sive juramenti sive cujuslibet alterius vinculo firmatis innexas casset & irritet, & jura viribus eas carere decernant, ita ut nullus ad illa observanda quomodolibet sit astrictus, nec quisquam ex earum transgressione notam vereatur fidei non servatæ, & Deo transgressiones hujusmodi quam jurisjurandi observationes sint acceptiores, cùmque cesset electio dum libertas quoquo modo adimitur eligendi, vulgus tamen nemini parcens has pactiones pro certo asserebat. Tandem seniores Cardinales, fortassis defessi, cesserunt; vel quoniam tam prolixam clausuram pati non poterant, aut quod verius est, quia Deus, qui cuncta gubernat, mutaverat illorum corda ut omnium consensu reverendissimus Dominus de Medicis eligeretur, ne defectu pastoris universalis Ecclesia incommoda pateretur. Et die sequenti festo sanctæ Helisabeth de Ungaria celebritati dicato fuit ejus electio publicata, nimirum quinquagesima die, quasi Spiritus sanctus repræsentato Pentecostes festo affuisset. Pontifex autem priùs quàm exiret à conclavi magnas fecit largitiones Cardinalibus, donando eos officiis; quatuor duntaxat reservatis; quorum obventiones sibi retinuit. Conclaviariis etiam aliisque complura beneficia & quadraginta millia ducatorum, vestes insuper contulit, & omnibus gratias egit pro electione de se facta. Et non post longum intervallum à publicatione electionis pontificali apparatu amictus, magna solennitate & pompa in solio à lecticariis ducitur in basilicam Apostolorum, in capellam beati Andreæ, ad gratiarum actiones; ubi à Cardinalibus solita veneratione fuit exceptus, ut superiùs in genuflexione piissimi Adriani retulimus. Et post benedictionem populi, in limine sacelli Magister ceremoniarum tenebat duas arundines, alteram stupa, alteram candela incensa paratas, & cùm Papa egrederetur, alta voce & intelligibili acclamavit incendendo stupam: *Pater sancte sic transit gloria mundi hujus.* Deinde in medio Ecclesiæ fecit idem. Tertiò denique ad exitum basilicæ eadem protulit verba. Et eodem ordine ac comitatu reversus est in sacrum palatium. Primitiæ pontificatus fuit creatio Datarii Ioannis Matthæi; qui etsi juvenis, prudentia tamen senex clarisque virtutibus pollebat, ut ab omnibus probabatur. Postmodum vero magna festa solennitatesque celebrantur usque ad Calendas Decembris; quibus Pontifex novus coronatus. Cæterum quia animus meus fuit gesta beatissimi Adriani immortalis memoriæ viri describere, quæ facta sunt tempore Clementis felicis recordationis sub silentio præteribo; (Hoc enim esset membranam, quod ajunt, totam occupare) maximè quia in Romanorum Pontificum annalibus latius & elegantius sunt designanda. Ac ne multùm a proposito videar dilabi; ad rem cœptam revertar.

Ioa. Matthaeus Gibertus, ep. Veronensis.

XXXIX.

XXXIX.

De Retentione beneficiorum in pectore Pontificis Adriani.

CVm beatissimus Papa, recolendae memoriae vir, in omnibus esset circumspectus, praecipuè tamen in provisione beneficiorum, eos undique viros quaeritans quibus salva conscientia posset ea conferre. Cum eos ex sententia non facilè inveniret, plurima beneficia post ejus decessum vacantia remanserunt. Et quia non passim & sine delectu curialibus ac reliquis beneficia & ordines de more conferebat, aemuli invidique tenacitati potius quàm debitae provisioni hoc imputabant, minimè considerantes qua vigilantia ac solertia beneficia sunt conferenda. Praelati enim juxta canonum statuta ad unguem perpendere debent viros provectiores scientia, moribus, & aetate, qui in sacro ordine & Ecclesiis sunt collocandi; ubi, ne potentia aut supplicatio quorumlibet subrepat, merita personarum sunt expendenda. Et quia vigilantissimus Papa tam in promotionibus quàm beneficiis conferendis haec exactissimè observabat, in multorum indocilium quasique barbarorum hominum odium incidit. Cum dignitates, personatus, & reliqua sint singulis singula, & non plura, ut sacri canones testantur, tribuenda, attamen nonnulli modum avaritiae non ponentes, dignitates diversas & plures Ecclesias contra canonicas sanctiones nituntur accipere; qui cum unum officium vix adimplere sufficiant, plurimorum stipendia sibi vendicant; quae multis litteratis viris vitae puritate ac testimonio bonae famae pollentibus, quique infelices in plateis mendicant, possent abunde sufficere aequa distributione collata. Haec & majora pericula pluralitas beneficiorum execrabilis adfert. Plura enim sacerdotia habentibus paratur materia vagandi; praeter id quod divinus cultus minuitur, atque jura Ecclesiarum absentia rectorum collabuntur, & quod deterius est, animarum cura negligitur, & vitiorum sentibus fomentum periculosè praebetur. Haec & alia hujusmodi effrenata cupiditas, sui prodiga, pacis aemula, mater litium, materia jurgiorum, generat. Et cum hi nondum in castris dominicis fuerint initiati, jure optimo tamen putant sibi majores praebendas deberi, tum quia antiqui curiales, tum praecipuè quia caudatarii sint aut cubicularij Dominorum Cardinalium; non attendentes quod etiam leges civiles officia secularia & principalem locum, non tyronibus, sed veteranis ac per singulos gradus examinatis conferunt. Quis tam arrogans, tam impudens erit qui in caelesti militia, quae propensius ponderanda est & sicut aurum repetitis ignibus exploranda, statim dux animarum esse desideret, cum fortè ne tyrocinium quidem fecerit, cum prius lectorem, aut ostiarum, psalmistam, exorcistam, sive acolytum in divinorum rudimentis, ut sacros ordines omittamus, agere debuisset; cum iniquum sit absurdumque ut imperiti magistris, novi antiquis, rudes emeritis praeserantur. O execrabilis ambitio, quae semper quo plus ambit, eo magis fit insatiabilis; quo sibi amplius indulget, eo magis inhiat. O, improbitas importuna petentium à Pontificibus Romanis coacervata sacerdotia, ut non tamen obtinuisse quàm extorsisse plerique noscantur. His omnibus vicarius universalis mederi cupiens, quaeritabat undecunque literatos quibus Ecclesiarum gubernacula committeret, Doctorem inquam de Agreda, Doctorem de Alvarado, Doctorem Coldesança, Doctoremque Ortiz tunc Parisiis commorantem, ut ex multis hos saltem pauculos seligamus, ac plures alios in Hispania, Francia, Italia, & utraque Germania; ut de me interim taceam, non inter hos ante signatos Doctores nominando, eisdem tamen ab eodem Pontifice connumerato. Ideoque cum provisiones & alia hujusmodi praemissa oculeus testis inspexerim, omnibus haec pernoscenda curavi. Ac propterea maximè curialibus Pontifex erat infestus, quasi novarum opinionum superstitiosus inventor. Qui utinam considerassent quod si qua beneficia vivens adhuc non concessit pastor eximius, non sibi, sed viris doctis & sublimibus perquirendis reservavit, ut experimento exemplisque omnibus probis fuit exploratum. Considerassent praeterea detractores, ne opinarentur eum esse tenacem, inopiam apostolicae camerae ex eaque omnia vasa aurea & argentea & pretiosissima quaeque supellectilia asportata aut pignorata esse, adeo ut neque obolus quidem, quo indigentia sublevaretur, in ea reperiebatur, nedum ad liberalitates exercendas sufficeret, & nemo in tanta pauperie posset liberalis existere nisi demens, aut ni contra fas extorsisset gabellas seu impositiones à subditis. Quod minimè attentavit pientissimus Papa; immo potiùs eos spiritu lenitatis confovebat, illorumque indigentiis subveniebat. Animadvertissent etiam ob acerrimam pestem siluisse negotia è quibus obventiones apostolicae camerae evenire solent. Neque erat industrius ad investigandas pecunias, magis deditus lucubrationibus litterarum. Vellet nempe solvere creditas pro classe paranda & exercitu colligendo clientelaque alenda; qua quidem omnino brevi & immatura morte non esse solutas reor. Considerantes vero magnas impensas, apostolicae sedis summam inopiam parsimoniae & non avaritiae attribuerent. Si enim hoc non fecisset sanctissimus Papa, dilapidator bonorum potiùs quam magnificus largusque videretur. Quamvis saepe vitia se ingerunt, saepissimeque sub virtutum praetextu latitare conantur. His verioribus & justis causis obstruere ora latrantium contra Pontificem existimavi, licèt alius oratione magis composita meliùs posset eum excusare. Sed veritas absque ampullosis verbis longisque verborum ambagibus se ipsam demonstrat. Haec sat mihi puto retulisse, ne in re tam clara prolixus aut verbosus videar.

XL.

Descriptio Staturae & qualitatum Adriani Pontificis maximi.

AD coronidem opusculi congruum duxi in meam aliorumque piam recordationem staturam & qualitates Adriani sexti Pontificis maximi dignas memoratu describere. Nam quod imago depicta indoctis, idem scriptura praestat literatis hominibus. Erat igitur membrorum pulchra temperatura, aspectu pulchro, vultu oblongiori, candido, & rubeo, sublimo naso, ac aliquantulum aut senio, aut natura incurvabat caput & collum, statura proceriori, incessu moderato neque tardo neque cito, silentio providus, utilis & cautus in verbo, humilis, doctus, castus, honestus, conversatione alacer, ac benignus, videntibus & colloquentibus placidus ac clemens, sermone verax, judicio rectus, qui conspicientes honestate instruebat atque reficiebat moribus, integerrimus vita, literatura sacra conspicuus, adeo ut ejus tempestate par difficillimè reperiretur. Heu miseram temporis calamitatem! Antequam fastigium pontificatus adipisceretur, erat exemplar virtutum; in pontificatu verò non defuerunt detractores, critici, & blaterones, qui illi detraherent. Post obitum verò à malevolis quasi vas contumeliae fuit reputatus. Deus tamen, qui cuncta per veras causas agnoscit, aliterque homines judicabat, qui bene noverat mentem & opera piissimi Papae, quem neque magnitudo status movit ut vitam mutaret, immo eadem frugalitas, eadem continentia, par in factis eloquiis enucleandis ardor & studium, sibique per omnia similis in cultu & parsimonia, aequali in omnes mansuetudine usus, nulli servivit desidiae, nulli denique fuit perturbationi apud eum locus. Neque minus clementer ac leniter, ubi res postulabat, vel severè & rigidè & dixit & fecit omnia, ni forsan clementior fuerit na-

natura quàm regnorum gubernatores decet. Audacter fortassis asserere possem, ut domesticus testis, quod neque vidi neque persensi, quandiu in ejus obsequio & ministerio permansi, quicquam sinistrum aut minus grave in dictis aut factis; immo quasi speculum cunctarum virtutum, antequam urbem ingrederetur, ut cuncti noverunt. Cujus orationi studium vehemens succedebat. Et studium interdum oratio interpellabat, ita ut ea solum tempora quae naturae necessitas exigit victui & quieti concederet, cetera omnia officiis divinis ac humanis ita distribuens ut humani generis adversario nullum locum vacuum relinqueret. At quid moror in illius praeconiis enarrandis, cum esset vix ex omni parte irreprehensibilis? de quo consultius forsan esset nihil dixisse quàm haec pauca referre, praesertim cum lingua dictantis impar sit tam arduae materiae.

XLI.

De brevi mora in urbe post Pontificis obitum, redituque meo in Hispaniam.

OCcasione tamen hinc sumpta, in calce hujus opusculi, ut de me interim nonnihil loquar, annectere volui brevem moram quam post obitum Domini mei Papae in urbe, non tamen sine causa, traxi; reditumque meum in Hispaniam nonnihil ad rem attinentem adjungam. Defuncto enim Domino meo non pœnitendo Pontifice, lites exortae, ut solet, super canonicatum meum reditum morabantur. Quapropter oportuit gradum figere eisque finem optatum imponere. Et habita sententia, exequutorialibus, ut sic dicam, obtentis possessioneque canonicatus à clarissimo ac perinde in orbe terrarum celeberrimo capitulo almae Ecclesiae Toletanae concessâ, continuo composui sarcinulas, ut ad propria remearem. Sed cum non expediret hominem solum proficisci, potissimum ex Italia, quaesivi comites; & inveni ex familia Papae paucos quidem ex multis. Nam illorum magna pars illa infesta & prolixa peste jampridem obiverat, alia in exercitum Imperatoris distracta cum expeditione maximi Adriani ejus morte fuerit consumpta, reliqua vero periit in illa miserrima summersione Domini Ferdinandi de Silva; de qua suo loco dicetur. Et cum sacra eloquia nos doceant ut quaecunque agere verbo aut opere velimus, omnia in nomine Domini Iesu Christi faciamus, mœrentes amisso duce, omnique comitatu in basilicam cognomento sanctae Mariae de populo nos contulimus, unde post rem divinam celebratam feliciter cœpimus nostrum iter die Martis Idibus Martii anni vigesimi quarti supra sesquimillesimum, hora decima quinta secundum horologium Romanum, quod numerari incipit à solis occasu pridianae diei. Et tendimus in oppidum de Bacano, cui adjacet nemus illud satis vulgatum ejusdem cognomenti, & lacus capax ad piscandum; & cum pisces sint mali, nihilominus tamen aër deterior est, distatque ab urbe quatuordecim, ut mensuris Italicis utamur, milliariis. Ac illico inde profecti, in oppidum de Monteroso pervenimus sejunctum à praecedenti sex milliariis; quorum tria leucam Hispanam conficere dicuntur. Deinde oppidum de Ruisellon in noctis crepusculo petivimus; inter quae duo oppida fuit amnis profundus. Nihil aliud inter utrumque memorabile cernitur praeter lacus piscatorios similes praecedenti. Die Mercurii in aurora egressi concessimus Viterbium civitatem quam, ut reor, mille * vicini colunt; ubi corpus divae Rosae in cœnobio quodam monialium colitur; quae illac transeuntibus dant chordulas quasdam quibus sacrum illud corpus tetigerant, juvantes quidem, ut incolae aiunt, parturientes patientesque lumborum dolorem & renum ac hujusmodi alios cruciatus. Quod minimè ambigendum puto ob praerogativam illius beatae virginis. Nam ejus merita haec & majora privilegia merentur. Est praeterea cœnobium sanctae Mariae *de la Chercia*, nostro idiotismo *de enzina* nuncupatum. Continet etiam imaginem Deiparæ virginis, quam magna religione accolæ venerantur; distatque à Ruisello decem milliariis. Hinc perreximus in urbem nomine Montis-Fiascon, aliàs Falisco; quae licet parva inhabitantium numero, fulget tamen cathedrali Ecclesia, qua corpora beatorum Margaritae & Felicitatis & septem filiorum magna devotione coluntur. Cui è regione non eminus prominet palatium episcopale; honoraturque praeterea corpus sancti Publiani in propria Ecclesia, unita tamen majori basilicae. Circumstant urbem tria cœnobia, unum divi Augustini, aliud beati Francisci, tertium ejusdem ordinis nominatum servorum. Continet etiam quatuor Ecclesias parrochiales, & castrum occidentem versus mediocriter munitum. Quae omnia reddunt urbem illam magnificam, infula episcopali decoratam; quam quidem minimè proprius sponsus illustrat, propterea quod quondam communitas eum occidisse perhibetur; ac civitati dignitas episcopalis jure subtrahitur casu quo ipsa interemerit Praelatum; ut *cap. si. 25. q. 2.* Neque stupescas tali pœna eos puniri, cum in libro Decretorum scriptum sit: *Oves pastorem non reprehendant, plebs Episcopum non accuset, neque vulgus eum arguat.* Quinimmo sententia Chan filii Noë damnantur qui suorum praepositorum culpam produnt more Chan, qui verenda patris non operuit, sed irridenda monstravit; cum si aliquid contigerit de Domini sacerdotibus audiri quod piis mentibus ingerat confusionem, non infrunitum Chan, sed pudoratos filios Noë imitantes, contegere teneantur. Legitur praeterea Imperatorem Constantinum dixisse: *Verè si propriis oculis vidissem sacerdotem Dei peccantem, chlamydem meam exuerem, & cooperirem eum, ne ab aliquo videretur.* Ergo si accusare aut reprehendere suos praepositos nefas judicatur, quanto atrocius oves trucidasse pastorem, nefandum & immane flagitium solaque morte piandum est. Quod raro aut nunquam in nostris Hispaniis accidisse creditur. Etsi proditum sit in comitatu de Vizcaya Cantabros olim proprium interemisse Pontificem, hujus tamen facti nihil certi conjectari potest; quamvis aliqui opinentur propterea Episcopum eorum provinciam neque visitare neque in comitatum ingredi, ac etiam jura duplicia ab eis in litibus ecclesiasticis persolvi. Quae quidem argumenta nequaquam ob id hanc consuetudinem invenisse probant. Etsi vulgus hoc teneat, aliterque alii sentiant, hoc tamen liquet quod Episcopus non visitat illos, neque illi se visitari permittunt, eo forsan quod primates provinciae obsistant, ne ab eis decimae & alia emolumenta Ecclesiarum vendicentur. Sed ex quacunque causa id evenerit, oporteret, ne grex dominicus dispergeretur, oves suum pastorem agnoscere. Etsi apud ipsos ad gloriam Dei fides illibata & inconcussa permaneat, quod ut testis & arbiter asseverare possum, non tamen ambigo quin multa incommoda ex absentia Praelati exoriantur, quibus esset medendum. Nam sanctius est in tempus occurrere quàm post vulnus impactum medelam quaerere; ideoque esset opus rei tam periculosae intendere animum: quia, ut evangelica sententia praemonet, bonus pastor cognoscit oves suas, ab eisque mutuo cognoscitur. Unum coram Deo testor, quod quandiu in episcopatu Calagurritano fui demoratus, cum multis nobilibus viris comitatus Cantabriæ sæpe pertractavi de ingressu & visitatione nomine Episcopi domini mei facienda, qui nunquam ei obstiterunt; ac nisi electio piissimi Adriani citiùs quàm perficeretur negotium emergeret, omnia, ut reor, componerentur. Neque piget hæc inseruisse, etsi videantur ad rem propositam non attinere, ut aliquis fortasse zelo religionis accensus a summo Pontifice & Rege Carolo Imperatore nostro impetrare conetur ut præsul Calagurritanus planè & sine offendiculo comitatum Vizcaiæ sicut reliquas partes episcopatus visitet. Evangelica enim lectio præcipit: *Compelle eos intrare &c.* Ad rem itaque rediens, ne longiùs provehar, prædicta civitas Montis-

6. q. 1. c. 9. Oves.

* id est, cives.

tis-Flascon distat a Viterbio octo milliariis. Illinc egressi hora tertia post meridiem, tetendimus Vulsenam ducentorum civium oppidulum, quod ferme circumdat lacus magnus triginta milliariorum: quod prætereuntes, appropinquavimus oppidulo nuncupato sancti Laurentii satis munito distanti a Monte-Flascon novem milliariis & a Vulsena tribus, ubi pernoctavimus. Die Iovis diluculo à sancto Laurentio discedentes sex milliariis, in oppidum de Aquapendente devenimus; & absque mora abeuntes, accessimus diversoria de Palla per alia decem milliaria, ac post prandium in cauponam de Escala, ubi illa nocte quievimus; licet per terram ignobilem inhabitatamque octo milliariorum intervallo concessimus. Sequenti verò die Veneris in sanctum Quiricum nos contulimus leuca, ut breviùs dicam, inde distantem. Quod oppidulum etsi parvum sit, aliquantum tamen præmunitum apparet; processimusque decem inde milliariis in municipium de Buenconvento, tandem ad oppidum de Lucina semotum quinque milliariis. Deinde in Monteron parvo tramite distantem ventum est. Et pransi, Senas duabus leucis semotas appulimus. Quæ civitas semper Imperatoris partes sequuta est; ideoque forsan imperialis appellatur. Hæc sanè quondam conterminarum clarissima extitit; hodie verò magna ejus pars diruta manet. Nihilominus tamen ubique terrarum insignis habetur, tum quia episcopali dignitate decorata, tùm verò quia caput divæ Catharinæ Senensis in Ecclesia ejusdem nominis magna devotione observatur; ac propterea vulgò dicitur sancta Catharina de Sana. Ex eo etiam insignis habetur quia neminem in terris præfectum aut superiorem dignatur; ideoque proprio jure regitur, ut Venetiæ ac alii potentatus Italiæ. Breviùs expediti à Senis in vicum nomine Stayam leuca communi distantem, deinde in municipium de Pogio imperiale tribus milliariis semotum, hincque ad Pogibontium castellumque Florentinum oppida munita transcurrimus.

XLII.

De computatione leucarum millarumque Italicarum, passuum atque pedum.

CEterùm quia in hoc itinerario itinerum intervalla milliariorum aut leucarum Hispanarum millarum Italicarum appellatione explicantur; non ab re me facturum existimo si hujusmodi intervallorum nomina exposuero. Vt sciamus igitur quot passibus leuca communis constet, earumque certitudo habeatur, quatuor millia passuum leucam communem efficiunt. Ac ne per incerta procedamus, investigare etiam oportet quid sit passus. Est enim mensura quatuor pedum; ut inter peritiores cosmographos convenit, qui propriè appellabitur nostro idiotismo Carpetano *tranco o passada* de quo habent Canonistæ glo. in c. *Sicut antiquitus*. 17. q. 4. quæ etiam ponit quod digitos habeat. Pes enim quindecim digitorum spatium; ut in ead. glos. Cosmographis vero est sedecim. Sed de his hactenus. Deinde verò per loca inhabitata & cauponas usque ad montem Lupi; & ultra procedentes divertimus in suburbium Pisarum urbis antiquitus celeberrimae & primas provinciae obtinentis, quae dominabatur in magnam partem maris nostri terrarumque, nunc autem facta est sub ditione & tributo Florentino. Habet haec antiqua civitas & celebrata per orbem juxta cathedralem Ecclesiam templum sancti Ioannis Baptistae satis insigne cum turri artificio singulari constructa quasi minanti ruinam quae propiùs transeuntes conterreat. Et praeterea juxta templum cœmiterium cujus area parietibus circumquaque depictis inclusa dicitur Campus sanctus instar Romani. Huic domus episcopalis quasi cohaeret. Ex altera parte aedes Canonicis ad degendum victitandumque deputatae, quibus annectitur vicus porrectus longè lateque discurrens, qui appellatur *Strata*, satis magnificus, parum tamen habitatus, propterea quod tempore aestatis fertur esse nocivus. Continet praeterea celebrem universitatem, quam tunc decorabat magnus ille ac famigeratissimus Doctor Philippus Decius utriusque juris Doctor. Collabitur etiam per mediam urbem amnis laetificans eam, si laetitia mœstis paulo ante dominis, modo astrictis alieno imperio, cum nondum recentem deliniissent dolorem, tribui potest. Habet item ultra praedicta loca unum orphanotrophium non praetereundum, quo educantur infantes expositi, opus sanè memorabile, instar nostrae illustris civitatis Toletanae in orbe terrarum clarissimae. Reliqua vero, si qua digna annotatu ibidem adhuc extant, non potui conspicere, quia clanculum urbem illam ingressus fui; cum ideo observaretur ne ab urbe Roma profecti peste illa acerrima & diutina qua urbs ipsa infestabatur, quaeque tot homines corripuerat, quamque illuc usque durare formidabant, Pisarum urbem inficerent. Ideoque velut in latebris cunctati fuimus in nostro hospitiolo apud Pisas tres quatuorve dies, expectantes quidem lintrem qua Genuam veheremur.

XLIII.

De computatione stadiorum, & navigatione in Genuam.

Supra c. 16. 17.

VErum quia superius annotaveram portus à Genua in Liornam distantem à Pisis nonaginta sex stadiis, hic non referam. Stadium est, ut hoc quoque cum reliquis mensurarum intervallis omnibus innotescat, quod continet octavam mille passuum partem, hoc est, centum viginti quinque passus, pedes vero sexcentos viginti quinque, aut quingentos secundum certiorem cosmographorum computationem. Hunc itaque Pisanum portum nostra aggressi sumus navicula. Ideo autem hos portus censui praetereundos, ne geminato sermone videar molestus, cum in navigatione Adriani Pontificis eosdem pro modulo descripserim. Prius autem quàm accederemus Genuam, comperimus militem quendam Hispanum, qui primus nobis cladem & calamitatem Domini Ferdinandi à Silva ambiguo verbo reseravit. Nos vero tristari paulatim processimus, cum paulo ante instantissimè faceremus iter ut cum illo in Hispanias regrederemur. At Deus ex alto aliter prospexit, ne tota lamentabilis Pontificis familia aquis obruta, peste aut bellico gladio consumeretur, essentque saltem qui nuntium mœstum, etsi dolentes, ad nostrates Hispanos deferrent. Demum adivimus Genuam, ibique invenimus Dominum Doctorem de Agreda, qui nos praecesserat ut cum praedicto Domino Ferdinando in patriam navigaret. Eramus quidem tristes, quia jam apertiùs circumferebatur infortunium illorum nobilium. Agentes tamen quas potuimus gratias redemptori nostro, qui nos à tanta infelicitate liberavit, cum omnes simul periissent in navi contrariis fluctibus agitata. Neque adhuc constat certus locus infortunii calamitosique casus, cum nemo illorum periculum evaserit qui id nuntiaret. O infelix nobilium animus indefessus! quanta aviditate, quanta solertia sequuti sunt dominum & aurigam Pontificem Adrianum! quanta mœstitia illo amisso sunt reversi, ac demum perierunt in mari cum Domino Ferdinando à Sylva è nostris plures illustres viri; quorum paucos obiter referam. Dominum Petrum inquam filium Marchionis de Montemajori, ac Dominum Alphonsum filium Comitissæ de Salinas nostri patroni Adriani Camerarium, multosque Magistros militiæ ordinis sancti Ioannis, quos virtus à calamitate exemerat Rhodia ut causâ latens fluctibus submergeret ac suffocaret, cum pluribus aliis quotquot navis illa magna, carraca vulgò nominata, onusta capere poterat. Flevit infelicitatem Hispania, & præcipuè nostra urbs Toletana, suos filios extrema fuisse passos. Flevit etiam Genua cives suos cum navarcho suo obrutos. Flevit præterea Nolensis civitas nauclerum ac ministros navis

ac

ac cives mersos amisisse. Hinc pensanda sunt facta divina. Heu nos miseros qui anxii festinabamus ut simul cum eis nostra fieret navigatio! Quod Deus sua clementia dignatus est avertere judicio suo secreto. Quod utinam fuerit ad salutem animarum nostrarum. Ceterùm vix paulùm processeramus post miserabilem illam ruinam, ecce nuntium nostras percullit aures, quòd altera navis, que vulgò dicitur carraca, etiam submersa fuerat juxta insulam Ebusum, quæ nunc Ibiça dicitur, ex qua Dominus Ioannes à Corduba Decanus Cordubensis cum paucis, propterea quod esset in portu aut propè, fuerat liberatus, reliqui verò emigrarunt à luce. Nos verò circumdati angustiis consideratis tot discriminibus, timentes ne criminibus nostris casus similis nobis accideret, quærebamus modum securiorem quo tutiùs proprias domus possemus invisere, cùm ad hoc necessitas ipsa nos cogeret. Per terram enim non erat tutus accessus propter bellicam cladem Gallorum assiduosque grassantium incursus, qui cùm diù moraremur Genuæ, ut fama erat, nobis astruxerant insidias. Et cùm aliud non superesset confugium, oportuit nos periculis vasti maris exponere ac quæritare navigium quò tutiùs navigaremus. Denique tertia se obtulit navis magna oneraria quæ merces in partes occiduas erat evectura; cujus navarchum instanter sollicitavimus ut quam primùm nauclerum ac nautas excitaret, necnon anchoram, armamenta, funes, amplastria, & carbasa, & munimenta quæque pararet, atque malum constringeret ne horum aut hujusmodi aliorum defectu carraca nostra periclitaretur, ac nos ut ceteros deglutiret maris sæva tempestas. Et licèt ipsum in horas hoc efflagitaremus, non tamen continuò impetravimus, propterea quòd opus fuit illi viginti dies demorari. Et cùm interim otio vacassem, ne omnino otiosus essem, volui varias opiniones de nomine Genuæ hic reminiscere, unde nomen acceperit Genua, cùm sit caput Liguriæ. Libuit etiam mores indigenarum huic papyro mandare. Qua in re, quamvis crasso stilo, annotassem situm ac pulchritudinem ejus & pleraque in illa urbe annotanda, nisi sigillatim elegantius & copiosiùs Didacus Lopez Tunica Complutensis ut suprà retuli, hæc omnia in suo explicuerit itinerario, ubi harum rerum cupidi cuncta poterunt perlustrare. Ad primum ergo dixerunt quidam Genuam à genu deductam: quia habet quasi quoddam genu curvum & semisphæricum à latere maris. Alii à Genuo qui eam condidisse putatur. Quidam hanc urbem Ianuam appellant, quam à Iano conditam dicunt; alii vero quia sit janua Italiae, & potissimum Galliae cisalpinae sive togatae, quae vulgo dicitur Lombardia. Appellatur etiam Genua Ligusticum emporium. Ex hac incipit mons Appenninus qui dorsum Italiae dicitur. In eadem hac urbe nobiles & mercatores vestibus utuntur talaribus ac manicatis; neque intra urbem equitant, neque ferunt arma nisi bella continua aliud pro tempore introduxerint. Feminae vero absque palliis & sine turba pedilequarum & sine caliendris seu vittis incedunt; reticulo tamen colligunt capillos, facilèque sine injuria vadunt ad forum, etiam honestiores, quia conditione locique natura humiles, & sibi comparant necessaria. Et cùm virgines aut nuptae non induant capita vittis, magna in nutriendis curandisque capillis est illis quasi ingenita solicitudo: quae quidem sunt procerioris staturae quàm nostrae, ut experimento comprobatur. Sunt praeterea, ut asseritur, Genuenses ditiores mercatoribus cunctis, quia nobiles etiam negotiantur, etsi jure sunt prohibiti, ut in. *l.* 3. *Cod. De commer. & mer.* cujus verba sunt: *Nobiliores natalibus & honorum luce conspicuos & patrimonio ditiores perniciosum urbibus exercere mercimonium probibemus; ut inter plebeios & negociatores facilius sit emendi vendendique commercium.* Et quamvis ratio hujus legis sit justa, rationabilis, & honesta, jam domini Genuenses, cùm sint legibus exempti, quia si non jure, re tamen ipsa recusant superiorem, in hoc non servant jura, sunt acutissimi ingenii; ideoque commercantur in pluribus nostri hemispherii locis ac alterius nostra tempestate reperti. Fertur apud omnes in suis contractibus & pactionibus inviolatam servare fidem. Multa alia possem referre. Sed ne videar longius evagari, de his hactenus, ut eo revertar unde nostra divertit oratio.

XLIV.

De navigatione à Genua in Hispaniam.

QVum itaque omnia essent parata, pridie Idus Aprilis, die Martis, prope solis occasum aliquantulum pavidi & meticulosi ob aliorum infortunia, quae nos cautiores reddiderunt, ad praeparanda cuncta conscendimus navim; atque intempesta nocte solvuntur vela ventis, accessimusque mane apud Saonam; juxta quam huc & illud ferebatur navigium, expectans merces in Hispaniam vehendas. Nocte vero sequenti paulatim navigavimus, ac die Iovis ante meridiem ventum est in urbem Nolam; quae etsi nunc parva, olim nobilis & egregia, dignitateque episcopali nunc insignita fulget, non tamen tanti redditus quanti, ut sic dixerim, Burgensis episcopatus. Haec extra muros duo cœnobia protegit, alterum ordinis seraphici Francisci, alterum monialium, utrumque tamen tenue; ultra quae habet castrum ferme inexpugnabile potiùs natura quàm arte architectorum. Ad haec sunt multae turres in aedibus incolarum, quas singulas singulos mercatores proprias habentes naves, & non alios, ferunt quondam fabricasse. Quod propterea annotare volui ne tam insigne factum vetustate penitùs aboleretur, cùm hujusce rei pauci indigenarum memores fuerint. Mansimus Nolae in die sabbati, & circa crepusculum nullo venti flatu revertimur in navim; ac tum demum paulisper cœpit invalescere ventus; atque secunda vigilia nauclerus opportunum considerans tempus, jussit nautis velificare. Embolaque, quod aiunt, felici tendimus meridiem versùs, ut plagam manusque fugeremus Gallorum atque Andreae de Oria addicti eo tempore Regi Franciae, qui ut leones ad praedam parati praeternavigantibus, ac nobis praecipuè, insidiabantur, tum propter navigium mercesque pretiosas, tum etiam quia ex vectoribus qui illa navi vehebantur, alii præbendati, alii verò divites erant. Ac dum magis protenderemus contra meridiem, magis ac magis invaluit ventus. Et usque ad vesperum dominicæ diei terras Latii ducatusque Sabaudiæ conspeximus; atque prima noctis vigilia juxta insulam vulgò appellatam de Eras perlabentes, fretum de Hierro aggredimur. Deinde illa eadem aura secunda die Lunæ tranavimus sinum alterum nuncupatum *de Leon.* Et à præcedente nocte diei dominicæ usque ad diem Mercurii nil aliud quàm cælum & mare visum est. Qua die cùm mare & littora nebulis contegerentur, neque nautæ neque illorum præfectus cognoscere poterant longè essemus à terra necne, quòve cursus esset. Et cùm sol paulatim rumperet caliginem, in cacumineque refulsisset, repentè conspeximus montes nostro mari adjacentes, & qui navi præerant, Lætamini, lætamini inquiunt, amici, quia incolumes in Hispaniam tandem appulimus. Quo audito nuntio, quæ gaudia & lætitia post tot angustias piratarumque incussam nobis formidinem nos jam metus expertes ceperint, vix erit credibile, quotque laudes omnipotenti Deo necnon intemeratæ virgini egerimus ille pensabit qui simile periculum evasisset, tum pro tanto munere à Deo concesso, tum quia paratas insidias scopulorumque allisiones, nunc hiantium cæcas vorticum fauces absque ullius detrimento transegeramus, tum quia nos ad optatum perduxit portum. Quanto verò jubilo agitaremur nemo inquam significare poterit, neque calamus meus demonstrare: quia hi solùm optimè norunt qui eisdem periculis vexati, eadem evaserunt. Adde etiam quòd portui de Rosas, à quo Hispaniarum ultimo cum san-

sanctissimo Domino Nostro Papa copiosa & illustri comitato caterva discessum fuerit cùm in urbem navigaremus, die prædicta Mercurii pridie Idus Aprilis hora vesperorum feliciter appulimus. Videre tunc posses qua solicitudine aut veriùs lætitia scaphis, monoremis, naviculis in terram desideratam quasi præcipites descenderemus. Qui verò ex Bætica aut Valentia, licèt pauci, ne per tot viarum dispendia fatigarentur, in navi remanserunt eos Carthaginem evectura.

XLV.

De adventu in Hispaniam, ac nonnullis insignibus rebus Cataloniæ, ejusque amplitudine.

DIe Iovis à Rosarum oppido in locum de Castellon mediocriter munitum trecentorum * vicinorum, leuca distantem ac continuo Gerundam quinque à praecedenti leucis semotam ventum est. Horum oppidorum medio intervallo nihil memorabile occurrit præter humum margam juxta civitatem. Reliqua vero, quia maritima, sabulosa, atque sterilis inhabitataque manet. Vrbs Gerundensis perpulchra, ac ut reor, duorum millium civium capax fulget episcopali dignitate, continetque plures Ecclesias & monasteria; & est caput feracissimæ provinciæ appellatæ *de Lampurdan*, in qua plus quàm alibi in toto principatu Cataloniæ grassantur pestiferi homines qui banniti seu proscripti dicuntur, depopulatores agrorum, quasique quoddam viperarum genus omnibus infestissimum. Ii sæpe itinera frequentant, & publicas stratas insidiis & incursionibus obsident, ut totam regionem infestent; a quibus cædes, strages, atque insidiæ parantur, & alia innumerabilia damna ab iis oriuntur, quibus segniter obviatur. Hanc civitatem à suburbiis rivulus aut veriùs torrens dividit. Die sequenti in oppidum de * Sterlic centum & sexaginta stadiis à Gerunda semotum, deinde vero locellum de * Sasona à præcedenti duabus leucis disjunctum, ubi fertur beatus Franciscus, cum in Hispanias proficisceretur, ab indigenis vapulasse. Et continuo in pagum de Roca itinere nonaginta sex stadiorum nos contulimus; ubi, quia nox instabat, quiescere nos oportuit. Ceterum quoniam stadiorum mentionem fecimus, per quae nostrates itinera rarissimè metiuntur, octo stadia milliarium, tria milliaria unam leucam conficiunt; quamvis nonnulli quatuor milliaria uni leucae attribuant. Die sabbati quatuor leucis Barchinonem prae caeteris Hispaniarum urbibus elegantem accessimus; quae adjacet Baleárico nostro mari necnon radicibus montis Iovis qui vulgo dicitur Monjui, ubique gentium vulgatissimi; ex cujus lapicidina, ut accolae aiunt, tota civitas & muri, cum sint lapidei, extructi fuerunt, neque ideo fuerit mons diminutus. Miranda profecto res, cum omnes aedes ex lapidibus inde excisis constructae sint; nisi cum Iurisconsulto Papiniano *in l. Divortio. §. Si vir soluto matrimonio. ff.* dicamus lapides renasci; cujus verba sunt. *Nisi talis sit ut lapis ibi renascatur; quales sunt in Gallia & in Asia.* Volui citare verba Iurisconsulti, quia videtur hoc difficile creditu. Sed in monte Iovis experientia docet vera dixisse Papinianum. Nimirum cum mons ille sit in confinibus Galliae, ubi (ut inquit consultus) lapides renascuntur. Multa alia in illa celebri civitate quae non essent praetermittenda relinquo; tum quidem quia nostris nota patent; tum etiam ne edm multa dixero, multo plura relinquam. Ideo decrevi potius illa sub silentio praeterire quàm pauca dicere. A Barchinone in oppidum de Martur el quatuor leucis semotum, relictis obiter Monterei ac aliis oppidulis, venimus confestim in locum de Esparraguera quatuor milliariis distantem; unde in cœnobium illud Deiparae virginis vulgo de Monte Serrato toto orbe celebratissimum duobus leucis inde semotum concessimus. Et quia multi aut devotione aut curiositate videndi monasterium ejusque eremeticas cellas visitant, omnia praetereunda censui; quae tamen pro dignitate materiae justum sibi volumen exposcerent. Ea enim quae omnibus nota sunt, non debent stricta serie narrari. Venimus itaque ad locum de Igualada quatuor leucis, deinde in oppidum de Momaneo duabus, ac illico in Cerveram tribus; indeque in Tarragam una leuca aequivalente duabus pervenimus. Vnde de longiori leuca ortum est adagium apud nostrates: *A Tarraga usque Cerveram.* Perreximus continuo in oppidulum de Castilnoxo, hoc est Castelli novi, sexaginta quatuor stadiis segregatum à praecedenti. Deinde vero Belloc, hoc est, Bellum locum, tribus leucis ventum est. Cursimque transeuntes, in antiquam urbem Ilerdam, satis celebrem, tum propter universitatem insignem & insulam cathedralem, tum etiam ob fluvium Sicorim, vulgo *Segre*, mediam urbem interluentem, qui, ut ab auctoribus scribitur, fluebat olim arenis aureis. Deinde in oppidum Alcarraz ultimum Cataloniae devenimus. Antequam ad loca Aragonum accedam, ut intelligas, pie lector, qualis quantusque fuerit Cataloniae principatus, nonnulla quae praelibanda essent hic saltem annectam, quibus facilè cognoscetur ejus nobilitas & amplitudo. Continet enim comitatum de Ruysellon conterminum Franciae; ob cujus obtentionem pax antiqua Hispanorum & Gallorum fuit rupta, initiataque bella, cum prius sub pignore à Rege Franciae haberentur, & à Carolo cognomine capitoso fuerit restitutus, id quod curiosi ab historiographis radicitus elicere poterunt. Praeterea archiepiscopatum Tarraconensem continet, ex cujus cognomento provincia Tarraconensis nomen assumpsit, quae majorem Hispaniarum partem sibi vendicat. Expanditur enim à Pyraeneo ad Anam fluvium. Cui archiepiscopatui subjacent sex Ecclesiæ episcopales, prima Elnensis in novissima parte principatus, secunda Gerundensis, tertia Barchinonensis, quarta Vrgelensis, quinta Ilerdensis, sexta Dertusensis. Habet etiam tria insignia cœnobia primum Populeti, vulgariter dictum *Poblet*, vetustate notabile, quo sepulchra Regum Aragoniæ magna veneratione observantur. Inter hoc & monasterium de Bonefac fuit quondam illa subtilis contentio super locum de Rosellis, de qua in cap. *Abbate sane.* De re judic. lib. VI. in qua hic jura & allegationes utriusque partis copiosissimè fuere deducta. Et audacter fortasse possem asserere nullibi latiùs & subtiliùs esse allegatum sivè consultum. Neque mirum, cùm negotium esset monachorum & magni momenti. Monasterium de Populeto in redditibus annuis est multum locuples, sed plurimùm in subditis. Asserebatur nempe neminem ex magnatibus, Duce de Cardona dempto, in toto principatu plures habere subditos. Habet præterea illius Abbas suffragium in curiis Aragoniæ. Hoc cœnobium caput est ordinis divi Bernardi in tota citeriori Hispania; sicut in nostra monasterium sancti Bernardi extra muros Toletanæ urbis. Sed longè dispar alterum ab altero, cùm illud opulentissimum, istud vero pauperrimum sit, quod non ideo minoris æstimandum est, cùm redemptori nostro paupertas maximè arriserit. Volui circa particularia hujus sanctæ domus calamum protendere, eamque propriis oculis intueri, quia ubique famigeratissima est, ac propterea præcipuè quia in præallegato capite illius fit mentio, cùm aliàs crederem longiùs à nostro commercio esse; nec mirum, cùm in solitudine fuerit sita, atque ad ipsam non per itinera immo potiùs per diverticula iter. Secundum cœnobium celebratissimum est matris virginis de Monserrat. Tertium fortalitium Illiberritanum, quod nunc dicimus Salsas, inexpugnabile quidem castrum quo clauditur Catalonia; quæ, ut clariùs designari possit tantum occupat soli quantum Aragonium Valentinorumque regna. His itaque decursis, in quibus aliquantulum divagati fuimus, ad propositi itinerarii materiam pertractandam revertamur.

* id est, civium.

* Ostalric

* S. Saloni

XLVI.

Transitus Aragoniæ, atque denominatio Aragonis.

AB oppido igitur Alcarraz venimus in Fragam, municipium primum Aragoniæ multùm amœnum, ad cujus radices fluit amnis nomine Cinga. Hinc in pagum de Candasnos nonaginta sex stadiis, inde divisum, & ad oppidum de Pennalva leuca tantùm, ac alia in oppidum de Burjalaroz, & continuò in cauponas appellatas de sancta Lucia tribus leucis, & totidem in viculum de Offera, atque aliis tribus in vicum paganum nomine Alphaxarim per terram aridam & inaquosam, qualis rara alibi habitata reperietur. Hinc aliis tribus leucis (ut sæpius numero utar ternario) in urbem inclitam imperialemque per loca amœna, hortos, & pomaria Cæsaraugustam devenimus, quæ caput est regni Aragonum, qui hoc nomine funguntur propter duos amnes Aragones nuncupatos, velut Iberi dicti sunt ab Ibero. Hæc celeberrima urbs est metropolis, cui subsunt quatuor episcopatus: Oscensis primus universitatem vetustissimam habens, nempe a tempore Sertorii, ut ex illius vita apud Plutarchum liquet; secundus Tirasonensis, tertius Pampilonensis in regno Navarræ, quartus Calagurritanensis & Calciatensis ad invicem uniti in regnis Castellæ, praeter Segobrigensem simili modo Ecclesiae civitatis de Albarazim unitum. Et pro ea parte qua subjacet ecclesiae de Albarazim, subest etiam Caesaraugustanae metropoli; pro alia verò, quae Segobrigae, archiepiscopatui Valentino. Hanc Caesaream urbem merito à Caesare nominatam abluit ille celebratissimus amnis Iberus, à quo saepissime Hispani nomen accipiunt. Ac juxta eam est oppidum appellatum Velilla; quod quidem, etsi nonnullis videatur fabula, habet cymbalum quod cum aliquid memoria dignum etiam valde remotum contingit, nemine impellente (ut Aragonenses testantur) pulsatur. res stupenda; & qui dubitaverit, eos sciscitetur. Unum tamen in hujus rei comprobatione asserere possum, quod cum jussu reverendissimi ac illustrissimi Domini Alphonsi Maurici Archiepiscopi Hispalensis eo tempore Inquisitoris generalis ad visitandas inquisitiones Navarrae, Aragoniae, atque Cataloniae missus essem, pertransiremque Caesaraugustam, quidam ex officialibus sanctae inquisitionis eò voluerunt me deducere, quorum unus promotor fiscalis, ortus in praefato oppido de Velilla, narravit mihi rem admiratione dignam. Volo, inquit, tibi propalare campanam de Velilla, nuper pulsatam; & hactenus ignoratur causa. Tunc ab illo percontatus sum quid illud esset, qui praedictum mysterium reseravit. Cui refragari nolui, cum esset vir non lubricae fidei. Perterritus tamen novitate rei tam insolitae. Et profecto antequam accederem Barchinonem, divulgatum fuit excidium Romanum, quo tempore exercitus Imperatoris (occiso Duce de Borbon quodam ignivomo ictu generali Capitaneo) urbem invaserat, eamque multiplici clade vastavit; ac nisi divino obtutu Dominus Alarcon strenuus vir & dux Hispanus cum suis stipendiariis Hispanis militibus Germanis obstitisset, actum esset de beatissimo Papa Clemente septimo, qui diu in castro sancti Angeli detentus fuerat, quousque Imperatoris nostri semper Augusti tanti facinoris ignari jussu incolumis tandem evasit à praedicta detentione. Nec est quod mireris Christiane lector, quod actum esse de Papa praedixerim, ni sic evasisset; quoniam cum plures exercitus Germanorum fuissent sectatores haeresum Luteri atque eorum tessera aut symbolum esset, *Nite Papa*, *Nite Papa*, quod significat *Minimè Papa*, nihil magis quàm eum obtruncare illa barbara & obtusa gens quaerebat. Sed quia non diu in his morari decet, ne ab incepto longius divertamur, cetera, quae pro suo modo non essent injocunda relatu, de regno Aragoniae dignum duxi relinquere, velut ea quae omnibus essent exposita & aperta, cum alias sit regnum Castellae conterminum illi ac finitimum. Ceterum, ut eò revertamur unde digressi sumus, quia recta pergere non expedivit, oportuitque rectum tramitem deserere ac in curiam imperialem tunc Burgis agentem divertere, interfuit mea ab itinere quo petebamus Toletum declinare. Propterea à Caesaraugusta in oppidum de Aiagon quinque leucis distantem, & ab eo in vicum de Lucenique duabus tantum, ac totidem in pagum de Agallud, atque sexaginta quatuor stadiis in oppidulum de Corres regni Navarrae, & totidem in locellum de Ribahorada nos contulimus: Deinde per campos patentes per alias duas leucas in nobilem civitatem Tudelam devenimus; quam licèt obiter superius memoravimus, quia non nostrum est minutissima quaeque praeter animi intentionem attingere, illam (ut fastidium repetito sermone fugiam, eadem etiam facturus in aliis urbibus de quibus suprà verbum fecerim) sub silentio praetereo. A Tudela vero vicum Cintruennigo tribus leucis separatum petivimus; ibique aliquantulum defessi quievimus, quum illuc usque excursores verius quàm viatores iter fecerimus, eo quod negotia mei canonicatus in imperiali tractabantur curia. Et quoniam sodalis meus Capellanus Domini doctoris de Agreda praecesserat ad expediendam domum quam in loco illo cum multis redditibus ecclesiasticis, supellectili insuper, necnon instrumentis rusticis & possessionibus munitam praedictus Doctor obtinebat, eo quod Ecclesia illius oppidi erat unita thesaurariae, ut sic dicam, Tirasonensi, quae quidem ab illo tunc temporis possidebatur, hinc egressus in oppidum de *Aldea nueva*.

XLVII.

De adventatione in illustrem Castellam principem Hispaniarum.

AB oppido igitur de *Aldea nueva* per alias duas leucas in praedictam urbem antiquam Calagurram vigesima nona Aprilis die accesseram; cujus diœcesim, ut in exordio opusculi tetigi, jussione Episcopi domini mei Ioannis à Villalva sub officio provisoris regendam quondam suscepi. Ac die sequenti pridie Calendas Maii in amœnam illam Lucronii urbem deveni; quae praeter collegialem Ecclesiam, duos continet extra muros monasteria, alterum ordinis Praedicatorum ad partem occiduam, alterum Seraphici Francisci ad orientalem plagam. Continent etiam castrum, muros & antemuralia, atque fossam aqua repletam; quae civitatem illustrem & inexpugnabilem reddunt. Postmodum vero sexto Idus Maii profectus in oppidum de Navarret, per duas leucas ac per tres urbem Najaram petivi, quae licèt sit parva, tamen munita conspicitur; quam pertransiens leuca una in pagum de Açofra, & per alias tres in civitatem sancti Domini tanto, ut praediximus, illustratam patrono perrexi. A qua egressus, in oppidum de Grannon triginta duobus stadiis semotum, & per dimidiam leucam in locellum de Redezilla, atque per aliam dimidiam in locum de *Villa de Pun*, quo, ut reor, finitur Calagurritanensis & Calcientensis episcopatus, & cursim tribus leucis in municipium de Vilorado Burgensis diœcesis deventum est. Deinde quinto Idus Maii in oppidum de Villafranca de Montesdoca perveni; cujus montes, ut arbitror, sunt ceteris Hispaniarum celsiores, quandoquidem illorum vertices seu cacumina dividunt Castellae & Celtiberiae aquas hinc inde erumpentes. Nam quae orientem versùs, in Iberum, quae vero in occidentem, in Durium amnes defluunt. Deinde oppidula & diversoria ignobilia transiens, octo leucis in ditissimam & ubique memorabilem ob magna commercia & opulentos mercatores Burgorum urbem me contuli. Et quàm potui brevi scrutatus sum statum negotiorum canonicatus mei; cui nisi adventu meo opem ferrem, jussu Dominorum imperialis consilii adversario meo praetendenti se expoliatum fuisse redderetur possessio, nimirum

mirum cum nullus eo usque causam meam, quasi desertam, tueretur. Sed cognita veritate tam à procuratore magnifici capituli almae Ecclesiae Toletanae quàm à Domino Blasio Cavallero, quem ut patrem & dominum semper colui, noluerunt Domini Consiliarii ampliùs negotio ad eos minimè pertinenti se immiscere. Et praedictus Dominus Blasius re & nomine splendidus eques post aliquot dies deliberata causa me in urbem hanc inclytam Toletum, quae soli benignitate, fortunis, & tractu caeli cunctas praecellit, secum duxit, atque ejus domo honorificè hospitatus quousque lares componerem. Et quia à Burgis Toletum usque loca omnia sunt omnibus nota, ne prolixus molestusve judicer, consulto praetereunda duxi, finiens itinerarium hoc ad laudem Dei omnipotentis, qui dignetur ex hac militia, ad quam immeritum vocavit, in aeternam & perennem gloriam perducere per redemptorem Dominum nostrum Iesum Christum, qui cum eo atque Spiritu sancto vivit & regnat per infinita secula seculorum. Amen.

Finis itinerarij Adriani sexti Pontificis maximi.
Laus Deo.

Collectio locorum quorundam insignium consilio omissorum in libro sexto Rerum Sicanicarum Maurolyci Abbatis, edito Messanae anno MDLXII.

F*Olio* 190. *linea* 7. *post haec verba*, ad templum majus elatum est, *adde* tunica, stola, ac manipulo aureis, calciamentis sericis purpuratis, calceis ex albo serico, bireto ex raso serico albo, corona, sceptro, pomoque, calcaribus quoque aureis, lecticae aureo texto regiis insignibus quadrifariam picturato contextae impositum, à Baronibus & Equitibus atratis suffultum. Praeibant funus Clerici, monachi, omnesque cruciferi. Canonici donati sunt singuli cerea candela unius rotuli, Presbyteri hujus dimidio, Diacones quadrante, cruces duplo. Deinde in cereorum lumina posito feretro, peractoque funebri officio &c.

Folio 198. *bis quae edita sunt in linea* 30. *& sequentibus usque ad verbum* ostentarunt *in tertia linea paginae sequentis ista substitue*. Sed nec omittenda sunt ea quae per idem tempus accidere Messanae, sicut non indigna relatu, ita exemplo futura posteris. Io. Colas Rhegitanus superiùs memoratus popularis, factione Philiarum, cum quibus veteres inimicitias exercebat, ac ex nobilibus quorundam, quibus ob affectatos magistratus maximè invisus erat, apud aedem sancti Leonardi peremptus est, idque ad diem 28. Januarij anni 1518. Quo etiam die Franciscus, unus ex liberis perempti, Io Philippum Cultellum insontem ex improviso adortus mactavit, quoniam Cultelli Philias amarent. Antonellus Io. Colae filiorum maximus cùm molestissimè tulisset patris necem, occasionem quaerens qua injuriam ulcisceretur, adhaesit Alfonso Siscarae Aellensium Comiti, qui capitale odium exercebat contra Muletios, qui sororis dotem ex vadimonio deberi à Liminae Baronis heredibus asserebant; eratque heres Alfonsus, qui filiam unicam Baronis duxerat. Ob id litigium verbis convitiisque ultro citroque jactatis, fortè accidit ut Comes ad funus quoddam, officii causa, in Carmelitanum templum veniens, à Petro Muletio, qui vicinas aedes habebat, in brachio vulnus acciperet. Affuit casui Thomas Merulla Condiannij Comes, urbis tunc Strategus, qui quoniam utrique parti sanguine conjunctus erat, potiùs litem componere quàm sontem punire satagebat. Nam Thomas duas sorores habuerat, harumque unam duxerat Petrus Porcius prosocer Alfonsi, alteram Matthaeus Petri, qui Alfonsum vulneravit, pater. Haec igitur fuere semina rixae. Alfonsus genere ac titulo clarus eam injuriam inultam non ferebat, & auxilia in adversarios congregabat. Contrà Muletij amicorum sequela vallati nunquam non in armis erant. Alfonsum constipabant Portij, Spathafori, Solymæ, Stitii, Zizii, patritii, ex plebe autem Rhegitani, Casalainæ, aliique obscuriores, eorumque sequaces, complures etiam ex Calabria & Aello acciti. At Muletiis favebant Lanceae, Balsami, Ioannii, Putei ex nobilibus, ex populo autem Philiae, Cultelli, & cæteri qui particulares inimicitias ac veteres cum alterius partis familiis exercuerant. Rhegitani tunc plurimùm in plebe poterant. Marianus Ioannis, unus ex patris eorum interfectoribus, auxiliante Siseara Comite cum sociis universis, ab eis Kandarii captus, ac Messanæ securi percussus est. Nec profuit illi antiqua patris Colæ familiaritas cum Merulla Comite, quem tunc urbis Strategum urgebant literæ Pignatelli Proregis, qui ut sustolleret seditionum fomites, modestia posthabita, potentioribus cujusque ordinis enixè favebat. Itaque cùm civitas in duas divisa factiones esset, nunc hi, nunc illi omnis generis telis instructi per urbem incedebant. Sed ut paucis rei exitum exponam, cùm per totam ferme æstatem anni 1518. partes hoc modo in armis constitissent, tandem die Martis, qui fuit Augusti 24. D. Barptolomæo dictus, Muletii, collectis sociis, instructi ante solis ortum progressi, in quadrivio pro foribus templi majoris constitere, ubi super duo fulcra dispositis archibusis ad ejaculandum paratis, adversarios expectabant. Mox tamen à sacerdotibus moniti ac rogati ut à templi saltem cœmiterio secederent, ad Mogiorum se quadrivium retraxere; ibique prædicto modo morabantur ad Malfitanam viam conversi, ad horam usque prandii frustra præstolantes. Nam Alfonsus Comes, disgregatis fortè sociis, non erat ad egressum paratus. Ita Muletii flexo ad campum usque D. Ioannis Baptistæ itinere domum rediere. Post meridiem Alfonsus, complicibus jam adunatis, bombarda quoque ingenti bobus attracta, sese prælio accingebat. Antonius à Lignamine Messanensis civis & Archiepiscopus cum Thoma Stratego reliquoque urbis magistratu partium furorem precibus, monitis, jurgiisque compescere conabantur; eoque die pro Annunciationis æde stabant, Siscaræ atque Comitum egressum inhibituri. Sed acies armatorum jam ad exitum accincta, patefactis repentè foribus erupit, profligato Præsule ac toto comitatu; processitque per viam teloniorum. Interim Muletii ad eandem prodeuntes, in adversariorum occursum tendentes. Nec cessabat antistes cum Stratego Iuratisque, sed simul ultro citroque per dictam viam procurrentes, partes, ne concurrerent, morabantur, donec Alfonsus cum suis ad publicæ auctionis quadrivium, Muletii verò ad D. Petri portam, in qua trocleæ tormentum exhiberi solet processere. Inde partes contentæ fuerunt, flexo sursum itinere, ad propria singulæ reverti. Verùm cùm ad exitus transversæ semitæ, quæ per D. Petri cœmeterium extenditur, pariter pervenissent, sclopetorum jaculatu eminus pugnare cœperunt, ubi aliquot ex utraque parte percussi sunt. Inde ad lateritiam præcipuamque urbis viam seorsum conscendentes, cùm ad mutuum rursus aspectum venissent, Siscara cœperat cum suis domum reverti; sed adversariorum temeritate provocatus, conversus est. Tunc multis hinc & inde diffugientibus, factus est sparsim conflictus ab aviario foro ad ædem usque D. Nicolai. Complures spyngardarum jactu vulnerati sunt. Galeottus Lancea viribus & audacia præditus cum paucis irrupit in adversarios; cùmque obvios profligasset, unum è bobus bombardam trahentibus ingenti vulnere prostravit. Mox ejus bombardæ ictu percussus cecidit juxta ædes Henrici Staitii. Ibi ab adversariis ingeminatis vulneribus peremptus armisque spoliatus fertur. Geliottus Ioannes procedens ulteriùs, hastae incursu vulneratus, juxta parietes aedis S. Nicolai jugulatus jacuit. Io. Philippus Philias Regitani senis percussor in quadrivio spathaforio à filiis illius traditur occisus. Petrus Muletius per vico-

eorum flexum ad aedem S. Petri elapsus, inde domum sese recepit. Sic mulctatis temerariis, ceterisque dispersis, rixa quievit. Puderet me hinc privatorum diffidia inseruisse atque infimi generis homines nominasse, nisi bellum illud intestinum inter cives relatu dignum visum mihi fuisset. Abstinui tamen à referendis inimicitiis particularibus & caedium auctoribus, ne hujusmodi memoria resuscitaret odium inter posteros. Sed omnino, qui scribit historiam, universis placere non potest. Itaque sicut contemptoribus antiquitatum nimius, ita curiosis parcus censebor. Siscara Comes cum sociis tantae rixae atque cladis reus parvo negotio veniam obtinuit. Nam connivente Prorege super discordiis privatis, ubi non periclitabatur regia majestas, quingentis solùm aureis mulctatus à judice qui post obitum Merullae Comitis cum fascibus praefecturae defuncti locum virgamque receperat, ac dimissus, in Calabriam transfretavit. Ceterorum nonnulli exilio damnati ad Ennensem arcem. Veniam nunc ad sequentia. Anno salutis 1519. Vgo Moncata regiae classi praefectus &c.

Folio eodem 198. *pag.* 2. *extrema*, *post haec verba*, veterani Comes, *adde*. Hic quosdam proscriptos in cœnobio S. Placidi latitantes seque sclopettis armisque tutantes non sine periculo suo ac caede suorum expugnatos ibi strangulari jussit. Fuerunt hi de plebe, qui Philiae ac Cultelli cognominantur, cum tribus obscurioris nominis complicibus, qui non tam contra Praefectum quàm contra Catalainas adversarios, qui Praefectum constipabant, arma sumpserant. Hector Prorex Panormo digressus &c.

Folio 200. *linea* 14. *post illa verba*, fugiens, latuit, *adde*. Sed operae pretium est considerare hominum stultitiam, qui quod antea totae summorum Pontificum vires, quod magna Regum terra marique gesta bella non potuerant, ipsi sibi facile factu crederent. O puerilem dementiam. Affectabat Imperatoria familia id quod cognomentum stolidissimè assumptum significabat. Quin etiam propria Augustorum nomina utplurimùm elegerant, ut quoniam aliter non poterant, Gnatonico more Principes viderentur. Equidem potuisset tantae puerilitati dari venia, nisi exteris malo fuisset exemplo. Itaque ex his novem numero, tres fratres Imperatorij &c.

Folio 201. *linea* 6. *post vocem* festinans *adde*. Dum autem Messana pestis incommodo vexatur, ac exhausta civibus mœreret, cessaverant negocia & operum omnimoda exercitia. Panormus opportunitatem nacta nocendi, temporis penuriam atque mercatorum necessitatem causata, postulaverat Proregem ut officina monetaria Cephaludium pro tempore transferretur, donec aurum & argentum, quod mercatores offerebant, cuderetur. Messenij hanc fraudis dolosae technam speculantes, injustaeque petitioni adversantes, sese, Messanae instructa intra menstruum spatium officina, omnia perfecturum pollicebantur. quod si differri nollent, metallum Mylas apportandum curarent, ut pretium reciperent. Hic non tacebo laudem meam, quoniam opera patris mei Antonij & fratrum meorum, qui quandoque siclae regiae praefuerunt, factum est ut collectis operariis, moneta signari cœperit, & occasione periculi sublata, invidiae intentum cessaverit. Mense Octobri Pignatellus Drepanum profectus &c.

Folio eodem 201. *pag.* 2. *post haec verba* Messenis praefuit, *adde*. Hic mense Iulio cum quendam Archiepiscopi filium Roma venientem in ipso portus ostio, tamquam furem, quatuor aureorum millibus privasset, antistes pecuniam sibi furto ablatam repetebat. Qua negata, populum sacris interdixit, occlusis sacrarum ædium per septem dies foribus. Per idem tempus Pignatellus &c.

Folio 203. *linea* 22. *post haec verba*, concessus est, *adde*. Circa Iulii mensis finem Petrus Pharaonius Monopolitanorum Marchio dudum declaratus, Mamertino magistratu procerumque cœtu stipatus Proregem in palatio salutat, & ab eo resalutatus & honoratus, ad ædes reducitur. Hic Messanensis erat patritius, Angeli filius, mercatorum amplo commercio notissimus, vir prudens, litteratus, magnæque auctoritatis. Cùmque non modicam frumenti rerumque bello necessariarum summam obsessæ Neapoli contulisset, quæ summa 40. millium aureorum precium excedebat, pro repensione à Vasti Comarcho, quem Cæsar insigni tunc potestate decoraverat, Monopolim accepit. Verum cum oppidani jugum detrectarent, ac Petrus ad Regem profectus jura sua repeteret, tandem curiæ decreto statutum est ut Monopolitani quatuor aureorum millia Pharaonio penderent quotannis donec censum redimerent. Eodem Iulio mense aliquot exules proscripti præfecturam simulantes, Agrigentinam arcem admissi occuparunt, ut vinctum quendam absolverent. Eodem mense Carolus Cæsar è Barcinone &c.

Folio eodem 203. *pag.* 2. *linea* 25. *post illa verba*. quæ Metonem se retraxere, *adde*. Eodem mense tres viri Messenii totidem triremibus constructis orientem versus ad prædam intenti navigarunt. Moverant horum animum exempla præteriti temporis. Nam multos præda ditaverat, & in his Io. Antonium Benincasam, qui rostrato navigio ratem preciosissimis rebus onustam Alexandria digressam ceperat unà cum nautis credentibus navigium illud validissimum ac bellicis instructum machinis Vgonis Moncatæ fuisse, cujus eo tempore fama terrebat orientem. Verum hoc trium triremium præfectos tam exemplum quam spes fefellit. Ex eis enim Bernardus Lancea Galiotti filius in Syriacis oris telo confixus occidit. Ex duobus reliquis, cùm Venetam navem in Ægæo mari cepissent, Philippus Maza Eques Rhodius à Venetis captus & obtruncatus. Colas vero Signerius in scypham deductus, sive demersione, sive alio mortis genere interemptus sit, incertum est. Mense autem Septembri Oria ductor Messana discessit cum classe Genuam versus. Nec defuerunt signa tantorum motuum &c.

Folio 204. *pag.* 2. *extrema*, *pro his verbis*, Postridie Carolus urbi appropinquans &c. fidelissimam decebat, *repone*. Postridie Carolus urbi appropinquans, per colonias rurales, quæ via Dromus appellatur, sub tribus arcubus rustica manu constructis ac per intervalla dispositis deductus est. Arcuum primus erat hederaceus, alter ex olea, postremus ex lauro, ut scires etiam hos Concordiæ, Paci, ac Victoriæ arte pastorali dedicatos. Interim præconis voce per urbem Cæsaris adventus nuntiabatur. Exierat Antistes & Archimandrites pontificiis insignibus & infulis ornati, cum Abbatibus & Canonicis mitratis, totoque clero atque monasticis ordinibus. Cumque Imperator ad fontem sancti spiritus appulisset, machinarum ardentium ad muros S. Crucis domosque figulorum positarum strepitus Principis adventum indicabant. Memini me tunc, qui Clericos inter albatus stabam, tum primùm vidisse Cæsarem equo baio vectum, sericato sago punctis aureis distincto, galero annulatim texto venientem. Affuit ex equestri ordine famulus, qui descendentis equum tenuit. Stabat Antistes Præsulum & Clericorum medius, crucem argenteam tenens. Hanc Cæsar detecto capite accedens, genua flectens, osculatus est. Inde ad equitandum reverso oblatus est equus quem civitas mittebat. Sex hunc juvenes candido rasilique serico exculti ductabant. Fuit equus albus rotatis notis sparsus, aurata sella, ex auro textis phaleris, freno, fibulis, bullis ac stapedis argenteis instructus, obesus ac vivacissimus, tegmine telae argenteae contectus. Hoc equo vectus Carolus sub aurato umbraculo sex auratis hastis suffulto deductus est ingenti populi plausu. Ad ejus stapedas steterunt Merulla Comes tunc Strategus aurea chlamyde & argenteo sago exornatus, atque ex Iuratis unus ex Roccorum familia. Nam quinque reliqui cum Quaestore ex clara Ansaloniorum domo hastas umbraculi sustinebant, pavonaceo villosoque serico omnes

indu-

induti. Sic ad horam diei nonam Princeps victoriosus, cum praecessisset Praesul cum suis ordinibus, ad urbem deducebatur. Erat arcus ad jactum lapidis à mœnibus remotus, ornatissimo cultu erectus, novenis utrinque columnis in quadratum dispositis munitus. Columnas rasile sericum purpureum, flavum, aut candidum operiebat, aureae bases & capitula exornabant. Idem cultus tectum, & eorundem colorum lanea texta pavimentum contexerant. Geminae alatae victoriae arcus vertici superstabant, singulas manibus palmas tenentes, scutumque medium cum aquila bicipite Austriacae domus & regnorum insignibus distinctum. Extremis cymatiorum terminis insignia vetustissimae civitatis inter alatos Cupidines conspiciebantur. Per epistyli campum colore porphyretico decorum aureae atque grandes literae hanc prosam complectebantur.

IMP. CAE. CAROLO V. AVG. CHRISTIANÆ REIP. SERVATORI S. P. Q. MAMERTINVS. OB. DEVICTAM. AFRICAM. ARCVM. DD.

Huic prosae superstabant singula disticha à singulis partibus.

Europe Caesar tibi militat, Africa nuper
Sub juga missa, tremit maxima nunc Asia.
Roma tribus quondam bellis ac pluribus annis
Quos vicit, solo mense domat Carolus.

Ex opposita parte arcus, quae muros urbis respiciebat, simili dispositione similibusque literis haec inscriptio atque haec metra legebantur,

D. CAROLO. V. IMP. MAX. INVICTO. OB. RESTITVTAM. PACEM. IMPERIVMQ. PROPAGATVM. MAMERTINI. ARCVM. P.

Versus autem tales,

Clausa diù Rheno Iovis ales & Alpibus olim,
Nunc victrix Carolo sub duce laeta volat.
Quà graderis regnas. gelidos i Caesar ad axes.
Sentiet imperium barbara terra tuum.

Ingressus est Imperator per portam veterum murorum S. Antonij, quae, postea magnificata urbe, sublata est. Portam tunc ornabant temporariae columnae variegatum lapidem imitantes cum cymatiis, quibus aligerae famae superstabat effigies ac tubas insonantis cum subscriptione tali. A SOLIS ORTV AD OCCASVM.

Praecesserat ordinum ecclesiasticorum series. Sequebatur currus quibusdam trophaeis distinctus, cujus angulis cardinales virtutes singulae insignia gestantes propria superstabant. Superius geminæ in cultrum positae versatiles rotae quatuor singulae alatos pueros versabant. Earum altera stellis dispositis ursam utramque cum dracone pictam, altera currum in caelesti campo auratum habebat. Adhuc superior his erat cælestis globus auro stellificatus ac versatilis, quem sex alati pueri circumstantes movebant. Globo superstabat puer Imperatorem repraesentans, armatus purpurea superjecta chlamyde aureis floribus distincta, coronatus, ac victoriam manu gestans. Vectabatur & alius minor currus trophaeum Africanæ victoriæ sustinens, cum hac versuum inscriptione, cum pictura olivae & ensis.

Te duce pax regnat, terras Astraea revisit.
Pone pater patriae bina trophaea Iovi.

In fronte posteriori cum his versibus.

Roma timens olim Byrsam delevit. At haec nunc
Caesaris invicti fert recidiva jugum.

Cum picto jugo circa basem triangulam trophaei haec inscriptio legebatur.

D. CAROLVS. IMP. EX. AFRICA. DEVICTA. TROPHÆVM. EREXIT.

Qui duo currus ad planitiem majoris templi convectati steterunt.

Interim Imperator, ut suprà dictum est, deductus per campum S. Ioannis Baptistae, fontemque plenissimis canalibus manantem. Nam in extremis piscinae lateribus duo marmorea signa, unum Sirenis sive Scyllae, alterum delphinis Arionem vectantis, aquam ejaculabantur. Fons superior leonibus, suprema cannis scaturiebat. Tum in vertice statua Messanam referens in ambitu fontis insculptum habuit epigramma hoc.

S. P. Q. R. DEVICTO. HIERONE. STATVIT. ME. SICILIÆ. CAPVT. TITVLO NOBILITATIS. EXTOLLI. FVNGI. POTESTATE. ROMANA.

Inde circumflexo itinere ad templum majus venit. Ibi ex arcu maximae portarum templi alatorum angelorum 24 chorus delapsus trophaeum dudum memoratum, quasi caelo dicandum, sursum rapuit. Imperator autem ostio templi accedens, equo descendens, à Stratego Iuratoque praedicto deductus est ad gradus usque maximi altaris. Ibi super culcitram ex argentea tela ac pulvinaria ex auro argentoque testellata flexis genibus Deum opt. max. adoravit. Antistes quoque brevi prece pro eo supplicavit. Inde Carolus equo repetito eodem comitatu ad palatium processit. Sed in lateribus portae templi duae statuae, quarum una Scipionis Africani, Annibalis altera credebatur, positae fuerant. Scipio his versibus subscriptis loquebatur.

Cedite Romani, cedat mea gloria. Nam dux
Marte potens subito cuncta superba domat.

Annibal etiam totidem metris inducebatur.

Quod ducis hoc robur, pietas quae tanta repentè
Dudum regna meis abstulit atque dedit?

Pro foribus palatij temporarius arcus, binis utrinque columnis, basibus, epistyliis, atque cymatiis, totus solidum marmor, quamvis non esset, simulabat. Super fornicem duo alati pueri chartam cum hujusmodi literis legendam explicabant.

D. CAROLO. AVG. VICTORI.

Aliquanto inferiùs in area quadrata sex notarum ordines.

IMP. CÆ. CAROLO. V. INVICTO. D. MAXIMILIANI. NEPOTI. AVG. P. P. OPTIMO. FORTISSIMOQ. PRINCIPI. CVM IAM. AFRICAM. SVBIVGASSET. TVRCIS. MIRA. CELERITATE. OPPRESSIS. AC. PROFLIGATIS. OB. RESTITVTAM. PACEM. IMPERIVMQ. PROPAGATVM. S. P. Q. MAMERTINVS. ARCVM. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DD.

Ex altera vero arcus fronte ad palatium versa, iisdem picturis notisque & ordine inscriptiones hujusmodi.

FVN-

FVNDATORI. QVIETIS.
D. CAROLO. V. IMP. AVG.
CHRISTIANÆ. REIP. SERVATORI. OB. MEMORIAM. RERVM.
IN. AFRICA. FELICITER. GESTARVM. ARCVM. PVBLICO.
SVMTV. MAMERTINI. P.

Quem arcum Imperator transgressus palatium intravit cum ingenti civium plausu & machinarum strepitu. Ceterorum officialium ac civium tam patritiorum quàm popularium cultum & ornatum referre longum esset. Post adventum Caesaris Messanae per tres dies continuatos data est opera laetitiae. Fulsere nocte faces ac laternae. Dominica die, quae fuit Octobris vigesima quarta, Imperator venit ad templum urbis maximum. Cultus erat laneo cappucio, cujus oras aureum filamen ambibat, sago indutus serico villoso pavonacei coloris, bireto serico, calciamentis albis, calceis fericis albis. Sedes fuit ex puniceo serico, cortyna ex purpura & auro contexta, culcitra parietis ex aureo hirsutoque texto. Nec omittam quod in media nave templi, completo Missae symbolo, peractum sit. Pendebat è tecto simulacrum civitatis, opinor Byzantium fuisse, cujus arci primariae barbarici tyranni imposita fuerant insignia. Tum aquila biceps ex aureo lacunari delapsa ignem simulatae urbi intulit, quae protinus erumpente sulphure magno cum strepitu, fulguribus arte confictis exarsit. Demum barbarico vexillo dejecto, aurea crux erecta successit. Eodem die civitas decem aureorum millia in patinis argenteis tribus exposita donavit Caesari. Ea tulit Iacobus Compagna Iuris Doctor, oratiuncula Latina, quamquam rudi, recitata. Post prandium Caesar palatio egressus per brachium portus ad cœnobium Salvatoris & extremam usque turrim equitavit, & per ostium viridarij rediit in palatium. Die Martis sequente septentrionales urbis ruricolae munuscula ferentes venere Caesarem salutaturi. Tulere autem (si rite singula quae vidi recordor) vitulos viginti, complures cuniculos, gallinas 1500. lignorum & palearum onera multa. Haec Carolus Cœnobiis & Ecclesiis distribui jussit villarum. Die Iovis equitavit, & per portam Terraenovae egressus, muros urbis veteres ambibat. Per portam vero gentilium mœnium, quae nunc sublata fuit, ingressus per superiorem urbis viam, rursum urbem exiens per D. Basilij portam, ad arcem deductus, inferiora praesidij propugnacula peragrabat. Inde ad portam Latinam juxta D. Francisci templum delapsus, perque ipsam egressus, perlustratis muris, regalem portam ingressus, per inferiora urbis, per Carmelitanam portam, cujus arcum sphaerulae coronant, ad littoralem viam exiens, in palatium rediit. Dominico die, qui secutus est, Imperator ad aedem D. Dominici veniens, cortyna inclusus sacris interfuit. Postridie, festo jam die sanctorum omnium, templum maximum repetens, Missam per Archiepiscopum celebratam audivit. Vesperi ex palatio ad aedem S. Heliae ob memoriam defunctorum sequentis diei processit. Dies Martis cum illuxisset, in aede praedicta Missam audivit, & per portam Pileriam pedes egressus ad pontem usque Doganae, sub arcu tetrastylo, cum delphinorum scyphis intermistis pictuтamento, triremis paratae puppim conscendit, machinarum strepitu Principis discessum testante. Novemb. 3. transfretavit in Calabriam &c.

Folio 206. linea 22. post illa verba, quae non procul aberat, *adde*. Fuit in praedicto templo, in pariete quae navem à testitudine separabat, effigies quaedam D. Mariae mosiaco ac tessellato opere: quae ne cum ruina periret, cum parte muri scalpris diligenter abscissa est, atque concathenatis trabibus complexa, in aedem D. Augustini transvecta ac servata est. Eodem mense Oria ductor circa &c.

Folio 207. linea 7. post haec verba, & erant alieni sceleris rei, *adde*. Adeo nimirum viguit innatum Siculis in Mamertinos odium. Si quid bene gerebatur, ne gratiae quidem ipsis agebantur. Si quid parum prosperè procedebat, in eos culpa omnis transferebatur. Dum haec calamitas Siculos turbabat &c.

Ibid. linea 23. post haec verba, securi genio indulgebant, *adde*. Itaque praecedenti Decembris nocte, quae sequebatur D. Stephani Martyris natalem, Garsias à Toleto Neapolitano classis praefectus opiparam cœnam paravit Antoniae Cardonae Comitis Golisani filiae, cujus nuptias affectabat. Locus convivio super undas fuerat paratus. Stabant sub viridario palatij geminae triremes (quarum una fuit regia, qua praefectus vectabatur) aequè distantes ad intervallum satis amplum. Super has impositis trabibus constructum erat tabulatum totam triremium longitudinem comprehendens, velis ac tentoriis circumseptum ac coopertum, intus autem aulaeis pretiosissimis Trojana historia intertextis undique ornatum, ut palatinam aulam pelago superstare diceres. Ad tale tabernaculum per pontem ejusdem latitudinis inter ipsas triremium puppes ascensus patebat à littore. Quin etiam littus ad excludendam multitudinem tabularum septis utrinque claudebatur. Cœnatum est à tertia noctis hora usque ad octavam, funalium luminibus multorum accensis. Recitata ad horam usque tertiam comœdia, quam Tanzillus poëta Neapolitanus exhibuerat. Fuit haec quasi pastoralis ecloga, amantium continens querimonias, quos à destinato interitu nymphae cujusdam pulcherrimae auctoritas in spem conceptam restituerat. Discubuere in eo convivio homines circiter quinquaginta. Praecipui fuere Ferrandus Conzaga Prorex, Helisabeta ejus uxor, Susanna Cardona cum Antonia filia ejusque sorore Diana uxore Ducis Vibonensium, Blascus Brachifortius Cameratae Comes urbisque Strategus cum uxore, filia, & privigna, generoque Barone Militelli notensis, Antonius Oria, Andreas Lambardus Conservator, Baltasar Saccanus à secretis Messanae cum uxore Antonia, Ioanna uxor Nicolosi Chrysaphij Linguaeglossae Baronis cum filia, Virginius Vrsinus Comes Anguillariae, Diomedes quoque Carrassus Calabriae Prorex, & alij. Epularum lautitiem, copiam, diversitatem, opulentiam penoris, ac famulantium ordinem omitto. Nihil enim novi narrarem. Omnia regium luxum adaequarunt. Mensibus Februario ac Martio ad turrim doublasci &c.

Folio eodem extremo, post haec verba, Imperatricis interitum, *scribe & adde*. Ejus exequiae 13. Iunij Messanae peractae sunt, ad mediam templi navem tabernaculo sublimi super tumulum erecto, superque tabernaculum quinis pyramidibus, quarum media maxima sustinebat vertice aliam minorem. Haec & angulares magnitudine ferme pares singulae quaternas adhuc minores & mediam verticalem impositas habebant. Pyramidum gradibus cerei lychni superstabant accensi. Quae structura paulo inferior erat tecto templi, lychnorum numerus excedebat millenarium. Tumulo argentea tela contecto corona imperialis imminebat. Super angulos tabernaculi quatuor statuae impositae cardinales virtutes cum instrumentis singulae propriis repraesentabant, habentes singula in manibus disticha. Funalia quoque accensa per ambitum templi pendebant disposita centum. In fronte structurae ad maximam templi portam conversa haec prosa legebatur.

D. HELISABETÆ
D. CAROLI. V. IMP. CONIVGI.
EMANVELIS. LVSITANORVM.

Regis filiæ, Augustæ, morib. ac forma conspicuæ, unico clementiæ ac liberalitatis exemplo, tribus superstitibus liberis à partu defunctæ, cujus obitum & cometes & solis deliquium & vatum responsa prænunciarant. Nupsit annum agens XXIII. *Nupta vixit annos* XIV. *Obiit Toleti Kal. Maji, præsente Cæsare* MDXXXIX.

Con-

Conzaga Prorex pyram cum funalibus Messanæ cum mœrore erexit. Cetera vero epitaphia & partium quarumque circumstantias brevitatis causa omittimus. Itaque funalibus accensis, Conzaga Prorex, urbano magistratu, ac Marchione Terrænovæ, Alduino Consultore, ceterisque procerum, atratis vestibus induti equitarunt ad templum. Prorex sedit ad columnam portæ pauperum, cæteri hinc & inde, Iurati patres à fronte. Affuit clerus universus, & monachorum cœtus omnes. Litatum est solenni cantu ad aram chrismatis, constructo ante portam chori pulpito. Missam obtulit Arnaldus Pactensium Episcopus ad id ipsum accersitus. Fuit is dies Iunii decimus septimus. Postridie Conzaga Prorex 12. triremibus delatus &c.

Folio 212. *linea* 24. *post illa verba*, Cariatum fuisse direptum ac populatum, *adde*. Per id tempus Messanæ multiplex dissensio vigebat. Augustinus Conzaga Rheginorum Archiepiscopus pro Innocentio Cibo Cardinali Mamertinorum Pontifice Vicarius cum alium sibi substituere vellet, à Canonicis oppugnabatur. Inter patritios popularesque Iuratos discordia fuit non spernenda, illis, qui numero præstabant, totum sibi gubernandi jus vendicantibus, his autem contrà nitentibus atque curiæ majoris favorem, postposita reip. cura, mendicantibus. Ad hæc præfecti duo, quorum alter temperandæ, alter cudendæ monetæ regiæ præerat, jactis invicem criminibus, à Præside officiis ambo privati sunt. In tanta urbis discordia Præses & Strategus inter se affines, quia duas sorores & Ioannis Lunæ Comitis filias duxerant, modis omnibus Messenios vexare, multaque contra publicam libertatem conari. Sed Augusti mensis 22. Præses cum toto magnae curiae magistratu &c.

Folio eodem extremo, *post verbum*, conciliata fuit, *adde*. Decembris 18. hora noctis tertia navis quaedam Rhacusea incenso fortè nitrato pulvere arsit, accensisque retinaculis à nautis destituta, à littore portæ regalis ad Servatoris cœnobium arrepta, erumpentibus etiam bombardis & ignea vi curvatis, ad usque carinæ robora consumpta est, incendii jubare urbem illustrante. Anno 1545. navis quaedam è Chio Messanam veniens preciosis textis onusta, bis fulmine percussa juxta Apuliam, in vadosis locis disjecta periit. Ex viatoribus 250. in quibus complures Liparitani ac Calabri, qui à Turcis libertatem pretio redemerant, quinquaginta duntaxat servati sunt, ceteris naufragio ac fulmine absumptis. Messanae contentio patrum & plebis adhuc durabat &c.

Folio 213. *pag*. 2. *linea* 26. *post hac verba*, primatum concesserat, *adde*. Monasterium quoddam Cancellarium nomine, ultra modestiae terminos facta inquisitione, non sine quorumdam nobilium infamia vexabatur. Palam erat id ex invidia fieri, cum constaret earum virginum antistiam ex Sabiarum familia nobilissima modestam omnique virtute praeditam fuisse. Sic bona Proregis intentio aemulationi aditum nocendi praebebat. Declaravit id rerum exitus. Non enim fortuitò accidisse reor ut intra trimestre spacium vicarius, causae procurator, Ferrandus, ac Ioannes è vita migraverint. Messanae 2. Martii Osorius Strategus obiit &c.

Folio 214. *pag*. 2. *linea* 11. *post illa verba*, Stategus declaratur, *lege & adde*. Anno 1552. Ianuarij 2. Simeon Castellobono Messanam petens discessit. Quinto mensis Catanam appulit, ac Proregem salutavit. Postridie ego quoque Vegam in aedibus tunc Vincentij Gravinae commorantem compellavi, qui literis me antea acciverat, ut filius ejus Alvarus, qui ante Africanam expeditionem Thermitanis præerat, opera mea erudiendus uteretur. Octavo mensis Catana discessimus, & decimo Messanam appulimus. Ibi Simeon magno populi totius occursu exceptus &c.

Ibid. linea 32. *post illa verba*, epithalamium cecini, *adde*. Confluxit in palatium mulierum nobilium multitudo, quadrigae & equi regium atrium complebant. Tum in ipsa regia & per urbem varij ludi & equestria certamina celebrata sunt. Augusti 15. Turcorum classis &c.

Folio 215. *linea* 7. *post illa verba*, Turcis adjungeretur, *adde*. Septembris undecimo, cùm ego unà cum Simeone Stratego degerem in archiepiscopali palatio, in ipsa D. Nicolai aede, ab Augustino Conzaga Archiepiscopo Rhegino, qui tunc post urbis suae calamitatem in Sepulcri cœnobio morabatur, benedictionis munus accepi. Affuere ceremoniis Philaretus Spathaforus S. Basilij Trajanensis & Hieronymus Zafaranus S. Salvatoris à Placa, ut moris est, Abbates. Octobris 14 Ioannes Vega Prorex Messana discessit, atque in ipso discessu me hortatus est ut opera mathematica, quae praeteritis annis composueram, ederem. Ejusdem mensis 17. Simeon Strategus Messana discessit per Mylensem agrum, Cyminnam proficiscens sponsam visurus. Tunc Petrus Luna Comes in ipso nuptiarum praecinctu litem exorsus est, Cyminnam sibi deberi praetendens: qui Proregis soceri favore fretus, multa olim ab avo dissipata recuperavit. Anno Domini 1553. Aprilis sexto Simeon Marchio Castellobono discessit, Messanam rediens ad officij tempus implendum &c.

Ibid. linea 21. *post illa verba*, reportatum est, *adde*. Septimo Novembris, Proregis, Strategi, atque Iuratorum urbis consensu pari annuum salarium aureorum centum mihi concessum est, de proventibus vectigalium quotannis solvendum, ut opera mathematica & istoc chronicorum compendium intra biennium absolverem & absoluta exhiberem. Per idem tempus Messanae fons marmorea juxta templum &c.

Folio eodem 215. *pag*. 2. *linea* 6. *post illa verba*, in orientem redibat, *adde*. Octobris 30. Petrus Luna cum uxore, filia Proregis, & nepte ejusdem, quae Comiti Assari nupserat, è Thermis Messanam vectus triremibus Siculis, magno cum honore à Prorege & civibus exceptus, in palatium descendit, proceresque & matronas urbis aliquot in occursum habuit. Per id tempus Carolus Imp. &c.

Ibid. linea 12. *post illa verba*, vitam duceret, *adde*. Ioannes Osorius Conservator & Abbas S. Philippi Messanensis agri nactus vetustum Graecèque scriptum privilegium, auctis molendinorum & agrorum censibus, redditum veterem cœnobij decuplaverat. Hic cupiditate nimia ingens odium contraxerat, & in curia Caesaris pro Vega Prorege intercedebat ut vel praefectura Siciliae illi prorogaretur, vel successor mitteretur. Simeon Vigintimillius litem contra se injustè moveri, Baro Soloentis ereptum sibi castellum ad mare, Andreas Alduinus se officio privatum, aliique aliter vexati conquerebantur, atque hoc petebant ut Prorex &c.

Ibid. linea 28. *post illa verba*, obviam prodiit, *adde*. Inde ambo in aedem ingressi sunt. Nec cessavit per illud triduum cleri populique concursus admirantium illud rarum fortunae spectaculum, hominem ex infimo lacu ad talis excellentiae culmen assumptum. Postridie, qui fuit dies dominicus &c.

Ibid. linea 32. *post illa verba*, ad aedes archiepiscopales deductus est, *adde*. Vixit primum splendidè, prandebat lautè, Episcopos, Abbates, Canonicos, & procerum nonnullos excipiebat munificè. In sacrorum cultu & vestitu mundus, equitabat famulis eleganter indutis constipatus. A magistratu deducebatur & reducebatur. In una tantum re, judicio meo, reprehendi potuit, quod patriae atque consanguineorum benevolentiam quovis thesauro preciosiorem parvo lucro postponebat. Sic quem fortuna exaltaverat, avaritia deorsum retrudebat. De ambitione non loquor, quod est vitium omnibus commune. Sed hic noster non semel exclusit Episcopos & alios primates ultro ad eum officij atque salutandi causa venientes. Maij 30. venit Messanam Federicus &c.

Folio 216. *pagina* 2. *linea* 2. *post illa verba*, vinculis absoluti, *lege & adde*. dimissique sunt. Mense

se Iunio nostrae triremes in Hadriatico septem piratarum biremes ceperant. Iulij 2. die festo Visitationis virgineae templi maximi postes occlusae summo mane apparuerunt; & in porta primaria literae jussu antistitis affixae declarabant Iuratos ac populum à sacris excludi, quod vetuissent promulgari pontificium edictum. Sed Iurati non injuria illud respuerant, in quo pecuniariae mulctae publicam libertatem fœdissimè abrogabant. Inde opus fuit interceßu Petri Ducis ad iram Pontificis placandam valvasque templi patefaciendas. Iulij 13. cum Cardinalis in aedem S. Mariae à Scalis antistiam virginum declaraturus se contulisset, ejus famuli à satellitibus capti sunt, eo quod in littore pacis pridie quosdam vulnerassent. Sic Mercurius absque famulatu, paucis comitantibus, via suppriori ad propria reversus est. Iulij 16. triremes ex oriente revertebantur &c.

Ibid. linea 26. post vocem, commendandus, *adde*. sicut ex epistola quadam Siciliensis concilij ad Carolum V. Imp. destinata constare potest, quam nos hic interferendam curavimus, ut rei monumentum ad posteros duret. quae talis est.

Cum, Serenissime Caesar, non solum maxima pars Italiae & utraque Germania cum amplissimis Hispaniarum provinciis, sed ultra metas etiam Herculeas, Fortunatae, Gorgades, & Hesperidum remotissimae nuperque conquisitae regiones tuo pareant imperio, jamdudum has exiguas Tyrrheni maris insulas, quasi minutissimos scopulos, longè positus vix intueris, non tamen, si consideres, cur Siciliam nostram vel negligas vel in postremo loco habeas, immo eam maximè faciendam, non ex nobis, sed ex clarissimorum auctorum testimoniis agnosces. Constat enim eam non ab historicis modo, sed à poëtis etiam decantatam, & in cœlo stellificatam. Vnde liquet quanti fuerit apud antiquos pretij. Nam triangulum sive deltatum juxta sydus Arietis Siciliam esse in sydera translatam Iginius fabulatur. Si fertilitatem quaeris, hic fuit Cereris domus, quae frumenti culturam prima tradidit. Si artes, hic fuit officina Vulcani, hic machinator egregius Archimedes, Euclides geometra praestantissimus ex urbe Gela, Gorgias Leontinus rhetor. Hic Empedocles Agrigentinus philosophus..... *Reliqua interciderunt*.

In veteri codice ms. Collegii Sorbonici hæc habentur in fine libri tertii Periarchon.

IN nomine Domini. Dies ordinationis meæ, id est, Martini Presbyteri & Gaudiosi Diaconi. Hic est tertio Idus Martias, tertio post consulatum Basilii v. c. indictione vii. Item in Dei nomine dies ordinationis meæ, id est, Gaudiosi Presbyteri, indictione quinta decima, quarto decimo Kalend. Ianuarii, anno primo Domini Iustini Imperatoris, eodem Consule, regnante Domino nostro Iesu Christo in secula seculorum. Amen.

Gaudiosi Presbyteri mentio apud sanctum Gregorium lib. 5. epist. 11.
Gaudiosus defensor lib. 7. indict. 11. epist 38.
Gaudiosus primicerius lib. 7. indict. 11. epist. 54.

Ioannis Papæ VII. epistola ad Anglos.

IOhannes Episcopus Archiepiscopis, Presbyteris, Diaconibus, & universis clericis per Anglorum patriam constitutis. Congregatis omnibus Anglorum proceribus qui tunc ad beatum Petrum degebant Apostolum, post alterutrarum partium congruas ratiocinationes, apostolicæ sententia usque adeo sedis prævaluit ut voluntariè omnes Anglorum clerici sub ipsis vigiliis sancti Gregorii laicalem & sinuosum sed & cunctum habitum deponentes, talares tunicas secundum Romanum morem induerent. Hujus rei gratia, quia & vos pari modo in sanctæ Ecclesiae nostrae corpore veluti propria membra amplectimur, pro deponendis laicalibus vestimentis & sumendis clericalibus infulis secundum Romanae Ecclesiae morem auctoritate apostolica monemus.

Capitula responsionum Nicolai Papæ ad legationem Salomonis Episcopi missi à Rege Hludowico Germanico.

FAteor veraciter apostolatum nostrum commotum fuisse adversus eum, non quia illicitæ copulae consensit, sed quia sicut non consensit, sic non prohibuit. Et non sufficit ad salutem non facere malum, si non faciamus bonum. Iob sancto non sufficeret solum quia simplex erat per innocentiam, nisi esset & rectus per æquitatem. Duo filii Iuda, iniquus scilicet & semen in terram fundens, duo genera hominum significant, unum videlicet per malitiam nocens, & alterum per benivolentiam præstare nolens. Sed utrumque Dominus iratus occidit. Rursus qui nos vult simplices esse sicut columbæ admonuit ut simus prudentes sicut serpentes. Nam & spiritus sanctus in columba & igne monstratus est, quia omnes quos repleverit simplices & ardentes facit, simplices puritate, ardentes æmulatione. Videte ergo quomodo placere Deo simplicitas sine zelo non possit. Talem igitur se debuit per zelum rectitudinis contra injustitiam exhibere, ut omnibus palam daretur intelligi justo Regi rectoque principi non placere tam immane piaculum, maximè in suo sanguine & in sua carne. Sed cum simplices ità illum tepere vidissent & forinsecus nulla pro veritate commoveri æmulatione, arbitrati sunt quòd nisi placeret illi, nullo modo tanto silentio uti potuisset. Vnde seducti secuti sunt nefas licet nefas. Quod præcavens Eleazar, de quo apud Machabæos legitur, cùm jussa prohibita perficere cogeretur, nec saltem æstimari voluit talibus suasionibus annuisse: cui cùm placere ob ejus reverentiam carnifices voluissent, & ipse posset & mortem evadere & in legitimis Domini non peccare, maluit mortem eligere quàm vitam ad infirmorum enervationem diligere. Nam quid prodesset Deum in occulto non abnegare & tamen palam non glorificare? Denique cum Christus sit veritas, quisquis pro veritate palam non certat, Christum coram hominibus procul dubio abnegat.

I. Si voluntas ejus nec erat nec est nec erit in illa injusta copula, Deo gratias agimus, quia valde diligimus illum. Et idcirco plurimùm doleremus si, quod absit, aliter esset. Sed quia Deo gratias Rex est & in sublimi potestate consistit, palam omnibus innotescat suam non esse in tali copula voluntatem; ut videntes homines ejus bona opera, glorificent patrem nostrum qui est in caelis. Nemo quippe, sicut veritas dicit, accendit lucernam & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Ergo deserat simulationem, & arripiat liberam audaciam, quam pro Dei nomine, non solùm cum est Rex, verùm etiam si esset pauperrimus, apprehendere nequaquam formidare debuerat. Quia vero quando habuerunt synodalem conventum, ibi nec ipse fuit, nec Episcopi de regno ipsius, hoc magnopere laudandum non est, eo quod si essent, forsitan contradixissent, forsitan ascenderent ex adverso, & opponerent murum pro domo Domini. Verum melius judicamus eos ibi non fuisse quàm si essent & vel tacendo consensissent. Quoniam autem propter nostram petitionem & amorem fratris sui familiaritatem habuit cum isto, & regnum ejus stabilivit & adhuc stabilire vult, si nostrae obedierit jussioni bene facit. Sed, proh dolor, quid ei prodest regnum terrenum qui perdit aetherium? Vel cujus familiaritatis societas haberi potest cum eo qui dissociatur à Deo, & carnem suam odio habens, tollit membra Christi, & faciat ea membra meretricis.

II. Quòd si à via veritatis ille Hlotharius deviaverit & normae justitiae non obedierit, & domnus Rex Hlodovicus postulat nostrum apostolatum, sicut credimus quia ex cordis pullulat simplicitate, & confidimus quia postquam nostrum consilium quaerit, non parvipendet, sed obedienter perficiet, interea disponimus eundem Hlotharium admonere, & ille patruus ei similiter faciat. Quòd si totiens conventus pare-

parere nobis distulerit, neminem Christianorum cum eo volumus familiaritatem aliquam habere, sed sit ulteriùs omnibus sicut ethnicus & publicanus cum familiaribus suis. Tu autem, sanctissime Episcope, bene nosti quia saepe nonnulli compulsi redeunt ad viam salutis. Vnde si sicut apud nos nullum potuit habere suae iniquitatis praesidium, ita nullum iuvenisset apud patruos & fratres suos confugium, jam vel coactus rediret. Sed cùm invenit requiem apud hos & tutamentum, reverti contempnit. Quia verò nos cum sancta synodo juxta canones ea conditione Theodgaudum & Guntharium deposuimus ut si juxta praecedentem consuetudinem aliquid de ministerio sacro auderent contingere, nullo modo liceret eis nec in alia synodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis, sed & communicantes eis omnes abici de Ecclesia, & maxime si postea quàm didicerint adversùs memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare tentaverint, & nunc audimus Guntharium interdictum sibi ministerium usurpasse, quapropter tale consilium damus & per auctoritatem Dei & beatorum Petri & Pauli Apostolorum principum & omnium simul sanctorum patrum domno Regi Hludowico injungimus ut ab ejusdem Gunthari vel etiam Theodgaudi communione se suosque omnes & praecipuè Episcopos subtrahat, & à familiaritate eorum qui illis communicant vel quoquo modo favent se & suos quotquot potest contineat, ita tamen si verum est quod interdictum sibi episcopale officium peragant, vel si conventicula contra diffinitionem nostram in ipsos prolatam congregare tentaverint; similiter & à Hlotharii communione se omnino suspendat, ita duntaxat si idem Hlotharius monita nostra negligens in copula Waldradae permanere delegerit, vel si cui cuilibet damnatorum praefatorum contra decreta nostra renitenti communicare vel favere praesumpserit. Alioquin nec Dei nec beatorum Apostolorum Petri & Pauli nec sanctae catholicae & apostolicae Ecclesiae communionem habere proculdubio poterit.

III. Piae memoriae Hludovici Imperatoris studium conlaudamus, praedecessorisque nostri sanctae memoriae Gregorii vestigia sequi parati sumus.

IV. Vt Episcopus Bremonensis, licèt à Gunthario haec non potuerit dari licentia, nec ab eo tale quid peti debuerit, tamen pro amore domni Regis, quia pia est ejus petitio, cum nostra auctoritate in praedicto loco Bremon potestatem & honorem archiepiscopatus super Danos & Suvevos habeat, & simili modo sui successores per tempora futura perpetualiter teneant atque possideant.

V. De Episcopo Radasbenensis civitatis, si adeo sicut dicis infirmatur ut de ovibus sibi commissis nullam curam habere possit, ne sine sollicitudine pastorali degentes oves Christi depereant, profiteatur scripto & propriae manus subscriptione suo Metropolitano se nil lucri plebi sibi commissae posse pro sua gravi aegrotatione conferre. Sed & simili modo nunquam se deinceps episcopale officium repetiturum polliceatur; si tamen ejus in hoc tota voluntas est, & de sanitate ipsius modis omnibus desperatur. His ita gestis, non talis qualem ipse elegerit, ne contra canones successorem sibi ipse elegisse videatur, sed quem cleri & plebis cum consensu Metropolitani voluntas elegerit, is loco ipsius Episcopus modis omnibus consecretur, de ipsa Ecclesia superstiti Episcopo stipendiis quandiu vixerit sufficientibus per successorem suum Episcopum subrogandis.

VI. De Hartuvigo Pazzouvensis civitatis Episcopo, quem asseritis ante annos quatuor paralysi percussum, ita ut nil valeat loqui, & Ecclesia sibi commissa dissipetur & ad nihilum redigatur, dum est omni pastorali cura destituta & nulla episcopali providentia circumsepta, si ita est, debet idem Episcopus saltem scripto profiteri se officium illud non posse peragere. Quod si hoc agere non potest, quomodo possumus viventi Episcopo propriam Ecclesiam auferre, dum divitias misericordiae Dei nullus comprehendere possit, & dum ipsi quae minùs putamus ipsius dispensatione occurrunt? Sit ergo cura rerum ecclesiasticarum œconomo electo de proprio clero juxta sacros canones commissa; & quae ad Episcopum agere pertinent, per Episcopum quem metropolitanus antistes ad hoc opus agendum elegerit interim gerantur. Aliter autem de hoc quàm de superiore diximus, quia illius affatu scire possumus, istius vero voluntatem nosse nequimus.

VII. De Episcopo juveni facimus quod piè à nobis Rex voluit postulare.

VIII. Similiter de Liudberto Archiepiscopo facimus quod poposcit.

IX. Hymnus angelicus, id est, *Gloria in excelsis Deo*, non est à Presbyteris nisi in paschali festivitate dicendus, quod & liber sacramentorum demonstrat, & consuetudo in Romana Ecclesia antiquitus observata patenter ostendit, quam debere omnes in ordinibus ecclesiasticis sequi beatus Innocentius in principio decretorum suorum luculenter exponit.

X. Pro Rege Danorum, qui vovit votum Deo & sancto Petro, gratias agimus eidem Deo, deprecantes pariter ut quod nobis de Cornelio centurione refertur faciat quoque clementer de hoc in proximo nos audire. Cui orationes & eleemosynae etsi ante baptismum non profuerunt ad diluendam impietatem, profuerunt tamen ad cognoscendam veracissimam pietatem.

XI. Quoniam nuntias quod fidelis Rex dispositum habeat venire Tullinam & deinde pacem cum Rege Vulgarorum confirmare & Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obiedientem facere, oramus omnipotentem Deum ut angelus qui fuit cum Iacob Patriarcha sit quoque cum ipso & cum omnibus suis, & bene disponat iter ejus, & cum pace & gaudio revertatur ad propria.

XII. Quia vero dicis quod Christianissimus Rex speret quod ipse Rex Vulgarorum ad fidem velit converti & jam multi ex ipsis Christiani facti sint, gratias agimus Deo, quem precamur ut abundare faciat incrementa frugum in horreo suo. Ieiunium vero pro eis & orationes, sicut per te hortatur, Deo propitio faciemus.

XIII. Praeterea fateris quod devotissimus Princeps deprecetur nos ut si aliquis sinistrum quippiam de illo nobis per missum seu per epistolam intimaverit, non ei credamus priusquam ipse venire praesens vel suos idoneos legatos ad nos possit transmittere. Cui renuntiamus quia nos pignus repromissionis delectionis & devotionis suae retinemus. Cujus memores si quid de ipso saevum fortè audierimus, tanquam si ranarum cantus declinare studebimus. Verum ipse semper operetur unde tripudiantes laetemur & ob id Deo gratias debitas persolvamus.

XIV. Porro asseverasti quod domnus Rex nobis ita deinceps obediens per omnia fieri velit ad nostram mutuam sanctaeque Dei Ecclesiae exaltationem sicut filius patri & junior magistro, si spem firmam in nobis habere potest sicut habuit postquàm nos Deus in sancta hac sede constituit. Cui intimamus uti post Deum talem in nobis spem habeat ut nullus sit cui ille credat quod nos illi & suis non omne gaudium & omnem velimus evenire laetitiam, optantes scilicet & Deum omnipotentem incessanter flagitantes ut non solum in praesenti seculo prosperè regnet atque per multa temporum curricula vigeat, verum etiam in futuro cum Christo sine fine beatè vivat Deum sicuti est contemplans.

Nicolaus Ludovico Imperatori.

CHristianae religioni nihil officit, immo proficit, si caritate magistra divino intuitu cum exteris quibusque pro remediis & securitate Christianorum placitum inieritis, cum constet non ob aliud id fieri nisi ut fera saevitia eorum quae in fideles unanimiter exardescit aliquo modo refraenetur. Nam cum Salomonem cum alienigenis ad sanctam gloriam multiplicandam & ad templum Domino facilius construendam amicitiae fœdera habuisse dominica sciamus referente historia, quid mirum si pius Impera-

tor ad gloriam Dei & ad securitatem sanctae Ecclesiae, quae verè divinum est templum, cum ceteris gentibus placitum confirmet; maximè cum piae memoriae Karolus abavus vester nonnisi ad remedium & solatium Christianorum qui in diversis locis inter eos tanquam grana inter paleas tundebantur, placitum cum eorum principe noscitur procul dubio perpetrasse.

Nicolaus Karolo Regi majori Dilectus filius & coaequivocus vester Karolus ad nostram apostolicam nunc in praesenti destinare studuit paternitatem, intimans videlicet quod pro quadam femina à primo jam matrimonio relicta, quam sine vestro, quod non debuerat, consensu sibi sociavit in conjugium, vestrae paternitatis offensam incurrerit.

ITEM. De uxore filio vestro conjuncta, si talis contra divinitatem invenitur causa pro qua nullo modo eam habere debeat, volumus nobis à vestra dilectione mandari. Quod si nulla invenitur extare alia causa quod grave pariat peccatum, non reperitur auctoritas ut eorum scindi debeat conjugium, nec nostrum est eis sine manifesta delicti culpa suae separationis inferre praejudicium.

ITEM. Quamquam sciamus filiam vestram, si libet, posse vos Balduino legaliter in uxorem dimittere & pietatis vestrae clementer gratiam impertiri, non tamen jussa misimus, sed preces obtulimus.

Dist. 50. cap. 8. Clericum.

Nicolaus Guifredo Morinensis Ecclesiae Episcopo. Clericum qui paganum occiderit non oportet ad gradum majorem provehi, qui carere debet etiam adquisito. Homicida enim est. Nam cum discreti sint milites seculi à militibus Ecclesiae, non convenit militem ecclesiae seculo militare per quod ad effusionem sanguinis necesse sit pervenire. Denique sicut turpe ac perniciosum est laicum Missas facere, sacramenta corporis & sanguinis Christi conficere, ita ridiculum est & inconveniens clericum arma sustollere & ad bella procedere, cum Paulus egregius praedicator dicat: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus*; ac sic liquido versa vice, nemo militans mundo implicat se negotiis spiritualibus.

Bernardo illustri viro filio quondam Bernardi gloriosi Comitis. Curae quam pro cunctis Dei Ecclesiis circumducimus officium nos cogit pro universorum Christianorum salute fore sollicitos. Quamobrem & de te quoque providentiam agentes, audimus, quod non optabamus, ita te contra Deum efferri ut Christianum populum depraedans in regno filii nostri gloriosi Regis Karoli numerosa mala exerceas, adeo . . . . . .

Ex decretis Nicolai Papae.

MAtricida per unum annum Ecclesiam non ingrediatur, sed ante fores Ecclesiae orans Deum perseveret. Expleto anni circulo Ecclesiam intrans inter audientes stet, & nondum communicet. Completis trium annorum circulis sacrae communionis gratiam percipiat. Oblationes non offerat nisi post septem annorum curricula. Quibus annis carnem non manducet, vinum non bibat, exceptis diebus festis atque dominicis. Et à Pascha usque ad Pentecosten nullo vehiculo ducatur, sed pedibus proficiscatur. Arma non ferat nisi contra paganos. Jejunet tres hebdomadas usque ad vesperam. A conjuge legitima non separetur, ne in fornicationem corruat. Si ante trium annorum cursum vitae finis illi appropinquaverit, corporis & sanguinis Domini particeps fiat. Si tamen illius conversationem fontemque lacrymarum in omnibus videritis floridis actionibus & optimis operibus pullulare, humanius circa eum vestra sollicitudo pervigil appareat, nitisque de omnibus demonstretur.

Vide epistolam Nicolai I. ad Rivoladrum Episcopum & Ivonem part. 10. cap. 33.

Ex decreto Adriani Papae II. ad Episcopum B.

ADrianus Episcopus servus servorum Dei venerabili fratri B. Cathal. Episcopo salutem & apostolicam benedictionem. Ad apostolicae sedis notitiam tua fraternitas noverit pervenisse inter quendam parrochianum tuum & filiam cujusdam viduae, utriusque partis assensu, consentientibus etiam parentibus & amicis, matrimonium quondam fuisse contractum. Sed quia sacerdos datae utrinque fide, non interfuit, cùm tamen alii testes legitimi plures interfuisse noscantur, utrum hujusmodi matrimonium stare debeat, an etiam irritum habeatur, quaestio inde, sicut nobis relatum est, agitatur. Vt autem omnis quaestio super eodem matrimonio de cetero sopiatur, per apostolica tibi scripta mandamus quatinus hujusmodi connubium dissolvi nullatenus patiaris, sed firmum facias atque inviolabile permanere. Si enim aliàs personae convenientes & legitimae fuerint & contractus ipse legibus concordans, ita quod non videatur ei de sacris canonibus obviare, pro eo quod sacerdos absens fuerit, tale matrimonium non debet ullatenus impediri.

Iohannis Papae VIII. epistola ad Ludovicum II. Imperatorem.

IOhannes Episcopus Hludowico Imperatori inter cetera. Nam monasterium sanctae Mariae in Comaclo, quod Pomposia dicitur, & monasterium sancti Salvatoris in monte Feretri, aliudque monastetium quod vocatur sancto Probo, atque colonos in territorio Ferrariensi & Adrienti & Gallicata & Faventillam Ravennati Archiepiscopo non abstulimus, sed ea monasteria & loca ab antecessoribus nostris possessa reperientes possedimus hactenusque jure proprio retinemus. Alia quoque loca & villas & praedia de quibus aliquam functionem per D. jam annos Ecclesia Ravennas recepit, volumus ut pristinam functionem & dationem eadem Ecclesia deinceps recipiat. Et quia eidem Ecclesiae alia loca nec tulimus nec occupari fecimus, habeat quae hactenus habuit absque praedictis locis, id est, Gallicata & massa Faventilla, & absque praefatis monasteriis, quousque in praesentia nostra & ipsa loca, quae sua esse putat, nostrae potius Ecclesiae lege & ratione pertinere omnimodis cognoscatis. Datum IIII. Kal. Febr. indictione VII.

Iohannes Episcopus Angelbertae Imperatrici inter cetera. Ad hoc usque malum crevit & incrassatum est ut factione Ravennatis Archiepiscopi Maurinus cum suis complicibus, qui excommunicati & anathematizati à nobis jam sunt, Ravennam ingrederetur & fidelium nostrorum res cum eis funditus raperet ac devastaret, adeo ut claves civitatis Ravennae à Vestarario nostro violenter subtraheret & pro libitu suo, nescimus cujus auctoritate, ipsi Archiepiscopo, quod nunquam factum fuisse recolitur, potestativè concederet.

Iohannes Episcopus Annoni Frisingensis Ecclesiae Episcopo. Efficaciam tuae fidelitatis circa sedem apostolicam, quam nimirum litteris tuis extuleras, operibus te approbare velle satis devotissimè promittentem & gratanter accepimus & pro commendatione rerum Romanae Ecclesiae provisioni tuae, ut asseris, commissarum. Noveris itaque nuperrime nos litteras dilecto filio nostro Hludowico Regi sed & Episcopis & Comitibus Italici regni qui earum redditus nobis deferri salvos faciant transmisisse, nihilque aliud superesse cognoscimus nisi ut aurum aliasque species quas te collegisse fateris simul cum praeteritae indictionis qui minus fuerunt redditibus sub omni plenitudine nobis per totum Septembrem futurae VII. indictionis aut per temetipsum deferas aut transmittas, sciens quia si hoc condicto tempore redditus nobis non venerint, nullius alterius nisi tuae morosae negligentiae specialiter imputandum. Precamur autem ut optimum organum cum artifice qui hoc moderari & facere ad omnem modulationis efficaciam possit ad instructionem musicae disciplinae nobis aut deferas aut cum eisdem redditibus mittas: quatinus dum vile metallum beato Petro conferre festinas, ab eo aurea regni caelestis munera capessas.

MONU-

MONUMENTORUM HISTORICORUM
APPENDIX
JOANNIS DOMINICI MANSI
C. M. D. L.

PRÆFATIO
In priora Opuscula.

Quæ hic omnium prima exhibeo Opuscula tria suffecit mihi Codex MS. Bibliothecæ illustriss. Capituli majoris Ecclesiæ Lucensis, quadratis, quas Longobardicas vocant, exaratus literis, Caroli Magni ævo descriptus, uti P. Mabillonius oculatus testis olim dum Lucæ esset agnovit, & ego in Commentario de illo scripto & evulgato inter Opuscula P. Calogera tom. XLV. demonstravi. Publica luce digna censui, tum ex antiquitate sua, cum pariter quod aliquid continere judicaverim aptum sive ad rerum veritatem eruendam, sive ad erutam jam illustrandam atque confirmandam. Quem vero in usum valere singula existimem in hac Præfatione mea indicandum modo suscipio.

Principem locum dedi Opusculo de Genealogia Veterum Patriarcharum *ac ceterorum usque ad Jesum Christum, & a Jesu Christo usque ad S. Cyprianum, & ab illo ad tempora scriptoris. Scribebat vero ille in Africa sub Genserico. Quo in nomine emendandus venit P. Mabillonius qui in suo Itinerario Italico hunc ipsum codicem, & ex eo Opusculum indicans, ex postrema ejus pagella, vetustate & affrictu pessime habita & fere deleta, aliquid exculpere nitens; legissetque expressum* erici, *nec valens præcedentes syllabas elicere, substituit in margine ex conjectura,* Theoderici. *Verum Genserici seu ut ibi scribitur* Geiserici *legendum, tum literarum vestigia diligentius ad lucem solemque explorata demonstrant, cum etiam confirmat nomen idem sæpius recurrens, ubi integris literis conservatur. Quin & annum ipsum Genserici, quo ista scribebat Author, diligenter signat, scilicet ejusdem Regis XXIV. Quis iste Gensericus sit & quo anno æræ vulgaris incœperit, inferius indagabo.*

Hebraicum textum nec consuluisse Authorem, nec Hebraicè peritum demonstrant nominum interpretationes Hebraico minime respondentes, sicut potissimum elucet in voce Laminir *a Vulgatas reddita* aquas calidas, *hic vero retinetur; & est vox in septuaginta expressa, ubi tamen est non* Laminir, *ut hic, sed* ἰαμεὶν, *ex quo resultat historicum nostrum versionem potius septuaginta, quam Hebræum textum consuluisse, in Hebræo enim est* Haciemim. *Quin & neque septuaginta habuisse præ oculis censeo, cum versionem illam minus exacte retinuerit. Versionem igitur aliquam latinam sequitur, cujusmodi plures extitisse ex septuaginta desumptas S. Hieronymus admonuit. Idipsum etiam demonstrari potest ex supputatione annorum, in qua septuaginta potius quam Hebræum textum sequitur; licet neque ipsis Græcis Interpretibus constanter adhæret; ut ex annorum supputatione satis apparet.*

Cum igitur ex his constet versionem aliquam latinam anonymum hunc consuluisse, usui esse poterit illis qui de vulgata latina hodie solliciti sunt.

Dignum etiam animadversione judico, afferri hic nonnulla ex Tertio Libro Esdræ, quæ facile digna erunt lectorum meditatione, tum ex antiquitate scriptoris, cum etiam quod intelligatur jam tunc versio aliqua latina libri hujus extitisse. Nescio insuper an alius sit vetustior Auctor qui libri hujus meminerit. Cum vero literæ Artaxerxis ex alia versione, quam nunc extet in nostris Bibliis, legantur, deduci hinc recte potest versionem novam hujus Libri quemadmodum & factum est de aliis

S. Scripturæ libris, adornatam fuisse. Resultat etiam ex his omnibus interpretationem nominum Hebraicorum aliam tunc extitisse, quamquæ a S. Hieronymo evulgata est. Nec facile credo hanc ipsam interpretationem ab ipsomet Anonymo primitus inductam esse, sed accepisse ex sua latina versione, vel ab alio quopiam antiquo, qui ex S. Hieronymo non profecit. Forte igitur idem S. Hieronymus nequaquam primus habendus est ex quo interpretationes istæ latinis innotuerint, licet hoc de se idem S. Doctor affirmet in præfatione opusculi sui De interpretatione nominum Hebraicorum.

Unde vero deducta sit Chronologia illa, quam auctor noster sectatur, ignorare me penitus profiteor. Suspicabar ex Julio Africano, utpote ejusdem regionis scriptore; sed facta eorum quæ nobis supersunt de Julio Africano cum hoc nostro collatione, reperi non satis inter se utrosque cohærere, nisi forte discrimen hoc ex oscitantia scriptoris hujus codicis provenerit, quæ sane magna est ac prorsus incredibilis.

Ad lectoris palatum magis esset postrema Opusculi hujus pagella in qua propius ad tempora sua author accedens, magis etiam credibilia & probanda obtulisset; at dolendum est protritam esse adeo pagellam illam senio & incuria antiquorum possessorum, ut vel literæ prorsus deletæ sint, nec earum vestigiis remanentibus. Curavi diligenter labore & industria aliquid exculpere, ac pervici nonnulla, ut eruerem ea quæ hic a me repræsentantur; nec sine fructu, nam ex frustulis hisce discimus qua potissimum die Donatistarum persecutio Carthagine occeperit; emendatur etiam data legis Honorii, cujus subscriptio in codice Theodosiano signatur pridie idus Februarii; *hic enim habemus publicatam esse Ravennæ ipsis Februarii Kalendis. Forte tamen lex a Principe obsignata Kalendis Februarii, publice annunciata est pridie idus ejusdem mensis. In hac ipsa vero pagella Chronologiæ ratio est accuratior, eaque non a die Natali Domini, sed ab ejus Passione, ut plerumque veteres ante Dionysium Exiguum, deducta est. Igitur a Domini passione, quam scriptores isti veteres constituerunt sub duobus Geminis Coss. anno æræ vulgaris 29. & in Africa id moris erat solemne, ut ex sequenti opusculo planum fiet, cum a Passione Domini annum, quo Auctor scribebat, signet 434. annus quo hoc Opusculum consignabatur literis currebat æræ nostræ an. 463. Cum vero hunc ipsum illiget cum anno Genserici 24. facta rite deductione agnoscimus Gensericum regnare cepisse anno æræ vulgaris 439. Atqui ista non cohærent epochæ communius a Chronologis receptæ de initio Genserici qui primus Africam occupavit; hunc enim regnum obtinuisse statuunt anno æræ vulgaris 429. Nodum hunc nequaquam solverimus, nisi Gensericum hunc statuerimus prioris illius Genserici successorem, & forte eundem esse cum eo quem Veteres* Hunnericum *appellant Genserici filium & Regni hæredem. Cum hac Chronologia convenit Auctor Africanus sequentis Opusculi qui copulat annum 426. a Passione cum anno Genserici XVI. quæ sane duo dicta rite supputatione Genserici exordia retrahunt ad annum 439. Sunt itaque diligenter Genserici duo, pater filiusque distinguendi, ne si unus admittatur confusio lectoribus inducatur.*

Hinc de auctore secundi quod hic subjicio Opusculi ac de tempore quo scribebat edocemur; chartis mandare sua dicit Auctor ejusdem anno XVI. Regis Genserici, qui est æræ communis 455. Igitur eo tempore computus iste Paschalis datus est, quo vix cessaverant Africanos inter & Romanos lites de anno Paschali anni 444. contendentibus Romanis assignandum fuisse Pascha ejus anni diei non. Kal. Maji, latinis vero diei VII. Kal. Aprilis. Qua de re legenda epistola S. Cyrilli Alexandrini ad S. Leonem, & præmissa a Ballerinis eidem epistolæ, seu potius epistolæ fragmento ammonitio. Huic ergo fragmento dilucidando plurimum fore valiturum hunc Paschalem computum, nunc primum a me, ut arbitror, vulgandum censeo. Ea occasione scripta utrinque plurima prodiisse vix dubito. Disceptatum est etiam de eodem cyclo Paschali annorum LXXXIV. in quo alii errorem subodorati sunt; alii vero rationes nonnullas inivernut ut illum cum veritate componerent. Inter istos scriptores fuit Agriustas ille Thimidensis Afer cycli propugnator. Adversus illum scripsit anonymus noster qui cyclum ita defendit, ut aliquid in illo erroris esse quod ipse emendat, agnoverit. Codex unde hoc desumpsi mendosissimus est, ex quo fit ut interdum, nec sensus ipse scriptionis appareat. A correctione tamen abstinui, ne forte cogam lectores mea legere potius, quam quæ auctoris sunt. Grammaticæ leges nullæ, vel fere nullæ servantur, ad quas tamen tunc illas redegi, cum nullum irrepere dubium poterat de mente auctoris. Demum prætereundum non judico cycli annorum LXXXIV. authorem, aliunde, ut opinor, ignotum, ex hoc primum Opusculo in lucem prodire; fuisse enim Augustalem quendam hic legimus. Usus igitur in eo fit cycli annorum LXXXIV. quem potissimum tunc temporis invaluisse apud latinos non latet eruditos.

Mentio in eo fit Hilariani cujusdam ad quem directum fuisse auctor scribit tractatum de ratione Paschali *editum a quodam Agriustia cive Municipii Thimidensium Regiorum. Municipium istud situm erat in Mauritania Cæsariensi, cum inter Episcopos ejus Provinciæ in collatione Carthaginensi legatur* Securus *Episcopus* Timidanensis. *De Agriustia nihil quicquam legi. Hilarianus idem facile est cum Q. Julio Hilariano qui Cæsario & Attico Coss. nempe anno Christi 397. scripsit* de Paschali circulo *libellum, quem e pluteis Taurinensibus extractum Pfaffius bibliothecarius Tubingensis Parisiis anno 1712. vulgavit, ac de hoc opusculo satis.*

In meis literis typis excusis horum anecdotorum editionem annunciantibus, evulgandam spopondi portionem quandam libri XVIII. historiæ Plinii senioris, sed illam conferens cum edito, reperi lectionem mei codicis, ante annos circiter mille scripti, fœde deformatam esse ab imperito scriptore, nihilque bonæ frugis continere, ut oleam & operam perderet ille qui hac lectione occuparetur. Ne proinde eruditi graventur inutilibus sumptibus omittendam omnino censui.

Quar-

Quartum succedit opusculum seu epistola Alcuini ad Carolum Magnum, sive ut melius dixerim, scarampus, qua voce ætate Caroli Magni designabatur fragmentum epistolæ Alcuini a Jacobo Monacho excerptum. Hanc epistolam ego paucis ab hinc diebus transmisi ad P. Forbenium Froster Ordinis S. Benedicti Prioris & Bibliothecarii S. Emmerami Ratisbonensis edendam inter opera Alcuini, quarum editionem parare se literis typis editis annunciavit. Cum vero casu quodam acciderit, ut remanserit apud me tabula expansa Kalendarii, quæ opusculo huic in meo codice adjungitur, ideo hic ad integritatem operis ea adjecta tabula omnia recudenda censui. Quis fuerit Jacobus iste Diaconus tempore Caroli Magni florens ignorare me fateor; plures enim erant ætate illa Jacobi in Historia celebres, de quibus consule annales P. Mabillonii; forte tamen idem est cum anthore opusculi de natura rerum, *quod ex eodem codice Lucensi vetustissimo hic statim exhibeo. Nolo tamen mireris lector si Carolum Magnum Regem Davidem appellari hic ab Alcuino animadverteris; id enim solemne Alcuino fuisse cum scriberet ad Carolum Magnum ex vulgatis alias Alcuini epistolis intelligimus.*

Præcedenti epistolæ adjungo opusculum de natura rerum *a Jacob* Dei famulo, *ita enim se in præfatione appellat conscripto. Forte idem fuerit hic Jacobus cum Jacob Diacono ex præcedenti fragmento noto; forte tamen & alius ab eo diversus, nam ibi Diaconum se nuncupat, hic vero Dei famulus, quo nomine distingui Monachi consueverant. Facile tamen unus idemque Jacob & Diaconus & Monachus erat. Utcumque sit scribenti hoc opusculo Jacob præ oculis fuisse libellum S. Isidori eodem titulo insignitum sat constat, cum utrinque & idem sit titulus & eadem plerumque capita, ac capitum tituli, quamquam noster diffusior est aliquando, aliquando contractior. In exordio etiam operis uterque inter se non convenit, ut legenti ac conferenti planum fiet.*

ANONYMI LIBELLUS DE GENEALOGIIS PATRIARCHARUM

GENEALOGIÆ TOTIUS BIBLIOTHECÆ ex omnibus libris collectæ veteris novique testamenti, in quibus prophetiæ cum nominibus & tempora omnium prophetarum usque ad beatissimum Cyprianum designantur; & ad nostram ætatem quid fuerit gestum apertissime monstratur: ex historiis collectum legalium mandatorum.

IN principio homo primus unde in saeculo apparuisse cognoscitur.

Audiamus: si natus est, habet genitores, si factus est, habet materiam, si prolatus est, habet authorem. Dei omnipotentis utique sapientia limum a terra sumens paterno imperio hominem facere cogitavit; & cum solitarius ac singularis ab ipso Domino factore & conditore suo visus fuisset, os de costa ejus sumens, mulierem illi adjutorium fecit, serpentis namque confecta venenis per invidiam diaboli mors introivit in orbem terrarum, & regnare cœpit ab Eva usque ad Mariam Virginem unitam Domini castitatem; sicut enim per mulierem nata est mors, ita & per mulierem nata est resurrectio mortuorum. Ipse est enim Adam, qui cognovit mulierem suam Evam exclusus de paradiso in terra Naid, & concepit & peperit Cain ex semine criminationis, luctus & vaporis, & adhuc adjecit parere, & peperit Abel fratrem ejus, & factus est pastor ovium; Cain autem agricola. Et factum est post dies, attulit Cain cum esset jam aetate legitimus, ex fructibus terrae hostiam Deo, & Abel attulit ex primogenitu ovium suarum, & ex adipe illarum. Et respexit Dominus in Abel & in muneribus ejus; in Cain autem & in hostiam ejus non respexit, ut unum martyrii gloriam destinasset, alium verò homicidarum principem collocasset, eo quod ille diabolus, qui patres eorum de paradiso excluderat, necesse haberet, ut & filios eorum ad mortis periculum deduxisset. Tunc ingressus est in cor Cain, & dixit Cain ad fratrem suum: *transeamus in campum*. Et dum essent in campo exurrexit Cain super Abel fratrem suum, & occidit eum. Et adjecit adhuc Adam cognoscere mulierem suam, & concepit & peperit ei filium loco Abel, qui dicitur Seth, cujus nomen lingua latina resurrectio dicitur, quia ab ipso resuscitavit Dominus semen justum, a cujus progenie perveniemus usque ad Dominum nostrum Jesum Christum per generationes singulas sibi invicem succedentium. Ipse est Seth qui genuit Aenas; Aenas enim lingua latina obliviscens dicitur. De ipso natus est Chainan, cujus nomen appellatur nativitas Dei. Nam ipse Chainan genuit Malelel, cujus nomen dicitur mutatio Dei. Et Malelel genuit Jaret, cujus nomen descensio dicitur. De ipso natus est Enoch, cujus nomen latina lingua renovatio interpretatur, quia Deus per ipsum renovaturus est mundum in illis diebus quando Antichristus multam faciet vastationem; tunc ipse & Elias simul prophetabunt mille ducentis sexaginta diebus, & interficiet eos Antichristus ubi & Dominus eorum crucifixus est. Sed ne quis dicat quod in Hierosolymis crucifiguntur, ubi & Christus Dominus crucifixus est, hoc utique dicit ubi & Dominus eorum crucifixus est, idest in regno Romano. Nam ipse Enoch genuit Matusalam, qui Matusala latine interpretatur missus. De ipso natus est Lamech, cujus nomen per interpretationem bonae mentis dicimus. Ipse est qui prophetavit de filio suo dicens hic nobis dabit requiem ab omnibus operibus nostris; nam ipse Noe idest requies appellatur.

In-

Incipit origo Cain.

TRanseamus ad originem Cain, & tunc ad generationem Noe revertemur. Postea quam enim Cain a Deo maledictus fuisset, ut nec quisquam eum occideret signum adeptus est malum, quod nunc si quis acceperit in fronte sua aut in manu dextera bibat ipse de vino irae Dei mixto in poculo irae ejus & punietur in conspectu electorum Angelorum ejus, nam nomen ejus lingua latina in perpetuum crescens dicitur; idem enim hoc nomen acceperat, quoniam usque ad Christi adventum filii Cain ejus consortes occisuri essent christianos, vestigia Abel fratris ejus sequentes. Igitur iste Cain genuit filium nomine Enos, qui Cain dum ex serpente nascitur Lothum generasse cognoscitur, tunc aedificavit civitatem, & posuit ei nomen filii Su..... nos; haec est civitas sanguinis, quae & nunc effundit sanguinem Christianum; haec enim civitas in terra Naid fabricata cognoscitur, & viva est. Ipsa terra interpretatur, quae in fine usque Christianos persequitur, qui fideli vocabulo nominantur. Nam ipse Enos genuit Gedam. Ipse habuit murorum scientiam. De ipso natus est Malelel, cujus nomen interpretatur auditio fortis, & de Malelel natus est Matusalan, qui genuit Lamech illum, qui habuit uxores duas, una nomine Ada, quae interpretatur testimoniata, alia nomine Sella, quae interpretatur adumbrans se ipsam. Ipse est Lamech qui dixit mulieribus suis: audite vocem meam mulieres Lamech, & continete auribus vestris verba mea, quia virum occidi invulnerem & juvenem in libore meo, virum dicendo Christum Christianos dictos juvenem autem populum esse a Judæis Christum a paganis & hæreticis christianum occidi, vel uti reum versa vice videmus (*sic*) ut pro Abel Cain dicatur, qui pro Christi nomine laniatur. Et sequitur dicens quoniam septies vindicatus est de Cain, de Lamech autem septuagies septies; hinc eum apparet occidisse Cain, nam de muliere sua Adam genuit Hobel, qui est pater habitantium in tavernaculis, & alium nomine Jubal. Ipse est Jubal, qui ostendit psalterium & citharam. Nam de Sella natus est ei Thobel qui fuerat faber ferrarius & aerarius, & soror ejus fuit Noema. Ipsa est, quae psallebat voce non organo, per harum enim generationes increvit hominum multitudo, quoadusque super eos advenit orrenda cathago; & operuit eos cathaclysmus & disperdidit eos, quoniam miscuerant se filii Dei cum filiabus hominum, & non intenderunt praeceptis ejus, quia excecaverat eos malitia ipsorum, & non speraverunt sibi interitum esse futurum.

Incipiunt generationes Noe. Redeamus igitur ad Noe, qui genuit ante diluvium filios tres, & fortiti sunt uxores, fuerunt enim in domo ejus animae VIII. De eis meminisse dignatus est Apostolus dicens: *octo animæ salvæ factæ sunt per aquam, sicut & vos modo baptisma salvos faciet.* Fiunt igitur a protoplausto Adam usque ad Noe, idest usque ad generationem Sem filii ejusdem Noe anni duo milia centum quadraginta duo, & a generatione Sem usque ad cathaclysmum idest ad generationem Arphaxat filij Sem, qui statim post cathaclysmum nascitur anno centesimo. Fiunt omnes anni duo milia ducenti XL. duo. Cathaclysmus enim latina lingua secundum judicium appellatur.

Incipiunt generationes Sem filii Noe. Noe autem genuit Sem, qui dicitur latine nomen, & fortitus est uxorem nomine Norea, de ipsa natus est Elam. Elam interpretatur saeculum, Inde nati sunt Elamitae, & frater ejus secundus dicitur Assir, quem Nebrod gigans nepos patrui sui Cham de terra Sennar exclusit, idest de terra servili. Tunc fugiens condidit Nineve & Roboth civitatem & Chalech & Dassen inter Nineve & Chalech. Haec est civitas illa magna eorum, quam Jona propheta per iter trium dierum circuivit. De ipso Assir Assiri nati sunt, qui in opitulationem venerant Caldeis adversus filios Israel ad Hierusalem. Continetur autem eorum regio his modis ab India ad Malicum insulam adfirmat esse quindecies centena milia passus. Malicum verò scenio ducenta XX. quinque milia. Inde ad insulam Madano (*sic*) confici ad apertum mare decem & octies centena & septuaginta quinque milia praeter regiones humano generi inaccessas. Hoc Solinus adseruit, & adtingunt usque ad Æthiopiam per centum viginti septem regiones satrapum. Haec sunt habitationes Persarum gentium & Medorum. Alius vero Arfaxat tertius filius Sem, qui dictus est Leo veniens, quartus vero Lud qui dicitur nascens, quintus Aram qui dicitur altus. De ipso Aram nati sunt filii quatuor. Primitivus nomine Obs, qui dicitur chorus. Secundus El qui dicitur in perpetuum; El enim Deus dictus idest perpetuus. Tertius Gatera, qui dicitur exuperans, quartus vero Mosoch qui & sagittarius. Nam filius Sem sextus qui dicitur Chanaam interpretatur nativitas Dei. Hi sunt sex filii Sem & Norea cum nepotibus suis. Nam Arphaxat filius Sem tertius qui dictus est Leo veniens; ideo enim hoc nomen acceperat, quia ex ipso leo verus futurus erat Dominus Jesus Christus. De ipso enim Arfaxat natus est Sala qui dicitur nuntius. Ex ipso Sala natus est Eber qui dicitur transflumen. Nam ipse Arfaxat filius Sem vixit annis centum sexaginta quinque & genuit Sala. Et vixit postquam genuit Sala annis quadringentis XXX. & genuit filios & filias, & decessit quinta generatione.

Incipiunt generationes Cham filii Noe.

Redeamus & ad Cham filium Noe, qui dictus est callidus, & fortitus est uxorem nomine Ause ex semine gigantum, qui genuit filium primitivum nomine Chus. Hic obtinuit Æthiopiam contra Ægyptum, & de ipso nati sunt filii sex, & ista nomina eorum: primitivus Saba interpretatur Tote & venit inde Saba gens, de qua gente fuit illa regina Austri, quae venerat audire sapientiam Salomonis, secundus vero Evilad, qui dicitur parturiens, tertius Sabata, idest tolle tu; quartus Regma idest clamatus, huic erant filii duo, primitivus Sabam, idest condemnatus, & secundus Judas, idest confitetur. Quintus vero filius Chus Sabacatha fuit nomen ejus, idest ornatus. Sextus vero Nebrot, idest rebellans; hic est Nebrot gigans qui fuit venator ante Dominum, inde nascuntur Chaldei.

Ipse est, qui exclusit Assyr filium Sem, idest filium patrui patris sui, & in ejus terram ædificavit Babylon, & Orech, & Archad, & Chalanc intrinsecus in finibus Canaan. Sedet autem Babylonia in millibus sexaginta, muri ejus alti pedibus ducenti & lati pedes LXX. & hoc Solinus asseruit qui totum describit ambitum mundi. Secundus autem filius Cham mestrem fuit nomen ejus, idest totum moleus. Hic obtinuit Ægyptum, huic nati erant filii sex, & ista nomina eorum; primitivus Ludin idest sui negotii homo, secundus Emirnegim, idest prophetatus est, tertius Latisin, idest iracundus, quartus Neptabin idest inflatus, quintus Patrosin, idest crudus, sextus Caslonin, idest cornutus. De ipso Caslonin nati sunt Filistini & Chapterini. Tertius vero filius Cham Phut fuit nomen ejus, idest perfectus, hic nusquam comparuit; quartus vero Chanan, idest adorans iniquitatem, nam ipsi Chanaan nati sunt filii undecim; primitivus Sidona, idest exivit in judicium venatrix. De isto nati sunt Sidonienses, unde fuit Jezabel, quæ colebat idolum Sidoniensium Baal, secundus vero Cettheus, idest peccans; tertius Jebuseus, idest confusus. Hic ædificavit Hierusalem, propterea Jebus dicta est secundum nomen ejus; quartus Amorreus, idest biliabundus; quintus Gergesseus, idest creditus; sextus Evveus, idest coluber; septimus Aruceus, idest Scotomatus; octavus Asenneus, idest non est ejus; nonus Azirius idest iracundus, decimus Samareus idest audivit reum, undecimus Amattheus, idest delinquens.

Hi

Hi sunt filii Chanaan undecim. Et post hoc dispersæ sunt tribus Chananeorum, & factæ sunt fines Chananeorum a Sidone usque quo venias a Gerara & Gaza, Ascalona, Azotu, & Geth, & usque quo venias Sodoma, & Gomorra, Adama, & Seboin, & usque Laban, quæ dicitur Segor, ubi confugerat Loth & ad omnem terram Chanaan. Hi turrem ædificaverant ex lateribus coctis, & bitumen eis fuerat pro luto. Et ibi confudit Deus linguas eorum, ut quod quis postulabat non hoc acciperet. Hoc temporibus Eber factum est, unde lingua hebræa dicta est, secundum Hebræos.

Incipiunt generationes Japhte filii Noe.

Tertius vero filius Noe nomine Japhet, qui dilatio interpretatur. Huic erat uxor nomine Ruth, ex hac genuit primitivum Gamer, idest mensuram. Huic erant filii tres, primitivus nomine Agganaz, idest ignis ardens, secundus Risat, idest vitio fervens, tertius Zhargam idest uberatio. Secundus vero filius Jafet Magog fuit nomen ejus; hic obtinuit Pamphyliam. Tertius vero Madias, hic obtinuit Partiam. Quartus Lotham, hic obtinuit Græciam; hic est pater Syrorum Palæstinorum, & de ipso nati sunt filii quatuor: primitivus Elisa, idest ad me veni. Secundus Tharsis, idest gladiator, hic ædificavit civitatem nomine Tharso, secundum nomen suum, in qua volebat fugere Jona a facie Domini. Tertius Citi, idest calcabo te. Quartus Rodi, idest condemnatus. Ab his designatæ sunt insulæ gentium in terra illorum, & fecerunt sibi sermonem unusquisque in suo genere & in suis gentibus. Quintus filius Jafet Elisa dictus. idest ad me venisti. Sextus Thober, idest uberans. Septimus Moise idest sagittarius. Octavus Thiras, idest lanciator. Hi Kartaginem obtinuerunt secundum auctoris dictum. *Tyrii tenuere coloni. Kartago urbs antiqua fuit*, utique Tyrorum. Hi sunt octo filii Jafeth, nepotes Noe. Ipsi obtinuerunt Pamphilium, Parthiam & omnem Græciam, Rodiam & Citiam; inde Rodicki, Mazianitæ cum Kartaginiensibus, & Tharsensibus.

Incipit rememoratio Salæ nepotis Sem filii Noe.

Redeamus ad Sala nepotem Sem filii Noe. Ipse est Sala qui vixit annis centum quinquaginta VII. & genuit Eber, & vixit postquam genuit Eber annis quadringentis xxx. & mortuus est: qui Eber vixit annis centum quadraginta quatuor, & genuit filios duos; primitivum nomine Falech, idest partitus. Quare partitus? quia sub ipso divisi sunt filii & nepotes Noe. Secundus vero filius Eber, Jecta dictus est, idest pusillus. Huic erant filii duodecim; primitivus nomine Elmodam, idest agitatus; secundus Salef, idest alienatus; tertius Sarmoth, idest domus mortis; quartus Seruch, idest visibilis; quintus Odorrem, idest satis altum; sextus Azaer, idest levis; septimus Declar, idest trans hic; octavus Abimelech, idest nubilum; nonus Soba, idest tolle, veni; decimus Ufer, idest lumen curationis; undecimus Evilath, idest ostende hoc; duodecimus Jobab, idest amans Deum. Hi sunt duodecim filii Jecthan. Et facta est commemoratio eorum a Masse usque quo venias Gofer, a morte Salma. Et regnavit pro eo Saul ex Roboth civitate quæ est juxta flumen. Mortuus est autem Saul, & regnavit pro eo Ballenon filius Agnobor. Mortuus est autem Ballenon & regnavit pro eo Arad filius Barad, & nomen civitatis ejus Fogor; nomen est uxoris ejus Metebel filia Matrab filii Mezob. Et hi duces eorum, Theman, Galla, Jephte, Telimas, Elas, Pynon, Genethz, Themna, Mazer, Magediel, Eram, Fazoin. Hi duces Edom in terra possessionis eorum. Hic est Esau qui dictus est Edom, propter aviditatem escae, pro qua suos primatus amisit dum ederet lenticulam cum de frito coctam hoc nomen accepit. Hæc est gens, quæ exclusit Chorreos.

Et hæc est gens Chorreorum.

Septem enim fuerunt filii Ser Correi & nepotes XXII. & ista nomina eorum; primitivus Lothan & filii ejus Eman & Chorri. Secundus Sobal & filii ejus sex, Golla, Manachacat, Geba, Sofan, & Onan. Hic est Onas, qui invenit Laminir in eremo Elas cum pasceret jumenta Sebegon patris sui. Quartus Aunam, & filii ejus duo, Deson & Elibathe. Filiorum autem Deson haec sunt nomina, quattuor. Emadan, Asban, Thasra, & Chorram, quartus Aran, & filii ejus quattuor, Emadan, Asban, Thasra & Chorram; sextus Asam, & filii ejus quatuor, Balam, Zucam, Juscha & Juschan; septimus Rison, & filii ejus duo Oe & Arranh; hi sunt filii Seir Chorrei VII. & soror eorum Thamna, & nepotes XXII. Haec est gens Zozomin, quam disperdit Esau a facie sua de terra Seir, ut possideret eam, & facti sunt Gabaonitae dum fugerent a facie ejus hoc in Jhesum idest servatus. Ii sunt quatuor filii Isachar. Filiorum autem Zabulon haec sunt nomina eorum, primitivus Seder, idest doctus; secundus Allon, idest sempiternus; tertius Sem, idest nubilum. Hi tres filii Zabulon. & Dinae filii non sunt nati. Filii autem Gad VII. haec sunt nomina eorum, Sofan, Anges, Saunis, Soban, & Ismaelis & Ariolis, hi sunt septem filii Gad. Filii autem Aser hi sunt, & haec nomina eorum: primitivus Semna, idest numeratus; secundus Sesua, idest petitus; tertius Zievi, idest honor meus; quartus Baria, idest petens, & soror ejus Sara, idest. Hi sunt filii Aser quatuor, & soror eorum. Filii autem Bariae hi sunt duo, & haec nomina eorum: Chober, idest exsuperans; & secundus Melchiel, idest missus a Deo, hi duo filii Bariae. Nam filiorum Joseph ex Asenne ex filia Petefres hi sunt, & haec nomina eorum, Manasses idest oblivio, & Efren qui dicitur Satus. Ex Manasse nati sunt Machir, idest venditus, & Gaad, idest testimonium: inde natus est Susi, & de Susi natus est Gaddi, qui missus erat a Moyse ut Terram promissionis prospiceret. Et de Efren nati sunt Hisuthalan, idest dignitas Apostolica, & Thaan, idest nubilum; & de Suthalan natus est Edem, idest templum. Hic genuit Ause, & Ause genuit Navve, qui Jhesus appellatus est. Ossa autem Joseph secum imposuerunt Filii Israel ab Ægypto, idest de terra Sychem, & posuerunt ea in Sychimis in portiuncula agri, quam possedit Jacob ab Amorreis, qui inhabitabant Sychima agnis centum. Hoc in finem libri Jhesu Nave legimus, & dedit eam Joseph in particulam, & unde possumus probare loci ejus sepulturam, proferimus Genesen, & inveniemus, Jacob venisse in alteram civitatem Sychimam, quae est in terra Chanaan, cum venisset de Mesopotamia Syriae, & induxit ante faciem civitatis & emit partem agri, in qua statuit tabernaculum suum ab Emmor patrem Sychen centum agnis, & statuit illic aram Deo, & invocavit ipsum Deum Israel. Ne quis dicat quod in eodem sepulchro sepulti sunt Abraham, Isaac, Jacob & Sarra, liber nos genefeorum perdocet, sicut legimus scriptum: *& sepellivit Abraham Sarram uxorem suam in spelunca duplici quæ est contra Mambre*. Haec est, Chebron in terra Chanaan, & proprius factus est ager, & possessio & spelunca, quae in eo erat Abrahae in possessione sepulturae a filiis Ceth, quod emit XL. didragma argenti ab Efron filium Saar Cettheo contra Hierico. Haec est sepultura eorum. Filii autem Beniamin hi sunt, & haec nomina eorum: primitivus Bellach, idest gluttitus; secundus Chober, idest primitivus; tertius Asibel, idest ignis a Deo. Hi sunt filii Beniamin. Tres filii autem Bellac primitivi Beniamin hi sunt: primitivus Adar, qui dicitur ospitatio; secundus Noeman, idest psallens libenter; tertius Jachim, idest frater meus; quartus Roos, idest initiator; quintus Asim, idest similitudo; sextus Asim, idest secundum faciem meam,

meam; hi sex filii Bellac. Nepos autem ejus ex Arad dictus est Arad, idest decensio. Filium autem unum habuit Dannomine Aton, qui interpretatur grece ex lingua Chaldea, episcopus, de hebræo vero in latino, speculator, subtili fraude nomen subinvolatur, nam & in malo speculatur Antichristus, legimus enim in secretis, quod ex hac tribu venisse nuntiatur. Filii autem Neptalim hi sunt, & haec nomina eorum; primitivus Masiel, qui interpretatur fortis Deus; secundus Guni, idest fortitudo; tertius Euzer, idest aeternus; quartus Sillem, idest debitum; haec sunt nomina filiorum & nepotum Israel, eorum, qui introierunt in Ægyptum simul cum Jacob patre suo animae septuaginta quinque. Filius autem ejus quartus Juda, vir fuit potens in virtute; hic genuit Fares, qui interpretatur divisus. Fares genuit Esrom, idest altus, Esrom genuit Aram, idest gens; Aram genuit Aminadab; Aminadab interpretatur concupiscentia amans. Aminadab genuit Naasion, qui dicitur refrigerium, & soror ejus Elisatat, quae dicta est gratia Dei; ipsam sortitus est Aaron, ex illa nati sunt sacerdotes. Nasson autem genuit Salmon, idest fortitudo; Salmon genuit Boos, idest perfectus ex Racab. Et quare perfectus dicitur? quoniam in ipso perfecit Dominus, quod in Deuteronomio legimus: *& tu Moab*, dicimus, *mihi apparebis in domo mea*, idest per Ruth nurus Noemmin, quæ fuit uxor Chellon filii ejus. Hæc fuit Ruth Moabitis, ex illa genuit Obed, idest serviens, Obed genuit Jesse, idest obliviscens, Jesse genuit filios VII. & filias duas, & hæc nomina eorum, Eliab, Aminadab, Sama, Nathaneel, Jadeum, Asomum, & David septimus; & sorores eorum Sarbia, & Abigea, & filii Sarbiæ, Abesse, Joab, Elagel; hic est Joab qui dinumeravit populum ab Dan usque Bersabee, & fuit numerus Israel undecies centena millia virorum evaginantium gladium, & Juda quadringenta septuaginta millia virorum evaginantium gladium; & Levi & Beniamin non dinumeravit in medio ipsorum, quia præcapitavit sermo regis ipsum Joab, & malum visum est in conspectu Domini, de sermone hoc, & percussit eundem Israel, & dixit David ad Dominum: *peccavi nimis quia feci rem hanc, & nunc aufer injustitiam pueri tui, quia evanui nimis. Et locutus est Dominus ad Gad videntem dicens: Vade & loquere ad David. Hæc dicit Dominus: tria ego decerno adversum te, elige tibi unum ex illis, & præstabo tibi aut triennium famis, aut tribus mensibus fugere a facie inimicorum tuorum ad te disperdendum, aut triduum gladium Domini corrumpere in omnibus finibus Israel, & nunc vide, quod verbum respondeam ei qui misit me ad te. Et dixit David ad Gad, angustiæ sunt mihi, incidam potius in manu Domini, quia nimis multæ sunt miserationes ejus, & in manu hominis non incurram. Et inrogavit Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, & mortui sunt de plebe. Abdanus, qui Bersabe septuaginta millia virorum, & misit Deus angelum in Hierusalem, ut disperderet eam, mox autem vastabat, Pœnituit Dominum; & Archangelo satis sit, tibi parce manu tua; & angelus Domini stans erat in area Ornei Jebusei, & vidit David angelum Domini stantem inter terram & cœlum, & gladius ejus erat extensus ad Jerusalem; & cecidit David & seniores operti de ciliciis in facies suas.* Et dixit David ad Dominum: *nonne ego dixi dinumerare populum, & ego sum qui peccavi, & male faciendo malam rem gessi, & hæ oves quid mali fecerunt, Domine Deus meus? sit igitur manus tua in me & in domo patris mei; in populo autem tuo non sit ad obtritionem*, Et angelus Domini dixit ad Gad: *dic ad David ut statuat altare in area Ornei Jebusei*. Et fecit David secundum quod ei præceperat Dominus. Et tunc dixit Dominus angelo: *averte gladium tuum; & avertit gladium suum in vagina ejus*. Hæc enim Jerusalem, ante Jebus dicebatur, quam sortitus est Juda. Abiit autem ad Chananeum inhabitantem Chebron, & concidit illum Sessi & Achinam & Thalmi natos ex Enac, qui Enach ex Chanan nascitur. Inhabitaverunt autem Jebusei in medio filiorum Beniamin & Juda in Jerusalem quoadusque excluderentur post annos mille quingentos a Jonatha filio Marathiæ. Abigea vero soror David peperit Amessa. Et pater Amesseæ. Æter Ismaelita dinumeratus est cum populo Israel; cui populo cum Reges darentur, factus est, Domino irascente, primus rex Saul. Tunc dixit Dominus: *clamabitis*, inquit *ad me a facie regis vestri, & non exaudiam vos, quoniam vos vobis petistis regem*; & iterum dicit: *dabo tibi regem in ira mea*. Sub qua ira regnavit annis quadraginta, occisus est in monte Gelboe. Tunc dixit David in dolore: *montes qui estis in Gelboe, neque ros neque pluvia cadat super vos, ubi effusus est sanguis unctorum Dei*. Hic est David qui dicitur misericors, & regnavit annis XL. & genuit Salomonem, qui dicitur pacatus; & regnavit & ipse annis XL. Haec autem sunt nomina uxorum David, Achima, Abigea, Agal, Habital, Agla, Bersabe, Melchol. Sed cum reverteretur de Cembron recusavit Melchol, & tradidit eam viro alii, quia oderat eam nimis. Natus est autem Salomon ex Bersabe. Qui Salomon genuit Roboam ex Naath filia Annae regis filiorum Ammon, qui Roboam dictus est multitudo gentium. Temporibus ejus sustulit rex Susachim rex Ægypti arma aurea, idest Lanceas & scuta trecenta ab Arazar rege Syriae haec tulerat David, & fecit pro ea aerea Roboam filius Salomonis, & regnavit annis decem & octo; qui Roboam genuit Abiud, idest patri Deo, ex Maccha filia Ariel ex Gaba; & regnavit annis tribus. Abiud genuit Asaph, idest volat, ex Anna, & regnavit annis XL. uno. Asaph genuit Josaphat idest judex ex Gazuba filia Selthi; & regnavit annis XXV. Josaphat genuit Joram, idest visibilis, ex Fache uxore; & regnavit annis octo. Joram genuit Ochoziam, idest fortitudo, ex Gotholia filia Achab ex Zezabel, quae Gotholia vidua regnavit annis octo, & ille regnavit anno uno. Ochozias genuit Joas, idest mansuetus; ex Chobodda; & regnavit annis XL. Josias genuit Amessian, idest rogans, ex Jode; & regnavit annis XXIX. Amessias genuit Odiam, idest amans, ex Jeccelia; & regnavit annis LXI. Odias genuit Jonatham, idest perfectus, ex Darbia filia Sadduc; & regnavit annis sedecim. Jonatha genuit Achaz, idest tenens, ex Saba; & regnavit annis sedecim. Achaz genuit Ezechiam, idest regnum Dei, ex Rabbuti filia Zachariae; & regnavit annis XXIX. Ezechias genuit Manasses, idest oblivio doloris, ex Ebsiba; & regnavit annis quinquaginta quinque. Manasses genuit Amos, idest verecundus, ex Masthelamitaba; & regnavit annis duobus. Amos genuit Josiam, idest rogans, ex Jeddadida filia Oziae; & regnavit annis XXXI. Josias genuit Jochaz idest similis, ex Jecora; & regnavit diebus nonaginta & Examital genuit Joas & Sedeciam, cujus Nabuchodonosor oculos excecavit in conspectu filiorum ejus, & in compedibus aereis vinxit eum, & in Babyloniam duci jussit, & in molundino constitui, & ibi mortuus est, cujus anno undecimo regni Jerusalem a Nabuchodonosor rege depraedata est. Et conclusi sunt Regum anni quingentiquinque, menses sex, dies decem, & transmigratus est populus in Babylonia, & constituitur rex a rege Nabuchodonosor Jecchonias filius Joachim, qui dictus est praeparatio; & regnavit diebus centum. Tunc & ipse ductus est in Babylonia, & in trigesimo anno transmigrationis tonsus est Jechonias, dum de carcere eum Ulemadar educeret. Hic est Ulemadar, qui dum Nabuchodonosor cum agri bestiis moraretur fuit ejus successor. Tunc locutus est ad Hiecconiam bona, & posuit thronum ejus super omnem thronum regum, qui cum eo erant in Babylonia, & mutavit vestimenta ejus. & simul cenabat cum eo omnibus diebus vitae suae, & victus constitutus erat illi, & erat illius consiliarius omnibus die-

diebus vitae. Hic Jechonias genuit Salatiel, idest mittit Deus; qui Salatiel in Babylonia genuit Zorobabel qui dictus est victoria Dei. Hoc in tempore regnum adeptus est Cyrus rex Persarum. Anno autem quinquagesimo & secundo captivitatis Judae rex Astyaces adpositus est ad patres suos, & Cyrus rex Persarum accepit regnum ejus, qui in secundo anno regni sui subjugavit Babyloniam ad Ninevem civitatem Medico. Tunc vasorum dominicorum rethibendorum promiserat votum, quae tulerat Nabuchodonosor e Jerusalem de templo Domini, & reposuerat ea in suo idolio; proferens ea Cyrus rex Persarum, adsignavit Mitridati praeposito thesaurorum suorum; per hunc autem tradita sunt Salmanasaro praeposito Judae. Numerus autem eorum erat, libatoria aurea mille, argentea quingenta, murtatiola argentea XXIX. fialae aureae quinquaginta, argenteae autem duo millia quadringenta decem, & alia vasa mille; omnia autem vasa aurea & argentea quatuor millia nongenta septuaginta novem, & perlata sunt per Salmanasar & per eos, qui de captivitate Babyloniae regrediebantur. Hic Cyrus regnavit annis decem IX. & interfectus est a Miride in Massa Jada olympiade sexagesimo & octavo, & sepultus est in Castello quod magi obtinent Thiasarcida nomine, hic Cyri sepulchrum. Cyro ergo defuncto, sicut diximus olympiade sexagesimo & octavo, succedit in regno ejus rex Darius. Hic est Darius filius Asieri nascitur ex Baltin in civitate Susim & regnavit in regno Chaldeorum; a cujus anno tertio regni incipiunt ebdomadae Daniheli a capite circuli secundi. Jam tunc Romani magnificabantur regnante Tarquinio Supervo, qui fuit Romanorum rex octavus ab urbe condita, & regnavit annis XXIV. Condita vero est Roma a filiis Martiis & Hiltae undecimo Kal. Majas feria quinta, & sunt hodie usque in annum vigesimum quartum regis Geiserici anni mille dugenti septem. Anno tunc decimo mensum numerum apud Romanos habente regnante in Judea Hozia filio Amassiae anno XXIV. regni ejus. Exinde usque ad conclusionem annorum septuaginta captivitatis impleti sunt per successionem singulorum regum Romanorum anni ducenti quinquaginta octo ab anno vigesimo quarto Hoziae filii Amesiae. Verum ut cum Judeorum regum & Romanorum tempora coequentur ipsorum regum Romanorum annorum numerus requiratur, & a Remu & Romulo ejusdem conditoribus suo in ordine recitentur. Ipsi enim primo regnaverunt Romae simul annis XXXVIII. Post hos Titus Tatius dux Sabinorum regnavit annis quadraginta uno; dehinc Numa Pompilius annis quadraginta tribus; Tullius Hostilius annis XXX. duobus; Anchus Marcus Filippus annis XXVIII. Tarquinius Priscus annis XXX. octo; cujus anno sexto regni a Nabuchodonosor rege Jerusalem ostenditur captivari. Servus Tulius, serva natus, annis XXXVI. Fiunt omnes in se anni ducenti quinquaginta sex usque ad primum annum Darii, quo Cyrus defunctus est. Quo tempore regnum Romanorum administrare coeperat Tarquinius Superbus. In cujus scilicet anno secundo completi sunt regum urbis anni ducenti quinquaginta octo usque ad conclusionem annorum septuaginta captivitatis, succedentibus etiam hebdomadibus Danhielis septem, in quibus ipse regnavit annis viginti duobus. Fiunt ergo urbis Regum anni ducenti octoginta. Post istos autem reges consules Tribuni vel ædiles usque ad Gajum Julium Cæsarem judicaverunt annis quadrigentis undecim. A Gajo vero Julio Cæsare usque ad Valentiniani extremum vitæ naufragium anni sunt quingenti octo, quibus in similitudine ferri licet argillam testo commixtum, tamen divinitus Romanum semper stetit imperium. Danlele statuæ illius interpretem, quam Nabuchodonosor somniaverat, qui legit, intelligat. Et conclusum est in ipso ingressu annorum mille ducentorum, decursis temporum metis, Romaniæ regnum, propterquod jam pene per totum ambitum terræ mortium neces & cruciatus accrescunt, bellorum namque fragores poenarumque lues sibi invicem congeminati succedunt; planctus vero, dolos, plagae simul & luctus ubique funduntur. Dum haec igitur omnia huic mundo frequentius inrogantur, cum occisoribus & occisis illico singula finiuntur.

Haec & sequ: sunt ex L. 3. Esdræ.

Interea Zorobabel filius Salatiel, hic est qui a Dario rege sapientior pronuntiatur; est enim de domo David ex genere Phares de tribu Juda, cujus petitionis Rex Darius templum aedificari jussit, & universa vasa restitui. Ipse est Darius, qui Artaxerses secundum Chaldeos nominatus est, secundum Medos vero Darius appellatus est. Hic fecit convivium grande omnibus qui sub eo erant, omnibus domesticis & omnibus praepositis mediae & Persidis, ab India usque Ætiopiam centum viginti septem regionibus. Et cum bibissent & manducassent repleti regrediebantur; Darius Rex ascendit cubiculum suum, & dormivit, & expers factus est. Tunc tres juvenes custodes corporis regis dixerunt ad alterutrum, dicat unusquisque nostrum sermonem suum qui praevaleat, & cujuscumque fuerit verbum sapientior, dabit ei rex Darius munera magna, & super victoriam purpura circumdari, & in auro bibere, & super aurum dormire, & quadrigam inauratam, & cydarin byssinam, & torquem auream circa collum ejus, & secundus sedebit a Dario, propter sapientiam suam, & adsinis Darii vocabitur. Tunc scripserunt singuli sermonem suum & posuerunt sub pulvino Darii, & dixerunt: cum levaverit se Rex, dabimus scriptum, & quod judicaverit Rex, & tres majores Persidis, & cujus sermo sapientior fuerit, ipsi dabitur victoria, sicut scriptum est. Unus scripsit, forte est vinum. Alius scripsit, prevalet Rex. Tertius, scripsit, praevalent mulieres, super omnia autem prevalet veritas. Tunc surrexit Rex & dederunt ei scripta, & legit & misit & convocavit omnes praepositos & majores. Sederunt autem & omnes principes, & lectum est scriptum coram illis, & dixit: vocate juvenes; & ipsi manifestabunt nobis sermones suos; & introjerunt, & dixit eis: renuntiate nobis de scripris vestris. Et cœpit qui prior dixit de virtute vini, & sic ait: Viri, quam cito praevalet vinum omnibus hominibus, qui illum bibunt; seducit sensum regis, & orfanis, facit mentem vanam, servi & liberi pauperis & divitis, & omnem sensum demutat in hilaritatem & gaudium, & non meminit omnem tristitiam & debitum, & omnes animas facit divites, & non meminit regem neque praefectum, & omnia per talenta facit loqui; & non meminerunt quando bibunt amicitiarum amicorum & fratrum, & paulo post arripiunt gladios, & cum a vino fuerint & exsurrexerint, non meminerunt quae gesserint. O viri non praevalet vinum, quod sic cogit facere, & tacuit. Ubi ita dixit & cœpit secundus loqui, qui dixit de virtute Regis: O viri, non prevalent homines terra & mare tenent & omnia quae in eis sunt, Rex autem praevalet, & dominatur eorum, & omne quodcumque dixerit eis faciunt; Si autem miserit eos, ad hostes, eunt, & conficiunt montes & muros & turres, mactant & mactantur, & Regis non praetereunt verbum. Si autem vincunt, adferunt Regi quaecumque ceperint, & qui non militant nec pugnant, sed terram colunt, & cum araverint & messem egerint adferunt regi, & ipse solus est; & si dixerit: occidite; occidunt; & si dimittere, dimittunt, si cedere cedunt; si devastare, devastant; si aedificare aedificant; si excidere excidunt; si plantare, plantant, & omnis plebs & potestas ipsius sunt: superbis autem recumbens manducat & bibit & dormit, hi autem servant in circuitu ejus, nec possunt ire singuli & facere opera sua, & non ei obaudire. O viri, quomodo non supervalet Rex. Tertius qui dixit de mulieribus & veritate, hic est Zorobabel filius salathiel de domo David ex genere Fares de tribu Juda, cœpit loqui: Viri, non magnus Rex & multi homines & vinum forte, quis ergo dominatur eorum, nonne mulieres? mu-

mulieres generaverunt regem, & omnem plebem quae dominatur mari & terris & ex ipsis facti sunt, & ipsae aluerunt eos qui plantaverunt vineas, de quibus vinum fit; ipsae faciunt indumenta omnibus hominibus, & ipsae faciunt gloriam hominibus, & non possunt separari homines a mulieribus; sicut egerint aurum & argentum & omnem rem speciosam, & viderint mulierem unam bona specie & bona forma, & haec omnia dimittunt & in ipsa respiciunt, & ore patenti intuentur eam, & omnes eam laudant, magis quam aurum & argentum aut omne opus praetiosum. homo patrem suum derelinquet qui eum nutrivit & terram suam & ad mulierem suam adhaerebit, & cum muliere dimittit animam suam, & neque patris meminit, neque matris, neque terrae. Et hic debetis cognoscere, quoniam mulieres dominantur vestri. Nonne laboratis & doletis & omnia mulieribus adfertis & datis; & accipit homo gladium suum & vadit peregrinari, & in navi navigare, & in fluvijs transire, & leonem videre, & in tenebris ambulat, & cum furatus fuerit & latrocinium fecerit & cœperit amicae suae afferre. Et iterum homo diligit mulierem suam magis quam patrem aut matrem, & multi desperatione tacti sunt propter mulieres, & servi facti sunt propter eas, & multi perierunt & occisi sunt & peccaverunt propter mulieres, & nunc non creditis mihi quoniam magnus est Rex in potestate sua & omnes regiones timent contingere eum. Et debanna per Emen filia Bezzachi illius mirabilis viri concubina Regis sedentem vidi circa Regem, & accipientem diadema de capite Regis, & imponentem sibi & alapizantem Regem de manu sinistra, & ad haec omnia Rex hebes patenti ore intuebatur eam, & si adrisisset ei ridebat Rex, vel si irata esset & blandiebatur ei quoad usque in gratiam rediret cum ea. O viri quomodo non fortes sunt, quae sic agunt? Et tunc Rex & potestas eius aspiciebant ad alterutrum, & cœpit loqui de veritate, Viri, non ne fortes sunt mulieres, & magna est terra & sublime est celum, & citatus cursus solis regreditur in circuitum cœli, & iterum recurrit in eundem locum in una die non magnus qui ista fecit & veritas magna & fortior prae omnibus. Omnis terra veritatem invocat, celum eam benedicit & omnia opera quae moventur tremunt, & non est in eo iniquitas. Iniquum vinum, iniquus Rex, iniquae mulieres, iniqui omnes filiis hominum, iniqua omnia opera eorum, & non est in ipsis veritas, & in injquitate sua peribunt: & veritas manet in aeternum, & vivit & tenet in saeculum saeculi. Et non est apud ipsam accipere personam, sed aequitatem facit, ab omnibus iniquis & malis abstinet se, & non est in judicium ejus iniquus; & ipsi fortitudo & regnum & potestas & magnificentia omnium seculorum benedictus Deus veritatis. Et tacuit loquendo. Et omnis plebs clamaverunt, & dixerunt: magna veritas & supervalet. Tunc dixit ei Rex, pete quae velis plus quam quae scripta sunt & dabo, quemadmodum inventus es sapientior, & proximus mihi sedebis & adfinis meus vocaberis. Tunc Regi dixit: memorare voti quod vovisti, aedificare Jerusalem in die quo Regnum accepisti, & omnia vasa quae ablata sunt dimittere, quae separavit Cyrus Rex cum me excideret Babiloniam. Et vovit remittere ea in Jerusalem. Et tu vovisti votum aedificare templum, quod incenderunt Chaldaei cum desolata esset Judea; & nunc hoc est quod deprecor te, Domine Rex, & quod peto, & haec est magnificentia tua, quam a te precor ut facias. Votum quod vovisti Domino Regi Celi ex ore tuo. Tunc surrexit Darius Rex & osculatus est eum, & scripsit & epistolas ad omnes dispensatores & duces & praefectos, ut eum educerent, & omnes qui cum eo erant omnes ascendentes aedificarent Jerusalem, & omnibus prepositis Cœlae Syriae, Fœnicis; & Libanis scripsit epistolas transferri ligna cedrina & Libani in Jerusalem. Cum exisset juvenis a facie Regis aspiciens cœlum contra Jerusalem benedixit Domino & dixit: a te victoria, & a te sapientia, & tua gloria, & ego servus tuus: benedictus es qui dedisti mihi sapientiam, & domine pater tibi confiteor. Et accepit aepistulas, & profectus est in Babiloniam & renuntiavit fratribus suis omnibus, & benedicebant Deum patrum suorum, quoniam dedit eis remissionem ascendere & aedificare Jerusalem & templum, ubi invocatum est nomen ejus in eo. Est autem numerus eorum qui de captivitate Babiloniae regressi sunt in terra Juda & Jerusalem a duodecimo anno & supra, praeter pueros & puellas quadragintatria milia trecenti sexaginta. Pueri autem & puellae. septemillia trecenti viginti septem psallentes, masculi & fœminae dugenti quadraginta quinque, Camelli quadringenti xxxv. subjugia promiscua quinque millia septingenta quinque. Cum autem proficiscerentur e regione Babyloniae, tunc etiam Esdra propheta & legis doctor & ipse cum eis ascendit, ad quem literas direxit Rex Artaxerses, quarum exemplum hoc continet. Rex Artaxerses Esdrae sacerdoti & lectori legis Domini salutem. Amicaliter ego judicans, praecipio eos, qui voluerint ex genere Judeorum, & sacerdotum, & Levitarum, eorum, qui sunt in nostro regno tecum ascendere in Jerusalem; quodquod ergo cogitant proficisci, proficiscantur, sicuti placuit mihi & septem amicis meis consiliariis, ut possitis omnia inspicere, quae in Judaea sunt & in Jerusalem, quod consequens est secundum legem quam habes, tollere munera Domino Deo Israel, novissimus ego & amici mei, quia Deus habitat in Sion, omne aurum & argentum quodcumque inventum fuerit in Babylonia restituetur in templo Dei & Jerusalem. Tu Esdras, secundum sapientiam Dei compone judices causarum ecclesiae in totam Syriam & Fenicem, omnes qui noveris docebis, & quodquod praeterint legem Dei tui & regis, diligenter punientur, sive morte, sive pœna vel damno pecuniario & exilio. Benevaleas. Et dixit Esdra scriba: Benedictus Dominus Deus patrum meorum, qui dedit ista in cor regis glorificare domum ejus, quae est in Jerusalem, & me honorificavit in conspectu regis, & consiliariorum ejus, & ego forti animo factus sum secundum adjutorium Domini Dei mei. Et profecti venerunt ad Jerusalem, & celebraverunt Pascha nono Kal. Aprilis feria v. a pascha Moysi in Ægypto annos mille centum septuaginta sex. Tunc fundamenta templi Dei a Zorobabel posita restaurantur, quod templum quadraginta sex annis aedificatum est; non enim Zonam suam solvit, neque capillos capitis sui fecit, sed nec calceamenta deposuit donec per Esdram Prophetam & sacerdotem legisque innovatorem supletis septem hebdomadibus Danielis dedicatio fieret templi. Ipse est Zorobabel qui genuit Abiud, qui appellatur Pater confessionis. Abiud genuit Eliachin, idest resurgens. Eliachin genuit Azzor, idest occisus. Azzor genuit Saddoc, idest jussus. Saddoc genuit Achim, idest paratus. Achin genuit Eliud, idest Dominus fortis. Eliud genuit Eliazar, idest Deus adjutor. Eliazar genuit Matham, idest munus. Matham genuit Jacob, idest dilectus. Jacob genuit Joseph, idest congregat, cujus, ut putabatur, dominus Christus secundum carnem filius esse.

Expliciunt generationes quas Matheus Evangelista usque ad Joseph cui fuit desponsata Maria describit. Incipiunt aliae quas Lucas ad Mariam usque describit, sed cursu ab eadem ad primum hominem recalato revertitur.

Redeamus ad Exodum & proferimus generationes Levitarum. Levi enim genuit Chat, Gesson, & Merarij, qui Chat genuit Ambram, qui dicitur dilectio, & Issar, qui dicitur fortis ad fortem, & Cebron, qui dicitur amicus aeternus, & Odiel, qui dicitur fortis Deus; qui Odiel genuit Elisa, qui dicitur visitatio, & Masiel, qui dicitur petitio Dei, & Soferi, qui dicitur absconsus. Gesson vero filius Levi secundus, qui dictus est inquilinus, genuit Lobon, idest Las, ex Semei, qui dicitur auditio. Merarii autem tertius filius Levi genuit

nuit Moolli, qui dicitur mutatio, & Omousi, qui dicitur fons meus. Ambram vero filius Chaat genuit Aaron Moysen & Mariam, quae dicitur dominatrix, ex Jochabet, quae dicta est dignitas Domini, filia fratris Patris sui. Isaar autem filius Chat secundus genuit Chore qui dictus est nudus; hic Chore genuit Assir qui dicitur rogans, & Belchana qui dicitur zelus, & Abiasar qui dicitur pater meus. Hi sunt filii Chorae, ex quo genere fuerunt illi, qui temporibus David ante arcam testamenti psallebant cum caeteris Levitis & Sacerdotibus fortium viginti quatuor cum Asaf, Iditum, Eman, & Etan. Secundus vero filius Isaar Nafeth dictus est, qui interpretatur impietas, & tertius Zecris qui dicitur dilectio, & quartus Misael, qui dicitur misit Deus. Aaron autem interpretatur area videns, aut visio altissimi: hic Aaron genuit Nadab qui dicitur concupiscentia & Abiud, qui dictus est amicus Dei. Mortuus est autem Nabad & Abiud dum offerrent ignem alienum ante Dominum Deum in deserto Syna. Et facta sunt ex numero eorum viginti tria millia. Omnis masculus ab uno mense & supra non enim considerati sunt in medio filiorum Israel, quia non datur illis haereditas in medio eorum ignem alienum quod dicit ex communi utique non divino de Cœlo venientem. Eleazar vero tertius filius Aaron qui dictus est Deus adiutor meus, genuit Finees, qui dictus est sectator ex filiabus Fuiziel: hic est Finees de quo in Machabeicis libris Matathias loquutus est dicens: Finees dum emulatur lege adeptus est sacerdotium. Quartus vero filius Aaron Stamar dictus est, qui dicitur rancidus hos genuit, Elisafat quae dicta est gratia domini. Moyses autem filius Ambram secundus genuit Gersam qui dicitur Hospes, & Eleazarum, qui dicitur Dei virtus, ex Seffora, quae dicta est visitatio formonsa filia Sotor de Madia sacerdotis. Gersan vero genuit Sonatan, ipse & filii ejus erant sacrificantes in Tribu Dan usque ad diem transmigrationis terrae. In horum autem monte sepultus est Aaron & Moyses in Geth juxta domum Fogor. Haec Tribus sortem non accepit, quoniam inde sunt sacerdotes qui altario Dei deserviunt: Dominus est enim sors eorum. Ideo nunc decimae sufficere debent sacerdotibus ut alieni sint a saeculi voluptatibus, qui alienis incubare desiderant rebus. Deinde Moyses Ægyptiaca lingua interpretatur de aqua acceptus, & haebrea lingua, servat domino. Ipse genuit Gersam & Eleazarum fratrem ejus ex Seffora quae dicitur visitatio. Hic Moyses fuit in deserto Syna annis xxxx. & dum jussus a Domino ascenderet in Robothmoab super montem Nabat super verticem Fasga, quae est contra faciem Hierico, & ostendit ei omnem terram Neptalin Efrem & Manasse, & omnem terram Judam usque ad mare novissimum, & desertum & adjacentia regionis Hiericho civitatem Fœnicum usque Fogor, & dixit Dominus ad Moysen, *haec est terra, quam juravi Abrahae, Isaac, & Jacob, dicens semini vestro dabo illam, quam ostendi oculis tuis; sed illo non introibis. Et mortuus est moyses famulus Domini, in terra Moab, secundum verbum Domini, & sepelierunt eum in Geth juxta domum Fogor, & nemo scit sepulturam ejus usque in bodiernum diem*, ne ut Deus ab ipsis coleretur, sicut eum delinquerunt in Choreb. Hic conclusi sunt anni quadringenti septuaginta a vocatione Abrahae peregrinationis Israel usque ad heremi tempus, & moysi terminum vitae. Post hunc autem Jhesus filius Nave, qui dictus est Salvator, judicavit Israel annis xxx. & anni vitæ ejus centum decem, & sepelierunt eum in terminis fortis suae in Toamnasarim monte Efrem trans monte Galaad, posuerunt cum eo in monumento cortellos Petrinos circumcisionis, Israel devictis xxix. Regibus. Hoc in tempore viginti novem Regum populi & gentes Africam tenuerunt, quae prisco tempore insula dicebatur, & ex quo habitare cœpit anni sunt usque ad annum sextum decimum regis duo milia septuaginta sex. Post Jhesum autem transgresso populo a mandatis Dei servierunt Regi Mesopotamiae Chusarsaton nomine annis octo, deinde pœnitentia egit populus, & judicavit eos Gothoniel annis quinquaginta. Origo autem Gothoniel haec est: filius fuit Genez fratris Chaleb fratris Jephone, hic Gothoniel cœpit civitatem litterarum & dedit ei Chaleb Ascham filiam suam uxorem haec est Dabir civitas litterarum, deinde judicavit eos Eglon annis decem & octo. Hic Rex Moabitarum fuit. Tunc populus Domino non serviebat, quia idolis immolabat, & traditi sunt regi Eglon. Deinde judicavit eos Aotam Ambidester annis octoginta. Hic cultellum palmarem accepit & dixit ad Eglom. Verbum est mihi ad te Rex; & dum introissent in cubiculo occidit eum & clausit januam, & fugit per medium exercitum salvatus. Anno autem vigesimo quarto Aoth in terra Edom mortuus est Job, deinde servierunt regi Semegar annis xx. hic occidit ex alienigenis in aratro boum octingentos viros & defendit filios Israel, deinde Jabis servierunt regi alienigenarum annis xx. Hic rex Chanan fuit qui regnabat in Astaroth, & princeps militiae ejus erat Syra. Huic fuerunt currus ferrei nongenti. Deinde Debbora judicavit eos annis xl. Hujus temporibus fugit Sisara in domo Jail, quem ipsa Jail occidit de palu tavernaculi sui persequente Barach principe militiae. Deinde Mazanitae obtinuerunt eorum annis septem, & nomen ejus erat Alazia. Sub ipso fugerunt filii Israel in speluncis & in scissuris montium abscondebant se Domino irascente. Deinde judicavit eos Gedeon annis xl. filius Hierobal, soli enim trecenti viri exeriunt cum eo ad pugnam adversus Madian, qui lambierunt aquam sicut canes. Tunc dixit Dominus in trecentis viris solis, qui lambierunt aquas sicut canes: salvum faciam Israel. Deinde Abimelec judicavit eos annis tribus. Hic occidit ex alienigenis mille animas in igne, qui fuerunt in turre Sychimorum quando fugerant a facie ejus in Achroterium. Tunc a muliere percussus lapidem mole mortuus est. Deinde Fua filius Charram judicavit eos annis xx. Hic habitabat in monte Efrem. Sub cujus tempus pax abundavit, & non fuit bellum in Israel. Deinde Tole judicavit eos annis xx. duobus. Deinde Jair judicavit annis xx. duobus. Huic erant filii xxx. ascendentes xxx. equos, & erant eis xxx. civitates, quae dicebantur Abotthi Jar in Galatidin. Deinde Philistini & Ammanitae obtinuerunt eorum annis decem & octo, sub eorum pondera proclamaverunt filii Israel ad Dominum non semel sed saepius, & vix eos de periculis liberavit. Deinde Jeptha de Galaad judicavit eos annis septem. Hic ab Aroer usque dum veniatur Maratthaei usque Abelthar xx. civitates Amon evertit cum populis eorum. Quando reversus suam domum obtulit filiam. Deinde Usbon filius Israel judicavit eos annis vii. Hic ex Bethlem fuit & erant ei xxx. filii & xxx. filiae dimissae foris, & xxx. uxores duxit filiis suis & mortuus est & sepultus est in Bethleem. Deinde Elom judicavit eos annis x. Hic Elom Zabulonites fuit, propterea in terra sepultus est Zabulon. Deinde Abdon judicavit eos annis octo, filius fuit Farathonites. Huic erant quadraginta filii, & xxx. nepotes ascendentes septuaginta equos. Mortuus & sepultus est in Farathon in terra Efrem in monte Elieth. Deinde alienigenae obtinuerunt eos annis xl., pro eo quod exacerbaverunt Dominum, & traditi sunt Chananeis, qui inhabitabant Ascalon, Gerara, Gaza, Azontu, & Geth quinque civitates, quas Inathen filius Mathathiae expugnavit. Deinde Samson filius Manoe & uxor ejus Dalyla, judicavit eos annis xx. Cujus virtus non poterat comprehendi, qui plus occidit in morte sua quam quod in vita sua. Deinde Samiera judicavit eos anno uno. Hic percussit ex Allophilis sexcentos viros praeter jumenta & salvum fecit & ipse Israel. Deinde pacem habuerunt annis xxx. His temporibus non erat dux in Israel, & unusquisque quod volebat hoc faciebat. Tunc tribus Beniamin delin-

delinquerat in facto Sodomitarum & exterminati sunt a filiis Israel, & derelicti sunt viri sexcenti, qui fugerant ut evaderent. Deinde Eli sacerdos, qui fuerat in Selon, ubi arca Dei constituta erat & filii ejus Ofni & Finees sacerdotes Domini. Finees vero genuit Achitob & Beriochabel, qui Achitob Abimelech, & hic genuit Abiathar; qui & hic genuit Achimelech, a Solomone in exilio religatus, & Eli nimis senex & ambo filii ejus peccatores in conspectu Domini. Hoc in tempore natus est Samuel, quem postulavit Anna uxor Belchane, cum esset sterilis & exaudivit eam Dominus, & concepit & peperit filium & vocavit nomen ejus Samuel, dicens, quoniam a Deo Omnipotente petii illum. Heli autem fuit nonaginta annorum; oculi autem ejus erant obducti & non videbant, & judicavit populum annis XX. Et audito nuntio quod capta sit ab allophilis arca Domini, cecidit de sella, & mortuus est. Tunc Samuel successit ei, & judicavit Israel annis XX. Hic Samuel genuit filios, unum nomine Joel, alium vero Abiathar. Temporibus autem ejus post captivitatem arcæ ab allophilis, quando occisi sunt Phinees & Ofni filii Eli. Tunc & ipse, audito nuntio, mortuus est, & a gentibus Arca fuerat deprædata. Post reditum ejus quatuor loca sanctificata fuerant, quæ circuibat Samuel, idest Bethel, quæ dicitur Luxa, ubi visus est Deus ab Jacob, & Galgala, ubi circumcidit Jhesus populum contra Hierico, & Masefat, ubi obtulit filiam suam Jephta, & Armaten in domo sua, ubi fecerat altarium Deo; sacerdos enim fuit judex & propheta, sed ideo inter sacerdotes a nobis non est immissus, neque Eli, quia inter Judices computantur. Hic enim conclusi sunt Judicum anni quingenti sexaginta unus initii captivitatis alienigenarum. Post hunc autem factus est Saul Rex, quem Dominus in bile sua populo Israel dederat, per manus scilicet Samuelis unctum, cum quæreret asinas patris sui Cis, qui regnavit in Israel annis XL. Bamma enim dicitur civitas, ubi unctus est iste Saul. Qui Saul habuit uxorem nomine Achima; ex hac genuit Jonatham Jesiul. Esbal, Memfibos, & sorores eorum Merob & Melchol, & filios Jonathæ Memfiboste genuit Macca. Post hunc regnavit David in Israel annis XL. & menses sex. Inter Samuel autem & David anni sunt XL. Temporibus eorum erant sacerdotes tabernaculi testimonii decem millia ducenti sexaginta, & Levitæ centum duodecim millia, sacerdotum autem erant principes viginti quatuor; qui sunt seniores viginti quatuor. & ista nomina eorum. Ex genere enim erant Eleazar & Ithamar filiorum Aaron. Prima sors Jarim, unde fuit Mathathias; secunda Bidæ, tertia Choreb; quarta Seroib; quinta Michæ; sexta Beniamin; septima Choos; octava Abia, unde fuit Zaccharias; nona Jesu; decima Jecchenir; undecima Enasib; duodecima Jachib; tertiadecima Chobra; quartadecima Isba; quintadecima Banne; sextadecima Emmer; septimadecima Chezir; octavadecima Afesor; nonadecima Phaner; vigesima Ezechiel; vigesimaprima Achin; vigesimasecunda Samuel; vigesimatertia Dalea; vigesimaquarta Mazia. Hi sunt XXIV. quos David sacerdotibus præposuerat principes. Quando enim de domo Abidda retulit arcam testamenti, & posuit eam in Sion in domo Aminadab, & inde transtulit eam, & posuit eam in domo sua, tunc hos sacerdotibus principes constituit, qui præcederent populum ante arcam testamenti, & Levitæ fuerunt XXIV. qui Levitis imperabant, ex genere enim erant Caat, Gesson, Elmenerii; nam super eos fuerant quattuor, quorum nomina hæc sunt. Primus Eman, secundus Asaf, tertius Iditum, quartus Etham; fuit numerus ipsorum cum fratribus ipsorum docti cantare Domino, omnis qui intelligit, ducenti octoginta octo. Acceperunt etiam ipsi sortes diurnæ apparitiones juxta magnum & juxta pusillum perfectorum & discentium; excidit sors prima filiorum ejus & fratrum ejus ipsius Asaph, illi Joseph ipse, & filii ejus & fratres ejus duodecim. Secundus Godolias filii ejus & fratres ejus duodecim. Tertius Zacchur, filii ejus & fratres ejus duodecim. Quartus Jesdri, filii ejus & fratres ejus XII. Quintus Natanias, filii ejus & fratres ejus XII. Sextus Bocia, filii ejus & fratres ejus XII. Septimus Israel, filii ejus & fratres ejus XII. Octavus Ageas, filii ejus & fratres ejus XII. Nonus Matthanias, filii ejus & fratres ejus XII. Decimus Semei, filii ejus & fratres ejus XII. Undecimus Esdriel, filii ejus & fratres ejus XII. Duodecimus Asabias, filii ejus & fratres ejus XII. Tertiusdecimus Sabael, filii ejus & fratres ejus XII. Quartusdecimus Matthatias, filii ejus & fratres ejus XII. Quintusdecimus Jarimoth, filii ejus & fratres ejus XII. Sextusdecimus Ananias, filii ejus & fratres ejus XII. Septimusdecimus Jesbachas, filii ejus & fratres ejus XII. Octavusdecimus Ananias, filii ejus & fratres ejus XII. Nonus decimus Misael, filii ejus & fratres ejus XII. Vigesimus Eliath, filii ejus & fratres ejus XII. Vigesimus primus Etth, filii ejus & fratres ejus XII. Vigesimus secundus Gotholias, filii ejus & fratres ejus XII. Vigesimus tertius Mazoth, filii ejus & fratres ejus XII. Vigesimus quartus Ramagi, filii ejus & fratres ejus XII. Hi sunt ducenti octoginta octo, qui praecedebant exercitum filiorum Israel, & cantabant Domino canticum. Tunc etiam & David cum eis impletus spiritu sancto simul prophetaverunt psalmos centum quinquaginta. Quattuor enim erant qui cantabant domino principes constituti, ut diximus; primus Eman, secundus Asaf, tertius Iditum, quartus Ethan, habebant septuagenos binos, respondentes sibi in cymbalis, & nablis & cytharis. Tunc non quod volebant, hoc psallebant sed quod per eos spiritus adnuntiabat. Viginti enim annis fuit Arca in captivitate, & quadraginta annis fuit in domo Abiddare, XX. annis fuit in domo David regis, qui regnavit in Israel annis XL. mensibus sex, de cujus domo tulit Saddoc filius Sachitob, qui in nomba fuit cornum. Et unxit Salomonem pro David patre suo in regem. Regnavit autem David annis VII. in Chebron & triginta tribus in Jerusalem. In Chebron autem genuit filios septem, & ista nomina eorum: primitivus Ammon quem occidit Abessalon, cum incestasset Thamar; secundus Chaleb; tertius Abessalon; quartus Ornias, qui propter Abisac sunamitem Ornias a Salomone interfectus est, quoniam postulavit eam conjugem sibi. Tunc Abiathar relegatus est, quod ipse eum unxerat in regem, Abiathar filius est Abimelech, qui fugiens solus, salvatus est, quando occisi sunt trecenti quinquaginta sacerdotes a Doec Syro, quem rex Saul miserat: De ipso dixit David ad Saul: dilexisti malitiam super bonitatem & iniquitatem super quam loqueris justitiam calliditatem Doec Syri incusat, qui se justum in sermonibus demonstrabat, & iniquitatem circa innocentes exercuit. Et iterum dilexisti omnia verba praecipitii lingua subdola, quibus incautos subito dejecit in mortem. Hic autem Abiathar, qui tunc a morte evaserat, propter Orniam a Salomone relegatur, ut secundum sententiam Domini nullus ex semine Eli in domo Domini sacrificium administraret. Quintus Aphatias; sextus Ethoram, & Thamar soror Abessalon. Nam in Hierusalem de Bersabe Uriae Cettei Saman & Soban filii sunt David, fratres Salomonis & Nathae, cujus Lucas Evangelista ad Mariam originem demonstravit. Similiter etiam & Salomonis Matthaeus Evangelista ad Joseph originem demonstrat, ut appareat eos de una tribu exire, & sic ad Christum secundum carnem venire, ut compleatur quod scriptum est: *ecce vicit leo de tribu Juda radix David*; Leo ex Salomone; & radix ex Nathan, Salomon autem genuit Roboam, & Nathan genuit Matthan. Tunc accepit regnum Jeroboam filius Nabath ex uxore nomine Sorum, quae vidua mansit. Temporibus multis servus Salomonis contra Roboam filium Salomonis, servus cum domino regnum adeptus est, & in primo anno regni sui fecit vac-

vaccas aureas duas, unam dedit in Dan & unam posuit in Bethel. Tunc dixit ad plebem; sufficiat vobis ascendere in Jerusalem; ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. Hic Jeroboam regnavit in Samaria annis XXXIV. & fuit scisma inter Roboam filium Salomonis, & Jeroboam filium Nabath, & praelium erat inter eos omnibus diebus vitae eorum, sicuti nunc inter veros Christianos & falsos Catholicos. Hic Jeroboam genuit Nadab ex uxore nomine Anna; & regnavit annis duobus. Successit Basaa filius Achia, & regnavit annis XXIV. Post hunc Ela filius Basa regnavit annis duobus. Post Ela regnavit Zambri annis XVIII. cum Thameni annis sex, & solus annis XII. Ipse est Zambri, qui genuit Achab, qui habuit Hiezabel filiam Elan regis Sidoniensium. Hic Achab regnavit annis XXI. & genuit Ochoziam & regnavit annis duobus; & alius filius Achab nomine Joram &c. regnavit annis XII. Post hunc regnavit Hieu filius Mannase annis XXVIII. Tunc Josebeth filia regis Judae idest filia Joran soror Ochoziae abscondit Joas filium fratris sui Ochoziae regis Judae a facie Jeu annis octo in domo Domini sub Aod sacerdote; sub ipso Jeu Azael rex Syriae reliquit de exercitu Israel quinquaginta equites, decem curros & mille viros secundum Elisaei prophetiam. Huic Jeu successit Jochas filius ejus, & regnavit annis XVII. Et Jochas genuit Joas & regnavit annis XVI. Joas genuit Jeroboam, & regnavit annis XII. Jeroboas genuit Zacchariam, & regnavit menses sex. Post hunc regnavit Sellem filius Narmi mensem unum. Post hunc Manee filius Gaddi regnavit annis X. Hic Manee genuit Facia, & regnavit annis duobus. Huic successit Facee filius Romeliae, & regnavit annis XXII. conlato autem libro . . . . ru inventum est quod temporibus Facee filii Romeliae ascendit Teglafellasar rex Assyriorum, & transtulit tribu Gad & dimidia tribu Manasse usque ad terminos Neptali, & disperdit eos in terram . . . . filium Romeliae regnavit Oseae annis VIIII. Hunc humiliaverat Salmanasar rex Assyriorum, & fuit ei offerens munera . . . an. V. Tunc conpertus est Salmanasar ipsum Osee mittentem ad Ægyptum, & parantem ei insidias . . . . . . octavo anno regni ejus vinxit eum & misit in carcerem; in nono anno transmigravit eum cum populo Israel ad flumen Gozae in civitatibus Medorum, ... & dispersit eos illic. Hoc primo anno regni Achaz factum est regis Judeae, tum & Tobias cum . . . . Hic Salmanasar genuit Sennacherib; ipse est a quo nocte una occidit angelus Domini vivorum centum & octuaginta quinque millia inter captivitatem Samariae, in Nineve, & Jerusalem in Babyloniam anni sunt CXLIV. mens. VI. dies X. ambo ad captivitatem simul indulgentias perceperunt, & uno tempore per Exdram & Zorobabel ad suam terram adscenderunt illi. Samarritani manserunt in captivitate Nineve annis XXII. & hi fuerunt in Jerosolymis annis LXX. fuerunt in Babilonia.

Redeamus ad Natham fratrem Salomonis, unde Maria originem trahit. Hic Natham genuit Matham. Mattham autem genuit Enam. Ena genuit Eliacim. Eliacim genuit Joram. Joras autem genuit Josram. Josram genuit Judam. Judas genuit Simeon. Simeon genuit Levi. Levi genuit Mathatiam. Mathatias genuit Joram. Joras genuit Eliezer. Eliezer genuit . . . . genuit Eren, Eren genuit Eldam, Eldam genuit Chosam Echos genuit Addim. Addim genuit Melchi. Melchi genuit Neri. Neri genuit Salathiel. Salathiel genuit Zorobabel, Zorobabel genuit Besam. Besa genuit Anna. Anna genuit Judam. Juda genuit Asech. Asech per Sech . . . . Mesen. Mesen genuit Mathathi. Mathathi genuit Nahum. Nahum genuit Jose. Jose genuit Gennem. Gennem genuit . . . . Levi. Levi genuit Natham. Natham genuit Eli. Eli genuit Joseph. Joseph Joachim. Joachim autem genuit Mariam. Hæc est Maria Mater Domini, ex qua natus est Salvator anno quadragesimo primo imperii Augusti Imperatoris. Supervixit autem Augustus ab anno in quo natus est Dominus Christus annos XV. Huic successit Tiberius Cæsar cujus anno XVI. passus est Dominus Christus Anna & Caipha sacerdotibus. Hic conclusi sunt anni quingenti LXXIV. inibi Cassius.

Ganiel usque ad passionem Domini nostri Jhesu Christi ab undecimo anno Joachim regis idem a primo anno captivitatis Hierusalem & Jeconiæ filii ejus a passione autem Domini usque Apostolorum Petri & Pauli annos XXVIII. passi Nerone bis . . . . prima haec fuit Neronisque iterum futura sub Enoch & Helia. Hic Nero ipse est, cujus nomen Labanius . . . . . vucavit sescenti decem sexis. Hic sapientia vertitur ut cumputetur per eras nomen illius qui dicitur

Antichristus

I. XIII. XVIII. VIIII. III. XVII. VIII. VIIII. XVII. XX. & XVIIII. . . . . . desumpto sexis . . fit numerus collectus sesecentum LIIII. hoc qui intersunt . . . . nomine Antichristi; nam & in secretis legimus, quod . . . . . tus . . . . . . Neronis & dicitur civitas in occidente ubi adhuc tenetur incl. . . . . quibus . . . . . stellis quando veniet Antichristus. Nunc autem multi . . . . . . acti sunt . . . . ex nobis n. . . . . . fuissent & nobis nobiscum utique permansissent. Ab ipso Nerone . . . anni LXXIII. hic pseudo apostolus qui secundus extitit acerrimus Christianorum debellator . . . . Neronis & portio episcopi scilicet CLIII. . . . . XXVIII. neque ipse inmodicus persecutor evangelii tempore . . . . cujus persecutione plurimos prophetas passi sunt, quos . . . . gloriosos in orbe . . . . presidere ab ipso . . . . & est Athenis tolerabilis persecutor Labiano episcopo in urbe praesidente . . . . ruinam aliam plac. . . . . Kartaginis episcopus fuit. Sub ipso Decio passi sunt Romae sempronius Juli . . . pater Montanus usque ad Valerianum annis sunt VII. . . . . & Kartagine Cyprianus . . . . Maximianum anni sunt XLV. ipsi sunt septimi Christianorum acerrimi persecutores . . . . , . . . urbis & ensurius Karthaginis Sirano, & Cassianus diaconi urbis . . . . omelia concremaverunt. Ab ipsis usque ad Stiliconem iterum consulem anni sunt centum duo. Ipso consulatu venit persecutio Donatistis VI. Kal. Julias data pridie Kalendas Februarii Rabennae . . . . usque ad annos XXIIII. regis Geiserici anni sunt quinquaginta octo. Hic est numerus annorum . . . . . Dominus Christus passus usque ad annum praesentem, idest sicut supra scributum est anni sunt quadringenti triginta quattuor. Nam ut saeculi annos per ordinem decurramus legis . . . . Ab Adam usque ad diluvium anni sunt duomilia duocenti quadraginta duo. Ab illo usque ad vocationem Abrahae anni sunt mille centum octoginta octo. A vocatione Abrahae usque quo filii Israel introissent in Ægyptum cum Jacob patre suo anni sunt ducenti quindecim & cum Moyse . . . . judices eis & erant ex filiis Israel annis quadringentis quinquaginta. Offenso Deo usq. . . . . dicaverunt eos alienigenae annis centum undecim. Reges eis fuerunt annis quingentis quin . . . . menses sex dies decem. In captivitate Babyloniae fuerunt annis septuaginta. Ebdomadarum Danielis septem in quibus est templum Dei restauratum anni sunt XLVIIII. Aliarum ebdomadarum sexaginta duarum, in quibus sacerdotes templi eis dominabantur usque ad Christi Domini nativitatem anni sunt quadringenti XXXIV. Et a nativitate Domini usque ad ejus passionem anni sunt XXXI. Et a passione Domini usque ad annum vigesimum quartum regis Geiserici anni sunt quadringenti XXXIIII. Fiunt omnes ab Adam per legis ordinem numerati usque ad annum praesentem anni quing. . . . . nongenti octoginta quattuor.

Explicit liber Genealogicus, in quo praefati anni conclusio . . . .

ANO-

ANONYMI LIBELLUS

De Computo Paschali.

DUm mens curiosa in re tam graviori & admodum satis optabili propensius desudaret, & diu anhelando lectitans perdurasset, illa scilicet, quæ hominem mortalibus laqueis occupatum, jejuniis a delictis expiatum purgat, & Beatorum choro consociat, coccineis maculis & alieno rubore aspersam baptismatis tunicam ut nivem exhibet candidatum, suscipit etiam in agni nuptias veternosis peccatis bonus tumet, in ruinæ casu dilapsum erigit sacerdotum precibus recivum Domino templum & subit odium miserationis fulgore micuit, adque scientiæ lumen effulsit, ut illa quæ videbantur quærenti & desideranti quibusdam nebulis obscurata patefierent, universa ei detegerentur occulta, a quo lunares cursus in integro firmarentur, & paschales circuli sibi invicem consonantes cum lunaribus annis, & embolismorum titulis sine ullo errore ab ignorantibus noscerentur, in quibus ocdoadarum & endecadarum anni ita investigati, adque divino nutu confecti signantur, ut in nullo prorsus vacillare aliquatenus videantur. Quibus providentia conditoris tanta titulatio defixa cognoscitur, ut in anno decimo regis Geiserici anni quadringentiviginti a passione Dominica in capite primæ ocdoadis complerentur, & tale, tam Judæorum, quam Christianorum inventum est pascha, quale tunc a Domino cum Discipulis fuerit celebratum. Passus interea pro nobis octabu kalendas Apriles, luna sextadecima, feria sexta, & resurrexit a mortuis sextu kalendas easdem, luna duodevigesima, feria prima, sicut in anno primo primæ ocdoadis operis cepti proculdubio aspectibus nostris veridicis ostenditur documentis. Est enim annus præsens in ocdoada prima a passione Dominica quadringentesimus vigesimus sextus anno sextodecimo Regis, secundi vero circuli caput annum habet consulatu Theodosii decem & septies & Festi, in cujus fine ab Ægypto exeuntibus filiis Israel completi sunt anni duo millia centum, & inventum est pascha, quale in Ægypto a Patribus primum fuerat immolatum; atque anno sextodecimo Regis adnotati sunt duo millia centum sedecim in vigesimo & sexto circulo anno septimo decimo ejusdem circuli, cujus anni Dominicum pascha agitur quintum decimum Kalendas Majas, luna septima decima. Sed ut unus assis in hoc circulo plus inveniatur, & a luna secunda ad caput iterum revolvatur, hunc Lunares minutiæ genuerunt, eo quod inter duodecim annos ut integro paschales dies pronuntiare possemus, assis unus de accentibus unciis perspicue invenietur præter illum assem videlicet feriarum, qui inter annos quattuor pro bissextum sæpissime subrogatur. Ergo octogies quater unciæ septus & septies decusdipundius habeas annos octoginta quattuor, quibus sanctissimæ memoriæ Augustalis sex de septem assibus in ocdoadibus & endecadibus suis non propriis locis & sedibus adnotavit; quos per annos octoginta quattuor annales unciæ invenerunt. Ob quam rem in ejusdem circulis error aliquotiens invenitur, dum annorum numero, & elementorum cursibus liquidius non adtenditur, quamvis unus assis de septem in octoginta quattuor annis semper deducitur, & paschali nunquam omnino supputationi conceditur; ipsumque assem, nisi fallor, proprium in lunarem cursum non intentus immisit, quem potius super vacuum integris adsertionibus declinavit: Ipse est, qui paschales errores gignendo dinoscitur, sicut annorum serie conscripta monstratur. Ut autem ipsum assem, qui excluditur, invenire possis a supputatione uti debebis. Octogies quater enim decusas uncia faciunt tibi dies nungentos triginta unum; partiris trigesimum, invenies triesas: ipsi sunt triginta & unum embolismi, quos laterculus omnis habere cognoscitur; remanet unus assis ille, qui in fine annorum octoginta quattuor de septem semper deducitur, quem, ut diximus supervacuum lunares minutiæ genuerunt. Ipsum etiam & Agriustia ejus municipii Thimidensium regiorum scribens Hilariano de ratione paschali per scripulos arte quadam voluit excludere, innitens in annos singulos non undecim dies & uncias, set undecim dies semiuncias, duæ selæ, scripulum suum semissemiuncia, duæ selæ, minus ad unciam scripulos duos cincunsela, qui faciunt in octoginta quattuor annis scripulos ducentos quatuor sestam qui sunt horae octo, semispuncta, duoque habeo. Devidentur foris exclusae. Minus ergo habentur ad plenum diem de septenario numero excludendum horas tres, scripulum undecim, puncta decem; ideo utique aliquantos annos suis adsertionibus in integro determinare nequivit. Providens igitur ipsum assem declinandum modis omnibus esse, quod si Augustalis sex, ut dixi, asses in laterculi membris certis numeris immisisset, nullatenus in lunari cursu & paschalibus annis vitium incurrisset, quibus exproventum erroris hunc assem in suo lunari curso superflue variatim visus est praerogare; minori autem elemento in tertio circulo trigesimario anno vigesimo quarto lunaris concluditur cursus. Competit etiam his circulis paschalibus per annos octoginta quattuor, quibus explicitis ad caput reverteris sive in lunaribus cancellis, seu in paschalibus annis. Quorum annus igitur septimus decimus anno sexto decimo Regis; sed in lunari, ut diximus, cursu inter annos duodecim assem unum inmittis in primum, secundum, & tertium cancellum super quod afuerit Kalend. Jan. sic quoque annos per singulos veritate fulciris. Cum igitur in tertium cancellum ad annum perveneris vigesimum quartum reverteris post annos octoginta quattuor, excluso die uno de septenario numero ex crementis lunaribus venientem, & invenies in cancellorum capite lunam secundam, in quibus ab A usque ad K decem literae numerantur, quae sibi (*sic*) exsicunt sinos dies, ut menstrualis numerus agitetur. Ipse autem per menses duodecim A foris defixae noscuntur, de quibus literis per dies singulos eram prospicis; & sic in cancellis per annos singulos descendens in directum contra ipsam eram lineam adsecutus, quota luna vero verius poteris invenire, sane scientia cordis edoctus. In cancellis autem feriatum per numerum septenarium quaerenti datur indiculum, ab A. enim usque ad G. septem literae adnotantur, in quibus annus agitur septimus, ubi in bissextum ter quadriennium inmittis assem unum, hoc est annum unum K. & in mensium ordine quotum quaerere volueris, quam ad caput videris eram diebus singulis adnotatam, contra ipsam in iisdem cancellis invenies feriam fixam. In columna vero bissextili, quae cancellis lunaribus glutinata certo limite sociatur. Annus igitur & ipse septimus decimus feria tertia; sed ubi Kalendarum martiarum diem inveneris mineatum, illic habes bissextum inmissa feria designatum. Cum autem perveneris ad vigesimum & octavum, ad primum reverteris annum; & sic usque in fine mundi recapitulando singulos tam paschales quam bissextiles, simul etiam & lunares annos, feriarumque dies invenies adnotatos. Sed ut ipsum diem bissextilem in integro recognoscas, hanc rationem sequi debebis & scire hunc diem bissextilem non lavorabis. Hebraei primo ob hoc, non sua, sed Dei sapientia edocti, circa cursum lunae, non potuerunt errare; & ideo quando primum in Ægypto pridie idus Apriles quarta feria quartadecima luna, bessicilicus, duae selae de scripulo trion, semiuncia, sicilicus inmolaverunt pascha, dixerunt duodecim inventis, & duodecim crescentis; eo quod invenerint lunam quando facta sit a minutione non a crementis incoasse; unde comprehenditur aequinoctium octavum Kalendas Apriles diem primum inventum fuisse, & quarta die quod est quinto Kalendas ejusdem dixisse omnipotentem Deum *fiant duo luminaria in firmamento cæli, sic ut luceant super terram, & di-*

vi-

sensus turbatus.

f. hac.

vidant inter diem & noctem, & sint in signis, & in temporibus, & in diebus & in annis, & sint in splendore in firmamento cæli sic ut luceant super terram; & sic est factum. *Et fecit Deus duo luminaria magna; luminare majus initium diei, & luminare minus initium noctis*; & cetera. Fecit igitur omnipotens Deus solem initium diei & cucurrit antequam fieret luna horas undecim & quartam partem horae; & statim jussit fieri lunam, & prosequi eum, cum quo tam magnum officium in cœlo fuerat adepta. Constitura est igitur quintadecima plena, quia nihil quod non plenum perfectumque ediderit potentia Conditoris. Et ideo utique dictum est, duodecim minuentis & duodecim crescentis; luna enim per duodecim semestrua minuitur, & per duodecim semestrua crescit, ut quod minus sol ad plenum diem cucurrisse cognoscitur, hoc luna divinum magisterium minuisse a sapientibus invenitur; & sic eum Dominus jussit dodrantibus crescere, & dodrantibus minui, sicut re vel ante ipso ostenditur calculata partitio. Quindecies enim dodrantes, decusas, quadran; sed quia dixit duodecim minuentis & duodecim crescentis duodecima in decusas quadran faciat tibi deunsicilicus. Lunaris vero annus habet dies tricentos quinquaginta quattuor, in cujus anni mense invenies dies viginti novem, semis, super quos addes deunsicilicus, & fiunt tibi dies triginta, cincunsicilicus. Duodecies ergo triescincunsicilicus faciunt tibi, secundum cursum Romanorum, dies trecentos sexaginta quinque, quadran; quem quadrantem per quadriennium temporis rediges, & facit tibi unum assem bissextum, hoc est quater quadrantes assis; haec est feria una. De columnis autem, quibus in circulorum capite cum suis sunt lineis picturatae, haec ratio cupienti clypeata monstratur. Quota enim fuerit Kal. Jan. luna contra ipsam directa linea adsecutus invenies. In secunda columna mensis primi quota die lunam primam tuos ante oculos fixam; in tertia autem, quarta, quinta, & sexta columna luna decima quotu erit mensis quarti, quinti, septimi & decimi hanc lineam oculo cernens, prospicis per quattuor columnas esse dispositam ✳ jejuniis enim legitimis deserviens adnotatur, sicut de septimi mensis jejunio praecipiente Domino Moyses sanctissimus protestatur: *hæc dicit Dominus: a nona mensis* inquit, *in decima mensis ad vesperas sabbatizabitis sabbata vestra; & omnis qui se non humiliaverit in jejunio illo perdam animam illam de populo suo*. Sic & per Zachariam Prophetarum omnium decus, de his sacris legitimisque jejuniis Dominus post captivitates tempus locutus est dicens: *factum est*, inquit, *verbum Domini omnipotentis ad me, dicens; dic ad populum terrae, & ad sacerdotes: si jejunaveritis & planxeritis in quintis aut in septimis jejuniis; & ecce septuaginta annis nunquid jejunium jejunastis mihi o domus Israel? & si manducaveritis & biveritis, nonne vos manducetis & vos bibitis, non hæc verba sunt quae locutus est Dominus in manibus Prophetarum illorum qui ante nos fuerunt?* Cum fuit Jerusalem habitata, & copiosa, & civitates illius in circuitum, & montana & campestres habitabantur. *Et factum est verbum Domini ad Zachariam* djcens: *hæc dicit Dominus Omnipotens, judicium justum judicate, miserationem & misericordiam facite unusquisque ad fratrem suum, & viduæ & pupillo & advenæ, & pauper inclite dominari; & malitiam quique fratris sui nolite reservare in cordibus vestris.* & paulo post: *hæc dicit Dominus Omnipotens jejunium quartum, & jejunium quintum, jejunium septimum, & jejunium decimum erunt domui Juda in gaudium, & in jucunditatem, & in solemnitates bonas & jucundi eritis & veritatem & pacem amabitis*. Ecce jejunia legitima, qualiter fieri debeantur, a Domino nuntiantur. Sed cur in istis mensibus designatur, volentibus ostendamus. Jejunium enim quartum pro primitiis & mensibus; & jejunamus jejunium quintum pro areis redigendis & decimis offerendis; jejunium septimum pro vindemiis colligendis; & jejunium decimum pro sementationibus etiam seminandi, sed olei primitiis delibandis. In quorum jejuniorum quattuor septimanis sine ullo errore lunam decimam intueberis, manifestam. A Dominico autem pascha & uniuscujusque anni computas dies octoginta quattuor, in quorum conclusionem invenies sabbatorum dies, quod est finis septimanae, quae in se habet quarti mensis lunam decimam & exsolves post sacrificium jejunium quartum. Centum duodecim jejunium quintum; centum septuaginta quinque jejunium septimum; ducentos sexaginta sex jejunium decimum; sic singula in ordine recensendo artis hujus magister & doctor poterit repperire; si tamen somnolentia cordis, quae a sapientibus declinatur, non oppresserit sensum. His quoque supradictis columnis aliae septem junguntur, in quibus Kalendarum Januariarum luna & paschae Dominicorum dies adnotantur; tricesimarius etenim lunae numerum, per septemnarium numerum ebdomadis divisus spatia numero ducenta decem disterminat. Ut autem unius cujusque paschae diem invenias, lunam & feriam, quae fuerit Kalendis Januariis, observabis, ut lunae cursum tenens in eadem columna, diem invenias paschae, quod ad feriam suprascriptam pertinere videtur; hoc idem & in fibulis triginta sequentibus adprobatur, in quibus Kalendarum Martiarum lunam & feriam per septenarium numerum utrarumque in luna dierum triginta ducenta decem spatia invenies adnotata, nuntiantes certissime fixum unius cujusque anni dominicum pascha. Nam & harum fibularum numerum tres aliae ut pedisequae columnae secuntur, quae in se embolismorum titulos & lunares annos lineis tensis ex Kalendis Januariis quota fuerit curiosis & bene sullicitis planius monstrare coguntur, ut horum circulorum veritas in omnibus suis ornata monilibus ostendatur.

Hoc signum reperi in Cod.

Explicit liber primus cum indiculis suis.

INCIPIT LIBER SECUNDUS

Qui in se omnia ornamenta continet circulorum.

ALia quoque ratio ob vigesimum quintum circulum, quod in se annos contineat duo millia centum a sacratissimo scilicet paschae die in Ægypto immolato adnuente Domino ostendimus manifestam, ut & in Kalendis Januariis secundam lunam, & primi mensis quartam decimam pridie idus Apriles, & feriam quartam adtendas in capite circuli secundi in integro fuisse defixam, quam tu diligentissimus scrutator supputans, hoc modo invenire debebis. Octogies quater enim tricenti quinquages quartus faciunt tibi dies lunares viginti novem milia septingenti triginta sex; & octogies quater decusas uncia, faciunt tibi nungenti triginta milia sex unus dies embolismares addes supra summam superiorem, & habes triginta milia sescentos sexaginta septem dies. Exinde deducis diem unum, quem in sequentibus dictis ex detrimentis lunaribus gignitum esse docemus, & qualiter declinetur evidentissime demonstramus. Ergo circulus unus annos habet octoginta quattuor, qui in se continent noctium triginta miliasescenta sexaginta quinque. Et quoniam vigesimus quintus circulus in consulatu Theodosi sedeces & Fausti ab eodem pascha fuerit consumatus, quem recalato tempore supputans, invenies habere noctium septingenta sexaginta sex milia sescentas viginti quinque, quas cum partitus fueris in sexagesimam partem, invenies duodecim milia septingenta septuaginta septem, uncia, quam summam superiori summae adjungis fiunt noctium septinginta septuaginta novemilia quatringintas duas; in quibus partiris trigesimam habebis viginti quinque milia nungenti octo essuperet dipundius, uncia; haec, inquam, fuit luna secunda Kalendis Januaris. Ecce Deo gratias quam digne

digne & rationabiliter inventa est Kalendis Januariis luna secunda, quae quartam decimam primi mensis cum embolismi titulum procreans in omnibus invenitur. Ex Kalendis itaque ipsis Januaris, ut quartam decimam pridie idus invenire possis, in tertio idus Apriles computans, & habes centum & unum diem, super quos dies addes luna secunda, quae inventa est esse ipsis Kalendis Januariis, faciunt tibi dies centum tres; partiris sexagesimam habes bessicilicus, duae salae de scripulu, trientem, uncias silicus; hoc super centum tres dies addes, faciunt tibi dies centum quattuor, bessilicos, duo selae de scripulo, triens, semuncia, sicilicus; partiris trigesimum invenies tres insuper, & decus quattus, bessilicus, duo selae, de scripulu, trien semuncia, licilicus, & habes quartam decimam primi mensis, & quod excurrit pridie idus Apriles, qui est primus paschae sacratissimus dies. Sed ut ipsius lunae quartae decimae feriam quartam profectionis filiorum Isdrael ex Ægypto invenire possis, adverte; vicessimus enim & quintus circulus in fine secundi laterculi de Ægypto filii Isdrael exeuntibus invenitur esse conclusus, sicut per legis storiam annorum indicat sextus vicies quinque. Si ergo octoges quattus fiunt paschae duo milia centum, & in vicesimo & sexto circulo in capite complentur anni duomilia centum bisimilies; itaque centies trecenti sexagies quinque quadran, faciunt tibi dierum septingenta sexaginta septem milia viginti quinque. In his partiris septimam & habes centum nove milia quingenti septaes, quattus super & septus. Incipe numerare a feria prima quae fuit ipsis Kalendis Januariis primo anno paschae in Ægypto inmolato ab aite primo in septem assibus, & invenies pridie Kalendas Januarias feriam septimam; ipsis quoque Kalendis Januaris feriam primam; ex quarum utique Kalendarum diem in pridie idus Apriles computas, & invenies dies centum duos. In his partiris septimam, & habes decus quattus super & quattus; haec est feria quarta quartaedecimae lunae primi mensis anni primi, ut diximus, in capite circuli secundi, in quo invenimus pascha sacratissimum tunc a patribus in Ægypto inmolatum. Sed cum hos circulos in ordine adtentus fueris adsecutus intra columnas dies paschae veridicos invenies adnotatos, & illos qui foris sunt pro certo falsissimo super cilium columnarum encauto conscriptos sine dubio in errore fuisse defixos. Videtis igitur, carissimi, quod unicuique nostrum nihil denegat Omnipotens Deus. Sed quis quanta de ipso praesumserit fideliter cupiens ut voluerit dilargitur? Ita enim haec sacramenta manifestari praecepit, ut a passione Dominica in quadringentesimo & vigesimo anno regis Geiserici decimo anno diem inveniremus, in quo Dominus cum suis discipulis pascha sacratissimum manducavit; in eodem quoque complerentur anni duo milia centum decem, ab agno scilicet illo anniculo sine vitio in Ægypto immolato, sicut a secundi circuli capite ostenduntur in ordine titulati.

Incipiamus itaque, fratres, ab exodi lectione de ipso agno in Ægypto immolato in memoriam scientibus revocare, ut possimus utrorumque agnorum speciem volentibus demonstrare. In qua lectione recognoscimus ipsum Deum & Dominum nostrum ad Moysen & Aron fratrem ejus in terram Ægypti dixisse: *mensis hic*, inquit *initium mensium*, *primus erit vobis*, *in mensibus fasæ*, ad omnem Synagogam filiorum Isdrael dicens: *decimo die mensis hujus accipiant sibi singuli per domos tribuum ovem per domum*; *& si exigui erunt in domo*, *ut non sint sufficientes ad ovem*, *adsumant secum vicinum proximum suum*, *per numerum animarum singuli quod sufficient sibi computabunt in ovem*. *Ovis sit sine vitio*, *immaculatus perfectus masculus & anniculus erit vobis ab agnis & ab ædis accipi*, *ea fit vobis observatum usque ad quartam decimam diem mensis hujus*. *Et occidet eum omne vulgus synagogae filiorum Isdrael ad vesperam*; *& accipient de sanguine ejus*, *& ponent super duos postes*, *& super limem in domibus*, *in quibus eum edent*, *in ipsis & edent carnes ipsas nocte assatas igni & azima cum . . . . edent*. *Non edetis crudam*, *neque coctam in aqua nisi assatam igni*. *Caput cum pedibus*, *& inter reneis nihil derelinquentes ex eis in mane*, *& os non confringetis ab eo*. *Quae derelicta fuerint de eo usque in mane igni cremabuntur*. *Sic autem comedetis eum*; *lumbi vestri praecincti*, *& calciamenta in pedibus vestris*, *& bacula vestra in manibus vestris*; *& edetis eum festinanter*, *pascha est enim Domini*. Praecepit igitur Omnipotens Deus per Moysen universae synagogae filiorum Isdrael in mense novorum, qui est initium mensium in mensibus anni, in quo habitu ederent pascha; ad hoc utique, ut & suam divinitatem credentibus nobis in Christo manifestaret & illorum latrocinium, jam tunc a pascha primum, in Ægypto celebratum demonstraret; qui in Ægypto ad vesperam, idest in novissima saeculi tempora, praecincti, & calciati adversus agnum Dei immaculatum prima die azimorum ad vesperam cum gladiis & fustibus exirent, & universa, quae ab omnibus Prophetis de eo praedicta fuerant, in eum committerent. Et ideo nos qui jam non secundum imaginem, sicut illi, sed secundum veritatem in commemorationem passionis filii Dei pascha celebramus, nihil aliud in primis nisi de ipsius Domini nostri adventu totis viribus fidei nostrae diligenter requirere debeamus & tunc circulorum ferie revolvamus. Primus enim Gajus Julius Caesar Romae imperavit annis decem, mensibus quattuor, diebus sex. Post Gajum Julium Caesarem successit Augustus imperator, qui imperavit Romae annis quinquaginta sex, mensibus quattuor, die uno. Hoc imperante advenit Johannes, Zachariae sacerdotis filius, missus a Deo praedicans baptismum pœnitentiae, qui secundum praedicationem legis prophetarumque omnium Christum ostendit, Christum filium Dei advenisse in hunc mundum, idest in regione Judae, dicens: *hic est agnus Dei*, *qui aufert peccata mundi*; & *hic est Salvator saeculi*; *hic est de quo dixi: homo ante me factus est*, *cujus non sum dignus corrigiam calciamentorum solvere*. Exinde cepit Jesus docere populum & facere virtutes & signa magna, quae nullus alius fecerat. Manifestavit autem se post baptismum universo humano generi filiorum Dei, missum a Deo patre ad stabiliendum & reformandum, reconciliandumque populum sibi compositum, quibus electis duodecim discipulis data est potestas in sancto Spiritu; & misit eos per omnes gentes, docentesque docerent. Dehinc ordinatis eis ad officium praedicandi gratiam Dei factam per nomen ejus, remissionem peccatorum, resurrectionem carnis, aeternam vitam mortuis resurgentibus, praedixit eis quanta passurus esset a Judaeis usque ad mortem, mortem autem crucis & quod triduo mansurus esset in corde terrae, & quod tertia die a mortuis resurgeret, & post resurrectionem cœlos petiturus esset. Deinde Tiberius Caesar imperavit annis viginti duobus, mensibus septem, diebus vigintiduobus. Hoc imperante, idest sextodecimo anno imperii ejus, procurante Jadaea Pontio Pilato sub Anna & Caifa sacerdotibus, octabu Kalendas Apriles, duobus Geminis Consulibus, incidit sexta decima luna, parasceve, quando Dominus noster, Salvator generis humani, Jesus Christus filius Dei passus est. Perpessus igitur omnia, quae de eo fuerant scripta, secundum praedicationem legis Prophetarumque omnium & Evangeliorum ejus, passus, ut diximus, octabu Kalendas Apriles, die parasceve. Tertio vero die a mortuis resurrexit, die Dominica sextu Kalendas easdem, & conversatus cum Apostolis & Discipulis quadraginta ferme diebus, circumfusa nube in cœlo est receptus. Exinde igitur, regnante gratia Dei, homines credentes in nomine ejus inluminari cœperunt. Et ideo in his omnibus gratiam referamus haec omnia disponenti propter nostram salutem; & vocat nos ad divinam agnitionem Dominus Deus omnipotens pater Domini nostri Jesu Christi, cui sit

fit honor & gloria per eundem Dominum Christum in Sancto Spiritu per omnia secula seculorum. Amen.

Fiunt ergo a protoplausto Adam in anno sextodecimo Tiberii Cæsaris, idest in passionis Domini die, anni v. millia quingenti, & a passione Domini usque ad annum decimum Regis, anni quadringenti viginti; quo anno & invenies diem paschæ sacratissimum, in quo Dominus noster pro nobis agnus Dei fuerit immolatus. Qui dies in capite circuli primi anno decimo ejusdem Regis defigitur, perfecto numero titulatus. In his itaque annis Augustalis, sui laterculi auctor, dum & litterarum sit scientia præditus, & calculationis arte peritus, vitium incurrisse cognoscitur, propter annorum scilicet numerum suo in lunari cursu, cui plus assis unus ex ipso annorum fallaci numero accidisse probatur. Dicit enim a passione Dominica centesimo octogesimo & sexto anno, ejusdem Paschæ die, diem diei convenisse, cum in anno centesimo sexagesimo & nono a capite circuli tertii diem ipsum debuit repperire, quem in suis circulis anno sexagesimo & nono noscitur defixisse. Illum vero sine membris diem cum vocabulo personatum apud nos anno septimo decimo, habitum suorum circulorum in capite in incerto numero ostenditur titulasse; ideo utique in errore devenisse videtur, sicut ipse suo adloquio profitetur. Quod autem, inquit, non ab eo anno quo passus est Dominus annorum ordinati sunt circuli investigati adque repperiti compendii utilitas sua sit a duobus Geminis Consulibus quo anno passus est Dominus usque ad annum consulatus Antonini quater & Albini, qui in hoc opere primus est, anni centum octoginta sex numerantur, & quia hoc eodem Consule contigit, ut omnifariam paschæ dies diei passionis Domini conveniret utilitas obluta (*sic*) compendi fastidiri non debuit. Ab hoc igitur Consule, quo primæ ocduadis initia cœpta sunt, usque ad eum annum quo octogesimus & quartus annus cum suis embolismorum signis concluditur, perfacile est inspicientibus Kosmutæ calculationis veritatem oculis quoque testibus comprobare, qualiter in hac supputatione comprobare se promittit; cum nec diem passionis Dominicæ in capite primæ ocdoadis suæ in integro defixerit, nec certum numerum annorum veridice terminaveris; sicut textus indicat nostrorum sequentium circulorum, quorum scilicet in capite inveniens Kalendis Januariis luna vigesima, & secunda feria septima, quartadecima primi mensis; decimu Kalendas Apriles, feria IV. Dominicum paschæ VI. Id. Apriles, luna duodevigesima, & in ejus circulorum habetur in capite Kal. Januariis luna XX. feria VI. quartadecima primi mensis octavu kalendas Apriles feria V. dominunicum pascæ, V. kal. Apriles, luna VII. In hoc die putat esse passionem Dominicam, quod omnino ullatenus congruit veritati. Sic etiam nostris aspectibus lunaris ipse cursiculus indicat rutilo lumine radiatus, simul & annorum numerus certo in loco jure defixus. Agriustia vero primus pravitatis cultor, & erroris sui amator, assertionisque suæ imperitissimus doctor & semipsum, quem dum diximus declinandum, annos per singulos scripulis dissiparare conatur, ut ejus falsitas evidens ostensa nudetur, & a veritate alienus innotescere videatur. Ipse in doctius tunc interrogationibus agitetur, quali vel quos solaminis argumento in ipso anni curriculo suis laterculis lunæ crementum asses undecim semuncia, II. sele, scripulum unum semissem uncia, duæ selæ voluerit prorogare, & non asses undecim & uncia, quod proculdubio in ipsa separatione annali eadem luna testatur augmentis augere. Per quam utique unciam in annis octoginta quattuor septem asses habere poterat supputator, de quibus unum assem, qui post triginta unum currit tempore Moysi, veritatem agnosceret plenum decuit (*sic*) declinasset. Octogies quater, ergo ut dicit, semiuncia duæ selæ scripulum unum semissem uncia II. selæ; ipse itaque respondit sexis, quadrans scripuli undecim destun. (*sic*); quod est quod asserit. Et ille ait sexis dies sunt sex & quadrant horæ sunt tres scripuli vero undecim destant sennarum (*sic*) minus puncta duo esse probantur, quia in destante puncta decem concludi apertissime dinoscuntur. Quid in hac interrogatione manifestius, quid in sua responsione probabilius, quam ut suo fomite vinceretur ineptus, suspiciones suas & usus qui solus horas octos emmisset puncta duo tantum secundum arbitrii sui voluntatem nisus sit exclusisse, & plenum assem penitus non valuit declinare. Ob quam rem reticos (*sic*) omnes ad veritatis regulam docuit descivisse, & ut caeci jam facto ultra luminis januam non poterint invenire; sed qualiter prudentibus certis numeris declinetur captus & integer sensus non avertere moretur Octogies quater enim trecenti quinques quattus, sunt dies vigintinove milia septingenti triginta sex; & iterum octogies quater decusas uncias faciunt tibi dies nongenti trigenta unum; quos superiori summae adjungis, erunt dies trigenta milia sexcenti sexaginta septem; qui dies per ocdoadas & endecadas ita determinati noscuntur, ut & ipsum quem in se supervacuum continent diem excluderent, & certum in se seclusum numerum consingnassent. Quinque enim sunt ocdoadae & endecadæ quattuor, quae ocdoadæ quinque inibi embolismares quindecim & lunares annos viginti quinque menses habent quadragintos nonaginta quinque, qui in se optinent, dies quattuor decimilia sescentos decem & quattuor, endecadae inibi embolismares & lunares viginti octo, menses habent quingentos quadraginta quattuor, qui in se exolvent dies sedecimilia quinquaginta sex; quorum dierum summam superadjungis, faciunt tibi dies triginta milia sescento sexaginta sex. Ecce de triginta millibus & sexcentis sexaginta septem diebus breviter exclusus unus assis in ocdoadibus & endecadibus per dierum divisionem veridice comprobatur & tunc ab imperitis, & studiosis in contentionibus dissipatur. Sic etiam in circulo sequenti cum superiori germina concordia ociavit per embolismos, adque communes annos assem ipsum furiosus (*sic*) quantocius plenum invenies declinatum. Sunt enim in & secundo circulo sicut & in primo, embolismares anni XXXI. & communes quinquaginta tres tricies. Semel ergo trecenti docies, quattus, respondet tibi undecimilia nongenti quattus, & quinquagies ter trecenti quinquages quattus faciunt tibi dies decem & octo milia septingenti sexaginta dua. Hae duae summulæ sibi invicem junctae efficiunt dies sexmilia sescentos sexaginta sex, & declinatus est assis ille praedictus.

Redeamus igitur & ad illam summam in dictis superioribus de eo anno venter & tectum, per quam primo anno pasche in Ægypto celebratum Kalendis Januariis luna secunda fuisse didiceris. In ipsum si advertere volueris, hunc eundem assem plenissime declinabis. Continentur enim in praedictam summam assium septingenta sexaginta sex milia sescenti viginti quinque, ex quibus deducis asses trecentos sexaginta quinque, anni scilicet novissimi circulorum, ut appareat ipsum assem, & per hanc summam exclusum fuisse de septenario numero innatum ex unciarum augmento. Verum & vigesimam primam lunam sine unciis plenissime nudam anni octogisimi quarti esse condiscas. Cum autem praedictos dies rursum superioris summae revocaveris, & hanc ipsam partitus fueris, secundam repperies lunam, quam Kalendis Januariis in secundi circuli capite adfati, manu scis fuisse signatam. Deductis itaque his assibus trecentis sexaginta quinque, remanent assium septingenta sexaginta sex milia ducenti sexaginta, in quibus partiris sexagesimam, habebis duodecimilia septingentos septuaginta unum; addes hoc supra summam praedictam, erunt assium septingenta septuaginta nove milia tricenta unum. In his partiris trigesimam, invenies viginti quinque milia nongenti sexaginta septem superet asses viginti unum. Ii sunt luna vigesima prima octogesimi quarti anni. Revocatis

catis quoque praedictis assibus trecentis sexaginta quinque ad illam superiorem summam, erunt assium septingenta sexaginta sex millia sexcenti viginti quinque, ut supra. In quibus partiris sexagesimam, & invenies duodecimilia septingenti septe septi, uncia; addes supra summam praefatam, & habes assium septingenta novem milia quadringenti, dipondius, uncia. In his partiris trigesimam, & habebis viginti quinque milia nongentos octogenta superet dipondius, uncia, sicut est luna in secundi circuli capite titulata, & declinaberis ad semipsum, quem in fine circulorum saepissime diximus declinandum. Quisquis es namque dolo vecordiae sauciatus, vel hujus rationis ignarus, per quam altam profundamque partitionis summam, ut verius dicam, potius dilucide demonstratum, hic assis de numero septenario fuerit exclusus agnosce; quemdam omnem in tua supputatione declinare nequiveris in utroque neutericus inveniris. Desine, quaeso, jam desine in errore miseros populos per fallaciam tuis eversiculis instruere; veritati quoque tandem aliquando dura colla summitte, qui per nebulas & perstigia ex Ægypto, de incognitis provinciarum spatiis & longa intercapidine terrarum quasi venientem tibi nuntios paschae diem sacratissimum sine tempore frequentius inaniter celebrandum. Cum horum namque circulorum lunare in tui pectoris sensum gluttinaberis cursum. Tunc a primo anno paschae in Ægypto immolatum veridicum invenies fundamentum, quod & lunaribus cancellis veris, & paschalibus titulis congruum sat esse cognoscis. Ex Kalendis namque Januariis, quibus superioribus dictis circulorum in capite lunam secundam inventam habitamque fuisse, jam noris in pridie earumdem Kalendarum Januariarum anni sequentis supputabis, eruntque dies trecenti sexaginta quinque, super quos addes lunam secundam, quae iisdem fuit Kalendis, ut dixit agnoscitelicet procedendi, (*sic*) & fiunt dies trecenti sexaginta septem, in quibus partiris sexagesimam, invenies sexisuncia, duae selae addes supra summam predictam, & habes dies trecentos septuagenta tres, uncia, duae selae. In his ergo partiris trigesimam, invenies decus dipondius; superest decus tresisuncia duae selae, similiter etiam & in anno sequenti qui in ordine tertius appellatus supputare debebis. Bis itaque trecenti sexages quinque fiunt dies septingenti triginta. Inmittis vero ut supra anni primi lunam secundam & habebis dies septingentos triginta duos, in quibus partiris sexagesimam, invenies decus dipondius. Restant duae selae; addes hoc supra summam praedictam, & erunt dies septingenti quadraginta quattuor; restant duae selae, in quibus partiris trigesimam, invenies dies quattus super & vies quattus, restant duae selae. Sic autem singulis quibusque annis usque in octogesimum & tertium annum supputabis; quem octogesimum & quartum in fine circulorum adnotatum agnoscis, ut etiam in his singulis annis undecim asses & uncia immittere videaris, & nullis cancellorum anfractibus vel lunaribus tituli erralle omnino noscaris. Dominus enim noster Christus, paternae obediens jussioni, ita hujus lunae almum sydus edidit, ut de noctis invenies lumen solidatae tenebrari ob nubimenta tenuaret quae claro invecta curriculo cautis vacasse per erroribus, secretis operantibus causis, nunc plena subducit implenda, & rotatis cursibus iterum definitur. Haec sunt igitur lunae principia, ejusque officia perenni servitio divinitus instituta; haec in signis, & in temporibus, & in diebus, & in annis praesciae facta. Per hanc quippe fabricam castam puramque, & suae majestatis praesagio Dominus designabat ad ecclesiam, quod saepissime tenuatur casibus variis, & minuitur semper in lapsis; splendoris tamen nitore suffulta crescit in sanctis. Sic enim speciatim dico, eadem de semetipsa loquitur ecclesia: *fusca sum*, inquit, *& decora*, o filiae Hierusalem; & Dominus per Prophetam voci sonorae respondit, & dicit: *tota speciosa es sicut sol, & perfecta sicut luna*; & iterum: *semel juravi in sancto meo si David mentiar, semen ejus in aeternum manebit, & thronus e us sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in aeternum*. Hoc autem ecclesiae in Christo totum manet, & competit sacramentum, adientissime namque repraesentamus ejusdem lunae perfectissimum cursum, ut in suis eum quodammodo cancellis diebus singulis in integro noveris terminatum. Ex Kalendis, inquam, Januariis in pridie illius diei supputabis, in quo etiam luna quota sit quaeris. Sed forsitan dicis: quare in pridie & quota sit luna in sequenti significas die, quia ex Kalendis utique Januariis summam colligis, & quota in his fuerit luna superinmittis? numquidne unum diem bipartitum vel duplicatum supputare singularem aliquatenus in numero possis? itaque in his partiris sexagesimam, & quod fueris partitus supra dierum numerum ponis, in quibus similiter trigesimam partiris, & in quovis die, ut dixi, quota erit luna, quae ad athomum per dies & annos singulos peritissime designabis, quamvis unius cujusque paschae natales nonnisi primi mensis novus generat dies; sed ut ipse primus mensis a tertio nonarum Martiarum die usque in quarto nonarum Aprilium a cunctis plerumque esse dicatur, certa atque digesta ratione monstretur, ut in his viginti novem diebus paschalis nativitas retegatur, & per primum annalem circulum veridicis documentis, evidentius ostendatur. A solis enim & lunae fabrica quae die V. Kalendarum Aprilium sumpsit exordium, computamus dies trecentos liberos quadragenta occurrisse ad futurum quintum nonarum martiarum diem, super quos dies addimus lunam quintam decimam, in qua utique plenitudine diei ipsarum quintum Kalendarum Aprilium ad vesperam a Domino fuerat constituta, & fiunt dies trecenti quinquaginta quinque, in quibus partiris sexagesimam, & habes quinques deuncos; addes supra summam superiorem, & fiunt dies trecenti sexaginta. Deun. partiris trigesimam & invenies decusdipondius super & deun. & quoniam quintadecima luna, plena, ut diximus, quinto Kalendas Apriles fuerat facta pridie idus Apriles, ut ritis cornibus extenuatur ad suum mensem primum implevit; propter quod novilunium Judaeis praeceptum est observare usque in hodiernum diem. Secundum vero mensem quarto idus Majas implevit, tertium mensem quarto idus Junias, quartum mensem sexto idus Julias, quintum mensem sexto idus Augustas, sextum mensem septimum idus septembris, septimum mensem pridie Nonas Octobris, octavum mensem nonis Novembribus, nonum mensem pridie nonas Decembris, decimum mensem tertio nonas Januarias, undecimum mensem Kalendis Februariis, duodecimum mensem quinto nonas Martias, & habes dies trecentos quinquaginta quinque, quos continet annus primus sane inibi quindecim diebus lunae, quota utique plena & perfecta fuerat facta. Nam a quintum nonarum in quartum Nonarum Martiarum die supputatio pronuntiat luna, qui est scilicet dies inter quintu & tertio medius in quo luna deun & non assis, qui est dies unus inventus sit plenus. Itaque a die ipso mensis inchoari non potest primus, sed a tertio nonarum martiarum in quarta nonarum Aprilium diem, in quarum quartu nonarum pridie, hoc est in die kalendarum Aprilium conputamus ex quinta kalendarum earumdem praeteriti, idest primi anni, in quo die utraque luminaria in signis, & in temporibus, & in diebus, & in annis a Domino fuerant constituta, & inveniemus dies trecentos septuaginta, super quos addimus lunam quintam decimam, in quo statu interea fuerat facta, & fiunt dies trecenti octoginta quinque. Ex quibus diebus partiris sexagesimam, & habes sexis cincun; hos praedictae summae adjungis, & fiunt dies trecenti nonaginta unu cincun; partiris trigesimam & invenies decus tresis, superet atcincunt. Ergo ex die tertio nonarum martiarum usque in diem quartum nonarum Aprilium primam lunam quaerere debemus, quoniam in quocunque

die

die exitis viginti novem diebus luna prima cum fuerit, inde incipit mensis primus, in quo mense pascha sacratissimum celebrari praecepit omnipotens Deus, sicut in Exodo testatur & dicit: *diem festum paschæ observabitis; septem diebus edetis azima, sicut praecepi tibi, per tempus mensis novorum; in eo enim existis de terra Ægypti*. Item in Levitico præcipit Dominus & dicit: *primo mense in quarta decima mensis, in medio vespertinorum pascha Domini, & in quintadecima mensis hujus dies festi azimorum Domino*. Item in Numeris: & locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sina anno secundo proficiscentibus eis ex Ægypto, in mense primo, dicens: *dic, ut faciant filii Israel pascha in tempore suo quartadecima die mensis primi ad vesperam. Secundum tempora, secundum legem suam, & secundum comparationem suam facies illud. Et locutus est Moyses filiis Israel facere pascha in deserto Sina secundum quod præcepit Dominus Moysi, sic fecerunt filii Israel*. Et paulo post cum comminatione præcepit Dominus, & dicit: *homo qui fuerit mundus, & in via longa non fuerit, & cessaverit facere pascha, exterminabitur anima illa de populo suo, quia munus Domino non obtulit in tempore suo: & peccatum suum accipiet homo ille*. In Deuteronomio Moyses ad populum locutus est dicens: *observa mensem novorum, & facies pascha Domino Deo tuo, quia in mense novorum existi de terra Ægypti nocte, & sacrificabis pascha Domino Deo tu*. Sic quoque & in primo libro Esdræ apertius scriptus est egit. *Osias pascha in Hierosolymis Deo, & immolavit phasec quarta decima luna primi mensis ad vesperam*. Ecce quartadecimæ lunæ dies, qui est ad quintu decimu Kalendarum Aprilium die usque in septimo decimo Kalendarum Majarum, legaliter ut sit vera ratione firmata dinoscitur; & sic etiam a tertio Nonarum Martiarum die usque in decimo Kalendarum Aprilium diem sunt decem novem, in quibus luna dum nascitur, lunaribus annis proculdubio deputatur; a nonum vero kalendarum Aprilium in die quartu Nonarum earundem dies sunt decem, & his dum nascitur embolismaribus annis profecto defixa notatur, sicut circulorum in vetustatis indiculo comprobatur. Sex enim menses divident annum, in embolismario vero mensis unus dierum triginta prorogator accedit sexes ergo vies nonus tibi faciunt dies centum septuaginta quattuor; & septies triceni habes cc. decusas summulas adjungis, faciunt tibi dies trecentos octoginta quattuor. Hic est annus embolismaris. Lunaris autem annus æque in sex mensibus dividitur. Sexes itaque vies nonas faciunt tibi dies centum septuaginta quattuor, & sexes triceni centus octo sunt. Junctæ sibi invicem summulæ faciunt dies trecentos quinquaginta quattuor, non a dominico in dominicum paschæ, sed ad quartam decimam in quartam decimam lunam primi mensis anni supputantur venientis; & sic omnes suo in ordine per annos octoginta quattuor certis mensibus sine dubio dies collectos invenies, sicut ipsius lunæ per menses singulos oculis testibus, nativitatis fulget aspectus. A prima enim luna Kalendarum Januariarum usque ad octavam annos embolismares invenies; a nona vero usque in vigesima septima lunares pro certo repperies. Sic etiam a vigesima & octava usque ad trigesimam embolismares invenies annos. Hæc omnia solicitius observabis, & dies paschæ in integro invenies. Non laborabis ecce, annuente Domino, singula dilucide perfecta monstrantur, in quorum jam & obtrectatorum perfidia refallatur, ut insontium astuta simplicitas cunctis subdita cognoscatur; ipocrytarum vero evitentur errores, quia imperitorum est jactantia, nam verecundia plenæ sunt præfatæ virtutes.

Ordo Mensium Januarius. Aug. & Dec. habent dies xxxi. iiii. Non. vii. Id. xviiii. Kal.
Martius. Maj. Jul. & Oct. habent dies xxxi. vi. Non. viii. Id. xvii. Kal.
Aprilis. Jun. Sept. & Nov. habent dies xxx. iiii. Non. viii. Id. viii. Kal.
Februarius habet dies xxviii. in Bissex. xxviiii. iiii. Non. viii. Id. xvi. Kal.

Reg: Mens.............................Epactæ..Con. Sol.
Mart. V..I......

Reg.........Lunæ......Nullæ.............Rec........Paf................Ter. Pasch.

Ap. I..........S.........V.........XI.........II.......V.........Ter.....................N. Ap.
Maj. III.........O.........V.........XXII......III.......I..........Quat.....................
Jun. VI.........N.........VII.........III.........IIII......VI.........Non. Kal. Mar.....VIII. Kal. Ap.
Jul. I..........D........VII........ ........VI.......II.........III. Id. Feb............... Id. Ap.
Aug. IIII........ I.........VIII.......XIIII..... .......V.........VI. Non. Mar.....IIII. Non. Ap.
Sept. VII..... ..............VII......III.........XI. Kal. M....... XI. Kal. Ap.
Oct. II.........E.........X..........XXV.....I.........VI.........VI. Id. Feb........ IIII. Id. Ap.
Nov. V.........M.........VIIII......VI........II...................................
Dec. VII.......Ap.........XII.........XVII.....IIII...... IIII.......III. Kal. Mar.......III. Kal. Ap.
Jan. II........ Mi..........XI.........XXVIII..V.........VII.......XIIII. Kal. Mar. XIIII. Kal. Mi.
Feb. VI.........Iu..........XII.......VIIII..... VI....... III.........Non. Mar......

Junge istos cum Jul..........XIII.......XX........VII....... I.........VI. Kal. Mar........VII. Id. Ap.
consotiis ad Kal. Aug..........XIIII..... I..........II........ IIII......Id. Non. Mar...... VI. Kal. Ap.
collig:

Istos iunge cum Epact. ad lunam inveniendam per Kalend.
XII........III.......VII......IIII. Non. Mar. XVII. Kal. Mar.
XIII.......IIII......V........XIIII. Kal. Mar.

IIII.........V.........I..........IIII. Id. Prid. No. Ap.
XV.........VII....... IIII......Kal. M. XIIII. Kal. Ap.
XXVI.....I..........II.........XII. Kal. Mar. Prid. Id. Ap.
VII.........II.........V.........VII. Id. Feb...........Kal Ap.
XVIII.....III....... III.......IIII. Kal. Mar.....XII. Kal. Ap.

V.
VI. VII. I. III. IIII. V. VI. Ist. iunge cum consoc. & ter. ad Dominicam Paschæ inveniendam, & ad Quadragesimae initium.
XIIII. Kal. Mar..... V. Id. Ap.
Prid. Non. Mar. IIII. Kal. Ap.
XV. Kal. Mar.

FRAG-

FRAGMENTUM EPISTOLAE ALCUINI DIACONI A JACOBO SERVO DEI EXCERPTUM.

Incipit epistulam Alcuini diaconi, qui & Flaccus ad dominum nostrum Carolum qui & David.

DOmino dilecto adque a Deo electo David Regis, Flaccus in fide & caritate perpetuam in Christo salutem. Dulcissima pietatis vestre munera mihi Fridegisi serbolus vester adtulit, in quibus utrumque, & dilectioni inveni in me, & sapientiam considerabi in te, quasi quodammodo quatuor dierum munera primordiales quattuor dierum creationes designarent. Et ego Jacobus diaconus dehas epistolam scarapsum tulique de aritmetica seu do astronomia pertinet, vel ad bisextu. Et quia prima die lux condita est prima die lucis materiam ostendit mihi.

Secunda creator firmamenti pulchritudinem extendit inter aquas & aquas. Secunda die in muneribus vestimenta sacerdotalia divisionem inter corpora sacerdotum & populi demonstrare cognobi. Tertia die terra cum ornamentis suis apparuit. Tertia die auri lectissima species, quae gremio eruitur terrae, directa est mihi. Quarta die sol honor saeculi cum sideribus celo indutus est. Quarta die clalam quedam & rotundam in similitudinem solis species honor mensae allatus est mihi habens XXVII. semicirculis qui sibi dncantur erunt LIIII. propter horas lunaris cursus, quibus per singulas signa currere solet habens circulum rotundum in medio propter solis perpetuam rotunditatem de cujus cursu inquirere cupio quomodo *decim* horae & dimidia singulis mensibus adcrescere solcant cujus ei sobtili ratio est. Sed dum exagagitati persacilis ad intelligendum. Sol igitur primo anno post bisestim in initio primae horae noctis intrat in Arietem; & post dies XXX. & decim *semi* horas exiet de Ariete, hoc est hora decima noctis XXXI. & secundo puncto, & tertio puncto XI.ᵃ horae ejusdem noctis intrat in Taurum A & ibi moratur XXX. dies & decimsemisoras & exiens de Tauro nona hora die plena, & ibi habes una hora. Ex quatuor punctis in duobus signis. Et fiunt tuorum signorum LX dies & XXI. hora. Et decima hora diei intrat in Geminos, & exiet de Geminis septima hora plena noctis & duobus punctis VIII horae & tertio puncto octavae horae noctis intrat in Cancrum. Et exiet de cancro VI. hora diei plena, & ibi habes secundam horam ex IV. punctis duorum signorum, & fiunt in geminis & Cancro dies sexaginta & horae XXI. & habes in his quatuor signis horas XLII. & dies CXX. & intrat in Leonem VII hora diei; & exiet de Leone III hora noctis & duobus punctis IV. horae & tertio puncto quartae horae noctis intrat in Virginem. Et exiet de Virgine secunda hora diei plena; & habes unam horam ex IV. punctis Leonis & Virginis; & habent LX dies hau duo signa & horas XXI. Et fiunt horum sex signorum dies CLXXX. & horae LXIII. Et fiunt ut dixi dies CLXXX. & duo. Et tertius dies dimidius ex XII. horis. Et tres horas supra quadrantilies; & intrat Sol in Libram hora diei tertiam, & exiet de libra XII hora diei. Secundo puncto primae horae noctis. Et intrat in scorpionem III puncto primae horæ noctis. Et exiet de scorpione XI. hora noctis plena; & habes unam horam ex IV. punctis; & fiunt horum duorum signorum dies LX & horae XXI. Et intrat Sol in Sagittarium XII. hora noctis; & exiet de Sagittario IX. hora diei plena, & duobus punctis X.ᵃ horae; & intrat in Capricornum III. puncto X horae diei. Et exiet de Capricorno hora septima noctis plena; & habent haec duo signa dies LX. & horas XXI. Has adde ad supprascripta signa, & habes dies CCC. & horas CV. Et intrat Sol in Aquarium VIII. hora noctis. Et exiet de Aquario hora VI. diei & secundo puncto horae septimu; Et intrat tertio puncto VII. horae diei in Pisces. Et exies de piscibus VI. hora noctis plena. Et haec sunt sex horae quae de punctis singulorum signorum adcrescunt. Habent haec duo signa LX. dies & XXI. hora: has adde ad suprascriptos dies vel horas, fiunt dies XII. signorum CCCLX. & horae CXXVI. partire CXXVI horas per XIV. Et fiunt quinqnies XXIV. quod sunt quinque, dies & sex horae. Et erunt totius anni CCCLXV. dies & sex horae; quia antea habuisti CXXVI horas has sex horas per quadriennium ductas faciunt XXIV. horas, quod est unus dies quem Latini bisextum vocant; & si non adderetur in Februario IV. anno haec dies, intraret itaque Sol XIV. kal. April. prima hora noctis in Arietem, & post CXX. annos traditas Solis dum ariete intrare debuisset, & intrasset itaque Taurum ni dies XXX in CXX annis bisextiles augentur cursu illius: haec & hujus modi rationes tam suabes sunt in consideratione scientibus, ut & caeteres artes philosophiae solent esse yedisc enti & intelligenti eas. Quid aliat in Sole Luna & syderibus consideramus, & miseramur nisi sapientiam creatoris, & cursu illorum naturales. Fertur itaque Abraham patriarcham ex Aprologiae rationem creatorem Deum intellexisse & veneraste; & exinde amicus Dei appellatus est. Si vis scire quomodo adcrescunt singulis mensibus solaris cursus decim semisoras, moltiplica decim per decim fiunt C. Quia una hora decim habet minuta; Deciesvero decim minutam faciunt C. da unicuique die ex XXX diebus Tria minuta, fiunt XC. minuta; & remanent decim minuta; his adde V. minuta quae fiunt ex dimidia hora, & fiunt XV. minuta: haec partire per XXX. facies tricies dimidium minutum quindecim minuta, & adcrescunt cotidie in XXX diebus tria minuta, & dimidia pars unius minuti; & si scire vis quantum cotidie crescat ad bisextam partire quinque minuta, fiunt sexies V. sexta pars unius minuti adcrescit cotidie ut dimidia hora fiat per mensem unum; hanc dimidiam horam duc duodecies & fiunt sex horae: has muliplica in quatuor; quatuor sex faciunt XXIV quot sunt horae unius diei, qui per quadriennium adcrescit, ut bisextus fieri possit; nam CCCLXVI. dies, quis senarus numerus multum valet in 3 circulum anni. Nam CCCLX faciunt sexies sexaginta, quis sexageutarius per denarium partitur, inveuies sexagenarium numerum per denarium esse perfectum, sicut senarius per unitatem nam unum duo & tres sex faciunt, & est perfectus numerus in partibus suis. Ita sexagenarius quandam perfectionem habet, si partiatur per denarium numerum. Nam semel decim & bix decim & terdecim LX. sunt. Nam quantum valet in primum versu numerorum senarius ut perveniatur ad decim, tantum valet in secundo versum numerorum sexagenarius ut perveniatur ad C. Quinque vero dies qui supersunt tricenis sexagenis diebus in singulis mensibus est sexta pars mensis uniucujusque.

Sex vero horæ & quibus quarto anno sexta dies adcrescit habent perfectionem suam in partitionem senarii numeri, sicut paulo ante præfati sumus. Et sicut creator æquissimus in sex diebus fecit omnia opera primordialis mundi, ut significaretur in perfectione numeri senarii, Omnia in naturis suis fecisse eum perfecta; & ipse ille creator magnus, admirabis, perfectus est in natura sua, cui placuit omnia in senarii numeri perfectione perficere. Unde & sexta die creatus est homo perfectus anima & corpore, propter quem omnia creata sunt quæ sex diebus condita esse leguntur.

f. duodecim. (sic) f. semi. aliud miramur. (ex)

Ter-

Termini Paſchales

N. Ap.

VIII. Kal. AP. ✠

Id. Ap.

IIII. N. Ap.

XI. Kal. Ap.

IIII. Id. Ap.

III. Kal. Ap.
XIIII. Kal. Maj.

VII. Id. Ap.

VI. Kal. Ap.
XVII. Kal. Maj.

Pridie Non. Ap.

VIIII. Kal. Ap.

Prid. Id. Apr.

Kal. Ap.

XII. Kal. Ap.

V. Id. Ap.

IIII. Kal. Ap.
XV. Kal. Maj.

INCIPIT ORDO MENSIUM.

Januarius, Auguſtus, & December habent dies XXXI. IV. non. VIII. idus XVIIII. Kal.

Martius, Majus, Julius, & October habent dies XXXI. VI. non. VIII. idus XVII. Kal.

Aprilis, Junius, September, & November habent dies XXX. IV. non. VIII. idus XVIII. Kal.

Februarius habet dies XXVIII. In biſexto XXVIIII. IV. non. VIII. idus XVI. Kal.

Reg.	Menſ.	Reg.	Lunae	Pactae Lun. nullae	Concurſus	ſolis	Reg.	Paſchae	Terme
Mar.	V.	Sept.	V.	XI.					
Apr.	I.	Oct.	V.	XXII.					
Maj.	III.	Nov.	VII.	III.	I.	I.	V.	XLmae	
Jun.	VI.	Dec.	VII.	XIV.	II.	II.	I.	VII.	Kal. Mar.
Jul.	I.	Jan.	IX.	XXV.	III.	III.	VI.	III.	Id. Februar
Aug.	IV.	Feb.	X.	VI.	IV.	B̄ V.	II.	VI.	Non. Mar.
Sept.	VII.	Mar.	VIIII.	XVII.	B̄ VI.	VI.	V.	XI.	Kal. Mar.
Octob.	II.	Apr.	X.	XXVIII.	VII.	VII.	III.	VI.	Id. Febr.
Nov.	V.	Maj.	XI.	IX.	I.	I. ✠	VI.	III.	Kal. Mar.
Dec.	VII.	Jun.	XII.	XX.	II.	B̄ III.	IV.	XIV.	Kal. Mar.
Jan.	III.	Jul.	XIII.	I.	B̄ IV.	IV.	VII.		Non. Mar.
Feb.	VI.	Aug.	XIV.	XXII.	V.	V.	III.	VI.	Kal. Mar.
Rogationes.				XXIII.	VI.	VI.	I.		Id. Febr.
VI. Id. Maj.				IV.	VII.		IV.	IV.	Non. Mar.
III. Kal. Maj.				XV.	B̄ II.		VII.	VIIII.	Kal. Mar.
XV. Kal. Julii				XXVI.	III.		V.	IV.	Id. Febr.
Non. Maj.				VII.	IV.		I.		Kal. Mar.
III. Kal. Ma.				XVIII.	V.		IV.	XII.	Kal. Mar.
Id. Maj.					B̄ VI.		II.	VII.	Id. Febr.
IV. Non. Maj.							V.	IV.	Kal. Mar.
X. Kal. Jun.							III.	XIV.	Kal. Mar.
								prid.	Non. Mar.

INCI-

INCIPIT LIBER DE NATVRA RERVM

Naturas rerum varias labentis & aevi
Perstrinxi titulis tempora lata citis
Jacob Dei famulus; tu fixa obsecro perennem
Qui legis astra super mente tuere diem

I. *De quadrifario Dei opere*.

Operatio divina qua saecula creabit & gubernat quadriformi ratione distinguitur. Primo quod in verbi Dei dispensationem non facta nec sed eterna sunt, qui nos, apostolo testante, tempora secularia predestinabit in regnum. Secundo quod in materia informi pariter elementa mundi facta sunt. Vbiqui vivit in eternum creavit omnia simul. Tertio quod eadem materies secundum causas simul creatus non jam simul distinctiones ex primorum dierum in caelestem terrestremque creatura firmatur. Quarto quod ex ejusdem creature seminibus & primordialibus causis totius seculi tempus naturali cure superagitur. Ubi pater usque nunc operatur. Et filius ubi etiam coruos pascit, & lilia vestit Deus.

II. *De mundi formatione*

In ipso quidem principio conditionis facta sunt caelum terram angeli aer & aqua de nihilo: die vero prima lux facta est: Et ipsa denihilo. Secundum firmamentum in medio aquarum. Tertio species maris & terrae cum eis quae ex terra radicitus inherent. Quarto luminaria Cœli de lumine primo die facto. Quinto natilia & volatilia de aquis. Sexto reliqua animalia de terra. Et homo carne quidem de terra. Anima vero de nihilo creatus. Qui in paradiso quem Dominus a principio plantaberat constituitur. Septimo Dominus requiebit nona creature gubernatione cum in ipso vivamus & moriamur & simus sed a nove substantiae creatione.

III. *Qui sit mundus*.

Mundus est universitas omnis quae constat ex caelo & terra: quattuor elementis in speciem orbis absfolutis glovata igne quo sidera lucent. Aere quo cuncta viventia spirent. Aquis quae terram mangendo & penetrando communiunt. Atque ipsa terra quae mundi media atque una librata volubile circa eam universitate pendet inmobilis. Verum mundi nomine & jam caelum a perfecta absolutaque elegantia vocatur. Nam & apud Grecos ab ornatu cosmos appellatur.

IIII. *De elementis*.

Elementa sibimet sicut natura, sic etiam situ differunt. Terra enim ut gravissima & quae ab alia natura sufferri non possit imu in creaturis obtinet locum. Aqua vero quanta levior terrae, tanto est aere gravior qui si forte aquis in vase aliquo subdatur statim ad superiora: ut levior evadit. Ignis quoque materialiter accensus continuo naturalem sui sedem super aera quaerit sed ne illuc perveniat in mollem aerem cujus circumfusione deprimitur evanescit quae tamen quadam naturae propinquitate sibimetita commiscuntur. At terra quidem arida frigida frigidae aquae; Aqua vero frigida & humida humido aeri. Porro aer humidus & calidus. Calido ignis. Ignis quoque calidus & aridus terrae sociatur aridae. Unde & ignem in terris & in aere nubila terrena, quae corpora videamus.

V. *De firmamento*.

Caelum subtilis igneaeque naturae rotundumq. & a centro terrae acquis sapatijs undique collectum. Unde & convexus mediusque quacunque cernatur. Inenarrabile caeleritate cottidie circumagis sapientes mundi dixerunt. Ita ubrueret si non planetarum occursu moderetur. Argumento siderum nitentes quae fixo semper cursum circumvolant. Septentrionalibus breviores giroscirca cardinem peragentibus. Cujus vertices extremos quos circa spera caeli volvitur Polos nuncupant glaciale rigore tabentes. Horum unus ad septentrionalem plagam consurgens Boreus. Alter divexus in austro terrae que obpositus australis vocatur quem interiora austri scriptura sacra nominat.

VI. *De varia altitudine cali*.

Non autem ita mundus hoc polos excelciores se adtollit, ut undique cernantur hæc sidera.

Verum eadem quibusq; proximis sublimiora creduntur. Eademque dimersa longinquis. Utque nunc sublimis in dejectu positis videtur. Hic vertex. Sic in illa terræ devexitate transgressis illa se adtollunt residentibus quae hic excelsa fuerant. Opponente se contra medio visos globos terrarum adeo ut septentriones quæ nobis a vertice pendent in quibusdam in die locis xv. tantum in anno diebus apparent.

VII. *De calo superiore*.

Cælum superioris circuli proprie discretum termino & æqualibus undique spatiis collucatum virtutes continet angelicas quæ ad nos exeuntes ætheria sibi corpora sumunt. Ut possint hominibus etiam in edendo simulari. Eademque ibi reversæ deponunt. Hoc Deus aquis glacialibus temperavit. Nè inferiora succenderet elementa. Dehinc inferius cælum non uniformis sed multiplici motu solidavit. Nuncupans eum firmamentum propter sustentationem superiorum aquarum.

VIII. *De aquis caelestibus*.

Aquas firmamentum positas cælus quidem spiritalibus humiliores sed tamen omni creatura corporali superiores quidam ad inundationem diluvii servatas alii vero rectius ad ignem siderum temperandum suspensas adfirmant.

VIIII. *De circulis mundi*.

Quinque circulis mundus dividitur quorum distinctionibus quædam partes temperie sua incoluntur quædam immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Primus est septentrionalis frigore inhabitabilis cujus sidera nobis nunquam occidunt. Secundus solstitialis a parte signiferi temperatus inhabitabilis. Tertius equinoctialis mediæ ambitur igniferi orbis incedens torridus inhabitabilis. Quartus bramalis a parte humillima signiferi ad austrinum polum versus temperatus inhabitabilis. Quintus australis circa verticem austrinum qui terra tegitur frigore inhabitabilis. Tres autem medii circuli inæqualitates temporum distinguunt cum sol hanc solstitio illam æquinotio tertiam bruma teneat. Ex Aremiseniu semper sole carent: unde & a Thyle insula unius diei navigatione ad aquilonem mare congelatum invenitur.

X. *De plagis mundi*.

Climata idest plagæ mundi sunt quattuor. Orientalis ab exortu solstitialis ad brumalem. Australis inde ad Occasum brumalem. Occidentalis exhinc usque ad solstitialem. Porro septentrionalis ab occasu solstitiali usque ad exortum ejusdem partis. Ex quibus orientalem & occidentalem januas cæli nominant. Hæc in medio tantum terræ positis habentur æqualia. Nam sob aquilone degentibus brumalis dies brevior & solstitialis prolixior ortum occasumque dilatans alias plagas angustat. Item apud australes. utraque præfata dies moderatior supradictam diversi-

diversitatem immutat licet ubique solstitiali exortu brumalis occasus ex eadem linea respondeat. Nam & cunctis exortibus solis eodem modo post sex semper menses congruit occasus.

XI. *De Stellis.*

Stellæ lumen a sole mutuantes cum mundo verti utpote uno loco fixae & non stante mundo vagae ferri dicuntur exceptis hisque planetae idest errantes vocantur. Easque diei adventum caelari nec umquam in caelo dicidere fulgor plenilunii & solis proibat diliquium. Quamvis videamus igniculos ex aethere lapsos portari ventis vagisque lumen sideris imitari trucis cito coorientibus ventis. Sidera autem alia sunt in licorem soluti humoris fecunda alia concreti in pruina, aut coacti in nives aut glaciam in grandines alia flatus temporis alia vaporis alia roris alia frigoris. Nec solum errantia. Ut saturnus cujus transitus imbrise fiunt. Sed & quaedam fixa polo cum errantium fuerint accessu vel radiis impulsa ut suculae in fronte tauri quos ob id greci pluvio nomine Hyadas appellant qui net sua sponte quaedam statisque temporibus ut hedorum exortus & arcturi qui per idus semtenbris cum procellosa grandine surgit & nimbosus orion & canicula quae nimium fervens xv. kal. augustas emergit.

XII. *De cursu Planetarum.*

Inter cælum terramque septem siderà pendent certis discreta spatiis quæ vocantur errantia contrarium mundo agentia cursum idest lævum illo semper in dextra præcipiti. Et quamvis adsidua conversione immensæ celeritatis adtollantur ab eo rapianturque in occasus adverso tamen ire motu per suos quæque passus advertuntur. Nunc inferius nunc superius propter obliquitatem signiferi vagantia: radiis autem solis præpedita anomala vel retrograda vel stationaria fiunt.

XIII. *De ordine earum.*

Summum planetarum staturnis idus est natura gelidum XXX. annis signiferum peragens. Inde iovis temperatum annis XII. Tertium martis fervidum annis duobus. Medio sol CCCLXX. diebus & quadrante. Infra solem venusque & lucifer & vesper CCCXLVIII. diebus a sole numquam absistens partibus sex & XL. longius. Proximum illi mercurii sidus novem diebus ociore ambitu modo ante solis exortus modo post occasus splendens: Numquam ab eo XXII. partibus remotior. Novissima luna XXVII. diebus & tertia diei parte signiferum conficiens dein morata incoitu solis biduo. Non comparere in cælo saturni sidus & martis cumplurimum diebus C. LXX. iovis XXXVI. aut cum minimum denis detractis diebus veneris LXVIII. aut cum minimum LII. mercurii XIII. aut cum plurimum XVIIII. Occultantur vero meantes cum sole partibus: numquam amplius undenis interdum & a septenis partibus erumpunt.

XIIII. *De apsidibus earum.*

Sunt autem suicuique planetarum circuli quos greci habsiduas in stellis vocant aliique quam mundo: quoniam terra a verticibus duobus quos appellaverunt polos centrum cæli nec non & siguiferi est obliqui inter eos siti. Omnia autem hæc constant ratione circum semper indubitata. Ergo ab alio cuique centro habsides suæ exsurgunt. Ideoque diversos habent orbes motusque dissimiles quoniam interiores habsidas necesse est breviores esse. Igitur a terra centro habsides altissimæ sunt. Saturno in scorpione: Jovi in virgine: marti in Leone: soli in geminis: Veneri in sagittario: Mercurio in capricorno. Mediis omnium partibus & contrario ad terræ centrum humillimæ atque proxime. Sic fit ut tardius moveri videantur cum altissimo ambitu feruntur. Non quia accelerent tardentque naturales motus qui certi ac singuli sunt illis. Sed quia deductas a summa habside lineas coarctari ad centrum necesse est sicut in rotis radios idemque motus alias major alias minor centri propinquitates sentitur. Motum autem augeri quamdiu in vicino sunt terræ cum abscedant in altitudinem minui lunæ maxime sublimitatibus adprobatur de quibus si plenius scire velis lege Plinium secundum ex quo & ista nos excerpsimus.

XV. *Quare mutent colores.*

Suus quidem cuique colorem Saturno candidus. Jovi clarus. Marti igneus. Luciferum gaudens vespero refulgens. Mercurio radians. Lunæ blandus. Soli cum oritur ardens postea dies. Sed colores ratio altitudinum temperat. Siquidem earum similitudinem trahunt in quarum aer venere subeundo tinguitque ad propinquantes utralibet alieni meatus. Circulus frigidior in pallorem ardentior in ruborem. Ventuosus in horrorem. Sol atque commissuræ habsidum extremæque orbitæ atram in obscuritatem.

XVI. *De zodiaco circulo.*

Zodiacus vel signifer est circulus obliquus XII. signis constans per quem errantes stellæ feruntur. Nec aliud habitatur in terris quamquod illi subiacet reliqua a polis squalent. Veneris tantum stella excedit eum bonis partibus luna quoque per totam latitudinem ejus vagatur. Sed omnino non excedens eum ab his mercurii stella laxissime. Ut tamen e duodenis partibus tot sunt enim latitudinis. Non amplius octonas pererret neque has æqualiter sed duas medio ejus & supra quattuor infra duas sed inde medio fertur inter duas partes flexuoso draconum meatu inæqualis: Marti stella quattuor mediis. Jovis media & super eam duabus saturni duabus ut sol.

XVII. *De duodecim signis.*

Signa XII. vel a causis annalibus vel a gentilium fabulis nomina sumpserunt. Nam arietem martio mensi propter ammonem Jovem tribuunt. Unde & in ejus simulacro arietis cornua pingunt. Taurum aprili propter eundem Jovem quod in bovem sit fabulose conversus. Castorem & pollucem ajo propter insigne virtutis porro cancrum Junio quando sol ad inferiora redit quod cancer in pulsus retro cursum dirigere soleat. Leonem quem occidit hercules iulio propter vim fervoris adsignant. Virginem augusto quia tunc exhausta caloribus tellus nihil pariat. Libram septembre ob æqualitatem diei & noctis. Scorpionem & sagittarium equinis cruribus deformatum propter flumina mensuum ipsorum octobere & novembre accipiunt capricornam december propter capram Jovis nutricem cujus extrema pisci similia pinguntur quod huius mensis ultimas in pluviali. Aquarium januario februario pisces ob mensem imbriferos tradunt singulis autem signis XXX. partes. Terniæ vero decades putantur. Eoquod sol XXX. diebus & X. semishoris illa percurrat. A medio mensis idest XV. Kalendarum die semper incipiens.

XVIII. *De lacteo circulo.*

Lacteus circulus est figura candidior per medium cæli. Verticem quem vulgo dicunt. Ex splendore solis in eo currentis ita fulgere sed frustra cum ab illo numquam nisi in partes Sagitarii vel geminorum tangetur. In quibus candidum circulum signifer ungit.

XVIIII. *De cursu & magnitudine.*

Solis ignem dicunt aqua nutriri multoque hunc luna ampliorem lunam vero terra esse majorem: unde

de & cunctis unius magnitudinis apparet quod enim nobis quasi cubitalis videtur nimiae celsitudinis distantia facit. Alioquin major indis oriens & britannis appareret occidens qui dum natura sit igneus motuque quae nimio calorem adauget. Hic cursu variante dies & menses tempora dividit & annos aeris que temperiem ac cedendo vel recedendo per temporum ratione dispensat. Nisi semper in hisdem moraretur locis alia caloralia frigora adsumeret.

XX. *De natura & situ lunae.*

Lunam non minui   redicunt. Sed a sole inlustratam a parte quam habet ad eum paulatum vel ab eo recedendo vel ei proquinquando nobis candidam partem revolvere vel atram vel die quidem crescente supinam corni novam lunam utpote superiorem soli & ad aquilonia subeuntem. decrescente vero erectam ut deiectam in austro plenam, plenam autem soli semper adversam sublimen humili sole humilemque sublimi. Quam luce redotrantis semuntias horarum abscecunda adicientem usque ad plenum ob rem detrahentem quae in diminutionem intra XIIII. autem parte solis semper occultam esse: novissimam vero primam quae lunam eadem die vel nocte nullo alio in signo quam ariete conspici.

XXI. *Argumentum de cursu lunae per signa.*

Luna zodiacum tredecies in duodecim suis conficit mensibus duobus scilicet diebus & sex horis & bisse idest VIII. unciis unius horae per singula signa decurrens: si ergo vis scire in quo signo luna vertetur semel unam quam volueris computare utpote XII. multiplica per IIII. fiunt XLVIII. partire per novem. Novies quini quadrais quinquies. Quinque ergo signis ex quo luna nata est exactis quae hautdubie in eodem quo sol est sidere sempre accenditur. In sexto jam signo luna XII. commoratur: quod si unum remanserit sex horas signi sequentis noveris esse completas si duo XII. si tria XVIII. si IIII. diem integrum si octo octies senas horas idest duos adiectos esse dies: ex quibus tamen horis per terna semper signa binas subtrahere memento. Operosum enim est in singulis signis horas minutatim dividere per uncias: unde in praesenti quamvis ad nonas portiones tria manserint. Non horas tamen XVIII. sed XVI. sexti signi XII. luna complebit. Et haec quidem luna in prima vel media parte signi cujuslibet nata prompta est computatio. Sin autem alias quod primo signo luna accessa vel demps̃erit vel retenuerit partes tot sequentibus etiam retrahere vel adicere recorderis VIII. horis luna pro V. diebus in sole computatis.

XXII. *De eclypsi solis & lunae.*

Solem interventu lunam quae terrae obiectu nubis prohibent occultari sed solis defectum. Nonnisi novissima. Non posse vero totum solem adimi terris intercedente luna si terra major esset quam luna omnibus autem annis fieri utriusque sideris defectus. Statutis diebus horisque sub terra. Nec tamen cum superne fiant ubique cerni aliquando propter nubila. Saepius globo terra obstante convexitatibus mundi & lunae defectum aliquando quinto mense a priori solis vero septimo eundem bis in XXX. diebus super terras occultaris & ab aliis hoc cerni quondam in XV. diebus utrumque sidus defecisse. Semel jam mira ratione lunam in occasu defecisse utroque super terras conspicuo sidere sed ne singulis mensibus eclypsis fieret latitudo signiferi lunam superius inferius vetans mittit.

XXIII. *Ubi non fit & quare.*

Defectus solis ac lunae vespertinos Orientis incolae non sentiunt. Nec matutinos ad occasum habitantes obstante globo terrarum neque enim nox aut dies quamvis eadem toto orbe simul est obpositu globu noctem aut ambitu diem adferente. Tempore enim Alexandri magni luna defecit in Arabia hora noctis secunda eademque noctis in Sicilia exoriens & solis defectum qui fuit ipsanio & fontegio cosisulibus II. Kal. Mar. campania hora diei inter septimam & octavam Armoeniam inter decimam & undecimam sensit.

XXIIII. *De cometis.*

Cometae sunt stellae flammis crinitae repente regni mutationem aut pestilentiam aut bella vel eventus aestusve portendentes: quarum aliae moventur errantium modo aliae immobiles erunt. Omnes ferme sub ipso septemtrione aliqua ejus parte noncesta sed maxima in candida quae lactei circuli nomen accepit. Brevissimum quo cernerentur spatium VII. dierum adnotatum est longissimum LXXX. sparguntur aliquando & errantibus stellis &c. eisque crines sed comites. Numquam in occasura parte caeli est.

XXV. *De aere.*

Aere est omne quod inanis similem vitalem hunc spiritum fundit infra lunam volatus avium nubiumque & tempestatum capax ubi etiam potestates aere ad superna sede deturbatae cum tormento diem iudicii durius tunc damnandae prestulantur & ex quo hominibus apparentes aerea sibi corpore meritis similia sumunt. Nam supra lunam quae aeris aetherisque confinio currit omnia pura adiurnae lucis sunt plena cujus vicinia tangere fertur olympus: a nobis autem pernoctem cernuntur sidera ut reliqua lumine tenebris superior vero & serenus aer caelo inferior autem qui exhalationibus humidis corporascit terrae deputatur. Ubi sunt ignis grando nix faces & spiritus tempestatumque Dominum de terra laudare iubentur. Sed & ipse aliquando cœlum vocatur. Unde & Petrus ait caelos in diluvio periisse cum aer turbulentus esset conversus in undas & caeli caelorum dicuntur siderii caeli istorum aeriorum tamquam superiores inferiorum.

XXVI. *De ventis.*

Ventus aer cum motus & agitatus sicut flabello brevi potest adprobari. Nec aliud intelligitur quam fluctus aeris qui ut Clemens ait ex quibusdam montibus excelsis vel ut compressis & coangustatus ordinatione Dei cogitur & exprimitur inventos ad excitandos fructus aestusque temperandos. Pro diversis autem partibus cœli nomina diversa sortitur.

XXVII. *Ordo ventorum.*

Ventorum IIII. cardinales sunt, quorum primus septentrio qui & aparcias flat rectus ab axe faciens frigora & nubes. Huic dexter circius qui & tracia. Faciens nives & grandines. A sinistris aquilo loqui & boreas nubes constringens secundus cardinalis subsolanus qui & apeliotes ab ortu intonans solis temperatus cujus a dextris vulturnus qui & calcias cuncta deliccans. A sinistris eurus nubes generans. Tertius cardinalis auster qui & nothus humidus calidus atque fulmineus huic a dextris euro auster calidus. A sinistris euro nothus temperatus calidus venti australes quia ex humili flant majores in mari tempestates faciunt quam septentrionales. Ideoque post austros noxii precipuae terrae motus: Quartus cardinalis zephyrus qui & favonius hiemem resolvens floresque producens cui dextera tricus qui & lybs tempestuosus tonitrua generans & fulmina. A sinistris corus qui & argestes in oriente nubila in indie faciens serena. Sunt autem quidam peculiares quibusque gentibus venti non ultra certum procedentes terminum ut atheniensibus sciro paulo ab argeste deflexus. Narbonensibus circius qui nec ad viennam quidem ejusdem

dem provinciæ pervenit urbem. Duo sunt autem extra hos ubique spirans magis quam venti auræ taltanus. Aura enim est lenis motus aeris in terra altanus in pelago.

XXVIII. *De tonitruo.*

Tonitrua dicunt ex fragore nubium generari cum & spiritus ventorum earum sinu concepti. Sese ibidem versando pererrantes & virtutis suæ mobilitate inquam libet partem violenter erumpentes magno concrepent murmure instare xilentium de stabulis quod rigarum vel vescicæ quæ licet parva magnum tamen sonitum displosæ mittit.

XXVIIII. *De fulminibus.*

Fulmina nubium attritu nasci in modum silicum concisorum concurrente simul & tonitru. Sed sonitum tardius aures quam fulgorem oculos penetrasse. Nam omnium rerum conlisio ignem creato quidam dicunt dum aer in se vaporaliter aquam de imis & ignem caumaliter de superioribus trahat ipsis confringentius horrisonos tonitruorum crepitus gigni. Et si ignis vicerit fructibus obesse si aqua prodesse. Ideo autem fulminis ignem habere majorem ad penetrandum quia subtilioribus elementis factus est quando qui nobis in usu est.

XXX. *Ubi non a sint & quare?*

Hieme & æstate rara fulmina quia in hieme gelidus aer quicquid accepit igne, qui vaporis raro tenues quæ densentur in nubes sine quibus non fulgurat. Quæ ratio Scithiam Ægyptumque præmunit a fulmine cui subjacet Italia ubi minore hieme & æstate nimbosa semper quodam modo vernat vel autumnat.

XXXI. *De arcu.*

Arcus in aere quadricolor ex sole adverso nubibusque formatur. Dum radius solis immissus cave nubi repulsa acie in solem refringitur. Instar ceræ imaginem a nulli reddentis. Qui de cælo igneum, de aquis purporeum, de aere iacinthinum, de terra gramineum trahit colorem. Rarius autem æstate quam hieme & raro noctibus nec nisi in plenilunio cernitur. Utpote de luna refulgens.

XXXII. *De nubibus.*

Nubes coacto guttatim aere conglobantur qui famulevitate vapores aquarum de terra marique sustollens quamdiu imminutissimus stillis consistunt. Si avi suspendit in altum qua vel solis igne decocti vel aeris itinere mutata dulcescant ut marinam aquam humo vel dulcem marinis herbis infundentes in contrarium solemus transferre saporem.

XXXIII. *De imbribus.*

Imbres & nubium concretione æputtulis dum in majores stillas coeunt aeris amplius non ferente natura nunc vento interpellente, nunc sole dissolvente pluvialiter ad terras dilabuntur. Sed pluvias vocamus. Lentas & juges. Nimbos autem repentinos & precipites.

XXXIV. *De grandine.*

Granditis lapilli ex stillis pluviæ frigoris & venti rigore conglaciatis in aere coagulantur. Sed citius nives solventur & interdiu sepius quam noctu decidunt.

XXXV. *De nive.*

Nives aquarum vapore necdum densato in guttas, sed gelu praecipiente formantur quos in alto mari non cadere perhibent.

XXXVI. *Signa tempestatum vel serenitatis.*

Sol in ortu suo maculosus vel sub nube latens pluvium diem praesagit. Si rubeat sincerum. Si palleat tempestuosum. Si concavus videtur ita ut in medio fulgens radios ad austrum & aquilonem. Emittat tempestatem humidam & ventuosum. Si pallidus in nigras nubes occidat aquilonem ventum caelum si vespere rubido serenum diem. Si mane tempestuosum significat. Ab aquilone fulgor, & ab euro tonitruus tempestatem & ab austro flatus aestum pertendit luna IIII. Si rubeat quasi aurum ventos ostendit. Si summo in corniculo magis ingrescit pluvium mensis exordium. Si in medio plenilunium serenum. Item cum in nocturna, navigatione scintillat ad remos tempestas erit & cum delphyni undis sæpius exiliunt quo illi feruntur inde ventus exurguet si sunt nubes discusse cælum aperiunt.

XXXVII. *De pestilentia.*

Pestilentia nascitur aere vel siccitatis vel caloris vel pluviarum intemperantia pro meritis hominum corrupto. Qui spirando vel edendo perceptus luem mortemque generat. Unde sæpius omne tempus æstatis in procellas turbinesque brumales verti conspicimus. Sed hæc cum suo tempore evenerint tempestates. Cum vero alias prodigia vel signa dicuntur.

XXXVIII. *De natura aquarum: dupl.*

Cap. I.

Aquarum duplici natura formantur, & reformantur omnia, quae cernuntur in terra. Nam salsae in mari convenientes mortalibus fructus nutriunt in terris & aere dulces aptius alendis fructibus, sitique sedanda congruunt, sed quæ harum naturalis sit quæritur. Utraque autem deprehenditur dum in alterutrum refundi haec per marinorum holerum cineres, illa per humum difusa queant maris vero fretibus crebis terrarum satia distinguntur; ut & gentium terminos intercludant & alternis opibus omnes provincias per commersia ditent.

XXXIX. *De aestu oceani.*

Aestus oceani Lunam sequitur tanquam ejus aspiratione retrorsum trahatur, ejusque impulsu retractor fundatur qui cotidie bis adfluere, & remeare unius semper horæ dodrait te & sententia transmissa videtur. Ejusque omnis cursus in leodones & malanas. Idest in minores æstus dividitur & majores. Sed ledon a quinta & a vicesima luna inchoatis quod horis accurrit tot & recurrit. Malina autem a XIII. & a XXVIII. Incipiens citior in accessa sed tardior in recessa VII. diebus & XV. horis perseverat. In medio sui semper lunam primam & XV. ostendens & per æquinoctia vel solstitiali solito validius exæstuans per octonos autem annos ad principia motus & paria incrementa tertissimo luna aere vocantur ambitu. Illa semper aquilonia tenente mitiores quam cum in austro degressa proprio reinis idest exercet.

XL. *Cur mare non crescat.*

Quod mare fluviorum occursum non augetur dicunt naturaliter salsis vadis fluentium dulce consumi vel ventis aut vapore solis abripi ut in lacis lacunisque probamus. In brevi momento deficcatis vel etiam occultu meatu in suos refloruere fontes & solito per suos omnes gresseure currere. Marinis autem aquis dulces superfundi, Utpote leviores. Opsas vero ut gravioris naturæ magis sustinere super sisas.

XLI.

XLI. *Cur sit amarum.*

Mare idcirco dicunt salsum permanere tot fluminibus ac pluviis irrigatum, quod exhausto a sola dulci tenuique liquore quem facillime trahit vis ignea. Omnis asperior crassiorque linquatur. Ideoque summam eqnorum aquam dulciorem esse profunda sed in dulcibus aquis lunæ alimentum esse sicut solis in mare.

XLII. *De rubro mare.*

Mare rubrum nomen a roseo colore trahit quem tamen non naturaliter iter habet sed vicinis litoribus quae sanguineo colore rubent inficitur ideoque inde minium & alii colores picturarum rubræque gemmae sequuntur. Scinditur autem in duos sinus quorum persicus aquilonem arabicus petit occidentem qui c. xv. praedistat ab Ægypto mari.

XLIII. *De Nilo.*

Nili flumine quod inter ortum solis & austrum enascitur pro pluvis utitur Ægyptus propter solis calorem imbres & nubila respuens. Mense enim majo dum hostia ejus quibus in mare influit zefiro flante undis, ejectis arenarum cumulo perstruuntur. Paulatim intumescens ac retro propulsus plana inrigat Ægypti. Vento autem cessante ruptisque arenarum cumilis suo redditur alveo.

XLIV. *Aquis terram necti.*

Aqua creator orbem medio ambitu praecinxit quae ex omni parte in centrum terrae vergit & in interiora nitens decidere non posset. Ut tam terra arida & sicca constare per se ac sine humore nequiret nec rursus stare aquae nisi sustinente terra mutuo implexu iungeretur. Ac sinus pandente illa vero permeante totam intra extra supra infra venis. Ut vinculis discurrentibus atque atque etiam in summis jugis erumpente.

XLV. *Terræ positio.*

Terra fundata est super stabilitatem suam abyssus sicut pallium amictus ejus sicut enim ignium sedes non est nisi ignibus. Aquarum nisi in aquis. Spiritus nisi in spiritu sicut terrae arescentibus cunctis nisi in se locus non est. Natura cohibente & quo cadat negante quae in centro vel cardine mundi sita humillimum in creaturis ac medium tanquam gravissima locum tenet. Cum aquae eret ignis ut levitatem naturae ita & situ se ad altiora praeveniant.

XLVI. *Terram globo similem.*

Orbem terrae dicimus non quod absolutior bis sit forma in tanta montium camporumque disparilitate. Sed cujus amplexus si cuncta linearum comprehendantur ambitu figuram absolutio orbis effici. Inde enim ut septentrionalis plagae sidera nobis semper appareant. Meridianae numquam rursusque haec illis non cernantur obstante globo terrarum. Septentriones non cernit trogoditae & confinis aegyptus nec canopum italia quamvis ejusdem urbis pene dimidio major pars ab oriente ad occasum quam amari die ad septentrionem habitetur. Hic calore illic rigore prohibente accessum.

XLVII. *De circulis terræ.*

Octo circulis terra pro dierum varietate distinguitur. Primis ab indie parte australi per rubri maris inacolas & africae maritima ad columnas herculis pervenit. Quo equinoctii dimidio gnomen VII. peduum umbram IV. pedes longam reddit; dies vero longissimus XIV. horas equinoctiales habet. Secundus ab occasu Indie per Medos vadit & Persas Arabiam Syriam Cyprum Cretam Lybeum & septentrionalia Africae contingens. Umbilicus aequinoctio XXXV. pedum umbram XXIII. pedes longam facit; dies autem maxima XIV. horarum est accedente bis quinta parte unius horae. Tertius oritur ab Indis Imavo proximis tendit per Caspias partes taurum Pamphyliam Hrodum Cyclatas Syracusas Catenem grades gniomonis cunctae umbram XXXVIII. unciarum faciunt, longissimus dies horarum XIV. atque dimidiae cum tricesima unius horae. Quartus ab altero latere imavi per Ephesum mare Cicladum septentrionalia Siciliae Narbonensis Galliae exortiva Africae maritima tendit ad occasum; gniomioni XXI. pedum longissimus dies habet horas XIV. & tertius duas unius horae. Quinto circulo continentur ab introitu Caspis maris Bactrii, Armonii, Macedonia, Tarentum Tuscum mare Baleares Hispania media gnomionis VII. pedes umbris VI. maximum dies horarum XV. sextus ampletitur Caspias gentes Caucasum Samethraciam Yllirios Campaniam Etruriam Massiliam Hispaniam terraconensem mediam & inde per Lusianiam gnomioni pedes IX. umbrae VIII. longissimus dies horarum XV. addita nona parte unius horae. Septimus ab altera Caspii maris ora incipit vaditque per Traciae Aversa Venetiam Cremonem Ravennam Trasalpinam Galliam Pyreneum Celtiberiam; gnomioni XXXV. umbrae XXXVI. amplissima dies horarum XV. & quintarum partium horae trium. Octavus a Tanei permeti lacum & Sarmatas dacos partemque Germaniae Gallias ingreditur; longissimus dies horarum XVI. His circulis antiqui duos praeponunt; unum, per insulam Meroem & Tholomaidam rubri maris urbem; ubi longissimus dies XII. horarum est dimidia hora amplior. Alterum per Syenem Ægypti qui est horarum XIII. duosque subijciunt; primum per Yperboreas & Britaniam horarum XVII. Alterum Scythicum a Rifeis iugis in Thilem in quo dies continuantur noctesque per vices.

XLVIII. *Gnomionica de isdem.*

Umbilici quem gnomen appellant umbra in Ægypto meridiano tempore aequinotii die paulo plus quam dimidium gnomionis mensuram efficit. In urbe Roma nona pars. gnomionis deest umbra. In oppido. Ancona superest quinta tricesima. In parte Italiae quae Venetia appellatur hisdem horis umbra gnomioni par fit. Simili homo quidem est supra Alexandriam V. milibus stadium solstitii die medio nullam umbram jaci. Sicut & in India supra flumen passim, quod & apud Trogoditas quadragesimo quinto ante & post solstitium die fieri dicunt. Mediis XC. diebus in meridiem umbra sita. Sed & in Meroe insula Nili cinque milibus stadiunva Syene bis in anno absumi umbras sole duodecimam Tauri partem & quatuordecimam Leonis obtinentem.

XLIX. *De terraemotu.*

Terraemotum ventu fieri dicunt ejus visceribus instar spongiae cavernosis incluso qui hanc horribili fremore percurrens & evadere nitens vario murmure concutit & se tremendo vel dehiscendos cogit effundere. Unde cava terrarum his motibus subjacent utpote venti capacia; arenosa autem & solida carent. Neque enim fiunt nisi caelo marique tranquillo & vento in venas terrae condito; & hoc est in terra tremor quod in nube tonitruum. Hocque hiatus quod flumen fiunt simul cum terraemotu & inundationes maris. Eodem videlicet spirtu in fusi vel residentis sinu recepti.

LX. *Incendium Æthnae.*

Tellus Siciliae quae cavernosa sulfure ac bitumine strata ventis pene tota & ingnibus patet, spiritu introrsus cum igni concertantes. Multis sæpe locis fumum

mum vel vapores vel flammas eructat vel etiam vento acrius incumbente arenarum lapidumve moles efferint; inde montis aetnae ad exemplum geennae ignium tandiu durat incendium quod in solarum aeoli dicunt undis nutrici dum aquarum concursus spiritum secum in unum profundum rapiens tandiu suffocat donec venis terrae diffusus fomenta ignis accendat. Hinc scillci canes latrare finguntur dum procul navigantes undarum fremore terrentur quas sorbente voragine conlidit extus.

LXI. *Divisio terrae.*

Terrarum orbis universus Oceano cinctus in tres dividitur partes. Heairopam, Asiam, Africam; Orico ab Occasu solis & Gaditano fretu quia inrumpens Oceanus Athlanticus in maria interiora disfunditur. Hinc intranti dextera Africa leva est Europa. Inter Asia magnitudine compar aliis duobus, termini amnes Tanais & Nilus xv. passuum in longitudine quas diximus fauces Oceani patent v. in latitudine. Europa ergo ab Occidente usque ad septentrionem; Asia vero ad septentrionem per Orientem usque ad Meridiem; atque inde Africa a Meridie usque ad Occidentem extenditur.

Explicit liber de natura rerum.

JO: DOM. MANSI
LECTORIBUS.

Monumentum hic subjunctum reperi in Codice membranaceo Bibliothecae Capituli Majoris Ecclesiae Lucensis in fine Dialogorum Sulpicii Severi de Vita S. Martini Turonensis; qui Codex descriptus, ut arbitror, ex eo est quem Odalricus Remensis Canonicus Lucam veniens dono dedit ejus Ecclesiae Canonicis, qui sane Codex vetustus temporum injuria periit. Quae hic narrantur de vita Sulpicii Severi totidem verbis descripta sunt ex Gennadii libello de Viris Illustribus; *caetera, quae de S. Martino, unde acceperit Author ignoro.*

VITA SEVERI INCIPIT.

SUlpitius Severus Aquitaniae provinciae vir genere, & litteratura nobilis, & paupertatis, atque humilitatis amore conspicuus, carus etiam Sanctorum Virorum Martini Turonensis, & Paulini Nolensis, scripsit non contemnenda opuscula. Nam epistolas ad amorem Dei, & contemptum mundi hortatorias scripsit sorori suae multas: quae notae sunt. Scripsit ad praedictum Paulinum duas, & ad alios alias. Sed quia in aliquibus & familiaris necessitas inserta est, non digeruntur. Composuit & Chronicum. Scripsit & ad multorum profectum vitam B. *Paulini* Martini Episcopi a signis, prodigijs, ac virtutibus illustris viri, & Collationem Postumiani, & Galli se mediante, & judice, de conversatione Monachorum Orientalium, & ipsius Martini habitam in dialogi speciem in duabus concisionibus comprehendit. In quarum priore refert suo tempore apud Alexandriam Synodo Episcoporum decretum: Origenem & cautius a sapientibus pro bonis legendum: & a minus sapientibus pro malis refutandum. Hic in senectute sua a Pelagianis deceptus, & agnoscens loquacitatis culpam silentium usque ad mortem tenuit; ut peccatum suum, quod loquendo contraxerat, tacendo penitus emendaret. Invenitur & hic noster Severus peculiari amicitia, & amore familiarissimus fuisse S. Augustino. Nam in quadam epistola, quam idem Sanctus Venerabili viro Cyrillo Episcopo Hierosolymitano scripsit, ipsum Severum attruit virum magnae scientiae, & industriae tam spiritualibus, quam temporalibus actitandis: ex quibus non parum carus, & domesticus apud eundem tam scientiae, quam sanctae conversationis excellentia habeatur. Unde mutuo saepius conveniebant; & invicem uterque de alterius probitate delectabatur. Narrat insuper idem Sanctus Doctor, in praetacta epistola, qualiter hora, qua Sancti Hieronymi anima corpore exuta caelestia transivit ad gaudia, iste Severus, & tres alij Monachi Monasterij S. Martini simul de Dei mirabilibus colloquentes repente in aeris vastitate cantus, & sonos dulcissimos audierunt, & admirantibus illis, & stupentibus, pariterque in oratione prostratis, vox de Caelo lapsa est dicens. Christum magno Angelorum agmine vallatum animae S. Hieronymi nuper defuncti cum tot sonis, & cantibus accurrisse. Qui annotantes diem, & horam, postea repererunt, S. Hieronymum, sicut revelatum fuit eisdem, decessisse. Haec Augustinus. Insuper invenitur Gennadium historiographum in libro, quem de viris Illustribus scripsit, hunc Severum inter alios commemorasse. Qua de re utique concludere possumus, eum fuisse & vitae, & sanctitatis, & facundiae immensae; virtutibus apud Deum, & homines spectabilem, & acceptum.

Narrat quidam devotus scriptor qualiter convenientibus Sanctissimis Viris Martino, & Ambrosio in quodam conventu, & concilio plurimorum Episcoporum, S. Ambrosius, qui patronum nostrum magno venerabatur honore, videns virum habitu, & persona despicabilem, cuidam Coepiscopo ad aurem incurvatus tacitus dixit. Vide Martinum, qualis primo aspectu compareat; & tamen Deus tot per eum signa insinuat in testimonium virtutum, quae in eo sunt: At Vir Dei Martinus haec verba Divina revelatione cognoscens, decenter, & modestè redarguens dixit: Ambrosi, ipse fecit nos, & non ipsi nos. Quo audito S. Ambrosius expavit, & in majorem Viri Dei venerationem excrevit. Ambrosius Doctor eximius, qui tempore B. Martini Mediolani regebat Ecclesiam, volens litteris exprimere, quid de Sancti Viri virtutibus sentiret, sic ait „ B. Martinus prophana erroris templa destruxit, vexilla „ pietatis evexit: mortuos suscitavit: ab obsessis cor„ poribus Daemonia saeva exclusit, ac variis labo„ rantes languoribus salutis remedio sublevavit, qui „ perfectus inventus est, ut Christum texisset in pau„ perem, & veste, quam egenus acceperat, mundi „ Dominum induisset. O faelix largitas, qua Deitas „ operitur. O Chlamydis gloriosa divisio, quae mi„ litem texit, & Regem. O inexistimabile donum, „ quod vestire meruit Deitatem. Dignè huic, Do„ mine, confessionis tuae praemia contulisti: dignè „ Arianorum ei subjacuit feritas. Dignè amore „ Martyrij persecutoris tormenta non timuit. Quid „ erit pro oblatione integri corporis recepturus: qui „ pro quantitate vestis exiguae vestire Deum me„ ruit, & videre. Sic sperantibus contulit medici„ nam:

„ nam: ut alios supplicationibus, alios jussu salva„ ret „ Anno Incarnati Verbi millesimo LII. Dum proficisceretur Romam Odalricus Sanctae Remensis Ecclesiae Praepositus, & Canonicus detulit authenticum horum infrascriptorum quatuor librorum secum; deditque S. Martino ECCLESIÆ LUCANÆ, auro, argento, & sculpto ebore decentissimè coopertum. In quo videlicet ebore hi versus habentur:

Mucro secat Chlamydem, Martinus vestit egentem
Indutum Chlamyde se Christus monstrat eadem.
Poscit Odalricus pro munere Codicis hujus
Martini precibus sancti conscribier unus.

SÆCULI XI. ET XII.
MONUMENTA.
JO: DOMINICI MANSI
AD MONUMENTA HISTORICA MOX SUBJICIENDA
PRÆMONITIO.

H*Æc, quæ subdo, monumenta seculi* XI. *&* XII. *suffecerunt mihi MSS. Lucenses Codices Bibliothecæ Capituli Cathedralis Ecclesiæ S. Martini sæculo* XII. *scripti sunt autem eodem* XII. *seculo nondum elapso. De singulis quo usui profutura sint paucis indicabo.*

Chronicon breve quod primum offero, affine aliquid habet cum duplici brevi Chronico Regum Italiæ a Cl. Muratorio ex Codd. Ambrosianæ bibliothecæ evulgato, legendo Rerum Italic. to. IV. *pag.* 140. *Utrumque autem, nempe meum hoc & Muratorii primum, simul collatum plurimum valet ad determinandum annum, & tempus, quo Italiæ Reges sæculi* XI. *ceperunt. Ita pariter & alterum alterum supplet; quod enim ad retexendam Regum Italiæ seriem continuatam in altero desideratur, ab altero exhibetur.*

Succedit Chronicon aliud breve, idem & Muratorius ab Ughellio acceptum inter Monumenta vetera Pisana exhibet Rer. Italic. to. VI. *Verum ex nostro Codice iterum dandum judicavi, quod Muratorii illud & Lucense aliquando in Chronologia varient; in illo quædam desint quæ sunt in nostro; sicut & in meo quædam desiderantur ex altero Muratorii repetenda.*

Tertio loco sese offerunt Lucensium fasti seculi XII. *ab athore coævo scripti.*

Ex eodem etiam Codice seculi XII. *excerpsi quædam e locupletissimo, ibi exhibito, Necrologio, usui Cathedralis ejus ecclesiæ, S. Martino Turonensi Episcopo dicatæ. Nullum uspiam offendi id generis catalogum divitem adeo viris insignibus, Principibus, Pontificibus, Episcopis. His commemorandis in causa fuit fama tota Europa per ea secula diffusa de Crucifixi imagine vetustissima & miraculis clara in eadem Ecclesia servata, & religiose culta, quam* Sacrum Vultum *appellant. Ad illam undequaque concursus fiebat, munera conferebantur; peregrinationes institutæ, legata a locupletibus etiam advenis in suis testamentis relicta. Erga pios hosce largitores grati Ecclesiæ hujus Canonici nomina eorum in necrologium suum intulerunt ad commemorationem statis diebus faciendam. Ex his vero discimus diem obitus virorum plurium, quorum in historia tum sacra, tum civili mentio facta est.*

Veniunt alia Lucensia monumenta ex eodem codice extracta, de quibus nihil præfari opus est.

Demum e vetusto ejusdem sæculi Breviario XII. *MS. apud me, descripsi breve illud* Chronicon Hierosolymitanum, *quod hic primum comparet. Ex eo Chronico tum ex aliis in eodem breviario deductis documentis intelligimus, Codicem illum in usum Latinorum Hierosolymis agentium cessisse.*

CHRONICON BREVE.

INitium Caroli in Longobardia anni Domini ab Incarnatione DCCLXX. regnavit annis XXVI. Pipinus filius ejus in primo anno regni sui regnavit anno Domini ab Incarnatione DCCXC. regnavit annos XXIV.

Ludovicus filius ejusdem primo anno Regni sui anno Domini ab Incarnatione DCCCXIII. Regnavit annos VIII. Lotharius filius ejusdem Caroli primo anno regni erant ab Incarnatione anni Domini DCCCXXII. Regnavit annis XXXIII. Lodoigus filius Lotharii in primo anno regni sui erant ab Incarnatione Domini anni DCCCL. Regnavit annos XXVI.

Benengarius primo anno regni sui erant ab Incarnatione Domini DCCCLXXII. Regnavit annos XXXVIIII. Ugo primo anno regni sui erant ab Incarnatione Domini DCCCCXXI. Regnavit annos XXVII. Lotharius filius ejus primo anno regni sui erant ab Incarnatione Domini anni DCCCCXLIII. Regnavit annos duos.

Beringarius Rex cum Alberto filio suo primo anno sui regni erant ab Incarnatione Domini anni DCCCCL. Regnavit annos XI. & menses III.

Otto primus Imperator primo anno sui regni erant ab Incarnatione Domini anni DCCCCLXI. Regnavit anno XI. menses III.

Otto filius ejus primo anno regni sui erant ab Incarnatione Domini anni DCCCCLXXXIII. Regnavit annos XII. In Italia V. Anni Domini DCCCCLXXXXIV. Permansit regnum vacuum annis XII.

Enrigus primo anno sui regni erant ab Incarnatione Domini anni MXIV. Regnavit annis X menses VI. Permansit vacuum regnum annis II. Cun-

Cunradus Imperator primo anno sui regni erant ab Incarnatione Domini anni MXXVII. Regnavit annos XXX. Enrigus filius ejus primo anno regni sui ab Incarnatione Domini anni MLVI. Regnavit annis LII.

CHRONICON ALIUD.

Anni Domini.

DCLXXXVIII. Pippinus senior regnare cœpit.

DCCXVII. Carolus filius Pippini regnare cœpit.

DCCXLI. Carolo defunćto Carolus & Pippinus regnare cœperunt insimul.

DCCXLVI. Carolus Magnus Romam perrexit.

DCCLXIX. Pipinus Rex defunćtus VIII. Kal. Oćtobris.

DCCLXXI. Carolus Mannus defunćtus est II. Kal. Decembris.

DCCCX. Pipinus Rex Italiae defunćtus est. V. Kal. Februarii Carolus Imperator defunćtus.

DCCCXIII. Ludovicus filius regnare cœpit.

DCCCLV. Lotharius Imperator obiit IV. Kal. Oćtobris.

DCCCLXVII. Ludovicus Imperator intravit in regionem Beneventanam.

DCCCLXXI. Exierunt Agreni de Bari per Francos III. Non. Februarii.

DCCCLXXV. Ludovicus Imperator Romanorum, filius Lotharii Imperatoris, obiit.

DCCCLXXXV. Graeci de Benevento per Francos exiverunt.

DCCCCXVII. Exierunt Saraceni de Gariliano.

DCCCCXXII. Intraverunt Hungari in Italiam mense Februario.

DCCCCXXXVI. Depraedata est Apulia a gente Græcorum V. Kal. Maias.

DCCCCXXXVII. Intraverunt Hungari in Capuam.

DCCCCXXXVIIII. Eclypsis solis facta est XIV. Kal. Augusti. VI. feria. VI. hora diei usque in ultima parte terrae.

DCCCCLI. Berngarius cum Alberto filio suo regnare cœpit.

DCCCCLXVIIII. Fuerunt Pisani in Calabria.

DCCCCLXXII. Otto Magnus Imperator obiit.

DCCCCLXXXIV. Otto Secundus obiit.

MI. Ugo Marchio de Tuscia obiit.

MII. Otto Tertius obiit.

MIV. Fecerunt bellum Pisani cum Lucensibus, et vicerunt illos.

MV. Fuit capta Pisa a Saracenis.

MVI. Fecerunt Pisani bellum cum Saracenis ad Regium & gratia Dei vicerunt illos in die S. Sixti.

MXII. Stolus de Hispania venit Pisam & destruxit eam.

MXVI. Fecerunt Pisani & Genuenses bellum cum Mugieto & vicerunt illum.

MXVII. Fuit reversus Mugietus in Sardineam, & cœpit ibi civitatem aedificare atque homines vivos in cruce murare; & tunc Pisani, & Genuenses illuc venere, & illi propter pavorem eorum fugit in Africam. Pisani vero & Genuenses reversi sunt. Turrim in quo loco tunc insurrexerunt Genuenses in Pisanos & Pisani vicere illos.

MXXII. Obsedit Enrigus Imperator Trojam.

MXXIV. Enrigus Imperator obit.

MXXVIII. Cunradus cœpit regnare in Italiam.

MXXX. In Nativitate Domini Pisa exusta est.

MXXXV. Pisani fecerunt stolum in Africa ad Civitatem Bonam, gratia Dei vicerunt illam.

MLIV. Bonefacius Marchio obit II. Non. Martii. *Alia manu sed antiqua.* Hic fuit oriundus de civitate Lucensi & pater fuit Comitissae Mathildis, ac vir Comitissae Beatricis socer Henrici Primi Imperatoris, a quo .... Tusciam ....

MLV. Fuit bellum inter Pisanos & Lucenses ad Vacule. Pisani vero vicerunt illos.

MLVI. Conradus Imperator obit.

MLXV. Pisani fuerunt Panormiam, gratia Dei vicerunt illos in die S. Agapiti

MLXVI. Venerunt Genuenses cum stolo ad fauces Arni..

MLXX. Gottofredus Dux & Marchio obit.

MLXXII. Iverunt Pisani ad portum Dalfini, & fuerunt in gravi periculo, judicio Dei, non hominis.

MLXXVII. Comitissa Beatrix obit XIV. Kal. Maji.

MLXXVIIII. Genuensis stolus usque ad fauces Arni occulte devenit; tunc strenui Pisani concite in eos surrexerunt, & fugaverunt illos usque ad Venerem Portum. Hoc factum est in die S. Cassiani.

MLXXIX. Genuensis populus per latrocinium ad Vadense Castrum devenit; tunc Pisani manifeste ad Rapallum viriliterque surrexerunt, & castrum igne succenderunt & plurimos eorum gladio interfecerunt; viros ac mulieres manibus post tergum ligatis captivos tripudiantes perduxerunt. Tunc Pisani hoc triumpho revertentibus Genuensibus obviati sunt & pene usque ad domos eorum fortiter illos infugaverunt. Hoc fuit III. idus Maji.

MLXXXVI. Valida fames, maxima mortalitas fuit fere per totam Italiam, vendebatur enim sextarium tritici V. solidis.

MLXXXVIIII. Fecerunt Pisani Genuenses stolum in Africa, & cœperunt duos munitissimas civitates Almadiam & Sibiliam, in die S. Sixti. In quo bello Ugo Vicecomes filius Ugonis Vicecomitis mortuus est. Ex quibus civitatibus fere omnibus Saracenis interfećtis maximam praedam auri, argenti, palliorum & eramentorum abstraxerunt, de qua praeda thesauros Pisanae Ecclesiae mirabiliter amplificaverunt, & Ecclesiam B. Sixti in Curte veteri aedificaverunt.

MLXXXXVIIII. Concremata est pene omnis Kintica VI. Non. Julii, & stolus Pisanus in Jerusalem ivit cum navibus CXX. De quo stolo Daibertus ejusdem Ecclesiae Archiepiscopus fuit dućtor, & dominus, qui tunc temporis in Jerusalem Patriarcha remansit.

MC. Jerusalem a Christianis capta est XVIII. Kal. Augusti.

Ita absolvitur pagella, in altera succedente, statim legitur eadem manu

P. Archipresbyter cum suis fratribus receperunt India

India de Baonis & filium ejus Albertinum Eruſci, & filium Petri Dalfinum de Venetiam in fraternitatem & in omnibus beneſactis ſuis.

CHRONICON ALTERUM LUCENSE.

ANno Domini MC. IV. Kal. Auguſti orta eſt guerra inter Lucenſes & Piſanos juxta fluvium ſercli, videntibus Piſanis ipſum etiam fluvium vadantibus & ad ſuccurſum Caſtellanorum venire tentantibus, Lucenſes impugnaverunt, expugnaverunt, deſtruxerunt, & in ore Piſanorum caſtellanos omnes una fune ligatos Lucam duxerunt.

Anno MCV. XI. Kal. Junii. Lucenſes cum Piſanis juxta Avanem prælium commiſerunt eoſque vicerunt; tunc Gontolinus filius Gerardi, filii Lanfranci fugiendo in fluvio ſercli mortuus eſt. Captus eſt etiam Ugo Vicecomes cum aliis XVI. Piſanorum.

Eodem etiam anno III. idus Julii Lucenſes cum Piſanis in loco Cappellae prælium commiſerunt & Dei gratia Lucenſes vicerunt illos in quo captus eſt Trupertus filius Dodi, & Ugo frater ejus, & de ſua gente quamplurimi. Eodem anno IV. non. Auguſti Piſani & Comes Albertus de Prato temere Maſſam intrantes victi in primo congreſſu victi ſunt & capti. Redeuntes vero Lucenſes captivis onerati, Comite Alberto tamquam de inſidiis eos aggrediente impediti captivorum multitudine aliquantulum ſunt fugati. Inde reſumptis viribus, & denuo adepta victoria per ipſius montis praerupta in ipſo quoque montis aſcenſu prae nimio terrore illis non reſiſtentibus jamque de vita deſperantibus eos uſque ad Balneum de ſub monte Piſano victorioſiſſime ſuderunt & fugaverunt. Tunc capti ſunt ex eis, praeter vulgarem multitudinem equites triginta ſeptem. Captus eſt & Vicecomes Comitis Alberti de loco Aliana.

Alia manu ejuſdem antiquitatis.

MCXLIV. Eſto memor lector, quod Piſani ſuperati ſunt a Lucanis in montem Morilionis.

Piſa gemit Viaritum perit quia Luca crematum
Heu nova Piſa ruit, ſed gaudet Luca ruinis
Millenus centenus quadrageſimus annus
Tunc Salvatoris quando ruina fuit.

MCLIX. Federico in Lombardia regnante, mortuo Papa Adriano, ſchiſma ortum eſt in Eccleſia Romana . . . . Papa manente . . . .
. . . .
Imperatorem . . . . confunditur deſtruxiſſet, congregato cœtu Epiſcoporum & alterius ordinis Clericorum tam in Lombardia quam Teutonici regni ejuſdem Imperatoris favore Octavianus in Summum Pontificem eſt ſuſceptus. Eodem anno XV. Kal. Septembris luna paſſa eſt eclypſim. Infra ſextum . . . . . menſem pridie idus Februarii luna perfecte obſcurata eſt. Nondum vero revoluto eodem anno, VII. idus Auguſti luna tota obſervata eſt.

MCLXVIII. XVII. Kal. Julii apud Aſcianum praelium commiſſum eſt inter Lucenſes & Piſanos, in quo Piſani ſuperati ſunt, & effugati, & Lambertus major & minor, & alii plures capti ſunt.

Anno Dominicæ Incarnationis MCLXIX. item commiſſum eſt praelium apud Agnanum, & ſuperati & effugati ſunt Piſani, & captus eſt ibi Bulſus & Alariano, & quamplures alii.

Alia manu ejuſdem antiquitatis.

Caſtrum Bojanenſium deſtructum eſt a Lucenſibus anno MCXXVIII.

EXCERPTA EX NECROLOGIO LUCENSI SECULI XII.

XVIII. Kal. Feb.	Obiit Benedictus Lucanus Epiſcopus qui dedit duas cupas argenteas.
X. Kal. ejuſdem.	Obiit Holdericus Præpoſitus Remenſis Eccleſiæ, qui dedit S. Martino librum vitæ ejus argento exornatum.
VIII. Kal. ejuſdem.	Obiit Domnus Rongerius Lucanus Epiſcopus.
III. Kal. ejuſdem.	Obiit Doranus Lambertus Archipresbyter.
II. Kal. ejuſdem.	Obiit Gratianus Piſanæ Eccleſiæ Vicedominus.
XVI. Kal. Martias.	Obiit Raimundus Archidiaconus Lunenſis.
VII. Kal. Martii.	Obiit Gotofredus Epiſcopus Lucanus.
Nonis Martii.	Obiit Joannes Burgundio Cardinalis & Presbyter, & Bella Abbatiſſa S. Stephani de Piſa.
VIII. Idus ejuſdem.	Obiit BERTA REGALIS.
XI. Kal. Aprilis.	Obiit Benedictus Mutinenſis Epiſcopus.
Kal. Aprilis.	Obiit Bonusheno Presbyter & canonicus, & Bernardus Archidiaconus Regienſis.
II. Non. ejuſdem.	Obiit Piſanus Abbas de Gorgona.
VI. Idus ejuſdem.	Obiit Bruno Abbas S. Pontiani.
II. Idus ejuſdem.	Obiit Domnus Ubertus Archipresbyter hujus Eccleſiæ.
XVII. Kal. Majas.	Obiit Wido.
XIIII. Kal. ejuſdem.	Obiit Beatrix Comitiſſa, *alia manu ſed antiqua.*

Hæc Beatrix fuit uxor Bonifacii Lucenſis & ſoror Henrici primi Imperatoris, & ex ea, & Bonifacio nata eſt Comitiſſa Mathildis, quae poſtea fuit uxor Gottifredi Ducis Spoletini, haec etiam fuit tempore Alexandri Papæ & Lucenſis Epiſcopi, pro quo ipſa Mathildis ut non revocaretur a Pontificatu propter ſciſma Catuli Parmenſis Epiſcopi, qui ſe eligi fecerat in Papam cum brachio Henrici IV. Imperatoris, paſſa eſt & facta bella etiam plurima contra ipſum Imperatorem & Alexander remanſit in Papa.

XI. Kal. Mai.	Obiit Alexander Papa.
VII. Kal. ejuſdem.	Obiit Joannes Archipresbyter, qui dedit terram & Blancardus Archidiaconus & Cilia Comitiſſa quae dedit C. ſolidos ad librum S. Martini.
II. Idus Maji.	Obiit Agnes Comitiſſa.
XV. Kal. Junii	Obiit Comes Ogocione.
XIV. Kal. ejuſdem.	Obiit Ildebrandus Epiſcopus Roſellanus.
X. Kal. ejuſd.	Obiit Ulf. Chetelus Monachus S. Almundi.
XVI. Kal. ejuſd.	Obiit Domnus Martinus Camel. *forte* Camaldulenſis.
V. Kal. ejuſd.	Obiit Joannes Epiſcopus Lucanus.
IV. Kal. ejuſd.	Obiit Guido Papienſis Epiſcopus.
XVIII. Kal. Julii.	Obiit Ildebrandus Epiſcopus.
VI. Non. Julii.	Obiit Theuto Diaconus S. Martini, qui dedit librum ſuper pſalterium ſuper epiſtolas Pauli, ſuper parabolam Salomonis, ſuper Cantica, & ſuper Apocalypſim, & Pſalterium & ſequentiarium.
IV. Idus Julii.	Obiit Benedictus Prior Sancti Pantaleonis.
X. Kal. Auguſti.	Obiit Petrus Monachus & Sacerdos S. Savini.
IV. Non. Auguſti.	Obiit Pepuldus Epiſcopus.
XIII. Kal. Septemb.	Obiit Joannes Presbyter & Canonicus Sancti Martini qui dedit ſuper pſalterium Auguſtini.
XII. Kal. ejuſd.	Obiit Valterus Diaconus Sancti Eatmundi.

v. Kal.

v. Kal. ejusdem.	Obiit Eurardus Comes de Pojatto.
III. Non. Septembr.	Obiit sanctae memoriae Magister Gisubertus Pictaviensis Episcopus, qui pro animae sue remedio librum Sancti Hilarii de Trinitate Ecclesiae S. Martini donavit.
XVI. Kal. Octobris.	Obiit Victor Papa qui & Desiderius Cassinensis Cœnobii Abbas.
XI. Kal. ejusdem.	Obiit Suatepule Dux Boemorum qui misit duas marcas auri ad honorem Sanctæ Crucis.
XI. Kal. Novembr.	Obiit Grimitus Episcopus Lucanus.
VI Kal. ejusdem.	Obiit Aldinus Archidiaconus.
XI. Kal. Decembr.	Obiit Isaldus Primicerius Sancti Martini.
II. Kal. ejusdem.	Obiit Gregorius Lucanæ Ecclesiae Archidiaconus & Romanae Ecclesiae Cardinalis.
I. Kal. Decembris.	Obiit Domnus Rodulfus Lucanæ Ecclesiae Episcopus anno Domini MCXVIII. Eodem die electus est Benedictus ejusdem Ecclesiae Archidiaconus in Episcopatum ipsius Ecclesiae; & ex praecepto Domini Gelasii II. Papae qui tunc erat Valentiae, consecratus est a tribus Episcopis scilicet Pistoriensi, Aretino, & Clusino XIV. Kal. martii ejusdem anni.
III. Non Decembris.	Obiit Joannes Massanus Episcopus.
VIII. idus ejusdem.	Obiit Botus sceleus miles Teutonicus qui dedit Vultui mensales.
VI. idus ejusdem.	Sanctificatio gloriosae Virginis Mariae.
Idibus ejusdem.	Obiit Ugo Archidiaconus Volterranus.

EPISTOLA ALEXANDRI III.

ad W. electum Lucanum ut reddatur Canonicis Lucanis Ecclesia quaedam ab eo usurpata.

Alexander Episcopus servus servorum Dei dilectis filiis W. electo, & Canonicis Lucensibus salutem & Apostolicam benedictionem.

Audientes qualiter B. quondam Praepositus Sancti Georgii contra ordinem honestatis & in animae suae periculum Ecclesia Sancti Matthaei de Fossa Natali ab Abbate Montis viridis XL libris emerit & quam tempore super hoc commercium diabolo suggerente contraxerit R. Praeposito & Monachis Sancti Georgii praecipiendo mandavimus ut eandem ecclesiam cum omnibus bonis suprascriptis omni occasione & excusatione cessante dimitterent & de ea se intromittere nullatenus attentarent. Nam sicut bonae memoriae antecessor noster Hadrianus Papa cum super hoc ad audientiam ejus causa delata fuit contractum ipsum Canonibus obvium de communi fratrum consilio in irritum revocavit, ita quoque nos eundem contractum in irritum postea curavimus revocare. Verum quoniam sicut accepimus praedictus Praepositus & Monachi praecepto nostro pertinaciter resistere praelibatam ecclesiam & bona ipsius per violentiam detinetis occupata, nos tantae praesumptionis audaciam nolentes impunitam relinquere aut quolibet modo sustinere ut quod simoniace acquisitum est taliter detineatur per Apostolica vobis scripta praecipiendo mandamus & mandando praecipimus, quatenus si praedictus Praepositus & Monachi praelibatam ecclesiam cum rebus suis ad commonitionem vestram dimittere forte noluerint, ipsam auctoritate nostra curaretis & eam illis appellatione remota penitus auferatis. Quod si violentiam aliquam super hoc inferre praesumpserint in ecclesia eorum Divina prohibeatis officia celebrari. Datum Ferentini VIII. Kal. Aprilis

Tum subditur eadem manu.

Et licet electo & canonicis super hoc communiter scriptum fuerit, non tamen est mirandum; electus enim sicut canonicus in canonica tunc temporis morabatur, aliter enim sibi super hoc scriptum minime esset; & hoc a Domino Papa Alexandro, & sollicitudine Matthaei Presbyteri & sancti Martini Canonici eo tempore Domini W. Hostiensis Episcopi clerici (*sic*) ad honorem Beatae Mariae & utilitatem claustri pro animae suae remedio impetratum est, orate pro eo diligenter.

Cantarus Gastaldius Bonifatii Marchionis. Omnibus hominibus de Plebe de Ilice ex parte Senioris nostri Bonifatii Marchionis & nostra mandamus vobis ut omnes veniatis sicut per ministros missos vobis mandavi. Excepto omnes qui sunt manentes de canonica sancti Martini. Ipsi vero manentes remaneant & custodiant castellum quantum melius potuerint quia dominus noster Marchio praecepit eos remanere. Si autem alii remanserint, sciant quia omnia sua bona perdent.

Inferius alia manu

Pro anima Bardi Primicerii & Guidonis ejus Nepotis dati sunt Canonicae Sancti Martini Libri isti, quorum nomina sunt haec. Hysidorus Officiorum cum aliis libris. Psalterium glossatum. Cantica Canticorum cum Apocalypsi non finita. Exameron Ambrosii. Augustinus de Doctrina Christiana. Augustinus de Baptismo.

CRONICON BREVE HYEROSOLIMITANUM.

Anno ab Incarnatione Domini MXCVII. Nicena Urbs capitur.

Anno MXCVIII.	Antiochia capitur.
Anno MXCVIIII.	Hierusalem capitur.
Anno MCI.	Cesarea capitur.
Anno MCIV.	Acon capitur.
Anno MCVIIII.	Tripolis capitur.
Anno MCX.	Beritus capitur.
Eodem anno	Sydona capitur.
Anno MCXVIII.	Balduinus primus Rex obiit.
Anno MCXXIV.	Tyrus capitur.

ALIUD CHRONICON BREVE.

Ex MS. Capit. Cathedr. Ecc. Pistoriens.

Gajus Julius Caesar regnavit annos IV. Hic primus Romanorum singularem obtinuit principatum, a quo etiam Caesares appellati sunt abhinc sequntur Imperatores Romanorum.

Nativitas Christi sexta mundi aetas.

Octavianus regnavit annis LVI. his temporibus Christus natus est.

Tiberius filius Augusti regn. an. XXIII. peractis a principio mundi annis quinque millibus CCXXVIII.

Gajus galicolarum regn. annos quattuor. Hic in Deo se transferens in templo Jerosolimorum statuam Jovis sub nomine suo poni jussit. Per idem tempus Mathaeus Apostolus evangelium in Judaea primus scripsit.

Claudius regn. an. XIIII.

Nero reg. an. XIIII.

Vespasianus regn. an. X. Hujus secundo anno Titus Hierosolymam cepit atque subvertit, ubi undecies centena millia Judaeorum fame & gladio perierunt, sed praeter hos centum millia publicae venundationis.

Titus regn. an. II.

Domitianus frater regn. an. XVI.

Ner-

Nerva regn. an. I.
Trajanus regn. an. XVIIII.
Adrianus regn. an. XXI.
Antonius Pius regn. an. XXII.
Antonius minor regn. an. XI.
Commodus regn. annis XIII.
Helvius Pertinax regn. an. I.
Severus Pertinax regn. an XVI. Origenis Alexandriae studiis eruditus.
Antoninus Caracalla Severi filius an. VII.
Macrinus an. I.
Aurelius Antoninus regn. an. IV.
Alexander regn. annis XIII. Origenis Alexandriae claruit, Romae Ulpianus insignis jurisperitus.
Maximianus regn. an. III.
Gordianus regn. an. VII.
Philippus regn. an. VII. Iste prior inter Imperatores credidit Christo.
Decius regn. an. I.
Gallus ac Volusianus filius regn. an. II.
Valerius cum Gallieno regn. an. XV.
Claudius regn. an. II.
Aurelianus regn. an. V. menses sex.
Tacitus regn. an. I.
Probus regn. an. III.
Carus ejus filius regn. an. III.
Diocletianus & Maximianus regn. an. XX.
Valerius regn. ann. II.
Constantinus regn. ann. XXXI. Iste primus Imperator Christianus effectus, licentiam dedit Christianis libere congregari, & in honorem Christo basilicas construi. His temporibus hæresis Ariana exoritur. Nicænumque concilium Constantinopoli ad condemnationem Arrii congregatur. Donatistarum scisma oboritur.
Constantinus & Constans regn. ann. XXIIII.
Julianus regn. ann. II.
Jovianus regn. an. I.
Valentinianus & Valens frater ejus regn. an. XIIII.
Gratianus cum fratre Valentiniano VI.
Valentinianus cum Theodosio VIII. synodus Constantinopoli colligitur.
Theodosius cum Arcadio & Honorio regn. an. III. Per idem Johannes anachorita insigniter claruit.
Arcadius cum fratre Honorio an. XIII.
Honorius cum Theodosio minore regn. an. XV. Carthaginense concilium congregatur.
Theodosius minor Arcadii filius regn. an. XVII. Ephesina synodus congregatur.
Martianus regn. an. V. Calcedonense concilium celebratur.
Leo Major cum Leo minore an. XVII.
Zenon regn. an. XVII. Leonem augustum filium suum interficere quærens, pro eo mater illius aliam figuram similem obtulit, ipsumque Leonem occulte clericum fecit, qui in clericatu usque ad Justiniani tempora vixit.
Anastasius regn. an. XXVII.
Justinus major regn. an. VIII.
Justinianus regn. an. XXXVIII.
Justinus minor regn. an. XI.
Tiberius regn. an. VII.
Marcius regn. ann. XXI.
Focas regn. an. VIII.
Eraclius dehinc quintum agit annum imperii. Fiunt igitur ab exordio mundi usque ad præsentem eram, hoc est in anno quinto imperatoris Eraclii anni quinque millia octingenti XIII.
Adolpaldo X.
Ariovaldus XIII.
Rothari XVI.
Rodopertus II.
Grimoaldus VIIII.
Pertari X.
Cunipertus XIII.
Guritpertus II.
Aripertus XII.
Insiprandus I.

Ausiprandus filius ejus XXXI.
Achig V.
Agistulphus VIII.
Desiderius XVIII.
Carolus primus de Francia in Italia XXXIII.
Pipinus ejus filius VII.
Loduicus VIIII.
Lotharius XXVIII.
Lodoicus XXVI.
Carolus Calvus III.
Carolus magnus VIIII.
Beringarius XXV.
Guido imperator III.
Albertus filius ejus imperator VIII.
Rodulfus II.
Ugo rex cum filio suo Lothario XXXII.
Beringarius cum filio suo Adalberto XI.
Otto imperator XXVI.
Otto imperator VI.
Otto imperator VI.
A Christi nativitate usque huc sunt an. MI.
Euricus rex II.
Euricus XXIII.
Curradus XV.
Henricus XVIII.
A Carolo I. de Francia usque ad annos XXIII. Lodoici sunt anni C.
A vigesimo tertio anno Lodoici usque ad IIII. Ottoni majoris imperat. sunt an. C.
A quarto anno Ottoni imperat. usque ad XVIII. Enrici III. imp. sunt anni XCII.
Anno primo Alboini regis hic in Italia erat indictio I. Dominicae vero Incarnationis anno MLIIII. Regnavitque ipse Alboinus in Italiae finibus an. VII. & mensibus VI. quando obiit erat indictio IV.
Anno Dominicae Incarnationis DLXXXVI. Eleph rex post obitum Alboini reg. an. I. & menses VI. Indicat. VI.
Anno Dominicae Incarnationis DLXXXVII. Duces Longobardorum tenuerunt post ejus obitum regnum an. X. Tunc erat Indict. I.
Anno Dom. Incarn. DLXXXIII. tunc statuerunt sibi Langobardi regem Authari filium Claffonis qui regnavit an. VI. quando obiit erat indictio VI.
Anno Dom. Incarnat. DLXXXVIIII. Agilulphus rex regnavit an. XXV. quando obiit erat indictio I.
Anno Dom. Incarnat. DCXVI. Adoloaldus rex filius Agilulfi regn. an. X. a Teutelinda matre sua, quando vero ejectus est de regno erat indict. XI.
Anno Dom. Incarnat. DCXXIII. Aovaldus in ejus loco constitutus est & regn. an. XIII. quando obiit erat indict. VIIII.
Anno Dom. Incarnat. DCXXXVI. Rotharis rex regn. an. XVI. & menses IIII. quando obiit erat indict. X.
Anno Dom. Incarnat. DCLII. Rodoaldus ejus filius regn. an. V. & dies VIIII. quando obiit erat indict. XV.
Anno Dom. Incarnat. DCLVII. Aripert filius Gundualdi regn. an. VIIII. quando obiit erat indict. VIIII.
An. Dom. Incarnat. DCLVI. Godobertus ejus filius regn. an. I. & menses III. quando obiit erat indict. XI.
Anno Dom. Inc. DCLXIV. Grimoaldus rex regn. an. IX. quando obiit erat indict. IIII.
Anno Dom. Inc. DCLXXVI. Caribaldus ejus filius regn. menses II. Pertanri rex regn. an. X. quando obiit erat indict. XIII.
Anno Dom. Incarnat. DCLXXXV. Gunipertus regn. an. III. cum patre suo, postea vero regn. an. XIII. quando obiit erat indict. XIIII.
Anno Dom. Incarnat. DCXCVI. Luipert regn. an. II. quando obiit erat indict. I.
Anno Dom. Incarnat. DCXCVIII. Aripert filius Raimperti regn. an. XII. quando obiit erat indict. XIV.
Anno Dom. Incarnat. DCCXI. Ansprat regn. mens. III. Luitprand. ejus filius regn. ann. XXXI. quando obiit erat indict. XI.

Anno Dom. Incarnat. DCCXLVIII. Aistulphus regn. an. VIIII. quando obiit erat indict. x.

Anno Dom. Incarnat. DCCLVII. Desiderius & Adelchis regn. an. XVII. Tunc eos Carolus ejecit de regno, erat namque indictio XII.

Anno Dom. Incarnat. DCCLXIIII. Carolus imperator I. regnavit in Longobardia an. XXXIII. nam antea in Francia regnaverat an. VII. quando obiit erat indict. XIIII.

Anno Dom. Incarnat. DCCCVII. Pippinus ejus filius regn. in Longobardia an. VII. In Francia vero regn. an. XXVI. quando obiit erat indict. VI.

Anno Dom. Incarnat. DCCCXIII. Lodoicus filius ejusdem Caroli regnavit in Longobardia an. VIIII. quando obiit erat indict. XV.

Anno Dom. Incarnat. DCCCXXII. Lotharius frater Lodoici regn. an. XXVIII. quando obiit erat indictio XVI.

Anno Dom. Incarnat. DCCCL. Lodoicus Junior filius Lotharii regn. ann. XXVI. quando obiit erat indict. VIII.

Anno Dom. Incarnat. DCCCLXXVI. inter Carolum de francia filium Lodoici & Carolum Magnum regnaver. ann. III. tunc erat indict. XII.

Anno Dom. Incarnat. DCCCLXXVIIII. Carolus divina clementia antequam coronatus fuisset regn. an. II. Postea vero regn. usque ad an. VII. quando obiit erat indictio VI. Berengarius rex post mortem Caroli regnum sortitus est Italicum, qui dum unum annum regnasset, contentio orta est inter Guidonem jam dictum Beringarium usque quo pugnam inierunt. Tunc effugatus est Beringarius a Guidone, & obtinuit regnum an. III. Post indict. x. obiit. Adeptus est vero regnum Lambertus filius ejus, & regnavit in eo feliciter an. VIIII. quando obiit erat indict. IIII. Tunc Beringarius introivit in regnum, & obtinuit simul cum illo partem usque in an. XXVIII. Eodem denique anno Rodulphus introivit in regno. Mox ortum est bellum inter Rodulfum & Beringarium regem; Beringarius vero fuga lapsus est Veronam. Rodulphus vero tenuit regnum an. II Tunc diebus illis Veronenses Beringarium intercecerunt. Rodulphus per alpes Apenninas fuga lapsus Burgundiam petiit. Erat namque indictio XIIII.

Anno Dom. Incarnat. DCCCCXXVI. inter Berengarium vero & Guidonem & Lambertum & Rodulphum regn. ann. XXXVIIII.

Ugo rex antequam filius ejus Lotharius nasceretur regn. an. V. Postea vero cum filio suo regn. usque in an. XXII. quando obiit erat indict. VI.

An. D. Incarnationis DCCCCXLVIIII. Lotharis filius ejus post obitum patris sui regn. an. II. quando obiit erat indict. VIII.

An. D. Inc. DCCCCL. Beringarius rex cum filio suo simul Adalbertus regn. an. XI. Tunc Octo rex ejecit eos de regno erat indict. IIII.

An. Dom. Incarn. DCCCCLXI. Dehinc prædictus Octo Romam ingressus est, atque imperator ibidem effectus omnem Italiam suo subjugavit imperio. Regnavitque anno XI. mens. III. obiit an. D. 972. indict. XV.

Octo filio Octonis regn. an. XI. quando obiit an. Domini DCCCCLXXXVI. indict. XI. Ann. Domini DCCCCLXXXVIII. indict. XV.

Octo filius Octonis & nepos Octonis post mortem patris sui regnavit in Saxonia an. XII. & postea in Italia an. V. quando obiit an. D. MII. idict. XV. an. D. MXIV. indict. XII. XVI. Kal. Martii. Post obitum namque Octonis III. fuerant an. XII. usque quo Enricus Romam veniens eodem anno V. Kal. martii coronatus est: regn. an. X. mens. IV. & dies XV. quando obiit XVIII. Kal. Aug. tunc an. Domini MXXV. indict. VIII. Post obitum namque ejusdem Henrici imperatoris fuerunt an. II. & mens. VIII.

Ann. D. MXXVII. indict. X. Chunradus Romæ coronatus est ipsa die Dominicæ Resurrectionis VIII. Kal. Apriles Ind. X.

JOANNES DOMINICUS MANSI

LECTORI.

Quem statim evulgo Fretelli libellus nomen authoris & titulum haud ignotum eruditis praefert; utrumque enim norant ex Bibliotheca latina mediae, & infimae aetatis Joannis Alberti Fabricii. Sed nihil quicquam rescisse illos credo ulterius sive de libro ipso, sive de tempore quo author scribebat. Ac de tempore nihil ego habeo proferre, nisi conjecturas. Fretellus opusculum hoc suum dicavit Raymundo Comiti Toletano; nunquid forte idem est Raymundus Comes, qui regalibus nuptiis cum Urraca filia Adefonsi VI. *Regis Castellae dignus est habitus? Quo vixit seculo sacrae peregrinationes ad loca sancta obtinebant. Porro Raymundus ex Urraca conjuge filium retulit Aldefonsum, qui ineunte seculo* XII. *anno scilicet* 1109. *ad Toletanum solium ascitus, sub nomine Aldefonsi* VII. *regnavit. Hinc de tempore, quo Fretellus scribebat conjecturam capere licet. Porro Fretellus iste Archidiaconum se appellat, cujus tamen ecclesiae nec dicit, nec habeo unde hoc investigem. Id constat de locis sanctis ita illum disserere, ut ibi egisse videri possit; unde eum tamquam oculatum testem Raymundus ea de re interrogavit. Hujus igitur Fretelli libellum, quem & Adrichomius in suo Theatro Terrae sanctae consuluisse se profitetur, modo evulgo acceptum ex Collectaneis Nicolai Rossellii Aragonii, qui sub Innocentio* VI. *Pontifice ex Monacho Illustris Ordinis S. Dominici in Cardinalium Collegium translatus est anno* 1356. *& sub Nicolai Cardinalis Aragonii nomine claruit. His miscellaneis titulum indidit* cumulatio Fratris Nicolai Aragonii ex diversis registris & libris Camerae Apostolicae, & aliis diversis libris & Chronicis *compilata; quae verba sunt Jacobi Etrusci, qui anno* 1523. *codicem servatum in Ecclesia Cathedrali Lucensi scribebat* exemplatum, *ut ipse addit ex vetusto & forte originali codice.*

Cum vero nemo huc usque divitem hanc collectionem diligenter adhuc investigaverit, ex hoc ipso penu eruere mihi plurima licuit, nunquam antehac in lucem extracta, quae statim post opusculum Fretelli adjiciam.

LIBER

LIBER LOCORUM SANCTORUM TERRÆ JERUSALEM.

Prologus Libri.

DOmino suo venerabili, & fratri Raimundo Dei gratia Tholetano Comiti Fretellus eadem gratia Archidiaconus sub spiritu consilii, & fortitudinis Deo militare.

Cum ad Orientalem Ecclesiam causa tuorum peccatorum confugisti, & in terra promissionis, Patria scilicet Salvatoris nostri Jesu Christi, peregrinares, ex qua secundam Jerusalem contemplare, & ipsa Syon, quae allegorice Paradisum designat, & in qua materia fortiores ex Israel novi Machabei veri Salomonis lectulum excubantes, inde Philistiim, & Amalech expugnant; postea vero Sacra Regni David loca, quae divina Catholicis informant, quae sint, & ubi, & quid significent diligenter intitulare ne pigriteris, ne quando revertens ad Ægyptum Babylonis in terras incurras, & hic quandiu moram feceris illius Sancti Hieronymi sententiae faveas dicenti. ***Non est laudabile in Jerusalem fuisse; sed bene vivere, nec sacris locis offerre nisi legiptima acquisita***. Ergo quoniam devote, prout nobis visum est, immo Catholice huc transfretans de longe remotis Hispaniarum finibus accessisti, tu qui largus, & benignus es, bonis nec non omnibus in Sancta Ecclesia Deo militantibus Machabeorum etiam....... commilito hospitatus apud Betel regis Salomonis in atrio, juxta reclinatorium pii Jesu, ne torpescas in labore tuo, sed Deo redde, quod Dei est imaginem scilicet, quam in te repraesentat, quatenus per hanc peregrinationem tuam ascendens Libanum de flore Nazareno fructum gustans, & odores in Caelestibus, & in Syon stola immortalitatis indutus, cum vero Salomone, cui omnia vivunt per infinita saecula saeculorum sabatizare merearis Amen.

ENARRATIO LOCORUM TERRÆ SANCTÆ.

Modo autem Reverende mi Domine quoniam a parvitate mea locorum Sacrorum terrae promissionis, scilicet Israeliticae regionis notitiam quaerere dignatus es prout sanius potero sublimitati tuae diligenter elucidare non dedignabor. Vertam ergo stilum sumens initium a Cheron, id est Ebron. Olim fuit Metropolis civitas Philistinorum, & Gigantum in tribu Juda, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum. Ebron sita est in illo agro, in quo summus dispositor patrem nostrum plasmavit Adam, & inspiravit in eo spiraculum vitae. Ebron autem Anatarbe dicitur, quod Sarracenice sonat civitates. Quatuor illi reverendi patres in spelunca duplici in ea consepulti fuerunt, primus Adam, Abraam, Isaac, & Jacob, & eorum uxores quatuor, Eva mater nostra, Sara, Rebecca, & Lia; est autem Ebron juxta vallem lacrymarum sita. Vallis lacrymarum dicta est, eo quod centum annis in ea luxit Adam filium suum Abel, in qua postea monitus ab Angelo cognovit uxorem suam Evam ex qua genuit filium suum Seth, de tribu cujus erat Christus oriundus.

Secundo miliario ab Ebron est sepulcrum Loth nepotis Abraë. In Ebron habetur Ager quidam, cujus gleba rubea, quae ab incolis effoditur, & comeditur & Ægyptum venalis asportatur, & quasi pro specie emitur carissime. Praedictus ager in quantum alte & profunde effossus, in tantum Dei dispositione anno finito reddita gleba gratus aperitur.

Juxta Ebron Mons Mambre, ad radicem cujus est illa therebintus, quae *dirps* vocatur, idest ilex, vel quercus, secus quam permultum temporis mansit Abraam, sub qua quidem tres Angelos vidit, & unum adoravit, hospitioque susceptos prout dignius potuit fovit, & pavit. Unde prima via credendi dictus est ilex praedicta. Ex tunc usque ad tempus Teodosii Imperatoris, testante Hieronymo, suum esse dilatavit, & ex ipsa scissa perhibetur, quae a possidentibus cara tenetur, quae licet sit arida medicabilis perhibetur in hoc, quod quandiu equitans quis secum detulerit animal suum non offendet. In Ebron primum applicuerunt causa terrae promissionis explorandae Caleph, & Josue, eorumque socii decem. In Ebron regnavit David annis septem, & dimidio.

Decimo miliario ab Ebron est lacus Asphaltites contra Orientem, qui mare mortuum dicitur, vere mortuum, quia in eo nihil vivum est, nec dat, nec recipit, & mare diaboli dicitur, eo quod instinctu ejus, quatuor illae civitates miserrimae, id est Sodoma, Gomorra, Seboym, Adama perseverantes in turpitudine sua igni sulphureo concrematae in illo loco subversae sunt.

Supra lacum in accribitu Judeae Segor, quae & Belzora dicitur, una de quinque civitatibus illis precibus Loth de incendio, & subversione reservata est, quae usque nunc ostenditur. In exitu Segor uxor Loth in statuae effigiem mutata fuit, cujus adhuc apparent vestigia. Supra ripam praedicti maris multum aluminis, multumque Katranii ab incolis reperitur, & colligitur, & ex mari bitume extrahitur, quod Judeae in multis appellatur necessarium. Segor autem a Compatriotis oppidum palmae vocatur.

Supra lacum Asphaltitem in descensu Arabiae Carviaym Spelunca est in Monte Moabitarum, ad quam Dahac filius Ebor divino nutu adduxit Balaam ad maledicendum filiis Israel, qui pro vehementi praeruptu excisus vocatur. Lacus Asphaltites dividit Judeam, & Arabiam.

Arabia tempore filiorum Israel solitudo erat, & desertum, terra invia, & inaquosa. In ea quidem detinuit eos XL. annis Dominus manna pluens eis ad manducandum. In Arabia Elmon fuerunt castra filiorum Israel in deserto, in quo duodecim fontes, & septuaginta palmae de mari rubro exeuntes repertae sunt. In Arabia est vallis Moysi, in qua percussit bis silicem virga, duos aquae rivulos populo Dei reddens, de quibus tota illa Patria modo irrigatur. In Arabia est mons Synai, in quo Moyses quadraginta diebus cum totidem noctibus totius expers cibi moratus fuit, in quo etiam Dominus Moysi legem dedit proprio digito suo scriptam in tabulis lapideis. In Arabia praecessit filios Israel columna ignis per noctem, nubesque vallavit eos diebus singulis. In Arabia sunt quadraginta Mansiones filiorum Israel. In Arabia est mons Hor, quo sepultus quiescit Aaron. In Arabia est Abarim, in quo Dominus Moysen sepellivit ejus nunquam apparente tumulo. In Arabia est mons Regalis, quem & Balduinus primus rex Francorum in Jerusalem ad terram illam christicolis subjugandam, & ad tuendum regnum David in castrum firmum reddidit. Arabia jungitur Idumeae in confinibus Botoron.

Idumæa est terra Damasci. Idumæa est sub Syria, caput quidem Syriae Damascus. Idumæam & Phoeniciam dividit Libanus, Phœnicia, in qua Sor, id est Tyrus Phœnicum nobilissima est Metropolis, quae Christum perambulantem maritimam, ut Syrii asserunt, recipere noluit, quae & Divina testante pagina tot martyres Deo reddidit, quorum solius Dei Scientia numerum colligit.

Tyrus Origenem tumulatum celat, unde apud Tyrum est lapis ille marmoreus modicus, super quem sedit Jesus manens illaesus; a tempore Christi usque ad expulsionem Gentium ab Urbe, sed postea defraudatus est a Francis, nec non a Venetis. Supra vero residuum illius lapidis in honorem Salvatoris Eccle-

Ecclesia quaedam fundata est. Octavo miliario à Tyro contra Orientem supra mare Sarphen est, quae & Sarrepta Sydoniorum, in qua quondam habitavit Elias Propheta, in qua resuscitavit filium Viduæ quae eum hospitata fuerat, & charitate foverat & paverat. Sexto milliario a Sarphen est Sidon Civitas egregia, ex qua fuit Dido, quae Carthaginem construxit in Africa.

Sextodecimo Miliario a Sydone est Beritus opulentissima Civitas. In Berito est quaedam Salvatoris nostri Icona, non multum post passionem suam ad ignominiam ejus ridiculose a quibusdam Judæis crucifixa, quae sanguinem produxit, & aquam, unde & multi in vero crucifixo crediderunt baptizati; quicumque etiam ex illa Icona perunctia quacunque gravabantur infirmitate sani reddebantur.

Arphax est Urbs Damasci, de qua Historia *Damascus in Syria*. Damascus est caput Syriae reverenda Metropolis, quam construxit Eleazar Servus Abraae. In agro illo Cayn interfecit fratrem suum Abel. Damasco cohabitavit Esau, qui & Seir, & Edom, Seir pilosus, Edom rufus, vel rubeus: ab Edon tota illa terra vocatur Idumæa, de qua in Psalmo. In Idumæam extendam calceamenta mea. Unde Propheta *Quis est qui venit de Edon tintis vestibus de Bosra*. Bosra est quaedam pars illius terrae, quae Hus vocatur, de qua fuit beatus Job, quae & Sueta dicitur, a qua Baldaac fuites. Theman est metropolis in Idumæa, ex Theman Eliphas Themanites. Et Naaman est oppidum, a quo Sephar Naamites. Ii tres consolatores Job fuerunt. In Idumææ finibus secundo miliario a Jordane est fluvius Laboch, quo transvadato a Jacob cum a Mesopotamia veniret luctatus est cum Angelo, qui de Jacob nomen ejus mutavit in Israel. In Idumæa est mons Seyr sub Damasco. Secundo miliario a Damasco locus est, in quo Sauli Christus apparuit dicens *Saule Saule quid me persequeris*? In quo & Saulum caritas de Caelo non modica circumfulsit. In Damasco baptizavit Ananias Saulum, nomen ei imponens Paulum; de muris Damasci missus fuit Paulus in sportam persecutorum saevam veritus rabiem. Libanus interpretatur candidatio, de quo in Canticis. *Veni de Libano sponsa mea, Columba mea*. Ad radicem Libani oriuntur Farfar, & Albana fluvii Damasci. Montes Libani & planitiem arcados transfluit Albana magno mari se copulans, finibus illis, in quibus Eustachius sanctus uxore sua privatus, & filiis, desolatus recessit. Farfar per Syriam tendit repletam, idest Antiochiam, labensque circa muros ejus, decimo miliario ab Antiochia in portu Solymi, portu videlicet S. Simeonis Mediterraneo mari se commendat. In Antiochia sedit B. Petrus septem annis Pontificatus decoratus infula. Ad radicem Libani Civitas Paneas sita est, id est Bilmas, quae & Caesaraea Philippi vocatur. In illo loco dedit Deus Petro potestatem ligandi, & solvendi. Ad radicem Libani oriuntur duo fontes illi Jor, & Dan, de quibus sub montibus Gibelli conficitur fluvius Jordanis, in quo Christus a Joanne præcursore ejus tertio lapidis jactu baptizari voluit: loco illo vox Patris intonuit dicens *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite*. Super Jesum ibi descendit Spiritus S. in columbae specie. A montibus usque ad lacum Asphaltitem, vallis per quam Jordanis fluvius labitur Corcus appellatur Aulon, quod est Hebraeum nomen. Appellatur etiam vallis illa quamgrandis, atque campestris, ex utraque parte vallatur montibus continuis a Libano usque ad Desertum Faram, dividit Jordanis Galilaeam, & Idumæam, & terram Botoron, quae & Idumaeae secunda metropolis. Iordanis descensus interpretatur. Dan vero ab ortu suo subterraneum ducit gurgitem suum usque ad Meldam planiciem suam, in qua satis patenter suum ostendit alveum. Planicie illa Meldam vocatur eo quia in ea melius est, sarracene quidem sonat platea, latine vero forum. Meldam vocatur eo quia intrante Aestate innumerabilis populus secum deferens omnia venalia convenit, ingensque Parthorum, & Arabum militia ad tuendum Populum, & ad pascendum gregem suum in pascuis illis uberrimis per totam Aestatem moratur. Meldam componitur ex Med, & Dan, & sarracene aqua. Dan fluvium ex planitie praedicta Dan se reddens in fluvium Suetan pergit, in qua Pyramis. Beati Job superstes adhuc est, quae a Graecis, & gentilibus sollennis habetur. Dan contra Galilaeam gentium se obliquans ab urbe Cedar secus medicabilia balnea spumati plena transfluens Jor copulatur.

Jor longe a campaneis lac reddidit ex se postea mare Galilææ sumens initium inter Bethsaidam, & Capharnaum, a Bethsaida Petrus & Andreas, Joannes, & Jacobus Alphei. Quarto Miliario a Bethsaida est Corozaim, in qua nutrietur Antichristus seductor Orbis. De Corozaim, & Bethsaidam ait Joannes, *vae tibi Corozaim, vae tibi Bethsaida*. Quinto miliario a Corozaim Cedar illa opulentissima civitas, de qua in Psalmo: *cum habitantibus Cedar multum incola fuit anima mea*. Cedar interpretatur Tenebræ. Capharnaum in dextera parte maris sita est, civitas Centurionis, cujus filium in ea sanavit Jesus, de quo dicitur; *non inveni tantam fidem in Israel*. In Capharnaum multa alia signa fecit Jesus docens in Synagoga. Capharnaum filia pulcherrima interpretatur, vel filia pulchritudinis, quæ nobis S. significat Ecclesiam, ad quam cum Libano descendunt, idest de candore virtutum ab ea, & in ea lucidiores sunt.

Secundo miliario a Capharnaum descensus montis illius est, in quo Jesus sermocinavit ad turbas, & instruxit populum suum docens eos, in quo & leprosum curavit. Miliario a descensu illo est locus, in quo pavit quinque millia hominum de quinque panibus, & duobus piscibus, unde locus ille mensa vocatur, quasi locus restitutionis, cui locus subjacet ille, in quo Christus post resurrectionem suam suis discipulis apparuit comedens cum eis partem piscis assi, & favum mellis: supra mare ibidem Dominus sicco pede ambulavit circa quartam noctis vigiliam Petro, & Andreæ piscantibus apparuit, ubi & Petro supra mare ad eum ire volenti, & mergenti ait Jesus: *modicæ fidei quare dubitasti*? ubi & alia vice Discipulis suis in mari periclitari timentibus mare quietum reddidit. In sinistra parte maris montis in concavo Genesareth Magdalum oppidum, a quo & Maria Magdalena, hæc autem regio Galilæa gentium in tribu Zabulon, et Nephtalim. In superioribus hujus Galilææ partibus viginti fuerunt Civitates illæ, quas Rex Salomon Iram regi amico suo dono dedit.

Secundo miliario a Magdalo est Cinerech, quæ & Tyberias a Tiberio Cæsare cognominata, quam in juventute sua Jesus frequentare solebat. Quarto miliario a Tyberiade est Bethulia Civitas, ex qua Judith pro gente sua salvanda satis astute peremit Olofernem in obsidione Urbis.

Quarto miliario a Tyberiade contra meridiem est Bothan, in qua fratres suos reperiit Joseph pascentes suos greges, quem habentes odio Ismaelitis vendiderunt. Decimo miliario a Tyberiade est Nazareth civitas Galilææ domus propria Salvatoris, eo quia nutritus in ea fuit; Nazareth interpretatur flos, vel virgultum, nec sine causa, cum in ea flos ex fructu, cujus sæculum repletum est, flos inquam ille, quem Virgini Mariæ Gabriel Archangelus in eadem Nazareth Filium Altissimi de ea nasciturum nuntiavit inquiens; *Ave Maria gratia plena Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus & benedictus fructus ventris tui*. De Nazaret vero dictum est, *A Nazaret potest aliquid boni esse*. Secundo miliario a Nazaret Sephoris est Civitas, via quæ ducit Achon, & Sephori Anna mater Beatæ Mariæ matris Jesu fuit nata. Quarto miliario a Nazaret est Cana Galilææ contra Orientem, a qua fuerunt Philippus, & Nathanael, in qua & Puer Jesus discumbens cum matre in nuptiis aquam convertit in vinum. In Nazareth labitur fons exiguus, ex quo in pue-

pueritia sua Puer Jesus aquam haurire solebat, & inde ministrare matri suae, & sibi. Miliario a Nazaret contra meridiem est locus, qui & principium dicitur, ex quo juvenem Jesum praecipitare voluerunt parentes ejus æmulantes prudentiam ipsius, & ab eis in momento disparuit. Quarto Miliario a Nazaret contra Orientem est mons Thabor, in quo transfiguravit se Jesus Apostolis suis videntibus Petro, & Joanne, & Jacobo, coram Moyse, & Elia, ubi etiam vox patris audita est. *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui*, & Joanni, & Jacobo dixit *ne quod viderant alicui revelarent donec Filius hominis a morte resurgeret*. Ibi enim Petrus ait *Domine bonum est nos hic esse faciamus hic tria Tabernacula, tibi unum. Moysi unum & Eliæ unum*. Secundo miliario a Thabor contra Orientem est mons Hermon, in descensu montis Thabor obviavit Abrææ redeunti a cæde Amalech Dominus Melchisedech, qui fuit rex & Sacerdos, qui dicitur Salem, præsentans ei panem, & vinum, quod significat oblationem altaris Christi sub gratia. Secundo miliario a Thabor est Naym Civitas, ad cujus portam restituit Christus vitæ filium viduæ. Supra Naym est mons Endor, ad radicem cujus supra torrentem Kadmium, qui est torrens Cison, cum filio Delboræ prophetissæ Barach filius Abineech devicit Idumeos, Sisar videlicet, Agebel uxore Aberenei, Zeb autem, & Zebeæ, & Salmana trans Jordanem persequens gladio peremit, Brachium in Endor, & sub Endor Cison exercitu, unde in Psalmis *Thabor, & Ermon in nomine tuo exultabunt, & tuum brachium cum potentia*. Quinto miliario est Anayn Jezrael Civitas, quæ & Zaraym, ex qua Jezabel impiissima regina fuit, quæ abstulit vineam Naboth, quæ etiam pro importunitate sui de summo palatii sui præcipitata interiit, cujus adhuc pyramis superstes videtur. Juxta Jezabel est Campus Magedo, in quo Josias Rex, a rege Samariæ subactus succubuit, deinde translatus in Syon, & sepultus. Miliario a Jesrael montes Gelboe sunt, in quibus dimicantes Saul, & Jonathas subacti siluerunt, unde David. *Montes Gelboe nec ros nec pluvia veniat super vos, &c.* Secundo miliario a Gelboe contra Orientem est Scitopolis civitas, Galilææ metropolis, quæ et Betzan, idest domus solis, vel Civitas, super muros ejus suspenderunt caput Saul. Quinto Miliario a Jesrael est oppidum illud, a quo incipit Samaria, quæ & Sebasten, & Augusta, ab Augusto Cæsare dicta, in qua sepultus fuit Paranynfus ille præcursor Domini Joannes Baptista ab Herode decollatus, trans Jordanem infra lacum Asphaltitem in Castello Macheronta, & a Discipulis suis translatus fuit Sebasten, ibique sepultus inter Eliseum, & Abdiam, & assumtum exinde postea corpus ejus a Juliano Cæsare Apostata, ejusque jussu crematum fuisse perhibetur, datis vento cineribus, sed absque capite, quod Alexandriæ antea translatum fuerat, postea Constantinopolim, ad ultimum in Galliam, in pago Pictaviensi, & absque indice, qui venientem ad Baptismum Jesum indicaverat dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*. Inde illud Beata Virgo Thecla inter alpes detulit, ubi sub veneratione maxima detinetur in Ecclesia Morianensi. Samaria est nomen Urbis & Patriæ.

Quarto Miliario a Sebasten est Neapolis, quae & Sichen, Sichen ante Veteomor nominata inter Dam, & Bethen posita, a Sichem vocata est terra illa Sichen, ex Sichen fuit Emor, qui Dinam filiam Jacob finibus illis deambulantem violavit. In Sichen vero relata fuerunt Ossa Joseph ex Ægypto; in Sichen juxta fontem fabricavit Jeroboam vitulos duos, quos adorari fecerat a decem tribubus, quas adduxerat, & seduxerat, unum ex eis posuit inter Dam, alium in Bethel, Sichem urbem illam deleverunt filii Israel, Hemorque dolentes de adulterio Dinæ sororis suæ; Sichen his diebus Neapolis dicitur, id est nova Civitas. Sicharante Sichen juxta praedium, quod dedit Jacob filio suo Joseph, in quo est fons Joseph, qui & puteus dicitur, super quem evangelizatur fessum itinere sedisse Jesum, & sermonem habuisse cum Samaritana, ubi nunc Ecclesia construitur. Juxta Sichen Terebinthus illa, sub qua Jacob abscondit idola. In Bethel miliario a Sichen Luza Civitas, in qua per multum temporis spatium habitavit Abraham, ubi & Jacob dormiens scalam vidit cælum tangentem, Angelosque per illam ascendentes, & descendentes, statim evigilans ait. *Hic locus vere Sanctus est & porta cæli*; Erigens lapidem in titulum, & fundens oleum desuper, appellavit nomen loci illius Bethel, quod prius Luza vocabatur. In Bethel, Angeli præcepto voluit Abraham immolare Domino filium suum Isaac. Est autem Bethel collateralis mons Garizim respiciens montem Gebal ad Orientem, & Stadam super Sichen. Vigesimo miliario a Sichen, quarto a Jerusalem, via quae ducit Diospolim mons Syla & Civitas, quae & Arama ubi archa testamenti, & tabernaculum Domini ab adventu filiorum Israel manserunt usque ad tempora Samuelis Prophetae David regis. Vigesimo miliario a Sichen, sextodecimo a Diospoli, sextodecimo ab Ebrom, tertiodecimo a Jerico, quarto a Bethel, decimo septimo a Barsabee, vigesimoquarto ab Ascalone, totidemque a Ioppe, sexto a Ramatha, Jerusalem Sanctissima Judaeae metropolis, quae & Syon, de qua dictum est: *Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei*, quae & Elia ab Helio Adriano, qui eam construxit. Betleem est Civitas Juda, quae & Effrata dicitur: Betleem domus panis interpretatur, nec sine causa, quia de flore Nazareno processit in ea fructus vitae de Virgine Maria, videlicet filius Dei Christus Jesus, qui panis est Angelorum, totiusque vita mundi. In Betleem juxta locum nativitatis praesepe, in quo & ipse latitavit infans Jesus, unde Propheta, *cognovit Bos possessorem suum, & Asinus praesepe Domini sui*, ex quo feno ubi infans latitaverat Romam delatum fuit ad Ecclesiam sanctae Mariae majoris. Miliario a Bethleem stella pastoribus Domino nato apparuit angelo dicente. *Gloria in Excelsis Deo*. &c. In Bethleem nova stella duce venerunt tres reges ab oriente venerari natum Jesum, & eum ut regem angelorum adoraverunt praesentantes mystica munera Aurum, Thus, & Myrrham. In Bethleem ejusque finibus innocentes, jussit decollari Herodes, quorum pars contra meridiem quarto miliario a Bethleem, secundo miliario a Thecua sepulta quiescit. Quarto miliario a Betheleem contra meridiem Ecclesia Beati Caritot est, ubi & ipso transeunte de hoc mundo, Monachi quibus ipse pastor praefuerat cum eo pariter devote mori desiderant, eoque pater eorum prius extiterat, nec post eum in mundo vivere volebant ejus amore ferventes, quorum singulorum compagines in Ecclesia videri possunt modo illo quo habuerunt in desolatione patris eorum agonizantes, postea translati in Jerusalem, in Betheleem infra Basilicam non longe a praesepio requiescit corpus B. Hieronymi, Paula quidem, & Eustochium, quibus ipse Hieronymus scribit similiter: a Bethleem via, quae ducit Jerusalem Kabrata est locus, in quo cum Benjamin peperisset Rachel occubuit, ibique a viro suo Jacob tumulata quiescit, cujus in tumulo supposuit Jacob duodecim lapides non modicos testimonio filiorum Israel, cujus adhuc pyramis a transeuntibus videtur. Jerusalem gloriosa Judaeae metropolis juxta Philosophos in medio Mundi sita est, regnavit autem in ea David per triginta tres annos, & dimidium. Est quidem in Jerusalem mons Moria, super quem videns David angelum percutientem evaginato gladio, qui populum Dei graviter occiderat timens ne in se, & in urbem ulcisceretur, quod in populum numerato deliquerat, pronus in terra corruit vere pœnitens, graviterque se affligens a Domino exauditus est, & veniam meruit, de quo ait Dominus, *Inveni virum secundum cor meum*. In monte Moria regnante David florebat area Ornam Jebusei, a quo & ipse David cum emere voluit ad con-

construendum ibi domum Domini in illo loco consecutus fuerat eo quod angelus Domini ei parcens, & urbi, ibi steterat. Emit quidem sed vetitum fuit a Domino, ne intromitteret se, quia vir sanguinis erat, & ideo quas ad hoc praeparaverat expensas Salomoni filio suo tradidit, quatenus inde Domum Domino construeret: aedificavit ergo rex Salomon templum Domino in Bethel & altare, quod aedificavit incomparabili sumtu petens quod quicumque Dominum consuleret in eo de quocumque exaudiri mereretur, quod concessum fuit ei a Domino, ergo Domus Domini consilii est. Illud autem postea pro incontinentia principis, & populi expoliavit Nabucdonosor per Nabuzardam principem cocorum suorum tempore Sedechiae regis, ipsumque privatum ab urbe, totumque, quod preciosum in aede, & in urbe fuit, jussitque praesentari in Babylonem, & populum; paulo post quidem Pharao necessario templum, & urbem delevit. Modo vero relatori auditorique non videatur taediosoum sub quibus, & a quibus restructiones, & destructiones primi, secundi, & tertii templi fuerint, enunciare hic de praesenti omitto. Bethel sub quo, & a quo principe restitutum fuit ignoratur. Quidam enim sub Constantino Imperatore ab Helena matre sua reaedificatum fuisse perhibent pro reverentia S. Crucis ab ea repertae; Alii ab Heraclio Imperatore pro reverentia ligni Domini, quod de perfidis Perside triumphans retulerat, alii ab Augustiniano Augusto; alii quoque a quodam admiratore nimphis Ægypti pro reverentia Alachiber Summi Dei, & quoniam ad ipsum colendum ab omni lingua reverendum veneratur praesens hoc loco, in quo templum quartum praedicatur, cujus in penultimo octavo Die Natalis puer Jesus circumcisus, cujus praeputium in Jerusalem in templo de Caelis ab Angelo Carolo magno regi praesentatum fuit, & ab eo delatum in Gallias Aquisgrani, postea quidem a Carolo magno Calvo translatum Aquitaniae in Pago Pictaviensi apud Carnotum, in Ecclesia quam ibi in honore Sancti Salvatoris construxit, & regiis bonis amplissimis sub monacali religione locupletavit, quod usque modo ibi solemniter veneratur. In templo in ypopanti suo Jesus a matre sua praesentatus est, & receptus a Beato Simeone dicente. *O Domine lumen gentium, & gloria Israel. Nunc dimittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum.* De templo ementes, & vendentes ejecit Deus, in templo liberavit Adulteram ab accusantibus eam dicens; *qui sine peccato est ex vobis primus in eam jaciat lapidem*; & illi mulieri dixit; *Mulier vade in pace jam amplius noli peccare*; In templo laudavit munus pauperculae, quod in Gazophilacio posuit, quia totum quod habebat dederat. In templo dum moraretur Jerusalem docebat Judaeos, licet eum aemulantes. Supra pinnaculum templi statuit Jesum diabolus tentans eum, & dicens; *Si filius Dei es mitte te deorsum.* De templo praecipitatus fuit beatus Jacobus, primus sub gratia Pontifex in Jerusalem. In templo nuntiatum fuit Zachariae de futura natione filii sui Joannis Baptistae. Inter templum & Altare Zacharias filius Barachiae martyr occubuit. Super templum in veteri testamento sacrificare solebant turtures, & columbas, quod a Sarracenis postea mutatum est in Horologium & adhuc videri potest. Per Speciosam portam templi transiens Petrus cum Joanne respondit petenti ab eis elemosynam. *Quod habeo tibi do.* In Jerusalem est Probatica piscina, quam tempore Jesu certis terminis movere solebat Angelus Domini, quicumque autem infirmus post motionem aquae prior intrabat a quacumque detinebatur infirmitate statim fiebat sanus: probatio ergo peculiaris dicitur, eo quia in Sacrificiis solebant inde ablui extrema pecudum; erat quidem rubea ex hostiis, quae ibi mundabantur, ante probaticam piscinam languidum sanavit Jesus dicens ei, *Tolle grabatum tuum, & ambula*, in medio Jerusalem excitavit puellam a morte Jesus, sub Salomonis regia in valle Josaphat est natatoria Syloe, ad quam caecum ab eo illuminatum misit Jesus ut lavaret suos oculos, & abiens lavit, & vidit; ergo Syloe missus interpretatur, Syloe secundum traditionem Tyrorum ex Sylo manare dicitur, Syloe sub silentio gurgitem suum ducit, quia subterraneum. Juxta Syloe extat quercus, sub qua B. Isajas requiescit. In valle Josaphat sepultus fuit B. Jacobus, inde translatus Constantinopolim. In valle Josaphat sub acuta pyramide rex idem Josaphat jacet sepultus. Secundo miliario a Jerusalem via, quae ducit Sichen est mons Gabaat, in tribu Benjamin. Miliario a Jerusalem in accubito montis Oliveti est mons offensionis, & continuus contra Aspaltitem.

Bethania collateralis est monti Oliveti, & mons Offensionis est continuus. Dividit autem eos via, quae de Josaphat ducit per Bethphage. Dictus est autem mons offensionis, eo quia rex Salomon in eo Idolum adoravit Moloch. Bethania oppidum illud, in quo Simon leprosus saepe Jesum recepit in hospitem, cui devote ministrabant Maria, & Martha, Bethaniae Maria ejus pedes lacrymis rigans, suisque crinibus extergens, & ungens unguento suorum meruit veniam peccatorum, Bethaniae Martham laudavit, & Mariam, Martham in ministrando sollicitam, Mariam in verbis ejus sollicitam, quare precibus earum, & lacrymis motus fratrem earum Lazarum in monumento jam quatriduanum vitae restituit. Bethania Domus obedientiae interpretatur. Bethfage, qui & viculus Sacerdotum Domus buccae, vel maxillarum interpretatur, mons Olivae, mons chrismatis, vel Sanctificationis, vallis Josaphat vallis judicii, Jerusalem visio pacis, Syon Speculum, vel speculatio Dei; per hunc tramitem ascendit Jesus Jerosolymam sedens super asinam die, qua celebratur ramis palmarum, sic & quisque catholicus sub obedientia Summi consilii Angeli debet adire, & incedere ad Sacerdotis praesentiam, qui verbum Dei ruminat, ut ab eo corrigatur, & instruatur, eorumque doctrina, & consilio subire vallem judicii, id est constructionem sanae compunctionis, in qua videlicet, & se affligat per portam immortalitatis digne introiturus Sanctam Jerusalem caelestem Syon Stola jucunditatis decorandus. Monte Syon lavit Jesus pedes discipulorum suorum dicens eis: *Sic facite in meam commemorationem.* Monte Syon caenavit cum discipulis suis dans eis in panem corpus suum ad manducandum, & in vino Sanguinem suum ad bibendum, quod est viaticum nostrae redemptionis. Monte Syon etiam in caena supra pectus Domini B. Joannes recubuit de fonte potans Sapientiae. Monte Syon in Caena Judae traditori suo panis buccellam intulit. Monte Syon ait Jesus *mecum est in mensa qui intingit manum mecum in parapside, qui me traditurus est: cui Judas, nunquid ego sum Rabbi? Jesus respondit, tu dicis.*

Ad Sinistram Montis Syon est ager peregrinorum, qui vocatur Aeheldemach idest, Ager Sanguinis. Secus viam quæ ducit Effrata est mons Gyon, in quo fuit unctus rex Salomon, & Regium Diadema suscepit, in Jerusalem vendidit Judas Jesum in accubitu montis Oliveti contra Orientem trans Cedron jactu lapidis Gethsemani, ibique oravit Christus ad Patrem suum dicens, *Pater si fieri potest transeat a me Calix iste*, ubi ex terrore Crucis, carnis sudorem fudit sanguineum, ubi dixit Petro, *Non potuistis una hora vigilare mecum.* Unde regressus est Getsemani. Judas autem traditor accepto jam pretio ad id quod de Jesu reddiderat, signum dederat cohorti, ut quemcumque esset osculatus tenerent, quem cognitum fraudis osculo ducunt vinctum in Syon in prælati Prætorio, Græce nuncupatum Litostratos, Hebraice, Gabatha, ubi et Petrus negavit eum ter, unde audito Galli cantu pie reminiscens verbi Jesu vere pœnituit, flevitque amare, fugiensque in cauta quæ modo appellatur Galli cantus, vulgariter quæ Galilaea est via, quæ.

quæ ducit Josafat sub porta montis Syon Jesum op probriis, & nimiis afflictum, verberibus cæsum, cachinnis derisum crucis suæ bajulum Pilati jussu Judæorum impulsu in Golgotha quod est Calvarie locus, tunica exutum, felle, & aceto potatum, crucis suæ patibulo suspensum neci dederunt, locus, inquam, calvarie dictus est, eo quia in eo excalvari, idest damnari rei solebant: calvarie dum in cruce sua pateretur Jesus Matrem suam amico suo commendat, Virginem Virgini Matri dicens; *Ecce Filius tuus*, deinde, *Ecce mater tua*. Calvariæ dum in Cruce pateretur hostia mundi latroni pendenti ad dexteram ab eo petenti veniam stolam immortalitatis promisit, crucis in patibulo perforatus lancea sanguinem emisit, & aquam, ex stilla quorum aperti sunt oculi Longini, qui eum percusserat. Sub loco Calvariæ ad dexteram introitus Ecclesiæ est locus, in quo Joseph impetravit a Pilato corpus Jesu sublatum de Cruce, lavit reverenter carissimis liquoribus, & aromatibus condidit in horto in monumento, quod novum sibi de rupe sculpserat, inde descendit ad inferos ad redimendum hominem, inde resurrexit verus Leo de tribu Juda morte subacta, ubi & Angelus Domini sacris mulieribus apparuit, jam ab ostio monumenti lapide revoluto, Jesumque vere a mortuis resurrexisse nuntiatum est. *Ite dicite discipulis ejus & Petro quia præcedet vos in Galileam*, sub loco Calvariæ in capite Ecclesiæ ab Helena Crux Domini reperta est. Secundo miliario a Jerusalem crevit arbor illa dignissima, in qua verus ille Leo pependit qui morte sua mortem delevit, vitam mundi reparans unde Propheta, *O mors ero mors tua*. De carcere vero, & medio mundo prædicatur fabulatione cum utriusque loci dignitas reverenda sit, Locus namque, qui modo Carcer dicitur, in passione Christi campestris erat, sed in eo moram habuit quandiu machinabantur ei crucis suspendium, illoque loco secundo manifestavit se Jesus Mariæ Magdalenæ, cum rediret ab inferis; eadem die declinante jam ad vesperam peregrini sub specie latitans apparuit duobus discipulis in via sub conquestu de morte illius tendentibus ab Enteropolima, idest Emmaus oppidum sexto miliario a Jerusalem, quem & ibi repertum cognoverunt in fractione panis, sed statim disparuit ab eis, Monte Syon octavo die Thomæ cum illis omnibus vulnera sua palpanda intulit, cui & inde Thomas *Dominus meus*, *& Deus meus*. In Galilea secus mare & in mari discipulis suis ter se manifestavit, Quadragesimo die in monte Oliveti susceptus a nube manibus ereptis caelos ascendit, quinquagesimo die in monte Syon, qui nobis jubileum, idest aeternam libertatem figurat, apostolorum suorum corda inflammantem Spiritum Sanctum remisit Paraclytum. Monte Syon Virgo Jesu mater transivit de Mundo, & in Josaphat ab Apostolis sepulta fuit, inde a filio suo super Choros Angelorum exaltata. Monte Syon David rex & Salomon, & alii reges Jerusalem sepulti quiescunt. Ante portam Jerusalem, quæ respicit occasum, qua ex parte liberata urbs sub secundo Israel saxis obrutus beatus Stephanus inter Nicodemum, & Abilon, & Gamalielem, postea Constantinopolim, Romæ ad ultimum B. Laurentio contumulatus, unde & in tumulo,

Quem Syon occidit nobis Byzantia misit.

Ante portam Jerusalem juxta lacum qui respicit meridiem cavea illa in qua Leo quidam jussu Dei Omnipotentis martyrum fere duodecim millia sub Cosroe peremta una in nocte detulit, unde carnarum Leonis dicitur.

Sexto miliario a Jerusalem via, quæ ducit Ramatha est mons Modin, ex quo Matatias pater Machabeorum, in quo sepulti requiescunt eorum apparentibus tumulis adhuc. Octavo miliario a Modin via quæ ducit Joppen Lidda, quæ & Diospolis, in quo B. Gregorii corpus sepultum fuisse manifestatur. Miliario a Ramatha, quarto milliario a Bethlem Thecua oppidum, ex quo Amon, qui, & ibi sepultus quiescit. Quarto milliario a Jerusalem contra Austrum oppidum illud, in quo morabatur Zacharias tunc temporis, quam Maria mater Iesu festinans jam habens in utero Filium Dei venit ad salutandam Elisabeth cognatam suam jam gravidam de Joanne filio suo, quem & ibi natum fuisse perhibent.

Decimo tertio miliario a Jerusalem contra Boream est Jerico, ex qua Raab meretrix ospitata est quatuor exploratores filiorum Israel, & cenavit, fovit, & pavit, ex qua & Zacheus statura pusillus audiens Jesum partes illas deambulantem Sicomorum arborem ascendit, ut Deum videret, & cum eo loqueretur, se judicans & petens veniam, ex qua & pueri, qui B. Elizeum Jerosolymam ascendentem deriserunt exclamantes, *ascende calve, ascende calve*. Secundo lapide a Jerico ad sinistram est desertum, quod Carentena dicitur, in qua Jesus quadraginta dierum spatio totidem noctium jejunium complevit; cumque ibi esurientem tentans Diabolus dixit, *dic ut lapides isti panes fiant*. Secundo miliario a Carentena contra Galileam est mons excelsus, in quo ille Diabolus iterum Jesum tentavit ostendens omnia regna mundi, & inquiens *si cadens adoraveris me hæc omnia tibi dabo*. Sub Carantena est fontis illius rivulus, quem beatus Eliseus ejus sanata sterilitate de amara potabilem reddidit. Ante Jerico secus viam stetit cæcus mendicus audiens quia Jesus transiret clamans *Jesu fili David miserere mei*. Ab eo illuminari meruit tam exterius, quam interius. Tertio lapide a Jerico duobus miliaribus a Jordane est Bethagla, quod interpretatur locus giri, eo quia ibi plangentium circuissent funera Jacob filii ejus gensque sua referentes eundem ex Ægypto in Ebron.

Engaddi in Tribu Juda ubi abscondit se David in solitudine, quae est in Aulone Jerico, hoc est in regione illa campestri, de qua supra diximus, vocatus vicus pergrandis Judaeorum, Engaddi juxta mare mortuum, unde pobalsamum afferri solebat, & oriri, unde & vinaee Engaddi nuncupantur. Octavo miliario a Nazaret contra Carmelum est mons, ad radicem cujus juxta fontem, Lamech pater Noe sagitta sua peremit Cain, arcuque suo ducem suum, unde furore repletus ait, *Occidi virum in vulnus meum*, *& Adolescentulum in livorem meum*. De Cain vero Dominus prædixerat *Omnis qui occiderit Cain septuplum punietur*. Tertio miliario a Caym monte mons Carmeli, de quo in Canticis, *collum tuum ut Carmelus*, in quo & multum temporis conversari voluit B. Elias ejusque discipulus cum eo B. Eliseus. Sexto miliario a Nazareth contra genu est locus in quo Jeu rex Israel percussit Ochoziam regem Judae. Sextodecimo miliario a Nazareth contra Orientem supra mare Galilææ est Gergessa viculus ille, in quo Salvator, eos qui a Daemonibus vexabantur sanitati restituit, ex quo, & in mari porci præcipitium subiere. Sexto decimo miliario a Monte Carmeli contra Meridiem est Caesarea Palestinae Metropolis, ex qua fuit Cornelius Centurio, quem in ea baptizavit B. Petrus, & creavit in Episcopum, in qua & turris Stratonis in qua & Herodes contra adventum Augusti Caesaris construxit albo de marmore portum, ipse idem Herodes turrim, quae Jerosolymam super eminet, quae & turris David dicitur, Josepho testante, fabricavit, & eam Antoniam vocavit.

Finis.

Statim post hoc opusculum Cardinalis Aragonius seu forte idem Fretellus ejusdem scripti auctor subjecit nomina Episcoporum, qui in Jerosolyma Sacris praefuerunt. Desinunt in Arnulpho Latino Patriarcha Jerosolymitano, qui Saeculo XIII. *nondum inclinato infulas illas habebat. Hæc ergo nomina, velut appendicem quandam libello præcedenti subjicio*.

SE

SEQUUNTUR NOMINA EPISCOPORUM

qui fuerunt in Jerufalem antequam effet Patriarchatus, quæ fuerunt XLIII.

EPifcopi Jerofolymitani Jacobus frater Domini, Simon Juftus, Zaccharias, Thobias, Benjamin, Joannes, Mathathias, Philippus, Seneca, Juftus, Levi Effren, Jeffe, Judas. Ifti quindecim circumcifi fuerunt. Caffianus, Publius, Maximus, Julianus, Gamus. Ifte prius celebravit quadragefimam, & Pafcha more Chriftianorum. Symachus, Cajus, Germanus, Julianus, Capito, Maximus, Antonius, Valens, Laycianus, Narciffus pius, Tordius Narciffus, Alexander, Maxalemus Nihirmentus, Taldis, Hermon, Macharius. In tempore cujus Crux Domini ab Elena Regina fuit inventa. Quiriacus, Maximus, Cirillus. Ifte conftruxit locum Dominici Sepulchri, & Calvariae, & Montis Oliveti, & Vallis Jofaphat, & Bethleem.

SECUNTUR NOMINA PATRIARCHARUM JERUSALEM POSTQUAM FUIT PATRIARCHATUS, QUÆ FUERUNT XXVII.

Patriarchae Jerofolymitani, Cyrillus primus, Joannes, Parachilius, Juvenalis, Joannes, Zacharias, in tempore cujus Cofdroe Rex Perfarum Jerofolymam venit, & Ecclefias Judaeae deftruxit, & occidit triginta fex millia Chriftianorum. Modeftus ipfe conftitutus Patriarcha ab Heraclio Imperatore, quando de Perfide rediit, Dominicum deferens lignum. Sophronius, in tempore cujus Sarraceni Chriftianos omnes de Jerufalem excepto Patriarcha ejecerunt. Theodorus, Ilia, Gregorius, Thomas, Bafilius, Sergius, Leonicos, Athanafius, Chriftidolus Thomas, Joannes, Meftus, tempore cujus Archifidorus nepos Oreftis Patriarchae Jerofolymam mifit exercitum fuum ad deftruendum omnes Ecclefias Patriarchatus, quatuor milibus inde deftructis avunculum fuum Patriarcham duci fecit Babiloniam eumque ibi occidit. Theophylus, qui reaedificavit hanc Ecclefiam favente Archifidoro. Sophronius, tempore cujus Turci Jerofolymam expugnantes Sarracenos occiderunt, & obtinuerunt Civitatem; Chriftiani autem in ea remanferunt, Guitinus, Simeon avus, tempore Franci venerunt regnum David fublimantes, Ecclefiafque Deo reddentes, & urbem.

SECUNTUR PATRIARCHÆ JEROSOLYMITANI LATINI.

Patriarchae Latini; Daybertus Pifanorum Archipraeful, Ibelinus Arelatenfis Archiepifcopus, Arnulphus Archidiaconus Jerufalem.

Finis.

MAHOMETIS GENEALOGIA.

Ex collectan. Nicolai Card. Aragonii.

QUod Mahometus qui cepit anno D. DCXXII. habuit fexdecim uxores

Inter Chrifti Nativitatem, & adventum Machometti fluxerunt anni Lunares 622., ifte vero Machometus veneratur a Sarracenis tamquam fummus Propheta & colitur, qui fexdecim habuit uxores liberas, & duas ancillas.

Prima fuit *Adige* filia Blayt, cui primo occulto coitu adhaefit, & eandem uxorem duxit, quae fua pecunia valde eum ditavit.

Secunda *Gaza* filia Abicherer.

Tertia *Zoda* filia Zonga.

Quarta *Aza* filia Zonga.

Quinta *Mathezelem* filia Endi; ifti Mathezelem conceffit in dote fua loricam ex fragmentis cornuum factam & duas molas, & duos Cervicales rotundos ex palmite confectos.

VI. *Zeynab* filia Gaar uxor Zey; ifti Zeynab filiae Gaaz juravit, ira commotus, quia non intraret ad eam per menfem, fed libidine fua victus ante terminum neglecto juramento intravit ad eam.

VII. *Zeynab* filia Uramap.

VIII. Mulier *Abibab* filia Abifi Zeyel.

IX. *Maymona* filia Alfachalim.

X. *Zeoteria* filia Ali mizitalim.

XI. *Zafia* illa hebraea, quae vocatur Anazalia filia Habi.

XII. *Aculefia* filia Farurma.

XIII. *Unyava* filia Aldaal.

XIV. *Alchidia* filia Alnomen.

XV. *Malicha* filia Gazialegilia.

XVI. Filia Symeon.

Arbor Generationis Machometi, qui defcendit de Stirpe Hifmatis, ex Agar concubina Abraæ.

Hifmael
Cedra
Neptis
Alumefer
Eldon
Mayer
Eftuip
Jaman
Autajt
Athanam
Mahat
Mizas
Muldar
Hynclas
Matheyt
Humela
Ramana
Melith
Febir
Galip
Lubeis
Meufm
Relip
Gaztey
Ebdimolnes
Abdifcenus
Humella
Abilaz
Accham
Maroan
Abdimelch
Tanya
Abeyrathan
Hifchem
Acham
Ebderalmen, vel
Gandimenes
Mahomet filii fui
Marimaant Hybray
fratres Eftim
Abdilmutalis
Abdalla Malimac, id eft
Machometus, qui putatur a fuis Propheta fuiffe Sarracenorum.

DE

DE DENARIO B. PETRI

ita legitur in Chronicis in Capitulo de Leone Papa IV. qui cœpit an. D. 846.

Ibid.

DEulphus Rex Anglorum, qui primus totius Angliae obtinuit Monarchiam hoc tempore Romam vadens coram Leone Papa IV. tributum obtulit S. Petro, de una quacumque Domo argenteum nummum in Anno quod usque hodie in Anglia solvitur.

De valore diversarum monetarum.

Quia in hoc libro frequenter fit mentio de diversis monetis ratione Censuum; ideo de valore monetarum est aliquid ponendum.

Unus Morabatinus valet unum florenum.

Item octo Papienses valent unum Turonensem grossum argenti.

Item Bisantium valet unum florenum cum dimidio.

Item augustale valet duos florenos.

Item Venetense valet XIII. denarios floreno pro XIV. solidis computato.

Item unus Magulienfis valet duos denarios ejusdem monetæ.

Item unus Melenchinus valet V. Turonenses grossos cum dimidio.

Item unus Tarenus valet duos Turonenses grossos.

Item unus obolus auri valet dimidium florenum.

Item unus Barchinonensis grossus valet unum Turonensem grossum.

CASSATIO STATUTORUM EDITORUM contra Ecclesiasticam & Ecclesiasticorum virorum libertatem, quam Fredericus Secundus Imperator fecit.

Ibid.

FRidericus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, & Siciliæ Rex, Potestatibus, Consulibus, ac Comitatibus universarum Civitatum, & Castrorum Italiae. Cum Divae memoriae Imperatoris Romani Sacrosanctam Ecclesiam multiplici libertate dotavit. Nos disponente Deo, a quo est omnis potestas ad fastigium culminis imperialis electi, quae pie ab illis, & a SS. Sedis Apostolicae Praesulibus pro statu Ecclesiarum, & Ecclesiasticorum Virorum sunt edita conservare volumus inconcussa, & illis contraria, sicut ad nos pertinere dinoscetur amputare. Cum igitur ad aures celsitudinis nostrae pervenerit nonnullos vestrum cupidine caeca seductos, quaedam detestanda edidisse statuta praejudicans Ecclesiasticae libertati, ac Divino, & humano juri obviantia manifeste. Nos ea tanquam de radice gravitatis hereticae provenientia cassamus auctoritate praesentium sub pœna mille Marcharum districtius inhibentes ne qui vestrum illis de cetero inhærere praesumant aut eorum prætextu Ecclesias, aut Ecclesiasticos viros contra Sanctiones Canonicas, & legitimas molestare, quinimmo ea die vestris capitularibus, seu breviario tanquam justo judicio condemnata penitus abolentes, Ecclesias, & personas Ecclesiasticas permittatis indulta sibi libertate gaudere, si vultis pœnam effugere praenotatam, & indignationem regiam evitare. Datum in Castris apud S. Leonem anno Domini MCCXX. indictione IX. VIII. Kal. Octobris.

LECTORI.

N*Icolaus S. R. E. Cardinalis, vulgo dictus Cardinalis Aragonius, praeter Vitas Romanorum Pontificum, a Cl. Muratorio vulgatas, dedit etiam brevem Commentarium de Pontificibus, qui jura S. R. Ecclesiae strenue & egregie defenderunt, quem hic evulgo ex eisdem Collectaneis exceptum; non tamen integrum, sed ex eo illam solummodo portionem accepi, quae ad Authoris aetatem propius accedit. Ideo vero praecedentia resecanda censui, quod in iis nihil novi, nihil non aliunde scitum, acceptumque ex non puris fontibus enarraretur. Exordium suum Auctor fecerat a Felice II. a quo Constantinus Imperator anathemate castigatus scribitur, quod se rebaptizandum ab Eusebio Nicomediensi Arriano Episcopo praebuisset. His ergo & ceteris non dissimilibus rejectis, cetera hic subjicio.*

DE MULTIS ET SOLEMNIBUS FACTIS ET ARDUIS SUMMORUM PONTIFICUM

aliqua hic breviter prout sequitur, inseruntur authore Nicolao Cardinali Aragonio.

HOnorius papa tertius, natione Romanus, qui cepit anno Domini 1216. Fredericum imperatorem hujus nominis secundum, quem prius coronaverat apud S. Petrum anno Domini 1221. rebellem & hostem Ecclesiae, & eidem in omnibus adversantem audacter excommunicavit & anathematizavit, & omnes sibi subditos ab ejus fidelitate absolvit & palam & publice contra eum processit ipso Imparatore semper in sua contumacia remanente.

Gregorius nonus natione Campanus de Anagnia civitate, qui cepit XVIII. Kal. Aprilis Anno Domini 1226. quia Fredericum imperatorem praefatum hostem publicum persecutorem ecclesiae comprobavit & clericorum ut pote qui Papam & ecclesiam hostili animo sequebatur, bona & jura ecclesiarum occupabat, clericos capiebat, cremabat ac diversis mortibus afficiebat. Ideo in virtute Dei exurgens excommunicationis & anathematizationis sententias a papa Honorio tertio praedicto publice latas contra dictum Imperatorem viriliter & audacter in publico & patenter & ubique confirmavit & innodavit, & quantum potuit aggravavit. Cumque concilium praedictus papa Gregorius contra dictum Imperatorem Romae celebrare niteretur, viae universae tam per mare quam per terram per dictum Fredericum arctantur, & duo cardinales, videlicet Jacobus Praenestinus, & Otto qui pro subsidio ecclesiae legati missi fuerant Ultra montes, cum redirent ad curiam & mul-

& multi alii praelati, episcopi, abbates & clerici per mare ad concilium venientes per imperatoris Frederici fautores per naves Pisanorum capiuntur. Sicque insanus & mente corruptus Fredericus in sua malitia & ecclesiae persecutione gloriatur, non obstante quod praedictus domnus Gregorius contra eum tanquam contra perfidum obstinatum, de cujus correctione tanquam dati in reprobum sensum non sperabatur, intrepide procederet, ecclesiae sententias & processus continue augmentando.

Innocentius papa quartus natione Genuensis de comitibus Lavaniae, qui coepit anno Domini 1243. post magnum pacis tractatum inter ipsum & dictum Fredericum imperatorem dum praedicti Frederici malitiam contra ecclesiam per omnia obstinatam perpendisset, clam Genuensium fretus auxilio in Gallias apud Lugdunum pervenit, quo intravit in ebdomada prima Adventus feria sexta anno Domini 1244. ubi fuit continue per sex annos & amplius, quantum est a prima ebdomada Adventus usque ad feriam quartam infra octavam Paschae, qua recessit postmodum de Lugduno.

Hic Innocentius anno Domini 1245. in festo S. Johannis Baptistæ in Lugduno generale concilium celebravit cum Cardinalibus & Prælatis Cisalpinis & cæteris de regno Franciae & Hispaniae, & ibidem Fredericum tanquam Dei & Ecclesiae inimicum & hostem condemnavit, & ab imperio deposuit, & privavit per diffinitivam sententiam xv. Idus Augusti, & per electores imperii Langravium ducem Turingiæ in imperatorem eligi procuravit. Prædictus igitur Fredericus depositus, cum inter cæteras civitates Lombardiæ Parmam tanquam magis exosam sibi in forti manu obsideret, a legato domini papæ & a Parmensibus est devictus, & amissis thesauris & aliis rebus suis, in Apuliam tristis rediens, gravi infirmitate corripitur. Quem infirmantem Manfredus filius ejus naturalis sed illegitimus regni Siciliæ ambiens dominium & thesauros, conscio quodam imperatoris Frederici cubiculario, timens ne convalesceret infirmus, cussino seu pulvinari super faciem ejus posito, eum crudeliter suffocavit, sicque miser Fredericus excommunicatus & depositus in suo persistens scismate & malitia sine sacramentis & pœnitentia subito est extinctus. Hic Fredericus dum viveret proprium filium Henricum nomine regem tunc Alemanniæ sibi de rebellione accusatum, captum in Apuliam deducens squallore carceris suffocaverat. Post mortem vero ipsius Frederici Manfredus præfatus ipsius naturalis filius, qui Siciliam occupaverat, per Carolum regem Siciliæ in campo devincitur & occiditur; & postmodum Conradinus Conradi filii dicti Frederici filius per eumdem Carolum in campo vincitur & capitur, ac demum, capitali sententia punitur. Sicque vita, regno & filiis ac progenie dictus Fredericus, prout meruerat privatus, subito extinguitur, caeteris ecclesiae aemulis positis in exemplum.

Clemens papa quartus natione Provincialis de villa S. Ægidii, prius vocatus Guido Folcodii, qui cepit anno Domini 1264. Manfredum filium naturalem, sed illegitimum praefati damnati Frederici, pro eo quod regnum Siciliae & Apuliae, quod est de jure beati Petri manu rapida occupaverat, excommunicavit & anathematizavit publice & pariter ac frequenter, ac contra eumdem Carolum regis Franciae filium in regem Siciliae coronat & inungit, ac facit ire bello campali apud civitatem Beneventanam; dictum Manfredum expugnaturum, & tandem vincitur Manfredus in campo & occiditur, & ejus exercitus prosternitur, & fugatur. Quod praelium fuit IV. Kalendas Martii feria sexta, anno Domini 1265. & postmodum per eumdem Carolum Conradinus dicti Frederici nepos debellatur, & capitur in campo Plilentini planitie, in vigilia S. Bartholomaei apostoli anno Domini 1268. & tandem occiditur ut est superius jam declaratum.

Martinus papa IV. natione Gallicus de Bria Campaniae, qui cepit VIII. Kal. Aprilis anno Domini 1280. Petrum regem Aragoniae, qui insulam Siciliae, quae de jure est beati Petri contra Carolum regem Siciliae expugnaverat, excommunicavit, & tandem regno privavit, omnes ejus vasallos ab ipsius fidelitate absolvendo, ac crucem generalem contra eum dedit, ejus mandato Philippus rex Franciae cum legato sedis apostolicae cum Carolo Valesii ejus filio, cui per Papam fuerat regnum Aragoniae datum in Aragoniam vadit cum incredibili militum & pedium armatorum comitiva, & cum maxima galearum & navium copia, qui tandem nihil ibi fecit, nec aliquid vel parum acquisivit, immo ipse Philippus rex moritur in Villa nova juxta Castilionem impuriarum pridie nonas Octobris anno Dom. 1285. & major pars sui exercitus infra regnum Aragoniae mortua fuit; & tota galearum & navium suarum multitudo cum victualibus per nobilem virum Rogerium de Loria regis Aragonum admiratum expugnatur, capitur, & vastatur; & de multis pauci vix de toto exercitu ad propria redierunt.

Bonifatius papa VIII. natione Campanus de Anagnia civitate, qui cepit anno Domini 1294. contra Philippum regem Franciae, qui se super ecclesiam indebite erigebat audacter & intrepide processit, & bullam sibi misit, eidem significando quod in spiritualibus & temporalibus Romano Pontifici suberat, quare recognoscere Romanum Pontificem velut dominum in temporalibus tenebatur, asserens fore haereticum oppositum affirmare, quam tamen bullam idem Philippus in palatio Parisiis publice fecit comburi, cujus bullae fumus contra eum & domum suam interpellaturus unnam non ascenderit.

Idem etiam Papa generaliter & implicite dictum Regem Franciae excommunicavit, & ejus regnum fore imperio subjectum solemniter declaravit. Ex quibus & multis aliis motus rex praefatus dictum Bonifatium capi tractavit in Anagnia civitate propria. Quod scelus a domo Franciae non delebitur. Dictus autem Christi vicarius in omnibus praedictis firmus & immobilis existens tanquam columna solida inter haec infirmitate gravatur & moritur Romae v. Idus Octobris Anno Dom. 1303.

Benedictus papa undecimus natione Lombardus de civitate Tarvisina ordinis Fratrum Praedicatorum, qui cepit XI. Kal. Novembris anno Dom. 1303. processus generales, solemnes, & grandes incepit facere publice & virtuose contra omnes & singulos qui in Christum Domini oleo sancto unctum Bonifatium scilicet papam VIII. *Christi vicarium*, manus cruentas & execrabiles posuissent, ipsos & omnes & singulos, cujus gradus vel dignitatis essent, qui in dicto scelere consentissent, dedissetque consilium auxilium vel favorem per se vel per alios directe vel indirecte citando peremptorie, denuntiando etiam excommunicatos publice & in scriptis tanti sceleris patratores, quamplures nominatim assignando. Quae publicatio, & citatio facta fuit Perusii septimo..... Julii anno Domini 1304. Qui processus pulcherrimus incipit. Flagitiosum scelus, sed proh dolor, tam virtuosus athleta & ecclesiae defensator mox defecit, nam non sedit, nisi octo mensibus diebus XVII. obiitque in Perusio non. Julii pontificatus sui anno primo, sepultusque fuit in conventu Fratrum praedicatorum, ubi multis claret miraculis.

Clemens papa v. natione Vasco de loco qui Umbandram dicitur Burdegalensis dioecesis, qui cepit in vigilia Pentecostes, quae fuit non. Junii anno Domini 1305. in concilio generali Viennæ celebrato, ordinem templi usque potentem, & famosum in orbe tam in personis quam in divitiis, qui impinguatus & ditatus militaverat 183. annis per provisionem potius quam per condemnationem cassavit, irritavit, & annullavit, magistro dicti ordinis & pluribus fratribus cum eodem igni traditis & in parte hincinde occupatis & vastatis, quæ cassatio fuit facta in dicto concilio feria quarta in ebdomada sancta, tertio Kal. Aprilis anno Domini 1312. Causa dictæ

dictæ cassationis & annullationis paucis fuit nota veraciter, licet multa fuerint diversimode promulgata, dictam autem cassationem fecit fieri Philippus rex Franciæ.

Joannes papa vigesimus secundus de Caturco civitate oriundus, qui cepit septimo idus Augusti in sabato anno Domini 1316. Ludovicum ducem Bavariae, qui in contradictione in imperatorem electus fuerat, sed ejus electio per sedem apostolicam ut est juris & moris non fuerat approbata & pro Imperatore se gerebat, multos fecit processus per..... debita intervalla cum publicis & peremptoriis citationum personalium edictis, qui tamen non duxit comparendum, nec juri parendum. Ideo dictus Dominus Joannes dictum Ludovicum excommunicavit, & omni jure si quod habebat in electione vel imperio privavit, privavit eum etiam ducatu Bavariæ & omnibus titulis honoris, quos habebat, & eo in rebellione & malitia persistente ipsum velut hæreticum publice & solemniter per sententiam condemnavit. Citavit etiam & excommunicavit dictus dominus papa fratrem Petrum de Corbaria ordinis Fratrum Minorum, quem dictus Ludovicus legibus & ordine perversis nequiter in Roma fecerat fieri pseudoantipapam, quem tandem in sua nequissima hæresi persistentem velut hæreticum, & totius fidei subversorem sententialiter condemnavit. Excommunicavit etiam & velut hæreticos condemnavit dictus dominus papa fratres Michaelem de Cesena generalem ministrum Fratrum Minorum, Guillelmum Occham, Franciscum de Esculo, Henricum de Thalem, Bonagratiam de Pergamo dicti ordinis Minorum, & multos alios perfidos solo nomine christianos tam fratres Minores, quam sæculares, qui in dictis actibus & nephandis prædictis perversis Ludovico & antipapæ verbis & factis consilium & favorem pro viribus impendiebant. Tandem dictus Ludovicus in dicto scismate & hæresi obstinatus obiit nequiter. Dictus vero Antipapa captus fuit & ad dictum dominum Papam perductus, & pœnitens obiit ut videbatur aliis præfatis hæreticis pro majori parte in suis sceleribus & hæresibus male extinctis. Excommunicavit etiam dictus dominus Papa multos tam Prælatos quam nobiles in Alamannia & Italia, qui dictis hæreticis adhærebant, ipsosque dignitatibus ecclesiasticis & sæcularibus denuo privavit, & eos velut hæreticos condemnavit, & tandem omnibus male mortuis sanctus Præsul, qui in omnibus infractus & fortissimus semper extitit, prævaluit, & obtinuit: & in his & aliis pluribus ecclesiam sanctam Dei viriliter defensavit, & quamplurimum tam vita quam factis & virtuosis operibus honoravit. Hic etiam dominus Joannes processit contra Dominum de Mediolano, & parentes ac fratres suos solemniter & personaliter citavit; quos tandem rebelles & obstinatos ecclesiæ & ecclesiarum ac clericorum persecutores & hostes tanquam hæreticos condemnavit, tam patrem quam quattuor filios ejus videlicet Matthæum patrem, & ejus filios Lucchinum, Joannem archiepiscopum Mediolani, Stephanum & Marcum.

Benedictus papa duodecimus de Severduno, diocesis Apamiarum, qui cepit anno Domini 1336. in omnibus se habuit viriliter, prudenter, & constanter, neminem de principibus mundi timendo aut in aliquo dubitando: unde cum quendam ambaxiatorem Regis Angliæ in curia Romana existentem, aliqui de regno, & parte Regis Franciæ, ut dicitur, capi subito, & occulte fecissent, & infra regnum Franciæ latenter perduxissent, immunitatis & libertatis curiæ præjudicium & violentiam manifestam, sanctus Pontifex præfatus spiritu Dei commotus, nemini in hac parte deferendo, per sententiam omnes capientes, consulentes, præcipientes, adjuvantes, dantesque qualitercumque auxilium, consilium, vel favorem, cujuscumque dignitatis essent ecclesiasticæ vel mundanæ, etiamsi regali vel archiepiscopali & episcopali pollerent excommunicavit, & excommunicatos publice & solemniter nunciavit, & interdixit interdicto strictissimo & arctissimo omnia loca, civitates, vel castra totius regni Franciæ; in quibus dictus Ambaxiator captus vel arrestatus modo aliquo teneretur. Tandemque factum est ex Pontificis constantia, quod dictus Ambaxiator domino Papæ præfato sanus & incolumis redditur. Rex vero Franciæ Philippus de dicta captione plurimum se excusavit, & eum dictus dominus Papa habuit excusatum. Sed quia inventum fuit quod mariscallus Romanæ curiæ in dicto scelere consenserat, ipsum capi, trahi per civitatem, & suspendi mandavit sanctus Pontifex memoratus, ipso de palatio hoc videre volente.

Clemens sextus natione Lemovicensis, qui cepit anno Domini 1340. contra Dominum de Mediolano ecclesiæ & clericorum hostem & inimicum manifestum audacter processit, ipsum publice & solemniter excommunicando, ac alias procedendo prout jus & rationis æquitas requirebant. Qui tandem ad se reversus eidem domino Papæ & ecclesiæ se submisit, & in omnibus se obedire promisit.

JURA ECCLESIÆ SACROSANCTÆ ROMANÆ,

quae habet in Regno Poloniae pro denario beati Petri & aliis.

Refert & Raynald. ad an. 1324. §. 11. sed non integras nec satis emendatas.

Ex Excerpt. Cardin. Aragonii.

SAnctissimo in Christo patri & domino suo Reverendo domino Joanni divina providentia Summo Pontifici. Henricus dux Eleziae heres Regni Poloniae, dominus Glegoviae & Posnaniae cum recommendatione ipsius pedum oscula beatorum.

Ad agendas gratiarum debitas actiones pro immensa a beatitudine vestra devoto filio vestro gratia benignius impartita in eo quod interventu mediante Serenissimi domini Roberti Regis Regni Jerusalem & Siciliae consanguinei nostri carissimi, dignati gratiose fuistis in Matrimonio inter me & Mattildim, filiam olim domini Hurammi, Marchionis Brandemburgensis, in quarto consanguinitatis gradu contracto, misericorditer dispensare; prolem etiam a nobis prius habitam & habendam legittimam decernendo, mea facultas non sufficit, quod summi Creatoris clementia mercedem pietatis vestrae aeterno gaudio recompenset. Consideratione tamen tantae gratiae, liberaliter mihi factae, beatitudini vestrae & Romanae Ecclesiae, prout alias ex debito teneor, de caetero promptius ac fideliter summo desiderio me confirmare una cum fratribus meis intendo. Denarium vero Sancti Petri, licet modo insolito exigatur, ipsum tamen ego & fratres mei in signum obedientiae, qua Sanctissimae paternitati vestrae & Apostolicae sedi immediate nos recognoscimus esse subjectos, in omnibus terris & districtibus nostris solvi dudum mandavimus reverenter, fiducialiter praesumentes, quod si forte aliquis Imperator vel Rex Romanus de facto in jurisdictionem nostram suam vellet exercere, sedis Apostolicae presidio a violentiis & injurijs defensati erimus. Caeterum de vestrae pietatis munificentia confisus cum omni reverentia qua valeo humiliter & devote vestrae supplico sanctitati, quatenus novem familiaribus meis & Capellanis, viris utique idoneis, Joanni Archidiaconi Tyezoni & Nicolao canonicis Gogloviensis, necnon Jacobo plebano in Consow, Joanni de Trinien, Theorico de Richenow plebano partium ostensori, ac magistro Joanni de Rachebor, Joanni Luidero Brandeburgensis

Hec usque in Raynal.

sis diœcesis, & Ottoni de Orchdrauch, diocesis misscien. de beneficiis Ecclesiasticis ad collationem Episcopi Wratislaviensis pertinentibus, vel alias, prout petitiones Sanctitati vestrae fuerint porrectae, intuitu meae personae gratiosius dignemini providere. Pro electo etiam Wratislaviense magistro Lutoldo, viro utique famae laudabilis, in cujus persona Ecclesiae Wratislaviensis viriliter, ut alias sanctitati vestrae scripsi esset utique provisum, devotius precamina porrigo, quatenus ipsum Ecclesiae praedictae dispendiose vacanti expeditum remittere dignemini gratiose. Pro certo etiam refero sanctitati vestrae, quod propter magnum favorem quem habet in diœcesi, electus ad solutionem denarij supradicti per ipsum melius, quam per alium non ita gratum clero & populo incolae diœcesis praedictae Wratislaviensis possent ad devotionem, qua omnes & singuli Romani tenentur Ecclesiae, & facilius inclinari. Datum Glogoviae in vigilia Sancti Joannis Baptistae. Anno domini: MCCCXXIII.

In Rayn. et 1324

* XXII.

ITEM ALIÆ LITTERÆ REGIS POLONIÆ CUM TRANSUNTIS DIVERSORUM INSTRUMENTORUM.

Has etiam affert Ray. Ibid. sed minus emendate.

SAnctissimo in Christo patri & Domino Domino Joanni * divina providentia Sacrosanctae & universalis Ecclesiae Summo Pontifici Voradislaus, Dei & Apostolicae sedis providentia Rex Poloniae, devotus filius, ad pedum oscula beatorum.

Cum constet vos, Pater celeberrimae totius Christianitatis, & praecipue nostrum, qui subsumus nullo mediante, consistere gubernatorem luculentum, expedit quaevis nostra & terrarum nostrarum, immo vestrarum, quarum sollicitudinem pervigilem gerimus ex commisso, adversa impedimenta vestris auribus inculcare, ut in his ad quae non sufficimus metipsi, manum nobis consilij, & auxilij porrigatis adjutricem. Hinc est, quod sanctitati vestrae insinuatione praesentium cum dolore reverentius intimemus, quod duo ultimi principes Ruthenorum de gente Salmatica, quos immediatos pro scuto inexpugnabili contra crudelem gentem Tartarorum habebamus, decesserunt ex hac luce; ex quorum interitu nobis & terris nostris ex vicinitate Tartarorum, quos de certo credimus terram Ruthenorum nostris metis contiguam, de qua annua tributa consuerunt percipi, occupare, perturbatio indicibilis, nisi Dei Omnipotentis & vestra gratia affuerit, imminebit. Ea propter Sanctitati vestrae, quae nullum in tribulatione despicit suam misericordiam implorantem, filij devoti more supplicamus quatenus servitij nostri pariter vestri & honoris, cum ex debito nostrae subjectionis, nos & terras nostras teneamini defensare vestro consilio & auxilio, videlicet in praedicatione Sanctae crucis & aliis subsidijs, quae beatitudini vestrae videbuntur oportuna, contra gentem Tartarorum supradictam, ne occupent terram Ruthenorum praedictam, & per consequens nos invadent, celeriter succurrere dignemini oculo pietatis; & nos nihilominus una cum nobis adhaerentibus id, quod minime facere poterimus, pro dilatatione Sanctae Ecclesiae gentisque Catholicae exalta diligenter operabimur, auxilio Jesu Christi mediante. Scientes, Sancte Pater, si ipse per vestram misericordiam breviter intenderitis, ecclesia & gens fidei Orthodoxae in suis proficiet incrementis; alias ad obprobrium desolationis irrecuperabilis una cum terris nostris, de quibus solvitur annuus census in signum subiectionis vestrae Sanctitati, proh dolor dedncent, Datum Cracoviae in Vigilia Sanctae Trinitatis XII. Kal. Junij.

Rayn. *schismatica.*

Rayn. *decrete.*

Rayn. *Papa percipere.*

Deest *minime* in Rayn.

In Rayn. deest *proh dolor deducent.*

Rayn. Julii.

Instrumentum publicum protestationis, videlicet (sic) per acquisitionem Voratislaviensis terræ, per Joannem Regem Boemiae factam, praejudicium Ecclesiæ Romanæ causaretur factæ per P. de Alverna Nuntium Apostolicum in partibus Poloniae, in praesentia dicti Regis, quam protestationem idem Rex gratam habuit, & obtulit se paratum obedire Sedi Apostolicæ. Datum in Civitate Vratislaviensi anno Domini MCCCXXVII. die 7. mensis Aprilis.

Haec & sequentia desunt in Raynal.

Item sunt duae literae ejusdem tenoris diversis sigillis sigillatae continentes financiam per cives & incolas Culmen. ac Pomeraniae, Vratislaviensis Diœcesis de denario Beati Petri pro arregariis Ecclesiae Romanae debitis. Item qualiter scripsit Dominus Joannes Papa XXII. Episcopo Vratislaviensi, quoad compositionem & finantiam factam inter incolas, & cives Culmen. & Pomeraniae de denario Beati Petri solvendo per ipsos gratas & ratas habuit & habet, dans eidem Episcopo potestatem eos absolvendi a sententiis, quas incurrerant ex retardatione solutionis denarii antedicti, & constituerunt procuratores suos dicti incolae & cives, qui jurarunt in animas eorum perpetuis temporibus solvere praefatum denarium Beati Petri camerae Apostolicae in quadragesima. Actum anno domini MCCCXXIIII. Pontificatus dicti domini Joannis Papae anno XIX.

Item transunptum unius instrumenti, septem sigillis sigillatum, super solutionem census, quae denarium Beati Petri nuncupatur, in partibus Poloniae, videlicet in civitate & diœcesi Culmen. & terra Pomeraniae illius diœcesis, quae cessaverant solvere dictum censum per aliquos annos, de quibus composuerunt cum Camera tempore dicti Joannis, & promiserunt solvere in futurum juxta formam literarum apostolicarum hic contentarum. Datum XIII. Kal. Maji. Anno Domini. MCCCXXXV. Pontificatus Domini Joannis XXII. anno XIX.

Item quaedam literae patentes comitatus Cracoviae directae Domino Benedicto Papae XII. in quibus Consules dictae civitatis se debere fatentur Camerae Apostolicae certas granas sive granatus auri, & nonnullos eorum cives etiam singulariter alias granas hic expressatas. Datum Cracoviae XXV. die Maji anno Domini MCCCXXXVI.

Item aliud instrumentum publicum continens copiam literarum & processuum nuntiorum Apostolicorum in partibus Poloniae destinatorum contra Wratislavienses ex causa census denarii Beati Petri Ecclesiae Romanae debiti fuit ec. sub anno Domini MCCCXXXIX. die XIX. Julii.

Item aliud instrumentum publicum continens publicationes & protestationes processuum contra Wratislavien. occasione census denarij Beati Petri fuit in praesentia nuntiorum Apostolicorum in partibus Poloniae destinatorum sub anno Domini MCCCXXIX. die prima Novembris Pontificatus Domini Benedictus Papae XXII. anno V.

Item unum aliud instrumentum continens quomodo Amestus Episcopus Pragensis auctoritate sedis Apostolicae a civibus seu habitatoribus Vratislaviensibus Regni Poloniae recepit solemnem obligationem super solutione denarii Beati Petri, ut videlicet a quolibet humano capite recipiatur unus denarius singulis annis, solvendus in Quadragesima; & quomodo amovit a dicto loco sententiam interdicti. Anno Domini MCCCXXXXIII. die XXVII. Decembris.

Item est quaedam alia patens litera Domino Clementi Papae VI. missa per Episcopum Pragensem, notificando eidem concordiam, & ea quae continentur in supradicto instrumento. Actum anno Domini MCCCXLIII. die XVII. Decembris.

Item est quædam alia patens litera Ducis de Ewidinez diœcesis Vratislaviensis super ordinatione solutione census denarii Beati Petri deinceps in perpetuum annuatim pro quolibet corpore humano, Camerae Apostolicae solvendo exceptis clericis & nobili-

bilibus, cum aliis civitatibus illius districtus de eodem negocio; ad quam solutionem census futuri cum aliis civitatibus illius districtus, de consensu dicti Ducis concesserunt posse compelli per censuram Ecclesiasticam deinceps, de praedictis vero censibus non solutis concordaverunt in forma certa hic expressa. Actum Ewidincz anno Domini MCCCLII. X. Kal. Martij.

Item aliae literae cum sigillis è Civitatum ducatus de Ewidincz super censu denarii Beati Petri in Diœcesi Vratislaviensi cum aliis ducibus super eodem negocio. Actum Evidincz anno Domini MCCCLII. X. Kal. Martij.

Literae testimoniales Caroli Imperatoris Romanorum, in quibus confitetur quod denarius Beati Petri (est) Ecclesiae Romanae, ac levari debet in certis terminis hic expressis, ac solui per præsentes literas praecepit. Datum Pragae ann. Dom. MCCCLVII. XVII. Kal. Maij Imperij sui anno III.

Item quinque instrumenta publica in quibus Nuntius Apostolicus & Collector in partibus Poloniae confitetur se recepisse a Praelatis hic expressis tunc collectoribus denarij Beati Petri, Ecclesiae Romanae debiti, certas Marchas & pecunias argenti hic contentas, & per eum receptas. Ann. Dom. MCCCLVIII. die X. Maij Pontificatus Domini Innocentii Papae VI. anno VI.

Item quaedam literae Regis Poloniae apertae a tergo sigillatae, confitentis se & Regnum suum eiss in obedientia & subiectione Sanctae Romanae Ecclesiae: & in signum hujusmodi solvitur ibidem census qui vocatur denarius Beati Petri Romanae Ecclesiae, & est sine data, sigillatae a tergo in cera alba.

Item quaedam aliae literae clausae, quas misit Episcopus Pragensis, significans quod in civitate Vratislaviensi, ubi recepit mandatum Apostolicum super denario Beati Petri processit cum maturitate & magna deliberatione, & finaliter recepta a civibus obligatione, quod de quolibet humano capite recipiatur nomine Romanae Ecclesiae annis singulis in quadragesima unus denarius monetæ ibidem currentis, qui denarius non mutatur in pondere. Et interdicti sententias contra ipsos dudum latas relaxavit seu amovit. De tempore autem quo cessaverunt videlicet per decem & septem annos, quomodo possit æstimari sunt opiniones, secundum magis rationabiles videtur quod recurratur ad registrum sedis Apostolicae ad sciendum quantum singulis annis ante tempus rebellionis consuevit haberi, & cum ipsa haberet copiam registri, repertum est quod ascendit pro quolibet anno VIII. marchas & LXIII. scotos ponderis Polonici, & non est data nisi dumtaxat die vigesima mensis Decembris.

Duo haec quae sequuntur reperi in eodem Lucensi Cod. & cum inedita judicaverim hic danda censui.

SEQUITUR ORDINATIO DE ECCLESIIS VACANTIBUS

bis infra Annum facta tempore Domini Joannis Papae XXII. super servitio Camerae Apostolicae persolvendo.

ANno Domini MCCCXXXI. quarta die mensis Septembris R. Pater Dominus Petrus Gomerij Sanctae Praxedis Presbyter Cardinalis & camerarius Collegij mandavit nobis Michaeli Ricoman & Gulielmo Medici, clericis & distributoribus Sacri Collegij Cardinalium, quod in registris scriberemus, quod illa eadem die fuit in Consistorio ordinatum per Dominum nostrum Papam, quod si de aliqua praelatura fiat provisio per Sedem Apostolicam, & iterum eadem praelatura vacet infra eundem annum, a tempore dictae provisionis computandum, tunc successor solum ad unum servitium Camerae teneatur; alioquin si post annum iterum vacatio & provisio, aut etiam infra annum vacatio, & post annum provisio subsequatur, tunc successor praedictus pro praedecessore, & pro se ipso se debeat obligare.

ITEM DECLARATIO SUPER PRÆDICTA

Ordinatione facta tempore dicti Domini Joannis anno Domini MCCCXXXII.

SCiendum quod cum Dominus noster Summus Pontifex die IV. mensis Septembris proxime præteriti declaraverit & ordinaverit inter alia, quod si de aliqua praelatura fuit provisio per Sedem Apostolicam; & iterum illa praelatura vacet infra eundem annum, a dictae provisionis tempore computandum, & de ipsa infra eundem annum provideretur, tunc successor ad unicum servitium teneretur; tamen quia saepe contingit quod tales praelati, per quorum mortem vel translationem ecclesia ipsa vacat, certam partem solverunt communis servitij per eos promissi, propter suppositum verbum unicum, fuit in dubium revocatum, an successor ad recognoscendum solum illam summam, quae per praedecessorem vel praecessorem ipsum restabat absolvendum, vel integrum servitium promittere & solvere teneretur. Quo dubio Domino nostro Papae per Reverendum Patrem Dominum Petrum tit. S. Praxedis presbyterum Cardinalem, Sacri Collegij Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium Camerarium, in Consistorio explicato praefatus Dominus in Papa die IV. mensis Februarij anno praedicto declaravit, non obstante quod infra eundem annum bina fuit provisio, ac quod praedecessor vel praecessor aliquam partem promissi per eum servitij solveret, quod successor nihilominus ad integrum promittendum & solvendum servitium sit astrictus, computata in dicto servitio illa summa, quae per praedecessorem vel praecessorem ipsum de suo communi servitio solvendum restabat, & residuum pro se ipso.

LECTO-

LECTORI.

Schisma sub Urbano VI. exortum anno 1378. *perductumque ad annum* 1417. *notius est, quam ut a me hic describatur. Causam huic dedit electio in Pontificem ejusdem Urbani, quam non libere sed ex metu factam, adeoque irritam habendam contendebant Cardinales illi qui instituta ab Urbano secessione alium elegerunt. Alii vicissim nihil vitii in eadem assumptione agnoscendum afferentes, retinendum eundem Urbanum, nec jure rejici posse tuebantur. Plura ea occasione scripta Doctorum in utramque partem prodierunt, & cum utrinque probabilia afferentur, res in ambiguo posita est. Malum hoc ingravatum est occasione Synodi Pisanæ a Cardinalibus utriusque partis, invito utroque æmulo Pontifice, celebratæ; nam ambobus illis secedere a Pontificatu jussis & parere recusantibus, tertius suffectus est Pontifex, atque ita contigit, ut perseverantibus duobus ac tertio assumto pro bicipiti triceps Ecclesia redderetur. Ingenti scandalo removendo manus admovit Carolus VI. Gallorum Rex, qua de causa accitis ad se Parisiis Episcopis, aliisque Academiæ Sorbonicæ viris doctis consultavit, quæ potissimum ratio iniri oporteret, ut res in tranquillo redderetur: summa consultationis eo rediit, ut Pontifices inducerentur ad dimittendam dignitatem, atque ita locus fieret alteri in concordia eligendo. Id in se Rex assumpsit; at prius, ne quid temere videretur factum, præcipuas Christianas Academias de sua quasque sententia, datis ad illas literis, requirendas censuit. Ea occasione scriptæ sunt literæ illæ ad Bononiensem Academiam, quas e MS. Cod. Bibliothecæ Capituli Ecclesiæ Majoris Lucensis erui. Eo verò libentius literas hasce evulgo, quod testes sint locupletissimi de fama per orbem diffusa Academiæ olim & nunc pariter summo in pretio & honore habitæ. Huic de se existimationi plenissimæ viri illi docti responderunt, scriptum plane doctum evulgantes, in quo trium Pontificum rationibus accurate discussis, & quod singulis Pontificibus momenti esset librantes, tandem in Gallorum sententiam se jure concedere demonstrarunt. In ipso scripti hujus limine exponunt historiam electionis Urbani VI. quæ fuit schismatis occasio, & origo, eamque accepisse se dicunt ex Urbe allatam auctore Cardinali illo, qui in electionem Urbani nunquam consensit. Hanc pariter hic exhibeo, utpote nunquam, quantum scio, editam, & in nonnullis diversam ab ea, quam Raynaldus evulgavit, rejecta reliqua consultatione, quam in aliud tempus publicæ luci donandam mihi reservo.*

CAROLUS DEI GRATIA FRANCORUM REX HONORABILIBUS,

& circumspectis viris, Rectoribus, & universitati utriusque juris studii Bononiensis, nostris carissimis salutem, & dilectionis augmentum.

Dudum pro S. Matris Ecclesiæ, ejusque unionis negocio solemnibus nostris Ambasciadoribus apud Urbem transmissis specialiter dedimus in mandatis, ut nostri parte vestras amicitias visitarent in iis, quæ ad pacem sunt vota vestra clarius relaturis. Cumque propter viarum, aliarumque occasionum incommoda, & forsitan apud vos, vel adhuc eosdem existere non contingat per honorabilem virum fidelem nostrum Magnificum Petrum de Lemogsa ad nostra studia redeuntem vestrum duximus admicitiis rescribendum. Compatimur, more filii, reverenter S. Matris Ecclesiae veteri; proh dolor! jam scissure, & tanto ad ipsius unionem efficacius intendere nos optamus, quanto nos ad id ex prædecessorum nostrorum vestigiis nostrique regici status obnoxios reputamus adstrictos. Habita igitur super hoc parentum, procerum, prælatorum nostrorum, literatorumque Regni nostri deliberatione ac consilio grandiori cognovimus quod attenta vetustate schismatis proh dolor! sic horrendi, ad cujus cessationem & pacem nec ratio, nec persuasio apud contrarias partes sufficiunt, tenuere intentio fidelium omnium Serenarum solam esse cessionis, ac renunciationis ultroneæ utriusque contendentium viam, per quam huic tam pestiferae brevior, ac securior, & salubrius possit unio obtineri, tranquillos conservare & reddere statum que quorumcumque. Indeque viam hanc cessionis, sicut credimus, solam, specialem in hoc casu accomodam atque Sanctam, Inclitissimis Principibus Angliæ Castiliae, Navariae, & Scociae Regibus, filio, fratri & consanguineo nostris praeclarissimis per solemnes nostros Ambasciadores mandavimus declarandum. Quorum inclitissimorum Principum matura consilia pariter atque vota in eandem cessionis viam, disponente Domino, concordarunt, sicut talia per Ambasiadores nostros praemissos, cum apud vos fuerint, seriosius cognoscetis.

sensus turbatus.

Vos igitur, quorum patres, & progenitores specialiter, quadam Divini muneris exuberantia orthodoxi literatissimi fuerunt de quorum gremio pax & justitia juris merito pullurare tenetur, per viscera misericordiae Jesu Christi, cujus causa geritur specialiter in hoc, nos attente volumus exhortari ut ad ipsius S. Matris Ecclesiæ, cujus peculiares filii dicimini, unionem tranquillitatis, & pacem sic puro sinceritatis affectu, & nobiscum laborare curetis, quatenus pax insequatur Christianæ Ecclesiæ, ac nobis honor, & meritum augeatur sempiternum. Animum advertamus, ut etiam ingemiscentibus oculis intueamur quantum Turcorum, & infidelium circumquaque armata crescit superbia, quæ multas, proh dolor! terræ maritimasque detinet partes plurimisque suae tyrannidi subjugandis apta esse conspicitur, si ad id non obviet devotio christiana, quae si sic scissa perduret, nunquam efficaciter armaretur. Datum Parisi XVI. Septembr.

Incipit Consilium.

In Christi nomine amen. Factum alias de Curia Romae transmissum per illum Dominum ex Cardinalibus, qui vocem suam non dedit in Electione Urbani, est tale. Videlicet cum Sanctae memoriae Gregorius Papa XI. die 26 Maji obiisset in Roma, officiales Urbis diversa consilia tenuerunt: haec enim con-

consilia Romanorum, & super quo, & quid in eis consuluerunt aliqua scripta, aliqua non scripta, prout inter eos moris est in expeditione magnorum negotiorum, in quibus tractatus fuit, quis modus per eos teneri deberet in electione Papae, & prout per plures Cives Romanos relatum fuit Dominis Cardinalibus, quorum aliqui praedictis consiliis interfuerunt, alii vero audierunt ab iis, qui interfuerunt, semper in omnibus consiliis concluserunt quod omnino expediebat eis habere Papam Italicum, vel Romanum; & ad hoc pulchro modo supplicaverunt Dominis Cardinalibus, quantum possunt; & si precibus hoc obtinere non posset quis, ad hoc omnino cogere eos, scilicet Dominos Cardinales, & de hoc erat sermo communis in Roma inter omnes, & in omnibus locis publicis, dicebant enim se non posse esse aliter securos quod Curia in Italia remaneret.

Mortuo tamen Gregorio Papa praedicto praestiterunt Senator, & alii Officiales Urbis debitum juramentum de observando Constitutionem & sacramentum praestitum ab Officialibus *Urbis ubi periculum*. Item praedicti Officiales Urbis decem diebus praecedentibus, qui effluxerunt inter mortem D. Gregorii, & introitum Conclavis, simul adunati cum alio numero Civium, Dominis Cardinalibus simul adunatis supplicaverunt, & eos requisierunt, ut eligerent Papam Romanum, vel Italicum; addentes ut ante ingressum Conclavis vellent eos declarare ad consolationem populi; & aliquibus vicibus subjunxerunt, quod dubitabant de maximis, & irrecuperabilibus periculis, cum viderent & cognoscerent corda Civium nimium elevata; & ulterius certos Cives miserunt ad domos dominorum Cardinalium ex parte Officialium, & populi, qui similes requisitiones fecerunt dominis Cardinalibus in particulari. Propter quod Domini Cardinales dubitantes miserunt pro Officialibus, & proposuerunt eis errores, qui poterant sequi ex modis quos tenebant circa ipsos, & quomodo ipsi intendentes quod Curia circa ipsos esset causa eam perdendi, & requisierunt eos de duobus: primo, quod expellerentur rustici de comitatu, quia erant in magna quantitate in Roma, prout reportabatur Dominis, & taliter ordinaretur Populus, quod non posset esse scandalum; & quod abstinerent ab illis consiliis, quae videbantur esse causa inflammandi populum. Secundo, quod ordinarent unum bonum Capitaneum ad custodiam Burgi S. Petri cum certo numero gentium, & quod gentes essent bene fidatae Dominis, & quod facerent bonam custodiam ad portas, vel ipsas tenendo clausas, & saltem de bona gente in bono numero munitas, taliter quod populus ad Palatium ire non posset. Quae omnia verbo concesserunt, & universi Banarensem Capitaneum fecerunt; & ille fecit quatuor Cives Connestabiles; & isti ultra juramentum quod prius Officiales fecerunt, & praestiterunt juxta formam capituli. *Ubi periculum*, juraverunt Dominos ab omni violentia, & impressione tenere securos; & alia multa, prout ab eis fuerunt petita; sed formaliter nil servaverunt. Advertendum est autem quod praedictis decem diebus praecedentibus mandatum fuit omnibus Nobilibus, & sub gravissimis poenis ut exirent Urbem, & Domini Cardinales multoties requisiverunt Officiales, ut Nobiles stare permitterent pro eorum securitate; quod penitus negaverunt, sub colore quod timebant de rumore aliquo inter Civitatem. Et finaliter Domini Cardinales rogaverunt Officiales ut saltem duos ex dictis Nobilibus stare permitterent, qui erant Officiales Ecclesiae, quod expresse negatum fuit. Adveniente autem hora ingressus Conclavis tota platea S. Petri fuit impleta populo pro magna parte inarmato; & intrantibus Cardinalibus magna pars populi intravit in Palacio, & intra Palacium per totam noctem, & usque ad exitum Conclavis steterunt, & ruperunt quamplures portas diversarum domorum in Palatio, & ipsum Palatium ab omni parte circumdederant armatis hominibus, ita ut nullus posset intrare vel exire sine voluntate. Item subsequentes, ut moris est, postquam omnes exiverunt Conclave, excepto Senatore & quibusdam aliis paucis, qui cum aliquibus ex Dominis loquebantur, & porta Conclavis custodiretur, ita ut nullus intrare posset sine licentia, supervenerunt Capita Regionum, Urbis cum aliquibus Civibus in bono numero volentes intrare Conclave; & licet fuerit eis dictum quod non erat de more quod post clausam portam, maximè ita tarda hora, aliquis intraret; nihilominus intrare voluerunt, & Dominis, licet cum displicentia, congregatis in Cappella similes requisitiones fecerunt, petentes, & vicibus iteratis, quod antequam exirent ex Conclave declararent expressè, subjungentes, & pluries repetentes, quod ita videbatur populum dispositum quod illud non poterat aliter transire sine periculo animarum.

Item sciendum, quod ante introitum Conclavis fuit per multos reportatum Dominis, quod erant quidam in Roma, quorum aliqui erant Romani, & aliqui Italici, qui ad hoc ut impressio fieret totis viribus populum inflammabant, & multa promittebant Officialibus in casu quo quilibet eorum eligeretur in Papam. Et licet iste tunc Barensis in principio non fuerit nominatus, ex post facto relatum est quibusdam, licet non clare constet, ut credo, non esse verum, quod ipse fuerat unus ex sollicitatoribus ante dictis. Item advertendum est, quod mortuo praefato D. Gregorio, remanserunt tamen in Curia tantummodo sexdecim Cardinales, ad quos solos competebat jus eligendi Romanum Pontificem, quorum duodecim erant ultramontani antequam intraverunt conclave; & in introitu, & postea usque ad tempus impressionis, continue, prout asserunt, fuerunt in deliberatione & proposito, & voluntate eligendi de Collegio, & non de extra, ultramontanium, & non cirramontanium Domini Italici etiam erant in proposito eligendi & de extra, licet tenderent, ubi bono modo fieri posset, quod unus ex Italicis eligeretur vel ex Collegio, dummodo bono modo eligeretur; praetulissent tamen illos de Collegio; & in eadem voluntate permanserunt & continue erant postquam intraverunt Conclave usque in crastinum (*sic*) promissas, non obstante quod Romani occupaverint Palatium, & tota nocte extiterent armati, ut plurimum sine intermissione clamaverunt: *Romano, non Italiano lo volimo*; & ita cum sonitu tubarum, & tamburorum, continuaverant per totam noctem; ita ut aliqui ex Dominis, modicum dormierunt; & dictos rumores continuaverunt usque ad rupturam Conclavis per eos factam. Demum auditis Missis, dum Domini se disponerent ut de electione tractarent, campanae Capitolii, & Ecclesia B. Petri, quae Ecclesia stat juxta Palatium, incaeperunt ad fortium pulsare pro congregatione Populi; & populus fortius incaepit sclamare. *Romano, non Italiano lo volimo*. Fuerunt autem Domini avisati ab illis, qui extra custodiebant Conclave, quorum aliqui erant Romani per Dominos electi, qui, nisi statim sine mora aliquem eligerent Romanum, vel Italicum, quod omnes Cardinales erant in periculo, & quod inciderentur per frusta. Propter quod Domini ultramontani, propter vitandum periculum mortis, prout tunc major pars dixit, & nunc omnes cum sacramento affirmant; alias nisi propter periculum mortis non fuerit, consenserunt quod Italicus eligeretur. Et quia aliqui ex Cardinalibus Italicis, quod nullatenus acceptarent si tali modo eligerentur, cum viderent impressionem omnes quasi ex arrupto, sine alia discussione personae nominaverunt dominum Bartholomeum Archiepiscopum Barensem, & ipsum tanquam illum, quem credebant eis magis notum, & in factis Curiae magis expertum, elegerunt in Papam, animo & proposito, prout tunc dixerunt, quod ipse esset verus Papa, & timore tamen praedicto, ut nunc asserunt, exceptis tamen duobus uno ultramontano, qui consentiebat taliter qualiter & tanquam compulsus, & credebat quod electio esset nulla, & cum uno Cardinali Romano, qui

qui dixit, quod propter notoriam impressionem quam videbat non sibi nec alteri daret vocem suam, nisi cessaret impressio, & esset in sua libertate; & ulterius dixerunt inter se aliqui ex Cardinalibus facere prout alias fuerat factum, & per Chronicas apparet, quod quamprius commode possent, secederent ad locum tutum, & securum, & tunc ipse renuntiaret ad cautelam, & tunc ipsi eum de novo religerent, & ita propter schisma vitandum sibi ad invicem condixerunt. Demum Domini Cardinales, cum jam pluries super expeditione fuerint per custodes Conclavis solicitati, ad populum clamantem, & tumultuantem & jam dispositum ad furiosam miserunt tres ex dominis Cardinalibus, & quia non audebant in illo furore exeuntibus publicare electionem per eos factam fecerunt eos promittere, & promiserunt, quod infra diem crastinam ante vesperas consolarentur eos de Papa Romano vel Italico; & fecerunt populum rogari quod recederent; & cum magna difficultate recesserunt de sala. Non tamen populus praedictus exivit Palatium vel e Civitate, etiamsi aliquantulum rumor cessavit. Interim Domini miserunt pro multis Praelatis, inter quos fuit tunc Barensis, & per praedictum etiam, qui venit, & vidit populum furentem, & totam violationem & impressionem factam, & ante viderat, & audierat rumores populi furentis, exscivit, & scire debuit quid per populum est actum, tanquam rem notoriam; & tunc populo a rumoribus aliquantulum cessante, eo tamen viae & in palatio existente, Domini aliqualiter comederunt. Et interim Praelati, pro quibus fuerat missum, venerunt ad Capellam in eodem loco ubi electio facta fuerat, exceptis tribus, qui non interfuerunt; & tunc unus ex Dominis dixit: *Jam modo cessat illa violentia, & illi rumores, qui erant de more; quarè iterato religimus eum*. Et tunc fuit sibi per quemdam alium Cardinalem dictum, quod non cessabat violentia, nec rumor qui fuit per prius, & quidquid fieret non valeret; nam semper armati, & clamantes erant in Palatio, licet non ita fortiter, nec iis tamen inspectis, exceptis illis tribus, & excepto Romano, qui dixit ut prius, reelegerunt, & ab eis durantibus verbis, cum perpendissent Romani aliquibus signis quod non esset electus Romanus item cum maximo furore ceperunt frangere Conclave, & clamantes: *Romano lo volimo*, intraverunt Conclave, & ipsum in tres partes fregerunt, & intraverunt Officiales, & populus armatus quantum fere recipi potuit. Propter quod praedicti Domini plus solito mortis timorem timentes in Capella secreta se pro majori parte reduxerunt, cujus porta statim fuit cum securibus fracta, & intravit populus Romanus clamans ut supra, & omnino hinc inde circumdederunt, & nisi quia unus ex Cardinalibus volens suum, & caeterorum periculum evitare dixit, quod Dominus S. Petri erat electus, sed nolebat consentire, & quod ipsi inducerent eum ad consentiendum, creditur quod omnes fuissent interfecti, & maximè ultramontani. Sed inito illo verbo irruerunt in Dominum S. Petri & praecise invitum & renuentem posuerunt eum in Cathedram; & dum accederent ad faciendum sibi teverentiam, quilibet ex Dominis exierunt, ut melius potuit, de palatio, & aliqui exierunt Roma vel de nocte, vel dissimulato habitu, & aliqui etiam dissimulato habitu se retraxerunt ad Castrum S. Angeli; aliqui tamen pauciores in suis domibus remanserunt. In crastinum autem aliqualiter quietato populo iste tunc Barensis, qui remanserat in Palatio, nullo modo, etiam per aliquos ex Dominis requisitus, exire voluit, misit ad duo qui erant in Castro iteratis vicibus, ut venirent ad ipsum; & quia non cito venerunt, fecit eos requiri per Barensem, & alios Officiales urbis praesentis Populi, ut illi Domini pro majori parte pro scandali vitatione omnino exirent Castrum, & venirent ad palatium. Ipsi vero, ut affirmant, dubitantes de majori scandalo, maxime quia tam ipsorum quam aliorum Dominorum familia fere tota dispersa esset per Urbem, primò scripserunt manibus propriis, quod essent contenti, quod Domini, qui erant ab extra intronizarent eum, & ad hoc faciendum eos procuratores constituerunt. Demum quia fuerunt praedicto modo requisiti exierunt Castrum, & venerunt ad palatium, & ipsum intronizaverunt modo consueto; & dum hoc sciverunt illi qui ab urbe recesserunt, redierunt ad Urbem, & ipsum postea coronaverunt. Et ab illo tempore Domini Cardinales in reverentiis, & aliis ipsum tractaverunt ut Papam; tamen, ut asserunt nunquam intentionem habuerunt ut per hoc aliud jus quaereretur & tribueretur quam quod esset electione quaesitum. Ipse autem in Consistoriis & aliis usus est ut Papa. Haec tamen omnia facta sunt in Urbe, ubi Domini saltem ultramontani ut dicunt, nunquam reputaverunt se securos, immo verosimiliter credunt, quod si in Urbe suam electionem revocassent in dubium, quod fuissent in magno periculo. Item quod pluries requisitus noluit exire Urbem usque in diem qua omnes Cardinales ultramontani * & in Anagnia; & tum venit ad Civitatem Tiburtinam populo Romano subditam, & subjectam. Modò primo quaeritur, utrum istius electio fuerit canonica, & utrum tacitus consensus omnium Cardinalium, praedicto modo subsequutus, sufficiat, ita quod iste sit verus Apostolicus; & an Apostaticus debeat judicari. Et hoc est factum formaliter ad literam transmissum; similiter quaero in forma ut supra fuerit facto subjecta, & transmissa.

* *Lac. in orig.*

Sequitur Academiæ Bononiensis Consilium.

Nomine Domini Salvatoris nostri Jesu Christi invocato &c. *reliqua alias dabuntur.*

CHRONICON PISANUM

Ab Urbe condita ad annum 1342 *ab Anonymo coævo scriptum.*

QUI COMINCIA LE CRONICHE PISANE.

Ex MS. cod. inco scripto Sec. XIV.

SIccome recita li antichi Scrittori, avegnache per antica Scrittura non le sapesse provare, poichè el mondo fue creato Domini MMMDCCXXVIII. nel tempo chello patriarca Josep fece li Judei venire in Egitto, Pelopoide figliuolo di Tantalo fue cacciato di Romania, lo quale ne vene a Pissa, che di palude aperte, & pressa, a Santo Torpe habittò & fecie casse e puose nome allo luogho Pinsa, quasi dicasse cacito del mio paesse seno all' inferno. E non crebe tropo, ma si come recita Vergillo nelli suo libri: ella Pinsa diede ajuto alli Greci contra li Trojani, & Populogna era d' esa maggiore. E se ben dico Pinsa fue fatta innanti la distructione di Troja anni 322. & innanti che Roma fusse da Remollo hedificata anni 732. & in fine al tempo di Christo non crebbe, perchè Roma signoreggiò, & non lasava cre-

ere[ce]re li suoi vicini. Et cosie sono nelli anni Dom. 1310. passati che Pissa fue fatta anni 2838.

Sicome si contiene nelli analli delli Ebbrei incominciando dal tempo di Cristo in qua anni del nostro Signore dalla sua nativitade in XL. Santo Piero primo papa venne a Gradi & edificò una cassa in luogho ditto alli gradi del mare Lun, ora è la chiesa di Santo Piero a grado.

Nelli anni Domini LVII. Nerone imperadore volendo multiplicare Pissa, la quale era chiamata Alfea & fe fare ivi uno tenpio e li muzole al parlascio & fe venire lo tributo di Francia di Lunbardia & di Toscana & di tutto Ponente a Pissa, perche quine si pessava lo ditto trebuto che era ordinato per Giulio Cesare e mandavasi a Roma. Li fu posto nome Pissa e ne suo tempo crebbe assai, ma però chello Imperatore intesse a far grande, e Francia non potea multiplicare. Il tenpo delli Imperadori Romani, Grecci, Franceschi, & Re del Longobardi in fine che non fue traslatato alli Tedeschi.

Nelli anni Domini 960. fue traslatatto loperio alli Romani, & vene a Pissa Otto primo imperadore Tedescho, e piacendoli lo stallo a lui & a suoi cavalieri, rimassino VII. suoi baroni, di che disceseno lesse cassa delli Orlandi, & quelli di Libra fatta, Chartani, Duggi, Gusmari, Vesconti, & Vechonessi, li qualli tutti li breuleggiò & diede molti feudi lo ditto Imperadore & donni fecie loro assai, li qualli non conterò ora per più non attediare.

Nelli anni Domini 1004. nel tenpo di papa Johanni vigesimo, essendo la chiesa di Roma in discordia con Arrico imperadore terzo di Roma li Saracini di Barbaria e di Sardigna e di Spagna veneno infine a S. Piero di Roma, & menonone incantenati molti prigioni, contra li qualli a pidisione della Chiesa di Roma, armata mano, e per mare li Pisani e sconfisseli e ricoverono li prigioni, e menonoli a Roma. E fra questo mezzo li Luchesi veneno ad oste a Pissa e preseno quasi tutto lo contado allo vescovado e parte di collina e parte di Valdera ella corte di Saminiato ello valdarno, che oggi si di dice di Luca, elli Fiorentini Enpulli vechio e nuovo e Volterra e parte di Valdera, li qualli tuti erano del veschovado di Pissa. E li Pisani sapendo cio veneno per mare contra di loro e sconfisselli. E l'anno seguente li Luchesi colli Lunbardi veneno contra Pisa, e preseno Val di Serchio, essendo li Pisani per mare in Sardigna contra Mugieto e ancho tornando parte di Pisani sconfisselli, e incalcioli in fine a Librafatta.

Nelli anni Domini 1006. nel tenpo di papa Benedetto essendo li Pisani ad oste in Calanza intorno alla Cipta di Reggio, chessi tenea per li Saracini, la gente di Mugeto Saracino la qualle teneano lasardino veneno a Pissa e prendennolla e arsella tutta, e fugirono le gienti alli monti, e chi delli Toscani più potè rubare lo contado di Pissa rubò.

Inel ditto anno li Pissani presero Reggio, quello e tornono a Pissa a ristar la convittoria lo die di Santo Sisto.

Nel 1013. feno li Pisani grande sforzo per mare e andò in Sardigna e cacione Mugeto colla sua gente e rubata l'izola ne tornò a Pissa con grande trionfio.

Nel 1017. nel tempo di messer Lanberto vescovo di Pissa lo papa con la chiericia sua mando a Pisa a perdicare la croce in Sardigna contra alli Saracini lo cardinale d'Ostia al qualle lo ditto vescovo ello comune di Pisa subrichono di far passaggio e riteneteno lo confalone vermiglio, quassi loro si dicesse, va vendiga la morte di Cristo, e fue loro brevilegiata la Sardigna e passonovi e fenno lo grande danno.

Nel 1021. Lo re Mugeto fatto secò sforso vene in Sardigna e coronossene, cacciati li Cristiani.

Nel ditto anno li Pisani feno conpagnia coi Genovessi a conquistare la Sardigna e passonovi su, e presella e rubolla e per pace e comune concordia alli Gienovessi rimase lo tezoro e alli Pisani la terra.

Nel 1025. Lo dito re Mugeto colli Saracini di Barbaria, essendo iti li Pisani per mare per ricoverare la Sardegna, veneno a Pissa e arsella.

Nel 1030. li Pisani preseno la città di Cartagine di Barbaria ello Re suo menonello a Roma e fue fatto Cristiano, dal Papa fue coronato Re di Cartagine. che ne fate (*sic*) Tunisi, e quì ne tornò.

Nel 1035. li Pisani preseno per forza Lipari, e diello allo Imperadore a Roma e riposonosi alquanto tempo.

Nel 1050. lo re Mugeto presse con suo sforzo Sardigna e fecevi ciptadi e Castella molti forti.

Nel ditto anno con volonta della Chiesa chella brevilegiò da capo li Pisani co loro sforso e naviglio s'apparecchiono, e introno in mare per pasare in Sardegna e perveneno in Corsicha e stando ine per fortuna di mare lo Re Mugeto sentendo la lor venuta arse tutte le terre di Sardigna e partissi e andone in Barbaria, elli Pisani preseno tuta l'izola di Corsiga e dienolla al veschovo di Pissa, e seguitono lor viaggio, e ricoverono Sardigna e fenovi su molte fortezze.

Nel 1060. li Pisani in Cicilia, che era piena di Saracini con grande naviglio ad oste e presseno per forza Palermo, e dello tezoro che vi preseno ordinono di fare lo veschovado ello duomo di Santa maria di Pisa.

Nel 1070. Per cagione di Corsiga li Gienovesi moseno guerra alli Pisani dicendo chelli Pisani aveano loro tolto Corsicha contra ragione, incominciando molto forte grande e aspra guerra.

Nel 1075. Li Genovesi ne veneno con XII. galee in foce d'arno e funovi dalli Pisani isconfitti e perditeno un galee cariche di mercadantia sottile che essi portava in Romania della quale lo commune di Pissa ne fe la chiesa di San Systo e dotola ed ene padrone lo commune di Pissa.

Nel 1085. lo die di Santo Systo li Pisani cavono per forza di mano de Saracini Africa e Dalmatica, e più terre di Barbaria, ella fine lo Re di quelle terre fe tregua con Pissa e permise in recognitione delle dette terre di ciascuno anno mandare per trebuto alla Chiesa di Roma la sua corona reale.

Nell'anni Dom. 1087. la contessa Biatrice, che era donna di Toschana avea dottata la chiesa maggiore di Pissa chessi dovea fare, passò di questa vita, e fue sopellita nella Chiesa di santa Riparata di Pissa.

Nel 1088. li Pisani cominciono ad hedificare ad onore della Vergine Maria, quella, che v'era prima una chiesa, chessi chiamava santa Reparata, e mandono allo imperadore Arrigo terso della magna, Aldobrando di Vesconti di Pissa con li fratelli per ambasciatori, li quali impetrono dal ditto Imperadore per dotte della Chiesa sopra scritta la corte di Papino e di Rulli, e di Valdi serchio.

Nel 1000. Gottifredo Dabulone con ajuto della chiesa di Roma per mare e per terra fe passaggio andare contra lo Soldano a conquistare la terra Santa, nella quale li Pisani andono per mare con grandi navigli, e sceseno in terra, e albergono a Giuras e funo a prender quei, e verleni a conquistare la Terra santa.

Nel ditto anno l'Imperadore di Grecia che avea nome Calojano fece con giente molta noja a chi andava al passaggio per mare e per terra onde fare ribello della Chiesa, e tornando li Pisani dal passaggio la preseno e tolselli e rubolla di molte terre. Alla fine tornatti a Pissa feceno pacie con lui, e li permisse di compiere lo Duomo di Santa Maria, e di fornillo di tute paramenta e cosie promisse del Duomo di Palermo, unde delli beni dello Imperadore Caloiani di Grecia fue fatto lo veschovado e lo duomo di Pissa.

Nel 1100. fue fatta de'beni de Greci la porta di Alegatia di ponte, che prima no v'era in alcuna sua parte murata Pissa, perchelli suoi Ciptadini con la loro unione la faceano forte e sigura.

Nel 1115. La contessa Matelda figliuola della detta con-

contessa Biatrice, la qualle fue donna di Toscana e di Lunbardia, valentissima in animo e corpo e dottò la Chiesa di Pissa di molte dotte, e moritte.

Nel 1116. Arrigo quarto imperadore de Roma aprecho del commune di Pissa che in suo pericolo e fadicha e isspesa avea cavato di mano di Saracini Majoricha e Minoricha elle terre quinde apresso, in che morta fu molta buona gente di Pissa e sepulta a san Vitoro, e pero fue donata alli monti del ditto luogho la Chiesa di santo Andrea, e confermoe alla chiesa magiore di Pissa, e donoe la corte di Papina e di Rivuli, e ordinoe che la ditta Chiesa per chossa che tenesse dallo imperio, non fusse tenuta a pagare alcuno trebuto ne ad ricever judicj dello imperio per udire piatti ne andare fodoro overo al brigaria overo letti casi pagaria vel rappresentazioni ad alguno homo vel ad costringere vel a pagare datte, colte, vel exationi alcuna.

Nel soprascritto anno recorno li Pisani da Majorica le porte del legno che sono in duomo e una piccola colonna la qual puose nel fronteispitio sopra la porta magiore picola e layda a vederla, della quale diceno li antichi, che chiunqua la vede in quello die non puote esser traditto. E due colone che si come si dice erano sie per li Saracini incantate, che chi facia alcuno furto v'era dentro veduto, e ariciate le mandono a Firenza, che avea guardatto Pissa, e non ebbeno più vertude.

Nel ditto anno li Pisani isconfisseno li Lucchesi a strapa e arnajo, e poi pressa majoricha e uccisceno lo Re di quelle terre, ne menono a Pissa la sua donna con uno suo fanciulio Saracino prigione e batezolo in duomo lo vescovo Lanberto, e puoseli lo suo nome e fecelo calonacho di Pissa e con la Madre lo fe quine nodrire, e non essendo ordinato ad ordine sagra fue coronato per la chiesa Re di Majoricha, e la con la madre e itto.

Nel 1117. Gelagio papa terzo nato di Gaeta fugiendo dinanti allo imperadore Arrigo terzo colli cardinalli per mare pervene a Pissa, e quine prese, consagrò la chiesa maggior di Pisa, e per lo Cardinal d'ostia la Chieza S. Maria Vergine.

Nel dito anno messer Lamberto vescovo di Pisa fu fatto patriarcha de Gerusalemme e la andò e finitte.

Nel 1120. papa Calisto sendo natto di Borgogna figliuolo del conte Testardino di Provenza, tornando, brevilleggiò la Sardigna a Pisani e diegli lansegna vermiglia, e andone a Roma ad honore, e puose pace trallo Imperadore e la Chiesa di Roma.

Nel 1130. Inocentio papa secondo natto di Trastevare di Johanni Normano di Roma, lo qualle prima col popolo di Roma era come legatto andato ad oste contra lo re Rugieri, re delli Reami che ora tiene lo re Roberto elli nepotti, e isconfitto e preso da lui ribello della Chiesa di Roma fue chiamato papa in discordio con Petro Leone cardinale che chiamatto Analetto papa del ditto Piero, Innocentio sisincastello in nelle casse di Frangipane in Culizeo di Roma, e fue quine asaglitto dal ditto Analetto con molti Romani, li qualli poiche nollo poteono pigliare, rubono lo tezoro della chiesa di Roma, e corupono con esso intanto li Romani chello ditto papa Innocentio non si poteo difendere, e mandò per li Pisani li qualli colle galee selo menono a Pisa colli suoi cardinalli appresso di Santo Bernardo, e quine steteno come papa e cardinalli difessi da Pissa da Analetto, e dalli suoi seguaci, che occupono di fatto in Roma lo papatto, e fe lo cosiglio, andone poi in Francia su due galee. E fe consiglio in Chiaramonte e in Benso, e tornò per terra a Roma con Lotieri re della Magna, lo qualle caciò de regno lo ditto Analetto, e mise in pacifica pocisione Innocentio preditto per bontà de'Pisani.

Nel 1137. lo ditto papa Innocentio pacifigò Genova e Pissa insieme ello vescovo Piero di Pissa, che fu abate di Santo Michele del Borgo, fece arcivescovo, e dielli per suoi suffracani li vescovi di Populogna, e fece patriarcha in tuto Sardigna, e di Marema di Aleria di Sagona di Chiacna e di Corsicha e di Cinta, e di Gaitelli e di Sardegna, e fello patriarcha in tutto Sardigna, e quine legatto per la chiesa di Roma.

Nel 1138. lo ditto Papa col ditto Imperadore e colli Pisani andono contra lo Re Rugieri soprascritto e tolselli tutta la terra ferma, elli fugitte nell'izola di Cicilia, ello Imperadore ne tornò in nella Magna.

Nel 1139. Curadino secondo re de Romani a priego di San Bernardo donoe a messer Bandolanno arcivescovo di Pissa la corte di Avena, Bonaio, morlo, lo padule di Arsula, la corte di Bientina, lo piaito e fodro di Buitri, e di vicho Pisano e di San Giovanni alla Vena, e di selva luncha, lo golfo nuovo e vecchio, la Bergazia di Pugnano e di Valtriano, lo piato e fodro di Ratignano, e di Vada, lo padule di Montejevolo, lo terllo di stagno, le prese di quelle di Calciaula, e di Ripuli poste in nelle poiane, e confermò li patti che anno tra l'abate di Marema ello comune di Vinajo del Castello Montonino, e cassoe la concessione che avea fatta di Livorna alli Marchezzi da Massa & concedette che uno passaggio che si chiama Ripaggio si potesse exigere per parte dell'arcivescovo intorno a Pissa.

Nel ditto anno 1139. Li Luchesi preseno Castello Aghinolfi, che era di Pissa, e l'arcivescovo Rugieri che vera dentro e preseno, li Pisani lo tolseno loro, e liberono lo ditto arcivescovo.

Nel 1140. Li Pisani ebbeno guerra col re Ruggieri sopralcritto privato de regno di Cicilia e tolselli Napolli di principato, e Malsi, e Scaletta, e Ravella, & preseno per forza tirate XLII. galee in terra con hedificj, Salerno, e tenonoli le ditte terre anni VII.

Nel 1146. Eugenio, lo quale fu prima Pisano e arciprete di Pisa era intrato nell'ordine di cistella, e fatto abbatte di Santo Anastagio fue chiamato Papa e venne a Pissa e andonne in Francia predicò quine la croce per San Bernardo in nella magna, e croccesignatti lo re Luixo di Francia, e lo re Curado di Roma preditto, e molti altri, elli Pisani elli Genovesi e per mare e per terra si fe grande passaggio alla Terra Santa, e perveneno in Grecia, alli quali li Greci dieno pane con calcina viva, unde molti ne moriteno e altri funo presi dalli Turchi, e feno nella terra santa molte battaglie e pue vi feno aquisto.

Nel ditto tempo rendeono li *Pisani* al ditto re Curado le terre predite, unde ne venneno in disdegno colla Chiesa, e mai non fue coronato Inperadore e morì papa Ugenio nel 1153.

Nel 1155. Giulio figliuolo del ditto Rugieri re di Cicilia fuaccordo colla Chieza, e ricognove da lei tutto lo regno, e fe conpagnia con Pissa e dielli grandi donni, che di cio fondono la chieza di Santo Giovanni Battista. Nel ditto anno si aprese il fuocho in Chinsicha, e arse tutta quanta.

Nel ditto anno essendo Coch consolo di Pissa funno fatte le mura, elle barbagane della legatia in fine alla porta delle Oneje, alquanto più.

Nel 1156. Federigo Barbarosa imperadore privò tute le cita di Toscana de loro contadi, excepto Pissa.

Nel 1157. nel consolatto di Cocho fue fatta la torre della meloria alle mura di Pissa dallo Spitale di San Lazaro in fine alla porta Calagiana, e fue fatto lo fosso delle pozane.

Nel 1158. In nel ditto consolatto funno fondate le torre di porto Pisano e la fonte di S. Stefano.

Nel 1159. In nel ditto consolatto funno fatte le mura di Pissa dalla porta Calcezana in fine al ponte dalla Spina.

Nel 1161. fue messo lo careggio ello beato Ranieri Pisano di Cisanello nella chiesa di S. Vitto, e passo di questa vitta.

Nel 1162. Lonperador Federigo Barbarosa distecie

cie Millano, e pianoe le suoi mura elle ruche e se semminare salle, elli Pisani funno co lui.

Nel 1163. fue fatto lo fondaco di porto Pisano ella torre del maggnale. E in nel ditto anno Saladino Soldano di Banbelonia presse per forza il Sepulcrum, e grande parte della terra santa, Lau, Pisa ricevete grande danno.

Nel 1165. fue fatta la torre di Porto Pisano.

Nel 1170. Pissa presse la cipta d' Albignana con galee XXXII. per forza e per fortuna n'andò in Provenza, e introuno nella focie del Rodano, elli Genovessi ronpendo pace a Pissa, con grande arunata, cioe galee 52. introno nella focie del Rodano, e tenovi le galee di Pissa soprascritte bene uno messe, e alla fine combatteono insieme, elli Genovesi funno sconfitti da Pissani, e a precho del conte di Provenza funno lasatti scapuli li homini e le galee.

Nel 1171. fue per Pisa fondato lo Castello di Motrone elli Luchesi co loro sforzo li venono a contrastare, e quine da Pisani funo sconfitti li die di Santo Lino: questo de novo.

Nel 1174. D'ogosto fue fondato lo campanile di Duomo.

Nel 1178. Lonperadore Federigo soprascritto confermò all' Arcivescovo le gratie de' suoi anticessori.

Nel 1187. Papa Grigoro ottavo natto di Benevento venne a Pissa, e fe far pace tra Pissa e Genova, e in Pisa moritte, e fu sopelitto nella chieza maggiore nell' anculo che è di verso Campo santo e santo Giovanni Batista.

Nel 1188. Messer Ubaldo del Lanfranchi arcivescovo di Pissa con 52. navi di Pisani e collo imperadore Federigo Barbarosa andoe al passaggio della terra, lave lo ditto Inperadore annegò e elli ne tornò facendo pogo per di.

Nel 1192. Li Pisani con Arrigo quarto imperadore di Roma asediono Napolli, e ajutono al ditto Inperadore aquistare tutto lo regno di Puglia e di Cicilia, lau guadagnono molto.

Nel 1198. Lo Papa mando due cardinalli a messer Tedice çonte da Onoratico primo podestà di Pissa morto lo ditto Imperadore che facesse compagnia colle communità di Toscana; indi ne fue Pisa intraditta, e patì molti afani perche non la vole fare.

Nel 1200. fue cominciata la tersonaja di Pissa e canpo santo fondatto, e per lo arcivescovo Ubaldo lo terreno conpratto, e al capitulo di duomo asegnato el ditto canpo santo, perchè si regò la terra del canpo santo d'oltra mare, quando tornono dal pasaggio i soprascritti, e isparsesi in questo luogo.

Nel 1211. Otto imperadore duga di Sasogna di comandamento di papa Innocentio terzo come ribello della Chiesa, stando in Pisa fue dinontiato scomunicatto per lo arcivescovo Ubaldo, & per la sua chiericia, unde lo ditto arcivescovo ne fugitte a Gorgona, ello ditto Inperadore li tolse tutte le sue renditte, e ocupoli tute le suoi castella, e arsensi le raggioni dell' arcivescovato in nel castello di Razignano.

Nel 1212. Federigo figliuolo d'Arrigo inperadore soprascritto fue eletto asai giovano imperadore delli Romani, e con ajutto di Pissa andoe per mare e per terra in nella . . . . . . e sconfisse, e ucisse lo soprascritto Otto imperadore.

Nel 1217. li Pisani fondono ed hedificono lo castello di Castri in Sardigna.

Nel 1219. li Pisani funo al pasaggio, lau fu pressa damiatta.

Nel 1221. Fu coronato in santo Piero di Roma lomperadore Federigo da Honorio IV. papa.

Nel 1223. lo soprascritto Imperadore andò colli Pisani al pasaggio e sentendo dal Soldano che elli era traditto, e toltoli lo regno, laso lolle delli Cristiani elli Pisani ne veneno, e ricoveroe lo regno, e di lae funno pressi molti Cristiani dal Soldano in Egitto, unde li fu renduta damiata per patti e fue lonperadore scommunicato e Pissa stette intraditta anni XXVIII.

Nel 1232. funo sconfitti li Luchesi da Pisani a Barcha.

Nel 1237. Messer Jacopo cardinalle di Penestra e messer Oddo cardinale Bianco di santo Nicolao in carcere Tuliano.

Nel 1240. Si comincio a Pissa le parti tralli Conti elli Visconti, unde lo ditto Imperadore ne vene a Pissa, e cassò ogni legha di cio fatta, e fece forte legge contra chi turbasse lo statto di Pissa.

Nel 1242. mandono li Pisani li Conti da Denoratico li marchezi mallaspina, e molti altri a ricoverare in Sardigna le terre ch'erano perdute chello marchesse Chiani l'avea date a Genovesi, e ricoveronole, elli Pisani lasono loro le terre a chi le volse, e dieno moneta a chi nolle volse, di quelli chelle funno a ricovrare, e per questo ebeno li Conti in Chalari, elli Vesconti in Galuza, li marchezi in Logudore, li Conti di Capraja in Alborea.

Nel 1252. Lonperadore Federigo preditto morite in Firentino di Capraja, ello suo corpo non si trovo poi, e disessi che manfredo suo figliuolo lordo naturale vel bastardo l'afogasse.

Nel 1253. Li Pisani con grande naviglio portono a Napoli lo re Curado figliuolo legitimo dello Imperadore Federigo perche fusse re di Cicilia e di Puglia com' esser dovea di ragione, e per forza presено Napoli, e disfeceno le mura, ello ditto re Curado in uno cristieri avvelenato chelli fu fatto, fue atossicatto e moritte, lasò in nel ventre della sua moglie uno fanciulo pesimo che fue po chiamato Curradino.

Nel 1254. Papa Innocentio quarto delli Conti da Lavagna con Genovesi e molti altri andoe contra lo ditto Manfredi, lo qualle come bayllo del ditto Curadino favoregiono li Pisani ello ditto papa niente racomandò, quine passoe della presente vita.

Nel 1255. Lo ditto Manfredi si councigliò segretamente con Alessandro papa quarto, e fugiendo che Curadino fosse morto dallui petro, e impetro lo regno, e coronosine, e non come lo papa volse, e cominciò ad avere in dissensione li Pisani e ogni persona che Curadino amasse, unde lo papa lo scomunicasse, e fecielli oste adosso, ma feceli pocho dapno perche li pisani l'ajutono.

Nel 1258. dal papa fu Pissa riconcigliata, e però fue fatto l'ospitalle nuovo, e fue datto alle donne d'ogni santi e l'ospitale di stagno.

Nel 1261 li Pisani elli Senesi con li altri Ghybellini di Toscana sconfesseno li guelfi sul monte aperto.

Nel 1264. papa Urbano quarto natto di Francia diede a Messere Carlo conte di Provesa lo regno di Cicilia, e di Puglia perche lo tolesse al ditto Manfredi.

Nel 1265. lo ditto Carlo venne di Provenza per mare a Roma e sua gente per terra elli discesse a Motrone, e tolselo a Pissa, e diello alli Luchesi, e fue in Roma coronato, e fatto Senatore di Roma, e intrò forte in nel regno e discaciò lo ditto Manfredi, e alla fine lo sconfisse di Febia Benevento, e non si seppe cossa che fusse del ditto Manfredi.

Nel 1267. Lo ditto re Carlo a pidisione de Fiorentini come amministratori dell' imperio vene in Toscana, e teneno dapno alli Pisani, e però ellino mandono in nella Magna per lo ditto Curadino e con molta giente ne vene a Verona, di che fu scomunicatto dal papa Clemento quarto, natto di Provensa, e lo Re senandò in nel regno per paura di Pisani.

Nel 1268. Passoe Curadino con ajuto di Pisa, e di Genova e con molti Ghibellini ne venne a Pratto di Lucha ad oste, elli Pisani con lui, e quine si batete lo aguilino grosso & venene a Pisa, e pero possa Pissa dal dito papa intredita; e nel ditto anno lo ditto Curadino si partio di Pissa, e ando a Pogibonsi, e a Siena col conte Gherardo da Onoratiche, e co molti altri e sconfisseno al ponte al-

te alle valli messer Almerigo da Verbega ello malifcarcho del re Carlo, e molta gente, e andonne poi a Roma.

Nel 1269. d'agosto lo ditto Curadino insieme col fratello del Re di Castella, e col conte Ghirardo soprascritto e col duca di Sterlichi, e con molti altri grandi baroni, e Romani entrò nel regno contra lo re Carlo con sua gente, in piano di san Valentino si fe in contra, e fue quazi sconfitto, e perche la gente di Curadino intesено a rubare la vigilia di san Bartolomeo funo sconfitti, e fugente lo ditto Curardino el conte Gherardo col ducha di Sterlichi ad Ascun, e quine intrando in mare uno dei Frangiapani signore di Ascun li presse e dielli per prigioni al re Carlo, ello ditto mandatto al Papa dicendo che di loro si facesse, lo Papa rispuose che non era consiglio de pretti che altri andasse alla justitia, ello re Carlo fece alli preditti tagliare la testa il primo die di settembre in Napolli, della qual cossa disse uno santo romito che Idio in cielo aveva judicato che a Re Carlo a quello di Francia di Roma non conglusa mai bene.

Nel 12..... Lo re Carlo preditto con tutta Toscana per terra e per mare e Genova veneno al Livorna al porto e disfecello, e fenovi molto danno.

Nel 1284. funo li Pisani isconfitti alla melodia dalli Genovesi del mese d'ogosto, e ribenlosi molte castella.

Nel 1288. Lo arcivescovo Ruggieri delli Ubaldini con Gualandi, e Lanfranchi, e certi delli Orlandi, e quelli di Librafatta, e molti altri caciono lo conte Ucolino di signoria, e feno lui e figliuoli morire di fame i prigioni.

Nel 1288. Li Ghibellini di Pisa caciono Nino Judici di Galura de Vesconti, e tuti li Vesconti, e Upesinchi, e molti Guelfi di Pissa.

Nel ditto anno. Li sciti di Pissa colli Lucchesi e colli Fiorentini, e con tuto Toscana ocupono quine tuto lo contado di Pisa, e fenole grande guerre e danno.

Nel 1289. li Pisani feno venire a Pisa lo conte Guido da monte Feltro, che era a confini Adastri, e vene per mare e difesse Pissa molto valentemente, e pero papa Nicolao d'Ascoli intredisse Pissa.

Nel 1290 li Sciti di Pissa colli Guelfi di Toscana per terra, e li Genovesi per mare asediono Pisa del messe di Setenbre, e disfeceno tutti lo porto, e Livorna arseno lo monastero di S. Guido, e tolseno l'Elba eramente per la grande carestia arebeno avuto Pissa, sella bonta del ditto Conte Guido non fusse, in nel cui tempo si fe la torre Ghibellina di Tersenaja.

Nel 1292. papa Bonifatio ottavo diede in feo allo Re di Ragona l'izola di Sardegna e di Corsicha salve le ragioni di chi velle avesse, dispogliando Pissa d'essa, alla quale era stata confermata per papa Alexandro quarto, quando si fe l'ospitale nuovo di Pissa.

Nel dito tempo lo conte Guido raquistò l'Elba, e Calcinaja, lo ponte a Hera e molte altre castella che Pisa avea perdute per la sua valentia. Pisa che era nulla ridusse a buon stato sicche meritò d'avere pace e liberola di grandissima garestia dando moneta a Incherame da Bozano, e facendo seminare le strade di Santo Piero a Grado fine al ponte Pisano e saltolla elli molto guardando bene l'avere del comune.

Nel 1294. Pisa fece general pace con tute Toschana e per lo infimo stato suo, e chelli richi non volsero sostenere la buona signoria del conte Guido preditto, la pace vene a Pissa assai vituperosa pero che liberoe li Subbri Fiorentini dalle promesse di fare stare a ragione Alborigo di San Fiore di qualunqua Fiorentino si richiamasse dalcuno Pisano o in commune, o in divizo, di disfare lo ponte e lo castello del ponte a Hera, e promise alli Luchesi che teneano di quello di Pisa in fine quazi alle mura. In questo tenpo Pisa raquistò tuta Marema, Validera, Colina, e lo contado per grande parte, e assai valorosa si difese per mare e per terra, siche ben patra valenti pero e buoni discepolli che vano inparatto dal fine maestro cioe lo conte Guido preditto, lo quale lasoe lo seculo e fessi fratte minore.

Nel 1300. li Pisani con molto afanno davere e di persona feceno colli Genovessi triegua 28. anni, e riebeno da MXV. prigioni forse M. traspi, e lespi, che iscanpono e ajutonsi meglio che poteono, e perche ditta pace li Guelfi usati di Pisa che non volseno tornare elli Ghibellini e Bianchi usciti di Toscana, pensono che Re di Ragona fare e cupare la Sardigna li Pisani disfeceno, e tolseno li loro beni chelli conti da Bizerno presено per assedio, e disfeceno le loro torri Galiura e tolseno alli visconti che none avea pagato lo censo al tenpo loro judicato di Carlati alli Conti di Donoraticho i Guelfi messer Tosorato delli Uberti di Firensa lo judici Dalborea, e judici Mariano giovano ne fenno venire da Pissa.

Levonsi in Toscana li Bianchi isciti di Firense e andonone ad Aresso, contra li qualli li intrinsechi procedeo forte, e Pissa mando Tanno da Castello con molti cavalieri ad Arezo, e difesello. Unde li Pisani colli usciti di Pisa mandono a Re di Ragona e procurono tanto che fece una grande armata, li Pisani li proferseno di dare Pisa, e elli mandò a Pisa due suo Ambasciatori per ricever li Pisani poi n'andono contra li Saracini in Granata.

Nel 1310. veneno li ditti Ambasciatori con quelli di Pisa a S. Piero ad Grado, e sendo ricevuti a grande honore messer Arrigo sendo conte di Lucinborgo fue chiamatto in concordia Re de Romani, & aprovato per la chiesa, elli suoi anbasciatori, che erano in corte di papa significonno cioe a Pisa, e Pisa vitonoli che non si desse ad alcuno, e comandono alli Toscani che none ofendeseno Pissa e così si partieno li Ambasciatori di Ragona e Pisa rimasse nel suo statto.

Nel 1311. lo ditto messer Arrigo mandò nelle parti di Piemonte di Lombardia, di Genova, di Pisa, e di Toscana lo vescovo di Balsa, di Stitti, e di messer Luysi di Savoja Signore di Vando, e messer Bastiano dottore di ragione, e Simone Filippi da Pistoja per loro spenditore, e funo in Pisa ricevuti a grande honore ello ditto Messer Luysi fue fatto fanatore di Roma. In questo tenpo era capitano e signore generale di Pissa lo conte Federigo da monte Feltro lo qualle fe murare lo bagno ad aqua, elli bagni di monte Pisano, e fece fare lo prato dalla spina in fine a san Jacopo d'Orticaja.

Nel 1312. lo ditto Inperadore con molta spessa di Pissa passò li monti e asedio Brescia, e stetevi longo tenpo ad oste, e fece Piero di Banducio Boncotti da Pissa suo tezorieri, e avea Brescia con 7000. cavalieri, e vene a Genova e di quaresima per mare vene a Pisa e dispuose li anfiani di Pissa.

Nel 1313. di Giugno lo ditto inperadore ne giunse per la via di marema a Roma con anbasciadori e giente di Pissa, e introvi per la via di marema al ponte molle col cardinale messer Nicolo da Prato chessi chiamava messer d'Ostia e un altro cardinale, cioè messer Luca dal Fiescho con uno Guasconе, e perche messer Joanni fratello del re Ruberto avea quine assediatte le suoi gente, fece molte battaglie in Roma, e fue coronato lo die di san Piero in santo Johanni al Laterano, e stette in quello paeie tuta la statte.

In quel tenpo Pisa perdeo VI. galee ella meloria in Gorgona, le qualli mandava in ajuto al ditto imperadore le qualli isconfisse masser Ranieri Grimaldo amiraglio del re Ruberto, mandovi per terra balestrieri, li qualli giunsero a lui a Tiburi.

Nel dito anno di Settembre lo ditto Inperadore avuto di Pisa molta moneta senandò a Todi elli ditti balestrieri guastono tuto contado di Perugia, e andone ad asedio a Firenza, e comandoe che Pisa venisse per terra, la quale fue sconfitta a Ceretello, e puosesi ad asedio in prima in nel valdarno e possa arse

arie . . . . . . di Fiorenſa vidi populo e cavalieri di Piſa molto affannato, e ſtraſitto morto e preſſo per la ſua gente e per quelli di Saminiato.

Nel dito anno del meſe di Ferajo ſi partì lo dito Imperadore, e quinde torno a Piſſa coronato, e quine giunſe lo marzo, quine ſecevi tuta la ſtatte.

Nel 1314. mandoe lo maliſcalcho ſuo con molta gente in Verſiglia e Lunigiana el col populo di Piſſa per forza preſeno Pietraſanta e Sarezana e tuto lo paeze ſi rendete loro, e tornando di quelle parti lu erano ſtati 34. giorni ad Piſſa per li Toſcani funo aſediati a Motrone e riceveno danno di baleſtra aſſai.

Nel dito anno li Lucheſi populo e cavalieri aſagliteno li Piſani a Vico Piſano lau meſſer Truſa Tedeſco con pogha gente li ſconfiſſe e fece grande danno di loro.

Nel ditto anno lo conte di Piſſa armò a ſuoi ſpeſſe otto galee e uſcieri 4000. ello comune di Genova armoe galee 25. alle iſpeſſe di Piſſa, ello re Federigo di Cicilia armoe 30. galee e andono in ne regno contro lo re Ruberto, cioè lo re Federigo in Calabria elli Piſani colli Genoveſi a Gaeta per torli lo regno ello re Ruberto, e none avea fatto apparecchio niſſuno ſeno della fuga.

Nel ditto meſſe lo decimo giorno lonperadore ſopraſcritto con 3000. cavalieri ſi partì da Piſſa e andone a San Miniato e poi a Siena, e facia guaſtare e affogar Siena, alla fine paſsò di queſta vitta a Bonconvento a dì 23. d' Ogoſto che dice che moriſe, perche era tropo caldo e elli ſtava caſto e per la chaſtitade li era infracida la ſperma ad oſſo, e chi dice che moriſſe per veleno chelli fue dato polvere d' un' erba che ſi chiamo adapo in nel corpo di Chriſto per uno fratte predicatore, e per le parti di Marema ne fue portato lo corpo a Sovereto e quine fue cotto.

Nel ditto anno a die 2. di Settenbre lo corpo del dito Imperadore, cioe l' oſſa in una caſſa ne funo regate a Piſa, e depoſto nella chieſa magiore dirieto di ſopra l' autare magiore in una caſſa lau ſi de fare onorevile ſepoltura, e mai tanto vero duolo e pianto non fu fatto per li Piſani quanto allora, perche aveano ſpeſſo in lui piu di due miglioni di fiorini d' oro, e none aveano fatto pro neſuno, e rimaneano in briga grandiſſima ſenſa avere moneta.

Fatto la ſeguio li Piſani richieſeno meſſer Arrigo di Fiandola mariſcalcho, e tuti li caporali della gente del dito Imperadore che rimaſeno al loro ſoldo, e arebeno quella provigione che dava a loro lomperadore, li qualli excepti li Coneſtabili non volſeno rimaner brancha delli ſcolari, diede a Fiorentini Pogibonſi, e Coſolli, che ſi teneano per lo imperio, e meſſer Simone Filippi rendeo per forza a Piſa Sarezana a Pietra ſanta, le qualli per tradimento fune loro tolte da Iſpineta marcheze.

A die XI. di Setenbre i ſopraſcritti preſeno li Piſani a ſoldo meſſer Balduino Mages, e meſſer Corrado di Saloe, e meſſer Ucho di Baſa, e meſſer Gilio di Bellante, e meſſer Ghirardo Boeiche e meſſer Balduino di Moncorneto, e meſſer Folcho d' Inchiltera con 1500. e mandone in ajuto al Re di Buemia figliuolo del ditto Inperadore in nella Magnia, e riſpuoſe che non potea lor dare, e partinſi tute l' autre genti, e feno capitano di guerra Uguicione della Fagiuola e podeſta e capitano di Piſa per lo populo, lo qualle intro in Piſſa a di 12. di Settenbre nell' anno preditto di Poſſavento del dito Uguicione, meſſer Arrigo di Fiandolla li proferſe di rimanere capitano della maſnada, e non fue acetato, e partitoſi molto crucciato minaciando.

Nel ditto meſe venne lo re Federigo con molta forza di Cicilia a Piſa, e volſe la ſignoria con molte promeſſe, e nolli fue datta, e parlamentato col ditto maliſcarco ſe ne turno in non molto allegro.

Nel meſe preditto Piſſa addimandò pace colli Lucheſi dicendo che le rendeſſeno li Luccheſi fatti e i disfatti davano Aſciano e Buiti, li Piſani erano contenti dell' autro che toneano delloro no voleano nulla, e Bonturo Datti che volea che li Piſani ſi ſpecchiaſſeno in Aſciano e nollo poteono avere, anſi aſagliteno lo contado in Valdera, e ſeno grande dapno e nollo poteono li Piſani avere.

Nel dito meſe Uguicione preſe 12. Piſani al ſuo conſiglio e per la via d' Aſciano cavalcho populo e cavaliri uno dì di ſabato, e fue a Santa Maria del Giudice e a Maſa Piſana e ſtetevi die otto, e arſe, e guaſto e tuto lo paeſe, e none ebeno alcuno ſcontraſſo & in Duomo l' enſegne delle vilatte di Luccha per eſſe meglio obedite da ſuoi, eſſe tagliare 12. piedi alla ſua gente che andavano fuori delle ſchiere.

Nel meſſe d' ottobre mandoe lo re Ruberto a Piſſa frate Johanni Cigno de predicatori, e meſſer Nicolao di Tancuccio de Gualandi lo qualle avea preſo ella ſollo al ſollicitare a Piſſa di pace, e che fuſſe chiamato di Piſſa dicitore e fue mandato, ſer Jacopo mandoe a trattare collui, & nel ditto meſſe Uguicione colli preditti cavalieri, e due quartieri di Piſſa andono a Buiti a preſeno due caſtella delle tre che v' erano dentro e fenvi grande dapno, e ſtetevi X. giorni. Nel dito anno la vigillia di S. Friano lo ditto Uguicione con populo cavalieri e ſoldati preditta andonno nella valle di Conpito, e di Vorno, e di Maſſa macinaja, e miſeno a fuocho e fiama grande parte di Compito ello piano tutto, disfeceno 80. molina ello campanile di Guano in parte, e andone poi a Ponte maggiore, e quine preſeno piu di cento perſone, e poi ando a Catajuola e allato a Pontetetto, e puoſe l' oſte, e disfè le caſe di Catajuola, & ſcietò la Chieſa, ello die di San Friano, eſſendo adunata tuta la cavalaria Lucha di Toſcana ordinono molti baleſtrieri dalle latora, e cominciare bataluco a Pontetetto e fare viſta di fucha, e coſi feno XX. Tedeſchi per laſare, paſſono loro alle reni, e miſeno in fugha li pedoni elli cavalieri loro, e dieno lo ponte alli noſtri, e incalciono la giente in fine all' antiporto di San Piero maggiore, e preſeno lo ditto antiporto per forſa e arſeno grande parte del borgo di San Piero maggiore cavono la maſſa di grandone e molte ſicure e apicono lo barlecto alle mura, e nelle porte gitono lance, e per paura delle caterratte non introno dentro, e fue grande bataglia ella raba, e molto piu ſarebbe fatto di dapno, ſelli Piſani aveſeno ſaputi le vie, e in fue due legni chelli ficono preſſo alle mura, e ficonovi quatro grandiſſimi ſpecchi, e ſcriſenvi intorno ſpeghiati Bonturo Datti chelli Luccheſi hai male conſigliatti, E tornono a Piſſa per la troppo forte vernata ſtato die 8. nel contado ſopraſcritto.

Nel meſe di Dicenbre dell' anno predetto li huomini di Val di Serchio preſeno 12. ſergienti del di Avena e ſepeno da loro che none era fornito piu che per due meſſi e con licenza di Uguicione ſeno isbarare molti foſſi perche non fuſſe fornito, e alla fine Piſſa col ſuo capitano v' andoe ad oſte a di 6. di Gennajo, lo ſettimo die lo fece conbattere, ello primo giro fue preſſo e poi lo laſonno per lo meglio, e a di X. fe per aſſedio quine tre canpi, l' uno in ſul monte ſopra lo caſtello, l' autro in nella valle, e lautro di qua dal Serchio, e fece in ſul fiume ponte di piatte, e quine ſtette ad oſte die 34 con molte pioggie, e chiaccelotto e nieve Inimi e non ebeno ardire di far battaglia nulla, unde li Piſani alla fine l' ebeno.

A di XVI. di Ferajo li Piſani cavalcono in ſul tereno di San Miniato e arſeno lo borcho di Stibbio, e piu terre e fenvi gran dapno, e per la gran pioggia no vi potenovi dimorare tropo grande tempo. A di 12. di Ferajo feno cavalcare a maſſa di Marema fine alle mura e fenovi molto grande dapno, e perſeno Canpetro, e ſconfiſſenone molti in campo.

Nel ditto meſſe fatta pace ſenza ſaputa di Uguicione frallo re Ruberto e Piſſa, lau fu permeſſo, che neſuno Piſano poterebbe nell' izola di Cicilia vituvaglia legni o ferro, ne quinde caverebbe grano, e che

e che non darebeno ajuto, o consiglio, o favore, o ricettamento ad alcuno nimicho del ditto Re, o ad alcuno suo ribello, e che ogni volta chello ditto Re facesse oste in Cicilia, Pissa li darebbe 3 messi 5. galee 9000 Fiorini d'oro, e fue bandita in Napoli a di 27. del ditto messe, con Fiorensa fe che fuseno franchi da ogni gabella, e non seli potesse alcuna ripresaglia fare contra, e con Lucha fe che Pissa concedesse loro lo castello, che teneano delle loro con San Miniato che vi ritornaseno li usciti e Pissa rendesse cio ch'avea del suo.

Nel mese di marzo tornono li ambasciatori Pisani dal dito Re colla dita pace, e dispiacue forte a molti per la tropo subditessa, e in consiglio Uguicione forte la ripresse, dicendo, che erano servi, non potendo ricettare, chi non piacesse al Re, francando Fiorenza, e rendendo quello che aveano guadagnato, e non riavendo le lore, chelli credea che fusse tratato di dare al ditto Re Pissa, e fece corere Pissa lo die seguente alli Tedeschi colla grida viva, dicendo muojan li Guelfi traditori, elli usciti di Toscana farmono contro li quali Banducio Bonconti disse nella piassa di sancta Christina molte paraule superbie, Piero di Boncote soprascritto priore degli Antiani fe giurare la masnata in sua mano e fe lor jurare, che senza volonta delli Antiani non prendereno arme, unde Ugnicione cautamente mandò per li ditti Banduccio e Piero suo figliuolo dei Bonconti e sostenelli in palaggio e ferno contra di loro inquisitione di tradimento, e a di XXIV. Marzo li fe dicapitare, di che dalli buoni huomini di Pisa fue portatto grande dolore in secreto.

Nel 1316. a di 26. del soprascritto marzo Uguicione in duomo disse al populo molti mali e molte offese de preditti Banducio e Piero di quello che credea piacere ad esso prese libero arbitolo e balia e disfece la tasca delli Antiani, e felli al modo antico chiamare, cioè che non potra essere anziano se non provasse per molti testimonj che fusse statto senpre vero Ghibellino.

Nel messe di Magio nel soprascritto anno fe pace con Lucha con questi patti che deseno Asciano e Viaregio a Pissa disfatti, e Ceretello fatto e che si faceseno parentadi tra l'una cipta e lautra, e fatti li diti parentadi deseno lo castello di Buti e quello di Bientina a Pissa, e chelli usciti di Pissa tornasseno a Pissa, e quelli di Lucha a Lucha, e fuseno li loro beni renduti a ciaschuno, e cosi lisciti di Pissa tornono a Pissa lo die di San Marcho ebeno oficj e beneficj excepto che in terre murate e funno datti loro li lor beni, e quelli di Lucha mandono a Lucha lo dito die, e disposono in san Friano e male funo loro le promesse asservate, unde Uguicione richiesse li Lucchesi che osservasseno alli usciti li patti e le promesse, elli Lucheli mandono a Pisa ambasciatori dicendo che le promesse intendeano per certo modo, Uguicione ello canciglieri di Pissa diceano lo contrario, ellasoli Uguicione col consiglio magiore in sula rinchiera, e partisi di duomo lau fue per molti contra l'inbasciatori gridatto a Lucha a Lucha, e più nolli volseno intendere.

Nel mese di Giugno nel dito anno Uguicione parlamentò con tutti l'usciti di Lucha e con altri Luchesi disdegnati della signoria degli Opissi di Lucha in santo Jacopo del Poggio, e intessi li loro lamenti, e in segreto tratono con Castruccio Castracanni delli Antelminelli di Lucha che elli captera, e a tenpo movesse romore in Lucha, sbarasesi, e facesesi certi segni di soccorso elli verebono a socorere.

A di 13. di Giugno in nel soprascritto anno Castruccio soprascritto sul tramontar del solle presse la torre delle tre castella, e incastelola, e sbaronsi cultamente e somosse li noti in cui si fidava, e in nella meza notte levò le grida, muojano li traditori, e viva il popolo, Ugucione somosse lo Valdarno, ello Val di Serchio. Lo giovedi in sulla sera cavalchò populo cavalieri Guelfi e Chibellini di Pisa, e usciti per lo parlascio a monte Pisano e per li colli d'Asciano, e pasono Ponte teto e funo preso all'antiporto e acenati con Amatto con..... dal conte Matheo figliuolo del conte Ucholino da Onoratìcho veneno in nel prato di S. Donato, e miseno fuocho in della porta della posterna di San Friano, e di quella di San Giorgio, e quinde colle schalle, e su per le porte, e su per le mura introno in Lucha in venerdì a dì 14. Giugno, e fatte le schiere con pocha risistenza corseno la terra e presa la misseno a ruba, e Castruccio con certi Tedeschi e Luchesi cavono dalla sagrestia di San Friano lo tezoro della chiesa di Roma, lo qual papa Chimento quinto di Roma aveva fatto venire per portarlo Oltramonti, e quine riposto alla fine Uguicione riformò la terra, e Pisa tornò con gaudio magno, lo vichario che era per lo re Uberto in Lucha con molti uscitti n'ando a Firenze e a Re a sommuover gente e feno loro prese sicome apresso si dirà.

Uguicione nella statte preditta presse molte castella di Lucha, e fe assediare Motrone e fe guardare Lucca per Pissa, e fe disfare lo castello di Ponte a Serchio, e di Castiglione e di Cuoza e d'Asciano, e mise per podestà di Lucha Francesco suo figliuolo, lo quale visi portò malle, intanto che un suo vicario scrisse a messer Mercato vichario di Uguicione a Pisa, chossi ponti a cura che tutta la corte intende alla caccia, e manifesta la vicenda. In questa statte e yneluno funo li Pisani molto affannati a far guardie, ma tuto se loro leggieri l'amore. Poi Ugucione fece disfare molte castella di Lucha, Cotone, Aguilata, Nossano, Castello Passarino, procurante lo sfacimento delle dita castella messer Jacopo figliuolo.

Nel 1316. d'ogosto lo re Roberto solicitato dall'usciti di Lucha, e Fiorentini, Guelfi, Toscani, mandoe a Firense lo principe messer Piero Tempesta suo fratello, e messer Carlo principe valente giovano suo nipote, e figliuolo del detto principe con molta gente gagliarda e forte, per fornire lo castello di Monte Catino, lo qualle era per Uguicione assediatto. Uguicione cioe uditto se aparechiare di sua possa e bene per mano dell'arcivescovo Odido lo die di San Lorenzo lo caroccio col populo e cavalieri di Pissa, e andone a S. Piero in Canpo, e quine appresso venene lo princi con tutta la gente che uno travaglio parea, e steteno al Borgo a Bugiano infino al vernadi, chelli celebro la festa di S. Johanni dicolato; in quello die volse pasare la nievole lo Prince con sua gente molto schieratta in sulla dritta anqua li balestrieri e cavalieri Oltramontani pinseno loro incontro, & ebeno nel primo asalto li Pisani peggio, e fuvi morto messer Joanni Jacote di Firenza, Francescho figliuolo d'Uguicione, e alla fine per li molti colpi di balestrieri a un ora cadeno li gialdonieri e fue lo Prince sconfitto con lui cavalieri, delli quali funno tra pressi e morti alle calcole 2000. de cavalieri e 19000. de pedoni e messer Piero Tenpesta si anego in nel palude della Lusciana e messer Carlo V. fue morto e in sue lo suo corpo si fe cavalieri messer lo conte Nieri da Onoratìcho, lo chui padre avea con Curadino fatto dicapitare lo re Carlo contra uzansa di guerra. E di vero questa vetoria non fue per opra umana, ma da Dio fue datta con pogo quasi nulla danno de Pisani, Funno menati a Pissa molti prigioni, fralli qualli 32. funno li caporalli, e fue presso monte Catino, e tornoe Uguicione con dolore per la morte del figliuolo nel messe di Gienajo, cavalcò Uguicione colli Pisani a Ficecchio, chelli era promesso di dare, e non vi se niente perchè non li fue potuto osservare.

Dopo questo tornato Castruccio a Massa del marcheze fe uccidere 30. persone chello doveano tradire sicome elli dicea. Uguicione fe pigliare Castruccio e inpregionare e colla masnatta cavalcoe a Lucha per farlo dicapitare.

Nel

Nel 1317. Sabbato Santo a di x. d'Aprile certi nobili e populari grassi e altri che talli aveano fatto e teneano forte la pena lo die quando si suonavano le canpane levono in Pisa romore viva lo populo e muoja Ugucione, e corseno al palaggio, e fenno delli suoi Ufficiali grande danno la terra corseno per loro, e udito questo Ugucione venne in fine al monte San Giuliano, e vedendo che non potea socorere se ne tornoe a retto, e fe cavare Castruccio di prigione e dielli signoria di Lucha, e andoe in Lunbardia a messer Canne della Scalla, lasato Pisa e Lucha, e ogni suo stato, finitte li suoi giorni in Vicentia.

Nel dito anno messer Francescho della Mirandola da Modona fu fatto podestà di Pisa, ello conte Ghirardo da Onorarigo fue fatto capitano del populo della Masnata, e a di 20. d'ogosto fue fatto la pace con re Ruberto, e fue fatta per anima de' suoi morti l'ospitale della pace, che è al lato a San Giorgio del Tedescho per era fatto della ispoglia di Lucha e dotato di Monte Catino. Ello primo die di Setenbre si fe quello di Siena e poi con Firenza e con tuta Toscana, e funo fatti confinati in Pisa; e se messer Francesco soprascritto avesse alli Pisani creduto a sarebbe stata grande malle.

Nel 1319. Messer Mucio di Messer Johanni d'Ascholi fue podesta di Pisa un anno; in nel cui tenpo lo re Ruberto con molto naviglio passoe per mare e Genova e fugli, data da Guelfi, e Castrucio trattò d'aver Pisa.

Nel 1320. Ajuto d'Anguli fue podestà di Pisa chiamato Eguicione con alcuni delli Lanfranchi tratoe di tornare a Pisa, unde quelli, che cacciono Uguicione corseno Pisa affurore ella tersa vigilia di San Piero uciseno messer Gano Chiculo, messer Guido del Pelajo master Jacopo piovano di Sovigliano e Pucio suo nipote delli Lanfranchi tuti a romore di populo e fue lo dito conte Ghirardo chiamato gonfalonieri di giustizia e Ajuto soprascritto che era podesta di Pisa vedendo che non poteo fare la justitia si partì non conpiuto l'oficio, e Macelajo sucedette a lui.

Nel 1321. Sacco del borgo fu fatto podestà di Pisa, e morite lo conte Gaddo di subito a di I. di maggio e sucedete lo conte Nieri da Onoraticho in suo luogo.

Nel 1322. Federigo dal monte della Cassa fue fatto podestà di Pisa e nel suo tenpo anegò una galea di Pisa in suli di Porto Pisano per fortuna di mare, e fue a di XIII. di Febrajo tremutti grandissimi e cade l'imagine della nostra donna, che era di marmo di sulo frontespisio di Duomo, e molti altri segni aparveno di fortuna e di ruina.

Nel 1323. Curado da Rocha Contrarda fue podesta, e arse a di XV. di Genajo lo ponte nuovo, e funo ribanditti li sbanditti, e Castruccio e Chinoregica trattono collo Re di Ragona, e col Giudici dal Borea di tolere la Sardigna a Pisa, e l'arcivescovo Oddo fue molto Aduriane e piu citadini, e funo cacciati e morti.

Nel 1324. Esendo nello Dalmonte della cassa podesta di Pisa messer Uchetto Judici dal Borea tradittte Pissa e fe uccidere molti Pisani, che erano itti a suo soldo, e fe montare messer Antenso figlio dello Re di Ragona in sulla Sardigna, e assediare villa di Chiesa, e farci molto di malle in Sardigna, e altro omni tradimento usando. E in quest anno preditto fenno li Pisani grande isforzo in Sardegna, e colsevi loro malle. E a di 8. di Ferajo Villa di Chiesa fue pressa da Catelani per fame e vene lo re Ruberto ad Livorna, credendosi esser fatto signore di Pisa e disfare con noi li suoi nimici, non li fue credutto.

Nel 1325. Avendo Pisa ricevuto grande dapno in Sardigna fece pace collo re di Ragona dielli tuto cioe che vi tenea excepto Ghippi e Tragenda, che ricognobe in censo da lui, e castello di Castro, che rimase inpendente.

Nel 1327. esendo podesta di Pisa messer Nicolo da Perogia, messer Ramondo di Cardona capitano di guerra de' Fiorentini assaglite Castrucio, e Lucha, Altopascio con molta gente, e Castrucio con messer Asso da Milano, e alcuni sbanditti di Pisa a di 23. di Setenbre; quine li Fiorentini funo sconfitti e a die 3. Dicenbre morì lo conte Nieri da Onoraticho, e fue datto castello di Castro al Re di Ragona; aparve in Tallia Lodovicho duca di Baviera, come di sotto diremo, Pisa da ogni parte ebbe duolli. Lo ducha figliuolo del Re Ruberto fue fato signore di Firense, messer Janni Caitano cardinale passò per Pisa legato di papa Johanni.

Nel 1327. messer Lodovicho duca di Baviera eletto con Federigho ducha di Sterlichi in discordia con Re delli Romani di subito vene a Trene con 47000. a cavallo per concordare lo Ducha di Chiarentano, e messer Cane della Scalla, e fatto la concordia, quine parlamento col dito messer Cane col marcheze di Ferara, con messer Pasarino da Mantova, e con messer Galeasso vesconte di Milano, e con tutti li tirani di Lunbardia e colli anbasciatori di Castrucio, e del vescovo d'Aresso per tre volte, e alla fine li dispuose di pasare in Tallia e fuli fate grandi promese di denari.

Nel 1328. Introe in Milano esse messer Galeasso retore, e perche nolli diede CL. miglia di Fiorini lui elli fratelli e tuta sua gente fe prendere e metere in prigione di prezete, e fece altro signore.

Nel dito anno 1328. ad inpronto di Castrucio e molti malvaggi Pisani lo ditto Ducha vietatoli venne a Pissa a di 6. di Settenbre e presse linbasciatori, chelli funo mandatti, e asediò Pissa d'ogni intorno e tenella 34. dì asediata. E a di 11. d'Ottobre intrò in Pisa a patti li qualli malle observò, e cavoe di Pisa più di VII. migliaja di Fiorini tra più volte.

Nel dito anno tolse . . . . . vescovo all'arcivescovo Simone de i Saltarelli da Fiorenza, e datollo a messer frate Ghirardo delli Orlandi di Pisa vescovo d'Ellena. Del messe di Dicenbre lo dito Lodovicho con Castruccio, e molta gente ne andono a Roma, e quine fue fato Castrucio sanatore per lo populo e elli per la altorità del ditto populo fue coronato della corona dello imperio dal dito vescovo del Biena in santo Piero di Roma, e quine rimasse in fine al Setenbre. Castrucio per ritornare, fe dare alli Fiorentini per tradimento chessi li era datta, e auta la licentia tornoe in 48. hore a Pissa del messe di Ferajo tolse Pisa al vicario dello Inperadore e fece hoste ad avere Pistoja per asedio, ebbella e non conbatete colli Tedeschi, li qualli vennero a Pissa e arseno grande parte di Valdarno.

Nel 1329. nel ditto anno, lo ditto Ducha fatto Inperadore a suo modo congente a Pisa e sua fece colla chiericia e populo. Uno frate minore ch'havea nome . . . . da Corbaja papa in Roma, e fello chiamare Nicolao quinto e intrò nel regno in fine alla Molara, e asediò li maggiori baroni del regno, e lasolli a precho de' Coloniesi andare via, e pocho operoe.

Nel 1329. del mese d'Ogosto tornò in Pisa Castruccio fatto cavalieri e ducha di Lucha, e presse l'offerta di dumo del die della di Santa Maria d'Ogosto e fe corer lo palio e mangiò molte persiche, unde n'andò a Lucha malato e di sua morte in quello messe moritte elli balli delli figliuoli corseno e arseno e rubono Pissa, e feno grande danno nella capella di S. Cicilia.

Nel dito anno 1329. di Setenbre lo dito messer Lodovicho con sua gente venne a Pissa e presella, e poi Lucha e molte novità vi fece di diversi Signori, e malle tratò li figliuoli di messer Castrucio, dicendo chello padre te ne trato colli suoi nimici contra lui.

Nel preditto anno lo soprascritto Piero con sei cardinalli vene a Pissa, e occupò l'arcivescovado, e fevi molte novità e conudo vichario di Pisa messer

ser Cerlato d'Areſſo per lo ducha di Baviera ſoprascritto or quante gravelle di monete funo fatte alli chierici e al laici, ne lo potrei contare, pero tu che leggi tel penſa.

Nel 1330. d'Aprile lo ditto Lodovicho perche della biada non c'era non ci avea più che mungiere che valſe lo ſtajo del grano livre VII. e piu mandoe a Lucha, e qui ne miſſe fuocho, e ſi partite poi e andoe in Lunbardia, e fece niente, e paſſoe in nella Magnia.

Nel ditto anno l'Antipapa acumiatato da Piſa ſi naſcoſe appo Conte Fatio, e ſtette naſchoſo uno anno e 3. meſi e die 2. ello die di Santo Ranieri fue caciato lo ſopraſcritto meſſer Tarlato dal conte Fatio da Onoratichо.

Nel ditto anno d'ogoſto fue Piſa riconciliata colla chieza di Roma e pacifichata collo re Ruberto e con tuta Toſcana, e inteſonollo conte Fazio e ſuoi ſeguaci più al bene comune, e alla cipta d'avanſare in bene, e fue podeſtà meſſer Arrigo delli Armari da Peruggia.

Nel 1332. Fue podeſta di Piſa meſſer Arrigo Dandalli da Vinegia, e vene a Lucha lo Re di Buemia e feſi Santa Maria allo ponte a mare.

Nel 1333. Fue podeſta di Piſa meſſer Nicholao delli Armani da Peruggia, e fuci uno meſſer Ponpo meſſo di Papa, lo qualle comiſe grande diſcordia per ſan Paulo da Ripa d'Arno, e Maſa di Marema ſi rendè a Piſſa, e avemo una grande bricha con Siena.

Nel 1334. e 35. Fue podeſtà di Piſſa Horatio conte da Petroi nel cui tenpo duroe la guerra di Maſſa con Siena, e fune molte traverſe in marema cavalchono li Piſani a Monte Ritondo, e funo iſconfitti da Seneſi, e fue preſo meſſer Dino dalla Rocha capitano di guerra per li Piſani, e di comandamento del Papa ſi meſe Maſſa in mano del Veſcovo di Firenza lo quale la die a Siena.

Nel 1337. a die 15. di Giugno lo die di San Vitto in ſabato per fortuna di vento e di pioggia cade la torre del Giudici di Galura ed i ſuoi conſorti, li qualli erano ſopra le taverne maggiori di Piſa ſotto le quali morino delle perſone e piu ſi crede ve ne ſarebeno morti ſe non fuſſeno che chadenno ſul ore del deſinare.

Nel ditto anno l'arciprete de Machajuoli e meſſer Arrigo Galdueli de Gaitani calonaco di duomo con piu loro conſorti meſſer Benedetto, & meſſer Ceo de Machajoni de Gualandi con più loro conſorti, meſſer Ranieri Gualtrotti con molti Lanfranchi, meſſer Johanni Glli con piu di caſſa de Lupiſinchi, Catani e Siſmondo e molti altri nobili e populari prubicamente contra lo Conte Fatio, e contra li caneiglieri dell Antiani feno ſetta e tratono con meſſer Piero de Roſſi da Parma vichario in Lucha con meſſer Maſtino della Scalla di prendere, correre e rubare. Alla fine la ſera di S. Martino a di XI. di Novenbre fue levato lo romore, e ciaſcuno traſſe alla piaſſa del populo, e quine ſi ſcanbiono di molte lancie, e poi ſi partite la dita ſetta e al Ponte della Spina s'aſaragliono, e preſeno la... di piaggie e qui ne fue la grande puntaglia, alcuno meſſo fuocho e aperta la porta andonne fuori la ſetta preditta, e fatto lo conte Bonifatio del tutto ſovrano, e veramente in Piſſa non fu mai tra i ciptadini cheſſi riſteſeno ſi mala barata ajutilla Idio e meſſer Santo Martino, e fue fatto lo conte Fatio capitano della guerra di Piſſa, ello qualle ſe rihandire e perdonò ad ogni homo, e tornono a Piſa piu di 2000. perſone & a confine.

Nel ditto anno ſi fece la chieſa nuova di ſan Bernaba ella torre di pie di Ponte della Iſpina; aconcioſi le mura, e puoſenſi guardie ſopreſſe & Fiorenſa vene a Lucha ad oſte, e pocho vi fece. Cominciò Piſſa a far mobile, e ad eſſer quello del commune ben guardatto.

Nel 1338. Curado da Rocha Contrada fue podeſtà di Piſſa ello conte per bene guardiare la terra, fe fare torre edificij e molto ben per vedere d'ogni biſogno feſo lo pelagio maggiore dello Spitale nuovo. Lo re Ruberto mandò in Cicilia gente, e pogo vi fe.

Nel 1339. venne loſtio die a Piſſa, e fue da molti lodatto ma non per la chieza di Roma a probato, e papa Benedetto riſervò a ſe molte piciole chieſſe di Piſſa, e meſſer Maſtino della Scalla die alli Fiorentini per pace a di VIII. di Ferajo Bugiano e Peſcia e Altopaſcio e ſtette Piſſa alquanto a ripoſſo ell'anno ſequenti ſi fe la piaſſa del grano.

Nel 1341. Fue in Piſſa mortalità grande di jovani richi e valenti, e grande fame e a colmo d'ogni male morite lo conte Fatio a di 23. dicenbre, del qualle Piſſa e tuta Toſcana menoe grande duolo, fue lo conte Ranieri novello ſuo figliuolo molto jovano fu ſteduto a lui e a Dinucio della Rocha che fue buono balio e leale al padre, lo ſimile e rimaſo al ditto conte Ranieri.

Nel 1342. Li Fiorentini ribelli dello Inperadore di Roma volendo tuta Toſcana ſubjugare e più li Piſani.

CRONICHON SAMINIATENSE USQUE AD ANNUM 1318

TRANSUNTO D'ALCUNE COSE NOTABILI DELLA TERRA DI SAMINIATO, quando era in libertà.

Ex MS Cod. Ill. D. Franciſci Florentini.

L'Anno dell'incarnazione del Signor noſtro Gesù Criſto 1302. a di 28. del meſe d'Agoſto l'infraſcritte coſe furono annotate per me Giovanni di Lelmo da Camugnori notaro & huomo della terra di Saminiato al Tedeſcho, le quali parte viddi, e parte udii, e fedelmente ſcritte.

Carlo figlio del Re di Francia venne in Toſcana & ſpetialmente in la terra di Saminiato a di 28. Agoſto.

In nell'anno 1303. e Luccheſi e Fiorentini andorono coll'eſſercito appreſſo la città di Piſtoja, guaſtando e rubbando tutto il paeſe, riducendoſi a Campo al caſtello di Seravalle, al quale ſtetteno quattro meſi, e finalmente l'acquiſtorono.

In detto anno di Gennaro diacciò Arno nel piano di Saminiato, & a di 10. detto molti vi paſſorono ſopra dall'un canto all'altro.

A di 12. di Marzo di detto anno i Fiorentini Neri ruppeno i Bianchi Ghibellini a Mugello a caſtello Pulliciano.

Nel 1304. del meſe d'Aprile viddi vendere il grano in ſulla piazza di Saminiato 20. & il miglio 14. dj. iiij. & a di 27. di detto meſe i Saminiateſi mandorono per grano al porto di Mutrone, & quello condotto lo venderono 15. lo ſtaro, & a di 14. di Maggio i Fiorentini tolſeno a Piſtoreſi un caſtello del contado loro detto il Montale.

In detto anno Meſſer Andrea de Piccolhuomini da Siena uſcì poteſtà di Saminiato, ſcambiandolo meſſer Gabriello di Simone di detto luogo, eſſendo capitano di detta terra meſſer Orlando de Caſtignani da Lucca.

E Luccheſi, Fiorentini, & Saneſi feceno eſſercito per andare contro à Piſtojeſi a di 25. Maggio di detto anno. Sciar-

Sciarra Colonnese, & il figlio del re Carlo preseno Bonifatio con volontà del re Federigo di Francia, il quale morì a di 8. d'Ottobre, & di poi a 15. di detto fu eletto papa Benedetto vescovo d'Ugo di Lucca, essendo stato in Saminiato circa a due mesi, si partì a di 10. Decembre, & trasferendosi in Avignone, dove era la Corte, ivi sene morì.

Messer Dino de Salamoncelli da Lucca a dì primo Febbraro entro capitano del popolo di Saminiato, uscendo di detto offizio mes. Orlando de Castignani di detta città.

A di 28. Febbr. i Saminiatesi cominciorono a far le mura in piano di Becco.

Messer Gherardo da Bustita da Firenze entrò potestà della terra di Saminiato nel 1305.

Mes. Gherardino de Fatinelli da Lucca in detto anno entrò capitano del popolo di Saminiato.

In Firenze del mese di Giugno di detto anno udì dire che arseno circa a 200. case.

Papa Benedetto morì in detto anno in Perugia.

I Fiorentini Bianchi con li altri Ghibellini di Bologna, di Romagna, d'Arezzo vennero a Firenze con quantità di cavalli & di fanti a piedi, & rupeno una porta, per quella entrando dentro, & i Neri Fiorentini con li Sanesi che tenevano la città, a quelli voltatosi animosamente combattendo missero in rotta detti Bianchi, prima mortone assai, e questo fu a di 20. Luglio di detto anno.

M. Arrighetto de Saratini da Siena entro potestà di Saminiato a di primo di Novembre in detto anno.

Maestro Jacopo della contrada di Poggighisi essendo a honorare il corpo della moglie di Nardo in fuor di porta ponendosi a sedere in casa di detto Nardo, & stando un poco così, cascò in terra morto.

Prete Cristofano di quelli de Rosia prete in S. Jacopo di fuor di porta, a di 7. marzo cascò morto di subito.

L'Ill. Signor Duca figlio della maestà del re Carlo venne in Firenze a di 8. aprile 1306.

M. Nerlo de Nerli da Firenze entrò potestà di Saminiato il primo di maggio, & uscì messer Arrighetto de Sarratini da Siena, essendo capitano mes. Orlando de Medici d'Orvieto.

L'Ill. Duca figlio della maestà del re Carlo... Lucchesi, Sanesi, Fiorentini, & altri Guelfi di Toscana posensi a campo alla città di Pistoja a di 2. di Maggio in detto anno, & stando così accampati per infino al mese di Novembre. Dipoi per comandamento di papa Clemente l'Ill. Duca si partì... Fiorentini, Lucchesi, Sanesi, & altri non obidirono al detto comandamento, in modo che a di 10 Aprile 1307. acquistorono la detta città.

Mes. Nerlo de Nerli potestà di Saminiato morì in detto offizio a di 26. d'Agosto, il quale fu sepolto a S. Francesco honorevolmente.

Bernardo, Gherardo, il piovano curato fratelli & figli di Messer Rosso in Baltonovisi & quello ribellorno a di 22. Gennaro. La qual cosa intesa i Saminiatesi a di 25. detto vi andorono a campo, & a di 7. l'hebbeno a patti, salvo il pievano & l'huomini di Baltonivisi & loro beni, & detti Bernardo, Gherardo sene uscirono con loro compagni, & seguaci, restando dopoi sbanditi, ma per allhora salvi, essendo potesta m. Buonagiunta de Ferrarii da Lucca, & capitano del popolo m. Tofano de Forteguerri da Siena scambiato allhora da m. Niccoluccio da Prato.

E Bianchi Ghibellini di Bologna furono cacciati per li Guelfi di detta città al primo di marzo, Uccio di m. Castellano da Colle assoltò li Tedeschi, che stavano alla strada nel piano di Fucecchio, & dua ne ferì con li suoi famiglj a di 6. Aprile 1308.

Li sbanditi del comune di Saminiato furono ribanditi del mese di Luglio in detto anno con certa quantita di denari, essendo potestà m. Lione degli Anajuoli di Firenze.

Nastoccio de Sarratini da Siena entrò capitano del populo di Saminiato il primo di Agosto, e a di 15. cioè il dì di S. Maria fu fatto cavalieri del comune di Saminiato, il quale lo scambio mes. Lione da Castello.

M. Lambertuccio di Nanni de Cienori da Saminiato del mese d'Agosto di detto anno morì potestà della città d'Osimo nella Marca.

M. Guido di Portico da Lucca entrò potestà della terra di Saminiato, & uscì M. Lione degli Anajuoli di Firenze.

M. Ridolfo di M. Ridolfo de' Malpigli fu fatto cavalieri del comune di Saminiato nel 1308. a di 2. Aprile & m. Nello in nome di detto comune & popolo li cinse la spada.

E Fiorentini, Sanesi, Lucchesi, Saminiatesi, & gl'altri Guelfi di Toscana andorono coll'essercito contro alli Aretini a di 24. Maggio di detto anno, & guastorono Val di Ambra, & presero il castello di Garfagonsa, & altre ville di detta valle, & essendo presso alla città di Arezo a sei miglia si disse per il campo che il cardinale & li Aretini con i Bianchi Ghibellini erano entrati nella città di Firenze, per la qual cosa tutto il campo die volta in dietro & quasi in fuga cavalcò tutta la notte circa a 23. miglia, pur la mattina stracchi entrorono in Firenze.

Certa compagnia di giovani da S. Croce vennero a s. Gonda, distretto di Saminiato a di 25. Decembre, cioè il dì della Nattività di Cristo, per giucar e darsi piacere, com'è de giovani usanza e consuetudine in simili tempi, benche da Lucchesi fusse comandato a santa Croce non si giuocasse, però si trasferirno in detto luogo, & havendo condotto con loro un thoro, quello a Saminiato menando lo donorono a Signori dodici, quali Signori il sequente dì detto thoro vestirono di panno rosso intagliato con leoni bianchi, & a S. Gonda lo mandorono ridonando a detta compagnia 20. di denari in popolini.

M. Gherardo de Bisdomini da Firenze entrò potestà di Saminiato, uscendo m. Brancha degli Acchangi da Siena capitano del popolo di Saminiato, entrando in suo cambio m. Lenero de' Guazzalotti da Prato.

Il comune di Montoperi & il comune di Camugnori distretto di Saminiato confinorono tra loro del mese di Decembre, facendo una via dal fiume d'Arno infino a Cambiano quella intendendosi esser per confine; l'una metà toccando a detto castello di Camugnori distretto di Saminiato, & l'altra metà al comune di Montoperi di che fu rogato S. Filippo da Saminiato notaro.

In detto anno, fu gran pioggia, e del mese di Genn. rovinò il ponte che era di pietra sopra il fiume di esso luogo detto alla torre Beni, & in detto anno del mese di Febbr. gli huomini della contrada di fuori di porta feceno la via fuori della porta di m. Ridolfo di Pietre, Jaja, & Rena.

In nel 1309. morì in Saminiato un fabro ch'el suo nome Pagnino a di 15. Aprile, cioè il secondo giorno della resurrezione, dipoi il seguente dì fu portato nella chiesa di S. Jacopo di fuor di porta, e perche nel populo era oppinione che fusse beato, stette così quattro giorni, perche molte persone per divotione venivano per vederlo, quello toccando, & passati detti dì fu messo in una cassa facendoli un avello aperto in detta chiesa, in modo che qualunque volta el si mostrava molti attratti & infermi vi andavano per esser liberati.

M. Betto de Tagliameli da Lúcceha a dì primo di Maggio entrò potestà della terra di Saminiato.

Piglio di m. Ridolfo de'Cienoni ferì nel viso s. Fredi di s. Ruggieri Bertacci della contrada di Pantoli con un coltellaccio il primo di Maggio, el quale s. Fredi usciva detto dì de Signori dodici, el popolo di Saminiato, & tutti li giurati per tal cosa con il gonfalone incontinente corseno a casa di detto Piglio, & quella per le parte che gli toc-

gava spianorono insino alli fondamenti, sendo capitano del popolo mes. Leuccio de Guazzalotti da Prato, il quale dipoi condannò detto Piglio per detta ferita con messo in sc. 1500. & sui beni applicando alla camera del commune per la metà, e l'altra alla parte offesa.

Il commune di Volterra & il commune di san Gim. in detto anno fecero insieme guerra.

M. Filippo di m. Barone de Mangiadori da Saminiato fu fatto cavalieri a di 21. di Luglio di detto anno da m. Jacopo de Mangiadori suo zio, el seguente dì andò capitano della città di Reggio in Lombardia & a m. Giovanni e s. Lazaro di Martino vi donò un vitello & venti stara d'orzo.

E Cienoni e Mangiadori & l'altri nobili di Saminiato a di 4. di Agosto 1309. ruppeno il populo di detta terra, & arsero tutti li libri & statuti del comune, & cacciarono li Signori dodici del palazzo, & così il capitano del popolo & questo feceno che s'era fatto uno statuto, che e nobili fussero tenuti sodare dinanti al capitano di sc. 1000. di non offender nessuno popular, la qual cosa i nobili recusando, furono forzati combattere insieme, ottenendo e nobili, com'è detto di sopra, molte case de' popolari abruciorono e guastorono, & spetialmente quella di Bindo Vannucci e di S. Matteo, di Arrigo Malveratti, & di s. Ginnta da Brustiana, & molte altre messe a sacco. Dopo questo il seguente dì a hora di vespro detti Ceoni e Mangiadori con li altri nobili fenno consilio per riformar la terra, & detteno autorità potestà & balia a messer Berto Tagliameli da Lucca in quel tempo potestà di Saminiato, & m. Barone de mangiadori, m. Tedaldo de Cienoni furono eletti capitani & riformatori a riformare la terra, e quali habitavano & facevano residentia nel palazzo nuovo del popolo, dove elessero i Signori dodici, dipoi con detti Signori si desse il consiglio del popolo, & della guardia, & così d'accordio fu reformata detta terra. El potestà per vigore dell'arbitrio & balia fortemente puniva con asprezza chi haveva commesso malli, & spetialmente Cinello di Lando Buonfigli della contrada di Pancholi, quale havea morto Vanni di m. Piero, el giovedì a di 22. Agosto, & volendolo ricomprare li amici suoi sc. 1500. non ottenne la gratia, ma il seguente dì li fu mozzo la testa.

Ancora in detto tempo della revolutione o romore furono morti dieci huomini infra Saminiato & il distretto, & feriti molti per antiche inimicizie, e assai case arse & guaste & rubbate; dipoi si fece universalmente pace, posandosi la terra & distretto con intenzione di viver quieti.

M. Ubaldo degli Opizi da Lucca a dì primo Nov. entrò potestà di Saminiato,

A di 28. Nov. e Puglieti & Maladerra feceno consorta insieme obbligandosi & legandosi per contratto. Dopoi el seguente anno del mese d'Agosto feceno edificare una torre appresso al palazzo del capitano, quella chiamando la torre de Pallaleoni, & così ordinorono, & stabilirono fusse chiamato & nominato el loro casato per l'avvenire.

A di 13. di Dicembre Nelluccio di Nuccio de Thobertelli che stava con la signoria di Lucca ammazzò Menarduccio di Andrea di Lazzaro da Saminiato Tutti, & intesasi questa cosa Tutti e Thobertelli a di primo Gennaro si raunorono in sulla piazza di S. Maria presenti, e Manardi refiutorono detto Nelluccio per consorte e parente, offerendosi a detti Manardi presenti d'esser sempre loro amici & servitori, & così i Manardi promessero, che per la morte di Manarduccio loro consorte non voler far vendetta contro ad alcuno de Thobertelli excetto che a Nelluccio, o a chi lo favorisse, offerendosi alla casa sempre loro servire, purche potessero, quando non dessero ajuto o favore a detto Nelluccio & così promessero l'una parte e l'altra pubblicamente in detto luogo.

M. Teresa di m. Bertoldo de' Malpigli da Saminiato ne andò a marito con gran trionfo a Simone de Gianfibliozzi in Firenze a di 24. Gennaro.

A di 7. d'Aprile 1310. i Fiorentini Neri entrorno in Prato con gli amici, & caciarono Antonio de Gazzalotti & suoi amici.

M. Bando de Quartesciotti da Lucca entro potestà di Saminiato a dì primo di Maggio.

Del mese d'Agosto il figlio del re Carlo dal Papa fu coronato del regno del padre.

M. Manente Buondelmonti in detto anno entrò potestà di Saminiato a dì primo di Novembre.

M. Gherardo de Pelli da Firenze entrò potestà di Saminiato a dì primo Maggio 1311.

In nel 1311. del mese di Luglio a perpetua memoria queste cose sono fatte Li huomini di Pisa, di Luccha, di Saminiato, & di quasi tutta la provincia Toscana, essendo spirati da Dio, & dalla Vergine, quasi tutti nudi si andavano battendo, & per le terre, visitando le chiese, penitentia, pace, misericordia chiamando ad alte voci, per la qual cosa molti perdonavano le injurie facendo pace co' loro nemici, acciochè Dio havesse misericordia de peccati loro, & così tutto el paese era in questa buona dispositione, in modo che per il comune di Saminiato si fece una legge per raffrenare l'iniquità & malitia di qualche scelerato non volendo perdonare per l'amor di Dio, & della Vergine Maria, che chi per tutto il mese di Giugno non havesse fatto la pace con li suoi avversarii per l'amor di Dio, il potestà havesse arbitrio d'astringerli per forza, & per detta cagione tutti li huomini di Saminiato, & così quasi tutti quelli del distretto ne vennero in pace & buona concordia, intendendosi ancora tutti li sbanditi faccente la pace tutti inmediate esser ribanditi per l'amor di Dio, & della Vergine. Bindaccio di S. Ubaldo da Mugnana, perche gli fu addomandato pace per l'amor di Dio da un figlio di danza, & l'altri sui di detto luogo di certe finte date infra detti figlioli di danza & al detto Bindaccio, & non volendoli render la pace furono costretti andare a chiedere la alla corte, la qual cosa intesala detto Bindaccio assaltandolo li dette d'una spada nel viso con effusione di sangue, & pervenutone la querela al potestà di Saminiato per vigore dell'autorità concessali dal consiglio ad esempio di tali malfattori che non temono Iddio, acceso di furore, incontinente in persona con li sui famigli e maestri da guastar, andò a casa di detto Bindaccio, quella facendo distruggere & ruinare, così ancora la sua colombaja, tagliando vite, frutti & alberi della sua possessione, dipoi alla sua persona dette bando della vita.

Il serenissimo Imperatore Enrico entrò nella città di Milano in Lombardia a di 24 di Decembre in detto anno, & di quivi a certo tempo si pose a campo alla città di Brescia & stato circa quattro mesi si detteno patti del mese di Settembre nel 1311. Dipoi in pochi giorni detto Imperatore si trasferì à Genova, dove stato qualche mese per mare, poi ne venne alla città di Pisa a di sei di Marzo in detto anno.

Gieri e Giovanni de Mangiadori da Saminiato con certi loro amici & compagni andorono alle alpi di Bologna mettendosi in certo luogo in aguato per ammazzare un certo m. Ponzarellino da Cremona, il quale usciva potestà della città di Siena, & stando così arrivò in detto luogo, dove da Gieri & Giovanni & compagni, lui, un suo figlio cavalieri, un suo nepote & un dottore Cremonese furono ammazzati, questo feceno vendetta di Mangino Mangiadori, il quale essendo potestà di Cremona, da i Cremonesi gli fu tagliato la testa.

A di 28. Marzo 1312. Io Giovanni Notaro scriptore di questo andai a Pisa per vedere il serenissimo imperatore Enrico, il quale viddi nel duomo di detta città in mentre che cantava la messa un monsignor Cardinal legato del beatissimo papa & specialmente a incoronare in Roma detto imperatore Pico, che la corte in quel tempo era in Avignone, con

con il quale imperatore erano a detta messa gl' infrascritti Signori, l' Ill. Sig. Duca di Baviera, l' Ill. Sig. Duca di Britannia, il conte d' Altafoglia, il Conte di Fonste, il Dalfino di Vienna, il Conte di Limaggio, il nepote del Conte di Fiandra, il vescovo di Rezo, & più altri huomini di detto Imperatore. Dipoi il mese d' Aprile 1313. stando detto Imperatore in la detta città se richiedere i Lucchesi, Sanesi, Fiorentini, Saminiatesi, Pistolesi, Pratesi, Volterrani, Sangimignanesi, & Colligiari, & tutti li altri che in Toscana per parte Guelfa si reggevano & governavano di dover mandare sindici & procuratori con pieno mandato a giurar di prometter l' obedientia, la qual cosa recusando i Fiorentini, Lucchesi & Senesi, li condennò in certa quantità di denari, privando tutti i cavalieri, dottori & notari delle loro dignità & honori, la qual sententia si dette a di 11. d' Aprile.

In detto mese e marchesi di Lunigiana perche erano fidelissimi all' Imperatore messeno guerra alli Lucchesi & tolseno loro per forza certi castelli, e quali erano a confini de detti marchesi.

Il Serenis. Imperator predetto a di 24. di detto si partì di Pisa con 3000. cavalli o più, & detto dì arrivò a Saminiato, & il seguente di si parti con dette gente cavalcando per la maremma, a di 7. di maggio entrò in Roma, dove da Colonnesi, e la maggior parte del popolo Romano fu allegramente ricevuto & alloggiato honorevolmente a S. Giovanni Laterano di là dal fiume chiamato Tevere. M. Giovanni cardinale figlio del re Carlo e fratello carnale del re Roberto di Napoli, con l' Orsini & altri Romani habitanti di qua dal Tevere s' armarono contro detto Imperatore, occupati prima molti luoghi forti in Roma & afforzati massime a castel S. Angelo & S. Pietro, recusando in detta chiesa pigliare la corona, & ancora il passare di qua dal Tevere. Dipoi veduto questo il detto Imperatore fece ordinare tutte le sue gente, & con una parte il suo gran maniscalco andò a combattere il Campitolio afforzatosi per li Orsini, & dubitando quelli che lo guardavano non poter resistere si detteno a detto maniscalco salvo le persone, e però quello fu fornito per l' Imperatore, il quale il medesimo di acquistò una fortezza chiamata la Militia. In questo mentre le gente Fiorentine, Sanese, & Lucchese si transferirono a Roma nel campo del cardinale degl' Orsini, & infra loro consigliatosi al combattere a campo col Imperatore sarebbe più per perdere che acquistare, perche il detto essercito si è più bello e più forte che quello de Guelfi, & però preseno per partito ridursi alle fortezze, quelle fortificando con ripari bastioni & sbarre, & così messeno ad effetto, in modo che in detti luoghi non si poteva combattere per l' Imperatore senza gran pericolo & danno del suo esercito. Niente di manco a 27. di detto le sopradette gente Tedesche con ordine andorono ad affrontare gl' avversarj a detti luoghi così fortificati, & al primo assalto amazzorono molti massime Fiorentini & Lucchesi, per forza entrando dentro alle sbarre, per tutta volta combattendo virilmente fuora delle sbarre predette furono rimessi dispicandosi la battaglia, in la quale fu morto per la parte dell' Imperatore il Vescovo di Legio, & l' Abbate di Luzinbergo, & un nepote del conte di Sabolor & più altri, & per l' altra parte furono morti assai, & preso il Conte di Brisettino, il quale infra dui mesi si fuggì. Doppo questa battaglia il Sereniss. Imperatore si ritorno di la dal Tevere, dove di tutto era signore, & l' avversarj suoi di qua da detto fiume afforzandosi del continuo massime a s. Pietro acciocche quivi non pigliasse la corona, perchè in quel luogo di ragione era così consueto coronarsi l' Imperatori, & però con gran forza & diligenza lo guardavano. Veduto questo lo Imperadore, & diffidatosi in detta Chiesa poter esser coronato, supplicò a papa Clemente, il quale era in Avignone di spetial gratia li concedesse la coronazione in qualunque chiesa di Roma gli paresse, la qual cosa ottenne, & così per breve fu commesso al cardinal legato ch' era con l' Imperatore a fare questo effetto. Et così a laude dell' Onnipotente Dio & della Vergine Maria trionfo & gloria della corte Romana. Il preditto imperatore Herrigo fu coronato a dì 28. di Giugno, cioè il dì di S. Pietro & di S. Paolo con gran pompa e magnificentia nella Chiesa di S. Giovanni Laterano.

In questo mezzo si feceno in Roma il potestà del commune di Firenze con 500. cavalieri Fiorentini & 200. pedoni vennero a Saminiato, & dipoi con le fanterie di Saminiato & di Valdarno cavalcorono a soccorrere Corretello & fornirlo di vectovaglia, perche era assediato dal campo de' Pisani, & come le fanterie furono scoperte, detto campo si messe in fuga, ammazzandone sette, & alquanti presi fornirono detto castello, & tornatosi a Saminiato con gran trionfo in quello entrorono, & riposatosi dui giorni si ritornorono a Firenze dopo la partita di detti cavalieri. Li Pisani ritornorono un altra volta al detto castello alquanto piu forte, & intesosi a Firenze immediate mandorono a Saminiato 1500. cavalli con l' usate fanterie Saminiatese & di Valdarno, assaltorono detto campo, & quello la mattina per tempo ruppeno, si disse, ne fu tra presi e morti più di 200. & di poi tornatosi con vittoria.

Dopo l' incoronatione del Ser. imperatore Henrico, indi a certo tempo il beatis. papa Clemente mandò a Roma un breve comandando alla parte con le loro gente si dovessero partire di Roma, & però il Ser. imperadore in pochi di si parti di Roma, trasferendosi alla città di Tiboli seguitando a Viterbo & passando per il contado di Perugia, quello tutto guasto, perche i Perugini erano suoi ribelli, & a di 7. di Sett. entrò nella città di Arezzo, dove dagli Aretini fu ricevuto con festa & gran trionfo. Dipoi così stando al suo maliscalco andò con parte dell' esercito nel contado di Firenze guastando, rubbando, & ardendo quelli luoghi vicini, posandosi al castel di Montevarchi, il quale si dette salvo l' havere & le persone giurando fedeltà, in quello entrorono a di 15. di detto mese. Dipoi il seguente giorno preseno Feglino & S. Giovanni castelli in Valdarno. Le gente Fiorentine erano venute in un castello detto Lancisa, perche l' essercito dell' Imperatore non potesse andar più avanti, conciosiacosa che quello fusse luogo atto & fortissimo a resistere. Et inteso questo l' imperatore segretamente venne nel suo campo & mandò con astutia & ingegno 500. de suoi cavalieri per un altra via verso Fiorenza, i quali s' accamporono in un luogo detto Santo Salvi appresso una porta della città di buon hora. Dubitando li Fiorentini che le gente dell' Imperatore non entrassino in nella città di subito intesa la nuova ritornorono a Firenze.

Et Sanesi & Lucchesi & altre terre di Toscana, Guelfi ancora, Bolognesi & Romagnuoli pure di detta parte, con tutte le forze loro si preparorono al soccorso, perche era di troppo grande importanza alla perdita di Firenze & però vennero a detta citta premendo da ogni parte gran quantità di cavalli & fanti a pie in modo che in pochi dì fu raccozato maggior essercito che quello dell' Imperatore, niente di manco più volte furono invitati a far fatti d' arme, ancora che per la parte de Guelfi fusse recusato per non tentare al rovinar la parte & perder la città, & stando le cose così, il Ser. Imperatore dimorò in quell' luogo 40 giorni, dipoi l' ultimo di Ottobre all' alba del giorno levò il campo da detta città, & con tutto l' essercito passò Arno, passandosi in un certo luogo detto Sancta Cristina sopra un poggio.

E Pisani a di 18. di Settembre ruppono guerra co' Saminiatesi andando a campo a un loro castello chiamato Camporena, & a quello dato più battaglie & sempre difesosi bene non lo poterono acquistare, & per

& per detta cagione detto di in Saminiato furono confinati molti huomini di parte Ghibellina nelle ville loro, & di poi a di 23. detto e medesimi Pisani preseno il castello de' Cigoli, & quello messeno a sacco, pigliando molti prigioni, ardendo qualche casa: in su la sera si partirono perchè da Firenze vennero 300. cavalieri a Saminiato per soccorrerli & defenderli, & il seguente dì i Saminiatesi andorono con detti cavalieri al castello di Grumolo che si teneva per gente Pisana, & Bertaccio de' Cini da Saminiato ribello del commune, el quale veduto venire il canpo, abandono el castello, & con li Pisani si fuggì, li Saminiatesi lo preseno & quello saccheggiorono & abbrugiorono, & dipoi si partirono.

I Pisani a di x. d'Ottobre detteno il guasto a un castello detto Montalto distretto di Saminiato, tagliando frutti, vite, & olivi, & spetialmente l'oliveto fino da Monte Magno, & per detta cagione a di 18. di detto furono arse le case di Bertaccio & di Simone di Bardo, perchè erano ribelli del commune di Saminiato al tempo di m. Dino degli Opizi da Lucca potestà di detta terra & detto dì fu tagliata la testa a S. Gello di Salvi da Civoli perche era stato consentiente che li Pisani pigliassero la detta terra di Civoli.

E Fiorentini a di 4. di Nov. arseno il borgo di Poggibonzi, temendo che le gente dell' Imperatore non l'acquistassero per farsene poi ridotto.

M. Giovanni de Mangiadori da Saminiato tornando potesta della città d'Osimo nella marcha per la via s'amalò & a S. Giminiano se ne muorì, dipoi portato a Saminiato dove con grande honore fu sepellito a S. Francesco Chiesa de' Frati Minori.

E Fiorentini con li altri Guelfi di Toscana e di Romagna poseno il campo loro sopra un certo poggetto chiamato Santa Margarita, che una valle era in mezzo dall'esercito dell'Imperatore discosto a Firenze circa tre miglia, dipoi di qui a tre dì il detto Imperatore si partì di detto luogo, arrivando a S. Casciano dov'è un certo borgo, nel quale ei si fermò, scorendo ogni dì la sua gente, guastando cose de Fiorentini insino alle porte della città, & in quelli giorni i Pisani con 1000. cavalieri, & 8000. fanti comparirono in detto campo, il quale fornirono di sale, panni, corame, ferro, vettovaglia & altre cose necessarie. Dipoi a 22. di Novembre M. Roberto di Frandula si partì di detto esercito, accompagnato da 50. cavalieri per transferirsi alla città di Pisa, & passando per quel di castel Fiorentino fu dalli soldati Fiorentini che stavano in detto castello assaltato, infra quali era Carroccio capitano & m. Toggia, & molti altri, & combattendo insieme fu ferito detto Carroccio & m. Toggia. Allhora il Conte di Frandula passò il fiume d'Elsa, & venne per il destretto di Saminiato, & cavalcando per il piano di Barbialla a un luogo detto il Vado dalli huomini di Barbialla, & delle terre circustante, & da un certo Netto da Peccioli soldato con 12. cavalli a furore del popolo assaltorono detto conte & la sua gente, & combattendo insieme ne ammazzarono, & ferirorne molti & preseno molti cavalieri guadagnando molti arnesi messeno in fuga & in rotta detto conte, in modo che a fatica al castello di Ligoli si condusse con 20. de suoi cavalieri, niente di manco in detto assalto fu morto un nipote di detto Netto & lui ferito & molti altri. Et in detto dì le gente dell' Imperatore combattenno il castello di S. Maria Novella di Lucardo di dov' erano alla guardia cento fanti, & dui de' Gianfigliazzi da Firenze, & Gramaccio conestabilo da Saminiato con più Saminiatesi, & difesesi a loro potere, pure la forza gli superò & vinse: perse detto castello & a prigione i sopradetti fanti, e quali rinchiuseno in certo palancato legati, & al scoperto al sereno, all'acqua & al vento in modo che molti vi morirono di disagio & distento. Dipoi il seguente dì 800. cavalieri si partirono del campo & andorono a Casoli, el quale hebbeno a prima giunta.

M. Giliberto & m. Guglielmo Cathelani vennero a Saminiato a di 6 di Decembre mandati dalla maestà del re Roberto di Napoli in ajuto della parte Guelfa di Toscana contro all'Imperatore Henrico; & a dì 8. del detto mese i detti Cathelani con li Fiorentini & le gente Saminiatese feceno cavalcata in nel contado di Pisa, rubbando, predando, ardendo & guastando la notte castella, Pontedhera, Forcoli, Camigliano, & molti altri luoghi quivi vicini, & ritornossi indietro.

In detto anno a dì 26. di detto, cioè il dì di S. Stefano una compagnia di fantaria del contado di Pisa, i quali erano nel campo dell'Imperatore à S. Casciano contado di Firenze si partirono di notte da detto essercito in numero di 400. per ritornarsene a casa; & la mattina per tenpo essendo nel piano di Barbialla, li huomini di detta terra, di Monte Leone, di Tonda, castel falsi & d'altre terre vicine, & circustante dal destretto di Saminiato, si levorono a romore a suono di campana, assaltando li detti Pisani, e quali si difesino sempre fino a un certo luogo chiamato la Quercia di Lucerano & perchè quivi erano cresciuti in tanto numero circondati da ogni banda, mortone già circa a 35. & veduto non potere resistere al furore de popoli che tutta volta cresceevano, posate l'arme a prigioni si arrenderono, & io Giovanni scrittore viddi m. Catello de Conti da Collogarli per la sua parte condurre a Saminiato 66. legati a una fune, & Rossello di detto luogo 18. & il commune di Tonda 110. & la communità predetta condussero il resto.

Il seguente dì, cioè a 27. i Saminiatesi con certi cavalli Lucchesi andorono a guastare al castello d'Agliati, perchè era ribello al comune di Saminiato, & quello messo a sacco & in parte guasto nella ritornata fu assaltato una certa parte restata a drieto da Gambinola, Simone di Nanni & Giovanni da Saminiato ribelli con certa fantaria, che era consueta stare in detto castello, & combattendo fu morto delli assaltatori otto, & alquanti presi.

L'Imperatore essendo stato a S. Casciano piu mesi com'è detto di sopra, si partì cavalcando ad un castello detto Barberino, dipoi con tutto l'esercito si condusse a Poggibonsi, & stando quivi qualche giorno cominciò a far fare le mura al poggio di Poggibonzi, & stecchati, & immediate l'huomini di detta terra edificoronovi le case in colonne infra dette mura & steccati, il quale Imperatore soggiornò in quel luogo con l'esercito per fornire detta terra 54. giorni continui, & lasciatolo ben guardato & con molta vettovaglia a di 8. di Marzo si partì cavalcando fino al castello di Peccioli, dipoi il seguente di a S. Savino & l'altro in Pisa entrò con gran trionfo.

I Pisani a dì 18. Marzo preseno il castello di Camporina destretto di Saminiato, & dicevasi che Ghuercatto & Todaldo da Mangiadori l'haveano dato segretamente.

Il gran maliscalco dell'Imperatore con 1000. cavalieri & gran quantità di fanti, secondo che si diceva, & parte si vedeva, vennero a Saminiato guastando il borgo delle Colline, e quasi tutte le case di fuori della porta di m. Ridolfo, ancora ammazzando dui homini che vennero da Balconivili, sperando guadagnar con detta gente Tedescha a qualche passo, & venendo a Saminiato con quell'intentione credendo esser fiotti a pie di Morioro, al quale si era di gia ribellato, & datosi al detto Maliscalco fornitosi bene di dette gente a pie & a cavallo, i quali uscirono fuora, & quelli assaltati ne ammazzarono 14. & 13. presi prigione, & tutto il resto si mise in fuga. Dipoi partitosi il gran Maliscalco da Saminiato, fornì benissimo detto castello di Morioro di gente Pisana, il quale del continuo faceva guerra a Saminiatesi in modo che a 16. di Maggio detteno di gran battaglie al detto castello il quale virilmente si difese, e tornati li Saminiatesi a Saminiato .m. Guido di Papi delli Adimari da

da Firenze potestà della terra per commissione de Saminiatesi fece spianare fino a fondamento il palazzo dei figliuoli di Cuccholo da Morioro, & così la torre degli huomini di Morioro, che eran il terzieri fuor di porta luogo detto al Poggio.

A di 22. il comune di Montopori mandò a Lucca per favore contro a Martigiani, donde secretamente ebbero 100. cavalieri de quali era capitano messer Vanni Scortigiani, & credendosi l'huomini di Montopori non si sapesse la venuta di detta gente, la mattina per tempo una parte di loro andorono su confini a un logo chiamato la Ciecina stando sempre ad ordine detti cavalieri per soccorrerli al bisogno per essere a tempo; & Martigiani che di nascoso erano stati avvisati di questa cosa pensorono di fare un bel tratto, & resistere alle forze loro. Conciosussecosa che la notte d'inanti n'avessero dato notizia ai Pisani, i quali di subito vi mandorono 250. cavalieri, parte Tedesca, & parte Pisana, & quelli occultati in una certa valle appresso a Ciecina, accioche quando li huomini di Montopori venissero per ingannarli si trovassero ingannati, e così riuscì il disegno loro perche la mattina per tempo i Montoporesi essendo in detto luogo come i detti di sopra, & assaltati i Martigiani venuti a posta, i quali sempre rinculavano verso l'aguato loro, m. Vanni veduto che si ritraevano verso i loro confini, in un istante quivi arrivò con li suoi cavalieri, eredendo haverli a salvamento, disse voi sete morti o prigioni. All'hora la gente Pisana si discopersero i quali per messer Vanni veduti insieme co' Menteporesi persero la fuga verso la terra, & da quelli seguitati insino alla porta ne fu morti 32.

Il gran Maliscalco dell' Imperatore con una parte dell' essereito cavalcó verso Pietra Santa, & a quella arrivato, combattè gagliardamente, in modo che l'ultimo di Maggio l'acquistò per forza ammazzati & incarcerati quasi tutti li huomini della terra fra quali prigioni fu m. Naldino di m. Orlando Salamoncelli da Lucca quivi Rectore.

In quel medesimo tempo li Marchesi di Lunigiana presero Serezana, & il borgo, di che in Pisa se ne fece festa e fuochi; dipoi a di 21. di Giugno tornandosene le gente a Pisa, una certa parte furono de' Fiorentini e Lucchesi assaltati, de quali ammazzorono circa a 200. fanti Pisani.

Ser Piglio da Morioro s'amalò in detto luogo & morì & Marco Jacopo da Saminiato che v'era ito a medicarlo, a contemplatione di m. Bertoldo de' Ciecioni nella ritornata fu preso dall' huomini di Civoli prigione per esser ito a detto castello inimico & per intercessione di detto messer Bertoldo impetrato dal potestà e capitani di parte Guelfa di Saminiato fu relassato salvo.

Del mese di Giugno 200. cavalieri & 1500. fanti dell' Imperatore & Pisani si transferirono in Valdarno al castello di Fucecchio, credendo haverlo a salvamento, perche da certi Ghibellini di detto luogo era stato loro promesso secondo che si diceva, & perchè vedevano esser di buon hora, vi arrivorono tardi, e non riuscì il disegno ordinato, & per questa cagione abruciorono quasi tutte le capanne & biade di Valdarno.

Salvestro di Cenni da Camugnori distretto di Saminiato fu morto da un certo Rosso de Fornelli da Santa Croce & Novardo di Catano da Davane & Pucciotto da Montopori, & questo fu per un trattato di certi ché presero la torre a San Romano i quali stavano in detta torre, assassinando tutti i Ghibellini, di qualunque loco si fussero, & massime quelli di Camugnori, & da Montalto, a quali guastavano le biade del piano, veduto questo i Ghibellini di detti luoghi, & non se ne poter valere arsero & guastorono la torre, & la casa di Rosso in Camugnori, facendo ancora assai danni a Guelfi di dodici luoghi, in modo che furono forzati andare a Saminiato, dicendo che li Ghibellini di dette terre si volevano ribellare, persuadendo i Saminiatesi dover muovere le gente loro contro, e Ghibellini mandorono ambasciadori a Saminiatesi a significare come ei non s'erano ribellati, conciosiacosache egli erano fedeli & per esser sempre, ma che facevano quello, che era stato fatto a loro, pregando, che quelli della torre a S. Romano fussero cacciati di detto luogo, acciò potessero ire sicuramente, & far le ricolte loro offerendosi sempre esser parati à ubbidire a comandamenti loro come Signori loro. La quale imbasciata udita per li capitani di parte Guelfa da Saminiato & sopra di cio fatto consiglio, si risolverono che m. Filippo de Mangiadori & m. Ridolfo de' Ciecioni con loro il cavalieri del Podestà con certo numero di fanti cavalcassero a detti castelli, & che vedessero di fare in modo che dette terre obedissero amorevolmente senza trambusto o scandalo. Et così montati a cavallo con questa intentione presero il cammino verso dette terre. In questo mezzo Stramaccio & Gino con certi fanti di loro propria auctorità andorono a Montalto alla casa di Lazzaro, quella rubbando, & certe altre vicine, ammazzando ancora Dreuccio di detto luogo, e Ghibellini della terra che di gia erano montati di sopra alle mura, veduto questo forte irati incomincìorono a balestrarli, & così feritone dui v'arrivorono e detti per il commune di Saminiato, i quali fortemente ripresi l'una & l'altra parte fecero posare immediate l'arme. Dipoi amichevolmente cominciorono a parlare, & doppo molti ragionamenti quelli essortorono & confortorono ad esser ubidienti al commune di Saminiato, a quali fu poi detti Ghibellini risposto esser sempre parati quando quelli della Torre a S. Romano fussino rimossi di quivi, accioche potessero vivere, & ricorrere sicuramente. La qual cosa per detti cavalieri fu promessa loro dando le fortezze di dette terre al presente & per parte del commune la dimandavano, la qual cosa recusando i Ghibellini & commissarj ritornorono a Saminiato senza conclusione, di che ne nacque il medesimo di la ribellione di detti luoghi. Et doppo questo il castello di colle Brunachi si ribellò dal comune di Saminiato a di 18 Luglio in detto anno.

Il Ser. Imperatore col suo essercito a di 8 di Agosto si partì dalla città di Pisa & venne al fosso di Renomecio di quivi partendosi di notte, il seguente di arrivò nel piano di Saminiato à terza luogo detto a Rii rotti, & l'altro di a Poggibonzi, seguitando al Borgo, a Isola presso a Siena, dove stette dui giorni, & il seguente giorno si trasferì al Bagno a Macereto, in qual giorno qualche di dopoi sen andò al borgo di Buonconvento, & quivi stando un certo frate Bernardino da Monte Pulciano dell' ordine de Predicatori di buona reputatione presso S. M. comunicandolo nel calice l'avvelenò. Per la qual cosa si degno Principe passò di questo mondo all' altra patria a di 24. di detto mese 1314.

Morto l'Imperatore nel campo si fece gran lamenti, & consigliatosi insieme si ritornorono a Pisa, & stati qualche di li Pisani volleno condurre dette gente a soldo, ma non furono d'accordio del prezzo, & però il gran Maliscalco, il qual' era de' Conti di Fiandra con quasi tutto l'essereito il cammino presero verso la patria caminando per la via di Serazana. Dopo la partita de' Tedeschi la Maestà del re Federigo di Sicilia per mare comparì a Pisa con 400. cavalieri & certa quantità di fanti a pie a 25. di Settembre, & secondo che si diceva era venuto in favore dell' Imperatore & intesa la morte sua ne fu dolente a maraviglia, e Pisani che ancora per detta morte erano divenuti timidi, & smarriti dubitando la parte Guelfa di Toscana si detteno per sudditi con le chiave & le persone alla maestà del detto re Federigo con tutte le castella che s'acquistaranno con patto che lui fusse tenuto & obbligato defenderli da i nimici loro. La qual cosa intesa & udita il Re secondo che si diceva addimandava al presidente la Sardigna obbligandosi a fare la guerra un anno a sue spese ai nemici loro, & certi altri

patti

patti che non furono d'accordio; in modo che S. M. con una parte delle sue gente sene ritornò in Sicilia. All'hora i Pisani incontinenti ne mandorono a soldare & contentare il malifcalco del medesimo Imperatore con la sua gente che ancora si trovava poco lontano di Pisa, il quale personalmente non volle venire, ne ancor quelli Duchi tornare ma concorde loro la maggior parte de' cavalieri, & lui con il resto si ritornorono alla patria, & i cavalieri restati ritornorono a Pisa, & di nuovo i Pisani soldorno le gente restate del re Federigo di Sicilia. Dpoi fatta la rassegna a soldo furono 1800. cavalieri.

E Pisani a di 19. cavalcorono contro a Lucchesi a un luogo detto S. Maria del Giudice presso alla città di Lucca circa quattro miglia, in nel qual'era uno steccato o vero bastione molto grande guardato per li fanti del contado di Lucca in buona quantità & combattendo quello per forza acquistorono & vinseno, nel quale ammazzorono & preseno circa da 200. tra fanti & contadini, li altri scappati si fuggirono nel castello di S. Maria del Giudice, & dipoi la medesima sera s'arrendè a detti Pisani salvo l'haver & le persone. La qual cosa intesa i Lucchesi incontinenti la mandorono a significare a Firenze a Siena & a tutti i luoghi di Toscana, dove reggeva & governava la parte Guelfa che senza indugio per loro si soccorrà la città di Lucca. I Fiorentini ricevute le hè immediate fecero armare la gente & con 800. cavalieri & 1000. fanti si trasferirono alla detta città, e Senesi con 200. cavalieri vi furono con prestezza. Udito i Pisani la venuta di detti si ritirorono a Pisa a di 2. Ottobre. Dipoi alli 8. di detto i detti Pisani abbandonorono la terrra di Pietra Santa, quella prima tutta rubbata, & in essa messo per ogni luogo il foco, il quale come piacque a Dio arse circa a 12. case & non più & questo fecero diffidatosi di non tenerla, rispetto che detto dì i Lucchesi s'erano accordati con li marchesi di Lunigiana, & rihavuto le terre loro.

A di 10. detto in detto anno la figlia di messer Ridolfo de Malpigli da Saminiato ne andò a marito a Pindo de Pazzi da Firenze.

In detto mese & dì m. Rimiri Buondalmonti da Firenze capitano della guerra del commune di Saminiato andò a predare & a guastare il paese di Camugnori & alli huomini di Poggio Rosso di Stibbio di Lepraja fu commesso che guastassero quello di Montalto & così ad . . . . . & battagliando le terre si diseseno bene.

E Pisani a di 22. detto andorono con l'esercito al castello di Buti in mentre che si stavano così acquistorono per forza una terricciuola chiamata Cintora, nella quale entrati ammazzoronvi secondo che si diceva circa a 60. huomini, & in effetto quanti ve ne trovorono, fra quali fu Stramaccio di S. Cardino da Saminiato, dipoi guastorono & arseno tutta la valle eccetto il castel nuovo, che si desese gagliardamente partendosi di detto luogo a di 18. ritornando a Pisa.

A di 7. Novembre 350. cavalieri uscirono di Pisa con 500. fanti de ribelli di Saminiato & parte di Valdera & vennero al distretto di Saminiato a un luogo detto Calezano & quivi a Pagnana & Carnaviola guastorono molte case, mettendo il paese in preda & ruina. Dipoi nella villa di Pino si ridusseno insieme, scorrendo per la strada & piano di Monte Bicchieri, & per la strada della Serra si condussero al castello di Marti, perchè li huomini di colle Lungho havevano preso la torre di S. Martino & de' Consorti, la quale s'era ribellata dal comune di Saminiato, in questo modo, cioè che appoggiorono a detta torre certe arche, & di sotto ruppeno il muro, & dipoi misseno dentro il fuoco, & si bene ordinati che tutti i palchi abbruciò, & tutti l'huomini che le guardavano passorono di sopra, che vi era la volta di mattoni, in modo che il fuoco non li poteva offendere, & in questo mezzo furono soccorsi da i ribelli con i cavalieri antidetti, scendendo da detta torre con un canapo.

Li huomini di Camuguori, & di Montalto si erano ribellati dal comune di Saminiato, com'è detto di sopra, & tenevano con i detti castelli la torre de' Gatti con il poggio Veronese, & dopo più mesi cioè a di 20. di Novembre Rossino di Cardo & l'altri da Poggio Rosso procurorono, & impetrorono dal comune di Saminiato di fare una cavalcata in questo modo, perche sapevano che in detto castello di Camugnori stava di notte 10. guardie, & di dì quattro havevano spiato che di quivi & di Montalto erano iti a Pisa di molti huomini, in modo che le terre & le fortezze restavano in disordine male fornite, & così componendosi con i capitani di parte Guelfa da Saminiato insieme con m. Rimeri Buondalmonti capitano della guerra di mettere ad esecuzione l'ordine dato, & così si partirono di notte ponendosi in aguato in certe case a piè della porta che erano di Bertoldo & de Consorti, & così stando la mattina per tempo uscendo di guardia l'ordinarii io . . . . homini transferendosi fuora del castello le quattro ordinate guardie vennero alla porta dove da detto aguato furono assaltati, & in nel defendersi ne fu morti tre cioè Giannino di Jacopo, Coluccio di Busone, & Pietro di Giovanni & preso Coluccio Guidardi, dipoi entrando drento acquistorono la terra a salvamento per esservi restato poca gente, come dissi di sopra. Inteso questo quelli di Montalto si arrenderono a patti salvo le persone & partironsi tutti i masti e femine, & andoronsene a Marti, & qualche donna a Montopori. In detto dì con dette gente andorono ancora a combattere la torre de' Gatti al Poggio Veronese, & combattendo & discorrendo arseno molte case di quelli luoghi, ma perchè la notte li sopragiunse non poterono havere il detto Poggio ne anche la torre, ma il seguente dì s'arrendorono a simil patti, come quelli di Montalto, & tornati a Saminiato con vittoria prima forniti & detti luoghi, rimenorono il sopradetto Coluccio Guidardi quello mettendo nelle mani di Donato de' Donati da Firenze in quel tempo podestà di Saminiato, il quale lo fece stracinare per tutta la terra, & dipoi segarlo per il mezzo a di 21. del detto.

E Saminiatesi a dì 16. di Novembre cavalcorono ad una certa fortezza di Betto da Casa nuova ribello del comune di Saminiato, nella quale erano huomini 26. alla guardia, la quale combattendo gagliardamente prima mortovi dentro 13. per forza acquistorono il resto presine li menavano a Saminiato, ma m. Rimeri capitano della guerra a certi arberi presso al ponte d'Elsa gli fece tutti appiccare per la gola, fra i quali fu il prete di Casanuova.

E Pisani con le gente loro a 19. di detto cavalcorono nel distretto di Lucca a un luogo detto Gattajuola presso alla città alquanto più d'un miglio, e Lucchesi il medesimo dì andorono a guardare Pontetetto, acciò che i Pisani non potessero passare il fiume per andare più avanti. Allora i Pisani accostatosi a detto ponte, & quello combattendo per forza acquistorono combattendo & mettendo in rotta & fuga i Lucchesi, i quali insino alla porta seguitati ne ammazzorono assai, & molti ne preseno prigioni scrivendo col sangue loro tutta questa battaglia per ordine nell'anteporto di Lucca. Dipoi arso tutto il borgo della città con vittoria se ne tornorono a Pisa così al 21. di detto mese. E'l seguente dì i Fiorentini arrivorono a Lucca con grande sforzo di gente per soccorrerla & ajutarla.

L'ultimo dì di Novembre i Pisani acquistorono una certa fortezza tenuta per li Lucchesi, che di già era stata loro.

Guccio di m. Rustichello da Saminiato morì a dì 27. di Gennaro, & stando a casa sua la gente al corpo com'è usanza rovinò il palco, dove morì una donna & molti altri si fenno male.

L'huomini Guelfi di castel di S. Giovanni di Gello, Barbialla, & Millicciano, fecero segretamente una

una grande raunata ponendosi in aguato presso alla torre di Collo Brunachi ribella del comune di Saminiato, & accostatosi otto di loro a detto castello, i quali veduti per quelli di drento uscendo fuori contro di loro si missero a fuggire artitiosamente verso l'aguato, & poi venuti a detto luogo dove assaltati furono 9. di detti Collegiani, morti 5. & 17. presi prigioni. L'altro seguente dì il commune di Saminiato cavalcò a detta terra di Collebrunachi, menati seco 14. de sopradetti prigioni, & a quella arrivati offerseno a quelli che la tenevano i prigioni condotti in quell'luogo, & tutti li altri incarcerati di loro, & anchorche fussi lecito el partirsi con tutti i loro meglioramenti trasferendosi in qualunque luogo ei volessero, quando ei rendessero la terra al dominio & signoria Saminiatese loro notificando, che recusando a questo, immediate faranno impiccare quivi i presenti prigioni, o Dio quanta crudeltà havevano li animi in modo indurati, che non che il dare la terra, ma una parola sola non volessino dare risposta, & però e detti 14. alla presentia & veduta de padri de fratelli & de parenti furono impiccati per la gola benchè tre ve ne fussero del contado di Pisa.

E Pisani a dì x. di Febbr. acquistorono il castello d'Avane posto al Serchio, perchè si detteno a patti salvo l'havere & le persone, conciosiacosa che drento non vi fusse vettovaglia, & perchè ancora dubitavano d'una certa cava che havevano fatto i Pisani in mentre che v'erano stati a campo.

E Pisani con i rebelli di Saminiato a 21. di detto mese vennero al castello di Stebbio, & combattendo preseno il borgo & tutta la terra, eccetto il castello & dua torre a piè di detto arseno dipoi quasi tutte le case, versando il vino rubbando & le massaritie da portare, & condussele il medesimo dì alla terra di Marte.

Gl'uomini di Montebicchieri, di Stebbio & cert' altre famiglie Guelfe si poseno in aguato presso al castello di Bucciano rebello del commune di Saminiato & preseno Cinetto Farolti & Gherardo di Gherardo da Camugnori, e quali andavano da Agliati a Bucciano. Dipoi acquistorono la torre di Gherardo de Pigli, nella quale ve l'ammazzorono con i figlioli & il resto preseno a prigioni.

Havendo scritto di sopra la venuta dell'imperatore Herrigo, la guerra per lui fatta & la morte per la quale e Pisani condussero a soldo la genta Tedesca essendo loro capitano generale della guerra & potestà della città di Pisa Uguccione della Faggiuola. Quello, che seguisse poi contro a Lucchesi e Saminiatesi non bisogna replicarlo, resta a dir la pace & di quella trattare, invocando il nome dell'Altissimo Dio, la quale si fece per sindici Pisani da una parte Fiorentini, Sanesi, Lucchesi, Massetani dall'altra, nelle mani presentia del re Roberto in Napoli a dì 27. Febbr. 1314. Con questi patti, modi, & conditioni infrascritti: che ognuno delle parti tenesse, le terre al presente da loro possedute salvo che i Saminiatesi, a quali fusse restituite quelle che erano state tolte loro dall'inperatore Herrigo dalla sua venuta infino a quel giorno, & che li rebelli possedenti dette loro castella fusseno tenuti & obbligati infra dui mesi restituirli computando dal dì che detti Saminiatesi haranno ratificato per publico instrumento a detta parte, alla quale ratificatione fu assegnato loro & a tutti gli altri di Toscana volendovisi intervenire mesi due di tempo dal dì della pubblicatione fatta in Napoli: la quale si fece a 28 di detto mese in detto anno.

Dipoi tornati li ambasciatori Pisani in Pisa, si mormorava per tutta la città dolendosi della pace fatta con simile condizione, massime perche speravano rihaver le terre loro tenute & occupate da i Lucchesi circa a 20. anni innanzi, le quali in detta pace non si contienevano. Per la qual cosa detto Uguicione fece pigliare Bonduccio Buonconti, Petruccio suo figliuolo, perochè furono inquisiti, & incolpati essere stati potissima cagione delle cose seguite in questa forma. Di che esaminato detto Petruccio, perchè era degli anziani in fatta pace confessò haver mandate certe lettere agl'ambasciatori per ordine & consentimento di suo padre Banduccio sigillate col sigillo della Signoria di Pisa, commettendo a quelli concludessero la pace senza rispetto in qualunque modo la si potesse havere, & ancora confessorono ciaschun di loro altre cose haver trattato in dishonore & danno della repubblica Pisana con detti Guelfi di Toscana, & tutto questo haver fatto per quantità di denari ricevuti da detti Guelfi. Le quali cose esaminate tritamente & intese detto Uguiccione a 20. di Marzo fece loro tagliare la testa. Fatto questo dopo pochi dì i Pisani scrisseno una lettera a Lucchesi come desideravano essere insieme con loro a parlamento a presso a Ripa fratta, a quali fu risposto per detti Lucchesi ogni volta esser parati. Et costituito la giornata a detto luogo si condussero sicure ciaschedune delle parte col ambasciatore de' Pisani & Uguiccione dalla Faggiuola cominciorono a Lucchesi in questo modo a parlare: Noi Pisani siamo desiderosi di haver pace con voi da dovere perpetualmente durare, & perchè vorremmo che ne seguisse l'effetto, vi addomandiamo tre altri patti oltre a quelli si feceno nella pace di Napoli, della quale niente ci contentiamo, perchè non fu fatta rettamente & quando bisognassene la farebbemo toccare mostrandovelo apertamente, & prima dichiamo così, che si faccia certi matrimonj se vi piace fra noi a favore e mantenimento della pace, secondo se vi contentate restituirci tutte le terre tenute di nostra da 20. anni in qua, terzo & ultimo se volete i vostri ribelli, i quali sono stati con esso noi contro di voi ribandir quelli nella città vostra, rimettendo nelle case beni & possessioni loro. Offerendoci quel medesimo far de Guelfi della nostra città ritenuti appresso di voi stati contro alla libertà nostra. Et se le predette cose accettate di fare, siamo per esser sempre con voi in pace concordia & buona amicitia, altrimenti siamo disposti fare a guerra finita. Udito questo parlare li ambasciatori Lucchesi dissero tutto riferirebbeno a Lucca, com'era stato loro commesso, & che in pochi giorni si risponderebbe. Dipoi tornati nella città fu narrato quanto per li Pisani fu proposto, & sopra di ciò fatti più consigli si risolverono delsi & esser contenti per stare in pace, rispondendo a Pisani questo medesimo effetto, & a 25. d'Aprile 1315. i Lucchesi renderono le terre a Pisani, benche Buti, Bientina, & Ripafratta si disse havevano promesso rendere infra certo tempo, & rimessonci i Guelfi nella città di Pisa & li Ghibellini nella città di Lucca, massime Antelminello & li suoi consorti & tutti i prigioni dell'una & l'altra parte furone relassati in libertà cominciandosi a trattare di fare insieme matrimonii.

Fatto questo in tal pace perseverando, la quale manifestamente apparisce fu fatta malitiosamente a fine di maggior discordia & guerra per detto Uguccione gia diventato tiranno di Pisa, ordinò un tratto con l'Antelminelli di Lucca d'entrare in detta città & spetialmente con Castruccio homo prudente & capo di quella famiglia, il quale con piacevole parole diceva con l'amici suoi di Lucca & massime con Quartigiani, Poggivechi, Bernarducci & più altri. Questi Opizi sono stati un gran tempo come signori di questa città & a voi & a noi hanno fatto di molte injurie, hora vogliano stare in sedia & regnare con la loro setta & lega recusando & compagni ne consentirei la parte delli offitii & benefitii ci si appartenghano & però sel vi piace esser con esso meco, io voglio esser con voi per esporre costoro di tal sedia & amministratione, acciò che ciascuno di noi senta de' benefitii di questa republica. Et così persuadeva di secreto alla plebe dicendo vivisi alla destrutione di queste sette & leghe acciò che ogn'uno sia partecipe della rata de' benefitii com'è giusto, le quali persuasioni la maggior

gior parte del popolo di Lucca ridussero alla sua volontà in modo che a 14. di Giugno di detto anno, si levò il romore nella città, & di già Uguccione con le gente Pisane & Tedesche, che di notte era venuto come era ordinato tempo entrò nella città di Lucca & prese la terra, caccio m. Luti degl'Opizi con tutti li suoi consorti, quelli di Tassignano Porcharesi, Salamonelli, & molti altri casati Guelfi, & per forza d'arme furono ribattuti di feri, & il vicario del re Roberto luogotenente di sua maestà in Lucca con molti altri fu morto, & certi presi prigioni & la casa loro rubbata. Dipoi riformorono la città ritornandosene a Pisa. Doppo alquanti dì Francesco figlio di detto Uguccione per la parte Ghibellina fu eletto signore di Lucca, & con quelli insieme quella signoreggiava le castella certe ubbidirono, & certe si derono a i Fiorentini in guardia & spetialmente Fucecchio, Santa Croce, Santa Maria a Monte, Monte Caruoli, & Castel franco si tenevano da per loro per vedere le cose come si risolvevano, Montoperi si dette a Saminiato, & m. Ridolfo de' Ciccioni a 19. dì ne prese la possessione benche poi del mese d'Agosto si ridetteno a Fiorentini, & così Santa Croce.

E Pisani e Lucchesi si poseno a campo al castello di monte Catino di Valdinicuoli a 21. di Luglio & a 7. d'Agosto si partirono non sperando per all'hora d'acquistarlo.

In detto mese un certo Ser Giovanni da Balconivisi huomo da Mamnomio in Saminiato Matteo de Nardi & feri Mosca & Talino & certi altri con una spada andando incontra a chi ei trovava, in modo che l'huomini della strada & contrada di Pancoli preseno l'arme contro di lui & quello immediate ammazzorono.

Li huomini di Morioro ribelli impiccorono Cecho di Vico di Francesco da Saminiato & quelli di colle Brunachi un'altro da Sanguentino in detto dì.

E Fiorentini & l'altri Guelfi di Toscana per la novità mandorono a Napoli ambasciatori a significar questa cosa al re Roberto, pregando S. M. che mandasse uno de' suoi fratelli con gente in Toscana per recuperare detta città, & in quella mantenere la parte Guelfa, & così in tutta la provincia. Le quali cose udite il Re con grata risposta s'offerse parato, facendo in pochi dì cavalcare il Signor suo fratello carnale con 200. cavalieri, & ancora che fusse giovane lo fece vicario signore & defensore della parte Guelfa di Toscana, il quale a 13. d'Agosto entrò in Siena & a 13. detto in Firenze.

E Sanesi & Volterani con le gente loro andorono a un castello detto la Leccia, nella quale habitava il conte Nieri, che veduto venire dette gente sene uscì & andossene a Pisa & trovando per la via il soccorso de' Pisani & doppo la partita sua, che fu a 13. di Settembre detti Sanesi, & Volterrani acquistorono detto castello, & un'altro chiamato Monte Cerbori ancora di detto conte.

E Palla Leoni da Saminiato a 13. di Settembre, cominciorono a far edificare una fortezza alla torre di Minella di Simone a Caselli volenti in detta torre & fortezza tenere fantaria in honore della parte Guelfa a morte & destruttione de' Ghibellini & spetialmente per quelli di Morioro & di Colle Brunachi. La qual cosa veduto principiar li huomini di Morioro & di Colle, & che le nocerebbe loro assai, & sarebbe troppo dannosa. Incontinenti alquanti di detti castelli si trasferirono a Pisa significandolo ad Uguccione della Faggiuola, & a quello humilmente supplicando tanto di favor che potessero guastare la torre, mostrando quanto sarebbe dannosa alla parte Ghibellina in detto luogo. Per la qual cosa Uguccione predetto concesse loro 500. cavalieri per far detto affetto, i quali a 17. dì arrivorono alla gia edificata fortezza la mattina per tempo, nella quale erano huomini 28 alla guardia & combattendola tutto il giorno in fu la sera ser Gello da Palla Leoni predetto con sette sene uscì dandosi nelle mani dell'inimici per huomini morti; l'altri rimasi non si volsero arrendere, & così la notte i Pisani albergorono in detto luogo, la mattina per tempo ser Fede Palla Leoni con l'altri l'arrenderono a discretione non si potendo di piu tenere. La qual fortezza & torre presa per loro fu disfatta infino a fondamenti. Dipoi il seguente dì cavalcorono verso Saminiato a hora di terza, & ad un luogo chiamato Felcino presso alla chiesa di S. Jacomo impiccorono 15. di detti prigioni, ma ser Fede & Ser Cello de Palla Leoni & Piero di menello ne menorono catenati a Pisa, & seguitando discorsero insino al monasterio di S. Chiara, & a casa di Giovanni di Ser Gregorio dove fu morto loro un cavallo, se ne ritornorono a Pisa.

Uguccione Sig. di Pisa con la gente Pisana e Lucchese andorono al castello di Gallena, & combattendo quello per forza prese a 25. Ottobre & fece impiccare quelli che v'erano dentro che si disse furono circa a 80. huomini.

A 28. di detto Geri de Mangiadori, Fola da M. Castello da Saminiato & Sozzino da Arezzo capitano di 30. cavalieri & 400. fanti feceno una cavalcata nel contado di Pisa a un luogo detto Lajatico, & fatto una gran preda immentre che tornavano dal x. cavalieri Pisani, che erano in Valdhera furono assaltati, & credendo quelli esser maggior quantità, lasciorono detta preda fuggendo ad un castello de Volterani chiamato S. Donnino lasciandovi de loro presi 15. cavalli & alquanti fanti.

E Fiorentini col vicario o maliscalco del Sig. Piero fratello del re Roberto a di 4. di Novembre da sera uscirono di Firenze & cavalcorono, in modo che a sei hore arrivorono al castello di Monte Cucheri dove stavano i Pisani accampati, & fatto un bastione quelli assediavano, benchè alla venuta de' Fiorentini si fusse fornito di vettovaglia, pure il Conte di detto castello dubitando non si poter tenere se ne andò con li fanti Fiorentini. La qual cosa impauriti l'huomini & fanti restati che se ne uscirono, & dopoi entrate le gente Pisane quello rubbato alla fine fu per loro destrutto con fuoco & ruina.

A di x. del detto mese Uguccione dalla Faggiuola Signore di Pisa con le gente Pisane & Lucchese & Tedeschi circa 1000. cavalieri & 4000. fanti la mattina per tempo avanti al levare del sole entrò a una porta di Pistoja chiamata Ripalta, & questo per ordine d'Uguccione, al quale haveva mandati certi dì innanti circa a xx. fidati fanti in Pistoja, mostrando esser Guelfi, facendo la guardia a detta porta, la quale ruppeno per tempissimo, & cominciati a entrare ancor che non fussero compariti i Pisani m. Simone della villa Cathelano quivi Signore & reggente per il re Roberto, corse con detti della terra a detta porta di Pistoja combattendo virilmente quella difese con la morte di sei huomini dell'una & l'altra parte.

Il cristianissimo Re di Francia morì in detto mese & in detto anno.

M. Vanni de Lanfranchi di Pisa a dì 2. di Novembre con i rebelli Saminiatesi & 2000. Pisani si posero a campo al castello di Colle Lungo & fecero una bastia al poggio, Consigli, & dall'altra parte un'altra a un luogo chiamato Urtichaja che con che trabacche percosseno sì forte le mura che feceno alquanto di rottura, cominciando per quella a battagliar, con intentione per forza in quell'entrare. All'hora gl'huomini di drento dubitando non si poter tenere addimandarono patti salvi le persone a quali furono concesse & immediate si partirono. All'hora i ribelli con i Pisani presero la terra, quella prima rubbata, dipoi l'abruciorono & destrussero.

M. Birlinghieri di m. Alberto de. Rossi da Firenze entrò potestà della terra di Saminiato a 12. di detto m. Rinuccio da Oghobbio.

E Pisani alli 8. di Febbraro feceno una cavalcata in quello di Saminiato, abruciorono il borgo a Santa Fiore, Pino di Martignana, & quasi tutto il pae-

paese di la dal fiume d'Elsa insino a Empoli facendo una gran preda di prigioni, & di bestie, & nella ritornata furono assaltati da i Saminiatesi nel piano sotto Schorcholino, a quali rivoltosi ne amazzorono tre perchè erano molto forti. Et in questo mezzo si combatteva in questo luogo l'huomini di Civoli perseno 17. fanti fra quali fu Matteo Busari da Montalto, il quale fu menato a Saminiato, & perchè gl'era ribello fu impiccato per la gola, & i detti Pisani se ne ritornorono a Pisa con la preda.

Ughuccione dalla Faggiuola signore di Pisa con l'esercito Pisano e Lucchese secondo che si diceva erano 2000. cavalieri, & 25000. fanti venne a dì 16. d'Aprile 1316. ne' confini di Montopoli a un luogo chiamato le Colle, quivi tagliando arbori, vite, grano & biade guastando; il seguente dì si trasferirono in quello di Saminiato infino a Piano di Becho, & preseno la Torre a S. Romano, nella quale erano alla guardia 15. huomini che si detteno a misericordia di detto Ughuccione, il quale per gratia fece relassare Guasto di Lupo, & Menico d'Ugolino da S. Romano, gl'altri 13. furono mandati prigioni a Pisa, & a dì 22. certa quantità di gente uscì di campo, & andò a combattere il castello di Stebbio distretto di Saminiato, & volendo combattere certe terre li vicine, li huomini di dette sene uscirono fuora appicando in esse il fuoco, accioche li Pisani non havessero quel ricetto. Dipoi li huomini di Stebbio dubitando di sì grossa gente al non poter resistere fecero consiglio, dove si risolverono dare la terra salve tutte le persone & tutto quello che ne potessero portare, & per mezzo di m. Nino de' Gualandri da Pisa che era prigione in detto castello, fermorono i patti con m. Vanni de Lanfranchi di detta città il quale era accampato in quel luogo con le sopradette gente & ogni cosa si fece con la volontà di detto Ugguccione, di che si mandò incontro quattro huomini per i quali la notte stetteno in casa mia & de' miei fratelli dove era alloggiato detto Ugguccione. La mattina Lapo di ser Lazzero che era castellano di Stebbio con molti della terra osservato loro i patti se ne uscirono allora gli...... relassati insieme con i detti se ne vennero a Saminiato salvi. La terra fu presa per li Pisani & per li rebelli, & molti di Stebbio Ghibellini & Guelfi vi rimaseno con quelle parte i quali furono fatti tutti ribelli del comune. Veduto questo l'huomini di Poggio rosso & di Montalto temendo fortemente l'esercito Pisano a 25. di detto si fuggirono abbandonando dette terre prima in esse appicando il foco, la qual cosa vistasi corseno nel campo & spensello & torniron le, & tennensi per li huomini Ghibellini di detti luoghi, i quali erano ribelli del comune di Saminiato. A 24. di si mutò il campo posandosi a S. Gonda alloggiando la persona d'Ugguccione in la badia, & a 27. uscì certa cavalcata fuora del campo scorrendo & guastando per la villa di Montedonico Bacoli Schocholino infino a Fibbiastri & S. Chiara, & per la via di Felcino senza mai trovare riscontro si ritornorono in campo, & alli 29. feceno un'altra cavalcata per il piano di Saminiato a Rosia giovanastra & Lontraini guastando & ardendo qualche casa, & in sull'hora di terza ritornorono a S. Gonda & non havendo guadagnato & fatto poco danno, detto dí andorono a combattere il castello di Civoli, & posero certa gente sopra un poggio chiamato Buonafede, dinzando quivi corse Manganello & trabacche a 4. di Maggio una gran parte del campo s'indusse a dar una battaglia a detto borgo, il quale in poche ore combattendo preseno, dove morì 6. huomini, richiudendosi l'altri nel castello, dove le pietre de ritti edifitii ne ammazzavo spesso qualchuno di loro, & disperati del soccorso s'accordorono dando il castello salve le persone, & tutto quello ne potessero portare, & così osservati i patti a x. dí ne vennero a Saminiato insieme con lo loro Bindaccio Mangiadori castellano in quel luogo.

A di 12. di maggio si levò il campo di S. Gonda & posesi presso al castello di monte Carvoli, & statosi così qualche dì, quelli del castello si detteno a patti di rimaner salvi & sicuri, & che la rocca si fornisse per i Pisani, & di mandare ad habitare in Pisa 12. huomini per osservanza de' patti.

Jacopo di M. Tedaldo Ciccioni da Saminiato a di 15. Giugno andò con certi a Leporaja, dove dipoi all'uscire fu veduto da quella di Cigoli, i quali dinalzato loro la via, & assaltatoli ne ammazzarono dui, & sette ne preseno prigioni, infra quali fu Traimezzo de' Traini, Federigo di Ser Agone, & Lapo di Gozante Bardini.

L'Illustrissimo Principe che fu figlio del re Carlo, & fratello carnale del re Roberto di Napoli ad instantia de' Fiorentini, Sanesi, Bolognesi, & degl'altri Guelfi con gran gente venne a soldo in ajuto & favore di detta parte, & a di 15 di Luglio entrò nella città di Siena dove fu ricevuto gratamente, & dove stette piu giorni, & a 16 d'Agosto arrivò in Firenze con trionfi & festa, dove si fece grand'apparecchio di gente contro i Pisani & Lucchesi, i quali in questo tempo erano a campo al castello di Monte Catino di Valdenievoli, & a x. dì il Sig. Piero fratello carnale di detto Principe & il Sig. Carlo suo figliolo con le gente Fiorentine vennero a Fucecchio, e Sanesi la sera dianzi erano arrivati a Saminiato, che si diceva erano 600. cavalieri & 6000. fanti, con le quali s'accozzorono quelle di Saminiato, trasferendosi dopoi in detto luogo & a 14. comparì il Sig. Principe con il resto de' cavalieri dove accozzato tutto l'essercito s'accamporono fuori con padiglioni tende & trabacche distendendosi fino a Stebbio, rimasti ancora nella terra il Sig. Piero & il Sig. Carlo con le compagnie loro. Dipoi a 17. si mutorono calvalcando verso monte Catino, dove stava il campo de' nimici loro, ponendosi con l'essercito di verso monte Vitulino, dipoi a 19. mutandosi si posero in una valle di Mosommano, e così i Pisani levorono il campo loro venendo in detta valle sempre a pie di Monte Catino, di modo che tutti dui li esserciti erano in un medesimo luogo dividendogli il fiume. Et a 20. m. Caroccio uno delli baroni del Principe passò detto fiume, & appressatosi con le sue gente a far fatto d'arme con li Pisani, ne morì dell'una & l'altra parte 12. benchè m. Guiglielmo da Monleone Tedesco huomo di gran credito fu preso & consegnato al Prencipe. Dipoi a 23. tutti dui li capi si mutorono, & alli 26. l'illustrissimo Prencipe andò con il suo presso quel de Pisani poco piu d'una balestrata, la mattina per tempo 200. cavalli con certi fanti a pie si trasferirono a una certa terricciuola e quella preseno & seguitando presero ancora San Martino el colle combattendo per forza. La cagione fu perche infra loro erano divisi, donde ne nacque la morte di 60. huomini Ghibellini in detto luogo tutti morti nell'entrata de' Guelfi in quel dì, el seguente vi andorono i Pisani e quella ripreseno rubbata prima tutta l'abbruciorono; l'altro di dipoi cavalieri che erano in detta terricciuola chiamata Vivinaria assaltorono la scorta delle vettovaglie che si conducevano in campo de' Pisani, & quelli rotti & messi in fuga presero 40. carra di vettovaglia con buoi & huomini conducendo nel campo loro che non fu piccola preda. Et a di 29. l'illustrissimo Prencipe mandò dui de' suoi condottieri con 200. cavalieri segretamente verso monte Catino, e quali non obstante le bastie fatte & guardate per li Pisani, pure a salvamento missono & fornirono la detta terra di molta vettovaglia. Fatto questo la seguente mattina per tempo il Principe predetto fece stendere un padiglione con intentione di mutare il campo & di ridurlo nel borgo di Buggiano per impedire le vettovaglie all'essercito de' nemici. Della qual cosa avvedutosi li Pisani abbandonati i bastioni, & ridutte tutte le loro gente insieme verso detto borgo il camino presero, dove arrivorono avanti alla parte avversa, le gente del Prencipe con

con i Fiorentini & li altri veduti costoro partirsi credetteno sene ritornassino alla città di Lucca, essendo maggior quantità d'omini, vero è che non erano tutti si bene armati, ne anche ordinati, pure assaltorono il campo de' Pisani, quale voltatosi virilmente l'una & l'altra parte combattendo facendo fatti d'arme tutti dui li esserciti, ancorchè fusse mezo giorno, & perseverando in così gran battaglia i Fiorentini & i Sanesi non così bene assuefatti all'arme cominciorono ad havere il peggio in modo che insieme cogl'altri voltorono le spalle & così tutto l'essercito del Principe fu messo in rotta & in fuga, & seguitato da i nemici piu che quattro miglia appresso a monte Vitolino terra partigiana de' Pisani, quali fuggirono fuora facente gran danno ai Fiorentini fuggitivi & al altri, in la quale battaglia molti magnati della città di Firenze, & degli altri luoghi Guelfi di Toscana vi rimasero morti, & presi, che per la brevità non li narro tutti, ma solo una parte & prima il Signore Piero figlio del re Carlo & fratello del principe Carlo figlio di detto Principe. m. Caroccio gran maliscalco & barone del Re fu preso, benche morti molti de' suoi; la qual cosa fu cagione di salvare il Prencipe. De' Saminiatesi vi morì assai ma diconto furon questi, m. Ridolfo & Piglio de' Cienoni, Francesco di m. Bertoldo, m. Gherardo di m. Rosso Pucciarello, & m. Filippo de Mangiadori, fuggendo scoppiò di caldo nell' arme S. Catenaccio di Ser Pugliese & S. Lorenzo de' Palla Leoni morti & m. Bertoldo & Leone di Lazzerino Manardi furono presi con molti altri Saminiatesi per la parte de' Pisani vi morì qualche Tedesco di conditione, il Signor Francesco figlio d'Uguccione, il quale i Pisani con il Signor Carlo figlio del Principe in un medesimo sepulcro nella badia di Buggiano honorevolmente fenno seppellire, gl'altri corpi quivi cossono, & l'ossa ne riportorono a Pisa.

E ribelli di Saminiato che stavano in Morioro alli 11. d'Ottobre scalorono il castello di Millicciano inanti di dormiente le guardie di detto, nel quale ammazzorono tutti li huomini, eccetto quattro che si fuggirono, il resto morti furono in numero di 40.

Et detto dì si disfece S. Martino in Fagognana per esser nojoso alla terra, essendo capitano della guerra in Donato de Donati da Firenze.

Barone de' Rustici da Saminiato ribello castellano di Civoli per il commune di Pisa a 4. di Gennaro cavalcò con certi compagni, & 28. fanti a pie insino al monasterio di S. Chiara con intentione d'ammazzare qualunque il trovasse per la via, & levatosi il romore uscì da Saminiato molti & le gente forastiere soldati li quali gli missero in fuga, ammazzandone otto ancora pigliandone dua, fra quali fu Ciorino di m. Lamberto da Civoli, che fu dato nelle mani del podestà, cioè m. Nello de' Tolomei da Siena, il quale per esser ribello lo fece immediate impiccare per la gola a un olivo fuora della porta a Gargozza. Et alli 8. di detto quelli che l'havevano preso hebbeno dalla camera del commune di Saminiato scudi cento, secondo la forma delli statuti.

Dopo la morte & impichagione del sopradetto Ciorino, e Ghibellini con li ribelli di Saminiato procurorono con Ugucione Signore di Pisa in tal modo che feceno impiccare 10. huomini Guelfi di quelli che erano in detta città prigioni, fra quali fu Leone di Lazzarino Manardi di Saminiato preso nella rotta di Monte Catino. La qual cosa intesasi per detti Manardi mossi a furore & vendetta ammazzorono tre Ghibellini da Montarso che tenevano consorteria con li traini pigliando ancora Traino de Traini, con animo & intentione d'impiccarlo, ma a prieghi & contemplatione degl'huomini di Calezzano & di prete Alessandro consorte de Manardi gli perdonorono la vita lasciandolo in sua libertà sano & salvo a 22. di Giugno.

Certi Guelfi da Saminiato a 24. di detto con quelli di Fucecchio & di Castel Fiorentino si trasferirono alla volta di Collavoli, dove per ordinario habitava cento Ghibellini & altri e tanti Saminiatesi confinati in quell' luogo per ubbidire al comune di Saminiato, dove speravano detti Guelfi fare un gran bottino, & forse pigliare qualche prigione di conto, & quivi ajutati cominciorono a combattere, da chi fu risposto, & virilmente difesosi, & feriti qualcheduno dell'una & l'altra parte, a levar del sole la detta secreta raunata si risolvè senza fare romore dubitando del Comune.

Certa fanteria di ribelli da Saminiato innanti all' entrar del sole alli XI. di Febbrajo insieme con Pisani entrorono nel castello di S. Stefano distretto di Saminiato, nel quale ammazzorono circa a 20. guardie, & veduto questo quelli del borgo dubitando non si poter tenere feceno patti d'uscirsene salve le persone, lasciando la robba a Saccomanno & così fu osservato loro.

A dì 27. di detto mese si levò un gran romore in Saminiato, perchè Jacopo di m. Tedaldo de Cienoni dette una spinta a Simone di Neri Ficharelli, il quale era della parte de' Mangiadori, massime che in quell'hora usciva di consiglio, dove era stato eletto uno de' Signori pure le cose posorono in pace per buon rispetti massime che i Ghibellini detto dì vennero segretamente a Marzana nelle pendice di Saminiato, dove presero quattro lavoratori de Guelfi; ancora il medesimo giorno uno chiamato Feccia da Palaja & Martinello da Susinana Ghibellini uscendo di Morioro per andare a Bucciano furono presi dagl'uomini di Liporaja, quelli menando a Saminiato nelle mani di m. Donato Donati da Firenze capitano il quale fece stracinar detto Feccia, & Martinello attanagliare sopra il carro insino a Felcino a luogo della giustizia, dove poi gli fece tutti i dui impiccare per la gola a di 3. di Marzo.

I Pisani con 160. fanti infra quali era tre cavalli a 22. di detto si posero in aguato appresso al castello di Colegarli, di che li Saminiatesi ne hebbero notitia, i quali con 20 cavalieri & più di 100. fanti a detto aguato arrivorono; & quelli discoperti combattendo missero in fuga pigliando & ammazzando di detti Pisani circa a 50. Il quale di Geri de Mangiadori raunò 125. cavalli & molti fanti a pie, con le quali gente cavalcò in quel di Pisa ad uno luogo detto Lajatico, dove rubbando, ardendo, guastando vi fece una gran preda di prigioni, & di bestie in quantità.

E ribelli Saminiatesi con fantaria Pisana si poseno in aguato nel 1317. infra Leporaja & Montebicchieri circa a 125. fanti in numero a di 3. d'Aprile con animo & intentione furtivamente pigliare detto castello di Montebichieri, ma per sorte accadè che certi di detto luogo, i quali si ritornavano a casa & per sicurtà accompagnati dal cavalieri del potestà con 15 cavalieri & 60. fanti o più i quali arrivati dove era detto aguato & discoperto gli missero in fuga non essendovi cavalli, ma da detti cavalieri seguitati ne ammazzorono sette & x. ne preseno gl'altri si ridussero à Stebbio a salvamento.

Ugucione da la Fagiuola sendo stato capitano generale de' Pisani & Signore di Pisa, Nuri suo figlio potestà di Lucca per piu anni com'è detto di sopra, a 10. del detto mese in detto anno essendo nella città di Lucca con il suo figlio, il quale teneva incarcerato Castruccio degl' Antelminelli di detto luogo per un certo malle diceva havere commesso per non volere darli la terra, che detto Castruccio teneva in Lunigiana del vescovado di Luni, al quale haveva assegnato tre dì di termine a restituirla, altrimente facendo gli fosse tagliato la testa; ma in questo accadde che in detto dì ancora che fusse sabbato sancto il conte Gaddo & il conte Neri della Gherardesca di Pisa con il populo Pisano si levorono a romore contro ad Uguccione per essersi insignorito della città & di quella fattosi tiranno, discorrendo per tutto gridavano apertamente viva il popolo,

polo, & muoja il tiranno Uguccione con i suoi seguaci. Et arrivato al palazzo di detta dove lui era solito habitare, per forza in quello entrato ammazzorono la maggior parte della famiglia sua, & gl' altri a prigioni, & la roba tutta al popolo a Saccomanno. Dipoi il conte Neri a viva voce fu fatto potestà, & il conte Gaddo capitano di Pisa, delle quali cose fatte immediate per li amici suoi ne fu dato notitia a Lucha a detto Uguccione, & per lui udito quanto era seguito sene dolse insino al core, pure in quello stante con certa sua gente cavalcò verso Pisa, ponendosi presso a quella circa a tre miglia non passando piu avanti per timore, conoscendo il popolo Pisano. Et stato così alquanto & veduto la città non far mutatione se ne torno a Lucca. In questo mezzo li amici di Castruccio corseno al potestà dicendo noi vogliamo Castruccio, si cavi di prigione, & temendo il popolo se gli voltasse contro lo cavò di prigione lassandolo in libertà. La mattina seguente che fu la pasqua di resuressio detto Castruccio con la maggior parte del popolo Lucchese per tempo incominciorono a discorrere per la terra gridando, muoja Uguccione con tutti i suoi. Per la qualcosa Uguciene con il suo figlio si fuggirono in Lunigiana in la terra di certi marchesi suoi amici, nella quale partita i Lucchesi elessero per Signore il sopradetto Castruccio.

M Lotto di m. Manno de Cavicciuoli da Firenze vicario d'Empoli fece venire 300. cavalieri Fiorentini soldati del comune, & raunati con detti 1200. fanti si pose a campo al castello d'Unisi inimico & ribello al popolo Fiorentino, il quale combattendo acquistò a 21. d'Aprile, & volendo dipoi fare la rocha, per più dì alloggiò nella terra con dette gente. Onde ne nacque che Bindaccio di m. Bindo degli Adimari da Firenze ribello del suo comune, perchè teneva Cerreto Guidi contro alla voglia de Fiorentini, & però si transferì a Lucca & a Pisa, & con suoi preghi ottenne 600. cavalieri Tedeschi & con essi altra gente soldati di detta città, li quali condusse a detto luogo d .... a 26. di detto la mattina per tempo e Fiorentini inteso la venuta loro che di gia erano appresso, si partirono immediate abbandonato la terra, cavalcando per la via di Capraja, & dall' inimici seguitati, forzati si condussero a fare fatto d'arme, & difesensi alquanto virilmente, all'ultimo furono costretti a fuggire, benchè di loro fussero tra morti & presi circa 60. cavalieri, & di fanti a pie 40. o più. La maggior parte presi, tra quali ne fu bene 120. da Empoli. Dipoi detti Pisani cavalcorono in Valdarno, & in un medesimo dì acquistorono Santa Croce, Castel Franco, & Santa Maria a Monte.

E Saminiatesi a 21. di Luglio andorono con le gente loro a Campo al castel di Civoli tenuto per li Ghibellini & ribelli del comune, quale acquistorono salve le persone & l'havere.

El predetto anno Filippo Palla Leoni da Saminiato il mese di Febbraro havendo parole ingiuriose con Stefano Tobertelli, quello con un mattone percosse nella fronte, dipoi doppo più dì detto Stefano ferì lui con un coltello in una spalla. Per la qual cosa Manino de' Palla Leoni ferì detto Stefano con una lancia nel petto & in una mano ad un luogo chiamato Nuova, di che fu cagione che Andreuccio Tobertelli dette con una spada più percosse ad Andrea di detti Palla Leoni senza effusione di sangue, donde ne nacque che tornando Andrea predetto a casa trovò per la via Asta nuova di Buccio de Tobertelli, il quale era stato fidato da lui, & tutti i Palla Leoni, & così rompendo la fede con un coltello lo ferì nelle spalle, delle quali ferite & fede rotta sene dolseno assai tutti i Palla Leoni, & raunatosi insieme publicamente rifiutorono per consorte & per parente el detto Andrea, come mancatore di fede, che fu cagione di far la pace fra Pallaleoni & Tobertelli, questa cosa in tal modo manifestamente fatta, di che ne nacque che detto Andrea considerato essere abbandonato da i parenti, una mattina faccendosi il consiglio dal popolo, si vestì di panno lino nero ad uso di morto trasferendosi in quel luogo inginocchiatosi a pie del nimico con un coltello nudo in mano, quale porse per la punta lo porse dicendo, fa hora le vendette tue, veduto questo il predetto Astanuova Tobertelli entrò nella ringhiera, & replicato l'ingiuria fatta massime sotto la fede, & nella fine del suo parlare li perdonò publicamente per l'amor di Dio della Vergine Maria & del beato S. Francesco, con questa conditione, che detto Andrea fusse tenuto portar l'habito di S. Francesco del terzo ordine perpetualmente al quale Andrea rispose esser parato & contento & così allora si vestì faccendosi la pace in quell' instante.

Gherardo di Guidarello de' Baratelli da Saminiato rebello & inimico del comune habitante nel castello di Morioro a 26. di Marzo 1318. praticò molti dì con Arrigho de Pallaleoni & Rinaldo di messer Rosso insieme con il potestà di tradire la terra di Morioro, quella restituendo al popolo & comune di Saminiato con questi patti che gli fusse dato per premio Fiorini 400. di puro oro, & così convenutosi insieme con detti gli promisero la detta quantità di denari, mandando ad effettto quanto infra loro si era trattato. Per la qual cosa il detto Gherardo per fare il trattato dopplo, da Pisa segretamente fece venire molta gente, quella mettendo in aguato, accioche i Saminiatesi quando venissero ad essequire l' ordine infra loro fermato a salvamento quelli potessero ammazzare, & a prigioni pigliare, le quali cose tutte bene ordinate per detto Gherardo dipoi secondo la compositione fatta con li Saminiatesi salì sopra la fortezza di Morioro spiegando in quella un certo Pennone con l'arme di Saminiato mondando combattere con quelli del castello, accioche più presto venissero a Saminiatesi. Ma come piacque a Dio questa cosa fu rivelata al comune di Saminiato, il quale fece che in quel dì nessuno uscisse fuori della terra, & così da tanto pericolo furono liberati. Di più ordinorono per publico consiglio che qualunque persona desse preso detto Gherardo, se fusse bandito o ribello, si intendesse immediate esser ribandito con tre compagni, quali ci nominasse & habbia per premio dalla camera del comune Fiorini 100. di puro oro, & non volendo esser ribandiro gliene sia pagato altri cento in detto luogo, & che ogniuno lo possi offendere in persona o in beni, anchorche pace si facesse, & che l'abitatione sua sia nella chiesa di S. Jacomo, dove si facci un sepolcro da morti.

E Lucchesi con 350. cavalieri vennero per la via di Creti appresso a Cerreto Guidi alli 29. di detto, la qual cosa intesosi a Fucecchio dov'era altri tanti cavalieri Guelfi, & 500. fanti con li usciti di Lucca, immediate armatosi parendo loro esser più forti andorono a trovare l'avversarii in detto luogo, da chi furono aspettati, dove arrivati, immediate si cominciò a far fatti d'arme, & nel combattere ognuna della parte si adoperava virilmente, ma pure alla fine con astutia, overo come da la sorte e Ghibellini ruppeno i Guelfi quelli mettendo in fuga, benche la vittoria fusse loro assai dannosa, conciosia cosa che vi morì dell' essercito molti capitani, de Guelfi vi furono morti m. Tedaldo de' Tassignani Renuccio degli Opizi di Lucca con dui altri Lucchesi, Leone de' Manardi da Saminiato, & Vanni suo fratello, altrimente chiamato Tedesco; fu prigione Monaldo Oltramontano capitano di queste gente per il comune di Firenze con dui de' suoi rimase prigione & tre morti, & generalmente in tutto l'essercito Guelfo vi morì 17. cavalieri.

In questo medesimo dì i Ghibellini da monte Castelli ruppero i Montepolesi posti in aguato appresso alla Vajana, di là da Castel Boscho otto cavalieri & 60. fanti o più combattendo insieme, & vedutosi rotti fuggirono verso il fiume d'Arno & dall' inimici seguitati in quello si gettorono dove ne affogò sette & uno ne preseno, fra quali affogati fu Amirigho de' Pallaleoni da Saminiato, de fanti a pie ne furono morti circa a trenta.

L'anno dell'incarnatione del Signore 1318. a 12. del mese di Maggio in nel dì dell'Ascensione. In nome dell'Altissimo Dio & della Vergine Maria & di tutta la corte del paradiso fu prima fatta & stabilita la pace nella città di Napoli per le mani della maestà del re Roberto fra i Pisani & Lucchesi da una parte, Fiorentini, Sanesi, Pistolesi, Saminiatesi, & tutti gli altri Guelfi di Toscana dall'altra parte, con piu patti & conditione infra di loro, che per non essere bene informato non gli scrivo tutti, ma solo per esser certificato de'patti Saminiatesi quelli narrerò che furono in questa forma e prima.

E Pisani promesseno & si obbligorono infra 50. dì restituire al comune di Saminiato x. terre o vero fortezze al presente ritenute per i ribelli & Ghibellini di dette terre a loro petitione, le quali sono queste. Morioro, Valtonivisi, Grumolo, Bucciano, Agliati, Camugliori, Stebbio, la Torre a S. Romano, Montalto & Camporena, salvoche la guardia di detta Camporena debba rimanere libera & espedita alli heredi di Tebaldo de' Mangiadori, niente di manco s'intenda esser del distretto di Saminiato & di quella jurisditione obligata fare le fationi reali & personali, com'è consueta sempre è fatta la restitutione di dette terre, i Guelfi promisero & obligoronsi rimettere tutti li usciti Ghibellini, & ribandire ancora tutti i ribelli ancor Pisani come Lucchesi, che per cagione della guerra fussero stati sbanditi, restituendo ciascuno nelle case & possessioni loro. Dando a detti Ghibellini la metà delli offitii & benefitii come inanti la guerra erano consueti di havere salvo che il comune di Saminiato 70. huomini per otto mesi di detti usciti, & che ancora alli offitiali che venghano di fuori in Saminiato i Ghibellini non vi si intervenghino a eleggierli, & riservandosi la guardia di tutta la terra.

Ei Pisani & rebelli di Saminiato a 24. di Novembre di detto anno renderono le terre & fortezze a Saminiatesi, come ne'patti della pace fatta á Napoli si conteneva ancora che fusse passato il termine promesso, pure par star in pace di nuovo se ne fece contratto confermando el primo remettendo & annullando la pena a detti Pisani & a ribelli, le quali terre rihavute, & per la parte Guelfa riformate infra pochi dì il comune di Saminiato fece disfar tutte le fortezze d'esse terre rimettendo dipoi a 20 di detto mese tutti li Ghibellini con quelli patti & conditioni narrate di sopra, eccetto che i 70. sospetti quali furono confinati come si contiene.

NICOLAI S. R. E. CARDINAL. ARAGONII NUNCUPATI

Tractatus de Jurisditione Ecclesiæ super Regnum Apuliæ, & Siciliæ, in quo ostenditur quadrupliciter ad ipsam solam Ecclesiam pertinere.

Titulus I.

Extractus ex ejus Collectan. in MS. Cod. Capitul. S. Martini Lucens.

QUæstio movetur ab aliquibus, quo titulo ab Ecclesia Regnum Siciliæ, & Apuliæ possidetur; itaque Imperator nullum jus habet ibidem. Super qua quotidie quæstione clare responderi non potest, nisi primo habita notitia historiarum, & aliquorum jurium, quæ de hac materia faciunt mentionem, præter acta, & gesta, quæ in Archiviis, sive registro Ecclesiæ reperiri deberent. Primo nanque antiquæ historiæ referunt, ut Titus Livius, & Orosius scribunt, quod Insula Siciliæ manualis Romani Imperii fuit; pro qua præcipue tota pugna scribitur fuisse inter Romanos, & Carthaginenses, unde & Carthago ultimo fuit destructa. Secunda vero Campania, quæ hodie Terra laboris dicitur, ubi est Capua, & Neapolis. Item Apulia manuales fuerunt, pro quibus terris tum manualibus longa fuit concertatio inter Annibalem, & Romanos, ut dictæ historiæ referunt. Constantinus ergo quando contulit Imperium Beato Silvestro, sive Imperio cessit, sic contulit sive cessit, ut ipse Imperator habebat. Et quia ista erant manualia, manualiter contulit Ecclesiæ, quia sine communi jurisdictione Imperii, sed de mera camera Imperatoris, ut contingit de omnibus Regibus, qui habent specialia, quæ sunt præter jurisdictionem communem Regni. Sicut ergo Imperator non potest se intromittere de urbe, quia hoc Constantinus vetat, in c. *Constantinus* dist. XCVI; item nec de Patrimonio, quia sunt manualia Ecclesiæ, ut patet LXIII. dist. c. *tibi*. ubi est forma juramenti Imperatoris, sicut forma juramenti Episcopi traditur ex. *de jurejurando* c. *ego*. Ita nec de Regno Apuliæ, quia manuale est Ecclesiæ. Et inde forte fuit motus Innocentius IV. in fine illius decretalis, in qua deposuit Fredericum, de qua infra III. titulo dicetur quod dictum Regnum est speciale patrimonium B. Petri. Et ex eadem ratione Insulæ dicuntur Ecclesiæ, quia peculiares erant Imperii. Unde ad ipsam tanquam carceres damnati mittebantur, ut de Sardinia, & Corsica patet per omnes historiarum Scriptores, & de quibusdam Insulis maris Pontici, ad quas missus fuit Beatus Clemens tanquam damnatus propter nomen Christi. Invenitur etiam in gestis B. Silvestri, quod Constantinus ob reverentiam matris suæ, donavit Ecclesiæ specialiter insulam Sardiniæ, & Siciliæ, quam Messanensem vocat historia. Item Capuæ ædificavit Ecclesiam BB. Petri, & Pauli in signum subjectionis. Hæc autem Civitas, ut Titus scribit, fuit antiquitus caput ipsius regionis, unde refert idem historiarum auctor in secunda decade, quod ipsi Capuani post longum certamen cum Romanis petiverunt ab Annibale amicitiam & Societatem, contra morem sui fastus assurrexit ad reddendas gratias singulares. De hac etiam materia habetur dicto capite *Ego Ludovicus*, ubi terræ multæ specificantur, quæ manuales sunt Ecclesiæ, & in quibus Imperator nihil habet facere quod ad jurisditionem pertineat.

Secundus Titulus.

Secundus Titulus unde Ecclesia possidet Regnum Siciliæ, & Apuliæ est, quia Carolus Magnus conquisivit illam terram occupatam a Saracenis, sive quando ivit ultra mare, ut in gestis ejus habetur, sive quando venit in adjutorium Ecclesiæ contra Desiderium Regem Longobardorum, cui Ducatum Beneventanum abstulit, & donavit Ecclesiæ; item Ducatum Spoletanum, ut gesta sua referunt, & Martinus Polonus, & ad hoc hodie possidet. Simile fuit de Sicilia, & Apulia, ut historiae Romanorum tradunt; unde in quadam Ecclesia prope S. Petrum, quae edificata fuit a Carolo, est unum Epitaphium sculptum in marmore. *Hic jacet N. princeps Caroli Magni, qui mortuus fuit in Sicilia, quando dictus Carolus cepit eam a Saracenis, & Apuliam, & donavit Ecclesiæ*, quod fuit circa an. D..... ut patet in Glossa *super venerabile*.

Ter-

Tertius Titulus.

Tertius Titulus fuit ratione Roberti Guiscardi, de quo scribit Ricardus Monachus Cluniacensis, optimus historiarum scriptor, qui fuit simplex miles de Normannio; sed durum videtur credere, quod non fuit Princeps, qui tot magnalia fecit, de quibus alibi. Hic ergo ut idem scribit, Apuliam, & Calabriam devicit de manu Græcorum, ut aliæ Historiæ dicunt, magnaque fecit contra exteras nationes. Insulam etiam Siciliæ de manu Ismaelitarum, hoc est Saracenorum occupat. Ab inde; volens perpetuare suum dominium, considerans forte suorum antecessorum factam donationem, de terris conquisitis ab hostibus libere Nicolao Papae II. de dictis terris fidelitatem jurat, & ab Ecclesia recognoscit, ut scribit Archiepiscopus (a) Cresentinus de Calabria, & ligius ejus homo factus est; in quo casu quis absolvitur a jure Imperii; unde in Glosa super cap. *Adrianus* dist. LXIII. dicit quod Hispani non subiiciuntur Imperio, quia regna sua eruerunt de manu hostium, & hoc certe rationabile jure gentium videtur; quod quidem factum fuit an. D. MLX. Et attendendum hic quod hoc tempore Henricus Imperator III. fecit in Ecclesia Schisma, unde in contemtum Gregorii Papæ VII. fecit fieri quendam Papam nomine Guibertum, qui vocatus est Clemens; & cum suo Antipapa venit Romam ipsumque consecrari mandavit, & ab ipso Imperialem coronam recepit, incluso Gregorio in Castro S. Angeli, ut Martinus scribit. Sed Robertus Guiscardi venit contra dictum Henricum cum exercitu suo sicut verus vasallus Ecclesiae, & fugavit Imperatorem de urbe cum suo Antipapa; Gregorium vero in sua sede restituit, ut Riccardus dicit & Martinus. Hic Guibertus erat Archiepiscopus Ravennas, cui consenserant omnes Episcopi Lombardiae; quod factum fuit anno Domini MLXXXV. Anno Domini MLXXXIX, ut scribit Cosentinus, Vrbano Papæ, celebrato concilio Melfiae de Apulia, Dux Apuliae, filius Roberti, patre mortuo, fidelitatem jurat; imo plus dicit, quod ligius ejus homo factus est, hoc est quod ex alio Domino non dependeat, puta Imperatore; & eodem modo pater fecerat, ut supra dictum est; & ambo juramentum faciunt sub vexillo.

(a) sic forte Cosentinus.

Anno Domini MCXXV. Rogerius filius Rogerij fratris Roberti Viscardi fidelitatem jurat & homagium facit Honorio secundo, ut scribit Martinus pro ducatu Apuliae. Quomodo autem hoc sit digressione indiget sed compendiosa. Robertus enim Guiscardi unum fratrem habuit qui vocabatur Rogerius: & quia ambo devicerant Apuliam & Siciliam, Robertus dedit in partem Rogerio Siciliam & ipse retinuit Apuliam, quam extendit a Rhegio usque Cipanum sub nomine ducatus Apuliae. Processu vero temporis mortui sunt omnes de stipite sive de linea recta Roberti. Unica successio debebatur Rogerio jam dicto filio fratris Roberti; & quia de hoc erat quaestio fraudolenta inter barones, vocato dicto Rogerio apud Aquilam, dictus Honorius de Ducatu Apuliae investivit de Regno Siciliae. Ipse vero fidelitatem jurat dicto Pontifici & homagium facit; haec omnia habentur partim ex Martino, partim ex Richardo, partim vero ex historijs Cosentini. Anno autem MCXL. Innocentius Papa secundus coronat Imperatorem Lotharium; post coronationem autem petiit adiutorium ab ipso contra Rogerium, ut Martinus scribit, qui eidem Innocentio rebellaverat, & favebat Petro Leonis qui se fecit antipapam, de quo magnae sunt historiae. Unde Lotharius Imperator exercitum congregat contra dictum Rogerium, & vadit cum dicto Innocentio usque in Apuliam; indeque expulsus fuit Rogerius in Siciliam. Dictus autem Innocentius privat dictum Rogerium ducatu Apuliae, & contulit cuidam Comiti qui vocabatur Romanus; sed postea Rogerius veniens ad mandata Papae restitutus est. De hoc etiam Rogerio natus Gulielmus, Rex ille famosus ut idem Cosentinus Archiepiscopus in Calabria scribit, qui bis dicitur fidelitatem jurasse & fecisse homagium; primo Hadriano, qui Fredericum primum dictum Barbarossa coronavit in Imperatorem, & fuit Anglius, ut Martinus scribit, anno videlicet Domini MCLVIII. Cosentinus tamen dicit de Paschasio, sed forte vitium est scriptoris in nomine Papæ, qui nimis retrocedit in tempore. Secundo fecit homagium Alexandro tertio, cum enim rediret de Francia, alias de Venetiis, pace facta cum Fredericio superius memorato, veniens per mare occurrit ei Gulielmus, & cum honore ipsum Messanam deducit anno videlicet MCLXXVI. ut Martinus scribit; & post hoc, ad majorem solemnitatem honoris, eidem juramentum fidelitatis renovat & homagium. Hic autem Gulielmus famosissimus Princeps fuit, & longo tempore in magna prosperitate & pace vixit; anno vero vitae suae LX. anno vero Domini MCLXXVII. moritur. Reliquit autem unam filiam legitimam nomine Constantiam, & unum filium naturalem nomine Tancredum. Hanc autem historiam diversimode referunt; sed istud tenendum ad praesens, in quo omnes concordant, quod Henricus VI. filius Frederici Barbarossa in Imperatorem electus coronatur ab Urbano tertio; alij dicunt a Cælestino anno Domini MCLXXXIX. Hic post coronam matrimonium contrahit cum filia Regis Gulielmi, domina Constantia, Baronibus mediis. Inde evadens in Siciliam totum genus regium extirpat, propter quam causam ab Ecclesia excommunicatur; quia contra suum juramentum fecit, de observando videlicet jura Ecclesiæ illæsa in personis, & in rebus: require dist. 63. cap. *tibi*. Domino tunc Innocentio III. in sede Petri existente. Imponitur etiam eidem quod Prælatos male tractaverit, ut scribit Martinus.

An. D. MCXCII de Domina Constantia filius nascitur ex Henrico jam dicto, vocaturque Fredericus II. A. D. MCXCVII. Henricus moritur, nec invenitur reconciliatus Ecclesiae, propter quam causam Ecclesia contra domum Henrici provocatur sive genus, quod vocatur de Suissa; quod ostenditur in electione sequenti, & tradunt historiae, & ex decretali apparet Ex. de *electionibus. Venerabilem*, in qua fit mentio post mortem ipsius Henrici ex duobus electis in Imperatorem, & in magna discordia, ut historiae referunt, & effectus postea comprobavit. Unus fuit Dux Saxoniae qui vocatus est Otto. Alius autem frater dicti Henrici, qui erat Dux in tota Tuscia constitutus per Fratrem videlicet Fredericum I. dictum Barbarossa, ut historiae referunt Germanorum, & Tuscorum, dictus Philippus. Quomodo autem Innocentius III. in dicta Decretali se opponens Philippo, & Ottoni faveat, satis patet. Et hoc in detestationem generis Henrici, &, quod plus est, ex isto favore Principes Alemanniae, & Amici Ottonis sub quadam pace simulata ipsum Philippum occiderunt, ut historiae memoratæ tradunt, & Martinus refert. Unde Otto ultimo assumitur, confirmatur, & coronatur anno videlicet MCCX. per dictum Innocentium solito more sub juramento de conservando Ecclesiam in suo jure, & honore. Sed post haec de iis ad duos vel tres annos nihil observat, intrans contra voluntatem Ecclesiae Regnum Apuliae, ut Martinus, & Cosentinus tradunt, & magnam partem regni Dominae Constantiae, & Frederico filio adhuc puerulo aufert; propter quam causam ipsum Ottonem Dominus Innocentius excommunicavit. Deinde ab Imperio deponitur A. D. MCCXIII. Anno autem MCCXV. Innocentius moritur, & succedit Honorius tertius, qui probus homo fuit; unde videns contemptum Ecclesiae in Ottone ipso vivente, ex mandato Papae Principes Alemanniae alium eligunt, videlicet Fredericum secundum Regem Siciliae ratione matris; & quia mater ipsum nutriverat in amore & devotione Ecclesiae, considerans Honorius fidelitatem avi, videlicet Gulielmi Regis, gloriositatem matris, videlicet Dominae Constantiae, ac devotionem pueri, dictam electionem approbat & confirmat. & An.

An. D. MCCXX in Basilica S. Petri cum multa devotione, ac maxima solemnitate coronatur, eo tunc existente annorum XXVII. Processu temporis qualiter iste ad Ecclesiam se habuerit, & qualiter depositus, legatur Concilium Lugdunense celebratum sub Innocentio IV. Item decretalis ibidem conflata contra dictum Fredericum quae habetur in VI *de sent. & re Judic.* cap. *Sacro* & infra *Apostolicæ*, ubi quatuor causae ponuntur depositionis ab Imperio, & privationis Regnorum Jerosolymitani, & Siciliae. Una fuit perjurii, quia non servaverat Juramentum, quod Ecclesiae fecerat tam de Imperio, quam Regno, sive de solo Regno Siciliae. Secunda fuit Sacrilegii, quia fecit capi Cardinales, & alios Prælatos in mari prope portum Pisanum, venientes ad Concilium. Tertia, quia notatus de haeresi. Quarta, quia undecim annis non solvit censum de Regno Siciliae, quod ab Ecclesia tenebat in feudum, quod idem Innocentius IV. dicit ibidem esse Speciale Patrimonium B. Petri. Unde in fine decretalis dicit quod de praefato Regno Siciliae providere curabit, quia ad Ecclesiam est ex delicto devolutum ex causis superius assignatis. Haec autem sententia lata fuit A. D. MCCXLV. unde Fredericus supervixit post haec quinque annos, quia in quinquagesimo anno moritur, & mala morte, eo quia suffocatus cum cervicali dum laboraret febre continua a Manfredo Filio suo non legitimo, ut historiae tradunt. Et attende quia post depositionem multa infortunia acciderunt ei quia primo, filium suum Henricum primogenitum, & Regem Alemanniae accusatum sibi quod faveret Ecclesiae, fecit in squallido carcere mori, & hoc in XLVI. anno. In XLVII. fuit devictus, & fugatus, vituperialiter a Legato, & Parmiensi, ubi perdidit suam totam Cameram; item plusquam decemmillia hominum inter captos, & occisos. Eodem anno Lucani expulerunt Palavisinum ex Garfagnana, qui erat ibi Dominus per Imperatorem. In quadragesimo nono fuit captus alius filius ejus a Bononiensibus, qui vocatus est Rex Ovisius, & in carcere mortuus. Et eodem anno occisus Banacursus de Padulle a Lucanis & eorum Amicis, quem Imperator contra eos miserat in Garfagnanam praefatam. In L. autem mortuus est in eodem anno, quo jam dictum est.

A. D. MCCLI. Rex Conradus filius Frederici ex uxore Ultramarina, post mortem patris, cum exercitu intravit Apuliam, quamvis nullum jus haberet, quia a jure suo ceciderat propter patrem; & in sequenti anno moritur venenatus a Manfredo, fratre suo, qui tunc erat Princeps Tarentinus post mortem Conradi. A. D. MCCLIII. Innocentius IV. vadit Neapolim cum exercitu contra Manfredum ad recuperandum regnum, & disponendum de ipso; sed Manfredus cum suis amicis parat se ad resistendum, & ut majorem favorem haberet in Regno, assumit curam, & tutelam Corradini filii Regis Corradi, qui erat cum matre in Theutonia; sed in isto medio, hoc est eodem anno, moritur Innocentius IIII. apud Neapolim, & ibi sepultus in majori Ecclesia; & sic sua defraudatur intentione. Tunc Manfredus majorem assumit audaciam ad suum dominium dilatandum, & cum Saracenis de Nuceria, & aliis Christianis malis, & rebellibus Ecclesiæ suum augmentat dominium. Innocentio igitur Alexander IIII. succedit. Hic Campanus fuit, qui exercitum congregat contra Manfredum; sed non prævalet, immo succumbit. Tunc Manfredus volens magis multiplicare suum dominium, ac firmare, simulata morte Corradini cum favore Baronum, quos ipse creaverat, & exclusis veris Baronibus, coronam Regni assumit, anno videlicet MCCLV. & Rex Apuliæ nominatur. Tunc Alexander ipsum excommunicat, sicut gravius dici potest, & sub eadem pœna præcepit, quod nullus vocaret ipsum Regem; sed cum toto isto non proficit Alexander; suo enim thesauro suaque sapientia totam Lombardiam, & omnes Ghibellinos de Tuscia ad suam trahit amicitiam contra Ecclesiam. Anno Domini MCCLX. magnam mittit militiam Theutonicorum cum Ghibellinis contra Florentinos & Lucanos, quia fovebant partem Ecclesiæ, & apud Senas devicti sunt Florentini & Lucani. Eo tempore moritur Alexander & succedit Urbanus IV. hic Gallicus erat, qui videns quod Ecclesia totaliter succumbebat in se & suis sequacibus, cum consensu fratrum suorum Carolum comitem Provinciæ in suum auxilium vocat, fratrem Regis Franciæ, & Comitis Tholosani, quem Regem constituit in Apulia & Sicilia, anno Domini MCCLXIV. Hic jurat fidelitatem Ecclesiæ & vassallum se facit eo modo & forma qua Rex Guilielmus, de quo mentio facta est supra, promittens Regnum regere & gubernare secundum leges & instituta prædicti Regis nunc nominati. Anno autem LXV. Carolus venit in Italiam cum militia Gallicana & comitatu Provinciæ, vadit contra Manfredum, & ipsum vincit, & in bello occidit, totumque exercitum Theutonicorum amminiculum deducit; sicque Ecclesiam in libertatem suam deponit, totumque Regnum pacifice possidet, restitutis principibus in suis gradibus. Anno autem Domini MCCLXIX. venit Corradinus filius Regis Corradi contra Regem Carolum, asserens dictum Regnum ad se pertinere; sed Rex Carolus cum favore Ecclesiæ & in mandato pugnat contra ipsum, & ipsum in bello devincit, ac postea captum ipsum decapitari mandavit. Patet igitur ex jam dictis quale jus obtinet Ecclesia in Regno Apuliæ, & quod Imperator nullum jus habet ibidem. Ex tribus titulis allatis restat quartum introducere, quamvis sufficiant supradicti.

Quartus Titulus.

Quartus titulus, unde Ecclesia Apuliae merum habet dominium, est ratione potestatis & auctoritatis. Duplici enim ratione competit sibi præeminentia super omne dominium: una provenit è jure divino, quia Summus Pontifex illius vices gerit, qui dicit Matthæi ultimo. *Data est mihi omnis potestas in Cælo & in terra*, quod ad humanitatem refert Beatus Joannes ibidem, quam auctoritatem accepimus ex quadruplici causa; in potestate tradita Petro contenta cum dixit: *tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Petrus enim a petra, quæ est Christus, originem traxit, ut sacri Doctores exponunt, Hilarius & Augustinus, in quo & Petri insinuatur potentia ex ipsa nominis participatione cum Christo; & hoc idem plane traditur di. XXI. §. *de certis* in fi. Secunda clausula attenditur ex dominii fortitudine cum subditur in auctoritate. *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Portæ enim inferi dicuntur omnes Tyranni, omnes Schismatici, & omnes rebelles Ecclesiae, quibus semper male cessit non obediendo, nec deferendo eidem. Tales enim merito portae inferi appellantur, quia ad ipsos omnes scelerati concurrunt, sed ultimo non praevalent; quin potius secundum merita suam reportant mercedem, ut patet manifestè in progenie Frederici, quia omnes mala morte perierunt, & ipse inter primos. Tertia clausula accipitur ex dominij amplitudine cum subditur. *Et tibi dabo claves Regni Cælorum*. Ceteri enim Apostoli determinatas habuerunt regiones, ut apparet ex eorum gestis, quia beatus Matthæus in Ethyopia, beatus Andreas in Achaja, beatus Joannes Evangelista in minori Asia; & sic de similibus. Unde & Episcopi, qui vices gerunt Apostolorum, ut patet distinctione XXI. cap. *in novo*, suas habent distinctas Dioceses; sed beatus Petrus in Oriente, in Antiochia, in Septentrione, & in Ponto, Galatia & Bithinia, quibus tamquam filiis per ipsum conversis suam direxit Ecclesiam; item in meridie ut in Ægypto, quos per Marcum discipulum suum suo Evangelio illustravit; item in Occidente sicut in Urbe Romana, ubi XXV. sedit annis, non carens mysterio, quia sicut Domini urbis totum gubernant orbem, sic & beatus Petrus generali pontificio respectu fidelium potiretur. Hæc autem accepimus cum Dominus dicit

Tibi

Tibi dabo claves Regni Cælorum, non dixit *clavem*, quasi determinatam haberet provinciam; sed *claves*, ad designandum sui dominij sive potestatis suæ universalitatem. Et hanc rationem tangit decretum prællatum XXI. dist. §. *de certis* circa finem. Ubi dicitur quod Petrum in summum Sacerdotem allegit Dominus, dum ei pro omnibus, & prae omnibus claves Regni Cælorum tribuit. Quarta præeminentiæ dominij & potestatis Petri suorumque successorum attendunt in ultima clausula, cum subintertur. *Et quodcumque solveris super terram, erit solutum & in Cælis*; ubi accipitur in Petro sui dominii plenitudo. Quamvis enim Dominus Petro cum aliis Apostolis auctoritatem ligandi atque solvendi dederit; eidem tamen singulariter tribuit bis; semel hic, & secundo quando ipsum Dominus ter requisivit. Jo: ult. *Simon*, inquit, *Joannis diligit me plus his? pasce oves meas &c.* ubi magnorum est opinio quod in hoc loco facta est per Dominum Petro singulariter commissio sui gregis, sic ergo eminentia dominii Petri & potestatis, suorumque successorum, sine respectu aliorum Praelatorum, sine respectu Principum, quia praeeminet universis. Ergo suum erit ex causa de aliis regiminibus disponere; sed praecipue ratione delicti; & hoc habet locum in omni principatu sive regali sive imperiali, sicut patet de iis quæ scribit Innocentius tertius, Regi Franciæ in ca. *novit* Extrav. *de Jud.* item ex iis quae scribit Imperatori Constantinopolitano in *Ca. solitæ* extrav. *de majorit. & obedi.* item ex iis quæ scribit Gelasius Papa Anastasio Imperatori, ut patet dist. XCVI. cap. II. Sed de facto invenimus & vidimus quantum ad Reges Franciae tempore Zachariae Papae, qui Regem Franciae deposuit, & Pipinum instituit, ut patet XV. quaest. VI. *alius*. Ubi est relatio Gelasii ad Anastasium Imperatorem, qui posset ipsum deponere ab imperio, sicut Zacharias Papa deposuit Regem Francorum, quod fuit anno DCCXVI. & haec relatio Bartholomæi in casibus. Quid autem fuit factum de Regno Franciae tempore Ugonis Capeth, ducis Aurelianensis, qualiter Regnum usurpavit deficiente stipite Caroli Magni, sed ad petitionem baronum propter meliorem statum Regni fuit sibi confirmatum per Papam, legantur gesta Gallicorum, de cujus vera genealogia descendunt Reges moderni, quae fuit quasi eodem tempore, quo genus Caroli defecit in imperium, anno domini DCCCC ut historiae tradunt. Item in MCCXXIV Rex Portugalliae, de mandato Papae & petitione baronum, quia stultus erat, & regnum sub ipso peribat, a regno deponitur, & frater suus Alfonsus, qui erat Comes Boloniensis in administratione regni in Francia assumitur, ut patet extravaganti de *supplen. negli. praela.* in VI. Cap. *grandi*. Item anno domini MCCLXXXIII Petrus Aragonensis Regno privatur per Martinum Papam, quia terras Ecclesiae hoc est Siciliam invasit, & ipsam rebellari fecit.

De Imperatoribus satis est manifestum de duobus primis superius nominatis. Apparet etiam de alio, videlicet Henrico tertio, quia Gregorius octavus eo quod sibi schisma procurasset circa annum Domini MCCLXXVI. ipsum excommunicavit & deposuit, ac omnes Principes a juramento fidelitatis absolvit ut Martinus scribit; & eo vivente alius fuit electus. Patet igitur auctoritas sive potestas Summi Pontificis ex jure divino super omnes principes ratione delicti. Sed est aliud jus acquisitum Ecclesiae per collationem sive cessionem Constantini, de quo dictum est supra in primo titulo, quod positivum appellamus, licet ad dominium reduci possit, & ex hoc incumbit sibi provisio & gubernatio totius imperij, sicut cujuslibet Regis sui regni; unde sicut reges possunt in suo regno propter rationem delicti, aliquid immutare vel exigere, ubi incumbit utilitas sui regni evidenter, quod alias non licet, puta de talliis imponendis, & aliquibus alijs gravaminibus sui populi sive suorum subditorum; quod si aliter fiat condemnantur per sententiam Augustini de verbis domini, & est cap. XXIII. q. II. c. *militare*, circa finem, quia suis tributis vel vectigalibus debent esse contenti; aliter autem non rectores sed raptores vocantur. Secundum igitur hanc considerationem cum gubernatio Imperij ex Summo Pontifice dependeat; ex collatione eidem facta, pertinet ad ipsum & ordinare & disponere quantum judicat magis expedire favori Ecclesiae & utilitati populi Christiani. Et sic non pertractat jura Imperij contra aliquem Imperatorem solum ratione delicti, sed prout magis valeat expedire utilitati Ecclesiae & paci totius populi catholici & fidelis. Et inde est quod sæpe per Summos Pontifices invenimus circa statum Imperij aliquod immutatum. Interdum enim reperitur Summos Pontifices usos fuisse hac provisione, quia Imperatores negligentes erant in defensione Ecclesiarum; sicut in illa decretali patet extravagante de *electione cap. venerabilem* ubi Glossa dicit, quod quia Imperatores Constantinopolitani requisiti non juvabant Ecclesiam contra Longobardos, Stephanus papa II. natione Romanus, translulit Imperium ad Carolum Magnum, qui fuerat filius Pipini, quem Zacharias praedecessor substituerat Lodovico Regi Francorum, & translatio illa facta est anno domini DCCLVI. Et attende hic, quia gesta Caroli quorum auctor Amonius dicunt hic quod Stephanus deposuit, decretum vero dicit de Zacharia, quorum utrumque esse potuit, quia Zacharias antecessor Stephani judicavit ipsum esse deponendum; sed Stephanus successor executus est. Hic autem Carolus a Leone Papa in Imperatorem est coronatus, ut gesta Francorum dicunt, & ipse Richardus Monachus narrat. Et attende hic quis de tribus Summis Pontificibus invenitur, ipsos videlicet circa ipsum principem aliquam novitatem in Imperio & ordinationem fecisse. Primus enim, videlicet Stephanus II. qui praecessit Adrianum & Leonem, providit de transferendo Imperium, ut Glossa Bernardi dicit, & ipse Innocentius in decretali memorata; sed Pontificis nomen non specificat. Secundo Adrianus contra Filium Aistulphi, de quo loquitur dicta Glossa; qui filius vocabatur Desiderius, Carolum Magnum advocat, qui venit cum exercitu magno & dictum Desiderium expugnat, ipsum obsidet in Papia & capit, ac victum ducit in Franciam; propter quam causam Adrianus, convocato consilio centum quinquaginta quinque Episcoporum, eidem data est dignitas Patriarchatus, præter alia quae pertinent ad ecclesiasticam dignitatem, quæ magna fuerunt, & ibidem patet; & hoc totum habetur dist. LXIII. decreti cap. *Adrianus*. Secundo, post haec vero Leo III. vexatus est a Romanis, de qua vexatione diversi describunt historiarum auctores; propter hoc ivit in Franciam ad Carolum Magnum, ab ipso petens auxilium; Carolus autem congregat exercitum & cum Leone Romam profectus est, & exterminans persecutores Leonis. ipsum in sua sede reposuit, ut gesta Caroli referunt. Restituto igitur in suo honore, extirpatis malignis, Papa Leo in die Natalis Domini in Basilica S. Petri Carolum in Imperatorem coronat, & Imperiali ipsum veste circundat; tunc, ut scribit Bernardus, ab universo populo est acclamatum. *Carolo Augusto a Deo coronato, magno & pacifico Romanorum Imperatori, vita & victoria*. Et hoc idem gesta Francorum tradunt. Quantum autem roboris habuerit quod factum est per dictos Pontifices patet, quia istud genus Imperium obtinuit per successionem usque in septem generationes, quod fuit spatium temporis annorum centum & ultra, si attendimus ad ipsorum catalogum; nec defecissent nisi quia dictum genus defecit: hoc accidit quia ultimus vilis homo fuit, videlicet Dominus. Arnulphus qui persecutor fuit Ecclesiae, ut Martinus scribit & Cosentinus. Eo autem tempore insurrexit quidam Lombardus, nomine Berengarius; hic ergo pugnavit cum Ludovico filio Arnolphi, qui benedictionem imperialem nondum habuerat, & devicit eum, & cepit, quem mutilari fecit apud Veronam: & sic genus Caroli defecit. Dominante autem

tem Berengario in Italia tunc etiam Ecclesia vacillabat in Pastore, quia malus homo erat, & quædam vitia de ipso historiae referunt, vocatus Joannes filius Alberti, magni principis de urbe; tunc Cardinales communi concordia ut Historiae tradunt, sed praecipue Martinus & Richardus, Cremonensis Episcopus, Magnus historiarum scriptor, anno videlicet CMLV. a nativitate Domini, scripserunt Othoni, Duci Saxoniae, de quo referunt historiae Germanorum quod fuit vir magnae potentiae, quia tunc Saxonia divisa non erat. Item vir fuit multum zelans pro fide Catholica, & reverens ad Romanam Ecclesiam, unde statim parat se ad veniendum cum magno exercitu Germanorum; & primo in Lombardia devicit Berengarium, & occidit in bello. Quædam autem historiae dicunt, quod non occidit, sed captivavit. Veniens quoque Romam consilio Cardinalium videns Papam incorrigibilem, primo monitum & induratum, cogit ipsum, inclusum in Castro Sancti Angeli renuntiare, factusque est Leo Papa octavus. Hic autem Leo considerans beneficium collatum Ecclesiae per Ottonem, cum de Berengario tyranno qui vexabat Ecclesiam, tum de reformatione per ipsum, easdem dignitates eidem concessit, quas Carolo contulerat Adrianus. Synodo congregata Clero & Romano populo ut patet dist. 63. cap. *in Synodo*, insuper & ipsum Imperatorem constituit, nulla praecedente electione, quia postea a quadraginta annis instituta fuit. Et sic hic facta est translatio imperii a Gallicis in Germanos. Quid autem Glossa super hoc capitulum dicat, videant qui contendunt de ordinatione Papae & dispositione imperij. Sed quid sit de facto, istud fuit quod habuerunt pater & filius & nepos per successionem, ut omnes historiæ tradunt, hoc est Otto primus Otto secundus Otto tertius; & hoc ex provisione & ordinatione Ecclesiae Romanae propter ipsorum merita bonitatis & fidelitatis ad Apostolicam sedem; unde quantae fuerit devotionis ad ipsam Otto secundus, patet ex eadem dist. can. *tibi Domino*. Item quia pluries de Germania Romam venerunt ad vindicandum injurias Ecclesiæ, non ad dominandum, ut historiæ tradunt. Patet igitur dispositionem Summi Pontificis circa ipsos tres Imperatores fuisse legitimam, quia pro bonis universalis Ecclesiæ, atque summo Hierarcha, idest Summo Pontifice, quem sic vocat Dionysius, in Ecclesia Hierarcha principaliter debet intendere; quia sua interest, non tantum ex collatione sibi facta Imperii, quantum ex status præeminentia, quoniam ille Innocentius III. in cap. *Solitæ*, superius allato, satis declarat, de quo grandis est sermo, sed ad præsens dicta sufficiant. Unde in Glossa super dictum cap. dicitur, *quia patet quanta sit potestas Summi Pontificis super Imperium*; consideratis videlicet iis, quæ Leo Papa concessit Ottoni I. in capit. *in Synodo*. Post hæc autem mortuo Ottone III. sine filiis, Gregorius V. natione Theutonicus, & de parentela Ottonis in Summum Pontificem assumitur; cujus tempore post mortem dicti Ottonis, Electores instituuntur septem Principes Theutoniæ, quatuor videlicet Laici, & tres Clerici, ut Martinus scribit sed licet ordinatione, & provisione dicti Gregorii, ut gesta Germanorum tradunt, quod fuit anno D. MIIII. ut gesta Germanorum scribunt. Et hæc electio adhuc hodie perseverat, quantum Ecclesiæ videbitur expedire pro bono statu Ecclesiæ, & totius populi Christiani. De hac electione etiam, & institutione Electorum aperte dicit Innocentius III. in cap. *Venerabilem*, quod tale jus, & potestas eligendi Imperatorem ad Principes Alemanniæ per Sedem Apostolicam pervenit, & eadem auctoritate quia Imperium a Græcis transtulit in Germanos. Ex his igitur quæ dicta sunt in hoc titulo, patet, quod si etiam nullus alius titulus fuisset de superius nominatis, qui veri sunt, & multis historiis roborati, ac rationabilibus de causis ad ostendendum, quod illa regio ad Ecclesiam pertinet solum, & quod Imperator de ipsa nullam habeat actionem, multum rationabile judicatur, ad tollendam videlicet omnem materiam litigii inter Imperatorem, & Papam, & omnes regiones circumstantes, tam ex parte Orientis, quam Occidentis, tam ex parte meridici, quam septemtrionis, sicut libere & nulla sit causa litigii inter eos, sic Summi Pontifices ordinaverunt. Unde Ludovicus Imperator, filius Caroli Magni, in quadam epistola, quam direxit Paschali Papæ, distinguit terras Imperii a terris Papae sive Ecclesiæ Romanæ, quam ego vidi, præter ea, quae in cap. continentur contra jam allato. *Ego Ludovicus*. Et hoc fecit de beneplacito Papæ præfati & quia verus Catholicus, ut gesta Francorum scribunt. Quia igitur Regnum Apuliae & Siciliæ adiri non potest per terram, nisi per terras Ecclesiæ, ad tollendam omnem occasionem tribulationis in alterutrum providit Ecclesia & roboravit, & confirmavit omnem donationem sibi factam ex tribus titulis superius tactis de regno præfato. Et quamvis rationes adductæ in iisdem titulis deberent sufficere; ea tamen quæ in hoc quarto titulo ponuntur, etiam sine primis multum faciunt fidem, quod Summus Pontifex possit in talibus providere, & ea disponere prout ad ultimum finem melius posset pervenire. Et ut clarius de hoc appareat accipiamus unam rationem Philosophicam, quam Doctor noster Reverendus deducit, videlicet Frater Thomas in tractatu *de regimine Principum*, ad probandum quod Sacerdotium Christi, & per consequens sui Vicarii ex sua commissione præfertur omni dominio, quia hæc est maxima in Philosophia morali. Principium semper illius artis, ad quem pertinet ultimus finis, est imperare operantibus, ea quae ordinantur ad istum ultimum finem; sicut gubernator navis ad quem pertinet navigationem disponere imperat ei qui navem constituit, qualem navem facere debet. Finis autem ultimus Christiani Populi est vita æterna. Unde Apostolus in Epistola ad Romanos: *gratia Dei vita æterna*. Ad istum autem finem deducere ad Pontificale sacerdotium pertinet; ergo ejus erit singulariter imperare in providendo, & in gubernando, ac disponendo ea, quae sunt necessaria ad praedictum finem, & similiter impedimenta removendo ad memoratum consequendum finem. Quam artem Philosophus ab Ethicis in virtutibus politicis Architectonicam vocat, ex officio quod habet. Archos enim, id est Princeps, & tectum, quod pro ædificio accipitur, ad significandum quod principatum tenet supremus Sacerdos super omne dominium, sive principatum in gubernando Imperium sive disponendo. Propter rationes jam dictas, quod etiam de jure Divino Innocentius III. in cap. *Solitæ de maiorit. & Obed.* probat ex auctoritate Jeremiæ cui Dominus loquitur tamquam Summo Sacerdoti. *Ecce*, inquit, *constitui te super gentes, & regna, ut evellas & dissipes, ædifices, & plantes*. In qua duæ clausulae ponuntur pertinentes ad correptionem ratione delicti cum dicit, ut *evellas & dissipes*, duæ vero clausulæ pertinentes ponuntur ad constructionem, hoc est ad ordinationem, & dispositionem Imperii cum subditur *& ædifices & plantes*. Cujus rationis, & facti confirmationem accipimus ex antiquo Imperatorum more, qui sacris quasi in omnibus deferebant; unde Maximus Valerius in hoc multum in primo libro rempublicam commendat, quia divino cultui nimis detulit ubi sic dicit de ipsa, quod post religionem omnia ponenda semper civitas nostra duxit, etiam in quibus summæ majestatis conspici decus voluit, quapropter non dubitaverunt sacris imperia deservire ita se regimen humanarum rerum futura (*sic*) existimantia, si divinæ potentiæ bene, ac constanter fuisset famulata. Et hoc exemplum inducit praefatus Doctor ad suum probandum intentum, quia etiam futurum erat in Gallia, ut Christiani Sacerdotii plurimum vigeret religio divinitus, ut etiam apud Gallos, Gentiles Sacerdotes, quos Druidas nominabant, totius Galliae jus definirent, ut refert Julius Cæsar in libro quem de bello Gallico conscripsit, & sunt verba introducta ab eodem Docto-

Doctore. Hoc idem scribit Ammonius monachus de gestis regum Francorum, ubi & introducit Principem memoratum cujus verba sunt hæc. Quod inter Druides jam dictos unus præerat, qui summam inter omnes habebat auctoritatem. Ex his ergo omnibus jam dictis suppositis, primo quidem tribus titulis superius memoratis, si e duobus ultimis, sive ultimis de tribus potuit Summus Pontifex ista roborare sua auctoritate, quod dicta Ecclesia haberet dictum Regnum perpetuo & usuale, excluso ab Imperatore omni jure Imperii, sicut in Urbe & in aliis patrimoniis Ecclesiæ. Quod si etiam primi tres tituli non fuissent; iste solus quartus, ut patet, ex jam dictis rationibus, deberet sufficere. Hæc pro tanto sint dicta ad reverentiam cujuscumque Domini, & ad veritatem propalandam magis Ecclesiastici sive Pontificii ministerii, per quos fieri debet consecutio finis debiti, qui est Christus Dominus, cui in hac parte laus sit, & gloria, per omnia saecula saeculorum. Amen.

NICOLAI STIZZIÆ HISTORIA REGUM SICILIÆ

Ab anno fere 1050. *ad annum* 1571.

Amplissimo principi, fortissimoque duci M. Antonio Columna Siciliæ proregi, Nicolaus Stizzia.

Ex MS. cod mecum communicato a Viro doctissimo P. M. Aloysio Batoni Lucensi Ord. Servorum B. M. V.

COmmentarium hoc, eccell. Marce Antoni, Italiae decus, tuo tibi jure vindicare videris; cum quod Siculorum Regum historiam contineat, tum quod a me ill. nominis tui observantissimo proficiscatur; nam ut prætermittam, quod difficillimis temporibus, afflicto labentique huic regno, solida eademque opportuna Columna affueris, idemque summa justitia summaque prudentia modereris; unde & factorum illustrium tuorum justa historia a Siculis debetur, certe ea sanguinis necessitudo, qua clarissima familia tua, cum qua plurimis ex hisce serenissimis Regibus conjunctissima est, id exposcere videbatur. Sed cui ego potissimum hoc opus, ut a recepto jam more non recederem, dedicarem, nisi tibi, Princeps optime, quem mihi ipsi, spei omni denique meæ, multis abhinc annis, patronum merito elegeram, ac cujus humanitatem benignitatemque tanto viro dignam in multis expertus fueram. Suscipe igitur solita animi nobilissimi tui comitate, proavorum tuorum brevissimam nec inutilem historiam, simulque addictissimi clientis tui, succisivis horis, legali studio subtractis lucubrationem; edituri in dies sub amplissimi nominis tui tutela quaestiones nonnullas juris canonici. Vale diu, mei non immemor.

SICILIÆ REGUM

ab anno ferme Domini millesimo quinquagesimo, ad millesimum quingentesimum septuagesimum primum breve ac compendiosum commentarium Nicolai Stizziae.

LECTORI.

NOn ea mente, ingeniose lector, succisum hoc commentarium Siculorum Regum post Saracenos exactos, composui, ut Regum ipsorum gesta, ac vitam omnem grafice describerem; hoc longissimae erat historiae, ac a multis, Fazello praesertim luculenter literis mandatum fuerat; sed qui Reges, quove ordine aut jure ad regnum provecti, ex qua familia, imperii demum tempus, ac quae summatim in eo genere attingere necesse foret, paucissimis perstringere, & oculis quasi unica tabella subiicere, non injucundum hoc, veluti promptuarium quoddam existimans. Id assequtum arbitror, quod vero ad historiae fidem pertinet, assero ex iis, qui res Siculas, vel ex professo vel incidenter, quos viderim, (hi vero non pauci fuerunt) hactenus scripsere, in dubiis rebus, ubi non omnes idem sentirent, plurimorum sententiam recepisse. Vale, & fruere, studium hoc qualecumque boni consulens.

Cum a Rogerio Northmanno, commentarium hoc exordia accipere necesse sit, cui Rogerio, non tantum Sicilia Saracenorum acerbo jugo liberata, sed christiana omnis religio multum debeat, non incongruum censeo, quam brevissimis quodnam genus hominum Northmanni fuerint, ac quo tempore Italiam advenerint absolvere. Vox Nortmannus, nil aliud sonat quam septentrionalis homo; *Nort* enim eis Septentrio, *Man* autem vir. Anno itaque Domini 912. rege Franciæ Carolo Simplice, Neustria Galliæ provincia, a septentrionalibus hujusmodi populis occupata, eorum duce Rollone, qui uxorem ducens Gillam, sive Egidiam Caroli filiam, Neustriamque ipsam in dotem accipiens, baptismum suscepit, Nortmannia dicta fuit. A Rollone, quinta generatione provenit Tancredus. Rollo enim Guilelmum filium habuit; Guilelmus vero Richardum, qui egregiis militiæ gestis contra Lotharium regem Franciæ, Illustris dictus est. Richardo alius Richardus filius successit. Richardo II. Robertus, qui Angliam occupavit, ac optimis legibus instruxit. Hujus Roberti filius fuit Tancredus, comes Altevillæ dictus, de quo dicebamus. Tancredus hic itaque fretus duodecim fortissimis filiis, quos ex duabus uxoribus Moriella, & Fresenda susceperat, ad novas quærendas sedes, inopia rei familiaris in patria, Italiam venit, Berengarii ac Hunnorum armis quassatam; Sergio IV. pontifice maximo circa annum Domini 1009. Primum hi omnes, principibus Italiæ invicem bellantibus militarunt, diversis tamen rerum eventibus; aliorum discordia eorum authoritate crescente, potentiores effecti, viri juxta astuti ac strenui; tandem Apuliæ quasi omni, Calabriæ, Capuano principatui ac Salernitano, jura dederunt. Ex his duodecim fratribus, minimus ætate, maximus autem virtute, Rogerius, Siciliæ liberator, pater, ac novus quasi fundator extitit.

Siciliam insulam, soli maxima fertilitate, aëris temperie, ingeniorum acumine quos fert hominum illustrissimam, ac rerum denique omnium, quæ vel ad

ad neceſſitatem, vel ad delicias vel ad miracula, & natura & ars excogitarunt locupletiſſimam, tenebant eo tempore Saraceni. Cum enim poſt Romani imperii (cui parebat) declinationem, a Gothis occupata fuiſſet, ac duce Beliſario orientali imperio reſtituta, eidem obediret, imperatore Conſtantio, Mauri ex vicina Africa, magno impetu ac incredibili multitudine in inſulam transfretantes, maximis cladibus & rapinis eam afflixerunt, donec repetitis expeditionibus, variis bellorum eventibus, imperante Michaele II. Paphlagone omnem vi ſubegerunt, ac uſque ad Rogerii tempora, de quo mox dicemus, centum ſupra ſeptuaginta annos, ſi poſtremas victorias ſpectemus, poſſederunt. Nam ſi belli principium ac occupationis inſpicimus, ſupra trecentos annos numerabimus. Dum ergo Siculi hac tempeſtate Saracenorum jugo premerentur, ad clariſſimum nomen incliti ducis Rogerii excitati, Meſſenii præſertim, Rogerium ipſum quaſi ſpem unicam afflictis rebus cante invitant ad Saracenos expellendos, & inſulam ſibi vindicandam.

Rogerius itaque primus, a fortitudine corporis Boſſus & ferocia militari vocatus, ex Tancredo & Freſenda ſecunda uxore, ex Nortmannorum familia, ad tam præclarum facinus, ut dicebamus, invitatus, rem magni momenti trutinans, nec temere ſuſcipiendam non annuit primo; mox a Bettumeno ex Saracenorum principibus Catanam urbem moderante, & clam cum adeunte, quod Bemmeleneri a ſe occiſi partes potentiores timeret, ad rem, auxiliis promiſſis, maxime incenſus, provinciam ſuſcepit. Sicque comparato exercitu, fratrum auxilio, Siciliam trajiciens, duodecimo fere anno, maxima bellica virtute ac pietate inſulam omnem a Saracenis, clariſſimis victoriis, in quibus ſæpiſſime præſens numen affuit, liberavit; ac tam præclaro & juſto titulo ſibi poſteriſque acquiſivit. Hic non Rex, ſed tantummodo Siciliæ comes appellari maluit. Duas habuit uxores Ereburgam Roberti comitis, S. Eufemiæ ſororem, ex qua Gofredum & Jordanum ſuſcepit, ſed his ſupervixit pater; & Adelaſiam filiam marchionis Bonifacii ex qua Simonem & Rogerium. Sunt qui ſcribant, ante has aliam habuiſſe Deliciam de Nortmannia, & ex ea nullos filios ſuſcepiſſe. Obiit Meliti Calabriæ anno ſalutis 1101. ibique maximo templo, quod ædificaverat, ſepelitur, ætatis ſuæ 70. Princeps nulli ſecundus, fundator ac dotator templorum largiſſimus & religioſiſſimus. Huic Rogerio conceſſum fuit privilegium ab Urbano II. Pont. max. qui eum viſendi ſtudio, Siciliam venit, ut legatus eſſet natus apoſtolicæ ſedis, quo jure Siciliæ Reges monarchiæ nomine & poteſtate inibi utuntur. Fuerunt gentilitia inſignia Nortmannæ familiæ, duo ordines latrunculariæ tabulæ alternis coloribus aureis & rubeis diſtincti.

Simon primus Rogerii primi filius ex Adelaſia ut diximus ſecunda uxore, patri ſuccedit. Hic anno ſui regni primo moritur, nulla relicta prole.

Rogerius II. primus autem qui rex vocaretur, Rogerii primi item ex Adelaſia ſecunda uxore filius, Simoni fratri hæres remanet, anno Domini 1102. Hic inſignis victoriis per Italiam habitis, Italiae regem ſe vocari paſſus eſt. Poſtea tamen Rex utriuſque Siciliae cis & ultra Pharum dictus fuit ab Anacleto antipapa; dum verus pontifex eſſet Innocentius II. circa annum Domini 1129. eodemque anno Panhormi, idibus Maii coronatur; regni vero titulum, ſequentes veri Pontifices confirmarunt, ſive is fuerit Caeleſtinus, ſive Lucius ſecundus incertum. Hoc tempore barbaries illa ortum habuit, ut Neapolitanum regnum, Sicilia citerior vocaretur, inſula noſtra ulterior. Elviram habuit uxorem filiam Alphonſi VI. regis Caſtellae, ex qua Rogerium Amphulſum, & Guilelmum, itemque Conſtantiam; praemortuis autem Rogerio, & Amphulſo ac Conſtancia in monaſterio Sancti Salvatoris Panhormi moniali reddita, ob id quod vaticinatum fuerat, ſi nupſiſſet, ex ea funeſtam Italiae facem exorituram, Guilelmo ultimo filio, dum viveret in regni ſocium adſcito, vita functus eſt Panhormi an. Domini 1153. regni 50, ac in aede maxima tumulatur, ſpurio etiam relicto filio Tancredo.

Guilelmus primus Rogerii ſecundi ex Elvira uxore filius optimis regni auſpiciis, quibus Magni cognomen promeruit, foedum medium ac finem adjecit, unde in mali nomen, ex magno mutavit. Avariſſimus redditus & crudelis. Hic theſauros omnes Siculorum in ſuum ærarium inferri juſſit, ut quod nummi ex bubulo corio, ſuo inſigni excuſſi expenderentur, legem edidit, quae adhuc viget, ut theſauri antiqui, non inventoris aut domini fundi, ſed Regis eſſent. Uxorem habuit Margheritam filiam Garciae Ramiri regis Navarrae; ex qua reliquit Guilelmum & Henricum; praemortuo, patris ſaevitia, Rogerio primogenito, Guilelmum natu majorem regem deſignavit; Henricum autem principem Capuae. Decedit Panhormi anno Dom. 1168. aetatis 45. regni 15. corpus Panhormi ſepultum, in templum deinde Montis Regalis translatum filii juſſu, porphyretico incluſum ſepulcro.

Guilelmus II. Guilelmi I. ex Margherita uxore filius, undecim annos natus regnum capit. Rex undequaque optimus, itaut Boni cognomen mereretur; liberalis ac pientiſſimus; uſum coriaceae monetæ abſtulit, exque patris ingentibus theſauris, Montis Regalis archiepiſcopatum erexit, ubi templum toto orbi admirabile muſivo opere extruxit, ac ampliſſime dotavit an. Dom. 1176. Uxorem duxit Johannam filiam Henrici II. regis Angliæ, & Ricardi ſororem; obiit Panhormi nulla relicta prole anno 1191. aetatis 36. regni 24. corpus etiam ejus Panhormi prius ſepultum, ad templum Montis Regalis translatum, ſuo mandato ad pedes porphyretici patris ſepulchri, cementicio tumulatum eſt.

Tancredus filius illegitimus Rogerii regis, Guilelmo nepote ſine liberis defuncto, a Siculis in magno rerum diſcrimine, multis tumultuantibus, & quis legitimus futurus eſſet Rex dubitantibus, eligitur Rex, ac Panhormi coronatur; id ægre ferentibus pontificibus Romanis, Clemente, & qui ei ſucceſſit Cæleſtino IV. ad quos electionem ſpectare & regnum ob legitimae prolis defectum devolutum dicebatur. Unde Cæleſtinus ipſe, Conſtantiam, quam diximus Rogerii regis filiam jam ſacratum velum ſuſceptam, & ſi quinquagenariam a Gualterio Panhormitano archiepiſcopo, monaſterio clam extractam, Henrico VI. imperatori, filio Friderici Ænobardi primi Imperatoris, ac Beatricis de Burgundia in uxorem ea lege dedit, ut Siciliam a Tancredo repeteret, annuumque cenſum eccleſiae Romanæ penderet. Henricus hic a Tancredo juxta Neapolim bello ſuperatus, Alemanniam cum Conſtantia redit. Tancredus autem anno Domini 1195. regni 5. Panhormi occubuit, ac in majori eccleſia tumulatus, relicto Rogerio ſolum maſculo & ſucceſſore, Alteria, Conſtantia ac Madonia filiabus. Tradunt tantae ſocordiae Tancredum fuiſſe, ut negaret Guilelmus a Rogerio genitum, at non ex actis ejus hoc comprobatur.

Rogerius III. ſi autem regiam dignitatem ſpectemus, II. Tancredo patri ſuccedit. Hic ab Henrico VI. imperatore, qui audita Tancredi morte, maximis Germanorum copiis, ad repetendum uxoris regna veniebat, bello impetitus, adoleſcens incautus, viribuſque diffidens, pactione, ut Sicilia Henrico, & Conſtantiae cederet, ipſe vero Neapolitanum regnum retineret, deceptus eſt. Nam Henricus Siciliam veniens, a Rogerio amiciſſime receptus, Rogerium ipſum nil tale metuentem, Kalendis Januarii anno 1196. capit, regnoque ſpoliatum ſecum in Alemaniam captivum ducit, ubi eunuchum fecit, luminibuſque privatum perpetuo carceri mancipavit. Etiam ſecum duxit ſæviens Henricus & Rogerii ſorores, ne Nortmannae ſtirpis reliquiae ſupereſſent: in hoc enim Rogerio, Nortmanna familia de Sicilia optime merita, quae ab alio Rogerio inceperat, ac annis 135. regnaverat, defecit. Rogerius in carcere moritur infelix, nec minus ſorores. Hen-

Henricus VI. imperator, primus aut binus nominis in Sicilia rex ex Suevorum nobilissima familia, jure uxorio Constantiae ut diximus Rogerii secundi, primi autem regis filiae, carceri addicto Rogerio, ex Nortmannis ultimo rege, qui eum unico rexit anno, regnum habuit. Princeps asper, ne dicam saevus. Peperit ei Constantia, magna omnium admiratione, quod quinquagenaria esset, Fridericum filium, die sancti Stephani 1197. Enixa est Panhormi publice ut dubia suppositi partus tollerentur. Hunc Fridericum in cunis vagientem, imperii electores agente patre, Romanorum regem elegere. E luce migrat Henricus Messanae, anno salutis 1202. imperii 7. regni Siciliae 5. relicto tantummodo Friderico filio, corpus deinde Panhormum translatum, ac prophyretico mausoleo conditum. Gentilitium erat insigne Suevae familiae, nigra aquila in albo scuto.

Fridericus II. imperator, primus rex, filius Henrici VI. imperatoris & Constantiae unicus, patri quinquennis succedit. Duas uxores habuit, Constantiam Aragonum regis Alfonsi Casti filiam, quam duxit anno Domini 1209. & Jolem filiam Johannis Brennae regis Hierosolymorum. Is secundis nuptiis dotale habuit regnum Hierosolymitanum pro se & regibus Siciliae futuris. Unde adhuc jus remanet & Siciliae regibus. Anno suae aetatis 14. Imperator omnium consensu iterum eligitur. Vir fuit strenuus, liberalis, magnificentissimus, magni consilii, regiique splendoris, animi demum, ac corporis dotibus illustrissimus; ac nisi tot clarissimas virtutes, Pontificum quasi continua & ecclesiae vexatione parum religiosus, obtenebrasset, unde pluries & excommunicatus & imperio privatus fuerit, inter maximos Principes omnino numerandus esset. Diem clausit anathemate notatus ab Innocentio IV. in Florentino Apuliae oppido, a Manfredo filio illegitimo pulvinari compressis faucibus strangulatus, anno Domini 1250. imperii 39. aetatis 53. relicto Corrado ex Jole legitimo filio. Henricum enim quem ex Constantia habuerat, malemeritum, Marturani in Calabria ad mortem usque carceri addixerat, Manfredo de quo diximus & Frederico illegitimis.

Conradus Friderici regis primi, imperatoris vero secundi filius ex Jole in Germania agens, audita patris morte ad capessendum regnum Italiam veniens anno Domini 1251. Manfredum fratrem illegitimum, qui ejus absentis nomine, Neapolitanum & Siculum regnum moderabatur, obvium habuit. Quo agente Neapolis proditionis culpata obsidetur, & capitur, Conradus Germaniam ad obtinendum si posset, imperium revertens, spe frustratus, relicto domi Conradino, quem solum ex unica uxore Bavari ducis filia, susceperat, Italiam repetit, ubi veneno a Manfredo fratre per clisteria dato, decessit, anno Domini 1255. regni 5. relicto haerede Conradino filio.

Manfredus filius illegitimus Friderici primi regis, ac imperatoris ejus nominis secundi, & regis Conradi frater, quique a patre Tarenti principatu, aliisque civitatibus honestatus fuerat, patris ac fratris interfector, fictis nuntiis, qui atrati venientes, Conradinum in Alemania mortuum assererent, omnes etiam pueri tutores singulari astu decipiens, nullo contradicente, parato ad id firmo militum praesidio, Siculi & Neapolitani regni habenas suscepit anno Domini 1255. Panhormi autem coronatur x. Augusti 1256. inique ferentibus Romanis Pontificibus Alexandro, Urbano, & Clemente IV. qui unus post alium in sacra sede successerunt, regnorum hujusmodi occupationem, ab haeredibus praesertim Suevae familiae, ecclesiae Sanctae adversissimæ, cum & Manfredus ipse Sarracenorum copiis, ecclesiae urbes infestasset. Effectum est igitur ut Carolus Angioinae familiae Andegavensium dux, frater Ludovici regis Franciae inter Sanctos relati ab Urbano qui Gallus erat vocatus, a Clemente Urbani successore, Franci etiam generis, in regem utriusque Siciliae declaratus fuerit, ea conditione, ut vindicatis regnis a Manfredo ecclesiae inimico, eidem quadraginta milium aureorum censum annuum penderet, anno Domini 1265. Commisso itaque ingenti praelio apud Beneventum, occisoque Manfredo, quem milites ac praesertim Neapolitani deseruere, brevi, rebus omnibus potitur. Carolus superfuit Manfredo, qui decem regnaverat annis, Constantia filia Petro Aragonio Jacobi Aragonum regis filio nupta, quam habuerat ex Beatrice de Sabaudia filia Aymonis III. comitis de Sabaudia, secunda uxore.

Conradinus primus Conradi filius, Manfredi ex fratre nepos, nomine vel jure tantum rex, jam adultus, anno Domini 1268. paterna regna repetiturus, magna Germanorum manu, Alemanisque proceribus comitatus, Italiam descendit, fidens etiam Gibellinis omnibus, utpote nomini avorum suorum devotissimis. Habita igitur insigni pugna in Marsis juxta oppidum, cui nomen Tagliacozzius, cum Carolo Angioino, astu & arte Alardi veterani militum ductoris Conradini copiae profligatae, duodecim millibus ex suis desideratis, ipse habitum mentitus, fugiens, Siciliam trajecturus, cognitus, captus, ac Carolo traditus, crudeliter & contra regium decorem summae spei adolescens, innocens, annuente Pontifice Neapoli publice capite truncatus est, anno Domini 1269. isque finis fuit Suevae familiae quae diu imperio praefuit. Siciliae autem annis 76.

Carolus primus Andagavensium dux, ex Angioina familia, cæsis Manfredo & Conradino sine adversariis regno potitur Siculo & Neapolitano. Clementis IV. Galli investitura jus profitens, cum autem crudelitate, ac avaritia, regni Siciliae initia auspicasset, supplitio affectis Suevorum amantium procerum multis, tributisque supra modum imperatis, regnique gubernatores, ac milites custodiae causa, qui plurimi erant, avare, insolenter ac luxuriose rem gererent, nequiverunt Siculi isthæc ulterius pati, cum & apud Carolum saepius conquesti pro remedio, pejora ferrent. Secreto igitur Siculorum omnium quasi unanimi consilio agente Joanne Procita Catanensi incola, re per ipsum collata cum Nicolao III. pontifice maximo, (a) ac Paleologo Constantinopolitano imperatore, Petroque Aragonum rege Constantiae, ut diximus Manfredi filiae marito, Caroli inimicis, uno die tota insula, unaque hora vesperarum 53. tertio Kalendas Aprilis, anno Domini 1282. regni 17. Franci omnes, ad unum cæsi sunt; nec minus mulieres etsi Siculae ex Gallis gravidae, vocato ac in rege electo Petro Aragonio, qui classe parata, quasi aliud intendens, ex Africa reversus, Sardiniae rei exitum praestolabatur, nec amplius & si multa tentaverit Carolus, & si quam plurima bella sequuta fuerint, regnum, vel ejus successores recuperare potuerunt. Hic notandum duas Constantias, primam Nortmanam in Suevos, aliam Suevam in Aragonios regnum transtulisse. Angioinae familiae fuerant insignia, scutum caelestis coloris aureis sparsum liliis.

Petrus III. Aragonensium rex, Siciliae primus, ex Aragonum familia, filius Jacobi, qui dictus fuit *el conquistador* a Siculis vocatus, Gallorum jugo, forti manu liberatis, memorabili illo vespere, simulque jure uxorio, Constantiae, Manfredi, & si illegitimi filiae, regnum suscepit, Panhormi coronatur anno salutis 1282. bellum continuum gessit cum Carolo, cum quo etiam duellum indictum fuit anno

(a) CAve, credas, Pontificem fuisse tam sæve conjurationis conscium. Id enim unice studebat Pontifex tanquam supremus Siciliæ dominus ut eriperet illam e manibus injustorum detentorum, adeoque eximere illam a Gallis volebat; cui rei suum favorem pollicitus est; nec aliud elicitur ex Fazelo, quem auctor hic perpetuo sequitur.

Domini 1283. annuente Martino IV. pontifice maximo, ut centenis quisque militibus, in campum veniret. Fuit Monomachiae locus Burdegale, Vasconiae urbs, Anglorum regi subjecta; sed nec dimicatum est. Obiit, Rex pace & bello praestantissimus, Ville France in Hispania, ex vulnere recepto apud Gerundiam, dum contra Philippum regem Franciae infensissimo praelio pugnat tertio id. Novembris anno salutis 1286. aetatis 55. regni Siciliae 4. relictis sex filiis, Alphonso, Jacobo, Friderico, ac Petro, Isabella quae nupsit Dionysio regi Portugaliae, & quae ob vitam sanctissime actam inter sanctas relata, & Iolante, ea lege, ut Alphonsus primogenitus rex esset Aragonum, Jacobus Siciliae; quod si Alphonsus decederet sine liberis, Jacobus Aragonum, Fridericus Siciliae sit rex. Hunc Petrum, Hispani materna eorum lingua dixerunt *de Franceses*, ac etiam magnum. Aragonensium insignia novem hastae, palos vocant, alterno colore, aureae & rubrae.

Jacobus primus Petri primi filius ex Constantia Sueva Manfredi filia, adhuc vivente, Panhormi, patre mortuo, coronatur 2. Febr. 1286. anno deinde 1290. mortuo sine liberis Alfonso fratre Aragonum rege illuc properans regnum illud suscepit, relicto in Sicilia vicario Friderico fratre, qui testamento paterno rex futurus erat. Jacobus hic compositis rebus cum Carolo Neapolitanorum rege, procurante Bonifatio VIII. summo pont. Caroli studioso, promisit inter alia Siciliam restituere Siculis ingratissimis, anno Domini 1293. Quod audientes Siculi, nec credentes, missis ad id legatis ab ipsomet Jacobo rei certiores redditi sunt; tunc factum execrati, ne iterum Gallis inimicis subessent, conventu Catanae habito, omnium consensu, simulque patris vocatione, Fridericus Petri filius, Jacobi frater rex eligitur ac salutatur anno Domini 1296. Regnavit itaque Jacobus annis in Sicilia X. Obiit vero Barcinonae ultimo octobris anno Domini 1327. aetatis 66.

Fridericus II. rex Petri primi, item ex Constantia Sueva filius, Siculorum electione Catanae facta anno Domini 1296. ac testamento paterno Rex declaratur. Hic & cum fratre Jacobo Aragonum rege, qui Angioinis favebat, volebatque promissa sua de Sicilia restituenda effectum omnino obtinere, ac cum Carolo primo, & secundo Neapolitanorum regibus, eorumque ducibus, maxima bella, ac varia gessit. Tandem pacata res est. Ducta a Frederico Aleonora Caroli II. filia in uxorem ea conditione, quae nec locum habuit, ut vita durante ipsius Friderici, Sicilia, adjacentibusve insulis tantum potiretur. Sed nec defuerunt certamina cum Roberto rege Caroli filio. Moritur tandem Fridericus Enna, Catanam versus iter agens juxta Paternionem in aede S. Joannis Jerosolymitani, dum vaticinatum fuerat in aede Hierosolymitana diem clausurum 12. Kal. Julii anno salutis 1336. regni 40. cadaver Catanam deductum, ibique templo maximo tumulatum. Princeps equidem insignis, cui multum Siculi debent. Reliquit filios Petrum primogenitum regem designatum in vita patris, Johannem ducem Randatii, ac Guillelmum multorum oppidorum marchionem.

Petrus II. Frederici II. ex Aleonora Angioina filius rex salutatur. Princeps humanus ac liberalis. Inquietissimum habuit regnum, discordiis procerum Siculorum, Claramontanorum 53. paliciorum, ac viginti miliorum; nam eo potentes erant, ut & contra Regem ipsum cornua multoties erigerent, regiamque parvipenderent authoritatem, belloque etiam Roberti Neapolitani regis tentatum. Uxorem duxit Elisabeth filiam ducis Carintiae Henrici, & Annae filiae Vinceslai senioris regis Boemiae, ex qua Ludovicus, Joannes, & Fridericus, ac Euphemia. Diem clausit Calaxibutae, dum regni loca omnia peragrare statuisset, anno salutis 1342. sexto idus Augusti regni VI. corpus Panhormi translatum, ac aede majori tumulatum. Sunt qui longius regnum huic regi tradant, at non video, quo pacto annorum supputatio conveniat.

Ludovicus primus Petri II. ex Elisabet Carintiae Ducis filia genitus, qui natus Catanae fuerat 4. Febr. 1338. unde Catanenses ab omni hospitum gravamine immunes redditi, quinquennis regnum cepit; sub tutela ex testamento paterno Joannis ducis Randatii patrui sui, Panhormi coronatur 8. Decembris 1342. duodecim regnavit annis, patris fortunam habens; frequenti enim defectione, & contumaci superbia magnatum, qui quasi regnum omne inter se factionibus diviserant, vix rex videbatur. Ac quo animi gratia se contulerat, Vicocatanensis agri morbo interiit, anno salutis 1355. aetatis 17. Catanae templo maximo tumulatus.

Fridericus III. Petri secundi, item filius, Ludovici primi sine filiis fato functi frater, praemortuo Joanne alio fratre majori, tresdecim natus annos Rex salutatur. Hic ob morum simplicitatem, Simplex dictus est, sororis majoris natu Eufemiae vicariae regni electae ac Artalis Alagonae ductu, regnum gubernat. Luctuosissima habuit tempora; quippe qui armis Aloysii Neapolitani regis impetitus, ac procerum defectione, praesertim Nicolai, Caesarei Simonis, & Manfredi Claramontani, Henrici rubei, ac Francisci Vigintimillii, quodque miserabilius erat nonnullorum ex Aragonensium familia, in spretum, & dejectionem maximam venerat; ut nec regem vocarent, paupertateque magna laboraret. Evenitque ut Guido Vigintimilius, Regem ipsum contra eum gravius loquentem, quod eo inconsulto civitatis Drepani gubernacula suscepisset, ejecto regio praefecto, pugione, ut graviter, ita impune vulneraverit, solum refugium, securumque asilum contra procellas omnes, aperte Messanensibus deficientibus, qui Aloysium Neapolitanum regem intra moenia susceperunt, & regem jurarunt, ac Panhormitanis Claramontanorum dominio oppressis Catanam, & hic & superiores reges habuere. Uxorem duxit Constantiam Aragonum regis Petri IV. filiam anno 1360. quae cum Mariam filiam peperisset, paulo post Catanae anno Domini 1363. moritur. Pacem hoc tempore pepigit Fredericus cum Joanna, mortuo Aloysio, sola regina Neapolitani regni, agente Gregorio XI. pontifice, ducta secunda uxore, Antonia ducis Andreae filia Joannae consanguinea. Haec brevi occubuit. migrat autem Fridericus ante nuptias tertiae uxoris, Bernabonis vicecomitis mediolani ducis filiae anno salutis 1368. regni 13. Messanae, Julio mense, ac in divi Francisci templo tumulatur, relicta unica filia Maria. Tresdecim itaque annos natus regnum suscipiens, totidem regnavit.

Maria prima Friderici III. ex Constantia Aragonia prima uxore filia, regno succedit, haec quam regni proceres pro libito nuptiis tradere vellent, ac praesertim Artalis Alagona, cujus arbitrio custodiebatur, a Guilelmo Raymundo Moncada Augustae comite clam abstracta anno 1378. a castro Catanae urbis Barcinonemque asportata, egregio facinore, Martino Aragonio filio Martini ducis Montisalbi, Joannis tunc Aragonum regis fratris, ac Petri IV. Aragonum etiam filii in uxorem datur, ac Sicilia in dotem. Maria simul cum marito & socero Siciliam veniens, punitis rebellibus pacatisque rebus, anno Domini 1402. regni 34. dolore unici mortui filii Friderici, septennis hastiludio se exercentis in fata concessit, & ipsa Catanae, ibique templo maximo sepellitur.

Martinus primus, mortua Maria uxore sine liberis, ex eo quod ex Jacobo primo rege Siciliae, Petri primi filio, cui deinde ad Aragonium regnum ob Alphonsi fratris mortem, transeunti, Fridericus secundus ejus frater suffectus fuerat, a quo Maria descendebat, originem ipse duceret, generis proximitate, regno potitur, secundam duxit uxorem, Blancam filiam Philippi III. regis Navarrae; quam profectionem in Sardiniam parans, quod a patre desciviffet, vicariam regni constituit. Supervivens autem

pri-

primae uxori annis 7. moritur apud Callarim Sardiniae sine filiis anno Domini 1409. 2. Kal. Augusti, ac in maximo templo tumulatur.

Martinus II. quia Martinus Senior dicebatur, Aragonum, defuncto Joanne fratre sine masculis, jam rex, filio tamquam in gradu propinquior, & ex eo quod a Jacobo ut superius diximus, quondam Siciliae rege traheret originem, regnum suscipit. At nec per annum filio supervivens, sine liberis & ipse decessit, in coenobio vallis Donzellarum prope Barcinonem pridie Kal. Julii anni salutis 1410.

Ferdinandus primus Siciliae, V. Aragonum, filius secundogenitus Joannis primi Castellae regis ac Alienorae filiae regis Petri Aragonum IV. ac Martini sororis, post varia jurgia & altercationes, quisnam in Aragonia & Sicilia, multis id poscentibus diversis juribus Rex esse deberet, a novem electis arbitris, inter quos fuit S. Vincentius Ferrerius, ipsius Vincentii ore, rex declaratur anno Domini 1412. ac Caesaraugustae omnibus approbantibus coronatur. Rex justitiae virtute insignis; vel ob id quod cum ante annis mortuo Henrico III. majori fratre suo Castellae rege, Joanne filio admodum puero, in sui curam relicto, proceres & populi omnes, spreto puero eum regem dixissent, non tantum renuit, sed exemplo suo, ad pedes pueri, quem clamyde tectum concione portaverat provolutus, juramentumque vero Regi praestans, ut & alii sic facerent, coegit, hinc justus cognominatus est. Regem Siciliae minime se nominare passus est, donec pacatis rumoribus inter Blancam quondam reginam regni Vicariam, ac Bernardum Capreram Moticae comitem, regni justitiarium, reginam, in uxorem, & regnum impudenter ambientem possessionem regni adipisceretur. E vivis decessit Ferdinandus in Equalato Cataloniae oppidanno salutis 1416. regni non adhuc 5. aetatis 43. relictis Alphonso, Johanne, Henrico magistro militiae Sancti Jacobi, Sancio magistro militiae Alcantarae, & Petro, Maria, quae regina fuit Castellae, Eleonora, quae Lusitaniae filiis, Alphonso autem rege designato.

Alphonsus primus Ferdinandi primi Siciliae primogenitus ex Aleonora de Albuquerque filia, comitis Ferdinandi de Albuquerque nepotis, ex Sancio naturali filio Alphonsi XI. regis Castellae, sive, ut alii tradunt, filia ejusdem Sancii filii Alphonsi, patri succedit. Rex valde insignis, omnibusque numeris absolutus, liberalitate praesertim celebratissimus. Hic a Joanna secunda regina Neapolitani regni in filium adoptatus, regnum post multa sibi retinuit. Uxorem habuit Mariam, regis Castellae Henrici III. patrui sui filiam; captus navali praelio a praefectis ducis Mediolanensis, Philippi vicecomitis, illustri facto, non ut captivus habitus, honorifice domum remissus fuit. Fato functus est Neapoli in arce nova, mense Julio anno Domino 1458. aetatis 65. relicto tantum Ferdinando illegitimo, quem Neapolitani regni, utpote sua fortuna ac labore acquisiti, haeredem fecit.

Joannes primus Siciliae, secundus Aragonum, Ferdinandi primi filius secundogenitus, Alphonsi primi sine liberis defuncti frater ad regnum suscipitur, tunc Navarrae jure uxorio rex; duxerat enim Blancam Caroli regis Navarrae unicam filiam. Princeps fuit religiosissimus, ac plurimum Siculos diligens, quippe qui vivente Ferdinando patre, dux Pugnafiel vocatus, & prorex, & admiratus in Sicilia fuerat. Mortua Blanca Joannam filiam Friderici Henriquez Castellae admirati, aliam uxorem duxit. Cum enim ad regnum Castellae aspiraret, tunc Henrici regis IV. desidia, & procerum ambitione, intestinis bellis afflictum, magno ad id sibi auxilio futuram principis imprimis viri Castellani consanguinitatem sperabat. Ex Blanca Carolum filium habuit, qui patri infestus, quod eo vivente novercam odens, Navarrae regnum, materno jure praecociter affectaret, post carceres civiliaque bella reconciliatus moritur. Ex Joanna autem Ferdinandum, quem Joannes senio confectus, Barcinonis moriens Kal. Febr. an. Domini 1474. regni 76. aetatis 84. regem reliquit, jam eo vivente designatum, ac Siciliae diademate insignitum ab anno 1473. dum enim Ferdinandus, vivente patre, Elisabet, sive Isabellam Castellae reginam uxorem duceret, nuptiarum contemplatione, Siciliae corona decoratus est.

Ferdinandus II. Siciliae, VI. Aragonum, Ioanni patri unicus succedit. Rex equidem prudentissimus, & maxime insignis, uxorem habuit Elisabeth virilis animi mulierem, consilio pietate ac religione nulli secundam, reginam Castellae. Fuerat enim filia Elisabet Joannis II. Castellae regis & Henrici IV. soror, quo sine veris liberis defuncto, ad sibi debitam successionem, omnium consensu vocata est, filia, quam Henricum reliquisse jactabatur, eoque frigidus, & impotens haberetur omnino rejecta. Judaeos ex suis ditionibus expulit. Granatae regnum omne a Mauris quartodecimo belli anno vindicavit, unde & catholici cognomen peculiariter assequutus, Neapolitanum regnum spoliato Friderico Aragonio ac Ferdinando filio Calabriae duce, quem in Hispania libero carcere semper habuit, divisum prius pactione cum Ludovico XII. Francorum rege, omne demum aliis adjecit, vel ob id quod ab Alphonso patruo suo praedecessore acquisitum non potuerit in Ferdinandum primum Neapolitanum illegitimum, ab Aragonum corona alienari; nec tutum rebus suis videretur, regno, praesertim Siciliae, si succumbente Friderico, a Francis id affectantibus occuparetur. Notabilissimo ac admirabili facinore opera & consilio memorabilis viri Christophori Columbi, Itali Januensis novus orbis hucusque incognitus, qui occidentalium Indiarum nomen assumpsit, Ferdinandi classe inventus est. Anno deinde 1504. moritur Elisabet regina, ex qua Joannes princeps natus fuerat, hic unicus masculus uxorem duxerat Margheritam filiam Maximiliani imperatoris, quam moriens anno Dom. 1497. gravidam reliquit, maxima regni spe ut ex eorum sanguine successorem pareret, quae tamen vicino abortu omnis incisa est. Item Elisabeth matris nomen referens, quae cum prius nupsisset Ferdinando principi Portugalliae Joannis filio, eo sine liberis defuncto, secundas nuptias iniit cum Emanuele ejusdem regni post obitum Joannis, rege. Haec Elisabet, mortuo Joanne fratre, ut supra diximus, tanquam primogenita ad haereditatis certitudinem, una cum sponso, solemni ceremonia, agentibus id Ferdinando & Isabella parentibus, Toleti, successores in regno jurati fuerunt anno 1498. Quod cum Caesaraugustae idem essent assequuturi, edito filio, VIII. Kal. septembris, cui Michael nomen impositum fuit, Elisabeth e vita migravit; cui Michaeli pariter de futura successione ab Hispanis omnibus juratum fuit, & Aragoniis & Castellanis & Lusitanis. moritur tamen adhuc infans, anno 1500. nascitur catholicis regibus, & Joanna, quae nupsit Philippo archiduci Austriae, Maximiliani imperatoris filio, & ob mortem Joannis fratris, & Elisabet sororis sine filiis successit ut mox dicemus in paternis ac maternis regnis; ac Maria Lusitaniae regina; nupsit enim eidem Emanueli, qui fuerat vir Elisabet sororis, & Catherina Angliae. Duxit Ferdinandus desiderio filiorum, germanam Ludovici XII. regis Franciae consobrinam, cum quo eo tempore pacem firmavit. At brevi decedit Ferdinandus, Joanna tantum & Maria ac Catherina, ex Elisabet uxore superstitibus anno Domini 1516. decimo septimo Kal. Febr. regni 39. aetatis 64. ac Granatae tumulatus est. Regum Aragonensium stirps, quae diu in Hispania, Sicilia autem 230. regnaverat annis; hic finem habuit. Philippus vero archidux Austriae Joannae jam primogenitae maritus, Hispanias veniens, ac ulterioris jure uxorio coronam suscipiens, ante socerum, anno Dom. 1506. in fata concesserat; relictis Carolo, Ferdinando, Aleonora, quae primum Emanueli Lusitanorum, deinde Francisco Franciae primo;

Ma-

Maria, quae Ludovico Ungariae, Elisabetta, quae Christierno Daciae; atque Catherina, quae Joanni Lusitaniae regibus nupserunt.

Carolus ex clarissima Archiducum Austriae familia imperator ejus nominis V. Siciliae II. in Hispaniis primus rex ex Philippo archiduce Austriae Maximiliani primi imperatoris filio unico legitimo, & Joanna Ferdinandi catholici primogenitus, nascitur Gandavi in Belgis, ad tanta regna capescenda, anno Sal. 1500. 25. Febr. quo item die anni deinde 1525. ad Papiam urbem Franciscum regem Gallorum memorabili praelio vicit, ac vivum captivum habuit; cui postea sorore Aleonora in uxorem data, libertatem aliquibus conditionibus concessit; eodemque die anni 1529. imperii coronam Bononiae a Clemente VII. summ. pont. suscepit. Fuerat autem electus anno salutis 1518. ob mortem avi paterni Maximiliani: succedit itaque Carolus, mortuo Ferdinando avo, & patre Philippo, una cum matre Joanna. Haec vero quod adversa continua valetudine laboraret, humanas enim conditiones & Reges non effugiunt, tantum honorarium Regis nomen retinebat; Summa rerum omnium apud Carolum erat. Carolus hic Tuneto urbe, & Goletta arce vi captis, Solimano Turcarum magno tiranno apud Viennam fugato, Mediolanensi ducatu in provinciam redacto, Alemannia rebellante tota armis domita, victoriis clarissimus, bello & pace princeps optimus, gloria rerum gestarum maximus, & imperator, & rex & miles, raro animi magnitudinis & pietatis exemplo illustrior redditus est; anno enim suae aetatis 56. regnorum omnium coronam Philippo filio renuntians, quem solum masculum habebat, ex Elisabet Emanuelis Lusitaniae & Mariae materterae suae regum filia, quam sanctissimis moribus illustrissimam unicam duxerat; imperii autem fasces, Ferdinando fratri regi Boemiae, in Hispania ulteriori, inter religiosos monasterii S. Justi ordinis B. Hieronymi prope Talavernam oppidum, religiosam ac a mundanis curis alienam, vitam ducere cepit, ubi tranquille fatum obiit anno Sal. 1558. XXII. Septembris eodemque coenobio temporario tumulo conditus est. Anno deinde 1573. magnifico apparatu cum nonnullis aliis regum reliquiis, ut honestius & uno in loco quiescerent, pietate filii Philippi regis translatus est ad monasterium divi Laurentii, quod prope Scurialim oppidulum idem Philippus incredibili sumptu & diligentia religioso ac regio spiritu a fundamentis erexerat. Joanna vero Caroli mater diem clauserat II. Aprilis anno Dom. 1555. reliquit etiam Carolus legitimus, Mariam, quae Maximiliano imperatori II. patrueli suo Ferdinandi filio nupsit, & Joannam, quae Lusitano principi Joanni filio Joannis III. Margheritam vero, quae prius Alexandrum Medicem Florentiae ducem, secundo Octavium Farnesium, Parmensium etiam ducem consortes habuit, & Joannem adolescentem optimae indolis, illegitimos. Sunt gentilitia Austriae Archiducum insignia in rubro campo fascia alba.

Philippus primus Siciliae, & Aragonum II. Hispaniae ulterioris nascitur Carolo V. Imperatori ex Elisabet Emanuelis regis Lusitaniae Pintiae sive Vallis Oleti XXXI. mensis maii an. 1527. Caroli patris viventis renuntiatione regni habenas suscepit anno Dom. 1556. aetatis 29. cum antea Hispaniarum princeps vocaretur, quippe qui sollemni ceremonia ab Hispanis magnatibus ac civitatum procuratoribus, princeps & indubitatus Caroli successor juratus fuerat, primam habuit uxorem, princeps, anno Domini 1543. Mariam consobrinam suam Lusitani regis Joannis III. avunculi, & Catherinae amitae suae filiam ex qua Carolum tantum suscepit, anno 1545. mater paulo post partum occubuit, duxit itaque adhuc princeps secundam, anno 1554. Mariam aliam Angliae reginam materteram suam; erat enim filia Catherinae Aragoniae Joannae sororis, quae fuerat mater Caroli V. imperatoris. Fuerat autem Catherina prima uxor Henrici VIII. Anglorum regis. Decessit brevi Maria, nullis relictis liberis, cujus morte catholicae religionis puritas a patre impiissime maculata, quae ea regnante, ad pristinum nitorem properabat, etiam cecidisse visa est; duxit & tertiam Elisabet Henrici II. Francorum regis, & Catherinae Medices, filiam, fortiter enim a Philippo ipso expugnato Sanquintino, ac Franco exercitu trucidato, captis insigni victoria hostium ducibus magno Comestabili, ac apud Gravelingam Admirato pax inter Philippum & Henricum firmata fuit, ac iis nuptiis anno Dom. 1558. roborata. Moritur, & Elisabet gravida, Madriti, an. Sal. 1568. die 3. Octob. relictis femellis infantibus, Clara, sive Isabella & Catherina: 24. autem Julii mensis, qui praecesserat anno ejusdem, e luce migraverat Madriti Carolus & ipse princeps juratus, tantorum regnorum futurus haeres. Dum justissimis ex causis, ut par est credere in unigenito, Philippi ipsius mandato, in regiis aedibus diligenter custodiretur. Accepit itaque honestissimo filiorum, qui ei succederent, desiderio, quartam, anno 1570. Annam duplici vinculo conjunctam amitinam & sobrinam; erat enim filia Maximiliani II. imperatoris, Philippi patruelis & Mariae Philippi ipsius sororis, fuerat vero pater Maximiliani, Ferdinandus I. imperator, Caroli V. frater. Celebratae sunt nuptiae 14. Novembris Segobiae ulterioris Hispaniae civitatis, ubi venienti ex Alemania sponsae Philippus occurrit. An. deinde 1571. mense Majo quod Selimus II. Solimani filius, Turcarum imperator, fidem Venetis infringens, antiquae pacis violator, Cyprum insulam obsidione magnis copiis cinxisset, foedus initum est inter sum. pontif. Pium V. hoc maxime desiderantem, ac pro christiana causa omni conatu laborantem Philippum regem, Venetosque ipsos, aliquibus conditionibus; praecipuae fuerunt, ut expensarum ratio in sex divideretur partes, quarum tres Regi, duae Venetis, una Pontifici obvenirent; Classis ducentarum triremium, centum navium onerariarum pararetur, ac quinquaginta peditum millium, equitum vero quinque exercitus duceretur; foederis omnis summus imperator esset Joannes Austrius, Philippi frater, de quo in Caroli vita meminimus, summae spei adolescens, animi & corporis dotibus ornatissimus & belli jam primitiis clarus, qui rebellantes Granatenses, paternam Mahumettanae superstitionis sectam ex corde sequentes, ficte vero exteriusque tenus christianos armis domuisset & consilio; legatus vero Marcus Antonius Columna, classis Pontificis praefectus, dux impiger & belli & pacis artibus instructissimus, Romanamque antiquam virtutem referens. Foederatorum classis in unum collecta, ducentarum, & octuaginta quinque triremium, inter has sex maxime instructissimae, Galeazzas vocant, quae magno usui fuerunt longe absentibus ob ventos adversantes onerariis navibus, Turcarum inimicam, nil aliud quam pugnam quaerentem, utpote navigiorum ac militum numero longe superiorem; erat enim omnis generis navigiorum trecentorum & triginta duorum, ac insulae omnis Cypri, proxima expugnatione superbam, die Dominico nonis Octobris ejusdem anni in sinu Corinthiaco obviam habuit. Pugnatum fuit maximo omnium ardore animi ad horas tres, demum insigni, ac maxime illustri victoria, quae huc usque magis desiderari quam sperari videbatur, & quae tam plene forsan nunquam alii contigit, Deo annuente, Turcae profligati sunt. Caeso & ipso, Ali Passà, classis imperatore; captis vel mari, aut igni absorbtis, quasi navibus omnibus praeter nonnullas, quae Luccialim notissimum piratam secutae, fuga, e medio conflictu salutem quaesivere. Faxit Deus opt. Max. ut ingens haec victoria ad internecionem Turcici nominis viam aperiat, ut res publica christiana ab imminente impii hostis saeva potentia, secura, tanti regis felicissimis auspiciis aliquando conquiescat. Regnat nunc itaque Philippus potentissimus rex, animi fortitudine maxime insignis, religione ac christiana pietate illustrissimus, taciturna quadam singulari prudentia cuncta moderans.

PRÆ-

PRÆMONITIO

Ad excerpta Petri Boerii.

Petrus Boerius Narbonensis ex Abbate Ordinis S. Benedicti Episcopus Urbevetanus, vir fuit ingenio turbulento & mordaci, ex quo in suum caput provocavit depositionis ab Episcopatu poenam, cum plus nimis ardenter partes Clementis VII. Antipapae adversus Urbanum VI. tueretur. Pulsus igitur e sede sua, ab Urbano VI. anno 1378. *Sacellarium Caroli VI. Regis Galliae egit, obiitque dein anno* 1380. *Linguae suae procacitatem maxime demonstravit in glossis, quae scripsit ad vitas Romanorum Pontificum, non quidem a se scriptas, sed ad eas quae olim vulgatae erant sub nomine Anastasii Bibliothecarii, & Pandulphus Ostiarius usque ad vitam Gelasii II. produxit, a se tamen in epitomen redactas. In his multa carpit de moribus Romanae Curiae, quae utpote ab homine detractore procaciter effusa nihili facienda sunt. Interea tamen multa admiscet historica, & mores sui temporis tangentia, quae utpote non aliunde nota hic excerpere visum est. Monendi tamen sunt lectores ne fidem suam addicant reprehendenti nonnulla quae hodie pariter servantur, sed alio plane consilio, quam quo author existimat. Sciant insuper scripsisse authorem eo tempore, quo plures in Romanam Curiam abusus irrepserant, utpote rebus schismate turbatis, e quibus postea, rebus in tranquillo restitutis, feliciter repurgata est.*

EXCERPTA E GLOSSIS PETRI BOERII

Olim Episcopi Urbevetani ad vitas Romanorum Pontificum.

Ex Cod. 552 Bibl. Cathe. Lucensis.

Ad vitam S. Gregorii Magni V. dedicavit Ecclesiam Gothorum in Suburra: Suburra prope caballos. In hac etiam Ecclesia fateor me vidisse & tenuisse ultra XXV. privilegia bullata & scripta in juncis conglutinatis (nempe in papyro). Reperi ibi etiam alia reticenda.

Ad vitam Agathonis. Vidi XII Ambasciatores Graecos missos ad D. Urbanum V. tunc residentem in Vrbe, unionem caritatis & fidei devote postulantes. Quibus respondit Urbanus, quod ante omnia volebat, ut subjicerentur obedientiae Romanae Ecclesiae, & quod processionem Spiritus Sancti a Patre & Filio praedicarent. Cui Graeci respondentes dixerunt, quod parati erant obedire, & subjici Romanae Ecclesiae, quantum Conciliorum generalium canones ordinabant. Super processione vero Spiritus Sancti petebant generale Concilium fieri, & quod super hoc determinaret Concilium, auditis utriusque partis rationibus, volebant inposterum observare; quoniam si aliter hoc ipsi profiterentur, Praelatis non crederetur, & tota Graecia irrueret in eosdem. D. autem Urbanus eis adiecit, quod ipse esset supra Concilia, & concilia auctoritatem haberent a Papa extrav. de elect. *significasti*. quod ipse non curabat adunare concilium, cum per se posset facere totum; Sicque recesserunt. Interrogavi etiam eos quibus juribus regebantur; & dixerunt quod canonibus conciliorum generalium tantum. Nec ipsorum Summus Patriarcha auderet, vel posset unum statutum absque concilio generali facere. Cumque dicerem eis quare sic ducti essent in communi processione Spiritus Sancti cum per suos Doctores etiam vincerentur. Dicebant quod ideo, quia Concilium Nicaenum erat tantae auctoritatis, quod nullus hominum, nec subsequuta Concilia quaeque praesumpserunt in eo aliquid immutare, imo etiam quodlibet idem & statuta Nicaeni Concilii expresse roborarunt; & quia eum data forma in qua cantaretur symbolum in Ecclesia in secunda Synodo Constantinopoli congregata, concorditer per Latinos & Graecos extitit approbata; & Latini in tabulis aeneis cum literis argenteis Romam secum asportarunt; & ante confessionem Doctoris gentium ad perpetuam memoriam ipsam in muro solido affixerunt. Et tamen his non obstantibus, etiam, ut ipsi asserunt, canonice non vocatis Fides Nicaeni Concilii & forma symboli Constantinopolitani concilii immutatae fuerunt.

Audivi ab antiquioribus Romanis, quod dicebant etiam ex auditu, quod priscis temporibus veniebant quidam Episcopi etiam de remotis, ut in S. Petro & de manu sui Vicarii consecrationem acciperent; quorum aliqui propter solennitatem & laborem consecrationis gratiose D. Papae & Cardinalibus prandium persolvebant 1. q. 2. *placuit*. Et quia comedere simul taediosum erat quandoque Cardinalibus, hoc prandium in pecuniam consecrati aliqui voluntarie convertebant. Et tunc Cardinales, prout fertur, sibi communem sacellarium elegerunt. Sed postquam Romana curia transiit montes, tempore Clementis V. valor hujus prandii gratiose petitum extitit; imo literae provisionis retinentur a Camerario Papae, donec provisus sub duris poenis se obligaverit, & confessus fuerit, quod gratis sponteque hoc servitium promittit infra talem diem &c. Tempore etiam Gregorii Papae XI., referente mihi clerico collegii, erant ex hoc septem Praelati excommunicationis sententia, quia non solverunt, innodati.

Ad vitam S. Martini Papae. Hic innuitur, quod Papa dabat osculum illi, quem hostia communicabat, quod quidam Episcopi adhuc observant.

Ad vitam Bonifacii IV. Ultra MCCC. ecclesiae sunt infra muros Urbis, quas aliquando vidi scriptas; sed non omnes, ut saepe praeposui, visitavi. Minus devote tamen visitavi quamplures.

Ad vitam Benedicti II. Malo vocatur liber, qui est in archivo Ecclesiae B. Petri de Urbe, qui disponit omnia fienda in Ecclesia; sed raro ostenditur, quia mores boni antiqui hodie non servantur.

Ad vitam Joannis IV. Communiter fiebat electio in Ecclesia, in qua residebat electus, omnis turba, clerici, & populi eum inde tollentes cum laudibus ad Patriarchium installando ducebant. Ibi enim baltheo cingebatur cum septem pendentibus ex eo clavibus, septemque sigillis; eique tradita ferula sedens ac transiens per totum Patriarchale palatium electionis modum explebat. Inde quoque examinabatur per Episcopos vicinos ac suffraganeos ipsa electio. Quorum Episcoporum prorsus nulla erat alia in electione Praesulis Romani potestas, nisi approbandi, vel e contra, & ad communem omnium Cardinalium primum, & aliorum petitionem electo manus solummodo imponendi. Ante tamen consecrationem, vel coronationem, quae in S. Petro fieri consue-

fuevit, debet etiam facere jurejurando electus coram corpore S. Petri Apostoli suam professionem de Fide catholica, & octo Conciliis generalibus conservandis; & de emergentibus causis cum consilio, & consensu Cardinalium ordinare, & diffinire, resque Romanae Ecclesiae conservare, & de novo non alienare, ut patet in libro diurno, seu Romani ordinis. Peracta igitur ejus consecratione & coronatione in S. Petri Basilica pontificaliter ornatus cum processione equestri, toto clero comitante & populo in suum Patriarchium cum gloria ponebatur. Porro fiebant in die suae promotionis, dictæque professionis apices synodi ratione corroborati testimoniis, Augusto, & Compatriarchæ Constantinopolitano dirigendi. Sic enim, de more, Patriarchæ, synodicas in sua novitate sibi invicem transmittebant. Prædicta etiam omnia clarius in Malone S. Petri describuntur.

Ad vitam Hadriani II. V. Ducatus Perusii. Nota de Ducatu Perusii, quam nuper recuperatum per Ecclesiam nescivit ipsa politice custodire.

Ibidem V. *Tonsurati*. Nam Longobardi a longa barba dicti sunt, quam nunc radi sibi fecerunt more Romanorum, qui nullas vel breves barbas ferebant.

Ibidem V. *Stratoribus*; officium enim erat honorabile Curiae Regis; & hoc officium Imperator Constantinus Papae Sylvestro exercuit. Et hoc quidem fecit Carolus Augustus bonae memoriae D. Urbano V. temporibus nostris in Urbe.

Ibidem V. *Scriniarium*, idest Cancellarium. Hodie enim quia male scribit, quamquam Cancellarius, plures scriptores in cancellaria habet, quibus tamen ipse non satisfacit de salario. Nec gratis, inquam, literae componuntur contra antiquam regulam.

Ibidem nota quod Papa de more saepe pontificaliter celebrat in certis Ecclesiis Urbis, in quibus etiam usque nunc sibi certa reservantur Altaria; sed enim relaxari deberent, ex quo nunquam vel de raro in eis celebrat.

Ad V. *In porticu* &c. Hoc servant Cardinales hodie. Papa autem extra domum suam eleemosynam facit quotidie erogari LXXII. pauperibus, praeter illos qui generaliter ad pinhottam concurrunt.

Ibidem V. *Diaconias*. Idest Ecclesias habentes Praelatos Diaconos cum hospitalibus eis contiguis. Omnes enim Ecclesiae Diaconorum Cardinalium Urbis Diaconiae sunt, non tituli. Et ideo Diaconi Cardinales non intitulantur ab eorum Capellis, quia ipsae de hospitalibus, non e contra. Possent tamen hodie intitulari ab ipsis, quia hospitalia eorum incuria corruerunt, & stant eorum ecclesiae, licet in pluribus servitiis destitutae. Propter pauperes enim & viduas in ipsis languentes hospitalibus illae ecclesiae seu capellae factae fuerunt.

Ad vitam Leonis III. V. *Notario*. Singulariter loquitur, quia unus forsan tunc sufficiebat; sicut sufficiebat auditor camerae pro tota Romana Curia, adhuc non sunt centum anni. Modo enim XX. auditores D. Papae vix sufficiunt. Et Cardinalis quilibet habet plures. Et nota officium Notarii Romanae Ecclesiae esse intimare populo processiones, & Missas per Romanum Pontificem celebrandas; & inscribendi Martyrum gesta, & scribendi contractus ecclesiasticos. Erant etiam nuncii apostolici in certis provinciis Romanae Ecclesiae immediate subjectis, ubi crimina perquirebant.

Ad vitam Nicolai II. V. aliquem ex Cardinalibus Archiepiscopali officio sublimaret. Hodie degradatio putaretur in Romana maxime Curia. Et quare? ratio est in promptu.

Ad vitam Gregorii IV. V. visitator. Hodie non est officium Papae. Innocentius tamen III. per se monasterium Sublacense visitavit, & reformavit, ut vidi in integra sub (sic) bulla C. *cum ad monasterium*. extrav. *de sta. mo.*

Ad vitam Gregorii VII. V. omnium peccatorum. Haec enim est plena absolutio, seu indulgentia, quam vulgus a poena & culpa dicit *extrav. de pœnit. & remiss. cap. final. in Clem.* & est primus locus, ubi hanc inveni concessam. De ipsa enim Canones non loquuntur, nec in Urbe scripta sub tali forma aliqua reperitur, prout inquiri fecit Urbanus Papa V. Aliqui enim dicunt, quod Innocentius III. fuit primus, qui hanc indulgentiam sub bulla concessit. Non tamen vidi videntem literas ab eodem. Audivi tamen a multis fide dignis, hoc referentibus ex auditu, quod Frater Franciscus, Ordinis Minorum inceptor, supplicavit humili verbo eidem Innocentio III. tunc Perusio existenti, ut daret plenam indulgentiam visitantibus ecclesiam B. Mariae de Angelis prope Assisium pro secunda die Augusti; quod ei verbo Papa idem concessit. Cumque Franciscus a conspectu ejus recederet, & quidam Cardinalis diceret Papae, quod simplex erat ille Frater, quia nec supplicationem dederat, & sic simpliciter recedebat. Fecit ipsum recedentem Papa vocari, ei dicens porrige supplicationem, ut signetur, & fiant literae. Franciscus autem respondebat, quod verbum ejus sufficiebat ei; sicque respondens repente recessit. Cælestinus vero Papa V. verbo tantum dedit plenam indulgentiam visitantibus ecclesiam S. Mariae prope Aquilam. A quo cum de ipsa literae peterentur ibidem, dixit, quod ea suo verbo, auctoritate Dei & Apostolorum vigebat a fundamento ipsius Ecclesiae usque in Cælum. Honorius autem Papa IV. ponendo primum lapidem in Ecclesia S. Mariae Urbisveteris, & clamante populo: concede, quesumus, Sancte Pater, indulgentiam plenam hac die annue visitantibus hanc ecclesiam. Respondit: concedo. Cui quidam Cardinalis: o Pater Sancte quid facitis, indulgentiis ecclesiarum Urbis sic derogatis, sicque omnino detrahitis? Cui Papa quidem dixit: literae tamen non fient quae petuntur. Nihilominus tamen est ibi illa die pressura maxima populi infiniti; & in praedictis ecclesiis multo major. Sunt enim aliquando mille & quingenti Fratres in processione, quae fit de Assisio ad S. Mariam de Angelis. De quibus quidem indulgentiis vidi turbatum D. Urbanum V. cum erat in Italia, dicentemque etiam eas non valere; & aliquando habuit dicere, quod eas volebat annullare. Sed quamquam credendum sit supradictas indulgentias valere quod sonant; cavendum tamen est, ne per eas nos decipiamur.

Ibidem v. *castrum S. Angeli captum est*. Et anno proxime nunc præterito captum etiam & destructum die ultima Aprilis.

Ad vitam Constantini v. *imaginem*. Concordat cum tabula ærea argenteis impressa literis posita ante confessionem B. Pauli de Urbe, quam Ambaxiatores Graecorum, tempore Urbani V. multoties illuc perquisitam ab eis tandem reperierunt ibidem continentem formam symboli decantandi in secunda Constantinopolitana Synodo.

Ad vitam Hadriani I. V. tunc post. Moderno tempore nostro ponebant in his (ad Ducatum Romanorum & Ravennatum) duces & comites nominales non reales, quia totum qualecumque emolumentum inde consurgens Apostolicae Camerae ponebatur. Sed hoc etiam per vices duravit, non continue, quia nec Ecclesia debet retinere thesauros.

Ibidem V. *Hildebrandum*. Ab isto enim denominatur Comitatus Hildebrandis inter fines Senarum & Patrimonii S. Petri constitutus, quem magnificus vir & Deo devotus N. Comes Nolanus & sui Nepotes pernobiles possident in praesenti.

V. *servitio & fide*. Hi enim fideles Romanae ecclesiae possunt dici. Urbevetana quoque ecclesia etiam his similes habet, qui etiam vulgo fideles episcopatus dicuntur; & offerunt se Episcopatui qui volunt, dummodo alteri non sint obligati. Talisque obligatio paterna transit semper in posteros descendentes & bona ipsorum decedentium absque liberis veniunt ad episcopatum. Et episcopatus eos defendit ab omni alia subjectione & exactione tributi. Et remittuntur ad episcopum puniendi in quocumque cri-

crimine per eos fideles in omni parte Comitatus & Diocesis Urbevetanae commisso.

Ad vitam Leonis IV. V. *cardinalis*. Quæri libet quid sit Cardinalis, unde dicatur; cur non extitit nominatus in primævo statu ecclesiæ sicut fit modo; cur & quando apud ipsos capelli rubei usus fuit. Cardinalis est rector proprius seu principalis ecclesiæ cujuslibet, vel etiam hospitalis; quia omnis ecclesia vel est collegiata, & habet pastorem; vel est titularis, idest curata, & habet rectorem; vel non est curata sicut diaconia, & habet ministratorem. Quia omnis presbyter tituli, idest ecclesiæ curatæ, vocatur Cardinalis XXXIX. dist. *presbyteri* LXXIX. dist. *oportebat*. Quod etiam quisque diaconus ratione suæ diaconiæ, vel ministerii appellatur cardinalis probatur dist. LXXI. *fraternitatem*. Dicitur enim cardinalis a cardine, idest parte, quasi partem faciat clericis suis de bonis ecclesiæ, quam vult, vel quasi partem capiens de bonis ecclesiasticis: vel quasi in partem stans, quia ubi cardinales stant, ibi nullus stare audet. Verius quidem est quod cardinalis a cardine dicitur ostii, quod a cardine regitur; nam a cardinali, idest proprio prælato, domus sua, Ecclesia, & ejus subditi debent regi. Nuncupatur etiam merito Cardinalis qui in se, & in subditis quatuor Cardinalibus potitur virtutibus. Cardinalis etenim nomen in statu ideo non fuit primitivæ Ecclesiæ quoniam quisque nomine sui ordinis tenebatur contentus, sicut & adhuc contentantur Episcopi; quippe quia episcopus nomen dignitatis est; presbyter ætatis, diaconus vero hospitalitatis & mensarum ministerii nomen gerit. Multitudo etiam presbyterorum & diaconorum forensium ad Urbem concurrentium causam dedit, ut urbani presbyteri & diaconi ab eis distinguerentur nomine Cardinalis. Nicolaus quoque Papa IV. cum ipsis concessit cardinalibus medietatem proventus Romanæ ecclesiæ. Et quia cura eorum consensu rectores mitterentur ad terras Romanæ ecclesiæ gubernandas, eis dedit licentiam utendi capellis rubeis.

Ad vitam Joannis XII. V. Qui prædictus. Quidquid sit de civilibus causis de quibus fuit propositum contra Gallicanam Ecclesiam tempore D. Regis Philippi per D. Petrum de Cimherys, & replicatum per D. Petrum Rogery tunc Archiepiscopum Rothomagensem, inde Papam Clementem VI. pro ipsa Ecclesia Gallicana. De criminalibus tamen satis durum videtur quibusdam magnis dominis quod Prælati capaces existant judicium sanguinis per se, vel per alios agitare, quia secundum eos, nec per Evangelium, nec etiam per canones eis hoc competit, nec conditioni etiam convenit clericali &c.

Ad vitam Paschalis II. Istud fuit primum conclave & ruptum est cum majori scandalo, quam ultimum ruptum sit nuper in Urbe. Sed cauda ultimi longior forte erit, quia progrediens vulpis ab hujus mundi fovea cauda sua longissima terram terit, terram trahit.

Ad vitam Benedicti VIII. canonici S. Petri, & alii clerici de urbe vivebant in communi, & dormiebant sub eodem tecto, nondum centum anni elapsi sunt.

Ad vitam Gelasii II. de ultimo conclavi in Urbe tento, quem fructum Romana Ecclesia tulerit, interroga Patres.

Opus istud desinit cum Gelasio, & in fine adduntur hæc verba: Finit historia Romanorum Pontificum Damasi Papæ usque ad ejus tempora. Ab inde hucusque Pandulphi Ostiarii Lateranensis Ecclesiæ; ut in Gelasio II. cap. 162. exemplata olim a libro D. Marci Episcopi Prænestini card. S. Marci, habente textum cum istis glossis in margine ad instar Clementinarum venerabili vetustate transcriptum. Erat Patri illi, vere sancto, liber iste peculiaris, & nonnullas postillas ejus manu in fine positas hic transcripsi. Sed cum nullius sint momenti negligendas illas censui.

LECTORI.

Non parvi momenti fore arbitror Cognitiones hasce judiciarias luci publicae expositas legere, quas descriptas esse constat ex publicis tabulis, tunc confectis, nisi forte codex ipse eædem sint tabulae a publico Tabellione exaratae. Utcunque res habeat sese, ex his discimus quandiu secta illa perseveraverit, quod a nemine hucusque definitum credo. Docemur etiam quae potissima hæresis hujus dogmata fuerint; quae eorum origo; quomodo, & quibus institutis gubernarentur. Cum vero nihil hic tangatur circa mores, hinc deducere licet nonnisi per calumniam haereticos hosce accusari de laxato in libidinem freno; quamquam id illis a plerisque scriptoribus imputetur. Contigisse facile potuit, cum agerent conventus suos clam & in occulto, metu ne ab Inquisitoribus detegerentur, hinc male de illis suspicandi ansam vulgo datam fuisse. Quanquam vero in his Cognitionibus legimus plura esse alia, quae continebantur in judiciali processu, quaeque hic non exprimuntur, vix tamen credo si incontinentiam pro dogmate habuissent adactos non fore reos ad ejurandum palam & expresse dogma istud perniciosum. Porro codicem unde hæc sumpsi suppeditavit mihi ditissima bibliotheca Viri Cl. D. Francisci Mariae Florentini cujus clarum est nomen ex Martyrologio vulgo appellato S. Hieronymi, ab eo eruditis notis illustrato, atque evulgato. Quae sane bibliotheca nunc haereditaria successione pervenit ad D. Franciscum Mariam Florentini, qui pro sua humanitate mecum illud communicavit.

PROCESSUS, ET SENTENTIA

Contra quosdam Fraticellos haereticos Lucae habiti anno MCCCCXI.

Anno Domini MCCCCXI. Indictione III. Die X. Mensis Aprilis tempore SS. in Christo Patris, & Domini Nostri Domini Joannis Divina providentia Papæ XXIII. Pontificatus ejus anno I.

HÆc est quædam inquisitio, quam nos duo judices in causa Inqusitores haereticae pravitatis, videlicet Laurentius Archipresbyter Lucanus, & Generalis Vicarius R. in Christo Patris D. Nicolai Episcopi Lucani ex dicto Vicariatus officio competens eidem vice dicti D. Lucani Episcopi in Civitate & Diœcesi Lucana ex potestate ordinaria a jure attributa & Frater Jacob de Tegrimis de Luca Ordinis Minorum, Baccalaureus in Sacra Pagina Inquisitor Generalis in Tuscia, auctoritate Sedis Apostolicae concorditer simul convenientes facimus, & facere intendimus auctoritate hujusmodi nobis commissi officii, & adversus

Bartholomaeum quondam Lemmi vinajolum, civem Lucensem habitatorem in Parochia S. Michaelis in foro Lucanum laicum in eo & super eo, quod fama pubblica praecedente & clamosa insinuatione referente, a fide dignis & honestis personis ad nostram notitiam pervenit, quod dictus Bartholomaeus est haeretica labe perspersus, & aspersus, & fuit a pluribus annis circa, & maxime de anno proxime praecedenti MCCCCX. & de praesenti MCCCCXI. & continue per ipsum tempus, & tempora, & in Civitate Lucana, & maxime in locis suae habitationis, & conversationis cum dictis haereticis simul cum certis de dictis Fraticellis, & eorum complicibus, & sequacibus, sectantes sectam Fraticellorum praedictorum damnatam pro haeretica, & reprobatam per Summos Pontifices coadunavit, & fuit in coadunatione, & conventicula atque caterva hujusmodi damnatorum in quampluribus locis dictae Civitatis seminavit cum hujusmodi suis complicibus, & sequacibus de dicta conventicula, & secta multos errores & ..... maxime in domo habitationis Cantillae, sita in Civitate Lucensi in Parochia praedicta in maximum scandalum Christiani populi de Civitate Lucae, atque Catholicae Fidei praejudicio, & Romanae Ecclesiae detrimentum, summamque animarum perniciem, & jacturam, & contra canonicas sanctiones.

Item quod dictus Bartholomaeus, sicut ceteri Fraticelli praedicti, & eorum complures &.......... audacter tenuit, credidit, & asseruit, quod ipsi, & eorum sequaces sunt..................
salvationis non obstante, quod Ecclesia catholica eos ...., & schismaticis; & sic eis adhaesit pro ut & .... Fratres Laurentium de Perusio, & Paulum & An.........
Fraticellorum, & ab eis audivit Missas...........
domo habitationis praedictae Cantillae supradicta.

Item in eo, & super eo quod hujusmodi sacramentis .... tamquam veris, & Catholicis sacramentis........ ....
& contempsit Ecclesiastica sacramenta........
....
....
non sint sufficientia ad salutem............

Item in eo, & super eo quod dictus Bartholomaeus sapiens opinionem dictorum Fraticellorum, & eorum sectam, & in ea opinione eos fovens tenuit, asseruit, & approbavit, quod a Papa Joanne XXII citra nullus fuit in Ecclesia Romana in Sede Apostolica verus Papa, aut Vicarius Christi; non fuit aliquis in dicta Cathedra & Apostolica Sede qui habuerit vel habeat potestatem ligandi, atque solvendi vel ordines ecclesiasticos conferendi & sic tenuit, & credidit.

Item in eo, quod dictus Bartholomaeus dictorum sectam tenendo, & prosequendo, & eorum Fraticellorum opinionem haereticam, & falsam tenendo & credendo tenuit, & credidit toto dicto tempore, quod quidam Frater Franciscus de Terni de dicta secta Fraticellorum, quem ipsi Fraticelli, & eorum sequaces appellant Patriarcham ipsorum, & tenent, & affirmant quod ipse dumtaxat, & alii quos ipse ordinaverit Episcopos, vel Presbyteros habeant auctoritatem, & potestatem clavium, & ligandi atque solvendi & non aliquis Praelatus de Ecclesia Catholica Romana; & quod nullus est vere Christianus nec potest salvari qui non credat, teneat, & affirmet eorum haereticam falsam opinionem, & reprobatam sectam.

Item in eo, & super eo quod ipse Bartholomaeus sequens Sectam praedictam, & conventiculam ipsorum factam in dicta Civitate Lucae, stetit per duos annos, ex quo hic non fuit confessus peccata sua sacramentaliter a suo Parochiano vel alio catholico Sacerdote habente auctoritatem, & communionem Ecclesiae, & Apostolicae sedis, nec recepit Sacramentum corporis Christi; salvo quod die Paschate Dominicae Resurrectionis de mane volens palliare errorem suum & in conspectu populi, ad majus vilipendium Sacramenti Eucharistiae, bibit & comedit in taberna, seu caupona, & post quam sic bibit, & comedit, ivit ad Ecclesiam S. Michaelis in foro, & ibidem a Priore dictae Ecclesiae quem decepit recepit Sacramentum Eucharistiae non credens illud esse corpus Christi consecratum in Altari, & illud expuit clam in manica quadam sui indumenti tamquam haereticus, & sectator dictorum haereticorum in scandalum plurimorum adstantium habentium notitiam de infidelitate sua, & haeretica pravitate.

Hic disrupta charta & lacerata desunt fere tres articuli, & quamquam ex illis quaedam remanent, nihil satis bonae frugis reddunt.

& Paulus & Ambrosius de Florentia dicti venerunt ad Civitatem Lucanam, prout sunt soliti venire ad arroborandum conventiculas eorum sequacium, ipse recepit eos & pavit & fovit, & honoravit & credidit eorum instrutionibus, & errroribus; eos, & conventiculam illam secutus fuit, & ab eis fuit monitus, & instructus, & confessus fuit eis diversis temporibus peccata sua; & etiam recepit corpus Christi consecratum ab altero ipsorum in domo Cantillae seu ubi habitat in qua dicta conventicula conveniebat, & congregabatur in adventu maxime dictorum Fraticellorum. Qui Cantilla est Vinajolus habitator Lucae de dicta conventicula & secta, & opinione dictorum Fraticellorum, quos ipse credebat esse fideles, & non damnatos.

Item confessus fuit in judicio praedicto coram dictis Judicibus, & Inquisitoribus dictus Bartholomaeus, quod ipse seductus ab eisdem Fraticellis tenuit, & credidit a dicta Quadragesima anni proxime praeteriti usque ad dictam ciornatam, & proxime praeteritam anni praesentis, in qua se retractavit ab opinione dictorum Fraticellorum, prout dicti Fraticelli, & eorum complices & sequaces tenent & asserunt, quod a Papa Joanne XXII. citra nullus fuerit verus Vicarius Christi, vel verus Papa in Ecclesia Romana & in Sede Apostolica, & quod nullus in dicta Ecclesia, & in Apostolica Sede habuerit Clavium potestatem ligandi, atque solvendi, seu conferendi Ecclesiasticos Ordines, & quod non credunt nec ipse credidit, donec perseveravit in opinione dictorum Fraticellorum, & quod aliquis esset Christianus in Ecclesia, nisi ipsi Fraticelli, & eorum sequaces & adhaerentes sibi & eorum credulitati.

Item dixit & confessus fuit, quod ipse tennit, credidit, & asseruit usque ad dictam hebdomadam Sanctam & prout tenent dicti Fraticelli, quod Papa vel aliquis quicumque Praelatus de Romana Ecclesia non possunt, nec potuerunt absolvere vel ligare apud Deum in Caelo, sed solum eorundem Francellorum Patriarcham, sicut ipsi appellant nomine Frater Franciscus de Terni cum illis Episcopis, & Presbyteris, quos ipse Patriarcha ordinaverat ad Presbyteratum, & dignitatem Episcopalem prout ab eis instructus, & seductus fuit.

Item dixit & confessus fuit, quod ipse Bartholomæus sequens dictam sectam Fraticellorum, & credens eis & eorum opinioni hæreticæ, credens illam catholicam & ipsos fideles, stetit duobus annis vel circa, in quibus ipse non fuit confessus peccata sua suo creatori, vel alteri catholico sacerdoti habenti communionem Romanæ Ecclesiæ, & Sedis Apostolicæ, nec recepit communionem, vel aliud Ecclesiasticum Sacramentum, & prout quilibet fidelis christianus facere tenetur singulo anno.

Quæ quidem omnia prædicta per dictum Bartholomæum confessata execrabiliter perpetrasse, credidisse, tenuisse, affirmasse secundum opinionem dictorum Fraticellorum instructus, potius seductus ab eis, & eorum sequacibus; cognoscens modo deposita cæcitate dictæ infidelitatis esse hæreticam & insanam statum sanctæ Romanæ Ecclesiæ destruenti ordinem, corruptivam simplicum personarum, puritati catholicæ

licæ Fidei inimicam, damnatam, & reprobatam, tamquam hæreticam & schismaticam; & idem Bartholomæus retractare desiderans, & redire ad Ecclesiæ unitatem, & in quam errando peccavit, & in ea vitæ portione exigere, quam sibi divina virtus indulserit, a nobis suppliciter postulavit, ut sibi auctoritate Apostolica absolutionis beneficium impertiri misericorditer dignaremur, providere eidem imponendo pro prædictis excessibus infidelitatis & erroris salutarem pœnitentiam injungendo: nos autem saluti ejusdem Bartholomæi desiderantes illius intuitu, qui vult omnes homines salvos fieri; ab eo corporaliter juramentum & adjurationem in hac forma recepimus videlicet.

Ego Bartholomæus Lemmi inquisitus suprascriptus cognosco, & confiteor omnia vobis omnibus Judicibus, & Inquisitoribus suprascriptis hæreticæ pravitatis, in quorum præsentia, sive pro hoc constitutus me in prædictis omnibus & singulis per me confessatis, & etiam in aliis in dicta inquisitione, & capitulis contentis, & super eis omnibus & singulis corde contrito, & humiliato absolutionem & pœnitentiam requiro, & hos errores & omnes alios sub qualibuscumque nominibus censeantur, adjuro & promitto, & pro de cetero observabo illibatam Fidem Catholicam & Apostolicam, quam & Romana tenet Ecclesia atque prædicat, & erroribus atque hæresibus dictorum Fraticellorum, & eorum sequacium, & conventicularum non adhærebo, aut prosequar vita comite. Et ipsos Fraticellos & eorum complices & sequaces, eisque credentes, & adhærentes toto posse meo persequar, & eos, & ipsorum fautores, & receptatores & benefactores bona fide omni dolo, & machinatione cessantibus absque meo dispendio manifestabo Ecclesiæ, vel Prælato, aut Judici, vel Judicibus habentibus cognitionem super prædicta; & pœnitentiam, quæ pro dicta culpa mea vobis mihi injungetur, & imponetur, integre servabo, & adimplebo, & perfecte complebo. Et volo, atque promitto solide & expresse, quod si hac hora in antea contigerit me relabi ad aliquem errorem prædictorum vel alium qualemcumque ab Ecclesia damnatum quocumque nomine censeatur errando, & quod absit, in aliquo articulo, vel male credendo, seu etiam recedendo, & fidem habendo erroribus, vel eos errantes, & dictos Fraticellos, aut credentes eis, eorumque sequaces scienter recipiendo, credendo, fovendo, vel defendendo, sustinendo dicto, vel facto, vel eis consentiendo, vel si eos hujusmodi omnes non manifestavero, sine mora bona fide; vel si pœnitentiam mihi injunctam, vel injungendam a vobis non servavero, vel adimplebo ad plenum, prout a vobis fuerit mihi injuncta, abinde in antea ipso facto habere pro excommunicato, perjuro, & hæretico manifesto, & talem me ex nunc, prout ex tunc, & ex tunc prout ex nunc me ipsum judico, atque damno. Ita quod sine ampliori cognitione concedam quod viris relapsis, & manifestis hæreticis infligitur, incurram & pœna imponi possit cui ex nunc me subjicio omni via, sive forma, & modo quibus melius possum, & sic juro ad Sancta Dei Evangelia corporaliter tactis scripturis, (*sic*) Deus me adjuvet, & hæc sancta Dei Evangelia. Et insuper assero & protestor, me totam, & puram veritatem de me, & aliis, quos novi in Fide errasse, & dictam sectam Fraticellorum & eorum errores, & haereses, ac conventiculas prosequentes fuisse quantum novi dixisse & ...... praesens protulisse, & fuisse confessum, & si forte constare poterit, me in praedictis veritatem tacuisse, suppressisse, vel malitiose supplantasse, volo quod absolutio & pœnitentia a vobis imponenda, & obtinenda, nullatenus mihi prosint.

Ad haec nos Laurentius Archipresbyter, & Vicarius suprascriptus & Frater Jacobus Generalis Inquisitor Judices, & Inquisitores suprascripti cognitores supradictorum inquisitionis & processus, visa suprascripta inquisitione, & omnibus, & singulis in ea contentis quia te invenimus per tuam spontaneam confessionem haereticum, atque schismaticum fuisse a Quadragesima maxime anni proxime delapsi, usque ad hebdomadam sanctam proxime praeteritae Quadragesimae praesentis anni, ex hoc maxime quod perversae, iniquae, & damnatae sectae Fraticellorum adhaesisti, & de complicibus eorum fuisti, & eis credidisti, & pœnitentia atque Altaris sacramenta ab eis recepisti, & toto dicto tempore eorum sectam ex corde tenuisti & credidisti deviando a Fide catholica & Apostolica sede, & S. Romanae Ecclesiae derogando.

Nunc vero saniori ductus consilio ad unitatem Ecclesiae, prout asseris, de corde bono & fide non ficta vis redire; ideo adjurata a te haeretica pravitate, de qua superius in actis, & apud processum latius & plenius continetur, manu notariorum publicorum infrascriptorum te Bartholomaeum Lemmi praedictum S. Romanae Ecclesiae, & a SS. Patribus institutam ab excommunicationis vinculo, seu vinculis, quibus tenebaris astrictus te absolvimus; si tamen ad cor, & ex corde redieris, & injuncta tibi praecepta atque mandata servaveris. Et quia in Deum & S. Ecclesiam & fidem catholicam praedictis modis temere deliquisti ad peragendum pœnitentiam injunctam tibi injungimus. Et mandamus quod infra unius anni spatium proxime futurum ab hodie numerandum, debeas ire ad visitandum limina Apostolorum Petri & Pauli, & S. Mariae Majoris, & S. Joannis Lateranensis de Urbe, & ibidem stare, & morari tanto tempore quod tu recipias benedictionem SS. in Christo Patris & Domini Nostri & D. Joannis Papae XXIII. de quibus visitationibus, ac receptione benedictionis nobis fidem fecisse debes, in unius mensis spatium a fine dicti anni pro termino tibi ut praefertur assignati ad praedicta exequenda continue numerandi. Item etiam quod omni die legitimo cessante impedimento, debeas audire unam Missam integram in Ecclesia tuae Parochiae, seu etiam in Majori Cathedrali Ecclesia pro tuo libito, & commodo usque ad duos annos continuos proxime futuros; ita quod postquam Presbyter, cujus missam audieris, confecerit, & consecraverit corpus Christi ab ipsa consecratione in interim usque ad communionem suam, & purificationem stare debeas genuflexus publice capite discooperto, & junctis manibus, salvo quod diebus Dominicis, & Festis solemnibus stare debeas ad audiendam unam Missam in voce dum cantabitur in eadem Parochia tuae Ecclesiae, seu in cathedrali ab initio ipsius Missae, usque ad finem toto eodem tempore duorum annorum. Et modo simili stare debeas genuflexus junctis manibus, & capite discooperto a consecratione corporis Christi usque ad communionem Sacerdotis hujusmodi. Et quod stare debeas devote ad audiendum Vesperos in dictis diebus festivis in eisdem Ecclesiis. Et etiam volumus, quod tu debeas ire omni die, qua praedicabitur generaliter per omnes Ecclesias Mendicantium Civitatis Lucae, vel majorem partem ipsarum ad audiendum praedicationem, & verbum Dei ad illam Ecclesiam, & conventum, ubi magis tibi placuerit. Suadentes tibi pro salute tuae animae ut poenitentiam ipsam, per nos tibi salubriter injunctam adeo perficias, & adimpleas, ut errores subscriptos aboleas, & extirpes, & aeternae retributionis praemium consequaris. Quod tibi concedat ille, qui non mortem desiderat peccatoris sed ut convertatur & vivat. Et insuper te condemnantes in expensis legitimis hujus nostri processus, quarum taxationem nobis in posterum reservamus.

Factae fuerunt dicta retractatio, & absolutionis beneficium, postulatio, & subsequenter precatio, promissio & protestatio suprascriptae per dictum Bartholomaeum coram suprascriptis Dominis Judicibus, & Inquisitoribus; & successiva absolutio & poenitentiae impositio, persuasio, & omnia suprascripta per dictos Dominos Archipresbyterum, & Vicarium Domini Episcopi ac Fratrem Jacobum de Tegrimis supra-

supraſcriptum, Generalem Inquiſitorem ſupraſcriptum in Tuſcia, & utrumque ipſorum communiter, & conjunctì ex dictis eorum officiis & auctoritate juris, & Apoſtolicae Sedis Lucae in Epiſcopali Palatio Lucenſi in porticu anteriori dicti Palatii praeſentibus diſcretis viris Andrea quondam Landucci Boni de Luca, Greco quondam Petri de Sanminiate Lucae perpetuo habitatore, & Paulo quondam Franciſci de Tuderto habitatore Lucae in Monaſterio S. Pontiani prope muros Lucanae Civitatis, & aliis pluribus accitis ad praedicta omnia & ſingula coniunctim & diviſim adhibitis, & vocatis anno Nativitatis Domini 1411. Indictione quarta, die XXVII. menſis Maji in hora qua dicitur Tertiarum; Pontificatus SS. in Chriſto Patris, & Domini D. Joannis Papae XXIII. anno II.

Ego Jacobus Antonii Nicolai de Luca Publicus Apoſtolica, & Imperiale auctoritate Judex Ordinarius & Notarius & Scriba publicus ſupraſcripti Fratris Jacobi Inquiſitoris haereticae pravitatis in Tuſcia praedictis omnibus una cum Ser Joanne Tieri, & Ser Franciſco Gabrielis Notariis Lucenſibus . . . . & ſcribis . . . . dicti D. Lucenſis Epiſcopi, interfui, & de mandato ipſorum D. Vicarii Inquiſitoris ſcripſi, & me ſuſcripſi.

Poſt praedicta. eodem die & hora Veſperorum nos Judices ſupraſcripti, & Inquiſitores haereticae pravitatis volentes procedere ad taxationem expenſarum praedictarum, in quibus ſupraſcriptum Bartholomaeum condemnavimus in confectione ſupraſcripti proceſſus, & hanc taxationem dividentes, ut uterque noſtrum ſuam faciat taxationem, prout noverit eſſe juſtam; nos Laurentius Archipresbyter, & Vicarius ſucceſſor in Juriſditione D. noſtri Epiſcopi Ordinarii Lucanae Dioceſis Inquiſitoris haereticae pravitatis a jure deputati taxavimus expenſas noſtri proceſſus pro duobus Notariis noſtris, & noſtrae ejuſmodi ac nuntiis noſtris, & noſtrae ejuſmodi pro eorum laboribus, & mercede florenis quatuor auri per dictum Bartholomaeum perſolvendis cum effectu Ser Franceſco Gabrielis alteri ex dictis noſtris Notariis pro ipſis ambobus & nuntiis . . . . . . infra trium dierum ſpatium proxime futurum, ſub excommunicationis & dupli poena.

Nos vero Frater Jacobus Inquiſitor Generalis in Tuſcia taxavimus expenſas noſtri proceſſus pro unico noſtro Notario, & noſtris laboribus & mercede, ſimiliter florenis quatuor auri Ser Antonio Ser Jacobi Nicolai Notario noſtro perſolvendis intra eundem terminum.

Item in alia parte pro expenſis per nos factis, & conſiliis & proceſſuum exemplis habitis de Florentia, aliis florenis quatuor auri nobis pro reſtitutione debita perſolvendis in eodem termino ſub eiſdem poenis & ſententiis.

Data, & facta fuit dicta taxatio, ſeu taxationes modis, & formis ſupraſcriptis per ſupraſcriptos Dominos Judices diviſim ſimul tamen ſedentes in eodem ſupraſcripto loco, praeſentibus Ciureſino de Avocatis & Jacobo Comi de Luca teſtibus ad praedicta vocatis.

Ego Antonius Notarius ſupraſcriptus dicti Fratris Jacobi Inquiſitoris ſupraſcriptis interfui, & una cum Ser Joanne Tierii Notario Ordinario Epiſcopalis Lucanae rogatus ſcripſi & publicavi.

Nota quod D. Epiſcopus Lucanus de . . . gratia conceſſit eidem Bartholomaeo in hac forma videlicet.

Poſt praedicta anno Nativitatis Domini 1412. Indictione V. die XII. Aprilis R. Pater, & D. Nicolaus Epiſcopus Lucanus cognito, quod ex legitimis cauſis allegatis per Bartholomaeum ſupraſcriptum non potuit, vel . . . . . . adimplere poenitentiam ſibi injunctam de viſitando limina Apoſtolorum Petri & Pauli, & S. Mariae, & S. Joannis Lateranenſis, nec ad praeſens poteſt, ideo cum ipſo diſpenſando prorogavit ſibi terminum ad viſitationem praedictam faciendam uno anno proxime futuro ab hodie computando ſeu cominciando omni meliore via jure, & modo, quibus melius potuit. Sub datum Lucae in horto Lucani Epiſcopatus prope oſtium, praeſentibus Ser Angelo Matthaei Notario Lucano, & Nicolao Joannis Ser Januarii.

Fuit de hoc rogatus per Abaccl Treii.

In Nomine Domini amen. Anno Nativitatis Domini 1411. Indictione IV. die X. Aprilis. Pontificatus SS. in Chriſto Patris D. D. Joannis Papae XXIII. anno I.

Haec eſt quaedam inquiſitio quam nos ſupraſcripti Judices, & Inquiſitores haereticae pravitatis facimus, & facere intendimus ex noſtris officiis & poteſtate conjunctim ſimul contra, & adverſus Azzonem quondam Andreae Cazearium de Luca in eo, & ſuper eo quod fama publica praecedente, & clamoſa inſinuatione referente non a malevolis, ſed ab honeſtis perſonis ad noſtram notitiam pervenit quod dictus Azzo ſuae ſalutis immemor de anno Domini 1399. & ab inde citra, & per ipſum temporis, & tempora in Civitate Lucana deviando a Fide Catholica adhaeſit ſectae, & opinioni damnatis, & reprobatis per S. Matrem Eccleſiam Catholicam, quae dicitur Fraticellorum cum quampluribus de dicta ſecta Fraticellorum fecit, & convenit in conventicula, quam faciunt, & fecerunt in domo Cantillae de Piſis Vinajoli habitatoris Civitatis Lucanae ſeminantes haereſes & haereſiam contra Fidem Catholicam, & grave ſcandalum Chriſtiani populi, Fidei Catholicae detrimentum & Romanae Eccleſiae praejudicium ſuaeque animae perniciem, & jacturam; & praeſertim.

Item in eo & ſuper eo quod ut dicti Fraticelli & eorum ſequaces tenent, & aſſerunt; ipſe etiam tenuit & aſſeruit quod dicti Fraticelli, & eorum ſequaces tenentes, & praedicantes occulte errores & haereſes hujuſmodi ſunt in ſtatu ſalutis, & ſalvationis non obſtantibus quibuſcumque ſententiis a Sede Apoſtolica promulgatis contra dictam ſectam, & eorum errores, per quas etiam damnatur & reprobatur ipſa ſecta, & credentes, & ſequaces ſunt ipſo jure excommunicati.

Item in eo & ſuper eo quod ſicut dicti Fraticelli dicunt, & affirmant, ipſe tenuit, & credidit quod a Papa Joanne XXII. citra, poſtquam condidit quatuor decretales, quarum prima incipit: *A conditore canonum*; ſecunda: *Inter nonnullos*; tertia; *Quorundam*; quarta. *Quod vir reprobus*. Nullus fuit Papa in Eccleſia Romana, & quod ipſe tunc Papa Joannes fuit haereticus, & perdidit omnem poteſtatem, & Eccleſiaſticam juriſdictionem abſolvendi, & ligandi, vel Praelatos faciendi, & ex tunc non fuit Papa, licet remanſerit epiſcopus, tamen quoſcumque fecerit vel clericos, vel Praelatos, peccavit mortaliter.

Item quod omnes Praelati, Cardinales, & Clerici, qui conſenſerunt dictis decretalibus, & qui non reſtiterunt ei, prout debuerunt facere (fuerunt) haeretici, & perdiderunt omnem poteſtatem & Eccleſiaſticam juriſdictionem.

Item quod a dicto Papa Joanne citra nullus fuit in Eccleſia Dei Romana, vel in ſede Apoſtolica verus Papa, aut Vicarius Chriſti, vel qui potuerit ligare, vel ſolvere in forma poenitentiae, vel ordines Eccleſiaſticos conferre. Et quod omnem fidem adhibuit Sacramentis, quae conficiebant dicti Fraticelli, & contempſit Sacramenta, quae conficiuntur per Praesbyteros catholicae Eccleſiae Romanae, tanquam non ſufficientia ad ſalutem aeternam, & ad emendationem peccatoris.

Item quod idem Azzo confeſſus fuit, & recepit corpus Chriſti a dictis Fraticellis in forma ſacramentorum, & poſtquam ſacramentaliter confeſſus fuit a dictis Fraticellis, vel ab eis recepit corpus Chriſti numquam confeſſus fuit alicui ſacerdoti peccata ſua.

Item-

Item quod nullus est Christianus in dicta Ecclesia, nisi dicti Fraticelli, & eorum sequaces, & tenentes opinionem eorum, nec salvantur alii non tenentes eorum opinionem.

Item in eo & super eo quod idem Azzo stetit, & perseveravit in dictis erroribus, & quolibet eorum & in aliis, quos affirmant dicti Fraticelli jam XII. annis & ultra, & per ipsum tempus, & usque in praesentem diem, conatus in civitate Lucae veros Christianos de civitate Lucae corrumpere, & trahere ad dictam sectam Fraticellorum.

Committendo praedicta in maximum scandalum populi christiani civitatis Lucae, & perniciem simplicium personarum &c.

Sequuntur cetera in dicto processu eodem modo, quo in priori expressa sunt, nisi quod in poenitentiam ei injungitur peregrinatio Assisium ad Ecclesiam B. Mariae de Portiuncula, ibi eandem Ecclesiam, sicut etiam aliam S. Francisci Assisii constitutam visuras.

Tertia cognitio.

Haec tertia cognitio instituta est contra Joannem quondam Masini Civem Lucanum habitantem in contrata S. Alexandri Minoris, & Nannem Piori Lippi de Florentia populi S. Petri Majoris dictae Civitatis habitatorem in Contrata S. Michaelis in foro textorem Lucanae civitatis, & Simonem Cini de Florentia magistrum Lignaminis, habitatorem civitatis Lucae in contrata S. Luciae versus Fillunghum. *In eorum confessione nihil diversum a superioribus occurrit, nisi quod convicti sunt recepisse in domibus suis* Fratres Laurentium de Perusio, Paulum & Ambrosium de Florentia, & ab eis Missam ausculatasse. *Iniungitur vero illis in poenitentiam, ut per spatium unius anni quolibet sabbato, vel saltem duobus sabbatis singulorum mensium se conferant ad Monasterium, & Ecclesiam S. Angeli in monte, ibique pernoctent, Divino officio assistant, & unam Missam audiant genuflexi semper, & capite intecto. Cetera ut in priori cognitione.*

LECTORI.

Brevem hunc Commentariolum ex MS. codice praestantissimi Domini Marii Flori causarum patroni, Aretini mecum humanissime communicato descripsi, eidemque ut inter haec anecdota locum daret suasit ratio, quod nec unquam antea lucem aspexerit, tum quod de bello tractaret aevo illo in Italia non incelebri, cum ab insignibus aetatis illius ducibus Nicolao Fortebrachio, Francisco Cotignole, & Jacobo Piccinino, qui militari gloria tunc in Italia clarebant, administratum fuerit. Accedit casus fatalis Pauli Guinisi Viri generis claritate illustris atque plus nimis ultra modum potentis ab oculato teste hic descriptus. Principatum Patriae suae vir iste tenebat, & quamquam non bonis artibus usurpatum, egregie tamen & moderate administrabat; plus tamen pacificis artibus, quam militaribus valens, civile imperium sibi retinens, totum militare Francisco Cotignole commiserat, per quem Ducem aetate illa celebrem bellum hic descriptum cum Florentinis sustinuit anno 1430. *sed eo nondum perfecto civium conjuratione captus, atque in arcem Mediolanensem translatus, ibi vitam absolvit. Quantis polleret opibus, quanto favore Principum valeret ex hoc commentario discimus. Porro scriptus ille est a Viro si non prorsus imperito, saltem tamen armis militaribus exercendis potius, quam calamo & scriptioni assueto. Unde veniam, quam supplex hic petit, promeretur, si stilo utitur implexo, & multa simul involvente, adeo ut interdum divinantis potius quam legentis lectoris indigeat. At in re historica veritas quaeritur, non eloquentia.*

LUCANUM BELLUM *anni* 1430 A BAPTISTA BIVILACQUA

Veronensi ad eloquentissimum virum Guarinum Veronensem, descriptum.

Baptista Bivilacqua, Veronensis, equitum Ductor, eloquentissimo viro Guarino Veronensi plurimam salutem dicit.

Si bene vales bonum est; ego etiam quidem valeo. Cupienti mihi quidquam dignum ad te scribere, occurrit animo bellum hoc Lucanum, uti ab initio hucusque gestum sit a me tibi describendum esse. Id autem non quod graviter, memoriter, aut ornate me descripturum esse confiderim; sed ut tuae in me, meaeq. item in te perpetuae, summaeque benevolentiae non reminisci non potuisse videar: tum ne te hoc quoque praetereat, ad te scribo. Rem igitur audias.

Italia sedatis undique bellis, pace composita, quiescere videbatur: hac autem pacis tranquillitate Nicolaus fortebracius, Bracii magni & praestantissimi Ducis ex sorore Nepos, avunculi fortia, & gloriosa gesta continuo praeseferens, ea prosequi, & imitari mente, cura, studio, & omni cogitatu contendens, cum Florentinorum stipendia mereretur, & egregie aliquandiu ea meritus fuisset, ocium abhorrens, cumque imperatorias artes, cui Philipemonis exemplo, militaremque virtutem super rem omnem usu, & exercitatione sibi tenendum esse censeret; ab his se fecit emeritum. Postquam vero se in libertate constitutum, neminique debere quicquam intuitus est gloriae aliquid sibi comparandae tempus nactumque fuisse, protinus peditibus & equitibus proprio aere ad se ascitis Lucanorum & opulentissimi Tyranni fines exiguis copiis, sed ausis ingentibus multorum cum admiratione hostiliter ingressus est. Ea ut Florentinis maxime primoribus Urbis nota fuere, etsi moleste principio tulisse videntur; tamen post haec populi, & plebis impulsu factum est, ut cunctorum pene suffragiis Paulus Guinisius Lucanorum Tyrannus Florentinorum hostis iudicaretur, eique bellum publicum indiceretur. Hanc jam quidem ob rem ad insignem virum Nicolaum missi sunt a Florentinis: qui cum eo acturi de foedere essent. Foedere autem hoc eosque inter inito Castellis, & Oppidis circiter XXX. vel eo amplius ac se subactis, Florentinorum potestati traditis, & se, suis cum militibus eorum stipendio denuo conscriptis ad exercitus supplementum equites peditesque quamplurimi, nec non ductores quidam hujus inferendi belli gratia conscripti sunt: a quibus, & si ea tempestate hyemis iniqui-

tas saeviret; tamen cum aliquot expugnarentur oppida, eorum ditioni redacta. Vere autem, mitiori, & tranquilliori tempore, prosequente Urbem, missis cæteris omni conatu opprimi, & obsideri decretum. Igitur duo paratissimi exercitus, qui castris jam aderant, & in ipsa hyeme steterant, his submotis, sub ipsius pene Urbis muros ad meridiem, & orientem versus non unis castris, sed disjunctis invicem castra locarunt. Illico agger quidam circa Urbem ab inferiori parte aquam, a flumine serchio non longe ab Urbe alio ab Urbis latere fluente, subtrahendam retenturus: ut plerique ingeniosi ex Florentinis viris ajebant, Urbem submersuram duæque baltitæ, quæ hunc tutarentur, cum alia in eminenti colle, Urbi mille passibus aut circiter propior, eique admodum infesta septemtrionali parte ante hæc structa fuisset, Oppidanorum, & agricolarum multitudine undique collecta ut inchoarentur data est opera.

Quæ dum agerentur bombardæ assiduo ipsam in Urbem ædibus, cæterisque mœnibus diruptis ingenti cum omnium civium cunctorumque terrore immittebantur. Nam ea Urbs, etsi equitatu infirmior, tamen peditatu potens, rerumque ad se tuendum cum paratior esset, inruptiones ab Urbe plerumque factæ, a quibus ex nostris equi quamplurimi, loci propinquitate, adeo ut a muris Urbis hostes jacularentur, saucii, & interempti, ex hominibus autem utrinque complures, agger autem longitudine mille quingentorum passuum, aut circiter, latitudine vero & altitudine decenti, bastitis quoque, horum arbitrio, qui ea omnia instituerant, strictis atque confectis, duorum exercituum, alter, cui scilicet Nicolaus Fortebracius præerat, vir tum hostem feriendo audax, tum re in militari cæterisque in rebus sagax, sub cujus ductu, & auspiciis bellum hoc, ut superius relatum est, per se ceptum submotis castris, ut aqua in aggerem ex flumine subitura tutius intercipi, & in eum libere immitti posset. Juxta fluminis ripam ad septemtrionem non longius ab urbe quam fere quingentibus passibus, castrametatus est. Eo exercitu sistente aqua in aggerem maximo cum oppidanorum, & incolarum labore, & incommodo . . . . inductu profectus, & emolumenti nihil allatura est visa. Quae cum inania viderentur, sicuti erant irrita, dimissa. Interea ex longobardia equitatu, & peditatu auxilia maxima hostibus parari nunciatum: quam quidem ob rem ex duobus exercitibus disiunctis unum fieri, ut omnibus fortunae incursibus tutiores, & paratiores praestarentur profectis, cunctisque ductoribus sententia extitit. Itaque meridionalis cum septemtrionali conjungere exercitus hosque solum Serchius dirimebat. Post verò dierum aliquot auxilia hostibus adesse, eaque oppidis Lucanis jam appulisse exploratores nunciant, hisque omnibus Franciscum Cotignolae Comitem Ducem, & caput esse. Nam ea circiter tria millia equitum, totidemque peditum, gens ornatissima & ad bellum promptissima dicebatur; quae quidem cum notiora redderentur, necne in castris, quibus aderamus ea operienda subsidia essent varie agitatum. Tandem cum Florentinorum res in statu esse felici, Lucanae vero ultima fere in desperatione cernerentur, sed tamen aliquanto cedere, quam fortunam praelii, quae ambiguo semper incedit eventu, experiendum esse censuere. Itaque profectis exercitibus, quoad rei dignitas pateretur se praelio abstinere edictum. Quo quidem edicto summotis castris bastitisque incensis, atque diruptis ne hostes advenientes his desertis occupasse, & vi redigisse viderentur juxta Ripae fractae oppidum Florentinorum, versus Pisanam Urbem, tutiori admodum in loco, ab Urbe Lucana quinque milibus passuum distante, castra posita. Is namque quo castra sita sunt locus hostili ab Urbe nequaquam remotior sit, sed invadendi, & resistendi aptior valde; huc ea tandiù sistenda esse, donec quid hostes præparaturi, & emoliturі conspicerentur prudentissime provisum. Hostes, ut summovisse nos castra ab Urbe sensere, propere cum exercitu Urbem pergunt, eamque penes castris positis, equis, & hominibus pausatione quadam recreatis, iter versus Pisciam, haud ignobile Florentinorum Oppidum, agunt. Hoc autem cum oppugnassent, quamplurimis sauciis, necnon interemptis, vi repelluntur. Post haec aliud, cui Buzani Burgum nomen, haud longe illo invadunt: idque cum militum praesidio nequaquam fultum esset, illorum arbitrio se arbitrio dedere coactum; alia quoque per exigua oppida duo id penes vi capta, prædaque direpta. His in prædam actis commeatus penuria retro iter egere, & iterum Lucam Urbem petere coacti. Qui cum redissent Buzani Burgum, quod eorum praesidio exutum reliquerant a militibus nostris, qui Pisciae manserant, superatur & ditioni Florentinorum denuo subjicitur. Hostis, cum aliquandiù cum exercitu apud Urbem supersedisset, eo amoto, castra nostris admodum propinquiora statuit. Ambo enim pons praeruptum quendam rivum transigens tantummodo dividebat. Interdiùque eo utrinque transacto mutua ex provocatione illatis hastis a militibus concursum: ac duelli periculum quidam invicem experti. Praelii aliud insigne instituit: haud aliter gestum, cum utrinque in castris se continens exercitus, quidnam hostis aut moliturus, aut praeparaturus esset operiretur, alter si a militari peritia discedere alterum invasurus. Hostis tamen hostem ad praelium a latere pontis, quo ipsius castra sistebant, allicere non posse animadvertit, quod absque partis incommodo pontem transigentis effici nec videbatur, ammotis castris Urbem denuo petit, castraque Urbis juxta mœnia locat. Interim incursiones utrinque, atque congressus, maxime peditum, cum equorum pabulantium amissione fiebant. Quae cum sic essent, insidias cum subsidio advenientibus cives excomposito Tyranno machinantur, noctuque quidam, quibus id facinoris commissum erat, muros Urbis Ascendentes, Urbem ingrediuntur. Tyranni atrium adeunt, vi cubiculum intrant, eum captum detinent. Die illius noctis facto Ladisius, Tyranni Filius, cui totius rei administrandae a Patre concessa erat auctoritas, cum minori fratre, qui in castris aderat etiam capti detinentur, arce Urbis, quam Cittadellam vocant, potestati Comitis Francisci tradita. Huic autem Tyranno, cum Italiae virorum omnium ditissimorum ditior haberetur, pecuniarum autem ferme quodcunque inventum, jocalium vero, & margaritarum valoris, ut asserunt, circiter sexaginta millia aureorum; quorum pars potissima longobardiam versus, ut pignorentur tradit. Ipse vero Tyrannus cum filiis ad Mediolani Ducem illustrem adductus utrum sævitiam, an clementiam experturi sint ambigitur. Interea Guido Urbini Comes quem cum Florentini subsidia Lucanorum Tyranno parari, eaque ventura sensissent, omnino ex omnibus Italiae Ducibus atque Principibus in eorum exercitus Ducem sibi elegerant, & omni cum imperio crearant, pridie nonas Septembris castra ingressus ab exercitu honorificentissime susceptus est. Ea dum utrinque se sic haberent Comes Franciscus hinc a Florentinis Lucana ut ab Urbe discederet, inde a Lucanis, ut eorum libertati arcem Urbis traderet atque relinqueret, haud exigua quaque ex parte sumpta pecunia, bello, civibus dierum decem actis induttiis quibus de pace agendum esset, relicto, paucoque peditum praesidio, cum equitum tamen commeatus penuriam, & vim maximam in exercitu morbi jam pateretur cum omnibus copiis IIII. nonas octobrias ab Urbe Lucana digressus, Miralandulam, ut ajunt, iter versum iturus. Die autem ab ejus digressu postera imperio Ducis castra nostra submota, & vicis undique occupatis Urbem passim exercitu amisimus, quandamque Bastita circiter octo milibus passuum ab Urbe distans, insuper eminenti colle, quem Montem Magnum vocant, quo ne commeatus quicunque a Petra Sancta, Lucanorum nobile quidem Oppido & munitissimo; a quo quia mari adjacet

Guido Urbini Comes.

locus corruptus.

jacet omnis subsidii venturi, & commeatus spes pendet, Urbi possit inferri viae imminens impedimento est constructa. Lucani revera, bello, fame, morbo, cunctarumque rerum caritudine laborantes, cum oratores de pace acturos Florentiam miserint; re infecta rediere. Nam hi nisi Reipublicae in statu mansuri sunt, quaeque graviora, vixque intolerabilia pati profitentur; Florentini autem, nisi sese, suaque omnia, eorum potestati Lucani tradiderint, negant pacem cum eis perpetuo habituros. Verum enim vero ad id cunctarum rerum necessitatis Lucani adducti sunt, ut ni subsidia maxima cum commeatus copia brevi sub tempore his ventura sunt, aut velint, aut nolint, Florentinorum jugo subituri esse videntur. Dum Lucani ad id necessitatis compulsi fuissent, ecce subsidia eis peditatu ingenti cum commeatu praesto, & propinquiora essent, huicque ductores peditum pene omnes Mediolani Ducis praestantiores adesse dicuntur, sed eos a Januensibus, ne Lucani servituti Florentinorum redigantur, si credere id fas est, subsidio mitti narrant. At ne quid subsidii, aut commeatus inferri possit in Urbem excubiae nocturnae, atque diurnae diligentissime fiunt. Ad haec sunt qui recte testentur, idque etiam nobis vere persuasum est, Nicolaum Piccininum, praecipuum quidem re in militari ducem, necnon praefectos, ductoresque quosdam omni cum eorum equitatu fortasse & reliquo hos brevi subsecuturos pedites, unaque omnes, invitis nobis, Urbi succurrere, & in Urbem id commeatus introferre, quod cum diu ad alendam valeat eis in spem esse. Nam si ductores hi omnibus cum eorum copiis se conjunxerint, & iter nos adversus egerint, duces nostri, caeterorumque ductorum haec est sententia, se illos scilicet non modo huc operiendos esse; sed potius cum eos venturos senserint, cum exercitu eis obviam ituros, praeliumque cum his collatis signis inituros, & inter se militaris virtutis, & de summa rei periculum esse facturos, quidquidve praelii mars ipse contulerit laturos, & experturos esse. Hac subsidii spe Lucani elati fortassis ad pacis conditiones, etsi omnia extrema paterentur, adducentur; sed si auxilii hujus venturi spem aut hoste profligato, aut sponte regresso eis desiisse cognoverint paucorum interjectorum dierum Florentinorum arbitrio sese dedere necessitate cogentur.

Hujus autem Lucani belli hucusque Descriptio si a dignitate dicentis caeterisq. ornamentis alienissima judicabitur, cum a militari, castrensique viro non gymnasiis, non artium optimarum studiis instituto edita sit; te oro eam ut amice, comiter, atque benigna tua pro humanitate, cum ad te pervenerit, suscepturus sis, eamque uti censor optimus tuo arbitrio corrigas.

Bellum hoc Lucanum dum tibi scripsissem, idque ad te mittendum constituissem, obvenit interea ut male infeliciterque, sed haud etiam scio an ulla imperatoria cum arte sub Civitatis mœnia omnibus cum hoste viribus aperto marte dimicatum fuit. Id autem praelii, etsi mihi relatu molestissimum, tibi vero, ut arbitror, & jucundum admodum erit, tamen quod memorabile, & inter aevi nostri gesta, nec obliterandum, sicut gestum utrinque fuit, me tibi relaturum superiorique cum epistola similiter esse missurum statui. Igitur quidquid non modo referre, sed etiam ejus sit taedio meminisse, incipiam. Lucanae Civitati Serchius Septemtrionis, & occidentis parte ducentis, aut fere tricentis propior passibus velut amnis interfluit, alveo, pluviis nisi auctus fuerit assiduis, haud profundo labitur. Ab hujus fluvii latere, Urbem versus, non conjunctis invicem, sed separatis castris, prout casæ, tecta, tuguriaque concesserant, cum hyemis frigore imbreque frequenti jam cepisset asperitas, exercitus nostri castra urbi propinquiora quam poterant post Comitis Francisci discessum undique sita. Verumenimvero compluritni pabuli necessitate, ut eorum equi alerentur, & ne fame omnino consummarentur, Pisanum adierant agrum, adeo ut ex equitibus fere septem milibus conscriptis, ne quidem duo milia, & quingenti in castris manserant. Ex peditibus autem cum quorundam oppidorum præsidia, tum bastitarum constructarum tutela transmissis exiguus erat admodum numerus. Castris isthuc tanta cum straminis, & herbarum inopia, ut nec arborum frondes, quibus equi substentarentur, usquam invenirentur, aliquandiu sistentibus, quidve hostes, quos venturos esse Urbi, ut oppressæ rerumque cunctarum penuria, & caritudine laboranti succurrere, liquido constarat, emolituri essent spectantibus. Ecce hos montis Magni transegisse juga, & eis ea omnibus cum copiis, qui circiter tria milia equitum, peditum vero quatuor milia erant, castra locasse, nostrorum hostiumque captorum quidam referunt, idque etiam nobis nocturni castrorum ignes e collibus haud distantibus conspecti ostenderant, asseverantque illuc tamdiu constituros, donec imber, qui diebus tunc aliquot invaluerat, fluvium, qui auctior solito admodum erat, omnis transgredi posset exercitus, Urbis lassæ auxilium allaturus, hisque Nicolaum Piccininum, præcipuum quidem ducem cunctis ductorem & imperatorem esse. Quæ cum vera divulgarentur, ex ductorum præfectorum maxime Florentinorum legatorum sententia decretum est, submovenda castra, & ea trans fluvium collocanda, & in advenientem hostem adducenda; satius & praestantius judicando, si ferro dimicandum erit trans fluvium, quam cum inter & Urbem cum hoste praeliari. Itaque IIII. Nonas Decembrias, dilucescente mane submotis castris, & exercitu undique congregato, ut trans fluvium adduceretur & illuc castrametaretur, hujus diei mane hostem itidem submovisse castra, & agmine structo iter versus Urbem jam cepisse, missi exploratores narrant. Nec mora conspectus est hostis cum preparato exercitu adversis in collibus, qui nobis haud longe in conspectu erant, descendere, parvamque planitiem flumini contiguam aciebus structis petere, & in ejus ripae margine Urbis in objectu sistere, missis peditibus, qui bastitam Comitis Francisci adventu prostratam (cujus superiori in epistola mentio acta est) tunc vero restauratam colle in exiguo paulo a flumine distante constructam oppugnare viderentur. Quae ubi conspiciuntur, transgrediendi flumen deliberatione missa, acies nostrae ab Urbis parte acierum hostium in oppositione adversa in fluminis ripa prout institutus progrediendarum acierum edixerat ordo, ne id hostes transgrederentur, urbique succurrent, instituuntur, & extenduntur, quas adversum bombardae ab Urbis maenibus cum nostrorum horrore interituque quorundam assidue immittebantur. Ex cunctis autem agminibus nostris prior acies se in hostem collatura, praeliumque initura, huic equitibus fere ex aciebus omnibus quibusdam additis, ut robustior, si praeliandum fuerit, & ad omnes conatus, & insultus hostium ad resistendum aptior esset, Carapello, & Cotardo, qui rem ad hanc idonei ductores judicarentur, collata est. Hi quorum cum acie aliquanto priores primae hostium aciei in fluvii margine sistentium in objectu erant. Post hos Nicolai fortissimi Ducis geminae cum ejus militari signo subsequebantur acies, quarum alterius ductor eram. Has Guidantonii Faventini Principis, Ducis audacissimi cum Fratre Astorre; qui quanquam aetate juvenis tyroque fuisset, tamen nec fortitudine, nec audacia veteranis dispar, tria sub ipsius militari signo prosequebantur agmina. En post Nicolai, & Estensis Marchionis, & rebus magnificentissimis Principis illustris cum electissimis militibus, quos cum Florentinorum parti faveret ad eorum exercitus supplementum miserat, dejuratum militare adamantis signum progrediebatur. Reliquas vero acies cum quindecim omnes dinumeratas volunt, incedebat, praeteream, ne si eas singulatim expressero, nimium sermone prolixior videar. Sed omnes, sicut incedebant in ripae margine, adversa in hostium fronte sistebant. Hoc pacto hostilibus exercitibus tenui tantummodo a flumine,

mine, sed alvei latitudine aliquantum late disjunctis nescio quo facto Carapellus ductis equitibus fortasse viginti fluvii alveum ingressus est, ex hisque quidam hunc transgressi hostes in alterius ripae margine sistentes equis calcaribus adactis invadunt, a quibus illico repelluntur, & in fluminis alveo, quo venerant, retro pulsi, captique plerique. Qui cum Duci hostium adducerentur, & ex progressibus nostris, & de fluminis alveo, & altitudine, deque re omni nostra exquisiti diligentissime fuissent, duxque ipso in colle nobis propiore, quo bastita constructa erant, conscendisset, & ex eo acies nostras undique speculatus accuratissime fuisset, cum descendisset, suos edocet quamprimum galeris capita muniant, hastasque manibus sumant, ut eis, cum edictum fuerit, imperata propere facturi sint: vixque ea Dux edixerat, duas aut tres acies ex omnibus, quae tredecim erant, fluvium, ut subirent, eumque transgredi conarentur imperat; hoc tamen edicto cum jam advesperasset, sero si fluvium transgredi libere contigerit, Urbem, quae admodum propinquior erat, subirent, atque in ea pernoctarent: sibi vero postera die ceteris cum copiis flumen transituro cum Urbanis peditibus, ut tutius amnem transiturus sit, obviam se parent. Hi autem cum imperata sumpsissent, amnem propere ingressi sunt, cum ut transgrederentur properantes. Ut autem Carapoli, & Gotardi, aciesque illorum qui in oppositu erat hostis amnem ingressas fuisse vidit, non modo hostium transitui, ut resisteret, se non opposuit; sed statione relicta hostibus cedere illico visa. At en ut acies ab hostibus praeter spem cedere conspecta missae subeundi Urbem imperio fluvium transgredi properantes, sumpta ingenti audacia nostros terga vertentes insectantur. Quae quidem omnia ceterae hostium acies, quae trans fluvium manserant cum animadvertissent, omnes has ut subsequerentur se transitui paravere, fortunamque sibi primo hostium congressu prosperitatem ostenderat haud deserturae. Interim reliquae nostrorum acies ubi hostes fluvium jam ingressos intuitae sunt, se praelio parant, maxime Nicolai Fortebracii, cujus geminae robustissimae acies anterius subsequebantur agmen. Is Maximi Bicanimi haud nulla indicta mora prospero gradu adversus hostes nostros insectantes, & fluvium transgredientes (ambas cum deaurati Leopardi signo, cui simile, nec aliquo differens hostile ducis vexillum erat) educit. Hi autem ambo duces cum a Bracio magno clarissimoque Duce originem traxerint, id deaurati Leopardi vexillum ab eodem Duce in aciei principio delatum eorum instar Ducis atque memoria, cum in praelium eundum est, deferunt. Hæ cum geminae acies inadvertentes hostes, & nostros insectantes inducerentur, insimulque hastis illatis, atque contractis colliderentur, hinc atque inde plerique equorum concursu sternerentur. Tanta posthac animorum paritate, & fortitudine aliquandiu praeliatum est, ut quis victoria potiretur, aut potiturus esset, vel id quoque cernentibus in ambiguo videbatur. Ast cum geminae acies supervenientibus hostibus fortiter restitissent, eisque auxilium nemine inferente nimio laboravissent, vir ipse insignis cum manu hostem feriendo suos tum voce eductans, mirabile quid dictu, fortissimi militis, & praestantissimi Ducis operam in praelio executus. His cum eorum Duce sic praeliantibus Guidantonii Faventini Principis tres ornatissimorum equitum acies ordine subsecuturæ, ut auxilium nobis laborantibus inferrent, se praelio cum Duce audaci audacissime conferunt, obvenientesque hostes usque ad Urbis muros fugientes insectantur. Sed heu fortuna humanarum rerum dominatrix, quae parvo res erigis cum subvertis ingentes! Nam si anterior acies fluvii vadum, quo hostes exituri erant non deseruisset, sed hostium oppositioni aliquanto adversata fuisset, ambae nostrorum acies jam huic auxilium inferre properantes, ei quamcito affuissent, & a vado, quo egressuri erant, nostra vi pulsi regressum petere coacti fuissent, eoque sero amnis transitum haud ulterius tentavissent, & quae post hanc evenit clades, nec fortassis amplius contigisset. Caeterum hae tres Faventinorum acies cum essent robustissimae, si cum praelio se inseruere non hostes ad Urbem fugientes prosecutae fuissent, sed ad fluvium, missa Urbe, ad insequendos hostes iter egissent, profecto hostes, qui nec dum fluvium transierant, his adversantibus, transgredi nequissent, & qui transgressi erant nostras inter acies, illorumque medii, quin destruerentur, & caperentur, nulla vi vix evadere potuissent. Verum Faventinis hostes a latere dextro versus Urbem usque ipsius moenia fugientes insectantibus, & sinistrum latus, quo hostes fluvium transgrediebantur praetermittentibus, nec versus ad iter agentibus, nobisque inter praeliandum opitulante nemine diu laborantibus, & hostibus jam amnem transgressis cum Duce Nostro acriter resistentibus, acies hostium fere omnes amnem ullo nec interpellente transgressae Faventinorum agmina, necnon Marchionem suum hos subsequentium, eisque auxilium inferre conantium invadunt, quorum multitudinis impetum cum pati nequissent, omnes ut terga cederent compulsi, captique quamplurimi, cum tamen antea inter praeliandum ex hostibus plerique intercepti fuissent, & in nostrorum manibus detenti pervenissent. Quibus repulsis, tergaque vertentibus, cum diu autem super dimicandum signo nostro ab hostilibus concursibus, atque congressibus fere omni ex parte scisso, & lacerato inter confertissimos hostes laborassemus, & eis usquequaque objecti fortiter obstitissemus, adeo ne nostrorum quisquam, qui hostibus terga cederet usquam visus est, & ex nostris etiam tantorum congressus hostium sufferre nequientibus capiuntur plurimi, & ambae disperguntur acies. Ductores vero, quibus Ducis exercitus falans, ejusque vexillum commissum erat tot nostrorum validas pulcherrimasque acies stratas, & dispersas esse, hostiumque conatus ulla de re pati pro non (*sic*) posse cernentes, cum aciebus, quas alas Itali vocant, ipsius latera, ne hostes advenientes incuterent, protegentibus. Id cum robur totius exercitus esset, ceteris subsequentibus, re summa rei periculum facturis praelio se in hostem conferrent, horum validissimo adventu cum hostium agmina quaedam aliquanto fugarentur a subvenientibus ea (vexillo tamen ducis, quod in praelium adductum erat ulla nec in parte semoto) nostri repelluntur. Tunc cernere varios hinc inde tumultus variosque concursus atque prolassus (*sic*) erat; tandem sole jam ad occasum declinante, ducisque exercitus vexillo caeteris cum agminibus id protegentibus, hostium conatibus quantum poterant obsistentibus, hostes, cum Ducis eorum militari peritia freti, tum tot nostrorum agminum conflictu veluti victores animo elati, omnes undique cum peditibus tam Urbanis, quam mercede conductis ab Urbis latere insilientibus in nostris pariter irruunt. At nostri a fronte impetum equitum peditum Urbanorum a latere supervenientium minime excipere, nec eis resistere ulla vi nequientes, vexillo strato, falangeque dispersa terga omnes cedere compulsi. Tunc ego, qui quanquam ambae nostrae acies fractae dispersæque fuissent, nedum praelio discesseram, sed quo me conferrem, & quidquam posse credebam, contuleram, substrato vexillo a Petrilinis capior, & Urbem ducor. Nostri vero cum jam terga vertissent, iterque versus Ripæ fractæ Oppidum arripuissent, ipso quidem itinere fugientes capiuntur plurimi, sed sinistri casus, ut longe major multitudo caperetur effecit eventus. Nam cum ad Pontem (cujus superiore in epistola Comitis Francisci adventu relatum est) qui parte ab ea recta via Ripafractam adeunies ducit, sub rivum quendam præruptum satis quidem structum aquas eo a latere in fluvium profluentes adducentem, a fugientibus ventum est: nec fortassis eo robore, quo debuerat, vel arte constructus, fugientium multitudine, & onere pressus secum haud ex ignobilibus quibusdam, qui tunc in eum transigendo aderant, in perniciem trahens, confractus concidit. Sed nec his

his cladi finis; porro cum omnes, qui e prælio aufugerant, ut saluti eorum consulerent, Ripafractam petere contendissent, hunc versus pontem iter agere nitebantur: ad quem cum pervenissent, diruptumque reperissent, in persequentium hostium manibus ut fere omnes incidissent necesse fuit. Quidamque ne hostibus dederentur, temere se id in rivi projicientes armorum pondere compressi, aut ex eo vix exanimes exilierc, aut aquæ discursu se penitus necavere. Enimvero, nisi hujus dirupti pontis casus accidisset, huic cladi nec tanti detrimenti magnitudo fuisset. Nam ea prælii die tum inter prælianduin, tum hujus rupti pontis eventu mille sexcenti equites capti, milites tercenti interemptorum, & vulneribus saucii adeo pectus, ora, omne denique corpus armis munierant. Pauci equorum, lamecarum, ensium vulneribus percussi, plerique ex hisque phaleris ornati præstantissimi plurimi, arma ex omni genere pulcherrima. insignia armorum & auro, & argento splendidissima, ut plurima amissa signa militaria fere omnia impedimentorum etiam. Interfugientes quidam ductorum præcipuorum capti nulli. Sed Nicolaus Fortebracius & Rainerius Froxius quo pacto evaserint miraculum. Nam Nicolaus, excellentis Dux animi, cum inter confertissimos hostes dimicandum interfuisset, & cum egregii Ducis tum strenui militis operam exercuisset, & quantum esset in se, ne victoria hostes potirentur enixissime contendisset, & nisi prostratis omnibus militaribus signis, aciebusque deletis discedere a praelio noluisset, equo nimium defatigato huc & illuc se transferente; jam lasso & in alterum ipsius commilitonis spectatae virtutis viri (salutem Ducis suae captivitati praeferentis) ab alio interfugientium, & prosequentium tumultus oblatum conscendisset; postquam fraeno ex equi ore, quem conscenderat, prolapso inter hostes ignotus interdum processisset, ad pontem hostibus mixtus equique loris quoniam retentus, illosque acie gladii continuo reppellendo, tantummodo ex commilitonibus uno se comitante pervenire potuisset, stratum atque diruptum comperisset protinus pontem alium lapideum, quem probe antea noverat, sinistro a latere versus eminentes colles quanquam apparerent hostes, summo nisu petere conatus est; ad quem cum aegre difficulterque pervenisset illius pontis in transitu cum ab hostibus, qui eo jam aderant, eumque custodierant loris detentus extitisset, tam se tuentem, quam auxilio comitantis ab hostium manibus solutus est; & cum nox supervenisset Ripafractam superiori transitu petens eam ingressus est. Post hac Pisarum ad Urbem, in qua ductores reliquos cum nostri exercitus duce intempesta nocte comperit, se contulit. Rainerius autem cum interceptus extitisset, non pienter cognitus, ne capitis periculum subiret dimissus, armis projectis ingruente nocte, sicut erat inermis incognitus evasit. Hostes cum ab insectando nostros hora noctis fere secunda rediissent, & gaudio Urbem ingressi fuissent, ex captis multi, ne detinerentur, & carcere includerentur, verentes, facultate aufugiendi ea nocte sumpta se fugae tradidere. Reliqui vero aliquandiu retenti, & carcere introclusi, tandem sacramento, ne Januensibus, atque Lucanis sex per menses adversarentur allato, armis detentis, dimissi sunt.

Mi Guarine id praelii velut gestum sit, si eo non ordine dicendi, gravitate, & ornatu, quibus in describendis historiis, aut eorum, vel alterius gestis amicis & propinquis, uti gravis, & verecunda consuevit antiquitas, ad te scripserim, te oro non solum oculos his in legendis, & considerandis, sed potius animum, mentemque, cum haec vera sint, ad te scribenti, qui tria tibi singulari virtute deditissimus est, adhibeas.

Vale iterum literarum decus.

Baptista Bivilacqua Veronensis equitum ductor eloquentissimo Viro Guarino Veronensi P. S. D.

Si bene vales, bene quidem, ego aeque valeo. Lucanum bellum, & praelium quod adversum prope Lucanae Civitatis muros gessimus superiori tempore tibi descripseram. Idque egregiae virtutis viro Girardino Fulginensi, tui amicissimo, ut ad te illud mitteret, aut ejus ipse delator esset tradidi: mihi persuadens, eo in legendo, hisque in contemplandis omnibus, quanquam a militari viro, non literarum studiis optime instituto, editum fuerit, voluptatis te quicquam fuisse capturum, tum etiam te quid ex eo judicium recte fecisses mihi relaturum, & in eo quid corrigendum, & emendandum animadvertisses tua cum modestia, sapientique correctione correcturum. Nunc autem satis non admirari nequeo, cum id nec tibi redditum fuisse haud ambigem, cum abs te hujusce rei responsionis quicquam toto in tempore nec susceperim. Te igitur oro quod minime superius actum, aut aviditati meae satisfactum sit, id in posterum perficias. Reliquum est cum Braccii ossa, Ducis Magni, & adeo praestantissimi, ut mea quidem summa, aetas etiam omnis nostra eo praestantiorem, & excellentiorem non protulerit, Romano solo non quo tanti Viri exegerant, reliquiae aliquandiu humata stetissent, idque Nicolaus Nepos ipsius Avunculi imitatione Braccius alter, molestissime ferens, indignum & iniquissimum ratus tanti Ducis ossa ullius absque statuae, & imaginis honore, totque rerum a se gestarum titulis positis incognita reddi, eo se quo ea humata ut erant transferens, pie, & religiosissime ipsa inde submovit, & in propriam, ut sibi in avunculum merita digna persolveret, & excellentissimi Viri ossibus Cives optime de se meriti actis honorificentissimis exequiis insigne sepulchrum conderent summo nisu conatus est. Praeterea haec cum acta sunt, ut ducis praestantissimi memoria venturis posteris latius nominis sui claritate celebrari queat, restat epigramma quoddam, quo clarissima ejus gesta referantur sepulchro sculptum sit, hujusce autem imponendae sarcinae onus tametsi viros eruditissimos, & eloquentissimos haec nostra obtineat Italia, cui praecipuè quam ad te tribuendum sit haud recte scio. Igitur cum hanc animi mei summam clarissimo Duci meo, in cujus mente omnis amor, omnis cura, omnis solicitudo, denique omne studium in avunculi honore pendet patefecerim, ipsi quidem Duci placuit, ut ad te scriberem, teque orarem, versus quosdam, quibus gloriosum avunculi nomen venturo aevo tuo elegantissimo eloquio celebratura sit omnis posteritas, sepulchro incidendos, ut conderes. Quam quidem ob rem per amicitiam nostram, quae perpetuo inter nos mansura est, te oro, ut hunc non solum meae precationi, verum etiam Ducis mei tam praestantissimi petitioni obsequentissimus sis; & enitere prorsus. Si quid unquam elegantissimum, & facundissimum cecineris, id omnium & elegantius & facundius sit. Nam quae abs te tanto de hoc interempto Duce relatura sunt ab eodem Girardino, qui maximis fere omnibus in rebus ejus interfuit, cognosces ea, quae ut notiora sunt, in scriptis ad te ut sapientissimus refert. Si te rescripturum quid ad me statueris, quod a te permaxime facturum peto, ipsi Girardino, qui ad me quo adero posthac id curabit esse mittendum, transmittito. Vale literarum splendor. Ex Castris inter Porcinam Redocosanumque v Idus Junii 1432.

IN LEGATIONES APOSTOLICAS GEMINAS
STEPHANI TRENTA LUCENSIS EPISCOPI
PRÆMONITIO.

Stephanus Trenta e familia apud suos clara ortus Lucenses Patriæ suæ infulas gessit ab anno 1448. *usque ad* 1477. *Cum in agendis, tractandisque rebus arduis multum ingenio, & dexteritate valeret, commissas sibi a Romanis Pontificibus Pio II. & Paulo II. legationes obivit. Etenim cum Pius Conventum omnium Christianorum Principum Mantuam indixisset ad decernendam communi consilio in Turcas generalem expeditionem, atque ipse primus eo se contulisset, raros ibi offendit sive Principes, sive ab iis missos legatos; neque inprimis adfuisse adhuc Imperatorem Fridericum III. molestissimè tulit. Misit idcircò literas, legatosque suos ad accelerandum morosos detrectantesque; nec frustra apud multos. Ab Imperatore tamen nihil evincebat, quamvis legationibus, & literis sollicitato. In eam tandem legationem omnium novissimus missus est Stephanus, qui dexteritate, officiis, precibus tantum valuit, ut Legati Imperiales eò tandem destinarentur. Acta quaedam ejus legationis gestæ anno* 1459 *e schedis ejusdem Episcopi nunc in Archivio Archiepiscopalis Curiæ asservatis eruta hic exhibeo.*

Legatio altera subeunda illi fuit ex commissione Pauli II. Pontificis in Angliam ad Eduardum IV. Regem. Venit anno 1467, *mansitque ibi etiam alio succedente anno. Quid habuerit in mandatis ignoramus; quamvis ex literis hic vulgandis discimus aliquid rei egisse cum Apostolico Collectore pecuniæ Sancti Petri, quæ ibi exigi ex veteri more solebat. Cum tamen dicat Legatus eò se venisse ex causa ad universalem Ecclesiam pertinente, satis indicat destinationis in Angliam suæ altiorem rationem extitisse; & forte aliquid illi agendum fuit cum Rege Angliæ & Duce Burgundiæ. Id profecto constat, res ecclesiasticas sub Eduardo in deterius collabi cœpisse, ut vel ipsi Episcopi ad laicorum tribunalia rapi, judicari, & condemnari nullo probibente finerentur. Scriptas in hac quoque legatione literas ex eisdem schedis erutas exhibeo. Cæterum in Italiam regressus conquiescere, uti maxime optabat, diu in suo Episcopatu non est permissus; non enim ita multo post Legatus Patrimonii S. Petri a Sixto IV. renunciatus est, quo in munere obiit Cinguli anno, ut supra innui,* 1477.

STEPHANI TRENTA EPISCOPI LUCANI

Legatio Apostolica Viennam, & in Hungariam anno 1459. *& sequenti.*

Instructio data per S. D. N.

IN primis commemorare S. D. N. semper prædicasse, Imperatorem optime de se meritum tantaque ab eo Officiorum magnitudine affectum, ut omnes gradus honoris summum etiam Pontificatum, ejus se studio & opera consecutum adfirmet. Nec silentio prætereundum diligentissima ipsius Imperatoris effectum cura, prudentia, & sollicitudine, ut Romana Ecclesia veram assequuta sit gloriam tranquillitatis, & pacis. Nam qui conventus in ipsius Ecclesiæ perniciem editos fregerit, Germaniam & pleraque Provincias libere summis Pontificibus parere coegerit; omnes denique Ecclesiæ causas sua virtute pro viribus tuendas susceperit. Quo fit ut idem S. D. N. pro Regis in se privatis, & maxime in Ecclesiam meritis majorem in modum obnoxium suæ se devinxerit serenitati. At cum nuper intellexerit eundem Imperatorem magna animi perturbatione commotum ab ea quæ Cardinalem S. Angeli pro parte Regni Ungariæ egisse feruntur, acerbam sibi vitam putaret, gravique nimis angeretur dolore alicujus forte dissensionis fundamenta jactari, nisi firma spe teneret, Imperatorem nullo malevolorum facto, vel dicto a S. Sanctitatis fide, benevolentia, fœdere, & observantia posse etiam quomodolibet alienari. Quia apud ipsum Imperatorem multos jam annos enutritus sui periculum cum diu fecerit, illius quoque fidem, & maxima in se officia, & in minoribus, & in pontificatu provocaverit, facile sibi suadeat cuncta inter se & ipsum Imperatorem integra fore, ac si nihil dictum factumve extiterit, cum maxime omni culpa vacet. Nec tanta levitate ducatur, ut patrem observantissimum, amplissima beneficia, regium ipsum culmen pro nescio quo advena eligeret prætermittenda. Si quid aliquis Cardinalis commiserit, quod Imperatoris detrahat dignitati vel ejus animum offendat, esse contra mentem S. S. ab omni simili mandato penitus alienam. Quod ut via patens aperiatur veris probationibus, & argumentis, placuit suæ sanctitati Lucanum Episcopum destinare &c. Qui omnia quæ ad hujus causæ innocentiam, & veram excusationem spectant in medium proferat &c. & excusationem veram amplificet &c. habeat Episcopus copias harum &c.

Si vero opponatur quare SS. D. N. Cardinalem non corrigit & revocat &c. cum parere cogatur &c. Respondeatur SS. D. N. arbitrari satius esse in præsenti fingere hoc æquo animo, ut omnibus scandalis via præcludatur. Nam cum jam idem Cardinalium Collegio scripserit Imperatorem non juste contra Matthiam arma movere pro regno Ungariæ; sint vero ex Collegio qui in hanc erant sententiam; metuit ne forte & illum & hos graviter irritaret, cum in illum novi aliquid attentare conaretur quod non sine periculo, hac maxime tempestate, futurum intelligit. Scripsit tamen pluribus literis Cardinali quæ sit mens suæ Sanctitatis in hac causa, prout & idem Episcopus aperiet &c. nec scribere desistet.

Si rursum objiciatur SS. D. N. causam hanc palam suscipere debuisse pro meritis; respondeatur idcirco non suscepisse, ne pontificali detrahat dignitati, quam decet ab omni passione & suspicione esse penitus alienam. Et si quo casu præterea res Hungariæ in judicio deducerentur, ut quidam putant, se liberum non suspectum valeat partibus exhibere. Sed certum apud se teneat Imperator, salva Sedis Apo-

Apostolicæ dignitate, majori nunc cura, studio, opera & diligentia S. D. N. pro illius augmento, & gloria laboraturum, quam dum in minoribus sub se vitam ducerent facile consuevisset. Et si quid attentandum erit, longe ampliori favore Imperatoris causam persequetur, cui multum se debere fatetur, quam Matthiæ, cui nulla singulari gratia, & benevolentia devincitur; ipsiusque Imperatoris partes tamquam proprias & Ecclesiæ se defensurum pollicetur.

Considerare debet Imperator, ad quem spectat cura reipublicae Christianorum; quo in statu res nostra sit, & unde periculum pendeat. Hortatur illum S. D. N. ut treguam vel aliam concordiam, ad tempus saltem, firmet cum Matthia; nam si bellum cum Ungaris prosequatur etiam juste, non enim aliter ipsum existimat facturum, non ab re suspicatur Matthiam libidine regnandi cum se hinc ac hinc urgeri armis intellexerit, cum Turcis fœdus & amicitiam initurum; in Imperatoris forte deinc, Regni perniciem, discrimen Ecclesiae, & horrendum Christianae fidei obbrobrium. Quod si aliter illi praeter spem acciderit, ut a Turchis praeoccupatus, Regnum amittat, intelligit sane S. D. N. sine gravi moerore omnes hanc Imperatori culpam cum maximo imperialis culminis dedecore adscripturos. Quod ut effugiat, hortatur, rogat, monet, & obsecrat, si non Matthiae benevolentia, non pontificis precibus, saltem honoris sui servandi gratia Christianæque pietatis & religionis motus effugiat. Ne nobis illudant hostes &c. Quando si monitis, & consiliis aquieverit, reliqui Principes capitis sui exemplum non verebuntur imitari. Sed bellis & dissensionibus sedatis &c. facile in fidei hostes grandes & potentes eo duce cum summo honore parabuntur exercitus.

Verum si dicatur concordiam hanc tractandam fore per te vel per alium Cardinalem; respondeatur vitanda in hac potissimum causa omnia pericula, caeteraque, quae aliquo pacto scandalum afferre posset &c. Sed si per alium tractaretur, periculum immineret, ne forte illius indignatione aliquod scandalum oriretur &c.

Quod persuadeatur Imperatori, ut Oratores mittat, omni mora & excusatione cessante. Non enim sine admiratione pertransit, quod caeteri Reges & Principes, ut jam miserint, vel brevi missuri, quorum jam pars in itinere sit; ac caput omnium, cujus causa principalior sub majori honore & periculo constituta sit, nec miserit, nec de mittendo sermo habiturus sit.

Hortatur illum praecipue S. D. N. ne rem hanc differat; cum maxime Oratores Regis Ungariae de proximo venturi sint, quos suspicatur querelam in conventu de molestatione Regni expositiuros &c. Licet autem S. D. N. semper præsto fore se offerat ad omnia Imperatoris jura defensanda; hoc tamen in loco liberius suis licebit Oratoribus rationes & argumenta in medium adducere, & adversariorum dicta refellere, quam sibi, qui non sine magna suspicione & calumnia causam hanc defendendam susciperet.

Sperabat S. D. N. summa cum utriusque consolatione dietam hanc cum ipsius Imperatoris praesentia celebrare, ob eamque praecipue causam non pepercit labori aut morbo; sed peregrinus & infirmus alienas peragrans Urbes, Ecclesiam & primum solium sub maximo discrimine soli altissimo commendavit; sed hac spe in hunc usque diem privatus aequo fert animo si quod postulat assequatur.

Tentetur perspicaciter mens Imperatoris, quid speret aut quid tandem velit de hac expeditione.

Si quid autem forte dicetur de transitu Pontificis ultra montes &c. respondeatur summae levitati imputandum foret, ut S. D. N. qui per universum Orbem omnes ad eum locum vocaverit, ipse alio proficiscatur spretis Regibus & Principibus &c. Praeterea S. D. N. summo cum labore, & sui corporis damno vix Mantuam per aquam deferri potuisset &c. Pluresque Cardinales simili periculo & damno vix eo applicuisse; immo nec omnes, & cum totius curiae gravibus damnis & expensis &c. Quo fit perdifficile & pene impossibile valeat . . . . . . S. D. N. Alpes cum Curia posse transire &c. & aliae paterentur rationes, satisque a caeteris principibus factum putaret si pro rata quisque nec labori nec morbo aut periculis pepercerit.

De Rege Bohemiae quae sit mens ejus circa fidem & circa expeditionem contra Turcos.

Legato scribere de generalibus, puta quod Episcopus eo missus sit pro Oratoribus transmittendis &c. & exoratione Imperatoris.

Excusationem tardationis ensis &c. cum speret S. D. N. manu sua propria Imperatori tradere &c.

Exhortationem illorum dominorum, ut ad pacem inducat Imperator hortetur, & moneat quod S. D. N. misit Dominum Sanctæ &c.

DOMINO JACOBO LUCENSI SS. D. N. SECRETARIO.

MAgnifice, & præstantissime Vir. Post salutem, & commendationem &c. Quoniam literas meas ad SS. D. N. scio vobis communes esse, ea quae in illis scribo non repetam, sed cum mœsta angar tristitia, & amaritudine pro hac mora seu verius molestia; oro idcirco, obtestor, & obsecro, dignetur caritas vestra pro summa in me benevolentia innocentiam meam apud SS. D. N. excusare. Nam, Deo teste, & ipso Imperatore cum omnibus qui apud illum sunt, feci quae diligens quilibet, nec alter facere potuisset; non enim peperci labori aut expensae, nec humana verba supplicibus verbis retinui, & acrioribus etiam aliquibus usus sum, quam forte placuerit ut expeditionem reportarem; quorum multa referre potest Dominus Prothonotarius Forolivienfis. Nec audeo re infecta ad SS. D. N. redire, quando maxime brevissimi temporis tandem dilatio addita est. Haec satis pro tristitia animi mei. Placeat, obsecro, me sacratissimis pedibus SS. D. N. quam diligentissime commendare; & iterum atque iterum excusare. Valete feliciter, ad quæque grata paratus. Viennae die prima Septembris 1459.

SS. D. N. DOMINO PIO PAPÆ II.

B. P. Post pedum oscula beatorum &c. Superioribus literis meis, quas cuidam famulo RR. D. Card. S. Marci de Spilinga die prima hujus mensis ad S. V. deferendas tradidi, significavi eidem S. V. moram quam Imperator addiderat; quam idem brevissimam appellaverat. Eadem die visitavi Episcopum Gurcensem, cui molestiam hanc suo praesidio amovendam commendavi. Respondit se fideliter, ut antea fecerat, laboraturum. Die 4. praefatus Episcopus venit ad me, licet debilis & infirmus, cum responso suarum literarum, quas scripserat & literis Imperatoris, quibus sibi mandabat, & certis aliis Consiliariis Imperialibus, hic existentibus, ut me, nomine Imperatoris rogarent, ut aliam moram per paucorum dierum aequo animo ferrem &c. Respondi quantum inspiravit Altissimus, ut certe qualis mihi animus esset facile intelligeret Episcopus. Post longam tandem collationem, seu verius altercationem, rogavit instanter Episcopus, ne a mandatis Imperatoris discederem, quandiu aliud novum responsum acciperet; scriberet enim per fidelem, & celerem nuncium, & Imperatori, & aliis, quibus utile fore videretur, quod ad hujus rei expeditionem spectaret, & ad votorum meorum satisfactionem. Die vero 7. impatiens moræ, sub specie visitationis, nam Episcopus recidivum pateretur, illius hospitium petii. Eadem autem hora responsum acceperat, necdum aperuerat literas. Mandabat autem sibi rursum ipsi, & suis Consiliariis Imperialibus, ut me cogerent precibus & hortationibus ne discederem, quoniam pro certo die Nativi-

civitatis Virginis Viennam rediret. Has literas jussit Episcopus legi per familiarem meum. Die Nativitatis Virginis rediit, ut dixerat, & ego una obvios nos cum pluvia obtulimus . . . . se gratiosum . . . . expeditione non absoluturum promisit, statuitque nobis viam audientiae in crastinum. Sed Oratores Regis Bohemiae, cujus metus propior est, eam nobis praeripuit, non quidem sine clamoribus & querelis. Heri octava hora post meridiem, gratam, licet brevissimam audientiam impetravimus cum nox esset & Imperator fessus; in qua duos proposuimus communes articulos de legatis mittendis, & confirmatione pacis Ludovici &c. de primo nos tandem interrogavit an placeant Episcopi Astatensis, & Tridentinus: de his alias mecum Prothonotarius conferebat. Respondi de licentia Prothonotarii, me non habere in mandatis de aliquo in specie; tantum mitteret legatos, non solum dignos Duce Austriae, sed Imperiali celsitudine, qui digne etiam se offerrent conspectui Apostolicae sedis, omniumque Principum & legatorum amplissimo coetui. Item haberent plenum mandatum &c. & cum velocitate non modo celeritate, moram hanc suae serenitatis purgarent. Jussit ergo inita deliberatione ad hos literas hodie transmitti & cum celeritate. De secundo articulo dati sunt Prothonotario certi Consiliarii, cum quibus conferat. De ceteris capitulis, sicut ipse petierat, aestimans hac via celerius se absolvere. Mihi statuta est hora quinta hodie post meridiem ad reliqua referenda. Quae si perfecero, ut spero, haud mora quamraptissime, ut summe concupisco, magis quam aliam rem gratissimam. Me humillime commendo sacratissimis pedibus Beatitudinis Vestrae, quam diu felicissimam Altissimus ad vota conservare dignetur. Viennae.

Die 19. Septembris 1459.

Humillimus Servus Stephanus
Episcopus Lucanus.

Magnifico & praestantissimo Viro D. Jacobo Lucensi SS. D. N. Secretario Dignissimo.

Magnifice & praestantissime Vir, post salutem, & commendationem. Has breves solum ut dignetur magnificentia vestra, pro summa in me caritate, & benevolentia, moram meam apud sanctissimum Dominum excusare; scit enim Deus, & quotquot pene hic sunt, quanta angar amaritudine, & animi perturbatione. Sed hoc me consolatur spes gratissimae expeditionis, & conscientia non solum diligentiae, verum infestae solicitudinis, & importunitatis. Imperator rediit Viennam die 8. hujus mensis, spopondit quod me hodie grata expeditione absolvet. Quod si fiet, ut spero, cras sarcinulas componam, & licentias capiam; & die sequenti iter arripio. Sum enim hic cum familia *assai bene inquanto per la state*, nec nos gravat nummorum pondus. Quamplures praeterea quotidie morte brevi pereunt, & infirmorum infinitus est numerus, nec horum civium familiaritas, aut loci nos devincit amaenitas. Obsecro dignetur caritas vestra beatissimis pedibus SS. D. N. me quam diligentissime commendare. Dehinc Dominis Spoletano & Teano Domino Goro, Alexandro, Ambrosio & ceteris. Ad quaeque grata sine exceptione paratus.

Viennae die XI. Septembris 1459.

Vester in omnibus Stephanus
Episcopus Lucanus

Orator in omnibus.

Reverendissimo in Christo Patri & Domino Domino Joanni S. Angeli, Diacono Cardinali, Apostolicae Sedis legato P. & Domino Colendissimo.

Reverendissimo in Christo Patri & Domino mihi Domino praecipue colendissimo post commendationem &c. Ex Pruna ad vestram Reverendissimam Paternitatem, & Dominationem literas dedi, quibus significabam me ibi esse, mandato SS. D. N. ad Imperatorem, & Regem pro legatis Mantuam destinandis exhortandum, ut causam contra Turcum commendatam susciperet; & iterum treguam, aut pacem cum Rege Matthia firmaret, ut eo medio facilior contra Turcos foret expeditio. Si quid vestra Reverenda Dominatio uti vellet praesto forem. Post haec quod incumbit non praetermittendum censui, ut eandem vestram Reverentissimam Dominationem certiorem faciam me a Rege Bohemiae, & Imperatore gratissimum responsum accepisse super causa Nunciorum. Legatos vero mittet Imperator haud mora novos, scilicet Episcopos Astatensem, & Tridentinum, licet alios habeat apud Sanctissimum Dominum nostrum. Rex autem cum Baronibus deliberaturus est in Festo S. Michaelis, & pro certo se dehinc se missurum spopondit. His peractis decrevi iter arripere ut redirem ad SS. D. N. Si quid autem valet humilitas mea gratum efficere, vel ibi, vel ubicumque fuerim me paratissimum offero ad quaeque mandata vestrae Reverendissimae Dominationis, quam diu fidelissimam Altissimus ad vota conservare dignetur.

Viennae die XII. Septembris 1459.

Devotus Servitor Stephanus
Episcopus Lucensis.

Serenissimo & Invictissimo Domino Domino Friderico Romanorum Regi, & Christianissimo Imperatori semper Augusto, Domino colendissimo.

Inclite, & invictissime Caesar, ac Serenissime Imperator, semper Auguste. Post humiles commendationes &c. Rediens Mantuam Vestrae Serenissimae Majestatis in primis responsa, mandata dehinc, quae dederat, retuli SS. D. N. super primo articulo quam gratissimum fuit quod suae sanctitati nomine vestrae serenissimae Majestatis respondi, ex effectibus facile percipere poterit vestra serenissima Majestas. Super secundo de legatis mittendis, licet sanctitas sua dicat se aequo animo confortandum esse, dummodo non multo postquam spopondi sortiatur effectum, intelligo tamen super cetera hoc singulariter fore gratissimum, ut legati Imperialis Celsitudinis festinent, non dehinc de die in diem, sed de momento ad momentum festinent, non minus in honorem Imperii, & vestrae serenitatis, quam ob aliam causam. Verum miror, quod nec Astatensis, nec Tridentinus aliquid de suo adventu scripserit. Nec Tridentinus literas meas ad SS. Dominum nostrum, quas illi direxeram, transmiserit. De tertio articulo ostendit sanctitas sua sacratissimo Collegio, & omnibus Principibus, & Legatis hic adstantibus quantum placuerit tregua cum Matthia. De reliquis ad pacem &c. non dubito cum sua Beatitudo se ab his, quae in praesenti summa necessitate tractantur, se paulum sejunxerit, vestrae serenissimae Majestati ad vota respondebit. Causam Ducis Burgundiae cum venerit Dominus Astatensis cum mandato tractabit. SS. Dominus noster cum honore & favore vestrae serenitatis absolutionem Australium committet, ut petitur. Causam dotis cum solum literas ad partes postularem, respondit sanctitas sua se velle & literis, & cum oratoribus hic existentibus quam diligentissime tractare. De Collegiata Ecclesia Nova Civitatis respondit se paratum in hoc & in cunctis complacere vobis cum amore & veneratione, benevolentia cum qua certum apud se habet vestra Caesarea Majestas, ut semper coluit Aposto-
li-

licam sedem, majori nunc observantia tempore suae sanctitatis veneraturam. Haec fideliter retuli vestrae Serenitati. Quod praeterea valet humilitas mea gratum efficere, me paratissimum offero ad quaeque mandata. V. S. M. omni penitus exceptione remota quam diu felicissimam Altissimus ad vota conservare dignetur.

Mantuae die 1. Octobris 1459.

Ne autem vobis saltem omnino ingratus videar, postquam opere tanto muneri satisfacere compos non sum, non quas debeo, sed quas valeo pro humilitate mea gratias ago V. S. M. pro diligentissima commendatione mea apud SS. Dominum Nostrum. Dignetur obsecro praestare Altissimus facultatem, ut vel pro parte aliquid liceat pro tanta obligatione persolvere.

V. S. M.

Humilis & fidelis servitor
Stephanus Episcopus Lucanus.

Stephani Trenta Episcopi Lucani & legati Pontificii Oratio ad Imperatorem.

Serenissime Imperator.

Cum Romanorum Pontificum mos sit, omnibus quos praecipue diligit Principibus Apostolicam benedictionem destinare, SS. Dominus noster tanto meliori animo vestram Imperialem Majestatem per me benedicit, illique deprecatur Imperii augumentum, & conservationem cum omni felicitate, quanto semper existimavit propter singularem benevolentiam & amorem se esse participem communis fortunae vestrae Serenissimae Majestatis. Intellexit sane Sanctitas Sua cum magna amaritudine animi majestatem vestram forte turbatum esse propter aliqua quae Cardinalis Sancti Angeli dicitur protulisse in favorem Matthiae appellati Regis &c. Quod nullo modo pati potuit; sed decrevit me mittere ad excusandum innocentiam suam. Dicit autem in primis se non esse immemorem habuisse principia omnia suorum honorum a vestra Serenitate, propter quam, post Divinam gratiam, existimat se pervenisse ad summum Pontificatum. Item optime recordatur beneficiorum, quae vestra Majestas fecit Ecclesiae in dando veram obedientiam, subjiciendo Ecclesiae omnes Alamannos, qui volebant contraire, & in removendo neutralitatem, & multa alia faciendo; quapropter non debet credere vestra Majestas ipsum tam cito oblitum tandem beneficiorum. Si quid aut Cardinalis dixit, aut fecit, quod displiceat Vestrae Majestati, fuit & est contra omne mandatum. Nam cum intelligeret ortam discordiam inter Majestatem vestram & Matthiam de Regno Hungariae, misit ipsum legatum solum ut hortarentur utramque partem, ut abstinerent ab armis, & misit ad Majestatem vestram ut faveret, non ut noceret, quod manifeste produnt literae ipsius SS. Domini nostri ad Cardinalem. Nam quando SS. Dominus noster intellexit Majestatem vestram Regem Hungariae, mandavit Cardinali, ut literis quas dederat in favorem Matthiae, nullatenus uteretur, quarum copias apud me habeo; ex quibus & multis aliis videbit serenitas Vestra, qualis semper fuerit, & sit mens Summi Pontificis erga Imperialem Majestatem vestram.

Cum mos sit Legatorum Apostolicae sedis, Serenissime Imperator, omnibus ad quos diriguntur Apostolicam in primis benedictionem impartiri, multo magis hoc decet Imperiali majestati, cum quia major intentio est inter Imperialem majestatem, quam inter ceteros Principes, tum quia inter Sanctissimum Dominum nostrum Dominum Pium, & vestram Serenissimam Majestatem mutua quaedam & singularis semper intercessit benevolentia. Nomine igitur suae Sanctitatis benedicam. Salve igitur Imperatoria majestas, felicissima. Gloria, regni magnitudo, & omnis prosperitas tibi sit & in aeternum vivas.

In omni vera amicitia, Serenissime Imperator, lex quaedam stata, & inviolabilis consistere dignoscitur, ut non solum amicus faciat, quod alter amicus juste desiderat; verum si quid sinistrum in mentem amici intellexerit incidisse, conari totis viribus removere; hanc vero decrevit & SS. D. N. fideliter servare cum V. S. M. Intellexit sane praefatus SS. D. N. Matthiam electum Regem Hungariae; credens autem rite, & legitime factum, dedit literas favorabiles contra turbantes, & molestantes Regnum, ab eo, & Cardinali Sancti Angeli Apostolicae sedis Legato postulatas. Post haec intelligens V. S. M. electam ad praefatum Regnum, absque mora, revocans quae fecerat, mandavit Cardinali, ut nullatenus illis literis uteretur contra S. M. V. & complices. Et quia dubitabat, ne propter hanc duplicem electionem guerra oriretur, quam prohibere cupiebat; insuper metuens ne, si guerra fieret, haec sacra contra Turcos expeditio impediretur, mandavit eidem Cardinali, ut nomine suae Sanctitatis interponeret partes suas ad concordiam, & maxime propter hoc se conferret ad conspectum V. S. M. quia mens sua erat sicut est, favere praefatae V. S. M. Sed ad aures suae Sanctitatis pervenit Cardinalem aliqua verba protulisse, quae forte mentem Imperialis Majestatis perturbarunt. At nunc non satis putaret Sanctitas sua se innocentem, & liberam esse ab horum verborum prolatione, nisi servata lege Vestrae hoc idem aperiret Serenitati; decrevit me mittere, ut maxime intelligeret Imperialis Majestas Sanctitatem suam esse animi, veri, boni, liberi, & sinceri, quo unquam fuit; nec per Pontificalem dignitatem aliquid diminutum, quod ad veram servandam antiquam benevolentiam spectat.

Sed si quid Cardinalis protulerit, quod Vestrae Sacrae displiceat Majestati, esse contra mentem, & mandata Suae Sanctitatis. Non enim est immemor quanta caritate, benevolentia, amore, & liberalitate diu nutritus fuerit dextera V. S. M. a qua omnia principia suorum honorum & dignitatum recognoscit. Sunt praeterea ante oculos beneficia in Apostolicam Sedem, & Sacrosanctam Romanam Ecclesiam collata, vera obedientia, auxilium ad veram unionem, remotio neutralitatis, destructio conventuum contra ipsam Ecclesiam ordinatorum, subjectio fidelis Germaniae, & aliarum Provinciarum, & susceptio denique cum maximo praesidio omnium causarum ecclesiasticarum. His igitur & aliis pluribus rationibus dignetur, obsecro, V. S. M. omnem turbationem ex animo removere, si quae forte fuit, pro certo tenere S. D. N. omnia facturum pro V. S. M. quod sine exceptione pro statu suo & sua salute faceret, deditque omnia probanda & habeo hic copiam literarum S. D. N. ad Cardinalem, & Cardinalis ad Pontificem.

Videt & intelligit pro summa prudentia V. S. M: sub quanto discrimine consistat status & conditio Christianae Fidei & Sacrosanctae Matris Ecclesiae, Turcos, & hostes fidei jam fines nostros intrasse, potentissimas urbes cum maximo Christianorum dedecore destruxisse; jamque nobis horrenda superbia majores minas minari. Ad supremas potestates spectat his periculis obviare. S. D. N. volens pro parte sua satisfacere, non parcens infirmitati, non periculis, non laboribus, non sumptibus, Apostolicam Sedem, & Romanam provinciam vacuam sub dubia fortuna, insuper & patriam ipsam relinquens, conventum indixit Mantuae, hac firma spe, ut Imperialis Majestas ibi secum conveniret. Certum & omnium judicio sanctissimum videbitur, ac summe necessarium, & valde decorum, ut capita Christianae Fidei, & omnium principatuum simul de communi re tractarent, personaliter accersit ad diem statutam

turam Mantuae, ac Sanctitas Sua ibi aliquandiu commorata, decrevit tandem me mittere ad V. S. M. ut iterum quod per literas, Nuntiis, & aliis Oratoribus fecerat, per me tentet, si impetrare potest, quod summe, sancteque desiderat. Nomine igitur suae sanctitatis oro, obtestor, obsecro dignetur Imperialis Majestas rem dignam Imperio, S. D. N. pergratissimam omnibus Principibus amabilem & Fidei Christianae necessariam efficere; dignetur, obsecro, personaliter, ut decet, cum S. Sanctitate convenire, & rebus necessariis providere. Quod si forte majoribus rebus occupata V. S. M. a se id efficere non potest, feret S. D. N. aequo animo si saltem Principes dignos tali re Legatos Mantuam ad conventum hunc transmittere dignabitur. Quod ut faciat multae suadent rationes. Primo, dignitas Imperialis Majestatis, ad quam spectat cura totius Reipublicae Christianorum. Secundo, vera familiaritas, & amicitia cum S. D. N. & utriusque Majestatis conjunctio. Tertio, populorum Christianae Fidei consolatio. Quarto praesens & urgens provisionis necessitas. Quinto, certum est non post multos dies Legatos Regni Hungariae ibi venturos. Æstimo autem quod de regno querela exponatur contra S. M. V. S. D. N., cum illi forte, ut suspicor, objiciant se velle stare juri; si quid in contestationem venerit, non poterit se palam defensorem ostendere V. S. M. ne partem se ostendat, cum judex debeat esse. Si aderunt Oratores Regni digne ipsum defendent, & Principes ad suam sententiam trahent; & cum S. D. N. de favore Vestrae Serenissimae Majestatis certabunt. Sunt plures & aliae rationes, quas brevitatis causa omitto.

STEPHANI TRENTA *legatio Anglicana anno* 1467. *&* 1468. *habita*.

Inclito, & Serenissimo Principi, & Domino Domino Eduardo Angliae Regi salutem.

INclite, & potentissime Princeps, ac Serenissime Rex post commendationem &c.

Gaudeo literas meas pergratas fuisse vestrae Serenissimae Majestati, nihilque in his scriptum, quod vel leviter illius statum laedere potuisset, aut aliqua calumnia, vel emendatione castigari. Laudat Regia Majestas literis suis factum meum, quod rem dignam fecerim auctoritate Sedis Apostolicae, cui praecipue convenit nemini injuriam inferre, sed omnes potius in suis juribus conservare. Nihil magis liquet apud christianos Principes, quam Apostolicam Sedem Patres Sanctos, Romanos Pontifices id summa fide, studio, ratione, aequitate sic perpetuo, & sincere servare consuevisse, ut non immerito totus orbis Romanam Sedem veneretur eamque regnorum omnium, & principatuum esse judicent cujus tribunal securus adeat quisquam multa libertate munitus. Decet profecto Regiam Majestatem, quod verbis laude dignum censet, re comprobare, & pares vices mutuo amore, observantia, officio, & munificentia referre. Animadvertat, quaeso, quae mihi laus, quae in Apostolicam Sedem veneratio, quae juris observantia, quis cultus in Christi Vicarium esse potest, quae pietas, quis honor. Ubi Apostolicus Nuntius non solum ad referendum non admittitur, verum etiam petita licentia in Regnum intrare non permittatur? Si in specie mandata declarare, nec coram, sed literis processus aperte perscribi legatos conveniret. Non maximis Legatos ipsos laboribus, non periculis, non impensa afficere opus esset, quando plures habeantur Scriptores, quibus in specie perscribendi potestas demandaretur. Legatos Apostolicae Sedis, Nuntios, & Oratores, aut inferiorum Principum per varias Provincias Christianis, barbarisque oratores destinari in dies constat. Et ab hostibus etiam cum honore susceptos coram mandata referentes, & legimus, & vidimus ipsi. Quid praeterea si arcanum quid proprium relaturus accesserim, Regium culmen aucturus, aut ab insidiis liberaturus. Nonne ruinae subjaceret Regnum, si haec literis publicis mandarentur? Innumera pene ad rem hanc adducerem argumenta, quibus hoc plane inutile Regi, ac Regno, nec dignum Regia dignitate declararem. Sed Regiae prudentiae examinanda relinquo. At si forte Regium animum suspensum teneret metus aliquis (& si nulla ratione munitus,) suspicione tamen offensus, hoc spondeo, hoc quavis jurisjurandi religione confirmo, me a summo Pontifice Paulo ad vestram Regiam Celsitudinem transmissum, ut nonnulla conferam, quae Christiani nominis, & Catholicae fidei dignitatem concernant in decus & ornamentum; & Regno, & Regiae Majestati nullam vim penitus, nullam injuriam, aut status perturbationem allaturum. Si hoc ad tollendam suspicionem valet, gaudeo; si minus vehementior etiam urget mentem suspicio, custodes adhibeat, qui nusquam me deserant, quandiu Apostolica mandata Regiae Celsitudini, sive soli, sive cum paucis, sive pluribus coram retulero. Si grata videbuntur, erit Regiae pietatis & humanitatis confirmare. Si contra, jubere silentio praeteriri. Et servata utriusque dignitate jussus ad Pontificem redeo, quamvis nihil omnino me ingratum relaturum polliceor. Si quid vero perspexerit dubium, coram acutissime disceptandi & maturius deliberandi facultas adeit. Itaque fiet, ut consuetudini Regni, & Summi Pontificis, & Sedis Apostolicae dignitati consultum videatur, ad cujus beneplacita, honorem, usum, & ornamentum se offert Regia Celsitudo. Si quid praeterea valet parvitas mea gratum efficere, me paratissimum offero ad mandata vestrae Serenissimae Majestatis, quam diu felicem Altissimus ad vota conservet. Bruggiis die.

Stephanus Lucanus Episcopus Orator, & Nuntius Apostolicus.

Reverendissimo in Christo Patri, & Domino Domino Thomae Archiepiscopo Cantuariensi.

Reverendissime in Christo Pater, & Domine mihi candidissime; post commendationem &c.

Si suspectam mentem Regiam, aut Regnum, metu aliquo legationis meae perculsum suspicioni esse, quamprimum literis meis V. R. D. certiorem reddidissem. Et quid ad rem hanc opus fore animadverterem, aut quid ipsa prospiceret, extemplo consuluissem. Nam cum ita mihi summus mandaret Pontifex, ut omnia cum V. R. D. conferrem. Tum ego ipse id ultro praetermittendum non..... fidem putarem V. R. P. in Apostolicam sedem summamque in omnes humanitatem, patremque summae virtutis, prudentiae, gravitatis, bonitatis celebre fama, & ipso approbante Pontifice, perspexissem. Verum cum legatos, nuncios, & Oratores Apostolicos ubivis designatos ea libertate proficisci posse (& in Angliam potissimum) mihi jure persuasissem, ut nullius egerem securitate, vel salvo conductu. Ad Regem solum literas dedi, ut petita licentia (sic enim Regni consuetudinem esse ferebant) liceret coram Apostolica mandata referre, & alias ad cancellarium, dehinc &c. qui pro Magistratu literas Regiae licentiae conficeret. Nunc quando aliter mihi accidisse video quam putaram, conveniens duxi repetita superiore institutione mea Reverendissimam D. V. rogatam iri ut opem ferat, huic subveniat necessitati, & pietatis jura non deserens hanc justissimam causam tuendam suscipiat. Petit serenissimus Rex suis a me literis nova quaedam, atque ab omni Religione, & humano usu penitus aliena. Non digna Regia Majestate, & quae Sedis Apostolicae dignitati detrahere videantur. Cui pro viribus cogor literis meis satisfacere. Perscriberem quid a me Rex petat, quid

quid respondeam, nisi certo mihi suaderem nihil horum latere V. R. D. quae in hac causa gesta sunt, aut tractari contingat. Idcirco praetereo ne longior in scribendo fiam. Hoc a V. R. D. peto, hoc vehementer rogo, dignetur pro fide & pietate in Apostolicam Sedem ac jurejurando debito fidelem navare operam, ut Rex mutata sententia jubeat me Regiam adire Celsitudinem. Cui si grata referam; non erit querelae locus. Si minus, servata utriusque dignitate rursus ad Pontificem redeo. In dubiis autem una de rerum varietate disceptantes facilius quod expediat componemus. Hoc spondeo, hoc quovis jurisjurandi religione confirmo, me ad Regem missum pro Christianae Reipublicae & Catholicae Fidei necessitate, ad decus & ornamentum Regni, & Regiae Coronae, non ad damnum, non ad discrimen, non ad ullam vel levem status perturbationem. Polliceorque clam nihil me tractaturum, quod Regiam lateat Majestatem; verum omnia Regis jussu ex sententia facturum. Quae si forte adhuc suspecta sint Regi, custodes adhibeat, qui testes sint sermonum, & actionum mearum. Cum exploratum sane habeam quanti apud Regem sit auctoritas V. R. D. nec de fide, bonitate, & virtute quidpiam dubitem, facile mihi persuadeo omnia ex sententia facto propitio successura. Meque ne haec spes fallat, rogo atque iterum rogo. Ad cujus mandata me paratissimum offero &c. Brugiis die

Stephanus Lucensis Episcopus Orator, & Nuntius Apostolicus.

Reverendissimo Domino Archiepiscopo Cantuariensi.

Reverendissime in Christo Pater & Domine, post commendationem &c.

Ex literis V. Reverendiss. D. nuper ad me delatis, incredibilem cœpi lætitiam, quoniam facile perspexi id, quod antea quam exploratum satis acceperam, V. S. R. D. summa pietate Apostolicam Sedem, ac Romanos Pontifices semper coluisse. Et in tanto negocio Christianae Reipublicae minime defuturam. Superioribus literis, & si abunde praesentem temporis necessitatem scripsi & V. R. D. commendaverim, ut nihil magis commendare potuissem; ipsa verò praecipua (ut video) diligentia, & fide juvandam suscepit. Tanta tamen est mea sollicitudo, studium, & cura in tuenda Christiana Republica, tantum mandatis Summi Pontificis parendi desiderium, ut sæpius repetita vix semel perscripta videantur. Quamobrem vehementioribus precibus rogo, atque obsecro, ne rem imperfectam deserat; verum sic cœptis incumbat, ut fructum aliquem laborum meorum consequamur. Scio quanti apud Regem sit familiaritas, & auctoritas V. R. D. solum tanto adjumento esse si voluerit per se intelligo, ut nihil sit praeterea nobis requirendum. Habemus autem, ut ex multis cognovi, consensum bonorum omnium; sed Dux nobis, & auctor opus est, qui etsi unus ex omnibus exoptandus esset, quem cum V. R. D. conferre possem non haberem. Oro igitur, atque iterum rogo, subveniat huic tantae necessitati, imo vero saluti, & Ducem se praebeat, patronum, & gubernatorem, quamdiù ad vota portum teneamus. Id enim cum justitiae, ac jurisjurandi debitum praeseferat, tum etiam summae fidei, pietatis, & verae religionis idoneum. Atque cum caeteris in rebus id egeret V. R. D. ut Apostolicae fidei devota esse, judicarent homines, tum maxime in hoc laborandum censeo, ne Rex, aut Principes alieni a Christiana Religione videantur, ut liceat Nuntio Sedis Apostolicae libere ad Regem Apostolica mandata referre, nullam vim Regi, aut Regno, nullam injuriam, aut status perturbationem allatura. Quod si opera V. S. D. impetravero, (ita enim futurum persuadeo) intelligat, se apud Deum in primis, apud Apostolicam dehinc Sedem, summum Pontificem, & sacrum Collegium magnam gratiam consecuturam; meque ad summum omnibus votis obnoxium comparabit. Munificentiam V. R. D. & gratas oblationes maximi facio, lubentique animo accipio; rogoque ut ea mente, qua se tam liberaliter ostentat, piam, & sanctam hujus meae legationis causam juvandam complectatur; complexam non deserat, quandiu vota consequamur. Consequemur autem si volet. Velle autem debes. Et hoc mihi maximo muneri, amplissimo quoque erit ornamento. Caeterum, si quid valeo gratum efficere, paratissimum offero &c. Bruggiis.

Stephanus Lucanus Episcopus Nuntius & Orator Apostolicus.

Literatissimo ac magnæ eloquentiæ viro Johanni Bartholomæo Brixiensi &c.

Stephanus Lucens. Episcopus, Legatus Apostolicus Johanni Bartholomæo Brixiensi S. P. D.

Proficiscenti mihi ad generalem Angliae Cancellarium die 3 hujus mensis redditae sunt literae tuae perjucundae quidem & quam gratissimae, quibus facile perspexi, id quod antea exploratum satis acceperam, perpetuum scilicet in me amorem tuum, summamque benevolentiam. Ego mutuo officio, etsi nihil ad te post discessum meum ex patria dederim literarum, saepenumero tamen ad Priorem scribens mandavi, immo raro scripsi, quin adderem, ut te praecipue meo nomine salutaret, me tibi confirmaret, & totius peregrinationis labores, aut honores explicaret. Optas peregrinationem hanc meam gloriosam futuram. Maximas tibi habeo gratias. Verum hoc ego solum opto, ut incolumem, servata priore dignitate liceat in Patriam remeare. Nec mihi opus fore animadverto cavere ne capiar ab Esedariis. In eam enim Provinciam veni, quae nostris temporibus (quamvis olim forte magistra) hoc pugnae genus ignorat. Nec jure manu consertum, aut ferro res repetuntur. Nam si jure, aut ferro, lis facile dirimi posset, vita aut bonorum cessione. Sed eo advectus sum, ubi mora cuncta reguntur, ubi mora res non repetuntur; ubi moris degunt homines, ut verbo utar Ethrusco. Hoc quod mihi ad summum metuo, ne dum mora cogor provinciæ hujus mores imitari, morasque cum his legere, artis oblitus (memini enim dum infinitas villas peragrarem peritum me sic legere consuevisse, ut nec spinarum aciem attingerem) incautus sic spinis allidar, sic vepribus detinear, ut surgere vix queam, scissa etiam veste, & membrorum parte laniatus. Quod si aliquando per Omnipotentis Dei clementiam liceat redire in Patriam, spinas, ac moras effugiam, & Esedarios evitabo. Conaborque ibi esse, ubi jure nobis dono data servantur. Omnis enim peregrinatio obscura, & sordida his est, ut scis, quorum industria Romæ potest esse illustris. Hæc joco. Scias autem praeter hoc commune hujus Provinciae vitium, quod virtutem appellant, quod ita mature sua negocia tractant, ut moram plurium mensium, non celeritatem modo, verum praecipitationem judicent; me in reliquis summo honori esse apud Regem, & Principes, nec Plebi invisum. Spero quoque, divina favente gratia, me laudem relaturum. De casu ornatissimi, & prudentissimi viri, Ser Gomei, quod doleas est humanitatis tuae quod virum omnium amicitia dignum, tibique summe affectum, mihi vero, non benevolentia solum, verum arctissima quadam devinctum necessitudine, tam subito casu e vita subtractum defleas. Bonacursium diligo, cum propter hominis virtutem, tum quia scio a te mirifice diligi. Sed cum mei, qui istic sunt, me certum reddiderint, alium jam tabellionem in defuncti locum substituisse, non est quod jure liceat ad præsens alium coaptare. Gratissimum vero mihi est,

hi est, quod uxorem duxerit, & ad tabellionatus munus animum adjecerit; nam multa in dies accidere possunt, quibus licebit, si (ut spero) in ea arte doctus evaserit, & illi, & tibi facere ad votum satis. Congratulor praeterea te iterum publice conductum. Onus vero adjectum quale sit, nescio; si adeo durum, ut nec vir sapiens, aut fortis aequo animo ferre possit, doleo; sed cum mihi persuadeam non minore te gratia, & amore apud Optimates esse, quam ante discessum meum esse consueveras, onus illud iniquum jam sublatum esse, aut paulo post emendatum iri non dubito. Si vero non ita durum existeret, quod vir sapiens, aut fortis aequo animo ferret, sed minus forte gratum videatur, consulo, ut aequo animo feras, aut ferre te simules, quandiu gratiora offerantur. Ego enim qui majora tentavi, multarumque rerum periculum feci, nihil liberum reperi, vel non diu duraturum. Praesentem idcirco statum rerum non aspernandum censeo. Verum in quemcumque casum me tibi nusquam defuturum spondeo, quin dignitatem tuam, non minus quam meam tuendam, & augendam suscipiam. Novi quod ad te scribam nihil audio. Vale feliciter, & me ut soles ama.

London.

Reverendissimo in Christo P. D. B. Geno S. D. N. Pauli Nepoti illustri &c.

Reverendissimo in Christo P. & D. post commendationem &c.

Et quis ego, ut tanti me suis literis faciat V. R. P. Si servus sum S. D. N. deditissimus; id ita commune esse constat omnibus Christum colentibus, ut sine nefario scelere ab hac pietate nemo se putet alienum. Quo fit, ut qui vir bonus esse velit, quotquot aliqua necessitudine devinciuntur suae sanctitati, cogatur diligere, parere, colere, & observare. Tantoque in his plus me debere confirmo, quanto ampliore me caritate, amore, officio, & benevolentia sua sanctitas conplexa est, non mea virtute, aut ullis meis in illam meritis, sed praecipua quadam illius bonitate, summaque cum in omnes, tum in me potissimum devotissimum servulum clementia, liberalitate, & munificentia. Jubeat ergo V. R. P. jubeant sui omnes. Nihil erit tam peregrinum, quod putem parum me dignum. Nihil tam arduum quod difficile videatur. Ad id autem quod V. R. P. scribit de praebenda in Ecclesia. &c. *desunt reliqua*.

Stephanus Lucensis Episcopus.

Reverendissimo in Christo P. & D. Domino T. Sanctae Romanae Ecclesiae Presbytero Cardinali Cantuariensi.

Reverendissime in Christo P. & D. post commendationem &c.

Scriptum est: *Zelus Domus Dei comedit me*, & *opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me*. Cum superioribus diebus captus esset per satellites laicos Magistratus Saecularis, & ad carceres usque per vim tractus, inde ad curiam Saecularem, Episcopus Suffraganeus Archiepiscopi Eboracensis, expectavi si forte tanta scelestissimi satellites, aut Judex ipse, si mandasset, ac tam dira ultione multarentur, ut orantium patronorum egerent precibus. At cum omnia mira dissimulatione impunita praetereantur, non possum non tristis esse, & ad summum dolere. Scio me non esse judicem qui moneam, magistrum qui doceam, Archiepiscopum qui vindicem. Sed cum sim Nuntius, & Orator Apostolicus, Christianus, & Coepiscopus, cogor, in causa potissimum Catholicae Fidei, ac totius ordinis Ecclesiastici, hanc indignitatem deflere. Cogor justis clamoribus dormientes excitare. Et ab his qui praesunt rebus auxilia petere, quoniam zelus domus *Dei comedit me*. Si clam omnibus hoc horrendum scelus perpetratum esset, censerem, adhuc forte mitius agendum. Sed cum meridie, palam omnibus, in foris & plateis, ante conspectum meum (ut sic pene dicam) immo non mei, sed summi Dei; non mei, sed ejus qui vicem Dei gerit in terris, non possum non mirari tantum facinus impune dimitti, non possum non cum lacrimis dicere. *Obprobria exprobrantium tibi*, *Deus*, *ceciderunt super me*. Damnamus, qui Petrum, Paulum, Stephanum, & alios sanctos cruciatibus, aut contumeliis affecerunt, nec immeritos, erant enim membra Christi, ita ut in ipsum Christum carnifices illi saevire judicarentur. Sed nonne Christianus Episcopus & ipse est membrum Christi? Et quae erit in humilioris ordinis homines grassandi licentia, quando tam saeva in Episcopos impune permittitur? Pharao Rex Egypti infidelis, divinae legis ignarus, cum omnem terram Egypti suo subjugasset imperio, Sacerdotibus praestita immunitate etiam praebuit alimenta. At nos in Regia Civitate, quae se Christianissimam praedicat, in Regno peculiari Sacrosanctae Matris Ecclesiae, sub Rege, qui sibi (non ab re) gloriam praecipuam vendicat sacrae Religionis, & summae in apostolicam Sedem pietatis, & observantiae a laicorum immanitate tuti esse non possumus? Quod si forte V. Reverendissima D. aliqua ratione supersedeat, non moneo, non doceo, sed plane dicam quid sentio. Vereor profecto, nec sic morbus excrescat, ut sero remedia conferantur. Nemo ab excommunicatis abstinet, nemo vitat, nemo reprehenditur, quasi non sacrilegium, sed sacrificium fecerint: *Morbida facta pecus totum corrumpit ovile*. Dignetur rogo veniam dare Reverendissima D. V. si filius in Patrem scribendi modum excesserim. Nam zelus domus Dei comedit me. Malo autem inferiorum, quam ipsius Dei, aut S. D. N. indignationem subire, quam non effugerem, si in hac provincia existens tam nefandum scelus sub dissimulatione praeterirem.

Taceo quod iisdem fere diebus sacerdos quidam sine nomine per eundem Magistratum fuerit arrestatus. Nam id licere praedicant laici, consuetudine, ac secundum leges Regni. Sed relinquo Regis judicio, Praelatorum & Principum an sit consuetudo, vel detestandus abusus, an sint leges, vel sacrilegia potius appellandae. Sed mihi credat V. Reverendissima D. Deus non irridetur. Et sicut non fallit, ita nec fallitur.

Maximas habeo gratias V. R. D. pro eo quod mihi nuntiavit per custodem privati Sigilli circa pecuniam Regiam. Ego sicut illi respondi, ita nunc repeto. Me deinceps nec facturum verbum apud Regem, seu Principes, nisi forte nova a S. D. N. mandata superveniant. Nam cum satis superque delusa sit Apostolica sedes, ac Sanctitas sua, malo censeri mutus, quam accusari quod tot tantisque dilationibus, aut verius derisionibus assensum praebeam. Si quid praeterea valet parvitas mea gratum efficere, me paratissimum offero ad quaeque mandata V. R. D. Quam felicem diu Altissimus ad vota conservet.

London.

E. Reverendissime P. & D.

Filius & Servitor.

Stephanus Lucensis Episcopus Orator, & Nuntius Apostolicus.

Inclito, & Serenissimo Regi Angliae Eduardo &c.

Inclite, & Illustrissime Princeps ac Serenissime Rex, post commendationem &c.

Cum

Cum nihil peterem a Magistro Vincentio Collectore Apostolico, quod legationem sibi a vestra Serenissima Majestate demandatam aliqua ratione deturbaret, justum, & rationabile videtur, ut quandiu in Regno est, intendat ad petita, & mandatis Summi Pontificis pareat, cui potissimum, & principaliter subjectus esse dignoscitur. Ego promptissimus sum regis obtemperare mandatis, quando vita mea, dum in Anglia sum, ex Regia pendeat voluntate. Et summo affectu cupio Regiis ubique votis satisfacere. Verum cum me vehementer urgent mandata Apostolica, dignetur, rogo, vehementibus precibus V. S. M. permittere, quod Vincentius ipse Collector Apostolicus respondeat causae, quae dignitatem Sedis Apostolicae, Coronae, ac totius Regni Angliae, quietem, statum, & honorem concernit evidenter. Quod si aliter videatur Regiae Majestati, dignetur, rogo, me reddere certiorem, ne quispiam me valeat accusare inobedientiae, aut timiditatis, quod praetermissis tam facile mandatis Apostolicis, precibus Regiis cesserim, in causa potissimum a Regio damno, aut dedecore penitus aliena. Quibus tamen precibus & si contraire nefas censeant, respondere tamen, ac de illis disceptare licet, & honestum est, ac juri consentaneum. Si quid praeterea valet parvitas mea gratum efficere, me paratissimum offero &c.

London die prima Decembris 1467.

Stephanus Lucensis Episcopus Orator & Commissarius Apostolicus.

Reverendissimo in Christo P. D. G. Archiepiscopo Eboracensi.

Reverendissime in Christo Pater, & Domine praecipue colendissime; post commendationem &c.

Etsi non dubitabam gratissimum fore V. R. D. si ante discessum suum coram colloqui licuisset, quando mutuo officio, & amore id ego etiam summo affectabam desiderio; suavissimum tamen, & perjucundum fuit illud, & aliorum rationibus, & signis amplissimi muneris intellexisse, augustiorem equidem Principem, cum ego humilis Sacerdos sim, ornare potuisse duarum damarum venatio. Sed cum donantis benevolentiam, amorem, & liberalitatem prospicio, me non munere, sed muneris amore dignum judico, quando id etiam censet V. Rev. D. Pro quo maximas habeo gratias; referrem, si daretur potestas. Sed cor Deus interrogat, & non manum, & Petri affectum non rete vel cimbam suscepit, ut summam illi omnium traderet potestatem. Nec me, rogo, arguat negligentiae, si serius scripsi, quam conveniens esset. Cupiebam enim aliquid dignum, aut gratum scribere. Nunc autem etsi magna non sint, quae scribam, tamen qualia sint praetereunda non censeo. Optabam V. R. D. salutare, cum illa colloqui, colloquendo suavibus sermonibus consolari. Sed cum Rex mandasset, ut novus Cancellarius, Thesaurarius, & custos privati sigilli, una mecum convenirent ad debitam pecuniam conquaerendam, ac diem conveniendi statuissent; quamvis ego id quod accidit praevidissem, ne tamen committerem ut mea culpa aliquid praetermissum videretur, malui carere consolatione, quam culpa notari. Itaque ut praevideram accidit. Nihil enim adhuc actum est; immo actum puto. Dilationes, & morae me una & tempus absorbent.

(f. donatio)

Accepi praeterea commissionem a S. D. N. contra Collectorem, qui vocatus ad diem comparuit magna stipatus copia Doctorum, Advocatorum, Procuratorum, Notariorum, & aliorum hominum legum Regni. Questus est acriter; subsequuntur caeteri velut rixam excitaturi. Sed compressi sunt moderatione mea, qui malui diem alterum dilationis praebere, quam locum querelae. Monitus ergo ad diem 15 hujus mensis multa protestatus est verbis; sed nihil in scriptis; quamvis cedulas scriptas in manu haberet. Respondi me permissurum quae juris essent; verum a mandatis Apostolicis non discessurum. Non placuit sermo; sed vale dicentes, muti abjerunt, qui superba fronte rumorem excitaturi convenerant. Die 14 suis me Rex literis monnit, ne prosequerer, quandiu liceret, perscrutari an in literis Apostolicis aliquid esset, quod Regni privilegiis detraheret. Scripsi extemplo Regi, & priorem meum transmissi ad Regem cum Bulla, & ejus exemplari. Retinuit Rex exemplar, causam ad Cancellarium relaturus. Quo cognito, haud mora ad Cancellarium me contuli, qui postridie jussu Regio prosequendi fecit potestatem. Cum vero in processu jam ad radicem securis posita esset, monitus sum Regia altera jussione, ne procederem, quoniam Collectorem sub sua protectione suscepisset, missurus eum in legationem. Rescripsi rursum, & Priorem meum iterum misi. Rex ad Consilium retulit. Expecto responsum.

Steph. Lucens. Episc. Legat. Apost. &c.

Reverendiss. in Chr. P. & D. Domino G. Eboracensi Archiep.

Reverendissime in Chr. P. & D. praecipue colendissime post commendationem, &c.

Redditae sunt mihi XVII. Calend. Febr. quamgratissimae literae V. Reverendiss. D. datae ad 14 Cal. Jan. quae incredibili me consolatione, & voluptate affecerunt. Omnis enim linea in me Rev. D. amor ex omnibus partibus se ostendit. Non ille aequidem mihi ignotus; sed tamen gratus, optatus, atque jucundus. Si praetermissis hujus saeculi pompis, ac regnandi libidine, & ab obscurae peregrinationis, immo navigationis piraticae insidiis, ac rapinis abstinentes recte vivendi modum, pietatis, ac sacrae religionis jura, & monumenta coleremus, tutos nos esse plane constaret ab omni fraude, figmentis, & iniquitate. Quisquis enim vir bonus ut esset, nec falleret, nec ab iniquo viro fratrem, amicumve falli permitteret. Sed quam terram paludem incolimus, dolis, rapinis, & impietate confertam, tetra unda madefacti & lutosis affecti maculis, nihil magis in vita cogitamus, quam alios paribus infectas maculis subditos nobis esse gaudeamus. Aut optimos quosque imis fluctibus demergamus. Sed stat sua cuique dies. Quanquam autem ipsa consolatio literarum per se mihi gratissima foret; declarant enim summam benevolentiam conjunctam pari prudentiae, verborum lepori, & scientiarum gravitati, fructum tamen ex eisdem literis vel maximum caepi, quod Vestram Rev. D. praeclare res hujus ferrei saeculi contemnentem, & optime contra fortunam paratam, armatamque cognovi. Ex eo potissimum quod dum me ad id faciendum hortatur, se ipsa consolari profitetur. Quam quidem laudem sapientiae statuo esse maximam, cujusque jam diu constantiam recte voluntatis accepi, consolationem profecto maximam in rebus incommodis.

Quod autem suadet ut pestem effugiam, maximas habeo gratias pro singulari in me caritate, & benevolentia. Verum cum duo genera pestis animadverto; primum, quo plurimi mortales ex hac terrena calamitate rapiuntur, non effugi ne Summi Pontificis mandata, si qua forte novis literis emanassent, me alicubi locorum offenderent, ubi inertiae, & timiditatis accusarent. Adhibui tamen ea ad hanc pestem medicamenta, quae nos in hunc usque diem incolumes ab ejus contagione servarunt. Alterum genus pestis, quo vivi absorberentur homines, alii ferarum more velut ad spectacula trahuntur inviti; bonis alii aut dignitate spoliantur; alii conviciis, aut variis injuriis lacerantur, nunc silentio, nunc

ctio, & ſolitudine, nunc leniſſimis, ac perhumanis verbis enitor pro viribus evitare. Haec apud me rudem levia documenta. At V. R. D. firmioribus munita praeſidiis, ac pluribus erudita caſibus alia me ratione hanc forte peſtem jubet effugere. Et ingenti hoc liberalitate morae ſolatium offert; ex quo coniicio moram, vel patientiam peſtem hanc ſuperaturam. Et ſi omnia ſic conſtitueram mihi agenda, ut veſtra monet R. D. tantum tamen me tenet Patriae deſiderium, ut omni ex parte, quamvis aequiſſimas, ac ſalubres moras abhorream. Quamobrem ſtatui petita venia pro loco, morae accumulatiſſime gratias agere, & Londonias ideſt longas vias tenere. Quod ne me diutius torqueat ſubveniat ille qui cuncta gubernat; ferarum tamen ſilvam non contemno. Sed tamen eſt aquatum inundatio, ut vix liceat domi eſſe,

Jucunda rerum praeteritarum recordatio triſtitiam mœſtis poſt hoc nonnumquam ſolet afferre, quod mihi accidiſſe proſpexi ſuperioribus diebus ſolemnibus, quibus omnia, quae nunc ſuis V. R. D. literis commemorat, pluribus ſaepenumero verbis enumeravimus, non ineptias noſtras, quae ſtomachum omnibus afferre potuiſſent, ſed ſuavem V. R. D. conſuetudinem, prudentiam, gravitatem, liberalitatem, ceremonias, hilaritatem, & ſummam in nos munificentiam, principum vero, ac nobilium urbanitatem, & venuſtas inferiorum facetias repetentes. Quorum omnium gratia ſic me totum dicavi V. R. D. praeter caetera, ut neſciam quid ad cumulum obligationum poſſit accedere.

Ad commune viſendi & colloquendi deſiderium, in ſpem venio appropinquare tempus Conſiliorum quo forte propius accedet V. R. D. Quod ſi forte aliquo caſu eſſe una, minus poterimus quam volemus, animorum tamen conjunctione & repetitis ſæpe literis ita faciemus, ut nunquam non una eſſe videamur. Ad quod ut mutuo officio contendamus ipſa literarum ſuavitas nos vehementer impellit.

Caſum Suffraganei V. R. D. non poſſum adhuc non iniquo animo ferre. Scripſi R. D. Cantuarienſi quantum ad dignitatem Sedis Apoſtolicæ, ac totius ordinis eccleſiaſtici ſpectare videbatur. Nondum accepi reſponſum. Scripſi etiam S. D. N. & exemplar literarum ad Dominum Cantuarienſem incluſum tranſmiſi.

In Cauſa Collatoris reſponſum accepi a Conſilio Regio, quamvis Cancellarius dixerit nudam mihi familiari literas perlatas non eſſe. Ego vero, ne Regis aut Reginæ indignationem ſubirem praetermiſſo Collectore, ad quaedam alia proceſſi, quae & ſi ad praeſens humilia videantur, non multo poſt tamen ardua, & cedris Libani ſublimiora perſiſtent. Omnia literis meis perſcripſi S. D. N. cum exemplaribus.

Menda hic aliqua intercedunt in autographo.

Heri accepi literas ex Patria & Roma, quibus ſpem maximam pollicetur reditus mei, quod maxime ſuis literis confirmat R. D. Bononienſis: ſed ego non arbitror futurum tam celeri curſu. Seribunt praeterea faedus totum cum ſponſalibus inter Ducem Mediolanenſem, & Philippum Sabaudiae. Bartholomaeum illum praeterea Ducem armorum cepiſſe duo humilia oppida in agro Florentino inter montes. Caetera in Italia jacere. Verum inter Regem Ungariae, ac Venetos, & inter Turcum inducias eſſe ad triennium.

Ajebant coniculos omnes & maximis inſidiis, tum metu peſtis ex hac Provincia in vicinos agros effugiſſe. Verum cum plures ad me delatos heri interrogaſſem quidnam cauſae haberent miſeri, reſponderunt invitos cogi propriam ſalutem deſerere, & in Patria redire, ut juſſu Eboracenſis Archiepiſcopi ad me captivi ducerentur. Miſertus caſum, ne tum tanti Patris, & Pontificis mandatis contrairem amicos in conſilium evocavi, ut nos quod in illos liceat judicemus. Gratias tamen maximas habeo. Si quid praeterea valeo gratum efficere me paratiſſimum offero quandiu felicem Altiſſimus ad vota conſervet. London. 20 Jun. 1468.

Steph. Lucenſ. Epiſc.

Reverendiſs. in Chr. Patri &c. D. G. Eboracenſi Archiepiſcopo.

Reverendiſſime in Chr. P. & D. poſt commendationem &c.

Quoquo me verto caeſorum ſanguis effunditur, & interfectorum ad me cadavera perferuntur; horreſco referens. Et ſi praeteream ſilentio, durius aliquid pertimeſco. Cogitanti autem mihi in quam partem inclinarem, venit in mentem, decere Legatum Apoſtolicum aequum, ſe praebere judicem, nec magis infenſum eſſe Cantuarienſi Archiepiſcopo, quam Eboracenſi. In acerbiore potiſſimum cauſa. Monui D. Cantuarienſem, quod impune permittat laicos per vim rapere clericos, & Epiſcopos, & ad ſaeculares pertrahere Magiſtratus, qui forte clerici & Epiſcopi gravibus ſunt nexibus innodati. Et non monebo Archiepiſcopum Eboracenſem, quod inſontes, & rationis expertes cædi jubeat, & multorum cæde lætatum. Non equidem ſileo; ſed magnis vocibus, & querelis, & monebo, & obſecrabo, ut a tanta caede deſiſtat, cum nulla ſiquidem re ad Deum immortalem propius accedamus, quam ſalutem dando. Quod ſi impetravero, ut ſpero, laetabor profecto. Si minus, majora ab his, qui praeſunt rebus, praeſidia impetrabo. Abunde ſuperioribus literis ſcripſi miſeros Coniculos pro beſtiis multatos, jubente Eboracenſi Archiepiſcopo. Adhibitis poſt hoc in craſtinum qui una mecum de illis judicarent, nemo comparuit accuſator. Quid ergo? Laudo hoc? Certe non laudo. Coniculis Clericos comparandos cenſeo. Sed accedunt majora quae non ab re cum Epiſcopis conferantur. Non multo poſt duorum damarum cadavera perferuntur clamantia, quare non defendis ſanguinem noſtrum? Obſtupui. At illorum a me Patronus interrogatus quidnam eſſet cauſae, reſpondit. Jubente ut ſupra Eboracenſi Archiepiſcopo hoc rurſum facinus perpetratum: ſic ſolere amicos. Rogare ſe, ne tanta in illos ſaeviendi deinceps licentia tribuatur. Heu me miſerum in quam ego Provinciam advocatus ſum! In florente olim Romana gentilitate glorioſum hoc dictum extabat. *Cedant arma togae*. In hac florente Britannica Chriſtianitate contradicimus ferro non auro. Abſurdum profecto in laicos ſed in Epiſcopos deteſtandum. Rogo igitur hortor, moneo, ut armatis militibus ferrum relinquamus, ſagittas, & ſpicula lixis, atque calonibus. Nos autem menſe Martio cum cimba & rete Petri piſcationibus incumbamus. Ut olim apud Morae, excepto tamen dentium cruciatu. Haec joco. Serio autem putabam me jam non advenam, aut peregrinum fore apud V. R. D. ſed familiarem admodum. Verum haec ampliſſima munera, nec me digna, eripiunt ſpem confirmatae amicitiae; immo alienum me reddunt pene. Habeo tam maximas gratias pro amore, & munere. Rogo autem, atque vehementibus precibus oro, ut familiariter mecum agat, quem mutuo amore, non muneribus impignorari oportet.

(*ſic*)

Scit praeterea V. R. D. quanto ſtudio, ſollicitudine, impenſa, & diſcrimine Dominus N. elaboraverit in cauſa Collectoris; cupit ſolum beneficium obtinere. Id facile ſperat patrocinio V. R. D. me rogante, qui multarum ſuarum actionum periculum feci, & laborum teſtis optimus ſum. Ipſe coram aperiet quem in portum res adducta ſit. Hoc potiſſimum rogat, ne dilationis damnum afferatur, non immemor quod ſapiens ille moneat. *Tolle moras, nocuit differre paratis*. Illum commendo V. R. D. ea vehementi commendatione, quae ſit illi fru-

ctum

ctum allatura. Et ne illum spes fallat, quando nihil praetermisit ad causam, quantum in eo fuit.

Summe gaudeo, vereque gratulor V. R. D. si vera sunt, quae nobis certa referebantur, reditum scilicet in gratiam cum Rege, vetere benevolentia. Quo fit, ut in spem veniamus recuperandae pristinae dignitatis. Quid ex eventu judicaturi sint homines, praetereo, ne adulari videar velle magis, quam gratulari.

Monuit me postremo Johannes Bardus, ut aliquid scriberem S. D. N. Scripsi, nec imprudenter, nulla tamen expressa causa, sed ut satius ad rem fratris fore judicavi. Nunc ut percipio, confirmatur consilium rectum V. R. D. Cui anteponendum censui frater consilium Nepotis Collectoris. Ego nil novi offero, sed confirmo me facturum omnia quae grata futura intellexero, probante R. D. aut fratribus, omni penitus simulatione & exceptione semota. Cui me commendo, eamque diu Altissimus &c.

London. prima Februarii.

Stephanus Lucensis Episcopus.

Reverendissimo in Christo P. D. M. S. R. Ecclesiae Presbytero Cardinali Vincenti.

Reverendissime in Christo P. & Domine praecipue Colendissime. Post commendationem &c. Summe gaudeo; vere quoque gratulor V. R. D. pro praesenti, & sperata dignitate. Nam etsi prudentia, humanitas, doctrina, bonitas, merita, & virtus V. R. D. certam nobis spem afferre viderentur. Jucundum tamen, & gratum fuit procul dubio nostris id temporibus dono datum, & florenti adhuc aetate, amplissimum hoc munus V. R. D. fuisse collatum. Pro qua re maximas habeo gratias Omnipotenti Deo, Summo Pontifici dignissimo, & avunculo munificentissimo, ac Sacro Collegio; & ut sempiternae laudi sit ille Cardinalatus exopto. Ego quanquam sic multa antea deberem V. R. D. ob maxima in me, & clarissima beneficia; singularemque benevolentiam, ut nihil putarem ad obligationum cumulum posse accedere. Propter ipsam tamen nunc auctam dignitatem spemque majorem mei ornandi, & quibuscunque in rebus, ut mihi persuadeo adjuvandi, majorem in modum si quid addi potest, spondeo me ad summum debiturum. Nihilque esse tam difficile. quod non pro V. R. D. in susceptum jucundum sit futurum. Omnia mea studia omnem operam, curam, industriam, vitam denique in V. R. D. manu, & voluntate dicavi. Nihil omnino praetermittam, quod illam velle cognovero. Tanta sunt enim in me merita, ut cum plus etiam contenderim, quam possum, minus tamen fecerim, quam debeam.

Quoniam nil latet, ut arbitror, V. R. D. eorum quae scripsi ad S. D. N. idcirco non repetam; hoc rogo, hoc peto, hoc vehementissimis precibus oro dignetur V. me Rev. D. ex corde commendatum subjicere clementissimis pedibus praefati S. D. N. & pro summa animi in omnes, tum in me humanitate, & benevolentia, meae sollicitudini subvenire, fidelemque navare operam, ne mihi quodcumque ad hanc provincialem molestiam temporis prorogetur. Amanti pauca sufficiunt. Me vehementer commendo, me totum dedo V. R. D. quam felicem diu Altissimus ad vota conservet.

London. 31. Octobris 1467.

Servitor, & Filius
Stephanus Lucens. Episcopus.

Reverendissimo in Christo P. & Domino Philippo titulo Sancti Laurentii in Lucina Presbytero Cardinali Bononiensi, ac Summo Poenitentiario.

Reverendissime in Christo P. & Domine mihi Domine praecipue colendissime. Post debitam commendationem &c.

Redditae sunt mihi die 19. superioris Mensis Januarii literae V. R. D. scriptae ad diem 27. Novembris, quibus summam vestrae in me B. P. & D. benevolentiam facile perspexi; non ignotam equidem, aut peregrinam sed vetere quadam arctissima necessitudine perpetuo confirmatam a teneris, ut ajunt, unguiculis. Nam cum de mea bona valetudine laetatur, abundantiam quandam amoris ostendit, ut mei etiam abundantius curam gerere videatur.

Quod autem tabellariorum, aut eorum qui accipiunt culpa literae non perferantur, veniam iis dandam censeo, quoniam Christiani sumus, & Sacerdotio fungimur, quamvis nonnunquam ego sic subirascor, postque tanto locorum praesertim, & temporum intervallo disjuncti sumus, quod si potestas fieret, durius forte quam suspicaretur quispiam, hanc detestandam in illos injuriam vendicarem.

Quanquam saepenumero Dominus D. Noster suis me fecit literis certiorem R. D. V. summo studio, cum diligentia elaborasse pro reditu meo, gratum tamen fuit id probante etiam R. D. literis confirmari. Sum longe gratus, quod spem impetrati brevis pollicetur. Nihil tam nihil gratius, nihil jucundius, nihil ad levandam calamitatem meam opportunius nunciari potuisset. Sed vehementissimis precibus rogo, ne honorem, (vetere proverbio) imperfectum relinquat. In patrocinio, & adjumento V. R. D. omnis mihi spes est. Licet autem multa in me clarissima, & maxima beneficia extiterint, cum ingenui tamen animi sit cui multum debeas, ei plurimum velle debere, non verar iterum atque iterum rogare, orare, & obsecrare, ut subveniat huic meae sollicitudini, immo verius propriae saluti, ut in impetratione dicti brevis perseveret, quando potissimum sine utilitate, aut dignitate, Sedis Apostolicae, ac S. D. N. hac deinceps fungor legatione. Taceo mei Episcopatus incommoda, quae V. R. D. notiora esse facile possunt, quam mihi. Mea damna, & pericula praetereo, ne videar velle mulierculas imitari, quae pro damno gallinae, aut muscipulae tot tantisque clamoribus, & querelis viciniam complent, ut non vicinos ad rixam modo, verum cives omnes ad pugnam ciere videantur. Sed factum meum gallinas, & muscipulas supra modum excedit. Quae si damna coram alium liceat (exponere) non poterit non mecum condolere. Sed dicam cum Job *Dominus dedit Dominus abstulit*. Certum reddidi S. D. N. &c. epistola omnium, quae ad Legationem meam spectare videbantur, quae tuto literis committi potuerunt. Et alium modum excessi multo meo periculo. Quarum postremis 24. jussi Sanctitatem suam sine spe esse. Et quod si forte suasisset novam aliquam spem sibi comparasse, profecto seducebatur. In aliud tempus omnia fore differenda. Nescio quid sit ultra daturus, quando omnia in dies magis ac magis confirmantur. Me commendo, me denique totum dedo in manu V. R. D. quam felicem diu Altissimus ad vota conservet.

London. prima Febr. 1468.

Servitor Fidelis.
Stephanus Lucensis Episcopus.

R. in Christo P. & D. D. Roberto Batonensi, Vallensi Episcopo, Angliae Cancellario.

R. in Chr. P. & D. post commendationem &c. Cum absurdum sit, procul dubio, ac ab omni

jure divino pariter & humano penitus alienum, quod Sacerdotes, (ne dicam clericos) a Magiſtratibus ſaecularibus judicentur, perſonaliter potiſſimum, aut pro cauſa eccleſiaſtica; tum vero id non immerito cenſetur longe deteſtabilius, quam aliis auctoribus ſacerdotibus, a quibus jure ſubſidium deſideratur, haec tam ſaeva exercetur iniquitas. Dominus M . . . . . Sacerdos non uno ſolum, ut novit R. D. V. Magiſtratus ſaecularis judicio, ſed pluribus agitatur. Et aliis urgentibus Sacerdotibus pro cauſa eccleſiaſtica, quae etſi ubivis civilis eſſet, ad inſtar tamen criminalis inique redacta eſt. Quapropter cum ego ipſe lubens ultro, tamen rogantem ipſum dominum M. V. R. D. vehementer commendo. Rogans ut cauſam hanc non privatam illius, verum ad totius ordinis eccleſiaſtici, immo divinae Majeſtatis dignitatem ſpectantem dignetur commendatam ſuſcipere. Licet autem non dubitarem V. R. D. pro ſua bonitate, prudentia, & virtute nihil praetermiſſuram, quae ad divini Numinis laudem, aut Apoſtolicae Sedis dignitatem pertinent, futuramque maximo adjumento Domino Nicolao, a quo mirifice colitur, & obſervatur; ut tamen meae conſcientiae ſatisfacerem, & illius ſaluti ſubvenirem, placuit haec pauca perſcribere V. R. D. Cujus ſumma in me humanitas, & benevolentia, ſic jam ab omnibus perſpecta eſt, ut facile ſibi perſuadeant partes meas apud illam plurimum ponderis habituras. Peto autem non ut Dominus M. liberetur a culpa, vel debito, ſi tenetur; ſed ut ſacer ordo a ſaeculari poteſtate liber ad eccleſiaſticum (ut decet) Judicem deferatur, coram quo de illius meritis cognoſcatur. Si quid praeterea valeo gratum efficere &c. (ſn)

London, 26. Feb. 1468.

Stephanus Lucenſis Epiſcopus.

Reverendiſſimo in Chriſto P. D. G. Archiepiſcopo Eboracenſi.

Reverendiſſime in Chr. P. & Domine poſt commendationem &c.

Tertio Nonas hujus Menſis tres uno tempore epiſtolas V. R. D. accepi cum exemplari literarum ad R. D. Ravennatenſem, quarum duae datae erant *Conventuae* 4°. Idus, & idibus Februarii; tercia Octobris ſeptimo Calendas hujus Menſis. Ex quibus ſic varius effectus ſum, ut non facile diſcernam quam in partem progrediatur oratio. Nam cum ſingularem in me benevolentiam, ſummumque amorem, ſtudium, & obſequendi deſiderium perſpicio, tanta afficior voluptate, & conſolatione, ut nihil a me gratius, nihil jucundius afferri potuiſſet. At vero cum me ſupra modum extolli laudibus animadverto, non poſſum non dolere indignum me tantis laudibus, atque praeconio opprimi potius, quam levari. Quotus enim ego, vel quantus ſum, ut eruditae vocis merear teſtimonium, ut mihi ab eo velut palma eloquentiae deferatur, qui ſcribendo diſertiſſime terruit ne ſcriberem? Verum cum praecipuam quandam perpetui amoris ſuavitatem cum hac laudatione comparo, vincit procul dubio amoris, & neceſſitatis vinculum, ut amanti liceat, velut aſſentatiuncula quadam, etiam in ſcribendo modum excedere. (ſn)

Quod autem pari laude V. me R. D. prudentem appellat, quod ſciam, inter ſordes manens, inquinamenta devitare, ſuis me virtutibus metitur, quae, arte, natura, ingenio, ac exercitatione edocta, proſpera ſapienter, adverſa fortiter tolerare, ſordida vero mundo pede pertranſire, non impari me virtute praeditum judicat, qui utinam in rebus etiam mediocribus id tenerem conſilii, quod vel ad alteram partem ſapientiae poſſem accommodari. Immortales tamen ago gratias, quod me tam clariſſimis exemplis, auctoritatibus, & argumentis inſtituit. Non enim dubito, quin ſi periti Magiſtri vitam, doctrinam, & monumenta non aſpernabor; ſi ſapientum, & praeſtantiſſimorum virorum imitabor exempla, & Uliſſem, & caeteros ſim facile ſuperaturus. Sed vile ingenium vix aſſidua, & vehemens doctrina poſſet acuere. Nos autem multo locorum intervallis disjuncti ſumus.

Panetium virum diſertiſſimum, & ſumma laude dignum in ſervos reor eam ſententiam dicere voluiſſe, qui legum, morum, & rationis ignari, & ab omni ſuavitate humanitatis penitus alieni, equorum more, frænis, & domitoribus egeant. Alias Panetium Deformioni comparabo, qui cum nuſquam caſtra vidiſſet, aut inſtructam aciem, non erubuit in Scholis legens Annibalem (Martem ipſum) inſtruere, habito ſermone multo labore de re militari. Nam liber homo praeclara quadam animi ingenuitate munitus ita ſecundis ventis enavigat, ut paratus ſemper tempeſtati obſiſtere videatur. Sic inter opes, & delicias animi moderatione ſe continebit, ut relaxatione magis egeat, quam fraeno. Sed judicia Dei abyſſus multa. Et in omnibus his non peccavit Job, nec ſtultum aliquid locutus eſt. Sic uterque Johannes. Praeterea caeteros, quibus non ad emendationem, ſed ad praemium, & ad aliorum inſtitutionem pœnas illatas legimus. Congratulor autem V. R. D. quod ea mente ſit, ut ſecundam fortunam pariter & adverſam aequo animo ferre conſtituat. Et quae laeta conſcientia factorum, & conſiliorum ſuorum nihil commiſerit, ut caſtigatione digna haberetur, ad aliorum tamen inſtitutionem injuriam temporum placate ferendam cenſeat.

Omne ſolum forti patria eſt, quod ſcilicet Romae cum dignitate eſſe non poteſt, quod malit ubivis eſſe, quam nullibi. Verum hic me quammulta praecipua ad commorandum invitant. Grata bonorum converſatio. Provincia nec nimio fracta gelu, nec torrida ab aeſtu: Rerum omnium copia, Eccleſiarum ornatus inſignis, mira in ſacrificiis religio, concivium meorum frequentia; ſed in omnibus hoc ſummum, incredibilis, & jucunda ſuavitas amoris, benevolentiae, & familiaritatis V. R. D. At contra quamplurima me ad reditum alliciunt, & hortantur; immo compellunt. Cura muneris epiſcopalis, cui nihil terrenum anteponendum cenſeo, quando potiſſimum omnes gubernatores quos conſtitueram, alii petita licentia in Patriam abierunt; alii vita functi; alii multo jam tempore dira confecti valetudine. Vocat me literis Patria, cui cum multum debeamus; tum ego nihil ex omnibus rebus humanis cenſeo eſſe praeclarius, nihil praeſtantius, quam de Republica benemereri, hac potiſſimum ſuſpicioſiſſima tempeſtate bellorum. Trahunt me lacrimis mei omnes perpetuiſque precibus obteſtantur, orant, obſecrant. Et quae eſt domeſtica ſede jucundior? Accedit id quod pridie querebar cum Epiſcopo Batonenſi Cancellario, (bona venia, & joco dictum) terror legum, & conſuetudinum Regni. Monet Trebatium Cicero cavere ne ab eſſedariis capiatur. Cum in provinciam veniſſem, nec eſſedarios offendiſſem, aut quod ſciret quid id eſſet, gaudebam ſane me liberum ab hoc metu. Nunc vero quando non eſſedarios metuo, verum eos quos Paulus commemorat, & Ignatius, quibus quanto melius feceris, tanto pejores efficiuntur, ſic paulo, ut exanimis nuſquam me tutum putem, quandiu in Britannia fuero. Crudele ſpectaculum! Non modo ſæva laicis in Clericos eſt data poteſtas, verum Decano impune permittitur ſic apud quatuor ſaeculares Magiſtratus conſacerdotem Nicolaum inique lacerare, ſic variis pœnis exulcerare, ut altera Arce ex Sacerdote in noctuam illum immutaverit. Quem cum commendarem Cancellario, reſpondit nulla ratione poſſe illi ſubvenire, in eo, in quo inique condemnatus eſſet; in aliis cauſis illi adjumento fore. Stupente me, addidit: eadem nos manet pœna, cum voluerint laici. Heu me miſerum! In Anglia ego? Magis evolare cupio, quam diſcedere, cum præſertim ſaepe in ſomnis admonitus ſum, dicente Polydoro:

Heu

Heu fuge crudeles Aras, fuge litus avarum.

Sed incassum haec, quando mora & discessus ex Summi Pontificis pendet imperio. Haec joco, & serio.

De Fratre magnifico V. R. D. multis referentibus acceperam id, quod nunc longe gratius confirmatur literis V. R. D. quod extemplo significaveram S. D. N. Sed novi prudentiam V. R. D. quae non multum spei consueverit in his rebus humanis collocare. Nec insulse tamen praedicat id quod contra subdit, quod Cicero de Marcellino ad Lentulum scribit &c.

Constitueram ad Dominum Cantuariensem proficisci. Cum praetermiserim coram aliis, accedam non multo post, ut spero, quamvis praeviderim minimum me fructum relaturum. Nisi forte ad Urbem veniret vocatus a Rege. Ita futurum prope diem audiveram.

Amplissimi muneris, & amoris excellentiam, etiamsi voluero, oblivione praeterire non potero. Agens gratias, sed quibus verbis agam non reperio. Nam relaturum me affirmare non possum. Nisi forte ita sentiat, ut me referre gratiam putet; cum memoria tenebo.

Narravit Dominus N. multis verbis quanto studio benevolentia, & officio sibi V. R. D. satisfecerit. Tantum fuit & illius officium mihi referendi de statu V. R. D. de voluntate, & opera, ut sui oblitus cum domum rediret, ab ursis, & leonibus captus, & leopardis, quos Paulus, & Ignatius commemorant, vix sub fidejussoribus illorum manus evaserit: quod si vel momento distulisset, in vincla conjiciebatur ex alia causa ex qua est mihique condemnatus; quamobrem nunc cogitur latitare. Sed Decanus dira oppressus valetudine, forte (quod non credit) conscientia ductus illi & damna & expensas condonabit.

Perlegi literas ad Reverendiss. Dom. Ravennatensem, quae summam in se vim habent, verborum & sententiarum gravitatem. Ego jam pridem functus officio boni viri ac fidelis amici, pluribus epistolis de hoc negocio scripsi ad Sanctissimum D. N. Alias etiam rationes, & excusationes in medium adducerem non quasi rogatus, aut de industria id scriberem, sed opportune quidem, & ex tempore, quod satius fore arbitror. Sed metuo ne angustia quispiam forte nostra scripta perturbet. Sed heus tu. Manum e mensa. Magister adest citius quam putaram; & silentium ranis infans Augustus indixit. Caetera coram cum licebit. Postremas scripsi ad finem superioris mensis, significans multis verbis de pietate & observantia V. R. D. in Apostolicam Sedem & in Sanctitatem Suam.

Equitem clarissimum Johannem Paston sic mirifice diligo, cum propter virtutem, & humanitatem suam, tum quia ex intimis est V. R. D. ut ampliore commendatione non egeat: Quicquid intelligam ad illius commodum, amplitudinem, aut voluntatem pertinere, recipio me officiosissime, & diligentissime esse facturum.

Lond. 12 Martii 1468.

Steph. Luc. Episc. Leg. Apost.

Inclito & Illustrissimo Principi D. E. Angliae Regi Serenissimo.

Inclite, & Potentissime Princeps ac Serenissime Rex, post debitam commendationem &c.

Postquam in Angliam veni, nihil magis conatus sum, & id quidem summo studio, cura, officio, diligentia, quam ut Vestrae Regiae Majestati, Principibus, & inferioris ordinis hominibus pro imbecillitate mea satisfacerem, ratus has summi amoris, & benevolentiae operas gratas saltem futuras. Verum cum aliter mihi accidisse perspicio, quam putaram, statui, (etsi immensa affectus amaritudine) ratione tamen edoctus, ab his abstinere, quae obesse magis, quam prodesse possunt. Scit V. S. M. nonnulla me dubia in dispensatione illa objecisse; sed cum a prudentibus suis objicerentur, vocatum me a praefata Serenissima Majestate, ac rogatum dicere quid sentirem respondisse. Decere me expectare quid alii dicerent. Adesse Cancellarium & alios peritos; ipsi dicerent; dehinc Legatus Illustrissimi Ducis Burgundiae vocaretur. Adessem ego etiam si placeret, & ut arcane & celeriter, non more Anglico, sed Italico haec tractaretur. Interroganti paulo post vehementibus precibus sub arcana fide Thesaurario, respondi, id quod antea dixeram V. S. M. parum quid mihi inesse dubitationis. Habita tamen aliorum disceptatione facilius posse discerni; fore me promptissimum ad quaeque grata. At vero cum mihi post haec relatum esset dixisse Principem quemdam, quod mea culpa haec dispensatio non sortiretur effectum, dolui vehementer. Voluique tunc id efficere, quod nunc constitui, abstinere scilicet ab hac causa, quando minus grata esset opera mea. Sed pro summo meo amore, pietate & benevolentia in V. S. M. aequiore animo hanc injuriam ferendam censui; nihilque omnino praetermisi ad eam rem perficiendam, salva omnium dignitate. Nunc quando non solum jam vulgo fertur mea culpa factum, ne dispensaretur, quod falsum esse constat, verum perditam esse institutionem meam, quam tam arcane rogaveram continendam, quam solum ostenderam, ut optima Summi Pontificis, ac mea voluntas perspici posset, quanto vehementiore premor angustia, tanto solidiore deliberatione confirmandam censeo institutionem meam. Quamobrem certum facio V. S. M. nolle me ullo pacto deinceps hanc causam pertractare, etiamsi nova fieret commissio, aut alia provisio. Extat enim tritum illud: *Displicet imprudens dum placere studet*; quod semper evitare conatus sum. Haec scripsi ut valeat Regia Majestas suis rebus providere, & scribere Illustrissimo Duci Burgundiae, aut aliis &c. Ceterum si quid valet parvitas mea &c.

Lond. 28 Martii 1468.

Steph. Episc. Luc. Leg. Apost.

Inclito & Illustrissimo Principi, ac Potentissimo D. Carolo Burgundiae, & Brabantiae &c. Duci Excellentissimo.

Inclite, & Praestantissime Princeps, ac Illustriss. Domine. Post debitam commendationem.

Redditae sunt mihi literae V. Illustriss. D. per venerabilem, & praestantissimum Juris utriusque Doctorem Dom. Fridericum Archidiaconum de Favenero ejusdem Illustrissimi D. Oratorem. Et coram relata nonnulla. Quibus intellectis conatus sum pro viribus, ac vires ipsas extendere, ut votis praefatae Illustriss. Dom. satisfacerem. Si rem gratam egi summe gaudeo, & gratulor. Si minus, dignetur, rogo, ex me aequo animo ferre: potuit enim facile ex pluribus signis, & conjecturis optimam in illam meam, & fidem, & voluntatem perspicere. Sed qui fecit quod potuit, legem adimplevit. Rursum tamen si quid (*sic*) supernae potestatis, spondeo me promptissimum, quamvis proculdubio judicem causam ex sententia absolutam fore. Nec quidquam superesse, quod aut ad . . . addi, ut (ut arbitror) cujusvis . . . . hominis accusationem, vel emendationem subire legitime possit. Verum ipse Dominus Archidiaconus omnia coram latius aperiet. Praetereo idcirco caetera; humilis Sacerdos sum. Verum si quid humilitas mea valet efficere, quod ad voluntatem, commodum, vel amplitudinem praefatae Illustriss. D. pertineat, recipio me strictissime observaturum, diligentissimeque esse facturum. Cui me ex corde commendatum dedo, eamque felicissimam diu Altissimus ad vota conservet.

Lond. die 25 Maii 1468.

Steph. Lucens. Episc.

MAT-

MATTHIAS REX HUNGARIÆ
PONT. MAX. SIXTO IV.
Renuntiat victoriam de Turcis a suis relatam in Transilvania.

De hac victoria vide Rayn. ad hunc annum.

BEatissime pater & Domine clementissime, post devotam mei commendationem ad pedum oscula beatorum.

Superioribus diebus significaveram S. V. qualiter Venetis & Serenissimo D. Imperatore Romanorum pacatis cum Turco: omnis illius hostis immanissimi furor & impetus in me solum & regnum hoc meum Hungariae conversus fuerat. Significaveram etiam posterioribus literis de incursione Turcorum quem in mea extra hoc regnum absentia sub conductu Venetorum per terras Imperatoris ad hoc regnum per talem viam & ad tales regni mei partes fecerant, ad quas nescivissem de eorum incursionibus vel unquam suspicari. Postea vero animati spoliis fortasse recentibus vel potius suasorum instrumentis (quos ex sua prudentia S. V. bene intelligit) exciti, ingentibus coactis copiis partes transalpinas intraverant: quibus oppressis, partes transalpinas potius regni nostri totius regionem de qua amplissimi redditus salinis (*sic*), & argenti aurique fodinis ibidem existentibus mihi proveniunt, sub conductu Elibeg, qui post Bassam Natoliae primus habetur, invaserat. Erant in ea multitudine Turcorum circiter quadraginta tria millia, & omnis Valachorum populus, qui oppressa transalpinarum recenter regione cum eisdem Turcis advenerant; cum quibus jam ex Transilvanis revertentibus & ingentem praedam referentibus, Comes Stephanus de Bathor Voevoda Transilvanus, adjuncto secum Paolo Cnesi Generali capitaneo inferiorum partium hujus regni, qui cognito Turcorum incursu ad mea mandata auxilio illi in partes Transilvanas accesserat: intra fines partium Transilvanarum congressus est: consertoque ingenti praelio, Turcorum exercitus profligatus est. Fusae sunt in eo conflictu maximae & innumerabiles Turcorum copiae, & Valachi magno numero trucidati praecipue pedites Valachorum usque ad interitionem deleti; pauci ex equitibus eorum evaserunt. Elibeg & Schenderbeg in loco certaminis trucidati sunt. Marchosevit multis vulneribus affectus est. Et Esibeg lancea confossus abscessit; de cujus vita & evasione dubium esse aiunt, hi qui ad nos missi sunt ex praelio. Fuere in eo praelio praeter istos nominatos alii septem Voevodæ præcipui, de quorum evasione vel interitu nihil ad nos certi adhuc renuntiari potuit, praeter hoc, quod obtenta per nostros victoria conversos in fugam hostes usque ad hodiernum persequuntur. Nec de captivorum numero satis adhuc constat, eo quod Voevoda noster Transilvanus, dum praelium committitur, publico edicto praeceperat, nequis nostrum aliquem hostium caperet; sed omnes uno ordine obtruncaret. Referunt tamen, qui ad me ex praelio advenerunt, omnia signa hostium capta. Eorum vero qui in fugam conversi fuerant magnam partem reductam, & quotidie reduci per nostros, quorum numerus adhuc mihi incognitus est. Signa capta & omnes qui capti erunt brevi ad me perferentur: de quibus mittam ad vestram Sanctitatem pro mea erga sanctam sedem apostolicam devotione, & observantia memorabilis hujus victoriae monumenta. Haec significare volui Sanctitati vestrae ut cognoscat qualem mihi victoriam, Dei misericordia felici SS. vestrae auspitio pro totius christianae reipublicæ felicitate concessit: & simul ut pro tanto christianitatis bono, proque charitate paterna quam erga me gerit, de tam felicibus successibus meis congaudeat, ardentiusque rebus christianis provideat, ut cœptam hanc felici fato S. V. super hostes fidei victoriam crebriores victoriae subsequantur. Reliquum est quod me pedibus S. V. commendo, quam altissimus conservare dignetur ad felix regnum & augmentum ecclesiae suae sacrosanctae. Datum Budae XXII. die Mensis Octobris anno Domini MCCCCLXXIIII. regnorum meorum Hungariae Rex anno XXII. Bohemiae vero XI.

Devotus filius Matthias Rex
manu propria.

LECTORI.

CElebris est in Florentinorum historia Pazziorum conjuratio, quæ in Laurentium Medicem structa, ipsis authoribus suis exitio fuit. Nam ea detecta, statim a populo, cujus studium in Laurentium erat ingens, tumultuatum est, factoque impetu ex ipsis plures crudeli neci traduntur, inter quos Franciscus Salviatus, Pisanus Archiepiscopus, insanientis plebis furorem expertus est, quod & ipse inter conjuratos haberetur; infami enim laqueo ad fenestras aulae Prætoriæ appensus fauces habuit elisas. Nec manus abstentæ sunt a Raphaele Riario, S. R. E. Cardinali, & Pontificio Legato, qui tanti facinoris suspicione aspersus carcerem, honestum tamen, ferre coactus est. Tantam in Ecclesiasticos Praesules indignitatem patienter ferendam sibi Sixtus IV. minime ratus, solemni ritu pronunciato anathemati Florentinos devovit an. 1478. *tum inito cum Ferdinando Neapolitano Rege, ac cum Senensibus foedere, bellum illis periculosum indixit. Florentini, rebus suis provisuri, Riarium quidem remiserunt ad Pontificem, at de Pontifice, in suspicionem ejusdem conjurationis vocato, querelas undique sparserunt, suæ causæ fautores Christianos Principes quæsituri; atque sin minus omnibus, saltem nonnullis persuaserunt, ut arma secum sociarent, si quid a Pontifice moveretur. Ad hos causæ Florentinæ patronos Veneti, & Joannes Galeatius Vicecomes Mediolanensis & Dux icto cum illis foedere accesserunt. Hac occasione scripta illa prodierunt, quæ hic primus evulgo partim e Felini, partim e Cæsenatensi Malatestarum bibliotheca accepta, monitis tamen prius Lectoribus meis, si quid in Pontificem acrius dictum offenderint, dandum esse animis in illum exacerbatis, eundemque non tanquam communem ecclesiæ patrem, sed ut inimicum infensum respicientibus. Haec vero maxime dicta velim de Philelphi literis hominis procacissimi & dicacis, ut ex ejus epistolis intelligimus.*

Ceterum res parum ultra minas processisset, cum Ludovicus XI. Francorum Rex una cum aliorum Italiae Principum Oratoribus pacis sequester sese apud Pontificem interposuisset, quibus rogantibus Sixtus aures praebuit. Verum ut bellum ingravaretur per Florentinos stetit, qui arma ultro Senensibus, Pontifici consentientibus, intulerunt. PRO-

PROCESSUS ET SENTENTIA CENSURÆ SISTI PAPÆ IV.

Contra Florentinos ante bellum indictum eis per Ecclesiam & regem Ferdinandum.

SIxtus Episcopus servus servorum Dei ad futuram rei memoriam.

Ineffabili & summi Patris providentia super reges & regna, quemadmodum per prophetam testatur, licet immeriti constituti, non minus officii nostri debitum exequi, quam apostolicae dignitatis auctoritatem defendere tunc nos arbitramur, cum declaramus quam gravia facinorosi & impii homines, praesertim qui in ecclesiasticas personas & sanctam Romanam Ecclesiam ausu temerario deliquisse deprehenduntur, nos paratos ad ultionem debitam sint juris mucrone percussi. Neque enim minus nobis incumbit de vinea Domini Sabaoth vacuos palmites extirpare, quam proficuos inserere. Providus siquidem pastor morbidam pecudem, ne totum ovile corrumpat, a reliquis vult esse segregatam; sic & nobis, quibus in persona S. Petri a Domino dictum est: *pasce oves meas*, nefandis sceleribus involutos a fidelium coetu propter ea praecisos merito esse ostendere debemus. Verbis veritatis etiam docti dum ait: Inutilibus membris a corpore divisis carere magis proficit ad salutem, quam cum illis aeterna supplitia introire Quippe nisi malignantium & praesertim Romanae Ecclesiae cunctorum Christifidelium dulcissimae & piissimae matris, & in genere persequutorum, atque hostium nefaria reprimatur temeritas, ac refrenetur audacia, invalescet in dies prosomptuosa perversitas & extolletur, & virtutum culmen justitia pessundabitur, virtus exulabit, aberit caritas, pietas relegabitur, ancillaris fiet libertas, iniquitas principatum obtinebit, & poterit saevius in Christianum populum, crudelitas abominanda grassari. Licet dudum, dierum crescente malitia, per felicis recordationis papam Joannem XXII. & alios praedecessores nostros, ac successive nosmetipsos omnibus & singulis, etiam quacumque dignitate praeeminentibus, ne civitates, terras, villas, castra, & loca ad praefatam Romanam Ecclesiam pertinentia vel ipsorum aut alicujus eorum parti occupare, invadere ac turbare, seu fidelibus incolis earumdem injurias, damna, seu violentias irrogare, aut occupantibus, invadentibus, turbantibus, seu violentias damna, aut injurias irrogantibus publice vel occulte assistere, aut auxilium, consilium, seu favorem directe, vel indirecte, publice, vel occulte, per se vel alium seu alios praestare praesumeret districtius invectum sit, & in transgressores variae, & graves censurae, & poenae extiterint promulgatae, &c.

Reliqua ut in edit. apud Raynald. ad an. 1478. *n.* 5.

Post illa verba, & nihilominus interdictam remanere, *additur in Cod. MSS.*

Et ut eorundem tot censuris illaqueatorum sicut culpa, ita sit poena notoria Laurentii priores vexilliferi octo fautores, auxiliatores, consultores, complices, & adhaerentes praedictos tanti mali participes singulis dominicis, & aliis festivis diebus in ecclesiis civitatum, dioecesium, vicinarum dictis interdictis civitatibus & dioecesibus, dum major ad divina ibi convenit multitudo populi pulsatis campanis, & candelis accensis excommunicatos publice denuntiari mandamus. Et cum sanctum & salubre existat, & publicae utilitati non mediocriter expedire noscatur tam facinorosos & flagitiosos homines a Christifidelium coetu, ne suis versutiis ceteros ad sui perniciem perducant, segregare, universis & singulis Christifidelibus districtius injungimus ut excommunicatos & anathematizatos hujusmodi evitent & faciant evitari, nec & eis aut eorum aliquo emendo, vendendo, permutando, aut alias quorumlibet contrahendo commercium habere aut communicare aut . . . . vel aliquod humanitatis opus exhibere nullatenus audeant vel praesumant, praeterquam in Romana curia praefata, & tam illa, quam extra eam ratione praeteritorum creditorum, contractuum, obligationum ac negotiorum cum eis habitorum, seu rependentium ab eisdem, & pro illorum dissolutione, & creditorum illis exactione ab eisdem, ac debitorum per illos quomodolibet recuperatione; decernentes quascumque conventiones & ligas, quas excommunicati & anathematizati ac privati praedicti cum quibusvis Ducibus, Regibus, Comitatibus, Collegiis, potentatibus super quibusvis verborum formis & juramento, aut quavis alia infirmitate roboratis, inisse dicerentur, & quarum tenorem, & si de verbo ad verbum hic exprimentur, haberi volumus pro expresso utpote irritas & inanes, & ad quarum observationem alias per illas obligati praemissorum occasione amplius non tenentur, nemini, quominus inhibitioni praedictae pareant, posse ac debere suffragari quovis modo . . . . . irritum & inane quidquid secus super his de quocumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari. Et ut praesentium literarum tenor ac omnia & singula in eis contenta ad omnium notitiam facilius pervenire possint, ipsas in valvis principis Apostolorum de Urbe affigi mandamus, volentes quod hujusmodi earum publicatio sic facta perinde omnes quos concernunt arctent, postquam de his aliquam notitiam quomodolibet habuerint, ac si eis personaliter intimatae fuissent, non obstantibus quæstionibus & ordinationibus apostolicis.... quibusque. Aut si aliquibus communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum quod interdici, suspendi, vel excommunicari, aut beneficiis vel officiis privari non possit per literas Apostolicas, non facientes plenam & expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem, & quibuslibet aliis privilegiis exemptionibus, indulgentiis & literis apostolicis generalibus vel specialibus ipsis Laurentio, complicibus, adhærentibus ac aliis quibuslibet per sedem prædictam in genere, vel in specie quomodolibet super quibuscumque verborum formis cum clausulis etiam insolitis quarumcumque derogatoriarum derogatoriis forsan concessis per ...... præsentibus non expressa vel totaliter non inserta, effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri, & quo ad præmissa nolumus eis aliquatenus suffragari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ declarationis, mandati, constitutionis & voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si qui autem hoc attentare praesumpserint, indignationem omnipotentis Dei & Beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romae apud S. Petrum. Anno Incarnationis Dominicæ MCCCCLXXVIII. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

EXCUSATIO FLORENTINORUM

Circa processum præcedentem, in qua hic omittitur longa confessio, quæ vulgari sermone erat inserta.

Ita in Codice MS.

SIngulis atque universis, in quos haec scripta inciderint, Priores libertatis & vexillifer justitiae; & Populus Florentinus, salutem.

Rem sumus narraturi adeo inauditam & novam, adeo alienam ab omni humana natura, & consuetudi-

tudine vivendi, ut nihil dubitemus, omnes qui audierint vehementer tantam atrocitatem atque immanitatem rei admiraturos. Movit autem nos non causa modo nostra ut haec scriberemus, & nota faceremus, sed christiana etiam & publica, quae profecto his gubernatoribus, his moribus dilabatur brevi & funditus dispereat necesse est. Dum enim religionis nostrae hostis post tot tantasque claras de nobis victorias in limine insultat Italiae superbissimus atque formidabilissimus, dum imminet cervicibus nostris & comminatur Romae & nomini Christiano excidium, Sixtus Romanus pontifex, & illi sui praeclari rerum administratores, proditionibus dant operam sceleratissimis; insidiantur vitae & libertati populorum, incessunt maledictis cunctos bonos, interdicunt sacris admodum execrabiliter, ac bellum inferunt Christianis, & direptionibus & prædæ atque incendiis, quocunque arma ...... pro viribus involvunt; nihil pensi aut .... limites, sed fœdantes omnia, divina atque humana, barbaro potius quodam & ferino quam aliquo humano more. Certo scimus non facile fuisse nos assensionem adepturos ob tam nefarii facinoris magnitudinem. Sed fama rei gestæ jam per universum fere orbem vulgata, patrocinatur vero, & fidem scriptis his pulcherrime procurat. Quod si ex primis quoque scelerum ministris audientur ea, quæ ipsi cum in nostras devenissent manus morituri fassi sunt, & chyrographo suo tradiderunt nobis, erit profecto apud vos omni ex parte corroborata & stabilita veritas. Igitur visum est ut ordinem omnem rei ipsi edoceantur. Ex ipsis ergo Joannem Baptistam de Montesicco audiamus: ipse rem omnem ordine aperiet, cujus attestationis exemplar hoc est „ videlicet Questa sarà la confessione, la quale sarà „ Giovan Battista da Monte secco de sua mano „ propria &c.

Desunt reliqua hujus confessionis.

Noti jam sunt conjuratores atque eorum omnia consilia ex ipsis conjurati. Nos modo quid inde sequutum sit brevi perstringemus. Cum dies advenisset Aprilis XXVI. qui destinatus erat facinori, in libertate templum conjurati tactis gladiis convenerunt, horam caedi constitutam expectantes. Convenerat eodem frequentissimus populus ad sacrorum apparatiora spectacula. Raphael enim cardinalis, ex nepte natus Sixti pontificis, sacris solemnioribus praesidebat, accipiendus convivio a Laurentio Julianoque Medicibus post peracta sacra, quod proditores de industria curaverant, ut eos, si in templo perfici res non possit, domi inter epulandum obtruncarent. Aderant igitur in primis Laurentius, Julianusque fratres, ut Cardinalem & convivas domum reducerent. Conjurati autem ad fractionem Eucharistiae, (id enim datum signum erat) strictis gladiis Julianum confodiunt ante aras, caeduntque; atque eodem tempore altera manus, ut diversa spatia circum altare faciebat, Laurentium adoritur, & sub aurem dextram in collo vulnerat. Deus suo clementissimo beneficio ex tam diro infortunio salvum reddidit. Ipse quoque suae saluti fortiter est opitulatus, & gladiolo, quem ex consuetudine Florentinae juventutis adornatum gerebat, stricto, dantibus viam proditoribus in sacrarium confugit. Eodem tempore quo id negotii susceperat, Franciscus Salviatus, archiepiscopus Pisanus, cum ad id delectis armatis satellitibus palatium occupat, status nostri & Florentinae libertatis domicilium. Magistratus cum conveniri se improvisum sensisset, in deambulatra conscendit, & illic aditibus clausis se tutatur, atque inde Jacobum Pactium, equitem Florentinum, immanissimum parricidam, cum globo armatorum accrescentem & ferentem conjuratis auxilium, lapidibus ex deambulatris magnis jactibus deturbat arcetque palatio. Habet in summo aedificii palatium duas ... particulas, tectam alteram, sine tegumento alteram in modum duplicis coronae ad deambulandi usum fabricatas, unde & deambulatrii nomen est. Ea non modo ornatius faciunt palatium, & commoditatem deambulandi, & sub tecto, & sub divo praebent; sed belligerandi & arcendi unde veniat invasorem pulcherrime faciunt facultatem. Dum igitur Magistratus hinc repugnat, atque insectatur lapidibus parricidas, populus, caede cognita civium suorum, & Laurentii vulnere & vim inferri Magistratui, percitus furore incredibili, & dolore, arma rapit, in Curiam, ut Magistratui succrescerent convaluerunt; Principes quoque Civitatis atque optimates cuncti idem factitant. Ad aedes Mediceas fugendo vulneri ob veneni suspicionem amici dant operam. Ad palatium ad effringendum trabalibus crebris ictibus atque igni appositis accensis fascibus fores, acerrimis insudatur studiis. Vix integram horam occupatores sustinuerunt impetum. Victi ergo, partim primo impetu caesi, partim vivi capti & conjecti in vincula, post quaestiones breves perierunt. Joannes Baptista de Montesicco erutus tamen e latebris, per quos paucos dies diffugerat, quae supra sunt posita cum sua manu perscripsisset, & se ita scripsisse & vera esse quae scripsisset, pluribus clarorum virorum attestationibus corroboratum, ut fieri ipse voluit, vidisset, quanquam in suprascripta confessione ejus quaedam, bonis de causis, subtracta sunt, & ea tantum apposita quae ad Sixtum pontificem atque Ecclesiae gubernatores pertinent, capitis est damnatus. Sic cives Civitasque, & libertas proditorum manus effugerunt. Nam & Joannes Franciscus Tolentinas, qui Imola abiens cum expeditis Sixti papae militibus, jussus ad destinatum caedi diem ferre conjuratis auxilium, quique jam in Mugellanum agrum descenderat, re cognita, unde abierat revertitur. Idem facit & Laurentius Thyfernas, qui alia parte eadem de causa, a civitate Castelli movens, & per agrum discurrens nostrum, ad Senenses fines accurrerat. Raphael Cardinalis, quem præesse sacris supra diximus sic procurantibus pluribus civibus, & Laurentio Medice in primis, qui in tanto periculo suo, in tot tantisque negociis & tumultibus, atque omni confusione rerum, hujus quoque officii non est oblitus, in palatium perductus, vix furentis populi manus evasit. Moverat scilicet Laurentium Cardinalatus dignitas & S. R. E. reverentia, ut eum intactum inviolatumque curaret; ubi cum paucos dies publicis sumptibus honorificentissime fuisset, quoad populi furor clanguesceret & fieret remissior, Romam abiit incolumis. Quae tamen vel in primis praetenditur causa cum interdicamur sacris & communione fidelium separemur; ita de bono opere lapidamur, & ubi gratias reportasse oportuit, immeritissime damnamur. Tandem quod fœda proditione non successit, tentatur ecclesiasticis censuris atque armis. Bellum infertur a Sixto pontifice maximo, & praeclaris illis quos gubernationi status Ecclesiae proposuit, non aliam ob causam, nisi quod trucidari nos non sivimus; nam id quoque accusat in interdictis, & de proditoribus atque archiepiscopo Pisano sumptum esse supplicium moleste fert, quae altera causa est interdicti & censurarum. Quamvis quam juste, quam pie, quam religiose & pontificaliter factum sit plurium etiam Jurisconsultorum, & Collegiorum declaratum testimonio, & publicis eorum scriptis in aperto positum; & quod palatium, statumque, & libertatem nostram, quae vita quoque est carior, defendimus. Sic Pontificis Christianorum maximus exercitus in populum religiosissimum, & illius pontificalis fastigii semper observantissimum, infestissimus insurgit, jamque agrum vastat, castella diripit atque incendit, foeminas maresque & sacra & profana loca militari licentia & libidini elargitur. Deus bone quandiu tantam iniquitatem sustinebis, quando laborantis gregis tui misereberis, & confirmabis populum tuum! Ad te quoque, ad te confugimus Federice Serenissime Imperator, semper auguste; memineris, rogamus, fidelissimae urbis tuae Florentinae, & populi hujus sacratissimae majestati imperatoriae semper devotissimi.

mi. In nobis, ni fallimur, causa agitur publica Christianae religionis, quae dum Sixtus suis bellum infert, versatur in periculo manifestissimo, victoriosissimis, & potentissimis hostibus in limine Italiae ita insultantibus. Tua est in primis rerum omnium Christianarum cura. Tuque Ludovice, Francorum invictissime rex & christianissime, virtutem ut excites tuam admodum necesse est, & succurras rebus Christianis periclitantibus. Idem nisi caeteri quoque principes & populi Christiani fecerint, multum de salute Christianarum rerum dubitare cogimur. Agite igitur, agite omnes, expergiscimini jam & capescite rem communem. Et cum Christo optimo maximo, redemptore & salvatore nostro, qui causam suam profecto non deseret, in commune consulite. Ex Florentia die undecima mensis Augusti MCCCCLXXXVIII.

JOANNIS DOMINICI MANSI

PRÆMONITIO.

Acerbissimam hanc Florentinorum in Sixtum IV. Romanum Pontificem expostulationem editurus praemonendos lectores censeo, scriptam hanc fuisse ab inimicis in Pontificem iniquissimis, utpote quos bellum acre & difficile in ultimam fere desperationem induxerat. Quare parum vel nihil fidei addendum est iis, quae contra eundem Pontificem virum plane justum, & sanctum hostilis furor & metus expressit. Summa illi injuria affecerant S.R.E. Cardinalem, & Apostolicum Legatum, Archiepiscopum infami supplicio peremerant; iniqua sparserant in ipsum Pontificem, conscium illum suspicati conjurationis Pazziorum in Mediceos Principes; condignam praestare satisfactionem recusabant. Quis ergo stupeat si inclinatus alioqui ad arma Pontifex omni vi reducere ad officium detrectantes coegit? Ceterum ex hoc uno disce cetera, quae in hac declamatione sparsa sunt impudentissima mendacia. Virum illum fuisse effusissimæ in egenos miserosque homines liberalitatis, eorum temporum historici conveniunt; hic vero pecuniae avidissimus depingitur, & suggillatur.

FLORENTINORUM EXPOSTULATIO

In Pontificem Sixtum IV. ad Caesarem Fridericum III. Augustum.

Ex MS. Cod. Caesenatensi.

Serenissime atque mitissime Princeps, Regiam magnitudinem, (decet) utpote in altissimam rerum humanarum speculam sublimatam, nedum quae intra Regni corpus aguntur agnoscere; sed etiam quae per universum orbem occurrunt, nullatenus ignorare, quare dici non potest praesentibus cautionis assumitur (*sic*). Si per eos quicquid agitur apud extraneos vel finitimos persentitur. Ex quo non videtur indignum, si ad notitiam tantae majestatis conemur scribendo deducere, quod persciviſſe potest, regiae celsitudini non obesse; praesertim cum sciamus apostolatus apicem contra Commune nostrum, quod spiritualiter atque temporaliter conatur offendere, dicacissimas suas literas transmissurum, ut nostram innocentiam possit in principum conspectu confundere, quam non valuit, cumulatis, & suae potentiae viribus superare. Patiatur itaque regis culminis benigna clementia devotionem nostram audire, ut quantam injustitiam compertumque ambitionis contineant processus apostolici contra Commune nostrum facti, & in pluribus mundi partibus publicati, serenitas vestra sciat, & an foveamus justam causam, etiamsi bellum Ecclesiae intulissemus, agnoscat, & per quam partium steterit, quod Italia pacis beneficio non reformetur advertat. Veniam quidem longioris sermonis regia nobis concedat humanitas, quem cogit magnitudo materiae protelari. Novit sane, vestra clarissima celsitudo, qualiter Sanctissimus Pater, Reverendus noster Dominus Summus Pontifex, sicut in processibus & sententiis contra nos per ipsum habitis & prolatis luculentius demonstratur, Commune nostrum per scriptum ad janua sui palatii positam, evocavit ad audiendum declarationem, & sententiam per sedem Apostolicam proferendam, ex pluribus capitulis annotatis in quibus nos notoriè culpabiles asserebat. Et quatenus per Sindicos nostros facta fuit in Consistorio publico nomine nostri Communis plena defensio, allegando Judicis incompetentiam, utpote qui jurisditionaliter subjecti sumus Imperatoriae Majestati, sub qua debuit nostra Communitas conveniri. Necnon ex eo quod contra nos procedi non potuit, Serenitate Caesarea, cujus ditionis sumus, & cujus principaliter interfit, non vocata, ac etiam petendo terminum competentem ad respondendum, & demum omnia in processu contenta sicut erat, affirmando prorsus omni veritate carere, in nos onus probandi contrarium in cunctis nobis oppositis offerendo, etiam sine aliquo temporis intervallo. Et quantum in illo collocutionum congressu fieri potuit nostra fuit tam innocentia, quam justitia demonstrata. Nihilominus tamen ipse Sanctissimus Pater Patrum, aemulorum nostrorum instigationibus a statu innatae suae mansuetudinis, humanitatisque dejectus, spretis nostris defensionibus, & contra omnem justitiam non admissis, eadem illa die & hora, ad quam fuerat nostra devotio requisita, contra Commune nostrum, & plurimos nostros Cives, qui dicebantur nobis in officiis praefuisse, horribilem sententiam fulminavit. Et omittamus excommunicationis promulgationem & interdicti, quae jure suo propter auctoritatem clavium ad sedis Apostolicae tribunal fatemur sine dubio pertinere. Unde processit, quod temporaliter nos afficit, bona Florentinorum in praedam rapientibus concedendo, & Cives nostros sic ut praemissum est Serenitati Caesareae de jure subjectos, in quorum capita eidem nullum jus competit temporale, fieri servos capientium declarando. Quae

pene cum altera censurarum fore manifestissime cognoscantur, quomodo potuerunt, nisi a Judice spaeculari nobis infligi legitimè non videmus. Sed esto quod licuerit; & quia omnipotentis Dei Vicarius est, omnia cum posse sine juris nostri praejudicio, concedamus. Convenit ne Apostolicae gravitatis officium, ea die, qua vocati fuimus, in offensionem juris Imperialis, causa non cognita, non probata, sed tum sui natura, tum etiam assertione partium, propter nostrorum sindicorum negationem in statum dubium revocata, tam crudelem sententiam properare? Convenit ne etiam aequitatis Canonicae nostras defensiones justissimas non admitti? Et in praecipitatione sententiae verum asserere, quod tam tenacissimè, tam vere, tamque verisimiliter negabatur? Cujusque contrarium nos confestim obtulimus probaturas? Sed quod omnium crudelitatum extremum est; quomodo debuit Vicarius Jesu Christi, qui dixit: *discite a me, quia mitis sum corde*, quique statuit filium non portare peccata parentum, sed animam quae peccaverit occidendam? Quomodo debuit tam benigni Regis Vicarius, adeo manifeste contra juris evangelici constituta, etiam si vera sint quae proposuit, innocentum multitudinem cum nocentibus condemnare? Licet in hoc, Clementissime Princeps, cum lacrymarum profluvio, ab Apostolica Santitate, & ab auctoritate cunctorum Praesulum interrogando requirere. Quid peccaverunt infinita nostrorum Civium multitudo, per universum orbem negociando diffusa? Quid peccaverunt parvuli; majores centenio? Quid innumeri nostri Cives, qui nunquam Reipublicae nostrae gubernacula tenuerunt? Cur ipsos tam immanis sententia bonis spoliat, servituti subiicit, sepulturam prohibet; & quod maximum est, cum mente, & opere fidelissimi sint, cur decernit a communione fidelium removendos? Nec satis est iracundiae suae; iniqua suggestione pessimorum suae sanctitatis humanitas est producta, Commune nostrum, imo tot innocentes tam dure, sine mucrone feriisse; sed quotidie aggravationem processuum meditatur; & cum nos hostes publice denunciaverit, aequum putat & justum, tum privatim tum universim ad examen hostilis tribunalis, ut hostium rarissimi subjaceamus sententiae, nos vocare. Quodque abominabilius est in octo clarissimos Cives nostros, quorum arbitrio pacis & belli moderamen publica auctoritate commisimus, quosque nominatim hostes suos esse decrevit, ad respondendum de fide, coram se citans de . . . haereticos dicitur, in suae perturbationis perseverantiam declarasse. O facinus indignum! quos nunquam vidit, nunquam audivit, nunquam de fidei articulis interrogavit, non veretur Sanctissimus Pater noster pro haereticis condemnare. Respondeat, si interrogare licet Apostolica Sanctitudo, in quo illos deprehendit erravisse? ex eo quod citati coram eo non curaverint comparere, post excommunicationis sententiam promulgatam. Qui cum vocati fuerint ad locum suspectum, sedem hostium validus iratum Judicem circumstiparet exercitus; cum si ut etiam capientibus concessimus servos, & transire deberent per multas hostium Civitates acerrimo bello ferventes, inter tot suspecta, & merito formidanda, non debuerunt periculo capitali se subdere & coram armato & turbato hoste in loco suspectissimo comparere. Hoc quidem, ut sacri Canones statuerunt, jure timetur de morte, vitatur, refugit ratio, abhorret natura destupet eum qui citationem hujusmodi crederet arctasse citatos. Sed ad propositum, & inquisitionem hanc haereseos veniamus. Quid sentiunt, quid credunt, quid dogmatizant homines puri, simplices, & vulgares, ad ubera fidei orthodoxae ab ipsis cunabulis nati, in urbe christianissima geniti, & usque ad grandiorem aetatem in canitie veneranda perducti? Quid sentiunt, quid credunt, quid docent, seu quid sentire possunt, quid credere, vel docere, nisi quod in Ecclesia Dei a Viris Sanctissimis didicerunt? Veh dicentibus bonum malum, & malum bonum; veh autem, & terque quaterque veh cunctis, qui praeter conscientiam judicant, & condemnant, qui non solum ut privati peccant, sed personam publicam induentes, juxta turbatae mentis libidinem judicando, quas se recepisse dicunt, injurias ulciscantur. Et ut aliquam processuum praedictorum, & principalem particulam attingamus, ceteris omissis, quae ad exaggerationem delicti potius, quam ad veritatem negocii, vel ad culpam novimus cumulata; imputat nobis Apostolica Sanctitas rebellionem plurimarum terrarum Ecclesiae, quae se ab ipsius obedientia subtraxerunt, defectiones hujusmodi, nobis, & nostris machinationibus adscribendo. Et quod bellum sine denunciatione aliqua contra litterarum nostrarum continentiam intulerimus, detestatur, asserens nos scripsisse quod nisi ab Ecclesia inciperet offensio, nos ad ferrum nullatenus veniremus. O miram improborum virorum audaciam, qui praesumpserunt Sanctitati Apostolicae persuadere, quae manifeste culpa officialium Sanctae Matris Ecclesiae contigerunt, nos & Commune nostrum offendendi proposito commisisse. Provocaverunt etiam se in libertatem, vel ad veteres Dominos redierunt miseri populi, quos ad hoc attemptandum intollerabilis praesidentium superbia, crudelitas, avaritia, nec non iniquitas concitavit. Quid erat videre ignotos homines, non Italis tantum, sed etiam apud suos obscuris ortos parentibus in nobili Italia contra nobilissimos, & clarissimos viros contumeliis insultare? Quid erat, aspicere Cives optimos sine culpa extra patriam relegatos, & plurimorum filios, etiam infantes carceribus detineri; & quod praesidentes, non solum sine compassione cernebant; sed sine humanitate aliqua crudeliter ordinabant; illos in omnium rerum summa miseria apud extraneos vivere; hos in carceribus, & in patria plerumque dulces & innocentissimas animas expirare? Quid erat ante omnium oculos cernere, nedum ipsos dominos, sed etiam ipsorum quoscumque vilissimos familiares de subditorum spoliis ad ornatum pene Regium devenisse? Moxque ut illi impinguati fuerant, alios quasi in praedam nudos, & inopes accessituri? Quid erat, detestabili patientia tolerare perverti judicia, & non nisi de oppressione subjectorum in praesidentium oculis agitari? Tacemus mulierum decori instructas insidias, & passim, cum prece, tum pretio, tum violentia, intactas puellas formosasque matronas compulsas fuisse, candorem illibatae pudicitiae maculare. Compulit itaque, o benignissime Princeps, extrema necessitas, populos quos intus avaritia Praesidentium, superbia, crudelitas, atque nequitia pessundabat, foris autem bella continua conquassabant ad erigendum cervices a jugo tam horribilis servitutis. Quorum populorum fremitum...., non imputat quod & verum est, apostolica Sanctitas Officialibus injustis, quos praefecerat, & non nobis. Cur non animadvertit haec non humano consilio, sed Divino judicio provenisse? Cur non sentit adeo supra mortalium vires fuisse tantam rerum mutabilitatem, quam etiam multorum Regum, & Principum potentia vix facere nequivisset, quod digitum Dei perpendat in hoc, non manus hominum operari? Sed esto, quod fuerit hoc totum praeordinatum a Deo, per nostras manus, ut asserunt, consummatum; nonne justam Causam habuit populus Florentinus, qui singularis semper fuerat, & erat fautor Ecclesiae; Qui pene unquam hostem habuerit, qui non simul fuerit inimicus Ecclesiae; qui pro conservatione status Ecclesiastici semper cunctos contra aemulos dimicarit, bellum etiam inferendi, nedum recipiendi in societatem populos, ac se in libertatem proclamantibus, & ipsis prius in libertatem plenissimam irrevocatis auxilia habuimus? O cunctarum virtutum consummatissime Princeps, habuimus profecto justam causam cum nobis fuerit ab Ecclesiae Officialibus reddita pro devotione crudelitas validae famis tempore nobis solis frumenti commercium denegando pro lege & foedere tunc vigen-

gente, & infinitis bellis pro ecclesia Romana in humeros nostros assumptis. Inaudita perfidia, contra nos fuit habita per eosdem, violando societatem, & ligam nobis bellum simulata cassatione suarum gentium inferendo, a quibus oportuit nos improvidos, & incautos, horribile dictu! redimere centumtriginta millia florenorum pro fidei puritate, quam semper ad Romanam Ecclesiam habuimus, ordinata fuit contra nos inhonesta deceptio, nos in colloquiis Apostolici nuncii Domini Beregarii Abbatis, & omnes Tusciae populos, quos ad parlamentum vocaverat, supplantando pro patrimonio, Campania, Umbria, Ducatu Piceno, Æmilia, & Valeria, potentissimis Italiae Provinciis, nostris cum gentibus & auxiliis, ditioni Romanae Ecclesiae restitutis, machinationem fraudulentissimam rependerunt, proditiones terrarum nostrarum, & principaliter terrae Prati, validissimi & opulentissimi oppidi nostri, nequiter moliendo. Post quae omnia, si ulterius ipsorum non processisset iniquitas, propositi nostri fuerat in nostrae patientiae firmitate conniventibus oculis pertransire, sicut asseruit Apostolica Sanctitas nos scripsisse. Sed omnibus consummatis quae superius dicta sunt, de mandato Vicarii Sanctitatis Apostolicae, qui tunc Perusinae Civitati pro ecclesia praesidebat dominus Lucas Episcopus Narniensis, si tamen Episcopus dicendus est, qui talia committere non veretur, revocata societate Anglicorum, de Aretinorum finibus in nostrum, & fratrum nostrorum Senensium territorium de castro nostro Podii bovia, proditionem cum certis ex bannitis nostri Communis, perditissimis viris contra omnem fidem, & humanitatem immaniter attentavit. Quæ tamen cum ista sint, nunquam dici poterit nos Sanctae Matris Ecclesiae terram aliquam invasisse. Sed sola defensione contentos, nihil quod additum sit nostrae jurisdictioni vel regimini recepisse. Si bellum intulissemus, non se jactent officiales Ecclesiae, ne de potentia Britonum glorientur, nullum etiam minimum castrum sub ipsorum regimine remansisset. Et tamen, tantum valent aemulorum nostrorum apud sedem Apostolicam officia, & quasi ultro bellum indixerimus, quasi statum Ecclesiae Romanae ponere voluerimus in ruinam, Summus Pontifex nostrae devotionis oblitus, & offensiones, quas novit nobis illatas, quasi rem modicam parvi pendens, Commune nostrum sententiis spiritualibus crudeliter est insectatus; quasi sibi sufficere non reputet ad vindictam, nisi nomen nostrum de totius orbis terrae facie deleatur; & quod maximo scribimus cum pudore, Apostolicam sanctitatem in tantam turbationis caecitatem & caliginem induxerunt, quod in sua sententia, velut verissimum posuerit, neminem pro Communi nostro ad defensionem processuum se obtulisse. Cum tamen, de quo Deo sint infinitae gratiae in conspectu plusquam sex millium personarum, ubi de cunctis mundi nationibus fuit copiosa multitudo, per sapientissimos, & eloquentissimos viros, dominum Alexandrum de Ancilla, decretorum, & dominum Donatum de Barbadoris, legum doctores egregios, dilectissimos nostros Cives, & Sindicos, defensio nostra plenissime facta fuit. Ex quo, cum illa Apostolica sententia veritate cognoscatur manifestissime destituta; cumque nobis etiam inferendi bellum justissima causa fuerit, quam observationem, aut executionem talis sententiae fulminatio promeretur? Nec digne satis valemus exprimere, quantae ambitionis sit, quod jubeantur Florentini Mercatores, de vestri gloriosissimi Regni finibus, & aliis mundi partibus prohiberi. Nec in hoc civium nostrorum incommoda ponderamus. Est nobis quidem per Dei gratiam amplissima, & opulentissima Civitas cum jurisdictione duarum dictarum, Territorii circumfuso, quam sedem possunt nostri Cives cum securitate repetere, & ibidem sine injuria cum utilitate manere. Sed nonne potest Summus Pontifex si hoc deducatur in observantiam, per exemplum evacuatis Regnis, & Principatibus universum Christianitatis orbem suo temporali dominio revocare? Nonne potest, si cum patientia toleretur, populos sine Regum, & dominorum conscientia condemnando, omnium Regimen usurpare? Nonne hoc est Regibus, Principibus, atque populis auferre manifestissime libertatem? Cur autem non irascetur, postquam devotioni nostrae, quae tot retro radicata temporibus adeo maxima ducebatur, non voluerit etiam injustissimè non irasci? Quocirca circumspectionis Regiae fuerit sui Regni libertati consulere; & quorsum sit evasura processuum praedictorum observatio, providere. Nec credat Serenissima vestra sublimitas, nos qui inviti ad tam displicibile bellum pro nostrae libertatis securitate compulsi sumus, pacem totis mentibus non optasse. Hujus siquidem pacis studio, per nostros solemnissimos Oratores, humanitatem Apostolicam fecimus in Avinione temptari, a qua vacui rediere, eosdemque secundo ad urbem transmisimus, qui eundem Dominum nostrum Papam invenerunt ad bellum dispositum, non ad pacem. Sicque rebus infectis, in patriam sunt reversi. Demum quinque clarissimos Cives nostros Anagniam, ubi aestuandi gratia diverterat Sanctissimus Pater noster, in principio mensis Maii cum pleno mandato transmisimus, ut pacem pro nobis, & colligatis nostris, honestis, & honorabilibus pro Ecclesia Romana conditionibus procurarent. Qui longis ambagibus circumacti, accurrentibus etiam Legatis Serenissimae Majestatis Dominae Joannae Dei gratia Hierusalem & Siciliae Reginae Illustrissimae, necnon & magnificorum Fratrum nostrorum Venetorum, & Pisanorum, qui circa pacem concludendam, quantum in eis fuit, tam laudabiliter, quam efficaciter laborarunt; pacem, vel concordiam nullatenus invenerunt. Nec profuit devotioni nostrae pacem, & misericordiam humiliter postulare, nec septies centum millia florenorum ad sexennium pro nobis, & colligatis nostris offerre, ac etiam quod cuncti, qui se subtraxerant obedientiae suae Sanctitatis, ad devotionem solitam se referrent, & se sub nomine, & titulo Sanctae Matris Ecclesiae gubernarent, post sexennium census debitos perpetuo soluturi. Tantum enim valuit perversorum iniqua suggestio, tantumque potuere consilia virorum sanguinum, quos Italiae conquassatio ruinaque delectat, quod Sanctitatem Apostolicam compulerint suae mansuetudinis oblivisci, & ipsam ad belli studia, dimissa pacis dulcedine, converterunt. Veh illis qui discordiam seminant inter fratres; veh autem superque veh his, qui inter patrem & filios praesertim tantae devotionis, dissidium serere studuerunt! Quid vobis pro meritis imprecemur, heu viri Sathanae, nisi quod aperiatur in oculis nostris terra, vobis viam praecipitem in tartarum paratura? dicite, filii tenebrarum, quando visa fuit tanta humilitas in offensis, & ad bellum tot justis causis provocatis, & quod consuevit humanas mentes extollere, ubique victoribus, quantum noster populus demonstravit? Cur benignissimum Patrem nostrum in deceptionem nostrae familiaritatis importunitate (*vestra*) ab evangelicae vitae rectitudine submovetis? Nonne Redemptor noster interrogante Petro quoties in se peccanti parcendum foret, expressè respondit: *non septies, sed septuagies septies* remittendum: & quanquam id cunctis fidelibus sit injunctum; tamen Petro specialiter dictum fuit, cui pascendas, non occidendas, non sviscerandas, non tondendas oves suas divina auctoritate commisit? dicite autem, quando audivistis, nedum in Italia, sed in toto orbe terrarum pacem aliquam fuisse redemptam septingentis millibus florenorum? An forte nos, qui tot offensionibus fuimus invicti, in hanc defensionem libertatis nostrae perducti, damna de jure refundere provocantibus obligamur? Quin etiam, nonne pax Dei donum, & haereditas spiritualis est, cunctis fidelibus expressè relicta? Nonne cum eam gratis accepit, praecipuè suus Vicarius, gratis debet? hanc autem nonnisi cum auro velle concedere, in cujus negocii nomen incidat, exprimere nolumus, sed ceteris relin-

relinquimus judicandum. Demum, Principum humanissime, post infinita colloquia, & trimestrem pacis tractatum difficultate maxima ventilatum, Summus Pontifex, tanquam qui labiis praedicat, cor autem longe tenet ab ea, omni firmata conclusione penitus derelicta, rem in hunc statum turbatissimè revocavit, quoniam volebat Commune nostrum solum suo nomine se obligare ad solvendum mille millia florenorum. O rem horribilem dictu? O pecuniae quantitatem in simili causa nunquam, nedum exhibitam, sed nec etiam postulatam. Nunquid tantum pecuniae pro pacis beneficio redimendo, praesertim illi, qui fame, ferro, fraudibus, proditionibus fuerunt, sicut supra retulimus, non in bellum provocati, sed summa necessitate compulsi? Sed haec omittamus. Volebat insuper colligatis nostris solum ad triennium pacem dare, & quod nunquam nobis liceret cum ipsis nos colligare. Sicque inferretur, nos ad praesens taliter socios, & confœderatos nostros relinquere, quod ad hujusmodi societatem redire perpetuo non liceret; & si a nostra decideremus libertate, etiam a colligando nos cum fratribus nostris, pro status nostri conservatione, si quid contingeret in futurum. Petebat etiam quod banniti, & condemnati pro quibuscunque delictis, homicidiis, falsitatibus, stupris, adulteriis, proditionibus, seu aliqua quacunque de causa, ad Patriam, & bona restituerentur. Volens hos perditissimos homines hujus pacis beneficio ad ea restitui, quae suis demeritis perdiderunt. Quibus sua Sanctitas nedum fovere non debet, sed nec etiam velle, quod pro suis ab aliquo reputentur. Addebatur super haec etiam, quod certa ordinamenta, jamdiu a majoribus nostris facta, pro devitandis homicidiis, & tumultibus, qui ex adeptione possessionis Ecclesiarum inter nostros Cives saepius insurgebant, & illa quae providebant ne impunitas delictorum, ex declinatione Jurisdictionis nostrorum Magistratuum sequerentur, & alia quae jubentur nostri Judices exequi, omnem condemnationem personalem, quae per Inquisitores haereticae pravitatis fieri contingeret, vel proferri, & quorum vigore veri Christicolae, ab avaris vexationibus defenduntur, deberemus totaliter facere revocari. Quae tamen, utpote in omni tempore sanctissima plurimi Romani Pontifices ex certa scientia, & ipse idem, longis retro temporibus permiserunt. Idque tamen oblatum fuit, quando suae sanctitati non placuerit, si reformationem forsitan indigerent, nos taliter correcturos, quod sua deberet beatitudo merito contentari. Quin & quod; o horribile dictu! eligere volebat centum Cives Florentinos, & totidem de qualibet terra Colligatorum nostrorum, qui in publico Concistorio deberent humiliter misericordiam petere, & injungendam pœnitentiam per eum injunctam realiter observare. Demum autem in turbatione mirabili Oratores nostros fecit coram se vocari, & cum capitula petitionum suarum nunquam voluisset in scriptis edere, terribiliter cogere nisus fuit, etiam contra formam securitatis & salviconductus per eum concessi, eosdem per scripturam cunctis singulariter respondere. Quibus hoc denegantibus, & se ad compellendos non esse dicentibus, maximo furore praecepit, quod cum ibi non pro pace, sed explorandi causa forent, de Curia Romana discedere procurarent. Tacemus, benignissime Princeps, quod fingendo Oratores fratrum nostrorum Senensium, qui pro pacis tractatu in Curiam venerant, detrahendo castrum Talamonis, quod ad eos de jure pertinens, fuit ipsis proditorie subtractum, cum quibusdam claneculum ordinare, per officiales Curiæ Romanæ personaliter ipsos capi, & pluribus diebus in carceribus detineri, ipsosque sub torturam, & in comminationem, & in apparatu crudelium tormentorum continue diebus tredecim compulerit ad confitendum, quod Oratores nostri Communis de hoc delicto conscii forent, participes, & consortes. O immane scelus, horribile & inauditum; & quod abominabile foret, nedum apud Officiales Apostolicæ Sanctitatis, sed penes quascumque etiam barbaras nationes, rumpere fidem securitatis & salviconductus, & Oratorum, sanctum & venerabile nomen, quod apud omne hominum genus, semper fuit habitum in honore & sine læsione aliqua benigne tractatum, adeo fraudulenter & turpiter violare? Hæc itaque, Princeps optime, in pura veritate perscripsimus animis minime dubii, cunctis audientibus: & quamquam ipsa veritas per se sola sufficit sibi ad fidem fidendam; ea sic processisse facile persuadendum, quoniam in Officialibus Ecclesiæ nihil nisi superbum, crudele, fraudolentumque comperimus. Horum nequitiam displicere Sanctitati saltem Apostolicæ putabamus; at in ipso Beatissimo Patre dimittamus conscientiam, & consensum omnium quæ contra nos gesta sunt. Sed certe non creditam inhumanitatem invenimus, per quæ in bellum justissimis de causis devotionem nostram violentissime compulerunt. Et quia in his, quæ pacis sunt, Deum hominesque testamur, nos scimus in nihilo defuisse, pro defensione nostræ libertatis, bellum, postquam sic oportet, constantissime prosequemur. Pro quo pecuniam, quam pro pace obtulimus, jam expendere cepimus, & in posterum expendemus, mentibus anxiis quod oporteat nos pabulum pacis in belligerando convertere, cum quo putavimus concordiam obtinere. Cum ergo non movit Sanctissimum Patrem nostræ causæ rectitudo, non Juris tam Canonici quam Civilis, qui contra nos turbatissime processit & procedat; non movit eum, nec moveat ruina status Ecclesiæ, non desolatio fidelium, quæ usque adeo processit, quod Saraceni per mare contra Christianos discurrerunt.

Serenitati vestræ humiliter supplicamus, quatenus justitiam nostram ante oculos præponentes, nos & mercatores nostros, quos non justitia, sed perturbatio Summi Pontificis contra omne Jus divinum, & humanum afficit, & affecit, in sinu vestræ clementiæ, dignemini favorabiliter, & benigne suscipere commendatos.

Majestatem vestram exaltet, & conservet Altissimus Christus regnorum custos cum gloriosis successibus, & sublimitatis vestræ felicibus incrementis.

Florentiæ 5 Novembris.

AD REGEM FERDINANDUM.

Si justo animo fortunam tuam metireris Ferdinande rex ad quietem potius quam ad arma consilium deduxisses. Verum si bellandi cupiditas prævaluit, saltem justam causam sequi debebas, & in aliud tempus differre, ne de vindicanda animi libidine, dum Italas opes inter se confli&tare facis, (*sic*) Turcus, qui legationibus, muneribusque solicitatus ingenti pene exercitu in Epyro consedit veluti hanc contentionem speculaturus, de Italiae possessione nos deturbet. Ex eo etiam fit, ut tibi & caeteris periculum pares, ingenti dolore tuorum, quibus pax publica & gloria tua semper cordi fuerunt. Verum in hac eorum temporum atrocitate privatam ad expostulandum tecum causam habemus; ut a quo, si quando aliquid gravius incidisset, plurimum præsidii expectabamus, ab eo nunc rupto fœdere & aspernato omni affinitatis jure lacessamur. In animum siquidem nostrum nunquam descendere potuisset, ut tu, quem parentis loco, voluimus, nocere nobis sustinuisses. (*sic*) Atque cum jam diu multa de te deferrentur, moniti, ut rebus *Feronensibus* caveremus, irritos habuimus omnes nuncios, tanquam falsos & inanes. Confirmati ab Oratore tuo te in fide permansurum, quod nulla illata tibi injuria, nihil ex te metuendum censebamus. Sed haec opinio nos fefellit; nam Prosper Adornus praeses nostrorum Genuensium, studio tuo ubi modo rebellavit, misisti ei propere præsidium, triremes tuas, addita pecunia. Ardet itaque nunc ea civi-

l. spectare

civitas intestina discordia per te conflata, & tu auctor hujus mali ex tunc Neapoli, quasi alienum incendium expectare credis. Quod te compulerit nihil est nisi quod in periculo suo socios nostros Florentinos juvamus; quamquam iis ipsis ex fœdere mutua tu quoque auxilia debes. Sed si a nobis minus recte fieri opinaris, minus recte sentis; ipsam perire, quam fidem fallere potius ducimus. Si vero ob periculum nostrum efficere credis, ut subsidia nostra ab Etruria retrahamus, eodem volveris errore. Nam superesse nobis vires non dubitamus, quibus hanc injuriam tuam propulsemus, & socios nostros non deseramus. Quod etiamsi in contrarium cederet, cineres nostros, quam Florentinorum ruinam fortiore animo laturi sumus: tantum interest inter nos & fidem tuam, qui ultro capessis arma in eos qui te opibus suis juverunt. Sed pro justa causa stare semper consuevit Deus. Ille novit Alfonso regi, patri tuo, per Philippum Mariam, proavum nostrum, inopi & captivo libertatem & regnum fuisse restitutum. Ille idem Deus, sed clementia primum sua, inde Francisci Sfortiae, avi & soceri nostri, beneficio te regnare; haec tibi obliterari non debebant; quae si auditu forte molesta sunt, accepta quidem fuerunt jucundissima. At meritorum omnium oblitus, cum pupillo & viduae arma infers, non multum studes gloriae tuae, quae apud omnes nationes interitura est, nisi servas fidem. Neque satis fortunam agnoscis, cujus proprium est in eodem vestigio nunquam stare. Itaque, nisi fallimur, non multo post sese aliorsum convertet. De beneficiis quidem tecum certare cupiebamus animo liberali, ut si quando sors tulisset, non exigere avita & vetera auxilia, sed praestare nova parati essemus, ad confirmandum regnum liberis tuis. Contra accidit quam volebamus. Parem itaque dolorem tibi reddere compellimur, quoad movere lacertos poterimus. Mortalis es, & insuper futuros nisi casus abrumpat, aestimatione justa nos putare debes. Quid opes reliquas heredi tuo in Regno provocasti jam nunc potes cogitare. At hoc fortasse tanquam alienum judicabis, quasi longam vitam tibi spoponderint. Illud certe in praesens referre debes, quod rupto per te fœdere nobis omnia licebunt, quae te viventem perturbare possint. Neque te fore quietum spera, ubi nos perturbasti. Inclitos quoque Venetos & Florentinos, quibus cum sanctum fœdus habeamus. Neque in quemquam nostrum insurgere potes, quin simul omnes provoces, quibus, si recte vires tuas consideras, par neque opibus eris neque justitia. Spiritus fortasse non aequales geres. Utinam nos temere non sumpseris; sed nos eo propensius ad dirumpendum haec tua studia cogimur, quod arma nostra laus sequutura est pro injuria propulsatas; bellum vero, a te susceptum, sequetur infamia, quia fœdus & affinitatem ultro iis aversatus. Itaque nisi consilium mutes, cogita nos nihil praetermissuros, ut incendium nostrum, mox Regnum tuum quoque apprehendat. Cum etsi id volumus, metuere debeas acriores hostes . . . . . si quando eam urbem retinere non possemus. Sed omnia prius . . . experituri sumus, ut vel integram Civitatem recipiamus; quod ubi non licebit, eam diu conflictam ad postremum iis tradituri sumus, quos semper infensiores habuisti, ut discas nullos graviores esse morsus, quam pereuntium; & tandem suscepti consilii te quoque pœniteat. Vale.

(sic)

Datum Mediolani XI. Julii MCCCCLXXVIII.

Bona & Joannes Galeaz Maria Sfortia Vicecomites Duces Mediolani, &c.

FERDINANDUS REX PACIS,

JUSTITIÆ CULTOR, HUNGARIÆ SICILIÆQUE TRIUMPHATOR

Bonæ Catherinæ & Joanni Galeatio Mediolanensium ducibus illustrissimis

RESPONSIVA.

SI nobis ipsis persuaderemus, duces Mediolanenses, literas, quas nuperrime a vobis accepimus vestro vel ingenio vel consilio scriptas esse, & non ejus (a) potius qui oblitus fortunae ac sui ipsius, saepius deliquit, majoraque contra vestrum istud imperium admisit, & ante vel post miserandum conjugis patrisque vestri casum; responderemus vobis sane longe aliter quam respondere statuimus: qui etsi lacessiti eisdem ipsis literis vehementer sumus; non ita tamen nobis videmur ut discedendum a temperato modestoque viro putemus. Non ignorantes maledicentiam ac petulantiam, etiam in respondendo, non decere reges principesque. Præsertim quæ in eisdem ipsis literis, levioribus quidem principeque indignioribus, legerimus, omnia scripta putaverimus vel primis quibusdam vestri animi affectibus, qui hujusmodi viris non esse dicuntur; vel ejus ipsius consilio, hortatuque ac prope impulsu, qui suis tantum studens affectibus, sapienter se agere putat, quod agit insipientissime. Speramusque hac nostra moderatione ita futurum, ut quemadmodum facile vereque leviter adducti estis, ut ea scripseritis quæ apud quemvis alium summam quandam petulantiam incredibilemque procacitatem vestram testarentur; ita facile adducamini, ut in rationis viam, abs qua longius aberrastis, tandem redeuntes intelligatis, ita graviter vos errasse, ut factum infectum velitis. Quanquam illud esse dicimus verissimum, ut vos is abstulerit ac prope subegerit, qui arrogantia ac potius ignorantia, ne dicamus dolo, non in hunc solum praecipitavit errorem, sed in alios pene innumeros, efficitque, ut non pauci ditioni vestrae subjecti variis discordiis agitentur plusquam civilibus, quos concordes unanimesque adeo esse oportuit, ut nemo sit, qui defuisse vobis regendi modum non suspicetur, qui nesciat factum esse totum illius hominis suasu, qui rem vestri imperij tueri augereque, non modo non studeat; verum praecipitare conetur. Quippe qui ne filiis quidem optatissimi principis ejus pepercit, abs quo sit ad summos honores summas fortunas evectus. Tres enim patria extorres egit; quartum quidem juvenem egregium, optimaque indole praeditum, de quo optima quaeque sperari poterant, illudque in primis, ut patrem, virum omnium judicio praestantissi-

---

(a) DEpingi his coloribus credo Cicchum Simonetam de quo historia Sigismundi Fulginatis mox excudenda a doctissimis Fulginatensibus, ut mihi per literas spem fecerunt.

tissimum, jure cuivis imperatori Romano aequandum aut forte anteponendum celaturus esset, in mortem impulit acerbissimam. Neque id aliqua ratione aliquove consilio, quàm ne eos testes haberet, & fortasse etiam vindices errorum suorum; nisi verius dicere velimus, ne suis illis immensis desideriis immanibusque votis, vel praesentibus vel viventibus illis, satisfacere non posset. Respondebimus tamen, ut initio sumus polliciti, quieti & tranquilli, quales semper fuimus, satisfaciemusque singulis literarum ipsarum partibus, ut si aeque sit possibile ac esse videtur necessarium & vobis ipsis, & rebus ipsis delinatis aliquando obesse, & calumniatorem amicorum vestrorum, vel potius proditorem imperii vestri audire, ejusque vitiatae fidei committere excellens istud inclitumque imperium, quod sit solitum illustrissimorum Vicecomitum potestati integerrimae committi, quorum nomen famaque & praesertim divi illius Francisci ducis & Blancae conjugis integerrimae (quae decus appellari potest fœminarum) duratura est dum caelum hoc durabit. Nam etsi certo scimus longe aliter de nobis sentire, moleste tamen ferimus summam rerum vestrarum totiusque imperii ad unius pervenisse potestatem, qui sit eam perditurus. Cujus commune omnium odium, ut intelligere licet, lacessivit impulitque immanissimos illos grassatores ac sicarios conjugis patrisque vestri confossionis necisque auctoris. Videtur timendum ne non modo Mediolanensium civium, sed totius Galliae illius virorum animos sic lacessat, ut illorum defectio totiusque imperii vestri ruina sequatur. Sed ne longiores simus futuri quam statuerimus, respondeamusque quo ordine literas vestras legerimus; illud ante omnia meminisse vos volumus, si ejus estis obliti quod & didicistis optime & sæpissime repetistis: Si Italiæ principes ejusque potentatus, atque omnes quorum est auctoritas potestasque vestri regendi arbitrii majore belli cupiditate non afficerentur quam nos *afficiunt*, & Italia universa longe quietior esset, & Turcorum principem qui modo in Cyprum usque pervenit infestaturus oppugnaturusque rempublicam Christianam, tueri suos fines cogeremus, atque eos habere arctiores. Non loquimur commenta, qualia literæ vestræ præseferunt, sed verissima omnia, quorum testis esse potest & Summus Pontifex, & universus patrum Cardinalium senatus. Idem Illustrissimus Venetorum Senatus, quocum adversus eumdem Turcorum principem aliquot annos bellum gessimus neque sumptibus parcentes neque periculis; neque hoc fecimus solum, sed ex omnibus Christianorum principibus soli ab immanissimo Turcorum principe rogati, maximisque pollicitationibus muneribusque invitati ei repugnavimus; sicque sumus adversati, ut laudem apud omnes simus consecuti. Soli reipublicæ Venetæ quæ communi hosti semper vel sola se opposuit præsto fuimus, solique Italorum principum eidem hosti bellum indiximus, quod maxima aviditate, maximoque studio gessimus; idque conjugi patrique vestro molestissimum fuisse ipse literarum vestrarum dictator non ignorat, qui nobis objicit Christianæ religionis negligentiam; Sed quid testes quærimus *aliquos*, cum socios nostros habeamus, qui optime omnium sciant, neminem fuisse unquam paratiorem ad audaciam conatusque hostis illius immanissimi retundendos, quam nos fuerimus, qui quoad vires nostræ passæ sunt, persequuti etiam eum sumus? Nunc testis sit Deus ipse immortalis, qui certissima habet hæc omnia, eundem nobis animum esse, idemque propositum, foreque semper quoad vixerimus, ut neque re, neque verbo, neque animo, neque cogitatione velimus reipublicæ ipsi Christianæ deesse. Utinam cæteri omnes, vel saltem Italiæ principes sic semper fuissent animati, & nunc ii essent, qui falso nobis Turcorum favorem objiciunt. Non enim ærarium nostrum imminuere cogeremur, ut regnum nostrum tutum haberemus; neque temerarius quidam flagrandi bello Italiam caussam dedisset, dum societates, pacta, foedera, jusjurandum violavit, idemque, summum Pontificem, Christi (cujus mentitur se praecipuum cultorem) vicarium, universumque ejus senatum non incesseret afficeretque conviciis tanquam nihil Deum esse putet, nihil Christianam religionem: neque serenissimus Pannonum rex, qui fuerit semper ejusdem Christianæ reipublicae propugnaculum unicum, ejusque ipsius hostis prope domitor, sibi faciendum putasset, ut cum eo pacem iniret, quem habuerit semper & odio, & bello armisque vehementer sit prosequutus. Quam ob caussam vos & hortati sumus & rogavimus omnes, & denique ad caelos exclamavimus, ut ei auxilium, id honestum ac sanctum, quod oblatum fuerat exhiberetur. Quod a nemine religioso facile negaretur; negatum est a vobis porro, vel iis qui regendi vestri curam habent. Qui dum nobis adversari student, suspicantes illius regis caussa totum a nobis esse inceptum propter affinitatem, quae & nobis cum ipso est, adversantur Deo immortali, adversantur sibi ipsis; nisi malint sub illo Turcorum principe esse. Itaque inivit ille Rex cum hoste illo pacem, ratione necessaria, qui perpeti diuturnum illud bellum non poterat, nec impensas quidem tot, alioquin finitimorum principum bellis occupatus. Pudeat itaque, pudeat dictatorem literarum vestrarum rem nobis objicere Turcorum; quando quidem alii auctores ducesque videri possint, ut non modo in Epyrum venerit, sed venturus sit & in Italiam, quam contemplatur assidue ac sitit. Patefaciatque Deus omnipotens, qui judex est optimae mentis nostrae, non eos non esse qui nobis periculum paraverimus, & caeteris, quemadmodum literae ipsae vestrae petulantissimae nobis obiiciunt. Verum eadem haec, nec ita vobis accepta sint, nec nobis objecta anno superiori, cum Turcos in forum Julii incurrisse nunciatum est; tunc enim contra foedera eadem, quae totiens appellatis sanctissima, suscitare bella, quae jampridem in universa Italia obdormierant ac pene sepulta erant, eaque movere adversus Faventiae Principem non dubitastis; non quidem ut ab eo lacessiti fuissetis ulla injuria, sed nos ipsos lacesseretis, cujus ille erat amicus. Quod autem ad illum in quo nobis etiam detrahitis ex rupto foedere violataque affinitate & amicitia nostra vos lacesserimus in re Genuensi, sic vobis responsum volumus ante omnia, quod amicitiae affinitatisque semper studiosi fuimus, ac utriusque ita cultores, ut vestro etiam judicio nemini cessuri simus, easque semper pluris fecimus, quam plerique intelligant quanti sint faciendae. Deinde vos rectius de quavis re alia obloqueremini, quam de foederum violatione, in quo volumus, quae succurrunt plurimorum testimonio firmanda in medium afferre, ut mortuis parcamus, satisque fuit nos coniicere fidem nostram semper inviolatam servasse, servaturosque & a maledictis abstinere. Et quanquam res ipsa, per se satis patens, testibus indigere non videtur; testem tamen habemus gratissimum habereque gaudemus virum illum Robertum Malatestam, qui in societate & foedere derelictus, cessisset nimirum imperio suo, nisi Deo nobis mentem illam inspirante, eidem auxilium tulissemus, qui filium nostrum primogenitum committentes fortunae periculis, cum per hostium urbes Ariminium usque misimus. Neque id quod nulli injuriam faceremus, aut aliquorum urbes occuparemus; sed quo societatem tueremur & foedera, quae a nobis violata objicitis; testis est ille vir Jacobus Appianus, qui cum in nostra esset societate, atque ideo etiam in vestra, & omnium quibus cum nobis amicitia foedusque fuerat, ab insidiis cujusdam tutati sumus, non quidem semel aut bis, sed quotiens illi periculum imminere intellexerimus, remque illius salvam reddidimus. Testetur hoc idem licet vir illustris Carolus Manfredus, quem in numero militum, sociorum, amicorumque nostrorum acceperamus; eum enim vos quem foederum & amicitiae jure tueri oportuerat, ab imperio ejecistis, nullam prorsus Dei, nullam hominum rationem habentes, con-

f. afficimur.

f. alios.

contra honorem decusque nostri nominis, nulla ab eo aut a nobis lacessiti injuria. Taedet nos quidem vehementer haec meminisse molesta quidem sed vera; quae, ut vos ipsi vos esse dicitis, gravius nobis fuit perpeti, quam vos audire. Sed quando honorem tuemur, quem ne Deus quidem immortalis neglexerit, jure optimo facere videmur, si quae nobis falsa obiiciuntur, eadem nos vera in obiicientes ipsos obiiciamus. Sed absit, ut ad maledicentiam literarum ipsarum, indignam principe, gravique modestoque viro accedamus. Satis videri debebit, si tranquilli quietique animo retulerimus quod ad defensionem nostram satis esse intellexerimus, ac sine bili, quam in nobis timuisse potuissetis, si tales essemus, quibus verba, falsa praesertim stomachum facerent. Sed ut ad rem veniamus Genuensem, quam convincere conamini a nobis perturbatam, nullis utemur testibus exteris, quando vos ipsi testes estis optimi omnium, neminem ipsius perturbationis fuisse auctorem praeter vos ipsos, & eum qui rebus vestris studere se jactat, cum contra semper studeat & conetur; qui sic Genuenses ipsos lacessivit, sicque odio prosequutus est, ut vehementer miremur, quod eadem ipsa perturbatio multo ante orta non sit. Maximè autem omnium virum illum clarissimum Prosperum Adornum lacessivit, quem nullo jure nullaque causa, nisi quod noster esset amicus, in carcerem conjecit, in eo diutissime esse voluit, quem comitate, benignitate, munereque, si sapiisset, vobis devincisset. Itaque cum incidisset superior ipsa seditio, quae, si quid nostra apud vos consilia momenti habuissent, quibus vos monuimus, hortati sumus, ac rogavimus, ut objectum Fleschum vobis quoque possetis modo devinceretis, nunquam profecto incidisset. Meministis quantopere vobis simus auxiliati, misimus enim triremes nostras, & cum his viros, qui nostro nomine nostrisque verbis, civitatemque illam universam pariter *ac monerent*, ne quid praeterea novi contra vestrum imperium aut molirentur aut efficerent, si se amicos nostros profiterentur, si sperarent nos sibi nunquam defuturos, si denique timerent ne vestra causa hostes nos importunissimos haberent. Tandem eo rem perduximus, ut quieverit flamma, quae vestro sufflatu videbatur excitata. Et idem ipse Prosper officio usus sit viri optimi, qui iram inimicitiamque omnem in vos deposuerit, craseritque plane tanquam nulla fuisset a vobis affectus injuria. Verum cum idem vester dictator in diem magis lacesseret, imprimisque eumdem ipsum Prosperum Adornum, qui praeterea in exilium aut carcerem superiorem ab eo coniiciendus erat, nulla intercedente alia ratione, quam quod noster esset amicus. Accidit nunc, non quod ipsi optavimus aut quaesivimus, sed quod cives illi animi tentaverunt ingenui, ut & se ab omni dictatoris istius vestri periculo eximerent, & patriam in veterem libertatem vendicarent. Factum illud probemus nec ne, viderit Deus immortalis; nam judicium iniquorum non expectamus, quandoquidem suis superati effectibus, quod etiam vident ac tangunt, vix credunt. Non tamen negamus & Prospero, & caeteris juste sancteque favisse, quoniam veriti sumus ne populus ille suprema actus desperatione, ei se crederet hosti, abs quo & vobis & nobis ipsis vehementer * uteremur. Contumelias enim, injurias, molesta omnia vestri consultores perferre amplius non poterant. Favimus itaque, ingenue fatemur, & fauturi sumus populo Genuensi honesta ratione, non ut vobis officeremus, tametsi multotiens simus a vobis lacessiti. Illud miramur vehementer, quo pacto in suspicionem incidere potueritis, hanc ipsam Genuensium libertatem a nobis procuratam, ut esset quo vestrum in Florentinos favorem revocaremus; cum optime omnium sciatis eosdem nos & amasse semper, & coluisse singulos aeque ac socios amicosque nostros optimos; & nunc ita amare & colere, ut eorum causa nihil nobis faciendum usquam simus recusaturi, neque ipsi diffidenter. Cum alias saepe cum Bartholomaei Bergomensis temporibus ita se a nobis esse adjutos, ut *nunc* se nobis plurimum debere, & ad nos scripserint, & ubique praedicaverint; neque tempus futurum, in quo commodum incrementumque civitatis illius inclytae sit nobis molestum, quibus molesti sunt qui eam occupare sibique vendicare conantur, perinde ac isti sunt nobis molesti, qui arbitrium vestrum non occuparunt, sibique vendicarunt modo, verum etiam subjecerunt non sine ignominia ac nota generis vestri clarissimi, & imperii & omnium quorum interest vestrum procurare, honorare. Sed ne quid male intellexeritis, amare nos Florentinos interpretamini non quidem quod his nos devinctos arbitremur, ut vos esse eisdem devinctos profitemini: & jure quidem praesertim uni Laurentio, qui vobiscum in eiiciendo Faventiae principe amico nostro convenerit; sed & tales natura sumus ut quos semel amare cepimus odiisse unquam nesciamus. Vobis autem ratio recte suadet, ut idem amandus sit atque etiam venerandus, quae praeterea causa fuit ad idem crimen vobis socios addendi. Itaque si quemadmodum perituri estis, priusquam his desitis, facitis cum iisdem amice, sed non probabiliori consilio, quam caetera feceritis. Sed liberamus ea sollicitudine, qua scribitis cineres vestros statuisse videre prius quam illorum ruinam videatis. Hæc ruina futura est nunquam, nisi vobis data sit potestas eam moliendi, ut libertatem patriæ illius intercipiatis. Sed nec vobis dabitur, nec vestro ibi conjurato, (*a*) quoniam & nos, & in primis Summus Pontifex, & cæteri amici ita vobis sumus repugnaturi, ut sint illi quales fuerint semper liberi. Unum illud in eisdem vestris literis verissimum a nobis lectum profitemur, quod affirmatis inter vos & fidem nostram maximum esse discrimen, aut (ut vestris verbis utamur) magnum chaos. Nazareni fides nemini unquam defuit; at cum aliorum nobis defuerit, vos videritis. Nec illud quidem est falsum, illustrissimum principem Philippum Mariam proavum vestrum, pœnituisse ejus quod contra divum Alfonsum, patrem nostrum fecerat; quid ni enim *potuisset*, qui conscius ipse sibi ab se factum in virum illum injuria. Consilium mutavit victus ratione, qua cogebatur etiam Regi favere, virtutibus omnibus prædito. Quem vestrum proavum, si vos imitati essetis, nimirum illa non admisissetis, quæ jam universa accusat Italia. Sed cum imitari vos non possetis mortuum, qui viventem domi habeatis, quem imitemini. Iste vos ducit, iste quo vult vos trahit, amatusque fuit ab illustrissimo patre vestro, & quod vos prætermittitis, cultus atque veneratus. Et item nos fuimus a Francisco duce & Blanca ejus uxore, matrona integerrima & praeterea aucti. Utinam idem de filio ac vobis ipsis profiteri possemus, ut quemadmodum uterque in illius imperio haeredes fuistis, ita in opinione & animo erga nos fuissetis. Facile enim vestrae, nostraeque, ac totius Italiae res in loco essent, in quo etiam ipsius fortunae tela viderentur posse contemnere. Sed qua, ut ajunt, facie quove colore audetis principis illius erga nos beneficentiam exprobrare, abs quo in infinitum quidam ut degeneretis student quorum utimini consilio? Ille nobis profuit, vos obfuistis: ille auxit & honorem & commodum nostrum; vos utrumque imminuistis, tametsi alieno, ut arbitramur, consilio. Itaque quod nobis exprobratis honori nostro accedit, qui pluris faciendum censemus illorum ipsorum principum judicium, qui nos intus, & (ut ajunt) in cute cognoscentes in filii locum semper habuerunt. Accedit præterea honori nostro, quod beneficiorum ipsorum memores, non minora in vos contulerimus. Eodem etiam ipso mortuo, cum dux Galeatius, conjux paterque vester, in manus pene incidisset inimicorum; Novit Deus immortalis, noverantque homines, atque in primis Venetorum, Florentinorumque Senatus, quid tum utrique ejus causa gesserimus, ne qua subjectarum Civitatum ab eo deficeret; maximeque hæc ipsa Genua, cujus causa hæc ipsa

f. admonerent.

* f. metueremus

f. tunc.

(a) Laurentio Mediceo.

f. pœnituisset.

ipsa a nobis injuria lacessitos non recte querimini. Misimus enim illuc triremes nostras, minatique sumus quod eramus effecturi. Nos etiam eodem accessuros, si quid molirentur contra vestrum statum, quietemque esset futurum. Nec aliter fecimus eum ducis Galeatii mortem audivimus; obliti injuriarum omnium, quibus fueramus affecti, tametsi corporei fuerimus, commoverique ut caeteri omnes potuerimus. Nec nos facti poenitet qui molestissime fecimus virum istum dictatorem literarum vestrarum eo rem perduxisse, ut idem nunc facere non possimus, aut possumus quidem ipsi, sed vos nolitis. Viduae aut pupillo bellum nunquam indiximus, nec Deus immortalis dederit unquam, ut simus indicturi, nisi ab his sic lacessamur, ut inviti, coacti, agamus non volentes. Quod ipsum si inciderit unquam, tum nos homines putabunt excusandos, & Deus immortalis favebit, qui causas rerum omnium effectumque novit. Quod scribitis ignorare nos fortunae instabilitatem, ejusque artem lubricam, cui ascribamus nescimus; vobis ne an imprudentiae ignorantiaeque Dictatoris vestri? Nemo enim est vel conditionis vel aetatis nostrae, qui fortunae ipsius magis calleat mores, ne dum sciat, quam nos ipsi, qui cum ea longissimo tempore conflictaverimus; atque eam non ideo lacessimus, ut ii faciunt qui vestrum arbitrium vinctum habent. Sed ferimus patimurque eodem animo semper qualemcumque se nobis praebeat; nec dubitamus, si fortunae ipsius tela aeque experti essetis, ac nos sumus, aut desiissetis ante, aut nunc desineretis aliorum, & quidem imprudentiorum, arbitrio regi, qui vestro possetis. Illud nobis imprudenter indocteque dictum videtur, sic vos fuisse animatos ante hac semper, ut speraveritis spem daturos posteritati nostrae. Nescimus enim quo pacto, ut id nos ac posteri nostri credant, adduci possimus. Quandoquidem a verbis facta diffident, ut coitura nunquam videantur; tempore enim quo ipsi nostri magis, quam nos vestri indigeremus, honorem nostrum lacessere non veriti estis, quem nos & pluris semper fecimus, & facturi sumus quam regnum universum & vitam eum nostram tum filiorum nostrorum regno cariorem. Quanquam satis est quod ipsi nobis peperimus gloriam, gratiasque agimus Deo immortali quod nihil egerimus inglorium. Illud erat in hac nostra epistola silentio respondendo praetermittendum, ne commovisse nos videretur quod subminati estis nobis. Sed ne oblivioni praeteritum videatur, habetote gratias nos assidue agere Deo immortali, quod eo nos animo eaque potestate donarit, ut non magis quidquam nos a vobis timeamus, quam vos a nobis. Deinde tantum vestram a nostra recessisse domum, quam a vestra nostram. Tum breviorem esse ex *borliense* Mediolanum viam quam ex Gallia Neapolim. Postremo si perturbaturi estis post obitum nostrum rem filiorum nostrorum; speramus nos viventes operam daturos, ut aut mutetur mens ista, aut si manserit, eadem vobis non liceat efficere, quae volueritis; facimusque nunc omnibus palam daturos nos vobis neque molestiae, neque incommodi fuisse unquam. Adducimus ad haec Deum ipsum immortalem testem, quo meliorem habemus neminem. Sed si talem fore vestrum erga nos animum, aut significaveritis ipsi, aut nos rebus ipsis intellexerimus, effecturos nos pollicemur, ut rebus nostris recte consultum videatur. Sed sperantes vos ab isto abituros consilio, facturosque, quod vobis commodo sit futurum, si caetera negligitis. Reliquum est ut vobis respondeamus, cum dicitis reddidisse nos & Venetorum & Florentinorum, rempublicam infestam ac inquietam, quibus cum vobis sit foedus sanctissimum. Negamus cum his vobis sanctissimum esse foedus, quando nobiscum quibus cum & amicitia & beneficiis, & affinitate eratis conjuncti, ne sanctum quidem fuit, non fuisse foedus quod sit cum illis sanctissimum. Quale enim res quaelibet initium habuerit, talem habitura est exitum. Nos quales in utrosque illos fuerimus, quae a nobis in eorum rem perfecta sunt, facile possunt testari; quales vel sumus vel futuri simus illorum interesse putamus, non aliorum. Quod potentiores vos sitis, tres Italiae potentatus praestantissimi, contra nos & Pontificem non negaverimus; sed speramus Deum immortalem pro nobis pugnaturum, effecturumque ut saltem retundere illorum audaciam possimus. Satis sit nobis non deesse animum, sperareque vires sufficere, ut neque vobis, neque inimicis nostris cedamus. Neque est vel praesens vel futurus aequior judex ullus qui vestra incepta iniquissima, nostra aequissima non sit indicaturus. Studetis enim vos ac pro viribus nitimini patriam praeclarissimam imperio, immo tyrannidi unius subiicere, foedera violare, amicitias destituere, Italiam totam incendere, omnia denique jura divina humanaque pervertere. Nos contra tueri cujuscumque libertatem, pugnare pro religione quam perditum per vos iri videmus. Atque hoc respondisse nobis sat sit; longiore quidem sermone, sed non qualem insolentia vestrarum literarum petulantiaque postulasset, aut dictatoris vestri, cui si responderet aut vis aut potestas, ut respondet temeritas & ignorantia, aequius esset nobis ipsum timere quam irridere, ut ea irridemus quae dictaverit.

Vox obscura

VENETI SISTO PONTIFICI SUMMO.

Quae monet suadetque per literas Sanctitas tua constanter modesteque legimus. Quidquid egeris, lege foederis nostri violata, nostrisque erga sedem Apostolicam & veteribus & recentibus meritis neglectis, civili ferimus animo. Si solvendi & ligandi potestas etiam in hoc genere est tibi concessa; nobis sat est nulla culpa nostra accidisse, ut nos destitueres, qui nostris sumptibus, nostris exercitu & classe, viperam, quam nuper in sinu tuo recepisti, quae te nunquam incessabat profugavimus. Neque tibi opibus nostris defuimus, ut te ac Sedem Apostolicam summo cum nostro incommodo tutaremur. Non dolos, non perfidiam, non collusionem nobis obiicere potes. Quae si (ut speramus) omnia irreconciliatis amicis deprehendes, nil novi expertum te esse putabis, qui sponte in eos laqueos, ex quibus exieras incideris. Ad nos scire attinet, si tibi licere putas, quoniam vicem Dei geris in terris sacrosanctae Sedis ac pacis jura violare. A te etiam petimus, ut te invito partim a majoribus nostris, partim a nobis quaesitum imperium, salva nostrae reipublicae dignitate, tutari possimus. Nobis nunquam antiquius fuit pace, quae semper fovit auxitque libertatem nostram non minus quam bellum. Neque majores nostri, neque nos unquam sumpsimus bellum, nisi ut ex eo fundamenta pacis iniiceremus. Nuper non propagandi cupiditate imperii, sed tuendae libertatis nostrae causa, te duce & monitore, pugnavimus; qua in re si nos destituis, sancitae inter nos pacis jure neglecto, non videmus qua ratione suadere pacem nobis possis, qui jam ficta asseveratione jura pacis obturbas. Hoc postquam Sanctitati tuae licere vis, aequo animo ferimus; modo libertati, ac dignitati nostrae, labores, opes, vitam civium, te etiam nolente, debita tunc non neges. Demum vero, pro nostra in Sanctitatem tuam observantia, quam incolumem, te etiam destituti, servavimus, laudamus consilium pacis, in qua nec inconstantia, nec dolus, nec perfidia versetur, quae dignitatem nostrae Reipublicae non imminuat, quam denique potius demus quam accipiamus. Deum optimum maxime quotidiana illa deprecatione obtestamur: *& pacem tuam nostris concede temporibus. & ab ecclesia tua cunctam repelle nequitiam.* Nos & Se-

† non incessabat.

& Sedem Apostolicam & traditam tuae fidei Ecclesiam Sanctitati tuae commendamus, ne inter fideles tumultus oriantur, necnon ulterius in Christianos saeviendi occupandique Italiam a barbaris in hoc tuo Pontificatu (a) tribuatur, quae omnia prope conspicimus. Et quod ad nos attinet, eo minus moleste laturi sumus, quo commodius ex his causis nobis tutari Reipublicae nostrae statum licebit. Summus atque omnipotens Deus Sanctitati tuae det verbo & exemplo, quibus praeest proficere, & suo nutu cuncta disponat. Nos tot jam annos in fidei Christianae propugnatione versati, bellisque assueti difficillimis & publica & privata conferre non dubitavimus. Idem tanto enixius in posterum, quanto peculiarius res agitur (*sic*) effectari vim vi ulciscemur, opes opibus obruemus, & scelus sceleri, si aliter fieri non poterit, obiiciemus. Tantum de nobis polliceri poteris Apostolicae Sedi, quantum ipsa servitus, quantumque salva Senatus nostri dignitate praestare licebit. Vale.

(a) Deest hic vox ... [marginal note]

FRANCISCUS PHILELPHUS

salutem D. P. Sixto IV. pontifici Maximo.

INgratus sane, pater beatissime, sim ab omnibus judicandus, si quam plurimis abs te beneficiis maximisque ornatus, ea reticuero, quae potissimum tuae Sanctitatis sedisque apostolicae interesse animadverterim. Quod eo facio majori cum fiducia; quoniam jampridem praesens, coramque didicerim, nihil apud te habere plus ponderis veritate. Et recte id quidem: Quid enim mendacio pernitiosius apud homines, magisque detestabile apud Deum? Quare pro mea erga te fide, observantia, pietate sum ea paucis & sine ulla suspitione assentationis (a qua, non secus atque a pestifero quodam morbo, semper abhorrui) in praesentia vel narraturus, vel exhortaturus; quibus si pro tua summa modestia attentas aures mentemque praestiteris, cum fratribus tuis tranquille ac salutifere, tum impollute triumphansque Romanae ecclesiae dignitati atque amplitudini & honorifice consules, & utiliter. Quae modo per conjurationem ecclesiasticam Florentiae fuerunt prodigia perpetrata, non Italia solum, sed universa prope Europa perinde atque horribile quoddam monstrum & audit, & abominatur. Quis enim vir Christianus & bonus minus eos abominetur, quos audierit in sacratissimo Dei templo, & quod magis impium est, in sacrosancta celebratione corporis Christi nefarios se *praebuerint* dirosque authores nefandi atrocissimique interitus Laurentii Medici, ejusque fratris Juliani. Non enim defuit per illos impios parricidas, quin ipse quoque Laurentius aeque fuerit interemptus ac Julianus frater. Sed idcirco Deus omnipotens tutatus est Laurentium Medicem, quoniam per injustissimum ejus interitum jam miserabilis quaedam caedes parata erat in locupletes omnes, optimosque cives. Arcae parricidarum domi repertae sunt laqueis refertissimae, quibus per omne immanitatis facinus innocentissimi Florentiae cives illi opulenti fuerunt strangulandi; ubi quod il scelus animo anhelabant essent pro execrabilibus optatis consequuti. Verum quis divinae providentiae adversetur? Franciscus Salviatus vita turpissima, omni flagitio & immanitati dedita semper fuit; dum inter sacrificandi Christi hostiam ob id consilii relicto Raphaeli cardinali, cui assistebat, petisset palatium reipublicae Florentinae triginta munitus emissariis clam armatis & subdolis, quo ipsos principes ex altissimis fenestris illis in subjectum Comitiorum campum praecipitaret, ita sese ipse divino quodam judicio inclusit ut nemini nocere posset, nisi sibi; cum intellectis ejus insidiis, mox undique succurrentibus civibus & captus sit, & suspensus atque strangulatus. Caesis etiam satellitibus illis omnibus. Quae quidem ita pro divino exacta judicio satis admonere te debet, Pater beatissime ne hominem quemquam indignum & extremis vitiis inquinatum promoveas unquam; non modo ad episcopatum, quae summa in Dei ecclesia majestas est, sed ne ad infimum quidem dignitatis gradum. Nam qui dignitatem ecclesiasticam dedecorat sibimet dedecorus redditur. Cum talis princeps existimatur, quales ii sunt, quos charissimos princeps habet. Virtus enim, & vitium simul esse nullo modo possunt. Praefecisti tu quidem Franciscum Salviatum Pisano Archiepiscopatui, reclamantibus & nolentibus Florentinis. Nec enim latere te poterat qualis esset Franciscus Salviatus, quem persaepe monuisses ut rediret ad sanitatem, quod eum facturum sperans ad tantum honoris venerationisque extulisti. Quae abusio quantum malorum pepererit, vides. Itaque iterum tibi atque iterum est hoc tempore consultandum, nequid aut agas, aut moliaris, cujus te postea frustra poeniteat. Cum te nuper falsis (ut existimo) rumoribus credens, constituisti ne fratris tui filius Reverendissimus Cardinalis Julianus veniret in conspectum beatitudinis tuae, quoniam insidiarum quarundam esset insimulatus. Quid nunc tibi faciendum censeas in tanta, tamque execrabili adversus rempublicam Florentinam proditione, & caede? At audio abs te dici, quo nihil est absurdius magisque indignum sanctissimo ore tuo, id factitatum esse tuo consilio ac jussu, quoniam indignum injustumque judicasses Laurentium Medicem non secus pro sua libidine abuti ea civitate quam si tirannus esset? Et quod tu jus habes, Pater sapientissime, circa administrationem reipublicae Florentinae? Num es oblitus quod Christus humani redemptor generis documentum ac praeceptum nobis reliquit cum ait; quod est Caesaris reddatur Caesari; quod est Dei reddatur Deo? Non tuae est potestatis, Sixte Pontifex, (id quod tua bona cum venia dictum velim) sed Romanorum Imperatoris Friderici Florentinae Civitatis administratio, quantum ad statum attinet saecularem. Cave, obsecro, ne dum alios excusatos velis, teipsum accuses. Num velis forsitan te haberi auctorem tantae tamque teterrimae caedis? Non enim poteras ignorare tantum, tamque immane & inusitatum facinus caede multorum hominum vacare non posse; id quod reipsa videmus advenisse. Praeterea quid deliquerat Laurentius Medices aut ejus frater Julianus, quorum vita nihil innocentius, nihil modestius, nihil beneficentius, nihil melius? At audisti certe tu, ac sensisti, quanto cum tumultu universus populus Florentinus, & quanta cum animi indignatione, consensioneque insurrexerint in illos sceleratissimos parricidas; Et non Florentiae solum, sed totius pacis Italiae perditissimos turbatores, atque eversores. Et hac profecto etiam in re mihi videtur Laurentius Medices apprime laudandus, qui in tanta sua clade nulli rei magis nec studuit, nec studet, quam moderari, ac refraenare impetum, furoremque popularem adversus detestabilem illam conjuratorum factionem, ne radicitus extirpetur ac pereat. Nam quod omnes Cardinalis tui ministri, ac quotquot capi potuerunt, & alii item complices numero centum & amplius fuerint, alii suspendio, alii gladiis, alii lapidibus, ac fustibus interempti, foedissime raptati per totam fere urbem, id recte factum omnes & laudant & praedicant. Quin potius ejus Laurentii Medices moderationem non desinunt admirari, quod intuens populum universum ob tantam

l. praebuisse.

tam injuriam, & tam inauditam impietatem atrocius irritatum, & tumultuantem, manum represserit a Cardinalis nece, cum & natura & lege liceat vim vi repellere. Sed quid haec tibi commemoro, cui omnia exploratissima esse debeant? quibus de rebus non injuria adducor, ut clementiam tuam & hortari, & monere, & quibus summissioribus possum precibus obsecrare, obtestarique non verear; ita prospicias tantae rei periculo ac discrimini quo & tuam & Romanae Ecclesiae dignitatem, amplitudinem, & statum denique ipsum omnem una tecum in ruinam praecipitiumque non trahas. Memineris, quaeso, memineris quanto cum studio semper populi transalpini conati sunt papale istud apostolicum solium ex Italia ad se transferre, quod propterea in hanc diem assequi nequivere, quoniam nulli sint justitiæ nacti occasionem qua id sibi facere licere convincerent. Quid nunc facturi sunt in tam dilucida & irrefragabili justitiæ causa, cum ostenderint te auctore, ac duce, & tanquam vexillifero, tam insolitatam, tam fœdam, tam tetram, tam truculentam, tam crudelem abominationem per ecclesiasticam ac tuam (quandoquidem ita vis) machinationem Florentiæ exarsisse? Jam concilium clam te fortasse tentatur, teque inscio nihil prætermittitur, quo id quam maturrime fiat. Quibus rationibus, quo jure, quo obtentu, tantum crimen tueri queas? qualis tua vita futura sit, ubi tanto cum dedecore ex tam sublimi majestatis culmine ad sortem humillimam, abjectamque redigaris? Ocurre obsecro, dum adhuc licet, ocurre percitis altiusque surgentibus tempestatum fluctibus, priusquam una cum Petri navicula miserum naufragium patiare. Quod si causa te tua non monet; plurisque facias alieno furori libidinique obsequi, quam & honestati & Deo; moneat saltem publica. Velis ne haberi author ut per te Roma summo privetur pontificatu, ut apostolica sedes transferatur ad transalpinos. Et cui nam te committis, pater sanctissime? cujus te tradis fidei? cujus blanditiis, cujus falsis pollicitationibus assentiris? collige te, obsecro; tecum loquere; te audi; quod si feceris, nunquam errabis, nunquam laberis? An fortassis ignoras quales quantæque sint hominum fraudes & insidiæ? quam vereor qui Sistus esse debeas, te vero Sistum hoc tempore exhibeas; veramque extitisse illam Platonis sententiam, qua vir acutissimus in eo libro est usus, qui de nominum rectitudine inscribitur. Nam probare nititur Plato, nomina quæ videntur indita pro voluntate hominum, non ita habere; sed id potius fieri occulta quadam ac recondita ratione inductuque naturae, quae futuri eventus præscia nomen illud suggerat imponendum, quod cum eventu cujuslibet conveniat. Ego, pater beatissime immortali tuae confisus sapientiae te Latino semper nostroque nomine Sistum & appellare, & scribere consuevi a sistendo, utpote quem unum judicarim, qui labantem ac conquassatam Romanam ecclesiam sisteres atque stabilires. Itaque non possum in præsentia non vereri ne sim a plerisque inscitiae arguendus, qui te Sistum a græco illo nomine, quod est ξυστὸν, hoc est jaculum, appellatum velint; & ob eam rationem primam tui nominis syllabam per x, & y tenue scribere consueverunt. Ac nolis, si sapias, (sicuti certe sapis) te jaculum appellari & tui ipsius, & sedis Apostolicæ, & totius Christianae Religionis. Utere prudentia tua, utere gravitate; utere justitia, utere, pater constantissime & optime, utere veritate, quæ ex omnibus virtutibus divinam substantiam maxime repræsentat. Veritas tam diri, insitatique facinoris est cunctis gentibus, & audita, & cognita. Quid igitur aliorum culpam in te ipsum transferre machinaris prætertim cum proficias nihil? Ad hæc non te fugit, esse rempublicam Florentinam velut Apiustre quoddam totius Italiae, quo ipsa flexerit cursum, primarii quoque principatus Italiæ sedulo subsequuntur, nec eam patiuntur ullo premi incommodo. Tirannicus enim, & insolens Dominatus omnibus bene ac pacate vitam agere cupientibus non minus odio est quam formidini. Quapropter dandam tibi operam puto ut tanti tamque æstuantes ignium vortices prius extinguantur, quam majoribus fomentis ita excrescant, ut nulla sana remedia queant admittere; quod tu unus facillime consequeris, si dignitati tuæ officiisque malueris, quam privatæ cujusque habere rationem. Ego hæc, pater sanctissime, ut ad te scriberem cum & beneficiis in me tuis quam maximis sum adductus, & publica sedis apostolicæ majestate, cui ingentia pericula video imminere, tum multo magis quod habemus Turcos intra Italiæ januas, Christi & religionis & nominis hostes acerrimos atque infestissimos. Hi ut famelicæ efferatæque tigres, nihil aliud curant, invigilant, observant, quam per nostram depopulationem & cædem insatiabilem suam, atque immanem explere rabiem. Ut enim cæteras clades praeteream, quae & proximo, & praesenti anno Christianis Italiae populis a latronibus illis illatae sunt, nunc obsidere Venetorum urbem Scudrium, quae Scodria est a veteribus nominata, maximis viribus fortissimisque traduntur. Qua quidem urbe, sive potiantur sive id minus, non intelligo quid eos arcere possit, quominus dissidentibus nobis inter nosmetipsos intra duarum, vel trium horarum spatium secundis usi ventorum flatibus trajiciant in Italiam. Nam classem quoque narrantur habere peringentem. Et quibus Turci magis minitantur quam uni Sisto, cum publico, & palam jactitet Mahometus tyrannus, se intra paucos dies Divi Petri templo usurum pro stabulo atque ganeo. Quæ autem in tui sanctissimi nominis contumeliam verba effutiat homo barbarus, & intemperans pudet me referre, usque adeo sunt obscæna & turpia. Sed quoniam per me satis ac super te admonitum esse arbitror, reliquum est ut quoniam ipse meo pro mea erga te devotione sum functus offitio, me pro tua clementia habeas non minus commendatum, quam excusatum. Vale quamdiutissime, & quamfelicissime, Pater beatissime. Ex Mediolano III. non. Junias MCCCCLXXVIII.

FRANCISCUS PHILELPHUS

S. P. D. SISTO QUARTO PONTIFICI MAXIMO.

ANimadvertisne adhuc, Siste quarte Pontifex maxime, animadvertisne tandem, qui tibi ante oculos fluctuum vortices, quae procellae, quae tempestates, quae naufragia obversantur. Non enim ausim posthac Sistum, quippe qui non sistas pontificale solium tam violentis atque perrhorrendis ventorum turbinibus tua potissimum opera conquassatum; sed Sistum vero te appellare, qui tanquam laetiferum quoddam jaculum transfigas, atque transfodias ecclesiae Romanae praecordia. Quo te abegerunt, Pater beatissime, domesticorum tuorum privata subdolaque consilia, ut qui natura mitissimus fores, redditus videare vipera omni reguloque immanior? Num minus adhuc perspicis dum relicta animæ sanctitate, carni per omnem impunitatem obsequeris, quot malorum, quot facinorum, quot cædium ultro auctorem te præstiteris? Cepisti a Florentinis de te sæpe atque tuis omnibus quam optime meritis, factione Pactiana ad tam dirum abominabileque scelus instructa crudeliter, eo consilio ut interemptis beneficiis innocentissimisque juvenibus Laurentio, Julianoque Medicibus una cum universis illius amplissimæ reipubli-

publicæ principibus eos in teterrimam ageres ſervitutem, qui & ipſi eſſent liberi & alios ſuper quibus peſtiferi tiranni dominarentur ad libertatem excitarent ac foverent. Nec enim fore dubitabas, Laurentio, & Juliano fratribus e medio ſublatis, ut omnia tibi ad nutum fluerent. Et quo in loco tua iſta tam honeſta, tam pia ſalutiferaque conſilia tandem ſunt perpetrata, nempe in ſacratiſſimo Dei templo; & quonam tempore? accommodatiſſimo ſane, & peroptando, in illa divina celebratione ſacroſanctae hoſtiae Chriſtianae, cum adeſſet univerſa Florentina nobilitas, intereſſetque cariſſimus tuus Cardinalis Raphael ex ſorore comitis Hieronymi Sagonenſis iſtius tui, qui pro te egerit ſummum pontificatum. Utinam praeſens apud te eſſe quirem hoc tempore, quo tibi coram exponerem ea, quae literis committere erubeſco. Verum tu, ſi tecum habitas, ſi non es omnino oblitus tui, non difficulter, quae aperte loqui non poſſum, conſiderabis. Equidem pro te jurare non ambigerem neminem te eſſe uno alium continentiae, atque pudicitiae magis ſtudioſum, nec magis caſtum; (a) Utcumque tamen res habet, calumnia ſemper vitanda eſt, cum omnibus, tum multo magis pontificibus, qui caeteris debent eſſe exemplo integerrimae vitae; & quam diligentiſſime curandum, ut omni vacemus infamiae nota. Fama enim, ut eſt apud Virgilium *tam ficti pravique tenax, quam nuncia veri*. In quam ſententiam non abſurde legitur apud Heſiodum: *fama quidem populis celebrata frequentibus ore, nunquam tota perit*. Dum tu, pater clementiſſime, omnia pro tua manſuetudine gratificaris comiti Hieronymo Sagonenſi, qui nullam affinitatem, nec minimae cujuſquam propinquitatis linea te attingit, praebes obtrectatoribus cauſam ut palam divulgent, ejus te quoque flagitii turpitudine laborare, quo ſcio te maxime omnibus abſtinere. Hinc fit ut de Petro Sagonenſi Cardinali S. Sixti vulgo dum eſſet in vivis propter ejus diſſolutiorem vivendi licentiam ſuſpicabantur dilucide confirmes: non enim ſatis eſt bene vivere, niſi ita vivatur, ut nulla turpitudinis ſuſpitio relinquatur. Nec te praeterit, virum omni conſpicuum diſciplina, virtuti ipſi opera anteferri; hoc eſt interiori habitui actionem exteriorem; quo fit, ut ſecundum hanc pleniore quodam ore laudemur. *Commendemus noſmetipſos*, dicit Apoſtolus Paulus, *ad omnem conſcientiam hominum in conſpectu Dei*. *Providemus enim bona*, ut idem ait, non *ſolum coram Deo, ſed coram omnibus hominibus*. Quam quidem gravem optimamque ſententiam Aurelius Auguſtinus rectiſſime ſecutus monet duo eſſe neceſſaria: conſcientiam, ac famam; & conſcientia ſane propter nos, ac famam propter proximum. Itaque opportune ſubdit: *qui conſcientiae famam negligit crudelis eſt*. Legerat enim, vir ſapientiſſimus, apud Matt. ſic. *Luceat lux veſtra coram hominibus, ut videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in Caelis eſt*. Quantum ſit a nobis adhibendum ſtudium ne ullae infamiae ſimus obnoxii, Eccleſiaſtico admonemur praecepto, cum ait: *curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quam mille theſauri magni, & pretioſi*. Nonne hujuſmodi praeceptis graviter, ſapienterque monemur, quam nobis cavendum ſit, ne qua dedecoroſa infamiae nota inuramur? Si hanc ipſae etiam mulierculae tanto habent in dedecore, ut quos cariſſimos habent, emori malint, quam infamiæ labe pollui: quid vitæ magiſtris? quid ſanctitatis profeſſoribus? quid ſummis viris eſt faciundum? Lacaena mulier, cum accepiſſet iccirco filium ſibi ſervatum quod fugiſſet ex hoſtibus, ita ad eum ſcripſit: *mala de te fama, fili, diffuſa eſt; aut hanc nunc elue, aut ne ſis*. Altera item Lacaena, cum didiciſſet filium a peregrinatione turpiter domum repetere, dedit ad eum literas, quibus juberet, ut aut eam famam, quæ de ſe mala divulgabatur, abiiceret, aut moreretur. At Lacaena illa longe habuit ſeverius, quae filium, qui ex acie fugerat, interemit, inquiens: *non meum eſt hoc germen*. A qua quidem ipſa hoc editum eſt epigramma. *Vade malum germen, tenebras pete quaecumque peroſus Eurotas cervas, nec fluat ad timidas. Si catulus, neque perrexeris ito ſub orchum, nec Sparta dignum nec generis titulis*. Nec minore animi magnitudine indignata Damatria, mulier etiam ipſa Lacaena, filium, quem audiſſet timidum & ſe ipſa indignum, ubi adveniſſet, enecavit, hoc epigrammate inſcripto. *Hunc timidum mater Damatrion ipſa peremit, nec dignum matre, nec Lacedaemonium*. Quanti ducerent viri clariſſimi glorioſam famam, nobis perſpicuo ſunt exemplo: Cum L. Junius Brutus & M. Manlius Torquatus, qui ne injuſtitiae erga patriam poſſent accuſari, praeſentes ipſi, ac ſedentes pro tribunali dilectiſſimos filios & caedi virgis & coram obtruncari pertulerunt. Tum eadem famae cupiditate & Codrus rex Athenarum, & Phileni, & Curtius & tres Decii, pater, filiuſque, ac nepos ſe pro patria devoverunt. Et tu, Pater clementiſſime, ita cenſes te juſtum, ſi iis malefacis, in quos maxime te deceret eſſe beneficum? Quid enim memorem tuam in hoſce meos principes (id quod tua bona cum venia dictum velim) ingratitudinem? Num ulla tua vel eximia ſapientia vel virtute incomparabili ſummum eſſes adeptum pontificatum, niſi eum tibi diligentia, & gratia & authoritas unius Galeatii Mariae ſubminiſtraſſet? Et quam tu gratiam refers ejus vel uxori, ſanctiſſimae Viragini, Bonae, vel filio Joanni Galeatio, innocentiſſimo puero, duci noſtro? Inductu ejuſdem comitis Hieronymi Sagonenſis conveniſti cum Ferdinando rege, ut adverſus hoſce infeſtiſſima arma caperes, Genuamque ad defectionem impelleres, cum ingenti hominum ſtrage, & ea cruoris effuſione, quae intuentibus hoſtibus crudeliſſimis horrorem iniicerent. Nec divinum juditium reformidas? Num exiſtimas res humanas redemptori humani generis eſſe neglectui, qui quo diutius juſtam cunctatur ultionem, eo punit acerbius? Ut enim ſileam apud te, cui nihil hujuſmodi poteſt eſſe incognitum, qua ultione ob ingratitudinem divinus gladius uſus fuerit, vel in Saulem, vel in Judaeos qui Apin regem Ægyptiorum ſub tituli forma adoraverant; Audiſtine, audiſti, quo ſe modo Deus omnipotens Venetis apud Scodram tempeſtive, ac miraculoſe exhibuerit adjutorem in impios Turcos, quibus tu una cum Ferdinando auxilio es, cum praeſentibus bellorum incendiis univerſam pergis Italiam concremare? An audiſſe fortaſſe diſſimulas, Mahometem praeſentem & imperatorem & ducem cum tribus acerrimis pertinaciſſimiſque pugnis ter Scodram oppugnaſſe undecimo & ſexto & quarto Calendas Auguſtas; tria quoque deinceps graviſſima vulnera accepiſſe, quibus & Janniſſarios fere omnes, qui ſunt firmiſſimum illius tiranni robur, & Aſapidas, quos ex praedonibus maritimis delegerat, ac primarios belli ſigniferos, & alios praeterea tenuiores Turcos ad viginti millia

(a) ATrocem hanc calumniam in Sixtum fabricarunt & in vulgus ſparſerunt ejus adverſarii, quo majorem crearent invidiam in ejus obſtinationem (ita enim vocabant) denegandi pacem Florentinis reis injuriæ Raphaeli Riario S. R. E. cardinali & legato illatæ. Raphael enim ille filius erat Hieronymi Riarii Savonenſis, quem Hieronymum ita perdite amabat Sixtus, ut anſam malevolis praebuerit ſiniſtre de hoc amore obtrectandi. Vide Brutum *hiſt. Florent. l. 7*. Reipſa tamen Hieronymum diligebat Pontifex (eſto modum exceſſerit, quod illi vitio a coævis hiſtoricis vertitur. *Volaterran. Antropoleg.*) tanquam ex ſorore nepotem, non tanquam ſive ex ſcorto filium, ſeu nefandæ libidinis comminiſtrum. Vide *Raynal. Annal. ad an.* 1474. 24 Inanem hunc rumorem patulis auribus excipit hic Philelphus, exceperunt & noſtri temporis hæretici. *Du Pleſſy in Myſter. Iniquit. Author. Hiſtoire des Papes, aliique*.

amisit? Quid si Veneti bellum cum Turcis fecerint, quod ejus rei propediem facturi nunciantur, eosque non dixerim inducant; nam id Veneti, ut sunt viri pientissimi, & Christianae Religionis observantissimi, nunquam facerent; sed patiantur ex Epyro traiicere in Italiam, nec propulsent injuriam ab injustis; quibus vos tandem duo & Sistus pontifex, & rex Ferdinandus, vel viribus, vel insidiis tantam illorum vim atque impetum substinebitis? quo te adulationes dolique domestici conjecerunt, Pater sapientissime, ut qui universæ Reipublicae Christianae debeas imperitare, nunc usque adeo te prostraveris, atque abjeceris, ut obscurissimam servias servitutem? Cum alia multa memorabili digna laude in Paulo pontifice II. Maximo extiterint, tum illud apprime admirandum, quod ita se gesserit in toto pontificatu, ut de se jure dicendum, praedicandumque reliquerit quod de Jove Virgilius cecinit: *Rex Jupiter omnibus idem*. Inter tot Italiae principes tamque diversos exteros potentatus ita est omnia moderatus, ut nullam in partem judicari propensior posset; sed admirabilis foret, venerabilisque omnibus, & omnia illa referebat ad Deum, cujus sibi populum ea ratione commissum esse intelligebat, ut eum fortissime regeret, & innocentissime gubernaret. Parabat thesauros, quibus non contra Christianos sed pro Christianis uteretur adversus Turcos. Nullum erat in ejus ore mendacium; nulla nec vanitas, nec levitas. Quare sanctissimum ejus nomen in dies magis est futurum magisque illustrius. Tu vero tanta, & tam mirabili sapientia, Pontifex, dum te deseris, & aliorum libidini, furorique inservis, tum famam tuam, quæ prius esset clarissima jam obscurasti penitus, tum summo pontificatui perpetuam caliginem ac tenebras infudisti. Nec videris intelligere brevi fore (quod sine lacrymis audire nequeo) ut ex Pontifice M. ac Sisto ad priorem te Franciscum, & humillimam fratrum minorum sortem redigare. Quod ne accidat soli Florentini tibi auxilio esse possunt. Hos si tibi reconciliaveris socios item omnes una cum invictissimo, Christianissimoque rege Francorum Ludovico, in gratiam tecum continuo redisse comperies. At unus Laurentius Medices, cui tu tanta cum injustitia necem horribilem per factionem Pactianam molitus fueras, cum in ea republica potentia primus opibusque pollet, tum apud socios universos, eumdemque regem Ludovicum est gratiosissimus. Hic ut humanissimus est natura facillime privatas oblitus injurias publico bono & Italicæ paci consulet. Haec ego, Pater sanctissime, pro ea fide & observantia ad te scripsi, quam praesens cum essem apud te Romae praestiti tuae beatitudini, & absens praestabo semper dum vixero. Vale tibi ipsi Christianisque omnibus, si volueris salutaris & me commendatum habe.

Ex Mediolano xv. Kal. Septemb. 1478.

ORATIO MAGNIFICI D. SEBASTIANI

Banduerii oratoris Veneti coram Sisto IV. summo pontifice.

CONsiderantes, & meridiana clarius luce prae oculis intuentes, SS. & BB. Pater Venetum dominium serenissimum, Mediolani principes Illustrissimi, Florentina respublica excellentissima, Ferrariae dux excelsus, Estensisque marchio, futuram in brevi Christinae religionis periclitationem immediatamque eversionem, cum atrocissimus Crucis inimicus jam universam pene Albensem provinciam occupet, a qua in Italiam quam sit ei singulis copiis suis facillimus transitus & aditus, & praeterea satis & provinciae ipsius situs & ad omnem numerosam classem construendam loci opportunitas latissime declaravit. Cumque in dies (ut assolet) numerosus ipsius exercitus ad Fori Juliani partes expectetur, e quibus etiam ad Italas oras retroactis temporibus barbarae nationes accessum habuere. Unde quot miserandae strages, quot crudelissima incendia secuta sint, vetera haud multum longinqua testantur annalia; & non modo his longe majora, verum omnimodam Christiani sanguinis futuram abolitionem, nisi per te, Christianorum principem pientissimum, una cum reliquis opportune provideatur. Omnes sanae mentis intelligant & videant, quod diffidentibus Christianis principibus, & praecipue Italis, haud fieri posse, prout ipsa imminentium periculorum magnitudo exigit & exposcit. Solita igitur in Christianam rempublicam & hanc SS. sedem devotione compulsi, potentatus ipsi veri amoris nexibus, sincerissimaeque benevolentiae vinculis indissolubiliter colligati, unanimes (ut verorum amicorum est) praehabitis primum omni veneratione ad apostolicos pedes tuos recommissionibus debitis, beatitudinem tuam nobis oratoribus mediis, rogandam, exorandam obtestandamque instituere, ut pro sua in Deum optimum religione & sanctimonia, proque pontificiae dignitatis officio, cui inter caetera praecipue incumbit pacem omnibus dare, pacataque omnia reddere, cum in terris verum Redemptoris exemplar, & vicarius sis, esseque dicaris, a quo pacem haereditario munere datam intelligimus, asserente: *pacem meam do vobis*: *pacem meam relinquo vobis*. Dum pro incredibili clementia, inauditaque pietate tua in Christianum gregem tibi commissum, velis e vestigio, cum praesentium periculorum magnitudo haud moram patiatur, nec verbis amplius, sed celerrimo sit opus facto, bella & discordias e medio tollere, Italis principibus & potentatibus tuis affectissimisque populis pacem praestare, & fluctuanti Petri naviculae prope submersionem constitutae opportune providere. Quod si fecerit beatitudo tua (ut facturam indubie existimamus) benefica primum infiniti objecti aeterna visione frueris, cum priscorum gravissima sententia omnibus qui primam, qui propriam religionem conservaverint, adjuverint, certum esse in cælo diffinitum locum, ubi beati sempiterno aevo fruantur, nihilque esse principi illi Deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius. Demum Christicolae omnes, devotissimi & obsequentissimi Sanctitati tuae servuli innumeras immortales gratias tibi habebunt, nec de tuis immortalibus laudibus & gloria, nulla unquam aetas conticescet, cum nihil optatius, nihil Christianae saluti magis necessarium, nil pastorali officio tuo dignius efficere posses. Et ne patiaris, Pater pientissime, Christi fideles tuos, sic se habentibus rebus, propriae salutis desperatione compulsos, miserandas in cælum voces, prout jam magna ex parte cœperunt, lacrymosos spargere & fundere, ipsique met & hosti, his consideratis & visis, ludibrio sit (ut certe esse debet) universa Christiana religio; atrocissimumque animum, Christiani sanguinis sitibundum, ac in praesentiarum diffidentibus Christianis potentatibus, tanta sibi occasione praestita summa rigoris & ardoris sui vehementia expleat, & augeat. Eja ergo, Pater sanctissime, Pater pientissime, altissimo animo sanctissimum & pientissimum opus aggredere, & ut tibi immortali honori & gloriae, Christianae religionis saluti indubie ipsiusque ab atrocissimis hostibus liberationi gloriosissime esse possis, cum tecum habeas dominum Christianissimumque principem, Francorum regem serenissi-

nissimum, cujus qualis quantaque sit (ut semper fuit) in Christianum bonum incredibilis & ardentissima inclinatio, licet superiora Christianissima gesta latissimè declarent, etiam ab his praestantissimis Oratoribus suis de facili intelligere potuit tua beatitudo. Habebis praeterea tecum reliquos Christianae religionis principes & potentatus, quibus omnibus nihil tantae tamque piae rei necessarium sit defuturum; adeo ut gloriosissimum triumphalemque exitum tuum in hac sanctissima & maximè necessaria expeditione videamus, quae ut quam sanctissime, felicissimeque fiant, Deum optimum maximumque precamur.

REPLICATIO

Ad Pontificis responsionem.

NOn expectabamus SS. P. alia nisi clementissima verborum forma nobis a B. T. responderi; cum incredibilem clementiam inauditamque sapientiam tuam deceat in omnibus semper & pie loqui, & sapientissime facere. Cumque & Christianissima beatitudinis tuae gesta universo orbe clarissima sint. indubie existimantes si inferiori minorique periculorum magnitudine ea pro Christianae religionis salute gloriosissime fecit; in praesentiarum audacius usque ad summum periculis majora & conformia tantae periculorum moli Sanctitatem tuam facturam. Scriptum est enim: *Non qui inceperit, sed qui perseveraverit &c.* Sed cum in praesentiarum Christiani sanguinis salus, aut omnimoda eversio, e manibus Sanctitatis tuae pendeat; supplices iterum atque iterum rogamus, & exoramus, ut potius velit hoc pontificiae dignitatis suae tempore, prout summa sui bonitate & sapientia certe velle debet, ut omnes praedicent & clament, Petri naviculam in fluctibus & prope eversionem constitutam a Sisto Pontifice pientissimo in portum salutis esse deductam, quam opportunis & necessariis remediis destitutam, miserandam lacrymosamque periclitationem susceperit. Quod ipsam, rerum magistra experientia, ut praediximus, illico futuram intuemur, nisi per te Christianorum principum principem pientissimum mora omni sublata opportune & celerrime provideatur.

PRÆMONITIO

in sequentes literas.

Zizimus Mahometis II. Turcarum imp. filius & Bajazethis frater, post obitum patris sui in Bajazethem fratrem arma movit, supremum imperium, quod ille jam obtinebat, affectans; verum cruento prælio in Asia ab aemulo devictus, quo se reciperet tutius, nisi apud Christianos non invenit. Ad Rhodienses igitur equites aufugit; sed metuentes Rhodii, ne si eum diutius retinerent, offensam & arma Bajazethis incurrerent, simulque intelligentes expeti illum a pluribus Bajazethis adversariis, e re sua fore ratis, si eo potiti, haberent unde studia Turcarum ad se converterent, & Bajazethem opprimerent; consignandum in manu pontificis Innocentii VIII. censuerunt. Id vero non inique tulit Bajazethes intelligens, siquidem apud illum maneret Zizimus, tutum sibi imperium fore, nec timendum ut ejus armis Zizimus occupandum regnum susciperet. Ea de causa Bajazethes legationem hanc misit ad Innocentium cum literis, quas e Feliniano codice acceptas hic repraesento.

COPIA LITERARUM MAGNI THURCI AD INNOCENTIUM PAPAM.

SUltanus Sajaxiæ Cham Dei gratia maximus rex regum & imperator utrorumque continentium Asiæ & Europæ omnium Christianorum supremo patri & domino domino Innocentio divina providentia Romanæ ecclesiæ summo pontifici venerationem debitam & benivolam cum sincero affectu.

Post condecentem & justam allocutionem significamus tuæ divinitati, quemadmodum intelleximus a reverendissimo Cardinali magno magistro & Rhodi domino, quod meus germanus nunc illic reperitur. Duxerunt enim illuc ipsum praefati Cardinalis primiores, qui custodiunt nunc ipsum in Roma. Visum est igitur id nobis bonum, & laetati sumus, quod ad vos pervenerit. Caeterum notum facimus per praesentes literas vobis quod jam diu convenientiam habuimus cum suprascripto Cardinali & magno magistro, ut ab ipso contineatur, & custodiatur secundum modum concordiae illius, quam ad invicem inivimus; quae observata ab utrisque hucusque fuit causa nostrae amicitiae. Nuper vero iterum verbum fecimus de praedicta convenientia, & confirmata est iterum a nobis ut maneat quemadmodum prius. Quam rem scribimus tuae divinitati, confidentes etiam apud ipsam habituram esse confirmationem, utpote non displicentem. Cujus rei gratia misimus fidelem nostrum Sclavum CapitziBasiman Mustafan cum uno de primoribus praefati reverendissimi Cardinalis magni magistri, ut per ipsum factis certioribus nobis quod firmaveritis & vos dictam nostram concordiam, augeatur in dies amicitia nostra. Quaecumque igitur nuntiaverit missus a nobis fidelissimus Sclavus Mustafas coram tua magnitudine, excipite illa indubie tanquam verba nostra. Scripta in Constantinopoli Maii XVII. a generatione Jesu 1490.

RE-

RESPONSIO D. INNOCENTII PAPÆ VIII.

Ad magni Thurci literas.

INnocentius episcopus servus servorum Dei Sultano Sajaxiae Cham principi Turcorum venerationem divini nominis & amorem.

Accepimus literas tuas, quas nobis reddit Capit-Zibasimas Multafas orator tuus, & ipsum una cum venerabilibus fratribus nostris Sanctae Romanae ecclesiae Cardinalibus in consistorio nostro benigne audivimus, mandata tua & causas missionis suae vigore ipsarum literarum credentialium explicantem. Verba quippe pacifica loquutus est in conspectu nostro, quae ex corde tuo prodiisse confidimus: verum cum & scripta per te & proposita per eum ardua sint, & universos christianos concernant, quorum nos divina clementia caput & patrem supremum constituit, existimavimus pro majore rei gravitate ac soliditate ea omnia cum principibus Christianis communicanda esse; quorum oratores apud nos de more resident: iccirco propositioni omnium cum orator tuus audiretur, interesse voluimus, ut ipsi principibus suis de mandato nostro significarent . . . . sapientissima consilia exquirerent, ut saltem habitis sanioris partis eorum judiciis, possemus majori cum.... ratione respondere. Et licet aliquorum consilia jam habuimus, fieri tamen non potuit pro brevitate temporis, ut pro necessitate & decentia tanti negotii, quae opportuna judicentur, colligeremus. Ne igitur ex nimia dilatione hujus, incommodum fieret oratori tuo, cum his nostris duximus remittendum. Significaturi postea, cum responsa principum christianorum receperimus, quae communi eorum consilio decreverimus. Zisimum Sultanum fratrem tuum bene apud nos & in palatio nostro asservatum, ac honorifice tractatum incolumen vidit orator tuus. Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicae 1491. tertio non. Jan. Pontificatus nostri anno VII.

EPISTOLA INNOCENTII VIII.

Non publicata, dictata per Felinum Sandeum propter petitionem concilii factam a Ferdinando; & alia.

INnocentius papa universis Christifidelibus, ad quos hae literae pervenerint salutem & apostolicam benedictionem.

Cogimur tandem loqui, immo clamare, & juxta prophetae stimulum quasi tuba exaltare vocem, quoniam aper intravit vineam Domini, & vitis in amaritudinem convertitur. Eradicare intendimus pullulantes in ea spinas, & ne sero medicina paretur, pernitiosis sentibus truncare principia, nihil magis formidantes, quam de negligentia posse redargui ante tremendum illius tribunal, qui personam B. Petri, cujus vicem indigne gerimus, sedem hanc super gentem & regna constituit, ut aedificet, evellat, plantet, dissipet. Irritarunt nos exaggerati motus, quibus dilectus, licet certe ingratus, nobis filius Ferdinandus rex Siciliae malo usus consilio, per nostram tolerantiam & dissimulationem factus audacior, hujus sanctae sedis beneficiis impinguatus & incrassatus, inflatus sensu carnis suae non. . . . . . caput, recrudescentibus suis veteratis erroribus, erga nos recalcitrare, immo qui sedem ab Aquilone contra matrem suam, contra verum & naturalem dominum erigere velle videtur. Vetera nunc omittamus. Quantum enim debebat Ferdinandus huic sanctæ sedi, quae de nihilo ad summum excellentissimis favoribus eum evexit. Quotiens & quam gravibus culpis postea de hac sancta sede male meritum se reddiderit; quoties sedes ipsa moderatae pietatis metas in eum excedens surda aure incuriosos ejus appetitus transierit; quoties veniam dederit, recensere non est opportunum, quoniam recentia satis notoriaque sunt omnia, omnibusque potentatibus plane cognita. Sed novissimus error pejor est prioribus, tacentibus nobis, & redimentibus tempora, quoniam dies mali sunt. Nulla a nobis irritatione rex ipse provocatus, cum ejus culpas conniventibus oculis pertransiremus, conscius erratuum suorum & ne reus esset, actorem se, & de debitore creditorem velle facere simulans, causam quaesivit, volens ab amico discedere, & eo solo praetextu motus, quod equum Palafredum, quem loco annui census octo millium unciarum auri persolvere volebat, non acceptavimus, prout nec acceptare debebamus, conceptum virus evomuit, & volens nos constituere de judice partem, a Romano throno, quod nulli permissum est, ad concilium indictum, vel indicendum contra jus fasque provocavit in civitate nostra Neapolitana. Et ut plenius suis falsis consiliariis obsequeretur, eam appellationem coram numerosa illius populi multitudine geminavit, loquutus per organum sui secundo geniti, quasi (ut creditur) existimans non posse sibi vel primogenito attribui quod per secundo genitum . . . . . in civitate suae residentiæ accersitis oratoribus in ecclesia metropolitana, quanto solemnius id genus refugii fieri potuit, declamatum extitit. Neque his contentus, sed iniquitatem iniquitati congeminans in ea appellatione de nobis conqueritur, quod eum continuo capitali odio prosequuti fuerimus & prosequamur; quod barones regni contra eum incitaverimus, quod pacem inter nos & ipsum alias initam violaverimus, & caetera quaedam quae cum & levia sint & responsione non egentia consulto praetereunda duximus. Scripsit paulo post oratori suo moram apud nos trahenti, ut secrete nobis ista intimaret, rogaretque ut nominaremus locum pro concilio, alioquin minacibus verbis affirmans daturum se omnem operam, motis etiam si adhuc opus esset armis, ut concilium se promotore celebraretur: hoc modo superbus & ingratus princeps se ipsum vincere, virulentumque pectus temperare non potuit. Vicit eum audacia, superavit temeritas; rancori atque odio paruit in illorum principum vestigia caeca mente prolapsus, quos divina justitia tanquam ecclesiae apertos hostes formidabili gladio semper contrivit. Singula nobiscum mente volventes mirum in modum horruimus. Congelatum est illico pectus & in stupore sumus conversi, nec satis detestari aut abominari tantam ingratitudinem poteramus; dicturi profecto regem ipsum cano jam capite repuerescere, nisi sciremus quanto ingenio eum dotavit altissimus. Non potuimus non compati erroribus istis. Non tam causa nostra quam ea omnia veluti puerilia & contra omnia jura molita penitus flocci facimus; sed ipsius ratione quæ cum sæpius cadens semper surrexerit, nobis manum adjutricem pie porrigentibus. Nunc ita cecidit, ut in profun-

fundum nequitiæ vix reparabiliter immersus dici possit. Cæterum certiores nos facti quod in excusationem suas literas quampluribus direxit, ut ostendat se a nobis oppressum & inauditum, credens suis solitis figmentis nigrum in candida urere. Non miramur si verbis suam contumaciam, & apertas in hanc sedem & nos offensas colorare nititur qui & factis apostolicam majestatem dehonestare & vilipendere non erubescit. Ea propter ne famam & honorem nostrum negligentes crudeles merito dicamur, rigidive aut injusti ab his existimemur qui rerum ignari utramque aurem primis impressionibus nonnunquam adhibent. Responsuri ad ea quibus talia colorantur, in his nostris ad vos dirigendis eorum summam complectemur, quæ cum venerabilibus fratribus nostris, repetitis sæpius consistoriis, adhibitis & gravissimis jurisconsultis, præsentibus etiam quinque oratoribus, omnibus pro tempore hic existentibus & ipsius etiam regis oratore, concessa sibi plena loquendi facultate, diximus, egimus deliberavimus, ut per has intelligatis quanta sit fides & nostris & regiis informationibus per vos adhibenda. Retributurus rex Ferdinandus condigna pro meritis bonæ me. Pio papæ II. prædecessori, a quo maxima gratia coronari meruit, & qui maximis impensis Romanæ ecclesiae columnam perpetuam clypeumque immutabilem erexisse sperans, initia suae coronationis extrema quaeque patiens duro marte firmavit. Non est veritus legi ab ipso Pio in celebri conventu Mantuano editae fronte impudica contraire, ostendere nixus nullius esse auctoritatis, quod Pius consultissime declaravit: nemini licere ab hac sancta sede ad concilium appellare, appellantes excommunicationi, crimini laesae majestatis, & fautores haeresis eo ipso subiiciens. Nihil novi ea lex attulit praeter censuram & laesam majestatem; cautum est enim legibus sanctorum patrum ac praedecessorum nostrorum & ipsorum etiam conciliorum hujusmodi appellationem nullius esse momenti, quoniam cum Vicarius Christi etiam durante concilio superiorem in terris non habeat exigatque.... ascensum non descensum vel paritatem, impossibile est eo uti refugio. Quod si de concilii celebratione sermo fiendus est, ad vasallum ecclesiae & hominem ligium ea cura non pertinet: cordi nobis semper fuit pro ecclesiastici & saecularis status necessaria reformatione loco & tempore de concilio tractare. Quando id erit, nedum rex audietur, sed alii etiam ab eo & contra eum audiri poterunt. Frustra nititur rex ordinationi bonae me. Sisti praedecessoris nostri, per quam ad tempus suae vitae loco census praefati in signum recognitionis equm annuatim nobis dare satis esse praetendat. Quoniam ea donatio ad immensam pecuniarum quantitatem ascensura etiam cum consensu venerabilium fratrum nostrorum fieri non potuit, utpote redditus camerae apostolicae enormissime laedens. Quod si etiam valuisset, per inobservantiam eorum quae rex permisit, evanuit, stante clausula in ea apposita quod singulorum inobservantia reddet donationem pro non concessa. Falso etiam impugnat rex fœdera pacis quibus nobis proximis annis reconciliatis a dicta Sistina remissione, licet alias invalida recedens censum ex investitura debitum repromiserit fide jurata. Non enim honeste metum sibi tunc illatum asserit qui ab omnibus fere Italicis potentatibus & plerisque domicellis etiam Romanis adjutus, filium suum primogenitum cum potenti exercitu ad obsidionem hujus almae urbis & adjacentium oppidorum nostro magno & scandaloso periculo diutius tenuit. Nec se jactet his fœderibus ex nostra contraventione solutum, asserens opera nostra barones regni ad novam rebellionem instigatos; hoc enim tantum distat a vero quantum dicere quod ipse juste barones oppresserit. De quibus nunquam certe sine multa intrinseca amaritudine verba facimus, meditantes quanta impietate ab avitis peculiis, & antiquis titulis eos sine causa ejecerit: isti sunt quos in pontificatus nostri primordiis coacti fuimus moto etiam regi bello defendere, in quo postremo ad eam pacem sponte venimus, non dubitantes de fide regia, fidejussionibus amplissimis pro baronum repositione vallata. Sed neque vasalli restituti sunt, neque de censibus ullatenus satisfactum, & ad excusandas excusationes in peccatis, nos de fide rupta redarguimur, & odio regem prosequi dicimur; cujus nomine nunquam frustra rogati fuimus, votis suis, quae quotidiana sunt aliquando supra omnem decentiam benigne annuentes ea sola ratione ut videremus aliquando miserandis baronum lacrymis justae consolationis reintegrationem condonatam. Sed oleum perdidimus & impensam, & quo magis humilitatem semper cum rege induimus, eo magis cor Pharaonis induratum est. Commemorantibus nobis haec & alia oratori regio, astantibus ven. fratribus nostris S. R. E. card. & oratoribus, omnium fere christianorum potentatuum, & repetita per nos solemni protestatione quod in hac . . . . . . regni, nostri animi erat juribus Romanae ecclesiae circa devolutionem per quemcumque actum a nobis in posterum faciendum nullatenus praejudicare. Exhibuit orator regis de nostra licentia schedulam quandam de mendicatis regis remediis etiam appellationis alibi interpositae implicite enunciantem, subjunxitque verbo quod ad instar bonae memoriae Innocentii praedecessoris nostri, qui Friderico imperatori congregationem concilii in quo audiretur obtulit. Debebamus & nos verbum concilii patienter audire. Hinc nobis satis innotuit, quibus consiliariis rex ipse ducatur, schedulam rejecimus. Argumentationem vero istam nostri merito deriserunt. Innocentius ex urbanitate obtulit Friderico imperatori concilium; ergo rex Ferdinandus ecclesiae vasallus & homo ligius ab hac sancta & prima sede appellare potuit: hujus nodi solutio scholasticis relinquatur. Non possumus nec debemus diutius pati ut tempore nostro jura Romanae ecclesiae nostra incuria pereant. Ex multis causis possemus regem praefatum hoc regno privare. Ex multis dici potest privationem incurrisse. Consideravimus in ipso ingratitudinem cum ex multis capitibus tum maxime quia appellando negat matrem & dominam suam obtinere principatum in ecclesia Dei concilium supra ipsam ponens; scriptumque est vasallum ingratum erga dominum suum privari posse. Consideramus perjurii reatum saepius incursum ex inobservantia promissorum, tam in sua investitura, quam in pace nobiscum firmata, & perjurii crimen ad justitiam privationis Friderici a praefato Innocentio allatus fuit. Consideravimus crimen laesae majestatis incursum ex contraventione praefatae Mantuanae constitutionis, Pii. Nihil autem in vasallo dignius privatione hoc crimine lesae majestatis. Consideravimus incursam eodem errore haeresim; nam communis theologorum, & canonistarum schola non pro fautore haeresis, sed pro puro haeretico eum habet qui hujusmodi appellationem interponit. Auget etiam haeresim regis insordescentia, qua multis annis excommunicationem sustinuit, incursam ex non solutione annui census; feuda autem ecclesiastica apud haereticum esse non possunt. Consideravimus verba investiturae de dicto regno in personam regis per fe. re. Pium praedecessorem nostrum, in quibus non dicitur quod commissa per regem mora in solutione census privetur regno; sed quod ex tunc privatus sit, ipsumque regnum ad Romanam ecclesiam libere & integre revertatur. Nunquam census solutus est, Sixtus non potuit remittere, vel si potuit evanuit illa remissio. Nobis etiam denuo promisit fide jurata solutionem census relatione facta ad investituram. Privatione ergo non est opus, sed sufficere declarationem pro exploratissimo habemus; omnis enim terminus morae inductivus, sive ex fœdere nobiscum icto, elapsus est. A biennio citra continua nostra solicitudine institimus, ut regem ipsum ad bonam mentem reduceremus, ut paternos mores imitatus, sanctam hanc sedem veneraretur, ut boni vasalli partes reassumeret multo-

torum potentatuum oratores, nuntios etiam nostros ad eum mitti curavimus, clementia tanta secum utentes ut nunc credamus consultius certe fuisse severitatem & justitiam exercuisse, quoniam virtutem clementiae ad pusillanimitatem nobis attribuens, aculeo illo ultimo duritiem mali erga nos animi inexcusabili ostentatione patefecit. Excitamur in primis ab optimo Deo nostro, a sacro deinde senatu cardinalium, ab omni ecclesia, a principibus catholicis ut humilitatem, quae inutilis est, tandem exuentes gladio justitiae utamur, dicente sapientia: diligite justitiam qui judicatis terram. Et propheta, justitia & judicium praeparatio sedis tuae. Sed cum eodem dicimus: cum accepero tempus ego justitias judicabo. Expectabimus aliquandiu visuri quod a vobis respondebitur, & an rex ipse resipiscat, XII. enim sunt horae diei. Cum demum non post multos hos dies omnis consummationis viderimus finem, si cunctando nihil actum erit, assumemus scutum & arma spiritualia, nihil omissuri quod ad jura Romanae ecclesiae defendenda sacri canones imperant. Et ut utamur verbis praefatae bo. me. Pij praedecessoris scribentis ad privationem Sigismundi ducis Austriae. Cordi est nobis pro vendicanda Ecclesiae libertate eos imitari fortes & intrepidos antecessores nostros Stephanos, Leones, Adrianos, Gregorios, Zacharias, Alexandros, Innocentios, Nicolaos, Pios, aliosque plures, quorum ingentia facta & magnifici ausus speculum nobis ostendunt, ut in Domino Jesu confidentes hostes suos indubie victuri simus dicentes conclusit ora Leonum & non nocuerunt mihi. Interim rogandus est pro rege Dominus Deus noster, qui nobis etiam tacentibus tarditatem supplicij gravitate compensat, dissipat consilia gentium & reprobat cogitationes populorum, & reprobat consilia principum & ulciscetur injuriam sponsae suae illatam etiam in quartam peccantis generationem. Dicturis postea illis humi prostratis. Et nunc reges intelligite erudimini qui judicatis terram.

FUNDAMENTA REGIS FERDINANDI

excusantis se cum rege Franciae quare non teneatur solvere censum Ecclesiae.

AD exclusionem ejus, quod per S. D. Innocentium papam VIII. datum est intelligi magnifico oratori inclitae celsitudinis Christianissimi D. regis Franciae ponuntur quae sequuntur narranda & dicenda eidem dicto D. Oratori, ad effectum tantummodo, ut si videbitur idem ipse magnificus orator celsitudinem suae regiae majestatis dicti christianissimi D. regis Franciae valeat quemcumque informare posse.

PRIMUM

Et primo dum sanctitas ipsa vester inniti in consequenti debere annis singulis octo mille uncias auri pro regno Siciliae & terra citra Pharum in vim bullae suae investiturae factae de dicto regno per fel. mem. quondam papam Pium cum aliis & singulis conditionibus & qualitatibus in ea adjectis, & inde per mandatarios observari promissa &c.

Respondetur quod imperatores, reges, & reginae, quae pro temporibus in ipso regno praefuerunt, & successerunt, minime dictum praetensum censum solverunt, seu solvi fecerunt, quinimmo bullae, seu investiturae, quae reperiuntur tantum pro forma fieri consueverunt, & quae semper resolutae noscuntur, in praestatione auxilii & brachii militaris quandoquidem sedes apostolica & ejusdem pontifices qui in ea affuerunt eo militari brachio & auxilio indiguissent, necessitasque induxerit. Profecto imperatores reges & reginae, ipsi semper & a tempore cujus non obstat memoria hominis in contrarium, fuerunt prout sunt in mera possessione, seu . . . non solvendi censum ipsum, adeo quod dictum tempus continens memoriam *non obstare* jure optimo aequipollet veritati; quinimmò induxerit & causaverit legitimum & canonicum privilegium titulum & constitutum & aliae variae & diversae cautelae insurgant. Quid dixerim ad dictum effectum quod in necessitatibus sedis apostolicae per majestatem regiam alios in terrestribus & maritimis exercitibus & classibus fuerit erogatum de ipsius regiae majestatis proprio patrimonio & aerario cum fuerit requisita & necessitas indicaverit, non credendum, credendum profecto erogasse duo computa aureorum. Ex quibus affuit & pontificibus & sedi apostolicae cum laude Dei immensa salus & gloria & victoria in domando omnes, & quoscumque voluerit, existentes contumaces & rebelles, & illos suo jugo sedis apostolicae reducendo. Porro fe. re. Papa Xistus caripendens se dicto effectui conformare & solitum & consuetum approbare, emanavit bullam continentem, omnimodam & plenariam dicti census exemptionem, & remissionem, quae cum causarum expressione & consensu senatus omnium Reverendissimorum dominorum cardinalium canonice fuit discussa, conclusa impressa publica & adimpleta, & inde irrevocabilis & . . . ., merito restringit pontificem ipsum & alios successores ad earum bullarum observationem. Ordo etenim justitiae requirit ut pontifex ipse antecessorum statuta custodiat, qui sua a successoribus vult custodiri.

SECUNDUM

Quoad praetensum capitulum de observatione spiritualium ec. & quod non permittatur gaudere libertate ecclesiastica ec.

Respondetur. Cum etsi de consuetudine, tum quia & glossa decreti fuerit, & permittatur regi Apulo & Siciliae collatio beneficiorum, tamen in ea cessavit & noluit se impedire, providendo semper quod per sedem apostolicam conferantur, & bullae, & provisiones expediantur. Porro quia clerici & praelati in regno commorantes tenentur fidelitatem regiae majestati, & inde in eorum clericorum beneficiatorum & praelatorum promotione, & quibus per pontificem ipsum & sedem apostolicam promoventur, & beneficia conceduntur, proponuntur, & eliguntur personae fideles, & de quibus merito possit confidi, quibus propositis & electis sequitur comprobatio & confirmatio ipsius dicti pontificis, cum ne dum permittatur & sit permissum posse opponi, ne aliquis suspectus promoveatur in beneficium in regno. Sed quandoquidem esset promotus, ratione dicta status posset propelli; stante maxime consuetudine praecepti, & ejus quod praecedentibus annis sanctitas sua voluit executioni mandasse. Circa alia in dicto praetensi capitulo contenta non videtur instandum, cum omnia quae praetenduntur sint penitus a veritate aliena & inficiantur expresse.

TERTIUM

Quoad praetensum capitulum solutionis census in vim promissionis denuo iterato & de recenti factae tempore pacis &c.

Respondetur, quoniam etsi dici potest fuisse & esse responsum & satisfactum per dicta & posita in praecepti propria responsione; nihilominus ad illius corroborationem replicatur & dicitur, quod illum promittens caruit mandato, cum illud dare & concedere non potuisset. Non potest regnum servituti submitti, nec alienare possunt deputata dignitati & coronae R. Majestatis. Quinimmo quando concessisset merito potuisset exinde revocari. Item quandoquidem in mandato deduci potuissent, nihilominus cum si aliter fieret expelleretur e regno, stante invasione ipsius pontificis, rebellione majoris partis regni, & nonnullorum baronum & magnatum ejusdem, ac papali exercitu existente intra regnum & ad confines re-

regni. Et quia in totum majestas regia erat exhausta, & redditus omnes regni cessaverant, subsequutusque alienationibus bonorum omnium mobilium & etiam stabilium & de . . . . . propetereaque talis promissio fuit & est, & ita reputatur & dici meretur violenta & meticulosa, & per vim & metum extorta. Et idem succedit quod sit & fuerit ipso jure nulla nulliusque roboris & momenti, stantibusque etiam aliis falsitatibus, de quibus fiet verbum infra.

QUARTUM

Quoad capturam Baronum & quod propterea fuerit contraventum capitulis pacis &c.

Respondetur; nam etsi potest dici quod Barones nunquam fuerint sub pace, & quod minime auxilio pacis voluerint gaudere, stante conjuratione inter ipsos in animam ipsorum & super corpus Christi in vim contractus publice facta; tamen quia post pacem, & filialiter ad pacis osculum recepti, per menses & menses post de novo conjuraverunt per expressas rebelliones contra R. Majestatem patrantes, & propterea prohibita legitima informatione, & reperta veritate conjurationum, & rebellionum, fuitque exinde singulariter deventum ad eorum capturam. Et nihilominus commissa causa fuit legitime reassumptus & formatus processus, quo continente probationes & eorumdem defensiones legitimis probationibus & eorumdem baronum confessionibus sponte factis demonstratur ipsorum baronum conjurationes & rebelliones. Et sic stantibus dictis conjurationibus & rebellionibus, & ex novis causis factis non potest dici conventum paci & jure optimo procedi potuit & potest per majestatem regiam ipsam, velut monarcham & indubitatum ac directum dominum baronum & omnium & singularum rerum particularium regni, ad quem solum totalis & omnimoda jurisdictio & cognitio spectat. Non est auditum a saeculo quod in criminibus quibuscumque & maxime in crimine laesae majestatis, cognoscat & cognoscere possit, nisi ipsa majestas R. & tantis praeteritis & longissimis decursis temporibus, quibus tot & tantae rebelliones insurrexerunt, Reges qui pro temporibus fuerunt, ipsi soli cognoverunt & punierunt, & tot ac tanta supplicia & judicia dederunt & exequi fecerunt, prout ultra juris dispositiones consuetudo & experientia facti docuit. Velit igitur pontifex ipse abstinere immittere falcem in hoc in messem alienam, & placeat sibi potius silere quam injuste loqui.

Porro non videtur silentio transeundum quod dicta tria praetensa capitula sint penitus falsa. Cum in singulis capitulis praetensis, notarius voluit extensiones fecisse, mutando & addendo veritatis substantiam, a jure minime sibi permissum. Quinimmo capitula ipsa & ipsorum contractum voluit confici & stipulari fecisse per clericum & ejusdem pontificis familiarem & subditum, cui minime credendum. Et qui notarius in variis divisisque temporibus ipsius contractus & capitulorum ejusdem plures & diversas falsitates fecit, quas in unum cumulare vel redigere non esset absonum dici posse laboriosum. Et profecto mirandum, & nescitur quomodo credendum, quod tantus pontifex velit uti dictis praetensis capitulis, & contractu, notatis dictis & aliis multis contrarietatibus diversitatibus & falsitatibus.

QUINTUM

Quoad reliquum, ut dictus pontifex praetendat quod in primo termino praetenso solutionis census, & sic in secundo & in tertio processerit, contumaciasque accusare fecerit &c.

Respondetur quia ad effectum suae praetensae intentionis singulariter per prius ante praetensos terminos fuit praeventus, interpositaeque propterea fuerunt variae & diversae recusationes, protestationes nullitates recursus incompetentiae querelae & appellationes ad futurum indictum seu indicendum concilium, & exinde sigillatim prout decuit continuatae fuerunt monitiones & requisitiones quibus dictis provisionibus factis interpositis & exequutis succedit quod jure optimo quidquid fuerit praetensum factum & actum redditur irritum nullum & inane, & nullius censetur roboris effectus aut momenti, rationibus & causis in dictis provisionibus narratis & expressis & in jure habitis contentis & reservatis. Quinimmo cum sine causa invasit, & invasionem dedit, ex quibus successerunt tot & tanta & ab ea initium omnium habuerunt, merito in talibus a jure statuta & decisa resultant, & necessario resultare debent. Sic ex paucissimis dictis praetensa praedicti pontificis remanent vacua & exclusa quantumcumque multa varia & diversa alia supersunt pro fundamento R. Majestatis & suae maximae justitiae & exclusione praedicta quae gratia brevitatis pro nunc omittuntur. Alia vero quae praetenduntur a dicto Magnifico oratori fuerunt data intelligi, inficiantur & penitus sunt a veritate aliena.

REPLICATIO AD RESPONSIONES

Regis Ferdinandi recusantis solvere censum octo millium untiarum auri Papae dictata per Felinum, & missa ad regem Franciae & ad regem Ferdinandum.

Si ad argutas responsiones serenissimi regis Neapolitani datas magnifico oratori christianissimi regis Francorum non applicarentur replicationes ex amplissimo veritatis campo undique confluentes poneretur in periculo, justitia S. R. E. obnubilationis . . . per silentium cedentis congressibus his ampullatis & vulgi aures fucata quadam lenitate demulcentibus. Ad quinque igitur capita responsionum breviloquium pro breviloquio redditur. Veritas enim & justitia etsi ubique, potissimum tamen apud christianissimum regem Francorum antiquissimum, indefessum, & semper victoriosissimum sedis apostolicae defensorem patentem habent aditum.

PRIMUM

Ad primum quod census nunquam fuerit solutus inducta sit liberatio spatio longissimi temporis. Auxilia armorum vicem census suppleverint. Sixtus valide remiserit censum.

REPLICA.

Liberatio census & tributi spatio temporis non acquiritur: sicut sedes apostolica contra suam supremam potestatem neminem privilegiat; ita pontificum silentio jura tributaria quasi per tacitum constitutum vel indultum nullas exemptionis radices firmant, praecipue in vasallo nullius bonae fidei velamine moroso, qui etsi Romanam ecclesiam inaestimabili quovis sumptu defendit non jure impensam militarem cum tributario censu compensat. Cum opulentissimum regnum ab ecclesia teneat, non ut turres gemmis & auro impleat, sed ut gladio continuo accinctus dominam & matrem suam Romanam ecclesiam protegat, defendat & in pace custodiat. Sunt utique potentes regni facultates ad tributi solutionem, ad ecclesiae defensionem & ad pompas regias munitionesque opportunas locupletissime sustinendas. Xistus pontifex cum sacro senatu remisisse dicitur moderno regi censum quoad rex viveret, inspecto tempore subinde effluxo, laedit ea remissio apostolicos redditus ultra summam decies centena & quingenta millia nummorum aureorum. Non est permissa pontifici tam immoderata donatio, plus fiscum apostolicum laedens quam regni ipsius investitura, quae fit & de re infeudari consueta, & quae per Romanum pontificem sine maxima inquiete regi non posset: fuit etiam Xisti remissio ob causas in ea expressas ea lege adje-

adjecta, ut si in earum aliqua contraventum fuerit, pro non concessa haberetur; nullam autem regem servasse notorium est. Si qua igitur fuit remissio, evanuisse non dubitatur. Sed utinam fuisset praetensa haec remissio Xisti ex tam utili causa & necessaria, ex quanta fuit remissio olim facta domino Alfonso, qui Romanae ecclesiae magno jugo tyrannidis liberaverat; quod etsi remissio Xisti valuisset, neque expirasset, quorum quodlibet certe falsum est. Ipse tamen rex ab ea recessit in capitulis pacis cum SS. D. N. solemniter firmatae. Coronatus rex per Pium pontificem obligavit se, & sponte & promptissime ad censum praefatum, addens se promissa servaturum, etiamsi antecedentes eum in regno in hujusmodi census solutione defecissent. Decuit profecto regem maximo dono a sede apostolica decoratum maxima quaeque polliceri; sic indecens & minime regium videtur defecisse in promissis, jurato foedere tam solemnium documentorum globo non certe pro forma tantum (ut ipse dicit) fundatis, quae certe si ad gratias in regem collatas comparata fuerint, longe inferiora videbuntur. Quare ingratitudinis magnitudo per quemlibet sinceri judicii censorem facillime in re ista cognoscitur. Neque illud veritate fulcitur quod regis antecessores censum non solverint, cum ex archivis Romanae ecclesiae de diversis solutionibus palam constet. Immo plures ex eis catholici animi cum aliquando bellorum continuo turbine attriti nequivissent debitis temporibus censum solvere essentque debito & proprio & paterno, & quandoque avito contumaciter onerati, veriti censuras eorum titulis insertas, humili & religiosa mente a sede apostolica dilationes prorogationes absolutiones & nonnunquam suspensiones censurarum impetrarunt. Postque ab impedimentis respirantes pro temporibus praeteritis solvisse reperiuntur in diversis terminis aliquando pecunia numerata, quandoque deputatis vectigalium redditibus, nonnunquam etiam curia Romana in motu existente, non valentes ad certum locum in tempore solvere apud publicos argentarios censum deponebant ne contumaciter in censuras laberentur. Extant inter caetera solutiones factae per utrumque Carolum, per utramque Joannam, quarum secunda sub Martino V. fuisse scribitur.

SECUNDUM

Ad secundum caput, quod rex de spiritualibus non se intromittat, immo tantae sit modestiae, quod etsi teste Joanne glosatore rex ipse Apulus investituras ecclesiarum dare possit, aliud tamen non quaerit, nisi ut per pontificem promoveantur ab eo nominati. Ne suspecti praeficiantur urbibus regni.

Pro replicatione libet inserere quae in proposito referunt scribentes gesta Romanae ecclesiae. Nam coram Alexandro papa II. & omnibus cardinalibus conquestus fuit Otto, Coloniensis archiepiscopus, nomine Henrici III. imperatoris quod pontifex acceptaverit pontificatum irrequisito Imperatore; & a Carolo incipiens multos Imperatores patritiosque nominavit, a quibus partim vere, partim falso pontifices electos aut confirmatos affirmavit. Parantem plura dicere Ildebrandus archidiaconus, qui statim successit ipsi Alexandro, dictus Gregorius VII. impellente nutu gestuque pontifice in haec verba praevenit: nullum unquam jus, nullum imperium fuit in principibus..... his, & si quid perperam, si quid per vim eorum quae recensuisti, aliquando fuit, tam justa quam severa sanctorum patrum censura correctum est, incipientque a superioribus in expositione decreti celebrati a Nicolao ... CXIII. episcoporum tamdiu immoratus est quousque victus Otto satis sibi factum esse respondit. Sic & illud quod glosator barbarus de rege Apulo tangit, ad ea tempora refertur, in quibus tolerabat ecclesia majora etiam quam quod reges beneficia conferrent; quinimmo & id ex indulto concedebat, ut principum favoribus ecclesia, cui non erat aurum & argentum nec temporale dominium, protegeretur. Verum nota sunt pontificum & conciliorum posteriora decreta, quibus aucta Deo auctore ecclesiastica ditione, laici omnes ad ecclesiarum titulos conferendos incapaces effecti sunt, licet nominandi facultas, quam primarias preces appellamus Imperatori & principibus de ecclesia benemeritis honesta moderatione nonnunquam concedatur. Si rex pro modestia abstinet a collationibus, non dicitur abstinere a re sibi hodie concessa, sed immo quod olim teste dicta glosella secundum temporum priscorum abusionem licere oportuit, hodie omni jure vetitum est. Nulla igitur modestia, sed parendi necessitas: licere tamen sibi non negatur nominare promovendos ad ecclesias cathedrales. Sed hinc non arroget sibi talem auctoritatem, ut velit arctare pontificem ad eos solos promovendos, quos rex ipse accepta prius ingenti pecunia nominat. Ita ut si etiam pontifex inclinetur ad personas regi subditas & fideles, velit tamen ipse rex nominatos a se praeferri, non ut simpliciter nominans, sed qui patronus nedum ad cathedrales ecclesias verum ad quaecumque inferiora beneficia praesentatas, volens etiam his non contentus nemini licere alicujus beneficii possessione nancisci in literis regiis expeditis..... in his pontificis vice fungeretur habens pontificem quodam pro votorum suorum mero exequutore.

TERTIUM

Ad tertium caput quod dux Calabriae promittens censum non potuit regnum summittere servituti, nec alienare deputata regiae coronae. Nec stant foedera facta metu.

Replicatur. Non minus servitutis jugum importat annua solutio equi albi quem rex ipse quotannis praesentat pontifici, licet merito non acceptetur, quam importet annua pecuniaria solutio. Ut enim sui nuntii dicunt, & Xistina illa extorta remissio narrat, datur equus in signum subjectionis, unde nescitur cur rex nomen census horrere se dicat, qui nomine subjectionis sponte utitur. Nec pecuniaria recognitio nocere potest regiae coronae, cui per censum non aufertur centesima pars redditúum suorum, qui cum omnes deberentur Romanae ecclesiae verae monarchae & directae dominae totius regni, modicum aut minimum censeri debet quod ex tanta opum affluentia, rex coronatrici suae & legibus avitis tradere tenetur, & propria spontanea repetita, jurataque obligatione astrictus est. In nova objectione capitulorum pacis & census intervenisse constat mandata sufficientia & necessaria. Cum dux Calabriae qui tunc erat in obsidione almae urbis, habens a patre plenissimam potestatem instrumentum pacis & capitulum factum per Jo. Pontanum & rogatum per Philippum de Pontecurvo expresse ratificavit, constat de gratiarum actione super pace conclusa.

QUARTUM

Ad quartum caput quod barones noluerunt gaudere beneficio pacis, & post eam de nova rebellione convicti, fuerunt damnati per regem, cui soli spectat de eis judicare & non ad pontificem, qui falcem in messem alienam ponere non deberet, sed potius silere quam injuste loqui.

Tabellionem etiam de pace rogatum falsa scripsisse.

Sciunt qui talia suadent regiæ majestati donatam esse ab omni jurisprudentia opinionem, quam, teste Baldo, tenuerunt antiqui doctores regni, quod singularia feuda quæ sunt in regno Apuliæ sint de directo dominio regis, licet ipsa major universitas, idest totum regnum sit feudale ecclesiæ. Quæ opinio & ab ipso Baldo alibi, & ab aliis non suspectis jurium consultis aperta ratione rejecta est. Quia cum Ecclesia Romana habeat dominium ne dum universale regni, sed etiam civitatum & castrorum particularium & regi tanquam vasallo concesserit utile dominium, non potest apud regem aliquod es-

se

se directum dominium rei particularis ab eo concessae in feudum, cum duo in solidum non possint habere directum dominium. Meminerint regis consultores dum dicunt a saeculo numquam auditum quod de rebellionibus baronum alius quam rex cognosceretur, Barones ipsos Calabros, Apulos, Salentinos pontifici Adriano IV. fidelitatis juramentum in Beneventana urbe praestitisse, pontificemque ad eorum querelas motum non tantum humiliasse Gujelmum Normannum Siciliae regem, ut ejus pedibus provolutus melioris regiminis jusjurandum praestiterit. Quod si reges ipsi de rebellionibus cognoverint, prout etiam de facto caeteri ecclesiae Romanae vicarii cognoscunt; non tollit ea usurpatio recursum permissum oppressis baronibus ad Romanum pontificem dominum suum directum, habentque infixam continue malam in se fidem usurpatores hujusmodi cognitionum, adeo ut frustra alicujus temporis continuatio adducatur. Unde quam graviter quam honeste dictum sit pontificem falce abuti, debereque silere. Judicent qui ambulant in via veritatis, scientes quam sit mentita iniquitas sibi.

QUINTUM

Ad quintum caput quod pontifex injuste procedat contra regem stantibus remediis nomine regis intentatis ut processus impediat.

Notoria examinatione non egent. Regnum notorie devolutum est ad ecclesiam ex diversis capitibus, potissimum ex non solutione censûs stante investitura ipsius regis. Solus pontifex in hoc judex est. Non potest per regem allegari suspectus, minus appellari stante prohibitione antiquorum canonum & ipsius Pii coronatoris regis. Utitur pontifex humanitate superabundanti. Posset regnum vacans concedere cuicumque occupanti, vel alium investire; Nihilominus tolerat, monet per suos & aliorum nuntios, hortatur regem ad ea quæ jure divino, humano, consuetudinario, & conventionali debita sunt. Rex malo consilio ductus subterfugit, non videns se non cum hominibus causam habere, sed cum illo qui dissipet consilia gentium, & reprobat cogitationes populorum, & reprobat consilia principum. De quibus diuturnam Dei patientiam saepe clamari contingit. Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram.

Errores & fatuitates contentae in virulenta loquacitate habita per Camillum Scortiatum regium nuncium coram imperiali majestate Contra Innocentium VIII.

Recte dici potest pater beatissime cum psalmographo: subito sagittabunt & non timebunt, firmaverunt sibi sermonem nequam. Dissimulandae essent per sanctitatem vestram istae ineptiae, si ab homine isto nullius ingenii, sola levitate, aut insania prolata essent; non enim curandum quod os iniqui loquatur. Et Justinianus imperator indulget de se maledicenti dicens: ex personis hominum dicta pensemus. Sed inspectis extremis, a quo videlicet, & ad quem, quo etiam apparatu, qua petulantia sermo iste injuriosus egressus est, honestati convenit, & gravitas ipsa pontificia omnino expostulat, ut maledicta notentur, refellantur, & honor sedis apostolicae vestraeque sanctitati debitae tandem ultionis prosequutione tutetur. Non enim per lubricum linguae, non inconsulto calore iracundiae dicta sunt ista, sed per destinatum nuncium regis, coram quo singula prius & recensita & commendata fuisse non est dubitandum. Prolata sunt coram serenissimo imperatore, redacta etiam in scriptis ecclesiasticum statum non superficialiter, aut in genere tantum, sed supremam auctoritatem sedis apostolicae, claviumque potestatem firmo pede sagittatur vestrae sanctitatis nomen repetitis aculeis & artificiosis circuitibus impudentissime mordent. Quae etsi totus iste libellus famosus undique constrepat, potissimum in locis infra enunciatis homo iste modestiae nescius, pudoris ignarus, & vel sui vel domini mittentis oblitus, velut rudis belva, & bonarum literarum, ac morum expers ineptissime omnium sapientum judicio delirasse dicetur.

Primo firmatur in prima pagina, sumpta ex damnata monarchia Dantis poetæ Florentini quod summus pontifex non habet duplicem gladium, quoque ab eo imperium non dependet, sed a Deo. Qui scripsit haec ostendit se esse novum tyronem, nec istud sapit solum, immo continet manifestissime haeresim. Quoniam ex necessitate salutis est tenendum contrarium, ut ubique firmat communis schola theologorum & canonistarum. Et statuit solemniter Bonifacius VIII. in constitutione Unam Sacram, glosata solemniter per monachum & Egidium Bellemeram & Alvar de planctu ecclesiae & alios.

Secundo in secunda charta ante finem conqueritur rex quod in facto Baronum vestra sanctitas inceperit via armorum & non via denunciationis evangelicae, prout Innocentius III. supra discordia inter regem Angliae, & Francorum. Repetat iste orator pecuniam datam indocto praeceptori. Illi enim inter se de jure dissidentes via denunciationis pontificem adierunt, hic adita fuit vestra sanctitas, & modo quo olim aditus fuit Adrianus papa IV. qui rogatus a proceribus Calabriae & Apuliae, ut eos liberaret a tyrannide Gujelmi Normanni, statim exercitum contra tyrannum duxit, ita ut tandem ad pedes Adriani provolutus gratiam & novam infeudationem vix meruerit.

Idem Innocentius II. anno 1030. duxit exercitum contra Rogerium Siciliae comitem, eo quia se regem Siciliae appellabat, & tyrannum obsedit in castro Galutio, & licet Gujelmus Calabriae dux ceperit pontificem cum cardinalibus, Rogerius tamen eos liberavit, sed regni titulum impetrare non potuit.

Tertio in tertia charta post principium. Dicitur non esse affectandam a vestra sanctitate ampliationem ditionis temporalis, & ad instar Hieronymi qui natus est in paupere domo, propter acceptam dignitatem, non juste majora appetet. maxime cum Christus dixerit, regnum meum non est de hoc mundo. Sed respondeat ipse Hieronymus in prologo bibliae; puerilia sunt inquit, haec, circulatorum ludo similia, cum enim regnum Apuliae sit ecclesiae, non agitur de ampliando dominio ecclesiae, sed de sublevatione oppressorum a rege vasallo suo. Prudentius etiam fuisset tacere de rege gentium. Cum etiam teste glosatore decreti dictum fuerit in electione pontificis piscatori Petro filio Fabri successorem quaerimus non Augusto. Nec dixit Christus se non esse regem mundi, sed suum regnum non esse de hoc mundo, idest ex hoc mundo, quia cum esset rex regum non oportebat eum de novo facere regem. Immo Joannis 18. confessus est se esse regem; quod fecit, ut doceret prospera mundi fugere.

Quarto in quarta charta ad finem dicitur vestram sanctitatem debuisse convenire regem coram imperatore, & non cum tanta furoris rabie in regem saevire, a quo multa beneficia olim recepit vestra sanctitas. Quae etiam magnam meretur reprehensionem, cum uti voluerit contra regem ingenio iniquissimo potiusquam viribus & vexatione belli duos filios rex amiserit. Certe si ista sunt de mente regis, congrue dici potest de ipso, quod inquit Demochares Spartiata Stratocli Atheniensi, qui cum pro Demetrio decreta tulisset inhonesta: Deliraret, inquit, Stratocles, nisi hoc pacto deliraret. Ubi ista didicit scitulus regis orator, vel verius arator. Quo jure cavetur pontificem Romanum in causis propriis non esse competentem judicem, & de vasallo & ecclesiae Romanae homine ligio debere judicium coram Imperatore sumere. Quae sint etiam illa beneficia quae rex contulit pontifici, ipse viderit. Attribuere pontifici ingenium iniquissimum, repugnat regiae modestiae, quam profecto non decuit talia in pontificem obiicere; de se ipso propriique animi aequitate prius loquendum erat, cujus gesta nota sunt. Sed vestra sanctitas est in hoc, sicut & in aliis, illum imitari, qui

qui novit etiam pro persequutoribus exorare, quique dixit: discite a me quia mitis sum, & humilis corde. Filium cardinalem perdidit rex ante motum bellum, alterum tysis eripuit. Multum debet rex tali oratori, qui in libro alieno legens, occasionem praebuit aliis proprium regis librum legendi, haeresim etiam manifestam repetiit qui imperatorem pontifici praeponere non erubuit.

In quinta charta in fine dicitur non esse obediendum papae, ubi clavis errat; nec esse amplius pontificem eo ipso quod errat in decolorando statu ecclesiae, seu contra articulos fidei, ut suo tempore ostendet. Hic ex abundantia cordis os loquitur, & dato uno inconvenienti in tam ampullato multiloquio, multa sequuntur. Haec est retributio regia pro maximo beneficio accepto a vestra sanctitate, quae regnum Apuliae & Siciliae jamdiu vacans, & ad Romanam ecclesiam aperto jure devolutum potuit occupanti concedere, & tamen regem saepius monuit, hortata est per se & alios, & incorrigibile Pharaonicumque pectus toleravit, & tolerat, modo asserit clavem, quae eum tot laboribus coronavit errare, & tacite innuit pontificem decoloratorem ecclesiae & a fide devium. Quae verba non sunt credenda domestica in ore regis, nisi forte ea didicerit a rege Renato, quoniam palam dolebat, Ferdinandum sibi praelatum. An haec sit blasphemia vasalli tolerati in dominum & piissimum toleratorem suum, videat imperialis majestas, videant principes qui passione carent & judicent si unquam audita est ingratitudo huic similis.

In ultima charta rogat Caesarem ut concilium congreget, subdens imperiali judicio emendanda esse pontificis errata. Docta inquam famosi lili conclusio, tandem evomuit conceptum virus, sed mentita est iniquitas sibi. Non est officium regis ad monarchiam sedis apostolicae defendendam jurejurando astricti, summaque gratia coronati, de sindicatu pontificis loqui, matrem suam ecclesiam, & verum Dominum insequi. Concilio non est opus ob causam regis, qui concilium pleno ore petit.

DE PRIMO BELLO GALLICO

IN REGNO NEAPOLITANO

tempore Alexandri VI., & Caroli Regis Francorum.

VOltæ suo Pasturinus salutem. Nimio mihi jucundius foret, amantissime Volta, si præsens præsenti, quæ scripturus sum, commemorare possem. Plenior enim profecto lætitia sentiretur ex vera voce ipsa, quam ex hac muta vocis imagine. Sed quoniam non licet, quod optabile est: id optemus, quod licitum est. Abiit nuper ad vos Petrus Sanctus Romanus genere, juvenis qui jus istic Cæsarium inbibit: homo mihi tum sua ipsius humanitate, tum familiæ hujus gratia complectendus. Is vestram assequi familiaritatem mirabiliter cupit. Quem vos cum sic accepistis ut soletis eos, in quibus aliquam virtutis indolem prænoscitis, non erit mihi ingratum, si ei significaveritis, haud vobis displicere, quod sentiatis mihi quoque grata esse vestra in ipsum studia. Tibi vero festinatas a me literas reddet. Quibus pollicebar, quod tum præstare non poteram, omnem ad vos hujus Gallici belli seriem primo quoque tempore perscripturum; quam nunc jam accipite. Cum Cyminiam silvam frequens Gallus pertransisset; primique jam Sutrium invaderent; Ursinus Heros Virginius filium Regi obviam misit, qui & claves, & Regni jus omne traderet; orta namque erat, ut vulgo creditum est, inter ipsum, Ducemque Calabriæ contentio quædam simultati proxima. Gallus, quamquam duo jam ditionis ejus oppidula vi ceperat, voluntariam tamen reliquorum deditionem minime recusavit. Cæterum misso exercitu ad propinqua Urbi loca bello vindicanda, Brachianum ipse, frequentissimam Virginii sedem, transiit advectis eodem impedimentis. Interim ad urbem iter expeditur. Quo quidem primus XII. Cal. Jan. impetus factus est, positis etiam insidiis si forte lacessitus ad pugnam hostis eliceretur. Erat tum Romæ præter duos, quos modo nominavi, Petilianus Comes, Triulciusque noster, & Jacobus Comes, is, cujus insigni transfugio Latina Galli societas ex omni jam securitate in summum discrimen reciderat. Nam constat quidem ex confesso, vexari penitus a Virginiano exercitu contrariam factionem potuisse, nisi sibi ipse quacumque de causa temperasset Vir omnino prudens, & futuri perspicax. His itaque tutius visum est mœnibus se continere, quam & impetentibus ultro, & nondum etiam expertis hostibus occurrere; triduoque post acie, perinde ac si conserendæ manus forent, instructa, omnes (erant autem ad cohortes LXXX.) Tybur versus incessere, nostris ad insequendum nequaquam paratis. Inde vero sequenti die motum, & ad Pelignos festinatum est. Cœpit exinde Barbarus velut ex compacto Urbem ingredi: Numerus primum, ac gregarii, tum cohors una, alterave, mox tota statim agmina irrumpere; demum Rex ipse, nato (ut compertum est) inter pocula migrandi consilio, Pridie Cal. ad serum diei, Romam, alia, quam simulaverat porta, invectus est, Sacerdotis, quem secum ducit, auspicio. Sunt, qui ejus adventu corruisse certo loco mœnia dictitent: Civitas certe omnis consternata est. Totque, ac tantas ex eo indignitates pertulit aeternæ libertatis vindex populus, ut tolerando fessus, periculose audere, quam indigne perpeti, satius duceret. Facinus ergo veteri, & patria virtute dignum designarat. Nisi enim Fabricius Columna, & Tutavilla noster cœptum jam inhibuissent, occidione ipsa vel hospes infestus, vel obnoxius Civis occidisset: nam excitato jam praelio, quod vix vixque diremptum est, Prosper Columna brachii vulnere violatus excessit. Compescuit ex eo commonefactus Rex barbaricam insolentiam; paucorum namque suspendio confusaneus grex reprimi didicit. Lenonum tamen, ac Judaeorum caedes atrox, & miseranda direptio perseveranter facta est; usque dum verpi tam pertinacis in se irae metu trepidantes, & pectori Crucem albam assuerent: ea namque fuit τῆς συμμαχίας τέσσαρα a tessera: & crebras Divae Mariae imagines postibus agglutinarent. Seque ultro quidam Baptismati offerrent: tanta erat animorum consternatio. Inter hos etiam furores ab Civium aedibus non est omnino temperatum, expugnatae sunt aliquot, ac direptae. χαὶ μὲν αὗται τῶν συμμάχων. Caeterum collationibus jam inter Carolum Regem, & Pontificem Alexandrum haberi coeptis; exercitus altera pars (bifariam enim divisus est) in Campaniam movit: ut expugnatis, quae ad belli rationem pertinerent, iter ad hostem expediretur. Jamque sublatis Hernicis bello Samnium urgebatur; cum Caesar, notus Jacobi, filius ejus per quem non stetisse dictum est, quo minus causa caderemus, collectis exigui Regni viribus arces duas recipit: praesidio, quod ibi rerum securus victor parvum reliquerat, obtruncato. Pontifex interea, quas pacis conditiones accipere cunctabatur, ostento perculsus arripuit. Nam cum Gallus arcis oppu-

oppugnatione meditaretur, ille tamen nihilo fecius praeftaret, remque perendinando traheret, multa molis Adrianae pars, unde *Milvinaris* (*fic*) continebatur, noctu corruit; iis aliifque aliquot obrutis. Ergo Turris foede nudato latere, quod ipfum Martis faevitia petere cogitabat, feftinanter ictum foedus eft. Pontifexque recepta fibi arce, quaecumque popofcit Rex, temere indulfit, obfidibus etiam flamine filio, & Turca traditis, militibufque praeter affuetos lateris cuftodes exauctoratis, ac miffis. Haec ubi in hunc fuere modum compofita, Regiae cohortes, impedimentaque praemitti coepta. Quae cum non procul hinc in Ciceronis Villa conftitiffent, proceffimus (Difcipuli mecum) ad videnda; falutatoque armamentarii Praefecto ad aerea tormenta perducti fumus. Stabat eorum longa feries, finifque rotis ita concinnata fingula, ut quodcumque res pofcat, ufui parata fint. Tum orbes ipfi, maffaeque ferreae ne qua muri firmitas tam gravem intortorum duritiam remoretur. Quartodecimo Cal. Febr. Carolus ipfe Marinum ab Urbe movens, tria equum millia ad nos hofpitio mifit. Undique vero poftridie Velitras conceffum eft. Ibi namque magnis de rebus confilium Rex initurus erat. Ab Alphonfo enim venerant, qui ex Gallo cognofcerent, patrio ne, an Italo belli jure decerni placeret, ut futura captivorum conditio praefciretur. Haec dum Velitris aguntur, Pontifex, Maximi Pontificis filius, mutata perfona, Regiam circa cuftodiam fruftratus emicuit. Quamquam non defunt, qui gnaro, nec invito Rege factum fufpicentur. Regnum deinceps Jacobi Comitis invaditur. Stabat in fronte Montsfortinus, arduus collis ac natura manuque praemunitus. Confurgit enim fcalari ordine domorum feries, quarum fedes perpetuo conftat faxo, nec expugnata regio altera alterius oppugnationem adjuvat, cum fuperioris crepido contignationem inferioris exæquet. Hofque ipfos ordines angufti calles, reflexique, ac fupini dirimunt. Tum arx ipfa praerupto in fcopulo minatur, capax, & ad defendendum prona. Hic ergo, metatis e veftigio caftris, cum admota explodi tormenta coepiffent, attoniti defuetudine Ruftici obtorpuere, quando & praefidium ipfum ad altiffima confugere. Tum prodigus animae barbarus per admotas fcalas murum fuperat: fenfimque domos, quas trepidatio vacuas praebebat, occupare pergit. Die autem poftero, cum folo ictu muros prope omne tormentum transfverberaffet, arcis infecuta deditio eft. Captufque Caefar, fratrefque duo cuftodiri juffi, permiffumque amicorum deprecationibus, ut fe millibus nummum XXV. redimere liberum haberet; in milites vero, incolafque foede faevitum eft. Nam ut quifque petitum vitae precium differebat, trucidabatur illico. Caefi funt ad CCLXX. abductique, in quibus lucri fpes apparuit, permulti. Exemplis ergo tam infignibus exterriti reliqui ultro fefe dedidere. Tum Rex facto per Labicanum itinere, Ferentinum conceffit, captae ditionis Profpero Columnae, cura facta eft, & Tutavillae noftro demandata cura.

Senfus turbatus.

Praemiffus interim Gallus; tuta & pacata omnia Regi fecerat, praeter Fundanum, & circumfinitima quaedam, ad quae dum pergitur; Praeruptiorum arx (Sancti Iani mons vocatur) attenta eft. Verùm quod expugnari, quam fe dedere maluerant, concifi pene omnes, aut abducti in praedam, fi quos precii fpes furori fubtrahere paffa eft. Neci DCC. amplius traditi. Haec dum Gallus pluribus in locis agit, unum aditum (S. Germanus vocatur), anguftumque, ac magni ad eam rem momenti Parthenopaeus omni ope, copiave, ac tormentorum genere communit, foffis etiam in multa paffuum millia diductis; quae quidem munimentorum vis varios hominum de victoria fermones excitarat. Eo itaque, captis jam reliquis, tota mole contendit Carolus, caftrifque in profpectu fitis, ubi monuit opportunitas prodiere equites quingenti, non tam pugnandi, quàm explorandi gratia. His igitur dirigere aciem ab hofte confpectis, tantus Neapolitanum militem terror occupavit, ut de relinquendo fummae fpei loco, fugaque foede capeffenda ftatim cogitarit. Nec diu latuit fati vis, uno namque tempore & excedere hofpes, & hoftis accedere properavit. Has dum vices cafus, & fortuna mifcet; fibi cavet oppidanus, accerfitoque barbaro, hofpitem hoftem, hoftem hofpitem fibi factum effe denuntiat. Introit follicitus eques, explorabundufque fingula pertentat, cognitaque rerum trepidatione, mittit curriculo, qui copias omnes advocent, captumque fperatae dilationis locum edoceant. Quod ubi maturatum eft, cognitumque vim tormentorum permagnam fugientes auferre, decretum eft infequi, fi quid impedimentorum intercipere valeant. Succeffit res, ne ceffare ufpiam fortuna videretur. Ergo illi, Caftoris exemplo, parte totum redimentes, evafere. Nec mora, cum Gallus ab hoc tanto tamque infperato fucceffu Capuae voluntariam deditionem audiens, eo tranfit. Ac nequid non fperet, una prope opera & Alphonfi legationem audit, & implorantium fe Neapolitanorum munera accipit. Petebat autem Regio nomine Triultius, uti Calabriam Parthenopaeo Gallus indulgeret, reliqua fine opera ulla difpendiofe actutum acciperet: cui refponfum fertur: Si velit, victus jam Rex in Galliam migrare, futurum ibi conditionibus haud afpernandis. Sin effet, quod fatius arbitraretur, id ageret, quod ufui fore cenferet. Ipfe interim captos Nolae Virginium, Petilianumque cuftodiri juffit; dum fe millibus nummum quinquaginta redimerent: quod illi facturos pernegabant, cum belli jure capi non potuiffe teftarentur. Jam verò miffos effe rumor eft, & ad propria remeare. Nam mitis omnino Gallus in Virginium fuit, moderationis ejus fortè non ignarus. Ergo intactum ei Regnum, quod in Latio poffederat, abiens refcribi juffit, nunc etiam gratis dimiffum autumant. Sed ut ad Carolum redeamus: VIII. Cal. Neapolim ingreffus, promulgata VII. annorum immunitate, curavit uti cum arcium cuftodibus colloquia haberentur; quos ubi fic animatos intellexit, ut non ante ceffuros appareret, quam vulgata Saguntinorum exempla renovaffent, à collationibus ad tormenta converfus, circumtonare arces aggreffus eft. Praecipueque arcem, quod Caftrum novum dicitur, Senones oppugnabant. Cum eorum, qui primi fcalis admotis, muros infcenderant, foeda facta funt praecipitia; fiquidem quingenti uno ftatim conatu deturbati, atque impacti animafque, quarum caeci profufores funt, exhalavere. Sed jam de conditionibus agi dicitur. Quas ipfas una de caufa produci, quod ex omni fœdere quingentos è peculiaribus fuis transfugas amoveri Carolus jubet, atque in eo perfiftit, cuftodibus contra eorum incolumitatem pofcentibus. Venere tamen nihilo fecius præfidia, quibus aerea tormenta quae Hoftiae depofita erant, advehantur. Molitur interea Parthenopaeus in Calabria, opportunaque bello communit loca, fuppetias obiter expectans; quamquam trajeciffe in Siciliam ex Hifpania fubfidiarii fexiesmillies feruntur. Caeterum quinto Cal. obfes Turca Neapoli [illegible] factus eft, ne derivari in Afiam fuam pudibundum Italiae fragorem cerneret. Pontifex autem, ad vincula Regis extorris, omnimodas vices (ut dicunt) excepit; ab victore Rege Prorex inftitutus. Habes nunc, mi Volta, quaecumque funt in hunc ufque diem gefta. Quae quidem fomnis fimillima videntur. Tricenis . . . . diebus, iifdemque brumalibus tantum hoftilis foli vindicatum: & quod pudeat ne exerto quidem ufquam ab hofte gladio, fed tergo paffim ad Porimillum confpectum verfo. O vere Phrygie! neque etiam Phryges. Ubi Marcelli? Ubi Scipiones? Ubi funt, qui totiens ardentes in pugna oculos toleravere? Cum interea ftrenuiffimus Romanae militiae magifter, diftincti, penulatique, atque adeo perornati barbari faciem non porro quidem tolleret. Vallum quippe jaceret, cui ne moenia quidem firma funt? O imbellem Italiam! Ubi tot opima tua fpolia? Imbelles damae, quid nifi praeda fumus? An expectatur Camillus, qui rem perditam, ac deplo-

ploratam restituat? Cum sit a Manlio derelictum Capitolium; miseret me, Volta, atque etiam pudet extimantem, quantuli conatus erat peregrinam securitatem patria solertia retundere. Sed quid plura de hac re? Tu vale, & me ama, ac nostro Miliaraccae plurimum commenda . . . . . . Rex sibi filium subrogasse dicitur: & Pontifex potione Turcam sustulisse, multa ipse pecunia pensionatus ab Turca Principe.

DE REBELLIONE NEAPOLIS
A CARLO FRANCORUM REGE
ad Regem Aragoniae Ferdinandum.

Franciscus Puccius Marino Carraciolo Suo S.

OFficium litterarum, quod jampridem debeo tibi: partim occlusae armis viae, partim animi moeror, & aegritudo praepedit. Ita affectis nobis sub improba illa, & impotenti servitute Barbarorum, ut nec scribere, nec plane aliud quippiam agere, ac ne vivere quidem liberet. Tandem vero illuxit beatissimus hic dies, quem ipsum primum quidem Deo immortali, a quo omnia bona sunt; deinde virtuti nostrorum debemus. Nec enim majori animo ulla unquam Civitas in asserenda libertate, & exigendis invasoribus, quam modo noster hic populus fuit. Quod facinus licet jam fama divulgasse istic credam: tamen paulo diligentius narrare tibi constitui: quod id ipsum maxime mihi gloriosum, ac memorabile visum est, & tibi gloriam, ac decus florentissimae hujus Vrbis (quae tua patria est) maxime cordi esse, ac voluptati scio. Nonis igitur Juliis Classis Aragonia ostendit demum sese à Capreis: quae Insula portus Neapolitani fauces, & prope ostium est. Ea re commoti Galli, qui Neapoli erant, illico arma capiunt. Idem Civitas facit; concurritur ad Navalia; prospectatur Classis adventans. Ea longo ordine explicitis navibus a promontorio Minervae Surrentinum, Stabianumque litus legit. Tandem ad radices Vesuvii montis appellit, media ea planicie, qua Sebetus fluvius mare ingreditur. Nec tamen eo die aliquid actum est. Classis enim in anchoris sese tenuit. Procul tantum acclamationibus, & tormentorum crebrioribus bombis, quasi salutata Neapoli. Gallos non tam adventus omnium, quam Civitatis fides terrebat. Sciebant, quid meriti essent, & quod justo flagrarent odio. Agnoscebat in ore, ac vultu omnium male se tegentem laetitiam. Jam mulieres ipsas, quae natura sua meticulosiores sunt, & terreri nomine belli nedum aspectu solent, tunc laetas videbat prospectare de tectis, & culminibus domorum, & aperte prosperum cursum, & propitios Deos Aragoniae classi precari. Etiam multis ante diebus pueri per urbem turmatim excurrebant ludicra inter se pugna divisi: ut alii Aragonii, alii Gallici essent: eaque occasione tota passim urbe Aragonium nomen, & Ferdinandum Regem in ipsis Gallorum auribus inclamaverant. His rebus Galli solliciti, & minime nostris fidentes, totum illum diem in armis egerunt, & Gilibertus, quem discedens Neapoli Rex Gallorum summo imperio urbi, regnoque praefecerat, cum omni manu procorum armatus obequitavit per urbem, & ad confirmandos animos civium, & ut praesidia opportunis locis disponeret; quod si nostris, qui hujus gloriosissimi facinoris auctores fuerunt, venisset in mentem, Gilibertum ipsum, & alios contrariae factionis in media urbe circumvenire & capere, una illa hora penitus debellari potuerat, capto hostium Duce tam potente, ac nobili; qui occupata nunc arce adhuc triumphum remoratur. Sed non semper provideri possunt omnia, & id credo maluisse Divos patronos hujus urbis, ut parcerent nostris, qui tunc quidem non sine summo periculo, & multa Civium strage id facinus perpetrassent; coactis unum in locum Gallis permixtis cum nostratibus, ut ea victoria lachrymosa omnino, & cruenta futura fuerit. Nocte, quae secuta est, tota urbe excubiae actae sunt; fueratque primo consilium conspiratis ut media nocte tumultum facerent, & adorirentur Gallos, quorum ducenti ferme equites extra portam constiterant ad eam partem, ad quam Classis appulerat; sed tunc quoque dilata res est, quod adhuc omnia opportuna non erant & in tenebris promiscua caedes, & rapina Urbis timebatur. Nec vero jam Galli haec patrari non senserant, & infensi, atque irati nobis Cajetae Urbis similem exitum minabantur, non dilaturi diutius, quin in prima statim occasione urbem diriperent, & neci mandarent. Ac quod ex captivis eorum cognovimus, statutum habebant, equitibus urbis vias insidere, praemissis ante carris cum balistis, & infinito alio genere tormentorum, ut equites ipsi trucidarent, quos haberent obvios, qui in carris essent tormentis de tectis, & fenestris domorum propugnatores averterent. Ita ancipiti malo vias cadaveribus, domos rapinis & incendiis replerent; Dii melius, qui illam mentem, & virtutem inspiraverunt nostris ut occuparent facere ipsi, quae postmodum si cunctati paululum, essent passuri. Jam illucescere ceperat, cum classis nihil in Urbe moveri intelligens, ne diutius frustra haberent, anchoras solvit repetitura Ænariam, quae insula egregia, & singulari fide numquam à patribus Aragonentium desciverat, nec terrore maximi, ac potentissimi Regis, cui Italia omnis succubuit, nec populatione agrorum, neque ullo praeterea malo adduci potuit, quin in officio, ac fide ad extremum usque perseveraret. Conspirati, ubi classem discessisse animadvertunt, & jamdudum deprehensos ac proditos se Gallis acceperant, desperarunt res suas: & despondetunt animos, ut quibus nullum uspiam perfugium, nulla spes reliqua esset, nisi in ferro; sed & Gallorum ferocia merito formidolosa erat, cum eorum supra tria millia in Urbe essent, delecti omnes, & instructi, armatique egregie: nostri autem ipsi pauci admodum forent, nec de animis reliquorum Civium, licet spes subesset, certum tamen quippiam, & exploratum haberent. Princeps enim Salerni, & alii Gallicarum partium proceres suspecta omnia, & ambigua ferebant. His difficultatibus malisque circumventi, fecerunt demum, quod faciendum viris fortissimis fuit, ut gloriam & salutem patriae animae potiora haberent, & aut vincendo ingratam servitutem excuterent, aut occidendo fortiter, patrium affectum & amorem testarentur: Macti animo, & virtute Heroes, quibus haec civitas quam numquam satis dignam gratiam referret? Defensam ab his salutem, libertatem bonorum omnium; ut quod nunc quisque stantes domos suas aspicit; quod charissimos liberos in sinu salvos amplectitur; quod tam bonum, & pium Principem habet, totum hoc beneficium sit illorum, qui primi ausi sunt contra ferocissimam nationem insurgere, & pectoribus, dextrisque suis viam facere ad libertatem. Ergo illi coacti in unum, Aragonium vexillum efferunt; Ferdinandum Regem inclamant, ad partes proprii verique Regis sui populum, & civitatem

tem implorant. Mira res dictu! In initio non plures fermè fuerant, quàm quinquaginta; momento temporis tota illis Civitas jungitur; nec in tot millibus hominum, in tam frequenti & celebri populo repertus est unus, qui incepto obstaret; immo vero non cupidè & ardenter accederet. Princeps tantum Salerni, & alii pauci, magis ex conscientia metuque partium, quàm amore Gallorum primo statim tumultu in arcem defugiunt, quam Gilibertus Gallorum praefectus, & Gallici alii primates tenebant. Nostri ubi Civitatem jam suam vident, in equites Gallorum erumpunt, qui excubabant extra portam armati; nec illi animo penitus cadunt; sed resistunt valenter: pugnatur utrinque acerrimè: illis pro anima, nostris & pro salute, & praeterea pro libertate, pro patria, pro carissimo Rege suo pugnantibus. Succumbunt demum Galli, & foeda strage plerique omnes caeduntur: pauci alio alii fugiunt. Nec segnius interea alia parte urbis cessabant a praelio. Et qui enim navalia Galli tenebant: & qui in arce constiterant, tacto globo in media illa area, quae Castello subest, egregiam pugnam exciverant. Conati irrumpere in urbem, & aliis suis, qui ad Vesuvii portam pugnabant, recipiendi se in arcem per ocium aditum facere; primoque impetu evecti nostros ad portus usque stationem loco propulerant. Paulo ante Belcarius, unus ex Principibus Gallicis, qui arcem Capuanam cum praesidio habebat, diffisus posse eam tueri, semita occultiore per exterius urbis pomerium in arcem Novam, magna sanè negligentia nostrorum, qui si id attendissent, nullo negotio capere hominem locupletissimum potuerunt. Satis in eo factum tot miserrimis Civibus, quos ille praedo, quadrimestri hoc imperio per summam pariter avaritiam & superbiam foede vexavit: aeque enim omnes Galli natura & insolentes sunt, & cupidi: hujus tamen praecipue & impotens factus, & intolerabilis rapina extitit. Quibus rebus non modo apud nostros, sed in animis etiam popularium incredibile quoddam odium, & invidiam comparavit. Jam Ferdinandus Rex Pausilippi promontorium prætervectus navibus erat; cum ecce nuntius ad illum missus ab urbe docet, in potestatem & ditionem ejus Neapolim esse. Nihil longius Civitati videri, quàm ut ipse jam veniat, Imperium, quod suum est, recipiat. Princeps magni atque erecti animi, qui in angustiis etiam, ac tristibus rebus, numquam non bene de popularibus suis speraffet. Nihil tunc cunctatus, sicut erat prope inermis, ac cum paucis suis in portum revehitur, & in littore exceptus equo, quem illi unus ex nostris tradidit, urbem quarta ferme hora post exortum solis ingreditur. Hic neque ipse exprimere verbis possim, nec si quam fidem habuerim, quanta laetitia, qui plausus, quæ exultatio fuerit, conspecto Rege a populo, qui ea causa frequentissimus ad eam portam concurrerat. Nemo fuit, qui prae gaudio teneret lacrimas; nemo, qui non raucus adclamando non sit factus; prosternere se omnes humi, advolvi genibus Regis, habere gratiam fato, quod in eum diem vixissent; conari demum pro se quisque, vultu, manu, oratione, quovis alio modo posset, laetitiam suam testari: humanissimus princeps nominatim resalutare omnes, illos dextra, hos laeva apprehendere, omnibus manum frontemque intendere, ut recognoscens, ut agens gratias: denique mirifica, & incredibili benignitate, adventus sui laetitiam ex magna ingentem facere. Ego quidem nullum me diem laetiorem videre memini, cum quacumque procederet, concurreret certatim populus, & acclamationibus applaudentium exsurdescerent omnes: neque viros caperent viae, nec fenestrae & tecta domorum mulieres, quarum illa demum beatissimam se credebat, quae diutius tueri illum, & quam longissimè prosequi oculis posset. Nec vero fortissimus princeps tanta ea laetitia segnior, aut remissior factus, recta statim ad arcem Novam accurrit: ubi nostri jam ingruentes ingenti impetu Gallos male jamdudum sustinebant. Vix advenerat, & jam Galli pelluntur, profligantur, caeduntur: tantum animi, ac fiduciae nostris hominibus desideratissimi sui Regis aspectus, & praesentia intulit. Galli, qui superesse potuerunt recepti in Castellum ad Gilbertum obsidione cinguntur: quam adhuc quidem obstinatis animis sustinent; sed nec habere diuturniorem annonam dicuntur, & impugnat, & urget illos undique Alfonsus Davalus, Marchio, huic rei praefectus: qui princeps incomparabili fide, cadentem olim Regno Ferdinandum secutus, avelli ab eo non potuit, nec amore patriae, nec contemplatione aviti imperii; non demum montibus auri, quorum promissione Rex Gallus fidem ejus saepe tentavit. Habes gloriosissimi hujus diei totam seriem, quam ego pluribus ac verbosius exposui; quod hunc diem, qui non modo huic urbi, sed universae jam Italiae feliciffimus, beatissimusque illuxit, inde primum facto initio recuperandae libertatis, & antiqui decoris asserendi, quammaximè celebrem, & notum esse par est, ut signetur lapillo candidissimo, & referatur in fastos, posteris nostris faustus semper, & fortunatus futurus. Secutus est hunc diem & laetus alius quo Rex immanissimae nationis insignem cladem in Transpadanis accepit, & deperditis impedimentis, amissis castris, demissa cervice, inhonestam fugam arripuit. Sequetur & tertius dies brevi, ut spero, quo reliquias, si quae supersunt Gallici exercitus occidione caesas, ipsumque Regem captum esse nuntiabitur; cujus rei praescia fama, ne tantum gaudium, quantum capere non possent animi, subito, semelque defundat, paulo ante rumores quosdam, ut augurium, signumque præmisit. Et credo ita faciet Deus, qui Italiam imperare semper Gentibus voluit, ut eam in posterum barbari omnes alpes ipsas, muros Italiae non modo transisse, sed ne audeant quidem aspicere. Vale. Neapoli xvi. Cal. Sextiles. mccccLxxxxv.

Idem Franciscus Puccius Tuus &c.

IN VITAM HIERONYMI SAVONAROLÆ

PRÆMONITIO.

F. *Hieronymi Savonarolae Ordinis Fratrum Praedicatorum vitam dederunt Synchroni scriptores quidam; nullius tamen typis prodiit, nisi unius Joannis Francisci Pici Mirandulae Concordiaeque principis. Est mihi ad manus editionis hujusce liber Parisiensibus typis evulgatus anno* 1674. *geminis minoris formæ libellis; forte tamen alibi etiam excusa est, quod modo non vacat exquirere. Legi illam avide, & concurrere quoad rerum summam cum ea quam ex ms. cod. hic evulgo, recognovi; multa tamen adhuc in nostra hac exhiberi, quæ compendii gratia a Pico omissa sunt, animadverti. Igitur operæ pretium me facturum duxi, si hanc ipsam evulgaverim. Eam vero procuratam mihi fateor a Viro erudito scriptorumque reconditorum sagacissimo indagatore Dom. Bernar-*

nardino Baroni Lucensi Patritio, mihique intimo, cujus interpositæ preces plurimum in eam rem valuerunt, ut ipsum codicem e bibliotheca PP. Prædicatorum Conventus S. Romani hujus Civitatis obtinerem; adjecta insuper epistola, quam præmitto, Viri ejusdem Ordinis eruditissimi P. F. Friderici Vincentii de Podio, in qua plura de opusculi auctore congeruntur. Porro neminem fore arbitror, Eruditorum, qui hanc vitam perinde habeat quasi hominis esset incelebris ac ignoti. Scitum est quot tumultus ejus causa excitati sunt Florentiæ, quæ turbæ in ecclesia Romana sub Alexandro VI. Agebatur enim de potentia familiae Mediceæ in Florentina urbe sive attollenda, sive deprimenda, de usu, sive abusu Pontificiae potestatis, sive de republica potentissima retinenda, aut extinguenda, ejus principatu uni familiae delato. Hinc factum, ut Savonarolae servando plures se adjunxerint amici; plures etiam inimici in ejus necem conspirarint. Hinc etiam ut virum hunc pars urbis illius laudibus summis extollerent; alii criminibus onerarent. Hinc etiam fama de illo varia. Quae mea sit de hoc viro sententia in praesenti non exponam, cum satis mihi fuerit, si vitam ejus, qualem discipulus & amicus intimus scripsit, fideliter exprompserim; monitis prius lectoribus gloriosum martyris titulum inditum hic esse Savonarolae ex pio sensu privati scriptoris, non vero publica Romani Pontificis auctoritate, cujus unius esse fateor, & causam martyrii agnoscere, & martyrem declarare; sicut & in veritatem prodigiorum, quae a viris probis patrata narrantur, inquirere, & publicum assertumque testimonium ferre.

Haec olim scripseram dum opusculum istud typis parabam; nunc vero in ipso articulo folii praelo subjiciendi ab eodem viro docto P. Friderico de Podio opportune moneor, vitam Savonarolae, qualem hic ex cod. PP. Dominicanorum Lucensium excepi, non quidem illam esse, quam P. Pacificus dedit, sed alteram ab alio quopiam ex eodem P. Pacifico, & forte iisdem ejus verbis descriptam, & hinc inde decurtatam, atque in arctius redactam. Intellexisse vero se id, ajebat, ex literis Florentia acceptis ab amico, qui opus P. Pacifici in Florentino codice apud PP. Dominicanos S. Mariae Novellae servatum contulerat. Igitur suspicandi locus est P. Timotheum Botonium, cujus sunt nonnulla in fine hujus vitae adjecta, quique circa annum 1566. vivebat ut ex hoc opusculo apparet, epitomen hanc ex prolixiori P. Pacifici confecisse retento veteri titulo, quem ex eadem manu, qua totum opusculum in eodem Lucensi codice descriptum offendi.

P. F. FRIDERICI VINCENTII DE PODIO
ORD. PRÆDICATOR.
AD CL. BERNARDINUM BARONI PATRITIUM LUCENSEM
DE F. PACIFICO BURLAMACCHI AUTHORE VITÆ P. HIERONYMI SAVONAROLÆ
EPISTOLA.

AL NOBIL UOMO
SIG. BERNARDINO BARONI.
ILL. SIG. SIG. PADR. COLENDISS.

Voi già sapete, o Signore, che all'ordine io ho posta una Raccolta di memorie di molti de' nostri Religiosi Domenicani Lucchesi, in qualche maniera per dignità, o letteratura, o santità illustri e commendabili, essendo poi verissimo ciocche scrisse il Sig. Tucci nel Lib. V. Cap. III. de' suoi Elogj, che plurimi Lucenses ex hoc Cœtu (*di San Domenico*) præstantissimi homines & sanctissimi prodiere, viri doctrina, religione, pietate cunctisque eum virtutibus illustrantes; *o pure come scrisse il Padre Fontana* de Romana Provincia *pag.* 114. prodiere ex hoc Cœnobio (*di S. Romano*) veluti genitrice fœcunda viri inclyti vitæ probitate, doctrina, atque Sacris infulis spectabiles, qui eidem ac Ordini magnum praebuere laudis ornamentum; *perciò nella mia Raccolta suo luogo avendo ancora le poche memorie, che del P. Pacifico Burlamacchi ho potuto ritrovare, facile cosa mi è stata servirvi delle medesime: onde ecco ve le trascrivo nella presente lettera.*

Il Padre Pacifico, prima Filippo di Pietro Burlamacchi, non solamente nacque di nobilissima famiglia, ma fu altresì uno de' molti convertiti dal celebre P. Girolamo Savonarola. Fra Pacifico Burlamacchi, *così il P. Serafino Razzi nella sua manoscritta cronica della Provincia Romana, ove parla del Convento di San Romano,* convertito alle prediche del P. F. Girolamo Savonarola fu in questo Convento di santa, e approvata vita. *Fu perciò un gran divoto del Padre Savonarola, appunto come in quel tempo in Lucca, e altrove lo furono altri moltissimi, fra' quali Antonio Burlamacchi, fratello forse del P. Pacifico, quale nell'anno 1520 per testamento di sua mano scritto, lasciò essere sepolto nella nostra Chiesa di San Romano vestito da Converso o Terziario, con vesti già portate da i nostri Padri,* e ciò a onore, e reverenzia del P. Girolamo Savonarola che giura avere veduto più volte a Roma nell'orto di San Silvestro. *Pertanto alli 23 Mag-*

Maggio del 1498. *succeduta in Firenze la tragica morte del P. Savonarola, poiche subito dal Convento di San Marco gran numero de' Religiosi del P. Savonarola, fra' quali un suo fratello stesso, si trasferì, e fu accolto nel nostro Convento di San Romano, a questi nell' anno seguente annoverare si volle il divoto Pacifico Burlamacchi, desiderando separarsi affatto dal commercio col Mondo, e attendere unicamente a quella santa vita che poi effettivamente condusse. Vestito nostro Religioso, egli fu poi quello che sostenne in S. Romano la osservanza, e la Congregazione del P. Savonarola detta di San Marco; onde perocche la vita de' Padri di questa illustre Congregazione era allora oltremodo austera e rigida potete voi o Signore di leggieri imaginarvi qual fosse il tenore di quella del P. Pacifico, se egli ne fu il zelante sostenitore. Per schiarirvene la notizia, ecco la memoria che di esso abbiamo nella nostra Cronica.*

„ *F. Pacificus Burlamacchius Lucensis, Petri nobilis viri filius, anno* 1499 *die* 18 *Martii* „ *habitum ab eodem Priore accepit, & evoluto anno solemnem emisit professionem. Hic Philippus* „ *vocabatur in Saeculo, aetatis grandævae cum ad religionem venit, morum honestate laudabilis, &* „ *cum operibus charitatis valde deditus esset, omnibus gratus erat, quae omnia in Religione augere stu-* „ *duit, propterea a cunctis amabatur & colebatur. Fuit hic aliquando in Conventu S. Mariae su-* „ *per Quercum Prior, & in hoc Conventu supprior pluribus annis, similiterque Confessor Monia-* „ *lium S. Dominici. Adeo autem sanctam duxit vitam, multis corpus suum affligens abstinentiis &* „ *laboribus, corque suum a terrenis ad cœlestia evocans, ut in argumentum sanctitatis audierim viventem* „ *adhuc in carne miraculum fecisse, & eo moriente, ut infra dicetur, cingulum ejus a veneranda* „ *Matrona ob memoriam sanctitatis ejus peteretur* „. *Quindi nella stessa Cronica, nel Necrologio torna a leggersi.* „ *Diem extremum implevit* 13 *Februarii* 1519 *magno suo relicto desiderio, quia* „ *paucos sibi similes relinqueret. Quædam Matrona nobilis, audita ejus morte, cingulum ejus sum-* „ *ma petiit instantia possidere ceu unius sancti reliquiam conservatura, quod & obtinuit.* „ *Inoltre alla pagina* 38 *lo scrittore della stessa Cronica lo chiama* omni laude dignus.

Ancora il Ven. P. Cesare Franciotti della Madre di Dio fece onorevole menzione del nostro P. Pacifico alla pag. 507. *del suo Libro de' Santi di Lucca, ove fra le altre cose scrive.* „ *Visse* „ *con esempio di singolare santità, massime intorno alle sante virtù della carità, della solitudine,* „ *dell' umiltà, della pazienza, e perciò amato da tutti. Et è degno d' essere ancora celebrato eter-* „ *namente per una risposta religiosa, che come amante della solitudine e ben pratico del costume del* „ *Mondo soleva dare ad alcuni de' suoi parenti e amici, perche invitandolo questi a desinare alcuna* „ *volta con loro per desiderio che avevano di udire i suoi pii ragionamenti, soleva risponderli: Deh* „ *lasciateci stare da noi altri, che questo è meglio per voi, e per noi. . . . Se ne passò santamente* „ *all' altra vita alli* 13 *Febrajo l' anno* 1519 *favorito, dicono, dal Signore con alcune dimostra-* „ *zioni e segni molto evidenti della sua santità* „. *Osservabile è inoltre l' elogio che del medesimo P. Pacifico leggesi nel tomo* de Romana Provincia *del P. Fontana pag.* 114. Frater Pacificus Burlamacchius Lucensis provecta aetate Ordinem ingressus, orationibus, meditationibus, jejuniis, atque regulari observantia ita se totum dedit, ut apud Rempublicam, populumque Lucensem in veneratione maxima esset, confluentibus ad eum tamquam ad oraculum atque in adversis consolatorem. Decessit 13 Februarii anni 1519, sanctus communi acclamatione dictus, cujus Corpus insepultum diu stetit, fidelibus ejus vestes lacerantibus atque in proprias aedes veluti reliquias sacras deferentibus. *Non v' è insomma scrittore che rammenti il di lui nome, e ciò non faccia con singolare ossequiosa maniera. Voi già sapete che ancora il Sig. Tucci ne' suoi Elogj ne fa particolare significante memoria.*

Vengo adesso, o Signore, a dirvi alcuna cosa intorno la vita del P. Savonarola scritta dallo stesso nostro P. Pacifico, quale io ho avuto il piacere di scuoprirvi nella nostra libreria. Voi non sapevi che il P. Burlamacchi avesse scritta tal vita; ma eccovene un riscontro dal P. Serafino Razzi preso dall' originale manoscritto della vita che pur esso nel 1590. *compose del medesimo P. Savonarola, e che conservasi presso la nostra libreria.* Mi sono recato davanti (*scrive egli nella seconda prefazione*) alcune vite di questo Servo di Dio da altri valenti uomini scritte, e singolarmente quella del Sig. Gio. Francesco Pico Conte della Mirandola, scritta in idioma latino, e quella del R. P. Fra Pacifico Burlamacchi scritta in lingua volgare, i quali tutti e due, cioè il Conte e il Burlamacchi furono contemporanei al P. Fra Jeronimo e tennero grande amicizia e familiarità seco, e ambedue furono persone timorate di Dio e degne che sia loro prestata fede. *Questo è anche poco; dovete inoltre sapere dallo stesso P. Razzi che questa vita del Padre Burlamacchi è la prima che del P. Savonarola sia stata mai scritta.* Il Rev. Padre (*così alla pag.* 153) Fra Pacifico Burlamacchi nobile Lucchese, e Padre di molta bontà, fu il primo che scrivesse la vita del nostro profeta, e da cui gli altri tutti hanno prese le loro narrazioni. *Or ecco in qual pregio è da tenersi lo scritto del P. Burlamacchi, se è la prima storia della vita del P. Savonarola, e se da questo hanno tutti gli altri ricopiato, come da Opera di scrittore in piena estimazione, contemporaneo, e familiare dello stesso P. Savonarola. Scritto simile, e il chiaro Nome del suo ottimo schiettissimo autore meritano certamente la publica luce. La famiglia stessa de' Signori Burlamacchi merita questo, e maggior riguardo, poiche ha prodotto tale degnissimo Religioso ed altri valenti uomini, essendo tuttavia in benedizione e memoria (per dire solamente di alcuni ecclesiastici) il P. Don Ilario monaco Benedettino morto in Sicilia dopoi al* 1630. *con fama di santità, & il P. Federigo Burlamacchi della Compagnia di Gesù, Religioso celebre per*

le sue belle Note alle Lettere di S. Caterina da Siena pubblicate nella nuova edizione fattane da i torchj di Lucca il 1721. *Noi pure in San Romano, dopoi al Padre Pacifico abbiamo avuti da sì illustre famiglia altri degni Religiosi, in guisa che confido debba mai la medesima regrettare i suoi Signori dati alla Religione Domenicana.*

Ma ritornando alla vita scritta dal P. Pacifico; per un distinto ragguaglio della medesima, non posso far'altro che rimettermi a voi, imperocchè non avendo avuto io il tempo di leggerla, se non qualche squarcio, rammenterete aver pregato voi di ciò fare, e ben esaminarla prima di farne uso. Mi sono bensì avveduto che la copia datavi, essendo secondo la trascrizione fatta dal P. Timoteo Botonio, vi è in fine qualche piccola giunta del medesimo; La vita però è la stessa del P. Pacifico, se pure non restai ingannato ne' riscontri presi in Firenze dalla Libreria de' nostri Padri di S. Maria Novella. Il P. Pacifico fu parecchi anni Confessore delle nostre Monache di S. Domenico; e lo scrittore della medesima si manifesta attuale Confessore delle suddette. Or adunque, per concludere questa lettera con un'altra gloriosa memoria del nostro P. Pacifico, vi dirò che tal credito e fama restò presso i nostri Padri della Santità e rispettabil persona sua, che poi dipingere ne fecero nel Claustro, fra gli altri nostri più illustri Religiosi, l'effigie con al di sotto la seguente onorevole iscrizione R. P. Frater Pacificus Burlamacchi Lucensis, abstinentiae summae, charitatis eximiae, ac omnium virtutum exemplar, qui vivens miraculum fecisse perhibetur; beatus Vitam aeternam meruit. *Ed ecco, o Signore, le memorie che ho potuto mandarvi; servitevene come stimate più proprio, e con maggior risalto di quello abbia io saputo fare in questa mia troppo ordinaria mal'ordinata lettera. Siatemi quale desidero, e gradite che infrattanto sinceramente mi dichiari*

Umilissimo e Devotissimo Servitore vostro

F. Federigo Vincenzo di Poggio de' PP.

Dal Convento di S. Romano di Lucca

questo dì 11. Maggio 1761.

INCOMINCIA LA VITA
DEL M. R. P. F. GIROLAMO SAVONAROLA
DA FERRARA DELL'ORDINE DI S. DOMENICO,
SCRITTA DAL P. PACIFICO BURLAMACCHI LUCCHESE DELL' ORDINE DE' PREDIC.

PROLOGO NELLA VITA DEL B. JERONIMO.

R*Ex autem loquebatur cum Giezi puero viri Dei dicens; narra mihi omnia magnalia quae fecit Eliseus* 4. Regum Cap. VIII. Volendo l'onnipotente Dio Re de i Re, Signore de'Signori, e specialmente della Città di Firenze dimostrare quanto egli sia mirabile, e glorioso nei Santi suoi ha chiamato a se Jezi che è interpretato Valle Veggente, e figura ciascheduno fedele Servo de' suoi Santi profeti così antichi come moderni, che in questa Valle di miserie ha veduto e udito le cose da loro prenunciate; e gl'impone che narri a lui cioè a sua gloria e onore le cose grandi le quali ha operate Eliseo, che viene interpretato salutare dello Dio nostro, e figura, in proposito di noi, il profeta e martire F. Jeronimo Savonarola dell'Ordine de' Frati Predicatori. Il quale Iddio ha mandato al mondo, e in particolare alla Città di Firenze, acciocchè egli sia Salute di molti così nei tempi presenti come nei futuri, e da avvenire. Vuole adunque che si narrino e che si scrivano gli egregj fatti e le maravigliose opere di questo gran Servo suo. Onde volendo noi ubbidire alla voce di sua Maestà, e anche al comandamento della Serenissima Madre sua Regina e speciale Avvocata nostra, che ciò ne ispira e comanda: per consolazione altresì de i divoti di lui: per salute de i popoli, e perchè la memoria di sì gran profeta e martire fresca e viva si mantenga nelle menti degli uomini, e non vada in oblivione scriveremo quanto di lui con i proprj occhi veduto abbiamo, o vero dalla sua propria bocca udito, o da altri veraci uomini inteso, o in atti pubblici letto. D'onde potrete benigni Lettori conoscere la sua Conversazione essere stata Angelica, la sua vita irreprensibile, la dottrina sana e fruttuosa, l'opere ammirande, e la Morte preziosa nel cospetto del Signore. Le quali cose quando viste e lette averete, credo che posti in ammirazione, resterete stupidi, e direte meco insieme *profeta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitavit plebem suam, ad laudem & gloriam* dell'omnipotente Dio *qui est benedictus in Saecula saeculorum*.

Fu F. Girolamo Savonarola per nazione, & patria Ferrarese, benchè i parenti suoi havessero origine da Padova. Perciochè in Padova fu un nobile huomo domandato maestro Michele Savonarola, medico eccellentissimo, il quale più libri haveva scritto in quella facultà. Or costui per il gran nome & dottrina sua fu chiamato & condotto da Niccolò, allora Marchese di Ferrara, acciò in quella città l'arte sua essercitasse di medicare, dov'essendo venuto con la famiglia ad abitare, ebbe in processo di tempo un figliuolo, al quale pose nome Niccolò; al quale, poichè fu venuto in età, dette per moglie una giovane domandata Elena dell'antica famiglia de' Buonacorsi da Mantova. Del quale matrimonio nacquero sette figliuoli, cinque maschi & due femine. Il primo de' maschj fu chiamato Ognibene,

bene, & fu reputato assai nella milizia. Il secondo ebbe nome Bartholomeo. Il terzo Girolamo; il quarto Marco, che fu sacerdote nel secolo, ma poi prese l'abito de' Frati Predicatori per le mani del suo fratello & domandossi fra .... L'ultimo si chiamò Alberto, che fu medico assai dotto in quell'arte, la quale essercitò in molta carità, medicando per l'amor di Dio gran numero di poveri. Delle femine, la prima ebbe nome Beatrice, la quale non volle maritarsi, ma in stato di verginità passò da questa vita; l'altra fu domandata Chiara, la quale si maritò, ma rimanendo poi vedova, tornò ad habitar nella paterna casa insieme con il suo fratello maestro Alberto dove piamente vivendo secondo il suo stato fornì gli anni della sua vita.

Ora tornando al P. F. Girolamo di cui habbiamo a parlare. Nacque egli l'anno della salute 1452, & a dì 21. di Settembre, il giorno proprio di S. Mattheo, in giovedì a hore 23. & mezza in circa; & fu battezzato a dì 4. di Ottobre, il giorno di S. Francesco, in S. Maria del Vajo, & lo tenne al battesimo messer Francesco de Ribanori, gran consigliero del duca Borso di Ferrara, e li pose nome Girolamo, Maria, Francesco, & Mattheo. Questo nascimento è stato levato del libro proprio di Niccolò suo padre & dice così appunto.

La statura sua fu mediocre, pendendo più tosto in piccola che in grande, retta nondimeno & libera. Bianco era di carne, pendendo anche alquanto in rosso; haveva la fronte eminente & elevata, crespa & grinzata notabilmente; gli occhi erano risplendenti & di color celeste, come quelli che da' Filosofi sono chiamati glauci, circondati intorno di rossi & lunghi peli; il naso era alquanto curvo & grandetto, donde veniva gran venustà alla faccia; il viso suo era piutosto pienetto, che macilento, con le guancie alquanto apparenti, & il labro di sotto, il quale era grossetto, dava molta grazia al suo volto; la memoria sua appariva svelta, & spiccata dietro alla testa, e tutte le altre membra del corpo suo erano proportionate & ben composte, mostrando in tutti i suoi gesti & movimenti un'aria mansueta & piena di grazia, le mani erano ossute, & di pochissima carne coperte, talche accostandole a qualche lume si vedevano trasparire; le dita erano lunghe & distese, tendendo in acuto insino all'ugne. Aveva l'andar retto, grave, costante & feroce con certa urbanità humile, ornato & grazioso in ogni suo gesto & atto.

Venuto all'età d'imparare costumi e lettere, fece, vivente ancora l'avolo suo, non mediocre progresso nella grammatica & nella latinità. Dipoi dal proprio padre fu messo alle arti liberali, nelle quali, essendo egli di acuto & ottimo ingegno, & studiando giorno & notte con molta assiduità, in breve tempo venne eccellente & famoso, di gran lunga avanzando tutti gli altri, che insieme a' medesimi studj attendevano. Nè meno che negli studj faceva profitto nè buoni & santi costumi; perciocchè essendo ancora tenero fanciulletto, si dilettava assai di star solo, dandosi a fare altarini & altre simili devotioni. Si volse poi con tutto l'animo finalmente alla sacra Teologia, consumando in quella quasi tutto il tempo che haveva, eccetto che qualche poco attendeva a comporre versi Toscani, di che molto si dilettava. Seguì in Filosofia la via Peripatetica d'Aristotile, & di S. Thomaso precipuamente, dal qual diceva haver imparato quasi tutto quello ch'egli sapeva, giudicandolo il più eccellente Filosofo, che giamai fosse stato infra i Latini. Nel seguire le opinioni non si accomodava ai concetti & pareri del vulgo, ma sempre haveva l'occhio alla verità & alla ragione; e trovando qualche autore che non gli soddisfacesse, lasciavalo stare, e liberamente diceva al maestro suo che non gli piaceva. Incominciando poi publicamente a disputare, per la sua gran dottrina, ingegno & judicio s'acquistò in breve l'amicitia di molti, & la benevolenza d'ognuno. Era difficile a giudicar qual fusse in lui maggiore, o la dottrina o la gravità. Parco era nel conversare, standosi la più parte del tempo ritirato & solitario. Soleva spesso tra se stesso andar meditando la stultitia degli uomini, i quali per la maggior parte, & quasi tutti, ad ogni altra cosa più attendano che a conseguire il fine, per il quale sono stati da Dio creati. Fuggiva le corti de' gran Maestri, & solo una volta in vita sua entrò nella Rocca dov'era la corte del suo Principe, attendendo solo a contemplare giorno & notte la verità, nella qual egli sommo diletto & inestimabil contentezza ritrovar solea. Seguì nel secolo questo modo di viver il P. F. Girolamo infino all'età di 22. anni; dipoi cominciò a cercar se doveva cercare miglior vita, oppur in quella perseverare. Et havendo consumati più giorni in questo pensiero, una notte dormendo sentì spargersi il corpo d'un'acqua freddissima, per il che subito destandosi, & ruminando quanto gl'era, fermò l'animo a lasciar la gloria del mondo, & l'altre sue vanità, & dedicarsi tutto al servigio di Gesù Cristo. Al che fare era anche mirabilmente stimolato dalle parole d'un frate Eremitano, che allora predicava. Sentendosi dunque inchinato assai alla religione di S. Domenico, sì per la gran riputatione, nella quale ella era; si anco per la molta affectione che al dottor S. Thomaso portava, quella si deliberò di seguire. Et fatta questa deliberatione, compose un' operetta del dispregio, & havendola lasciata nel suo scriptorio tra certi suoi libri, senza fare altro motto a i parenti, si partì di Ferrara alli 24. d'Aprile il giorno di S. Giorgio, che molto solennemente si celebra in quella città. Et preso il camino suo verso Bologna, giunto quivi andò di tratto al venerabile convento di S. Domenico, dove istantemente chiese, & con lieto e pronto animo ricevve l'abito santo della religione. Ma è da notare, che sicome egli poi riferì al Pico della Mirandola, prima ch' egli entrasse in detto convento, hebbe sempre fermo pensiero di non voler l'abito clericale per fuggir gli ordini sacri, & le occupationi delli studj profani & scolastici, a' quali molto attendevano in quel tempo quasi tutti i religiosi, & egli già ne era molto satio, & diceva esser poca differenza da secolari a frati, che tutto il giorno attendessero a vane questioni & dottrine d'Aristotele. Desiderava dunque esser converso e più tosto attendere all'orto, o a cucire le vesti, che ritornar di nuovo ad occuparsi negli studj distrattivi della simplicità & devotione; ma entrando nel convento di S. Domenico, per divina dispositione, lì si scordò affatto di questo pensiero, onde fu vestito dell'abito clericale; il quale ricevuto scrisse subito a parenti suoi, afflitti molto & dolenti per la partita sua, una lettera consolatoria dell'infrascritto tenore.

„ Io non dubito che vi duole assai della mia partita, & tanto più, quanto ch'io mi sia partito „ occultamente da voi. Ma voglio che intendiate „ l'animo & volontà mia per questa lettera, acciò „ vi confortiate, & intendiate ch'io non mi son „ mosso così puerilmente, come alcuni si credono. „ Et prima, da voi voglio, come da buono dispensatore delle cose caduche, che piutosto siate fettator della verità, che della passione, come fanno „ le feminelle, & che giudichiate secondo l'imperio „ della ragione, s'io dovevo fuggir il secolo, & „ seguir questo mio proposito & pensiero. La ragione che mi muove a entrar nella religione è „ questa: prima è la gran miseria del mondo, la „ iniquità degli huomini, gli stupri, gli adulterj, i „ latrocinii, la superbia, la idolatria, le bestemmie „ crudeli, nelle quali il secolo è venuto, che non „ si trova più chi faccia bene; dove più volte cantavo il dì questo versetto lagrimando. *Heu, fuge „ crudeles terras, fuge littus avarum*. Et questo „ perchè non potevo patir la gran malitia di certi „ populi d'Italia; & tanto più, quanto io vedevo „ la virtù spenta & messa al fondo, & i vitii sol- „ leva-

„ levati. Questa era la maggior passione ch'io potessi haver in questo mondo. Per la qual cosa io pregava ogni dì il mio Signor Gesù Christo che mi volesse levar di questo fango; & così facevo continuamente questa oratione, pregando con grandissima devotione Iddio, & dicendo; *Notam fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te levavi animam meam*. Ora a Iddio quando è piaciuto per sua infinita misericordia me l'ha mostrata, & io l'ho ricevuta, benchè sia indegno di tanta gratia. Rispondetemi dunque, non è gran virtù d'un uomo a fuggir le spurcitie & l'iniquità del misero mondo per voler viver come huomo rationale, & non come bestia fra i porci? Certo non saria stata la mia una grande ingratitudine, l'haver pregato Iddio che mi mostri la via dritta, per la quale io abbi a camminare, & lui essendosi degnato di mostrarmela; & poi che io non l'havessi accettata? Oime, Jesù mio più tosto mille morti ch'io ti contradica mai & sia ingrato per tal modo. Sicche, padre mio dolcissimo, più tosto havete à ringraziare ms. Gesù, che piangere, il quale vi ha dato un figliuolo, & dopo ve l'ha conservato insino all' età d'anni 22. assai bene; & non solamente questo, ma ancora si è degnato farlo suo militante cavaliero. Ohime! non reputate gran grazia questa haver un figliuolo cavalieri di Jesu Cristo senza alcuna difficultà? overo che voi mi amate, o nò: Sò bene che non diresti che non mi amate; Se dunque mi amate, *cum sit* ch'io habbi due parti, cioè l'anima & il corpo, o amate più il corpo overo l'anima. Non potete dire il corpo, perchè voi non mi ameresti, amandomi, ma ameresti la più vil parte di me, Se dunque più amate l'anima, perchè non cercate il ben dell'anima? Anzi più tosto voi doveresti giubilare & far gran festa di questo trionfo. Però, se ben penso, che non si può far che la carne non dolga alquanto; imperoche si dovrebbe raffrenare con la ragione, præsertim dagli Uomini sapienti, & magnanimi, come sete voi. Non credete voi che mi sia stata gran doglia a separarmi da voi? Certo sì; & voglio che mi crediate, che giammai, dapoiche son nato, hebbi maggior dolore & afflictione di mente, vedendomi abbandonar il proprio padre, & andar fra gente ignota per far sagrificio a Jesu Christo del corpo mio, per vendere la mia propria volontà nelle mani di coloro che mai non conobbi. Ma dipoi ripensando che è Dio, & che lui non si sdegnò fra noi vermicelli farsi servo, non saria mai stato tanto ardito, che non m'inchinassi alla voce dolcissima, & tanto più del mio Signor Jesu Cristo, che dice; *venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris*. Ma perche io so che voi di me vi lamentate, che occultamente mi sia partito & quasi fuggito da voi: sappiate che tanto era il mio dolore & la passione ch'io sentivo dentro al cuor dell'avermi a partire da voi, che se io ve l'havessi manifestato, credo veramente che innanzi ch'io mi fussi partito da voi, mi saria crepato il cuore, & avria mutato il mio pensiero & il mio concetto. Sicche non vi maravigliate se non velo dissi. E' vero che lasciai certi scritti dietro ai libri che sono appoggiati alla finestra, i quali vi davano notizia de' fatti miei. Vi prego dunque, padre mio caro, che poniate fine ai pianti, & che non mi vogliate dare più tristezza & più dolore, ch'io m'habbia, non per dolor di questo ch'io ho fatto, che certo non lo rivocherei, se io credessi venir maggiore, che non fu Cesar Augusto, ma perche ancor'io son di carne come voi, & la sensualità ripugna alla ragione: onde mi convien combattere crudelmente, accioche il diavolo non mi salti sopra le spalle; & tanto più, quando sento di voi. Presto passeranno questi giorni, ne' quali il male è fresco, & dopo spero che voi & io saremo consolati in questo mondo per grazia, & nell'altro per gloria. Altro non resta, se non ch'io vi prego, che come huomo virile, confortiate mia madre, la quale io prego insieme con voi che mi diate la vostra benedizione, & io sempre pregherò per l'anime vostre ferventemente, Ex Bononia die 25. Aprilis 1476.

Hieronymus Savonarola
filius vester

Entrato nella religione, fu osservantissimo circa li 3. voti, & anco circa gli altri obblighi appartenenti alla professione sua. Et quanto alla povertà, era nel mangiare parcissimo, & sempre si rallegrava di avere i panni rozzi, grossi, & rattopati, non pomposi & delicati. Le scarpe portava lunghe con la punta rivolta in sù & rattacconate; dicendo alli suoi frati, che quelle sarebbono state poi piene di pietre preziose in Paradiso. Aveva questo special dono, che i panni suoi non s'insudiciavano mai, o macchiavano per il sudore. Il letto erano alcuni travicelli, sopra de quali erano confitte alcune mazze o bastoni come un graticcio. Dipoi un saccone pien di paglia, & un telo di lana per lenzuolo, sopra il quale teneva una schiavina, & quivi si riposava. Soleva anco scrivere nella sua Bibia, Breviario, & Diurno molte cose necessarie alla predicatione & confessione, acciò andando a predicare non avesse a portar sempre seco la valigia. Era in somma grande amatore della povertà, & volentieri di essa ragionava, chiamandola la sua sposa. Venendo un giorno a parlarli due Abati dell'ordine di Vallombrosa per chiedergli ajuto & consiglio in riformarsi, ragionando insieme venne il P. F. Girolamo a volger con modestia l'occhio, & a risguardare le loro cappe ovvero cocolle, ch'erano di rascia molto fina & bella, sorridendo alquanto nel considerarle, di che accorgendosi i detti Abati non senza erubescentia dissero per escusarsi: P. F. Girolamo non vi maravigliate di queste nostre rascie, perche le pigliamo così fine, perchè durano assai più; a quali con modestia il P. F. Girolamo sorridendo rispose, E' fu certo un gran peccato che S. Benedetto e S. Gio: Gualberto non seppono questo segreto, che forse ancor loro l'harebbono portate di questa sorte. Di che essi non poco si vergognorno & compunsero, vedendo lui dall'altra parte huomo di tanta riputatione esser vestito così grossamente. Volentieri soleva donare altrui li suoi libretti, nè voleva che molto tempo stessero appresso di se, tanto ardentemente amava la povertà.

DELLA SUA CASTITA'.

Della castità del suo purissimo corpo & della mente sua santissima non accade dubitare, percioche non fu mai huomo, che pur ne suspicasse. Onde mastro Vincenzo Bandella, Generale dell'Ordine de' predicatori in presenza del sommo Pont. Alessandro VI. rese testimonio della sua verginità. Et F. Sebastiano da Brescia, devotissimo religioso & vicario della congregatione di Lombardia, che più di cento volte lo aveva confessato, riferiva non haver mai trovato in lui pur un peccato mortale, & la vita sua con infinite lodi soleva exaltare. Apparivano segni di questa sua somma purità nell'espositioni mirabili delle sacre & divine scritture, & nelle angeliche visitationi & apparitioni di Santi & Sante, maxime della gloriosa Vergine, delle quali a luogo suo si parlerà appieno.

DELLA SUA PRONTISSIMA OBBEDIENZA.

Si dilettò sempre obbedir non solo a' superiori, ma anco agli equali & inferiori, talche come molti Padri

dri Lombardi soleano riferire, in questa parte non haveva pari. Et benche poco conversasse, era nondimeno tutto affabile & umile prontissimo ad ubbidire a ciascheduno. Considerando dipoi la vita & costumi de' frati del suo tempo, & insieme quella di molti Christiani, & de' monaci dell'Egitto, grandissima differenza scorgea tra questi e quelli, vedendo molti intenti ad arrichire le Chiese & fabbricare bellissimi conventi, & infiniti altri occuparsi in moltissime vanità, massime studiando più Aristotile che la santa Scrittura; ond'egli grandissima molestia sentiva, convenendogli esser lettore & insegnar del continuo philosophia, & altre scientie profane. Il che egli per obbedire fece prontissimamente & con molta sodisfazione, ingegnandosi però sempre di resecar le vane & inutili questioni, & riducendo il tutto più che poteva alla simplicità christiana; ma alfine si volse alle sagre scritture, alle quali con tanto studio attese, che tutti i libri del canone imparò a mente, & gli venne detto una volta, che più volte tutta l'aveva studiata con le chiose, come ben si conobbe poi predicandola & dichiarandola alle genti divinamente. Dov'è d'avvertire che nel principio del suo predicare nè voce, nè gesti nè modo alcuno aveva, che fusse convenevole, & accomodato a tale exercizio, di sorte che non aveva gratia alcuna, nè piaceva a persona. Onde per dono particularissimo di Dio diventò poi così mirabile, & stupendo predicatore, sendo dotato di una mirabile attrattiva & fuor di pergamo ne'privati suoi ragionamenti. Et occorrendogli una volta di andar in barca da Ferrara a Mantova, s'abbattè a essere in compagnia di 18. soldati della medesima nave, i quali tuttavia giocando & parlando sporcamente, egli chiese lor gratia di potere dir loro parecchie parole. Il che havendo ottenuto, non ebbe molto detto esortandoli a mutar costumi & vita, che undici di loro gli si gittorno prostrati a piedi, & si confessorono a lui di grandi & d'innumerabili peccati, sendo stati molti anni senza confessarsi, & gli domandorono con molti preghi & lagrime umilmente perdono.

DEL PRINCIPIO DELLE SUE RIVELAZIONI, ET DELLA SUA PRIMA VENUTA A FIRENZE.

L'anno del Signore 1483. cominciò questo servo di Dio a esser fatto partecipe delle divine illuminationi, come si legge in una sua predica, che parla della renovazione della Chiesa, fatta l'anno 1494. & nel principio hebbe special revelazione del rinovamento di essa Chiesa, il che egli oltre al lume divino, per molte ragioni si confermò a credere, & specialmente per la enormità & numero grande & infinito de' peccati per la pessima & scandalosa vita de' Prelati di qualunque sorte, per la grande tepidità e rilassazione della vita religiosa, & cose altre simili, le quali ogni dì più lo confirmavano nella verità a lui rivelata. Di più, l'anno medesimo in Brescia disse ad alcune persone private qualche cosa di flagello futuro; le andava nondimeno in pubblico manifestando, mescolandole con le sue sagre Scritture, acciò le cose sante non fussero dalle genti disprezzate. Macerava con molti digiuni & discipline il corpo suo, & molto s'occupava nelle orationi; & una volta fra l'altre salmeggiando la mattina in coro, & venuto a quel versetto. *Bonus es tu, & in bonitate tua doce me justificationes tuas*, sentì con più chiarezza che mai illuminarsi la mente, & partirsi tosto da lui tutte le dubitationi delle cose previste, sicome egli poi rivelò al conte della Mirandola, & molte volte anco lo disse in pubblico, affermando che delle cose da lui predette aveva più certezza, che non ha un filosofo de' primi principi. L'anno 1520. il dì ultimo d'Aprile il Venerando P. F. Bartholomeo Ra.. ...i priore allora del convento di detta città, riferì a frati di S. Marco, come essendo il P. F. Girolamo suo discepolo a Brescia, il giorno di S. Andrea dopo desinar, lo udì predicare quel capitolo dell'Apocalissi, che parla de 23. Vecchioni, il quale espose dicendo, che Iddio aveva mandato per il mondo questi 23. vecchj, & uno ne era venuto a lui, dicendoli che prenunciasse un gran flagello che doveva venir sopra l'Italia, & maxime a Brescia, & che però la chiamasse a penitenza dicendo che i padri vedrebbono ammazzare i loro figliuoli & con molta ignominia essere straziati per le vie di Brescia; & che tuttociò avverrebbe al tempo di quelli che erano allora vivi & presenti, il che s'adempì l'anno 1500. quando i Bresciani furno sì crudelmente saccheggiati da Franzesi, a quali s'erano ribellati. Nel medesimo convento di Brescia (sicome riferì F. Angelo da Brescia) la notte della Natività del Signore stette in estasi per spatio di cinque ore tutto immobile con la faccia splendida la quale tutta la Chiesa illuminava, come da più frati fu visto dicendosi il mattutino, & anco doppo. Et il medesimo F. Angelo che predicava alla Mirandola testificò haverlo visto con gli occhi suoi più volte, mentre celebrava, pieno di luce & rapito mirabilmente da sensi; per la qual cosa egli il più delle volte celebrava in luogo remoto & solitario alla sola presentia di chi serviva la messa. Venendo poi l'anno 1481. trovandosi in Ferrara nel convento di S. Maria degli Angeli, & essendo la detta città in guerra grande co' Venetiani, convenne sgravare il convento & mandar via di molti frati. Et fra gl'altri il P. F. Girolamo fu mandato a Firenze nel convento di S. Marco, dov'era priore allora F. Vincenzo Badella, il quale conoscendo la bontà & dottrina sua, lo fece lettore, nel quale ufficio, tutto che egli fusse del continuo assorto in devotissime contemplationi, nondimeno, perchè era dottissimo, ottimamente sodisfaceva a' discepoli. La prima quaresima che successe alla sua venuta a Firenze fu eletto predicatore nella Chiesa di S. Lorenzo, dove non aveva gratia alcuna nel predicare, & appariva in ogni parte molto sgarbato; talche alfine tra uomini & donne, tra grandi & piccoli non passava il numero di 25. persone. Per la qual cosa si deliberò di lasciar affatto il predicare, & di attender solo all'interpretazione delle sagre scritture, sicome anco da molti era consigliato, & pubblicamente lo disse al populo. Fornite le prediche se ne ritornò in Lombardia & trovandosi una volta al Capitolo provinciale che si faceva quell'anno in Reggio, dove erano convenuti molti huomini dotti per disputare, fra quali era m. Lodovico da Ferrara che fu poi procuratore dell'Ordine, & m. P. di Bergamo, che fece la tavola sopra S. Thomaso, vi venne per trovarsi alle disputationi il dottissimo Pico della Mirandola, il quale sentendo disputare fra gl'altri il P. F. Girolamo, tanto restò preso dalla dottrina sua mirabile, che non gli pareva poi poter vivere senza lui; in modo che, trovandosi poi & ragionando di lui con Lorenzo de' Medici, amator grande degli huomini eccellenti, gli persuase che volesse con l'autorità sua operare che egli ritornasse in S. Marco. Il che Lorenzo prontamente eseguì per far piacere a quel valentissimo huomo, da lui molto amato. Ritornò dunque la seconda volta questo servo di Dio a Firenze con carico d'esser lettore, come prima; ma prima nel suo viaggio giunto ad un luogo detto Pianoro di quà da Bologna circa otto miglia; per i grandissimi caldi venne a perder quasi affatto il gusto & le forze, in modo che stracchissimo, niente poteva mangiare; ma non gli mancò il divino ajuto, percioche si accompagnò seco una persona da lui non più vista, da cui fu dimandato perchè fusse così afflitto; & dicendogli egli la cagione, soggiunse la persona incognita; lassa fare a me, che ti preparerò un cibo, il quale, subito che ne avrai gustato, ti renderà l'appetito & le forze. Et così entrati in un ospitio fece la vivanda, la quale gustata, il Padre sentì ritornarsi il gusto, & tutto da quella ritto-

ristorarsi; & essendo poi da quel medesimo accompagnato insino alla porta a S. Gallo di Firenze, & entrando dentro insieme, sentì dirsi da lei fa che tu facci quello perchè sei mandato da Dio; ne più mai li comparse innanzi. Tutto questo riferì il P. F. Bartholomeo da Faenza, huomo di gran santità, & scienza, & che due volte fu vicario generale della congregatione di Toscana, il quale diceva averlo inteso dall'istesso P. F. Girolamo. Fu questo P. F. Bartholomeo di tanta reputazione al tempo suo, che Pier Soderini Gonfalonieri perpetuo di Firenze, lo propose a Papa Giulio II. per Arcivescovo della città.

DI TRE PERSONE DIVOTE CHE PER PIU' TEMPO AVANTI PREDISSERO LA VENUTA DEL P. F. GIROLAMO A FIRENZE.

Fu in Brescia una venerabile Matrona molto devota & dedita alle orationi, la quale un giorno fece chiamare il P. F. Girolamo in chiesa del nostro convento, facendoli sapere che voleva parlarli di cosa molto importante; alla quale egli fece rispondere dal sagrestano che non era solito di parlar con donne; & rimandandolo ella più volte a pregare che volesse udirla, & trovandolo sempre più duro, si deliberò di scrivergli una lettera; & così fece, narrandoli in quella, & predicendoli tutto quello che li doveva intervenire in Firenze insino alla morte; la qual leggendo il buon Padre tutto spaventato, dubitando, che tal cosa non venisse dal demonio la gittò in sul fuoco. Et questo riferì poi esso Padre a Pandolfo Rucellai, che fu frate di S. Marco, chiamato F. Santi. Fu anco un nobil cittadino in Firenze, domandato Francesco Boni, il quale l'anno 1487. trovandosi con Marcello Vernacci & Diosebo della Stufa, cittadini, nella via de' servi rincontro alla chiesa di S. Michele Vigdomini, una mattina fu tirato per il mantello da uno, il quale mai più l'aveva veduto, & essendo da lui tirato dentro alla detta chiesa, cominciò a rivelarli la persona incognita alcuni segreti del suo cuore, solo a Dio & a lui noti; di che restando egli attonito gli soggiunse, come Iddio giustissimo aveva deliberato per i molti peccati rovinare & distruggere la città di Firenze; ma che la Vergine Santissima s'era interposta con li preghi suoi, per i quali placato il figliolo suo gloriosissimo disse, che era contento per amor suo di fare misericordia alla detta città, aggiungendo, ch'aveva eletto un propheta dell'ordine de' Predicatori, domandato Fra Girolamo da Ferrara, che doveva predicar il verbo di Dio a Firenze con grandissimo concorso & frutto; & così detto partissi, nè mai più da lui fu rivisto; & questo fu sedici mesi prima che il P. F. Girolamo venisse a Firenze. Fu poi un altro nobile sacerdote Fiorentino chiamato messer Prospero Pitti, canonico della chiesa cathedrale, & anco piovano di S. Alexandro a Giogliolí. Costui tra l'altre gratie da Dio ricevute hebbe il dono della profetia, & era dottore in civile & canonico, & fu huomo di santissima vita, talche hebbe nome di haver servato virginità insino alla morte; ma sopra tutto era dedito agli studj delle sante scritture, le quali in tanta riverenza aveva, che quando le studiava sempre stava in ginocchioni dinanzi all'imagine del Crocifixo, orando & meditando; distribuiva tutte l'entrate superflue ai poveri, & con gran carità ministrava il verbo di Dio & i santissimi sacramenti alle sue pecorelle. Predisse la partita de' Medici, il flagello dell'Italia, & la rinovatione della Chiesa; & a Zanobi Acciajoli, sedici anni avanti alla venuta del Padre a Firenze, predisse che egli non sarebbe perseverato nell'abito di prete secolare, & che si sarebbe fatto frate in S. Marco; come poi si verificò, vestendolo con le sue mani il P. F. Girolamo, & domandandolo F. Zanobi. Disse, quanto alla rinovation della Chiesa, che sarebbe prima apparsa in aria una croce rossa grandissima negli occhi di tutte le genti; per il qual miracolo accompagnato da molti altri, i Turchi si sarebbono convertiti, i quali quando verranno al monte S. Agnolo in Puglia, allhora la chiesa si rinoverebbe, & che l'Italia al tutto sarà distrutta, predicendo anche il Papa angelico. Ma che pria Iddio avrebbe mandato di molte trombe di predicatori, & in particulare disse dover venire un profeta dell'ordine de' predicatori, il quale doveva far in Firenze gran cose, & che dopo molto frutto vi resterebbe morto. Et trovandosi poi una mattina il detto messer Prospero, la mattina del Sabato santo, a una predica d'esso Padre, & sentendo intonar quella voce, quando disse *gladius Domini super terram, cito & velociter*, chinò il capo dentro le sue mani, & stato così alquanto, si volse ad un suo nipote, che gl'era a lato, domandato Carlo Pitti; Nipote mio, quello è quel santo profeta, del quale già dieci anni ti parlai. Volle poi questo Canonico pigliar l'abito della religione in san Marco per le mani di detto Padre: ma egli udito la fama sua lo rimandò alle sue pecorelle.

DEL PRINCIPIO DELLE SUE PREDICATIONI ET DEL PRIMO ANNO DEL SUO PRIORATO.

Trovandosi dunque, come di sopra dicemmo, il P. F. Girolamo in Firenze la seconda volta, & havendo da Dio ricevuto l'efficacia del parlare & la gratia della predicatione, si cominciò a diffonder per tutto il nome suo. Et grandissima moltitudine di genti ingordamente correva a udir predicar per la sua bocca il santo verbo di Dio. Soleva da principio a pie dell' orto di S. Marco sotto un rosajo di rose damaschine a Frati del convento, tra quali erano mescolati molti huomini dotti & di grande ingegno, aprir il tesoro della sua dottrina celeste; & crescendo ogni giorno più il numero degli uditori, non si potea più in tal luogo stare; perciò i secolari cominciorono a fare grande istanza, perche egli leggesse in Chiesa come luogo piu capace. Et importunandolo a questo ancho quasi tutti i Frati, & particolarmente una domenica sera nell'ospitio, egli rispose loro: fate oratione insino a quest'altra domenica, & intenderete quello si ha a fare. Il qual giorno venuto, & circondato egli di nuovo da Frati per haver la risposta, disse lor sorridendo con allegra faccia domenica prossima leggeremo in Chiesa, & sarà letione & predicatione, aggiungendo, & predicherò più d'otto anni; come poi si verificò. Così il primo d'Agosto, che fu in Domenica l'anno 1489. incominciò ad esporre l'Apocalissi nella chiesa di S. Marco, con tanto corso di populo, che appena vi rimaneva luogo per i Frati, i quali per l'ingordigia grande d'udirlo erano costretti a star sopra del muro del coro, & guai si trovava alcuno tra loro che volesse attendere agli officii communi, come la sagrestia, la porta & simili, per non esser privi della letione. De secolari gran parte stavano in piedi, & alcuni attaccati a certe grate di ferro stavano sospesi meglio che potevano, per il desiderio grande di udirlo. Nel qual tempo cominciò a suscitarsi gran contraditioni, & a dividersi quasi tutta la città, dicendo alcuno ch'egli era semplice & buono homo; alcuni ch'egl'era dotto, ma astutissimo; molti che attendeva a visioni false & stolte; come anco di Christo alcuni dicevano: *quia bonus est, alii autem non, sed seducit turbas*. Tre cose in somma propose al populo; prima che la chiesa di Dio s'haveva a rinuovare, & questo a tempi nostri. Secondo, che Italia tutta sarebbe flagellata. Terzo che tutte queste cose sarebbono presto. Le quali cose egli efficacemente provava con ragioni & autorità delle sagre scritture, astenendosi per allora dalle visioni, non gli parendo il populo esser ben disposto a crederle. Dipoi in processo di tempo, vedendo miglior dispositione nelle genti, cominciò a scoprir qualche rivelatione, ma per modo di parabola & figuratamen-

mente. Dipoi creſcendo tuttavia più la grandiſſima contradizione; egli nel conſiderarla diventava alle volte puſillanime, & proponeva nell' animo ſuo di non predicar più coſe ſimili. Ma nondimeno ogn' altra coſa che ſtudiava o leggeva li veniva a faſtidio, & predicando altre materie, tutte gli diſpiacevano, & venivano a noja a ſe ſteſſo. Onde predicando la prima Settuageſima nel duomo l' anno 1490. avendo la prima ſettimana predicato aſſai delle coſe future, deliberò la ſettimana ſeguente laſciarle affatto, & non le predicar più; ma in tutto il ſabato & la notte ſeguente non potè mai ad altro applicar l' animo, trovandoſi ſerrata la via ad ogn' altro ſoggetto fuor di quello. Et eſſendo gia la mattina per la lunga vigilia ſtracchiſſimo udì dirſi: ſtolto che tu ſei; non vedi tu che la volontà di Dio è che tu predichi in coteſto modo? E così ſubito ſalito in pergamo fece una mirabile & ſtupenda predica.

COME FU FATTO PRIORE IN S. MARCO.

Nel medeſimo anno fu fatto priore nel convento di S. Marco. Et era in quel tempo in Firenze queſt' abuſo, che ogni volta ch' era fatto un priore di qualſivoglia convento ſolea andar ſubito a viſitare Lorenzo de' Medici per riconoſcerlo come capo della Repubblica, & raccomandarli ſe & il convento; la qual coſa non volle far il P. F. Girolamo, ma ritiratoſi in ſe ſteſſo atteſe a ringratiare Iddio di quanto era ſucceduto, raccomandando alla providenza ſua il convento & ſe ſteſſo; di che accorgendoſi i frati non poco ſi maravigliorno. Onde i primi padri del convento l' andorono a trovare, dicendoli: Padre Priore, e ci è la tal conſuetudine in Firenze, per tanto la R. V. doverebbe andar a fare le debite cerimonie, altrimenti ſarà grave ſcandalo; a' quali egli riſpoſe: chi m' ha eletto in priore o Iddio o Lorenzo? & riſpondendo eglino, che Dio era ſtato; Soggiunſe egli, & Dio mio Signor ringratiar voglio, non gli huomini mortali. Et con queſto ſe gli levò dinanzi. La qual coſa intendendo poi Lorenzo l' hebbe molto a male, & ſe ne dolſe con qualche ſuo familiare, dicendo: un frate foreſtiero è venuto ad abitare in caſa mia, & non ſi è pur degnato di venirmi a viſitare. Nè laſciò per queſto di tentarlo in più modi per farſelo amico, & talvolta fingendo di venir per ſua devotione a udire meſſa a S. Marco, ſe ne andava poi a ſpaſſo per l' orto; il che vedendo i Frati, correvano alla cella del Priore, dicendo: Padre Priore, Lorenzo è nell' orto; a' quali eſſo riſpondeva: domandami egli? & dicendo loro: Padre no; ſoggiungea laſciatelo dunque andare a ſpaſſo a ſua devotione; & coſì rimanevaſi in cella. Era coſtume nei Conventi, che quando Lorenzo vi andava, I capi di quelli gli andavano incontro co' più vecchj, & gli facevano compagnia per Chieſa & per il convento, ragionando di qualche coſa a lui grata. La qual coſa giamai far non volle il buon ſervo di Dio; anzi ſempre fuggì & ſchifò come veleno peſtifero l' amicitia & converſarione de gran Maeſtri. Di che Lorenzo, che tutto acutamente oſſervava, reſtava molto ſtupefatto; ma ſeguì pur di tenderli un altro laccio, tentando di corromperlo con preſenti; ma ne anco per queſta via lo potè mai vincere, percioche avendolo gia più volte mandato a preſentare, non per queſto il buon Padre reſtava di predicare, & riprender con ogni libertà, ſtando pur tuttavia nelle ſue. Ond' egli ſoleva dire in pergamo, come il buon cane ſempre abbaja per difender la caſa del padrone, & ſe pur viene il ladro, & per ingannarlo gli getta dinanzi un oſſo o qualche altra coſa, il buon cane lo piglia, & poi da parte, nè ceſſa d' abbajare, & di mordere il ladro. Il che vedendo Lorenzo s' accorgeva ch' egli non era terreno da piantar vigne. Nondimeno tentò ancora un altro mezzo, facendoli parlare da più perſone d' importanza, ſecolari & religioſi, per perſuaderli deſtramente l' amicitia ſua, ma ſempre ſi affaticorno in vano, ſtando egli ſaldo & fermo come una torre. Affliggevaſi molto Lorenzo, huomo di grande ingegno & giuditio, di non poter vincere queſto huomo, conſiderando quanto egli ogni giorno creſceſſe più in riputatione & fama. Et per non laſciar indietro alcuna via di tentarlo, volle ſperimentare, ſe egli era avaro & ingordo di denari; onde fece mettere a Ser Piero da Bibiena ſuo cancellieri, buona ſomma di ſcudi d' oro nella caſſetta delle limoſine che li tenea nella chieſa di S. Marco. Venuto dunque il tempo d' aprirla, il qual ben ſapeva Lorenzo che ſtava alla veletta, il priore con i Padri ſecondo il ſolito andorno a votarla, & trovandovi dentro quella quantità grande di ſcudi d' oro, il P. Priore fece la ſcelta, & avendo ſeparato gl' argenti da i ducati d' oro, gli annoverò al borſario, dicendo queſti ſaranno buoni per la pietanza & biſogni del convento, gli ſcudi d' oro portereteli a i buoni huomini di S. Martino, acciò gli diſpenſino a i poveri, non havendo noi biſogno di tanti denari. Di che quei Padri ſi maravigliorno aſſai, maſſime havendo gia fatto diſegno di ſpenderli in molte utilità del convento. Ne di manco non replicorno niente per la gran riverenza che gli portavano. Il che poi chiaramente inteſe Lorenzo, il quale s' informò del ſucceſſo in modo che toccò con mano la verità, maravigliandoſi ſempre più della ſollertia & ſincerità di quell' huomo. Il quale non reſtando perciò di predicare & di riprendere aſpramente i vitii, & minacciando ſempre gran tribulatione, dicendo che verrebbe preſto una grandine che avrebbe percoſſo ogni coſa, & guaſto il bel tempo che allora pareva che fuſſe. Si levorno tu molti cittadini, eccitati maſſime da Religioſi tepidi, i quali, dubitando che queſte coſe non diſpiaceſſero a Lorenzo, andorno a exortarlo che voleſſe laſciar quel nuovo modo di predicare, & ſeguire l' antico modo di predicare. Ei riſpoſe che quella dottrina dovea ampliarſi con grandiſſimo frutto, ſebben tutto il mondo gli fuſſe ſtato contro. Et ſoggiunſe che alcuni predicatori di gran nome mancherebbono di credito, & la ſua dottrina ſtarebbe ſalda, benche aveſſe tanta contraditione. Or conſiderando Lorenzo che queſta fiamma ogn' or più s' allargava, di nuovo usò un altra arte per eſtinguerla, o almeno tenerla da ſe lontana. Onde mandò a lui cinque cittadini de primi della città, nobiliſſimi, facondi & prudenti, i quali furno m. Domenico Bonſi, m. Guidantonio Veſpucci, Paolo Antonio Soderini, huomo di grande ingegno, Franceſco Valori, reputatiſſimo cittadino, & Bernardo Rucellai, cognato di Lorenzo che dal re Carlo fu reputato poi Signore di Firenze. Queſti dunque mandò Lorenzo al Padre, ordinando che fingeſſero di andare come da loro ſpontaneamente per il ben commune & pace della città, & anco per il ben del convento, del quale erano ſtati ſempre benefattori. Eſſendo già venuti in S. Marco, & trovandoſi alla preſenza del P. Priore per exortarlo a mutar concetti & modo di predicare, reſtorno tutti in un tratto quaſi come mutoli & ſenza ſpirito; pure il meglio che ſeppeno freddamente propoſeno al Padre quanto occorreva loro; a quali ſenza alcun timore & con molta prudenza così in brevità egli riſpoſe: Voi dite che ſete venuti a me, moſſi da voi medeſimi per il ben della voſtra città & per l' amor che portate al noſtro convento; & io vi dico che non è così; ma Lorenzo de' Medici vi ci ha mandati; al quale da mia parte riſponderete, che lui è Fiorentino & il primo della città, & io ſon qui foreſtiero & povero fraticello. Nondimeno ditegli, che lui ſi debbe partire, & io ci ho a reſtare; lui ſen andrà, & io reſterò; alle quali parole non ſapendo i valenti huomini che ſi riſpondere, preſa da lui licenza ſi dipartirno. La qual coſa recitò poi il Padre in pergamo predicando, ſendovi preſenti alcuni di quei cittadini gia convertiti alla ſua dottrina. Era in quel tempo un famoſo predicatore più d' eloquenza dotato, che

di ſan-

di santa dottrina, domandato m. Mariano da Genazzano, frate Eremitano, di vita regolare, a requisition del quale Lorenzo de Medici haveva edificato un convento bellissimo fuora della porta a S. Gallo per la sua religione, dove detto Padre gloriosamente all'ora predicava i giorni di festa, attraendo con l'eloquentia sua di molto populo, perciocche a sua posta aveva le lagrime, le quali cadendoli dagli occhi per il viso, le ricoglieva talvolta, & gittavale al populo. Alle prediche di costui andava Lorenzo, essendo molto suo amico, & molti altri ancora in gran numero della nobiltà di Firenze, il quale una volta lo pregò che volesse fare una predica, nella quale trattasse, come il predicar cose future è cosa di presuntione senza frutto, & eccitativa de populi a divisioni & discordie; il che Lorenzo da lui facilmente ottenne. Onde il giorno dell' Ascensione l' anno 1491. dopo vespro in chiesa di S. Gallo, fece una predica, proponendo per tema la sentenza scritta al primo capitolo degli Apostoli: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta*. Nella qual predica con tanta passione parlò, & tanto vi si accese, che insino a molti degli amici & fautori suoi se ne avvedero, & per tal cagione l'abbandonorno, ne più lo vollero udire. Fu ancho a questa predica il gran Pico della Mirandola, il quale per l'ordinario andava a quelle del P. F. Girolamo tutto che fusse amicissimo del Politiano, & con tutti gli altri più belli intelletti, che all'ora erano in Firenze, fra quali dopo questa predica nacque gran dissensione, perdendo molti di loro l'oppinione grande che prima havevano havuta di m. Mariano, & accostandosi perciò al P. F. Girolamo; onde si adempì la profetia quando egli disse, *me oportet crescere, illum autem minui*, le quali parole gli haveva detto innanzi a Girolamo Bienivieni, cittadino Fiorentino, nobile & famoso per dottrina, dicendogli egli se V. P. havesse l'eloquentia di m. Mariano, non si troverebbe meglio di lei. Fu quasi riferita di *verbo ad verbum* tutta quella predica al P. F. Girolamo, il quale la domenica seguente predicando ripigliò il medesimo thema, il quale ottimamente dichiarò secondo il vero intendimento, confutando con efficaci ragioni quanto gl'era stato predicato contro, parlando quasi seco nell'ultimo & dicendo: fratel mio, grato mi sarebbe stato, che tu fussi stato presente al mio sermone, bench'io sappia che ti sarà recitato. Non sai tu che pochi giorni fa venisti a me con tanta umiltà, & mansuetudine dicendomi, che il nostro modo di predicare ti pareva così buono, & fruttificativo, & che eri parato a darmi ajuto, & farmi ogni piacere, & cose altre simili? Chi t'ha poi in sì poco tempo rivolto il cuore & fatto mutar sentenza? Il che poi essendo riferito di punto in punto a m. Mariano, per non perdere al tutto il credito, simulò di nuovo essere affettionato al P. F. Girolamo, & lo invitò il giorno ad una festa solenne, che si facea in S. Gallo, & volle che egli cantasse solennemente la Messa per dimostrare al populo che era in buona con esso lui. Ma andando di lì a poco tempo a Roma fece ogni sforzo per mandare a fondo il nome & la vita sua, perciochè predicando nel collegio de' Cardinali dinanzi ad Alessandro VI. ebbe ardir di dire un tratto e di prorompere in queste parole, dicendo, abrucia, abrucia, s. Padre, lo instrumento del diavolo; abrucia, dico, lo scandalo di tutta la chiesa, parlando apertamente del P. F. Girolamo. La qual cosa intendendo egli in Firenze gli fece una publica correttione, predicando in Duomo, dicendo: Iddio ti perdoni, lui ti punirà, & fra poco tempo si manifesterà chi attendi agli stati, & reggimenti temporali. Sicome avvenne, perciochè non vi andò molto, che si scoperse la congiura de' cittadini, che volevano rimetter la casa de' Medici in Firenze, dove a cinque ne fu tagliato il capo, e M.ro Mariano, & F. Basilio del medesimo ordine pedagogo di Lorenzo giovane, ebbeno pubblico bando dalla città di Firenze, per essersi impacciati delli stati. Et in oltre M.ro Mariano cascò in una infirmità, dove perse tutte le membra, eccetto la lingua, la quale anco poco gli serviva. Onde poi il Cardinale di S. Croce burlando gli disse: Tu sei diventato arido, eccetto la lingua, la quale anco usi assai male, siccome sempre hai fatto. L'anno poi 1491. incominciò il P. F. Girolamo a esporre il Genesi, predicandovi su del continuo, insino all'anno 1494. eccetto una quaresima, la quale egli predicò a Bologna, come poco più giù diremo. Era in quel tempo n S. Marco un F. Martino, questo indemoniato, il quale fu dal P. F. Girolamo trovato una volta in cella sua con le mani & piedi legati al capo del letto con nodi & involture inestricabili fatte dal demonio, & aveva di molta schiuma alla bocca, il quale come egli vidde lo sciolse & gli scacciò il demonio da dosso. Pareva sempre a questo converso vedersi innanzi un Moro, & finalmente doppo molte illusioni & inganni del demonio, il qual lo faceva andare in estasi, fu dal P. F. Girolamo mandato fuora della religione.

La quaresima seguente andò a predicare a Bologna, dove nel principio non hebbe molto corso, attenendosi egli dalle curiosità che dilettano, & solo predicando cose utili & fruttuose alla salute dell' anime, & con gran simplicità esponeva le sacre scritture, resecando via ogni superfluità; onde da' savj di mondo era stimato huomo semplice, & predicatore da donne. Ora occorse che vi andava la donna di Giovanni Bentivogli, tiranno di Bologna, la quale sempre veniva che già la predica era incominciata, & menando seco gran comitiva di gentildonne & damigelle dava gran disturbo, non solo alli udienti, ma anco al predicatore, il quale spesso era costretto a fermar la predica finchè il tumulto si quietasse. Per la qual cosa egli per la prima volta pregò con gran modestia tutte quelle Matrone in comune che s'ingegnassero tutte trovarsi al principio della predica, per non dar poi disturbo alcuno al verbo di Dio. Di che non facendo alcun frutto la superbissima donna, & seguitando pur di venire secondo il solito, il predicatore una mattina si volse a lei in particolare, dicendole con gran mansuetudine, mentre ella andava al suo luogo: Madonna, voi fareste cosa grata a Dio, & anco a me, di venire al principio della predica, per non inquietar ne me ne gli altri audienti. Ma tutto fu in vano. Onde alla terza volta, vedendola venire secondo il suo consueto con grandissima pompa, tutto acceso di zelo incominciò ad esclamare con alta voce & dire: Ecco il demonio ecco il demonio, che viene a perturbare il verbo di Dio. La qual voce sentendo quella Signora insolentissima, tutta infuriata comandò subito a due de' suoi satelliti che in pergamo lo ammazzassero; ma il Signore che era in suo ajuto non permesse che mai potessero salirvi. Et essendo poi tornato il predicatore a cella, la medesima donna piena d'ira & di rabbia mandò due altri peggiori de' primi perchè gli dessero la morte; li quali giunti alla porta del convento, il portinajo domandato F. Dionisio, andò a chiamarlo, dicendoli, che giù alla porta erano due soldati mandati dalla Signora, & domandavano di lui; onde lo avvisava che si guardasse da qualche insidia. Al quale rispose il Padre che tutto si confidava nel Signore, & che perciò li menasse dentro liberamente. Essendo dunque giunti alla presenza sua dimandò loro che buona facienda havessino; i quali sentendosi mutare il cuore con gran riverenza risposeno: la Signora nostra ci manda a V. R. per intendere se havete bisogno di cosa alcuna, che egli è paratissima a provedere a ogni vostra necessità. Il che vedendo il P. rese loro le debite grazie, & con buone parole gli licenziò. Visto tale esempio di costanza mirabile, cominciò ad havere sì gran corso di popolo, che appena poteva capire in chiesa. Et egli essendo venuto all'ultima pre-

predica, disse publicamente, questa sera piglierò il camino verso Firenze col mio bastoncello & fiasco di legno, & albergherò a Pianoro; se nissun volesse niente da me, venga prima ch'io parta; nondimeno la morte mia non s'ha da celebrare a Bologna, ma altrove. Et così avvenne.

COME LORENZO DE' MEDICI AMMALATOSI VOLLE CONFESSARSI DA LUI.

Tornato il P. a Firenze trovò più che mai vive & accese le sue contraditioni. E un giorno nella casa de' Medici alcuni ebbero a dire noi faremo a questo F. Girolamo, come a F. Bernardino da monte Feltro, il quale con molto frutto haveva predicato in Firenze, donde fu poi scacciato con publico bando, predicando egli contro le usure, & volendo introdurre & fondare il monte della pietà: alle quali parole fu presente F. Angelo Carducci, Frate minore, & referendole poi per ordine al P. F. Girolamo gli rispose egli: sappi ch'io starò in Firenze più di lui, imperoche Lorenzo de' Medici deve morir in quest'anno, & anco il Papa cioè Innocentio VIII. il fine di Piero suo figliuolo non voglio dirlo perchè sarebbe scandalo. Il che tutto si adempì; percioche il Papa morì in quell'anno, & anco Lorenzo, il quale trovandosi infermo a morte, domandando il confessore, & avendo appresso Don guido degli Angioli & m. Mariano della Barba suoi familiari, disse non voglio alcun di loro, mandate per il P. Priore di S. Marco, perchè io non ho ancor trovato religioso alcuno, se non lui. Andò dunque un messo a chiamarlo da parte di Lorenzo, al qual'egli rispose: dite a Lorenzo, ch'io non sono il suo bisogno, perchè noi non saremo d'accordo, però non è espediente ch'io venga. Ritornato il servo con questa ambasciata, disse di nuovo Lorenzo: torna al P. Priore, & digli che al tutto venga, perch'io voglio esser d'accordo, & far tutto quello che sua R. mi dirà. Ritornato dunque il servidore a S. Marco, & fatta la proposta al P. Priore egli prese subito il cammino verso Careggio, villa di Lorenzo, lontana due miglia dalla città, dove egli giaceva ammalato, & per compagno suo prese fra Gregorio vecchio, questo infermario, al qual per la via rivelò, che Lorenzo al tutto doveva morire di quella infermità, nè potea scampare. Giunto questo al luogo, & entrato nella camera di Lorenzo, salutatolo prima con le debite cerimonie, doppo alquanto di ragionamento disse Lorenzo: Padre io mi vorrei confessare, ma tre peccati mi ritirano indietro, & quasi mi pongono in disperatione; al quale egli disse, & quali sono questi peccati? Rispose all'hora Lorenzo, i tre peccati sono questi, i quali non so se Dio mai me gli perdonerà: il primo è il sacco di Volterra che patì per le promesse ch'io feci loro, dove molte fanciulle persero la loro virginità, & infiniti altri mali vi furono commessi. Il secondo peccato è il Monte delle fanciulle, delle quali molte sono capitate male standosi in casa, per non riavere avuta la dote loro. Il terzo peccato è il caso de' Pazzi, dove molti innocenti furono morti. Alle quali cose il padre rispose: Lorenzo, non vi mettete tante disperationi al cuore, perche Dio è misericordioso, & anco a voi farà misericordia, se vorrete osservar tre cose ch'io vi dirò. Allhora, disse Lorenzo, & quali sono queste tre cose? Rispose il Padre: la prima è che voi abbiate una grande & viva fede, che Dio possa & voglia perdonarvi. Al quale rispose Lorenzo, questa ci è grande, & credo così. Soggiunse il Padre, egli è necessario ancora che ogni cosa male acquistata, sia da voi restituita, in quanto sia possibile, lasciando ai vostri figliuoli tante sostanze che siano decenti a cittadini privati. Alle quali parole stette Lorenzo alquanto sopra di se, & dipoi disse: & ancor questo farò. Seguì allhora il Padre la terza cosa dicendo: ultimo, è necessario che si restituisca Firenze in libertà, & nel suo stato populare a uso di repubblica; alle quali parole Lorenzo gli voltò le spalle, ne mai gli dette altra risposta; onde il Padre si partì, & lasciollo senz'altra confessione. Ne doppo molto spatio di tempo Lorenzo spirò, & passò all' altra vita. Tutto questo riferì F. Silvestro Maruffi, compagno intimo del Padre insino alla morte della croce. Lo riferì anco m. Domenico Benivieni detto lo Scotino, huomo di gran dottrina & santa vita Canonico di S. Lorenzo, il quale diceva haverlo ritratto da alcuni familiari di Lorenzo, a quali egli lo raccontò prima che morisse. Di questa visitatione parla anco Politiano in una sua epistola latina stampata insieme con le altre. Solea dire il P. ragionando di Lorenzo, che non trovò mai huomo così ben dotato da Dio di gratie temporali, & che molto gli dolea, che non l'havessino prima chiamato, perche si confidava nella gratia & bontà di Dio, che Lorenzo haverebbe acquistata la salute. Morì dunque Lorenzo alli 11. d'Aprile 1493.

COME SEMPRE SI OCCUPAVA IN OPERE BUONE, NE' MAI STAVA OCIOSO.

Fu sempre questo servo di Dio capital nimico dell'ocio, radice d'ogni peccato; & però utilmente spendeva il tempo, convenendo giorno & notte in coro ai divini offitii & occupandosi anco molto nelle private orationi & nello studio delle divine scritture & nelle predicationi, capitoli, & esortationi; a certe hore del giorno dava audienza ad ogni persona, mostrandosi con tutti affabile & dolce nel conversare. Era occupato ancora assai nell'assolver molti dubbj di coscienza importantissimi, che da ogni parte li venivano innanzi, sendo la fama sua grandissima divolgata per tutto; solo quattro ore della notte dormiva, & di poco cibo si contentava; grandissima ricreatione haveva, quando gli avvanzava un poco di tempo di starsi alquanto con li suoi figliolini novitii. Et spesso diceva a Padri vecchj: volete voi, ch'io predichi bene? Datemi alquanto di tempo di poter confabulare con li miei figliolini. Et quando era con essi, sempre parlava delle cose divine, & delle sagre scritture; nel qual modo confessò di avere imparato di molte cose, & usava di dire che per quei giovani semplicetti come per vasi mondi pieni di spirito Santo parlava Iddio, & esponeva talvolta le sue Scritture. Era consueto di visitare spesso i circoli de' Frati, udendo & domandando che ragionamenti fussero i loro. Et se trovava che di cose divine parlassero, gli escitava a parlarne più caldamente, mescolandosi anch' egli infra di loro, dicendo che Dio dimorava nel mezzo di essi; ma se avesse trovato, che non parlassero delle cose spirituali & celesti, subito rivoltava il parlare con destro modo a cose buone & sante; talchè nessuno rimaneva confuso, & tutto faceva perchè si avvezzassino a parlare di cose sante & divine.

DELLE SUE VIRTU' IN COMMUNE E DI ALCUNI PROVERBI A LUI FAMILIARI.

Era questo gran Padre dotato d'infinite & rarissime virtù, benigno & grato a tutti, umile & mansueto con ogni novitio, & universalmente molto affabile nella conversatione. La familiarità sua generava letitia & gaudio a ciascheduno, & era desiderio & avidità grandissima in chi lo conosceva di ritrovarsi spesso in sua compagnia, & quando parlava di qualche cosa spirituale niuno poteva partirsi dal suo cospetto. Et solo il guardarlo in viso pareva che desse conforto all'anima, & scacciarsi ogni tentatione. Onde fu una volta un novitio, il quale trovandosi molto tentato, era deliberato tornarsene al secolo: ma riguardandolo solo il servo di Dio scacciò da lui ogni tentatione: come poi il medesimo novitio riferì. Nel mangiare usava solo cibi com-

communi, & quando andava a mensa voleva del pane più grosso, & se non gli era dato egli lo scambiava potendo con chi gli stava a canto, dando il suo a qualche vecchio, o debole. Pigliando poi del pane, che egli aveva innanzi, solea tagliarlo, & trattarlo con civiltà, & monditia tale, che se alcuno ne havesse a mangiare, non l'havesse a schifo. Et se i ministri portando il pane intorno alla mensa avessero scelto per lui il più bianco, gli riprendeva, dicendo, che non voleva altro pane, che quello che Dio li mandava, cioè il primo che fusse loro venuto alla mano. Et se alcun presente da mangiare gl'era stato mandato s'ingegnava, quanto era possibile che tutti i frati ne partecipassero. Onde una volta occorse che un cittadino nobile, una sera in sull'ora di cena gli presentò un piatto pieno d'indivia bianca, che era un dono pretioso a quel tempo, perchè allora appunto s'era trovato il modo d'imbiancarla. Essendo dunque il Padre a mensa quando venne il presente, lo prese con allegra faccia, & porgendolo ad uno de' servidori fece portare il piatto intorno alla mensa, sicchè ogniuno potè pigliarne un poco modestamente; & sempre lodava i cibi che aveva dinanzi, contentandosi di quelli, senza mai far parola di mormoratione, sebbene alle volte le vivande non erano così ben fatte.

COME CONOSCEVA I MALIGNI SPIRITI.

Penetrava mirabilmente le astutie del nimico infernale, & fra molti altri ci è memoria di questo exempio. Era in S. Marco un sacerdote chiamato F. Girolamo Benini, al quale apparve un giorno il tentatore in forma di donzello della Signoria di Firenze, & gli comandò che comparisse presto in palazzo, perchè Papa Alexandro gli haveva mandato le bolle d'un vescovado, al qual detto Frate rispose, aspettami innanzi alla Libbreria, intanto ch'io vada per la beneditione al P. Priore. Onde giunto alla cella, & narrando quanto gl'era occorso domandandoli la beneditione, gli disse subito il padre: eh meschino! non ti avvedi che egli è il diavolo che t'inganna? Tornando dunque all'uscio della libbreria non vi trovò persona, onde conobbe l'inganno.

DELLA SUA UMILTA'.

Fu di somma & profondissima umiltà in disprezzare gli honori & le dignità in questo mondo, imperocche sendogli offerto l'Arcivescovado fece resistenza, nè volse accettarlo. Rifiutò anche due volte il Cardinalato. La prima quando i Venetiani trattavano di confederarsi con i Fiorentini, offerendoli quella dignità se per mezzo suo avevano il loro intento; ma lui li licentiò, dicendo, non esser ufficio suo d'entrare in simili impacci. La seconda volta fu quando papa Alexandro gli fece la medesima promessa, se voleva consentire di non profetare più & ridirsi del passato; ma egli fece tutto il contrario. Una volta mondandosi tutto il convento, & havendo distribuito a ciascheduno la sua parte, riserbò a se i luoghi communi, tanto era umile nelle opere sue. Andando una mattina per il dormitorio vidde un novitio, che di nuovo haveva ricevuto l'abito ch'haveva la cella alquanto aperta; & volendo vestirsi non trovava il verso, non essendo ancor pratico; stando dunque così dubbioso passò il santo Padre, & vedendolo li disse: vi dissi ben io quando vi ricevetti all'abito, che sarebbe per voi bisognato condurre la balia. Et detto così sorridendo alquanto con le sue mani benedette l'ajutò vestirsi. Un altra volta quel medesimo novitio, il qual era fanciulletto alquanto dapochino, essendo in dormitorio per accendere la lampada, uscì il lucignolo dal luogo suo; & accese la lampada a quel povero novitio, il quale venne poi di tale ingegno che fu fatto procuratore in Roma di tutto l'ordine. Mostrò in somma tutta la vita sua grandissima umiltà, & scrisse anco di questa santissima virtù due bellissimi trattati molto utili, & necessarj a chi desidera diventare veramente umile.

COME ERA MOLTO INIMICO DELLA VANAGLORIA.

In tutte le opere sue come veleno pestifero con ogni studio fuggiva la vanagloria; & perciò portava spesso in mano una testa di morto fatta d'avorio, molto piccola, sopra la quale molte volte attentissimamente contemplava, reprimendo gli stimoli della vanagloria. Tentato, aborriva le lodi humane, che quando da qualcun era lodato, non lo poteva sopportare, Onde vedendosi una volta lodare da un predicatore, subito si fuggì & dipoi fece la correttione segretamente al medesimo. Anco esortava i suoi Frat; onde quand'egli hebbe a ire ambasciatore al Re di Francia, facendo prima capitolo a Frati, disse loro fra l'altre cose: Figliuoli miei, state humili, ne vogliate dire il nostro Priore va imbasciatore al Re di Francia.

DELLA SUA VIVA FEDE.

Apparse la fede sua vivacissima quando volle far lo sperimento del fuoco; & quando tenne il Sacramento in mano avanti alla porta di S. Marco; & quando si offerse a suscitare un morto. Parimente si manifesta nella sua stupenda dottrina & predicatione, massime nel libro del trionfo della Croce, & in molti miracoli che di sotto si narreranno.

DELLA SUA GRAN CARITA'.

Amava ciascheduno prossimo con ardentissima carità, maxime i suoi figliuolini. Vedendo una volta due Frati di Prato con le vesti metà molto vecchie, & stracciate, comandò al vestiario che gli rivestisse di nuovo. Il che avendo fatto, voleva il vestiario far debitore al suo libro del convento di Prato. Di che avvedendosi il Padre, gravemente lo riprese, dicendoli: non sono questi miei figliuoli come voi? Et acciò non facesse più una tal cosa, li stracciò quel libro. Et molto si doleva quando si avvedeva che i suoi Frati non fossero amorevoli de i beni del convento a i Frati ospiti. Diceva egli: non siamo noi un cuore & un anima? perchè dunque non abbiamo ogni cosa commune a tutti insieme? Quando riformò il convento di S. Marco, trovando per le celle molte superfluità, tutte le vendè, & ne cavò bene 400. ducati, li quali poi dispensò a poveri Frati del convento di Prato.

DELLA SUA MANSUETUDINE.

Immensa era la sua mansuetudine, mostrandosi amorevole & dolce a minimi fanciulli, & infino a proprii nimici, li quali molte volte venendo a lui tutti turbati & con l'animo offensivo, alla presenza sua poi si placavano & indolcivano, & tutti quieti facevano da lui partita, come amici & difensori suoi, ridicendosi anche alle volte, & ritrattandosi del male che di lui havevano detto; & altri li manifestavano talvolta le convenzioni & congiure contra di lui fatte, i quali egli tutti abbracciava & baciava, & con benigne parole perdonando loro li consolava, confortandoli a viver bene. Fu sempre ardentissimo amatore della semplice povertà, dicendo, non esser manco onore al servo di Dio havere i panni grossi & rappezzati, che a i ricchi i vestimenti dorati, & preziosissimi; & se alle volte si avvedeva di avere affezione ad alcuna cosa subito se ne privava, & davala via, ancorche fusse cosa spirituale, come libri sagri, figure di Santi, commenti, postille da se composte, le quali egli o le presentava a suoi Prelati, o con licenzia di essi le donava agli amici, acciò l'animo & il cuor suo

tutto

tutto si trasferisse in Dio. Et tanto amò questa povertà, che quando separò la Toscana da Padri Lombardi, restrinse subito il vitto & il vestito notabilmente, talche la tonaca insino al tallone con fatica discendeva, stretta in modo che pareva un sacco, li scapulari a fatica coprivano le spalle, & per lunghezza andavano insino al ginocchio: le cappe anco corte & strettissime; le scarpe rattoppate, per il zelo della povertà & per dare manco noja, che fusse possibile a secolari; & diceva che simili strettezze sarebbono state in Paradiso le gemme de' Religiosi. Ond'egli & i Frati suoi portavano sempre i panni poveri & rattoppati; & era difficile a trovare chi volesse portare i vestimenti nuovi. Non voleva che i Frati suoi s'appiccassino con l'affetto a cosa alcuna, ma trasferissino in Dio tutto il cuor loro; & perciò faceva mutar loro spesso le celle, le vesti, i libri & altre cose simili, essendo egli sempre il primo a tutte le mortificazioni. Così levava via da loro come libri miniati, segnaletti di seta, & altri simili ornamenti vani & superflui. Ordinò che i letti fussino due panche con alcuni bastoni confitti, & un saccone pieno di paglia di sopra con un sol telo di sotto, & di sopra una schiavina.

COME NON SI ADIRAVA MAI.

Non accadeva in vero placarlo giammai, perchè l'ira disordinata fu sempre da lui lontana, sebbene spesso si sentiva in varii modi offeso, ne mai per stizza mutò il volto, o levò in alto la voce. In pergamo era rigido in riprendere i vitii, imperò con parole gravi & voce mansueta, & con l'animo quieto & placato. Essendoli una volta detto da alcuni Frati, come i fanciulli lo dileggiavano & lo dipingevano sulle carte, dicendo: ecco il frate, ecco il frate, con lieta faccia rispose. Lasciateli fare. Così sendoli riferite le ingiurie, che contro di lui ordivano i suoi nimici, diceva. Io non stimo nulla il male che io potrei patir da essi, mostrando l'animo suo prontissimo al patire; & predicando gli domandava amici per mostrar loro che non gli aveva in odio. Un giorno andando al convento di Fiesole si affrontò in certi Religiosi di altra professione, i quali con molte parole mordaci lo lacerorno & punsero; ma egli all'usanza sua modestissimo, patientemente il tutto ascoltò, & rispose loro come amorevole amico, lasciandoli andare & dicendo: la pace di Dio sia con voi. Occorse un'altra volta, che essendo uscito di pergamo andò alla infermeria per cibarsi; & dicendoli l'infermario, che aspettasse un poco, stette aspettando forse due hore e più senza far querela o mormoratione, essendosi scordato l'infermario di lui; dipoi ricordatosi andò là, & gli disse: Padre, perdonatemi, io m'ero scordato di voi; & egli mansueto rispose: fate pure l'offitio vostro. Era solito scacciare le tentationi de suoi Frati, imponendo loro che dicessino Jesu & Maria.

COME RICEVETTE DA DIO LA GRATIA DEL PREDICARE.

Della gratia del predicare fu mirabilmente da Dio illustrato, in modo che tutti quelli, che prima l'havevano udito, teneano per certo che ciò fusse un raro miracolo, avendo un parlare veloce & infiammativo; sicche ogn'uno stava stupito a udirlo. Appariva la gratia di Dio in quelle alte parole & profonde sentenze, che proferiva con voce chiara, & con lingua spedita, in modo che da tutti era inteso. Era anco mirabile a risguardare il volto suo ardentissimo, & l'aspetto fervido & venerando quando predicava, & i gesti accomodati & bellissimi, che rapivano gli animi di ciascheduno, in modo che essendo egli in atto di predicare, furono veduti molti prodigii, & diverse mirabili apparitioni. Percioche alcuni devoti spiriti lo viddero in mezzo a due Angeli mentre predicava, & tenergli la cappa. Altri videno la Vergine gloriosa, che li dava la beneditione, quando egli benediceva il populo. Ad alcuni parve che avesse la capillatura a uso di Nazarei. Certi lo viddero con la palma del martirio; altri che dal suo lato destro correva un lago di sangue. Et una nobile & devotissima Matrona affermava non haver mai udito le sue prediche senza qualche celeste segno. La voce sua era come una tromba, & tanto era sentito discosto come da presso. Il numero ordinario de' suoi auditori era giudicato tremila persone. Il suo parlare era vivo, sincero, schietto, pieno di santità e di spirito. Haveva nel parlare suo certi proverbj & detti assai familiari, come la sentenza di S. Francesco: Tanto sa l'huomo quanto opera. Diceva anco, l'anima nostra esser come un ferro in mezzo a due calamite, l'una di sopra, l'altra di sotto, intendendo della ragione & del senso. Et per levar dagli amici suoi la vanagloria, soleva dire che il cibo spirituale era simile al corporale, il quale, benche sia buono & suave, non si converte mai però tutto in nutrimento, ma sempre una parte di esso non decotta dal calor naturale si risolve in superfluità; volendo inferire che niuno fa l'opere sue ordinariamente così perfette, che non vi sia qualche macula di vanagloria, o di qualche altro disordinato affetto. Così per dimostrare quanto abbaglino gli occhi della mente le passioni disordinate del senso, soleva dire che chi voleva veder bene le cose, dovesse pigliar gli occhiali puri, chiari, & limpidi, & non verdi, ne rossi, ne gialli, perche così vedrebbono ogni cosa esser di quel colore, & resterebbono ingannati. Avvertiva anco gli studiosi che nelle opinioni, o nell'eleggersi più uno che un altro Dottore per guida, non mettessero la volontà innanzi all'intelletto; ma il tutto ponderassero con ragione & giudicio, eleggendo poi quello, che meglio appariva.

DELLE RICREATIONI SUE ET DE SUOI FRATI.

Solea talvolta ricrear se stesso & i Frati suoi in questa maniera. Andavano in qualche luogo remoto & solitario, dove poiche avevano recitato il santo ufficio si trattenevano parlando dolcemente di Dio. Dipoi avendo desinato & riposatosi alquanto, convenivano tutti lietamente intorno al Padre, il quale esponeva loro qualche cosa delle divine scritture. Pigliando poi a fare un poco di viaggio, andati alquanto, si riposavano uniti insieme sotto qualche ombra, dove il Padre soleva propor loro, & domandarli, massime i novitii di qualche cosa bella della scrittura, overo faceva cantare qualche devota laude di nostro Signore, overo faceva recitare qualche exempio de' Santi, dal quale faceva poi cavare bellissimi documenti. Alle volte faceva cantare una lauda a ballo, facendo tutti lietissimamente un ballo a tondo. Il qual fornito ripigliava il camino, & facendo nuova posata proponeva qualche versetto de' Salmi, o altra sentenza della Scrittura, domandando che ciaschedun gli desse una espositione, secondo che gli occorreva; dove hebbe a dire che in questo modo imparava sensi mirabili, essendo quelle pure & semplici menti de novitii illuminate dallo Spirito Santo. Et finalmente il giorno tutto in cose sante & devote andavano consumando. Occorse una volta a ricreatione, che passando tutti sotto un fico, colse il Padre alcuni ramicelli che surgevano a piè dell'albero, & cavando con destrezza il midollo, compose di quello alcune candide colombine con tutti i loro membri, dandone a tutti uno per uno, il che fu gratissimo a tutti; & facendo poi dir le proprietà & conditioni della colomba, l'esponeva loro spiritualmente con gran dolcezza & consolatione di tutti: & così spiritualmente si ricreavano. E tanto era in loro l'abondanza dello spirito, & tanta suavità & dolcezza sentivano

no negli animi loro, che molte cose le quali al presente sono tenute spirituali, erano all' ora reputate carnale, & molto si disprezzavano; come gli spettacoli, overo rappresentationi, le quali in tant' odio erano che una volta i Frati di S. Marco a persuasion d' esso Padre tutti giurorno di non farne mai piu, ne ajutare, ne in alcun modo impacciarsene. Spesso la sera cantavano salmi & himni con gran fervore; & fatto venire nel mezzo un novitio in forma di Jesu piccolino, gli facevano un cerchio intorno, sedendo, & ciascheduno gli donava il suo cuore domandando qualche gratia, o per se, o per altri, come che il tal giovane secolare venisse alla religione, o altre simili. Alle volte faceano un' ambasciatore al Signore di quelli che erano presenti per impetrare qualche gratia; & spesso facevano apparire fra loro la Vergine Santissima chiamandola semplicemente la mamma loro, lodandola & ringratiandola. Prorompevano anco talvolta in parole piene d'affetto & di spirito, come; Giesù dolce, Giesù Signor de Signori; Vergine bella, Vergine madre di Dio, Vergine piena di misericordia, & altre simili, & ciascheduno in cerchio le dava la sua lode, spendendo utilmente il tempo, & ricreando insieme il corpo & l'anima. Essendo una volta il Padre a S. Domenico di Fiesole con molti de' suoi figliuoli, che erano circa 200. per ricrearsi alquanto, doppo cena havendo prima cantato alcune devotissime laudi, perchè si occupasse bene il tempo, disse: figlioli miei benedetti per fuggir ogni otio, ognun di voi mi domanderà di due dubitationi; una del Paradiso; l'altra dell' Inferno; donde risultò diletto & trattenimento mirabile dalla varietà & acutezza de dubii che si proponevano; & dalle bellissime risposte & solutioni dottissime che il Padre dava, che era uno stuporea sentire sì belli concetti, che pareva proprio il Paradiso in terra, & una compagnia d'Angeli incarnati. Solea anco questo servo di Dio, quando era in Lombardia sacerdote giovane, volendo alquanto ricrearsi, pigliare un compagno secondo la sua fantasia, il quale fu molte volte Fra Jacopo di Sicilia, del quale molte cose abbiamo a dire; & mettendosi la Bibbia sotto il braccio, & mettendosi al lato una sportella con qualche cosa da cibarsi, pigliavano qualche bella gita solitaria & piacevole. Et alle volte si posavano all'ombra, & leggevano qualche cosa della Bibbia; poi andando, ragionavano insieme dolcemente sopra quello che avevano letto. Talche la sera, tornati a casa, non conoscevano haver mai detto una minima parola otiosa, come soleva poi raccontare il detto P. F. Jacopo di Sicilia.

COME PACIFICO UN CITTADINO CHE SECO ERA TURBATO.

Avendo una volta ricevuto alla Religione un giovanetto molto da bene, virtuoso & qualificato, il Padre suo, venuto perciò in gran collera & disperatione, venne con molte grida a S. Marco, esclamando alla presenza del Padre, che rivoleva in ogni modo il suo figliolo, gittandosi in terra come fuor di se & disperato affatto. La qual cosa vedendo il P. F. Girolamo voltatosi all'imagine del Crocifisso, che in cella sua tenea sopra un altarino, orò alquanto con la mente. Dipoi voltatosi con allegra faccia a quel povero secolare gli disse: perchè così vi turbate? Che domandate voi da me? il quale stato alquanto senza rispondere come mutolo, sentendosi mutato il cuore disse: io lo dono a voi & a San Pier maggiore al quale io già lo votai; & così lo benedico; & tutto consolato se ne partì. Ma non volendo la madre quietarsi, fra pochi mesi Iddio la privò d'un altro figliolo, che solo era restato, levandolo di questo mondo. Per la qual cosa ritornata in se stessa, & chiedendo perdono a Dio, ebbe infra un'anno un altro figliuolo, come il Padre gli aveva innanzi predetto.

D'UNA COSA NOTABILE CHE ACCADDE A DUE CITTADINI FIORENTINI.

Era allora tra gli avversarj suoi un nobile & ricco cittadino, domandato Piero di Daniello Alberti, familiare amico & compagno d'un altro, domandato Francesco Valori, amico affezionatissimo al P. F. Girolamo, & fu quello che fu morto la notte, ch'egli fu preso, volendo egli difendere; come a luogo si dirà. Conversando dunque insieme questi due cittadini, ragionavano spesso infra di loro della dottrina & opere mirabili che faceva il Padre, disputando sopra di ciò variamente, essendo l'uno amico, l'altro nimico. Or una volta fra l'altre, ragionando insieme di ciò Francesco gli disse: Piero, io voglio una grazia da te, non me la negare. Rispose Piero: che dimandi tu? soggiunse Francesco: jo voglio prima che tu mi prometti di concedermela. Rispose Piero, Francesco, noi siamo amici, & non è cosa che in mio poter sia, ch'io sapessi mai negarti. Udendo questo Francesco soggiunse: io non voglio altro, se non che tu venghi meco una volta sola infino a S. Marco a parlare al Padre. Il che sentendo Piero, storcendosi alquanto, disse deh Francesco non mi richieder di questo, acciò non nasca qualche scandalo. Tu sai ben qual sia l'animo mio; potresti esser causa che alla presenza sua io li dicessi un carro di villania. Soggiunse Francesco: & perchè tu gli vuoi male, intendo io, che tu ci venga in ogni modo, & dotti licenzia, quanto Dio ti permette. Piero ricusava il venire, & Francesco più lo importunava, dicendo Piero vieni, & fa poi quanto ti piace verso di lui. Finalmente vinto Piero dall' importunità di Francesco, disse orsù, oggi doppo desinare io verrò. Di che Francesco ringraziò molto Dio; & venuta l'ora doppo desinare andò subito a trovarlo, dicendoli: sù, andiamo via; al quale disse: Piero andiamne. Così giunti a S. Marco, & visitata prima la chiesa, domandò Francesco al portinajo di voler parlare al P. Predicatore. Ora il portinajo, domandato F. Thommaso Bussini, giunto alla cella del Padre, disse: Padre, e sono nel chiostro due huomini da bene, de' quali l'uno è fervente a udir le prediche vostre, ma l'altro è molto contrario; ora vorrebbono parlarvi. Prego V. R. facci ogni sforzo per convertirlo, perchè è mio parente. Al quale il Padre rispose: ella è opera di Dio & non nostra; però se mi vogliano parlare, introducetceli. Così il portinajo li menò alla cella del Padre, dal quale furono con molta benignità ricevuti; & postosi insieme a sedere, voltossi il Padre a Francesco, di cui haveva notizia, & lietamente li disse che buone faccende sono le vostre, & perchè sete venuti? Al quale li rispose. Padre, le nostre faccende son buone, siamo venuti a V. R. per ricever consolazione spirituale. Per la qual cosa il servo di Dio cominciò con gran dolcezza a parlare delle cose divine, & havendo gia detto un pezzo, voltossi Francesco a Piero, dicendoli: se tu vuoi dir niente, ora è il tempo; il quale tacendo, niente rispondeva. Onde perchè non restasse confuso, subito il Padre ripigliò il parlare, ragionando pur di cose celesti; & doppo alquanto, dubitando Francesco non tener troppo il Padre a disagio, di nuovo voltatosi al compagno, lo domandò se voleva dir nulla; & egli come mutolo non rispondeva niente. Di che Francesco mezzo confuso domandò licenzia al Padre, & insieme la benedizione, parendogli haverlo tenuto troppo a disagio. Et usciti del convento, Francesco prese a dirli: Dio ti perdoni, Piero, che m'hai tu oggi fatto? tu m'hai mezzo avviluppato il cervello; dove è ita quella tua grande audacia, con la quale dianzi tu volevi far così gran cose? hai però tu persa la favella? Allora Piero con gran vergogna rispose, Francesco perdonami: io sono restato confuso, & non so come sappi, che subito che il Padre co-

min-

minciò a parlare, tanto fu il timore & lo spavento ch' io hebbi, che parve che la lingua mi si appiccasse al palato, & mi si serrò in modo la bocca, che non arei potuto esprimere una parola. Et veramente confesso che la voce & le parole di quel padre m' hanno quasi tratto fuor di me. Così costui di feroce lupo diventò mansueto agnello, benchè allora non si convertisse pienamente: ma doppo la morte del Padre diventò ferventissimo christiano. La mattina seguente il Padre fece una predica mirabile, dove mostrò che Dio vuole che i Santi suoi sieno onorati, dando l' esempio di S. Benedetto che umiliò il superbissimo Totila re de' Goti.

COME VOLLE EDIFICARE UN CONVENTO NUOVO.

Ebbe una volta concetto di far un nuovo convento secondo la forma, che propriamente richiedeva lo stato de' veri Religiosi commodo e semplice, ma senza pompa & superfluità. Non ci voleva marmi, ne altre simili pietre di pregio, ne che molto s' alsasse da terra, con piccole cellette tramezzate o d' aste o di canne tessute; così voleva che gli usci & le finestre non havessero serrami di ferro, siccome anco gli stipi, & cardini & fogli voleva tutte che fossero di legno. La Chiesa semplice, & parimente i chiostri non con le colonne di macigno, ma di legno o di mattoni. In chiesa non voleva figure vane & curiose, ma semplici & devote; i paramenti o di lana o di lino, & i calici senza alcuna superfluità; talche ogni cosa spirasse odore di santità & devotione. Et che avesse una sola campana non molto grande. Trovandomi io presente quando leggendo dichiarava questo suo desiderio, mi ricordo, che diceva: quando sarà perfetta la fabbrica di questo convento, verranno gli altri alla porta, & domanderanno di parlare a tal Frate, & il portinajo risponderà: sete voi semplici? se voi sete semplici entrate; altrimente partitevi, perchè qua non entrano se non semplici. Et allhora, essendo io giovanetto, dissi nel mio cuore a tal tempo diventerò io Religioso & servo di Christo, & non in questa tepidità. Voleva che i conversi lavorassino alcune arti exteriori, ma non molto distrattive, nè di molto romore, siccom' è scultura, pittura, murare, scrivere, & simili, contribuendo il guadagno loro per i bisogni del convento, acciò i Frati più ferventemente predicassero la verità, & non temessino, dicendo: se diremo il vero non ci saranno date delle limosine, & per questo cominciò a far conversi & fussero persone da bene, & nobili, per lasciar loro ogni cura temporale, acciò i Sacerdoti, massime i Prelati, attendessino allo spirito; di sorte che, eccetto la prelatura, il magisterio de novitii, & il lettorato, quasi tutti gli altri ufficii erano dati a questi, li quali s' ingegnava che fussero ben nati, acciò riuscissino prudenti, benigni, & exemplari, & politi, & gentili, & benignamente & civilmente trattassino i servi di Dio. Voleva in questo convento tre sorte di lettori, primo di casi di coscienza, il secondo di sacra Scrittura, il terzo di Theologia scolastica, per gl' ingegni acuti, & elevati; ma per i mediocri voleva i casi di coscienza & la scrittura, per mostrare, che si può predicar Christo senza Aristotile, o altri profani autori. I primi studenti di alto ingegno voleva che fussino pochi, eletti del numero grande degli altri, & questi voleva che fussero liberi dal choro giorno & notte, & da ogni altro officio, etiam dalle confessioni; & quando andavano a predicare arebbe voluto, ch' avessino in compagnia qualche converso che con l' industria & fatica sua avesse fatte le spese & al predicatore, acciò meglio potessino predicare la verità in faccia d' ognuno, & molto più volea che i predicatori fussino liberi dalle prelature, acciò tutti si dessino alla contemplatione. Avea già disegnato & preso il sito in un monte detto monte Cane, poco di sopra a Careggio, & haveva anco preparata la spesa necessaria, & era già stata tagliata per quello una selva di castagne quì propinqua. Et tutti i Frati giovani erano prontissimi per andarvi in compagnia del Padre; ma i tepidi vecchj, che havevano manco fervore & spirito de' giovani, cominciorno a biasimare quest' opera, dicendo, che sarebbe stato un flagello de' poveri Frati, massime giovani, andando fino a i parenti de' Frati, & a quegli che avevano preso l' assunto di fare questa fabbrica, a dir male di tale impresa, dannandola come indiscreta & irrationabile; talche il negozio non andò più innanzi. Di che il Padre non si turbò punto, ma si volse a cose più moderate & non tanto severe & strette, cominciando a pensare come si potessero restringere a più perfetta vita, come di sotto diremo.

DELLA RIFORMA.

Avendo già più tempo i figliuoli suoi gustato in terra l' Angelica vita & la dolce conversatione del Santissimo Padre loro, più volte lo eccitorno a metter loro innanzi qualche modo di vivere per acquistare la vera perfetione; & considerando che al sì gran collegio de' Frati era impossibile far questo per la diversità de' sangui & delle nationi, proposero di voler far prova di separare due o tre conventi della congregatione della Lombardia per tale effetto. Et più volte avuto sopra ciò maturo consiglio, risolvettero fare in Toscana una nuova congregatione. Et benchè questo apparisse impossibile, nondimeno confidandosi in Dio & nelle molte orationi, la ottennero. Imperoche in sei mesi cinque volte il dì i Frati tutti si ragunavano all' oratione uniti insieme, & ponendo tutta la lor fiducia in Dio, non havendo troppo in chi confidarsi quanto agli ajuti humani, nondimeno furono assai bene ajutati dal Generale M. Gioacchino Turriani, & dal Cardinale Caraffa, protettore dell' ordine, il quale fece loro favore appresso a papa Alexandro VI. Così molti nobili Fiorentini ajutavano la causa loro, maxime il Cardinale de' Medici, che fu poi papa Leone, & anco l' Oratore Fiorentino Filippo Valori. Furno per questa causa mandati a Roma frate Alexandro Rinuccini, & F. Domenico da Pescia, huomini in dottrina & santità eccellenti. Dall' altra parte i Lombardi mandorono M. Tolomeo da Brescia, vicevicario di Lombardia, & F. Marco Perecremi, priore di Crema, & F. Lodovico protettore di Venetia; & havevano prima il favore de Venetiani; dipoi de Genovesi, del duca di Milano, del duca di Ferrara, del Bentivogli tiranno di Bologna, del duca di Calavria, che di questo negozio scrisse a Pier de Medici in favore de Lombardi, & del Re di Napoli, il quale era tanto contrario a questa impresa, che una volta ebbe a dire, che voleva metterci la propria corona per impedirla; & in somma quasi tutta l' Italia contradiceva; onde parea quasi impossibile seguitarla. Non però mai si diffidò il Padre con li suoi figliuoli, nè per questo mutò proposito; anzi referisse a loro in questa forma. Non habbiate paura, nè dubitate niente, imperoche il Signore disperse i consigli delle gente & reproba le cogitationi de populi, & manda per terra i disegni de' Principi. Per questo vi dico che voi state forti, perchè harete vittoria dell' opera incominciata. Et dicovi *in verbo Domini*, che questa è la voluntà di Dio; però non tornate a dietro, perchè in ogni modo vincerete, se bene tutto il mondo vi fusse contra. Durò questa battaglia a Roma parecchi mesi, crescendo sempre gli avversarj di forze. Per questo il cardinale Caraffa, protettore dell' ordine, deliberò un tratto fare uno sforzo & cavarne le mani; il che miracolosamente gli riuscì. Percioche, facendo il Papa concestoro, avea fatto prima intendere a Cardinali che non voleva quel giorno segnar alcun breve; onde tutti fornito il concestoro andorno via, restando col Papa, solamente il cardinal Caraffa, il qua-

quale doppo alcuni ragionamenti cominciò a pregarlo con molta istanza, che volesse segnar questo breve; il che recusando il Papa di fare, & egli non restando però di scongiurarlo per l' amor di Dio; finalmente il Cardinale, per la gran familiarità che avea col papa, li cavò gentilmente l'anello di dito, & alla presenza sua segnò il benedetto breve. Il che fatto, lietissimo sopra modo, prese licenza & uscì fuori, & trovando in una sala F. Domenico & F. Alexandro, che aspettavano, dette loro il desiderato breve, dicendo loro queste parole: fate di mettere in opera quello che adesso mi havete detto, perchè ho avuto questo breve per gratia di Dio. Preso dunque il breve, & ascendendo la scala, incontrò subito i Padri Lombardi che andavano al Papa con nuove lettere di favore per impedire il negotio. Le quali poiche ebbero presentate al Papa. S. Santità rispose loro, che se fussino venuti un quarto d'ora prima, che le lettere harebbono giovato; ma che non erano giunti a tempo, sendo già segnato il breve; & con questa risposta furno licentiati.

D'UNA COSA NOTABILE OCCORSA NELLA SEPARATIONE.

Questo medesimo giorno accadde un altro caso degno di memoria. Questo è, che il vicario generale di Lombardia mandò un precetto sotto pena di escommunicatione al padre & a certi altri, che dovessino partirsi di Firenze; & drizzollo al priore di S. Domenico di Fiesole; ma non essendo egli in convento, il suppriore lo prese con le lettere nelle quali era incluso, & lo pose sopra il banco della sua cella, acciò il Priore, subito che fusse tornato, potesse leggerlo, avendo egli ogn'altra autorità che di aprir le lettere che venivano al Priore. Tornato dunque doppo alquanti giorni il Priore, come piacque a Dio, non si accorse mai delle lettere, ch' erano sul banco, se non in capo a 8. o 9. giorni. Vedute dunque le lettere andò subito a S. Marco per eseguire la commissione insieme con alcuni Padri; & presentaro il precetto al Padre, che allora era priore, egli poichè hebbe letto, rispose, che la sera innanzi haveva ricevuto il breve della seperatione; & che però tal precetto era invalido. Così il Priore di Fiesole se ne tornò colle trombe nel sacco.

DI ALCUNE MORMORATIONI DE' FRATI.

Ottenuto il breve, & ragionandosi d' essequirlo, si levorno su alcuni di quelli che l' havevano desiderato, dicendo: noi siamo gran pazzi; questa nostra congregatione non durerà. Il che sentendo il P. F. Girolamo rispose loro a questa nostra congregazione ne verranno tanti, & in sì gran numero, che si adempirà in ogni luogo il detto d'Esaia: *angustus est mihi locus; fac mihi spatium ut inhabitem; & in verbo Domini* vi dico, che ne verranno tanti al servitio di Dio, che se n' empierà tutta la Toscana, & ne anderanno infino agl'infedeli. Si mossero i Frati a separarsi da i Lombardi specialmente per la diversità de' sangui, sicome anco da principio havea considerato S. Domenico percioche sono molti differenti i Toscani da Lombardi nella complessione & nel cibarsi, & in molte altre cose. Predisse anco il Padre che separata ch'ella fusse una volta, mai più si riunirebbe alla Lombardia. Et dimostrava che ci sarebbe stata maggior commodità di servire a Dio in povertà, & senza possessioni, seguendo la strettezza del silenzio, l'ardentissima carità verso il prossimo, & la simplicità del culto divino. Ne molto doppo, mossi da questo exempio, si separorno i Frati di Fiesole con il loro convento, sendo autori di ciò F. Francesco Salviati, & F. Filippo Rondinelli, & si unirno a S. Marco, benchè avessino gran contradittione; il che fu l'anno 1494. Il medesimo anno comandò il Generale al P. F. Girolamo, che andasse a riformare il convento di S. Spirito di Siena. Ond'egli andò insieme con due compagni, & ricevuto lietamente dal supremo Magistrato della Repubblica, andò al convento, & sonato a capitolo, assolvè il Priore, & fece un Vicario; per la qual cosa non volle un Conventuale quella notte albergarvi; ma subito uscito di convento cominciò a tumultuare per la città. Volendo dunque l'altro giorno condur gli altri suoi Frati al convento, avendoli il giorno avanti lasciati fuor di Siena nel monastero de' Monaci Neri, fu dalla Signoria per un messo licentiato, & scacciato via. Ond'egli lasciò il detto convento, & uscendo dal territorio di Siena, secondo il documento dato da Dio agli Apostoli, scosse la polvere delle sue scarpe, predicando nondimeno in presenza del venerando P. F. Desiderio da Firenze, che quel convento sarebbe tornato al tutto sotto la sua Congregatione insieme con molti altri; come poi si verificò. Ma non ne andò già impunito quel Frate che suscitò il tumulto, domandato F. Antonio dalle Pomarance; percioechè si trovò poi a morire in Roma di peste, dentro a una stalla. Parimente m. Lucio Bollanti, & messer Niccolò Borghesi, che impedirno la riforma, ambidui capitorno male; perciocchè il Bollanti, essendo fatto ribello di Siena, fu tagliato a pezzi in Firenze in mercato vecchio; & il Borghese, ch'era suocero di Pandolfo Petrucci, fu anch'egli tagliato a pezzi dal suo primo genero.

Nel medesimo anno 1494. alli 13. d' Agosto fu offerto al Padre il breve della separatione del convento di Pisa, impetrato da Signori Fiorentini, essendo già i frati di S. Marco cresciuti in gran numero, talchè già si cominciava a adempiere la profetia del P. *Angustus est mihi locus*. Andò dunque il P. a Pisa con 24. Frati, & prese il convento facendo Priore di quello F. Antonio d'Olanda; ma pochi mesi vi stettero, percioche ribellandosi i Pisani da Fiorentini cacciorno li detti Frati. Il medesimo anno, a dì 10. di Settembre con licentia del Papa furno vendute per Pandolfo Rucellai, che poi si chiamò F. Santi, le possessioni dell' oratorio di S. Maria Maddalena, & l'anno seguente 1495. del mese di maggio fu ricevuto il luogo di santa Maria del Sasso & fatto convento per il P. Generale Maestro Gioacchino Turriano, & primo Priore fu fatto F. Mattheo di Marco, barchajuolo di Venetia. Nel medesimo anno fu fatto il primo capitolo generale della congregatione in S. Marco, & il P. F. Girolamo fu eletto vicario generale di essa, avendo tutti i voti secondo la forma delle Costitutioni.

COME SI VENDERONO LE POSSESSIONI DI S. MARCO.

Nel medesimo anno i Frati di S. Marco venderno le loro possessioni per poter servire a Dio in verità & semplice povertà. L'anno seguente 1496. fu aggiunto alla congregatione il convento di Prato, dove furno messi 20. Frati, & fu fatto prima priore il P. F. Antonio d'Olanda, il quale per la sua bontà fu fatto vicario generale dopo la morte del Padre. Questi Frati erano in gran povertà, onde furno ajutati da tutti li altri; & il Padre presentò loro 400. ducati per edificare le celle & chiostri. Et crescendo tuttavia i Frati di S. Marco, ebbero il luogo della Sapienza, dove oggi sono i leoni & le stalle. Et riformossi il monistero di S. Lucia, essendo velate dal Padre & rinchiuse le monache che prima erano Terz'abite; nel qual monasterio il P. fece molti miracoli doppo la sua morte.

D'UNA VISIONE CHE EBBE.

Doppo tal separazione ebbe il detto P. un' apparizione di tre Santi, cioè S. Agostino, S. Thomaso & Santa Caterina da Siena, da quali gli fu rivelato che di 28. Frati, ch'erano morti in s. Marco, 25. ne erano dannati, uno ne era ito al purgato-

gatorio & due volati in cielo; & dissено che alcuni erano dannati per troppo affezione alle cose del mondo, & per voler accattar più del bisogno, & per procurare di non esser levati di S. Marco, & altri per troppa affezione che havevano a parenti: dissеno che de' conventuali non se ne salva un per cento. La qual cosa com'ebbe inteso F. Alexandro Rinuccini, prese un compagno, andò subito a S. Maria Novella, dove stavano i conventuali, & fatto sonare a capitolo, congregò i Frati, & dopo un breve sermone manifestò loro ogni cosa, acciò pensassino alla salute loro propria. Et volendo un maestro in Theologia disputare sottilmente di tal cosa per via di argomenti, il Frate pieno di spirito non l'ascoltò, ma se ne ritornò immediate a San Marco, dove gl'altri Frati erano molto spaventati. Onde tutte le superfluità, che havevano in cella portorno a piedi del Padre, il quale vendette, cavandone 300. scudi, & tutti li dispensò a poveri. Rivelava tal volta ai Frati i lor peccati, & i pensieri che avevano nel cuore; onde molti ritornorno a lor medesimi, fra quali fu uno di sangue nobile chiamato F. Pier Lotti, il qual'era il più sensuale Frate che fusse in S. Marco. Ma riduttosi a compuntione, si dette tanto a fare astinenza, che alle volte per tre giorni continui digiunava, senza mangiare nulla se non pane, & erbe crude, ebbe da Dio molti gusti & grazie, & particolarmente non avendo potuto essere presente alla mirabil predica, che il Padre fece l'ottava dell'Annunziata, vidde in spirito quella corona di cuori, che il Padre portò in cielo per donare alla Madonna. Diventò anco huomo di gran silenzio, facendo del continuo orazione, & tanta dolcezza sentiva nel celebrare, che spazio grande di tempo metteva tra la consecrazione e il *Pater noster*, & al fine morì devotissimamente. Un altro fu dimandato F. Nicolò Marucelli, al quale rivelò il Padre che egli non andava rettamente nel cuor suo. Ond'egli tornato in se, diventò come un angelo, & venne a tanta modestia & composizione, che a fatica alzava mai un occhio. Et celebrando una volta vidde due Angeli, che tenevano in mezzo il corpo del Signore, a quali disse: io riguardo il mio Signore; & stando in orazione vidde Jesu in forma di bambino, come quando nacque nel presepio. Fu buon maestro de' Novizj & alfine morì sendo vechio santissimamente. Ma quelli che non volseno credere alle sue ammonizioni, tutti capitorno male, & morirno di mala morte.

COME PREDISSE A UN FRATE CHE SAREBBE MORTO DA UN MEZZO MORTO.

Fu un Frate, domandato F. Vincenzo dal Linajuolo, il quale domandò licenza al Padre di partirsi dalla sua congregatione; al quale rispose: va che tu sarai morto da un mezzo morto. Ora andato egli a Roma fu fatto confessore delle Monache di Magnanapoli; & essendo già passati 18. anni s'abbattè una volta a incontrare due Frati della Congregatione, l'un de quali era chiamato F. Desiderio, a cui egli disse: sei tu ancora piagnione? Et soggiunse poi tuttavia beffandoli: vuoi tu vedere se F. Girolamo era pazzo? quando io mi partii dalla sua congregazione, mi disse ch'io sarei ucciso da un mezzo morto, & son pur ancor quì. Rispose l'un di que' Frati. Ancor non è forse passato il tempo. Or volendo Dio che s'adempisse quanto era stato predetto, occorse che dopo la morte di maestro Giovanni Claret, Generale dell'Ordine de'Predicatori, fu assunto al generalato maestro Thomaso Gaetano; & mentre si faceva il Capitolo generale nella Minerva, per dar luogo a forastieri, fu mandato per quei giorni a Magnanapoli un certo converso Napoletano, infermo, acciò quivi fusse meglio governato; onde parlando egli alle volte con le Monache, il detto F. Vincenzo gli fece due volte la correttione, che non stesse tanto a cicalar con loro. Per la qual cosa sdegnato il Converso, quasi frenеticando, & molto aggravato dalla infermità, s'accostò un tratto al detto Confessore, & con un piccolo coltello lo percosse nel cuore, & morì subito per le mani di colui che era quasi mezzo morto, secondo che gl'haveva predetto il Padre. Fu un altro Frate, che haveva nome F. Benedetto da Montelupo, il quale disse al Padre in faccia: non vi credo; a cui egli rispose: manco male sarebbe stato esser cascato in una fornicatione, che dire alla verità così; & sappi, che perciò tu morrai in questo flagello. Siccome poi avvenne, perciocche l'anno 1520. stando al munistero delle Monache di S. Paolo, si morì quivi di peste. Un altro fu finalmente, chiamato F. Cristofano del Giglio, il quale havendo ricevuta una correttione dal Padre, li diventò acerbissimo nimico, talche dopo la morte li volse predicar contro; & l'avrebbe fatto, se da maestro Domenico Benivieni, & da altri non fusse stato ammonito, che essi gli haverebbono risposto in tutti i modi, etiam in pergamo, & harebbe hauto a disputar con loro. Per questo si rimase dall'impresa; ma Dio non mancò di gastigarlo, percioche lo lasciò miserabilmente cascare ne vitii carnali, di che hebbe tanta confusione, che uscì dalla Religione & andò a Monaci di Camaldoli, dove ebbe di molti travaglj, & finalmente morì di peste l'anno 1527.

COME PREDISSE A UN FRATE LA SUA INCREDULITÀ.

Ebbe a dire a maestro Bandella una volta queste parole. E verrà ancor tempo che potrai ajutare questa Congregatione, & non lo farai. Il che benissimo avvenne, periochè dopo la morte del Padre egli fu fatto Generale l'anno 1502. & visitando la Congregatione fece un precetto a Frati sotto pena della colpa grave & della privatione della voce attiva & passiva, che nessuno ardisse affermare F. Girolamo da Ferrara essere stato profeta, nè santo, nè martire nè che havesse fatto miracoli, o altre simili cose, aggiugnendo sotto le medesime pene, che tal precetto non si potesse rivelare a persona alcuna fuor dell'Ordine. In quel medesimo anno predisse il Padre a suoi Frati, che saria venuto presto il tempo, che il pan de' cani parrebbe lor buono; & leggendo il salmo *Lauda*, *Jerusalem*, *Dominum*, giunto a un certo punto, cominciò a piangere, & disse alli Frati: Sathan vi crivellerà, & vaglierà come si vaglia il frumento, & molti di voi mancheranno della verità, & predisse che Lorenzo & Giovanni di Pier Francesco de' Medici presto tornerebbono alla lor patria. Le quali cose tutte poi si verificorno appunto. Predisse ancora, che in S. Domenico di Fiesole alcuni Frati peccavano per fragilità; altri per ignoranza; altri per malitia, & questi erano tre i quali se non tornavano a penitenza, sarebbono presto saltati fuor del convento. Et così avvenne; perchè F. Bartholomeo zoppo, & F. Antonio dalle Pomarancie, & F. Niccolò da Lucca, che fu poi Vescovo di Cirene, innanzi l'anno, si partirono, il che fu quando si trattava di unire il convento di Fiesole a quello di S. Marco. Et tutti tre finalmente capitorno male.

DI ALCUNE INSIDIE DEL DEMONIO.

Dopo questa reformatione vedendo il tentatore la gran perdita che faceva delle anime, cominciò a insidiare il servo di Dio & suoi seguaci, mostrandosi loro in diverse forme di mostruosi animali, particolarmente la notte quand'erano occupati nelle orationi, facendo anche tal volta udir per l'aria risonar parole inhoneste & brutte; apparivano alle volte in forma d'Ethiopi & percoteano qualche Frate; talche una volta percosserо un Frate di tal sorta, che tutto il Convento vi hebbe a cor-

a correre. Et fra Lorenzo da Petriolo converso devotissimo, & molto fervente, che allora era sagrestano, riferì una volta essere stato da loro percosso. Ma il servo di Dio giorno & notte resisteva con salmi, orazioni, processioni, & aspergendo con l'acqua benedetta le celle de' Frati li cacciava via. Il che facendo una notte furono i Frati in tal modo circondati, & molestati dalle salamandre, che a fatica potevano passare; & s'udiva una voce al Padre, la qual diceva, che egli andava cercando il male, & che ne harebbe trovato tanto che non l'avrebbe potuto sostenere. Occorse che un novizio s'era itricato in modo da parenti, con li affetti che non voleva più in verun modo parlar loro; & un giorno vedendo dalla finestra della cella venir suo padre per il primo chiostro a parlarli, serrò in modo dentro la cella, che non si potesse di fuora aprire, acciò il padre suo non v'entrasse. Il che tanto dispiacque al maligno spirito, che prese quel novizio, & gravemente lo percosse, dipoi gli appoggiò il capo per forza all' uscio della cella, sicchè non si potea aprire, ne anco il novizio potea partirsi, ma picchiando i Frati & chiamandolo, non potendo egli aprire nè rispondere, fu forza gittar l'uscio a terra, & entrati dentro trovorno il novizio come morto, siccome poi riferì F. Ruberto Strozzi devotissimo religioso. Durò questa molestia 26. mesi, dipoi cessò, simulando il demonio esser cacciato via, come il padre dui mesi innanzi havea predetto a più Frati. Onde ritornorno poi facendo maggior battaglia che prima, dando occasione per questa via a Frati di acquistar maggior perfezione, & di più esercitarsi nelle orazioni, & altre virtù cristiane. Ma non solo fu contento il maligno spirito di travagliare i Frati, ma incominciò ancora a vagare per le case de' secolari, entrando addosso or a questa, or a quell' altra verginella, massime nel monistero delle suore di S. Lucia, le quali ebbero in quel tempo di molti travagli dagli spiriti infernali, massime le più ferventi & le più pure, & spesso dicevano male del padre, cercando per varie vie di metterlo in loro disgratia. Nondimeno sempre fu vinto & confuso per via dell'orazioni. Nella qual cosa F. Domenico da Pescia aveva ricevuto da Dio special gratia contro di loro; onde spesso era chiamato a scacciarli. Onde trovandosi una volta in S. Lucia tra quelle indemoniate, disse F. Domenico: pigliate la beneditione; volendosi egli partire & quelle indemoniate risposeno: non più non più beneditione, che tante beneditioni? disse F. Domenico non volete voi la beneditione? & loro: no, no. Seguitò F. Domenico & disse: *Benedictio Dei Omnipotentis Patris, & Filii, & Spiritus Sancti descendat super vos, & maneat semper*; alle quali parole levorno sì alte strida, che parea essere nell' inferno. Un altra volta essendo egli in una cella dov'era dipinto il tentatore quando tentò il Signore nel deserto, prese una scopa, & scopollo, schernendolo in varj modi. Onde la notte seguente ebbe dal maligno spirito tante bastonate, che si rinnovò in lui l'esempio di S. Antonio. Occorreva alle volte, o per essere la notte, o per altri impedimenti, che il padre non potea mandare alcun Frate a soccorrere l'indemoniate di S. Lucia, nel qual caso egli mandava loro la santa Bibbia, con questo comandamento: io ti comando, in virtù di questo sagro volume della divina scrittura, che tu non molesti cotesta ancilla di Dio, finche non vi mando i miei Frati, & subito si quietavano. Et quando venivano tali comandamenti per la via, il demonio sentiva la virtù loro, & diceva: e viene, porta lo scartafaccio: egli è ora nel tal luogo; egli è appresso, aprili; & subito chi portava la Bibbia, picchiava la porta, & egli gridava, ma subito fatto il comandamento, si quietava, non senza gran maraviglia d'ogniuno, come più volte intesi da F. Ruberto Strozzi; volendo anco stratiare & beffare il Padre, non volevano quasi mai chiamarlo per il proprio nome, ma lo mutavano chiamandolo F. Gira gli huomini, o fra Giraffa, o per altri simili, dolendosi con gran voce & rammaricandosi di lui.

DI ALCUNE PROFETIE ADEMPIUTE.

Predisse il P. F. Girolamo la venuta del Re di Francia, come in più luoghi apparisce, massime nel compendio delle rivelationi, dove dice: Passerà uno i monti a similitudine di Ciro, del quale è scritto in Esaia, a cap. 45. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus ego apprehendi dexteram*; & calcherà l'Italia, & in pochi giorni la piglierà senza colpo di spada. Disse che non si confidassino in fortezze, nè in rocche, perche elle sarebbeno prese con le meluzze & senza alcuna difficultà. Questo si adempì in modo che lo vidde con gli occhi suoi, quando fu mandato per ambasciatore per i Fiorentini. Predisse ancora, che in quel tempo quelli che reggevano lo stato di Firenze piglierebbono il consiglio a rovescio, & si accorderebbono con quella parte, che perderebbe. Et questo anco lo vidde con gli occhi suoi. Disse, che in quel, tempo sarebbono come ebrii & perderebbono ogni consiglio, & non saprebbono che si fare; & conchiudendo, disse loro che l'humana sapienza non li giovarebbe. Et questo anco avvenne, come di sotto si narrerà. Ma questo fu mirabile, ch' esponendo il Generale per molti anni & fabbricando l'arca di Noe, non potette mai pervenire a quel luogo: *ego adducam aquas diluvii*, se non quando il Re di Francia con il suo exercito fu entrato in Italia con tanto timore & spavento. Discorrendo il Re di Francia per l'Italia, venne in Lunigiana, dove ebbe da Piero de Medici le principali fortezze de Fiorentini, acciò voltando mantello, stabilisse lo stato suo; ma ogni cosa gli successe a rovescio, com'era stato predetto. I Fiorentini fecero una nuov' ambasciaria al Re, & alcuni cittadini elessero per uno di essi il P. F. Girolamo, il quale vi andò, essendo così consigliato da' Padri suoi di S. Marco. Et facendo capitolo prima che partisse, disse a Frati che stessero in umiltà, & facessero oratione, & non andassino dicendo: il nostro P. va ambasciatore de' Fiorentini al Re di Francia. Partendo, prese per suoi compagni F. Francesco Salviati, & F. Thomaso Busini, & F. Domenico da Pescia, & havendo preso il camino a piedi, la Signorìa non volle ciò sopportare; onde per onor della Repubblica fur costretti a cavalcar le mule a lor preparate. Nel viaggio occorse un accidente miracoloso in Librafatta; perciochè essendo quivi Podestà un nobil cittadino chiamato Carlo Pitti, amico grande del Padre, volle invitarlo appresso di se con tutti i suoi compagni, li quali erano circa a trenta, mossi dalla devotione & affetto che li portavano. Et non havendo pesce che bastasse, per tanti, comandò a un suo servitore che andasse tosto a pescare nel Serchio, fiume quivi vicino; al quale egli rispose: Signor Potestà, io non posso pur andare a bagnar le reti, non che a pigliar de pesci, tanto è grande la tempesta de venti, che lungo il fiume terribilmente soffiano. Il che sentendo il Padre, acciò l'amico suo non restasse contristato, disse al servo: va nel nome di Christo & getta la rete. Andò il servo con un giaccio tondo, & gittandolo la prima volta prese moltitudine grande di pesce di varie sorte, talche appena potea cavar la rete dall'acqua. Onde gridando ad alta voce, & chiamando ajuto, nè potendo esser udito per il gran romore della pescaja & delle mulina, con mano accennò a certi che andassero ad ajutare, i quali stavano alle finestre del palazzo. Ond'essi subito corsero entrati in un altro navicello, & giunti lo ajutorno trar la rete dall'acqua, la qual portorno a quel modo piena di pesci avanti al Padre, & agli altri suoi compagni, essendo presente anco il Potestà con tutta la sua famiglia. Di che tutti si stupirno, & ringratiorno Dio; & pesando detto pesce trovorno che era libbre 280. Giunsero intanto gli altri ambasciatori, & chi-

& chiamato il Padre lo exortorno a prender presto viaggio verso Lucca, perche quivi speravano la udienza del Re. Onde partendo eglino, il servo di Dio si pose a mensa con gli altri, & solo un uovo mangiò. Partendo da Librafatta fece di molte orationi con li suoi compagni per tutta la via, & giunto a Lucca di venerdì, non si potè quivi haver udienza, com'egli havea predetto. L'altro giorno il Re venne a Pisa, dove Piero de' Medici li dette le fortezze di Pisa & di Livorno con alcune altre, & se ne tornò a Firenze. Quivi in Pisa gli Ambasciatori Fiorentini si presentorno al Re, dinanzi al quale il Padre fece un bellissimo sermone, nel quale si contengono molte profetie, dicendogli ch'egl'era eletto ministro della divina giustizia, siccom'egli narra col.compendio delle sue rivelationi. Dopo questo parlare uno de' primi baroni del Re prese il Padre per la mano, & lo introdusse nella camera regale, dove per spatio d'un ora parlò con il Re Christianissimo alli 9. di Novembre in Domenica. La mattina seguente il Re misse in libertà i Pisani, & nel medesimo giorno Piero de'Medici andò in Firenze per pigliare il palazzo de' signori per farsi padrone della città, come si credeva che fusse conventione tra lui & il Re in segreto; siccome di poi apparse, quando il Re si sforzò di rimetterlo, venendo con una compagnìa di huomini armati copertamente per pigliare il palazzo in sull'ora del mangiare; fu ributtato & serratoli le porte sul viso dicendoli che se voleva entrar solo come privato, lo metterebbono dentro; altrimenti no. Onde i suoi cavandosi le cappe, & l'arme scoperte incominciorno a gridar palle palle; ma vedendo non haver seguito, se ne ritornò a casa, & poi fuggirno a Bologna, senza che alcuno li perseguitasse, & la città si ridusse per questa via all'antica sua libertà. Dove si verificorno due profetie del Padre, prima, quando predicendo la morte di Lorenzo, disse di voler tacere di Piero suo figliuolo per non generare scandalo; l'altra, quando predisse che alla venuta del Re di Francia i Pisani si ribellerebbono da' Fiorentini, & lo stato di Firenze si muterebbe & ridurrebbesi in libertà. Fuggito dunque Piero a Bologna, fu ricevuto dal Bentivoglio nel suo palazzo, & menandolo un giorno a spasso per le stanze di quello, & venuti alle stanze dov'erano l'argentarie & l'artiglierie, disse il Bentivoglio a Piero se l'artiglierie che tu vedi quì in questo cortile, fussino state nel tuo non ti saresti fuggito da Firenze; al quale Piero rispose: m. Giovanni, se voi aveste veduto venire contro di voi tante squadre di soldati, quante vidd'io per la via di S. Pietro Scheraggio, voi sareste fuggito come me. Hor tornando al Padre, egli fatta la sua ambasciaria, se ne tornò a Firenze, & il Re si partì di Pisa alli xi. & venuto a Signa alloggiò nel palazzo de Pandolfini vicino ad Arno, dove fermandosi egli alquanto, vennero i ministri suoi nella Città, & segnando tutte le case de'nobili de lor caratteri col gesso tutta la presero. Et dopo alquanti giorni il Re con gran pompa entrò in Firenze, havendo i Fiorentini per farli honore sgangherate le porte di san Friano. Andogli incontro la Signoria con tutti i Magistrati insino alla porta; & il Re entrò sotto il baldacchino, tenendoli il Gonfalonieri la briglia del cavallo; & così andorno dritto al Duomo, dove fece oratione, & si maravigliò di sì stupendo edifitio. Scavalcò di poi al palazzo de' Medici, dove hebbe li alloggiamenti per otto giorni. Il Padre intanto non restava di predicare in Duomo con grandissimo corso, benchè fusse si gran tumulto nella città, exortando a penitenza, digiuni, & orationi il populo; & impose che in pane & acqua si digiunasse, & più volte il giorno per le case tutti insieme s'inginocchiassero alle orationi per lui ordinate; & egli faceva il simile per il convento con tutti i suoi Frati salmeggiando & orando tuttavia, acciò Dio si placasse, & la Città rimanesse libera da tanti pericoli. Nacque in quel giorno non so che tumulto tra Fiorentini & i Franzesi, in modo che si venne all'arme, nondimeno per gratia di Dio si posorno senza haver sparso sangue. Cominciossi poi a disputar gagliardamente tra il Re & gli ambasciatori Fiorentini, sopra i capitoli & conventioni, che dovevano fra di loro fermare, perche il Re chiedeva il titolo di Signore di Firenze, & i Fiorentini non volevano acconsentire. Stando dunque in queste dispute, Piero di Gino Capponi uno degli ambasciatori con animo grande & libero prese il contratto & i capitoli, & sulla faccia del Re & de suoi baroni li stracciò, dicendo: noi vedremo, se le nostre spade tagliano, come le vostre, & se voi sonerete le vostre trombe, & noi soneremo le nostre campane. L'audacia del quale vedendo il Re tanto sdegno ne prese, che giurò mettere a sacco & a fil di spada tutta la Città, & ordinò che la sera a 23. ore sonando una tromba si desse principio. Ma come piacque a Dio un Barone del Re grande, & nobile, a cui Piero già in Francia era diventato compare, andò a trovarlo dicendoli: compare, io intendo rivelarvi un gran segreto per salute della vostra Città; ma non mi tradite; il che promettendo Piero, & sentendo sì gran ruina, che soprastava alla Città & che non v'era più che due ore di tempo, uscito quasi fuor di se come ebrio, corse subito al palazzo de' Signori, dinanzi a quali prostrato in terra, gridava: misericordia, misericordia; noi siamo spacciati. Il che sentendo i Signori, & maravigliandosi, le dimandorno: Piero, che cose son quelle che vuoi tu dire? il qual potendo appena exprimere le parole per il grande affanno che sentiva. Disse: un Barone Franzese m'ha revelato, che il Re ha giurato metter la nostra Città a sacco questa sera a 23. hore, & distrurla tutta con il ferro & con il fuoco; alle quali parole i Signori tutti rimaseno attoniti, nè potevano parlare, non sapendo omai che farsi, se non piangere la sventura loro. Dove si adempì la profetia del Padre quando disse; quando vi troverete in quelle angustie & tribulationi sarete come ebrii & perderete il cervello. Stando dunque i Signori così sospesi & con gli occhi pieni di lagrime, fu udita una voce che disse: andate al servo di Dio F. Girolamo; andate al servo di Dio F. Girolamo. Il che udendo, sentirno alquanto confortarsi, giudicando che le orationi di quel Padre avessino da Dio impetrata la salute della Città. Volando dunque alcuni di loro a S. Marco, trovorno che il Padre & con tutti li Frati quel giorno digiunavano in pane & acqua, stando tutti uniti & intenti all'oratione. Il quale udito la causa della venuta loro, disse a Frati: Figli miei, dopo la mensa vegliate tutti in coro perseverando in oratione finch'io sia tornato. Preso dunque per compagno F. Thomaso Busini se ne andò subito al palazzo de' Medici, dove il Re alloggiava; & essendo giunto alla porta del palazzo li si fe incontro la prima guardia, dicendo: dove andate voi? tornate indietro, non si può entrare, nè havere udienza. Avevano già ordinato i Baroni, che niuno entrasse al Re, acciò l'intento loro non fusse impedito. Vedendo dunque il Padre che non era possibile di entrare, & che in vano si affaticava, prese subito il cammino verso il convento ricorrendo con molto fervore & spirito all'oratione. Il che facendo sentì illuminarsi dentro il cuore, & udì dirsi: ritorna, ritorna, che tu entrerai. Et voltatosi al compagno disse: torniamo addietro, perche io ho a entrare al Re; di che maravigliandosi i cittadini seco ritornorno al palazzo del Re, & giunti alla porta solo il Padre fu intromesso, & in un subito passata la prima, la seconda & la terza guardia fu condotto dinanzi al Re, il quale si stava in camera tutto armato per dar principio ad esseguire il pessimo consiglio. Et come vidde il servo di Dio prese un piccolo sguardo, & secondo il costume del Re di Francia si levò su per farli reverenza. Ma il servo di Dio preso un piccolo Crocifisso d'ottone che sempre portava seco, & presentatolo alla faccia del Re, li disse: questo è quello che ha fatto il cielo

& la terra, non honorar me, ma honora questo, che è Re de' Re, Signore de' Signori, & fa tremare il mondo & da la vittoria a Principi secondo la sua volontà & giustizia; punisce & fa ruinare gl' empii & ingiusti Re, & farà rovinar te con tutto il tuo exercito, se non desisti da tanta crudeltà, annullando il concetto proposito che tu hai fatto contro questa città, & tanto seguirà di te, sendo in essa tanti amici & servi di Dio & tante anime innocenti che giorno & notte lodano la sua majestà, i quali tutti grideranno innanzi al trono di Dio, & sconfonderanno & rovineranno tutto il tuo exercito. Non sai tu che al Signore non importa haver la vittoria con molti o con pochi? Non ti ricorda di quello che fece a Sennacherib superbissimo Re degli Assirii? Ricordati che orando Moisè, Josuè & il populo vinceva gli nemici; così farà a te, il quale per la tua superbia tu vuoi quello che non è tuo, bastiti di avere i cuori loro. Lascia dunque il tuo empio & crudelissimo proposito fatto contra l'innocente & fidelissimo populo tuo. Così disse il Padre al Re, spaventandolo molto, & minacciandolo da parte di Dio, tenendo sempre il Crocifisso in mano. Et con tanto ardore & efficacia parlò, che tutti gli assistenti erano ripieni di timore & spavento, & il Re con li suoi ministri incominciorno tutti a lagrimare. Allora il Padre prese il Re per la mano & li disse: sappi sacra Majestà, che la volontà di Dio è che tu ti parta di questa Città senza fare altra mutatione, altrimenti tu con l'exercito ci lascierai la vita. Appariva mirabilmente nel Padre lo Spirito di Dio; talche quand' egli si dimostrava allegro & giocondo, parea che ogni cosa ridesse, & si aprisse tutto il Paradiso; per il contrario quando si mostrava turbato, pareva che alla guardatura sua tutto il mondo tremasse. Si conclusero dunque i capitoli tra il Re & la Città, passato sì gran pericolo. Onde subito sonorno le campane del palazzo a gloria, & si accesero i fuochi in piazza, & negli altri luoghi principali della Città con grandissima festa & allegrezza d'ogniuno. Et il Padre tornò al convento con li suoi figliuoli, rendendo a Dio somme gratie di tanto beneficio. Et un Barone grande del Re ebbe poi a dire: chi è stato questo gran Santo di tanto merito appresso Dio che habbia libera questa Città, la quale secondo il giuramento del Re doveva esser distrutta. Fu fatta questa liberatione alle 22. hore. Et tutto questo successo narrò poi Piero degli Alberti non fatto ancora nemico del Padre, perchè quasi ognuno li credeva. La mattina seguente il Re & la Signoria andorno al Duomo a rattificare i capitoli fatti, & udita una messa solenne, giurò il Re sopra l'ostia sagrata, presente tutto il popolo, che egli harebbe fedelmente osservati. Dopoi communicatosi se ne ritornorno al palazzo; & dopo desinare si partì quasi solo non senza maraviglia & stupor grande d'ogniuno. Così restò libera la Città, mediante l'opera & orazioni di quel santissimo Padre; di che allora ogniuno rendea testimonio, & egli più volte ne fa mentione nelle sue prediche. Andò poi il Re a Roma, dove entrato con gran terrore ebbe dal Papa per istatico il fratello del Gran Turco, & il Duca Valentino suo figliuolo: fu mandato con fidata custodia quel Sig. Turco ad Innocentio papa, dandoli ogni anno buona somma di denaro, acciò fusse custodito di qua, & non lasciato tornare in quelle parti, dove haveva grandissima reputatione, & arebbe potuto travagliare non poco l'imperio del Gran Turco. Rinuntiò costui per publico istrumento l'imperio di Costantinopoli al Re di Francia con ogn'altro Regno, che a lui s'apparteneva essendo egli il primogenito. Avendo poi il Re preso il Regno di Napoli, disse il Padre a Fiorentini, che li restavano a passare anco di molte acque. Predisse le tribulazioni d'Italia, & specialmente di Roma, non explicando nè chi, nè quando, nè in che modo; ben diceva che i Prelati della Chiesa & li Principi secolari non havevano altro rimedio, che penitenza, la qual però non farebbono; & che la copia grande de' denari & il numero infinito de' soldati & le fortezze di diamante non sarebbono giovate loro, & che Dio gli accecherebbe, togliendo loro il consiglio & le forze, siccome nel compendio si legge, dove anco explicò la ruina del Re di Napoli in quelle parole: *baltheum Regis dissolvet*; benchè da savj del mondo fusse deriso, massime da mercanti che sapevano la gran provisione fatta contro al Re di Francia. Et nondimeno tutto si adempì in pochissimi giorni senza colpo di lancia; in modo che il Re di Napoli con gran vergogna fu costretto a fuggirsene in Sicilia insieme col Duca di Calavria. Fu dunque soggiogato il regno di Napoli da Franzesi, & il Duca Valentino figliuolo del Pontefice si fuggì, perchè haveva dato al Turco suo compagno il veleno, del quale si morì, troncando al Re di Francia la speranza di pigliar Constantinopoli. Dopo tante vittorie tornò il Re sano & salvo in Francia, siccome il Padre gl'aveva pronunciato, liberando da un gran terrore il regno de' Turchi, perchè già era corsa la fama per tutta la Grecia del suo disegno, & aveva generato tanto spavento, che i Turchi lasciate le città & castella, se ne fuggivano a monti, sapendo il fondamento, ch'egli haveva sopra la persona di quel Turco, il quale li haveva rinunciato le ragioni sue. Intendendo poi il Padre, che alcuni tentavano ridurre in Firenze Piero de' Medici, disse più volte: voi cercate di scalzare un muro, che poi vi ruvinerà addosso; perchè la prima volta Piero col Signor Paolo Orsino venne a Cortona & Arezzo, facendole ribellare; & non di manco non giovò loro. Dipoi un'altra volta venne in Casentino col Signor Bartolomeo d'Alviano, donde per la fama fu costretto a partirsi la terza volta; con i medesimi ajuti venne a Firenze infino alla porta Romana, & con vergogna se ne tornò, sendoli messe a sacco le sue genti. Imperochè la notte innanzi giorno, che doveva esser messo dentro dagli amici suoi, per una gran pioggia che venne non potè passare un fiume, come pubblicamente dal Padre innanzi era stato predetto, dicendo: l'acqua & la pioggia t'impediranno. Onde scoperta la congiura, alcuni ne furno decapitati, & fu adempita quella parola: tu scalzi un muro, che ti rovinerà addosso. L'anno 1496. ebbe una mirabile visione sopra la conversione degl' Infedeli & reprobatione de' Christiani, la quale ebbe la notte del venerdì santo, come nella predica, che fece, apparisce.

DELLA PROFETIA DEL GRAN CONSIGLIO ET ALTRE COSE.

Ridutta Firenze nella sua libertà, furno costituiti 20. huomini, a quali apparteneva tutto il reggimento della Città. Ma poco dipoi, acciò non diventassero 20. tiranni per consiglio del Padre fu levato tal Magistrato, & il primo che rinuntiasse fu messer Domenico Bongi. Trattandosi poi di dar buon reggimento alla Repubblica, il Padre disse in *verbo Domini* predicando, & propose che dovevano far un pubblico reggimento, cioè il gran Consiglio, & che questa era la volontà di Dio. Alla qual cosa quasi tutti i cittadini cominciorno a contradire, come nuova & insolita, benchè molto piacesse a i populari. Onde si elessero alcuni huomini sopra questo importantissimo negocio, i quali ragunandosi spesso, facevano lunghissime dispute infra di loro, stando alle volte in consiglio insino alle cinque ore di notte o sei. Et sebene quasi le tre parti fussino contrarie, nondimeno il Padre predicando, diceva, che in ogni modo lo farebbono, o volessino, o nò; & che le fave bianche sarebbono diventate nere. Et l'ultima volta che si congregorno del mese di Decembre a sette ore di notte si concluse il gran Consiglio, per la grande istantia & importunità de' populari; benche non credessino dovesse passar fra Signori & collegii, che erano di contraria opinione; non di meno il partito

tito si messe, & fu vinto, secondo la parola del Padre, & molte fave, per quanto si disse, ch'erano state date bianche, furno trovate nere, di che molto restorno attoniti, dicendo pubblicamente: io so, che detti la fava bianca, come può esser che questo partito sia vinto? Il simile occorse nell'appello delle sei fave, dopo molta contraditione nel vincere il partito, & anco nella pace universale, la quale pur si fece, benche tanto numero de' cittadini d'ogni stato & conditione vi si opponesse, massime de Religiosi, che non potevano sopportare che tanto onore fusse fatto al Padre, parendoli che per ciò scemasse la lor reputatione. Venne in quel tempo nella Città un Fra minore de Zoccoli, mandato, come si diceva, dal Duca di Milano, al qual non piaceva questo modo, & molto lo biasimava. Questo F. cominciò a contraporsi al Padre; ma finalmente trovandolo ben fondato, vinto dal tedio con poco onore se ne partì. Et molti altri di diversi Ordini fecero il medesimo; ma tutti restorno confusi. Fu un certo Don Agnolo monaco di Vallombrosa, che li scrisse contra un epistola; ma perchè non contenea nulla di sustanza, ma più tosto manifestava in essa la sua ignoranza, da se stesso in pochi giorni per la vergogna mutò paese. Levossi anco contra di lui una Monaca, che stava lontana da Firenze, & voleva mettersi a disputar seco; ma il Padre le mandò a dire che attendesse a filare & far li exercitii da donna. Molte anco & grandissime erano le persecutioni de' tepidi; ma il buon Padre stette sempre saldo come una colonna, predicando & confondendo ogn'uno. Nondimeno dopo la venuta del Re crebbe mirabilmente la reputatione & la gloria sua, benchè non mancasse mai chi contradicesse, & di quelli ch'erano stimati più savj. Fra quali fu il primo il Gonfalonieri di justitia, fatto nel principio della libertà, domandato Filippo Corbili, il quale ragunò contra il Padre un concilio di tutti gli Abbati, Priori, & Presidenti di tutti i Monasterj & Conventi della città, così osservanti, come conventuali; tutti i Maestri in Theologia, due Canonici del Duomo, dui del capitolo di S. Lorenzo & altri Dottori & Cittadini intelligenti, fra quali era un singularissimo huomo, domandato Marsilio Ficino, Canonico del Duomo, che di continuo tenea una lampada accesa dinanzi all'imagine di Platone, tanto li era affetionato, & haveva tradutto le opere sue di greco in latino con molta laude; & fu tanta la reputatione dell'ingegno & dottrina sua, che al tempo di papa Leone li fu posta in Duomo una statua con la sua effigie al naturale. Congregati dunque tutti costoro nella sala grande del palazzo, fu proposta loro la causa, per la quale erano stati chiamati; dipoi mandorno subito per il P. F. Girolamo, facendoli intendere che non mancasse in modo alcuno di venire, essendo egli chiamato per cosa importantissima; il quale vi andò insieme con F. Domenico da Pescia, & entrato nella sala, dove tutti erano già congregati, il Gonfalonieri li disse haver mandato per lui acciò si disputassino alcune cose pertinenti al suo predicare; & che haveva ragunato tanti huomini grandi, acciò respondessino all'interrogationi loro. Detto questo si levò su un Mastro in Theologia del medesimo Ordine che haveva nome Mastro Giovan Carlo, & stava in S. Maria Novella, & era per la fama della scienza sua communemente chiamato Garofanino, essendo di statura piccolo. Costui, dico, levatosi, incominciò a dispregiar molto quel modo del predicare, opponendo, che non doveva intromettersi nello stato, nè impacciarsi di quello che a lui non toccava, dicendo S. Paolo, *nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus*. All'ora il santissimo Padre che era mansueto di natura, visto tal concilio congregato contro di lui, & udita l'objetione di quel Theologo, rispose con gran mansuetudine, che lui s'ingegnava, che il predicar suo fusse secondo il modo antico degli Apostoli & Santi passati, & secondo la dottrina delle divine Scritture, & come gli altri veri apostolici predicatori, & che non credea che l'impacciarsi dello stato nel debito modo fusse inconveniente, atteso che molti Santi & giusti havevano fatto il medesimo, come si legge nel libro *de pulchritudine S. Mariae Novellae*; & che quando un negotio è ordinato all'onor di Dio, & alla salute de prossimi, non si debbe chiamar secolare, ma più tosto spirituale, & santo. Ma che ben li pareva grand'inconveniente, che i Frati del suo Ordine fussino i primi a contradirli; & che in lui si verificava quella profetia, *filii matris meae pugnaverunt contra me*; benchè li fusse gratissimo di conformarsi in questa parte al suo divin Salvatore. Dipoi successivamente tutti, l'un dopo l'altro parlorno, non attendendo ad altro in sostanza se non a quanto toccò il primo; ai quali il Padre sempre con benignità rispose, rompendo ogni lor laccio col martello delle sagre Scritture; talchè senz' alcun frutto passorno più di due ore. Onde non potendo patir tal disonore, si levò su uno, dicendoli con grande impeto: parlaci aperto & chiaro, se tu hai queste cose da Dio, o nò, acciò tutti ti crediamo, se elle son da Dio. Al quale il Padre rispose; *ego palam locutus sum mundo, & in occulto locutus sum nihil*. Alle quali parole non poterno risponder niente, & dividendosi fra di loro, senza fare altra conclusione, furno tutti licentiati, sendo con molto onore laudata la mansuetudine & dottrina del Padre. Aveva egli prima particolar grazia da Dio, che disputò sempre con l'animo quieto, senza accendersi mai o levar la voce come ordinariamente si fa, come il Pico della Mirandola più volte testificò, & anco m. Domenico Benivieni, detto lo Scotino, & particolarmente Don Ignatio Squarcialupi abbate di Badia a Firenze, il quale si trovò una volta a disputare col Padre alla Cansora luogo di detti Monaci, s'era più perfetta la vita contemplativa pura o la mista; il qual gli disse nel fine: se ben molto mi ha sodisfatto la profondità della dottrina vostra, nondimeno più mi ha consolato la vostra mansuetudine. Ebbe anco gran contraditione da suoi proprj Frati, i quali molto l'osservavano alcuni di loro, & giorno & notte stavano vigilati sopra di lui. Onde una notte occorse, che il Padre si levò innanzi Mattutino, & per non far romore uscì della cella scalzo, & con un lumicino si avvicinò verso le camere, & spense la lampada, ch'era nel dormitorio; il che vedendo alcuni osservatori, che quell'ora vigilavano, si pensorno haver trovato qualche cosa d'apporli, & gli andorno dietro pian piano per tarparlo; & finalmente viddero che il Padre havea preso il coltello, & con esso radeva & nettava i luoghi, dove i Frati seggono, & essendone qualcheduno immondo; & per non esser visto aveva spento la lampada; la qual cosa vedendo que'tali si partirno tutti confusi. Onde alcuni di loro mutato animo verso di lui divulgorno tal fatto. Era particolarmente perseguitato ostinatamente da'tepidi, i quali discorrevano per le case dicendo: non andate alle sue prediche, egli ha il Diavolo addosso, & ha messo in confusione tutta questa città. Altri dicevano: egli è un buono huomo, ma non è già profeta. Molti affermavano che egli era cattivo, & astutissimo, & malitiosamente ingannava il populo; & così i conventi, i munisterj, le botteghe, le case, & in somma tutta la Città era divisa. Che diremo di Roma, dove insino nelle corte de' Cardinali era divisione? Parimente a Lione, a Bursselle, a Londra, & fino in Costantinopoli variamente di questo Padre si ragionava, avendo i mercanti Fiorentini, che in ogni parte del Mondo sono sparsi, tuttavia gli avvisi delle cose, che succedevano nella patria loro, i quali avvisi anco erano varii, scrivendo alcuni buoni, altri mali. Et tanto erano frequenti, & aperti questi ragionamenti per le botteghe, & per i banchi di mercanti, che in Costantinopoli i Turchi se ne accorseno; talche andò la fama insino al gran Turco, il quale mandò per il Consolo della natione Italiana, che solea essere sempre Fiorentino, & volle intender la verità di que-

questo fatto, il quale gli aperse il tutto secondo gli avvisi che da Firenze havevano. Et cui disse il gran Turco: avete voi qua nessuna opera delle sue. Rispose il Consolo di sì, & che haveva alcune prediche di suo, & erano quelle in Amos & Zaccaria, che già erano stampate & divulgate per tutto; domandandole il gran Turco, il Consolo gliele portò, & egli per poterle intendere le fece tradurre in lingua Turchesca. Et così la fama del Padre tuttavia cresceva & si allargava. Et havendo predicato fra l'altre cose di molte felicità, che Dio voleva concedere a Firenze, non aveva espresse se le erano assolute & conditionate. Onde dubitando non fussero obbedite per la molta contradittione, & altri peccati, massime repugnando al voler divino nella mutatione del governo, volle vedere se potea racquistarle, onde andò ambasciatore spiritualmente alla Regina del cielo per il populo Fiorentino, sicome apparisce nel compendio delle rivelationi. Et è da notare che quella predica fu tanto mirabile, che due volte l'ebbe a recitare, cioè il dì della Nuntiata al populo, & poi in palazzo alla Signoria il giorno dell'ottava.

COME IL RE DI FRANCIA MANDO' UN AMBASCIATORE AL P. F. GIROLAMO.

Avendo i Franzesi acquistato il regno di Napoli, intese il Re loro, che i Venetiani & il Duca di Milano s'erano accordati insieme & fatta lega per impedirli il ritornare in Francia, avendo già congregato li eserciti per metterlo in mezzo mentre passava. Per la qual cosa mandò il Re al Padre un ambasciatore, chiamato m. Jacopo, per saper da lui se egli portava pericolo in quel passaggio. Al quale rispose il Padre *in verbo Domini*: dite alla Majestà del Re Christianissimo, che Dio gl'ha conferito di molti benefitii, e gl'ha concesso d'acquistar sì gran Regno senza alcuna difficultà. Et se bene egli dipoi ha commessi di molti peccati, digli non di manco da parte di Dio, che non dubiti de' suoi nemici, perchè passerà con vittoria nel suo reame di Francia: Et essendo già in Siena si dicea pubblicamente, che insuperbito per tante vittorie, arebbe fatto a Firenze quel che minacciò di fare quando passò la prima volta. Per la qual cosa fu fatto un'altra volta il Padre Ambasciadore al medesimo Re; ma pria che andasse, predisse che questa nube & tempesta sarebbe andata a piovere altrove; come si adempì l'anno 1495. del mese di Giugno, la vigilia del Corpus Domini: andò dunque il Padre principalmente per l'interna inspirazione mosso da Dio, dipoi dalla Signoria, come riferì Bartolomeo Ridolfi, che allora era del Collegio, & fu compagno suo in detto viaggio; de' frati prese F. Antonio d'Ollanda, F. Thomaso Busini, & F. Gregorio vecchio converso, co' quali venne a Poggibonzi, dove ebbe audienza dal Re tre volte, & trovandosi a mensa, quando seppe che gli era comparso, si levò su, & andò a incontrarlo insino a capo la scala, & ragionorno insieme forse due terzi d'ora infino alle 23. La seconda volta gli parlò nella Chiesa principale della terra, dove egli promesse restituire Pisa a Fiorentini; & lo ricercò che volesse seguirlo in fin quivi. Ma il Padre li rispose, che tal viaggio a lui non era possibile, convenendoli tornare alle sue pecorelle. La terza volta che li parlò, il Re lo pregò che almeno andasse seco insino a Castel Fiorentino, di che il Padre fu contento. Et essendo giunto quivi, di nuovo ebbe audienza dal Re, il quale non passò di Firenze altrimente, avendoli il Padre comandato, che non vi passasse. Gli predisse anco che se non rendeva Pisa a Fiorentini, & non gli trattasse bene, che il suo unigenito figliuolo li morrebbe, & che Dio gli torrebbe la più cara cosa, che egli havesse, & che senza colpo di spada perderebbe il regno di Napoli, come l'havea acquistato; come poi apertamente successe; talchè la notte che il Padre fu preso venne la nuova della morte del Re. L'anno medesimo predisse, il Re di Francia esser ministro della giustitia, & che sarebbe vittorioso, se bene tutto il mondo li fusse stato contro, dicendoli poi in particolare, che averebbe avute di molte tribulazioni, per i cattivi portamenti & peccati de' suoi ministri; & che se non trattava bene la città di Firenze, Iddio gli harebbe fatto ribellare i populi, & postolo in grandissime difficultà, & che s'egli stesse suggetto a Dio, & conoscesse l'eletion sua non sarebbe sommerso dalle adversità, anzi da quelle surgerebbe più vittorioso che mai; altrimenti potrebbe esser riprobato, come Saul, essendo queste promissioni fatte a esso Re conditionate, & non assolute. Questo si legge nel compendio & nel primo sermone d'Amos. Predisse anco nell'epistole da lui scritte al medesimo Re, che Iddio volea per lui distrurre tutti i tiranni d'Italia, & che doppo questo voleva che dasse contra i Turchi. Et che se avesse osservato il giuramento a Fiorentini, il regno di Napoli non si sarebbe da lui rivolto, & arebbe fatto progressi grandi oltra mare. Significandoli che mai non li scriveva, se non quel tanto ch'egli aveva dal cielo.

DELLE PREDICHE DEL PADRE, ET FRUTTI DI ESSE.

Oltre alle prediche che il Padre fece in Firenze per più d'otto anni predicò anco altrove, come anco in Lucca, in Prato & in S. Giminiano, non senza grandissimo frutto; talchè in Lucca avendovi fatte alcune poche prediche, molti v'erano, che spesso venivano a posta per udirlo insino a Firenze. Et questo fu l'anno innanzi alla venuta del Re. Facendo poi in Lucca due sermoni solamente nel monistero di S. Nicolao, tante ne convertì di quelle Monache, che poterno fabbricar poi due monasterj osservanti, che vennero sotto la cura de' suoi Frati, quando fu riformato S. Romano, dove prima stavano i conventuali. In Prato predicò l'anno 1495. avendo riformato il convento di S. Domenico. Doppo Pasqua andò a Pisa per visitare i suoi Frati, dove espose Joel propheta in su gradi del presbiterio; & nel refettorio fece un sermone a tutta l'università dello studio Pisano, dove parlò dell'eccellenza della fede, & durò circa tre hore, con tanta efficacia, che quasi tutti restorno presi, come pesci alla rete, fra quali fu anche qualche suo avversario, che poi venne a domandarli perdono, & di questi furno tre solennissimi Dottori & m. Ulivieri canonico del duomo di Firenze philosopho grande, che leggeva in Pisa con molta gloria hebbe poi a dire leggendo in cathedra: Discepoli miei, andiamo pure a portare il libro a questo Padre che a fatica ne siamo degni. Et il Ficino disse, che non aveva mai conosciuto insino a quel tempo altro huomo di sì profonda dottrina. Convertì anco a questa predica F. Niccolò Scombergh di Sassonia, che studiava in legge & era vicino ad addottorarsi, il quale si fece frate per le sue mani, & poi da papa Leone fu fatto Arcivescovo di Capua, & finalmente da papa Paolo III. hebbe il cappello rosso. Convertì anco Fra Simone da Pietra Santa, & altri innumerabili. Predisse anco in questo tempo essendo su' gradi del presbiterio della chiesa di Prato, la rovina & il sacco di quella terra, come il sopradetto F. Niccolò Scombergh, che vi fu presente, testificò. Trovandosi una volta nell'horto della badia di m. Antonio Sacramorro dietro al munistero di S. Niccolò di Prato, mandò a dire a quelle Suore in verbo Domini, essendo loro conventuali, che se non mutavano vivere verrebbono i soldati, & le porterebbono sopra le groppe de' Cavalli, come si adempì nel sacco di Prato. Et lo vidde & testificò F. Desiderio Fiorentino religioso venerando, & degnissimo di fede. Che diremo de' Bolognesi che havendolo udito una quaresima, venivano poi insino

a Fi-

a Firenze a posta per udirlo? talchè la strada di Bologna correva sempre piena di gente, come l'anno del giubileo, come disse F. Alfonso d'Aragona, il quale tratto dalla fama del Padre, venne con alcuni altri di Spagna a incorporarsi nella sua congregatione, & morì poi a Viterbo santamente. Tornando alla città di Firenze, quando il Padre vi venne, la trovò piena di huomini nobili, sagaci, ingegniosissimi & pieni di sapienza humana, i quali non solo non credevano ma si facevano beffe delle cose della fede, & chi la difendeva, fra quali furno alcuni artefici eccellenti, che confessorno non haver mai creduto alla fede nostra, ne v'era quasi bontà alcuna se non cerimonie, & in apparenza che il Padre ordinariamente chiamava tepidi, nimici suoi capitalissimi, & che più d'ogni altro perseguitorno sempre l'opere & dottrina sua, & rare volte se ne convertiva, ma degli altri, benchè grandissimi peccatori se ne convertivano infiniti, vivendo poi santissimamente, & per le molte lagrime, che versavano dagli occhi alle prediche del Padre, erano dagli adversarii domandati piagnioni. Nè si potrebbe facilmente credere le innumerabili restitutioni, che si fecero di grandissima importanza. Nelle case de' secolari si viveva al modo de' religiosi levandosi la notte al mattutino, & dicendo l'offitio nostro con molta semplicità, & parevano tanti Angeli in tutta la conversatione. Concorreva sempre da ogni banda gente per udir la predica, & insino dalle montagne asprissime calavano quelle genti rustiche, & tutta la notte venivano verso Firenze, talchè la mattina all'aprir della porta, numero grande di genti entrava, andando tutti di tratto al Duomo a pigliar sollecitamente il luogo. Nè mancavano cittadini ricchi, & pieni di charità, che havevano gratia di dar mangiare & bere, & alloggiare in casa loro venti & trenta, & quaranta forestieri per volta di quegli che venivano alla predica andando spontaneamente a invitarli, & facendo a gara andavano alle volte a incontrarli insino alla porta della città, talchè pareva proprio una primitiva chiesa. Era una conversatione fra di loro piena di charità, & rincontrandosi alle volte insieme si guardavano l'un l'altro con letitia dolcemente inestimabile, talchè se bene fussino stati forestieri solo a vederli con volto subito erano conosciuti i veri figliuoli di quel gran Padre. Et avvenne che facendo oratione in S. Domenico di Prato un retto & semplice huomo chiamato il Palajo vidde venire un huomo da lui non più visto, & correndoli incontro lo abbracciò, & baciò nel mezzo della chiesa, dicendoli, tu sei de' nostri pax tibi, il quale domandandoli con maraviglia dove lo havesse conosciuto, rispose, subito ch'io ti viddi da discosto, conobbi che tu eri de' nostri. Et era il vero perchè costui era un Bolognese chiamato Camillo della Serpe fratello d'un frate nostro detto Gio. Batista della Serpe, il quale alle prediche del Padre fatte in Bologna s'era convertito alla semplicità del viver Christiano, & distribuiva quasi ogni cosa a poveri. Venne in questo tempo una gran carestia, talchè si vendeva lo stajo del grano due ducati d'oro, & tanto durò che molti del contado erano stretti di andare alla città per mendicare il pane, & si morivano di fame per le strade, & cascavano in terra; onde certi huomini da bene pieni di charità andavano confortando simili bisogni con varie confetioni & malvagia, quando per debolezza si venivano manco & gli conducevano poi allo spedale. Et questi da savj del mondo furno chiamati per ischerno gli Stroppicioni. Altri huomini ricchi ragunando molte migliaja di ducati, mandavano per il grano in Sicilia, & lo rivendevano poi in Firenze a buon mercato, & tanto si operò per questa via, che finalmente la penuria cessò. Et si prestava danari al comune gratis senza alcun prezzo, il che non era mai più stato fatto. La frequenza de' sacramenti non si può exprimere quanto fusse grande, talchè in S. Marco ogni giorno di festa, parea proprio la Pasqua. Et tutti i confessori etiam degli avversarii confessavano, che era fatto una mutatione mirabile nelle coscienze degli huomini. Alle orationi, astinenze & digiuni erano assidui con grandissimo fervore; quando il Padre ordinava qualche bella devotione con tanta letitia era ricevuta, come se dalla bocca di Dio fusse venuta. Se alcuno de suoi fusse stato visto comprar la carne al beccajo era dagli altri notato, in tal pregio appresso di loro era l'astinenza; onde convenne alleggerir le tasse a beccaj, non vendendo loro più tanta carne, quanta prima soleano. Tanta era l'abbondanza dello spirito, che le rappresentationi de' santi Frati erano riputate dissolutioni. Si levavano le genti a mezza notte per haver luogo alla predica, & venivano alle porte del Duomo, aspettando al discoperto fin tanto che elle si aprivano, nè si facea conto di disagio alcuno, nè di freddo, nè d'aria, nè di star l'inverno con i piedi su' marmi, & tra questi erano giovani & vecchj, donne & fanciulli d'ogni sorte con tanto giubilo & gaudio che era uno stupore, andando alla predica, come si va a nozze. In chiesa poi il silentio era grandissimo, riducendosi ogniuno al suo luogo, & con un lumicino in mano, chi sapeva leggere diceva il suo officio, & altri altre orationi. Et essendo insieme tante migliaja di persone non si sentiva quasi un zitto, fintanto che venivano i fanciulli, i quali cantavano alcune laudi con tanta dolcezza che parea s'aprisse il Paradiso. Così aspettavano tre o quattro ore, finche il Padre entrava in pergamo. Et era anco mirabile l'attentione grandissima che si vedeva in tante migliaja d'auditori tutti con li orecchi & occhj intenti al Predicatore senz' alcun tedio, o fastidio, talchè giunto al fine, parea che allhora havesse incominciato. Le parole sue erano saette acutissime, & facelline accese ne' quori di quegli che ascoltavano. Così per il contado, non si cantavano più rispetti & canzone & vanità, ma laudi & canti spirituali, che a quel tempo in gran copia si componevano, cantando alle volte insieme a vicenda da ogni banda della via come usano i Frati in choro, mentre lavoravano in somma letitia, tanto s'era sparso & acceso per tutto questo gran fuoco. Vedevasi talvolta per le strade le madri andare, dicendo l'officio con gli altri proprii figliuoli a uso di religiosi. Alle mense loro fatta la beneditione si teneva silenzio, leggendo le vite de' santi Padri, o altri libri devoti massime le prediche del Padre, & altre opere sue. Et i libri di battaglia, di Poeti Gentili tutti andavano al fuoco, & s'insegnava grammatica su' libri de' Santi Dottori, come San Leone, San Hieronimo & simili, & nelle pubbliche raunate i maestri havevano incominciato a leggere S. Ambrogio de Officiis; ma il principale studio erano le divine scritture. Et molti venivano alla predica, havendo prima studiato il testo, che s'haveva da esporre. Le scuole & le botteghe stavano quasi tutta la mattina serrate fintanto che non era fornita la predica. Solea riprendere il Padre con molto rigore gli abusi delle scienze secolari, massime l'astrologia divinatoria, contro la quale egli scrisse un operetta; i Poeti lascivi non voleva che fussino letti massime dalla gioventù, & anco di questo fece un libretto. Le nozze anco con molta devotione si celebravano, senz' alcuno eccesso di vanità, senza balli & canti lascivi, senza borie, instrumenti musici, o altri giuochi leggieri & vani, ma invitati i parenti e gli amici al convito, & udita la mattina la messa del congiunto, dove lo sposo & la sposa si communicavano, convenivano tutti a una moderata mensa, dove un sacerdote o religioso solea fare un bel sermone, esponendo Thobia, o qualche altra historia a quel proposito, adducendo di molti exempj di huomini & donne che santissimamente havevano servito a Dio nello stato matrimoniale. Gli sposi in quel giorno stavansi quietamente occupati in qualche devotione, & specialmente solcano mandare a monasterj & altri luoghi poveri di buone limosine, secondo la possibilità, acciò per loro facessino oratione. Molte donne & huo-

& huomini in gran numero mossi da queste prediche fecero proposito di castità. Et si trovorno di quelli che il primo giorno delle nozze loro convenivano insieme di servar perpetua virginità. Onde non è maraviglia che il maligno spirito scoppiasse di sdegno, & che suscitasse tuttavia sì gran guerra & tante contraditioni. Le donne si ornavano con somma modestia, & per riformarsi mandorno alcune di loro publiche ambasciatrici alla signoria con molta comitiva, & solennità. Erano levati i giuochi di charte & dadi, & le donne inhoneste erano scacciate & mandate al postribolo. Il fare a sassi il carnovale fu rimosso affatto. Molte taverne rimanevano serrate, & si tralasciava in gran parte l'andare a pubblici spettacoli. Fra gl'altri da lui convertiti fu quel gran Pico della Mirandola huomo eccellentissimo ne'nostri tempi, del quale il Padre hebbe a dire, che questo all'ingegno passò S. Agostino. Costui desiderò più volte l'habito della santa religione, ma indugiando venne a morte & fu poi con esso sepolto a S. Marco, & il P. hebbe di lui rivelatione, che per tal negligenza dovea star nove giorni in Purgatorio. L'altro fu m. Domenico Benivieni che più volte scrisse in difension del Padre. Il terzo fu m. Giorgio Benigno abate frate minore Theologo grande, il quale per la scienza sua hebbe la condotta di 500. scudi nello studio di Pisa, & fu poi fatto Vescovo, costui disputò con il Padre & scrisse poi in sua difensione. Il quarto fu m. Ulivieri canonico del duomo, che in quel tempo era tenuto un de'primi huomini d'Italia. Il quinto fu Blemmet hebreo maestro del Pico dottissimo nella lingua hebrea, & in altre lingue. Costui si fece poi frate per le mani del Padre. Il sesto fu F. Zanobi Acciajoli dottissimo in lettere latine & greche, il quale fu poi sopra la libreria del Papa, sendo già fatto frate per le mani del Padre. Il settimo fu m. Giorgio Vespucci dotto anch'egli in greco & latino, & fu maestro di F. Zanobi, anch'egli si fece frate. L'ottavo fu Thomaso Seratico huomo eloquentissimo, il quale si chiamò poi F. Vito, facendosi frate. Et Girolamo Benivieni fu il nono fratello di Maestro Domenico sopradetto. Costui era grande humanista; siccome anco mastro Bartholomeo Fontino, il quale venne in tanto fervore che lasciate le Poesie, lesse in pubblico studio l'epistole di S. Girolamo & S. Ambrosio. Et fra questi fu anche un Pulinari Viterbese filosofo, medico, & alchimista rarissimo, & si fece frate anch'egli, così molti altri che per brevità si lasciano. Accese anco gran fuoco & spirito in altri monasterj & conventi di diverse religioni, & molti religiosi venivano spesso a chiederli il suo consiglio per riformarsi. Et nel refettorio degli Angioli di Firenze si leggevano del continuo a mensa le sue prediche, & tutti i monaci di quel luogo si sottoscrissero di riformarsi, desiderando di mutar l'habito & venir sotto la cura del Padre, & donarli quel luogo. Et io mi trovai a portare il contratto per mano di pubblico notajo, a quali il P. rispose, che lodava il lor fervente desiderio & buona volontà, & che il loro Padre S. Romualdo fu huomo santissimo, il quale ordinò molto bene la sua religione, & che però dovessino seguire le pedate sue, & che tanto era meglio per loro, massime che tale impresa sempre sarebbe impedita a Roma; quantunque quel convento molto li piacesse, talche hebbe a dire una volta, che lo vidde, che se potesse volentieri, l'harebbe cambiato a S. Marco & Fiesole. Era penetrato questo fuoco ancq ne' conventi de' Fra minori, ancorche loro communemente contradicessino, di sorte che anco tra loro era divisione, & molti lo leggevano di nascosto, & un di loro mi disse che il giorno teneva le prediche nel saccone, & la notte le leggeva. Et quando doppo la morte del Padre venne il Signor Bartholomeo d'Alviano con l'exercito de Venetiani per rimetter la casa de' Medici in Firenze, andando al sagro monte della Vernia lo misse a sacco, & vi trovò incarcerati assai Frati con i piedi ne' ceppi, a quali disse il Signor Bartholomeo, perche siate voi qui così condotti, risposono si....

DEL FRUTTO FATTO NE' MONASTERJ DELLE MONACHE.

Sebben le monache spose di Christo non poteano andare alla predica, non però erano del tutto prive de' frutti di quella, perchè solamente sentendo raccontar le cose mirabili che Dio per questo suo degnissimo instrumento operava, molte si riducevano a più stretto vivere, & i munasterj intieri si riformavano, benchè havessino non piccola contraditione dentro & fuori, perchè non cessavano i tepidi religiosi d'ingegnarsi con loro vane ragioni confondere, & avviluppare le altrui coscienze; ma il più delle volte da una fanciulla, o da una semplice donnicciuola restavano confusi, talche di questi disse il P. in un'operetta che fece del reggimento di Firenze queste parole: nota, di questo male ne sono causa i cattivi sacerdoti, & tepidi religiosi, che se non havessino impedito, tutta la città di Firenze sarebbe come una santissima religione. Usavano anco talvolta i secolari huomini & donne separatamente ragunarsi insieme venti & trenta per volta, & attendevano a ricrearsi spiritualmente o nella città, o nella villa, & fatta prima la communione alla messa tutto il giorno consumavano in lodi divine, & salmi. Qualche volta pigliando il piccolino Jesu dinanzi a quello molte orationi non senza lagrime facevano. Altre volte pigliando l'immagine del Crocifisso, qualcheduno facea un bel sermone infiammativo all'amor di Christo crocifisso. Altre volte con la figura della Madonna faceano una devotissima processione, & tali erano le loro ricreazioni giubilando sempre & lodando Dio. Et una volta fra l'altre il giorno di S. Giovanbattista essendo raunati in S. Marco gran numero d'huomini da bene & pieni di spirito, per fuggir li spettacoli che in quel giorno in Firenze si fanno, fece il P. aprir l'uscio che va nel secondo chiostro, & tutti gli fece entrar dentro sul prato, dov'egli stando in mezzo di loro fece un bellissimo sermone insino all'hora di Compieta con tanta consolatione, che molte lagrime vi si sparsero. Et era uno stupore il veder molti dottori & gentilhuomini con le vesti di drappo semplicemente mettersi a sedere sul fieno. Essendo cessata la peste cessò il farsi le guardie, il giorno dell'Assunta, nel quale ordinò il P. per ricreatione, che tutte le porte del convento stessino aperte, & così gran quantità di secolari entrò nel secondo chiostro, dov'era preparata una bella & devotissima cappella in honor della Madonna con mirabile artificio fabricata con un altar di rara bellezza, con un' immagine singularissima di rilievo della Vergine gloriosa che tenea in braccio il bambino addormentato, l'uno & l'altro di tanta bellezza, che propriamente vivi parevano, & chi li guardava non si poteva mai satiare. Sedeva la Vergine Santa sopra un trono, alli gradi del quale erano scritti a lettere d'oro cinque brevi, che laudavano & pregavano la Madonna, come quello: recordare Virgo mater &c. Così il cielo e i lati della cappella erano ricchissimi di drappi d'oro & di seta con molti ramuscelli sparsi d'oliva, & d'altre piante, delle quali si fa mentione nell'Epistola di quel giorno, ciascun de quali haveva un breve pendente, sicome il cedro: Quasi cedrus exaltata sum in Libano; & il cipresso, quasi cipressus in monte Sion, & così gl'altri. Or doppo vespro essendo venuti molti secolari in grandissimo numero, venne il P. & fece prima cantare il vespro ordinario della Madonna, dipoi sedendo tutti sopra d'alcune panche quì preparate cominciò un bellissimo discorso sopra l'historia di Tobia; & quando giunse a quel punto, che la figliola di Raguel haveva hauto sette mariti, & tutti gli haveva uccisi, l'espose per se dicendo, molti dirannno, & venne il tal predicatore, & ingannò il populo, & così col suo scandalo

dalo l'uccise, venne il tale & similmente l'uccise. Et così disse di molti altri, adunque questo sarà il simile; al qual disse l'Angelo, e non sarà così, ma Tobia viverà, cioè questo servo di Dio vivificherà il populo con la sua verità & dottrina, & l'ammazzerà col mal'exempio come gli altri passati. Et con quella istoria concordò l'epistola di quel giorno esponendo tutti quasi brevi con mirabile arte con tanta dolcezza & consolatione degli audienti, che pareva loro essere in Paradiso. Doppo il sermone fece una devotissima oratione a quella Vergine, la quale fornita si ridusseno tutti alla Compieta in Chiesa, tal'erano le ricreationi di quel tempo.

DI MOLTE ADVERSITA ET CONTRADITIONI.

Era il servo di Dio come di sopra è detto in più & diversi modi da molti perseguitato, non solo da privati con varii dishonori & vituperii, ma anco da superiori con comandamenti, brevi, & escommuniche. Li quali persecutori erano per la più parte & quasi tutti, o tepidi, scellerati, come usurarii, bestemmiatori, giucatori, lussuriosi, bevitori, & altri simili, che tutti havevano una perpetua guerra contra il buon Padre, come a loro contrario, & che del continuo li riprendeva alla libera, & scopriva le macagne loro, dicendo alle volte che si dovesse fuggire & star lontano da Babbilonia, cioè da Roma, & anco de' suoi non pochi gl'erano contrarii, attribuendo la separatione fatta da Lombardi non a osservanza più stretta, ma ad arroganza & ambitione, tra quali fu uno de' suoi proprii figliuoli domandato F. Piero, ma per sopra nome il Clerichino, il quale non li credea, benchè di crederli simulasse. Onde il Padre che inluminato da Dio penetrava il cor suo, li disse una volta queste parole: in baculo arundineo, in questo confidis, manus tuas perforabis. Costui finalmente si scoperse, & uscito di S. Marco, & della congregatione fu fatto in processo di tempo maestro in Teologia & procuratore di tutto l'ordine, perch'era facondo nel predicare, & molto si affaticava per guadagnare l'amicitia de' Prelati, & Granmaestri. Et tanto poi machinò che l'anno 1496. cavò un breve da papa Alexandro che univa dodici conventi de' Conventuali alla congregatione riformatissima del Padre, il quale non fu accettato dal Padre indutto da ragioni potentissime, com'egli nelle prediche sopra l'esodo apertamente dimostra. Ma nota un bellissimo caso: havendo egli fatto una volta una Predicha molto terribile & spaventosa, occorse che ella fu scritta de verbo ad verbum, & mandata al Papa. Ond'egli sdegnato chiamò un Vescovo del medesimo ordine huomo dottissimo, & li disse rispondi a questo sermone, perch'io io voglio che tu disputi contro a quel Frate. Rispose il Vescovo, Padre santo, io lo farò, ma bisogna aver l'arme da risponderli a superarlo. Soggiunse il Papa che arme? Disse il Vescovo: Questo Frate dice, che non s'ha a tener concubine, ne cinedi, ne far simonie. Et dice il vero. Che posso io dire a questo? Disse all'hora il Papa, che s'harebbe egli a fare in questo? Rispose il vescovo: premiarlo, & farselo amico, honorandolo con un cappello rosso, purchè lasci le profetie, & si ridica di quello che ha detto. Piacque tal consiglio al Papa, & lo conferì subito con il protettore dell'ordine conchiudendo di eseguirlo, mandando a Firenze mastro Lodovico da Ferrara huomo eccellente mastro del sagro palazzo con ordine che prima disputasse seco, & se non lo poteva vincere gli offerisse da parte del Papa il Cardinalato, purchè rivocasse le profetie. Et tanto fu fatto; percioche il detto Padre venne a Firenze occultamente, & andando subito alla predica, dove come a Dio piacque fu scoperto, & riconosciuto da un mercante Fiorentino, che in Roma s'era già confessato da lui. Onde immediatamente andò a dirlo al P. F. Girolamo, il quale mandò poi per lui, & lo ricevette in convento con molta charità, disputando seco tre giorni. Nè potendo il maestro restar superiore, alfine li disse, piace alla Santità di N. S. udite le vostre virtù & sapientia, volervi assumer alla dignità del Cardinalato, purchè non procediate più oltre a predir le cose future. Al qual rispose il Padre: Dio me ne guardi, Dio me ne guardi ch'io rifiuti la legatione & ambasceria del mio Signore, pur venite domattina alla predica, & a tutto risponderò. Onde la mattina seguente salito in pergamo con impeto grande di spirito riconfermò ogni cosa prima da lui prenunciata, dicendo io non voglio altro cappello rosso che quello del martirio rubricato del proprio sangue. La qual cosa udendo mastro Lodovico, tutto per ordine riferì al Papa; di che egli spaventato hebbe a dire non puo esser che costui non sia un gran servo di Dio, maravigliandosi molto & stupendo della fermezza & costanza sua. Et soggiunse, niuno me ne parli più, nè in bene nè in male. Restando dunque per all'hora agli avversarii serrata la via d'ire al Papa, si volseno al Duca di Milano nemico acerbissimo del Padre, perchè gli havea prenunciato che sarebbe andato in cattività, & sarebbe morto in prigione, come poi si adempì appunto. Onde più volte il Duca sendo già prigione del Re di Francia disse ad alcuni mercanti Fiorentini che talvolta lo visitavano, scrivete a' vostri Fiorentini, che quel Frate s'è apposto, a me è stato vero profeta. In questo tempo occorse che il P. scrisse a' Principi Christiani come la chiesa andava in ruina, & che però dovessin fare che si ragunasse un concilio, nel quale voleva provare la Chiesa di Dio esser senza capo, & che chi risedeva non era vero Pontefice, nè degno di quel grado, nè anco christiano. Una delle quali lettere fu intercetta da alcune spie del Duca di Milano, che egli ne tenea molte a i passi per sospetto degli stati d'Italia. Essendo dunque portata la lettera dal Duca & havendo egli letto il tenore, li parve haver bellissima occasione da moovere a sdegno il Papa contro il Padre, onde mandò la lettera a Roma al Cardinale Ascanio suo fratello, acciò la mostrasse al Papa; il quale non mancò di sodisfare al Duca. Onde presentatosi dinanzi al Papa, cominciò forte ad esclamare contra di lui, dicendoli: noi ti ponemmo la mitria in capo, acciò tu difendessi la Chiesa, ma verranno giorni che tu non potrai rimediare, & a te toccherà perdere la mitria, & a noi i cappelli. Al quale il Papa tutto turbato rispose, che cosa è questa? e che parole son le tue? Che vuoi tu dire? All'hora il Cardinale trattasi la lettera di seno glie la piantò in mano. Onde lettala, venne subito a generarsi nell'animo odio acerbissimo, & più che mortale contra il P. F. Girolamo, talche insino alla morte sua non si potè mai quetare? Non poteva il Duca di Milano sopportare la reputatione & gloria grande del Padre, non solo per la causa già detta, ma ancora perche gl'impediva il disegno suo che era di fermar in Firenze un giorno a modo suo per maggior sicurtà del suo stato, & di già tramava di farne principe & tiranno Giovanni di Pierfrancesco de' Medici, che haveva ricevuto da lui per donna la sorella Signora d'Imola & di Furlì. Non potendo dunque per l'autorità grande del Padre, venire all'intento suo, congiurò nella sua morte con odio, & ostinatione grandissima, come riferì poi Monsignor Ottaviano suo nipote Vescovo di Viterbo. Havea Giovan de' Medici sopradetto di molti amici in Firenze degli adversarii del Padre, che del continuo era da loro aspramente lacerato, de' quali xv. una volta congiurorno insieme d'ammazzarlo. Ma, come a Dio piacque uno di loro tornato a penitenza, scoperse tutta la congiura al P. Fra Bartholomeo da Faenza, di cui più volte si farà mentione; il quale riferendola poi al Padre, gli rispose ch'egli sapea benissimo ogni cosa. Et da questi congiurati poi nacque la compagnia de' Compagnacci; che sempre con sommo odio perseguitò le opere del Padre. Fu nel medesimo tempo mandato dal medesimo Duca a Firenze

renze un certo frate dell'ordine di S. Francesco dell'Osservanza per dissuadere & impedire il reggimento già introdotto dal P. in quella città, & perche fusse in ogni cosa all'opere sue, essendo detto Frate di molta reputatione, il quale poichè gli ebbe assai contradetto, alfine se ne partì confuso & morì poi a Roma di veleno. Vennero poi alcuni altri mandati dal Duca di Milano a posta, per manomettere il Padre, & ammazzarlo; nel qual tempo furono poste le guardie al convento di S. Marco, nè si lasciava entrar dentro ogniuno per sospetto del Padre non fusse morto. Si appuntò anco l'uscio della casa, acciò da un subito insulto potesse salvarsi, nè usciva di casa, se non quando andava a predicare al Duomo, & all'hora andava accompagnato da tutti i suoi frati processionalmente & in compagnia di molti cittadini armati copertamente, & così ritornava al convento. Alcuni tentorno di avvelenarlo in una lampada; la qual cosa conoscendo il Padre col segno della croce, & con la beneditione scacciò il veleno.

D'ALCUNE PROFETIE DELLA SUA MORTE ET DELLA SCOMMUNICA.

Molti anni, predisse la morte sua come in più luoghi de' suoi sermoni apparisce, massime in un fatto in S. Lorenzo l'anno 1490. scritto poi di sua mano in latino, dove dice, pensate dunque quale & quanta sarà questa persecutione, quando il vero predicatore sarà nelle lor mani. Chi mai crederà, quando sarà scommunicato, & preso per forza, & quando i minori sedurranno per astutia & dottrina, quando per l'ippocrisia mostreranno a populi santità? A questo sia di bisogno esser illuminato da Dio. Et nel libro del suo Dialogo dice: quelli adunque agitati dalle furie infernali, i predicatori della divina verità perseguiteranno, & come seduttori & heretici gli condennaranno sforzandosi di rimuoverli ogni fede che egli havesse ne' populi. Predicando in palazzo alla signoria disse: questa festa tiella bene in mente. Tu provocherai l'ira di Dio contro di te, perchè verrà tempo che saranno accusati quelli che saranno innocenti, & tu per tormenti li farai confessar quello che non han fatto, & puniragli senza lor colpa. Et così provocherai l'ira di Dio contra di te, perchè non è cosa, che provochi più l'ira di Dio, che questa. Et ancora al tempo che fu la pestilenza in S. Marco, venendo F. Silvestro Maruffi a visitare il Padre in convento & riscontrando F. Domenico da Pescia, F. Silvestro si stette dalla lunga, acciò F. Domenico non gli facesse motto per paura della peste. La qual cosa vedendo il Padre, disse, che cosa è questa che voi fate? perchè havete paura? E non sapete voi che morte noi habbiamo a fare, benche non sappiamo il tempo, & veramente sappiamo il morire; perocchè trovandosi una volta tutti tre in cella del Padre, in oratione apparve loro l'angelo di Dio, & con funi & catene di fuoco li circondò, & subito disparve cantando il salmo: Ecce quam bonum &c. onde intesono la morte loro dover essere di fuoco, & di capestro. Et dopo questa visione spesso con molta dolcezza si cantava tra i Frati il detto salmo. Esponendo il salmo: Expectans expectavi Dominum, l'anno 1491. disse: Andranno gl'empii al Santuario con fune & fuoco, & romperanno & arderanno le porte, & piglieranno i giusti, & nel luogo principale della città gl'abbruceranno. Et quello che non consumerà il fuoco, il vento non porterà via per forza, lo gitteranno nel fiume d'Arno, & l'anno 1491. nel sermone 23. sopra Amos, quando Amasia sacerdote si volse contra Amos, & diceva, va pazzo lascia la città, & va a pastori, & profeta là tra tuoi pari simili, & percosselo più volte, & finalmente poi il suo figliuolo lo ammazzò passandoli le tempie con un ferro, che ne morì per dolore; sicchè non vi maravigliate delle nostre persecutioni. Non vi smarrite voi buoni, che questo è il fin de' profeti, questo è il fin nostro, & il guadagno che habbiamo havere in questo mondo. Non cerchiamo altro che questa remuneratione. Et nella predica 17. infra anno dice così, Io vi voglio insegnare quando voi havete fatto di molto male, & vogliate purgare la vostra città, mettete i vostri padri addosso a me, & amazzatemi. Questo s'ha a fare: Popule meus quid feci tibi. Et questo si adempì quando egli fu preso, che si raunò la pratica nella pratica, nella quale si trattò se si doveva mandarlo a Roma al Pontefice, & se s'haveva a dar punitione alcuna a cittadini seguaci suoi. Et un nobil cittadino disse: lasciamo stare i cittadini, nè mettiamo le mani nel sangue nostro, ma gittiamo ogni cosa addosso a questo frate. Et nel medesimo sermone poco più giù dice: va & leggi tutta la scrittura, tu troverai, che tutti quelli, che hanno predetto cose future, sono stati morti, & così stimo che avverrà a me, questo è il thesoro ch'io voglio, io non voglio già altro premio. Venga pur a me presto questo thesoro. Ti par poco a te esser morto per quest'opera, & per Christo. Et essendo un altra volta F. Domenico da Pescia nel secondo chiostro, & dicendo l'uffitio ginocchioni dinanzi al muricciolo del chiostro dipinse tre Frati impiccati, & ridendo gli copriva con la mano. All'hora il compagno suo F. Girolamo Bartoli li disse, di che ridete voi tanto, & egli scoprendo la mano li mostrò i tre frati. Predicando poi il Padre l'Apocalisse in S. Marco venne a quel luogo del cavallo pallido, il quale espose per lo stato de' tiepidi, mostrando che doppo questo stato s'haveva a rinovar la chiesa, & come erano già al fine. All'hora un orafo lo disegnò in su una tavola di bronzo per metterlo in stampa, ma prima mostrò il ritratto a lui proprio acciò vedesse, se stava bene al quale egli rispose, non vi manca nulla, se non tre martiri sospesi ad una croce in camicia, i quali tu ci metterai. Et l'orafo così fece, & vi li messe, & io mi ricordo poi, che molte persone ne hebbero stampati. Et in quel modo gli viddi io poi sulla piazza de' Signori impiccati, come per sua commessione erano stati prima designati: poi l'anno del Signore 1491. a i tre di Dicembre gli apparse tutto il misterio della natività, & l'Angel suo, & S. Domenico & S. Tomaso gli rivelorno il tempo del martirio, & che non haveva a esser solo, & il tempo della renovatione della Chiesa, come appare scritto di sua propria mano in lettera per parte nella coperta dentro alla sua Bibbia, la quale hoggi è in mano di Girolamo Gondi suo amico; questa lettera fu poi interpretata da F. Desiderio Giannotti suo discepolo, il quale essendo vicario di Lecceto fu un giorno chiamato da una persona, andando egli a spasso per que' boschi al tardi, la quale li disse, conoscimi tu? Et lui rispose no. Allhora gli disse porta questa lettera al P. F. Girolamo, dicendoli, com'è già determinato il decreto, che egli habbi a esser morto; non di mancho se vuole uscire dalla città salvo, io lo condurrò sicuro in luogo. Va dunque a lui, & alla tornata ti verrò incontro, quando mi porterai la risposta. All'ora il F. con gran velocità se n'andò a Firenze, & narrò ogni cosa al P. per ordine, il quale intesa la cosa sparse molte lagrime, & determinò rimanere, & non partire. Tornando dunque F. Desiderio quando fu appresso Lecceto quella persona incognita li venne innanzi & li disse, che havete fatto? Rispose e non si vuol partire, all'ora quel tale percotendo una mano con l'altra disse, egli è spacciato, & morrà in ogni modo. Et partisse. Il detto F. Desiderio ancor vive, & testifica questo esser vero. Al quale fu detto anco, com'egli racconta, da F. Domenico da Pescia, come si canterebbe al pulpito di Fiesole: *Gaudeamus omnes in Domino diem festum celebrantes sub honore Hieronymi martyris.* Finalmente poichè egli si fu molto affaticato nella vigna del Signore, il sommo Pontefice per rimeritarlo instigato da pessimi cittadini, & da falsi religiosi, & mosso anco da proprio sdegno & odio

& odio, mandò l' ingiustissima escommunicatione contra di lui, la quale in maggior gloria gli ritornò, manifestando anco le passioni de nimici suoi. Questa scommunica fu in Firenze pubblicata in tal forma. Si congregò nel duomo tutto il clero di esso, & insieme tutti i Fra Minori Conventuali di santa ✠ & i frati predicatori conventuali di S. Maria Novella, gli Heremitani di S. Spirito, i Frati de' Servi, i Monaci Neri, & i Frati Minori Zoccolanti, i quali havevano quattro gran torchj accesi in mano. Et letta & pubblicata la scommunica a suon di campanello gli spensono non bastando loro com' è solito, un lumicino, ma non fu forse senza mistero, che per avventura volea significare che si sforzavano di spegnar quelli, che con la dottrina di quattro Evangelisti illuminavano il mondo. Sopportò patientemente il Padre questa ingiuriosa ignominia, nè restò anco di purgarsi appresso il Pontefice. Et doppo alquanti giorni perche egli haveva detto in pubblico predicando, che Iddio lo mandasse all' inferno, se mai chiedeva l'assolutione, il Cardinal di Siena, il quale fu poi Papa Pio III. li scrisse che se voleva operar che fussero pagati 5000. scudi a un suo creditore in Firenze, che egli havrebbe impetrata dal Papa l'assolutione. Al quale egli rispose, che molto di lui si maravigliava, perchè havendo predicato sempre la verità, non voleva, nè doveva ritrarsi. Et conferì poi il tutto con F. Bartholomeo da Faenza, & diceva talvolta, costoro vorrebbono ch' io mi ridicessi, & baciassi la stola. Scrisse dipoi al Papa una correctione di questa sorte.

„ Beatissimo Padre. Essendo l'offitio del Christia„ no & l'onor di Dio, & la fede del nostro Si„ gnore con la rettitudine della vita difendere..... „ vedendo per il male exempio di molti pastori le „ pecorelle di Christo per mala via errar dalla veri„ tà del Vangelo predicando la fede, i flagelli futu„ ri, così inspirato da Dio, per le quali cose pati„ sco tanta persecutione degli huomini empj. Al„ manco dalla tua Beatitudine non tanta persecutio„ ne aspettavo; ma sì bene ajuto meritavo da quel„ la. Et tu hai fatto il contrario. Conciosiachè ha„ vendo letto & udito sì manifeste & aperte excu„ sationi mie, & la verità delle mie predicationi, „ tu, beatissimo Padre, a tutti gli empj, & nimici „ della Croce santa, che non restano d' impugnar„ mi hai prestato & aperti li orecchi, suttrahendo da „ me ogni ajuto, il quale non solo come christiano „ mi dovevi porgere, ma per l'offitio tuo eri tenuto „ & obbligato, dando ai lupi facoltà & forza. Ma „ il Signor elegge le cose inferme di questo mondo „ per confondere i forti leoni degli huomini perver„ si, & è parato a exaudirmi per questa verità, per „ la quale tanto patisco. Et tutti quelli che havran„ no impedito l'opera di Dio si pentiranno di aver„ lo fatto. Perchè di queste cose non cerchiamo la „ gloria propria, nè degli huomini, ma quella di „ Dio, & con sommo desiderio aspettiamo la mor„ te. Et tu, SS. Padre, non indugiare a provvede„ re alla tua salute. Vale. Florentiæ III. idus Mar„ tii 1498. Servus inutilis Jesu Chr. Fr. Hierony„ mus Savonarola Ferrariensis manu propria.

Essendo Gonfalonieri di giustizia Vieri de' Medici grande avversario del Padre per mezzo della compagnia de' compagnacci cercò impedirlo nella solennità dell' Ascensione del Signore & farli qualche dispiacere. Onde mandò alcuni cittadini a dirli, che si astenesse dal predicare, acciò non havesse a nascere scandalo; ond' egli chiamati molti cittadini onorati de' primi della città amici suoi narrò loro, quanto gli haveva fatto intender la Signoria; i quali risposero che se egli non aveva paura, & aveva animo di resistere ai tristi, che seguisse di predicare. Udendo quello gli avversarj fecero consiglio & determinorno di arder le panche, & i gradi, dove si sedeva, & il pulpito dov' egli predicava. Onde convennero insieme di numero circa cinquanta de' compagnacci per esequire il proposito, & andando al Duomo, uno che fra di loro era il più nobile, & il più ricco, havendo pensato meglio la cosa, si voltò alla moltitudine & disse: sarà meglio che mutiamo pensiero, & ci leviamo di questa impresa, acciò non entriamo in qualche pericolo, perchè essendo noi tanti, è impossibile che non siamo scoperti, & io havendo che perdere non me ne voglio più impacciare; al partito del quale accordandosi molti altri, la cosa restò impedita. Ma uno fra gli altri essendo pieno di rabbia si levò su & disse: dui giorni sono fu portato quì un asino morto, se li leviamo la pelle & poniamola in pergamo, ammorberà tutta la Chiesa, & ogniuno si fuggirà. Poniamocela dunque & imbrattiamo ogni cosa con la sua carne cotta, & con veleno insino a piedi del Crocifisso, dov' egli alle volte tocca con le mani, acciò di veleno perisca. Mettiamo ancora per la sponda del pergamo di molti chiodi con le punte rivolte in su, dove egli suol percuotere con le mani. A questo tutti vi acconsentirno, & fu subito eseguito, & levorno di più il titolo, che diceva *Jesu Christo Re della città di Firenze*. Il che fatto andorno via. La mattina per tempo; il populo secondo il solito incominciò a concorrere alla chiesa tre o quattro ore prima che si predicasse; & entrati dentro, subito sentirno il puzzo che non si potea patire, tanto era crudele. Et sapendo che in chiesa non v'era altra sepultura, che quella de' Canonici, nella quale per molto tempo niuno era stato sepolto, s'avveddero che veniva dal pergamo; onde gli Ufficiali dell' opera chiamati i loro legniajuoli & ministri che vicini stavano, fecero in un subito cavare i chiodi & nettare tutto il pergamo in modo che parea nuovo. Solo i piedi del Crocifisso rimasero, perchè non si sarebbono mai immaginati una così orrenda, & inaudita empietà. Udendo dunque i ribaldi & scelerati huomini il disegno loro interrotto, di nuovo segretamente convenneno nella canonica, & deliberorno di pigliare l'arme, & ammazzarlo in pergamo. Ma venuto a luce qualche inditio di ciò, fu talmente accompagnato il Padre & guardato nell' andare, & nel tornare, che vano fu il lor pensiero. Et era cosa mirabile, che in quel pericolo non solo gli uomini, ma anco di molte donne in sua difensione presero l'arme, mettendosi sotto alcune scimitarre, & falcioni per cavarle fuora al bisogno. Or essendo già incominciata la predica, un giovane scelerato prese una cassetta, dove si tenevano le elemosine del monte della pietà posta sopra un banco nel mezzo della Chiesa fra le due porte che vanno una alla Canonica de Preti, l'altra alla Nuntiata, & percosse sopra quel .... con grande impeto; onde per il rumore tutti gli audienti si voltorno. Il che fatto quel giovane fuggì via, & le porte subito furno spalancate. S'era anco dato ordine che si sonassino le campane; ma quello a chi toccò non ebbe ardire; pensavano loro che a quel segno il populo dovesse fuggire, & lasciar solo il Padre; onde avessino poi facilmente potuto ammazzarlo. Ma niuno si partì; anzi cavate fuori di molte arme, insino alle donne incominciorno a gridare: Viva Jesu Christo nostro Re. Et uno degli Otto, nimico del Padre, si accostò all'uscio del pergamo per ammazzarlo; ma Gorbitio da Castracaro, che per commissione guardava quel luogo, li dette una guanciata, il che non fu mai più innanzi udito di alcuno degli Otto. All'ora il Padre prese in mano il suo Crocifisso d'ottone, il quale sempre portava in petto, & lo mostrava al populo; ma per il gran tumulto le parole sue non s'intendevano. Stava egli prostrato innanzi a quel Crocifisso, aspettando allegramente il martirio. All' hora tutto il populo, eccetto gli armati, con le croci rosse in mano elevate in alto con gran voce gridavano: Viva Jesu Christo Re nostro; & molti Cittadini amici suoi cavate fuora le spade cavorno il Padre di pergamo, & sano & salvo l'accompagnorno infino a S. Marco, gridando sempre: viva Christo. Levossi in quel punto in arme quasi tutta la città, & poco mancò non

non si facesse qualche zuffa sanguinosa. La sera doppo cena il Padre fornì nell'orto la sua predica, acciò il demonio restasse confuso affatto. Et nel medesimo tempo per pubblico bando fu proibito che niuno potesse più predicare, & tutti i gradi fatti nel duomo per l'audienza furno disfatti; aprendosi dall'altra parte la strada a giuochi, alle taverne, alle meretrici, e ad ogni altro più enorme vitio, facendosi tutto in dispregio del P. & i seguaci suoi, dicendo: a dispetto del Frate giucheremo. Stette dunque così il Padre senza predicare insino all'Epifania dell'anno 1498. & la Domenica della Settuagesima accompagnato da suoi frati & da gran moltitudine di amici, di nuovo incominciò nel Duomo a predicare. Il che non potendo sopportare i nemici suoi, ogni giorno li suscitavano contra qualche seditione; onde li parve esser bene di dar luogo all'ira; & perciò ritiratosi a predicare in S. Marco, solamente agli uomini, rimosse le donne, per non esser la chiesa tanto capace, alle quali però riserbava il sabato, acciò non fussero scontente affatto. Et questo fu il terzo giorno di Quaresima. Parimente F. Domenico da Pescia, partito da S. Lorenzo, predicava alle donne in S. Niccolò nella via del Cocomero. Così con gran costanza sopportavano tante & si crudeli persecutioni. Ma prima, il giorno avanti al carnovale, volle predicare, & propose se alcuno havesse voluto fare sperimento delle sue predicationi, che il giorno seguente venisse sopra qualch' eminente luogo, dove sarebbe venuto anch'egli, & tenendo ciascuno il Sagramento in mano pregassero Iddio, che mandi il fuoco dal cielo, & abruci quello di loro che non cammina in verità. Esponendosi prontissimo a far questo sperimento, dicendo che lo scrivessino a Roma & per tutta la christianità in tal forma: Quel Frate che predica là a Firenze, dice, che si preghi Dio, che mandi sopra di lui il fuoco dal cielo s'egli inganna il populo christiano. Contuttociò niuno degli adversarii volle convenire; ma egli la mattina seguente, che era di carnovale, comunicate pria parecchie migliaja di persone, & cantata solennemente una messa si messe addosso il peviale, & in un vasetto d'argento ripose il corpo di N. S. il quale preso in mano si acconciò con tutti li Frati processionalmente inverso la piazza, che è dinanzi alla chiesa, che già era piena di molte migliaja d'uomini, & aspettavano il successo; fuor della porta a man destra era un bel pergamo molto bene adorno & parato tutto, dov'egli ascese & vi stette circa una mezz'ora, facendo sempre il populo oratione a Dio che manifestasse la sua virtù. Et egli più volte replicò questa parola. Se alcuna cosa, cittadini Fiorentini, in fin quì da parte di Dio v'ho predetto, la qual non sia vera, & se la censura apostolica contro me pubblicata è valida, & s'io inganno alcuno, acciò siate illuminati della verità pregate Iddio che mandi il fuoco dal cielo, che in presenza di questo populo mi consumi; sicome io prego il nostro Signore Dio, trino & uno, il corpo del quale è in questo Santissimo Sagramento, che in questo luogo mi mandi la morte, se io non ho predicato la verità. Poiche egli hebbe fornito di parlare, sendo già passata mezz'ora, fu intonato il *Te Deum*, & cantando ritornorno in Chiesa, el populo con grande exortatione & festa se ne tornò a casa. Seguì poi il Padre le sue prediche, esclamando tuttavia più ardentemente contra il clero & Prelati. Volle anco dipoi far quest'altro sperimento, acciò non vi restasse scusa alcuna, perciochè scrisse tre lettere del medesimo tenore, l'una al Som. Pontefice, l'altra al Generale del suo ordine, la terza a Frati Minori, che si offeriva a andar con esso loro ad una sepultura, & chi di loro resuscitasse un morto, se li avesse a prestar fede, il qual partito i Fra minori Zoccolanti non volleno accettare; gli altri se ne fecero beffe. Udì tal cosa il conte Giovan Francesco Pico della Mirandola, & per lettere, sicome egli proprio testifica, scrisse pregando che si dovesse far l'esperimento sopra il corpo di Giovanni Pico suo Zio, il quale anni prima era morto & sepolto in S. Marco.

DELLA PESTILENZA NE' CONVENTI, E DI ALCUNI FERVORI.

Si andavano di mano in mano adempiendo le cose da lui predette, e siccome quando disse a proposito di M. Mariano da Ginazzano: presto si vedrà chi s'impaccerà degli stati; perchè il detto M. Mariano venne poi in Firenze con l'anello di P. de' Medici, e fece la congiura di rimetterlo; il che poi scoperto, egli con alcuni altri furono banditi di Firenze, ed a cinque Cittadini fu tagliato il capo, nel quale si adempì quel detto del P. Una volta le galline piglieranno le volpe, e le ammazzeranno. L'anno 1496. venne l'Imperatore Massimiliano con l'esercito suo, accompagnato dalle genti del Duca di Milano, e dall'armata de' Veneziani a danni de' Fiorentini, per pigliar Livorno, e mutar lo stato; il che generò un grandissimo timore in Firenze, in modo che di tratto in tratto molti comincio rno a mormorare contro il P. dicendo e replicando alla scoperta; ora siamo chiaro, che questo Frate ci ha ingannati; ma egli predisse in privato a più persone, che l'Imperatore non avrebbe nociuto alle cose loro, e che sarebbe tornato per la medesima via, per la quale era venuto. Et il medesimo affermò F. Domenico da Pescia predicando nel Duomo, scongiurando il detto Imperatore da parte di Dio, che tornasse per la medesima via, nè facesse alcun danno alle cose di Firenze; e stendendo la mano, el braccio con gran fervore inverso Pisa, comandò all'Imperatore che si partisse, dicendo: che vieni tu a far qua? e molte altre parole. Andato anco una sera il Padre a Fiesole con F. Malatesta per visitar F. Domenico da Pescia, che era Priore, domandò in un tratto F. Malatesta a F. Domenico, non essendo presente il Padre F. Girolamo, dicendoli: P. Priore, che dite voi del caso dell'Imperatore? il quale audacemente rispose: Livorno non si perderà, nè passeranno quattro giorni, che l'Imperatore tornerà per la via, che venne con poco onore senza aver fatto danno a' Fiorentini. Voltandosi allora F. Malatesta a F. Placido Cinazzi disse: se gl'occhi nostri vedranno succedere la cosa in questo modo, io per me non posso pensare, come delle cose del Padre F. Girolamo possiamo dubitare. Or di lì a poco essendo i Fiorentini quasi affatto disperati dello stato loro, la notte, che l'Imperator fu rotto a Livorno, dopo mattutino in S. Marco disse F. Malatesta al Padre Priore: noi siamo certi della ruina di questo dominio per cagione di questo Imperatore; al quale egli rispose: a quest'ora l'Imperatore è rotto e posto in fuga, come chiaro intenderete questa mattina per le prime nuove, che verranno alla Signoria. Non di manco la sera dinanzi Jacopo Salviati aveva portato nuove al Convento che in Livorno erano già mancate le legna da cuocere il pane, e che non si poteva in alcun modo tenere. Or occorse, che avendo l'armata de' Veneziani contumato alcuni giorni, finalmente ruppe in mare una tempesta, e percosse a Livorno, dove affondò; tal che buona parte ne venne alle mani de' Fiorentini. Ed un naviglio tra gl'altri percosse a traverso, e si ruppe, dove era il Capitano, il quale fatto prigione e confortato da certi a pazienza disse: io mi dolgo di questo, perche mi reputo onor e gloria esser prigione di Cristo, il quale veggio esser fatto Re vostro, e combatter per voi. Così l'Imperatore fuggì via senza che alcun lo seguitasse, e si adempì il parlare detto del Padre. La mattina a buon ora vennero le nuove, ed il Padre salito in pergamo fece al popolo una predica mirabile, dove spesso va replicando: sei tu chiaro? la quale è scritta sopra Michea l'anno 1496. il giorno di S. Simone e Giuda, che è la seconda, la quale egli fece perche i nemici suoi andavano innanzi dicendo: sei tu chiaro, che questo

sto F. ci ha ingannati? E si chiamò poi la predica del sei tu chiaro. Gran festa fu fatta in Firenze per tal vittoria, e gli avversarj del Padre per qualche tempo stettero umiliati e confusi. Ma poco andò che più conventi del Padre furono percossi di pestilenza; per la qual cosa il Priore non punto sbigottito ricorse a Dio con fede, non mancando però di mezzi humani per la salute de' suoi figliuoli, i quali mandò fuori della Città in diversi luoghi e ville de' Cittadini da bene, i quali per la carità grande facevano a gara a pigliarli. Erano dunque distribuiti 14. o 15. per luogo, avendo tutti un Capo, ed un lettore per occuparlene il tempo. Il Priore non volle mai partire; ma restato in Convento, dove era la peste, celebrando ed uffiziando a porte serrate, nè mai volle abbandonare in tal tribulazione i suoi figliuoli. I secolari per la gran' carità ed affezione desideravano venire in Convento per sovvenire personalmente, e ministrare a' Frati, di che il Priore molto si allegrò; ma ringraziandoli non volle accettare tal servizio, e stava allegro, ed imperterrito, come se in convento non vi fusse nè peste nè altro male. Leggeva intanto i Treni di Geremia, e spesso con sue lettere visitava i Fratelli assenti. Lesse anco Jona Profeta, e l'istoria di Sansone. Consolò in particolare con una sua lettera. F. Piero Paolo del Becchuto, che molto era spaventato per la pestilenza, in questa forma: „ Diletto P. mio in Cristo. Io vorrei far o„ gni cosa, che i Padri scampassino di questa in„ firmità, purchè non offendessi Dio. Non man„ co d'ogni provisione qui e negl' altri luoghi, mas„ sime delle orazioni per liberarli. Parmi bene „ che alcuni siano troppo timidi, il che è segno „ di poca fede. E' necessario confidarsi nel Signo„ re, e non solo nel fuggire. I secolari non han„ no tanta paura, siccome alcuni costì hanno dimo„ strato: una volta abbiamo a morire, ed a me „ par beato chi a questa volta morrà di peste, per„ chè credo che forse la morte non lo troverà un „ altra volta in sì buona dispofizione, come al „ presente si trova; perche ciascheduno, se già non „ è fuor d'intelletto, dovrebbe star sempre prepa„ rato alla morte; ma i Frati molto più. I nostri „ che quì sono morti sono passati con grande al„ legrezza, non altrimenti che se fussino iti a noz„ ze. E jeri il P. Battista da Faenza mandò a pre„ garmi, che di grazia io dicessi a' Frati, che lo „ lasciassino morire, ed andare alla patria, perche „ le loro orazioni lo ritenevano. Et oggi abbiamo „ come F. Antonio da S. Quintino s'è inferma„ to di peste, il quale ha conversato con noi, e „ da lui è nato questo veleno. Per la qual cosa „ vedete, che non l'ha potuto fuggire. E quelli „ che hanno cura di chi è infermo di peste, sono „ sani. Parmi troppa pusillanimità quella che alcu„ ni di noi hanno, la quale a Religiosi non dove„ rebbe convenire, i quali averebbono a desiderar „ la morte, e non fuggirla. Perciò non mi pare „ se altro non occorre, che al presente vi dobbia„ te assentare; nondimanco sarà forse bisogno tra„ mutar qualcuno a Fiesole per costì, e quando „ occorrerà ve ne darò avviso. State con l'animo „ virile in modo che vi prepariate alla morte, per„ chè Dio vuol fare esperienze di tutti. La grazia „ di Dio sia con voi. A 18. d'Agosto 1497.

Terminò questa peste il giorno dell' Assunta; come di sopra raccontammo. Et innanzi a Ogni Santi tutti i Frati che erano partiti ritornorno in S. Marco. Trovò in quel tempo il Priore un nuovo modo di salmeggiare, che molto accendeva il fervore; facendosi a S. Marco ed a Fiesole per l' ordinario la notte, ma alcune volte anco di giorno, alcune devotissime processioni, nelle quali tutti i Frati avevano una candela bianca per uno in mano, ed una Croce rossa, e con alte voci cantavano Salmi circondando il Chiostro, e l'orto, e l'altre parti principali del Convento, & talvolta duravano infino all' aurora, spesso intonando il Salmo: *Ecce quam bonum &c.* e dopo il primo verso: *Te Deum laudamus &c.* e di nuovo *Ecce quam bonum &c.*, dipoi il secondo verso, *Te æternum Patrem &c.* e replicando *Ecce quam bonum &c.* e così seguitava in fino al fine. E questo si fece tutto quel verno due o tre volte la settimana, massime nelle solennità. E fra l'altre se ne fece una mirabile in S. Marco, nella quale il Priore portava il Sagramento in mano con grandissimo fervore. Fermossi tre volte; prima nel primo Chiostro, cioè nel Capitolo; la seconda nell'andito dell' infermeria; la terza nel Capitolo de' Novizi. E protestò innanzi alla SS. Trinità esser mandato da Dio nella Città di Firenze, come la Chiesa si aveva a rinnovare, e convertirsi gl' Infedeli, e molte altre cose. L'anno 1498. L' ottava dell' Epifania fece un altra processione, nella quale tutti i Frati erano vestiti con vesti sagre, gl' accoliti con camici candidi, d'oro e di seta ornati; i suddiaconi con le tonacelle; i Diaconi con le Dalmatiche, ed i Sacerdoti con le pianete, eccetto tre che avevano i piviali ricchi d' oro e di seta, il primo de' quali era il P. F. Girolamo, il secondo F. Francesco Salviati Priore di S. Marco, il terzo F. Domenico da Pescia Priore di Fiesole. Andava innanzi alla processione un Accolito vestito d'un bellissimo camice, che portava in mano un asta sopra la quale era una splendidissima stella; ed egli al vederlo pareva proprio un Angelo, e si domandava F. Jacopo Gucci. Dopo il quale seguiva tutta la moltitudine, e nel fine i tre con li piviali, che rappresentavano i tre Magi, e cantavano ad alta voce in modo di salmo il versetto: *Ubi est qui natus est Rex Judæorum; vidimus stellam ejus in Oriente.* ed i Frati che precedevano tutti rispondevano nel medesimo canto: *In Bethleem Judæ, sicut scriptum est per Prophetam.* E così cantando per tutto il Convento andorno fin che da loro fu trovato il piccolino Jesu in Chiesa; dove pervenuti si accostorno al muro, l'una parte di quà, l' altra di là, e così cantorno matutino, e fecero tre stationi, l'una nella parte inferiore della Chiesa dove stanno le donne, l'altra nel Coro de' secolari, la terza nel Coro de' Frati. E mentre dicevano mattutino alcuni Angeli andorno al Presepio, e preso il Bambino lo posorno sopra un altare posto nel mezzo della Chiesa molto adorno e ricco, dicendo gl' Angeli in canto: *Ecce Dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos vultis*; ed i Frati rispondevano: *Deus meus, Deus meus, Deus meus es tu.* Dipoi uno de' tre Magi prese il Bambino, e cominciando da una parte de' Frati che stavano lungo il muro della Chiesa, e seguitando dall' altra, a tutti lo porse a baciare i piedi cantando: *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus*; e rispondendo i Frati: *Deus meus, Deus meus, Deus meus es tu.* Cantorno poi alcune laudi intorno a quel altare; le quali fornite, il secondo de' Magi prese il Bambino dicendo in canto: *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabere*; ed entrando in Coro con li Frati a tutti dava a baciare le sue manine. Fornita poi la *preciosa*, il terzo de' Magi riprese il Bambino, & lo porse a tutti a baciare la sua santa bocca cantando: *Osculetur me osculo oris sui.* Il che fatto tutti i Frati con le falcole accese, e con le croci rosse in mano andorno in refettorio a cena con tanta allegrezza, e fervore che ardevano i cuori loro dell' amore di Jesu; ed uno di essi predicò mentre che si cenava. Molti secolari, e de' nemici suoi, quando erano in Chiesa guardavano dalle fessure della porta, restando ammirati di tanto spirito e divozione. Il medesimo si fece a Fiesole ed à Prato, dove Frate Antonio d'Olandia era Priore. Molti altri modi usorno per infervorare gl' animi de' Frati, li quali per brevità passerò. Conchiudiamo, che tanto spirito era in quei Conventi, che tutti ardevano d'amore, e si potea ben di loro dire: *Beatus populus qui scit jubilationem.*

DELLA CONVERSIONE DE' FANCIULLI, E DI ALCUNE PROCESSIONI.

Non è immaginabile il frutto maraviglioso, che il P. F. Girolamo fece negl'animi de' giovanetti e fanciulle della Città di Firenze, li quali essendo prima molto mal custoditi, ed allevati licensiosamente in lascivie, ed altri pessimi costumi, parea impossibile che si dovessino mai riformare, e ridurre; nondimeno in brevissimò tempo furono ridutti dal P. a tanta perfezione, che ognuno giudicava esser stata una speciale e segnalata opera di Dio, essendo da molti vizj ridutti a una purità e semplicità maravigliosa, di sorte che erano posti in esempio a tutta la Città. Appariva nei volti loro una grazia, ed un certo splendore, che tutti a vederli parevano angeli. Erano prima per antica consuetudine tanto dediti al giuoco, massime di carte, e dadi, che nè bandi, nè pene di Magistrati, nè parole o minaccie d'altri Predicatori gli avevano insino allora mai potuto svolgere; ed il simile era de' sassi ne' giorni di Carnovale, per li quali molti ogn'anno n'erano morti, o sconciamente feriti. Ma il P. con la virtù del verbo di Dio tutte queste abusioni in pochissimo tempo stirpò via. Erano poichè furono così riformati quasi sempre i primi a venire alla predica, aspettando due o tre ore innanzi, e facendo tuttavia orazione, e cantando le Tanie, o altre laudi, composte ed accomodate a proposito di quei tempi, ovverò altri versetti eccitativi, come *Tempus faciendi, Domine, dissipaverunt legem tuam*; overo *Tu exurgens misereberis Syon &c.* overo *Bene fac, Domine, bonis & rectis corde*, ed altri simili; e con tanta soavità cantavano, che alle voci loro pareva s'aprisse il Paradiso; e ciò durava fintanto che il P. appariva in pergamo, il quale subito visto intonavano: *Benedictus Dominus Deus Israel*, o *Nunc dimittis*. Il luogo dove questi fanciulli sedevano era in forma di teatro, benchè fosse lungo e quadro, ed era situato in questo modo. Molte travi grosse e lunghe erano dall'un capo puntate in terra, e dall'altro appoggiate al muro della Chiesa, che arrivavano per altezza alle prime finestre di vetro; sopra di queste travi erano alte travi confitte di mano in mano, tal che da imo a sommo facevano 17. gradi, e circondavano dalla colonna dell'aqua benedetta che viene di Canonica insino all'altra colonna dell'aqua benedetta, che và alla Annunziata, e dal muro della porta dell'Annunziata insino a quella della via del Cocomero; e da quella insino alla colonna dell'acqua benedetta della porta, che va alla Compagnia di S. Zenobi. Dal pergamo insino a questa colonna stavano nel mezzo le panche delle donne; e dal pergamo insino all'acqua benedetta, che va in Canonica, erano le panche degl'uomini pur nel mezzo. Il primo, ed il secondo grado verso la Cupola, e dall'Annunziata erano concessi agl'uomini; il terzo ed il quarto grado verso la via del Cocomero erano dati solo a i fanciulli, i quali erano parecchie migliaja; ed era cosa mirabile tale artifizio non mai più fatto ad altro predicatore. L'obedienza di questi fanciulli era grande, non solo a' parenti loro, ma e a tutti gl'altri, essendo riverenti e mansueti molto nel conversare. Erano ferventi alle cose di Dio, intenti alle orazioni, e molto solleciti e pronti alle confessioni, e comunioni. Vista dunque il P. in questi fanciulli tanta mutatione, pensò fussi bene dar loro qualche ordine, acciò potessino conservarsi nel ben vivere, di che commesse la cura a F. Domenico da Pescia, non potendo egli attendervi per le grandi occupazioni; il quale spesso congregandosi insieme andava pascendo gl'animi loro con qualche sermoncello spirituale e divoto. E dipoi si volse a ordinare una bella riforma a proposito loro; e perche avesse più autorità la fece accettare e confermare da Signori, i quali volentieri consentirono. La detta riforma conteneva queste cose. Prima che ogni fanciullo, che voleva esser figliuolo di Jesu Cristo, e divoto del P. F. Girolamo, e della sua dottrina, con ogni diligenza osservasse i comandamenti di Dio, e della S. Chiesa Romana; fussero intenti alle Confessioni, e Comunioni, e ferventi alle sante orazioni ed alle prediche; non si trovassino a publici spettacoli mondani, come palii, girandole, maschere e simili. Le veste fussero semplici secondo lo stato di ciascheduno senza scarselle, ed altre vanità; dovessino tagliarsi i capelli corti sopra gl'orecchi, e fuggire i giuochi, e le cattive compagnie, come serpenti; non leggessino o udissino libri inonesti tanto volgari quanto latini, e fuggissero i poeti lascivj come veleno pestifero; si occupassero i giorni festivi nelle cose divine, nè andassero a scuole di scherma, di balli, di suoni, o di musiche, fuggendo anco quelli che saltano in banca. Et acciò questi ordini si osservino si facesse loro un Capo per ogni quartieri, che avesse autorità sopra di loro per osservare le cose sopradette. E che ciascheduno di questi Capi, ovvero Custodi dovesse avere quattro consiglieri, senza i quali nulla potesse eseguire. Sotto questi fussero altri offizj, come Pacieri per tenerli uniti insieme e d'accordo; gli Ordinatori delle processioni, a' quali appartenesse dare a ciascuno il suo luogo, e facessero osservare il silenzio. I Correttori, che a chi incorreva in qualche difetto facessero la correzione fraterna. I Limosinieri, che nelle processioni portassino le cassette da ricevere l'elemosine per i poveri vergognosi, che solevano anco le feste principali, ed il giorno di carnevale su i canti delle vie principali rizzare un altare co' lumi accesi, e col crocifisso, dove stavano i fanciulli a domandar limosina con ogni modestia, a quelli che passavano. Si ingegnavano ancor tor via li abusi del Carnevale, come il far a sassi, gli stili, & i capannucci. Li stili erano legni lunghi, che attraversavano alle strade, non lasciando passar alcuno, massime le donne novelle senza pagar loro qualche cosa, spendendo poi il guadagno in cene, ed altre golosità. I capannucci erano alberi grandi fitti nelle piazze o vie larghe, ai quali appoggiavano gran copia di fascine e di stipa per abbruciar la sera di Carnovale, intorno a' quali si facevano di molte battaglie co' sassi, & altre armi, non senza morte alle volte delle persone. Per levar dunque questi ed altri simili abusi erano santamente istituiti gli ordini sopradetti, con grande edificazione non solo della città, ma anco de' popoli forestieri, i quali passando per Firenze, e vedendo quelli altari per le pubbliche strade con quei giovanetti nobili, che accattavano, dicevano, non senza maraviglia: che cosa è questa? a quali era risposto, i nostri figliuoli in luogo di vanità, che prima facevano, fanno ora quello che voi vedete, di che grande esempio pigliavano. Era fra di loro il Magistrato delli Histratori, che soleano per tutto cercare, e dove avessino trovati Croci, o Santi in luoghi immondi e sporci per urina, o altre brutture, lo facevano subito imbiancare per tor via quella irreverenza. Nè vi mancava l'uffizio degli Inquisitori, che i giorni di festa per tutto l'anno dopo desinare, e dopo vespro circondavano tutta la Città dentro e di fuori scacciandone i publici giocatori, e togliendo loro le carte, e dadi, ed altri instrumenti da giocare, insino a danari, che davano poi a povori. Et era tanto il terrore di quei tali, che i giocatoti appena gli avevano sentiti che si davano a fuggire. Udivano non di manco spesso di brutte parole, & alle volte toccavano qualchè picchiata; il che udendo i Padri loro ottennero dagl'Otto, che ogni quartieri avesse un famiglio loro, che li difendesse ne' bisogni, e li facesse rispettare. Onde per questa via la Città si andava purgando ogni giorno più de' giuochi ed altri nocivi abusi. Erano questi giovanetti nobili quasi tutti, però tanto più erano temuti e rispettati. Andando per la Città se trovavano qualche fanciulla, o sposa pomposamente ornata

nata le facevano la correzione, dicendole da parte di Jesu Cristo, Re della nostra Città, e della Vergine Maria Regina nostra ti diciamo, che tu ponghi giù, e lasci queste vanità, altrimenti ti verrà il morbo; e dicevano queste parole con tanta mansuetudine e simplicità, che molte volte a lagrimare le costringevano. Ma un malvagio vecchio una volta vedendo l'opere di questi fanciulli li chiamò a se, e disse loro: che cose son queste che voi fate? voi siete nobilmente nati, & andate degenerando da'vostri Padri, nè vi vergognate di andare accattando come poveri; che cosa vile è questa? andate piuttosto a giocare, e a darvi bel tempo, mentre voi siete giovani; al quale un devotissimo giovanetto rispose: Noi crediamo che facendo questo bene, voi ci avessi a lodare, e che ci riprendessi de' giuochi, e degli altri mali, non dimanco voi fate l'opposito. Per la qual risposta confuso il mal vecchio disse: voi siate tutti tristi; e subito disparve e andò via. Havevano questi fanciulli grandissima contradizione e talvolta da proprj Padri, e molte villanie con pazienza sopportavano. Andavano mansuetamente per le case chiedendo le vanità, e figure inoneste, le quali quando erano lor date le pigliavano imprecando infinite benedizioni a chi le dava con tanta grazia, che spesso commovevano a lagrime. Si facevano portar carte, tavole, scacchieri, arpe, liuti, & altri instrumenti, capelli morti, veliere, specchi, lisci, odori, capelliere, maschere, poesie volgari e latine, libri di musica, e simili altre vanità. Erano venuti in grande spavento a' cattivi, talchè vedendoli venire per una strada essi fuggivano per un altra. Et a pena sono credibili l'opere mirabili, che facevano, mossi senza dubbio dallo spirito di Dio, che operava in loro. E sebbene avevano somma contradizione, non però nacque mai per causa loro alcuno scandolo, con si bell'ordine procedevano. Non facevano nulla senza licenza del custode, e suoi consiglieri così gl'altri Magistrati erano tutti obediti, & avuti in reverenza, con somma unione e pace. Per ottenere la confirmazione di detti ordini dalla Signoria fecero alcuni solenni Ambasciatori, i quali andati in palazzo, & essendo intromessi, un di loro parlò in questa forma: Magnifici & eccelsi Signori, e voi altri Collegj, e Magistrati. L'onnipotente Dio, e Signore, e Salvator nostro Jesu Cristo, ***Rex Regum, & Dominus Dominantium***, il quale per sua bontà e clemenza vuol essere special Re della nostra Città, e la sua Madre Maria sempre Vergine, Regina nostra, anno liberato questa nostra Città dalla servitù, e ridutta in libertà, acciò meglio si riformi ne'costumi e nel cristiano vivere; e per questo ci mandano i loro profeti, che con le sante predicazioni diano lume, & ardore di spirito agli animi nostri. Onde lasciate le antiche perverse consuetudini, ed altri nefandi vizj a miglior vita ci riduciamo. Per la qual cosa alle Signorie vostre umilmente supplichiamo, che vi piaccia sodisfare agli ottimi desiderj nostri, de' quali ne seguirà onor a Dio, e salute alle vostre anime, e de' vostri figliuoli, i quali portandovi maggior onore e riverenza, vi terranno sempre consolati, e faranno sentire per tutto il mondo il buono odore della vita loro. Abbiamo già fatta la nostra riforma, e postula in scritto; preghiamo dunque le Signorie vostre, che si degnino con l'autorità loro confirmarla, acciò più animosamente possiamo seguir la nostra impresa, e perseguitare i vizj e peccati enormi, che infino a questo tempo anno regnato nella Città nostra, piantando in lei le sante virtù e costumi. Notificandovi che questa è la divina volontà, come da' suoi santi profeti apertamente ci si dimostra. Torniamo dunque a ripregarle, che per amor del nostro Re glorioso, e Regina santissima vogliate sodisfare alla nostra dimanda, acciò insieme possiamo tutti pervenire all'immensa ed eterna gloria de' Beati. Parlò questo giovinetto con tanta grazia e vivacità di spirito, che tutti i circostanti commosse a lagrime. Levatosi poi su il Proposto de' Signori molto commendò il proposito e desiderio loro, esortandoli a perseverare, e conchiudendo; che avuto sopra la lor petizione maturo consiglio, averebbono data piena risposta al P. F. Girolamo, ed al P. F. Domenico; e che intanto pregassero Dio, che volesse spirar loro Signorie a quanto era onore di S. Maestà, e salute delle anime loro. Così con buone parole furno licenziati, mandando però i Signori due de' Collegj a riferire il tutto alli due Padri sopradetti.

D'UNA PROCESSIONE FATTA DAL. P.

L'anno 1496. deliberò il P. fare una processione la Domenica dell'Ulivo per riverenza di tal giorno, e spiritual consolazione di tutto il popolo, alla quale ogni persona doveva convenire in questa forma. Prima, la mattina udita la Messa tutti si comunicorno, e presero la palma dalle mani del P. dipoi si andò alla predica in Duomo, la quale fu de' fanciulli convenuti in tanta moltitudine, che quella mattina occuporno tutte le quattro parti de' gradi: Dopo desinare convennero tutti all'Annunziata, donde partendosi vennero alla porta del primo Chiostro di S. Marco, dove entrando per il Chiostro andorno alla Chiesa, nella quale fu data a ciascheduno una Croce rossa. Partiti da S. Marco s'avviorno per la via larga, e vennero a S. Giovanni, dove entrorno a coppia a coppia secondo l'ordine de' quartieri. Seguiva la processione un tabernaculo umile e devoto dove era dipinto il Salvator nostro sedente sopra l'asinello con molta gente intorno, che stendevano in terra le vesti, e pareva che cantassero ad alta voce *Osanna filio David*; al dirimpetto del quale era dipinta una Vergine di mirabile bellezza con quella corona, che dal P. li fu presentata, quando a lei andò Ambasciatore, la quale dagli angeli era sostenuta. Dopo questo tabernaculo seguivano molte coppie di fanciulli in forma di Angeli bellissimi, che parevano usciti di Paradiso. Era il numero de' fanciulli ottomila, & era cosa mirabile considerar l'ordine, le distanze, la composizione, & il silenzio loro. Così andavano con molto fervore e spirito salmeggiando, e dicendo i loro uffizj ed orazioni. Molti di loro portavano in mano alcuni bacini per pigliar limosine per il monte della Pietà. Dopo i fanciulli seguivano per ordine tutte le Religioni, & in ultimo il Clero, seguito poi da una infinità di uomini secolari con le croce rosse, e con l'Ulivo in mano. Dipoi le fanciulle vestite di bianco con la ghirlanda in capo, e nel fine tutte le altre donne. Fu sì grande il fervore di questo giorno, che non solo i fanciulli e le donne, ma etiam gl'uomini gravi e nobili, pieni d'ingegno e di prudenza, lasciata ogni umana sapienza si vestivano di bianco come i fanciulli, e dinanzi al Tabernacolo del Salvatore, a uso di David innanzi all'Arca, saltavano e cantavano, e disprezzato ogni pompa mondana tenevano i rami dell'ulivo, e le crocette rosse in mano, spesso ad alta voce insieme con i fanciulli gridavano: Viva Jesu Cristo, Re nostro. Et era tanto giubilo ne' cuori loro che parea che fusse discesa in terra la gloria del Paradiso, e molte lagrime si spargevano di dolcezza, e divozione. Vennero con quest'ordine alla piazza de' Signori, dove si cantorno alcune laudi composte a proposito di quel giorno da Girolamo Bienivieni, l'una delle quali comincia: ***Viva ne' nostri cuori, viva Fiorenza***. E dalla piazza poi cantando sempre, e giubilando scorsero quasi tutta la Città; venendo al fine alla Chiesa Catedrale di Santa Maria del Fiore, dove entrati offerirono i cuori, & anime loro a Dio, e raccomandorno tutta la Città, offerendo tutte le limosine, che in gran copia avevano ricevute, per il Monte della pietà. Nè solo i vasi de' fanciulli erano pieni di denari, anella, e gioje e cose preziose, ma ancora molti altri vasi, che erano posti sopra un altare di mirabil grandezza sotto la cupo-

cupola della Chiesa fabricato, dove erano molte vesti preziose, e gran copia d'oro e d'argento. Di questi denari furono fatti quattro Monti della pietà, uno per ogni quartieri, che fu poi occasione di cacciare i Giudei, che prestavano a usura dalla Città. Fatte dunque le dette offerte e ringraziato Dio, si ridussero alla piazza di S. Marco dove tutti i Frati convennero usciti dal Convento senza cappa *in albis* con una ghirlanda in capo per uno, e fecero un ballo tondo grande quanto la piazza, cantando, e salmeggiando innanzi; ah senza alcun rispetto umano! dove per la gran dolcezza tutti si risolverno in lagrime di consolazione. E così ogniuno poi se ne ritornò a casa molto edificato. Fu veramente quello un giorno mirabile, pieno di gioja e d'esultazione, nel quale tutto il popolo parea per amor di Cristo diventato pazzo, e Firenze parve allora una nuova Hierusalem per tanto mistero.

DI UN GIOVANE CHE VOLLE IMPEDIRE LA PROCESSIONE.

Ma odi giudizio di Dio? Essendo passata la processione la Chiesa di S. Trinita vicini al ponte, dove è un luogo detto la Pancaccia, dove ogni giorno gli otiosi stanno a confabulare e passare il tempo, e trovandosi quivi molti di quelli che erano chiamati Compagnacci, mossi & agitati dalle furie infernali incominciorno a trar de' sassi dietro alla processione per conturbarla, per la qual cosa i figliuoli di Dio venuti in zelo per difender l'onore di Sua Maestà cavatosi le veste, e fattone scudo si dettero a risponder loro co' sassi, & in modo prevalseno, che a tutti fecero voltar le spalle. Erano questi zelanti uomini nobilissimi de' primi della Città, & esercitati ne' principali Magistrati di quella; nondimeno posta da banda ogni sapienza umana difesero virilmente dagli avversarj la processione. Ma un giovane de' Federighi, che era sul Ponte dopo molti insulti tolse per forza ad un fanciullo una Crocetta rossa di mano, e gittolla in Arno, nel qual luogo appunto quel medesimo giovane fu da Dio percosso con un gavocciolo tanto pestifero, che abbandonato da ogniuno, nel medesimo luogo senza sagramenti per special giudizio di Dio passò all'altra vita, il che fu manifesto a tutta la Città.

COME FECE ARDERE TUTTE LE VANITA'.

L'anno seguente 1497. venendo il Carnovale ordinò il P. che si facesse una bellissima processione piena di misterj a ore 21. del giorno; e fece fabricar su la piazza de' Signori un gran capannuccio, dove erano raccolte tutte le vanità e cose lascive, che i fanciulli avevano raccolte da tutte le parti della Città; la forma del quale era questa. Presero i legnajuoli un albero, e lo rizzorno in mezzo della piazza, alto da terra trenta braccia, in cima del quale conficcorno di molte travi intorno, le quali come da un centro partendosi, e descendendo verso la terra in forma di Piramide, o Padiglione, occuporno 120. braccia di larghezza, sopra le quali dall'ultimo piedi insino alla cima dell'albero avevano fatto quindici gradi, sopra i quali nel vacuo intorno al fusto dell'albero era tutto pieno di scope e fascine, ed altri legni aridi, con molta polvere da bombarde. Aveva questa machina otto faccie in ritondo, e ciascheduna aveva i suoi quindici gradi sopra i quali erano poste ed accomodate tutte le vanità, e lascivie sopradette variamente distante con mirabile artificio. Nel primo grado erano panni forestieri pretiosissimi, ma pieni di figure impudiche, sopra i quali nel secondo grado era un numero grande di figure, e ritratti di bellissime donne Fiorentine & altre per mano di eccellentissimi artefici pittori e scultori. In un altro grado erano tavolieri, carte, tavole da stamparle, dadi, e trionfi. In un altro libri di musica, arpe, liuti, chitarre, buonaccordi, gravicembali, pive, cornette, ed altri instrumenti simili. In un altro le vanità delle donne, capelli morti, veliere, ampolle, alberelli, specchi, profumi, polvere di Cipri, capelliere, & altre lascivie. In un altro libri di poeti latini e volgari pieni di lascivia, Morganti, & altri libri di battaglia, Boccacci, Petrarchi, e simili. In un altro maschere, barbe, livree, & altri instrumenti carnovaleschi. Vi erano di molte cose di gran prezzo, come pitture, e scolture nobilissime, scacchieri d'avorio e di alabastro, in modo che un Mercante Veneziano ne offerse alla Signoria ventimila scudi; del che riportò questo premio, che fu ritratto al naturale, e posto in cima a quell'edifizio sopra una sieda come principe di tutte quelle vanità. Era anco nella medesima cima una figura di Carnevale tanto deforme e mostruosa, che sarebbe difficile ad immaginarsela. Fornita dunque questa superbissima machina, la mattina del Carnevale molte migliaja di persone per le mani del P. si communicorno cantandosi tanti salmi & inni, che pareva gl'Angeli esser venuti ad abitare in terra con gl'uomini. Cantò il P. una solennissima Messa, e data a tutti la benedizione andorno a casa, e dopo desinare cominciò una bellissima processione per la Città, nella quale portavano i fanciulli un devotissimo Bambino pieno di splendore, ritto sopra una basa d'oro, che con la destra dava la benedizione, e con la sinistra mostrava la corona di spine, i chiodi, e la croce, & era di bellezza stupenda, essendo opera di Donatello rarissimo scultore. Questo era portato da quattro Angeli bellissimi sopra un altare portatile ricchissimo, & adorno mirabilmente, e dodici fanciulli portavano un bellissimo baldacchino sopra di esso. D'intorno erano altri fanciulli, che cantavano salmi, & inni con dolcissima melodia. Et innanzi andavano tutti gli altri fanciulli a due a due ordinatamente. Doppo venivano i custodi con i loro ufficiali, e limosinieri, che portavano vasi d'argento per ricever limosine per i poveri di S. Martino, i quali più in quel giorno accattorno, che non facevano per l'ordinario in tutto l'anno. Dietro a loro venivano gli uomini con le Crocette rosse in mano; e finalmente le fanciulle con tutte l'altre donne. Con quest'ordine si condussero alla Chiesa Catedrale, dove cantate bellissime laudi, tutto il popolo offerse alla Regina del Cielo la Città di Firenze, offerendo poi gran quantita di danari agli offitiali di S. Martino, dipoi vennero alla piazza de' Signori, dove la mattina fu accomodata su la ringhiera l'altra metà della processione dentro alla loggia che è in piazza. E quivi cantorno una faceta invettiva di nuovo composta contra Carnevale. Di poi i quattro Custodi con un torchio acceso dettono fuoco al Capannuccio con tanta festa, e letizia di tutto il populo, che era uno stupore, sonando insieme le campane del Palazzo, e le trombe, & i piffari, e cornette della Signoria, tal che ogni cosa in quel punto si vedea esultare e far festa. Così ascendendo le fiamme al Cielo, tutte le vanità restorno dal fuoco consunte. L'anno seguente 1498. incominciorno un altra volta i fanciulli a ripurgar la Città, in modo che trovorno più cose in numero, e di maggior importanza che prima non avevano fatto. Onde ne fu poi fabricato un altra machina maggiore, ma simile alla prima, in cima della quale era un bruttissimo serpente, sopra il quale sedeva Lucifero con li sette peccati mortali; il che fatto il giorno di Carnevale si fece dopo desinare un altra processione come l'anno innanzi, dove ogni quartiero portò la sua insegna. Quel di Santo Spirito aveva una Vergine con li dodici Apostoli, sopra i quali veniva lo Spirito Santo, & era lavorato di rilievo mirabilmente, sopra un altare portato da quattro giovanetti in forma di Angeli, ornati d'oro e di seta. Erano quelle figure tutte situate in un tabernaculo con maraviglioso artificio, e sopra loro discendeva lo Spirito

rito Santo in forma di colomba. Innanzi andavano i fanciulli del quartiere, e dopo il custode con li suoi officiali, e limosinieri, e cantori. Seguiva il quartieri di S. Giovanni, & aveva per insegna il suo Santo di rilievo in un bellissimo tabernacolo, con gl'altri ordini già notati di sopra. Veniva poi il quartieri di S. Maria Novella; che per insegna portava una Assunta di rilievo bellissima, col suo baldacchino nel medesimo modo. In ultimo seguiva quello di Santa Croce, che aveva per insegna una Croce d'oro, piena di preziosissime gemme e smalti in un tabernacolo, come i precedenti. E dietro a questi seguiva la moltitudine degl'uomini, fanciulle, e donne con le Crocette rosse in mano. Ma i custodi de' fanciulli, per esser conosciuti, le portavano alquanto maggiori dell'altre. Ordinati dunque su la piazza di S. Marco in questa forma, si avviorno per la via larga inverso S. Giovanni, dove entrati per la porta di mezzo & uscendo dalla porta del fianco andorno verso il canto de' Carnesecchi, dove voltati arrivorno al ponte a S. Trinita, il quale passato per la via di S. Jacopo sopra Arno arrivorno al ponte vecchio; dove ripassato il fiume vennero in porto Santa Maria, dove voltando per la via di vacchereccia vennero in piazza de' Signori, cantando sempre con molta dolcezza. Giunti in piazza, trovorno il secondo edifizio più ornato, e più ricco assai del primo, dove erano alcune teste di sculture di donne antiche, e bellissime, come la bella Bencina, la Lena Morella, la bella Bina, la Maria de Lenzi, & altre sculpite in marmi di valentissimi scultori. Eravi tal Petrarca così adorno d'oro, e di miniature, che valeva cinquanta scudi. Eravi d'intorno continuamente la guardia acciò nulla fussi rubbato. Venuta dunque la processione, circondò la detta machina; poi tutti furno accomodati, come l'altra volta avevano fatto, avendola pria aspersa con l'acqua benedetta con molte laudi mentre lo circondavano. In ultimo vennero i Custodi, e con torchj accesi vi appiccorno il fuoco sonando con gran festa le campane, le trombe, e molti altri instrumenti musici della Signorìa con grande allegrezza del populo, che cantava *Te Deum laudamus*. Consumata ogni cosa dal fuoco, ritornò la processione per la via degli Aldimari al Duomo, dove cantando molte laudi offerirno a Dio la Città, & agli ufficiali di S. Martino le limosine ricevute in grandissima somma. Dipoi partendo vennero per la via del Cocomero alla piazza di S. Marco, e nel mezzo collocorno la immagine del nostro Salvator Crocifisso con i quattro tabernacoli de' quartieri, intorno a' quali fecero tre balli. Prima tutti i Frati deposte le cappe con gran fervore uscirno fuori del Convento, e ciascheduno novizio si accompagnò con uno di quelli fanciulli vestiti d'Angelo, e fecero il primo ballo tondo. Dipoi i giovani del Convento accompagnandosi ciascheduno con un giovane secolare fecero il secondo ballo tondo cantando. In ultimo i vecchi, & i Sacerdoti, lasciata ogni sapienza umana, con ghirlande d'ulivo in capo accompagnandosi ciascun con un Cittadino maturo fecero il terzo ballo, nel quale restava chiuso il primo, & il secondo con gran giubilo e festa, e cantando molte laudi intorno al Crocifisso stettero con gran fervore quivi insino al tramontar del sole. Il Padre da un luogo occulto vedde ogni cosa con somma letizia, e la mattina seguente predicando molto gli commendò. Avevano nondimeno quei buoni fanciulli persecuzioni crudelissime dagli uomini malvagj e tepidi, le quali essi andavano sopportando con gran quiete d'animo, & avevano tanta letizia, che facevano stupir ognuno, e parevano tutti a vederli Angeli di paradiso.

DELLO SPERIMENTO DEL FUOCO.

Quanto più multiplicava il frutto e la fama del P. F. Girolamo, tanto più cresceva la invidia e l'odio de' tepidi contro di lui. Onde vedendo egli ogni giorno surger maggior guerra non senza pericolo della salute dell' anime, oltre gli altri sperimenti di sopra narrati, propose che sarebbe entrato nel fuoco con qualcuno delli adversarj suoi, acciò si manifestassi in questo modo da qual parte era la verità. Al che dopo molto tempo non gli fu mai risposto. Ma l'anno 1497. predicando il P. F. Domenico da Pescia in S. Domenico di Prato ebbe per concorrente un F. Francesco di Puglia Fra Minore Zoccolante, il quale gli fu sempre grandissimo adversario; talchè nel fine della Quaresima disse nella Pieve, dove predicava, disse che voleva entrar seco nel fuoco, sparlando poi molto temerariamente contro F. Girolamo. Per la qual cosa il P. F. Girolamo Bartoli, compagno del P. F. Domenico, gli andò a fare la correzione, la quale non giovò niente. Non dimanco interponendosi molti uomini litterati e da bene, convennero di essere insieme a disputa il terzo giorno di Pasqua, e provocandolo di nuovo il Fra Minore allo esperimento del fuoco, egli accettò per quel giorno determinato l'invito. Venuto il secondo giorno di Pasqua il Fra minore fece sua scusa, che essendo chiamato da' suoi Superiori per cosa di grande importanza gli conveniva partirsi di Prato, e così fece con gran fretta lasciando la cosa pendente. Dipoi l'anno seguente il medesimo Fra minore tornò a predicare in Firenze in Santa Croce, e F. Domenico predicava in S. Lorenzo, & il P. F. Girolamo in Duomo, cominciò di tratto ad esclamar contro di loro, provocando di nuovo F. Domenico all'esperimento del fuoco, dicendo egli che dal canto suo era prontissimo. Era costui messo su dagli adversarj del P., tentando loro per questa via, non che lo sperimento si facesse, di avere occasione di dar la morte al P. F. Girolamo. Spargendosi dunque questi romori per tutta la Città, e venendo agli orecchi de' Frati di San Marco, essi gli fecero la prima cosa far la correzione da alcuni secolari da bene amici loro. Ma essendo ciò senza frutto, e provocando il Fra minore più che mai, nè cessando di mordere e lacerare la dottrina del P., si condusse la causa dinanzi alla Signoria, dove F. Domenico comparse, & anco il Fra minore, & offerendosi F. Domenico ad entrar seco nel fuoco, rispose il Fra minore variando il parlare, che non aveva a far nulla seco, ma sì bene con F. Girolamo, che era il principale autore, replicandosi molto dall'una parte e dall'altra; e ricordandoli F. Domenico che la prima origine di questa cosa era stata in Prato infra lor due solamente: al fine convennero che il detto F. Minore entri nel fuoco con F. Girolamo, e con F. Domenico entri nel medesimo tempo un altro F. Minore Zoccolante. E di questo si fece publico instrumento dinanzi a' Signori per mano del loro Notajo. Il P. F. Girolamo intendendo questo disse che gl'era parato a entrar nel fuoco; ma con questa condizione, che vi si trovassino presenti gli ambasciadori di tutti i Principi Cristiani, & il Legato del Papa, promettendo, & protestando loro che uscendo illeso, intendeva dar principio con l'ajuto di Dio alla riforma universale della sua Chiesa. Contradicendo a questo risposeno gli avversarj, che queste scuse erano tutte vane, non per altro addutte, che per metter tempo in mezzo, & non conchiuder poi nulla. Fecesi dunque lunga disputa, nuova conventione in questa forma.

„ L' anno del Signore 1498. indictione prima a „ dì 6. del mese di Marzo conciosiacosa che per gli „ dì passati il R. P. F. Girolamo Savonarola da Fer- „ rara dell'ordine de' Predicatori di S. Domenico, „ vicario generale della Congregatione di S. Mar- „ co, abbi predicato pubblicamente nella città di Fi- „ renze, esplicando & affirmando aver ricevuto la „ dottrina delle sue predicationi dall'onnipotente Dio, „ & di nuovo ancora appresso F. Girolamo di suo „ consenso & voluntà il R. P. F. Domenico da „ Pescia del detto ordine abbi predicato & pubbli- „ cato

„ cato certe conclusioni, la copia delle quali di man „ propria di detto F. Domenico è appresso i magnifici Signori Fiorentini, il tenor delle quali è questo: La Chiesa di Dio ha bisogno di riformatione, sarà flagellata, renoverassi. Firenze ancora „ dopo il flagello si rinoverà. Gl' infedeli si convertiranno. Tutte queste cose anno da essere a' „ nostri tempi. L' escommunicatione di nuovo fatta contra il R. P. F. Girolamo è nulla. Chi non „ l' osserva non pecca. Io F. Domenico da Pescia „ dell' ordine de' Predicatori mi sottoscrivo & obblico a tenere le presenti conclusioni, non solo „ con ragioni, ma confidandomi nell' ajuto di Dio „ mi espongo & obligo a entrare col predicatore „ de' Fra Minori predicante al presente in S. Croce „ nel fuoco in pubblico, sperando per la verità di „ Dio uscirne illeso & salvo *per Dominum Jesum Christum, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivit & regnat in secula seculorum. Amen.*

„ Io F. Francesco di Puglia dell' ordine de' Minori, benchè indegno sono parato a instanza de' „ Signori Fiorentini, per conservare la verità & salute del populo, disputare & fare esperimento con „ F. Girolamo delle predette conclusioni, delle quali „ ciascuna ha bisogno di probatione supernaturale; „ ma con F. Domenico, col quale non ho alcuna „ differenza, un altro Frate dell' ordine nostro è apparecchiato a entrar nel fuoco, chiamato un giudice non sospetto, & tutti i Religiosi. Et conciosiacosa che alcune di queste conclusioni, com' è „ manifesto per chi le legge, abbin bisogno di esperimento supernaturale per loro dichiaratione, & „ probatione, & alcune per ragione provar si possono. Et conciosiachè per la gloria di Dio & pace „ del populo di Firenze il P. F. Francesco di Puglia dell' ordine de' Minori del beato Francesco, „ predicatore al presente di santa Croce di Firenze, „ affermi alcune delle conclusioni predette esser false, & alcune dubie, & credendo in effetto quelle esser, come si dice in volgar proverbio, ciurmerie, nè per spirito profetico esser da F. Girolamo profetate, offerendosi parato secondo le predette dispute far esperimento o per se o per altri „ nel fuoco. La qual cosa intendendo il P. F. Girolamo offerì detto F. Domenico da Pescia, & „ anco se stesso parato alle predette conditioni ancora del fuoco. Per la qual cosa com' è publico „ per le loro predicationi per li predetti non poco „ romori nè piccola perturbatione nel populo Fiorentino si viene a suscitare, onde i magnifici Signori Fiorentini temono della perturbatione del „ populo, conciosiachè il prefato P. F. Francesco & „ il prefato P. F. Girolamo, ovvero quelli che sono in presentia de' prefati eccelsi Signori Fiorentini „ abbino parlato & affermino & raffermino se essere „ stati & essere nel medesimo proposito; acciò per „ la salute dell' anime la verità non solo al populo „ Fiorentino, ma a tutto il Mondo sì manifesti, & „ chiaramente per questo sperimento si veda, sapendo che al presente il R. P. F. Domenico da Pescia è offerto dal P. F. Girolamo, & all' incontro il R. P. F. Francesco di Puglia ha offerto „ F. Giuliano Rondinelli frate dell' ordine de' Minori del B. Francesco & professo di detto ordine, „ desiderando con ogn' opera che la verità si chiarisca, „ & ogni dubitatione & errore, se alcuno ve ne fusse, tor via dal populo, a laude & gloria dell' onnipotente Dio, & per la salute delle anime, essendo in presenza degli eccelsi & magnifici Signori Fiorentini, & del R. P. Maestro Pietro martire da Perugia, & del Reverendiss. in Cristo P. „ il Signor Rinaldo degli Orsini per gratia di Dio „ & della sede Apostolica Arcivescovo Fiorentino „ general Vicario imperiale, affermando ciascheduno „ di loro, tutte le infrascritte cose far di consentimento e volontà de' Prelati e superiori suoi, di „ propria volontà, e certa scienza si convennero insieme in questo effetto, cioè che per li magnifici & eccelsi Signori Fiorentini ordinati da' prefati „ F. Domenico da Pescia, e F. Giuliano, tutti due „ insieme concordi, per manifestazione della verità „ delle predette cose entreranno nel fuoco da preparati dalli prefati magnifici Signori Fiorentini, e „ per quello passare convengono dall' un lato all' altro, e tornare; e specialmente, che al detto sperimento debbano essere presenti li prefati F. Girolamo, e F. Francesco, nè alcuno di loro debba recusare, nè mancare d' entrar nel fuoco, e „ di esser presente nel modo e forma predetta; e „ che il detto F. Domenico da Pescia, se del detto fuoco uscirà illeso, s' intenda essere, e sia vincitore. Rogato io ser Francesco di Trajano di „ Arezzo notaro publico Fiorentino ed uffiziale delle „ Riformagioni del Consiglio della Città di Firenze „ delle predette convenzioni fui rogato, e di questo „ fo fede, e mi sono sottoscritto.

Nota che nel giorno che si stipulò il Contratto vide il Padre F. Girolamo un demonio nel palazzo de' Signori. Fatta questa convenzione cominciò a nascere qualche dubbio, dicendo alcuni simili esperimenti essere illeciti, come contrarii a Sacri Canoni, che gli proibiscono; altri affermando esser leciti mossi dall' esempio di Heleno Vescovo di Heliopoli, che per distrarre un' Eresia entrò nel fuoco, d' onde uscì poi illeso; ed un Monaco, domandato Compers, uomo Santissimo per tor via l' Eresia de' Manichei non solo passò per il fuoco, ma vi stette dentro quasi una mezz' ora; e S. Giovanni Gualberto per convincere un certo Vescovo Fiorentino rese testimonio facendo passare un de' suoi Monaci per il fuoco in luogo detto la Badia a Settimo fuor di Firenze, soggiugnendo poi, che di molto maggior importanza era questa causa, concernendo ella non solo la Città di Firenze, ma Roma, l' Italia, e tutta la Cristianità, e chiesa di Dio. Prima che io vada più oltre voglio avvertire, che tutti quelli, che si sottoscrivevano per i Framinori per entrar nel fuoco, affermano non avere a scampare alcuna delle parti, ma che l' uno, e l' altro dovea ardere, & che nondimanco non ricusavano il morir da una morte così atroce per la salute della Città: talchè era in modo in loro la Fede, che non potevano immaginarsi, che chi era dalla verità sarebbe stato miracolosamente ajutato da Dio. Intendendo anche manifestare un altra verità, che i Signori Fiorentini mandorno lettere al Papa per la licenza di questo sperimento; per la qual cosa congregato il Concistoro conchiusero i Cardinali che per niente si dovesse fare, & tanto risposero a Firenze: ma la lettera giunse dopo il fatto. Dubitava il Papa se la cosa riusciva, di non perder la mitra, però non volle concedere la licenza. Si potrebbe dubitare per il servo d' Iddio F. Girolamo, che non volle entrar personalmente nel fuoco; a che si risponde. Primo, perchè egli non fu da lui da principio provocato; ma F. Domenico da Pescia. 2.° perchè con esso lui non ebbe mai che far nulla. 3.°. perchè egli si offeriva entrar nel fuoco con animo di dovervi rimanere principalmente per provare esser valida la Scommunica mandata dal Papa contra Fra Girolamo; ma egli non avea bisogno di ricorrere in tal caso a esperimenti supernaturali, perchè già avea con ragioni efficacissime provato quella scomunica esser nulla, alle quali niuno ancora, nè a Firenze, nè a Roma, nè altrove avea saputo rispondervi. 4°. perchè la prima volta non propose voler entrar nel fuoco con F. Girolamo, ma generalmente con ciascheduno, che in questa cosa gli contradicesse; ben è vero che offerendosi poi a questo F. Domenico da Pescia disse non volere entrarvi se non con F. Girolamo, il quale però altre volte s' offerse con queste parole. Ogni volta che bisognerà per questa dottrina, massime con quelli di Roma, e loro complici mi offerisco parato confidandomi nel mio Signore, e Salvator Gesù Cristo, e non dubitando punto

punto di non dover arder nel fuoco, non per li miei meriti ma per virtù di Dio, il quale può così confirmar ogni verità manifestando la gloria sua. Ma certo molto mi maraviglio di questa dubitazione, con ciò sia che tutti i miei Frati con la propria bocca si sieno offerti, che sono 238. e molti altri d'altre Religioni, le sottoscrizioni de' quali ho appresso di me. E molti ancora Sacerdoti, e secolari, Cittadini e tutte le mie Suore, e molte delle altre Religioni, ed altre donne Nobili. E questa mattina che è il primo dì d'Aprile molte migliaja d'uomini pentiti alla predica con gran fervore esclamando dissero: *Ecce ego, ecce ego, ibo in ignem propter gloriam tuam, Domine*. Certo se un di questi sotto la fede nostra ardesse per far l'obedienza da me imposta, come con prontezza mi si sono offerti, conosco, e vedo che tutta questa opera anderebbe in ruina, & in niun luogo potrei più comparire. Non è dunque necessario, che quel Padre cerchi altri, che F. Domenico da Pescia, col quale l'anno passato, predicando in Prato, ebbe differenza per questa causa. Certo S. Giovan Gualberto, benchè fosse uomo di gran santità, egli nondimanco non entrò nel fuoco, ma vi mandò un altro de' suoi Monaci, parendoli che l'ordine di quella cosa in quel tempo così richiedesse; ovvero fu così da Dio spirato. Parimente de' nostri, niuno se non chi sarà da Dio eletto, entrerà, benchè tutti si siano offerti. Per questo non siamo crudeli, ne omicidiali, benchè gli avversarii, che si sono in publico sottoscritti, confessino, che in questo fuoco abbino a morire. Noi non abbiamo offerto questa esperienza, ma essi l'hanno proposta a noi, e perchè l'onor di Dio non vada per terra, siamo costretti ad accettarla. Ben mi maraviglio della fede di costoro, che in sì gran numero non si ritrovi pur un solo, che confidi uscir salvo dal fuoco, avendo dal suo canto la verità come loro dicono avere; dove che noi non solo uno, ma molte migliaja ne abbiamo. E quand'altri dice che solo per questo lor non fidarsi noi dovremmo abbracciar questo sperimento, e trovar qualche altro modo fuor del fuoco, già abbiamo risposto, che i miracoli non son necessarj, dove la ragion naturale ha luogo; e di già noi abbiamo provato la escommunicazione esser nulla. Onde il far questo esperimento sarebbe un tentar Dio. E se gli avversarii dicono queste nostre ragioni esser sofistiche, ne sanno rispondere, e però cercan miracoli, essendo massime cose di profezia, rispondiamo noi non costringer nissuno al credere più che si voglino; ma bene gli conforto a viver bene e da Cristiani. E dico questo solo essere il potissimo miracolo a farli credere le nostre cose, & ogni altra verità che da Dio procede. E benchè io abbi proposto da manifestare, e provar cose grandi sotto nome della chiavicina con segni supranaturali non ho però promesso far tali cose per annullare l'escomunicazione; ma per altri effetti, quando sarà il loro tempo; il quale quando verrà, non mancherà Dio delle sue provisioni e promesse essendo egli fedele in tutte le sue parole, *quem benedictus in saecula saeculorum. Amen*.

Era ne' nostri tanta allegrezza, & tanta fidanza della vittoria, che nella fronte la dimostravano scritta. Ed essendo una volta il P. nell'orto con F. Placido Cinozzi, gli venne incontro un fanciullo nobile di bellissimo aspetto, il quale li porse una poliza, dove era scritto di sua propria mano, come egli s'offeriva a entrar nel fuoco; e dubitando che la scrittura non fosse sufficiente a cose simili, prostrato in terra cordialmente il pregava, che lo lasciasse entrar nel fuoco; al quale il P. rispose: Levati su, figlio, perche la tua volontà così buona molto piace a Dio; fa che tu stia con codesto buon proposito. E così detto il licenziò. Poi volto a F. Placido, li disse: da molte diverse persone ho avute polize; ma di niuno tanta consolazione ho preso, quanta di questo fanciullo, di che sia lodato Dio. La sottoscrizione, che fece il P. F. Girolamo fu di questo tenore. „ Io F. Girolamo da Ferrara; V„ cario indegno della Congregazion di S. Marco „ dell'Ordine de' Frati Predicatori dell'osservanza, „ accetto tutte le offerte de' Frati sottoscritti, & di „ tutti i Frati, che si trovano in S. Marco, ed in „ S. Domenico di Fiesole, e prometto dar uno, „ o due, o tre, o quattro, o dieci, e tutti quelli „ che sarà di bisogno per quest' opera, cioè per en„ trar nel fuoco a probatione della verità, la quale „ io predico, e confidomi nel Signore e Salvator „ Nostro Gesù Cristo, e nella sua evangelica vita; „ e ciascuno, che io darò, n'uscirà illeso, cioè „ senz'alcun danno. E quando di questo dubitassi „ non lo darei per non essere omicidiale. Et in se„ gno di ciò ho fatto questa sottoscrizione di mia „ propria mano, a laude e gloria dell'onnipotente „ Dio, e salute dell'anime, ed a conservazion della „ verità del Salvator Nostro Gesù Cristo, il quale „ solo fa cose grandi, & inescogitabili senza nume„ ro, al quale è onore, e imperio sempiterno. A„ men. Egli si sottoscrisse in lingua latina.

„ Io F. Mariano degli Ughi di Firenze, dell'or„ dine de' Predicatori, mi obbligo confidandomi in „ Dio, e nell'ajuto della gloria di quello, a pro„ vare le conclusioni proposte dal R. P. F. Do„ menico da Pescia, cioè la riformazion della Chie„ sa, e la scomunicazion fatta contro il R. P. F. „ Girolamo da Ferrara, come si contiene nelle Con„ clusioni di F. Domenico, a far esperimento per „ il fuoco, entrandovi, & uscendone illeso, e sen„ za nocumento, con questo che venga un Frate „ dell'Ordine de' Minori come promesse il Predi„ catore di S. Croce F. Francesco di Puglia *per „ Dominum Nostrum Jesum Christum, cui sit ho„ nor, & gloria in saecula saeculorum. Amen*.

„ Io Fra Malatesta Sagramoro da Rimini, dell' „ ordine de' Predicatori del Convento di S. Marco „ di Firenze, a probazione della verità delle Con„ clusioni proposte e delle cose già gran tempo pre„ dicate per il R. P. F. Girolamo Savonarola da „ Ferrara, al presente Vicario Generale della Con„ gregazione, ed a giustificazione della sua inno„ cenza mi offro, ed obbligo ad entrar nel fuoco „ con ciaschedun Frate dell'ordine de' Minori, o „ altri proposto, che si offerisca per questo propo„ sito di esse conclusioni, confidandomi senz'alcuna „ dubitazione d'entrarvi e uscirne illeso, non per al„ cuna mia virtù ma solo per virtù e grazia dell'on„ nipotente, e clementissimo Signor Nostro Dio „ Padre, e del Figlio suo Signor Nostro Gesù „ Cristo, e dello Spirito Santo, a sua gloria, e della „ Vergine sua Madre, Maria, e di tutta la Cele„ ste Corte, ed a salute degli eletti di Dio in questa „ vita, presenti, e futuri, e non mosso per alcuna „ mia presunzione, o merito, o bontà, ne per al„ cuna ostentazione, o fantasia a questo sopradetto, „ con prontissimo animo, e di volontà del R. P. „ F. Girolamo mio Superiore, mi offerisco, come „ ho detto, ed obbligo. Ed in fede di ciò di mia „ propria mano ho fatto questo a dì 2. d'Aprile 1498. „ Indegno F. Malatesta.

„ Nel nome del Signor Gesù Cristo. Io F. Ro„ berto di Bernardo Salviati da Firenze, dell'or„ dine de' Frati Predicatori, per il presente scritto „ mi offerisco, & obbligo, e prometto d'entrar „ nel fuoco per probazione della verità delle Con„ clusioni publicate, e proposte, e predicate per il P. „ nostro F. Girolamo da Ferrara al presente Vi„ cario Generale, e di sua licenza, estimando, im„ mo essendo certo, che n'uscirò senz'alcuna le„ sione, o impedimento, non per i miei meriti ma „ per somma virtù, e grazia di Dio, a laude, e „ gloria sua, e di tutta la Celeste Corte; e di nuo„ vo dico, che io non arderò in virtù del Re no„ stro Gesù Cristo. A dì 2. d'Aprile 1498.

„ Io F. Giuliano di Lorenzo Rondinelli, dell'or„ dine de' Minori, m'obbligo a entrar nel fuoco „ col sopradetto Frate; ed in fede di ciò ho fatto „ que-

predicare. Et aperte ſubito le porte cominciorono ad alta voce a gridare a ſan Marco, a ſan Marco, eccitando i fanciulli cattivi a metter mano a' ſaſſi. Et di più i Compagnacci avevano preſo molti canti delle ſtrade, dando impedimento agli amici del Padre, che non poteſſino andare a ſan Marco, in diverſi modi uccellandoli; nè ſi aſtenevano anco dal minacciarli & ingiuriarli; & alcuni furono da eſſi feriti. Venendo dunque così infuriati a ſan Marco per la via rincontrorono un nobil giovane de' Pecori, che andava alla Annunziata, dicendo devotamente alcune devotioni. Il che vedendo incominciorno a dire: oh ribaldo e' dice ancora i ſalmi! & correndoli dietro lo paſſorno con una lancia da banda a banda ſu le ſcale delli Innocenti. Giunti poi a ſan Marco incominciorno a trar de' ſaſſi in Chieſa, mentre ſi cantava il veſpro, aſpettando che veniſſe la notte, o, come altri credono, il mandato dalla Signorìa, eccitando intanto la plebe, & commettendo di molti mali. Occorſe, che un buono uomo, che facea arte di occhiali, uſcendo dalla porta del Martello, con le pianelle in mano, cominciò con buone parole a riprendere la plebe; ma uno gli dette con la ſpada ſul capo & ammazzollo. All'hora ſi ſerrorno le porte della Chieſa & del Convento; e quei pochi amici del Padre, che erano pronti, cominciorno gagliardamente a reſiſtere. La qual coſa vedendo il P. F. Girolamo ſi meſſe addoſſo il piviale, & preſo un crocifiſſo s'avviò verſo il chioſtro per andare a incontrar gl' inimici; ma molti uomini nobili, amici ſuoi, ſi gli oppoſero, dicendo: non vogliate Padre eſpor voi, & noi inſieme a così manifeſto pericolo. In queſto gli venne viſto F. Benedetto miniatore, che s' era tutto armato per difendere il Convento, al quale diſſe, che l' arme del Religioſo doveano eſſere ſpirituali, non carnali; & che perciò ſi diſarmaſſe ſubito. Dipoi fece convenir tutti i frati, facendoli andar per tutto il Convento proceſſionalmente con devotiſſimi canti, & facendo ſeguitar la proceſſione, riposoſſi alquanto da ſe ſolo. Entrò poi in Sagreſtia, & di nuovo paratoſi, preſe il Tabernacolo con il Sacramento, & poſatolo ſopra l' Altar maggiore inſieme con tutti i ſuoi figli ſi poſe in oratione intorno a quello, aſpettando tutti di punto in punto il ſancto martirio, & cantavano tuttavia, *Salvum fac populum tuum, Domine, & benedic hæreditati tuæ*. Così ſtette più hore proſtrato in terra, pregando per gli amici il Signore, dal qual parea, che per allora fuſſi laſciato in puris naturalibus. Onde domandandogli alcuni, ſe doveano ſonar la campana, riſpoſe: domandatene Franceſco Valori; & domandato, ſe doveano offendere i nemici con l' arme, diſſe di nò: Ma F. Domenico da Peſcia diſſe: difendetevi. Eſſendo già un hora di notte gran tumulto ſi ſentiva fuor del Convento, & venne un bando da parte de' Signori, che tutti i ſecolari, che non erano della famiglia del Convento uſciſſin fuori. Onde molti impauriti preſono il ſalvocondotto da quegli di fuòra, & ſi partirno, & tutto il convento reſtò intorno intorno aſſediato. Intanto Franceſco Valori, & alcuni altri nobiliſſimi Cittadini che erano in ſan Marco, ſi riſtrinſeno a conſultare quel che ſi doveſſi fare. Et ſapendo, che capo de' Signori era un amico grande del Padre, al qual toccava proporre, nè ſenza lui ſi poteva nulla concludere, non credevano a bando alcuno, nè ſi partivano di San Marco. Il Valori cominciò a penſare di uſcire per via ſegreta del Convento & andarſene al ſuo palazzo a chiamar l'ajuto del Popolo; ma Gio. Batiſta Ridolfi, & Franceſco Davanzati, & altri nobili cittadini non voleano, che ſi metteſſe a quel pericolo; ma egli fermo nel ſuo propoſito volle pur partire, & giunto alle ſue caſe incominciò a raunar di molta gente. Il che intendendo gli adverſarij gli mandorno ſubito un mazzieri, che lo citaſſi dinanzi alla Signoria; & dimoſtrandoſi egli promtiſſimo a comparire, dubitando gl' inimici dell' autorità ſua, l' aſpettorno al primo canto di San Proculo, & datoli d' una ronca ſul capo da . . . . . . Tornabuoni reſtò ſubito morto. Et quaſi nel medeſimo punto reſtò morta la ſua donna, la quale fattaſi alla fineſtra gli fu ſcaricata una baleſtra, & percoſſa nella teſta, ſubito morì; & il palazzo loro andò a ſacco, dove intervenne un caſo pieno di crudeltà, che rubbando in una camera di eſſo, rivolgendo con gran furia gli arneſi del letto, non ſi avveddero di un povero nipotino di detto Franceſco, il quale quivi dormiva; onde avviluppatolo nella coltre, & lenzuola l'affogorno miſerabilmente. Era queſto Franceſco huomo rettiſſimo, & timorato di Dio, & grande affettione portava al P. F. Girolamo chiamandolo, quando parlava in ringhiera, Paſtor de' Fiorentini. Eraſi la mattina communicato, & aveva ricevuto la palma per le mani del Padre; & la ſera poi fu morto alle due hore. Andò poi un altro bando più terribile del primo, che chi non era del Convento ſi doveſſi ſubito partire ſotto pena della forca; onde pochiſſimi ſecolari vi rimaſeno. Di poi facendo con gran rabbia ogni sforzo, appiccorno fuoco a tutte le porte tanto della Chieſa, quanto del Convento. Et di molte ſcale accattorno da' Frati della Annuntiata, & entrorno prima nella Sapienza, la quale con l' autorità de' Magiſtrati era ſtata unita al Convento che non potea capire ſì gran numero de' Frati, & vi entravano per una via ſotterra. Per la quale via poichè ebbero ſaccheggiata la Sapienza, penetrorno nel Convento. Et eſſendo ancora i Frati digiuni, tutta la preparazion fatta per il deſinar rubborno, mettendo anco a ſacco l' infermeria. Cominciorno poi a tentare d' entrar in Coro per la porta della Sagreſtia; il che ſentendo il P. F. Girolamo, che quivi era in oratione, diſſe aprite la porta, & intendete quello, che dimandano, riprendendoli di ſì gran tumulto. Onde alcuni Frati, acceſe non ſo che torcie, aperſeno l' uſcio. Et con l' aſpetto loro in tal modo percoſſeno gl' animi de nimici, che come tocchi da una ſaetta tutti in terra caſcorno, di tal maniera che furno da i medeſimi Frati, ſpogliati dell' arme, & ſerrati in campanile data a ciaſcun di eſſi una croce roſſa in mano, & facendoli gridar; viva Gesù Chriſto. Il P. F. Marco Gondi, che all' ora era novitio ſtando in ſu la medeſima porta del Coro ruppe una croce di legno in ſul viſo a gli adverſarij, che avevano le ſpade igniude, nè ardirno mai di percuoterlo, nè di entrar in Coro. Un altro novitio domandato F. Gio. Maria Petrucci, di animo grande & robuſto di corpo, eſſendo veſtito da Angelo con belliſſimo aſpetto rompeva le lance de nimici, come ſolfanelli, nè mai da loro fu tocco, benche più volte paſſaſſi per il mezzo di loro dal Coro alla Sagreſtia, dove gagliardamente ſi combatteva. Et finalmente i nimici furno meſſi in fuga da' Frati con quelle poche arme, che avevano lor prima tolte. Et F. Niccolò Biliotti con un piccolo crocifiſſo d' ottone cavò un occhio à Jacopo di Tanai de Nerli: percuotevano gl' adverſarij anco con torce acceſe, & cadendo qualcun di loro in terra, erano ſubito preſi da i difenſori del Convento, & con benignità abbracciati, & pregati, che non combatteſſino più contro a Dio, & cavavano loro di mano l'armi. Et occorreva quella contrarietà, che chi moriva, degli amici del P. lodando Iddio ſpiravano l'anima; dove che gli adverſarii beſtemmiando, & maledicendo paſſavano all' altra vita. Fra gl' altri amici del Padre un giovane de' Panciatici ferito a morte caſcò a piedi de' Frati, da i quali ſubito preſo fu portato in coro innanzi a i gradi dell' Altar maggior, dove egli con lieta faccia domandò la Santa Communione, dicendo, io non fui mai tanto contento, quanto adeſſo; Iddio mi ha fatto un gran beneſizio. Et communicatoſi da F. Domenico da Peſcia baciò la Croce, che aveva in mano, dicendo, *Ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in unum*. Et tanto gaudio nel volto dimoſtrava, che i circoſtanti li portavano invidia: non fu ſentito punto rammaricarſi, ma giubilando reſe l'a-

nima al suo Creatore. Per il contrario uno degli adversarii, ferito anch'egli a morte, fu da Frati portato in luogo da potersi riposare; Et confortandolo alla confessione, di tratto cominciò a bestemmiare; nè mai restò insino alla morte. Or non potendo loro spuntar la porta del Choro, si rivolseno alla porta maggiore della Chiesa; & essendovi già appiccato il fuoco la lasciorno fornir di abbruciare, stando alcuni dentro alla Cappella della Annuntiata per difendere il presepio dal fuoco. Arse dunque tutte le porte di fuora; ogni cosa fu depredata, & andò in ruina. Et sforzandosi pur entrar nel Coro, un certo Tedesco chiamato Herico che difendeva la porta del Coro, che esce in Chiesa salì in sul pergamo con un archibuso, & molti ne ammazzò in Chiesa de' nimici, dicendo quando dava fuoco, *Salvum fac populum tuum Domine, & benedic hereditati tuæ*. Et ammazzò tra gli altri un bravo chiamato il Bottaino. Era così animoso questo Herico, che uscì di Chiesa per mezzo de nemici per provedersi di quello archibuso, & con esso tornò dentro per la medesima via senza esser offeso. Era già tutta la Chiesa di fumo ripiena, talchè i Frati appena potevano stare in coro dinanzi al Sacramento; ma un novitio domandato F. Giovacchino di mastro Luca prese una lancia, ruppe con quella l'invetriata, che è sopra l'Altar maggiore, & così il fumo andò via. Cominciorno nondimeno i Frati a venirsi manco per i gran disagi patiti, & per l'alteration dell'animo, & per la fame, non avendo quasi quel giorno mangiato niente. Onde furno portati alcuni fichi secchi, & del vino della Sagrestìa, & con quei alquanto si rinfrescorno. Con tutto ciò stavano allegri, & prontamente aspettavano il martirio; dicevano i Novitii, noi andremo pur a veder il cielo & la nostra Mamma. Nè passò quella notte senza miracoli, avendo sì pochi Frati tutta quella notte combattuto con tanti armati senz'arme, & in mille modi percossi non si vedessi in loro alfine alcuna lesione. Et molti degli adversarii il giorno seguente stupivano, vedendo molti de' Frati sani & salvi, i quali s'eran immaginati la notte haverli morti, & con la spada passati da banda a banda. Et miraculo fu veramente, che essendo ragunati davanti all'Altar maggiore circa ducento Frati, non patissero mai alcun nocumento dalle saette, & pietre, & palle d'archibusi, che gli adversarii, de' quali era piena la Chiesa, contra di loro a più potere traevano: talchè si vedeano alle volte per aria le pietre assai grandi, & cader fra di loro senza alcuna offesa, come fussino state di bambagia: Cresceva tutta via la turba de' nimici, & già avevano piantate intorno al convento le artiglierie per disfarlo da fondamenti. Il che sentendo il P. F. Girolamo, ordinò, che processionalmente i Frati s'inviassino verso il dormentorio, seguitando egli con il Sacramento in mano. Et essendo già sei hore di notte s'udì un altro bando, che tutti i difensori di San Marco, se non partivano di subito sarebbono stati dichiarati ribelli, & confiscati tutti i lor beni. Onde molti si partirno astretti dal timore. Finalmente doppo lungo travaglio s'incominciò a trattar qualche conditione d'accordo. Et essendo già otto hor di notte alcuni Commessarii della Signoria vennero in Dormintorio, havendo prima chiesto, & ottenuto salvo condotto da' difensori del Convento; i quali venuti innanzi al P. F. Girolamo incominciorno ad esortarlo, che fussi contento di presentarsi dinnanzi a Signori Fiorentini insieme con F. Domenico da Pescia & F. Silvestro Maruffi, che altrimenti il Convento sarebbe rovinato affatto. Alla qual proposta egli si ritornò in libreria, forse per consultarsi & pigliar quel partito, che miglior gli fussi parso. Ma appena fu entrato, che sopraggiunsero nuovi Commessarii, nemici suoi capitalissimi, comandandoli da parte de' Signori che dovesse venir con esso loro in Palazzo. Ma domandandoli F. Domenico da Pescia, & alcuni altri Cittadini, se havevano il mandato della Signorìa in scritto; risposeno di nò. Il che udendo gli rimandorno senza altra conclusione. Et fu opinione di molti, che anco quei bandi fussino tutti simulati e finti. Ritornorno al fine col partito della Signorìa in scritto; ma con promissione aperta, che F. Girolamo sarebbe restituito sano & salvo insieme co' li suoi compagni. La qual cosa sentendo gli disse di voler obbedir; ma prima si ritirò con li suoi frati nella libreria greca, dove fece loro in latino un bellissimo sermone, esortandoli a seguir innanzi nella via di Dio con fede, oratione, & patientia; dicendoli come era necessario andar al cielo per la via delle tribulationi, e che perciò non dovessino in modo alcuno isbigottirsi: allegando molti exempj antichi della ingratitudine della città di Firenze inverso i beneficii ricevuti dall'Ordine loro. Sì come da San Pier Martire, il quale doppo tante cose mirabili fatte in Firenze, fu morto, pagando i Fiorentini il prezzo del sangue suo. Et di Santa Caterina da Siena, alla quale molti cercorno di dar la morte; poichè ella tante fatiche ebbe per loro sopportate, andando personalmente in Avignone a procurare dinanzi al Papa la salute loro; nè meno era intervenuto a Santo Antonino loro Arcivescovo & ottimo Pastore, il quale avevano una volta voluto gittar dalle finestre. Et che non era maraviglia, se ancor lui dopo tanti affanni & sudori era pagato al fine della medesima moneta. Ma che egli era pronto a ricevere ogni cosa con desiderio & allegrezza per amor del suo Signore, sapendo, che non in altro consiste il viver christiano, se non in far bene & patir male. Et così, lagrimando tutti i circostanti, fornì il suo sermone. Dipoi uscendo di libreria disse a quei secolari che l'aspettavano; io vi dirò quel che disse Hieremia: Questa cosa io l'aspettavo, ma non sì presto, nè così repentinamente. Gli confortò poi al ben viver, & ad esser ferventi all'oratione. Et confessatosi dal P. F. Domenico da Pescia, prese la communione nella prima libreria. Et il medesimo fece F. Domenico. Dipoi mangiando un poco, alquanto si ricreò, & fece l'ultime parole ai suoi frati esortandoli al perseverare nella Religione, & baciandoli tutti fece da loro l'ultima dipartenza. Nel partire gli disse un de' suoi figlj: Padre, perchè ci abandonate, & ci lasciate così desolati? al quale egli rispose: figlio habbi patienza, Iddio vi ajuterà; & soggiunse, che o vivo l'arebbe riveduto, o che doppo la morte sarebbe loro apparso in ogni modo. Restituì anco partendo le chiave communi a' frati con tanta umiltà & carità, che i frati non potevano contenersi dalle lagrime; & molti di loro volevano in ogni modo andar seco. Al fine raccomandandosi alle orationi loro si aviò verso la porta della libreria, dove i primi Commessarii tutti armati lo aspettavano; alli quali, dandosi loro nelle mani come un mansuetissimo agnello, disse: io vi raccomando questo mio gregge, & tutti questi altri cittadini. Et essendo nell'andito della libreria, disse: frati miei non dubitate, perchè Dio non mancherà di far perfetta l'opera sua; & sebene io sia morto, v'ajuterò più che non ho fatto in vita, & tornerò in ogni modo a consolarvi, o vivo, o morto. Giunto a l'acqua benedetta, che è a l'uscio del coro, gli disse F. Domenico: ancor io voglio venir a queste nozze. Alcuni de' secolari amici suoi furno riserrati a instanza della Signorìa. Essendo il P. F. Girolamo nel primo chiostro F. Benedetto miniatore fece grande instanza di voler andar seco; & ributtandolo i ministri, egli pur importunava per voler andar. Ma il P. F. Girolamo gli si voltò dicendoli: F. Benedetto, per obedienza non venite, perciochè io e F. Domenico abbiamo a morir per l'amor di Christo. Et in questo fu rapito dagli occhi de' suoi figlj, che tutti piangevano sendo già nove ore di notte. Usciti dal Convento fu sì grande il tumulto, e le grida del Populo; che molti giudicorno che fussi stato subito da suoi nimici morto, ma quegli che lo conducevano, gli fecero sopra la testa come un tetto d'arme in asta, acciò non fussi

dagli

dagli adverſarij ferito, nè morto, non poteva però fuggir le villanie, & gli ſcherni, & molte pugna, & calci, che per la via ſempre ſofferſe, andando con le mani legate dietro alle ſpalle a guiſa d'un malfattore: un ſcelerato miniſtro gli andava ſtorcendo le dita con grandiſſima paſſione; ma Andrea de Medici uno de Commeſſarij, che lo conducevano in Palazzo, avedendoſene, lo liberò. Un altro ribaldo, mentre che egli entrava in Palazzo per lo ſportello, con un ginocchio lo percoſſe nelle parti di dietro, dicendo; egli ha la profetia nel forame. F. Silveſtro Marruffi uſcendo da un luogo, dove la ſera a una ora di notte ſi era naſcoſto, & vedendo il Convento bagnato di ſangue, domandò del P. F. Girolamo, & intendendo l'ordine del ſucceſſo, diſſe; ancor io ne debbo andar con loro; & chieſto un compagno prontamente ſe ne andò in Palazzo. Altri dicano, che egli vi fu condotto da quelli che erano rimaſti alla guardia del Convento, minacciando di ardere ogni coſa, ſe non era lor dato. Fu anco condutto in prigione in Palazzo un fratello carnale del P. F. Girolamo, domandato maeſtro Alberto da Ferrara, trovandoſi quivi à caſo venuto a viſitare il ſuo fratello. Quella notte le Monache di Santa Lucia non patirno moleſtia alcuna da maligni ſpiriti, i quali diſſero poi la mattina, per la bocca loro: quella notte ſiamo ſtati occupati nell'exercito, che era contro alli Frati. Fu rubbata la medeſima notte in Chieſa la corona, che la Vergine del Preſepio teneva in capo, & portata al poſtribolo, fu meſſa ſopra il capo d'una meretrice; la quale poi ritornò, ſendo reſtituita a Frati. Il giorno fu dato in guardia il Convento ad alcuni Cittadini nimici del Padre accompagnati da un Mazzieri della Signoria; ma i Frati non laſciavano il far continuamente oratione. Et perchè la Chieſa era contaminata dal ſangue de feriti, & morti, havevano fatto nel Oſpitio un altar, dinanzi al quale invocavano il Divino ajuto. Fece Giovanni Berlinghieri, propoſto de Signori, portar in Palazzo le coſe che fur trovate nello ſchannello del P. & le diſtribuì tutte agli amici ſuoi. Fu cerco anco con ogni diligenza per il Convento dell'arme, & trovate quelle poche, che i Frati la notte havevano tolte à ſoldati, per infamarli le poſero in ſu le Zane ſparſe, perche meglio appariſſino, & per tutta la Città le fecero portar gridando: Ecco l'arme, che i Frati havevano in Convento; ma ben fu conoſciuta la malitia da gli uomini prudenti. Intanto i tre Frati prigioni fur condotti alla preſenza de' Signori, i quali domandorno loro, ſe le coſe che c'avevano predette erano vere, o falſe, & ſe erano da Dio. Riſpoſe il P. F. Girolamo con la ſua ſolita libertà, affirmando, che quanto haveva predetto era da Dio. Per la qual riſpoſta più che mai ſdegnati, non ſi ricordando della fede & della promeſſa fatta; gli fecero riſerrar in tre diverſe prigioni ſeparatamente. Et eleſſero ſopra queſta cauſa un Magiſtrato de' ſedici huomini, nimici tutti della dottrina del Padre; i quali raunatiſi la prima volta inſieme, uno di loro, domandato Franceſco degli Albizi, vedendo la gran rabbia & malignita, che s'uſava verſo li tre Padri, diſſe non voglio che la caſa mia intinga le mani nel ſangue giuſto; nè mai più vi ſi volſe ritrovare. Eſaminorno dunque coſtoro ſenza aſpettar altra autorità da Roma, il P. F. Girolamo alli XI. d'Aprile la prima volta con parole ordinarie; di poi con le minaccie; & la terza con tormenti; nè havendo riſpetto nè à giorni ſanti, nè ad altra ſolennità degli ufficii divini; tal che dui giorni dopo la Domenica dell'ulivo furno legati alla fune, & con grande ſtratio toccò il P. F. Girolamo quel giorno due tratti di corda; & di poi un altra volta ne hebbe un tratto, e mezzo; nè ſi aſtenerno dal fuoco, & da altri tormenti, i quali gli mettevano prima innanzi per ſpaventarlo; ma egli ſtava pur coſtante; proteſtando loro, che aveva predicata la verità, & che ſe in contrario aveſſe detto nulla vinto da' tormenti, ſi doveſſe ricevere per coſa falſa. Et ſeguitando pur loro di tormentarlo, proruppe in quelle parole di Elia: *Tolle Domine, tolle animam meam*; dipoi finiti i tormenti s'inginocchiava, pregando per i ſuoi tormentatori. Et in queſto giuoco perſeverò più giorni, non cavando mai dalla bocca ſua ſe non parole ambigue, le quali fur da i Miniſtri notate, & ſcritte per chiare, aggiugnendo, & acconciando à lor modo per ingannar la plebe. Intanto grande allegrezza di queſto ſucceſſo facevano i fra Minori adverſarii ſuoi, i quali diſcorrevano per le caſe, nè ceſſavano di mordere, & lacerare in tutti i modi la fama ſua. Et riportorno anco il premio dalla Signoria di tanta contraditione per loro fatta: queſta fu ſeſſanta lire per la pietanza in memoria di tanto trionfo. Et la prima volta, che fur loro annoverati, diſſe il camarlingo della comunità; pigliate il prezzo del ſangue giuſto. Degli amici del Padre molti furno mandati in exilio, i Frati ſtavano riſerrati in Convento, & non potevano uſcire; à ſecolari era vetato l'andarvi. La campana fu levata dal campanile, & portata à fra Minori in ſan Franceſco, la qual fu poi da Giovacchin Guaſconi, Gonfalonieri di Giuſtitia, ritolta à frati Minori inſieme con la pietanza, & reſtituita a frati di S. Marco. Il Papa inteſe queſti ſucceſſi ſi rallegrò anch'egli, come di coſa da lui molto deſiderata.

DEL PROCESSO, ET MORTE DEL P. F. GIROLAMO.

Non trovando gli eſaminatori dopo tanti tormenti alcun peccato nel P. F. Girolamo, ſtavano con l'animo molto travagliati. Onde un di loro moſtrando nel volto grande afflitione riſcontrò un certo ſer Franceſco di .....arone notajo pubblico, dal quale fu dimandato perchè ſtava così malinconioſo; a cui egli riſpoſe noi ſiamo vituperati affatto, perche il Frate non confeſſa nulla. Riſpoſe il Notajo, date un poco queſta cura a me, & vedrete, che ſaprò ben'io trovare il modo da poter darli la morte. Sentendo tal coſa quel Cittadino lo menò ai compagni, i quali gli promeſſero ſcudi quattrocento, ſe gli riuſciva quella bella impreſa. Et egli dette loro la fede ſua. S'era già ritrovato queſto notajo in quella congiura che fu fatta per rimettere in Firenze Pietro de Medici; la quale ſcoperta egli ſi fuggì in S. Marco, & dal P. F. Girolamo, che allora era Priore, gli fu campata la vita. Per riſtorarlo dunque d'un ſuo sì gran beneficio ſi mette ora a procurar la morte ſua. Oltre che prima aveva preſo l'aſſumpto di ſcriver in cifera al Duca di Milano tutto quello, che egli predicava di mano in mano. Andando la coſa in lungo incominciorno molti delli adverſarii a temer, che il populo non conoſceſſe, overo ſoſpettaſſe ciò proceder dalla innocentia di detti Padri, & che perciò non ſi ſollevaſſi a romore & tumulto contra quelli, che ne erano la cagione. Onde comınciorno la notte in Piazza talvolta a gridare: sù sù getta giù quel ſeduttor dalle fineſtre; il che più volte fu fatto. Trovandoſi dunque molto anguſtiati, uno degli eſaminatori un giorno trovò il detto ſer Franceſco che per ſopranome era chiamato ſer Ceccone, & conduttolo in un luogo ſegreto della ſua bottega, incominciò a dirli, Oime Ser Franceſco! che coſa è queſta? quel Frate non confeſſa niente; noi ſiamo sfacciati, queſto populo ci lapiderà. Noi non troviamo in lui coſa alcuna. Riſpoſe Ser Ceccone: dove non è cauſa, biſogna farvela naſcere. Noi comporremo in modo la cauſa, che l'effetto ne ſeguirà. Le quali parole furono ſentite da alcuni della bottega, che ſtavano nel ſoppalco di eſſa, & potevano udire ogni coſa. Fu condotto Ser Ceccone nella ſala del Palazzo della giuſtizia, dove il P. F. Girolamo era eſaminato; & ſtando quivi un altro Notajo, che ſcriveva il vero proceſſo, egli dall'altra parte occultamente ſenza eſſer viſto ſcriveva tutte le riſpoſte, falſificandole a modo ſuo. Dava per l'ordinario il P. F. Girolamo riſpoſte dubbie, & che

che piu ſenſi potevano avere, come fece anche Christo dinanzi a Pilato. Ma Ser Ceccone le ſtiracchiava a quel ſenſo che era ſecondo il ſuo intento; onde domandato una volta a che fine aveſſe fatto tante gran coſe in Firenze. Riſpoſe il P. F. Girolamo, che ogni coſa haveva fatto per gloria; & Ser Ceccone ſcriveva: per gloria umana. Et dimandato come facevi voi, quando vi confeſſavi. Riſpoſe chi ha perſa la fede, non ſi cura dell'anima ſua. Et molte altre riſpoſte, dette ſimili a queſte tutte ambigue. Dipoi partitoſi occultamente Ser Franceſco per via ſegreta entrò nel palazzo de' Signori, a quali leſſe la detta eſamina. Venendo poi gli eſaminatori col notajo ordinario dinanzi a medeſimi Signori, dove ancora ſtava Ser Ceccone, uno degli Otto li diſſe: ecco il proceſſo di quel ribaldo. Et dette a Ser Ceccone il vero proceſſo nelle mani. Et egli ritenendolo gli reſe in quello iſcambio il ſuo, che era falſificato, ſopra del quale fu data la ſentenza, avendolo prima il detto Ser Ceccone acconcio & variato a ſuo modo. Era non di manco queſto proceſſo molto leggieri, nè conteneva coſa di momento alcuno. Onde non volevano pubblicarlo, ma comporne ancor un altro, che aveſſe qualche apparenza. Contuttociò permeſſe Iddio che fuſſe divulgato, perciochè Ser Ceccone ne mandò una copia ad un ſuo amico, che gli haveva data la fede di non moſtrarlo a perſona; dipoi l'ingannò, dando il detto proceſſo alla ſtampa acciò ſi divulgaſſe. Et finalmente ſopra di eſſo fu data la ingiuſtiſſima ſentenza. Et andando poi doppo la morte il Notajo per li 400. ſcudi promeſſi, non nè potè aver ſe non trenta; della qual coſa ſdegnato & pieno di rabbia ſe ne andò come diſperato in villa di un nobile Cittadino amico ſuo, la qual villa era in Pian di Ripoli, & il detto Cittadino era molto amico del Padre, non lo ſapendo però il detto Notajo. Vedendolo dunque così turbato li diſſe quel Cittadino: che avete voi Ser Franceſco; al quale egli riſpondendo narrò per ordine ogni coſa. Il che intendendo detto Cittadino ſubito lo cacciò via ſenza darli mangiare o bere, & venendo a Firenze narrò il tutto al P. F. Cipriano da Cancelli di Val d'Arno, & a F. Bernardo del Nero ſuo parente. Et domandando un giorno madonna Lucrezia de' Medici, ſorella di Papa Leone, & moglie di Jacopo Salviati, il detto Ser Ceccone, che li narraſſe il ſucceſſo di F. Girolamo. Egli riſpoſe che fu un Santo di Dio, & che non ſi trovò in lui errore alcuno; ma che per manco male gli apposeno certi peccati, acciò molti non fuſſino morti in Firenze. Queſte parole le riferì poi la detta madonna Lucretia alla conteſſina donna di Giuliano Salviati vecchio, & ella lo raccontò poi a F. Angelo Vettori. Diceſi che la ſopradetta mad. Lucretia ebbe il vero proceſſo dal detto Ser Ceccone, & come l'ebbe poi letto non ſi moſtrò così cruda come prima ſolea. Et ſiccome riferì un nobile Cittadino, portando Ser Ceccone il detto proceſſo al Padre, perchè lo ſottoſcriveſſe, gli diſſe: Padre, voi ſete maltrattato da' tormenti, talchè non potreſti ſcrivere tutto il proceſſo: baſta dunque che ſottoſcriviate ſolamente. Et havendoglielo detto tutto, gli diſſe il P. F. Girolamo: ſe tu lo mandi in pubblico, la vita tua non paſſerà ſei meſi. Et queſto lo riferì il detto Notario a mad. Lucretia de' Medici in preſenza d'un nobile Cittadino, il quale narrò poi il tutto a' frati di S. Marco. Domandandolo un altra volta la detta mad. Lucretia, che ſi ſarebbe di F. Girolamo? Riſpoſe egli: al tutto morrà, & ſe io non fuſſi ſtato, già queſto populo arebbe fatto tumulto, & molti de' ſuoi nimici arebbe ammazzati, & ſaccheggiate le caſe loro, intendendo l'innocenza ſua; ma è biſognato finger molte coſe. Hor tornando ser Franceſco a caſa, avuta quella riſpoſta dal P. F. Girolamo, diſſe alla donna ſua motteggiando: piglia tre ducati, & comprati l'abito vedovile, perchè quel F. mi ha detto, che non paſſerà ſei meſi, che io morrò. I Cittadini eſaminatori diſſono per la Città a molti loro amici: Queſto Frate ci confonde, & ci aggira il cervello. Nondimanco alli 19. d'Aprile fur chiamati in preſenza degli eſaminatori ſei Frati di S. Marco, il Vicario dell'Arciveſcovo di Firenze, il Vicario del Veſcovo di Fieſole, & alcuni altri Canonici, & Cittadini onorati in preſenza de' quali, preſente anco il P. F. Girolamo, il Notaro leſſe il proceſſo, recitando le riſpoſte oſcure, con le quali egli avea meſcolato le ſue fantaſie; & interrogandolo poi, ſe quelle coſe erano vere o falſe, riſpoſe F. Girolamo: quello ch'io ho ſcritto, è vero. Soggiunſe il Notaro, è vero tutto? Riſpoſe tutto. Replicò il Notaro parola per parola? Riſpoſe egli, parola per parola. Et tutti li ſei frati preſenti ſi ſottoſcriſſeno. Il Vicario di Fieſole ſottoſcriſſe in queſta forma. Confeſſo tutto quello che è ſcritto eſſer vero. Voltandoſi allora il Padre a quei frati diſſe loro: Con qual vita & dottrina io habbi converſato con eſſo voi, a niuno è naſcoſto; ma poſto in queſta tribulatione, due coſe vi dimando: prima vi raccomando i Novitii, deſiderando che ſecondo le forze voſtre procuriate che ſieno ben cuſtoditi in quel timor di Dio, nel quale ſono infin qui nutriti, & conſervino la vita criſtiana, nella quale ſono admaeſtrati. Dipoi vi prego facciate oratione per me al Signore, lo ſpirito del quale della profetia m'ha al tutto abbandonato. Allora F. Malateſta li domandò, ſe quelle coſe, che aveva ſottoſcritte erano vere? al quale non diede riſpoſta, ma infaſtidito & laſſo dimoſtrò non voler eſſer più dimandato. Onde F. Malateſta con molta impatienza li diſſe queſte parole: *ex ore tuo credidi, & ex ore tuo diſcredo*. Et ritornati a S. Marco narrorno a' frati tutto il ſucceſſo, tra' quali ſubito nacque diviſione, confermandoſi alcuni piu che mai nella buona opinione, altri affatto perdendola. Raunorno dopo queſto i Cittadini avverſarii, il Conſiglio nella ſala grande del palazzo, permettendo che ognuno poteſſe andarvi. Onde raunate di molte migliaja di perſone, Ser Ceccone leſſe pubblicamente il proceſſo falſo, ſoggiungendo nel fine, ho detto queſte poche coſe di molte che ſono ſcritte, laſciando il reſto per non eſſer bene di manifeſtare a ogni perſona i ſegreti della città. Per la qual coſa il populo rimaſe molto ſcandalizzato, & perdette quaſi del tutto la fede che prima aveva nel P. F. Girolamo, eccetto alcuni pochi, che ſapevano e conjetturavano la fraude. Si dette poi adviſo al Papa di tutto il ſucceſſo, ricercando a ciò l'interna ſua voluntà & deliberatione, Et intanto fecero una conſultatione ſe dovevano mandarlo a Roma, oppure ammazzarlo in Firenze, dove furno diverſi i pareri, parendo ad alcuni che ſi doveſſe con fidata guardia mandare al Pontefice, al quale tocca principalmente giudicare & punire le perſone eccleſiaſtiche; giudicando all'incontro che tal partito non fuſſe buono, per non darli occaſione di manifeſtare i ſegreti della città, de' quali egli la maggior parte ſapea. La qual ſcuſa era più toſto una coperta; ma il vero timore era, che per tal via non ſi ſcopriſſe la fraude & malitia loro. Et queſta ſentenza finalmente prevalſe. Conſultandoſi poi ſopra la ſua morte, anco in queſto i pareri furno diverſi. Et toccando fra gli altri a parlare a m. Agnolo Niccolini huomo prudente, & molto eſperto nel governo della Repubblica, il quale non credeva, nè anco contradiceva al P. F. Girolamo, parlò in queſta ſentenza: magnifici Signori, & voi honorandi Magiſtrati, & nobiliſſimi Cittadini. Se conſideriamo l'età, & i ſecoli paſſati, rare volte ſi vede, che al mondo naſchino uomini di tanta eccellenza, & di sì alto & divino intelletto, qual veggiamo trovarſi in queſto Padre, della morte del quale al preſente ragioniamo; però mettere la mano nel ſangue di sì grande & raro uomo, al quale non naſcerà forſe equale per molti ſecoli, mi parebbe coſa troppa empia & execrabile negli occhj degli uomini prudenti. Mi parebbe dunque per non ſpegnere

re un sì chiaro lume, atto a suscitar la fede quand'ella fusse mancata in tutto il mondo; & non solo la fede, ma anco l'altre scienze, delle quali egli è pienamente dotato; mi parebbe, dico, quest'uomo si dovesse rinchiudere, quando meriti punitione alcuna, sotto fedel custodia, dentro a qualche fortezza dandoli agiata stanza ad abitare con penna, inchiostro, & carta & copia di libri, quanti egli ne saprà chiedere. Perchè in tal guisa facendo, non dubito punto ch'egli scriverà libri rarissimi in onor di Dio & esaltatione della santa fede & utilità grandissima a tutti i nostri posteri. Dove che dandoli la morte senza utilità, venghiamo a pericolo di esporre la Repubblica nostra così onorata & chiara a perpetuo disonore & biasimo appresso gli uomini di tutto il mondo. Appena haveva il Niccolini il parlar suo finito che levatosi in piedi un altro inimicissimo del P. F. Girolamo, & parlò in questa forma: il parere di m. Agnolo, quantunque apparisca prudente, & secondo una certa inutile & vana pietà, nondimeno io non giudico che egli sia punto sicuro per il ben della Città; perchè chi assicura, che costui non sia un giorno libero da un altro Magistrato, & non ci ritroviamo in maggior guerre & difficultà, che fin quì non sono state? Per questo tal consiglio a me in nessun modo piace, anzi, se vogliamo uscire di pericoli affatto, e' conviene darle la morte; perchè si suol dire per proverbio vulgato; uomo morto non fa guerra. Prevalse questa crudele & iniqua sentenza, & la maggior parte vi s'accordò. Trattossi anco nel medesimo Consiglio che pena dovea toccarsi ad alcuni cittadini amici del Padre, che per causa sua si trovavano in carcere. Et essendo da molti proposte diverse pene & danni per gastigo loro, si levò su uno tenuto prudente molto & di sagace ingegno, & parlò in questa sentenza: che ci giova a noi & alla nostra Città metter le mani nel sangue de' nostri Cittadini? mettiamo piutosto ogni cosa sopra le spalle di questo Frate, & rimmarrà libera la nostra città. Le quali parole formali erano state molto prima predette dal P. F. Girolamo.

In questo medesimo furno quei tre Padri scherniti con un altra ignominia, percioche essendo congregato il consiglio nella sala grande per suo ajuto & consiglio fabbricata, la quale era piena di populo furon quivi condotti a braccio que' tre Frati, & fatti passar per mezzo di tanta gente acciò con atti & parole ingiuriose fussero da tutti uccellati & scherniti, siccome avvenne; & nel ritornare in carcere gli deputorno ministri crudelissimi, convenendo la notte dormire sopra l'ignuda terra senza strame & senza lume alcuno. Onde un barbiere, che due volte in carcere l'andò a radere, mosso a compassione li portò da dormire, & anco una lucerna, che li dette senza luminello, talche non si potea accendere. Nè cessavano i ministri di strattarlo in diversi modi con parole & con fatti, toccando loro alcuni sceleratamente le parti pudende, di che non poteano sentir maggior tormento, percotendolo alle volte nella faccia, li dicevano fa un po adesso miracoli. Et un'altro li disse: fa che il mutolo degli Alberti parli, & crederemoti. Non mancorno loro in carcere de' miracoli & delle superne consolationi, perciocchè più volte fu il P. trovato dal custode libero dalle manette, & da ceppi, stando egli in oratione, overo andando per la carcere, la quale anco più volte fu trovata aperta, com'essi ministri affermano; & andando una volta un di loro a far rassettar le manette, quando fu sulla porta del palazzo disse, essere occorso un miracolo, mostrando ad ognuno quelle manette, onde fu poi per nascere grande scandalo. Fu un'altra volta visto dal custode elevato da terra quanto un braccio pieno di splendore nel volto, & volendo egli tutto fuggirli via, il P. F. Girolamo lo chiamò dicendoli che non avesse paura. Ond'egli si convertì a Dio, & diventò un ottimo christiano, essendo prima uomo di pessima vita. Et il Padre li scrisse in carcere una bellissima regola del ben vivere, che fu poi stampata. Et in questo si adempì la parola sua detta l'anno 1496. sopra quella sentenza di Michea, *ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui*. Dov'egli disse sta cheto ancor tu, F. io starò cheto a quell' ora, che tu mi havrai in prigione; & anco allora non starò cheto, che parlerò pur con chi mi porterà da mangiare, se gia tu non vorrai ch'io mi muoja di fame. Et benche non havesse in carcere alcun libro, scrisse non di manco sopra il *miserere mei Deus*; & sopra il salmo: *in te Domine speravi*, il quale per esserli tolto da scrivere non potè fornirlo. Furno poi mandati due Commissarj al Papa, i quali portorno a Roma il falso processo, & riferirno tutto il negotio. Et tornando menorno seco il General dell'ordine di S. Domenico, mastro Giovacchino Turriano, & un auditore del Governator di Roma chiamato m. Francesco Romolino, il quale giunto a Firenze, prima che fusse sceso da cavallo disse ad alcuni avversarii del P. F. Girolamo che gridorno: muoja, & morrà ad ogni modo: Et io ho già impetrata la morte sua per un mercante Fiorentino. Et più volte haveva prima scritto da Roma a Girolamo Benivieni, che il Papa mandava a Firenze dui Commissarii, con ordine che quel Frate fusse morto, sebben fusse stato S. Giovan Batista. Et nel suo alloggiamento che ebbe in S. Piero Scheraggio, disse, noi faremo un bel fuoco, perche io ho meco in petto la sentenza sua; talche egli fu prima sentenziato, & poi esaminato. Pubblicossi per Firenze, che F. Domenico non haveva a morire, dicendosi, che per la troppo sua semplicità era stato ingannato dal P. F. Girolamo; & durò tale opinione insino all' ultimo giorno. Ma un uomo pessimo ebbe a dire al Romolino, che se costui rimaneva vivo, era atto a risuscitare di nuovo ogni cosa, & che in vano si sarebbe affaticato. Ond'egli mutò sentenza dicendo: un fratacciò più, o un frataccio manco non importa, mandatelo pure alla morte. Et alli 22. di Maggio fu annuntiata loro la morte per il giorno seguente. Il quale avviso fu ricevuto da loro senza spavento alcuno. Onde fra gli altri fu dato al Padre per confortatore un Jacopo Nicolini della Compagnia del Tempio, secondo il solito di quelli che si hanno a giustiziare, il quale stette seco tutta quella notte. Et volendo quella sera darli da cena, rispose: io non voglio mangiare, perche domattina con la mente quieta desidero ricevere la morte, & non esser occupato dal non avere digestito il cibo. Domandorno poi da potersi confessare; onde fu mandati a loro tre reverendi Sacerdoti de' Monaci Neri di S. Benedetto, i quali ne presero uno per uno a confessare. Non cessava il P. F. Girolamo dalle orationi stando sempre con l'animo costante & elevato in Dio. Parimente il P. F. Domenico dimostrava gran fortezza & vigor di spirito. Ma F. Silvestro appariva assai stracco, & fracassato. Il P. F. Domenico quando seppe di avere a morire, essendo egli Priore di S. Domenico di Fiesole, scrisse a Frati suoi una lettera di questo tenore „ *Fratres dilectissimi, & in visceribus Jesu* „ *Christi*. Perche la volontà di Dio è che noi siamo per lui morti, voi che resterete, pregate per noi, tenendo a mente i miei ammaestramenti, di star umili, uniti in carità & bene occupati in santi esercitii. Pregate per noi particolarmente nelle solennità quando siete insieme congregati in coro. Et il corpo mio seppellitelo così in terra, non dentro in chiesa, ma dinanzi alla porta di esso, o da un canto in luogo umile. Et direte per noi le messe solite. Et io dove spero potere, farò il simile per voi. Baciate tutti i Fratelli costì & in S. Marco da mia parte, massime i nostri dilettissimi di Fiesole, quorum nomina in corde fixa ante Deum porto. Fate raccorre dalla cella nostra tutti gli opuscoli del P. F. Girolamo, & fateli legare & metterne una copia in libbreria, & un altra in refettorio per leggere a mensa, pur „ con

„ con la catena, acciò anco i Fratelli conversi possano quivi qualchè volta leggerli. „ Riposatosi poi alquanto, desto che fu, domandò al ministro suo di che morte avesse a morire; il quale li rispose, che per quanto si vedea apparecchiato in piazza dovevano essere appiccati, & poi arsi; disse allora egli: io voglio esser arso vivo vivo. Et domandò questo per gratia a i ministri. Il che come poi apparse ben conobbe per rivelatione il P. F. Girolamo; perciò che dopo alquante contemplationi, egli domandò per gratia a Jacopo Niccolini di potere parlare innanzi alla morte a i suoi compagni. Il quale li rispose, che ciò non apparteneva a lui, ma che nondimeno si sarebbbe ingegnato di procurarli la licenza. Andato dunque a Signori espose a due di loro, che erano insieme in una camera, il desiderio del P. F. Girolamo, i quali stando alquanto sospesi dissero a Jacopo, che te ne pare a te? Jacopo rispose, che trovandosi loro con i piedi ne' ceppi sententiati alla morte, & non potendo fuggire, li pareva, dovessero esser contentati. Soggiunsero i Signori: noi la rimettiamo alla volontà & prudenza tua. Furono dunque tutti tre condotti nella sala del palazzo, dove circa ad un'ora dimororno insieme. Et volgendosi il P. F. Girolamo a F. Domenico disse: emmi stato rivelato, come voi volete morire nel fuoco; non sapete voi come non v'è lecito eleggervi alcuna sorte di morte? ma con allegrezza ricevere quella, che da Dio v'è preparata? Chi sa se quella che v'è apparecchiata potrete soppottare, dependendo ciò non dalla virtù nostra, ma dalla gratia di Dio? Non è dunque espediente di tentar Dio. Alle quali parole F. Domenico cedette, & rimase quieto; voltossi poi a F. Silvestro dicendoli: anco di voi mi è stato rivelato, che avete animo di dire al populo, quando noi saremo al supplicio, che sopportiamo la morte innocentemente & contro a ogni giustitia; onde lo corresse, comandandoli, che in verun modo tal cosa dicesse, allegandoli l'esempio di Christo, il quale essendo innocentissimo non volle manifestare in croce l'innocentia sua. Questo fu riferito da Carlo Pitti, più volte di sopra nominato, il qual, credo, lo intendesse da i loro Confessori. Fornito il ragionamento F. Domenico & F. Silvestro s'inginocchiorno dinanzi al P. F. Girolamo domandandoli la beneditione. La quale ottenuta furono separati l'un dall'altro ne' cantoni di detta sala. Domandando poi il P. F. Girolamo da bere per aver sete, li fu portato un poco di acqua in un vaso molto schifo; onde non volendo gustarne, un Cittadino de' circostanti, mosso a compassione, prese quel vaso & lavatolo li dette poi con esso da bere. Era egli molto stracco per le contemplationi & lunghe vigilie, onde chiese a Jacopo Nicolini di riposare alquanto il capo sopra le sue ginocchia; il che egli volentieri li concedette. Onde addormentatosi alquanto Jacopo lo risguardava attentamente, & siccome egli riferì mentre lì dormiva, veniva parlando & ridendo, di che molto si maravigliava il Nicolini. Destatosi, molto lo ringratio, dicendoli: io voglio darti un poco di rimuneratione del contento, che mi hai dato, lasciandomi parlare a' miei compagni, & in questo poco di riposo. Tu sai quante tribulationi ho predette a questa Città; voglio dunque avvisarti del tempo di una sua gran tribulatione. Sappi, & notalo bene, che ciò avverrà quando sarà un Papa domandato Clemente; alle quali parole Jacopo non credette affatto, nè anco discredette, onde le notò & scrisse in una poliza, la quale sigillata dette in custodia ad una sua parente monaca nelle Murate; & doppo molti anni intendendo Pietro Soderini Duce di Firenze di questa poliza volle vederla; onde mandò per essa, & letta che l'ebbe gli ne rimandò, come detto Jacopo più volte riferì a' frati di S. Marco. Or passata quella notte, & levato la mattina il sole, di nuovo convennero tutti tre insieme per communicarsi per viatico. Et il P. F. Girolamo ebbe per gratia di potersi communicar da se stesso con le sue mani proprie. Avendo dunque nelle mani il suo Signore, con molta allegrezza & fervente spirito proroppe in queste parole: Signor mio, io so che tu sei quella Trinità, perfetta, invisibile, distinta in tre persone, Padre, Figliuolo, & Spirito Santo; io so che tu sei quel Verbo eterno, che discendesti di cielo in terra nel ventre di Maria Vergine, & salisti sopra il legno della Croce a spargere il tuo pretiosissimo sangue per noi miseri peccatori. Io ti prego, Signor mio, io ti prego per la salute mia. Io ti prego, Consolator mio, che tanto pretioso sangue per me in vano non sia sparso, ma sia in remissione di tutti i miei peccati, de' quali ti domando perdono, dal dì ch'io ricevetti l'acqua del S. Battesimo infino a questo punto, & dicone, Signore, a te mia colpa. Et così ti chieggo perdono in quello che avessi offeso questa Città e tutto questo populo di cose spirituali o temporali, & così d'ogni cosa dove io non conoscessi avere errato. Dette queste parole insieme co' compagni prese la santa Comunione; dipoi tutti tre furono inviati al supplitio. Nello scender delle scale F. Silvestro, che fin a quell'ora era apparso molto timido & pusillanime per il terrore della morte, parve che in un subito mutasse viso, & dimostrava la faccia tutta ardente & piena di vivo spirito, dicendo al P. F. Girolamo che li stava appresso, che era venuto il tempo di star forti, & sopportare con grande allegrezza la morte. Et il P. F. Girolamo dall'altra parte lo confortava a perseverare constantemente nel medesimo animo. Mentre così scendevano la scala, un maestro Sebastiano, Prior di S. Maria Novella, Frate Conventuale, mandato quivi dal P. Generale, disse al P. F. Girolamo: da quà cotesto scapurale; & cavatoglielo con villania, egli pregò che li fusse dato nelle sue mani; il che essendoli concesso, disse: o abito santo, quanto t'ho io desiderato; tu per gratia di Dio mi fusti conceduto, & io t'ho conservato immaculato insino a questo punto; & anco al presente non ti lascerei, ma tu mi sei tolto. Dette queste parole furno condotti in piazza appresso la porta del palazzo verso la ringhiera, & erano in tonacello co' i piedi ignudi senz'altri vestimenti. La qual cosa, dicono, che fu fatta per errore, perchè comandò il Generale & il Commessario del Papa che gli fusse cavato l'abito, che è solo lo scapurale: i ministri ignoranti pensando che l'abito s'intendesse tutti i vestimenti gli lasciorno a quel modo in tonacello. Erano ritti sopra la ringhiera tre tribunali; il primo de' quali stava appresso alla porta del palazzo, dove il Vescovo di Vasona insieme con i suoi ministri risedeva per degradarlo. Aveva questo Vescovo avuto dal Papa un breve comminatorio, per il quale molto li minacciava se non ubbidiva; a questo effetto dandoli plenaria potestà di degradare. Il secondo tribunale era nel mezzo della ringhiera dove stavano i Commessarii apostolici. Il terzo appresso il Lion d'oro in sul canto, dove gli Otto di guardia, & non di balia risedevano. Condotti dunque al primo tribunale, furono tutti tre vestiti delle vesti sacerdotali, & poi di quelle spogliati con le solite cerimonie. Prese dipoi il Vescovo per la mano il P. F. Girolamo dicendoli: io ti privo della chiesa di Dio trionfante, & militante; ma egli subito rispose della militante sì, ma della trionfante nò, questo a voi non si appartiene. Fatto questo si lesse da Commessarii la sentenza, la quale in sostanza diceva, che erano condennati per Eretici, non facendo mentione d'alcun altro peccato. Erano quivi presenti i confortatori della Compagnia del Tempio, i quali offerendo al P. F. Girolamo alcune cose da mangiare & da bere per confortarsi, egli disse loro che? bisogna preparare queste cose per me, che già della presente vita mi parto? Esortandolo un altro a non si disperare, ma a confidarsi in tante buone opere da lui fatte, lodandolo molto, rispose, l'uomo peccatore non ha bisogno d'umana laude, & di glo-

gloria, nè in questa vita è tempo di laude. Un certo uomo, chiamato Nerotto, le domandò, se haveva quivi l'animo quieto, & se volentieri sopportava la morte; & egli rispose: il mio Signore ha voluto innocentissimamente morire per i miei peccati; & io non darò volentieri questa anima per amor suo? & in questo voltando gli occhi baciò il Crocifisso a lui offerto. Dopo la degradatione fur dati in mano al Potestà secolare per non contaminarsi; onde vennero al secondo tribunale, dove si dice, che il Romolino disse loro queste parole: Piace alla Santità di N. S. Alessandro VI. liberarvi dalle pene del Purgatorio dandovi la plenaria indulgenza de' vostri peccati, & restituendovi alla prima innocentia; accettatela voi. Essi inchinando il capo accennorno di sì. Passato dunque questo tribunale venne subito il Capitano con la famiglia degli Otto, & gli presero e condussero al terzo tribunale dinanzi agli Otto, i quali messo & vinto il partito, secondo il consueto, li mandorno al luogo del supplicio. Essendo quivi arrivati, il sopradetto Nerotto domandò al P. F. Girolamo, se in questa sua ultima partita voleva lasciar niente a' secolari; al qual rispose: presto vedrete cose grandi & stupende per le quali vi potrà la salute dell' anima vostra esser certissima, & presto all' anime vostre sarà provisto. In questo F. Domenico, che aveva prima avuto seco qualche amicitia per cagion di studio, li disse, sappi Nerotto, che noi andiamo alla morte innocentemente, & abbi per certo, che tutte le cose predette dal P. F. Girolamo si adempiranno. Allora Nerotto: abbiti cura, rispose, che tu non sii ingannato da tale opinione. Et egli soggiunse: di nuovo affermo tutte le cose predette dal P. F. Girolamo doversi verificare. Non parea che la morte loro si accelerasse secondo il desiderio degli avversarj, onde furono aggiunti quattro uomini che ajutassero il manigoldo. Era fatto un palco alto da terra, quanto è la ringhiera de' Signori, il quale cominciava dal Lione d'oro, che è in sul canto di essa, & forniva a mezzo la piazza in verso il tetto de' Pisani, dov' era posto un capannuccio di scope, & di molta stipa da ardere, & dal mezzo di esso usciva fuori uno stile lungo venti braccia, che aveva confitto in cima a traverso un legno in forma di croce. Intorno a questo capannuccio stavano i ministri preparando la materia, & aggiungendo alle legna secchissime di molta polvere da bombarda. Essendo dunque saliti sopra questo palco li tre Padri, non vi mancavano de' fanciulli scelerati, i quali tra i fessi delle tavole mettevano certi bastoncelli acuti co' quali andavano pungendo i piedi & le gambe. Or essendo già arrivati a piedi della croce, disse il P. F. Domenico: perchè non mi chiamate voi, e non mi ricordate ch' io canti il *Te Deum*. Risposono i Battuti del Tempio: Padre non lo fate, perchè molti sarebbono tagliati a pezzi; a' quali soggiunse: ajutatemi almanco voi a dirlo piano, acciò io non fallisca; & lo cominciò subito a dire. Erano stati costretti il giorno avanti gli artefici amici del Padre a fabbricar quel palco, essendo mentre lavoravano, molto uccellati, & scherniti dagli avversarii. Essendo poi presi da' carnefici per condurli alto sopra la croce s' inginocchiorno tutti tre, ciascheduno dinanzi al suo Crocifisso. Et il P. F. Girolamo fu dimandato dal suo Confessore, che era quivi presente, se in quest' ultimo voleva dir nulla; al quale egli rispose, che niente voleva, se non ch' egli pregasse per lui, & ammonisse i seguaci loro, che non si scandalizzassino della sua morte. Pregò anco che li fusse legato il tonacello a' piedi, acciò le membra pudende non si vedessero; ma non lo potè ottenere. F. Silvestro fu il primo a montar la scala senza parlar niente, avendo però qualche lagrima agli occhi. Et salito quanto era di bisogno, il carnefice, legato il capresto a un de' bracci della croce li dette la spinta, e dipoi li messe al collo un cerchio di ferro, che pendeva da una catena legato alla medesima parte della croce. Il simile fu poi fatto dall' altra banda della croce a F. Domenico. L' ultimo fu il P. F. Girolamo, il quale andava dicendo il *Credo* piccolo, mentre saliva la scala, & essendo già arrivato alla cima di quella, aperti gli occhi, volse la faccia per tutto sopra la gran moltitudine di quell' ingrato populo. Et finalmente nel mezzo de' suoi compagni restò sospeso a dì 23. di Maggio, la vigilia appunto della santissima Ascensione, l' anno del Signore 1498. avendo il P. F. Girolamo non più che anni quarantacinque, e otto mesi d' età. Fu chi gridò nel darli la spinta: o Savonarola, ora è tempo di far miracoli. L' ora fu a 14. & mezza di mercoledì. Mentre il carnefice l' impiccava faceva non so che sue baje & giocolamenti, onde stette una volta per cadere a basso, & poco vi mancò. Et il Magistrato degli Otto li mandò a dire, che attendesse al suo offitio. Volle il carnefice appiccarli subito il collare al collo, & poi accender subito il fuoco, acciò lo sentisse prima che fusse morto affatto. Ma come a Dio piacque preso che l' ebbe, li cascò tra la stipa, & mentre che egli penava per riaverlo, il Padre spirò. Trovato che lo ebbe glie ne messe al collo, & poi appiccò il fuoco. Venne subito un vento grande che elevandosi in alto la fiamma di verso S. Piero Scheraggio, che in modo dissipò & disperse le fiamme, che per spatio di un *miserere* non fecero loro nocumento alcuno; in modo che si cominciorno a sentir le grida del populo: che dicevano: miracoli, miracoli. Et la maggior parte delle persone per timore si fuggivano, sgombrando la piazza; ma risurgendo la fiamma in alto il populo si rassicurò, & la piazza in un momento fu ripiena. Consumati dal fuoco i legami delle braccia, & delle mani, fu vista la destra mano del P. F. Girolamo elevata con due dita in modo disposte che parea desse al populo la beneditione. Ma la moltitudine de' fanciulli cattivi cominciò in un tratto con sassi a lapidar quei corpi pendenti con tanta furia, che a fatica il manigoldo ebbe tempo a scappare, nè mai restorno finchè tutto quel braccio, & la mano, già mezzo arsi dal fuoco, fecero in terra cascare, calpestandolo poi a gara co' piedi. Un fanciullo vi fu, che avendo la madre devotissima di esso P, F. Girolamo, prese quella mano con le dita, & portolla alla madre sua, pensando di farle un ricco presente, la quale ne fu sopra modo lieta, & gran festa fece di sì gran tesoro. Ma tornando il marito a casa che era degli avversarj, & intendendo di questa mano, la prese con collera & la gittò subito nell' acquajo, di che rimanendo la donna molto afflitta conferì il tutto con un' altra sua amica, con la quale accordatasi, prese un tempo opportuno, fecero votare quell' acquajo, & cavandone la mano se la divisero infra di loro. Un altro fanciullo ebbe il resto di quel braccio insino alla spalla, & lo portò anch' egli a sua madre, che era inferma, donde seguì subito un bellissimo miracolo, come di sotto si narrerà. Fecero anco cascare i medesimi fanciulli con sassi una parte del teschio suo, la quale caduta a i piedi d' un gentiluomo, egli destramente senza esser veduto, la raccolse, & se la messe sotto il mantello, & anco la tiene appresso di se come un grandissimo tesoro. Si trovorno di molte Gentildonne, che vestitesi a uso di serve, andorno con i bacini di rame al luogo dov' erano le ceneri dei corpi arsi, dicendo volerne pigliar per far bucato. Ma furno scoperte da alcuni ministri, li quali le cacciorno, dando loro delle piattonate. Il che sentendo i Commessarii ordinorno che ogni cosa fusse gittata in fiume. Ragunate dunque tutte quelle ceneri le portorno sopra certe carrette ad Arno, & ve le gittorno dentro. Ma un fanciullo divoto s' arrischiò, mentre erano portate, di pigliare un osso, che li venne visto, & riuscilli; il qual' osso fece poi miracoli, come a suo luogo narreremo. Passando queste carrette per la via di porto S. Maria, uno degli avversarii prese di quelle un osso, & lo gittò

gittò in una bottega dicendo: o piagnioni, ecco un osso de vostri Frati. Il qual osso passata la turba fu raccolto, & rinvolto solennemente in un drappo come una santissima reliquia.

Questo fu il fine del P. F. Girolamo, uomo santissimo & dottissimo, il quale si può dire che sia stato un de più rari instrumenti che la Maestà di Dio abbia operati nella sua Chiesa. Et tale fu il premio di tante sue fatiche in questa vita presente, benchè possiamo indubitatamente creder che ampiamente secondo i suoi grandissimi meriti sia da Dio ristorato nell'altra.

Due giorni doppo la sua morte, occorse che stando un fanciullo sulla riva d'Arno appresso ad un certo molino, vidde come una palla di pomice andarsi rotolando nell'acqua tutta abbronzita, di che avvedendosi anche molti altri, cominciorno subito a dire: quello è il cuor del Frate, di nuovo faccendosi beffe di lui. Il fanciullo astuto simulando anch'egli di volerlo pigliare per istratio entrò nell'acqua, & lo prese & portollo poi a sua madre. Et per molti miracoli, che di sotto si diranno, ebbesi certezza che in verità quello era il proprio cuore del P. F. Girolamo, del quale ne impetrò poi per singular gratia una particella il Conte dalla Mirandola, da quella stessa donna. Un altra ne ebbe Filippo Latini, & un'altra Girolamo Benivieni. Ne ebbe anco un poco F. Zanobi da S. Casciano, & il resto fu portato a Ferrara. Un suo tonacello vecchio, e rattopato si trova appresso ad un certo Antonio calzolajo, & un altro che si aveva ritenuto il suo custode in carcere fu per mezzo del P. F. Bartholomeo da Faenza portato al munistero di S. Caterina. Et una sua cappa restò in mano di Francesco d'Avanzati. Era anco restato al Custode il suo cingolo, il quale li fu poi tolto da certi & fattone quattro parti, il che ebbe molto per male, affermando che molte donne, che non poteano partorire, erano rimaste libere, cingendoselo solamente intorno. Trovasi anche due scapuraletti fatti d'un mezzo tonacello, il quale il P. F. Jacopo di Sicilia impetrò da m. Alessandra che fu donna di Bartolomeo Buondelmonti, de quali uno ne ha il detto F. Jacopo, l'altro F. Santi da S. Casciano, l'altro mezzo l'ebbe m. Domenico Benivieni, il quale ne ebbe alcuni miracoli, come di sotto diremo. Ebbe un suo scapulare Lorenzo di Credi, pittore; & un altro un certo Lapo scultore. E un paro di scarpe vecchie restorno a un Antonio da Castelfranco. Restorno anco di molti libbretti scritti di sua mano, uno de' quali sta insieme con altre reliquie appresso a F. Santi da S. Casciano. Trovasi anco una Cantica con tutti gli Evangelj della Quaresima, & una espositione di essa Cantica a proposito di detti Evangelj. Evvi anco un'abbreviatione della Bibbia dal principio insino al terzo libro de' Re, la quale ha F. Francesco Spigliati. Lasciò anco un espositione sopra il salmo: *Qui regis Israel intende*. Il suo Breviario era tutto pieno di prediche da lui scritte in esso. Un Quadragesimale, che egli fece predicando in S. Gimigniano è in mano di F. Niccolò dell'Orafo. La donna di Francesco del Pugliese ha un'espositione sopra tutti i Profeti minori, & altre cose. Il decreto abbreviato in carta pecora l'ha F. Serafino da Montecatini, ora è in mano del P. Cristofano da Pistoja quest'anno 1566. Et molti altri opuscoli che lungo sarrebbe a narrare rimaseno delle sue fatiche. La sua Bibbia è appresso a Marco del Nero che è ripiena d'infinite cose. Ha un suo tonacello la madre di F. Pagolo Guidi: il collar di ferro, che li fu posto al collo quando fu arso, è appresso di m. Francesco di Cesare Petrucci. Le funi con le quali li furno legate le mani, quando li fu data la corda sono appresso Girolamo Benivieni con altre cose. Molti suoi capitoli, & altri scritti sono in mano del P. F. Simone Stradi. La sua imagine al naturale è divulgata per tutto. Molte altre cose di lui restorno, delle quali non si ha notitia.

DE' MIRACOLI ET PRIMA DELLA SANATIONE D'UN INFERMO.

Mentre ardeva la fiamma della persecutione contra il P. F. Girolamo, molti de' seguaci suoi fur costretti lasciar Firenze, & mutar paese, tra quali fu uno scultore molto eccellente domandato Bartolo da Monte Lupo, il quale volendo andarsene a Venetia, quando fu a Bologna, un Canonico del Duomo di quella Città, lo ritenne in casa sua, & li fece fare li dodici Apostoli di rilievo tanto mirabili, che tutta la Città corse a vederli; i quali poichè furno finiti il detto Canonico li chiese in dono le dette figure, volendo presentarle al Bentivoglio per ottener da lui un officio per un suo fratello. Maravigliossi lo scultore di questa domanda, stando alquanto sospeso, avendo già fatto disegno di venderli, & mandare il prezzo a Firenze alla sua famigliuola, che molto pativa, stando egli lontano. Alfine rispose al Canonico, che le figure sarebbero state al suo piacere, se egli volesse pagarli mezzo il prezzo che fussero stimate; il quale partito non volle accettare il buon Canonico. Avvenne tra pochi giorni, che s'ammalò il detto scultore di una febbre gravissima in casa del detto Canonico. Ond' egli, che avaro & malvagio uomo era, pensò esserli presentata buona occasione di aver le figure senz'alcun prezzo, facendo morir lo scultore prima che egli guarisse. Et fermo in questo diabolico pensiero, fece che un Medico li porse una medicina, dov'era mescolato il veleno; per la quale egli aggravò di tal maniera, che per sei mesi non prese altro che pollo stillato; & era in modo ridutto, che solo avea la pelle, & l'osso, nè potea punto muoversi da se stesso. Udendo dunque appropinquarsi al fin suo, ricordandosi un giorno della donna & figli che avea in Firenze lasciati senza alcuno appoggio, si volse con tutto il cuore a raccomandarsi a' P. F. Girolamo, dicendoli interiormente queste parole: voi sapete che per la fede a voi portata mi trovo quà al fine della mia vita; raccomandovi al manco la mia donna e miei figli; potete conoscere come senza me rimarranno. Il che appena ebbe detto che il P. F. Girolamo & li compagni suoi con piviali d'oro sopra di loro apparsero con molto splendore, & preso Bartolo per la mano & postolo a sedere sopra il letto, li disse il P. F. Girolamo, figlio dov'è la tua fede? & confortato alquanto che l'ebbe soggiunse: esci di questa casa, & vattene subito alla casa di Camillo della Siepe, & non avrai più male. Et così detto sparì via, lasciando lo scultore tutto consolato; il quale volendo ubbidire, domandò i suoi panni a uno che lo governava; ma egli pensando che farneticasse lo lasciava dire, massime che l'avea udito parlare senza vedere a chi. Ma dimandando pur egli i suoi panni, dicendo ch'era guarito, & voleva vestirsi, finalmente gl'ebbe, & in termine d'un ora dopo la detta apparitione si trovò a casa del detto Camillo, che stava forse mezzo miglio lontano, & era tanto oscuro nel volto, che parea la morte. Et incontrandosi in lui li si gittò al collo, narrandoli tutto il successo. Il quale, sendo affetionatissimo del Padre, & havendo fatto della sua casa come un'ospedale, volentieri lo ricevette, & avendolo messo in un buon letto, in pochissimi giorni riebbe le forze, & diventò più fresco & più robusto, che prima non era. Questo Bartolo ancora vive, & egli stesso m'ha con la sua bocca narrato tutto questo miracolo.

COME SANO' IN FERRARA UNA FAMIGLIA INTERA DALLA PESTE.

Il seguente anno dopo la sua morte, essendo in Ferrara la peste, una famiglia, che era ammorbata, ricordandosi della fama & nome del P. F. Girolamo con gran divotione & fede a lui ricorse, votandosi se per suoi preghi erano liberi, d'andar tutti per-

personalmente a Firenze, & visitar la Chiesa di S. Marco con un torchio di cera. Il prego de' quali fu esaudito, & tutti restorno sani; onde vennero poco dopo a Firenze per sodisfare il voto, & giunti alla porta a S. Gallo, domandorno dove fusse la Chiesa del P. F. Girolamo da Ferrara. I guardiani la insegnorno loro, domandandoli perche causa volevano ciò sapere. Et intendendo il miracolo occorso, molti secolari ch'erano quivi presenti s'avviorno lor dietro insino a S. Marco; dove fatto il lor ringratiamento a Dio & al P. F. Girolamo narrorno di nuovo a molti che stavano in Chiesa la gratia ricevuta, & offerto il torchio tornorno a casa loro. Ma i Padri del convento non volsero che fusse in pubblico appiccato. Fu questo miracolo scritto & notato dal P. F. Nicolò della Magna.

COME SANO' LA DONNA DI BER. DA FERRARA.

Era in Ferrara un uomo da bene, chiamato Bernardino, Terzabito dell'ordine di S. Domenico, il quale trovandosi la donna sua inferma di tisico abbandonata da Medici molto vicina alla morte, & dolendosi molto ch'ella morisse, per conto di due figliuole che di lei li rimanevano, non avendo altro umano rimedio, sen'andò a udir la Messa per raccomandarsi a Dio, & entrato in Vescovato, s'abbattè subito, che un sacerdote andava a dir Messa all'altar di S. M. Maddalena, & postosi quivi in ginocchione, fece con molte lagrime oratione quando si levò il sagramento, pregando il Signore, che siccome egli aveva sempre creduto che il P. F. Girolamo fusse stato suo vero servo & profeta, così per i meriti suoi aggiugnesse tanto di vita alla sua donna che potessino insieme allevare quelle due figliuole che avevano; facendo voto, che se in termine di tre giorni vedeva in lei segno alcuno di sanità di far dire a onor suo una messa in S. Maria degli Angeli all'altar di S. Vincenzo, dove sarebbe stato presente egli, la donna & le figliuole. Tornato a casa dopo la messa trovò la donna sua di buonissima voglia & molto allegra; Onde mandò subito a S. Maria degli Angeli per il P. F. Stefano Saluzzo, che l'aveva confessata & sapea che non potea campare, & per fra Timoteo da Padova, dal qual egli si confessava. Et narrò loro con gran letitia la gratia che aveva ricevuta per i meriti del P. F. Girolamo. Il che udendo li detti Padri esaminorno la detta donna, & trovorno ch'ella insubito s'era sentita sanare. In capo a tre giorni andorno tutti a sodisfare il voto, & passati alcuni anni detto Bernardino allogò le sue figliuole, una delle quali maritò, l'altra fece monaca in S. Caterina da Siena. Nè molto doppo la donna sua s'ammalò, & santamente passò all'altra vita.

COME SANO' UNA FIGLIA DI DETTO BERNARDINO.

Occorse, che una delle due figliuole di detto Bernardino si ammalò d'un flusso crudelissimo, & avendovi usato di molti rimedj per mezzo di due buoni medici, l'un detto mastro Guido Francolino, l'altro mastro Piero della Vogara, nè giovandole cosa alcuna, li disse mastro Piero: Bernardino, non accade altra spesa in questa vostra figliuola, perchè ella si fa una scala per andare al Paradiso, & ha tutti i segni mortali. Peggiorando dunque tuttavia, detto Bernardino & la donna sua si strinsero insieme all'oratione, raccomandandosi umilmente a molti Santi di Dio, & non vedendo alcun giovamento li parve di sentire una voce nell'animo suo che dicesse: questi Santi, i quali tu hai invocati per la sanità della tua figliuola sono già conosciuti & gloriosi appresso tutti i Cristiani. Il nome di F. Girolamo non è anche a bastanza conosciuto. Ricorri dunque a lui, & otterrai la gratia. Mosso dunque da questa inspiratione si raccomandò cordialmente al P. F. Girolamo, facendo voto se in tre giorni la figlia sua era sana di far dire a gloria di Dio & sua una messa in S. Maria della Consolatione, & menarci la donna & la figliola sua, & di manifestare il miracolo al primo Frate, che trovasse del suo ordine. Fatto questo voto, il medesimo giorno sendo andata la madre in casa d'una vicina per un uovo fresco, quando tornò trovò la figliuola fuor del letto, che era guarita, ed erasi accostata ad una credenza per pigliare il libbriccino della madonna. Di che fatto grande allegrezza, il secondo giorno dopo il miracolo, il detto Bernardino per consiglio del sopradetto P. F. Timoteo andò a sodisfare il voto. Et il primo Frate che trovasse fu F. Mariano predicator famosissimo di quel tempo, al quale narrando il tutto, l'esortò a sodisfare il voto, dicendoli: Dio volesse, che quando l'anima passerà di questa vita, io fussi così certo del Paradiso, come io son certissimo, che in quello sia l'anima del P. F. Girolamo.

COME FU SANATO UN CITTADINO FERRARESE.

Un cittadino Ferrarese chiamato ser Pellegrino de Peda trovandosi gravemente infermo, & sfidato da' medici, si raccomandò divotamente al P. F. Girolamo, & fatto un voto li parve di sentirsi voltar nel letto sull'altro lato, & subito restò sano.

COME SANO' UN SACERDOTE SPAGNUOLO.

Una monaca Spagnuola del terz'ordine, partendosi di Spagna per andare a visitare il S. Sepolcro, capitò a Ferrara, volendo andar prima a visitare in Viterbo una santissima serva di Dio, domandata Suor Lucia, & narrò quivi a proposito del P. F. Girolamo come un sacerdote del suo paese venne a Firenze per udirlo, tratto della fama grande delle sue prediche; & udito che l'ebbe più volte, tornò poi in Spagna, dove udì narrar della sua morte occorsa. Et ritrovandosi una volta infermo vicino a morte ricorse con gran fiducia al detto Padre, il quale gli apparve in letto in mezzo a suoi compagni. Et vedendolo il sacerdote rimase molto attonito, ricordandosi ch'egli era morto. Tornato poi in se stesso, li disse: non sete voi il P. F. Girolamo, che in Firenze con due altri Frati fusti abruciato? Al quale egli rispose: io son desso, & questi sono li miei due Compagni, che meco furono abruciati, Che vuoi tu da me? perche mi hai tanto chiamato? rispose il sacerdote molto lieto, la sanità. Allora il P. Girolamo distese la man destra alla fronte dell'infermo, dicendoli: il Signore Gesù Cristo, Dio vero per la sua misericordia, & la buona fede che in me hai avuta ti renda la pristina sanità. Et così detto disparve subito, lasciandolo guarito affatto. Et aggiunse la detta Suora che di questo miracolo nè era stato fatto in Spagna publico istrumento.

COME SOVVENNE MIRACOLOSAMENTE UNO, CHE NON POTEVA PAGARE UN SUO DEBITO.

Fu anco in Ferrara un uomo da bene, artigiano di guaine di coltelli, il quale si trovava debitore a un gentiluomo d'una buona somma di denari. Et essendo stretto a pagarla, & non avendo il modo pregò e fece da molti pregare il suo creditore, che volesse darli più spatio di tempo da sodisfarlo. Ma serrando il creditore gl'orecchi a tutti i preghi, & avvicinandosi il termine assegnatoli dal Magistrato, il povero debitore, che si chiamava Maestro Vesardo, tornò un giorno a casa tutto affannato, & postosi a una finestra, che rispondeva sopra un giardino, inspirato da Dio si raccomandò con molte lacrime al P. F. Girolamo, onde meritò di

di vederlo sensibilmente sopra una sedia. Per la qual visione presa qualche speranza andò subito a trovare quel suo creditore il quale trovò in modo disposto, che da lui ebbe ogni commodità e tempo di poter sodisfare al suo debito.

D' UN APPARIZIONE FATTA AD UN PRETE.

Nella medesima Città di Ferrara fu un prete chiamato don Gisinondo, parrocchiano d' una villa detta Guartisana, il quale ritrovandosi un giorno a ragionamento in una bottega con alcuni gentiluomini delle guerre e tumulti della Romagna cagionati dal Duca Valentino, vennero a dire, che in ciò si verificavano le profezie del P. F. Girolamo; il che vedendo detto prete prese a dire: Io per me non conobbi mai fra Girolamo, ma per le cose di lui udite gli portai sempre affezione, & anco dopo la morte sua l' ho avuto in gran reverenza. Onde occorse che volendomi io una volta mettermi allo studio delle leggi, mi apparse una notte su l' ora del mattutino, mi disse: Don Gismondo, per l' amor che tu mi porti ti sono venuto a trovare per rimuoverti dal proposito, che hai fatto di studiare in legge. Figliolo mio, non lo fare per niente. Perchè a te si appartiene attendere solo alla sacra Scrittura. Altrimenti ti metti a pericolo di dannare l' anima tua. Di più ti prego che vadi a trovare il mio fratello, e gli dichi da mia parte, che egli non pianga più sopra di me, dandoli questa buona nuova, come alla bontà e misericordia di Dio è piaciuto darmi luogo nella gloria del Paradiso. E rispondendo io: egli non mi crederà. Soggiunse, acciò tu non creda che io sia uno spirito fantastico, andrò nella tua chiesa e trarrò un doppiere fuor del suo segno, e porrollo su l' altare della Madonna; il che ti dò per segno della mia apparizione. Siccome poi appunto il detto Prete diceva aver trovato, il quale fu poi sopra di questo diligentemente esaminato da Monsignor Giovanni da Tabio dell' Ordine de' Predicatori, uomo dottissimo, essendo per alcuni negozj suoi venuto a Ferrara in Santa Maria degli Angeli da Bologna, dove egli per ordinario era Inquisitore.

COME SANO' UN FIGLIUOLO D' UN GENTILUOMO FIORENTINO.

Essendo ancor vivo il P. F. Girolamo ammalò gravissimamente un giovanetto di 16. o 18. anni un figliuolo primogenito di Paolo Antonio Soderini, & essendo già sfidato da' Medici, ne sentiva il padre estremo dolore, per essere il giovane bellissimo, & dotato d' ingegno, e d' ottimi costumi; onde postosi in orazione, e raccomandandolo a Dio, gli venne in cuore di andare a parlare al P. F. Girolamo, desiderando per l' orazioni sue ottenere da Dio la salute corporale del suo primogenito. Andò dunque subito a San Marco, e condotto alla cella del Padre, gli si gittò a i piedi inginocchioni piangendo, e narratoli il pericolo nel quale si trovava il suo figliuolo; egli facendolo star sù, gli dimandò qual fussi l' infermità del figliuolo suo; e dipoi fecero alquanto insieme orazione. La qual fornita, fece chiamar il P. F. Domenico da Pescia Priore di Fiesole, che allora si trovava in S. Marco, al quale disse: vi comando in virtù di santa obedienza, che ora ora andiate con questo gentiluomo a casa sua, nè di quella vi partiate, se non li rendete il figliuolo suo sano fuora di letto. Il P. F. Domenico si scontorse alquanto; pure andò, e giunto alla casa trovò il giovane nel letto molto vicino al fine suo. Onde si gli accostò e cominciò con gran dolcezza a parlargli della gloria del Paradiso, con tanto piacere di quel giovane, che gli pareva un ora mille anni di morire. E domandandoli poi se voleva guarire, rispose il giovine risguardandolo col viso alquanto turbato, che egli voleva morire, & andare in ogni modo in Paradiso. Vedendolo il P. F. Domenico così inebriato & disposto a uscire di questa vita, gli disse: figliuolo mio, la gloria del Paradiso non si può avere così presto, nè senza qualsivoglia tribulatione; e presolo poi per la mano, comandò alla detta infirmità, che si partisse. E cominciando a vestirlo lo trasse in quel punto dal letto sano e salvo; dove si trovarono presenti molte persone da bene, che con gran stupore & allegrezza ringraziorno Dio. Tra' quali fu mastro Giuliano Giuliani dall' Ottonajo medico, il quale mi raccontò questo miracolo. Et fu poi tanto devoto delli tre Padri, che quando si abbatteva a qualche infermità irremediabile votava l' infermo, facendo dire tre messe a gloria di Dio, e delli tre martiri e servi suoi. Il giovane si chiamava Tommaso Soderini, e fino al giorno d' oggi è vivo.

D' UN MIRACOLO FATTO ALLE SUORE DI FOLIGNO.

E' in Firenze un monistero detto Foligno, dove stanno Suore del terzo ordine di S. Francesco, molto venerande, e di santa vita, le quali solevano andare ogni mattina alla predica processionalmente, quando il P. F. Girolamo predicava. Per la qual cosa furno molto perseguitate da' Frati minori dell'osservanza, che tal cosa non potevano patire. Nondimeno i Canonici di S. Lorenzo le difesero, da quali esse erano governate. Ma dopo la morte del P. F. Girolamo i medesimi Frati si levorno di nuovo contro di loro in tal modo, che le fecero scommunicare da Papa Alessandro, e riserrarle, sicchè non potevano da alcuno essere ajutate, essendo poverissime, e solendo vivere di lemosine. Onde vennero a tanto estremo una volta, che non avevano pane se non per cenare una volta, e vino per quattro giorni. Il che riferendo la refettoraria alla ministra, rispose ella: *Benedictus Deus*. Mettete quello che ci è a mensa; dipoi anderemo all' orazioni, e Dio ci provederà. La refettoraria fece l' obedienza, e ponendo ella il pane a mensa, in modo gli crebbe, e moltiplicò fra le mani, non se ne avedendo, che ne avanzò per l' altra mattina. L' altro giorno tornò di nuovo la refettoraria alla ministra dicendole che non vi era pane, che bastassi per desinare; & ella li fece la medesima risposta, dicendoli che mettesse il pane a mensa quel poco che v' era, e che del resto Dio averebbe provisto. Il che fatto medesimamente il pane crebbe tanto, che ne avanzò per la sera, e che il medesimo accadeva del vino; e durò questa cosa parecchie settimane con gran contento e stupore di tutto il munistero. Cessata poi la scommunica, cessò anche il miracolo, potendo elle provederfi per altra via. Questo miracolo mi fu detto da monsignore Jacopo Mannelli Canonico che in quel tempo confessava le dette Suore di Foligno, il quale munistero è edificato dalla famiglia degli Alberti.

D'UNA APPARITIONE FATTA AD UN MONISTERO IN AREZZO.

Il giorno proprio, che li tre P. Frati furono morti in Firenze alcune suore di un Munistero in Arezzo videro in aria grandissimo numero di Angeli pieni di splendore, che dolcemente cantavano, nel mezzo de quali vedevano tre Frati di S. Domenico, che da loro erano portati in Cielo. Per la qual cosa le dette Monache cominciarono per la gran maraviglia & allegrezza a gridare in modo che tutto il Munistero vi corse. E fu tanto il romore, che corse anco quivi gran numero di secolari, di sorte che chi governava la Città, dubitando di qualchè tumulto, non sapendo la causa di tal movimento, mandò subito il Cavalieri con la famiglia a vedere, che romore fussi quello; il quale giunto al Munistero si informò del caso, e ritornò con la rispo-

sta

sta al Commissario, il che intendendo Messer Zanobi Pizoco Pratese, che quivi era giudice, per intender tal cosa andò anche egli in persona al detto Munistero, e di tutto si informò. La qual visione durò parecchie ore. Il giorno seguente il Commissario d' Arezzo ebbe lettere della morte delli tre Padri, e confrontò l' hora della morte loro con quella della visione predetta, siccome poi il detto Messer Zanobi a molti raccontò, poi che fu ritornato a Prato.

COME PREDISSE IL SACCO DI RAVENNA.

Un medico Fiorentino molto riputato, il quale ancor vive e si chiama Maestro Bernardo Banducci, ragionando un giorno col P. F. Girolamo sopra i Monasterj, avendo egli la mattina in una predica ripreso molto i difetti delle Monache in generale, venne a dirli, come haveva due figliuole Monache in un Monastero di Ravenna. Il che intendendo il P. F. Girolamo gli disse: ingegnatevi di cavarle in ogni modo di quel Munistero e di condurle quà in Firenze in qualchè buon Munistero. E replicando egli che loro vi stavano contente e che non arebbono voluto consentire di uscirne, soggiunse il P. F. Girolamo và, và tu in persona, e fà che in ogni modo le cavi e le conduchi quà, perchè verrà tempo, che ti sia grato di averlo fatto. Andò il detto Medico, e fece quanto gli aveva consigliato il P. F. Girolamo, senza pensar più altro. In capo a XVII. anni poi Ravenna fu posta a sacco da Franzesi, dove quel Munistero e le sue Monache capitorno male, & andarono in rovina. Nel qual caso il detto Medico si ricordò delle parole del Padre, e ne rese per tutto apertissimo testimonio.

COME UNA CONVERSA DI S. DOMENICO DI LUCCA FU SANATA.

Una conversa di S. Domenico di Lucca, chiamata Suor Santa dello Stringajo ritrovandosi inferma di tisico, molto consumata, & senza alcun rimedio umano, si confessò e communicò per viatico da me proprio, essendo io allora Confessore di quel Munistero; & havendola communicata gli domandai se aveva mai sentito ricordare il P. F. Girolamo, e se ella gli aveva divozione. Mi rispose di sì; e che la sua Maestra che di lui era devotissima, gli ne aveva dato notitia. Allora io gli dissi: figlia benedetta, raccomandati a lui con tutto il cuore acciò ti renda la sanità. Il che facendo in pochi giorni restò libera e faceva tutti gli esercitj del Munistero come le altre converse.

COME SANO' UNA FIGLIA D'UNA GENTIL DONNA LUCCHESE.

Fu anco in Lucca una gentil Donna vedova chiamata Maria Caterina, & era stata moglie d' Agostino da Sesto, la quale aveva una sua figlia, che dalla cintura in giù era tutta persa, nè si potea punto muovere. E lamentandosi ella meco più volte di questa sua tribulazione, essendo io suo Confessore, l'esortai, che di buon cuore la si raccomandassi al P. F. Girolamo; il che fatto in pochi giorni la figlia sua restò sana, & ancora è viva insieme con sua Madre, la quale il tutto mi raccontò.

COME LIBERO' DALLA PESTE TUTTA UNA FAMIGLIA.

Essendo in Lucca la peste, la famiglia di Paolo Vanni tutta si infettò, cioè la donna sua con dodici figlj, talche egli solo era sano. Et essendone già morto uno, andavano gli altri per mala via; quando una donna, che si confessava da me, andando a visitarli disse loro: egli è un Padre quà in S. Romano, il quale ha un suo Santo nuovo, che fa di molti miracoli. Se voi mandate per lui, credo che guarrete. Il che sentendo quella povera madre, che era nel letto, mandò subito per me; io vi andai prontamente; e domandato da loro, chi fosse questo Santo, risposi essere il P. F. Girolamo da Ferrara. Ella non ci aveva troppa fede confessandosi per l'ordinario da' Frati di S. Francesco; ma trovandosi in quel bisogno, mi pregò, che io li votassi tutti al detto Santo come mi paresse meglio. Onde io feci voto, che se rimanevano liberi, fussino obligati a vestire una suora dell' ordine nostro, overo farle un fornimento di cella. Cosa stupenda! tutti in tre giorni restarono sani. Onde pieni di gaudio rimandorno per me, ringraziando Dio di tanto beneficio.

COME F. SILVESTRO MANDO' A SUO PADRE IL SUO PANNO DI STOMACHO.

Ne' giorni che li tre Padri stavano in prigione, F. Silvestro si ricordò di suo Padre vecchio, & infermo di gotte, e pensando che fusse per suo conto molto adolorato, chiamò il tavolaccino che lo custodiva, e lo pregò, che dopo la sua morte volesse portare a suo Padre il panno di grano che egli soleva tenere su lo stomacho, il quale ebbe già dal detto suo Padre. Il Custode prese il panno promettendo di portarlo a chi desiderava. E dopo che furno morti andò il detto Custode al Padre di F. Silvestro, il quale stava nel letto con le gotte molto afflitto per la morte del figliuolo, massime per le voci piene di ignominia, che sentiva da quelli, che per la strada passavano; e gli dette quel panno da parte di suo figliuolo, il quale egli con paterno affetto ricevette. E venuta la notte il dolore delle gotte cominciò più che mai a strignerlo con grandissima passione; e venendosi quasi manco, nè sapendo che farsi, gli sovvenne del panno mandatoli dal suo figliuolo, il quale aveva riposto sotto il pimaccio, & ispirato da Dio lo prese in mano, e baciatolo con tenerezza, incominciò con quello a stropicciarsi dove sentiva il dolore. E fu cosa mirabile, che subito restò libero da sì gran pena; talche per grande allegrezza saltò fuori del letto, e di tratto cominciò a correre, e saltare per la camera per vedere se era ben sanato. Nè sentendo in verità più alcun dolore, chiamò tutta la sua famiglia, alla quale con grandissimo gaudio raccontò il miracolo, rallegrandosi di avere un suo figliuolo di tanto merito in cielo, & esortando tutti a ringraziare Iddio. E questo io l' intesi da lui proprio, il quale più volte mi recitò il detto miracolo, volendo che io toccassi con mano dove prima erano state le gotte e vedessi come egli era sanato benissimo, e percoteva forte li piedi in terra per mostrare che non sentiva più dolore alcuno. Di che io posso rendere vero testimonio.

COME FU SANATA MADALENA CASSANDRA DEGLI ACCIAJUOLI.

Una vedova Fiorentina chiamata Madalena Cassandra degli Acciajuoli, che fu donna di Messer Jacopo Ridolfi, era stata molto tempo perduta dalla cintura in giù, talche da se stessa non poteva quasi punto muoversi. Et avendo tentato in darno di molti rimedii humani si stava sempre in grandissima amaritudine, massime avendo alcune figliuole grande, le quali ella a suo modo non poteva custodire; & or visitandola un giorno, come era solito, un suo fratello domandato messer Alexandro Acciajuoli, li disse per confortarla, & darle speranza, come il P. F. Girolamo faceva di molti miracoli, e che ogni giorno se ne scopriva alcuno di nuovo. Ma ella incredula se ne faceva besse, perche insieme col suo marito era stata grande aversaria alla dottrina sua; talche l'esortazioni del fratello nulla potevano appres-

presso di lei. Pur una volta trovandosi molto afflitta si deliberò di tentare, Onde pregò Dio, che se que tre Frati, erano, come si diceva, suoi servi veri, che per i meriti loro volesse darle tanta sanità, che potesse andare al manco con le gruccie. Dopo la quale oratione cominciò subito a sentirsi alleggerire il male e domandare le sue vesti. Si vestì da se stessa, e si pose a sedere sul letto, posando i piedi sulla cassa, e incominciò a domandare le gruccie; le quali li furono portate da quei di casa con grande allegrezza e stupore. Onde andò con esse insino alla finestra, e di poi per tutto, e così va insino al presente giorno: & più volte di se stessa si dolse, che non aveva chiesta l'intera sanità. E tutto questo intesi io dal P. F. Bartolomeo da Faenza confessore di detta vedova.

D'UN MIRACOLO FATTO DAL P. F. DOMENICO MENTRE ERA IN CARCERE.

Era in Firenze un uomo da bene, il quale aveva una sua figliuola spiritata. E prima che gli tre frati fussino messi in carcere, F. Domenico aveva più volte fermo quel demonio, talchè fino a un certo tempo non li dava noia. Ma trovandosi egli in carcere, il termine dato alla indemoniata spirò. Talchè cominciò a far pazzie grandissime, mettendo sottosopra tutta la casa, e stette sette giorni senza pigliare alcun cibo. Onde il povero padre non potendo più ricorrere a F. Domenico, fece portar diverse reliquie da più Religiosi, ma niente giovò mai, anzi più tosto se ne partivano confusi e con vergogna. E fra gli altri un Fra Minore Zoccolante, scongiurando detto demonio, gli dimostrò di volere obedire, promettendo di lasciarla mangiare. Onde per le sue mani prese per la bocca un uovo da bere, e dimostrando d'averlo inghiottito, quando vidde assicurati tutti i circostanti, lo sputò tutto in faccia a quel frate con grande ignominia. Non trovando dunque quel Cittadino altro rimedio, volle tentare, se avessi possuto per qualche mezzo parlare segretamente al P. F. Domenico, il che era quasi impossibile. Nondimanco egli confidatosi in Dio andò in palazzo ad uno de' Signori che era suo compare, al quale raccontò il caso, pregandolo strettamente volesse impetrarli tal grazia. Onde quel Signore mosso a compassione, benchè gli paresse molto difficile, pur gli disse: vieni stasera di notte segretamente, ed io mi ingegnerò che tu sii in ogni modo consolato. Ma guarda di non parlarne; che se si sapesse tu saresti gettato in piazza da queste finestre. Partitosi dunque il Cittadino, fece quel Signore in modo con il custode del P. F. Domenico, che promesse che averebbe dato la sera commodità a lui & a quel Cittadino di poterli parlare, purchè fusse tenuto segreto. Venuta dunque l'ora andorno insieme alla carcere, dove il Padre della fanciulla si gittò subito ai piedi del P. F. Domenico, raccomandandosi a lui con molte lacrime, e narrandoli quanto occorreva alla sua figliuola. Onde egli mosso a compassione gli disse queste parole: perchè sete voi stato tanto a venirmi a trovare? Orsù abbi buona patienza, che presto con l'ajuto di Dio consolerotti; e domandò da scrivere, il che subito gli fu portato. E presa la carta incominciò a scrivere in questa forma. Al nome della SS. Trinità, Padre, Figliuolo, e Spirito Santo, da parte della gloriosa Vergine Maria madre del nostro Salvatore dolcissimo, e da parte dell'Angiolo custode di questa ancilla, e da parte di tutti gli Angeli del Paradiso, e di tutti i Santi, e di tutta la Celestial Corte, e specialmente di tutti gli avvocati ed avvocate di questa ancilla di Cristo, e di Maria Vergine, io F. Domenico da Pescia, misero peccatore, servo di Dio vivo e vero, e della gloriosa Madre di Cristo scongiuro te immondo spirito, & in virtù de' Sagramenti, li quali Dio ci ha communicati, e per tutta l'autorità la quale Dio ci ha data sopra di te, ti comando e scongiuro, che tu lasci mangiare con ogni libertà e facilità cotesta nostra sorella due volte il dì, o almanco una se due non fussino la volontà di Dio, nè mentre che ella mangia, nè poi per un poco le possi dare pure un minimo impedimento. A laude e gloria del nostro Signor Jesù Christo *qui vivit & regnat in secula seculorum, Amen*. E scritta questa poliza la dette al padre della fanciulla dicendoli, che gli ne mettessi a dosso, e che poi avrebbe potuto mangiare. Onde egli lieto, chiestali la benedizione, si partì. Intanto il demonio, che già cominciava a sentire la virtù del comandamento faceva di molte pazzie, e diceva: ecco, ecco, che ne viene; egli ha ciò che vuole, e tutto si angustiava. Onde giunto a casa lesse il comandamento al demonio, il quale subito si quietò, e la lasciò liberamente mangiare, nè mai la molestava, se non quando gli levavano quella poliza da dosso. Occorse anco più volte, che essendo alcune persone indemoniate mandate a S. Marco per il P. F. Girolamo, il quale non potendo andar fuora mandava una coppia di frati con la santa Bibbia, dicendo, che comandassino a' demoni, che in virtù di questo santo Libro non dessino altra molestia a quei corpi, fintantochè egli non mandava F. Domenico da Pescia, o qualcuno altro, che in tutto gli avesse liberati.

DELLA MORTE DI SER CECCONE.

E' cosa molto notabile, che quasi tutti coloro, che si impacciorno dell'ingiustissima morte del P. F. Girolamo, morirono poi di pessima morte, e quanto all'anima, e quanto al corpo. Tra questi fu ser Ceccone falsificatore del processo, come di sopra si è narrato, il quale ammalato di infirmità mortale in una sua villa di Mugello luogo molto deserto e solitario, trovandosi all'estremo con una serva sola appresso, come a Dio piacque vi capitorno due Frati di S. Domenico di Prato, che andavano per il Mugello accattando il grano. Et giunti alla detta casa, non sapendo di chi fusse, dimandorno la limosina; li quali vedendo la serva gli chiamò dentro pregandoli, che visitassero quello infermo, e lo riducessino, se potevano a confessione. Onde essi andando al letto lo cominciorno a confortare, e pregare che volessi confessarsi de' suoi peccati; a quali egli rispose, che in vita sua haveva commesso un peccato, che non gli sarebbe mai da Dio rimesso. Et ingegnandosi que' Padri di animarlo allegandoli la infinita misericordia di Dio; egli incominciò a gridare & esclamare dicendo queste parole: Giuda ne tradì uno; & io ne ho tradito tre; e così detto entrò in tanto farnetico, che di lì a poco si morì disperato, e senza confessarsi in modo alcuno.

DELLA PUNIZIONE D'UN FABRO.

Era anco in Firenze un fabro nimicissimo del P. F. Girolamo, il quale fabricò i collari e le catene di ferro per lui, e per i compagni, quando vennero a morte. Hor occorse, che facendo la città publica allegrezza per non so che vittoria ricevuta, & accendendosi ne' luoghi principali di essa, secondo il solito, di molti fuochi, questo fabro si trovò ad accendere i lumi ad una porta della Città detta porta Pinti; e tenendo in mano uno di quei lumi, gridava ad alta voce in dispregio del P. F. Girolamo: Ecco il vero lume. Ecco il vero lume. E mentre gridava a questa forma, saltò sopra la torre, messe i piedi in un piombatoio, e miserabilmente cascò giù subito dinanzi alla porta, ficcandosi le ginocchia in corpo. Dove morì in un tratto senza alcuno ajuto. Et è cosa stupenda che la bocca di quel piombatoro onde egli cascò, era tanto piccola che a mettervelo per forza non era possibile che vi entrasse.

DEL-

DELLA MORTE DEL CARNEFICE CHE GIUSTIZIO' LI TRE PADRI.

Non volle Dio lasciare impunito il manigoldo, che giustiziò il P. Girolamo con li suoi compagni, il quale si chiamava Maestro Francesco. Costui non doppo molto tempo havendo a giustiziare un giovane banderajo condennato alla testa, quando venne all'effetto fallì il primo colpo, talche non gli tagliò il capo, e raddoppiando i colpi per finirlo, fu tanta la compassione del popolo verso di quel povero giovane, che era molto amato, che presi i sassi incominciorno a lapidare il boja, il quale non potendo resistere a tanta furia in poco spatio di tempo restò quivi morto sopra il prato della giustizia.

DELLA PUNIZIONE D'UN CITTADINO.

Fu tra quelli che esaminarono il P. F. Girolamo un Cittadino chiamato Piero Corsini, il quale insultando mentre lo esaminava, gli disse tra le altre cose: Dove è Pisa, che tu dicevi, che avevamo a riavere? riaveremola noi o nò? Rispose il P. F. Girolamo. Pisa si riharà, ma tu non la vedrai. Notò il Cittadino le sue parole, nè molto tempo passò che egli fu fatto Commissario generale del campo de' Fiorentini, che era intorno a Pisa, che conteneva circa 30. mila combattenti, facendosi allora ogni sforzo per riaverla; & il detto Piero usava ogni diligenza che si riavesse per mezzo suo, acciò il Padre rimanesse bugiardo; ma non gli riuscì; perche egli senza avere l'intento se ne ritornò a Firenze con le trombe nel sacco. E per le gran fatiche sopportate, e per la passione e dolore grande che sentiva, si ammalò gravemente. Et uscito quasi di se tuttavia farneticando diceva: e si farà pure apposto quel Frate, e si farà pure apposto. I parenti suoi per cavarlo di questa frenesia si ingegnavano darli ad intendere che Pisa fusse presa, ma egli non lo voleva credere. Et facendo loro venire quivi al letto alcuni cavalieri finti, e pensando altri mezzi per farli creder tal cosa, egli si morì senza far altra provisione all'anima sua.

DELLA MORTE D'UN ALTRO ADVERSARIO.

Un altro cittadino chiamato Tanai de Nerbi, il quale con un suo figliuolo, domandato Jacopo, si era fatto capo de' nemici del Padre, la notte che egli fu preso in S. Marco perdette un occhio che in quel tumulto gli fu cavato da un Padre. Onde essendo egli vivo e molto potente perseguitava quanto poteva e in Firenze e in Prato tutti gli amici del Padre. Egli fu causa che ai Frati di S. Marco fussi tolta la campana grande, che avevano in campanile, e portata al Convento di S. Francesco sopra il monte, perchè era stata sonata a martello la notte che il P. F. Girolamo fu preso. Ma Iddio giusto giudice non indugiò molto la vendetta, perchè non andò molto tempo che gli mandò una infermità sì grande, che se ne morì: & avendo la sepoltura nella detta Chiesa di S. Francesco dove era la detta campana sopra del campanile, la prima volta che sonossi fu il suo mortorio, la quale fu anco l'ultima, perche immediatamente che fu sepolto venne un comandamento dal Papa che tal campana fossi restituita a Frati di S. Marco, quando Pisa fu riavuta. Nè voglio tacere che un figliolo di detto Tanai chiamato Francesco, desinando una mattina in uno de nostri Conventi ebbe a dire, che suo Padre fu una notte trovato morto col capo fuor del letto che toccava terra, e co' piedi in aria, come fussi stato strozzato dal Diavolo per giusto giudizio di Dio.

DELLA MORTE DI UN ALTRO CITTADINO.

Fu un' altro cittadino, chiamato Gio: Manetti, il quale da principio che il Padre cominciò a predicare fu suo grandissimo amico, e molto si dilettò della sua dottrina. Et havendo un suo figlio unico, che egli molto amava, per essere costumatissimo di buono ingegno, lo mandò a S. Marco, acciò quivi da alcuni Padri fussi instruito nelle buone lettere. Ma presentendo poi che egli portava pericolo grande di farsi Frate, gli comandò minacciandolo, che in modo nessuno mai più non vi andasse. E di amico del Padre diventò nimicissimo. Et essendo dopo la morte del P. F. Girolamo fatto Gonfalonieri, giurò, che il primo partito che lui renderebbe sarebbe di spianare S. Marco insino a fondamenti. Ma Iddio, che non dorme, prima che egli andasse in Palazzo gli mandò una infermità gravissima, della quale si morì. Onde venuto in frenesia gridava ad alta voce: questa mano, questa mano, quel Frate mi tormenta. Et essendo confortato da alcuni Religiosi a confessarsi, egli non cessava d'esclamare nel medesimo modo. Et essendo dimandato perchè diceva quelle parole, rispose: quando il Frate era esaminato co' tormenti io mi trovai essere uno de' suoi esaminatori; & alquanto tempo innanzi mi era stato scritto dal Duca di Milano, come un suo Astrologo, li haveva detto, che in quel tempo dovesse essere in Italia un Profeta di natura ermafrodito. E credendo io che il Frate fusse desso, gli messi la mano sotto alle membra genitali: per la qual cosa io sono ora da lui tormentato in questa mano; il che detto quasi subito spirò, e miserabilmente passò all'altra vita.

DELLA PUNIZIONE D'UN BECCAJO.

Un beccajo che stava al Canto alla Macina scorticando il Sabato Santo un agnello, domandato per motteggio da un suo amico quel che facesse, rispose: così scorticassi io F. Girolamo, come scortico questo Agnello. Erano quasi tutti i beccaj inimici del Padre per le molte Quaresime e digiuni che egli faceva fare in tutta la Città. In modo che una volta ebbe a raccomandarli in pagamo, acciò fussino scemate loro le tasse, che pagavano al comune, siccome poi fu fatto. Hor detto che ebbe questa parola il beccajo, venne un razzo di fuoco, e lo percosse appunto nella bocca, cacciandoli fuora parecchj denti, il che fu visto da gran numero di persone, essendo quivi di molte botteghe. La cagione di tal razzo fu, perche in Firenze a quel tempo solea farsi un carro trionfale pieno di razzi, e di facelline, il quale è condotto sulla piazza di S. Giovanni dove un Prete vi appicca il fuoco con una falcola accesa con il fuoco benedetto, il qual lume viene da S. Biagio, che viene dalla sepoltura di Cristo. E fu portato quivi dalla famiglia de' Pazzi, dove si è poi sempre conservato insino al presente, e ne ha cura la parte Guelfa. Il detto carro dunque così acceso va al canto de' Pazzi per memoria, & alcuni fanciulli di quelli che accendono le facelline al detto carro, venuti al canto alla Macina trassero alcuni razzi, l'uno de' quali percosse il beccajo, come è stato detto. E questo fu vivente ancora il P. F. Girolamo.

D'UNA SUORA DI LUCCA SANATA DAGLI TRE MARTIRI

Nel Monistero di S. Giustina di Lucca fu una Suora, la quale inferma d'una postema, che gli venne in un braccio, e sopraggiuntoli lo spasimo con febbre, portava pericolo grande di perderlo tutto; onde raccomandossi a Dio, fece voto, che se per i meriti del P. F. Girolamo riavesse la sanità averebbe portato in S. Romano un braccio di cera al suo onore.

Do-

Dopo il qual voto addormentatasi, tutta la notte dormì, e la mattina si trovò sana e libera senza alcun dolore. Come mi narrò M. Francesco Cerusico Lucchese, che la medicava. Il quale gli comprò poi il braccio di cera, e portollo a S. Romano; & io fui quello che lo ricevetti, e lo posi all'altare di S. Vincenzo.

DI UN TERZABITO, CHE IMPARO' A LEGGERE PER I MERITI DEL P. F. GIROLAMO.

Fu in Viterbo un Terzabito, dell'Ordine nostro, il quale essendo andato molto a scuola mentre era fanciullo, per esser grosso d'ingegno non aveva mai potuto imparare a leggere. Ma essendo poi attempato e quasi vecchio, prese domestichezza con un Viterbese domandato Bagna Cordelli, il quale per esser devotissimo del P. F. Girolamo leggeva spesso l'Opere sue. Abbattendosi con esso molte volte il detto Terzabito, venne per questo in desiderio grandissimo di poter leggere da se stesso per sua salute, e consolazione; onde si raccomandò cordialmente a Dio, che per i meriti degli tre martiri gli facesse questa grazia. Cosa stupenda! cominciando egli un giorno a provare se aveva ricevuto tal dono, trovò che sapeva leggere benissimo, senza che altri gli avesse insegnato. Questo mi riferì il P. F. Jacopo di Sicilia, il quale diligentemente aveva esaminato questo Terzabito, essendo Priore nel Convento della Quercia.

DI UN ATTO MEMORABILE DELLA CASA DE' VALORI.

Non voglio lasciare un atto notabile fatto dalla Casa de' Valori, la quale fu molto affezionata al P. F. Girolamo, dopo la morte del quale essendo stati i Frati più settimane rinchiusi in San Marco per le gran persecuzioni, la prima volta che uscirono fuora per accattare il pane passando dalle loro case, e vedendole abruciate, e mal condotte per causa del P. F. Girolamo, non si ardirono a domandarvi la limosina, ma passando avanti picchiavano agli altri usci; & essendo sentiti da' Valori, e veduto che non picchiavano l' uscio loro, vennero giù e chiamarono li Frati dicendo queste parole: perchè non venite voi alle nostre case per la limosina? che vi abbiamo noi fatto? Noi vi abbiamo messo la carne, il sangue, e la robba, e patito infino al fuoco, di che ringraziamo Dio, e siamo parati a fare molto più per quest' opera, e per l' onore di Dio. Fate pure di venire alle nostre case per tutti i vostri bisogni, perchè ci sarà gran dispiacere se farete altrimenti. E così detto empirono le loro tasche di pane, e gli mandarono in pace. Li due Frati a queste parole incominciarono a piangere per allegrezza; e tornati al convento raccontorno agli altri quanto loro era occorso. Questi furono F. Cornelio converso, che andò poi a Vallombrosa, e F. Mariano, che fu poi fatto a Roma piombatore.

COME IL P. F. GIROLAMO FU RIVELATO E PREDETTO.

Fu in Prato una vedova, la quale si confessava da' frati nostri, & aveva spirito di profezia. Perciò che predisse il sacco di Prato molti mesi prima che fusse, dicendo in particolare dove aveva a essere il campo de' nemici, e dove rompevano le mura, e donde entravano, e che vi doveva essere uno più onorato degli altri vestito di rosso, intendendo il

Cardinale de' Medici. Onde ella si fuggì e scampò tal tribulatione prima che venisse. Costei disse al suo Confessore, che la notte di Natale aveva visto Jesù nel presepio con la Vergine, e con Giosesso, essendo intorno gran moltitudine di Angeli, & i pastori che adoravano il Bambino, videvi anco il suo Angelo tutto armato, & il P. F. Girolamo con gli suoi compagni in forma di martiri. E sentì che il Bambino disse solo questa parola: Io voglio rinuovare la mia Chiesa. Dipoi l' Angiolo suo le disse: perchè non vai tu a confessarti a' Frati di S. Domenico? non sai forse, che molti loro hanno ad essere adoperati in questa rinnovazione? Et ella con gran timore rispose: Io ho inteso, che essi sono eretici per conto di alcuni loro frati, che sono stati abbruciati in Firenze. Avevano i Frati Minori seminato questa zizzania ne' populi, & i semplici vi rimanevano ingannati (1). Disse allora l'Angelo: ecco quì quelli tre Frati, che sono ora martiri gloriosi: vedili che fanno orazione per questa rinovazione. Allora si levò su il P. F. Girolamo dicendole: non esser più incredula, ma và a S. Domenico, e dì alli miei Frati, che di questo sangue questa altra volta ne ha a toccare anco a loro; e li mostrò una pila piena di sangue. Onde ella spaventata rispose: a chi ho io a dir cotesto, che non vi conosco persona? Rispose: al Confessore che tu piglierai, dicendoli, che egli lo dica a tutti i Frati. E così poi fu fatto. Onde un giorno dopo desinare il P. F. Jacopo di Sicilia, essendo Priore in Prato, fece raunare tutti i Frati in capitolo, ed il Confessore di detta donna fece a tutti quella imbasciata. Un altra volta raccontò questa visione. Mi pareva, diceva ella, esser condotta dall' Angelo mio in una bellissima stanza molta ornata, dove erano più persone vestite di rosso (non aveva mai costei veduto Cardinali nè Papa, però diceva così) come quello che era nel campo degli Spagnuoli, e sedendo tutti avevano in mezzo di loro uno molto ornato e pretiosamente vestito, che aveva in capo come una pergamena di rocca con tre corone piene di gioie, & era molto simile nel volto a quel vestito, che era nel campo degli Spagnuoli, volendo significare Papa Leone X. Dipoi viddi venire uomini in mantello e cappuccio alla fiorentina, con più coppie di Frati Minori Osservanti, i quali si sforzavano che quello così ornato cavasse fuora una scritta contra gli tre Frati morti e loro seguaci; a' quali egli rispondea: perchè volete voi che io facci loro più male? Se fecero peccato alcuno ne hanno fatto la penitenza, & i seguaci loro si portano bene, nè si può far nulla contro di essi con buona coscienza. Nondimanco tanto gli furno d' intorno, che quasi per forza gli trasseno di mano non sò che scritta. La qual visione si verificò nel Breve mandato da Papa Leone al Vicario dell' Arcivescovo, & alli Canonici Fiorentini, che dovessero esaminar la dottrina del P. F. Girolamo.

DI UN NOBILE SANESE LIBERATO DALLA PESTE.

In Siena fu un cittadino, chiamato Lodovico Buoninsegni, il quale l'anno 1523. ebbe in casa sua la peste, dalla quale gli morì la sua figliuola maggiore. Costui esortato dal Prior di S. Spirito fece voto a Dio, che se per i meriti del P. F. Girolamo la famiglia sua era liberata, arebbe mandato a S. Marco un cero d'un ducato a onor suo; dopo il qual voto cessò la peste in casa sua, e rimase libero.

(1) IL prudente Lettore non dedurrà da tutta questa leggenda conseguenza alcuna contro la religiosità de' Padri minori di S. Francesco potendo essi come poco informati di tutta la cabala degli avversarj di F. Girolamo, e persuasi dalle formali parole della Sentenza Pontificia che lo condannò come eretico, restare innocentemente ingannati dalla pubblica fama, e perciò opporsi a questo Religioso per vero zelo dell' onore di Dio.

D' UN PRATESE CHE MORI' DISPERATO.

Un Pratese, domandato Puccetto di Lorenzo Pucci inimicissimo del P. F. Girolamo venuto a morte non volle ricevere alcun Sacramento, ma sempre venne dicendo, & gridando: porco, porco; & così morì, il che fu noto a tutto Prato.

DELLA PUNITIONE D' UN ALTRO AVERSARIO.

Dovendo andare una mattina il P. F. Girolamo a Prato, un Fiorentino chiamato Giorgio Ginori uscì la notte di Prato, & andogli incontro per ammazzarlo; ma Dio lo fece cascar da cavallo, onde si ruppe una gamba, nè potè venire al fine del suo malvagio intento.

D' UN MIRACOLO FATTO DAL P. F. DOMENICO DA PESCIA.

Essendo gravissimamente infermo, & già fatto in transito un fanciullo che era figliuolo di Thomaso Malegonnelle, nobile Fiorentino, occorse che Fra Domenico da Pescia, suo confessore, andò per visitarlo & trovatolo che non parlava più, & che humanamente era spacciato, confortò il Padre a sperare in Dio con viva fede; di poi fatto uscire ognuno di camera, insieme col suo compagno s' inginocchiò facendo oratione, & stette così circa mezza ora. Di poi levatosi andò al letto dove era il fanciullo, & segnatolo, & datogli la beneditione si messe di nuovo in oratione, & così fece più volte, finche il fanciullo cominciò a risentirsi, & a riavere il parlare; onde F. Domenico li domandò, se voleva guarire; & rispondendo il fanciullo di sì, soggiunse F. Domenico: abbi fidanza grande in Dio; & ritornò di nuovo all' oratione; doppo la quale ritornato al fanciullo, lo trovò tutto scarico; al quale posta la mano in capo, disse il fanciullo: Padre, io son guarito, io mi voglio levare; & da se stesso uscì dal letto, & vestissi; & presolo F. Domenico per la mano lo menò in sala rendendolo al Padre, & alla Madre sano, & salvo, & data a tutti la beneditione si partì, & il fanciullo poi, quando fu grande, si fece frate in S. Marco.

FEDE DI FRA ZANOBI DE' MEDICI.

Fassi fede per me F. Zanobi de' Medici, come questo dì 3. di Maggio io ebbi a me Jacopo Niccolini, il quale la notte innanzi alla morte del P. F. Girolamo fu deputato alla custodia sua, & esaminandolo io di tutto quello, che gli rivelò il sopradetto F. Girolamo, mi disse, che dopo molti santi colloquj gli disse così: Jacopo per la carità, che tu mi hai fatta, ti voglio rivelare un secreto. E' manifesto, che ho predetto a questa Città molte tribolationi; or sappj, che la grande e massima tribolazione che ella deve avere, sarà al tempo che verrà nella chiesa un papa domandato Clemente. Nota questo che io ti dico, & scrivilo, & tiello bene a mente. Et di poi soggiunse; ma non dubiti la Città che al fine Dio l'ajuterà & salverà. Jacopo scrisse il tutto in una poliza, la quale portò a una sua parente monaca delle Murate detta Suor Orsetta, acciò la conservasse; & s' egli morisse innanzi a lei la publicasse, quando occorresse tal caso. Et io F. Zanobi de' Medici co proprii orecchj udij questo dal sopradetto Jacopo Niccolini, presente fra Niccolò delle Galvane, & fra Santi da S. Casciano.

DELLE INGIURIE FATTE AGLI AMICI DEL P. F. GIROLAMO.

Doppo che il P. F. Girolamo fu preso, molte e grandi furono le tribulationi degli amici & seguaci suoi, massime trovandosi i frati di S. Marco scommunicati tutti dal proprio Generale, oltra alla scommunica del Papa, dalla quale i Canonici del Duomo gli havevano assoluti. Et perche la Chiesa era stata contaminata di sangue humano mandorno due Padri a Roma in nome di tutto il Convento, i quali condotti avanti al Papa prostrati in terra gli domandorno perdono, & il simile fecero al Protettore, & al Generale. In Firenze successe poi una Signoria nimicissima a tal dottrina, la qual tolse a' Frati i libri della libreria così Greci, come Latini, che erano costi duemila ducento ducati. Fu anco tolta loro la campana & concessa a' Frati di San Francesco del Monte. Fur poste al Convento le guardie a spese de' frati, acciò niuno potesse entrarvi, nè uscirne; fu anco tolta loro la Sapienza, la quale era stata prima a essi concessa, fu parimente tolta loro la messa di Palazzo, & data a' Frati Osservanti di S. Francesco. Fur dati anco dipoi alla congregatione di molti Conventi per disunire & dispergere i frati. Nondimeno in tante angustie non fu alcuno de' frati, che mutasse il proposito di perseverare nella santa Religione, benchè vi fusse gran numero di novitii non professi. Un Cappellano di M. Pandolfo della Luna, il quale alloggiò con il Romolino in San Piero Cheraggio riferì, come la notte seguente alla morte del P. F. Girolamo, molti Cittadini portorno gran somma di danari al detto Commissario, & che fra gli altri uno gli portò mille ducati, co' quali egli poi ritornò a Roma, come fu fama, comprò un cappello rosso. Diceſi anco che costui ritornò poi a penitenza, e che leggeva l' opere del P. F. Girolamo, & piangeva la sua morte; nondimeno venuto a morte in quel di Napoli gridava, che si sentiva dentro abruciare; & alcuni de' circumstanti testificorno a certi nostri frati, che avevano visto dalla bocca sua, & dal naso, & dagli occhi uscire fiamme di fuoco. Fu anco riferito, che Papa Alessandro pentitosi di tal fatto ebbe una volta a dire in Concistoro, che volentieri gli averebbe posti nel catalogo de' Santi: & io fui presente quando Papa Giulio II. disse nel convento della Cerq. che volentieri l' arebbe canonizato. Il Confessoro del P. F. Girolamo disse a F. Girolamo de' Rossi da Pistoja, che non aveva trovato in lui pur un peccato veniale, & che della scomunica non aveva fatto una minima parola. La beata Colomba da Perugia, trovandosi il giorno della morte loro a udir messa in San Domenico, cominciò a piangere dirottamente; ma dopo alquanto dimostrò nel volto gran festa, & sendo domandata della cagione, rispose: io piangeva, perchè vedeva su la piazza di Firenze esser crocifissi tre frati dell' Ordine nostro, & dipoi abruciati. Mi sono poi rallegrata, perchè ho visto l' anime loro accompagnate dagli Angeli salire in cielo; il che sentendo il Legato di Perugia spedì subito un corrieri, & trovò tutto esser vero. Il P. F. Jacopo di Sicilia, sendo mandato dal Gaetano Generale a visitare quella provincia, abbattendosi a un uomo di santissima vita del medesimo Ordine, gli comandò per obedienza, che gli dicessi sinceramente quel che egli sentisse del P. F. Girolamo; il quale poichè ebbe fatto sopra di ciò oratione, rispose, che egli era nel coro de' martiri. Il medesimo P. F. Jacopo, essendo Vicario generale, comandò al P. Frat' Angelo da Reggio, uomo di gran perfetione, & che aveva fatto miracoli mutando l' acqua del mare in acqua dolce per darne ad un suo compagno assetato; che gli dicessi quel che credeva del P. F. Girolamo; il quale rispose, che siccome Iddio parlava con Mosè a faccia a faccia, così parlava con F. Girolamo. Fur dopo la morte loro fatte di molte proibitioni, che non si parlassi di tal cosa, nè si servassino le cerimonie & creanze dal P. F. Girolamo introdutte, come delle processioni di laude, delle croci rosse, & altre simili; i libri suoi non si lasciavano leggere, & cominciò a allargarsi il vitto & il vestito, & ogni altra cosa; cominciò anco a pullulare

lulare

lulare la superbia degli studj, & molti faltorno la gramata, & capitorno male, chi per andare in Lombardia, & chi in un modo & chi in un altro. La communione non si frequentava più come prima, la Compieta cominciò a dirsi dopo cena la state, per fare ogni cosa contro gli ordini del P. F. Girolamo, i figliuoli del quale non però si movevano, ma stavano forti in perseveranza, & li più ferventi erano assegnati in luoghi remoti, & di cattiva aria. La Bibbia, che prima i Frati soleano sempre portare sotto il braccio, cominciò a essere tralasciata, & era uccellato chi la portava. E finalmente poco si attendeva all' interiore. Fu anco tentato di tirare alle dignità i primi della Congregatione lasciando i più deboli & di manco credito; & io dissi a certi Prelati a questo proposito, la nostra Congregatione è fatta come l' Idra, la quale se perde un capo n' acquista sette, e bisognerà più di tre Papati a fare cotesto effetto. Le messe che prima si dicevano con tanta devotione s' abbreviavano in modo, che in una città di Toscana, che si dilettava di messe breve, e i populi ebbeno a dire, noi volevamo ben le messe brevi, ma non però più di quelle del Duomo. Parimente i secolari, che non ricorseno all' orationi, molto declinorno, massime dopo che fu letto in Consiglio quel processo falso. Alcuni ne furno messi in carcere, altri furno costretti a fuggirsi dalla patria, & in molti altri modi fur perseguitati. Fu tra gli altri messi in prigione un Bartolomeo Mei, & come egli proprio disse, toccando della fune, non sentì dolore alcuno; convertì anco una meretrice, che gli era stata data in compagnia per farlo peccare. Paolo Antonio Soderini, fratello di Piero, che fu poi Duce, uscendo di casa il giorno dopo la morte del P. F. Girolamo, quando fu in Porta Santa Maria, fu tanto l' impeto degli adversarj, che coi cannoni & rocchetti della seta gli colseno addosso insino a fanciulli, & l' arebbono morto, se non era soccorso, & salvato in una casa di alcune persone da bene, & tutto era per l' affetione sua verso il P. Girolamo. Infinite altre persecutioni occorseno, che con la grazia di Dio erano lietamente da' buoni sopportate, & con patienza tollerate.

DI ALCUNI MIRACOLI OCCORSI IN S. LUCIA.

Era in santa Lucia di Firenze una Suora, detta Suor Mauritia de Redditi, la quale sendo stata lungamente inferma di gavine non trovava rimedio alcuno, ma sempre andava di male in peggio; & essendo ancor Novitia, una sera tutte le Novitie insieme con lei si messero in oratione, ricorrendo con gran fede ai meriti del P. F. Girolamo; la quale fornita la segnorno in forma di croce con una santa reliquia di detto P. il che fatto la inferma si sentì sbarbare dal capo & dallo stomaco, come radici durissime, onde per la gran pena tutta si sentiva mancare, & le piaghe si serrorno, rimanendovi però le schianze; & facendo un' altra sera la medesima oratione, & segnandola con la reliquia, tutte le schianze cascorno, & rimase netta come un argento; & questo fu la sera di san Giorgio martire.

Un' altra Suora fu nel medesimo Munistero, domandata suor Archangela Aldobrandini, la quale avanti alla professione hebbe tale infirmità in un braccio, che tutto si rattraise, nè lo poteva punto adoperare; onde la madre sua detta Maria Ginevra de Rucellai, l' esortò che volesse con gran fede ricorrere al P. F. Girolamo, come havea fatto quell' altra Novitia de Redditi; postasi dunque un giorno in oratione la Maestra con un altra suora segnorno la detta Novitia con la reliquia, & subito il braccio si distese.

Un altra Suora professa nel detto Munistero, detta suor Humiliana, trovandosi con un dolore intensissimo di testa, & sentendo da un orecchio un martellamento tale, che il Medico dubitava non avessi una postema nel capo, nè trovando cosa che le giovasse, una sera prese la detta reliquia, se la pose sopra l' orecchio, & subito fu liberata.

Nel medesimo Munistero l' anno 1516. si guastò alle Monache 120. barili di vino, & facendovi venire un secolare che s' intendeva di racconciare i vini, & il canovajo di San Marco insieme col Confessoro, domandato F. Lorenzo da Uzzano, lo trovò in modo guasto & fradicio, che voltatosi alla Madre Priora dissero, che non ne dessero in modo alcuno alle Monache, perche tutte s'infermerebbono, & che tal vino non avea rimedio di potersi racconciare, & che lo gittassino via in ogni modo. Vennevi poi anco il Vicario di San Marco, & anch' egli disse il medesimo. La Canovaja non restava di usare varii rimedij ma sempre diventava peggiore, & era divenuto amaro come veleno, onde al fine si volse al divino ajuto, & presa la detta reliquia del P. F. Girolamo insieme con tre Suore si pose in oratione, & una di esse vidde nella mente sua venire nella canova quattro Frati, cioè li tre martiri, & il P. F. Silvestro da Marradi; & il P. F. Girolamo disse a quella Suora, che volete voi? & ella rispose: vorremmo che questo vino si racconciasse; & egli sorridendo stette alquanto sopra di se; onde F. Silvestro da Marradi cominciò a pregarlo che facesse loro questa gratia. All' ora il P. F. Girolamo andò, & segnò in croce tutte le botte che erano guaste, fra le quali ve n'era una che gittava un fetore che niuno vi si poteva accostare senza venirsi manco; & fatto questo si partì, lasciandovi odore di viole mamole soavissimo. Levandosi poi le tre Suore dall' oratione incominciorno a segnare le botte con la reliquia, & quella che avea hauta la visione non harebbe voluto, parendole superfluo; pur lasciò fare per non palesarsi; dipoi la Canovara spillò le botte, & vidde che il vino avea fatto gran mutatione di colore & di sapore, in modo che la mattina seguente ne dette a mensa; & essendoli ancor rimasto un certo che d' imperfetione venne pensiero a quella Monaca, che avea visto il miracolo, che ciò intervenisse perche ella non lo manifestava. Onde facendo nell' animo suo proposito di manifestarlo, il vino venne alla sua perfettione, & diventò ottimo. Et fu cosa mirabile che il medesimo vino alle volte parea dolcissimo, tal volta brusco, & alcuna volta sapea di malvagia. Et liberò anco di molte Suore dal duol di testa, & di stomaco, & di altri mali. Et di più tenendo conto la Canovaja del vino che si consumava di giorno in giorno, trovò che crebbe più di quaranta barili, & ne fu dato anco a molti secolari, i quali pigliandone con devotione restavano liberi da molte infirmità.

D'UN CHE FU SANATO DALLA LEBRA.

L' anno 1545. era in Firenze un giovane di anni 33. il quale si domandava Andrea di Batista da san Godenzo, tessitore di velluti, abitante nel Campaccio. Costui si trovava da capo a piedi coperto d' una scorza di lebra, & essendo povero huomo non poteva ajutarsi con le sue fatiche, ma era costretto di andare accattando; & tra gli altri andava spesso a raccomandarsi a un prete di san Lorenzo, detto Ser Pier Bernardo da Ripa, il quale un giorno gli disse; io vorrei pur che tu cominciassi un giorno a lavorare, & fare qualche cosa. Rispose il povero huomo volentieri lo farei; ma voi vedete bene come io stò. Soggiunse Ser Piero; vuoi tu guarire? disse l' infermo: sappiate che io non ho altro desiderio; disse all' hora Ser Piero, va, & lavati tre volte in Arno, dicendo ogni volta tre *Pater nostri*, & *tre Ave Marie* a riverenza di quei tre martiri, la cenere de' quali fu gittata in quelle acque, & sarai sanato, perchè quelle acque sono santificate da quelle sacre ceneri. Andò l' infermo semplicemente a lavarsi, secondo che il buon Prete l' ha-

vea esortato, & era del mese di Giugno, & spogliatosi disse tre *Pater nostri* & tre *Ave marie*, & poi entrò nell'acqua, dove stato alquanto uscì fuora, & quella lebra era tutta risecca, & stava per cascare. Tornò dunque il secondo giorno, & fatto il medesimo, tutte quelle schianze gli cascorno da dosso, & rimaseno nell'acqua. Et la terza volta tornato uscì del fiume colle carni sane, & pulite come un argento. Di questo ne è testimone detto Ser Pier Bernardo, Ser Francesco Bonino, Gio. Batista Velli, & il detto Andrea in san Marco confessò tutto esser vero in presenza di F. Thadeo Bartoli Priore, e di F. Marco della Casa suppriore, & di F. Vincenzo di Bernardo sagrestano di detto convento.

D'UN MIRACOLO FATTO AL VESCOVO DE' PAGANOTTI.

Il Vescovo di Vasona già Frate di san Marco domandato F. Benedetto di Piero Paganotti, quando il P. F. Girolamo fu sententiato alla morte, ebbe comandamento dal Papa sotto pena della privatione del Vescovado, che venisse a digradarlo insieme con li due compagni. Onde egli per timore acconsentì a far tale opera, con ordine de Commessarij, che non dovessi ricercare altrimenti la cagione della morte loro. Hor non andò poi molto, che il detto Vescovo infermò incurabilmente di tisico, & più volte gli si roppe la vena del petto; & una volta gli si roppe di tal sorte, che poco mancò che egli non mancassi di questa vita. Trovandosi dunque una volta solo nel letto per riposarsi un poco, vide venire a se tre Frati di san Domenico, l'un de quali, che parea il principale, si pose a sedere a piedi del letto, & stando gl'altri due ritti dinanzi a lui, il Vescovo vedendoli pensava fussino Frati di san Marco, o di santa Maria Novella; onde disse loro, chi siate voi? venite più quassù. Et non rispondendo loro nulla, il Vescovo ebbe più volte a replicare il medesimo, nè perciò essi giammai si mossono, se non poiche gli ebbe più volte chiamatigli. Onde andati più sù dinanzi a lui, & stando ritti, uno di loro gli disse: Monsignore, conosceteci voi? rispose il Vescovo, Padre, io non vi conosco. Soggiunse quel Frate, guardate pure se voi ci conoscete. Rispose di nuovo il Vescovo. Padre, io non vi conosco. Disse il Frate: bene è cosa da maravigliarsi, che voi non ci conosciate; noi ve lo vogliamo dire chi noi siamo. Questo quì è il P. F. Girolamo Savonarola da Ferrara, quest'altro è il P. F. Silvestro Marruffi, & io sono F. Domenico da Pescia, che voi digradaste quando andammo alla morte. Et detto così al Vescovo voltossi al P. F. Girolamo, & li disse: P. F. Girolamo abbiamo noi da rendere bene per male, o mal per male? rispose il P. F. Girolamo; noi abbiamo a rendere ben per male, & non mal per male. Di poi stendendo la mano, & dandogli la beneditione gli disse: nel nome di Dio tu sii sanato. Et così detto tutti disparveno, & il Vescovo rimase sano, & libero dalla sua infirmità. Questo miracolo fu narrato dal Vescovo proprio a i Frati nostri in questo modo. Soleva il detto Vescovo ogni anno per la festa della Epifania, & di san Marco cantar solennemente la Messa nella chiesa di san Marco; sendo dunque propinqua la Epifania, il Priore mandò secondo il solito dui Frati ad invitarlo, i quali furno il P. F. Simone Stradi, el P. F. Ruberto Ubaldini da Gagliano, i quali andorno al Munistero del Portico fuor della Porta a san Pier Gattolini, dove il detto Vescovo per sua quiete s'era ridotto. Havendolo dunque invitato, egli accettò volentieri l'invito; ma volle che i due Padri restassino a desinare seco quella mattina. Onde postosi a mensa con loro, mangiando si venne a ragionare del P. F. Girolamo, nel qual ragionamento disse il Vescovo queste parole: io ho gran paura di non percuotere un giorno il piede in un fil di paglia, & rompere il collo. Dissero all' hora i Frati; o perchè Monsignore? Rispose il Vescovo: perchè io gli digradai. Disse l'uno de Frati: voi facesti la obedienza. Soggiunse il Vescovo: io la feci come la feci, si suol commettere al Vescovo, che esamini prima quella persona, che si ha a digradare; & trovato il difetto proceda a digradarla; ma a me fu comandato, che io non ricercassi nè che nè come, ma senza altro lo digradassi. Vedete dunque se ho ragione di temere, ma notate ancora quel che m'è occorso poco tempo fa. E così seguitando narrò loro a mensa tutto il miracolo sopradetto, Li quali dui Padri lo raccontorno poi in S. Marco. Et il P. F. Simone Stradi, Frate osservantissimo, & di santa vita, lo raccontò in particolare a me F. Vincenzo di Bernardo essendo io suo novitio in S. Domenico di Fiesole. Et di poi me l'ha confermo più, & più volte, & l'ultima fu nell'infermità, della quale egli si morì, sendovi presente il P. F. Marco della Casa suppriore di S. Marco, & il P. F. Vincenzo Sette da Perugia Lettore.

ALCUNE MEMORIE DEL P. F. JACOPO DI SICILIA NOTATE DAL P. TIMOTEO DE' RICCI VECCHIO.

Molte volte io F. Timoteo di Ruberto de' Ricci da Firenze dell' Ordine de' Predicatori ho desiderata far memoria di alcune cose udite dalla propria bocca del Reverendo P. F. Jacopo di Sicilia, mentre egli fu per cinque anni Priore di S. Marco circa l'anno 1516. Padre di santissima vita, & di somma reputatione in tutta la provincia nostra. Volendo dunque ora in parte sodisfare a questo mio desiderio, dico, che trovandomi io una sera con sua Reverenza, la pregai fussi contento di dirmi, se sapea nulla che fusse testimonio della santità del P. F. Girolamo da Ferrara, dicendoli, che arei voluto testimoni fuor del nostro circuito di Toscana. Il quale benignamente mi rispose, che intorno a questo avea due cose da dirmi molto notabili; & soggiunse: Trovandomi io in Sicilia attualmente Visitatore in un convento, dopo la morte del P. F. Girolamo, mi abattei ad un frate domandato F. Francesco Rera da Messina, il quale per la sua santa conversatione era per tutto il Regno domandato il santo, & incontrandolo nel primo chiostro dinanzi al Capitolo caritativamente lo trassi per la cappa in Capitolo, & gli dissi: Padre F. Francesco, vorrei, che mi dicessi quello che voi intendete, & credete nell'animo vostro del P. F. Girolamo da Ferrara, come sapete, abruciato in Firenze con due altri frati. Alla quale domanda egli rispose così: Reverendo P. Visitatore, io non ho di tal cosa cognitione cuna, nè in bene, nè in male. Allora io gli dissi: vi comando *in virtute Spiritus Sancti, & sanctæ obedientiæ*, che in fra tre giorni appartenenti alla visita di questo luogo mi rispondiate la verità di quello che ne intenderete. Et egli inchinato il capo riverentemente accettò l'imposta obedientia. Il seguente giorno a caso mi riscontrai in lui appunto nel medesimo luogo dinanzi al Capitolo, & mi prese per la cappa accennandomi, che mi voleva parlare, & entrati insieme in Capitolo disse così: Padre Visitatore, jeri voi mi domandasti quello che io sapeva del Rev. P. F. Girolamo da Ferrara abbruciato nella città di Firenze con due compagni; io vi risposi il vero, che non avevo di lui cognitione alcuna; ma hoggi rispondo a V. R. mosso dalla vostra potestà, & forzato dalla obedientia, cioè, che li tre frati dannati al fuoco sono tutti tre computati nel coro de' Martiri in cielo. Et detto questo ci partimmo allegri l'uno dall'altro. Et dipoi il dì seguente il detto Padre accostandomisi di nuovo dissemi nell'orecchio, P. Visitatore, quello che jeri vi dissi di quelli tre Padri, tutto è vero. Et io F. Timoteo sopradetto ho scritto fedelmente tutto questo

ad

ad futuram rei memoriam per contento universale di tutti i fedeli, & prima a onore di Dio glorioso, poichè a sua Majestà è piaciuto, che *ex ore proprio illius Patris hac audierim auribus meis, ut sincere illa enarrare his, qui audire, vel legere voluerint*.

DELLA SANTITA' DI DETTO FRA FRANCESCO.

Nel medesimo tempo, & luogo narrommi il detto P. F. Jacopo, come essendo Vicerè di Napoli Consalvo Ferrando, chiamato il gran Capitano, & combattendo egli contra i Franzesi, detto F. Francesco inspirato da Dio andò a ritrovarlo, & gli disse, che infra termine di 15. giorni dovea ottenere la vittoria, avvisandolo da parte di Dio, che egli, quanto era possibile, impedisse gl'incendj, gli omicidj, & gli altri scandali, che in simili frangenti sogliono occorrere; & che altrimenti facendo, guai a lui, & alla casa sua. Et essendo poi successa la vittoria, secondo che il detto Padre avea profetato, il Vicerè sopradetto spese in varj benefizj fatti a' Conventi dell' Ordine nostro intorno a xx. mila scudi. Aggiunse anco il detto P. F. Jacopo, come questo P. F. Francesco era molto dedito all' oratione, & grande amatore della povertà & del silentio, & che quanto poteva fuggiva il parlare co' gran Maestri. Onde volendo una volta il suo Prelato mandarlo a parlare a una Signora, la quale molto desiderava di conoscerlo, egli allegando la perdita del tempo, & altre ragioni ricusava l' andarvi. Veggendo dunque il Prelato tanta repugnanza, gli comandò un giorno, che andasse a visitare una povera donna inferma, dove egli volentieri andò, vi trovò la detta Signora, che quivi l' aspettava; talchè ingannato non potè fare, che non parlassi seco per un gran pezzo. Ma ritornato poi al Convento disse al Prelato, che egli come prima s' era ingannato, aveva perduto tempo, dimostrando, che non avea possuto persuadere alla detta Signora alcune cose pertinenti alla sua salute.

D'UN ALTRA RIVELAZIONE FATTA DEL P. FRA GIROLAMO.

Soggiunse ancora il P. P. F. Jacopo, come essendo egli stato mandato a Firenze da Papa Alessandro dopo la morte del P. F. Girolamo, acciò fussi Vicario Generale della Congregazione, trovandosi per le gran tribulationi il Convento di S. Marco molto oppresso dalle fatiche, & dalle occupationi, talche egli solo non poteva supplire ad ogni cosa occorrente, scrisse a Roma a nostri Superiori, che volessino mandargli per ajuto qualche buono & valente Padre. Onde fu a questo eletto un P. F. Angelo da Palermo, & fattoli comandamento, che quanto più presto venisse a Firenze, il quale contristato insino alla morte per tale obedienza, rispose così al Prelato: Padre Rev. mandatemi più tosto in qualsivoglia lontano paese, che a Firenze, dove i nostri frati, & particolarmente li tre condennati al fuoco hanno, come ho inteso, tanto scandalizzato quella Città. Ma il Prelato volse pure che egli venisse. Onde egli partito di Sicilia venne a Roma, & trovandosi nel Convento della Minerva, posto una volta in oratione, fu interiormente illuminato dal Signore & fatto certo quanto egli si ingannassi circa li tre Padri abbruciati li quali erano stati servi, & ministri particolari di Dio. Et tanto consolato si partì da quelle orationi, che gli pareva ognora mille anni di trovarsi a Firenze. Dove poi arrivato, quando il P. F. Jacopo lo vide, levati le mani al cielo ringratiò Dio, che i Prelati gli avessino mandato un Padre, del quale non arebbe saputo desiderare un altro che fusse stato più secondo il cor suo. Et poichè ebbeno mangiato insieme all' ospitio, si ritirorno soli in una camera, dove il P. F. Jacopo, gli disse: o Padre ditemi, come intendete voi questa cosa della morte di questi nostri tre Frati? a me pare, che chi ne dice male siano buone persone; & che chi ne dice bene siano anco migliori; onde io non so quello, che m' habbi a credere. Il P. F. Angelo stava cheto, & non rispondeva niente. Ma pure importunando il P. F. Jacopo, gli rispose sorridendo: Et che so io se quello, che vi rispondessi, fussi secondo il vostro volere? all' ora disse il P. F. Jacopo: o Padre mio, che altro debbo io desiderare di sapere, se non la mera verità di questa cosa! All' ora il P. F. Angelo apertogli il cuor suo gli scoperse quanto a Roma gli era occorso nell' oratione. Onde il P. F. Jacopo lietissimo l' abbracciò & baciò; dicendogli: o Padre mio, questo è quello, che io desideravo di sapere. Hora son sodisfattissimo; & così molto lo ringratiò che l' avesse fatto partecipe di tal segreto.

D' UNA MONACA DI S. VINCENZO SANATA MIRACOLOSAMENTE.

Fù, & è ancora hoggi in S. Vincenzo di Prato una Monaca detta Sor Obedienza, figlia di Simon Ginori, la quale ebbe una infirmità, che gli durò circa sei anni; dipoi peggiorando diventò hidropica e rattratta in modo con le gambe stravolte, che le calcagne le toccavano quasi le rene, & il braccio diritto era tutto disteso, & interizzato, talche non potea punto piegarlo, nè potea dormire, nè star posata sopra quel lato, e le dita della mano erano tanto serrate, & ritirate nella mano, che ella incominciava già a infracidirsi. Le quali rattrazioni venivano di sceso, & infirmità occulta, & incurabile come espressamente affermavano Maestro Marcantonio da S. Gimignano, e Maestro Nicolao di Maestro Luca. E bisognò metter una piastra di piombo tra la palma della mano, e la punta delle dita per prohibir la corruzione. Hor trovandosi la Città di Firenze assediata dall' esercito di Papa Clemente, le Monache di S. Vincenzo, che erano in numero più di cento; per fuggire il pericolo de' Soldati quasi tutte vennero da Prato a Firenze, & alloggiorno nel Palazzo di Giovanni Bartholini, vicino a S. Trinita, & fra l' altre con gran faticha venne la detta suor Obedienza inferma portata nelle ceste. Essendo dunque le dette Monache visitate da certe Gentil donne parenti loro, una fra l' altre, che avea una Figlia in detto Monistero, & aveva avuto in casa sua un miracolo sopra un infermo mediante una reliquia del P. F. Girolamo, la quale vedendo la strana infirmità della detta Suora, propose alle Monache la detta reliquia, esortandole ad aver fede in quella, & offerendosi a portarla loro, se la volessino. Il che intendendo le Monache volentieri l' accettorno. Onde ella tornando un altro giorno portò la detta reliquia, & era della carne arrostita del P. F. Girolamo, e si serbava nel Monistero di S. Lucia di S. Gallo. Ricevuta dunque le Monache questa reliquia con molta reverenza, fecero quel giorno, & tutta la notte seguente di molte orazioni, intorno a quella inferma con ferma fede di dover essere esaudite. Et in particolare una sua sorella carnale monaca del detto Munistero chiamata suor Prudenza avea più anni fatto orazione a quelli tre Martiri, & avea desiderato qualche reliquia loro per porla addosso alla sua sorella inferma. Hor come piacque a Dio una mattina che fu alli XII. d' Ottobre 1529. dicendosi la Messa, quando fu il tempo di levare il Signore una Suora, detta Suor Margherita de' Buoningegni prese quella S. Reliquia, e la pose sopra la mano rattratta, dicendo a Dio nel cuor suo: se quelli tre Padri Nostri sono ora beati dinanzi a te, facci, Signore, questa grazia di sanar questa inferma in questo punto. Il che detto la inferma in un subito si risentì, & in presenza di un gran numero di Suore per virtù di detta reliquia aperse la mano cascando in terra la piastra di piombo, & potè piegare il braccio. Onde prese la reliquia da se stessa, & la baciò, & insieme la mano risanata che la teneva. Et sentì gaudio inestima-

ſtimabile non ſolamente lei, ma anco tutte l'altre Suore. Dipoi lei da ſe ſteſſa con la medeſima reliquia toccò le ginocchia ſue, & ſubito le diſteſe, in modo, che poteva ſedere. Et non andò più innanzi per allora, diſponendo così la Providenza di Dio. Onde ella andava per caſa con le gruccie, parendole aver ricevuta una gran ſanità, ringraziandone ſempre Dio. Dipoi alli 26. di Gennajo 1530. le Monache fecero un altra volta portar la detta reliquia. Et fatta come prima la comune orazione, & tocca con eſſa le gambe della medeſima Monaca inferma, ſe ne diſteſe ſubito una interamente, & di quella reſtò ſana affatto; ma l'altra non ſi moſſe punto infino alli 19 di Marzo del medeſimo anno, quando fecero portar la terza volta la ſopradetta reliquia, con la quale toccando l'altra gamba, ſi diſteſe come l'altra, e reſtò perfettamente libera. Onde ella con gran letizia laſciò le gruccie ſulla predella dell'Altare, & da ſe ſteſſa andò per tutta la ſala, che allora ſerviva per Chieſa. Vennero poi a vederla Marcantonio, & Maeſtro Atanaſio Medici eccellentiſſimi, & vedendola Maeſtro Marcantonio diſſe con gran maraviglia; ſe io non vedeſſi queſto poco d'attrazione in queſta parte della mano, che prima era tanto inſenſibile & arida, non crederei mai, che queſta fuſſi quella Suora medeſima. Dove è da notar che le dita della man deſtra, che prima era rattratta non ſi diſteſero perfettamente, ma rimaſero così alquanto piegate, come per un teſtimonio del miracolo; perciò che tal piegamento non la impediſſe nè dal filare, nè dal cucire, nè dallo ſcrivere, nè da nient'altro eccetto che dal far il pane, dove biſogna per iſpianarlo aver la mano perfettamente diſteſa. E doppo l'aſſedio tornando le Monache a Prato ella andò ſempre a piedi più gagliardamente, che molte, le quali erano ſtate ſempre ſane. Fu queſto miracolo di tanto ſtupore, che per tutta Firenze ſe ne parlò. Talche il Vicario dell'Arciveſcovo lo inteſe, & ſe non era il P. F. Niccolò Michelozzi, Prelato delle ſuore, *coram teſtibus* ſarebbe eſaminata la coſa. Et noti ciaſcuno, che il preſente miracolo è ſtato da me raccolto, & ſcritto fedelmente queſto dì XXV di Agoſto 1538. alla preſenza di quella Suora ſanata, la quale ancor vive, & della Madre Suor Cecilia Baldacci da Firenze, al preſente Priora del Monaſtero, ſiccome era anco al tempo del miracolo, & della Madre Suor Raffaella da Faenza ſuperiora, e della Madre Suor Colomba de' Medici ſoppriora quando fu fatto il miracolo, & della Madre Suor Margherita de' Buoningegni, & di molte altre, che ſi trovorno preſenti al miracolo. & queſta è la mera verità notata da me Fra Tommaſo di Ruberto de' Ricci di Firenze, confeſſore del predetto Moniſtero, a preghi di tutte le ſopradette Suore a laude, e gloria del noſtro Signore Iddio.

Io F. Timoteo da Perugia, il quale di mia propria mano ho traſcritto il ſopradetto miracolo inſieme con l'altre memorie del P. F. Girolamo, che in queſto libbro ſi contengono ſo fede, come a dì XXIX. d' Aprile di queſt' anno MDLXVI. andando io al Capitolo di Piſtoja, & paſſando da Prato, andai appoſta al Muniſtero di S. Vincenzo per informarmi della verità di queſto Miracolo, & parlai con quella medeſima Suor Obedienza de' Ginori, al preſente ancor viva, & con gli occhi miei viddi quel poco di attrazione reſtata nella ſua mano, & lei medeſima confermò eſſer vero quanto di ſopra è ſcritto, & il medeſimo diſſe ancor Suor Filippa Strozzi ſuppriora del Muniſtero, la quale ſi trovò preſente al Miracolo, & così alcun altre Suore confirmorno la medeſima verità.

DI UN ALTRO MIRACOLO OCCORSO NEL DETTO MUNISTERO DI S. VINCENZO.

Suor Caterina di Pier Franceſcô de' Ricci trovandoſi Idropica, e gravata dal mal di Pietra, & eſſendo già ſtata due anni con la febbre continua anguſtiata anco con un poco di Aſma, & da altre pene, fu in queſto modo miracoloſamente ſanatá. L'anno 1540. alli 21. di Maggio fu fatto voto al P. F. Girolamo, & ſuoi compagni, che ſe ella guariva di quella pena, & afflizion di ſtomaco, & corpo, & dal mal della Pietra infra tre giorni, cioè per tutto il dì 23. di Maggio ſi canterebbono ſucceſſivamente tre Meſſe in onor loro, & ſi guarderebbe il giorno della lor feſta tre anni continui. Fatto queſto voto, & poſtale addoſſo una reliquia del P. F. Girolamo tanto peggiorò, che incominciò a chieder licenza di levarſi da doſſo la detta reliquia. Pur ſconfortata non lo facea ma ſeguiva di raccomandarſi a Dio, pregandolo, che la ſanaſſi per li meriti delli tre Santi. Et così fece fintanto, che vinta dal dolore, & confuſa da tedio parve che la mancaſſe la ſperanza della ſanità, ſendo già ſtata trenta notte, & trenta giorni continui ſenza aver mai punto dormito. Et eſſendo ella ſolita di ſtar ſempre accompagnata da diverſe Suore, la notte della vigilia delli tre Santi chieſe per grazia di reſtar ſola, per poter più liberamente orare. Et così ſtando alle ſette ore ne crebbe tanto il dolore, che perduta quaſi la ſperanza di dover ottenere la grazia ſe n'andò all'altarino della camera ſua dove con un lume acceſo erano alcune reliquie delli detti Martiri, & con puerile inconſiderazione, & empito toltaſi dal collo la reliquia, che ella v'avea, la gittò ſopra di quell'altarino ma con tele inavvertenza, che venne all'eſtremità di eſſo in tal modo che umanamente era impoſſibile non foſſe caſcata in terra. Nondimeno ſi rattenne in quell' eſtremo ſenza caſcare. Et le venne anco penſiero di cavar di camera il detto altarino, & metter ogni coſa nell'andita dell'infermeria tanto ſi ſentiva di mano in mano peggiorar. Stando in queſto concetto, vinta dalla ſtracchezza, & dall'affanno s'abbandonò colla teſta, & con le braccia ſopra di quell'altarino, & le parve ſubito d'addormentarſi. Ecco a lei apparire tre Frati dell' Ordin noſtro molto ſplendidi, i quali ella guardando diſſe a quello di mezzo, che gli parea che foſſe ſopra una nugola: chi ſiate voi. Alla quale egli riſpoſe: Oh non mi conoſci tu? a cui ella diſſe: Padre no che non vi conoſco. Soggiunſe egli: a chi chiedi tu dunque le grazie? Riſpoſe ella: a F. Girolamo le chieggio. Et io ſon deſſo diſſe egli. Ma prima che tu riſani voglio che tu mi prometti due coſe; prima, che tu ti eſerciti quanto puoi nella virtù dell'obedienza; dipoi che domattina tu ti confeſſi, & ti communichi. Era in tal giorno la feſta della SS. Trinità, & anco delli tre Padri, ſendo alli 23. di Maggio. Et dette quelle parole le fece un ſegno di croce in ſullo ſtomaco, & un altro ſul corpo; dipoi la baciò la parte deſtra del viſo dove l'erano alcuni giorni innanzi uſcite alcune ſchianze roſſe. Poi le diſſe: hor ſtà sù & va, & ringrazia Iddio, & ſappi che le tribulazioni preſto preſto ſaranno, & preſto ſarà la gloria noſtra in terra; & mentre le parlava tenne ſempre la mano ſulla ſpalla di lei; la qual venne poi a deſtarſi con gran terrore, il quale ſi convertì ſubito in grandiſſimo gaudio, trovandoſi lo ſtomaco diſenfiato, & ſanato quaſi affatto. Et dirò queſta ſemplicità per narrare appunto come ella diſſe, che in quel punto ella andava guardando dove il ſuo corpo, & il ſuo ſtomacho le foſſe caduto. Et dopo queſto gittò trentadue pietre duriſſime, & nere come paragone, tra le quali ve n'era alcune groſſe come fave, altre da più bande taglienti, & con eſſe gittò circa una mezzetta d'acqua ſenza punto di ſangue; & gittandole non ſentì alcun dolore. Er tutto queſto poi vedendo il Medico, domandato Maeſtro Franceſco da Caſtiglione Aretino, diſſe tal ſanatione eſſere ſtata miracoloſa, & ſopra le forze, & ordine della natura. Pregò la Madre Priora il Medico, che non voleſſe parlar di tal coſa fuora del Muniſtero; ma egli non volle prometterle niente anzi lo divulgò per la terra alla prima occaſione.

D' UN ALTRO MIRACOLO OCCORSO IN FIRENZE.

Una figlia di Piero di Matteo Berti, detta per nome Lisabetta, maritata a Bernardo Mazzinghi, doppo che fu alquanto di tempo stata col marito, le venne addosso una pessima infermità, talchè era tutta piagata dal capo a' piedi, & non poteva giacere, nè sedere in modo alcuno senza grandissima pena. Et essendo stata così un tempo, occorse, che un giorno ebbe non sò che dispiacere dalla sua suocera domandata madonna Oretta, la quale infastidita del male suo le disse: tu ti morrai pur una volta, & ti ci leverai dinanzi. Quella povera figliola non rispose niente, ma voltatasi a Dio disse: Signore, o tu mi sana, o fammi morire, perchè non posso più vivere in questo modo. Subito che ebbe dette queste parole vidde la sua camera piena di splendore, & tre Frati, che venivano verso di lei; & quello di mezzo, che era più splendente degli altri dui, li disse: Stà su figliuola, che tu sei guarita. Et così detto sparirno. Et ella si pose in ginocchione, & cominciando a rendere gratie a Dio venne quivi la suocera, la quale si stupì vedendola levata. Et domandando lei della cagione, rispose, che pensava esser guarita, & esortava ancor lei a fare oratione, & ringratiare Iddio; & fatto alquanto oratione si levò sù, & narrolle il tutto. Di che ella fu molto lieta essendo molto affetta al P. F. Girolamo. Di lì a poco venne il fattore di Bernardo suo marito, che veniva per conto di certa seta, che le donne incannavano; & trovando la detta M. Lisabetta fuor di letto, che rassettava la casa molto si maravigliò. Et ella lo pregò, che subito andasse a darne avviso a suo padre, dicendoli, che venisse insin quì. Ma prima ella mandò per il suo Parrocchiano, al qual dette limosina perchè dicesse alcune Messe a riverenza de' tre Martiri. Ma il fanciullo considerando sì gran miracolo, corse di tratto alla bottega di Bernardo, & gli disse come la donna sua era guarita. Il quale venendo subito a casa, fattosi raccontare il caso, incominciò a farsene beffe, & comandò alla moglie, che ella entrasse nel letto, non potendo imaginarsi, che ella fussi guarita. Et mandato per alcuni Medici, consigliorno, che ella pigliassi il legno. In questo venne Pier Berti suo padre, & sentendo questo rumore disse alla figliuola, che facesse l' obbedienza, & si lasciassi medicare. Et cominciando ella a pigliare il legno in capo a otto giorni i piastrelli cascorno, & sonavano come se fossino stati al sole un anno. La suocera avendoli raccolti gli mostrò al marito, dicendogli: vedi tu, figliuol mio, se gli è vero quanto la tua moglie ti disse? Rispose, che perciò non credeva, perchè il miracolo si suol fare in uno istante. In capo a 24. giorni doppo tal caso il detto Bernardo tornato un giorno a casa molto stracco si gittò sul letto, dove stato alquanto, sentì in camera un gran romore, & cominciò a gridar con molto spavento. La moglie, che per obedirlo stava ancora in camera per conto del legno, che pigliava, mandò la serva a vedere, che cosa avesse, la quale lo trovò in sul letto, che molto si raccomandava alla Annunziata, promettendo di mutar la vita sua. Et venuta la serva si fece da lei portare al luogo necessario, donde poi ritornato in sul letto, tenendosi sempre il viso turato con le mani, & gridando forte si morì. Et la donna sua udendo la cosa restò subito di pigliare il legno, nè fece altre guardie. Questo narrò detto Pier Berti. Et anco F. Antonino di Antonio Berti ebbe questo miracolo in scritto da una sua zia monaca di S. Marta, che era sorella di detta M. Lisabetta, & da lei proprio aveva inteso. Et io F. Vincenzo di Bernardo ho avuto il medesimo da Maria Caterina del Chiaro, la quale intese tutto da Maria Lisabetta.

NOTA
DEL P. GIO. DOMENICO MANSI

INTORNO ALLA SOPRASCRITTA VITA.

Sebbene sia questa la prima volta che la Vita di sopra recitata tutta intiera, come sta nel Codice manuscritto Lucchese venga posta in luce; contuttociò stimo mio dovere avvertire i Lettori, che una gran porzione di essa, divisa però e distratta in più parti fu copiata e stampata in Parigi nel secondo tomo della Vita di Fra Girolamo Savonarola di Gio. Francesco Pico Conte della Mirandola scritta in latino, nelle Note che a quella furono fatte, e ivi rapportata sotto il nome del suo autore Fra Timoteo Perugino. Principia l' Autore di queste Note a riferirla poco più avanti del capitolo sull'esperimento del fuoco, e poi seguita a valersene quà e là fino a dopo la morte dei tre Religiosi, e la narrazione di alcune poche grazie miracolose, e strane punizioni di alcuni che vi cooperarono, lasciando tutto il rimanente, che quì viene diffusamente registrato.

JOANNIS DOMINICI MANSI

in sequentes literas

PRÆMONITIO.

Cum in ea, quam dedi, vita P. Hieronymi Savonarolae legatur, intentatam fuisse adversus illum capitis causam, quod seculares Principes ad procurandum generale concilium adversus Alexandrum VI. per literas instigasset, easque a Duce Mediolanensi interceptas in adversariorum manus devenisse, natum hinc eruditorum desiderium, credo, eas literas videndi, quorum desiderio ut satisfacerem effecit ms. codex in Biblioth. Collegii mei servatus, easque hic subdo. Quod vero ex illis judicium ferri possit, sive pro Alexandro VI. in urgenda Savonarolae nece, sive pro Savonarola in castigandis Alexandri VI. vitiis, in medio relinquo. Profecto sicut nec Alexandrum excusaverim de nimia in vitia licentia, quam & Raynaldus in Annalibus non dissimulat; ita neque Hieronymum commendaverim, quod cum privatus fuerit, nimio studio vitia Principis emendandi & castigandi rapi se eo usque permiserit. Rursus sicut Alexander causationem aliquam praetendere potuit, extremum supplicium in Savonarolam decernendi; ita & potuit suam obtendere Hieronymus, quod haec molitus fuerit, Deo jubente & auctore.

AL

AL SERENISSIMO IMPERATORE

Esortandolo a fare raunare il Concilio, e si obbliga in quello di mostrare per ragione naturale, e sopranaturale, che Papa Alessandro VI. non era Cristiano, ne avere punto di fede; tradotta in volgare per Frate Ignazio da Ferrara.

SErenissimo Imperatore. Il Signore Dio Padre della smisurata liberalità, e fonte ed origine di bontà, mostrando la sua singolare, e perpetua providenza e clemenza verso l'umana generazione, promise per Amos suo Profeta di non fare cosa alcuna, se prima non la facesse manifestare alli suoi veri Profeti. Ed avendo in questi nostri tempi deliberato far giudizio e misericordia in terra, cioè punire con li flagelli le abominazioni e peccati, che regnano nel suo Tempio, e cacciare i ministri scelerati della sua Chiesa, e rendere a quella la sua antica bellezza, e pietosamente incaminando i fedeli convertirli a se, ed alla sua Fede; e queste cose a me, benchè inutil servo essendosi degnato rivelare, non ho restato già otto anni sono nel cuor dell'Italia, onde la fama per tutto è sparsa, chiamar, dico, li peccatori a penitenza, e manifestar l'ira di Dio, la quale è imminente al Mondo. E per questo con molte ragioni mi sono sforzato esaltar la fede di Cristo, ed esercitare gli uomini alla vera e sincera vita, e religion Cristiana, aspramente riprendendo i vizj. Di qui è che la verità, essendo molto odiosa a' cattivi, ha offeso di molti, e contro di me eccitatili e commossili, i quali gloriandosi del malfare perseguitano quantoche possono li buoni, acciò non siano per i loro gravi peccati svergognati. Ma il Signore gli manifesterà, e punirà lui con loro vergogna. Ora approprinquandosi il tempo della vendetta il Signor mi comanda e vuole, che io a Voi Re, e Principi della Republica Cristiana scuopra alcuni secreti, acciocchè voi sappiate in quanto pericolo (per il vostro sopportare, e per vostra negligenza, e per le vostre discordie) sia ora la Navicella di Pietro. Per la qual cosa ha castigato, e punito nell'ira sua i Re, a'quali sopra tutti toccava porvi riparo, avendo morto i loro carissimi figliuoli. Imperocchè sotto il Cielo non vi può essere maggior peccato, che guastare il vero culto a Dio in disonor di sua gloriosa Maestà, il qual peccato lassando impunito, e far vista di non vedere quello, che s'appartiene, e può impedire, non è altro, che dar libera licenza di peccare, e di nutrire i vizj enormi negli uomini, come al presente nella Chiesa di Dio vediamo, nella quale dal capo a'piedi non è sanità, ma una abominazione di tutti li peccati, stando voi quieti ed adorando voi il morbo, il quale nell'alta sedia di Pietro sede, e senza vergogna per tutto discorre. E però il Signore è adirato per l'insopportabil fetore. E già un pezzo fa non ha lasciato esser nella Chiesa alcun Pastore, testifico io in verbo Domini questo Alessandro VI. non esser Papa, e non potere esser ricevuto per Papa. Imperocchè, lasciando da parte lo scelerato suo peccato della Simonìa, con la quale ha comperato il Seggio Papale, ed ogni dì a chi più ne dà vende i benefizj Ecclesiastici, e li altri poi suoi manifesti vizj. E in frà le altre cose io affermo lui non Cristiano, e non crede esser alcun Dio; il che trapassa il colmo d'ogni infedeltà. E a tutto il Mondo, a tempo e luogo opportuno scoprirò altri suoi occulti vizj, come che adesso il Signore mi ha comandato. Per la qual cosa da parte di Dio, dal quale, o Serenissimo Imperatore, avete avuto codesto alto Impero, vi prego, e scongiuro voi con gli altri difensori della Republica Cristiana, che posto da parte ogni indugio, ed ogni terrena discordia cerchiate si faccia il Concilio in luogo atto, e libero, acciocchè si ponga riparo gagliardamente a tanto danno delle Anime, e così gran pericolo della Navicella di Pietro; altrimenti non potreste fuggire un gravissimo peccato, e l'ira di Dio. Di questo medesimo per comandamento di Dio ho avvisato il Re di Francia Cristianissimo ed il Re di Spagna, Inghilterra, ed Ungheria, affinche tutti insieme siano commossi a provvedere alla salute commune. Ed io mi obbligo quanto posso, ed assolutamente prometto, nè mai mi ridico, non solo, dico, provare queste cose con chiare ragioni dinanzi a tutto il Concilio, ma che Dio etiam con apertissimi miracoli dimostrerà quelle esser vere. Della qual cosa avendone da lui avuta certissima promessa, e confidandoci non in noi ma in Dio, la gloria del quale solamente cerchiamo, promettiamo certissima prova. E sebbene Dio rare volte usa questi miracoli, non è però mancato mai ne'bisogni, essendo apparecchiato sempre ne'bisogni ad ajutare quelli, che in verità gli domanderanno ajuto. Voi adunque, Serenissimo Imperatore, non vogliate con vero danno disprezzare il comandamento di Dio, anzi pigliate l'orme di Cristo, e mandate ad effetto quello, che appartiene all'onor di Dio, ed all'offizio vostro circa la religion Cristiana; acciochè superati prima gl'intrinseci nemici di Cristo, i quali sono più pessimi, possiate poi più facilmente aver vittoria degl'infedeli estrinseci; la qual vittoria Dio vi darà grandissima per premio delle vostre fatiche. Nell'ultimo questo vi dico, che non è cosa alcuna, che più si convenga alla Maestà, e grandezza vostra, nè cosa più santa, e gloriosa potete fare (sebben voi acquistassite tutto l'Impero Cristiano) che liberar l'onor di Dio dalla sopradetta avuta ingiuria; e sopra ogni cosa dovete avere a cuore di mondare, e liberare la Chiesa sua da tanta strana, e immonda polluzione. Il Signore Gesù Cristo si degni donarvi la sua grazia spirituale, e la felicità eterna. Amen.

AL RE, E REGINA DI SPAGNA

Della sopradetta materia di fare radunare il Concilio, tradotta in volgare per Frate Ignazio da Ferrara.

SErenissimi Principi. Più volte ho inteso le opre vostre grandi e gloriose nel vincere e soggiogar gl'Infedeli, e scacciare i nemici di Cristo, ed i pessimi suvversarj della Santa Fede; onde per il zelo della Chiesa, la quale è casa di Dio, molto mi sono rallegrato veggendo la Maestà vostra non aver cosa più a cuore, che l'onor di Dio, e difensione e dilatazion della Fede, siccome alla grandezza vostra si conviene. Ma se quanto più voi di fuora nella Chiesa di Dio edificate e mandate innanzi, altri

tri poi vi siano, che dentro guastino e mandino per terra, non potrà stare in essa alcuna cosa stabile e ferma. Imperocchè essendo scommosso il fondamento, tanto maggiore ruina è necessario, che abbiano le cose, che sopra di quello sono edificate. Avendo dunque Dio a me infra gli altri inutil servo, rivelato per sua grazia voler rinovare la Chiesa sua con il flagello, di già otto anni ho gridato in mezzo dell' Italia predicando la penitenza, prenunziando queste cose per manifestare la verità. E per questo sono incorso in molti pericoli e tribolazioni, le quali ogni giorno crescono, benchè per l'amor di Cristo mi siano dolci, sapendo non esser cosa nuova, ma di già lungo tempo detta dall' Apostolo, cioè che chiunque vuole santamente vivere, e camminare per la via di Cristo Gesù sarà sempre perseguitato. Ho gridato, dico, penitenza, acciocchè tutto il mondo, e tutti i popoli ritornino a Dio. Ma ora m'ha il Signor comandato, che molto più forte gridi, e che io manifesti in quanto pericolo sia la Chiesa sua per i peccati degli uomini, e per la negligenza de' Principi Cristiani, a' quali sopra ogni cosa tocca non sopportar quelli, che guastano la vigna di Dio, e molto meno essi lavoratori di detta vigna, i quali sono autori di tutto questo male. Essendo stato comandato a tutti d'aver cura, e custodire le cose del Signore; e non potendo altri che i Principi, ed i Re impedire tanto male, la qual cosa avendo fino ad ora trasgredito, è stata la principal causa, che Dio si sia sdegnato, ed in parte sfogato l'ira sua sopra i vostri figliuoli, come fece già sopra i primogeniti d'Egitto. E non dobbiamo pensare che sia piccol peccato non si curare del disonor di Dio: imperò quello è molto crudele, il quale per negligenza, e per non voler punire quelli che errano, dà licenza di peccare, massime quando non ci è altri che puniscano quelli che errano: guardate vi prego quanta abusione regna nella Chiesa, e sopra tutto nella Chiesa Romana, dove in cambio di religione, di santità e clemenza, regna superbia, avarizia, e lussuria, ed ogni sorta di scelerità. E questi vizj non si fanno occultamente, ma sfacciatamente, ed alla scoperta, e senza alcuna vergogna. Avendo dunque Dio queste cose così nefande in orrore ed abominazione, già un pezzo ha lasciato la sua Chiesa essere sbattuta, e senza Rettore e Pontefice; ed ora ha voluto, che quella cosa venga in luce. Sappiate adunque Alessandro VI. non esser Papa, ed ancora non può essere, non dico solo per aversi lui con simonia usurpato quella Sedia, e per altri suoi manifesti peccati; ma etiam per le sue occulte scelerità, le quali a tempo, e a luogo publicheremo con orrore e meraviglia di tutto il Mondo. Delle quali cose questa principalmente vi manifesto per comandamento di Dio, che egli non è Cristiano, e non ha fede alcuna non dico formata, ma etiam informe. Onde v'annunzio il comando di Dio grande, e vi protesto qualmente sarà il danno dell' Anima vostra, se voi di questo non mi crederete. Di modo che posto da banda tutte le altre faccende, e le discordie che avete, cerchiate e sollecitiate, che si rauni un Concilio grande in luogo atto, e libero, acciochè un male tanto dannoso alla Republica Cristiana più non si sopporti. Ed io mi offerisco, e prometto, che non solo con argomenti certissimi proverò le sopradette cose dinanzi al Sacro Concilio; ma etiam che Dio con segni sopranaturali manifesterà quelle cose esser verissime, perchè tutto questo certissimamente abbiamo da lui. E se forse per inconsiderazione, o negligenza per infino adesso avete in questo mancato (dico questo perchè vi ho per persone molto cristiane) ma ora che l'avrete saputo tanto con maggior cura e sollecitudine insieme con gli altri Re Cristiani dovete attendere a questa cosa tanto santa, buona, e necessaria. E di questo medesimo ne ho avvisato il Serenissimo Imperatore, ed il Re di Francia, quello d'Inghilterra, ed Ungheria, i quali sono i principali de' Cristiani; e di questa cosa ne conseguirete maggior laude, e più merito, levando dico un tanto gran male intrinseco dalla Chiesa, che se tutti li barbari, ed infedeli voi superassite, i quali nondimeno Dio vi darà nelle mani, ed avvanzerete tutti gli altri Re predecessori in felicità, e gloria in Cielo, e Terra, ed il nome vostro sarà sempre per tutto famoso. Il Nostro Signore Gesù Cristo custodisca, indirizzi, ajuti, e conservi cotesta coppia vostra in matrimonio congiunta tanto religiosa e rara, in esso, il quale è vera salute.

Lettera del P. F. Hieronymo da Ferrara a Papa Alexandro VI. esortandolo a temer grandemente il giudizio di Dio sopra di lui che essendo l'offizio del buon Pastore defendere, & ajutare l'Anime e onore di Dio: lui nondimeno ha dato fede, & favor in contrario concedendo la scommunica contra l'onor di Dio & scandalo grande de' Popoli.

Essendo Beatissimo Padre l'offizio del buon Cristiano defender l'onor di Dio, e la Fede Cristiana, & la rettitudine del ben vivere, & veduto io, che per il male esemplo di molti Pastori, le pecorelle essere in tutto fuor della via buona, e predicando per questo la verità dell' Evangelio, confermando, e fortificando la Fede, inseguando la vera vita Cristiana, & prenunziando per divina inspirazione le cose future, accioche gli uomini si riducessero a vera penitenza, dando opera con ogni diligenza a nutrir la pace in questa Città. Et avendo per tal causa sostenute, e sostenendo molte persecuzioni dalli mali uomini, non meritavo dico, che almeno V. Beatitudine mi fosse contraria come ella è, & è stata sempre in questa nostra opera, ma più tosto ella mi prestasse ogni ajuto, e favore. Ma per l'opposito avendo quella udito, e letto le miei tanto manifeste escusazioni e purgazioni, & avendo etiam inteso la verità delle miei predicazioni, la qual verità gli empj solamente, e nemici della Croce di Cristo protervamente negando, la vanno impugnando, & voi avendo conosciuto queste tali cose, avete nondimeno prestato sempre fede a tutti li nemici calunniatori, e dretrattori della verità. Et privandomi voi d'ogni ajuto, e di tutto quel favore, che voi non solamente come Cristiano, ma etiam per offizio vostro eri obbligato prestarmi, avete dico più presto aperto la via a lupi, & dato loro ogni forza & facultà d'impedire l'opera di Cristo. Ma Dio, il quale elesse le cose umili, & inferme del Mondo per confonder le forti, & abbassar le superbe, ha esaudito l'orazione de suoi umili servi, e poverelli. Io dunque sono apparecchiato a provare questa verità (per la quale ora da voi sopportiamo tanti mali) a provarla dico contra di voi, & contra tutti li suoi adversarj, & con ragioni naturali, & sopranaturali col divino adiutorio, e saranno queste cose per tal modo manifeste, e con tali argomenti saranno reprobati coloro, che impediscono quest' opera di Dio, che non la potranno negare. E noi in questa cosa non cerchiamo la gloria degli uomini, ma solamente quella di Xp̄ti Yhesu, per la quale sommamente desideriamo morire. Non vogliate dunque Beatissimo Padre indugiar più a provedere alla salute vostra.

Dal Convento di S. Marco di Firenze
Alli 13. di Marzo 1498.

Copia di una lettera del R. Padre F. Hieronimo da Ferrara, al Duca di Ferrara, a dì primo d'Agosto, 1497.

Illustrissimo & Eccellentissimo. Avendo inteso l'Eccellenza Vostra sbigottirsi alquanto della tardità delle cose che hanno a venire, l'amor che io por-

porto a quella mi ha mosso a scrivere per confortare & confermarla nella fede, ricordandoli che Dio non è come l'uomo mutabile e frettoso, ma nelle cose sue, massime in quelle della justitia, va fermo e adagio per provare la fede degli eletti suoi, e per manifestare più la malizia de' reprobi, li quali diventano più cattivi facendosi beffe di queste cose, quanto che le vedono più tardi, benchè il male non sia mai tardo. Non credevano similmente gli Giudei alli Profeti, perchè pareva a loro che le cose prenuntiate andassino ritardando; e pure finalmente ogni volta rimanevano ingannati insino all'ultima destrutione degli Romani. Bisogna adunque, come è stato detto, spesso aver viva fede, fare oratione, e perseverare con patientia. Sicchè non si turbi per la tardità la Signoria Vostra, perchè; *si moram fecerit expecta eum quia veniens veniet*, & *non tardabit: ecce qui incredulus est non erit anima ejus recta in semetipso: justus autem meus in fide sua vivit*, *dicit Dominus Deus*. Guardi la S. V. che se forse nella sua famiglia e corte sua sia qualche cosa non retta e cattiva, come è in questa Città, la quale sarebbe ormai libera, se li buoni quando potevano avessero fatto giustitia, e non avessero consentito alla moltiplicatione degli peccati, per gli quali saranno puniti insieme con li cattivi, come è stato predetto loro più volte, e in questo modo ogni cosa prenuntiata a poco a poco si adempisce, e non è fallato uno jota, benchè chi non ha occhj contradice, ma il tempo dimostra il tutto; le percussioni nostre non mi smarriscano, nè danno tristitia alcuna all'animo mio, perchè so che averanno buon fine, e quando gli ordini umani mancheranno, Iddio allora ci caverà *in manu potenti*, & *brachio extento*. Benche non ci lascierà mai senza tribulatione, essendo quella la nostra medicina, perchè *virtus in infirmitate perficitur*. Priego adunque la S. V. che cresca nel ben vivere, e nel far giustitia, e che non dubiti perchè le cose nostre vanno per l'ordine suo; leggasi, o facciasi leggere le scritture Sante, e massime li Profeti, come Hieremia, Esechiel, e troverà quasi ogni cosa simile a questi tempi. Altro non mi accade scrivere se non che mi raccomando all'Ecc. V. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit semper vobiscum. Amen. Florentiæ die primo Augusti 1497.

F. Hieronymus Ferrariensis propria manu.

Epistola la quale scrisse il R. Padre Fra Hieronimo da Ferrara a Fra Pietropaulo da Firenze Ordinis Prædicatorum il quale era recluso fuori di Firenze per esser lui con altri Frati in pericolo di peste.

Diletti in Christo Padri. Farei ogni cosa, perchè li Frati fussero libberati dalla peste, pure che non offendessino Dio. Io faccio quì & in ogni luogo tutta la processione, che si può fare con molte orationi per libberare quelli: ma ben mi pare che alcuno sia troppo pusillanime, il che è segno di poca fede. E' necessario aver fiducia in Dio e non nel fuggire; li secolari certamente non hanno tanta paura, come alcuno di voi costì dimostra. Noi abbiamo una volta a morire, e mi pare sia beato colui che adesso muore etiam di peste, perchè chi sa se la morte vi troverà poi in tanta buona dispositione, come adesso: perchè ciascheduno di voi, se però non è privo d'intelletto e della Divina gratia, si debbe esser preparato alla morte, e i quali forse non così bene si troveranno preparati un'altra volta; e quelli Frati nostri, che sono morti quà così lietamente, sono passati e morti, come se fussero iti alle nozze e conviti. E così Fra Battista nostro da Faenza mi mandò a dire, che di gratia dicessi alli Frati, che lo lassassero ire alla patria sua, perchè le loro orationi dice che lo ritengano, e lo impediscano: & oggi intendo che Frate Antonio da S. Quintino gli è infermato di peste, el quale non ha mai conversato con chi ha questo veleno, e non l'ha potuto scampare per la sua cura e guardia grande che gli ha usata. Adonque considerate Fratres, che quello che è segnato non può fuggire a modo alcuno dalla mano del Signore, e quelli che hanno cura delli pestilentiati sono sani. Mi pare adunque troppo grande la pusillanimità che hanno alcuni di voi, e dovremo desiderar la morte, e non fuggirla: e per questo non mi pare, se altro non accade, che voi vi partiate, e forsi sarà necessario mandare costà alcuni del Convento di Fiesoli; e quando questo sarà vel manderemo a dire. Siate d'animo virile, e preparatevi alla morte, perchè Dio vi vuole esperimentare. La gratia *Domini Jesu Christi* sia con voi. Ex Florentia die 18. Agosto 1497. Valete. (1).

Lettera del R. Padre Fra Hieronimo da Ferrara, alla V. Madre Priora del Monasterio di Pisa di S. Domenico, dicendoli, che per buone e giuste cause, e per divina inspirazione e volontà di Dio fu mosso a procurar la separatione del Convento di S. Marco di Firenze dalla Congregatione di Lombardia. Alli x. di Settembre 1493.

Honoranda Madre la gratia di Dio vi conservi nell' amore di Gesù Cristo.

La lettera vostra mi è stata gratissima, e volentieri ho letto la vostra ammonitione, sapendo quella procedere da zelo di carità, & in questo conosco che voi mi amate in vera carità senza simulatione secondo la sentenzia di Gesù Christo. La Dio volessi che io potessi parlarvi a bocca, e dimostrarvi il principio, mezzo, e fine delle cose nostre; credo che tutti sariano secondo il desiderio vostro. Non può l' uomo dar sententia infra due parti, quando che ode l' una, e non l' altra. Grande apparenza ha quello che da voi mi è opposto: ma non ogni cosa che riluce è oro. Aspettate ancora qualche poco di tempo avanti che voi diate giudizio, perchè è scritto: *Nolite ante tempus judicare*; state a vedere doppo li fiori li frutti, che produrrà poi l' albero; dicendo il nostro Signore: *A fructibus eorum cognoscetis eos*. Questo separarsi dalla Congregatione di Lombardia in se puol esser bene, e male; e però quì non si può così presto dar giuditio dall' humana e fallace sapientia, la quale non vede se non quello di fuora. Nel corpo nostro può esser bene e male separar qualche membro; buono è quando il resto del corpo fosse guasto, acciocchè non guastasse il membro sano; e male sarebbe quando che il corpo fusse tutto sano dentro, e di fuora, cioè in apparentia & esistentia. Nè per questo non voglio dire, che la Congregatione di Lombardia non sia sana, ma bene inferisco questo che se ella sarà sana in esistentia, come in apparentia questo nostro membro reciso da lei s'infermerà e guasterassi, siccome molti dicono. Ma se ella sarà inferma dentro in esistentia (benchè paja bella all' apparentia) questo nostro membro spiccato da lei non si guastarà, ma si sanerà, conserverà, & augumenterassi per Divina gratia, essendo da quel-

---

(1) Epistolam hanc legas quidem inter epistolas Savonarolæ a P. Quetif Ord. Præd. vulgatas in append. ad vitam Savonarolæ a Pico scriptam, sed adeo mendose ut interdum sensum plane contrarium a mente Savonarolæ scribentis præferat: en exemplum *Antonio da S. Quintino ec. e da lui ha derivato questo veleno, per la qual cosa vedete che non l' ha potuto fuggire*. Hic vero plane contrarium asseritur; *il quale non ha mai conversato con chi ha questo veleno, e non l' ha ec.*

quella spiccato; perchè il giuditio de' cuori umani e delle cose future non è degli huomini, li quali appena vedono quello che è di fuora, ma solamente di Dio, *qui scrutatur corda & renes*. E' necessario adonque a noi aspettare che quello di dentro apparisca di fuori. *Bona inquit arbor bonos fructus facit, & mala arbor malos fructus facit; non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Itaque arbor ex fructibus cognoscitur*. Dunque aspettate il tempo del frutto. Voglio ancora vostra carità sappi che così come è falso che noi abbiam preso nuovo modo di vivere, così credo che molte cose false vi siano state date ad intendere. Noi non abbiam preso altro modo di vivere, nè in mangiare, nè in bere, nè in altre cerimonie, che quelle della nostra regola, & constitutione; ben è vero, che abbiamo risecato alcune superfluità contrarie alli documenti delli nostri Padri, nelli quali oggi si sono perduti li Religiosi, è questo non fa alcuna dimostrazione di novità, perchè servare le costitutioni de' nostri Padri antichi (alli quali i Padri nuovi di questo tempo non si possano comparare nè in sapientia nè in santità) edificare, cioè Conventi poveri, vestire di grosso panno, vecchio, e rattoppato; mangiare e bere (secondo la determinatione degli Santi) sobriamente; avere cella povera senza alcuna superfluità; servare li silentj, e darsi alla contemplatione & solitudine lasciando la familiarità del secolo: non dico questo modo nuovo di vivere religioso; ma è ben nuovo di vivere alla religione de' mendicanti, edificare conventi come palazzi con colonnelli e marmi, & farci stanze, le quali fariano sufficienti alli Signori; lo aver possessioni contro alla professione di tutto l'Ordine, non avendo fede in Gesù Cristo, che dice: *Primum quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis*. Vestire non di panno più vile, ma più vano e sottile, poco orare & in ogni luogo vagare e discorrere. Voler esser povero, ma che non li manchi nulla, e far simili altre novità in scandalo delle anime. Il nostro modo di vivere non dà scandalo, nè ammirazione alla città di Firenze, anzi grande edificazione, massime a quelli che veggono. Et nondimeno voglio che voi capiate, che non abbiamo ancora cominciato a fare quello che noi desideriamo, perchè poco o nulla siamo mutati dal primo corso, il quale è assai comune a tutti. Et quando ci parrà bene lo ristringeremo a poco a poco con l'ajuto delle orationi, e maturo consiglio. Considerate Madre in Cristo dilettissima quello che di sotto scrivo con diligentia lasciando da parte la sapientia umana, & prima facendo bene oratione, per la quale spero in Dio che sarete illuminata per questa nostra cosa.

Prima vi dico che questa nostra separatione innanti che ella sia stata fatta è nata nelli cuori di molti, già più d'un anno fa, & nessuno sapeva l'uno dell' altro, e tutti a buon fine ci pensavano, fra li quali uno è Fra Tomaso Bussini, del quale mi scrivete che voi credete che ne sia stato malcontento: conciosiache nata la cosa da ognuno, e non è stata subitamente nè per sdegno o altra passione, come alcuni dicano.

Secondo avendo io questo pensiero, e non lo volsi manifestare, se prima non ne feci molte orationi, nelle quali più sempre mi sentivo confermare nel proposito di farlo: non essendo però così certo che io non ci vedessi un gran peso, e che in questo farei mormorare di me il mondo, e farei tutti i miei amici della Congregazione di Lombardia diventar nemici. Nondimeno la mente mi diceva che al buon savio apparteneva fare le cose buone, e non guardare al dir della gente, perche le mormorationi de' popoli, sono come fumo di paglia, e che poi la verità averà il luogo suo: *sicut scriptum est. Laudabunt omnes qui jurant in eo, & obstructum est os loquentium mendacium, & iniqua*.

Molti mesi feci fare oratione non solamente nel Convento nostro, ma per tutta Firenze: e voi e vostre figliuole ne avete fatte. Sò che la mia intenzione fu sempre diritta a Dio, perche non volevo altro in questa cosa se non quello che apparteneva all'onor di Dio, & alla salute delle anime, e di questo Dio è testimonio, il quale vede il cuor mio, e così etiam ero stimolato dentro dallo spirito a far questa separatione, parendomi sempre di udire: *egredere de terra tua, & de cognatione tua*. Et io per non esser ingannato lo rivelai sotto sigillo di Confessione alli più antichi, e più sapienti Padri di Convento, li quali furno, s'io non erro, otto. Et tutti mi dissero che a loro pareva bene, e pensavano che Dio m'avesse così spirato, e presto si dovesse mandare ad esecutione, e così cominciai insieme con esso loro.

Quarto, lo rivelai a tutti li altri Sacerdoti, e tutti furno contenti, & piacque loro, & di molte volte dissi a quelli che parlassero libberamente, e dicessero l'animo loro, & nondimeno acconsentirno tutti con un medesimo volere, come appare per pubblico strumento e contratto, il quale poi si mandò a Roma.

Quinto, facemmo fare per tutto oratione comune, e li Frati sette volte il dì si raunavano a fare per questo oratione, che Dio ajutasse la causa sua; e sempre dicevo loro che pregassero Dio che facesse quello che era più l'onor suo, e la salute delle anime, & credo ancora voi care Suore avessi questa retta intentione, e queste tali orationi sono durate circa sette mesi continui.

Sesto, dovete pensare che in tanta moltitudine, di tutti (che eramo più di novanta inclinati al ben vivere) ci siamo dico molti che Dio porta loro molto amore. Se adunque tutti questi servi di Dio desiderosi tutti di ristringersi a un perfetto vivere uniti in carità, & in un medesimo proposito, cercando solo quello che è l'onor di Dio & salute delle persone armati ancora di tante orationi, & pregando la sua bontà, che facesse in questo caso quello, che lui sapeva essere il meglio. Come può esser, dico, che siano poi stati ingannati (come alcuni dicano) & lasciatoli incorrer in quello che è suo disonore, & contrario alla salute loro? ove dunque saria la Divina providentia? ove saria la verità dell' Evangelio, che dice: *Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur*? ove sarebbe la bontà di Dio, & il sangue di Gesù Cristo? & dove ci troveremmo noi? Poiche per tante oratione in tanta vera unione, con sì retta intentione, & in tanta perseverantia, non sono state dico esaudite? Dio harebbe fatto il contrario di quello che li suoi servi li hanno chiesto; or non vedete voi che questo sarebbe come un bestemmiare Dio, & negare la sua providentia, & dire che lui non sia buono, nè fedele, nè veraee nelle sue promesse? Certo, se noi siamo tutti ingannati in queste cose bisogna negar la verità dello Evangelio. Et se alcuno dicesse che Dio ci ha lasciati ingannare, perche noi non avevamo retta intentione, ma abbiamo seguitato l'amor proprio. Rispondo prima che Dio è testimonio solo lui di questo. Secondo dico che non è verisimile che in tanta multitudine, & unione sia stata la loro intentione in tutti depravata, non si vedendo in loro se non buone opere, & massime essendovi molti ferventi già lungo tempo stati nella via di Dio. Et certamente non per me solo e pochi quando che ancora non fussero caminati rettamente, Iddio non harebbe abbandonato quelli suoi fideli, & massime che noi leggiamo, che in Sodoma, e nell'altre città dove che era grandissima moltitudine di uomini, se pure vi se ne fusse trovati dieci buoni, Dio non l'averebbe così destrutte. Crediamo noi adunque che infra cento Frati non sia trovato almeno uno che fusse stato obstaculo a questa ruvina? se dieci bastavano a tante migliaja di gente, certo uno sarìa bastato massime siando stati di fuora

ra ajutati da tanti servi, & serve di Dio con loro continue e devote orationi. Dove saria dunque la misericordia di Dio? *Numquid obliviscetur misereri mei Deus?* Oh se potessi metter questa scrittura in voce, io vi farei intendere che il mondo è tutto in tenebre, e che oramai tutti li stati delli uomini, e donne sono depravati, & che è tempo di rinovare il popolo di Dio. Tempo è dico, Madre mia dilettissima, di cominciare a viver singularmente, perche questo modo così generale genera ormai nausa all'Omnipotente Dio, *sicut scriptum est*: *utinam calidus aut frigidus esses, sed quia tepidus es, incipiam te evomere e pectore meo*. Ormai è tempo di rinovarsi e sprezzare il giudicio delli uomini: *quia omnis homo mendax*. Tempo è di combattere contra li tiepidi, e falsi fratelli. Certo è vero quello che dice l'Apostolo: *omnes qui pie vivere volunt in Christo Jesu, persecutionem patientur*. Li tiepidi non anno molte tribolazioni, perchè il demonio non perseguita li suoi, mi li ferventi patiscano gran contraditione, perche sono contrarj a satanasso. Le cose di Gesù Cristo non sono mai senza buona vittoria. Quando dunque voi fate bene, & non avete contrario nessuno, temete assai allora, perche non è consuetudine di Dio lasciar i servi suoi senza guerra. E finalmente ben vivere *est bene facere, & mala pati, & sic perseverare usque in finem*. Et per questo hora dovete credere questa nostra separatione esser stata ajutata anzi fatta da Dio, perche ella ha avuto in diversi luoghi, e massime a Roma tanta contraditione, e tanta multitudine di avversarj & di tanta forza, che se Dio non l'ajutava lui, certamente non veniva mai a perfettione. Onde molti pratichi in Corte di Roma dicevano: questa cosa esser impossibile a ottenersi; & quando poi anno visto il fine, che ella si è ottenuta sono rimasti stupefatti confessando, e dando laude a Dio. Così dunque ci avete ajutato in quest'opera, la quale è il principio della nostra renovatione in vera vita spirituale, e più perfetta di prima: così ci ajuterete nel resto con le devote orationi, perche nostra intentione è di andar innanzi, & non tornar indietro. Et non bisogna temere, dicendomi, tu non sei la stessa vita, e però se tu morissi, come anderebbe quest'opera, e come anderebbe ella innanti? Vi dico *quod potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abdiæ*.

Iddio che ha fatto quest'opera la condurrà al fin suo. Noi siamo strumenti, e però non è difficile a Dio a far delli altri strumenti molto più sufficienti di noi: *scriptum est enim qui plantat, & qui rigat nihil est, sed qui incrementum dat Deus*. Stolta cosa sarebbe se io avessi in me questa sollecitudine dicendo, se io morissi chi reggerà, & condurrà quest'opera, come se Dio abbi bisogno de fatti mia. Bisogna, Madre mia, far bene e fiducialmente intrar a far l'opere buone, quantunque grande per l'amor di Dio, & non pensar di se medesimo, ma confidarsi in Dio: *Quoniam qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commovebitur*. La bontà di Dio è tanta grande che noi dovremo confidarci di ottenere da lui tutte le cose che sono da noi desiderate per onor suo e salute delle anime. Tutta questa tal pusillanimità viene da poca fede, & per non avere perfetta cognizione della bontà di Dio. Ogni cosa riesce a chi ha fede viva. Tre sono le arme contro le quali non può tutto l'inferno, nè tutto il mondo far nulla, & fanno ogni grand'opera riuscire, cioè fede viva, oratione continua, & umil patientia. Et benchè le opere di Dio a noi paja vadino tardi, nondimeno riescono a poco a poco. Brevemente, è tanta la fiducia che io ho nella bontà di Dio circa di quest'opera, che spero (se voi e vostre suore farete oratione continue per noi) che Dio farà tale opera, che tutti ci troveremo consolati, & voi ancora particolarmente ne farete grandemente consolata tanto quanto vi farete affaticata per noi.

Io non mi credetti nel principio esser così lungo, ma forsi Dio mi ha voluto dare assai parole, acciochè più chiaramente di quella cosa restiate inluminata, benchè con la viva voce vi illuminerei e direi più cose le quali non si possono scrivere. Iterum vi prego facciate fare oratione speciale per noi come prima, sempre avendo intentione di voler quello che è più onore di Dio, & salute delle anime; e questo continuamente sia in voi, perche credo certamente che ogni cosa riuscirà bene, & voi senza dubbio ve ne troverete consolata grandissimamente. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen

Ex Florentia die x. Septembris 1493.

Lettera del R. P. F. Girolamo alla Sig. Maria Angela Sforza Duchessa di Ferrara.

Dilettissima in Christo Gesù. Il desiderio, che nelle vostre mi dimostrate di piacere a Dio, e di essere ajutata dalle nostre orazioni, benchè indegne, non può procedere, se non dalla divina ispiratione e da buona mente. Credo adunque se acconsentirete alle sue sante ispirationi, & gli aprirete il vostro cuore, verrà ad albergare in quello secretamente, e vi illuminerà ogni dì più, quanto che più con buone operazioni e mente purgata cercherete di accostarvi a lui, e se considererete che ogni altra cosa fuor di lui è vana e caduca, e vi accosterete a quell' infinito e sommo bene, il quale adempie ogni mente devota d'incredibile giocondità & allegrezza, intanto che etiam nelle gran tribulazioni la fa star lieta e gioconda. Questa è tutta la forma del ben vivere cristiano, cioè di amare Dio sopra ogni cosa, e guardarsi da tutte quelle cose, che li possano dispiacere, siccome la diletta sposa inverso il suo diletto sposo, perchè l'amore insegna fare ogni cosa. Pregherò adunque il nostro Signore Gesù Christo, che v'infiammi del suo amore, essendosi lui degnato di venire al mondo in carne umana, acciocche visibilmente la creatura lo possi contemplare, e più facilmente potesse venire in cognizione della sua infinita bontà, per la quale ci ha redenti col proprio sangue suo. Giusta cosa è, poichè ci ha fatto così gran benefizio, che breve tempo spendendo noi in suo servizio, ci promette poi vita immortale & eterna gloria, se noi lo seguitiamo di buon cuore, e teniamo l'occhio nostro sempre fisso alle cose eterne, come che il padron della nave pensando sempre di tornare al porto vero e sicuro. Et in questo modo ricordandovi voi della brevità & incertezza di questa vita e delle pene eterne de' dannati, e della gloria eterna de' Beati avrete in orrore il male, e piglierete incredibil diletto del bene operare. Sono tanto occupato, che non posso esser più lungo, ma averò la S. V. in memoria nelle nostre orazioni, le quali saranno tanto più accette a Dio quanto che voi l'ajuterete ancora voi col fare etiam orazione per me, & con le buone e laudabili opere vostre. Et al Sig. consorte vostro, & alla S. V. mi raccomando.

Dal convento di S. Marco di Firenze 24. di Maggio 1497.

Al Sig. Gio. Francesco Pico Conte della Mirandola alli 8. *di Maggio* 1497.

Magnifice & illustrissime Domine. Gratia Christi Jesu tecum. Io credo, che la Signoria Vostra si maravigli, che secondo la promessa io non li abbi scritto in tanto tempo; ma da una parte le mie occupazioni mi hanno tirato indietro, dall'altra parte non sono stato eccitato dal vostro desiderio. Avendo ora rubbato un poco di tempo scriverò brevemente, acciocchè la S. V. meglio apprenda, perchè molte

volte

volte la parcità de' cibi più giova che l'abundanza, sumendo gli uomini più avidamente il poco che l'assai. Tutta la radice del viver cristiano procede dal lume della viva fede, la quale prerompe in amore del nostro Salvatore Gesù Cristo, il quale amore opera sempre cose grandi: e quanto più cresce questo lume, tanto più cresce l'amore e la buona vita, e quanto più cresce il lume della fede, tanto più cresce la purità del cuore, la quale è una mondizia dalli peccati & affezioni terrene: però quanto più è escitata l'anima da questo lume, e che si sforza di purgarsi più sempre dalle affezioni che sono fuor di Dio, tanto più viene a crescer, e farsi perfetta: e quanto più ella è perfetta, tanto più è escitata dal vero lume alla purgazione: e quanto più l'anima, incitata de esso lume, si purga, tanto più da Dio è illuminata ed infiammata del suo amore, intantoche l'uomo si comincia non solamente a dimenticar le cose terrene, ma etiam se medesimo, e tutto tende in Dio per diventare una cosa medesima con lui. E però a voler viver bene bisogna che la S. V. abbj l'occhio alla sua coscienza che non s'infetti e macchi da peccato alcuno, nè di alcuna terrena affezione, e guardarsi da tutte l'occasioni di peccare o siano cattive compagnie e solazzi e giuochi, o altre cose vane, ma pigliarsi piacere delle cose divine, e quello spesso meditare e frequentare e orare con intenzione di accrescere il lume di dentro e la carità di Cristo Signore, come fa il governatore della nave, che tien sempre la mano al timone e l'occhio fisso dove che vuole andare. Colui che crede viver cristianamente & non ha l'occhio suo fisso a questo lume, non può saper quello che lui fa, nè dove voglia pervenire, e però farà poco profitto nella vita cristiana, e nell'amor di Cristo Giesù & è simile a quello che tira con l'arco, e non tien l'occhio fermo al barsaglio, ma lassa ire la frezza in incerto & a ventura. E perchè il Demonio sempre perseguita quelli, che in verità vogliano servire a Dio, bisogna, dico, prepararsi alle tentazioni, le quali sono di due sorte, cioè interiore ed esteriore, & in ciascheduna parte tenta diversamente. Ma niuna cosa è più efficace à superarle quanto che è l'umiltà e il dispregio di se medesimo, e l'esser vile nelli occhj propri, e le continue devote orazioni. E nondimeno si vuole avere sempre un Padre spirituale, al quale si conferisca ogni cosa e attendere alli consiglj suoi, non si disperando mai del nome della virtù, benchè le tentazioni siano forti e durino molto tempo, ma confidandosi sempre nella bontà divina. E perchè le prime tentazioni esteriori date & escitate dal Demonio sono le irrisioni de' cattivi. Bisogna in questa parte aver l'animo forte nella via della verità, e non far stima del giudicio degli Uomini, nè di lor laude nè di lor vituperio, perchè questo sarebbe timore delli uomini, e perder la libertà e magnanimità dell'animo nostro, la quale ci ha donato il nostro Salvatore Cristo Gesù. Noi siamo stati segnati nella fronte col segno della santa croce, e con la cresima dall'Episcopo anzi da Cristo, acciò non ci vergognamo di portare e predicare la sua santa croce. Et perchè la nostra salute depende tutta dalla misericordia di Dio e non dalle nostre operazioni, se non in quanto lui le fa in noi per sua grazia, & è scritto, chi fa misericordia: però siate misericordioso alle povere e miserabili persone massimamente a quelle che si chiamano vergognose. Potrei scriver molte altre cose, ma spero in Dio, se voi persevererete senza peccato e con orazioni frequenti, l'unione dello Spirito Santo vi ammaestrerà senza me di ogni cosa. La grazia di Gesù Christo con lo spirito vostro. Amen.

Ex conventu S. Marci e Florentia 8. *Maji* 1497.

F. Hieronymus Savonarola.

Al predetto Conte Gio. Francesco, dopoiche ingiustamente fu scommunicato.

Magnifice & illust. Domine salutem. Le cose nostre vanno per l'ordine suo e non sinistramente, come alcuni vanno dicendo; perchè queste cose non sono nostre, ma di Dio, e le cose di Dio si confermano e crescano nelle tribolazioni, le quali a noi tanto più sono leggieri, quanto che già molti anni le abbiamo previste e prenuntiate, onde ora mettiamo in pratica quello che tante volte abbiamo predicato. Tutti li eletti e quelli che credono sono adesso più confermati e più allegri che prima, benchè sia vero di questa nostra ingiusta scommunicazione, nessuno però delli buoni ne fa stima, sapendo che gli ha fatto in se tre male condizioni: prima, perchè gli è impetrata da cattivi: seconda, perchè ella è piena di false suggestioni: terza, perchè ella è impetrata per far male, e però avendo cattivo principio, e cattivo e pessimo fine pensi la S. V. quanto può valere. La punizione è già venuta verso di alcuni di loro, così è accompagnata con il peccato ; & tuttavia Dio mena il bastone verso di quelli, benchè del continuo preghiamo per loro. Non dubitate che le cose da noi predette non abbino il lor buono effetto. Non bisogna ancora aprire altre cose che le predette, perche ancora non sono mancati li mezzi umani. Basta che il Sig. Dio ha dato segno di tale a chi è contra all'opera sua, che doveriano intendere. Noi viviamo allegramente con li nostri Frati, e tutti in Cristo Gesù nelle tribulationi sono giocondi e lieti, alli quali ho raccomandato la S. V. che preghino per quella & per la sua consorte, e per tutta la casa sua. Non vi partite per alcuna tribolazione dalla via della verità, perchè le tribulazioni non hanno mai a mancare, ma crescere. Bisogna esser paziente, perchè in questo modo si prova la fede nostra. Mando alla S. V. la resposta che ho fatta alla escomunicazione; e questa lettera satisferà ancora a m. Lodovico, perchè io non posso scriver tanto, e Fra Nicolao nostro è impedito, sicchè la S. V. mi perdoni, alla quale mi raccomando, confortandolo che non dubiti di queste cose, perchè Dio non lascierà l'opera sua e ogni cosa al tempo suo anderà bene, & videbitis cito. Della pace che mi scrivete farò tutto quello che io potrò. Questo dico perchè quella sa che molti sono li avversarj, e potrei forse pregar qualcuno che per questo farebbe tutto il contrario. Gratia Domini nostri Jesu Christi tecum. Ex conv. S. Marci 2. Julii 1697.

A M. Lodovico Pictori Cittadin Ferrarese.

Dilettissimo in Cristo Gesù. La pazienza & longanimità di Dio verso li peccatori dimostra la sua gran bontà, e nella pazienza de' suoi eletti si vede la forza della sua grazia; se Dio non lasciasse in terra li cattivi, ove sariano persecuzioni? e se mancassero le persecuzioni, ove sarà la pazienza e probazione de' suoi Santi & eletti? e se mancasse la pazienza e probazione, ove saria la corona? Considerate nel nuovo e vecchio Testamento, e troverete maggior persecuzione e maggiori blasfemmie ed ingerie contra Dio & de' suoi Santi. Et acciocchè voi più non sbigottiate, io vi afficuro, che noi abbiamo da avere molte più tribulazioni di queste. *Hæc ergo locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini, quia ego dixi vobis.* Le cose nostre quì vanno bene, e nelle tribulationi crescono, e questa persecutione ha fatto crescere li discepoli di numero e di merito, e alli fatti più forti, & al bene più avvezzi. Pregate Dio per noi. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.*

All'

All' Illustrissima M. Giovanna Caraffa moglie del Conte Gio. Francesco Pico della Mirandola.

Magnifica M. & in Christo Gesù dilettissima. Gran piacere ho ricevuto dalla vostra lettera per aver inteso voi desiderar più tosto la morte che offender Dio. Questo dimostra, che siete nella sua grazia, e di già avete conseguito la sua misericordia e remissione de' vostri peccati. E se voi persevererete in questo buon pensiero, removendo da voi l'amore e vanità del mondo, e dandovi spesso alle devote orazioni, considerando con viva fede che presto passerà via questa vita, e che la gloria de' Beati sarà sempiterna, e continuamente voi a quella aspirando, spero che troverete assai consolazione, massime quando considererete l' amor che vi porta il nostro Salvator Cristo Gesù; perchè non dubito che facendo a questo modo, v' innamorerete di lui, e con gaudio camminerete a vita eterna. Amen. Pregherò Dio per voi che così sia. *Gratia & pax cum Spiritu suo semper.*

Di Firenze die 11. Decembris 1495.

Alla sopradetta Sig. Giovanna Caraffa.

Magnifica e diletta M. in Cristo Gesù. Io mi sono consolato nella vostra lettera considerando la vostra buona mente, e pronta volontà al ben vivere, & in quello perseverare; & etiam la vostra santa e ferma fede, la quale non è fondata in ragioni umane, nè in cose che si vedono, anzi è dono di Dio particulare; poichè io vedo che non manca per le tribulationi e persequtioni, quali continuamente abbiamo. Non bisogna dunque che V.S. si diffidi di poter sopportare le tribulationi quando pur piacesse a Dio darvene, perchè quello, che vi ha dato questa fede, e questa buona volontà, vi darà ancora forza e gaudio in esse tribulationi. E di questo al presente ne abbiamo continuamente esempli singulari dinanzi agli occhj nostri in questa città sì nelli secolari, come nelli religiosi, che non si potrebbe dire con quanto gaudio viveno in mezzo di quelle sì grandi tribularioni; intantochè spesso mi dicono: Padre noi non sappiamo che cosa sia tribulatione. E quelli che muojano con tanta devotione & allegrezza si parteno di questa mortal vita, che nessuno di quelli, che li vedeno morire, dubitano punto, che non vadino in vita eterna. E questi non sono stati pochi insino a questa presente ora, ma sono stati in gran numero di uomini e donne, il qual numero non vi esplico per non errare; ma quelli che non credeno stanno mal contenti, e non possano fare che non mostrino la loro tristitia nel viso. Sicchè già si vede, che li eletti di Dio in queste tribulationi sono mirabilmente consolati per la speranza dell' altra vita, la quale Dio ci ha promesso, dove che ciascuno viverà felice in secula seculorum. Amen. La grazia di Cristo Gesù con voi sempre. Raccomandomi alle orazioni vostre, e non mancherò pregare Dio per tutta la casa vostra, siccome promissi al vostro consorte Signor Conte.

Di S. Marco di Firenze alli 13. di Agosto 1497.

Alla sopradetta Sig. Giovanna Caraffa.

Magnifica e dilettissima in Cristo Gesù. Sapendo la vostra buona mente verso Dio, mi sono escitato a scrivervi queste poche parole per confortarvi e confirmarvi nel vostro buon proposito, esortandovi che voi vogliate conoscere tanto benefizio, il qual val più che li tesori del mondo, & è dato a pochi, e massime a ricchi. Crescete dunque in spirito e verità preponendo sempre l' amor del nostro Signor Gesù Cristo a tutte le cose del mondo, & etiam a voi medesima, facendo sempre proposito più tosto voler morire, che tornare in dietro con il peccato mortale. Non dovete però avere la coscienza vostra troppo scrupulosa, perche il Signore nostro è liberale e clemente e non risguarda ogni minutia. La carità estingue tutti li peccati, nella quale dovete vivere allegramente, e caminar per la via del mezzo, e declinar più tosto alla troppo speranza, che al troppo timore, perche il nostro Dio è dolce, e più volentieri s'inclina a far misericordia, che giustizia. Voi piacerete più a lui, se viverete allegramente, non pensando a scropoli, ma sempre tendendo all' amor della sua bontà. E seppure la vostra coscienza s' inquieta, consigliatevi con i buoni e discreti e state al lor consiglio. Voi avete il vostro consorte il Conte Gio. Francesco, con il quale potete consigliarvi, e potete e dovete fidarvi del suo consiglio, perche so che vi consiglierà bene. Et umiliandovi a credere a lui, farete cosa che piacerà a Dio, e da questa umiltà procederà in voi grazia e tranquillità di mente e servirete a Dio con letizia. Io pregherò ogni dì spiritualmente per voi, e voi similmente per me. Altro non accade dirvi. La grazia di Dio sia sempre con lo spirito vostro. Amen. La Sig. V. veggi la lettera, che ho scritto a m. Dianora, e lei vedi la vostra, perchè quello che io scrivo a una scrivo all'altra, per quanto sia per allargarvi la coscienza, la quale so che avete troppo stretta.

Di Firenze 6. Nov. 1597.

A due giovane Ferrarese.

Dilettissime in Cristo Gesù. Avendo voi eletto di essere spose di Cristo Gesù Signor nostro, laudo sommamente il partito vostro, il quale avvanza ogni altro. E per piacere a quello vostro sposo tutto glorioso e magno, vi bisogna innammorar di lui, e intanto inebriarsi di lui totalmente, che vi dimentichiate di ogni altra cosa estranea fuor di quello. Et è conveniente, che a voler esser recettacolo di tanto Signore esso non trovi la casa imbrattata di cose vili, ma tutta pulita e monda di ogni terreno affetto, & in questo modo trovandola potrà dimorare e star con voi suavemente. Farò fare molto volentieri orationi per voi, e pregherò Gesù Cristo, che vi accetti e confermi con vera perseveranza nel suo verace amore. Pregate ancora voi per noi, la pace grazia e consolatione dello Spirito Santo sia sempre con voi, e alle carità vostre non posso scriver più diffusamente. *Bene valete in Domino.*

Di Firenze a 24. di Maggio 1497.

A m. Bertrando Ferrarese Protonotario Apostolico.

Reverende in Christo Pater & Domine. Le lettere della S. V. mi hanno dato piacere assai, vedendo, che quella nè per occasione di tempi nè per alcuna persecutione manca di fede, e questo è un segno che il vostro credere non procede da umana opinione causata da qualche ragione e da qualche causa estrinseca occorrente, ma dal vero lume *quod sursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio.* Onde la fede & il lume per il quale crediamo quello, che per ragione umana non ci è manifesto, la qual fede Dio dona alle menti ben disposte, e però da questo ha compreso la buona dispositione della vostra mente e rettitudine verso Dio; e vedo che non è come di quelli, de' quali è

li è scritto che ***ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt***. Sappi adunque la S. V. che le cose nostre vanno per l'ordine suo. E bisogna che le parole di Dio si adempino fino a un minimo jota. E se al presente venissero alcune cose da noi predicte, come che alcuni desiderano non si adempirebbero alcune altre predette da noi, le quali verranno innanzi a quelle, come che sono le presenti persecutioni, e altre cose particolari, e però adempiendosi queste, son buono argomento che si adempieranno tutte le altre, andando tutte per l'ordine suo, sicche tutto quello che ho detto, tutto sarà senz'alcun fallimento, e tanto più apparirà, che sia proceduto da Dio, quanto che sarà contra ogni opinione de' savj del mondo, e se voi non vedete diminuir li peccati principalmente di Roma, e di tutti li altri luoghi principali d'Italia, non crediate mai che alli giorni nostri, e per questo presto non venga il flagello da noi predetto, perchè non c'è altro rimedio che far penitenza con tutto il cuore, e viver da vero cristiano. Delle nostre tribulationi non bisogna maravigliarsi perchè già sono molti anni che le abbiamo previste e pronuntiate, le quali non cesseranno, anzi ne aremo di molte maggiori, & in questo ci gloriamo per molte buone ragioni, le quali credo facilmente la Signoria V. l'intenda. Nè per questo quella non temi, che l'opera di Dio s'interrompi, anzi per questo modo più crescerà e confermerassi. Siccome ancora le tribulationi de' SS. Martiri e Sacri Dottori non hanno debilitato, ma confirmato e cresciuto la verità della S. fede. E quando ancora io fussi morto non mancherà l'opera di Dio, perche a lui non manca strumenti da farli piu atti di me: ***nam qui plantat, & qui rigat nihil est, sed quod incrementum dat Deus***. Li Apostoli morirno e li Santi Dottori, e non mancò per questo la fede, anzi la morte loro fu un seme e buona causa a rinovarla. Non bisogna che la S. V. facci scusa meco dello scrivere di rado, perche so che ella è occupatissima, e io ancora sono in quel medesimo grado, basta che quando sarà di bisogno non mancheremo l'uno all'altro dell'offitio della carità. Io secondo la mia fragilità pregherò il Signore Dio che li dia gratia d'expedire per tal modo l'opera cominciata, che ella sia a gloria sua e devotione e tranquillatione della conscienza vostra in Cristo Gesù, e questo medesimo aspetto dalla S. V. che preghi per l'opera nostra. Et gratia Domini nostri Jesu Christi tecum.

Di Firenze a 12. di Luglio 1497.

A tutti li eletti di Dio Florentiae commorantibus, confortandoli a perseverare nel ben vivere, dapoichè restò alquanto di predicare.

Volendo noi, dilettissimi, imitare il nostro Salvatore, il quale dette luogo molte volte alla grande ira delli scribi e farisei, abbiamo lasciato il predicare fino a tanto che a lui piacerà; ma sapendo che il demonio non si cura de' corpi, ma delle anime, e che escitando queste persecuzioni, acciocche cessando il verbo di Dio possa meglio ingannare li uomini. Io penso che esciterà li tiepidi, li quali non cesseranno di divertir le anime dalla verità; e temendo che voi non vi lassiate ingannare, e avendo sollecitudine della salute vostra, quello che, al presente non si può far in parole, e con il predicar lo farò in scritto, e forse questo sarà tanto più utile quanto sarà più universale, potendo la lettera aversi da quelli che non possano udir le parole; vi prego dunque, dilettissimi, che voi non vi turbiate delle tribulationi, e persecutioni mie, le quali io patisco per voi; anzi rallegratevi meco, che il Signore ci ha fatti degni di patire per amor suo, e per amor della verità, massime sapendo voi che continuamente io vi ho detto aver noi a patir gran persecutione, avendo da combattere con doppia potentia, sapientia, e malitia, e però vi dovete confirmare nella verità da noi predicata, vedendo adempire di mano in mano tutto quello che noi abbiamo predetto, e credete ancora le grazie e consolazioni promesse verranno. Considerate le sagre Scritture, e le opere fatte nella Chiesa di Dio per li tempi passati, e troverete che la Chiesa è sempre cresciuta nelle tribulationi; onde essendo lei piccola e quasi nulla nel suo principio per le gran tribulationi, poi si dilatò per tutto il mondo; e dipoichè quelle mancorno, ancora lei è mancata di numero e di merito. Ora volendo Dio rinovare, non è maraviglia se cominciano un altra volta le persecuzioni, nelle quali essa in ogni parte si farà perfetta. Ma pensate quanto è buono e benigno Dio, e quanto dolcemente si conduce, quando che non ci ha mandato addosso subito la gran persecutione, ma ci ha nutriti in esse a poco a poco, perchè prima per sua permissione li uomini reprobi si hanno fatte beffe di noi, dipoi ci hanno apposto di molte calunnie, dicendo noi essere ingannatori, ippocriti, eretici, e altre calunnie, le quali non trovando poi in noi in verità si sono sforzati per molte vie distorte di fare scommunicare & interdire senza causa, e non avendo ancora questo potuto ottenere ci hanno fatto molte insidie alla persona, e minacciatoci. Dipoi si sono manifestati apertamente tentando di darci la morte, e non abbiamo per ancora sparso una gocciola di sangue, perchè il nostro Signore conosce la fragilità nostra, e non ci lascia tentare sopra alle forze nostre; ma a poco a poco crescendo le tribulationi ci fa crescere etiam la fede e la virtù dell'animo a sostener maggior cose, e in questo modo ci prepara a maggior tribulatione, acciocche li uomini vedendo noi tante tribulazioni e persecuzioni non muoverci dalla via della verità si escitino a meravigliarsi della nostra costanza, e comincino a pensare che noi non sopporteremo tal cose se non fusse vera la fede, e se non fusse un altra vita miglior di questa, e per questo cominciano ad accendersi al ben vivere, e seguitare ancora loro questa verità, e in questo modo per le tribulationi si dilaterà questo lume, e ne seguirà il contrario di quello che desiderano li nemici della ✠ di Cristo, li quali desiderando di spegner questo lume, più si accende. Onde non dovete dubitar che queste persecuzioni estinguano o diminuischino l'opera di Dio già cominciata, anzi per questo credete che la crescerà. Grande certo è stata la misericordia di Dio verso di noi quando che ci ha eletti a partecipar tanto lume, e non altro lume dico che quello che ha avuto sempre la chiesa di Dio della S. fede e che hanno avuto tutti li fedeli Cristiani, benchè alcuni ci apponghino il contrario perche sono privati di questo lume, e però non cessano mai di dire e far male, seguitando il padre loro Satanasso, ne avete manifestissimi segni nella vita parole & opere loro, quando che li loro ministri con tanta audacia, senza freno di timore o vergogna hanno profanato il tempio di Dio facendosi beffe delle parole di Cristo e nel luogo della verità santificato tante volte per il verbo di Dio hanno fatto molte sporcitie e lacerato il titolo della laude di Dio, con derisione e blasfemmie per avere in odio il verbo di Dio sforzandosi d'impedirlo per estinguer tutte le virtù, acciochè possino più liberamente peccare, & aprir la via alli giuochi e alli peccati. Pensate adunque che generazione di uomini (se sono però huomini) sia questa che fa cose che non farebbono li pagani & infideli, li quali hanno li tempi loro in somma reverenza, e gravissimamente puniscano le ingiurie di Dio, ma costoro non curano le ingiurie fatte a Dio farne giustizia alcuna, ma sibbene cercano di far vendetta delle punizioni giustamente fatte a qualche cattivo, e di già l'arebbero fatto, se non fussero stati impediti dalli buoni e giusti cittadini. Pensate ancora, chi sono quelli

quelli che di queste cose si rallegrano come sono li tiepidi, li quali escitano e consigliano quelli, ovvero li consentono. Potete dunque per questo esser certi che la via che vi ho predicato è quella della verità, poichè tra voi non vedete simil male e perverse opererazioni, anzi tutte le sante virtù e buone opere, e che voi non sete perseguitati se non dalla sinagoga di Satanasso; e però essendo voi in mezzo di una generazione prava e perversa, nella quale risplendete come stelle nella tenebrosa notte, vi bisogna, dico, seguitare il nostro Salvatore, e li suoi discepoli, e martiri, li quali per la persecuzione non tornorno mai indietro, anzi più sempre si confirmavano con pazienza e gaudio nelle virtù e confortavano li altri a far questo medesimo. Non vi vergognate, dilettissimi della ✠ di Cristo Gesù, anzi in quella gloriatevi; perchè se li uomini perversi si gloriano di far male quanto maggiormente noi ci dobbiamo gloriare del ben vivere, e di esser perseguitati dalli membri del demonio. Ora è, dilettissimi, di guadagnare, perchè il giudizio di Dio comincia sempre nelli suoi eletti, li quali tribula e prova in molti modi come si prova l'oro nel fuoco, & il giudizio delli eletti è pergativo, & è con misericordia, ma quello delli reprobi sarà senza misericordia. E non vi maravigliate che Dio lassi far tanti mali alli cattivi senza punizione al presente, e che di ciò non mostri alcuna vendetta, perchè non può esser maggior ira di Dio contra di loro, che a lassarli prosperare nel male e farli strumenti di Satanasso ad escitare li buoni nelle virtù della vera pazienza. Onde così come Dio riserba gran moltitudine di demonj in questo nostro aere caliginoso, e non li fa stare nell'inferno come meritano per esercitare li eletti nella sua fede: così, dico, lassa vivere li reprobi uomini e prosperare per quel medesimo offitio che hanno li demonj. Dipoi il giudicio loro sarà durissimo e sempiterno. Ma noi spettiamo una grand'eredità in cielo, la quale non mancherà mai per essere noi figliuoli di Dio, da lui come da padre in questa vita castigati e non mortificati, come che ha fatto a tutti li suoi figliuoli; e certo maggior persecuzione e passione ebbero li santi martiri, che non abbiamo ancora noi, e però non ci dobbiam dolere, nè lamentare, nè credere, che per queste tribulazioni siamo abbandonati da Dio, anzi che noi siamo delli suoi figliuoli ordinati a vita eterna, la quale è promessa a quelli che patiranno persecuzione per suo amore. E però doviamo stare allegri, e dimostrare agli uomini mondani, che la nostra eredità e gloria, che noi spettiamo, è tanta grande, che noi non facciamo stima di cosa alcuna in questa vita presente; & essendo venuto il mondo a tanta cecità, quanto che voi al presente vedete, bisogna a noi stimar che non ne manco al presente ritrovarsi tra queste generationi di tiepidi e scelerati uomini, come se fusse al tempo delli apostoli tra li scribi, e farisei, e fra li pagani & idolatri, e però bisogna armarsi contro la loro nequitia con fede viva & orazion continua & umil pazienza, perseverando nel ben vivere, & in quello sempre crescendo, perchè non è cosa che possa più convincer gli avversarj della verità, che la vostra buona vita, la quale vedendo loro bisogna che rimanghino confusi. E non vi dovete dolere che a voi sia subtratto il verbo di Dio, perchè questo non è stato consiglio umano, ma divino, acciochè voi conosciate quanto mal farebbero tal persone se avessero la potestà, e che chiaramente conosciate che non sono cristiani veri, e che non credeno nulla della fede di Cristo, quando che si sono sforzati appunto in quel giorno (nel quale il nostro Salvatore comandò alli discepoli che andassero a predicare l'evangelio a tutte le creature) levare, dico, dalla città il verbo di Dio & aprir li luoghi profani e li giuochi e tutte le cose del demonio, il quale è inimico di Gesu Cristo. Ma pregate voi l'onnipotente Dio che si degni di aprire il fonte del verbo suo; perche quando Dio comanderà, si apri la bocca, e che si predichi, non sarà uomo che possa resistere. E se vorranno questi cattivi esser pagani, noi ci dimostreremo esser veri cristiani. E faremo come li Apostoli e martiri passati, alli quali era comandato che non predicassero, e loro rispondevano che bisognava più presto obbedire a Dio che alli uomini, e volentieri pativano ogni tribulazione per amor di colui che fu crocifisso per la nostra salute. Vi prego adunque per le viscere della pietà di Gesù Cristo, che in questa santa solennità dello Spirito Santo vi prepariate alla santissima communione con vera contritione de' vostri peccati e purificazione del cuor vostro, acciocchè il P. Eterno per li meriti della passione del nostro Salvatore vi mandi li doni dello Spirito Santo, per li quali non solamente con pazienza, ma con gaudio sopportiate queste tribulationi e molte altre maggiori, ed acquistiate la corona in vita eterna. State quieti di mente, mansueti, umili, casti, integri, sinceri, e caritativi, in continue orazioni vivamente, senza ira & odio difendendo la verità, & dimostrando la insipienza degli uomini perversi. Et in questa solennità dolcissima preparate li cuori vostri all'avvenimento del Santo Spirito invocandolo con fede e desiderio, acciocchè per il dono dell'intelletto vi facci le cose invisibili ed eterne, e per il dono della sapienza ve le facci amare, ed ardentemente desiderare, e per il dono della scienza vi facci disprezzare le cose terrene che passano in un momento, e per il dono del consiglio vi indirizzi nella via della verità in ogni cosa che avete da fare. E per il dono della pietà vi facci pietosi e benigni verso il prossimo, massime verso le miserabili persone e molto più verso li peccatori, avendo compassione alla miserabil cecità loro & escitandovi etiam a pregare ferventemente per li vostri nemici. E per il dono della fortezza vi facci forti a tollerar con gaudio per suo amore, e per la verità tutte le tribulazioni. E per il dono del timor santo vi conservi nella via retta di Cristo Gesù con ogni umiltà e subiezione, acciocchè viviate giocondi e felici, non desiderando nè temendo cosa alcuna di questo mondo, sapendo che il tempo passa presto, il qual passato che sarà, ci troveremo in quella felicità immensa, e goderemo col nostro Signore Dio e con li suoi Santi gustando quello, che occhio mai non vidde, nè orecchio intese, nè in cuore umano ascese, quello, che ha preparato Dio a quelli che l'amano. La grazia del Padre, e la pace del Figlio, e la consolatione dello Spirito Santo sia con voi tutti. Amen. Di S. Marco di Firenze il dì dell'apparizione di S. Michele Arcangelo alli 8. di Maggio 1497.

DEFI-

DEFINITIO

Contra injustam excommunicationem latam erga Fratrem Hieronymum Savonarolam Ferrariensem, per Magistrum Paulinum Bernardinum Lucensem Ordinis Prædicatorum &c. edita.

QUæritur secundum usum scholæ ad majorem evidentiam, An excommunicatio contra Fratrem Hieronymum lata, fuerit nulla, & videtur quod non. In dubiis pro superiori est judicandum. De sententia Excommunicationis Cap. *Inq*. In contrarium vero est Doctorum multorum opinio, qui senserunt, probaverunt, & scripserunt oppositum.

I. Antequam ponantur conclusiones, notandum, quod etiamsi excommunicatio illa justa fuerit, non tamen Savonarola schismaticus dici potest; quoniam schismaticus est, qui renuit subesse summo Pontifici, ut capiti, nolens ejus officium recognoscere super totam Ecclesiam, non autem ille, qui est inobediens Pontifici. Alioquin quotidie multi homines, Principes, Urbes, & Regna, schismatis nomine censerentur, repugnantes voluntati Pontificis. Vocantur ergo inobedientes, & rebelles, non tamen schismatici. S. Th. 22. Q. 39. Art. 1. & comm. 2.

Cum ergo Savonarola centies fateatur, etiam postquam fuit excommunicatus, & adeo in ultima sua ad populum concione, se pontificem summum ut Caput Religionis venerari, quin etiam diserte asserat non sua sponte, sed malignorum suasionibus contra illum excommunicationis sententiam fulminasse. Non igitur schismaticus, sed fortasse pertinax, & rebellis poterit nominari.

II. Notandum quod in præsenti quæstione aliud supponitur tanquam clarum: aliud quæritur velut dubium. Manifestum primum, Pontificem labi potuisse, & sæpius lapsum in simili casu, ut patet ex multis etiam temporibus nostris, de quibus tacemus. 2°. Sententia contra præceptum caritatis lata, est nulla, & sine peccato mortali nequit servari. 3°. Quod dari potest casus necessitatis, & pluries datur, in quo tenetur quilibet fidelis ex præcepto caritatis subvenire indigenti tam in spiritualibus, quam in temporalibus, ut patet per Theologos, & maxime S. Thom. 2. 2. Q. 43. A. 7. 4^m. Q. 33. A. 2. 3^m. Q. 32. A. 5. 3^m. 19. 33. A. 4. c. & com. ad 3^m. ubi habetur, quod propter periculum Fidei, & mortis tenetur ex præcepto quilibet publice corrigere etiam Prælatos delinquentes, sicut Paulus Petrum reprehendit.

Quæritur autem tamquam dubium apud quosdam de hoc singulari, an videlicet Savonarola erat in casu necessitatis, ita quod cessante eo a Prædicatione, esset manifestum periculum fidei vel morum in aliquo vel aliquibus. Et quia hoc demonstrari non potest, cum demonstratio singularium esse non possit, sed tantum experientia apud præsentes, & testimonio apud absentes comprobari. Ideo hunc casum singulariter explicando ut a fide dignis accepimus.

III. Notandum quod Savonarola concionibus suis in Urbe Florentia per annos fere 8. nil aliud optavit, & fecit, quam ut Religionem Christianam, in ea urbe fere extinctam suscitaret, & pacem inter diffidentes cives componeret. Hinc factum est, juxta Divi Pauli testimonium, persecutionem, atque invidiam eorum sustinuerit, tam sæcularium, quam sacerdotum, quorum acriter vitia ad plebem traducere, & immanem crudelitatem minime verebatur, unde ingens odium natum est eorum, qui eum amovere ab officio cupiebant, & etiam e civitate pellere, Pontifici suadentes hominem perniciosa dogmata docere, Summum Pontificem maledictis lacessere, & Rempublicam perturbare. Rogare igitur Sanctitatem suam ut quoquomodo ipsum Romam accersiret, arbitrati se per occasionem itineris, posse in interitum hominis festinare. Quare laudatum hominem Pontifex, velut doctrina Evangelica concionatorem amice ad colloquium invitat; verum ipse ad omnia humiliter se excusando respondit, cum Dei nutu in valetudinem incidisse, quod Adversarii intelligentes Pontifici persuadent in Republica Florentina illi officium prædicationis interdicere, & inquisitionem de falsa ejus doctrina Commissario Apostolico quam citius injungendam, itemque Congregationem S. Marci ab eodem Pontifice a Congregatione Lombardiæ sejunctam eidem reuniendam, quod & factum est, rescribente Pontifice post duos fere menses, & post præclaras illas laudes doctrinam ejus plane perniciosam detestante. Cæterum cum nec id satis pro voluntate succederet, cum Dei nutu breve dirigendum Fratribus S. Marci, fuerit directum Fratribus S. Crucis in Civitate Florentia, ab eisdem suggestum Pontifici est, sub specie Reformationis novam Thusciæ Congregationem erigendam, & conventuales quos dicunt in decem Conventibus demorantes, reformatis Fratribus duorum, aut trium conventuum permiscendos; sed id bonis omnibus non probatur, quibus sub pœna excommunicationis latæ sententiæ hoc mandabatur: sciebant hæc omnia in unum Hieronymum esse constituta, qui dixit, & scripsit hoc mandatum esse contra caritatem. Igitur Pontifex horum sollicitationibus exagitatus in eum sententiam excommunicationis protulit, & publice denuntiandum duxit, & jussit, unde & Hieronymus 8. mensibus a prædicatione cessavit. Interim publice editis defensionibus, quibus excommunicationis causas, & crimina prætensa diluta esse voluit, & apud Pontificem egit, ut re lucidius inspecta, defensionem suam reciperet. Quod cum obstinatio inimicorum omnia sæva minantium, minime impetrasset, ratus cessationem suam, timorem hominum magis existimandam quam pietatem: ac propterea videns vitia succrescere, animarum jacturam, ac totius incendium civitatis, quæ omnia sole lucidiora patebant, pro salute animarum ad conciones rediit, nempe ad manifestum (quod evenit) sui capitis periculum. Non equidem Summum Pontificem (cujus animum semper pie, & religiose testatus est esse candidum) sed impiorum sævitiam ac infidelitatem execratus, atque in eorum scelera rejiciens quidquid gestum fuerat. Hic igitur est quæstionis hujus status. Cui sane invocato totius cælestis Curiæ auxilio, atque adeo pro ipsa, quam scire cupimus, veritate, omnia quæ dicenda sunt, Apostolico examini, atque judicio peritorum humiliter subjicientes respondeo tribus conclusionibus. Excommunicatio illa videtur injusta: probatur primo.

Prima Conclusio ex Causa Finali.

I. Cujus finis malus, & ipsum est malum; sed finis excommunicationis est malus, quamvis finis excommunicantis sit bonus, quia est cessare a praedicatione contra bonum commune civitatis, & animarum, ut patet. Ergo.

II. Ex causa formali probativa. Nulla praecessit monitio, nec ad se purgandum citatio.

III. Ex causa formali positiva: continet enim plures manifestos errores, & mendacia. Ergo.

IV. Ex causa agente. Fuit procurata, extorta, & empta per malos. Igitur.

V. Ex causa materiali: Prædicare enim fidem Christi, & Christianos mores, necnon praenunciare flagellum contra Italiam, & Ecclesiae & hominum reformationem, non est materia excommunicationis.

Minor omnium rationum aut patet, aut per testes probari potest.

Secunda Conclusio.

I. Excommunicatio illa videtur nulla. Probatur primo. Certum est quod is committit in legem, qui dum legis verba complectens contra legis nititur voluntatem. Sed excommunicatio habet multa falsa, unde debet intelligi si ita est, quae est clausula generalis.

II. Continet intolerabilem errorem, nempe quod praedicavit dogma perniciosum, de quo paulo ante tam magnifice loquebatur.

III. Est contra praeceptum caritatis, quia per experientiam patuit utilitas maxima praedicationis, & ruina animarum, & periculum sanguinis, cum per plures menses ab ea cessatum est.

IV. Idipsum viri optimi, atque doctissimi fatebantur, quorum judicium atque consilium Savonarola sequebatur, & non proprium tantum.

V. Multi qui interfuerunt, & scripserunt, id diserte asseruerunt, tum maxime Georgius Benignius Ordinis Minorum & Archiepiscopus Ragusinus, Dominus Hieronymus, & D. Dominicus Benivenus Florentini D. Gaspar Venetus, D. Bartholomaeus Scala Florentinus, D. Joannes Netius cives item Florentinus, D. Bartholomaeus Fontius, D. Jo. Franciscus Picus Comes Mirandulanus, Magister Paulus de Fucechio Ordinis Minorum, & Frater Paulus Nolanus ejus Ordinis; qui omnes, & alii multi nequaquam tam aperte damnatum hominem defendissent, publice, atque constanter, nisi rem exactissime perpendissent, & clarissime judicassent, cum fuerint vita integerrimi, & doctrina singulari.

VI. Nullus hactenus a 60. annis ausus est publice, atque edito nomine contra eum scribere rationibus editis, aut refellere quidquam etiam ab amicis, & viri inimici rogati; & in tanta procerum adversus eum conspirationem, quod non est leviter praetereundum.

VII. Fuit hoc saepius ex commissione Apostolica severissime quaesitum & examinatum ab his, qui parum illi favebant, & libros atque impressas conciones e medio sublatas volebant, sed hactenus jure fieri posse non viderent.

VIII. Arbitrium, atque judicium bonorum magis est sequendum quam malorum. Ii non tam verbis quam opibus fatebantur nullam esse excommunicationem illam, cum certatim accurrerent ad eum audiendum multa hominum millia, & se conclamassent in concione, ignem libenter subituros pro veritate, & e diverso fugerent adversarii.

IX. Fratres ejus viri ferme 300. qui omnia pro Christo reliquerunt, & se illi dederunt, rem propius intuentes, idipsum probant, quos velle pro homine pugnare in sempiternum eorum interitum verisimile non est, cum essent multi & nobilitate insignes, & doctrina praeclari.

X. In ejus defensionem etiam Domini Florentini nomine publico scripsere ad Summum Pontificem, ne in tanta necessitate pateret ovile ovium lupis grassantibus.

XI. Magis est judicium conscientiae propriae quam praeceptum Superioris aestimandum. *S. Thom. De veritate Q. 17. A. 5.* maxime cum nullum proprium commodum, non vitae sordes nos seducunt. Sed & divina revelatio accidit, & futurorum praedictiones clarissimae quae non solum aestimanti sibi, sed & caeteris videntibus hujus rei fidem praebent quam maximam.

XII. Sanctorum exempla hoc docent in rebus etiam levioribus, praecipue D. Bernardi, qui vehementer arguit Adam monachum quod Abbati auctoritate Apostolica praecipienti nescio quid in scandalum aliorum, temere paruerit, illam obedientiam vocitans pejorem homicidio, ac propterea certo certius contemnendam, ut alibi dictum est.

XIII. Demonstrabitur per testes etiam juratos, & juridice examinatos, non tantum optimae vitae, & doctrinae singularis, sed etiam per homines adversarios, & qui ejus consenserunt, subscripserunt, & placentes fuere damnationi, injuste Savonarolam fuisse condemnatum.

XIV. Judicium illud, atque damnatio suspecta probabiliter vel eo haberi poterat, tum quoniam utrorumque tam damnati quam damnatorum mores, & vita publice patebant, tum quoniam Pontifex exulibus Florentinis omnino favere videbatur, tum quia lata sententia condemnationis publicata non fuit, tum quia processus, atque examen editum nullius est fidei, verum & authenticum nullum apparet, tum quia nulla causa mortis exprimitur.

XV. Si non poenituit Savonarola, sed pertinax in sua voluit contumacia mori: cur ergo Sacramenta ei Ecclesiae tradiderunt? Si vero poenituit, cur non jusserunt, ut verbo, & ore suo recantaret publice dum iret ad mortem? Aut saltem libellos propria manu ederet? Non enim sufficit clam hoc fateri, sed publico scandalo succurrendum est, ut ipse probe vir doctissimus cognoscebat, maxime cum tam diserte asseruisset se nunquam esse recantaturum. Quin & in carcere constitutus aliqua scripsit quae nihil prorsus ostendunt aut praedicationis vanitatem, aut temeritatem accusant.

XVI. His accedunt, ut publice ferunt, miracula atque futurorum praedictiones, quae si falsa sunt inquirendum esse severissime videtur, quoniam non tantum Sanctissimam Sedem apud vulgus traducunt, & subsannant, sed & in Fidei Christianae periculum vergunt. Sunt igitur ea mendacia omnino detegenda.

Tertia Conclusio.

Manifestum igitur est eos omnes, mortaliter peccare, qui directe, vel indirecte huic excommunicationi favebant, si tum praecedentes duae conclusiones veritati nituntur, & de his non dubiam habent certitudinem, videlicet quia contra caritatem id facere convincuntur, id quod & praecedentes rationes probant, & D. Bernardi auctoritas plane demonstrat; id clarius erit si rationes adversarias expendemus; quibus paucis ut arbitror atque clarissime respondere his, quae non tantum ab iis, sed ab amicis ipsis ad exactionem rei certitudinis proponunt. Et

I. Ajunt, sententia Pastoris sive justa, sive injusta timenda est. XI. Q. 3. C. *Sententia.*

R.io Dicitur 1°. quod sententia nulla non est sententia. 2°. nisi contineat intolerabilem errorem, videlicet contra praeceptum caritatis. 3°. timenda, idest non ex superbia contemnenda, alioquin quo modo per plura capitula eadem quaestione dicitur, quod injusta sententia neminem ligat: certe horum unum est falsum, si glosas olim receptas rejiciamus.

II. Item Praelatorum facta non sunt judicanda, maxime a subditis.

R.io D. Bernardus respondet. Ergo invanum scriptum est: Omnia probate. Si ergo res ipsa satis patet, judicio non eget. Et iterum nec dico a subditis mandata Praepositorum esse dijudicanda ubi nil jubet ut divinis contrarium Institutis, sed necessariam assero & prudentiam, qua advertatur si quid adversatur, & libertatem, qua & ingenue contemnatur. D. Thom. de Verit. Q. ubi supra fere aliter respondet, quamvis & in idem redit. Inquit enim subditus non habet judicare de praecepto Praelati, sed de impletione praecepti, quae ad ipsum spectat, unusquisque enim tenetur actus suos examinare ad scientiam, quam a Deo habet, sive sit acquisita sive infusa. Omnis enim homo habet secundum rationem agere. His D. Thomae verbis inter alia nititur Savonarola, ut patet in literis ad procuratorem Ordinis.

III. Ita ergo & alii facere possunt hujusmodi exemplo, & erit scandalum multorum dicentium non obedire Pontificis imperiis.

R.io Omnes quidem id facere possunt, qui in simili

mili casu sunt constituti, ex quo aut Domino, aut homini resistendum est, idque patet, ac manifestum omnibus. Cæterum maxime cavet Hieronymus Savonarola, ac sæpius inculcat, cum res subobscura est, Prælato potius obediendum est.

IV. Nonnulli probatæ vitæ excommunicationem servabant, aut certe dubitabant, securius id esse rati, quam periculose contemnere.

R.io Hi aut rem ignorabant, aut bona fide faciebant, aut rem ipsam minime impediebant, aut etiam licet alias boni haberentur, humano tamen timore tenebantur. Impii tum fere omnes, hac una in re religiosissimi erant, etiam qui aliquando excommunicationem contempserant irati Pontifici.

V. At ipsum utique, qui omnium Pastor non erat, quid expectabat an grex Christi pessum iret?

R.io O frater nunquid caritas Christi te urgere non debet? Nonne unicuique mandavit Deus de proximo suo? Et S. Bernardus: Quid ad me, inquis, ille viderit, o odiosa perversitas! Sanguis Xp̄ti est frater Adam. Et qui inquit non colligit mecum, dispergit. Dictum est & de hoc supra.

VI. At inquit hic est error Wicleffi.

R.io Quid ita? Ille impius docuit nullam esse Episcoporum auctoritatem; excommunicationes meras nugas. (Et in quolibet casu etiam non admodum necessario, ad uberiorem fructum esse prædicandum, quidquid garriant Episcopi,) & quid horum obsecro unquam docuit, atque fecit Savonarola?

VII. Capitulum cum ex Injuncto Extrav. de Hæreticis, prohibet ne quis audeat sine licentia Romani Pontificis praedicare.

R.io Capitulum loquitur de Sæcularibus, & item id secundum ordinem statutum, ac perpetuum servandum. Cæterum in casu necessitatis quando silent leges, caritas loquitur, ac praecipit, secus est.

VIII. In Concilio Nicaeno decretum ut juste, aut injuste excommunicatus a Synodo sine licentia ejusdem non recipiatur a quoquam.

R.io Mirum si a nonnullis hoc Arrianorum commentum contra nos subagatur, desunt ergo & catholicorum placita, proinde etiamsi gratis donetur illud, jam dictum est excommunicationem illam esse nullam, & contra caritatem latam.

IX. Nonnulli rem hanc paulo serius narrant: quam nos fecerimus, & Savonarolam accusant.

R.io Quæ diximus bonorum testimonio probare possumus, quibus res illa explorata erat, & in civitate aderant, atque oculis vel auribus hauserant. Cæterum alii rem longissime auditam ferebant, loco, aut tempore, aut causa plurimum distantes ea referebant quæ proceres aut his factibus assectæ per totum orbem falso disseminarant, ut hoc pacto bonam causam efficerent. Nullus tamen quod sciam rem propius agit, sed carpit, & per transitum mordet.

X. Contumacia justa est excommunicationis causa.

R.io Non est contumax, qui toties reddita causa semet defendit, ac petit audiri, quandoquidem pro caritate proximi vitam ponit intrepide.

EPISTOLÆ HISTORICÆ.

JO. GALEAZ. MARIA

Dux Mediolanensis, & Ludovicus ejus patruus Alexandro VI.

SAnctissime pater & clementissime domine noster singularissime. A Portu Veneris allatæ hodie literæ ut vehementer miraremur effecerunt. Intelleximus enim classem regis Alfonsi ad locum illum profectam posteaquam hortando nihil cum opidanis & praesidio profecit, ostentatis armis Alfonsi... ut oppidum & arx dederetur petiisse: armaque ac vim opido admovisse, & oppugnationem ab XIIII. hora ad noctem continuasse. Nam neque causam ullam cognoscimus quae regem Alfonsum, cujus avo libertas cum regno reddita fuit, patri autem ter regnum pene amissum armis nostris restitutum est, oblitis veteribus & novis beneficiis ad inferendum nobis bellum movere debuerit; & si causa ulla erat, jus commune gentium omnium exigebat ut ante renuntiatum esset bellum, quam in me inferretur. Bello igitur inexpectato atque injusto lacessiti pro hoste qui nos hostilius habuit, habere non recusamus; eique (ut magis ingenue agamus) ita denunciamus sicuti literarum quas ad eum scribimus exemplum his inclusum docere poterit. Quod sanctitati vestrae pro nostra in ipsam & apostolicam sedem observantia declarare voluimus, ut si aliter impofterum res istas Alfonsi regis habere nos quam consueverimus intellexerit, sciat nos hactenus id solum egisse quod fœdere cogente negare non potueramus. In posterum autem pro hoste habitos, hostilia & vires nostras contra eum exercere, qui nos ante illato bello quam denunciato voluit se hostis nomen habere. Hujus rei etiam sacro Collegio literas a nobis dandas duximus, ut testis sit nobis Ordo inter mortales primarius nos ad inimicitias indicendas impulsos, non voluntarie descendisse; quae ut ipsi sacro Collegio reddi possint eam rogamus, cui nos nostraque commendamus.

Ex Viglevano 17. Julii 1494.

DUCES MEDIOLANI ET BARI

Alfonso regi Neapolitano.

Moniti sumus a Portu Veneris majestatis vestrae classem ad ipsum Veneris portum contendisse, opidanos, & eos qui in praesidio sunt, ad colloquium vocasse, & posteaquam hortando nihil profectum est, ut arcem & opidum traderent, minas & excidium ostentasse, vimque & arma insuper experiri cepisse oppugnationemque ante meridiem inceptam post solis occasum magno suorum damno frustra continuasse. Cepit nos hujus rei non parva admiratio, nam bellum nobis illatum ab eo videmus, cujus, si ratio praeteritorum valet, expectanda nobis beneficia fuissent. Nec belli & inexpectati motus causam ullam justam intueri possumus, quo magis enim superiorum acta recensemus, eo minus res ulla occurrit, quae videatur tam alieno bello causam dare debuisse; quando omnia in contrarium subveniunt. Restituta primum avo M. V. libertas, & ter assertum armis nostris in gente vestra Neapolitanum regnum, ut de multis ea sola quae maxime lucent commemoremus. Itaque profecta a nobis beneficia & non injurias ergam Majestatem vestram constat. Nisi ipsa forte injuriae loco numerare velit quod pacta per fœdus Christianissimo Francorum Regi negare nolumus, de quo tantum abest ut ob id hostilis in nobis animus suscipi debeat, ut etiam gratia digni simus habendi. Per fœdus enim vincti, Regi bellum erga Majestatem vestram molienti cui multa necessaria sunt, non quae possumus omnia praestamus: sed contenti fœderis conditiones implere, a ceteris temperamus. Jure ergo miramur hostium loco nos acceptos, qui per superiora tempora benefici sem-

semper fuimus; & hoc tempore in eo solum laedimus, quod modeste eam fidem obligatam Francorum Regi, sicut aequum est, cogente fœdere praestamus. Studium igitur offendendi, non justa causa apparet, ut pro hostibus Majestas vestra nos velit. In quo paribus armis ita lacessiti aeque valide (ut juvando servandoque hactenus est actum) respondere possumus, & debemus. Liberius autem & magis ingenue quam ipsa fecerit acturi sumus. Nam cum Majestas vestra, omisso communi omnium gentium more, prius arma intulerit, quam denuntiatae ab ea inimicitiae fuerint; nos cum provocati sumus, aperte tamen ut caveat, monemus. Deest quod ea, quae nulla re denuntiata nobis arma intulit pro hoste nos quoque imposterum habituros profitemur. Facturi autem sumus ut damno suo M. V. sentiat quantum a nobis beneficiorum hactenus acceperit, dum contenti fœdus implevisse, a caeteris quae facere in manu nostra erat, abstinuimus; ac cognoscat quantum intersit in nobis cum hostili animo in hostem vires omnes exercemus ab his qui fuimus dum modicam opem quam fœderato Regi debuimus ut aequum erat persitimus.

Vale 18. Julii 1494.

ALEXANDER VI.

Mediolani & Bari ducibus.

Incredibili cum molestia legimus literas nobilitatum vestrarum querelis plenas ob sollicitatam primum deditionem, & deinde tentatam aperte oppugnationem portus Veneris a classe carissimi in Christo filii nostri Alfonsi Siciliæ regis illustris, cui demum tanquam hosti vestro etiam per literas vestras ad M. ejus directas quarum exemplum ad nos impressum misistis, qui vos ut asseritis hostiliter lacessiverit, bellum denunciatis. Hæc res tanto nobis molestior fuit, quanto magis aliena videtur ab omni proposito & rationibus nostris, qui pacem Italicam & Ecclesiæ quietem exoptantes, intellectis primum his Gallicis apparatibus in regnum Neapolitanum, illos quam pluribus & literis & nunciis tam apud carissimum in Christo filium nostrum Carolum Francorum regem christianissimum quam caeteros christianos potentatus, & praesertim apud nobilitates vestras (ex quibus omnia pendere videbantur) omni studio sedare conati sumus. Nunc vero cum res peccatis facientibus contra desiderium nostrum cesserit, atque omnis opera nostra fructu suo hactenus caruerit, non angi magnopere non possumus. In eodem tamen instituto insistentes non discedimus ab officio nostro; nec misericordiam Domini, qui non deserit sperantes in se, implorare cessamus ut sacerdoti suo fideliter ambulanti dexteram porrigat suæ pietatis, etiam apud nobilitates V. quas denuo per praesentes pleno affectu requirimus, hortamur atque enixe rogamus pacem amplectantur ac hujusmodi simultatibus & suspicionibus de parte sua Italiæ tranquillitatem anteponant. Sic enim non solum desiderio nostro, sed etiam ex cautis saepius scriptis communi Christianorum necessitati ac honori vestro sanguinisque necessitudini consuletur tot mutuis beneficiis confirmatæ, quæ quanto a vobis in Alfonsum regem & in patrem atque avum majora commemorantur, tanto diligentius comprobanda sunt. Et a vobis pro vestra prudentia cavendum arbitramur, ne in eos collata deperdatis, aut ex ulla nova injuria vel odii suspicione deleri vel labefactari possint. Ipsi etiam Alfonso regi non desunt querelæ. Nuper enim nobis & plerisque ex ven. fratribus nostris S. R. E. Card. ad vicum varum profectis, cum ad nos postea venisset, ibique secum ageremus de tollendis hujusmodi diffidiis vestris, ex quibus tot perturbationes provenire timerentur, invenimus certe M. S. omnis quietis & concordiæ cupidissimam quæ diceret astantibus praefatis Card. & praesentibus Italiæ oratoribus apud nos agentibus nulla vos penitus injuria lacessitos in se & Ferdinandum patrem quiescentem tantum incendium concitasse, quo non solum regnum Neapolitanum sed universa Italia cum pernicie christianæ religionis arderet; nec mirari quemquam debere quod ut se ab injuria tueretur, classem ejus in littora illa Genuensia non ad vestram aut ullius offensam destinaverit; sed sicut ratio defensionis exigebat ad vim propulsandam & impediendam hostium classem quæ Genuæ in eum solum publice summo conatu instruebatur. Quod si a vobis aliqua praetendatur injuria per quam aut amicitiæ jura aut necessitudinis vincula vel minima in re ipse violasset, se & causam omnem justitiae suae nostro & sacri collegii aut caeterorum Italiae potentatuum judicio & cognitioni libere subjiciebat, adimpleturus omnino quid super ea re per nos pro publica quiete judicatum & statum fuisset. Id a nobis scribi non putent nobilitates vestrae ut nunc querelarum vestrarum causas examinemus ut judicemus quis vestrum justiora arma assumpserint. Quoniam hoc sicut prolixum & intempestivum, ita supervacaneum & a proposito nostro alienum esse existimamus, praesertim cum nullae hujusmodi injuriae intercesserint; neque ea damna sint illata quae tanto sanguinis vinculo totque mutuis beneficiis quibus astricti estis ullo modo aequare possint vel praevalere debeant. Sed ut declarata regia mente in amicitiam vestram & pacem propensissima vobis eadem suadeamus, ut armis tam pernitiosis utrinque depositis, & sublatis quibusvis discordiarum fomentis res adjuvante domino ad concordiam redigant. Hoc nunc petimus, hoc solum exoptamus; nihil omnino studii aut operae praetermissuri, nihil intentatum relicturi quod ad reconciliandos animos vestros & Italicam quietem confirmandam pertinet; quoniam vero bellum & pacem ex vobis pendere non ambigimus, hoc non duximus praetermittendum, quod quemcumque res exitum habuerit ex omnium consensu vobis adscribetur; & quemadmodum ex consecuta pace magna vero vestra erit commendatio, ita belli & totius Italiae perturbationis culpa non sine magna vestra nota in vos solos rejicietur.

Datum Romae 7. Aug. 1494.

REX ALFONSUS

Ducibus Mediolani & Bari.

Illustrissimi ac potentissimi Domini gener fili & cognate nostri carissimi.

Scribitis non paucam cepisse admirationem quod classis nostra in Veneris portu delata opidanos ad deditionem initio pellexerit; post oppugnare etiam fuerit adorta. Admirationis etiam causas affertis quod bellum ab eo illatum videatis a quo beneficia potius fuissent expectanda: recensetisque beneficia in avum ac patrem nostrum collata & tanquam eorum nos immemores accusatis. Ac primum quidem beneficiorum in avum patremque commemoratio ipsa vestra mirifice nos delectat. Quippe cum & pater gratissimus eorum fuerit & ego gratitudinis meæ tale testimonium præbuerim, & non in avum aut patrem vestrum gratiam retulisse crediderim; sed in vos ipsos qui me accusatis. Cum relata gratia beneficia vel maxime nota dum pro salute Mediolanensis status proque vita vestra decerto. Quo circa & admiratio ipsa Ill. DD. VV. parum aequa. est & beneficiorum atque ingratitudinis exprobratio minus honesta. Atque eo inhonestior quo & patris gratitudo & nostra manifestior est. Absit autem ab hoc ipso meo responso omnis accusatio atque exprobratio, omnis denique increpatio. Nam & quæ in nos ingeruntur & a genero sororioque, quos maxima etiam benevolentia prosequimur, accipimus, & hi etiam sumus qui pro Mediolanensi statu conservando opes copiasque nostras, vitam denique ipsam

Locus turbatus.

psam expositurі extremis etiam periculis simus. Quod autem ad Veneris portum attinet sic habet & gener & sororie carissime. Gallorum rex Carolus quæ in nos paraverit & assidue paret fortassis excellentiæ vestræ non minus nota sunt, quam ipsi regi. Genuensi profecto populo sunt notissima. Nam dum Genuæ superioribus mensibus classis instruitur consensu vestro, & cum Galliarum regis pecunia tum vestra, propter quod noster literis suis de/ his ipsis queritur, & amicitiæ officia requirit; ab illustribus DD. VV. magistratuque Genuensi responsum est: deesse Gallico regi nullo modo posse, dum fœderis feudique rationem sequendam a vobis asseritis; nec multo post & pecuniæ a regis thesaurario Genuæ numerantur, & duces classis ab ipsa regis aula primarii Galliarum viri mittuntur; publicis etiam edictis preconisque classicarii milites vocantur ad stipendia capienda, ad regnum nostrum invadendum comportantur. E Massilia bellica tormenta omnis generis conducuntur. E Suevia magnæ peditum manus; & vobis etiam aditum præbentibus trascendunt alpes Gallicae copiae quibus etiam commeatus & aestiva praebentur, medioque in Mediolano Gallici Regis nomine scribuntur contra generum sororiumque exercitus; nihil tunc nisi pacem & patris sui exequias populorumque suorum tranquillitatem procurantem. Quod etiam contra omne jus gentium a vobis paratum sit, cui non fuit vel summae etiam admirationi? Siquidem patris mei Oratorem, egregium virum, ad vos honoris & cognationis gratia destinatum intra ditionis vestrae fines non admisistis: res profecto ne barbaris quidem gentibusque immanissimis usurpata, quin & in primis detestata. At nihilominus post patris obitum Ferdinandum Januarium alumnum nostrum cum iis mandatis ad excellentias VV. misimus; quae non sororii tantum verum etiam benevolentissimi fratris erant. Quibus quam fraterne responsum sit, quae in Gallia & tentata & acta fuerint docent. Atque ea quidem omnia sine ulla nominis vestri injuria relata esse a nobis volumus, neque aliam in partem ab excell. VV. accipi quam in bonam cupimus. Iniistis fœdus cum Rege Carolo, quasi non & fœdus nostrum tot annorum praetergrederetur, quo stante & firmo, retinenda praemissorum ac pactorum fides erat. Nec derogare illi jure licuit, nec affinitatis & sanguinis violanda vincula, per quae humanum genus hominumque societas constet. Saltem tenere vos memoriae decuit quae in recuperanda Genua praestita fuerunt a Ferdinando Rege patre nostro, pro qua postea fœderis jure excellentiae vestrae sese obligarunt. Sed fuerint haec: dicitis vos Galliarum Regi jure feudi obnoxios; ipsum autem feudum non Mediolanum, non Papia, non aliud Mediolanensis status oppidum, sed Genua est feudum; pro Genua est obligatio. Genuæ etiam nobis bellum indicitur. Et Gallica vexilla contra nos ad comparandam classem in navibus in navalibus in Genuensi portu figuntur. Quae haec injuria est? quod nefas, bone Jesu! si pro feudi obligatione arma contra nos publice moventur & inferuntur, & Gallorum Rex Neapolitani Regni nomen sibi tam insolenter, ne dicam nefarie, arripuit? Nos eadem arma pro defensione nostra, quod naturae quidem leges, quod hominum consensus jubet, ad propulsandum non ad inferendum bellum sumpsimus. Non contra Mediolanum, non adversus Papiam aut Cremonam, sed adversus feudum, cujus jura contra causam nostram protenduntur, pro quo a Mediolanensi statu recuperando Pater noster triremibus suis absfuit. Nec vero adversus feudum arma sumpta sunt, sed ne feudum nocere ipsum nobis posset. Nec bellum infertur feudo, sed ne a feudo nec per feudum inferatur a nobis contenditur; armaque & juxta & secundum naturae atque hominum . . . . induimus. Atque ita quidem induimus, ut & superioribus mensibus Alexandrum VI. Pont. Max. & illus. Venetorum Senatum excelsamque Rempublicam Florentinam per literas Oratoresque nostros rogaverimus. Quin etiam his ipsis diebus, sedente Summo Pont. adstante Collegio, audientibus Italiae potentatuum, qui aderant, oratoribus, & Pontificem ipsum maximum & potentatus Italicos rogavimus oravimusque, ut causam ipsam noscere amice vellent, Italicæque quietis memores esse, innocentiamque nostram in his motibus conscientiamque adverterent. Quod si quid per scelus fraudem insidiasque perperam a nobis tentatum compererint, aut de cetero servatum a nobis non viderint quod ab ipsis pro pace publica otioque Italiae constitutum fuerit, non deprecaremur quia & Pont. ipse maximus, & Italia universa contra nos arma sumerent, atque ad internecionem usque excidiumque nos insectarentur. Atque iidem hodie sumus; qui proinde ut Deum justitiæ nostræ propugnatorem habentes, ecclesia favente, & Pont. Romano causam nostram ut justam protegente, speramus sic cum primis Mediolanensem statum ducesque Mediolanenses amplexuri omni benevolentia & caritate simus. Hæc respondere vobis ad ea quæ nobis scripsistis voluimus, Ill. & Potentiss. DD. nam si ut excellentia vestra dicit, in ceteris temperavit, si nulla nos injuria affecit, si pauca quaedam Gallorum Regi contra nos exhibuit, si multos etiam menses ante bellum nobis indictum fuerit, cum arma ad propulsandum nobis sumpta conscientiæ vestræ . . . . . quæ hæc noverunt judicio sententiæque permittimus. Nam ut aperte (sicuti mirabundi dicit) caveamus; ita quidem cavebimus ut cognationis & sanguinis memores ubique futuri simus, pacem & quietem rebus ceteris prælaturi, nec minus etiam ut qui Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ . . . . Summo Pontifice stantem pro nobis habeamus, Deum etiam ipsum pro causa nostra nostraque justitia staturum sciamus, divinisque auxiliis adfutura etiam humana.

Locus mendosus.

Sensus turbatus.

Sensus turbatus.

Cætera desunt.

FRANCISCI CARDULI NARNIENSIS

Oratio ad Maximilianum Cæs. August. in conventu Vindelico Principum Germanorum dicta pro libertate Italiæ, sive pro Ludovico Sforzia Mediolani Duce.

MAximilianus Romanorum Rex semper Augustus Serenissimo Friderico Siciliae, & Hierusalem Regi Fratri Carissimo.

Egit apud nos, & Illustriss. sacri Romani Imperii principes causam Italicæ libertatis, ex officio sibi a nobis delegato, Franciscus Cardulus, Narniensis, secretarius noster oratione copiosa, & gravi, qua omnium judicio tantam est laudem consequutus, quantam in Germania fortassis unquam nemo; qui cum Regnum quoque Serenitatis tuæ, quam speciali demereri obsequio studuit, ab omni prohibendum injuria persuaserit, non indigna nobis visa res est, ut hoc ei notum faceremus, quo intelligas nos, etsi rebus Italicis animum jamdudum intenderamus, tamen illius oratione permotos, una cum eisdem principibus expeditionem pro Italia decrevisse. In Augusta Vindelica, Civitate nostra Imperiali, die xv. Julii 1500.

FRANCISCI CARDULI NARNIENSIS

ORATIO.

Si quis forte miratur, Auguste Cæsar, quid sit quod Italia per tot sæcula tot eminentium Oratorum, quorum ego fulgore perstringor, alumna & parens, hodierna die in hoc consessu Principum nobilissimo utatur hoc uno, eodemque parum idoneo deprecatore suae calamitatis, ut existimet hanc causam non quanti putamus esse faciendam, is debet hoc quoque inter ejus adversa numerare, quod intermissa potestas non modo libere vivendi, verum etiam loquendi de libertate videatur. Nam qui feliciffime solent in hac exercitatione versari, tacendum sibi hoc tempore arbitrantur, eadem omnium ignavia pene fatali, qua dominatum patiuntur. Ita me unum, & infimum fortassis eorum, qui confugientem ad te Ludovicum Sfortiam sequuti sunt, ad suscipiendum hoc munus excitavit jucundus & liberalis conspectus tuus, qui cæteros recreavit. Et quantum infirmitas hujus meæ in dicendo facultatis potuisset ab eodem deterrere, tantum id adhortari visum est, quod hujus magnitudo rei, cujus utinam foret ratio minuendæ, non videtur apud te, Cæsar, extenuari verbis posse. Nam cum semper ad decus, & laudem virtutum via contenderis, ut esses, qui perinde rebus gestis ac dignitate præcelleres, facile intelligis quanta mihi offeratur ad dicendum materia, quæ tanta tibi subministratur ad gloriam. Siquidem instituitur oratio mihi non de injuria cujusquam privati, aut civitatis unius, aut exteræ nationis prohibenda aut vindicanda, sed de recipienda per te totius Italiæ libertate, qua neque nos exigere a te majus, neque tu præstare magnificentius quidquam potes. Agitur enim de liberando reddendoque Italiæ Ludovico, quæ carere tam potest eo, quam libertate. Agitur ne serviamus iis, qnorum dominatio ut invalescere non potest sine Imperii detrimento, ita, si cohibeatur, est allatura nomini tuo æternitatem. Agitur ne principatus, & caput Christianæ Religionis, nomen quod unum etiam reliquum tenet, amittat. Quæ quanquam ut magna sunt, ita tibi provisa esse ratio celeberrimi hujus habendi conventus ostendit. Tamen ita mihi de suscipiendo bello dicendum videtur, ut ostendam primum id quam justum sit; deinde quam necessarium; tum quam idem facile; postremo quam tibi atque Imperio, & huic nobilissimae nationi gloriosum futurum. Quidquid tu, Caesar, & vos Principes ornatissimi, ex Italiae feceritis utilitate, debet id quidem jure factum videri; sed Ludovici Sfortiae tanto liberandi ac restituendi causa justior, quanto primum expulsi, deinde capti major injuria. Quae quanta sit facilius intelligetur, si causas, & initia belli, quod ei uno tempore Gallus & Venetus intulerunt, exposuero.

Hisce annis Ludovicus Valesius Aurelianorum Princeps, cum Mediolanensem Ducatum falso putaret ad se pertinere, quod avia paterna Valentina Vicecomes Philippo fratri potius quam ejus filia Blanca Ludovici Sfortiae mater, quae legitima non esset, succedere debuisse in eo Ducatu videbatur, urbem Novariam cœpit proditione paucorum, & fiducia redeuntium copiarum, quibus Carolus VIII. Gallorum Rex in Neapolitanum Regnum pervaserat. Ejus urbis oppugnationem sustinere non potuit, atque, ut varietas fortunae tulit, paulo post Carolo vita functo, in regno successit, & provectus ad fortuitum Principatum, qui temperare debebat inopinatae felicitati, facultatem sibi oblatam esse, ad infensandum denuo Ludovicum Sfortiam est arbitratus. Quanquam id aggressurus non videbatur sine viribus Italorum: eo tempore Venetus est inventus, qui cum celeberrimos Apuliae portus loco pignoris, & Pisas urbem Thusciae nobilissimam per speciem tuendae contra Florentinorum potentiam libertatis obtineret. ipse sibi opinionis errore finxerat Italiae principatum, & intulerat Florentinis arma, quibus interim oppugnatio Pisanae urbis, & mentio pignoris ex Apulia reducendi cederet. Hos Venetorum conatus, & impetus Ludovicus Sfortia repressit, atque retardavit, cui semper ea consilia, studiaque fuerunt Italicae pacis, ut fines intra suos quisque consisteret. Illi vero tanquam sibi de praesumpta dominatione, si opes Ludovici Sfortiae diutius steterint, desperandum fuerit, adventum Ludovici Gallorum Regis, & Cremonam, & agri, quod fluvius Adua terminat, emercantur. Ita duo potentissimi hostes Gallus, & Venetus ineunt contra Ludovicum Sfortiam belli societatem; alter cupidine dominandi, sive ut maculam Novariensi obsidione susceptam deleret; alter quod ex mortalitate Ludovici Regis, & odio Gallicae nationis avare, & superbe sperabat Reipublicae suae, quae interitura non esset, Insubriam, si Gallus ea potiretur, accepturum fuisse. Ludovicus autem Sfortia tantis utrinque viribus impetitus excessit, atque in Germaniam receptum sibi statuit, unde paucis post mensibus revocatus, nihil magis posse videbatur a populis suis, quam temperamentum amoris, & modum caritatis exposcere, ut illa fuga, illud exilium optandum sibi, expetendumque fuisse videretur, ex quo tam popularis, & honorifica restitutio sequebatur; si quod gaudium fore putavimus, id exitium non fuisset. Nam post receptam Insubriae partem, copiis eductis, cum victoriae propius quam qui vicerint, esset, detrectantibus bellum, quibus maxime fidebat, Helveriis, Novariam se recepit, ubi jam gliscente proditione, cujus antea ne suspicio quidem cuiquam erat ulla, cum neque illos educere ad pugnam, neque ipse sibi quaerere salutem fuga sine dedecore suo, & miserabili caede suorum, quos relinqueret, posse arbitraretur, pactus est hosti deditionem, sibi & suis incolumitate promissa. Sed non ideo tanti facinoris machinatores instituto sceleri temperarunt, quo minus violentas ei manus afferrent. Quid ergo de tanta re dicam? Quid? Officium linguae vincit perfidiae magnitudo. Circumventus a sicariis, & latronibus innocentissimus atque optimus Princeps in manus hostium velut ad supplicium capitis ex Urbe proripitur. Frustra militum fidem, cui salutem suam commiserat, invocabat, frustra indignitatem rei deprecabatur, frustra effugium aliquod implorabat; frustra nomen Cæsaris, authoritatem Imperii testabatur, proditus a suis, deceptus ab hostibus, ductus in Galliam Lugdunensem, contra jus gentium, contra leges pactionis, contra fidem, contra jusjurandi religionem carceri est addictus. Hoc factum non tam familiae suæ, quam Italiæ cunctæ funestum, & luctuosum Cardinalis Ascanius, qui Mediolani tunc erat, cum recta Romam versus effugeret, unde Fratri subsidio venerat, interceptus a Venetis, quod sibi profugio sperabat esse futurum, non intellexit miser, nihil interesse utrum per Venetos Gallis, an per Elvetios traderetur, ut homo tanta virtute, tanta dignitate, contra Religionem, contra Deum sit coactus eamdem cum fratre calamitatem miseriamque subire. Causa Ludovicum Sfortiam primum exturbandi, deinde capiendi quae fuerit audistis. Ego Valentinae Sorori, an filiæ Blancæ Philippi deberetur hæreditas ullam in partem coram legum Conditore non puto disputandum. Quotus enim quisque jurisperitus scire se mulieres arceri successione Feudorum, & Mediolanensem Ducatum, qui defiverat in Philippo reversum esse ad jus imperii proscribitur. Sed judicio, ac munere tuo ex horum Principum auctoritate factum est, Caesar, ut cujus in administrandis rebus ingenium per tot annos prudentiamque cognoveras, eumdemque affinitate tua, eumdem que jure Ducatus, & titulo dignum existimaris. Quod cum ita sit, non video quamobrem Gallus ad occupandam Insubriam nomen prætendat hæredis, nisi ut aeque ditionem Imperii, atque Ludovici opes infringeret; præsertim cum id bellum conflaverit nefario fœdere, ac societate Venetorum.

Mendum hic aliquod intercessit.

Qui

Qui quo semper fuerunt erga Imperium animo, declarant Italiæ, quas occupant, Civitates. Quare multa sunt, ex quibus apparet plus habiturum esse justitiæ bellum, quod pro Ludovico susceperis, quam hostium arma iniquitatis, quæ summa fuit, habuerunt; etsi auctoritatem Imperii sustinere, sua cuique reddenda curare, ire obviam ejus injuriis, cujus inimicos ducas tuos, peculiaris & propria videtur laus esse justitiae. Tamen oboriuntur alia multa, quibus est tibi magnopere providendum, ne tam impium sit detrectare pro Ludovico bellum, quam suscipere justum. Sæpe majores tui pro amicis, ne quid acciperent detrimenti bella gesserunt; tu necessarium, & propinquum injuriosissime spoliatum, & captum, atque inultum relinquas? Illi Regum, & Principum, sociorum imminutas opes non tulere, Tu Principatum, quem dederis, ereptum negligas? Illi alienos ex commendatione sola rerum suarum in fidem accepere; tu eum qui te atque hos Principes unicum perfugium, atque præsidium fortunarum suarum voluit, esse restituas? Illi remotos, & longinquos ab injuriis prohibuere; tu quem Fidem tuam, & hujus Nationis auxilium implorantem videris, eum sedibus, quas virtuti suæ commendasti, profugum, immo captivum esse patiaris? Eum reducem nolis? quem si Ducem non appellasses, omnino appellandum putares. Nuper intelligere poteras, si magno tibi ex instituto eo habebatur, quanto ex restituto major habenda fuerit gloria, cum audiveris quotidie nuntiari Mediolanenses, atque Insubres omnes, & Ligures inter hostium tela Rege coram Ludovicum Sfortiam requisisse, Ludovicum votis publicis expetisse, Ludovici vel solius, & nudi reditum quotidianis pene clamoribus flagitasse. Patere hoc loco, Cæsar, ejus laudes in tuas redundare, cui tu longe plena tribuisti rerum, quam ego tribuere possim ornamenta verborum. Mediolani cum essem intuebar ejus vitæ rationes, consilia in capiendis, gravitatem in obeundis negotiis, mutationes laborum loco remissionum admirabar. Obstupescebam sæpe tantum in summa rerum patescere modum; tantam æquitatis religionem, tantam legum reverentiam cum viderem; ut quæ singulæ virtutes in singulis praedicantur, omnes ab uno penitus comprehensae viderentur, quae tamen omnes in uno ut esse possent, conditio secundarum rerum patiebatur. At vero extorris tantum patientiae documentum dedit, tantum animi robur ostendit atque praesetulit, ut major exilio videtur fuisse quam regno, calamitatis existimator, ut suae contemptor alienae. Cujus ergo te virtus, ut tantis eum beneficiis, tantis afficeres honoribus in prosperis suis rebus audita commovit, ea tibi praesens in adversis cognita & perspecta, testimonio, ac desiderio Italiae comprobata, multo magis, ut eumdem liberandum, & restituendum curares, accendere debet. In qua una re non justitiam modo, verum etiam officii, & pietatis laudem consequeris.

Ac bellum quidem quam sit justum diximus, nunc idem quam sit necessarium demonstremus. Dixerit fortasse quispiam, Principes ornatissimi, posse quidem hoc bellum videri justum, sed ita necessarium, ut sit omnino suscipiendum, quia privatim ad unum pertinet, non videri, nec interesse multum Italicae libertati Gallus an Ludovicus Sfortia potiatur Insubria. Ego ut affirmare possum Italiam, cujus ipsius per se res omnes maximae curae vobis esse debent, a Ludovici fortuna sejunctam esse non posse; ita plane contenderim hujus belli caussam cum eodem vobis esse communem, si jus Imperii & potestatem retinere velitis adversus eos, qui non prius ostendere se Ludovici, quam vestrae Nationis esse professi sunt hostes. Nam cum Mediolanensis Ducatus ejusmodi semper fuerit, quo tamquam aequa lance liber Status Italiae servaretur, ut si forte cuiquam Italorum Principibus accessisset, facile imminere potuerit ad reliquæ Italiæ dominatum. Quid facturum existimabimus Gallum avidum, & potentem? cui jam civitates ditionis vestrae complures ob metum coguntur imperata tributa nomine mutui pensitare, quibus expugnarit Emiliam, quibus Etruriam vexet, quibus etiam Neapolitano regno minetur? Uno nuntio, atque una significatione litterarum omnem Italiam servitute oppressam tenebit; ut intelligere possitis quam multos Ludovici fortuna secum trahat in calamitatem. Quae si fortasse vobis remota in praesens videtur, olim serpet longius & progredietur.

Atque utinam in perniciem Christianorum omnium ne invalescat. Putatis ne Gallos hac Imperatoria dignitate, hoc venerabili & prope divino Augusti nomine, cui antea semper, etiam cum intra fines suos coercerentur, inhiabant, de quo saepe numero decertarunt, compotes Italiæ factos velle carere? Putatis eosdem Principatum Christianae Religionis Romae divinitus constitutum passuros ibi manere? Ac non potius translaturos in gentem suam? Cum sæpe Pontifices Maximos invitos, & repugnantes ob eam caussam retinuerint, & proxime tam temerarias, & profanas in Cardinalem, hominem sacrosanctum sint ausi manus injicere? Prospiciendum est vobis, ne ut majoribus vestris pulcherrimum fuit tantam Imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit nolle tueri, & conservare quod accepistis. Præcavendum ne Christianae rei domicilium & sedem, quam illi æterna cum laude fulcierunt atque sustinuerunt, vos eo transferri cum dedecore vestro sinatis, ubi labefactari facile possit, ac pene concidere. Invenio apud Justinum martyrem, Hilarium Diaconum, Septimium Tertulianum authores in primis nostrae Religionis Caput si ex Italia demigraverit collapsurum. Quod si esset aliquando futurum, ubi quæso, facilius id eveniet quam in Gallia, quae pravis dogmatibus ex toto terrarum orbe sublatis una hæreticos alit, una per tot annos Neophitorum labem toties a Gregorio Pontifice Maximo severissime castigatam nutrit, una simoniacam pestem ab Ecclesiæ incunabulis usque damnatam retinet, ut sacerdotia veneant, ut sanctum, & caeleste munus vile putetur esse quod emi potest. Vos igitur quos nulla hæresis, nullus error, nulla opinio labefecit. Vos, inquam, qui unius & singularis Dei cultum caste semper integreque servastis, ab hoc periculo templum Christi, quod ipse constituit, prohibere debetis. Quamquam non tam vereor, ne quid accidat ejusmodi, quam ne validior tempestas excitetur, ne propius impendeat procella quo Gallus & Venetus Italiam diutius prement. Scitis, hoc anno quantam Graeciae, quantam Illyrico, quantam Forojulio vastitatem Turcus intulerit, quantam fidelium hominum multitudinem in servitutem abduxerit, quantis etiam copiis nunc Italia minitetur. Cujus adeo tempestivam invasionem non aliunde crediderim quam ex Gallo Venetoque profectam; qui tantopere Italiam debilitarunt & fregerunt; ut occasionem tam feris hostibus ejus invadendae praebuerunt, oblaturi capiendae facultatem, nisi tam eorum dominatus inhibeatur, quam esset barbaries infidelium & feritas cohibenda. Quid quod immanissimus & teterrimus hostis augescentem Galli Venetique potentiam repressurus, exitium Italiae comparavit? At omnia haec, inquiunt, remotiora sunt, quam quae vobis pertimescenda esse videantur, ut interea quaecumque contingant, Italiae connivendum putetis. Esto nulla Italicae libertatis asserendae, nulla retinendae imperatoriae dignitatis, nulla protegendae religionis cura vos tangit. An vestrae pacis ratio negligetur? Nonne superioris anni ratio subit, cum lacessendos bello Rhaetos Helvetiosque putastis, quantae invicem acceptae clades fuerint, alente vetus eorum odium adversus imperium Gallo? Quas gentes ille contra vos juvit, & sibi flagitio tam horrendae tam inauditae proditionis obstrinxit, eas idem cum volet tanto facilius Italiae concitabit ad ocium vestrum, quod immotum creditis, perturbandum? Quis est, obsecro, vestrum, qui cum proximum casum in Ludovico Sfortia recognoscat, non suis fortunis & vitae diffidat? Cui omnia illa quae patitur non tam sunt calamitosa, quod

quod ei fuerint subeunda, quam perniciosa vobis futura, quod introducta per Helvetios adversus Imperium possunt esse. Videris ex alia parte quo sint loco Pannonès constituti, ut esset illis promptum levi alicujus impulsu renovare bellum, quod superioribus annis vobiscum gesserunt atrox & diuturnum. Per immortalem Deum nolite committere, ut sit vobis etiam domi, si non magnopere formidandum virtuti vestrae confisis, at certe lacessitis, propulsandum bellum, quod habendum procul & ultro inferendum fuerit pro vestra quiete servanda, si recuperanda libertas nostra contemnitur. Cujus adeo multae rationes implicitae cum vestris commodis & tranquillitate sunt, atque cohaerent, ut earum unaquaeque per se majoribus vestris nondum ad hoc imperii culmen evectis, satis ad expeditiones Italiae capessendas visa fuerit. Otho, Berengarium vendicare sibi nomen Augusti, & regnum Italiae cogitantem, non tulit. Henricus influentes Hunnos e primo Italiae limine depulit. Pontificem Maximum Innocentium reduxit Lotharius ab exilio. Conradus, quod paucae admodum civitates fidem mutassent, magnis copiis transgressus est alpes. Quod si praeterea multi pene privati sola unius rei causa ingentes exercitus adduxerunt; quanto majore studio in hoc bellum conveuit una cum Caesare vos incumbere, quod ad neminem unum pertinet. In uno enim Ludovico Sfortia liberando & restituendo salus & libertas Italiae, auctoritas & nomen Imperii, vestrae nationis honor & dignitas, orthodoxae fidei caput & principatus, pax vestra communis, & domestica securitas defenduntur.

Quoniam bellum, quam sit necessarium, satis me, puto, dixisse; Restat, ut, quam idem sit facile dicam. Potest hoc bellum tanto facilius videri susceptum, quanto neglectum periculosius est futurum. Quod si confici posset ope dumtaxat Italica, nihil aliud in medium quam præsentes Italiæ motus afferrent: tanto validiores in dies futuros, quanto difficilius ægriusque licentiam poterit ferre Gallorum. Sed quoniam supplex adhuc illa tuum precatur adventum, horum Principum implorat auxilium, unde potius hoc bellum, Cæsar, effectum promptum dixerim, quam ex tua virtute summa & singulari, quam ex horum consilio Principum, quam ex hujus præsidio nationis? Ac primum, Cæsar, in te tantam scientiam esse belli, tantum militiæ usum, varia & diversa genera & bellorum & hostium a te gesta declarant, ut hoc tempore ad reducendam Italiæ libertatem divino quodam consilio natus, ac reservatus esse videaris. Ea deinde, Principes, animorum vobis est magnitudo, ut degenerare ab illa perenni majorum & contestata virtute nolitis, & quod illi maxime florere in generis sui gloria viderunt, defensæ Italiæ laudem adametis. Jam vero in militibus vestris quanta rerum bene gerendarum spes constituitur, in quibus pene dixerim, solis remansisse videtur disciplina militaris & gloria. Quorum res gestas Italia vidit, plures quam cæterarum gentium audivit. Hoc loco mihi Gallos aliquis ne obiiciat, quos ut concesserim excursus atque impetus magnos & sæpe fecisse, sic factis eorum demereri laudem, quippe qui semper, si tempus Arunte Thuscorum rege, qui primus illos excivit ab usque petatur, aut ex colluvie gentium Alpinarum, Germanis, Helvetiisque mixtos exercitus coegerunt, aut vocati productique ab Italis descenderunt in occasionem tam suae ipsorum caedis, quam ultionis alienae vel praedae. At Germanorum longe aliam videri fuisse rationem, nam Cymbros & Theutones ut praeteream; robur & firmamentum quondam Legionum & Principum Romanorum qui solebant esse? Germani. Odoacrum quatuor & viginti annis regem Italiae, qui maxime omnium statuere? Germani. Langobardi supra ducentesimum annum Italiae reges; qui fuere? Germani. Qui toties Italiae victrices aquilas intulere? Germani. Qui familias in ea plurimas & nobilissimas, unde mihi quoque antiqua medioeris alioquin facultatis origo fuit, reliquere? Germani. Qui Europam, qui Asiae partem lustravere tot Imperatorum auspiciis & ductu? Germani. Quoties transgressi sunt Rhenum? Quoties Gallorum tecta ceperunt? Testis est antiquissima Trevirorum & Nerulorum ambitio circa Germaniae originis affectationem, tanquam per hanc gloriam vestri sanguinis a similitudine Gallorum, & inertia separentur. Testis est ipsa Gallia, quae tot annos imperio paruit Germanorum. Testis est nomen hoc Francum, quod ante Pipini contra Bertarium profectionem, in Gallia, quod equidem invenerim, non est usurpatum. Testes sunt tot Caroli; testes tot Ludovici reges, quorum ex interpretatione nomina constat esse Germanica. Sed quid ego tam vetera consector & colligo? Cum proximis annis Maximilianus hic Caesar, cujus gesta literis commendanda studiorum quieti seposui, post redactos in ditionem filii Morinos, Batavos & Burgundiones, post receptas haereditario jure Pannonias post adjectos imperio Brysios, post fundatam Germaniae pacem, post excursiones Turcorum saepe compressas, exigua manu ad Sequanos penetravit. Quae cum ita sint: num dubitatis, eam gentem vobis ex Italia, tot vestris assueta victoriis, concessuram, quæ domi concessit suae. Proinde si decernere velltis hoc bellum, quemadmodum velle debetis, ego nihil amplius dico, cum satis appareat in vestra potestate situm esse victoriam.

Quae quam futura sit gloriosa reliquum est, ut paucis absolvamus. Quaecumque a me dicta sunt, Caesar, eo pertinent, ut ostenderem, quam sit Ludovici Sfortiae cum periculo multorum conjuncta fortuna, quae quantominus negligenda videtur pro salute communi, tanto tibi studiosius, est amplectenda pro gloria qua debet humana omnia videri leviora. Communicantur illa quae dixi cum multis. Haec tua, haec horum Principum, haec nationis hujus erit propria. Nihil ex ea tibi Ludovicus Sfortia vindicavit. Nihil assumet Italia. Nihil respublica christiana decerpet. Tota est futura vestra, Caesar & Principes, tota futura Germaniae, tanto amplior ea, quam vestri sunt adepti majores, quanto pluribus caussis meritisque nitetur. Gessere quod illi multa saepe fessis rebus Italiae succurrerunt; saepe Saracenos incursantes ex Calabriae finibus arcuerunt & submoverunt. Magna sunt illa quidem, sed tamen eo tempore gesta, quo Italia uno tantum periculo facile sit persuncta. Nondum Venetus concitaverat externas opes ad Italiae dominatum, sibi olim fortasse poenitendum. Non bis parvo intervallo Gallus irruperat; non terra Turcus imminebat & mari; non tantum in discrimen, quantum videmus, nostra religio vocabatur. Erat illa tunc firma & valens, ut negligentiam Principum ferre posset. Jam non potest, non eos habet, quorum innixa humeris fulciatur. Exolevit morum sanctitas, in cujus locum fœdissima vitia migraverunt. Ergo illi, quantulumcumque fuit, quod egerunt, quod certe maximum fuit, eam consecuti sunt laudem, cui nulla aetas finem sit allatura. Cum vos bellum pro Italia, bellum pro Imperio, bellum pro pace communi, bellum pro christiana republica susciperetis; quanta virtutis vestrae laus & admiratio, quanta nominis claritudo, quanta ex vobis adjecta posteris aemulatio relinquetur & propagabitur ad memoriam hominum sempiternam? Ibit per secula fuisse Maximilianum Caesarem, qui sociis & adjutoribus Germaniae Principibus, innumerabiles hostes partim adventu compressit; partim uno impetu prostravit, appellatus Italiae liberator, cujus a cervicibus jugum servile dejecit, appellatus ejusdem pater, cui vitam dedit ex mortis pene faucibus ereptam; non urbem Romam ingressus est ante quam pericula religionis undique propulsasset. Non prius Imperatoris nomen recepit, quam imperium conservasset, ut esset Principum religiosissimus antequam diceretur. Imperatorum fortissimus, antequam fieret Imperator. Age nunc lingua latina ex ore Gallorum erepta, hoc est ab interitu vindicata, quam

vobis

vobis referre poterit gratiam? nisi tantum illam, ut vestrum nomen illustret, ut famam in orbem terrae disseminet, ut effigiem non corporum, sed animorum, non marmoribus sed ingeniis expressam reponat in testimonium laudis aeternae. Talia vobis proposita sunt trophæa, tales triumphi, talia monimenta, quae sive ab hominum sensu post mortem sunt abfutura, sive ad animam pertinebunt, quantum afferent in vita jucunditatis quando etiam cogitata, & sperata delectant? Equidem post illud perpetuae beatitudinis praemium vobis ab immortali Deo tribuendum (neque enim bene mereri de Italia quisquam potest, qui non idem de Religione bene mereatur) non video quem virtus in hoc exiguo vitae curriculo majorem capere possit fructum praeter hunc laudis & gloriae; pro qua excellenti animo viri tot se laboribus, tot periculis, tot etiam vitae dimicationibus objecere, ut ejus adeo quaerendae non exemplum modo, verum & incitamentum optimo cuique possint esse, cujus assequendae materia vobis ultro subministratur.

Amplectere tu Caesar in primis hujus occasionem, qua una in tanto rerum fastigio crescere potes, eoque magis, quod quam plerique majorum saepe qualibet ex causa petiverunt, eam tibi bellum plenum justitiae, plenum officii, plenum pietatis est allaturum. Quid enim tam justum quam reddere suis penatibus per summum nefas ejectum? Quid tam officiosum quam omni virtutum genere cumulatum? Quid tam pium, quam necessarium, & affinem? Nisi, Caesar, in animo tuo tantum religio aequitatis, tantum virtutum ratio, tantum necessitudo propinquitatis esset habitura momenti, ut Ludovicum Sfortiam, quem florentem antea rebus omnibus esse voluisti, eumdem nunc reducere postliminio velis. Ego tam jure communis humanitatis a te, quam contemplatione regum, & virorum Principum, quorum afflictae fortunae solent ad misericordiam multorum opes allicere, deprecarer ne quem tua fides in spem pristini status erexerat, recidisse in acerbiorem vitae conditionem patereris. Est sane calamitosum sedibus exturbari suis, calamitosius exterminari cum liberis, & fortunis. Est miserum ad exteram gentem supplicem se conferre, aut esse in hostium potestate; miserius a propinquo repudiari, aut non liberari. Est inhumanum non sistere ruentem aut lapsum non erigere; inhumanius praecipitantem impellere, aut arguere jacentem. Quid esset aliud tam Ludovicum Sfortiam in squallore carceris destituere, quam cum ipsum cum suis omnibus voluisse vel eundem fortunae gradum graviori ictu detrudere, vel committere periculo, aut interitui, aut ejus quam perficit captivitati? Praestabat ei multos degere in exilio reliquam vitam, quod instar mortis esset, quam infausto atque infelici reditu suo tam multis exitium importasse. Quo se vertet Insubria? Quid aget Italia, quae Ludovicum Sfortiam desideravit, poposcit, efflagitavit? Qua direptione civitatum, qua internicione populorum, qua urbium eversione, tanquam rea, quod jugum servitutis excutere sit conata, mulctabitur? Aut quanto segnius posthac spem omnem suam in tuam fidem convertet, cum te viderit eos deseruisse, quibus oppressis tuus honor, & dignitas incolumis esse non possit? Quare te, Caesar, Ludovicus Sfortia per nomen affinitatis, quo dignum existimasti, per auctoritatem Imperii qua Ducem instituisti, per fortunas suas omnes, quas tibi acceptas refert, per liberos suos, qui te patrem alterum putant; per existimationem tuam, de qua non minus est ipse, quam de sua restitutione solicitus, orat atque obsecrat, ut se fratremque suum diutius in custodiis clausum cohiberi, atque in hostium conspectu versari ne sinas, in libertatem vindicare cum possis. Quem si bello redemeris, non jam servitute, sed caedibus, incendio, vastitate Italiam liberabis. Et vos, Principes ornatissimi, cum videatis tot rerum summam in unius Italiae fortuna tentari, servate universi unam, in qua tam multa servantur. Considerate, quo sint erga vos animo, Italiam qui oppugnant. Tum quid status imperii, quid religionis nostrae diuturnitas? quid vestra securitas postulet, statuetis.

Etenim cum dubitare possit nemo, brevi tempore fore, ut nisi vos armis obstetis, aut insolentiae Gallorum, aut Venetorum libidini, aut immanitati Turcorum cedat Italia. Quo tandem animo esse debetis? Manabit hoc malum latius, quam putatis, & ad perniciem Christianorum omnium, nisi comprimatur, erumpet. Providete dum licet, dum potestis, ne duriorem vobis quam Ludovico Sfortiæ, qui jam nihil aliud opperiri, quam novissimum & sibi optabilem casum potest, conditionem statuatis. Sæpe majores vestros leviora moverunt; vos causa Italiæ, causa Imperii, causa religionis, causa communis omnium vestrum non permovebit? Reddite illis ex tot tantisque rebus honorem, qui magna vobis ornamenta ex minoribus saepe causis reliquerunt. Ostendite vos ceteris nationibus, quemadmodum consuestis, arma hostibus inferre, quam propellere a vestris moenibus, maluisse. Suscipite bellum tam facile, tam expeditum, quam necessarium & salutare. Omnis ad unum quodammodo patrocinium & auxilium vestrum sustulit animos Italia, collatura quod virium superest ad molem tantam periculi depellendam. Expectat opem hanc unam Fridericus Arago tam propter animi sui regias dotes, quam ob regnum patrium & avitum, non formidine modo, sed minis hostium liberandus; quibus adimi putat, quicquid erogatur in hoc bellum conficiendum; adeo videt & omnia in eorum potestatem nisi occurratis esse ventura. Instant & assident hujus expeditionis causa tot exules nobilissimi Mediolanensium, tot primores Insubriae civitatum, qui plus vobis officii quam Ludovico præstiterant, pollicentur. Adest vir amplissimus Fridericus Sanctoseverinas Urbis æternæ diaconus cardinalis non minori cura religionis, quam patriae caritate; cujus vel tacentis auctoritas & fides, quando de virtutibus ceteris me loqui parantem reprimit moderatissimus ejus aspectus, & verecundia mea dicenti mihi præcurrit ad explicandas vobis hujus belli rationes. Quod si paulo ante sola Cæsaris expectatio pene jam profligasse videbatur; non id adventantis fama conficiet? Non hic tantum virtute præstabit, ut si exitus Martis foret incertus, possimus fortunae, culpam non extimescere? Ecquis huic poterit cum in virtutibus reliquis, quae in hominem cadunt tum in laude militari par inveniri? Ecquis audebit se vobis opponere, quos ego non alios quam summos duces intueor? Ecquis resistere conabitur vestri generis exercitibus, quibus semper si praeterita meminerimus, omnia praevia, omnia prona, omnia cedentia fuere? Cum sit ergo perspicuum in manu vestra positam belli esse fortunam, quid expectatis? cur arma non capitis eam vobis laudem paritura, quæ omnem antiquitatis memoriam superabit? Nam quid unquam ex omni vetustate sumetur illustrius, quam vos plurimis & maximis rebus hoc uno bello defensis & conservatis, commemorationem nominis vestri cum omni posteritate, cum literis annalium, cum religionis æternitate adaequandam relinquere? Atque illa me ratio, Cæsar, hortata est ad orationem tam gravem suscipiendam, quod animadverterem te solidae laudis & veræ gloriæ, cujus amore sapientissimus quisque flagravit, semper appetentem fuisse, ut ampla & magnifica quæ proponuntur, quocumque dicantur modo, facile tuis cogitationibus adhærescant. Itaque non mediocritas in dicendo mea, sed animi magnitudo tui, & horum Principum deliberatio facit, ut hanc frequentiam cum video, nihil aliud me putem cernere, quam initium recuperatæ Italicæ libertatis, tanto felicius, quanto major ad hunc tantum honorem gloria celeritatis accesserit.

JOANNES DOMINICUS MANSI

De geminis opuſculis Jacobi *de natura rerum*, & Fretelli *De locis terræ Hieruſalem*.

ADMONITIO AD LECTORES.

Cum primum ad deſcribendum opuſculum *de natura rerum* me contuli, de libello ejuſdem tituli Bedæ adſcripto ne cogitavi quidem; ideoque typis excudendum ſtatim tradidi. Poſt aliquod tempus, typis ad alia excurrentibus, venit in mentem de Beda: eoque ſtatim conſulto, ſero tandem recognovi opuſculum ſub ejus nomine vulgatum unum eſſe cum meo, ſed Bedæ authori adſcriptum, mutato de induſtria in tetraſtico nomine *Jacob* in *Bedam*. Viderint proinde docti, utri tribuendum ſit, & veniam indulgeant oſcitantiae meæ, qui non cautius providi ne opuſculum jam typis & quidem accuratius excuſum bis haberent. Ceterum opuſculum hic datum, quamvis ſolecismis & barbariſmis ſcatet, ex vetuſtiſſimo codice tempore Caroli Magni ſcripto me repetiiſſe ſciant, unde de ſincero authore cui tribuendum ſit conjecturam capere licet.

Perſimile mihi accidit in evulgatione libelli a Fretello Archidiacono ſcripti *De locis terrae Hieruſalem*; offendi enim illum jam evulgatum ab Allatio in ſuis συμμίκτοις ſub nomine Eugeſippi cujuſdam. Non tamen me pœnitet editionis meæ, eſt enim plenior & inſtructa præfatione ſeu epiſtola authoris ad Raymundum Toletanum Comitem, quæ cum defuerit in codice Allatii, ideo cauſam dedit errandi in vero nomine ſui authoris. Inſuper & Allatius codice uſus eſt minus correcto, & in multis luxato, ut interdum ſenſus ex eo exculpi non poſſit. Fruantur ergo lectores eruditi hoc opuſculo, habeantque tanquam novum, & authori ſuo, Fretello ſcilicet, nunc tandem reſtituto. Quod nomen iſtud ſincerum authoris ſui habendum ſit, demonſtrat etiam conſenſus codicis ab Adrichomio conſulti, in quo eidem Fretello adſcriptum vir ille doctus reperit.

SYL-

SYLLABUS

Auctorum qui citantur, notantur, emendantur, illustrantur in notis ad Lactantium.

Joan-

FINIS TOMI I.